ARNOLDI VINNII J.C. IN QUATUOR LIBROS INSTITUTIONUM IMPERIALIUM COMMENTARIUS...

Arnold Vinnen, Josè Maria Fonseca de Evora

ARNOLDI VINNII JC.

In Quatuor Libros

INSTITUTIONUM IMPERIALIUM COMMENTARIUS

Academicus, & Forensis.

JO. GOTTL. HEINECCIUS JC.

Recensuit, & Præfationem Notulasque adjecit.

TOMUS PRIMUS.

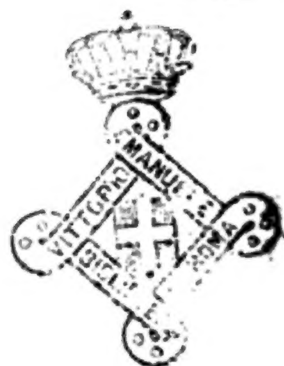

VENETIIS, MDCCXXXVI.

Ex Typographia Balleoniana.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIIS.

L E C T O R I

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS.

UM multa à viris etiam doctissimis reprehendi solent in operosa illa ac præclara Justiniani legislatione; tum sæpenumero quibusdam mirari contingit, atque etiam stomachari, quod Imperator, illa perfecta, Jureconsultis leges interpretandi illustrandique facultate, tanquam aqua & igni, interdixerit, eosque ad conficienda admonitoria, *παράτιτλα* atque indices improvido consilio damnarit (a). Legum enim interpretationem tam credunt plerique necessariam, ut ea civitatem non facilius, quam ipsis legibus, carituram, officiumque Jurisconsultorum sine illa præclara facultate inane atque infructuosum reipublicæ futurum, arbitrentur. Qua fronte, inquiunt, JCti sustinebit nomen, qui leges nescit? Leges autem quo pacto scire se dixerit, qui verba earum tenet, non vim ac potestatem? (b) Vim denique ac potestatem legum an quisquam, quantacumque sit ingenii perspicacia, adsequetur, si non modo interpretationes nullæ exstent, verum etiam iis, qui hanc reipublicæ operam navare cupiunt, grave ex lege Cornelia judicium immineat? (c) Accedit, quod quum nulla lex, nullumque SCtum, teste Juliano, (d) ita scribi possit, ut omnes, qui quandoque inciderint, casus comprehendant, imperfectam admodum ac veluti macilentam esse oporteret jurisprudentiam, nisi illi succus ac sanguis ex interpretatione prudentum accederet. Denique & experientiam, rerum omnium magistram, Romanos docuisse existimant, hac Jureconsultorum opera rempublicam carere non posse. Sane enim quid artificiosius unquam scriptum fuisse dicamus, quam illum XII. Tabularum libellum, cujus *νομοθεσίαν βραχεῖαν καὶ ἀπερίττως συγκειμένην* & posteri, teste Diodoro Siculo (e) unice sunt admirati; quem Crassus apud Ciceronem (f) *omnibus omnium Philosophorum bibliothecis* anteposuit, quem denique Livius (g) *fontem universi publici privatique juris*; & Tacitus, (h) scriptor *πολιτικώτατος*, *finem æqui juris* vocare non dubitavit? Et tamen his legibus latis, statim cœpit necessaria videri interpretatio prudentum disputatioque fori, (i) eique unice acceptum ferimus, quod jurisprudentia Romana in tam augustam atque admirabilem disciplinam effloruerit. Quod si autem ea JCtorum diligentia carere non potuit civitas, quum exiguum illud legum Decemviralium corpus, tam elegante atque absoluta brevitate verborum compositum, (k) in foro regnaret: qui fieri, quæso, posset, ut opus Justinianeum diffusissimum, atque ex innumeris variorum auctorum fragmentis consutum sine interpretum commentariis ab ullo mortalium intelligatur? Quam multa enim in eo sunt subtilia? quam multa abstrusa? Quantum ubique veteris philosophiæ, quantum antiquitatis, quantum juris publici latet? Quam sæpe etiam contingit, ut leges quædam sive vere, sive in speciem pugnantes crucem figant viris doctissimis? Si autem & ii, qui haud mediocri doctrinæ ac litterarum præsidio instructi ad sacra illa accedunt, aliquando hæsitant, ac in tanta interpretationum copia Delio sibi natatore opus esse fatentur; quid illis contingeret, qui

a 2 omni

(a) Constit. *Deo auctore.* §. 12. *de concept. Dig.* (b) *L.* 17. *ff. de legib.* (c) Const. *Tanta.* §. 21. *de conf. Digest* (d) *L.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *ff. de legib.* (e) Diodor. Sicul. *lib.* XII. *cap.* 26. (f) Cic. *de Oratore lib.* I. *cap.* 44. (g) Liv. *lib.* III. *cap.* 34. (h) Tacit. *Annal. lib.* III. *cap.* 27. (i) *L.* 2. §. 5. *ff. de orig. jur.* (k) Gell. *Noct. Att. lib.* XX. *cap.* 1.

omni interpretationis lumine destituti velut illuni nocte per vastam legum silvam ire, ibique investigare juberentur artem æqui & boni, non minus occultam ac repertu difficilem, quam fatalem illam virgam fuisse fingunt, de qua Sibylla apud Virgilium: (a)

Latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Ita illam Justiniani providentiam nonnulli exagitant; nihilque rectius factum esse arbitrantur, quam quod iniquissimam istam sanctionem, quam Accursius (b) absona interpretatione emollire cupiebat, tacitis suffragiis abrogarit æquior rerum æstimatrix posteritas.

Enimvero quamvis hæc sint dictu speciosa, tamen consideranti rem paullo accuratius, non adeo absurdum mihi videtur Justiniani consilium, quod illi quam maxime vituperandum existimant. Fuit sane illa non modo Justiniani, sed sapientissimorum quorumvis legislatorum sententia, non expedire reipublicæ subtiliores de legibus disputationes, hasque potius memoriæ mandandas, factisque exprimendas, quam explicandas esse commentariis. Nulli olim *Spartæ* erant Jurisconsulti, nulli Labeones, Sabini, Juliani, qui Lycurgi leges interpretarentur: & nullus tamen populus Spartanos justitia ac disciplinæ severitate superabat: quum contra Romæ, atque apud ipsos Hebræos, ubi viri doctissimi in interpretandis legibus omnem operam industriamque collocabant, eo minus jus diceretur secundum leges, quo magis ferveret jurisprudentiæ atque eloquentiæ forensis studium. Nimirum ita comparata est legum ratio, ut quo simpliciores sunt ac pauciores, eo certius plerumque ac promtius ex iis jus dicatur, (c) quantoque magis cives videas *τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων*, *porticus implere litteris*, tanto facilius eveniat, ut quemadmodum vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam caussidicis ferat (d). Et hoc ipsum profecto veritus Justinianus conticescere jussit Jureconsultorum oracula, calamisque scripturientium commentarios ferias indixit, *ne, quod in antiquioribus factum est, per contrarias interpretantium sententias totum jus conturbaretur*, (e) vel, ut alibi (f) consilii rationem reddit, *ne verbositas interpretum aliquod legibus adferret ex confusione dedecus, quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diversas sententias perducentes in infinitum distraxerint, ut pæne omnis Romana sanctio fuerit confusa.* Itaque experientia docuerat Justinianum, quantum detrimenti jus Romanum passum sit non modo à fori tintinnabulis, verum etiam ab antecessoribus, qui se gryphorum jurisprudentiæ interpretes profitebantur. Quæ enim fuerit horum hominum ante Justinianum conditio, non sine sale docet scriptor ejus ætatis gravissimus, Ammianus Marcellinus, (g) qui postquam eorum temporum caussidicos & jurisperitos in certas classes descripsit, de secunda ita judicat: *Secundum est genus eorum, qui juris professi scientiam, quam repugnantium sibi legum abolevere discidia, velut vinculis ori impositis reticentes, jugi silentio umbrarum sunt similes propriarum. Hi velut fata natalitia præmonstrantes, aut Sibyllæ oraculorum interpretes, vultus gravitate ad habitum composita tristiorem, ipsum quoque venditant, quod oscitantur. Hi ut altius videantur jura callere, Trebatium loquuntur, & Cascellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicanorumque jamdiu leges ignotas, cum Euandri matre abhinc seculis obrutas multis. Et si voluntate matrem tuam finxeris occidisse, multas tibi suffragari absolutionem lectiones reconditas pollicentur, si te senserint esse nummatum.* Quum itaque animadvertisset Imperator, ista interpretationum mul-

(a) Virgil. *Æneid. lib.* VI. *v.* 136. *seq.* (b) Gloss. *ad l.* 1. §. 12. *C. de vet. jur. enucl.* Commentarios illi adplicare. *Scilicet faciendo & addendo novas leges, nam non prohibet exponi istas. Sed verius est, quod reprobet, ut statim patet.* (c) Strabo *Geogr. lib.* VI. *p.* 179. (d) Tacit. *Annal. lib.* XI. *cap.* 6. (e) Const. *Deo auctore* §. 12. (f) Const. *Tanta d.* §. 21. (g) Ammian. Marcell. *lib.* XXX. *cap.* 4.

multitudine ac varietate ita jus omne turbatum esse, ut omnia vera falsa, justa injusta, æqua iniqua æque facile in foro defenderentur: an frænos iterum laxaret forensi isti atque academicæ licentiæ? an pateretur juri, à se in ordinem qualemcumque redacto, novis argutiis novas offundi tenebras? Nonne consultius erat, omnes Jureconsultorum commentarios ad Garamantas relegare, quam eidem, quo paullo ante defuncta erat, periculo de novo exponere rempublicam?

Quamvis autem ita consilii ratio constiterit Justiniano, nolim tamen ego, quemquam existimare, omnem, quæ nostris temporibus in interpretando illustrandoque jure collocatur, operam atque industriam inanem atque infructuosam mihi videri. Neque ego profecto ita censeo, neque illis Justiniani sanctionibus viris jurisprudentiæ gnaris calamos hodie è manibus extorqueri arbitror. Hanc modo summam jam facio cogitationum mearum, cum periculo haud levi conjunctam esse promiscuam illam jura interpretandi licentiam, adeoque nec æquitati nec prudentiæ refragari gravissimas illas Justiniani sanctiones. Sane quod cum periculo aliquo conjunctum esse arbitramur, id non statim proscribendum aut ab usu removendum dicimus: & quo facile caruerunt Justiniani tempora, quibus, uti ait Cujacius (a), jus omne clarius & in usu quotidiano erat positum, eo & nos non illico æque facile carebimus hac ætate, qua jus peregrinum, variis locis corruptum, & diuturna desuetudine obscuratum in Fora & Academias penetravit. At quam caute ea interpretandi facultate utendum sit, quamque facile jus in tanta interpretum multitudine in summam ambiguitatem prolabatur, ipsi, qui jam inde ab Irnerii temporibus prodierunt, commentarii, mille plaustrorum onus, unumquemque docebunt. Sane quo plures evolveris, quantoque elegeris majores, tanto magis adparebit, id, quod generatim dixit Callimachus, (b) μέγα βιβλίον ἴσον τῷ μεγάλῳ κακῷ, de plerisque istis commentariis esse verissimum. Habebis Sardos venales, alios aliis nequiores: sed ut quisque erit amplior ac diffusior, ita pejor videbitur indoctiorque reliquis, ut fatendum sit omnino, beatam futuram fuisse jurisprudentiam, si nunquam in manus tam illotas incidisset, ratumque vel istis tantum temporibus fuisset edictum Justiniani, quod legis Corneliæ pœnam irrogari jubet eam ineptis commentariorum consarcinatoribus. Quod ne cui gravius ac liberius dictum videatur, qualem esse oporteat bonum interpretem, & quales sint plerique, quos illi indoctæ doctorum turbæ debemus, commentarii, paucis ostendere juvabit. Multis profecto partibus pulcherrimum istud atque utilissimum interpretum officium absolvitur. Primum enim iis in id elaborandum est, ut ipsi iis instructi sint præsidiis, quibus lucem obscuris fœnerare possint: deinde ut genuinam cujusque orationis sententiam eruant, ac demonstrent: tum porro, ut nec falsa doceant, nec ab arte sua aliena: postremo, ut ne rem minus obscuram confusa tractandi ratione & horrido, incomto, agrestique dicendi genere reddant obscuriorem. Has vero dotes in bono interprete admirantur omnes, sine his interpretem nec proficere quidquam nec operæ pretium facere censent. At interpretes ipsos, in quibus illæ præclaræ virtutes enituerint, non dicam illo Bartolistarum ævo, sed & post felicem illam temporum reparationem, reperies paucissimos, &

vix totidem, quot
Thebarum portas, vel divitis ostia Nili.

Primo enim, quod ad litterarum præsidia attinet, à quibus instructum esse oportere diximus interpretem, quis, quæso, tam est stolidus, ut ad intelligendum jus Romanum multum adjumenti nobis attulisse existimet eos, qui nec Græcas nec Latinas docti litteras, ubi in Græcum vocabulum incidunt, quasi oblata quadam gemma magica, exclamant: *Græcum est, non potest legi*; qui *jurisdictio* an *jurisditio* dicendum sit, addubitant: quibus denique *vis & potestas* est potestas violenta, violenta autem potestas, quæ invito etiam tutori defertur? Quid deinde lucis

(a) Cujac. *præfat. paratitl. Digest.*
(b) Calimach. apud Athen. *Dipnos. lib.* III. *p.* 72.

speres ab illis tenebrionibus, qui rudes historiæ ac antiquitatum, credere nos jubent, Augustum voluisse adoptare Germanicum, eoque refragante callide persuasisse cuidam Tiberio, ut ipse Germanicum adoptaret, seque ipsum sibi daret arrogandum: qui serio nobis narrat, ad bestias datos olim homines, *ut bestias deducerent, vel cum iis comederent, vel alia bestialia facerent*: patres conscriptos dictos, *quod nomina eorum scripta fuerint in aliquo loco, vel in corona capitis eorum*: æditos fuisse præfectos vigilum, quique cum iis noctu urbem circumierint: stadia urbium esse, *octavam partem milliarii, quam Hercules cucurrerit uno anhelitu*: testamenta in procinctu facta dici, *quod succincte fierent*: libripendem esse *æstimatorem*, & libram æneam *rem æstimatam, vel hereditatem, quia hæc tanquam libra dividatur in duodecim uncias*: actionem Servianam esse *à servando* dictam, & innumera hujus generis alia, quæ ipse

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes?

Ne autem talia ex barbaro illo ævo & ex Accursii tantum ingenio profecta existimes, etiam post felicem litterarum παλιγγενεσίαν haud pauca non multo meliora reperies in scriptis eorum, qui incredibilem sibi famam jurisprudentiæ studio pepererunt. Vix itaque est, quod Accursio succenseamus, quum & in melioris ævi commentariis, quorum auctorum nominibus nunc parco, legamus, Justinianum parte superioris Germaniæ subacta, Alemannici nomen adoptasse: leges Romanorum dividendas esse in consulares & decemvirales; Aediles quosdam vocatos *curules*, quod *curam* sacrarum ædium gesserint: legem Fusiam Caniniam perlatam esse à quodam Fusio Caninio: filiosfamilias dici *in sacris paternis esse*, quia iis sancta esse debeat patris persona: *Deportare* esse, quasi extra *portam* civitatis dare: Claudium Imp. sanxisse, ut Coss. pupillis tutores *extra ordinem*, id est, non servato agnatorum proximorum ordine, darent: Imperatores dictos esse *Pios*, quod clericis admodum faverint: à consulibus nomina consequutas esse leges Hortensiam & Attiliam: Augustum triplicem libertinorum conditionem introduxisse: & quæ sunt hujus generis alia. Sexcenta enim his similia in commentariis JCtorum non proletariorum vel capite censorum, sed classicorum quoque animadvertes, si te eorum lectioni dederis. Hos vero an satis instructos ad hoc interpretandi munus accessisse credibile est? An non jure potius istis occlames:

Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget?

Quod deinde ad genuinam orationis sententiam attinet, eam non modo ex ipsis verbis, eorumque significatione, verum etiam ex conjunctis loco & tempore eruendam esse, ii omnes censent, qui sunt artis illius ἑρμηνευτικῆς paullo peritiores. Eo consilio olim Antistius Labeo, Jureconsultorum suæ ætatis facile princeps, teste Gellio (a) *in Grammaticam sese & dialecticam, litterasque antiquas altioresque penetraverat, & Latinarum vocum origines percallens ea præcipue scientia ad enodandos plerosque juris laqueos utebatur*. Quumque hodie libri nostri ex variis variorum fragmentis tanquam centones consuti sint, recte suspicati sunt viri quidam doctissimi, genuinam legum singularum speciem adsequi posse neminem, nisi qui comparatis inter se conjunctisque fragmentis, quæ ex eodem libro supersunt, omnibus, de quo juris capite ibi actum sit, in numerato habeat. Sane hujus mysterii indicium jam pridem fecerunt viri quidam doctissimi, ejusque usum post Ant. Augustinum, Jac. Cujacium, P. Fabrum singulari diatriba Jac. Labittus; exemplis autem illustrissimis Jo. Gœddeus & Jac. Gothofredus ostenderunt, viri sane in arte nostra summi,

Quos aget penna, metuente solvi,
Fama superstes.

Sed quotusquisque vel olim vel hodie in tanta litterarum luce non infra JCti dignitatem esse putat, litteras illas attingere, quibus se plane immersit Labeo? Quotusquisque se tantis exemplis excitari passus est, ad illud fragmenta inter se comparandi artifi-

(a) Gell. *Noct. Attic. lib. XII. cap. 10.*

artificium? Tantum sane abest, ut istud adhibuerint interpretes, ut plerique illud hodienum alto supercilio despiciant, & per contemtum adnumerent revelationibus (a). Permultum porro ad libros nostros intelligendos utilitatis adferre Græcos interpretes, res ipsa docet, & præclare demonstrat Car. Hannib. Fabrottus (b). *Equidem*, inquit Vir Doctissimus, *non inficior, nævos esse quosdam & παροράματα in Græcorum commentariis, sed hæc fere leviuscula sunt præ iis, quæ verissime & diligentissime Græci nobis explanata reliquerunt. Et ut de ceteris taceam, quis nobis titulum de fideicommissariis hereditatibus fidelius & doctius explicavit, quam Theophilus noster? quis titulum de litterarum obligatione & titulum* XII. *Institutionis tertiæ felicius enarravit, quam idem auctor gravissimus, ut adpellat Cujacius, interpretum facile præcipuus? Quis Latinorum, quæso te, Lector, Institutiones, hoc est, libellum aureum accuratius interpretatus est?* Et paucis interjectis: *Quantum profecerit Jac. Cujacius, oculus jurisprudentiæ, legendis & enucleandis Græcorum commentariis, ignorare non potest, nisi qui peregrinus est in ejus scriptis. Quam multa præclara, neque in scholis juris decantata, neque in doctorum commentariis protrita, hinc hauserit, sciunt æqui & periti harum rerum judices, iniqui vero & Græcæ linguæ nescii dissimulant, aut, quod verius est, non vident: oculique eorum ad hunc solem suffunduntur.* Sed quotusquisque JCtorum hodienum Græca hæc attingit? Quotusquisque ejusmodi libris vel locum in bibliotheca concedit, vel quidquam inde in usus suos depromit? Exstat commentarius in Institutiones, satis tritus doctorum manibus, in quo ubi βασιλικῶν incidit mentio, auctor de iis non aliter loquitur, ac de opere sibi ignoto, ac jam pridem deperdito, & de quo nihil habeat, quod pro certo adfirmet, quam quod Basilica vocati sint libri, qui contineant leges ab Imperatoribus promulgatas & compositas. Alii, qui nihil ignorare videri volunt, Ottonis Taboris exemplum sequuntur, & Græculos illos nugivendulos nihil ad nos pertinere, fabulisque meris indulgere clamant. Quam multa itaque fugisse oportet plerosque interpretes, qui hoc insigne præsidium nullo loco habuerunt, famæque suæ metuerunt, si tam magnum ac memorabile facinus ausi, ad illa Græcorum oracula proficiscerentur? Quid porro de veritatis dicam studio, quo nihil prius, nihilque antiquius esse debebat interpreti? An tu illam feliciter repertam fuisse dicas veteribus, qui illam veritatem investigandi ratiocinandique artem sciebant cum ignarissimis? An a novis plus speres, qui Petri Rami dialecticæ innutriti, unum didicerant τὸ διχοτομεῖν, id est, artem egregiam, quinque digitos in duos ordines distinguendi? An tu porro veritatem quæras in eorum commentariis, qui id sibi negotii datum credebant, ut omnia superiorum placita labefactarent ac subverterent, & quasi clavum clavo sic opinionem opinione trahentes eo demum rem perducerent, ut jam non difficile videatur sententias, etiam absurdissimas mille JCtorum testimoniis stabilire? Observavit Franc. Hotomannus, (c) celebrem illum, Andream Tiraquellum sæpe in libris suis, quos citationibus auctorum instructissimos edidit, postquam consentientia centum aut plurium doctorum suffragia accumularit, hanc aut similem orationem subjungere: *Ut videas, amice Lector, nihil esse in jure nostro non ambiguum, & disputationibus ac controversiis involutum, volo tibi totidem, aut plures, recensere, qui sunt in opinione prorsus contraria*, & sub hæc ingentem aliorum doctorum indicem pertexere, qui in alia omnia eant. Quid vero veritatis studioso utilitatis adferat illa discrepantium opinionum farrago, nisi ut perlecta illa idem sibi contingere videat, quod tribus consultis advocatis contigisse sibi queritur Demipho apud Terentium: (d)

Fecistis probe:
Incertior sum multo, quam dudum.

Accedit, quod quum inter omnes constet, veritatem non auctoritate doctorum, sed legum rationumque fundamentis niti; plerisque interpretantibus cura po-

(a) Jac. Gothofred. *Præfat. Comm. ad Reg. jur.* (b) Fabrott. *Apol. pro Græcis*, edita cum *Exercitationibus* XII. Paris. 1659. (c) Hotom. *Antitribonian. cap.* XIV. (d) Terent. *Phorm. Act.* II. *scen.* 4. *v.* 18.

tior semper fuerit glossæ, quam recta ratio legum & auctoritas. Hinc ubique in libellis hujusmodi doctorum turmæ in aciem educuntur, manatque hoc exemplum in fora, in quibus certam præsumunt victoriam, seque jactant magnifice, qui pro se Sandium, Christinæum, Wesembecium, Schneidewinum, Carpzovium, Mevium, vades dederunt. Quasi vero verissimum sit, quod plurimis videtur, & non æque facile sit, alium glossatorum exercitum conscribere, qui priori opponatur. Jam quod proximum inter virtutes interpretis posui, ut ne in rebus ab arte sua alienissimis occupetur, quanti momenti sit, nemini dubium esse potest. Quis enim philosophum ferret, qui de virtute disputaturus, quædam de primis mundi elementis præmitteret, deinde accurate explicaret, quid sit glacies, hinc porro, quot sint conjugationes, quotque partes orationis, subtiliter disquireret, ac demum in rem præsentem veniens, an sit virtus, quid sit, & quotuplex, brevissimis verbis attingeret potius, quam explicaret? Mirarer sane, si qui hunc philosophum audiunt, non, ut olim Abderitani, Hippocratem quendam arcesserent, qui homini nimis inepte stulto, primum crebram ambulationem, ad hoc betæ malvæque esum, postremo vomitum præscribat, & ita perpurgatum mittat Anticyras. Ast ita tamen disputare solent quidam non infimi subsellii juris interpretes, qui explicaturi titules Justiniani, primum quærunt an instrumentis notariorum præmittenda sit invocatio nominis divini? num & Imperatoris nomen & titulus universus? an eligi possit Imperator, nisi origine Germanus? talisne fuerit Carolus M? an & Episcopum e gremio Ecclesiæ eligi oporteat? Hinc ad rem ipsam se accingentes disputant, fueritne Justinianus orthodoxus? an litteras norit? an & Latinam linguam percalluerit? unde triumphus nomen acceperit? an Imperator sit mundi dominus, provinciamque Romani imperii alienare possit? Valeatne ac rata sit donatio Constantini Magni? En egregiarum quæstionum farraginem, quibus enodatis, tunc demum intelligi à nobis existimant horribile istorum verborum secretum: *Imperator, Cesar, Flavius Justinianus, Alemannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, inclytus, victor ac triumphator semper augustus, cupidæ legum juventuti S.* Iidem in explicanda justitiæ definitione occupati, anxie quærunt, unde juris nomen descendat? cur titulus inscribatur de justitia & jure, ac non potius de jure ac justitia? quæ à Justiniano definiatur? divina, an humana? universalis, an particularis? commutativa, an distributiva? quare JCti sint sacerdotes justitiæ? an dentur casus pro amico? cur rectius dicatur voluntas suum cuique tribuendi, quam suum cuique tribuens? an JCtorum auctoritati cedere debeat auctoritas philosophorum? Tam egregia scilicet doctrinæ ubertas latet in definitione illa Justinianea, tantæque molis est, explicare decem illa verba: *Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* Ludere quibusdam videbor, & quæstiunculas nihil ad rem pertinentes fingere, quæ nemini interpretum in mentem venerint. Sed venisse illas in mentem non illi Bartoli & Baldi soboli, sed JCtis, qui patrum nostraque memoria floruerunt, celeberrimis, ex ipsorum commentariis demonstrare in proclivi esset, nisi vel suspicione aliis insultandi carere mallem. Ita vero leges interpretantibus, non difficile erit conjicere, quam nulla iis cura fuerit ordinis, quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit. In tali enim quæstiuncularum sibi admodum dissimilium farragine non magis ordini locus est, quam in rudi indigestaque mole, ex qua hoc universum efformavit Deus. Unde vir elegantis ingenii, M. Antonius Muretus (a) de Glossatoribus disserens: *Qualem, inquit, nobis illi cujusque generis præceptorum farraginem reliquerunt? ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina, in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, quum eos inspicio, sæpissime Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:*

Quaque erat & tellus, illuc & pontus & aer.

Non aliter enim apud hos, ubi verbi caussa de auctoritate magistratuum agitur, dicetur

(a) Muret. *lib.* 11. *Orat.* 17.

cetur etiam aliquid de testamentis: ubi de emptione & venditione disseritur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inseretur. Nihil est denique, quod certam sedem ac domicilium habeat, nihil, quod non alienissimo æque ac suo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum rejectiones, quum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus, ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorumdam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant, idque exprimebant hemistichio quodam, ut opinor Empedoclis: πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in Physicis vere dicatur, viderint, qui illa tractant: de talium certe interpretum commentariis verissime dici potest. Hæc de glossatorum libris Muretus, quæ & in melioris ævi commentarios juridicos plerosque cadere re ipsa deprehendent, qui istos inspexerint. Denique ultimam interpretis virtutem in sermonis puritate ac perspicuitate positam esse diximus. At nescio an & hanc extra Cujacii scholam adeo multi interpretes sint adsequuti. Quamvis enim depulsa vetere illa barbarie, purius scribere cœpissent viri docti; JCtorum tamen libros adeo infecit illud Accursii absinthium, ut si Papinianus in vitam rediret, nova ei addiscenda esset lingua, illos commentarios legere cupienti. JCtorum enim laudem se sustinere posse plerique dubitant, nisi lingua Jureconsultorum, id est, barbara utantur. Hinc ubique *summant ampliant, subampliant, limitant, sublimitant, casuant*; ubique *resolutiones legum* & similes elegantias pollicentur, ubique *practicas practicatas*, & præjudicia in *terminis terminantibus* & clausulam illam utilissimam *rebus sic stantibus* & sexcenta hujus generis alia tanquam mellitos verborum globulos spargunt, quibus condimentis si aliquid salis adspergas, elegantissima nimirum illa Brocardica quæ vocant, veluti: *casus noluntatis comprehendit sub se casum impotentiæ: ab actionibus ad interesse libera nos Domine*; *solus cum sola non præsumitur orare Pater noster*, & similia: tunc sane habebis verum venenum aqua Stygia dilutum, cujus halitu ipso bonæ mentes exanimantur. Tales sunt plerique, qui tabernas rumpunt, JCtorum commentarii. Iis itaque an magna utilitas per tot sæcula allata sit reipublicæ, & an non melius eorum auctores operam in conficiendis indicibus Justiniani consilio collocassent, illi viderint, quorum non amant similes labra lactucas.

Quæ quum ita sint, singulari profecto ac præcipua laude digni videntur pauci illi, sed boni, quibus meliorem mentem indidit Deus, ut quæ in jure nostro sunt obscura atque ambigua felicius illustrare ac distinguere conarentur. Quo in numero (quod ad Institutionum interpretationem attinet,) præter Cujacium, Giphanium, Janum à Costa & quosdam alios & ARNOLDUM VINNIUM Jureconsultum eximium, haud postremo loco ponendum arbitror. Sane ex quo me jurisprudentiæ dare cœpi, mihi ejus commentarius præ aliis placuit, & ad solidiorem doctrinam connitenti maximo fuit adjumento, ut, postquam aliis jura interpretari jussus eram, nullum fere librum auditoribus meis obnixius commendandum judicarem, quam commentarium Vinnii, ex quo ipse fructum ceperam uberrimum. Vix enim ulla est boni interpretis virtus, quæ non in Vinnio nostro eluxerit. Attulerat ad jurisprudentiam ea præsidia, quæ paullo rariora sunt in nostri ordinis hominibus, puta, haud vulgarem Latinarum Græcarumque litterarum facultatem, diffusam omnis ævi scriptorum lectionem, notitiam antiquitatum haud mediocrem, tantum denique ingenii ac judicii acumen, ut nec vulgaribus pragmaticorum sententiis ipsique Triboniano esset addictus, nec Cujacium, Ant. Fabrum, Rein. Bachovium, aliosque, ubi novi quid inferunt in artem, cæco impetu sequeretur, sed legum rationumque pondera ubique cum cura expenderet, nulliusque auctoritate se pateretur in transversum agi. Deinde id quoque habet Vinnius noster, ut genuinam Justiniani sententiam ubique cum cura investiget, neque eum pudeat ex philologiæ latifundiis petere, quibus jurisprudentiam locupletaret. Et quamvis mysterium istud atque artificium leges ex eodem libro depromtas

com-

comparandi conjungendique facilius in pandectis & codice, quam in Institutionibus, usum suum exserat: nihil tamen reliqui fecit, ut, ex quibus auctoribus vel fragmentis singuli paragraphi descripti sint, & quomodo illi à suis auctoritatibus discrepent, quantum fieri potest, ostenderet, non ut haberet, ob quod insultaret Triboniano, (in quo mustaceo multi hodie quærunt laureolam,) sed ut rationem ejus mutationis redderet candide. Laudanda quoque est Vinnii nostri opera, quam in conferenda Theophili paraphrasi posuit, sane quam utilissima. Quamvis enim plerisque vapulet hic Theophilus, & aliquando ab iis quoque, qui eum nunquam evolverunt, exagitetur; permultum tamen lucis eum fœnerare Institutionibus, Car. Hannibal Fabrotus, cujus verba quædam supra dedimus, pridem evicit. Et sane non hic nobis res est cum Theophilitze quodam, quem aliqui verbis quibusdam Cujacii (a) decepti Accursio faciunt juniorem, sed cum Theophilo, viro illustri, & Antecessore, cujus opera ipse Justinianus in conficiendis Institutionibus usus est. Hunc ipsum enim esse illum paraphrasten, multis argumentis constat. Primo Theophilum, Triboniani *συνεργὸν*, Antecessoris munere Constantinopoli functum novimus (b). Antecessorem autem etiam paraphrasten fuisse, inde adparet, quod in codicibus vetustis singulis libris illa subnectuntur: *ἐπληρώθη ἡ α' (β' γ' δ') Ἰνστιτουτίων Θεοφίλου Ἀντικήνσωρος feliciter*. Eumdem deinde Constantinopoli vixisse, inde patet, quod ubicumque ejus facit mentionem, eam vocat *ταύτην τὴν πόλιν*, vel *ταύτην τὴν βασιλεύουσαν πόλιν*, *hanc urbem* vel *hanc regiam urbem* (c), uti solent, qui urbis, in qua vivunt, meminerunt. Deinde, quum Theophilus Antecessor Justiniani temporibus floruerit: ejusdem ætatis esse paraphrastem nostrum, res ipsa docet. Quemadmodum enim omnes qui Justinianum antecesserunt, Imperatores Christianos ita describit, ut eos inter homines non amplius fuisse, statim adpareat, veluti ubi meminit *Ζήνωνος τῆς θείας λήξεως* (d), itemque *τῆς θείας λήξεως Λέοντος* (e), ita Justinianus ipsi semper est *θειότατος ἡμῶν δεσπότης, ἡμέτερος βασιλεὺς, εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς, ὁ ἡμερώτατος ἡμῶν βασιλεὺς*, *sacratissimus Dominus noster, Imperator noster, Imperator noster piissimus, clementissimus noster Imperator* (f), quemadmodum & Theodoram *τὴν εὐσεβεστάτην ἡμῶν δέσποιναν*, *piissimam dominam nostram* (g), & constitutionem Justinianeam *διάταξιν ἣν ἔναγχος ἐξεφώνησε*, *constitutionem nuper promulgatam* (h) adpellat. Quæ sane omnia non sunt verba de principe dudum satis functo disserentis. Accedit, quod Theophilus sæpe paraphrasi suæ intexit formulas antiquas & ritus veteris jurisprudentiæ proprios, quos quum judice Fabrotto (i) non aliunde, quam ex Caji, Ulpiani, aliisque veterum JCtorum libris, depromere potuerit, satis profecto manifestum est, eum ante commune istud illorum librorum naufragium vixisse, versatissimumque fuisse in istorum operum lectione. Quod denuo non in Theophilitzem quemdam, Græcum novum, sed in celeberrimum illum Scholæ Constantinopolitanæ Antecessorem, Theophilum, cadit. Denique, quod palmarium esse, vir eruditissimus, & collega olim conjunctissimus; Nicolaus Hieronymus Gundlingius (k) observavit, Theophili nostri paraphrasin jam Thalelæus laudavit, & ille quidem, quem cum Triboniano, Theophilo aliisque pandectas composuisse, easque postea κατὰ πόδας vertisse novimus. Quod cum & Fabrottus (l) viderit, mirum sane est, virum ipsum doctissimum Theophilum Justiniano non quidem multo juniorem, à Theophilo tamen pandectarum & Institutionum architecto diversum credidisse, quasi ipse paraphrastes ætatem suam non multis iisque luculentissimis prodiderit indiciis. Quod si itaque Theophilus noster fuit Justiniano *σύγχρονος*, ceu hactenus mihi videor demonstrasse; gratissimum procul dubio cupidæ legum juventuti fecit Vinnius, quod eum diligenter consuluerit, & inde textum Institutionum vel stabiliverit, vel explicaverit. Nec minus

(a) Cujac. *Recitat. ad tit. Inst. de action.* (b) Const. *Tanta* §. 9. *de conf. Digest.* (c) Theoph. §. 7. *Inst. de satisdat.* (d) Theoph. §. 34. *Inst. de act.* (e) Theoph. §. 3. *de donat.* (f) Theoph. §. 1. *de usuc.* §. 3. *de don.* §. 7. *quib. al. licet.* §. 7. *proœm.* (g) Theoph. §. *ult. Inst. de usuc.* (h) Theoph. §. *ult. Inst. de usuc.* (i) Fabrott. *Præfat.* ad Theoph. *Inst.* (k) Gudlingian. *Part.* 11. *Obs.* 11. (l) Fabrott. *ibid.*

minus laudandum videtur singulare veritatis studium, quod idem ubique præ se tulit, dum manum ad scribendum adpulit. Rationibus enim solidis legumque auctoritate munivit omnia quæ docuit, nec in ullius juravit verba magistri. Tantum etiam abest, ut more glossatorum quævis convellere ac in dubium vocare studuerit vir doctissimus, ut plerasque istas lites erudite finiverit, & plerumque optimam maximeque legibus consentaneam elegerit opinionem, eamque ita firmarit, ut aliquando & invitos in sententiam suam pertrahere videatur. Ordo porro, quo utitur, ipsi rei quam maxime convenit. Textum explicat accurate, scrupulos, quos injici lectori posse prævidet, cum cura eximit: ipsam doctrinam, quæ quovis loco proponitur, egregie illustrat, nec dissimulat, quæ vel novis Justiniani constitutionibus vel desuetudine & moribus patriis mutata aliter in foro observantur. Nullos hic videbis excessus, ad rem nihil pertinentes, nullas quæstiones otiosas & intempestivas deprehendes: nec hic observabis à Vinnio, tanquam à coquo Plautino, diversa jura confundi. Nam ubique jus Romanum à moribus patriis accurate sejungit, & nihil facit reliqui, ut utriusque principia à lectore suo intelligantur. Denique & oratione utitur, non quidem calamistris intorta, sed pura tamen, & satis plerumque Latina, ut saltim non adfectasse videatur illam barbariem, qua plerosque JCtos commentarios suos inquinasse diximus. Quo gratior mihi fuit opera, quam à me vir integerrimus, novam hanc editionem meditatus, flagitavit. Quum enim intelligeret, me quædam margini exemplaris mei, ut fieri solet, adnotasse; non dubitavit à me petere, darem operam, ut Vinnii hic commentarius & nitidior & emendatior prodiret. Et sanè nihil, quod mearum erat partium, prætermisissem, si paullo plus temporis ad eam rem fuisset concessum. Quantum tamen à me præstitum putem, paucis accipe. Primo totum commentarium & relegi & recensui, & quidem ita, ut non modo aliquot millena sphalmata quæ in priorem editionem irrepserant, sustulerim, sed & interpunctiones, antea vitiosissimas, vel plane omissas, restituerim diligenter. Deinde Auctores, quos laudat Vinnius, plerosque evolvi, & ubi ipse solum librum expresserat, ego capita etiam & aliquando paginas adjeci, ne Lectori loca illa evoluturo istud quærendi tædium esset devorandum. Præterea notulas quasdam seu additiones, quas a Vinnianis primis nominis mei litteris; Hein. distinxi, passim insertas animadvertes. Eas quum jam olim exemplaris mei margini allevissem, ideo edi passus sum, quia quarumdam me ne nunc quidem pœnitet. Sunt eæ non unius generis. Quædam illa, quæ à Vinnio non adeo plene traduntur, supplent: aliæ non satis accurate posita emendant: sunt etiam, quæ quasdam conjecturas de legibus à Vinnio vel emendatis vel explicatis proponunt Lectorisque judicio submittunt. Non existimo futurum, ut mihi id auso quisquam succenseat. Quæ enim injuria est, alieno libro adspergere notulas? Et quid facilius erit Lectori, cui mea haud placebunt, quam breves illas stricturas prætermittere, maxime quum & paucæ sint, nec adeo multis paginis librum reddant auctiorem? Si qua in re stilus lapsus sit, id in meliorem partem interpretabuntur; quibus aliquis candor inest, quum festinantibus operis pagellæ inter alias occupationes & in medio luctu domestico, descriptæ & sæpe vix relectæ Lugdunum transmittendæ fuerint. Emendationi præfuit ipse, qui sumtus fecit, vir integerrimus. Quumque is & ob sollertiam & ob linguæ intelligentiam par omnino sit huic operi, & jam plura ejus dexteritatis dederit documenta; res ipsa jam quoque ostendet, verissimum esse, quod scripsit poeta: (a).

Dominum videre plurimum in rebus suis.

Tu, Lector, fruere editione, omnibus anterioribus, si quid viveo, meliore, mihique, Tua causa omnia volenti, fave, & ex voto Vale. Franequeræ Frisiorum x. Kal. Mart. CIƆ IƆ CCXXVI.

Illu-

(a) Phædr. *lib.* II. *fab.* 8. *v.* 29.

Illustrissimis ac Potentissimis

HOLLANDIÆ ET WEST-FRISIÆ ORDINIBUS, PATRIÆ PATRIBUS,

ARNOLDUS VINNIUS L. M.

Dedicat Consecratque.

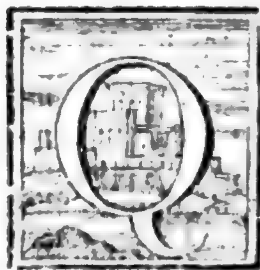

QUO primum tempore Jus civile publice profiteri, atque in celeberrima Academia vestra, Illustrissimi & Potentissimi Domini, libros Institutionum à Sacratissimo Principe Flavio Justiniano compositos interpretari cœpi, simul commentario aliquo eosdem libros illustrare institui, non opulento aut accurato, sed qualiquali; utpote quem privato potissimum usui destinabam: & inhærebat tum animo meo hæc opinio, libros istos non usque adeo obscuros esse, ut operosæ alicujus explicationis lucem desiderarent. Verum ubi ad rem aggressus sum, & me accinxi, statim sensi, majus quiddam esse, quod inceptabam, quam opinatus eram, neque tralatitia commentatione me posse defungi. Deceperat me auctoritas Jacobi Cujacii, clarissimi superioris ævi Jurisconsulti, qui in Observationibus suis de libris Juris nostri disserens, illos Institutionum tam planos & faciles sibi videri pronunciat, ut vix ullo interprete, aut utique nulla longiore interpretatione indigeant: in tantum, ut non vereatur damnare, tanquam ignobile otium, quicquid laboris in iis paulo prolixius explicandis ab hominibus nostri ordinis impensum est. Cæterum experimento didici, longe aliter se rem habere, fallacemque interdum esse etiam præstantissimorum virorum auctoritatem. Existimo autem, Cujacium (ut de summi viri judicio nihil amplius in præsentia dicam) ex sua potius facultate, quam ex vero rem æstimavisse. Nam profecto, si ex veritate eam æstimare volumus, nulla potest esse juris Justinianici pars, quæ interpretem magis desideret, quam ea, in qua omnia prope nude tradita sunt, & delibata dumtaxat, non exposita. Quantulum enim est, quod illic reperias, de quo non dubites, aut quod cognoscere cupienti non ad quærendum & cognoscendum relinquatur? Equidem scio, non eo magis nostram hanc operam à vellicatione tutam fore. Rem toties nunc actam ago, & quidem post tot Roscios, id est, post tot doctos interpretes, à quibus omnia, quæ ad hujus partis illustrationem afferri queant, jam pridem occupata, exhausta & consumpta esse dicentur: & jam nunc audire mihi videor hanc multorum vocem, *Cui non dictus Hylas puer?* &c. Sed ego vitilitigatorum istiusmodi vanos morsus susque deque habeo; & quidni liceat his reponere illud præstantissimi Medicorum, Πολλάκις ἡρμόσθαι δοκοῦσαν ἄριστα λύραν, ἰατρὸς μουσικὸς ἀκριβῶς ἐφηρμόσατο. Plane enim quod ad interpretes attinet, etiam prolixiores eorum, quos damnaret Cujacius, multa passim aut non tangunt omnino, aut cursim trans-

transmittunt, quorum tamen justa explicatio ad rei, de qua agitur, naturam intelligendam prorsus necessaria est. Ad hæc mihi curiose in omnia inquirenti non paucæ obortæ sunt difficultates, ab aliis, quos quidem videre mihi contigit, non animadversæ, aut minus feliciter expeditæ, aut consulto præteritæ, quas omnes & removendas putavi, & pro meo captu removere conatus sum: dumque singula ad vivum reseco (sunt autem sexcenta hujusmodi) in majorem etiam, quam ipsemet cogitaveram, molem hoc Opus excrevit; & eo quidem majorem, quo diligentius pleniusque & planius, quam quisquam antehac, cuncta tandem bona fide evolvi, excussi, & pertractavi. Accidit enim hic idem mihi, quod olim Eleusinam visentibus: nam ut illa semper aliquid servare solebat, quod revisentibus ostenderet; ita quotiescunque ad horum librorum mysteria perscrutanda accessi, semper aliquid observavi, quod nec ab aliis, nec à me ipso visum aut perceptum prius fuerat. Jam rumor nonnullus de hoc commentario nostro perrepserat, & hortari cœperant amici, atque insistere, ut publici eum juris lucisque facerem, rati, fructum hujus laboris ad alios quoque pertinere, & in primis ad studiosam Legum Juventutem. Itaque ut primum Pandectarum interpretatio mihi mandata fuit, de vulgando eo cogitare cœpi, & quo comitatior exiret, adjunxi etiam patriæ nostræ jura propria, aliarumque regionum peculiaria instituta, & cætera quæ nunc passim usu judiciorum certo recepta sunt, ab illo scripto Romanorum jure longe discrepantia: qua quidem ex re non parum præsidii, constantiæque & judicii statim capere poterunt, qui mox in foro atque inter causarum discrimina versabuntur. Ita dum urceum instituo, currente rota exiit amphora, id est, pro exili & qualicunque commentario, accuratus & bene saginatus, pro simplici geminus, Academicus & Practicus sive Forensis: quorum in altero cæteros omnes elegantia & doctrinæ varietate superare studui, in altero ubertate utilitatis. In eo autem totus pæne fui, ut excitata in legentibus veneratione antiquitatis, simul animis eorum instillarem desiderium atque amorem sapientiæ, justæque & solidæ cujusdam eruditionis: quod vel unum si assecutus fuero, operæ curæque pretium ponam. Cæterum cum primum hunc ingenii nostri partum in lucem emittere constituissem, simul futurum speravi, ut vos, Illustrissimi & Potentissimi Domini, eum in vestræ Amplitudinis tutelam suscipere non gravaremini: atque idem nunc etiam futurum spero, votoque & cogitatione præsumo. In Academia vestra satus, fotus atque editus est, nec est adeo informis. Qui primi vultum ejus comminus contemplati sunt, etiam nescio quid de lepore ac venustate ejus submurmurant; & quantum ex indole conjiciunt, commodis Juventutis natum ajunt, præsertim hoc sæculo, quo queruntur, sensim nobis obrepere barbariem, postquam prima & rudis adhuc ætas, nescio quo præpostero impulsu, statim atque a trivialis scientiæ magistris dimissa est, in Juris civilis studia cogitationes suas protrudere cœpit, nulloque aut rerum aut literarum instructa præsidio Jurisprudentiam, quæ scientiarum omnium maxima est, tanquam sordidum aliquod artificium addiscere.

Ita

Ita dum vetus disciplina turbatur, & calentibus turbatorum aris primum esse incipit, quod est maximum, una nunc vertigine Quiritem fieri, momentoque turbinis tot Damas exire Marcos. Sed hæc querimonia, quamvis justa, non est hujus loci. Sane foetus hic noster multis, iisque magnis & non vulgari eruditione præditis Viris visus est non indignus, quem pateremini sub auspicatissimo vestri Nominis splendore in publicum prodire, atque in manus pervenire doctorum & doctrinam expetentium hominum: quo etiam voto nunc eum summa cum animi summissione vobis offero dedicoque. Scribit Udalricus Zasius, primarium togæ & seculi decus, eos, qui Jus civile excolunt & scriptis illustrant, lucubrationes suas recte riteque, & quasi quodam præcipui titulo, dedicare Principi; propterea quod ab eo, tanquam a fonte, leges omnes & jura emanant. Qua ratione etiam mihi fas esse existimavi, nostras hasce ejusdem generis vigilias & meditationes iis consecrare, qui vicem Principis in Republica sustinent. Neque vero id novo magis more, quam veterum instituto facimus, qui ea, quæ de jure civili composuerant, Populo, penes quem summa rei erat, tradiderunt: sicut Sextum Ælium, clarissimum atque amplissimum virum, fecisse legimus, & ante eum Cneum Flavium, Scribam Appii Claudii, unius è Decemviris, & cujus maximum consilium in Duodecim Tabulis scribendis fuit; atque hæc munera Populo gratissima fuisse. Nec dubito, quin Sextus Papyrius leges, quas sine ordine a Regibus latas in unum composuit, Tarquinio Regi obtulerit, apud quem summo in honore eum fuisse Pomponius indicat in historia de Origine Juris. Quibus ego argumentis in spem magnam adducor, fore, uti & vos, Illustrissimi & Potentissimi Domini, ea, quæ hic vobis offero, benigne accepturi sitis, auctoremque ea prosecuturi benevolentia, qua & Principes hæc studia complecti, & Populus fovere solent. Valete, Viri Bataviæ Principes, & si quid votis possum, diu quam felicissime Rempublicam gerite. Ex museo nostro pridie Kalendas Martias CIƆ IƆCXLII.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la fede di revisione, ed approvazione del P. Fr. Tommaso Maria Gennari Inquisitore, nel Libro intitolato: *Arnoldi Vinnii J. C. in quatuor Libros Institutionum Imperialium Commentarius Academicus, & Forensis, Editio novissima expurgata, &c.* non esservi cosa alcuna contro la santa Fede Cattolica, e parimenti per attestato del Segretario nostro niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Andrea Soranzo Proc. Rif.
Pietro Grimani Kav. Proc. Rif.

Agostino Gadaldini Segret.

INDEX

INDEX
RUBRICARUM SECUNDUM LIBRORUM ET TITULORUM ORDINEM.

8. De

LIBER IV.

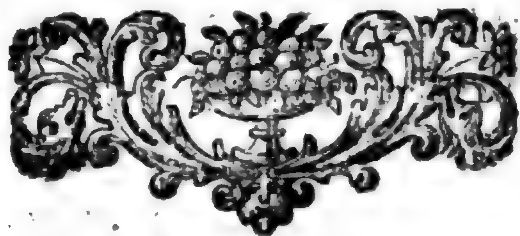

A R-

ARNOLDI VINNII, J. C.

IN LIBRUM PRIMUM

INSTITUTIONUM

IMPERIALIUM

COMMENTARIUS

Academicus & Forensis.

CUM NOTIS AD TEXTUM.

PROOEMIUM.

De Confirmatione Institutionum.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI.

IMPERATOR, CÆSAR FLAVIUS JUSTINIANUS, ALEMANICUS, GOTTHICUS, FRANCICUS, GERMANICUS, ANTICUS, ALANICUS, VANDALICUS, AFRICANUS, PIUS, FELIX, INCLYTUS, VICTOR AC TRIUMPHATOR, SEMPER AUGUSTUS, cupidæ legum juventuti S.

IMPERATOR] Hoc nomine etsi appellarentur omnes exercitus ductores *οἱ στρατηγοί, ἢ τῶν πολέμων ἡγεμόνες*, propriè tamen id tribui solebat iis, qui re bene gesta hoc honoris titulo acclamatione militum vel decreto Senatus decorati essent. Post occupatam Rempublicam perpetuum Principis prænomen esse cœpit ex S. C. Hotomanus ex *Cic. Tacit. Sveton. Dion. Appian.* VINN. Sed tamen Byzantini Imperatores plerique hoc cognomen dimiserant ante Justinianum nostrum, qui illud primus revocavit in usum, primus postliminio veluti renunciatus *ῥωμαίων αὐτοκράτωρ*, uti testatur Agathias lib. 6. p. 157. Ez. Spanhem. *de Usu & præst. num. Tom.* 2. *Diss.* 12. *p.* 403. HEIN.

CAESAR] cognomen familiæ in gente Julia, quod post C. Julium factum est hæreditarium Imperatorum. Procedente tempore, eodem nomine appellati & qui vivo Imperatore designati augustæ majestatis hæredes, *l.* 7. *Cod. de malef. & mathem* Spartian. *in Ælio Vero*, ubi & hunc ipsum primum Cæsarem ea ratione appellatum testatur. Hodie *Reges Romanorum* vocantur. VINN. Ita quidem Spartianus *in Æl. Ver. cap.* 2. contra Aurel. Vict. *cap.* 12. *in Trajano* ab Hadriani demum adoptione divisa esse ait Cæsarum & Augusti nomina. Neuter accuratè. Omnes Principum liberi dicti sunt Cæsares, jam à Neronis temporibus. Domitianus, statim interfecto Vitellio, hoc nomen obtinuit. Tacit. *Hist. Lib* 3. *cap.* 86. Hinc numi Titi & Domitiani Cæsarum apud Spanhem. *Tit.* 11. p. 351.

p.351. Ita & Trajanus Cæsar consalutatus statim post adoptionem. Conf. Pagi *Crit. Bar. ad ann. 69. & 97.* Postea destinati Imperio Candidati dicti sunt *nobilissimi Cæsares*, quod nomen in numis Philippi junioris primùm occurrit, at ante eum idem legitur in marmore Maximo Maximini filio dicato apud Gruter. p. CLI. 5. vid. Ez. Spanh. *de usu & præstant. num. Diss.* 12. §. 2. p. 357. seq. HEIN.

FLAVIUS] A Vespasiano Imperatore hoc nomen manavit, quem è Flavia gente nova & ignobili fluxisse, Svetonius auctor est.

JUSTINIANUS] Nomen hoc Imperatoris nostri proprium fuit; idque etiam habuit ante adoptionem: ex quo apparet, non esse productum à nomine Justini avunculi & patris adoptivi, ut quidam putant.

ALEMANICUS, GOTTHICUS, &c.] Agnomina à devictis, aut bello lacessitis gentibus ducta. Seneca *l. 1. de Clement.* 14. scribit, assentantem populum ambitiosæ majestati tribuisse, quidquid potuit congerere titulorum. VINN. Hunc morem devictarum gentium vocabula nominibus adscribendi jam pridem ante Justinianum servarant Imperatores. Solius *Iudaici* cognomen ob religionis odium & gentis contemptum adspernatus est uterque Vespasianus. Ceterum hæ gentes omnes notæ sunt præter *Anticam*. Et hic plerisque interpretibus aqua hæsit. Verùm non *Anticum* sed *Ponticum* legendum esse, rectè monuit ὁ πάνυ, Spanhem. *ibid. Diss.* 12. §. 14. pag. 504. T. 2. *Lazos* enim *Abasgos & Tzanos* ad Pontum Euxinum subegerat. Unde & alibi dicitur *Lazicus*. Nov. XLIII. HEIN.

FRANCISCUS] Theodibertum Francorum regem gravissimè tulisse refert Agathias, quòd Justinianus, velut devicta gente Francorum, Francici titulum sibi sumpsisset. Postea etiam Gepidicum & Longobardicum se dixit, quòd eas quoque gentes irritavit. *Cujac. & Grot. ex Agathia.*

PIUS] Primus hoc cognomen obtinuit Antoninus Hadriani successor. Capitol. *in Antonin. c.* 2. Inde ad alios descendit. Justin. *Nov. 78. c. 5.* Ἀντωνῖνος ὁ τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμος, ἐξ οὗ καὶ εἰς ἡμᾶς τὸ τῆς προσηγορίας ταύτης κατῆλθε. VINN. conferendos omnino Ezech. Spanhem. *Diss.* 12. §. 6. *pag.* 434. *seq. T.* 11. HEIN.

FELIX] Usurpavit hoc cognomen Commodus, ut historiæ testantur, quem plerique successores imitati appellationem hanc Justiniano tradiderunt. VINN. Ast hujus cognominis, jam suo tempore Imperatoribus dati, meminit Seneca *Lib.* 11. *de Clem. c.* 14. HEIN.

TRIUMPHATOR] Triumphasse legitur de Persis & Vandalis. Varro *l. 7. de ling.* scribit triumphare sic appellatum esse, *quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti, Io triumphe, io.*

AUGUSTUS] Nomen hoc primùm Octavio à Senato tributum: ductum ab eo, quòd loca, in quibus augurator quid consecratur, augusta nominantur. Svet. *in August. c.* 7. Alii ab augendo imperio dictum putant: unde illud hodieque *Zu allen Zeiten Mehrer des Reichs.* Vvesemb. VINN. Eodem sensu Manasses in *Politicis*: Κύγουστος, inquit, αἰεὶ αὐξάνων. Contra in *Novell.* 17. ἀεὶ σεβαστὸς, redditur *semper adorandus.* HEIN.

Ut Plato legislationis tres vult esse partes, Prooemium, Legem, & Sanctionem; ita hujus Constitutionis eadem deprehenduntur membra. I. Prooemium, quo suum legislationis studium commendat, usque ad §. 3. II. Legislatio, usque ad §. pen. III. Sanctio. *Vvesemb. hic.*

De usu Armorum & Legum.

I*Mperatoriam majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus & bellorum & pacis rectè possit gubernari: & Princeps Romanus non solum in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, & fiat tam juris religiosissimus, quàm victis hostibus triumphator (magnificus.)*

A*Rmis decoratam*] Imperator utrumque Reipub. tempus sine armorum ac legum præsidio rectè administrare non potest: in quam sententiam præclara quædam hic adspersa ab *Hotom. & Grot. ex Arist. Plat. Liban.*

Legibus armatam] Munitam & instructam. M. Tullius *l. 1. de Off.* scribit, Lacedæmoniorum imperium multò plus Lycurgi legibus & disciplinæ debere, quàm aut Pausaniæ, aut Lysandri rebus gestis. *Parvi enim*, inquit, *c. 22. sunt foris arma, nisi sit consilium domi, &c.* Est autem hic χιασμὸς καὶ τὸ τοῦ σχήματος πάθος, tribuit armis decorari, legibus armari. Theoph. verbum pro verbo reddidit, ὅπλοις κοσμεῖσθαι, νόμοις ὁπλίζεσθαι.

Victor existat] Sensus est apertus, Imperatorem non ex armis tantùm, sed etiam ex legibus gloriosam sibi victoriam comparare.

Legitimos tramites] Ea ratione, quam leges præscribunt. Theophilus convertit, νομίμοις ὁδοῖς legitimis inventis. Imperator non tantùm hostibus debellandis, verùm etiam calumniatoribus coercendis, victoris nomen adipiscitur.

Calumniantium] Pars pro toto; improbitas, quæ in judiciis versatur, de quo propriè verbum calumniandi intelligitur, pro omni, quæ in pacata civitate admittitur. Cicero 2. *de Repub. Ut Carneadi respondeatis, qui* sæpè

sæpè optimas causas ingenti calumnia ludificari solet.

Iuris religiosissimus] Juris ad summam religionem observantissimus. Dion. Halicarn. *lib. 5.* Κράτιστος ἦν βασιλεὺς ὁ φυλάττων τὰς τῶν νόμων ...

Magnificus] Abest hæc vox à veteribus libris, testib. Cujac. & Hotom. nec Theophil. agnoscit.

De bellis & legibus Justiniani.

1 *Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub juga nostra redactæ cognoscunt, & tam Africa, quàm aliæ innumeræ provinciæ post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti Numine præstitis, iterum ditioni Romanæ nostroque additæ Imperio, protestantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quàm compositis reguntur.*

1 *Vtramque viam*] Justinianus & gloriam sibi peperit victis hostibus, & juris æquabilitatem inter cives suos retinuit.

Barbaricæ gentes] Significat Persas in Syria, Vandalos in Africa & Italia, Gotthos in Italia & Sicilia.

Redactæ] Vet. *deductæ*, & ita Cujac. & Hotom.

Innumeræ] Vet. *numerosæ*, id est, multæ; sic enim locuti sunt Cassiod. Oros. Eutrop. & alii Scriptores σύγχρονοι, Theoph. tamen ἀναρίθμητοι.

Post tanta temporum spatia] Post annos 95. quibus Vandali Africam tenuerunt. *l. 1. Cod. de offic. præf. Afric.* adstipulatur Procop.

Ditioni Romanæ] Postquam sedes imperii Constantinopolim, (quæ antea Byzantium, postea etiam nova Roma,) translata fuit, Imperium Romanum à Constantino & Gallieno in duas partes divisum, orientalem & occidentalem & utrique parti suæ provinciæ attributæ. VINN. Non à Gallieno, sed à Galerio: nec in duas, sed in tres partes. Galerius enim Orientem, Constantinus transalpinas Provincias, Maxentius Italiam accepit. Eutrop. Lib. 10. c. 1. HEIN.

Promulgatis] Promulgatas suas, compositas alienas intelligit, id est, ex veteri jure in unum collectas & dispositas.

De Compositione Codicis & Pandectarum.

2. *Et cum sacratissimas constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam, tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti favore jam adimplevimus.*

2. *In luculentam ereximus consonantiam*] Intelligit Codicem priorem, quem altero Imperii sui anno componi jussit 528. & anno insequenti edidit. In hunc, Principum Constitutiones vagè per tres codices, Gregorianum, Hermogenianum, Theodosianum, dispersas collegit, *const. de nov. Cod. fac. & de Iust. Cod. confirm.* Sed eum non habemus. Pòst idem Codex iterum emendatus est, & multis locis recognitus, additis 50. decisionibus, quo hodie utimur. VINN. Prior ille codex promulgatus VII. Id. April. anni DXXIX. dictus est Justinianeus. *Nov. 66. c. 1. §. 1.* Paul. Diac. *Lib. 1. c. 25.* Posterior, quo hodie utimur, dicitur Codex repetitæ prælectionis. *Const. de codic. emend. §. 3.* publicatur XVI. Kal. Dec. anni DXXXIV. HEIN.

Ad immensa veterum volumina] Quarto Imperii anno, Lampadio & Oreste Coss. 530. Pandectas componi jussit, edidítque, & confirmavit anno Imperii sexto, ipso III. Cos. eodemque anno compositæ Institutiones & promulgatæ uno mense ante Pandectas: ut Pandectæ compositione priores sint Institutionibus, confirmatione posteriores. Codicem repetitæ prælectionis promulgavit anno proximo, ipso IV. & Paulino Coss. 534. Hæc perspicua sunt ex constitutionibus ad juris compositionem pertinentibus. Novellar. liber diem non habet.

Immensa volumina] Innumera veterum scripta, quæ in bis mille libros & aliquot centena millia versuum excreverant; *l. omnem. §. 1. de concept. Dig.*

Per medium profundum] Per medias difficultates. Liv. 31. c. 1. *Provideo animo in vastiorem me altitudinem ac velut profundum invehi.*

De tempore, auctoritatibus fine & utilitate compositionis Institutionum.

3. *Cùmque hoc, Deo propitio, peractum est, Triboniano Viro magnifico, Magistro, & Exquæstore sacri palatii nostri, & Exconsule; nec non Theophilo & Dorotheo, Viris illustribus, & antecessoribus, (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus,) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus Institutiones componerent: ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures quàm animi vestri nihil inutile, nihilque perperàm positum, sed quod in ipsis rerum obtineat argumentis, accipiant. Et quod pri-*

re tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, ut tunc constitutiones Imperatorias legerent, hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis à voce Principali procedat.

3. *Magistro*] Scilicet officiorum, penes quem cura est totius pœne aulæ & palatii. Gallis *Prevost de l'Hostel.* Cujac. *in l. 3. C. de præpos. sacr. cubic. lib. 12.* VINN. Immo non tam aulæ, quàm consistorio Principis præerat, dictus ideo gubernare officia palatina. *L. 2. C. Theod. de Iudæis.* Hinc in comitatu Principis erat, ad eumque referebat ex libellis Magistratuum. vid. Gothofr. *Notit. dignitat. ad C. Theod. p. 326. Tomo 6.* HEIN.

Exquæstore] Quæstor ætate Justiniani is erat, quem nostra ætas Cancellarium vocat, ut *pass. in Cod.* hoc est, ad quem cura legum & juris pertinet. Custos legum & famæ publicæ appellatur in *Nov.* Valentiniani *de homic. cas. fact.* & à Cassiod. aliquot locis Exquæstores & Exconsules à Justiniano dicuntur, qui à Latinis, Quæstorii & Consulares. VINN. Vid. omnino Cassiod. *Var. 1. 12. v. 14.* HEIN.

Antecessoribus] Juris Interpretibus, ac Doctoribus, ἐξηγηταῖς, ut pass in *præf. Pand.* τῶν νόμων διδασκάλοις, *l. 6. §. 12. D. de excusat. tut.* Qui forum sequebantur; Togati: Qui scholas; Antecessores, & Professores dicebantur.

Prima legum cunabula] Prima legum fundamenta, στοιχεῖα seu elementa, primam legum audientiam appellat in *l. un. C. de nud. jur. Quirit. tollend.*

Antiquis fabulis] Jus antiquum & obsoletum intelligit, quo referti erant veterum Jurisconsult. libri.

Rerum obtineas argumentis] Huc pertinet illud Aristippi apud Laertium, qui percontanti cuidam, quæ potissimum adolescentibus essent discenda, respondit, quæ viris usui futura sunt.

Post quadriennium] Theophil. μετὰ πενταετίαν. Sed aut erravit ipse, aut corrupti sunt Codices, ut patet ex præfat. ad antecess. Fabrot. *in not. ad Theoph.*

Digni tanto honore, tantaque reperti felicitate] Digni reperti tanto honore tantaque felicitate. Theoph. τοσαύτης ἀξιωθέντες τιμῆς, καὶ τοσαύτης καταλαβόντες εὐτυχίας, *dignati & assecuti.*

Divisio Institutionum.

4. *Igitur post libros quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum, in quibus omne Jus antiquum collectum est, quod per eumdem virum excelsum Tribonianum, nec non cæteros viros illustres & facundissimos confecimus; in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus, ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.*

4. *Pandectarum*] Pandectæ ἀπὸ τοῦ πᾶν δέχεσθαι, quòd omnis generis leges complectantur, Harmenop. *l. 1. tit. 1. §. 6.* VINN. Eamdem vocabuli rationem ipse Justinianus reddit, *quod omnes disputationes & decisiones in se habeant legitimas, & quod undique fuit collectum, hoc in sinus suos receperint. L. 1. §. 12. Cod. de vet. Iure enucl.* Sed non Justinianus hujus tituli auctor. Pandectas enim & Digesta jam scripserunt Ulpianus, Modestinus, immo & Sabinus, Julianus, Alfenus, Varus, Celsus, Marcellus, & alii. HEIN.

Collectum est] Libri veteres teste Hotom. *collatum est.* Et ita Theoph. ἐν οἷς ἴδρυται πᾶσα ἡ τῶν ἀρχαίων νομοθεσία.

Cæteros] Præter Tribonianum, Theophilum, Dorotheum, tredecim aliis usus est Justinianus, quos enumerat & nominat *in præfat. Digest.*

In quatuor libros] Apud Theophil. abundant verba, τῶν εἰρημένων διγέστων. Fabrot.

Quid in Institutionibus contineatur.

5. *In quibus breviter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.*

5. *Desuetudine*] Theoph. ἀσυνηθείᾳ, quasi dicat *insuetudine.* Significat autem jura antiqua & antiquata, qualia multa in argumentis usucapionum, exhæredationis liberorum, legatorum, successionum ab intestato, bonorum possessionum, satisdationum, &c.

Illuminatum est] Theoph. ἐφωτίσθη. Intelligit autem & desuetorum quorumdam in usum revocationem, & aliorum vel interpolationem vel abolitionem.

Ex quibus Libris compositæ sunt Institutiones, atque earum recognitio, & confirmatio.

6. *Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex Commentariis Caji nostri, tam Institutionum, quàm rerum quotidianarum, aliisque multis Commentariis compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt, & legimus, & recognovimus, & plenissimum nostrarum Constitutionum robur eis accommodavimus.*

6. *Præcipuè ex commentariis Caji*] Hoc ita esse vel ex reliquiis scriptorum Caji, quæ in Pandectis supersunt, cuivis animadvertere licet; sæpius

plus enim hujus unius, quàm cæterorum omnium verba in his libris proferuntur.

Nostri] Benevolentiæ significatio, ac sic plerumque prædecessores, qui nostræ fuerunt professionis, appellamus. *Scævola noster* apud Paulum & Triphonium sæpe: apud Pomponium *Caius noster l. pen. D. de stip. serv.* Floruit sub Hadriano & Marco. *l. 7. D. de reb. dupl. l. pen. D. ad SC. Tertyll.*

Recognovimus] Id est, corrigendi causa diligenter & attentè legimus: Cic. *pro Balb. cap. 5. Nos Cn. Pompeji judicium de consilii sententia pronunciatum recognoscemus?*

Constitutionum robur eis accommodavimus.) His verbis indicatur Institutionum confirmatio. Unde hæc præfatio Theophilo, *διδαξις βεβαιοῦτα τὰ ἰνστιτοῦτα.*

Adhortatio ad studium juris.

7. *Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari; D. CP. XI. Kalend. Decemb. D. JUSTINIANO PP. A. III. COS.*

7. *Summa ope & alacri studio*] Epilogus exhortatorius, ut in suasoriis usitatum, à spe & expectatione præmiorum. Cic. 1. *de orat. c. 8. Pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut vobis honori, & amicis utilitati, & Reipub. emolumento esse possitis.*

D. CP. XI. KAL. DECEMB.] Id est. *Data Constantinopoli XI. kalendas Decembris, Domino Iustiniano perpetuo Augusto tertium Consule.* In quibusdam libris. PP. quasi *Patre Patriæ*, quod ejus temporis consuetudo repudiat. Hottom. VINN. Quamvis ex hac subscriptione pateat, Institutiones prius, quam Pandectas confirmatas, auctoritas tamen utriusque libri ab eodem die 3. Kal. Jan. dependet. *L. 2. §. penult. C. de Vet. Iur. enucl.* Unde non semper Pandectæ derogant Institutionibus: sed observandæ sunt regulæ B. Huberi *in præd. ad h. l. §. 10.* HEIN.

TITULUS I.

DE JUSTITIA ET JURE.

Concord. Lib. 1. Tit. 1. Dig.

1. *Partitio & series totius operis.*
2. *Iustitiæ vulgata distributio explicata.*
3. *Etiam universalem justitiam disciplinæ civili propositam.*
4. *Utrum justitiæ in universalem & particularem distributio necessaria? sceptice.*
5. *Varia juris significata, & quæ in significatione hoc verbum hic accipiatur?*
6. *Summa eorum: quæ hoc titulo traduntur.*

1 DUo hæc in omni jure constituto insunt: jus ipsum seu lex, quæ jubet & constituit; tum res, quæ eo jure jubetur constituiturque: ac proinde universi juris tractatio duabus partibus continetur; quarum una est de jure constituente, sive de legibus qua naturalibus, qua civilibus: altera de jure constituto, sive de eo, quod legibus sancitum cautumque est. Et quia prima natura quæstio est de jure constituente, de eo etiam primo loco veteres tractaverunt: quod non modò in his Institutionum libris, sed etiam in Pandectis animadvertere licet. Nam prima quæstio proponitur atque absolvitur quatuor titulis in vestibulo sive ingressu Pandectarum; reliquo opere agitur de jure constituto. Idem & in Institutionibus nostris observatum est: siquidem duo priores tituli hujus libri primam quæstionem continent: reliqua parte operis altera quæstio, quæ multo latius patet, tractatur, atque δι᾽ διαιρέσεως absolvitur, initio facto à discretione materiæ sive subjecti hujus scientiæ: quæ divisio in hac quæstione omnium prima est generalissima. Inscribitur hic titulus *de justitia & jure*. Aristo- 2
teli & plerisque moralis Philosophiæ professoribus justitia duplex est, universalis, & particularis. Ad universalem pertinet tritum illud Poetæ gnomologi;

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ᾽ ἀρετή ἐστι.

Comprehendit scilicet in se hæc justitia etiam aliarum virtutum omnium officia, peculiari tamen cum respectu, quatenus nimirum illa necessaria sunt, aut conducunt ad perfectionem & conservationem civilis societatis, ut ne quid admittatur contra rationem aut honestatem, quod non admitti vel publicè vel privatim interfit. Hæc eadem justitia & legalis dicitur, propterea quòd non minus latè pateat quàm ipsæ leges, quæ etiam sunt regula & norma hujus justitiæ; unde à Cicerone *l. 1. de legib. c. 15.* definitur: *Obtemperatio scriptis legibus & institutis populorum*: ab Aristotele *lib. 5. Eth. 1. Obedientia erga omnes leges.* In summa hæc justitia à virtute in genere non differt essentia, sed hactenus tantùm, quòd quando consideratur ut habitus animi, dicatur virtus simpliciter; quando ut civilis societatis conservatrix, justitia, auctore Michaele Ephesio ad *d. loc.* Arist. Vi-

tium huic legali justitiæ oppositum dicitur ἀνομία. Particularis justitiæ duas species constituunt, quarum alteram διανεμητικὴν Aristoteles vocat, id est, *distributivam*; alteram συναλλακτικὴν, id est, *commutativam*. Distributiva respicit ἀξίαν, quod quisque meretur, quod cuique convenit, sive id premium sit, sive pœna, sive honor, sive onus. Commutativa suum cujusque propriè sumptum spectat, & alio nomine melius ἐπανορθωτικὸν à Philosopho appellatur: nam ut possessor rei meæ eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad eamdem hanc justitiam pertinet. Illud quoque perpetuum non est, quod plerique tradiderunt, *&* justitia commutativa respici proportionem simplicem, quam arithmeticam vocant, à distributiva comparatam, quam appellant geometricam, quæ mathematicis & revera sola proportio est; neque enim per se justitia commutativa à distributiva differ tali proportionum usu, sed objecto & materia circa quam versatur. Nam & contractus societatis expletur proportione comparata; & si unus tantùm aptus inveniatur ad munus publicum obeundum, non alia quàm simplici commensione attributio fit: & contra, si quis de suo legare velit, distributiva justitia uti solet, & merita considerare. *l. 9. ff. pro soc.* Sed & in delictis coercendis pœnarumque irrogatione modò arithmetica, modò geometrica proportio servatur: quod tamen totum est justitiæ distributricis. D. Grot. *1. de jur. bell. & pac. c. 1. num.* 8. Vitium particulari justitiæ oppositum πλεονεξία dicitur, cujus verbi vim Latini

5 per vocem *injuriæ* ferè exprimunt. Disciplina civilis non dirigit internas animi functiones, & potissime versatur circa justitiam particularem in ejus juris obedientiam animos formans, cujus executio in judiciis urgetur. Negari tamen non potest, quin interim quoque spectet justitiam universalem, quæ omnium virtutum officia complectitur. Docet enim justè vivendum esse secundùm omnes leges; ipsaque adeo juris præcepta omnem speciem virtutis & honestatis continent, certè quatenus eò spectant, ut justè vivatur, & civium inter se honesta sit societas, quod hic quærimus. Et verò si legibus & legum latoribus proposita est universa virtus, ut sane est, cùm beatitudo civilis sit universarum legum summa, teste Platone *5. de legib.* etiam legum scientiæ & consultis eadem proposita erit: neque enim minus latè patet officium Jurisconsulti in legibus interpretandis, quàm legislatoris in sanciendis: totoque falluntur judicio, qui officium Jurisconsulti cancellis forensium causarum circumscribunt. Utique illa: *Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito: rogum ascia ne polito: mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento*, & similia lege duodecim tab. cauta, nullo modo ad justitiam particularem referri possunt. Quòd si quid in hujusmodi quæstione valere debet auctoritas Principis, ipse Justinianus *Nov. 69. in pr.* disertè ait: *justitiam illam, quæ singulis virtutibus assistit, easque ad debitum finem perducit*, etiam finem esse legum prudentiæ. Temperare mihi non possum, quin illud hic subjungam, esse qui vulgatam illam justitiæ distin- 4
ctionem negant esse necessariam; & simplicius esse contendunt, si unum tantùm justitiæ genus esse dicamus. Quod si verum est, sublata erit hæc disputatio. Hi ita disserunt. Ut singularum virtutum omnium, ita & justitiæ unum genus esse, ἐπανορθωτικὸν εἶδος ἀνισότητος, ἢ ἀδικίας, sicut ex contrario nec duo injustitiæ genera sunt, sed unum tantùm, sive τὸ ἄνισον dicas, sive ἀδικίαν, utrumque enim omnem comprehendere injustitiam, etiam ipsum Aristotelem docere: neque ἀνομίας & πλεονεξίας genera esse opposita, sed hanc illius speciem, hoc item & Aristotelem fateri. Ad hæc non simpliciter verum esse, quòd reliqua injustitiæ genera non tantùm pugnent cum justitia, verùm etiam cum alia virtute, πλεονεξία autem cum sola justitia: quo maximè argumento ad distinctionem suam probandam utitur Aristoteles. Posse quidem in una actione cum alio vitio injustitiam concurrere: cæterùm nullas actiones injustas, quatenus injustæ sunt, cum alia virtute directò pugnare, sed cum justitia dumtaxat: sicut nec ex contrario alia vitia cum justitia, sed cum oppositis sibi virtutibus. Ut ecce: Qui adulterium committit, eum & injustum esse, quòd alienum violat thorum, & intemperantem propter expletionem libidinis. Jam verò violare thorum alienum, quod est injustitiæ, non pugnare cum temperantia (quid enim, si quis quæstus sui causa id fecerit?) nec explere libidinem cum justitia non magis, quàm si quis libidinis explendæ causa cum scorto congressus sit. Denique ex hoc etiam exemplo patere posse & πλεονεξίαν eodem modo cum alia virtute committi: nam adulterum & πλεονέκτην esse sive injurium, & intemperantem. Innumera verò afferri posse, quæ cùm sint ἄνομα, & in speciem πλεονεξίας non cadant; cùm nulla tamen alia virtute pugnent, quàm cum justitia. Nam si quis è decem, quos habebat, sex servos testamento manumiserit: aut si minor viginti annis servum manumiserit, non dicta apud Consilium causa; utrumque injustè facere, illum contra legem Fusiam Caniniam, hunc contra legem Æliam Sentiam: neutrum tamen injurium esse, neutrum ignavè aut intemperanter facere. Si vir uxori quippiam donaverit: si fundum dotalem cum consensu uxoris alienaverit aut obligaverit: si fœmina intercesserit: si filiofam. pecunia mutuo data sit: si frater sororem adoptivam uxorem duxerit; hasce actiones omnes & similes injustas esse, & legibus aut senatusconsultis improbari: nec tamen qui istas faciunt, injurios dici posse, aut intemperantes, vel ignavos. Cæterum nihil in præsentia definio. Juris vocabulum πολύσημον est: propria significatio una,

tuna; minùs propriæ plures. Propriè jus dici-
5 tur naturæ aut populi, ejusve, qui vicem populi sustinet, jussum. Arguit id etymon ipsius vocabuli, quod à jubendo dictum esse vel ex eo liquet, quòd veteres, auctore Festo, jura dixerunt *jussa*. In hac autem significatione passim usurpatur: veluti cùm dicimus; Jure quid fieri; Juris rationem non pati; Contra jus esse: sic dicitur jus naturale, civile, prætorium. Cæteræ significationes minùs propriæ; ut primò cùm jus accipitur pro eo, quod jure continetur, & cuique tribuitur. Idque vel generatim, & indefinitè, ut in hisce formulis aut id genus aliis, cùm dicimus: Jus suum cuique tribuere. Neque mortalium jus suum detrahi oportere: eodemque modo haud dubiè accipi debet, cùm dicimus, Jura sanguinis, agnationis, naturalia & adoptionis jura, nempe pro beneficiis sanguini, agnationi, naturæ adoptioni jure tributis. Vel specialiter pro facultate & potestate jure tributa, quod fit quoties verbis faciendi jus adjungitur; ut in definitionibus itineris, actus, viæ, ususfructus, actionis, in quibus omnibus metonymia est continentis pro contento. Secundò cùm jus accipitur pro juris arte per eamdem figuram converso modo, ut in *l. 1. pr. hoc tit.* Tertiò cùm accipitur pro loco, in quo jus redditur, ut cùm dicimus *In jus vocare, In jure confessos pro judicatis haberi*: in quo idem ferè tropus est, *μετωνυμία* adjuncti pro subjecto; *l. pen. eod.* Quòd si nunc quæratur: Qua in significatione jus hoc loco accipi debeat, propriane, an figurata? Constanter respondebimus: in propria. Arguit hoc ipsa materia, quæ & in hoc & in seq. titulo tractatur. Arguunt definitiones & divisiones, quæ utroque titulo & in τ. eod traduntur: ut mirum sit inveniri qui seriò contendunt, jus hic pro
6 juris arte accipiendum. Summa eorum, quæ hoc titulo tractantur, hæc est. Primùm traditur definitio justitiæ & jurisprudentiæ, quaque ratione ac via tyronibus hæc disciplina proponenda sit, indicatur. Hinc jam ea pars, quæ est de jure constituente, inchoatur, traduntur que juris præcepta, juris civilis divisio, & subdivisio privati. Singula nunc videamus.

TEXTUS.

Definitio Justitiæ.

Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

NOTÆ.

Auctor hujus definitionis est Ulpian. *l. 10. D. hoc tit.*

Voluntas] Metonym. pro habitu voluntatis sive ἕξις, ἀφ' ἧς ἐνεργοῦμεν τὰ δίκαια. ut Paraphrast. ad 5. *Nicom. c. 1.*

Ius suum cuique] Objectum justitiæ est jus cujusque suum: finis, ut id quisque obtineat, id est, ut cuique quod ei debetur tribuatur. Delictis etiam debetur pœna. Athanas. in syn. 8. ser. ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τὸ ἴδιον. Plato 1. *de Rep.* hunc finem exprimit his verbis, τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι.

Tribuendi] Aliàs *tribuens*, Theophil. νέμουσα. Cic. 5. *de fin. c. 23. Affectio animi suum cuique tribuens, quæ justitia dicitur*: & ita etiam alibi, *lib. 1. de off. c. 4. & 2. ad Heren. c. 52. seq.*

COMMENTARIUS.

Voluntas] Scimus voluntatem esse potentiam naturalem, justitiam autem virtutem esse & habitum animi ἐπικτητικὸν ac proinde qualitatem adventitiam. Falsum igitur dicat aliquis genus. Si respondemus, genus esse metonymicum, effectumque pro causa positum, voluntatem scilicet pro habitu, qui eam efficit; jam contra omnem Philosophiam omnemque rationem videbimur qualitatem acquisitam causam statuere qualitatis & potentiæ naturalis. Verùm observandum est, non simpliciter pro genere voluntatem poni, sed ἀπλῶς voluntatem constantem & perpetuam. Ut velimus, à natura est; ut constanter, ab habitu. Potentia naturalis, quatenus promovet habitum, ejus ex parte causa est: quatenus autem ipsa politur ac perficitur ab habitu, effectum.

Constans & perpetua] σταθερὰ, καὶ διηνεκής, quæ verba justitiæ habitum ibi demum esse indicant, ubi perpetuò & constanter quis agit, atque ut Aristoteles loquitur, βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων 2. *Eth.* 4. Ne quis autem putet, vitiosum esse, quòd justitia definiatur per ejusmodi habitum, cujus homo non sit capax; res definiri solet non ad conditionem subjecti, sed qualis est essentia sua: sicut ab Aristotele felicitas, à Platone Respublica, à Xenophonte Princeps, à Cicerone & Quintiliano Orator describitur. Eodem modo & justitia hìc definitur, non ut inest huic vel illi subjecto, sed prout inesse debet justitiam profitenti: in abstracto, inquam, non in concreto. VINN. Hæc definitio Stoam redolet, quam pleraque Jureconsultorum scripta. Omnis autem virtus, adeoque & Justitia Stoicis in constante & perpetua voluntate posita videbatur. Cic. *Parad.* 3. 1. *Sen. Epist.* 66. & 121. HEIN.

Ius suum cuique tribuendi] ἑκάστῳ τὸ ἴδιον ἀπονέμουσα δίκαιον. Quod Dialectici docent, habitus definiri assumpto ad genus objecto & fine, id etiam in hac definitione observatum. Objectum justitiæ est jus cujusque suum; finis, ut id quisque obtineat, hoc est, ut cuique quod ei debetur, tribuatur. Delictis etiam debetur pœna. Atque hunc finem simpliciter Plato expressit his verbis, τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι. 1. *de repub.* Auctor propositæ definitionis est Ulpian. *l. Justitia. 10. hoc eod. tit.* plenior &

planior hæc est: Justitia est habitus animi, per quem ita affecti sumus, ut suum cuique quantum in nobis est, tribuere velimus.

TEXTUS.

Definitio Jurisprudentiæ.

1. *Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia.*

NOTÆ.

Jurisprudentia] Quæ & scientia & ars juris, & intelligentia, & civilis sapientia. His enim nominibus promiscuè uti solent qui populariter loquuntur.

Divinarum atque humanarum rerum] Subjectum: modus autem considerandi, quatenus de jure earum quæritur; quem modum indicant verba sequentia, *justi atque injusti* M. Vv.

Scientia] Jurisprudentia est habitus intellectus: Justitia ut virtus moralis est habitus voluntatis. Hæc etiam definitio Ulpiani est *d. l.* 10. §. 2. *D. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

Jurisprudentia] Disciplina nostra nunc scientia, nunc ars juris, nunc intelligentia, nunc civilis sapientia; hic prudentia appellatur: hisce enim nominibus promiscuè utuntur non Jurisconsulti tantùm, sed etiam cæteri auctores, qui populariter loquuntur. At enim cùm hæc disciplina sit habitus practicus: [est enim sine controversia pars Philosophiæ practicæ] si strictè loqui volumus, & ad certas habitus intellectualis species singula illa nomina cum Aristot. 9. *Eth.* 3. accommodare; solum nomen prudentiæ huic disciplinæ tum conveniet.

Divinarum atque humanarum rerum notitia] Hæc item descriptio Ulpianum auctorem habet *l. justitia.* 10. §. 2. *hoc tit.* Genus in hac descriptione est notitia aut scientia; idem enim hæc duo significant. Differentia petitur à subjecto ejusque considerandi modo: unde & finis sponte sua intelligitur. Subjectum jurisprudentiæ sunt res divinæ & humanæ: modus considerandi, quatenus de jure earum quæritur; scilicet ut norimus, an in iis, aut ad eas, & quatenus jus aliquod habeamus. Nam in hunc finem res dividuntur in eas, quæ divini, quæque humani juris sunt: quæ in commerciis atque extra commercia: quæritur in rebus humanis, quæ publicæ, quæ privatæ: & in his earum acquisitio, conservatio, alienatio, & id genus alia, quorum omnium tractatio ad Jurisconsultum pertinet. Hunc verò considerandi modum sequentia definitionis verba indicant, *Justi atque injusti scientia*: nempe hactenus res divinas & humanas esse objectum hujus scientiæ, quatenus ea, cùm de jure harum rerum quæritur, quid justum aut injustum sit, doceat. Quòd si cui hæc explicatio subtilior videtur; ecce aliam magis popularem. Certum est, disciplinam civilem non tantùm in privati, sed etiam in publici juris cognitione versari: publici autem juris cùm pars sit divinum, *l.* 1. §. 2. *hoc tit.* meritò ea rerum divinarum atque humanarum, hoc est, divini & humani juris notitia dicitur. Justi, atque injusti, id est, ejus, quod fas & jura sinunt, aut non sinunt, scientia. Sanè veteres juris Interpretes etiam sacris cæremoniisque Deorum præfuisse testis est historia. A Celso hæc disciplina ab officio eam profitentis elegantissimè & brevissimè describitur, *Ars æqui & boni. d. l.* 1. *in pr.* Siquidem officium Jurisconsulti & prudentia illius tota in eo consistit, ut quid in re quaque æquum, quid iniquum sit, videre, tum discernere, & de eo respondere possit consilium sibi expetentibus. VINN. Hæc quoque definitio Stoica est. Stoici enim ita describere solebant Philosophiam, Sen. *Epist.* 89. Quum verò inter Jureconsultos & Philosophos [illegible] magna esset æmulatio, Merill. *Observ.* 1. 1. & illi sibi veræ & non simulatæ Philosophiæ studium tribuere solerent: *Lib.* 1. §. 1. *ff h. t.* non dubitarunt definitionem Philosophiæ jurisprudentiæ tribuere, addita tamen differentia specifica: *justi atque injusti scientia*. HEIN.

TEXTUS.

De juris methodo.

2. *His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissimè, si primò levi ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur: alioqui si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus; duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) serius ad id perducemus, ad quod leviore via ductus, sine magno labore & sine ulla diffidentia maturius perduci potuisset.*

NOTÆ.

Generaliter] Cursim, obiter, summatim, ἐν παρέργῳ.

Levi ac simplici via] Τυπωδῶς, crassa ac pingui Minerva. Præclarè Aristot. [illegible] inquit, [illegible] *Prius le-*

ma-

neamenta prima ducenda sunt & opus informandum, post utendum veris coloribus. Nec minus scitè Quintil. 1. *Inst. orat.* 2. *Vt Vascula*, inquit *oris angusti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus complentur, sic animi puerorum.*

Diligentissima atque exactissima] Hoc ad summam scientiæ est necessarium, ut prius illud incipientibus magis convenit.

Duorum alterum] ἀνεὶς θάτερον. Quintilian. *Proœm. lib.* 8. *Incipientibus brevius & simplicius tradi convenit: aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent: aut eo tempore, quo præcipuè alenda ingenia, ac indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur.*

Cum diffidentia] Cic. *in orat c.1. Vereor, ne tandem studia multorum, qui desperatione debilitati experiri id nolunt, quòd assequi se posse diffidant.*

COMMENTARIUS.

QUod pictores facere solent, qui prius lineamenta prima ducunt & opus informant, post veris coloribus utuntur: id etiam in quavis arte docenda faciendum est. Primò enim τυπώδως, crassè & simpliciter, postea ἀκριβέστερον diligentius & subtilius unumquodque tradendum. Illud incipientibus magis convenit; hoc ad summam scientiæ est necessarium.

Duorum alterum] Duplicem hujus rei rationem affert. Prima est. Ne difficultate initio proposita deterreantur animi adolescentum; voluntatemque discendi unà cum spe perdiscendi abjiciant. Altera, ut maturius ad cognitionem hujus scientiæ ab hoc auditu patefacto perveniant; ad quam aut serius aut nunquam pervenirent (certè non sine magno labore aut diffidentia) si eo tempore, quo præcipuè alenda ingenia, ac indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atterantur; ut disputat Fabius in *proœm. lib.* 8. *Inst. orat.* Commentariorum, quod ad incipientes attinet, eadem ratio. Cæterum qui jam aliquandiu hoc simplici cibo pasti sunt; iis nihil prohibet eumdem paulò doctius conditum iterum apponere, novoque & piperato jure deficientem excitare appetentiam. Mihi animus est, uno promiscuo apparatu & frugaliter incipientes & opiparè provectos nitidè omnes excipere.

TEXTUS.

Juris præcepta.

3. *Juris præcepta sunt: Honestè vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.*

NOTÆ.

3. *Iuris præcepta*] Non regulæ artis Juris, ut Hopper. & Cont. sed dictata juris naturæ αἱ κοιναὶ καὶ φυσικαὶ ἔννοιαι, insitæ & quasi consignatæ in animis nostris notiones; ex *l.* 10. §. 1. *D. eod.*

Honestè vivere] Hoc præcepto vetantur omnia, quæ pugnant cum bonis moribus & publica honestate, etiamsi non expressè prohibita. *Est aliquid*, inquit Cic. *pro Balbo, c.* 3. *quod non oporteat, etiamsi liceat.* Fac. *l.* 144. *de reg. jur.*

Alterum non lædere, suum cuique tribuere] Horum alterum ad personam alterius referri videtur: alterum ad res externas. Cic. 1. *de offic. c.* 5. *Iustitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut suis.* Sen. 3. *de benef. c.* 14. *Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens, Redde quod debes.*

COMMENTARIUS.

NOn assentior Hoppero *lib.* 1. *de art. jur.* nec Contio ad *hunc* §. qui præcepta hoc loco & apud *Vlp. l.* 10. §. 1. *eod.* pro regulis hujus artis posita putant. Siquidem præcepta artium principia sunt cognoscendi; ut definitiones & divisiones: atque ita non tres regulæ; sed una tantùm proponeretur præceptorum juris distributio. Rectius præcepta hìc accipiemus generalia quædam dictata ac præscripta juris illius communis, quod semper æquum & bonum est, sive notiones quasdam à natura insitas & quasi consignatas in animis nostris κοινὰς καὶ φυσικὰς ἐννοίας. Et primò quidem, quo vitæ honestas præcipitur, intelligi oportet vetari facta omnia, quæ lædunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram, & generaliter quæcumque pugnant cum legibus, bonis moribus, & publica honestate: in tantum ut etiam ab iis nonnunquam abstinendum sit propter honestatem, quæ legibus civilibus permissa, aut non expressè prohibita sunt, juxta tritum illud, *Non omne, quod licet, honestum est.* De quo multa præclarè Pet. Faber ad *l. non omne*, 144. *de reg. jur.* Nimirum est aliquid, quod non oportet, etiamsi liceat, ut benè Cicero *pro Balbo, c.*3. Neque verò simplex hæc admonitio est, ut quibusdam videtur, sed verum atque efficax juris naturalis præceptum: licet hìc aliquando claudicet & conniveat lex civilis; errantque adeo, qui cum hoc præcepto committunt lupanaria, quæ passim tolerari constat. Ἔλλειψις est legis civilis, cujus latorem officii sui admoneant, ne vel boni causa mala fieri permittat. Hoc enim prætextu hujusmodi conniventia excusari solet, *quòd propter redundantem in humana natura perversitatem quædam etiam non decora ac salutaria, adeoque decreto Spiritus damnata, toleranda sint, ne majoris mali præbeatur occasio.* Verba ferè sunt & ratio Imp. Leonis, qui usum usurarum, quas pater sustulerat, hoc obtentu non dubitat restituere. *Nov. Leon.* 83. Duo reliqua præcepta duo distincta munera justitiæ evidenter continent. Sic enim crassè

erasè ea accipio; ut secundum (*alterum non lædere* ,) ad personam alterius referatur, ne alicujus vitam, incolumitatem, libertatem, existimationem lædamus, aut violemus: tertium (*suum cuique tribuere*) ad res externas, ut ab alieno manus abstineamus, hoc est, res alterius non attrectemus aut minuamus; ut patiamur unumquemque rebus suis uti; ut reddamus quod alienum apud nos est. Cui explicationi consentaneum est quod scribit M. Tullius *lib. 1. Offic. c. 5. Iustitia primum munus esse, ut ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur pro comunibus, privatis ut suis*. Plus justo religiosi sunt, qui nec plura esse juris præcepta contendunt, nec pauciora. Nam & uno ex his tribus generaliter universum justitiæ munus comprehendi potest, ut in definitione justitiæ tertio præcepto duo priora comprehensa sunt: possunt & quædam justitiæ munera aliis præceptis, aut verbis specialius aut evidentius exprimi; ut *Deum colere*, *Parentes revereri*, *Pacta servare*, &c. Nemo melius hæc explicavit, quàm Claudius Cantiuncula in doctissima sua paraphrasi. VINN. Sed & hæc Juris præcepta stoica sunt. Honestum iis ex quatuor virtutibus cardinalibus existere videbatur, *prudentia, temperantia, fortitudine & justitia*. *Honestè* ergo *vivere* ad temperantiam pertinet; *neminem lædere* ad fortitudinem: *suum cuique tribuere* ad Justitiam; Prudentiæ tamquam virtutis intellectualis, rationem non habuerunt jureconsulti. Est hæc observatio viri eximii, Thomasii in Not. ad Instit. h. t. HEIN.

TEXTUS.

De jure publico & privato.

4. *Hujus studii duæ sunt positiones; publicum, & privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum est, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de jure privato, quod tripartitum est: collectum enim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.*

NOTÆ.

4. *Duæ positiones*] Id est, duo themata, partes, species, *διαιρέσεις*. Ex Ulp. *l.* 1. §. 2. *eod.* Alii tres fecere species; sacrum; publicum; privatum. Auson. in Idyll. 15. Sed Ulp. *d. loc.* sub publico etiam sacrum comprehendit. Bud. VINN. Frequenter Jureconsulti veteres eas species, quæ habent mixtam causam, negligunt, quasi confusas cum simplicibus, atque inde ejusdem rei modo tripartita, modo bipartita distributio est. Rem omnem confecit V. C. Ger. Noodt Probab. l. 12. qui & hoc ipsum exemplum huc refert. Obs. 11. 21. HEIN.

Quod ad statum rei Romanæ] Quod utilitate publicum est, non quod sola auctoritate: est enim hæc divisio à fine sumpta, non à causa efficiente.

Ad singulorum utilitatem] Quod privatim ad cujusque civis rem pertinet familiarem. Quamquam & hoc per consequentiam publicè, & illud privatim utile.

Collectum ex naturalibus præceptis &c.] Jus quo privati in civitate utuntur, tribus quasi ex fontibus in Remp. defluxit, natura, gentium institutis, & inventis cujusque civitatis.

COMMENTARIUS.

1 *Quot modis dicatur jus publicum.*
2 *Antonius Orator notatus.*
3 *Aristotelica juris civilis distributio explicatur.*
4 *Iustinianus immerito reprehensus à Rod. Agricola.*
5 *Vlpianus cum Gajo, &c. co ciliatus.*
6 *Appellatione juris positivi quale jus significetur?*
7 *Optima juris privati divisio.*

HUjus studii duæ positiones] Studium figuratè pro jure, cui studetur: nam studium nullum publicum est, sed cujuslibet proprium & privatum. Positiones, id est, θέματα, partes, species, διαιρέσεις. Est autem hæc divisio sumpta ab objecto ac fine principali: & fortasse rectius tres species ponerentur, ut à Cicerone 1. *de legib.* & Ausonio in *Idyll. Divinum, publicum, & privatum*: aut si διχοτομία magis arridet, dividi commodè potest in *divinum & humanum*; humanum deinde subdividi in *publicum & privatum*. Enimvero Ulpianum hujus divisionis auctorem sub publico etiam divinum comprehendisse certum est: ait enim, *Ius publicum in sacris, Sacerdotibus, & Magistratibus consistere*, *l.* 1. §. 2. *hoc tit.* Cæterum juris illius sacri, ut ethnici & impii, tractationem in π. omiserunt Compositores Christiani. Quæ autem de hoc jure extant in Codice Christianorum Imp. constitutiones eatenus recipiendæ sunt, quatenus verbo Dei non repugnant. VINN. Studium pro arte itidem *σπουδὴ* dicitur, uti ostendit Merill. *Observ. Lib.* 1. *c.* 2. Jus divinum humano oppositum, alioquin non est jus de rebus sacris, sed jus à Deo profectum: nec admodum concinna videtur illa διχοτομία, immo nec necessaria quidem, quam jus sacrum sine dubio sit pars nobilissima juris publici. HEIN.

Publicum jus est] Juris publici nomen non uno modo accipitur. Id, ne quem turbet, sciendum est, jus publicum sæpe dici non à materia & fine, ut hoc loco, sed à forma aut causa efficiente; non quod utilitate publicum est, sed auctoritate. Ita accipitur in *l.* 8. *de excel.*

Lex

l. ex sententia 29. de test. tut. multisque aliis in locis. Item apud Terent. *in Phorm. II. II. 65. An ne id quidem adipiscar ego, quod jus publicum est?* In *l. quod 16 §. 1. ad leg. Falc.* dicitur retentio Falcidiæ jure publico competere, *in l. damni 18. §. 1. de damn. inf.* Usucapio jure publico contingere, hoc est eo jure, quod publicè sive publica auctoritate constitutum est. Eodem sensu & testamenti factio juris publici esse dicitur. *l. 3. qui testam. fac.* nimirum quia à lege est, seu publica legis auctoritate concessa. *l. 1. pr. vers. secundo. ad leg. Falc l. verbis legis 120. de verb. sign.* Atque hæc omnia ad differentiam ejus juris, quod cuique privatim acquiritur ex conventionibus, quippe quæ parem cum legibus auctoritatem non habent; quod Papinianus sic expressit, *l. ult. de suis & legit. Privatorum cautiones legum auctoritate non censentur.* Et quòd passim legimus jus publicum privatorum pactis mutari aut infringi non posse. *l. jus publicum 38. de pact. l. Neratius 20. de relig. l. 15. §. 1. ad leg. Falc. l. neque pignus 45. §. 1. de reg. jur.* nihil aliud significat, quàm ex eo jure aut forma ejus juris, quod quacumque de re publicè constitutum est; privatorum pactionibus nihil posse immutari, *d. leg. nec ex 27. de reg. jur.* Interdum & jus publicum accipitur pro jure, quod civium omnium ejusdem civitatis commune est. Nam quod Papinian. in *l. inter. 51. §. pen. de fidejuss.* & Zeno in *l. ult. C. de rest in integ.* commune appellant, id eodem sensu publicum appellat Ulpian. *l. nihil consensui. 116. §. 1. de reg. jur.* itemque Imp. *l. 2. . ne ux. pro mar.* ad distinctionem, ut videtur, juris singularis sive privilegii, quod certarum dumtaxat personarum proprium est. Hoc autem loco ab objecto & fine id solùm jus publicum dicitur, quod ad utilitatem publicam, hoc est totius populi universum & conjunctim pertinet; non item ad singulos, nisi secundariò & per consequentiam. Nam quod publicè utile est, id non potest non utile esse privatim; quemadmodum ex privatorum utilitate publicam quoque per consequentias æstimamus, veluti cùm dicimus, *Publice expedire, suprema hominum judicia exitum habere: Interesse Reip. ne quis re sua malè utatur*, aliaque id genus.

Rei Romanæ] id est, *Reipub Romanæ*. Virg. *6. Æneid. v. 857. Hic rem Romanam magno turbante tumultu sistet eques*, de Marcello loquitur. Ennius; *Moribus antiquis res stat Romana virisque*. Si vocem *Romanæ* detrahas; definitio erit generalis: sed hìc adjecta ad differentiam aliarum civitatum, quæ cum Romana collatæ, privatorum loco erant, *l. 15. & seq. de verba sign.* Vel potiùs, quia Justiniano tantùm propositum est, jus Romanæ civitatis tractare, uti & Ulpiano, unde hæc sumpta sunt. Juris publici sunt, quæ pertinent ad religionis cultusque divini curam; ad pacis bellique ordinationem; ad fines & magnitudinem imperii; ad jus legum ferendarum, privilegiorum irrogandorum; tributorum imperandorum; monetarum cudendarum: ad exercenda judicia; delicta coercenda; Magistratusque creandos, per quos hæc expediantur.

Quod ad singulorum] Jus privatum in hac divisione est, quod singulorum civium causa recta & principaliter comparatum est: Itaque & testamenti factio, & retentio Falcidiæ, & usucapio, &c. hoc sensu sunt juris privati.

Dicendum est de jure privato] Juris publici tractatio difficilior atque sublimior Justiniano visa est, quàm ut tyronibus proponi debeat; 2
ideòque nec nos plura de eo dicemus. Cæterum ut illud obiter moneam, quod locus postulare videtur, apparet ex hac juris divisione, itemque ex definitione jurisprudentiæ, Antonium apud Ciceronem *l. 1. de orat. c. 48.* non Jurisconsultum, sed leguleium describere, *Qui legum & consuetudinis ejus, qua privati in civitate utuntur, & ad respondendum & ad agendum & ad cavendum peritus sit*. Præstantissimam scilicet hujus artis partem, juris publici scientiam, consultò præteriit homo Jurisconsultorum gloriæ subinvidens, & iniquè de hac scientia judicans. VINN. Immo *Leguleius* non videtur, solius juris privati peritus, sed qui legum tantum gnarus, earum & rationem ignorat & adplicationem; quemadmodum, qui de sola adplicatione & praxi, quam vocant, sollicitus, nullam accurationem juris notitiam præmittit, *rabula* vocari solet. Ita Cicero hæc vocabula accipit *Lib. 1. de Orat. cap. 46. & 55.* HEIN.

Tripartitum est] Divisio è causis efficientibus, id est, auctoribus juris, natura, naturali ratione, & civitate. Quamquam hìc non tam dividitur jus civile, quàm principia ejus & origo indicatur, atque secernitur; ut verba *Collectum est* ostendunt, & notat D. Vvesemb. Cæterum non est adeò absurdum, ut multi existimant, jus civile tamquam genus constituere, cujus species sint, naturale, gentium, & civile in specie: dummodò jus civile, quatenus in ea distributione ut genus consideratur, accipiatur pro eo jure, quo quæque civitas in universum utitur; civile autem in specie, pro eo quod legislator à se constituit, & positivum passim appellatur. Eodem namque sensu Philosophus *5. Eth. 7.* dividit jus πολιτικὸν in φυσικὸν ἢ νομικόν. Jus enim naturæ sive gentium 3
communis omnium populorum fons est, unde hauriunt singuli, quod ad suæ civitatis mores accommodent; quamvis id non uno omnes modo faciant. Atque huc pertinet quod Gajus scribit in l. *omnes populi 9. hoc tit. Omnes populos partim communi omnium hominum jure uti, partim proprio*: quod Arist. *d. loc.* appellat φυσικόν, & speciem facit τοῦ πολιτικοῦ. Notat Justi- 4
nianum Rod. Agricola *lib. 2 de invent. dial.* quòd dumtaxat jus privatum ex triplici illo jure collectum dicat, quasi hoc ipso negaret, jus publicum ex iisdem præceptis collectum esse.

se. Sed hoc minimè sequitur. Nam satis Justiniano visum est, causam & originem indicare ejus juris, de quo dicturus erat, nimirum privati; insuper habito, an ex iisdem præceptis etiam originem traheret jus publicum. Sed nec rectè dixeris naturam, sive jus naturale, ut id in specie accipiunt Justinian. & Ulpian. pro jure cum brutis communi, causam esse juris publici; quod & Baro rectè observavit. Nec tamen assentientiendum Mynsingero, qui cum Alciato. 1. *pareg.* 31. contendit, Jus publi-
4 cum tantùm esse ex præceptis civilibus. Nam præterquam quòd manifestum est, religionem erga Deum, *l. 2. hoc tit.* & imperia Magistratuum per ea, quæ Aristot. 1. *polit.* 2. esse ex Jure gentium, constat ipsos Romanos sacra, cæremoniasque suas, atque omnia ferè, quæ ad Magistratus aliaque jura publica pertinent, à plerisque Italiæ populis ac præsertim Heturiæ accepisse. De communi notitia de Deo locus est omni exceptione major apud Paulum ad *Rom. c.* 1. sunt & apud Cic. 1. *Tusc.* §. 16. & 2. *de nat. Deor. c.* 2. & 15.

5 *Ex naturalibus præceptis aut gentium, aut civilibus*] De numerò generum juris dissensisse Veteres videri possunt. Nam Ulpianus in *l.* 1. §. 2. *hoc tit.* quem hìc sequitur Justinianus, tria genera ponit, naturale, gentium, & civile. Cajus in *l. omnes populi* 9. *eod.* duo tantùm, commune, & proprium; neque Philosophi plura genera agnoscunt quàm naturale & positivum. Sed tantùm in tractandi modo, non in re dissensio est: revera enim duo tantùm sunt summa juris genera, naturale & civile seu positivum: sed in hac bimembri divisione primum genus duas priores species tripartitæ illic complectitur, in quas etiam deinde subdividi potest. Ulpianus enim brevitatis causa species unius generis cum altero genere unica divisione complexus est; quod ei familiare esse apparet ex *l.* 4. *hoc tit. l.* 5. *de pact.* Nomina quoque generis docendi causâ, cùm propria deficerent, speciebus indidit, jus naturale vocans, quod similitudine quadam homini cum cæteris animantibus commune est; gentium, quod humani generis proprium. Obser- 6
vandum autem est, non omnes, qui jus dividunt in naturale & positivum, hasce species eodem sensu opponere. Nam sunt, qui appellatione juris naturalis intelligunt quidem tum jus, quod hominibus cum brutis commune est, tum etiam jus gentium, quod primævum vulgo appellant; sed jus gentium secundarium, speciem faciunt juris positivi, sicut & civilis; idque rationi magis consentaneum putant Vvesemb. *par. hoc tit. num.* 15. Greg. Lopez. *animad. c.* 3. D. Grot. 1. *manuduct. ad jurisp. Bat. c.* 2. item *lib.* 1. *de jur. bel. & pac. c.* 1. *nu.* 9. *& seqq.* Alii verò appellatione juris naturalis positivo oppositi complectuntur jus omne, quod non est à potestate civili, nec tantùm jus gentium primævum, sed etiam secundarium: quod & Veteres interdum faciunt; ut videre est in *l.* 1. *de acq. rer. dom.* §. *singulorum, infrà de rer. div.* Sed sæpius tamen & hi jus naturale ex adverso juri gentium secundario opponunt: ut in §. 2. *tit. proximè sequentis inf. de libertin. in pr. l.* 4. *hoc tit.* In divisione proposita etiam primario opponitur; quæ tamen oppositio vix ullum usum habet, ut demonstrabitur tit. seq. Optima divisio erit, si dica- 7
mus: Jus quoddam esse commune omnium gentium, aliud esse proprium cujusque civitatis. Quod commune est omnium gentium, partim nobis commune esse cum bestiis, partim proprium generis humani. Proprium generis humani, partim homini innatum, partim communi hominum consensu introductum.

TITULUS SECUNDUS.

DE JURE NATURALI, GENTIUM, ET CIVILI.

Summa eorum, quæ hìc explicantur.

1 HOc titulo species juris privati, in quas supra §. *ult. præc. tit.* divisum est, Imperator singulatim persequitur & explicat. Quo peracto, juris civilis Romanorum, quod solum suscepit, tractationem aggreditur. Ac primùm illud dividit ex adjuncto in scriptum & non scriptum: scriptum deinde subdividit in suas species, quas ordine item explicat. Postea jus civile à naturali distinguit ratione diversi effectus. Ad extremum viam sternit ad rectam perceptionem juris constituti, proposita discretione materiæ, circa quam jus omne, quo utimur versatur.

TEXTUS.

De jure naturali.

Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cælo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus enim cætera

tera quoque animalia istius juris peritia censeri.

NOTÆ.

Omnia animalia docuit] *l. 1. §. 3. D de just. & jur.* Dicuntur verùm hæc καταχρηστικῶς, eo quòd quæ hujus juris sunt, etiam bruta faciant solo quidem impetu naturæ, cæterum cum similitudine sensus ac desiderii humani. Cic. *in Lal. c.* 8. Unde tales brutorum actus Arist. *9. de hist. anim. cap. 7.* appellat μιμήματα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Propriè autem juris capax non est nisi natura utens præceptis generalibus. Grot. 1. *de jur. bell.* 1. Νόμῳ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν. Plutarch. *Cat. maj.* In bestiis tantùm apparet juris aliqua imago. Salmas. *de usur. cap. 9.*

Maris atque fœminæ conjunctio] Lactant. *l. 6. c. 23. Cùm excogitasset Deus duorum sexuum rationem, attribuit ipsis, ut se invicem appeterent, & conjunctione gauderent, eaque ratione propagari & multiplicari genera possent.*

Educatio] Cic. *1. de off. c. 3. Quemadmodum communis est animantibus conjunctionis appetitus, ita cura quoque eorum, quæ procreata sunt.* Nam, ut idem *lib. 3. de fin c. 19. Hæc inter se congruere non possent, ut procreari quidem natura vellet, diligi autem procreata non curaret.* Huc vel maximè pertinet studium tuendi sui adversùs vim illatam. *Cic. 1. de off. c. 7.*

Peritia censeri] Id est, haberi pro peritis hujus juris, eorum numero adscribi. Theoph. ἐν τοῖς τιμῶσι τοῦτον τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα; id est, *his qui hanc legem observant, adscripta*; quidam malunt, *perita*.

COMMENTARIUS.

1 *Animantia bruta propriè juris capacia non esse, & num. 4.*
2 *Parentes alere quo jure liberi teneantur.*
3 *Defensionem adversùs vim illatam esse juris naturæ, & quatenus ea permissa remissive.*

1 ANimalia bruta tam certum est esse juris expertia, quàm certum est esse, ἄλογα, sive expertia rationis. Nam inter quos jus est, inter eos & ratio, & æquum, & bonum, & justitia, & lex, & societas sit necesse est. Arist. *5. Eth. 10. In equis, in leonibus justitiam non dicimus*, inquit Cicero *lib. 1. de offic.* Plutarchus in Catone Majore ait, Νόμῳ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν, & aliàs etiam beatitudo caderet in bruta. Bene igitur D. Grot. *1. de jur. bell. & pac. c. 1. num. 11. Proprie juris capax non est nisi natura præceptis utens generalibus.* Neque quisquam Philosophorum, quod sciam, aut Jurisconsultorum Jus aliquod in bruta cadere tradidit, præter unum Ulpianum, ex cujus Institutionibus hæc descripsit Tribonianus, ut apparet ex *l. 1. §. 3. de just. & jur.* Quomodo ergo Ulpianum cum cæteris conciliamus? Simplicissima eorum sententia est, qui per quamdam auxesin & figurate hæc à Jurisconsulto dici scribunt, propterea quòd quæ hujus juris esse dicuntur, ea etiam bruta faciant, idque cum similitudine quadam sensus ac desiderii humani. Unde Aristoteles *lib. 9. de hist. animal. c. 7.* tales brutorum actus appellat μιμήματα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, vitæ humanæ imitamenta. Cicero *2. de finibus virtutum simulacra.* Nam ut in brutis apparent simulacra quædam rationis, ita etiam juris; ut idem Cicero testatur, & pluribus ostendit Plutarchus in libello, πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. Platonis quoque doctrina est, naturam rem unamquamque perfectissimam facere voluisse; ac proinde in plantis sensus, in brutis rationis, in hominibus divinæ mentis vestigia expressisse. Neque aliud sensisse videri debet Plutarchus in libello cui titulus est, τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι. quod alioqui non careret contradictione. Eadem effectu est aliorum responsio, qui ajunt Jus naturale formaliter, id est, quoad rationem, non nisi in hominem cadere: materialiter autem, hoc est, quoad appetitum & instinctum naturæ, etiam in bruta: nempe, ut hoc explicant Covarr. *in c. peccatum, de reg. jur. in 6. par. 2. rel. §. 1. n. 4.* & Ant. Fab. *jurisp. Papin. tit. 2. pr. 1.* jus naturale dici, quod circa ea versatur, quæ bruta solo instinctu & impetu naturæ faciunt; homines verò etiam cum ratione. Nam cùm homo hæc facit, rationem in consilium adhibet, quam veluti ducem lucemque sequitur; cùm bestiæ in iisdem agendis sola vi naturæ, & cæco impetu sine judicio ac ratione ducantur. A quem etiam modum disputat doctissimus Salmas. *lib. de usur. cap. 9.* eoque pertinet quod scribit Seneca *lib. 2. de Ira, c. 16.* animalibus pro ratione impetum, hominibus pro impetu rationem esse. VINN. Solum Ulpianum jus naturæ homini cum reliquis animalibus commune fingere putat Vinnius. Sed perperam. Fuit ea communis fere veterum Philosophorum doctrina. Jus naturæ exigere dicebant, ut secundùm naturam vivamus. Natura est vel communis, vel homini propria. Ex illa jus naturale, ex hac jus Gentium derivabant. Præclare eam in rem ex mente Stoicorum disserit Cicero *de finib. l. 4. c. 9.* Eleganter quoque Euripides: *Communis hæc lex stirpis est mortalium, Trahens & ipsos in sui assensum Deos Feraxque, amare, quidquid est ex se satum.* τὰ δὲ ἄλλα χωρὶς, χρώμεθ' ἀλλήλων νόμοις. In rebus aliis jure non uno utimur. HEIN.

Maris & fœminæ conjunctio] Huc pertinet quod in Lelio scribit Tullius: *Hoc apparet*, inquit, *in bestiis, volucribus, agrestibus, natantibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsæ diligant; (id enim pariter cum omni animante nascitur,) deinde ut requirant atque appetant ad quas se applicent ejusdem generis animantes: idque faciant*

ciant cum desiderio & cum quadam similitudine amoris humani.

Procreatio, educatio] *Quemadmodum communis est animantium conjunctionis appetitus, ita cura quoque eorum, quæ procreata sunt*, ait idem Tullius 1. *de offic. cap.* 3. Justinianus in *l. un.* §. *taceat. C. de rei ux. act. Ipse*, inquit, *naturalis stimulus*, id est, στοργὴ, *parentes ad liberorum suorum educationem hortatur*. Et alibi. *Filium vel filiam alere pati necesse est propter ipsam naturam l. ult.* §. *ipsum C. de bon. quæ lib.* Et verò *Hæc inter se congruere non possent, ut procreari quidem natura vellet, diligi autem procreata non curaret*, ut scribit Cic. 3. *de fi-*
2 *nib. cap.* 19. Referunt huc quidam & alituram parentum; sed malè. Debentur quidem & parentibus alimenta, quod etiam proditum est vulgari proverbio ἀντιπελαργεῖν; sed parentum alimonia non ex eo jure est, de quo hic agitur, quod natura cætera quoque animalia docuit, inter quæ genitum gignenti alimenta non præbet. Verùm ex alia naturæ lege, quæ humani generis propria est, & in proposita partitione jus gentium dicitur; nimirum ut causa gignens erga genitum afficiatur, ex communi naturæ instinctu est: ut genitum erga gignentem à naturali ratione, quæ pietatem & gratitudinem commendat, *fac. l.* 2. *de just. & jur. l. nam &* 15. *de inoff. test. l.* 7. §. 1. *unde liberi*. Ita cape locum Ciceronis in *orat. de resp. arusp. cap.* 27. ubi ait; Parentibus nos primùm naturam conciliare; quos non alere nefarium sit. Et Valerii, qui *lib.* 5. *c.* 4. scribit, primam naturæ legem esse, diligere parentes. Quod autem de ciconia narratur; id ut singulare negligendum est. De quæstione quatenus parentes liberos, aut hi vicissim illos alere teneantur: & porro an frater fratrem, quæ hinc aliena, consulantur Schneid. *hic n* 10. *& seqq.* D. Tulden. & Perez. *ad tit. C. de alend. liber.* Christin. *vol* 3. *dec.* 143. add. D. Grot. 2. *de jur. Bell. & Pac. c.* 7. *n.* 4. *& seqq.* Pet. Fab. 2. *Sem.* 1. Nullius autem
3 rei studium altius insitum est à natura omnibus animalibus, quàm studium tuendi sui adversus vim illatam. *Hoc enim omni generi animantium à natura ante omnia tributum esse* scribit M. Tullius 1. *de Offic cap.* 4. *ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura esse videantur*. Unde liquet, fragmentum auctoris *l.* 3. *de just. & jur.* temerè à Triboniano subjectum esse *l.* 2. *eod.* confusaque exempla juris naturalis & gentium, contra quam propositum erat. Quamquam quidam in defensione duo extrema spectanda ajunt, tuitionem, & propulsationem injuriæ, quarum illam ad jus naturæ, hanc ad jus gentium referunt. Credo ego, Florentinum jus omne finibus humani generis circumscripsisse. Quatenus & quibus conditionibus vim personis vel rebus nostris illatam propulsare permissum sit; ex recepta DD. sententia tradit Schneid. *hic n.* 12. *& seqq.* Gail. 2. *obs.* 110. *num.* 13. *& seqq.* D. Tulden. *ad tit. C. ad leg. Corn. de sicar. n* 5. Summa huc redit, ut ne vim propulsando ulcisci magis quàm tueri nos studeamus: deinde ut ne excedamus moderationem inculpatæ tutelæ. Tunc autem non excessisse intelligimur, cùm aliter periculum evitare non potuimus, *l. scientiam* 45. §. *pen. ad leg. Aq. l.* 1. *C. unde vi. & ibi* Don. Add. D. Grot. *lib.* 2. *de jur. bell. cap.* 1. ubi *n.* 3. rectè docet, jus defensionis per se ac primario nasci ex eo, quòd natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius, unde periculum est; & ideo si corpus vi impetatur cum præsente periculo vitæ non aliter evitabili, licitum esse inferentem periculum interficere, etiamsi ille peccato careat, puta insania aut insomniis agitetur, ut evenisse quibusdam legimus. Neque enim eo tolli jus se tuendi, cùm sufficiat; quòd ego non teneor id, quod ille intentat, pati, non magis quàm si bestia aliena periculum intentaret. Sed hæc & similia fortassis alibi latius. Illud repeto, 4
quod superius dixi: si quando brutis animantibus justitia tribuitur; id fieri impropriè ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio; ac propterea plerosque disputationem juris naturalis finibus humani generis circumscribere. Vid. Pet. Fab. 2. *sem.* 1. Salmas. *de usurp. cap.* 2. Joan. Selnen. *lib.* 1. *de jur. nat. & gent. juxt. discipl. Hebræor. cap.* 4. *&* 5. ubi etiam Hebræos laudat, qui & ipsi non ex jure aliquo, (quod totum versari volunt circa licitum atque illicitum) sed è propensione atque inclinatione tantùm ajunt animantium cæterorum actus evenire. Sanè discrimen, quod Ulpianus facit inter jus, quod animantibus cæteris cum homine commune est, quod arctiori significatu appellat naturale, & illud quod hominum proprium est, quod sæpè jus gentium nuncupatur; vix ullum usum habet. Quoniam utrum actus ipse, de quo Jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio: an nobis proprius, ut cultus Dei; ad juris ipsam naturam nihil refert, §. *pen. inf. eod.*

TEXTUS. 1

Distinctio juris gentium & civilis à definitione & etymologia.

1. *Jus autem civile à jure gentium distinguitur, quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus sibi jus constituit; id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis. Quod vero na-*

turæ-

turalis ratio inter omnes homines constituit; id apud omnes gentes peraquè custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

NOTÆ.

1. *Quisque populus*] Ex *l. 9. de just. jur.* populus scil. alieno imperio non subjectus, aliàs juris condendi potestatem non habet, nisi quatenus ille cui paret, concessit, *l. 9. ἀξίωσις. D. de leg. Rhod.*

Vocaturque jus civile] Nempe in specie, quod à se civitas constituit: qualia multa in duodecim tabulis. Nam jus civile sumptum pro universo jure civitatis etiam jus naturale & gentium complectitur; quo sensu Aristotel. *5. Ethic. 7.* dividit jus *πολιτικὸν* in *φυσικὸν* & *νομικόν*.

Naturalis ratio] Jus gentium non ex institutis populorum æstimandum est, sed ex eo quod justum esse ipsa naturalis dictat ratio, id est, insita animis hominum notitia honesti & turpis, justi & injusti. V. G. Incesta, adulteria, furta, natura turpia & illicita sunt; etiamsi gentes repertæ, in quibus hæc permissa aut non punita. Gell. 11. *noct. attic.* 18. Alex. *ab* Alex. 1. *Gen. dier.* 24. Plato 1. *de legib.* Cic. 1. *de legib. c.* 16.

Apud omnes populos] Aut certè moratiores. Nam quid naturale sit, spectandum in his, qui benè secundùm naturam se habent, non in depravatis, teste Arist. 1. *Polit.* 5. Videtur autem hic tantùm definiri species juris gentium excellentium excellentior, quæ vulgo jus gentium primævum.

COMMENTARIUS.

1 *Populum alterius imperio subjectum leges condere non posse: & quatenus statuta.*
2 *Divisio juris civilis in merum & mixtum explicata & illustrata exemplis.*
3 *Ius gentium quòd hic definitur, & ipsum revera naturale esse.*
4 *Vulgaris distinctio juris gentium in primævum & secundarium defensa & explicata.*

1 Q*Vod quisque populus*] Suis scilicet legibus & moribus vivens: nam si quæ civitas alterius imperio subjecta est; ea non plus juris habet in jure constituendo quàm ille, cujus imperio subjecta est, concessit, *l. ἀξίωσις 9. de leg. Rhod.* Hinc est, quòd municipia meliore hac in re conditione erant quàm coloniæ: quia municipiis concessum erat, ut suis legibus & moribus uti possent; coloniæ autem jura institutaque omnia populi Rom. non sui arbitrii habebant. *Gel. l. 16. c. 13.* Cæterum statutorum condendorum quemlibet Magistratum in suo territorio jus habere tradunt *DD. in l. omnes populi 9. hoc tit.* unde hic locus descriptus est. Quæ tamen statuta non aliter valeant, quàm si non derogent juri communi: & ut valeant, sciendum tamen est, non valere jure legis, sed salvum semper manere jus Superioris, ut pro auctoritate sua ea abrogare possit, *l. 3. §. Divus 5. de sepulc. viol.* Usu quoque servari tradit Schneid. *in §. constat. 3. inf. eod.* ut statutorum confirmatio à Superiori petatur; quod & juri consentaneum cum Hieronym. de Cævallos censet D. Christin. *volum. 2. decis. 55. num. 5.* quamvis id necessarium non esse plerique tradiderunt. Apud nos sanè Magistratus inferiores jus statuta condendi non habent, nisi quatenus id à Principe, aut qui vicem ejus gerit, impetrarunt: alioqui necessaria est Superioris approbatio. D. Merul. *lib. 1. tit. 4. cap. 5.* D. Grot. 1. *manud. cap. 2.* De statutis, præter alios, videri possunt D. Nic. Burgund. *ad consuet. Fland. tract. 1.* Christin. *vol. 2. dec. 2. 3. 4. 5. 54. 56. 57. & 59.*

Vocaturque jus civile] In specie nimirum. Nam jus civile sumptum pro eo jure, quo in universum civitas utitur, etiam jus naturale & gentium, quatenus receptum est, comprehendit: eoque sensu obligationes, quæ ex contractibus juris gentium descendunt, dicuntur civiles; licet à legislatore civili nihil habeant præter approbationem, *§. 1. inf. de oblig.* Hoc igitur jus dicitur civile à causa efficiente, quæ est voluntas alicujus civitatis, aut ejus, qui jus legis ferendæ in ea habet, non communis gentium aut naturalis ratio. Ab Aristotele legitimum dicitur; vulgo positivum. Potest vero hoc jus amplioris doctrinæ 2
gratia sic distingui, ut aliud dicatur merum & simpliciter civile, quò pertinent leges omnes, quæ ideo tantùm justæ sunt & obligant, quia à civili potestate sancitæ; cujusmodi sunt jura adoptionum, usucapionum, donationum inter conjuges; senatusconsulta Macedonianum, Vellejanum, Trebellianum; leges Ælia Sentia, Junia Narbana, Fusia Caninia, Voconia, Furia, Falcidia, & in multis capitibus lex duodecim tabularum: aliud *κατά τι*, quod mixtum rectè dixeris, cùm scilicet juri communi lex civilis aliquid addit aut detrahit, aut quod illo jure indeterminatum est, determinat. Quo sensu, matrimonia, patria potestas, tutelæ, testamenta, successiones, actiones & id genus alia, juris civilis esse dicuntur; nempe quia certa & propria quadam forma à jure civili donata sunt, atque ita determinata, ut certus eorum usus sit, atque eorum cives tantùm, exclusis ab eorum communione extraneis & peregrinis. Atque de hoc jure civi-

li

li mixto accipiendum est quod scribit Ulpianus *l. 6. de just. & jur. Cùm additur aliquid aut detrahitur juri communi, jus civile effici*: alioqui omnia ferè, quæ constituta sunt, juris merè civilis & positivi dicenda forent. Illud in universum verum est, juris civilis nomen non mereri, quod directè pugnat cum ratione juris naturæ, *d. l. 6. in pr.*

Naturalis ratio] Ait Imperator jus gentium esse, *quod naturalis ratio inter omnes homines constituit*. Unde sequitur, jus hoc non ex legibus aut institutis populorum æstimandum esse; sed ex eo quod justum esse dictat ipsa ratio naturalis, id est insita animis hominum
3 notitia de honesto & turpi, justo & injusto. Quam ob causam & ipsum quoque jus naturæ passim appellatur, & æquum & bonum, & naturalis æquitas, & natura. Id quod notandum est adversus eos, qui negant quicquam natura justum esse, sed tantùm lege & consuetudine: contra quos disputat Cic. 1. *de legib. cap. 16.* & Aristot. 5. *Eth.* 7. add. Platon. *de legib.* Laert. *in Pyrrh. & Aristip.* Exempli gratia, dictat naturalis ratio, delicta, puta furta, adulteria, natura turpia esse & punienda, *l. probrum 42. de verb. sign. l. 1. §. 3. de furt.* Reperti tamen sunt, apud quos hæc flagitia permissa atque impunita fuerunt, vid. Gell. *lib.* 11. *c.* 18. Arnob. *adv. gent. lib.* 8. Alex. ab Alex. *lib.* 1. *cap.* 24. Alber. Gentil. 5. *de nupt. c.* 7. Jure gentium incestum committit, teste Paulo in *l. ult. de rit. nupt.* qui ex gradu ascendentium aut descendentium uxorem ducit: quod etiam saniores omnes Philosophi agnoscunt: nihilominus, ut Ovidius lib. 10. Metam. v. 332.

Gentes tamen esse feruntur.
In quibus & nato genitrix & nata parenti
Jungitur.

Harum, inquam, gentium barbari mores & pravum judicium efficere non possunt, ut id quod natura justum aut injustum, turpe aut honestum est, tale esse desinat: quomodo & Socrates disputat apud Xenoph. *lib. 4. memorab.*

Omnes Gentes] Aut certè moratiores. Nam naturale rectè dicitur, interprete Michaele Ephesio ad Nicomachia, *quod apud plerosque non corruptos aut pravos, sed natura convenienter se habentes, obtinet*. Et Arist. 1. *polit.* 5. quid naturale sit; spectandum ait in his, *Quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis*. Bellè Salmas. *de usur. pag.* 243. *& seqq.* Videtur autem Imperator hic tantum definire voluisse speciem juris gentium excellentiorem, nempe jus gentium primævum, ut id DD. appellant. Neque enim hæc definitio æquè accommodari potest juri gentium secundario, quòd in §. *seq vers. nam usu.* ita describitur, ut respectu juris primævi quodammodo positivum dici possit: quanquam cùm etiam secundarium naturali ratione *ἐξ ὑποθέσεως* nitatur, neque id apertè constitutum, aut sanctione aliqua introductum sit, sed tacita tantùm, communi tamen consensione gentium receptum; naturale quodammodo est, & à positivo secerni potest. Atque hoc etiam puto sentire Aristotelem *d. l.* 1. *c.* 4. ubi ait, esse quoddam jus gentium *καθ' ὑπόθεσιν*. Ut autem paucis explicem, qua ratione Doctorum illa juris gentium distinctio in primævum & secundarium nitatur, 4
quod hic locus quodammodo flagitat; nata est ea distinctio ex duplici consideratione rationis, seu potiùs intellectus judicantis. Ut enim ratio, sicut Physici docent, vel simplex est & pura, quæ sine discursu judicat, & Græcis *νοῦς* sive *νόησις* dicitur: vel composita & comparata, quæ per discursum munus suum exequitur, ex collatione diversarum rerum aliquid colligens, Græcis *διάνοια* & *λογισμός*; ita & duplex est jus Gentium. Unum quod à simplici illa ratione fluit seu intellectu *νοητικῷ*; cujus juris sunt cultus Dei; reverentia parentum, neminem lædere; suum cuique tribuere; ab alieno manus abstinere, aliaque ejuscemodi principia practica, quibus ultro sine argumentatione aut demonstratione assentimur, & justa esse sine agitatione mentis intelligimus. Alterum quod à composita, seu intellectu *διανοητικῷ*, quod discursum & ratiocinationem habet, atque ex causa demum aliqua aut hypothesi & comparatione alterius rei justum esse intelligitur; cujus generis sunt ea omnia, quæ ad vitæ communis commoda conjungendasque inter se Respublicas & gentes à viris sapientibus excogitata in usum omnium gentium, aut plerarumque pervenerunt. Exempla habemus in §. *seq. vers. nam usu.* & elegans in *l. 1. ff. de contr. empt.* Quod jus à simplici illo intellectu est, primævum D. appellarunt: quod à composito, secundarium: primum immutabile; secundum mutabile.

TEXTUS.

Ab appellatione & effectibus.

2. *Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur; veluti Atheniensium. Nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium; non erraverit. Sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit civitatis; nostrum jus significamus: sicuti quum Poetam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune est.*

est. Nam usu exigente & humanis necessitatibus, gentes humanæ jura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates secutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

NOTÆ.

Usu exigente] Hujus igitur ex parte causa est usus & indigentia. Aristot. 1. *polit.* Unde Div. Chrysost. *orat.* 76. hoc jus appellat εὕρημα βίου καὶ χρόνου, *Inventum usus & temporis*. Exemplo potest esse inventio nummi, cui causam præbuit difficultas permutationum, *l.* 1. *D. de cont. empt.*

Necessitatibus humanis] Hic locus confirmat receptam juris gentium distinctionem in primævum & secundarium. Illud enim, de quo §. 1. non est cogitatum aut inventum usu exigente, sed nobiscum natum: qualia sunt: Deum colere, parentes revereri, neminem lædere, &c.

Naturali Iure contrariæ] Ex hypothesi tamen & hæc naturalem rationem habent, puta si vim nobis illatam armis repellamus.

Omnes pene contractus] Τὸ *pene* additum est δι' ἀσφάλειαν φιλοσόφου. Sunt enim quidam jure civili introducti, *l.* 5. *D. de just. & jur.* veluti stipulatio, obligatio litterarum, donatio propter nuptias.

COMMENTARIUS.

1 *Ius Romanum quasi gentium quoddam jus apud omnes coli.*
2 *Confirmatio distinctionis juris gentium in primævum & secundarium.*
3 *Etiam inter ea, quæ juris secundarii, distinctione opus videri.*
4 *Bella & belli effecta quo adspectu juri naturali contraria.*

EX *unaquaque civitate*] Jus civile non retinet unum idemque nomen, sed à nomine ejus civitatis appellatur quæ id constituit: ut in hoc quoque discrepet à jure gentium.

Solonis vel Draconis] Prior Draco leges Atheniensibus dedit, in quibus Aristot. 2. *Pol.* 10. scribit: nihil memorabile præter pœnarum acerbitatem fuisse. Pœna namque capitis fraudes prope omnes mulctabat. Unde Demadis illud laudatur; ὅτι δι' αἵματος, οὐ διὰ μέλανος τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψε, *Draconis leges non atramento, sed sanguine scriptas fuisse*. Plutarch. *in Solone*. Solon deinde magna earum parte abrogata alias descripsit, quibus Athenienses felicissimè sunt usi: vid. Aul. Gell. *lib.* 11. *c.* 18. VINN. Ante Draconem Atheniensibus leges scripsit Triptolemus, de quibus Porphyr. 4. *de abstin. ab animal. p.* 431. Postea circa Olympiad. 39. Draco, & Olymp. 46. anno 3. Solon leges tulerunt, de quibus Pandulph. Pratejus, Jo. Meursius, Des. Heraldus. HEIN.

A Quirino Quirites] Plerique tradunt, pace facta inter Sabinos & Romanos placuisse, ut Romani etiam Quirites à Curibus, Tatii Sabinorum Regis patria vocarentur. Varr. 4. *de ling.* Dionys. Halicarn. *lib.* 2. Plutarch. *in Romul.* In aliis est; Romani enim à Quirino Quirites appellantur, Hotom. Cujac. Vvesemb. Cur Romulus dictus sit Quirinus triplicem causam affert *Ovid.* 2. Fastor.

Nostrum jus] Κατ' ἐξοχήν. De Romani juris excellentia disserit M. Tullius in persona Crassi *lib.* 1. *de orat c.* 43. *seq.* Hodie jus civile Romanorum quasi gentium quoddam jus commune apud totam fere Europam observatur, utique in quibus causis propriæ leges aut consuetudines deficiunt. 1

Sed & ad hujus juris normam dirigitur interpretatio quarumcumque constitutionum ac consuetudinum, quæ illi manifestè non repugnant: ac tametsi repugnent, tamen in ambigua facti specie ejusdem æquitatis mitigantur & ita coercentur, ut commune hoc jus quàm minimum lædant, de quo doctè & acutè D. Diod. Tulden. *in comm. hic cap.* 3. plenè D. And. Gail. 2. *obs.* 33.

Usu exigente] Hic locus confirmat receptam juris gentium distinctionem in primarium & secundarium; quamquam vitio non caret, quod Tribonianus non apertius distinctionem proponit. Primarium enim non ab hominibus excogitatum aut introductum est, sed nobis ingenitum, quemadmodum & notitiæ illæ simplices, unde illud promanat, mentibus nostris divinitus insitæ, & in cordibus nostris insculptæ sunt, etiam Apostolo teste *cap.* 2. *ad Roman.* Secundarium autem, quod Grotio 1. *de Iur. bell. cap.* 2. *num.* 4. est voluntarium) ab hominibus inventum est & mentis quadam agitatione, comparatis inter se aliis atque aliis rebus, excogitatum ad communem vitæ usum retinendamque gentium inter se societatem; ut hujus juris ex parte causa sit usus & indigentia, teste Aristot. 1. *polit.* Quamobrem rectè Div. Chrysostomus *oration.* 76. hoc jus ait esse εὕρημα βίου καὶ χρόνου. *Inventum temporis & usus*; & hinc Dioni Prusæensi ἀναγκαῖα νόμιμα appellatur, multumque ad probationem hujus juris utimur auctoritate illustrium Historicorum. Hoc igitur jus non tam rationis luce exortum, quàm ratiocinationis ductu collectum est, & usu exigente accomodatum non tam naturæ integræ bonitati, quàm cor- 2

ruptæ necessitatibus: conjungitque Respub. & gentes inter se, quarum tacito quasi fœdere & conspiratione censetur. VINN. Rectiùs omnia cohærent, si dicas, *jus naturæ esse jus Divinum per rectam rationem promulgatum*. Ab eo nunc non differt *Ius Gentium*, nisi adplicatione. Eadem enim rectæ rationis dictamina prout vel negotiis hominum, vel integrarum gentium adplicantur, modò jus naturæ, modò jus gentium adpellantur. Quemadmodum verò jus naturæ vel *absolutum* est; vel *hypotheticum*: ita & gentium negotiis adplicatum absolutum à Doctoribus *primarium*; hypotheticum *secundarium* dicitur. HEIN.

Gentes humanæ] Non quòd legis sanciendæ causa gentes omnes in unum convenerint: sed quia illud jus propter communem utilitatem tacito consensu gentium approbatum & ab omnibus receptum est.

Bella orta sunt] Etiam inter ea, quæ sunt juris gentium secundarii, aliqua distinctio
3 facienda videtur. Nam initio simul atque societates humanæ constitutæ sunt, simul necesse fuit dominia distinguere, jura commerciorum introducere: bella autem postea orta sunt, utpote quæ malitia hominum & habendi libido introduxit, & consequenter etiam bellorum jura. Scitè Portius §. *prec. n. 3. Bella*, inquit, *sunt ex jure gentium non dispositivè, sed occasionaliter, distinctis dominiis*.

Iuri naturali contrariæ] Bella, & hinc secutæ captivitates & servitutes, si per se spectentur, à ratione naturali prorsus aliena sunt: neque enim, quod utilitas omnium gentium exigit, societatem humanam bella tuentur, sed oppugnant atque evertunt. Ex hypothesi tamen & hæc rationem naturalem habent. Etenim si vim & injuriam nobis aut sociis nostris
4 illatam vi & armis defendamus, aut etiam vindicemus, captos hostes etiam in servitutem nostram redigamus, ut metu talis pœnæ improbi ab injuria in posterum abstineant, nemo opinor est, qui negabit hoc summa cum ratione fieri; de quo iterum & latiùs titul. seq.

Omnes penè contractus] Τὸ penè additum *ad* [illegible], & est temperamentum Jurisconsultis familiare, qui passim hujusmodi particulari adjectione sibi cavere solent, quando quid generaliter enuntiant, aut definiunt; propterea quòd in jure generalis definitio plerumque periculosa est, *l. omnis definitio. 202. de reg. jur.* quod & Justinianus hìc facit, respiciens haud dubiè ad *l. 5. de just. & jur.* ubi Hermogenianus scribit, quosdam contractus à jure civili introductos esse: quinam autem isti sint, non definit. Vulgò quidem putant esse hos quatuor, stipulationem, obligationem litterarum, contractum emphyteuticum, & sponsalitiam largitatem: sed quàm rectè, suis locis videbimus. Illud interim hìc affirmare ausim, nullam obligationem dici posse simpliciter & absolutè esse juris civilis; sed κατά τι dumtaxat, quatenus nimirum nonnisi sub certo modo & forma ex consensu obligatio jure civili producitur.

Emptio & venditio, &c.] Hæc certa auctoritate juris Auctorum probantur. Quamvis in quæstionibus, ubi rei veritas exquiritur (qualis hæc est, An aliquid sit juris gentium, nec ne) non tam Auctores, quàm rationum momenta in disputando quærenda sunt; ut scribit Cicero 1 *de natur. Deor. c. 5.* & posita hæc sunt extra potestatem legislatoris.

TEXTUS.

Divisio Juris in scriptum, & non scriptum, & subdivisio Juris scripti.

3. *Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum.*

NOTÆ.

3. *Quo utimur*] Abest à *l. 6. §. 1. D. de just. & jur.* unde hæc sumpta, nec Cujac. Hotom. Vvesemb. agnoscunt.

Scripto aut sine scripto] Distributio juris civilis à forma & modo constituendi ex *d. l. 6. §. 1.* alterum enim expressè sancitur & scripto promulgatur, alterum tacito consensu utentium introducitur, *l. 32. pr. D. de leg.*

Apud Græcos] Plat. *lib. 7. de legib.* & apud Laert Arist. *1. Rethor.* qui & *3. Eth.* meminit legum κατὰ τὰ γεγραμμένα, & κατὰ τὰ ἔθη.

Scriptum] Subdivisio juris in sex species. Papinianus *l. 7. D. de just. & jur.* quinque tantùm enumerat: sed ille arctiùs jus civile accipit, eique prætorium ut speciem diversam opponit. Mox tamen Marcianus jus honorarium vivam appellat vocem juris civilis, *l. 8. Dig. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Scripturam non pertinere ad legis essentiam.*
2 *A quo tempore lex obligare incipit.*

JUs scriptum in divisione proposita non opponitur omni juri non scripto: nam & jus naturale ac gentium est ἄγραφον; sed tantùm ei juri, quod moribus & longa consuetudine introductum est: eodem enim sensu jus dividitur in legem & consuetudinem, legis voce latiùs accepta pro quavis parte juris scripti. Desum-

sumptus hic locus est ex *l. 6. §. 1. & l. seq. de Just. & jur.*

1 *Scripto aut sine scripto*] Distributio juris civilis ex accidenti & causa instrumentali. Nam formalis differentia legis sive ejus juris, quod opponitur juri non scripto aut consuetudini, non est scriptura, sed expressa voluntas & sanctio civilis potestatis: sicut è contrario consuetudo aut jus non scriptum formam & essentiam suam habet à tacita voluntate & consensu utentis populi, *§. sine scripto 9. inf. eod. l. de quibus. 32. de legib.* Hujus rei evidentissimum argumentum est, quòd nec consuetudo in scripturam redacta lex sit, nec lex non scripta consuetudo. Lacedæmonii scriptis legibus usi non sunt, legibus tamen usi sunt, atque una τῶν κεκλημένων ῥητρῶν hæc erat, μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις, *scriptis legibus non uti.* Plutarch. *in Lycurg. p.* 47. Atque ut è Romana Republica exemplum petamus, numquid lex erat, cùm rogante Magistratu, *Velitis, Iubeatis Quirites, &c.* populus in tabellis respondisset, *Uti rogas?* Quod autem rei jam in esse suo constitutæ ex accidenti supervenit, id de illius rei essentia non est. At enim, inquies, sine quo lex non obligat, id utique est ei essentiale: sine scriptura autem non obligat, cùm sine ea in notitiam populi pervenire non possit. *arg. l. leges sacratissimæ. 9. C. de legib.* Ut de propositione nihil in præsentia dicam, falsam esse assumptionem evincit, tum exemplum prolatum, tum leges, quas diximus Lacedæmoniorum. Ratio quoque assumptionis falsa est. Quid enim? an non voce præconis quoque lex promulgari potest? & proinde certum est in *l. humanum 8. Cod. de legib.* faciliorem tantùm promulgandi rationem proponi. Cur igitur legem appellamus jus scriptum? Quia nimirum postquam lata esset, scribi solebat, & scripto promulgari, aut in tabulis incisa publicè proponi, quo & cognosceretur faciliùs, & minore negotio probaretur. Moris quoque erat apud Romanos, ut qui legem ferre vellet, eam trinundino promulgaret, id est, de sua lege ad populum diceret, eamque scriptam publicè propositam haberet, quo potestas fieret populo cognoscendi otiosè, & ut inde liceret librariis describere, si qui vellent Legem apud se habere, ut liquet ex *l.* Agraria. Planè si non alio modo promulgandi civitas utatur, quàm per scripturam; potest dici, scripturam ad vim legis necessariam esse: neque enim ante lex vi sua constat, civesque ad observationem vel pœnam obligat, quàm populo innotescere potuerit; quod sine promulgatione, sive publicatione aliqua fieri non potest, *l. 7. cum 2. seqq. C. de legib.* Perez. *ad Cod.*

2 *de legib. n.* 18. An igitur lex statim ut publicata est obligat? Maximè: eoque jure utimur, extra quam si certum tempus nominatim lege comprehensum sit, ex quo vim capiat, ut fit interdum, *Nov. 57. in fin. Nov. 116. c. 1.* Extat sanè constitutio quædam ἐκ τῶν νεαρῶν, quæ indulget spatium duorum mensium à die publicationis observandum in omnibus novis legibus, *Nov. 66. c. 1.* Verùm ea constitutio rectè sic à plerisque accepta est, ut prosit hoc spatium ad allegationem ignorantiæ, atque hæc interim præsumatur, non quin lex promulgata citiùs obstringat eum, in cujus notitiam ante pervenit. Quòd si quis post lapsum ipsius temporis ignorantiam alleget; esse quidem adhuc audiendum, sed hac conditione, ut causam ignorantiæ, quam allegat, probet, per *l. ult. de decr. ab ord. fac.* Gudelin. *5. de jur. nov. c. 2.* add. Christ. *vol. 2. dec. 52. n. 2. & seqq.* VINN. *Scriptum jus* re vera idem est, ac promulgatum: *non scriptum* ac non promulgatum. Loquutio à Græcis desumpta, quibus γράφειν νόμους non est leges *scribere* sed *publicare*. Hinc & Lycurgum γράψαι νόμους ait Liban. *p.* 476. *Tom.* 1. quum tamen Lycurgi leges scriptura vulgatas non esse, satis constet. Plutarch. in Lycurg. *p.* 47. Hinc & jus civile à prudentibus invectum sine scripto venire & consistere dicitur, *l. 2. §. 5. & 12. ff. de O. I.* non, quòd litteris consignatum non fuerit, sed quòd non solemniter publicatum. Eodem modo Plato, apud Laert. *Lib.* 3. νόμον dividit in γεγραμμένον καὶ ἄγραφον, & hunc esse ait τὸν κατὰ ἔθος γινόμενον, *qui in more vel consuetudine positus est.* HEIN.

Scriptum autem ius] Subdivisio juris scripti, qui quidem ad juris præsentis auctoritatem non multùm pertinet: omnia enim, quæ in libris nostris continentur, auctoritate Justiniani nituntur, *l. 1. & 2. C. de vet. jur. enucl.* Sed quoniam hæc confirmavit Justinianus, quia in veteri jure erant: ideo & hic & in τ extare voluit testimonia ex jure propriorum temporum, ut juris constituti historia intelligeretur.

TEXTUS.

De lege & plebiscito.

4. *Lex est, quod populus Romanus senatorio Magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebejo Magistratu (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere. Nam appellatione populi universi cives significantur, connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione sine Patriciis & Senatoribus cæteri cives significantur. Sed & plebiscita lege Hortensia lata non minus valere quam leges cœperunt.*

NOTÆ.

4. *Lex est*] Legis nomen hic strictissimè accipitur, aliàs jus omne scriptum significat, op-

poniturque consuetudini, ut passim in libris nostris, & apud Cic. 1. *de legib. c.6.* Sæpe etiam non minus latè extenditur, quàm vocabulum juris; ut & νόμος apud Græcos.

Interrogante] Mallem *rogante*, ut quidam. Rogabat Magistratus populum his verbis, *Velitis, Iubeatis Quirites, &c.* Populus respondebat in tabella vel A. id est, *Antiquo*, vel V. R. id est, *Uti rogas*.

Veluti Consule] Item Dictatore & Prætore, non etiam Censore. Addit Hotomannus & Interregem; sed perperam. Nam Interregibus comitia habere ferendis legibus non licuit; ut patet ex 3. in *Rullum*. vid. Nic. Gruch. 1. *de comit. Rom.* 3.

Plebiscitum] Ἀπὸ τοῦ sciscere, ὅ ἐστι ψηφίζεσθαι. quod est decernere & constituere, non ἀπὸ τοῦ scire. Fabrot.

Veluti Tribuno] Alium Magistratum plebejum rogationem ad plebem tulisse nemo prodidit.

Quo species à genere] Rectius dixisset, *quo pars à toto*. Populum enim est συνολικόν, quod ex partibus suis plebe & Patriciis constat. Interdum tamen populum pro plebe dixerunt. Gloss. gr. lat. δῆμος, populus, vulgus.

Lege Hortensia] Primùm lege Horatia secessione in Aventinum: deinde lege Hortensia, secessione in Janiculum. Cujacius ex Liv. & Plin. add. Gell. 15. cap. 27. VINN. Immo tres ordine leges eam in rem latæ sunt, *Horatia* Anno U. C. 306. Liv. III. 55. *Publilia* A. U. C. 416. Liv. VIII. 12. Et denique *Hortensia* A. U. C. 466. Epit. Liv. lib. 11. Gell. XV. 27. HEIN.

COMMENTARIUS.

1. *Legis variæ significationes.*
2. *Non omnibus Magistratibus senatoriis legibus ferendis comitia habendi jus fuisse.*
3. *Patricios genere semper, non ordine à plebejis distinctos.*

SEquitur singularum juris scripti partium explicatio: cui nos lumen aliquod ex antiquitatis memoria afferemus, cujus ignoratio crassos errores peperit.

1 *Lex est*] Legem a *legendo* dictam, scribit Cicero *lib. 1. de legib. c.6.* Quoniam in lege inest vis delectus: jubet enim quæ honesta sunt, prohibetque contraria. Unde vocabulum legis non minus latè patet quàm juris: tam enim dicimus, lege naturæ quid concessum aut vetitum esse, quàm jure, ut apud Ciceronem passim: frequentissimè autem legem appellamus, quæ scripto sancit, quod vult; eaque popularis est hujus vocis significatio, teste eodem Cicerone *d. l. 1. de legib. c.6.* Neque tamen omnis scripta sanctio arcto significatu lex est, sed ea tantùm, qua universus populus obstringitur: nec alia de causa plebiscita initio leges dictæ non sunt, quàm quòd partem tantùm civium obligabant. At post legem Hortensiam plebiscita non minus propriè leges appellata, quàm quæ populus centuriatim jussisset.

2 *Senatorio Magistratu*] Lex ferebatur comitiis centuriatis à Magistratibus, penes quos erant majora Reipublicæ auspicia, puta à Consule, Dictatore, vel Prætore; non autem ab omnibus, Magistratibus senatoriis aut curulibus: non à Censore, Interrege, aut Ædilibus curulibus. Interreges quidem Magistratibus creandis centuriata comitia habere poterant: sed legibus ferendis habere iis non licuit; ut apparet ex 3. *in Rullum*, nimirum quia in interregno nihil prius cum populo agi licebat, quàm subrogati essent ordinarii Magistratus. Sed neque Censores centuriatis comitiis legem tulisse usquam legimus: cùmque leges censorias apud Auctores reperimus, pro censorum subscriptionibus, ut Cicero *pro Cluentio* appellat, aut locationibus censoribus factis, ut 7. *in Verrem*, accipi debent. Populi tamen vocandi jus habuisse, ex iis, quæ de lustri condendi ratione Livius commemorat, ostendi potest. Postremò nec Ædiles curules ulla comitia habuisse usquam invenias, qui nec aliàs jus agendi cum populo habuerunt, præterquam in mulctæ certatione; de quo vide Nic. Gruch. *lib. 1. de comitiis Rom. c. 3. & lib. 2. c. 3.* VINN. Præter Consules Dictatores & Prætores leges etiam tulerunt Magistratus majores extraordinarii reliqui, veluti *Tribuni militum consulari potestate, & decemviri*. De Censoribus subsisto, ob legem Cæciliam de fullonibus, à censore quippe latam, si credendum Plin. *Hist. N. XXXV.* 17. HEIN.

Interrogante] Rogabat Magistratus his verbis; *Velitis, Iubeatis Quirites*, &c. Populus, respondebat in tabella vel per litteram A, id est, *Antiquo*; vel per *V. R.* id est, *Uti rogas*, quod ex antiquorum plerisque locis intelligitur, *vide Agell. lib. 10. c. 20.*

Veluti Tribuno] Tribuni & Ædiles plebeji proprii plebis Magistratus erant: sed Ædiles rogationes ad plebem tulisse nemo prodidit. Plebiscita comitiis tributis, leges centuriatis aut curiatis ferebantur; qua de re antiquitatis studiosi consulant Car. Sigonium, & Nic. Gruchium, qui ex professo de comitiis Romanorum, & quæ res, quibus comitiis tractari solitæ, scripserunt; quædam & nos notavimus sub §. 1. *inf. de testam. ord.* VINN. Sæpe tamen & leges tributim latas esse exempla docent quamplurima. Nam & majores magistratus senatorii tribus in suffragia mittebant. Exemplum est in lege Quintia apud Frontin. *de aquæduct.* & Reines. *Inscript. class.* 7. §. 10. HEIN.

Quo species à genere] Rectius dixisset, Quo pars à toto. Est quidem & genus quoddam totum, sed universale, & species pars generi subjecta: sed tale totum non est populus, sed

ſed *σύνθετον*, quod ex partibus ſuis, plebe & Patriciis conſtituitur.

3 *Sine Patriciis & Senatoribus*] Hæc ad rationem priorum temporum proponi videntur, quibus honores & dignitates omnes ſoli Patricii ſibi vindicabant. Nam ex quo etiam plebi aditus ad Magiſtratus populi & in Senatum eſſe cœpit, Senatores plebejis opponi deſierunt. Sanè Patricii gente ſive genere à plebejis ſemper diſtincti fuerunt. Dico genere: nam quod ad ordinum pro cenſu cujuſque diſtinctionem attinet, certum eſt, multos è Patriciis familiis, puta qui equeſtrem aut ſenatorium cenſum non habebant, in ordine plebejo, & contra plurimos ex plebejis gentibus in ordine equeſtri aut ſenatorio fuiſſe. Quin olim etiam antequam ex cenſu maximo Senatores eſſe cœperunt, quod poſtremis temporibus factum eſſe ſcribit Plinius in *proœm. lib.* 14. ipſi ſenatores, qui minimi cenſus erant, inter pedites numerabantur, & ſuffragium ſi ferre vellent, in quinta claſſe ſuffragium dicere debebant, vide Gruch. *lib.* 1. *de comit. Rom. cap.* 4.

Lege Hortenſia] Tribunitiis rogationibus initio pars tantùm civium, non omnes adſtringebantur. Primi L. Valerius & M. Horatius Conſules, cùm velut in controverſo jure eſſet, tenerenturne patres plebiſcitis, legem centuriatis comitiis tulerunt, ut quod tributim plebs juſſiſſet, populum teneret. Id factum anno ab urbe condita 304. ſeceſſione ſecunda in Aventinum, Liv. *lib.* 3. Idem poſtea confirmatum lege Hortenſia lata à Q. Hortenſio Dictatore ſeceſſione tertia in Janiculum, anno ab U. C. 367. Et iterum à Dictatore Q. Publio anno ab U. C. 413. vid. Liv. *lib.* 8. *Flor. in epit.* 11. Gell. *lib.* 15. *c.* 27. VINN. Ordo temporum hìc planè perturbatus. Diximus ſuprà ad Notas *h.* §. HEIN.

Non minùs valere quàm leges] *Ita factum eſt*, ait Pomponius *l.* 2. §. *deinde* 8. *de orig. jur. ut inter legem & plebiſcitum ſpecies intereſſet conſtituendi: poteſtas autem eadem eſſet.* In ſumma ut plebiſcita etiam leges revera & eſſent & appellarentur.

TEXTUS.

De Senatuſconſulto.

5. *Senatuſconſultum eſt, quod Senatus jubet atque conſtituit. Nam cùm auctus eſſet populus Romanus in eum modum, ut difficile eſſet in unum eum convocari legis ſanciendæ cauſa; æquum viſum eſt, Senatum vice populi conſuli.*

NOTÆ.

5. *Auctus eſſet populus*] Ita & in *l.* 2. §. *deinde* 9. *D. de orig. jur.* An autem hæc cauſa fuerit, an potius ambitio & aſtutia Cæſarum, melius ex Tacit. 1. *annal. c.* 15. & Sueton. *in Tiber. cap.* 30. diſces. Quibus modis Senatuſconſultum fieret, vide Varronem apud Gellium *l.* 14. *c.* 7. In notis S. C. D. *Senatuſconſultum decrevit*. Grot.

COMMENTARIUS.

1 *Quando & unde Senatus Iuris condendi auctoritatem acceperit.*

CONſtat, jus legis ferendæ ſtante adhuc Reipubl. ſolius populi, non Senatus fuiſſe: cui quidem, ut conſilio publico, permiſſum erat de iis rebus, quæ ad conſtituendam Rempub. pertinebant, cognoſcere atque decernere; ſed ita, ut quæ majoris momenti viderentur, non aliter rata eſſent, quàm ſi ea aut populus aut plebs confirmaſſet. Polyb. *l.* 6. *c.* 12. Dion. Halic. *l.* 4. & 7. nec ullo ſenatuſconſulto aut novum introductum aut vetus ſublatum legimus: ac ne Julio quidem & Auguſto imperantibus ulla hujuſmodi ſenatuſconſultorum mentio, ſed legum tantùm aut plebiſcitorum. Ac proinde veriſſimum eſt, quod Bodinus *l.* 1. *de republ. c.* 10. ſcribit, Senatui Romano ab exactis urbe Regibus uſque ad Tiberii Cæſaris dominatum leges jubere non licuiſſe, ſed decreta tantùm annua; quæ tamen nec populum nec plebem tenerent: & manifeſtè fallitur D. Connan *l.* 2. *c. de ſenat.* Senatui Romano tribuens perpetuam legis condendæ poteſtatem. Nam Dionyſ. Halic. *d. lib.* 4. expreſsè ſcribit, ſenatuſconſulta nullam vim legis habuiſſe, niſi plebs ea probaret: & quæ populus probaverat, annua tantùm fuiſſe, niſi rogatione ad populum vel ad plebem vim legis adipiſcerentur. Quid igitur eſt, quod Juriſconſultus ſcribit in *l. non ambigitur* 9. *de leg. Non ambigi Senatum jus facere poſſe?* Non potuit integra adhuc Repub. ſed tum demum poſſe cœpit, cùm comitia è campo ad Patres tranſlata ſunt; quod à Tiberio primum factum eſſe teſtatur Tacit. *l.* 1. *annal. c.* 10. Quippe Cæſar Dictator, auctore Suetonio, in Jul. *c.* 41. jus comitiorum non in totum populo ademerat, ſed cum eo partitus erat. Atque idem jus bellis civilibus diu intermiſſum reduxerat Auguſtus; ſic enim accipio quod idem Suetonius *c.* 40. *in Aug. ſcribit: Auguſtum jus priſtinum comitiorum reduxiſſe*; eumque Suetonii ſenſum ex Dione adſtruit Juſt. Lipſius, ego etiam ex verbis Taciti, quæ mox ſubjicit: *Nam ad eam diem*, inquit. *etſi potiſſima arbitrio Principis, quædam tamen ſtudiis tribuum fiebant.* Ex eo igitur tempore legibus & plebiſcitis quieſcentibus ſenatus jus facere cœpit: quamquam non tam propria auctoritate, quàm conniventia quadam & indulgentia Principum; quod vel unus Tacitus nos docere poteſt, & arguunt orationes Principum in Senatu haberi ſolitæ, in quas ſenatuſconſulta fiebant. Tamdem tranſlato in Orientem imperio, mutataque penitus

reipub. forma, hæc potestas Senatus exolevit atque à Leone Philosopho etiam nominatim Senatui adempta est. *Nov. Leon.* 78.

Nam cùm auctus] Αἰτιολογία: at τὸ αἰτιολ... Nam ex Livio *lib.* 1. *cap.* 17. Dionys. Halicarn. *lib.* 2. & 6. *p.* 392. discimus, senatusconsultorum primordia vetustissima esse: legemque jam inde ab urbe condita fuisse, quæ omnia in Senatus potestate ponebat, præter Magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi deponendique arbitrium. Sed fortassis hoc dicere Justinianus voluit; quod & Pompon. in *l.* 2. §. *deinde.* 9. *de orig. jur.* aucto populo in eum modum ut difficulter jam omnes convenire possent, necessitatem eò rem deduxisse, ut æquum visum fuerit etiam de iis rebus Senatum consuli, de quibus antea ad populum ferri solebat. Sed & hoc ipsum falsum esse, ex iis, quæ paulo ante diximus, manifestè liquet, Potestatemque populi ad Senatum translatam astutia Cæsarum, qui ut Tranquillus in *Tiberio* scribit *c.* 29. & *seqq. Senatus potentiam augendo, suæ serviebant.*

TEXTUS.

De Constitutione.

6. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcumque ergo Imperator per Epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat. Hæc sunt, quæ constitutiones appellantur. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc Princeps vult: nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non transgreditur. Aliæ autem cùm generales sint, omnes procul dubio tenent.

NOTÆ.

6. *Lege Regia*] Ex *l.* 1. *D. De constit. princ.* Lex Imperii dicitur *l.* 3. *C. de testam.* De lege regia cognosce ex indice *leg. Rom.* Hotomanni.

Per Epistolam] Epistola est rescriptum Principis, quo de jure consulentibus respondet. Ut passim *in Cod.*

Decrevit] Decretum Principis dicitur, cùm ipse de causa cognoscit & partibus auditis pronuntiat; ut in *l.* 3. *D. De his quæ in test. del.* Χρίματι βασιλικῷ in Gloss. Basilic.

Edicto præcepit] Edictum est, cum Princeps motu proprio, ἐξ οἰκείας αὐτοῦ κινήσεως, aliquid constituit ad honestatem & utilitatem subditorum. Theophil. & *l.* 3. *C. de legib.* & ferè ad præfectos prætorios hujusmodi constitutiones diriguntur; ut in *l.* 6. *C. de secund. nupt.* & similib. VINN. Immo & ad Præsides dirigebantur edicta, ut *L. un. C. Theodos. de Strator. Lib.* 6. *tit.* 31. quin & ad provinciales, veluti *L.* 17. *C. Th. de tiron. Lib.* 7. *tit.* 13. HEIN.

Personales] Hæ sunt quæ privilegia Latinis dicuntur, eo quòd veteres *priva* dixerunt, quæ nos *singula* dicimus. Gell. 10. c. 20. Fest. in voce *privus*, & ibi Jos. Scal. *in annot.* aliàs jus singulare; *l.* 16. *D. de legib.* Hujusmodi sunt privilegia militum, doctorum, studiosorum, &c.

Pœnam irrogavit] Nempe graviorem ordinaria propter exemplum. Obiter hic nota, privilegia non solùm pro aliquo, sed etiam in aliquem ferri posse, ut in Milonem à Pompejo, à Clodio in Ciceronem lata sunt.

Personam non transgreditur] Non producitur hoc jus ad consequentias, *l.* 24. *D. de legib.* Non transit ad successores, *l.* 68. *l.* 196. *de reg. jur.*

COMMENTARIUS.

1. *Lege regia jus omne populi privativè in Principem translatum.*
2. *Genera constitutionum exposita.*
3. *Quid & quotuplices sint, tum quam vim habeant constitutiones personales & privilegia, & n.* 5.
4. *Privilegiorum rariorem usum esse in statu democratico, quàm in monarchico.*
5. *De rescriptis contra jus elicitis & de precibus sub & obreptitiis, nec non de moratoria præscriptione.*

LEge Regia] Hæc eadem habet Ulp. *l.* 1. *de const. princ.* Latam autem fuisse legem, idque sub Augusto, eamque secutum in eamdem sententiam senatusconsultum, qua lege populi omnis potestas Principibus concessa, ipsique legibus soluti sunt, probatur testimonio Dionis, qui lib. 53. de Principibus loquens, λέλυνται, inquit, τοῖς νόμοις ὡς αὐτὰ τὰ λατῖνα ῥήματα λέγει, *ut ipsa verba latina sonant.* Quod non nisi de verbis alicujus legis accipi potest. Eadem est, quæ lex imperii dicitur; *l. ex imperfecto*, 3. *C. de testam.*

Ei, & in eum] Hæc verba *in eum* Theophil. Hotom. Vvesemb. interpretantur in se, quod nimis argutum. Probabile est, populum his verbis in formula legis usum ad ostendendam enixam suam voluntatem omne imperium suum παντελῶς transferendi. Fabrot. VINN. Alia exempla *ubi omnia & in omnibus* simili pleonasmo junguntur, collegit Ger. Noodt,

Noodt, *Obs.* 1. 3. qui rectè docet, *ei & in eum* unum valere, probante hanc observationem V. C. Car. Andr. Dukero *de Latin. JCt. Vet. p.* 324. HEIN.

1 *Omne imperium & potestatem*] Ergo populus non retinuit veterem potestatem, eamque cum Principe communicavit dumtaxat, ficuti illi sentiunt, qui populum non privativè, sed cumulativè potestatem suam in Principem contulisse contendunt: qui error in notissima Politices principia impingit, & manifestior est quàm ut refutari debeat. Non equidem nego jura majestatis ita dividi posse, ut non omnia in unum, quem Principem constituit populus, transferantur; sed quædam apud Optimates aut populum remaneant, atque ita temperatum ac mixtum fiat imperium: sed eadem jura majestatis & transferri & retineri nullo modo possunt. Nihil ad rem facit, quòd Principes ab invisis populo nominibus Regis aut Domini abstinuerint, cùm alio sub nomine regiam potestatem exercerent, auctore Dione *d. lib.* 53. quod non satis examinavit D. Gudelinus *lib.* 5. *de jur. noviss c.* 2. multo autem minus jus illud imaginarium populi in suffragiis ferendis, aut illa in jure condendo precaria Senatus auctoritas. Manebant enim tunc temporis adhuc, ut inquit Tacitus *Vestigia morientis libertatis*. Et verissimè de populo Romano Juvenalis *Satyr.* 10.

Qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet, atque duas tantùm res anxius optat,
Panem & Circenses.

2 *Quodcumque ergo Imperator*] Constitutiones Principum non sunt unius generis. Distinctio à causa finali, hoc est, à scopo & intentione Principis sumenda. Etenim vel hoc apertè & directè Princeps agit, ut legem condat, & jus præscribat, quod fit non tantùm, cùm generaliter & motu proprio quid constituit ad usum subditorum, quæ species constitutionis edictum dicitur, & lex edictalis; *l.* 6 *C. de sec. nupt. cum simil.* sed etiam cùm respondet Magistratibus de jure dubio consulentibus. Quamquam Theophilus hoc genus constitutionis epistolæ speciem facit: vel non agit id principaliter, ut jus aliquod in commune constituat, sed ut specie litem aliquam inter partes componat; & tamen propter excellentiam & dignitatem personæ constituentis id quod constituit, legis vigorem habet; *l.* 1. §. 1. *de const. Princ. l. ult. C. de legib.* cùm à judicibus res judicatæ aliis non noceant; *tit. C. res int. al. act. vel jud. al. non noc.* ac ne sententiæ quidem latæ in consistorio Principis, aut ab ipso quidem Principe, sed ad relationem & consultationem judicum; *l.* 2. *l.* 3. *c. de legib.* Vid. tamen Christin. *vol.* 2. *decis.* 63. *n.* 3. *& seqq. & vol.* 3. *decis.* 111. *n* 8. *&* 9. Posterioris hujus generis duæ sunt species, epistola & decretum. Epistola propriè dicitur, cùm privatis de jure suo consulentibus Princeps rescribit. Decretum *ἀπόφασις βασιλικὴ* cùm ipse de causa cognoscit, & partibus auditis sententiam pronuntiat: quem veterum Principum morem fuisse testantur historiæ AA. scriptores. Elegans exemplum habemus *in L.* 3. *de his quæ in test. del.* VINN. Alia exempla exstant *in L.* 13. *ff. quod met. caus. L.* 41. *ff. de inst. hær.* Conf. Jac. Gothofr. *ad L. ult. C. Th. de offic. jud omn.* ubi plenissimè de modo, quem principes in decernendo observabant. HEIN.

3 *Quædam sunt personales.*] Cùm dixisset, non ea tantùm quæ Princeps edicto præcepit, sed etiam quæ per epistolam constituit, cognoscens decrevit, vim etiam in aliis causis & personis habere: id nunc ex Ulpiano in *d. l.* 1. §. 2. *de const. Princ.* sic temperat, nisi aliam esse voluntatem & sententiam Principis appareat: esse enim constitutiones quasdam personales, quibus jus singulare in certæ alicujus personæ gratiam constituitur. Hæ sunt quæ *privilegia* Latinis dicuntur, eo quòd Veteres *priva dixerunt, quæ nos singula dicimus* autore A. Gellio *lib.* 10. *c.* 20. & Festo in voce *privus*, ubi Jos. Scal. *in annot. Offendis me*, inquit, *quod apud Ciceronem pro hac voce privatum substituerint*, ut in ea pro dom. *c.* 17. *Vetant leges sacratæ, vetant* 12. *Tabulæ leges privis hominibus irrogari*. At hodie legunt *privatis*. *c.* 19. Idem 3. de leg. *Tantum majores in posterum providisse, in privatos homines leges ferri noluerunt. Cùm Cicero scripserit, in privos homines. Subjicit enim. Id enim est privilegium. Postea interpretatur: ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt.* Ait autem Justinianus, hujusmodi constitutiones personales sive privilegia aut jura singularia in exemplum non trahi, nec personam egredi: quoniam non ea mens sit Principis, qui solius puta Titii aut Sempronii causâ aliquid constituit, ut id, quod ita constituit, in universum pro jure observetur, aut ad alios transferatur. Apparet verò ex ipsis verbis non agi hoc loco de privilegiis causæ aut rei, sed personæ, quibus sola personæ conditio locum facit: qualia sunt privilegia militum, doctorum, studiosorum, &c. Item immunitas certæ personæ tributa, *l.* 1. §. 1. *de jur. immun.* jus tacitæ hypothecæ, quod in exigenda dote mulieri indultum est in bonis mariti, & nominatim à Justiniano cum hoc privilegio, ut aliis creditoribus hypothecariis etiam tempore prioribus præferatur; *l. assiduis* 12. *C. qui pot. in pig.* Tale item beneficium est, quod parenti, patrono, marito, donatori, &c. concessum, ut in id tantùm, quod facere possunt, condemnentur; *l. sunt qui*, 16. *& seqq. de re jud. l.* 11. *& seqq. sol. matr.* Hæc & similia personarum privilegia, deficiente persona, cui data sunt, statim simul deficiunt, aut extinguuntur, neque ad successores transeunt; *dd. ll. l. in omnibus* 68. *l. privilegia* 196. *de reg. jur.* nisi id quoque nominatim privilegio cautum sit; *l.* 4. *de jur. immun.* At quæ privilegia magis causæ quàm personæ præstantur, ea hæredibus quoque & cæteris successoribus tribuuntur; *d. l. in omni-*

bus 68. & d. l. privilegia 196. de reg. jur. Cujus generis beneficia sunt immunitates generaliter locis aut civitatibus aut familiis datæ; *l. 4. §. 3. de censib.* induciæ temporis quæ judicatis indulgentur; *l. tempus 29. de re jud.* jus ante omne creditum deducendi impensas funeris; *l. pen. junct. l. filiusfam. 31. §. ult. de rel. & sumpt. fun. &c.* de quo adi D. Pet. Fab. *ad d. l. in omnibus 68. & d.*
4 *l. privilegia 169. de reg. jur.* Christin. *vol. 5. dec. 47. n. 30. & seqq.* Usus privilegiorum, ut hoc obiter addam, frequentior est, ubi singuli regunt, quàm ubi universi, propterea quòd in statu populari major esse debet æqualitatis observatio. Quam ob causam etiam lege 12. tab. cautum fuit, *Ne privilegia irrogarentur*, teste *Cic. pro dom. sua.* quod Decem viros à Græcis accepisse ex oratione *Demosthenis contra Aristocratem* liquere potest. Cæterum hoc juris erat ordinarii: nam extra ordinem jure supremæ potestatis privilegia etiam à populo aliquando ferebantur; sed nonnisi centuriatis comitiis; Cic. 3 *de legib. c.* 19. Quale illud apud Romanos fuit, ut quis ante Magistratum capere posset, quàm per leges licebat. Sic Athenienses cùm injurati nullius testimonium admitteretur, soli Xenocrati remiserunt jusjurandum; Diog. Laer. *in Xenocr.*
5 *Ob meritum indulsit*] Tres personalium constitutionum species hoc loco proponuntur. Si quid Princeps alicui ob meritum indulsit; puta immunitatem ab oneribus publicis. Si quam pœnam irrogavit; puta graviorem ordinaria propter exemplum. Si cui sine exemplo subvenit; puta gratiam delicti fecit. Ubi obiter notandum, privilegia non solùm pro aliquo, verùm etiam in aliquem ferri posse, ut in Milonem à Pompejo,
6 in Ciceronem à Clodio lata sunt; Cic. *pro dom. suo, c. 17.* Illud hic prætereundum non est, non ut quisque privilegium à Principe impetravit, ita & continuò id valere. Nam primò rescripta Principum contra jus vel utilitatem publicam elicita à judicibus improbari etiam ipsorum Imperatorum constitutionibus jubentur, extra quam si prosint petenti, & alium non lædant, vel crimen supplicantibus indulgeant; *l. 3. & 7. C. de prec. imp. off. l. ult. C. si cont. jus vel util. pub.* aut licèt cum læsione alterius, moratoria dumtaxat præscriptio debitori permittatur; ut est in *l. 2. C. de prec. imp. offer.* id est, exceptio dilatoria: exceptio, non qua perimatur actio, sed petitio & exactio in tempus certum differatur, spatio ad solvendum debitori dato; *Brieven van respijt.* Quo tamen casu placet non aliter rescriptum valere, quàm si fidejussio idonea super debiti solutione præbeatur; *l. 4. c. d. tit.* quod & cautum Caroli V. *edicto 19. Maji 1544. art. 32.* Secundò si Principi obreptum sit, celata scilicet veritate; vel subreptum expresso mendacio, rescripti fructu privari jubetur, qui id impetravit; *l. 2. C. de legib. l. pen. C. si cont. jus vel util. pub.* Utrumque ex voluntate & mente Principis sumptum est, qui non creditur aliquid velle contra utilitatem publicam concedere: aut aliter, quàm si preces veritate nitantur; *l. 7. C. de div. rescr. l. pen. & ult. C. si cont. jus. & lib.* Groenevv. *tract. de ll. abr.* Gail. 1. *obs.* 14. Tuld. & Perez. *post DD. comm. ad d. tit. C. si cont. jus vel ut. pub.* Ant. Fab. *C. suo ibid. defin.* 1. Christin. *vol. 2. decis. 74. & 76.* exemplum in *l. 1. ff. de natal. restit.* Hinc est, quòd à Curiis rescripta ejusmodi aut rejici aut admitti, sive ut nunc loquuntur, interinari solent.

TEXTUS.

De Jure Honorario.

7 *Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium solemus appellare: quòd qui honores gerunt, id est, Magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles curules edictum de quibusdam causis; quod & ipsum juris honorarii portio est.*

NOTÆ.

7. *Prætorum edicta*] Jus prætorium introductum est adjuvandi vel supplendi & corrigendi juris civilis gratia: *l. 7. §. 1. D. de just. & jur.* exempla *in pr. & §. 1. infr. de bon. poss. §. 3. infr. de exh. lib. §. 9. infr. de hær. quæ ab intest. §. 3. infr. de leg. agn. succ.*

Non modicam auctoritatem.] Minorem tamen, quàm species superiores. Nam edicta Prætorum non valebant auctoritate populi aut Principis, sed tantùm ob honorem Magistratus, qui non tam conditor est juris novi, quàm custos & interpres conditi, *d. l. 7. §. 1. & seq. D. de just. & jur. l. 2. §. 10. de orig. jur. l. 12. §. 1. D. de bon. poss. l. 1. in fin. D. ex quib. caus. maj.*

Ædiles curules] Ad distinctionem Ædilium plebis. Curabant ædes sartas tectas esse, aquas mundas, integros aquæductus, vias expeditas, Cic. *5. in Verr. cap. 14.* add. Liv. *lib. 6. in fin. & 7. in pr.* Varr. *4. de ling.*

Juris honorarii portio.] Jus honorarium genus est, cujus species prætorium & ædilitium. VINN. Immo & proconsulare. Nam & edictum provinciale Magistratus in suis quosque provinciis proposuisse nemo ignorat. HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Unde Prætori, & qualis condendi juris potestas.*
2 *Ædiles Curules qui & unde dicti.*
3 *Ius ædilitium quo sensu dicatur sub prætorio contineri.*

INter species juris civilis numeratur hoc loco & jus prætorium; quod tamen non rarò ut species diversa juri civili opponitur. Sed non est no-

novum in jure nostro; ut idem nomen nunc latius, nunc angustius accipiatur; & quod per se positum nomen generis est, contrahatur ad certam speciem oppositam speciei ejusdem generis. Itaque cùm jus civile à prætorio distinguitur, per jus civile intelligitur, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis Principum, auctoritate prudentum venit: per prætorium, quod illius juris adjuvandi, supplendi, corrigendi caussa Magistratus introduxerunt. Papinian. *l. 7. de just. & jur.* Unde autem Prætori juris condendi potestas? Neque enim Prætor aliud quàm Magi-
2 stratus fuit juri dicendo, non condendo, quod majestatis est, præpositus; custos juris civilis, non arbiter; neque ulla lege talem potestatem Prætori datam uspiam legimus. Sic existimo, Prætores ab initio jure Magistratus edicta tantùm proposuisse, de quibus rebus, & quomodo jus dicturi essent, *l. 2. §. eodem tempor. 10. de orig. jur.* Progressu autem temporis, non obnitente populo, hoc simul usurpasse, ut edicendo etiam jus constituerent: ut tamen edicta eorum minorem longè vim quàm leges haberent, nec abrogare jus constitutum aut receptum possent, *l. cùm sponsus 12. §. 4. de Publ. in rem act. l. 12. §. 1. de bon. poss.* sed tantùm adjuvare, supplere, corrigere, *l. 7. §. 1. de just. & jur.* hoc est, rigorem juris civilis mitigare, & de iis, quæ legibus nec sancita nominatim, nec vetita essent, ex bono & æquo aliquid statuere, etiam præter rationem juris civilis. Nam certè plus hìc licuisse Prætori, quàm vel Jurisconsultis vel Judicibus privatis, arguunt tot exceptiones & actiones, tot bonorum possessiones præter manifestam rationem juris civilis à Prætore introductæ, in quibus ante jus à Prætoribus constitutum nihil sibi sumere quisquam privatus potuit: atque hinc est, quòd edictum Prætoris nonnunquam lex appellatur, uti ab Ulpiano *l. 1. §. 2. unde cog.* & *Cic. 3. Verrin.* Vinn. Vera hæc omnia, si de jure quæras. Neque enim quisquam dixerit, jus fuisse prætoribus, jura constituta abrogare. Sed ipso facto tamen abrogarunt, & fictionibus, novis inventis vocabulis, restitutionibus in integrum Jus antiquum mutarunt, uti docuimus in *Antiquit. Rom. §. 24. h. t.* Agnoscit hoc Dio Caß. *Lib. 36. p. 21.* referens, quòd Prætores ὅτι τὰ γενόμενα ἐτήρουν; ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετήγεσαν. *Ne quidem jura scripta servarint; sed ea mutaverint sæpenumero.* Hein.

Qui honores gerunt.] Jus honorarium ad honorem Prætorum nominatum esse, ait Papin. in *d. l. 7. §. 1.* quòd, qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt, ut hic Justinian. Proposuerunt quidem & alii Magistratus Censores, Consules, Tribuni, edicta, ut ex Cic. Gell. & aliis notum est: nec dubium, quin secundùm ea jus dictum fuerit: attamen quia soli Prætores juris dicendi causa creati sunt, totaque ferè jurisdictio penes Prætores erat, hinc factum arbitror, ut jus omne, quod à jurisdictione venerat, non minus prætorium quàm honorarium appellaretur, atque appellatione prætorii etiam aliæ partes juris honorarii continerentur.

Ædiles curules] Curules, ad distinctionem Ædilium plebis; nam ædilitatem curulem patricium Magistratum fuisse constat ex Liv. *init. lib. 7. dec. 1.* Ædiles autem dicti à potissima parte procurationis eorum, quòd ædes sacras & privatas sartas tectas esse curarent. Auctores Festus & Varro *lib. 4. de ling. Lat.* nam & alia ad munus eorum pertinebant, quæ recenset Cic. *l. 5. in Verr. c. 14.* & Gruch. *lib. 1. de comit. Rom.* De veriverbio vocis Curules, non magnopere laborandum: sive enim à curia, sive à curru, quo vehebantur, sive à Sella curuli, in qua sedebant, eam deducas, parum refert. 2

De quibusdam causis] De rebus, maximèque mancipiis & jumentis venalibus, item de animalibus feris continendis, qua vulgo iter fit, edictum satis celebre & explicatum *lib. 21. ff. tit. 1.*

Iuris honorarii portio] Jus ædilitium appellatione juris honorarii propriè continetur, ut species appellatione generis. Sed & prætorii appellatio jus ædilitium continet: *l. 5. in pr. de verb. oblig.* non quidem verbi significatione, [neque enim Ædiles Prætores erant] sed sententia scribentis. Et hoc est, quod Pomponius scribit in *d. l. 5.* prætorias stipulationes sic exaudiri oportere, ut in his etiam contineantur ædilitiæ; *Nam & hæ*, inquit, *à jurisdictione veniunt*; innuens id, quod de prætoriis tanquam principali earum specie dictum est, etiam dictum intelligi de reliquis, quarum interponendarum eadem sit causa & origo, jurisdictio nimirum magistratus. 3

Textus.

De responsis Prudentum.

8 *Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere: nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à responsis eorum non liceret, ut est constitutum.*

Notæ.

8 *De jure respondere*] Cujac. Hotom. Vves. ex libris veteribus, *jura condere*. Theoph. νομοθετεῖν, sed ut rectè idem, κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, *per consultationem & responsionem.*

Antiquitus constitutum] Malo *institutum*, nulla

la enim lege id constitutum, sed more majorum institutum fuit: dictaque hæc pars in specie jus civile, *l. 2. §. 5. De orig. jur.*

A Cæsare] Primus D. Augustus constituit, ut ex auctoritate principis responderetur, *d. l. 2. circa fin.*

Quorum omnium] Aut utique plurium, *l. un. C. Theod. de Respons. prudent.*

COMMENTARIUS.

Origo auctoritatis prudentum à capite accersita.

POstrema juris scripti pars sunt responsa prudentium. Cujus juris originem operæ est à capite accersere. Latis legibus 12. tab. quæ perbreves erant & obscuræ, cœpit (ut naturaliter evenire solet) ut interpretatio desideraret prudentum auctoritatem, necessariaque esset disputatio fori. Hæc disputatio atque hoc jus, quod sine scripto venit, compositum à prudentibus communi nomine appellabatur jus civile, hoc est, nomine generis ad speciem contracto. Hæc Pompon. *l. 2. §. his legibus, 5. de orig. jur.* Unde primò intelligimus, interpretationem juris dumtaxat prudentibus permissam fuisse, non juris propriè condendi potestatem: ac neque hanc earum interpretationem statim pro jure acceptam; sed ubi ea in foro agitata & recepta esset; quo respectu jus istud sine scripto introductum Pomponius ait: quod tamen pars est juris scripti, quatenus est ex interpretatione illius juris & legum sententia, *argum. l. 6. §. 1. de verb. sign.* ad quod declarandum habemus accommodatissimum exemplum, *infr. tit. de leg. patr. tut.* atque hoc sensu rectè opponitur consuetudini. Item jus illud sive receptas interpretum sententias compositas, hoc est, descriptas, atque in certum volumen collectas fuisse, neque ab iis judicem in judicando potuisse recedere; utpote quæ partem constituerent juris civilis, eoque nomine in specie etiam appellarentur. Atque ut obiter sciamus, ante tempora Augusti, quicumque studiorum suorum fiduciam habebat, de jure consulentibus publicè respondere poterat. Divus autem Augustus, quo major esset juris auctoritas, primus constituit, ut ex sua auctoritate responderetur. Post quod tempus peti pro beneficio, & à Principe jus respondendi dari cœpit, ut in *d. l. 2. circa fin.* idem Pompon. scribit; quam ob causam nonnulli existimant ex eo demum tempore responsa auctoritatemque Jurisconsultorum inter partes juris scripti numerari cœpisse. Nunc verba hujus §. inspiciamus.

Permissum erat de jure respondere] Hoc ad tempora liberæ Reipub. referri non posse, ex jam dictis liquidò apparet: sed ad posteriora referendum, postquam nimirum D. Augustus hoc jus à Principe peti voluit. Fallitur Theophilus, dum putat, hoc jus à populo aut Senatu concessum fuisse.

De jure respondere] Veteres codices, (auctore D. Pacio) habent *Iura condere*, id est, νομοθετεῖν, non malè: nam & consulti quodammodo jus condebant: nempe, ut rectè Theophilus, τῇ πεύσει καὶ ἀποκρίσει, *per consultationem & responsionem*; quo sensu etiam juris conditores nonnumquam appellantur, *l. nulla 23. C. de proc. l. si furiosi 25. C. de nupt.* Cæterum, ut dixi, quod ita respondentes interpretando condebant, non ex propria eorum auctoritate statim valuit, aut vim legis habuit; sed tum demum habere cœpit, cùm usu forensi receptum esset: erranteque adeo toto judicio, qui tantam Jurisconsultis auctoritatem tributam fuisse existimant, ut novum etiam jus condere docuerint, per *l. ult. C. de legib.* ubi tamen nihil eis conceditur, quod antea non habuerint; sed tantùm relinquitur pristina legum interpretandarum facultas, add. D. Gudelin. *5. de jur. nov. 2.*

Constitutum erat] Malo *institutum*, ut nonnulli codices habent: nulla enim constitutione tale quid sancitum fuit.

Iurisconsulti] Item Jurisperiti, & prudentes, & auctores juris, modestiæ quoque causa juris studiosi appellari amabant: fortassis ad exemplum Pythagoræ, qui se non σοφὸν sed φιλόσοφον dici voluit. Itaque hæc appellatio communis est tam præceptorum, quàm discipulorum & auditorum juris, *l. 1. de off. assess. l. 9. §. 4. de pœn. l. 4. de extr. cog.* quibus in locis constat juris studiosos pro juris professoribus & assessoribus comitibusve judicum accipi, add. Cujac. 7. *observ.* 25. Ræward. 2. *conject.* 10.

Quorum omnium] aut utique plurimorum; nam singulorum sententiis eam vim tribuere perquam absurdum, & videtur Justinianus, ut verba postrema hujus §. arguunt, respicere ad constitutionem Theodosii, quæ extat *in l. un. C. Theod. de resp. prud.* VINN. Immo omnino omnium, quibus jus respondendi à Principe datum, opiniones & sententiæ judicem obligabant, eo modo, uti hodie in Germania sententiæ à collegiis judiciis conceptæ. Theodosii constitutio non ad responsa & sententias JCtorum, sed ad scripta veterum inter se dissentientia, in juridicis allegata pertinet. HEIN.

TEXTUS.

De Jure non scripto.

9. Sine scripto jus venit, quod usus approbavit; nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.

No-

NOTÆ.

9. *Diuturni.*] Propria hæc sunt epitheta consuetudinis, ut dicatur diuturna, longa, inveterata: quanto autem tempore inducatur, jure nostro definitum non est.

Legem imitantur] Id est, legis vim & effectum habent, *l. 32. & seq. D. de legib.* Quin etiam plus valere, & in rebus majoris momenti versari leges, quæ moribus comprobatæ sunt, quàm quæ scripto constant, testatur Aristot. 3. *Polit. c. ult.*

COMMENTARIUS.

1 *Iuris non scripti seu longa consuetudine introducti quanta, & unde auctoritas, & n. 2. & 5.*

3 *Ad jus consuetudine introducendum opus esse probabili Superioris scientia.*

4 *Quantum tempus, quot actus & quales ad inducendam consuetudinem necessarii.*

6 *Applicatio superioris divisionis ad jus civile Batavorum.*

7 *An plures species juris, quàm quæ memoratæ: & de æquitate, & communi opinione.*

1 SIne scripto] De quibus causis scriptis legibus non utimur: id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine inductum est, *l. de quibus 32. de legib.* Immo magnæ auctoritatis hoc jus habetur; quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere; *l. immo magna 36. eod. Usus est*, inquit alicubi Livius *gravissimus juris censor, & explorator, ut non possit non æquum esse & utile, quod is probavit, sæpius facto periculo.* Cui simile est, quod Aristot. 3. *Pol. ult.* scribit, *plus valere, & in rebus majoris momenti versari leges, quæ moribus comprobatæ sunt, quàm quæ scripto constant.* Dicitur autem hoc jus non scriptum, non quòd scribi non possit, sed quòd scribi necesse non sit *d. l. 36.* Utique tamen utile est scripto id comprehendi ad lites & sumptus probationum minuendos, & videmus multarum regionum consuetudines non modò scriptas; sed etiam commentariis illustratas circumferri. Neque tamen idcirco consuetudo fit jus scriptum, quod legem appellamus: quia non ex scriptura, sed ex usu æstimatur; & facilioris tantùm probationis causa scripta intelligitur. VINN. Non fit jus scriptum per scripturam, quia non per modum legis publicatur. [illegible] autem est *Leges publicare.* Vid. supra ad §. 3. h. t. HEIN.

Consensu utentium] Nimirum tacito. Nam quemadmodum expressa sanctio legem facit, ita tacita populi voluntas consuetudinem; unde quoad vim & effectum inter hæc duo nihil inte-
2 rest. Quid enim refert, ait Julianus in *d. l. de quibus 32. suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis?* Populum autem etiam hic intelligere debemus nullius imperio subjectum: nam quæ civitates alterius imperio parent, non magis tacito consensu consuetudinem introducere possunt, quàm expresso legem. Hinc quia ejusdem est legem tollere, cujus est condere, rectè rescriptum est in *l. 2. C. quæ sit long. cons.* legi à Principe latæ contraria consuetudine derogari non posse. Quamobrem etiam existimandum est, Julian. in *d. l. de quibus 32.* respexisse ad anteriora tempora, quibus populo adhuc jus suffragii erat, aut ad ea jura, quæ nondum sublato jure suffragii moribus introducta sunt; quale est pupillaris substitutio, *l. 2. de vulg. & pub. subst.* item querela inofficiosi testamenti, *l. 8. in pr. de bon. poss. cont. tab.* donationis inter virum & uxorem improbatio, *l. 1. de don. int. vir. & ux.* & si quæ sunt generis ejusdem. Fortassis etiam jura municipiorum consideravit, quæ suis legibus & moribus utebantur etiam sub Imperatoribus, ut notavi *sup. §. 1.* Evincit hoc ipsa Jurisconsulti disputatio, qui argumentatur à jure suffragii ad jus introducendi consuetudinem. Proinde in statu populari jus consuetudinis introducendæ, quæ in- 3
star legis sit, solus populus habere potest; in monarchico, aut Optimatum non item: sed in ea introducenda probabilis Principis aut Superioris scientia & patientia requiretur; ut rectè D. Vvesemb. *part. de legib. n. 9.* & D. Gudelin. *l. 5. de jur. noviss. c. 2. per d. l. de quib. 32. & d. l. 2. C. quæ sit long. cons.* etsi quòd non requiratur scientia Superioris, communior opinio est, quam post Schneid. *hic n. 2.* probat D. Tulden. *ad d. tit. C. n. 1.* & in judicando secuta est suprema Curia Melchin. teste D. Christin. *vol. 2. dec. 55. n. 5. & 6.* neque D. And. Gail. 2. *observ. 31.* aut Mynsf. 6. *obs. 41. & seq.* hoc inter requisita consuetudinis numerant. Planè quatenus civitates statuta condere possunt, nec consuetudines statutis similes introducere prohibentur, aut ante statuta tacitè abrogare.

Diuturni mores.] Propria hæc epitheta sunt consuetudinis, ut dicatur diuturna, longa, inveterata. Nam cùm sensim tacito consensu populus inducatur, necesse est is consensus ex factis & tractu temporis arguatur. Et quia hoc respectu consuetudo facti est, probari quoque debet, atqui ad eam probandam multum confert; si ea judicio contradictorio aliquando firmata sit; *l. cum de consuetudine 34. de legib.* Quantum autem tempus & quot actus 4
ad introducendam consuetudinem requirantur; inter interpretes non satis convenit. D. Connanus 1. *comm.* 10. & Hotom. *hic*, tantum tempus requirunt, quantum superstitum hominum nec ætas nec memoria comprehendit; per *l. 1. §. ult. junct. l. 2. §. idem Labeo 7. de aq. pluv. arc.* Vulgo, testibus D. Gail. 2. *obs. 31.* Mynsf. 6, *obs. 41.* Schneid. *hic n. 5.* Vvesemb.

par.

par. de legib. num.9. arbitrantur, consuetudinem induci decennio, aut tanto tempore, quanto jus aliquando præscribi potest. Verùm, ut rectè D. Ant. Fab. 1. *jurispr. 2. pr.* 11. notat, in hoc hi omnes errant, quòd consuetudinem cum præscriptione juris confundunt. Præscriptio enim nullum jus acquirit nisi præscribendi, & in eos dumtaxat, contra quos præscriptum est, & in tantum, in quantum præscribens possedit vel quasi. Consuetudo verò acquirit jus in universum omnibus & contra omnes in suo casu, quia cùm sit lex quædam tacita, legem imitatur; *l. ult. C. quæ sit long. cons.* Quam ob causam cum D. Cujac. 20. *obs.* 1. & Menoch. *consil.* 543. *nu.* 20. potius judicis arbitrio hoc definiendum censeo, qui pro negotii qualitate modò longius, modò brevius tempus statuere possit, & quantumcumque tempus sufficere, modò adsit actuum frequentia, & uniformitas, ut Ant. Fab. *ad l. nam Imperator* 38. *de legib.* Et quoniam in consuetudine introducenda non hujus aut illius hominis vel etiam ordinis morem inspicere debemus, sed totius populi usum, eumque colligere ex iis, quæ non semel aut bis, sed frequenter circa eamdem rem & controversiam observata sunt, *l. 1. C. quæ sit long. cons.* & observata tenaciter, hoc est, perpetuo similiter, *l. ult. C. eod.* non putarem ad inducendam consuetudinem duos actus sufficere, quantumvis judiciales & notorios, quæ communis est opinio probata item à Gail. & Mynſ. *dd. loc.* sed hoc etiam arbitrio judicis relinquendum, ut cætera, quæ certo jure definita non sunt, *arg. l. 1. §. ult. de jur. delib. l. 9. C. de bon. auct. jud. poss.* Cujac. Menoch. Fab. *ubi sup.* eleganter D. Diod. Tulen. *in comm. ad hunc tit. ca.* 4. Illud majoris partis consensu & rectè receptum est, cùm de consuetudine probanda quæritur, necesse non esse probare, eam aliquando firmatam fuisse judicio contradictorio. Nam cùm ea populi consensu inducatur, quid refert, quòd non etiam intervenerit res judicata? Quid si tam certum jus fuerit, ut de eo nunquam apud judicem dubitatum sit: an non majoris auctoritatis id videri debet, quàm quod in judicio contradictorio approbatum? *l. immo magnæ* 36. *de legib.* Consilii igitur est, non necessitatis quod scribit Ulpianus in *l.* 34. *ad tit.* cùm de consuetudine quæritur: primùm explorandum esse, an etiam contradictorio aliquando judicio confirmata sit. Consilium dat, ut id fiat, quia illa exploratio utilis est probaturo consuetudinem, scilicet ut paratas habeat easdem illas probationes, quibus consuetudo tum probata est. Et secundùm hanc opinionem in Camera judicatum testatur Gail. 2. *obs.* 31. *n.* 8. add. Myn. 6. *obs.* 41. *n.* 15. Schneid. *hic n.* 6. Christ. *vol.* 4. *dec.* 187. *n.* 7. *& seqq.* ubi plures citat, qui hanc sententiam defendunt, & communem asserunt. Ita quoque judicatum refert Radelant. *Traject decis.* 3. *num.* 4.

5 *Legem imitantur.*] Id est, vim & effectum legis habent. Itaque non hic solus consuetudinis effectus est, quòd jus novum, de quo nihil ante cavebatur, inducat; sed etiam quòd latam antea legem abroget; §. *pen. inst. eod.* Est & alius item consuetudinis effectus, in jure scripto nimirum interpretando. Nam si de interpretatione dubiæ alicujus legis quæratur; monemur in primis inspiciendum esse, *Quo jure civitas retro in hujusmodi casibus usa sit*; optimam enim legum interpretem esse consuetudinem, *l. si de interpretatione* 37. *& l. seq. de leg.* minimeque mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt, *l. minimè* 23. *eod.*

Nos item in his regionibus aut scriptis legibus utimur, aut non scriptis. Leges scriptæ aut generales sunt, quæ ad omnes pertinent, & ubique locorum in hac provincia vim habent; aut speciales, quæ sunt propriæ alicujus loci, aut privilegia certis Corporibus, Collegiis, Civitatibus, aut Regionibus: itemque certæ alicui personæ aut pluribus unius generis, ut viduis, pupillis, pauperibus, &c. concessa. Generales leges soli sanciunt Ordines, aut Præfecti, quibus ea potestas sub nomine Comitum aut summorum magistratuum legitimè delata est. Sed & sine hac delatione, Præfecto Provinciæ unà cum Præside aliisque Curiæ Provincialis Senatoribus jus est, de quibusdam causis leges ferre, nempe de iis quæ ad usum fori, morem judiciorum, ad lites tractandas atque expediendas, ad frustrationes & captiones scribarum, advocatorum, procuratorum, viatorum, &c. corrigendas pertinent, quippe quibus in hac parte cura reip. jam ab initio mandata fuit, Merul. *lib.* 1. *tit.* 4. *c.* 3 add. Christin. *vol.* 2. *decis.* 51. *n.* 8. *& decis.* 65. *n.* 3. *&* 4. nisi hæc Curiæ decreta speciales potius leges dicendę cum D. Grot. 1. *manud.* 2. Speciales leges non tantùm Ordines condunt, aut Præfecti, quos diximus, privilegiis ferendis, aut condendis statutis particularibus; verùm etiam Prætores & Baillivi de sententia Magistratuum urbanorum legitimè congregatorum in sua quisque civitate leges locales quas *Keuren* appellamus, condere possunt: item Baillivi cum potissimis agros colentium: (*Vvelgeborem Mannen*) Prætores pagani cum Scabinis in agris, & pagis de rebus ad jurisdictionem suam pertinentibus; quatenus nimirum jus condendorum statutorum ab iis, qui summæ Reip. præsunt, acceperunt. Leges non scriptæ sive mores aut inveteratæ consuetudines & ipsæ partim generales, qualis est communio bonorum inter conjuges: partim speciales, quale est jus retractus, quod in Rihnlandia, Delflandia, Kennemerlandia & agro Voornano observatur, D. Merul. *d. lib. tit.* 4. *c.* 1. *& seqq.* Grot. *d. loc.* Quòd si de re, de qua quæritur, nihil legibus aut moribus nostris definitum est, jus commune, hoc est, Romanorum, sequendum est: auctore D. Grot. *d. loc.* ad Christin. *vol.* 1. *decis.* 343. Gudelin. *lib.* 1 *de jur. v. c.* 13. *& lib.* 3. *cap.* 13.

Et hactenus quidem explicatæ sunt partes juris 7

ris civilis è Justiniano propositæ. Sed an non plures poni debuerint, dubitari potest. Video enim, à nonnullis inter partes juris non scripti præter consuetudinem, quæ sola à Justiniano posita est, numerari etiam res judicatas, sive præjudicia, & æquitatem. Sed utrumque perperam. Nam etsi rerum, præsertim sæpius judicatarum, non vilis est auctoritas: vim tamen legis minimè habent, nec jus inducunt, quod inter alios, simili aut ejusdem generis controversia mota sequi necesse sit; *tit. C. res int. al. act. aut jud. al. non noc.* eoque pertinet, quod Imp. in *l. nemo 13. C. de sent. & interl.* rescribit; & vulgo dici solet; *Non exemplis, sed legibus judicandum esse.* Christin. *vol. 2. decis. 51. num. 5. & seq.* Sed nec æquitas propriè dicta hujus juris pars est. Est quidem ἄγραφον quia scripta non est; sed non eo sensu ita appellari potest, quo jus illud constituit speciem juris civilis. Quod ut planius intelligatur, observandum est, nomen æquitatis dupliciter accipi; vel in genere pro æquo, quod cùm omni jure conjunctum est; vel in specie pro eo, quod est à jure civili diversum. Generalis appellatio etiam juri civili convenit; nam omnibus legibus & juri civili æquitas aliqua inesse creditur, nomenque juris non meretur, quod ab omni æquitate destitutum est. Atque hoc sensu Cic. *in Topic. c. 2.* jus civile definit *æquitatem constitutam iis, qui sunt ejusdem civitatis* In specie autem & propriè accepta æquitas juri opponitur: non scripto, ut male nonnulli, sed stricto Hæc Græcis ἐπιείκεια dicitur, nostris etiam æquum & bonum, humanitas, benignitas: ab Aristotele *5. Eth. 10.* definitur ἐπανόρθωμα τοῦ νομίμου δικαίου, *juris legitimi correctio.* Cujus usu elucet cum in verbis legis ex sententia extendendis & ad casus similes producendis, ubi lex minus scripsit plus voluit; tum in verbis restringendis, ubi ex sententia constat plus scripsisse legislatorem, minus voluisse: maximè verò in benigna legum interpretatione, earumque ad singulas facti species accommodatione; tali tamen, quæ ab expressa & manifesta legislatoris voluntate non recedat. Huc pertinet *l. 10. & seqq. de leg.* item *l. 17. & multæ seqq. eod.* Atque hinc etiam peti potest conciliatio *l. placuit, . de judic.* cùm *l. 1. de leg. & l. prospexit 12. §. 1. qui & à quib. man.* Gudelin. *5. de iur. Nov. c. 2.* Christin. *vol. 2. dec. 61. n. 3. & seqq.* Non est ergo æquitas hæc species juris civilis, sed quid à jure civili diversum, consistens magis in arbitrio boni viri & judicis; unde & nonnunquam boni viri arbitratus & religio judicis appellatur. Quamobrem rectè Aristoteles *d. loc.* æquum & bonum comparat regulæ Lesbiæ, quippe cùm indefinitarum rerum & norma indefinita esse debeat, æquo & bono ita utendum esse ait, ut fabri cæmentarii & structores utuntur norma Lesbia, quæ cùm plumbea sit & flexibilis, eam structuræ, cùm usus est, accomodant, nec semper ad normam exigunt structuram: quod Guil. Budæus initio *annot. prior.* opulentius explicat. Ea quæ de auctoritate communium opinionum hic disputari solent, in medio relinquo. Unum dico, etsi non vile esse debet, quod plures sentiunt, & id judicium integrius haberi, quod plurium sententiis comprobatur: Clem. 1. *vers. quod etiam de sent. excom. l. 1. in tr. de off. quæst.* non tamen usque adeo valere debere, ut in manifesto errore jus faciat, *arg. leg 2. C. quæ sit long. cons.* vid. Menoch. *2. præsumpt. 71. nu. 24.* & ibi citatos D. Diod. Tulden. *hic c. 7.* latè Osw. Hill. *notat in Don. lib. 26. c. 2.*

TEXTUS.

Ratio superioris divisionis.

10. *Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur. Nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilicet & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedemonii quidem ea, quæ legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.*

NOTÆ.

10. *Non ineleganter*] Nec admodum tamen eleganter, ut apparet ex iis, quæ Hotom. & Bachou.

Lacedæmonii.] Lacedæmonii scriptis legibus usi non sunt, atque una τῶν καλουμένων ῥητρῶν hæc erat, μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις; *Scriptis legibus non uti* Plutarch. *in Lycurg. pag. 47.*

COMMENTARIUS.

1 *Error Triboniani notatus.*

Ex Actis Regibus cœpit populus Rom. incerto magis jure & consuetudine uti quàm lege lata; donec placeret publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis civitatibus. Itaque legati Athenas missi, qui inclytas Solonis leges describerent, & aliarum civitatum Græcarum instituta, mores, juraque cognoscerent, Pomp. *l. 2. §. exactis 2. de orig. jur.* Liv. *l. 3. c. 31. seq* Hæ leges in 12. tabulis postea descriptæ leges decemvirales, & 12. tab. sunt appellatæ; fons omnis publici privatique juris, auctore eod. Livio. Ex quibus perspicuum est, jus scriptum sive leges Romanorum originem suam habere partim ex legibus, partim ex moribus Græcarum civitatum, & insigniter errare Tribonianum, qui jus scriptum Romanorum ab Atheniensibus, non scriptum à Lacedæmoniis arcessit. Nam primùm male confert leges non scriptas Lacedæmoniorum cum jure non scripto Romanorum: Neque

enim

enim Lacedæmoniorum leges fuere jus aliquod moribus introductum, quo sensu jus non scriptum hic accipi constat, & scripto, hoc est, legibus latis opponi: sed leges propriè dictæ & expressim sancitæ; quamvis eas non scribi, sed in memoria conservari voluerit legislator eorum Lycurgus. Secundò nec mores Lacedæmoniorum dici possunt originem dedisse juri non scripto Romanorum, non magis quàm mores Atheniensium aut aliarum Græciæ civitatum, unde legati Roma missi leges petierunt. Nam non minus mores quàm leges horum populorum, descripti in illis, quas dixi, duodecim tabulis lege decemvirali perlata, partem juris scripti Romanorum constituerunt. VINN. Sed vereor, ne perperam dica scribatur Triboniano, ac si Romanos jus non scriptum à Lacedæmoniis; scriptum ab Atheniensibus accepisse statuat. Distinctionis potiùs νόμων in ἐγγράφους & ἀγράφους originem ab his civitatibus derivat. Et sanè Lacedæmonii jure non scripto usi sunt, teste Plutarcho *in Lyc. p.* 47. quamvis alio sensu ac Romani. *Ejus* ergo in hoc §. usurpatur pro *ejus rei*, nec ad τὸ jus civile referendum. HEIN.

TEXTUS.

Divisio Juris in immutabile & mutabile.

11. *Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari solent vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.*

NOTÆ.

11. *Divina providentia.*] Quorum Deus inventor, disceptator, lator, ut loquitur Cic. Intelligit ergo jus gentium primævum, quod nobis ingenitum; non secundarium, quod usu exigente inventum.

Immutabilia.] Jus naturale semper & ubique justum est, & fuit: unde nec quod hoc jure prohibetur, juberi potest; nec quod jubetur, vetari. Grot. 1. *manuduct.* 2. addi tamen ei aliquid potest, aut detrahi, *l. 6. D. de just. & jur.*

Tacito consensu.] Non tantùm novum jus longo usu introduci potest; sed id etiam, quod ante lege aliqua constitutum erat, contrario usu abrogari, *l. 32. D. de legib.*

Alia postea lege lata.] Nam posteriores leges semper potiores sunt prioribus; *l. ult. D. de constitut. Princ.* Harm. *lib.* 1. *tit.* 1. Varro. *lib.* 8. *de lingua*: *An non sæpe veteres leges abrogatæ novis cedunt?*

COMMENTARIUS.

1 *Ius naturale seu jus gentium primævum immutabile esse, non item jus gentium secundarium, nisi proportionaliter.*
2 *Immutabilitatem illam præcipuè apparere in notionibus divinitus animis hominum impressis: quod exemplis declaratur.*
3 *Leges civiles etiam consuetudine contraria abrogari posse.*
4 *Expediatne leges aliquando mutari?*

EXposito jure tum naturali, cum civili, observataque utriusque differentia in causis efficientibus, non incommodè hoc loco subjicietur alia quædam differentia, quæ in effectu cernitur.

Quasi divina providentia constituta.] Hoc est, quæ ab incorrupta ratione, à simplici illa notitia mentibus nostris divinitus impressa promanant. Jus quod nobiscum natum est, non ab hominibus excogitatum, cujus Deus est inventor, disceptator, lator, ut loquitur M. Tullius *lib. 3. de repub.* Apud Xenophontem *lib.* 4. *memorab.* hujusmodi jura θεῖοι νόμοι dicuntur. De jure igitur gentium primario, id est, eo, quod simpliciter naturale est, hæc accipienda sunt; non de secundario, quod usu exigente inventum. Nam diligenter distinguenda naturalia præcepta ab his, quæ pro certo statu dumtaxat naturalia sunt; jura multis populis seorsum communia ab his, quæ societatis humanæ vinculum continent. Sic vetera gentium jura circa bella & res bello captas, circa incrementa fluminum, &c. multùm mutata hodie videmus. Sed & multa, quæ jus naturæ non jubet, sed permittit tantùm, communi consensu prohiberi possunt; uti factum circa omnia ferè ἀδιάφορα, de quo suo loco disseremus uberiùs. Sanè etiam jus gentium secundarium ἀναλόγως immutabile dici potest, utique multo difficiliùs tollitur, quàm jus civile. 1

Immutabilia] Jus naturale semper & ubique justum est & fuit: nec aliud hìc, aliud Romæ, aliud Athenis, aliud nunc est, aliud posthac erit. Nam ut recta ratio insita à natura & diffusa in omnes constans est & sempiterna, ita & quod ea præscribit, semper atque ex se justum est atque immortale. Quamobrem nec quod hoc jure prohibetur, juberi potest, nec quod jubetur, vetari; ut rectè Grot. 1. *manud.* 2. & convenienter ei, quod scribit Jurisconsult in *l. 6. de just. & jur.* jus civile *in totum à jure naturæ recedere non debere.* Nec est contrarium, quod Jurisconsult. addit; jus civile *non per omnia juri naturali servire, sed plerumque ei addere aliquid, aut detrahere.* Nam illa additio aut detractio nihil aliud est, quàm generalium juris naturæ præceptorum ad usum moresque civium & formam Reip. specialis cum delectu accommodatio. Quod quamvis variis in locis diversimodè fiat, atque etiam in appli-

can-

tando naturæ jura inflecti quodammodo videantur; immutabile tamen pertinet τὸ αὐτοδίκαιον, quod per se atque ex sui natura justum est, vimque suam perpetuò retinent in obligandis conscientiis anticipatæ in animis nostris communes illæ, quas diximus, notiones, in quibus hæc constantia atque immutabilitas præcipuè elucet. Covarr. *de matr. p. 2. c. 6. §. 9. n. 7.* bellè Michael. Ephes. *ad 5. Ethic.* Albert. Bolong. *c. 16. de lege, jure & æquit.* §. 16. Exemplis res fiet illustrior. Lex naturæ ita præscribit; *Deum colito; Liberi potestati patris subjecti sunto; Pacta conventa servato.* Hæc sunt æternæ legis perpetua decreta, & quæ nullo jure civili abrogari possunt. Tantùm in modo applicandi, de quo lex naturæ nihil definit, varietas aliqua apparet propter varietatem constitutionum civilium; ut scilicet hoc vel illo ritu externo adhibito Deus colatur: ut patribus in liberos vel eadem, quæ dominis in servos, potestas sit, & quodcumque per filium acquiritur, id acquiratur patri: vel ut jus tantùm pater habeat filium modicè & sine acerbitate castigandi, & contumacem expellendi domo; ut pacta etiam nuda efficaciter obligent, aut eam vim tantùm habeant vestita, ut vulgò loquuntur. Ait Justinianus, nihil tam conveniens esse æquitati naturali, quàm voluntatem domini rem suam in alium transferre volentis ratam haberi, §. *per traditionem*, 40. *inf. de rer. div.* At lex civilis occurrens temerariæ hominum liberalitati, cujus eos mox pœnitere posset, modum huic rei in donatione præscripsit, eamque donationem, quæ quingentos solidos excederet, non aliter ratam esse voluit, quàm si actis sit insinuata: §. 2. *inf. de donat.* Hoc, inquam, facto non mutatur jus naturale, sed adjuvatur, dum propter utilitatem civium (quò legislatores omnes spectant, tametsi non idem semper constituant) aliquid ei adjicitur: aut si mavis, detrahitur, respectu scilicet præcepti generalis. Atque hoc est, quod DD. nostri ajunt, jus naturale *modificari, declarari, & provisionibus adjuvari posse*: sic enim loqui amant Jo. Fab. Aug. & alii *ad hunc* §. Sexcenta ejusdem generis exempla afferri possent (occurrunt enim in omnibus ferè partibus juris civilis) sed hæc pauca è multis retulisse, puto rei declarandæ sufficere. Illud etiam sciendum est, esse quosdam quasi gradus principiorum practicorum & præceptorum naturæ, ac nonnunquam usuvenire, ut inter se hæc concurrant, & invicem obstent, verbi causa: Lex naturalis est; *Non occides*, est & altera ejusdem generis sed momentosior, quæ sui defendendi causa permittit aggressorem occidere. In hoc consensu lex inferior superiori cedat necesse est. Vvesemb. *par. de just. & jur. n. 15.*

3 *Tacito consensu*] Quamobrem non tantùm jus novum longo usu introduci potest, sed etiam id, quod ante lege aliqua constitutum erat, contrario usu abrogari. Atque hoc omnino consequens est rationi Juliani, qui in *l. de quib. 32. de legib.* nihil interesse scribit, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis. Ex eodem loco etiam hoc colligitur, quod supra diximus, cessante jure suffragii non tantùm cessare jus populi in lege palam ferendâ, verùm etiam in consuetudine contra jus à Superiore constituum introducenda: quoniam ejus solius est legem tollere, cujus est condere, ita cape *l. 2. C. quæ sit long. consu.* aut de consuetudine alicujus municipii, *fac. l. 3. §. Divus §. 5. ff. de sepulch. viol.*

Alia lege lata] Expediatne leges mutare, aut quando expediat; politicæ disquisitionis est: cujus tamen quæstionis decisionem suggerit Ulp. in l. 2. *de const. princ. In rebus*, inquit, *novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo jure, quod diu æquum visum est.* Eaque consentiens est politicorum omnium sententia, Plato *lib. 7. de legib.* Aristot. 2. *pol. 6. in fine.* Bodin. 4. *de rep.* 3. Lips. 4. *pol.* 9. Conan. 1. *comm.* 2. 4

Textus.

De objectis juris.

12. *Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de personis videamus: nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.*

Notæ.

12. *Vel ad personas, &c.*] Distributio ex objectis ad finem juris obtinendum accommodata, ex *l. 1. D. de stat. hom.* Omne jus redditur personis de rebus per actiones & judicia. M. VV.

Commentarius.

Hoc §. transitus fit à jure constituente ad jus constitutum, & methodica quædam via pro materiæ diversitate, circa quam illud versatur, ad hujus cognitionem sternitur, præeunte Cajo in *l. 1. de stat. hom.*

Vel ad personas &c.] Distributio ex objectis, ut apparet, ad finem juris obtinendum accommodata. Finis juris, quod jam sæpe diximus, est suum cuique tribuere. Ut autem hunc finem consequamur, necesse est primùm scire, quid sit suum cujusque; deinde qua ratione, si id ultro non præstetur, ab invito obtineamus. Cognitio ejus quod cujusque est, vel ex persona sumitur, vel ex rebus; sed ex jure, quod quisque vel conditione & statu personæ suæ habet, vel ratione rerum externarum. Conditione personæ multùm inter se homines differunt: alii enim liberi sunt, alii servi; liberorum alii ingenui, alii libertini; alii patres familias, alii filii familias: patrumfamilias, alii in tutela, alii in curatione, alii in neutro eorum. Ac pro diversis hujusmodi qualitatibus diverso quoq; jure in civitate censentur; quod quia sta-

statum ac conditionem personæ sequitur, jus personarum appellatur: deque eo deinceps hoc primo libro disputabitur. In rebus externis quod cujusque est, id aut est jus reale, nempe dominium aliudve in rem aliquam jus; aut personale dumtaxat, uno nomine obligatio sive creditum. Illud D. Grotio est *Beheering*. hoc *Inschulds* 1. *manuduct. c.* 1. & 2. *c.* 1. *circa fin.* Nimirum ergo huc pertinent non tantùm modi acquirendi dominii aut juris alicujus in rem dominio proximi, modi acquirendi res singulas aut per Universitatem: sed etiam modi contrahendarum & acquirendarum obligationum, & contra etiam horum omnium admittendorum aut infirmandorum ac distrahendorum rationes, agiturque de hoc jure *lib.* 2. 3. & parte *quarti* usque ad *tit. de actionib.* Obtinendi utriusque juris ratio est in actionibus, hoc est, juris nostri persecutionibus, sive id fiat in judicio, sive extra judicium auctoritate Magistratus, quod argumentum ultimo tractatur loco.

TITULUS TERTIUS.

DE JURE PERSONARUM.

Conc. Tit. 5. *Lib.* 1. *Dig.*

Continuatio. Quid hìc persona, quid status, & jus personæ?

IN calce præcedentis tit. proposita fuit series & dispositio summarum partium, quæ deinceps hoc libro, & sequentibus singulatim tractantur. Initium fit à personis, quarum causa cætera constituta sunt. Is titulus ejusdem planè argumenti inscribitur de *statu hominum*. Unde intelligimus personam hìc non qualitatem civis, sed hominis designare, aut potius hominem simpliciter: eamque appellationem tam servo competere, quàm homini libero: sicut & in jure passim etiam servo tribuitur, *l.* 3. *pr. ne quis eum qui in ius voc. l. potestatis* 215. *de verb. sign. l.* 22. *de reg. jur.* Item jus personæ hìc esse, quod statum & conditionem personæ sequitur: nam status ipse est Personæ conditio, aut qualitas, quæ efficit, ut hoc vel illo jure utatur; ut esse liberum, esse servum, esse ingenuum, esse libertinum; esse alieni, esse sui juris. Itaque status rationem causæ, jus effecti habet. VINN. Jure veteri discrimen erat inter hominem & personam. *Homo* dicitur, cuicunque contingit in corpore humano mens humana. Et sic sola monstra negantur esse homines *l.* 14. *ff. de stat. hom.* At *persona* est homo, statu quodam veluti indutus. *Status* vel *naturalis* est, vel *civilis*. Quod ad naturalem, servus persona dicebatur; (uti in legibus ab auctore allegatis, & *princ. h. t.*) non quod ad civilem. Quia enim nec libertatis, nec civitatis, nec familiæ particeps erat servus, hinc res *mancipi*, Ulp. *fragm. tit.* 19. §. 1. ἀπρόσωπος Harmenop. *Lib. VII. tit.* 6. Immo nullus *L.* 32. *ff. de R. I. sine capite*, §. 4. *Instit. de cap. dem.* denique *mortuus L.* 209. *ff. de R. I.* habebatur. HEIN.

TEXTUS.

Prima divisio personarum.

Summa itaque divisio de jure personarum hæc est, quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

NOTÆ.

Iure personarum] In *π*. *de statu hominum*, status rationem causæ, jus effecti habet, status est ipsa personæ conditio, jus, quod hanc conditionem sequitur.

Summa divisio] Id est, prima & principalis, vel generalissima, πρώτη καὶ ἀνωτάτη. 46. *Basil. tit.* 1.

Liberi aut servi] Ex *l.* 3. *D. eod.* Adscriptitios, de quibus *lib.* 11. *Cod.* alii in liberorum, alii in servorum numero ponunt.

COMMENTARIUS.

1 *Adscriptitii cujus conditionis habendi*, & *num.* 3.
2 *Servi diverso respectu ad primum & secundum juris objectum pertinent.*

SUmma] Id est prima & principalis, vel etiam generalissima; nam reliquæ sunt secundariæ aut speciales. De agricolis & adscriptitiis quæri solet, quibus comparandi? Et quod in re non dissimili respondet *Ulp. in l.* 10. *hoc tit.* etiam hìc responderi potest: Ejus conditionis æstimandos esse, quæ in eis prævalet. Non enim una agricolarum coloniis addictorum conditio fuit. Quidam eorum censiti erant, quidam non censiti: hi coloni, illi fere adscriptitii diceban-

tur.

tur. Adscriptitii quasi servi erant, peculiumque eorum ad dominum pertinebat: coloni liberi, ut coloni Palæstini, Thracenses, Illyricani, de quibus proprii *titt. lib.* 11. C. Adscriptitii tributarii erant, id est, capitis censum sive capitationem præstabant: coloni non erant tributarii, reditus tamen certos pro solo domino terræ solvebant. Consule Cujac. *ad tit. C. de agric. & cens.* Greg. Tholos. 14. *synt.* 10. & omnino Christin. *vol. 5. decis.* 86. *& seq.*

2 *Servi*] Videmus igitur & hìc in *l.* 3. *eod.* unde hæc sumpta, non solum liberos, sed etiam servos ad primum juris objectum referri, videlicet ad personas. Atqui servi non minus in dominio nostro & in commercio sunt quàm reliqua, quæ in bonis habemus, adeoque quadrupedibus eos exæquat Cajus in *l.* 2. §. 2. *ad leg. Aquil.* Unde effici videtur, ut servi non ad personas, sed ad res referri debeant, non ad primum, sed ad secundum juris objectum. Sed nimirum duplex est servi consideratio, qua res, quæ in commercio est, ut & reliquæ res nostræ; & qua persona, quatenus puta cognatus dicitur, *l.* 14. §. 2. *& seq. de rit. nupt.* quatenus liber fieri, hæres institui, &c. contrahere, & dominum de peculio obligare, ipse iterum naturaliter obligari & alios sibi obligare potest, *l.* 14. *ff. de oblig. & act.* Prout igitur consideratur, ita vel ad primum, vel ad secundum objectum pertinet. VINN. Recte. Prout servo, tanquam homini, status vel naturalis tribuitur, vel civilis: & potest, & non potest persona vocari, & vel ad primum, vel secundum juris objectum referri. vid. supra *Not. ad rubr.* h. t. & conf. *L.* 32. *ff. de R.* J. HEIN.

3 In hisce & plerisque aliis Christiani orbis provinciis quamvis nulli amplius servi sint; reperiuntur tamen adhuc homines conditionis adscriptitiæ, sive rusticani glebæ addicti & quasi proprii illius loci, cui adscripti sunt; ut in Hannonia, teste D. Gudelino 1. *de iur. nov.* 5. in Burgundia & multis partibus Galliæ. Hi enim sunt quos vocant, *Gens de main morte*, *Homines manus mortuæ*, de quibus Chass. *ad consu. Burg. rubr.* 9. §. 17. Germania quoque ejusdem conditionis homines habet, quos appellant *proprios*, & libertis magis similes esse quàm mancipiis, scribit D. Viglius ad §. *sed cum aliquis inf. de test. ord.* Christin. Latinis colonis eos comparat. *d. dec.* 86. *n.* 18. Sed vide Zas. *lib.* 1. *sing. resp. c.* 3. *n.* 75. *& seqq. & l.* 2. *t.* 7. *n.* 8. Gail. *de pignorat. cap.* 8. VINN. Immo homines proprii Germanorum sunt verè servi, quamvis non conditionis Romanæ, sed Germanicæ, id est tales, quales jam olim in Germania deprehendit Tacitus de *Mor. Germ. cap.* 25. Glebæ vel prædio adscripti cum posteris, debent censum, operas, maritagium, mortuarium, vel præcipuum ex hæreditate. Coerceri possunt à Dominis, sed non occidi. Nec omnia Dominis acquirunt, sed ea, quæ diximus. Cetera liberi, & Jure connubii, & commerciorum & ipsius testamenti factionis gaudent. Vid. Potgiess. *de statu & condit. serv. in Germ.* Cels. Thomas. & Hert. *de homin. propr.* HEIN.

Vinnius in Institut.

TEXTUS.

Definitio libertatis.

1. *Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.*

NOTÆ.

1. *Facere libet*] Effectus libertatis est, facere quodlibet, est enim potestas vivendi, ut velis. Cic. *in Parodox.* Aristot. 1. *polit.* 9. Zeno apud Laert. breviter, *ἐξουσία αὐτοπραγίας*, *potestas pro jure suo agendi.*

Nisi si quid vi] Finge nos vinciri, usum rerum nostrarum vi prohiberi, &c. hæc facultatem quidem faciendi impediunt, libertatem autem non minuunt.

Iure] *Οὐ γὰρ δεῖ δουλείαν τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν.* Aristot. 1. *pol.* 9. *Legum idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Cic. *pro Cluent. c.* 53. Indicat hanc exceptionem illud Persianum: *Sat.* 5. *Excepto si quid Masuri rubrica notavit.*

COMMENTARIUS.

EX *qua etiam liberi*] Non ex vocabulo, sed ex re ipsa, quæ vocabulo designatur. Effectum à causa, concretum ab abstracto. Auctor hujus definitionis est Florent. *in lib.* 4. *hoc tit.*

Cuique facere libet] Differentia ab effectu sumpta. Effectus libertatis est facere quod libet: est enim *potestas vivendi, ut velis*, teste Cicerone in *Paradox. &* 1. *off. c.* 21. *n.* 3. Zenone apud Laert. breviter definitur *ἐξουσία αὐτοπραγίας*, potestas pro jure suo agendi. Ceterum quia hæc potestas partim vi impediri potest, partim legibus circumscripta est; additur exceptio, *Nisi quid vi aut jure, &c.* qua exceptione significatur, duabus rebus, quominus faciamus quod lubet, nos impediri, vi & jure; neque tamen eo minus liberos esse. Finge igitur nos usu rerum nostrarum vi prohiberi, finge vinciri; facultatem faciendi hæc impediunt, libertatem non imminuunt. Sed neque eo minus sua cuique constat libertas, quod quædam facere legibus prohibemur: nam quæ cum legibus & bonis moribus pugnant, ea ne facere quidem nos posse credendum est; ut præclarè noster Papinian. *l. filius* 15. *de cond. inst.* Et divinè M. Tullius *in Cluentiana, cap.* 53 *Legum*, inquit *idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Cui simile illud Arist. 1. *pol.* 9. *Οὐ γὰρ δεῖ δουλείαν τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν.* Nimirum legis imperium non est *δεσποτικὸν*, sed *πολιτικόν*. Qua propter obedientia, quæ legibus ultro præstanda, ut omnibus libertas sit incolumis, non pugnat cum libertate, sed eam tuetur; quamvis coerceat atque in gyrum rationis actiones cohibeat, ne licentius eva-

evagentur; ut bene D. Vreesemb. *hic*, & D. Tulden. *c.* 2. VINN. Est & hæc definitio verè Stoica. vid Per. *sat.* 5. *v.* 88. & quæ ibi notavit Casaubonus Arrian. *Diss. Epictet. Lib.* 11. *c.* 1. Ita verò explicata, non est cur à quibusdam, Accursium sequutis, reprehendatur. Vetus enim & proba est uti ostendit Maran. in *Paratitl. ad Tit. ff. de statu hom.* HEIN.

TEXTUS.

Definitio servitutis.

2. *Servitus autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.*

NOTÆ.

2. *Constitutio*] Id est, res gentium constituta, causa pro effectu: sic thesaurus dicitur depositio pecuniæ: *lege* 31. §. 1. *D. de acq. rer. dom.* pro *pecunia deposita.*

Dominio alieno Unde Zenoni apud Laert. servitus definitur *στέρησις αὐτοπραγίας.*

Contra Naturam] Contra communem illam omnium hominum conditionem, quam ab initio habuerunt à natura; *lege* 4. *D. de just. & jur. lege* 32. *de rege jur.* *φύσει γὰρ οὐδεὶς δοῦλος ἐγεννήθη ποτέ.* Philost. Liberos & servos à natura procreari disputat Aristot. 1. *pol.* 3. & 4. sed alio sensu, nempe ingenio stupidos & corpore robustos à natura productos videri ad serviendum iis, qui ingenio valent, ministerio scil. œconomico. D. Heins. *in Epist. ad Georg. Richt.*

COMMENTARIUS.

Constitutio juris gentium] Causa pro effectu, res jure gentium constituta, non ordinatio, aut pars constituens. Tropus in hujusmodi verbalibus non inusitatus: sic enim & thesaurus dicitur depositio pecuniæ, *l. nunquam* 31. §. 1. *de acq. rer. dom.* pro pecunia deposita. Apud Laertium à Zenone definitur servitus, *στέρησις αὐτοπραγίας.*

Contra naturam] Hoc est, contra communem illam omnium hominum conditionem, quam ab initio habuerunt à natura. Nam servi natura, id est, circa factum humanum, aut primævo naturæ statu nulli sunt; *leg.* 4. *de just. & jure d. l. quod attinet* 32. *de reg. jur.* quamquam justitiæ naturali non repugnat, ex pactione aut delicto servum fieri. Quod verè Aristoteles *l.* 1. *pol. cap.* 3. & 4. scribit servos quosdam nasci & natura esse; eo nihil aliud significat, quàm quosdam, nempe ingenio tardos ac stupidos, corpore autem robustos, in hunc finem à natura productos videri, ut aliis, qui ingenio & ratione valent, serviant, subjectione scilicet œconomica, ad ministeria domestica explicanda: qua de re copiosè & acutè disserit Clariss. Heinsius in *epist. ad Georg. Richterum.*

TEXTUS.

Servi & mancipii etymologia.

3. *Servi autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent: qui etiam mancipia dicti sunt, eo quòd ab hostibus manu capiantur.*

COMMENTARIUS.

1 *Captos jure belli quovis tempore occidi posse, non tamen salva interna justitia.*
2 *Sigonius & Bachovius notati.*
3 *Lura de captivis agentibus introducta ut captores libentius abstinerent à summo jure, quo captos interficere poterant.*
4 *Captivitatis jura in bello cum Mahumetanis adhuc servari: inter Christianos autem morem esse, ut captos liceat redimere.*
5 *In his regionibus servos adeo nullos agnosci, ut etiam illi, qui aliunde huc cum dominis veniunt, liberi fiant.*

EX *eo appellati*] Eadem ratio nominis redditur à Florent. *l.* 4. §. 2. *hoc tit.* Pomp. *l. pupillus* 239. §. 1. *de verb. sign.* August. 19. *de civ. Dei* 15. Notat hìc Alciat. *in d. l.* 239. *de verb. sign.* eumque secuti Myns. & Schneid. *hic*, non licere hostem, postquam captus est, seque dedidit, occidere, sed tantùm arma adhuc tenentem, neque se volentem dedere. In dedititium autem sævire nefas esse, neque id bonos Imperatores unquam permisisse; quamvis plerique statuant, etiam postquam captus est, seseque dedidit, hostem jure occidi posse, donec intra præsidia nostra deductus sit: quia alioqui multa adhuc accidere possunt, ut iterum evadat, *arg. l. in laqueum* 55. *de acq. rer dom.* Accuratius autem hac de re 1
disputat D. Grot. *l.* 3. *de jur. bel. c.* 4. ubi multis adductis auctoritatibus ostendit, jure belli licere captos occidere, & quovis tempore licere, & eos, qui se dedere volunt, nec recipiuntur, immo & deditos sine ulla conditione. Cùm autem Scriptores dicunt, id belli jure licitum esse, non intelligunt tale jus, quod actum omni culpa liberet, sed facti impunitatem; ut si forte qui supplicem, aut se ultro dedentem interfecerit, in alio territorio deprehendatur, tamquam homicida puniri non possit, nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Cæterum etsi impune id fiat, laudabile tamen natura non esse, actumque hujusmodi carere

inter-

interna justitia, quoniam excedit modum lædendi naturaliter concessum: ideoque nec in foro animæ excusatum esse. Hinc Augustinum merito laudare Gothos, quod supplicibus & in templa perfugientibus pepercissent; *illicitum sibi esse judicantes, quod belli jure fieri licuisset, lib. 1. de civ. Dei cap. 2.* De illo inter omnes convenit, eos, qui vitam salvam pacti, sive in fidem recipiuntur, nec exteriori jure trucidari licere. Porro de temperamento circa jus interficiendi in bello captos adi eumd. Grot. *d. lib. 3. cap. 11. & 14.* nonnulla etiam habet D. Tulden. *comm. ad Inst. tit. de his qui sui vel alien. jur. c. 3.*

1 *Imperatores*] Non intelligit Principes Romanos, sed στρατηγούς, Belli duces τῶν πολέμων ἡγεμόνας, ut rectè vertit Theoph. Quod hic
2 ex Sigonio notat Bachovius, Imperatores dictos ab imperio militari, hoc est, jure belli gerendi; verum quidem est. Cæterum quod ex eodem Sigonio adjicit; hoc imperium militare Magistratui seorsum lege Curiata dari solitum, falsum est. Nam lex Curiata omnibus omnium annorum patriciis Magistratibus necessaria erat, non ad aliquod adventitium rei militaris imperium obtinendum, sed ad confirmationem sui Magistratus: ut religio auspiciorum, quæ propriè & præcipuè in Curiarum suffragiis inerat, retineretur: quod vel ex una *orat. 2. in Rull.* intelligi potest, vid. Gruch. *lib. 3. de comit. & in refut. post. disp.* Car. Sigon. ubi multis testimoniis ex antiquitate petitis ostendit, Consules & Prætores potestatem administrandæ rei militaris jure sui Magistratus habuisse. VINN. Ita Vinnius noster Gruchium sequitur, secundùm quem contra Sigonium à frequente eruditorum Senatu datum est. Legi de hac Sigonii & Gruchii lite meretur V. C. Græv. *præfat. Thesauri Antiqu. Rom. Tom. I.* HEIN.

3 *Vendere ac per hoc servare solent*] Non quòd hoc facere quasi ex pactione captores cogerentur; sed quia hoc suadebant commoda, quæ captivos servantem gentium item jure sequebantur; nempe διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς πράσεως, ut est in *Basilic.* quò pertinet illud Horatii, *lib. 1. Ep. 16.*

Vendere cùm possis captivum, occidere noli.

Cæterum, ut ait Seneca in *Troad. v. 333.*

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit.

Et Centurio Cæsarianus Scipionem alloquens apud Hirtium *de bel. Afric. Tibi*, inquit, *c. 45. gratias ago, quòd mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris.* Similiter Cæsar Æduis significat, suo beneficio servatos, quos *jure belli* interficere potuisset; *l. 7. comm. c. 41.* Plura ejusmodi reperies apud D. Grot. *d. lib. 3. cap. 4.* vid. tamen eundem *d. l. 3. c. 11. & 14.* ubi docet, quid hic victori liceat secundùm justitiam internam. Non frustra autem jura ista in captivos servatos à gentibus introducta exemplo, bellorum civilium intelligi potest, in quibus plerumque videmus captos interfectos, quia in servitutem redigi non poterant; *l. si quis 21. §. 1. de capt. & postlim.* quod & Plutarchus notavit *in vita Othon.* & Tacitus *lib. 2. hist. cap. 44.*

4 *Manu capiantur*] Hæc notatio si vera est, dicendum erit, hoc nomen ad res cæteras translatum esse. Nam mancipium teste Isidoro 8. *Orig.* 4. Veteribus dicebatur quicquid manu capi, subdique potest; ut homo, equus, ovis: adeoque omne, quod per æs & libram fiebat, in quo erant res mancipi, teste Varrone *in fin. lib. 6. de ling.* Postea receptum, ut & prædia inter res mancipi referrentur, *Ulp. tit. 19.* VINN. Mancipari veteri jure rerum mobilium non plus poterat, quàm manu capi posset, Ulpian. *fragm. Tit. 19. §. 6.* Revera ergo & *mancipium* & res *mancipi & mancipatio* nomen inde acceperunt, quod dominium adquireretur earum rerum, quæ manu capiebantur. HEIN.

In Lusitania aliisque Hispaniæ partibus, & nonnullis aliis regionibus, quæ Turcis aut Scythis vicinæ sunt, vetera captivitatis & belli jura adversus Mahumetistas adhuc exercentur; qui eadem acerbitate & Christianos tractant, quos bello capiunt. Ac mos est captos servos permanere, etiamsi religionem Mahumetis ejuraverint, eo quòd servum esse non adversetur legi Divinæ; *1. ad Corinth. 7. 21. Deuteron. cap. 15. Exod. c. 21. Levit. c. 25.* ubi de formis servitutis apud Hebræos, add. Bodin. *1. de republ. c. 5.* Connan. *2. comm. 1 circa fin.* Inter Christianos autem jus istud gentium de captivis non observatur, apud quos licèt res aliæ ex hostibus captæ capientibus acquiruntur, homines tamen capti servi capientium non fiunt, nec vendi possunt, aut ad operas urgeri, aliave patienda, quæ servorum sunt. Quippe Christianos lex charitatis rectius instituere debuit, quàm ut à miseris hominibus interficiendis abduci nequirent, nisi minoris sævitiæ concessione. Atque hoc à majoribus ad posteros pridem transiisse scripsit Gregoras, nec eorum fuisse proprium, qui sub Romano Imperio viverent, sed commune cum Thessalis, Illyriis, & Triballis, & Bulgaris. Et quod hac in parte Christiani, idem & Mahumetistæ inter se servant. Mansit tamen etiam inter Christianos mos captos custodiendi, donec pretio redimantur, cujus æstimatio in arbitrio victoris est, nisi certi aliquid convenerit: nam pactum semel pro redemptione pretium victor augere non potest, Guid. Pap. *quæst.* 113. Humanitas etiam docet, non ultra intendi debere, quàm deducto, ne egeat captus rebus necessariis: quandoque pactis hoc definitur, ut nunc inter milites menstruo stipendio. Jus autem captos servandi solet concedi singulis, qui ceperunt, extra personas eximiæ dignitatis: in has enim Reipub. aut ejus capiti jus dant plerarumque gentium mores, testib. Bart. & Bald. *in l. nam & Servius 21. de neg. gest.* Boer. *decis.* 178. 5
Grot. l. 2. de jur. bell. c. 7. num. 9. Porro in hisce

regionibus servos planè nullos habemus aut agnoscimus, adeo ut judicatum sit à summo Concilio, quod est Mechiliniæ, etiam eos servos, qui in Hispaniam empti cum dominis suis in has partes veniunt, in libertatem proclamari posse, liberosque fieri, sive libertatem iis, quamdiu hìc sunt, jurisdictione defendi. In Gallia quoque servos, licèt peregrinorum, ut primùm regni fines penetraverint, eodem momento liberos fieri, exempla rerum judicatarum ostendunt. Vid. Bodin. 1. *de rep.* 5. Lovis Charond. *et Pandect. du droict Franc. l.* 2. *c.* 2. Gudel. 1. *de jur. nov.* 4. Franciscum Zypæum *lib.* 3. *c.* 2. *n.* 11. *& seq.* Christin. *vol.* 4. *decis.* 80. *nu.* 2. *& seqq.* Groenevv. *de ll. abr. ad h. t.* VINN. Itaque in Belgio & Gallia & servi ipso jure liberi fiunt, eò adventantes. Ast in Germania non solùm Dominis conceditur, ut possint homines proprios vindicare, etsi eò profugerint, ubi illa servitus non sit recepta: (vid. Dan. Mevii *Consil. jurid. de statu & vindicatione hominum propr.*) verùm etiam quibusdam locis ipso jure fiunt servi, quicumque peregrini eò adveniunt, commorandi & habitandi caussa, veluti in Algonia, ubi ideo sæpe auditur paræmia: *Die Lufft macht eigen*, id est, *ipse aer homines proprios facit*. Hert. *de homin. propr. Sect.* 3. §. 3. Tale & olim fuit jus Vvildfangiatus in Palatinatu Electorali, & provinciis vicinis, de quo Londorp. *Act. publ. continuat. lib.* 10. *p.* 126. HEIN.

TEXTUS.

Quibus modis servi constituuntur.

4. *Servi autem aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium, id est, ex captivitate, aut jure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est.*

NOTÆ.

4. *Nascuntur ex ancillis*] Ex Marcian. *lege* 5. §. 1. *eod.* Hi vernæ prudentibus dicuntur, de quo nomine vid. Fest. & Nonium. Eodem autem jure ex ancillis nati servi sunt; quo fata cedunt solo: mater enim solo comparatur, vis patris sato. Cujac.

Iure civili] Etsi servitus ex jure gentium originem habeat, sunt tamen modi quidam constituendæ servitutis etiam jure civili inventi; unus hìc exprimitur; alios reperies apud Accurs. & Hotom.

COMMENTARIUS.

1 *Cur ad natos ex servo ventre dominium porrectum.*
2 *Quibus modis jure civili servi fiebant.*
3 *Si quis spontanea subjectione se in servitutem det.*

EX *ancillis nostris*] Non ipsi tantùm, qui capiuntur, servi fiunt; sed & posteri in perpetuum: nempe qui ex matre serva nascuntur. Et hoc est, quod Martianus dicit, jure gentium servos nostros fieri, qui ex ancillis nostris nascuntur; *l.* 5. §. 1. *hoc tit.* Placuit autem ad natos dominium ideo porrigi, quia alioqui si summo jure captores uterentur, illi ipsi nasciturì non erant. Cui consequens est, ut nati ante calamitatem, nisi & ipsi capiantur, servi non fiant. 1
Ideo autem natos maternæ esse conditionis gentibus placuit, quia serviles concubitus nec lege nec certa custodia erant constricti, ita ut nulla sufficiens præsumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Ulpiani illud: *Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur; l. lex naturæ* 24. *hoc tit.* id est, lex consuetudinis generalis ab aliqua ratione naturali ducta: quo modo juris naturalis vox abusione quadam interdum sumitur. VINN. Sed propius servitutem vernarum deduxeris è jure accessionis. Servi ex personis fiebant res mancipi, vid. supra *ad rubr.* Cujus est res, ejus & accessio. Et quidem partus sequebatur ventrem, uti in fœtura animalium. HEIN.

Iure civili] Etsi servitus est ex jure gentium; 2
sunt tamen nonnulli modi servitutis constituendæ ex jure civili. Unus hìc exprimitur; sed plures fuisse constat: huc enim pertinent, qui servi pœnæ afficiebantur atrocitate sententiæ, quorum crebra in libris nostris mentio. Item qui liberti ob ingratitudinem damnati patrono in servitutem traduntur; §. 1. *inf. de cap. domin.* haud secus ac ingrati liberi vocantur in potestatem parentum, *l. un. C. de ingrat. lib.* Erat ex Senatusc. Claudiano alius libertatis amittendæ modus, si libera mulier, domino denuntiante, se servo alieno junxisset, de quo *inf. l.* 3. *tit.* 13. Ulp. *in fragm. tit.* 11. ubi & alium modum indicat; cùm incensus aliquis venisset, quod explicat Cicero *pro Cæcin.* in extremo orationis, Dionys. Halic. *lib.* 4. Sigon. *lib.* 1. *de antiq. jur. civ. Rom. c.* 14. Denique etiam in nexos magna fuit creditorum potestas, nec herili admodum absimilis, adi Liv. *lib.* 2. *&* 8. Gell. *lib.* 20. *c.* 1. Mercer. 1. *opin.* 9. D. Salmas. *lib. de mod. us. c.* 18. *& seq.* Cur igitur servi jure civili dicuntur incogniti? Nimirum quia in iis, quæ sunt juris civilis pro nullis habentur, nullam eorum communionem habent.

Liber homo] Ingenuus scilicet & sui juris, ut rectè monet Cujac. Neque enim patroni aut patris jus hoc pacto libertus aut filius intervertere possit; quod & Aug. & Fab hic notant.

Pretii participandi causa] Modò & partem pretii verè acceperit; *l.* 1. *quib. ad lib. proc. non lic.* Et gnarus conditionis suæ; *l.* 2. *si lib. ing. esse dic.* ven-

venditus sit ignoranti conditionem venditi; *l.7. §.1. de lib. caus.* vid. *Gloss. &* Accurs.

3 *Venumdari passus sit*] Venditorem subornabant hominem improbum & has partes fabulæ lucri alicujus gratia peragentem: simulabat is se suum servum vendere. Apud nonnullos usitata fuit voluntaria in servitutem datio, ut apud Germanos, qui novissimo aleæ jactu de servitute contendebant; *Victus voluntariam servitutem adibat*, ait Tacitus *de Morib. Germ. c.24.* Posidonius autem Stoicus in historiis narrat, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent, ut domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi verò operam vicissim, quam possunt, præstarent. Quæ si res ita accipiatur in terminis naturalibus, nihil habet in se eximiæ acerbitatis, quoniam perpetua ista obligatio compensatur perpetua alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diuturnas opera locant: unde sæpe accidit quod dixit Eubulus:

Ἔδοξεν δ' ἄνδρα μισθοῦ παρ' αὐτοῖς καταμένειν
Ἐπιτίτθιον.

Quærunt autem hìc DD. Possit ne quis apud nos perpetuo se obligare ad serviendum, aut operas suas locare, quæ servitutis quædam species videtur: nos autem servos non agnoscimus. Respondent omnes, posse: sed cùm facti hæc promissio sit, solvendo id quod interest, promissorem liberari; *l. 13. §. 1. de re jud.* Adi de tota re D. Grot. *lib.2. de jur. bell. c.5.*

TEXTUS.

De libertinorum & servorum divisione.

5. *In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ; aut enim sunt ingenui, aut libertini.*

NOTÆ.

3. *Nulla differentia*] Servorum varia quidem ministeria, una tamen conditio est; *l. 5. D. eod.* id est, omnes æquè servi sunt, πάντες ὁμοῦ αὐτοῖς δουλείας ἐνέχονται; nihilque interest natus quis an factus servus sit, etsi alius alio præstat, juxta vetus proverbium, δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου, *1. polit. 4.*

COMMENTARIUS.

1 *Liberorum nullum amplius discrimen esse.*
2 *Civium apud nos quæ distinctio.*

NUlla differentia] Servorum una conditio est; *l.5. in pr. hoc tit.* οἱ δοῦλοι ἐν ἴσῳ εἰσὶν Micch. Attaliata, id est, omnes æquè servi sunt, nihilque interest, utrum quis natus an factus sit servus. Planè opere & ministeriis etiam servi inter se differunt; aliis enim honestior, ut atriensibus, dispensatoribus, amanuensibus, aliis minus honesta provincia mandatur: ut mediastinis, focariis, fornicatoribus; *l.15. §. itaque præter. 44. de in jur. d. l.1. §. caupones. 5. naut caup. stab* sed hoc cùm totum sit arbitrii herilis, conditionem eorum non mutat. De variis servorum ministeriis & officiis scripsit Pet. Fabr. *semestr. pag. 155.* VINN. Et ex Instituto Laur. Pignorius *de servis eorumque apud veteres ministeriis*, & Tit. Popma *de operis servorum*. HEIN.

In liberis multæ.] Nam primùm interest, utrum quis natus, an factus sit liber, hoc est, utrum quis ingenuus sit, an libertinus: deinde utrum qui liber factus est, civis Romanus sit, an Latinus Junianus, aut dedititius: & porro qui civis Romanus, suine juris sit, an alieno juri subjectus: denique qui sui juris est, sitne in tutela vel curatione, an neutro eorum teneatur: quæ summa est eorum, quæ deinceps hoc primo libro tractantur. Prima autem & secunda distinctio vix ullum amplius usum habent. Nam cùm libertinorum differentia à Justiniano sublata sit, & novissimo jure liberti etiam ingenuis per omnia (salvo licèt jure patronatus) exæquati; *Nov.78. c. 1. & 2.* nullum hodie superesse videtur ne inter liberos quidem discrimen; utique respectu conditionis liberæ, nam quoad civitatis & familiæ jura adhuc differunt. Et sic temperandum existimo, quod scribit D. Bachovius ad hunc locum. Hodie de liberis rectè dici videri, nulla in eorum conditione & statu differentiam esse. Apud nos sanè cùm nulli sint servi, omnes ingenuí dici possunt. Cæterum est generis nonnulla distinctio: alii 2 enim nobiles sunt, qui certis privilegiis atque immunitatibus gaudent, alii ignobiles sive plebeji. Ex nobili patre nati & matre ignobili patrem sequuntur, convenienter *l. cum legitimæ 19 hoc tit.* Christin. *vol. 5. decis. 88. n. 12.* Sed & Comitum ac Baronum liberi ex concubinis suscepti pro nobilibus habentur. Distinctio autem inter ecclesiasticos & sæculares sive laicos post receptam apud nos religionem reformatam pæne tota sublata est, D. Grot. *l 1. manud. c. 14. & 15.* Sicubi adscriptitii sunt, ad eos manumissos jus *d. Nov. 78.* applicari posse, censet D. Gudelin *l. 1. de jur. noviss. c.6. in fin.* De variis hominum generibus adi Franc. Zypæum *in Iud. lib. 3. c. 2.* VINN. Sed uti in Germania homines proprii ejusdem conditionis sunt, ac servi olim, quorum meminit Tacit. *de mor. Germ. cap. 25.* ita & hodie nunc in manumissis observatur, quod idem Tacitus de libertis veterum Germanorum ait: *Liberti non multum supra servos sunt*. Eadem enim fere præstant, ac homines proprii & in eo tantùm melioris conditionis habentur; quòd non amplius sunt glebæ adscripti, vid. Potgiess. *de statu & condit. serv. in Germ. Lib.3.* HEIN.

TITULUS QUARTUS.

DE INGENUIS.

Conc. Tit. 14. Cod. Lib. 7.

SEquitur subdivisionis suprà positæ per definitionem partium explicatio; & primò ingenuorum *hoc tit.*

TEXTUS.

De ingenui definitione.

Ingenuus est is, qui statim ut natus est, liber est; sive ex duobus ingenuis matrimonio editus; sive ex libertinis duobus; sive ex altero libertino & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò servo: ingenuus nihilominus nascitur; quemadmodum qui ex matre libera & incerto patre natus est: quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licèt ancillà conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum qui nascitur liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit, liberum an servum pariat? Et Martianus probat liberum nasci; sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, ut liber nascatur, quod & verum est.

NOTÆ.

Ingenuus] Antiqui ingenuos spuriis opponebant, & patricios initio appellabant, eo quòd patrem ciere possent. Liv. *lib.* 10. *cap.* 8. Cincius apud Fest. in voce *Patricios*. Cæterum etiam jam olim qui liberi nati erant, ingenuos dictos fuisse, ex Plauto in *Milit. act.* 4. *scen.* 1. *v.* 15. & *Pænul. act* 5. *sc.* 6. *v.* 8. constat, & aliàs quoque Latini ingenuum vocant quod nativum est, quomodo Lucretius *Ingenuos fontes*, Juvenalis, *Ingenuum tophum* appellat. VINN. At neque ex Livii, neque ex Festi loco adparet, ingenuos olim oppositos fuisse spuriis. Cincius apud Festum tantùm observat, patricios olim dictos etiam *ingenuos*, fortassis, quia genus suum ab urbis primordiis recensere poterant. Apud Livium autem Decius ait, *patricium esse qui patrem ciere possit*, id verò & plebejos ingenuos posse, adeoque & patricios nihil esse, nihil ingenuos nec Jure obniti, plebejis sacerdotia ambientibus. HEIN.

Statim ut natus] Ingenuus propriè est, qui nativam habet libertatem: eum tamen etiam, qui ingenuus pronuntiatus est, pro ingenuo accipere debemus; quia res judicata pro veritate habetur; *l.* 25 *D. de stat. hom.*

Matre libera] Quia qui nascitur sine legitimo matrimonio, conditionem matris sequitur; *leg.* 19. *lege* 24. *D. de stat. hom.*

Quoniam vulgo conceptus] His verbis indicatur ratio, cur dicatur ex incerto patre natus. Hotom. pro *quoniam* legendum putat, *id est, qui*. Theoph. τουτέστιν ὁ ἀπὸ πορνείας τεχθείς.

Martianus probat.] Ex Martiano *l.* 5. §. 2. & 3. *D. de stat. hom.* totus hic locus sumptus est. Is itaque liber nascitur, qui ex matre aut conceptionis, aut partus, aut medio tempore libera nascitur, quod favor libertatis extorsit. Paul. *lib.* 2. *sent.* 24. adde *l.* 18. *D. de stat. hom. l.* 4. *C. de pœn.*

COMMENTARIUS.

INgenuus est is.] Prima semper quæstio esse debet de verbis, licèt de rebus potior sit, auctore Platone *in Cratylo*; & Quintilianus *in proœm. lib.* 8. curam verborum, rerum vult esse solicitudinem. Antiqui ingenuos spuriis opponebant, & patricios initio appellabant: eo quòd patrem ciere possent; ut constat ex oratione P. Decii Muris apud *Liv. lib* 10. *cap.* 8. & confirmat Cincius apud Festum in voce *patricios*. Cæterum etiam eos, qui liberi nati essent, jam olim ingenuos appellatos fuisse distinctos ab iis, qui facti erant liberi, ostendit locus Plauti *in Milit. act.* 4. *sc.* 1. *v.* 15.

Quid? ea ingenua, an festuca facta e serva libera est?

Et quod respondet Palestrio;

Vah, egone ut ad te ab libertina esse auderem internuncius,
Qui ingenuis satis respondere nequeas cupidis tui?

Eodemque sensu in *Pænulo, act.* 5. *sc.* 6. *v.* 8. Adelphasium non semel *ingenua* dicitur. Atque hìc hujus vocis apud Latinos usus est etiam in aliis rebus, quæ à natura sunt, & factitiis opponuntur. Sic enim Lucretius *ingenuos fontes*, Juvenalis *ingenuum tophum* appellat. Verba Juvenalis *satyra* 3. *v.* 18. sunt;

Quan-

Quanto præstantius esset
Numen aquæ, viridi si margine clauderet undas
Herba, nec ingenuum violarent marmora tophum?

Quo loco tophum nativum disertè *ingenuum* vocat; nec ulla est translatio, contra quam existimat Britannicus. Ingenuus igitur propriè est qui nativam habet libertatem. Cæterum quia res judicata pro veritate habetur, etiam ingenuum accipere debemus eum, qui ingenuus pronunciatus est; *l. antepen. de stat. hom.* Sed & jura ingenuitatis habent, salvo jure patronatus, qui jus aureorum annulorum à Principe impetraverunt; *tit. de jur. aur. annul.* & plenissimam ingenuitatem, qui à Principe natalibus restituti sunt, *tit. de nat. rest.* Hodie omnes liberi ex constitutione Justiniani *Nov.* 78. ingenui sunt, ut hæc quæstio, quæ olim propter prærogativas ingenuorum magni momenti erat, hodie nullius usus sit.

Matre libera] Partus extra nuptias conceptus matris conditionem sequitur; *l. lex naturæ* 24. *de stat. hom. l.* 3. *C. sol. matr.* Patrem sequi non potest, quia nullum habere intelligitur, cùm is dumtaxat pater sit jure civili, quem nuptiæ demonstrant; *l.* 6. *de his qui sui vel al. jur. l.* 5. *de in jus voc.* Quid si natus sit ex ventre adscriptitio? Placet adscriptitium nasci; *l. de dinessus* 21. *C. de agric. & cens. lib.* 11. In comitatu tamen Burgundiæ hoc non observatur, sed natus ex manumortua & patre libero, aut manumortuo & matre ingenua, patris conditionem, non ventris sequitur; Christin. *vol.* 5. *dec.* 88.

Quoniam vulgo conceptus] Ratio cur dicatur ex incerto patre natus, nimirum quia mater cum pluribus consuevit. Hoc quidem de natis ex concubina dici non potest: sed tamen nec hi patrem habere intelliguntur quoad ea, quæ sunt juris civilis, & effecta justi matrimonii; puta patriam potestatem, familiam, jura sacrorum: §. *si adversus* 12. *inst. de nupt.* VINN. Immo ex concubina nati patrem, sed naturalem; spurii ne naturalem quidem habere intelliguntur, quia vulgo concepti. Unde S. P. in vetustis monimentis Plutarchus significare putat *sine patre filium. Quæst. Rom. p.* 316. HEIN.

Liberum nasci] *l.* 5. §. 2. *de stat. hom.* Is itaque liber nascitur, qui ex matre aut conceptionis, aut partus, aut medio tempore libera nascitur: quod partim ex ratione juris, partim propter favorem libertatis receptum est; Paul. *lib.* 2. *sent.* 24. Potest & in universum hæc ratio dari, quòd is, qui in utero est, quoties commodo ejus agitur, pro jam nato habetur; *l.* 7. *l. pen. d. tit.*

TEXTUS.

De servitute ac manumissione facti.

I. *Quum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.*

NOTÆ.

Constitutum est] Plures extant hac de re constitutiones sub *tit. C. de ingenuis manum.* & eò pertinet *l.* 21. §. 1. *D. de capt. & postlim.*

Natalibus] Theophil, τῇ ἀρχαίᾳ εὐγενείᾳ, ingenuitati, veritati, & origini ingenuitatis, Paul. *lib.* 5. *sent.* 1.

Non officere] Non inurere notam libertinæ conditionis.

COMMENTARIUS.

IN *servitute*] Aliud est in servitute esse aliud servum esse: illud facti, hoc juris est. Sic aliud est in libertate esse, aliud liberum esse; aliud in possessione esse, aliud possidere; *l.* 10. §. 1. *de acq. poss.* Servus est, qui justam servitutem servit: in servitute esse dicitur, qui cùm servus non sit, pro servo habetur. ut Pamphila *in Andria* Terentii.

Natalibus] Id est, τῇ εὐγενείᾳ, ingenuitati sive nativæ conditioni, quam non vitiavit falsa servitutis opinio. Plures extant hac de re constitutiones *sub tit. Cod. de ingen. manum.* Atque huc pertinet quod Ulp. *in l. si quis* 21. §. 1. *de capt. & postl.* scribit, bello civili captos & venumdatos, posteaque manumissos, supervacuè à Principe repetere ingenuitatem, utpote quam captivitate illa non amiserunt. VINN. Quæ ratio etiam valuit in filiis venundatis vel noxæ datis, & postea manumissis. Cic. *pro Cæcin. c.* 33. *lib.* 1. *de orat. cap.* 40. Paul. *Rec. sent. l.* 1. nec non in obæratis, addictis creditori, qui libertatem recuperaverant. Quinctil. *Inst. lib.* 8. *cap.* 3. *& Decl.* 311. Nam & hi non libertini censebantur, sed ingenui. HEIN.

TITULUS QUINTUS.

DE LIBERTINIS.

Summa Tituli.

PArs altera subdivisionis, quæ ad libertinos pertinet: qui quales sint, unde originem ducant, quibus modis ad hanc conditionem perveniant, & de diversa eorum qualitate, *hoc tit.* disputatur.

TEXTUS.

Definitio & origo libertinorum & manumissionis.

Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem est, de manu datio: nam quandiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res à jure gentium originem sumpsit: utpote cùm jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cùm servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus ingenuitatem invasit, secutum est beneficium manumissionis: & cùm uno communi nomine omnes homines appellarentur; jure gentium tria hominum genera esse cœperunt: liberi; & his contrarium servi; & tertium genus libertini, qui desierant esse servi.

NOTÆ.

Libertini] Ex *l. 6. D. de stat. hom.* Appii Cæci temporibus & deinceps aliquamdiu libertini dicti non ipsi, qui manumittebantur, sed ingenui ex his procreati, ut scribit Sveton. *in Claud. c. 24.* postea ipsi manumissi libertini dici cœperunt, & ex his procreati ingenui. Liberti & Libertini nomina sic differunt. Liberti nomen ad jus patronatus respicit, libertini ad personæ conditionem; *l. 1. & ult. D. si ingen. esse dic.* Libertus & patronus relativa sunt: libertinus & ingenuus contraria. Hotom.

Justa servitute] Id est, quæ revera servitus sit, non opinione & errore tantùm, addit Theoph. *κὴ ἔνϑεσμ,* & *legitima*, quod non placet.

De manu datio] Reponendum ex Florent. *De manu missio*, id est, *Datio libertatis*; *leg. 4. D. de justit. & jur.* ut brevi sermonis compendio notetur & nominis definitio & rei.

Communi nomine] Apud Ulp. in *d. l. 4.* legitur, *Uno naturali nomine*; sensus est, cùm omnes homines natura liberi essent, ut nomen rei conveniat.

Liberi] Id est *ingenui*. Partem subdivisionis in divisione collocat, quod Ulpiano, à quo hæc sumpta, familiare; *l. 5. D. de pact. l. 1. §. 2. D. de just. & jur.*

COMMENTARIUS.

LIbertini sunt] Ex Cajo in *l. 6. de stat. hom.* antiquitus libertinos dictos scribit esse Tranquillus *in Claud. c. 24.* non ipsos, qui manumitterentur, *sed ingenuos ex his procreatos*. Ex quo loco duo præterea colligas; nempe postea eos ipsos, qui manumitterentur, libertinos dici cœpisse; & qui ex his procreati essent, ingenuos. Notant hìc plerique ex Laur. Valla *lib. 4. c. 1.* differentiam esse inter *Libertinus* & *Libertus*; illud esse relativum ingenui; hoc patroni: id est, voce *Libertinus* designari conditionem hominis ingenuitati ex adverso oppositam; per *Libertus* autem significari privatum quemdam respectum ad patronum, cujus libertus, non libertinus dicitur, qui manumissus est. Illud leviusculum est, quod ibidem Valla notat, *Libertinus* esse adjectivum, *Libertus* substantivum. VINN. Nec tamen id discrimen semper observaverunt veteres, veluti in *L. 4. de Just. & Iure*, *L. 20. §. 4. de bon. libert. L. 28. eod.* si rectè se habet textus, vid. Ducker. *de Latin. Ict. vet. p. 378. seq.* HEIN.

Ex justa servitute manumissi] Justa, id est, quæ revera servitus sit, non opinione & errore tantùm. Aliquando & sine manumissione dominorum servi libertatem recipiunt ex senatusconsulto aut constitutione aliqua; exempla suppeditat *tit. ff. qui sin. man. ad lib. perv. & tit. C. pro quib. c. serv. pro præm. lib. ac.* Generalius itaque definiri potuisset: libertinos esse, qui desierunt esse servi; ut in calce hujus text. ex Ulp. *l. 4. de just. & jur.* unde reliqua hujus loci descripta sunt.

De manu datio] Reponendum ex textu Florentino, *De manumissio*, id est, *Datio libertatis: d. l. 4. de just. & jur.* ut brevi sermonis compendio notetur definitio & nominis & rei. De manu enim est, De potestate domini, Lucan. *lib. 1.*

In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.

Ingenuitatem] Vox hæc delenda est, censeo cum Bachov. ut quæ nec in vulgatis editionibus reperitur, nec est apud Ulpian. *d. l. 4.* unde hæc sumpta; neque eam agnoscunt Hotom. Cujac. Cont. Theophil.

Communi nomine] Aliàs, *naturali nomine*. Id est, cùm omnes homines liberi essent; ut nomen rei

vel conveniat. Plura quæ huc pertinent, notavimus sup. ad *tit. de jur. nat. gent. & civ.*

TEXTUS.

Quibus modis manumittatur.

1. *Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis; aut vindicta; aut inter amicos; aut per epistolam, aut per testamentum; aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt.*

NOTÆ.

Sacrosanctis Ecclesiis] Hic modus tribuendæ libertatis à Constantino introductus est; *l.* 1. *&* 2. *Cod. de his qui in Eccles. man.* & suffectus in locum ejus, qui olim fiebat lustrali censu. Vid. Sigon. *leg.* 1. *de antiq. iur. civ. Rom. c.* 14. add. *Tripert. hist. l.* 1. *c.* 7. & Niceph. 7 *c.* 16.

Vindicta] Virgulam esse scribit Boet. *in Topic. Cic.* quam lictor jussu Magistratus manumittendi capiti imponebat. *Festuca* Plauto dicitur in *Mil. Glor. act.* 4. *scen.* 1. *v.* 15. κάρφος Plutarcho *de sera num. vind.* Nomen ductum à Vindicio creditur Vitelliorum servo, qui cùm nobilium adolescentium conjurationem de Tarquiniis reducendis detexisset, primus hoc modo manumissus traditur, *Liv. lib.* 2. *c.* 5.

COMMENTARIUS.

MUltis autem modis] Olim tres tantùm modos manumittendi fuisse, census, vindicta, testamento, ostendit argumentatio Ciceronis *in Topic. c.* 2. ab enumeratione partium: *Si neque censu, inquit, neque vindicta, neque testamento liber factus est, non est liber.* Accesserunt quidem postea & alii modi; veluti per epistolam, in convivio, inter amicos; sed his modis manumissis plena libertas non conferebatur; Ulp. & Cajus *in inst.*

In sacrosanctis Ecclesiis] A Constantino constitutum est, ut in Ecclesiis, hoc est in cœtu Christianorum, veluti in comitiis Ecclesiasticis teste populo & signatore Episcopo, manumissi justam libertatem consequerentur; *tit. C. de his qui in Eccles. man.* Quod genus manumissionis suffectum esse apparet in locum ejus, quæ olim per censum fiebat; cùm servi lustrali censu in campo jussu dominorum inter cives Romanos censum profitebantur. Vid. Sigon. *lib.* 1. *de ant. jur. civ. Rom. cap.* 14.

Vindicta] Virgulam esse scribit Boetius *in Top. Ciceronis*, quam lictor jussu Magistratus manumittendi capiti imponebat: atque ab hac virgula hunc manumittendi modum appellatum *Festuca* Plauto dicitur *in mil. glorios. act.* 4. *sc.* 1. *v.* 15. Alii hunc modum sic dictum malunt à Vindicio Vitelliorum servo, qui primus dicitur vindicta liberatus, eo quòd conjurationem nobilium adolescentium de Tarquiniis reducendis detexisset; auctore Livio *lib.* 2. *c.* 5. Tenebat dominus modò caput, modò aliud membrum servi, dicebatque; Hunc hominem liberum esse volo. Fest. in verb. *manumitti*; & cum dicto eum circumagebat significans, se ei potestatem facere abeundi quò vellet. Eò pertinent hæc Persii *satyr.* 5. *v.* 75.

—— Heu steriles veri, quibus una Quiritem,
Vertigo facit.

Et paulo post; *v.* 78.

Verteris hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Pluribus hæc explicant Marcil. *ad d. satyram*, Brissonius *lib.* 5. *antiq. c.* 11. Sigonius *lib.* 1. *de antiq. jur. civ. Rom. c.* 6. fac. Gallus Neapol. *in apicib. leg.*

Inter amicos, per epistolam] Inter amicos, adhibitis quinque testibus: per epistolam, à domino & quinque testibus subscriptam; *l. un. §.* 1. *&* 2. *C. de Lat. lib. toll.*

Aliam ultimam voluntatem] Puta codicillos. Consulto tamen miscere videtur justos manumittendi modos cum cæteris, quia ipse differentiam sustulit.

Aliis multis modis] Quorum plerique enumerantur in *d. l. un. §.* 3. *& seqq. C. de Lat. lib. toll.* Addant curiosiores *tit. C. pro quib. c. servo pro præm. lib. acc. ff. qui sine man. ad lib. perv. C. si manc. ita ven. ne prostit. & si manc. ita fu. alien. l. nemini* 24. *C. de episc. aud.*

TEXTUS.

Ubi & quando manumitti potest.

2 *Servi verò à dominis semper manumitti solent, adeo ut vel in transitu manumittantur; veluti cùm Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum vel theatrum eunt.*

NOTÆ.

2. *Semper*] Id est, omni die, sive festo, sive profesto, sive fasto, sive nefasto, καὶ ἐν ἀπράκτῳ ἡμέρᾳ. Fabrot. in not. ad Theophil. *l.* 2. *l.* 8. *C. de feriis.*

COMMENTARIUS.

IN transitu.] Cum aut lavandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodeunt, prætor, proconsul, legatusve Cæsaris, *l.* 7. *de man. vind.*

vind. Neque enim necesse est pro tribunali manumittere, cùm hic actus sit voluntariæ jurisdictionis, *l. 2. de offic. procons.* & præter approbationem & auctoritatem magistratus nihil desiderat.

TEXTUS.

De libertinorum divisione sublata.

3. *Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat: nam qui manumittebantur, modò majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modò minorem, & Latini ex lege Junia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur; ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit. Quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque simplex libertas competebat, id est, eadem, quam habebat manumissor; nisi quod scilicet, libertinus sit qui manumittitur, licèt manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones; per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso Quæstore nostro antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, observantiam, alia constitutione per ejusdem Quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones: Et omnes libertinos (nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis nec in manumissionis modo discrimine habito, sicuti antea observabatur) civitate Rom. decoravimus, multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.*

NOTÆ.

3 *Status tripertitus*] Ulpian. *in fragm. tit.* 1. & 3. Cajus 1. *Instit. tit.* 1.

Cives Romani] Nempe qui vindicta, censu, testamento manumissi erant. Ulp. & Caj. *ubi sup.* Hos modos civiles & legitimos vocat Theoph.

Lege Iunia Norbana] Qua cautum, ut ii servi, qui per epistolam aut inter amicos aut convivii adhibitione manumitterentur, non cives Romani, sed eodem jure essent, quo ante bellum sociale Latini coloni, *l. un. in pr. C. de Lat. lib. toll.* ut neque connubii, neque testamenti, neque mancipii aut nexus, neque patriæ potestatis, &c. jura habuerint. Ulp. *in fragm.* variis locis. Poterant autem multis modis jure Quiritium augeri. Ulp. *d. tit.* 3. VINN. Quædam hic non satis accuratè traduntur. Nam primò non ante bellum tantùm sociale erant coloni Latini, sed & postea, quum jam civitas Romana cum Italis esset communicata. Spanh *Orb. Rom. l.* 9. Deinde omnino Latinis erat jus commercii & mancipationis cum civibus. Ulp. *tit.* 19. §. 4. Unde & familiæ emptores, & testes, & libripendes esse poterant. Id. *Tit.* 20. §. 8. Denique testari quidem non poterant, nec ex testamento capere. Ulp. *Tit.* 17. §. 1. licebat tamen eis fideicommissum capere. Id. *Tit.* 25. §. 6. HEIN.

Dedititii] Hi quoque Latini liberti fuere, sed conditione Latinorum dedititiorum, quos scil. populus Romanus post defectionem victos in deditionem acceperat. Scribit Suetonius Augustum cavisse, ne vinctus unquam tortusve ullo libertatis genere civitatem adipisceretur, *c.* 40. Add. Ulp. & Caj. *ubi sup.* VINN. Dedititios etiam Latinos libertos fuisse, legere me non memini. Ejusdem potius erant conditionis ac omnes populi dedititii cujuscumque nationis. Vid. Caj. *Lib. I. Inst. Tit. I.* §. 4. Jam id moneo, non ex lege demum Junia Norbana primum libertinos quosdam Latinæ conditionis fuisse, sed ex Lege etiam Ælia Sentia, eos nimirum, qui minores 30. annis testamento fuerant manumissi. Ulp. *tit.* 3. §. 3. HEIN.

Pessima conditio] Non multum distans à servientium specie, §. *ult. inf. de succ. liber.*

In meliorem statum] Aliud judicium Augusto fuit, qui magni æstimabat sincerum atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum. Svet. *c.* 40.

Simplex libertas.] Cic. *pro Balb. c.* 24. Dionys. Halic. *lib.* 4. *p.* 126. ubi Servium Tullium hujus instituti auctorem fuisse refert.

Ætatis manumissi] Vid. Ulpian. *tit.* 1. §. 7. Theophil. *hic.*

Decoravimus] Alii *donavimus*. Antoninus antea civitate data exæquaverat omnes ingenuos, *l.* 17. *D. de stat. hom.* Justinianus omnes libertinos, novissimè & libertinorum conditionem sustulit, data manumissis ingenuitate. *Nov.* 78. *cap.* 5.

COMMENTARIUS.

1 *Latini liberti quo jure fuerint.*
2 *Quo jure dedititii.*
3 *Antoninum exæquasse omnes ingenuos, Justinianum omnes libertinos.*

Antea

A*Ntea fuerat*] Hoc non est referendum ad tempora liberæ Reip. sed sequentia. Nam, ut auctor est Svetonius, primus Augustus, cùm servorum manumissione contaminari civitatem Romanam videret (quod & Dionys. Halicarn. *lib.* 1. conqueritur) eos multis difficultatibus à libertate justa removit: deque numero & conditione & differentia eorum, qui manumittebantur, curiosè cavit. Hinc nata lex Ælia Sentia, hinc Fusia Caninia, de quibus postea. Hinc Junia Norbana, Silano & L. Norbano Coss.

Cives Romani] Scilicet, qui censu, vindicta, testamento, non qui per epistolam, aut inter amicos manumissi erant. Ulp. & Cajus *in inst.*

1 *Latini in lege Norbana*] Qua cautum fuit, ut ii servi, qui per epistolam, aut inter amicos, aut convivii adhibitione manumitterentur, non cives Romani, sed eodem jure essent, quo ante bellum sociale Latini coloni: quod significare voluit Justinianus *l. un. in pr. C. de Lat. lib. toll.* cùm ait, *Latinos libertos ad similitudinem antiquæ Latinitatis, quæ in colonias deducta est, introductos esse*. Discimus autem ex Cicerone *pro Cecinn. cap.* 34. *& pro domo sua, cap.* 30. eos qui in Latinam Coloniam nomina dedissent, aut deducti, inque eam civitatem recepti essent, Romanam civitatem amisisse: & hoc quoque est, quod Boet. *in Top. Cic. cap.* 2. scribit, *Ista in Latinas Colonias profectione mediam capitis diminutionem contingere*. Quæ cùm ita sint, apparet eos neque connubii, neque testamenti, neque mancipii aut nexus, neque patriæ potestatis, neque tutelæ recipiendæ jura habuisse, ac proinde eadem quoque conditio Latinorum libertinorum fuit: quod etiam disertè variis in locis testatur Ulpian. *in fragm.* De Latinis libertis ita scribit Justinianus §. *ult. inf. de success. libert.* *Eos quidem ut liberos vitam peregisse; attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amisisse: & quasi servorum, ita bona eorum jure quodammodo peculii patronos occupasse*, congruit. l. 1. *C. Theod. de petit. hæred.* Quemadmodum autem Latini coloni multis rationibus ad civitatem Rom. pervenire poterant, quas ex Liv. Appian. Cic. *pro Cæc. pro Balb. pro dom. sua*, collegit Gruch. *lib.* 2. *de comit.* ita & Latini liberti multis modis jure Quiritium augeri, quos recenset Ulpian *in fragm. tit.* 3.

2 *Ex lege Ælia Sentia dedititii*] Auctor hujus legis Augustus, latores Sext. Ælius & C. Sentius coss. Scribit etenim Svetonius *Aug. cap.* 40. Augustum cavisse, *ne vinctus unquam tortusve ullo libertatis genere civitatem adipisceretur*. Et existimare licet, libertos hosce dedititios eamdem habuisse libertatem, quam populus Rom. Latinis illis reliquerat, quos post defectionem victos & in deditionem acceptos vita quidem & imagine aliqua libertatis ex humanitate donaverat, sed ut jure connubiorum & commerciorum multati ad jus civitatis nunquam pervenire possent: et sint hi quoque Latini liberti, sed conditione Latinorum dedititiorum; add. Ulp. Caj. *in Inst.* Formulam deditionis descripsit Livius in deditione Collatinorum & Campanorum, *lib.* 1. *c.* 38. *&* 7. *c.* 31. VINN. Sed vide, quæ suprà ad notas diximus. HEIN.

In meliorem statum reduxit] Non deest, quod contradici posset. Certè aliud judicium Augusto fuit, qui magni existimabat sincerum atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum: civitatemque tam parcè dabat, ut Liviæ pro tributario Gallo roganti civitatem negaverit, immunitatem obtulerit: affirmans se facilius passurum fisco detrahi aliquid, quàm civitatis Romanæ vulgari honorem. Sueton. *in August. c.* 40.

Primis cunabulis] Hoc non ita dictum accipiemus quasi jam inde ab urbe condita manumissi jus civium habuerint: sed ex quo manumissis jus civitatis communicatum est (quod factum est infante adhuc populo sub rege Servio Tullio), id diu postea observatum fuisse, mansisseque usque ad tempora Augusti, arg. eorum quæ tradit Dionys. Halic. *lib.* 4. *p.* 126. Et ergo ex illo tempore, quamdiu respub. stetit, una libertinorum omnium conditio fuit: nam omnes pari jure cives Rom. erant, & plena ac justa libertate fruebantur.

Libertinus sit] Jure novissimo & hoc sustulit, data ingenuitate, salvo tamen manente jure patronatus. *Nov.* 78.

Ætatis manumissi] Nam lege Ælia Sentia cavebatur, ut servus minor triginta annis testamento manumissus non civis fieret, sed Latinus esset; vindicta manumissus non aliter civis fieret, quàm si causa apud consilium probata fuisset teste Ulpiano *in fragm. tit.* 1. §. 12. De censu quid hic dicam non habeo: necesse tamen est aut hunc actum nullum fuisse, aut eum, qui inter cives census esset, civem factum. Itaque dubito, an verum sit, quod generaliter definit Theophilus, servum minorem 30. annis, quoquo modo manumissum, Latinum fieri. VINN. De censu nihil Ulpianus, quia ejus tempore census lustralis ab usu recesserat. Nec dubium tamen, quin & censu manumissus, minor XXX. annis Latinus manserit. Eum enim non nisi triginta annorum civitate Romana potitum esse, docet *Fragmentum regularum ex vetere* [illegible], quod Pariatori legum Mos. & Rom. subjici solet §. 17. Conf. V. C. Schulting. *ad Ulp. tit.* 1. §. 12. HEIN.

Domini manumittentis] Augustinus 3. *emend.* legendum censet *dominii*; ut hoc non ad ætatem domini referatur, sed ad qualitatem dominii, quod & Grot. *in flor. spars.* probat, & Theophilum ita legisse arguunt verba paraphrasis, [illegible]. Dominorum enim alius in bonis, alius ex

ex jure Quiritium habebat: ille Latinum faciebat, hic civem. Ulp. *in fragm. tit.* 1. §. 11. & Theoph. *hic*. Quæ differentia à Justiniano sublata est *l. un. C. de nud. jur. Quir. toll.*

Civitate Romana decoravimus] Atqui jam multo ante omnes, qui in urbe Romana essent, ex constitutione Antonini cives Romanos effectos Ulp. prodidit *l. in orbe* 17. *de stat. hom.* Sed illa constitutio non pertinet ad eos, qui conditione personæ, sed natali loco & patria impediebantur, quominus essent cives Romani. Quæ res ut planissimè intelligatur: Jus civitatis Romanæ olim raro, & non nisi bene meritis civitatibus dari solitum erat. Postea lege Julia datum est sociis & Latinis omnibus, qui arma deposuerant. Id factum initio belli socialis, Sigon. *lib.* 3. *de antiq. jur. Ital. c.* 1. & 2. Gruch. *lib.* 2. *de comit. Rom.* Hoc autem beneficium intra terminos Italiæ continebatur, ut docet Cic. *pro Balb. cap.* 21. Progressu temporis quibusdam etiam provincialibus civitas data: & ad extremum omnibus, qui sub imperio Romano essent, constitutione Antonini. Antoninus ergo civitate data exæquavit omnes ingenuos: Justinianus sublata differentia manumissionis omnes libertinos: qui novissimè & libertinos exæquavit ingenuis, salvo jure patronatus. *Nov.* 78. quod positum est in obsequiis, operis, dono, munere & successione libertorum, *tit. ff. de jur. patron. & aliquot seqq. lib. seq.* Sunt & tacitæ quædam manumissionis species; veluti si dominus servum suum tutorem vel hæredem scripserit, aut adoptaverit, §. 2. *inf. tit. prox.* §. 1. *inf. qui test. tut. dar.* §. *ult. inf. de adopt.* aliæque complures, quas operæ pretium non est aut recensere, aut explicare; congessit eas Gudelin. *lib.* 1. *de jur. noviss. c.* 4. VINN. Addo [1.] Initio omnibus promiscuè civitatem datam, qui Romam migrabant, etiam devictis gentibus, Liv. *Lib. I. cap.* 8. Cic. *pro Balbo*, *cap.* 12. Dionys. Halicarnas. *Lib.* 4. *p.* 226. [2.] Deinde & civitatibus quibusdam jus civitatis datum, easque vocatas esse municipia Ez. Spanh. *orb. Rom. Ex.* 1. 8. [3.] Legem Juliam non sub initium, sed sub finem belli socialis latam Anno U. C. 664. eaque non omnibus Italis civitatem datam, sed iis, qui flagrante bello sociali in fide manserant. Appian. *de B. C. Lib. I. p.* 379. Cic. *pro Balb. c.* 21. Vellej. Pat. *Lib.* 2. *c.* 16. Reliqui enim paulo post lege Plautia jura civitatis accepere. Cicero *pro Archia c.* 4. Præter Lucanos & Samnites, qui anno 670. civitate donati. Epit. Liv. *lib.* 84. [4.] Reliqua omnia accuratè exsequutum esse Spanh. *in orbe Rom.* HEIN.

TITULUS SEXTUS.

QUI ET EX QUIBUS CAUSIS MANUMITTERE NON POSSUNT.

D. lib. 40. *Tit.* 9. *C. lib.* 7. *Tit.* 11.

Argumentum Tituli.

IGitur quod *ex superiore tit.* intelligi potuit, cùm varii sint manumittendi modi, eadem tamen omnium vis atque effectus est, ut omnes manumissi liberi fiant & cives Romani. At enim hac manumissorum omnium exæquatione nihil derogatum est legi Æliæ Sentiæ, quæ quibusdam ex causis libertatem impediebat; sed quibus ex causis illa eam impediebat ante hanc exæquationem, ex iisdem etiam nunc obstat, quominus manumissi liberi fiant. Causæ duæ duobus hujus legis capitibus, quæ hìc proponuntur & explicantur, comprehensæ; quorum primo cavetur: *Ne quis in fraudem creditorum manumittat, nisi forte servum unicum hæredis habendi gratia*; altero: *Ne minoribus* 20. *annis aliter jus sit manumittere, quàm justa causa apud consilium approbata.* Et totidem ergo erunt superioris regulæ exceptiones.

TEXTUS.

Prius caput Legis Æliæ Sentiæ, de manumittente in fraudem creditorum.

Non tamen quicumque volenti manumittere licet: nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

NOTÆ.

Nihil agit] Igitur ita manumissi liberi non fiunt, & additur ratio, quia lex Ælia Sentia impedit libertatem, id est, liberos fieri prohibet, sicut in universum quod lege prohibente fit, ipso jure nullum est, *l. 5. C. de legib.* Quòd sicubi legas libertatem revocari aut rescindi, id minus propriè dictum accipe: vid. respectu actus manu-

numissionis, qui in suspenso est, donec constet de fraude, & an creditores suo jure uti velint. Legem hanc latam esse Augusti temporibus indicat Dio, *lib. 55. p. 557.* consule *indic. leg. Rom.* Hotom. Conn. *lib. 2. comm. c. 5.* VINN. Bonæ frugis pleniora sunt, quæ de historia hujus Legis scripsit Henr. Noris. *ad Cenotaph. Pis. Diss. 3. cap. 9.* observandum, æque hac Lege impeditam esse manumissionem in fraudem patronorum *Caj. Instit. Lib. 1. Tit. 1. §. 6. Vlpian. Tit. 1. §. 15.* Quod perperam è Legibus XII. Tab. derivat Oiselius. HEIN.

COMMENTARIUS.

N*ihil agit*] Nempe ergo ita manumissi liberi non fiunt; & ratio additur, quia lex Ælia Sentia impedit libertatem, hoc est, liberos fieri prohibet, *l. in fraudem. 27. qui & à quib. man.* sicut in universum quicquid lege prohibente fit, ipso jure nullum est, *l non dubium 5. C. de legib.* Quamobrem cùm legimus libertates per legem Æliam Sentiam rescindi aut revocari, ut in *l. 5. §. 2 d. tit. l. 1. C. qui man. non poss.* hoc minus propriè dictum accipiemus, & respectu actus manumissionis, qui non continuo & ab initio ipso jure nullus est, sed suspenditur, donec constet, fraudati sint creditores, necne: & si fraudati sunt, utrum jure suo uti velint: nam si non sint fraudati, aut fraudati jure suo non utantur, actus validus est, & manumissi retro liberi facti intelliguntur: si fraudati sint & jure suo utantur, perinde habetur atque si nulla manumissio intervenisset. Quamdiu autem hæc incerta sunt, scribit Paulus manumissos vi ipsa statu liberos esse, *l. 1. de statu lib.* Ipse autem manumissor & hæredes ejus nullo colore libertatem revocare possunt, *l. 5. C. de serv. pig. dat. man. fac. l. 3. qui & à quib. man.* His addi potest & peculiaris ratio, quòd libertas, quæ semel competit, non revocatur, *§. semel 6. hoc tit. leg. 9. §. 1. de man. vind.* Ex quibus omnibus manifestum est, errare D. Pacium, qui in notis marginalibus scribit, libertatem ipso jure non competere, retractari. Alia longè ratio est edicti, *Quæ in fraud. cred.*

TEXTUS.

De servo instituto cum libertate.

1. *Licet autem domino, qui solvendo non est; in testamento servum suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est, & rectè. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres extiturus non esset, vel servum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus; aut hoc eo non faciente creditores res hæreditarias servi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.*

NOTÆ.

1. *Heresque ei solus*] Non tamen necesse est, solum hæredem scriptum esse, sed neminem alium hæredem existere, ne ex substitutione quidem, *leg. 57. D. de hæred. instit.*

Injuria] Positum pro *Ignominia*, nam ignominiosum bona cujusquam propter æs alienum divendi: cujus rei testis locuples Cicer. *pro Quint. cap. 15.* Igitur ratio exceptionis hæc est, ut auctionis ignominia, qua alioqui defunctus oneraretur, potius derivetur in hæredem servum.

COMMENTARIUS.

IN capite legis Æliæ Sentiæ, *Ne quis in fraudem creditorum manumittat*, nominatim additur hæc exceptio; *Nisi quis unum ex servis suis testamento liberum & hæredem esse jusserit*: quod quamobrem à lege provisum sit, mox dicitur.

Hæresque ei solus] Non quòd necesse sit, solum eum hæredem scriptum esse: sed si plures scripti sunt, cæteros deficere, & neminem alium hæredem existere ne ex secundo quidem gradu; utique libero homine substituto, *l. si is quis 57. de hær. inst.* nam si & alter servus secundo loco scriptus sit, solus primo loco scriptus hæreditatem capiet: *l. qui solvendo 60. d. tit.* Quid si duo servi eodem gradu instituti? Invicem sibi obstant. Cæterum altero ante apertas tabulas mortuo, is qui superest, liber & hæres erit, *l. 42. & seq. eod.*

Necessarius] Ita dicitur, non quia hæreditatem adire cogitur: sed quia sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & hæres fit, *§. 1. inf. de hær. qual. & diff.* ac proinde ipso jure, sicuti sui & necessarii hæredes, *arg. l. furiosus 63. de acq. hær.* Hoc tantùm interest, quòd Prætor suis hæredibus potestatem facit abstinendi ab hæreditate, necessariis non item, *leg. necessariis 57. d. tit. de acq. hæred.*

Valde enim prospiciendum erat] Ratio exceptionis satis justa, videlicet ut famæ defuncti parcatur, & auctionis ignominia, qua alioqui defunctus oneraretur, in hæredem servum potius derivetur; qui duplici de causa hoc æquo animo ferre debet: Primùm quia rem pretiosissimam & inæstimabilem libertatem consequitur: deinde quia quicquid post mortem patroni sui acquirit, non est obnoxium creditoribus, si bonorum separationem petierit, quam impetrare potest,

test, si bona defuncti non attigerit, *d.* §. 1. *Inst. de hær. qual. & diff.* junct. *l.* 1. §. *ult. de separ.* Falluntur ergo qui scribunt, servum hæredem necessarium conveniri posse, si is postea ad meliorem fortunam pervenerit, exemplo eorum, qui bonis cesserunt; §. *ult. inf. de act.*

Injuria] Hoc est, ignominia, quamvis enim edicto Prætoris de infamibus non notetur: oneratur tamen existimatio ejus, & facti infamiam non effugit is, cujus bona auctioni & hastæ publicè subjiciuntur: cujus rei locupletem testem habemus Ciceronem *pro Quintio cap.* 15.

TEXTUS.

De servo instituto sine libertate.

2. *Idemque juris est, etsi sine libertate servus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solùm in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione, ut ex scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore.*

NOTÆ.

2. *Sine libertate*] Non libertate nominatim prohibita, sed omissa, nulla facta mentione libertatis.

Nostra constitutio] *lege pen. C. de necess. serv. hær. inst.* junct. *pr. infr. de hær. inst.*

Nova humanitatis ratione] Quia etsi ex Veteribus quoque juris auctoribus quidam hoc ipsum probaverant, nunquam tamen obtinuerant; ut *d. pr. inf. de hær. inst.* Cujac.

COMMENTARIUS.

NOva *humanitatis ratione*] Primus Justinianus generaliter constituit, ut servus à domino simpliciter hæres institutus, & liber & hæres fiat: Veterum quidem, sed eorum paucorum sententiam secutus, quæ idcirco antea non obtinebat, *l. pen. C. de nec. serv. hær. instit.* junct. *pr. infr. de hær. instit.*

Quum non sit verisimile] Nam qui vult consequens, ut DD. hic notant, & in *leg.* 2. *de jurisd.* etiam antecedens velle intelligitur, sine quo ad illud consequens perveniri non potest: eademque ratione haud dubiè & Paulus & Atilicinus, quibus jam ante hæc sententia placuit, usi sunt. Verùm hæc ratio aliis non satis idonea visa fuit, fortassis ideo, quia cùm libertas sit aliquid majus & pretiosius ipsa hæreditate, absurdum videatur per consequentiam hæreditatis datæ libertatem servo desendere, rem longè majoris momenti. Rationem enim juris non pati, ut id, quod dignius est & magis principale, à re minus digna minusque principali vires capiat, per *l. quod per manus* 10. *ff. de jure Codicill.* Constitutio Justiniani ad adscriptitios, sicubi sunt, trahi potest: & sic etiam si quis homini proprio, ut vocant, feudum dederit, eo ipso & libertatem ei dedisse censet D. Tulden. *in comm. hic cap.* 3. VINN. Fuere etiam, qui & libertatem datam præsumi oportere ajunt, si quis Turcam vel Paganum baptizari jubeat. Sed doctè hanc sententiam singulari dissertatione *de manumissione per baptismum* refellit celeb. Thomasius. HEIN.

TEXTUS.

Quid sit in fraudem creditorum manumittere.

3. *In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, solvendo non est; vel qui datis libertatibus desiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamvis bona ejus creditoribus non sufficiant: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quàm in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cùm utroque modo fraudantur creditores, idest, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quòd bona ejus non sunt suffectura creditoribus.*

NOTÆ.

3. *In fraudem*] Descriptus hic locus est ex *l.* 10. *D. qui & à quib. man.*

Desiturus est solvendo esse] Species hæc sit: Sempronius, qui mille in bonis habebat, ac totidem debebat, servum in fraudem creditoris manumisit: quo facto 50. de bonis ejus decesserunt, ut jam creditores solidum consequi nequeant. Q. an impediatur libertas. R. Impediri cum Cajo *in d. leg.* 10.

Prævaluisse] Libertas non revocatur, nisi & fraudandi consilium manumissor habuerit, & creditores reipsa fraudentur: *d. l.* 10. *leg.* 1. *C. qui man. non poss.* In fideicommissaria tamen libertate solus rei eventus spectatur; *l.* 4. §. 19. *in fin. D. de fideicom. lib. l. ult. C. eod.*

Con-

COMMENTARIUS.

Desiturus est solvendo esse] Descriptus hic locus est ex *l. in fraudem* 10. *qui & à quib man.* Nimirum quia lex Ælia Sentia simpliciter loquitur de debitore, qui solvendo non est, quæsitum est, an lex etiam ad eum pertineat, qui datis demum libertatibus desiturus est solvendo esse, & placuit pertinere, *d. l.* 10. Ratio in promptu est, quia solvendo esse nemo intelligitur, qui solidum, quod debet, solvere non potest; *l. solvendo* 114. *ff. de verb. sign.* non potest autem, qui posse desiit.

Prævaluisse] Nisi hæc duo concurrant, ut & fraudandi consilium manumissor habuerit, & creditores eventu atque re ipsa fraudentur, libertas non revocatur; *d. l.* 10. *l.* 1. *C. qui man. non poss.* Quod & ipsum proculdubio ex sententia legis simpliciter loquentis acceptum est, non ratione aliqua speciali & favore libertatis, ut putat D. Vvesemb. sed communi, & ad revocationem ex edicto, *Quæ in fraudem creditorum*, etiam pertinente; de quo dicemus ad §. *item si* 6. *inf. de act.* Creditoribus igitur agentibus incumbet probare, se & eventu fraudatos esse, & manumissorem animum fraudandi habuisse. Atque hic locus erit præsumptionibus, quibus fraus aut arguitur, aut abfuisse docetur, qua de re consulantur DD. hic & in *d.* §. 6. Cæterum hæc, quæ diximus, locum habent in libertate directo testamento data: in fideicommissaria autem solus rei eventus spectatur, *l.* 4. §. *si in fraudem* 19. *in fin. de fideic. lib. l. ult. C. qui man. non poss.* An quia ubi res adhuc integra est, & ab alio servus manumittendus, facilius visum est impediri libertatem? VINN. Probant plerique hanc rationem. vid. B. Hub. Disp. *Iur. Fundam.* 9. §. 10. HEIN.

De facultatibus suis amplius sperans] Plerumque homo humani ingenii vitio rei modicus, spei immodicus est: quod accidit frequenter his, qui transmarinas negotiationes & in aliis regionibus, quàm ubi ipsi morantur, per institores exercent. *d. l.* 10. *qui & à quib. man.* ex quo loco apparet, quod hic traditur, etiam ad libertates inter vivos datas pertinere, non ad testamentarias dumtaxat, ut male post alios Schneid.

TEXTUS.

Alterum caput Legis Æliæ Sentiæ de minore viginti annis.

4. *Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.*

NOTÆ.

4. *Domino*] *l.* 4. §. *ult.* & passim *D. De manum. vind.* Providere lex voluit, ne temere & sine certo animi judicio servi libertate & civitate donarentur.

Apud consilium] Adhibebantur in consilium Romæ 5. Senatores, & 5. Equites, in provinciis 20. recuperatores cives Rom Ulp. *tit.* 1. §. 8. Theoph. *hic*. In notis D. S. C. *de consilii sententia*, Grot. *in spars. Flor.* Exercere consilium non potest, cui mandata est jurisdictio; *l.* 2. *D. de off. ejus cui mand. jurisd.* unde apparet, Magistratum non habuisse jus exercendi consilium vi suæ jurisdictionis; *arg. l.* 1. *pr. d. tit.* VINN. Consilium ergo Romæ constituerunt Decemviri stlitibus judicandis. V. C. Ger. Nood. *de Iurisd. lib.* 1. *cap.* 12. in provinciis frequens mentio τῶ συμβούλιυ, cujus & in sacris mentio fit *Act.* 25. 12. HEIN.

COMMENTARIUS.

Alterum caput legis Æliæ Sentiæ fuit; *Minoribus* 20. *annis non aliter manumittere jus esto, quàm causa justa apud consilium approbata*; *l.* 1. *de manum. l.* 11. *& seqq. de man. vind.* Providere lex voluit, ne temere & sine certo animi judicio servi libertate & civitate donarentur.

Quàm si vindicta] Legendum cum D. Hotom. ex auctoritate librorum veterum. *Quàm si dicta apud consilium justa causa manumissionis, approbata fuerit manumissio*: & ita Theoph.

TEXTUS.

Quæ sunt justæ causæ manumissionis.

5. *Justæ autem causæ manumissionis sunt; veluti si quis patrem aut matrem, filiumve, filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamve, aut collectaneum manumittat, aut servum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii habendi causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi justa causa impediat: & servus, & qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.*

NOTÆ.

5. *Si quis patrem, &c.* Finge filium, cùm esset una cum parentibus naturalibus in ejusdem domini potestate, hæredem à domino insti-

institutum esse; hic filius, ut cæterarum rerum defuncti, ita & parentum suorum dominus efficitur. Justissimam autem eos manumittendi causam habet, & ita porro.

Alumnum] Quod fere in mulieribus usu venit, sed tamen in viris etiam receptum; *l. 14. D. de man. vind.*

Procuratoris] Plerique de procuratore ad negotia hunc locum accipiunt; Cujac. de procuratore ad judicia, ut & Fabrot. Bachovius de utroque, cui assentior.

Intra sex menses] Et exigitur prius jusjurandum; *d. l. 13.*

Justa causa impediat] Veluti si patronus Senator fiat in *l. 23. D. de ritu nupt.*

Decem & septem] In *d. l. 13.* est *decem & octo*. Sed illic qui attigit annum XVIII. non minor XVIII. dicitur hoc loco non minor XVII. qui implevit XVII. Cujac.

COMMENTARIUS.

HÆc desumpta sunt ex *l. justa 9. l. si minor. 11. & aliquot seqq. de man. vind. l. matrimonii 21. qui & à quib. man.*

Procuratoris] Arbitror in genere hanc manumissionis causam justam fuisse, etiam si minori 20. annis speciatim opus non esset procuratore ad judicium; scilicet ut liber factus servus, tanto commodius officium procuratoris exercere tam in judicio, quàm extra judicium posset. Itaque neque Cujacio assentior, qui *lib. 22. obs. 16.* locum hunc accipit de procuratore ad judicium tantùm, (neque enim satis justa causa videtur, ut quis ob unam forte litem persequendam servum suum manumittat) nec DD. vulgo, qui de procuratore ad negotia dumtaxat; quasi minor 25. annis alienæ litis procurator esse neutiquam possit: quod falsum est, *l. cum mandato 23. de minorib.* Sanè ad defendendum minor 25. annis procurator idoneus non est; *l. minor. 51. de procur.* VINN. Sed quum ad id, ut quis alterius negotia extra Judicium procuret, nec libertate nec XVII. annorum ætate opus sit, arg. *l. 7. §. 1. 2. & l. 8. ff. instit. Æ.* magis est, ut de judiciali tantum Procuratore loqui Imperatorem, cum Cl. Voetio existimemus. HEIN.

Matrimonii habendi] Verbum *habendi* delendum esse, nemo, qui modò Latinè sciat, negare poterit: nec in aliis reperitur, ut neque in *l. 20. §. 2. hoc tit.* nec in *leg. 13. de man. vind.* nec Theoph. agnoscit.

TEXTUS.

De causa semel probata.

6. *Semel autem causa approbata, sive vera sit, sive falsa, non retractatur.*

COMMENTARIUS.

EX *l. 9. §. 1. de mand. vind.* Ratio est, quia lex Ælia Sentia non causam exigit nominatim, sed causæ dictionem: & hoc est, quod Marcian. ait in *d. l. 9. §. 1.* causæ probationi contradicendum esse, non etiam causam approbatam retractandam.

TEXTUS.

Abrogatio posterioris capitis Legis Æliæ Sentiæ.

7. *Quum ergo certus modus manumittendi minoribus 20. annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset, eveniebat, ut qui 14. annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset, tamen, si adhuc minor esset 20. annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum, nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat; quare non similiter ei; quemadmodum alias res, ita & de servis suis in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed quum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante 20. ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat; ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori 20. annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi 17. annum impleverit, & 18. attigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi ætatis & pro aliis postulare concesserit; cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?*

NOTÆ.

7. *Libertas inæstimabilis res*] Servum tamen libertate donare non est inæstimabile domino, & alia haud dubiè ratio legis Æliæ Sentiæ fuit, & hæc nimirum, quòd servi minoribus dominis facilè blandis verbis aut aliis artibus persuadere possunt, ut se manumittant, vel pro turpis alicujus obsequii remuneratione; *l. 2. C. si adv. lib. leg. 16. C. de lib. caus.*

Mediam viam] Hinc inferunt posse quandoque judicem in ambiguitate juris vel facti rem di-

dividere; utique hoc facere solent prudentes, ubicumque est ἀπορία, id est, perplexa quæstio, *l. 9. D. ut leg. nom. cau. l. 40. D. de hær instit.* videndum tamen semper, quid suadeat ratio juris.

Pro aliis postulare] *Leg. 1. D. de postul.* Collectio tamen hæc minus bona est; adolescens ingressus annum XVIII. postulare potest, ergo & servum suum manumittere; sunt enim hæc planè diversa.

COMMENTARIUS.

NAm cui totorum] Argumentatur à majori ad minus κατασκευαστικῶς, cui quod plus est, licet, ei non debet quod minus est non licere, *l. 21. de reg. jur.*

Quum libertas inæstimabilis res sit] Aliam rationem legis Æliæ Sentiæ fuisse existimo, nempe quòd servi junioribus dominis facilè blandis verbis aut aliis artibus persuadere possunt, ut se manumittant, *arg. §. 4. sup. eod.* vel pro turpis alicujus obsequii compensatione. Est quidem libertas res inæstimabilis, & ipsi servo κτῆσιν τιμιωτέραν ἐλευθερίας; at servum libertate donare non est inæstimabile domino, cui longè plus est, posse aliquem hæredem instituere, prædium legare, quàm servo vilissimi pretii dare libertatem; licèt ipsi servo majus sit libertatem accepisse, quàm hæreditatem aut prædium.

Ideo nos mediam viam eligentes] Hinc inferunt, posse quandoque judicem in ambiguitate juris vel facti rem dividere, Cujac. 17. *obs.* 21. Thesaur. *decis.* 19. Boer. *decis.* 239. Et sanè causa anceps per mediocritatem optimè dividitur, etiam Paulo teste in *l. filio 7. ut legat. nom. cau.* Sic cùm de dominio speciei ex aliena materia factæ dissensio inter Sabinum & Proculum esset, Cajus in *l. 7. §. cum quis 7. de acq. rer. dom.* mediam sententiam secutus est, eamque probavit Justinianus, *§. cum ex aliena 25. inf. de rer. div.* Et Tiberius Cæsar, cùm servus ejus Parthenius tamquam ingenuus hæres scriptus esset, cum substituto Parthenii hæreditatem divisit, *l. & hoc 41. de hær. inst. §. ult. inf. de vulg. subst.* Videndum tamen semper est, quid suadeat ratio juris.

Nisi 17. annum] Jure novissimo permittitur non minus libertates, quàm res alias testamento relinquere ea ætate, qua testamentum facere permissum est; masculis nimirum anno ætatis quarto decimo, fœminis duodecimo, *Nov. 119. c. 2.*

Pro aliis postulare] Veteres ætatem 17. annorum idoneam rati sunt ad prodeundum in publicum & causas agendas: atque hac ætate & paulo majore fertur Nerva filius publicè de jure responsitasse, *l. 1. § 3. de postul.* Est autem, si liberè philosophandum est, vitiosa hæc collectio; Adolescens annum ingressus 18. pro alio postulare potest, ergo & servum suum testamento manumittere: sunt enim hæc planè diversa. Ne pigeat in transitu discere, pueros ingenuos usque ad annum ætatis decimum sextum prætexta puerili toga usos fuisse, ingressosque annum decimum septimum puram, quæ & virilis dicitur, sumpsisse: quo fere anno ad Oratorem aliquem deducebantur, quicum in forum descendentes annum unum patronos audiebant; quo assiduis auscultationibus confecto, causas ipsi agere, tamquam jam informati & non omnino rudes instituebant; funebres autem orationes etiam minore multo ætate habebantur: nam Augustus annum agens duodecimum pro concione aviam Juliam defunctam laudasse traditur. Sveton. *in Aug. cap.* 8. add. Card. Sigon. *l. 3. de judic. c.* 18. Hotom. *hic*. VINN. Immo anno ætatis XV. expleto, togam virilem sumpsisse adolescentes, eleganter & cum adparatu demonstravit Henr. Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. 2. c. 4.* HEIN.

TITULUS SEPTIMUS.

DE LEGE FUSIA CANINIA TOLLENDA.

Conc. Lib. 7. Cod. Tit. 3.

TEXTUS.

Legè Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis, quam quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem; morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

NOTÆ.

Lege Fusia Caninia] Lata hæc lex Augusti temporibus, ut ex Svetonio intelligimus *c. 40.* ubi & ratio legis indicatur, ne sc. concessa libera testamento manumittendi potestate, libertis & sordi-

dis hominibus civitas Rom. contaminaretur: sustulit eam Just. *l. un. C. hoc tit.*

Certus modus] Certus numerus, quem in manumittendo excedere non liceret. Vlp. *tit.* 1. Caj. *lib.* 1. *tit.* 2. Paul. 4. *sent.* 14. Apud Vopicum *Tacit. cap.* 10. legimus, Tacitum Imperatorem in testamento suo intra Caniniam mansisse. VINN. Nihil de testamento Vopiscus. Videtur potius Tacitus servos urbanos inter vivos manumisisse, & quum ultra centum non liberasset, existimasse Vopiscus, eum Lege Fusia Caninia impeditum fuisse, quasi ea lex ad manumissos inter vivos pertineret. Qua in re tamen magis forsan erravit Vopiscus quàm Tacitus Imperat. HEIN.

COMMENTARIUS.

CErtus modus] Id est, certus numerus definitus erat, quem in manumittendo excedere non licebat; vid. Ulp. *tit.* 1. Gajum *lib.* 2. *tit.* 1 Paul. 4. *sent.* 14. Ratio legis hæc fuit, ut ex Svetonio *in Aug. cap.* 40. intelligimus, ne concessa libera testamento manumittendi potestate, libertis & sordidis hominibus civitas Rom. contaminaretur. VINN. Conferendus locus Dionysii Halic. *Lib.* 4. *p.* 228. *de libertis pileatis patroni defuncti lecticam comitantibus*. Ubi vera caussa legis ea de re latæ. HEIN.

Testamento] Cur non etiam inter vivos? Nimirum quia & sine eo scopum suum lex assequitur. Nam metuendum non est, ut vivi & valentes tam profusè liberales simus, ut ea faciamus, quæ mox morituri; cùm rebus nostris jam non amplius uti nos posse credimus, liberalitatis laudem tum maximè venantes. Pertinet huc insignis locus apud Dionys. Halicarn. *lib.* 4. *p.* 228. ubi scribit: *Multos se vidisse, qui profusa honoris ambitione omnes servos suos testamento vel flagitiosissimos manumitterent, ut pileati funus sequerentur.* Atque hìc fere mos est legislatorum, ut ea sola prohibeant, quæ facilè fieri posse existimant, non quæ difficulter; *l.* 4. *in fin. ad Sen. Vell.* ubi eadem ratio redditur, cur Senatus intercessionem mulieris prohibuerit, non donationem, & videmus, quo facilius quid fieri potest, quod lex fieri non vult, eo strictius id vetari: ideo enim lex Julia fundum dotalem alienari vetat invita muliere, obligari etiam ea consentiente; *inf. quib. al. non lic. in pr.*

Totam familiam] Id est, ut Theophil. vertit, πάντας τοὺς οἰκέτας *omnes servos*. Servos enim unius domini familiam Veteres frequenter appellant, ut in *tit. si fam. furt. fec. l.* 9. *de jurisd. l. illud* 32. *in pr. ad leg. Aq. l. optio* 13. *de opt. leg. l. pronuntiatio* 195. § *servitutum* 3. *de verb. sign.* atque in urbanam & rusticam dividunt, *l. Vrbana* 166. *eod.* Alias plerasque hujus vocis significationes habent in *d. l. pronuntiatio*.

Alia causa impediat] Puta si manumissor solvendo non sit, vel minor decem & septem annis.

Morientibus adimere] Argumentatio ab actu inter vivos ad ultimam voluntatem, eaque κατασκευαστική. Quatenus hæc argumentatio procedat, & contra, bene docet D. Præses Evernard. Claud. Cant. *in topic.* & Mynf. *hic*, certè non procedit, si legis Fusiæ spectemus rationem. Quæ hæc est, quod facilius in testamento manumittimus quàm inter vivos. *l.* 4. *in fin. ad Senat. Vell.*

TITULUS OCTAVUS.

DE HIS, QUI SUI VEL ALIENI JURIS SUNT.

Conc. D. Lib. 1. *Tit.* 6.

TEXTUS.

Altera divisio personarum.

Sequitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt. Nam si cognoverimus, quænam istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui juris sunt; ac prius inspiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

NOTÆ.

Alia divisio] Ex Cajo *l.* 1. *D. hoc tit.* hac divisione personæ superiore divisione secretæ iterum in unum coguntur, quia de vi & effectu dominicæ potestatis adhuc erat cognoscendum.

In potestate] Varia est hujus vocis significatio, *l.* 215. *D. de verb. sign.* hìc summam significat, ἄκραν ἐξουσίαν, ut definit Theoph.

Com-

COMMENTARIUS.

PRoponitur hic ex Cajo *l. 1. hoc tit.* alia personarum divisio: sed non sine vitio. Primùm quia hæc ex summa illa, quæ *sup. tit. 3.* tradita est, non deducitur: deinde quia de servis jam ante intellectum est, eos omnes esse juris alieni, ut nihil necesse fuerit rem eamdem inculcare. Rectius fecissent Compositores, si hic omissis servis, quorum omnium eadem conditio est, liberorum hominum differentias, sicuti instituerant, *§. ult. dict. tit. 3.* porrò persecuti essent, eosque subdivisissent in eos, qui sui, & qui alieni juris sunt, aut potius in patresfam. & filiosfam. ut Ulpian. *l. 4. hoc tit.* Excusantur tamen: quòd cùm de vi & effectu dominicæ potestatis adhuc cognoscendum erat, cæteras superiore divisione personas in unum iterum coegerint.

Simul intelligimus] Ratio ex hoc principio logico petenda: *Contrariorum cognito uno, cognoscitur & alterum*. Arist. 1. *Top.* 14. & 2. *cap.* 2. Ciceron. *in Top. & 2. de orat.* Non quòd explicata & cognita una specie generis divisi, statim accuratè cognoscamus naturam speciei oppositæ: sed quòd illa cognita, intelligimus cætera, quæ sub genere comprehensa sunt, ad species oppositas pertinere. Nam illud tantùm in universum verum est, unum oppositum alterius cognitionem juvare in eo, quatenus oppositum est: quò pertinet illud Arist. 2. *Rhet. cap.* 12. τὰ ἐναντία παράλληλα μάλιστα φαίνεται.

TEXTUS.

De jure gentium in servos.

1. *In potestate itaque dominorum sunt servi, quæ quidem potestas juris gentium est; nam apud omnes peræquè gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ, necisque potestatem fuisse: & quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiri.*

COMMENTARIUS.

1 *Ius vitæ & necis neque omnes gentes usurpasse, neque justitia interna licere servum occidere.*

1 EX quo jure servitus est, ex eodem & dominorum in servos potestatem esse, nemo est qui ambigat. Cæterum quod hic ex Cajo *l. 1. §. 1. hoc tit.* Justinianus refert; apud omnes gentes summum illud jus vitæ & necis in servos usurpatum fuisse; de majore parte accipiendum est, deque eo, quod impune in servos fit ex rigore juris gentium. Nam apud multos populos jus hoc usurpatum non fuisse, sed servos humaniter tractatos, ut apud Parthos, Germanos, Hispanos, ipsosque adeo Græcos, testes sunt Justin. *lib.* 41. 2. Tacit. *de morib. Germ. cap.* 25. Athenæus *lib.* 6. Bodin. 1. *de repub.* 5. Grot. 3. *de jure bell. & pac.* 14. Et agnoscunt omnes, multum distare id, quod impune in servum fit ex gentium jure, & id quod naturalis ratio fieri sinit. *Cùm in servum*, inquit Seneca 1. *de Clem.* 18. *omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius vetet*. Et paulo ante; *In mancipio*, ait, *cogitandum, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet*. Et verò si natura inter homines omnes cognationem quamdam constituit; *l. 3. de just. & jur.* consequens est, hominem in hominem sævire, nefas esse: ac proinde alienum ab omni humanitate, quamvis servum, hominem tamen occidere, aut crudeliter tractare. Apostoli dictum est: *Domini jus & quod æquum est, servis præstate, gnari vobis quoque dominum esse in cælo, ad Coloss.* 4. *vers.* 1. VINN. Hæc quidem omnino rectè se habent. Sed nunquam tamen veteres Dominis permisisse puto promiscuam, servos occidendi licentiam. Ea Dominis ob jus vitæ & necis non magis competebat, quàm summo imperanti, cui jus vitæ & necis est, non tamen occidendi vel sæviendi licentia. Nec plus periculi erat ne Dominus servos suos sine ratione occidere vellet, quàm ne quis equos occidat. Servi enim erant nobilissima pars patrimonii. HEIN.

Quodcumque per servum acquiritur] Hoc ut rationi juris gentium convenit; (nam qui in aliena non tantùm potestate, sed etiam dominio est, nihil proprium habere potest: de quo plenius *in §. item vobis 3. inf. per quas pers. cuiq. acq.*) ita nihil admodum iniquitatis habet; quoniam dominus vicissim ad alimenta servo præstanda obligatus est.

TEXTUS.

De jure Civium Romanorum in servos.

2. *Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita in servos suos supra modum sævire. Nam ex constitutione Divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quàm si alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum ejusdem Principis constitutione*

coercetur. Nam Antoninus consultus à quibusdam Præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel statuam Principum confugiunt, præcepit, ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur; & rectè; expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad Aelium Martianum missi verba sunt hæc: Dominorum » quidem potestatem in servos illibatam esse » oportet, nec cuiquam hominum jus » suum detrahi, sed & dominorum interest, » ne auxilium contra sævitiam, vel famem, » vel intolerabilem injuriam denegetur iis, » qui justè deprecantur. Ideoque cogno» sce de quærelis eorum, qui ex familia » Junii Sabini ad sacram statuam confu» gerunt, &, si vel durius habitos, quàm » æquum est, vel infami injuria affectos » esse cognoveris, venire jube, ita ut in » potestatem domini non revertantur. » Quòd si meæ constitutioni fraudem fe» cerit, sciat me hoc admissum adversus » se severius executurum.

NOTÆ.

1. *Sine causa*] Descripta hæc partim ex *l.* 1. §. 2. partim ex *l.* 2. *D. hoc tit.*

Non minus puniri] Hoc significat, qui servum suum sine causa occidit, tam reum esse homicidii, quàm si alienum occidisset, & teneri publico judicio legis Corneliæ de sicariis: neque enim privato judicio legis Aquiliæ locus est, ubi sibi quis damnum infert.

Major asperitas] Modica tantùm castigatio dominis permittitur; *l. un. C. de emend. serv.* adhibenda tamen etiam circa minores pœnas clementia; juxta illud in constitutionibus Clementis Romani, ὡς ἀνθρώποις ἐκεῖνα ... ἀκούσια, ... ψυχῆς. Grot. *ubi sup.*

Ædem sacram] Fana ethnicis pro asylis erant; Plaut. *Rudent. Act.* 2. *sc.* 7. *Virgines duæ Veneris fano sese adversus lenonis vim tuentur.* Tac. 3. *annal. cap.* 60. *Complebantur templa pessimis servitiorum &c.* Sublato Paganismo idem jus ἀσυλίας, templis Christianorum tributum; *tit. C. de his qui ad Eccles. confug. Nov.* 17. Hæc verba, *ad ædem sacram* non sunt apud Ulp. Rufini *tit.* 3. nec in *d. l.* 2. *hoc tit.* nec Theophilus habet. VINN. Rufini Ulpianus, quod semel monendum, Vinnio est fragmentum Ulpiani apud pariatorem legum Mos. & Rom. *tit.* 3. §. 3. Sed Licinnium Rufinum hujus collationis auctorem esse nondum constat. HEIN.

Statuam Principum] Statuæ quoque Principum his, qui ad eas confugissent, asyla fuerunt; *l. un. C. de his qui ad stat. princ.* Judæorum populo sex civitates constitutæ erant, quò tuto confugerent, qui ἀκουσίως sanguinem effudissent: *Num.* 35. 11. *Deut.* 19. *Jos.* 20. 2. & 3.

Bonis conditionibus] Justo pretio, ut in *l.* 12. *D. de relig.* Et ne dominus infensus duriores conditiones adjiciat; veluti ut ne manumittantur, ut tamquam fugitivi in vinculis habeantur. Th. & *l.* 25. *de statu lib.*

Expedit Reip.] Hæc sententia est apud Sopatrum. Potest quis etiam abuti re sua, *l.* 25. §. 11. *D. de hær. pet.* Sed tamen providendum ne privati fortunis suis abutendo noceant publico.

Dominorum interest] Alia ratio decidendi. Ne, si servi nullum sibi contra dominorum sævitiam auxilium paratum esse sciant, aut manus sibi inferant, aut in perniciem domini aliquid moliantur.

Severius executurum] Pro qualitate scil. delicti extra ordinem in ipsum animadversurum. Nam certa pœna hic definita non est, VVES.

COMMENTARIUS.

1 *Etiam circa minores pœnas in servos oportere adhiberi æquitatem.*
2 *Sicariis, adulteris, raptoribus, & similium criminum reis, jus asyli dandum non esse.*
3 *Potestatem, quam dominus in re sua habet, lege civili posse restringi.*

REfert hic Justinianus ex Cajo & Ulpiano *l.* 1. & *l.* 2. *hoc tit.* Antoninum Pium modum posuisse potestati dominicæ, qua plerique immoderatè utebantur: quæ hujus potestatis moderatio ad jus naturæ sive internam justitiam jus illud exterius retraxit.

Sine causa] Nam ex causa licet; puta si servum in facinore deprehenderit, in quo repertum etiam liberum occidere jus sit. VINN. Veluti si Dominus servum sibi insidiantem, vel in adulterio deprehenderit *L.* 53. §. 3. *ff. de Leg.* 1. *l.* 96. *ff. de V. S.* juncto §. 2. *Instit. de Lege Aquil.* & *l.* 24. *ff. ad L. Iul. de adulteriis.* HEIN.

Non minus puniri jubetur] Hoc est, publico judicio legis Corneliæ de sicariis non minus obnoxius est & reus homicidii, quàm si alienum servum occidisset: nam lex Cornelia non distinguit, quis homo occisus sit; *l.* 1. §. 2. *ad l. Cor. de sic.* Utique privatum Aquiliæ judicium locum habere non potest, cùm quis sibi damnum non alii infert.

Major asperitas] Modica autem castigatio dominis permittitur; *l. unic. Cod. de emend. serv.* & tamen etiam circa pœnas minores, puta verbera; in servos adhibenda est æquitas, immo & clementia. In constitutionibus, quæ Cle-

Clementi Romano adscribuntur, legimus, [Greek]. *Non opprimes servum, non dominaberis ei durè*, ait lex divina de servo hebræo, *Deuter.* 15. quod nunc prolata vi proximitatis ad omnes servos debet extendi. Et Apostolus *ad Eph. 6.* dominis imperat, *ne cum servis minaciter agant*, eo argumento, *quòd & ipsi dominum in cœlis habeant, qui ad talia qualitatum discrimina non attendat*. Sed & operæ cum modo exigendæ sunt, & valetudinis servorum humanè habenda ratio, quod ipsum præter alia spectat lex divina in Sabbati institutione; nimirum ut laboribus aliquod daretur spiramentum. C. Plin. *l. 5. epist.* 19. sic ad Paulinum scribit: *Video quàm molliter tuos habeas, quo simplicius confitebor tibi, qua indulgentia meos tractem. Est mihi semper in animo Homericum illud*, [Greek], & hoc nostrum *paterfamilias*. In qua voce & Seneca veterum humanitatem observat: *Ne illud quidem videtis*, inquit, *quàm omnem invidiam majores nostri domines, omnem contumeliam servis detraxerint. Dominum patremfamiliæ appellaverunt: servos familiares, epist.* 47. plura hujusmodi habet Grot. *lib. 3. de jur. bel. & pac. cap.* 14.

Ad ædem sacram] Ad fana seu templa Deorum, quò confugientes aras & signa Deorum amplecti solebant, Plaut. *Mostel. Act. 5. scen. 1. & Rudens. act. 2. scen.* 7. Virg. 2. *Æneid.* eodemque & obærati adversus creditores, suspectique criminum capitalium receptabantur. *Tacit. 3. annal. c. 60.* & quia ab his locis neminem eripere fas erat; ideo [Greek], dicta sunt. Sublato paganismo Imp. Christiani idem jus etiam templis Christianorum tribuerunt; *tit. C. de his qui ad Eccl. conf.* sed levioris tantùm delicti suspectos recipi voluerunt, non sicarios, adulteros, raptores, aut similium criminum reos; neque [Greek], jus asyli dari, *Nov. 17. c. 7. Nov. 37.* convenienter legi Divinæ, quæ jubet homicidam ab altari abstrahi atque iis solùm [Greek] dari, qui [Greek] sanguinem effuderint. *Exod. c. 21. v. 13. & seq. Num. 35. v. 6. & 11. Jos. c. 20. v. 2. & 3.* Cui etiam convenit, quod Thucydides, *lib.* 4. scribit, [Greek]. Jure autem canonico, remotis solis nocturnis populatoribus agrorum, & publicis latronibus, cæteri cujuscumque facinoris rei, immunitate ecclesiarum gaudent; *c. inter alia, 6. & c. fin. de immun. eccles.*

Ad statuam Principum] Statuæ etiam Principum his, qui ad eas confugissent, asyla fuere; *leg. 1. §. 1. de offic. præf. urb. l. unic. cod. de his qui ad stat. princ. conf.* quæ statuarum veneratio sanè antiqua est. Meminit Livius *lib. 23. c.* 10. statuæ Ptolomæi Regis apud Cyrenas, ad quam cùm quidam Decius Magius Campanus, qui à Pœnis vinctus Carthaginem ducebatur, confugisset, manus hostium evaserit. Plura de statuis & imaginibus Principum vide apud *Brisson. 4. antiq.* 11.

Cogantur servos suos] Apud Græcos quoque servis durius habitis licebat [Greek], ad venditionem proclamare; teste Plutarcho [Greek]. aut certa pecunia se redimere; ut ex Plauti Casina discimus, quæ Comœdia Attica est. Simile exemplum extat in *l. ult. si à par. quis man.* de patre, qui filium, quem contra pietatem male afficiebat, manumittere cogitur.

Bonis conditionibus] Justo pretio: item ne gravis conditio venditioni à domino servis injuria apponatur; veluti, ut ne manumittantur; ut Italia exportentur; ut in vinculis semper habeantur. Theophil.

Vendere] Nemo rem suam vendere cogitur; *l. invitum 11. Cod. de contr. empt.* ac ne justo quidem pretio; *l. 9. de act. rer. am.* nisi id exigat utilitas publica, quæ hujus regulæ generalis est exceptio. Causæ impulsivæ variæ esse possunt; veluti ut tempore famis & annonæ caritatis cogantur divites & maximè negotiatores frumentum atque alia edulia justo pretio vendere; *per l. 1. §. cura. 11. de off. præf. urb. l. annonam. 6. de extraord. crim.* In servis hìc est justa deprecatio auxilii contra sævitiam dominorum. Est & favor libertatis; *§. ult. infr. de donat.* Sed & favore religionis idem receptum, ut in specie *l. 12. in fin. de religios.*

Pretium dominis daretur] Observandum etiam tunc, cùm quis ex justa causa rem suam alienare cogitur, pretium ei reddendum esse.

Expedit enim Reipub.] Est quidem unusquisque rei suæ moderator & arbiter; *l. in re mandata 21. Cod. mand.* in tantum ut ea etiam abuti possit; *l. sed etsi 25. §. consuluit 11. de hær. pet.* Cæterum interest Reipub. huic arbitrio modum à lege præscribi, ne privati fortunis suis abutendo, publico noceant. Accedit hìc conditio personæ, qua licèt fortuna servus, homo tamen est, & jure naturæ domino æqualis. Nimirum Reip. institutio id secum fert, ut dominium quoddam habeat superius singulorum dominio ad necessitates, aut utilitates publicas; quod Grotius *lib. 2. de jur. bell. & pac. cap. 2. & in flor. sparf. ad leg. Barbarius 3. de off. Præt.* appellat dominium eminens, & in hanc sententiam egregiè disputat Plato *lib. 11. de legibus*. Hinc est, quòd Princeps etiam de bonis subditorum disponere potest, dirigendo eorum usum ad publicam seu communem utilitatem. Qua de causa etiam persæpe potestas, quam quisque dominus in re sua habet, lege civili restringitur ac terminatur.

Nec cuiquam hominum jus suum detrahi] Ratio dubitandi in hoc rescripto. Unde intelligimus, ne à Principe quidem posse cuiquam

quam jus suum sine causa detrahi; de quo vid. Hotom. *Illustr. quæst. cap.* 1.

Sed & dominorum interest] Alia decidendi ratio præter eam, quæ supra posita est, ad ipsos dominos pertinens; ne videlicet servi, si nullum sibi contra sævitiam auxilium paratum esse sciant, aut aufugiant, aut manus sibi afferant, aut in perniciem dominorum aliquid machinentur. Cæterum ex iis, quæ supra disputavimus, abunde liquet, opus non esse, ut causa coercendæ dominicæ potestatis, summo gentium jure concessæ aliunde petatur quàm ex eo, quod ratio naturalis fieri finit, à qua longè abit absoluta illa & infinita potestas, quam pleræque gentes & cum his Romani usurparunt.

Titulus Nonus.

DE PATRIA POTESTATE.

Lib. 8. Cod. Tit. 47.

Continuatio & argumentum Tituli.

SEquitur pars altera divisionis initio superioris tituli traditæ ad eos pertinens, qui sunt in potestate patria. Potestas hæc tribus modis constituitur; justis nuptiis; legitimatione; adoptione Nuptiæ naturalem hujus potestatis causam continent; ideoque de hoc modo primo locò quæritur: doceturque hoc titulo, quid sint nuptiæ; cujus juris sit patria potestas; qui quos in potestate habeant. De effectis hujus potestatis, quod Justinianus omisit, nonnihil nos dicemus in exegesi, §. 2. *hoc tit.*

Textus.

Summa Tituli.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

Notæ.

In potestate nostra] Ex Ulpian. in *l.* 3. *D. de his qui sui vel alieni jur.*

Iustis nuptiis] Nam ex injusta conjunctione nati in potestate patris non sunt; *l.* 23. *& seq. D. de stat. hom.* §. *pen. infr. tit. seq.* Denique in hoc negotio is solus pater habetur, quem nuptiæ demonstrant; *l.* 5. *D. de in jus voc.* In notis I. N. Q. *Iustis nuptiis quæsitus.* Grot.

Commentarius.

EX *justis nuptiis*] Nam, ut nuper diximus, liberi ex injusto matrimonio nati in potestate patris non sunt; *l.* 1. *de stat. hom.* adeoque nec patrem jure civili habere intelliguntur, sicut nec vulgo concepti; §. *pen. seq. tit.* Lege quidem naturæ matris conditionem sequuntur, ut scribit Jurisconsultus in *l. lex natur.* 24. *d. tit.* sed cùm fœminæ liberos in potestate non habeant; §. *feminæ* 10. *inf. de adopt.* sequitur; eos nec in potestate avi materni esse.

Textus.

Definitio nuptiarum.

1. *Nuptiæ autem sive matrimonium est viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.*

Notæ.

1. *Nuptiæ*] Sic dictæ à nubendo, quòd olim novæ nuptæ pudoris ergo caput obnubere flammeo solebant. Fest. Non. & alii.

Conjunctio] Consensu suscepta: nuptias enim non concubitus, sed consensus facit; *l.* 30. *de reg. jur. l.* 15. *D. de cond. & dem.*

Individuam, &c.] Modestin. *l.* 1. *D. de rit. nupt. consortium omnis vitæ*, quo significatur non tantùm domestica societas, sed etiam indivisus & promiscuus rerum omnium inter conjuges usus, rerum & corporum communicatio. Duar. *c.* 1. *de nupt.* Vera tamen inter conjuges non est bonorum societas.

Continens] Nempe voto & proposito contrahentium: nam eventus non semper respondet proposito.

Commentarius.

1 *Ad perficiendas nuptias præter legitimum contrahentium consensum nihil desiderari.*
2 *Non licet plures uxores eodem tempore habere.*
3 *Quo sensu nuptiæ dicantur individua consuetudo, & quæ gentes in ea perpetuò perstiterint.*
4 *Quid vitæ consuetudine significetur.*
5 *De sponsalibus quædam notatu digna.*

Nuptiæ

NUptiæ sive matrimonium] Promiscuè ferè hæc vocabula (*nuptiæ & matrimonium*) usurpantur. Sæpe tamen nuptias cùm dicimus, intelligimus festivitatem & celebritatem nuptialis dici, *ut in l. pen. de donat. int. vir. & ux. l. sancimus 24. C. de nupt.* sicut & apud Græcos γάμον accipitur, *Ioan. cap. 2.* Illud translatitium est nuptias à *nubendo* dictas esse, eo quòd olim novæ nuptæ pudoris ergo caput obnubere flammeo solebant; idque Festus, Nonius & alii complures notant. Seneca in *Octavia*, de Poppæa Neroni nubente *v. 702.*

Velata summum flammeo tenui caput.

Conjunctio] Hoc generis loco ponitur: & simul causam efficientem denotat, nempe consensum, qui ut rerum, ita & vitæ societatem efficit. Est quidem principalis matrimonii finis sobolis procreatio, quam sine corporum conjunctione habere non possumus; unde etiam inter eas personas, quæ ad eam rem inhabiles sunt, nuptiæ non consistunt; *l. si serva, 39. §. 1. de jur. dot.* sed ad vinculum matrimonii consensu stabilitum nihil adjicit, juxta tritum illud: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit: l. pen. de don. int. vir. & ux. lib. 15. de cond. & dem. l. nuptias 30. de reg. jur.* Sunt qui ad implendas nuptias jure Romano necessariam fuisse existimant solemnem illam deductionem mulieris in domum mariti, quæ veteribus usurpata fuit, aut nuptiarum festivitatem, per *l. 5. de rit. nupt. l. 15. de cond. & dem. l. 6. C. de donat. ante nupt. l. sancimus 24. C. de nup.* Sed verius est, neutrum eorum ut necessarium desiderari; ut intelligere licet ex responso Scævolæ *l. pen. de don. int. vir. & ux.* & rescripto Theodosii *l. si donationum 22. C. de nupt.* nec admodum difficile est ad superiores locos respondere. Nam in *l. 5. de rit. nupt.* Jurisconsultus non docet, quomodo nuptiæ contrahantur; sed rationem ac formam tantùm deductionis demonstrat. Quod autem Ulpian. in *l. 15. de cond. & demon.* ait, conditionem nuptiarum tunc impletam esse, cùm uxor ducta est: & Justinian. *l. sancimus 24 C. de nupt.* conditionem nuptiarum non aliter impleri, quàm si ipsa nuptiarum accedat festivitas; ex mente extraneorum sumptum est, qui cùm nuptias alicujus futuras nominant, ad sollemnitatem & celebritatem nuptiarum cogitationem referre solent. Sed & in re ambigua hoc ritu consensus declaratur, & nuptiæ ex deductione, aut festivitate intelliguntur perfectæ; quod tantùm ostendere voluit Imp. in *d. l. 6. C. de donat. ante nupt.* Qui priscorum ritus in nuptiis adhiberi solitos nosse cupit, legat Brisson. *lib. singul. de rit. nupt.* VINN. Consensus faciebat nuptias. Sed in manum non conveniebat Uxor, nisi adhibito sollemni nuptiarum ritu, veluti confarreatione coemptione, usu. Denique & domum deductione opus erat, quoties non de voluntate ipsorum contrahentium, sed de explenda voluntate aut legislatoris, aut tertii cujusdam quærebatur, quales casus sunt in *l. 5. ff. de R. N. l. 15. ff. de Condit. & dem. l. 24. C. de nupt.* apud Paull. *Rec. sentent. II. 19. §. pen.* nec non in *l. 6. C. Theod. de tiron.* ubi vide Jac. Gothofr. *in Comment. Tom. II. p. 377.* HEIN.

Viri & mulieris] Nam duorum ejusdem sexus conjunctio detestanda est, & lege Dei, lege naturæ, legibus omnium gentium damnata. Ait, mulieris, ἑνικῶς, ad excluden- 2
dam polygamiam, id est, nuptias cum pluribus uxoribus eodem tempore contractas: nam successivè plures uxores habere, aut quod idem est, matrimonio per mortem alterius soluto, aliam ducere, prohibitum non est; quod tamen & ipsum species est πολυγαμίας. Igitur apud Romanos vetitum fuit, plures uxores eodem tempore habere; quod & aliarum quoque gentium moribus improbatum fuisse ostendimus *tit. seq. §. affinitatis 6.* ideque divinæ simul ac naturali legi convenienter; quia etsi non adversetur primis principiis, adversatur tamen conclusionibus juris naturalis: quod ego paucis, sed firmis rationibus confirmabo. Legi divinæ primæque institutioni matrimonii contrariam esse polygamiam, evincitur primùm ex loco *Matt. 19. 8.* Nam argumentum, quo ibi Christus utitur adversus divortium, *ab initio autem ita non fuit*, nullas vires habet, nisi hanc majorem præsupponat: Ita in matrimonio se res habere debet, quemadmodum in principio fuit. Assume jam: Atqui initio duo tantùm conjuncti fuerunt in carnem unam, *Genes. 2. sub fin.* Ergo lege institutionis matrimonii duo tantùm, id est, mas cum fœmina una conjungi debent. Eadem planè ratione & ex prima conjugii institutione licentiam polygamiæ damnat Malachias *cap. 2. vers. 14. & seq.* ut bene ostendit collega noster D. Joann. Coccejus in *Δώδεκα Προφ.* Præterea *Levit. 18. 18.* polygamia expressè prohibetur, quòd Hebrææ linguæ peritissimi Junius & Tremellius firmissimis rationibus demonstrant, locum ex phrasi Hebræa ita vertentes: *Mulierem unam ad alteram ne assumito*. Tertiò, cùm cæremonialia præcepta in novo Testamento abrogata fuerint, quæcumque Apostoli præcepta tradidere, moralia esse constat, cum in politia, tum in œconomia, & à singulis observanda: Atqui *1. Cor. 7. 2.* monogamia præcipitur iis, qui matrimonium expetunt: non potest enim, quod vult Apostolus, unaquæque mulier suum proprium virum habere, si communem cum aliis in polygamia habeat. Quod autem morale est, id à singulis observandum, & perpetui juris est; adeoque & in veteri Testamento obtinuit. Denique videmus primam institutionem conjugii sic exponi à Christo & Apostolo, ut duo solummodo in unam carnem coalescere censeantur, *Mat. 19. 5. & 1. Cor. 6. 16.* nec ante Lamechum Cainici generis hominem quemquam legimus plures simul uxores duxisse: ex quo intelligimus polygamiam sicut & reliquas corruptelas paulatim irrepsisse. Quorsum enim aliàs hoc in Lamecho expressè notaret Moses? *Genes. 4. v. 19.* Sed & communis ratio polyga-

miam damnat, primùm quia mutuum conjugum amorem, quem singulares nuptiæ fovent, dividit: deinde quia fidem violat, qua alter alteri sese perpetua consuetudinis vitæ obligatione tradit, & corpus suum mancipat: unde merito Christus pronuntiat eum mœchari, qui vinculo prioris matrimonii non soluto, aliam uxorem ducit, *Matt.* 19. 9. Cui convenit illa Tertull. 4. *advers. Marc. manente matrimonio nubere adulterium est*. Postremò & ratio societatis exigit, ut quemadmodum uxor uni viro, ita vicissim vir uni uxori obstringatur & adhæreat, ut disputat Grot. 1. *manud.* 3. quamquam aliò abit *l.* 2. *de iure. bell. cap.* 5. Quamobrem concludendum est non licere plures uxores eodem tempore habere. Patrum antiquorum autem exempla nobis favere nequeunt: quia illi vel ex revelatione & dispensatione divina in polygamiam consenserunt: vel, uti nuper dicebam; cùm polygamiam pugnet cum conclusionibus, non cum principiis juris naturæ, invaluit tunc licita consuetudo plures accipiendi uxores. Non enim ea, quæ contraria sunt mediatis conclusionibus ex principiis juris naturæ deductis, obligant, nisi aliqua lege vel Divina, vel humana superveniente, quæ numquam aut revelatione aut alia via dispensata fuerit. Hujus autem dispensationis pro antiquis Patribus perspicuum argumentum adest Deut. 21. ubi quædam de Polygamis statuuntur, absque ullo prævaricationis & reprehensionis nævo. Alioquin egregiè Apostolus adularetur Abrahæ, Jacob, & David, qui omnes pluribus uxoribus adhæsere, & tamen illos Sanctos evulgat.

Individuam] Verbum hoc, *individuum*, duobus modis accipitur: uno modo pro eo, quod
3 commune adhuc est atque indivisum; quo sensu individua hæreditas dicitur à Modestino *l. fine* 32. §. *Lucius* 6. *de adm. tut.* & à Paulo individuum curæ officium; *l. Lucius* 46. §. 1 *eod.* Altero modo pro eo, quod dividi non potest; ut cùm servitutes, obligationes, stipulationes individuas dicimus. Atque utraque significatio huic loco convenit: prima quidem simpliciter, ut ex iis, quæ mox dicemus, patebit; altera secundùm quid, videlicet respectu aliarum conjunctionum & societatum, quæ facilè dividi, hoc est, separari, & pro arbitrio unius dissolvi possunt. Neque enim nuptiis passim renuntiare licet; adeoque Impp. Christiani non nisi ex gravissimis causis divortia admittunt; *l.* 8. *C. de Repud. Nov.* 117. *c.* 8. & 9. Dici etiam potest, conjugale vinculum ex proposito & voto contrahentium perpetuum atque individuum esse, licèt ex accidenti aliquando contingat separatio, quod in definitione considerandum non fuit. Quòd si hæc res ad primam matrimonii institutionem, & ad eam, quam hìc Deus sibi partem vindicat, exigatur, multo justius hæc conjunctio dicetur individua. Nam, ut Christus nos docet, initio conjugium sic à Deo institutum est, ut indissolubile esset. Et Deus interveniens personas conjungit. Quod autem Deus conjungit, homo separare non debet, *Matt.* 19. quo etiam loco, & *Matt.* 5. prohibentur omnia divortia, præterquam quæ ex causa aut æqualis atrocitatis aut adulterii sunt. In illa autem, quam dixi, perpetua atque individua vitæ consuetudine Germanos perstitisse scribit Tacitus *de morib. Germ. c.* 18. Apud Romanos quoque à condita urbe usque ad annum 520. nullum inter virum & uxorem divortium intercessisse, testes sunt Dionys. Halic. *lib.* 2. Val. Max. *lib.* 2. *cap.* 1. Gell. *lib* 4. *c.* 3. Primus Sp. Carvilius Romæ uxorem sterilitatis causa dimisit, ut iidem testantur. Procedente tempore divortia passim & sine ulla causæ redditione permissa, sed viris dumtaxat; ut arguit locus Plauti *in Mercat. act.* 4. *scen.* 6. Tandem etiam uxoribus, ut constat ex *tit. de divort. & repud.* Juvenalis *satyr.* 6. notat mulierem quæ crebro divertendo, intra quinquenium octies viros permutaverat. VINN. Sed hæc ipsa divortiorum licentia apud Romanos argumento est, in definitione hac *individuam vitæ consuetudinem* non opponi divortiis, sed separatæ œconomiæ conjugum. Eorum enim erat communes habere penates, communem thalamum: & hinc Uxor domum ducenda. Eodem ergo sensu individua dicitur vitæ consuetudo inter Conjuges, quo amici dicuntur esse comites individui. Vid. Tacit. *Ann. lib.* 6. *cap.* 10. Et sic egregiè hæc definitio congruit alteri Modestini *in lib.* 1. *ff. de ritu nuptiarum*. HEIN.

Individuam vitæ consuetudinem continens] Adjunctum proprium, atque ex parte finis. His autem verbis existimo Justinianum significare non 4
tantùm domesticam societatem & conversationem, sed etiam rerum quamdam communionem & indivisum rerum omnium inter conjuges usû, in summa rerum & corporum communicatione, *συμβίωσιν* & *συνουσίαν*. Atque hanc interpretationem adjuvat Modestinus *l.* 1. *de rit. nupt.* cùm ait. *Nuptiæ sunt coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis vitæ, divini & humani juris communicatio.* Nulla enim res est, sive divini, sive humani juris, quam conjux cum conjuge non communicet, cujusque inter eos salva honestate conjugii promiscuus usus esse non debeat. Unde Gordianus Imp. uxorem dicit suscipi *sociam divinæ & humanæ domus*; *l.* 4. *Cod. de crim. exp. hær.* Quamquam fortasse Modestinus & Gordianus, cùm ita loquuntur, aliò respiciunt, nempe ad sacra Paganorum, quæ domi sibi quisque & familiæ suæ habebat, quorum uxor fiebat socia. Meminit horum sacrorum Cic. 2. *de legib.* Plaut. *in Captiv.* Plin. *in Paneg.* add. Duar. *in l. solut. matrim. de nupt.* Male nonnulli hæc definitionis verba referunt ad communionem bonorum: nam vera bonorum societas qualis in his regionibus, inter virum & uxorem nulla est, neque jure civili, neque jure canonico. Peck. *de testam. conj.* 2. *cap.* 1. Covaruv. *de matr. p.* 2. *c.* 7. §. 1. Chassan. *ad consuetud. Burgund. rubr.* 4. *n.* 4. & 16. novissimè D. Lambert. Goris *ad vers. jur. tract.* 1. *cap.* 1.

Nu-

7 Nuptias honestatis causa praecedere solent sponsalia, ita dicta à spondendo, quia moris fuit veteribus stipulari & spondere sibi uxores futuras; *l. 2. ut sponsal.* Gell. *l. 4. c. 4.* unde etiam sponsi sponsaeque appellatio nata est; *l. 3. eod.* Sunt autem sponsalia, ut Florentinus definit, mentio & promissio futurarum nuptiarum; *l. 1. eod.* Ait, *futurarum nuptiarum*; siquidem unum tantùm genus est sponsaliorum, mutua scilicet promissio de futuris nuptiis: quamvis enim jus canonicum duo genera constituat, unum eorum, quae de futuro appellant, alterum, quae de praesenti, *c. pen. & ult. x. eod.* hanc tamen distinctionem Auctores juris civilis non agnoscunt, quibus sponsalia de praesenti sunt ipsum matrimonium jam mutuo consensu contractum; *l. nuptias 30. de reg. jur.* Sed neque juris canonici interpp. per sponsalia de praesenti, quae vocant, negant contrahi matrimonium: sed tantùm respectu matrimonii per conjunctionem corporum consummati haec etiam sponsalia ab iis dicuntur; Panor. *d. c. pen. n. 1.* Covar. *de sponsf. p. 1. c. 1. n. 6. & in c. omnis res 4. c. cum initiatur. 5. c. conjuges 6. c. conjunx. 9. c. 27. q. 2.* Sponsus & sponsa de praesenti vocantur vir & uxor, ita tamen ut post copulam haec sponsalia de praesenti indissolubilia sint quacumque potestate quoad vinculum: si verò conjunctio corporum nondum intervenerit, dissolvi possint Religionis monasticae professione *c. 2. & 7. de convers. conjug.* Nostrates quoque uxorem ab sponsa hoc solo distinguunt, quòd uxor post nuptialem benedictionem & conjunctionem thori dicatur, antea appelletur sponsa. Sponsaliorum de futuro hic effectus erat jure canonum, quòd in matrimonium transirent per subsequentem corporum commixtionem inter sponsum & sponsam, *c. veniens 15. cap. is qui fidem 30. x. de sponsal.* quamvis canones isti decreto Concilii Tridentini abrogati sunt; *sess. 24. c. 1. §. qui aliter, de reform. matr.*

TEXTUS.

Qui habent in potestate.

2. *Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum: nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.*

NOTÆ.

2. *Proprium civium Rom.*] Lege Romuli primùm introductum, repetitum postea & confirmatum à Decemviris. Dionys. Halic. *lib. 2. p. 96. sequ.*

Talem potestatem] Significat etiam alias gentes habere in liberos potestatem, sed dissimilem, nempe patria potestas indefinitè considerata originem ex jure naturae trahit. Plin. *in panegyr. Vis & lex naturae semper in ditione parentum esse liberos jussit*, *ut* etiam Arist. *1. polit. 8.*

Qualem nos] Immensam & planè δεσποτικὴν, quae continebat jus vitae & necis, vid. Halic. *ubi sup. l. 11. D. lib. & posthum. l. ult. C. hoc t.* Sigon. *l. 1. de jur. ant. civ. Rom.* 10. quam alii ut tyrannicam repudiant, teste Simplic. ad Epicteti *Enchirid. c. 37.* Simile patrium jus apud Persas ut tyrannicum accusat Aristot. 8. *Nichomac. c. 12.* Et procedente tempore etiam apud Romanos jura patriae potestatis multum imminuta. VINN. Vel ideo rectè negat Justinianus ullos alios homines talem in liberos habere potestatem, qualem habebant Romani, quia patria Potestas revera erat Quiritarium dominium. Unde liberi ratione patris non erant personae, sed res mancipi, quae venumdari, mancipari, vindicari immo & ob justam causam occidi poterat. Vid. celeb. Bynkershoek *de jur. occ. lib. c. 1.* HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Quo sensu patria potestas dicatur propria civium Rom.*
2 *Ius patriae potestatis par herili initio fuisse, sed sensim multis modis imminutum.*
3 *In his regionibus vetera patriae potestatis jura ignorari.*

CErtum, est, Justinianum hoc loco distinguere voluisse patriam potestatem à dominica, idque à causa efficiente. Nam §. 1. *praeced. tit.* dominicam dixit esse juris gentium: hìc patriam dicit esse propriam civium Rom. sive juris civilis. Videamus, quàm rectè Juris civilis esse dicuntur non solùm quae sunt juris merè positivi, sed etiam ea, quae mixti juris sunt, & secundùm quid tantùm civilis: quatenus scilicet cùm alioqui originem ex jure naturae aut gentium habeant; lex civilis certam eis formam dedit, novisque qualitatibus induta civium ea propria fecit, exclusis ab eorum communione peregrinis: quod pluribus docemus, & exemplis declaramus, *§. 1. sup. de jur. nat. gen.* Inter ea, quae mixti juris sunt, numeranda est patria potestas, nam origo ejus non ex alio jure, quàm ex quo matrimonium, quae prima & antiquissima paterni imperii causa est; nimirum marito ut capiti familiae naturae lege atque ordine competit imperium in omnem familiam, in uxorem, in liberos, in servos; quamvis non eod. imperii genere omnibus imperet. Nam, ut rectè & naturali rationi convenienter docet Aristot. *1. pol. c. 1. & 8. Ethic. 12.* neque maritus uxorem, neque pater liberos servili imperio regere debet; sed uxorem πολιτικῶς, ut in Optimatum Republ. Magistratus cives suos: liberos autem βασιλικῶς, ut Rex subditos; quos ut Rex amat, & ut ad eorum utilitatem omnia dirigit, ita & liberos ex se genitos amat pater, curam eorum gerit, iisque prodesse omnibus modis studet. Itaque patria potestas simpliciter & in genere considerata juris

ris gentium est, adeoque dominica antiquior, & tanto antiquior, quanto matrimonium antiquius est bellis, & servitutibus. Vis & lex naturæ semper in ditione parentum esse liberos jussit, ait Plinius in *Paneg. Trajan.* At considerata in specie & definitè secundùm leges & mores Romanorum, civilis est: & hoc sensu rectè opponitur potestati dominicæ, quæ meri est juris gentium; §. 1. *supr. praec. tit.* Ac tametsi Antonius modum dominicæ potestati posuit, non ideo tamen ea facta est juris civilis sive civium Rom. propria, ut falsò existimant Mynf. Schneid. Vves. *ad* §. 2. *praec. tit.* quippe cùm & peregrini idem semper jus habuerint: sed res tantùm revocata est ad rationem juris gentium primævi. Vid. quæ notamus sub *d.* §. 1. & 2. Esse autem hanc etiam mentem Justiniani, verba hujus §. non obscurè ostendunt. Nam hoc ipso quod ait, nullos alios homines *talem potestatem in liberos habere, qualem cives Romani habent*: satis significat, etiam alios homines habere potestatem in liberos, quamvis talem fortassis nulli habeant. Utique qui formas vivendi Græciæ civitatibus condiderunt, certum voluerunt esse modum patriæ potestatis ac finem; ut nimirum patribus tantummodo liceret liberos modicè castigare: qua via si nihil proficerent; ultimum erat, ut eos abdicarent, id est, nudos re omni domo expellerent: quæ abdicatio ἀποκήρυξις dicebatur, *lib.* 6. *C. hoc tit.* Eam autem potestatem alii annis terminabant, alii matrimonio, nonnulli publica in viros adscriptione; teste Dionys. Halicarn. *lib.* 2. *p.* 96. At Romanorum in liberos po-
2 testas neque finem habuit, nec modum. Non finem, quia in omne vitæ filii tempus producta fuit, etiamsi summos honores gessisset, & laudem singularis erga Rempublic. studii consecutus esset. Non modum, quia immensa fuit & planè ἀόριστος. Nam primùm ex lege Romuli, repetita, postea & confirmata à Decem viris, filiusfam. in patris sui manu, potestate, mancipioque erat, habebatque pater jus in eum vitæ & necis, terque venumdandi potestatem, in quo majus etiam jus patris, quàm domini fuit; auctore eodem Dionys. *d. lib.* 2. *fac. l. in suis* 11. *de lib. & posthum. l. ult. C. de pat. pot.* Quo tamen loco lapsus est in eo Constantinus, quod scribit, non licuisse patri filio eripere libertatem: nisi sic eum excusari placeat, quòd jus vendendi citius exoleverit quàm vitæ & necis. Equidem plus hac in re tribuendum existimo testimonio accuratissimi antiquitatum Romanarum Scriptoris, qui Augusti temporibus floruit, quàm Byzantini. Quod verò *Ulp. in l.* 8. *de his qui sui vel alien. jur.* scribit, jus potestatis moribus receptum esse: id tantùm, ut ego existimo, verum est respectu quorumdam effectuum, qui moribus vel introducti sunt, ut substitutio pupillaris; *l.* 2. *de vul. & pup.* aut in imaginarios conversi, ut venumdandi potestas. Præterea quemadmodum servus domino, ita filius omnia acquirebat patri; ut scribit idem auctor *lib.* 8. Sed jus illud vitæ & necis, vendendi, alienandi; mancipandi potestas, utpote à ratione juris naturæ, atque à pietate, in qua patris imperium consistere debet, *l.* 5. *de leg. Pomp. de parricid.* nimis longè recedens, merito postea displicuit, permissumque dumtaxat patri privatim filium castigare & corrigere: si verò quid tale filius admisisset, quod graviorem animadversionem desideraret, ad Magistratum rem deferri leges voluerunt; *l.* 3. *C. de pat. pot. l. un. C. de emend. prop. l.* 2. *ad leg. Corn. de sicar.* Ita paulatim asperi & duri Romanorum mores mitigari cœperunt Græcorum condimentis, ut videtur; à quibus cùm bonarum literarum disciplinas accepissent, ad hanc sunt mansuetudinem morum facilitatemque revocati. Sed & jus acquirendi per filium multis modis imminutum est, de quo dicemus *inf. tit. per quas pers. cuiq. acq.* Alia quoque pleraque patriæ potestatis effecta procedente tempore multum imminuta sunt, ut suis locis indicabimus. Nobis verò vetusta potestatis patriæ jura planè incognita sunt, ac propterea apud nos ef- 3
fecta ejus omnia cessant, testibus D Grot. 3. *manud.* 6. D. Gudelin *lib.* 1. *de jur. noviss. cap.* 14. Et sanè non difficile est id per inductionem demonstrare. Singula singulis notabimus locis. VINN. Non lapsus videtur Constantinus M. *l. ult. C. de patr. pot.* dum negat *licuisse patri filio eripere libertatem*. Libertatem enim pro ingenuitate accipit: sensusque est, quamvis parentes in servitutem vendiderint liberos, non tamen iis ereptam esse ingenuitatem, si quidem manumissi non libertini fuerint facti, sed ingenui. Vide, quæ supra notavimus ad §. 1. *Inst. de ingen.* Libertatem autem veteres sæpè pro ingenuitate dixisse vel ex *l.* 4. *ff. de Just. & jure* adparet, ubi *tria genera hominum* referuntur, *LIBERI*, & *his contrarium SERVI*, & *tertium genus LIBERTI*. HEIN.

TEXTUS.

Qui sunt in potestate.

3. *Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate; & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt; sed in patris eorum.*

Con-

COMMENTARIUS.

QUi ex filio tuo] *l. 4. de his qui sui vel al. jur.* Ratio perspicua est. Quia in familia avi paterni nascitur: omnes autem, qui sunt ejusdem familiæ, subjecti sunt familiæ principi, qui hic est filii pater: & qui est in potestate alterius, alium in sua potestate habere non potest; *l. sic eveniet 21. ad l. Iul. de adult. & ita deinceps l. 5. D. de his q. sui v. alien. jur.*

Qui autem ex filia tua] Nati ex filia mea, non in mea, sed in patris sui potestate & familia sunt; *l. cum legitimæ 19. de stat. hom. l. familiæ 196. §. 1. de verb. sign.* Unde quia mulier familiam suam non propagat, familiæ suæ finis dicitur; *l. pronuntiatio 195. §. ult. d. tit.* At, inquis, cùm nuptiis filiæfam. non solvatur jus patriæ potestatis, *§. 1. inf. de senat. Tertyll. l. 2. §. 1. l. quoties 29. solut. matr. l. 1. §. ult. de iniur. cum similib.* cur non etiam is, qui ex filia mea nascitur, æquè est in potestate mea, sed in potestate patris sui? Respondeo, id fieri & civili ratione, *d. l. cum legitimæ 19.* & naturali, sive potius juris gentium, argumento eorum, quæ ante diximus de jure ejus, qui caput est familiæ. Adeoque pater elocando filiam, hactenus juri suo cedere intelligitur, sicut & plerisque aliis in rebus, de quibus alibi dicendi dabitur locus. Jure antiquo uxor, quæ in manum viri convenerat usu aut coemptione, in familiam & potestatem viri transibat: eratque ei filiæ loco, & jura suorum hæredum in familia nanciscebantur; matremque familias appellabant, cùm aliæ uxores tantùm essent, & matronæ dicerentur. Hoc igitur modo atque ritu si filiafamilias nupta in manum viri convenisset, in totum solvebatur jure & potestate patris. Si quis est antiquitatis studiosior, is Hotoman. adeat, qui quicquid ad accuratam hujus rei cognitionem pertinet, ex Cic. *in Topic. cap. 3.* & Boet. *ibid.* Dionys. Halicarn. *lib. ant. 2. p. 95.* Gell. *lib. 18. cap. 6.* Ulp. *in fragm. tit. 9.* diligenter collegit.

TITULUS DECIMUS.

DE NUPTIIS.

D. Lib. 23. Tit. 2. C. Lib. 5. Tit. 4. Novell. 74.

Ratio ordinis & Argumentum Tituli.

ETsi superiore Titulo de Nuptiis dici cœptum est, ut primo & præcipuo modo constituendæ patriæ potestatis: tamen cùm ex iis, quæ ibi dicta sunt, nondum intelligamus, quæ sint justæ nuptiæ, ex quibus nati demum sunt in potestate patris; ideo ejus rei tractatio hoc loco subjicitur, doceturque; ad justas nuptias quæ res exigantur, quæ personæ quibus matrimonio jungi non possint, qua pœna afficiantur qui adversus præcepta legum coeunt. Ad extremum & alius constituendæ patriæ potestatis modus explicatur, quem *Legitimationem* nunc vulgo appellamus.

TEXTUS.

Qui possunt nuptias contrahere.

Justas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes; sive patres familiarum sint, sive filii familiarum; dum tamen, si filii familiarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt: nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio suadet in tantùm, ut jussus parentis præcedere debeat. Unde quæsitum est: an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit. Quumque super filio variabatur; nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interventu matrimonium sibi copulare secundùm datum ex nostra constitutione modum.

NOTÆ.

Fœminæ viri potentes] *Maturæ viro* dicam, Theophilus ἀνδρὸς δυναμένη. Fœminæ post annos duodecim virum pati posse creduntur; *l. 4. D. h. t. l. 10. D. de cond. & dem. l. pen. D. quand. dies leg.* quippe qua ætate fœminarum incipit purgatio, teste Macrob. *d. loco.* Cur in fœminis citius vis generationis incipiat, quàm in maribus, vid. Arist. *4. de gen. anim. cap. 6.* Macrob. *7. Saturn. 7.*

Consensum parentum] Nuptiæ consistere non possunt de hoc jure, nisi consentiant omnes, id

id est, qui coeunt, quorumque in potestate sunt; *l. 2. D. hoc tit. l. 12. C. eod.* consensum tamen non impedit obsequium reverentiæ paternæ debitum, *l. 22. D. eod.* Apud nos verò parentum consensus, etsi honestatis, non tamen necessitatis est.

Et civilis] Scil. patria potestas, in filiosfamilias accedit & hæc, ne cui invito suus hæres agnascatur, §. 7. *inf. tit. seq.*

Et naturalis] Reverentia & obsequium naturæ lege parentibus omnibus debitum, *l. 2. D. de just. & jur.* quo tamen contempto nuptiæ non essent irritæ, nisi lex civilis adderet δυνάμει ἀναγκαστικήν. *l. 11. D. de stat. hom. l. 22. C. hoc tit.* quam tamen non attendunt Authores Juris Canonici.

Præcedere] Jussus, id est, voluntas sive consensus parentis præcedere debet, *l. 25. §. 4. de acq. hæred.* ideoque non sufficit hic ratihabitio. Per *l. 13. §. 6. ad leg. Jul. de adult. l. 11. D. de stat. hom. l. 6. C. hoc tit.* sufficit autem vel tacitus consensus præcedens, aut concomitans; *l. 5. C. eod. l. 7. §. 1. D. de sponsal.* non enim velle debet pater, sed non nolle, id est, συναινεῖν. Sed vid. *infr. in comment. n. 4. & seqq.*

Ex nostra constitutione] Modus hic est, ut ex sententia curatoris ipsius furiosi, & nobiliorum totius familiæ, itemque magistratus aut Episcopi ipsius Civitatis, de nuptiis statuatur, *l. 28. C. de Episc. aud. l. 25. C. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

1 *Quid in hoc argumento vocabulum justus significet?*
2 *De ætate coeuntium.*
3 *De eorum consensu.*
4 *De consensu parentum adhibendo.*
5 *Et quid de Jure Canonico.*
6 *Ratihabitio patris an efficiat, ut retro nuptiæ absque consensu ejus contractæ legitimæ fiant.*

1 JUstas] Justi variæ sunt pro adjuncto significationes. Hoc loco justum idem significat, quod τὸ νόμιμον, legitimum: & justæ dicuntur nuptiæ, quæ secundùm jura civitatis Romanæ inter puberes cives contrahuntur; eodem sensu, quo justum matrimonium in *l. un. unde vir. & uxor. l. 13 de his quib. ut indign.* Sic justi liberi dicuntur legitimi, ad differentiam naturalium dumtaxat & vulgo quæsitorum; *l. 5. §. sen. l. 11. l. 12. de stat. hom.* justus pater ad differentiam naturalis; *l. lege Julia 44. §. 3. hoc tit.* justa uxor; *l. si senatori 31. eod.* quæ legitima *in l. 4. eod.* In genere autem justæ nuptiæ habendæ, quæ secundùm cujusque populi instituta contrahuntur.

Cives Romani] Igitur cum servis, Latinis, peregrinis, deportatis connubium non est, Ulpian. *fragm. tit. 5. §. 4. l. 3. C. de inc. nupt.* Cic. *in Top.* Atque hinc responsum est, si quis rogatus hæreditatem restituere sine liberis decessisset, isque deportatus in insula liberos sustulisset, conditionem non defecisse; *l. ex facto 17. §. ex facto 5. ad sen. Treb.*

Masculi quidem puberes] Romani ea demum ætate civibus suis matrimonia permiserunt, 2
quæ natura apta esse creditur ad generandum; maribus post annum decimum quartum, quo tempore ipsam ætatem necessitate pubescere, & vim generationis moveri incipere, scribit Macrob. *in somn. Scipion. l. 1. c. 6.* & Arist. 7. *pol.* 16. exurgere τὴν σπερματικὴν ὕλην. fœminis autem biennio maturius, quia post annum duodecimum virum pati posse creduntur, *l. 4. hoc tit. l. 10. de cond. & demonstr.* cujus diversitatis si quis rationem quærat, adeat Arist. 4. *de gen. anim. c. 6.* Macrob. 7. *Saturn.* 7. Ab hac autem determinatione legitimæ & matrimonio contrahendo idoneæ ætatis longè recedit Plato, *qui 4. & 6. de legib.* tricesimum annum masculis præscribit; longius etiam Aristot. 7. *polit.* 16. qui eos demum conjungi vult circa annum 36. fœminas autem anno 18. Juris Pontificii Auctores pubertatem metiuntur ex potentia coeundi, non ex numero annorum; *cap. 3. §. fin. de despons. impub.* qui tamen hodie ex generali consuetudine sequuntur definitionem juris civilis, quæ etsi non in omnes, in plerosque tamen quadrat, & Medicorum etiam ac Physicorum auctoritate fulcitur. Raro tamen hac ætate apud nos præsertim masculi matrimonio junguntur. In sponsalibus ætas definita non est: quapropter & à primordio ætatis sponsalia effici possunt, modò utraque persona sit infante major; *l. in sponsal. 14. de sponsal.* à quibus tamen facti puberes liberè recedere possunt; *c. 7. & 8. de spons. impub.* VINN. Solebant & impuberes Romani Uxores ducere nondum viri potentes. Exempla exstant apud Gruter. *Inscr. p. 788. 8. p. 815. 3. p. 824. 1.* Tunc verò Nuptiæ hujusmodi non rescindebantur, sed tamen non prius justæ erant, quam conjuges justam ætatem attigissent. Hinc nec antea dos peti poterat *l. 65. ff. de jur. dot.* nec repudiatæ dabatur actio rei uxoriæ *l. 17. §. 1. ff. de reb. auct. jud. poss. l. 74. ff. de jur. dot.* nec ea poterat legatum sub conditione nuptiarum exigere *l. 10. pr. ff. de cond. & dem.* Sponsæ ergo loco erat immatura, domum ducta, modò Sponsalia præcessissent, *l. 32. §. 27. ff. de don. int. vir. & ux.* junct. *l. 9. ff. de spons.* Legitima verò uxor tunc fiebat, quum apud virum explesset duodecim annos *l. 4. ff. de rit. Nupt.* HEIN.

Consensum habeant parentum, quorum in potestate] Jure civili in nuptiis requiritur consen-
3 sus, tum eorum qui coeunt, tum parentum, si quos habent, quorum sunt in potestate; *l. 2.* hoc

hoc tit. quod etiam in sponsalibus observatur; *l. 7. l. 11. cum seqq. de sponsalib.* Primùm nuptiæ sine consensu coeuntium non consistunt, sicut nec alius ullus contractus sine consensu intelligi potest; *l. 1. §. 3. de pact.* Quid ergo si error intervenerit? Distinguendum est: nam si talis sit error, qui consensum impedit, puta si quis erret in persona, putans Titiam esse, cum qua contrahit, cùm sit Sempronia; hic error matrimonium vitiat, *arg. l. si per errorem 15. de jurisd. l. 9. de contr. empt.* Nam quod Jacobus Liam pro Rachele suppositam retinuit, in eo non est usus summo jure; *c. quod autem c. 29. qu. 1.* Lombard. 4. *dist.* 30. Idem dicendum est, si erretur circa qualitatem essentialem, veluti circa potentiam generandi, aut necessitudinem, puta si ignorabatur esse amita aut soror, cum qua contractum est. At si circa accidentalia tantùm erratum sit, verbi causa, si pauper est, quæ dives dicebatur, si capitosa, quæ morigera, si plebeja, quæ nobilis credebatur, &c. quoniam hæc vel adesse, vel abesse possunt salvo matrimonio, & hic in re ipsa justus consensus est, ratum erit matrimonium, *d. c. quod autem, in fin.* Covarruv. *de matrim. p. 2. c. 3. §. 6. n. 2.* Illud autem, quod Innocentius tertius respondit, *c. tua nos 26. de sponsal.* si quis ut honestam mulierem ad turpia pelliceret, falsum nomen ementitus eam his verbis desponset, *Ioannes te sponsat*: & mulier hoc dolo imprudens illecta cùm in illum tamquam sponsum consensisset, ei copiam sui fecit, si ille testetur nunquam sibi animum fuisse illam ducendi, ista verò petat fidem sibi datam præstari; non debere ex eo facto conjugium judicari, &c. non procedit in foro externo, in quo respondetur pro matrimonio: quia Ecclesia non judicat de occultis. Covar. *de matr. p. 2. c. 2. n. 5.* Sanchez *tract. de matrim. lib. 1. disp. 9. & seqq.*

Consensus in hoc contractu etiam planè liber esse debet; *l. non cogitur 21. hoc tit. l. Titia 134. de verb. oblig. l. nec filium 12. l. neque 14. C. hoc tit.* Ideoque matrimonium per vim aut justum metum initum, ipso quoque jure nullum est; *d. l. 14 cap. significavit 2. x. de eo qui dux. in matr. cap. 14. & seq. x. de sponsal.* Covar. *d part. 2. cap. 3. num. 5.* Alb. Gentil. 3. *de nupt.* Christin. *vol. 1. decis. 335.* Planè metus reverentialis sive obsequium reverentiæ paternæ debitum, à quo absunt verbera, vincula, minæ, matrimonium non impedit, uti nec consensum; *l. si patre 22. hoc tit. l. 7. l. 12. de sponsal.* Covar. *d. cap. 3. § 6. n. 3.*

4 Albert. Gentil. *d. lib. 3. cap.* 11. quod tamen alii examinant. Qui in potestate parentis est, etiam illius consensum adhibere debet; *hoc textu, & lege 2. eodem.* Sed & nepos quamvis in avi tantùm potestate sit, patris tamen consensum adhibere debet; *l. 16. §. 1. eod.* eadem scilicet ratione, qua consensus filii requiritur, si pater quasi ex eo nepotem adoptare velit, nempe ne invito filio suus hæres agnascatur; *§. sed si quis 7. tit. seq.* quæ ratio cùm in nepte nubente cesset, cessat etiam decisio; *d. l. 16 §. 1.* Casus, qui proponitur in *l. 3. eod.* specialis est. Quid ergo, si, oblata liberis honesta conditione, pater dissentiat, aut sine causa prohibeat filium uxorem ducere, filiamve nubere, aut dotem dare nolit? Hìc Magistratus aditus partes suas interponet, patremque causa cognita coget in matrimonium consentire, & dotem dare; *l. capite 19. hoc tit.* Ait disertè, *quorum in potestate*. Unde intelligimus, nec matris consensum in liberorum nuptiis necessarium esse, nec patris in emancipatorum. Et de filio quidem emancipato hoc expressè scriptum est in *l. filius 25. hoc tit.* In filia verò emancipata id secus videri potest per *l. vidua 18. l. in conjunctione 20. C. eodem.* An dicemus excipi filiam emancipatam minorem 25. annis ob sexus & ætatis verecundiam? An, ut plerique, honestatis tantùm causa præcipi, ut ea patris consensum expectet, sed id non esse necessarium? Sanè & matris, & propinquorum, & curatorum judicium adhibere patre orbata iisdem constitutionibus jubetur, quorum tamen auctoritas in copulandis nuptiis necessaria non est; *l. 8. C. eod.* Sic sentio. Jus antiquitus fuit, ut pater filiam, quam in potestate habebat, pro arbitrio & cui liberet despondere posset; cujus rei exempla nonnulla apud Comicos & Historicos habemus. Neque filiæ à patre dissentiendi licentia dabatur, nisi indignis moribus aut turpem sponsum ei pater elegisset; *l. 12. §. 1. de sponsal.* Emancipatam autem filiam patrem suo arbitrio nec despondere, nec elocare potuisse, adeoque nuptias, quas illa propria auctoritate contraxisset, non fuisse injustas, arguunt textus omnes, qui ejus tantùm consensum requirunt, cujus in potestate sit, quæ nubit, aut qui uxorem ducit. Hoc autem jus in filia emancipata minore 25. annis ita postea mutatum & imminutum est, ut tam illa patris, quàm pater illius voluntatem explorare debeat; *d. l. 20 C. hoc tit.* ita tamen ut si filia patris sententiæ repugnet, filiæ potius, quàm patris voluntatem judex sequi teneatur; *d. l. 18. C. eod.* Ex quo loco utique hoc colligitur, arbitrium emancipatæ non fuisse planè liberum. VINN. Videatur quæ Pontifex in *cap. tua nos 26. x. de spons.* & Aug. Barbosa *ad idem cap.* & Laymann. *Theol. Mor. l. 5. tr. 10. part. 1. c. 1. n. 11.* hanc decisionem planè explodunt. HEIN.

Et civilis & naturalis ratio] Suadet id ratio naturalis; nam proculdubio contra officium filius facit, & graviter peccat, qui sine consensu parentis nuptias contrahit: civilis autem ratio, ne patri invito suus hæres agnascatur. Synodus tamen Tridentina anathemate damnavit eos, qui 5
censent, nuptias à filiis fam. sine consensu parentum contractas irritas esse, aut parentes eas ratas irritasve facere posse, dummodo coram proprio Parocho & duobus aut tribus saltem testibus celebratæ fuerint, ut latius declaratur ibidem. Quidquid antiquiores Canones hac de re statuerint, *c. aliter, c. nostrates, c. 30. q. 5. c. non omnis, c. honorantur, c. mulier, c. fin. cap. 32 q. 3.* Cujac. *ad rubr. de sponsal.* Duar. *c. 2. de nupt. ad tit. solut.*

matrim. Coraf. *1. misc.* 17. quamquam aliud visum Covar. *de matrim. p. 2. c. 3.* §. 8 Tulden. *comm. hoc tit. c. 5.* Perez *ad tit. cap. de nupt. num.* 16. qui cum *Gloss. in cap. sufficiat* 27. *q.* 2. & aliis, contendunt, non nisi honestatis gratia jure Pontificio consensum paternum desiderari, liberosque conscientiæ vinculo dumtaxat obstrictos ad parentum consensum adhibendum: quod hodie certum est ex Trident. *sess.* 24. *c.* 1. *de ref. matr.*

6 *Ut jussus parentis præcedere debeat*] Jussus, id est, consensus aut potius assensus parentis in nuptiis filiorumfam. adeo necessarius est, ut etiam præcedere debeat, neque ratihabitione patris retro legitimæ fiant; nimirum cùm ratihabitio in iis tantùm locum habeat, quæ non statim ipso jure nulla sunt, sed aliquo modo consistunt aut pendent; Dec. *ad l. semper 60. de reg. jur. n.* 16. non potest ea nuptias filii sine consensu patris contractas legitimas retro efficere: sed ex eo demum tempore justæ intelliguntur, ex quo eas ratas habuit pater; per *l.* 11 *de stat. hom. l. eos qui* 65. §. 1. *hoc tit. l.* 13. §. *si quis* 6. *ad leg. Iul. de adult. l.* 6. *C. hoc tit.* Nec obstat, quòd liberi ex concubina suscepti, matrimonio cum ea postea contracto, legitimi fiant; §. *ult. inf. eod.* Nam veteribus omnis legitimatio incognita fuit, & quod de natis ex concubinatu, consortio jure civili permisso, postea constitutum est, non debet extendi ad eos, qui nati sunt ex conjunctione vetita, & pro stupro habita. Quid ergo est, quod Justin. in *leg. ult. C. ad SC. Mac.* præcipit, ut omnis ratihabitio retro operetur? Nempe Imp. illic non tam causas, in quibus locum habeat ratihabitio, quàm naturam atque effectum ejus designat. Hodie tamen de hoc quidem jure dicendum videtur, patris consensum postea accedentem etiam retro operari, cùm nunc concubinatus nullam præ alia illa conjunctione prærogativam habeat, & æquè improbatus sit. Et hoc usu apud nos servari asserunt, qui rem forensem tractant. Enimverò non præcisè requirimus, ut pater expresse consentiat, sed ut ne contradicat, aut dissentiat, gnarus eorum, quæ aguntur, *l.* 7. §. 1. *de sponsal. l.* 5. *C. hoc tit.* sicut è contrario & liberi jure civili consensisse intelliguntur, qui non evidenter dissentiunt; *lege* 12. *de sponsal. lege si patre* 22. *hoc tit.* Itaque jussus hic tantùm opponitur ratihabitioni. VINN. Quæ Vinnius hìc cum Bachovio contra ratihabitionem disputat, non adeo firmo stare videntur talo. Nam primò quod negat ratihabitioni locum esse, in iis quæ ipso jure nulla sunt, id falsum videtur. Donatio enim inter virum & uxorem est ipso jure nulla *lib.* 3. §. 9. *ff. de don. inter vir & Uxor.* ratihabitione tamen convalescit. *l.* 25. *C. eod.* quemadmodum & testamentum, in quo filius præteritus, validum judicatur si filius in illa voluntate adquiescat, *l.* 17. *ff. de injust. rupt. irrit. Lex.* 11. *ff. de stat. hom.* non agit de ratihabitione, sed de statu prolis ignaro avo conceptæ. In *l.* 65. *ff. de R. N.* non magis matrimonium ob defectum consensus invalidum est, sed ob prohibitionem legis, quæ inter eum qui in provincia officium gerit, & mulierem provincialem stare non patitur matrimonium. Ergo nec ratihabitio ibi quidquam operatur, secus ac in matrimonio nondum consentiente patre contracto, ubi ratihabitio consensum retrotrahit. Quod etiam de reliquis legibus à Vinnio allegatis observandum. Denique à legitimatione rectè eatenus dicitur argumentum, quod quemadmodum liberi ante nuptias nati, his subsequentibus ideo legitimi habentur, quia defectus prioris supplementum retrotrahitur ac si matrimonium semper fuisset, ita & post ratihabitionem patris liberi antea nati fiant legitimi, quia ratihabitio semper ad principium cujusque actus retrotrahitur *l.* 16. §. 1. *ff. de pign.* Unde & exspirat monstrum illud, quod fingit Vvesemb. *ad l.* 5. *C. de nupt.* Spuriorum ex justis nuptiis. Cum adparatu hæc Vinnii argumenta refellit, contrariamque sententiam probavit B. Huber. *Prael ad Inst. hoc tit.* §. 10. *& ad ff. eod.* §. 5. HEIN.

TEXTUS.

Quæ uxores duci possunt vel non. De cognatis, ac primùm de parentibus & liberis.

1. *Ergo non omnes nobis uxores ducere licet: nam à quarumdam nuptiis abstinendum est; inter eas enim personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio jungi in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.*

NOTÆ.

Inter patrem & filiam] Intellige parentes & liberos etiam naturales tantùm. Nam in contrahendis matrimoniis naturale jus & pudor inspicien-

ciendus est: contra pudorem autem est, filiam uxorem ducere; *l.14. §.2. D. hoc tit.*

In infinitum] Et ita cape *verf.6. & 8. cap.* 18. *Levit.*

Nefarias atque incestas] in summo scilicet gradu. Nam in his tanta est turpitudo & fœditas, ut natura omnis à tali conjunctione abhorreat. Et hoc est incestum, quod jure gentium committi scribit Paul *l. ult. D. hoc tit.* nec eo minus jus, quia à Persis contemptum, ut rectè Xenophon. 4. *memorab.* adde Philon. in *decal. lib.*1. Cæterum & aliæ nuptiæ, quæ ratione cognationis aut affinitatis prohibentur, incestæ dicuntur; *l.39. §.1. l.95. D. hoc tit. l.5. de quæst. l. ult. c. de incest. nupt.* De nomine hoc vide Non. Isidor. Fest.

COMMENTARIUS.

1 *Genera cognationis exposita, ubi & de spirituali.*
2 *Parentum cum liberis conjugia incestuosa esse in summo gradu.*
3 *Ne dissoluta quidem adoptione filiam adoptivam ducere licere, & quare.*

EX iis, quæ hactenus dicta sunt, intelligimus, quatuor hæc concurrere debere, ut justæ habeantur nuptiæ: ut qui contrahunt sint cives Romani; quales apud nos omnes habentur: ut sint puberes: ut consentiant: ut si sint filii famil. consensum adhibeant parentum, quorum in potestate sunt; juxta ea quæ dicta sunt supra ex decret. Concilii Trident. in locis ubi receptum est. Quibus & quintum addi potest ex jure Pontificio &pia consuetudine; solennis illa post trinam promulgationem in Ecclesia nuptiarum benedictio. Hæc, inquam, si intervenerint, nuptiæ justæ esse censentur; si modò inter eas personas contractæ sint, inter quas nuptiæ consistere possunt. Nam etiam quædam personæ jure prohibentur inter se nuptias contrahere. Ut autem prohibeantur, fere fit ob turpitudinem conjunctionis, quæ turpitudo vel est à cognatione contrahentium, vel ab
1 affinitate. Cognatio triplex est; merè naturalis; merè civilis; & mixta. Naturalis tantùm est, quæ illegitimo coitu contrahitur: civilis dumtaxat, quæ per adoptionem constituitur: mixta est inter eos, qui ex justo matrimonio procreati sunt, utroque videlicet jure concurrente, *l. 4. §. 2. de grad. & affin.* Speciem cognationis, quam Auctores juris Pontificii spiritualem vocant, & esse volunt inter susceptorem & susceptam ex sacro Baptismate, *cap. de cognat. spirit.* Covar. *de matr. p.2. c.6. §.4.* quam etiam probat Justinianus in *l. si quis 26. circa fin. C. hoc tit.* Pontifices Romani in sua & Græci in Orientali Ecclesia extenderunt usque ad septimum gradum, quasi major esset cognatio spiritualis necessitudine carnali, juxta dictum Synodi in Tryllo. Extat de ea re *lib. 4 decretal. tit 11. & lib.3. iur. orient.* idem *cauf* 30. per aliquot quæstiones. In Concilio autem Tridentino, cùm variè de hac prohibitione esset disceptatum, & multi eam penitus tollendam censerent; placuit, impedimentum spiritualis necessitudinis restringi ad eam cognationem, quæ est inter susceptorem & susceptam, ejusque patrem & matrem; *decret. de reform. cap. 2. sess.* 24. VINN. Spiritualis illa cognatio ex mente canonistarum non modò ex baptismo nascitur, verùm etiam ex confirmatione *cap. 1. §. fin. de Cogn. spirit. in 6.* immo & ex catechismo, quamvis eam cognationem non tam contractum quàm contrahendum matrimonium impedire existiment. *c. 2. eod. n. 6.* Porro hanc cognationem spiritualem in *paternitatem*, quæ inter baptizantem & baptizatum, susceptorem & patrinum est, *compaternitatem*, quæ inter parentes baptizati & baptizantem vel susceptorem intercedit, & denique in *fraternitatem* qualem inter baptizatum & liberos baptizantis, nec non susceptorum contractam, dividere solent. Azpilcuet. *Tom. 3. cap. 22. n.* 36. & Vir summus Cujac. *ad rubr. X. de consangu. & affin.* HEIN.

Parentum liberorumve locum] *l. nemini. 17. C. hoc tit.* Commodius dixisset, *inter parentes & liberos:* nam & patrui & avunculi etiam parentum locum obtinent, *l. sororis 29. hoc tit.* Theophil. Ἐπὶ τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων.

Nefarias atque incestas] In summo scilicet gra- 2
du. Nam in his tanta est turpitudo & fœditas, ut natura omnes à tali conjunctione abhorreant, & sua ipsorum conscientia redarguantur necesse sit; qui hæc naturæ jura violant: adeoque execrabiles habeantur, qui vel per ignorantiam hæc committunt. Hinc illæ Oedipodarum calamitates quibus plenæ tragœdiæ & illæ fictæ apud inferos pœnæ; Homer. 11. *Odyss.*

Μητέρα τ' Οἰδιπόδαο ἴδον, καλὴν Ἐπικάστην.

Hinc Nero magis ob incestum quàm ob reliqua facinora detestabilis. De Parthis sic Lucanus.

——Cui fas implere parentem,
Quid reor esse nefas?

Adde Philonem Iud. in *decal. lib.* 1. Cæterum & aliæ nuptiæ, quæ ratione cognationis aut affinitatis prohibentur, incestæ, hoc est, incastæ & pollutæ (si Isidoro *lib. 5. cap. 26.* credimus) dicuntur; *d. l. sororis 29. §. 1. l. etiamsi 56. eod. tit. C. de incest. nupt.* An autem & illæ naturæ legi & honestati similiter repugnent, postea disputabimus. Earum certè, de quibus nunc agimus, naturalis prohibitio est. Quippe insita est in ipsis affectibus fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex se natis: à qua etiam quædam animantia muta naturaliter abhorrere, à nonnullis proditum est. Seneca *Hippol. act. 3. v.913.*

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

Affertur & alia prohibitionis, eaque non parvi ponderis ratio, confusio communis cognationum normæ: quæ & ipsa naturæ legi atque ordini vehementer repugnat, & necessario consequi-

quitur istam sanguinis inter parentes & liberos commixtionem. Horresco ad illud Oedipi apud Senecam *Thebaid act.* 1. *v.* 134.

Avi gener, patrisque rivalis sui.
Frater suorum liberum & fratrum parens
Uno avia partu liberos peperit viro
Ac sibi nepotes. Monstra quis tanta explicet?

Item ad illa Thyestis in *Agamem. act.* 1. *v.* 34.

Versa natura est retro,
Avo parentem, (proh nefas) patri virum,
Natis nepotes miscui, nocti diem.

Quamvis per adoptionem] Respectu quoque
3 cognationis merè civilis inter parentes & liberos nuptiæ prohibentur, nefasque esse existimatur, eam uxorem ducere, quæ per adoptionem filia neptisve esse cœperit: in tantum, ut etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem juris maneat; *l. quin etiam* 55. *hoc tit.* Neque id mirum videri debet, quamvis omnia adoptionis jura per emancipationem solvantur; *l. in omni* 13. *de adopt.* Nam in nuptiis semper etiam pudoris & reverentiæ ratio habetur; *l. adoptivus* 14. §. 2. *hoc tit.* Patris autem persona tam sancta & reverenda filiæ esse debet, ut ad impediendas nuptias sufficiat aliquando patrem fuisse. Eadem fere ratione nec matrem patris adoptivi uxorem ducere non possum: nempe non propter civilem aliquam necessitudinem, quæ nulla inter nos; *l. qui in adoptionem* 23. *de adoption.* sed propter reverentiam, quam matri patris adoptivi propter patrem debeo, quamdiu in familia ejus sum; & tetrum esset, me patris mei licèt adoptivi fieri vitricum. Planè si per emancipationem soluta fuerit adoptio, nihil impedimento est, quominus eam uxorem ducere liceat; quoniam illa nunquam mihi aviæ loco fuit, sed extranea semper, *d. l.* 23. *de adopt.* junct. *d. l.* 55. *hoc tit.* At enim, inquies, nec patris adoptivi uxor matris loco est, *d. l.* 23. eam tamen ducere non licet, ne quidem post emancipationem *d. l.* 14. *pr. hoc tit.* Sed nimirum sufficiat eam aliquando novercæ loco fuisse, *d. l.* 14.

TEXTUS.

De fratribus & sororibus.

2 *Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta. Sanè enim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ab altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit, quamdiu quidem constat adoptio; sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt; quum verò per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere: sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare; & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.*

NOTÆ.

2. *Sive ab altero eorum*] Convenit *d. cap.* 18. *Lev.* 9. 11. Athenis tamen consanguineam ducere licebat, id est, sororem ὁμοπάτριον, non autem ὁμομήτριον. Fabrot. ex *Philon.* Sed nec vulgo quæsitam sororem ducere licet, *lege* 54. *D. hoc tit.*

Quamdiu constat adoptio] Ex Cajo *l.* 17. *D. hoc tit.* Paulus apud *Ruffin. Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes & liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non intervenit.*

COMMENTARIUS.

1 *Ostenditur firmis rationibus, legem divinam de non ducendis sororibus moralem esse & perpetui juris.*

EX *transverso gradu*] Linea in qua gradus cognationis ponuntur, vel directa est & perpendicularis, vel transversa. Directa est; vel ascendens, in qua sunt parentes, vel descendens, in qua sunt liberi. Transversa eos complectitur, qui ex latere veniunt: estque vel æqualis; eorum videlicet, qui pari gradu distant à communi parente, ut fratres & sorores, consobrini, patrueles: vel inæqualis, cùm alter altero à communi parente est remotior; ut patruus, avunculus, & fratris & sororis filii, & filiæ. In linea directa, ut jam dictum est, prohibitio est infinita: in transversa non item, quò nunc se confert Imperator.

Inter fratrem & sororem] In linea transversa æquali unus tantùm gradus jure civili prohibitionem habet, nimirum fratrum & sororum nuptiæ; *l. nemini* 17. *C. hoc tit.* quas etiam à Deo interdictas non uno loco reperimus; *Levit.* 18. 9. & 20. 17. *Deut.* 27. 20. Quid ergo? an hæc interdictio sive lex de non ducendis sororibus & ipsa moralis est, perpetuamque & naturalem causam prohibitionis continet? Moralem esse & naturalem non dubito. Moveor, quod Deus ita per Mosen pronuntiat: *Qui acceperit sororem suam, nefariam rem operatus est, & in conspectu populi occidetur, Levit.* 20. 17. & *Deut.* 27. 20. *Maledictus*, inquit, *omnis, qui dormit cum sorore sua.* Adeoque ex abominationibus, propter

quas

quas Cananæos Dominus extirpavit, hæc una fuit, *Levit.* 18. *circa fin.* qui tamen non aliam legem quàm naturæ habuerunt. Plato quoque *lib.* 8. *de legib.* fratrum & sororum conjugia ait esse μισάμα ὅσια, ἢ ἀνόσια ἢ αἰσχρῶν αἴσχιστα. Hinc esse, quòd in tragœdiis Macarei, cognito se cum sororibus rem habuisse, continuò mortem sibi consciscant, sceleris pœnas à se ipsis repetentes: Et Cicero *lib.* 1. *de divin.* commixtionem fratris & sororis *Nefarium stuprum* appellat. Lucianus in *Philop.* ἀναγνώδαλν μίξιν. Quis verò hoc nos docuit? sola natura, quippe quæ omnes docet, sorori suæ misceri nefas esse, dum appetitum conjunctionis inter fratrem & sororem cadere non sinit. Quis est enim, qui sororis suæ quantumvis formosæ nuptias aut stuprum appetat? Non Platonem modò, sed experientiam provoco. *Tam à me*, inquit ille apud Plaut. *Curcul. act.* 1. *sc.* 1. *v.* 51. *pudica est, quàm si soror mea sit.* Neque aliam ob causam Abrahamus credidit se pro marito Saræ habitum non iri, quàm si eam sororem suam esse diceret, *Genes.* 12. 12. & 20. 12. Denique non tantùm Romani, sed etiam alii populi, & omnis pœne Græcia, auctore Alex. ab Alex. 1. *genial. dier.* 24. nefandum putaverunt, iisdem parentibus genitos invicem incestis nuptiis detineri. Neque verò ideo minus hoc nefas est, quia Ægyptii & nonnulli alii populi id dicere voluerunt, suorum nimirum Numinum exemplo, cùm Saturnus Opin, Jupiter Junonem, Osiris Isin duxerit: & quid ni hoc facerent, apud quos non solùm Philadelphi, verùm etiam Philometores fuerunt. Objici solet dictum Thamaræ ad Amnonem fratrem consanguineum *Alloquere Regem; non enim denegabit me tibi.* 2. *Samuel.* 13. Resp. Sive hoc Thamara sciens commenta est, ut se præsenti periculo eriperet, sive revera credidit hoc quoque patri Regi licere; inde colligi non debet, aut Davidem id concessurum fuisse, aut rectè facturum, si concessisset. Illud alicujus momenti est, quod hìc nobis objici potest, & verum esse constat ex sacra historia: oportuisse nimium à primis illis hominibus sorores duci, cùm aliæ mulieres non extarent. Respondent Theologi, id fuisse necessitatis & tacitæ divinæ dispensationis. Nam cùm juberet Dominus propagari genus humanum, nec plures simul fœminas condidisset; satis intelligitur, hanc fuisse ipsius voluntatem, ut fratri ex sorore sobolem tollere fas esset; quod postea ipsa natura docuit non licere. Hoc ergo factum, ut Augustinus ait *lib.* 15. *de civitate Dei. cap.* 16. *Quanto est antiquius, compellente necessitate* (intellige necessitate ex illius temporis circumstantia) *tanto postea factum est damnabilius, religione* (id est, naturali aversatione) *prohibente.* Affert ibidem Augustinus etiam nonnullas alias causas, ob quas fratres & sorores conjungi non debeant, ut necessitudo inter plures diffundatur, serpatque & propagetur civium inter se charitas, quam sic extendi etiam Cicero docet, 5. *de finib.* item ut evitetur illa cognationis & affinitatis confusio, quæ fratrum & sororum nuptias necessario sequitur. Sed hæ rationes tanti ponderis non sunt, ut quod contra fit, natura illicitum censeri debeat. Consentit etiam in hac quæstione Covarr. *de matrim. p.* 2. *cap.* 6. §. 10. *num.* 15. D. Tulden. *ad hunc titulum, c.* 6.

Sive ab altero eorum] In nuptiis utrum frater sit germanus, an consanguineus vel uterinus dumtaxat: nihil interest, *Levit.* 18. 9. 11. immo nec vulgo quæsitam sororem ducere licet. *l.* 54. *ff. h. t.* In successionibus autem inter utrinque conjunctos arctior necessitudo habetur; *auth. itaque C. comm. de suc.* ut & olim in eadem causa consanguineorum major ratio, quàm uterinorum habebatur: vulgo autem quæsitorum extra successionem matris vix jus ullum.

Quamdiu constat adoptio] Per adoptionem quæsita fraternitas eò usque impedit nuptias, donec manet adoptio, aut naturalis filius in potestate. At si pater, vel me in potestate retento, filiam quam adoptaverat emanciparit, vel me emancipato, illam in potestate retinuerit, possumus matrimonio jungi, *l. per adoptionem* 17. *h. t.* quippe vinculo agnationis, quæ sola hasce nuptias impedit, soluto. Nam reverentiæ & honestatis respectus, qui dissoluta adoptione adhuc manet inter patrem quondam & filiam, hic nullus est.

Antea filiam suam emancipare] Alioqui dirimetur matrimonium, quod inter fratrem & sororem licèt adoptivos non consistit; ut ex Theophilo Hotom. & Vvesemb. hìc notant, & indicat. Triphon. in *l. non solùm* 67. §. 3. *hoc tit.* Nam ut dicamus matrimonium manere, & adoptionem potius nullam esse, quod D. Bachovius magis probat; nescio an ex ratione juris civilis defendi possit; quod cùm nuptias inter sororem & fratrem adoptivum prohibet, generum tamen adoptari permittit; ex consequenti genero adoptato, nuptias perimi voluisse existimandum est, non adoptionem nullam esse. Vid. *tom.* 1. *juris Græco Rom. l.* 8. *c. de adopt.* γάμος λύεται, ὅτε τις τὸν ἑαυτοῦ γαμβρὸν υἱοθετήσεται. Theod. Balsam. *ad d. l.* 67. *ff. hoc tit.*

TEXTUS.

De fratris & sororis filia vel nepte.

3. *Fratris verò, vel sororis filiam uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint: cujus enim filiam ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus verò mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam, non videris prohiberi uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.*

NOTÆ.

3. *Fratris vel sororis filiam*] Ex *l. 17. D. hoc tit. l. 17. C. eod. l. ult. C. de incest. nupt.* Ulpian. apud *Ruffin.* & in *fragm. tit. 5.* scribit permissum esse ducere filiam fratris, non etiam sororis. Hoc Claudius invexerat. Sveton. *in Claud. c. 26.* Tacit. 12. *ann. c. 5 seq.* Sed postea sublata est hæc differentia *d. l. 17.* Lege quoque divina non obscurè hæ nuptiæ vetantur hoc ipso, quod prohibemur ducere amitam & materteram; *Levit. 18. verf. 12. & 13.* eadem enim ratio est.

COMMENTARIUS.

1 *Nuptias cum fratris aut sororis filia, & in universum inter personas transversæ lineæ, quæ parentum & liberorum loco inter se sunt, etiam divina lege prohibitas, atque hanc quoque legem moralem esse.*

JUre civili nuptiæ in linea transversa inæquali prohibitæ sunt inter eas personas, quæ parentum liberorumve numero sunt; *l. per adoptionem 17. §. 2. l. sororis 39. hoc tit. l. nemini. 17. C. eod. l. ult. C. de inc. nupt.* §. *item amitam 5. inf. eod.* & quidem in infinitum; *l. nuptiæ 53. hoc tit* nam graduum numerus hìc non magis consideratur, quàm in linea recta inter ipsos parentes & liberos. Sed an huic prohibitioni per omnia consentanea sit lex divina veteris Testamenti; quæritur. Ego equidem sic sentio: quamvis enim singula apud Mosen non sint expressa; tamen quibusdam positis, quæ paria sunt, pro expressis habenda: cùm hoc flagitet ipsa ratio, ut de similibus similiter statuatur, nec in hac prohibitione tam ad numerum graduum respiciatur, quàm ad venerationem personarum. Cùm igitur Dominus expresse vetat amitæ & materteræ nuptias; *Levit. 18. verf. 12. & 13.* intelligitur etiam vetare nuptias amitæ magnæ & materteræ magnæ, & deinceps ascendentium: item ἀναλόγως nuptias fratris & sororis filiæ & deinceps ex his descendentium cum patruo & avunculo, & qui supra hos sunt. Atque hanc etiam prohibitionem perpetuam esse & partem legis moralis, ex iisdem fere argumentis evincitur, quibus fratris & sororis nuptias naturæ atq; honestati repugnare antea demonstravimus, in ea tamen dispensari potest, ex Trid. *sess. 24. can. 3.* Unum addam: Apud Romanos cùm nulla adhuc lege nuptiæ cum fratris filia prohibitæ essent; moribus tamen incestæ habebantur; *l. sororis 39. §. 1. l. etiamsi 56. hoc tit.* Adeo ut ipse Claudius Imperator ausus non fuerit Agrippinam fratris sui Germanici filiam uxorem ducere, nisi extorto prius senatusconsulto, quo venia daretur talium conjugiorum: neque tamen reperti sunt, quod mirum est, in libidinosissima civitate, qui sequerentur exemplum excepto uno atque altero pessimo adulatore; Sveton. *in Claud. c. 26.* Tacit. 12. *annal. cap. 5 seq.* ac postea senatusconsultum illud à Nerva sublatum est, teste Xiphilino. Sanè brevis hæc lex Nervæ fuit, ut & imperium ejus, & nuptiæ cum fratris filia ex edicto Claudii pro licitis iterum haberi cœperunt; nam auctore Capitolino, Antoninus Pius filiam suam fratri uxorem dedit; quod antea nondum sublato senatusconsulto & Titum fecisse Svetonius memorat. *Domitian. c 22.* Cæterum quia Senatusconsultum illud sive edictum Claudii cum naturæ honestate pugnare videbatur, strictissimè acceptum de sola fratris filia, non autem de filia sororis, teste Ulp. *tit. 5. §. 6.* aut quod magis puto, jam tempore mediæ jurisprudentiæ vim amiserat; argumento id, quod Cajus scribit, *l. quin etiam 55. § 1. hoc tit.* fas non esse ducere neptem patris adoptivi ex filio; quanto igitur minus neptem veri patris & naturalis, seu veri fratris filiam ducere licuit? Ut ut est, tamdem expresse edictum illud abrogatum est, & quidem à Principibus ethnicis Diocletiano & Maximiniano; *l. nemini 17. C. hoc tit.* adeo altè à natura leges istæ cordibus humanis inscriptæ sunt; congruit *l. ult. C. de incest. nupt. art. 7. Ordin. pol.* VINN. *Lex 17. C. de Nupt.* desumpta est ex Codice. Greg. *lib. 5. tit. 1. §. 9.* ubi ea multo integrior exstat. Ibi vero nihil de fratris, sed de sororis filia, quam distinctionem etiam admittit Ulp. *tit. 5. § 6.* Ex quibus colligimus (1) *l. 17. C. de nupt.* à Triboniano, locum autem Caji *lib. 1. Inst. tit. 4. §. 3.* ubi & cum fratris filia matrimonium prohibetur, ab Aniano esse interpolatum. (2) Nervæ legem non hoc matrimonium cum fratris sed alterum cum sororis filia, οὐκ ἀδελφιδῆ inhibuisse. (3) primos Nuptias cum fratris filia prohibuisse Constantinum & Constantem. *l. 1. C. de Incest. Nupt.* HEIN.

Quamvis quarto gradu] Hinc apparet, jure civili licitum fuisse ex quarto gradu lineæ transversæ uxorem accersere, excepta ea quæ parentis aut filiæ loco esset.

Cuius filiam, &c. Neque eius neptem] Hæc regula ad hypothesin revocanda est, cujus videlicet fratris aut sororis, de quibus agitur. Vera autem ratio est; quoniam parentum liberorumque invicem numero sunt: ut hìc aliud spectandum sit, quàm numerus graduum; §. *item amitam 5. inf. l. nuptiæ 53. eod.*

Neque naturali, neque civili] Non naturali, quia cognata mea non est, cùm adoptio non tribuat jus sanguinis: non civili, quia avunculus nemo fit per adoptionem; *l 12. in fin. eod.* Quippe per adoptionem cum iis tantùm personis necessitudo contrahitur, quæ si sanguine nos contingerent, nobis agnatæ essent; *l. per adoptionem 23. de adopt.*

TEX-

Textus.

De Consobrinis.

4. *Duorum autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris, & sororis, conjungi possunt.*

Commentarius.

1 *Patruelium & consobrinorum nuptias neque civili neque divino jure prohibitas, quamquam Canones longius progressi.*

2 *Discrimen dinumerationis graduum inter jus civile & canonicum explicatum.*

1 Redit ad lineam transversam æqualem, in qua dicit, eos, qui in quarto gradu sunt, facta computatione civili, conjungi posse; nimirum fratris & sororis liberos: idemque traditur in *l. 3. h.t. l. celebrandis 19. C. eod.* scilicet quia hîc cessat ratio, ob quam prohibeor neptem fratris ducere, quòd ego illi parentis, illa mihi filiæ loco sit. Lege quoque divina patruelium aut consobrinorum nuptiæ interdictæ non sunt; adeoque si exempla jus faciunt, tantùm non expressè conceduntur; *Num. 36. 11.* Augustinus *lib. 15. de civ. Dei*, de connubiis consobrinorum agens ait, ea nec divinam legem prohibuisse, neque ad sua usque tempora humanam. Prohibuerat has nuptias Theodosius Major, ut scribit Aurel. Victor: sed legem patris filii Arcadius & Honorius sustulerunt, revocata prisci juris, ut inquiunt, auctoritate; *d. l. celebrandis 19. C. hoc tit.* Pontifices autem Romani longius progressi sunt, & conjungi vetuerunt non solùm consobrinos, sed etiam sobrinos & eorum liberos, quos quarto gradu numerant, cùm octo inter se distent; *cap. non debet, de cons. & affin. Concil. Lateran. c. 50.* cujus Concilii auctoritate Innocentius abrogavit priorum Pontificum decreta, qui usque ad septimum gradum nuptias inhibebant: hoc est, eorum, qui jure civili decimoquarto gradu invicem contingunt; *c. progeniem, & seq. c. nulli, & seq. 35. q. 2. & 3.*

2 Monet hic locus, ut discrimen dinumerationis gradum, quod est inter jus civile & canonicum, obiter explicemus; quippe quod ad causas matrimoniales solùm pertinet: nam in successionibus civilibus computationem sequuntur etiam in terris Ecclesiæ, teste Schneid. *hîc*; & D. Tulden. *ad tit. Inst. de grad. cogn.* Jure civili generata persona gradum adjicit, ut tot eo jure sint gradus, quot sunt generationes; *§. hactenus 7. inf. d. tit.* In linea recta aut ascenditur, quæ idcirco ascendentium appellatur, ordinemque parentum complectitur: aut descenditur; quæ dicitur descendentium, & ordinem deprehendit liberorum. In linea transversa seu collaterali primum ascenditur, deinde descenditur. Exempli gr. ego genitus sum à patre meo: ecce unum gradum. Idem pater meus genuit Titium fratrem meum: ecce alterum; unde consequitur, fratres duobus gradibus inter se distare de jure civili. Pari ratione si quæras, quot gradibus à te distet patruus tuus, ascende primùm ad avum vestræ cognationis communem auctorem, deinde iterum descende ad ejus filium, qui est patruus tuus, comperies eum tribus gradibus à te distare: & ita deinceps. Latius hæc declarantur *infr. de gradu cognat.* Jus autem Pontificium aliter gradus dinumerat; *cap. ad sedem, 35. quæst. 5.* Cujus juris regulæ sunt. 1. In linea ascendentium & descendentium quot sunt personæ, una dempta, tot sunt gradus: quæ computatio in hac linea à computatione juris civilis in hoc tantùm differt, quòd Canones personas numerant, jus civile generationes. 2. In linea transversa æquali, quot gradibus alter distat à communi stipite, totidem utrique inter se distant. Exempli gr. Frater & soror distant inter se hoc jure uno tantùm gradu, quia uno gradu distant à communi parente: & consobrinus ista computatione mihi est secundus, quia ab avo, qui communis utriusque nostrum fons est & origo, secundus numeror. 3. In linea transversa inæquali, quo gradu distat remotior à capite, eo gradu distant inter se. Igitur fratris mei filius secundo gradu à me abest, quia ille à patre meo avo suo duobus gradibus dissidet: & nepos fratris mei tertio, quia à patre meo ipse tertius est.

Conjungi possunt] Theoph. negativè reddidit. οὐ δύνανται συναφθῆναι, quia sic in Oriente obtinebat. Nam post Justinianum sub Imp. Græcis hæc matrimonia iterum improbata fuere. Harmenop. *l. 4. tit. 9.* Attal. *tit. 26.* Matth. monach. *tit. de grad. sept. consang.* Vinn. De tota hujus juris historia conferendus est Jacob. Gothofr. *ad l. un. C. Th. si nupt. ex rescr. pet. lib. 3. tit. 10. Tom. 1. p. 288.* Hein.

Textus.

De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

5. *Item amitam, licèt adoptivam, ducere uxorem non licet. Item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.*

Commentarius.

Hujus §. explicatio petatur ex iis, quæ *ad §. 3. sup.* diximus.

Licèt adoptivam] Hoc consulto hîc additum,

in matertera omissum: nam matertera per adoptionem non magis fieri potest, quàm avunculus; *l. 12. §. ult. hoc tit.* Eadem verba quoque repetenda sunt in amitam magnam; *l. per adoptionem 17. in fin. eod.* VINN. Sed turbat Cajus in *l. 55. §. 1. ff. de ritu nupt.* Ubi ne Patris quidem adoptivi materteram duci Uxorem posse statuit. Enimvero matertera patris adoptivi, huic loco parentis & hinc filio quoque adoptivo veneranda est, adeoque non magis duci potest, quam patris adoptivi vidua *l. 14. pr. ff. hoc tit.* Qualis respectus non est inter sororem patris adoptivi & filium ab eo adoptatum. HEIN.

TEXTUS.

De affinibus, & primùm de privigna, vel nuru.

6. *Affinitatis quoque veneratione à quarumdam nuptiis abstinere necesse est; ut ecce: privignam aut nurum ducere non licet, quia utraque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est; ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.*

NOTÆ.

Privignam] Quæ sic dicta, quòd genita, antequam mater secundo nuberet. Fest.

Quia duas uxores] *l. 2. C. de inc. nupt. l. 18. C. ad leg. Jul. de adult.* Multæ quoque aliæ gentes virum unicæ mulieri copularunt. Dion. Halic. *lib. 2.* Raræ binæ in Occidente nuptiæ. De Germanis testatur Tac. *de moribus Germ. c. 18.* Valentinianus permittere voluit, Niceph. Callist. *lib. 11. cap. 33.* Jul. Poll. *in obron.* In Rep. Christiana tolerari non oportere evincunt, quæ apud Matth: *c. 5. & 19.* Marc. 10. Luc. 16. Pau. 1. *Cor. 7.* VINN. Valentiniani Consilium non feliciorem habuit exitum, quàm Julii Cæsaris, qui per Helium Cæcinam simile quid tentaverat. Suet. *Jul. c. 52.* Quin sunt qui illam narrationem de Valentiniano, cujus auctor Socr. H. E. *lib. 4. c. 31.* falsam judicant, in primis Tillemont *dans l'histoire des Empereurs tom. 5. part. 1. not. 28. p. 345.* HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Licèt affinitatis nulli propriè sint gradus; tamen quasi quosdam gradus affinium numerari posse, & num. 3.*
2 *Genera affinitatis à veteribus canonibus statuta, posteriorum Pontificum decretis moderari.*
4 *In linea recta affinium eamdem esse prohibitionem, quæ in eadem linea cognationis.*
5 *In linea affinitatis transversæ quatenus se extendat prohibitio.*
6 *Interdicta Levit. 18. quæ affines spectant moralia esse.*
7 *Iure civili antiquo non videri inter affines transversæ lineæ prohibitionem fuisse.*
8 *Polygamiam in Rep. Christiana non esse tolerandam.*

HActenus de nuptiis, quæ propter cognationem prohibentur. Cognationis simulacrum quoddam est affinitas: cujus ea etiam vis est, ut quosvis affines quibusvis jungi naturæ honestas non patiatur. Sunt autem affines viri & mulieris cognati, dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ inter se diversæ sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit, *ἡ κατ' ἐπιγαμίαν συγγένεια* *leg. 4. §. 3. de grad. & affin.* ubi nomina quoque affinium peculiaria recensentur. Gradus affinitatis propriè nulli sunt 1
quia affines ab affinibus non generantur; *d. l. 4. §. 5.* nihil tamen prohibet, quominus quasi quosdam gradus affinium numeremus; sic enim & Paulus loquitur *l. 10. pr. d. tit.* dicamusque, quo gradu quispiam est cognatus marito, eo gradu esse affinem uxori & quasi cognatum, & contra. Veteres canones 2
etiam genera affinitatis numerant, eaque tria: ut ecce: Uxoris meæ filius mihi est in primo genere affinitatis, illius uxor in secundo genere: mortuo privigno meo, si illa nubat Titio, hic mihi erit in tertio genere affinitatis: sic uxoris meæ frater mihi est in primo genere affinitatis; uxor illius in secundo: quæ si mortuo marito alteri nubat, is mihi erit affinis in tertio genere. Non obstat quod Papinianus respondet in *l. 15. hoc tit.* uxorem quondam privigni conjungi matrimonio vitrici non oportere. Hoc enim non eam rationem habet, quòd affines sunt; sed quòd honestas & pudor naturalis non patiatur, meum matrimonium jungi uxorem ejus, qui mihi aliquando filius seu loco filii fuit propter matrem, quam in matrimonio habui. Similis quædam prohibitio est in *leg. 14. pr. eod.* Nascitur affinitas ex 3
unione viri & uxoris, qui cùm matrimonio juncti unum fiant, necesse est vinculo isto etiam utrinque cum iis connecti ipsorum cognatos, eodemque gradu, quo quis cognatus est marito, fieri uxori affinem & quasi cognatum: & ex contrario, quo gradu quis uxori cognatus est, eodem fieri affinem & quasi consanguineum marito; exempli gratia: in linea recta quia uxor mea uno gradu distat à patre suo, ab avo duobus, ego quoque à socero uno gradu, à prosocero duobus distabo: idemque de cæteris tum ascen-

dæ-

dentibus tum descendentibus statuendum. In linea transversa, quia maritus à fratre suo duobus gradibus distat, totidem distabit uxor à leviro. Quod ipsum quoque dicendum est de glore, sororio, fratria. Item quia uxor mea à patruo suo vel avunculo tribus gradibus dissidet, ego quoque à soceri fratre vel sorore totidem gradibus abero; & sic deinceps. Videamus nunc quinam gradus affinitatis prohibiti, & anne iidem omnes, qui & cognationis.

4 In linea recta eadem jure civili prohibitio in affinitate, quæ in cognatione. Itaque nec socer nurum, nec socrum gener: nec vitricus privignam, nec privignus novercam ducere potest; *l.14.§. ult. hoc tit. l. nemini.17. C. eod.* quod & Justinianus *hoc & seq.* §. docet, prohibitionis hanc rationem afferens, Quòd invicem parentum & liberorum loco sunt; cui proinde consequens est, nec inter prosocerum & pronurum, nec inter vitrici patrem & proprivignam, & sic porro, nuptias licitas esse; *d. l. 14. §. ult. Levit.* 18. *vers.*8. 15. & 17. Atque hanc etiam prohibitionem perpetuam esse & moralem, evincit locus Apostoli 1. *ad Cor.* 5. ubi tale stuprum ne inter gentes quidem nominari ait, ut quis uxorem patris habeat. Et M. Tullius *in orat. pro Cluent. c.6.* cùm socrum genero nupsisse narrasset, subdit; *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam, in omni vita inauditum*! atque in hoc quoque nobis assentiuntur plerique Pontificiorum, Covar. *de*
5 *matrim. p. 2. cap.6. §* 10. *num.* 19. In linea transversa æquali, neque frater uxorem defuncti fratris ducere, nec vicissim soror marito sororis nubere potest, nec maritus cum sorore uxoris, aut uxor cum fratre mariti conjungi, quoniam affinitate inter se sunt facti fratres & sorores; *l.* 5. *l. pen. & ult. Cod. de inc. nupt.* facit. *d. cap. Levit.* 18. *vers.*16. Quo loco cùm fratris cum uxore fratris defuncti nuptiæ prohibeantur, prohibita quoque censeri debet sororis cum marito sororis suæ conjunctio, ex ratione, quam affert Moses, quia inquit, fratris tui pudenda sunt: quod nihil aliud declarat, quàm quia uxor fratris tui est, ut jam affinitate tu illi frater, illa tibi soror facta sit, quos conjungi naturæ honestas non patitur. In transversa affinitatis linea inæquali Dominus expresse apud Mosen, *d. ca. vers.* 14. vetat conjungi fratris filium cum uxore defuncti patrui; cui consequens est: 1. nec sororis filium cum uxore defuncti avunculi conjungi posse. 2. nec patruum aut avunculum cum uxore filii fratris sororis. 3. nec amitam aut materteram cum marito filio fratris aut sororis. Sed an æquè ex consequenti prohibitæ intelligi debeant nuptiæ mariti cum amita aut matertera uxoris suæ, aut cum fratris vel sororis uxoris suæ, sive leviri aut gloris filia; nonnulli dubitant, propterea quod hæc conjunctio non videtur tam longè recedere ab honestate & verecundia, quàm præcedentes illæ. Minus enim, ajunt, verecundum est patruum meum cum ea, quæ mihi aliquando uxor fuit, consuescere, & duos consanguineos cum eadem misceri, quàm illum, qui amitam meam in matrimonio habuit, jungi cum sorore mea, & unum successivè cum duabus consanguineis. Atque ut putet aliquis, ordini naturæ minus convenire, ut quis ducat & maritali imperio subjiciat amitam aut materteram uxoris suæ, quòd istæ illi loco parentum sunt, hanc tamen rationem cessare in filia leviri aut gloris. At enim verò si in universum spectamus causam, ob quam nuptiæ in prædictis omnibus affinitatis gradibus prohibentur, videlicet quia vir & uxor in unum corpus coalescentes non amplius duo sunt, sed una caro; in universum etiam dicendum videtur, eosdem gradus affinitatis prohibitos censeri debere, qui prohibiti sunt in cognatione: & propositionem illam *Levit.* 18. 6. *Ad proximam sanguinis sui nemo accedat*, etiam ad affines, qui pro consanguineis sunt, pertinere, & tam latè patere, quàm latè patet prohibitio inter sanguine junctos. Basilius *in epist.* ad Diodorum.

Planè ut non æquè graviter omnes peccant, nec puniendi sunt, qui prohibitam in ordine cognatorum ducunt: sed levius qui ex transversa, gravius qui ex recta linea uxorem sumunt: ita etiam gravius delictum est, ex recta affinitatis linea quàm ex transversa uxorem sumere. Sunt verò etiam hæc interdicta, quæ affines transversæ lineæ spectant, moralia & perpetui juris. 6
Neque enim Deus gentes ob singula facta cum singulis interdictis pugnantia punivisset, nisi in singulis peccassent contra jus naturæ. Notentur particulæ universales, quibus singulos casus designat legislator, cùm idcirco gentes punitas subjicit. At enim, inquies: si lex de non ducenda fratria *Levit.* 18.16. perpetuam & naturalem causam prohibitionis habet; qui fit, quòd fratria certo casu duci jubetur? *Deut.* 25. 5. Jus enim naturale est immutabile. Respondent doctiores Theologi: Jus naturale duplex esse; unum tale; ut absolutè in se ac essentia sua æquum & justum sit, quicquid eo continetur, ac proinde prorsus immutabile; alterum, quod æquitatem & justitiam continet in rerum natura sola Dei voluntate impressam, ut à creatura naturæ ductu approbaretur: ac posterius hoc jus uti à legislatoris voluntate dependet, ita & per eam aliquando ex causa peculiari mutari; sic quamvis jus naturæ vetet suum cuiquam auferre, Deum tamen de isto jure dispensasse, *Exod.* 12. 35. 36. quum Israelitis mandaret, ut Ægyptiis sua auferrent. Atque ita etiam forte Deus in Sanctis olim quædam matrimonia concessit propter sancti generis paucitatem. Eademque ratio est legis de fratria certo casu ducenda, excitandoque fratri sine sobole defuncto semine; videlicet ut in nomen primogeniti conservaretur familia, & primogenita Christi numquam intermoritura significaretur. August. *quæst.61. in Levit.* Quare juris Pontificii Interpretes asserunt, impedimenta hujusmodi non ita constringere in lege Euangelica sicut

in Mosaica, atque inde monet Sanchez *de matr. lib.* 8. *disp.* 6. *nu.* 11. *& seqq. & lib.* 7. *disput.* 52. *num.* 6. *& seqq.* nullos gradus consanguinitatis & affinitatis. *Levit.* 18. hodie esse prohibitos jure divino, nisi qui alias prohibiti sunt jure naturæ primævo; & consequenter Pontificem in omnibus illis dispen-
7 sare posse. Apud veteres Romanos, ut hoc quoque obiter dicam, non videtur, transversa affinitatis linea prohibitionem habuisse: idque exemplo doceri potest, quod afferunt M. Tullius *lib.* 1. *de divin cap.* 46. & Val. Maximus *lib.* 1. *cap.* 5. de Metello, qui mortua uxore Cæcilia, filiam sororis Cæciliæ in matrimonium duxit: quod tamen neuter eorum ut novum refert. Quamvis autem aliquis dubitet, an hoc locum habuerit in hac lineâ in universum, puta si frater viduam fratris, vel patruus aut avunculus uxorem filii fratris aut sororis, vel contra filius fratris aut sororis uxorem patrui aut avunculi ducere voluisset; tamen ego crediderim, apud Romanos jura affinitatis morte unius è conjugibus pro extinctis habita fuisse: utique si liberi ex eo matrimonio non superessent. Nam apud Plutarchum legimus, Marcum illum Crassum cognomento Divitem defuncti fratris viduam duxisse: neque hoc tamquam novum aut præter morem factum auctor commemorat. Nimirum ut nuptiis eam dissolvi voluerunt; salva tamen reverentia ex affinitate nata inter eas personas, quæ parentum & liberorum loco fuerant, *arg. hujus & seq.* §. adeoque eadem fere ratio affinitatis fuit, quæ adoptionis, qua & ipsa soluta, nuptiæ non impediuntur, nisi ob solam reverentiam inter eos, qui parentes & liberi fuerunt. Neque enim dubito, quin patruus adoptivam, & filiam fratris filius amitam adoptivam, soluta per emancipationem adoptione, ducere potuerit, cùm nuptiæ etiam cum sorore adoptiva dissoluta adoptione consisterent. §. 2. *sup.* Sed profectò magnum discrimen est inter conjunctionem, quæ ex adoptione oritur, & eam quam parit affinitas. Adoptio merum juris civilis commentum est; affinitas verò etiam causam naturalem habet, quæ ex commixtione corporum nata nuptiis solutis adhuc permanet, quò pertinet illud Pontificis in *c.* 1. *cap.* 35. *q.* 1. *Uno defuncto, in superstite affinitatem non deleri*. VINN. Conjectura Vinnii quod Jura adfinitatis morte unius conjugis exstincta sint, nihil est verius. Confirmant illam non solùm exempla à Vinnio & postea à V. C. Bern. Henr. Reinoldo *Var. cap.* 24. *p.* 196 *seq.* adducta, verùm etiam edictum Constantini, Constantis & Juliani *l.* 2. *C. Th. de incest. nupt.* quo primum id mutuatum. Ubi adde Gothofr. *Tom.* 1. *pag.* 296 HEIN.

Quia utræque filiæ loco] Regula juris civilis est, eos, qui in numero parentum aut liberorum sunt, conjungi matrimonio non posse; *l. nuptiæ* 53. *hoc tit.* cui regulæ locus est non tantùm in cognatione, sed etiam in affinitate; *l.* 14. §. *ult. eod.* Et quamvis jure civili, ut supra diximus, id tantùm obtinuisse videatur in recta affinitatis linea ob reverentiæ cujusdam & honestatis respectum, qui cessat in iis, qui ex transverso gradu invicem affines sunt; tamen & alias esse hujus prohibitionis causas, de quibus paulo ante diximus.

Si fuit nurus sua] Ergo dissoluta demùm affinitate huic prohibitioni locus est; quod & disertè exprimitur in §. *seq.* ibi; *dissoluta demum affinitate*. Qui locus conjecturam nostram adjuvat, mortem unius è conjugibus affinitatem diremisse; sed ob personarum venerationem & pudorem naturalem nuptias nihilominus interdictas fuisse inter eos, qui affinitate parentes & liberi fuerant. Utique causam prohibitioni dedit ante contracta affinitas.

Eadem duobus nupta] Unam apud plures nuptam è diametro pugnat cum recta ratione; quia (ut alia omittam, quæ dictu fœda) officit procreationi liberorum, qui principalis matrimonii finis est. Neque apud ullam gentem licitum unquam fuisse legimus, ut una mulier duobus aut pluribus viris nuberet. Tertull. *adversus Marc. Manente matrimonio nubere adulterium est*.

Duas uxores eodem tempore] Duas aut plures uxores apud unum nuptas esse, multi putant non pugnare cum naturali ratione, cùm apud plerasque gentes id licitum fuisse legamus; adeoque ipse Deus hanc polygamiæ speciem populo suo permiserit. Sed non deest quod reponatur. Vide quæ dixi sub §. 1. *sup. de patr. pot.* Utut est; constat ex iis, quæ à Christo dicuntur apud *Matth.* 5. 32. *&* 19. 9. *Marc.* 10. 4. *Luc.* 16. 18. & quæ scribit Paulus 1. *Cor.* 7 polygamiam in Republica Christiana non esse tolerandam: quæ etiam multis gentibus improbata fuit. Raræ binæ simul in Occidente nuptiæ. Neque enim apud Romanos tantùm constitutum fuit, ne quis binas eodem tempore uxores haberet, sed etiam apud Græcos, & jam tempore Cecropis Athenienſium Regis, vid. Pet. Fabr. 2. *semest.* 1. Germanos quoque nostros singulis uxoribus contentos fuisse, scribit Tacitus *de morib. German. cap.* 18. Sed & plures alias gentes virum unicæ mulieri copulasse testatur Dion. Halicarn. *lib.* 2.

TEXTUS.

De socru & noverca.

7. *Socrum quoque & novercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco*

ta sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit: alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi jure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est; ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.

NOTÆ.

7. *Duas uxores*] Bigami pœna capitalis est, Theophyl. ὑποκείσεται τῷ τῆς μοιχείας ἐγκλήματι. 60. *Basil. l. 37. c. pen.* & rectè: nam, ut ait Tertull. *adv. Marc. Manente matrimonio nubere adulterium est*, fac. *l. 18. C. ad leg. Iul. de adult.*

COMMENTARIUS.

HUjus §. & superioris eadem planè est sententia, ut nova explicatione non indigeat.

TEXTUS.

De comprivignis.

8. *Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium rectè contrahunt: licèt habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.*

8. *Mariti filius ex alia uxore*] Titius cùm haberet filium ex conjuge defuncta, Semproniam uxorem duxit, quæ ex priore matrimonio filiam habebat. Quær. An inter filium Titii & filiam Semproniæ nuptiæ consistant. R. Consistere. Ratio est. Quia nulla est inter comprivignos affinitas, utpote quæ ultra personas matrimonio junctas non extenditur. Vves.

Rectè contrahunt] *l. 34. §. pen. D. hoc tit. l. 134. pr. de verb. oblig.* neque *Levit. 18. vers. 11.* prohibentur nuptiæ ἀλληλοπρογόνων sed fratris, & sororis ὁμοπατρίας sive consanguineæ.

COMMENTARIUS.

COgnati personarum, quarum interventu & copula contracta est affinitas, inter se nuptias contrahere non prohibentur. Et ratio est perspicua. Quia inter eos nulla est affinitas, utpote quæ ultra personas conjunctas non extenditur: hoc est, cognati quidem uxoris marito sunt affines, & contra cognati mariti affines uxori; sed ipsi cognati utriusque non sunt inter se affines: alioqui simulacrum cognationis latius pateret quàm ipsa cognatio, *l. 34. §. pen. hoc tit. l. 134. pr. de verb. oblig.* Hinc igitur est, quòd inter comprivignos contrahi nuptiæ possunt, quòd pater & filius matrem & filiam, duo fratres duas sorores ducere non prohibentur. Quamquam hìc rectè facturos arbitror, qui magis id quod honestum est, quàm quod licet, inspicient, ne ordo cognationis, cujus imago est affinitas, nimium perturbetur: quod fit si verbi causa, pater filiam filius matrem uxorem ducat. Putaverunt quidam nuptias comprivignorum vetari *Lev. 18. 11.* Ant. Matth. *in not. hic*, & D. Cyprian. Regn. *in cens. Belg.* Sed perspicuus error est. Illic enim non comprivignorum, ἀλληλοπρογόνων, sed fratris & sororis consanguineæ, id est, ab eodem patre ex alia & secunda uxore susceptæ prohibentur nuptiæ: de qua conjunctione nihil dictum erat *vers. 9.* ubi prohibentur nuptiæ sororis germanæ, & uterinæ dumtaxat. Verba Mosis sunt: *Turpitudinem filiæ uxoris patris tui, quam peperit patri tuo, & est soror tua, non revelabis.* In versione LXX. est, ὁμοπατρία ἀδελφή σου. VINN. Sed error tamen non adeo perspicuus videtur. Quum enim in fontibus legatur מוֹלֶדֶת participium activum non passivum מוּלֶדֶת vix potest textus aliter verti quàm hoc modo: *Non deteges turpitudinem filiæ Uxoris patris tui, quæ peperit patri tuo, tanquam sororem tuam.* HEIN.

Licèt habeant fratrem, sororemve] Communi fratre aut sorore ex novo parentum matrimonio postea susceptis videri poterant arctius privigni conjungi; attamen ne id quidem nuptias eorum impedire, Papin. respondit *leg. generali 34. §. 2. hoc titulo.*

TEXTUS.

De quasi privigna, quasi nuru, & quasi noverca.

9. *Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreavit; hæc non est quidem privigna tua: sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstineri debere ait. Nam constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam novercam esse: rectius tamen & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.*

NOTÆ.

9. *Uxor tua post divortium*] *Ex l. 12. §. 1. 2. & 3. D. hoc tit.* Vix est, ut hujusmodi casus non existat. Sed & pridem apud Romanos desierunt bona gratia matrimonia dissolvi. De jure, quod antea obtinebat, Au-

gustin. 1. ad Valer. de nupt. & concup. 10. & de bon. conjug. 8.

Non est privigna] Ratio ex notatione verbi. Privignus enim dictus, quòd prius quàm mater secundo nuberet, genitus est. Fest. Græcis πρόγονοι.

Abstineri debere] Propter honestatem, quæ in conjunctionibus spectatur; *leg. 42. D. hoc titulo*: ἐν τοῖς γάμοις οὐ μόνον τὸ ἐπιτετραμμένον ζητεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπρεπές, ut ajunt Interpretes canonum. Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor. Fabrot.

Nec sponsam fili nurum] Propriè sponsa non est uxor; *leg. 12. §. 1. & 2. hoc tit.* Impropriè tamen appellatione uxoris sponsam quoque accipimus; *l. 6. l. 8. D. de grad. & affin.* Est enim sponsa quasi uxor, & sponsus quasi maritus. Tertul. *de vel. virgin. Desponsata enim quodammodo nupta.*

COMMENTARIUS.

1 *Sponsalibus propriè non contrahi affinitatem.*
2 *Ex illegitima etiam conjunctione affinitatem nasci.*

SUperius dictum est, privignam tibi loco filiæ esse, eo quòd mater tibi nupta est, nec posse te eam uxorem ducere, licèt morte matris aut alio modo rite solutum sit matrimonium. Quæritur igitur. Si uxor tua post divortium alteri nupserit, & ex eo filiam procreaverit; an ne eam quidem uxorem ducere possis. Ratio dubitandi, quia non est privigna tua, utpote genita postquam mater secundo nupsit. Nam ut Festus scribit; *Privignus inde dictus est, quòd prius genitus sit, quàm uxor secundo nuberet.* (Græcis πρόγονοι.) aut si rem mavis quàm notationem inspicere, nulla tibi affinitate conjuncta unquam fuit; quoniam nondum nata erat, cùm matrem in matrimonio haberes. Sed tamen ab hujusmodi nuptiis abstinendum esse, rectè placuit; *l. 12. § 3. hoc tit.* ob consuetudinem, quæ mihi cum matre fuit.

1 *Nam constat, nec sponsam filii*] Nudis sponsalibus propriè non contrahitur affinitas, sed nuptiis dumtaxat. Sponsalia enim nihil aliud sunt, quàm mutua futurarum nuptiarum repromissio; *l. 1. de sponsalib.* quam liberè liceat infringere; *l. 6. d. tit. l. 1. C. eodem*, ac proinde, verbi causa, sponsa filii mei nurus mea non est, nec patris sponsa propriè noverca; *l. 12. h. t.* Quid est igitur, quod Jurisconsulti respondent, nomine affinium etiam futuros conjuges comprehendi? *l. 6. l. 8. de grad. & affin. l. 3. l. 4. de leg. Pomp. de parr. l. 13. § 3. ad leg. Iul. de adulter* Nempe id minus propriè dici constat, & locum habere cùm sponsalia adhuc durant, & spes est fore, ut matrimonium prope diem sequatur: solutis autem sponsalibus, & spe nuptiarum penitus sublata, nulla amplius intelligitur affinitas, de qua specie agitur hoc nostro §. & *d. l. 12.* ac solùm honestatis causa nuptiæ inter personas enumeratas prohibentur, eòquè pertinent; *l. semper 42. hoc tit. l. semper 197. de reg. jur.* Igitur quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor. Argumentatur autem Justinianus à comparatione minorum. Et ita profectò est, ut mihi multo minor sit cum sponsa filii mei necessitudo, quàm cum illa quasi privigna: quippe cujus matrem in matrimonio habui: ex qua forte & liberos, qui illi fratres sunt, suscepi. At sponsam filius meus numquam attigit, ac fortassis ne vidit quidem: ut hìc sola honestas causam prohibitioni præbeat, illic etiam corporum commixtio, quæ præcipuè in hoc negotio respicitur, & à Mose detectionis nomine honestè significatur. De eo ambigitur, an etiam ex illegitima conjunctione contrahatur affinitas? Sed dicendum est contrahi. Nam si ex quovis coitu, quantumvis illegitimo, nascatur cognatio, cur non etiam affinitas intelligatur? Sic certè à cognatione, quæ ex contubernio servorum descendit, affinitatem servilem Paulus arguit; *l. 14. §. 3. hoc tit.* Neque ob aliam causam, quàm ob affinitatem, prohibetur filius patris sui concubinam uxorem ducere; *l. 4. C. eod.* aut in concubinatu habere; *leg. 1. §. 3. de concubin.* Quod autem Modestinus respondit, *l. 4. §. sciendum 8. de grad. & affin.* affinitatem nonnisi ex justis nuptiis oriri, de plena & perfecta affinitate intelligendum esse, vel ex eo liquet, quod eodem loco scribit, nec cognationem extra nuptias conjungi, contra quam ipse definit §. 2. *ejusdem l. 4.* Atque ita sentiunt Juris Canonici Interpretes, dum ex sponsalibus validis de futuro & ex concubitu illegitimo inducunt impedimenta dirimentia, quæ vocant justitiæ publicæ honestatis. 2

TEXTUS.

De servili cognatione.

10. *Illud certum est, serviles quoque cognationes impedimento nuptiis esse, si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.*

NOTÆ.

10. *Serviles cognationes*] Ex *l. 14. §. 1. D. hoc tit.* idemque observatur & in servilibus affinitatibus: *d. leg. 14. §. 3.* Nam in nuptiis naturale jus, & pudor inspicitur *d. l. 14. §. 2.* aliàs non facilè ulla servilis videtur esse cognatio; *l. 1. §. 2. D. unde cogn.*

Manumissi] Nam servorum inter se nullum matrimonium est. Utique tamen nec servile contubernium inter has personas permissum. Vves.

Com-

COMMENTARIUS.

SI ex quavis etiam illegitima consuetudine nascitur cognatio, quæ nuptiis impedimento sit; *l. nuptiis 57. & seq. hoc tit.* consequens est, etiam ex servorum conjunctione cognationem hujusmodi nasci; *l. 14 §. 2. eodem.* Semper enim in contrahendis matrimoniis naturale jus & pudor inspicitur. Natura autem omnes homines æquales sunt: adeoque quod in cognationibus servilibus constitutum est, etiam in servilibus affinitatibus observatur; *d. l. 14. §. 3*

Manumissi fuerint] Hoc non ita accipiendum est, quasi ante manumissionem patri filiam aut fratri sororem in contubernio habere liceat; sed ideo additum, quia de nuptiis hic quæritur, quas constat, inter personas serviles non consistere de hoc jure. Planè quia servi ob conditionis vilitatem digni non habebantur, quos lex observaret, ideo nec leges, quibus pœna incestus aut adulterii constituta est, ad servos pertinere existimantur: ut proinde nec eadem severitate ob incestum aut violatum contubernium coercendi sint, qua cives Romani & legum nexu juncti; *l. 6. ad leg. Jul. de adul. l. servi 23. l. quæ adulterium 29. C. eod.* Atque hoc est, quod Paulus scribit *l. 10. §. 5. de grad.* serviles cognationes ad leges non pertinere. Jure pontificio etiam inter servos matrimonium est, *cap. 1. x. de conjug. serv.*

TEXTUS.

De reliquis prohibitionibus.

11. *Sunt & aliæ personæ, quæ propter diversas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex jure vetere collectarum enumerari permisimus.*

COMMENTARIUS.

SUnt & aliæ personæ] Quales sunt tutor vel curator, liberive eorum, qui cum pupilla vel adulta nuptias contrahere vetantur, ne videlicet eo pacto rationum redditio intervertatur; *l. tutor. 36. & seqq. l. senatusconsulto 59. & seq. hoc tit. l. 1. & passim, C. de interd. matr. inter pupil. & tut.* Item præses, vel qui officium in provincia administrat, provincialem uxorem ducere prohibetur; *l. si quis 38. l. qui in provincia 57 hoc tit. l. un. C. si quac. præd. pot.* Lege quoque Julia vetatur senator ducere libertinam, aut quæ ipsa, cujusve pater artem ludicram fecerit; *l. lege Julia 44. hoc tit.* Quæ cùm hodie non obtineant, non est operæ pretium plenius persequi; vid. Rittersh. *lib. 1. diss. 20. num. 22.* Zipæ, *not. jur. Belg. de sponsal. pr.* Groenew. *de ll. abrog. C. si quac. præd. pot.*

TEXTUS.

De pœnis injustarum nuptiarum.

12. *Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint; nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur: quum & iis pater incertus sit, inde solent* Spurii *appellari* παρὰ τὴν σποράν, & ἀπάτορες, *quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.*

NOTÆ.

12. *Nec vir nec uxor.*] Sunt enim hæc ὀνόματα ἐννόμιμα, justi conjugii nomina. Pœna igitur communis omnium injustarum conjunctionum est, quòd ipso jure tales nuptiæ nullæ sunt: sicut nec cætera consistunt, quæ contra leges fiunt; *l. 5. C. de legib.* VINN. Sanctionem hanc ex lege Papia Poppæa esse, pridem observarunt Merill. *Observ. lib. 5. cap. 11.* & Jac. Gothofr. ad *leg. Pap. Popp. cap. 4* Attamen hæc lex quamvis injustas pronuntiaret nuptias contra leges contractas, easdem tamen non rescindebat. Hinc nec vir nec uxor quidem intelligebatur, sed tamen non divellebantur. Dos non intelligebatur, sed ea tamen non nisi mortua muliere caduca fiebat. Ulpian. Fragm. *tit. 16. §. ult.* Primùm ergo Oratione D. Marci cautum, ut inter hujusmodi personas nec Nuptiæ essent. *l. 16. pr. ff. de R. N. l. 3. §. 1. de donat. int. vir. & ux. l. 42. §. 11. ff. de R. N.* Ex eo ergo tempore hujusmodi Uxor ne retineri quidem poterat. HEIN.

Nec dos] Matrimonium quidem sine dote esse potest, at dos esse non potest sine matrimonio; *l. 3. D. de jur. dot.*

Quantum ad patriam potestatem] Comparatio natorum ex illegitimo matrimonio cum vulgo conceptis, quantum attinet ad patriam potestatem. In hoc spuriorum & injustorum liberorum par est conditio, quòd sicut spuriis pater incertus est; ita qui nascuntur ex injusto coitu, patrem non habere credantur, quoniam licèt patrem demonstrare possint, cum tamen ha-

habent, quem habere non licet; *l.* 23. *D. de stat. hom.*

Cum & iis] Cujac. legit, *Cùm & is pater incertus est.*

Quasi sine patre] Non quòd sine patre sint; ἀλλ' ἐκ πατρὸς ὄντες οὐκ εἰσὶ τοῦ δε, ait Euripid. sed quoniam vulgivaga Venere natis pater incertus est. *Spurius* apud Romanos est proprium & primum nomen, sicut *Sextus*, *Decius*, &c. iisdemque notis & prænomen *Spurius*, & vulgo quæsitos designabant, nisi quòd illud ita notabant SP. hos S. P. interposito puncto. Hinc ex joco natum, ut vulgo concepti *Spurii* dicerentur; Plutarch. *quæst. Rom. cap.* 11. VINN. Nescio an huc referenda sit elegans Inscriptio apud Grut. p. CCCCXXXIV. 4. ubi C. MAMERCIVS JANVARIVS dicitur SP. F. Non possunt hæ litteræ legi SPVRIVS FILIVS, uti visum est Scaligero In Indice, quia non erat vulgo quæsitus, sed P. PACCII JANUARII FILIUS NATURALIS, ut ex ipsa inscriptione patet. E concubinis verò nati Spurii non dicebantur, nec parentes hoc vocabulum adscripsissent filio, in dignitate constituto, *Ædili*, *Prætori*, *Duumviro*, & *Quæstori iterum*. Neque hæ litteræ legi possunt *Spurii filius*. Pater enim naturalis dicebatur Publius, non Spurius. Consequens ergo est, ut veteri more à Plutarcho observato vocetur. S. P. FIL. id est sine Patre filius. HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Refellitur error eorum, qui putant nuptias filiorumfamilias sine parentum consensu contractas accedente copula confirmari stando in hoc jure.*

2 *Extra nuptias quæsitos omnes quoad patriam potestatem pro vulgo conceptis & spuriis haberi.*

3 *Dotis aut donationis nomine ob injustas nuptias data, caduca fieri.*

4 *Prohibitarum nuptiarum pro varietate negotii & circumstantiarum varias esse pœnas.*

ILlegitimæ conjunctionis ex hoc jure duplex pœna: nam & ipso jure tales nuptiæ nullæ sunt, & præterea qui ita coeunt, pro qualitate delicti castigantur. Primùm dicimus, hujusmodi nuptias ipso jure non subsistere, sicut nec cætera subsistunt quæ contra leges fiunt; *l. non dubium* 5. *Cod. de legib.* unde sequitur, quod hic ait Justinianus, nec virum, nec uxorem, nec matrimonium, nec dotem, in tali conjunctione intelligi; quippe quorum nominum usus in justis nuptiis dumtaxat. Dubitari autem non debet, quin primis hujus §. verbis, *Si*
1 *adversus ea*, &c. contineantur etiam nuptiæ filiifami. sine patris consensu contractæ, ut & ipsæ neutiquam de hoc jure consistant; *l.* 2. *hoc tit. fac l. dotis* 68. *de jur. dot. l.* 13. §. *si quis* 6. *ad leg. Iul. de adult.* & liberi ex tali coitu suscepti injusti sint: quam in rem expressius textus est in *l.* 11. *de stat. hom.* Atque hic locus vel unus sufficit ad refellendum eorum errorem, qui contendunt, nuptias sine patris consensu contractas, utut ab initio irritæ sint & nullius momenti, accedente tamen corporum conjunctione confirmari. Ait Paulus *d. l.* 11. liberos ex tali consortio natos injustos esse. An igitur existimant, etiam sine conjunctione corporum liberos nasci? Quid porro tam absurdum est, quàm dicere, concubitum rem sine matrimonio illicitam confirmare actum ipso jure nullum, hoc est, efficere, ut ratum & justum sit hoc jure matrimonium, quod contra hoc jus contractum est? Atque hoc tantùm non fatetur Franc. de Amaya, Hispanorum Juris Consultorum disertissimus, *lib.* 1. *observ. jur. cap.* 4. *num.* 10. & 11. quamquam *num.* 12. & *sequent.* perperam Paulum interpretatur; quasi hoc Jurisconsultus sentiret, liberos conceptos ex matrimonio, quod quis sine patris consensu contraxit, natosque post mortem avi, hoc jure justos quidem non censeri ex tempore conceptionis, sed tamen tales esse à tempore nativitatis: quæ interpretatio tam à ratione juris quàm à mente & verbis Jurisconsulti planè aliena est. Nec juvatur, sed refellitur illa ipsa *l.* 6. *Cod hoc tit.* quam ad confirmationem interpretationis suæ vir doctissimus affert. Occasionem errori dedit responsum Ulpiani *leg.* 1. §. *ultim. de liber. exhib.* quo tamen loco manifestè loquitur Jurisconsultus de nuptiis ab initio voluntate patris contractis: qui postea genero offensus pro potestate sua filiam vult abducere, & nuptias rite contractas dissolvere. Neque enim nuptias illas, si contra leges initæ fuissent, Ulpianus appellaret de hoc jure concordans & liberis subnixum matrimonium. Sic etiam, quod apud Paulum 2. *sentent.* 19. §. 1. legimus, eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonia jure non contrahi, sed contracta non solvi; non ita accipiendum est, quasi ratum sit matrimonium, quod sine voluntate patris contractum est, loquendo de hoc jure; hoc enim disertè idem Paulus negat, *d. l.* 11. *de stat. homin.* & *d. l.* 2. *hoc tit.* sed si volente parte contractum sit, non ideo postea dissolvendum, quòd pater in ea voluntate non perseveret; *l. cum hic status* 32. §. *si socer.* 19. *de donat. inter vir. & uxor l.* 5. *C. de repud.* D. Duar. *ad tit. sol. matrim. cap.* 2. *de nupt.* Et tamen etiam hoc casu pater justa causa interveniente filiam, licèt renitentem & renitente genero, domum abducere potest; *d. l.* 5. *Cod. de repud.* Priscis temporibus etiam laxior hæc patris potestas fuit. *In Sticho* Plauti Antipho filias suas Panegyrin, & Pinacium ob hoc solum vult abducere, quòd mariti paulo diutius abessent domo: ad quem Panegyris; *act.* 1. *scen.* 2. *v.* 73. 74.

Aut

Aut olim, nisi tibi placebant, non datas oportuit:
Aut nunc non aequum est abduci, pater, illisce absentibus.

Apud Nonium sic Afranius:
O indignum facinus adolescentis, optimas,
Bene convenientes, concordes cum viris,
Repente viduas faciat spurcitia patris.

In eamdem rem Cujac. *ad Nov.* 22. adducit
6 Ennii locum, ubi ita queritur filia:
Injuria abs te afficior indigna, pater:
Nam si improbum esse Ctesiphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Sin est probus,
Cur talem invitum invitam cogis linquere?

Quantum ad patriam potestatem] Comparatio eorum, qui ex injusto matrimonio nati sunt, cum iis, quos mater vulgo concepit, quoad patriam potestatem, cujus solius rei gratia hic de nuptiis quaeritur, & neutri de hoc jure quoad hunc effectum patrem habere intelliguntur: quoniam nemo, respectu eorum, qui sunt juris civilis, filius intelligitur, nisi qui ex viro & uxore natus est: *l. 6. de his qui sui vel alien. jur.*

Quum & iis pater incertus sit] Haec verba non obscurè innuunt, non tantùm vulgo quaesitos incertum habere patrem, sed etiam eos, qui sunt ex injustis nuptiis procreati. Et vulgo quidem conceptos patrem demonstrare non posse certum est. Unde Diogenes conspicatus meretricis filium lapidem in turbam hominum conjicientem; *Cave*, inquit, *ne patrem ferias*. At nati ex ea, quae cum uno tantùm licèt illicitè rem habuit, non videntur dici posse habere incertum patrem; quod & verum est. Sed tamen, quantum ad patriam potestatem attinet (quod ideo etiam nominatim expressit Justinianus hic) non modò vulgativa Venere concepti patrem habere non intelliguntur; verùm etiam omnes, qui extra nuptias quaesiti sunt, licèt patrem demonstrare possint, ex incerto tamen patre nati dicuntur, & pro vulgo quaesitis spuriisque habentur; *l. vulgo 23. de stat. homin. l. 3. Cod. solut. matrimon.*

Παρὰ τὴν σποράν] Apud Theophylum est, quasi *σποράδην*, id est, *sparsim, vulgo, promiscuè* concepti, quod magis probo cum Vvesemb. & Hotom Aliam hujus nominis rationem affert Plutarch. *in quaest. Rom.* 11. Scribit enim, hanc appellationem inde natam esse, quòd Romani iisdem notis & praenomen *spurius* & vulgo quaesitos designabant nisi quòd illud ita notabant SP. hos S. P. interposito puncto tamquam *sine patre*. Atque hinc est quod Hotom. & Vvesemb. pro eo, quod vulgo legitur *ἀπάτορες*, *quasi sine patre filii*, substituerunt *quasi S. P. i. e. sine patre filii*, quomodo & Theophilus legisse videtur.

Nec dotis, nec donationis] Quod dotis aut donationis propter nuptias ob injustum conjugium datum est, caducum sit, id est, fisco vindicatur; *lib. 4. auth. incestas, Cod. de inc. nupt. l. necesse 52. l. dote 61. hoc tit. l. cum hic status 32. §. ult. de donat. inter vir. & uxor.* Praeterquam si qui aut errore acerrimo, non affectato, neque ex levi causa decepti sunt, aut aetatis lubrico lapsi; *d. leg. 4. C. de inc. nupt.* In foeminis etiam error juris excusatur, sed positivi dumtaxat; eoque referimus *l. 1. Cod. de cond. ob caus. dat. l. 7. C. de donat. inter virum & uxor. l. 2. §. 2. de his quibus ut indign.* add. Sich. *in d. l. 4.* Christin. *volum. 1. decis. 337. & volum. 3. decis. 129. n. 6.*

Et alias poenas] In magna delicti varietate variae quoque poenae constitui debuerunt. Plurimum enim refert, an quis prohibitas juris gentium nuptias contraxerit, an jure civili dumtaxat; sciverit, an ignoraverit; in facto erraverit, an jure; mas sit, an foemina; major, an minor. Vid. *l. ult. hoc tit. l. 4. l. 6. cum auth. seq. C. de inc. nupt. Nov. 12. l. unic. C si quac. praed. pot.* quae multam irrogat pecuniariam; infamiam; *l. pen. C. de interd. matrim.* cum infamia poenam stupri; *l. 18. C. de adult. si adulterium 38. pr. §. 1. & seqq. eod.* & ibi Bart. & DD. add. Gloss. & DD. *ad hunc locum* Covar. *de matrim. p. 2. c. 6. §. 8.* Christin. *volum. 3. decis. 129.* Damhoud. *prax. crimin. cap. 94.*

TEXTUS.

De Legitimatione.

13. *Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiae datus, potestati patris subjicitur: nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio fuerint procreati, similiter nostra constitutio praebuit.*

NOTAE.

13. *Qui dum naturalis*] Natus ex concubina, non ex stupro, scorto, aut conjunctione legi-

legibus vetita; *l. 44. C. de Episc. & cler. Nov. 74. cap. 6.* Balsam. *ad synod. Laodic.* in quo errat Theophil. Nam concubina legibus cognita non est meretrix.

Postea curiæ datus] In curiam cooptatus, curialis factus; *l. 9. C. de nat. lib.* Modus hic legitimandi manat ex constitutione Theodosii; *l. 3. C. eod.* & Leonis: *l. 4. eod.* deque eo latius agit Justinian. *Nov. 89. cap. 2. & seqq.* Causam præbuere onera curialium. Theophylact. *in Marc. cap. 15.* Sozom. 1. *cap. 8.*

A muliere libera] Id est, ingenua: *l. 10. C. d. tit.* Idem tamen est, si est libertina vel ancilla; *Nov. 18. c. ult. Nov. 89. c. 8.* Cujac.

Dotalibus instrumentis] Id est, *nuptialibus*, ut in *d. l. 10.* & alibi sæpe. Tabulas autem necessarias esse arguunt quotquot sunt loci, in quibus de hac specie legitimationis agitur. In constitutionibus Græcis appellatur *τὰ προικῷα συμβόλαια.*

Quod & aliis liberis, qui postea] Cujac. legit; *Quod, si alii liberi ex eodem matrimonio fuerint procreati, &c.* ut sit sensus: Liberos antea susceptos à Justiniano æquari postea natis, ut posteriores in hæreditate patris potiores non sint, sed una eademque lance trutinentur; ut est in *d. l. 10.* Malim tamen legere cum Hotom. *Quod, etsi alii liberi nulli ex eodem matrimonio fuerint procreati*, &c. §. 2. *inf. de hær. quæ ab intest.* de quo dubitatum fuit propter *d. l. 10.* constat ex *l. 11. Cod. eod.* ubi hæc quæstio deciditur. Ut ut est, beneficio Principali non indigent, qui ex justis nuptiis procreati sunt. Introduxit postea Justinianus & tertium legitimationis genus per rescriptum Principis; *Nov. 74. cap. 2. Nov. 89. cap. 9 & 10.* VINN. Nec Cujacii nec Hotomanni conjectura rem extricat. Eam expedivit amplissimus Corn. van. Bynkersh. *Obs. 2. 11.* rescribi jubens: *Quod ut aliis liberis; qui ex eodem matrimonio fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.* Et ita hic §. planè congruit *legi 10. C. de naturalibus lib.* ad quam Justinianus hìc respicit. HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Objectum legitimationis esse liberos naturales. nec tamen omnes, qui ita appellantur, aut appellari possunt.*
2 *Speciem legitimationis per oblationem curiæ ab usu recessisse.*
3 *An nepos ex filio naturali per subsequens matrimonium avi, defuncto patre, avo fiat legitimus.*
4 *Legitimationem jure civili non procedere, nisi intervenientibus instrumentis nuptialibus; secus jure Can. quod mores hodierni sequuntur.*
5 *Matrimonium in articulo mortis contractum apud nos justum non haberi sine dispensatione.*
6 *De legitimatione per rescriptum Principis.*

TRansit hìc Imp. ad alterum modum constituendæ patriæ potestatis: quæ legitimatio dicitur, eo quòd liberi extra nuptias suscepti hoc modo efficiuntur legitimi, & patris potestati subjiciuntur. Species legitimationis tres sunt; nam aut per curiæ oblationem fit; aut per subsequens matrimonium; aut denique per rescriptum Principis: quarum duæ priores hìc tantùm proponuntur: tertius enim modus est ex legibus novellis. Sunt qui quartam speciem adjiciunt, Gudel. *lib. 1. de jur. noviss. cap. 16.* Perez *ad tit. Cod. de nat. lib. num. 16.* Nominationem filii in testamento aliove instrumento habente subscriptionem trium testium à patre factam; *Nov. 117. cap. 2.* unde *auth. si quis C. de nat. lib.* Sed ea probatio potius est matrimonii, & præsumptio pro liberis, non quòd facti, sed quòd nati sint legitimi; quàm proprius modus legitimandi.

Qui dum naturalis] Objectum legitimationis sunt liberi naturales: non omnes tamen qui ita appellantur, aut appellari possunt. 1
Nam primùm huc non pertinent liberi ex justo matrimonio nati, qui & ipsi nobis naturales sunt, & ita appellari solent, quando adoptivis opponuntur; *pr. & §. sed si 7. tit. seq. §. 2. inf. de hær. quæ ab int. l. si pater. 29. l. non potest. 31. de adopt.* Plerumque autem naturales liberi dicuntur, qui non sunt nati ex legitimo matrimonio; *tot. tit. C. de nat. lib.* Cæterum nonnulla hìc inter patrem & matrem differentia est. Matri omnes sunt naturales, etiam ex illicitis & incestis nuptiis procreati, etiam vulgo quæsiti, qui & matri succedunt ex S. C. Orficiano, §. *pen. infr. de sen. Orf.* Patri illi dumtaxat, qui ex concubina suscepti; *arg. hujus §. DD. in l. pen. de concub.* post. Gloss. *ibid.* Quod autem iidem DD. requirunt, ut mulier specie uxoris habeatur in domo, negantque in hoc argumento patri naturales esse qui foris suscepti sunt, aut etiam domi ex famula, usus non observat, adeoque apud nos meliore conditione non est concubina, quàm quævis alia, quæ corporis sui potestatem alicui facit, teste D. Grotio 1. *manuduct.* 12. Igitur qui ex stupro, aut alia conjunctione, quam leges improbant, nascuntur, patri hi naturales non sunt, sed similes illis, quos mater vulgo concepit; quos constat non esse objectum legitimationis, cùm nec patrem demonstrare possint: §. *præc.* Quamvis inspecta rei veritate, omnes qui ex nobis nati sunt, licèt vulgo quæsiti, nobis sunt liberi naturales: atque in iis, in quibus jus naturale inspicitur, ut in contrahendis nuptiis pro talibus habeantur; *l. 14. §. 2. hoc tit.* De natis ex contubernio servili nihil

nihil attinet dicere, cùm eorum nullam mentio fiat in hac materia. Melior tamen eorum conditio fuisse videtur quàm natorum ex concubina: quia etiam jus succedendi iis datum est unà cum liberis legitimis; *infr. de serv. cogn. in fin. pr.* Jure can. ut supra dictum est, etiam inter servos matrimonium est. Nobis ut servitus incognita, ita & servile consortium. Objectum igitur legitimationis sunt liberi ex concubina nati: quod & legibus concubinatus permittitur, & ex eo nati certum patrem habent.

Post ea Curiæ datus] Primus legitimandi modus est oblatio Curiæ. Curia in municipiis & coloniis idem erat quod Romæ Senatus, & Decuriones, qui Senatores; inde dicti, quòd ex iis, qui in coloniam deducebantur, decima pars Consilio publico sive Curiæ adscribebatur, auctore Pompon. *l. pupillus* 239. *§ decuriones* 5. *de verb. sign.* In Impp. constitutionibus vulgo *Curiales* appellantur. Causam hujus legitimationis impulsivam fuisse Hotom. scribit, inopiam Decurionum, eaque onera, quæ huic ordini alioquin honorifico satis gravia incumbebant, quibusque mancipabantur: ita ut nec ipsi, nec eorum liberi inde eximi potuerunt, nisi certis modis; vid. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 9. *C. de natur. l.* Naturalis quoque filia si curiali uxor à patre data esset, jus filiæfam. adipiscebatur, *d. l.* 3. De hoc legitimandi modo latius agit Justinianus *Nov.* 89. *cap.* 2. *& seqq.* nobis incognitus est; atque ab usu eum recessisse testantur Mich. Grass. §. *successio quæst.* 19. *num.* 19 Gudelin. 1. *de jur. nov.* 16. *in fin.* D. Kinschot. *de rescr. gr. tr.* 6. *cap. num.* 1. Christin. *vol.* 3. *decis.* 145. *num.* 18. VINN. Ita vulgo curiæ dationem interpretantur, ac si decuriones facti, essent illi liberi naturales, quos pater curiæ obtulisset. Sed alii sunt curiales, ali decuriones. Hi in dignitate vivebant: illi curiæ erant obnoxii. *l.* 55. *C. de decurion.* adeoque curiæ serviebant *l.* 50. *C. eod.* periculo suarum facultatum *l.* 60. *&* 64. *C. eod.* & hinc nec alienare poterant paternas facultates. *l.* 4. *C. de nat. liberis*, nec militiæ adscribi *l.* 17. *C. de decur.* nec conditionem propriam relinquere *tot. tit. C. Th. de his qui condit. propr. reliqu. lib.* 12. *tit.* 18. quæ con-
2 ditio curialis etiam filios sequatur *l.* 7. *C. Th. de decur. lib.* 12. *tit.* 1. quin & qui curialis filiam duxerat, & hæres, non exstantibus liberis fuerat factus, curiæ mancipabatur. *l.* 124. *C. Th. eod.* Curiæ itaque obnoxii fiebant illegitimi, à patre oblati, non statim decuriones, quos à curialibus ipse Jac. Gothofredus *in paratitlis ad C. Th. tit. de decur.* non satis distinxit vid. Merill. *Obser. lib.* 7. *cap.* 26. *p.* 109. HEIN.

Nec non is, qui ex muliere libera] Secundus legitimationis modus est, cùm pater concubinam, ex qua liberos naturales habet, uxorem ducit. Nuptiarum quidem per se hæc vis est, ut liberi ex iis nati legitimi sint & in potestate patris: sed ut ante nati nuptiis subsecutis legitimi fiant, extrinsecus nuptiis accedit, & à beneficio legis est, cujus solius potestate legitimi censentur. Vid. de hoc originis paternæ confirmandæ modo, *l.* 10. *C. de natur. lib. Nov.* 89. *c.* 8.

Cujus matrimonium minimè interdictum] Hoc ex eo necessario efficitur, quòd concubina uxor ducenda est. Satis est autem, ut uxor esse possit, licèt ad tempus impediatur: veluti si Præses provincialem in concubinatu habuerit, & finita administratione provinciæ eam uxorem ducat; *l. ult. de concub.* Nepotem etiam per subsequens avi 3
matrimonium defuncto jam patre legitimum avo fieri censent Covar. *de matrim. p.* 2. *c.* 8. §. 2. *n.* 22. *& seq* Chassan. *ad consuet. Burgund. tit. de success. rubr.* 8. §. 5. *num.* 42. *& seq.* Fachin. 3. *contr.* 56. D. Tulden. *comm. hic c.* 4. *& ad tit. C. de natur. l. n.* 4. Quod ego non video, quomodo procedere possit. Nam aut nepos & ipse naturalis est; & legitimus effici non potest ne patre quidem vivente, nisi pater ipse suam concubinam uxorem duxerit: inauditum autem est, filium naturalem succedere in locum patris sui, & perinde legitimum fieri, avo concubinam unde pater natus est uxorem ducente, ut ipse filius fieret, si viveret: aut natus est nepos ex justa filii uxore; & legitima planè persona est, incognitaque jure nostro legitimatio ejus, qui jam legitimus est, ad solum effectum succedendi. Sed & filio defuncto sublatum est medium, per quod matrimonii ab avo contracti effectus ad nepotem pertingat: falsum enim est, quod præsupponunt, legitimationis hujus hanc esse vim, ut retrotrahatur tempus nuptiarum ad tempus nativitatis. Nam si hoc verum esset; necessario sequeretur, filium ex concubina natum in jure primogenituræ præferri filio postea suscepto ex legitima uxore mortua ante nuptias cum concubina contractas; de quo Tiraquel. *de jur. primogen. quæst.* 34. Io: Christen. *diss.* 3. *de matr. quæst.* 23. Item liberos etiam non consentientes legitimos fieri, contra *Nov.* 89. *c.* 11. Nihil in contrarium facit, quòd quis nepotem adoptare possit, etiamsi filium non habeat, §. *licet.* 5. *tit. seq.* Nam à diversis nulla illatio est: & omnino matrimonium cum concubina non potest legitimare liberos nisi ex ipsa concubina natos, quæ & communior sententia est. Vid. Gail. 2. *obs.* 141. *n.* 9. Val. Forster. *tr. de succ. ab int. lib.* 1. *quæ* 1. *quib. caus. his off. cess.* Bachov. *in Treutl. vol.* 1. *disp.* 2. *thes.* 7. VINN. Sequitur Vinnius Bachovium: sed utriusque argumentis jam satisfactum à B. Hubero *in Præl. ad ff. lib.* 1. *tit.* 7. §. 10. HEIN.

Dotalibus instrumentis] Dotalia instrumenta hic accipere debemus instrumenta quævis nuptialia, etiamsi de dote danda nihil in iis cautum sit; alioqui sequeretur, natos ex paupere concubina, quæ dotem dare non possit, hoc modo legitimari non posse, quod perquam durum est. Et Justinianus *l.* 10. *C. de natur. lib.* promiscuè hisce vocibus utitur, & alibi sæpe hæc instrumenta nuptialia γαμικὰ συμβόλαια vocat duntaxat, §. 2. *infr. de hæ. ed. quæ ab int. Nov.* 74. *pr.* Quòd autē in

in omnibus iis locis, in quibus de hac legitimatione agitur, horũ instrumentorum perpetuo meminit, satis firmum argumentum est, iis non intervenientibus liberos ante natos non fieri legitimos. Verum quidem est, matrimonium solo consensu perfici: sed hic non tam quæritur de matrimonio contrahendo, ejusve contracti propria vi & potestate, quàm de effectu speciali legitimationis, quem matrimonium non ex se, sed legis auctoritate habet, quæ solemnitatem instrumentorum ad id desiderat: haud dubiè, ut liquido & perpetuo constare possit, non tantùm an ea quæ concubina fuit maritali postea affectu & pro uxore habita sit; verùm etiam an liberi & quinam legitimati sint, quod instrumento omnino inserendum, cùm non alii, quàm qui volunt legitimentur; *Nov. 89. c. 11.* Male igitur argumentatur Ant. Matth. *coll. Inst. 2. disp. 1 thes. 25.* Jure autem Can. instrumenta nuptialia intervenire necesse non est; *c. tanta. 6. x. qui fil. sint. legit.* sicuti nec moribus nostris, D. Tuld. *comm. hic c. 11.* Perez. *ad tit. C. de natur. lib. n. 9.* Christin. *vol. 1. decis. 310. n 11. & seqq.* quod tamen cùm dicimus, non excludimus publicas futurarum nuptiarum denuntiationes, quæ in Ecclesiis ex scripto
5 recitandæ; *art. 3. ord. pol.* Matrimonium etiam in articulo mortis cum concubina contractum liberos ex ea susceptos retro legitimos facit: Gail 2. *obs. 141. n. 8.* D. Tuld. *ad tit. C. de natur. lib.* quod tamen apud nos non procedit sine dispensatione propter *d. art. 3. ordin. pol.*

Quod & aliis liberis, qui postea] Vitiosa procul dubio hæc lectio est. Quis enim dubitet, eos liberos, qui ex justis nuptiis procreati sunt, legitimos esse? Quamobrem cum Hotom. lego: *Quod, etsi nulli alii liberi ex eodem matrimonio nati fuerint*, &c. de quo dubitari poterat propter constitutionem Justiniani in *l. 10. cod. de nat. lib.* & dubitatum fuisse constat ex *l. 11. cod. eod.* ubi hæc controversia deciditur, add. *§. 2. inf. de hær. quæ ab intest.*

Tertium genus legitimationis postea accessit, & nempe quæ fit per rescriptum Principis. Per rescriptum Principis legitimantur liberi naturales ad supplicationem patris qui legitimam prolem non habet, & concubinam uxorem vel non potest ducere, puta quia mortua sit, aut se subducat, vel non honestè potest, ob vitæ scilicet turpitudinem; *auth. præterea, cod. de natu. lib. Nov. 74. cap. 2. Nov. 89. cap. 9. & 10.* vel ad supplicationem filii, si pater eum heredem instituit, vel testamento dixerit, desiderare se, ut natalibus restituatur; *d. cap. 10.* Potest sanè Princeps ex plenitudine potestatis filium naturalem legitimum facere, etiamsi pater legitimos liberos habeat, aut matrimonium cum matre inire possit. Cæterum non intelligitur Princeps id velle facere, nisi rescripto id nominatim comprehensum fuerit; Mynſ. 1. *obs. 31.* Gail. 2. *obs. 142. n. 8.* Perez *ubi sup. n. 12.* Planè non rescinditur legitimatio semel concessa, quamvis postea ex justo matrimonio soboles patri agnascatur; D. Tulden. *ubi sup. num. 5* Hæc legitimatio tantum in bonis legitimantis tribuit legitimato, quantum liberis legitimis jus naturæ; *dec. sup. Cur. Holl. 10.* Cognatos autem non tangere, exceptis iis, qui in eam consentiunt; neque ad feuda pertinere, nisi id quoque nominatim cautum sit, notat D. Grot. 1. *manud. 12.* add. Mynſ. 5. *obs. 42* D. Kinschot. *d. tract 6. cap. 5. num. 1.* Paulo plenius de hac specie legitimationis, deque clausulis, quæ rescriptis inseri nunc solent, tractat D. Gudelin. *de jur. noviss. lib. 1. cap. 15.* add. D. Christ. *vol. 1. decis. 199. num. 18. & volum. 3. decis. 145.* D. And. Gail. *d. obser. 142.* VINN. Quæ de effectu, quod ad feuda, addidit Vinnius ea non obtinent, nisi princeps legitimans simul sit feudi dominus. Immo ne tunc quidem admittuntur legitimati, nisi deficientibus agnatis, quibus jus semel quæsitum sine injuria adimi nequit 2. *Feud. 26.* Schrad. *Part. 7. cap. 5. num. 23.*

TITULUS UNDECIMUS.

DE ADOPTIONIBUS.

D. Lib. 1. Tit. 7. C. Lib. 8. Tit. 48.

1 *Continuatio, & summa tituli; tum quid sit adoptio, & quàm antiqua ejus origo.*

2 *Hodie adoptionem ab usu recessisse: sed in Germania aliisque nonnullis provinciis receptam unionem prolium, adoptionis quoddam simulacrum.*

EXpositi sunt in superiori titulo duo priores modi constituendæ patriæ potestatis; nuptiæ & legitimatio: sequitur nunc tertius, adoptio. Adoptio est actus legitimus, quo in jus & locum filiorumfamil. adsciscimus, qui nobis extranei sunt in solatium eorum, qui liberos non habent, *εἰς παραμυθίαν τῶν ἀπαίδων*, inventus. Græcis vocabulo significantiore dicitur *υἱοθεσία*. Genus est actus legitimus, sive legis actio; *l. 3. l. 4. hoc. tit. l. 1. C. eod.* quæ quid sit, dicemus inferius *§. 1. hujus tit.* Sequentia differentiam cõtinent, qua hic actus à reliquis legis actionibus discernitur; quales sunt emancipatio, manumissio, & si quæ sunt similes. Postrema verba finem indicant, quem etiam Theophilus expressit, & indicat Ulpian. *l. 15. § 2. hoc tit.* itemque Cicero *orat. pro dom. sua.* Tria autem

tem fere sunt, quæ *hoc tit.* tractantur. Primum dividitur adoptio in duas species, quæ suis definitionibus explicantur; tum docetur, qui adoptare adoptarive possint; postremò, quæ sit vis utriusque adoptionis ostenditur. Origo adoptionis antiquissima est. Non enim Romani solùm, verùm etiam Græci in solatium orbitatis filios sibi adsciscere solebant; ut ex Æginetico Isocratis, & Plutarcho *in Theseo* liquet. Apud Hebræos quoque, & Assyrios, atque Ægyptios in usu fuisse adoptionem, testes sunt Joseph. 1. *antiq.* 15. Berosl. *lib.* 5. *de florat.* Diod. Siculus 4. *Biblioth.* Moses à filia Pharaonis adoptatus traditur *Exod. cap.* 2. Nec Franci olim, nec Longobardi usum adoptionis ignorarunt; ut ex Paulo Diacono & Trithemio observavit Gregor. Tholosanus *lib.* 10. *syntagm. cap.* 6. Cæterum hodie in hisce regionibus jure veteri adoptionis non utimur; nam adsciti à nobis non pro liberis, sed pro alumnis sunt; hoc est eo loco, quo sunt liberi alieni, quos in nostros enutrimus: quos quidem nihil prohibet etiam hæredes instituere, ut quemlibet extraneum; liberorum autem jure non censentur, nec agnationis. Apparet hoc ex effectis: nam & nuptiæ inter has personas consistunt, sicut cum alumna jure civili; *leg. si quis* 26. *C. de nupt.* Quo tamen jure neque filia patri adoptivo, neque soror adoptiva fratri, qui in ejusdem patris potestate sit, nubere potest; §. 1. & 2. *tit. praeced.* Et necesse non est eas hæredes instituere aut exhæredare, ut jure Romano liberos adoptivos; § *adoptivi* 4 *infr. de exhar. lib.* Nec ad successionem ab intestato vocantur, vel ut liberi, vel ut agnati, aut cognati De moribus harum regionum testantur Grot. 1. *manud.* 6. Gudelin. 1. *de jur. nov.* 15. Christin. *vol. decis.* 185. De consuetudine Galliæ Mansuer. *de probat. num.* 34. Tiraq. *tract. de retract. glos.* 8. §. 1. ubi tradit, nec jus gentilitii retractus adoptatis competere, & Gregor. Tholos. *ubi sup.* Fallitur ergo D. Eguin. Baro, dum ea, quæ de adoptionibus jure Romano constituta sunt, adhuc valere debere ideo contendit, quòd nihil de iis comprehensum sit legibus Gallorum propriis, consterque inter Pragmaticos, quod jure proprio definitum non est, jure communi, hoc est Romanorum dirimi, quo etiam constitutiones Principum nos identidem remittunt. Etenim non minus de eo inter omnes Pragmaticos convenit, si quando Principes jubent, jus Roman. sequi ubi propriæ leges deficiunt; id ita accipiendum esse, ut locum dumtaxat habeat, si jus Romanum generali & manifesta desuetudine abrogatum non sit. Nam neque de servis quicquam cautum propriis plerarumque regionum legibus reperimus; an ergo idcirco dicemus servitutem ibi tacitè approbatam censeri? Quod ideo monere visum est, ne quis in hujusmodi controversiis hoc argumento sibi imponi patiatur. In Germania passim, & nonnullis aliis provinciis consuetudine recepta æstimatio quædam adoptionis, conjunctio sive unio prolium quas conjuges ex diversis matrimoniis susceperunt. In hoc contractu & Magistratus auctoritas intervenire debet, & exacta cognitio adhiberi, præsentibus & consentientibus consanguineis, tutoribus & curatoribus, qui provideant, ne res ad concordiæ vinculum comparata discordiam inter liberos excitet in nimia facultatum inæqualitate; D. Andreas Gail. 2. *obs.* 125. VINN. Multa hic accumulat Vinnius, quæ vix admittenda sine Examine. Nam 1. quæ de Usu pragmatico adoptionis dicit, non dixerim, si quis hodie extraneum arrogaverit solemniter, illum hunc non filium, sed alumnum habiturum. In Germania saltim eo casu omnes effectus adoptionis & arrogationis obtinere & ipse observavi, & jam pridem exemplis docuit B. Strykius *in Usu ff ad tit. de adopt. & de Cap. minut.* Idem de Frisia nostra adfirmat B. Huber. in *Prælect. ad Inst. hoc tit.* §. 14. Ubi itidem exemplum illustre. II. Vix puto in provinciis his, ubi postremis demum sæculis jus Romanum receptum est, quærendum esse, an jus Rom. abrogatum? Sed an & quatenus in hac vel illa materia receptum sit? sic sane Jura de servis quæ exempli loco adfert Vinnius, non desuetudine apud nos abrogata, sed nunquam recepta sunt, quippe quæ non congruebant statui rerum publicarum septentrionalium. III. Unio prolium & in ipsa Germania rarissima, vix quidquam commune habet cum adoptione, quia non est modus constituendi patriam potestatem, sed pactum successorium, qualia inter Germanos plurima recepta sunt. HEIN.

TEXTUS.

Continuatio.

Non solùm autem naturales liberi secundùm ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verùm etiam ii, quos adoptamus.

NOTÆ.

Quos adoptamus] *leg.* 1. *D. hoc tit.* Ulpian. *tit.* 8. Est autem adoptio actus legitimus; *leg.* 77. *de regul. juris*, quo in locum filii adsciscimus eum, qui nobis extraneus est, ad eorum, qui liberos non habent, solatium inventus. Theoph. Græcis verbo significantiore dicitur υἱοθεσία. Origo ejus antiquissima. Vid. Gregor. Tholos. 10. *syntagm. cap.* 6.

CON-

COMMENTARIUS.

Filiosfamil. non solùm natura, verùm etiam adoptiones faciunt; *l. 1. hoc tit.* Per naturales liberos hoc loco intelligi oportet eos, qui sunt ex justis nuptiis procreati: ea enim perpetua est naturalium liberorum significatio, cùm opponuntur adoptivis, utpote legitimis tantùm, & diversæ ejusdem generis speciei; *§. sed si 7. infr. eodem*, *§. adoptivi 4. infr. de exhæred. lib. §. 2. infr. de inoffic. test. l. non potest 31. hoc tit. l. 2. §. liberi. 6. ad Senatusc. Tert.* At cùm naturales opponuntur legitimis in genere; qui legitimi non sunt, significantur, & naturales dumtaxat, *§. ult. tit. superioris*, *tot. tit. C. de natur. lib.* quod & in voce parentis aut patris naturalis similiter observandum.

TEXTUS.

Divisio adoptionis.

1. *Adoptio autem duobus modis fit: aut Principali rescripto, aut imperio Magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, easve, qui, quæve sui juris sunt, quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio Magistratus adoptamus eos, easve, qui, quæve in potestate parentum sunt: sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.*

NOTÆ.

1. *Duobus modis*] Ex Cajo *leg. 2. D. hoc tit.*

Principali rescripto] Hoc stante Republica auctore populo fiebat comitiis curiatis. Gell. *lib. 5. c. 19.* Gruch. *3. de comit. Rom. 3.*

1 *Imperio Magistratus*] Apud quem est legis actio; *leg. 4. eod. leg. 1. Cod. eod. leg. 3. D. de officio procons.* Hæc species generis nomen retinet, ut sæpè aliàs, cùm proprium nomen deest: Boet. ad *topic. Cic. lib. 2. Fit verò id sæpe, ut species iisdem nominibus nuncupentur, quibus & genera.*

COMMENTARIUS.

1 *Adrogationes olim non nisi auctore populo comitiis curiatis fieri solitas: & ideo mutato statu Reip. Principis auctoritatem in hoc actu necessariam fuisse.*

2 *Adoptio in specie apud quos, quo ritu olim fieret, & quomodo nunc fiat.*

Duæ sunt species adoptionis, quarum altera Adrogatio dicitur, altera, quia proprio caret generis nomine, adoptio appellatur; quod in jure nostro frequenter usuvenit. Nam cùm plura sint negotia quàm vocabula; *leg. 4. de præscr. verb.* sæpe fit, ut verba, quæ vi sua generalem significationem habent, ex instituto loquentis certam speciem indicent; eam nimirum, quæ proprio nomine destituitur, & cui fere cum specie ejusdem generis, quæ proprium nomen habet opponi aut apponi solet, ut observare licet in vocibus cognationis, servitutis, contractus, actionis, & sexcentis aliis. Adrogatio est adoptio eorum, qui sunt sui juris, facta auctoritate Principis. Duo igitur sunt hujus adoptionis propria: primum, quòd eorum tantùm est, qui sui sunt juris: alterum, quòd fieri debet auctoritate Principis. Cur verò Principis au- 1
ctoritas in hoc actu necessaria? Nimirum quia antea populi fuit. Nam jure à majoribus prodito, nemo qui sui juris erat in alienam potestatem transire poterat, nisi populus auctor fieret. Comitia præbebantur curiata; arbitri erant Pontifices; formula hæc: *Velitis, jubeatis, Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam jure legeque filius siet, quàm si ex eo patre matreque familias eius natus esset: utique ei vitæ necisque in eo potestas siet, uti patri endo filio est*. Gell. *5. cap. 19.* Gruch. *3. de comit. Rom. 3.* Porro rogabatur & qui adoptabat, & qui adoptabatur: ille, An vellet eum quem adoptaret sibi justum filium esse; hic, An id fieri pateretur: unde & adrogationem dictam esse scribit Cajus *l. 2. hoc tit.* Et haud dubiè inde est, quòd adrogari non potuit nisi jam vesticeps: nam impubes, quem investem dicebant, auctor in eam rem propter ætatem fieri non poterat, neque tutoribus tanta erat potestas, ut caput liberum fidei suæ commissum alienæ ditioni subjicerent. Et quia cum fœminis nulla comitiorum communio erat, nec mulier adrogari poterat; Gell. *d. loc.* Cic. *pro dom.* Hæc, inquam, stante adhuc Repub. Cujus statu mutato, quod jus populi fuit, Principes usurparunt, ex quorum rescriptis & fœminæ & impuberes etiam adrogari cœperunt; *l. nec ei 16. cùm seqq. hoc tit.* Ulp. *tit. 8. §. 4.* Adoptio in specie eorum 2
est, qui sunt in potestate, fitque auctore patre, qui in potestate habet: apud Magistratum, apud quem est legis actio; *l. 4. hoc tit. l. 1. C. eod. l. 3. de off. procons.* Legis actio est id, quod fit ex præscripto & forma legis cum solemnibus ad rem aliquam peragendam constitutis: quibus solemnibus peragendis, si lex Magistratum designaret; penes eum dicebatur esse legis actio. Cæterum etiam apud Principem rectè lege agi ostendit *l. ult. C. de his qui à non dom. man.* Et quemadmodum hujusmodi actus, cùm sint voluntariæ jurisdictionis, quivis alius Magistratus apud se expedire potest, *l. 4. hoc tit. l. 2. de off. præt.* ita & Princeps tamquam summus Magistratus.

tus. Quò pertinet, quod de Augusto refert Svetonius, c. 64. *& Lucium*, inquit, *adoptavit domi per assem & libram emptos à patre Agrippa*. De hac specie adoptionis ita scribit Gell. *dict. loc. Adoptantur, cùm à parente, in cujus potestate sunt, tertia mancipatione in jure ceduntur, atque ab eo qui adoptat, apud quem legis actio est, vindicantur*. Interveniebant tres mancipationes, sed duæ tantùm manumissiones, *l. ultim. Cod. hoc tit.* Nam si filius ter venditus, tertiò quoque manumissus fuisset, ut in liberorum emancipatione sui juris tertia manumissione factus esset. Itaque tertio ita vendebatur ac mancipabatur adoptatori, ut ei in jure cederetur, isque illum tamquam filium suum assereret, & jure Quiritium ad instar quodammodo servi vindicaret: quod jus patrem ex lege Quiritium habuisse testatur Ulpian. *l. 1. §. 2. de rei vind.* Cæterum tres hæ mancipationes & duæ manumissiones in filiorum dumtaxat adoptionibus necessariæ erant: filiæ autem & cæteri liberi una tantùm mancipatione è potestate patris sui exibant, & potestati patris adoptivi subjiciebantur, *d. leg. ultim. Cod. hoc tit.* Quæ omnia procedente tempore per imaginariam mancipationis solemnitatem expediri cœperunt, *§. 6. tit. seq.* Quæ & ipsa postea à Justiniano sublata, constitutumque, ut pater, qui liberos suos in adoptionem dare desiderat, hoc ipsum actis intervenientibus solummodo apud competentem judicem manifestet præsente eo, qui adoptatur, & non contradicente; nec non eo præsente, qui adoptat, *d. l. ult. & §. antepen. inf. eod.* De mancipationis solemnibus studiosi antiquitatis consulant Boet. *in Top. Cic.* Rævard. *cap. 16. ad leg. 12. Tab.* Brisson. *lib. 1. antiq. cap. 7. de legis actionibus, & lib. 4. antiq. cap. 20.* VINN. Rectè quidem Vinnius rationem reddidit, cur arrogationes fieri oportuerit auctoritate Principis, quia nimirum antea auctoritate populi opus fuerit: sed cur populus olim jusserit arrogationes, & cur Pontificum quoque adhibita fuerit auctoritas, paucis addendum. Homo sui juris erat civis; adeoque caput de civitate non poterat eximi, nisi auctore populo Deinde arrogatus fiebat hæres. Leges vero de hæreditate intestatorum non poterant nisi alia lege mutari, uti acute docuit ὁ πάνυ Bynkershoek *Observ. lib. 2. cap. 2. p. 113.* Pontifices verò adhibebantur, non ob juris jurandi religionem, uti existimavit Jan. Vinc. Gravina *de lege XII. tab. §. 85. p. 452.* sed quia arrogatus particeps fiebat sacrorum gentilium: quæ notio Pontificum erat. Cic. *pro domo cap. 13.* Omnia hæc non erant necessaria, postquam Imperatores munia legum, magistratuum, immo & Pontificum ad se traxerant, nullo adversante. HEIN.

TEXTUS.

Qui possunt adoptare filiumfamilias, vel non.

2. *Sed hodie ex nostra constitutione, cùm filiusfamilias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minimè dissolvuntur; nec quicquam ad patrem adoptivum transit, nec in potestate ejus est: licèt ab intestato jura successionis ei à nobis tributa sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno: vel si ipse Pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem; in hoc casu quia concurrunt in unam personam & naturalia & adoptionis jura, manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum, ut & in familia & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit.*

COMMENTARIUS.

Olim quavis adoptione jus patris naturalis extinguebatur: isque, qui in adoptionem etiam extraneæ personæ dabatur, in patris adoptivi familiam & potestatem transibat. Ex quo jure cùm non levia incommoda consequi Justiniano viderentur, propterea quòd fieri poterat, ut filius & patris naturalis successionem amitteret propter adoptionem, & patris quoque adoptivi, adoptione per emancipationem soluta, *§. sed ea omnia 14. infr. de hær. quæ ab intest. l. pen. Cod. hoc tit.* (ego unum tantùm casum invenio, nimirum si filius post mortem patris naturalis emancipatus esset, *§. at hi 10. inf. d. tit.*) His incommodis sic occurri posse credidit, si jura patris naturalis integra servarentur, quando filius extraneæ personæ in adoptionem daretur: quod & effecit constitutione sua, *d. l. pen.* Extraneam autem personam intelligit omnem, quæ extra lineam parentum sit: unde qui à patruo aut avunculo sunt, perinde haberi debent ac si à quovis extraneo adoptati forent.

Licèt ab intestato jura success.] Hoc ei à Justiniano specialiter tribuitur. Cæterum impune à patre hujusmodi adoptivo præteriri potest, alio hærede instituto, *d. l. pen. §. sed ne, 1. d. §. sed ea omnia. 14. inf. de hær. quæ ab intest.*

Etiam avo vel proavo simili modo paterno vel materno] Legendum: *Etiam avo paterno, vel proavo simili modo paterno vel materno*: nôn tam quia ita legitur in *d. l. pen.* unde hæc transumpta sunt, quàm

quàm quòd hanc lectionem flagitat manifesta ratio juris.

Legitimo adoptionis modo constitutum] In *d. l. pen* legitur: *Legitimo adoptionis modo constrictum*. Notant hic Interpp. duo vincula fortius ligare, quàm unum. Sed aliud significare voluit Justinianus, nempe, concurrente hujusmodi naturali vinculo cum civili adoptionis, cessare metum superioris incommodi.

TEXTUS.

De adrogatione impuberis.

3 *Quum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur: & exquiritur causa adrogationis, an honesta sit, expediatque pupillo, & cum quibusdam conditionibus adrogatio fit: id est, ut caveat adrogator personæ publicæ (si intra pubertatem pupillus decesserit) restituturum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem jus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi, causa cognita, dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit; jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.*

NOTÆ.

3. *Causa cognita*] Causæ cognitio olim à collegio Pontificum, Cic. *pro dom. c.* 13. hodie à Magistratu exercetur, adhibito consilio propinquorum & tutoris auctoritate, *l.* 2. *C. eod. l. ult. C. de auct. præst.* in adrogatione puberum, etiam curatoris, *l.* 8. *D. hoc tit.* Quibus in rebus versetur, docet Ulp. *l.* 15. *§. pen. & ult. l.* 17. *per tot. eod.*

Personæ publicæ] Manuscripti, Testibus Cujac. Hot. Pac. *Personæ publicæ, id est, Tabulario*, Theophil. ἐν δημοσίῳ προσώπῳ ταυτέςι τῷ ταβουλαρίῳ Tabulario autem, non agnatis: quoniam certum est, quis tempore mortis pupilli proximior futurus sit, eique ab intestato successurus. Schol. Theophil. VINN. Addendus hic omnino Franc. Amaya. *ad l.* 3. *C. de tab. scrib. logograph. lib. X.* ubi quid sit *tabulario satisdare* egregiè explicat. HEIN.

Dignus emancipatione] Et hoc casu quartam, de qua mox, perdit, *l. ult. D. si quid in fraud. patron.*

Et tunc sua bona] Abusivè, ut sæpe alibi, pro *Bona ejus*; impuberis scil. adrogati. Pac.

Quartam partem] Ex constitutione D. Pii, *l.* 8. *§.* 15. *D. de inoff. test. l.* 1 *§.* 21. *D. de coll. d. l. ult. si quid in fraud. patron.* Est autem hæc secundùm Gloss & DD. non omnium bonorum adrogatoris quarta, sed debitæ ab intestato portionis, *arg. l.* 8 *§.* 8. *de inoff. test.* Quod & Græcos sensisse argumento est, quòd quadrantem in trientem mutaverunt ex novo jure. Fabrot.

Relinquere] Rectè *Relinquere*, ut intelligamus non prius eam deberi, quàm adrogator decesserit, *d. l.* 1. *§.* 21. *de collat.*

COMMENTARIUS.

1 *In adrogatione impuberum quæ cognoscenda & excutienda.*

2 *Quid; cui caveat adrogator; tum ad quos ea res pertineat,*

3 *Utrum quarta, quæ vulgo D. Pii, sit quarta pars totorum bonorum adrogatoris, an portionis ab intestato impuberi debitæ; & si hoc 3 num etiam illa aucta censeri debeat.*

IMpuberes antea adrogari non potuerunt, ut supra indicavimus; nunc autem possunt ex constitutione D. Antonini, auctore Ulp. *in fragm. tit* 8. sed non aliter quàm causa apud Magistratum cognita, *l. si paterfam.* 15. *§.* 2. *h. t. l.* 2. *C eod.* Causæ cognitio in multis vertitur. 1
Primùm excutiendum; quæ sint facultates pupilli: quæ ejus qui eum adoptare volet; deinde cujus vitæ sit, & quibus moribus adrogator; tertiò cujus ætatis; an non melius sit, eum de liberis procreandis cogitare, quàm ex aliena familia sibi filium accersere; ad hæc, num liberos habeat justis nuptiis procreatos, quorum spem sine magna causa diminui non oportet; postremò etiam conjunctio spectatur, nec facile cuiquam pupillum adrogare permittitur, nisi quem vel naturali cognatione, vel alioqui sanctissima affectione duci appareat, *d. l.* 15. *§.* 2. *l.* 17. *eod* Pleraque tamen hæc capita communia videntur fuisse cum puberum adrogationibus: ut illa de ætate, liberis, moribus & facultatibus adrogatoris. Certè olim apud Pontifices hæc etiam in adrogationibus excussa fuisse arguit locus Ciceronis in *oration. pro dom. c.* 13. *Quid*, inquit, *est jus adoptionis, Pontifices? Nempe ut is adoptet, qui nec jam procreare liberos possit: & cùm posset, sit expertum; tum ne qua calumnia, fraus, aut dolus adhibeatur.* Causa autem nunc cognoscitur à Magistratu adhibito consensu propinquorum pupilli, *l.* 2. *C. eod.* & tutorum quoque auctoritate, *l. ult. C. de auct. præst.* In minorum quoque adrogatione post constitutionem Claudii, curatoris auctoritas intercedere debet, *l.* 8. *eod.*

Ut caveat adrogator personæ publicæ] Hoc propriè servatur in adrogatione impuberis. Caveat 2
nimirum satisdato, id est, fidejussoribus datis, *l.* non

non aliter 18. *cum* 2. *seqq. eod.* Caveat autem non ipsis, ad quos ea res perventura est; sive quòd incerti sint; sive quòd non omnes sunt ii, qui sibi stipulari possint: sed personæ publicæ, hoc est, Tabulario sive Scribæ Curiarum aut Magistratuum municipalium, qui aliis stipulando acquirere potest. Servos olim publicos fuisse, constat *d. l.* 18. *l.* 2. *rempub. salv. for. l. ult. C. de serv. reip. man.* Primi Arcadius & Honorius caverunt, ne servi Tabulario præficiantur, *l.* 3. *C. de tabul. lib.* 10. ubi Cujac. Sed etsi omissa fuerit satisdatio, utilem nihilominus actionem in adrogatorem dari responsum est *l.* 19. §. 1. *hoc tit.*

Ad successionem eius venturi essent] Pars hæc cautionis in *d. l.* 18. ita concepta est, *Ad quos ea res perventura est*, & in *l.* 19. *seqq. Ad quos ea res pertinet*: quibus verbis significantur non ii tantùm, qui ad successionem impuberis venturi sunt, quales sunt hæredes impuberis, sive illi ab intestato veniant, sive secundis tabulis à patre pupillo dati: sed etiam legatarii & servi, quibus secundis tabulis legata aut libertates datæ: in summa omnes, ad quos aliquid perventurum fuisset, si adrogatus mansisset in suo statu, *dd ll.* Habet autem hæc cautio locum, si adrogatus impubes decesserit, *l. hoc autem* 20. *eod.* adveniente verò pubertate evanescit, perindeque habetur, ac si jam pubes adrogatus esset: quo casu cautio non est necessaria, cùm quivis pubes sui adhuc juris ipse testamentum facere, cognatosque excludere possit, *l.* 5. *qui test. fac.*

Dignus emancipatione Puta si quid commisserit adversus patrem adoptivum, propter quod merito è domo ejici aut exhæredari posset. At quæ causa est, quòd nihilominus tam impio filio bona sua restituuntur? Hotomannus existimat, id constitutum esse ad vitandam omnem improbitatis suspicionem, qua alioqui pater adoptivus facile onerari posset.

Decedens exhæredaverit] Intelligerem, sine justa causa: nam si justa exhæredationis causa sit: non video, cur præter bona sua aliquid recipere debeat aut plus, quàm cùm ex justa causa emancipatur. Sed obstare videtur responsum Ulp. *in l.* . §. *si quis* 15. *de inoff test.* & objici potest, quòd cùm justam causam haberet adrogator, eum vivus non emancipaverit.

3 *Quartam partem* Hæc quarta vulgo D Pii appellatur: eamq; Interpretes arbitrantur non esse quartam omnium bonorum adrogatoris, sed tantùm portionis ab intestato impuberi debitæ, nimirum eam ipsam ejusdemque quantitatis, quæ debetur aliis liberis, *arg. d. l.* 8. §. *quartam* 8. *de inoff. test.* Et certè nulla dari ratio potest, quamobrem D. Pius meliorem esse conditionem voluerit adoptivorum, quàm naturalium: aut emancipati exhæredativè quàm ejus, qui sine nota in familia mansit; & hæredis, quem videlicet pater vel instituit, vel ab intestato hæredem reliquit datis fideicommissis, cui præter quartam partem debitæ ab intestato portionis nihil deberi in confesso est. Plerique tamen Recentiorum secus sentiunt, propterea quòd textus simpliciter loquuntur de quarta bonorum, *l. ult. si quid in fraud. patro. l.* 2. *C. hoc tit.* Sed responderi potest; Etiam quartam portionis ab intestato debitæ ἀναλόγως quartam bonorum dici posse, sicut legitima liberorum; quæ & ipsa quarta pars illius portionis est, quarta bonorum dicitur, *l.* 6. *C. de inoff. test.* Vel potius quia fere unus tantùm adrogari solet, & nemo adrogare, nisi qui liberos non habeat, *l.* 15. *in fin. l. nec ei* 17. §. *pen. hoc tit* De illo non convenit inter Interpretes, qui quartam hanc faciunt partem portionis ab intestato debitæ, an hæc quarta etiam aucta sit *Nov.* 18. Negat Mynsing. sed argumentis parum solidis. Ait: Quartam eorum duntaxat *d. Nov.* auctam dici, quibus antea querela inofficiosi testamenti competebat; adrogato autem non competiisse, *d. l.* 8. §. *si quis* 15. In quo fallitur. Nam certè ante D. Pii constitutionem non minus adrogato impuberi, quàm cæteris querela competit: Divus autem Pius non minuit jus adrogati, sed auxit, ut ei querela jam non sit necessaria, sed proprio & meliori jure quartam sibi debitam obtinere possit *d. l.* 8. §. *si quis* 15. Hoc & Græcos sensisse argumento est, quòd illi τὸ τέταρτον μέρος quod Theophilus, aut paraphrastes, hic retinuit, ex novo jure mutaverunt in τὸ τρίτον. Mich. Psell. *Synops.* Quod adjicit Mynsing. in correctoriis nullam extensionem admittendam esse, quamvis par ratio subsit, aut etiam major: verum non est præterquam in iis constitutionibus, quæ à ratione juris & æquitatis recedunt; qua de re, qui volet, consulat D. Præf. Everh. *in topic. loc* 79. Itaque verior mihi videtur eorum sententia, qui hanc etiam quartam auctam esse censent, ne pupillo noceat, quod in favorem & commodum ejus constitutum est; D. Bachov. post Porc. & alios *hic*. VINN. Quamvis non iniqua sit hæc Bachovii, quam Auctor sequitur, sententia, probabilius tamen est D. Pium quartam omnium bonorum intellexisse, partim quòd semper in legibus quartæ bonorum fit mentio, partim quòd ea non petebatur querela inofficiosi, sed actione familiæ ercifcundæ. Vid. V. C. Schulting. *supra tit. de adopt. & emancip.* Quæ cunctanter hic conjicit Vinnius, eos quibus liberi essent, adoptare non potuisse, refellit Reinold. *Var. cap.* 42. *p.* 305. Et sunt sanè exempla, quæ Vinnio possunt opponi, qualia & ante Reinoldum collegit Cl. Perizon. *Animadv. Hist. cap.* 3. *p.* 125. *seq.* Sed idem tamen rectè observat, id non nisi difficulter concessum & non caruisse reprehensione. Ego id nunquam fere privatis concessum putaverim impuberes arrogaturis: adeoque vix incidere potuisse quæstionem, quartane omnium bonorum, an portionis legitimæ intelligenda sit in constitutione D. Pii? HEIN.

TEXTUS.

De ætate adoptantis & adoptati.

4. *Minorem natu majorem non posse adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur, & pro monstro est, ut major sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem aut adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.*

NOTÆ.

4. *Minorem natu*] Ex *l.* 15. §. *ult.* cum *l. seq. l.* 40. §. 1. *D. eod.*

COMMENTARIUS.

ADoptio naturæ imago & similitudo quædam est, *l. filio* 23. *de lib. & post.* unde cum alia multa, tum hoc quoque provenit, quòd majorem natu minor adoptare non possit, cum per naturam filius non possit esse major patre. Qua de causa Clodii adoptionem jure exagitat Cic. *pro dom. cap.* 13. *Factus es*, inquit, *filius ejus* (Fonteji) *contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti*; & similia mox sequuntur.

Plena pubertate, id est, decem & octo annis] *l. abrogato* 40. §. 1. *hoc titulo*. Cur autem octodecim annis? Nam si nuptiæ post annum decimum quartum contrahi possunt; potest & quis filium habere ante hanc ætatem. Sed nimirum quia rarissimè accidit, ut masculi ante annum octavum decimum ad plenam pubertatem perveniant, & liberos suscipiant; minor ætas in adoptione insuper habita est, juxta *l.* 3. 4. & 5. *de legib.* Mynsingeri ratio nulla est: Id ideo placere, quia in adoptionibus, in quibus res per electionem agitur, firmitate opus sit judicii, quasi non nisi anniculi aut bimuli adoptarent. Nimirum etsi pubertatis initium est anno 14. *inf. quib. mod. tut. fin.* maturitas tamen demum anno 18. *l. adrogato* 40. §. 1. *hoc titul.* Paul. 3. *sen.* 4. atque hac ætate pubescunt etiam *οἱ βραδέως ἡβῶντες*. Theoph. In specie *l.* 14. *pr. de alim. leg.* est favor alimentorum.

TEXTUS.

De adoptione in locum nepotis; vel neptis, vel deinceps.

5. *Licet autem & in locum nepotis, vel neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps, adoptare, quamvis filium quis non habeat.*

NOTÆ.

5. *In locum nepotis*] Ex Paulo *l.* 37. *hoc tit.* Ulp. *tit.* 8. §. 6.

Quamvis filium non habeat] Sufficit enim habere filium posse, & per ætatem ex eo nepotem. Non enim actus, sed naturalis potestas inspicitur.

COMMENTARIUS.

QUamvis filium quis non habeat] *l. adoptare* 37. *l. adoptiones*. 43. *h. t.* Dixeris, hoc pugnare cum eo, quod ante dictum est, adoptionem imitari naturam: Natura enim fieri non posse, ut quis nepotem habeat, qui filium non habet. At inquam, sufficit habere posse; hoc est ejus me ætatis esse, ut & filium & ex filio nepotem ea ætate habere potuerim, qua est is, quem filium adoptare volo. Nam & qui uxorem non habet, filium adoptare potest, quamvis sine uxore pater esse non possit, *l. & qui* 30. *eod.* Duplex igitur hic fictio est. De duplici fictione circa idem vid. Vaud. 1. *quæst.* 4.

TEXTUS.

De adoptione filii alieni in locum nepotis & contra.

6. *Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum filii.*

COMMENTARIUS.

QUi filius est patri naturali, potest per adoptionem nepos fieri patri adoptivo, & contra. Nam, ut bene Theophilus, necesse non est, ut qui adoptatur, eundem ordinem gradumque, quem apud patrem naturalem habet, servet apud patrem adoptivum.

TEXTUS.

De adoptione in locum nepotis.

7. *Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in potestate habet; eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus heres agnascatur. Sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.*

NOTÆ.

7 *Si quis nepotis loco*] Ex Paulo *l.* 6. & *l.* 11. *eod.*

Ne

Ne ei invito suus hæres] Eadem ratione & nepoti uxorem ducenti etiam filius consentire debet, *l. 16. §. 1. D. de rit. nupt.*

COMMENTARIUS.

Filius consentire debet] Nimirum si nepos adoptetur quasi ex Lucio filio, verbi causa, natus. Nam si simpliciter adoptetur, & tamquam ex incerto filio, nullius consensus desideratur: quia tunc cessat ratio juris, quæ consensum requirit; de qua mox, *l. adoptiones 43. & seq. hoc tit.* Quid ergo, si nepotem adoptem tamquam ex Lucio filio meo natum, isque filius meus auctor non fuerit; an hæc adoptio planè nulla erit? an perinde habendum, ac si simpliciter facta fuisset? quod magis probo cum D. Contio 1. *subcess. lect. in fin. arg. l. 11. hoc tit.* Nam cùm Jurisconsultus ibi de proposita specie hoc saltem respondeat, me mortuo non fore nepotem in potestate filii, satis indicat adoptionem quoad cætera valere.

Ne ei invito] *l. 6. eod.* Non videbatur consensus filii exquirendus propter jus potestatis, quod summum pater in filium habet. Sed nimirum vis adoptionis seu agnatio sui hæredis in id tempus confertur, quo patre mortuo filius jam sui juris & paterfamilias factus est.

Non necesse est filium] Quia nimirum nepos non in patris sui, sed in avi potestate est. Potestatis autem tanta vis fuit apud Romanos, ut avus nepotem, inconsulto filio (tametsi id durum est) alii in adoptionem dare potuerit.

TEXTUS.

Qui dari possunt in adoptionem.

8. *In plurimis autem causis adsimulatur is, qui adoptatus vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est; & ideo si quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præsidem provinciæ, non extraneum adoptaverit, potest eumdem in adoptionem alii dare.*

NOTÆ.

8. *In adoptionem alii dare*] Eodem jure, quo id permissum patri naturali.

COMMENTARIUS.

In principio hujus tituli dixi, non solùm naturales liberos in potestate nostra esse, sed etiam eos, quos adoptavimus: unde sequitur, quemadmodum illi in adoptionem alii dari possunt: ita & hos posse. In adrogatione nihil mutatum; ac ne in adoptione quidem in specie sic dicta, quando non adoptatur extraneus. At cùm extraneus adoptatus est; is alii rursus in adoptionem dari non potest: cùm ex constitutione Justiniani nihil juris in hunc pater adoptivus habeat, *l. pen. C. hoc tit. § 2. sup. eod.* eamque ob causam verba hæc à Triboniano hìc addita sunt, *Non extraneum.*

TEXTUS.

Si is, qui generare non potest, adoptet.

9. *Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt, castrati autem non possunt.*

NOTÆ.

9. *Quales sunt spadones*] Quia hi sublato vitio corporis, liberis procreandis operam dare possunt, *d. l. 2. §. 1. l. 40. § 1. eod.* & ideo uxorem quoque possunt ducere, *l. 39 §. 1. D. de jur. dot.* natura enim magis in homine generandi, & consuetudo spectanda est, quàm temporale vitium; *l. 9. D. de lib. & post.* Spadones, *οἱ ἥβην τῶν γονίμων μορίων ἀπολέσαντες*, *Gloss. jur.* Interdum spadonum appellatione etiam castrati comprehenduntur, *d. l 39. §. 1. de jur. dot. l. 128. de verb. sign.* & ibi Alciat.

Castrati non possunt] Neque enim in testes vim genitalem affundere queunt; neque remedio in his locus. Leo tamen permisit, *Novell. 26.*

COMMENTARIUS.

Qui generare non possunt] Id est, qui propter vitium aliquod, quod tamen sanabile sit, procreare non possunt; quales hìc perhibentur esse spadones: qua quidem appellatione nonnumquam & castrati continentur, id est, intestes, aliique, quibus vis generandi in totum adempta, ut in *l. si serva 39. §. 1. de jur. dot. l. 4. §. 2. ad leg. Corn. de sic. l. spadonum. 128. de ver. sign.* ubi Alciat. Cæterum non raro & in specie accipitur, atque ad eos coangustatur, qui ob impedimentum temporale, & quod tolli queat, generare non possunt. Ita usurpatur à Pomp *l. 6. §. 2. de ædil. edict.* à Marcian. *l. 14. §. ult. de man. vind.* itemque à Cajo *l. 2. §. 1. hoc tit.* Glossæ juris: Spadones, *οἱ ἥβην τῶν γονίμων μορίων ἀπολέσαντες.* Imperator Leo etiam castratis adoptare permisit, ut injuriam illis illatam hoc solatio compensaret, *Nov. 26. & seq.*

TEXTUS.

Si fœmina adoptet.

10. *Fœminæ quoque adrogare non possunt,*

sunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia Principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

COMMENTARIUS.

ADrogatio & adoptio jure veteri in eo discrepabant, quòd fœminæ adrogari non poterant: quia, ut supra diximus, adrogatio auctore populo in comitiis fiebat, quorum nulla cum fœminis communio. Adoptari autem non vetabantur. Nunc verò ex rescripto Principis etiam adrogari possunt, *l.* 21. *hoc tit.* Adrogare autem vel adoptare nec olim poterant, nec nunc possunt. Ratio redditur à Justiniano: quia nec naturales liberos in potestate habent; quasi diceret; absurdum esse, ut majorem vim habeat fictio quàm rei veritas; adoptio quàm natura. Claudicare tamen videtur hæc ratio in extraneo adoptante, in cujus potestate licèt adoptatus non sit; tamen constat adoptio ex constitutione Justiniani §. 2. *sup eod.*

Ex indulgentia Principis] *l. si suspecta* 29 §. *quoniam*. 3. *de inoff. test.* non tamen ut filium habeant in potestate, sed ut solatium orbitatis & hæredem. Duobus igitur casibus filios tantùm facit adoptio; si fœmina jussu Principis adoptaverit; item si extraneus à patre naturali filium in adoptionem acceperit. Cæteri fiunt filiifamilias.

Ad solatium liberorum amissorum] Transcriptum hoc ex *l.* 5. *C. eod.* & de viduis haud dubiè intelligendum: neque enim nuptis concedendum existimo, ut seorsum sibi liberos adoptent. Imp. Leo & sine hac conditione
1 fœminis adoptare permisit etiam virginibus *Nov. Leon.* 27. quæ in Oriente recepta; Harmenop. *lib.* 2. *tit.* 8. §. 4.

TEXTUS.

De liberis arrogatis.

11. *Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit; non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus fiunt in ejusdem potestate tamquam nepotes. Sic etenim D. Augustus non ante Tiberium adoptavit, quàm is Germanicum adoptasset, ut protinus adrogatione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse.*

NOTÆ.

11. *Per sacrum oraculum*] Per Principem; *l.* 2. *eod.* per Principis rescriptum; *l.* 6. *C. tit.* Periphrasis est adrogationis.

Sed etiam liberi ejus] *l.* 15. *l.* 40 *eod.* nimirum tamquam sequela, & unà cum patre adrogato capite minuuntur: *l.* 3. *D. de cap. minut.* quod in adoptione non similiter contingit; *leg.* 28. *hoc tit.*

COMMENTARIUS.

QUod hoc §. proponitur, proprium effectum est adrogationis; nempe non solùm eum qui adrogatur, transire in potestatem patris adoptivi; sed etiam liberos, qui in ejus potestate erant, tamquam nepotes, *l. adrogato* 40. *eod.* In adoptione autem hoc non similiter contingit, in qua is tantùm transit, qui adoptatur, non etiam liberi ejus. Ratio differentiæ in promptu est. Nam in adoptionem dantur filiifamilias, quorum liberi sunt in potestate alterius, nempe ejus qui in adoptionem dat: ideoque etiam in illius potestate remanent: *l. liberum* 28. *eod.* Adrogantur autem patresfamilias, qui cum ipsi liberos suos in potestate habeant; nihil mirum, si secum etiam illos in familiam & potestatem alienam transferant; *l. pen.* §. 2. *de bon. poss. sec. tab.*

Quam is Germanicum adoptasset] Dubitaverat Augustus, Germanicum sororis nepotem & cunctis laudatum rei Romanæ imponere, sed precibus uxoris evictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit, auctor Tacit. 4. *annal. cap.* 57. & Svetonius *in Tib. c.* 15. scribit; Tiberium prius coactum fuisse Germanicum adoptare, quàm ipse ab Augusto adoptaretur. Simile exemplum habemus apud Capitolin. *in Antonin.*

TEXTUS.

De servo adoptato vel filio nominato à domino.

12. *Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas; Servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditi in nostra constitutione etiam eum servum, quem dominus actis intervenientibus filium suum nominaverat, liberum esse constituimus: licèt hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat.*

COMMENTARIUS.

APud Catonem] Parum refert, apud Marcumne Catonem principem familiæ Porciæ hoc scriptum fuerit, an apud filium ejus. Ambo sanè & Jurisconsulti fuere, & libros de

de jure civili reliquerunt: filius etiam plurimos, teste Pomp. *l.* 2. §. *post hos* 38. *de orig. jur.* VINN. De Catonis filii scriptis ad jus pertinentibus conferendus Gellius. *lib.* 13. *c.* 18. Ejus & alias fit mentio in jure nostro *l.* 10. § 1. *ff. de Ædil. edict.* *l* 44. *ff sol. matr.* Grot. *de vit. Ictor. lib.* 1. *c.* 5. HEIN.

Ex hoc ipso liberari] Satis apparet, his verbis Justinianum significare velle, servos à domino adoptatos, non jus filiorum, sed libertatem dumtaxat consequi: atque inutilem quidem esse hanc adoptionem, sed vim tamen manumissionis habere. Nec dissimile admodum est quod Ulpian. scribit: Inutilem acceptilationem habere vim pacti sive utile pactum: *l.* 8. *de accept.* VINN. Immo servum auctore Prætore adoptatum, non solùm libertatem, verùm etiam jura filii consequutum esse, disertè scribit Gell. *lib.* 5. *c.* 19. Unde Justinianus non loqui videtur de adoptione servi, sed de casu, si dominus servum ad acta forte filium vocarit. HEIN.

Nostra constitutione] *l.un.* §. 10. *C. de Lat. l.toll.*

Actis intervenientibus] Id est, apud acta, coram Magistratu in jure *l.* 2. *ff. de appell.* *l.* 3. *C. de fid. instrum.* D. Hotomanus putat necesse esse, ut dominus servum ad Magistratum deducat, & testato denunciet, se velle eum pro filio habere, utque acta super eo conficiantur.

TITULUS DUODECIMUS.

QUIBUS MODIS JUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITUR.

D. Lib. 1. *Tit.* 7. *Novell.* 81.

Ratio ordinis, & summa tituli.

MOs hic est perpetuus Jurisconsultorum, ut expositis iis, quæ ad constitutionem alicujus rei valent, subjiciant contraria, sive ea, quæ ad ejus imminutionem aut dissolutionem pertinent. Itaque cùm hactenus visum sit, quibus modis jus patriæ potestatis constituitur, rectè nunc subjiciuntur modi, quibus jus illud solvitur. Ejusœmodi autem septem fere hoc titulo proponuntur, mors patris aut avi, deportatio, servitus pœnæ, dignitas Patriciatus, captivitas, emancipatio, adoptio.

TEXTUS.

Scopus & nexus. De Morte.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri sunt subjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberantur servi à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi verò, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit: nam mortuo patre, sanè omnimodo filii filiæve sui juris efficiuntur: mortuo verò avo, non omnimodo nepotes neptesve sui juris fiunt; sed ita, si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est; tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus est, aut per emancipationem exiit de potestate patris; tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt.

NOTÆ.

Ius patriæ potestatis] Abest *Patriæ* à vet. cod. teste Fabrot, & Theophil. simpliciter τῆ ὑπεξουσ.

Recasuri non sunt] Nepotes ex filio, mortuo avo, solent in potestatem patris sui recidere, *l.* 5. *D. de his qui sui vel alien. jur.* sed hoc ita, nisi ipse pater aut mortuus sit jam ante, aut emancipatus à patre suo, *l.* 41. *D. de adopt.* Ulpian. *tit.* 10. §. 1. Cajus 1. *inst. tit* 6.

Per emancipationem exiit] Hoc Glossema esse ex lib. vet. notant Cujac. Hot. Fabrot. nam & aliis modis exire de potestate potest, nec Theoph. agnoscit.

COMMENTARIUS.

M*Ortuo eo sui juris fiunt*] Quum paterfamil. moritur, quotquot capita ei subjecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfam. nomen subeunt, etiamsi pupilli sint & infantes, *l. pronuntiatio* 195. §. 2. *de verb. sign.* quod notandum.

Mortuo patre, sane omnimodo] Mortuo nimirum patre, in cujus potestate filii erant. Nam

qui in avi sui, non in patris potestate sunt, mortuo patre non efficiuntur sui juris, sed in potestate avi sui remanent: adeoque quasi agnascendo avo suo fiunt sui hæredes, §. 2. *inf. de exh. lib. l.* 13. *de injust. rupt. testam.*

In potestatem patris sui recasuri non sunt.] Nepotes ex filio, mortuo avo, recidere solent in potestatem filii, hoc est patris sui, *l.* 5. *de his qui sui vel al. jur.* Sed hoc non est perpetuum. Nam si quo tempore avus moritur, & pater eorum aut jam mortuus sit, aut per emancipationem exierit de potestate patris sui; nepotes in potestatem patris sui non recidunt, sui juris fiunt. Quin etiam sufficit semel exiisse. Finge, filium, quem pater adoptaverat, in potestatem patris sui revertisse, puta à patre adoptatum esse; nepos retentus post mortem avi non recidit in potestatem patris sui, sed omnimodo sui juris efficitur, *l. si pater* 41. *de adopt.* Hi, quos dignitas suæ potestatis facit, jura legitima intacta retinent, eorumque filii post mortem avorum in eorum potestatem revertuntur, *Nov.* 81. *c.* 2.

TEXTUS.

De deportatione.

1. *Cùm autem is, qui ob aliquod maleficium in Insulam deportatur, civitatem amittit; sequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate ejus esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in Insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia Principis restituti fuerint per omnia, pristinum statum recipiunt.*

NOTÆ.

1. *In insulam deportatur*] Deportatio in Insulam, in locum aquæ & ignis interdictionis successit, *l.* 2 §. 1. *D. de pæn. l.* 3. *D. ad leg. Iul. pecul. l. pen. in fin. de extraord. cogn.* Briss. *lib.* 3. *sel. antiq. cap.* 5. VINN. Propriè dici non potest, deportationem successisse in locum Interdictionis aquæ & ignis, sed eidem superadditam esse, quamvis priore loquutione utantur veteres locis à Vinnio allegatis. Nam & deportatis aqua & igni esse interdictum patet ex Tacito *Annal lib.* 6. *cap.* 30. *l.* 1. §. 2. *ff. de legat.* 3. Rem accuratè explicavit V. C. Schulting. ad Cajum, *lib.* 1. *tit.* 6. § 1. *p.* 47. *seq.* HEIN.

Civitatem amittit] Unde deportati dicuntur peregrini, *l.* 6. §. 1. *D. de hær. instit. l.* 1. *Cod. eod.* & ἀπόλιδες, *l.* 1. §. 3. *de legat.* 3. *l.* 17. *D. de pæn.*

COMMENTARIUS.

IN *Insulam deportati*] Etiam deportatione patria potestas solvitur: nam cùm hæc potestas propria sit civium Romanorum, §. 2. *sup. de patr. pot.* fieri non potest, ut qui civis Rom. non sit, filium habeat in potestate. Deportatio autem est capitis minutio, qua qui afficitur, in numero civium esse definit, §. 2. *inf. de cap. dem.* ubi plura dicemus.

Perinde quasi eo mortuo] Nam intereunt homines non solùm morte, verùm etiam maxima & media capitis diminutione, *l. verum.* 63. §. *ult. pr. soc. l.* 1. §. *filium* 8. *de bon. poss. cont. tab.* quæ ob id vulgo mors civilis dicitur. Vitiosam autem apparet esse hujus loci constructionem: quæ constabit, si cum D. Hotom. legamus: *Ut eo, qui eo modo ex numero civium tollitur, perinde quasi mortuo &c.* transposito videlicet posteriore. *Eo.* VINN. Posset etiam una adjecta littera pro *qui* rescribi *quia*. Ita enim & Theophilus legisse videtur. HEIN.

Pari ratione] Nihil hìc interest, filius deportatus sit, an pater; neque enim magis civis Romanus peregrinum in potestate habere potest, quàm peregrinus civem Romanum. Ulp. *tit.* 10. §. 2. Theophil. *hic.*

Ex indulgentia Principis restituti] Nempe plenissimè & in integrum, *l.* 1. *C. de sent. pass.* Nam simplex & generalis restitutio pœnæ tantùm gratiam facit, reditumque in patriam concedit, add. *l.* 2. 6. 9. *C. d. tit.* & D. Tul. *C. ibid.* Christ. *vol.* 4. *decis.* 208.

TEXTUS.

De relegatione.

2. *Relegati autem patres in Insulam in potestate liberos retinent, & liberi relegati in potestate parentum remanent.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur deportati cives esse desinant, relegati non item.*
2 *Quo numero apud nos habendi banniti, seu quibus provincia interdictum est, & damnati ad triremes.*

RElegati, sive in Insulam, sive simpliciter certis provinciis interdicti, omnia sua jura retinent: nec refert, in perpetuum an ad tempus relegentur, *l.* 4. *l.* 7. §. 3. *de interd. & rel.* Sed & bona sua omnia retinent, nisi parte bonorum nominatim adempta in perpetuum relegentur, *d. l.* 4. *d. l.* 7. §. *ad tempus* 4. Quæ autem ratio est, quòd deportati hæc omnia cum civitate 1 amittant, relegati non item? Diversitas intelligi poterit ex verbis sententiæ & forma executionis.

nis. Nam deportati, perpetuo exilio multati, jubebantur compedibus vincti & navigio impositi à servis publicis constitutam in solitudinem avehi: quæ condemnatio eos manifestè ad peregrinitatem redigit, & ἀπόλιδας facit, *l. sunt quidam* 17. §. 1. *de pœn.* Relegatis autem dies præstituebatur, intra quem excederent. Moris enim erat ita pronuntiari: *Illum provincia illa Insulisque relego: excedereque debebit intra illum diem*, *d l.* 7. §. *his qui* 17. *de int. & rel.* Quæ sententia existimationem quidem civis minuit, sed non consumit, aut caput eximit de civitate, *l.* 5. §. 2. *de extr. cogn.* Nomen exilii commune est, exulesque non deportati solùm, sed & relegati atque interdicti appellantur, *l.* 4. *l.* 5. *de interd. & rel. l.* 4. *de pœn. l. tutor.* 28. §. 2. *& l seq. de excus.* quippe omnes extra solum missi, sive solo patrio expulsi; unde exulem dici, auctores sunt
2 Festus, Nonius & Quintil. *declam.* 336. Plerumque tamen & quasi propriè exilium de deportatione dicitur, quasi relegatio exilium propriè non sit, cùm jus civitatis retineatur, *l.* 2. *de publ. jud.* Hinc & Ovidius se non exulem esse scribit, sed relegatum, *l.* 2. *&* 5. *de tristib.* Quod ad jus harum regionum attinet, plerique existimant, eos, quorum bona apud nos publicantur adjuncta provinciæ interdictione perpetua, similes deportatis habendos esse. Quibus autem ad tempus provinciæ vel civitatis alicujus finibus interdicitur, relegatis comparandos. Idemque statuendum simili distinctione adhibita de damnatis ad triremes, Christin. *vol.* 5. *decis.* 52. *in fin.* Gudelin. 5. *de jur. noviss. c.* 15.

TEXTUS.

De servitute pœnæ.

3. *Pœnæ servus effectus filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.*

COMMENTARIUS.

Si is, qui civitatem retenta libertate amittit, liberos in potestate habere desinit, & mortui loco habetur; quanto magis, qui cum civitate simul & libertatem? Servitutem enim vel maximè mortalitati Veteres comparabant, *l. quod attinet* 32. *l. servitutem* 209. *de reg. jur.*

Pœnæ servus] Pœnæ servus dicitur, qui non alium dominum habet quàm ipsam quodammodo pœnam, cui addictus est. Ideoque si quid tali servo legatum sit, pro non scripto esse, quasi non Cæsaris servo datum, sed pœnæ, Marcian. respondit, *l. sunt quidam* 17. *de pœn.* Cæterum non solùm servitute pœnæ, cujus solius hìc fit mentio, verùm etiam quovis alio genere servitutis patria potestas solvitur; puta si liber homo major 20. annis ad pretium participandum se venumdari passus sit; aut si libertus ingratitudinis convictus redigatur in potestatem domini, §. 1. *inf. de cap. dem.* Quominus qui ab hostibus capiuntur huc pertineant, facit jus postliminii, & lex Cornelia testamentaria, §. *si ab hostibus* 5. *inf. hoc tit.*

Qui in metallum damnatur] In metallum vel in opus metalli damnari dicuntur, qui ad effodiendum metallum, cujus varia sunt genera, damnantur: quamquam inter eos, qui in metallum, & eos qui in opus metalli damnantur, differentia est in vinculis, quod huc non pertinet, *l.* 8. §. 4. *&* 6. *de pœn.* Diversa pœna fuit eorum, qui in opus publicum damnati dicuntur, *l. ult. de effract.* Hi enim civitatem dumtaxat amittebant libertate salva, *l.* 17. §. 1. *d. tit.* quibus hodie nonnulli comparant, qui ad triremes damnantur.

Qui bestiis subjiciuntur] Hi sunt, qui passim ad bestias damnati & ad bestias dati dicuntur (Dio. *l.* 58. τοὺς τοῖς θηρίοις ἐν καταδίκῃ δεδομένους appellat) & statim consumuntur, hoc est, statim post damnationem feris objiciuntur. Sunt & qui damnati non statim consumuntur, sed populi voluptatibus reservantur, qui tamen & ipsi servi pœnæ fiunt; quales sunt, qui damnantur in ludum sive venatorium sive gladiatorium, *d. l.* 8. §. *quicumq.* 11. *de pœn. l. un. C. Theod. ad leg. Fab.* de quo vid. Budæ. *in annot. poster* Cujac. 13. *obs.* 10. Pet. Fab. 2. *semest.* 11. Postremò omnes, qui ultimo supplicio damnantur, confestim pœnæ servos fieri existimo: hoc nimirum effectu, ut statim libertatem & civitatem perdant, *arg. l.* 12. *l. qui ult.* 29. *de pœn. l.* 6. §. *sed etsi* 6. *de injust. rupt. test.* Jure novissimo servitus pœnæ sublata est, *Nov.* 22. *c.* 8. *auth. sed hodie*, *C. de don. int. vir. & uxor.* Cujus rei effecta ibidem notant DD. VINN. Rectè Vinnius existimat, omnes ultimo supplicio damnatos, factos esse servos pœnæ: Quum enim civis extremo supplicio adfici non posset, per legem Porciam, Liv. *lib.* 10. *cap.* 9. fingendum erat, eum, qui hujusmodi delictum commiserit, quod sanguine videretur expiandum, non esse civem, sed servum pœnæ. Et hæc observatio viri eximii, Ger. Nood. *Probab. lib.* 3. *cap.* 12. HEIN.

TEXTUS.

De dignitate.

4. *Filius familias si militaverit, vel si Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris: militia enim vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra summa Patriciatus dignitas illico Imperialibus codicillis præstitis filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum*

dum potestatis suæ nexibus filium liberare: Imperatoriam autem celsitudinem non valere, eum, quem patrem sibi elegit, ab aliena eximere potestate?

NOTÆ.

4. *Si militaverit*] *l. 35. de rit. nupt. l. 5. & 6. de castr. pec. l. 7. C. de patr. pot.*

Senator] *l. 18. in fin. D. de judic. l. ult. de her. pet.* Quint. *declam.* 286.

Consularis dignitas] *lib. 1. §. ult. de sen. Mac.* Dion. Halic. *lib 2. pag. 96.* sed hodie liberat, *Nov.* 81. ubi & aliæ dignitates excipiuntur, *in pr. c. 1. & 3.*

Summa patriciatus dignitas] Summa non quidem gradu, nam Consulatus major est, sed quia ad magnitudinem accedit dignitatis perpetuitas; Baro, & Cont. Extat constitutio in *l. ultim. Cod. de consul. lib.* 12. add. *l. 3. Cod. eodem.*

Codicillis præstitis] Vide Synes. *epist.* 127.

COMMENTARIUS.

1 *Patricii sub Impp. Constantinopolitanis qui dicti.*

21 SI *militaverit*] Milites multis privilegiis & prærogativis à Principibus donati sunt: nexu tamen patriæ potestatis jure sacramenti eos solvi noluerunt, *l. 3. C. de castr. pec. l. 7. Cod. de patr. pot.* Observandum obiter, militiam speciem quamdam fuisse dignitatis, atque inde factum, ut omnia fere officia etiam civilia militiæ postmodum dictæ sint.

Vel si Senator, vel Consul] Non obstat huic loco, quod dicitur *in l. antepen. de his, qui sui vel al. jur.* in publicis causis filium-familias haberi, veluti ut Magistratum gerat, &c. Hoc enim non significat, filium Consulatu aliove munere publico liberari patria potestate: sed patriam potestatem non obstare, quominus Consul puta, aut Prætor creetur, omniaque munia Magistratus sui obeat etiam repugnante patre, atque adeo etiam adversus patrem, *l. 13. in fin. & l. seq. ad sen. Treb.* Nonnihil huc faciunt quæ scribit *Gel. 2. noct. Attic.* 2.

Ex nostra constitutione] *l. ult C. de consul. lib.* 12. Non tamen à Justiniano hoc primùm constitutum videri potest, cùm & apud Cassiodorum, qui ante Justinianum sub Theodorico Gothorum rege vixit, *in form. Patriciatus, lib. 6. Var. cap.* 3. hoc scriptum sit: *Leges*, inquit, *tantam Patriciis dignitatem detulerunt, ut in sacris positus, cùm hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur.* Quod autem Justinianus in *d. constit.* Patriciatui tribuit; id postea produxit etiam ad alias dignitates, & ad eas omnes quæ à Curia liberant: nominatimque idem jus concessit Consulatui, Præfecturæ prætorianæ, Præfecturæ urbicæ, Præturæ, Magisterio militum, & denique Episcopatui, *Nov. 81. in pr. cap. 1. 3.* VINN. Dum negat Auctor, Justinianum id privilegium patriciis primum tribuisse, Bachovium, ut solet, sequitur. Sed ejus argumentum parum stringit. Cassiodorus enim non solùm sub Theodorico, sed & sub Athalarico, immo & Theodahado & Vitige vixit, & negotia publica tractavit, adeoque Justiniani constitutionem, anno circ. 530. scriptam videre potuit. Præclarè id demonstravit V. C. Reinoldus *var. c.* 19. HEIN.

Summa Patriciatus dignitas] Stante Rep. Patricii dicebantur, qui eorum Senatorum progenies erant, quos Romulus creaverat. Antiquissimæ quoque cujusque Senatoriæ familiæ liberi ætate Livii Patricii in constitutionibus recentiorum Impp. accipiendi sunt. Nam translato Constantinopolim Imperio, cœpere Principes ex Senatoribus, qui curulibus Magistratibus functi erant, sibi consiliarios & quasi patres legere, quos Patricios dici placuit, quasi patres communes Reip. auctore Suida. Atque ex eo tempore Patriciatus nomen esse cœpit supremi consilii.

Codicillis præstitis] Codicilli apud Latinos inter alia significant diplomata, sive litteras Principales, quibus honores mandantur; ut apud Sveton. *in Claud. cap. 29. & in l. administrantes 41. pr. de excus. tut. leg. 12. C. de dign.* uti & hoc loco.

Quem sibi patrem elegit] Patricii Impp. Constantinopolitanis parentum loco erant: quæ parentis appellatio Claudiano lepidi joci materiam tribuit. Is enim in Eutropium Patricium, cujus bona publicata, & in fiscum coacta erant, sic ludit, *lib. 2. in Eutrop. v. 49.*

Direptas quid plangis opes, quas natus habebis?
Non aliter poteras Principis esse pater.

Quorum versuum hic sensus est. Eutropium æquo animo adversum fortunæ casum, bonorumque suorum publicationem ferre debere, cùm eo modo ad Principem, qui ei filii loco fuerit, & cujus ipse parens appellatus sit, ea pervenerint. Extat constitutio Impp. Arcadii & Honorii in *C. Theod. tit. de pœn.* qua hic Eutropius in Insulam Cyprum, quò bonis publicatis & adempta dignitate relegatus erat, deportari jubetur.

TEXTUS.

De captivitate & postliminio.

5. *Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat; tamen pendet jus liberorum propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt: idcirco*

circo reversus etiam liberos habebit in potestate; quia postliminium fingit, eum qui captus est, in civitate semper fuisse. Si vero ibi decesserit, exinde ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, nepos ve, si ab hostibus captus fuerit; similiter dicimus propter jus postliminii jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum autem est postliminium à limine & post. Unde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum rectè dicimus. Nam limina sicut in domo finem quemdam faciunt; sic & Imperii finem esse limen Veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est quasi finis quidam & terminus. Ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus, victis hostibus, recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

NOTÆ.

§. *Pendet jus liberorum*] In pendenti, in incerto est, *l. ult. D. de sen. Mac. l. 12. §. 1. de capt. & postl.* Non igitur tam captivitate patria potestas amissa restituitur, quàm liberi finguntur in potestate etiam tempore captivitatis mansisse. Ulp. *tit.* 10. §. *pen.* Boet. *in top. Cic.*

In civitate semper fuisse] Alia effecta vid in *l. 1. §. ult. D. de sen. Mac. l 6. §. ult. D. de tutel. l 22. §. 1. de capt. & postl. l. 13. eod*

Ipse quoque filius] *l. 9. l. 10. l. 12. Cod. de postl. rev.*

COMMENTARIUS.

1 *Quando quis postliminio reversus intelligatur; tum quibus in locis postliminium fit*
2 *Quæ res postliminio recipiantur, aut redeant.*
3 *Ius patris ab hostibus capti non extingui, sed in suspenso esse.*
4 *De origine vocis postliminii.*

1 QUamvis servus hostium fiat] Constat, eos, qui ab hostibus capiuntur, jure belli servos hostium fieri, & consequenter desinere liberos habere in potestate. Verùm Romani, quicumque ex suis capti essent, servorum numero apud se haberi non debere censuerunt; nihil eorum cum effectu amittere, quæ aliàs per servitutem amitti solent. Cùmque fieri possit, ut capti ad suos reverterentur; fieri item, ut apud hostes decederent; in utrumque eventum captis prospexerunt: in illum fictione juris postliminii; in hunc fictione legis Corneliæ.

Qui si reversi fuerint] Pomponius reversum postliminio ait, qui intra præsidia nostra esse cœpit, *l. 5. §. 1. de capt.* Paulus, cùm in fines nostros intraverit, *l. postliminium 19. §. 3. eod.* Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eò perduxit, ut postliminium locum haberet, etiamsi quis homo aut res, cui postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros; ut loquitur *d. loco* Pompon. aut, ut Paulus exempli causa explicat, ad Regem socium vel amicum. Quibus in locis amici, aut socii intelligendi sunt non simpliciter, quibuscum pacem habemus, sed qui partes in bello easdem sequuntur: ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt; qua de re pluscula D. Grot. 3. *de iur. bell & pac.* 9. *n.* 2.

Omnia pristina iura] Puta civitatem, familiam, bona sive eorum dominium. Rectè autem jura, *l. 5. §. 1. l. in bello 12. §. 1. de capt. & postl. rev.* nam ea, quæ facti sunt, postliminio non continentur: qualis est verbi causa possessio quæ idcirco interrupta captivitate non restituitur, *l. denique 19. ex quib. ca. maj. l. cum hæredes 23. §. 1. de acq. poss.* Sicut autem postliminio reversus jura recipit, ita & in ipsum jura restituuntur, *l. 6. d. l. in bello, 12. §. cætera. 6. de capt* Neque homines solùm, sed etiam agri, *leg. si captivus. 20. §. 1. eod.* adeoque quodvis jus solo adhærens postliminium habet per *l. 6. de rer. div.* uti & loca sacra ac religiosa, *l. cum loca. 36. de rel* At rebus mobilibus postliminium non est: exceptæ tamen naves longæ atque onerariæ; muli clitellarii; equi & equæ frenum patientes. Cic. *in Top.* Gall. Ael. apud Fest. Marcell. *l. 2. princ ff. de capt.* Quamquam hodie, ut passim tradunt morum periti, nullæ res mobiles postliminio redeant, ne naves quidem, vid. Grot. *d. cap. 9. num. 13. & seqq.* D. Tulden. *comment. ad tit. de rer. div. c. 30.* 2

In civitate semper fuisse] Non igitur tam captivitate patria potestas amissa reverso patre restituitur, liberive captivitate patris sui juris facti, eo reverso, iterum in potestate ejus esse incipiunt, quod velle videtur D Myns. quàm pater fingitur retro in civitate fuisse, liberosque in potestate etiam tempore captivitatis retinuisse, *d l. in bello 12. §. 1. l. retro. 16. l. bona 22. §. 2 eod. l. 6. §. ult. de tutel.* Nec alioqui rectè diceretur, statum liberorum pendere, aut in incerto esse; ut hìc & *d. l. in bello 12.* & *l. bona. 22.* nec acta à filio esse in pendenti, *l. 1 § 1. de senat. Mac.* sed jus patris & liberorum captivitate patris extinctum postliminio restitui: acta à filio tantisper rata esse; at reverso patre infirmari. Non est autem levis momenti hæc fictio: nam inde est, quòd, quæ filius medio tempore quæsivit, pater reversus tamquam sibi quæsita occupare possit jure peculii, etiam defuncto pridem filio, *l. pen. de suis & leg. hær.* inde quoque est, quòd patre reverso denegatur actio creditori, à quo filius dum 3

dum pater apud hostes est, mutuam pecuniam accepit, quasi contra S. C. credita sit, *l.* 1 §. 1. *de* S. C. *Mac.* Denique hinc est, quòd Ulp. respondit: Non posse ei, cujus pater in potestate hostium est, tutorem dari, *l.* 6. §. *ult. de tutel.* qui rectè utique daretur, si filii interim pro iis, qui sui juris sunt, haberentur. Deportati & restituti patris alia ratio, *l. ult.* §. 1. *C. de sent. pass.*

Exinde ex quo captus est] Hæc fictio est legis Corneliæ, *l.* 12. *qui testam. fac.* §. *ult. infr. quib. non est perm. fac. test.* eaque in omnibus partibus juris servatur, *l. in omnibus* 18. *de capt.*

Ipse quoque filius] Quapropter si verbi gratia in potestate fuit filius eo tempore, quo capiebatur; medio tempore patre mortuo, reversus suus hæres patri erit, *l.* 9. *Cod. de postl. rev.*

A limine & post] De notatione nominis postliminii controversia olim fuit inter Scævolam & Servium, teste Cic. *in Top.* Scævola junctum dicebat esse verbum à *post* quod reditum notat, & *limine*. Servius in eo nihil spectandum præter præpositionem *post*, reliquum productionis esse caudam, *liminium*. Sed rectè Scævola, cui & Festus assentitur. Nam limen & limes exitu tantùm & flexionis modo differunt; origine autem (veniunt enim ab antiqua voce *limus*, quæ transversum significat) & primitiva notione idem sunt, sicut materia & materies, contagio, & & contagies, &c. quamquam usu seriore factum est, ut limen magis ad privata, limes ad publica referretur. Sic Veteres *eliminare* dicebant è finibus ejicere, & exilium nominabant *eliminium*. Grot. *d. cap.* 9. *in pr.* Jos. Scal. *annot.* in Fest.

Ab hostibus recuperatur] Ad jus postliminii nihil interest, quomodo captus revertatur, utrum dimissus, an vi vel fallacia, aut victis postea hostibus: sive ut Homerus *Odyss.* 14. ἢ δόλῳ, ἢ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν; ita tamen, si ea mente fuerit, ut illò non reverteretur, *l. nihil interest* 26. *ff. de capt.* Et ideo Attilium Regulum, responsum est, non esse postliminio reversum, quia juraverat, Carthaginem se reversurum, *leg.* 5. §. 3. *d. tit.* Grot. *d. tit.* 3. *cap.* 9. VINN. Immo & ad redemptos hoc jus pertinet, dummodo ei, qui redemit, lytrum fuerit redditum, *l.* 12. §. 7. *l.* 15. & *l.* 20. *ff. de Captiv.* HEIN.

TEXTUS.

De Emancipatione: item de modis & effectibus ejusdem.

6. *Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis observationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem providentia etiam hoc in melius per constitutionem reformavit: ut fictione pristina explosa, recta via ad competentes Judices, vel Magistratus parentes intrent, & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris in bonis ejusmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumissus vel manumissa fuerit, eadem jura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri; ipse parens ex manumissione tutelam ejus nanciscitur.*

NOTÆ.

6. *Emancipatione*] Emancipatio hodie definiri potest actus legitimus, quo liberi à manu patris apud competentem judicem dimittuntur.

Judices vel Magistratus] ἐξηγητικῶς ne quis putet, judices hic intelligi pedaneos, apud quos lege agi non potuisse constat. Extat constitutio Justiniani in *l. ult. C. de emanc. lib.*

A Parente manumissus] Id est, emancipatus, *tit. si à par. quis man.* redigebantur enim liberi prius in servilem causam, licèt postea in imaginariam dumtaxat, *l.* 3. §. 1. *D. de cap. min.*

Quæ tribuuntur patrono] Emancipatus à parente liberti exitum patitur, *l.* 1. *l. si à par. quis man.* puta incontra tabulas bonorum possessione, *d. l.* 1. & successione legitima, §. *ult. inf. de leg. agn. succ.* sed hoc mutatum, *Nov.* 118. *cap.* 2.

COMMENTARIUS.

1 *Vetus emancipandi ratio exposita.*
2 *Patroni & parentis emancipatoris comparatio.*

Alius modus solvendæ patriæ potestatis hoc §. proponitur, nempe emancipatio: eaque dicitur olim celebrata fuisse per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones. Hoc autem ut penitus intelligatur; sciendum est lege Romuli cautum fuisse, atque à Decemviris postea in quartam tabulam relatum, ut si pater filium ter, filiam autem & cæteros liberos semel mancipasset, hoc est, vendidisset; manumissi postea ab emptore sui juris efficerentur: ille trina manumissione: hi unica. Ad cujus emancipationis imaginem atque 1

atque usurpationem vetustatis postea institutum est, ut pater, simulato & dicis causa, accepto uno nummo, filium ter, cæteros liberos semel apud Magistratum venderet, contracta cum emptore fiducia, qui ob id pater fiduciarius appellabatur, ut is acceptos manumitteret: filium tres, cæteros semel, atque ita liberi juris ac potestatis fierent. Solebat autem pater naturalis sibi cavere de filio post tertiam mancipationem sibi remancipando, itemque de cæteris liberis sibi remancipandis, quo ipse potius eos manumitteret, & jura patroni consequeretur, quàm extraneus manumissor sive emptor ille imaginarius. Atque hac cautione interposita in specie dicitur emancipatio fieri contracta fiducia, *§. ult. inf. de leg. agn. success.* Hæc ex Dionys. Halicarn. *lib.6.* 2. Boet. *in Top. Cic.* Cajo *lib.* 1. *t.* 6. Vlpian. *tit.* 10. *l. ult. & pen. Cod. de emanc. lib.* VINN. Ordinem aliquantulum turbasse videtur Vinnius. Pater filium primò vendebat, & mancipabat per æs & libram. Emptor eundem manumittebat. Quum verò Manumissus ex lege Romuli in patriam potestatem recidere, pater eum iterum vendebat, emptor iterum manumittebat. Quum & ita recideret in potestatem patris, hic eum tertiùm mancipabat, addito contractu fiduciæ, ut Emptor eum remanciparet patri. Quo facto hic eum manumittebat, adeoque tanquam manumissor jura patronatus retinebat in filio. Vid. *antiq. nostr. Rom. h. t.* HEIN.

Ex imperiali rescripto] Hic modus emancipandi ab Imperatore Anastasio introductus est, qui etiam neglecta antiquæ emancipationis fabula, potestate ab Imperatore impetrata, ejusque rescripto apud Magistratum exhibito, liberos emancipari permisit, modò filius infante major consentiret: *l. pen. C. de emanc. lib.*

Etiam hoc in melius reformavit] Nimirum quòd Anastasius de precibus super emancipatione Principi offerendis ejusque rescripto prius impetrando constituerat; ut jam ex constitutione Justiniani emancipatio etiam fiat sola professione patris apud competentem judicem denuntiantis, se filium suo juri permittere. Extat constitutio *l. ult. C. de emanc. lib.*

Ad competentes Judices vel Magistratus] Explicativè. Nam & Magistratus, qui tribunali aut jurisdictioni præsunt, Judices appellantur, *l.* 1. *de judic. tit. de reb. auct. jud. poss.* & passim in constitutionibus posteriorum Imperatorum. Quod moneo, ne quis putet Judices hic intelligi pedaneos, sive qui à magistratibus causis privatis cognoscendis & judicandis dabantur: apud quos lege agi non potuisse, plusquam manifestum est. Sed nec apud eum, cui mandata est jurisdictio, legis actionem fuisse, Marcian. & Vulp. testantur *l.* 2. *§.* 1. *l. seq. de offic. procons.* de quo plura ad §. 8. *inf. eod.*

A manu sua dimittant] Manumitti non tantùm servi à domino, sed etiam filii & filiæfamilias à patre dicuntur, pro emancipari, *t. si à par. quis man.* propterea quòd jure antiquo in patris sui manu mancipioque erant, & venditi ac mancipati in servilem causam redigebantur, licèt postea in imaginariam dumtaxat, *l.* 3. *§.* 1. *de cap. min.* Hinc emancipatus à parente liberti exitum pati dicitur, & parens patroni personam sustinere, *leg.* 1. *d. tit. si à par. quis man.*

Ex edicto Prætoris eadem jura] Nimirum ut parens exemplo patroni ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur, si testamento facto ab emancipato præteritus sit, *d. tit. si à par quis man.* Sed & jus legitimæ successionis huic patri à Justiniano datum est, perinde quasi contracta fiducia eum emancipasset: hoc est, ex lege fiduciæ sibi remancipatum manumisisset, *§. ult. inf. de leg. agn. succ.* Et hoc ad similitudinem patroni, quem ad hæreditatem liberti intestato sine liberis mortui jam olim lex 12. tabularum vocabat, *infr. de success. libert.* Non tamen usque adeo exæquatur patrono parens, ut etiam liberi ejus ad successionem aut contra tabulas bonorum possessionem veniant, *l.* 1. *§. liberos* 5. *si à par. quis man.* aut ut etiam actio Calvisiana parenti detur, *l.* 2. *eod. t.* aut denique ut rectè stipuletur à filio operas, *l.* 4. *eod.* Jure authentico plenissimè de ratione succedendi cautum est, ex quo parens manumissor jure patroni quoad emolumentum successionis uti desiit, *Nov.* 118. *cap.* 2. *Nov.* 115. *cap.* 4.

Tutelam ejus nanciscitur] Consequens erat eum onus tutelæ subire, qui speraret successionem, *l.* 1. *de legit. tut.* Agitur de hac tutela *infr. tit.* 18.

TEXTUS.

Si alii emancipentur, alii retineantur in potestate.

7. *Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habet, filium quidem de potestate dimittere, nepotem verò vel neptem retinere: & è converso filium quidem in potestate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere: vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta esse intelliguntur.*

NOTÆ.

7. *Nepotem manumittere*] Notandum est, in filio familias idem esse manumittere, ac ex potestate dimittere, sui juris efficere, emancipare.

COMMENTARIUS.

TOtus hic locus descriptus est ex Cajo *l. liberum* 28 *de adopt.* Illud hic quæritur, an ejus quoque, qui à parente manumittitur, voluntas spe-

spectanda sit: an verò etiam invitus emancipari possit? Et puto idem hic dicendum quod de eo dicitur, qui patri in adoptionem datur, §. *seq. l. neque absens 24. de adopt. l. 5. C. eod.* nimirum, necesse non esse: ut expressè consentiat. Cæterum non oportere eum dissentire, aut contradicere, *arg. l. pen. in fin. C. de emanc. lib. Nov. 89. c. 11.* Paulus quoque *lib. 2. sent. 25. in fin.* scribit: Invitum filiumfamilias non emancipari. An autem & quando qui tacet, consentire intelligatur: non est hujus loci disputare. Tractant tamen hanc quæstionem Jo: Fab. & Ang. & Mynf. ad hunc locum.

TEXTUS.

De adoptione.

8. *Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo vel proavo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem Judicem manifestaverit, præsente eo qui adoptatur, & non contradicente, necnon eo præsente qui adoptat; solvitur quidem jus potestatis patris naturalis: transit autem in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.*

COMMENTARIUS.

1 *Antiquitus neutiquam alieno nomine lege agi potuisse: eamque naturam actus voluntariæ jurisdictionis retinuisse.*

2 *Actus voluntariæ Iurisdictionis expediri non posse apud eum, cui jurisdictio mandata est.*

A*Vo vel proavo naturali*] Nam si extraneo in adoptionem datus fit, jura patris naturalis integra manent, *l. pen. C. de adopt.* §. 2. *sup. eod.* ubi dictum est.

Apud competentem judicem] Non apud judicem pedaneum, cujus nulla jurisdictio est: sed apud ipsum Magistratum, & eum, qui legis actionem habet; ut notavimus ad §. *hujus tit. 6.*

Et non contradicente] Hoc etiam paulo ante tetigi. Locus autem hic descriptus est ex *l. ult. C. de adopt. facit. l. 5. ff. eod.*

Nec non eo præsente, qui adoptat] Absens adoptare non potest, *leg. post mortem 25. §. 1. de adopt.* quia, ut ait ibi Jurisconsultus, nemo per alium ejusmodi solemnitatem peragere potest. Atque eò pertinere arbitror, quod regula juris in genere definit: Neminem alieno nomine lege agere posse, *leg. nemo 123.*
1 *de regul. jur.* Quod olim quidem commune fuisse verisimile est omnium legis actionum, etiam earum, quibus cives inter se disceptabant, & quæ pertinebant ad contentiosam jurisdictionem, *arg. pr. tit. de iis per quos ag. poss. inf. lib. 4.* sed postea proprium tantùm quorumdam esse cœpisse, & maximè eorum actuum, qui, quòd inter volentes expediuntur, dicuntur esse voluntariæ jurisdictionis; cujusmodi sunt manumissio, adoptio, emancipatio, quæ veterem naturam retinuerunt, *l. 3. C. de vind. lib. l. neque 24. & l. seq. §. 1. de adopt.* etiam adoptio nova Justiniani; ut hic, & *d. l. ult. Cod. de adopt.* Idem quoque probabile est observatum fuisse in persona Magistratus. Existimo enim, nec hujusmodi actus Magistratibus mandari potuisse, neve mandata jurisdictione transisse in eum, cui mandata esset, contra quam DD. vulgo sentiunt, 2
arg. l. 1. C. de adopt. l. 2. §. 1. l. 3. de off. proc. Ex quibus locis discimus, ea, quæ sunt voluntariæ jurisdictionis, non nisi apud eum expediri posse, apud quem plena legis actio est: eum autem, cui mandata est jurisdictio, talem jurisdictionem non habere, adeoque omnino non esse apud eum legis actionem. Negotium tamen facit *l. 17. §. 1. de man. vind.* Cujac. 1. *obs.* 1. & 15. *obs.* 19. negationem inserit. Alii pro (*apud legatum ejus*) legunt (*Cæsaris*) suspicantes errorem ex notis natum *ejus* & *Cæs.* VINN. Posterior emendatio non minus violenta, ac prior. Ego hic antinomiam inter *l. 17. §. 1. ff. de man. vind. & l. 2. & 3. ff. de off. procons.* agnosco, inde forsan ortam, quòd Tribonianus de legatis Cæsarum pro consule dixerat. Facilis enim lapsus fuit in vocabulis, *legatus pro consulis & legatus pro consule*. Ille mandata Jurisdictione gaudebat, hic, tanquam præses provinciæ, propria, adeoque & legis actio apud illum erat *l. 2. & l. 17. ff. de off. præs.* HEIN.

Transit autem in parentem adoptivum] Per adoptionem igitur non efficitur filiusfamilias sui juris, sed vel in alienam familiam transit, vel remanet in potestate patris naturalis.

TEXTUS.

De Nepote nato post filium mancipatum.

9. *Illud scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium tuum emancipaveris, vel in adoptionem dederis prægnante nuru tua; nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit; patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subjicitur.*

COM-

COMMENTARIUS.

NEpos non ex nativitatis, sed ex conceptionis tempore familiam sortitur: quia ex eo tempore jam in rerum natura esse creditur, *l. 7. l. pen. de stat. hom.* Ulp. *tit* 5. §. 9. Sic & is qui conceptus est prius, quàm pater Senatu moveretur, Senatoris filius intelligitur, *l. 7. §. 1. de senat.* Et responsum est, conditionem, *Si sine liberis*, defecisse, si ante deportationem patris liberi concepti sint, licèt postea edantur, *l. ex facto 17. §. ex facto 5. ad sen. Treb.*

TEXTUS.

An Parentes cogi possint, liberos suos de potestate dimittere.

10. *Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pœne modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.*

COMMENTARIUS.

1 *Quibus modis more harum regionum parentum potestas solvitur?*

QUemadmodum liberi, qui vel ab initio sui juris fuerunt, vel postea facti sunt, inviti in potestatem patris non rediguntur, *l. ult. de his qui sui vel al. jur.* Nov. 89. *cap.* 11. ita nec vice versa à liberis in potestate constitutis cogi parentes possunt, ut eos à potestate sua dimittant, *l. non potest. 31. de adopt. l. nec avus. 4. C. de emanc. lib.* ex quo loco etiam ratio hujus juris peti potest.

Pæne Ait, *pæne*, propterea quòd aliquando audiuntur qui emancipari desiderant, ut impubes, qui adoptatus est, pubes factus, *l. nonnunquam 32. de adopt.* Sed & alios, si justa causa sit, audiri æquum est; veluti si à patre ad turpitudinem adigantur, *l. si lenones 12. Cod. de episcop. aud.* aut male contra pietatem afficiantur, *l. ultim. si à par. quis man.* Sed & is filium emancipare cogitur, qui legatum ea conditione sibi relictum agnovit, *l. si cui 92. de condit. & demonstr.* Et jure novissimo etiam de potestate patris exeunt liberi, si pater incestas & nefarias nuptias contraxerit, *Nov. 12. cap. 2.*

Apud nos & in cætero Belgio singularis ille Romanorum in liberos potestas incognita est, ut jam aliquoties diximus. Sed & jus, quod parentes in liberos habent, propriis quibusdam modis solvitur: manente tamen semper naturali reverentiæ & obsequii debito. Primùm enim moribus nostris exeunt liberi de potestate parentum, non tantùm emancipatione illa expressa sive Justinianea, cùm apud Magistratum de manu dimittuntur; sed etiam tacito quodam emancipationis modo, permittente videlicet patre filium seorsum habitare, & mercaturam, aut opificium aliquod exercere: at hac ratione liberi potestate patria soluti hoc consequuntur, ut & bona sua ipsi administrare & in judicio consistere possint. Christin. *d. vol. 4 dec. 186. num. 11.* Grot. 1. *manud. 6.* Apud Frisios tamen hic modus receptus non est. D. Joan. à Sande *lib. 2. tit. 7. defin 6.* Secundò nuptiis quoque sive matrimonio liberorum patris potestas solvitur: unde apud nos nulli liberorum sunt in potestate avi, Gudel. *lib. 1. de jur. nov. cap. 13.* Christin. in *d. vol. dec 185. num. 7.* Grot. *d loc.* quod secus fuisse jure Rom. ostendimus ad §. *ultim. sup. de patr. potest* Tertiò desinunt liberi in potestate esse patris, si ei ut prodigo, curatore dato, bonis interdictum sit, Grot. *d. loc.* quod & ipsum jure Rom. incognitum est. Postremò si quid liberis obvenerit, puta ex hæreditatibus, legatisve aut donationibus propinquorum aut amicorum, earum quidem rerum cura, atque administratio patri competit, sed haud secus ac tutori, aut curatori; ideoque hoc jus etiam solvitur, ubi liberi ad eam ætatem pervenerint, qua curatio finiri solet; nempe anno ætatis eorum vigesimo quinto, Gudel. *d cap. 13. in fin.* Tulden. *com. hic cap. 2.* Christin. *d. decis. 186. num. 9. add.* Guid. Pap. *qu. 54.* Boer. *ad consuet. Bitur. de jur. pers.* Pet. Greg 11. *syntagm. c. 10.* Groenevv. *de legib. abrog. ad hunc tit.* VINN. Quæ de Frisia ex Sandio adspersit Vinnius cum iis jungenda, quæ tradit Huber. *Præl. ad tit. Inst. & ff. de emancip.* HEIN.

TITULUS DECIMUSTERTIUS.

DE TUTELIS.

Dig. tit. 1. lib. 26. & Novell. 72.

Ratio Ordinis.

HUcusque dictum est de iis, qui sunt juris alieni: quæ prima pars est divisionis supra positæ *tit.* 8. Superest, ut ad eos nos conferamus, qui sui juris sunt; quos pars altera dictæ divisionis complectitur.

TEXTUS.

De Personis sui juris.

Transeamus nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt; quædam vel in tutela sunt, vel in curatione; quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, qui in tutela, vel curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, qui in tutela sunt.

COMMENTARIUS.

1 *Summa reliquorum hujus libri capitum.*

1 NAm ex his personis] Eorum, qui sui juris sunt, quidam sunt in tutela; alii in curatione; cæteri neutro jure tenentur: quæ posterioris partis illius, quam dixi, divisionis subdivisio est. In hac autem parte prima exponitur, quid sit tutela; deinde species ejus singulæ ordine explicantur; tum de vi atque effectu tutelæ sine auctoritate tutorum porro agitur; ac mox de contrariis, & quibus modis tutela finitur. Inde ad curationem ac curatores progressio fit. Postremò tractatur de satisdationibus; excusationibus, & suspicionibus, quæ utriusque muneris communia sunt.

In potestate non sunt] Patria sc. vel dominica, in qua qui sunt, non sui, sed alieni juris sunt: alioqui & tutela species quædam est potestatis, (quod verbum & alia plura significat, *l. potestatis 215. de verb. signific.*) sed quæ ad statum & caput ejus, qui in tutela est, non pertinet, nec ad commodum tutoris comparata est, sicut patria & dominica ad patris & domini. Pupillus enim non in manu aut familia tutoris, sed sui juris est; nec illi acquirit, sed sibi; ut loquitur Spartian. *in Aureliano.*

TEXTUS.

Tutelæ definitio.

2. *Est autem tutela (ut Servius definivit) vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permissa.*

NOTÆ.

1 *Vis ac potestas*] Ita & §. *seq.* & Servius *l. 1. hoc tit.* Hæc duo quoque junguntur, §. 3. *inf. de interd. l. 17. de legib. l. 7. cod de cod.* Cicer. 1. *de nat. Deor.* Gloss. Basil. δύναμις, καὶ ἐξουσία. Theophil. δίκαιον καὶ ἐξουσία. *Ius & potestas*; significatur autem verbis istis facultas & jus pro auctoritate quid faciendi.

In capite libero] ἀρχαϊκῶς pro *in caput liberum*, ut in 12. tab. *in eo pecuniaque ejus potestas esto*; item in formula abrogationis. Gell. 5. 19. & Cic. *pro dom.* Caput autem liberum pro pupillo & persona, quæ sui juris est, *d. cap.* 19.

Per ætatem] In Florent. est *Propter ætatem*, *leg. 1. cod. Propter ætatis infirmitatem*. Ulp. *tit.* 11.

COMMENTARIUS.

VIs ac potestas] Ita & in *l. 1. pr. D. eod.* Generis loco ponitur *vis ac potestas*, quæ duo frequenter conjunguntur; ut in *leg. scire 17. de legib.* § *adipiscendæ 3. inf. de interd.* & significant δύναμιν ἐξουσίαν, sive facultatem aut jus pro auctoritate quid faciendi statuendive, tum in persona pupilli, tum in rerum pupillarium administratione, ὁμωνυμία in verbo potestatis jam notata est.

In capite libero] Objectum tutelæ, & est vetus locutio, pro *in caput liberum*, ut in illo 12. tabularum: *Si furiosus existat, agnatum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto.* Item in formula abrogationis apud Agell. 5. *cap. 19. Utique ei vitæ necisque in eo potestas siet.* Caput autem liberum pro homine libero Veteres dicebant. Cicero 4. *Verrin. Hic de capite libero iudicabit.* Liv. *l. 31. cap. 21. Libera capita sine pretio dimisit.* Hinc caput liberum facere apud Plaut. *Mercat. act. 7. sc. 2. v. 41. seq.* pro manumittere, & eos plerum-

rumque, qui etiam sui juris essent, hoc verbo intelligebant: quomodo Agellius *d. loco* pupillum caput liberum appellat, id est, sui juris. Alii hæc verba ad tutorem referunt, quod etiam per me licet.

Ad tuendum eum] Hæc verba finem tutelæ indicant, & simul officium tutoris: nam ut tutela pupillorum gratia constituta est, ita & ad utilitatem eorum tota referenda. Distinguunt itidem tutelam à patria potestate, quæ magis ipsius patris causa comparata est, sicut & dominica domini, cujusque vis non minus in coercendo, quàm in tuendo filio posita est. Innuunt præterea, tutorem principaliter personæ dari, non certæ rei aut causæ, in quo differt à curatore, §. 4. *seq. tit.* junct. §. 2. *inf. de curat.*

Qui per ætatem se ipse defendere] His verbis distinguitur tutela à curatione: quippe quæ comparata est eorum omnium causa, qui rebus suis ipsi superesse non possunt, licèt propter aliam causam, quàm ætatem; ut sunt furiosi, prodigi, mente capti, & qui perpetuo morbo laborant, §. 3. *&* 4. *inf. de curat.* In Florent. est, *propter ætatem* Theoph. διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές.

Iure civili] Clausula hæc ad definitionem necessaria non est, sed ideo adjecta, ne quis putet, hanc potestatem temere, & pro arbitrio à quibusvis posse usurpari, aut ad eos, qui non sunt cives Romani pertinere: nam tutela, licèt ortum ex jure gentium trahat; ad jus tamen civile refertur eo modo, quo pleraque alia, ut nuptiæ, patria potestas, testamenta, & cætera id genus.

Data ac permissa] Datur legitima, hoc est, legitimi tutores immediatè sine facto testatoris aut Magistratus à lege ad tutelam vocantur, *l. 5. in pr. & l. 6. de lege tut.* Permittitur, quæ prius data est aut testamento, aut à Magistratu, illa lege 12. tabb. *l. 1. de test. tut.* hæc aliis legibus & constitutionibus, *inf. de Attil. tut.* Atque hinc etiam peti potest aliqua tutelæ divisio tamquam à causa efficiente, partim proxima, partim remota. VINN. Ita quidem vulgo hanc definitionem Servii interpretantur. Sed quum Servius tutelam in genere definiat, quæ tempore illo non modò ad impuberes, sed ad fœminas etiam omnes, quæ in manum non convenerant, pertinebat: procul dubio Tribonianus eam aliquantulum mutavit. Puto itaque talem fuisse Servii definitionem: *Tutela* est *vis & potestas*, (potestas in fœmina; vis & potestas simul in pupillo,) *in capite libero*, pupillo vel fœmina,) *ad tuendum eum eamve, qui quæve per ætatem vel sexus infirmitatem se defendere nequit, jure civili* (vel expresè) *data* (uti tutela pupillaris,) *vel permissa* (& tacitè moribus invecta, uti tutela fœminarum. Rem alibi demonstrabo. Jam id addo & Constant. Harmenopulum *l. 5. t. 11. §. 1.* ea quæ omissa a Triboniano suspicamur, restituisse dum ait. ἢ διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελὲς, ἢ διὰ τὸ τῆς διαγωγῆς ἀδαὲς ἐπιτετραμμένην. *Aut ob ætatis infirmitatem aut rei gerendæ imperitiam permissa*. Quis Harmenopulum ea in re auctores suos sequutum esse dubitet? HEIN.

TEXTUS.

Definitio & Ætimologia Tutoris.

2. *Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores, sicuti Æditui dicuntur, qui ædes tuentur.*

COMMENTARIUS.

QVi eam vim ac potestatem] Si tutela est potestas ad tuendum eum, qui in tutela est, qui eam potestatem habet, rectè tutor dicitur, argumento à conjugatis.

Tutores sive tuitores] Ἐτυμολογία, sive notatio verbi tutoris, *l. 1. §. 1. eod.* Tutela quoque idem erat Veteribus quòd tuitio; sicut cautela idem quod cautio.

Sicuti Æditui] Æditus est ædis sacræ tuitor, id est curam agens; auctore Festo. Veteribus dicebatur *Ædituмus*, si Gellio credimus *lib. 12. cap. 10.* ἱεροφύλακα vocat Scævola *l. 20. §. 1. de ann. legat.* VINN. Conferendus omnino V. C. Car. Andr. Dukerus *de Latinit. IC. vet. p. 28.* Ubi hanc etymologiam contra L. Vallæ criticam defensam videmus. HEIN.

TEXTUS.

Quibus testamento tutor datur, & primùm de liberis in potestate.

3. *Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo: nepotibus verò neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit; nepotes ex eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.*

NOTÆ.

3. *Liberis impuberibus*] Etiam exhæredatis, *l. 4. de test. tut.* Nec obstat *l. 73. §. 1. de reg. jur.* Quoniam exhæredatio non extinguit jus sui hæredis, aut impuberem facit suæ potestatis, *§. 4. inf. de pup. subst.*

Quos in potestate habent] Tutela jure patriæ potestatis mandatur, *l. 40. de adm. tut. l. 1 de test. tut. d. l. 73. §. 1.* Itaque nec pater filio emancipato, nec mater liberis tutorem jure dare potest, sed opus est confirmatione, *tit. de conf. tut.*

Testamento] Codicillorum usu recepto, etiam codicillis testamento confirmatis dari tutores cœperunt, *l. 3. de test. tut.*

In potestatem patris] *l. 1. §. ult. eod.* Quippe tutorem habere non potest, qui est in potestate patris: nec dari, nisi suo hæredi, *l. 73. §. 1. de reg. jur.* junct. *§. 2. infr. de hær. qual.*

Non poterunt ex testamento, &c.] Est tamen casus, ubi tutor utiliter datur nepoti, cujus pater superstes & in potestate, *l. 10. §. 2. de test. tut.*

COMMENTARIUS.

SPecies tutelæ tres sunt; testamentaria; legitima; & Attiliana sive dativa, quas nunc ordine persequitur, initio facto à testamentaria, quæ reliquis duabus potior est, *inf. tit. 15. in pr. l. 9. §. 1. in fin. de tut. & rat. dist.* sicut & in deferenda hæreditate potior causa est hæredum ex testamento quàm ab intestato, *l. quamdiu. 39. de acq. hær. l. 89. de reg. jur.* Ait, permissum esse parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare, paucis verbis complectens & personam dantis & ejus, cui datur, & formam dandi sive modum. In persona dantis exigit, ut sit parens: in persona eorum, quibus datur, ut sint liberi, ut impuberes, ut sint in potestate dantis: sunt & qui quartum requirunt, ut hæredes instituantur, contra expressum textum *l. 4. de test. tut.* & jus veteris patriæ potestatis, *arg. §. 4. inf. de pup. subst.* In modo dandi, ut detur testamento. Testamento autem datus etiam is accipitur, qui codicillis testamento confirmatis scriptus est, *leg. 3. de test. tut.*

In filios, filiasque, &c.] Lex duodecim tab. generali vocabulo liberorum usa est sine discrimine sexus aut gradus. Sive igitur fœminæ sint, quibus tutor datus est, sive masculi, sive filii, sive nepotes, quia hi omnes appellatione liberorum continentur, *§. ult. seq. tit.* valet datio. Cæterum in nepotibus non aliter procedit, quàm si post mortem avi in potestatem patris sui non recidant: quippe tutorem habere non potest, qui est in potestate patris, *hoc tit. in pr.* Deinde nepos quamdiu pater eum in familia præcedit, non est suus hæres avo, *§. 2. inf. de hær. qual. & diff.* tutor autem dari non potest, nisi suo hæredi, *l. quo tutela. 73. §. 1. de reg. jur.*

TEXTUS.

De Posthumis.

4. *Quum autem in compluribus aliis causis posthumi pro jam natis habeantur; & in hac causa placuit non minus posthumis, quàm jam natis tutores dari posse, si modò in ea causa sint, ut, si vivis parentibus nascerentur, sui hæredes, & in potestate eorum fierent.*

NOTÆ.

4. *Pro jam natis*] Quoties de eorum commodo quæritur; ut hic, *l. 7. l. pen. de stat. hom.* aliis autem non prosunt nisi natis, *l. 231. de verb. sign.* exemplum in *l. 2. §. 6. de exc. tut.*

Sui hæredes, & in potestate] *leg. 73. §. 1 de regul. jur.* Nec minus tamen utilis est tutoris datio, si nati sint vivo patre, *leg. 16. §. ult. de testam. tut.*

COMMENTARIUS.

QUod de tutore liberis jam natis dando dictum est, id hic etiam ad posthumos producitur, hoc est ad eos, qui tempore facti testamenti adhuc in utero sunt. Et ait Imp. etiam his testamento tutores dari posse hac ratione, quia qui in utero sunt, plerisque juris articulis pro jam natis habentur: nempe quoties de commodo eorum quæritur, ut in casu proposito, *l. 7. & l. pen. de stat. hom.* Poterat & à jure patriæ potestatis ratio peti, *arg. §. 1. inf. de exhæred. lib. §. 4. inf. de pup. subst.*

Sui hæredes & in potestate] Nempe quemadmodum nemo liberis jam natis tutorem dare potest, nisi quos in potestate & in suis hæredibus, cùm moritur habet; ita nec posthumis potest nisi iis, qui, si vivo parente nascerentur, sui hæredes & in potestate ejus futuri essent. Utrumque Q. Mucius paucis complectitur. *Nemo, inquit, potest tutorem dare cuiquam nisi ei, quem in suis hæredibus, cùm moritur, habuit, habiturusve esset, si vixisset, l. quo tutela 73. §. 1. de reg. jur.* Est tamen casus, ubi tutor utiliter datur nepoti, cujus pater superstes in potestate est, *l. 10. §. 2. ff. de test. tut.*

TEX-

TEXTUS.

De Emancipatis.

5. Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento; confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodo, id est, sine inquisitione.

NOTÆ.

5. Emancipato filio] Idem est, si etiam non emancipato datus sit, codicillis non confirmatis, *l. 1. §. 1. de confir. tut.*

Omnimodo] Ita ὡς τὸ πλεῖστον, *Ut plurimum d. l. 1. §. 2.* interdum enim à voluntate patris recedet Prætor, *leg. 9. & 2. seqq. eod. l. 4. de test. tut.*

Sine inquisitione] & sine satisdatione, *d. l. 4. d. l. 1. §. 2. l. 3. l. 6. eod.* A matre autem datus filio instituto (nam exhæredato à matre dari non potest, *d. l. 4.*) non satisdat quidem, sed ex inquisitione confirmatur, *l. 2. de conf. tut. d. l. 4.* Ex *l. 4. C. de test. tut.* tollenda est negatio in illo loco, *Quando autem eos hæredes (non) instituerit*. Cujac. Fabrot.

COMMENTARIUS.

1 *Quibus ex rebus æstimandum, an tutor jure datus sit.*
2 *In quibus differat confirmatio tutoris à patre non rite dati, & dati à matre, vel extraneo.*
3 *Explicatio l. 4. C. de test. tut.*
4 *Confirmatos tutores non pro dativis, sed pro testamentariis habendos.*
5 *In his regionibus fere duo tantum esse genera tutorum, remissivè.*

E*Mancipato filio*] Didicimus *tit. præc. §. præterea. 6.* liberos per emancipationem potestate patris sui liberari; quamobrem pater non jure, neque ex præscripto legis 12. tab. tutorem dat filio emancipato: sed tamen qui ita non jure datus est, confirmatur auctoritate Magistratus, & quidem simpliciter, sive omnimodo, ut hic loquitur Justinianus, id est, sine inquisitione, sitne idoneus, necne. Locus postulat, ut de confirmandis tutoribus paulo quàm hic factum est disseramus accuratius. An tutor jure datus
1 sit, ex hisce tribus potissimum æstimatur; ex persona dantis, si carens est; ex persona eorum quibus datur si sint liberi impuberes & in potestate dantis; ex modo dandi, si detur testamento aut codicillis testamento confirmatis, *§. 3. sup. eod.* Quapropter si quis alius, quàm parens tutorem dederit: aut parens quidem, sed dederit liberis licèt impuberibus, qui in ejus potestate non sunt; aut non dederit testamento sive codicillis testamento confirmatis; datio ipso jure non valet. Cæterum cùm reverentiæ, tum affectui eorum, qui impuberibus non legitimè tutores dederunt, tributum est, ut quod deficit, à Magistratu repleatur, datique confirmentur, *l. 1. §. 1. de conf. tut.* Confirmatio au- 2
tem hæc non est unius modi. Interest enim, an pater tutorem non jure dederit, an quis alius præter patrem. Judicio patris hoc datum, ut si is aut non jus testamento, aut codicillis non confirmatis, aut quocumque modo filio emancipato tutorem dederit, scriptus tutor simpliciter confirmandus sit, hoc est, sine inquisitione, & satisdatione ei remissa, *hoc tex. l. 1. §. 2. l. 3. l. 6. de confirm. tut.* nisi quòd ex causa nonnumquam inquisitio fiat, ut in casibus *l. 8. & 2. seqq. d. t. l. 4. de test. tut. l. 3. §. 3. de adm. tut.* & quod in naturalibus liberis distinguitur, utrum pater, qui tutorem dedit, aliquid iis reliquerit, an nihil, *l. 7. d. tit. l. ult. C. eod.* Quòd si alius quàm pater tutorem dederit; sive mater sit, sive patronus, sive extraneus quis; non aliter hic tutor confirmatur, quàm si & hæres impubes institutus sit, *l. 4. de test. tut. l. 4. de conf. tut.* Quæ etiam ratio est, cur datio sustineatur, *d. leg. 4. de confirm. tut.* & inquisitio præcesserit, *l. 2. l. 5. d. tit. l. qui in tutelam 28. §. 1. de testam. tut.* Hoc interest, quòd à matre datus satisdatione non oneratur, sed ab ipso Prætore ex inquisitione confirmatur, *l. 2. de conf. tutor.* Cæteri fere remitti solent ad Magistratus municipales confirmandos, præstita satisdatione, *l. 5. d. tit.* Quod au- 3
tem diximus, à matre datum tutorem non aliter confirmari, quàm si hæredem filium instituerit; ei obstat *l. 4. C. de testam. tut.* ubi & liberis non institutis à matre datum confirmari solere rescriptum est. Respondent nonnulli, hoc fieri solitum, non ex juris aliqua constitutione sed ex usu; quod non placet. Nam retenta lectione negativa, hæc erit rescripta sententia: quòd tutor à matre liberis institutis testamento datus, rectè datus intelligatur, nec egeat confirmatione, secus si non institutis, idest, præteritis aut exhæredatis dederit; quod apertè falsum est. Tollenda omnino in *d. leg. 4.* negatio cum Cujacio & Fabroto, ex illis verbis: *Quando autem eos hæredes (non) instituerit*; quomodo, detracta scilicet negatione, & in quibusdam codicibus legi testatur Pacius: ita omnia & inter se & cum ratione juris optimè convenient. Ne quis ex eo, quod simpliciter dixerat Imperator, non posse matrem filiis testamento tutorem dare, nisi eos hæredes instituerit, putaret, cùm eos hæredes instituerit, dationem sustineri ipso jure: mox quomodo hoc, quod dixerat, intelligendum sit, declarat: nempe etsi ne tunc quidem cùm liberis institutis mater tutorem dat, ipso jure datio valeat; datum tamen à Præsidibus confirmari solere. Et sic bene quoque se habent illa sequentia, *Nullo verò ex his interveniente, &c.* nempe si aut mater non insti-

to filio tutorem dederit, aut instituto datus non sit confirmatus. Pater verò etiam filio exhæredato jure tutorem dat, *l.* 4. *l.* 26. §. 2. *l.* 31. *de test. tut.* quoniam tam exhæredatio jure patriæ potestatis fit, quàm delegatur tutela. Porro tutores ita confirmati sub eodem genere cum testamentariis comprehendi 4 possunt. Primùm quia perinde confirmati dicuntur, ac si ex testamento tutores essent, *l.* 3. *eodem*, nisi quòd à matre aut ab extraneo dati ex inquisitione confirmentur, quod naturam tutoris non mutat, *argum. l.* 8. *& seqq. eod.* Deinde quia confirmatio non pendet à voluntate & sola potestate confirmantis, sed magis in necessitate juris posita est: tenetur enim Prætor datum confirmare, & judicium defuncti, cujus proinde potissima ratio habetur, in confirmando sequi, *l.* 1. §. 1. *eod. l. Nesennius* 32. *de excus.* Unde apparet, etiam ante quàm confirmentur, pro testamentariis quadantenus haberi, ut legitimis præferantur: & male ratiocinari eos, qui ob id, quòd is qui confirmat aliquando dare censetur, per *l.* 130. *de verb. sign.* tutorem confirmatum pro dativo potius quàm testamentario habendum existimant; confundentes confirmationem necessariam cum ea, quæ tota pendet ab arbitrio & voluntate confirmantis. Denique testamentarius curator disertè appellatus, qui testamento datus confirmatus est, *l.* 7. *rem. pup. salv. fore.* Planè non omnes hujus tutelæ species æquè prope ad testamentariam accedunt; nec repugno, si quis mixtam dici malit. Apud nos fere duo tantùm sunt tutorum genera; unum eorum, qui testamento; alterum, qui à Magistratu dantur: nec refert, à patre an à matre dentur; testamento, an codicillis. Legitimorum autem tutorum vix apud nos usus est: quamquam ubi testamento de tutela nihil cautum est, solent & tenentur Magistratus audire cognatos pupilli proximos; atque ex iis, qui modò idonei sint, tutores creare. Vid. quæ notamus *infr. in fin. tit. de leg. agn. tut.*

TITULUS DECIMUSQUARTUS.

QUI TESTAMENTO TUTORES DARI POSSUNT.

Conc. lib. 26. tit. 2. Cod. lib. 5. tit. 28.

Continuatio & argumentum Tituli.

Superiore Titulo dictum est de iis, qui testamento tutores dare & quibus possunt: quæ quidem sola spectantur, sed tunc tantùm, cùm is, qui datus est, & tutor esse possit; de quo nunc deinceps disputatur; & simul de modis testamento tutores dandi; deque intellectu atque interpretatione nonnullorum verborum, quibus testator in dando tutore usus sit.

TEXTUS.

Qui tutores dari possunt.

Dari autem tutor potest testamento non solùm paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

COMMENTARIUS.

Sed etiam filiusfam.] Idque non testamento solùm, sed etiam à Magistratu, *leg.* 7. *de tutel.* Nec obstat, quòd filiusfam. in potestate patris est: nam tutela, munus est publicum, *inf. de excus. in pr.* In publicis autem causis filiusfam. non sequitur jus patris, seu pro patrefam. habetur, *l.* 9. *de his qui sui vel. al. jur. l.* 14. *ad Treb.* At enim qui est in aliena potestate, alium in potestate habere non potest, *l. sic eveniet* 21. *ad leg. Jul. de adult.* Verum hoc est, sed de eodem genere potestatis accipiendum.

TEXTUS.

De Servo.

1. *Sed & servus proprius testamento cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, & sine libertate tutorem datum tacitè libertatem directam accepisse videri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus purè inutiliter testamento datur tutor: sed ita,* Quum liber erit, *utiliter datur. Proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.*

NOTÆ.

1. *Libertatem directam*] *leg.* 32. §. 2. *de testam. tut. l. penult. Cod. de nec. serv. man.* Immo fideicommissariam, Cujac. Vult. Bach. per *l.* 9. *C. de fideic. hær.* Resp. *d. l.* 9. accipienda de eo casu, quo servus tutor datus est codicillis, vel verbis precariis, veluti, *Peto &*

te hæres, ut Davus sit tutor liberis meis, ut in *l. 1. §. 2. de conf. tut.*

Per errorem] Eo quòd testator liberum esse putabat, cùm esset servus, *l 22. de test. tut. l. 24. §. 9. de fideic. lib.* ἐπειδὴ ἐπεπλάνητο περὶ τὴν τύχην αὐτοῦ ὁ διαθέμενος, ut ibi Græci.

Servus alienus purè inutiliter] Intellige quoad verba & sententiam: nam illa datio *Davus tutor esto*, non est pura quoad sententiam, cùm subaudiatur conditio, *cùm liber erit*. Ita Cont. ne obstet, *l. 10. §. ult. eod.*

Proprius inutiliter eo modo] Nec hæres eo modo rectè instituitur, *leg. 21. de cond. inst.* quoniam quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet, *l. 22. d. tit.*

COMMENTARIUS.

1 *Veterum sententiæ consentaneum esse quod ait Justinian. servum proprium simpliciter tutorem datum directò liberum fieri.*

NOn solùm liberi homines testamento tutores dari possunt, sed etiam servi; quia & cum servis testamenti factio est, *l. testamento 21. de test. tut. §. in extraneis, inst. de hær. qual. & diff.* Disputatur autem hoc §. de triplici forma mandandæ servis tutelæ, tum propriis, tum alienis. Prima hæc est: *Davus tutor & liber esto*: secunda. *Davus tutor esto*; tertia; *Davus tutor esto, cùm liber erit*. De prima specie in servo proprio nulla est controversia: in alieno favor pupilli & publicæ utilitatis libertatem fideicommissam servo defendit, ut nimirum hæres eum à domino emat & manumittat, *l. 10. in fin. de test. tut.* De secunda, quod quidem attinet ad servum proprium, Justinianus hunc directam libertatem tacitè accepisse scribit ac per hoc rectè tutorem esse: quod & Paulus non obscurè indicat, *l. quæro 32 in fin. d. tit.* cùm dicit, hoc ipso, quòd à domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse videri, eamque sibi vindicare posse, & ab adita hæreditate liberum esse. Tertia in alieno servo utilis: in proprio inanis & ludicra judicatur, tamquam si quis diceret, hæc res tibi empta sit, si voluero

Directam] Directa libertas dicitur, quæ recta ex testamento ad servum transit sine alterius facto aut opera, *§. 1. inf. de sing. reb. per fid.* Putat Cujacius, eumque secuti Vultejus & Bachov. hoc à Justiniano primùm constitutum esse: sed eos refellit tum locus Pauli modò allegatus, tum quod Justinian. scribit. *L. pen. C. de nec. serv. hær. inst.* jure civili jam ante inductum fuisse, ut si quis servum suum sine libertate tutorem dedisset: ex ipsa tutelæ datione libertatem ei imposuisse præsumatur. Deinde quod idem mox constituit in servo omissa libertate hærede instituto, quod antea non obtinebat, *inf. de hær. inst. in pr.* nimirum ut hoc ipso, quòd hæres institutus est, etiam libertas ei imposita videatur, ad exemplum servi simpliciter tutoris dati. Atqui servum simpliciter hæredem institutum, nemo est qui negare possit, directò ex testamento liberum fieri ex constitutione Justiniani. Postremò cui datur fideicommissaria libertas, is non nisi volens & petens sit liber. Servus proprius tutor datur necessariò. Non obstat quod dicitur in *l. 10. in fin. de test. tut.* nihil interesse, suum servum an alienum quis tutorem dederit. Hoc enim ad voluntatem dandæ libertatis non ad qualitatem datæ referendum est: siquidem servo alieno non nisi fideicommissaria defendi potest. Magis obstat *l. etsi. 9. C. de fid. lib.* Communis responsio est, eum locum accipiendum esse de eo casu, quo servus tutor datus est codicillis, vel verbis præcariis, veluti: *Peto à te hæres, ut Stichus sit tutor liberis meis*. Quod etiam verba *d. l. Per fideicommissum manumisisse* significant. Per fideicommissum enim nihil aliud est quàm verbis fideicommissi, quibus ut tutor esset petierat, *arg. l. qui tutelam 28. §. 1. de test. tut.* Franc. de Amaya nobilissimus Hispaniæ Jurisconsultus putat, Veteres ipsos hìc inter se non convenisse, *lib. 1. jur. obs. c. 7.*

Per errorem] Quòd liber putaretur: quo casu servo tutelam mandare voluisse nemo creditur, *l. si quis 22. de test. tut. l. generaliter 24. §. si quis tutorem 9. de fideic. lib.*

Purè inutiliter] Hoc est, absque conditione *cùm liber erit*. Quid igitur est, quòd Ulpian. ait *d. l. 10. §. ultim. de test. tut.* in hac datione semper inesse hanc conditionem, *cùm liber erit*? An dicemus, hoc contra rationem juris benignè receptum esse? An potius sententiam testatoris inspiciendam, ut si hæc non refragetur, valeat: si manifestè repugnet, datio sit inutilis? *d. l. 10. in fin.* Quid enim si ita verbis purè datus est, ut nec sententia eum liberum esse testator voluerit, veluti si liberum eum esse jam ante existimavit? Et hoc verum est. VINN. Sed dicere malim, veteres hìc dissensisse & Justinianum quidem eorum probasse sententiam, qui expressè addendam hanc conditionem existimabant. Tribonianum autem *l. 10. §. ult. ff. de test. tut.* incautè inseruisse Pandectis, quod & alias aliquando factum est. HEIN.

Proprius autem servus inutiliter] Nam perinde, ac si diceret testator, tutor esto, cùm à Domino suo libertatem adeptus erit, quod cùm Dominus ipse loquitur, apertè ludificari & nihil agere intelligitur, veluti si quis dicat, hæc res tibi empta est, cùm eam tibi vendidero.

TEXTUS.

De furioso & minore 25. annis.

2. *Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, quum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus.*

COMMENTARIUS.

TUtores testamento dari possunt, non solùm qui tempore facti testamenti jam idonei sunt ad tutelam administrandam, verùm etiam qui eo tempore idonei non sunt, modò tales sint, ut natura postea idonei fieri possint, quales sunt furiosi, & minores 25. annis.

Quum compos mentis] Proculo videbatur, furiosum testamento tutorem purè dari non posse, *l.* 10. §. 3. *de test. tut.* Et videri potest pater non satis serio agere, qui eum tutorem purè dat, quem scit tutelam gerere non posse. Sed placuit etiam hoc patri licere, quasi tacitè sub hac conditione detur, ut tutor sit, cùm sapere cœperit, *d. l.* 10. §. 3. *l.* 11. *de tut.* Medio autem tempore tutor aut curator à Magistratu dabitur, *inf. de Atil. tut.* §. 1. *& inf. de curat.* §. *ult.*

Maior 25. annis] *l. quæro.* 32. §. *ult. de test. tut.* Et hìc interim usque ad legitimam dati tutoris ætatem alius à Magistratu dabitur, *l.* 10. §. *si libertus* 7. *de excus.* Rectè autem hìc monet D. Bachovius, ponendos esse terminos habiles, ut minor, qui tutor datus est, ejus sit ætatis, ut ante pubertatem pupilli annum 25. implere possit, alioqui dationem esse lusoriam, ac protinus à Magistratu tutorem dandum: quod sic accipe, si legitimum tutorem pupillus non habeat.

TEXTUS.

Quibus modis tutores dantur.

3. *Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis institutionem posse dari tutorem non dubitatur.*

COMMENTARIUS.

1 *Servum, furiosum, minorem 25. annis, à Magistratu non rectè tutorem dari, neque tutorem tempori aut conditioni adstringi.*

ETiam in modo testamento tutores dandi placet testatoris voluntatem servari. Itaque non solùm purè, sed ex die etiam & sub conditione tutorem rectè dederit, ut qui datus sit, non ante sit tutor, quàm dies aut conditio exstiterit, & deficiente conditione tutor non sit. Potest & ad certam diem & usque ad certam conditionem tutor dari, ut finito tempore aut conditione existente tutor esse desinat, *leg.* 8. §. 1. *&* 3. *de test. tut. l. si adrogati.* 14. §. 3. *& ult. de tutel.* §. 2. *&* §. *pen. inf. quib. mod. tut. fin.* & deficiente quidem aut finita tutela testamentaria, locus erit legitimo tutori, pendente Attiliano, *leg.* 11. *de test. tut.* junct. *l.* 9. §. 2. *de tut. & rat. dist.*

Vel ante hæredis institutionem.] Apparet, hoc favore pupilli jam olim receptum fuisse. Poterat autem de eo dubitari, propterea quòd jure veteri ante hæredis institutionem legata inutiliter relinquebantur. Nunc autem nulla amplius dubitandi ratio est. § 34. *inf. de leg.* 1
Hìc paucis admonendi sumus, ea quæ de servis furiosis, minoribus 25. annis tutoribus datis, itemque de tutore tempori aut conditioni adstringendo dicta sunt: omnia propria esse tutelæ testamentariæ, atque ex interpretatione verborum legis 12. *Uti quisque legassit*, &c. patri permissa. Non eadem libertas Magistratibus data. Nam hi sub conditione tutorem dare vetantur, *l.* 6. §. 1. *de tutel.* Quamobrem nec servus, nec furiosus nec minor rectè ab iis tutor dabitur, sive sub conditione expressa, servus *cùm liber erit* &c. sive simpliciter & purè: nam & tunc eadem conditio perinde inesse creditur, atque si expressa esset, *l.* 10. §. *pen. & ult. de test. tut.* Cur tam variè? Nimirum quia ab officio Judicis aut Magistratus alienum est actus suos suspendere, atque imperfectos relinquere. Ideo enim aditur, ut in præsenti nobis officium atque auctoritatem suam, quam opus est, impertiatur; quod & Jo. Fabro suboluit, qui ad hoc utitur *arg. l. non quemadmodum* 35. *de iudic. l.* 1. § *biduum.* 5. *quand. app.* Aliam insuper rationem afferunt vulgo DD. quòd tutore à patre sub conditione dato, Magistratus sit, pendente conditione pupillo prospicere; at si à Magistratu tutor sub conditione daretur, neminem adiri posse qui pendente conditione pupillo consulat. In eo autem Gloss. & DD. in *d. l.* 6. §. 1. errare existimo, quòd putant, etiam Magistratum sub tanta conditione tutorem dare posse, per *l.* 11. *de test. tutel.* quippe quæ de tutela testamentaria omnino accipienda est, ut & Bart. eam accepit. Planè usque ad conditionem, sub qua tutor testamento datus est, à Magistratu interim alium tutorem tacitè dari posse non ambigitur, §. 1. *inf. de Atil. tut. d. l.* 11. *in pr.*

TEXTUS.

Cui dantur.

4. *Certæ autem rei vel causæ tutor dari* non

non potest: quia personæ, non causæ, vel rei tutor datur.

NOTÆ.

4. *Certæ rei*] Ex Ulp. *l.* 2. & Marcian. *l.* 14. *de test. tut. Certæ rei*, nec deductis rebus, *d. l.* 12. ἐπὶ ἐξῃρημένοις πράγμασιν ut vertunt Græci. Etsi datus fuerit, tota datio non valebit, *l.* 13. *eod.* Aliud juris est, si quis hæres certæ rei scribatur, *l.* 1. §. 4. *de hær. inst.*

Non potest] Universo tamen patrimonio alicujus loci utiliter datur, *l.* 15. *eod.*

Personæ] Principaliter scil. nam per consequentiam etiam rebus pupilli dari intelligitur, *l.* 12. §. *pen. de adm. tut.*

COMMENTARIUS.

1 *Dispositioni hujus* §. *apud nos locum non esse.*

CErtæ rei vel causæ] Veluti Mævius, quia mercaturæ peritus est, tabernæ pupilli tutor esto: quia juris & consuetudinis forensis lites, & controversias persequatur.

Quia personæ] Datur enim tutor ad tuendum pupillum, §. 1. *sup. tit.* ideoque si ad certam rem aut causam datus fuerit, tota datio non valebit, *l.* 12 *cum* 2. *seqq. de test tut.* quoniam tutoris officio non congruit. Non obstat *l.* 12. §. *cum tutor.* 3. *de adm. tut.* Aliud enim est certæ rei tutorem dare, aliud rebus pupilli omnibus tutorem datum præpositum intelligi. Nam cùm personæ pupilli tutor detur; per consequentiam etiam rebus ejus dari intelligitur, quæ conditionem personæ sequuntur. Et verò si personæ pupilli consulendum est: necesse est, ut non tantùm personæ & moribus pupilli, sed etiam rebus ejus tutor præponatur, *d l.* 12. *de test. tut. d. l.* 12. §. *cum tut* 3. *de adm. tut.* Atque in hoc præcipuè differt tutor à curatore, qui rebus minoris principaliter datur, *l.* 8. *Cod de nupt.* & ad unum certumque negotium rectè decernitur, §. 2. *inf. de curat. l.* 7. *de tut. dat.* Planè si tanto locorum intervallo disjunctum sit patrimonium, ut difficulter ab uno administrari queat, pupilli favore receptum est, ut rebus ita disjunctis, puta rei Africanæ, aut Syriacæ, tutor dari possit, *l.* 15. *de test. tut.* quo tamen casu singuli tutores in solidum dari intelliguntur, nec tam tutela dividi quàm administratio. Una sanè superioris regulæ exceptio videtur, quòd impuberi ad hæreditatem adeundam, ut tutor detur ex causa permissum est, *l.* 9. *de tut dat. l* 10. *de testam. tut. l.* 17. §. 1. *de appell.* Mater quoque dicitur potius in rem quàm in personam tutorem dare videri, *l.* 4. *de test. tut.* quasi nec verus tutor sit, qui ab eo datus est, qui jus dandi tutorem ex lege non habet. Apud nos hæc juris Romani subtilitas non observatur: sed potest, auctore Grotio 1. *manud. c.* 7. tutor vel testamento vel à Magistratu etiam ad certam rem vel causam dari. Quoniam hodie sublata est tutorum & curatorum differentia, vid. *inf. tit. de curat.* Potest etiam à Magistratu dari ex die vel ad diem vel sub conditione (quod jure Romano solis parentibus permissum erat, §. *præc.*) modò ne pupillus unquam indefensus maneat. Illud etiam nunc manet, quòd tutor incertus nec testamento rectè detur, *l. tutor.* 20. *l. tutor.* 23. *de test. tutor.* §. *sed nec* 27. *infr. de leg.* 1

TEXTUS.

De tutore dato filiabus, vel filiis, vel liberis, vel nepotibus.

5. *Si quis filiabus suis, vel filiis tutores dederit; etiam posthumæ, vel posthumo dedisse videtur: quia filii vel filiæ appellatione & posthumus, & posthuma continetur. Quòd si nepotes sint; an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, ut & ipsi quoque dati videantur, si modo liberos dixerit. Cæterum si filios; non continebuntur. Aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Planè si posthumis dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur.*

NOTÆ.

5. *Si quis filiabus*] Ex Ulp. *l.* 5. & *l.* 6. *de test. tut.*

Etiam posthumæ] In legatis contra, *l.* 17. *de legat.* 1. quia legata liberis non ut liberis relinquuntur, sed ex affectione singulari erga hos vel illos: at tutor liberis, ut liberis, datur jure potestatis.

Aliter filii, aliter nepotes] Natura filium à nepote distinguit: & hìc naturalem propriamque appellationem sequimur: quia ut ab ea recedamus, nulla justa est ratio; aliàs filii appellatione & nepos continetur, justa scil. interpretatione, *l.* 84. *l.* 201. *l.* 220. *de verb. sign.* Exempla in *l.* 59. *de rit. nupt. l.* 2. §. 28. *ad Tertyl. l.* 14. *de senat. Mac.* Filias tamen appellatione filiorum hìc quoque venire placet, *l.* 16. *de test. tut.*

Posteris] Leg. *posthumis, d. l.* 6. & ita Theophil. & alii.

COMMENTARIUS.

1 *Appellatione liberorum venire omnes, qui ex nobis descendunt.*

2 *Filiorum appellatione in hoc argumento contineri & posthumos: nepotes non contineri, filias contineri. Et quæ horum omnium ratio.*

3 *Appellatione posthumorum venire liberos omnes nascituros sive primi sive ulterioris gradus.*

VOluntatis quæstio est, cùm quæritur, qui liberi appellatione filiorum, liberorum, posthumorum contineantur Et de liberis,
1 ut inde incipiam, nulla dubitatio est, quin ea appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineantur; sive filii sint, sive nepotes, aut deinceps, sive jam nati, sive adhuc nasciturí, *l. liberorum 220. de verb. sign.* Quamobrem si quis liberis tutores dederit, non solùm filiis, sed etiam nepotibus, & qui infra eos sunt, dedisse intelligitur; uti ex Ulp. *l. 6. de test. tut.* Justinianus hoc loco refert; dummodo post mortem dantis in potestatem patris sui recasuri non sint, *§. 3. sup. tit.* De filiis duo hic quæruntur; unum est, an eorum appellatione etiam posthumi contineantur: alterum, an & nepotes. De primo ait: *Si quis filiabus suis vel filiis tutores de-*
2 *derit; etiam posthumæ vel posthumo dedisse videtur: quia filii vel filiæ appellatione & posthumus & posthuma continetur*; quod & Ulpian. respondet *l. 5. d. t.* Cui tamen loco obstare videtur quod idem Ulp. scribit *l. qui filiabus. 17. in pr. de legat. 1.* Eum, qui filiabus legavit, non intelligi posthumæ legasse, nisi & mentionem aliqua parte testamenti posthumæ fecerit. Sed hæc minimè repugnant. Tutor enim datur jure potestatis ut filiis & liberis; posthumi autem æquè filii & liberi sunt ac cæteri. Legata verò liberis non ut liberis relinquuntur, sed ex singulari affectione erga certos: quæ affectio in proposito erga posthumum non præsumitur; ita fere Angel. hic post *Gloss. in d. l. 17.* Alterum est utrum filiorum appellatione etiam nepotes veniant. Et ait, non venire. Quia aliud sit filius, aliud nepos: filius enim est, qui ex me & uxore mea natus est; nepos, qui ex filio meo: hoc idem & Ulp. *d. l. 6.* Quid ergo est, quod legimus in *l. filii 84. l. liberorum. 220. de verb. sign.* filiorum appellatione etiam nepotes cæterosque, qui ex nobis descendunt, contineri? Nimirum ubi justa interpretatio id suadet, *l. justa 201. eod. tit.* Nam nec à proprietate verborum aliter recedendum est, *l. non aliter. 69. de legat. 3.* Exempla suppeditant *l. senatus. 59. de rit. nupt. l. 2. §. filiis 28. ad Tertyl. l. 14. de sent. Mac.* Et fingamus in proposito, testatorem filios non habere, sed nepotes tantùm: aut finge, nepotes solos esse impuberes; dubitandum non est, quin filiorum nomine nepotes intellexerit, ne nihil egisse videatur: quod & Jo. Faber notat. At si filios testator habeat impuberes, nulla justa causa est, cur recedamus à proprietate sermonis, dicamusque, filiorum appellatione & nepotes eum complecti voluisse. Nam nepotibus fortasse magis expediat peculiarem tutorem habere legitimum vel dativum, quàm eum, qui à parente datus est, qui filiorum tutela satis sit implicitus atque occupatus. Cui adde, quòd hic agitur de gravando extraneo, cujus intersit, ne nimium oneretur. Illud hic omissum est, an appellatione filiorum etiam filiæ contineantur. Responsum est, contineri, *l. 16. in pr. de test. tut.* quippe in toto jure pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum porrigitur, *l. 1. l. pronunciatio. 195. de verb. sign.* De posthumis est in vers. *Planè si posthumis.* Et ait Imp. si posthumis tutor datus sit, tam filios posthumos, quàm cæteros liberos contineri. id est, ut rectè hoc accepit Theoph. contineri non tantùm posthumos primi gradus, verùm etiam secundi & ulteriores: si modò in ea causa sint, ut si vivo testatore nascerentur, in potestate ejus futuri sint, neque testamentum rupturi, *l. 1. §. 1. de test. tut.* Quare necesse non est, ut cum Haloandro pro *posthumis* substituamus *posteris*, maximè cùm apud Ulp. quoque *l. 6. eod.* unde hæc descripta sunt, *posthumis* legatur; & ut Bald. ibi notat, vox posthumi non distinguat gradus; ut filii, sed colligat, add. Don. 3. *comm.* 4. D. Thuld. *hic, c. 4.* D. Jac. Coren. *cons. 14.* ubi disputat, an vox Belgica *Kindt* aut *Kinderen*, tam latè pateat quàm Latina *liberorum*, ut & Sande *lib. 4. rer. jud. tit. 5. defin. 10.*

TITULUS DECIMUSQUINTUS.

DE LEGITIMA AGNATORUM TUTELA.

Lib. 26. Tit. 4. Cod. lib. 5. Tit. 30.

Ratio ordinis, & argumentum Tituli.

TEstamentariam tutelam excipit legitima. Ea est, quæ lege defertur iis fere, qui ad legitimam hæreditatem impuberis vocantur. Species hujus tutelæ quatuor; agnatorum; patronorum; parentum; & fiduciaria: quarum duæ priores propriè sunt legitimæ, *l. 1. hoc tit.* sequentes duæ ἀναλόγως. Singulæ singulis titulis hic explicantur: in ff. & C. omnes uno. Hoc autem titulo exponitur species prima, quam agnatorum esse diximus; traditurque unde ea descendat; quinam sint adgnati; quando iis tutela deferatur: postremò subjicitur specialis quidam hujus tutelæ finiendæ modus.

TES-

TEXTUS.

Summma.

Quibus autem testamento tutor datus non est; his ex lege duodecim tabularum agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

NOTÆ.

Ex lege 12. tab.] *l. 1. de leg. tut.* ubi id summa providentia constitutum dicitur, ut qui sperarent successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Lege autem Solonis non deferebatur agnatis, nisi remotioribus. Laert. in *Solone* contraria vid. ratione, quòd fere quisque conetur, eum, quem proximus hæres insequitur, expungere, ut ait Pers.

COMMENTARIUS.

1 *Quid intersit inter adgnatos & gentiles, gentem & familiam.*

QVibus testamento] Semper enim legitimi tutores, ut supra quoque dictum est, ce-
1 dunt testamentariis, *l. 11. de test. tut. l. 9. §. 1. de tut. & rat. dist.* sicut & legitimi hæredes iis, qui ex testamento vocantur, *l. quamdiu, de acq. hær.* Et vulgo dici solet, provisio hominis facit cessare provisionem legis, *per l. ult. C. de pact.*

Ex lege 12. tab. adgnati sunt tutores.] Lex 12. tab. & ad hæreditatem legitimam vocavit agnatos, atque iisdem etiam tutelam legitimam detulit. Idque summa providentia à lege constitutum esse Ulp. scribit, ut qui sperarent successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur, *d. l. 1. hoc tit.* Hæc autem tutelæ species ea est, quæ à Servio dicitur jure civili data, *l. 1. de tutel.* Etenim legitimos tutores nemo dat, sed lex eos tutores facit, *l. 5. hoc tit.* Hotomannus putat, etiam gentilium mentionem à lege factam. Et sanè in hæreditate facta est; auctore Cornificio ad Heren. *lib. 1.* qui verba legis sic refert: *Si paterfam. intestato moritur; familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque esto.* Ut omnino verisimile sit, eodem modo post agnatos & tutelam gentilibus
2 delatam fuisse. Quid intersit inter gentiles & agnatos, multi ante nos docuerunt. Dicam tamen obiter. Quod discrimen est inter gentem & familiam, hoc idem est inter gentiles & agnatos. Gens ex pluribus constat familiis, quæ singulæ cognominibus distinguuntur: nam ut nomen universæ genti commune est; ita cognomen proprium cujusque familiæ, quæ gente continetur. Qui ejusdem gentis sunt; gentiles: qui ejusdem familiæ; agnati dicuntur. Verbi causa, in gente Valeria sunt Corvini, Maximi, Messallæ, Flacci; hi omnes unam gentem Valeriorum constituunt: singuli singulas in ea gente familias; omnesque inter se gentiles sunt; singuli inter se etiam agnati. VINN. Rectè tamen Cic. *Topic. cap. 6.* addit, gentiles esse non omnes, *qui eiusdem nominis*, sed *qui ab ingenuis oriundi, & quorum majorum nemo servitutem servierit*. Nam & libertos patronorum nomina adsumpsisse, nemo ignorat. HEIN.

TEXTUS.

Qui sunt agnati.

1. Sunt autem adgnati, cognati per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater ex eodem patre natus; fratris filius, nepos've ex eo; item patruus; & patrui filius; nepos've ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione junguntur, adgnati non sunt, sed aliàs naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus; & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris non matris familiam sequuntur.

COMMENTARIUS.

PEr virilis sexus] adgnati dicuntur, qui per virilis sexus personas cognatione juncti sunt, *l. 7. hoc tit. §. 1 inf. de leg. agn. succ. l. 2. §. 1. de suis & leg.* modò non sint capite minuti, & sint in familia, *§. ult. inf. eod.* Nihil autem refert, an natura quæsita sit agnatio, an adoptione, *d. l. 2. §. 3. de suis & leg.*

Veluti frater ex eodem patre] Masculos tantùm ex agnatis hoc loco recenset: quia licèt etiam fœminæ quædam nobis agnatæ sint, veluti soror ex eodem patre nata, amita, fratris filia; tutela tamen solis maribus jure communi defertur, *l. 1. §. 1. hoc tit.*

Naturali jure cognati] Cognationis nomen per se generale est: siquidem cognati dicuntur omnes, qui vel jure sanguinis, vel jure adoptionis nos contingunt; proinde & agnati. At idem nomen oppositum agnationi ad eam speciem cognationis contrahitur, quæ per fœminas copulatur, *l. 4. §. 2. l. ult. §. 1. & 2. de grad. & aff.* Idem hic planè accidit, quod in nomine adoptionis notavimus sub *§. 1. sup. de adopt.* Agnati nostratibus dicuntur *vande Swaert zy*, cognati *van de Spilzzy*.

TEXTUS.

Quis dicatur intestatus.

2. Quòd autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet significationem; Si omnino non fecerit

cerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit, quod tunc quoque accidere intelligitur, quum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit.

COMMENTARIUS.

QVantum ad tutelam] Disertè ait, quantum ad tutelam, ut & Jurisconsul. *l. 6. hoc tit.* nam ad hæreditatem quod attinet, nemo intestatus decessisse intelligitur, qui testamento facto, unde hæres postea extitit, decessit, *inf. de hær. qui ab int. def. in pr.*

Vivo testatore] Exempli causa positum arbitror. Quid enim si post mortem testatoris ante cœptam tutelam decesserit? Sanè non minus hoc quàm illo casu rectè dicitur paterfam. quoad tutelam intestatus decessisse. Sed etsi tutor testamento datus post cœptam tutelam decesserit, vel in civitate esse desierit, nihilominus ad legitimum tutela redit, *l. 6. hoc tit. l. 11. §. pen. & ult. de test. tut.* Unde vel magis dicendum est, si ad certam conditionem vel ad certum tempus datus sit; existente conditione aut finito tempore ad legitimos tutelam reverti: quasi qui dedit pro parte intestatus, quod ad tutelam pertinet, decesserit. Planè si tutor testamento datus postea excusatus sit, aut remotus, placet, non legitimum succedere, sed in locum ejus alium à Magistratu dari, *d. l. 11. §. 1. & 2.* Diversi hujus juris non alia ratio occurrit, quàm quòd illis modis ipso jure tutela finitur, & planè extinguitur: excusatione autem & remotione non item, sed interventu Magistratus, quasi ipso jure perinde quodammodo habeatur, ac si excusati ac remoti adhuc tutores essent.

TEXTUS.

Quibus modis agnatio vel cognatio finitur.

3. *Sed agnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris civilis nomen est, cognationis verò jus non omnibus modis commutatur, quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia verò non utique.*

COMMENTARIUS.

1 *Tutelam legitimam minima capitis deminutione non amplius tolli.*
2 *In his regionibus vix usum esse legitimæ tutelæ: & quid moris cessante testamentaria?*

DIffert agnatio à cognatione etiam in eo, quòd agnatio quavis capitis deminutione etiam minima, tollatur, & consequenter jura agnationi tributa ut tutelæ & hæreditates intereant, *l. 7. de cap. min. l. 5. §. ult. hoc tit.* Cognationis autem jus non mutetur, nisi maxima aut media capitis deminutio intervenerit. De quo amplius § *pen. seq. tit.* qui hujus loci explicationem continet. Hanc autem inter agnationem & cognationem differentiam idcirco hoc loco proposuit Justinianus, ut aditum sibi patefaceret ad tractatum de capitis deminutione.

Plerumque] Additum propterea, quòd jus agnationis certis personis novis legibus datum interveniente minima capitis deminutione non perimitur: quippe quibus legibus hæreditates & tutelæ sic deferuntur, ut personæ naturali nomine designentur; ut ecce, defertur hæreditas ex Senatusconsultis matri & filio, *d. l. 7. de cap. min. §. 2. inf. de sen. Orfic. l. 1. § 8. ad sen. Tert.* Constitutione quoque Anastasii, frater emancipatus neglecta capitis deminutione ad legitimam fratris vel sororis hæreditatem & tutelam vocatur, *l. 4. C. hoc tit. §. 1. inf. de succ. cogn.* Justinianus & fratrum emancipatorum filios vocat, *l. ult. §. 4. Cod. de legit. hær.* Novissimo autem jure 1
cùm in totum sublata sit agnationis & cognationis hac in parte differentia, pariterque cognati cum agnatis ad legitimam tum hæreditatem tum tutelam vocantur, *Nov. 118. cap. 4. & 5.* consequens omnino est, legitimam tutelam minima capitis deminutione non amplius tolli.

Quia agnatio juris civilis nomen] Sicut & familia, cujus appendix est agnatio. Neque obstat, quòd etiam aliæ gentes familiarum & agnationum rationem habuerunt. Multa enim etiam apud alias gentes observantur, quæ tamen non sunt juris naturalis: quippe non ratione naturali, unde jus gentium æstimandum, *l. 9. in fin. de just. & jur.* constituta, sed civili dumtaxat, argumento est adoptio, de qua *sup. tit. 11.* item usucapio, de qua *lib. 2. tit. 6.* tale etiam est jus agnationis.

Civilia jura corrumpere potest] Quod non sic accipiendum est, quasi minima capitis diminutione omnia jura civibus tributa amittantur; sed ea tantùm, quæ familiæ illius sunt propria, è qua capite minutus exit.

Naturalia verò non utique] Οὐ πάντως, non omnino. Th. non capitis deminutione minima. Pompon. *l. 8. de reg. jur. nullo jure civili.* id est, nulla juris civilis vel fictione, vel solemnitate, veluti emancipatione. Vid. §. *pen. seq. tit.*

Apud nos legitimæ tutelæ vix usus est, ut notavimus *sup. t. de tutel. in fin.* præterquam in agro Voornano, juxta *art. 74.* statutorum illius agri confirmatorum à Carolo Quinto anno 1519. Ceterum cessante tutela testamentaria, Magistratus tu-

tutelaris, sicubi est, aut qui Juri dicundo præsunt, tutores (fere tamen proximos pupilli cognatos) creant. Ac ne pupilli diu indefensi maneant, tenetur parens superstes, aut eo tutelam suscipere recusante, duo è proximis per defunctum pupillo cognatis, intra certum tempus statuit, aut consuetudine locorum definitum, tutores à Magistratu petere; qui cùm de consilio eorum, atque etiam ex iis quod sine fraude pupillorum fiat, tutores eligit atque constituit. Quamobrem pater & mater, iisque deficientibus, avus & avia in tutela filiorum suorum & nepotum cæteris præferuntur: quibus tamen contutor unus atque alter è cognatis defuncti proximis adjungendus est, patris & avi tutela perpetua est; matris & aviæ transitu ad secundas nuptias finitur: neque ad tutelam admittuntur, nisi priùs beneficio Senatusconsulti Vellejani renuntiaverint, juxta dispositionem juris civilis Romanorum, *auth. matri & aviæ & seq. C. quand. mul. tut.* Sed nec mater iterum vidua facta tutelam recuperat; uti judicatum refert Mynf. 3. *obs.* 84. ad Jo. Guttierez *de tutel. p.* 1. *c.* 8. & 9. Si ex parentibus nemo extabit, tenentur ad minimum duo ex iis, qui pupillum proximè contingunt, unus per patrem, alter per matrem, simili modo tutores petere: atque hìc quoque proximos tunc eliget Magistratus, aut si illi idonei non sint, qui proximè sequuntur, & ita deinceps. Demum si cognatorum nemo sit idoneus, alios ex inquisitione tutores creabit. Consule statuta tutelaria Rhynlandiæ *art.* 12. *cum aliquot seqq.* Grot. 1. *manuduct.* 7. Christin. *vol.* 3. *dec.* 147. *n.* 4. & *seqq. dec.* 149. ubi refert, moribus Galliæ & Mechliniensium matrem & aviam non renuntiare Vellejano.

TITULUS DECIMUS SEXTUS.

DE CAPITIS DEMINUTIONE.

Lib. 4. D. Tit. 5.

Continuatio & summa Tituli.

IN ff. hic locus inter restitutiones in integrum tractatur *lib. 4. tit. 5.* Justinianus autem cùm in §. *ult. sup. tit.* docuisset, jus agnationis, ac proinde & tutelam legitimam quovis genere capitis deminutionis perimi; inde occasionem arripuit de ea re plenius separatim disputandi: quod facit *hoc titulo*; ubi primùm quid sit capitis deminutio definit; deinde diviso genere in suas species, itidem quæ sint singulæ, & quam vim habeant exponit; tum interpretatur quod in *d.* §. *ult.* dixerat, cognationis jus capitis deminutione non omnibus modis interverti; & tandem pro corollario docet, quo ordine agnatis tutela deferatur.

TEXTUS.

Definitio & divisio.

Est autem capitis deminutio prioris status mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio; aut minor, (quam quidam mediam vocant) aut minima.

NOTÆ.

Prioris status mutatio] Græci *προτέρας καταστάσεως ἐναλλαγή*. Apud Paulum in *leg.* 1. *eod.* non est *Prioris*. *Status* hìc est, quod à genere, à civitate, à rer. natura tribuitur, *l.* 3. *de int. & releg.* nempe familia, civitas, libertas, *l. ult. hoc t.*

Tribus modis] Auson. *Idyll.* 11. *Triplex libertas, capitisque minutio triplex*, nimirum uno ex tribus illis, quæ dixi, amisso, contingit capitis deminutio, *d. l. ult.*

COMMENTARIUS.

Capitis deminutio] Verbi capitis varia est & multiplex acceptio, ut videre est apud Hotomannum & alios *in Lexic.* Hìc significat personam locum aliquem ordine civium proprio obtinentem, quæ locum cùm amittit, capite minui dicitur. Putatque Hotomannus, ad personam translatum esse, quod de ipso ordine propriè loquendo dici debeat; ut ecce: cùm quis deportatur aut emancipatur, ordo civium aut agnatorum capite uno minuitur. Vinn. Vocabulum hoc è censibus Rom. profluxisse, ostendimus in *Antiqu. Rom. h. tit.* Et sanè semper fere veteres ita loquuntur: *Censa sunt capita civium* 260000. Exempla passim apud Livium. Quoties itaque civis statum mutabat, nomen ejus è tabulis censualibus erat expungendum, adeoque civitas capite minuebatur, vel caput eximebatur de civitate *l.* 2. *ff. de publ. judic.* Hinc *caput* pro statu, & *capitis deminutio* pro status mutatione dici cœpit. HEIN.

Status mutatio] *l.* 1. *hoc tit. l.* 2. *de in int. rest.* Græci, *καταστάσεως ἐναλλαγή, κεφαλῆς ἐλάττωσις*, Status quoque vocabulum multa significat: sed in hoc tractatu accipitur dumtaxat pro eo jure, quod

quod singuli in civitate habemus, nimirum libertatem, civitatem, familiam: quæ tria scitè Chremes apud Terentium *in Eunucho*, *act.* 4. *scen.* 7. *v.* 35. *seq.* his verbis complectitur, *Dico, eam esse liberam, civem Atticam, meam sororem.*

Tribus modis] Tot enim necesse est sint genera capitis minutionis, quot sunt quæ in persona cujusque civis considerantur, quorumque uno amisso, status ejus commutatur, *l. ult. hoc tit.* Qui duo tantùm genera faciunt magnam & minorem; appellatione magnæ maximam & mediam, quæ hìc etiam minor dicitur, comprehendunt; quod facit Ulpian. *l.* 1. §. *si filius* 4. *de suis & legit. l.* 1. §. *capitis minutio* 8. *ad senat. Tertyll.* item Callistratus *leg.* 5. §. *ult. de extraord. cognit.* VINN. Conf. quæ notavimus supra ad §. 4. *de Justitia & jure.* HEIN.

TEXTUS.

De maxima capitis deminutione.

1. *Maxima capitis deminutio est, cùm aliquis simul & civitatem & libertatem amittit: quod accidit his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: vel his, qui se ad pretium participandum venumdari passi sunt.*

NOTÆ.

1. *Vel libertis*] Libertus ingratus jure libertatis exuitur, & patrono in servitutem redigitur, *l.* 2. *C. de libert. & eor. lib.* quod & Attico jure obtinuit. Plat. 11. *de legib.* Plut. *in Solon.* usurpavit Claudius, Svet. *in ejus vit. c.* 25.

COMMENTARIUS.

CUm omnia amittamus quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam; maximam capitis deminutionem pati dicimur, *l. ult. hoc tit.* Hoc autem iis semper accidit, qui servi efficiuntur: nam sublata libertate tolluntur quoque reliqua duo. Sic regulus *capitis minor* Horatio, id est, servus factus per captivitatem, *lib.* 3. *carm. Od.* 5. *v.* 42 De modis, quibus quis in servitutem redigitur, plenissimè explicatum est §. *pen. sup. de jur. pers.* & nominatim de servitute pœnæ, *in* §. *pœnæ servus* 3. *sup. quib. mod. jus pat. pot.*

Ingratis] Ita legit Pacius, alii *ingratus*. Hotomannus *ingrati*, ut subaudiatur *crimine* vel *judicio*. Usurpavit hoc jus Imperator Claudius, teste Svetonio in ejus vita *c.* 25. Estque de eo *tit. in C. de libert. & eor. lib.*

TEXTUS.

de Media.

2. *Minor sive media capitis deminutio est, quum civitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Insulam deportatus est.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur sontibus olim aqua & igni interdici solitum?*

LIbertas retinetur] *l.* 2. §. 1. *l.* 17. §. 1. *de pœn. l.* 6. *de interd. & releg.* Objici solet locus Callistrati in *l. pen.* §. *ult. de extr. cogn.* Sed locus iste haud dubiè depravatus est, & pro *Veluti* legendum *Vel*; quomodo & in nonnullis codicibus legi testatur Accursius. Alb. Gentilis citra correctionem rem expedit *lib.* 3. *lect.* 10. ex una particula *Veluti* duas faciens *vel uti*. Nimirum Callistratus sub magna capitis deminutione utramque, & qua libertas & qua civitas amittitur, complexus est; quod & aliis familiare esse paulo ante monuimus. Nisi quis malit cum Cujacio, locum illum de libertate ex jure Quiritium accipere, quasi jure Quiritium liber non sit, qui in numero Quiritium non est; ut disputat Cic. *in fin. orat. pro Cæcina.* VINN. Nihil est hac Cujacii sententia verius, alia erat libertas Juris gentium, alia Juris Quiritium; quam luculenter explicavimus in *antiq. Rom. ad pend. Lib.* 1. §. 25. *sequ.* illa capitis deminutione maxima: hæc & media eripiebatur. Liv. *Lib* 45. *cap* 15. Præclarè rem omnem confecit V. C. Ger. Noodt. *Obs. Lib.* 1. *cap.* 21. HEIN.

Cui aqua & igni] Jure à majoribus tradito non licuisse civem licèt noxium, aut supplicio capitis afficere, aut libertatem ei, civitatemve adimere, multi tradiderunt; Cæsar *orat. sua apud Sallust. de bell. Catil.* Cicero in suis *pro Aul. Cæcin. pro dom. sua pro Corn. Balb.* Lactant. *lib.* 2. *cap.* 10. Cæterum cùm ad disciplinæ publicæ vigorem omnino pertineat, delicta & scelera malorum hominum impunita non relinqui; inventa ratio est, qua civitate, salvo instituto majorum, expellerentur. Itaque aqua & igni sontibus interdici cœptum est, ut his duobus tamquam vitæ humanæ præsidiis destituti, si exitium sibi paratum vitare vellent, in exilium proficisci cogerentur, inque aliam civitatem profugere, in quam cùm essent recepti, Romanam demum amittebant. Quibus igitur aqua & igni interdicebatur, iis quidem apertè vita non eripiebatur, ac ne civitas quidem, (siquidem nulla exilii facta mentione hæc pœna irrogabatur) sed tacitè tamen morte quodammodo multabantur, vique ipsa expellebantur civitate; cùm solo aere vivere aut regi non possent: nec fas esset eos aut tecto recipere, aut aqua & igni, cæterisve, quibus vita continetur, juvare; ut ex ead. orat. Ciceronis *pro domo sua. cap.* 29. & 81. liquet.

In insulam deportatus] Deportatio species exilii fuit atrocissima, cùm scilicet quis ita damnabatur, ut bonis publicatis, nervo aut compedibus vinctus, & in navim impositus, à servis publicis in certam insulam deportaretur, ibique in perpe-

petuum concluderetur. Qua pœna manifesto caput eximitur de civitate, civesque ad peregrinorum conditionem rediguntur, *l.* 17. §. 1. *de pœn.* *l.* 6. *de int. & releg.* Non uno autem loco in libris nostris traditum est, deportationem in insulam in locum aquæ & ignis interdictionis successisse, *l.* 2. §. 1. *de pœn. l.* 3 *ad leg. Jul. pecul. l. pen. in fin. de extr. cogn.* Itaque umbra vetusti juris adhuc retenta, aqua & igni interdictos nostri deportatos interpretantur, *l.* 1. §. *hi quibus.* 2. *de legat.* 3. *l.* 2. *de publ. jud.* eademque & in aliis locis illorum verborum interpretatio facienda est. Consule Brisson. *lib.* 3. *sel. antiq. cap.* 5.

TEXTUS.

De minima.

3. *Minima capitis deminutio est, quum civitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur: quod accidit in his, qui quum sui juris fuerint, cœperunt alieno juri subjecti esse, vel contra; veluti si filius familias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.*

NOTÆ.

3. *Alieno juri subjecti esse*] Puta adrogati, eorumque liberi, *l.* 3. *pr. eod.* §. *pen. supr. de adopt.* Item dati in adoptionem personæ non extraneæ, §. 2. *sup. d. t.*

Emancipatus] Emancipatus capite minuitur, *l.* 8. *in fin. cum l. seq. h. t.* Quia, ut ait Paul. *l.* 3. §. 1 *eod.* emancipari nemo potest, nisi in servilem imaginariam causam deductus: alibi tamen rationem petit à familiæ mutatione, *l. ult. eod.* quod contingit etiam hodie, sublata licèt imagine servitutis.

COMMENTARIUS.

1 *Quomodo intelligendum quod Ulp. scribit, minimam cap. deminutionem salvo statu contingere.*

2 *Non solum adrogatos capite minui, sed etiam adoptatos, quamquam cum distinctione.*

3 *Emancipati cur capite minui dicantur: & numquam post, imagine servitutis sublata, capite minui desierint.*

1 SEd *status hominis*] Minima capitis deminutio est, per quam salva civitate & libertate, status dumtaxat hominis mutatur, Ulp. *de tutel.* §. 12 Idem tamen Ulp. *l.* 1. §. *cap tit.* 8. *ad S. C. Tertyll.* scribit, hanc capitis deminutionem contingere salvo statu, quæ videri possunt contradictoria. Et utique essent, si vocabulum status utroque loco eodem modo acciperet: nulla autem contradictio est, si eo vocabulo quod est ὁμώνυμον, non in eadem significatione utrobique utatur. Ergo rectè dicit, hanc capitis minutionem contingere salvo statu, sed statu publico, quem quis ut civis habet: rectè item eamdem non contingere salvo statu, sed privato, quem quis habet in familia, *l. ult. hoc tit.* In definitione autem *pr. hujus tit.* tradita, appellatione status utrumque continetur.

Qui quum sui juris] Qui se adrogandum dat, manifestè capite minuitur, quia caput suum in familiam & domum alienam transfert, *l. pen.* §. 2. *de bon. poss. sec. tab.* Liberos quoque, qui eum sequuntur, de quo dictum §. *pen. sup. de adopt.* capite minui placet, quia & ipsi cum parente familiam mutant, *l.* 3. *pr. hoc tit.* Sed etsi filius famil. à patre in adoptionem detur, dicendum est eum capite minui, quia in alienam familiam transit, *l.* 4. § *pen. de grad. & aff.* quod tamen ex constitutione Justiniani non aliter nunc contingit, quàm si à non extraneo adoptatus sit, de quo *sup.* §. 2. *de adopt.* & §. *antepen. sup. quib. mod. jus patr. potest.* 2

A patre emancipatus] Emancipatos capite minui, jura agnationis & familiæ perdere, patri post emancipationem extraneos intelligi; tot locis proditum est, ut de eo dubitari non oporteat. 3 Cur autem emancipati capite minui dicantur, hanc rationem affert Paulus *d. l.* 3 §. 1. *hoc tit.* quia in imaginariam servilem causam deducuntur. Unde plerique contendunt, hodie sublata in emancipationibus antiqua servitutis imagine, *l. ult. C. de emanc. lib.* §. *præterea* 6. *sup. quib. mod. jus pat. pot.* emancipatos capite non amplius minui: non magis quàm illi capite minuuntur, qui morte patris, aut accessione dignitatis sui juris fiunt, *l.* . §. *ult. de senat. Mac. Nov.* 81. *cap.* 2. Sed verendum, ne illa Pauli ratio & ipsa aliquid imaginarii habeat; certè adæquata non est. Nam primùm constat, in adrogationibus nullas venditiones aut manumissiones intervenisse; & tamen adrogati liberique eorum capite minui dicebantur hoc solo, quòd familiam mutarent. Deinde si sublatis illis venditionibus emancipati capite non minuuntur; quid opus fuit, ut Anastasius liberis, qui sine isto ritu emancipantur, jura tutelarum & successionum nominatim conservaret, si parens manumissor id peteret? *l.* 11. *C. de leg. hær.* Postremò si jura agnationis & familiæ non amitterentur, nisi interventu imaginarii illius contractus; necesse non erat Justinianum specialiter cavere, ut ii, quos dignitas patria potestate eximit, eadem jura integra retinerent, *d. Nov.* 81. *cap.* 2 Quamobrem potius est, ut à familiæ mutatione rationem petamus, quod & ipse Paulus facit *l. ultim. hoc tit.* Sic igitur sentio; etiam post venditiones illas sublatas rectè dici emancipatis contingere capitis deminutionem: propterea quòd non minus nova quàm veteri emancipatione familiam amitterent, & pro extraneis haberentur, ut ex iis, quæ jam dicta sunt, liquet. Cæterum jure novissimo, quo differentia agnationis & cognationis tum in successione, tum in tutelis penitus sublata est, *Nov.* 118. *cap.* 4. & 5. vix est, ut emancipatio inter genera capitis minutionis referri possit. VINN. Paulli ratio solida omnino videtur. Hinc quum Virgines Vestales à Pontifice caperentur: id tanquam singulare privilegium notat Gellius *lib.* 1. *cap.* 12. quod

quod captæ *sine emancipatione & sine capitis minutione è patris potestate exierint*. Rationes Vinnii, quibus Paullum oppugnat, non sunt maximi ponderis. Nam quod ad primam attinet, unius rei plures causæ esse possunt. Duo posteriora ex ipsis Anastasii & Justiniani legibus solvuntur. Nam quamvis ii imaginarias venditiones sustulerint: voluerunt tamen, ut emancipationes Anastasiana & Justinianea ejusdem cum vetere effectus essent: perinde ac si venditiones istæ fuerint adhibitæ. HEIN.

TEXTUS.

De servo manumisso.

4. *Servus autem manumissus capite non minuitur: quia nullum caput habuit.*

NOTÆ.

4 *Servus capite non minuitur*] Servile caput nullum jus habet, *d. l. 3. in fin.* nullum jus, id est, nec familiam, nec civitatem, nec libertatem: sed demum post manumissionem hæc consequitur.

COMMENTARIUS.

SErvile caput nullum jus habet, & ideo nec minui potest; inquit Paulus, *l.3 in fin. eod.* Quod igitur hìc ait Justinianus, servum nullum caput habere; idem est ac si diceret, servum nullum jus habere aut locum in tribus illis, quæ civium propria esse diximus; libertatem inquam; civitatem; familiam: ad quæ tria in hoc tractatu capitis & status vocabula referuntur, quæ alioquin per se latius patent, & de persona servili etiam prædicantur, *tit. de stat. hom. & sup. de jure pers.*

TEXTUS.

De mutatione dignitatis.

5. *Quibus autem dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuuntur, & ideo à Senatu motos capite non minui constat.*

COMMENTARIUS.

DIgnitas quoque appellatione status generali continetur; ideoque qui Senatu vel alio ordine movetur, rectè dicitur circa statum dignitatis plecti, *l. 5. §. 2. de extr. cogn.* Sed quia ita moti existimatio dumtaxat minuitur: cætera autem, quæ civem propriè constituunt, salva manent; idcirco in hoc argumento dicitur capite non minui, sed civis manere integri capitis, *l.3. ff. de senator.*

TEXTUS.

Interpretatio §. ult. sup. tit. prox.

6. *Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem; hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat: manet enim cognatio. Nam si maxima capitis deminutio interveniat; jus quoque cognationis perit: ut puta servitute alicujus cognati, & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.*

NOTÆ.

6. *Si minima capitis deminutio.*] Ex. gr. Si L. Titius patruelis meus à patre suo emancipatus sit: agnationis jura amittimus, cognationis retinemus: & ideo ad mutuam successionem ex edicto unde cognati vocamur, *§. 1. infr. de succ. cogn.*

COMMENTARIUS.

1. *Ius sanguinis seu cognationis quot modis accipiatur.*
2. *Manumissos non recipere cognationem servitute amissam: at beneficio Principis restitutos recipere.*

REdit Imp. ad id, quod *§. ult. sup tit.* dixerat, cognationis jus non omnibus modis capitis deminutionis solvi, sicuti solvitur agnatio. Qua occasione oblata, simul de capitis deminutione, quo res ea planius intelligeretur, differendum putavit: docetque nunc, quod de cognatione dixit, eam capitis minutione non perinde ut agnationem perimi, de minima accipiendum esse: maximam verò & mediam, utpote quæ mortalitati comparantur, *l. verum 63. §. societas 10. pro soc.* etiam intervertere jus cognationis.

Ius quoque cognationis perit.] Huic loco obstare videri potest quod dicit Pompon. *l. 8. de reg. iur.* Jura sanguinis nullo jure civili dirimi posse. Sed sciendum est, jure sanguinis sive cognationis bifariam accipi; vel planè naturaliter atque pro eo jure, in quo sola sanguinis conjunctio spectatur; vel pro jure, quod cognatis propter cognationem jure civili vel honorario defertur. 1
Illo modo si jus sanguinis accipias, nullo jure civili dirimi potest; ut ecce, jus civile efficere non potest, ut qui pater est, pater esse desinat; qui frater, desinat esse frater; ut nuptiæ inter patrem & filiam, inter fratrem & sororem consistant. At posteriore modo acceptum certis personis adimi potest; ut puta potest jus civile efficere, ut ne filius patri, frater fratri certo casu succedat, aut ad bonorum possessionem unde liberi aut unde cognati vocetur. Nam hæc jura licèt naturalia rectè dicantur propter rem, cui tribuuntur, quæ est naturalis cognatio: tamen quia inter cives tantùm instituta sunt, etiam ad jus civile suo modo referuntur, *l. 17. §. 1. de pæn.* unde fit, ut etiam civili constitutione, hoc est, capitis demi-

deminutione, perimantur: excepta tamen ea, quæ salva civitate contingit.

2 *Ne quidem si manumissus.*] Is qui servus aliqua ratione factus est, cognationem manumissione non recipit; ac proinde ad bonorum possessionem unde cognati à Prætore non vocatur, *leg.1. §.2. l.7. unde cogn. & inf. de serv. cogn. in pr.* Nam dominus quidem libertatem servo imponere potest, & jus suum remittere: jus autem cognationis, quod servitute amiserat, ei restituere non potest. Planè qui servi pœnæ effecti beneficio Principis restituuntur, etiam jus cognationis recipiunt, *l.1. §. ad Tertyll. l.1. §. ult. l.2. de bon. poss. cont. tab.* Atque hoc quidem jure veteri obtinebat. Justinianus autem postea etiam libertinos ad similitudinem ingenuorum succedere voluit, *§.2. inf. de serv. cogn.* & novissimè libertinos ingenuis per omnia exæquavit, excepto jure patronatus, *Nov. 78.*

Cognationem] Hoc est, jus, quod propter cognationem, cùm adhuc liber & in civitate esset, habebat. Cæterum ipsa cognatio aut sanguinis conjunctio servitute non extinguitur: quæ idcirco etiam nuptiis post manumissionem impedimento est, *§. illud. 10. sup. de nupt.*

In insulam deportatus] Deportati quoque jura cognationis amittunt: sed à Principe restituti, per omnia pristinum statum recipiunt, *§.1. sup. quib. mod. jus pat. pot. solv.*

TEXTUS.

Ad quos Agnatos tutela pertinet.

7. *Quum autem ad adgnatos tutela pertineat; non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiore gradu sunt: vel si plures ejusdem gradus sunt; ad omnes pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.*

NOTÆ.

7. *Cùm autem ad agnatos*] Ex Cajo *l.9. D. de leg. tut.*

COMMENTARIUS.

QVi *proximiore gradu*] Æquum enim est, ut illi onus tutelæ subeant, qui & ad successionem vocantur: vocantur autem soli agnati proximi, *inf. de leg. agn. succ.*

Ad omnes pertinet] Si plures sint agnati eodem gradu, pariter omnibus tutela defertur, *l.8. & l.9. de leg. tut.* nempe quia & ad hæreditatem omnes simul admittuntur, *§.5. inf. de leg. agn. succ.* Quid ergo si aliqui ex proximioribus, vel etiam omnes mortui sint, vel capite minuti? Et quidem quamdiu unus adhuc superest, & in familia est, tutela penes eum remanet, per *l.3. §.5. de l. tut.* Cæterum si omnes decesserint, vel capite minuti sint, sequentes in tutelæ administrationem succedunt, *d. l.3. §. pen.* Qua in re tutela legitima olim differebat à legitima agnatorum hæreditate, in qua placebat successionem non esse; hoc est: si proximi defecissent, in sequentium gradum non admitti, *§. placebat. 7. inf. d. t.* Enimverò nec in tutela semper admittitur successio: nam si proximus vel excusatus sit, vel remotus, sequentes non succedunt, sed in locum abeuntis alius à Magistratu datur, *arg. d. l.3. §. quæri. 8.* Idem dicendum videtur & si proximus, idoneus non sit ad tutelam gerendam, *arg. §. pen. inf. de curat. l. non solùm 10. §. si libertus. 7. de exc.* quasi hìc proximus gradus adhuc supersit. Novissima Justiniani constitutione legitima tutela cognatis juxta defertur ac agnatis, *Nov. 118. c.5.* ut Platonis quoque lege cautum, ἐπιτρόπους τῷ τοὺς ἐγγύτατα γένει πρὸς πατρὸς καὶ μητρός. *lib. 11. de legib.*

TITULUS DECIMUS SEPTIMUS.

DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA.

Lib. 26. D. T. 4. Cod. lib. 5. Tit. 30.

Continuatio.

EX quatuor generibus, in quæ tutelam legitimam distribuimus, primum explicatum est; tutela agnatorum: alterum nunc sequitur, patronorum, qui & ipsi propriè legitimi tutores sunt ex ratione & mente legis 12. tab. *leg. 1. l. 3. de leg. tut.* junct. *l.6. §.1. de verb. sign.*

TEXTUS.

Ex ratione Leg. 12. Tab. quæ tutelas agnatis idcirco defert, quia hæredes ab intestato sunt, inductum est, ut patroni liberorum suorum tutelam susciperent, quæ ideo legitima dicitur. l. 3. D. de legit. tut.

Ex eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caveatur; sed quia perinde accepta est per interpretationem,

ac

ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso quod hereditatis libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere; crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: quum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eosdem & tutores esse jusserit; quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutela onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque: quia si fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit tutor.

COMMENTARIUS.

Non quia nominatim] Lege 12. tab. patronis tutela defertur, non propalam aut nominatim & disertis verbis, quemadmodum agnatos lex vocat, sed per consequentias hæreditatum, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt, *l. 3. pr. de leg. tut.* Ulp. *de tutel. §. 2.*

Per interpretationem] Prudentum scilicet, quibus permissum erat leges publicè interpretari, & consulentibus de jure respondere, *§. responsa prudentum. 8. sup. de jur. nat. gent. & civ. l. 2. §. his leg. 5. de orig. jur.*

Perinde accepta est] Verbum *ex legibus*, ait Ulp. sic accipiendum est, *tam ex legum sententia, quam ex verbis, l. 6. §. 1. de verb. sign.* Et Celsus; *Scire leges*, inquit, *non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem, l. scire. 17. de legib.*

Ubi successionis est emolumentum] Prudentum collectio fuit, patronos ideo ad tutelam libertorum à lege vocari, quia vocantur ad eorum intestatorum hæreditatem, hoc argumento, quòd non aliam ob causam tutela agnatis delata fuit, quàm quòd & ipsos ad hæreditatem lex vocasset, *l. 1. de l. tut.* Rectè & naturæ juris convenienter, quo comparatum est, ut incommoda cujusque rei eum sequantur, quem sequuntur commoda, *l. 10. de reg. jur. leg. un. §. pro secundo. 4. Cod. de cad. toll.*

A fœmina manumittatur] Interdum alibi est hæreditas, alibi tutela: quod fit, cùm illi, qui ad hæreditatem vocantur, non sunt idonei ad tutelam administrandam; ut puta si fœmina manumiserit, aut consanguinea sit pupillo, *d. l. 1. §. 1.* quippe tutela virile munus est, *l. 16. l. ult. de tutel. l. 2. de reg. jur.* Excipiuntur mater & avia, quibus liberorum suorum tutelam gerere tamdiu permittitur, donec ad secundas nuptias transeant: ea tamen conditione, ut inter gesta Senatusconsulti Vellejani auxilio renuntient, *auth. matri & aviæ cum auth. seq. C. quand. mul. off. tut.*

TITULUS DECIMUSOCTAVUS.
DE LEGITIMA PARENTUM TUTELA.

TEXTUS.

Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur: nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

COMMENTARIUS.

Tertia species tutelæ legitimæ parentum est, qui liberos impuberes contracta fiducia emancipaverunt: id quod ex constitutione Justiniani semper fieri intelligitur, *§. ult. de leg. agn. succ. l. ult. C. de emanc. lib.* repete quæ notavimus ad *§. præterea. 6. sup. quib. mod. jus pat. pot.* Hæc autem tutela non eodem modo per interpretationem legis 12. tab. introducta est, quo præcedens illa patronorum: neque enim ut lex patronos ad successionem libertorum vocat, ita & vocat parentes ad successionem liberorum emancipatorum; unde Ulpianus hanc tutelam non legitimam, sed *fiduciariam* appellat, *tit. de tutel. §. 4* Cæterum quia ad similitudinem tutelæ patronorum jure civili introducta est, eo quòd parens, qui filium manumittit, patroni personam induit, atque ob hoc ad legitimam filii, qui liberti patitur exitum, *l. 1. si à par. quis man.* hæreditatem vocatur, *l. 10. de suis & legit. l. 2. C. ad sen. Tert. §. ult. inf. de leg. agn. succ.* obtinuit, ut etiam hæc tutela legitima potius diceretur quàm fiduciaria: quasi & ipsa ad rationem legis duodecim tab. pertineret; quam etiam ob causam parens manumissor vicem dicitur legitimi tutoris sustinere, *l. 3. in fin. de leg. tut.*

TITULUS DECIMUSNONUS.
DE FIDUCIARIA TUTELA.

TEXTUS.

Filiifam. à patre manumissi pater tutor est legitimus: eo verò defuncto, frater tutor fiduciarius existit.

Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur; nam si parens filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit, legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi ejus virilis sexus existant, fiduciarii tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, vel

vel cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores, quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis: quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

NOTÆ.

Filiorum suorum] Igitur & pater filii sui ab avo emancipati, contra quam existimant Cujac. Hotom. & Fabrot. Nam cùm ad patrem quantumvis hæredem jus patronatus, quod avus in nepote habuit, non transeat, *l.* 1. §. 1. *si à par. man.* nec tutela, cui jus illud causam dedit, transire potest; consule Bacch. & nostra hìc in *Comm.*

Si perfectæ sint ætatis] Vid. Bach. ad §. 13. *inf. de excusat. tut.*

COMMENTARIUS.

GEnerali tutelæ legitimæ appellatione etiam fiduciariam complexi sumus *sup. de leg. agn. tut.* quia & ipsa vicem quadantenus legitimæ sustinet: ut enim tutores legitimi, ita & fiduciarii ipso jure tutores fiunt, & excludunt Attilianos; unde & permixtè iisdem locis, quibus de legitimis tutoribus disputatur, etiam de fiduciariis quæritur; ut *hic & in Pand. l.* 4. Cæterum quia hæc tutela nulla interpretatione referri potest ad legem duodecim tabularum; ideo non legitima, sed peculiari nomine fiduciaria appellata est: haud dubiè per abusionem vocabuli, quod cùm in patre, cui alioqui soli id propriè convenit, non valuisset, ad liberos ejus quasi hæreditarium translatum est, inopia alterius nominis; ut rectè conjicit D. Hotom. VINN. Propriè fiduciaria tutela fuit, quam *per similitudinem patroni* suscipiebat pater naturalis, qui remancipatū sibi ab emptore filium manumiserat. Ulp. *tit. XI.* §. 5. Adeoque hoc nomen ei tutelæ competebat, quam superiore titulo *legitimam parentum tutelam* vocat Justinianus. Et sanè quum contractus fiduciæ inter patrem naturalem, & fiduciarium intercederet; vix excogitari potest ratio, cur fratrum potius tutela, quàm parentum, vocanda sit fiduciaria. Cæterum hæc tutela non minus ex Interpretatione Legis XII. tabularum fluit, quàm illa. Pater enim emancipans veluti patronus est, ergo frater emancipati patroni filius. Ergo ad eundem, mortuo patre, tutela pertinet. HEIN.

Filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, vel cæterorum] Observandum hìc est, tres fiduciariæ tutelæ quasi gradus à Justiniano poni, quorum primus est filiorum; alter fratris vel sororis; tertius cæterorum. Non igitur frater tantùm fratris emancipati, aut patruus fratris filii, defuncto patre suo emancipatore & tutore legitimo, fiduciarii tutores sunt: sed etiam ipse pater filii sui ab avo emancipati, eo mortuo, non legitimus ut avus, sed fiduciarius tutor erit: contra quam Hotom. & Mynf. existimant. Cur autem ne hìc quidem legitimus fit; mox intelligetur.

Atqui patrono] Πρόληψις. Videri enim poterat dicendum esse, hosce omnes esse tutores legitimos exemplo liberorum patroni, qui patrono legitimo tutore mortuo, legitimi fiunt tutores liberti. Sed exemplum hoc dissimile est. Nam lex duodecim tab. non modò patronos, verùm etiam liberos eorum ad legitimam successionem liberorum vocat, & consequenter etiam ad tutelam; eadem videlicet ratione, qua vocantur patroni. Pater autem aut frater filii sui aut fratris ab avo vel pater emancipati legitimi hæredes non sunt: nec igitur legitimi tutores, *l.* 1. *unde legit. l.* 5. *unde cogn.* Atque hæc ratio generalis est pertinens ad omnes personas, quas enumeravimus. Aliam etiam mox reddit Justinianus.

Quoniam filius quidem] His verbis occurritur propositæ objectioni. Ratio autem diversi juris, quam hìc Justinianus affert, particularis est, & claudicare videtur in nepote ab avo emancipato. Etenim nepos, si emancipatus non fuisset, post mortem avi in potestatem patris sui in potestate retenti recidisset; ideoque ex ratione Justiniani etiam in legitimam patris sui tutelam post mortem avi recidere debet. Nisi dicamus, in eo adhuc differentiam esse, quòd ad liberos patroni jus patronatus jure hæreditario redit, ac proinde & tutela legitima, quæ jus illud sequitur; prorsus ut libertus, si servus mansisset, post mortem domini in potestatem liberorum ejus hæreditate pervenisset. At liberi non jure successionis, sed proprio patris jure in potestatem ejus recidunt: quippe qui & exhæredatus eamdem potestatem retineat: neque ad patrem quantumvis hæredem jus patronatus, quod avus in nepote habuit, transit *per l.* 1. §. *pen. si à par. quis man.* ut mirum non sit, eum non succedere in tutelam, qui non succedit in jus patroni, aut in potestatem, quæ tutelæ causam dedit. Rectè autem hìc notant Interpp. fiduciarios tutores esse desiisse, ex quo fratres emancipati ad legitimam fratrum tutelam ab Anastasio vocati sunt, *l.* 4. *C. de legit. tut.* Maximè verò jure novissimo, quo juris agnatici & cognatici discrimen hac in parte penitus sublatum est. *Nov.* 118. *cap.* 4. & 5.

Nec in tutelam] Subaudi, *legitimam emancipatus recidit.* Alioqui perspicuè falsum esset: nam ex fratribus in potestate retentis, patre mortuo, qui eorum ætatis perfectæ est, alterius fratris legitimus fit tutor. D. Hotomannus putat, totum hoc adventitium esse, atque à Glossatore annotatum.

Perfectæ ætatis] *l. ult. §. 4. C. de leg. hær.* Ætatem autem perfectam appellat, qua completur virilis vigor, nempe annorum quinque & viginti, *l. 1. §. 2. de min. l. 4. l. 8. de leg. tut. l. ult. C. eod. l. ult. C. de his qui ven. ætat.* Quæ notat Cujacius, & Pacius exscripsit, olim ita jus fuisse, ut minores 25. annis legitimi & dativi tutores fierent &c. falsa esse ostendimus *inf. de excus. §. item major.* 13.

TITULUS VIGESIMUS.

DE ATTILIANO TUTORE, ET EO, QUI EX LEGE JULIA ET TITIA DABATUR.

D. Lib. 26. Tit. 5. C. Lib. 5. Tit. 34. & 36.

Continuatio & summa Tituli.

PRogreditur nunc Imp. ad tertiam tutelæ speciem, nempe dativam sive Attilianam, cujus postrema ratio est; docetque, quibus ex legibus; à quo Magistratu; & quando tutores dentur. Postremò nonnihil attexit, quod ad tutores omnes & officium eorum in universum pertinet.

TEXTUS.

Jus antiquum, si nullus sit tutor.

Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem à Prætore urbano, & majore parte Tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in Provinciis verò à Præsidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

NOTÆ.

Ex lege Attilia] Duo hìc notanda 1. jus dandi tutores non competere Magistratui vi suæ jurisdictionis, sed ex speciali legis concessione, *l. 6. §. 2. D. de tut.* 2. lege Attilia sublatum in hac causa fuisse jus intercedendi collegarum. Hotom.

Lege Iulia & Titia] Unica hæc lex fuit, ut lex Julia & Papia; & quando aut à quibus lata sit, parum constat. VINN. Immo constat satis, eam legem latam esse anno V. C. 722. Cæsare Aug. III. & M. Titio. Coss. Vid. H. Vales. *ad Excerpta Peiresc. p. 61.* Attilianam contra anno 443. a L. Attilio Regulo, Tribuno plebis, [vid. Liv. *lib. 9. cap. 30.*] latam esse, demonstravimus in *antiqu. Rom. h. t. §. 9.* HEIN.

COMMENTARIUS.

N*Ullus omnino*] Neque testamentarius, neque legitimus, aut qui sub illis continetur, à Magistratu confirmandus & fiduciarius. Atque hæc species ex duabus summis, quæ locum Attiliano tutori faciunt, prima est. Altera est in §. 1. *hujus ejusdem tituli.* Duæ autem causæ in hoc principio indicantur, quas ad constitutionem hujus tutelæ concurrere oportet: una est remotior; nimirum leges Attilia, Julia & Titia, quæ quando aut à quibus latæ, parum constat: altera propinqua est; videlicet factum Magistratus, cui ex istis legibus jus dandi tutores competit; ut in urbe Prætori cum Tribunis plebis, in provinciis Præsidibus earum. Unde dicimus, eos solos jus dandi tutores habere, quibus id nominatim lege aliqua concessum est, *l. 6. §. 2. de tut.*

Majore parte Tribunorum] id est, sex: erant enim decem, *l. 2. § 34. de orig. jur.* Liv. *lib. 3. cap. 30.* Halicar. *lib. 6.* Hoc autem non sic accipiendum est, quasi Prætor unà cum sex tribunis quem vellet tutorem dederit; sed quòd cùm omnes Tribuni adhiberentur, ex sententia tamen majoris partis tutor creandus esset, sublato in hac causa jure intercedendi collegarum: cùm alioqui vel unius è collegis intercessione impediri potuisset quod cæteri decrevissent, ut rectè hìc monet D. Hotom. & passim testatur Livius.

TEXTUS.

Si spes sit futuri tutoris Testamentarii.

1. *Sed etsi in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat; quamdiu conditio, aut dies pendebat, ex iisdem legibus tutor alius interim dari poterat. Item si purè datus fuerat; quamdiu ex testamento nemo heres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.*

COMMENTARIUS.

1 *Tutor ex certo die testamento datus cur statim non fiat tutor.*
2 *Cur placeat testamentariam tutelam in suspenso esse, quamdiu nemo hæres ex testamento existit.*
3 *Quibus casibus accidat, ut inter mortem testatoris & aditionem hæreditatis plusculum temporis intercedat.*

4 Ali-

4 *Aliquando etiam ad adeundam hæreditatem impuberi tutorem à Magistratu dandum.*

HIc alter casus proponitur, quo tutor à Magistratu datur; nempe si is, qui testamento datus est, impediatur, quominus in præsentia tutelam capessat. Sic enim in universum jus est, ut quamdiu speratur tutela testamentaria, legitima cesset, *l. 11. de test. tut.* Impedimenta hæc quatuor ex causis potissimum oriuntur; vel quòd tutor testamento datus sit sub conditione; vel quòd ex certo die; vel quòd hæres institutus aditionem hæreditatis protrahat; vel denique quòd qui testamento datus est, ab hostibus captus sit, de quo §. *seq.*

Sub conditione aut ex certo die] Ex *d. l. 11. de test. tut.* De conditione res certa est: quippe quæ actus omnes suspendit, §. 4. *inf. de verb. obl.* Dies quoque incertus pro conditione est, *l. 1. §. 2. l. dies 75. de cond. & dem.* De certo die justa esse
1 poterat dubitandi ratio. Nam sicut obligationi dies certus adjectus non impedit, quominus quod promissum est, præsenti die debeatur, §. 2. *inf. de verb. oblig.* ita & tutor ex die datus videri poterat statim tutor esse, ut jam alius tutor dari non posset propter regulam traditam §. *pen. inf. de curat.* Sed claudicat comparatio. Quippe ratio non patitur ut dicamus, eum tutorem esse, in quem nihil juris ante diem testator collatum voluit.
2 *Nemo hæres existebat*] Hoc idem traditur in *l. 10. pr. de test. tut.* & ratio est, quia quamdiu pendet aditio hæreditatis, tamdiu quoque in suspenso sunt omnia, quæ in testamento scripta sunt; atque ut adita demum hæreditate confirmantur; ita ea non adita una cum testamento corruunt, *l. 9. d. tit.* Potest autem fieri, ut inter
3 mortem testatoris & aditionem hæreditatis plusculum temporis intercedat, vel quòd hæres sub conditione institutus sit, vel quòd diebus cretionum aut jure deliberandi utatur. Cæterum hæc ad eum dumtaxat casum referri posse videntur, quo confirmatio testamenti pendet ab aditione hæredis instituti. Nam si filium impuberem, quem in potestate pater habet, tutore dato, simul hæredem instituit; is ut suus hæres & necessarius ipso jure hæreditatem capit, §. 2. *inf. de hær. qual.* Atque ut statim post mortem patris & ipso jure hæres existit, ita & tutela hoc ipso statim confirmatur, cùm, ut Jo. Faber. loquitur, suitas pro aditione sit, *l. 14. de suis & leg.* quod latius persequitur An. Fab. *Jurispr. tit. qui test. tut. pr. 1. ill. 13.* At finge, patrem filio impubere cui tutorem dedit, exhæredato, extraneum hæredem instituisse; dum hæres de adeunda hæreditate deliberat; alius interim tutor à Magistratu petendus erit. Idem dicendum est, si pater filio emancipato, sive exhæredato, sive præterito tutorem dederit: nam & confirmandus pro testamentario est. Necesse est autem prius testamentum confirmari aditione hæreditatis, quàm à Prætore confirmetur, qui tutor datus est. Sed & si pater filio emancipato hæredi instituto, aut mater liberis, aut extranei extraneis item hæredibus institutis tutorem dederint; adhuc à Magistratu tutor dandus est ad adeundam hæreditatem, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est, *l. 9. de tut. dat. l. 19. de auct. tut. l. 17. §. 1. de appell.* Verùm hujusmodi species non videtur ad propositum pertinere, propterea quòd Justinianus hìc agit de tutore non ad unum aliquem actum, sed simpliciter dando. 4

Qui desinebat esse tutor] Pertinebat hoc ad modos, quibus finitur tutela Attiliana; de quibus agitur in §. 2. *& pen. inf. quib. modis tut. finitur.*

TEXTUS.

Si tutor ab hostibus sit captus.

2. *Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur; qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. Nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii.*

COMMENTARIUS.

AB *hostibus capto*] Idemque erat, si tutor legitimus apud hostes esset, *l. 1. §. 2. de legit. tut.* Nam propter incertum eventum tutoris redituri, quo plenius pupillo prospiceretur, tutorem potius quàm curatorem dari placuit, *arg. l. 17. §. 1. de appel.*

Recipiebat tutelam] At quid si tutor captus apud hostes decesserit? Legitimus nimirum, hoc est, agnatus proximus tutelam in prætorio tutore finitam excipiet, *arg. l. 9. §. 2. de tut. & rat. distr. l. 11. §. 3. de test. tut.* Qua ratione dicendum est, etiam legitimo tutore capto, atque apud hostes mortuo, eum, qui interim à Magistratu datus erat, tutorem esse desinere, atque ad insequentis gradus agnatos tutelam reverti.

TEXTUS.

Quando & cur desierint ex dictis legibus tutores dari.

3 *Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquàm primò Consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt; deinde Prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus, neque de cautione à tutoribus exigenda rem pupillis salvam fore; neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem quicquam cavebatur.*

NOTÆ.

3. *Primò Consules*] Quod à Claudio Cæsare institutum tradit Suet. *cap. 23.* Plin. 9. *ep. 13.* datum se à Consulibus tutorem Helvidii filiæ.

Ex inquisitione] Apud Theoph. vulgo legitur *ex jurisdictionem*, ad quem modum etiam Ho-

tom. locum emendat: sed perperam, & in Mss. Th. est *τῇ ἱνκυϊσιτίονα*, teste Fabrot.

Prætores] Scil. soli absque Tribunis. Prætorem tutelarem primus fecit M. Antonius Philos. Capitolinus in *ejus vit. cap.* 10.

Neque de cautione] Vid. *inf. de satisd. tut. pr.* & §. 3.

COMMENTARIUS.

1 *Quæ sit ratio cogendi tutores ad tutelam capessendam.*

PRimò *Consules*] Primus Imperator Claudius, auctore Tranquillo, sanxit, ut pupillis extra ordinem à Consulibus tutores darentur. Quod jus videntur Consules aliquando etiam usurpasse, cùm jam tutorum creatio ad curam Prætoris potissimè pertineret: arguit certè id locus Modestini in *l.* 1. §. 1. *de conf. tut.* in verbis, *ἐκ τῆς τῶν ὑπάτων ἐξουσίας*.

Ex inquisitione] D. Hotom. reponit, *ex jurisdictione*; quomodo etiam legisse videtur Theophilus, qui vertit *κατὰ jurisdictionem*. Et sanè probabile non est, antea temere & sine ulla inquisitione tutores dari potuisse: quamquam necesse non est, textum ob id mutare; nam fortassis constitutionibus demum ratio inquirendi certo definita est. Discimus autem ex Modestino, quatuor potissimùm in rebus eam consistere, ut inquiratur tutor creandus sitne vitæ frugi, & honestis moribus? sitne locuples? num se ingerere voluerit, ut crearetur? denique num pecunia data tutelam ambierit? *l. scire oportet.* 21. §. *ult. de tut. & cur. dat.*

Prætores ex constitutionibus] Jul. Capitolinus *cap.* 10. hoc tribuit M. Antonino Philosopho: *Prætorem*, inquit, *tutelarem primus fecit, cùm ante tutores à Consulibus poscerentur, ut de tutoribus diligentius tractaretur*. Atque hic iterum observandum, neque Consules, neque Prætores vi imperii aut Magistratus sui jus dandi tutores habuisse; sed tum demum habere cœpisse, postquam id iis specialiter datum est constitutionibus Principum.

Nam supradictis legibus] Duplicem causam affert, cur tandem ex legibus Attilia, Julia, & Titia tutores amplius dari non placuerit: una est, quia istis legibus nihil cavebatur de satisdatione à tutoribus exigenda, rem pupilli salvam fore: altera, quia nihil definiebant de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem: quod utrumque factum est constitutionibus. Neutrum autem proprium est hujus generis tutorum: nam cautio vel maximè ad legitimos pertinet, ut videbimus *inf. de satisd. tut.* Coactio verò omnium tutorum communis est. Coguntur autem
1 extra ordinem remediis prætoris, videlicet mulæ dictione, aut captis pignoribus, *l.* 1. *de adm. tut. l.* 3. *C. de susp. tut. l.* 9. *de mun. & hon.* §. *pen. inf. de satisd. tut.* Nostris moribus certo loco addici solent cauponæ, sive diversoria, quæ forma compellendi & exequendi *Eyselinge* vocatur, & apud nos usitata est in præstatione facti; vid. *art.* 31. *ord. just.* & *art.* 14. *cum* 2. *seqq. amp. Inst. cur.* Compelli tamen & alia paratæ sive præsentaneæ executionis via possunt, si hoc consultius videbitur, *art.* 11. *statut. Rhijnland.*

TEXTUS.

Jus Novum.

4. *Sed hoc jure utimur: ut Romæ quidem Præfectus urbi, vel Prætor secundùm suam jurisdictionem; in provinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent, vel Magistratus jussu Præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.*

NOTÆ.

4. *Secundùm suam jurisdictionem*] Prætoris imperium muris urbis definiebatur, Præfecti urbis usque ad centesimum lapidem, *l.* 1. §. 1. *de offic. præf. urb.*

Præsides] Hoc nomine hic videntur intelligi omnes, qui provincias regunt, non soli legati Cæsaris, *l.* 1. *D. de off. præf.* junct. *l.* 1. *D. de tut. dat.*

Ex inquisitione] Quæ quibus in rebus consistat, docet Mod. *l.* 21. §. *pen. & ultim. de tut. dat.*

Magistratus] Intellige municipales, *l.* 3. *d. tit. l.* 2. §. 23. *D. ad sen. Tertyll.* Græci *στρατηγὰς* appellant. Theoph. & Basil.

COMMENTARIUS.

1 *Iure Magistratus quæ competere dicantur, & quæ specialiter tributa.*

2 *Ea quæ jure Magistratus competunt, mandata jurisdictione transire: specialiter concessa non item.*

3 *Vocabulo jurisdictionis latè sumpto, etiam ea, quæ specialiter tribuuntur, non absurdè eo referri.*

PRæfectus urbi]Qua primùm lege tutoris dandi potestas Præfecto urbis data sit, non memini legisse: datam tamen constat, *l. Titius* 45. §. *Romæ.* 3. *de excus. l.* 1. *C. de tut. illust.* Olim hic Magistratus juri dicundo constituebatur ad tempus, Regibus aut Magistratibus urbis profectis. Post cœpit constitui ad paucos dies tantùm: quoad solemne sacrum feriarum Latinarum peractum esset. Primus Augustus præfecturam urbanam perpetuam fecit, teste Tacito 6. *annal. cap.* 10. 11. Auxit deinde potestatem Præfecti Divus Severus, dataque ei cognitio de omnibus criminibus, non tantùm in urbe, sed etiam in Italia, usque ad centesimum ab urbe lapidem, *l.* 1. *de off. præf. urb.* Consulatur Gruch. 2. *de comit.* 2. VINN. Immo jam ab Augusti temporibus cognitio aliqua de criminibus penes Præfectum prætorio fuisse videtur. Id enim velle puto Tacitum. *l. c.* verbis: *qui coerceret servitia, & quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat*. Mox pleraque crimina à Præfecto

cto urbi vindicata. Idem enim Tacitus *lib.* 14. *Annal. c.* 41. auctor est, Valerium Ponticum *ignominia relegationis adfectum, quod reos, ne apud praefectum urbi arguerentur, ad Praetorem detulisset.* conf. Tacit. *Hist. lib.* 2. *cap.* 63. *sequ.* Dosith. *Epist. Hadr. cap.* 7. Unde Severus territorium tantùm hujus jurisdictionis ad centesimum ab urbe lapidem protulisse videtur. HEIN.

Secundùm jurisdictionem] Quod semel atque iterum in transitu diximus, tutoris dationem Magistratui non competere jure sui Magistratus, aut vi jurisdictionis, quam habet, sed ex speciali concessione vel legis vel Principis; id operæ pretium est explicatius considerari: ita enim planè intelligimus, quid his verbis, *secundùm jurisdictionem suam*, Justinianus significet; & simul utrum mandata jurisdictione, jus dandi tutores transeat, nec ne. Jure Magistratus competere
1 propriè dicuntur, quæ quisque Magistratus ex natura officii sui habet, sive ob id, quod propterea initio creatus est. Igitur quæ Prætor habet ut Prætor, Præses ut præses, &c. jure sui Magistratus habere dicuntur. Verbi causa, Prætor initio constitutus est ad hoc, ut in urbe juri dicundo preesset, *l.* 2. *§. cùmque consules* 27. *de orig. jur.* Prætori igitur jure Magistratus sui competit jurisdictio & imperium, quod jurisdictioni cohæret, in causis, de quibus, & inter personas, quibus jus reddere jussus est. His opponuntur quæ specialiter lege aliqua vel constitutione Magistratui postea tributa sunt, *l.* 1. *de off. ejus cui mand.* cujusmodi est imperium, quod dicitur merum, *d. l.* 1. item actiones legis, quæ in specie sic appellantur, ut adoptio, emancipatio, manumissio, *arg. l.* 2. & 3. *de off. proconf. l.* 1. *de off. jur. d. l.* 1. *C. de adop.* Paul. 2. *sent.* 25. atque hujus quoque generis est tutoris datio, *l.* 6. *§.* 2. *de tutel.* Ex quo loco apparet, lege concedi non tantùm ea dici, quæ in causis singulis specialiter singulis conceduntur; puta Titio aut Mævio: sed etiam quæ in universum tribuuntur, & sub nomine officii, puta Prætori, Præsidi, &c. Quæ jure Magistratus competunt, natura sua in-
2 sunt jurisdictioni, & ideo mandata jurisdictione transeunt; quæ autem specialiter Magistratui concessa sunt, non transeunt; quia ea non ex natura officii sui habet, sed ex nova & adventitia auctoritate, quæ ad officium & jurisdictionem Magistratus, cui tributa sunt, necessario non pertinet, *l.* 1. *de off. ejus cui mand. l.* 8. *de tut. & cur. dat. d. l.* 2. & 3. *de off. proconf.* Cæterum si latius verbum jurisdictionis, aut hæc verba, *jure Magistratus*, accipias, etiam ea, quæ ita, uti diximus, Magistratui specialiter concessa sunt, ad officium ejus aut jurisdictionem pertinere haud absurdè dixeris, *arg. l.* 1. *de jurisd. l.* 3. *pr. de postul. l.* 3. *§.* 5. *ind. solv. d. l.* 2. *§.* 1. *de off. proconf.* utique accessione novæ auctoritatis plenius atque auctius officium ejus factum est. In latiori autem hac significatione acci-
3 piendum, quod hìc dicitur, *secundùm jurisdictionem*: quamquam hæc verba & aliam interpretationem satis commodam admittunt; nimirum ut intelligamus, Prætorem non alio in loco tutorem dare posse, quàm in quo jurisdictionem habet, neque aliis personis, quàm quæ jurisdictioni ejus subjectæ sunt, *per l.* 1. *in fin. l.* 3. *de tut. dat. l. ult. de jurisd.* ut *secundùm jurisdictionem suam* idem valeat, quod *secundùm territorium jurisdictionis suæ*: puta Romæ dumtaxat, aut in vicinis urbi municipiis, *arg. l.* 5. *de confirm. tut.* D. Tulden. *hic c.* 3. post Myns. & alios.

Præsides] Generali nomine Præsidis & Proconsul & præfectus Ægypti, omnesque, qui provincias regunt, appellantur, *l.* 1. *de off. præs.* quibus item omnibus tutores dare permissum est, *l.* 1. *de tut. & cur. dat.* Specialiter autem Præsides dicuntur, qui aliàs legati Cæsaris, *l. pen. ff. de off. præs.* nimirum qui mittebantur in provincias Principis, seu eas, quas Principes sibi reservaverant. De quo vid. Dion. *lib.* 53. Sueton. *in Aug. cap.* 47.

Magistratus jussu Præsidum] Hoc non ita accipiendum est, quasi vi hujus jussus aut mandati Magistratus municipales tutores dare potuerint: (nam iis quoque hoc jus specialiter datum est, *l.* 3. *de tut. dat.*) sed ideo dicitur, quia non ante hoc jus usurpare poterant, quàm rem ad Præsidem, cujus primæ partes erant, detulissent, isque eam, quòd forte aliis negotiis avocaretur, nec magnæ essent pupilli facultates, ad eos remisisset, *l.* 1. *§. si præses.* 3. & *§. si curatores.* 5. *de mag. conv.* Nec admodum dissimile est exemplum Legati Proconsulis, qui mandata demum à Proconsule jurisdictione tutorem dare potest, *l.* 13. junct. *l. pen. de off. proconf.* nec tamen propter mandatam jurisdictionem, sed quia id ei specialiter datum est oratione Divi Marci, *l.* 1. *§.* 1. *de tut. dat.* ea nempe lege, ut id demum exercere possit, postquam ei mandata est jurisdictio, ut illa jurisdictionis delegatio tantùm sit necessarium antecedens & causa sine qua non. VINN. Mandari non poterat tutoris datio. Disertè enim Ulpianus *l.* 8. *ff. de tut. & cur. dat. Nec mandante præside alius tutorem dare potest.* Unde rectè Vinnius ait, suo proprio jure magistratus municipales tutores dedisse, quia id illis concessum oratione D. Marci *l.* 3. *ff. eod.* at non simpliciter, sed si à Præside tutorem dare jussi sint. Rem omnem præclare exposuit. V. C. Ger. Nood. *de Jurisd. lib.* 2. *cap.* 8. *p.* 127. HEIN.

TEXTUS.

Jus Novissimum.

5. *Nos autem per constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum resecantes, nec expectata jussione Præsidum, disposuimus, si facultates pupilli, vel adulti usque ad quingentos solidos valeant, defensores civitatum unà cum ejusdem civitatis religiosissimo Antistite, vel alias personas publicas, id est, Magistratus, vel Juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundùm ejusdem constitutionis normam præstanda; videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.*

NOTÆ.

5. *Constitutionem*] Intelligit *l. 30. Cod. de Episc. aud.*

Quingentos solidos] Quòd si pupilli majores sint quingentenariis; à Præsidibus dabitur tutor.

Defensores civitatum] De defensoribus civitatum vid. *lib. 1. Cod. tit. 55. Nov. 15.* περὶ τῶν ἐκδίκων, Alc. 3. *disp. 5.*

Religiosissimo Antistite] Εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου. Th. in constitutione, θεοφιλεστάτου, *Deo charissimo*.

Juridicum] Cui etiam olim data est legis actio, & jus tutores dandi, *l. 1. §. 2. de off. jurid.* δικαιοδότης exponitur in Basil.

COMMENTARIUS.

Quod jure veteri obtinebat, ut Magistratus municipales non aliter rectè tutores crearent, quàm si id facere à præside jussi aut moniti essent; id ex parte à Justiniano mutatum est, constitutumque, ut si pupilli facultates non excedant summam 500. solidorum, liceat Magistratibus cum civitatis Episcopo tutores creare, Præsidis jussu non expectato, *l. sancimus 30. C. de episc. aud.* Ergo si majores sint pupilli facultates, jussus Præsidis, ut ante, expectandus erit.

Quingentos solidos] Solidum idem esse quod aureum, ex innumeris locis patet. Aureus centum continet valetque sestertios. Ergo quingenti aurei, sive solidi efficiunt quinquaginta H. S. millia; nostræ monetæ Carolenos bis mille quingentos. Vid. Brisson. & Hotoman. in *comm. de verb. sign.* Ex professo autem hanc rem tractant Budæus *de asse*, & item Hotom. *de re nummaria.*

Vel alias publicas personas] Id est, Magistratus, quos singulæ civitates more suo, atque instituto habent. Cujacius scribit, constitutionem Justiniani exigere, ut legamus, *vel aliis publicis personis, vel Magistratibus.*

Juridicum Alexandrinæ civitatis] Cui etiam jam ante jus tutores dandi constitutione D. Marci datum fuit, *l. 2. de off. jurid.* & generaliter legis actio, *l. 1. eod. tit.*

Eorum periculo] Magistratuum nimirum minorum, quorum jam facta est mentio. Hi enim ut satisdationem exigebant, ita & pupillis in subsidium tenebantur, *tit. de mag. conv. §. 52. & ult. inf. de satisd. tut.* quod nunc fere abiit in desuetudinem, ut illic notamus.

TEXTUS.

Ratio Tutelæ.

6. *Impuberes autem in tutela esse naturali juri conveniens est: ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.*

NOTÆ.

6. *Juri naturæ*] Tutela ortum à jure naturali sumpsit: quippe cui juri omnino consentaneum ut alterius prudentia regatur, qui ipse se defendere non potest. Cic. *1. de off. cap. 34.* Incrementum autem & formam à jure civili.

COMMENTARIUS.

Tutela ex eorum numero est, quæ in genere & quasi in abstracto considerata, sunt juris gentium; in specie & concreto juris civilis. Nam ut ineuntis ætatis inscitia atq; imbecillitas alterius provectioris prudentia atque arbitrio constituatur ac gubernetur, juri naturali conveniens est; Cic. *1. de off. cap. 34.* Arist. *1. pol.* quod & apud omnes gentes procul dubio observatur. At forma regendi, qualitas personæ tutoris, ejusque constituendi modus, potestatis, quam habet, circumscriptio; hæc omnia sunt juris civilis, prout quæque civitas ordinaverit.

Perfectæ ætatis non sit] In calce §. *ult. præc. tit.* notavimus, perfectam ætatem in jure civili eam plerumque dici, quæ est annorum 25. Hic autem pinguius, non esse perfectæ ætatis, accipitur pro non esse puberem: quamquam etiam ad puberes minores 25. annis, quod hic dicitur, quadrare potest.

TEXTUS.

De tutelæ ratione reddenda.

7. *Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant; post pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.*

NOTÆ.

7. *Post pubertatem*] Vel alio modo tutela finita, *tit. D. de tut. & rat. distr.* nisi autem finita sit tutela, tutelæ agi non potest, *l. 4. pr. l. 9. §. 4. d. tit.*

COMMENTARIUS.

1 *Moribus nostris tutores etiam singulis annis rationem reddere administrationis suæ.*

Hic locus obiter tutores admonet officii sui atque administrationis 1 quod in *Pand. & C.* copiosè explicatur *tit. de admin. tut.* add. Grot. *1. man. 7. ar. 21. & seqq. statut. Rhynland.*

Post pubertatem] Quippe tutelæ agi non potest, nisi tutela finita sit, *l. 4. de tut. & rat. distr.* ejusque rei hanc rationem reddit Ulp. *l. 9. §. & generaliter. 4. eod. t.* quòd absurdum sit, à tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua adhuc perseverat: quam ob caussam nec à curatore rationes curæ administratæ durante officio actione utili sive tutelæ sive negotiorum gestorum exigi possunt, *l. 2. l. rationes 14. C. de adm. tut.* Hoc dissimile est, quòd curatores durante adhuc ratione singularum rerum nomine conveniri possunt, *l. 16. §. 1. de tut. & rat. distr. l. cum curatore 26. de adm. tut. l. 1. §. 3. in fin. de cont. tut. act.*

Tu-

Tutelæ judicio] In omnibus, quæ fecit tutor, cùm facere non deberet, item in his, quæ non fecit, tutelæ judicio rationem reddit, præstando dolum, & culpam & quantam in suis rebus diligentiam, *leg. 1. de tut. & rat. distr.* nec potest hæc rationis reddendæ necessitas à patre testamento remitti, *l. 5. §. Iulian. 7. de adm. tut.* quamquam inventarii solemnis confectio prohiberi potest, ne secreta patrimonii pandantur, *leg. ult. §. 1. Cod. de arb tut.* de quo vid. Montan. *de jure tut. cap. 32. reg. 4. de confect. inv. nu. 98. & seqq.* Moller. *1. semest. 39.* Rationem reddere nostratibus est, *Rekening. remiis en*, reliqua *doen*: 1 idque facere nostro jure tutores tenentur non solùm finita tutela, sed etiam quotannis; juxta *ar. 44. dd. stat.* & ea quæ *in fin. d. cap 9.* notat Grot. quod etiam per universam Germaniam observatur ex constitutione Caroli V. teste Schneid. *hic* Vvesemb. *par. de adm. tut. num. 3.* & jure Canonum jam ante obtinuisse, arguit *Clement. 2. de relig. dom. & cap. 1. de celer. ægrot.* Zypæ *not. jur. Belg. de tut. vers. tut.*

TITULUS VIGESIMUSPRIMUS.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

D. Lib. 26. Tit. 8. C. Lib. 5. Tit. 59.

Ratio dispositionis.

Tria potissimum sunt, in quibus gubernatio tutoris consistit; in persona pupilli tuenda; in rebus ejus gerendis; in auctoritate ei præstanda. Tuitio educationem, institutionem, defensionemque pupilli continet. In rerum administratione tutoris officium est, ut omnia ex utilitate pupilli bona fide curet. Auctoritas ad ea pertinet, quæ pupillus ipse gerit; neque aliud est quàm probatio ejus, quod à pupillo vel cum pupillo geritur, *l. 3. hoc tit.* Duo priora hic omissa sunt, & fortasse consulto, quia eorum tractatio prolixior visa est, quàm ut operi Isagogico inseri debuerit. In Pand. autem & Cod. diligenter exposita sunt *tit. de adm. tut.* Tantùm *§. ult. sup. 1.* levis quædam mentio facta est administrationis & reddendarum rationum: unde tamen ordinis ratio petenda videtur & continuatæ tractationis, arg. ordinis Pand. Duo autem hic docet Justinianus; quibus in negotiis necessaria sit tutoris auctoritas, & quomodo interponenda.

TEXTUS.

In quibus causis sit necessaria.

Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria, ut ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris auctoritas: quod si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit, meliorem quidem conditionem licere iis facere etiam sine tutoris auctoritate, deteriorem verò non aliter quàm cum tutoris auctoritate; unde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris auctoritas non interveniat: ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at invicem pupilli non obligantur.

NOTÆ.

Auctoritas tutoris] Tutores vel negotia gerunt ipsi, vel pupillis negotium gerentibus auctoritatem interponunt. Ulp. *t. 11. §. 24.* id est negotium confirmant: hoc enim est auctorem fieri, *l. 3. hoc tit.*

Si quid dari sibi] Pupillus, qui jam aliquem intellectum habet rectè sibi dari, sine tutore stipulatur, *l. 9. pr. eod. §. 9. infr. de inut. stip. l. 1. C. de auct præst.* aut aliquid sibi remitti, *l. 2. D. de accept.* & in universum quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate, *l. 11. D. de acq rer. dom.*

Si aliis promittant] Aut quid remittant, alienentve, *l. 5. l. 9. hoc t. §. ult. inf. quib. al. lic.* aut hæreditatem adeant, *§. 1. inf. eod.*

Meliorem conditionem facere] Neque enim eis invidendum, ut rem suam augeant sine tutore, qui magis custos datus videtur pupillo, ne rem suam perdat. Fabrot.

Obligationes mutuæ] Qui contractus cum aliis initi ultro citroque obligationem pariunt; initi cum pupillo sine tutoris auctoritate eos solùm obligant, qui cum pupillo contraxerunt, *l. 13. §. propen. D. de act. empt. l. 33. D. pro soc l. 1. §. ult. D. commod.* à parte autem pupilli claudicant συναλλάγματα.

COMMENTARIUS.

In *quibusdam causis necessaria*] Ubi tutor ipse negotium gerit, supervacua est auctoritas. At pupillo gerente, quod aliquando necessarium est, puta si de servo manumittendo, aut de adeunda hæreditate agatur, aut constituendo procuratore, *§. 1. inf. eod. §. ult. inf. de curat.* locus est auctoritati tutoris: eaque in quibusdam rebus, quæ à pupillo geruntur, necessaria est; in quibusdam non est. In quo hæc distinctio pro utilitate pupillo-

rum recepta est, ut ipsi contrahendo aut aliud gerendo, meliorem quidem conditionem suam facere possint etiam sine tutoris auctoritate; deteriorem verò non possint, nisi cum tutoris auctoritate, *leg. 9. hoc tit. leg. 28. de pact. l. 11. de acqu. rer. dom.* Et rectè; nam ubi nullum incommodum metuitur, frustra expectatur tutoris auctoritas, quæ ad hoc solùm comparata est, ut in metu periculi pupillo per eam consulatur. Quòd si culpa tutoris in damnum inciderit pupillus, eo nomine tutorem obligatum habet judicio tutelæ. Notandum autem est, hanc distinctionem pertinere ad pupillum infante majorem: nam infans ne tutore quidem auctore quicquam gerere potest, vid. *inf. §. pupillus. 9. de inut. stip.*

Si quid dari sibi stipulentur] Nullum enim periculum est, stipulari, inquit ille apud Plaut. *in Pseudol. act. 4. scen. 6. v. 14.* Idem est, si paciscantur aut stipulentur, ut id quod debent, iis remittatur aut acceptum feratur, *d. l. 28. de pact. l. 2. de accept.*

Aliis promittant] Aut rem suam alienent; actionem remittant; quod eis debetur, repudient; debitam pecuniam solvant, creditam accipiant, *l. 5. l. 9. hoc t. l. 11. de acq. rer. dom. §. ult. inf. quibus al. lic.*

Ex quibus obligationes mutuæ] Ex quibusdam contractibus mutuæ obligationes, id est, ex utraque parte nascuntur, ut in emptione, locatione, mandato, societate, & aliis id genus: tam enim, verbi causa, obligatur emptor ad pretium solvendum, quàm venditor ad rem præstandam. Ex quibusdam verò nascitur obligatio ex una parte tantùm, ut in mutuo solus obligatur, qui accipit; in stipulatione, qui promittit, *l. 19. de verb. sign.*

Qui cum his contrahunt obligantur] Qui contractus cum aliis initi ultro citroq; obligationem pariunt; hi, si cum pupillo contractum sit sine tutoris auctoritate, ab uno tantùm latere constant, eosque solùm obligant, qui cum pupillo contraxerunt, pupillos non item, *l. Julianus 13. §. antep. de act. empt.* Ratio hujus juris partim est favor pupillorum, partim quòd qui cum pupillo contrahit, cujus ætatem aspectus ipse indicat, suæ temeritati id imputare debeat, per *l. qui cum alio. 19. de reg. jur.*

Non obligantur] Nisi in quantum locupletiores facti sunt, *l. 1. l. 5. §. 1. hoc tit.* Natura enim æquum est, neminem locupletari cum alterius jactura, *l. 14. de cond. ind.* An pupillus sine tutoris auctoritate ex conventione saltem naturaliter aliquando obligetur, & quam vim ea obligatio habeat jure civili, disputamus *inf. de inut. stip. sub §. pupillus. 9.*

TEXTUS.

Exceptio.

1. *Neque tamen hæreditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hæreditatem ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate, (quamvis illis lucrosa sit) ne ullum damnum habeant.*

NOTÆ.

1. *Neque hæreditatem adire*] Ex Cajo *leg. 9. §. 3. hoc tit.* cujus rei non alia ratio quærenda, quàm quod facto suo sine tutore se obligare non possunt, *d. l. 9. pr. l. 8. D. de acq. hær.* Non pertinet quidem hoc ad suos hæredes, beneficio tamen Prætoris abstinentium eadem causa, *§. 2. inf. de hær. qual. & diff. §. 3. inf. de hær. quæ ab int.*

Neque bonorum possessionem, &c.] Bonorum possessionis & fideicommissi hæreditatis eadem quæ hæreditatis jure civili aut directo delatæ ratio, *inf. lib. 3. t. 10. & lib. 2. t. 23.*

COMMENTARIUS.

HÆreditatem adire] Pupillus hæreditatem sibi delatam sine tutoris auctoritate adire non potest, *l. 9. §. 3. hoc tit.* Cujus rei non alia ratio quærenda, quàm quod facto suo sine tutoris auctoritate se obligare non potest, *l. 8. de acq. hær. d. l. 9. pr. hoc t.* At inquis, potest conditionem suam meliorem facere, etiamsi tutor auctor non sit. Fateor, modò ne ipse obligetur; ideoque à parte pupilli claudicant τὰ συναλλάγματα. Fieri autem non potest, ut pupillus hæreditate quæsita non obligetur ut hæres creditoribus hæreditariis & testamentariis; illis ut defuncti personam repræsentans; his ipsa aditione hæreditatis. Neque enim hic est, quod creditoribus aut legatariis imputetur, qui cum pupillo hærede non contrahunt, sed in eum incidunt, quod & Mynf. observavit. Alia vulgo ratio affertur, periculum scilicet æris alieni, quo emergente incipiat damnosa esse hæreditas: multaque insuper in hæredibus esse metuenda, vexationem, negotiorum multitudinem, offensas, invidiam, *l. 4. ad sen. Treb.* Itaque quia judicio animi hic opus sit, necessariam esse tutoris auctoritatem, *l. 189. de reg. jur.* Quæ ut vera esse fateamur, illud tamen adhuc relinquitur, cur non saltem favore pupillorum sustineatur hæreditatis acquisitio, quatenus illis lucrosa sit. Loquimur autem de pupillis extraneis hæredibus, quippe quibus ad acquirendam hæreditatem aditione opus sit: nam sui hæredes sine facto suo ipso jure hæredes fiunt etiam ignorantes, *l. 8. de acq. hær. §. 2. inf. de hær. quæ ab int. def.*

Neque bonorum possessionem] Ob eamdem nimirum rationem, quia bonorum possessio vi ipsa nihil aliud est, quàm hæreditas, & in omnibus vice hæredum bonorum possessores habentur: de quo *inf. lib. 3. tit. de bon. poss.*

Hæreditatem ex fideicommisso] Et hoc eamdem rationem habet: nam cùm restituta hæreditate actiones omnes, quæ hæredi in hæredem competunt, ex S. C. Trebelliano transeant in fideicommissarium, si pupillus ex fideicommisso hæreditatem susceperit; eo facto perinde obligabitur, ac si quamlibet hæreditatem adiisset. De fidei-

fideicommissariis hæreditatibus tractabitur *inf. lib. 2. tit. 23.*

Ne ullum damnum habeant] Melius meo judicio Cujac. Hotom. Vvesemb. legunt, *quamvis illis lucrosa sit, nec nullum damnum habeat*, fine parenthesi: quomodo & apud Cajum legitur in Pand. & legisse etiam videtur Theophilus.

TEXTUS.

Quomodo interponi debet.

2. *Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimaverit. Post tempus verò, vel per epistolam, aut per nuntium interposita auctoritas nihil agit.*

COMMENTARIUS.

Exponitur hic modus seu forma interponendæ auctoritatis ex Cajo *d. l. 9. §. tutor. 5. h. tit.* Hic modus, ut legitimus habeatur, duo desiderat; ut tutor in negotio, quod cum pupillo geritur, præsens sit; ut statim atque peractum est, auctor fiat. Præsentia ideo desideratur, ut certo cognoscat tutor, quid negotii, qua fide geratur: ac proinde non sufficit corpore præsentem esse, nisi & animo sit, & intelligat quale sit quod contrahitur, *l. 14. eod.* junct. *l. 1. in fin. & l. 2. eod.* Cur autem statim & quasi calente adhuc negotio auctor fieri debeat, hæc ratio est. Quia interpositio auctoritatis integrat quodammodo personam pupilli, qui per se contrahere non potest: efficitque, ut actus sustineatur, qui alioqui ipso jure invalidus ex intervallo non posset confirmari. Non est autem necesse, ut & is præsens sit, qui cum pupillo contrahit: potest enim ille aliquid vendere aut locare pupillo per epistolam, & tutor auctoritatem pupillo accomodare, *d. l. 9. §. ult.* Illud quoque sciendum est, auctoritatem semper purè à tutore interponendam esse, non conditionaliter, quamvis conditionaliter cum pupillo contrahatur, *l. 8. eod.* VINN. Ratio, cur præsens in ipso negotio statim auctoritatem interponere teneretur, hæc reddi potest propior, quòd illa interpositio auctoritatis fuerit actus legitimus. Quod & inde patet, quòd non admittat conditionem, *l. 8. ff. hoc tit.* HEIN.

In ipso negotio præsens debet auctor fieri] Tutoris auctoritas perfecto negotio interponitur, ut disertè scribit Ulp. *l. si quis 25. §. jussum. 4. de acq. hær.* Quamobrem hæc oratio vel sic resolvenda est, *tutor in ipso negotio præsens statim debet auctor fieri*. Ut intelligamus, & præsentiam tutoris in ipso negotio, dum adhuc geritur, requiri, & statim ut negotium perfectum est, auctorem fieri oportere; quod & arguit mox sequens illatio, *post tempus verò, &c.* Vel si hæc verba, *in ipso negotio* ad illa *auctor fieri* referre malis, in ipso negotio fieri intelligi debet, non quod fit: cùm nihil dum gestum est; (quid enim tum probet tutor?) sed quod fit, negotio quidem cum pupillo jam gesto, sive tractatu præsente tutore habito, sed statim & in continenti subsequitur, & tractatum illud concludit ac firmat. Sic in *l. 1. de solut.* in solutione sive in re præsenti constituere dicitur, in quam causam solutum velit, qui statim atque solutum est, constituit. Cæterum hæc subtilitas hodie insuper habetur. Autumn. *collat. jur. in d. l. 9. §. tut. 5.* VINN. Vulgo huic §. 2. *h. t.* opponunt *l. 25. §. 4. ff. h. t.* Ubi & perfecto negotio auctoritatem interponi posse, ait Ulpianus. Conciliationem tentavit Cujac. *Obs. lib. 13. cap. 31.* Gothofredus in *Comment. ad Reg. jur. 29. p. 169.* ipsum Ulpiani textum sollicitat, & pro *perfecto negotio* rescribi jubet *provecto negotio* Acuta, sed minus necessaria correctio. Præsens tutor interponebat auctoritatem, sed perfecto negotio. Perfectum verò erat negotium, quando id peractum, à quo substantiam capiebat negotium, ex. grat. in stipulationibus ubi congruè à pupillo responsum fuerat, auctoritatem interponebat tutor tanquam perfecto jam negotio. Hinc elegans illa ac subtilis quæstio in *Fragm. Regul. ex vetere ICto §. 15.* utrum, si femina absens manumittat, tutor auctor fieri debeat, dum fœmina scribat Epistolam, an, dum servus cognosset dominæ voluntatem? Dubium enim erat, quo momento libertas *ἀπαρτίζεται, peragatur*, id est quo momento perfectum sit negotium? HEIN.

TEXTUS.

Quo casu interponi non potest.

3. *Si inter tutorem pupillumque judicio agendum sit: quia ipse tutor in rem suam auctor esse non potest; non prætorius tutor (ut olim) constituitur, sed curator in locum ejus datur: quo curatore interveniente judicium peragitur; & eo peracto curator esse desinit.*

NOTÆ.

3 *Non prætorius tutor ut olim*] Moribus receptum fuerat, ut hoc casu tutorem habenti tutor daretur. Ulp. *t. 11. §. 23.* propter solemnitatem judiciorum, *l. 19. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

Judicio agendum sit] Nec plures sine tutores, alioqui nisi cum omnibus pupillo lis sit, unus ex iis auctor erit, *l. si plures. 24. de test. tut.* Intellige autem, si judicio agendum sit de aliis rebus quàm de administratione tutelæ: nam tutelæ agi nisi finita tutela non potest, *l. 4. de tut. & rat. distr.*

In rem suam auctor esse non potest] Regula est, tutorem in rem suam auctoritatem accommodare non posse, *l. 1. & 7. hoc tit.* quemadmodum nec

nec judex quisquam, aut testis in sua causa esse potest, *l. 10. de jurisd. l. nullus. 10. de testib.* Et in casu proposito hoc alioqui absurdi eveniret, ut idem in eodem negotio & actor esset & reus. At enim nihil prohibet auctoritas, quominus negotium per consequentias etiam tutori geratur, *d. l. 7.* quod exemplo declaratur, *d. l. 1.*

Non prætorius tutor] Prætorianum appellari scribit Ulpian. & moribus pupillo dari, qui cum tutore suo, legitimo judicio agere vult, *tit. 11. de tutel. §. moribus. 24.* Hæc igitur exceptio fuit regulæ ejus quæ prohibet, tutorem ad certam rem vel causam dari, *§. ven. sup. qui test. tut.* item alterius qua traditur, *§. interdum. 5 de curat.* tutorem habenti tutorem dari non posse. Cur autem necesse fuit hoc casu tutorem dari? Nimirum quia judicia erant solemnia & ordinaria: ad ea autem quæ solemnitatem juris desiderant explicanda tutore auctore opus erat, *l. curatorem. 19. hoc tit. l. cum in una 17. §. 1. de appell. l. ult. C. de in lit. tut. dand.*

Curator datur] Postquam judicia extraordinaria esse cœperunt, sublato solemni veterum formularum ritu, *infr. tit. de succ. subl. & tit. de interd. §. ult. & Cod. de form. & imp. subl.* quæ per quemvis procuratorem expediri potuerunt, ad ea tractanda & curatorem dari sufficere visum est. Unde existimo, Tribonianum verbum *curatoris*, in locum *tutoris* subjecisse in *ll. 3. 4. 5. de tutel. l. 24. de test. tut. & simil. loc.* Jure novo hæc disputatio penè supervacua est, quo vetuit Justinianus debitorem creditoremve pupilli tutorem creari; eique, qui pupillo aut cui pupillus post cœptam tutelam debere cœpit, perpetuum curatorem adjungi voluit, *Nov. 72. c. 1. & 2.* Dixi autem penè: quia video plerosque hinc eximere tutores ex certa scientia testamento datos. DD. *in auth. minoris, C. qui dar. tut.* Schneid. *hic num. 5.* Montan. *de tut. c. 9. nu. 67. & seqq.* atque ita judicatum refert A. Fab. *C. tit. 20. lib 5. def. 1.* Sand. *lib. 2. tit. 9. def. 1.* Mynsingerus item excipit ex inquisitione datos; quod vix est ut probare possim. Illud constat, matrem & aviam non impediri debito aut credito, quominus filiorum suorum aut nepotum tutelam gerant, *auth. ad hæc. C. quand. mul. off. tut.* & multo igitur magis excipiendus pater & avus, ut curia Frisiæ censuit, teste Sand. *d. lib. & tit. defin. 2.*

TITULUS VIGESIMUS SECUNDUS.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

Cod. lib. 5. Tit. 60.

Continuatio & methodica Tituli explicatio.

Dictum est quibus modis tutela constituatur; quæ constitutæ vis atque auctoritas: reliquum est ut videamus, quamdiu perseveret, quibusque modis ea finiatur. Modi finiendæ tutelæ varii sunt, tum ex persona pupilli, tum ex persona tutoris, tum ex persona utriusque. Item quidam communes sunt omnibus tutelæ speciebus; quidam proprii quarundam, sicut ex progressu apparebit. In summa autem duorum horum modorum altero semper finitur, aut ipso jure, aut interventu Magistratus.

TEXTUS.

De Pubertate.

Pupilli pupillaeque, cùm puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem Veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem majestas, dignum esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putavit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimum quartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam in suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viripotentes esse credantur.

NOTÆ.

Sed etiam ex habitu corporis] Priscus eum impuberem esse dicebat, in quem utrumque concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. Ulp. *tit. 11. in fin.*

Inspectionem habitudinis corporis] Sunt qui negent tale quid apud Romanos factitatum, & impudicam illam inspectionem corporum Romanis moribus indignam esse existimant.

Nostra constitutione] Extat *in l. ult. Cod. quand. tut. vel cur. esse desin.*

COMMENTARIUS.

1 *Longè ante tempora Justiniani receptum fuisse, ut pubertas etiam in masculis ex annis æstimaretur.*

2 *Suspectum auctori esse, quod scribit Tribon. de nudorum corporum inspectione.*

3 *Vim*

3 *Vim generationis in fœminis citius incipere quam in maribus.*

4 *Tutelam muliebrem aliam fuisse ab hac pupillari fœminarum.*

5 *Moribus harum regionum tutelam pubertate non finiri.*

C*Um puberes esse*] Primus modus finiendæ in persona pupilli tutelæ est pubertas, *l. 1. C. quand. tut. vel cur.* Hinc puberes etsi curatorem accipiunt, in suam tutelam venisse antiqua locutione dicuntur, *inf. de pup. substit. in pr. l. 8. §. 1. de bon. poss. sec. tab.*

Sed etiam ex habitu corporis] Fuere olim, qui pubertatem in masculis ex solo habitu corporis æstimabant. Proculejani eum puberem esse dicebant, qui quatuordecim annos explevisset: alii eum, in quem & habitus corporis & numerus annorum concurreret; teste Ulpian. *tit. 11. de tut. in fin.* Eam se controversiam sustulisse, abrogataque inspectione corporis pubertatem ex annis tantum æstimari voluisse, scribit Justinianus *hic*, & *in l. ult Cod. quand. tut. vel cur.* Sed profe-
1 cto longè ante Justinianum receptam fuisse Proculi sententiam, multis auctoritatibus probari potest. Nam Tertullianus, qui aliquot sæculis ante Justinianum vixit, in *lib. de veland. virg.* apertè testatur, *Romanos pubertatem in annis, non in sponsalibus, aut nuptiis decernere*: hoc est, ex annorum numero, non ex habitu corporis puberem judicare Et Macrobius *lib. 7. Saturn. c. 7.* sic scribit, *secundùm jura publica duodecimus annus in fœmina, & quartusdecimus in puero definivit pubertatis ætatem.* Idem *in somn. Scipion. lib 1. c. 6.* ait, *tutelam pueris post bis septem annos absolvi.* Idque & Ulp. noster expressis verbis confirmat *l. 2. de vulg. & pup.* indeque est quod idem Ulpian. scribit, masculis post annum decimum quartum, fœminis post duodecimum permitti testamentum facere, *l. 5. qui test. fac.*

Inspectionem habitudinis corporis] Numquam
2 mihi persuaderi potest, inhonestam hanc corporis inspectionem apud Romanos usitatam fuisse: neque est Veterum quisquam, qui tam impudicæ rei meminerit. Quod autem in libris Jurisconsultorum & apud Quintilianum *lib. 4. Inst. orat. 2.* legimus dubitatum fuisse, ex habitudine corporis an ex annis pubertas metienda esset; non de turpi aliqua nudorum corporum inspectione accipiendum est: sed de externo corporis aspectu & vigore; ut is ex quorumdam sententia (quæ tamen non obtinuit) pubes haberetur, qui figura ac dispositione totius corporis liberorum procreationi idoneus videretur, *fac. l. 4. Cod qui test. fac.* Etenim habitus sive habitudo Latinis Scriptoribus σχῆμα & formam corporis significat. Cic. *pro Cæl. c. 24. Quintus Metellus, cum floreret integra ætate, optimo habitu, maximis viribus.* Liv. *lib. 4. Fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti.* Terent. *in Eunuch. act. 2. scen. 3. v. 11. Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis?* Sic auctor ad Herenn. bonam corporis habitudinem appellat integram corporis constitutionem. Unde & eos qui obesiore erant corpore, habitiores dicebant, Terent. *Eunuch. act. 2. scen. 4. v. 22. Si qua habitior paulo, pugilem esse aiunt.* Plaut. *Epid. act. 1. scen. 1. v. 8. Corpulentior hercle, atque habitior.* Rævardus *4. var. 10.* existimat, Triboniano imposuisse Platonem, qui *lib. 11. de legib.* convenientiam ætatis ad matrimonia definiri vult per judicem nudos omnino mares, nudatasque usque ad pubem fœminas inspicientem; Tribonianumque ea, quæ de pubertate ex habitu corporis æstimanda apud Jurisconsultos legerat, ex imaginaria illa Platonis lege interpretatum. In contrarium tamen moventur Hotomannus & Ant. Matthæus *Coll. Inst. 2. disp. 2.* auctoritate Quintiliani, qui *declam. 279* scribit: nudari corpora puerorum, & ab judicibus inspici. Sed confictum hoc esse non dubito, ut fere fit in scholasticis exercitationibus. VINN. Similia olim mihi in mentem venere *lib. 1. Antiqu. Rom hoc tit. §. 2. sequ. p. 224.* Sed vide tu, sis, Viri amplissimi Corn. Bynkersh. *obs. lib. 3. cap. 24.* Deinde ante Justinianum adeo certum non fuisse pubertatis terminum, vel inde patet, quòd ipsi patres annum pubertatis liberis testamento præfinirent. modò decimum quartum, uti in *l. 49. ff. de legat. 1. & l. 22. ff. quando dies leg. ced.* modò decimum sextum, uti in *l. 34. §. 2. ff. de leg. 3. l. 36. §. 1. l. 48. ff. de cond. & demonstr l. 46. ff. ad SC. Trebell.* modò decimum octavum, ut in *l. 101. §. 1. ff. de cond. & demonstr.* Et hinc est, quod Paulus Apostolus hæredem pupillum sub tutoribus esse ait *ἄχρι τ͂ προθεσμίας τ͂ πατρός. Gal. IV. 2.* Vid. Merill. *Obs. lib. 5. cap. 16.* HEIN.

3 *Post duodecim annos*] Pubertatis anni maximè propter nuptias definiti sunt: ideoque cùm vis generationis in fœminis citius incipiat quàm in maribus, placuit eas etiam citius tutela liberari. Et hoc est, quod Macrob. *lib. 1. in somn. Scipion. c 6.* scribit, *de tutela*, inquit, *fœminæ propter votorum festinationem maturius biennio, quàm pueri, legibus liberantur.* Quòd autem generationi citius admoventur; id idem Macrob. *7. Saturn. 7.* infirmiori earum naturæ adscribit: nam & exilia poma celerius maturescere, robusta serius. Physici etiam hanc rationem afferunt: quòd facilius est pati, quàm agere; in generationem autem fœmina passivè se habet. In universum autem, ut scribit Aristot. *7. de hist. animal.* θᾶττον τὰ θήλεα τῶν ἀῤῥένων καὶ νεάζοντα, καὶ ἀκμὴν λαμβάνει, καὶ γηρᾷ. Alia ab 4.
hac pupillari fœminarum tutela fuit muliebris, de qua Ulp *in fragm. tit. 11.* Nam & post pubertatem mulieribus tutor dabatur, non ad negotia earum administranda, sed ad auctoritatem præstandam in solemnibus & civilibus, veluti

luti ad judicia: ad dictionem dotis; ad alienandas res mancipi. Ulp. *d. loc.* Nisi dicamus ex jure veteri hæc referri, quo jure mulieres perpetua tutela continebat, teste Boetio *in Top. Cic.* Nam non temere loca illa omnia, quibus traditur, tutelam in fœminis anno duodecimo finiri, & curatorem succedere, à Triboniano interpolata dixerim: quamvis id affirmet Revard 2. *var.* 10. Obstat enim locus Macrobii modò citatus: & Boetius expressè de jure antiquo loquitur. Moribus harum regionum tutela pubertate non finitur: sed qui semel legitimè tutores dati sunt, etiam puberum rebus præsunt usque ad justam eorum ætatem, hoc est, donec 25. annos impleverunt, D. Gudelin. *in fin. lib.* 1. Christin. *volum.* 3. *dec.* 184. *num.* 14. *&* 16. *&* *volum.* 6. *decis.* 82. *n.* 9. Montan. *de tutel. c.* 37. *nu.* 6. Groenevv. *de legibus abrog. hic*: quod & in Germania generali consuetudine receptum esse testatur Gail. 2. *obs.* 96. Paul. Busius *ad l.* 1. *num.* 7. *de tutel.* & in pleraque Gallia, Baro hic.

TEXTUS.

De capitis deminutione pupilli.

1. *Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati: item si in servitutem pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit.*

NOTÆ.

1. *Deportati*] Quia cives esse desinunt, §. 1. *supr. quibus mod. jus patr. pot.* Nota, etiam impuberes deportari posse, nempe qui sunt pubertati proximi & doli capaces, *l.* 111. *de reg. jur. l.* 14. *D. ad sen. Silan.*

COMMENTARIUS.

SEcundò finitur in pupillo tutela quavis capitis deminutione: sive enim adrogatus sit, sive deportatus, sive in servitutem redactus; tutela extinguitur, *l.* 14. *pr. &* §. 1. *&* 2. *de tutel.* unde hic locus descriptus est. Miscentur autem hic modi, quibus & ex persona tutoris tutela finitur, §. 4. *infr. eod.*

Adrogati sint] Ratio est, quia desinunt esse sui juris, & in potestatem adrogatoris transeunt; nemo autem potest simul esse in tutela & in patria potestate, *sup. de tut. in pr.* Sed hoc moribus fere hodiernis non obtinet.

Vel deportati] Quod ob delictum iis contingere potest, qui sunt pubertati proximi, & doli capaces, *l. pupillum.* 111. *de reg. jur.* §. *pen. inf. de obl. quæ ex del.* Constat autem, deportatos peregrinæ conditionis fieri, ideoque pro mortuis in iis, quæ juris civilis sunt, qualis est tutela, haberi, §. 1. *sup. quib. mod. jus pat. pot. sol. l.* 17. §. 1. *de pœn.*

In servitutem redigatur] Puta si pupillus jam doli capax ob ingratitudinem patrono iterum in servitutem tradatur: quo exemplo utitur Theophilus; idque fortiori ratione quàm si deportatus sit; quia cum civitate simul & libertatem amittit, §. 1. *sup. de cap. dem.*

Si ab hostibus captus] Cæterum eventus demum ostendet, an tutela hic omnimodo finita sit; nam postliminio reversus procul dubio recedit in tutelam.

TEXTUS.

De conditionis eventu.

2. *Sed etsi usque ad certam conditionem datus sit tutor testamento, æquè evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.*

NOTÆ.

1. *Testamento*] Additum, quia à Magistratu ita non datur, *l.* 6. §. 1. *D. de tutor. l.* 77. *de reg. jur.*

Existente conditione] Veluti si Titius tutor testamento datus sit, usque dum uxorem ducet, & duxerit.

COMMENTARIUS.

USque ad certam conditionem] Vel usque ad certum tempus: nam ut ad certam conditionem testamento datus, existente conditione tutor esse desinit; ita datus ad certum tempus, finito tempore deponit tutelam, *l.* 14. §. *ult. de tut. l.* 8. §. 1. *&* 2. *de test. tut.* §. *pen. inf. hoc tit.* Hoc autem modo finitur tutela ex persona tutoris, & proprius est tutelæ testamentariæ, ut docemus *sup. qui test. tut. dar.* § 3. Est & modus, qui huc pertinet, quo finitur tutela Attiliana. Nam si ex die aut sub conditione testamento tutor datus sit, is qui interim à Magistratu datus est, veniente die aut existente conditione, tutor esse desinit, §. 1. *sup. de Attil. tut.* add. quæ ad §. *ad certum tempus.* 3. *sup. qui test. tut. dar.*

TEXTUS.

De Morte.

3. *Simili modo finitur tutela morte pupillorum, vel tutorum.*

COMMENTARIUS.

HIc modus & ad omnem tutelam & ad personam utriusque ex æquo pertinet: eò autem maximè spectat ut intelligamus, pupillo mortuo, ne ratione quidem bonorum, quæ post mortem supersunt, tutelam perseverare: mortuo tutore, hæredes ejus in tutelam non succedere, *l. antepen. de tut. l. ult.* §. 1. *de mun. & hon. l.* 4. §. 1. *D. de tut. & rat. distr.*

TEX-

TEXTUS.

De capitis deminutione.

4. *Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas, vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se adrogandum dederit, legitima tantùm perit: cætera non pereunt, sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licèt minima sit, omnes tutelas tollit.*

NOTÆ.

4. *Legitima tantùm perit*] Agnatorum scilicet. hodie id non obtinet: quia jure novissimo in totum sublata est agnationis & cognationis differentia, pariterque cognati cum agnatis ad legitimam tum hæreditatem, tum tutelam vocati, *Nov. 118. cap. 5.*

COMMENTARIUS.

PEr quam libertas vel civitas] Hic modus solvendæ tutelæ communis est, ut notavi *sup. ad* §. 1. eamdemque in tutore, quam in pupillo, rationem habet.

Legitima tantùm tutela perit] Nimirum quia & perit agnatio, ob quam ea defertur, §. *ult. supr. de leg. agn. tut.* Legitima autem patronorum tutela huc nunquam pertinuit, Ulp. *in fragm. tit. de tutel.* §. 8. Porro jure novissimo nullam amplius legitimam tutelam minima capitis deminutione tolli, notavimus sub *dict.* §. *ult. de leg. agn. tut.*

Licèt minima sit] Is qui in potestate Patris est, si perfectæ ætatis sit, non prohibetur tutor esse, *supr. qui test. tut. dar. in pr. l. filiusfam. 9. de his qui sui vel al. jur.* In tutela autem nemo esse potest, nisi qui sit sui juris. Atque hæc ratio est, cur pupillo adrogato tutela pereat, tutore non item.

TEXTUS.

De Tempore.

5. *Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.*

NOTÆ.

5. *Ad certum tempus*] V. g. ad biennium, *l. 14.* §. 3. *D. de tutel.*

COMMENTARIUS.

DIxi ad §. 2. *hujus tit.* Hoc autem modo quamvis tempore, ipso tamen jure tutela finitur. Etenim tutela non ullo jure propriè quæsito consistit: alioquin tempore ipso jure non finiretur, *l. obligationem. 44. de oblig. & act.* sed in facto personæ & administratione magis posita est. Quæ autem talia sunt, ut facta sunt temporalia, ita & ipsa cum factis incipere & finiri possunt: argumento fit ususfructus, *l. un.* §. *pen. quand. dies usf. leg. ced.*

TEXTUS.

De Remotione & Excusatione.

6. *Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vèl qui ex justa causa se excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundùm ea, quæ inferius proponemus.*

NOTÆ.

6. *Se excusant*] In perpetuum, non ad tempus, §. 5. *tit. seq. l. 16. D. de tut. dat.*

COMMENTARIUS.

PRoponuntur hìc duo modi, quibus tutela finitur, non ipso jure, ut superioribus, sed interventu Magistratus: excusatio scilicet, & justa suspicio. Excusatio volentem liberat; suspicio invitum removet. Est verò major excusationum usus tutela delata, quàm suscepta. Sed & quasi suspectus quis postulari & removeri potest, antequam incipiat tutelam gerere, de quibus suo iterum loco. De excusationibus est *tit. pen.* de suspectis tutoribus *tit. ult. hujus libri.*

TITULUS VIGESIMUS TERTIUS.

DE CURATORIBUS.

D. Lib. 27. Tit. 10. C. Lib. 5. Tit. 70.

Continuatio & summa Tituli: tum genera curatorum distincta.

TRansit nunc Imp. ad alterum membrum divisionis positæ in *pr. supr. de tutel.* quod eos complectitur, qui cùm sui juris sint, curatorum tamen auxilio reguntur: exponitque promiscuè, quibus, & à quibus, quando, & quomodo curato. idetur. Sciendum autem est, duo esse genera curatorum: unum eorum, qui nulla personæ habita ratione, si res exigat, bonis constituuntur; puta vel debitoris latitantis, vel hæredis, qui in utero est aut domini, qui ab hostibus captus sit, *tit. de cur. bon. dand.* quod genus huc non pertinet: alterum eorum, qui certis

certis personis, quæ alieno auxilio indigent, dantur ad res earum administrandas; qui hujus sunt argumenti. Sunt autem & ipsi duorum generum: dantur enim vel propter ætatem ejus qui in curatione sit; vel propter animi aut corporis morbum. In priore genere sunt minores 25. annis: in posteriore furiosi, prodigi, mente capti, muti & surdi, & qui perpetuo morbo laborant. Quamobrem sic rectè definietur curatio: potestas jure constituta ad curandas res ejus, qui quoquo modo rebus suis superesse ipse non potest. Ex hac definitione facile intelligere poteris, & quæ communia sunt curæ cum tutela, & quæ discrepantia: maximè si cum ea conferas definitionem tutelæ, eaque, quæ ad illam illustrandam scripsimus sub §. 1. *sup. de tutel.* Cæterum & in processu pleraque iterum notanda erunt.

TEXTUS.

De adultis.

Masculi quidem puberes & fœminæ viri potentes usque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licèt puberes sint; adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua negotia tueri non possint.

NOTÆ.

Ad vicesimum quintum annum] *leg. 1. in fin. D. de min* post quod tempus completur virilis vigor, quæ Grecis ἀκμή. bellè Cujac. ad *d. l. 1.*

Curatores accipiunt] Nisi ætatis veniam à Principe impetraverint, *C. de his qui ven. æt. imp.*

Negotia sua tueri] Et ideo quamvis qui in tutelam suam venit, sui potens est, κύριος ἑαυτοῦ; nondum tamen est, κύριος τῶν αὐτῶν. Fabrot. *l. 20. D. de rit. nupt. l. 8. Cod. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur tutela in fœminis citius quàm in maribus finitur: cura eadem ætate in utrisque.*

2 *Quare fœminæ biennio maturius quàm masculi ætatis veniam impetrare possint.*

3 *Quid consuetudine harum regionum circa utrumque illud receptum.*

4 *Quando dies cæptus pro completo habeatur, & contra.*

5 *Cur placeat ætatem 25. annorum finem afferre curationi.*

6 *Cur tam curiosè de curatore adolescentibus dando caveatur, cùm nihilominus si capti fuerint, in integrum restituantur.*

USque ad vicesimum quintum annum] Tutela in maribus tardius finitur quàm in fœminis, quia fœminæ, ut superius dictum est, citius pubescunt. At cura in utrisque eodem tem-
1 pore finitur: nimirum post annum vicesimum quintum. Et verò nulla ratio est, cur fœminæ maturius quàm masculi cura liberari debeant: cùm potius diuturniore cura continendæ videantur propter sexus fragilitatem, ob quam & in perpetua cura olim fuere. Et jure quidem ordinario ante hanc ætatem curatio non finitur. Cæterum adolescentes honestate morum præditi post annum vicesimum; fœminæ, quas morum honestas mentisque solertia commendat, post annum octavumdecimum, ætatis veniam à Principe impetrare possunt, ut ex eo tempore res suas sine curatoribus administrent; ac tum quidem in integrum non restituuntur, *l. 1. & 2. C. de his qui ven. ætat.* Sed tamen in eo adhuc simili conditione cum cæteris minoribus sunt, quòd immobilia sine decreto alienare aut obligare non possunt, *l. 3. C. d. tit.* Cur autem hoc 2
fœminis biennio maturius conceditur? D. Bachovius negat solidam ejus rei rationem dari posse. D. Brederodius in *not. ad Schneid.* hanc affert, quòd quamvis judicium muliebre τῷ πλεῖον infirmius sit virili; tamen quæ natura solertiores sunt, si ad virtutem pergant, celerius maribus prudentes fieri: propterea quòd vehementiores multo in fœminis affectiones sint, quàm in viris. Moribus patriæ non solùm 3
Princeps aut summus Magistratus, sed etiam Curia provincialis, ætatis veniam concedere solet, aliique judices ordinarii, quibus id facere jure legitimo competit: neque veniæ concessio continet jus prædia alienandi sine cognitione judicis, nisi & hoc ex magna causa, & quidem à supremo Magistratu expressè indultum sit, auctore Grot. 1. *man.* 10. vide Groenevv. *de legib. abrog. ad tit. C. de his qui ven. ætat. & ibi. alleg.* Diximus quoque non multo ante, consuetudine harum regionum receptum, ut tutela demum finiatur post perfectam ætatem eorum, qui in tutela sunt; hoc est, postquam egressi sunt annum vicesimumquintum. Apud nos enim ignoratur distinctio, quam jus civile Romanorum facit inter ætatem pupillarem, quæ sub tutela, & minorem, quæ in curatione sit. Unde & tutela ac cura uno communi nomine & promiscuè appellatur *Voogdie*, aut *Momberscap*, & tutores curatoresque *Voogden* aut *Momboirs*, pupilli & minores indiscriminatim *Vvezen.* Cæterum etiam ante eam ætatem tutela sive cura finitur, contracto scilicet matrimonio: quamquam tunc ex causa à judice ad tempus prorogari potest: quod & tunc locum habet, cùm ætate finita est, Grot. *d. loc.* Statuto Leidensium nemo suæ curæ esse incipit, nisi qui causa cognita à Magistratu tutelari dimissus, *art.* 141.

Completum] Curatio non finitur nisi anno vicesimo quinto exacto & completo. Hoc enim utile minori visum est, ut tempus à momento in momentum spectetur: nam si postremo vicesimiquinti anni die cœpto aut nondum completo læsus sit, poterit adhuc in integrum restitui, *l. 3. §. minorem.* 3 *D. de minoribus.* Ad quem locum Glossa notat diem cœptum pro completo haberi, quoties id alicui utile est, aut alioqui fa- 4
vora.

vorabile, ut in usucapionibus, *l. 6. de usucap.* in testamenti factione, *l. 5. qui testam. fac.* in manumissionibus, *l. 1. de manumiss.* quò etiam pertinet *l. anniculus. 134. de verb. sign.* In honoribus quoque favoris gratia constitutum esse, ut annus inchoatus pro pleno habeatur, *l. 8. de mun. & hon.* Contra autem, ubi favorabile est, non numero dierum, sed momentis temporum annum dividi; diem cœptum pro completo non haberi, ut in temporalium actionum præscriptione, *l. 6. de obl. & act.* in vacatione tutelæ, *l. 2. de excus.* & in casu proposito; ita & Costal. ad *l. 3. §. 3. de minor.* Cur autem placeat ætatem 25. annorum finem afferre curationi; docet nos Ulp. *l. 1. §. 2. d. tit. quia*, inquit, *post hac tempus compleetur virilis vigor;* convenienter sententiæ Physicorum, qui tradunt, anno vicesimoquinto, quo corpus crescere desinit, etiam animam ad summum perfectionis suæ gradum pervenire, eaque demum ætate evidentia vigoris animi & constantiæ mentis vestigia emergere; conquiescente scilicet illa humorum ac corporis perpetua agitatione ac perturbatione, cui adolescentes obnoxii. Quamobrem & justa, perfecta, integra, robusta hæc ætas in libris nostris appellatur, Græcis ἀκμὴ dicitur. Pulchrè D. Cujac. *de minor in pr.* add. Magir. 6. *Physiolog. 5.* Quamquam igitur naturæ lege certa ex annorum numero perfectæ ætatis definitio non est, nisi ὡς πλάτος, tamen ex his, quæ diximus, abundè patet arbitror, hanc ætatis justæ definitionem non esse juris merè positivi, ut existimat Bachovius. VINN. Immo esse videtur juris merè positivi, nec magis naturalis ratio movit Romanos, ut anno Ætatis XXV. minorennitatem finirent, quàm Saxones, ut anno XXI. Definitus hic annus videtur lege Lætoria, quæ ideo *quinavicenaria* dicitur Plauto in *Pseud. act. 1. scen. 3. v. 69.* Annum verò potissimum XXV. electum arbitror à Lætorio, quia vulgo Romani longissimum humanæ vitæ Spatium C. annis circumscribebant, *l. 56. ff. de usufr.* Plin. *lib. 7. Hist. nat. cap. 4.* Sen. *de brev. vitæ, cap. 3.* Ejus ergo primum quadrantem juventuti tribuebat Lætorius, & hinc eamdem anno ætatis XXV. finiri existimabat. Observationem hanc collegæ olim conjunctissimo Nic. Hieronymo Gundlingio, me debere lubens fateor. HEIN.

5

Adhuc tamen ejus ætatis sunt] Constat inter omnes, ait Ulp. *l. 1. pr. de min.* fragile esse & infirmum hujusmodi ætate consilium, multorumque captionibus & insidiis expositum; ideoque Prætorem naturalem æquitatem secutum, auxilium adolescentibus adversus captiones polliceri, & *in fin. d. l. 1.* addit, ideo eos usque ad vicesimum quintum annum curatorum auxilio regi. 6 Sed quid opus fuit de curatore adolescentibus dando tam curiosè cavere, cùm si capti fuerint; prætor eos in integrum se restituturum polliceatur, nec iis minus subveniat qui curatorem habentes eo auctore quid gesserunt? *tot. tit. C. si tut. vel. cur. int.* Nimirum magis decorum atque honestum visum est, in tempore occurrere & providere, ne minores capiantur, quàm ut assiduis implorationibus tribunalia personent. Deinde quia id etiam minoribus tutius est & utilius, ne post vulneratam caussam remedium quærentibus impedimentum aliquod objiciatur, *l. ult. C. in quib. caus. in int. rest. nec.* Curatoris autem consilio & prudentia efficitur, ut non tam facile lædantur, nec necesse sit restitutionem in integrum toties postulare: quamquam si nihilominus læsi proponantur, auxilium iis prætor non denegat. Illud obiter monendi sumus, non tantùm ætate curationem finiri, sed aliis etiam ex causis, atque ex iisdem fere, ex quibus finitur tutela: denique similiter vel ipso jure, ut adrogatione adolescentis, morte, servitute, deportatione vel adolescentis vel curatoris, vel interventu Magistratus, ut excusatione, remotione.

TEXTUS.

A quibus dentur Curatores.

1. Dantur autem curatores ab eisdem Magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto Prætoris vel Præsidis.

NOTÆ.

1. *Testamento non datur*] *l. 6. D. de confirm. tut. l. 2. C. eod. L.* 12. tab. permissum parenti non curatorem, sed tutorem testamento dare.

COMMENTARIUS.

Ab eisdem Magistratibus] Igitur Romæ à præfecto urbis vel prætore: in provinciis à præsidibus; in municipiis aut agris municipiorum à magistratibus municipalibus, juxta distinctionem traditam, *§. nos autem. 5. sup. de Attil. tut. l. 3. D. de tut. dat.*

Testamento non datur] Idem traditur in *l. 7. Cod. de test. tut.* At quamobrem? Nimirum quia puberes, quibus solis curator datur, ipsi si velint res suas administrare possunt; de quo mox plura. Eademque ratio est, cur pater liberis suis puberibus substituere non possit: scilicet quia ea ætate ipsi sibi testamentum facere possunt, *l. 2. de vulg. & pup.*

Datus tamen confirmatur] Sive à patre, sive à matre datus sit: & confirmatur perinde ut tutor testamento non legitimè datus, *l. 1. in fin. l. 2. §. 1. l. 6. de conf. tut l. 2. Cod. eod.* ac proinde naturam sapit testamentarii, *l. 7 ff. rem. pup. salv.* Est autem credibile, hanc curatoris testamento dati confirmationem post constitutionem M. Antonini primùm introductam fuisse, qua cavit, ut omnes adulti curatores acciperent, secundùm ea, quæ mox dicemus.

TEX-

TEXTUS.

Quibus d ntur.

2. *Item inviti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem: curator enim & ad certam causam dari potest.*

NOTÆ.

2. *Inviti adolescentes*] Et ideo ipsi soli sibi curatorem petere poterant, *l. 1. §. ult. D. qui pet. tut.* Ubi autem petentibus semel curator datus est, hujus curatoris auxilio usque ad annum 25. regi debent: ita cape *l. 1. in fin. D. de min.*

Præterquam in litem] Sive minor sit actor, sive reus: quia legitimam personam per se standi n judicio non habent, *l. 2. C. qui leg. pers. stand. in jud.* Vide fusius in comment. inf.

COMMENTARIUS.

1 *Adolescentes olim invitus curatorem non accepisse; neque id mutatum constitutione D. Marci.*

2 *Responsio ad loca, quæ in contrarium afferuntur.*

Hic locus quamquam in foro nullum usum habet; (constat enim, adolescentes etiam invitos hodiernis moribus curatores accipere) tamen ad juris Romani cognitionem multum conferre potest diligens ejus expositio. Ait, *inviti*. In quo primum secum pugnare Justinianus videtur, qui initio hujus tituli dixit, ideo minores 25. annis curatores accipere, quia ejus ætatis sunt ut negotia sua tueri non possint. Deinde cum Justiniano Ulp. qui in . 1. §. *ult. de min.* expresse scribit, minoribus 25. annis rei suæ administrationem committi non debere, quamvis rem suam bene gerentibus. Accedit, quod ne Principes quidem, nisi perraro atque extra ordinem, minoribus rerum suarum administrationem indulgere soleant; auctore eodem Ulp. *l. 3. pr. d. tit.* Rævardus 1. *var.* 17. & Cujac. *in l. 1. de excus.* socordiam Triboniani accusant, qui ex veteri jure legis Lætoriæ hic repetiverit quod jampridem constitutione D. Marci abro-
1 gatum erat. Sed enim & ex responsis recentiorum Jurisconsultorum & ex posteriorum Imperatorum rescriptis manifeste evincitur, etiam post D. Marci constitutionem non omnes minores curatores accipere coactos. Veluti ex eo, quod Papinian. scribit, *l. 13. in fin. de tut. dat.* non nisi minoribus desiderantibus curatores dari solere. Et quod Modestin *l. 2. §. pen. & ult. qui pet. tut.* non licere aliis curatores minoribus petere, sed ipsos minores dumtaxat sibi petere posse. Item ex eo, quod Imperatores Diocletianus & Maximianus Attiano minori rescribunt, *l. 2. C. de in int. rest.* interesse, utrum is curatorem habeat, annon habeat; si habeat, contractum ab Attiano initum jure non subsistere; si non habeat, subsistere, implorandamque esse restitutionem in integrum. Denique non uno in loco invenias, adolescentes sine curatoribus propositos, ut in *l. 7. §. 2. de min. l. muto 43. §. 3. de proc. l. 1. l. 7. C. qui & tut.* Vix hæc componi poterunt, nisi à capite rem arcessamus. Igitur cùm lege 12. tabularum de curatoribus propter ætatem adolescentibus dandis nihil cautum esset, neque certum ullum remedium adversus captiones & circumscriptiones, quibus hæc ætas obnoxia, introductum; lata postea est lex Lætoria, qua & circumscriptioni adolescentum abunde provisum est, atque insuper permissum curatores adolescentibus dari; non promiscuè tamen, sed lascivioribus & dissolutius viventibus, aut qui ingenio nimis hebeti essent, mentisve suæ non satis compotes: & fortassis ob alias etiam causas, quas exprimere, & Magistratui probare debebant, qui curatorem iis dari postularent. Quod quoniam odiosum erat, & pudorem eorum, quibus curator dabatur, suggillabat: tamdem M. Antoninus Philosophus de curatoribus ita statuit, *ut omnes adulti curatores acciperent non redditis causis*, auctore Capitolino *in Marco, cap. 11.* Horum autem verborum hunc esse sensum apparet, ut deinceps ex constitutione Antonini omnes adolescentes indiscriminatim curatores accipere possent, remissa necessitate allegandi & probandi causas, ob quas peterentur; quod exigebat lex Lætoria: non, inquam, ut inviti acciperent, sed ut sine periculo existimationis, si vellent, curatorem habere possent. (Meminit legis Lætoriæ etiam Cic. 3. *de offic. cap. 15. & 3. de nat. Deor. cap. 30.* Plautus *in Pseud. act. 1. scen. 3. v. 69.* quinam vicenariam appellat, ut nonnulli existimant. Nulla igitur ratio est, cur Triboniano incusemus oscitantiam, cùm ne quidem post constitutionem Antonini inviti adolescentes curatores acceperint. Quid ergo respondemus ad ea, quæ huic sententiæ 2
paulo ante objecimus? Nempe quod Imperator initio hujus tituli ait, puberes usque ad vicesimum quintum annum curatores accipere; de volentibus & petentibus accipiendum esse, *arg. hujus §.* junct. *l. 2. §. pen. & ult. qui pet. tut. vel cur.* cui & subjecta ab Imperatore ratio accommodanda est. Ulpianum autem *l. 1. §. ult. de min.* de effectu curæ jam constitutæ loqui, cujus ea vis sit, ut minores, quibus petentibus semel curator datus est, hujus curatoris auxilio usque ad annum 25. regi debeant; nec possit Magistratus eum, quem semel curatorem dedit, à munere suo removere, minoribusque ob id, quod jam amplius sub cura vivere non lubeat, rerum suarum administrationem restituere, *arg. l. 2. & 3. in pr. eod. tit.* ubi hujusmodi Magistratuum decreta ut ambitiosa Imperatores interpretantur, & improbant: quoniam solius Principis sit ætatis veniam concedere; adi & Franc. de Amaya *lib. 1. obser. jur. cap. 9.* VINN. Quum crucem figat hic paragraphus viris doctissimis: rem exemplo Vinnii nostri à capite arcessemus. Legibus XII. tabularum soli furiosi accipiebant curatores.

Nam

Nam quamvis vulgo & prodigos addunt ob *l.* 13. *ff. de cur. furiof.* §. 3. *Inst. hoc tit.* & Ulpian. *fragm. tit.* 12. §. 1. vix tamen dubitaverim, quin id intelligendum sit eodem modo, quo & legitima patronorum tutela è XII. tabulis repetitur §. *un. de leg. patr. tut.* Nam in *l.* 1. *ff. de curat. furiof.* moribus id initio introductum esse scribitur, id est, ut ego interpretor interpretatione prudentum, qui furiosis adsimilabant prodigos, quia & ipsi furiosum rerum suarum faciebant exitum *l.* 12. §. 2. *ff. de tut. dat. l.* 1. *pr. ff. de cur. fur.* Quia ergo curatio quodammodo ignominiosa habebatur, ei non suberant adolescentes, nisi ipsi peterent, idque cautum fuerat lege Lætoria. Vulgo equidem existimant, hac lege tantum adolescentibus dementibus & lascivis datos esse curatores; eamque sententiam ipse sequutus sum in *Antiq. Rom. l.* 1. *tit.* 23. §. 6. sed sic vix novi quid sanxisset M. Antoninus, quum jam pridem omnes dementes & prodigi curatores ex lege XII. tabularum earumque interpretamentis acceperint. Fefellit ergo plerosque locus Julii Capitolini *in vita Marci*, c. 10. *De Curatoribus verò quum ante non nisi ex lege Lætoria, vel propter lasciviam vel propter dementiam, darentur, ita statuit, ut omnes adulti curatores acciperent, non redditis causis*. Verùm non dicit Capitolinus, ex lege Lætoria tantùm dementibus & lascivis curatores datos esse, sed ante Antoninum fuisse trium generum curatores, alios ex lege Lætoria datos esse adolescentibus, alios ob lasciviam ex moribus, alios ob dementiam ex legibus XII. tabularum. Addit deinde, quid novi sanxerit Antoninus, nimirum, *ut omnes adulti curatores acciperent, non redditis causis*. Ergo ex lege Lætoria curatores accipiebant adolescentes non omnes, sed, qui peterent, & quidem causa probata. Adolescentes ergo non inviti accipiebant: sed petentes. Petendi verò plures esse causæ poterant, quia nemo temere cum minoribus vellet contrahere, & horum tamen interesset: ut contractus iniretur. Quum verò plerumque curatores peterent si quando contrahere vellent æs alienum: sapienter additum fuerat legi Lætoriæ, curatores iis datum iri *redditis causis*. Proculdubio enim inquisivit prætor, quod negotium explicaturus esset minor, & an expediret illi curatorem dari? Talis fuit lex Lætoria. At aliter Marcus Imp. rationes iniit, qui omnes minores curatores accipere jussit, non redditis causis. Rectè ergo *l.* 33. §. 1. *ff. de admin. & peric. tut.* dicitur, *officium tutorum, curatoribus constitutis, finem accipere*. Rectè in *l.* 1. §. 3. *ff. de min. omnes adolescentes in ætatem usque XXV. annorum curatorum auxilio regi*, dicuntur. Ita enim omnino sese res habere cœpit post Marci constitutionem. Quid ergo de verbis Justiniani, qui invitos negat curatores accipere? An cum Rævardo *lib.* 1. *var. cap.* 17. inscitiæ arguemus Tribonianum, jus ex lege Lætoria antiquum pro novo & recepto obtrudentem? Quasi verò verisimile sit, Tribonianum in re dupondiis nota errare potuisse. An cum Vultejo §. *nostrum* de curatore in litem, vel cum Vinnio *l.* 1. *ff. de min.* de eo qui jam curatorem accepit, interpretabimur? At neutram conciliandi rationem verba admittere videntur. Potius dixerim, etiam post Marci constitutionem non nisi petentes accepisse curatores: eumdem tamen imperatorem voluisse ut omnes acciperent. Prius ex *l.* 13. §. *ult. ff. de tut. & cur. dat. l.* 2. §. *penult. & ult. ff. qui pet. tut.* posterius ex Julio Capitolino patet. Invenienda ergo erat ratio, qua adolescentes veluti cogerentur curatores petere. Et id eo modo facile fiebat, quod non prius tutela finita crederetur, quàm quis curatorem petiisset. Quò pertinent *l.* 33. §. 1. *ff. de admin. & per. tut.* & *l.* 5. §. 5. *ff. eod.* Non ergo obtrudebatur curator invitis; sed dabatur petentibus. Petere autem debebant omnes, quia non prius rerum suarum administrationem accipiebant, quàm petiissent. His ambagibus opus videbatur, quia vulgo curatelæ minorum ignominiosi quid inesse videbatur, *l.* 3. *C. de integr. rest.* Atqui multi adolescentes, inquis, olim sine curatoribus res suas administrarunt: idque discimus ex *l.* 7. §. 2. *ff. de min.* & *l.* 3. *C. de in integr. restit.* Respondeo id ad factum, non ad jus pertinere. Nam & impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere tenebantur, sine custodibus erant, uti ex toto titulo *qui petant tut. vel curat.* colligimus: nec tamen inde sequitur, ut existimemus, in arbitrio fuisse impuberum, sine tutoribus agere mallent, an custodi subesse. Hæc paullo prolixius, quia vulgo parum accuratè traduntur. HEIN.

Præterquam in litem] Sive litem minor intendat, sive excipiat, *l.* 2. *C. qui leg. pers. stand. in jud.* Quod ideo comparatum est, ne minoribus agentibus aut judicio conventis adversarius elusorio judicio lædatur, cùm sententia adversus minores indefensos lata nullius momenti sit, *l. contra* §. 4. *de re jud.* Idem & in aliis rebus simili æquitatis ratione receptum, veluti si debitor velit aut cogatur minori solvere, *l.* 7. §. 2. *de min.* si is, qui tutor fuit, rationem administrationis suæ redderet, *l.* 7. *C. qui pet. tut.*

Ad certam causam] Duplex igitur hic inter tutelam & curam differentia animadvertitur; una est, quòd curator non detur invito, tutor invito detur, *l.* 6. *de tut. & cur. dat.* altera, quòd curator ad certam causam dari potest, tutor non potest, §. *certæ.* 4. *sup. qui test. tut. dar.* Neutrum autem horum moribus hodiernis observatur, ut alibi ostendimus.

TEXTUS.

De furiosis & prodigis.

3. *Furiosi quoque & prodigi, licèt majo-*

res vigintiquinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ Præfectus urbi vel Prætores, & in provinciis Præsides, ex inquisitione eis curatore dare.

NOTÆ.

3. *Furiosi quoque*] *l. 1. D. de cur. fur.* Ulp. *tit.* 12. §. 1. Cic. 2. *de invent. c.* 50. & 3. *Tusc. c.* 5.

Prodigi] Quibus dissolutè viventibus bonis interdictum, *l. 6. de verbor. oblig. §. 2. inf. quib. non est permiss. fac. testam.* Ulp. *d. loc.*

COMMENTARIUS.

1 *Prodigo ne ipso jure, sive eo ipso, quòd prodigus est, bonis interdictum intelligi debeat: an verò ad id requiratur sententia Magistratus.*

NOn uti tutela quædam impuberum legitima est, ita & cura quædam minorum puberum. Tutela legitima agnatis proximis lege defertur propter spem certam successionis, *l. 1. de legit. tut.* Cura autem magis ob ætatem lege delata est, quia puberes testamentum facere, & præteritis agnatis quem velint sibi hæredem instituere possunt. Unde jam intelligitur, cur ob furorem, vel prodigalitatem, à lege curatores dentur: nimirum quia furiosi & prodigi, qui non magis quàm impuberes testamentum facere possunt, certos habent agnatos, quos ideo & curatores esse lex voluit.

Licèt maiores] Eo magis igitur, si minores sint. Nam lex omnes furiosos & prodigos, solis pupillis exceptis, in curatione agnatorum esse voluit. Cæterum postquam minores omnes ex oratione D. Marci curatorem accipere cœperunt, placuit curatorem minori 25. annis furioso, non ut furioso, sed ut adolescenti dari: non propter furorem, sed propter ætatem, *l. 3. §. 1. D. de tutel.* Quem locum non videtur inspexisse D. Bachov. sed principium dumtaxat *d. l.* 3. ex quo contrarium defendere conatur. Ant. Faber 1. *jurisp.* 12. *pr.* 1. *illat.* 6. contendit, *d.* §. 1. Triboniani esse, & à juris ratione alienum: nam cùm curator minoris, non personæ sed rebus detur; furiosi contra personæ, interesse furiosi, quasi furioso potius, quàm quasi adolescenti curatorem dari. Bella ratio. Credo, ne alioqui nuptiæ à furioso sine consensu curatoris contractæ ratæ sint; aut ex negotio gesto saltem cum auctoritate curatoris obligetur. Ex professo cum Fabro congreditur eximius Jurisconsultus Franc. de Amaya *lib. 1. obs. jur. cap.* 8.

Ex lege duodecim tabularum] *L. 1. l. 12. de cur. fur.* Ulp. *t.* 12. §. 1. Verba legis recitat M. Tullius *lib. 2. de invent. c.* 50. & 3. *Tusc. c.* 5. *Si furiosus existat; agnatum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto.* Unde nonnulli existimant, legem de prodigo nihil nominatim cavisse, sed per interpretationem ita acceptam esse propter successionis emolumentum, quod ut furioso ita & prodigo mortuo, ex lege apud agnatos est, *arg. tit. de leg. patr. tut. supra*, quamquam apud nostros hujusmodi distinctio non reperitur. Prodigum definit Ulp *d. l.* 1. eum, qui neque modum neque finem impensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit. Unde vulgo quæri solet; an prodigus intelligendus sit qui facto talis est; an verò decretum Magistratus expectandum; hoc est; an ipso jure & lege 12. tabularum dissolutè & luxuriosè viventi bonorum administratio interdicta intelligatur; an verò tum demum, cùm talis esse sententia Magistratus declaratus est? Dicendum, eum, qui moribus talis est, qualis in *d. l.* 1. describitur, revera quidem & ethicè prodigum esse: (nam vitia & virtutes non pendent ex cognitione & sententia judicis, sed propriam naturam & formam habent) cæterum quoad rerum suarum administrationem non ante politicè & effectu juris prodigum haberi, quàm ea administratio causa cognita decreto Magistratus ei adempta sit; cujusmodi decreti extat vetus formula apud Paul. 3. *sent.* 4. Nimirum bonorum administrationis ademptio sive interdictio non juris est, sed jurisdictionis; hoc est, nemini speciatim bonorum administrationem lex interdicit, ac ne potest quidem interdicere: sed generaliter interdici jubet omnibus, idque auctoritate Magistratus, quos prodigos esse causa cognita constabit, cumque, cui bonis publicè interdictum est, vult esse in curatione agnatorum, Ulp. *d. t.* §. 1. *fac.* §. 2. *inf. quib. non est perm. fac. test. l. 6. de cur. fur.* qui tamen & lege interdici bonis dicitur, *d. l.* 1. *de cur. fur. l. 18. qui test. fac. l. 5. §. 1. de acq. hær.* propterea quòd lex id fieri jubet, & quia à lege curatorem & administratorem bonorum accipit. Bene igitur & rationi juris convenienter Horatius 2. *serm.* 3.

——Interdicto huic omne adimat jus
Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Furiosi alia ratio est. Nam cùm furor per se emineat, ut furioso bonis à Magistratu interdicatur, non requiritur: at verò an quis prodigus haberi debeat, ex multis & variis circumstantiis æstimandum est, de quibus Magistratum cognoscere & pronuntiare oportet, ne quis temere in hominem sui juris & liberalem forte magis quàm prodigum potestatem aliquam sibi usurpet, aut cuiquam probabilis ignorantia noceat. Atqui, inquis, prodigus receptis sanis moribus, & cum frugalitate in gratiam reversus, desinit ipso jure esse in curatione, *d. l. 1. de cur. fur* Sed ne hoc quidem excludit cognitionem & declarationem Magistratus: utique necesse est, ut publicè & apertè de eo constet, uti communiter DD. nostri teste Angelo statuunt. Atque hoc etiam concedo: si quis contraxerit cum manifestè luxurioso, eoque, quem sciebat, pecuniam illico malè con-

consumpturum, dici posse, esse quod sibi imputet, *arg. l. 8. pro empt.* Vigl in *§. 2. inf. quib. non est perm. test. fac.* Mynf *hic*. Gail. *2. obs. 51.* Paul. Buf. *ad l. 6. de verb. obl.* Ant. Fab. *C. suo. de cur. fur. def. 7.* Decher. *2. diss. 8. n. 8.* D Tuld. *hic c. 4. & ad tit. C. de cur. fur.* Christin. *volum. 1. decis. 163.* Nostris moribus semper requiritur sententia declaratoria ejusque publicatio, teste Grot. *1. manud. 11.* add. Jod. Damhoud. *c. 8. de tut. & cur. mun. num. 26.*

Sed solent Romæ] *L. 1. de cur. fur. l. 8. §. ult. de tut. & cur. dat.* Qua tamen in re, quàm minimum potest, Magistratus à lege duodecim tabularum recedit: nam aliis administrationem dare non solet, nisi agnati aut nulli sint, aut minus idonei, *l. 13. de cur. fur* ut non absolutè hæc cura ex legitima facta sit honoraria.

TEXTUS.

De mente captis, surdis &c.

4. *Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.*

COMMENTARIUS.

MEnte captis] Furiosus utique & mente captus, hoc est, demens, sive amens: nam furor definitore Cicerone *3. Tusc.* est *mentis ad omnia cæcitas*. Plerumque tamen separantur, ut in *l. diem proferre 27. §. coram. 5. de recept. arb. l. 2. de inoff. test. l. ult. §. 1. C. de adm. tut.* uti & furor & dementia, *l. 8. de tut. & cur. dat. l. 6. de cur. fur.* mente captus ἄνους δείλαιος, furiosus μανιώδης, Cic. *in Pison. cap. 20. Ego te non recordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem?* Hoc autem distare furiosum à mente capto Interpp. nostri ducent, quod ille rabie quadam animi agatur, quales fabulæ memorant Athamantem, Herculem, Ajacem, Orestem; hic magis in quiete sit, nec ulla fere signa ostendat extrinsecus: quod vitium plerumque naturale & perpetuum est. Furiosorum autem duo sunt genera: nam in quibusdam morbus perpetuus est. & continua mentis abalienatio, in quibusdam remissionem & intervalla habet, *l. 14. de off. præs. l. 12. § 2. de judic. leg. si cùm dotem 22. §. si maritus. 7. sol. matrim. leg. 6. C. de cur. fur.*

Surdis & mutis] De surdis & mutis est in *l. 8. § 3. de tut. & cur. dat.* generatim de omnibus, qui in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, *l. 12. eod. tit.* De cæcis nihil cautum: quippe qui rei suæ familiari, si nihil aliud impediat, satis bene præesse possint.

TEXTUS.

De pupillis.

5. *Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.*

NOTÆ.

5. *Curator adjungi*] *l. 10. §. ult. de excus. l. 13. de tut. l. 2. C. in quibus causis Tut.* legitimo tutori etiam suspecto, *l. 9. de suspect. tut.* alibi tamen tutor appellatur *l. 12. de tut. l. 14. & seq. de tutor. dat.*

COMMENTARIUS.

HAbenti tutorem tutor dari non potest] Regula juris civilis passim in hoc argumento tradita, *l. idem fiet 27. de test. tut. l. cum jure 9. C. qui pet. tut. l. si sororis. 9. C. qui dar. tut.* &c. Cujus vera ratio est, quæ à Vvesembecio redditur quòd cùm tutor personæ pupilli & universo ejus patrimonio datus intelligatur, *§. datus. 17. inf. de excus.* hoc jus ei invito, quamdiu tutor manet, sine injuria adimi aut minui non possit, apposito alio tutore. Curator autem rectè adjungitur juvandi & sublevandi tutoris causa, & volenti ac petenti item tutori. Cæterum nullum usum hæc regula hodiernis moribus habet. Grot. *lib. 1. introd. c. 7.* & jure Romano non unam patitur exceptionem. Nam primò habenti tutorem tutor dari potest aliarum rerum, *l. propter litem 21. §. ult. de excus.* nempe patrimonii pupilli, quod in alia provincia habet, *l. tutores 39. §. patruus. 8. de adm. tut.* Deinde si tutor furere cœperit, aut mutus vel surdus factus sit; complura senatusconsulta facta esse Cajus auctor est, ut in ejus locum alius tutor detur, *l. pen. de tutel.* Idem denique traditum est, si tutor Reip. causa abesse cœperit, aut ab hostibus receptus sit, aut relegatus, *l. 12. & l. 15. eod. l. 1. & l. pen. C. in quib. cas. tut. hab.* Quod tamen & ipsum in plerisque causis non est perpetuum: nam alibi legimus, ob morbum aut insaniam tutoris curatorem interim dari, *l. 10. §. ult. de excus.* item propter absentiam eorum omnium, qui ad tempus excusantur, *l. 15. & l. seq. de tut. & cur. dat.* Existimo prætorem pro qualitate morbi aut diuturnitate absentiæ modò tutorem, modò curatorem dedisse, veteresque hisce nominibus promiscuè sæpe usos.

Nec tamen fraudulenter] Nam fraudulenter in

re pupilli versanti, non curator adjungitur, sed tutela interdicitur, *l. 6. C. de susp. tut. §. ult. inst. eod.* Hæc autem clausula in legitimo tutore omissa est, cujus existimationi propter necessitudinem parcitur, etiamsi quid forte peccaverit; & curator ei potius adjungi solet, quàm ut notata fide à tutela removeatur, *l. 9. de susp. tut.*

Sed ad tempus] Quòd Reip. causa absint, *l. 15 de tut. dat.* aut ob aliam necessariam aut justam causam, *l. 16. eod.* In ejus autem locum, qui in perpetuum excusatur, alius tutor sufficitur, *l. 11. §. 1. de test. tut. l. 1. C. in quib. ca. tut. hab.*

TEXTUS.

De constituendo actore.

6. Quòd si tutor vel adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quominus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit; quem velit actorem, periculo ipsius tutoris prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet.

NOTÆ.

6. Actorem] Pomponius adjutorem tutelæ vocat, *l. 13. §. 1. de tut.*

Constituet] Id est, decernet editum, & nominatum à Tutore, & ob hanc causam etiam periculo tutoris, *l. 24. de administr. tut. & l. 13. §. 1. de tut.*

COMMENTARIUS.

NOn semper ex causis, quas diximus, tutori curator à Magistratu additur: sed solet decreto Prætoris actor constitui periculo tutoris, quotiescumque aut diffusa negotia sunt, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id postulat, *l. decreto 24. de adm. tut.* quem adjutorem tutelæ appellat Pompon. *l. 13. §. 1. de tut.* Curator quoque ex iisdem causis similiter actorem dat, *l. unic. C. de act. à tut. seu cur. dand.*

Vel absit, vel infans sit] Nam si præsens sit & fandi potens; nihil necesse est prætorem adire actoris decreto constituendi causa, cùm pupillus ut dominus auctore tutore procuratorem constituere possit, *d. l. decreto. 24. de adm. tut. l. 11. C. de proc.*

Periculo ipsius tutoris] Quamvis tutor curatoris sibi adjuncti periculum non præstet: actor tamen & adjutor tutelæ periculo tutoris constituitur, licèt decretum interveniat, *d. l. 13. §. 1. de tut. d. l. decreto. 24. de adm. tut.* Hoc ideo, quia is qui nominat, idoneum esse promittere videtur, *arg. leg. 1. de mag. conv. l. 4. §. 3. de fidei. & nominat.*

TITULUS VIGESIMUS QUARTUS.

DE SATISDATIONE TUTORUM VEL CURATORUM.

D. Lib. 27. Tit. 7. C. Lib. 5. Tit. 57.

Continuatio, & Argumentum Tituli, cum summa plerorumque, quæ tutelæ & curæ communia.

HActenus dictum est de tutoribus & curatoribus distinctè, & separatim, expositumque, quæ tutelæ, quæ etiam curæ sunt propria. Quæ nunc sequuntur, satisdatio, excusatio, suspecti accusatio & remotio, promiscua sunt, & utriusque muneris communia. Quamobrem quæ forte de uno genere brevitatis causa dicemus, ea de altero quoque intelligenda sunt. Hic autem titulus, quamvis simplicem inscriptionem, duo tamen capita habet: unum est de satisdatione à tutoribus in præparatione ad officium exigenda, cui respondet titulus in *ff. rem pup. salv. for.* alterum de Magistratibus in subsidium conveniendis, de quo *tit. ff. & C. de mag. conv.* Præter satisdationem, & duæ aliæ res sunt, quæ hic omissæ à tutoribus & curatoribus omnibus exiguntur, *l. 7. de adm. tut. l. ult. C. arb. tut. l. tutores 24. C. de adm. tut.* de quo adi Christ. *vol. 3. dec. 151. n. 6. & seqq. & dec. 163. num. 7. & seqq.* Grot. *1. manud. 9.* deinde ut jurent se rem ex fide atque ad utilitatem curæ suæ commissorum gesturos esse, *Nov. 72. c. ult. unde auth. quod generaliter. C. de cur. fur.* Ad hæc pro officio administrationis bona tutoris & curatoris pupillo adolescenti tacitè pignori sunt obligata, *l. pro officio. 20. C. de adm. tut. & ibi* DD. Christin. *d. decis. 151.* Postremò in eo quoque eadem conditio est tutorum & curatorum, quòd bona pupilli minorisve immobilia, atque ex mobilibus quæ servari possunt, alienare eis non licet sine cognitione & decreto judicis, *l. ex quæ 22. C. de adm. tut. & ib.* DD. add. Christin. *d. dec. 151. cum seqq.*

TEXTUS.

Qui satisdare cogantur.

Ne tamen pupillorum pupillarumve, & eorum,

rum, qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus tutoribusve consumantur vel diminuantur, curet Prætor, ut & tutores & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum; nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. Item ex inquisitione tutores vel curatores dati satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

NOTÆ.

Eo nomine satisdent] Id est pupillum vel adultum datis fidejussoribus securum faciant, *l. 1. & pass. D. rem pup. salu. for.* hoc enim est satisdare. Græci ἐγγύας παρέχειν. Prætoriæ stipulationes, qualis hæc est, cautionem pignoratitiam regulariter non admittunt, *l. 7. de stip. præt.*

Testamento dati] Ut ex testamento confirmati *l. 3. de conf. tut.* paternum testimonium pro satisdatione sufficit, *l. 7. §. 5. D. de cur. fur.* neque enim tutor à patre nisi spectatæ fidei, & diligentiæ eligi solet, *l. 36. de excus.* Excipe casus *l. 8. cum 2. seqq. de conf. tut.*

Ex inquisitione] *l. 4. C. de tut. qui sat. non ded.* & regula est, ubi locus est inquisitioni, cessat satisdatio, *l. 8. de cur. fur. l. ult. §. 7. de adm. rer. ad civ. pertin.* fides enim inquisitionis pro vinculo cedit cautionis, ut ait Pap. *l. 13. in fine de tut. dat.*

COMMENTARIUS.

1 *Quando pignora in vicem satisdationis admittantur.*

2 *Plures fidejussores unius tutoris beneficium divisionis non habere. At ex persona plurium tutorum actionem inter fidejussores dividi.*

3 *Nullum esse genus tutorum, in quo non aliqui satisdandi lege soluti.*

4 *Quid circa satisdationem, & nonnulla alia, apud nos observetur.*

E*O nomine satisdent*] Satisdare propriè est, fidejussoribus datis cavere, *l. 1. qui satisd. cog.* Atque hoc prætoriæ stipulationes regulariter desiderant. *l. prætoriæ 7. de præt. stip.* nimirum quia Prætor fere cavere jubet de eo, quod interest, nec certam æstimationem habet, ideo pignora dari noluit; cùm sciri non possit, quæ & qualia deponenda sint. Sed & pignora multis casibus sunt obnoxia, multa etiam incommoda, & tædiosam habent custodiam; quod
1 notat Castr. ad *d. l. 1. qui satisd. cog.* Quòd si cautio pro re certa aut quantitate præstanda sit, etiam pignora amittit, *l. 1 §. jubet. 9. de collat. l. 2. §. 3. quod legat.* Itaque satisdare tutelæ aut curæ nomine est, stipulanti pupillo vel adolescenti, sive alii, cui de ea re stipulandi jus est, promittere, se pupillum vel adolescentem indemnem præstaturum, datis in eam rem fidejussoribus, qui, quod tutorem ex ea causa præstare oportebit, spondeat: unde hæc cautio dicitur satisdatio de indemnitate pupilli vel adolescentis, & passim satisdatio rem pupilli vel adolescentis salvam fore. Si plures
fidejussores & tutores dati sunt; singuli in solidum tenentur, & conveniri possunt: neque beneficium divisionis, quod cæteri fidejussores ex epistola D. Adriani habent, ad fidejussores tutoris pertinet, *l. ult. rem. pup. salv.* Cæterum ex persona plurium tutorum inter fidejussores dividitur actio, *l. 6. de fidei.* & *nomine l. 1. §. & siquidem. 11. de tut. & rat. distr.* Pertinet verò hæc stipulatio etiam ad curatores furiosorum & prodigorum, *l. 4. § ult. rem. pup. salv. for.* Et, siquidem tutor fuit, finita demum tutela committitur, atque exinde dies fidejussoribus cedere incipit: in curatore statim atque quæque res salva non esse cœperit, *d. l. 4. §. 4.* Porro quicquid in judicium tutelæ venit, id etiam hac stipulatione continetur: ac proinde non tantùm damna illata, sed etiam lucra neglecta, *l. 9. d. tit. l. 1. de tut. & rat. distr. l. si tutor 15. de adm. tut.* VINN. Rectè Vinnius, stipulationem pro tutore committi demum finita tutela. Ita enim disertè Ulp. *l. 4. §. 4. ff. rem pup. sal. fore.* Sed turbare videtur *l. 11. ff. eod.* ubi Neratius: *Cùm rem salvam fore pupillo cavetur, committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur.* Unde quidem ajunt, stipulationem statim committi, tutore non præstante, quod eum facere oportebat, sed agi demum posse, finita tutela. Verùm salva res est. Non agit Neratius de tempore, quo committatur stipulatio, sed de modo, quo committatur, adeoque ea conciliandi ratione non opus videtur. HEIN.

Sed hoc non est perpetuum] Hoc adeo perpetuum non est, ut exceptiones latius patere videantur, quàm ipsa regula: nullum enim genus tutorum est, in quo non aliqui satisdandi lege soluti sint: testamentarii in universum, *l. testamento 17. de test. tut. l. 3. & 4. C. de tut. vel cur. qui sat. non ded.* Ex legitimis eximuntur patroni, eorumque liberi, *l. 5. §. 1. de leg. tut.* Ex dativis, qui dantur ex inquisitione, *hoc text. & l. pen. C. d. tit.* At cur hos omnes à satisdatione immunes esse placuit contra utilitatem, ut videtur, pupillorum? Respondemus, nihil hìc fieri contra utilitatem pupillorum, tantùm ubi illis satis bene prospectum esse creditur, incivile visum est, satisdationem exigi, virisque spectatæ fidei ac diligentiæ hoc onus imponi. Tales autem habendi sunt, qui vel testamento, vel ex inquisitione dantur, ob causas, quas mox exprimit Justinianus. Patrono autem liberisque ejus etsi satisdatio remittitur, id tamen non fit nisi causa cognita, *d. leg. 5. §. 1. de leg. tut.* Parentem autem manumissorem vel maximè hac lege solutum esse convenit.

Tutores testamento dati] Extra quam si facultatum dati à patre tutoris facta sit deminutio vel morum ante celata aut ignorata emerserit improbitas, vel inimicitiæ cum patre exarserint, *l. 4. de test. tut. l. 8. & 2. seqq. de conf. tut.* Tutores quoque, qui non legitimè testamento dati, aut omnimodo, aut ex inquisitione confirmandi sunt, satisdatione non onerantur; cæteri satisdant, *l. 1. §. 2. & aliquot ll. seqq. d. tit. §. ult. supr. de tutel. & ib. not.*

Ab ipso testatore approbata] Quippe parentes nemini tutelam liberorum suorum committere solent nisi ei, cujus benevolentia, fides ac diligentia eis satis cognita perspectaque sit, *l. amicissimos. 36. de excus.* ut merito paternum testimonium pro satisdatione sufficere debeat, *l. de creationibus 27. C. de Episc. aud. l. ult. §. 5. C. de cur. fur.*

Quia idonei electi] Quam ob causam fidem inquisitionis pro vinculo cautionis cedere, Papinian. scripsit, *leg. si impuberi 13. in fin. de tut. & cur. dat.* Olim apud nos nemo tutor
4 idoneus sine satisdatione æstimabatur: verùm hodie prudentiæ & religioni eorum, qui rebus pupillaribus præsunt, ea res committitur, qui non solent satisdationem à tutoribus exigere, contenti eorum jurejurando, præsertim si testamento dati sint, quod & passim alibi observatur. Joan. à Sande *lib. 2. tit. 9. defin. 9.* Extat formula jurisjurandi in *stat. tutelar. Rhienland. art. 22.* Quandoque ab uno ex pluribus tutoribus, cui singulariter administratio conceditur, fidejussores aut pignora, prout res postulat de consilio propinquorum pupilli exiguntur. Quæ majoris momenti sunt, non nisi sciente & consentiente Magistratu pupillari tutores facere possunt, nisi is Magistratus testamento exclusus sit: quo tamen casu nihilominus suprema inspectio, re exigente, penes eos est, qui tribunali præsunt, vid. Grot. *1. manud. 9.* ubi etiam tractat; an tutores, & quinam, mercedem administrationis petere possint; item, quando tutoribus liceat quæstorem constituere; & quædam alia ad tutoris administrantis & quæstoris constituti officium pertinentia.

TEXTUS.

Quatenus satisdatio de iis, qui satisdare non compelluntur, locum habere possit.

1. *Sed etsi ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint; potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, ut solus administret: vel ut contutor aut concurator satis offerens preponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore vel concuratore; sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat, siquidem adscriptum fuerit a testatore, quis gerat, ille gerere debet: quod si non fuerit adscriptum; quem major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto Prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent; Prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est; id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat.*

NOTÆ.

1. *Potest unus offerre*] Unius ex pluribus tutoribus satisdationi non obnoxiis provocatione fieri potest, ut cæteri satisdationi subjiciantur, aut huic parato satisdare administratio committatur, *l. 17. & 2. seqq. de test. tut.* cujus instituti rationem pete ex *lege 3. §. 6. de admin. tut.*

Si non fuerit adscriptum] Aut adscriptus gerere nolit, *d. l. 3. §. 7.*

Prætor pater suas interponere] Id est causa cognita statuere, quis tutelam geret, *d. l. 3. §. 7. l. 14. §. 1. D. de solut.* Sorte rem hic dirimi non placet, quia vertitur in præjudicium alterius. Accurs.

COMMENTARIUS.

1 *Provocatione unius ex pluribus tutoribus satisdationi non obnoxiis fieri posse, ut cæter. satisdationi subjiciantur.*

2 *Tutelam non tam commodè à pluribus, quàm ab uno administrari; ideoque Prætori curæ esse, ut administratio in unum derivetur, & quis in ea re ordo.*

HIc locus exceptionem quamdam continet eorum, quæ de tutoribus testamento aut ex inquisitione datis satisdatione non onerandis initio dicta sunt: nam etsi directo ab his satisdatio exigi non potest; si tamen plures sint hu- 1
jusmodi tutores, provocatione unius fieri potest, ut cæteri satisdationi subjiciantur, si huic parato satisdare administrationem committi noline. Id quod summa ratione à Prætore introductum est. Nam cùm periculum administratione non divisa commune sit omnium tutorum, & quod culpa unius male gestum est, alios quoque oneret, *l. 6. in fin. C. arb. tut. l. pen. C. de div. tut.* æquissimum est, ut ei, qui hoc incommodum metuit, soli administratio permittatur satisdationem ad securitatem collegarum offerenti: aut si ipsi administrare malint, eadem conditione administrent, collegamque suum, qui satis obtulit, præstita cautione itidem securum reddant. Porro quoniam tutela non tam commodè à pluribus quàm ab uno administrari 2
solet,

solet, (quippe plures ad administrationem admissi sæpe dissensione aut æmulatione se invicem impediunt; sæpe etiam, ut ait Aristot. 2. *pol.* 2. mutua præsumptione & fiducia operæ alterius omnes cessant; utique unus facilius & actiones exercet & excipit) curæ Prætori fuit: ut quoad fieri posset, in paucos, vel unum potius, tutela derivaret, quàm ut ea per multos spargeretur, *l.* 3. §. *apparet* 6. *de adm. tut.* eleganter D. Tuld. *cap.* 3 & 4. *hic*. Hujus autem rei causa gradus complures Prætor fecit, quorum ordinem & numerum hìc demonstrat Justinianus. Primus est, ut ei, qui ex pluribus satisdationi non obnoxiis satisdationem offert, gestio committatur, *l.* 17. *de test. tut.* Proximus: si nemo satis offerat, ut ei committatur, quem testator gerere voluit: cui male primum locum defert Hotom. *d. l.* 3. §. 1. *de adm. tut. l.* 14. § 1. *de solut.* Tertius; si testator neminem designavit; ut is administret, quem major pars collegarum elegerit, *d. l.* 3. §. *si non.* 7. *d. l.* 14. §. 1. Quartus: si collegæ inter se dissentiant, ut tum Prætor partes suas interponat, & causa cognita ipse statuat, quis tutelam gerere debeat, *dd. ll.* Sorte hìc rem dirimi non placuit, quia vertitur præjudicium alterius, Gloss. *in verb. partes.* Enimverò hæc ita obtinent, ubi de tutelæ administratione uni aut paucis committenda agitur: nam si omnes gerere velint, aut tutelam inter se dividi vel in partes vel in regiones, audiendi sunt, ne inviti alienum periculum subire cogantur, *d. l.* 3. §. *pen.* & *ult. cum l. seq. de adm tut.* Idemque est, si omnes parati sint satisdare, *d. l.* 17. *de test. tut.* ut tamen maximè idoneum Prætor eligere possit, *l. quod si* 18. *d. tit.* Porro nec judicio testatoris semper in hac re statur, nec satis offerens semper præfertur ob causas, quas affert Ulpian. *d. leg.* 3. §. 3. *de adm. tut. d. l.* 17. §. 1. & 2. *de test. tut.*

Per se non potest petere] Dativus, vel testamentarius tutor sive curator à collega suo satispetere non potest: sed offerre ei debet, utrum satis accipere velit, an dare, *leg.* 7. *rem. pup. sal. for.* Scilicet ita: aut satisda; aut satis accipe.

In pluribus ex inquisitione] Ex interpretatione videlicet edicti & oratione DD. fratrum: siquidem verba edicti ad testamentarios tantùm pertinent, *l. si nemo* 19. §. 1. *de test. tut.* Illud hìc prætereundum non est, etiamsi uni administratio decernatur; non idcirco tamen honorarios tutores id est, eos qui non administrant, per omnia immunes esse à periculo tutelæ: sed excussis prius facultatibus ejus, qui gessit, etiam hos conveniri posse; quippe quorum munus sit observare actus tutoris gerentis, rationes inspicere, & male versantem suspectum facere, *d. l.* 3. §. 2. *de adm. tut.* D. Tuld. *c.* 4.

Textus.

Qui ex administratione tutelæ, vel curationis tenentur.

2. *Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri, sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis præsidium possit afferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt, aut non idoneè passi sunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentum responsis, quàm ex constitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.*

Notæ.

2. *Subsidiariam actionem*] Qui in subsidium pupilli datur & adulti, excussis prius administratoribus, eorumque fidejussoribus. Vide fusius in commentario infra.

Commentarius.

1 *Qui & quando præter tutores & curatores pupillis & minoribus teneantur, & quo quisque ordine conveniendus.*

Pars hujus tituli altera, in qua agitur de actione subsidiaria, quæ pupillis vel adultis cæterisque personis tamquam ultimum præsidium datur adversus Magistratus, qui satisdationem exigere debent. Unde apparet, huic actioni locum non esse, ubi testamento vel ex inquisitione dati sunt tutores: sed usum ejus esse posse in legitimis tantùm, aut simpliciter datis quos solos satisdationi obnoxios esse diximus.

Subsidiariam actionem] Quæ ex re ipsa hoc nomen accepit, quia in subsidium pupillis datur, si à tutoribus eorumve fidejussoribus suum consequi nequeant: ut hæc actio ultimum eis sit perfugium, & tamquam sacra anchora, *l.* 4. & 5. *C. de mag. conv.* Quo res melius intelligatur, sciendum est, primo loco conveniendos esse tutores 1
eorumque hæredes: & si plures sint tutores, eum qui gessit, ejusque successores, *l. tutores* 39. §. *in eum* 11. *de adm. tut. l. ult. C. de div. tut.* quòd si is solvendo non sit; hoc cæteros onerare. Si omnes gesserunt, unum eligi posse, & in solidum conveniri, *l.* 2. *C. d. t. l.* 6. *arb. tut.* sed electo tum triplici beneficio succurri; divisionis & cedendarum actionum, exemplo fidejussorum, *l.* 1. §. & *siquidem* 11. *de tut. & rat. dist. d. l.* 2. *C. de div. tut.* & insuper utili actione adversus contutores, si quid ex communi gestu non mandatis actionibus præstiterit, *d. l.* 1. §. & *si forte* 13. Si nemo gesserit, & omnes solvendo sint; electioni itidem locum esse, eumque, qui convenitur, excipere posse pericu-

li societatem: cæterum ut actiones sibi præstentur, frustra desiderare, *l. si plures 38. de adm. tut.* Quòd si à Magistratu vel testatore in partes seu regiones divisa sit tutelæ administratio; pro parte attributa quemque conveniendum esse, nisi cujus dolus aut culpa arguatur, quòd collegam suspectum non fecerit, aut fecerit quidem, sed collusoriè, aut eversis jam ejus facultatibus, *d. l. 2. C. de div. tut. l. Lucius 46. §. pen. de adm. tut.* Conventione autem tutorum mutuum periculum non finitur: verùm qui administravit, si solvendo sit, ejusque successores primo loco conveniendi, *l. ult. C. d. tit.* Porro & bona tutorum tum propter res gestas, tum propter non gestas pupillis esse obligata, *l. pro offic. 20. C. de adm. tut.* Mynſ. Schneid. *hic*. Atque hìc pupillo consistendum, si à tutoribus satisdatum non est, quia testamento aut ex inquisitione dati. Si verò tales sint, ut satisdare debuerint, nec exacta sit satisdatio, post tutores statim ad Magistratus venitur, qui officium suum in exigendo neglexerunt; ut *hoc text.* Exacta autem cautione, proxime post tutores hæredesque eorum conveniuntur dati fidejussores, iisque deficientibus hæredes eorum, *l. 3. de fidei. & nomin. & hær. tut.* Atque ad extremum excussis omnibus & administratorum & fidejussorum bonis, si solidum pupillus nondum consecutus est; subsidiaria actio est in Magistratus, qui satisdationem acceperunt, *l. Lucius 46. §. pen. de adm. tut. l. 4. C. de Mag. con.* Nonnunquam tamen prius ad Magistratus venitur quàm ad contutores: si nimirum his nihil imputari possit, quod vel satis à contutore non exegerint, vel suspectum eum non fecerint, vid. *leg. 1. §. usque adeo 15. de tut. & rat. dist.* junct. *l. 14. de adm. tut. l. 2. & 3. de Mag. conv.* add. Vves. *par. de adm. tut. num. 5. & de Mag. conv. per tot.* Christin. *vol. 3. decis. 156. num. 9.*

Non idoneè passi sunt caveri] Quoties vitiosè cautum est, non videtur cautum *l. 6. qui satisd. cog.* Atque hìc notant, paria esse, utrum quid non fiat, an non debito modo. Sed hoc interest, quòd ubi omnino cautum non est, statim Magistratus conveniri possunt: ubi cautum est, licèt non idoneè, fidejussorum bona prius excutienda sunt, quàm ad Magistratus veniatur.

In hæredes] Non tamen similiter tenentur hæredes Magistratuum, ut ipsi Magistratus. Nam nec hæres tutoris negligentiæ nomine tenetur. Nam Magistratus quidem in omne periculum succedit; hæres ipsius doli tantùm, & dolo proximæ culpæ succedaneus est, *l. 4. de Mag. conv. l. 2. C. eod.* Etenim si Magistratus tanta fuit negligentia, ut aut omnem cautionem omitteret, aut evidenter cum minus idoneis fidejussoribus contraheret; ipsum hoc casu loco fidejussoris habendum placuit; *l. 6. eod.*

TEXTUS.

Si tutor vel curator cavere nolit.

3. *Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur.*

COMMENTARIUS.

Pignoribus captis] Pignora ideo dicuntur, quia aliquamdiu, & donec aliquid fiat, retinentur: eaque pars fuisse videtur multæ dictionis. Quod si in contumacia perseverent, removendi à tutela ut suspecti, *leg. 3. de susp. tut.*

TEXTUS.

Qui dicta actione non tenentur.

4. *Neque autem Præfectus urbi, neque Prætor, neque Præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.*

NOTÆ.

4. *Qui satisdationem exigere*] In urbe scribæ, in provinciis Duumviri, *l. ult. C. d. t. l. 3. §. ult. D. de pecul.*

COMMENTARIUS.

1 *An ipsi etiam Magistratus majores cautionem exigere potuerint.*
2 *Moribus hodiernis perexiguum actionis subsidiariæ usum esse.*

Cui tutores dandi jus est] Κατ' ἐξοχὴν, vel jus plenum & liberum, quale item habent Proconsules, cæterique, quibus provinciæ regendæ commissæ, *l. 1. de tut. & cur. dat. l. 1. §. 1. D. de Mag. conv.* alioqui & Magistratus municipales jus dandi tutores habent, sed circumscriptum, aut pendens ab arbitrio & jussu majorum Magistratuum, *leg. 3. d. tit.* junct. *§. sed hoc jure 4. sup. de Attil. tut.* Locus hic descriptus ex *l. 1. §. 1. de Mag. conv.*

Qui satisdationem exigere solēt] Ut Magistratus & defensores civitatum οἱ ϛρατηγοὶ, ἢ ἔκδικοι τῆς πόλεως. Theophil. Item Scriba Præsidis vel Prætoris, *leg. ult. Cod. eodem.* Ait, *exigere solent*. Potuitne ergo & ipse Prætor cautionem exigere? Et potuisse non dubito, *leg. 2. & 3. rem. pup. salv.* Igitur & Præsides potuerunt. 1
Nusquam tamen reperimus, in eos actionem subsidiariam dari: sed contra, generaliter non dari: fortassis propter eminentiam dignitatis eorum: vel quia absurdum videtur, eis, qui

qui sine satisdatione tutorem dare poterant, as fraudi esse, quòd singulari erga pupillum affectu ducti, quo certius ei cautum esset, fidejussores exegerint. In his regionibus actio-
2 ni subsidiariæ vix locus est; ut supra quoque monuimus; neque in Germania usum ejus esse testatur Treutl. *vol. 2. disp. 9. thes. 7.* in Gallia quoque desuetudine abrogata ex Bugnion. *libr. 1. de leg. abrog. satyr. 2.* refert Gothofr. *ad rubr. Cod. de Mag. conv.* quod mirror à Barone adnotatum non esse. Planè si quid dolo malo in satisdatione exigenda Magistratus fecisse convincantur, puta quòd scientes & prudentes fidejussorem minus idoneum admiserint; hoc casu etiamnum eos teneri, tradunt D. Tuld. *ad d. tit. Cod. num. 3.* & Perez *ibid. num. 4.* Christin. *vol. 3. dec. 181. num. 4. & 7.* Groenevv. *de ll. abrog. hic.* Atque ita judicatum referunt Bugn. *præd. loc.* Pap. *lib. 10. tit. 4. artic. 10.*

TITULUS VIGESIMUSQUINTUS.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM VEL CURATORUM.

D. Lib. 27. Tit. 1. C. Lib. 5. Tit. 62.

Ratio ordinis, & quædam προθεωρία.

TRactationem de excusationibus & suspectis tutoribus in postremũ hunc locum rejecit Justinianus, cùm ageret de modis, quibus tutela finitur, *§. ult. sup. quib. mod. tut. fin.* Hoc tit. agit de excusationibus, sequenti & postremo de suspectis. Utrumque autem etiam hoc argumentum promiscuum est, atque ex æquo ad tutores & curatores pertinet. Excusare se nihil aliud est, quàm justam causam apud Magistratum allegare ad obtinendam à tutela, sive delata, sive suscepta, immunitatem. Ajo, sive delata, sive suscepta. Nam excusationum usus est & ante & post susceptam administrationem, ut ex sequentibus apparebit. Ajo, justam causam. Nam nisi excusatio justa atque ad eam rem constituta causa nitatur, non est audienda. Etenim tutela munus publicum est, cujus ea conditio, ut id, nisi justa causa afferatur, neque delatum detrectari, neque susceptum deponi possit, *l. 3. §. 1. & 4. l. 6. de mun. & hon. l. 1.* & passim *de vac. mun. l. 1. de adm. tut.* Causæ excusationum variæ sunt: hic octodecim fere enumerantur, plures in *ff. & Cod. hoc tit.* Atque harum omnium quædam certæ sunt & legibus ita definitæ, ut simpliciter sint recipiendæ; cujusmodi sunt numerus liberorum, administratio fisci, absentia Reip. causa, &c. aliæ arbitrariæ: quæ, causa cognita, à Magistratu vel recipi, vel rejici possunt; quales sunt verbi causa paupertas, adversa valetudo, imperitia litterarum.

TEXTUS.

De numero liberorum.

Excusantur autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque; à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum: nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non prosunt: in adoptionem autem dati naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, ut in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. Filii autem superstites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est, an prosint. Et constat, eos solos prodesse, qui in acie amittuntur. Hi enim qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

NOTÆ.

Propter liberos] Ex Mod. *l. 2. §. 2. & seqq. D. h. t. l. 1. C. qui num. lib.* Vide fusius in comm. inf.

Publicum munus] *l. 1. §. 4. l. ult. §. 1. D. de mun. & hon. l. 9. de his qui sui vel alien. jur.* nempe ratione necessitatis: propriè enim Reipub. munus non est, *l. 6. §. 15. D. h. t.* vide Comment.

Adoptivi liberi non prosunt] Olim proderant; quem morem reprehendit P. Scipio apud Gell. 5. *cap. 19.*

Qui in acie amittuntur] *l. 18. hoc tit.* & ita cape Mod. *in l. ult. de vac. mun. in bello amissus.* Gell. 2. c. 15. *aut bello amisit*; non per causam belli in obsidione forte; sed in acie, in prælio: Sallust. *In eo bello trecenti milites desiderati.* Vide Comm.

COMMENTARIUS.

PRopter liberos] Romanis studium fuit, ad matrimonia omnibus modis invitare, quòd publicè interesse credebant justa sobole repleri civitatem; quam ob causam & pœnis cœlibes, & maritos, quòd liberos suscepissent, præmiis affecerunt: quod effectum maximè legibus Juliis de maritan-

ritandis ordinibus, & lege Papia Poppæa, de quibus Cujac. ad *l. 2. hoc tit.* Lipsius *in comm. ad 3. annal. ad verba Taciti, de moderanda Papia Poppæa.* Hotom. *in descriptione legum Rom.* Inter hæc præmia immunitas fuit à muneribus civilibus, *l. 1. pr. l. 2. de vac. mun.* ac proinde etiam à tutela & cura, *l. 2. §. 2. hoc tit. l. 1. Cod. qui num. lib.*

Sive emancipati] *l. 2. §. 3. hoc tit. l. 2. §. incolumes. 5. de vac. mun.* quippe hæc immunitas non tam propter onus domesticum educationis liberorum conceditur, ut vulgo existimant, quàm ut præmium & remuneratio πολυπαιδίας. De jure trium liber. vid. Duar. 1 *disp.* 40. VINN. Et multo accuratiorem M. Vertran. Maurum *de jure liberorum*. HEIN.

Tres liberos Romæ, in Italia quatuor, &c.] *l. 1. C. qui nu. lib. se exc.* Hinc apparet discrimen aliquod loci adhuc relictum fuisse inter Latinos, provinciales, cæterosque cives, qui urbem incolerent, etiam post constitutionem Antonini, *in l. in orbe 17. de stat. hom.* quamvis omnes ex ea constitutione effecti sint cives Romani, quod & alibi observare licet, *§. per traditionem. 40. inf. de rer. div. & inf. de usuc. in pr.* itemque *in pr. quib. al. lic.* Quod autem de Roma hìc dicitur, Schol. Th. transfert & ad novam Romam τὴν Κωνσταντινούπολιν, & Thraciam τὴν Θρᾴκην. VINN. Frustra hoc præmium parentum Vinnius refert ad reliquias diversorum jurium civitatis, Latii, & provinciarum. Hìc enim non ad diversos status hominum respicitur, sed ad locum, ubi quisque habitaret. Hinc civem in provincias quinque; provincialem Romæ tres liberi excusabant. Simile privilegium pro diverso loco habitationis diversum est in *l. 2. C. Theod. de integr. restit.* Hinc nec *princ. Inst. quib. al. licet*, huc pertinet. Alia enim est Italia, aliud *solum Italicum*. Illa Alpibus & utroque mari finitur: hoc, ubicunque coloniæ Italici juris occurrebant, erat. Vid. V. C. Schulting. *Jurispr. Ant. p.* 619. HEIN.

Exemplo cæterorum munerum] Personalium nimirum: nam à patrimonialibus muneribus, quæ rerum & possessionum propriè onera sunt, numerus liberorum non excusat, *l. 2. §. 4. l. 10. & seq. de vac. mun.* neque ab honoribus, muneribusque his cohærentibus, *d. l. 2. §. 1.* nisi major sit, videlicet sexdecim liberorum, *l. 5. §. 2. de jur. imm.* aut minimum XII. *l. si quis 24. C. de decur.* quo tamen loco pro XII. substituendum esse XVI. existimat Cujac.

Publicum munus] Tutela propriè non est munus publicum: neque enim rem publicam, sed privatam pupilli tutor tractat: nec Reipub. peculiariter interest pupillis tutores dari, *l. 2. §. pen. in fin. ad municip.* sed per consequentias & impropriè loquendo: quia ad curam publicam pertinet orbos ac pupillos tueri ac defendere, *l. 2. §. 2. qui pet. tut.* Hinc facile intelligitur, cur Modestinus neget, tutelam esse munus Reipub. *l. 6. §. tutela 15. hoc tit.* At quid si dicamus, ideo tutelam appellari munus publicum, qui a cuivis è populo non secus ac cætera munera publicè injungi potest?

Adoptivi liberi non prosunt] Quod & generaliter traditum est, *d. l. 2. §. 2. de vac. mun.* Et ratio est, quia hæc beneficia patribus data sunt, qui numero civium Remp. auxerunt. Meminit Tacitus 15. *annal. cap.* 19. Senatusconsulti facti tempore Neronis, quo cautum erat, *ne liberi adoptivi ad præmia patrum prodessent.*

In adoptionem dati prosunt] Ex quo manifestè liquet quod paulo ante diximus, hanc immunitatem magis esse beneficium πολυπαιδίας, quàm levamentum oneris domestici.

Nepotes ex filio] Scilicet demortuo, *l. 2. §. non solùm 7. hoc tit.* nam ex filio emancipato nati, avo ideo non prosunt, quia ille ei prodest, & hi patri suo. Quòd si plures sint ex uno filio nepotes, non singuli singula capita constituunt, sed unum universi: patremque omnes simul repræsentant, *d. loc.* quod & in cæteris muneribus obtinet, *l. 3. C. de his qui num. lib. 10.*

Ex filia non prosunt] Non quia in avi materni potestate non sunt: nam nec emancipati, nec in adoptionem dati in potestate patris manent, quos tamen prodesse constat, sed quia duobus prodesse non debent: prosunt autem patri suo aut avo paterno, *l. 2. C. qui n. lib.*

Superstites] *l. 2. §. 4. hoc tit. l. 2. §. incolumes. 5. de vac. mun.* quippe hi soli & Reipub. usui, & parentibus oneri sunt. Defuncti non prosunt, præterquam bello amissi, *d. tit.* Quod Ulp. *l. bello* 18. *hoc tit.* & Iustin. *hic*; de iis accipi volunt, qui in acie seu in prælio ἐν τῷ συντάγματι amissi sunt, propterea quòd hi pro Repub. cecidisse intelligantur, & in perpetuum per gloriam vivere. Unde cùm ex statuto secundo-genitus in jure primogenituræ præferretur filio primogeniti præmortui; responsum est, hoc locum non habere, si in acie primogenitus occubuisset. Ayala *lib. 3. de jur. bell. c. 7. n. 21.* Qui verò per causam belli in obsidione, præsidiis, castris abripiuntur, huc non pertinent, *d. l. bello.* 18. De iis, qui pro patria mortem oppetunt, præclarè M. Tullius *pro Planc. cap. 37. & Philip. 9 cap. 2.* Liv. *lib. 25. cap.* 38. Diod. Sic. *lib.* 15. ἀντὶ θνητοῦ σώματος ἀθάνατον μνήμην καταλείπουσι. *in Lesbonact. hortat.*

TEXTUS.

De administratione rei fiscalis.

1. *Item divus Marcus in semestribus rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela & cura, quamdiu administrat, excusari posse.*

COMMENTARIUS.

IN *semestribus*] Crebra est semestrium D. Marci in libris nostris mentio. Auctor est Svetonius *in Aug. c. 35.* Augustum semestria Senatorum aliquot consilia sibi instituisse, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tra-

tractaret. Dio. *lib.* 53. scribit, ex reliquo numero Senatorum quindecim ad hoc sorte lectos esse ἐς ἐξέμπλων: quod exemplum Marcus secutus videretur. Vid. Pet. Fab. *in præfat. semestr.*

Res fisci] Vel etiam rem privatam Principis, *l. administrantes* 41. *hoc t.* Huc referuntur & exactores tributorum, *l. exactores.* 10. *C. eod.* colonos patrimoniales, *l. ult. C. qui dar. tut.* cæterosque, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit, *l. geometræ.* 22. §. 1. *l. jurisperitos* 30. *eod.*

TEXTUS.

De absentia Reipublicæ causa.

2. *Item qui Reipublicæ causa absunt, à tutela, vel cura excusantur. Sed etsi fuerint tutores, vel curatores dati, deinde Reipub. causa abesse cœperint; à tutela vel cura excusantur, quatenus Reipub. causa absunt: & interea curator loco eorum datur, qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ; nam nec anni habent vocationem, ut Papinianus libro quinto responsorum scripsit: nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati.*

NOTÆ.

2. *Reip. causa absunt*] *l.* 1. *C. si tut. reip. caus. l.* 41. *D. h. tit.* Quinam reipub. caus. abesse dicantur, disce ex *l.* 3. *l.* 35. *l.* 38. *D. ex quib. caus. maj.* Vide fusius & comment. infra.

Ad novas tutelas vocati] Qui cùm Reip. causa abessent, ad novas tutelas vocati sunt, reversi anni vacationem habent: sed munus ante susceptum statim resumi debet, *l.* 10. *pr.* & §. 2. *l.* 45. *D. h. tit. l.* 2. *C. si tut. reip. caus.*

COMMENTARIUS.

R*Eipub. causa absunt*] *d. l. administrantes* 41. §. 2. *hoc tit.* Reip. causa abesse dicuntur qui publici alicujus muneris vel officii causa, cui præsunt, ab urbe profecti sunt, ut ex Modestino, Paulo, & Ulp. discimus, *l. abesse* 32. *l. qui mittuntur* 35. *l. si cui* 38. *ex quib. ca. maj.* Horum duo sunt peculiaria: nam cùm cæteri, qui propter solum officium aut Magistratum excusantur, susceptam tutelam deponere non possint, §. *seq.* eamque, à qua excusati erant, statim finito officio suscipere cogantur, *arg.* §. *præc. l. geometræ.* 22. §. 1. & *d. l. administrantes.* 41. *hoc tit.* Utrumque contra est in iis, qui Reip. causa absunt: nam à suscepta, quamdiu Reip. causa absunt, excusantur: & si interim ad novam tutelam vocati fuerint, reversi anni habent vacationem; *hoc text. l.* 10. *eod.* Ubi Modestinus sic scribit: οἱ χρείας δημοσίας δήμου Ῥωμαίων ἕνεκα ἀποδημοῦντες ἐνιαυτοῦ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν μετὰ τὸ ἐπανελθεῖν. Ergo absentes municipii causa non videntur hanc anni vacationem habuisse, contra quam sentit Vvesemb.

TEXTUS.

De Potestate.

3. *Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt.*

COMMENTARIUS.

POtestatis vocabulum apud nostros aliquando largè accipitur, ut iis etiam attribuatur, qui cùm Magistratus non sint, notionem tamen aut jurisdictionem aliquam habent, ut in edicto *Quod quisque juris, &c. l.* 1. §. 1. item in *l.* 3. §. *ult. de rec. arb. l.* 3. *in fin. ad leg. Iul. majest.* Sæpe item hæc vox significat publicam illam jubendi ac coercendi auctoritatem, quæ Magistratuum est, sed omnium communis: ut idem sit Magistratus, potestas, & imperium. Et hoc est quod Paulus scribit, *l. potestatis.* 215. *de verb. sign.* potestatis vocabulo imperium in persona Magistratuum significari: ac proinde in hac significatione verum est, etiam minores Magistratus imperium potestatemque habuisse. Nonnũquam etiam κατ' ἐξοχὴν soli Magistratus majores imperium & potestatem habere dicuntur; minores sine imperio & potestate esse, *l. nec magistratibus* 32. *de injur. l.* 2. *de in jus voc.* Atque in excellentiori hoc significatu verbum potestatis hic accipiendum esse, ex eo perspicuum est, quòd Ædilitas à tutela non excusat, *l. non tantum* 17. §. *is qui.* 4. *hoc tit* Magistratus tamen civitatum, τοὺς στρατηγοὺς τῶν πόλεων, remissionem à tutela habuisse apertè testatur Modestin. *l.* 6. § *remittuntur* 16. *eod.* add. Cujac. *ad l.* 4. *in fin. eod.* Ant Fab. 1. *jurispr. hoc tit pr.* 1. *ill.* 3. Sed vix est, ut id hodie observetur, Bern. Autumn. *coll. jur. ad. d. l.* 6. §. 16. VINN. Quamvis magistratus municipales à tutela excusari posse tradat Modestinus *l.* 6. §. 16. *ff. de excus.* obstare tamen videntur *l.* 3. *ff. qui pet. tut.* & *l.* 13. *pr. ff. de excus.* Ubi idem negari videmus; nisi Modestinum per τοὺς στρατηγοὺς duumviros; Paulum & Ulpianum reliquos minores magistratus municipales intelligere dicas. Sanè & Romæ, cujus instituta fere imitabantur municipia, inter magistratus *maiores* & *minores* distinguebatur, quoties de hoc privilegio erat quæstio. *l.* 17. §. 4. *ff. h. t.* HEIN.

Susceptam deserere non possunt] Magistratibus, qui ante se miscuerunt administrationi, vacatio à tutelis non conceditur, *d. l. non tantùm* 17. §. *sanè.* 5. in quo differunt ab iis, qui Reipub. causa abesse coguntur; ut paulo ante dictum.

TEXTUS.

De lite cum pupillo vel adulto.

4. *Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest, nisi forte de omnibus bonis, vel hereditate controversia sit.*

No-

NOTÆ.

4. *Nisi forte de omnibus bonis*] Aut maxima eorum parte, *l. 20. l. 21. eod.* quo casu etiam utile pupillo nolentem se excusare à tutela removeri. *d. l. 20.* Vide in *Comment.*

COMMENTARIUS.

JUsta causa excusationis non est, quòd litem aliquam cum pupillo tutor habeat: sed si judicio agendum sit, quia tutor in rem suam auctor fieri non potest, curator interim ad hoc pupillo datur, qui judicio peracto curator esse desinit, *§. ult. de auct. tut.* At si de omnibus bonis, plurimave eorum parte, aut de hæreditate lis sit, æquum est excusationem tutoris recipi, *l. si pupillum 20. & l. seq. hoc tit.* Immo utile pupillo, etiam nolentem se excusare à tutela removeri, *d. l. si pupillum*. Non tamen in quavis disceptatione hæreditatis simpliciter & sine cognitione causæ recepta fuisse videtur tutoris excusatio, *ar. l. si ut allegas. 16. C. eod.* Hodie tota hæc quæstio inutilis: nam *Novella Justiniani constitutione 72. c. 1.* vetatur quilibet creditor aut debitor pupilli tutor ejus esse. Dixi supra ad *d. §. ult. de auct. tut.*

TEXTUS.

De tribus tutelæ & curæ oneribus.

5. *Item tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorum bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.*

COMMENTARIUS.

NEmo ita onerandus est alienis negotiis, ut sua ipsius negligere cogatur: adeoque & pupillorum interest, tutorem non nimis multis negotiis implicari. Quamobrem placuit tria onera tutelarum, vel tria onera curationum, vel tria onera permistarum tutelarum & curationum, quartæ tutelæ curationisve excusationem præbere, *l. 2. §. ult. & l. seq. hoc tit. l. un. C. qui num. tut.* Sufficere item visum est, tria ejusmodi onera esse in una domo; hoc est, unam familiam tria onera tutelarum aut curationum sustinere: ac proinde & tutelarum numerum, quas pater gerit, filio, & quas filius gerit, patri, & quas frater, fratri, qui in ejusdem patris potestate est, ad excusationem prodesse, *l. 4. §. ult. eod.* modò tutelæ, quas filii administrant, spectent ad periculum patris, *l. 5. eod.*

Non affectatæ] Tutelæ affectatæ in numerum tutelarum non cedunt, *l. spadonem 15. §. est autem 15. eod. d. l. un. C. qui num. tut.* Itaque sive quis lucrum captans ultro se tutelæ obtulit, sive tenuem γύμνην χήραν suscepit, ut numerum trium expleret, à quarta non excusabitur, *d. §. est autem*: sic enim verba Modestini, ὁ μετρίαν γενόμενος ἐπίτροπος, interpretor, μετρίαν, scilicet ὀρφανοῦ, ἢ ὅλως ut non tutor pauper, quemadmodum Holoander vertit, sed pauperis tutor iis verbis significetur; quam interpretationem & Theophilus juvat: nam Curtius verba Theophili, ἐπιτροπὴν εὐτελεστάτην, perperam interpretatus est, tutelam opulentam, cùm tenuissimam vertere debuerit; quod mirum est D. Gothofredum non animadvertisse.

Quamdiu administrantur] Id enim maximè consideratur in tantum, ut, si aut priorum pupillorum ætas prope pubertatem sit, aut eorum, quorum ad tutelam nunc primùm tutor vocatur, excusatio non detur, *l. non tantum 17. hoc tit.* Hinc quoque est, quòd in numerum tutelarum non placet cedere, si quis sit fidejussor tutoris, vel si Magistratus municipalis tutorem dedit, licèt periculum eos spectet, & Magistratus in subsidium conveniri possit. Sed nec honorarius tutor periculum in numerum tutelarum imputat, *l. spadonem. 15. § si civitatis 9. eod.* ad quem tamen quasi pars quædam administrationis pertinet: tenetur enim actus gerentis sollicitè observare, eumque si male versetur, suspectum facere, *l. 3. §. 2. de adm. tut.* Enimvero tutor, qui cessat in administratione tutelæ, eam ratione periculi in numerum trium computat, *l. si is qui. 31. in fin. pr. hoc tit. l. si quis 60. de rit. nupt.* nimirum quia qui cessat, principaliter tenetur, & suo nomine, perinde ac si gessisset.

Pro una computetur] Tria onera non ex numero pupillorum aut adolescentum computantur, sed ex diversitate patrimoniorum, rationumque & conficiendarum & reddendarum difficultate: nam si tres sint fratres consortes, hoc est, qui indivisum patrimonium habent, pro una tutela est: si tres dissortes, tres sunt tutelæ, *l. 3. d. l. si is quis. 31. §. ult. hoc tit.* Idemque est & in aliis sive cognatis sive extraneis consortibus aut dissortibus, *d. §. ult.* Sed & contra aliquando unius pupilli tutela ob eamdem causam ad excusationem sufficere debet: si nimirum tam diffusa, negotiosa, & molesta sit, ut pro pluribus cedat, *d. § ult.* cujus rei disquisitio fere est in arbitrio Prætoris tutelaris; ut ex eodem loco intelligitur, & hìc notat Bachov. add. Cujac. ad *d. l. 2. eod.*

TEXTUS.

De paupertate.

6. *Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam divi Fratres, quàm per se Divus Marcus rescripsit; si quis imparem se oneri injuncto possit docere.*

COMMENTARIUS.

DEsumptus hic locus est *l. 7. & l. post susceptam 40. §. 1. hoc tit.* Est autem hæc excu-

cusatio ex iis quoque, quarum receptio aut repudiatio pendet à Magistratu, cujus de ea re cognitio est. Nam qui hac excusatione utitur, docere debet, se imparem esse oneri injuncto, hoc est, tam tenuis & nullius fortunæ, ut vix sibi quærere possit vitæ necessaria: quod judicem æstimare oportet, Myn. Schneid. Vvesemb. *hic*.

TEXTUS.

De adversa valetudine.

7. *Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.*

COMMENTARIUS.

ET hæc causa ex earum genere est, quæ cognitionem Magistratus desiderant: neque enim quæcumque valetudo excusat, sed ea, quæ impedimento est, quominus quis suis rebus superesse possit, *l. 10. in fin. l. pen. §. ult. hoc tit. l. un. C. qui morb.*

TEXTUS.

De imperitia litterarum.

8. *Similiter eos, qui litteras nesciunt, esse excusandos, Divus Pius rescripsit: quamvis & imperiti litterarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.*

COMMENTARIUS.

LItteras pro παιδεία aut humanitate sæpe accipi notum est. Propriè tamen litteræ elementa significant, *l. 11. §. 3. de instit. act. l. 6. §. ult. de bon. poss. l. 1. §. sed cæterarum. 7. de var. & extr. cogn.* Cic. pro *Sylla c. 16. Litteræ posteritatis causa repertæ sunt*. Hinc nescire litteras dicuntur qui ne elementarii quidem sunt, hoc est, qui nec legere nec scribere didicerunt, *l. 3. §. 2. de accus. l. hac consultissima 21. l. nostram 30. C. de testam.* ut & è contrario scire litteras, qui scribere sciunt, *l. pater 93. §. 1. de acq. hær. l. discretis. 10. C. qui test. fac.* Svet. *in Claud. cap.* 10. idque ex usu etiam aliorum auctorum, ut multis docet Duar. 1. *disput.* 3. & vel unum illud Neronis apophthegma ostendit, *Vellem nescire litteras*; de quo Seneca 2. *de Clem. c.* 1. Eamdemque loquendi formam etiam Græcis familiarem fuisse, argumento est vetus illud proverbium, quo Plato usus est 3. *de legib.* μήτε νεῖν μήτε γράμματα εἰδέναι. Nec dubito, quin Just. *hic* & Paul. *l. 6. §. ult. eod.* eodem modo hac locutione utantur, ut nescire litteras iis sit, neque legere scire, neque pingere; & imperiti litterarum Justiniano ἀγραμμάτοι, Modestino in *d. §.* idem quod ἀναλφάβητοι. Nam dicere se studiis litterarum imbutum non esse, & ἀπαιδευσίαν hic causari, sanè quàm ineptum est.

Quamvis & imperiti litterarum] Axioma discretum est, quamvis imperiti litterarum non sint negotiorum expertes; tamen à tutela sunt excusandi. Cui per connexum contradicere videtur Paul. *d. l. 6. §. ult.* Si imperiti litterarum non sint negotiorum expertes, à tutela non sunt excusandi. Sunt qui particulam *quamvis* hoc loco notam esse volunt exceptionis, contra perpetuum & certum Latini sermonis usum. Alii nescire litteras, Paulo esse, non didicisse humaniores litteras, in studiis litterarum non esse versatum, quasi litterarum, hoc est politiores humanitatis expertes ad tutelam administrandam minus idonei videri debeant. Fabulæ. Puto etiam litterarum ignorantiam ad classem earum excusationum referendam esse, quæ arbitrio Magistratus nunc admittuntur, nunc rejiciuntur. Itaque quod Just. ait, imperitos litterarum esse excusandos; non ita accipi velim, quasi simpliciter & semper excusari debeant, sed causa cognita, si forte tutela diffusior atque negotiosior, ut propter rationum conficiendarum difficultatem ab imperito litterarum commodè administrari non possit, quamvis is ad res alias gerendas sit idoneus: nam ut memoriæ omnia credat, ab eo exigi non oportet; nec satis tutum, vicaria aliorum opera in commentariis, & ephemeridibus conscribendis uti. Quòd si tutela non sit magni patrimonii διοίκησις, aut aliàs satis expedita, cui gerendæ sufficiat quivis non hebeti ingenio, neque expers negotiorum; nulla ratio est, cur quis ob solam imperitiam litterarum ab ea excusetur. Atque ita Paulum tempera in *d. l. 6. §. ult.*

TEXTUS.

De inimicitia Patris.

9. *Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit; hoc ipsum præstat ei excusationem; sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.*

COMMENTARIUS.

PRopter inimicitias] Quo molestiam exhibeat inimico, ἵνα ἐνοχλῇ ἐχθρῷ καὶ πραγματείαις *ut subjiciatur litibus & negotiis*, *d. l. 6. §. διδαχθείς. 17.* Nam si testator bona mente eum tutorem dedit, cui inimicus antea, infensusque fuit; hoc ipso videtur facta gratiæ reconciliatio. Dicam plura *inf. §. 11.*

Non excusantur] Qui patri pupillorum tutorem se futurum promisit, nulla excusatione gaudet, quamvis aliàs excusare se jure possit, quasi excusationibus renuntiasse videatur, qui ita fidem suam obligavit, *l. spadonem. 15. §. 1. hoc tit. l. ex sententia 29. de test. tut.* VINN. Sunt, qui inde novum fingunt tutelæ pactitiæ genus. Sed frustra. Ejusmodi enim tutor verè est testamentarius, quamvis promissio occasionem patri dederit, hunc tutorem dandi, & ita etiam intelligenda *l. 29. fin. ff. de test. tut.* In Germania tamen & illustria & privata exstant tutelæ pactitiæ exempla, de quibus B. Strykius *in Vsu ff. lib. 26. tit. 1. §.*

1. §. 14. & collega conjunctissimus olim Petr. à Ludevvig. in *Differ. jur. Rom. & Germ. in tutel. differ.* 4. HEIN.

TEXTUS.

De ignorantia Testatoris.

10. *Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, Divi fratres rescripserunt.*

COMMENTARIUS.

IGnotus patri] *d. l. spadonem.* 15. §. *qui dixerit* 14. excipiunt DD. post Glossam hìc, nisi quis dicat, se ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam vocatus est, *l. ult.* §. *ult. eod.* Sed hoc genus est excusationis omnium commune.

Divi Fratres] Marcus Antoninus Philosophus, & Ælius Verus, T. Antonini Pii filii, Adriani nepotes, qui primi duo Augusti appellati, & fastis consularibus sic inscripti sunt; auctore Spartiano in *Ælio Vero, cap.* 7. Appellantur & fratres Imperatores, *l. fratres* 33. *de pœn. l. si adulterium* 38. §. *fratres.* 4. *ad leg. Iul. de adult.* vid. Ant. Augustin. *lib. sign. de excus. ad* §. *Ἐπὶ ἀναδόσει* 18. *l.* 6. *hoc tit.* & Cujac. ibid. Obiter addo, Divos à Juriconsultis appellari Imperatores, quia post obitum in Deos relati erant ea ἀποθεώσεως solemnitate, quam scribit Herodian. *lib.* 3. postquam & templa iis constitui, ac sacerdotes & sodales creari, & ludi fieri, omnesque divini honores decerni solebant; ut ex Tacito, Tranquillo, Spartiano, Capitolino, aliisque id genus Auctoribus discimus.

TEXTUS.

De inimicitiis cum patre pupilli vel adulti.

11. *Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenerit, à tutela vel cura solent excusare.*

NOTÆ.

11. *Cum patre pupillorum*] *d. l.* 6. §. 17. Paul. 2. *sent.* 27. Idem est, si cum pupillis vel adultis, *l.* 3. §. 11. *D. de sup. tut.* ubi Ulp. ait, etiam ob hanc causam removeri.

COMMENTARIUS.

1 *An homini Christiano conveniat ad excusationem tutelæ obtendere inimicitas.*

NUnc de inimicitiis paulo pluribus & distinctius agamus. Ait, *inimicitas capitales, quas quis cum patre pupillorum exercuit, nisi intervenerit reconciliatio*, solere excusare. Inimicitias capitales intelligo quascumque graviores, quæ vel vitam, vel libertatem, vel existimationem petunt, *arg. l. licet capitales.* 103. *de verb. sign.* Sunt qui existimant, hujusmodi excusationem minus convenire homini Christiano: neque enim rectè videri tutorem dicturum, non debere se cogi bene facere homini inimico & de se male merito, aut liberis ejus; quæ sententia ethnicis fortassis conveniat, aut veteribus illis, quorum meminit Christus *Matth. c.* 5. qui legem Domini sic accipiebant, *Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum*. Christianis & piis non convenit. Et sanè ita est, nisi ratio afferatur, cur inimicitiæ excusare debeant; qualis hìc occurrit, videlicet, ut liceat sinistram suspicionem hoc obtentu vitare, & antevenire remotionem. Ait, *cum patre pupillorum*. Idem est si pupillis ipsis vel adultis inimicus sit, *l.* 3. §. *si tutor.* 12. *de susp. tut.* Ait, *nec reconciliatio intervenerit*. Reconciliatio aut apertè intervenit, ut si post ortas inimicitias in gratiam redierint, aut tacitè, si eum, cui pater justè infensus antea erat, postea testamento suo tutorem scripserit: nam si hoc bono animo fecerit, non ut litibus eum implicaret, injuriam ei hoc ipso remisisse videtur, *l.* 6. §. *dat remissionem,* 17. *hoc tit.* Planè si ipse pater causam inimicitiis dedit: puta quòd eum, quem tutorem dedit, aliquando capitis accusaverit, aut insigni contumelia affecerit, ad excludendam excusationem necessaria est aperta reconciliatio, *arg.* §. *seq.* Nam illius est remittere injuriam, cui illata est. Ait, *solent excusare*; & merito: nisi enim hujusmodi tutores & curatores ultro se excusent, inviti removentur, *d. l.* 3. §. *si tutor.* 12. *de susp. tut.* 1

TEXTUS.

De status controversia à Patre pupilli illata.

12. *Item is, qui status controversiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.*

COMMENTARIUS.

SI tutor status controversiam à patre pupilli passus sit, id est, si eum pater in servitutem petierit, hoc par interdum, ac si capitis accusasset, *l.* 14. *ff. de bon. libert.* & hic tutor omnimodo excusandus, etiamsi pater eum postea testamento tutorem dederit, ut jam diximus. Is etiam excusatur à tutela, qui talem controversiam movet pupillo serio & bona fide, non dedita opera ne tutelam subeat, & calumniæ causa, quod ex rescripto Marci & Veri (ita legendum esse textus Græcus ostendit) proponitur in *l.* 6. §. *amplius* 18. *hoc titulo*. VINN. Sed non solùm ad statum libertatis restringendus videtur hic §. verùm etiam si quis alterum civem, vel filiumfamilias negasset, huic tutela liberorum actoris obtrudi haud potuisse videtur. HEIN.

TEX-

TEXTUS.

De ætate.

13. *Item major ſeptuaginta annis à tutela & cura ſe poteſt excuſare. Minores autem vigintiquinque annis olim quidem excuſabantur: noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam, vel curam adſpirare: adeo ut nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum ſit incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire.*

COMMENTARIUS.

1 *Duplex Triboniani error in explicatione juris veteris animadverſus.*

SEnes æquè ac Magiſtratus veteres reveriti ſunt, *leg. 5. de jur. immun.* quæ reverentia conſiſtebat in aſſurgendo, in loco dando, ac cedendo, domo deducendo, ac reducendo. Juvenalis *ſatyr. 13. v. 54.*

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si juvenis vetulo non aſſurrexerat.

add. Valer. *li. 2. c. 1.* Cic. *1. off. cap. 34.* Gell. *lib. 2. c. 15.* Fuit etiam venerabilis ſenectus excuſatione bonorum & vacatione munerum perſonalium. Ab honoribus excuſabant anni 60. in urbe. Senec. *de brev. vit. c. 20. Lex à quinquageſimo anno militem non cogit; à ſexageſimo ſenatorem non citat.* Idem tamen *2. Controv. 65.* annos exigit. A decurionatu excuſabant anni 55. *l. non tantùm. 11. de decur.* à tutelis cæteriſque muneribus perſonalibus anni 70. *l. 3. de jur. immun. l. 2. hoc tit. l. un. C. qui ætat.* In *l. ult. Cod. qui ætat. vel profeſſ. li. 10.* pro LV. legendum LXX. ut contextus oſtendit, & monet Cujac. Cæterum hæc ita procedebant, niſi aliter conſuetudo vel lex municipalis definiret, *d. leg. non tantùm. 11. l. 2. de vac. mun.*

Major ſeptuaginta annis] In immunitatibus cœptus annus pro completo non habetur: quamobrem ad vacationem tutelæ non ſufficit ingreſſum eſſe, aut agere annum ſeptuageſimum, ſed egreſſum eſſe oportet, *leg. 2. hoc tit. l. 3. de jur. immun.*

Minores olim quidem excuſabantur] Hic locus & conſtitutio Juſtiniani *in l. ult. C. de leg. tut.* multis impoſuit. Conſtat, minorem 25. annis teſtamento tutorem rectè dari: ſed ita durum perinde haberi, ac ſi ſub conditione aut ex die datus eſſet, cùm major 25. annis factus fuerit: ut interim nec tutelam adminiſtret, nec ullo effectu pro tutore habeatur, *§. 2. ſup. qui teſt. tut. l. quero. 32. in fin. de teſt. tut.* ſed alius tutor, aut curator interim à Magiſtratu datur, qui tutor, aut curator eſſe definit, exiſtente conditione, hoc eſt, poſt legitimam tutoris teſtamento dati ætatem, *l. 10. §. pen. hoc t. §. 1. ſup. de Atil. tut.* Legitimos tutores nemo dat, ſed lex eos facit tutores, *l. 5. de l. tut.* Atque uti quiſque proximus eſt agnatus; ita ipſo jure ex lege tutor eſt: quamvis poteſtas adminiſtrandi demum poſt perfectam ætatem ei deferatur, *l. 16. §. 1. de tut. l. 4. l. 8. de leg. tut.* Quare ſi agnatus pupilli proximus minor erit 25. annis, jure agnationis & ſucceſſionis ex lege tutor eſt: ſed quia jus adminiſtrandæ tutelæ ante juſtam ætatem non habet; curator interim ad hoc à Magiſtratu dabitur, *§. ult. ſup. de curat. d. l. 10 §. pen.* Qui locus ſimul confirmat quod dixi, eum ipſo jure pro tutore eſſe; alioqui non à Magiſtratu alius interim daretur, ſed inſequentis gradus agnati protinus in tutelæ adminiſtratione ſuccederent, *arg. l. 3. § pen. de l. tut.* Reviſe quæ ſcripſi ad *§. ult. ſup. de cap. dem.* A Magiſtratu tutor ſub conditione aut ex die dari non potuit, *l. 6. §. 1. de tut.* Ergo nec minor 25. annis: quippe cui dationi inſit dies aut conditio, cùm major erit, *§. 2. ſup. qui teſt. tut. l. 10. §. pen. & ult. de teſt. tut.* Quapropter ſi tota datio non conſiſtit, nec ἐν τῷ μέλλοντι pro tutore ullo effectu habebitur, ac ne quidem poſt ἀκμὴν tutor erit: ideoque conſulto de teſtamentario & legitimo dumtaxat Modeſtinum *d. l. 10. §. pen. de excuſ.* locutum eſſe exiſtimandum eſt. Nunc videamus, quid hìc novi conſtituerit Juſtinianus. Ait minores 25. annis olim quidem excuſatos fuiſſe: ſe autem de conſtitutione ſua caviſſe, ne omnino minor aut detur tutor, aut ad legitimam tutelam vocetur, *d. l. ult. C. de l. tut.* De legitimis & dativis loquitur conſtitutio: liberam patris voluntatem teſtamento de tutela caventis non coarctat. In ea autem conſtitutione atque hoc loco duplex Triboniani error in explicatione juris veteris animadvertitur. Unus eſt, quòd putaverit 1 jure veteri periculo minoris, cui legitima tutela delata erat, curatorem interim datum tutelam adminiſtraſſe, ut patet ex ratione, quæ affertur in pr. conſtitutionis. alter, quòd minorem à Magiſtratu tutorem dari poſſe crediderit, ſed excuſandum fuiſſe; quaſi vel omiſſa excuſatione ipſe minor tutelam gerere potuerit, aut alius ſimul à Magiſtratu dandus fuerit, qui interim periculo minoris gereret. Quæ omnia tam abſurda & à ratione juris veteris aliena ſunt, ut mirum ſit, Cujacium, Hotom. Vveſemb. ipſumque adeo cuſtodem Triboniani Ant. Fabrum hìc dormitaſſe. Quòd ſi quid novi hìc conſtitutum videri poſſit; erit illud unum, quod Bachovius exiſtimat, ut jam non amplius agnato proximo, ſi minor ſit, tutela legitima ullo modo deferatur; ſed ea ætate inſuper habita, ſoli ex agnatis proximis tutores fiant, qui ſunt perfectæ ætatis; at ſi proximi omnes minores ſint, ut ſequentes vocentur: quos olim excluſos fuiſſe, ac ne durante quidem ἀκμῇ proximi ad adminiſtrationem tutelæ admiſſos jam oſtendimus. VINN. Ego verò non auſim Juſtinianum tam ſupinæ ignorantiæ arguere. Certiſſimum eſt, veteres non ſolùm minores, ſed & impuberes admiſiſſe non ſolùm ad tutelam teſtamentariam, verùm etiam legitimam.

Cla-

Clarissimè id liquet ex Ulpian. *tit.* 11. §. 20. & 22. quamvis interea dum adolescerent, prætor alium tutorem daret, nisi se excusaret. Impubem à magistratu dari non potuisse facile concesserim: at de minore vix dubito, quum sumta toga virili puberes ad officia virilia admitti solerent. Postquam verò hæc mutavit Justinianus, leges antiquiores Tribonianus juri novo more suo accomodavit, veluti *l.* 16. §. 1. *ff. de tut. l.* 4. *l.* 8. *ff. de legit. tut. l.* 1. *ff. de fidejuss.* & *nominat.* idque & Cujacius ad *tit. Inst. de fiduc. tut.* & V. C. Ant. Schulting. *Iurispr. Antejustin.* p. 601. fatentur. Aliis argumentis Tribonianum contra Vinnium defendit B. Huber. *Digress.* 1. 3. *cap.* 24. HEIN.

Nec pupillus] Si verum est quod diximus, agnatum proximum, quamdiu minor est, tutelam gerere non posse, ineptè atque inutiliter videtur quæri, an pupillus ad legitimam tutelam pupilli sit vocandus. Nam & si fingamus, alterum infantem esse, alterum pubertati proximum, exiguum tamen tempus superfuturum est administrationi. Et in *l.* 10. §. *pen. h. t.* non de impubere quæritur, sed de adolescente sive minore 25. annis: nam ἀφῆλιξ, qui & ἀνῆλιξ Græcis non est ἄνηβος, sed νέος, hoc est, Adolescens, τὸν ἔξω μὲν τῆς ἥβης, ἐλάττονα δὲ τῶν εἴκοσι πέντε ἐνιαυτῶν, ut passim apud Theoph. & Harmenop.

Quum incivile sit.] Hæc ratio nihil aliud efficere videtur, quàm ut ne minori tutelæ administratio permittatur. Atqui nec jure veteri ea minori permissa fuit. Sed ut dixi, falso credidit Justinianus, periculo minoris interim tutelam ab alio administrari solitam: nam ideo se jus vetus mutasse scribit, ut cuique immineat pro sua tantummodo administratione periculum, ne alieno onere alius prægravetur. Itaque tutelam vel curam subire hoc loco dixisse existimari potest, pro eo, nempe periculum tutelæ ab alio administrandæ, sustinere.

TEXTUS.

de Militia.

14. *Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.*

COMMENTARIUS.

Milites armatæ militiæ ad instar minorum, ne volentes quidem ad tutelam aut curam gerendam admittuntur, *l.* 4. *C. qui dar. tut. l.* 8. *C. de legat.* ne videlicet propter privata negotia à numeris & signis avocentur: quam ob causam nec procuratores esse possunt, *l.* 8. §. 2. *de procur.* nec aliena prædia conducere, *l. milites.* 31. *C. de loc. & cond.* Quatenus veterani, hoc est, qui militia honestè dimissi & sacramento soluti sunt, vacationem tutelarum habeant, copiosè disputatur *l.* 8. §. 2. *seqq. hoc tit.*

TEXTUS.

De Grammaticis, Rhetoribus, & Medicis.

15. *Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, à tutela & cura habent vacationem.*

COMMENTARIUS.

Studiorum liberalium professores, Grammatici, Sophistæ, Rethores, qui publicæ juventuti prosunt: item Medici, quemadmodum à reliquis muneribus, ita & à tutela & cura vacationem habent, *l.* 6. §. 1. *hoc tit.* & *tit. C. de profess.* & *med. lib.* 10. Habent & Philosophi, *d. l.* 6. §. 5. Musicos, quamvis eorum ars ingenua sit & liberalis, non habere tradit Cujac. *in d. l.* 6. § 1. allegans *l.* 4. *C. de excus. mun. lib.* 10. quo loco pro *Hydraulæ* videtur legisse *Musici.* Nec poetæ habent, *l.* 3. *C. de profess.* & *med.* licèt divini spiritus mereantur. Legum quoque Doctores non habent, exceptis iis, qui Romæ docent, *d. l.* 6 §. *legum* 12. Cæterum ex Constitutione Constantini omnes habent, *l.* 6. *C. de profess.* & *med.*

Qui in patria sua] Professores & Medici ita demum hac immunitate gaudent, si in patria sua doceant aut medeantur, non in aliena. Est autem duplex patria: una propria sive originalis: altera communis, quæ est Roma, *l. Roma.* 33. *ad municip.* Quamobrem qui Romæ docent, etiamsi Romani non sint, immunitatem habent, *l.* 9. *de vac. mun.* sive salariati sint, sive non sint, *l.* 6. §. *Romæ* 1 . *hoc tit.* Atque hæc ex tribus una est conditio ad obtinendam immunitatem necessaria, *d. l.* 6. §. *amplius.* 9.

Intra numerum sunt] Conditio altera, non aliter enim hac immunitate fruuntur magistri studiorum, quàm si probati decreto ordinis & numero constituto adscripti sint, *d. l.* 6 §. 4. *l.* 5. 7. & 8. *C. de profess.* Certus enim numerus eorum, qui vacationem haberent, in unaquaque civitate lege definitus erat, *d. l.* 6. §. 2. præterquam philosophorum, διὰ τὸ σπάνιον εἶναι τοὺς φιλοσοφοῦντας, *d. l.* 6. §. *de philosophis,* quem numerum excedere non licebat, *d. l.* 6. §. 3. nisi quis propter excellentiam præstantiamque doctrinæ, ὁ ἄγαν ἐπιστήμων, immunitate supra numerum donaretur, *d. l.* 6. §. *valde.* 10. Est & tertia conditio hic omissa, ut bene & sedulo suo munere fungantur, seque adolescentibus utiles præbeant: alioqui denuo ab ordine reprobari possunt, *d. l.* 6. §. 6. *lex.* 2. *l.* 8. *C. de profess. l.* 11. §. 3. *de mun.* & *hon.* Colligunt hinc DD. studiosos, qui graviter litteris non incumbunt, etiamsi in catalogum relati sint, privilegiis scholarum gaudere non oportere; cessante scilicet ratione inductiva privilegiorum, secundùm Aldobrand. *nu.* 19. Schneid. *num.* 6. *hic*, quanquam vix est, ut hoc obtineat: consule VVames. *cent.* 1. *cons.* 20. Christin. *vol.* 5. *decis.* 36. & 49. *num.* 14. & *seqq.* Add. Groenevv. *de ll. abrogat. ad l.* 6. *Pand. h. t.* ubi & de usu hodierno.

TEX-

TEXTUS.

De tempore & modo proponendi excusationes.

16. *Qui autem se vult excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit; aliis uti intra tempora constituta non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant; sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint se tutores vel curatores datos, se excusare debent, cujuscumque generis sint, id est qualitercumque dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidem sint ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si verò ultra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen, ut Scævola dicebat, sic debent computari, ne minus sint quàm quinquaginta dies.*

NOTÆ.

16. *Qualitercumque dati*] Sive à Magistratu, sive testamento, sive lege: nam & legitimos tutores se excusare posse constat, *l. 3. §. 8. D. de leg. tut. l. 1. C. eod. l. 9. C. qui dari tut.* & prius dixerat, cujuscumque generis.

COMMENTARIUS.

1 *Utrum post constitutionem D. Marci adhuc immediatè à dilatione tutelæ appellari potuerit?*
2 *Ex quo tempore 50. dies, excusationi allegandæ constituti, currere incipiant?*
3 *An causa excusationis per procuratorem agi possit?*
4 *Etiam tutores legitimos excusari.*
5 *Proponendæ & disceptandæ excusationis quæ forma apud nos observetur.*

A*liis uti non prohibetur*] Ex Marciano *l. propter litem 21. §. 1. eodem*. Est enim excusatio species quædam exceptionis: nemo autem prohibetur pluribus exceptionibus uti, *l. 8. de exc. l. nemo 43. de reg. jur.* Sed an qui plures excusationes habet, eas omnes simul proponere & contestari debeat; quæritur, & putat Gloss. hoc necesse non esse. Sed verius est, omnes initio contestari oportere, ne alioqui tutor negotii trahendi causas novas postea excogitet; & est textus in *l. scire oportet. 13. §. scire autem 8. hoc titulo*. Omnibus autem propositis, vel unam probare sufficit ad victoriam.

Non appellant] Hoc enim D. Marcus effecit.
1 Nam cùm antea non minus à delatione tutelæ quàm alterius muneris appellaretur, Marcus Antoninus tutelam à cæteris muneribus ita secrevit, ut tutor datus non amplius rectà à datione provocaret; sed si quas se habere putaret justas excusationis causas, eas intra præstituta tempora proponeret, quas si judex rejecisset, tum demum licentiam appellandi haberet: qui verò ad alia munera vocarentur, illi non aliter quàm olim, hoc est, quàm appellatione interposita, allegare possint causas immunitatis suæ, *l. 1. §. 1. & 2. quand. appell.* Igitur si qui sunt loci, in quibus tutores dati provocasse proponuntur, ut in *l. 4. hoc. tit. l. tutores 39. §. tutor 6. de adm. tut. l. 2. & pen. de tut. & cur. dat. l. 17. §. 1. de appell.* illi non sic accipiendi sunt, quasi ab ipsa creatione ἀμέσως appellassent, sed à rejectione excusationis intra præstitutum tempus allegatæ. Neque obstat quod Modestinus scribit in *l. 16. hoc tit.* tutores etiam citra appellationem se excusare posse: aut quod idem Modest. *l. 13. eod.* & Impp. *l. tutores 15. C. eod.* tutores datos non necesse habere appellationem interponere, quasi, si velint, adhuc provocare possint. Nam hujusmodi collectiones ut semper necessariæ non sunt, ita hæc minimè hoc loco admittenda. Tutores necesse non habent appellare; ergo, si velint, possunt. Necesse enim non habent, ut olim ante constitutionem D. Marci: nunc ne possunt quidem, & frustra ante propositam & repulsam excusationis causam appellant, *d. l. 1. §. 1. quand. app.* Qui locus tam clarus est, distinguens hac in parte tutelam ab aliis muneribus publicis, ad quæ vocatus contra privilegium illico appellat, ut ex eo alii loci omnes sint declarandi. Atque hoc jure utimur, D. Tulden *hic c. 11. & ad tit. C. eod.* Christin. *vol. 3 decis. 171. num. 12.* Perez. *in Cod. hoc tit. num. 16.* Grot. *1. manud. c. 7.* Est verò hoc argumentum, nihil hic tutorum causa constitutum esse. Convenientius fortasse visum est atque æquius, ut qui tutorem dedissent, ipsi prius de causa excusationis summatim cognoscerent, eamque vel acciperent, vel repudiarent: cùm nihil eorum intersit, tutor ne ille sit, an alius, quàm ut statim quasi rejecta causa excusationis, quam nunquam audiverunt, superior provocaretur. In tutoribus testamentariis & legitimis etiam hoc absurdum videtur. At in delatione alius muneris; puta si ab ordine aut duumviris aliquis decurio aut Scriba nominatus sit, quia eorum qui nominaverunt, interest nominatum munus delatum suscipere; ipsi quodammodo pars sunt, & in sua causa judices constituerentur, si excusationes apud eos allegandæ & probandæ forent; quod hic notat Jo: Fab.

Intra quinquaginta dies continuos] Proponendæ & contestandæ excusationi 50. dies continui constituti sunt, *l. 13. §. 1. & seqq. hoc titulo*, peragendo negotio continui quatuor menses, *l. quinquaginta 38. eod.* Dicuntur dies continui, qui continuo, id est, συνεχῶς, continenter & sine interruptione nullisque exemptis currunt; ad discrimen utilium, è quibus subducuntur omnes dies quibus experiundi juris sui potestas non est, *l. 2. de div. & temp. præs.* de quo fortassis alibi plura.

Ex quo cognoverint] Quinquaginta dies ex- 2
cusationibus profitendis constituti tutoribus &

curatoribus non cedunt, ex quo dati sunt, sed ex quo cognoverint se tutores aut curatores datos esse, *d. leg. 13. §. quinquaginta. 9. leg. 6. C. eod. l. 3. de verbor. signific.* Atque ex eo tempore si cessent, suo periculo cessant, *l. 1. §. 1. de adm. tut.* ut tamen iis ignoscatur, qui valetudine aut vi tempestatis, aliave simili causa impediti constituto tempore non venerint, *d. l. 13. §. si enim. 7.* Porro nec antea quàm à die cognitionis cedere existimo quatuor illos menses disceptando & finiendo excusationis negotio constitutos: ne alioqui contingat, ut prius finiatur tempus excusationis, quàm incipiat; quod perquam esset absurdum. Nec est contrarium, quòd Paulus in *d. l. 38.* menses illos ex die nominationis numerat. Nam Paulo eo loco idem dies est nominationis & cognitionis: quippe qui solùm excludere vult tempus, quo allegata sit excusatio; quasi dicat, quatuor illos menses non currere à die propositæ excusationis, quod videri poterat, sed à die nominationis, cognitæ scilicet, non factæ. Ant. Fab. *1. jurisp. hoc tit. pr. 1. illat. 7.*

Se excusare debent] Non solùm venire tutor, & adire judicem intra 50. dies decet, sed necesse est, ut intra id tempus se excuset; id est causam excusationis speciatim alleget & contestetur: quam etsi forte mox non persequatur; nihil tamen magis ei obstabit præscriptio 50. dierum, cùm ad negotium peragendum ei adhuc supersint 70. dies: nisi ἀφοσιώσεως χάριν, hoc est, defunctoriè, persusoriè, aut ut Contius vertit, dicis causa, adierit, ut desisteret statim, & adversarium traheret, *d. l. 13. §. ἐὰν χρὴ. 6.* Contestanda autem excusatio, vel in jure ad tribunal Prætoris, vel apud acta, vel χαμόθεν, id est, *de plano*, per libellum, *d. l. 13. §. χρὴ δὲ μὴν. 10.* Nam etsi tutor per libelli oblationem & subscriptionem non excusatur, *l. excusare 25. eod.* eo quòd excusatio pro tribunali disceptanda & excutienda est, quia opus est decreto, per *leg. 9. §. 1. de off. proc. l. omnia 71. de reg. jur.* tamen ad submovendam præscriptionem contestatio vel per libellum facta sufficit. Illud non satis expeditum est, an & absens tutor excusari possit. Negat Accurs. quem sequuntur Pet. Fab. ad *l. nemo 70. de reg. jur.* & Ant. Fab. *d. illat. 7.* itemque Bachov. *in Treutl. volum. 2. disp. 9. th. 1. lit. B.* Mihi contraria sententia, quæ Cujacii est, verior videtur, per textum *l. tut. 19. C. de*
3 *admin. tut.* Neque video quid obstet, quominus causa excusationis per procuratorem agatur. Opposita sunt *per libellum* & *pro tribunali*: non *per libellum* & *in præsentia*; nam præsens libellum offerre potest.

Cujuscumque generis sint, vel qualitercumque da-
4 *ti*] Sive igitur testamento dati sint, sive à Magistratu, sive à lege ad tutelam vocati: nam & legitimos tutores excusari verius est, *l. 3. §. quæri. 8. de leg. tut. l. si pupillum 20. hoc tit. l. 1. C. de leg. tut. l. si sororis. 9. C. qui dar. tut. arg. l. 1. §. 5. hoc tit.* Quibus locis eorum sententia manifestè refellitur, qui putant, legitimos tutores se excusare non posse, nisi & removeri possint, aut ad tempus dumtaxat, quo in numero sunt Hotom. & Giphan. *hic.* Cujac. ad *d. l. 13.* VINN. Unde rectè Theophilus ἀφοσιώσεως ἕνεκα [illegible] λέγεται. Theophilum contra Cujacium & Giphanium accuratè defendit B. Huber. *Præl. ad Inst. h. t. §. 20.* HEIN.

Intra centesimum lapidem] Ad professionem excusationis 50. dies dantur, si is, qui tutor datus est, sit in eadem civitate, vel intra centesimum lapidem: si ultra sit; ad veniendum dantur singulis dies in singula 20. millia, præterea 30. dies; ita ut computatis itineris diebus & illis triginta, tutor non pauciores habeat quàm quinquaginta; quod latius prosequitur Modestin. *d. l. 13. §. 1. & seqq.* Obiter addo, lapidem pro milliario sive mille passibus accipi: quæ appellatio inde manavit, quòd singula milliaria positis singulis lapidibus, sive columnis lapideis spatiorum signa inscripta habentibus Tib. Gracchus, auctore Plutarcho *in Graccho p. 838.* distinxerat. Initium autem & finem omnes viæ Italiæ capiebant ab aurata illa columna, quæ Romæ in capite fori ad ædem Saturni posita erat, nimirum ab aureo illo urbis milliario monumentis veterum tantopere nobilitato. VINN. Addi ea de re debet Bergerius *de viis militaribus*, ubi hæc & alia plena manu feruntur. HEIN. In hisce regionibus proponendæ 5
& disceptandæ excusationis hæc fere forma servatur, ut si quis tutelam sibi delatam suscipere detrectet, is intra tres septimanas, ex quo cognoverit se tutorem datum esse, competens Magistratus solito sessionum die adeat, ibique causas excusationis alleget probetque: quibus auditis & cognitis, sine mora negotium peragitur: & si justæ ac solidæ videantur, excusato recusante, alius in locum ejus sufficitur: sin minus, rejecta excusatione tutori nominato onus tutelæ sententia Magistratus imponitur: à qua sententia, si iniqua tutori videbitur, provocare ei licet; sed interim alius ei & periculo ejus, si tandem succumbat, substituitur, vid. *art. 19. & 20. statut. Rhijnland.* Grot. *1. manud. 7.* De forma compellendi tutores ad tutelam capessendam dictum est sub *§. 1. sup. de Attil. tut.*

TEXTUS.

De excusatione, pro parte Patrimonii.

17. *Datus autem tutor ad universum patrimonium datus esse creditur.*

COMMENTARIUS.

ARbitror cum D. Hotomanno & Vvesemb. §. hunc mutilum esse, & decerptum ex Marciano, *l. propter litem 21. §. 2. hoc tit.* Hoc autem indicare velle Justinianum, tutorem, qui pro parte bonorum se excusat, audiendum non esse: quippe qui non parti bonorum, sed universo patrimonio datus intelligatur: cujus regulæ exceptio traditur *d. l. 21.* nisi se excuset, ne ultra centesimum lapidem in aliena provincia tutelam gerat.

TEX-

TEXTUS.

De excusationibus propriis Curatorum. De Tutelæ gestione.

18. *Qui tutelam alicujus gessit, invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licèt paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit se eumdem curatorem dare; tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.*

COMMENTARIUS.

QUæ præcedunt causæ excusationum, tutelæ cum curatione communes sunt: sequuntur duæ propriæ curationis; quarum una proponitur hoc §. altera §. *seq.*

Curator ejusdem fieri non compellitur] Romanis ad excusationem curationis adulti satis visum est ejusdem pupilli tutelam gessisse, *l. curator.* 20 *C. eod.* Quasi nimis durum sit, gemino unius personæ onere premi: quod tamen jus apud nos & in aliis plerisque locis desuetudine abrogatum esse monuimus supra sub *tit. quib. mod. tut. fin. & de curat.*

Adjecerit, se eumdem curatorem dare] Licèt aliàs curator testamento datus à Prætore confirmari solet, *sup. de curat.* §. 1. Excipiunt Veteres ob beneficium libertatis acceptæ libertum, quem patronus liberis suis tutorem & curatorem dedit, *l. 5. C. eod.* nisi de sua pecunia emptus & manumissus sit, aut ex fideicommisso libertatem acceperit: nam in hujusmodi libertos nihil juris patronus consequitur, excepto quòd sine venia in ejus ab iis vocari non debeat, *l. 14. §. 3. l. nequaquam. 24. hoc tit.*

TEXTUS.

De Marito.

19. *Idem rescripserunt: maritum uxori suæ curatorem datum excusare se posse, licèt se immisceat.*

COMMENTARIUS.

1 *Quarum rerum uxoris maritus curator esse prohibeatur?*
2 *Iurisconsultos verbo excusandi sæpe abuti.*
3 *Quæ hodiernis moribus mariti in bona uxoris potestas.*

ALtera causa excusationis propria curationis in marito uxori suæ, puta mi-
1 nori 25. annis, aut mente captæ curatore dato. Ait *curatorem datum*. At quorum bonorum? nam dotis etiam dominus jure civili maritus est, *infr. quib. alien. lic. l. dote.* 9. *Cod. de rei vind.* Si de jure veteri quæritur; non est dubitandum, quin omnium quæ extra dotem mulier habet, quæ Græcis παράφερνα dicuntur, licèt expressè usum earum rerum sibi non receperit, ac reservarit. Hoc enim causæ prohibendi convenit, quam mox afferemus, & sententiæ veterum constitutionum indistinctè loquentium, *l. 2. Cod. qui dar. tut. l. 4. l. licet 17. Cod. hoc t. l. 3. Cod. de interd. matr.* Potuit sanè mulier, quæ perfectæ ætatis esset, marito rerum omnium, quas extra dotem haberet, administrationem committere, *arg. l. 8. C. de pact. conv. l. maritus. 21. Cod. de procur. l. pen. ad leg. Falcid.* Sed quæritur de uxore minore 25. annis, aut mente capta, quæ paraphérna habeat: Huic, inquam, maritus eorum bonorum curator dari indistinctè jure veteri prohibetur, non receptitiorum dumtaxat, ut male Mynſ. Hotom. Vvesemb. Nam ex novis demum constitutionibus est, quòd marito paraphernorum, quæ uxor specialiter non excepit, administratio permittitur, *l. 8. l. ult. C. de pact. conv.* quod hîc annotare neglexit Tribonianus.

Excusare se posse] Sæpe nostri verbo excusandi abutuntur, eosque etiam excusari ajunt, qui tutores aut curatores esse non possunt; ut cùm dicunt, inimicitias capitales præstare excusationem, *ἔχθραν ἀίδιον ἀφίησιν ἐπιτροπῆς*, §. *inimicitiæ.* 11. *sup. l. 6. §. ἔχθραν.* 17. *eod.* patrui cum pupillo de hæreditate contendentis excusationem recipiendam, *l. si pupillum* 20. *eod.* luminibus captum, mutum, surdum, furiosum excusationem habere, *l. un. Cod. de morb.* Quos omnes tamen certum est, tutelam gerere non posse, *l. 3. §. si tutor 12. de susp. tut. l. licet 17. Cod. hoc tit.* cujus eadem effectu species est cum ea, quæ hîc proponitur: nihil enim refert, uxori maritus, an socer nurui curator detur. Hoc autem loco Justinianum verbo excusandi abusum esse constat ex *l. 2. Cod. qui dar. tut. item ex l. 14. de cur. fur.* quæ apertè negant, maritum uxori curatorem creari posse. Quæ ideo moneo, ne quis putet in arbitrio mariti positum esse, aut se excusare, aut omissa excusatione curam uxoris suscipere: & in universum ne quis credat, certum esse argumentum tutoris jure dati, quòd excusationem habere dicatur. In tantum autem maritus prohibetur uxori suæ curator constitui, ut si constitutus prudens se immisceat, infamiæ labem contrahat; sicut & illi infames fiunt, qui contra Senatusconsultum pupillam vel adultam sibi matrimonio jungunt; eadem enim utriusque prohibitionis ratio est, ne scilicet fraus administrationis tegatur, dum uxor vel propter blanditias mariti nolet, vel propter metum ejus non audebit ab eo exigere rationes, *l. 4. l. licet 17. C. hoc tit.* junct. *l. 5. l. 7. Cod. de interd. matr. l. libertum 64. §. 1. de rit. nupt.* Dubito autem cum Bachovio, an hæc posterioribus constitutionibus consentanea sint.

Licèt se immisceat] Qui excusare se potest, is si neglecta excusatione se miscuerit administrationi, postea se excusare volens non auditur, quasi juri suo tacitè renuntiaverit, *l. non tantùm. 17.*

§. 5. *sane. hoc ti. l. 2. Cod. si tut. fals. alleg.* Sed hoc locum habet in iis, qui tutores aut curatores rectè dati sunt, quorum etiam propria est excusatio: nam qui tutores aut curatores esse non possunt, etiamsi se immiscuerint, excusantur aut removentur, *l. 6. pupillum. 20. hoc ti. §. item major. 13. sup. eod.* Atque hæc quidem jure Romano-
3 rum ita se habent. Cæterum moribus nostris uxor est in curatione & potestate mariti: potestque maritus bona uxoris etiam ea quæ extra communionem retinuit, non solùm administrare, sed alienare quoque, aut obligare etiam sine uxoris consensu, nisi pactis antenuptialibus expressè aliter cautum fuerit, D. Neostad. *obs. rer. jud. 9. in not.* Grot. 1. *manu. 5.* Eademque fere & apud cæteros Europæ populos mariti in uxorem hodie potestas est, ut ex Vvesemb. Chassan. & Covar. refert Gudelin. *lib. 1. de jur. nov. c. 8.* & D. Tulden. *ad tit. de curat. §. 1. sup.* Apud Frisios administratio marito permissa, alienatio sine consensu mulieris non item, Sande *lib. 2. tit. 4. def. 2.*

TEXTUS.

De falsis allegationibus.

20. *Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus onere tutelæ.*

NOTÆ.

20. *Falsis allegationibus*] Ubi adde, ex eo tempore, quo datus est, tutelæ obligatum esse.

COMMENTARIUS.

Decretum, quo tutor, falsis allegationibus usus, absolutus est, ipso jure nullum est, neque eum periculo tutelæ eximit, *l. 1. l. ult. Cod. si tut. fals. alleg.* quod favore pupillorum ita constitutum esse credendum est. Nam regulariter sententia ex falsis allegationibus lata ipso jure non est nulla: sed adversus eam, si provocatum non sit, petenda est restitutio, *arg. leg. Divus 33. de re judic. & tot. tit. C. si ex fals. instrument.*

TITULUS VIGESIMUSSEXTUS.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS VEL CURATORIBUS.

D. Lib. 26. Tit. 10. C. Lib. 5. Tit. 43.

Continuatio & summa Tituli.

Ex tribus, quæ ad tutores & curatores communiter attinentia Justinianus tractanda suscepit, duo exposita sunt, satisdatio, & excusatio. Superest tertium & ultimum, suspecti tutoris vel curatoris accusatio & remotio: quod hoc postremo hujus libri titulo nunc explicat. Ostendit autem strictim, unde ea accusatio descendat; qui, apud quos, & à quibus accusari possint; inde, qui sint suspecti, & quibus ex factis tales arguantur, & removeri debeant, docet; ac promiscuè, quæ hujus accusationis, remotionisque, sit vis, atque potestas.

TEXTUS.

Unde suspecti crimen descendat.

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere.

COMMENTARIUS.

Suspecti *crimen ex lege duodecim tab.*] Ex Ulpian. *l. 1. §. 2. hoc tit.* Eòque pertinere creditur quod Cicero scribit 3. *de offic. cap. 15. Dolum malum etiam legibus fuisse vindicatum ut tutelam duodecim tabl.* Crimen autem hoc loco, & apud Ulpian. pro criminatione sive accusatione poni certum est: neque insolens accepta est hujus verbi significatio; sic enim accipitur in *l. 7. de accus. l. 5. de calum. l. propter 21. de senat. Silan.* & apud. Cic. *pro Rosc. Amerin. Tria sunt*, inquit, *quantum existimare possum, quæ obstant hoc tempore Sexto Roscio; crimen adversariorum & audacia & potentia.* Quamobrem licèt Theoph. rectè verterit κατηγορίαν; causa tamen non erat, cur interpretem ejus Curium, novumque utriusque [illegible] editorem Gotofredum carperet Bachov. quòd in Latina versione *crimen* retinuerint.

TEXTUS.

Qui de hoc crimine cognoscunt.

1. *Datum autem est jus removendi tutores suspectos Romæ Prætori; & in provinciis Præsidibus earum, & Legato Proconsulis.*

NOTÆ.

1. *Legato Proconsulis*] Jus removendi suspectos tutores Magistratibus competit vi suæ jurisdictionis: & ideo ea mandata, sive in specie sive in genere, transit in eum, cui mandata est, *l. 1. §. 3. & 4. hoc t.* ergo etsi Præses mandaverit, quod male negat Cujac. *l. 1. §. 11. D. ad sen. Turp.* Nam ibi non excluditur qui mandatam jurisdictionem habet, sed Magistratus municipiorum.

COM-

COMMENTARIUS.

1 *Etiam apud eum, cui mandata est jurisdictio, suspectum postulari posse.*

Datum est] Hoc non ita accipiendum est, quasi ius de suspectis tutoribus cognoscendi, eosque removendi, speciali aliqua lege aut senatusconsulto Prætoribus aut Præsidibus datum sit: quemadmodum cùm dicimus, jus dandi tutores alicui datum esse, hoc sic accipimus, datum esse nominatim vel à Principe, vel lege, vel Senatu, *l. 1. l. 3. de tut. & cur. dat. l. 6. §. 2. de tut.* sed jus hoc removendi tutores Prætoribus & Præsidibus more concedi propter vim imperii, hoc est, iis competere vi & potestate Magistratus sui, sive jurisdictionis, ut de judicis dandi licentia quam iidem Magistratus habent, scriptum est in *l. cum prætor 12. §. 1. de iudic.* Etenim longè alia ratio est tutoris dandi, alia removendi. Datio tutoris jurisdictionis non est; qua de causa nec mandari potest, *dict. l. 1. §. 1. l. nec mandante. 8. de tut. & cur. dat.* Cognitio de suspectis & remotio jurisdictionis est, eaque sive in specie sive in genere mandata, in eum, cui mandata est, transit, *l. 1. in pr. de off. eius cui mand. l. 1. §. 4 hoc tit.* Rursus jus dandi tutoris etiam Magistratibus municipalibus certa lege concessum est, *l. 3. de tut. & cur. dat. §. 4. & 5. sup. de Attil. tut.* At de suspecto cognoscere soli possunt Magistratus majores, *l. 1. §. suspecti 11. ad senat. Turpil.*

Legat. Proconsulis] Legato quoque Proconsulis de suspecto cognoscendi jus est, non ut specialiter ei concessum, sicut tutoris datio oratione D. Marci, *l. 1. §. 1. de tut. dat.* sed tamquam consequens jurisdictionis à proconsule mandatæ, *l. 1. §. 4. hoc tit. l. 4. de off. eius cui mand. est iurisd.* in qua lege quod Macer adjicit, *propter utilitatem pupillorum*, non sic accipiendum est, quasi utilitas pupillorum contra juris rationem hanc sententiam extorserit: sed quòd hic cum ratione illa generali, ex qua mandata jurisdictione totum officium juris dicundi transit, etiam concurrat ex accidenti pupillorum utilitas; quorum scilicet interest, ut plures de suspecto cognoscere possint, ne diutius perfidus tutor in patrimonio pupilli grassetur. Pari ratione & si Prætor mandaverit jurisdictionem, poterit apud eum, cui mandata est, suspectus postulari. *d. l. 1. §. 4 vers. ergo.* Idemque omnino dicendum, si Præses mandaverit. Nec est contrarium quod apud Marcianum *l. 1. §. suspecti 11. ad senat. Turp.* legimus, suspecti tutoris accusationem pro tribunali tantum examinari posse, & nullum alium de hujusmodi quæstione quàm Præsidem posse pronuntiare. Nam cognoscente & pronuntiante eo, cui mandata est jurisdictio, ipse cui mandavit, cognoscere & pronuntiare intelligitur: & ille hujus vice, non sua, fungi, *l. 1. §. 1. l. 3. de off. eius cui mand. l. solet 16. de jurisd. l. 1. §. 1. quis à quo app.* Solùm excludere voluit Marcianus Magistratus inferiores in municipiis & civitatibus, qui pro tribunali, ubi hæc quæstio disceptanda, non cognoscunt, licèt jurisdictionem aliquam habeant. Sic in *l. ubicumque 105. de reg. iur.* quæ etiam ad propositam speciem pertinet, cùm Prætor desiderari dicitur, ubicumque causæ cognitio necessaria est, non excluditur is, cui à Prætore jurisdictio mandata est: sed Duumviri, sive Magistratus municipales, quibus ea, quæ majoris cujusdam potestatis sunt, facere non licet, *l. ea, quæ 26 ad munic.* junct. *l. 1. & 4. de damn. inf.* Hodie etiam nostri Magistratus municipales, quos Scabinos appellamus; de suspectis tutoribus cognoscendi, eosque removendi jus habent.

TEXTUS.

Qui suspecti fieri possunt.

2. *Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere; nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint testamentarii, sive non sint, sed alterius generis tutores. Quare etsi legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet suspectus remotus fuerit.*

COMMENTARIUS.

Possunt quidem omnes tutores] Item omnes curatores, sive adolescentis, sive furiosi aut prodigi curam gerant, *l. 3. §. 2. eod.* sed & curator ventri datus suspectus postulari potest, *dict. l. 3. §. 3.* Locus hic descriptus est ex *l. 1. §. ostendimus 5. eodem.*

Quare etsi legitimus] Indicare videtur, facilius tutores testamentarios & dativos ut suspectos accusari & removeri posse quàm legitimos, eosve, qui vinculo necessitudinis aut affinitatis pupillo conjuncti sunt: quibus potius curator adjungendus est, quàm ut notata fide atque existimatione removeantur, *l. si tutor. 9. eod.*

Famæ patroni parcendum] Quod de patrono hìc dicitur, idem vel magis ad parentem pertinet: & fortassis ne postulari quidem suspectus parens potuit, sed simpliciter curator adjungendus fuit. Illud constat, liberto & filio semper honestam & sanctam personam patris, & patroni videri debere, *l. liberto. 9. de obs. par. & patron.* Atque hinc esse, quòd nullæ actiones famosæ, ac ne illæ quidem, quæ fraudis vel doli ullam mentionem habent, adversus parentes patronosve institui possint: sed ex quibus causis actio in alios famosa datur, ex iisdem adversus illos in factum detur, omissa doli mentione, *l. non debet. 11. de dol. l. 1. l. 5 §. 1 dolo. l. 1. §. interdictum 43. de vi & vi armata.* quod in proposito proclive est, eo quòd hæc actio natura sua famosa non sit, vid. *l. 3. §. ultim. cum l. seq. & l. 9. hoc tit.*

TEXTUS.

Qui possunt suspectos postulare.

3. *Consequens est ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimmo mulieres admittuntur ex rescripto Divorum Severi & Antonini: sed hæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedunt; ut puta mater, nutrix quoque & avia; potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam non sustinere injuriam pupillorum; admittet eam ad accusationem.*

NOTÆ.

3. *Quinimmo mulieres*] In tantum pupillorum gratia à consuetudine judiciorum recessum est.

Pietatis necessitudine] Apud Ulpian. *l.* 1. §. 7. unde hæc sumpta, legitur *pietate necessitudinis*.

COMMENTARIUS.

DEscripta hæc sunt ex Ulpiano, *l.* 1. §. *consequens.* 6. *hoc tit.* Ait, *quasi publicam* quæ nota est improprietatis. Revera enim hæc accusatio publica non est. Nam sive finem ejus spectes, non persequitur injuriam Reipub illatam, sed pupillo; sive formam & exercitionem, non extra ordinem à Præfecto urbis aut Præsidibus de hoc crimine quæritur, ut de criminibus publicis, *l. ordo.* 8. *de publ. jud. l.* 1. §. *ult. de pæn.* sed ut de re pecuniaria in privatis judiciis à Prætore vel Præsidibus, iisve, quibus ab his mandata est jurisdictio, *arg. l. ult. de privil. del.* Ad hæc qui publico judicio aliquem reum facit, is subscribere in crimen, quod intendit, debet, *l.* 3. §. 1. *de accus.* & desistens ab accusatione incidit in senatusconsultum Turpilianum: quorum neutrum est in postulatione suspecti, *d. l. ult. de priv. del. l.* 1 §. *suspecti* 11. *ad Turpil.* Cur igitur hæc accusatio dicitur publica? Nimirum quia publicæ similis est in eo, quòd omnibus patet: quod publicarum proprium est, §. 1. *inf. de pub. jud.* Cui addi & alterum potest, quia & nullo accusante ipse Magistratus ex officio manifestè suspectum repellere potest, *d. l.* 3. §. *præterea.* 4. *hoc tit.* junct. *l.* 13. *de off. præs. l.* 1. *in pr. C. de cust. reor.* Christin. *volum.* 3. *decis.* 1 7. *num.* 1.

Mulieres admittuntur] Contra morem judiciorum. Et notandum est, quòd ad hanc accusationem admittantur non eæ tantùm mulieres, quæ pupillo necessitudinis aliquo vinculo junguntur; verùm etiam quævis aliæ, quas modò commendet pietas & verecundia: ut intelligamus, majorem esse suspecti tutoris accusandi licentiam, quàm criminis publici judicii intentandi: quippe cùm mulieri permissum non sit publico judicio quemquam reum facere, præterquam si suam aut suorum injuriam persequatur, *l.* 1. & *l.* 2. *de accus. l. de crim.* 12. *Cod. qui accusar. non poss.* In tantum pupillorum gratia à consuetudine judiciorum deflexum est. Athenis quoque publica erat hæc actio, Jul. Poll. 8. *cap.* 6. quod ex Platonis lege descendit, *l.* 11. *de legib.* Usus autem non servat, vid. Groenevv. *de ll. abrog. ad tit. ff. de pop. act.*

TEXTUS.

An Pubes vel impubes.

4. *Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere; & ita Divi Severus & Antoninus rescripserunt.*

COMMENTARIUS.

HÆc eadem traduntur in *l.* 7. *hoc tit. l.* 6. *C. eod.* Ait, *impuberes non possunt*, &c. In postulandis suspectis tutoribus principaliter perpendendum est, an quid segniter aut fraudulenter gerant, *l.* 5. *Cod. eod.* in quo cùm animi judicio opus sit, mirum non est, impuberes ad hanc accusationem non admitti, ut culpent mores tutoris sui, à quo ipsi regi debent. Sufficit, hanc accusationem omnibus patere, ipsumque adeo Prætorem per se tutorem repellere posse, *l.* 3. §. 1. *in fin.* & §. *præterea.* 4. *eod.*

Puberes autem curatores suos] In rebus, quæ privati judicii quæstionem habent, sicut pupillus auctore tutore, ita & adultus curatore consentiente litem & intendere & excipere debet, *l.* 2. *C. qui leg. pers.* Publica accusatio pupillis omnino non patet, *l.* 8. *de accus.* nisi quod eis speciatim concessum est, ut de consilio tutorum mortem patris exequantur, *l.* 2. §. 1. *d. tit.* Puberes verò etsi & ipsi regulariter publico judicio accusare non possunt, *l.* 4. *C. de auct. præst.* possunt tamen curatore auctore, si suam suorumve injuriam persequantur, *l. si maritus* 15. §. *lex Julia* 6. *ad leg. Jul. de adult. l.* 7. *C. eod. l.* 11. *de accus.* Gloss. *in d. l.* 4. *C. de auct. præst.* Quapropter si in hoc quoque accusationem suspecti similem esse volumus accusationi publicæ; videri poterit, nihil esse in proposito speciale: quia suam injuriam minor persequitur, qui curatorem suum suspectum facit.

Ex consilio necessariorum] Quorum in ea re præscriptum minor sequetur: quòd si illi nolint in accusationem consentire, judicis à minore aditi officium erit videre, ne quid detrimenti minor capiat, *arg. l. si cum dotem* 22. § *nec non* 7. & ibi Bart. *solut. matrimon.* Cantiuncula & Mynf. *hic.*

TEXTUS.

Qui dicatur suspectus.

5. *Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licèt solvendo sit, ut Julianus quo-*

quoque scripsit. Sed & anteaquam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri, idem Julianus scripsit: & secundùm eum constitutum est.

COMMENTARIUS.

HOc §. in genere docet Imp. quis sit suspectus, & unde talis esse deprehendatur. Ait, suspectum esse, qui non ex fide tutelam gerit: quod sic accipiemus; non tantùm si fraudulenter & callidè in rebus pupilli versetur, sive quæstus aut commodi causa res administret; sed etiam si negligenter aut segniter, neque ea integritate ac sollicitudine, qua oportet, *l. 3. §. ult. hoc tit. l. 5. Cod. eod.* Nec tutori quicquam prodest quòd solvendo sit, quòd satisdederit, vel nunc offerat: non enim ex patrimonio principaliter, sed ex moribus suspectus æstimandus est, *l. 5. l. 6. eod. d. l. 5. C. eod. §. ult. inf. eod.* & pupillo semper utilius est sic ei prospici, ut ab initio nullum damnum sentiat, quàm ut postea laboret de consequenda indemnitate, *arg. l. ult. C. in quib. ca. in int. rest. non est nec.* quod Papinianus noster sic expressit: *Expedit pupillo rem suam salvam habere, quàm tabulas rem salvam fore cautionis, d. l. 5. eod.*

Anteaquam tutelam gerere incipiat] Puta si vel satisdare nolit, *l. 1. l. 3. C. de tut. qui sat. non ded.* vel contumax sit, *l. 3. C. hoc t.* vel si ob ignaviam aut negligentiam non gesserit, aut dolo fecerit, quominus gereret, *l. 4. §. ult. eod.* & generaliter si qua justa causa sit, ob quam videatur rejiciendus, *a. g. l. 3. § si tutor 1. eod.* VINN. Inprimis huc pertinet casus in *§. 9. & 10. h. t.* item mores, qui suspicionem negligentiæ vel doli injiciunt. *§. ult. h. t.* HEIN.

TEXTUS.

De effectu remotionis.

6. Suspectus autem remotus, siquidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æquè.

NOTÆ.

6. Ob dolum famosus] *l. 1. D. de his qui not. infam.* Debet autem decreto causa significari: aliàs integra existimatione tutela abibit, *l. 4. §. 1. & 2. D. hoc tit.*

Ob culpam non æquè] Hoc est, segnitiem, inertiam, negligentiam, ineptiam, rusticitatem, *l. 3. §. [illegible] h. eod.* Th. [illegible]. Quid si tutoris lata negligentia arguatur? Non videtur salva existimatione abire: quia ista prope fraudem accedit, *l. [illegible] §. 1 [illegible] eod.* in doli crimen cadit, *l. [illegible] §. 5. D. de obl. & act. l. 3[illegible] D. depos.* VINN. Eleganter hanc *l. 7. §. 1. ff. h. t.* explicat B. Huberus ex *l. 32. ff. depositi*, quæ similiter distinguit, sitne depositarius in suis rebus diligens, an supinæ & enormis socordiæ. Vid. *Prælect. ad Inst. hoc tit. §. 7.* HEIN.

COMMENTARIUS.

1 Culpæ nomen & generale esse & speciale.
2 Genera culpæ obiter distincta atque exposita.
3 Ob latam culpam remotus an famosus fiat, & quid moribus nostris?

ACcusationis finis est remotio. Cæterum pro qualitate causæ & admissi, alii simpliciter removentur, alii cum nota infamiæ, alii etiam aliter & nonnumquam gravius puniuntur. Qui salva aut notata existimatione removeantur, ostenditur hoc §. propriæ pœnæ adversus quos constitutæ sint, *§. si quis tutor. 9. & 2. seqq. inf. eod.*

Siquidem ob dolum] Ait, remotum ob dolum famosum esse, ob culpam non æquè. Dolus est quævis calliditas & machinatio ad alium circumveniendum adhibita *l. 1. §. 2. de dol.* Culpa est omne factum, quo nocetur alteri injuria, sed ἀπροαιρέτως, id est, sine animo & proposito fraudandi. Etsi enim culpa generali significatione etiam dolum continet, Cic. *lib. 1. de offic. cap. 26. Cavendum ne major pœna sit, quàm culpa*: & in l. Aquilia constat, culpæ nomine etiam dolum venire, *l. 5. §. 1 junct. l. 30. §. pen. ad l. Aquil.* in specie tamen accepta à dolo distinguitur, ut factum inconsultum à consulto & malitioso. Genera culpæ tria in jure nostro memorantur, lata, levis, levissima. Lata culpa est, non providere, curare, cavere, quod omnes, qui modò sensu communi præditi sunt, provident & intelligunt se curare debere, *l. cedere diem. 213. §. ult. l. latæ 223. de verb. sign. l. quod Nerva. 32. depos. l. 1. §. 2. de jur. & fact. ign.* Atque hæc plerùque [illegible] dicitur culpa dolo proxima, *l. 8. §. 3. de precar. l. 8. pr. de edend. l. 1. § 2. si is qui test. lib.* Levis est omissio diligentiæ quam vulgo homines frugi in suis rebus adhibere solent, *l. hæredes. 25. §. non tantum. 16. fam. ercisc. l. 1. de tut. & rat. distr. l. 8. §. 4. de obl. & act.* Levissima est omissio ejus diligentiæ, quam in suis rebus præstare solet diligentissimus paterfamilias, & fere per oppositum indicatur, cùm diligentia præstari dicitur simpliciter, *l. 5. §. 2. commod. l. 23. de reg. jur.* quod loco magis opportuno latius explicabitur. Culpæ autem nomine non intelligit hic Imperator culpam latam, sed leviorem: siquidem lata culpa, præterquam in crimine corporalem pœnam ingerente, *l. 7. ad leg. Corn. de sicar.* semper dolum interpretatione juris repræsentat, *leg. magna 226. de verb. signif. d. l. quod Nerva. 32. dep. l 1. §. 1. si mens. fals. mod. l. 8. §. 3. de prec. l. 1. § is quoque 5. de ob. & act.* etiam in famosis, *leg. 11. §. ult. de his qui notant. infam. leg. probrum 42. in fin. de verb. signif.* adeoque etiam in actione pœnali, *l. 1. §. 2. si is qui test. li.* Unde etsi dolus tantùm præstari dicitur, tamen ea appellatione etiam culpa lata intelligitur, *l. contractus 23. de reg. jur. l. 5. §. 2. commod. §. pen. infr. quib. mod. re cont. ob.* Nec movere debet, quòd verbum culpæ hic simpliciter & sine distinctione dolo opponitur. Quotiescumque enim

K 4 hoc

hoc fit, aut quoties culpæ verbum absolutè ponitur, toties in usu juris significatur levis duntaxat, *d. l. 5. §. 2. commod. l. 23. de reg. jur. l. 11. de neg. gest. l. 5. §. 3. de in lit. jur. l. 1. §. sæpe 35. de pos. cum simil. lib.* Frustra igitur objicitur, quòd in dubiis beniniora præferenda, *l. semper 56. de reg. jur.* quòd pœnæ legum interpretatione moliendæ, *l. pen. de pœn.* odia restringenda, *Cod. odia Pand. de reg. jur. in 6.* Nam cùm de sententia auctorum Juris quæritur, usus præcipuè spectandus est, *l. 7. §. 2. de sup. leg.* De usu autem verbi hîc quæritur, non de eo producendo per interpretationem. Quod verò famæ & existimationis periculum exæquant cum periculo vitæ, ineptum esse apparet ex *l. capitalium 28. de pœn.* Sanè causa famosa aliquando confertur cum capitali, ut in *leg. 9. de man. vind. l. 8. § 2. quod met. ca.* sed satis constat id fieri respectu certæ alicujus rei, in *d. l. 9.* intuitu causæ manumissionis apud consilium allegandæ & probandæ, in *d. l. 8. §. 2.* ratione metus vel electionis: quod huc non pertinet; non enim quid metuat aut eligat, sed quid mereatur tutor, quærimus. Concludimus igitur, tutorem remotum infamem fieri, non solùm si ob fraudem remotus sit, quòd in tutela grassatus fuerit, aut sordidè egerit vel perniciosè pupillo, aut aliquid interceperit ex rebus pupillaribus, *l. 3. §. nunc videamus. 5. hoc tit.* verùm etiam si ob latam negligentiam; puta quòd in suis diligens, in rebus pupillaribus supinè & dissolutè negligens sit: quia talis negligentia prope fraudem accedit *l. 7. §. 1. eod.* & interpretatione atque effectu juris dolus est, *d. l. quod Nerva. 32. depos. l. magna 226. de verb. sign.* Eos autem, qui ob leviorem culpam, segnitiem, rusticitatem, inertiam, simplicitatem, vel ineptiam removentur, in ea causa esse, ut integra existimatione tutela abeant, *d. l. 3. §. ultimo, hoc tit.* Quod & jam olim docuit Claud. Cantiuncula contra plerosque interpretes, qui negant, latam culpam infamare: quo in numero etiam sunt Schneid. & Vvesemb. Planè mitior hæc sententia moribus nostris accommodatior est, qui à veteris disciplinæ severitate multum descivimus: de quo queritur D. Tulden. in *comm. hic cap. ult.* Illud constat, causam remotionis decreto exprimendam esse, ut appareat de existimatione; nam si causam remotionis non significaverit decreto suo Prætor, fama remoti non læditur, *l. 4. §. 1. & 2. eod.*

TEXTUS.

De effectu accusationis.

7. Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.

COMMENTARIUS.

PEndente causa cognitionis, interdicitur tutori administratio, atque alius interea in locum ejus in administratione rerum ordinatur, *l. eum quem. 7. C. hoc tit.* ipsaque adeo postulatione suspecti etiam citra decretum id effici videtur, *l. quod si 14. §. 1. in fin. de solut.* Et rectè: nam ut suspectum non convictum in totum removere iniquum est, ita eum, qui in suspicionem lite instituta vocatus est, perseverare in administratione non expedit. Ajo, *lite instituta*: neque enim protinus allegata causa suspicionis tutori interim auferenda administratio; sed ita demum, si concurrant aliqua indicia, super quibus tutor auditus sit & litem contestatus: quod & DD. plerique tradiderunt, & probat Anton. Fab. *C. suo defin. 2. de susp. tut.*

TEXTUS.

Quibus modis cognitio finitur.

8. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, postea que tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio.

NOTÆ.

8. *Extinguitur susp. cogn.*] Sed & si alio modo tutela finita sit, cognitio suspecti solvitur, *l. pen. D. eod. l. 1. C. eod.* Si quid damni pupillus senserit, id sarciri potest actione tutelæ, *l. 4. D. de tut. & rat. dist.* VINN. Ast quia hæc ratio cessat, si ob atrocius factum, & quod animadversionem acriorem mereatur, suspectus sit tutor: non abs re colligere mihi videor, hoc casu suspecti cognitionem, finita interim tutela, non extingui. HEIN.

COMMENTARIUS.

IN hac postulatione nihil petitur, quod pupillo ex bonis tutoris adjudicetur, sed hoc tantùm, ut tutor removeatur à tutela: quo remoto, si quid damni ex mala ejus administratione pupillus senserit, id sarciri potest actione tutelæ, cui ut locus fiat, actio suspecti instituitur: quoniam durante tutela agi non potest, *l. 4. de tut. & rat. distr.* Quibus consequens est, finita quomodocumque tutela, solvi cognitionem suspecti, quamvis pridem receptam, *l. pen. C. hoc tit. l. 1. Cod. eod.* In quo item similis hæc accusatio videtur criminali, quæ ipsa cœpto licèt judicio regulariter morte rei extinguitur, *l. ult. ad Iul. maj. l. 1. l. 2. C. si reus vel accus. mort.* Nam in causa civili, licèt pœna quoque petatur, actio judicio semel inclusa salva semper permanet, atque in solidum transit in hæredem, *l. omnes. 26. de obl. & act. l. omnes. 139. de reg. jur. §. 1. inst. de perp. & temp. act.*

TEXTUS.

Si tutor copiam sui non faciat.

9. Si quis tutor copiam sui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epistola Divorum Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mit-

tatur; & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. Ergo suspectus removeri poterit, qui non præstat alimenta.

NOTÆ.

9. *Copiam sui non faciat*] Latitans, dolo absens non justa de causa. *Ex l. 3. l. 7. §. 2. l. 2. D. hoc tit.*

Ergo ut suspectus] Bene ergo. Nam si non potest removeri, non est cur pupillus mittatur in possessionem, aut bonis tutoris curator detur. Cujac.

COMMENTARIUS.

QUia alimenta pupillo non temere decernenda sunt, sed causa cognita, quam rem Prætor pro modo facultatum pupilli, quas tutor ex vero profiteri jubetur, moderari & expedire debet, *l. 3. ubi pup. educ.* ideo adversus tutorem, qui, ne alimenta pupillo decernantur, sui copiam non facit, propria pœna constituta est: eadem nimirum, quæ adversus debitores latitantes; ut pupillus rei servandæ causa in possessionem bonorum tutoris mittatur, quomodo mitteretur creditor in possessionem bonorum debitoris, qui absens non defenditur; ex edicto *quib. ex caus. in poss. eat.* Quin & plus hic tribuitur pupillo quàm aliis creditoribus: quippe quibus in possessionem missis, nuda tantùm rerum debitoris custodia & observatio interim conceditur, *l. 12. quib. ex caus. in poss.* donec ob contumaciam perseverantis sui copiam non facere Prætor de consensu creditorum, curatore constituto, bona distrahi permittat, *tot. tit. de cur. bon. dand.* Pupillo autem in possessionem misso, simul quæ mora deteriora futura sunt ex bonis tutoris, dato curatore, distrahi jubentur: atque, ut arbitror, ut ex pecunia ex earum rerum venditione redacta pupillo interim alimenta constituantur. Quòd si hoc remedio & edictis evocatus tutor vinci & adigi non possit, ut veniat, suique copiam faciat; tum non tantùm quasi contumacem, sed etiam ut suspectum removeri eum oportet; quod tamen & perraro & diligenti habita inquisitione faciendum esse monet Ulp. *l. 7. §. pen. & ult. hoc tit.* Atque hic quoque sensus est hujus loci, & *l. 3. §. tot. 14. eod.*

TEXTUS.

Si neget alimenta decerni posse, vel tutelam redemerit.

10. *Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni, si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad Præfectum urbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redemerit.*

NOTÆ.

10. *Alimenta posse decerni*] A Prætore scilicet, cujus alimentorum decernendorum pro modo facultatum pupilli competit, *l. 3. D. ubi pup. educ.*

Ad præfectum urbi] *l. 3. §. 15. D. h. t.* puniendum scil. extra ordinem & pœna corporali, ἐπὶ τῷ σώματι, quod est meri imperii; qualem potestatem Prætor non habet, sed Præfectus urbi: unde & ad hunc remissio fit, ut & aliàs *l. 9. §. 7. D. de off. præf. urb. l. 2. D. de suspect. tut.*

Data pecunia ministerium tutelæ] Cujac. restituit, *Data pecunia ministeriis, tutelam redemerit, ex d. l. 3. §. 15. ministeriis*; id est, *officialibus & ministris Prætoris*. VINN. Scriptum fuisse videtur *qui data pecunia ministeriis m.* (id est, Magistratuum,) *tutelam adquisierit* in *l. 2.* enim *§. 11. hoc tit.* est: qui tutelam corruptis ministeriis prætoris redemerunt. Tribonianum ergo pro *prætore* substituisse arbitror *magistratum*, ex cujus vocis prima littera antecedenti vocabulo juncta natum videtur vocabulum *ministerium*. HEIN.

TEXTUS.

De liberto fraudulenter administrante.

11. *Libertus quoque si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur; ad Præfectum urbi remittitur puniendus.*

NOTÆ.

11. *Libertus quoque*] Ex Ulpiano *l. 2. D. hoc tit. l. 10. C. de adm. tut.*

COMMENTARIUS.

DIximus non multo ante, tutores pro qualitate facti vel simpliciter removeri, vel cum familia, nonnumquam etiam gravius simul coerceri: quod fit in his delictis, si quis præsens negaverit, pupillo quasi inopia alimenta decerni posse, & datis pupillo advocatis mendacii convincatur; si quis tutelam corruptis ministeriis Prætoris redemerit; si libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni gesserit: quæ tria his §§. proponuntur ex *l. 2. & l. 3. §. sed si non 15. hoc tit.* Sunt autem plura; ut si quis pretio accepto operam dederit, ut non idoneus tutor pupillo daretur; si consulto circa patrimonium edendum quantitatem minuerit: si evidenti fraude pupilli bona alienasse probetur, *l. 1. §. solent. 7. de off. præf. urb. l. 2. de tut.* Hos omnes traditum est severiore animadversione indigere, quàm ut sufficiat eis suspectorum infamia; ideoque ad Præfectum urbi solitos remitti extra ordinem puniendos, *dd. loc.* & pœna scilicet corporali;

li; nam multæ dicendæ jus etiam Prætori cæterisque, qui jurisdictionem habent, competit, *l. 2. §. ultim. de judic. l. aliud est fraus 131. §. 1. de verb. sign.* Graviorem autem omnem animadversionem, sive imperium, quod dicitur merum, Præfectura urbis sibi vindicavit, *d. l. 1. de off. præf. urb.* Apud nos quemadmodum criminum judicia exerceantur, & puniantur extra ordinem, qui delinquunt; dicemus *sub tit. ult. lib. 4.*

Textus.

Si suspectus satis offerat: & quis dicatur suspectus.

12. *Novissimè autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiamsi satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimverò tutor vel curator, quamvis pauper sit, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.*

Notæ.

12. *Etiamsi satis offerant*] Expedit enim pupillo rem suam salvam tenere, quàm habere cautionem, *l. 5. D. hoc tit.* fac. *l. ult. C. in quib. ca. in int. rest.*

Diutius grassandi] Ex Callistrato, *l. 5. D. hoc tit.*

Etiam eum] *l. 8. D. eod.* Vet. *suspectum enim eum*. Theoph. γάρ. Suspectum mores faciunt, non tenues facultates.

Quamvis pauper] Numquam paupertatis occasione suspectus postulari, aut ut suspectus removeri debet vir alioqui fidelis & diligens, *l. 5. C. eod.* Sed potest curator ei adjungi, si substantia pupilli periclitetur, *l. 6. C. eod.* aut removeri ex eo capite, quòd non satisdet, *l. 2. C. de tut. qui sat. non ded.*

Commentarius.

Etiamsi satis offerat] De eo dictum sub §. *suspectus 5. sup. eod.* Ut autem neque divitiæ neque satisdatio tutorem à suspicione liberant; ita nec ex adverso eum onerat paupertas. Nam etsi pauperi, qui se imparem oneri imposito docere possit, vacatio tribui solet: §. *sed & propter paupertatem. 6. titul. praced.* aut qui propter inopiam satisdare non potest, removendus est, *l. 3. Cod. de tut. qui sat. non ded.* numquam tamen paupertatis occasione suspectus postulari, eove nomine removeri debet vir alioqui fidelis & diligens. Ex moribus enim, non ex facultatibus suspectum argui convenit, *l. 8. hoc tit. l. 5. Cod. eodem, l. si creditores 31. §. 1. reb. auct. jud. poss.*

Finis Libri Primi.

Arnol

ARNOLDI VINNII, J.C. IN LIBRUM SECUNDUM INSTITUTIONUM IMPERIALIUM COMMENTARIUS

Academicus & Forensis,

CUM NOTIS AD TEXTUM.

TITULUS I.

DE RERUM DIVISIONE, ET ACQUIRENDO IPSARUM DOMINIO.

D. Lib. 1. Tit. 8. C. Lib. 41. Tit. 1.

Ratio ordinis, & summa tractationis de jure rerum.

Ognita hominum qualitate & differentia, expositoque eo jure, quod cuique pro conditione personæ suæ competit, quod ex tribus, circa quæ jus omne versatur, primum est, transit Imperator ad alterum, atque huic proximum, res externas; ut quod lex methodi exigit, ex ordine singula explicet, quo ea proposita sunt, §. *ult. sup. de jur. nat gent.* Habet autem hic titulus duplicem inscriptionem. *De rerum divisione, & De acquirendo ipsarum dominio.* Nimirum quæ duobus distinctis titulis in Pand. tractata sunt, ea in unum huc retulit Justinianus. Et quia in rebus, tantum cujusque est, quantum natura earum & conditio patitur; primò variè eas dividit, ut differentia earum cognita, jus quod in iis habemus, (qua consideratione rerum tractatio propria est Jurisconsulti) melius intelligatur. Deinde proponit & persequitur modos, quibus res, quæ singulis acquiri possunt, singulis acquirantur, initio facto à rebus dominii nostri aut similis in rem juris. Postremò tractat de obligationibus; idque demum *tit. 14. lib. 3.*

TEXTUS.

Continuatio & duplex rerum divisio.

Superiore libro de jure personarum exposuimus; modo videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam Universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum; quæ ex variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

NOTÆ.

In patrimonio] Id est, *In bonis*. In bonis autem

tem nostris non tantùm sunt res corporales, verùm etiam incorporales & jura, *l. 49. de verb. sign. l. 52. de acq. rer. dom.* Igitur & servitutes, *l. 5. §. 9. D. de op. nov. nunc. tit. si us. pet. & si serv. vind. & de itin. act. priv. l. 3. & 4. quæ in fraud. cred.* Nec obst. *l. 1. D. de usuf. leg.* Quia ibi Paul. non disputat de jure aliquo constituto, sed demum constituendo: quod ait, in bonis non esse, quia dominus hujusmodi jus formale non habet; nec tamen extra bona, quia habet saltem causativè, ut loquuntur.

Quædam nullius] Intelligit res divini juris, quibus per excellentiam hoc tribuitur, ut dicantur nullius esse.

Pleraque singulorum] Nimirum res omnes, quæ in dominio nostro sunt, aut quasi dominio, aliaque in rem vel ad rem jura.

COMMENTARIUS.

1 *An detur tertium genus rerum, quæ neque in bonis nostris, neque extra bona sint.*

DE *rebus*] Quid rei appellatione, quæ alioqui generalis est hic significetur, docet nos objectorum juris distinctio: nempe quicquid est extra personam & actiones, quod hominis usui aut commodo esse possit, sive id divini juris sit, sive humani, sive publici, sive privati, sive corporale, sive incorporale, sive dominium, aut jus aliquod in rem à dominio diversum aut separatum, sive obligatio: nam & ea, ut res in bonis nostris, huc pertinet; quod pluribus ostendemus *sub tit. de oblig. lib. 3.*

Vel in nostro patrimonio, vel extra] Patrimonii nomine propriè significari videtur ea pecunia, quam liberi ex hæreditate paterna accipiunt: cæterum consuetudine loquendi obtinuit, ut eo verbo intelligantur omnia, quæ quisque paterfamilias habet. Igitur in patrimonio esse & in bonis esse idem valent
1 Sunt quibus hæc divisio manca videtur, quasi constitui debeat & tertium genus rerum, quæ neque in bonis nostris, neque extra bona sint; cujus generis res, auctore Paulo *l. 1. de usufr. leg.* sint servitutes. Quo quidem ego numquam quicquam audivi subtilius. Non erit in bonis nostris ea res, quæ bona nostra & patrimonium auget, *l. 5. § 9. de op. nov. nunc.* quæ pro debito pignori mihi obligata est; juxta *l. 12. de pign.* quæ domino prædii dominantis magni sæpe constitit, & quam prædii servientis dominus magno velit redimere? cujus denique persequendæ & tuendæ causa actio, aliaque remedia jure prodita sunt, *l. rem in bonis 52. de acq. rer. dom. l. bonorum 49. de verb. sign* junct. *§. 2. inst. de act. leg. 6. §. 1. & ult. si serv. vind. d. l. 5. §. 9. de op. nov. nunt. tit. de itin. act. priv. & aq. cot. & æst.* Cur igitur actione Pauliana revocantur servitutes per fraudem non utendo amissæ, *l. 3. & 4. quæ in fraud. cred.* cùm id edictum ad eos tantùm pertineat, qui patrimonium suum in fraudem creditorum diminuunt, *leg. 6. eod.* Aut cur magis res cæteras incorporales in bonis esse dicimus quàm servitutes? Veterum sanè nemo est, cui hoc in mentem venerit, ut diceret, servitutem alicui constitutam & quæsitam non esse in bonis ejus, cui constituta & quæsita sit: neque etiam Paulo, qui in *d. l. 1.* non disputat de jure aliquo alicui constituto, sed demum constituendo; cujus tamen disputatio posita est in mera subtilitate. Legavit aliquis usum aut usumfructum itineris per fundum suum. Negat Paulus id legatum subsistere: quia ratio juris non patitur ut servitus servitutis constituatur; nec esse utile ex Senatusconsulto, quo cavetur, ut omnium, quæ in bonis sint, ususfructus legari possit: quia id jus formaliter & separatum non habuerit: nam utique ut dominus jus habebat eundi in suo, poteratque id jus à dominio separare, alterique sub alia qualitate concedere, alium denique eo jure, servitute non constitura, uti volentem prohibere: unde fortassis addit, nec esse extra bona; tantùm quia dominus, ut dixit, hujusmodi jus formale non habet, hoc est, separatum à jure dominico titulo servitutis, cùm nemini res sua serviat, *l. 5. si usufr. pet.* usus autem itineris tanquam juris separati & formalis legatus proponitur. Negat, legatum esse usum rei, quæ erat in bonis testatoris: quippe quæ nec erat quidem eo quo dixi modo, sed causativè tantùm. Esse autem hanc disputationem de apicibus juris; Paulus ipse fatetur, cùm legatum aut hujusmodi usus constitutionem admittendam censet beneficio cautionis à legatario præstandæ, de restituenda post mortem suam aut capitis deminutionem servitute. VINN. Immo ita nonnumquam loquebantur veteres de rebus corporalibus, quas & *esse*, & in *dominio* & in *bonis* esse negabant. Quia tamen animo intelliguntur & utilitatem præstant, hinc nec extra bona sunt. Vid. V. C. Ger. Noodt. *Probab. Lib. II. cap. 3.* HEIN.

Quædam enim naturali jure communia] Non est nova hæc divisio, sed prioris illius explicatio: quæ eò pertinet ut intelligamus, ea, quæ singulorum sunt, in patrimonio haberi, quæ communia, publica, Universitatis, & maximè quæ divini juris sunt, extra patrimonium esse. Aptior ad docendum nonnullis videtur divisio Caji *l. 1. h. t.* qui sic distinguit ut dicat, rerum alias esse divini juris, alias humani. Divini juris quæ sunt, nullius in bonis esse; veluti res sacras, religiosas, sanctas. Res humani juris, aut publicas esse, quæ & ipsæ nullius in bonis sunt: aut privatas, quæ singulorum; una generali appellatione rerum publicarum complectens, quæ hìc in communes publicas & Universitatis distinguuntur. Huic autem divisioni mox aliam subjicit, quòd quædam res corporales sint, quædam incorporales: quæ à Justi-

Justiniano demum traditur atque exponitur *tit. seq.* Apud Marcianum *l. 2. hoc tit.* divisio proposita uno membro mutilata traditur; ut liquet ex *l. 4. & 5. eod.* Vinn. Marcianus in divisione sua non tam omisit res publicas, quàm easdem communium nomine complexus est. Communes enim & publicæ sæpe pro iisdem habentur, *l. 24. ff. de damn. inf.* Unde non mutilata videtur *l. 2. ff. h. t.* sed à Triboniano in hoc §. paulo fusius explicata. Vid. Ger. Noodt. *Prob. Lib. 1. c. 7.* Hein.

Pleraque singulorum] Hæc sunt, quæ privata dicuntur: nimirum res omnes quæ vel in dominio nostro sunt, aut quasi dominio, aliaque in rem jura à dominio separata, vel quæ adhuc nobis præstanda sunt ex obligatione. Unde non male nonnulli totius hujus argumenti tractationem ad duo potissimùm capita referunt, quorum unum est de dominio, alterum de obligatione; dominii appellatione jus omne, quod in rem habemus, complectentes.

Textus.

De Aere, aqua profluente, mari, littore, &c.

1. *Et quidem naturali jure communia sunt omnium hæc, aer, aqua profluens, mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tamen à villis, & monumentis, & ædificiis abstineat, quia non sunt juris gentium, sicut est mare.*

Notæ.

1. *Naturali jure communia*] Vocabulo generali hæc etiam publica dicuntur, definiunturque à Nerat. *l. 14. de acq. rer. dom.* Quæ à natura ad omnium usum prodita, in nullius adhuc dominium pervenerunt. Sumpta hæc ex *l. 2. §. 1. & l. 4. D. eod.*

Aer, aqua profluens, &c.] Aer & mare jure gentium divisa non sunt, sed relicta in suo jure & esse primævo; Jo. Fab. Immo nec dividi potuerunt; Grot. *de mar. lib. c. 5.*

Littora maris] Sicut maris usus omnibus patet, *l. 13. D. comm. præd.* ita propter mare & littorum maris, *l. 4. & 5. §. 1. h. t.*

Dum tamen à villis] Quia sunt singulorum, qui ædificando occuparunt, *d. l. 4. & l. 6. h. t. l. 14. de acq. rer. dom l. 4. ne quid in loc. publ.*

Commentarius.

1 *Rerum communium usum omnibus competere, barbarumque semper habitum, quemquam mortalium eo usu prohibere.*
2 *Multum hasce res differre ab iis, quæ nullius sunt, communi usui non attributæ.*
3 *Quatenus quid harum rerum occupari possis: tum quantum hæc occupatio occupanti tribuat.*
4 *De dominio maris, quod nunc sibi plerique ad aliquod spatium & per vicinos sinus vindicant remissivè.*
5 *Qui vectigal navigantibus jure imponant?*

Quæ humani juris sunt, non privata aut singulorum propria, ea aut sunt omnium hominum communia: aut alicujus gentis sive populi, quæ in specie publica; aut certæ alicujus civitatis vel corporis quæ dicuntur, universitatis. Communia sunt, quæ à natura ad omnium usum prodita, in nullius adhuc ditionem aut dominium pervenerunt; ita generandi vocabulo definiuntur à Neratio *l. 14. h. t. de a q. rer. dom.* Huc pertinet præcipuè aer & mare, quæ cùm propter immensitatem, tum propter usum, quem in commune omnibus debent, jure gentium divisa non sunt, sed relicta in suo jure & esse primævo; ut ait Jo. Faber. adeoque nec dividi potuerunt. Atque hoc est quod DD. nostri ajunt, aerem & mare, cùm sint incomprehensibilia, nullius populi bonis potuisse applicari; Io. Fab. §. *littorum. 5. inf. eod.* Grot *de mar. lib. c. 5.* Item aqua profluens, hoc est, aqua jugis, quæ vel ab imbribus collecta, vel è venis terræ scaturiens perpetuum fluxum agit, flumenque aut rivum perennem facit. Postremò propter mare etiam littora maris, *l. 2. §. 1. l. 4. h. t.* In hisce 1
rebus duo sunt, quæ jure naturali omnibus competunt. Primum communis omnium est harum rerum usus, ad quem natura comparatæ sunt, tum si quid earum rerum per naturam occupari potest, id eatenus occupantis fit, quatenus ea occupatione usus ille promiscuus non læditur. De usu aeris constat, quippe sine quo ne vivere quidem aut respirare quisquam potest. Aqua profluens ad lavandum, & potandum unicuique jure naturali concessa. Maris usus jure gentium liber est, atque ad navigandum, & piscandum ex æquo omnibus patet, *l. 3. §. 1 ne quid in loc. pub.* Unde si quis prohibeatur in mari piscari aut navigare, injuriarum actione prohibentem convenire potest, *l. 2. §. si quis. 9. d. tit. l. 13. §. ult. de injur.* Maris naturam littora sequuntur: ac proinde ad littus maris cuivis accedere licet, navem eò appellere, ac reficere, ejecta in tempestate, naufragiove amissa ibi excipere, retia siccare, & casam, in quam tantisper se recipiat, ponere, *l. 4. hoc tit. l. littora 51. de contr. empt. l. 1. C. de naufr. lib. 11.* Dum tamen à villis ædificiis & monumentis in littore extructis abstineat: quia non sunt juris gentium, *d. l. 4. hoc tit.* Est verò harum rerum usus adeo liber & promiscuus, ut barbarum semper, atque immane habitum sit, vel exteras gentes ab eo arcere. Quamobrem merito de Pœnorum injuria sic quæritur Orator Illioneus apud Virgilium *l. 1. divini operis. v. 543. seqq.*

Quod genus hoc hominum, quæve hæc tam barbara morem

Per-

Permittit patria? Hospitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Idemque apud eumdem *lib. 7. v. 229.* his vocibus affatur Regem Latinum:

Littusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.

Denique Latona apud Nasonem *6. metam. v. 349.* sic alloquitur pueros Lyceos:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.
Nec solem proprium natura, nec aera fecit,
Nec tenues undas; ad publica munera veni.

Dicit, hæc non esse natura propria: sicut Ulp. *l. 13. comm. præd.* natura omnibus patere, quia à natura ad communem usum genita sunt, nec in ullius adhuc dominium pervenerunt; Cic *1. de Offic. cap. 6.* Nerat. *l. 14. hoc tit.* Hæc igitur sunt illa, quæ veteres vocant communia omnium jure naturali, aut quod idem est, publica juris gentium, sicut & usum eorum modò communem, modò publicum vocant, *l. pen. hoc tit. l. 2. §. 1. l. 4. ne quid in loc. pub. §. littorum. 5. infr. hoc tit. cum similib.* Quamquam verò etiam nullius esse, quod ad proprietatem attinet, rectè
2 dicimus; multum tamen differunt ab his, quæ nullius sunt, communi usui non attributa, ut feræ, pisces, aves: nam ista si quis occupet, in jus proprium transire possunt; illa verò totius humanitatis consensu proprietati in perpetuum excepta sunt propter usum, qui cùm sit omnium, non magis omnibus ab uno eripi potest, quàm à te mihi quod meum est. Et hoc est quod Cicero dicit, inter prima esse justitiæ munera. rebus communibus pro communibus uti. Scholastici dicerent, alia positivè esse communia, alia negativè; Thom. *1. 2. q. 94. art. 5.* Cajetan *tract. 17. quæst. cap. 12.* Covar. *in cap. peccatum, de reg. jur. in 6. part. 2. §. 8.* Intellexit hoc convivator apud Athenæum, cùm mare commune esse dicit, pisces autem capientium fieri. Et in Plautina *Rudente. act. 4. sc. 3. v. 36.* servo dicenti, *Mare quidem commune certo est omnibus*, assentit piscator: addenti verò, *In mari inventum est, commune est*; rectè occurrit: *Meum quod rete, atque hami nacti sunt, meum po-*
3 *tissimum est*. Cæterum illa hìc addenda interpretatio est, ut si quid harum rerum natura occupari possit; id eatenus occupantis fiat, quatenus ea occupatione usus publicus sive communis non impeditur. Quod merito receptum est: nam cùm ita se res habet, cessat exceptio, per quam fit, ut in jus proprium non transeant. Aer occupari non potest, nisi simul terra occupetur: sed neque mare, nisi forte exigua sui portione, quæ in fundum privatum admittitur; quo modo accipienda *l. 14. de injur.* aut ædificando jactis in id pilis, aut molibus; quod cùm fit, locus, & ædificium ejus fiunt, qui ædificavit, *l. 2. §. adversus 8. l. 3. §. 1. ne quid in loc. pub. l. ergo 30. §. ult. hoc tit.* In littore vacuum quisque locum occupare per naturam potest, eumque occupando etiam suum facit, ut & id, quod in eo extruxerit, *l. 6. pr. hoc tit. de rer. div. l. 14. l. quamvis. 50. eod. de acq. rer. dom. l. 1. §. si quod si 18. de op. nov. nunt.* Etenim qui locus ita in mari aut littore occupatur, non simpliciter & absolutè occupantis fit: sed dumtaxat interea dum occupat, dum ædificium manet: nam ædificio sublato; locus in pristinam causam quasi jure postliminii revertitur, *d. l. 6. & d. l. 14. §. 1. l. præscriptio 45. de usucap.* Sed neque simpliciter hæc occupatio & ædificatio concessa; verùm, quod exigebat ipsa ratio juris gentium, cum hac conditione, si per eam publicus littoris aut maris usus non fiat deterior, *d. l. 2. §. adversus. 8. l. 3. l. 4. ne quid in loc. publ.* Neque jus gentium violari existimo, si hinc arceantur peregrini in littoribus, quæ populus aliquis imperio sibi vindicat. Natura enim non ad hoc propriè littora produxit, ut culibet semper & promiscuè jus esset partem eorum occupare, sed ut necessario maris usui inservirent, qui est navigatio; idque significari opinor verbis *& per hoc*, quæ non frustra hìc expressa sunt, & in *l. 2. §. 1. hoc tit.* ideoque etsi hic usus jure gentium semper communis manet & indivisus, sicut ipsius maris; jus tamen, quod dixi, in littore ædificandi, divisum jure gentium intelligi debet, quatenus littora imperio divisa, & publica, facta sunt alicujus populi, *arg. d. l. 3. ne quid in loc. pub.* Ita fermè Baro ad hunc §. *& d. leg. 2.* Don. *4. comm. 2. & 9.* Grot. *2. de jur. bell. & pac. cap. 3. num. 9.* Idem fusè & eleganter *cap. 5. mar. lib.* add. Ant. Fabr. 4
in ration. ad leg. 9. de leg. Rhod. Hodie Veneti maris Adriatici, Baltici Rex Daniæ, magnæ Britanniæ Rex maris circumflui dominium sibi vindicant. Cæterum hoc latè plerique damnant, imperium quidem in maris partem sinusve vicinos usurpare posse concedentes, sed sine jure proprietatis aut dominii; tum quia natura mare commune esse jubet, non permittit tantùm; tum quia ne dominii quidem capax est, resistens occupationi & possessioni, unde dominia rerum cœperunt, *l. 1. §. 1. de acq. poss.* D. Grot. *d. c. 5. mar. lib. & d. c. 3. n. 13. de jur. bell.* M. Anton. Peregrin. *8. de jur. fisc. n. 10.* Alb. Gentil. *de acq. mar.* D. Tul. *hic c. 7.* Existimat tamen idem Grotius, *d. c. 3. num. 10.* non obstare jus naturæ, quo minus portio maris inclusa littoribus ejus populi propria fiat, cujus sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit, quàm diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati. Nuper verò Joannes Seldenus, vir sanè non vulgari eruditione præditus, tractatum edidit inscriptum *Mare clausum*, sive *De Dominio maris*, in quo summa ope ostendere conatur, mare ex jure naturæ seu gentium omnium hominum non esse commune, sed pariter dominii privati seu proprietatis esse capax, ac tellurem: cui paradoxo vix occurri poterit ex Grot. *d. c. 5. mar. lib. & 2. de jur. bell. cap. 2. num. 3.* Illud constat,

ſtat, non facere contra jus naturæ aut gen-
5 tium, qui recepto in ſe onere tuendæ navigationis adverſus piraticas excurſiones, juvandæque per ignes nocturnos & brevium ſigna, vectigal æquum impoſuerit: quale fuit Romanum vectigal Erythræum, de quo Strabo *l. 17.* & quod in ponto Byzantini exigebant *διαγώγιον*, quodque jam olim Athenienſes exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio, Grot. *d. cap. 3. num. 14.* add. Cæpoll. *de ſerv. præd. ruſt. c. 26.* Unde verè dicendum eſt, jure Venetos, aliosque præfatos Principes Marium dictorum dominium habere.

Textus.

De fluminibus & portubus.

2. *Flumina autem omnia, & portus publica ſunt: ideoque jus piſcandi omnibus commune eſt in portu, fluminibuſque.*

Commentarius.

1 *Quo ſenſu dicatur jus piſcandi in flumine omnibus commune?*
2 *Non idem eſſe aquam profluentem, quod flumen.*
3 *Quo jure hodie flumina & portus, itemque piſcatio cenſeantur?*

Secundum genus rerum, quæ privati juris non ſunt, publicæ in ſpecie dicuntur, quæ quamvis & ipſe in nullius dominium pervenerunt, imperio tamen diviſæ ſunt, & ditione ac poteſtate factæ alicujus populi. Ajo *ditione ac poteſtate*. Nam quæ populi ſunt patrimonia, ut metalla, ſalinæ, ſilvæ, agri vectigales, &c. ea quidem etiam publica dicuntur propter perſonam poſſidentis, *l. 17. de ver. ſign. l. 14. hoc tit. de acq. rer. dom.* ſed quia uſu & jure, quo habentur, privata ſunt, *l. 2. §. hoc interdictum 4. ne quid in loc. pub.* ad inſtitutam diſputationem non pertinent. Hujus generis ſunt flumina, portus, alveus fluminis, quamdiu à flumine occupatur, & ex parte ripæ.

Flumina omnia] Scilicet perennia, nam torrentia, quæ hieme tantùm fluunt, æſtate ſolibus exſiccantur, publica non ſunt, *l. 1. §. 3. de flum.* ac ne flumina quidem propriè: ut rectè D. Don. *4. com. 3.* contra Hotom. 8. *obſ. 4.* Marcianus *l. 3. hoc tit.* cautè addidit voculam *penè*; nempe *διὰ τοὺς χειμάῤῥους*. Et quidem quæ flumina per eamdem regionem tantùm labuntur, unde originem ducunt, tota ſunt illius regionis; quæ verò diverſa imperia alluunt, per partes earum gentium ſunt, per quarum ditiones profluunt in mare. Vinn. Hinc ſi limites duarum provinciarum conſtituunt, communia habentur, adeoque & novæ inſulæ, in hujuſmodi fluminæ natæ, vel communes ſunt vel alterutrius provinciæ propriæ, prout vel in medio flumine natæ, vel alterutri ripa propiores ſunt: Ziegl. *de jure Majeſtat. Lib. 2. cap. 15.* Hein.

Et portus] Portus eſt locus in mari, aut flumine concluſus ac munitus, quò importantur, & unde exportantur merces: qua appellatione tamen continetur & ſtatio, quæ eſt locus accommodatus ad naves recipiendas, ut tuto illic ſtare poſſint adverſus injuriam prædonum ac tempeſtatum, *l. portus 59. de verb. ſign. l. 1. §. ſtationem 13. de flum.* noſtratibus *een Ree*. Veteribus propriè portus inſulam notat, ſive ædificium legitimo ſpatio atque ambitu à contiguis diviſum, mercium impendendarum & conſervandarum cauſa, & per ſynecdochen quamvis inſulam ſive domum, quæ proprio ambitu conſtat; ut in illo duodecim tab. *Cui teſtimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito*. Vid. Feſt. in vocibus *portus & inſula*. Cujac. Brechæ. Goed. *ad d. l. portus*.

Ius piſcandi omnibus commune] Uſus fluminis publicus eſt jure gentium, *§. riparum. 4. inſ. eod. l. 4. eod.* ac proinde unicuique licet in flumine publico navigare & piſcari, *l. 1. ut in flum. publ.* Idem uſus eſt & portuum, ut hoc loco & *d. l. 4.* Ait, *omnibus commune eſt*, nempe omnibus iis, qui ſunt ex populo, cujus fines flumen alluit, & quatenus alluit: ut in 1
hoc diſtet hic uſus ab earum rerum uſu, quæ omnium hominum communes ſunt; id quod ex præcedentibus ſatis colligi poteſt. Neque eſt quiſquam, qui dubitet, quin uſu navigandi aut piſcandi in flumine exteri prohiberi poſſint. Notandum autem eſt diſcrimen fluminis & aquæ fluentis, unde uſus utriuſque naſcitur 2
diverſitas. Flumen eſt totum quid, unumque & idem corpus, quod mille abhinc annis fuit, *arg. l. proponebatur, 76. de judic.* denique ſub imperio eorum eſt, quorum finibus continetur. At aqua fluminis numero eadem non eſt, ſed alia atque alia: & cùm in perpetuo curſu ſit, non magis loco contineri, aut cujuſquam poteſtati ſubjici poteſt, quàm aer & mare, quamdiu de medio curſu nihil de ea ſumpſeris. Hinc de uſu judicandum. Flumine integro utimur ad navigandum, & piſcandum; qui uſus jure gentium diviſus eſt, quatenus flumina ipſa imperio diviſa ſunt, ac proinde non communis eſt omnium hominum, ſed publicus eorum dumtaxat, quorum finibus continetur. Aqua verò fluminis utimur ad lavandum, potandum, aquanda pecora: qui uſus communis eſt jure naturali omnibus conceſſus; add. Jo. Fab. Baron. *ad hunc loc* Don. *4. comm. 2.* De jure ædificandi in portu aut flumine nulla hic mentio. Et in portu quidem vix eſt, ut ſine incommodo navigantium ædificari poſſit. In flumine autem publicè cuilibet licet ædificare & deſtruere: dum tamen hoc ſine incommodo cujuſquam fiat, *l. fluminum 24. de damn. inf. l. 1. §. non autem. 12. & §. deinde. 19. de flum.* Quo argumento adducor, ut credam etiam ædificatum fieri ædificantis, perinde ut ædi-

ædificata in littore aut vicino littoribus mari ædificantium fiunt. Cæterum quia hoc jure
3 jam non amplius utimur, non est operæ pretium pluribus de his disputare. Etenim flumina omnia navigabilia, & ex quibus fiunt navigabilia, jam pridem à Frederico Imp inter regalia relata sunt, *c. unic. quæ sunt regal. in usib. Feud.* eorumque proprietas facta Principis, vel populi, cujus ditione continentur; Bart. Jas. & alii *l. quominus. 2. de flum.* Quod tamen non obstat, quominus usus fluminis adhuc publicus manserit: nam & riparum, quarum proprietas privata est, usum esse publicum constat. Cæterum consuetudine locorum fere jam obtinuit, ut nemini liceat in flumine piscari, nisi qui jus illud vel emerit, vel conduxerit, vel alio titulo à Principe acceperit, vid Cæpoll. *de serv. rust. præd. c. 42.* Schneid. *hic.* In hisce regionibus flumina omnia, quatenus finibus nostris continentur, lacus item, aliæque aquæ navigabiles, eorumque omnium alvei, hoc est, spatia, per quæ fluunt, aut quæ occupant, ripa quoque, quatenus majore parte anni aquis tegitur, populi est. Ac proinde Hollandi & Vvestfrisii jus habent pro custodia fluminum vectigalia ac tributa imperandi, quippe usu eorum etiam exteris concesso. Jus piscandi quoque initio penes populum fuit, inde ad Principes translatum: ut nemo jam id juris habeat, nisi concessu Principis, & certis limitibus ac legibus circumscriptum. Planè in Vvaterlandia, & quibusdam fluentis Kennemerlandiæ piscatio semper libera fuit: & singulis civibus etiamnum jus est in flumine aut lacu navigabili hamo piscari; Grot. *lib. 2. manud. cap. 1. & 4.* Groenevv. *de ll. abrog. hic & ibi alleg.*

TEXTUS.

Definitio littoris.

3. *Est autem littus maris, quatenus hibernus fluctus maximus excurrit.*

NOTÆ.

3. *Est autem littus maris*] *Quà fluctus eludit.* Definitio κατὰ μεταφοράν.

COMMENTARIUS.

Hoc §. 2. *& seqq.* quædam diligentius explicat, quorum usus vel communis est, vel publicus. Atque ut intelligamus, quatenus littore uti omnibus liceat, quid sit littus primò definiendum putavit. Ait littus esse, *quatenus hibernus fluctus maximus excurrit*; quomodo & Cels. definit, *l. littus 96.* Javolen. *l. 112. de verb. sign.* & jam olim ante eos definiverat Aquilius; teste Cic. *in Top c. 7.* Quam definitionem & ipse Cicero post aliquando fortassis arbiter sumptus, secutus est: non enim primus hoc constituit, ut plerosque credidisse Celsus refert. Ait *hibernus*, quia hieme maximè mare exæstuat: igitur littus est, quatenus fluctus maris elidit; atque hoc commune est omnium sicut & mare: siccum verò littus sive ora terræ, quæ æstuum marinorum accessu non occupatur, populi regionis est.

TEXTUS.

De usu & proprietate riparum.

4. *Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare: sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent: qua de causa arbores quoque in eisdem natæ eorumdem sunt.*

COMMENTARIUS.

1 *Non ut littora maris, ita ripas conditionem fluminis sequi.*

Ripa est id quod flumen continet, naturalem cursus sui rigorem tenens; ita definitur ab Ulp. *l. 1. §. ripa. 5. de flum.* Ait, *cursum naturalem*, ne quis putet, si quando flumen imbribus vel nivibus auctum excreverit, ripas idcirco mutare. Paulus ait, ripam esse, quæ plenissimum flumen continet, *leg. 3. §. 1. d. tit.* ut significet, partem ripæ non esse spatium illud ripæ proximum, quod aliquando flumine caloribus minuto æstivo tempore non occupatur. Apparet autem ex sequentibus, ripam non tam angustè, ut nonnulli faciunt, accipiendam esse pro crepidine, aut labro amnis, sive pro sola extremitate alvei & terræ, quæ flumen continet, cujus extremitatis vix est ut ullus sit usus: sed aliquanto laxius pro spatio inter flumen & vicina prædia interjecto, ut ripa incipere intelligatur, ex quo à plano ad flumen vergit, *d. l. 3. §. 2. de flum.* quod & Pacius observavit in analysi sua.

Usus publicus est jure gentium] Usus riparum ita publicus est, ut fluminis: quinimmo ripæ usus nihil aliud est, quàm ipsius fluminis, cùm per ripam flumine utamur. Ideoque quæcumque sunt interdicta ad tuendum usum publicum fluminis, eadem sunt & conjunctim ad tuendum usum riparum, *l. 1. & passim tit. de flum. & tit. ne quid in flum. publ.* Ait, *jure gentium*: quasi dicat, hunc usum atque hanc servitutem ripis à natura impositam esse, ut omnibus, quibus flumine uti jure gentium licet, etiam ripis ad eum usum uti liceat, cùm nec flumine aliter uti commodè possint.

Proprietas illorum est, quorum prædiis hærent] Hoc etiam disertè ait Cajus *l. 5. hoc tit.* itemque Pomponius ex sententia Celsi, *l. ergo 30. §. 1. de acq. rer. dom.* Unde Neratius scribit, eum, qui in

in ripa fluminis ædificat, suum non facere, *l. 15. eod.* Quapropter quod Paulus ait, ripas fluminum publicas esse, *l. 3. de flum.* de usu, non de proprietate accipi debet. Nec enim audiendus est D. Hotom. qui Paulum à cæteris, & rectè dissensisse putat. Nam quod ait, eodem jure partes fluminis singulas censeri debere, quo totum flumen, quod ita publicum esse constat, ut nec proprietate cujusquam sit, error est περὶ τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἐλέγχου, siquidem ripa pars fluminis non est, non magis quàm continens contenti. Neque verò idem est ripa in flumine, quod littus in mari. Ripa flumini non subjicitur, ut littora subjiciuntur mari, & quotidianis accessibus ab eo occupantur. At inquit, cujus juris est alveus, ejusdem & ripas esse necesse est: certum autem est alveum proprietate nullius esse, *l. 1. §. simili modo 7. de flum. l. 7. §. quod si 5. de acq. rer. dom.* At inquam, ut diversa sit alvei & riparum conditio, flumen facit, quod alveum occupat, ripas non item. Quid quod nec alveus simpliciter publicus est, ne tunc quidem, cùm adhuc à flumine tenetur; sed quatenus flumen non obstat, adhuc pars censetur vicinorum agrorum: alioqui quo jure insula, manente adhuc alveo, in flumine nata vicinorum fieret? quod utique & ripæ proprietatem arguit vicinorum esse; qua de re amplius sub *§. insula 22. & seq. inf. eod.* Rectè igitur Græci, *Basil. 46. tit. 3.* πάντες ὄχθαι τῶν ἐν τοῖς ποταμοῖς οὐ δημόσιαι, ἀλλὰ ἡ χρῆσις publica ἐστιν &c.

TEXTUS.

De usu & poprietate littorum.

5. *Littorum quoque usus publicus est & juris gentium, sicuti & ipsius maris; & ol id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat, sicut retia siccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse; sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari, terra vel arena.*

NOTÆ.

5. Littorum quoque usus] *l. 4. l. 5. §. 1. l. 6. h. t.* atque omnibus patet, sicut & maris; Virg. 7. Æneid. *v. 229. Littusque rogamus Innocuum*, & 1. *v. 544. Hospitio prohibemur arenæ.* ubi Serv.

Proprietas eorum nullius] A populo tamen aliquo occupata illius populi esse videntur, *l. 3. ne quid in loc. pub.*

Ejusdem juris, cujus mare] Littora mari subjiciuntur, & ab eo quotidianis accessibus occupantur, & ideo naturam ejus sequuntur, *l. pen. hoc tit.* Ripa autem, ut flumini non subjicitur, nec ejus pars est; ita nec per omnia conditionem ejus sequitur.

COMMENTARIUS.

De littorum usu & proprietate jam intellectum est. Cæterum unum adhuc notandum, quòd usum littorum dicit esse publicum, & juris gentium; ut intelligas, usum littorum publicum esse eo jure, quod commune est omnibus gentibus: quo scilicet significatu mare juris gentium esse dicit Cajus, *l. 4. hoc tit.* & Justin. *§. 1. supr. eod.* atque in hoc differre ab usu riparum, qui publicus quidem est jure gentium, sed non juris gentium, hoc est, non communis omnium hominum, sed eorum dumtaxat, quibus eo flumine uti jure gentium licet: cujus usus exteros communionem non habere antea demonstratum est. Eadem fere & Eguinarii Baronis, & Julii Pacii sententia est.

Ejusdem juris, cujus & mare] Mare littora aliis usibus eripiendo sua fecit. Nam, ut ut ante quoque dictum est, littora mari subjiciuntur, & quotidie ab eo occupantur. Occupatum autem jus & conditionem occupantis sequi necesse est, *l. penult. hoc titul.* Vinn. Adeo communia Romanis videbantur littora, ut fere cuivis liceret, non solùm casas ibi ponere, in quas se reciperet, uti est in *hoc §. 5.* sed & palatia voluptatis causa exstruere. Et eò pertinent illa Horatii *lib. 1. ode 11. Quæ* [hiems] *nunc oppositis debilitat pumicibus mare.* Quæ verba egregiè illustrantur *dans l'histoire de l'Academie Royale des Inscriptions & belles lettres. Tom. 2. p.* 333. Hein.

TEXTUS.

De rebus Universitatis.

6. *Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt, theatra, stadia, & his similia, & si qua alia sunt communia civitatum.*

COMMENTARIUS.

Quæ hic & apud Cajum *l. 6. §. 1. eod.* dicuntur universitatis, alibi etiam publica generali nomine appellantur; ut in *l. 6. de contr. empt. §. 2. inf. de inut. stip. §. ult. inf. de empt. & vend.* nimirum quia in publico civium usu habentur. Ea igitur, quæ in pecunia aut patrimonio civitatis sunt, quorum usus singulorum non est, huc non pertinent: quamvis & ipsa collata cum iis, quæ propria sunt singulorum, publica quoque dicantur, *l. 7. §. 1. quod cujusq. un. nom. l. 15. & seq. de verb. sign.* Universitatis autem appellatio latior est, quàm civitatis: nam & collegia & societates, aliaque hujusmodi corpora continet, quibus permissum est ad exemplum Reipub. habere res communes, arcam communem, &c. *l. 1. quod cujusque un.* Vinn. Rectè

distinguuntur res universitatis & patrimonia civitatis. Horum enim usus non est singulorum, adeoque nec obligationes circa illa, tum activæ tum passivæ. Eò pertinet, *l.* 7. §. 1. *ff. quod cujusque univ. nom.* HEIN.

Si qua alia communia civitatum] Ut basilicæ, porticus, balnea, fora, prata & pascua publica, in quæ sc. pecudes immittere singulis civibus jus est: item si quæ collegii alicujus aut societatis communia sunt, veluti pergulæ, ambulacra, exedræ, peristylia, insulæ, stabula, &c. Communis autem harum rerum usus non latius patet, quàm ut publicus sit eorum, qui sunt ejusdem civitatis aut corporis. Hoc enim & superioribus omnino consequens est, & cum instituto convenit ejus, qui ea publicavit; si alii utantur, id permissu civitatis fit. Nemo sanè dixerit, usum pascuorum publicorum adeo liberum esse, ut etiam non cives jus pascendi habeant. Ad hunc autem usum tuendum prodita est contra prohibentes actio injuriarum, *l.* 13. *in fin. de injur.* Pertinet huc illud M. Tullii 3. *de finib. cap.* 20. *Theatrum commune cùm sit, rectè tamen dici posse, ejus esse eum locum, quem quisque occupavit, &* 1. *offic. cap.* 17. Viæ autem per quas omnibus iter debetur, publicæ sunt, non Universitatis. Cujac.

TEXTUS.

De rebus nullius.

7. *Nullius autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ: quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.*

NOTÆ.

7. *Nullius in bonis*] *l.* 6. §. 2. *eod.* & ideo hæc quasi nostra vindicare non possumus, *l.* 23. §. 1. *D. de rei vind. nullius*, nec proprietate, nec usu profano.

COMMENTARIUS.

QUæ res divini juris sunt, per excellentiam dicuntur nullius esse, scilicet ex comparatione earum rerum, quæ cùm & ipsæ nullius sint, usu tamen sunt singulorum, aut ita affectæ, ut in dominium singulis cedere possint. Etenim & quæ humani juris sunt publica omnia, quæ non in pecunia populi, sed in usu publico habentur, comparata cum iis, quæ singulorum sunt, nullius in bonis esse dicuntur, *l.* 1. *hoc tit. l.* 6. *de contr. empt.* At in rebus divini juris hoc amplius est, quòd ne usus quidem earum singulorum est. Feræ quoque, bestiæ, volucres, pisces, &c. nullius sunt, si comparentur cum iis, quæ quisque jam actu habet ac possidet: at ea conditione sunt & natura, ut acquiri possint, & cedant occupanti, §. *feræ* 12. *inf. eod.* quod secus est in rebus divini juris. Etiam inter ea, quæ nullius sunt, Cajus, *d. l.* 1. numerat res hæreditarias nondum adita hæreditate: quæ tamen effectu juris omni ex parte privatæ sunt, & hæreditatis esse finguntur, quæ tantisper personæ vicem sustinet, *l. hæreditas* 34. *l. hæreditas* 61. *de acq. rer. dom.* Res igitur divini juris sunt, quæ hominum potestati & promiscuo usui exemptæ, quodammodo in solius Dei jure ac potestate habentur; quarum tres species hìc proponuntur, sacræ, religiosæ, sanctæ; quas singulas §§. deinceps expositurus est.

TEXTUS.

De rebus sacris.

8. *Sacræ res sunt, quæ rite per Pontifices Deo consecratæ sunt; veluti ædes sacræ, & donaria, quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem alienari, & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio sacer adhuc manet, ut & Papinianus scripsit.*

NOTÆ.

7. *Donaria*] ἱερὰ ἀναθήματα, κοσμήματα; ornamenta, Hesych. Macrob. 3. *Sat.* 11. ἱερὰ σκεύη, vasa sacra. *Nov.* 120. *c.* 10.

COMMENTARIUS.

1 *Personam consecrantis qualem esse oporteat.*
2 *Donaria quæ Latinis dicta.*
3 *Sacra privata à publicis non forma consecrandi, sed fine distincta.*
4 *Profanum veteribus quid, & unde dictum.*

RErum divini juris diximus esse tria genera: eaque, ut re, ita etiam nominibus apud nostros distincta sunt: quæ distinctio etiam in schedis Festi reperitur. Alia est apud Macrobium 3. *Saturn.* 3. Plerique autem his nominibus indiscretè utuntur. Ait, res sacras esse, *quæ rite per Pontifices Deo consecratæ sunt.* Quæ definitio duo maximè complectitur, formam consecrandi, & personam consecrantis. Formam indicat particula *rite*, id est, solemniter more & instituto majorum, publicè, non privatim, *l.* 6. §. *sacræ.* 3. *l.* 9. *pr. eod.* Gall. Ælius apud Fest. in voce *Sacer.* Ovid. 1. *fastor. v.* 610. *Templa sacerdotum rite dicata manu.* De ritu veteri consecrandi vid. Alex. ab Alex. 6 *gen.* 1 *dier.* 14. Connan. 3. *comm.* 1. Personam consecrantis oportet rebus sacris præesse: quales apud Romanos erant Pontifices, ita dicti à ponte sublicio, quem, quòd sacer æstimaretur, in aliqua parte labantem solis Pontificibus

bus reficere licebat, cæsa victima & sacrificio perfecto. Reliquorum quoque sacrorum omnium curam atque potestatem penes collegium Pontificum fuisse constat: de quorum officio accuratè scribit idem Alex. ab Alex. 2. *genial.* 8. Quid Principes? Etiam eos curam sacrorum & religionum sibi sumpsisse, cum apud alios Auctores, tum apud nostros legimus, ut in *leg.* 8. *de rel. & sumpt. fun. l. ult. ut in poss. leg.* & nominatim jus dedicandi seu consecrandi, *in d. l.* 9. *hoc tit.* An quia & ipsi plerumque Pontifices? Id sanè testatur historia, & Dio. *lib.* 53. expressè scribit, Principes inter alios titulos etiam Pontificis maximi dignitatem assumpsisse, ut omnes religiones & sacrificia in sua haberent manu. An verò hoc ideo dicitur, quia, ut nonnulli volunt, sicut olim per legem Papiriam non licebat rem ullam injussu plebis consecrare, teste Cicer. *pro dom.* ita postea non licuit injussu Principis: ut Pontifex quidem consecraret, & solemnia perageret, sed jussu & auctoritate Principis præcedente: maximè si locus publicus consecrandus foret, *argum. d. l.* 9. Principes Christiani curam sacrorum Episcopis reliquerunt, aliosque ritus atque cæremonias sublatis gentilibus substituerunt, quæ in dedicandis monasteriis, ecclesiis, domibus orationum observarent, vid. *Nov.* 67. & *Nov.* 131. *cap.* 7. Luculentum dedicationis templi extat exemplum 1. *Reg.* 8.

Donaria] Non solùm ædes aut locus consecrari possunt, sed res etiam mobiles, ut ex memorato Galli Ælii apud Festum loco apparet, & hìc significat Justinianus verbo *donaria*: quo eum mobilia intelligere, puta ve-
2 stes *ἱερὰ σκεύη*, vasa, aliaque utensilia divinis usibus dicata atque consecrata, ostendit *l. sancimus.* 21. *Cod. de sacros. eccles.* Neque hoc contra usum Latinorum scriptorum. Nam quæ Græci *ἀναθήματα* appellant ab *ἀνατιθέναι*, quòd dicata Diis suspendebantur è tholis, columnis aut parietibus templi, ea Latini *donaria* dixerunt. Apud Macrobium 3. 11. legimus: *Ornamenta sunt clypei, coronæ, & hujusmodi donaria.* Virgilius pro locis accepit, in quibus dona oblata reponuntur, *lib.* 3. *Georg. v.* 533.

.... Et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.

Eamque propriam esse hujus verbi significationem notat Servius; cui suffragatur Cornelius Fronto: *Donum*, inquit, *quod Diis datur, inde ubi dona ponuntur, donarium appellatur.*

Excepta causa redemptionis captivorum] Item pauperum alendorum tempore famis, si ita premantur, ut vitæ eorum succurrendum sit, *dict. l. sancimus.* 21. Debitorum quoque Ecclesiæ causa, si creditores urgeant, nec aliunde debitum exsolvi possit, *auth. præterea. Cod. de sacros. Eccles. Nov.* 120. *cap.* 10. *c. aurum.* 12. *quæst.* 2. Bona Ecclesiastica huc non pertinent: quippe quæ humanis usibus serviunt, alendis scilicet Ministris verbi, aut pauperibus; quamvis & ipsa causis quibusdam exceptis, prohibeantur alienari, *Nov.* 7. add. Schneid. *hic.* Gudelin. *lib.* 6. *de jur. nov. cap.* 13. & 14. Gloss. *in c. semel* ff. *de reg. jur. in* 6.

Si quis auctoritate sua] Id est, non publicè sed privatim, *l.* 6. §. *sacræ.* 3. *hoc tit.* Quæsierit aliquis, cùm Romanis nihil sacrum fuerit, 3
nisi quod publicè consecratum: qui fiat, quòd nihilominus eos sacra habuisse privata legimus? Cic. 3. *de legib. l.* 1. *de rit. nupt. l.* 9. §. 1. *ad leg. Iul. pec. l.* 4. *C. de crim. exp. hær.* Resp. Distinctio illa non à forma dedicandi, aut personis dedicantium, sed à fine sumpta est: quod privata pro salute familiæ, publica pro populo consecrabantur, vid. Rosin. 8. *antiq. tit.* 6. Potuit sanè quisque privatim suæ religionis causa aliquid Deo dedicare, quod pro sacro ipse haberet: verùm id Pontifices Romani non æstimabant sacrum, ac proinde nulla obstringebat religione successores: quod ex eodem Gallo Ælio apud Festum discere possumus, & M. Tullio *lib.* 12. *epist. ad Attic. epist.* 19. 34. & 35. VINN. Accuratè distinguenda *sacra privata* Larium & Penatium, quæ & gentilia: & *sacra privata auctoritate constituta.* Illa legitima erant, ob legem XII. tab. *sacra privata perpetuo manento*: Fest. voce *sacra.* Hæc illegitima, ob periculum ne sacra peregrina inveherentur. Ill. Bynkersh. *de relig. peregr. diss.* 2. Illa erant juris pontificum: exinde est quod pontificum auctoritas intercederet in arrogationibus, confarreationibus &c. Hæc sacra non æstimabant pontifices. Si ergo privata auctoritate sibi quis sacrum constituerat, *quasi consecratum* censebatur, dum ad religionem patriam pertineret. Et eò referenda loca Ciceronis, *Lib.* 12. *ad Att. Epist.* 19. 35. Sin religionem peregrinam saperet, profanum censebatur. Bynkersh. *ibid.* HEIN.

Profanum] Varro 5. *de ling.* fana ait nomi- 4
nata esse, *quod Pontifices in sacrando fati sunt finem: inde profanum, quod est ante fanum, id est, conjunctum fano.* Trebatius profanum id propriè dici existimat, *quod ex sacro vel religioso in promiscuum hominum usum conversum est.* Macrobius autem *lib.* 3. *Saturn.* scribit, profanum omnes pæne consentire id esse, quod *extra fanaticam causam sit, quasi porro à fano & religione secretum.* Utut est, constat, nostros res profanas sacris & religiosis opponere solere.

Adhuc sacer manet] *d. l.* 6. §. 3. Ideoque venire non potest, *l. æde sacra.* 73. *de contr. empt.* Trajanus ad Plin. *lib.* 10. *epist.* 76. *Si ædis sacra Claudii collapsa sit, religio ejus occupavit locum.* Planè quæ loca ab hostibus capta sunt, sacra esse desinunt: at ea calamitate liberata, quasi postliminio pristinum statum recipiunt, *l. cum loca* 36 *de religios.* Cic. *phil.* 9.

TEXTUS.

De Religiosis.

9. *Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum invito socio inferre non licet: in commune verò sepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. Item si alienus ususfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licèt postea ratum non habuerit, quàm illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.*

COMMENTARIUS.

1 *Antiquos privata sepulcra habuisse extra urbem in agris; hodie autem fere in urbe mortuos sepeliri in locis publicè ad eam rem destinatis.*

2 *Cenotaphium, seu tumulum inanem, religiosum non esse.*

3 *Ut locus religiosus fiat, necesse esse, ut is, qui mortuum infert, sit pleno jure dominus loci, & quædam consectaria inde deducta.*

4 *Verba hujus §. postrema tam commodum sensum habere, quàm lectionem Codicis Flor. in Pand.*

R*Eligiosum*] Generali hujus verbi appellatione etiam sacra contineri arguit notatio vocis *religio*, sive à relegendo eam deducas cum Cic. 2. *de natur. Deor.* sive cum S. Sulpitio, ut auctor est Macrob. 3. *Satur* 3. à relinquendo, sive à religando cum Lactantio 4. *Instit.* 28. At hic & passim in libris nostris strictius accipitur, & locum notat, ubi mortuus aut sepultus humatus est: quæ significatio & Festum Pompejum auctorem habet.

Unusquisque sua voluntate] Ad differentiam sacri. Locus sacer non fit, nisi publicè per Pontificem sacretur: religiosus fit propria cujusque voluntate cadaver aut ossa inferentis in locum suum. Notandum hic in transcursu; antiquos
1 privata sepulchra habuisse extra urbem in agris: nam in urbe mortuos sepelire lege vetitum erat; Cic. 2. *de leg. cap.* 3. *l.* 3. §. *divus* 5. *de sepulc. viol.* idque aliis etiam populis in more positum fuit: qua de re consule Petr. Greg. *lib.* 33. *Syntagm. cap.* 33. Quæ quisque sibi & familiæ suæ sepulchra constituebat, familiaria dicebantur; quæ sibi & hæredibus suis, vel quæ paterf. jure hæreditario acquisierat, hæreditaria, *l.* 5. *l.* 6. *in pr. de rel. & sumpt. fun.* Hodie autem, ut notum est, locis publicis ad sepulturam utimur à Magistratu sepeliendis mortuis destinatis: cœmeteriis fere, aut ipsis etiam Ecclesiis, in quibus tamen privatum sepulchrum habere nihil vetat; quod & hæredibus relinqui, & ad usum sepulturæ etiam aliis vendi possit, Grot. 2. *introd. c.* 1. Mornac. *in l.* 4. *C. de religios.*

Dum mortuum infert in locum suum] His verbis docemur, duo esse necessaria, ut locus fiat religiosus; ut in eum mortuus inferatur; ut inferatur à domino loci. Primò non consecratione, aut verbis solemnibus locus religiosus efficitur, sed illatione mortui: unde sepulchrum ab Ulp. definitur, ubi corpus, ossave hominis condita sunt, *l.* 2. §. *sepulchrum.* 5. *de relig.* Ac ne totus quidem locus, qui sepulturæ destinatus est, corpore condito religiosus fit, sed quatenus conditum, aut humatum est, *d.* §. *sepulchrum.* 5. Ex quo efficitur, quod Divi fratres rescripserunt, Mausoleum inane sive monumentum 2
purum memoriæ tantùm causa factum, quòd Græci κενὸν μνῆμα, & uno verbo κενοτάφιον appellant, Suetonius *cap.* 1. *in Claud. Tumulum honorarium*, religiosum non esse, *l.* 7. *hoc tit. l.* 6. *in fin l. monumentum* 42. *de relig.* licèt contra senserit Marcianus, motus auctoritate Virgilii, ut ipse ait, *l.* 6. *in fin. hoc tit.* Nec dubium, quin iis Poetæ versibus, quos ex *lib.* 3. *Æneid. v.* 303. citat D. Gothof. ubi de Andromache hæc ait Æneas:

..........Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.

Similis locus est ejusdem Poetæ *lib.* 6. *v.* 150. ubi sic ad Deiphobum idem heros;

Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna Manes ter voce vocavi.

Denique si ossa hominis aut corpus conditum dumtaxat loco religionem afferunt, consequens est, ossibus, aut reliquiis effossis & translatis, locum religione solvi, *l. cum in diversis* 44. §. 1. *de relig.* quamquam effodere vel eruere non licet sine decreto Pontificum aut jussu Principis, *l.* 8. *eod.* Alterum, quod ad locum religione obstrin- 3
gendum necessarium esse diximus, est, ut is mortuum inferat, qui est loci dominus: neque sufficit pro parte indivisa dominum esse; aut nudam loci proprietatem habere, sed necesse est, ut is qui infert, dominus sit in solidum & pleno jure. Hinc deducuntur hæc consectaria. 1. Nemini jus esse inferre in locum, qui in totum alienus sit; utique invito loci domino: nam consentiente eo inferre licet, & locus hac illatione religiosus fit, *hoc* §. *in fin. l.* 6. §. *religiosum.* 4. *eod.* 2. Non licere inferre in locum communem purum invito socio; hoc item *text. l.* 6. §. *si quis.* 6. *comm. div. l.* 2. §. 1. *in fin. de rel.* quod tamen sic computat Callistratus, ut aliquis ex sociis in communi loco etiam sine consensu cæterorum sepeliri possit, si non sit alius locus, ubi commodè sepeliatur, *l. si plures* 41. *d. tit.* De loco puro Jurisconsultos loqui apparet; nam

nam in communi sepulcro quin unus ex sociis etiam obnitentibus cæteris, sepeliri possit, nulla dubitatio est: quippe cùm ad hunc ipsum usum is locus comparatus sit, *d. l. 6. §. pen. hoc tit. l. 6. §. si quis. 6. comm. & hoc text.* 3. Nam posse proprietarium invito fructuario inferre, aut locum religiosum facere, ut hoc item §. & *l. 2. §. si usumfructum. 7. de relig. l. locum. 17. de usufr.* Quorum omnium hæc ratio est, ne domini, socii, fructuarii conditio sine facto eorum deterior fiat, re commercio exempta. Planè si proprietatis dominus testatorem intulerit, qui usumfructum legavit, cùm in alium locum inferri tam opportunè non posset; placet locum religiosum fieri, *d. l. 17. de usufr d. l. 2. §. 7. de rel. 7.4.* Postremò quod proprietario non licet invito eo, qui usumfructum habet, id multo minus huic licere debere, non concedente proprietario, *d. l. 2. §. 1. & 7.* VINN. Paucis noto, non semper verum esse quod *n. 1. ad hunc §* notat Vinnius, locum factum religiosum non nisi quatenus corpus conditum aut humatum est. Plerumque enim religio occupabat certum spatium in frontem, & in agrum porrectum. Unde sæpe in marmoribus legimus: IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. Conf. Horat. *Serm. lib. 1. Satyr. 8. v. 12.* Unde & illud spatium maceriis includi consueverat. Barn. Brisson. *Antiqu. Lib. 3. cap. 15. & 16.* Sensus ergo *l. 2. §. 5. ff. de religios.* est non totum agrum, ubi conditum cadaver, religiosum fieri, sed locum tantùm, qui sepulcro destinatus, & certo spatio finitus sit. Interpretationem hanc ipsa necessitas defendit. Aliàs enim apud Romanos, qui fere corpora cremabant, urna vix minimam agri partem religiosam reddidisset. HEIN.

Locum purum] Id est, qui humani juris est; *βέβηλον*, profanum, *d. l. 2. §. puras. 4. & passim eod. tit.* Aliquando opponitur ædificato, ut in *l. ult. in pr. de pign. act.* Varro quoque *li. 4. de ling.* scribit, pura loca appellari areas in urbe.

Licèt postea ratum non habuerit] Ita vulgo hìc legitur & apud Marcianum *d. l. 6. §. religiosum. 4. hoc tit.* unde hæc transcripta sunt.
4 Neque incommodum sensum habet hæc lectio: sufficit enim ab initio consensisse, cùm quod semel placuit, postea displicere non possit, *cap. quod semel. de reg. jur. in 6. l. nemo potest. 75. eod. l. 5. C. de obl. & act.* In τ. autem Florentinis affirmativè hic locus legitur, *Licèt postea ratum habuerit*, nec minus rectè: ut sit sensus; Licèt locus alienus, in quem sine consensu domini mortuus illatus est, ab initio religiosus non fit, tamen si is postea consenserit, locum religiosum fieri; quòd hæc sit natura ratihabitionis, ut mandato comparetur, *l. semper 60. de reg. jur. c. ratihabitionem τ. eod. in 6.* Cæterum ut hoc quoque obiter addam, etsi illatione mortui in alienum locum locus non efficitur religiosus, non licèt tamen domino propria auctoritate ossa illata, aut corpus tollere, *l. 8. de relig.* sed actio ei in factum datur, per quam is qui intulit, aut tollere id quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur, *l. 7. dict. tit.* Pretio autem præstito non est dubitandum, quin locus religiosus fiat. VINN. Lectione Florentina nihil sanius esse potest. Qui enim dici possit, dominum factum non ratum habere, in quod initio consensit? Unde & in *hoc §.* legendum: *licèt postea ratum habuerit.* Nam ita & Theophilus legit, dum scripsit: *Sed & si quis inscio vel invito domino intulerit, & id ille cum rescisset, ratum habuerit, fiet & ita locus religiosus.* HEIN.

TEXTUS.

De rebus sanctis.

10. *Sanctæ quoque res, veluti muri, & portæ civitatis, quodammodo divini juris sunt; & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.*

NOTÆ.

10. *Sanctiones vocamus*] *leg. 41. D. de pœn.* Fest. in voc. *Sanctum*. Cic. *Verr. 6. Nisi legis sanctionem pœnamque recitassem.*

COMMENTARIUS.

1 *Sancti appellatio quàm latè pateat?*
2 *Rectè ne nostri etiam portas inter sancta numerent?*
3 *An capite plectendi & qui muros municipiorum violant?*

CErtum est, longè latius patere appellationem sancti, quàm hìc accipitur; idque 1
vel ex Trebatio discere possumus, qui apud Macrobium *3. Saturn. 3. sanctum*, ait, *interdum idem esse, quod sacrum, idemque quod religiosum, interdum aliud, nimirum quod venerabile, incorruptum, inviolatum est*: quod & Macrobius confirmat adductis aliquot locis Virgilii. Propriè autem sanctum dicitur, quod vel ab injuria hominum defensum atque munitum est, *l. 8. hoc tit.* Hinc Legati jure gentium sancti habentur, *l. ult. de legation.* item Reges: teste Cicer. *pro reg. Dejot.* Jure Romanorum tribuni plebis *sacrosancti*. Liv. *lib. 2. c. 33.* Fest. *in verb. sacrosanctum*. Aut quod sanctione quadam confirmatum atque subnixum est. Hinc leges & rogationes dicuntur sanctæ, quòd eas impune transgredi non licet. Hinc denique muri quoque sancti, quia speciali sanctione contra violantium audaciam muniti atque confirmati sunt.

Veluti muri & portæ civitatis] *l. 1. hoc tit. l. 2. ne quid in loc. sacr.* Et muros quidem consentiunt
2 omnes esse sanctos. Cæterum de portis dissentire videtur Plutarchus, qui ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς muros ἱερὰ, id est, *sanctos* esse scribit, portas non item, eo quòd per eas cadavera efferantur, aliaque immunda per eas importentur, atque exportentur. Sed hoc ille longè alio sensu quàm nostri; nimirum jus Pontificium ex libris ritualibus secutus. Quippe Romani in designanda urbe, adhibitis more Hetrusco certis sacris, muros aratro circumducebant, atque ambiebant: ubi verò portæ futuræ erant, id loci non sulcabant, ne quid religionis contraheret: sed aratrum suspendentes, portarum spatia relinquebant intacta. Consulatur Varo 4. *de ling. c.* 32. Lat. Alex. ab Alex. 6. *gen.* 14. Alciat. *l. pupillus.* 239. *§. urb. 5. C. de verb. sign.* Cœl. Rhodig. *lib.* 1. *c.* 5. Hinc mœnia jure Pontificio sancta habebantur, portæ non item. At nostri portas ideo inter sancta numerant, quia eas non magis quàm muros violare fas est, aut aliquid in eas delinquere.

Quodammodo] Rectè *quodammodo* τρόπον τινὰ, Neque enim propriè hæ res divini juris sunt, ut res sacræ & religiosæ, sed propter similitudinem, quam cum rebus sacris & religiosis habent, divini juris esse dicuntur, quia scilicet nec ipsæ cujusquam sunt aut proprietate aut usu promiscuo. Fortassis tamen muri, quòd auspicato & solemni sacrificio signabantur, etiam propriè in rebus divini juris habiti sunt. Vid. Alciat. *d. loc.* Riccium *vindiciar. jur. promiss. c.* 7. qui ob id hunc locum ita distinguendum putat, *veluti muri & portæ civitatis quodammodo divini juris sunt.*

Ideo autem muros sanctos] Notatio verbi *sanctus*. Marcianus, *l.* 8. *§.* 1. *hoc tit.* à sagminibus Legatorum deducit, id est, verbenis, seu herbis puris, quas Legati populi Romani ferre solebant, ne quis eos violaret. Sed quæ hìc traduntur, & Festum auctorem habent in voce *sagmina*, & Aggenum Urbic. *in comm. ad Frontin.* qui utrumque & *sanctum* & *sagmina* à sanciendo, id est, confirmando, deducit. A sanguine tamen confictum esse hoc vocabulum, vel ex consuetudine sacrorum solemnium, quam Sallust. *in Catilin.* commemorat, putat D. Hotomannus.

Quia pœna capitis] Violare muros capitale est: sicuti si quis scalis admotis, aut qualibet alia ratione transcenderit. Nam cives Romanos aliâ quàm per portas egredi non licet: cùm illud hostile & abominandum sit; nam & Romuli frater occisus traditur, quòd murum transcendere voluerit. Hoc Pompon. *l. ult. hoc tit.* Marcus autem Tullius 3. *de offic. c.* 10. scribit, speciem utilitatis eò animum impulisse Romuli, cui visum erat utilius, solum se, quàm cum altero regnare: *Omisit hic*, inquit, *& pietatem & humanitatem; & tamen muri causam opposuit, speciem honestatis neque probabilem neque idoneam.* De muris municipiorum dubitatum est, an & qui eos violant, pœna capitis puniendi sint. Vul- 3
go placet non esse; sed hujusmodi homines pro qualitate delicti arbitrio judicis extra ordinem plectendos, Bart. *in d. l. ult.* Ang. Mynf. Schneid. & alii *hic*. Quæ sententia sanè benignior est. Nec obstat, quod etiam muri municipiorum sancti sunt, *l.* 8. *§.* 2. *hoc tit.* Neque enim quicquid sanctum est, ejus violatio continuo capite plectitur: aut quod capite non plectitur, sanctum non est. Satis enim est ad hoc ut sanctum sit, ut ab injuriis hominum defensum, aut sanctione aliqua subnixum sit, *d. l.* 8. *in pr. l.* 9. *§.* 3. *eod.* Sanè in bello si quis vallum transcendat, aut per muros castra ingrediatur, capite punitur, *l.* 3. *§. nec non* 17. *de re milit.* vid. Gothofr. Bus. ad *d. l. ult.* & Autumn. *ibid. in confer. jur. Franc.*

Ideo & legum, &c. sanctiones vocantur] *l. sanctio* 41. *de pœn.* Cic. *in Verr.* 8. *Nisi legis sanctionem pœnamque recitassem.* Inconcinna autem est illatio. Fortassis ab effectu ea pars legis, qua pœna constituitur τιμωρητικὸν τοῦ νόμου, speciatim sanctio dicitur, quia efficit, ut legi sua auctoritas & sanctitas constet, *arg. d. l.* 9. *§.* 3. *hoc tit.* nam generaliter leges ipsas sanctiones vocari, satis notum est. Scoliastes ad illud Horatii: *Sanctarum inscitia legum: Aut participium est à Sancio, id est, firmatarum: aut sanctarum, id est, sacrarum, ut fœdus sanctum dicitur & sacrum.*

TEXTUS.

De rebus singulorum.

11. *Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. Quarumdam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod, sicut dicimus, appellatur jus gentium: quarumdam verò jure civili. Commodius est itaque à vetustiore jure incipere. Palam est autem, vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Civilia autem jura tunc esse cœperunt, quum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.*

COMMENTARIUS.

1 *Quæ in hac secunda parte hujus tituli potissimùm spectanda?*

2 *Perperam in hac disputatione dominio opponi commercium.*

3 *Quid sit dominium, & quàm largè nonnunquam ea vox usurpetur?*

4 *Modos acquirendi jure gentium dominii ad duos commodè revocari.*

Se-

SEcunda pars hujus tituli, cui respondet titulus ↄ. *De acquirendo rerum dominio*. Huc usque disputatum de differentia & jure earum rerum, quæ extra patrimonium sunt. Sequitur nunc alterum rerum genus, earum videlicet, quæ sunt in patrimonio: quæ ob id etiam privatæ dicuntur & singulorum propriæ. Hæ res variè item distingui possunt. Nam primò quædam sunt universales, quæ vel rationem totius habent ut hæreditas, universum alicujus patrimonium, vel generis ut fundus, homo, vestis: quædam singulares; ut hic fundus, hic homo, hæc vestis. Quædam item corporales sunt, quædam incorporales: de quibus *tit. seq.* Corporalium iterum quædam mobiles aut se moventes, quædam immobiles, *l. moventium 93. de verb. sign. l.*
1 *15. §. 2. de re jud.* Duo verò præcipuè hìc nobis spectanda, id quod in hisce rebus singulorum est, ejusque acquisitio. Quod singuli in his rebus habent, id vel est jus in rem: vel jus ad rem. Jura in rem sunt hæc, dominium, (tum plenum, tum minus plenum quod quasi dominium & utile vocant; qualia sunt jus emphyteuticum & superficiarium) usus, ususfructus, jura prædiorum, jus possessionis, pignus sive hypotheca. Jus ad rem est, quod uno nomine dicitur obligatio sive creditum. Jus in rem D Grotio est *beheering* jus ad rem sive in personam, *inschult*. Idem jus in rem distinguit in jus possessionis; *besit rech*; & jus dominii, vel quasi, quod *epgendom* vocat: eaque voce reliqua in re jura comprehendit, *lib. 2. manud. c. 1.* Doctissimus
2 Diod. Tuldenus dominio non obligationem, sed commercium opponit. Non rectè, ut mihi videtur, in disputatione proposita. Nam commercium non est res externa, quæ in bonis nostris computatur, quam acquirere, alienare, legare, hæredibus nostris relinquere possumus, qualis est obligatio; sed jus personæ, quod non omnes, qui in civitate sunt, habent. Est enim jus emendi, vendendique aut potius jus contrahendi cum aliquo, *l. 5. de just. & jur. l. quod si minor 24. §. 1. de minorib* Ulp. *tit.* 19. §. 4. Unde quæ res vendi, in stipulationem aut conventionem deduci non possunt, commercio dicuntur exemptæ. Denique obligatio, quæ ex maleficio oritur, etiam huc pertinet: at eam nolim dicere esse ex commercio. Nam commercii significatio apud Latinos tam latè non patet, quàm apud Græcos *συναλλάγματος*, ut tam *συναλλάγματα ἀκούσια*, quàm *ἑκούσια*, complectatur. Quod ad acquisitionem attinet, ea quoque non est unius modi: aliter enim dominium & jura illa in re à dominio separata acquiruntur, aliter obligatio sive creditum, sicut ex progressu apparebit: in quo si forte methodi leges non satis accuratè Compositores observarint, id non tam in iis reprehendendum, quàm sæculo condonandum est. De modis acquirendi dominii ut præcipui & summi in rebus juris, initium fa-
3 ciunt. Dominium est plena in rem potestas, *§. ult. inst. de usuf.* sive jus de re pro arbitratu statuendi, *l. in re 21. C. mand.* Hoc idem jus à re quæsita proprietas dicitur, *leg. 7. §. ex diverso 12. l. 23. hoc tit. de acq. rer. dom. l. 12. §. 1. de acq. poss.* quamquam proprietatis vocabulo sæpe in jure nostro nuda proprietas significatur, à qua scilicet ususfructus separatus est, ut passim in *tit. de usuf.* quod & in voce dominii contingit, *l. 6. §. ult. C. de bon. quæ lib.* & videntur Veteres dominium propriè de re corporali dixisse, *arg. tit. Pand. de acq. rer. dom. & tit. Pand. & C. de rei vind.* ut tamen interdum largius eamdem vocem acceperint de omni jure, quo res aliqua nostrá est, ut in *l. 17. quib. mod. us. am. l. 10. §. 3. hoc tit. l. 3. si usufr. pet.* quo loco & possessio de re incorporali simpliciter prædicatur, quam tamen propriam esse constat rerum corporalium. VINN. Quæ hìc de speciebus juris in re disputat auctor doctissimus, altioris sunt indaginis. Non erat, quod seorsum inter jura in rem recenseret, usum, usumfructum, jura prædiorum, quum sufficiat, nominasse *servitutem*. Deinde nescio, qui omitti potuerit jus hereditarium, quod jus in re esse patet ex *l. 9. l. 19. ff. de hæred. petit. l. 1. §. fin. ff. si quadr. paup. l. 6. ff. de religios.* Denique jus possessionis non esse jus in re, vel inde patet, quod amissa possessione locum non habet actio realis adversus quemcumque possessorem, sed remedium personale *unde vi l. 7. ff. de vi.* Vid. B. Huber. *Præl. ad Instit. lib. 4. tit. 15. §. 2.* Zach. Hub. *lib. III. diss. 5. cap. 11. §. 17. sequ.* HEIN.

Multis modis] Privata nulla sunt natura, ait M. Cicero *lib. 1. de offic. c. 6.* sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, ut qui bello potiti sunt:

Nam propriæ telluris herum natura nec illum,
Nec me, nec quemquam statuit;

ut Horatius *lib. 2. sat. 2. v. 127. sequ.* Modi 4
acquirendi multi sunt & varii, tum jure gentium, tum jure civili; qui tamen ad paucos memoriæ causa commodè revocari possunt; & mea quidem sententia, qui ex jure gentium sunt commodissimè ad duos. Quicquid enim jure gentium nobis acquiritur, id vel facto nostro seu occupatione acquirimus, vel vi & potestate rei nostræ. Occupationis enim species sunt non tantùm venatio, aucupium, piscatio; sed etiam specificatio, inventio, & apprehensio rerum, quæ nullius sunt, quæve dominum habere desierunt, quæ ex hostibus capiuntur, postremò etiam, quæ transferuntur voluntate domini; quæ omnia suis locis demonstrabimus. Vis ac potestas rei nostræ duplex est; ut quicquid ex re nostra nascitur, nostrum fit, ut quæcumque rei nostræ accedunt, rem nostram ejusque conditionem sequantur: quorum alterum generali nomine fœtura appellari potest, alterum accessio. VINN. Sed parum concinna hæc partitio est. Rectius dixeris, modos acquirendi vel origina-

rios esse, vel *derivativos*. *Originarie* adquiri res, quæ in nullius sint dominio, & quidem *simpliciter* substantiam rei adquiri per OCCUPATIONEM. *Secundum quid*, quæ rei nostræ accedunt, per ACCESSIONEM. *Derivativum*, quo dominium ab uno ad alium transfertur, esse unicum, TRADITIONEM. Ad hos modos reliqui omnes commodè referuntur. HEIN.

Quod appellatur jus gentium] Hoc ideo additum, ne quis putet, hic intelligi jus naturale, quod omnium animantium inter se commune est, sed quod proprium est generis humani; sive ut Cajus *l. 1. hoc tit.* explicat, id, quod ratione naturali inter omnes homines peræquè observatur. Et perpetuum hoc esse scribit Castrens. in *l. 1. de pact.* ut jus naturale, cùm ad actus refertur, qui hominum proprii sunt, pro jure gentium seu humano accipiatur. Proprium autem hominis est habere in dominio. Quod autem ait Justinianus, hoc jus cum ipso genere humano proditum esse; id de jure gentium primævo rectè dicitur, de secundario non item: ex quo tamen sunt nonnulli acquirendi modi, de quibus hoc titulo agitur. Respexit fortassis Imperator formas rerum acquirendarum præcipuas, quæ ex illo jure antiquo originem habent. Cæterum & de jure gentium secundario, eoque quod pro certo rerum statu naturale est, hæc accipienda ὑποθετικῶς.

TEXTUS.

De occupatione ferarum.

12. *Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia animalia, quæ mari, cœlo, & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur: nec interest feras bestias, & volucres utrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia; potest à domino, si is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cùm verò tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit; tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit; vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persequutio.*

NOTÆ.

2 *In suo fundo, an alieno*] Quocumque enim loco feræ sunt, dummodo sint in libertate naturali, nullius sunt. Hæc mirificè conveniunt cum traditionibus Hebræorum; de quibus Selden. *de jur. nat. juxt. disc. Hebr. c. 4.*

Prohiberi, ne ingrediatur] Nam in prædio alieno invito domino venari non licet, *l. 16. D. de serv. pr. rust.* & si quis id fecerit, tenetur actione injuriarum, *l. 13. §. ult. de injur.* Cæterum captum nihilominus capientis fit; quia prohibitio conditionem animalis non mutat.

Difficilis] Non tantum ergo, si impossibilis, ut male Accurs. *l. 5. pr. l. 44. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Unde æstimandum, utrum animal ferum sit, an mansuetum?*
2 *Feras etiam in fundo alieno captas fieri capientium, & quid de piscibus captis in alieno stagno?*
3 *Quid si quis fundum alienum contra prohibitionem domini ingressus feram ceperit.*
4 *Venando capta non diutius nostra manere, quàm quamdiu in potestate nostra sunt.*

EX modis rerum jure gentium acquirendarum primus & præcipuus est occupatio: quæ quàm latè pateat ex iis, quæ paulo ante dicta sunt, intelligi potest. Hoc loco, & quatuor §. seqq. descriptis ex *l. 3. & l. 5. eod.* agitur de ea occupatione, quæ ferarum est, & venatio in genere appellatur: cujus species sunt, venatio quadrupedum, aucupium; piscatio. Igitur feræ bestiæ, quadrupedes, volucres, pisces, simul atque ab aliquo captæ, hoc est, apprehensæ & in manum ac potestatem alicujus redactæ sunt, jure gentium statim illius esse incipiunt. Estque hoc genus acquisitionis longè antiquissimum, ipsaque adeo lege creationis concessum, *cap. 1. Genes. & Psalm.* 8. Quæ & Stoicorum sententia est, teste Cicerone 1. *offic. c. 6.* & Aristotele 1. *pol.* 4. cùm ajunt omnia, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum naturam creasse.

Feræ] Ferum est, quicquid à cicure discretum est: nam feras generali nomine appellamus omnia animalia, quibus à natura vis infinita insita est liberè vagandi in terra, mari, aere; unde feras à ferendo dictas volunt, quòd naturali suo impetu ferantur, vel quòd è conspectu hominum se auferant in solitudines. Neque excludimus, quæ hominum commercio mansuefacta sunt. Nam utrum ferum sit animal, an mansuetum, ex natura æstimandum est, non ex assuefactione, §. *pavonum.* 15. *infr. eod.* Cæterum quæ hoc §. traduntur, ad occupationem earum ferarum pertinent dumtaxat quæ vel à nullo adhuc occupatæ sunt, vel occupatæ naturalis suæ libertatis iterum factæ sunt compotes. 1

Cœlo] Cœlum pro aere, οὐρανὸν εἶπεν, ὡς τὸ τοῦ ἔθος, τὸν καθ' ἡμᾶς ἀέρα μέχρι τῆς χθονὸς [illegible]. Galen. *comm. 2. in 2. Hipp. de morb.* atque ita etiam sacri Scriptores accipiunt, *Matt. c. 6. vers. 26.* ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

Quod

Quod ante nullius est] Modò ita affectum sit, ut alicujus esse possit: nam res, quæ commercio hominum exemptæ sunt, ut res divini juris & publicæ, satis constat, ad hanc regulam non pertinere, quamvis & ipsæ nullius sint: nec item res hæreditarias, quas quamdiu hæreditas adita non est, inter res nullius numerat Cajus, *l. 1. de rer. div.* nam hæreditas interim pro domino est, *l. non minus. 31. §. 1. de hæred. inst.* Simile axiomati proposito est illud Quintiliani *declam. 13. Quod omnibus nascitur, industriæ præmium est*. Plaut. in *Rudent. act. 4. scen. 3. Meum, quod rete atque hami nacti sunt*.

Nec interest, utrum in suo fundo] Amplificatio regulæ positæ; nimirum etiam in fundo alieno capta capientium fieri; cujus amplificationis ratio non est obscura. Nam quocumque loco feræ sunt, dummodo sint in libertate naturali, nullius
2 sunt, & consequenter transeunt in jus occupantis. Igitur & pisces, qui in alieno stagno sunt, & feræ, quæ in sylvis circumseptis vagantur: quoniam relictæ sunt in naturali libertate, *l. 3. §. item feras 14. de acq. poss.* Scio, hoc displicere Hotomanno & Vvesembecio. Sed profectò si pisces isti aut feræ à nobis non possidentur; quod disertè scribit Paul. *d. loc.* consequens est, nec eorum nos dominos esse: cùm hæc sit natura omnium ferarum, ut dominium earum nec acquiri sine possessione possit, nec retineri, quod vel unicus hic §. eos docere debuerat. Concedo tamen, spectandam hìc esse locorum consuetudinem, ut & in aliis plerisque, quæ hujus argumenti sunt. Et nostro sæculo contraria opinio prævaluit, ut & feræ silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita & in dominio esse credantur, Grot. *2 de jur. bell. & pac. 8. nu. 2.* D. Tulden. *hic cap. 17.* quod veteres tum demum admittebant, si feræ vivariis, pisces piscinis inclusi forent, *d. l. 3. §. item feras. 14.*

3 *Potest à domino prohiberi*] Quid si nihilominus ingressus sit, & feram ceperit? Vulgo placet, adhuc eam occupantis fieri, & rectè. Nam id regulæ superiori omnino consequens est. Non obstat, quod in prædio alieno domino invito venari non licet, *l. 16. de serv. rust. præd.* Nam prohibitio ista conditionem animalis mutare non potest, neque efficere, ut id quod captum est, fiat prohibentis: alioqui non nuda prohibenti actio injuriarum pateret, *l. 13. §. ult. de injur.* sed rei vindicatio & conditio furtiva, vid. Christ. *vol. 5 dec. 84. n. 7. & seq.* Excipit Angel. & post eum Cantiuncula, nisi fructus fundi in venatione, aucupio, & piscatione consistat, *arg. l. venationem 26. de usur. l. 9. §. aucupiorum. 5. de usufr.* Sed enim si illa verè in fructu sunt, ne inscio quidem domino aut ingressum non prohibente capta capientis fient. A communi sententia recedunt Cujac. *4. obs. 2.* Vvesemb. ad Schneid. D. Tuld. *hic cap. 16.*

Eousque tuum esse intelligitur, &c.] Alia superioris propositionis amplificatio, videlicet eam etiam procedere, etsi fera jam ante capta sit ab aliquo, si ea in naturalem libertatem postea se receperit. Nam quod venando per occupationem acquisitum est, id non diutius nostrum manere, 4
quàm quamdiu in potestate nostra & custodia sit: ubi verò evaserit custodiam nostram, & in laxitatem naturalem se receperit, desinere nostrum esse, & rursum fieri occupantis, *l. 3. §. 2. eod.* Christin. *d. dec. 84. n. 20.* Quod ut singulare notandum est in dominio ferarum: nam aliarum rerum dominium etiam amissa possessione retinetur. Cæterum ne quis hic judicii æquitatem desideret, placuit, ita demum custodiam prioris domini animal semel captum effugisse; & libertatem naturalem recepisse videri, si sic evaserit, ut vel oculos domini effugerit, vel sit quidem adhuc in conspectu ejus, sed ita, ut sine summa difficultate id persequi non videatur, *d. leg. 5. in pr. l. Pomponius. 44. hoc tit.* Quia in re quod bonus judex arbitrabitur sequendum erit. Gloss. Porc. Cantiuncula *hic*.

TEXTUS.

De vulneratione.

13. *Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur. Et quibusdam placuit, statim esse tuam, & eousque tuam videri, donec eam persequaris: quòd si desieris persequi, desinere tuam esse, & rursus fieri occupantis. Alii verò putaverunt, non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multa accidere solent, ut eam non capias.*

NOTÆ.

13. *Non aliter quàm si ceperis*] *d. l. 5. §. 1.* Non enim spe & animo feræ nostræ fiunt, sed manu & occupatione, *l. 55. eod.*

Multa accidere solent] Sicut est in adagio Græco, πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου *Inter os & offam multa intervenire possunt*, Gell. *13. cap. 16.*

COMMENTARIUS.

1 *Non vulneranti, sed capienti feram concedi.*
2 *Cur cùm fera statim ut capta est, nostra fiat, non statim quoque ut elapsa est, nostra esse desinat.*
3 *Quid moribus hodiernis circa capturam ferarum juris sit, ejusque defensio & interpretatio, n. 4. & 5.*

FUere ex prudentibus, interque eos Trebatius, qui existimabant, feram bestiam, si ita à venatore vulnerata sit, ut capi posse videatur; statim venatoris esse, ejusque tamdiu manere, donec illam persequatur. Verùm hæc sententia ideo 2
displicuit, quia ex superiore regula, non vulneranti & persequenti, sed occupanti & capienti fera conceditur. Non potest autem dici, feram cepisse, qui spem tantùm capiendi habet, cùm m-

ra

ta accidere possint, quæ spem istam frustrentur, & ut fera evadat, *l.5.§.1. eod.* Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου, ut in adagio Græco. Atque ita judicatum refert Christin. *vol.5. decis.* 84.*n.*23. Grotius *lib.2.man.cap.4.* notat, eum qui feram ab alio excitatam capit, quamvis dominus feræ fiat, tamen ut inciviliter venantem eo nomine à ministris Saltuarii multari posse. Cur verò, inquis, cùm fera statim ut capta est, nostra fiat, non & ex contrario semel capta, si postea elapsa sit, sta-
2 tim nostra esse desinit, sed tamdiu nostra manet, quamdiu eam cum spe recuperandi persequimur? Nimirum quia possessio, ex qua dominia rerum jure gentium cœperunt, facilius retinetur, quàm acquiritur. Ad acquisitionem non sufficit rem esse in conspectu nostro, ejusque apprehendendæ animum & spem aliquam habere: sed manu occupanda & corporaliter apprehendenda est, *l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 1. *de acq. vel amitt. poss.* Ad retinendam autem possessionem semel quæsitam solus animus sufficit, *d. l.* 3. §. *saltus* 11. *l.* 1. § *quod vulgo* 25. *unde vi*: eumque animum tamdiu retinere intelligimur, quamdiu non vana spes est fore, ut mox rem recuperemus: at spe recuperandi sublata, jam animum quoque possidendi nos desinere
3 habere, *fac. d. l.* 44 *hoc tit. l.6.§ ult. de acq. poss.* Nostro jure fiunt quidem feræ etiam occupantium; sed non promiscuè omnibus venari permissum est: nam Principes sibi fere hoc jus vendicarunt, saltem quoad certa genera animantium, certosque capiendi modos. Feras minores, puta lepores, cuniculos, nobilibus etiam capere licet certis anni temporibus, dum ne capiant in locis Principi specialiter reservatis: quod jus & nonnullis aliis ratione officii concessum, qui legibus saltuariis continentur. Aucupii laxior libertas, excepto quod longo tramite aucupari solius Principis jus est. De jure piscandi alibi à me dictum. Adi Grot. *lib. 2. manud. c.* 4. ubi latius hæc persequitur. Non solùm autem legibus nostris, sed prope omnium Rerumpub & Regnorum constitutionibus modus venationis præscriptus est. Constitutione Federici Imperatoris vetantur rusticis retia, laqueos, aut alia instrumenta ad capiendas feras tendere, nisi ad ursos, apros vel lupos capiendos: quas bestias credibile est ideo exceptas esse, quia tanta earum diritas est atque immanitas, ut publicè intersit eas ab omnibus necari, *lib. 2. Feud. tit. de pace tenend.* 27. §. *si quis.* Jure Canonico venatione interdictum Clericis, ne hac voluptate capti cultum divinum deserant, *c.* 1. *&* 2. *de Cler. venat. lib.5. decretal.* Sunt qui existimant, non posse citra injuriam lege civili aliquos impediri, ne feras capiant, captasque suas faciant, quoniam jure naturæ, quod immutabile est, hoc omnibus licet, Tiraq. *de Nobil. c.* 37. *n.* 144. Menoch. *conf.* 198. *n.* 18. *lib.* 3. & alii relati apud Fa-
4 chin. *lib.1. contr. c* 4. Sed verius est posse. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente ut semper liceat. Jam verò etsi lex civilis nihil potest præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit; potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere, *D. Grot. 2. de jur. bel. c. 2. n. 5. & c. 3. n. 5.* Quæ etiam est sententia Covarr. *in relect. c. peccatum. de reg. jur. in 6. p.* 2. §. 8. cùm ait, feras, volucres, & cætera animalia jure naturæ non esse communia positivè & affirmativè, quia omnium propria sunt; sed negativè, quia nullius sunt, & jure naturali nulli sunt applicata: ac proinde posse lege humana uni potius quàm alteri ex justa causa concedi. Non obstat igitur, quod sæpe in libris nostris legimus, jure naturæ liberum esse talia animalia venari. Hoc enim verum est, quamdiu nulla lex civilis intercedit, sicut leges Romanæ res multas reliquerunt in suo primævo statu, de quibus aliæ gentes aliud constituerunt. Cùm autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere jus ipsum naturæ dictat. Unde autem nata est tanta juris quondam communis mutatio? Opinor partim ex consensu populorum, qui jus venandi in compensationem curarum & gubernationis Principibus ultro reliquerunt: partim ex ipsorum Principum potestate, quibus visum sit, publicè expedire, ut communi licentiæ frænum injiceretur, tum ne tota tandem species multitudine venatorum vastaretur, tum ne rustici & plebeii homines studio venationis ab agricultura, aut opificiis avocarentur: & fortassis ob alias etiam causas, quas videre est apud Vvesemb *parat. de acq. rer. dom.* Covar. *præd. loc.* Fachin. 1. *contr.* 1. Card. Tusc. *pract. concl. jur. vol.*8. *lit. V. concl.* 41. Christin. *vol.5. decis.* 84. *num.* 37. *& seqq.* Illud scire operæ pretium est, non acquisitioni animalis capti, sed juri venandi derogatum esse. Unde si homo ple- 5
bejus, aut quis alius, cui jus venandi non est, feram venando ceperit, licèt incidat in pœnam legibus constitutam, feram tamen nihilominus illius fit: & quamvis capta jubeatur capienti auferri, id non tam ideo fit, quia capientis facta non est, sed quasi ab indigno & pœnæ causa. Eadem planè ratione qua laquei, jaculi, aliaque id genus instrumenta venatoria hujusmodi hominibus adimuntur. Quòd si verò id, quod ita captum est, alteri bona fide accipienti ex justa causa traditum sit, adimi hoc ei non poterit: neque enim furtivum, aut alienum possidet, ut ab eo vindicari queat. Neque dici potest pœnam legis mereri, qui nihil deliquit, nihil contra legem fecit, *l. aliud est fraus.* 131. *de verb. sign.* Huic non absimile est, quod de fera in alieno fundo capta diximus, eam capientis fieri, quamvis in alieno venari invito domino non liceat. Ita Covarr. *d.* §. 8. *num.* 5. *& seq.* Christin. *ubi sup. n.* 17. Gudelin. 2. *de jur. nov. cap.* 2. Zypæ *notab. jur. Belg. de jur. fisc. & tit. de venat. ferar.*

TEXTUS.

De apibus.

14. *Apium quoque fera natura est. Itaque apes, quæ in arbore tua consederint,* ante-

antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse quam volucres, quæ in arbore sua nidum fecerint: ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re, si prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est; alioquin occupantis fit.

Commentarius.

Omnes apes natura feras esse, non eas solas, quæ rei rusticæ scriptores sylvestres appellant.

Quia de quibusdam animantibus dubitari poterat, suntne natura feræ, an mansueta, & maximè de apibus, pavonibus, columbis, gallinis & anseribus, non abs re est, quod hoc loco nos Imp. docet, quo numero hæc animantia habenda sint. Ambigi primò potest de apibus, quippe quas Plinius tradit, nec mansueti generis esse, nec feri, *lib. 11. nat. hist. cap. 5* Varro *lib. 3. de re rust. c. 16.* in feras & cicures distinguit, uti & *Columel. lib. 9.* Plinius *d. lib. c.* 18. in rusticas sive sylvestres, & urbanas. Ulpianus noster *l. 8. §. 1. fam. erc.* videri potest hæc animalcula in genere mansuetorum habuisse, cùm ex sententia Pomponii respondet, apes venire in judicium familiæ erciscundæ, quia in patrimonio nostro sunt, eumque, qui eas amovet, furtum committere. Paulus verò in eadem feras à cicuribus manifestè separat,
1 *l. si apes 26. de furt.* Sed dubitandum non est, quin ut diversa sint apum genera, una tamen omnium sit natura, eaque fera & sylvestris; ut hic ex Cajo *l. 5. §. 2 hoc tit.* refert Justinianus. Liberè enim omnes feruntur & vagantur, nec raro locum & alvearia mutant, etiam quæ aliquamdiu inclusæ fuerant. Quamobrem licèt Plinio videantur mixti esse generis, fortasse quòd in iis quid observarit, quod naturam animalis mansueti sapiat; tamen in hoc quod tractamus argumento, pro feris omnino habendæ sunt. Nec obstat distinctio illa Varronis. Nam cùm feras cicuribus non natura, sed loco separet, feras appellans, quæ pascuntur in sylvestribus, cicures, quæ in locis cultis habentur; satis apparet, cicures, eum vocare, non quæ natura tales sunt, sed cura hominum, cicuresque dixisse pro cicuratis, vel potius pro iis, quæ minus feræ sunt, & occupatæ facilius mansuefiunt quàm sylvestres. Ulpianus autem *d. l. 8. §. 1. fam. erc.* apertè loquitur de apibus, quæ alveariis jam inclusæ ita assuefactæ sunt, ut ubi evolaverint, eumdem locum sponte repetant: neque aliis apibus feras opponit Paul *d. l. si apes. 26. de furt.* Constat autem, animalia, quæ ex feris mansuefacta, atque ita condocefacta sunt, ut ex consuetudine abeant & redeant, cùm de occupatione eorum quæritur, quamdiu illam consuetudinem retinent, eodem jure quo mansueta haberi. Unde rectè argumentatur Quintilianus *declam.* 13. apes, quæ ex alveariis nostris mane evolant, & vesperi domum sua sponte revolant, finemque laboris sui sole metiuntur; nostras esse. Vinn. Rectè dicuntur apes feræ naturæ esse, si bipartita est divisio in bestias *feras, & mansuetas*. Ast si easdem dividis in *feras, mansuetas*, & mansuefactas [uti sæpe unius ejusdemque rei modò bipartita modò tripartita divisio est: Vid. Cel. Noodt *Probab. l. 1. cap. 12.*] tum apes non sunt feræ naturæ, quæ alveariis inclusæ evolant, & revolant. Et ita intelligendus videtur Ulpianus in *l. 8. §. 1. fam. ercisc.* Manifestum autem inter animalia *fera & mansuefacta* discrimen est. Illa sunt nullius, & hinc fiunt occupantis, hæc sunt in dominio, & intercepta furtiva fiunt, quamdiu animum redeundi non deposuerunt, *l. 5 §. 6. & l. 44. ff. de adqu. rer. dom.* Hinc facile patet cur §. 16. infra *h. t.* negetur anserum & gallinarum feram naturam esse, quum tamen dentur & anseres, gallinæque feræ naturæ. Hein.

Antequam à te alveo includantur] Nam inclusio hæc occupatio est. Quæ autem animalia semel nostra facta sunt occupatione; ea tamdiu nostra manent, neque ab alio occupari possunt, quamdiu possessionem eorum retinemus, *fac. l. 3. §. quidam 16 de acq. poss.* Alveus autem est χειροποίητος, puta ex vimine, aut inani cortice: favum ipsæ sibi apes conficiunt. Varr. *de re rust. cap. 16.*

Volucres quæ in arbore tua nidum fecerint] Quemadmodum volucrum in arbore tua nidificatio non efficit, ut aut ipsæ, aut pulli earum tui censeri debeant; ita nec apium in arbore tua consessio facit, ut aut ipsæ, aut nova earum soboles tua efficiatur: sed ex regula superiore primo occupanti aut includenti cedunt. Quæ apium eadem & favorum ratio est, si quos forte in arbore tua fecerint, antequam à te alveis includerentur, *d. l. si apes. 26. de furt.*

Poteris eum jure prohibere] Eodem jure, quo prohibere potes, si prævideris, eum, qui venandi causa tuum fundum velit ingredi, adversum quem, si te invito ingressus fuerit, prodita tibi est actio injuriarum, ut non multo ante diximus ex *leg. 13. §. ult. de injur.*

Examen] Non solum vetus, sed & novum apum recens natarum, quæ ex alveariis ad novas sedes quærendas à parentibus extrusæ sunt: nam si parentum fera natura est, necesse est & feram naturam esse prolis.

Textus.

De pavonibus & columbis & cæteris animalibus mansuefactis.

15. *Pavonum quoque & columbarum fera natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent: nam*

nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque quidem ita mansuetos habent, ut in silvam ire & redire soleant, quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est; ut eousque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant. Nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint.

NOTÆ.

15. *Pavonum & columbarum*] *d. l. 5. §. 5.* Sed hæc volucres facile cicurantur, & domibus adsuescunt, utique quæ natura minus feræ sunt, minusque abhorrent à consuetudine hominum. Vid. Varr. 3. *de re rust.* 7. Colum. *l. 8. c. 15.*

Revertendi consuetudinem deseruerint] Ultro, non si ab alio detenta, *l. 8. §. 1. D. fam. erc.* Hoc autem totum ex circumstantiis judex æstimabit. Vvesemb.

COMMENTARIUS.

1 *Pavones & columbas pro feris haberi, etsi non omnes æquè feram naturam habeant.*

2 *Moribus Gallorum & nostris animalia, quæ revertendi consuetudinem deseruerunt, non fieri occupantium.*

SEcundò eadem dubitandi ratio esse poterat de pavonibus & columbis, saltem quoad quædam genera. Nam pavones quod attinet distinguunt rei rusticæ Scriptores pavones agrestes, qui insulas & numerosa loca captant, ab iis, qui in prædiis gregatim pascuntur. Varro *lib. 3 de re rust.* & Columel. *lib. 8. cap. 11.* Idem Varro *d. lib. cap. 7.* Duo itidem esse genera columbarum tradit: unum agreste, quod habetur in turribus & columinibus villæ, unde & columbæ appellatæ sunt; alterum clementius, quod cibo domestico contentum intra limina januæ pasci solet. Porro ex
1 domesticarum & agrestium conjunctione nasci & miscellum tertium genus. Sed idem hic responderi potest quod de apibus, etsi quædam genera pavonum, itemque columbarum, quæ natura minus feræ sunt, minusque ab hominum consuetudine abhorrent; pro feris tamen omnes haberi, quia facile avolant, & cum agrestibus sese conjungunt. Certè Cajus *l. 5. §. pavonum. 5. hoc tit.* & Justinianus hic simpliciter hasce aves earum numero adscribunt, quæ sunt generis feri, quod & D. Grot. facit *lib. .. man. c. 4.* Meminit quidem & pavonis mansueti Pompon. *l. si pavonem. 37. de furt.* sed opinor mansuetum dixisse pro mansuefacto. Illud nullum argumentum est mansuetudinis, quod hæ aves ex consuetudine evolare & revolare solent. Nam & apes idem faciunt & cervos, quorum utique fera natura est, ita assuefieri posse constat, ut aliquò abeant, & sponte sua redeant domum. Exemplum cervi ita instituti à Tyrrhei liberis & præsertim Sylvia filia habemus apud Virgilium *lib. 7. Æneid.* & alterum cervæ Sertorianæ apud Plutarch. *in Sertor.* Fatendum tamen est, pavonibus & columbis hoc propemodum naturale esse, & placidis in eo similiores quàm feris.

In iis autem animalibus] Natura videlicet feris, sed ἡμερωθεῖσι, καὶ εἰς τὸ πρᾶον ἐκ τῶν θηριωδῶν μεταβαλλομένοις, de quibus hìc sermo est: nam in placidis, quæ hominum consuetudine natura gaudent, obtinet quod ex Cajo traditur §. *seq.*

Cùm revertendi consuetudinem deseruerint] Quod ex circumstantiis judex æstimabit. Neque enim placet eorum sententia, qui desuetudinem revertendi ex una & altera intermissione metiuntur, quamvis id plerique faciant, teste D. Vvesem. *hic*. Enimvero si quis, ver. gr. columbas, quæ ex columbariis nostris avolant & revolant, vetitis rationibus averterit, itaut animum revertendi abjiciant, dubium non est, quin in factum actione teneatur, & captarum nomine etiam 2
furti, *l. 8. §. 1. fam. erc.* Gallorum moribus animalia, quæ ex consuetudine abire & redire solent, dominorum esse non desinunt, nec fiunt occupantium, quamvis custodiam nostram evaserint, & deseruerint animum revertendi; quod maximè in falconibus & accipitribus observatur. Jo Fab. *hic*. Autumn. *coll. jur. Gall. ad l. 5. eod.* Idemque de moribus nostris testatur Groenevv. *de ll. abrog. hic*. VINN. Jure germanico veteri, pavones, columbæ, immo & picæ & cornices mansuefactæ mansuetis animalibus accensentur. VVeichb. *art.* 18. Et tamen fiunt occupantium si citra dolum intra quatriduum domum non redierint. VVeichb. *ibid* & jus prov. Suev. *hic cap. 356 §. 1.* Quæ juri Justinianeo planè repugnant. De usu hodierno conf. Schilter. *Exerc. 45. §. 19.* HEIN.

TEXTUS.

De gallinis & anseribus.

16. *Gallinarum autem & anserum non est fera natura; idque ex eo possumus intelligere, quòd alia sunt gallinæ, quas feras vocamus, item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint, licèt conspectum tuum effugerint, quocumque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur; & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.*

CON-

COMMENTARIUS.

1 *Etiam ob gallinam vel anserem surreptum dari actionem furti.*

POstremò dubitatum de gallinis & anseribus: & harum avium naturam initio feram esse negat Justinianus, quod Cajus facit, *l. 5. §. gallinarum 6. hoc tit.* Mox tamen & ille & hic earum duo genera faciunt: quorum alterum natura sit ferum & agreste, alterum mansuetum & placidum: eamque naturarum differentiam in omni fere genere animalium animadverti posse, testatur Plinius *lib. 8. c. 53.* De generibus anserum & gallinarum & natura cujusque scripsere idem Plin. *lib. 10. c. 21.* Varr. *lib. 3. de re rust. c. 9.* Columel. *l. 8. c. 2.* Pallad. *lib. 1. c. 30.*

Quocumque loco sunt, tui tuæve] Regula generalis est, ad omne genus animalium mansuetorum pertinens, ea nostra manere, quamvis ita aufugerint, ut neque sint in conspectu nostro, & ubi ea sint ignoremus, vel quocumq; modo hoc acciderit: neque enim in his occupationi locus est. Quapropter etsi lupus ovem meam, exempli causa, rapuerit, ea mea esse non desinit, quamdiu recipi potest; & si forte eam alius lupum canibus suis persecutus eripuerit, suam non faciet; sed reposcenti mihi restituenda est, *l. Pomponius. 44. hoc tit.* Tres igitur regulæ pro triplici animalium differentia ex his, quæ hactenus diximus, observentur. 1. Feras, quarum libertas vel numquam adempta est, vel quæ captæ in eam se receperunt, occupantis fieri. 2. Animalia mansueta, quocumque loco sint, nostra manere, neque occupatione cuiquam acquiri posse. 3. Mansuefacta ita ut abire & redire soleant, quamdiu eam consuetudinem retinent, jure mansuetorum censeri; deposito revertendi animo; ut cæteras feras secundùm regulam concedi occupanti.

Furtum committere intelligitur] *l. 5. §. gallinarum. 6. d. l. Pomponius. 44. hoc tit* quod & in mansuefactis obtinet, si quis ea animalia, cùm ex consuetudine abire & redire solitæ essent, interceperit, *l. 8. §. 1. fam. erc. l. si pavonem. 37. de furt.* Atque

1 his omnibus locis traditum est, etiam actionem furti nomine competere: nempe quia hoc exigit ratio justitiæ, quæ non ex quantitate, sed ex suis regulis debet æstimari. Cui contrarium non est quod legimus, actionem de dolo ob rem, vel summam minimam, veluti ob duos aureos, non dari, *l. 9. in fin. cum 2. l. seqq. de dol.* Siquidem actio de dolo, præterquam quod æquè ac furti famosa est, remedium est extraordinarium, atque in subsidium dumtaxat, si alia actio non sit, & res alicujus momenti esse videatur, comparatum, *l. 1. §. ait prætor. 4. de dol.* VINN. Conferri tamen hic merentur quæ de furto rei minimæ eleganter differit Illustris Bynkersh. *Observat. lib. 1. cap. 3.* HEIN.

TEXTUS.

De occupatione in bello.

17. *Item ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram deducantur: qui tamen si evaserint nostram potestatem, & ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.*

NOTÆ.

17. *Ex hostibus capimus*] *l. 5. §. ult. l. 7. pr. eod.* Aristot. 1. *pol.* 4. & 5.

Nostra fiunt.] Jure gentium res hostium eodem loco sunt, quo res nullius, ac proinde eorum fiunt, qui primi earum possessionem nacti sunt, *l. 1. §. 1. D. de acq. poss.* & tam res immobiles quàm mobiles. Capientes intelligendi non tantùm qui per se capiunt, sed etiam qui per alios. In actu belli publico & imperato singuli ut ministri operam navant, & Principi aut populo, qui ministerio eorum utitur, acquirunt: hinc præda & ager ex hostibus captus publicantur, *l. pen. D. ad leg. Jul. pecul. l. 20. §. 1. D. de capt.* Extra actum publicum singuli sibi capiunt; quia non capiunt ut ministri. Grot. 3. *de jur. bell. c. 6.*

COMMENTARIUS.

1 *Res hostium veteribus eodem loco fuisse, quo res nullius, & ideo iis concessas, qui primi earum possessionem adepti essent, vel per se, vel per alios.*

2 *Agrum hostilem, non nisi actu publico capi posse; ac proinde captum fieri publicum populi.*

3 *Moventia & mobilia, quæ in ministerio publico capiuntur, & ipsa fieri populi: aliàs eorum, qui manu capiunt; & quid hodie.*

QUod hìc & apud Cajum *l. 5. §. ult. eod.* traditur, ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra fieri, difficultate non caret. Nam alibi legimus, agrum ex hostibus captum publicari, *l. 20. §. 1. de capt. & postlim.* Bona captivorum in fiscum cogenda, *l. divus 31. de jur. fisc.* Captivos ab Imperatoribus vendi solere, *l. 4. §. 2. de stat. hom.* Qui prædam ab hostibus captam surripuit, lege peculatus teneri, *l. pen. ad leg. Jul. pec.* In corpore Canonum, distribui prædam publico arbitrio, *c. dicat aliquis. c. 23. q. 5.* Apud alios, manubias, id est, pecuniam ex venditione prædæ redactam per quæstores inferri in ærarium, Gell. *lib. 13. cap. 23.* Vellej. *lib. 2.* Cic. 3. *epist. 7.* Quæ omnia arguunt, ipsi populo, non singulis qui capiunt, res hostium acquiri. Et de agro ex hostibus capto omnes consentiunt, eum fieri publicum, sive populi. Sed quod attinet ad res mobiles, & se moventes, plerique putant. has primò ac jure ipso fieri singulorum, qui manu capiunt: cæterum Duci assignandas, qui

qui inter milites distribuat, Bart. *in l.28.de capt.* Alex. & Ias. *in l.1. de acquir. poss.* Covar. *in c. peccatum*, *p. 1. §.2.n.6. de reg. jur. in 6.* Alii censent, hæc simpliciter acquiri singulis capientibus, Vacon. à Vacun.*lib.2.cap.25.*Cujac.19.*obs.7.*Merenda simpliciter populo aut Principi, cui bellum geritur, *lib. 2. contr.22* Sed nulla harum sententiarum probanda. Potuit sanè consensu gentium utrumvis constitui, ut aut capta populo bellum gerenti, aut cuivis, qui manu caperet, in dominium cederent: sed quid voluerint quærimus, Id verò nos docet Paulus ex Nerva filio, *l. 1. §.1. de acq. poss* nimirum, jure gentium res hostium
1 hostibus esse non alio loco, quàm quo sunt res nullius, ac proinde eorum fieri, qui primi earum possessionem nacti sunt. Non distinguunt in hoc negotio inter res mobiles & soli; neque distinguere debuerunt. Nam quæ nullius sunt, sive immobilia sint, sive mobilia, semper fiunt capientium; sed tam eorum qui per alios quàm qui per se capiunt: neque enim servi tantùm aut filiifamil. sed & liberi homines, qui venando, aucupando, piscando, margaritas legendo, operam suam addixerunt, statim ejus quod ceperunt, possessionem & dominium aliis acquirunt, iis scilicet, quibus operam navant: quippe quæ naturaliter acquiruntur, non modò per nosmetipsos, sed etiam per quemlibet alium, cujus ministerio utimur, acquirere possumus; locumque hìc habet, quod dicitur, nihil interesse, utrum per se quis faciat, an per alium, *l. ea quæ 53. hoc tit. l. 1. §. per procuratorem 20. leg. 3. §. 1. de acq. poss.* Sic apud Græcos, qui in Olympiis certabant, præmia acquirebant iis, à quibus mittebantur. Igitur res expedienda est cum D. Grotio 3. *de jur. bell. 6.n. 10.*& D. Tuld. *in comm. hic c. 29.* distinctione facta inter actus verè publicos belli, & inter actus privatos, qui fiunt occasione belli publici; ut dicamus, per illos actus res acquiri populo, per hos primò ac directè pri-
2 vatis. Res soli, nisi publico actu, inducto exercitu, impositis præsidiis, capi non solent: & ideo, ut Pomponius respondit, publicatur ager, sive publicus fit populi, qui ex hostibus captus fit, *l. si captivus 20. §. 1. de capt.* Solebant autem Romani, ut hoc obiter addam, agros ex hostibus captos aut totos publicare, aut partiri in victorem populum, aut per censores locare; interdum modico veteri possessori honoris gratia relicto, aut distrahere, aut assignare veteranis, aut certum iis vectigal imponere; quarum rerum passim in legibus, historiis, & agrimensorum commentariis testimonia extant, vid. *l.15.§.2.de rei.vind.l.11. de evict.* consule porro Brisson. 4.*select.ant.*1.Pet.Fabr.2.*sem.3.& 4.*Connan.3.*com.5.* Mobilia verò & se moventia aut in ministerio
3 publico capiuntur, aut extra illud. Priore casu etiam illa populi fiunt, cui hìc singuli ut ministri operam navant, nam ut Ducibus exercitus prædæ dispensandæ aliquod arbitrium concessum fuerit, tamen actus sui rationem debebant populo: de quo latè Grot. *ubi sup. n.15.*Posteriore autem casu fiunt singulorum capientium, quia quod extra actum publicum capiunt, non intelliguntur capere ut ministri. Atque huc referendum est illud Cel.*l. transfugam 51. §.1. hoc tit. Quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium fiunt.* Quæ apud nos sunt, hoc est, bello exorto, apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur. Quam in rem insignis est locus Triphonini *l. in bello. 12. pr. de capt. Verùm in pace*, inquit, *qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur, apud quos jam hostes suo fato* (ita legendum, non *suo facto*, ut habent libri) *deprehenduntur*. Fato hoc adscribit Jurisconsultus, quia nullo suo merito in servitutem deveniunt: nam fato hujusmodi adscribere translatitium est. Tale illud Nævi: *Fato fiunt Romæ Metelli Consules*. Hinc etiam est, quòd si quid milites capiunt non in procinctu, aut in eo quod facere jubentur, sed in eo quod promiscuo jure, aut solo permissu faciunt, id sibi statim acquirunt: capiunt enim non ut ministri. Talia sunt spolia, quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari. Talia quoque, quæ procul ab exercitu in liberis & injussis excursibus capiunt. Nunc verò passim usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque facit, quod cepit: in excursibus verò capta omnia fiant eorum, qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda. VINN. Magnum hìc discrimen inter militiam lectam & mercenariam, itemque eam quæ stipendia meretur, & quæ suo sumptu militat spe prædæ. Sed de his alii. Id quæritur, an occupatio bellica verè sit modus adquirendi? Sanè enim, quod meum fit, ab alio non potest sine injuria eripi, quum tamen hosti semper jus sit, rem suam à me occupatam recuperandi. Dicendum itaque videtur, occupationem bellicam modum adquirendi esse ratione tertii; non ratione ipsius hostis, nisi accesserit hujus renunciatio in conditionibus pacis. HEIN.

Vt liberi homines in servitutem] Hoc etiamnum in Lusitania aliisque locis Turcorum imperio vicinis observatur. Cæterum Christianarum pæne omnium gentium velut mutuo consensu comparatum est, ut capti etiam in bello justissimo libertatem retineant, eosque tamdiu dumtaxat retinere liceat, donec pretium redemptionis exsolverint; quod *lib. 1.* memini me fusius explicasse.

Pristinum statum recipiunt] Igitur & ingenuitatem, quamvis apud hostes manumissi sint; nam ratio postliminii efficit, ut hìc quoque locum habeat, quod sæpissime constitutum est, natalibus non officere manumissionem, *§. ult. sup. de ingen.*

TEXTUS.

De occupatione eorum, quæ in littore inveniuntur.

18. *Item lapilli, & gemmæ, & cætera,* quæ

quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris sunt.

COMMENTARIUS.

Acquisitionis naturalis & quidem occupationis species est & inventio. Ea pro duplici objecto distingui potest in duo genera; nam aut earum rerum est, quæ nunquam nullius fuerunt, aut earum, quæ desierunt habere dominum, quales sunt thesaurus, & res pro derelicto habitæ. De priore genere hic agitur; de altero in §. *thesauros.* 39. & §. *pen. inf. eod.*

Lapilli & gemmæ] Margaritæ, conchylia, corallia, cæteraque, quæ in mari aut littore maris nata, nec ab alio ante occupata inveniuntur. *l.* 3. *de rer. div. l.* 1. §. 1. *de acq. poss.* Quod autem à mari productum non est, sed à navigantibus in tempestate ejectum, vel quod naufragio fluctibus in littus expulsum est; eorum permanet, qui ejecerunt, vel naufragium fecerunt, §. *ult. inf. eod.* Inter lapillos & gemmas hoc interesse ex Servio Ulpianus refert, *l. cum aurum.* 19. §. *gemmæ.* 17. *de aur. arg. leg.* quod gemmæ proprie dicantur lapides pretiosi, qui natura perlucidi sunt; lapilli, qui sunt contrariæ naturæ: quod discrimen etsi non usquequaque ab aliis Scriptoribus observetur, nulla tamen ratio est, cur ob id Jurisconsultos repredendat Valla. Vid. Alciat. *lib.* 4. *de verb. sign.* VINN. Nimirum gemmas lapillosque variè discernunt veteres. Modò *gemmæ* ipsi sunt uniones, *lapilli* alii lapides pretiosi: V. C. Broukhus. ad Tribull. *l.* 1. *Eleg.* 9. modò gemmæ vocantur lapides pretiosi, lapilli minus pretiosi. Apul. *in Florid. p.* 346. modò gemmæ & lapilli accipiuntur promiscuè. Brod. Miscell. *lib.* 10. *cap.* 17. Sed hic non quæritur, quid alias significent hæc vocabula, sed quomodo interpretanda sint in materia de legatis. Hic JCtis aliquid permittendum fuit. Vid. omnino. V. C. Carol. And. Dukeru de *Latin. JCt. p.* 299. *sequ.* HEIN.

Statim inventoris sunt] Inventio species est, ut diximus, occupationis. Non igitur ut quisque hæc videre cœperit, & notare oculis, ita statim ejus fient, quod quidam putant, sed necesse est, ut possessionem eorum nanciscatur, si mobilia sint, manu apprehendat, si immobilia, ea ingrediatur, *l.* 1. §. 1. & ibi Coras. *n.* 12. *l.* 3. §. 3. *de acq. poss.* Connan. 3. *comm. c.* 3. Grot. *mar. lib. cap.* 2. Cæterum si quis non in totum præoccupaverit, sed inventorem jam apprehensioni operam dantem adjuverit; judicatum fuit, inventorem esse præferendum, Horat. Rovat. *dec. Lucens.* 23. D. Tulden. *hic c.* 13. Harum autem rerum dominium semel inventori quæsitum etiam amissa possessione retinetur, ut juris est in rebus omnibus, quæ dominio nostro subjectæ sunt: exceptis feris bestiis, quæ ubi custodiam nostram evaserint, unà cum possessione dominium nobis auferunt, quasi jure quodam postliminii in pristinam libertatem reversæ.

TEXTUS.

De fœtu animalium.

19. *Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi acquiruntur.*

COMMENTARIUS.

Quæcumque jure gentium acquiruntur, ea diximus in summa nobis acquiri duabus rationibus: facto, & occupatione nostra; rei nostræ potestate, ac beneficio. Rei nostræ hæc vis est, ut duo nobis tribuat: fœturam, hoc est, quicquid ex ea nascitur, aut provenit; & accessionem, sive quicquid ei accedit, itaut unitum ab ea trahatur: quæ distinctio docendi causa à nobis retinebitur. DD. vulgo utramque illam rei nostræ vim uno accessionis nomine comprehendunt, cujus deinde duo genera faciunt: discretam, puta fœtus animantium; & continuam, veluti alluvionem. Nonnulli, inter quos Cantiuncula & Bachovius, etiam ea, quæ rebus nostris accedunt, aut ex iis nascuntur, genere quodam occupationis nobis quæri volunt, non equidem veræ, sed fictæ & commentitiæ; quasi illa quodammodo à re nostra, & per eam à nobis occupentur. Sed nihil opus est commentis, ubi sine illis res æquè intelligi potest. Mitto, quod hæ res etiam ignorantibus nobis acquiruntur, atque adeo invitis. Præsens hic §. ad fœturam pertinet; sequentes aliquot ad accessionem.

Ex animalibus nostris] *Leg.* 2. *l.* 6. *hoc tit.* Item partus editi ab ancillis nostris, §. *pen. sup. de jur. pers.* In summa quicquid res nostra ex se edit, sive ea mobilis sit, sive solida, id nobis hoc jure acquiritur: quamvis de solo fœtu animalium hic sermo. Et placet hæc statim ipso ortu nobis acquiri, etiam ignorantibus, & tantum non invitis: nimirum vi & potestate rei nostræ, sicut diximus. Planè autem eadem ratione fœtus animalium nostrorum nostri fiunt, qua nostra fiunt quæ in solo nostro nata sunt; nimirum, ut solum ipsum hæc nostra facit, non satio ulla aut plantatio undecumque profecta, *l. qui scit.* 25. *de usur. l.* 11. *C. de rei vind.* ita & animalia & ancillæ nostræ, quia instar soli sunt, ea, quæ conceperunt, nobis pariunt: nec vis maris inspicitur, quæ similis est sato, *l.* 5. §. 2. *de rei vind. l.* 7. *C. eod.* Atque ut fructus à solo nostro separati ideo nostri sunt, & manent, quia cùm adhuc solo cohærebant, pars soli intelligebantur, *l.* 44. *de rei vind.* ita & fœtus ab animalibus nostris, & partus ab ancillis editi nostri manent, quia antequam edantur, portio sunt viscerum matris, *l.* 1. §. 2. *de ventr. inspic.* Adde, quod fœmina in alendo fœtu omnia confert de suo, quæ & ipsa interim à domino alenda sit. Et si igitur doctiss. Grot. 2. *de jur. bell. c.* 8. *n.* 18. juri naturæ magis convenire putat, ut fœtus communicetur cum domino maris, si is non ignoretur; ego tamen in veterum sententiam concedo ob rationes, quas jam memoravi. VINN. Genuina hujus juris ratio fuit, quod JCti, sequuti,

quuti Stoicos, fœtum dicerent non animal, sed partem viscerum. Merill. *Observ. Lib.* 1. *cap.* 16. Quod principium, quamvis hodie deseramus, vel ideo tamen non sequimur sententiam Grotii, quòd fœtus nullo modo concipi potest, tanquam pars patris. Conf. Pufendorff. *Lib.* 4. *de I. N. & G. cap.* 7. §. 4. HEIN.

TEXTUS.

De alluvione.

20. *Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoque temporis momento adjiciatur.*

COMMENTARIUS.

1 *Iuri alluvionis locum esse in agris arcifiniis, non in agris limitatis, aut certa mensura comprehensis.*

2 *Quid de alluvionibus Juris sit in his regionibus.*

POtestate rei nostræ etiam ea jure gentium acquirimus, quæ rebus nostris ita accedunt, ut iis cohæreant, atque ab iis trahantur: unde hoc genus acquisitionis accessio appellatur. Accessio hæc contingit, vel facto & opera hominis, de quo genere *inf.* §. *si tamen* 26. & multis *seqq. eod.* vel citra eam, naturali operatione & beneficio fluminis. Atque hoc modo quatuor rerum genera nobis acquiruntur; quæ latenter per alluvionem à flumine agris nostris adjiciuntur; quæ aperta vi fluminis de alieno avulsa cum prædio nostro unita sunt; insula in flumine nata; alveus à flumine relictus; quæ & totidem §§. ordine explicantur ex Cajo *l.* 7. §. *præterea.* 1. *& seqq. eod.* & primum quidem genus in textu proposito. In Cod. etiam tit. est *de alluvionib.*

1 *Agro tuo*] Arcifinio, scilicet, qui non alium finem ea parte habet quàm naturalem, id est, ipsum flumen: nam agros limitatos alluvionem non habere, disertè traditum est *l. in agris* 16. *eod. & fac. leg.* 1. §. *si insula* 6. *de flum.* Quantum autem ex *d. l.* 16. colligere licet, ager limitatus dictus fuit ager ex hostibus captus, & deinde à populo vel Principe privatis ita possidendus datus, ut certis limitibus sive finibus jus possessoris circumscriberetur; ut sciretur, quod extra hosce fines esset, id publicum manere: sive quod accrevisset postea, id populo accrescere, vid. Don. 4. *comment.* 27. Giphan. ad *d. l.* 16. Connan. 3. *comm.* 5. qui hunc locum præ cæteris illustrat ex Aggen. & Jul. Frontino *de qualit. agror. & controversia limit.* Limitatis agris similes sunt, qui certa mensura comprehenduntur; parisque in hac re juris cum limitatis esse debent, ut jus alluvionis non habeant, cùm possessores eorum ultra assignatum modum nihil possidere possint, Connan. *d. loc.* Grot. 2. *de jur. bell. c.* 8. *n.* 12.

Flumen adjecit] Ad differentiam lacuum & stagnorum, in quibus jus alluvionis non agnoscitur. Etenim ut sola flumina fluxum & motum naturalem habent, quo fit, ut ripas suas & terminos sæpe mutent; ita & sola alluvionem admittunt. Lacus autem & stagna licèt interdum crescant & decrescant; tamen quia terminos suos retinent, alluvionem natura non recipiunt, *leg. lacus* 12. *eod.*

Incrementum latens] Alluvionem dicit esse incrementum latens, cùm quid ita paulatim & obscurè prædio nostro adjicitur, ut sensu percipi non possit, quantum quoque temporis momento alterius prædio detrahatur, & adjiciatur nostro, *αὐξησιν ἀναισθητον*. Ex quo crescit hujus acquisitionis æquitas: nimirum quòd quæ alluvione accedunt, ita lentè & obscurè detrahantur, ut intelligi non possit, si forte de his restituendis quæratur, quorum prius fuerit, aut quibus detracta. De alluvionibus ex professo scripserunt Bart. *p.* 1. *tractat. Tyberiad.* & Baptista Aymus tribus libris. In hac regione quid de alluvionibus juris sit, certa aut generali definitione comprehendi non potest. Principis nomine 2
contenditur, alluviones ut sequelas & appendices fluminum jura esse solius fisci. Alii contra id negant, estque hæc res admodum dubia propter diversitatem consuetudinum & rerum judicatarum. Planè in meridionali parte Hollandiæ nemo pridem repertus est, qui jus alluvionis sibi vindicaret, nisi qui diceret, id à Principe sibi esse concessum, aut agrum assignatum eo jure, quo Princeps eum habebat, id est ad flumen usque: uti olim judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis, quia & in litteris mancipationum & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Illud constat, agros, qui à Principe alicui conceduntur, certa mensura definiti, jus alluvionis non habere, & quod extra eam mensuram alluvione accedit, id acquiri fisco. In Zelandia vasallis de alluvionibus non movetur controversia, ne iis quidem, qui de civilibus tantùm judices dant: propterea quod cum jurisdictione simul acceperunt agrorum universitatem, salvo eo, quod privatis competit. Nam quoniam hi agri olim populi aut Principis fuerunt, aut à Principe siccati, vasalli idem juris consequuntur, quod populus aut Princeps habuit, vid. Gro. 2. *manud.* 9. *& lib.* 2. *de jur. bell. c.* 8. *n.* 12. *&* 15. add. Gronevv. *de legib. abrog. hìc.*

TEXTUS.

De vi fluminis.

21. *Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam est, eam tuam permanere. Planè, si longiore tempore fundo vicini tui hæserit; arboresque, quas secum tra-*

traxit, in eum fundum radices egerint; ex eo tempore videntur vicini fundo acquisita esse.

N O T Æ.

21. *Tuam permanere*] *leg. 7. §. 2. D. hoc tit.* Ratio est; quia manet eadem species, nec tua culpa aut negligentia, sed violentia fluminis avulsa est.

Radices egerint] Quod est argumentum coalitionis. Cæterum etsi nulla arbor in parte detracta fuerit; tamen postquam ea coaluit, & unitatem cum terra nostra fecit, nostra esse incipit, *l. 9. §. 2. D. de damn. inf.*

C O M M E N T A R I U S.

1 *In calce hujus §. pro* videntur acquisitæ, *&c. omnino legendum esse numero singulari*, videtur acquisita, *&c.*

2 *An postquam pars detracta coaluit, adhuc priori domino supersit actio ad pretium consequendum.*

PRoponitur hic altera accessionis species, quæ à flumine est, & earum rerum, quæ non latenter, sed vi fluminis aperta alieno prædio detractæ & in vicinum invectæ sunt. Hæc à superiore illa multum differt. Nam si pars terræ integra à vicino agro vi fluminis avulsa sit, & nostro prædio adjecta; ea non statim nobis acquiritur, ut acquiruntur quæ latenter flumen adjicit per alluvionem, sed quamdiu nondum coaluit, & unitatem cum terra mea fecit, manet ejus, cujus ante fuit: quia manet eadem species seu idem individuum, ut loquuntur, aut ut clarius loquar & nostro more, quia cùm nondum coaluit, partem prædii mei non facit, ut ei cedere debeat. Ubi verò coaluit, & tamquam trabali clavo agro meo affixa est; jam ut pars fundo meo cedat necesse est, & mihi jure accessionis acquiritur. Hujus igitur acquisitionis flumen ex parte tantum causa est, & remotior: proxima & potissima coalitio.

1 *Videntur vicini fundo acquisitæ*] Locus mendosus est, & restituendus ex Pand. Florentinis, in quibus legitur numero singulari, *videtur vicini fundo acquisita. l. 7. §. 2. hoc tit.* quam lectionem flagitat ipse contextus, cùm si numero plurativo legas, mutetur subjectum quæstionis. Non enim de arboribus cum parte fundi avulsis & translatis quæsitum fuit, sed de parte avulsa dumtaxat, & prædio alieno adjecta: cùmque hac avulsione Justinianus & Cajus initio negent, partem illam statim amitti aut acquiri; quis non videt, quod mox subjiciunt de acquisitione, ubi pars detracta cum prædio, cui adjecta est, coaluit, de partis ipsius, non de arborum, si quæ forte simul avulsæ & translatæ fuerint, (quamquam & ipsæ jus partis adjectæ sequuntur) acquisitione esse intelligendum? Et quid si nulla arbor in parte detracta fuerit? An dicemus, partem detractam sine arboribus coalescere & uniri cum prædio, cui adjecta est, non posse? An verò coalitionem hanc non mutare causam dominii? Quorum alterum manifestè falsum est: alterum falsum esse ex Alfeno nos docet Ulp. *l. 9. §. 2. de damn. inf. quæ.* Mirum est, Cujacium, Hotomannum, Pacium, aliosque, qui hunc locum ἀλλαθωτικῶς, ut vulgo legitur, legendum etiam contendunt, non considerasse. Igitur ut rem in pauca conferam, portio fundi, ita uti diximus detracta & nostro fundo adjecta, si tamdiu fundo nostro adhæserit, ut coaluerit cum eo, & quod argumentum est coalitionis evidentissimum, arbores, quas forte secum traxit, in fundum nostrum radices egerint; ex eo tempore nobis quæsita intelligitur.

2 Alia quæstio est, an post coalitionem adhuc aliqua actio supersit priori domino saltem pretii consequendi gratia, cùm iniquum videatur, quemquam locupletari cum alterius damno, quod sine culpa ejus contigerit: ut in proposito, in quo quæritur de parte agri non negligentia possessoris amissa, sed abrepta violentia fluminis, hoc est, vi majore, ne quis possessori objicere possit, quòd ripam suam tueri debuit. In contrarium tamen dici potest, partem abreptam, non statim ut abrepta est, & in fundum meum licet munere quodam fortunæ appulsa, meam fieri; sed post longum demum tempus, postquam tamdiu hæserit, ut jam cum terra mea unita sit; ac proinde ut prior possessor causetur violentiam amnis, objici tamen ei posse, quòd partem avulsam, cùm posset, non vindicaverit, sed tamdiu passus sit eam hærere fundo alieno, ut tandem cum eo coaluerit, & unum facta sit, ut ipse quodammodo eam alienasse videatur, sicut de eo responsum est, qui rem suam patitur usucapi, *l. alienationis. 28. de verb. sign.* ita ferme & D. Tulden. *hic cap. 26.* Planè qui facto alieno rem suam hoc jure inviti amiserunt, iis succurri solet, vel utili actione in rem, *l. 5. §. 3. de rei vind. l. qua ratione. 9. §. 2. hoc t.* vel quæ actioni in rem subsidiaria est, actione in factum, *l. in rem 23. §. item quæcumque 5. de rei vind.* pretii nimirum consequendi causa. Atque ita propemodum hæc quoque explicaverunt antiqui, teste Jo. Fabro. Glossa in *d. l. 5. §. 3. de rei vind.* parum sibi constat.

T E X T U S.

De Insula.

22. *Insula, quæ in mari nata est (quod raro accidit) occupantis fit: nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata, (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque prædii, quæ prope ripam sit. Quod si alteri proximior sit parti, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quòd si qua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus*

in formam Insulæ redegerit; ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

NOTÆ.

22 *Occupantis fit*] *d. l. 7. §. 3. hoc tit.* juxta regulam *Quod ante nullius est, &c.*

Siquidem mediam partem, &c] Insula in flumine nata communis est eorum, qui utrinque finitima prædia possident pro cujusque prædii fronte ac modo, *d. l. 7. §. 3.* dum ne agri sint limitati, *l. 1. §. 6 de flum.*

Alteri parti proximior] Si insula cis aut ultra medium amnem enata sit, siquidem contra frontem unius prædii, cui propior est, tota acquiritur hujus fundi domino; si ita ut fronti plurium agrorum sit opposita, communis fit omnium, qui secundùm eam ripam, in quantum insula porrigitur, habent, *d. l. 7. §. 3 l. 29. l. 30. l. 56. eod.*

In formam insulæ] Ποταμοῦ νήσου ἀμφιέσαντος. Igitur ager non mutat causam proprietatis circumluvione, *d. l. 7. § 4. l. 30. §. 3. eod.* Sed & insula, quæ alveo non cohæret, huc non pertinet. *l. 65. §. 2. eod.* ubi in *§. ult.* pro *si id*, lege *non si id*, ut præcedentia evincunt. V. Accurs. ibid.

COMMENTARIUS.

1 *Cur raro accidat, ut in mari insula nascatur?*
2 *Cur frequenter in flumine?*
3 *Insulam in flumine natam non publicam esse, sed privatam vicinorum possessorum.*
4 *Nec tantum proprietate, sed etiam usu.*
5 *Pro qua parte cuique vicinorum acquiratur.*
6 *Non occupationis, sed accessionis jure acquisitionem defendi.*
7 *Mores hodiernos hic variare.*

TErtium rerum genus, quod jure accessionis acquirimus, est insula in flumine nata vado cohærens: de qua specie acquisitionis ex professo tractatur hoc §. Adspergitur initio aliquid de acquisitione insulæ in mari natæ, uti & apud Cajum *l. 7. §. 3. eod.* unde hic locus sumptus est: sed per occasionem dumtaxat; nec huc pertinet, sed ad primum genus acquisitionis juris gentium, occupationem.

1 *Quod raro accidit*] Partim, ut credibile est, propter nimiam maris altitudinem, partim propter perpetuam æstuum reciprocationem; unde fit, ut nec locus alvei marini facilè siccus relinquatur, nec pars alvei extra mare attolli possit: nam si quid accessu attollatur, id recessu iterum dejicitur & complanatur, efficitque jugis ista reciprocatio, ut eamdem faciem fundus maris semper retineat. Terræ tamen motu interdum insulas in mari repente emergere testatur Plinius, veluti paria secum faciente natura, quæque hauserit hiatus, alio loco reddente: interdum eodem motu recedente mari novas terras in continente nasci, cùm idem ille spiritus attollendo potens solo non valet erumpere; *lib. 2. nat. hist. cap. 85. & 2. seqq.* Grot. *flor. spar.* hic Fabrot. *ad Theoph.*

Quod frequenter accidit] Plinius *d. cap. 85.* scribit, fluminum invectu id fieri: nimirum quia flumina fere limosa sunt, & multis plerumque locis vadosa, sæpe accidit, ut limus, quem secum trahunt, & alia limo illita vado hærescant & adglutinentur, quibus paulatim auctis, locus ille alvei tandem supra flumen eminere incipiat. Livius *lib. 2. cap. 5.* refert, cùm Romani mediis caloribus campi Martii segetem messi maturam & cum stramento desectam (quia religiosum erat consumere) in Tiberim tenui tum aqua fluentem effudissent, insulam inde enatam esse firmam templis quoque & porticibus sustinendis. Sed neque constans est fluminis cursus, sicut est maris; neque ut mare fluxum & refluxum habet. Quæ omnia consideravit Pomponius *l. ergo. 30 §. 2. hoc tit.* cùm scribit insulam in flumine fieri tribus modis; uno, cùm agrum, qui alvei non fuit, amnis circumfluit; altero, cùm locum aliquem, qui alvei esset, siccum relinquit, & circumfluere cœpit; tertio, cùm paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit, eumque alluendo auxit. Ad hæc aliquando evenit quod Paulus notat, *l. pen. §. eod.* ut ex virgultis aliave qualibet levi materia in superficie fluminis concrescente insula existat, quæ ita sustineatur in flumine, ut solum ejus non tangat.

Si quidem mediam partem, & quæ sequuntur] Tria fere sunt, quæ de acquisitione insulæ in flumine nascētis quæri possunt; cui, quatenus, & quo jure seu qua juris ratione acquiratur. Cæterum sciendum est, non de omni insula, quæ in flumine nata aut à flumine facta sit, hæc quæri: sed de ea dūtaxat, quę nata aut facta sit in alveo aut ex alveo fluminis. Nam primò causā proprietatis non mutat is ager, qui cùm alvei nō esset, ab amne circūfluo, Ποταμοῦ νήσου ἀμφιέσαντος, in formam insulæ redactus est, *d. l. 7. §. 4. d. l. ergo. 30. §. 2. hoc tit. & hoc §. in fin.* Deinde quæ in flumine nata est forte ex virgultis aliave materia, quam temere flumina ferunt, ita ut alveo non cohæreat, ea publica est, & ejusdem fere juris, cujus est ipsum flumen, *d. l. pen. §. 2. eod.* In Artesia non procul a fano S. Audomari lacus est, in quo insulæ aliquot fluitantes funiculo arboribus alligato, aut contis, quo libeat, impelluntur, attrahunturque, in quibus etiam boves aliæque pecudes pasci possunt. Quales & in Lydia, quas Calaminas vocabant, fuisse Plin. *lib. 2. cap. 95. nat. hist.* memorat. De sola igitur ea insula, quæ alveo fluminis cohæret, sive lenta colluvione in eo enata sit, sive circumluvione partis, quæ alvei esset facta, quæritur primum, cui ea jure gentium acquiratur. Et ait Justinianus hic post Cajum, *d. l. 7. §. 3. eod.* eam fieri privatam eorum, qui prope flumen, in quo nata est, prædia possident: quod & Pompon. affirmat, *d. l. ergo. 30. §. 2. eod.* & Ulp. *l. 1. §. insula. 6 de flum.* satisque intelligitur ex iis, quæ disputantur à Paulo *l. inter. 29.* & Proculo, *l. insulæ. 56. hoc tit.* Cui tamen sententiæ contrarium est, quod apud Labeonem, *l. pen. §. ult. eod.* vulgo sic legitur: *Si id, quod in publico innatum*

aut

aut inædificatum est, publicum est; insula quoque, quæ in flumine publico nata est, publica esse debet. Sed cum hoc è diametro pugnet cum superioribus locis, adeoque cum iis quoque, quæ ipse Labeo de proprietate insulæ disserit in §§. *præced. d. l. pen.* quid dubitamus cum Hotomanno *lib. 1. obs. 23.* asserere, locum istum depravatum esse, & legendum: *Non si id, quod in publico innatum, &c.* ut hic sit sensus; quamvis id, quod in publico nascitur aut ædificatur, publicum fiat; (de ædificio in publico posito id testatur Ulpian. *l. 2. §. si quis. 17. ne quid in loc. publ.* nam ideo solarium ei imponitur) tamen insulam in flumine publico natam publicam non fieri, sed privatam; quod ipse Labeo jam aliquoties ante dixerat. Hotomannum temeritatis arguit Cujac. 14. *obs. 11.* Sed ego Accursium etiam invenio testantem, eodem ferme modo legi & in veteribus nonnullis exemplaribus: atque ut hac auctoritate destituamur, non aliam lectionem admittit ratio juris, à qua toto cœlo aberrat Cujac. *d. loc.* eumque secutus Pac. *cent. 6. quæst. 93.* quamquam uterque de usu tantùm Labeonem intelligit; de quo mox. Sunt qui hunc Labeonis locum accipiunt de eo casu, quo prædia prope ripam publica, puta si insula nascatur in Tyberi, eo alvei loco, quo Romam interfluit. Sed argumentatio Labeonis hujusmodi restrictionem non videtur pati. Planè in agris limitatis huic acquisitioni locus non est, quia nec alluvioni, sed occupantis insula fit, *leg. 1. §. si insula 6. de flum.* Videamus nunc, insula in flumine nata quatenus vicinis possessoribus acquiratur. Et de eo duplex quæstio est; una, utrum proprietate duntaxat, an vero etiam usu; altera, pro qua parte cuique vicinorum acquiratur, quæ pluribus communiter acquiritur. Ad primam quod attinet, sic omnino habendum, insulam in flumine publico natam, si vicina prædia alluvionis jus habent, non proprietate tantùm, verùm usu etiam dominis vicinorum prædiorum acquiri, ideoque eos solos sementem in ea facere, arbores plantare, fructus ibi natos percipere posse: nec si quid aliud in ea faciant, aut quid in eam immittant, id in publico ut in ripa fieri intelligi, *d. 6. leg. 1. §. si insula. de flum.* Et verò si usum Insularum publicum esse volumus, inutilis prorsus futura est eorum proprietas, *d. l. pen. §. 1.* neque quisquam est veterum, cui aliud in mentem venerit. Nam quod Paulus Labeonem reprehendit, quòd scripserit, in insula fluminis, quæ propria nostra est, nihil esse publici, id non videtur satis bona fide facere: ut alibi nonnunquam, *l. ult. de leg. Rhod. l. ult. de usuc. l. pen. de furt.* Pet. Fab. *ad l. 145. de reg. jur.* Neque enim Labeo ignoravit, partes insulæ extremas, quæ vicem riparum circumcirca obtinent, usu publicas esse, ut juris est in continente: sed de insula respondit, non considerata insulæ ora extrema. Quid quod Paulus hac ipsa reprehensione tacite fatetur, verum esse quod Labeo dixerat eum trepidinem duntaxat excipit, cujus usum ut riparum publicum esse dicit, videlicet ut naves eò appellere, retia ibi siccare, funes arboribus ibi natis religare, aliaque id genus facere sicut in ora continentis, cuique liceat? quod Labeo non negaverat. Alterum, quod hic quæritur, est, pro qua parte insula vicinorum fiat. Et siquidem in medio fluminis alveo enata sit, communis fit eorum, qui prope utramque ripam possident: sin cis, aut ultra medium amnem, siquidem contra frontem unius prædii, cui propior est, tota acquiritur hujus prædii domino; sin ita ut fronti plurium agrorum sit opposita, communis fit omnium, qui secundùm eam ripam, in quantum insula porrigitur, habent, *hoc §. & d. l. 7. §. 3. eod.* Communem autem fieri insulam cùm dicimus, non intelligimus, eam communem fieri pro indiviso, uti solemus, cùm propriè loquimur, *l. 5. de stip. ser. l. 5. §. ult. de reb. cor. qui sub tut.* sed regionibus divisis pro fronte, hoc est, latitudine cujusque fundi, quæ prope ripam sit; ut tantum quisque in ea habeat certis regionibus, quantum ante cuiusque eorum ripam esse, linea in directum per insulam transducta apparebit, *l. inter eos. 29. hoc tit.* Et quia frontem, non interiorem latitudinem, hìc spectari placet, rectè respondit Pompon. *d. leg. ergo 30. pr. hoc tit.* Si interiorem partem fundi, ad cujus frontem insula, quæ accrevit, non respicit, vendidero, nihil ex ea insula pertinere ad emptorem: nimirum quia nec ab initio quicquam ejus futurum fuerat, si jam tum, cùm insula nasceretur, partis venditæ dominus fuisset. Enim verò, quod insulæ meæ postea accedit, id incrementi, etiam si faciem insulæ mutet, meum tamen est, quia rei meæ accedit; ut ecce, insula contra frontem agri mei enata est, cujus latitudo non excedit regionem prædii mei, postea alluvione paulatim aucta processit contra frontē superioris & inferioris vicini, vel etiam propior esse cœpit adversæ ripæ: quod alluvione postea accessit, id meum est, & ita Proculus respondit, *l. insula. 56. eod.* Similem rationem habent quæ Paulus disputat, *l. pen. §. pen. eod.* & idem Proculus *d. l. insula. 56. §. 1.* Hoc igitur constituto, insulam in flumine natam dominis vicinorū acquiri; restat ut videamus, qua juris ratione iis acquiratur. Nam video esse, qui jure quodam occupationis hoc fieri existimant; quod primi eam occupaturi videantur. Sed hoc nullo modo admitti 6 debet, alioqui eadem ratione dicendum esset, etiam insulam in mari natam eorum fieri, qui prope littus prædia possident, & in flumine natam etiam eorum, qui ad ripam possident agros limitatos; quod utrumque falsum esse constat. Ego non aliam hujus acquisitionis rationem esse arbitror, quam quod insula alvei pars sit, alveus pars censeatur vicinorum prædiorum; ac proinde ut alveus totus nudatus vicinis acquiritur, ita & partem ejus nudatam, id est, insulam in eo natam iisdem acquiri, jure scilicet accessionis. Et insulam quidem partem alvei esse constat. At absonum videri potest, quod alveum partem esse dicimus vicinorum prædiorum, cùm alveus publicus sit eodem jure, quo ipsum flumen, *l. 1. §. simile 7. de*

 flum.

flum. §. *seq. inf. hoc tit.* ut contra potius dicendum videatur, insulam quoque, quæ alvei pars est, publicam fieri oportere. Sed sciendum est, alveum non simpliciter publicum esse, sed quatenus à flumine tenetur, eoque per flumen populus utitur, nudatum flumine privatum fieri vicinorum: nihil autem interesse, ut Pomponius huic objectioni occurrens respondet, utrum de alvei solo mutato, an de eo, quod superfusum solo & terræ sit, quæratur, hoc est, utrum quæratur de toto alveo mutato & à flumine relicto, an de insula in alveo nata; quippe sufficere, ea parte, qua insula extitit, alveum à flumine non teneri, *d. l. ergo.* 30. §. 1. & 2. Neque verò flumen interfluens impedit, quominus insula vicinis ripæ agris per alveum jungatur atque accedat, non magis quàm via publica inter alveum & vicina prædia interjecta impedit, quominus alveus siccatus acquiratur his, qui secundùm eam viam possident, *l. Attius.* 38. *eod.* Etenim ut via publica pars prædii vicini existimatur, *d. l. Attius.* 38. *in fin.* ita & alveus intermedius flumini subjectus. Atque hoc manifestissimum argumentum est, alveum etiam tum, cùm adhuc flumine occupatur, partem quadantenus censeri vicinorum prædiorum. Æquitatem porro hujus acquisitionis augent incommoda vicinorum: nam quantum loci insula occupat; tantum de locis finitimis flumen decerpit, iisque solis detrimento est, in quorum agros cursus ejus depellitur. De insula extat tractatus Bartoli, cujus in dimetiendo errores notarunt Mathematici. Buteo in *lib. de fluv. insul.* & Magius 4. *miscel.* 1. add. Cæpoll. *de serv. rust. præd. ca.* 33.

7 Apud nos, quamquam videri poterat, insularum in flumine natarum eadem propemodum ratio esse, quæ est ejus, quod per alluvionem adjicitur, certius tamen hic est jus fisci quàm in alluvione, teste D. Grot. 2. *manuduc. c.* 9. Nec mirum, cùm & alvei exsiccati eadem fere quæ alluvionis ratio sit; quem tamen constat, Principi olim assignatum fuisse, ut pleraque alia *adespota*, idemque in Gallia quoque observari, ex Bern. Autom. refert Christin. *vol. 4. dec. 86. n.* 7. In agro tamen Putteno ex veteri consuetudine prædio alluvionem habenti accedit id, quod possessor pedes gladium exsertum tenens pertingere potest. In Geldria moris est, ut vicinis possessoribus acquiratur id, quod plaustro onerato adiri potest; addita tamen occupatione: alioqui fiscus prævertere potest, D. Grot. *d. loc.* VINN. Rationem juris Romani rectissimè explicavit Vinnius. Si enim totus alveus derelictus privatorum fit, ut est in §. 23. non poterant non inferre JCti, & partem alvei flumine nudatam, id est insulam vicinorum fieri. At si de jure naturali quæstio est, aliter videtur statuendum. Partes enim ex vicinis agris avulsæ, ex quibus insula facta est, sunt nullius, non amplius vicinorum. Quum itaque accedant rei publicæ, id est flumini, insula quoque erat publica. Et ita pronunciari solet in Germania. Si flumē duo territoria separat: servatur definitio juris Romani. Conf. Schilt. 4 §. 19. *Exerc.* HEIN.

TEXTUS.

De Alveo.

23. *Quòd si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit; prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit: novus autem alveus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident.*

NOTÆ.

23. *Quòd si naturali alveo*] Ex *dict. l.* 7. §. 5. *eod.* in agris limitatis nec hoc obtinet, *l.* 1. §. 7. *de flum.*

Rursus novus alveus] Postulat hoc stricta ratio: sed æquitas sæpe aliud suggerit; & hoc significat Caj. *d. l.* 7. §. cum ait vix esse, ut hoc obtineat. Obtinet tamen aliquando, quod ex circumstantiis judicandum. V. *d. l.* 30. §. 3. *leg.* 38. *h. t. l.* 23. *quib. mod. us. am.*

COMMENTARIUS.

1 *Alveum fluminis extra usum publicum existimari partem vicinorum prædiorum; & ideo siccatum prædiis cedere.*
2 *Si vicini agri limitati sint, primi occupantis alveum desertum fieri.*
3 *Pars alvei siccati quando apud nos privatorum fiat.*
4 *An aliquando priori domino alveus flumine iterum recedente restituendus?*

QUartò & postremò eodem jure & ratione proximis possessoribus pro modo latitudinis cujusque prædii, quæ prope ripam sit, adjicitur alveus à flumine relictus: nempe vi & potestate prædiorum, quibus ipsis hæc acquisitio tributa propter vicinitatem & propter prædia, prædiorum dominis. Atque ut 1
hic quoque paucis rationem hujus juris & acquisitionis tibi explicem, dixi paulo ante, alveum fluminis extra usum publicum à veteribus existimatum fuisse partem prædiorum vicinorum, quasi olim iis detractum; argumento esse, quod placet, insulam manente adhuc alveo in flumine natam vicinorum esse: quod profecto non fieret, nisi alveus, cui insula cohæret, & ipse vicinorum prædiorum pars intelligeretur: nam prior est alvei ratio quàm Insulæ, quæ conditionem alvei ut pars ejus sequitur. Ad hanc sententiam confirmandam Don. 4. *comm.* 28. & Bachov. hic afferunt locum Pomponii *l. ergo.* 30. §. 1 *hoc tit.* Et sanè quidem rectè; sed non video comparationem illam similium, qua, quod illi fingunt, Pom-

Pomponius utatur, conferens alveum cum ripa, aut solum alvei cum ripæ solo. Simplex est Pomponii sententia, ripæ solum privatum esse; eorum scilicet, qui prope ripam habent proprium: usum autem ejus publicum intelligi: & ideo cùm exsiccatus est alveus, proximorum fieri, hoc est, solum ripæ etiam usu proximorum tum esse incipere, quia jam populus eo non utatur, nempe solo ripæ, de quo sermo institutus erat. Cæterum ratio hujus consolidationis non magis ad ripam quàm ad alveum pertinet. Nam ut usus ripæ, licèt ea privata & vicini prædii pars sit, publicus est, propterea quod populus flumine uti sine ripa commodè non potest: ita & usus alvei, licèt solum ejus privatum intelligatur, & pars prædiorum quæ ad ripam jacent, publicus est, quia sine alveo populus flumine uti non potest. Rursus ut ripæ usus exsiccato alveo ad proprietatem redit, quia jam populus ripa amplius non utitur: ita & usus alvei, quem flumen abstulit, recedente flumine ad proprietatem, quæ penitus ablata non fuit, revertitur, quia jam alveo populus amplius non utitur. Hoc interest, quòd proprietatis ripæ aliqua potest esse utilitas, alvei, quamdiu à flumine tenetur, planè nulla: quæ causa est, quòd alveus non secus ac flumen ipsum publicus dicatur, *l. 7. §. quod si. 5 hoc tit. l. 1. §. simili. 7. de flum. & hoc tex.* Juvant jus de hac acquisitione constitutum incommoda fluminum, quæ multa & magna accolæ pati coguntur, inundationes, avulsiones agrorum &c. quæ si vitare volent, ripas suas magno sumptu muniant necesse est. Ferant igitur & commoda fluminum, si quæ sint, juxta regulam naturalis æquitatis, *l. 10. de reg. jur.* Cæterum quod
2 in præcedentibus diximus, agros limitatos jus alluvionis non habere, ac proinde nec insulam prope ripam eorum natam possessoribus jure vicinitatis acquiri, sed fieri occupantis; idem etiam obtinet in alveo relicto, si vicini agri limi-
3 tati sunt, *l. 1. §. simili. 7. de flum.* Apud nos, ut jam intelleximus, alveus in totum derelictus fisco acquiritur: at pars alvei siccata interdum privatis, si videlicet à populo, aut jus populi habentem, agrum ad flumen excurrentem qua talem acceperint.

Novus alveus ejus juris esse incipit, cujus est ipsum flumen.] Sicut alveus flumine destitutus privatus fit, ita novus, quem sibi flumen fecit, fit publicus: nam impossibile est, ut alveus fluminis publici non sit publicus, ait Ulp. *l. 1. § simili. 7. de flumin. & l. 7. §. 5.* Pertinet huc illud Pomponii in *d. l. ergo 30. §. 3. hoc tit. Flumina*, inquit, *censitorum vice funguntur, ut ex privato in publicum addicant, & ex publico in privatum.* Cui simile est, quod apud Cassiodorum legimus *lib. 3. variar. Agrimensor*, inquit, *more vastissimi fluminis aliis spatia tollis, aliis rura concedis.* Ita plerumque evenit, ut alios flumen ditet, alios pauperet. Lucanus,

Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.

Vinnius in Institut.

Rursus novus alveus] Nam ager ille, qui fuerat, desiit esse, amissa propria forma: &, cùm prædiis, non personis hæc acquisitio tribuatur; non potest is, qui vicinum prædium nullum habet, ratione vicinitatis quicquam in eo alveo sibi vindicare, *d. l. 7. § quod si toto. 5. eod.* Atque hoc quidem usque efficit stricta juris gentium ratio: sed vix est, ut id obtineat, inquit Cajus *d. loco.* Et utique non semper obtinere debet. Sæpe enim æqui & boni ratio suadet, ut priori potius domino alveus restituatur, quàm adjudicetur vicinis possessoribus. Scholiastes Theoph. κατ' ἀκρίβειαν ἀνήκει τῷ πέλας, κατὰ δὲ φιλάνθρωπον λογισμὸν ὁ δε-σπότης ἀναλαμβάνει. De quo haud facile quid certi definiri potest, sed ex circumstantiis judicandum est. Finge, flumen relicto naturali alveo agrum alicujus occupasse (sive paulatim, sive non paulatim, nihil interest) ita ut novum hic sibi alveum quæsisse videatur; deinde nec ita multo post tempore in veterem locum subito atque eodem impetu, quo perruperat, se recepisse; æquissimum est, agrum recessu fluminis restitutum ad pristinum dominum reverti, licèt formam agri impetus fluminis abstulerit, *d. l. 7. §. quod si. 5. in fin. d. l. ergo. 30. §. 3. hoc tit. l. si ager. 23. quibus mod. ususfruct. am.* quia hujusmodi occupatio non longè abest ab inundatione. At si flumen non eodem impetu, quo venit, discedat, sed lentè & minutatim recedendo, alluvione in pristinum locum redeat, spatium illud alvei, quod siccum post se sensim reliquit, non videtur priori domino restituendum, sed alluvione accrescere proximorum prædiorum possessoribus, *leg. Attius. 38. hoc tit. fac. l. 1. C. de alluv.* Atque ob hanc causam arbitror Pomponium in *d. l. ergo. 30. §. 3. & d. l. si ager 23.* consulto expressisse hæc verba, *eodem impetu.* Bart. *tract. de alv.* Bald. *in rubr. de rer. div. col. 9.* Peregrin. 8. *de jur. fisc. nu. 59.* D. Tuld. *hic c. 25.*

TEXTUS.

De Inundatione.

24. *Alia sanè causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit; neque enim inundatio fundi speciem commutat, ob id si recesserit aqua, palam est eum fundum ejus manere, cujus & fuit.*

COMMENTARIUS.

1 *Inundatio quid propriè sit, & quæ ejus vis?*
2 *Quid circa inundationes apud nos receptum?*

INundatio propriè est, cùm flumen imbribus vel nivibus, vel aqua alia ratione auctum in vicinos campos ita se effundit, ut nec ripas nec alveum suum mutet, *l. 1. §. ripa. 5. de flum.* Hoc cùm 1
fit, ait Justinianus post Cajum, *l. 7. §. aliud sanè. 6. hoc tit.* fundi proprietatem non amitti: & ideo recedente aqua, fundum, qui occupatus fuerat, non adjici vicinis possessoribus, sed ejus manere, cujus ante inundationem fuerat. Et addit hanc

rationem, quia inundatio fundi speciem non commutat, quasi dicat, non ut alveo facto propriam formam ager amittit, ita & inundatione: quippe alveum fieri diuturno lapsu fluminis & lenta excavatione agri, ut jam plana ejus facies amplius non appareat: inundatione autem uno subitaneo impetu prædia invadi, atque aqua cooperiri dumtaxat, non comminui, dissolvi aut excavari, aut formam amisisse dici possunt, *d. l. 1. §. alter. 9. de flum.* Atque ut maximè summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi interior: & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat non magis quàm pars agri, quæ à lacu hauritur, cujus jus non mutari certum est. Igitur ad inundationes præsertim temporales & anniversarias non pertinet, quod vulgo dici solet, *Occupatum sequitur conditionem occupantis*. Gloss. *L. pen. de rer. divis.* Non obstat *l. si agere. 23. quib. mod. usf. am.* quia non loquitur de simplici inundatione, cùm flumen retento alveo extra ripas se effundit: sed cùm deserto alveo toto impetu in agrum alicujus perrumpit, quasi novum alveum quærens, hoc casu placet proprietatem agri ita amitti, ut restituatur, si non facto novo alveo flumen se receperit, uti *in fin. sup. §.* demonstratum est. Obiter addo, quamvis inundatio causam dominii non mutet, possessionem tamen nobis auferre, *l. 3. §. Labeo 17. l. qui universas. 30. §. 1. de acq. poss.* itemque ea jura, quæ in facto personæ posita sunt, ut usum & usumfructum, *l. usufructus. 24. quib. mod. usf. amis.* sed recedente aqua hæc omnia nobis restitui, *d. l. 24. l. 1. §. si quis. 9. de itin. act. priv.* De
2 inundationibus, quæ crebræ apud nos sunt, hoc jure in hac regione utimur, ut derelictus habeatur is ager, qui per decem continuos annos mersus fuerit, si non aliqua extent signa continuatæ possessionis; quo in genere receptum apud nos non immerito est quod Romani rejiciunt, *d. l. 23. quib. mod. usf. am.* Ut si aliter nequeat, vel piscando retineri possessio censeatur. Sed solebant Principes tempus præfigere, intra quod veteres agrorum possessores siccare agros & novo aggere munire deberent: quibus cessantibus, monebantur qui in eos agros jus pignoris habebant, deinde & hi, qui jurisdictionem aut imperium: qui si omnes in mora essent, eorum jus omne ad Principem deferebatur, atque is aut ipse agros siccabat, suique patrimonii faciebat, aut aliis siccandos muniendosque dabat retenta parte. D. Grot. 2. *manud. c. 9. & 2. de jur. bell. 8. n. 10. consult. IC. Bat. part. 2. consil. 26.*

TEXTUS.

De Specificatione.

25. *Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit; utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit; ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit; aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit; vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit; vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit; vel ex aliena lana vestimentum fecerit; vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem placuit media sententia existimantium: si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit; eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci; eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest: ac ne mulsum quidem ad vinum & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis; veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit; aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium; aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit; dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: quum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstiterit.*

NOTÆ.

25. *Media sententia*] Caji *d. l. 7. §. 7. hoc tit.* Callistrati, *l. 12. §. 1.* Pauli *l. 24. & 26. eod.* Ulpian. *l. 5. §. 1. D. de rei vind.* sic & alias Auctores nostri medium sequuntur, *l. 3. si pars her. l. 15. D. de pign. act. §. ult. infr. de vul. subst.* imitatione Stoicorum, qui ob id Servio ercifcundi [illegible]. VINN. Vide hìc omnino Merill. *Obs. lib. 1. cap. 6.* ex quo posteriorem hanc observationem petiit noster. HEIN.

Ad priorem materiam reduci] Quia tum materia non interit, sed potenter manet, *l. 24. hoc tit. l. 78. §. 4. de legat. 3.*

Si non possit reduci] Quia hìc materia consumitur atque extinguitur; & locum habet illud, *Dum incipit quod non erat, desinit esse quod fuerat*, *l. 9. §. 3. D. ad exhib. l. 26. l. 27. §. 1. hoc tit.* Interim & domino materiæ consultum actione in factum, qua consequatur æstimationem, *l. 23. § 5. de rei vind.*

Vinum vel oleum] Vinum & oleum sunt novæ species, quæ proprio nomine censentur, nec ad id quod esse desierunt, reduci possunt.

CON-

COMMENTARIUS.

1 *Etiam hunc acquirendi modum ad occupationem referendum.*
2 *Speciem novam non acquiri facienti, nisi eam fecerit suo nomine & bona fide.*
3 *Quibus rationibus moti Proculus & Sabinus diversum senserint.*
4 *Mediæ sententiæ auctorum distinctionem optima ratione niti.*
5 *Vinum & oleum non ita se habere ad uvas & olivas, ut frumentum ad spicas.*
6 *Etiam in specie facta partim ex materia aliena, partim ex materia facientis, inspiciendum, utrum ea ad priorem materiam reduci possit, necne.*

EXponitur hic alius modus acquirendi jure gentium dominii, speciei novæ ex aliena materia formatio, quæ nunc vulgo uno nomine specificatio dicitur. Sunt qui hunc acquirendi modum ad accessionem referunt: sed perperam. Non enim nova illa species vi & potestate rei nostræ nobis acquiritur, cùm ex aliena materia fiat; non ignorantibus nobis aut invitis: sed nostro ipsorum facto, qui rem alienam in aliam speciem transformavimus; adeoque inconcinnum est dicere, materiam accedere formæ, quoniam hæc illam, non illa hanc præsupponit.
1 Quapropter hic modus potius occupationis quædam species videri debet; cùm id quod factum est, ideo facienti concedatur, quia ante nullius erat, & tanquam occupanti, qui suo id nomine fecit. Utique quatenus obtinet sententia Nervæ & Proculi, *l. 7. §. cum quis. 7. in pr. hoc tit. l. 3. §. genera. 21. de acq. poss.* Nam quatenus Sabini sententia approbata est, aut ad accessionem res referri potest, aut potius dicendum, nullam tunc fieri novam acquisitionem, cum D. Ant. Contio 2. *disp.* 12. Viris Omnino specificatio pertinere Romanis videbatur ad accessiones, quia forma nova accederet ad materiam; vel contra materia ad formam; saltem quærebatur, forma an materia habenda sit pro principali? Proculus id adfirmabat de forma, quæ ut philosophi ajunt, dat esse rei: Sabinus materiæ plus deferebat, ex qua formam educi existimabat. Proculejani itaque Stoicos sequebantur, uti ex Sen. *Epist.* 98. acute probat Merill. *Obs. Lib.* 1. *cap.* 21. HEIN.

Species aliqua facta sit] Nimirum nova & diversa à priore, ex qua ut ex materia facta sit posterior: nam verbi causa, lana aliena purpura tincta, non est nova species, *l. sed si. 6. §. ult. hoc tit.* neque etiam nova species existit ex duarum ejusdem generis materiarum confusione, *§. si duorum 27. inf. eod.* Duo autem hic à Justiniano omissa
2 sunt, quæ quo quæstio propofita melius intelligatur, addenda duximus: unum est, si, qui speciem fecit, eam fecerit suo nomine; alterum, si eam fecerit bona fide. Primum diserte expressit Cajus ... *§. cum quis 7.* & rationem manifestam hanc habet, quod possessio non acquiratur nisi volentibus; eorum autem, quæ facto & opera nostra acquiruntur, nihil jure gentium acquiri posse, cujus acquisitio non cœperit à naturali possessione, *l. 1. §. 1. de acq. poss.* Proinde si alieno nomine species facta proponatur: si ejus non erit, qui materiæ dominus fuerat; ejus erit, cujus nomine facta est, *l. nisi 25. l. quicquid. 27. §. 1. hoc tit.* De bona fide, quod item hic omissum dixi, nihil quidem diserte Cajus: sed id ex eo non obscurè colligitur, quod addit hæc verba *suo nomine*. Nam qui scit materiam alienam esse, in eadem causa haberi debet, ac si nomine domini materiæ speciem fecisset, *l. de eo. 12 §. 3. ad exhib.* cui etiam operam suam donasse intelligendus est exemplo ejus, qui sciens in alieno solo ædificavit, *§. ex diverso 30. inf. eod. fac. l. 4. §. si ex lana 20. de usuc. l. 14. §. ult. eod. de cond. furt.* Atque hæc est communis quoque DD. sententia, à qua cur D. Vvesemb. & Bachovius recesserint, causam non video.

Mulsum] Οἰνόμελι, sive μελίκρατον, fit ex vino vetere, addito pauco melle. Hoc genere potionis usum se Pollio olim jactitabit annum centesimum excessisse. Nam cùm à D. Augusto hospite interrogaretur, quanam maximè ratione vigorem illum animi corporisque custodisset; respondisse fertur, *Intus mulso, foris oleo.* Plin. *l. 22. nat. hist. cap. 24.*

Emplastrum] Medicamentum est in massam coactum, quod igni præmollitum vulneri imponitur: ab ἐμπλάσσω, subigo, versando mollio, in massam formo. Vid. Corn. Celsum *lib. 5. c. 17.* vulgo nunc unguentum vocant.

Collyrium] Genus medicamenti, potissimum oculorum, ἀπὸ τοῦ κωλύειν τὸ ῥεῖν, quod fluxum impediat, & sistat. *Apocalyps. cap. 3. vers. 18.* Κολλύριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς. *Collyrio illine oculis.* Horat. 1. *serm. satyr.* 5.

Hic oculis ego nigra meis collyria lippus
Illinere.

Sabinianorum & Proculianorum] Fuere etiam olim diversæ & dissidentes Jurisconsultorum familiæ, auctores Attejus Capito & Antistius Labeo: qui primi cùm velut diversas sectas fecissent, ille in iis, quæ à majoribus acceperat, perseverando; hic ingenii & doctrinæ fiducia plurima innovando, dissensionem successores eorum auxerunt, dum sui quisque magistri sententiæ tanquam oraculo religiosè adhæret. Capitoni successit Massurius Sabinus, Sabino Cassius: Labeoni successit Nerva, Nervæ Proculus. Atque inde appellati postea Sabiniani vel Cassiani, & Proculiani, *l. 2. §. post hunc. 47. de orig. jur.* Vinn. Adde: Proculi successor Pegasus, vir consularis, unde Pegasiani. Opponuntur itaque *Proculejani & Sabiniani*: Pegasiani & Cassiani. Conf. Gothofred. *Manual. jur. cap. 6. p. 27.* qui tamen Sabinianos non a Massurio Sabino, sed a Cœlio Sabino, qui sub Vespasianis vixit, nomen accepisse statuit, adeo ut sibi invicem opponit *Cassianos & Proculejanos; Sabinianos & Pegasianos.* HEIN.

Ambiguitatem] Quædam, ut rectè hìc notat
3 Baro, leviter tracta sunt à natura, quorum ratio non cuivis perspicua est. Nerva & Proculus existimabant, speciem ex aliena materia factam naturali ratione ejus esse, qui eam suo nomine fecisset: nam materiæ, quæ extincta sit, nullam porro rationem haberi posse, sed causæ efficientis dumtaxat & potissimum formæ, cujus susceptione materia in aliam speciem transisset: quæ species cùm antea nullius esset, ac ne esset quidem, rationem naturalem efficere, ut concedenda sit ei, qui ut ea in rerum natura sit, fecit, eamque occupavit, *d. l. §. cum quis. 7. hoc tit. l. 3. §. genera. 21. de acqu. poss.* Diversæ autem scholæ auctores Sabinus & Cassius contra naturali rationi convenientius esse putabant, ut qui materiæ dominus fuisset, idem ejus quoque, quod ex materia factum esset, dominus fieret: quippe sine materia speciem nullam effici posse, nostrum autem esse id, quod ex re nostra factum est. Postremò nihil tam ab æquitate naturali alienum videri, quàm ut id quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferatur, *d. l. 7. §. cum quis. 7.* junct. *l. 12. §. 3. ad exhib. l. id quod nostrum. 11. de reg. jur.*

Media sententia] Inter duas extremas Proculi & Sabini. Nam Sabini sententiam veriorem esse putabant, si species facta ad priorem materiam reduci posset; si non posset, Proculi, *d. l. 7.*
4 *§. cum quis. 7.* Et perquam elegans est hujus distinctionis ratio, quam & iidem mediæ sententiæ Auctores afferunt: nempe cùm manente materia forma rei externa tantùm mutatur, idque quod factum est, in sua initia sive ad rudem materiam reduci potest; rationem naturalem non pati, ut cum Proculo dicamus, rem eam nunc primùm existere, ac propterea fieri occupantis: sed necesse esse, ut sequatur vires & conditionem materiæ, quæ potenter manet, *l. in omnibus. 24. hoc tit. l. quæsitum 78. §. illud fortasse. 4. de legat. 3.* At ubi materia consumitur atque extinguitur, quod nostri semper fieri intelligunt, cùm species facta ad pristinam materiam reverti non potest, nullam materiæ, quæ esse desiit, aut prioris domini, cujus in hac specie nihil est, *l. quicquid. 27. §. 1. hoc tit.* cum Sabino rationem haberi posse: sed novæ dumtaxat speciei, ejusque, cujus facto ea in rerum natura esse cœpit, *d. l. 3. §. genera. 21. de acq. poss.* Scio equidem, D. Connanum *lib. 3. comm. 6.* auctores hujus sententiæ reprehendere, atque hoc solum hìc spectari velle, plusne pretii sit in opere, ac in materia: Dominum quoque Grotium censere, speciem communicandam, sicut confusis materiis communio inducitur pro rata ejus, quod quisque habuit, *lib. 2. de jur. bell. cap. 8. nu. 19.* Ego tamen à veterum illa distinctione non recedo, magisque naturale esse arbitror, ut in quæstione proposita inspiciatur, utrum res, quæ prius fuerat, extincta sit, necne; quàm ut vel ex pretio rei operisve de jure dominii statuatur, aut citra necessitatem inducatur discordiosa communio: eoque jure etiam nunc utimur, teste eodem Grotio *lib. 2. manuduct. cap. 8.* VINN. Ast non ubique utimur. Quin quum materia plerumque sit res fungibilis, in quam non cadit pretium affectionis, vix potest ratio excogitari, cur dominus materiæ dominii quæstionem movere velit specificanti, & non potius agere ad id, quod interest, nisi ponas materiam esse admodum raram. Vid. Thomas. *de pret. affect. in res fungibiles non cadente, cap. 3. §. 41. & sequ.* HEIN.

Frumentum ad spicas reverti non potest] Inter exempla specierum, quæ ad id quod prius fuerant, reverti non possunt, frumentum excussum etiam Cajus refert, *d. l. 7. §. cum quis. 7.* sed ille, quod hìc omissum est, mox subjicit, se eorum sententiam probare, qui frumentum alienis spicis excussum, ejus esse non dubitabant, cujus spicæ essent: propterea quod cùm grana, quæ spicis continentur, perfectam habeant suam speciem, qui excutit spicas, non novam speciem faciat, sed eam quæ est detegat. Quod idem eadem ratione dicendum est de leguminibus, lupino, lente, cicere, fabis, spicis, aliisque id genus frugibus, quæ siliqua continentur. Exemplo frumenti idem de vino ex uvis, & oleo ex olivis alienis expresso statuit D. Bachovius; quod non probo. Non enim ut frumentum se habet ad spicas, ita se habet vinum & oleum ad uvas vel olivas. 5 Spicæ non sunt materia, ex qua fit frumentum, sed frumentum excussum idem manet, quod ante fuit: unde sicut eamdem speciem, ita & idem retinet nomen. Vinum autem & oleum fiunt ex uvis & olivis: atque ut in aliud nomen, ita & in aliam speciem uvis & oleis peremptis transeunt. Theodoret. l. Dial. 4. [illegible]. Utique dum hæc incipiunt esse, quod non erant, desinunt esse quod fuerant, & poterant quoque in alium usum converti; uvæ siccari; olivæ servari ad conditurum, &c. Et alioquin dicendum esset, nec caseum aut butyrum ex lacte alieno factum, nec siceram ex pomis alienis expressam facientis fieri. Quod si in his omnibus Sabini sententiam probandam existimat Bachovius; cur mediæ sententiæ Auctores solum excipiunt frumentum? Paulum temere adducit in *l. de eo. 12. §. 3. ad exhib.* quippe qui eo loco disertè respondet de eo, qui speciem fecit, cùm sciret materiam alienam esse; aliud nimirum responsurus, si quis idem bona fide fecisset, ut facit in *l. sed si meis. 26. hoc tit.* Ea igitur ratio, quam in d. responso subjicit, ad hypothesin revocanda est, ut quæstioni & responso serviat. De navi ex alienis tabulis facta non satis convenit propter obscurum veteris, ut videtur, dissensionis vestigium, quod extat in *l. Minucius. 61. de rei vind.* Etenim cùm mediæ sententiæ Auctores generaliter definiant speciem, quæ ad id corpus, quod prius fuerat, reduci non potest, facientis fieri, navemque ex alienis tabulis factam nominatim inter hujusmodi species, uti revera est, numerent; quid cunctamur cum Paulo respondere, navem ejus esse, qui fecit? *d. l.*

sed

pos. meis. 26. hoc tit. Putat etiam D. Connan. 3. *comm.* 6. partem alteram responsi Miniciani reprehendi à Juliano, rationemque reprehensionis esse in postremis verbis, *nam proprietas totius navis carinæ causam sequitur*, id est, *eum*, ait Connanus, *qui navem carinando formavit*. Nam carinam non semper infimum navis alveum significare; sed interdum poni pro ipso navis corpore, quod totum carinatum est: hoc est, pro totius navis forma, ut in *l. 24. §. ult. de l. 1. arg. l. proponebatur. 76. de judic.*

Dubitandum non est hoc casu &c.] A comparatione majorum; in scholis dicerent, a minori probabilitate ad probabilitatem majorem; quasi dicat: si species, quam fecimus ex materia, quæ tota aliena est, nostra fit; multo magis nostra fieri
6 debet, si facta sit pro parte etiam ex materia nostra. Est tamen & hìc adhibenda superior cautio, si ea res ad priorem materiam reverti non potest: quippe generalis definitio est, ea quæ in sua initia redigi possunt, vires materiæ numquam effugere, *l. in omnibus. 24. hoc tit. l. quæsitum. 78. §. 4. de leg. 3.* Atque hanc quoque esse mentem Justiniani, exempla proposita declarant. Cujus igitur erit hujusmodi species, si reduci possit? Nimirum suum quisque retinebit, & pro parte sua materiam vindicare poterit, *arg. l. 5. §. 1. de rei vind. l. 12. §. 1. l. quicquid 27. §. ult. h. t.* quæ & communis interpretum sententia est, à qua sine causa recedere mihi videntur Bachov. Borcholt. & D. Tulden. *hic c. 41.* Hoc autem jure constituto, ne aut dominus materiæ, aut is qui materiam mutavit, queri possint; ille ubi materia extincta est, nam alieno sibi facto periisse: hic ubi ea mansit, se perdere operam bona fide impensam: uterque, contra naturam esse, ut quis ex re aliena locupletetur cum alterius detrimento; utrique consultum est illa actione in factum, qua consequatur æstimationem materiæ suæ; huic exceptione doli mali, qua opposita ei, qui speciem suam vindicabit, servet impensas à se factas, *arg. l. in rem. 23. §. si id quod. 4. & seq. de rei vind.*

Textus.

De accessione.

26. *Si tamen alienam purpuram vestimento suo intexuerit, licèt pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento; & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui surripuit, habet furti actionem & condictionem; sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius. Nam extinctæ res licèt vindicari non possint; condici tamen à furibus & quibusque aliis possessoribus possunt.*

Notæ.

26. *Si alienam purpuram*] Similis locus est apud Paul. *l. 26. §. 1. hoc tit.* Ulp. *l. 7. §. 2. D. ad exhib.*

Commentarius.

1 *Accessionis quæ facto hominis contingit, quot sint genera, & quo proposita pertineat.*
2 *Explicatur definitionibus aliquot, qui, cui & quando accessionis vice cedat.*
3 *Quibus rebus differat hoc genus acquisitionis à specificatione.*
4 *Quomodo domino purpuræ & generaliter partis, quæ cessit, consulatur.*
5 *Vulgata hujus §. lectio defensa adversus D. Ant. Contium.*

Locum hunc video à plerisque in transitu dumtaxat tractatum esse; dignus tamen est, qui propius consideretur & otiosè. Et quia ad accessiones pertinet, repetenda animo est memoria eorum, quæ nuper diximus, videlicet quædam rebus nostris accedere beneficio fluminum velut à natura, quædam facto & opera humana. De iis, quæ à fluminibus accedunt, copiosè jam tum disputavimus. Accessionis quæ ab hominibus est, 1
docendi gratia, quo res tota perfectius cognoscatur, duo genera nunc facimus; confusionem & conjunctionem. Confusio est, cùm duæ materiæ liquidæ inter se & in unum corpus permiscentur, veluti cùm vinum cum vino miscetur, argentum cum argento conflatur, de quo §. *seq.* Conjunctio est, cùm res ita junguntur, ut cohæreant, discreta manente earum substantia: sive ita res alienę rebus nostris junctæ cohæreant, ut iis quasi basibus innitantur, veluti quæ in solo nostro ædificantur, plantantur, seruntur, in chartis nostris aut tabulis scribuntur aut pinguntur, de quibus omnibus item postea: sive ita, ut sint tamquam additamenta aut ornamenta rei nostræ; ut si pes aut manus jungatur statuæ, ansa scypho, gemma includatur auro, emblemata phialis injungantur, *l. in rem. 23. §. 2. & 5. de vind. l. sed si. 26. §. 1. hoc tit. l. 7. §. 2. ad exhib. l. cùm aurum. 19. §. perveniamus. 13. de aur. arg. l.* eodemque etiam pertinet, quod hìc traditur de purpura vestimento intexta, *d. leg. 7. §. 2. ad exhib.*

Si tamen] Quò conjunctio illa segregativa respiciat, non video, nisi eò referas, quòd cum in calce præcedentis §. dixisset, vestimentum quod quis partim ex sua, partim ex aliena materia fecit facientis esse, hoc loco aliquid addere Justinianus voluerit de vestimento, quod quis fecit ex sua quidem materia, eaque sola, sed cui ornando alieni aliquid adjunctum, attextum, aut intertextum est: licèt id ad superiores rationes non pertineat. Neque enim purpura (quo exemplo hìc Imp. utitur) vestimento intexta pars est materiæ, ex qua vestimentum factum proponitur; sed aliquid, quod vestimento jam facto aut præparato ornatus causa additur atque accedit. Purpuram autem hìc accipiemus, aut clavum purpuræ, aut prætextum, id est, segmentum, fimbriam, laciniam, limbum.

Licèt pretiosior sit] Cum enim quærimus, quid

quid cui cedat, non pretium spectamus, sed quid cujus rei ornandæ causa adhibeatur, ut accessio cedat principali, *l. cum aurum.* 19. §. *pervenіamus.* 13. *de aur. argent. leg.* In uni-
2 versum autem sic de hac quæstione habeto. Quando duæ res, quarum unaquæque per se subsistere potest, ita junctæ sunt, ut cohæreant, & unum corpus efficiant propriæ speciei ejusdemque nominis; semper pars inferior cedit præstantiori, ut is naturali ratione totius illius corporis dominus esse intelligatur, cujus & præstantior pars est. Si diversa rerum junctarum magnitudo est; ex magnitudine unius partis præstantia æstimatur: ut si statuæ pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum jungatur, *l. sed si* 26. §. 1. *hoc titul. l.* 7. §. 2. *ad exhib. l. in rem.* 23. §. 2. 4. & 5. *de rei vind.* adeoque etsi pars minor pretiosior sit, ei tamen cedit, cujus major est species, ut gemmæ & margaritæ inclusæ auro, *dict. l.* 19. §. 13. *de aur. argent. leg.* purpura vestimento intexta; ut hic & *dict. leg.* 7. §. 2. *ad exhib.* Si eadem magnitudo est; ex pretio: si pretium quoque idem; placere neutrum alteri cedere, sed suam cujusque rem manere, *l. quicquid.* 27. §. 2. *hoc tit.*

Accessionis vice] Ut pars minor & inferior majori & præstantiori, sicut jam dictum est. Etenim jure speciei totum hoc corpus suum esse dicere non potest dominus majoris partis sive vestimenti, cùm is neutram partem nunc primùm fecerit, sed factas univerit duntaxat. Ex quo apparet, errare D. Goed. *in l.* 14. *de verbor. signification.* qui putat, hæc etiam jure specificationis acquiri: & si, quod Goeddeo placet, nova hic species facta intelligi debeat, ea non acquireretur facienti; quoniam partes junctæ separari, & ad id, quod prius fuerant, reverti possunt.

3 *Adversus eum, qui surripuit*] In hoc quoque ab acquisitione speciei factæ differt hæc acquisitio, quod species facta tantùm volenti acquiratur, eique, qui eam suo nomine & bona fide fecit: jure accessionis pars juncta etiam ignoranti, etiam ei, qui alieno nomine aut mala fide junxit. Nulla enim in hac acquisitione ratio habetur personæ facientis aut jungentis, sed rerum junctarum duntaxat; quod notandum est contra Vvesembecium & Bachov. qui utriusque acquisitionis eamdem esse rationem arbitrantur.

Sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius] Geminus à Justiniano casus proponitur; unus est, quo is, qui purpuram surripuit, ipse vestimentum fecit; alter, quo alius fecit, ad quem purpura surrepta postea pervenit. Et ait, dominum purpuræ adversus eum, qui surripuit, habere actionem furti & condictionem: ubi condictionem procul dubio intelligit furtivam, ut rectè Glossa notat: nam quod hæc conditio soli dicitur domino dari, *l.* 1. *de cond. furt. l.* 14. §. *qualis.* 16. *de furt.* §. *ultim. infr. de oblig. quæ ex del.* hoc non eò pertinet, ut is, cui semel quæsita est, eam re perempta sine facto suo amittat: sed ut hinc excludantur ii, quorum periculo res alienæ sunt, quibus etsi furti actio, condictio tamen non competit, *dict. l.* 14. §.
16. Ut autem in universum intelligas, quomodo domino purpuræ, & generaliter parti quæ cessit, consulatur, sic mecum distinguito. Aut alienam purpuram vestimento suo quis intexuit, aut suam vestimento alieno. Item aut bona fide id fecit, aut mala. Si alienam & bona fide, est adversus eum actio ad exhibendum, ut purpura separetur, & tunc vindicetur, *l.* 7. §. 2. *ad exhib. l. in rem.* 23. §. 5. *de rei vind.* Videndum tamen, an non audiri debeat bonæ fidei possessor pretium purpuræ offerens: maximè si ea sine manifesto ejus damno separari non possit. Illud quæsitum est, an etiam bonæ fidei possessori purpura condici possit. Et puto posse, cum Barone & Vvesembecio, arg. ejus, quod in fine hujus §. dicitur, res extinctas à quibusvis possessoribus condici posse, & §. *nunc admonendi.* 2. *infr. quib. al. lic.* & nimirum condictione sine causâ: nam etsi jure gentium propter accessionem dominus purpuræ factus sit, nulla tamen causa est, cur pretium lucretur, & cum aliena jactura locupletior fiat. Si mala fide intexuit, datur adversus eum actio furti & condictio furtiva, *hoc text.* datur & ad exhibendum actio & vindicatio, tamquam adversus eum, qui dolo malo possidere desiit, *arg. l.* 1. *in fin. l.* 2. *de tign. junct. l. sin autem* 27. §. 3. *l. qui petitorio.* 36. *in pr. de rei vind. l. qui dolo* 131. *de reg. jur.* Si quis autem suam purpuram intexuit vestimento alieno, siquidem bona fide, potest & possidens vestimentum retinere, donec de purpura & sumptibus ei satisfiat, & omissa possessione ad exhibendum agere, ut purpura separetur & vindicetur, *d. leg.* 23. §. 4. & *seq. de rei vind.* Si mala fide, videndum, num dici possit, voluntate sua proprietatem rei amisisse, *arg.* §. *ex diverso* 30. *infr. hoc tit.* Quæ de purpura diximus, eadem fere & in cæteris, quæ rebus nostris explendis aut ornandis similiter junguntur, locum habent, *l.* 6. *l.* 7. §. 2. *ad exhib.* exceptis quæ juncta sunt ferruminatione, quæ ne separata quidem vindicari possunt: ideoque eo casu in factum actio domino partis quæ accessit, necessaria, *d. leg.* 23. §. *item quæcumque.* 5. *de rei vind.* VINN. Subtiliter distinguit Paullus in *d. l.* 23. inter adferruminationem & adplumbaturam. Sed hanc distinctionem admisisse haud videtur Ulpianus, *l.* 7. §. 2. *ff. ad exhib.* Quin Pomponius in *l.* 27. *pr. ff. de acqu. rer. dom.* nec in adplumbatura, nec in adferruminatione concedere videtur vindicationem materiæ. Sic diversa principia sequuti videntur veteres, pro sua quisque secta, cui hærebant. Quodnam

nam momentum hujus quæstionis sit in praxi, diximus jam ad §. antecedentem, verb. *media sententia*. HEIN.

Nam extincta res] Licèt purpura attexta vestimento integra maneat, pro extincta tamen, quia vestimento cedit, habetur: sicut gemma inclusa auro, aliaque, quæ res nostræ ad se per prævalentiam trahunt, salva eorum substantia, *dict. l. 6. ad exhib. d. l. 23. §. 2. & 5. de rei vind.* Unde Theophilus, Δοκεῖ inquit, ἡ πορφύρα πρᾶγμα τινὰ ἀπολέσθαι, τῷ μὴ εἶναι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν, ἀλλ' ἑτέρῳ ἰδίως συντεθεῖσθαι.

Licèt vindicari non possint] Directo; amissa videlicet earum proprietate, & nimirum quamdiu cohærent: nam quod de gemma inclusa annulo alieno responsum est, eam vindicari non posse, sed posse agi ad exhibendum, ut excludatur, & exclusa vindicetur, *l. 6. ad exhib.* id locum habet in omnibus, quæ similiter rebus nostris juncta accessionis loco cedunt, *d. l. 23. §. 5. de rei vind.* Tentari etiam potest, quod modò diximus, adversus eum, qui mala fide junxit, utilem quoque in rem actionem esse, non tamquam adversus eum, qui possideat, sed qui dolo malo possidere desierit.

Et quibusque aliis possessoribus] A furibus etiam condictione furtiva; ab aliis condictione sine causa aut generali illa triticiaria, *l. 1. de condit. tritic.* Semper enim, ut diximus, bonum & æquum est, pretium mihi restitui ejus rei, quæ hoc jure ad alium sine facto meo pervenit, & est arg. in *leg. 41. §. ult. l. si & me Titium. 32. de reb. cred.* Ant. Contius ex
5 manuscriptis restituit: *Et quibusdam aliis possessoribus*: ut sit sensus: non tantùm furibus res consumptas condici posse, sed aliis etiam possessoribus, qui furibus sunt similes, nimirum iis etiam, qui rem mala fide possidebant cùm eam consumerent. At hi revera etiam fures sunt, *§. furtivæ. 2. inf. de usuc.* Quamobrem de lectione vulgata, quæ etiam Theophili est, nihil mutandum censeo, quamvis Contium sequatur Pacius in analysi sua putans, condictionem contra eos, qui bona fide rem consumpserunt, non dari. Obiter & Theophili error notandus, qui scribit, condictionem furti etiam in eos dari, qui fures non sunt, quod est ἄδοξον, & miror à Fabrot. non animadversum.

TEXTUS.

De confusione.

27. *Si duorum materiæ voluntate dominorum confusæ sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit, forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum, idem juris est. Nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quòd si fortuito & non voluntate dominorum confusæ fuerint vel ejusdem generis materiæ vel diversæ, idem juris esse placuit.*

COMMENTARIUS.

1 *Inter confundere & miscere quæ sit differentia, cum signatè loquimur?*
2 *De effectu confusionis, & quarum rerum quomodo facta confusio communionem pariat?*
3 *Confusionem factam voluntate dominorum, propriè huc non pertinere.*
4 *In confusione fortuitas materias confusas communicari, sive ejusdem generis sint, sive diversæ, extra quam si deduci possint, & n. 6.*
5 *Quid juris, si unus è dominis confuderit altero ignorante, aut tertius aliquis?*

DUobus modis hominum facto per accessionem rei alienæ ad res nostras nobis acquiritur, conjunctione, & confusione. Conjunctionis species est purpura vestimento attexta, ut diximus *§. præc.* De confusione disputatur hoc loco: quæ quid sit primò videndum; deinde quam vim ad acquirendum, & unde habeat. Verba hæc confundere & miscere aut commiscere vi sua generalia sunt, deque omnibus ἐν [illegible] dicuntur, quæ quovis modo permiscentur; ut videre est etiam apud nostros, *l. 7. §. voluntas 8. hoc tit. l. 3. §. ult. l. 5. pr. de rei vind.* Cæterum cum signatè & distinctè loqui volumus, confusionem appellamus μίξιν ὑγρῶν, cum corpora liquida aut liquefacta invicem miscentur; commixtionem, μίξιν ξηρῶν, cùm sicca & solida, quæ & discreta maneant: quam nominum distinctionem peperit diversi juris, quod in his obtinet, ratio. Confundi igitur propriè res dicuntur, quæ ita permiscentur, ut una ingrediatur alteram, & vicissim alterius partem in se recipiat; veluti cum vinum cum vino miscetur, aurum cum auro conflatur. Effectus confusionis hic est, ut utrique domino pars alienæ rei vice mutua acquiratur, idque vi & potestate rei cujusque, cogente natura rem unam mutuo trahere alteram; unde existit totius corporis, quod ex confusione fit, communio. Cæterum neque quarumvis rerum confusio communionem parit, neque facta quovis modo. Summam tibi ecce. Omnis confusio fit aut voluntate dominorum, aut citra eam: & citra eam aut casu, (quæ tamen & ipsa non sine facto hominum contingit; eorum scilicet qui res in propinquo posuerunt) aut voluntate unius tantùm, sive etiam tertii alicujus, puta Titii. Res, quæ confunduntur, aut sunt unius generis, aut diversorum. Item aut tales sunt, quæ confusæ separari non

non possunt, aut quæ possunt separari. Nunc sic habe. Voluntate dominorum facta confusio sine ulla rerum distinctione communionem facit. Casu facta non, aliter, quam si res diduci non possint. Facta unius voluntate tantum, aut a Titio, si materiæ unius generis confusæ sint; quoniam nec diduci possunt, nec novam speciem constituunt. Jam videamus quid Imperator dicat, & singula consideremus accuratius.

Voluntate dominorum] Hæc species propriè huc non pertinet. Neque enim communio-
3 nem hìc inducit rerum confusio, sed mutua dominorum voluntas res suas confundendo tacitè communicantium, argumento est, quòd etsi duo frumenta sua miscuissent, idem tamen juris, licèt in dissimili genere mixtionis foret, §. *seq.*

Utriusque commune est] Pro rata scilicet ejus materiæ, quæ cujusque ante confusionem fuit, *l.* 3. §. *ultim. de rei vind.* Res autem communis propriè dicitur, quæ duorum aut plurium est, non quasi tota singulorum, (neque enim duorum in solidum res una esse potest, *l.* 5. §. *ultim. commod.*) sed singulorum pro partibus, iisque indivisis, *l.* 5. *de stip. serv. l.* 5. §. *ultim. de reb. cor. qui sub tut.* Itaque quæ partes ante confusionem singulorum erant separatim, post confusionem singulorum esse incipiunt conjunctim, ut jam intellectu magis quam corpore partes habeant, *dict. l.* 5. *de stip. serv.* nec possit amplius unus, quod suum fuit, ante confusionem separatim vindicare, sed partem duntaxat pro indiviso, puta dimidiam aut tertiam: sive, quod eodem recidit: agere communi dividundo, ut res dividatur, & pars rei divisæ dimidia aut tertia pro rata ponderis, quod contulit, restituatur: in quo & pretii rationem judex habebit, si unius pars pretiosior fuit, *dict. l.* 3. §. *ultim. l.* 4. *l.* 5. *de rei vind.* Et si forte res dividi commodè non possit, uni totam adjudicabit, eumque vicissim alteri condemnabit in certam summam pecuniæ, §. *eodem* 5. *infr. de offic. judic.*

Sed etsi diversæ materiæ sint &c.] Nihil refert, ejusdem generis materiæ voluntate dominorum confusæ sint, an diversi. Nam & nova species, quæ naturaliter ex confusione diversarum materiarum existit, veluti ex vino & melle confuso mulsum, ex massis auri & argenti conflatis electrum; eorum communis sit necesse est, quorum consensu & voluntate materiæ confusæ sunt, & vice mutua quod inde exiit communicatum. Ex quo etiam efficitur, ut nihil intersit, materiæ separari, & species facta in sua initia reduci possit, an non possit: quæ differentia spectatur, cum jure specificationis aliquid alicui acquiri volumus.

Electrum] Plinio est aurum, cujus quinta portio argentum est. Secundas post aurum ei tribuit Homerus. 4. *Odyss.* ubi regiam Menelai laudantem introducit Telemachum à splendore primùm auri, deinde electri: *vers.* 73.

Χρυσοῦ τ' ἠλέκτρου τε, καὶ ἀργύρου, ἠδ' ἐλέφαντος.

Vid. *Plin. lib.* 33. *nat. hist. cap.* 4. *Strabon. lib.* 3.

Quod si fortuito] Hæc confusionis species 4
propria est hujus loci. Ait, in fortuita confusione idem juris esse, quod foret, si materiæ dominorum voluntate confusæ essent: nimirum etiam totum id corpus, quod ex duorum materiis casu confusis existit, commune esse eorum, quorum materiæ confusæ sunt; nec referre, ejusdem generis materiæ sint, an diversæ, & ob id propria species facta sit: nam quod casu factum est, neminem sibi vindicare posse jure specificationis. Hoc item & Cajus *d. l.* 7. §. *sed etsi* 9. *hoc tit.* Observandum autem est, & hic, & apud Cajum exempla proponi earum duntaxat rerum, quæ confusæ diduci & separari non possunt, quippe quas communes facit ipsa necessitas & vis naturæ superior: nam confusio hæc eo rem deducit, ut unaquæque materia alteram in sese per omnia confusam & indiscretam habeat; unde evenit, ut vel minima pars unius partem alterius sibi habeat adjunctam, quam & necessario ad se trahat: atque hinc communio. Quòd si materiæ, quæ forte confusæ, separari possint, veluti si plumbum cum argento mixtum sit; nulla necessitas intervenit, ob quam fiat, ut una res alteram mutuo ad se trahat, sed cùm ab artificibus separari possint, separabuntur: estque in eam rem non ut superiore casu, actio communis dividundo, sed ad exhibendum & in rem, *l.* 5. §. 1. *de rei vind. & arg. l. Lacus* 12. §. 1. *prim. hoc tit.* Sed quid 5
si non casu, nec tamen voluntate dominorum confusio facta sit, puta à Titio, vel ab uno ex dominis altero ignorante? quæ species hìc omissa. Et siquidem, verbi causa, Titius vinum Mævii cum suo confuderit, aut cum vino Sempronii, aliasve ejusdem generis materias miscuerit; adhuc probandum est, corpus, quod ex ea confusione fit, Titii & Mævii, aut Mævii & Sempronii commune esse: quia pristinam speciem continet, & res alium exitum naturaliter reperire non potest. Quòd si diversi generis sint, quia hinc novi corporis species existit; ea tota Titii erit jure specificationis, si ad initia sua reduci non potest: si potest, suum cujusque manebit, *dict. l.* 5. §. 1. *de rei vind. dict. l. lacus.* 12. §. 1. *hoc titul.* vid. *sup.* §. *cum ex aliena.* 25. *eod.*

Idem juris esse placuit] Paraphrastes vertit negativè; οὐ τὸ αὐτὸ φυλάττεται. Et sanè non 6
est idem juris per omnia: nam si materiæ casu confusæ separari possunt, nulla earum communio est, sicut jam diximus. Arbitror

tamen

tamen contra Hotomannum, eodem modo hic legendum, quo legitur apud Cajum *dict. l. 7. §. sed & si. 9.* unde hæc descripta sunt nimirum affirmativè, & utrumque locum ex aliis cum Accursio sic temperandum, si tales materiæ fortuito confusæ sint, quæ diduci non possint; cujus etiam generis exempla, nec alia à Justiniano & Cajo proposita sunt. Sed & Harmenopulus *lib. 2. tit. 1.* περὶ τῶν ἐξ ἀλλοτρίας ὕλης γινομένων εἰδῶν, affirmativè legit, τὸ αὐτὸ φυλάσσεται. Vinn. Sed tamen, si facta confusione, species emerserit nullius usus v. g. si vinum & cervisia confusa sint, vix dubitandum, quin in foro confundens solus damnum sentire, alterique non partem novi istius liquoris, sed pretium rei suæ reddere teneatur. Hein.

Textus.

De commixtione.

28. *Quòd si frumentum Titii frumento tuo mixtum fuerit, siquidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, consensu vestro communicata sunt. Quòd si casu id mixtum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mixta fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit.*

Notæ.

28. *Non magis istis casibus*] A simili, ubi tamen illud dissimile, quòd pecora mixta facilius discerni possunt, quàm grana, & ob id etiam singula vindicari, *l. 23. §. 5. verf. at in his. D. de rei vind.*

Quale cujusque frumentum] Vi igitur ipsa non alia hìc sententia & restitutio, quàm si frumentum verè commune esset, *l. 3. §. ult. l. 4. de rei vind.*

Commentarius.

1 *Commixtionem propriè dictam ad disputationem propositam non pertinere.*

2 *Responsum Iavoleni in l. 78. de solut. cum hoc textu conciliatum.*

3 *Comparatio mixtionis pecorum & frumentorum explicata.*

Nihil est in hoc §. quod ad institutam de accessione disputationem pertineat. Agitur de commixtione. Commixtio propriè 1
est, cum corpora quæ miscentur, discreta manent, & suam singula speciem retinent, velut si frumentum cum frumento, nummi cum nummis, pecora cum pecoribus inter se misceantur. Hujus, inquam, commixtionis numquam ea vis est, ut per eam potestate rei nostræ aliena nobis acquirantur, sive difficilis sit corporum mixtorum separatio, sive non sit: cùm neutro modo fiat, ut aliquid sit in meo aut alieno, quod alterum ad se naturæ necessitate trahat.

Consensu vestro communicata] Quando duorum res voluntate dominorum commiscentur, communicantur illæ quidem sic, ut utrique domino pars alienæ rei vice mutua acquiratur: cæterum hoc non efficit commixtio aut accessio, sed tacita voluntas dominorum mutua traditione species suas communicantium, *hoc text. d. l. 7. §. voluntas. 8. eod. l. 5. de rei vind. l. 4 pro soc.*

Quia singula corpora in sua substantia durant] Hoc est, natura & essentia sua separata & discreta manent: ut proinde dici non possit, esse quicquam in hoc acervo Titii, quod tuum ad se trahere debeat, aut in totum, aut pro parte; aut quicquam esse tuum, quod debeat ad se trahere, quod Titii est. At sine horum alterutro nihil vestrum commune fieri potest in acervo frumenti casu aut sine voluntate unius vestrum commixti. Objici huic loco solet, quod Javolenus ex Cajo refert, num- 2
mos alienos in solutum datos creditoris accipientis fieri, si is eos ita miscuerit suis, ut discerni non possint, *l. si alieni. 78. de solut.* An dicemus idem esse in frumento, quod quis ex simili causa acceptum bona fide cum suo miscuit? At refragatur generalis definitio hujus loci, tum etiam ratio subjecta, & comparatio frumenti mixti & pecorum. Plerique putant, inter nummos & frumentum hoc interesse, quòd nummi ita commixti, ut discerni non possint, pro consumptis habendi sint, frumentum non ante quàm farina ex eo confecta sit: quippe rerum, quæ usu consumuntur, consumptionem æstimari ex consumptione ipsorum corporum: pecuniam autem numeratam intelligi consumi plerumque salvis nummorum corporibus, *§. constituitur. 2. inst. de usuf.* Notum verò esse, consumptione nummorum in creditum vel in solutum datorum causam dominii mutari, *l. 13. l. non omnis. 19. §. 1. in fin. de reb. cred.* Ita propemodum Accurs. quem sequitur communis DD. schola add. D. Cujac. 13. *observ.* 28.

Quam grex intelligitur esse communis] Exemplo pecorum alienorum gregi meo mixtorum docet, frumenta quoque sine voluntate dominorum mixta sua cujusque manere, neque in acervo facto quicquam esse commune: quippe eamdem 3
rationem esse singulorum granorum in acervo,

quæ

quæ est singulorum pecorum in grege; utrumque esse corpus, non ἡνωμένον, aut συνημμένον, sed διεστὼς, cujus partes non cohæreant, aut uno spiritu contineantur, sed quæ singulæ essentia sua maneant distinctæ, propriamque suam speciem retineant; ac proinde rationem juris non pati, ut hîc magis quàm illic dominia confundantur, *arg. l. rerum mixtura. 30. de usuc.* junct. *l. in rem. 23 §. 5. vers. at in his. de rei vind.* Cæterum comparatio hæc illud habet dissimile, quod pecora aliena meis pecoribus mixta facile decerni possunt, & ob id singula vindicari, *d. vers. at in his.* grana autem commixta non item. Qua ratione putarem, ne voluntaria quidem pecorum mixtione gregem communem fieri, nisi id expressè actum proponatur.

In rem actio pro modo frumenti] Ubi res communis non est, cessat communi dividundo judicium, *l. 1. com. div.* sicut in proposito. Cæterum nec grana ipsa, quæ cujusque ante commixtionem fuerunt, vindicari poterunt, quia discerni & designari nequeunt: nec pars acervi; quod non licet nisi in acervo communi, sed quantum in acervo cujusque fuit, atque etiam nunc est, *l. 5. pr. de rei vind.* Nec refragatur actionis in rem natura, quæ exigit, ut res, quæ petitur, designetur, *l. 6. d. tit.* Satis enim designari videntur grana petita hoc ipso, quòd designantur certo loco atque acervo contenta & circumscripta. Tantum laborabitur in exitu judicii & restitutionis.

Quale cujusque frumentum] Igitur si unius frumentum fuerit pretiosius, officio judicis continebitur, ut ejus quoque ratio habeatur, & hoc amplius ferat is, cujus frumentum pretiosius fuit, vel ex acervo, vel certæ pecuniæ adjudicatione; ut sic omni ex parte utrique satisfiat, *arg. l. 4. de rei vind. §. eadem 5. inf. de off. jud.* In summa, vi & effectu hîc non alia judicis sententia est & restitutio, quàm si acervus verè communis esset, *l. 3. §. ult. d. tit. de rei vind.* Quæ de confusione & commixtione diximus, ea hodieque omnia observantur.

TEXTUS.

De his quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo ex aliena materia.

29. *Cùm in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii: quia omne quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstat per actionem, quæ vocatur* De tigno juncto. *Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit, Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.*

NOTÆ.

29. *Nec tamen, &c. desinit dominus esse*] Ergo hoc casu qui ædificavit, dominus est ædificii, alius dominus materiæ, ex qua constat, *l. 7. §. 2. D. de re jud.* fac. *l. 23. §. ult. D. de rei vind. leg. 13. de usuc.*

Neque ad exhibendum] *d. l. 23. §. pen. l. 6. D. ad exhib. l. 1. de tign. junct.* nisi adversus malæ fidei ædificatorem, *d. l. 23. §. pen.* tamquam qui dolo malo fecerit quo minus possideat, *d. l. 1. & l. 2. de tign. junct.*

Eximere cogatur] Ne scil. ædificia rescindi necesse sit, ut mox sequitur. Potest igitur dupli præstatio evitari, si quis tignum eximere malit, & domino restituere; neque enim id facere prohibetur, dum ne ruina ædium deformetur publicus urbis aspectus, *l. 2. C. de ædif. priv.* Eadem lege prohibetur solutio tigni alienis vineis juncti, ne sc. turbetur cultura vinearum, *d. l. 1. de tign. junct.*

Si non fuerit duplum consecutus] In casu malæ fidei etsi consecutus fuerit. Nam qui sciens junxit, non liberatur præstatione dupli, sed est adversus eum extrinsecus adhuc rei vindicatio, *l. 2. de tign. junct.* Pœnalis enim eo casu hæc actio est.

COMMENTARIUS.

1 *Non continuo eum, qui ædium dominus sit, dominum esse & singulorum tignorum.*
2 *Actionem de tigno juncto dari etiam in duplum adversus eum, qui bona fide junxit.*
3 *Præstationem dupli evitari posse tigni exemptione & restitutione.*
4 *Actionem de tigno juncto, apud nos exolevisse.*

DIximus non ita pridem, duobus modis contingere, ut res alienæ rebus nostris facto hominum accedentes nobis adjiciantur, confusione, de qua proximè loquuti sumus, & conjunctione. Conjunctionem appellamus, cùm duæ res ita junguntur, ut cohæreant, & unum corpus constituant, integra manente rerum substantia. Duo quoque genera hujus conjunctionis fecimus: unum earum rerum, quæ junctæ nihil amplius habent quàm additamẽtum & expletionem ejusdem corporis, de quo genere dictum sub §. *si tamen. 26. sup.* alterum earum, quæ sic aliis junguntur, ut in is tanquam in subjecto consistant,

ac sine his esse non possint; cujusmodi sunt hæc quinque, quæ nunc porro singula exequemur, in solo ædificata, plantata, sata, scripta in chartis aut membranis, picta in tabulis.

Quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit] In conjunctione rerum, de qua agimus, uti naturali ratione præstantior existimanda est ea res, quæ per se consistere potest; inferior, quæ imponitur, & sine illa consistere non potest; ita & eadem ratione fit, ut hæc ab illa per prævalentiam trahatur, illique ut præstantior cedat: ac proinde utriusque dominus efficiatur, qui dominus fuerat præstantioris, *l. in rem.* 23. §. 3. *&* 4. *de rei vind.* Hæc ratio generalis est ad omnes species hujus conjunctionis pertinens. Ait, *omne, quod solo inædificatur.* Hæc prima species est hujus accessionis, atque de ea ita jus est. Omne ædificium, quamvis ex aliena materia, solo impositum, solo cedit, *d. l.* 7. §. *cùm in suo.* 10. *hoc tit. d. l. in rem* 23. §. *pen. & ult. de rei vind. l.* 2. *de superf. l. qui domum.* 50. *ad leg. Aquil. l.* 2. *C. de rei vind.* Idque sive dominus soli ex aliena materia ædificaverit in suo, sive è converso dominus materiæ ædificaverit in solo alieno, *d. l.* 7. §. *ex diverso.* 12. *hoc tit. &* §. *seq. eod.* Solo autem impositum accipi oportet etiam id, quod verbi causa supra parietem meum ædificatum est, *l. si supra.* 28. *hoc tit.* Cæterum ut rationi hujus juris locus sit, necesse est, ut id quod ædificatum est, solo cohæreat. Nam si Titius exempli gratia horreum frumentarium ex tabulis ligneis factum mobile in prædio Seji posuerit; id non Seji erit, sed Titii, qui posuit, *l. Titius.* 60. *eod.*

Nec tamen is, qui materiæ dominus fuerat, desinit, &c.] Diximus, eum, qui ex aliena materia in suo ædificavit, dominum fieri ædificii: cui consequens videri poterat, eum, qui materiæ dominus erat, dominum ejus esse desinere; cùm duo ejusdem rei in solidum domini esse non possint. Contra tamen & hìc & apud Cajum scriptum est, materiæ dominum dominium idcirco non amittere, & quamvis stante ædificio dominum adhuc intelligi. Hoc ne quem offendat, sciendum est, pro diversa materiæ consideratione utrumque dici posse, & dominum ædificii materiæ quoque dominum effici, & materiam prioris domini manere. Etenim si tigna vel cæmenta consideremus ut juncta & connexa ædificio, hac consideratione quamdiu juncta manent, ipsius ædificii sunt, & domini totius: unde & dempta dicuntur in pristinam causam reverti, *l. habitator* 50. *de rei vind. facit l. sed si* 26. §. 1. *hoc tit.* At si animum à conjunctione avertas, & ædificio quasi insuper habito tigna consideres in se & ut seorsum substantiam suam habentia, non potest videri materiæ dominus jus suum amisisse: & ideo ea tigna, licèt juncta, adhuc aliena ubique appellantur. Adeoque rectè nunc dicemus, aliud esse materiam, aliud ædificium: ædium quamdam universitatem intelligi; materiam, cæmenta, tigna, lapides, res esse singulas, quæ ob id jure universi non utique censeantur. Hinc enim est, quod placet eum, qui universas ædes possidet, non videri singula cæmenta possidere, eoque nec usucapere, *l. in rem* 23. §. *ult. de rei vind. l. eum qui* 23. *de usuc.* & quod Ulpianus respondet, eum, qui insulam petiit, si victus postea cæmenta vel tigna petat, non videri idem petere, *l.* 7. §. 2. *de exc. rei jud* nimirum quòd necesse non sit, eum, qui ædium dominus est, materiæ quoque dominum esse: quam rationem & ipse mox subjicit. Cæterum dubitandum non est, quin verum sit, quod D. Hotomanus hìc notat, si ex aliena materia nova primùm species facta fuerit, deinde novum id corpus ædificio inclusum; ejus id manere, cui jure specificationis quæsitum erat: verbi causa, tigna aut tabulas ex aliena arbore fabricatas & mox injunctas ædificio ejus esse & manere, qui tabulas fecit, *arg. l. sed si meis.* 26. *in pr. hoc tit.*

Neque ad exhibendum] Tignum alienum ædibus junctum lex duodecim tabularum non tantùm vindicari prohibet, sed etiam solvi, ut proinde nec ad exhibendum de eo agi possit, *l. in rem* 23. §. *pen. de rei vind. l.* 6. *ad exh. l.* 1. *de tign. junct* in quo diversum jus tigni injuncti, & verbi causa gemmæ injunctæ annulo alieno: ea enim licèt quamdiu cohæret, vindicari nequeat; ad exhibendum tamen eo nomine agi potest, ut eximatur, & tunc vindicetur, *d. l. in rem.* 23. §. *item quæcumque.* 5. *de rei vind. d. l.* 6. *ad exhib.* Vide iis quæ notavimus supra §. *si tamen* 16 *hoc tit.*

Ne quis tignum eximere cogatur.] Duplicem ego causam reperio cur lege duodecim vetita sit tigni alieni ædibus juncti vindicatio. Una est, ne ob id ædificia rescindi necesse sit, *l.* 1. *de tign. junct. l.* 7. §. *cum in suo.* 10. *h. tit. & hoc text.* altera, ne per hoc ruinis urbs deformetur; *l.* 2. §. *si quis* 17. *l. ult. ne quid in loc. publ. l.* 2. *C. de ædif. priv.* quarum illa principalis esse videtur, & rationem finis unicuique legi propositi habere, hæc *[illegible]* & illius adminiculum, de quo mox plura. Eadem lege & solutio tigni alieni vineis juncti prohibetur, ne scilicet turbetur vinearum cultura, *l.* 1. *de tign. junct.*

Sed duplum pro eo præstet] Ne dominus materiæ queri posset, injuriam sibi fieri, quòd re sua quamdiu ædificium manet, carere cogatur; data est in eum, qui junxit, actio de tigno juncto ad tigni æstimationem, & quidem in duplum, *l.* 1. *de tign. junct. l. in rem* 23. §. *pen. de rei vind. l.* 6. *ad exhib.* Nec dubito, quin ea actio in duplum etiam adversus eum danda sit, qui bona fide junxit: id enim textus fere omnes arguunt, qui de hac actione loquuntur. Nam primò, ut benè observavit D. Tuldenus *c.* 42. in eum hæc actio dari dicitur & hoc loco & apud Cajum. *d. l.* 7. §. *cum in suo* 10. adversus quem nec in rem nec ad exhibendum agi potest; quorum utrumque contra est in eo, qui sciens rem alienam junxit, *d. l.*

d. l. 7. §. cum in suo. 10. adversus quem nec in rem nec ad exhibendum agi potest, quorum utrumque contra est in eo, qui sciens rem alienam junxit, *d. l. 23. §. pen. de rei vind.* non quòd sic conveniatur quasi possidens ut tignum restituat, sed ita quasi dolo malo fecerit, quominus possideat, aut restituere possit, ut pretium æstimetur jurejurando in litem, *l. 1. in fin. de tign. junct.* eòque pertinet locus Pauli in *leg. qui res* 98. *in fin. de solut.* ubi ait, legem 12. tabularum sciscere, tignum ædibus junctum vindicari posse, sed solvi id prohibuisse, pretiumque ejus voluisse dari. Deinde nec hoc ad eum pertinet, qui mala fide junxit; quod denegatur domino materiæ vindicatio, non solùm stante, sed etiam diruto ædificio, si jam ante per actionem de tigno juncto duplum sit consecutus: nam adversus eum, qui sciens junxit, ut furem, præter actionem dupli, extrinsecus adhuc est rei vendicatio, *l. ult. de tign. junct. §. ult. inf. de oblig. quæ ex del.* Huc item facit *l. de eo.* 63. *de don. int. vir. & ux.* nam cùm ibi solus ille casus excipiatur, quo tignum volente & sciente domino junctum est, satis significatur, in cæteris actioni de tigno juncto in duplum esse locum. Denique cur actionem de tigno juncto etiam adversus eum, qui bona fide junxit, lex duodecim dedisset, si dominus tigni nihil amplius per eam consequeretur, quàm consecuturus esset actione in factum, quæ sublata vindicatione adhuc supererat? *d. l. 23. §. item quæcumque.* 5. *de rei vend.* Huic autem sententiæ duo obstare videntur. Primum est, quòd lex de tigno furtivo locuta est, *d. l. de eo.* 63. *de don. int. vir. & ux. d. l. 1. de tign. junct.* alterum, quòd iniquum videtur, eum, qui bona fide junxit, in duplum teneri. Quibus hæc reponimus. Primò etiam tignum, quod ab alio surreptum, ab alio bona fide junctum est, furtivum esse, vitio furti rem comitante. Ad hæc, legem 12. tabularum furtivi non ideo mentionem fecisse, quòd nomine non furtivi agi in duplum noluerit, sed quia raro accidit, ut res alienæ mobiles, quæ insciis dominis ad alios perveniunt, in furti vitium non cadant, *§. 2. inf. de usuc.* unde nec Cajus, nec Justinianus, nec Paulus in *d. l. 23. §. pen. de rei vind.* furtivi mentionem faciunt, sed alieni dumtaxat, cùm tamen id omnes proponant ex eadem lege. Postremò, nullam hìc esse iniquitatem: nam & injuria, quæ domino materiæ fit, quòd re sua carere cogitur, commodo aliquo pecuniario compensanda fuit, & pro duplo quod ille accipit, majus vicissim commodum consequitur, qui junxit; ne videlicet cogatur tignum eximere cum metu ruinæ ædium suarum. Sed & potest dupli præstationem effugere, si tignum eximere malit,
3 & domino restituere: neque enim id facere prohibetur lege 12. tabularum, quippe qua cautum est, non ut ne domino tignum eximere liceat, sed ne quis id eximere cogatur, ne ædificia rescindere aut demoliri cum summo damno ædificantis necesse sit, *hoc text.* & apud Cajum *d. l. 7. §. cum in suo.* 10. *hoc tit. l. 2. §. si quis.* 17. *l. ult. ne quid in loc. pub.* Unde alii loci explicandi sunt, quibus traditur, legem prohibere, vetare, non permittere tignum solvi, *l. 6. ad exh. l. 1. de tign. junct. l. qui res.* 98. *in fin. de solut.* nimirum non tantum vindicationem, verùm etiam actionem ad exhibendum his verbis legem tollere voluisse, argum. hujus §. & *dict. l. 23. §. pen. de rei vind. l. 1. de tign. junct.* Equidem fateor etiam publici decoris & ornamenti rationem hac in re habitam fuisse, ne scilicet ædium demolitione & ruinis adspectus deformaretur; cæterum ut hæc consideratio extrinsecus legem moverit, non fuisse tamen τὸ οὗ ἕνεκα, sive causam, cujus gratia tignum eximi vetuerit, non obscurè ex eo colligitur, quòd alioqui dicendum esset, numquam licere civibus ædificia sua demoliri, aut tignum inde eximere, quod falsum est, *l. sin autem* 27. *§. ultim. l. Iulianus.* 37. *de rei vind. l. 5. in fin. C. eod. l. pro voluptariis.* 9. *de imp. in res dot.* Sed nec quævis tigni exemptio secum trahit ruinam ædificii: unde fortassis non improbabiliter defendi possit, eumdem fuisse scopum legis 12. tabularum, qui fuit senatusconsulti, quo cautum est, ne ea, quæ ædibus juncta sunt, legare liceat, neve negotiandi causa ædificia demoliri, aut marmora, columnas, aliave tigna detrahere, *l. cætera.* 41. *§. 1. l. senatus.* 43. *de legat.* 1. *l. senatus.* 52. *de cont. empt. l. ult. de damn. inf.* non alia de causa, quàm ut ne integris ædificiis depositis publicus deformetur aspectus, *l. 2. C. de ædif. priv.* ac proinde quemadmodum in senatusconsultum non incidit, qui aliquid detrahit citra metum ruinæ; ita nec offendere legem antiquam, qui ut condemnationem dupli evitet, tignum eximere malit, modò id faciat sine periculo ruinæ. Ad hunc ferme modum disputat Bachovius hìc. Mihi, ut verum fatear, frustra videtur lege prohiberi, quod sponte sua nemo nisi insanus facturus sit. Moribus harum regionum actio in duplum de tigno juncto exolevit, consuliturque 4
domino materiæ actione in factum ad pretium consequendum, Grot. 2. *introd. c.* 10. Zipæ *notit. jur. Belg. de rei vind.* uti & jure antiquo ei consulebatur adversus dominum soli, qui ipse tignum non junxerat, sed ab alio forte junctum possidebat; nam in eum demum, qui convictus erat junxisse, in duplum dabatur actio, *l. 1. in fin. pr. de tign. junct.* VINN. Multæ hìc nascuntur quæstiones non parum dubiæ, nos binas videbimus. Quæritur an actio de tigno juncto detur adversus bonæ fidei possessorem? Quamvis enim id adfirmet Justinianus; obstare tamen videtur [1] quod lex XII. tabularum tantum egerit de tigno furtivo, *l. 1. §. 2. l. 2. ff. de tign. junct. l. 63. ff. de donat. inter vir. & ux.* [2] quia hæc actio de tigno

uno juncto sit pœnalis, adeoque locum non habeat adversus eum, qui nihil deliquit. [3] quod Paulus, *l. 98. §. ult. ff. de sol.* disertè dicit adversus b. f. jungentem actionem dari in simplum. Sed resp. [1] XII. tabb. non abscisse meminisse tigni furtivi. Verba enim hæc servavit Festus: *Tignum junctum ædibus vineæque concapES ne solvito*. Addidit Gothofredus. *Ast qui junxit, duplione damnator. Tigna quandoque sarpta, donec dempta erunt, vindicato*. Unde exempli tantum causa JCti meminerunt tigni furtivi. [2] Quod hæc actio, quamvis pœnalis, etiam adversus b. f. jungentem datur, ratio est culpa, quæ & in b. f. jungentem cadere potest. Ita rectè B. Pagenstecher. in *Irner. inj. vapul. coit. 34. §. 7.* [3] In lege *98. de solut.* non negatur duplum peti posse, sed pretium refundendum esse, censetur. Quæritur II. an jungens exempto tigno liberetur? Adfirmat noster: adfirmant alii. Sed legem XII. tab. prohibitivam fuisse, patet ex *l. 6. ad exhib. l. 1. de tign. junct. & l. 98. fin. de solut.* Et ratio, ne urbs ruinis deformetur, vel ne ædificia dissolvantur, non admittit, ut dicamus in arbitrio esse jungentis, tignum eximere, an duplum solvere malit, *l. 63. de don. int. vir. & ux.* loquitur de eo qui sciente & patiente domino junxit. Hein.

Omnis materia, ex qua ædificia fiunt] Traditur hoc idem & in *l. tigni 7. ad exhib. l. tign. 62. de verb. sign.* unde quidam ajunt tegulam quoque & lapidem & testam, hoc amplius & calcem & arenam tignorum appellatione contineri: in vineis perticas & pedamenta, cæteraque vineis necessaria, *d. l. 1. §. 1. de tign. junct.*

Tunc eam vindicare] Etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium: nam qui ædes possidet, non intelligitur singula tigna possidere, ut notatum *sup. n. 1. l. 23. §. ult. de rei vind. l. 33. de acquir. poss. l. 23. de usuc.*

Textus.

De ædificatione ex sua materia in solo alieno.

30. *Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat, se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certè illud constat, si in possessione constituto ædificatore soli dominus petat, domum suam esse, nec solvat pretium materiæ & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli, utique si bonæ fidei possessor fuerit qui ædificavit. Nam scienti solum alienum esse, potest objici culpa, quòd ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.*

Notæ.

30. *Ex diverso*] Ex Cajo *l. 7. §. 12. D. hoc tit.*

Si non ignorabat] Nam si ignoravit, quamvis ædificium sequatur soli dominum, materiæ proprietatem non amittit, & eam diruto ædificio vindicare poterit, *l. 2. D. de rei vind.*

In possessione constituto] Nam si non possidet, nulla ei actio in re prodita, qua pretium materiæ aut sumptus consequatur, *l. 33. D. de cond. ind. l. 14. D. de exc. dol. leg. 48. de rei vind.* Cujacius tamen incerti condictionem dat, id est, possessionis.

Potest objici culpa] *l. 37. De rei vind.* Hoc tamen ei concedendum, ut sine læsione prioris status rei tollat quod posuit, *d. l. 37. l. 5. Cod. eod.*

Commentarius.

1 *Quantum ad materiam attinet, jus variare pro conditione personarum ex sua materia in alieno ædificantium.*

2 *Non semper eum, qui in alieno sciens ædificat, donandi animo ædificare intelligi.*

3 *Ædificatorem in possessione constitutum pretium materiæ & impensas servare posse opposita doli mali exceptione.*

4 *Non possidenti nullam eo nomine actionem jure proditam.*

5 *An malæ fidei possessor pretium materiæ & impensas eadem ratione servare possit.*

Explicatur hîc species superiori contraria. Illic quæsitum fuit de eo, qui ex aliena materia ædificavit in solo suo, hic quæritur de eo, qui ex sua materia ædificavit in solo alieno. De quo ex personis ædificantium & tempore variè constituitur, quantum quidem attinet ad materiam & impensas in ædificando factas: nam ad ædificii acquisitionem quod attinet, inter personas ædificantium nihil interest, sed illius semper fit domus cujus est solum, juxta regulam jam traditam & expositam, *§. præced.*

1 *Utique si non ignorabat*] Quum non de ædificio ipso, sed aut de materia, aut de pretio materiæ, aliisve impensis consequendis quæritur, non eadem omnium ædificantium in proposito ratio est: sed alia ejus, qui bona fide, dum suum putat, alia ejus, qui sciens prudens in alieno ædificavit. De materia ita jus est. Qui ex sua materia in alieno solo ædificavit bona fide; is quamvis ædificium quod posuit, solum sequatur, ac per hoc dominum soli, materiæ tamen proprietatem non amittit, *arg. hujus §.* in verbis à me notatis. Et ideo licèt manente ædificio nullam de materia neque actionem neque exceptionem habeat,

quibus consequi possit, ut materia separetur, & sibi reddatur propter legem 12. tab. de æstimatione tamen ei consultum est, de quo mox; & ædificio diruto poterit ipsam materiam vindicare, *l. 2. C. de rei vind.* Qui autem ex sua materia in alieno ædificavit mala fide, placet, eum proprietatem materiæ amittere in tantum, ut ne diruto quidem ædificio eam vendicare possit. Cujus rei rationem hanc affert hic Justinianus post Cajum in *l. 7. §. ex diverso 12. h. tit.* quod sua voluntate materiam intelligatur alienasse, id est, donasse domino soli. Nimirum hæc juris adversus eum, qui non ignorat se in alieno ædificare, præsumptio est, *arg. l. 14. de donat. l. cujus per er-*
2 *rorem. 53. de reg. jur.* Cæterum si qua probabilis conjectura sit, ob quam videri possit, licèt sciens, non tamen animo donandi ædificasse; dissoluto ædificio materiam vindicare non prohibetur, *l. 2. C. de rei vind.* Finge, aliquem in aliena area ædificasse, cujus bonæ fidei emptor fuit: verùm ædificasse quo tempore jam sciebat alienam, negabo id eum animo donandi fecisse. Quippe cùm spem haberet fore, ut aream usucaperet, *arg. l. Iulianus. 37. de rei vind.* Finge, ædificasse in solo litigioso: dicam id sui juris possessionisque tuendæ causa fecisse, non animo donandi, per *d. l. 2. C. eod. tit.* Finge denique, colonum aut inquilinum ædificasse in area conducta: dicam id factum esse, quo commodius re conducta uterentur, aut in ea habitarent, non quòd materiam domino donare voluerint, *leg. dominus. 55. §. 1. locat.* Sed etsi quis mala fide in alieno ædificavit, dum ex materia item non sua, æquum est soluto ædificio materiam ad pristinum redire, *arg. d. leg. 2.* Atque hæc etiam communis Interp. sententia est. vid. Vesemb. Mynf. Schneid. Cantiunc. *hic* Bald. Salic. Sichard. ad *d. leg. 2.* Fachin. *1. contrprincipales. 55.*

Si in possessione constituto ædificatore, &c.] Cùm igitur stante ædificio ædificator, cujuscumque generis sit, nullam, ut dictum est, actionem aut exceptionem habeat, qua materiam ipsam consequatur, quæsitum est de materiæ æstimatione cæterisque impensis, quæ in ædificando factæ sunt, anne eas saltem ædificator remedio aliquo consequi possit? Atque hic iterum aliud atque aliud pro circumstantia temporis & conditione ædificantium servatur. Primùm refert, possideat ædes ædificator, an non possideat. Si possideat, placet, eum impensas servare posse per retentionem, opposita doli mali exceptione, si dominus ædificium vindicet non oblata restitutione impensarum. Et hoc est, quod Juris-
3 consulti in *d.l. 7. §. ex diverso 12.* & imp. hic ajunt, *Si in possessione constituto ædificatore soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, posse eum per exceptionem doli mali repelli;* nimirum quia dolo malo facit & contra æquitatem naturalem, qui postulat cum alieno damno & injuria fieri locupletior; *l. nam hoc natura 14. de cond. ind.* junct. *l. 1. de dol. mal. exc.* Unde etiam placuit, hanc exceptionem eo usque dumtaxat dandam, quo res facta est pretiosior, *l. in fundo. 38. de rei vind.* & ita demum si fructuum ante litem contestatam perceptorum modum excedant, *l. sumptus 48. eod.* Nam qui suum tantùm recipere vult, nihil dolo facit, *l. nihil dolo 129. de reg. jur.* nec studet cum aliena jactura locupletari, qui hoc tantùm agit, ut pro quantitate fructuum perceptorum impensæ minuantur. Si non possideat, nulla ei actio jure prodita est, qua pretium materiæ aut sumptus a se factos consequatur. Id adeo ita esse, remotio actionum, quæ hic esse possint, declarabit. Vindicationem & actionem ad exhibendum sustulit lex 12. tab. Actio de tigno juncto adversus eum solum comparata est, qui ipse tignum junxit, *leg. 1. de tign. junct.* In factum actio, de qua in *l. in rem. 23. §. item quæcumque. 5. de rei vind.* non datur adversus eum, cujus nullum factum intervenit. Sed nec actio hic esse potest negotiorum gestorum: quia qui in rem tamquam suam aliquid impendit, suum negotium, non alienum gerit; qua ratione etiam ei denegatur repetitio, *l. 5. C. de rei vind.* Et generaliter omnibus, qui non sunt hoc animo, ut quid ab alio repetant, aut alium sibi obligent, *l. 4. C. de neg. gest. l. in hoc. 14. §. 1. vers. diversum comm. divid.* quippe actus agentium non operantur ultra eorum intentionem, *l. non omnis. 19. de reb. cred.* Postremò nec conditionem indebiti habere potest: nam ut disserit Jul. *l. si in area 33. de cond. ind.* qui possessionem ultro domino tradit, nullum cum eo negotium gerit, nihil in eum confert: tantùm quod suum est, dominus suo jure recipit. In quam rem extat & generalis definitio Pomponii, ex quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea si solverimus, repeti non posse, *leg. ex quibus 51. d. tit.* Sed non opus est hac inductione: de singulis si quis dubitet, constanter veteres omnes scribunt, nullo alio modo impensas in rem alienam factas servari posse quàm per retentionem, opposita doli mali exceptione, si res à domino vindicetur, Papinian. *l. sumptus 48. de rei vind.* Julian. *d. l. si in area. 33. de cond. ind.* Paul. *l. 14. de dol. mal. exc.* Pompon. *l. hæres 21. ad Sen. Treb.* Quamobrem cùm hoc remedium nulli alii competere possit quàm possidenti; nobis non licet contra manifestam rationem juris & textus expressos aliud excogitare, quo subveniatur etiam non possidenti, data scilicet ei ultro pro consequendis impensis actione, idque solo æquitatis obtentu, deficiente causa & fundamento, in quo actio radicetur, per *l. 1. C. de legib.* scilicet facilius alicui actione instituta per officium judicis succurritur in eodem judicio, quàm ut inducatur actio, quæ nonnisi ex certis principiis juris nascitur: ac proinde etsi hic sit aliqua obligatio naturalis, quam inducit æquitas, tamen sola naturalis obligatio actionem non producit, nisi jure civili aut prætorio adjuvetur. Ant. Fab. *26. err. 9. & seq.*

& seq. Tim. Fab. *anniverſ. diſp.* 13. *th.* 3. Exiſtimat quidem D. Cujacius 10. *obſ.* 4. poſſe non poſſidentem condictione incerti poſſeſſionem repetere, atque ita adhuc contra agentem oppoſita doli mali exceptione ſumptus ſervare *arg. l. indebiti.* 15. §. 1. *l. qui exceptionem.* 40. §. 1. *de cond. ind.* Sed multum intereſt, utrum quis in rem alienam qua talem, & quam ſcit ſe reſtituere debere, ac proinde animo alium ſibi obligandi impenſas faciat, de quo caſu dd. textus loquuntur: an ſuo nomine tanquam in rem propriam, qui caſus hic proponitur, per text. in *d. l.* 14. §. 1. *comm. div. l.* 5. *C. de rei vind.* Fallitur quoque Martinus Gloſſator, eumque ſecutus Gœd. in *leg. compenſæ.* 79. *de verb. ſign.* dum non poſſidenti utilem actionem negotiorum geſtorum dant, *arg. l.* 9. §. 3. *de neg. geſt. l.* 8. *de pign. act. l.* 7. §. *ult. ſol. matr.* Nam in *d. l.* 6. §. 3. agitur de eo, qui ad res alienas tanquam alienas gerendas acceſſit, licèt eo animo, ut inde lucrum faceret, aut quaſdam interverteret. In reliquis duabus de iis agitur, qui impenſas fecerint in rem, quam ex contractu & à domino acceperunt, quos certum eſt, vel actione contraria vel negotiorum geſtorum ſumptus in eam factos conſequi poſſe; quod & vulgo hic notant DD. Non obſtat nobis *l.* 5. *C. de rei vind.* ubi etiam malæ fidei poſſeſſor dicitur habere repetitionem neceſſariarum impenſarum. Primùm quia hic non de neceſſariis impenſis quæritur, ſed de utilibus. Deinde quia ex eo, quòd dicitur impenſarum eſſe repetitio, non ſequitur, illico eo nomine etiam eſſe actionem: ſufficit enim repetitionem eſſe ſuo modo, per retentionem videlicet & exceptionem: quippe verbum repetitionis uti petitionis, etiam ad eum pertinet, qui exceptione utitur, *l.* 1. *de except. l.* 15. *rat. rem. hab.* neque aliter *in d. l.* 5. accipi poteſt, ubi agitur de ædificatore conſtituto in poſſeſſione, D. Don. 20. *comm.* 7. poſt Cyn. Caſtr. Salic. in *d. l.* 5. Martiani tamen ſententiam æquitatis commendatione nunc in judiciis prævalere, ſaltem quatenus dominus locupletior factus eſt, ſcribit D. Carol. Molin. *ad conſuet. Pariſ. tit.* 1. §. 1. *gloſſ.* 5. *num.* 82. *& ſeqq.* quod promptius admittendum in eo, qui bona fide in alieno ædificarit, per *l. ſi & me & Titium* 32. *de reb. cred.* Paul. Buſ. ad *l.* 33. *de cond. indeb.* Diod. Tulden. *hic cap.* 58. nam & hic diruto ædificio materiam ipſam vendicare non prohibetur, add. Garz. *de expenſ. & meliorat. c.* 1. *n.* 24. *& c.* 7. Zypæ *not. jur. Belg. de rei vind.*

5 *Utique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit &c.*] Non ſatis eſt ad ſervandas impenſas, ædificatorem in poſſeſſione conſtitutum eſſe, niſi factæ ſint bona fide: malæ fidei poſſeſſori hæc impenſarum deductio denegata eſt, *l. Julianus.* 37. *de rei vind. l. idque* 45. §. 1. *in fin. de act. empt. l.* 5. *C. de ædif. priv.* Quibus conſentaneum eſt quod ſcribit Papinianus, *l. ſumptus.* 48. *de rei vind.* Sumptus in prædium alienum factos peti quidem non poſſe, ſed exceptione doli oppoſita per officium judicis, æquitatis ratione ſervari, ſi à bonæ fidei poſſeſſore facti ſint; ut intelligamus in malæ fidei poſſeſſore, ne æquitatis quidem ratione eo pacto ſervari debere. Etenim ſi is item ſimili ſe exceptione tueri velit adverſus dominum vendicantem, culpam ei objici poſſe, & à domino replicari, quòd temere & ſciens ædificaverit in alieno ſolo, *hoc text. & l.* 7. §. *ex diverſo.* 12. *eod. l. Julianus.* 37. *de rei vind.* Denique ſumptus per errorem factos hac ratione ſervari poſſe, *l. ſin autem.* 27. §. *ult. d. tit.* qui improbe facti ſunt, reſtituendos non eſſe, *l.* 5. *C. de ædif. priv.* Quid igitur eſt, quod Paulus ſcribit, *l. plane.* 38. *de hær. pet.* Etiam in prædonis perſona haberi rationem impenſarum, ne petitor ex aliena jactura locupletetur? Non diſtinguam, ut vulgo, inter petitionem hæreditatis & ſpecialem actionem in rem: neque enim adhuc ulla ratio mihi probabilis viſa, cur in propoſito hæc judicia ſeparentur: ſed animadvertendum eſt, Paulum non ſimpliciter dicere, etiam prædonem impenſas deducere, aut imputare, ſive per retentionem oppoſita doli mali exceptione ſervare; verùm in hujus quoque perſona haberi rationem impenſarum neceſſariarum & utilium. Quod ſic omnino accipi debet, ut neceſſarias quidem deducat, (nam neceſſariarum impenſarum deductio tributa eſt omnibus poſſeſſoribus, etiam qui mala fide poſſident, *l.* 5. *C. de rei vind.*) utiles verò, de quibus ſolis hic quæritur, ſine læſione rei tollat, *d. l. Julianus.* 37. *de rei vind. l.* 5. *C. eod.* Nam ita quoque in prædonis perſona utilium impenſarum ratio habetur, quarum tollendarum ſtricto jure nulla ei poteſtas. Quid ergo, ſi nolit petitor pati, ut utiles impenſas tollat? Poteſt ſane id pro ſuo jure facere, *l. in fundo.* 38. *de rei vind.* ſed hoc caſu utiles quoque impenſæ deducentur, ne quod ait Paulus, ex aliena jactura petitor lucrum ſentiat: quæ ratio in utilibus impenſis hoc demum caſu locum habet, non autem ſi paratus ſit petitor pati, ut tollantur. Ita D. Ant. Fab. *conſ.* 1. *& dec.* 26. *err.* 8. *& ſeqq.* cui in hoc aſſentior, licèt D. Bachovius vulgatam inter petitionem hæreditatis & ſingularum rerum diſtinctionem magis probet, *not. ad* Treutl. 1. *diſp.* 14. *theſ.* 19. *& p.* 2. *diſp.* 20. *theſ.* 6. Alii, *d. l.* 38. reſtringunt ad impenſas utiles & neceſſarias ſimul. Sed tunc nihil definierit Juriſconſultus, de utilibus tantùm: & tam utiles ſimpliciter, quàm quæ ſimul neceſſariæ ſunt, intellexiſſe Juriſconſultum, oſtendunt exempla, quæ in *l.* 39. *eod. tit.* mox proferuntur: inter quæ & litis æſtimatio ſervorum gratia ſoluta; quæ utique utilis tantùm impenſa eſt, non etiam neceſſaria. Quæſtio univerſa de retentione rei ob ſumptus in eam à poſſeſſore factos multas & magnas recipit varietates, tum ex perſonis poſſeſſorum & petitorum, tum ex cauſis & generibus ſumptuum, quæ omnia ſigillatim perſequi non eſt hujus loci. Vid. D. Donell. 20. *comm.* 7. Coſtal. in *l. in fundo* 38. *de rei*

 vind.

vind. & *l. si in area* 33. *de cond. ind.* Menoch. *rec. poss. rem.* 15. *num.* 500. & *seqq.* Charond. *lib.* 10. *resp.* 16. Garz. *de expens.* & *meliorat.* & alios allegatos à D. Christin. *vol.* 2. *decis.* 174.

TEXTUS.

De Plantatione.

31. *Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diverso, si Titius suam plantam in Mevii solo posuerit, Mevii planta erit, si modo utroque casu radices egerit: ante enim quàm radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur, ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus: ratio enim non patitur, ut alterius arbor esse intelligatur, quàm cujus in fundum radices egerit. Et ideo circa confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.*

NOTÆ.

31. *Si modo utroque casu radices*] Quia ex eo tempore, non solùm ut superficies solo adhærescit, & cum solo unum corpus constituit, *l.* 40. *D. de act. empt.* sed etiam ex solo alimentum trahit: unde nec eadem arbor, quæ in alieno solo coaluit, manere intelligitur, nec denuo eruta ad priorem dominum revertitur, *d. l.* 26. §. 2. *hoc tit.* Cæterum Nerva, & Varus priori domino utilem in rem actionem dabant, *l.* 5. §. 3. *de rei vind.*

Communis fit] Non pro indiviso, sed pro regione cujusque prædii, *l.* 8. *h. tit.* eruta autem pro indiviso communis esse incipit, *l.* 19. *commi div. l. pen. pro soc.* Itaque in *d. l.* 8. §. 1. *pro* & *sunt pro indiviso communia prædia*, legendum est, *pro diviso*. Cujac.

COMMENTARIUS.

1 *Proprietatem arboris transplantatæ post coalitionem ita immutari, ut ne eruta quidem ad priorem dominum revertatur.*

2 *Quomodo priori domino consulatur de pretio plantæ, primùm ei, qui alienam posuit in solo suo, deinde & qui suam posuit in alieno.*

3 *Pomponius cum Cajo & Justiniano conciliatus.*

SEcunda species cessionis propositæ est plantarum positarum in alieno solo: de qua ita post Cajum in *l.* 7. §. *ult. hoc tit.* scribit Justinianus: *Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit.* Et ex diverso, *si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit: si modò utroque casu radices egerit, ante enim quàm radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat.* Tria sunt, quæ his verbis docemur. Primum est, plantas in alieno solo positas ejus manere, cujus fuerant, usque dum radices egerint. Alterum, ex quo radices egerint, solo cedere, & incipere ejus esse cujus est solum. Tertium, nihil in proposita specie interesse, utrum quis in suo solo plantam alienam posuerit, an in solo alieno plantam suam. Ratio cessionis supra est exposita, cui etiam hæc accedit, quòd plantæ non tantùm in solo consistant, sed ubi radices egerint, etiam ex eo solo alimentum capiant & succum, citra quem vivere ac vegetari non possunt, *l. sed si meis.* 26. §. 2. *hoc tit.*

Si modò utroque casu radices egerit] Idem valet, si coaluerit, §. *seq.* & *d. l. sed si meis* 26. §. 2. *eod. l. hoc amplius.* 9. §. *Alfenus.* 2. *de damn. inf.* Nam radicum immissione fit, ut plantæ cum terra coalescant & uniantur, ut jam earum non sit separatum à fundo corpus, *l. Q. Mucius* 40. *de act. emp.* Coaluisse autem & radices immisisse certum indicium est, si vivit adhuc & vegetatur arbor post id tempus, quo emori & exarescere poterat, & certius etiam, si quid ex se emittat, aut fructum ferat. Et sciendum est, proprietatem ar- 1
boris transplantatæ, ubi semel radices egerit, ita commutari, ut nec eruta postea ad priorem dominum revertatur, *d. l. sed si meis.* 26. §. 2. Quamobrem nec ei sic consultum est ut domino materiæ, quæ juncta est alieno ædificio: quippe quam dominus, cùm eadem maneat, & suo sensu ejusdem, diruto ædificio vindicare potest, *l.* 2. *C. de rei vind.* arbor autem, quæ in aliena terra coaluit, non manet eadem, sed fit alia & nova alieno novi soli alimento, *d. l. sed si meis.* 26. §. 2. Hinc etiam est, quòd qui plantam suam in alieno posuit, nec possidens retentionem habeat in hoc, ut positam sibi tollere liceat, cùm nec separata ejus sit: quod contra est in eo, qui ex sua materia in alieno ædificavit, *l. si in autem.* 27. §. *ultim. l. Iulianus.* 37. *de rei vind. l.* 5. *Cod. eod.* vid. §. *præc.* Cæterum æquum est, adversus eum, qui alienam arborem in suum transtulit, de pretio saltem priori domino ar- 2
boris consuli, ne sic res ei pereat alieno facto, ut nec æstimationem consequatur. Dabimus ergo ei actionem in factum ex definitione, *l. in rem.* 23. §. *idem quæcumque.* 5. *de rei vind.* Varus & Nerva utilem in rem dabant, *l.* 5. *de arbore.* 3. *d. tit.* nimirum pretii consequendi gratia: nam directam in rem non haber, *l.* 9. §. *Alfenus.* 2. *de damn. infect.* Adversus eum, qui mala fide transtulit, est etiam actio furti, & condictio furtiva, ut adversus furem, §. *ult. inf. de obl. quæ ex del.* Est & vindicatio, & ad exhibendum, non quasi adversus possidentem, sed quasi qui desierit possidere, *l.* 1. *in fin.* & *l.* 2. *de tign. junct.* At si quis suam plantam posuerit in alieno, hic eadem obtinebunt, quæ diximus de eo, qui ex

suam

sua materia in alieno ædificavit. Igitur si possessione excidit, nullam de pretio arboris aut sumptibus à se factis actionem habet: nam nec in factum dari potest; quia hæc est de damno alii dato: solùm hoc ei relinquitur, ut si bona fide posuit, & adhuc in possessione est, æstimationem & sumptus servet per doli mali exceptionem, *l. si quis sciens. 11. C. de rei vind. l. qua ratione. 9. in pr. hoc tit.* Malæ autem fidei possessori culpa objici potest, quod temere plantam posuerit in solo, quod sciebat alienum esse, *arg. §. præc.*

Ut in ejus fundum radices egerit] Sic nimirum, ut tota jam ex terra Titii alatur: quod aliquando contingere potest; veluti si veteribus radicibus exarescentibus aut putrescentibus, novas arbor in vicini fundum projiciat, ita ut jam omne alimentum ex terra vicini dumtaxat trahat. Consulendi hìc rei rusticæ studiosi. Illud à mente & verbis Justiniani planè alienum est, quod quidam scribunt, non veterem arborem, quæ in vicino fundo posita in Titii fundum radices egerit, Titii fieri; quasi impossibile sit, ut ea omnes radices in Titii fundum agat, sive ut tota inde alatur; sed novam, quæ forte ex ramis in terram Titii depressis exurgat. Ait enim Justinianus, proprietatem arboris commutari; quod omnino de vetere arbore, quæ ante vicini erat, accipiendum est. Et quod sequitur de arbore prope confinium posita, eam communem fieri, si in vicini quoque fundum radices egerit; non de alia accipi potest, quàm quæ antea fuerat tota unius.

Si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit] Efficit hoc eadem ratio: sed hoc sic temperandum, si ea arbor in vicini fundum etiam integras aliquot radices egerit; nam si extremas tantùm radicum partes in vicini fundum porrexerit, quamvis inde nonnihil alimenti capiat, ejus tamen manet, cujus in fundo origo ejus fuit; eo quòd radices
3 magis juxta arboris truncum spectandæ quàm partes earum extimæ. Et ita Pomponius in *l. 6. §. ult. arb. furt. cæs.* cum Cajo & Justiniano conciliandus. D. Pac. *in analys. hic.* Vinn. Immo diversas fuisse adparet Caji & Pomponii sententias: Cajus nec trunci nec ramorum rationem habet: Pomponius solius trunci. Germani fere ad ramos respiciunt; ut fructus in tantum sint communes, in quantum in utriusque fundum propendent rami. Jus Prov. Sax. *Lib. 2. art. 52.* Simile quid ex statuto Ultrajectino & moribus observari in provinciis Belgicis, notavit B. Huber. *Præl. h. t. §. 41.* Hein.

Communis fit] Abusivè. Non enim pro indiviso communis fit, sed pro regione cujusque prædii, *l. pro regione. 8. hoc tit.* Cæterum eadem arbor eruta communis esse incipit pro indiviso tamquam partibus, quæ prius certis locis distinguebantur, jam invicem confusis.

Eademque ratio est lapidis in confinio nati, & inde postea exempti, *l. arbor 19. comm. div. l. pen. pro soc.* rectèque monet D. Cujac. *hic in d. l. pro regione. 8. hoc tit.* legendum esse, *& sunt pro diviso communia prædia:* non ut in codice Pisano legitur, *pro indiviso*. Et verò confinium non est nisi in fundis vicinis, qui finibus discreti sunt.

Textus.

De Statione.

32. *Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundùm ea quæ diximus, ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide consevit.*

Notæ.

33. *Bona fide consevit*] Addendum hoc Cajo *d. l. 9. pr.* Nam bonæ fidei possessori tantùm hæc exceptio competit, *d. l. 11.*

Commentarius.

Tertia species accessionis superiori planè similis est frumentorum, quæ in alieno fundo sata sunt: nemo enim unquam dubitavit, quin si in meo fundo tuum frumentum severim, segetes meæ fiant; & ex diverso, si tuum fundum meo frumento conseverim, tuæ fiant: non enim semen, quod injectum solo est, amplius inspici placuit, sed solum, in quod injectum est, & corpus unde segetes nascuntur, *l. qui scit. 25. in princ. & §. 1. de usur.* Quibus autem modis domino plantæ, quæ in aliena terra coaluit, consulitur, iisdem & domino injecti seminis. Igitur si quis suum fundum alieno semine bona fide conseverit, non poterit dominus seminis alia actione quàm in factum æstimationem consequi: adversus eum autem, qui idem fecerit mala fide, est actio furti & condictio furtiva; est & in rem & ad exhibendum, ut adversus eum, qui dolo malo desiit possidere. Quòd si quis alienum fundum suis impensis conseverit, siquidem bona fide, is, si in possessione sit, poterit per retentionem impensas à se factas servare, opposita doli mali exceptione, si res vindicabitur, *l. 9. pr. hoc t.* possessione verò amissa, nullam impensarum nomine actionem habet. Si mala fide, ne possidens quidem, vel per retentionem quicquam servare potest, *leg. si quis. 11. C. de rei vind. fac. l. qui alienum. 14. de donat.*

TEXTUS.

De Scriptura.

33. *Litteræ quoque licèt aureæ sint, perinde chartis membranisve cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. Ideoque si in chartis membranisve tuis carmen vel historiam vel orationem Titius scripserit, hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est.*

COMMENTARIUS.

HÆc quarta species est hujus generis accessionis. Ait, litteras licèt aureas, chartis membranisve cedere, perinde ac solo cedunt quæ inædificantur aut inseruntur, ut nimirum totius corporis idem sit dominus, qui & chartæ aut membranarum fuit, eadem ratione, qua superiora; quòd scilicet velut in alieno solo posita habeantur, ac necesse sit ei rei eas cedere, sine qua esse non possunt: quæ Pauli ratio est hujus generis accessionum omnium communis, *l. in rem. 23. §. 3. de rei vind.* Qui etiam alibi disertè affirmat, id quod in charta mea scriptum est, meum esse, *l. 3. §. pen. ad exhib.* Et si igitur litteræ aureæ sint, ut hic dicitur, & in *l. 9. §. 1. eod.* chartisque longè pretiosiores, tamen accessionis vice chartæ cedant necesse est: ut & purpura, licet pretiosior sit, vestimento cedit, & superficies, quæ & ipsa plerumque pretiosior est solo. Contra hanc tamen acquirendi rationem disputat hoc loco D. Hotomannus. Ait, absurdam esse chartæ & soli, ædificii & scripturæ comparationem: non enim sicut area ædium, ita & chartam carminis vel historiæ in ea scriptæ partem esse. Chartam ex earum rerum numero censendam, quæ usu delentur; nam eam scriptura imposita quodammodo interire & consumi, atque ob id sufficere debere, si domino æquè bona reddatur, aut solvatur ejus æstimatio. Sanè perquam iniquum & absurdum videri, eum, qui forte rationes suas aut meditationes in aliena charta scripserit, quas plurimum ejus intersit cum aliis non communicari, scripturam amittere, easque chartas a domino vindicari posse. Et quid si inventarius sit aliudve instrumentum, in quo fortunæ alicujus positæ? Sed verum non est quod Hotomannus ait, chartam accessione litterarum perire aut consumi: totaque sua disputatione nihil aliud efficit, quàm quod in proposito, si forte tales species, qualium ille meminit, inciderint, ratio hujus juris non præcisè servanda sit. Quis autem hoc neget? Hodie etiam totum hoc jus mutatum creditur, ut jam non amplius scriptura chartæ, sed charta scripturæ cedat, chartamque ad se per prævalentiam scriptura trahat, testis post alios Mynsing. *hic.* ex nostris Grotius *lib. 2. manuduct. c. 8.* add. Diod. Tuld. *hic c. 38.*

Poterit se Titius defendere per except.] Scribentis, nisi chartam possideat, scriptura sua perit: nam neque vindicare eam potest, quia totum vendicaret, quod illius non est; nec ad exhibendum agere, ut scriptura separetur, quod fieri non potest. In factum quoque actionem non habet magis quàm cæteri, qui in alieno quid posuerunt, quod solo cesserit: adeoque ipse suo sibi pacto scripturam adimit, dum chartæ adjicit, cujus dominus eam à re sua accipit, ut dominus soli à solo accipit ædificata & sata, *l. si in area 33. de cond. ind. l. 11. C. de rei vind.* Tantùm exceptio doli bona fide possidenti relinquitur, ut per retentionem rei impensam scripturæ consequatur, *d. l. 9. §. 1. hoc tit.* nec aliter tamen, quàm si & scriptura utilis sit domino chartæ, ut ea recepta locupletior fiat propter scripturam, *arg. l. in fundo 38. de rei vind.* Cæterum non ut qui soli dominus est, alienam materiam aut plantam solo suo jungere potest: ita & qui dominus est chartæ, alienam scripturam chartæ suæ imponere. Quamobrem nec omnia, de quibus in superioribus, ad hanc speciem applicari possunt.

TEXTUS.

De pictura.

34. *Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere, aliis videtur, picturam (qualiscumque sit) tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Unde si à domino tabulæ imaginem possidente is qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ; poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit, eam possideat, consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si bona fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is qui pinxit, surripuit tabulas, sive alius, competit domino tabularum furti actio.*

NOTÆ.

34. *Nobis videtur melius*] Amplectitur sententiam Caji *in l. 9. §. 2. h. t.* propter pretium picturæ, id est, propter dignitatem & præstan-

stantiam artis. Igitur *ζωγραφία* efficacior est pictura litterarum.

Qui pinxit eam petat] Recta sive directa vindicatione, quæ pictori ut domino competit, *d. §. 2. l. 9.*

Utilis actio] Quæ etiam non domino quibusdam casibus datur, *l. 5. §. 3. D. de rei vind.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur in pictura à communi ratione acquirendi recessum?*
2 *Quid si non Apelles aliquis, sed inferioris notæ Pictor in aliena tabula pinxerit?*
3 *Quomodo succurratur domino tabulæ adversus Pictorem?*
4 *Quid si Pictor imaginem retinere malit, pretio tabulæ contra oblato?*
5 *In concursu adversus tertium possessorem uter præferendus?*
6 *Eum qui sciens in aliena tabula pinxit, ejusdem conditionis videri, cujus qui sciens in alieno solo ædificavit.*

QUinta & postrema hujus generis species est pictura, quæ & ipsa ex eadem ratione tabulæ, cui imposita est, cedit. Neque quicquam de jure cessionis mutat pretium picturæ: alioqui dicendum esset, nec ædificium areæ, nec purpuram vestimento, nec litteras aureas chartis cedere debere: naturale enim est, ut adjunctum cedat subjecto, hoc est, ei rei, sine qua illud esse non potest, licèt majoris sit pretii, ut disputat Paulus contra nonnullos veterum, qui de pictura contra sentiebant, *l. in rem. 23. §. 3. de rei vind.* Cæterum Justinianus hìc insuper habita & auctoritate & ratione Pauli, veterum illorum, inter quos & Cajus noster fuit, *l. 9. §. 2. hoc tit.* sententiam amplectitur, vultque nominatim quod iis placebat, in specie proposita subjectum cedere
1 adjuncto, tabulam picturæ. Rationem si quæras, scribit Paulus *d. loc.* eos, qui in pictura à communi acquirendi ratione recedendum putabant, ita sensisse propter pretium picturæ: quamvis ei hæc ratio tanti visa non sit, ut ob id diversum jus in pictura statui debuerit. Et sane non est, si ea de solo pretio rei pictæ accipiatur: verùm arbitror, veteres maximè pretium ipsius artis spectasse, cujus scilicet tanta sit dignitas, præstantia atque nobilitas, ut quæ ab ea profecta sunt, etiam prærogativam aliquam in re, de qua agimus, mereantur. Sanè vocis picturæ significatio id non impedit quippe quæ non minus ars ipsa pingendi, quàm res aut tabula picta denotatur, veluti cum dicimus, certare pictura, docere, exercere picturam &c. Plin. *lib. 35. c. 9. Certamen picturæ institutum est Corinthi ac Delphis.* & ejusdem *lib. c. 10. H*[illegible] Pamphilii Macedonis. *auctoritate e*[illegible] *m est S*[illegible]*cyone, ut pueri* [illegible] *genui picturam* [illegible] *docerentur.* Quanto autem hæc ars in [illegible] honore fuerit, vel ex eo æstimare licet, quòd dignatione liberalium censeretur, & quidem in primo gradu: eamque solos ingenuos & honestos exercere fas esset, interdicto perpetuo, ne servitia docerentur, teste Plin. *d. loc.*

Aliis videtur, picturam, qualiscumque sit, tabulæ cedere] Hoc est, picturam, etiam quæ maximi pretii sit, & nobilissimam, cedere tabulæ cui imposita est, licèt longè viliori. Inter hos autem & Paulus noster est, *d. l. in rem. 23. §. 3. de rei vind.* Cujus sententia cum aliis locis, à quibus commodè separari non potuit, in contextum forte irrepsit. Qui negant: Paulum ab aliis dissensisse, eos oportet esse egregios dissidentium opinionum conciliatores.

Picturam Apellis vel Parrhasii] Quid ergo, si 2
non Apelles aliquis, aut Parrhasius, Zeuxisve aut Phidias, sed alius longè inferioris notæ pictor imaginem in aliena tabula posuerit? An dicemus, imaginem, quam ille pinxit, tabulæ cedere, quia Justinianus insignium tantùm Pictorum mentionem facit? Mihi quidem non videtur ea mens esse Imperatoris, cùm Cajus, cujus sententiam hìc sequitur & approbat, simpliciter pronuntiet, placere tabulas picturæ cedere, *d. l. 9. §. 2. hoc tit.* Et sanè non satis rationi convenit, ob excellentiam alicujus artificis jus in universum mutari, quòd hìc factum est. Quamobrem existimo, Justinianum exempli tantùm causa insignium horum pictorum meminisse, in universum autem non artificis, sed artis præstantiam cum cæteris spectasse, ita propemodum & D. Tulden. *hic c. 38.* & Fabrot. *ad Theoph.* De Apelle, Parrhasio, aliisque primæ notæ pictoribus antiquis vid. Plin. *dd. loc.* VINN. Immo veram rationem attigisse videtur Em. Merillius. *Obs. Lib. 8. cap. 28.* quòd per picturam fiat quædam specificatio. Eam rationem probari etiam video V. C. Schultingio ad Caj. *Inst. 2. 1. 4. p. 82.* HEIN.

Is qui pinxit eam petat, nec solvat pretium tabulæ] Ex sententia Justiniani & Caji competit ei qui pinxit adversus dominum tabulæ recta vindicatio. Hinc quia domino tabulæ etiam vice mutua cavendum, ne cum re sua pretium quoque alieno facto amittat; placuit, eum, qui pinxit, non aliter in rem efficaciter experiri, quàm si pretium tabulæ inferat, alioqui nocituram ei doli mali exceptionem, *d. l. 9. §. 2.*

Consequens est, ut utilis actio domino tabulæ] At cui consequens? Nihil enim hactenus dictum, unde hoc consequatur. Immo ex eo, quòd tabulam picturæ cedere dictum est, eumque qui pinxit dominum tabulæ fieri; contra potius colligas, priori tabulæ domino omnem omnino vindicationem negari. Verùm arbitror, Justinianum hoc significare velle cum omnibus, qui rem suam sine facto suo hoc jure amittunt, actione aliqua succurratur, qua si non rem, saltem pretium consequantur; æquissimum esse, ut subveniatur & domino tabulæ, qui rem suam similiter amisit;

cumque eo nomine variæ comparatæ sint actiones pro conditione rerum junctarum, veluti ad exhibendum, si separari possunt, *l. 6. ad exh.* si non possunt, actio in factum, *d. l. in rem. 23. §. item quæcumque. 5. de rei vind.* nonnunquam etiam ex æquo & bono contra severitatem juris detur utilis in rem, ut in specie, *leg. 5. §. de arbore. 3. eod. tit.* quæ prope abest à nostra; placere etiam hanc eandem æquitatis rationem domino tabulæ accommodari. Et fortassis hoc eo facilius, quia tabula eadem & integra manet, & hoc respectu etiam quodammodo ejusdem: nam & materia, quæ ædificio juncta est, simili ratione ejusdem manere dicitur; nec dubito, quin deleta pictura aut inducta, in pristinam causam tabula redeat, & rectè possit à domino vindicari, *arg. l. si habitator. 59. de rei vind. l. 2. C. eod.* contra quam existimat Cantiuncula.

Nec solvat impensam picturæ] Quid ergo, si 4 pictor imaginem retinere malit, pretio tabulæ contra oblato? uter audiendus? Haud dubiè pictor: quippe qui juris auctoritate verus dominus factus etiam directam in rem adversus possessorem dominum tabulæ actionem habet, qua scilicet efficaciter experiatur, etiamsi possessor retinere malit, paratus solvere impensam picturæ, ut rectè post Glossam communiter Interpretes censent: quibus proinde etiam in eo assentior, 5 quòd in concursu adversus tertium possessorem, eum qui pinxit domino tabulæ præferunt; licèt D. Donellus *lib. 4. comm. c. 36.* contra disputet, neutrumque alteri velit præferri, sed occupantis meliorem esse conditionem, in eo errans, quòd existimat, utilem in rem actionem in specie proposita ejusdem esse efficaciæ, cujus est directa, contra mentem Imperatoris & Jurisconsulti, quos manifestum est, sicut tabulam picturæ cedere volunt, ita etiam Pictorem quàm dominum tabulæ, actionem directam quàm utilem potiorem esse voluisse. Disputatio autem Fabri, quando actio utilis directæ præferatur, huc non pertinet: sed locum habet in actionibus in personam, aut ubi quis à domino jus aliquod domino proximum habet, ut emphiteuta & superficiarius.

Utique si bonæ fidei possessor fuerit, &c.] Num igitur ei, qui mala fide pinxit, hac parte juris nullo modo consultum est? Et doli quidem mali exceptio apertè hìc possidenti denegatur, licèt dominus tabulæ tabulam ab eo petat non oblato pretio picturæ. Cæterum omissa exceptione doli, poteritne saltem (quod Wesembecio & Bachovio placere video) excipere de dominio tabulæ, atque ita vincere oblata tabulæ æstimatione, cùm mala fides non impediat, quominus hisce modis per accessionem dominium quæratur? *§. si tamen 26.* 6 *sup. eod.* Mihi videtur Justinianus non obscurè ei, qui sciens in aliena tabula pinxit, eadem ratione exceptionem denegare, qua supra denegavit ei, qui sciens ædificavit in alieno solo; nimirum quòd hic pictor operam suam & rem, quam contulit, sua voluntate amisisse intelligatur, sicut ille operam & materiam. Quòd si possidenti nullam damus exceptionem, multo minus amissa possessione erit ei in rem actio adversus dominum tabulæ, quamvis pretium offerat.

TEXTUS.

De fructibus bona fide perceptis.

35. *Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliave qualibet justa causa æquè bona fide acceperit, naturali ratione placuit, fructus quos percepit, ejus esse pro cultura & cura: & ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei verò qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est, itaque cum fundo etiam fructus, licèt consumpti sint, cogitur restituere.*

NOTÆ.

35. *Vel ex donatione.*] Igitur malè distinguit Pac. inter possessorem ex causa onerosa & lucrativa.

Alia justa causa.] Idonea ad transferendum dominium, ut venditio, permutatio, donatio, &c.

Placuit fructus] Non industriales tantum, sed etiam naturales, *αὐτόματοι καὶ ἀμφότεροι*, *l. 48. D. h. t. l. 78. D. de rei vind. l. 13. quib. mod. us. am.* Nam b. f. possessor fructus jure soli percipit, atque eo jure, quod dominis prædiorum tributum; eive, qui agrum vectigalem habet, *l. 25. §. 1. D. de usur.* Obst. *l. 45. D. d. t.* Resp. intelligenda est de possessoribus, qui justum titulum non habent.

Fructibus consumptis] *§. 2. inst. de off. jud. l. 4. §. 2. D. fin. reg.* Ex contrario igitur extantes omnes restituere tenetur: quod & traditam *l. 22. C. de rei vind.*

Qui alienum fundum sciens] Malæ fidei possessor cum ipsa re etiam fructus, licèt consumpti sint, restituere cogitur, *d. l. 22.* teneturque de extantibus rei vindicatione, de consumptis condictione, *l. 3. C. de cond. ex leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Quid sit fructus, & quotuplex.*
2 *In persona acquirentis quæ spectanda.*
3 *Quando fructus percepti intelligantur.*
4 *Præcipuam & adæquatam hujus acquisitionis causam esse possessoris bonam fidem.*
5 *Denegari possessori fructuum acquisitionem, ex quo cognovit rem alienam esse.*
6 *Nihil in proposito interesse, titulo oneroso possideat quis, an lucrativo.*

7 *Ostenditur multis cum rationibus, tum exemplis, qualitatem fructuum nihil de hac acquisitione mutare.*
8 *Pomponius cum aliis conciliatus.*
9 *Bonæ fidei possessorem fructus omnes consumptos lucrari, non consumptos restituere.*
10 *An bon. fid. possessor consumptorum fructuum nomine teneatur, quatenus ex iis locupletior factus est.*
11 *Quid circa præsentem disputationem in praxi obtineat.*
12 *Malæ fidei possessorem, nullos fructus aut percipiendo suos facere, aut consumendo lucrari.*

MOdos acquirendi jure gentium commodioris doctrinæ gratia ita supra distinximus, quòd quædam eo jure nobis acquirantur facto nostro & occupatione, quædam solius rei nostræ beneficio ac potestate: in quibus tamen explicandis ordinem à Compositoribus servatum hic sequi necesse fuit: & fere jam hi modi etiam speciatim à nobis expositi sunt, omnes quidem omnino & singuli, quibus sine facto nostro sola rei nostræ vi acquirimus: quibus verò facto nostro, paucis exceptis, scilicet inventione thesauri, & apprehensione rerum, quæ à dominis vel traduntur, vel pro derelicto habentur: de quibus adhuc postea dicendum. Ad neutrum autem horum modorum videtur referri posse acquisitio fructuum ex re aliena bona fide possessa perceptorum. Neque enim fiunt bonæ fidei possessoris jure & potestate rei suæ, unde non nascuntur neque solo ipsius facto, puta cultura, cura, perceptione: nam eadem ratione fierent & malæ fidei possessoris, atque ab alio percepti, agrove ab alio consito, bonæ fidei possessoris non fierent, licèt perceptio bonæ fidei possessori sit causa sine qua non. Denique nec ulla alia ratione videtur hæc forma acquisitionis defendi posse: nam cùm inter cætera, quæ potestate rei nostræ jure gentium acquirimus, vel maximè sint fructus, qui ex ea nascuntur, *l. qui scit. 25. in pr. & §. 1. de usur. l. 1. & l. 6. hoc tit. d. l. 1. C. de rei vind. §. item ea. 19. sup. eod.* ejusdem quoque juris ratione convenire videtur, ut iidem fructus nostri maneant, etiam cum à re, unde extiterunt, separati sunt. Nam si fructus pendentes pars sunt fundi & ejus, qui fundi dominus est, *l. fructus pendentes. 44. de rei vind.* necesse est etiam separatos ejusdem manere: id enim est quod dicitur, meum esse, quod ex re mea superest, *l. solum. 49. §. 1. d. tit.* Et res ita habet. Cæterum hæc acquisitio istius regulæ quædam exceptio est; placuitque hic rem ipsam potius, quæ acquiritur, & personas acquirentium quàm modum formamve acquisitionis communem spectari. Tres igitur causæ sunt, quæ huic acquisitioni locum faciunt, res, quæ acquiritur, persona acquirentis, acquirendi ratio & modus. Res, quæ acquiritur, sunt fructus. Fructus, teste
1 Varone 4. *de ling.* à ferendo dictus est, ut sit omne id, quod res ferat. Vinn. Hæc non reperio apud Varronem, qui *lib. 4. cap. 4. fruges & fructus* derivare videtur a *fruendo*, spicas a spe, culmum a culmine. Ceterum fructus propriè dicuntur, ex ipso corpore obvenientes. Qui rei tantum occasione ad nos redeunt, propriè fructus non sunt *l. 121. ff. de V. S.* Interpretatione tamen & hæc pro fructibus habentur. Et ita intelligenda quæ apud auctorem sequuntur. Hein. Nostri, cum generalius loquuntur, appellatione fructus omnem reditum, omnem obventionem, omneque commodum, quod vel ex re nascitur, vel per causam rei percipitur, complectuntur. Hinc nata fructuum divisio in civiles & naturales. Civiles dicuntur, qui non ex corpore rei nascuntur, sed extrinsecus per occasionem rei jure percipiuntur, cujus generis sunt usuræ, mercedes, pensiones, reditus annui: unde nec propriè fructus sunt, *l. usuræ 121. de verb. sign. l. si navis. 62. de rei vind.* sed in fructu numerantur, quia vicem fructuum obtinent, *l. videamus. 19. l. usuræ. 34. l. prædiorum. 36. de usur. l. mercedes. 29. de hær. pet.* eorumque etiam ratio habetur in judiciis petitoriis, *l. ancillarum. 27. §. 1. & 3. seqq. d. tit. d. l. si navis. 62. de rei vind.* Cæterum de isto genere hic non quæritur. Naturales fructus sunt, quos natura ex re ipsa producit: eorumque duplex item potest esse consideratio; aut enim natura sola & αὐτομάτως, sponte magis quàm diligentia hominis proveniunt, ut poma, oleæ, nuces, lignum, fœnum, aut natura quidem adjutrice, cæterum facto magis & industria hominum: quos quia natura non producit, nisi accedat labor & industria hominis, industriales vulgus Interp. appellavit, cujusmodi sunt segetes, legumina, aliaque in agris sata, *l. fructus. 45. de usur.* unde hæc distinctio petita. Huc item nonnulli referunt fœtus pecudum, lac, pilum, lanam, *arg. l. 7. §. non solum. 9. sol. matr.* Vvesemb. *hic* Don. 4. *comment. 25.* Menoch. *de arb. cap. 120. num. 16.* Et sane hæc absque cura & sumptu possessoris non proveniunt, sed tamen non ideo minus fructus naturales censeri oportere contendit Pinell. *in leg. 2. C. de resc. vend. p. 2. c. 4. num. 52.* & D. Tulden. *cap. 45.* post Curtium. 2. *conject. ad frat. cap. 44.* Ego cum Bartolo in *l. & ex diverso. 35. de rei vind.* Covar. 1. *resol. 3. n. 6.* existimarem, nonnihil hic tribuendum esse arbitrio judicis: quamvis id ad quæstionem propositam parum faciat. Ut ut est, de utroque hoc genere, sed solo disputatur hoc §. In persona acquirentis duo exiguntur, ut possideat, hoc est, animo & affectu dominantis rem teneat, *l. 13. §. 1. de publ. in rem act.* ut possideat bona fide, id est, justam causam habeat, ob quam existimet rem ad se pertinere, *l. qui à quolibet. 27. de cond. empt. l. bonæ fidei. 109. de verb. sign.* 2
Modus horum fructuum acquirendorum est perceptio: nec interest, an ipse possessor eos percipiat, an alius suo nomine, non possessoris, *l. si fructuarius. 13. quib. mod. usuf. amittit. l. qui scit. 25. §. 1. de usur.* Percepti autem fructus intelliguntur, 3 simul

simul atque à re qua tenebantur separati sunt. In fundo, cum se terra continere desierunt, veluti spica aut fœno cæso, uva adempta, excussa olea, nucibus & pomis dejectis aut decerptis, licèt nondum collecti aut avecti sint, frumentum nondum tritum, vinum aut oleum nondum factum, *d. l. si fructuarius. 13. & d. l. qui scit. 25. § 1. l. si ejus 78. de rei vind.* In animalibus, cum fœtus editus, lac expressum, lana detonsa est, *l. in pecudum 28. de usur. l. bonæ 48. in fin. hoc tit.* Nonnumquam tamen verbo percipiendi aliquid amplius designatur quàm simplex illa, quam dixi, fructuum à re separatio; quomodo accipiendum quod Paulus scribit in *d. l. bonæ. 48.* fructus bonæ fidei possessoris fieri, etiam prius quàm eos perceperit, nimirum prius quàm perceperit plenè & perfectè, prius quàm eos collegerit, avexerit, quàm spicam triverit, uvas, olivas expresserit, *d. leg. si ejus 78. de rei vind.* Tribuitur igitur hæc acquisitio perceptioni. At quo jure, quave ratione? Naturali, ut ait Justinianus hìc, nimirum propter culturam & curam possessoris percipientis. Sed enim neque sola hæc acquisitionis hujus ratio est, neque præcipua, ut patet ex iis, quæ jam disputata sunt: & si culturæ tantùm aut curæ ratio hìc haberetur, hoc solùm possessori concedendum esset, ut impensam & operam in colendo & curando præstitam imputet, atque ad eum dumtaxat modum fructus deducere vel retinere possit si aliter ei restitutio non fiat.
4 Principalis verò ratio in persona possessoris quærenda, ea est bona fides, quippe quæ facit, ut possessor pæne pro domino haberi debeat, *d. l. quis scit. 25. §. 1. de usur. d. l. bonæ fidei. 48. hoc tit.* hinc non tantùm fructus, sed & cætera fere omnia, quæ dominis tribuuntur, eadem tribuuntur & bonæ fidei possessoribus: veluti amissâ possessione actio in rem Publiciana, in his rebus quæ usucapi possunt, *§. namque si cui 4. inf. de act. tot. tit. de Publ. in rem act.* item quæ servi alieni & liberi homines bona fide possessi ex operis suis aut re possessoria acquirunt, *§. 4. vers. idem placet infr. per quas pers. cuiq. acq.* In summa, bona fides tantumdem præstat possidenti, quantum rei veritas, quoties lex impedimento non est, ut ait Jurisconf. in *leg. bona fides. 136. de reg. jur.* VINN. Non ignotus hic JCtorum dissensus. Alii culturam & curam statuunt esse hujus adquisitionis causam: alii cum auctore nostro bonam fidem. Hinc illi industriales tantum, hi & naturales fructus b. f. possessori adquiri putant. Res clara videtur. Causa proxima est *cultura & cura*, id est qualiscumque cura rei impensa. Cultura enim & curam synonima hìc esse, pridem docuit V. C. Ger. Noodt *Prob. 11. 7.* At causa remota est bona fides. Hinc tametsi bonæ & malæ fidei possessor eamdem curam rei impendant: tamen hic fructus non adquirit, quia ipsi nec color nec jus colendi fuit. Rem eleganti loco ex Terentii Adelph. *act. v. scen. 3. v. 27.* illustrat laudatus Noodt *Comm. ad ff. tit. de rei vind. p. 197. Tom. II. Op.* An ergo & naturales fructus adquirit b. f. possessor? Omnino, quia nulla res quæ si non culturam, saltim curam aliquam exigat. HEIN.

Quem dominum esse crediderit] In hoc potissimum versatur bona fides. Nihil autem interest, putaverit eum dominum esse, qui non erat; an sciverit dominum non esse, & putaverit eum jus alienandi à domino aut lege habere, puta procuratorem aut tutorem esse, *l. bonæ fidei. 109. de verb. sing. l. ult. pro empt. d. l. 13. §. 1. & l. seq. de Publ. in rem. act. l. qui à quolibet. 27. de cont. empt.* At enim si dominum esse existimet, necesse est, ut simul credat esse eum, cui rerum suarum alienatio non sit interdicta: nam si verbi causâ à pupillo, quem dominum putet, rem emerit sine tutoris auctoritate, non videtur bona fide emisse, *d. l. 13. §. 2. de Public. d. l. quia quolibet. 27. de cont. empt.* Si tutorem putet, ut credat etiam se ab eo emere lege non prohibente, *d. leg. 13. §. 2. l. lex. quæ 22. C. de adm. tut.* Si existimet procuratorem, ut putet, aut esse eum, cui nominatim dè re tradendà mandatum sit; aut eum, cui libera negotiorum omnium administratio à domino permissa, *l. jusjurandum 17. in fin. de jurejur. l. 9. §. nihil autem. 4. hoc tit.*

Aliave justa causa] Nam cùm numquam nuda traditio dominium transferat, non aliter existimare potest rem in se transferri, quàm si justa causa præcedat, propter quam traditio sequatur, *l. numquam. 15. hoc tit. d. l. 13. §. 1. de Public. in rem act.* Justam autem causam appellat justum titulum, ex quo si res à domino, eove, qui jus transferendi habet, traderetur, dominium statim in accipientem transiret, cujusmodi causæ sunt emptio, donatio, dos, permutatio, legatum, judicatum, noxæ deditio, transactio, adjudicatio, *l. 1. & seqq. de Publ. in rem act.* Nec sufficit putare, titulum intervenisse, si non intervenerit: nam ut falsa existimatio nostra usucapionem non perit, ita nec ad fructuum acquisitionem prodesse debet: nisi forte huic nostræ opinioni causam dederit justa & probabilis facti ignorantia, vid. *inf. de usuc. §. error. 6.*

Æquè bona fide acceperit] Neque sufficit, possessorem rem ab initio bona fide accepisse, si postea cognoverit rem alienam esse: nam ex eo tempore, ut bonæ fidei possessor esse desinit, ita 5
quoque denegatur fructuum acquisitio, *l. qui bona. 23. §. 1. hoc tit.* licèt usucapio ipsius rei adhuc procedat, *l. pen. pro empt. l. un. C. de usuc. transf.* quippe in usucapione tantùm una acquisitio est, & ideo in ea sufficit, vel initium possessionis justum esse; in fructibus autem acquirendis, ut multæ sunt acquisitiones, ita & in singulis bona fides spectanda, nec unum initium, ut in usucapione, sed singula momenta, *d. l. qui bona. 23. §. 1. l. bonæ fidei. 48. §. 1. hoc tit.* Contrarium tamen videri potest, quod scribit Julian. *l. qui scit. 25. §. 2. de usur.* bonæ fidei possessorem etiam eum in percipiendis fructibus intelligi, qui postea cognovit rem alienam esse, quamdiu ea evicta non fuerit; nisi dicamus cum Glossa & Bart. Julianum nihil aliud

signi-

significare voluisse, quàm hujusmodi possessorem, manere interim in possessione percipiendi fructus, nec in ea perceptione ab eo, qui se dominum esse intendit, pendente lite, quamdiu de scientia nondum verè constat, turbari posse: at re evicta, & legitimo judicio ablata, si de restitutione & effectu acquisitionis quæratur, retroversus malæ fidei possessorem intelligi, ex quo res ab eo petita est, atque exinde fructuum nomine teneri, ut quemvis malæ fidei possessorem: & sanè hoc probabilius est, quàm quod Baroni in hunc §. Copo *lib.2.de fruct. c.4.c.5.* D. Tuldeno *hic c.48.* videtur, Jurisconſ. inter se dissensisse. Ait, *acceperit*: etenim aliter nec possidet, nec putare potest rem suam esse, licèt conventio præcesserit, non enim nudis pactis, sed traditionibus dominia rerum jure gentium transferuntur, *l.traditionibus.20.C.de pact.* Obiter addo, bonam fidem benigna juris interpretatione in possessore præsumi; atque inde esse, quòd non ipse possessor de bona sua fide docere cogatur, sed adversarius contrarium ostendere debeat, *l.quoties.16.§.1.de probat.l.pen.Cod.de evict.* D. Vresemb. *n.4.*

Fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura. Cum in persona possessoris concurrunt ea, quæ diximus, placet, sola perceptione, adeoque sola separatione à re, qua tenebantur, fructus pos-
6 sessoris fieri. Non interest, quo titulo possideat, oneroso, an lucrativo: nam & eum, qui ex causa donationis rem accepit, disertè cum emptore in hac quæstione exæquat Justinianus. Sed neque fructuum conditio quicquam de hac acquisitione
7 mutare videtur, & non tantùm fructus industriales, sed naturales etiam ad hanc acquisitionis speciem pertinere. Nam generaliter atque indistinctè loquitur hic Imperator, & Jurisconsulti in *l.bonæ fidei.48.hoc tit.l.si ejus.78.de rei vind. l.13.quib.mod.uſ.am.* Caji quoque ratio generalis est in *l.in pecudum.28.de usur.* ideo nempe fœtum pecudum fieri bonæ fidei possessoris, quia in fructu est. Ait quidem Justinianus hic, fructus bonæ fidei possessoris fieri pro cultura & cura; at vix ulla res est, quæ sine cultura aut cura aliqua fructum ferat: coluntur enim agri, curantur pecora. putantur arbores, plantæ, oleæ attonderi & interradi gaudent, Plin. *l.15.c.1* Sed & si qui fructus sine cultura aut cura proveniant, ut sylvæ cæduæ, poma, nuces, aliique fructus sylvestres, nihilo tamen minus huc pertinent. Nam ut non multo ante diximus, præcipua & adæquata ac-
8 quisitionis fructuum ratio est bona fides possessoris, quæ efficit, ut tamquam dominus jure soli fructus percipiat: & consequenter etiam eos percipiendo suos facit, in quos neque culturam neque curam ipse impendit, *l.qui scit.25.§.1.de usur.* tantùm quia τῷ ϰατὰ τύχην accidit, ut fructus sine cultura aut cura non proveniat: ratio hæc à Justiniano expressa est. Evincitur hoc quod dico etiam ex eo, quod mox subjicit de fructibus consumptis; ait enim, quos fructus possessor percipiendo suos fecit, de iis consumptis dominum supervenientem & rem suam vindicantem agere non posse, hoc est, possessorem eos consumptos lucrari: at lucratur consumptos omnes, *l.4.§.2.fin.reg.l.circum.22.C.de rei vind.§.2.inf.de off.jud.* ergo & perceptos interim suos omnes facit. Exemplis quoque demonstrari potest, non industriales tantùm, sed etiam naturales fructus fieri bonæ fidei possessoris, simul atque à solo aut re, qua tenebantur separati sunt. Non afferam quod de fœtu pecudum, lacte, lana scribit Cajus in *d.l.in pecudum.28.de usur.* & Paulus, *in l.bonæ fidei.48.§.ult.hoc tit.* hos fructus statim fieri bonæ fidei possessoris: quia video esse, qui fructus pecudum pro industrialibus in hoc argumento habendos existimant, propterea quod, ut modò dicebamus, ex iis rebus producuntur, in quas possessori sumptus facere necesse sit; quamvis Cajus non aliam harum rerum acquisitionis rationem reddat, quàm quòd in fructu sint. Fortassis & uvas iidem ob eamdem causam inter fructus industriales numerabunt, ideoque quòd uvam ademptam legimus, statim bonæ fidei possessoris fieri, negabunt huc pertinere. At certè oleam negare non poterunt esse vel maximè fructum naturalem, quippe quæ teste Plinio, *lib.15.cap.1.* nullam omnino culturam aut curam desideret. & Virgilius *lib.2.Georg.v.420.seqq.* de oleis sic scribit:

Contra, non ulla est oleis cultura, neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrosque tenaces,
Cum semel hæserunt arvis.

Duobus autem locis manifestè proditum est, etiam oleam, mox cum percepta sive excussa aut lecta est, bonæ fidei possessoris acquiri, *l.si fructuarius 13.quib.mod.usuf.am.l.si ejus.78.de rei vind.* Fœnum quoque opinor nemo negabit fructum esse naturalem: at non minus fœnum quàm spicam simul atque à solo separatum est, bonæ fidei possessoris fieri, traditum est *in d.l.13.quib.mod.uſ.am.* Postremò omnem dubitationem tollit locus Pauli *in d.l.bonæ fidei.48.hoc tit.in pr.* ubi sic scribit: *Bonæ fidei emptor non dubiè percipiendo fructus etiam ex aliena re suos interim facit, non tantùm eos, qui diligentia & opera ejus pervenerunt, sed omnes: quia quod ad fructus attinet, loco domini pæne est.* Nam Glossæ ad hunc locum interpretatio & DD. qui eam sequuntur, inter quos ex recentioribus etiam est D. Bachovius, inconcinna & violenta est. Hi illa Pauli verba *sed omnes*, ad fructus industriales coarctant, qui alterius quàm bonæ fidei possessoris opera proveniunt. Sed quis non videt, verbum *omnes* Paulo non ad operantes, sed ad fructus ipsos referri, eoque denotari fructus diversæ speciei, & qualitatis ab iis, quos dixerat opera possessoris provenire. Evincit hoc ipsum etiam ratio, quam mox subjicit, quia quod ad fructus attinet, bonæ fidei possessor loco domini pæne sit. Ejusmodi item est, quod Julian. scribit, bonæ fidei possessorem fructus jure soli percipere, atque eo jure, quod dominis prædiorum, eive qui agrum vectigalem habet, tributum est, *d.l.qui scit.25.§.1.de usur.* unde

de satis manifeste apparet, præcipuam hujus acquisitionis causam non esse operam aut industriam possessoris, sed fructus omnes, qui ex solo nascuntur, etiam *ἀσπόρως* & *ἀφύτως* eo pertinere. Et verò si percipiendo sibi acquirit etiam ab alio satos, in quos neque culturam, neque curam ullam impendit, cur non etiam naturales, quos plerumque cura illius facit, si non ut nascantur,
8 saltem ut conserventur? Unus juris locus est, qui Interpp. adegit, ut in hac acquisitione fructus naturales ab industrialibus distinguerent, is est Pomponii, *l. fructus. 45. de usur.* Quærit eo loco de conjuge possessore rei à conjuge donatæ: & ait, conjugem fructus ex ea re perceptos illos tantùm suos facere, qui ex operis ejus provenerunt: cæterum si pomum decerpserit, vel sylvam ceciderit, ejus eum fructum non fieri, sicuti nec cujuslibet bonæ fidei possessoris: quia non ex facto ejus is fructus nascatur. Hic Jurisconsultum satis apertè sic loqui arbitrantur, ut fructus naturales ad bonæ fidei possessorem non pertinere existimet; quod tamen non ita est. Non enim ait, nullius bonæ fidei possessoris eum fructum fieri, sed non cujuslibet: quæ enunciatio non est generalis, sed particularis, ut ostendit nota particularis attributionis, quæ hic est negatio universalis. Igitur in hac enuntiatione: *Non omnis aut non quilibet bonæ fidei possessor fructus naturales suos facit*, cum consequens non omni antecedenti attribuatur, sed solummodo ejus parti alicui, satis apparet, Pomponium non eodem jure in proposito omnes fidei possessores censere; & tacitè duo genera talium possessorum facere, unum eorum, qui fructus naturales suos non faciant, alterum, qui faciant. Atque ita est. Non enim omnis bonæ fidei possessor fructus naturales percipiendo suos facit, sed is solùm, ut ante dictum est, qui justo titulo possidet, causamque justam habet, cur existimet rem ad se pertinere: qui autem justo titulo destituitur, quamvis in jure errans se dominum factum putet, naturales fructus suos non facit, ne cui juris ignorantia in compendiis prosit, *l. 4. l. 7.* & *8. de jur. & fact. ign.* licèt alioqui non malæ, sed bonæ fidei possessor existimari debeat, quicumque dolo caret, etsi in jure errat, *arg. leg. ubi lex. 24. l. si fur. 32. §. 1. de usuc. leg. sed etsi. 25. §. scire. 6. de hær. pet.* add. Gœdd *ad l. bonæ fidei. 109. de verb. sign.* Nec sequitur: injustè seu titulo invalido possidet, ergo mala fide. Possessor prædii minoris sine decreto alienati possidet injustè, bona tamen fide possidet, si ignorans rem minoris esse, aut in jure errans rem emit, fructusque industriales propter bonam fidem suos facit, *l. 2. C. si quis ign. rem. min.* Talis etiam est possessor fundi dotalis à marito alienati; item rei litigiosæ, & qui à falso tutore emit, *l. 13. §. ult. de pub. in rem act.* Nam ubi lex impedimento est, bona fides in compendiis possessori non prodest, *d. l. 24. de usucap.* Toties autem impedimento est, quoties possessorem vult teneri, in quantum locupletior factus est, ut possessorem hæreditatis, *l. 25. §. consuluit. 11. de hær. pet.* item in casu *l. 8. C. de don. int. vir. & ux.* & denique qui ex ea causa possidet, quæ postea ad non causam redacta est, *l. 3. de cond. indeb.* Atque de hoc genere bonæ fidei possessorum locus Pomponii accipiendus est: quippe qui & soli similes sunt iis, de quibus illic quæritur, & in lucis cæterorum bonæ fidei possessorum jure non censentur: ita ferme & Vvesemb. *hic* Pinel. ad *l. 2. C. de resc. vend. pars. 2. c. 4. n. 59.* Fachin. *1. contr. 57.* Paul. Buf. ad *d. l. 45.* Timæus Fab. *disp. anni vers. 14. thes. 5.* Tuld. *c. 50. hic*. VINN. Hunc locum alii aliter interpretantur. Ego ita censeo. Bonæ fidei possessor est, vel qui credit se dominum esse, vel qui & justam id credendi causam habet, puta justum titulum. De posterioris generis possessore bonæ fidei loquitur Imperator in hoc paragrapho, ut docent verba: *Bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliave* JUSTA CAUSA *æquè bona fide acceperit*. Et hujsmodi b. f possessor omnes fructus suos facit. At in hac *l. 45. ff. de usur.* Pomponius loquitur de marito, cui uxor feudum donaverat. Erat ergo maritus in bona fide sensu priore: putabat enim se dominum. At non sensu posteriore; quia nulla præcesserat justa causa. Nam donationes inter virum & uxorem manifesto ex legibus irritæ sunt. An itaque & hic omnes fructus suos facit? Minimè, sed industriales tantùm, non naturales. Illos enim donare potuit uxor, quia non fit pauperior, dum vir fructus suis operis & impensis adquirit. Hos donare non potuit. Jam verba Pomponii ita interpretor: *Si pomum decerpserit, vel ex silva cædit: non fit ejus, sicut nec cujuslibet* [*id est ullius*] *bonæ fidei possessoris*, [sive justa causa possidentis, & tamen se putantis dominum, qualis hic maritus est,] *quia non ex facto eius fructus nascitur*, [adeoque cum uxoris damno locupletior fit,] HEIN.

De fructibus ab eo consumptis agere non potest.] Hoc idem traditur *§. 2. inf. de off. jud.* & Paul. in *l. 4. §. 2. fin. reg.* ait, bonæ fidei possessorem fructus consumptos lucrari. Unde sequitur ex contrario, de non consumptis, hoc est, extantibus adhuc, licèt à solo separatis, dominum agere posse, eosque bonæ fidei possessorem non lucrari: quod & expresè traditum est *l. certum. 22. C. de rei vind.* quam ob causam Africanus consumptos demum suos facere bonæ fidei possessorem scribit, *l. quæsitum 40. hoc tit.* & Paul. *l. 4. §. lana. 19. de usucap.* consumptos vel usucaptos: quia hi soli re evicta non restituuntur. Dubitandum autem non 9
est, quin ut omnes tam naturales quàm industriales consumptos bonæ fidei possessor lucratur, ita vice versa omnes tam industriales quàm naturales non consumptos teneatur restituere, *arg. hujus §. & d. loc.* Nam quòd maritus non restituit fructus industriales, licèt adhuc extent in specie, *l. fructus. 45. de usur.* hanc rationem habet, quod maritus eos permittente jure sibi acquisivit ex voluntate uxoris donatricis. Ergo, inquies, falsum est, quod hactenus probare conati sumus, so-

la

la perceptione fieri fructus bonæ fidei possessoris. Et verò falsum esset, si hæc eidem rei attribuerentur *ἀνάπαλιν*, & eadem ratione. Sed sciendum est, duplicem esse dominii acquisitionem, unam perpetuam & citra voluntatem aut factum domini irrevocabilem, alteram temporalem, & revocabilem ex causa superveniente, quæ dominii causam tollat; quale jus est mariti in re dotali, quod soluto matrimonio ab eo recedit, & hæredis fiduciarii, quod cedente die fideicommissi in fideicommissarium transit, item hæredis in re sub conditione legata, *l. non ideo 66. de rei vind. l. generaliter 29. §. 1. qui & à quib. man.* & tale quoque in proposito jus est bonæ fidei possessoris in perceptis necdum consumptis fructibus usque ad evictionem. Nimirum causa hujus acquisitionis præcipua est bona fides: quippe quæ efficit, ut possessor perinde quasi dominus jure soli fructus suos faciat, quamdiu de vero domino non constat: at eo superveniente ac rem suam vindicante, jam causa illa, & simul jus, quod dixi, cessare incipit, cogiturque possessor fructus omnes, qui modò tempore evictionis extant, officio judicis restituere: neque enim sublato jure, quod in solo habebat, possessorem defendere potest, ut fructus retineat, sola ratio culturæ & curæ: sed ad id solùm prodesse, ut opposita doli mali exceptione sumptus servet, consequaturque ut dominus aut pretium ejus, quod impensum est, solvat, aut si id nolit, patiatur sumptus cum fructibus pro rata pensari, proque illis partem fructuum possessorem retinere, *arg. d. l. si à domino. 56. §. ult. de hær. pet.* Ipse Paulus non obscurè hoc innuit *d. l. bonæ fidei. 48 hoc tit.* illis verbis, *suos interim facit*: ne quis credat, sola perceptione fructus sic fieri possessoris, ut numquam postea sint restituendi. Neque verò existimandum est, frustra constitutum esse, ut interim bonæ fidei possessor fructus sola perceptione suos faciat: nam & ratio bonæ fidei hoc exigit: nec sine effectu est; prodest enim bonæ fidei possessori ad hoc, ut si fructus ab alio percepti sint & possideantur, eos tamquam suos vindicare possit; tribuitque ei jus fructibus pro arbitrio suo utendi, eos pro utilitate aut necessitate familiæ distrahendi aut consumendi: cujus rei hic iterum effectus, ut domino rem suam evincenti consumptorum nomine non teneatur, quorum alioqui æstimationem restituere deberet. Nonnihil tamen hac in re nobis negotii facit, quod Cajus respondet *l. in pecudum 28. de usur.* Ea quæ in fructu sunt, statim pleno jure fieri bonæ fidei possessoris & fructuarii: nam quod statim pleno jure acquiritur, id non potest dici consumptione demum irrevocabiliter acquiri. Ad hoc igitur quid respondemus? Nimirum eum, qui cum de acquirendo agitur, dicit, bonæ fidei possessorem fructuum, simul ac percepti sunt, statim dominum fieri pleno jure aut in solidum, non continuo negare jus illud ex causa esse revocabile: neque de eo laborare debuit Cajus in comparatione fœtuum pecudum cum partu ancillæ, qui in fructu non est, ideo usucapione demum acquiritur. Sic idem Cajus *l. generaliter 29. §. 1. qui & à quib. man.* scribit, servum sub conditione legatum pendente conditione pleno jure hæredis esse: quem tamen constat deficiente demum conditione fieri hæredis irrevocabiliter. Illud non magni momenti est, quòd bonæ fidei possessor dicitur idem jus habere, quod dominis prædiorum tributum est, & plus etiam juris quàm habet fructuarius, *l. qui scit. 25. §. de usur.* Nam si hoc simpliciter verum esset, ne naturales quidem fructus extantes restitueret; & loquitur expressè Jurisconsultus de jure fructus ab initio acquirendi. De 10 consumptis porro quæsitum est, an non saltem bonæ fidei possessor ad restitutioné eorum teneatur, quatenus ex iis factus est locupletior. Et verius est eum non teneri. Nam primò textus omnes, qui de consumptis fructibus loquuntur, generaliter & sine ulla distinctione negant, eorum nomine bonæ fidei possessorem teneri, & Imp. in *l. certum. 22. C. de rei vind.* ajunt, eum teneri nomine extantium duntaxat, quasi de consumptis inquirendum non sit. Ad hæc tantum tribuit bon. fid. possessori consumptio, quantum usucapio, *l. 4. §. lana 19. de usuc.* at usucaptorum nihil restituitur. Et postremò, quod bene notandum est, dicitur bonæ fidei possessor fructus consumptos lucrari, *l. 4. §. 2. fin. reg.* quod utique falsum esset, si eos, quatenus locupletatus esset, teneretur restituere: nemo enim sine lucro locupletatur. Non obstat, quòd in judicio petitionis hæreditatis bonæ fidei possessor teneatur in quantum locupletior factus est, *l. sed & si 25. §. consuluit 11. l. illud 40. §. 1. de hær. pet. l. 1. C. eod.* Non enim eadem in proposito judicii universalis & rerum singularum petitionis ratio est. Nam petitio hæreditatis non tantùm in rem est, sed etiam præstationes personales habet, *l. 7. C. de pet. hær. l. 25. §. 18. eod.* atque ut mitius cum possessore agitur in petitione hæreditatis, quàm in rei singularis vindicatione, (quippe Senatus ita possessori pro hærede consuluit, ut si quid dilapidaverit aut perdiderit, dum sua se re abuti putat, non teneatur) ita vicissim æquum est, ut præstet, si quid lucri ex hæreditate cõsecutus sit: eique sufficere debet, si damno non afficiatur, *d. l. 25. §. consuluit.* Ad hæc nec titulum habet possessor hæreditatis, & fructus ab eo percepti statim in numerum rerum hæreditariarum recipiuntur, ipsamque augent hæreditatem, ut nec ab initio quicquam hic suum faciat, aut consumptum postea lucretur: unde fit, ut eodem jure quo ipsa corpora hæreditaria & fructus, petantur, atque in restitutionem hæreditatis veniant, *l. item veniunt 20. §. 3. l. post senatusconsult. 28. l. illud 40. §. 1. de hær. pet. l. 1. & l. 2. C. eod.* In particularibus autem judiciis non solet res in locum pretii aut contra succedere, *l. 7. in fin. qui pot. in pign.* Nec multum absimilis est ratio condictionis indebiti soluti, in quam fructus veniunt jure obligationis: & hoc quatenus is, qui accepit, ex his locupletior factus est, *l. indebiti 15. l. si non sortem 26. l. liberetur 12. l. in summa 65. §. pen. l. pen. de cond. ind.* ita fere & Ant. Fab. 4. conj. 17. Dinull

T. l-

Tulden. *hic c.44.& seqq.* Perez. *ad tit. C. de rei vind. n. 17. & seq.* Quod ad praxim attinet, testis est Pi-
21 nel. in *l. 2. C. de resc. vend. p. 2. c. 4. n. 60.* ita nunc ubique in judiciis usu servari, ut possessor bonæ fidei in universum à fructibus ante inchoatum judicium perceptis absolvatur, neque de consumptis unquam quæratur, locupletior ex iis factus sit, necne. Sed & numquam inquiri de iis, qui similiter ante rem in judicium deductam percepti sunt, utrum bonæ fidei possessor eos consumpserit, an verò adhuc extent, tantùmque servari formam *l. certum. 22. C. de rei vind.* in fructibus perceptis post litis contestationem; quod & rationem habet, scilicet ut litium ambages vitentur; & placet D. Nic. Tuldeno in *annot. ad prax. rer. civ.* Damhoud. *c. 104. num. 13.* Idem quoque sentire videtur D. Grot. *2. manuduct. 6.* cum scribit, bonæ fidei possessorem in perceptione fructuum similem esse fructuario, add. Groenevv. *de ll. abrog. ad leg. 22. Cod. de rei vind.*

22 *Ei verò qui alienum fundum sciens*] Fructuum jure soli acquisitio non tribuitur cuivis possessori sed possessori bonæ fidei dumtaxat: nam malæ fidei possessor, ut nullum in solo habet, ita nec ullos fructus aut percipiendo interim suos facit, aut consumendo lucratur; sed cogitur cum ipsa re etiam fructus, licèt consumpti sint, restituere, ut *hic & d. l. 22. C. de rei. vind.* Sed neque per retentionem, opposita doli mali exceptione sumptus à se factos servare poterit, si res vindicabitur, arg. eorum, quæ tradimus *sup. ad §. ex diverso. 30. & aliquot seqq. eod.* exceptis sumptibus factis fructuum quærendorum gratia *l. 36. in fin. & l. seq. de hær. petit.* Nec illud refert, ab initio quis mala fide possederit, an postea possidere cœperit: Nam & hic ex eo tempore, quo cognovit rem alienam esse, fructus suos facere desinit, *l. qui bona. 23. §. 1. l. bonæ fidei. 48. §. 1. hoc tit.* Postremò huc pertinent possessores omnes post litem contestatam, *§. 2. inf. de off. jud. d. l. certum. 22. C. de rei vind. l. 2. C. de fruct. & lit. exp. l. 4. §. 2. fin. reg.* quoniam post motam controversiam possessores omnes in causa fructuum pares sunt, & quasi prædones tenentur, *l. sed & si 25. §. si ante. 7. de hær. pet. l. nemo. 10. C. de long. temp. præsc.* ac proinde & si fructus à bonæ fidei possessore ante judicium percepti sunt, sed post litem demum contestatam consumpti, nihilominus eo nomine condemnabitur: quia id omne restituendum est, quod habiturus esset petitor, si tempore judicii accepti restitutio facta fuisset, *l. præterea. 20. de rei vind. l. 2. de usur. l. ædiles. 25. §. ante pen. de ædil. edict.* In summa possessores malæ fidei, quales item habentur post litem inchoatam omnes, fructus omnes cum ipsa restituere debent, *d. l. certum. 22. C. de rei vind.* tenenturque eo nomine de extantibus rei vindicatione, de consumptis condictione, scilicet ad æstimationem, quæ vice rei fungitur, *l. 3. C. de cond. ex leg. l. 4 §. 2. fin. reg. l. 4. C. de crim. expil. hær.* Tenentur verò non tantùm de perceptis, verùm de iis quoque, qui non percepti honestè percipi potuerunt: in quo persona non possessoris, sed petitoris spectatur; neque hic possessori patrocinari debet, quod titulo possideat: quippe titulus à dolo non excusat; negligentia autem possessoris dolosi domino nocere non debet, quominus consequatur, quod consequi potuisset, si ipsi licuisset rem possidere, vid. *l. fructus. 33. l. si navis. 62. §. 1. de rei vind. l. 5. eod. §. 2. inf. de off. jud. l. ait. prætor. 10. §. & fructus. 20. quæ in fraud. cred. l. 4. C. unde vi. l. sed etsi. 25. §. 4. de hær. pet. l. 1. C. eod.* Copu *lib. 2. de fructib. tit. 4. c. 2.* Bus. *ad l. 20. de hær. pet.* Tulden. *hic c. 53.*

TEXTUS.

A fructuario & colono perceptis.

36. *Is verò, ad quem usufructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, ad heredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.*

NOTÆ.

36. *Si ipse perceperit*] Vel alius ejus nomine, *l. 13. quib. mod. us. am. l. 25. §. 1. de usur.* Quòd si sponte deciderint, aut alius eos suo nomine separaverit, non ante ejus fiunt, quam possessionem eorum nactus sit, *l. 12. §. ult. de usur.*

Ad hæredes ejus non pertinent] Hoc consequens est superiori, & apertè traditum in *l. 13. quib. mod. us. am. l. 8. de ann. legat.* erratque Cujac. hæredi fructus tribuens pro rata temporis, quo usufructus stetit.

Eadem fere de colono] *Fere* non παρέλκει, ut putat Th. Nam hæres coloni in conditionem succedit, *§. ult. inf. de locat. l. 10. C. eod.* At in eo conveniunt, quòd colonus quoque non aliter fructus suos faciat, quàm si ipse eos perceperit, *l. 60. §. 5. D. de locat. l. 61. §. 8. D. de furt.* Non obstat, quòd furti actionem habet, *l. 26. §. 1. d. t.* Nam & fructuarius habet, *l. 12. §. ult. de usufr.* & omnes, quorum interest furtum factum non esse, licèt domini non sint, *§. 13. inf. de obl. quæ ex del.* Igitur male Accurs. Mynf. Pac. plus hic colono tribuunt, quàm fructuario.

COMMENTARIUS.

1 *Fructus, qui sponte deciderunt, aut quos alius suo nomine à re separavit, fructuarii demum fieri, cùm possessionem eorum nactus est.*

2 *Ius percipiendi fructus ad heredem fructuarii non transire, licèt majore parte anni ususfructus steterit, & fructuarius maturis jam fructibus decesserit: & cur non idem in fructibus rei dotalis.*

3 *Quid juris circa pensiones, si res fructuaria locata sit?*

4 In

4 In quo colonus & fructuarius discrepent, aut conveniant?

DIsputatio de fructibus à bonæ fidei possessore perceptis occasionem Justiniano dedit, ut de jure, quod hic fructuarius & colonus habent, obiter aliquid subjiceret. Hi in eo à bonæ fidei possessore differunt, quòd fructus percipiunt ex voluntate domini, fructuarius jure servitutis sibi constitutæ, colonus ex conventione: unde nec perceptorum fructuum quicquam restituunt. Quia autem jus in solo non habent, nec possident, sed alieno tantùm nomine rem tenent, §. *de iis autem.* 4. *vers. fructuarius per quas pers. cuique ac.* §. *possidere.* 5. *inst. de interd. l.* 10. *l.* 12. *de acq. poss.* non ut bonæ fidei possessores fructus acquirunt jure quasi dominii aut soli, sed suo ipsorum dumtaxat facto & perceptione: quamquam hæc distinctio nostrorum morum simplicitati non convenit, ut notat D. Cyprian. *Regnens. Belg.*

Quàm si ipse eos perceperit.] Fiunt quidem fructuarii etiam sola perceptione, hoc est, statim atque à solo, aut re qua tenebantur, separati sunt, puta spica aut fœno cæso, uva adempta, excussa olea, lana detonsa, lacte mulso. Cæterum non aliter quàm si ipse eos, vel alius ejus nomine separavit, *l. si fructuarius.* 13. *quib. mod. us. am. l. qui scit.* 25. §. 1. *de usur.* Quod si sponte deciderint, aut alius eos suo nomine separaverit, non prius
1 fructuarii fiunt, quàm eorum possessionem nactus sit: unde si fur maturos fructus decerpserit, aut desecuerit, domino fundi condictione tenetur, non fructuario, licèt is actionem furti habeat, *l. arborib.* 12. §. *ult. de usufr.* quæ aliter se habent in bonæ fidei possessore, ut docuimus, §. *præc.* Planè in fœtu animalium eadem fructuarii & bonæ fidei possessoris hic ratio est, statimque ut editus est, fructuarii fit, *l. in pecudum.* 28. *de usur.* quippe frustra expectes, ut separetur, quod invita natura separari non potest: jubente ea satis separatur sine cujusquam facto.

Licèt maturis fructibus, &c.] Hoc item consequens est ei, quod dixit. Nam si fructuarii non aliter fructus fiunt, quàm si eos perceperit ipse vel alius ejus nomine, hæredi suo, quos non percepit, relinquere non potest: nec jus percipiendi fructus ad hæredem transit, quia morte fructuarii, ut omnia quæ personæ cohærent, extinguitur, §. *pen. inst. usufr. l.* 3. §. *ult. quib. mod. usuf. am. l.* 8. §. 3. *de lib. leg.* quod iterum contra est in bonæ fidei possessore, qui jus, quod in solo habet, ad hæredem transmittit, *d. l. qui scit.* 25. §. 1. *de usur.* At ex contrario percepti omnes etiam immaturi pleno jure fructuarii fiunt, & ad hæredem ejus transeunt, *l. si absente.* 48. §. 1. *de usufr. l. pen. de usufr. leg.* Ait, *maturis fructibus, nondum tamen perceptis.* Eadem sententia est *d. l. si fructuarius.* 13. *quib.*
2 *mod. us. am. l.* 8. *de ann. leg.* Quamvis igitur maxima parte anni ususfructus steterit, & fructuarius suis impensis fundum fructuarium conseverit; si is messe nondum facta, licèt segete messi jam matura decesserit; nihil in eo, quod terra tenetur, hæres ejus juris habet, *d. l. si fructuarius.* 13 sed tantùm deducet impensas fructuum quærendorum gratia factas; quia fructus non intelligitur, nisi quod deductis impensis superest, *l.* 7. *solut. matr.* Peck. *lib.* 5. *de testam. coniug. c.* 24. *n. ult.* Nec iniquum videri debet, quòd dominus fundi ad lucrum fructuarii labore & sumptu partum vocetur: quippe cum contra fructuario, quamvis minima parte primi aut postremi anni steterit ususfructus, in solidum tribuantur fructus percepti, etiam pro ea parte, qua ususfructus non cœperat, aut postea finitus est, *l. si pendentes.* 27. *de usufr.* nec aliud usus horum temporum servat, contra quam censet D. Cyprian. *ubi supra.* Non obstat exemplum mariti in fructibus rei dotalis, quos placet soluto matrimonio dividi inter maritum aut ejus hæredes, & uxorem pro rata temporis, quo matrimonium stetit, sive fructus à marito sint percepti, sive non sint, *l.* 7. §. 1. *& seq. sol. matr. l. un.* §. *cumque.* 9. *C. de rei ux. act.* Etenim fructus dotis non ideo marito cedunt, quia eos percepit, sed propter onera matrimonii, quæ sustinere cogitur, *l.* 7. *in pr. de jur. dot. l. pro oneribus* 20. *C. eod.* Et igitur licèt non perceperit, pro modo tamen temporis, quo matrimonium stetit, fructus dotis maritum sequi debent: quoniam tamdiu sustinuit onera matrimonii. Contra verò pro reliquo tempore, cujus onera non sustinuit, nihil ferre debet, licèt fructus perceperit. D. Paul. Bus. *ad d. l.* 7. §. 1. *& seq. sol matrim.* De pensione 3
rei fructuariæ locata quæsitum, an si forte ususfructus aliqua tantùm parte anni steterit, eam nihilominus integram fructuarius hæresve ejus percipere debeat; an pro rata temporis dividi cum proprietario. Et refert, utrum res fructuario locata talis sit, unde singulis annis semel fructus nascitur, & percipitur, puta fundus; an talis, cujus fructus non in alio consistit, quàm in ejus rei usu, sive commoditate, quæ ex eo usu quotidie percipitur, cujusmodi res sunt ædes, quarum fructus in eo est, ut inhabitentur; item servi, quorum fructus in operis. Fundo locato, si colonus fructus perceperit, merces totius anni debetur fructuario ejusve hæredi, etiamsi ususfructus finitus sit multo ante tempore, quàm ea merces ex locatione pendi debebat, *l. defuncta.* 58. *de usufr.* In aliis verò rebus à fructuario locatis, quarum fructus in solo earum usu consistit, si intra tempora locationis ususfructus interierit; non majore ex parte pensio ad fructuarium hæredemve ejus pertinet quàm pro rata temporis, quo ususfructus mansit: quod superest, pertinet ad proprietarium; ut responsum est locatis operis servi, *l. si operas.* 26. *d. tit.* Cur tam variè? Nimirum quia fructuarius nec minus nec plus per conductorem consequi debet, quàm si ipse re fructuaria usus esset. Igitur sicut fructuarius si fundum non locasset, ipse fructus percepisset, suosque omnes fecisset; ita pro fructibus, quos colonus, qui caussam percipiendi ab eo habet, integros percepit, integra pensio ei debetur, quam & integram ad

hæ-

hæredem transmittit, etsi nondum finito tempore locationis decesserit. Et convenienter si fructuarius decesserit, fructibus per colonum nondum perceptis, hæredi ejus nihil ex pensione debebitur. Quòd si decesserit parte fructuum percepta, parte nondum collecta, solutio pensionis fieri debet heredibus fructuarii pro rata perceptorum: proprietario pro rata eorum, qui percepti non erant. Ubi verò pensio pro quotidiano rei usu debetur, non potest deberi longius, quàm is usus præcesserit, nec longius is usus præcessisse dici, quàm steterit ususfructus: & alioqui plus consequeretur fructuarius per inquilinum, quàm si ipse re usus esset, quod est absurdum: eleganter D. Don. 10. *comm.* 9. estque hæc communis & usu recepta sententia. Vid. Joan. de Castillo *tr. de usufr.* 77. *& seqq.* Diod. Tuld. ad *tit. de usuf. inf. c.* 7. Paul. Bus. ad *d. l.* 58. *de usuf.* Christin. *vol.* 2. *decis.* 176. *nu.* 16. *& ibi citat.* Grot. *lib.* 2. *introd. c.* 39. *diss.* Cujac. 7. *Feud.* 30. *& lib.* 24. *obs.* 21.

Eadem fere & de colono dicuntur] Duo de fructuario dicta sunt, eum non aliter dominum fructuum fieri, quàm si ipse eos perceperit, non alius, item mortuo fructuario fructus pendentes quantumvis maturos non ad hæredem fructuarii pertinere, sed acquiri domino proprietatis. Nunc ait, quæ de fructuario dicta sunt, ea fere & de colono dicenda esse. *Tò fere* non *παρέλκοντως*, ut putat Theophilus, sed cautè adjectum est, ne quis putet, eandem utriusque per omnia in proposito rationem esse. Nam certè longè alia causa est hæredis coloni, atque
4 fructuarii. Non enim sicut morte fructuarii finitur ususfructus, ita morte coloni finitur conductio; sed mortuo intra tempora conductionis colono, hæres ejus in eam succedit, §. *ult. inf. de locat.* 10. *C. eod.* Et cum fundus conducatur mercede annua constituta pro modo fructuum, qui singulis in eo annis nasci solent, insignis injuria colono ejusve hæredi fieret, si locator pensionem simul & fructus perciperet: atque hinc etiam est, quòd in prædiis rusticis, si tempore non expresso locatio facta sit, in annum facta intelligatur, per *l.* 13. §. *ult. locat.* Si quid igitur hic est, quod tam de colono quàm de fructuario dici possit, illud sit necesse est, quòd colonus similiter ut fructuarius non aliter fructus suos faciat, quàm si ipse eos perceperit: sin autem alius eos suo nomine à terra separaverit, non colono, sed domino fundi acquiruntur, cui etiam ob id soli conditio competat; quod & verum est, apertèque traditum *l. cum plures.* 60. §. *messem.* 5. *locat.* nec obscurè colligitur ex *l. si servus* 61. §. *locavi.* 8. *de furt.* Non est contrarium quod Paulus respondet, *l. si apes.* 26. §. 1. *d. tit. de furt.* colonum cum eo, qui fructus stantes surripuit, furti agere posse. Nam & fructuarius potest, *l.* 2. §. *ult. de usufr.* quippe furti actio omnibus competit, quorum interest furtum factum non esse, licèt rei surreptæ domini non sint, §. *furti.* 13. *infr. de obl. quæ ex del. l. cum qui.* 14. §. *qualis.* 14. *de furt.* Nec aliò pertinet ratio Pauli, quam his verbis exprimit, *quia ne primum decerptus esset, ejus esse cœpisset*, quàm ut ostendat, ideo actionem furti colono dari, quia ejus intersit fructum ab alio decerptum non esse, eo quòd coloni esse cœpisset, ut primùm ab ipso esset decerptus: Fallitur igitur Accursius, qui etiam hoc casu plus juris tribuit colono, quàm fructuario, colonique fructus fieri existimat, quocumque modo à solo separati sint; traxitque in eumdem errorem Myns. Schneid. & Pacium in *not. marg.* sed hic se corrigit in Analysi. Aliud sanè ex parte dicendum videtur de colono partiario, qui instar socii est, *l. si merces.* 25. §. *vis. major.* 6. *locat.* & proinde pro parte sua instar domini: idque innuere videtur Paulus *d. l.* 26. §. 1. cum dicit colonum, *qui nummis colat*; quòd scilicet colonus partiarius fructibus à jure defectis aut decerptis non modò actionem furti, ut is qui nummis colit, sed furti etiam condictionem pro parte sua habeat.

TEXTUS.

Quæ sunt in fructu.

37. *In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus, & lana: itaque agni, hædi, & vituli, & equuli, & suculi, statim naturali jure dominii fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non est; itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.*

NOTÆ.

37. *Statim naturali Jure*] Cajus, *Statim pleno jure fiunt bonæ fidei possessoris & fructuarii. pleno jure*, id est, plena & solida proprietate.

Partus in fructu non est] *d. l.* 28. §. 1. *d. l.* 68. *de usufr.* sed in fructu hominis operæ sunt, *l.* 3. *&* 4. *de op. serv.*

Absurdum videbatur] *d. l.* 28. §. 1. *d. l.* 68. eadem quoque Stoicorum sententia fuit, à quibus Auctores nostri fere imbuti. Lucret. Aliam rationem affert Ulp. *l.* 27. *D. de hær. pet.* quia ancillæ non ad hoc comparantur, ut pariant, sed ut serviant. Meminit hujus quæstionis Cic. 1. *de fin. cap.* 6.

COMMENTARIUS.

1 *Ratio Caii, cur non placeat partum ancillæ in fructu esse, examinata, & concinnior prolata ex Ulpiano.*

QUa ratione & modo fructus suos faciat tum bonæ fidei possessor, tum fructuarius, ostensum est §§. *proximè præcedentib.* exemplo fructuum, qui in fundis aut agris nascuntur. Quoniam verò etiam hominum & pecudum suus fructus est, quem & ipsum bonæ fidei possessori & fructuario eadem ratione acquiri jure naturali con-

conveniens est, ideo ne quid hic dubii relinqueretur, ἐν παρόδῳ ostendere voluit, quænam in hominum & pecudum fructu habenda sint, quæ non sint, & ait, in pecudum fructu non tantùm esse lac, pilum & lanam, sed fœtum etiam: atque ob id agnos, hædos, vitulos, equulos & suculos statim ut editi sunt, naturali jure fructuarii fieri, addit Cajus, & bonæ fidei possessoris, *l. in pecudum 28. de usur.* est enim utriusque hic eadem ratio. In hominum autem fructu quæ sint, non definit: sed partum ancillæ negat in fructu esse; & ideo, inquit, ad dominum proprietatis pertinet, sicut & Cajus *d. l. 28. §. 1.* Nimirum uterque hoc significare voluit, non ut fœtus in fructu pecudum est, ita & partum ancillæ in hominis fructu ponendum: in hominum fructu ea dumtaxat esse, quæ ex operis eorum percipiuntur, *l. 4. de oper. serv.* aut si quid acquirant ex re fructuarii, ejusve qui eos bona fide possidet, *§. 4. & seq. inf. per quas pers. cuiq. acq.* ac proinde etiam hæc sola ut fructus fructuario & bon. fid. possessori acquiri: partum non acquiri, fructuario nunquam; bonæ fidei possessori non aliter, quàm si eum usuceperit, *d. §. 4. & seq. l. 4. §. si ante. 18. de usurp. & usucap.*

Absurdum enim videbatur] Vetus fuit quæstio an partus ad fructuarium pertineret: cujus meminit Cic. 1. *de finib. c. 6.* ubi ait, principes civitatis P. Scævolam & M. Manilium existimasse, hominem in fructu esse, Brutum dissensisse: cujus sententia obtinuit, teste Ulp. in *l. vetus. 68. de usufr.*

2 Cur autem non placuerit, partum in fructu esse, ejus rei hanc rationem reddit Cajus *d. l. 28. §. 1. de usur.* & Imp. hoc loco, quòd absurdum visum sit, hominem in fructu esse, cùm omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit; quæ ratio ducta est ex contrariis: quasi dicant, natura non potest eadem res & fructus esse, & id quod fruitur: relata hæc sunt; relatorum unum numquam potest esse alterum. Etenim ut verum fatear, numquam hæc mihi ratio satis solida visa fuit. Cur enim magis absurdum, hominem in fructu hominis esse, quàm hominem homini servire? Aut cùm servos pecudibus Romanæ leges exæquent, *l. 2. §. 2. ad leg. Aquil.* cur cùm in fructu pecudum fœtus sit, absurdum est in fructu ancillarum partum esse? Nec est in his ulla ἀντίθεσις, *Fructus hominis causa comparati sunt, & homo est in fructu hominis.* Non enim hic idem eidem subjecto attribuitur, sed diversis. Quamobrem melior est, certè huic loco magis convenit, illa Ulpiani ratio sumpta à fine & usu, quia ancillę non ad hoc comparantur, ut pariant, sed ut serviant, *l. ancillarum. 27. de hær. pet.* Id autem solùm in fructu alicujus rei esse intelligitur, & ad fructuarium pertinere, quod percipitur ex eo usu, ad quem res parata est, vel natura, vel patrisfam. instituto, *l. 7. §. 5. & seqq. l. 1 l. 11. l. 12. in pr. l 13. §. 4. & seq. l. 15. de usufr.* Quapropter, etsi nihil interesset, partus in fructu sit, necne; ad proprietarium pertineat an ad fructuarium; uti neque ancillæ, quæ utique servire cogitur: ratio tamen habenda fuit honesti ac decori, cavendumque, ne stupris vilitetur dignitas humana, *arg. l. justissimè 44. de ædil. edict.* Jam verò ancillas fœturæ gratia habere, quin turpe & probrosum sit, nemo negare potest. Cæterum nihil amplius efficit hæc ratio, quàm ut ne partus fructuario aut bonæ fidei possessori acquiri debeat: in cæteris enim partibus juris, in fructu sive reditu aut causa etiam partus computatur, *l. 8. l 14. de usur. l. Falcidiæ. 24. §. 1. ad l. Falc. l. quæsitum. 91. §. ult. de leg. 1.*

TEXTUS.

De Officio fructuarii.

38. *Sed si gregis usumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere debet (ut & Juliano visum est) & in vinearum demortuarum vel arborum locum alias debet substituere. Rectè enim colere & quasi bonus paterfamilias uti debet.*

NOTÆ.

38. *Ex fœtu submittere*] Ex fœtura gregem supplere, & sufficere prolem, *d. l. 68. §. ult.* cum *2. ll. seq. de usufr.* fiuntque capita substituta domini, ea quibus substituuntur, fructuarii, *d. l. 69.* Basil. *16. tit. 1. in fin.*

COMMENTARIUS.

1 *Inter onera, quæ fructuario incumbunt, unum esse, ut rem fructuariam tueatur, & quid ea tuitio desideret.*

Longius à via digreditur Imperator; sequendum tamen, quocumque trahit. Cùm fructus omnes, sive ex re nascantur, sive per causã rei jure percipiantur, fructuarii lucro cedant, æquum est, ut is vicissim onera rei fructuariæ adjuncta agnoscat, juxta regulam naturæ, *l. 10. de reg. jur.* Inter onera autem, quæ fructuario incumbunt, hoc unum est, ut rem fructuariam tueatur, *l. usufructuarius. 44. de usufr.* Hæc autem tuitio cùm 1 exigat, ut rem quam accepit, integram & in suo statu conservet, quantum cura & reparatione fieri potest: ideo & curam ac diligentiam rei servandæ adversus imminentia pericula adhibere debet; & quidem talem, qualem diligens paterfam. suis rebus adhibere solet, *l. sed cum. 65. eod. l. 1. in fin. l seqq. usufr. quem cau.* & suo sumptu sarcire ac reparare, quæ vitii aliquid contraxerunt, aut discesserunt à priori integritate: puta si quid reficiendum est, sarta tecta præstare, animalia ægrota curare, gregem ex fœtu supplere, in locum arborum demortuarum alias substituere: in summa rectè colere, atque ut bonus Paterfam. uti, *l. 7. §. 2. & 3. l. 13. §. 2. l. agri. 18. l. sicut. 45. l. sed cum. 65. l. vetus. 68. in fin. & 2. ll. seqq. de usufr. l. 7. C. eod.*

Gregis usumfructum] Ait gregis; nam si non gregis aut universitatis ususfructus nomine collectivo legatus sit, sed singulorum capitum, veluti centum ovium, nihil supplere cogitur fructuarius,

rius, *l. quid ergo. 70. §. 3. de usufr.* quippe in his, quæ numero certa sunt & designata, non est augmento locus: & tot sunt tunc ususfructus, quot sunt capita fructuaria, quorum uno mortuo ususfructus iste extinguitur.

Demortuorum capitum] Ait *demortuorum*. Ulpianus *d. l. vetus. 68. in fin. de usufr.* hoc ideo, quia si vi externa capita aliqua ex grege perierint, incendio puta, aut ruina stabuli, aut prædonum impetu; hos casus fructuarius præstare non debet, nec in locum amissorum alia substituere, *arg. l. arbores. 59. de usufr.*

Ex fœtu submittere] Ait *ex fœtu*. Neque enim de suo gregem supplere fructuarius cogitur, sed ex agnatis capitibus, hoc est, natis ex eodem grege, *d. l. vetus. 68. in fin. defunct.* Proinde si ex grege nondum ulla nata sint prioribus demortuis, aut si oves abortierunt, aut fœtus perierunt, priusquam submitti possent; nihil supplere debebit fructuarius. In locum quoque eorum capitum, quæ vel senio, vel vitio corporis inutilia facta sunt, alia ex fœtu submittenda, *l. vel inutilius. 69. eod.*

Submittere debet] Submissionis effectus hic, ut substituta capita statim domini fiant, sicuti post substitutionem priora sive demortua vel inutilia & vitiosa, fiunt fructuarii. Hæc enim ex natura fructus desinunt esse proprietarii, *d. l. vel inutilium. 69. de usufr.*

Vinearum demortuarum vel arborum] Ait hic item *demortuarum*, sicut Paulus *l. agri. 18. eod.* nimirum ideo, quia in locum arborum vi tempestatis eversarum alias substituere non tenetur, *l. arbores. 59. eod tit.* quippe usufructuarius omnia quidem, etiam quæ sine culpa ejus contingunt, sed sola rei & interna incommoda ac detrimenta sustinet: quæ autem vi contingunt externa, nec à re ipsa proficiscuntur, placet ad onus fructuarii non pertinere, ex regula & jure communi de casibus fortuitis, *l. contractus. 23. de reg. jur. l. quæ fortuitis. 6. C. de pign. act.* Ulpianus in *l. 7. §. ult. de usufr.* scribit, fructuarium cogi & adserere arbores: quod Græcis est κεντρίζειν, id est, forare medullam arboris sterilis, & in eam fœcundæ calamum immittere; insitionis species pro genere. Qua forma Papinianus dixit adserere prolem pro adoptare, sicut scilicet inforatione surculus truncum adoptat, Cujac. 11. *obs. 36.* VINN. Elegans est hæc conjectura Cujacii: sed ex mea sententia non admodum solida. Adserere enim prolem, Papiniano est adoptare, non quia sic adoptans filium quasi inserat familiæ, sed quod adoptans vetere ritu filium adoptivum adserebat, id est, vindicabat formula illa nota: HUNC EGO HOMINEM EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AJO. EST ENIM MIHI EMTUS HOC AERE HAC ÆNEAQUE LIBRA. HEIN.

Recte enim colere] Non satis officio suo fungi videri debet ususfructuarius, si fundus utcumque colat, nisi eum ita colat, ut ne deterior fiat causa ususfructus, omniaque faciat, quæ faceret in re sua, sicut cautione fructuaria continetur, *l. 1. §. cavere. 3. usufr. qui cau.*

TEXTUS.

De inventione Thesauri.

39. *Thesauros, quos quis in loco suo invenerit, Divus Adrianus naturalem æquitatem sequutus ei concessit, qui eos invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est, ut si quis in fiscali loco, vel publico, vel civitatis invenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci, vel civitatis.*

NOTÆ.

39. *In sacro aut religioso*] Utroque scil. privato; nam & sacra quædam privata, *l. 6. §. 1. D. ad leg. Jul. pecul.* Aliud, si in hujusmodi locis publicis; ita cape *l. 3. §. pen. D. de jur. fisc.*

Sed fortuito] Ut puta si quis colendi agri causa fodiens humum aurum defossum inveniat, nullo adhibito perscrutandi studio, quod sine permissu domini merito vetitum, *d. leg. un. C. de thesaur.* add. *leg. 63. §. penult. & ultim. hoc tit.*

Dimidium fisci] De variis moribus legibusque circa thesauros, vide eruditissimum Grot. *2. de jur. bel.* 8. Peregrin. *4. de jur. fisc. c. 2.*

COMMENTARIUS.

1 *Thesauri appellatione significari quasvis opes repositas: tum etiam ipsum locum, in quo asservantur, & ratio nominis.*

2 *In quæstione proposita quid eo verbo nostri intelligant, & quo referenda hæc acquisitio.*

3 *Locum proprium hic intelligi etiam eum, in quo alius usumfructum habet: secus si jus emphyteuseos aut feudi.*

4 *A Divis fratribus nihil mutatum esse ex eo jure quod de thesauro in loco sacro aut religioso reperto Divus Adrianus constituit.*

5 *Cur cæteræ res hujus generis etiam in alieno quæsitæ occupantium fiant; thesaurus non item, & n. 9.*

6 *Cur thesaurus non totus cedat inventori ut res cæteræ, quæ nullius sunt.*

7 *Distinctio rerum Cæsaris, fisci, publicarum & civitatis.*

8 *Summa juris de thesauris constituti, & quid moribus hodiernis obtineat.*

PArtes propositæ tractationis, quæ à Justiniano passim sparsæ sunt, commodioris doctrinæ causa ad duo summa capita revocari posse, ad occu-

occupationem scilicet, & rei nostræ potestatem, supra diximus in explicatione, §. *singulor.* 11. *eod.* & progressi ostendimus, singula, in quæ incidimus, ad alterutrum horum capitum pertinere. Nihil quod nobis potestate rei nostræ quæratur superest: ad factum & occupationem nostram pertinent inventio thesauri, apprehensio rerum, quæ à dominis vel traduntur, vel pro derelicto habentur; in quibus porro explicandis hic titulus consumitur.

Thesauros] Thesaurus Græcis & Latinis idem est, quod Persis *Gaza* nimirum quælibet divitiæ, quas in usum futurum asservavimus aut recondimus. Nam & pecunia nuper deposita, & cujus dominus non ignoratur, passim thesaurus appel-
1 latur etiam apud nostros, ut in *l. item Labeo* 22. *fam. erc. l. thesaurus* 15. *exhib. l. peregr.* 44. *de acq. poss.* ac de tali quoque thesauro accipiendo *l.* 3. *ff. Neratius.* 3. *d. tit. de acq. poss* ut rectè existimat Gothofredus, injuria notatus à Bachov. vid. Duar. ad *d. §. Neratius* 3. Locus quoque, in quo opes asservantur, τὸ γαζοφυλάκιον, thesaurus appellatur. Plutarch. *in Solon.* Ἐκέλευσεν αὐτῷ τοὺς θησαυροὺς ἀνοῖξαι τῶν χρημάτων Hinc per translationem. Cic. 1. *de orat. c.* 5. memoriam dicit esse rerum omnium thesaurum. Atque hæc significatio etiam rationi nominis convenit. Quamvis enim Con. 3. *comm.* 4. & Don. 4. *comm.* 14. thesaurum inde dici putant, quòd εἰς αὔριον, *in crastinum* sit repositus, ut sit θέσις εἰς αὔριον propius tamen vero est, vocem esse conjunctam ἐκ τοῦ θεῖναι καὶ αὔρου, ut sit Conditorium pecuniæ.
2 Hoc enim nomine veteres Græci pecuniam vocabant, qua qui abundabat, αὐρὸς, dicebatur, teste Hesychio. Cæterum in quæstione de acquirendo rerum dominio, cum agitur de thesauro occupatione acquirendo, Jurisconsulti thesaurum appellant eam duntaxat pecuniam, quæ olim condita, nunc cum reperitur à quo condita aut cujus sit, ignoratur, *l. numquam* 31. §. 1. *hoc. tit. l. un. C. de thesaur. lib.* 10. *l. à tutore* 67. *de rei vind.* Convenienter nimirum argumento, quod tractant: cum non alius thesaurus sit idoneus, qui hoc modo acquiratur, quàm qui dominum non habeat: nec repugnat communis & popularis loquendi consuetudo. Igitur in quæstione proposita thesaurus definitore Paulo in *d. l.* 31. est vetus quædam depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat. Cujus descriptioni similis est illa Leonis in *d. l. un.* thesaurum interpretantis, condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia; & Cassiodori *lib.* 6. *var. c.* 8. definientis depositivam pecuniam, quæ longa vetustate competentes dominos amisit. Atque hinc jam etiam liquet, thesaurum quoque pertinere ad regulam juris gentium de rebus nullius: quamquam non per omnia in thesauro occupando & nostro faciendo idem servatur, quod in cæteris rebus, quæ nullius sunt. Nam cæteræ hujus generis res quovis loco occupatæ totæ fiunt occupantis; thesaurus autem extra locum proprium repertus pro parte tantùm dimidia. Sed & res cæteræ, quæ nullius sunt, fiunt occupantis, etiamsi data opera quæsitæ sint in alieno; thesaurus in alieno quæsitus nullo modo. Quod quamobrem tam variè placitum, intelligetur non ita multo post.

Quos quis in suo loco invenerit] Sive data opera quæsitos, sive forte fortuna: tantùm magicæ artes ad thesaurum in suo inveniendum prohibentur, quas & ubique excipi oportet, *d. l. un. C. de thes.* Ait *in loco suo.* Proprium locum accipe- 3
re debemus etiam eum, in quo alius usumfructum habet, *arg. pr. inf. de hær. inst.* Proinde si in eo loco proprietarius thesaurum invenerit, in suo invenisse intelligi debet, & totum sibi quæsisse. Si alius, pars dimidia inventoris, pars altera proprietarii erit. Idemque dicendum est, si usufructuarius invenerit: quoniam thesaurus in fructu non computatur, *l. si is qui* 63. §. 3. *hoc tit.* Unde etiam est, quòd thesaurus à marito in prædio dotali inventus, pro parte dimidia tantùm mariti lucro cedat, pro altera dimidia sit restituendus, quasi in alieno inventus, *l.* 7. §. *si fundum.* 12 *sol. matr.* Moller. 4. *sem.* 27. Ager autem vectigalis sive emphyteuticus magis est, ut emphyteutæ proprius existimetur, ejusque, qui dominium utile, quàm qui directum habet. Nam ad emphyteutam pertinet plenissima rei utilitas, & pari jure quo dominus rem tenet ac possidet; adeoque adversus ipsum etiam directum dominum utilem in rem actionem habet, *leg. sciendum* 19. §. 1. *qui satisd. l.* 1. §. 1. *si ag. vect. l. quis sit.* 25. §. 1 *in fine de usur.* Longè igitur distat emphyteuta à fructuario: emphyteuta jus habet in corpore & substantia rei; fructuarius non item. Hinc est, quòd fructuarius in edicto *Qui satisdare cog.* pro possessore non habetur: emphyteuta contra, *d. l.* 15. §. 1. *qui satis. cog.* quod arbores vi ventorum dejectæ ad emphyteutam pertinent, non ad fructuarium, *l.* 12. *de usuf.* Siquid servo, in quo quis ususfructus, legatum aut donatum sit, id non fructuario, sed domino proprietatis acquiritur, §. 4. *infr. per quas pers. cuique acq.* si servo emphyteutæ, ipsi emphyteutæ. Quam ob causam dubitandum non est, quin si ipse quoque emphyteuta in prædio in emphyteusin sibi concesso thesaurum similiter invenerit, totum eum sibi soli rectè vindicet: eademque planè ratio est Vasalli, qui thesaurum reperit in fundo feudali, *arg. c. un. de invest. de re al. fac. lib.* 2. *feud.* Myns. Schneid. Vves. post Gloss. & DD. *comm. hic.* Nic. Burgun. *ad cons. Fland. tr.* 12. Christ. *vol.* 6. *dec.* 21. *n.* 19. *& seqq.*

Adrianus naturalem æquitatem secutus] Hoc est secutus regulam juris naturæ sive gentium de rebus, quæ nullius sunt, occupanti concedendis, §. *feræ* 12. *sup. eod.* Nimirum cùm etiam thesaurus numeretur inter ea, quæ nullius sunt, æquum esse censuit Adrianus, etiam in thesauro occupato regulam istam servari, & quidem per omnia, si quis invenisset amico Hercule in suo: quippe qui & alia ratione ita repertum vindicare posse videatur, vel tamquam beneficium &

commodum rei suæ, vel quod simile vero sit, eum à majoribus suis conditum esse: hæc enim ratio facit, ut in alieno reperti dimidium concedatur domino soli.

Idemque statuit, si quis in sacro aut religioso] Quod hic Adrianum constituisse refert Justinianus, id à fratribus Principibus civili ratione mutatum esse existimant Accurs. Ang. Porc. Fab. Schneid. *hic* Duar. *de acq. rer. dom. c.* 4. Don. 4. *com.* 14. Sic enim scribit Callistat. *l.* 3. §. *pen. de jur. fisci. Si in locis fiscalibus, vel publicis, religiosisve, aut monumentis thesauri reperti fuerint, Divi fratres constituerunt, ut dimidia pars fisco vindicaretur.* Quam sententiam veram quidem esse fatetur Covar. in *c. peccatum de reg. jur. in 6. p.* 3. *relict.* §. 2. *n.* 3. sed ille constitutionem divorum fratrum à Justiniano iterum abrogatam contendit, qua parte illa derogaverat edicto divi Adriani. Neutrum
4 probabile mihi videtur. Nam si edictum Adriani rescripto Antonini & Veri sublatum fuisset, utique non quid ille, sed quid hi de thesauris in loco sacro religiosove inventis constituissent, Justinianus commemorasset: & cum simpliciter referat edictum Adriani, non facta mentione rescripti fratrum Imperatorum, vix est, ut dici possit, hic aliquid novi juris ab eo constitutum esse. Arbitror, commoda explicatione *d. l.* 3. §. *pen.* cum hoc nostro §. conciliari posse: quamvis id neget Ant. Matth. Constituit Adrianus, thesaurum ejus esse, qui eum invenisset in loco suo: addidit, idem esse, etiamsi in loco sacro aut religioso repertus sit; nimirum ejus itidem esse, cujus est fundus, in quo loca ista sunt, perinde quasi in suo adhuc repperisset. Nam etsi loca sacra & religiosa nullius verè in bonis sint: ejus tamen aliquatenus sunt, cujus in usu & fundo sunt, & quodammodo juris privati, *arg. l.* 5. *& seq. de relig. l. sacrilegi.* 9. §. 1. *ad l. Jul. pec. l. in modicis.* 24. *de contr. empt.* Neque potest sine injuria vel in Deos ipsos Deorum beneficio privari, qui vel ipsi, vel quorum majores partem fundi sui divinis usibus dicaverunt. Quid Divi fratres in *d. l.* 3. §. *pen. de jure fisci?* Constituerunt, inquit Callistratus, ut thesauri in locis fiscalibus vel publicis religiosisve aut monumentis reperti, pro parte dimidia fisco vendicarentur. Titulus ipse & rerum conjunctio ostendunt, loqui Imp. de locis religiosis similibus publicis, in quibus scilicet fiscus jus habet, aut qui fisci quodammodo sunt, puta quod ad fiscum forte pervenerunt, juxta *leg.* 6. *eod. tit.* vel quæ publicè civium funeribus destinata sunt, cujusmodi tenuiorum tumulos in suburbanis fuisse auctor est Aggen. Urbicus. In his locis eodem jure uti fiscum volunt, quo utitur in rebus publicis juris profani, aut quo utuntur privati in loco suo, sive profano, sive religioso. Et verò ob loci religionem aut sanctitatem nihil novi juris hic constitutum fuisse, argumento est, quod Leo Imp. in *d. l. un. C. de Thes.* simpliciter distinguit, an quis in suo loco repererit, an in nō suo, nulla facta mentione sacri aut profani, quasi hoc nihil ad rem faciat. Idque ex Ælio Spartiano *in Hadr. cap.* 18. etiam certius colligas, qui itidem sine ulla rerum distinctione refert, Adrianum de Thesauris ita cavisse, *ut si quis in suo reperisset, ipse potiretur: si quis in alieno, dimidium domino daret: si quis in publico, cum fisco æqualiter partiretur.* Nulla igitur est pugna inter *d. l.* 3. §. *pen.* & hunc §. nostrum, quem de loco religioso privato accipi oportet, suadente id ipsum quoque rerum in eo conjunctione & discretione: manifestèque labitur Bachovius, qui ob conjunctionem loci religiosi & sacri negat hanc interpretationem admitti posse, eo quod nulla loca aut ædes sacræ privatæ dici possint; hoc enim falsum esse, & sacella privata propriasque suas ædiculas veteres habuisse, vel unus Paulus eum docere poterat in *l. sacrilegi.* 9. §. 1. *ad leg. Jul. pec.* ita propemodum & Conn. 3. *Com.* 4. Charond. 1. *verisim.* 21. Robert. *rec. lect.* 5. Cantiunc. & Wesemb. *hic.* VINN. Addendus hic omnino Jac. Gothofred. *ad l.* 1. *C. Theod. de thesaur.* Ubi tota hujus legislationis historia eruditè exponitur. HEIN.

Fortuito casu] Thesaurus, quem inveni in loco meo, sive fortuitum sive quæsitum, meus est: sin ille locus meus sacer est vel religiosus, non aliàs meus erit, quàm si fortunæ quasi munere mihi oblatus fuerit, nullo adhibito perscrutandi studio: quod procul dubio ideo placuit, ne detur occasio violandorum sepulchrorum & aperiendi urnas defunctorum, si etiam studiosè quæsitum inventumque suum quisque faciat, sibique habeat.

At si quis in alieno] Cæteræ res, quæ nullius sunt, occupantium fiunt, etiamsi data opera in 5
alieno quæsitæ sint, ut de feris bestiis in fundo alieno investigatis & captis diximus: thesaurus in alieno quæsitus & inventus ne pro parte quidem fit inventoris, sed totus domino reddi jubetur, *d. l. un. C. de thesaur.* Ratio diversi juris hæc est, quòd qui feram in alieno capit, aut rem puta pro derelicto habitam tollit, nihil fundo aut fundi domino nocet: ad thesaurum verò perveniri non potest sine effossionibus & manifesto damno fundi in cujus visceribus thesaurus abditus jacet. Aliena autem effodere sine permissu domini, inque iis latentes rimari opes merito vetitum, & pœna, non præmio dignum, *d. l. un. l.* 2. *C. Theod. de thesaur.*

Dimidium domino soli] Thesaurus in alieno loco casu inventus, dum quis arat, aut quid aliud in eo operis facit, pro dimidio inventoris fit, pars altera dimidia conceditur domino soli, *l. si is.* 63. §. *pen. & ult. hoc tit. d. l. un. C. de thes.* Cur verò, inquis, non totus cedit inventori, sicuti cæteræ ejusdem generis res occupantis totæ fiunt 6
loco quocumque occupatæ, ut feræ bestiæ, res pro derelicto habitæ, gemmæ & lapilli inventi in littoribus? Nimirum quia illæ feræ nullius sunt, thesaurus non est: quippe quem nemo eo animo abscondit, ut eum in numero rerum suarum esse nolit, sed ut tutiore loco custodiat; tantùm ideo nullius esse dicitur, quia cujus sit non apparet: nam etsi dominum per rerum naturam habeat, hæredem scilicet ejus, qui eum defodit,

quam-

quamvis per longissimam successionem primo domino succedentem apud nos tamen non habet, quia à nobis dominus ignoratur: ob quam incertitudinem itum est ad hanc partitionem, ut pars una inventori, pars altera domino loci adjudicaretur. Tametsi enim pro inventore dici poterat, thesaurum ut rem nullius totum ei, qui invenit, tribui oportere, propterea quod de his, quæ non apparent, perinde judicandum sit, quasi non essent *l. cu l. 77. de contr. empt.* dominum tamen loci & sua & par ratio defendit, qui contra sibi thesaurum vindicans dicere potest, nihil esse verisimilius, quam quòd à majoribus suis profectus sit: in proprio enim, quia tutius, non in alieno thesauro condi. Ad hæc fundi, in quo tanto tempore asservatus est, quodammodo beneficium esse: quam ob causam cum Imp. Gratianus, Valentian. & Theod. partem quartam dumtaxat domino loci assignassent, *l. 2. C. Theod. de thes.* merito Imp. Leo, abrogata eorum constitutione, ad æqualitatem partitionis & veterum constitutionum normam rem revocavit. VINN. Videtur ratio hujus divisionis inde repetenda, quòd veteres disputarent, accessionis ne jure an inventionis vel occupationis adquiratur thesaurus. Prius placuit illis, quos hic sequitur Imperator: posterius Paullo. *l. 31. §. 1. ff. de acqu. rer. dom.* Qui prius annittebant principium: totum thesaurum vindicabant domino fundi: qui posterius, inventori. Hadrianus utrumque conjunxit, & dimidium domino addixit, jure accessionis, dimidium inventori, jure occupationis rei pro derelicta habitæ. HEIN.

7 *In Cæsaris loco, &c.*] Distinguit Imp. loca Cæsaris à locis fiscalibus, & hæc à publicis, publica à locis civitatis. Res Cæsaris dicuntur bona Principis patrimonialia. Res fisci sunt, veluti bona proscriptorum, vectigalia, commissa, bona caduca, quæ quidem & ipsa quasi propria & privata sunt Principis, *l. 2. §. 4. ne quid in loc. publ.* sed ut Principis, & ratione imperii. Publica loca appellat, quæ in usu publico sunt populi Romani, veluti areæ, insulæ, agri, viæ itineraque publica, *d. l. 2. §. 3* Loca civitatis, quæ usibus civium in municipiis & singulis civitatibus deserviunt, §. *universitatis. 6. sup. eod.* Quæ à publicis eodem sensu hic separat, quo Ulp. bona civitatis ab iis, quæ populi Romani sunt, *l. 15. de verb. sign.* Spartianus *in Hadr. c. 18.* omnia ista loca designavit uno verbo Publici. Hæc obiter in præsentia, subtilius rerum Cæsaris, fiscalium, & publicarum discrimen exquiremus, *§. ult. inf. de usuc.*

8 *Dimidium fisci vel civitatis*] Sive in loco alieno privati alicujus, sive in loco Cæsaris, aut publico fisci vel civitatis thesaurus repertus sit, medietatem dumtaxat inventor consequitur, pars altera repertorum ad eum pertinet, qui loci dominus est, aut jus imperiumve in eo habet. Et quod diximus de loco privato, non aliter partem in eo reperti inventoris fieri, quàm si fortuito & aliud agens invenerit, alioqui totum restituendum esse ei, cujus est locus; hoc non minus obtinere debet in locis publicis, ut in his etiam consulta opera quæsitus & inventus similiter totus pertinet ad Principem vel civitatem. Non enim magis fas esse credendum est, publica loca effodere & scrutari, quàm privata aliena, facit constitutio Federici *lib. 2. Feud. t. 56. quæ sint regal. in fin.* Quòd si inventor partem thesauri ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere. Deferre autem se nemo cogitur, si pars fisco non debeatur, *l. 3. § ult. de jur. fisc.*

Summa juris de thesauris edicto D. Adriani constituti hæc est, ut si quis thesaurum in suo reperisset, sive quæsitum, sive nihil tale cogitans, totum sibi haberet: si quis in alieno, non data ad hoc opera, dimidium domino daret, partem alteram dumtaxat ipse consequeretur: si quis in loco publico, itidem non data opera, cum Principe aut civitate æqualiter partiretur. Si quis autem scrutatus in alieno sive privato sive publico thesaurum invenisset; is totum hunc domino loci, sive ad cujus curam vel imperium locus pertinet, reddere cogeretur. Ab hoc jure cùm procedente tempore recessum esset, ut constat ex *tit. Cod. Theod. de thesau.* reductum illud est à Leone Nepote, *l. un. C. Justin. eod.* iterumque vigore suo privatum, restitutum à Leone Philosopho *Nov. Leon. 51.* à Frederico nihil mutatum, *tit. quæ sint reg.* At nunc in plerisque locis thesauros, ut & alia pleraque ἀδέσποτα, Principes sibi vindicant, & quidem in solidum, quocumque in loco reperti fuerint: estque id nunc jus commune & quasi gentium. Nam & in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & Dania id observatur, teste D. Grot. *2. de jur. bell. c. 8. n. 7.* add. Peregr. *lib. 4. de jur. fisc. c. 2* Covar. *in relect. c. peccatum. de reg. jur. in 6. part. 3.* § 2. Lebret. *lib. 3. de la souveraineté, c. 6.* Christin. *vol. 1. decis. 16.* Theodoricus quoque Rex thesauros quocumque loco repertos publico vindicari jussit: *Sine damno* enim, inquit, *inventa perdit qui propria non amittit*: Cassiodorus *4. var. 34. & 61.* Apud nos tamen jus hoc incertum esse dicitur: nam patronos quidem fisci contendere, thesauros quocumque in loco inventos ad fiscum pertinere, ut in plerisque aliis regionibus nunc obtinere diximus; cæterum alios contra putare, sequendam nobis esse in hoc negotio constitutionem juris Romani: propterea quod neque quicquam de eo cautum reperiatur legibus propriis; neque doceri possit, Romani juris vigorem apud nos desuetudine usuque contrario enervatum, Grot. *2. manud. ad Jurisp Bat. cap. 4.* Itaque in hoc dubio contra fiscum facile responderim, *arg. l. non puto. 10. de jur. fisc.* add. Groenevv. *de l. abrog. hic.*

TEXTUS.

De traditione. 1. Regula ejusque Ratio.

40. *Per traditionem quoque jure naturali res nobis acquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam vo-*

luntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi; & ideo cujuscumque generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in Provinciis sunt; inter quæ, nec non & Italica prædia ex nostra constitutione nulla est differentia: sed siquidem ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

NOTÆ.

40. *Per traditionem*] Ex Cajo *l. 9. §. 3. h. t.* Sola autem conventione dominium non transfertur, veluti si inter nos convenerit, ut mea res esset tua, licèt ex justa causa, puta, quia eam tibi vendidi, *l. 20. C. de pact.*

Nostra constitutione] *d. l. un. C. de usucap. transf.* ubi tollitur vetus rerum & dominiorum distinctio. Etsi autem Provinciales pleno jure domini non erant, habebant tamen jus aliquod dominio proximum, prædiaque sua alienare poterant, & hæredibus relinquere, & servitutem his imponere, *l. 3. C. de servit.*

Ex causa] Nunquam enim nuda traditio dominium transfert: sed ita, si venditio aut alia justa causa, id est, titulus ad dominium transferendum habilis præcesserit, *l. 31. h. t.* saltem opinione tradentis.

COMMENTARIUS.

1 *Citra traditionem dominia rerum jure gentium non transferri; & quam rationem hoc habeat?*
2 *An ad transferendum dominium requiratur vacuæ possessionis traditio?*
3 *Responsum Triphonini sub tit. de fund. dot. expositum.*
4 *Traditione non transferri dominium, nisi justa causa saltem opinione tradentis præcesserit, propter quam traditio sequatur.*
5 *An & quando dissensio in causis tradendi & accipiendi impediat dominii translationem?*
6 *De veteri discrimine dominiorum nonnulla.*
7 *Quale jus olim possessores prædiorum provincialium habuerint?*
8 *Stipendium & tributum univocè dici.*
9 *Provincialium qui vectigales, qui stipendiarii sive tributarii appellati?*

HÆc quoque acquisitionis species ad generalem occupationem referri debet: nam cum traditione rem acquiri dicimus, non intelligimus solùm factum tradentis, sed ex effectu magis etiam rei traditæ acceptionem atque apprehensionem: quippe sine qua traditio non perficitur, hoc est, dominium non transfertur aut acquiritur, *l. in omnibus. 55. de obl. & act.* Differt autem hic modus acquirendi à superioribus ejusdem generis, quòd earum rerum, quæ nullius sunt, acquirendarum ratio præter apprehensionem nihil desiderat, quia occupantur sine cujusquam injuria, quæ ex hostibus capiuntur, invitis dominis ad nos transeunt jure belli: in specie autem proposita non satis est nanciscendi dominii causa rem apprehendisse, nisi & voluntate domini in hoc tradita sit; quod omnino hìc exigit ratio juris gentiū, *d. l. in omnibus. 55. l. 2. de his qui sui vel al. jur. l. id quod nostrum. 11. de reg. jur.* Et quia nemo eo animo est, ut velit rem suam in alium transferre sine causa, inde est, quòd cum in cæteris omnibus juris gentium acquisitionibus modus acquirendi idem sit & causa sive titulus; (verbi causa occupatio feræ bestiæ est & modus acquirendi & titulus) ea in hac specie perpetuo distinguantur. Modus acquirendi est traditio vel potius rei traditæ acceptio & apprehensio: titulus, veluti emptio, permutatio, donatio, cæteræque causæ, ex quibus re à domino tradita dominium in accipientem transit, sin minus jus usu capiendi, *l. numquam. 31. hoc tit. l. 1. & seqq. de publ. in rem act.*

Per traditionem] Traditio vel vera est, quæ naturalis datio appellatur, *l. non statim. 8. de pecul.* & in re mobili est de manu in manum translatio, in re soli in possessionem inductio: vel ficta, quæ commoditatis causa fit, vel brevi manu, vel actu aliquo corporis, aut nota sive symbolo, quòd veram traditionem repræsentet. Non minus verò ficta & symbolica traditione dominium in accipientem transit quàm vera & naturali, *§. interdum. 43. & seq. inf. eod.* At citra ullam traditionem nudis & solis pactis dominium non transfertur, etiamsi id agatur in negotio gerendo, ut transeat: verbi causa, placuit inter nos, ut mea res esset tua; licèt id placuerit ex justa causa, puta quia eam tibi vendidi, non ante tamen tua erit, quàm à me tibi tradita sit. Vid. *l. traditionibus. 20. C. de pact. l. si ager. 50. de rei vind. l. quoties l. pen. C. eod. l. 6. C. de hær. vel act. vend.* Cur verò ad dominium transferendum non placet sufficere nudam convenientium voluntatem? Nimirum quia nemo ex ratione juris gentium facto suo rem (sive ea nullius sit, sive alterius) acquirit, nisi cujus potestati & manui subjecta sit: quod ita quisque consequitur, si eam apprehenderit, si possessionem ejus nanciscatur, *arg. l. 1. de acq. poss.* Non aliter autem possessio rei alienæ apprehendi, & per eam potestati nostræ res subjici potest, quàm si dominus eam tradiderit, in cujus tamdiu potestate est & manet. Diss. tamen D. Grot. 2. *de jur. bell. c. 6. & 8.* contendens, ex ratione juris naturæ seu gentium nihil amplius ad translationem dominii requiri, quàm solam voluntatem domini rem suam alteri in hoc addicentis: jure autem & ratione civili institutum esse, securitatis dominiorum causa, & occurrendi temerariis alienationibus, ut tunc demum dominium à priore domino abeat, cùm is alteri rem tenendam & possidendam tradiderit; quod quia à multis gentibus

rece-

Receptum, jus gentium impropriè dicatur. Sed posito eo, quod diximus, & quæ veterum sanè omnium sententia fuit, traditione non nuda conventione dominium jure naturali sive gentium
2 acquiri, quæsitum porro ab Interpp. est, an in proposito ad dominium transferendum sufficiat rem qualiter qualiter tradidisse, dum ea tradita sit vacua ab omni detentore, qui apprehensionem impediat; an verò ad eam rem necesse sit tradere rei vacuam & plenam possessionem? Breviter. An res ab alio possessa ita alicui tradi possit, ut dominium in eum transeat. Finge ita. Fundum tibi vendidi, qui ab alio bona fide possidebatur: & dum forte possessor peregre abest, eum tibi tradidi dominii transferendi causa; tu in eum ingressus es eo animo, ut capias quod traditur, & dominus fias. Quæritur, an quia vacua possessio tradita non est, ac ne possessio quidem, nihilominus tibi fundus jure gentium acquiratur. Et putavi aliquando cum DD. Longobardis, Placent Joan. Azon. Accurs. Odofred. Bart. Bald. quos sequitur D.Don.4.*Comment.*19 acquiri: neque alienam absentis possessionem obstare domino, quominus ille rem suam transferat in eum, cui ejus rei corpus prehendendum & tenendum dat sine cujusquam impedimento. Cæterum nunc in contrarium moveor, & quidem maximè illa ipsa ratione, qua illi utuntur ad probandam necessitatem traditionis. Ajunt enim, ideo ad acquisitionem & translationem dominii necessariam esse traditionem, quia ratio juris gentium exigit, ut quod facto nostro acquiritur, prius potestati nostræ subjiciatur. At verò res potestati nostræ subjecta dici non potest, cujus plenam possessioné, eamque quæ avelli non possit, nacti non sumus, *l. non videtur 22. de acq. poss. l. 4. §. sunt in potestatem. 12. de usu. l.* 13 §. *de verb. sig.* Neque potest in nos transferri possessio justa ejus rei, quam alius possidet, quamdiu possidet, & vel animo retinet possessionem, *l. 3. §. ex contrario. 5. & §. 7. l. 6. §. ult. de acq. poss.* Sunt verò & alia hujus rei argumenta non pauca. Nam cùm unum idemque genus sit, & actus idem traditionis qua transfertur dominium & præstatur causa usucapionis, *arg. l.* 11. §. 1. *de act. empt. l. fundum.* 46. §. 1. *de evict. §. pen. infr. per quas pers.* non magis convenit, re à domino tradita dominium transferri sine translatione possessionis, quàm re tradita à non domino jus usucapiendi. Ad hæc si dominium nobis acquiri potest directo sine possessione, poterit & per procuratorem eodem modo. Quid enim interest, mihi res tradatur an mea voluntate alteri meo nomine accipienti? Planè nihil, *l. restituta. 37. ad sen. Trebel.* At certum est per procuratorem dominium nobis non acquiri nisi per consequentiam possessionis per eum nobis adeptæ, *l. traditio. 20. §. ult. hoc tit. d. §. pen. inf. per quas pers. l. 1. & l. 8. C. de acq. poss.* Quin etiam ipsa traditio non propter se, sed propter possessionem videtur requiri, cùm ubi sine traditione possessio obtineri potest, traditio non desideretur, *l. 9. § interdum. 5. inf. eod.* His accedit & veterum manifesta auctoritas, quibus tradere (cum de transferendo dominio quæritur) nihil aliud est, quàm potestatem facere rei habendæ & possidendæ: traditio nihil aliud, quàm possessionis datio atque translatio, *leg. 3. §. 1. de act. empt.* Hinc illa re tradita, possessionem amitti, *l. si ager. 50. de rei vind.* retenta possessione, nihil traditum intelligi, *l. servi. 16. de pec. & comm. rei vind.* Huc denique pertinent textus, *l. cum res. 12. C. de probat. l. qui prædium. 17. C. de distr. pign.* & maximè *l. 8. C. de act. empr.* item *l. hæc si. 47. de rei vind.* quo loco disertè scribit Paulus, non aliter dominium rei absentis nobis acquiri, quàm si possessionem ejus nacti simus ex voluntate domini, etenim, inquies, nihil commune habet possessio cum dominio, *l. 12. §. 1. de acq. poss.* Quid tum postea? nam nec titulus sive causa, nec nuda apprehensio & detentio habet: quæ tamen illi ipsi in proposito requirunt, qui hoc objiciunt. Separata quoque est causa possessionis & usucapionis, *l. 2. §. 1. pro empt.* nemo tamen inde colligit, usucapionem sine possessione procedere. Nihil ad rem facit, quòd dominium retineri potest sine possessione. Non enim tam facile quid acquiritur, quàm quæsitum semel retinetur. Possessio non acquiritur nisi animo & corpore; animo retinetur solo, *l. 3. §. 1. & §. saltus. 12. l. 6. in fin. de acq. poss.* Feræ bestiæ non aliter nostræ fiunt, quàm si eas ceperimus: manent nostræ semel captæ, quamvis effugerint, quamdiu cum spe recuperandi eas persequimur, *§. feræ. 12. sup. eod.* Unus locus est, quo præcipuè moventur qui dominium etiam sine possessione acquiri posse contendunt, *l. si fundum. 16 de fund. dot.* Ajunt in eo responso mulierem à Tryphonino proponi, quæ fundum, quem 3
Titius possidebat, & prope jam usuceperat, marito in dotem dedit eo effectu, ut fundus dotalis fieret, atque ex eo tempore ad prohibitionem legis Juliæ pertinere inciperet, maritoque acquireretur vindicatio: quæ omnia arguant, dominium istius fundi marito quæsitum fuisse, per *l. in rem. 23. de rei vind.* junct. *l. dot. 13. §. 2. de fund. dot.* cui tamen possessio acquiri non potuit, cùm alius fundum possideret. Unde porro effici putant, fundi istius dominium simplici traditione ac nudo, brutoque corporis contactu in maritum translatum fuisse. Sed eorum, quæ colligunt, nihil ex isto responso necessario sequitur. Etenim in dotem quoque data dicuntur quæ non protinus tradita sunt, sed dari tantùm destinata, *l. si rem. 14. & l. seq. de jur. dot.* & cur prædium dotale constitui minus rectè dicatur, quòd mulier instrumento dotali profitetur se in dotem dare, quàm ususfructus & jura prædiorum constitui dicuntur pactionibus & stipulationibus, *§. 1. infr. de usufr. 6. ult. inf. de servit. præd.* Sed & jus vindicandi marito competere potest, nondum translato rei in dotem datæ dominio, cessione videlicet actionis, *arg. l. leg. ult. C. hær. vend.* quam in specie à Triphonino proposita intervenisse sine actione in ipsam rem datam omnino credibile est, cùm ipsam in dotem tradere, quam alter possidebat & tenebat, mulier non potuerit. Lex Julia vetat alienari vel

usucapi fundum dotalem. Hæc prohibitio legis Juliæ pertinet quidem maximè ad fundum jam traditum & marito acquisitum; quippe qui propriè dotalis est, *d. l. dotale.* 13. §. 2. *de fund. dot.* & dotalis constituitur, non qualiquali traditione, sed ea, quæ & possessionem transferat, *leg. 5. in fin. sol. matrim.* Cæterum, ut Tryphoninus significat, pertinet ea lex etiam ad fundum nondum traditum, sed doti tantùm destinatum, aut instrumento promissum, translata actione ad dominium vindicandum: propterea credo, quòd qui actionem ad rem vendicandam habet, propè abest ab eo, qui habet rem ipsam, *l. qui actionem de reg. jur.* Juvat hanc interpretationem locus ipse, in quo cùm nulla fiat mentio traditionis, tum quòd maritus dicitur fundum à Titio petere debuisse; argumento est Titium ipsum fuisse & mansisse in possessione, nihilque marito ne corporaliter quidem traditum & tenendum datum. Planè sufficit tradentem verè possidere, licèt alius in possessione sit, hoc est, rem detineat; nam jus detentionis non impedire, quominus simplici traditione possessio & per eam dominium transferatur, ostendit *l.* 14. & *tot. tit. quæ in fraud. cred.* Nec obstat, quod dicitur *in l. 2. §. 1. de act. empt.* vacuam possessionem emptori traditam non intelligi, si creditores bona possideant. Hoc enim ad obligationem venditoris pertinet, quæ hoc exigit, non tantùm, ut res præstetur vacua ab omni vero possessore, sed etiam ab alio omni, qui jus aliud vel detentionem habeat, cujusmodi habent creditores, qui morante porro debitore, etiam secundum decretum petere & impetrare possunt. Illud meminisse oportet, disputare nos de acquirendo rerum dominio jure gentium: nam quin jure civili multis ex causis sine possessione acquiratur, veluti aditione hæreditatis, agnitione bonorum possessionis, legati, fideicommissi, dubium non est. Utilitatis quoque causa jure singulari in quibusdam causis receptum, ut cui possessio non acquiritur, aut acquiri non potest, ei simplici apprehensione acquiratur dominium, eo qui tradit amittente possessionem, vid. *l. acquiruntur.* 10. §. 4. *l. liber* 19. junct. *l. homo.* 54. *hoc tit. l. etiam invitis.* 32. *eod.* junct. *l. peregre.* 44. §. 1. *de acq. poss. l.* 13. *de donat.* add. Cont. *lib.* 1. *disputat.* 8. Hotoman. *illust. quæst.* 11. Bronch. 3. *ass.* 81.

Voluntatem domini] Est enim suæ quisque rei moderator & arbiter, *l. in re mandata.* 21. *C. mand.* Cæterum ut quis velle rem suam transferre intelligatur, duo hæc concurrere debent, ut sciat rem suam esse, quam transferre cogitat; ut justam causam habeat, cur velit, puta quia vendidit, dare promisit, &c. Illud, quia nemo, qui errans in dominio rei suæ, suam esse ignorans eam pro aliena tradit, hoc animo est, ut eam transferat, *l. si procurator.* 35. *hoc tit. arg. l.* 15. *de jurisd.* Ajo, *in dominio rei suæ*: nam si quis non erret in re sua, non in ea, de qua transferenda agitur; sed in re alia, puta in causa debendi; hic error alienationi non obstat: & ideo indebiti per errorem soluti nulla vindicatio est. Hoc, quia nemo rem suam alicui tradit transferendi gratia, nisi causam habeat, cur id faciat. Hinc illud Pauli: *Numquam* 4 *nuda traditio transfert dominium, sed ita si venditio aut alia justa causa præcesserit, propter quam traditio secuta sit. l. numquam.* 31. *hoc tit.* Nec dicat quisquam, id requiri superfluè, cùm si nulla causa adsit, præsumi debeat donatio, *arg. l. Campanus.* 47. *de oper. lib.* Quoniam hoc tunc solùm locum habet, cum res consulto data est, *l. cujus per errorem.* 53. *de reg. jur.* Illud non refert, revera præcesserit causa, an opinione tradentis, ut patet in solutione indebiti. Sed quæstionis est, si ego ex una causa tibi tradam, tu ex alia accipias; an hæc in causis tradendi & accipiendi dissensio impediat dominii translationem. Et siquidem in 5 tradente nulla sit causa dominii transferendi, vel in capiente nulla nanciscendi: ut si ego deponam apud te pecuniam, tu quasi mutuam aut donatam accipias, aut è converso, si ego tibi dem pecuniam quasi mutuam, tu quasi commodatam accipias ostentandi causa, certum est, dominium non transferri, *l. si ego.* 18. §. 1. *de reb. cred.* Non enim hìc concurrit affectus ex utraque parte contrahentium, quem ad translationem dominii requirimus, *l. in omnibus.* 55. *de obl. & act.* At si utrinque subesse existimetur causa idonea, ex qua dominium transferatur, veluti si tibi dem fundum tamquam à me debitum ex testamento, tu quasi ex stipulatu debitum accipias, vel si ego tibi tradam pecuniam donandi animo, tu accipias quasi creditam; hìc quia ex utraque causa id pariter agitur ut dominium transferatur, puto traditionem efficacem esse: idque & Julianus generaliter probat, *l. cum in corpus.* 36. *hoc tit.* Videtur autem à Juliano dissentire Ulpianus in specie posteriore, cum pecuniam tibi dedi quasi donaturus, tu quasi mutuam accipis, *d. l. si ego.* 18. *pr. de reb. cred.* Primùm negat hic esse donationem, sed hoc etiam ex sententia Juliani. Deinde ait, nec mutuam esse. Nec hoc quidem negaverit Julianus, quia mutuo data non est. Sed quod addit postea, *magisque nummos accipientis non fieri*; in eo dixeris eum dissidere à Juliano, qui generaliter definit, dissensum in causis transferendi non obstare translationi, cùm in corpus quod traditur, consentimus, & hanc regulam etiam eodem exemplo declarat, *d. l. cum in corpus.* 36. quod proponitur ab Ulpian. *d. leg. si ego.* 18. *de reb. cred.* D. Contius, 1. *disp.* 9. & Bachov. in *Treutl. disput. de mutuo, thes.* 4 negant hoc dissidium componi posse: & sanè ferri non potest, quod Alciatus 5. *parerg.* 15. Pac. 3. *qu.* 67. Gilb Rog. 2. *enant. ult.* putant, diversas esse horum locorum species, pecuniam creditam apud Julianum interpretantes debitam, contra usum verborum & manifestum sensum Jurisconsulti. Si qua est componendi ratio, ea est, quam affert Connan. 3. *comm.* 7. & Don. 4. *comm.* 18. & *ad d. l. si ego.* 18. *de reb. cred.* nimirum verba hæc Ulpiani, *magisque nummos accipientis non fieri*, duplicem posse pati interpretationem. Posse sic accipi, ut nummi omnino non

non fiant accipientis. Posse etiam sic, ut non fiant perfectè, non irrevocabiliter, ex comparatione scil. acquisitionis rei donatæ, *arg. l. aliud est capere. 71. de verb. sign. leg. cum quis. 38. §. 3. de solut.* fiant tamen eo effectu, ut etiamsi adhuc extent, vindicari nequeant consumpti, nec efficaciter condici. Atque hoc posteriore modo verba Ulpiani accipienda esse propter generalem Juliani definitionem. Et videtur aliquo modo suadere hanc interpretationem etiam ratio ab Ulpiano subjecta, *cum alia opinione acceperit*; quippe qui donatum sibi tamquam mutuum accipit, non eo animo est, ut dominus non fiat, sed ut non fiat simpliciter & sine obligatione restituendi tantumdem, tamquam ex causa donationis. Fusius hæc exequor *lib. 2. sel. qu. c. 35.*

Cujuscumque generis sit] Modò ne talis, cujus alienatio prohibita, ut fundi dotalis: aut ne causa ex qua traditur jure improbata, ut donatio inter virum & uxorem. Ait autem, *cujuscumque generis*, ut significet, non solas nunc res nec mancipi, ut olim, simplici traditione & nudo naturali actu pleno jure transferri: sed etiam res mancipi, cujusmodi erant prædia & prædiorum jura in Italico solo, servi, & quadrupedes, quæ dorso collove domantur, & olim non abalienabantur ex jure Quiritium sine actu civili, sine nexus aut cessionis in jure solemnitate, vid. Ulpian. *tit. 19. in fragm.* Ræward. ad *leg. 12. tab. cap. 16.*

Corporales res] Nam res incorporales propriè traditionem non recipiunt, *l. 3. §. si iter. 2. de act. empt. l. servus. 43. §. 1. hoc tit.* uti nec possessionem, *l. 4. §. si viam. 27. de usurp. & usuc.* Sed est in his, quod vice traditionis fungatur, patientia domini, & vice apprehensionis possessionisque sit usus illius, cui dominus hujusmodi jus quæsitum vult, *l. ult. de serv. l. 3. in pr. de usufr. d. l. 3. §. si iter. de act. empt. l. 2. §. ult. de prec.*

A domino] Qui scilicet liberam rerum suarum administrationem habeat. Nihil autem interest, utrum ipse dominus rem suam alicui transferendi causa tradat, an voluntate ejus alius, procurator puta, aut creditor, *§. nihil autem. 42. inf. eod. §. 1. inf. quib. al. lic.* aut etiam alii qui jure pro dominis habentur, ut tutores & curatores, *l. bonæ fidei. 109. de verb. sign. l. non omne 16. & l. lex. 22. C. de adm. tut.*

Tradita alienatur] Non minus videlicet pleno jure, quàm si mancipata aut in jure cessa esset, sublato antiquo discrimine dominii, *l. un. C. de nud. jur. Quir. toll.* Etenim duo antiquitus fuere dominiorum genera, naturale unum, quod in bonis; alterum civile sive legitimum, quod ex jure Quiritium appellabatur, & vel nudum erat, vel plenum. Si, verbi causa, civis Romanus à cive Romano servum emisset, isque ei traditus esset, neque tamen mancipatus aut cessus in jure, neque ab eo possessus, is servus in bonis quidem emptoris erat; ex jure verò Quiritium non erat, sed eo jure manebat venditoris, quamdiu mancipatus, in jure cessus, aut usucaptus non esset. Jus hoc Quiritium sibi asserebat, qui vindicabat hac vulgata formula, *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio*, *l. 1. de rei vind.* Hinc & illa judicis dati formula apud Cic. 4. *in Verr. Cap. 12. Si paret fundum Capenatem, quo de agitur, ex jure Quiritium P. Servilii esse*, videbis Theoph. *tit. de libert.* Ulp. *d. tit. 19.* Brisson. 4. *antiq. 22.* Ræward. *d. cap. 16.* Erat autem ejus, qui in bonis habebat causa potior, quàm domini ex jure Quiritarii: nam si servus alterius in bonis, alterius ex jure Quiritium esset, ex omnibus causis acquirebat ei, cujus in bonis erat, Ulp. *d. tit. 19. §. penult.* Qua de causa Justinianus nudum hoc & inane Quiritium jus sustulit, *d. leg. un. C. de nud. jur. Quir. toll.*

Tributaria prædia eodem modo alienantur] Dixit, res omnes, cujuscumque generis sint, traditione alienari, hoc est, ut omnes exponunt, non minus res mancipi quàm nec mancipi. Hinc infert etiam, eodem modo alienari prædia provincialia. Atqui hæc prædia fuere res nec mancipi: res autem nec mancipi etiam veteri jure nuda traditione abalienabantur, Ulp. *d. ti. §. 6.* Unde videtur ex contrario sic inferendum fuisse, *Itaque Italica quoque prædia eodem modo alienantur*. Verùm aliò respicere Imperatorem, ex sequentibus apparet, ad exæquationem videlicet juris prædiorum provincialium & Italicorum, cujus ipse primus auctor est, *l. un. C. de usuc.* Olim agri & prædia in Provinciis non erant pleno jure possessorum, sed usu & fructu dumtaxat: summo autem jure propria erant populi Romani, quippe quæ prædia cùm primùm jure belli unà cum possessoribus in jus & ditionem populi victoris venissent, hoc est, publica facta essent populi Romani, sæpe provincialibus seu veteribus dominis denuo utenda & fruenda concedebantur, imposito annuo vectigali aut tributo in argumentum recentæ proprietatis aut summi juris. Unde est, quòd prædia ista à possessoribus mancipio dari non poterant, nec ab alio usucapi, sed longi dumtaxat temporis possessione illud quod dixi jus in iis acquiri; de quo uberius *tit. 6.* Poterat & nuda traditione jus idem in quosvis alios transferri, salva scilicet semper manente proprietate populo aut Principi. Igitur quod de hisce prædijs ait, eodem illa modo alienari, sic accipiendum est, alienari plenè & perfectè, simpliciterque traditione transferri in accipientem verum & justum dominium; idem nimirum, quod nunc quisque dominus in re sua qualibet habet, sublata rerum & dominiorum distinctione, *d. l. un. C. de nud. jur. Quir. toll. d. l. un. C. de usuc. transf.* Atque hinc patet constitutione Antonini, qui provincialibus omnibus jus civitatis dedit, *l. in orb. 17. de stat. hom.* effectum non esse ut solum provinciale ejusdem juris esset cum solo Italico. Primus enim Justinianus differentiam sustulit, voluitque, eodem jure prædia omnia censeri, *d. l. un. C. de usuc. transf. & hoc text.* Obiter

addo

addo jus illud vetus provincialium possessorum non fuisse jus personale, quale est ususfructus: sed reale & proximum dominio, cujusmodi est emphyteuticum, & quod vulgo appellatur dominium utile. Nam & possessiones suas hæredibus relinquere, & cuivis extraneo in jure cedere, Ulp. *d. tit.* 19. §. 8. Theoph. *hic*, & servitutem his imponere poterant, *l.* 3. *C. de serv.*

Sunt autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in Provinciis] Nemo hinc colligat, prædia omnia, quæ in provinciis erant, vectigalia fuisse. Certum enim est, multas civitates beneficio populi aut Principum jus habuisse Latii sive Italiæ & sine eo jure colonias nonnullas provinciales & civitates immunes fuisse, *l.* 1. *l. pen. l. ult. de censib.* Cic. 3. *in Verr.* Plin. *l.* 3. *nat. hist. c.* 3. & 11. Sed hic sensus est, prædia, quæ in Provinciis sunt, quæ stipendium aut tributum pendunt, stipendiaria dici & tributaria, uti possessores eorum dicuntur stipendiarii & tributarii. Tributum, si Theophilo credimus, inferebatur Principi, stipendium populo. Hinc Provinciæ Cæsaris tributariæ, populi stipendiariæ. De quo tamen dubito, magisque puto verba ista dici συνωνύμως. Nam constat, Principes sensim sibi Provincias omnes seposuisse, neque diu ratam mansisse partitionem illam Provinciarum
8 quam cum populo Augustum fecisse refert Suet. *c.* 7. Certè tempore Justiniani, ut fisci & ærarii, ita & stipendii & tributi nulla fuit differentia. In libris π. aliquando separantur, ut in *l.* 7. §. 2. *de usuf. leg. neque.* 12. *de imp. in res dot. l. aufertur.* 46. §. *qui compensationem de jur. fisc.* Sed tamen συνώνυμα esse ex auctoritate Pomponii refert Ulpian. *leg. si ager.* 27. §. 1. *de verb. sign. Stipendium*, inquit, *à stipe appellatum est, quòd per stipes, id est, modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et sanè*, inquit, *appellatur à contributione tributum, vel ex eo, quòd militibus tribuatur*, ita & Festus in voce *Tributum*. Varro autem *l.* 4. *de ling.* sic dictum scribit; quòd *tributum à singulis pro portione census exigebatur*. Neque solùm initio, ut ex Cic. Cæs. Liv. Plin. Gellio discimus, stipendium & tributum promiscuè appellata est ea pecunia, quæ populo imperabatur & colligebatur in publicum, ut ex ea miles sustentaretur: sed etiam apud posteriores, Sueton. Eutrop. Sextum Ruffum, promiscuum eorumdem verborum usum reperias, ut observavit D. Cujac. 7. *obs.* 3. In eo sanè aliqua differentia est, quòd plerumque stipendium, non tributum, appellamus æs, quod ex tributo militibus solvitur; unde stipendia facere &c. Petilius Cerealis apud Tacit. *lib.* 4. *hist. cap.* 74. *Neque quies*, inquit, *gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Verùm hæc ad præsentem disputationem non pertinet. Illud verum esse ostendit antiquitas, 9
quod D. Hotomannus hic notat, provincialium alios vectigales fuisse, alios stipendiarios, sive tributarios. Vectigales, qui incertum vectigal solvebant, ut decimam partem frugum: unde Decumani dicti, & eorum ager decumanus: de quibus multa Cicero 3. *in Verr.* Stipendiarios, qui certum vectigal in pecunia vel etiam in frumento pendebant. Quod & tributum seu stipendium, teste Cicerone 5. *in Verr.* stipendiarium dicebatur. Quamquam vectigalis appellatio latius patuit, easque etiam pecunias comprehendit, quæ vel portorii, vel scripturæ, vel salis, aut vicesimæ nomine exigebantur, de quo in præsentia non quæritur, *l. ult.* §. *species* 8. *de publican.* consule Sigon. 1. *de jur. civ. Rom.* 16. Freig. *in lib.* 3. Cic. *in Verr.* Gœd. *ad l. inter publica.* 17. §. 1. & *l. si ager.* 27. *de verb. sign.* VINN. Accurratius hæc omnnia exponit V. C. Petr. Burmannus *de vectigalibus Populi Rom.* qui hic omnino conferendus. HEIN.

TEXTUS.

2. Limitatio.

41. *Venditæ verò res & traditæ non aliter emptori acquiruntur, quàm si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato: quod quamquam cavetur lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & jure gentium, id est jure naturali, id effici. Sed si is qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur ex cæteris causis dominium traditione statim transeat, ex causa emptionis non aliter quàm si pretium solutum sit, &c.*
2 *Satisfacere & solvere, item fidejubere, & expromittere, quomodo differant?*
3 *An præsumatur venditor fidem emptoris secutus ex eo, quòd simpliciter rem tradiderit?*
4 *Ad translationem rerum immobilium quæ jure civili Batavorum desiderentur?*

QUod hic traditur, proprium est emptionis. Ex alia causa si quis rem suam sciens tradiderit, statim eam facit accipientis, neque amplius quicquam ad translationem dominii requirimus: in emptione verò & tertium exigitur, ut pretium solutum sit, aut necessitas ejus solvendi in præsentia remissa. Cur verò tam variè? Nimirum quia in cæte- 1
ris, qui rem suam scientes ex justa causa tradunt, veluti ex causa donationis, dotis, legati, &c. voluntas transferendi manifesta est; in

in venditore non est, si nihil amplius de voluntate ejus constet; quippe qui ex communi hominum sensu hac lege & conditione potius rem, quam vendidit & tradidit, transferre voluisse censeri debeat, si pecunia sibi soluta sit, (hanc enim spectat, & protinus sibi numerari velle videtur, qui rem vendit) quàm animum habuisse rem suam purè & simpliciter in emptorem transferendi. Constat autem, ejus, quod sub conditione datur aut traditur, dominium in accipientem non statim transire, *l.* 8. *de reb. cred.*

Vel alio modo ei satisfecerit] Traditur hoc idem *l. quod vendidi* 19. *de cont. empt. l.* 5. §. *pen. de trib.*
2 *act. fac. l. ut res* 53. *de cont. empt.* Satisfaciendi verbum generalius est, quàm solvendi. Qui solvit, utique & satisfacit: at non omnis satisfactio solutio est. Satisfacit & qui non liberatur, veluti si quis fidejussorem vel pignora det: solutione verò obligatio tollitur. Ait, *ei satisfecerit*; nimirum venditor volenti & fidejussorem vel pignus loco solutionis accipienti: neque enim cogitur creditor admittere satisfactionem vice solutionis, *leg.* 6. §. 1. *quib. mod. pign. l.* 10. *de pign. act.* non magis quàm solutionem alius rei, quàm quæ debetur, *leg.* 2. § 1. *de reb. cred. l.* 16. *& seq. C. de solut.*

Expromissore] Hoc nomine etiam fidejussor hìc intelligi videtur, ut in *l.* 4. §. 3. *de re jud.* Certum enim est, tam fidejussore quàm expromissore dato, rem emptoris fieri. *d. l. ut res* 53. *de cont. empt.* Enimverò cum propriè loquuntur Jurisconsulti, fidejussorem, quem alio nomine adpromissorem vocant, *l. si verò* 64. §. 4. *sol. matr. l. in omnibus* 43. *de solut.* separant ab expromissore, ut *in d. l.* 53. *de contr. empt. l. qui libertinus* 37. §. *ult. de op. libert.* Expromissor is propriè dicitur, qui alienam obligationem novandi animo in se suscipit, *leg. ult. de sen. Mac. d. l. qui libertinus* 37. §. 4. *de op. lib.* & simpliciter reus appellatur, *l.* 7. §. *servus* 8. *de dol. mal. l. si vero* 64. §. 4 *sol. matr.* nempe quia promissor debitorem liberat, & vice ejus se solum debitorem constituit. Fidejussione autem nulla fit novatio, aut primi debitoris liberatio: sed fidejussoris obligatio, ut pignus, accessio est principalis obligationis, §. *fidejussores.* 5. *inf. de fidejuss. l. in omnibus* 43. *de solut.*

Quamquam cavetur lege 12. *tab.*] Pleraque quæ lege 12. tabularum cauta sunt, rationem civilem habent, formulasque & solemnia spectant, ut liquet ex fragmentis, quæ à viris doctis collecta in manibus studiosorum versantur: non tamen omnia. Nam quod placet, rem venditam non aliter emptoris fieri, quàm si pretium venditori solutum sit, aut satis eo nomine factum, id jure & ratione naturali, ea quam dixi, efficitur: & tamen id ipsum quoque lege duodecim tab. cautum. Non rectè igitur sic collegeris, id cautum est lege civili, ergo est juris merè positivi; aut, ergo id non efficitur jure gentium sive naturali. VINN. Inde verò est, quòd in traditionibus, quæ nexu & mancipio fiebant, adhibenda esset ænea libra, & emptor eam ære percuteret, indeque æs daret ei, a quo mancipio acciperet. vid. Caji fragmentum apud Boethium in *Comment.* ad Cic. *Top. lib.* 3. Non enim translatum credebatur dominium, nisi satisfactum esset mancipanti. HEIN.

Fidem emptoris secutus fuerit] Id est, fidem emptori de pretio habuerit sine ulla satisfactione, *d. l.* 19. *de cont. empt.* ἐπειδὰν ἐνδόσῃ ἐπίστευσε καὶ τῇ ψιλῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ, quod ex circumstantiis æstimandum, veluti si dies solutioni dicta sit, *leg.* 3. *Cod. de pact. int. empt. & vend.* aut si, cùm emptor pecuniam ad manum non haberet, venditor dixerit, I, licet: nunc non requiro: postea dabis. Planè si nulla mentio facta sit de pretio postea solvendo, ex eo solo 3
quòd venditor rem tradidit, censeri non debet fidem emptori habuisse, ut hic locus & *d. l.* 19. apertissimè ostendunt. Adeoque regula illa, quam hìc ex communi opinione Schneid. tradit; *In dubio qui rem vendit eam simpliciter emptori tradit, sequi videtur fidem emptoris, nisi contrarium appareat*; convertenda est, & sic concipienda: *In dubio qui rem emptori tradit, non videtur sequi fidem emptoris, nisi emptor contrarium doceat.* Atque ita communiter DD. suo tempore tenuisse refert Jo. Fab. & probant Vvesemb. & Bachov. Jure civili Batavorum ad 4
translationem sive alienationem prædiorum, censuum, decimarum, aliarumque rerum immobilium non sufficit eam privatim traditam esse, licèt à domino, qui plenam rerum suarum administrationem habet; sed necesse est, ut earum rerum traditio fiat publicè & coram judice ejus loci, in quo sitæ sunt. Privatim aut apud alium judicem facta, nullius momenti habetur: exceptis bonis feudalibus, quorum traditio facienda coram domino feudi, ejusve Vicario, & paribus curiæ. Hoc enim cùm antea quibusdam dumtaxat in locis ex consuetudine observaretur, generali lege sancitum est à Carolo Quinto anno 1529. Ab Ordinibus additum, ut hujusmodi traditiones actis insinuarentur, hoc est, referrentur in litteras publicas: & si ex causa venditionis aut permutationis fierent, quadragesima pretii aut justæ rei æstimationis in usum publicum fisco poneretur, *fac. art.* 37. *Ord. pol.* D. Grot. *lib.* 2. *man. cap.* 5. *& ibi* Groenevv.

TEXTUS.

3. Ampliatio.

42. *Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, aut voluntate ejus alius, cui ejus rei possessio permissa sit. Qua ratione si cui libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex iis negotiis rem vendide-*

diderit, & tradiderit; facit eam accipientis.

COMMENTARIUS.

1. Distinctio, quæ vulgo fit inter procuratorem, cui simpliciter rerum omnium administratio commissa est; & procuratorem cum libera, ut loquuntur, latè improbatur.

CUm ad dominium traditione transferendum necesse sit, ut dictum est, ut res tradatur à domino, hoc nunc ex Cajo *leg. 9. §. nihil autem 4. hoc tit.* declarat Imp. atque sic esse accipiendum ait, ut nihil intersit, utrum dominus ipse per se rem alicui tradat, an alius voluntate ejus: quippe quod quis per alium facit, dum ei mandat aut jubet ut faciat, id ipsum eum facere videri, *leg. 5. §. 3. de adm. tut. l. 1. §. dejecisse 12. de vi & de vi arm.*

Cui ejus rei possessio permissa est] Hotom. restituit, *cui ejus rei potestas permissa est*, quod quidem sensum habet commodiorem: sed tota hæc adjectio abest à Cajo, & paraphrast. Græco. Unde suspicor, glossema esse, quod in textum reptavit: ob eamque causam etiam à Cujacio hic omissum.

Si cui libera universorum negotiorum] Si nominatim alicui mandatum sit, ut rem tradat, nemo ambigit, quin si mandato perseverante id faciat, dominium ejus rei transferatur in accipientem, *l. solutum 11. §. ult. de pign. act. leg. restituta 37. in fin. pr. ad sen. Treb. l. fundi 33. de acq. poss.* nec ulla hìc exceptio est: quoniam in speciali mandato non potest dubitari de voluntate domini. An autem & mandati
1 generalis hæc vis sit, ut procurator, cui universorum bonorum administratio permissa est, possit rem ad administrationem suam pertinentem sine exceptione alienare, aut in alium transferre, quæri solet. DD. comm. duo genera ejusmodi procuratorum faciunt, unum eorum, quibus simpliciter rerum omnium administratio commissa est; alterum, quibus commissa est libera, nominatim sc. hoc adjecto, & procuratorem cum libera (sic loquuntur) etiam jus rem alienandi habere contendunt, modò ne id fiat animo donandi: cum autem, cui simpliciter administratio mandata est, nihil alienare posse præter fructus, aut res alias, quæ facile corrumpi possunt. Verùm hæc distinctio, ut commentitia & Veteribus incognita, à Duar. *ad leg. 1. §. per procuratorem 20. de acq. poss.* Don. 4. *comm.* 15. Vaud. 1. *quæst.* 47. & aliis nonnullis doctis viris rejicitur. Et verò si ex mandato æstimandum, quid cuique liceat in re aliena, dicendum omnino videtur, parem esse debere horum procuratorum potestatem; nec quod alteri non licet, id alteri in re dominica licere. Quid enim interest, simpliciter alicui bonorum universorum administratio mandata sit, an mandata adjecto verbo, libera? Non magis hæc differunt, quàm hæres simpliciter institutus, & institutus ex asse. Administratio quantumvis simpliciter tradita, nihilominus libera tradita intelligitur: quippe quam liberè exercere liceat in rebus omnibus, nec minùs liberè, quàm si specialiter de singulis mandatum esset, excepto si quid generali cujusmodicumque mandato non continetur: qualia sunt, donatio, *leg. 7. de donat.* manumissio, *leg. servus 13. de manumiss.* rei dominicæ pro alio obligatio, *leg. 1. §. quæ res pign. dat.* liberatio pignoris aut hypothecæ, *leg. 7. §. 1. quib. mod. pign. solu.* item quævis alia juris domini remissio, *leg. mandato. 60. de procur. l. præses 12. C. de transact.* alienatio quoque rerum domini, quam non exigit ratio administrationis, *leg. procurator tutorum 63. de procur.* junct. *leg. 12. & ult. de cur. fur. l. procuratorem 16. Cod. de proc. l. 1. §. 1. de off. proc. Cæs.* Hinc cui simpliciter rerum gerendarum provincia demandata est, rem domini in judicium deducit, *leg. 12. de pact.* quod illis tantùm licet, qui domini loco habentur, *leg. tutor. 22. & leg. 27. de adm. tut.* potest exigere & accipere, *leg. 11. de pact. l. qui hominum. 34. §. 3. de solut.* creditoribus solvere, *leg. quolibet. 87. eod. tit.* novare, *l. 20. §. 1. de novat.* potest transigere, pacisci, jusjurandum deferre, *d. l. præses 12. C. de transact. d. l. 12. de pact. l. jusjurandum. 17. § ult. de jurejur.* modò ea faciat in re dubia, & probationibus deficientibus, *arg. l. tutor. 35. d. tit. de jurejur.* Potest rem domini pignori dare, si mandatum accepit ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere, *l. 12. de pign. act.* Potest vendere ea, quæ servando servari non possunt, *leg. procurator. 63. de procur.* & quatenus negotiorum exigit administratio, etiam alia quædam ob magnam utilitatem alienare, *ar. l. 12. & l. ult. de cur. fur.* Non debet plus licere ei, cui libera administratio permissa est: ut enim maximè libera sit administratio, tamen est nihil amplius. Quod igitur de hujusmodi procuratore traditur, posse eum aliud pro alio permutare, *l. procurator. 58. de proc.* hoc & in superiore verum est: in utroque autem sic accipiendum, si conditio & ratio administrationis id flagitet. Eodemque modo etiam accipi debet, quod hoc loco & apud Cajum, *d. l. 9. §. 4. eod.* relatum est, procuratorem cum libera rem ex negotiis sibi commissis vendendo & tradendo facere accipientis. Planè potest mandatum ita concipi, ut post generalem clausulam quædam etiam specialiter exprimantur: quæ alioqui aut non concessa, aut non tam planè concessa intelliguntur, ut in specie *leg. creditor. 60. §. Lucius. 4. mand.* Argumentum, quod ab administrationem peculii sumptum, ad distinctionem suam probandam DD. afferunt, nullum est, & distinctio administrationis peculii in simplicem, & liberam, ex *leg. 10. Cod. quod cum eo qui in al. pot.* ipsa quoque suspecta, confer. *leg. si convenerit. 16. §. ult. de pign. act. leg. si quis. 41. §. ult. de rei vind. l. pen. §. 3. de div. & temp. præsc.*

præsc. l. 13. in fin. de cond. ind. l. libera. 48. pr. & §. 1. de pecul. l. ult. de novat. l. contra 28. §. 3. de pact. leg. 8. §. an pacisci. 5. quib. mod. pign. Atque hoc etiam Vaudus animadvertit d. loc. qui etiam contendit, plus licere filiofam. aut servo liberam peculii administrationem habentibus in administratione rei peculiaris, quàm procuratori universorum bonorum in rebus mandatis: propterea quòd peculium est quasi proprium patrimonium servi filiive familias à substantia & rationibus domini patrisve separatum atque abstractum, leg. 5. l. peculium 39. de pecul. quod longè diversum sit in procuratore. Ad hæc, unam eamdemque servi & domini, unam patris & filii personam videri, leg. 10. de opt. leg. l. ult. in fin. Cod. de impub. subst. §. 4. & §. post mortem 12. inf. de inut. stip. Utcumque sit, certè alienationem ut donent, aut jus aliquando gratuito remittant, vi generalis mandati non habent, l. 3. §. si servum 8. de do. int. vir. & uxor. l. 1. §. 1 quæ res pign. dat. l. 7. de donat. l. 3. §. 2. vers. si filiusfam. de Sen. Mac. l. contra juris. 28. §. 2. de pact.

TEXTUS.

De quasi traditione. Si traditio ex alia causa præcesserit.

43. *Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam, veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donaverit, aut dotis nomine dederit. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit; eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.*

NOTÆ.

43. *Perinde ac si eo nomine*] Fictione scil. brevis manus, ut una actio hìc occultetur, leg. 3. §. pen. D. de don. int. vir. & ux. Fingitur res ex priore causa restituta, & ex posteriore denuo tradita.

COMMENTARIUS.

Dictum est in explicatione §. *per tradition.* 40. *sup. eod.* dominia rerum transferri non nudis pactis, sed traditione. Nihil autem interesse, an verè traditio fiat & naturaliter, an fictè & per repræsentationem. Fictæ traditionis usus in rebus incorporalibus necessarius est; utpote quæ natura traditionem non recipiunt, *l. servus* 43. §. 1. *hoc tit.* pro traditione autem in his est utendi concessio, *l. ult. de serv. l. 3. de usufr.* in aliis rebus propter commoditatem recepta, quo expeditior esset ratio commerciorum. Et in his rebus fingitur traditio intervenire, si ea vel nota sive symbolo aut alia re quapiam repræsentetur, vel res geratur brevi manu. De ea, quæ symbolo fit, dicetur §. proximo. Fictione brevis manus traditio fit, cum vel rem meam, quæ apud te sit, ex alia causa tibi vendo aut dono, ad quam speciem pertinent exempla hoc §. proposita ex Cajo *l. 9. §. interdum. 5. eod.* vel cùm eum, qui mihi dare volebat, aut debebat, jussero tibi dare, *l. 3. §. pen. & ult. de don. int. vir. & ux.*

Nuda voluntas] Non quæ planè & per se nuda sit, aut præter consensum nihil habeat, quemadmodum cum dicimus, ex pacto nudo actionem non nasci, nudum intelligimus, quod simpliciter nudum est. hoc est, tale, quod præter conventionem nihil causæ habeat ad obligandum eum, qui pactus est; *l. 7. §. 4. de pact. l. 10. C. eod.* Nam cùm ne actio quidem ex hoc genere pacti competat ad dominium adipiscendum, plusquam manifestum est, dominium ex eo transferri non posse. Non etiam quæ nuda sit ab omni traditione: quomodo nuda pacta accipimus, cum traditionibus in genere opponuntur, *l. traditionibus.* 20. *C. de pact.* & pignus nuda conventione contrahi dicitur, qua convenit, ut res pignori sit sine ulla traditione, *l. 1. de pign. act.* Sed nuda ex comparatione ejus rei, cui hoc loco opponitur, id est, nuda à vera & naturali traditione, quæ causam transferendi sequatur. Nam si nuda sit ab omni non tantùm reali sed etiam ficta & symbolica traditione, sola voluntas dominium transferre non potest. Eodem sensu quarumdam rerum possessio animo apprehendi dicitur, *l. antep. de acq. poss.* nimirum opposi.ivè ad actualem & naturalem apprehensionem.

Commodaverit, locaverit, aut apud te deposuerit] Vel etiam pignori tibi dederit, *leg. 9. §. 1. de publ. in rem act.* Nec videberis causam possessionis tibi mutare, qui ne possidebas quidem, *l. 3. §. sed si. 20. de acq. poss.* Sed & si rem meam possideas, & eam tibi vendam, aut tibi habere jubeam, fiet tua, quamvis possessio apud me non fuerit, *l. si servus 21. §. 1. hoc tit. l. 10. de donat. l. si rem. 62. de evict.* Ad hoc genus fictæ traditionis etiam pertinent species, *l. 3. §. pen. & ult. de don. int. vir. & ux.* si id quod alius mihi dare volebat, jusserim Titio dari: quamvis fictio nonnihil dissimilis, & inter tres personas.

Perinde ac si eo nomine tibi tradita esset] Apparet. hìc actum aliquem adsciscì sive fingi, qui pro traditione sit; cùm causam transferendi nulla sequatur traditio secundùm ordinem naturæ: & ideo in proposito dicitur res pro tradita haberi, *d. l. si rem. 62. de evict. & hoc §.* dominium transferri nuda voluntate. Fictio sive cogitatio talis est: creditur res tibi commodata aut apud te deposita, domino, cui eam postea tibi vendidi aut donavi, restituta, atque ab eo mox ex ea causa tibi tradita. Quod à Consultis ideo excogitatum est, quia hoc modo celerius & sine inutili circuitu ad finem propositum

ſitum perveniatur, *d. l. 3. §. pen. de don. int. vir. & ux.* Unde in ſimili; ſi debitorem meum juſſerim tibi dare, fingitur brevi manu acceptum à me, & tibi datum, ut una actio hic occultetur, *d. l. 3. §. pen. & ult. l. licet. 43. §. 1. de jur. dot.* Eadem fictio intervenit & in iis, quæ ſingulariter circa pecuniam creditam recepta eſſe ſcribit Ulp. *l. ſingularia. 15. de reb. cred.* ſive res geratur inter tres perſonas, veluti ſi Titium pecuniam, quam mihi debebat, juſſerim Sejo mutuo dare; ſive inter duas, puta ſi convenerit, ut pecuniam, quam tu mihi ex mandati cauſa debes, crediti nomine retineas. In utraque enim hac ſpecie fingitur mihi data pecunia, & à me ad te aut ad Sejum profecta: quamquam Africanus ſtricti juris retinentior fictionem iſtam non videtur admittere in ſpecie poſteriore, vid. *l. qui negotia. 34. mand.* ejuſque Interpretem Cuja. 8. *ad African.* Sunt tamen qui putant, abſentiam debitoris impedire fictionem brevis manus, quaſi factum fingi non poſſit jure, niſi & per rerum naturam fieri potuerit, *per l. falſus 43. §. 2. de furt.* & ideo Ulp. ſententiam admittendam cenſet, ſi debitor præſens ſit & paratus pecuniam numerare: Africani, in debitore abſente, aut qui pecuniam ad manum non habeat: quippe diſertè Africanum loqui de eo, qui epiſtolam miſit ad creditorem, ac proinde de eo, qui abſit. D. Don. *in d. l. ſingularia. 15. de reb. cred. num. 22. & ſeqq.* Utut ſit, hoc jure non utimur, ut abſentia hujuſmodi fictiones non impediat. Plura diximus *lib. 1. ſelect. quæſt. c. 40.*

TEXTUS.

De traditione clavium.

44. *Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.*

NOTÆ.

44. *Tradiderit emptori*] Apud horreum, *dict. l. 74.* in re præſenti, *l. 1. §. penult. D. de acquir. poſſeſſ.*

COMMENTARIUS.

HOc §. agitur de eo genere fictæ traditionis, quæ nota aliqua aut ſymbolo veram repræſentat, cujus una ſpecies proponitur, ſi mercibus certo loco concluſis, quas dominus mihi traditas velit, claves ejus loci mihi tradantur, *ex dict. l. qua ratione 9. §. item ſi 6. hoc tit.* Sunt autem hujus generis & aliæ ſpecies, veluti traditio inſtrumenti, quo tradito res ipſa, de qua alienanda in eo agitur, tradita & tranſlata intelligitur, *l. 1. C. de don.* Trabium & tignorum obſignatio pro eorum traditione valet, *leg. quod ſi. 14. §. 1. de per. & comm. rei vind.* Item cuſtodis appoſitio, ſi res non facile loco moveri poſſint propter magnitudinem ponderis, *l. antepen. de acquir. poſſeſſ.* Poteſt & ſine nota actus aliquis traditionem repræſentare: nam ſi in re præſenti & aperta dominus eam ſe mihi tradere dicat, ego ſim hoc animo, ut velim poſſidere; hic placuit me poſſeſſionem nanciſci oculis & affectu, perindeque hoc haberi, ac ſi pedem finibus intuliſſem, corpore ac manu rem apprehendiſſem, *l. 1. §. pen. leg. quod meo. 18. §. 2. de acquir. poſſeſſ.*

Simul atque claves horrei tradiderit] Clavibus horrei aut cellæ traditis, etſi merces incluſæ (frumentum, vinum) oculis & ſenſibus non ſubjiciantur, earum tamen rerum poſſeſſio & dominium nobis acquiritur, haud ſecus ac ſi res ipſæ conditæ nobis traditæ eſſent, *dict. leg. qua ratione. 9. §. item ſi. 6. d. l. 1. §. penult. l. clavibus. 74. de contr. empt.* Cæterum hoc ita, ſi claves traditæ ſint apud ipſum locum, in quo res conditæ ſunt, *dict. l. clavibus. 74.* Nam & ſymbolica traditio eſſe debet, ut per eam res poteſtati noſtræ ſtatim ſubjiciatur: quod non ſit, ſi alibi claves tradantur; & ideo rectè hoc expreſſit Theophilus παρεστώς τῷ ὀρείῳ.

TEXTUS.

De Miſſilibus.

45. *Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & conſules, cum miſſilia jactant in vulgus, ignorant quid eorum quiſque ſit excepturus; & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.*

COMMENTARIUS.

ET ſi regulariter in tranſlatione dominii non minus perſona accipientis quàm tradentis certa eſſe debet, ut affectus ab utraque parte contrahentium concurrat, *l. in omnibus. 55. de obl. & act.* evenit tamen interdum, ut dominium per traditionem tranſeat in perſonam accipientis incertam, veluti cum miſſilia jactantur aut ſparguntur in vulgus; quod exemplum hoc loco proponitur, *& l. 9. §. pen. eod.* etenim qui pecunias ſuas ita ſpargit aut projicit, in nullius certæ perſonæ deſtinationem fertur, & planè ignorat, quis quid earum rerum ſit accepturus. Utique tamen quia palam eſt, velle eum quod quiſque ex ſparſo apprehenderit id ſibi habere; æquiſſimum eſt & naturali rationi conſentaneum, ratam haberi domini voluntatem, *arg. § per traditionem. 40. ſupr. eod.* Poterat videri, quod ita ſparſum eſt pro derelicto habitum, & ideo apprehendenti cedere jure occupationis rerum nul-

nullius. Sed magis est, ut ex voluntate domini traditum sibi accepisse dicamus: cùm in eum finem pecunia sparsa sit, ut statim apprehenderetur, & quantum apprehensum esset, fieret apprehendentis, quo animo non est is, qui rem pro derelicto habet. VINN. Immo certissimum est, missilia nostra fieri non per traditionem, sed per occupationem, quia qui illa spargit, eorum dominio vero sese abdicat, antequam quis ea adprehenderit. Quorum dominio nos abdicavimus, ea sunt derelicta. Res pro derelictis habitæ cedunt occupanti. Nec ratio Vinnii aliud suadet. Omnes enim res pro derelictis habitæ eo fine abjiciuntur, ut apprehendantur, & quantum quisque adprehenderit, fiat adprehendentis. Quo animo esse derelinquentem, cur neget auctor noster, equidem non video. HEIN.

Prætores & Consules] Desunt hæc apud Cajum: & vix est ut reperias, Magistratus populi Romani, Consules, aut Prætores missilia sparsisse. Principes id factitasse legimus apud Sveton. *in August. c. 98. in Caligul. c. 18. in Neron. cap. 11.* Ut Consules sparserint, è Græcorum consuetudine fluxisse videtur: quam Marcianus non sine causa sustulit, *l. 2. C. de consul. & non sparg. pec. l. 12.* revocavit ad certum modum Justinian. *Nov. 105. cap. 2. §. 1.* qua constitutione permittitur volentibus Consulibus missilia spargere, & muneribus honorare populum, dum ne id sæpius faciant, quàm septies in anno, & in septem processionibus; nec aurum populo spargant, quod soli datur imperio. Hæc constitutio iterum abrogatur à Leone, ususque missilium Consulibus in totum interdicitur, *Nov. Leo. 94.*

TEXTUS.

De habitis pro derelicto.

46. *Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id in numero rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.*

COMMENTARIUS.

1 *Quæ requirantur, ut res pro derelicto habita censeatur?*

2 *Pro derelicto habita statim nostra esse desinere: alterius autem non fieri, nisi possessio eorum apprehensa fuerit.*

RES pro derelicto habita statim nostra esse desinit, & nullius fit, ideoque secundùm jus de rebus nullius occupanti conceditur. Pertinet igitur hic modus acquirendi ad inventionem, ut supra quoque monuimus §. *item lapilli. 18. eod.* Ad traditionem referri non potest ut species superior: quia qui rem pro derelicto habet, quamvis intelligatur voluisse eam ejus fieri, qui primus eam sustulerit aut occupaverit, *leg. 5. §. 1. pro derel.* non tamen ea mente eam abjicit aut deserit, non laborat ut alius eam accipiat, quod facit is, qui pecuniam spargit. Sparsio species donationis est & liberalitas, qua, qui spargit, populum demereri studet: abjectione autem aut desertione hoc saltem agitur, ut ne res amplius in bonis sit.

Quod dominus ea mente abjecerit] Duo exigit hæc definitio ut res pro derelicto habita censeatur: primùm ut quis rem suam amplius suam esse nolit: tum ut quam non vult amplius suam esse, eam abjiciat aut deserat: alterutrum si desit, dominium non amittitur. 1 Fac ergo rem à domino abjici, aut deseri, non ea tamen mente, ut eam à se amoveat, aut amplius suam esse nolit; nihil hìc amittitur, §. *sequent.* Fac è converso nolle amplius suam esse; nisi eam abjiciat, aut si immobilis est, ab ea discedat hoc animo, ut eam amplius habere nolit, dominus esse non desinit: in quo dominium differt à possessione, quæ solo animo amittitur, *leg. si quis. 17. §. 1. de acquir. possess.*

Ideoque statim dominus esse desinit] Res pro derelicto habita statim ut abjecta aut deserta est, nostra esse desinit: quia iisdem modis res 2 desinunt esse nostræ, quibus nostræ fiunt, *l. 1. pro derel.* Unde rectè à Juliano notatur Proculus, qui putabat dominium rei pro derelicto habitæ tunc demum à nobis abire, cùm ab alio occupata esset, *l. 2. §. 1. dict. tit.* Sic enim fieret, ut si quis eam rem furandi animo abstulisset, furtum commisisse intelligeretur, quod est absurdum, *leg. falsus. 43. §. 5. de furt.* Quòd si dominus non sit, à quo res derelicta est, non fit statim occupantis, sed poterit qui occupavit eam usucapere, *l. 4. pro derel.* Illud constat, pro derelicto habita, ut cætera quæ nullius sunt, non acquiri ei, qui primus ea videre cœpit & notare oculis, sed qui primus possessionem eorum nactus sit. Sic Acanthos Insula deserta adjudicata fuit Chalcidensibus, qui priores intraverant, non Andriis, qui priores jaculum immiserant, Plutarch. *quæstion. Græc. 29.* Quoniam possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio: qualis circa res mobiles maximè fit manibus; circa res soli pedibus, D. Grot. *mar. lib. cap. 2.* Sunt qui pro derelicto habita fisco nunc adscribenda tradunt, D. Cyprian. Regn. *cens. Belg. hic* post Zypæ *notit. jur. Belg. tit. de jur. fisc.* quibus non assentior per ea, quæ nos *ad §. 39. sup. eodem & Groenevv. de ll. abrog. ibid.*

TEXTUS.

De jactis in mare levandæ navis causa. Item de his; quæ de rheda currente cadunt.

47. *Alia sanè causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur; hæ enim dominorum permanent: quia palam est, eas non eo animo ejici, quod quis ea habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longè videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.*

NOTÆ.

47. *Furtum committit*] Hujus loci interpretem habes Ulp. *d. l. 43. §. pen. & §. 4. cum aliquot seqq. D. de furt.*

COMMENTARIUS.

1 *Quæ levandæ navis gratia eiiciuntur, non eo animo abiici videri, quòd quis ea habere nolit.*
2 *Eum qui alienum quid in via jacens, lucri faciendi causa tollit; furti obstringi, licèt ignores cujus sit.*
3 *Quid si nemo rem inventam post proclamationem repetat.*
4 *An præmium indicii honestè peti possit.*
5 *Quid circa res ejectas aut naufragio perditas hodiernis moribus obtineat.*

EX iis, quæ præcedenti §. dicta sunt, intelligi potuit, pro derelicto habendum non esse, quod dominus non ideo abjecit, quia amplius suum esse non vult, sed alia mente: ac proinde id ejus, qui abjecit manere, nec fieri apprehendentis. Id hoc §. declaratur exemplo rerum in tempestate levandæ navis causa ejectarum.

1 *Non eo animo eiici, quod quis ea habere nolit*] Qui oborta tempestate levandæ navis gratia res aliquas projiciunt, non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant: quippe si invenerint, ablaturos, & si suspicati fuerint, in quem locum ejectæ sunt, requisituros: sed ut levata nave maris periculum effugiant. Perinde igitur hoc est, ac si quis onere pressus in via rem abjecerit, mox cum aliis reversurus ut eam auferat, *leg. 8. ad leg. Rhod.* quam ob causam res ita jactas dominorum permanere, rectè hic concludit Justinianus cum Cajo *in l. 9. §. ult. hoc tit.* & Paulo *leg. 2. in fin. ad leg. Rhod. fac. l. si quis merces. 7. pro derel. l. interdum. 21. §. de acq. poss. l. quæcumque. 58.* *hoc tit.* Cum his tamen Ulpianum committit Hotomannus, existimans, eum à cæteris omnibus dissensisse, ac putasse, jactum fieri animo derelinquendi; aut saltem credendum esse, plerumque eo animo fieri, & quasi periturum sit, quod jactatur: sic enim scribit in *l. falsus creditor. 43. §. pen. de furt.* Respondet Vvesembecius, Ulpianum eo loco de jactu spontaneo loqui, de eo videlicet, qui simpliciter nec urgente ulla necessitate res aliquas in mare projicit: hunc in hac actione merè voluntaria credibile esse pro derelicto velle habere id, quod videtur ut periturum jactare. Quam responsionem, licèt eam ut ineptam explodat Bachovius, locus ipse non parum juvat; nam ex fine *d. §. pen.* manifestum est, Ulpianum distinxisse inter id, quod simpliciter & non simpliciter jactatum sit.

Cùm ipsa navi maris periculum effugiat] Mercator nunquam mercium suarum jacturam faceret, nisi speraret majus se malum hoc pacto declinaturum, mortem nimirum. Facit igitur hoc ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ, ut hæc actio mixta sit ex spontaneo & invito. Invita est, si causam spectes, quæ extrinsecus impellit, ut jactura fiat; spontanea, si causam proximam & principium internum, consilium mortis evitandæ. Quin etiam plus voluntarii quàm inviti hujusmodi actiones habent: nisi enim voluntate consentiente fierent, in exequendo ministerium non præberent membra corporis. Consule *Aristot. 3. eth. 1.*

Lucrandi animo] Secus est, si hoc animo, ut rem salvam faceret & restitueret domino, aut si putans, simpliciter sive sponte jactatam pro derelicto habitam, *d. l. falsus creditor. 43. §. pen. & §. sed si. 6. de furt.* Bene hoc intellexit Damones in Rudente Plautina, qui vidulum à servo suo in mari repertum alienum esse judicat, non suum, *act. 4. scen. 2.*

Quæ de rheda currente cadunt] Comparantur res in tempestate ejectæ cum his, quæ iter facientibus decidunt de curru, aut quæ imprudentibus excidunt in vias, quas certum est dominorum permanere, eumque qui alie- 2
num quid jacens in via lucri faciendi causa tollit, furti obstringi in tantum, ut nihil intersit, sciverit, an ignoraverit, cujus essent: nihil enim ad furtum minuendum facit, quòd cujus sit ignoret, *d. l. falsus. 43. §. qui alienum. 4.* quippe cùm omnes scire debeant, quod suum non est, hoc ad alios modis omnibus pertinere, *l. ult. Cod. unde vi.* At si non ut lucretur sustulit, sed redditurus ei, cujus id esse postea apparuerit, furti non tenetur. Proinde si nescit cujus sit, rectè probeque faciet, si libellum proponat continentem, invenisse se, & redditurum ei, qui suum id esse demonstraverit; hoc enim facto palam ostendet, se non tulisse eam rem animo furandi, *d. l. falsus. 43. §. sed si. 7. & seq.* Quid ergo, si post 3
hujusmodi libellum propositum, aut (secubi co-

consuetudo) post insinuationem præconis voce factam, nemo sese offerat, qui rem inventam ut suam repetat? Poterit inventor, si pauper est, eam sibi ceu numere Dei collatam retinere: sin dives est, bene & piè fecerit, si in usus & alimoniam pauperum eam convertat, ita Bart. *ad d. l. falsus. 43. §. qui alienum.*
4 Fab. Cantiunc. Schneid. *hic.* (Canonistæ cum Theologis dicerent, non tantum bene & pie, sed ex justitiæ & conscientiæ debito faciendum.) Qui hoc obiter etiam tractant, an is, qui rem alienam invenit & indicavit, si
4 nihil impensæ ejus gratia fecit, præmium indicii honestè petere possit. Et ajunt, non posse, quamvis ultro oblatum honestè accipiatur, quod etiam satis apertè significat Ulp. *d. l. falsus. 43. §. quid ergo. 9.* ubi pro eo, quod in vulgatis editionibus omnibus atque in ipso etiam Pisano codice legitur; *Quid ergo si, εὕρετρα, quæ dicunt, petat*, &c. Budæus ex vestigiis exilibus antiqui exemplaris, ut ipse ait, restituit, *Quid ergo, si ea quæ dicunt Græci μηνύτρα, petat*, sed nulla necessitate: nam εὕρετρον, non minus Græcum est, quàm μηνύτρον, atque ut hoc præmium indicinæ, ita illud præmium inventionis significat. Illud non ambigitur, posse, si res nondum reperta est, ejus perquirendæ nomine & peti honestè indicium & accipi, *fac. leg. 5. §. si tibi. 4. de cond. ob turp. ca.* Hac eadem in causa sunt etiam bona naufragorum, & peculiaris etiam pœna in eos, qui quid eorum in littus expulsum surripuerunt, nova lege constituta est publicatio omnium bonorum, *auth. navigia. C. de furt.* quæ desumpta est ex constitutionibus Frederici Secundi *de statutis & consuetudinib. contra Ecclesiæ libertatem editis tollendis, coll.* 10. De rebus in tempestate ejectis, aut naufragio perditis, inque littore inventis, aut extractis è mari, idem in hac regione antiquitus jus fuit, quod nunc Principum sæcularium fere omnium maris accolarum commune est, fisco statim ut vindicarentur; adeoque ipsa etiam fragmenta & tabulas quassatarum scopulisque illisarum navium. Cæterum aucta navigatione, inque dies magis magisque increscente; visum est, placitumque Ordinibus hujus Provinciæ, ut suas cuique res ruptas deperditasque repetere liceat; modò id faciat intra annum & sex septimanas, impensæque refundantur, quæ forte factæ sunt ab harum rerum susceptoribus. Hoc tempore elapso publicantur, & fisco acquisitæ esse intelliguntur, *Placuit Vande zee-defren, Phil.* 2. qui tamen facile patitur eas redimi, Grot. 2. *manuduct.* 4. Graviter in præcipitem illam publicationem rerum ad littus ejectarum, *lib. 1. de repub. c.* 10. invehitur Bodinus: *Barbarum id quidem*, inquit, *& antiquis instatum, ut cujus opes ac fortunæ naufragio misere perierint, & quem nostris opibus sublevare debeamus, ejus reliquias, quas ad littus ejectas bona fide restitui oportebat, turpe diripi patiamur. Sic tamen*, inquit, *vivitur, ut qui portus habent, eam crudelitatem tum in cives tum in peregrinos exequantur. Ius quæris? Error jus facit: at si non peccatur errore, sed scientia; scelus est, quod erroris specie prætenditur.* Mera sanè injuria est, nulla probabili causa præcedente suum alicui auferre: atque ob id antiquis semper religiosum fuit, bona naufragorum fisco addicere. Extat constitutio Constantini in *C. Iustin. tit. de naufrag. lib.* 11. in hæc verba: *Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad littus, vel si quando aliquam terram attigerit, ad dominos pertineat; fiscus meus sese non interponat. Quod enim jus habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?* Bene Euripides *in Helena.*

Ναυαγὸς ἥκω ξένος, ἀσύλητον γένος.

Dion Prusæensis *orat.* 7. de naufragio locutus:

Μὴ γὰρ εἴη ποτὲ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. Potest etiam huc accommodari locus Cassiodori. *lib. 4. var.* 7. ubi sic scribit: *Crudelitatis genus est, ultra naufragium velle desævire, & illos ad dispendia cogere, quibus inopem vitam probantur immania elementa dedisse:* add. *auth. navigia. C. de furt.* Gail. 1. *obs.* 8. Gudelin. *lib. 3. de jur. nov. cap.* 10. Christin. *vol. 5. decis.* 64. Grot. *de jur. bell. & pac. lib. 2. cap. 7. in pr.* Groenev. *de legib. abrog. ad l. 1. C. de naufrag. & ibi alleg.* Mornac. *ad l. 2. in fin. l. 4. §. 1. l. 9. & ibid. not. nostras ad* Pet. Peck. *de l. Rhod.* Doctiss. Salmasius *cap. 5. de mod. usur.* putat, non Constantinum, sed Antoninum auctorem esse memoratæ constitutionis sub *tit. C. Iust. de naufrag.* id stylum ostendere, & veteres libros testari: nec relatam esse sub eod. tit. in Cod. Theodosianum, quod & D. Contius antea observavit. Ea autem constitutione Antoninum abrogasse legem Rhodiam, qua parte naufragia fisci esse, & ad publicanos pertinere sanxerat, τὰ ναυάγια τῶν τελωνῶν εἶναι. atque esse hanc constitutionem posteriorem rescripto ejusdem Antonini, quod extat *in leg. ἀξίωσις, 9. de leg. Rhod* quo naufragos ad legem Rhodiam remisit. Ostendit etiam; rescriptum istud multis modis corruptum esse, & in d. constitutione pro *Vel si quando reliquam terram attigerint*, ut omnes libri scripti habent, legendum, *Vel si quando reliqua terram attigerint.* Nec dubium, quin *in d. leg. ἀξίωσις 9. de leg. Rhod. pro ὑπὸ τῶν δημοσίων*, ex ejusdem Salmasii sententia, quam & Grotius probat, reponendum sit, ὑπὸ τῶν δημοσιωνῶν, id est, τελωνῶν, à publicanis.

TITULUS SECUNDUS.

DE REBUS CORPORALIBUS ET INCORPORALIBUS.

Continuatio.

QUæ de acquirendo jure gentium dominio dicta sunt titulo præcedenti, ea pertinent dumtaxat ad acquisitionem rerum corporalium. Sunt autem & res quædam incorporales, quæ & ipsæ in patrimonio sunt, & suis quoque modis, prout earum fert natura, tum jure gentium, tum civili singulis acquiruntur. Non est igitur principalis divisio, quæ hoc titulo proponitur, sed subdivisio, quædam rerum privatarum, sive earum quæ in bonis aut patrimonio sunt. Cajus hanc principali continenter subjecit, *l.* 1. §. 1. *de rer. div.* unde huc transtulit Justinianus.

TEXTUS.

Secunda rerum divisio.

Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quæ sui natura tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt, qualia sunt ea quæ in jure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, usus, & obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus hæreditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem numero sunt & jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

NOTÆ.

Quædam præterea] Totus hic titulus descriptus est ex Cajo *l.* 1. §. 1. *D. de rer. div.*

Pecuniæ] Hic apertè pecunia inter res corporales numeratur, ut & apud Cajum *d. l.* 1. & nihil notius est, quàm nummos æquè ac cætera corpora vindicari posse, *l.* 14. *de reb. cred.* §. *ult. infr. quibus al. lic.* Opponuntur interdum corpori, *l.* 46. *D. de cond. ind. l.* 5. *pr. de imp. in rem. dot. l. ult. de adim. leg.* at tunc non omne corpus simpliciter, sed certum intelligi debet, *l.* 68. *D. ad sen. Treb. l.* 10. *D. de accept.* & in quo præter corpus nihil consideratur.

Ipsum jus hæreditatis] Cajus *ipsum jus successionis*, à quo & hæreditas definitur successio in universum jus, quod defunctus habuit, *l.* 24. *de verb. sign.* sed hæc impropriè. Nam succedere non hæreditatis est, sed hæredis. Hæreditas autem est res acquisitioni subjecta, & quæ hæredi per successionem acquiritur. Jus verò dicitur, quia universitatem denotat, patrimonium defuncti cum oneribus; non res singulas seorsum, *l.* 119. *l.* 208. *d. tit.* Hæc plena præ iis, quæ alii.

COMMENTARIUS.

1 *Inter res corporales etiam nummos rectè numerari.*
2 *Ea, quæ in jure consistere dicuntur, non esse mera entia rationis.*
3 *Quo sensu hæreditas, ususfructus, obligatio, jura dicantur, & rebus ipsis opponantur?*
4 *Hæreditatem propriè neque successionem esse, neque jus succedendi, neque rem, quæ succedit, sed jus, quod per successionem acquiritur.*
5 *Iura prædiorum quo respectu servitutes dicantur?*

S*Ui natura tangi possunt*] Hoc est, quæ sub tactum cadunt, quas, si præsentes sint, corpore & manu apprehendere cæterisque sensibus percipere possumus. Ait autem, hujusmodi res esse fundum, hominem, &c. fundum, puta Tusculanum; hominem; Sticum; res; nimirum singulares & substantias primas. Nam secundæ substantiæ sive universalia à sensibus remota sunt Arist. 1. *analyt. cap.* 31. Utrum autem universalia sint merum opus intellectus & figmenta phantasiæ, an quid reale essentiam habens, & revera subsistens in rebus singulis; Philosophorum disputatio est. VINN. Sunt hæc verè stoica. Quum enim hi philosophi sensus omnes reducerent ad tactum; corpus definiebant, *quod tangi possit*: Sen. *Epist.* 106. *Iidem corpora sola esse*, adfirmabant: corporales res non *esse*, sed *intelligi*. Cic. *Top. cap.* 5. Illa *res* vocabant, has *jura*. Quintilian. *Inst.* V, 10. Et inde facile patet, cur Paullus servitutes nec in bonis, nec extra bona esse dicat. HEIN.

Aurum, argentum] Non tantùm rude, sed etiam signatum, nummi aurei aut argentei, licèt contra disputet D. Hotomannus *illust. quæst.* 1

quæst. 15. Nam oppositum est in opposito, sive contradictio in adjecto, si quis dicat argentum signatum corpus non esse. Spectatur quidem in pecunia maximè valor publicus, *l. de cont. empt.* & respectu hujus valoris nummus nonnunquam opponitur iis rebus, in quibus præter corpus nihil consideratur, ut in *l. quis hæredis.* 46. *de condict. ind.* Cæterum qui nummos & pecuniam negant aliud esse aut significare quàm valorem & quantitatem ipsius, illi vehementer falluntur. Utique enim & materialiter pecunia considerari potest, cùm materia pecuniæ, argentum, aurum, fundamentum sit valoris; de quo bellè & doctè Salmasius *lib. de usur. pag.* 455. Et corpora etiam in pecunia cogitari posse, non quantitatem dumtaxat, testis est Papinian. *l. si is.* 94. §. 1. *de solut.* Quin Justinianus hoc ipso tit. & Cajus *l.* 1. §. 1. *de rer. div.* expresè pecuniam inter res corporales numerant. Denique quid notius est, quàm nummos æquè ac cætera corpora vindicari posse? Nihil me movet, quod apud Pomponium, *l. si pœnæ.* 19. §. 2. *de cond. ind.* legitur: Si falso existimans me debere nummos solvere, qui partim alieni, partim mei fuerint, ejus summæ partem dimidiam, non corporum, me condicere. Nam & si frumentum meum cum alieno commixtum, cui non debebam, per errorem solvissem, responderet Jurisconsultus, non dimidiam partem corporum, sed quantitatis condicendum: neque tamen ex eo quisquam colligeret, frumentum rem esse incorporalem, sed habet hoc hanc rationem, quia confusim corpora mea & aliena solvi, non ut certa species, sed existimans me debere certam quantitatem. Quid quòd eo ipso quod ait, *me non condicere partem corporum*, fatetur corpora esse? Nihil etiam quod Ulpian. *leg.* 5. *in pr. de imp. in res d t.* scribit, diminutionem dotis per impensas necessarias fieri ipso jure, ubi non sunt corpora, sed pecunia. Neque enim corpora pecuniæ opponit ut non corpori, sed eadem ratione, qua eodem loco corpora opponit corpori æstimato; quod utique nemo dixerit rem esse incorporalem; & nimirum, ut res quæ in specie restituendæ sunt, iis rebus opponuntur, quæ in genere functionem recipiunt. Constat enim, pecuniam esse rem fungibilem, cujusmodi res eodem jure ac obligatione in dotem dantur, qualis est in mutuo, ut scilicet soluto quandoque matrimonio, maritus non eadem corpora quæ accepit reddat, sed tantumdem, *l. res in dotem.* 42. *de jur. do.* Idem respondendum ad *l. ult. de adim. leg.* Alibi cautius summa aut numerata pecunia non simpliciter corpori, sed certo corpori opponitur, *l. si hæres.* 68. *pr. ad sen. Treb. l.* 10. *de accept.*

Qualia sunt, quæ in jure consistunt] Res omnes, quæ tangi aut demonstrari non possunt, sed animo tantùm cerni atque intelligi, incorporales quidem sunt: verùm non omnium earum rerum consideratio Jurisconsulti propria est. Nam & Angeli, & spiritus, & Animæ res sunt incorporeæ. Illa quoque quæ à Cicerone in *Topic.* enumerantur, usucapio, tutela, gens, agnatio: quamvis harum rerum tractatio ad Jurisconsultum pertinet, non sunt tamen hujus loci, in quo de iis rebus agitur, quæ acquiri possunt, & patrimonium nostrum augent. Usucapio autem non est res, quæ acquiritur, sed causa & modus acquirendi, uti & gens & agnatio: gente enim & agnatione hæreditas obvenit. Tutela onus est & munus publicum. Quid est ergo, quod ait, *quæ in jure consistunt? Ius est*, inquit Vvesemb. *intellectus seu recta ratio. Quæ igitur in jure consistunt, ut alia omnia, quæ sunt rationis, ea tantùm intelliguntur*, inquit, *non sunt*. Ita loquitur Vvesembec. quasi existimet, ea, quæ in jure consistere dicuntur, esse mera entia rationis & intentionalia dumtaxat; quomodo & D. Tuningius, qui ea dicit esse notiones & intelligentias, quas Platonici *Ideas* vocant; neque aliud judicium Donelli fuit *lib.* 5. *com.* 1. Sed quæso, quid tam absurdum est quàm dicere, hæreditatem, bonorum possessionem, usumfructum, servitutes prædiorum, pignus, obligationes, actiones, figmenta esse intellectus, natura nihil esse? Amabo te, si tibi luculenta hæreditas relicta sit, aut opulenti patrimonii ususfructus, somniumne esse putabis phantasiæ, aut ideam Platonicam? quamquam sunt ἀψηλάφητα, καὶ ἀναφῆ. Sic autem habendum est, res hujusmodi in jure consistere dici, & his corpora opponi: non quia revera & natura non sint, aut extra considerationem juris non subsistant, sed quia à jure quodammodo existentiam suam, hoc est certam ac definitam formam acceperunt: quippe jus civile harum rerum naturam quasi pro arbitrio formare potest; cujusmodi potestatem in rebus corporalibus non habet. Atque hoc sensu accipiendum quod Fab. & Ang. tradunt, ea dici in jure consistere, quæ à jure substantiantur, creantur, & nominantur. Habent enim utique & veram suam essentiam, suntque omnino entia realia, sicut & quævis alia accidentia: ita propemodum & D. Bachovius. 2

Sicut hæreditas, ususfructus, usus, & obligationes] Hæc omnia hactenus quidem rectè conjunguntur, quatenus jura sunt, sive res incorporales. Cæterum dissimilis harum rerum ratio est quatenus rebus ipsis opponuntur; ut mox ostendemus. Hæreditas universitatem bonorum significat, in quæ hæres succedit, & quia appellatione sua universim bona omnia & jura defuncti, etiam quibus ille aliis tenebatur, comprehendit, hac consideratione non inepte jus dicitur, *l. hæredit.* 119. *l. pecuniæ.* 178. §. 1. *l. bonorum.* 208. *de verb. sign.* Unde Papinian. *l. hæreditas.* 50. *de hær. pet. hæreditas*, inquit, *etiam sine ullo corpore iuris intellectum habet*, *add. l.* 3. *de bon. poss.* Obligatio quatenus à parte debitoris consideratur, jus non est, sed vinculum 3

verb. sign. Atque hoc sensu jus dici, corporibusque, quæ in hæreditate sunt, opponi arbitror.

Eodem numero sunt & jura prædiorum] Servitutes prædiorum, etiamsi corporibus accedant, incorporales tamen sunt: quippe jus prædii non pars prædii est, sed qualitas. *leg.* 14. *de serv. l.* 4. *in pr. si serv. vind. l. quid aliud.* 86. *de verb. signific.* Quod autem ait, jura prædiorum etiam servitutes vocari, non sic intelligi oportet, quasi eadem prorsus sint jura, & servitutes: nam servitus propriè non jus sed juris privatio, & imminutio est, *l.* 5. §. *& belle.* 9. *de op. nov. nunt.* verùm quòd relata inter se sint, & illa vim habeant agendi, hæ patiendi significationem. In eo igitur, cui debetur, eundi puta facultas, jus dicitur; in eo, qui debet, servitus est, & juris imminutio. In illo servitus activè, in hoc passivè. VINN. Sunt itaque servitutes omnino jura prædiorum, puta dominantium, quia prædium prædio servit. Sed non omnia jura prædiorum sunt servitutes, quia & plura alia sunt prædiorum jura, ut bonitas, salubritas, amplitudo. *l.* 86. *de V. S.* item jus venandi, coquendi cerevisiam, aliaque quæ nullam vicino prædio patiendi vel non faciendi necessitatem imponunt. HEIN.

TITULUS TERTIUS.

DE SERVITUTIBUS RUSTICORUM ET URBANORUM PRÆDIORUM.

Dig. Lib. 8. *Tit.* 1. *&* 2. *C. Lib.* 3. *Tit.* 34.

1 *Servitutis, qualem hic intelligimus, definitio ejusque explicatio.*

2 *Species servitutis. Quid sit servitus prædii: quid ea requirat, de quo tamen latius, num.* 4.

3 *Omnes servitutes prædiorum perpetuam causam habere debere, & quid veteres per causam perpetuam intelligant.*

SErvitutis & libertatis nomina etiam rebus inanimatis & brutis tribuuntur, sed per translationem, & longè alio significatu, quàm cum personæ servire dicuntur in disputatione de statu hominum. Illic suo quæque domino persona servit: libera est, quæ dominum non habet: at res servire dicuntur, non quæ domino suo serviunt, sed quæ domino suo non omnia officia præstare possunt, verùm quædam præstare coguntur alteri, & non domino: liberæ esse, quæ uni & soli domino omnia præstant, *quo fac. leg. qui uti.* 90. *de verb. sign.* Etenim quod ex re sua percipit dominus, id ei res ipsa ultra præstare videtur, libereque id facere, & cum quadam velut propensione voluntatis, quasi natura ita facta, ut id velit. Cùm autem pati cogitur, ut quædam commoda alius percipiat, jam servire videtur, quasi amissa priore facultate, quæ ei pro libertate affingebatur. Vitiosa igitur planè est divisio, qua servitus distribuitur in tres species; in merè personalem, merè realem, & mixtam. Nam merè personalis, quæ hominum est & sola propriè servitus una cum reliquis, quæ tantùm *ὁμωνύμως* id sunt quod dicuntur, eidem generi ut species ejusdem subjici non potest. Igitur
1 servitus, qualem hìc intelligimus, est jus in re aliena alteri constitutum, quo dominus, quod huic alteri commodum sit, aliquid aut pati in suo, aut in suo non facere cogitur. Dicimus, servitutem esse jus, habita scilicet relatione ad eum, cui constituta est: & video in omnibus suis speciebus ita eam à nostris definiri, in itinere, actu, via, aquæ ductu, *hoc tit. in pr. & l.* 1. *de serv. præd. rust.* in servitutibus prædiorum urbanorum, §. *seq. & l.* 2. *de serv. præd. urb.* in usufructu. *pr. tit. seq. & l.* 1. *de usufr.* Per se autem servitus, & respectu ejus, à quo debetur, non jus est, sed juris privatio aut imminutio, *l.* 5. §. 1. *& belle.* 9. *de op. nov. nunt.* Ajo, esse jus, quo dominus aliquid pati in suo, aut in suo non facere cogitur, ex natura omnium servitutum, *l. quoties.* 15. §. 1. *de serv.* Pati in suo, puta te sua utentem, fruentem, per fundum suum euntem, agentem, aquamve ducentem, tignum in ædes suas immittentem. Non facere, veluti altius non ædificare, in suo non ponere, quod luminibus ædium nostrarum, aut prospectui officiat, &c. Planè enim ita servitus constitui non potest, ut quis aliquid cogatur facere in suo puta viridaria aut arbores prospectus nostri causa tollere, aut in suo pingere, quo amœniorem nobis prospectum præstet, *d. l.* 15. §. 1. obligatio hæc erit, non servitus constituta, & ideo prædio alienato, non sequetur actio novum possessorem, ut fit ubi servitus constituta est, *l. cum fundo.* 36. *de serv. præd. rust. l. neque.* 19. *quib. mod. us. am.* sed in eum, qui id facere promisit, hæredemque ejus actio in personam dabitur, *l. actionem.* 25. *de obl. & act.* in id scilicet, quod interest, si non fiat quod promissum est: ut accidit in omni obligatione faciendi, *l.* 13. *in fin. de re jud. leg. stipulationes.* 72. *de verb. obl.* §. *ult. inf. eod.* Una servitus oneris ferendi à

Vinnius in Institut.

P 3 na-

natura reliquarum nonihil degenerat, de qua dicemus §. 1. *inf. hoc tit.* Quod adjeci de commodo, id finem servitutis respicit; neque enim ulla est servitus, quæ non commodi nostri causa constituatur, aut certè alicujus amœnitatis, *d. l. 15. in pr. de serv. l. 3. de aq. cott. & æst.* Non autem præcisè requiritur, ut præsens sit utilitas, sed sufficit, natura tale jus esse, ut aliquando usui esse possit: quomodo cum D.
2 Duareno accipienda *l. pen. de serv.* Porro species harum servitutum duæ sunt: quædam enim sunt rerum, sive prædiorum, quibus in usu juris generis fere nomen simpliciter tribuitur; quædam personarum. Sic autem distinguuntur non a re, quæ servitutem debet, sed ab ea re cui debetur. Prædiorum igitur sunt, quæ debentur prædiis: personarum, quæ personis, *l. 1. de serv. l. si mihi 20. §. ult. de serv. præd. rust. l. si quis. 32. de usufr.* De servitutibus prædiorum agitur hoc tit. de personalibus tit. proximo, & seq. Servitus prædii est, quæ prædio alieno imponitur ad vicini prædii utilitatem. Duo igitur hìc prædia sint necesse est, quorum unius causa servitus constituatur, alteri imponatur; unum dominetur, alterum serviat, *l. 1. §. 1. com. præd. §. 3. inf. hoc tit.* Requirimus in his prædiis vicinitatem; neque in rusticis tantum, quod D. Vultejus facit, & Joan. Superior. *ad l. 3. de serv.* verùm etiam in urbanis, *l. 5. §. 1. de serv. præd. rust. l. si ædes. 38. & l. seq. de serv. præd. urb.* Etenim vicinitatem non ex prædiorum conjunctione aut confinio, sed ex commoditate utendi metimur, ut intermedium prædium aut locus non officiat, si non impediat liberum usum servitutis, *l. 7. §. ultim. l. ult. de serv. rust. præd. l. 7. §. 1. com. præd. l. 1. de serv. præd. urb. l. 4. §. ult. si serv. vind. l. servitutes. 14. §. ult. de serv. l. si prius. 17. §. 3. de aq. pluv. arc.* Duar. & *ad*
3 *d. l. 14. §. ult.* Don. 11. *comm.* 2. Cæpoll. 18. *de serv. urb. præd. num.* 2. Omnes verò servitutes prædiorum, ut veteres definiunt, perpetuam causam habere debent, *l. foramen. 28. de serv. præd. urb.* Perpetuum illis est, quodcumque ex naturali causa oritur, etsi non sit assiduum, ut ecce aqua pluvia ex naturali causa oritur, etsi non assiduè pluit, *d. l. 28.* quod enim naturaliter fit, perpetuum videtur, licèt non fiat assiduè, ut defectio Lunæ Arist. 1. *post.* 8. Sed & quod ex facto nostro oritur perpetuum habetur, si ejus causa prædium aut pars prædii parata est, ut fumi immissio, *l. 8. §. Arist. 5. si serv. vind.* Causam servitutis vocant id, cujus aut arcendi à nostro, aut in nostro habendi gratia servitus constituta est, verbi gratia, in stillicidio & aquæ ductu causa, ob quam hæ servitutes comparatæ sunt, est aqua: illic, ut ab ædibus nostris avertatur, hic, ut aqua ducatur, & in nostro habeatur, *d. l. 28. l. 1. §. 4. de font.* Interpretes vulgo dum distinguunt inter servitutes continuas & discontinuas, causam confundunt cum possessione.

Facile autem ex superiore definitione colli- 4
gere est, servitutem prædii non intelligi, quæ constituta est in prædio quidem alieno, sed ei, qui prædium non habet, aut qui non habet vicinum, *l. 5. §. 1. de serv. præd. rust. l. Mela 14. §. ult. de alim. leg.* aut etiam ei, qui habet vicinum, si non sit constituta illius prædii causa, & revera prædio utilis, *l. si ædes. 38. de serv. præd. urb. l. 6. in pr. & §. 1. de serv. præd. rust.* eòque pertinet quod scribit Paul. *l. 8. de serv. Ut pomum decerpere liceat, ut spatiari, & cœnare in alieno possimus*, servitutem imponi non posse: nimirum quia hoc jus prædii nostri causa non constituitur, nec prædii nostri causam meliorem facit. Si quis igitur in suo tale quid faciendi jus alteri concesserit, id personarum servitutibus adscribendum. Inde quoque est, quòd servitus prædii non intelligatur, si in constituendo persona demonstrata sit, cui soli ea præstetur, licèt ad utilitatem quoque prædii constituta sit, *l. 4. de serv. præd. rust.* Ita nonnumquam ex accidenti fit, ut natura servitutis alteretur, add. Coras. ad *d. l. 8.* Don. 9. *comm.* 21. Uves. *parat. de serv. præd. rust. num.* 3. Porro autem ut prædia, vel rustica sunt, vel urbana, ita quoque & servitutes, quæ iis inhærent, vel rusticæ sunt, vel urbanæ. Prædia rustica sunt loca ædificiis vacua, in urbe area, ruri ager, *l. fundi 211. de verb. sign.* non enim loco, sed materia & genere distinguuntur, ut postea plenius intelligetur.

TEXTUS.

De servitutibus rusticis.

Rusticorum prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi, ambulandi, hominis, non etiam jumentum agendi, vel vehiculum. Actus est jus agendi jumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: sed qui actum habet, & iter habet, eoque uti potest etiam sine jumento. Via, est jus eundi & agendi & ambulandi, hominis; nam iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

NOTÆ.

Ambulandi] Ire est transire, sive per alienum prædium in suum recta pergere: ambulare, animi gratia spatiari in secessibus, eamdemque viam ire & redire; quod tamen hìc non ut jus aliquod principale consideratur, sed ut illius juris accessio, & ita non obstat *l. 8. D. de serv.*

Non etiam jumentum] Jumento vehi potest, jumentum, ἀχθοφόρον κτῆνος, agere non potest.

Etiam sine jumento] Ex tacita voluntate & sententia constituentis, *arg. l. 21. de reg. jur.* secus, si contra expressè convenerit, *l. 4. §. 1. si serv. vind.*

Via in se continet] ὡς ὅλον ut totum partes; *arg. l. 13. §. 1. D. de accep.* Itaque via per se intelligi

figi non poteſt ſine jure eundi, &c. *l. 13. D. de ſervit.* nihilque mutandum in definitione viæ, qua una præcedens utraque rectè comprehenſa eſt. De differentiis actus & viæ, v. Cujac. 22. *obſ.* 35. *l. 7. l. 8. l. 12. §. 1. de S. P. R.*

COMMENTARIUS.

1 *Eum, qui iter habet, rheda vehi non poſſe, contra Cæpollam.*
2 *An ſpatiari voluptatis aut valetudinis cauſa, vel equum manu ducere geſtandi gratia paratum.*
3 *Ei, qui actum habet, licere & armenta agere, nec tamen ideo pro* jumentum *reponendum* armentum.
4 *In definitione actus male D. Hotomannum pro* vel vehiculum *reponere* non etiam vehiculum.
5 *An actui inſit & iter ſine jumento.*
6 *In definitione viæ nihil mutandum; & quid inter viam, & actum interſit.*
7 *De aquæductu quædam obſervatu digna.*

SErvitutes ruſticorum prædiorum ſunt, quæ prædiis ruſticis inhærent. Sunt autem longè plures, quàm hic numerantur. D. Donellus 11. *com.* 6. doctrinæ cauſa ad tria genera eas revocat; nam ut eleganter & eruditè oſtendit, aut eo pertinent, ut per alienum fundum ad noſtrum perveniatur, eove quid accedat; aut ut quid ex vicino ſumere liceat, quod ad uſum prædii noſtri aut pecorum, quæ prædii cauſa habentur, transferatur; aut ut prædium noſtrum onere, quo intus premitur, exoneretur. Ad primum genus pertinent quatuor illæ, quas hic explicat Juſtinianus poſt Ulp. *l. 1. de ſerv. præd. ruſt.* ſecundi generis exempla ſunt in §. 2. *infr.* & *d. l.* 1. §. 1. *eod.* tertii *l. 3. §. 1.* & 2. *eod.* item exemplum, quod proponitur *l. ſi quis* 29. *eod.* ut aquam aperto ſulco educere in fundum vicini liceat. Singula fuſius explicat Don. *d. cap.* 6. & 2. *ſeq.*

Iter eſt jus eundi, ambulandi] Jure eundi continetur & qui lectica aut ſella, item qui equo vehitur, *l. 7. l. 12. eod.* parum enim referre viſum eſt, ſuis pedibus quis utatur in eundo, an alienis. Quod autem Cæpolla *de ſerv. ruſt. præd. cap. 1. n.* 4. & 5. putat, eum qui iter habet, etiam rheda aut curru per duos equos vehi poſse, modò rebus aliis rheda non oneretur, vereor ut defendi poſſit. Non enim par ratio eſt lecticæ, quæ à lecticariis geſtatur, & currus, quem jumenta trahunt. Jumenta cum curru agere non eſt ire, nec ejus, qui iter habet, actum aut viam. Moribus noſtris tres diverſæ ſervitutes ſunt, *voetpadt, rypadt, dreef,* id eſt, actus.

Ambulandi] Id eſt commeandi ultro citroque, eundi ad fundum noſtrum & inde redeundi, quoties lubet. An igitur & ſpatiandi voluptatis aut valetudinis cauſa? Ita quidem D. Cujac. 22. *obſ.* 35. Baro. *hic* Donn. 11. *comm.* 6. Atqui ut ſpatiari liceat in alieno animi cauſa, prædii ſervitus imponi non poteſt: hoc enim perſonæ voluptatem reſpicit, non utilitatem prædii, *l. 8. de ſerv.* unde D. Hotomannus verbo ambulandi nihil aliud hic ſignificari exiſtimat, quàm commeationem ob res prædio, iiſve quibus illic morari neceſſe eſt, utiles aut neceſſarias. Puto tamen dici poſſe, ambulationem iſtam hic non cōſiderari, ut jus aliquod principale & per ſe, ſed ut illius juris acceſſionem. Gloſſa verbum *Ire* refert ad eum, qui vadit ſolus, *Ambulare* ad eum, qui it cum ſocio, quod & Cæpolla facit *d. cap. 1. num.* 7. & ſequitur Schneid. *hic n.* 11. Sed ſi, quod uti conceſſum eſt, ad plures porrigimus, gravior fiet ſervitus: qua ratione Gloſſam improbat Porcius hic, quamquam ſanè is, qui iter habet, cum alio ire prohibendus non eſt, ſi comitatus alterius ſpectat ad utilitatem ſolius prædii, cui iter debetur, ut benè D. Buſius ad *l. 1. de ſerv. præd. ruſt.* VINN. Eodem modo hic junguntur *ire, ambulare,* quo alias *uti frui, do lego, nexus mancipium, ſarta tecta, ruta cæſa, uſus auctoritas.* Non hæc ſynonima, ſed plerumque jungitur minori majus, uti exemplo *uſus fructus* præclare docuit V. C. Ger. Noodt *de Uſufr. l. 1. Ire* eſt porro & ulterius pergere, & fere ad negotia perſequenda, ambulare & animi, & nullius negotii cauſa ſpatiis factis in eadem veſtigia reflectere. Auſon. Popma de *Differ. verb. lib. 1. p. m.* 30. Senſus itaque eſt, non neceſſitate finiri ſervitutem itineris, ſed ſemper ire poſſe dominum prædii dominantis, ſive id negotii cauſſa faciat, ſive voluptatis. Solius tamen voluptatis cauſſa ſibi ſtipulari jus ambulandi, omnino repugnaret fini ſervitutum. *l. 8. de ſerv.* HEIN.

Hominis] Atqui diximus, eum qui iter habet, etiam jumento ire poſſe. Nimirum etiam in eo ſpectamus hominem, qui miniſterio jumenti in eundo utitur, ut cauſam principalem, non ipſum jumentum per ſe. Quod ſi quæras, cur hominis hic mentio fiat, cùm iter prædii ſervitus ſit, non perſonæ: reſpondebimus, ut hinc removeantur pecora, quæ & ipſa cùm aguntur, ire dicuntur: deinde non deſignari hic quamlibet perſonam, ſed qui prædium habeat, cujus nomine eat. Nam hæ ſervitutes non ideo prædiorum dicuntur, quia perſonæ non competunt, ſed comparatione facta ad jura merè perſonalia, quia non alii competunt, quàm qui prædium habet.

Non etiam jumentum agendi] Ita & Ulp. *l. 1. hoc tit.* & Paul. *l. 7. eod.* Hoc autem haud dubiè accipiendum eſt de jumentis, quæ ſarcinas portantes aguntur, aut ducuntur. Nam ſi quis pedes ire malens, in itinere deſcendat de equo, eumque manu ducat, cur id ei non liceat? aut cur per famulum non poſſit equus deduci ad dominum, ut rediturus eum conſcendat, & eques remeet? *arg. l. 12. eod.*

Actus eſt jus agendi jumentum vel vehiculum] *d.*

l. 1. eod. Jumenti appellatione non contineri boves, identidem relatum & responsum est *l. ædiles 38. §. jumentorum 4. & 2. seqq. de æd. edict. l. legatis 65. §. antepen. de legat. 3. l. boves 89. de verb. sign.* Paul. 3. *sent.* 6. Columella quoque boves à jumentis, equis, asinis, mulis, passim segregat, ut *lib. 1. c. 6. lib. 6. c. 19.* An igitur ei, qui actum habet, non licebit boves agere, & generaliter armenta? Sanè verò. Disertè enim à Modestino scriptum est, actum esse, *ubi armenta trajicere liceat*, *l. 12. de serv. præd. rust.* Armentorum autem appellatione vel maximè boves continentur, *d. l. boves 89. de verb. sign. l. servis legatis 81. §. armento 2. de leg. 3.* Nec tamen ideo necesse est, ut cum Hotomnano pro *jumentum* reponamus *armentum* contra fidem omnium exemplarium. Nam vel ἐν πλάτει jumenti vox hic accipi potest, ut & boves complectatur, cùm & Isidorus boves inter jumenta referat, *lib. 12. c. 1.* & ipse Columella etiam his ex ratione originis nomen jumenti tribuere videatur, sic enim scribit *l. 6. cap. 2.* *Jumenta nomen à re traxerunt, quòd nostrum laborem vel onera subvectando vel arando juvarent.* Jumentum igitur ἀνδρειφόρον κτῆνος, * ὑποζύγιον. Quid si dicamus, exempli dumtaxat causa jumenti mentionem factam? Ut enim reponas *armentum*, aut retineas *jumentum*, non continebitur verbis definitionis actus ovium, caprarum, & reliquorum minorum pecorum, quibus propriè gregis non armenti aut jumenti appellatio convenit, *d. l. 81. §. armento. 4. de legat. 3. d. l. 38. §. 4. de æd. edict. l. 1. §. ult. de rei vind.*

Vel vehiculum] Hic iterum Hotomannus contendit legendum esse, *non etiam vehiculum*. Sed profectò nimis confidenter: non enim hoc tantùm loco, verùm etiam infinitis aliis jus agendi vehiculum actu contineri à veteribus traditum est, *d. l. 1. l. 7. l. 11. eod. l. 11. quemad. serv. am.* idemque manifestè colligitur ex *leg. 13. §. 1. de accept.* Nam si non actus, sed viæ proprium esset vehiculum agere; non debuit Jureconsultus liberare eum, qui viam promisit, si stipulator viæ iter & actum tantùm accepto tulerit. At quo argumento convellere conatur, quod tam constanter traditur? Nimirum quia alioqui nulla futura sit inter actum & viam differentia. Sed hoc falsum esse ostendemus in explicatione definitionis viæ. Nihil Hotomannum juvat, quod scribit Pompon. *l. 13. de serv.* Si via concessa sit tam angusti loci demonstratione facta, ut jumentum dumtaxat duci possit, non etiam vehiculum, actum magis, quàm viam, acquisitum videri. Non enim ut via semper & natura sua utrumque jus continet, & jumentum agendi & ducendi vehiculum, ita & actus; sed aliquando illud dumtaxat, non hoc, puta si vel expressè convenerit, ut actus esset sine jure agendi vehiculum, vel tacitè idem actum est, ut in specie *d. l. 13. de serv.* Atque hoc satis ostendunt verba ipsa hujus definitionis, quibus actui non utrumque conjunctim, sed hoc vel illud disjunctim tribuitur. Itaque & Græci minus plenè actum vertunt ἁμαξικὴν ὁδόν. VINN. Rem expedivisse videtur Illustris Corn. van. Bynkershoek *Obs.* IV. 7. ubi docet, intelligi vehiculum quod agi solet, vel propelli, vel manu trahi, id est, currum trusatilem. Quod & spatium quatuor pedum postulat, quibus circumscriptum fuisse actum docet Varro *de L. L.* IV, 4. HEIN.

Vti potest etiam sine jumento] Traditur hoc idem & in *d. l. 1. eod. l. 2. quemad. serv. am.* & verissimum esse docet *l. qui usufructum 58. de verborum oblig.* Ubi Julianus refert, eum, qui actum stipulatus postea iter stipulatur, posteriore stipulatione nihil agere, sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur. Quod & apud Ulpian. relatum est *l. 9. §. ult. de novat.* Falso, si actus tacitè non contineret etiam jus eundi sine jumento sive iter separatum. Neque tamen hoc ita accipimus, quasi iter separatum sit de essentia ipsius actus, & sine eo actus consistere aut constitui non possit, sed hoc dicimus, & actu constituto regulariter, & ex tacita voluntate & sententia constituentis, etiam iter sine jumento concessum intelligi, *arg. l. non debet 21. l. in eo 110. de reg. ju. c. cui licet eod. in 6.* Atque ideo jus agendi dumtaxat, non etiam eundi, ambulandi, in definitione actus exprimitur. Ad hæc, si actus essentialiter etiam iter contineret, quo utimur sine jumento, nullius momenti esset conventio, ut actus sit sine itinere, contra *l. 4. §. 1. si serv. vind.* Non obstat, quod apud Paulum legimus, actu legato iter frustra adimi, *l. 1. de adim. l.* Nam ratio subjecta non obscure arguit loqui Jurisconsultum de itinere, quo necessario utimur in ipso actu, cùm jumentum aut vehiculum agimus. Ait enim, ideo iter frustra adimi, quia numquam actus sine itinere esse potest. Sed nec iter videri poterit ea ademptione detractum, quod sine jumento est, quia per se non est legatum; atque ita auctus potius in natura sua, & qualis regulariter est, relictus. Planè si testator nominatim hoc iter ademerit, hoc est, expressè vetuerit ire sine jumento; nullus dubito, quin utilis sit ademptio, *arg. d. l. 4. §. 1. si serv. vind.* Et est in proposito eadem fere ratio itineris & actus, quæ usus & ususfructus: nam etsi fructui usus inest, & ideo legato usufructu, usus ademptio nulla, *l. 14. §. 1. de us. & hab.* nihil tamen vetat usum à fructu expressè separari, *l. 5. §. 1. usuf. quem. cav.* Hinc jam liquet, quid de judicio & usu Ant. Fabri sentiendum, qui *l. 1. conj. c. ult.* verba hæc, *eoque uti potest etiam sine jumento*, tot locis expressa, damnare non veretur, ut emblema imperiti interpretis, consult. Don. 11. *com.* 6. Duar. 1. *disput.* 31. Bacho. *hic & in* Treut. *vol. 1. disp. 17. thes. 4.*

Via est jus eundi, agendi, ambulandi] Via, ut mox subjicitur, iter & actum in se continet, hoc

est, ex itinere & actu essentialiter via constituitur *arg. l. 13 § 1. de accept. l. 9. si serv. vind.* ac proinde quicquid est in definitionibus itineris & actus, id una definitione viæ debuit comprehendi, quod & curiosè ab Ulp. *l. 1. de serv. præd. rust.* & Justinian. hic observatum est. Mirorque adeo viros doctissimos, Connan. 4. *comm.* 11. & Don. 11. *comm.* 6. pro verbo *eundi* reponentes *vehundi*, motos tantùm vocis definitæ etymologia, quam Varro 4. *de ling.* à *vehendo* deducit, & analogia præcedentium definitionum: nam sic bis idem diceretur, cùm verbum agendi etiam vectionem contineat, *l. 4. §. 1. de serv.* Quid igitur amplius est in via quàm in actu? Primum hoc, quòd via etiam iter in se *tacitè* contineat, ita ut sine jure eundi per se via intelligi aut constitui non possit; in quo specificè differt ab actu, qui potest esse sine itinere separato. Deinde etiam hoc, quòd via nunquam esse potest sine jure ducendi vehiculum, actus potest, *l. 13. de servit.* Item quòd qui viam habet, vel iter & actum separatim, vel utrumque simul iter & actum, vel uno verbo viam vindicare potest: qui verò actum habet, non potest neque iter separatim, neque iter & actum conjunctim, sed solummodo actum vindicare. Cujac. 22. *obs.* 35. *fac. l. 11. §. 6. de exc. rei jud.* Sunt & aliæ quædam differentiæ, sed minus principales: nam qui viam habet, etiam lapides & tigna trahere, & rectam hastam ferre, modò ne fructus lædat, potest; quod ei, qui actum habet, non licere plerique existimaverunt, *l. 7. de serv. præd. rust.* & potest etiam sine his via constitui. Illud omnino ex accidenti est, quòd actus & via aliquando differant latitudine, vid. *l. 8. l. 13. §. 2. eod.* add. D. Bus. *ad l. 1. eod.* Tuld. *comm. hic* 11. VINN. Nihil verius, quam in definitione viæ pro *eundi* legendum esse *vehundi*. Alias nullum esset inter viam & actum discrimen. Vide sis Viri Summi, Cornel. à Bynkersh. *Obs.* 4. 7. HEIN.

Aquæ ductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum] *d. l. 1. eod.* Id fieri solet vel canalibus, sive tubis, aut ducto rivo per longitudinem depresso, quo acqua decurrat, *l. 1. §. 2. de riv.* Ducitur autem aqua aut publica aut privata. Publicam ducere, puta ex flumine publico, cuique licet nisi Imperator aut Senatus vetent, aut aqua sit in usu publico, puta si flumen sit navigabile, vel ex eo aliud navigabile fiat, *l. 2. de flum. l. 10. §. ult. de aq. pluv. arc.* aut si periculum sit, ne exarescat, quamvis navigabile non sit, *d. l. 1. §. non autem. 12. de flum.* Sed neque ex castello, vel ex rivo, vel ex quo alio loco, qui aquam publicam suscipit, ducere fas est sine permissu Principis, *l. 1. §. permittitur. 41. & 2. seq. de aq. quotid.* In concedendo autem jure ducendi aquam privatam, sive fontis, sive fluminis, sive putealem, non tantùm eorum, quorum in loco aqua oritur, verùm eorum etiam, ad quos ejus aquæ usus pertinet, voluntas exquirenda est, id est, eorum quibus servitus aquæ debetur: quippe cùm hic agatur de jure eorum minuendo, quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, *l. 8. de aq. pluv. arc.* junct. *l. ult. C. de auct. præst.* Illud hic generaliter tenendum, neminem posse aquam aut publicam aut privatam per fundum alienum in suum ducere, cui non sit hæc servitus constituta à domino illius fundi, *l. quemadmodum. 29. §. 1. ad leg. Aquil. l. 2. Cod. de serv.* neminem quoque posse ex suo aquæ ductu alteri commodare, nisi id nominatim convenerit, *leg. ex meo. 24 l. cum essent. 33. §. 1. de serv. præd. rust.* Item jus hoc ad certum usum prædii concedi oportere: nam si concessum sit ita, ut aqua quocumque duci possit; non fundi, sed personæ jus erit, *l. pen. eod. l. 1. §. præterea. 12. de aq. quot.* Denique concedi posse ductum aquæ non tantum præsentis & fluentis, sed etiam quærendæ & nondum inventæ, *l. Labeo. 10. eod. hoc tit. l. ult. si serv. vind.* add. Vves. *par. hoc tit. nu. 2.* Pet. Greg. 4. *syntag.* 15. Tulden. *commen. sup. de rer. div. c. 11.* fusè Cæpoll. *de serv. rust. cap. 4.* Christin. *vol. 5. decis. 83.*

TEXTUS.

De servitutibus urbanis.

1. *Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent, ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sunt. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt hæ, ut vicinus onera vicini sustineat; ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere; ut stillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat; & ne altius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat.*

NOTÆ.

1 *Item urbanorum*] Ex Cajo *l. 2. P. V.* ubi & aliæ add. *l. 1. l. 3. 4. 15. 16. eod.*

Onera vicini] Veluti si columna ædium tuarum onus ædium mearum ferat; & hìc tu, cujus ædes serviunt, columnam reficere debes *l. 33. d. tit. l. 6. §. 2. si serv. vind.* qua parte servitus hæc spuria, *l. 15. §. 1. de servit.*

Vel non recipiat] Aut meo jure stillicidium non recipio, aut jure servitutis: meo jure, si non lege civitatis cuique permissum obversa in alienum stillicidia habere: jure servitutis, si jure publico cuique permissum stillicidia sua in alienum avertere. Ita melius quàm Cujac. & Pac. Quid differant stillicidium & flumen, disce ex *l. 20. §. 3. & seq. de serv. urb.* Varr. *lib. 4. de lingua cap. 5.*

COMMENTARIUS.

1 *Verum non esse, quod quidam tradunt, sola ædificia habitandi causa parata urbanorum prædiorum numero censeri.*

2 *Præ-*

2 *Prædia eorumque jura, si non simpliciter, sed cum effectu juris considerentur, numquam loco distingui, sed genere, usu, fine.*
3 *Quid intersit inter servitutem tigni immittendi & oneri ferendi; item inter jus projiciendi, & protegendi?*
4 *Quid stillicidium, quid flumen.*
5 *De servitutibus stillicidiorum & fluminum, tum avertendorum, tum non avertendorum.*
6 *An jus altius tollendi sit aliquando servitus per se.*
7 *Confutatur latè sententia Bachovii contendentis, jus altiùs tollendi & non tollendi esse unam eamdemque servitutem.*
8 *Plus esse in servitute ne luminibus officiatur, quàm vel in altius non tollendi, vel luminum.*
9 *Cujacii & Duareni opinio de servitute luminum refellitur.*

HOc §. agitur de servitutum prædialium specie altera, prædiorum scilicet urbanorum: & ait Imp. eas esse, quę ędificiis inhęrent, atque inde sic dictas, quia omnia ædificia urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sunt: quod & alibi sæpe traditum, *l. 1. com. præd. l. urbana familia. 166. l. urbana prædia. 198. de verb. sign.* Nimirum, ut superius obiter monuimus, distinctio hæc prædiorum non à loco sumitur, sed à materia vel genere prædii, *d. l.* Sunt qui à fine
1 sumptam putant, & ea sola ædificia prædiorum urbanorum numero esse, quæ parata sunt habitandi causa; horrea autem, quæ ruri ædificantur ad fructus reponendos & custodiendos, magis esse ut pręedia rustica censeantur, Cæpoll. *de serv. urb. cap. 11. n. 2.* Mynf. Vves. Vult. *hic* Broch. *1. ass. 95.* Sed hoc rectè, meo judicio, quod ad propositam tractationem attinet, improbat Bachovius. Fac enim, alterum ex dominis, qui vicina aut contigua horrea habeant, alteri, cui forte ad grana à paleis repurganda flatu venti opus sit, ut fieri potest, *l. ult. §. 1. C. de serv.* cessisse servitutem altius non tollendi, aut jus alteri constituisse tigni immittendi in parietem horrei sui. Hæ servitutes utique urbanæ dicendæ sunt, non rusticæ. Quid enim interest, horreum an aliud ædificium altius non extollatur? In constituendo, in amittendo omnia eadem, idem juris effectus in oppignerando, novo opere nunciando. Ratio autem non patitur, ut eadem specie servitus nunc urbana, nunc rustica dicatur. Non est contrarium, quod scribit Neratius *l. 2. de serv. præd. rust.* rustici prędii servitutem esse, *licere altius tollere & officere prætorio vicini*. Nam prætorium significat id ædificium, in quo dominus, si quando ruri est, habitat, separatum ab habitatione villici, ut constat ex Columella *de re rust. lib. 1. cap. 6.* & Palladio *lib. 1. cap. 8.* At tale prædium omnes urbanum esse fatentur. Atque ut demus, appellatione prætorii non tantùm villam urbanam, sed aliquando etiam rusticam & fructuariam quoque significari, ut putat D. Goed. eo quòd Ulp *d. l. 198. de verb. sign.* distinctionis causa, cum prætoria urbanis prædiis adnumerat, videtur addidisse, *voluptati tantùm deservientia*: nemo tamen tam ineptus est, ut putet, Neratium *d. l. 2. de serv. præd. rust.* prætori appellatione intellexisse villam fructuariam aut horreum, quod utique non est subjectum servituti protegendi, cujus ille ibidem etiam mentionem facit. Cur igitur, inquis, Neratius servitutem prætorio impositam rusticam appellat? Nimirum quia ille arbitrio suo loqui- 2
tur, non considerato juris effectu. Hoc ut perfectius intelligatur, sciendum, prædia eorumque jura dupliciter considerari posse; vel simpliciter, qua consideratione nihil prohibet ea loco distinguere, quod fecit Neratius; vel cum effectu juris, qua consideratione loco numquam distinguuntur. Cùm quæritur de jure taciti pignoris, quod domino tribuitur in invectis & illatis ab inquilino in prædium urbanū, non item in invectis à colono in prædium rusticum, *l. 4. l. 7. §. 1. in quib. cap. pign. tac.* urbana prædia accipimus etiam tabernas, stabula, quæ non sunt in continentibus ædificiis, vel ipso Neratio teste, *d. l. 4. §. 1.* aliaque meritoria in villis & vicis. Villa autem fructuaria & habitatio villici in hac causa prædia rustica habentur, *arg. d. leg. 198. de verb. sign.* Item cùm quæritur de alienatione prædiorum pupillarium aut minorum 25. annis, quæ si rustica sint aut suburbana, oratione Severi sine decreto prohibentur alienari, *l. 1. de reb. eor. qui sub tut.* (quod constitutione Constantini ad urbana quoque prædia postea extensum est, *l. 22. C. de adm. tut.*) prædia à fine & usu distinguimus, & rustica quoque intelligimus hortos olitorios, & vinearios, qui in urbe sunt, & villas fundi causa & propter opus rusticum ædificatas: reliqua ædificia, stabula, meritoria, etsi ruri sunt, pro urbanis habentur, ut & horti ædificiorum, unde nihil aut parum reditus, & multo magis area, *d. l. 198. de verb. sign.* quo loco orationem illam Severi Ulpianus interpretatus est, Cujac. *7. obs. 24.* Simili modo de servitutibus, cum simpliciter quæritur, quorum prædiorum sint, loco itidem ut prædia distingui possunt: at cum quæritur de vi & effectu juris in iis constituendis, acquirendis, amittendis, pignerandis, novo opere eorum nomine nunciando, (vide obiter *l. 1. l. 6. de serv. præd. urb. l. 6. leg. 7. §. 1. comm. præd. l. 11. §. ult. & l. seq. de pign. l. 5. §. & bellè. 9. leg. 14. de op. nov. nunc.*) loci ratio nulla habetur: sed quæ ædificiis inhærent, urbanæ: quæ locis puris, rusticæ dicuntur. Et quia hac consideratione neque ulla ædificia possunt esse subjectum servitutum rusticarum, nec loca ædificiis vacua subjectum urbanarum; hinc factum est, ut in proposito ædificia omnia, etiam quæ in villis & vicis sunt sive ad usum urbanum, puta ad habitandum, ad viatores recipiendos, aliumve quæstum faciendum comparata sint, sive ad usum rusticum, ad fruges condendas & custodiendas, ad stabulanda pecora, prædia urbana habeantur: contra loca omnia ædificiis vacua, etiam area in urbe, & horti ad voluptatem comparati, prædia rustica, di-

stin-

stinctione subjecti ad naturam servitutum accommodata. Hæc nescio an quisquam tam distinctè & lucidè. VINN. Ita facile intelligitur quod scribit Paulus. *l. 3. ff. de serv. Servitutes prædiorum aliæ in solo, aliæ in superficie consistunt.* In fundo servitutes prædiorum rusticorum *l. 13. ff. de serv. præd. rust.* In superfice servitutes prædiorum urbanorum. *l. 20. ff. de serv præd. urb* Nulla enim servitus prædii rustici utilitatem præstat ædificio, sed fundo: nulla urbana fundo, sed soli ædificio. Interim & ædificia quædam rustica dici posse, si soli usui œconomico destinata sunt, certum, puto, est ex *l. 198. ff. de V. S.* & locis Columellæ & Palladii, ab ipso auctore allegatis. HEIN.

Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ] Et longè etiam plures: sed harum commemoratio sufficit ad declarandum id quod dixerat, prædiorum urbanorum servitutes esse, quæ ædificiis inhærent. Donellus 11. *comm.* 4. etiam quæ hujus sunt generis, in tres classes partitus est ex triplici earum fine: quædam enim comparatæ sunt ad ædes vicinas dilatandas, ut tigni immittendi, oneris ferendi, projiciendi, protegendi: quædam ad ædium interiorem commoditatem, veluti altiùs non tollendi, ne luminibus, ne prospectui officiatur: quædam denique ad ædes exonerandas, cujusmodi sunt jus cloacæ immittendæ, fumi immittendi, fluminis & stillicidii avertendi in aream alienam. Pretium fuit, digito saltem hoc indicasse.

Ut vicinus onera vicini sustineat, ut in pariete
3 *tem ejus liceat tignum immittere*] Proponuntur hæ servitutes, ut species diversæ: & sanè differunt gradu. In imponenda servitute tigni immittendi hoc agitur, ut ex nostro pariete liceat tignum, ξύλον ἐ δοκὸν, trabem immittere in parietem vicini, ita ut ibi requiescat, & vicini paries sustineat onus immissi, nihil amplius, *l. malum. 242. §. 1. de verb. sign.* In servitute autem oneris ferendi hoc amplius est, quòd vicinus columnam, aut parietem, cui oneri ferendo est, reficere tenetur, & idoneum oneri sustinendo præstare, *l. eum. 33. de serv. præd. urb.* qua parte servitus hæc degenerat & spuria esse agnoscitur: quippe cùm contra naturam servitutum hoc sit, ut quis cogatur aliquid facere in suo, *l. 15. §. 1. de servit.* Qua ratione quoque jam olim Gallus putabat, non posse ita servitutem imponi, ut quis & onus ferret, & parietem reficeret. Sed obtinuit Servii sententia contendentis posse, *l. 6. §. 2. si serv. vind.* id quod in specie proposita visum est, per consequentiam recipiendum esse jus, quod principaliter agitur. Agitur autem hoc, ut jus sit ædium mearum, onus in parietem vicini immittere: quæ servitus vix consistere potest, nisi paries reficiatur, & idoneus habeatur oneri ferendo. VINN. Ita fere omnes hanc servitutem vocant *spuriam*, *anomalam*, *irregularem*: nescio an satis bene. Non videtur veteribus dubium fuisse, dominum prædii dominantis ordinariè debere parietem reficere: sed de eo disputarunt, an ejusmodi pactum iniri oſſet, & dominus prædii servientis reficeret? Negabat Aquilius Gallus, quia esset contra naturam servitutis: sed affirmabat Servius, cujus sententia prævaluit, ita explicata a Labeone, ut quia non homo, sed res serviat, liceret domino parietem derelinquere. *l. 6. §. 2. ff. si serv. vindic.* Servii itaque sententia non in universum statuit, parietem reficiendum esse a domino; sed tunc reficiendum esse, si hujusmodi pactum intercesserit, quale est illud: paries oneri ferendo, uti nunc est, ita sit *l. 33. ff. de serv. urb. præd.* HEIN. Hujus ejusdem generis est jus projiciendi, *l. 1. & l. 2. de serv. præd. urb.* videlicet ut liceat ex nostro tignum projicere in aream alienam, hoc est, ita provehere supra solum vicini, ut nusquam requiescat præterquam in pariete nostro; sive id fiat ædificii supra id projectum ponendi causa, sive tegendi parietis, ut plurimum autem aliquid substruendi causa, puta meniani aut suggrundæ, *d. l. malum. 242. §. 1. de verb. sign.* nam quod tegendi parietis causa ad umbram faciendam emittitur, aut arcendos imbres à pariete, protectum in specie appellatur, *d. l. 1. & 2. hoc tit.* ita protectum à suggrunda distinguitur in edicto *de his qui dei. vel eff. d. l. 5. §. prætor ait. 6.* Crassus error est eorum, qui servitutem projiciendi interpretantur jus abjiciendi vel effundendi quid in aream alienam, aquam puta, vel quisquilias, Cæpoll. *c. 32. de serv. urb.* Nulla enim talis servitus constitui potest, quæ quidem prædii sit, *l. foramen. 28. hoc tit.* Atque hunc errorem quoque notat Coras. *3. misc. ult. num. 8. & 9.* Cæterum alium ille enarrat *n. ult.* ubi ne subordinatam quidem differentiam inter projectum & protectum agnoscit.

Ut stillicidium vel flumen quis recipiat, vel non recipiat] Hæ eædem servitutes sunt, quæ dicuntur stillicidiorum & fluminum, *l. 1. de serv. præd. urb.* Inter stillicidium & flumen hoc interest, 4
quòd stillicidium est, cum aqua pluvia ex tecto stillatim & guttatim cadit, *Drop*; flumen, cum fluxu & per imam ædium partem more fluminis effunditur, *Vaterlosp.* Varo. *4. de ling. cap.* . Paul. *l. servitutes. 20. §. 3. & seqq. de serv. præd. urb* Itaque stillicidii recipiendi servitus dicitur, qua vicinus ferre cogitur, ut aqua pluvia ex tecto meo in suas ædes cadat; fluminis verò, qua pati cogitur, ut aqua eadem in alveum aut canalem recepta in suas ædes cum impetu feratur; unde hæc quàm illa gravior, & proinde Paul. *d. l. servitutes. 20. §. stillicidium, 5. ait stillicidium inferius demitti non posse, ne gravior fiat servitus, & pro stillicidio flumen: altius tolli posse, quia levior eo modo fiat, cùm, quod ex alto, lenius cadat & interdum vi venti direptum non perveniat ad locum servientem.* Duplex autem est stillicidii & fluminis servitus, ut ostendit *hic locus* & *l. 2. eod.* una avertendi, altera non avertendi stillicidii aut 5
fluminis: quarum illa comparata est ad ædes exonerandas, hæc ad interiorem ædium commoditatem pertinet. Avertendi stillicidi est jus stil-

stillicidia nostra derivandi in ædes aut aream vicini, ut vicinus stillicidium nostrum recipere cogatur in ædes suas, vel in aream aut in cloacam, *d. l. 2. & hoc text.* Stillicidia non avertendi jus est, quo vicinus stillicidium ædium suarum in aream vel cloacam vicini avertere prohibetur, aut non tenetur vicinus stillicidium vicini in suum recipere. Sanè quidem jure communi nemo cogitur stillicidia vicini recipere, licetque nobis jure libertatis rei nostræ vicinum prohibere, ne stillicidia sua in nostrum immittat. Cæterum sicubi constitutio ædificiorum talis est, ut lege aut consuetudine civitatis unicuique permissum sit stillicidia sua obversa habere in alienum, vicinique jure publico ea recipere cogantur: hic, si velimus nobis jus esse prohibendi vicinum stillicidia sua in nostrum avertere, necesse est, ut id jus vicinus nobis constituat, suæque rei hanc servitutem imponat: quod quamobrem & quàm rectè dicatur, mox certius intelligetur, cum de servitutibus altius tollendi & non tollendi disputabimus. Similiter servitus fluminis avertendi est jus fluminis immittendi in alienum: non avertendi servitus, qua vicinus flumen, quod alioqui lege vel consuetudine civitatis liceret, avertere in alienum prohibetur. Ita rectè Don. 11. *c.* 5. Bocer. & Tuning. *h. c.* Aliis verò servitus stillicidii aut fluminis non avertendi est, quia vicinus avertere cogitur stillicidium, aut flumen ædium suarum in aream vicini, ut aqua in cisternam ejus recipiatur, vel hortum irriget: qua constituta, agi possit cum domino ædium servientium, jus ei non esse stillicidia avertere, atque ut tegulas, canales que aut tubulos, per quos aqua labitur, suis expensis reficiat. Cæpoll. *cap.* 28. *& seq. de serv. urb.* Pet. Greg. 4. *syntagm.* 9. *n.* 7. Sed hoc minus placet: quia non pro commodo, sed pro onere passim habetur, stillicidium aut flumen alienum recipere: & præter naturam servitutum est, ut quis aliquid facere cogatur in suo.

Et ne altius quis tollat ædes suas.] Hæc servitus ob eum maximè finem constituitur, ne luminibus vicini altius ædificando officiatur. Nam cùm unicuique jure naturæ in suo quidvis facere liceat, dum in alienum nihil immittat, *l.* 8 §. *Aristo.* 5. *si serv. vind.* eique consequens sit, posse unumquemque in area sua ædificare in infinitum, ædesve antea positas altius tollere, etiamsi vicino incommodet, lumina ejus obscurando, quod & traditum est *leg.* 9. *l.* 14. *l. cujus.* 24. *de serv. præd. urb. l.* 8. *C. de serv.* hoc incommodum non aliter vitari potest, quàm si à vicino impetremus, ut hanc suis ædibus servitutem imponat, ne altius tollantur: qua imposita, si nihilominus altius ædificet, jam rectè cum eo agam, jus ei non esse ædes suas altius tollere; quæ intentio est actionis confessoriæ, qua servitus hæc, quæ dicitur altius non tollendi, vindicatur, licèt verborum figura videatur negatoria, *l.* 4. § *ult. si serv. vind.* Crebra est hujus servitutis mentio, ut in *l.* 2. *d. l.* 12. *de serv. præd. urb. d. l.* 4. §. *ult. l.* 7. §. 1. *com. præd.* Hic autem magna oritur difficultas. Nam 6 si cuivis liceat ædes suas extollere, idque naturaliter & jure libertatis rei suæ, ut nulla in eam rem opus sit constitutione servitutis, qui fit, quòd inter servitutes prædiorum numeretur etiam jus altius tollendi? Hoc enim nullam videtur habere rationem: contraria quippe sunt libertas & servitus. Et si non licere altius tollere, servitutis est; licere altius tollere libertatis erit. Et tamen negari non potest, quin Veteres non minus jus altius tollendi quàm non tollendi inter servitutes retulerint. Factum id compluribus locis à Paulo *l.* 1. *de serv. præd. urb. l.* 7. §. 1. *comm. præd.* à Cajo *l.* 2. *de serv. præd. urb.* Neratio, *l.* 2. *de serv. præd. rust.* Justiniano. §. 2. *inst. de act.* Tota verò difficultas in eo est, ut exempla proferantur, quibus ostendatur, jus altius tollendi quandoque inter servitutes rectè numerari. Etenim huic rei demonstrandæ minimè idonea sunt quæ afferuntur à Glossa, Bart. & DD *in l.* 2. *de serv. præd. urb.* quæ ipsis prima est: nec item quæ à Gloss. Dyn. Jas. & aliis *ad* §. 2. *inst. de act.* ut videre est in nostra illius loci interpretatione. Neque verum esse puto, quod Cujac. Vves. *in d.* §. 2. & Vult. 1. *disc.* 5. contendunt, jure servitutis constitutæ ædes altius tolli, cum antea concesso aut longa quasi possessione quæsito contra vicinum jure altius non tollendi, rursus ei altius tollendi potestas conceditur. Hoc enim casu perinde res in pristinam libertatem redit, ac si pacto servitus remissa esset ut eodem loco abunde ostendimus. Primus veterum interpp. Jo. Faber. in *d.* § 2. rem vidit, & digito monstravit, præeunte tamen Glossa *in l. qui luminibus.* 11. *de serv. urb. præd.* ut observavit Capolla & explicuit *c.* 26. *n.* 2. *de serv. urb.* sed ille longius excurrit, & multa aliena miscet. Rectius & apertius recentiores Zas. Baro. Myns. Donel. Fabri vestigiis insistentes, sic rem proponunt & declarant. Si de potestate ædificandi in suo nihil jure publico cautum sit, jus ædificandi ajunt esse jus libertatis nostræ, & licere cuivis civi, suo & publico jure quàm altissimè ædes sua tollere, etiamsi obscuret vicinas. Si verò alicubi lege civitatis certa ædificiorum forma atque altitudo præscripta est, quam excedere ædificando invito vicino non liceat, hic jus ædificandi hactenus quidem adhuc liberum esse & juris publici, ut si intra definitum altitudinis modum consistatur, adhuc liceat ædificare cum incommodo vicini, *d. l. qui luminibus.* . Cæterum si supra eam altitudinem ædes extollere, v. c. ad 5. vel. 6. pedes, velimus, quod jam jure publico invito vicino facere non licet, ut id nobis liceat à vicino impetrandum esse, *l. pen.* §. 1. *Cod. de ædif. priv.* eoque concesso jus altius tollendi vicino servitutem esse, utpote qui jam incipiat pati in suo, quod antea pati jure publico non cogebatur; nobis jus, sed impositium & constitutum à vicino, quod vindicetur hac formula confessoria, *Aio, mihi jus esse ædes meas altius tollendi invito te. d.* §. 2. *inst. de act.* ubi plenius hoc exposui, atque ex

Ta-

Tacito aliisque Auctoribus, & textibus juris nostri demonstravi, etiam in ipsis urbibus in quibus sedes imperii fuit, Romæ scilicet & Constantinopoli, jam olim certum fuisse ædificiorum altitudini præscriptum modum, ut mirum non sit, Jureconsultos ad statum illum respicientes jus altius tollendi inter species servitutum numerare. Adde, quòd certo statu ædificiorum constituto, hæc servitus etiam quæri potest præscriptione, si videlicet quis contra veterem formam longo tempore ædificatum habuerit, & nec vi, nec clam, precario possederit, *l. 1. C. de serv.* Poterat hìc consisti, nisi nobis negotium facesseret Bachovius, qui in *not. ad* Treutl. *vol. 1. disput. 17. thes. 2. & in comm. ad hunc §. 1. & §. 2. infr. de act.* hanc etiam Neotericorum sententiam penitus explodit contendens, jus altius tollendi & altius non tollendi, non duas, sed unam eamdemque servitutem esse, quæ aut diversa consideratione diversis nominibus appelletur, atque ex parte servitutem sibi asserentis dicatur jus altius non tollendi, ex parte negantis altius tollendi, aut potius jus altius tollendi impropriè servitutum numero adscribi, atque ita appellari tantùm respectu vicini, qui me altius ædificante ipse contra ædificare & luminibus meis officere, jure constituta servitute, non potest. In summa, jus altius tollendi ex catalogo servitutum expungendum esse, & quoties ejus mentio fit, jus contrarium significari, videlicet altius non tollendi. Satis hercule confidenter: videamus
7 quàm verè. Cajus *l. 2. de serv. præd. urb.* ex professo species urbanarum servitutum enumerans sic orditur: *Jura prædiorum urbanorum sunt, altius tollendi & officiendi luminibus vicini*; deinde subjungit, *aut non extollendi*. Hìc, si Bachovio credimus, Jureconsultus non duo inter se distincta jura significat, sed unum dumtaxat, altius non extollendi, quod solùm sit servitus. Pauli *l. 7. §. 1. comm. præd.* hæc verba sunt; *Servitus alienis ædibus imponi potest, ut altius tollere vel non tollere liceat*. Hoc Bachovius sic accipit, quasi alterum tantùm Paulus expressisset, ut ne liceat altius tollere. Sed profectò si hoc Bachovio concedimus, summæ inscitiæ insimulamus Jureconsultos, qui ex uno jure duo faciunt, atque inter se ut servitutes diversæ speciei tam apertè opponunt. Itaque, ut evidentius demonstremus errores Bachovii, putat ille, jus altius tollendi per se servitutem nunquam esse, sed hoc nomine appellari relatione facta ad vicinum, cujus ædibus imposita sit servitus altius non tollendi; propterea quod hac servitute mihi constituta jus altius tollendi, quod per se quidem semper sit libertatis, sed inutile mihi aliàs reddi vicino contraædificante poterat, nunc pleniore jure, & effectu consequor. Hoc verò falsum esse ostendunt quotquot sunt loci, in quibus jus altius tollendi inter servitutes numeratur, ut in *l. 2. de serv. præd. rust. d. leg. 2. de serv. præd. urb. d. l. 7. §. 1. comm. præd. §. 2. inf. de act. d. l. 1. Cod. de serv. & aqua*. Quibus omnibus locis palam est, jus altius tollendi non ea ratione servitutem dici, aut ex eo æstimari, quòd alter facere non potest in suo: sed ex eo simpliciter, quòd alterum facientem jure impostitio pati cogitur. Hoc enim ipsum, licere altius tollere, & officere luminibus vicini, jus prædii & servitus appellatur: jus respectu cui id facere liceat, servitus respectu vicini, qui id pati cogitur. Ac proinde sicui hujus juris controversia fiat, licebit ei hoc vindicare hac formula, *Ajo mihi licere ædes meas altius tollere*. Quæ & vi & verbis confessoria est, *d. §. 2. infr. de act.* Idque evidentissimè confirmatur *d. l. 1. C. de servit.* quo loco cùm quæsitum esset, an in eum, qui contra veterem formam ædificasset, ut luminibus vicini officeret, competeret vicino actio negatoria, qua intenderet, jus non esse adversario ædes ita sublatas habere; respondet Imp. competere: sed addit hanc exceptionem, *nisi quis longo tempore ita ædificatum habuerit*. Quippe longi temporis consuetudinem vicem obtinere servitutis. Quòd si igitur jus altius ædificandi contra formam ædificiorum præscriptione quæsitum servitus est, nobisque defendi & actione confessoria vindicari potest; idem quoque jus pactionibus eodem modo constitutum servitus erit, non jus libertatis; eoque nomine confessoria, non negatoria agendum. Miror autem judicium Bachovii, qui his argumentis probari existimat, jus altius tollendi pro jure impositio aut servitute censeri non posse. Primùm quia servitutum non ea natura est, ut aliquis faciat quid in suo, sed ut aut non faciat, aut alium facientem patiatur. Secundò quia omnis servitus efficit, ut prædium serviat: at ædes, quas ex pactione contra usitatum modum tollere licet, nullo modo dici posse servire. Postremò quia servitus omnis onus prædii est, jus dominantis augens, servientis minuens. At concessione juris altius tollendi etiam servienti prædio restitui libertatem. Manifestus enim in his omnibus error est παρὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἐλέγχου. Nam non quæritur, an jus altius tollendi contra præscriptum modum sit servitus in eo, cui id jus concessum est; hujus enim respectu jus est, quod servitutem facit nihil minus quàm servitus, & omnis servitus est in alieno; sed hoc, an non in eo, qui jus hoc alteri constituit, servitus sit, an non ille pati aliquid cogatur in suo, videlicet luminibus suis offici, quod antea pati jure publico non cogebatur; an non ille eo pacto suum prædium servire faciat, jus sui prædii minuat, alterius augeat. Hoc verò est, quod nos asserimus & abunde probasse existimamus. Stet igitur hæc sententia, jus altius tollendi nonnumquam esse jus libertatis nostræ, nonnumquam impositi[t]ium seu servitutem: activè respectu ejus cui debetur; passivè in eo qui debet. Utrum autem horum sit, ejus rei dijudicationem pendere ex eo, quod cuique jure publico in suo facere ædificando liceat, aut non liceat.

Ne luminibus vicini officiat] His verbis non videtur hoc loco nova demonstrari servitus, sed

finis

finis propositæ: est enim hic præcipuus finis servitutis altius non tollendi, ne luminibus nostris officiatur, qui ob id etiam plerumque simul exprimi solet, *l.2. de serv. urb. l.2. de serv. rust.* quamquam & alius dari potest, ne scilicet in ædes aut aream nostram prospectus pateat. Porro quod ait, ne luminibus officiat, sic accipiendum est; ne officiat altius ædificando; non etiam ne alio modo, veluti arbore posita, ut quàm minimum

8 mum recedatur à libertate naturali. Quamobrem hoc plus erit in servitute, ne luminibus officiatur quàm in illa, ne ædes altius tollantur, *l.12. l. inter. 15. & 2. seqq. de serv. præd. urb.* A servitute ne luminibus officiatur, parum differre videtur servitus, quæ luminum dicitur: atque ut hæc magis respicit novam luminum constitutionem, ita illa conservationem eorum quæ jam sunt, *l.4. eod.* Nisi forte dicendum sit, in servitute luminum hoc minus esse quàm in altera: quod qui hanc debet, altius ædificare non prohibeatur, aliaque facere, modò tantum luminis vicino relinquat, quantum ad usum diurnum sufficiat: qui autem servitutem debet ne luminibus officiatur, nihil omnino facere possit, quo lumen minuatur, etiamsi vicini ædes luminibus abundent: quæ sententia est Pauli Castr. in *dict. l. 4.* probata à Cæpoll. *cap. 35 de serv. urb. arg. d. l. inter. 15.* & eodem teste communiter recepta. Aliter Cujac. 1. *obs.* 13. & Duar. 1. *disp.* 33. servitutem luminum accipiunt, nimirum jus luminum nostrorum in alienum immittendorum, quo efficiatur, ut liceat nobis aperto pariete nostro fenestras in eo positas habere luminis excipiendi gratia. Sic enim illi interpretantur, quod Paulus scribit *d. l. 4. Luminum servitute constituta, id acquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra accipiat.* Verùm hæc sententia impingit in notissimum illud juris principium, *Unumquemque in suo quidvis facere posse, vel cum incommodo alterius,*

9 *modò in alienum nihil immittat, l. 8. §. Aristo. 5. si serv. vind. l. 9 de serv. præd. urb. l. 8. C. de serv. & aq.* Neque enim in alienum quicquam immittit, qui suum parietem aperit, & in eo fenestram ponit: proinde suo quisque jure facere potest: licèt id vicino molestum sit, nec ad eam rem indiget constitutione servitutis. Verborum autem Pauli, ut vicinus lumina nostra excipiat, non hic sensus est, qui à Cujacio & Duareno his affingitur, sed hic, ut ita excipiat, ne quid contra erigat in suo, quo lumina præcludantur: quod alioqui servitute non constituta suo jure facere posset, *l. 9. de serv. præd. urb.* Immo verò, inquiunt, qui fenestram in suo ponit, aliquid immittit in alienum, quod non licet citra constitutionem servitutis; immittit enim oculos. At testimonio Xenocratis, μηδὲν διαφέρειν ἢ τοὺς πόδας, ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἀλλοτρίαν οἰκίαν τιθέναι, auctor Plutarch. *lib. περὶ πολυπραγμοσύνης*. Ego verò judico, hanc objectionem indignam esse tantis viris, nec debuisse eos, quod à Xenocrate figuratè dictum est in homines curiosos, qui se ubique contra rationem officii ingerunt, abuti ad demonstranda dogmata disciplinæ juris civilis. Nihil autem in contrarium facit *l. pen. eod.* Quia apertè loquitur de pariete communi, in quo, constat nihil licere facere invito socio, *l. 8. l. quidam. 13 l. in re. 26. eod. l. Sabinus. 28. com. div.* Illud constat, diversam esse à superioribus servitutem prospectu, seu ne prospectui officiatur: nam servitute prospectus hoc continetur, ne quid nobis officiatur ad gratiorem prospectum ac liberum, & cum lumen tantùm sit ex loco superiore, prospectus ex locis inferioribus esse potest, *l. 3. l. 12. l. 15. & seq. de serv. præd. urb.* Sunt qui putant, etiam servitutem prospectus ut diversam gradu à servitute ne prospectui officiatur, distinguendam esse, eadem scilicet ratione & proportione, qua præcedentes luminum, & ne luminibus officiatur. Moribus fere harum regionum aut legibus municipalibus vetamur fenestram facere, unde directo proximè & de plano prospiciatur in aream vicini, præscripto certo spatio, quo distare hujusmodi fenestræ à pavimento vel tabulato debeant.

TEXTUS.

De reliquis servitutibus rusticis.

2. *Inter rusticorum prædiorum servitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum, pecoris ad aquam appulsum, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.*

NOTÆ.

2 *Pecoris ad aquam appulsum*] Jus adaquandi & appellendi pecora, quæ fundi causa habentur, ad aquam alienam.

COMMENTARIUS.

1 *Explicatur & emendatur locus Ulpiani in l. Mela. 14. §. ult. de alim. legat.*

Docendi ratio postulabat, ut hic §. protinus subjiceretur principio hujus tit. dilata tantisper tractatione servitutum urbanarum, cùm à rusticis cœptum esset. Sed hoc tanti non est, ut ob id maledictis impetendus sit Tribonianus, quasi temetum, cùm hæc scriberet, bibisset: nollemque eò protervīæ processisse etiam viros cætera incomparabiles. Verùm age. Ait Imp. inter servitutes rusticorum prædiorum rectè computari aquæ haustum, pecoris ad aquam appulsum, &c. Aquæ haustus est jus aquæ hauriendæ ex puteo, vel fonte vicini, ad prædii nostri vel familiæ rusticæ usum & commoditatem. Qui haustum habet, iter quoque ad hauriendum habere videtur, sive ei jus hauriendi & simul adeundi cessum sit, sive hauriendi tantùm. Sed etsi tantùm adeundi ad fontem, placuit inesse & haustum. Cæterum ex flumine publico cùm sine servitute cuivis haurire liceat, haustus frustra conceditur, iter cedi debet, *l. 3. §. ult. de serv. præd. rust.* Cæpol. c. 7. Pecoris ad aquam appulsus est jus adaquandi & appellendi pecora, quæ fructuum

ctuum fundi causa habentur, ad aquam alienam. Utrumque autem hoc jus passim refertur inter servitutes prædiorum rusticorum, *l. 1. §. 1. leg. 2. §. 1. l. 3. §. ult. l. 4. l. 6. in fin. de serv. præd. rust.* Cæterum objici solet responsum Ulpiani *l. Mela* 14. *§. ult. de alim. legat.* quo loco aquæ haustus & pecorum ad aquam appulsum dicuntur esse servitutes personarum; sic enim in omnibus codicibus locus iste legitur; *Nam & haustus aquæ & pecoris ad aquam appulsus est servitus personæ: tamen ei, qui vicinus non est, inutiliter relinquitur.* Verùm hic locus, si ullus in libris nostris manifestè corruptus est, idque cuivis qui modo propriùs eum consideret, facile erit deprehendere. Laborat autem duplici vitio. Primum quia mendosè interpunctus est; deinde quia omissa est negatio in postremis verbis; omninoque ita restituendus est: *Nam & haustus aquæ & pecoris ad aquam appulsus est servitus; personæ tamen ejus, qui vicinus non est, non inutiliter relinquitur*, vel detracta privativa, *utiliter*. Nisi etiam ita legamus, *[illegible]*. Nec sententia loci, nec ratio juris de his servitutibus constabit, nec quicquam in eo loco erit, quod cohæreat. Consulebatur Jureconsultus de fideicommisso, quo aqua relicta erat ei, qui vicinum prædium non habebat; respondet, utile esse fideicommissum, nec obstare, quòd aqua hæc relicta proponebatur non possessori vicini prædii; nam quod personæ relinquitur, ut in proposito aqua, id non vicino quoque rectè relinqui, quantumvis tale sit quod regulariter jus prædii censetur. Argumento esse aquæ haustum & pecoris ad aquam appulsum, quæ cùm natura sua servitutes prædiorum sint, tamen ei, qui vicinus non sit, utiliter constituantur: non utique ut jura prædii, sed personæ, quod etiam toties actum intelligitur, quoties res gesta est inter duos, qui vicina prædia non habent; qua de re monuimus in explicatione rubricæ sub finem. VINN. Hæ servitutes modò sunt personales, modò prædiales. Personales, si non in usum vicini prædii, sed personæ constituuntur: prædiales, si vicino prædio inserviunt. Id liquidum ex *l. 4. ff. de serv. præd. rust.* Hinc tolerari possunt verba Ulpiani in *l. 10. ff. de alim. legatis*: *Nam & haustus aquæ & pecoris ad aquam est servitus personæ*: pro *tamen* autem legendum videtur *nam nec*. *Nam nec ei, qui vicinus non est, inutiliter relinquitur*. Ita verba præclarè quadrant speciei, quam ibi tractat Ulpianus. HEIN.

Pecoris pascendi] *D. l. 1. §. 1. l. 3. pr. l. 4. eod.* servitus pascui dicitur, *l. 6. in fin. eod.* Est autem jus pascendi pecora in fundo alieno. Si plurium commune est, Jus compascui appellatur, *l. pen. §. 1. si serv. vind.* Hinc ager compascuus, in quo vicinis jus est communiter pascendi. Fest. in voce *Compascuus*. Cic. *in Top. cap. 3. si compascuus est ager, licet compascere.* Cæterum ita pecoris pascendi jus servitus prædii videtur, si fructuum fundi causa pecora habeantur, *d. l. 4. eod.* quod ita fit, si sint boves aut jumenta, per quæ fundus colitur, *dict. l. 3. in pr.* Semper enim hoc tenendum est, servitutem prædii non posse constitui ultra quàm ad prædium ipsum opus est, *l. 5. eod.* Idem tamen dicendum erit, si oves sint, aut vaccæ ad lac præbendum, butyrum, caseum conficiendum quibus ad victum familiæ rusticæ utamur. Qui servitutem pascui habet, aut pecoris appellendi, ei etiam talis constitui potest, ut tugurium ibi habere liceat, ut si hiems ingruerit, habeat, quò se recipiat, *d. l. 6. in fin. eod.* De jure pascendi, latè Cæpoll. *cap. 9. de servit. præd. rust.* Schneid. *hic num. 28. & seqq.*

Calcis coquendæ, arenæ fodiendæ] *D. l. 1. §. 1.* item lapidis cædendi, cretæ eximendæ, pedamenta ad vineam ex vicini prædio sumendi, *d. l. 3. §. 1. & 2. d. l. 5. l. 6. eod.* Omnes autem, quæ hujus generis sunt servitutes, eò pertinent, ut quid ex alieno sumere liceat, quod transferatur ad usum prædii nostri. Eo autem etiam illud contineri intelligitur, quod confertur in familiam rusticam & pecora, quæ fundi colendi causa habentur, *d. l. 3. in pr. l. 4. l. 5. & 6. eod.* Sed & si quid in alieno facere nobis commodum sit, quod pertineat ad fructus prædii nostri exprimendos meliusve habendos, placet, etiam ejus rei servitutem prædialem rectè constitui; quasi ad prædii utilitatem & hoc pertineat, quod pertinet ad fructus commodè ad usum habendos, quippe quorum causa prædium ipsum habetur. Hujus generis sunt jus præli sive torcularis, ut mihi liceat uvas vineæ meæ aut olivas oliveti exprimere in tuo; jus area tua utendi ad exprimenda frumenta aut legumina; item ut fructus in vicini villa cogantur, coactique habeantur, *l. 14. §. ult. de alim. leg. l. 3. §. 1. de serv. præd. rust.*

TEXTUS.

Qui servitutem debere vel acquirere possunt.

3. *Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis consistere non possunt. Nemo enim potest servitutem acquirere urbani vel rustici prædii, nisi qui habet prædium, nec quisquam debere, nisi qui prædium habet.*

NOTÆ.

3. *Ideo hæ servitutes*] Ex Ulp. *l. 1. §. 1. l. 6. comm. præd.*

Nisi qui prædium habet] Nam & à prædiis debentur hæ servitutes, & debentur prædiis. Sed & vicina esse prædia oportet, *l. 5. §. 1. P. R. l. 25. & seq. P. V.* ut tamen inter medium prædium non officiat, si non impediat usum servitutis, *l. 7. §. ult. l. ult. P. R. l. 1. P. V. l. 1. P. V. leg. 7. §. 1. comm. præd.*

COMMENTARIUS.

AGitur hic de subjecto sive materia servitutum prædialium, id est, de rebus, in quibus consistunt, & à quibus ob eam causam nomen quoque acceperunt. Sunt autem hæ res non omnes, sed immobiles tantùm, sive res soli, quæ uno nomine prædia appellantur. Sive enim rem spectes, quæ servitutem debet, sive id, cui debetur; utrinque prædia esse necesse est: hinc ut sit, cui imponatur servitus, illinc ut sit, cui acquiratur; unum ut serviat, alterum ut dominetur. Quamobrem nemo potest prædio servitutem vel imponere, vel acquirere, nisi qui habeat prædium, hoc est, qui prædii dominus sit. *leg.* 1. §. 1. *l.* 6. *comm. præd. & hoc text.* Domini autem appellatione etiam emphyteutam & superficiarium comprehendimus, tam in persona constituentis quàm acquirentis, *l.* 1. §. *ult. de superfic. l.* 1. §. 1. *si ag. vect.* Cæterum his obstare videtur quod traditur, *l.* 10. *de serv. præd. rust. l. si servitus.* 23. §. 1. *de serv. præd. urb.* futuro quoque ædificio, si u nondum ædificato servitutem vel imponi vel acquiri posse, siquidem ejus ædificii, quod nondum est, nemo potest dici dominus. Sed facilis responsio est, nimirum hîc quoque constitutionem servitutis referri ad prædium, sed servitutis jus esse in suspenso, donec ædificium extruatur, in quo consistat, quasi sub tacita conditione constitutum. Eadem ratione & fidejussor dicitur futuræ obligationi accedere posse, *l.* 6. §. *ult. de fidejuss.* §. 3. *inf. eod.* non quidem hoc effectu, ut antequam reus debeat, fidejussor conveniri possit: sed ut demum fidejussio vim suam exerat, cùm principalis obligatio, cujus illa accessio est, fuerit subsecuta, *l. fidejussor.* 57. *eod. tit.* De vicinate prædiorum & utilitate dominantis actum est sub rubricis.

TEXTUS.

Quibus modis servitus constituitur.

4. *Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam quis testamento heredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.*

NOTÆ.

4 *Pactionibus*] Idoneis ad dominium transferendum. Non solis autem pactionibus servitutes nostræ fiunt, *l.* 3. *D. de obl. & act.* sed tunc, cùm secuta est traditio naturæ harum rerum conveniens, *l. ult. D. de serv. l.* 1. *in fin. P. R. l.* 11. §. 1. *de publ. in rem. act.* Pactiones tituli sunt & causæ acquirendi remotiores: modus acquirendi & causa proxima traditio, §. 40. *supr. de rer. divis. l.* 20. *C. de pact.*

COMMENTARIUS.

1 *Communi prædio ab uno ex dominis neque constitui neque acquiri servitutem posse.*
2 *Non nudis pactionibus, quantumvis ad transferendum comparatis, servitutem acquiri, sed facto aliquo, quod traditionem repræsentet.*
3 *Suprema voluntate servitutem constitui ipso jure.*
4 *Quemadmodum usu & possessione nostra servitus capiatur.*
5 *Explicatur latius, quod de constitutione & acquisitione servitutis dictum est n.* 2. *& refutatur singularis Bachovii opinio.*
6 *Quibus modis servitutes amittantur.*

FAlso Mynf. & Pac. existimant, hoc loci materiam tradi, ex qua servitutes prædiorum constituantur: conventio enim & ultima voluntas, non materiæ ex qua, sed causæ efficientis rationem habent, cùm sint servitutum constituendarum modi. Est autem insignis hic locus dignusque, in quo explicando plusculum operæ ponatur. Servitus prædii à lege non constituitur; sed potest re exigente à judice constitui in judiciis familiæ erciscundæ, & communi dividundo, in pluribus prædiis dividendis, unum uni, alterum alteri adjudicante, & unum alteri servum faciente, *l. item Labeo.* 22. §. 3. *fam. erc. l. ut fundus.* 18. *com. div.* Extra hunc casum à solo prædii domino constituitur. Cæterum & longa quasi possessione nostra acquiritur. De domino jam aliquid dictum §. præc. addo nunc, hoc etiam exigi in constituente, ut sit dominus prædii totius, non pro parte indivisa; communi prædio unum ex dominis ne pro parte quidem sua servitutem imponere posse, 1 *l.* 2. *de serv. l. unus.* 34. *de serv. præd. rust.* nisi forte pariter omnes cedant: tunc enim omnes non alienæ, sed suæ parti servitutem imponunt. Quòd si diverso tempore id fiat, novissima cessione superiores confirmantur, *l.* 6. §. 1. *l. ultim. comm. præd. l.* 11. *de serv. præd. rust.* Benignè quoque propter conventionem receptum est, ut qui ante cessit, vetare me uti jure cesso non possit, *d. l.* 11. Quæ omnia etiam in persona acquirentis servantur: nam nec acquirere quisquam prædio servitutem potest, nisi qui ejus prædii solus sit dominus, *l.* 1. §. 1. *l.* 5. *l.* 6. *in fin. l.* 8. *comm. præd.* & in pluribus acquirentibus eadem distinctio est, quæ in pluribus constituentibus, *d. l.* 6. §. 1. *l. ult. eod.* Constituitur à domino servitus duobus modis, conventione, & ultima voluntate, *l.* 5. *de serv. l. potest.* 16. *comm. præd. & hoc text.* In conventionali constitutione duo ad acquirendam servitutem requiruntur: 2 pactio ad transferendum comparata, cujusmodi est stipulatio, emptio, donatio, permutatio, *l. numquam.* 31. *de acquir. rer. dom.* & traditio, seu id, quod traditionis vicem in re incorporali obtinet, puta inductio in prædium servum, aut usus acquirentis, & domini con-

constituentis patientia, *l. ultim. de serv. l. 1. in fin. de ser. præd. rust. l. 11. §. 1. de Publ. in rem act. per l. 3. in pr. de usuf.* Nam quemadmodum pactionis nudæ non ea vis est, ut rem corporalem nostram faciat, *l. traditionibus. 20. Cod. de pact.* ita nec per se sufficit ad acquirendam servitutem, *l. 3. de obl. & act. d. leg. 11. de Publ. in rem act.* Olim hic frequens erat cessio, *l. nemo 39. de serv. præd. urb. l. 3. §. 2. & 3. l. 11. per quem. 14. de serv. præd. rust. l. ult. com. præd.* & videtur ea necessaria fuisse in constitutione servitutum; quæ in eo consistunt, ut dominus aliquid non faciat in suo; puta ne ædes altius tollat; ne luminibus vicini aut prospectui officiat. Nam ejusmodi jura quomodo per usum & patientiam constitui possint, non video: aut sanè inductio in prædium hic etiam pro traditione fuit. Suprema voluntate servitus constituitur, cùm ea alicui testamento legatur, *tit. de serv. leg.* in qua constitutione nihil præter voluntatem defuncti desideratur ad acquirendam servitutem, sed statim ei, cui legata est, absque ulla cessione aut traditione hæredis acquiritur, *l. ult. d. tit. l. si partem. 19. §. 1. quem serv. am.* Neq; distinguimus amplius inter servitutem legatam per vindicationem, & legatam per damnationem, vid. *notata §. 1. tit. seq.* Modus per usum ac possessionem nostram servitutem capiendi duplex. Unus communis cum usucapione rerum corporalium, si quis eam à non domino, quem dominum existimabat, constitutam per tempus legitimum continenter possederit, *l. ult. in fin. C. de præscr. long. temp.* Alter servitutum proprius, si nullo quidem titulo præcedente, cæterum nec vi, nec clam, nec precario, id est domino prædii servientis sciente & patiente, per continuum definiti temporis spatium servitute usi sumus, *l. 10. si serv. vind. l. 1. in fin. de aq. plur. arc. l. 1. & l. 2. C. hoc tit.* ut hic scientia & patientia domini loco tituli aut boni initii & traditionis sint possidenti, & longi temporis consuetudo vicem servitutis obtineat. In priore specie titulus necessarius est, uti semper cum initium possessionis est à non domino, *infr. de usuc. in pr.* sed tunc dominum nihil juvat ignorantia, *d. l. ult. C. de præscr. long. temp.* In posteriore scientiam exigimus, titulum non item, alioqui tradita statim sine usucapione acquireretur. Sententia communis, à qua frustra recedit D. Duar. 1. *disp.* 34. add. D. Christin. *vol. 3. decis.* 177. *nu.* 4. & 5. & nostra *lib. 1. select. quæst. cap.* 31.

Pactionibus & stipulationibus] His verbis putandum non est, à constitutione servitutum excludi traditionem: sed eodem modo ac sensu hic accipienda sunt, quo accipi constat, cùm usufructus similiter dicitur pactionibus & stipulationibus constitui, *§. 1. tit. seq.* nimirum non ut significetur id quod in constituendo extremum est, & excludatur traditio: sed ut monstrentur media & viæ, per quas hæc jura inducuntur. Extremum est, quo constituta servitus acquiritur. Id verò non est pactio aut stipulatio, sed traditio servitutis ex pactione præcedente. Pactiones tituli sunt, non modi acquirendi, *§. per traditionem 40. sup. de rer. div.* Cæterum quia traditio nihil transfert, nisi præcedat idonea conventio, sive causa, propter quam traditio secuta sit, *l. numquam. 31. de acq. rer. dom.* ideo pactionum & stipulationum meminit ut causarum acquirendi, & in constitutione servitutis traditionē necessario præcedentium, non ut traditionem removeat. Quemadmodum ex contrario cùm dominia rerum traditionibus acquiri dicuntur, *l. traditionibus. 20. l. de pact.* non propterea removentur tituli sive causæ acquirendi remotiores; sed extremum in acquirendo significatur, id est, modus acquirendi & causa proxima, uti & cum ususfructus & servitutes dicuntur constitui per traditionem vel patientiam, *l. 11. § 1. de Publ. in rem. act. l. 1. in fin. de serv. præd. rust. l. 3. de usufr.* Hoc ideo diligentius monendum fuit, quia video, D. Bachovium in ea esse hæresi ut existimet, nudis pactionibus & promissionibus solis servitutes prædiales plenè perfecteque constitui, atque acquiri citra ullam traditionem aut cessionem: ac proinde etiam statim ut in conventionem deductæ sunt, actionem in rem competere. Quo quidem ego nihil unquam audivi, quod à ratione & auctoritate juris magis abhorreat. In toto enim jure modi acquirendarum obligationum distinguuntur à modis acquirendi res in obligationem deductas, sive corpora sint, sive servitutes. Modi, quibus obligatio quæritur, sunt contractus & conventiones; quibus dominium rei in obligationem deductæ, traditiones, & in rebus incorporalibus ea facta, quæ traditionem diximus repræsentare. Si igitur stipulanti mihi viam aut iter promiseris, ex hac conventione non acquiritur mihi jus eundi aut agendi, quod actione in rem confessoria vindicare possim, sed obligatio dumtaxat & actio personalis ex stipulatu, qua intendam, *te mihi viam aut iter dare oportere*, *l. 2. §. 1. & 2. de verb. obl. l. si unus. 19. de serv. præd. rust.* Tunc demum dominium servitutis nanciscor & actionem in rem, cum conventionem secuta est traditio naturæ rerum incorporalium conveniens, *l. ult. de serv. l. 1. in fin. de serv. præd. rust. l. 11. §. 1. de publ. in rem. act. l. 3. de usufr.* Denique definitio tradita, *leg. 20. C. de pact.* traditionibus non nudis pactis dominia rerum transferri, generalis est, nec minus ad servitutum, quàm rerum corporalium acquisitionem pertinet, *l. 3. de obl. & act.* quo loco disertè de servitute idem quod de corpore Jurisconsultus definit, eam quæsita nobis ex contractu obligatione nostram non fieri, sed tantùm debitorem obstringi ad eam nobis dandam aut præstandam. Quid ergo est, quod Bachovium moverit in contrarium? Primùm, quod hic ait Justinianus, pactionibus & stipulationibus servitutes constitui. At idem de usufructu quoque dicitur, *§. 1. tit. seq.* ad cujus tamen constitutionem fatetur Bachovius traditionem aut patientiam esse necessariam. Deinde quia Papinian. *l. 4. de serv.* scribit, servitutes ipso jure, neque ex tempore, ne-

que sub conditione constitui posse: cæterum si hæc adjiciantur, vindicantem contra placita servitutem pacti vel doli exceptione repelli. Quasi ex eo necessario sequeretur, servitutem per solam promissionem constitui, & perinde sit, ac si Jurisconsultus dixisset, servitutem neque ex tempore neque sub conditione promitti posse. Vitiosa planè collectio, & falsa quæ sequitur propositio. Aliud enim est promittere, aliud constituere servitutem. Qui promittit, actu nihil juris in rem alteri constituit, nihil dat, sed obligat se, ut det. Nec potest ulla excogitari ratio, cùr minus servitutes quàm res cæteræ ex die aut sub conditione rectè promittantur, ut neque ante diem peti possint, neque antequam conditio exstiterit, debeantur. Quævis est harum adjectionem, §. 2. *inf. de verbor. obligat. l. cedere diem.* 213. *de verb. signif. l. existimo.* 98. *de verbor. obligat.* At constituere servitutem est actu eam imponere, & efficere, ut jam sit quæsita prædio, §. *præc. l.* 1. §. 1. *comm præd.* Quid verò Papinianus? Non ait, servitutem ex die aut sub conditione promitti non posse, sed non posse ipso jure constitui ex die aut sub conditione; id est, ut rectè Jo. apud Accurs. sic constitui, ut statim sit constituta & prædio acquisita, sed adjecta die aut conditione, in quæ usus servitutis & vindicatio differatur. Quod certa ratione juris efficitur; nam cum servitus semel prædio acquisita est, fieri non potest, quin à domino prædii jure vindicetur, *l.* 1. *si serv. vind.* Cæterum ex æquitate juris prætorii est, quod placitum ope exceptionis servetur. Fefellit Bachovium, quod putavit, siquid præter pactionem aut promissionem ad constituendam servitutem desiderari posset, id esse solùm usum ejus, cui constituitur, & patientiam constituentis: quibus sanè in specie à Papiniano proposita locus esse non potest, cùm sint contradictoria, usu servitutem constitui, & usum servitutis differri. Sed nos jam ante ostendimus, etiam aliis modis ad conventionem accedentibus servitutem posse constitui & prædio acquiri, per inductionem scilicet in fundum servum, & cessionem: qua cùm Veteres fere semper usi sint in constituendis servitutibus, hoc ipsum satis argumenti est, sola conventione constitui & imponi non potuisse. add. Connan. 4. *com.* 8. Don. 11. *com.* 10. Paul. Buf. *ad. d. l.* 4.

Heredem suum damnare, ne altius tollat, &c. vel ut patiatur, &c.] Hæc descripta sunt ex Cajo, *l. potest.* 16. *com. præd.* Legati damnationis meminit, non quòd servitus per vindicationem legari nequeat; contrarium enim docet *tit. de serv. leg.* sed aut exempli causa, aut quia servitutes omnes per damnationem legari possunt, per vindicationem non item: neque enim quæ in non faciendo positæ sint, per vindicationem legari posse videntur, veluti ne hæres altius ædes tollat, ne luminibus vicini officiat. His autem verbis, *ne tollat*, *ut patiatur*, expressit naturam & substantiam servitutum, quæ duarum harum rerum consistit in altera, vel ut dominus aliquid in suo non faciat, vel ut aliquid in suo fieri patiatur, *l. quotiens.* 15. §. 1. *de serv.* de quo dictum sub *rubr.* VINN. Rectè suspicatus est Vinnius noster, servitutes omnes legari potuisse per damnationem: non omnes per vindicationem; sed fallitur: dum hanc differentiam quærit in distinctione servitutum affirmativarum & negativarum, quum eam facilius reperire potuisset in servitutum prædiorum rusticorum & urbanorum discrimine. Per damnationem omnes res legari poterant, etiam quæ non erant testatoris: per vindicationem non nisi eæ, quæ ex jure Quiritium testatoris fuerant. Ulpian. *Fragm. tit.* 24. §. 7. 8. Jure Quiritium habebantur res mancipi. Et tales erant solæ servitutes prædiorum rusticorum, non idem urbanorum. Ulp. *Fragm. tit.* 19. §. 1. poterant ergo hæ solæ per vindicationem legari. HEIN. Rectè fecisset Tribonianus, si hic aliquid subjecisset de amissione servitutum, juxta præscriptum *l. ult. de legib.* quod observavit in usufructu *tit. seq.* & passim in hoc libello. Suppleamus ergo quod hic deest. Amittitur servitus primùm, soluto 6
jure auctoris, verbi gratia, si rei sub conditione legatæ imposita sit, & conditio exstiterit, *l.* 11 §. 1. *quemad. serv. am. l. si fundus.* 105. *de cond. & dem.* Item si prædio emphyteutico aut beneficiario imposita sit ab emphyteuta aut vasallo, & quo casu hæc prædia ad dominum redeant, *c.* 1. §. *quid ergo. de invest. de re al. fact. in usib. Feud.* quippe resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis, ut notatur in *l. lege.* 31. *de pign.* Amittitur secundò remissione, tum aperta, *l.* 14. §. 1. *de serv.* tum tacita, puta si permisero domino fundi servientis in loco serviente id facere, quo servitus impediatur, *l.* 8. *quem. serv. am.* Tertiò amittitur confusione, cum prædia confusa sunt, sive cùm idem utriusque prædii dominus esse cœperit, *l. si quis.* 30. *de serv. præd. urb.* Quòd si partem tantùm prædii nactus sim, quod mihi aut cui ego serviam, placet servitutem non confundi *l. una.* 18. *l.* 1. *vers. via. l.* 23 §. *ult. de serv. præd. rust.* Vvesf. *par. de serv. num.* 9. Cantiunc. *hic*. Sed & si cùm mihi per plurium fundos servitus deberetur, unum tantùm atque alterum, non omnes acquisiero, servitus per cæteros retinetur, *l. si cum.* 15. *quem serv. am.* Postremò finitur etiam non utendo; si videlicet nemo servitute usus sit, neque is cui debetur, neque possessor prædii dominantis, amicusve aut hospes, &c. *l. usu.* 20. *eod.* aut si quis loco quidem usus sit, sed non jure servitutis; aut jure quidem servitutis, sed non servitute constituta, *l.* 10. *& seq. l. si quis.* 18. *l. ult. eod.* cæterum ita, si nemo usus sit per constitutum continuum tempus, *l.* 7. *eod. l.* 6. *de serv. præd. urb.* quod tempus est decem vel viginti annorum, *l.* 13. *C. de serv.* Enimvero si servitutis usus continuum aut quotidianum tempus non habeat, forte quia alternis annis aut mensibus constituta est, duplicato constituto tempore non utendo amittitur, *d. l.* 7. id est, adversus præsentes 20. annis, adversus absentes 40. Idemque & in longioribus intervallis pro ratio-

ratione & facultate utendi statuendum. Quicumque verò aut nostro aut prædii nomine usus sit, possessor mercenarius, hospes amicus, colonus, fructuarius, retinebimus servitutem, *d.l.usu.20.& 4.seq.quem serv. am.* Ad urbanarum servitutum amissionem etiam aliud præterea requiritur: has enim placet non aliter perire non utendo, quàm si vicinus simul libertatem ædium suarum usuceperit, veluti in servitute altius non tollendi, si per statum tempus altius sublatum habuerit ædificium, & insuper ipse per idem tempus ædes possederit, *d.l.6.de serv.præd.urb.* Hoc ita tam variè, quia cùm rusticarum usus positus sit in solo exercitio & facto ejus, cui debentur; solum quoque ejus non usum placet sufficere ad amittendam tempore servitutem. Contra urbanæ quia nihil exercitii habent, sed in sola ejus, qui debet, patientia consistunt, non utendo amitti nequeunt; ideoque non sufficit, sublatum esse opus, quod servitutis retinendæ causa habebatur, nisi simul is qui servit, hac occasione utens ad libertatem rei suæ usurpandam, aliquid contra servitutem moliatur in suo, ut eleganter D. Connan. *4. comm. 12.*

TITULUS QUARTUS.
DE USUFRUCTU.

D. Lib. 7. Tit. 1. C. Lib. 3. Tit. 33.

Continuatio. Variæ servitutum personalium species: summa eorum, quæ hoc tit. tractantur.

HActenus de servitutibus rerum sive prædiorum: sequuntur servitutes personarum sic dictæ, quia sunt jura personæ in aliena re constituta: siquidem ex re, cui servitus debetur, distinctio ista servitutum petita est, ut ostendimus initio tit.præc. Species servitutum personalium multæ sunt & variæ. Etenim sciendum est, etiam jura, quæ natura sua realia sunt, ita constitui posse, ut ex ea constitutione personæ tantùm acquisita esse intelligantur, veluti si in constituenda persona demonstrata sit cui soli ea præstentur, *l.4.de serv. præd.rust l. Mela. 14.§.ult. de alim. leg.* vel si constituta sint ei, qui prædium non habet, aut non habet vicinum. Sed & servitus personæ constitui potest, ut pomum decerpere, ut spatiari, ut cœnare in alieno liceat; quamquã prædiis non prodest, per *l.quoties. 15.in fin.de servit.l.5.§.& his l.e.9.de op. nov. nunt.l. 1.§.præterea.12.& l.2.pr.de aqua.quotid.d. l. Mela. 14.in fin.de alim.leg.*Coras.Duar. Costal.*ad l. 8.de serv.* Hotom.*8.obs.20.*Cyn. *ad rubr.C. de usufr. post* Pet.& Hugolin.Glossatores, utut D.Cujac.*24.obs. 21.* id neget, & ejusmodi pactionibus non servitutem aliquam constitui & acquiri, accedente licèt patientia constituentis, sed nudam ac simplicem obligationem, ut patiaris me in tuo ea facere, asserat, secutus *Gloss.*Bart. Castr.*in d.l.8.de serv.* Cæterum hæ & similes servitutes personales innominatæ sunt & irregulares: nisi eas ad usum referas ad certum modum constitutum, cum D.Donell. *11.comm.1.* Nominatarum autem & vulgarium tres duntaxat species sunt, usufructus, usus, & habitatio. Operæ enim servorum vix est, ut servitutibus personalibus adnumerari possint: tum quia non ex persona ejus, cui debentur, sed ex persona operarii æstimantur, hoc est, ex persona ejus, qui eas præstat, aut stant, aut intereunt, *l. 2.de oper.serv.l.2.de usufr.leg.* quod & nomen operarum satis ostendit: tum quia non juris sunt, ut vindicari possint, sed totæ in actu & ministerio hominis consistunt, *l.1.d.tit.de op. serv.* Hotom.*illust.quæst.41.*Cujac.*7.ad African.ad l.quæsitum.37. hoc tit.de usufr.* Cæterum in plerisque usum vel usumfructum imitantur, *l.3.4.5.de op.serv.l.2. de usufr.leg. l.5.§.ult. usufr. quem. cav.* Ex tribus autem istis, quas dixi, princeps species est ususfructus: deque eo solo hoc titulo agitur; de usu & habitatione *tit. seq.* Quatuor autem hic ordine exequitur Imp. Primùm docet, quid sit ususfructus; deinde quibus modis constituatur; tum quibus in rebus consistat; postremò quibus modis finiatur.

TEXTUS.

Definitio ususfructus.

Ususfructus est jus alienis rebus utendi fruendi, salva rerum substantia. Est autem jus in corpore, quo sublato & ipsum tolli necesse est.

NOTÆ.

Alienis rebus] Hoc commune est omnium servitutum; nemini enim res sua servit, *l.5.pr.si us.pet.l.26.P.V.* Habet quidem & dominus jus utendi re sua, sed non separatum à jure dominico.

Quo sublato] Vel ita mutato, ut in alienam speciem & nomen transierit, *leg.5.§.2.3.& ll.seqq. quib. mod. us. am.* Sumpta hæc ex *l.1.& 2.eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Quid in definitione proposita verbo juris significetur?*
2 *Quid fructuario tribuat tum jus utendi, tum jus fruendi?*
3 *Quid juris sit, si fructuarius nondum perceptis fru-*

fructibus, aut mercede locationis nondum soluta, decesserit, remissivè?

4 *Colonum, creditorem [illegible], legatarium proventus annui jus ad rem tantùm, non in re habere.*

5 *Vsumfructum formalem semper esse in re aliena: & quo sensu dicatur, in multis pars esse dominii.*

6 *Neque maritum, neque hæredem fiduciarium, neque emphyteutam definitione contineri.*

7 *Quid his verbis definitionis, salva rerum substantia, indicetur?*

8 *In fructu non esse, quod non percipitur ex eo usu, ad quem res parata est.*

9 *Cautionem fructuariam à testatore remitti non posse, ab hærede posse: & quid si fructuarius propter inopiam fidejussorem invenire non possit.*

10 *Quid sibi velit, quod dicitur, sublato corpore usumfructum tolli?*

1 JVs alienis rebus utendi fruendi, &c.] Ex Paulo *l. 1 hoc tit.* Ait, *est jus*. Hoc sic nonnulli accipiunt, quasi dixisset, est servitus personalis, ut definitio contineat genus proximum definiti. Sed parum consideratè. Etenim inconcinna & inepta est ista locutio si dixero, usumfructum esse servitutem utendi fruendi re aliena: quippe cùm servitus sit in serviente, uti autem & frui ejus sit, cui servitus debetur, & actio servituti contraria. Jus vim agendi, servitus patiendi significationem habet. Animadvertere debuerant, servitutes omnes jura dici & definiri solere respectu ejus, cui constitutæ sunt tanquam personæ primariæ in hoc jure; atque eodem respectu etiam usumfructum definiri, habita scilicet relatione ad fructuarium. Verbum quoque juris adjungi verbo faciendi, quod cum sit in usu perpetuo juris & omnium Latinè loquentium facultatem & potestatem eo vocabulo significari. Nec metuendum est, ne hac significatione admissa, definitio non reciprocetur cum re definita: nam potestatem hanc, sive jus, sequentia definitionis verba sic temperant, ut jura affinia satis hinc removeantur, & porro ex locis, ubi hæc definitio traditur, seriæque tractationis, sponte intelligitur, subaudiri oportere, jus hoc ex constituta servitute competere, & personæ fructuarii cohærere.

Vtendi fruendi] Forma & finis. Duo autem hæc fere conjungi solent, *uti frui*, licèt fructui usus insit, nec interfit, fructus an ususfructus legatur, *l. per servum. 14. §. 1. de usu & hab. l. antepen. de usufr. leg.* nisi corpus, non jus demonstrare volumus, *l. vaccæ. 43. de evict.* His autem verbis à fructuario removetur jus omne in rem, præter usum & fruitionem, rei fructuariæ alienatio, mancipiorum manumissio,
2 proprietatis oppigneratio, *l. 6. l. 9. C. hoc tit.* Jus utendi hoc tribuit fructuario, ut rem fructuariam tractare & exercere possit ad usum & commoditatem suam, ut tamen id faciat secundùm rei conditionem, eamque exerceat ad eum usum, ad quem natura aut patrisfam. instituto parata est. Etenim ædibus ut ædibus utendum ad inhabitandum, fundo ad fructum capiendum, servis ad operas, vestimentis ad induendum, cæteris rebus secundùm suam naturam, extra quam qui utitur, abutitur: quod latius explicatur *l. 13. §. ult. l. 15. §. 1. & seq. eod.* Jus fruendi ei hoc tribuit, ut fructus omnes percipere possit, & percipiendo sibi acquirat, non naturales tantùm, qui ex re fructuaria proveniunt, sive sponte, sive opera fructuarii; verùm etiam civiles, qui per causam rei obveniunt, puta pretium venditionis, vecturas, mercedes locationis, &c. In summa, omnis reditus, omnis obventio, omnis utilitas, commodum omne, quod vel ex ipso corpore sive re fructuaria, vel occasione ejus percipitur, fructuarium sequitur, *l. 7. l. 9. l. arbores. 59. §. 1. hoc tit. l. 13. quib. mod. us. am. l. qui scit. 25. l. in pecudum. 28. de usur.* Atque hinc rectè colligunt DD. usufructu castri sive jurisdictionis concesso, posse usufructuarium antiquas investituras renovare: Menoch. *lib. 1. cons. 66.* ad eum pertinere multas & pœnas pecuniarias, emolumenta sigilli officialium: Schneid. *ad §. 2. hoc tit.* Molin. *ad consuet. Paris. §. 1. Glos. 1. n. 51.* Joan. del Castill. *tract. de usufr. cap. 36. num. 29.* post. Bart. Jas. & alios antiquos, legato usufructu universitatis bonorum, cui jus patronatus annexum sit, jus præsentandi fructuario competere, Menoch. *d. cons. num. 6.* Molin. *d. loc. num. 3.* Castill. *d. cap. 36. nu. 35.* ad usufructuarium proprietatis pertinere non tantùm canonem annuum, sed etiam, si stante usufructu res emphyteutica alienata sit, laudemium, Clar. *§. emphyteusis. quæst 23. nu. 5.* Chass. *ad consuet. Burg. rubr. 4. §. 6. nu. 1.* Castill. *d. cap. num. 45.* Et secundùm hos ipse aliquando ex facto consultus respondi, miratus Bachovium, qui hoc axioma damnat ut impossibile, ut dictu & auditu absurdum, *not. ad* Treult. *vol. 1. disp. 16. thes. 11.* Sed & apud nos à supremo Senatu judicatum est, bonorum omnium usufructu legato, etiam reditus vitalitios tamquam fructus lucro fructuarii cedere debere, teste D. Jacobo Coreno *observ. ver. à supr. Sen. jud. 7.* Cæterum quod alibi dictum, hoc loco repetendum est, fructuarii 3
non aliter fructus fieri, quàm si ipse eos perceperit aut alius ejus nomine: & ideo si maturis fructibus nondum tamen perceptis decesserit, hæredem ejus in iis, qui terra tenentur, nihil juris habere, *§. is verò. 26. sup. de rer. div. l. 13. quib. mod. us. am. l. 8. de ann. l.* An verò idem & in civilibus fructibus, puta usuris, mercedibus locationis, obtinere debeat, ut scil. fructuario ante diem quo solvi debeant mortuo, nihil ad hæredem ejus pertineat; an pro rata temporis, quo ususfructus steterit, inter hæredem ejus & proprietarium dividi debeant, dixi sub *d. §. is verò. 26.* De commodis quæ fructuarium sequuntur, qui plura nosse desiderat, adeat Don. 19. *comm. 7. & 8.* Castill. *cap. 36. & 37. tract. de usufr.* Habet & colo-

4 colonus, & creditor ἀντιχρῆσιν, facultatem utendi fruendi re aliena: cæterum illi jus tantùm habent ad rem & in personam locatoris aut debitoris, hoc est, locatorem & debitorem ex contractu tantùm sibi obligatos habent ad hoc, ut præstent uti frui licere; unde & iis actio eo nomine in personam dumtaxat competit, colono, ex conducto, *l. 15. locat.* creditori, in factum *l. 11. §. 1. de pign.* jus autem in rem, & quod proprium eorum dici possit, de quo hic quæri constat, nullum habent: quippe quod non acquiritur, nisi traditum ex justa causa, ex qua dominium transferretur, cujusque tuendi & obtinendi causa ad exemplum dominii vindicatio seu confessoria in rem actio prodita est, §. 2. *inf. de act.* Eadem & de legatario proventus annui dici possunt. Sed & hic ipse non fruitur, sed per manus hæredis reditum accipit, *l. fundi. 38. de usufr. leg. l. liberto. 21. pr. de ann. leg.* Hotom. 1. *illust.* 24. Castill. *d. tr. cap* 4. & 5.

Rebus alienis] Materia. Estque hoc commune omnium servitutum, ut sint in alieno: neque enim res sua ulli servit, *l. in re. 26. de serv. præd. urb. l. 5. si usufr. pet.* Recte, inquis: at non ideo recta definitio, cùm non omnis ususfructus servitus sit, & in re aliena. Duo enim, inquies, sunt genera ususfructus. Est quidam separatus à proprietate, quem, quòd per se consistat, & formam propriam habeat separatam à proprietate, formalem Glossa & DD. vocant: est & alius conjunctus cum proprietate, qui, quia competit ex causa proprietatis, causalis vulgo appellatur. Quę genera indicantur in *l. si cum argumentum. 21. §. 3. de exc. rei jud. l. 5. si usufr. pet. l. qui usufr. 58. l. si ita. 126. §. 1. de verb. obl.* Illum quidem dices habere eum, qui dominus non est, in re aliena: hunc autem habere dominum in re sua; ac proinde non posse non vitiosam esse definitionem, quæ minus contineat, quàm definitum, videlicet alterum genus dumtaxat, usumfructum formalem. Hæc

5 objectio ne quem moveat, observandum est, verbo usufructus simpliciter aut absolutè enunciato, in toto fere jure, & maximè in quæstione & tractatione de servitutibus, eum solùm intelligi, qui à proprietate separatus est, non eum, qui alicujus est jure proprietatis; formalem, non causalem: eum, qui servitus est, non qui pars est juris dominici; quemadmodum appellationibus itineris, actus, viæ, aquæductus, tunc solùm in jure utimur, cùm ista per se habentur sine jure proprietatis: atque ex hoc usu definitionem ita conceptam esse, ut formali tantùm conveniat, qui ut solus servitus est, ita & in aliena solus habetur. Neque vetus ista & magistralis distinctio usufructus in formalem & causalem vera est & genuina generis in species divisio, neque pro ea à DD. venditatur: sed potius distinctio nominis πολυσήμου in sua significata. vid. Vves. *par hoc tit. nu.* 4. Castill. *d. tract. cap. 1. num.* 16. Pinel. *in l. 1. C. de bon. mat. part. 1. num.* 10. Gomes. 2. *res.* 15. *num.* 2. & 3. Quòd si porro quis urgeat, & usumfructum etiam separatum in re fructuarii esse contendat, quia pars dominii dicitur, *l. 4. hoc tit.* in promptu responsio est; partem dici, non quòd revera pars sit, cum sit servitus, *l. recte. 25. de verb. sign.* sed quia in multis casibus, quos exprimit Paul. *d. l.* 4. vice partis fungitur, eodemque jure, quo dominium censetur, propter emolumentum quod continet, *l. Mævius. 66. §. fundo. 6. de legat. 2.* & nimirum dictum hoc accipiemus per comparationem cæterarum servitutum, quæ cum dominio tantam affinitatem non habent. Eò pertinet, quòd in venditione bonorum etiam usumfructum venire Ulp. scribit, quia appellatione dominii fructuarius quoque contineatur, sententia scilicet edicti, *l. 8. pr. de reb. auct. jud. poss.* quòd fructuario de damno infecto caveatur, *l. 13. §. superficiarium. 8. de damn. inf.* quòd ad eum pertineat interdictum unde vi, *l. 3. §. unde vi interdictum. 13. de vi & vi arm.* quòd usufructus pro parte divisa vel indivisa constitui potest, *l. 5. hoc tit.* Sensit hoc Gloss. *in d. l.* 4. Latius explicuit D. Connan. 4. *comm.* 6. Postremò ut demus, usufructuarium respectu juris, quod habet, verè dominum dici posse, semper tamen in re aliena jus suum exercet. Quamobrem neque maritus, neque hæres fiduciarius, neque emphyteuta definitione continentur: quippe quorum omnium res ipsa propria est; quaque illi utuntur jure dominii, quod habent, non jure usufructus à dominio separati. Maritum verum esse dotis dominum quamdiu constat matrimonium, infinitis locis traditum est, *infr. quib. alien. lic. in pr. l. si prædium. 13. §. 2. de fundo. dot. l. 7. §. si res. 3. de jur. dot. l. si prædium. 23. C. eod* Hinc & rei dotalis vindicatio marito tributa, *l. doct. 9. Cod. de rei vind.* & mobilium quoque alienatio, *l. 3. §. 2. de suis & legit. l. 3. C. de jur. dot. auth. sive à me. §. 1. C. ad sen. Vell* Hæres quoque, qui rogatus est aliquid ex die aut post mortem suam restituere, interim ejus rei dominus est, non fructuarius, *l. species. 15. de aur. arg. l.* tantùm, quia cedente die fideicommissi restituenda est, ideo de ea tamquam aliena nonnumquam juris conditores loquuntur, ut Justinian. *l. ult. §. sed quia. 2. C. comm. de legat.* sicut & de re dotali, quia & maritus temporale dominium habet, soluto matrimonio ad mulierem reversurum, *l. 7. § si fundum. 12. in fin. sol. matr. l. in rebus. 30. C. de jur. dot.* De emphyteuta major potest esse dubitatio propter dominium directum, quod alius habet. Sed hoc non obstat, quominus & proprietas quædam in re emphyteutica ratione emphyteutæ considerari possit, ut & potest in re feudali respectu vasalli, 2. *feud. titul.* 43. & argumento est, quòd emphyteuta potest uni seorsum usumfructum rei emphyteuticæ legare, alteri deducto eo proprietatem, *l. 1. pr. quib. mod. us. am.* Joan. del Castill. *tract. de usufr. cap. 39. num. 10. & 11.* Quid quod emphyteuta etiam ipsum fundum emphyteuticum alteri vendere, donare, & obligare potest; servitutes ei imponere, & quidvis in eo extruere; contra ipsum quoque directum dominum 6

rem agere, non dico de jure separato, ut fructuarius in rem confessoria, sed de re ipsa? *l. 1. & 2. ag. vect.* ut plus etiam juris emphyteutæ quàm domini in ipsa re habeant: quam ob causam etiam domini prædiorum emphyteuticorum appellantur, *l. possessores. 12. C. de fund. patrim. lib. 11.* Emphyteutæ simillimus est superficiarius *l. 1. de superfi. d. l. 1. quib. mod. us. am.*

Salva rerum substantia] Id est, si Theophilo & Giphanio credimus, quamdiu res salvæ manserint. Ego verò hoc amplius hac adjectione pro-
7 prium seu modum indicari arbitror, ut intelligamus, fructuarium ita uti & frui debere, ut rem salvam servet domino; ac proinde hac clausula fructuarium prohiberi, tum rem consumere, causamve proprietatis deteriorem facere, tum in aliam formam rem transmutare. Finge igitur, ovium usumfructum relictum esse, non debet fructuarius eas occidere, ut carne vescatur: hoc enim pugnat cum natura usus fructus. Cui fundi ususfructus legatus est, non debet arbores frugiferas excidere, neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis, *l. 13. §. fructuarius. 4. hoc tit.* Sed & si agrum non proscindat, vites non subserat, aquæductus corrumpi patiatur, non intelligitur salva substantia re uti, *d. l. 13. §. 2.* Ædium usufructu legato non mutabit diætas, vel atria, non diruet, & ædificabit nova, *d. l. 13. § sed si ædium. 7.* nec si meliorem domini causam faciat, *l. 7. in fin. l. 8. leg. usufructuarius. 44. eod.* Nam quod traditum est, posse fructuarium causam proprietatis meliorem facere, *d. l. 13. §. 4.* hoc sic temperandum est, dum id faciat excolendo quod invenit, qualitate rei non immutata, *d. l. 13. §. sed si ædium. 7.* D. Diod. Tuld. *cap. 4. huc.* Illud quoque, quod superius leviter attigimus, explicatius consideran-
8 dum est. Diximus, semper in usufructu usum inesse, *l. 14. §. 1. de usu & hab.* eumque, qui non secundùm rei conditionem re utitur, non uti, sed abuti, *l. sed si quid. 15. §. 1. hoc tit.* Hoc autem eò pertinet, ut intelligamus, eum, qui sic utitur, nec rectè quidem frui, nec in fructu esse, quod non percipitur ex eo usu, ad quem res parata est. Hinc igitur fructuarii non erunt partus ancillarum, *l. vetus. 68. eod. §. in pecudum. 37. sup. de rer. div. l. in pecudum. 28. de usur.* non enim ancillæ ad hoc habentur, ut pariant, sed ut serviant, *l. ancillarum. 27. de hær. pet.* Non pertinebunt ad fructuarium arbores grandes & frugiferæ, *l. 11. l. 13. §. 4. hoc tit.* nimirum quia non habentur, ut succidantur, sed vel ad fructum ferendum, vel ad ornatum umbramve præstandam. Hinc denique est, quòd sylvam non cæduam, aut quæ ut cædua à domino habita non est, fructuarius cædere non potest, *l. 9. §. ult. eod.* quamvis materiam ex ea succidere ad villæ refectionem & pedamenta in vineam sumere non prohibeatur, *l. 10. l. 12. in pr. eod.* ubi latè D. Paul. Bus. Ut igitur dominus securus esse possit de proprietate, desiderante eo, fructuarius cavere cogitur, & usurum se boni viri arbitratu, & cum ususfructus ad eum pertinere desinet, restituturum quod inde extabit, *d. l. 13. in pr. l. 1. & tot. tit. usuf. quem cav.* quæ cautio satisdatio est, *d. l. 13. l. 4. Cod. eod. l. 7. & ult. usufr. quem. caveat. l. 8. §. tutor. 4. qui satisd. cog.* & ad omnem usumfructum omnemque fructuarium (excepto patre fructuario adventitiorum, *l. 6. §. non à 2. l. ult. §. fin. a. 4. Cod. de bon. quæ lib.* item fisco per *l. 1. §. si ad fiscum. 18. ut l. nom. cav.* & casu, *l. 9. §. 2. usufr. quem cav.* & donatore omnium, aut partis bonorum retento usufr. per *l. 19. §. 1. de re jud. cum simil.*) pertinet, *d. l. 13. hoc t. d. l. 1 §. 1. & 2. l. 9. §. 1. usufr. quem caveat.* In tantum, ut nec à testatore remitti possit, *l. 7. C. ut* 9
in poss. l. dec. Cur. Holl. 20. Christ. *vol. 2. dec.* 175. *num. 7. & seqq.* ne scilicet amoto cautionis metu fructuarius invitetur ad delinquendum, & pro libidine sua in re fructuaria grassandum: sententia ac ratio communis. Vid. Clar. *§. testam. qu. 64.* Gail. *2. obs. 145.* Joan. del Castill. *tract. de usufr. cap. 15.* Qui etiam aliam rationem affert, quòd remissio illa quodammodo cum natura, ac fine ususfructus legati pugnare videatur. Illud eodem loco idem rectè notat, remissione cautionis facta à testatore non vitiari ipsum legatum ususfructus, sed eam pro non scripta habendam esse *per l. 6. ut in poss. leg.* Quòd si cautio à testatore remitti non potest, nec poterit confectio inventarii, quæ est necessarium cautionis antecedens, Castill. *d. loc. post DD. com.* Planè ut cautio ab hærede remitti possit, rationis est, Accurs. Cyn. Bart. Salic. Sichard. ad *l. 1. C. hoc tit.* Pin. *in l. 1. C. de bon. matern. p. 2. nu. 76.* Gail. *d. obs. 145.* Castill. *d. loc. num. 16.* Christin. *d. decis. 175.* Putarem tamen, remissionem non obstare hæredi, quominus cautionem postea ex causa exigat, ut hæc remissio tacitam in se habeat conditionem, si rectè utatur fructuarius; eoque jure utimur. Quòd si fructuarius cavere non possit, eo quòd propter inopiam fidejussorem idoneum non inveniat, an non humanum est, eum admitti oblata cautione juratoria? aut si eo modo non satis prospectum videbitur proprietario, an non res fructuaria apud virum bonum sequestranda est, aut eam retinere proprietarius poterit, qui contra fructuario rectè caveat, ne pereat ultima voluntas defuncti? Placet in magna varietate eorum sententia, qui totam hanc rem boni judicis arbitrio permittendam censent, qui ex personis & re, de qua agitur, tum ex facultatibus fructuarii dispiciat & constituat, quid in proposito debeat fieri, utrum cautio juratoria à proprietario recipienda, (ad quod tamen non facile eum compellet) an verò apud virum honestum res deponi, vel apud ipsum proprietarium remanere debeat, ut in omnem eventum & proprietario satis consultum sit, & fructuarius commodum percipiat; quod eum percipere omnimodo testator voluit. Licebit hic usurpare illud Ulpiani in *l. 2. § item Varus. 5. in fin. de aq. pluv. arc. Hoc æquitas suggerit: etsi jure deficiamur*, add. Castill *d. tr. c. 18. nu. ult.* Gail. *2. obs. 47.* Mynf. *6. obs. 48.* Fach. *8. contr. 40.* Vvesemb. *par. usufr. qu. ca. nu. ult.* Merend.

rend. 5. contr. 47. Christin. d. decis. n. 13. & seqq. Sunt & alia onera, quæ fructuario incumbunt, puta si quid reficiendum sit, ut sartatecta præstet, cum distinctione tamen, quæ est in *l. 7. §. 2. hoc tit.* ut animalia ægrota curet, gregem ex agnatis capitibus suppleat, in locum arborum demortuarum alias substituat; rectè enim colere & quasi bonus paterfam. debet: quod & ipsum cautione fructuaria continetur, vid. *§. sed si gregis. 38. sup. de rer. div.* Hoc amplius etiam onera prædiorum agnoscere cogitur, ut tributa, vectigalia, pensitationes, quæ prædiis imponuntur, *l. 7. §. 2. l. si pendentes. 27. §. 3. hoc tit.* vid. Castill. *d. tract. c. 56. & seq.* Christin. *vol. 2. decis. 176. n. 1. & 2.*

Est autem jus in corpore, quo sublato] Subla-
1 tum hic accipimus non omnino quod penitus & totum periit, sed quod esse desiit id, quod ante fuit; cujus pristina facies mutata, quod ita vel ampliatum vel minutum est, ut in aliam speciem & nomen transierit, *leg. 5. §. pen.* & deinceps, usque ad *l. 13. quib. mod. us. am.* Quod si totum corpus tollatur, ne dominium quidem proprietasve remanet. De mutatione rei fructuariæ plenius disputamus ad *§. 3. hoc tit. in calce.*

TEXTUS.

Quibus modis constituitur.

1. *Ususfructus à proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit; ut ecce, si quis usumfructum alicui legaverit; nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius verò usumfructum. Et contra, si fundum legaverit deducto usufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres verò usumfructum. Item alii usumfructum; alii, deducto eo, fundum legare potest. Sine testamento verò si quis velit usumfructum alii constituere; pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu, placuit certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti.*

COMMENTARIUS.

1 *Quot & quibus modis ususfructus constituatur & à proprietate separetur.*

2 *Ad constitutionem & acquisitionem ususfructus solam pactionem non sufficere, sed requiri etiam traditionem, seu factum aliquod traditionem repræsentans; testamento autem constitui ipso jure.*

1 P*luribus modis.*] Ususfructus non uno modo à proprietate separatur, & alteri acquiritur. Nam & à lege quibusdam personis constituitur, ut patri in bonis filii adventitiis, *leg. 6. l. ult. C. de bon. quæ lib. §. 1. inf. per quas pers.* item patri emancipatori in parte dimidia bonorum adventitiorum filii emancipati, *d. l. 6. §. 3. Cod. & §. 1. infr. d. t.* & à judice in judiciis familiæ erciscundæ & communi dividundo, per adjudicationes scilicet & condemnationes, si res divisionem commodè non recipiant, *leg. 6. §. officio. 10. comm. div. l. & puto. 16. §. 1. fam. erc. l. 6. §. 1. hoc tit.* junct. *§ 4. & §. inf. de off. jud.* usu quoque nostro & longa quasi possessione, sicut reliquæ servitutes, & ususfructus nobis acquiritur; veluti si quis non dominus usumfructum nobis vendiderit, nos eum per legitimum tempus possederimus, *l. ult. in fin. C. de præscript. long. temp.* Hic duos tantùm modos recenset Imp. eosque ipsos, quibus servitutes prædiorum constitui dixit in calce præc. tit. ultimam voluntatem, & stipulationes pactionesve.

Ut ecce] Formas legandi, quibus ususfructus constituitur, & à proprietate separatur, tres perspicuè explicat: in quibus notandum, verba illa *deducto usufructu* non esse otiosa, sed expressa consulto, ut & in *d. l. 6. hoc tit. l. 4. si ususfr. pet.* Nam si uni ususfructus, alteri fundus simpliciter legetur, nominatim non expresso, *detracto usufructu*, ambo in usumfructum concurrent, *l. si alii. 19. de usufr. leg. l. 6. de usufr. ear. rer.* Neque obstat, quod traditur *d. l. & puto. 16. §. 1. fam. erc.* si judex alii fundum, alii usumfructum adjudicaverit, non communicari usumfructum. Nam in judiciis divisoriis hoc agitur, ut à communione discedatur, *l. 1. eod. tit.* Sed etsi uni ususfructus, alteri nuda proprietas legata sit, nemo, opinor, dixerit, usumfructum communicari. Ac ne illud quidem morum nostrorum simplicitati convenit, quod in *d. l. 19. de usufr. leg.* traditur; si testator alii fundum, alii usumfructum ejusdem fundi legaverit, usumfructum contra mentem testatoris communicari, Groenevv. *ad d. l. 19. tract. de ll. abrog.* Autumn. *conf. jur. ad d. l. 19.* Cyprian. *cens. Belg. hic.*

Pactionibus & stipulationibus] *l. 3. pr. eod.* 2
Vide *sup. §. ult. tit. præc.* Pactionibus autem non nudis, sed vestitis, ut magistri loquuntur, iisque, quæ idoneæ sunt ad dominium ipsum transferendum, cujusmodi sunt emptio, permutatio, donatio. Potest ergo quisque dominus usumfructum rei suæ alteri vendere, aut donare, cedereve nuda proprietate retenta, aut rei nudam proprietatem retento usufructu, *l. quod nostrum. 63. eod. l. quisquis. 28. C. de donat.* potest & uni vendere vel donare usumfructum, deinde alteri proprietatem, quam retinuit. Cæterum etiam nuda pactione ususfructus rectè constituitur, si ea contractui vel conventioni legitimæ, aut traditioni divisionive in continenti adjiciatur, *d. l. 28. C. de don. l. Seja. 42. de mort. caus. don. eod. arg. l. cum essent. 33. de serv. præd. rust. l. venditor. 13. comp. præd. l. in traditionibus. 48. de pact.* Quod autem de servitutibus prædialibus diximus, eas non acquiri pactionibus solis sine facto aliquo, quod traditionem repræsentet, hoc non minus ad acquisitionem ususfructus pertinet, *l. 5. de serv. l. 3. hoc tit. l. 3. de obl. & act. a. g. l. traditionibus. 20. C. de pact.* Nam in universum tenendum est, quibus in causa ad rem corporalem acquirendam requiritur

traditio, in iisdem & ad res incorporales acquirendas requiri, quatenus fert earum rerum natura: ut in proposito traditus usufructus intelligitur, si dominus, à quo est, usufructuarium inducat in fundum, cumve patiatur uti frui, *d. l. 3. hoc tit.* Testamento autem constituitur usufructus ipso jure, ut hic ad acquirendum jus in re & vindicationem, non desideretur traditio hæredis, sed nuda voluntas sufficiat testatoris. Quod jure quidem veteri obtinebat dumtaxat, cum usufructus legatus erat per vindicationem: nam per damnationem legatus facto hæredis præstabatur, teste Paulo 3. *sent.* 6. At hodie idem utriusque legati effectus post exæquationem juris omnium legatorum, §. 2. *inf. de legat. l. 1. C. comm. de leg.* Ex quo apparet, Tribonianum incuria quadam actionem personalem cum confessoria confudisse, *l. pen. C. hoc tit.* quod & locus ipse palam arguit. De legato per damnationem usufructu, accipe *leg. 3. hoc tit. l. 2. si usufr. pet.* de legato per vindicationem, *leg. 34. §. pen. de legat. 1. l. 10. l. si quis. 29. de us. leg. l. sed & qui. 25. §. ult. hoc tit. l. un. §. 2. qu. de us. leg.* add. Pinel. *part. 2. leg. 1. C. de bon. mat. num. 62.* Castill. *tract. de usufr. c. 9.* VINN. Quod Vinnius hic contendit, Tribonianum in *l. pen. C. de usufr.* incuria quadam actionem personalem cum reali confudisse, temere dictum, nec in Tribonianum cadere videtur tam supina incuria. Quæstio erat inter veteres, non an usufructus jam traditus & adquisitus non usu amittatur, id enim dubio carebat, sed an usufructus promissus vel legatus, neglectus a stipulante vel legatario, ita non usu perimatur, ut ne actio quidem personalis remaneat. Finge Titio legatum esse usumfructum fundi Corneliani. Potuisset sane uti actione confessoria reali, ad usumfructum illum consequendum: sed Titius id non fecerat per tempus legitimum biennii, quo olim usufructus rei immobilis non utendo amittebatur. Tunc sanè post hæc non poterat uti actione reali confessoria, quia usufructus non utendo fuerat amissus. At quærebatur, an non ei superesset actio personalis ex testamento. Nihil ergo hic reperias, ex quo Triboniani eluceat incuria. HEIN.

Placuit certis modis extingui] Negligitur hic iterum à Triboniano lex methodi, nisi ... est, eo quòd separato ita usufructu inutilis & ridicula videri poterat proprietas, cùm paria sint, non habere dominium, & habere inutile. Transcriptus autem hic locus est ex Cajo *l. 3. §. 2. hoc tit.*

TEXTUS.

Quibus in rebus constituitur.

2. *Constituitur autem usufructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum: quo in numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata: namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa Senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui, ut tamen eo nomine hæredi utiliter caveatur. Itaque si pecuniæ usufructus legatus sit; ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia restituenda, si moriatur aut capite minuatur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his satisdatur, ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usumfructum constituit.*

NOTÆ.

2. *Vinum, oleum*] Harum rerum non usus, sed abusus est. Boe. *in top. lib. 2. Utimur his, quæ nobis utentibus permanent: his verò abutimur, quæ nobis utentibus pereunt.*

Quodammodo] Expendendo & alienando: ita pecunia interire dicitur apud Corn. Nep. *in Themist. cap. 2.*

De tanta pecuniæ restituenda] Clausula cautionis fructuariæ de utendo boni viri arbitratu, *l. 1. us. quem. cau.* ad quasi usumfr. non pertinet. & absurdum esset rei dominum talem cautionem præstare.

Si morietur aut capite min.] Non aliis modis quasi usufr. extingui potest, *l. 7. l. 10. d. tit.*

Sed æstimatis] Aut cavebitur de rebus ejusdem qualitatis restituendis; quamquam illud certius & tutius, *l. 7. de us. ear. rer.*

Nec enim poterat] Naturalis enim ratio auctoritate Senatus mutari non potuit, *l. 2. §. 1. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur rerum fungibilium usufructus constitui non possit.*
2 *In hoc numero rerum non esse vestimenta, contra plerosque, & ipsum adeo Tribonianum, firmis rationibus ostenditur.*
3 *Qua consideratione pecunia & quædam alia in hoc genere numerentur.*
4 *An cautio quasi fructuaria sit de substantiæ quasi usufructus.*
5 *Partes cautionis quasi fructuariæ expositæ, & notatus insignis error Mynsingeri.*

HOc §. agitur de rebus, in quibus usufructus constitui potest. Et sciendum est, in rebus omnibus, unde aliqua utilitas aut commoditas qualiscumque percipi potest, usumfructum constitui posse, sive immobiles sint, ut domus, fundus, sive mobiles, ut mancipia, jumenta, supellex &c. in quo differt usufructus à servitutibus realibus,

libus, quæ tantùm in prædiis consistunt. Sed & rerum incorporalium ususfructus constitui potest, veluti nominum, *l. 3. de usuf. ear. rer.* ut fructuarius rem consecutus ea utatur. Potest & jurisdictionis, quam patrimonialem vocant, ut fructuarius multas & pœnas pecuniarias tamquam fructus jurisdictionis percipiat. Schneid. hic post alios, quos supra citavi. Neque hic quasi ususfructus est, ut putat D. Bachovius: certè non eo sensu sic appellari potest, quo earum rerum, quæ usu consumuntur, quasi usumfructum esse dicimus; nam jurisdictio non datur fructuario, ut ejus fiat propria, ideoque & eam ipsam finito usufructu restituere debet, eodemque modo cavere, quo fructuarius rei corporalis, quæ fructum recipit, *fac. l. 1. de usufr. leg.* Solæ excipiuntur res, quas utendo consumi necesse est, cujusmodi sunt, vinum, oleum, frumentum, cæteræque res, quæ pondere, numero, mensura constare, & in genere suo functionem recipere dicuntur, *inf. quib. mod. re cont. obl. l. 2. de reb.*
1 *cred.* Has res, ait Imperator, neque naturali ratione neque civili usumfructum recipere: scilicet hæc est natura ususfructus jusque de eo constitutum, ut si in re aliena, sive penes eum, qui dominus r.i fructuariæ non sit, isque jus habeat ea re utendi, fructusque ab ea separandi, aut commoda ob causam rei obvenientia percipiendi, ita ut interim res ipsa, cujus proprietas apud alium est, salva & integra maneat, caveatque fructuarius se eam finito usufructu restituturum: quorum nihil in res consumptibiles, hoc est, eas, quæ usu ipso consumuntur & pereunt, cadere posse manifestum est: quippe cum ex iis nulla utilitas percipi queat, nisi consumantur, nec consumi res possit, nisi ab eo, cujus propria sit.

Vestimenta] Temere atque inconsideratè Tribonianus inter res, quæ usu consumuntur, refert vestimenta. Non enim quæ longiore usu atteruntur, & detritu deteriora fiunt, usu consumi dicuntur; sed quæ utendo protinus tolluntur & delentur, quarumque non nisi in abusu usus est. Alioqui eadem ratione dicendum esset, mobilia fere omnia atque utensilia præsertim lintea, ut mappas, mantilia, toralia, eodem numero habenda atque ut vestimentorum, ita & harum rerum non verum, sed quasi usumfructum esse: quod nemo dixerit; neque Ulp. *l. 1. hoc tit. de us. fr. ear. rer. quæ us.*
2 *conf.* cum ait, earum rerum quasi usumfructum esse, quæ usu tolluntur vel minuuntur, intelligit res, quæ usu deteriores fiunt, sed quæ per partes consumuntur, veluti si cui ususfructus aliquot modiorum frumenti legatus sit. Illud utique certum est, vestes non esse ex earum rerum numero, quæ in genere suo functionem recipiunt, quarumve datione in creditum ire possumus. Atqui non magis potest extra eas res esse quasi ususfructus quàm mutuum. Denique vestimenta in rebus, quæ usu delentur, numeranda non esse verumque eorum usum arguit, quòd alteri commodari, & locari possunt, quod secus est in iis, quæ ipso usu tolluntur, *§. pen. inf. de loc.* junct. *l. 3. commod. in fin.* Dicendum igitur omnino est, ut mancipiorum, jumentorum, suppellectilis, aliarumque rerum mobilium, licèt usu atterantur, verus est & naturalis ususfructus; ita & vestimentorum esse. Eapropter usufructu vestimentorum legato, non dabuntur ea legatario, ut ejus fiant, ut pro libitu ea consumere, iisve abuti possit, uti fit legato usufructu rerum fungibilium: sed ut iis utatur, quomodo vir bonus uteretur, *leg. 15. §. & fi. 4. hoc tit.* quod veri ususfructus proprium esse ostendit prima clausula cautionis, quæ in vero usufructu desideratur, *l. 1. usuf. quem cau.* neque satisdabit legatarius, se ejusdem generis vestes finito usufructu restituturum, aut earum æstimationem, ut fit in usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, *l. 7. hoc tit.* sed rem ipsam & speciem, quam accepit, *l. 9. §. pen. usuf. q. cau.* juxta alteram clausulam cautionis in vero usufructu receptæ. Neque enim hac parte cautionis continetur, ut promissor rem restituat non deteriorem, quàm erat tempore constituti ususfructus: satis enim est, si dolo aut culpa ejus deterior facta non sit; nulla verò culpa in eo est, qui utitur quod accepit in eam rem, in qam accipit, ut responsum est de re accomodata deteriore reddita sine culpa commodatarii, *l. 10. in pr. commod.* ideoque liberatur restituendo corpus, quod superest, aut post usum extat, unde & in proposito formula cautionis non de re ipsa restituenda, sed de eo, quod inde extabit, fere concipi solet, *l. 1. in pr. & §. ult. usuf. quem. cau.* Sed etsi cautum sit de re ipsa restituenda, idem tamen juris est, ut in hac ipsa specie, quam tractamus, Ulpianus ex Pomponio refert, *d. l. 9. §. pen. usufr. quem. cau.* quod cùm animadverteret Cantiuncula, putavit, id nescio qua speciali ratione receptum esse in quasi usufructu vestimentorum. Accursius errorem Triboniani duplici commento tegere conatur, uno in *d. l. 15. §. 4. hoc tit.* altero ad *hunc §.* Illic, ut ex verbis ejus colligitur, interesse existimat, utrum vestimentorum ususfructus legatus sit tamquam quantitatis, hoc est, æstimatorum; an verò simpliciter, ut cujusvis alterius corporis. Hoc casu fatetur verum usumfructum relictum esse, & restitutione ejus, quod finito usu superest, legatarium liberari, per *d. l. 9. §. pen. usuf. quem. cau.* Illo autem casu quasi usumfructum vestium legatum vid.ri, finitoque usufructu reddendam esse æstimationem: quod & Ar. tin. & Fab. sequuntur, eòque referunt hunc §. At hoc posito, jam non tam vestium quàm ipsius pretii quasi ususfructus erit, quod idcirco & solum restituendum, non vestes ejusdem generis: potestque hoc usuvenire & in aliis rebus æstimato utendis fruendis datis, haud absimili ratione, qua species æstimari & in causam mutui con-

verti

verti possint, *l. 11. ff cert. pet. l. 8. C. pro eod. l. pro auro. 25. C. de usufr.* Hoc igitur parum pro Triboniano facit. Locus ipse, unde distinctionem istam collegit Accursius, mendosus videtur, nempe *d. l. 15. §. 4. hoc t.* Neque enim dubito, quin verba illa, *non sicut quantitatis ususfructus legetur*, irreptitia sint, & ab imperito aliquo glossatore profecta, volente gratificari Triboniano: nam & constructionem turbant, & perplexum efficiunt sensum. Quod miror ante Bachovium neminem observasse. Alterum, quod Accursius ad defensionem Triboniani comminiscitur, est in explicatione hujus §. ubi duo genera vestium facit; unum temporalium; alterum perpetuarum: atque inter hæc genera hoc discrimen ponit, quòd in temporalibus fictus, in perpetuis verus ususfructus consistat. Temporalium (de quibus solis hìc Tribonianus loquatur) appellatione intelligit quotidianas: perpetuarum, funebres & scenicas: quarum rarior usus. Verùm huic distinctioni palam repugnat *d. l. 15. §. 4.* & inter quotidianæ & scenicæ vestis usumfructum hoc tantùm interesse eo loco & §. seq. docet Jurisconsultus, quòd scenica à fructuario locari possit, quotidiana non item. Quamvis secundùm Accursii distinctionem judicatum tradat Thessaur. *dec. 80. nu. 1.* vestium quotidianarum usufructu legato, cavendum esse de restitutione vestium in eadem bonitate, vel pretii illarum facta æstimatione. Si quid ad excusandum Tribonianum vel quæsito colore afferri potest, illud unum est, quod Don. 10. *comm. 4.* existimat, eum materiatum posuisse pro materia *μετωνυμικῶς*, vestimenta pro lana, unde vestimenta conficiuntur, vid. *leg. pen. de usufr ear. rer.* VINN. Sed hoc duriusculum. Quis enim vestimenta dixerit pro lana? Paullo probabilius conjiciunt, qui inter vestimenta per modum quantitatis, & per modum corporum legata, & in illis quasi usumfructum, in his verum esse arbitrantur, sed tamen nec id facile concipitur, velle aliquem vestimenta legare tanquam quantitatem. Erraverit itaque per nos Tribonianus. HEIN.

Quibus proxima est pecunia numerata] Generali pecuniæ appellatione continentur omnia, quæ in patrimonio sunt, *l. 5. l. pecuniæ. 222. de verb. sign.* & ideo ait, pecunia numerata. Qua voce tantùm designantur nummi, hoc est, æs, aurum aut argentum signatum, sive publica forma percussum, ut jam non tam usum dominiumque ex substantia præbeat, quàm ex quantitate seu valore impostitio, *l. 1. de contr. empt.* Auri autem vel argenti non signati quin usus esse sine abusu possit, veluti vasorum aureorum, vel argenteorum, non est dubitandum, *l. ult. usuf. quem. cau.* Quin & numismatum veterum aureorum vel argenteorum, quibus pro gemmis ad ornatum uti solent, ususfructus rectè legatur, *l. numismatum. 28. hoc tit.* VINN. Plura de his numismatibus dixit V. C. Ger. Noodt *Obs. 1. 5.* Videntur veteres aliquando numismatibus pro gemmis usos in ornandis pueris, & puellis infantibus: quale quid etiamnum in Germania fieri novimus. HEIN.

Quodammodo extinguitur] Rectè, *quodammodo*: non enim ut vinum, oleum, frumentum utendo, ita pecunia permutando absumitur, & revera ac naturaliter perit. Ut enim pecuniam maximè cum re permutemus, solvamus, donemus alii; semper tamen manent ipsa corpora nummorum, nec usu delentur. At si spectamus eum, qui pecunia utitur alienando & expendendo, vi ipsa illi eo usu consumitur & perit. Tam enim eo casu dominus ac possessor esse desinit, quàm si consumpsisset. Inter res, quæ usu consumuntur, numerandæ etiam quibus utimur ad medicamenta, ut pharmaca & odores, *l. pen. de us. ear. rer.* Item quarum ita usus est ad res alias conficiendas, ut nisi mutatæ ad ea res conferantur, ipsæ per se prope sint inutiles: qualis est lana, qua ad vestimenta & stragula conficienda utimur, *d. l. pen.* ad quas res si confertur, ipso usu eam perire necesse est: quippe quæ prius nenda & in filum transformanda, deinde ex filo texendum id corpus, quod inde extare volumus, *l. sed si meis. 26. de acq. rer. dom.* 3

Utilitatis causa Senatus censuit.] *l. 1. & 2. de us. ear. rer.* Quo latior esset morientium voluntas, effectum est Senatusconsulto, ut earum quoque rerum, quæ usu consumuntur, quasi quidam ususfructus constitui possit, utque illi, qui nolent hujusmodi res pleno & perpetuo jure esse legatarii, usufructu earum legato id consequerentur. In quo constituendo cum Senatus favorem ultimæ voluntatis respexerit, ut apparet ex eo, quod tantùm legati harum rerum ususfructus fit mentio, tum hoc loco, tum *tot. tit. eod. l. usufructu. 69. ad leg. Falc.* item apud Ulp. *tit. de legat. §. Senatus. 25.* nusquam aliter constitui, non sine causa Hotom. & Vves. cum Conan. 4. *comm. 3.* existimant, conventione inter vivos non idem effici posse. Quamquam semel admisso & recepto in legatis harum rerum usufructu, nihil admodum video, quod obstet, quominus id jus produci possit ad conventiones. Planè publica auctoritate opus fuit, ut ab initio introduceretur. VINN. Ignota est hujus SC. ætas & historia. Quum verò libera adhuc republica id jus ignoraretur: Cic. *Topic. cap. 3.* & tamen a Masurio Sabino ejus fiat mentio, *l. 5. §. 1. ff. de usufr. ear. rerum, quæ usu cons.* SC. hoc tempore Augusti vel Tiberii conditum esse, haud abs re conjecit doctissimus Schulting. ad Ulp. *tit. 24. §. 27. p. 658. sequ.* HEIN.

Hæredi utiliter caveatur] Datis scilicet fidejussoribus: nam & hæc cautio satisdatio est, ut in vero usufructu, *l. 8. l. 9. & 10. eod. l. 7. §. 1. usufr. quem caveat.* & bis hoc eodem in loco

loco sit mentio satisdationis. Remedio igitur cautionis introducto, cœpit hic quasi ususfructus haberi, *l. 2. §. 1. hoc tit.* sive ut ait Justinian. in calce *hujus* §. Senatus per cautionem quasi usumfructum constituit, imaginem scilicet veri, ut hic quoque apud alium proprietas esse, apud alium ususfructus quodammodo videri possit. Nam licèt hæ res ita dentur legatario, ut ejus fiant consumendi causa; tamen propter cautionem, quæ in locum proprietatis rerum apud hæredem succedit, videntur adhuc alienæ, & legatarius usumfructum dumtaxat earum habere: propterea quòd finito usu eamdem quantitatem, quam accepit, restituere debet. Est autem hæc cautio non minus necessaria in hoc usufructu quàm alia illa in vero: neque magis quàm illa testamento remitti potest, *l. 1. C. de usufr. l. 6. ut in poss. leg.* Illud quæsitum, an cautio hæc sit de substantia hujus ususfructus.
4 Et si quidem hoc quæratur; an necessario præstanda sit, antequam res utendæ dentur, aut rebus traditis nihilominus exigi possit, res expedita est. Nam & in vero usufructu non ante res ipsa aut fructus transferuntur, quàm præstita cautione illius ususfructus propria, *l. 13. de usufr. l. 4. Cod. eod.* alioqui & res tradita vindicari, & omissa stipulatio condici potest, *l. 7. usufr. quem. cav.* Sin verò hoc, an forma quasi ususfructus in cautione consistat, absurda est & inepta quæstio: cùm non magis cautio, quæ in hoc quasi usufructu loco proprietatis est, forma hujus ususfructus dici possit, quàm proprietas veri & naturalis. Sed illud fortasse quæritur, an non quemadmodum verus ususfructus nullus est sine proprietate, quæ ei ex adverso opponatur, ita nec quasi ususfructus intelligi possit sine cautione, quæ vicem proprietatis subeat. Et certum est, nec quasi usum fructum intelligi posse, nisi sit aliquid, quod repræsentet proprietatem: quod etiam facit cautio, ubi ea præstita est: cæterum ea ab hærede omissa, nihilominus ususfructus intelligitur, atque interim jus exigendi cautionem, & finito usufructu condicendi quantitatem loco proprietatis potestate Senatusconsulti habebitur, *l. 5. §. 1. hoc tit.* ut ne eo quidem sensu cautio omnimodo necessaria sit, aut de substantia quasi ususfructus. Hoc posito nemo dubitabit, quin cautio hæc ab hærede remitti possit, & fructuarium sine vitio possidentem etiam ante cautionem præstitam commodum rei sequi debeat, ut juris est in vero usufructu: accuratè Pinel *ad l. 1. C. de bon. matern. part. 2. nu. 77. & seqq.* Castill. *tract. de usufruct. cap. 15. & 16.* Planè eatenus, de substantia quasi ususfructus cautio esse dici potest, quatenus consideratur ut per eam primùm à Senatu introductus & constitutus. Obiter addo, generaliter cautum Senatusconsulto fuisse, ut omnium rerum, quæ in bonis sunt ususfructus legari possit, *l. 1. l. 3. hoc tit. l. 1. de usufr. leg. l. usufruct. 69. ad leg. Falc.* atque ex eo tempore, usufructu bonorum omnium legato, etiam earum rerum quæ usu consumuntur, usumfructum legato contineri intelligi cœpisse, *argum. l. uxori meæ. 37. de usuf. leg. l. 1. Cod. de usufr.* cùm ante id Senatusconsultum alio jure Romani uterentur, ut constat ex loco M. Ciceronis *in Top. cap. 3.* ubi scribit: *Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legaverit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis, putare, id ad se pertinere. Usus enim,* inquit, *non abusus relictus est.* Add. Alciat. *lib. 7. parerg. cap. 2.* Mant. *de conj. ultim. volunt. lib. 9. tit. 6. in pr.* Castill. *dict. tract. cap. 38. num. 10. & 11.* Menoch. *lib. 4. de præsumpt. 142. num. 14.* Planè si rerum mobilium dumtaxat ususfructus relictus sit, res fungibiles legato non contineri verius est, Castill. *dict. loc.*

De tanta pecunia restituenda, si morietur, aut 5
capite minuetur] Cautio quasi fructuaria duas partes habet, quarum una est de restitutione, altera de restitutionis modo. Quippe clausula cautionis fructuariæ de utendo boni viri arbitratu ad quasi usumfructum non pertinet, ut rectè. Castill. *d. tr. de usufr. cap. 15. num. 13. & 31.* contra communem. Ad restitutionem quod attinet, promittit fructuarius, se restituturum non eadem corpora, quæ accepit, quod consumptis iis fieri non potest: sed tantumdem, sive pecuniæ ususfructus relictus sit, sive vini, olei, frumenti, aut similium rerum. Cæterum ut obviam eatur contentioni, quæ de rei qualitate incidere posset, commodius est in vino & rebus similibus eas res dari fructuario æstimatas, eumque certæ pecuniæ nomine cavere, *l. 7. hoc tit.* atque ita moderandum quod ait Justinianus, *his rebus æstimatis satisdari*. Pars hæc cautionis vel maximè facit, ut in his rebus velut quidam ususfructus haberi incipiat. Nam quòd res restitui debet, videtur aliena; & quod tantumdem, videtur restitui res ipsa. Sunt enim hæ res ejus naturæ, ut in genere suo functionem recipiant, hoc est, idem inter se mutuo præstent, dum idem genus redditur, *leg. 2. §. 1. de reb. cred.* Apparet autem ex hac parte cautionis & obligatione fructuarii, errare Myns. qui putat, casus fortuitos & rei periculum, tam in quasi usufructu, quàm in vero ad proprietarium pertinere: in quo errore & Bald. fuit. Quomodo enim liberabitur fructuarius peremptis rebus, quas non debuit? Promisit alias ejusdem generis aut æstimationem: promisit incertas: res incertæ perire non possunt. Sed & ipsa rerum proprietas in quasi usufructu revera transfertur in fructuarium. Ut omnino non videam, cur non idem hic obtinere debeat, quod in rebus mutuo datis, quarum periculum præstat qui accepit, *§. 2. inf. quib. mod. re cont. obligat.* Pars altera hujus cautionis

est

est conditio restitutionis, quæ hunc usumfructum etiam à mutuo separat. Ea hæc est, *Si usufructuarius morietur, aut capite minuetur*. Soli enim hi duo casus interponuntur, mortis & capitis diminutionis: quoniam rerum, quæ usu consumuntur, usus aliter amitti non potest, *l. 9. hoc tit. l. 7. § 1. usufr. qu. cau.* Nam cùm harum rerum proprietas in fructuarium transeat, & hoc agatur, ut pro arbitratu suo iis utatur, & non easdem, quas accepit, sed alias ejusdem qualitatis restituat, non potest hic non utendo interitu aut mutatione rerum ususfructus extingui. Capitis autem deminutionem accipiemus maximam & mediam dumtaxat: nam jus vetus, quo ususfructus omnis etiam minima capitis deminutione peribat, in hac quoque specie mutatum esse à Justiniano, nõ est ambigendum, *l. pen. §. ult. C. hoc tit. de usufr.*

TEXTUS.

Quibus modis finitur.

3. *Finitur autem ususfructus morte usufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima, & media, & non utendo per modum & tempus; quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur ususfructus si domino proprietatis ab usufructuario cedatur, (nam cedendo extraneo nihil agitur) vel ex contrario, si usufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu: vel vitio suo corruerint: extingui usumfructum, & ne areæ quidem usumfructum deberi.*

NOTÆ.

3. *Cedendo extraneo nihil agitur*] Scil. in persona extranei & respectu intentionis cedentis. Cæterum nihilominus ususfructus ad proprietatem recurrit, *l. 66. D. de jur. dot.* quod plenius probamus in *comm.*

Consolidatio] *l. 3. §. ult. l. 6. de usufr. acc.* à solido jure, solida proprietate, *l. 9 §. ult de aq. pl. arc. l. 26. sub fin. de usf. leg.* dicitur etiam confusio, *l. 4. us. quem. cau.*

Ne areæ quidem] *leg. 5. §. 2. quibus modis us. am.* quia ædes amplius non sunt, aut nominantur: & ex contrario si areæ fructuariæ domus imposita sit, ususfructus interit, *d. l. 5. §. 3.* Similia habes, *l. 10. §. ult. l. ult. eod.* Aliud juris est in legato ipsius rei: quippe legata proprietate nihil est in re legata, aut ex ea, quod legato non contineatur, *l. 22. de leg. 1. §. 18. inf. de leg.* eademque ratio rei nexæ pignori, *leg. 21. D. de pign. act.*

COMMENTARIUS.

1 *An quemadmodum adrogatione, ita & adoptione & emancipatione jure veteri ususfructus perierit?*

2 *Amitti posse usumfructum non utendo per modum utendi constitutum, & quis non uti intelligatur?*

3 *Quanto tempore non utendo ususfructus amittatur?*

4 *Usumfructum extraneo cessum ad proprietatem statim reverti, contra Vvesp. Pinel. & alios?*

5 *Quando mutatione rei fructuariæ interior species mutata aut non mutata intelligatur?*

6 *Cur placeat, usumfructum aliquando mutatione rei extingui etiam in partibus, quæ mutato toto supersunt, in cætero autem jure qualiscumque mutatio inciderit, si quid adhuc restet, in eo idem jus, quod in toto fuerat, remanere?*

QUid sit ususfructus, quibus modis constituatur, quæ res usumfructum recipiant, intellectum est: restat ultimum, ut videamus, quibus modis finiatur. De vero usufructu hoc nunc quæritur. Et in universum finitur tribus ex causis. Aut soluto jure auctoris, veluti si in usumfructum sub conditione legatum hæres interim alteri constituerit, & conditio extiterit, *l. si sub conditione. 16. quib. mod. us. am* quod & in reliquo jure à domino constituto similiter accidit, *l. lex vectigali. 31. de pign.* Aut lege constitutionis, veluti si usufructu ad conditionem vel ad diem constituto, conditio extiterit, aut dies venerit, *leg. 4. de usufruct. leg. un. §. ult. quand. dies us. leg. ced. l. 5. leg. 12. Cod. de usufruct.* Aut natura sua, idque vel ex persona fructuarii vel ex conjunctione ususfructus cum proprietate, vel ex re ipsa, ut ex subjectis apparebit. VINN. Si accuratius loqui velis, dicendum erit, aliud esse usumfructum FINIRI, aliud, eumdem AMITTI. *Finitur* enim ita, ut repeti non possit: *amittitur*, ut repeti possit. Paull. *Recept. Sent. lib. 3. tit. 6. §. 28. sequ. Finitur* itaque morte & tempore. *Amittitur* capitis minutione, rei mutatione, non usu, in jure cessione dominii comparatione. Sed hoc discrimen negligunt Pandectæ. HEIN.

Morte fructuarii] Ex persona fructuarii triplici modo ususfructus finitur. Primum morte ejus, sicut jura omnia, quæ personæ cohærent, cum persona extinguuntur, *l. 3. in fin. hoc tit. l. 3. Cod. de usufruct. l. 8. §. 3. de lib. leg. l. quia tale 13. sol. matr.* in servo mors domini; in filio superstite post obitum patris, ipsius filii; ante mortuo, ipsius patris spectatur, quasi duplici usufructu constituto, *l. ult. Cod. de usufruct.* Civitati aut municipibus usumfructum relictum placet centum annos durare: quia is finis vitæ est hominis longævi; *l. an ususfructus. 56. de usufr. l. 8. de usufr. leg.* Enimvero si interim civitas eversa sit, aut aratrum passa, quasi morte usumfructum habere desinit, *l. si ususfruct. 21. hoc tit.* Adeo autem morte fini-

finitur usufructus, ut licèt qualicumque alia ratione amissus repeti possit, morte tamen non possit, nisi forte hæredibus legetur, *l. 5. in pr. eod.* quo facto non tam repetitur, quàm novus constituitur in persona hæredum. Nec tamen si ita legatus sit, ad secundos successores pertinebit, sed primis defunctis finietur. Nam in re sui natura non transitoria ad hæredes, hæredis appellatio solum primum hæredem non ulteriores continet, ut notant *Interpp. ad l. hæredis. 65. de verb. sign.* Cæterum male Cantiunc. Mynf. Schneid. & Gœd. ad *d. l. 65. num. 7.* putant, eamdem hanc speciem tractari in *leg. cum antiquitas. 16. C. de usufr.* Cum nulla ibi quæstio sit de hærede legatarii, sed testatoris: legatario enim non usufructus, sed proprietas legata proponitur, sicut Glossa & D. Gothofr. casum formant: quamvis ratio decidendi eadem sit, & in utraque specie tam manifesta, ut Justinianus haud facile mihi persuaserit, veterum quemquam hìc hæsitasse. VINN. Omnino hìc hæsitarunt veteres: nec probabile est, Justinianum doctrinas liquidas voluisse decidere, id est, cum larvis pugnari. Erant enim, qui utile putabant legatum fundi, cujus usumfructum vellet testator apud hæredem manere. Ita sanè sensisse videtur Cajus. *l. 6. ff. de usufr.* & Julianus *l. 4. ff. si usufr. petet.* Qui quum fuerint Sabiniani, probabile est, in alia omnia itum esse a Proculianis. Rem ita decidit Justinianus, ut legatum hujusmodi sit utile, & usufructus morte hæredis finiatur. Conf. Merill. ad *decis. Justin. 16. p. 308.* HEIN.

Capitis deminutione maxima & media] Hic alter modus est, quo finitur usufructus ex persona fructuarii & finitimus præcedenti: siquidem & maxima mediaque capitis deminutione mors quædam contingit, nimirum civilis, dum illa libertatem, hæc civitatem adimit, *l. verum. 63. §. ult. pro soc. l. 1. §. pen. de bon. poss. cont. tab. l. antepen. de reg. iur. §. 1. & 3. sup. quib. mod. ius pat. pot. solv.* cui consequens est, non magis usumfructum his modis amissum repeti posse, quàm amissum morte naturali. Olim etiam amittebatur usufructus capitis deminutione minima, adrogatione scilicet, vel adoptione, aut emancipatione, teste Paulo *3. sent. 6. § capitis.* & Justiniano *l. pen. §. ult. C. de usufr.* Atque ad hanc speciem tantùm referri potest, quod de repetitione usufructus capitis deminutione amissi legimus cum alibi, tum præsertim *l. 3. hoc tit.* in quo fallitur D. Connan *4. comm. 6.* Cur autem veteribus placuerit etiam ea capitis minutione, quæ salva civitate contingit, usumfructum amitti, ratio non tam obscura est ut plerisque videtur: utique in adrogatione obvia. Nam cùm omnia, quæ sunt adrogati, facta adrogatione, ex ratione juris veteris acquirantur adrogatori, *l. 15. paterfam. 15. de adopt. l. pen. §. 2. de bon. poss. sec. tab.* necesse est, ut usufructus, qui in persona adrogati amplius consistere nequit, vel simul in adrogatorem transferatur, vel ad proprietatem redeat. Illud ratio juris non patitur: superest ergo, ut redeat ad proprietatem: quod & Justinianus indicat, *§. 1. infr. de acq. per adrog.* De adoptione & emancipatione idem dici non potest. Unde Bachovius existimat, jus illud vetus pertinuisse dumtaxat ad adrogationem. Sed tamen Paulus *d. loc.* expresse testatur etiam de adoptione, & de ea quidem in specie, quæ adrogationi opponitur. Ait enim, *Si ex adrogatione vel adoptione statum mutaverit.* Et Justinianus *d. l. pen.* etiam de emancipatione, & alioqui frustra dubitatum fuisset, an emancipatione filii usufructus per eum patri quæsitus extingueretur, *l. ult. C. eod.* Verùm enim verò cùm ex constitutione juris antiqui filiusfam. nihil proprium haberet præter castrense peculium, non potuit extra causam illius peculii de usufructu, quem filius ipse haberet, amittendo disputari. Solùm potuit tunc, cùm ex peculio castrensi usumfructum sibi comparasset: nam empta ex peculio castrensi conditionem illius peculii sequuntur, *l. 1. C. de castr. pec. lib. 12.* cujusmodi etiam speciem proponit Justinianus, *d. l. pen.* & ait, usumfructum ex ea causa filio quæsitum per emancipationem, ex definitione juris veteris periisse: quod haud dubiè in adoptione quoque obtinuit, cùm planè eadem sit utriusque in proposito ratio. Non enim alia de causa usufructus his modis intercidit, quàm quia fructuarius, mutata familia & priore statu personæ, alius esse credebatur ab eo qui ante fuerat, redactus etiam antea in imaginariam servilem causam, *l. 3. §. 1. de cap. min. l. ult. C. de emanc. lib.* An verò usufructus, sic juris subtilitate extinctus, ex edicto de capite minutis restituendus fuerit, sicut pleræque obligationes eodem modo amissæ restituebantur, non definio. Affirmat id quidem D. Bachovius: etenim neque jura omnia capitis deminutione amissa restituebantur, veluti tutelæ, hæreditates legitimæ: & obligationes ideo Prætor restituebat, ne contra naturalem æquitatem alteri per alterum iniqua conditio inferretur. Emancipatus verò aut datus in adoptionem de facto alieno queri non possunt: est enim quod sibi imputent, quòd scilicet passi sint se emancipari aut in adoptionem dari, cùm id pati non cogerentur, *l. 5. de adopt. l. pen. C. de emanc. lib.* Paul. *2. sent. 25.* Quocumque modo res habet, constat, Justinianum jus vetus, quo usufructus capitis minutione amittebatur, abolevisse, quantum attinet ad eam, quæ salva civitate contingit, *d. l. pen. §. ult.* & voluisse usumfructum etiam simpliciter filio relictum, mortuo patre, etiam post emancipationem filii, in persona filii durare, *l. ult. C. eod.* Enimvero ita demum amittebatur capitis deminutione usufructus, si jam constitutus erat:

ex-

cæterum si ante aditam hæreditatem aut ante diem ususfructus cedentem quis capite minutus fuerat, non amittebatur, *l. 1. §. 1. hoc tit.* Item si unus ususfructus relictus erat, non si plures, veluti si ususfructus legatus fuisset in singulos annos, vel menses, vel dies. Hic enim quia commemoratio temporum repetitionis potestatem habet, *l. 2. §. 1. eod.* placebat, per singula tempora adjectam diem cedere, & illius anni, mensis, diei usumfructum amitti, qui jam processerat, *d. l. 1. §. ult.* quarum rerum evidens jure veteri effectus fuit. Ex his, quæ dicta sunt, manifestum est, Tribonianum interpolasse *l. 1. de usufr. leg.* & verba illa, *ex magna causa*, quæ in calce sunt, responso Jureconsulti assuisse. Ruffard. *in not. ad d. l. 1.* Cujac. *hic* Castill. *tract. de usufruct. cap. 66. num. 16.*

2 *Non utendo per modum*] Postremò finitur ususfructus ex persona fructuarii non utendo: & siquidem omnino non usus est, nullum dubium est, quin pereat ususfructus: sed quæritur, an & non utendo per modum rectè dicatur amitti, vel potius, an talis aliquis modus utenti in constituendo usufructu præstitui possit, ad quem si non utatur fructuarius, usumfructum amittat. Negat id Bachovius, erroris Tribonianum insimulans. At ego non video, cur non possit. Nam si verbi causa Titio legaverim usumfructum ædium eo modo præscripto, ut æstate habitaret, isque habitaverit hieme; vel si silvæ usumfructum alicui legaverim, ut certo tempore & modo silvam cæderet, & ceciderit alio tempore & modo, per *l. 2. de acq. cot. l. 10. §. 1. & seq. l. 18. quem. serv. am.* non videbitur usus, qui ad suum modum, τῷ τρόπῳ [illegible], usus non est. Non uti autem intelligitur, qui neque per se utitur, neque per alios, qui negotia ejus gerunt, aut quibus usumfructum vendidit, locavit, gratis concessit, *l. non utitur. 38. de usufr.* Quid verò si nec isti utantur? Et interest, donatarius non utatur, an emptor conductorve: nam illo casu ususfructus perit, hoc retinetur propter fruitionem pretii aut mercedis. Nam qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quàm qui utitur fruitur principali re, *d. l. non utitur. 38. & 2. seqq.* Potest verò ususfructus & pro parte non utendo amitti, *l. 5. d. tit. l. excepta. 14. l. placet. 25. hoc tit. quib. mod. us. am.* & eum quoque, qui usumfructum habet, si usus tantùm sit, non etiam fruitus, placet usumfructum amittere. Cæterum hoc ita, si ignorabat se usumfructum habere, non si sciebat, *l. is qui. 20. eodem* VINN. Nec Bachovio jus fuisse videtur, erroris hic insimulare Tribonianum, nec auctori nostro ratio tradendi, usumfructum non utendo ad certum modum amitti. Id enim nusquam docent jura nostra, nec hic docere videtur Tribonianus. Nam sane [1] *uti per* modum Latinis non est uti ad certum modum, secundum legem usufructuario præscriptam. Et [2] Imperator hic se refert ad constitutionem suam, puta ad *l. 16. C. de usufr.* ubi tamen nihil de hoc modo amittendi usumfructum. Accedit [3] quod non opus sit usufructu privari eos, qui jure suo abutuntur, quum cautio usufructuaria tunc committatur, eoque ipso satis consultum sit proprietario. Vidit hoc Vir eximius Ger. Noodt. *de usufr. lib. 11. cap. 9.* ubi verba *non utendo per modum & tempus explicat per figuram ἓν διὰ δυοῖν*, ut sensus sit, amitti usumfructum, si quis non usus sit per modum temporis a Justiniano constituti. Ast existimo claram rem esse ex *d. l. 16. C. de usufr.* ubi Justinianus sanxit, ut ususfructus expiraret præscriptione X. vel XX. annorum. En tempus. Quia autem præscriptio nulla est, nisi adsit continua possessio; facile patet, usufructuarium non utendo non amittere jus suum, nisi alter rem continuo & quiete possederit. Ergo non usus possidentis non nocet, sed talem esse oportet in usum, qui cum possessione non sit conjunctus. En modum. Ita nos: quam rectè, alii viderint. HEIN.

Et tempus] Quod diximus, non utendo finiri usumfructum, id ita est, si fructuarius usus non sit per tempus constitutum, intra quod si quis usus non sit, placeat usumfructum amitti. Id tempus, cùm olim brevius esset, Justinianus revocavit ad ea spatia, quæ ipse præfinivit usucapionibus, *l. corruptionem. 16. pen. §. 1. C. hoc tit. de usufr.* Igitur rei mobilis ususfructus amittetur non utendo per triennium: rei immobilis per decem annos inter præsentes, per viginti inter absentes, *arg. l. un. C. de usuc. transform. & inf. de usuc. in pr.* Atque hæc sanè temporum distinctio optimè convenit tum rationi juris, tum sententiæ quoque ipsius Justiniani *in d. l. pen. §. 1.* Cæterum secum ipse pugnare videtur, dum in *l. pen. C. de servit.* constituit, ut eodem tempore & rei mobilis & immobilis ususfructus non utendo amittatur; & tamen quod subjicit de servitutibus prædiorum similiter non utendo amittendis, quia tantummodo solis rebus annexæ sint, hoc iis tantùm commune est cum usufructu rerum immobilium, & ita dicitur, quasi in amittendo usufructu pro diversitate rerum tempora ante distinxisset. 3

Si domino proprietatis cedatur] Cum vel proprietarius voluntate aut facto fructuarii usumfructum, vel fructuarius voluntate proprietarii proprietatem adipiscitur; ea res in specie à Justiniano consolidatio dicitur. In genere autem quævis ususfructus cum proprietate conjunctio sive confusio consolidatio est. Nam & morte fructuarii, & capitis deminutione, & non utendo consolidatur ususfructus cum proprietate, *l. 3. in fin. de usufr. accresc. §. seq. eod.* Est autem hæc species amissionis & ipsa ex natura ususfructus. Nam cum in una & eadem persona proprietas & ususfructus concurrunt, solidam unus proprietatem nanciscitur, neque

quie amplius jus utendi fruendi separatum intelligi potest hoc est usufructus formalis, de quo hic quæritur, perit.

Cedendo extraneo nihil agitur] Cedendo scilicet in jure: nam extra jus, etsi verbum cedere accipimus pro quovis modo concedere, aut jus aliquod alteri constituere, etiam fructuarium legimus posse ita jus suum cedere extraneo, ut patiatur eum uti frui, *l. usufructu. 57. sol. matrim.* & eum, cui habitatio legata est, posse eam alteri cedere, hoc est, locare, aut vendere, *l. cum antiquitas. 13. C. de usufr.* Diversi juris ratio mox indicabitur. Verba autem hæc, *nihil agitur*, Vvesemb. *par. hoc tit.* Pinel. 1. *de bonis matern. p. 3. num 39.* Io. del Castill. *tract. de usufr. cap. 69. num. 20. & seq.* Bronch. 1. *ass. 91.* sic accipiunt, quasi dixisset Imp. cedendo extraneo usufructus non finitur, non redit ad dominum proprietatis, nec ad extraneum transit, nulli ea cessio aut damnum affert aut lucrum: quibus accedit & Ant. Matthæus. Verùm ego existi-
4 mo, quod & frequentius placuit, id quod hic dicitur, nihil agi, referendum esse ad intentionem cedentis & diversum exitum cessionis, quia usufructus in extraneum, qui cessus est, non transit, sive quia per cessionem extraneo factam non finitur transeundo, ut fit cum ceditur domino proprietatis: nihilominus tamen ex accidenti & præter mentem cedentis contingere, ut & hic finiatur, atque ad proprietatem redeat, cùm à persona discedere sine interitu suo non possit, *l. vel si. 15. fam. erc.* Atque ita in terminis disertè responsum est à Pomponio, *l. si usufructus. 66. de jur. dot.* Quæritur eo loco, qua ratione usufructus in dotem marito datus à domino proprietatis, soluto matrimonio, mulieri sine fraude ipsius reddi possit, & ait Jureconsultus, à fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis, & si extraneo cedatur, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum. Quia igitur in proposito cessio mulieri damnosa foret recurrente usufructu ad proprietatem, hoc consilii Jureconsultus dat, ut usufructus mulieri locetur, vel vendatur uno nummo: ita fore, ut ipso jure penes maritum remanente, facultatem fructuum percipiendorum mulier consequatur. Hoc responsum non satis pensiculatè examinasse videntur auctores paulo ante memorati, dum negant, ex eo effici (quod nos dicimus) usumfructum statim ut cessus est extraneo, ad proprietatem redire: sed hoc saltem, rediturum suo tempore, scilicet morte fructuarii aut aliis modis finitum. Nam hoc etiam futurum est, remedio, quod Jureconsultus suggerit, adhibito. Sed & quod ait, eo demum adhibito jus ipsum penes maritum remanere, certum argumentum est eo omisso non remanere. Postremò si non statim post cessionem cum proprietate usufructus conjungitur, nullum mulieri præjudicium maritus cedendo faciet, consequeturque mulier id ipsum, quod quærebatur, & quo nihil amplius desiderare potest, perceptionem fructuum, usque dum morte mariti usufructus finiatur. Quorsum igitur consilium Jureconsulti? Aut cur negat in proposito quicquam transire? Non est contrarium, quòd fructuarius jus suum cuivis extraneo vendere, aut gratis etiam concedere potest; §. 1. *inf. tit. prox. l. 12. §. 2. l. non utitur. 38. de usufr.* Nam qui vendit usumfructum, aut alteri concedit, non hoc agere intelligitur, ut jus omne totum, quod habet, à se dimittat, & transferat in alium, sed ut retento jure, quod ex constitutione personæ ejus inhæret, facultas tantùm fructuum percipiendorum ad alium pertineat, quamdiu jus illud in persona sua durabit. Quod & ipsum etiam tunc obtinet, cum usufructus venditus est domino proprietatis, *l. Pomponius. 29. §. 1. hoc tit. quib. mod. us. am.* indeque est, quòd finiri dicitur usufructus, non si vendatur proprietario, sed si cedatur. Quod nescio an quis alius animadverterit. Cessio autem vetus est & proprium alienationis genus, quæ fiebat in jure apud prætorem, quaque id agebatur, ut à cedente jus omne, quod habebat, penitus abiret, & transferretur in eum, cui cedebatur. Cujus meminit Cic. *in Top.* & Boet. *ibid.* item Vlp. *in frag. tit. 11. & 19.* Paul. 5. *sentent. 6.* Igitur in proposito, discendente per cessionem à persona cedentis fructuarii omni jure, quod ante habebat, duorum alterum evenire necesse est, ut aut in eum, cui cessus est, usufructus transeat, & novus constituatur fructuarius aut revertatur ad dominum proprietatis: illud ut fiat, ratio juris non sinit: relinquitur ergo alterum, ut usufructus ad proprietatem recurrat, & consolidatione finiatur. Similia sunt, quæ de tutela & hæreditate cessa, notat Ulpian. *d. tit. 11. §. 6. & d. tit. 19. §. 13.* Non adeo magni momenti sunt, quæ porro huic sententiæ objiciuntur, veluti quòd ea, quæ personæ cohærent, facto ejus mutari non possunt, *l. ea quidem. 5. Cod. si manc. ita fuerit alien.* Nihil enim minus hic verum est; alioqui ne ipsi quidem domino usufructus cedi posset. Item quòd non præstent impedimentum, quæ de jure non sortiuntur effectum, *cap. non præstat. de reg. jur. in 6.* Siquidem novum non est, ut quæ de jure non sortiuntur effectum, quod aliis noceat, noceant tamen ei, qui fecit, *l. 3. qui & à quib. man. pr. sup. quibus ex ca. man.* junct. *l. 5. C. de serv. pign. dat. man. §. ult. infr. de donat. l. hæres. 28. qui & à quib. man.* junct. *l. si quis inquilinos. 112. §. 1. de legat. 1. l. actione. 65. §. 3. pro soc.* sufficitque ad hoc, peccatum esse ignorantia juris, licèt delictum propriè non versetur, *arg. leg. regula. 9. in pr. & §. si quis. 5. de jur. & fact. ign. l. cum quis. 10. C. de jur. & fact. ign. l. error.*

9. Cod.

9. Cod. ad leg. Falc. & passim alias. Quæ non valent, ut fiunt, puniuntur, quia non fiunt uti oportet, *tit. de his quæ ut indign. auf. tit. de jur. fisc. & similib.* In summa, non est novum, ut quod de jure non sortitur effectum ratione unius, ut ei prosit, sortiatur tamen respectu alterius, ut ei noceat. Exempla in *leg. planè. 34. pr. de legat.* 1. *l. licet* 20. *l. legatum.* 24. §. 1. *de adim. leg.* sicut nec illud, ut, qui male agit, nihil agere dicatur, *pr. Inst. quibus ex caus. man.* junct. *l.* 5. *de serv. pign. dat. man. l.* 13. *de donat.* junct. *l.* 37. §. *ult. de acq. rer. dom.*

Ne areæ quidem usumfructum deberi] Supervacuum foret monere, sublata re fructuaria usumfructum extingui, si nihil aliud eo significaretur, quàm finiri usumfructum interitu totius rei. Sed sciendum est, hoc etiam pertinere ad eas res, quarum species interior & forma mutatur, licèt post mutationem pleræque partes maneant, quæ erant ejusdem corporis, in quo usufructus consistebat: nam & hìc desinit esse quod prius fuerat, perinde usufructus extinguitur, ac si ea in totum sublata esset, nullaque ejus pars amplius in rerum natura existeret. Quod multis verum exemplis declaratur, *l.* 5. §. *pen. & ult.* & porro usque ad *l.* 13. *item l. pen. & ult. hoc tit. l. qui usumfructum.* 36. *de usufruct.* Cæterum etsi magna mutatio in re facta sit, si tamen ea priorem rei speciem non prorsus tollat, placet usumfructum manere, *l.* 8. & 2. *seqq. hoc tit. l.*
5 *si cui.* 53. *de usufr.* Hoc igitur videndum, quando mutatione rei facta, forma seu species prior mutata intelligi debeat. Et de eo statuendum ex mutatione nominis, tenendaque generalis hæc notio, si talis mutatio inciderit, ut res propterea in aliud nomen transeat, prius amittat, formam etiam rei mutatam censeri, & usumfructum interire; sin post mutationem vetus nomen maneat, non videri speciem mutatam, atque usumfructum retineri. Non sanè quia nomen quidquam pertineat ad substantiam rei, sed quia ex nomine, ut ex posteriori, quale quidque sit, intelligitur: à forma enim res nomen accipit, eaque mutata iterum amittit, indeque est, quòd per nomina dicimur cognoscere & dignoscere rerum naturas, auctore Platone *in Cratyl.* Ad priorem mutationis speciem pertinet exemplum, quod hìc & in *d. l.* 5. §. *pen.* affertur de ædibus, quarum usufructus legatus erat, sublatis: nam sublata superficie, quia ædes amplius non sunt, aut nominantur, forma rei mutata intelligitur: ideoque nec areæ, quæ adhuc superest, licèt pars ædium fuerit, *l. domo* 21. *de pign. act. l. qui res.* 98. *sub fin. de solut.* usufructus debetur. Ex contrario quoque si in area, cujus usufructus legatus est, domus posita sit, ex mutato nomine rem mutatam intelligimus, & usumfructum interire, *d. l.* 5. §. *ult.* Similiter si quadrigæ usufructu legato, vel unus ex equis decesserit, vel gregis usufructu legato numerus ovium ad eam paucitatem redactus sit, ut gregem non constituat, una cum nomine quadrigæ aut gregis ususfructus extinguitur, *l. quid tamen.* 10. §. *ult. l. ult. eod.* Eamdemque rationem habet, quòd pecorum usufructu relicto, si quæ pecora moriantur, adeo pereat ususfructus, ut nec carnis, aut corii supersit, *l. pen. quibus mod. us. am.* Posterioris generis exemplum est, si fundi ususfructus legatus sit, & villa diruta: nam hìc cum nomine fundi, cujus villa tantùm accessio est, usumfructum manere placet, *l.* 8. *l.* 9. & *d. l.* 10. *in pr. eod.* Item si pars ædium in quibus ususfructus constitutus erat, licèt maxima, corruerit, pars tamen homogenea, quæ superest, ut nomen ita & usumfructum retinet etiam totius soli, *l. si cui.* 53. *hoc tit. de usufruct.* Quæritur autem hujus juris ratio, & omnino cur placeat, vel aliquando usumfructum rei mutatione extingui, & in iis etiam partibus, quæ mutato toto adhuc extant: nam in cætero jure generaliter atque indistinctè receptum est, ut re mutata, qualiscunque mutatio facta sit, si quid adhuc restet, in eo jus idem, quod prius in toto constitutum erat, remaneat. Ut ecce: insula legata combusta est, area nihilominus vindicari potest, *l. si grege.* 22. *de legat.* 1. Domus pignori obligata est, sublata superficie area pignori obligata manet, *l. domo.* 21. *de pign. act. l. Paulus.* 29. §. 2 *de pignor.* Grex legatus est, & postea numerus ovium in tantum decrevit, ut grex non intelligatur, tamen capita, quæ supersunt, vindicari possunt, *d. l.* 22. *de legat.* 1. Pecora legata mortua, etiam τὰ λείψανα ex legati causa debentur, *l. quid ergo.* 53. §. *sed si.* 5. *de legat.* 1. junct. *l. solum.* 49. *de rei vind. l.* 14. §. 2. *de cond. furt.* Cur omnia contra in legato usufructu rei? Probabile est, quod D. Bachovius respondet, (dicam autem, si possum, explicatius) ideo in proposito aliud in usufructu, aliud in proprietate legata placuisse, & usumfructum amitti, quia incidente ea, quam dixi, mutatione, res amplius cum usum præstare aut pati non potest, qui fuit tempore testamenti facti & quem solum testator legasse censeri debet, non alium quem aliquando res mutata præbere posset: atque omnino finito eo usu, quem tunc res habebat, solidam proprietatem ad eum pertinere voluisse, cui eam nudam interim reliquerat. Constat autem, longè alium usum esse ædium, alium areæ, alium gregis sive universitatis, alium singulorum capitum, alium pecoris, alium corii, *l. quid ergo.* 70. §. 3. *de usufruct.* Cùm verò res ipsa aut proprietas rei legatur, nihil est in re legata, aut ex ea, quod dici possit legato non contineri. Proprietas uniusmodi est, eadem totius & singularum partium: unde & toto dissoluto aut mutato, partium, quæ supersunt, proprietas manet. Eademque ratio est rei nexæ seu pignori

gnori obligatæ. Planè si universorum bonorum ususfructus legetur, quæcumque in toto aliquo mutatio contingit, semper partis, quæ post mutationem manet, ususfructus debetur, & talem qualem pati potest, præstabit, scilicet quia sub appellatione bonorum etiam separatim partis illius ususfructus legatus est, *l. quotiens.* 34. §. *ult. de usufr.*

Textus.

Si finitus sit.

4 *Cùm autem finitus fuerit totus ususfructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.*

Notæ.

4. *Finitus fuerit totus*] Disertè *totus*. Quippe qui inter se jus habent accrescendi, *l.* 1. *& tot. tit. de usufr. accresc.* Vide fusius in *comment.*

Commentarius.

1 *Propria juris accrescendi inter plures in eumdem usumfructum conjunctos.*

TOtus *ususfructus*] Cum ususfructus in totum finitus est, ad proprietatem, unde discesserat, revertitur: atque ex eo tempore, qui ante formalis erat, causalis incipit esse, ut vulgus Interpp. loqui amat. Ait autem diserte, si *finitus fuerit totus*: nam si pro parte tantùm, ita demum pro parte amissa ad proprietatem redit, si non plures in eumdem usumfructum conjuncti sunt, aut conjuncti omnes eum amiserunt, *l.* 1. *pr. &* §. 3. *l.* 3. *de usufr.*
1 *accresc.* Conjuncti inter se jus accrescendi habent: de quo jure ex professo dicendum sub §. *si eadem.* 8. *inf. de legat.* tantùm quæ propria hujus juris sunt in usufructu hìc obiter notabimus. Sunt autem maximè duo: unum est in parte deficiente, & accrescente, in quo hoc singulare, quod & quæsita & deinde amissa jus accrescendi admittat, sive conjuncto accrescat, *d. l.* 1. §. 3. alterum in persona ejus, cui accrescit, ut & jus accrescendi habeat, qui suam partem vel non agnovit, vel agnitam amisit, *l.* 10. *eod.* quorum neutrum obtinet in proprietate pluribus legata, aut in pluribus hæredibus ad eamdem hæreditatem vocatis. In his enim sic jus est, primùm ut numquam unius portio, quam semel agnovit, alteri collegatario vel cohæredi accrescat; deinde ut ita demum deficientis seu legatarii seu hæredis portio accrescat alteri, si is portionem suam agnovit, & agnitam habet, *d.* §. *si eadem.* 8. *l. qui ex duabus.* 53. §. 1. *de acquir. hær. l.* 3. §. *ultim. &* 2. *ll. seqq. de bon. possess. l. si ex pluribus.* 9. *de suis & leg. hær. l. un.* §. *his ita.* 10. *& seq. C. de cad. toll.* Diversi juris rationem ex Celso & Juliano indicat Ulp. *d. l.* 1. §. 3. quia ususfructus quotidie constituitur & legatur, non ut proprietas eo solo tempore, quo vindicari potest, hoc est, quo nondum quæsita est. Hæc una ratio utrumque hoc, quod proprium in usufructu esse diximus, efficit, ut scilicet & amissus alteri conjuncto, utpote cui is adhuc legari intelligitur, accrescat, & accrescat etiam non agnoscenti vel amittenti portionem suam, quippe cui & ipsi ea portio, quam non amisit, adhuc legari intelligatur. Hinc illa veterum, *ususfructus non portioni, sed homini accrescit*, *l.* 14. §. 1. *de exc. rei jud.* Item, *portio fundi velut alluvio portioni, personæ fructus accrescit.* Papin. *l. si Titio.* 33. *in fin. hoc tit. de usuf.* Consul. Don. 10. *comm.* 23. Ioan. Suev. 1. *de jur. accresc.* 4. & Clariss. IC. B. M. D. Corn. Svvanemburg. in libello suo posthumo *de jur. accr. cap.* 4.

Titulus Quintus.

DE USU, ET HABITATIONE.

D. Lib. 7. *Tit.* 8. *C. Lib.* 3. *Tit.* 33.

Continuatio: quid sit usus, quid uti, quæ onera usuario incumbant?

EX tribus servitutum personalium formis una & præcipua superiore titulo explicata est, ususfructus: sequuntur duæ reliquæ usus & habitatio; ac de utraque conjunctim nunc agitur hoc in titulo. Primùm de usu, quibus modis constituatur & amittatur, digito ostenditur; mox quid contineat, accuratè docetur exemplis usus fundi, ædium, servorum, pecorum; postremò tractatur de habitatione. Quo peracto, aperitur aditus ad modos acquirendi jure civili. Usum sic rectè definiemus, jus alienis rebus utendi, salva rerum substantia. Usus est jus, sicut & ususfructus, & prædiorum quoque servitutes jura sunt, & dicuntur respectu ejus cui debentur. Est jus utendi, non etiam fruendi: nam fructui quidem usus inest, at usui fructus deest, *leg.* 14. §. 1. *hoc tit.* Uti, est rem tractare & exercere ad commoditatem aliquam ex ea percipiendam, quæ secundùm rei condi-

tionem inde percipi potest. Atque hoc usui commune est cum usufructu, quod uterque in commoditate ex re percipienda versatur: verùm hoc interest, quòd nudus usus quotidiana utentis sufficientia & consumptione terminatur, ususfructus omne rei emolumentum continet. Est igitur usus jus utendi dumtaxat, non etiam fruendi: sed de eo postea magis serio. Cætera definitionis etiam usuifructui conveniunt: nam nec usus rei propriæ separatus intelligitur, & usuarius ita etiam uti debet, ut ne rem consumat aut transformet, causamve proprietatis deteriorem faciat, eoque nomine cavere, scilicet adempta fructus causa, usurum se boni viri arbitratu, & cum usus finitus erit, restituturum quod inde extabit, *l. 5. §. 1. l. pen. us. quem. cav. l. pen. §. 2. hoc tit* quod mirum est negare D. Giphanium. In aliis oneribus hæc distinctio placuit, ut si omnis fructus ad usuarium redit, etiam onera, puta tributa, & impensas refectionis culturæve, ferre debeat; si ad proprietarium, hunc onera sequantur; si verò ad utrumque, pro rata dividantur, *l. si domus. 18. eod.*

TEXTUS.

Communia de usufructu & usu.

Iisdem illis modis, quibus ususfructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet, iisdem illis modis finitur, quibus & ususfructus desinit.

COMMENTARIUS.

1 *Quid inter usum & usumfructum intersit, tum in constituendo, tum in amittendo?*

Ait, iisdem modis nudum usum constitui solere, iisdemque modis amitti, quibus ususfructus constituitur & desinit, idemque traditur *l. 3. §. ult. de usufr.* & de constitutione, *l. 1. §. 1. h. t.* Constituitur igitur & nudus usus pactionibus & stipulationibus; maximè verò testamento, sicut & ususfructus, *§. 1. tit. præc. l. 3. l. 6. de usufr. tot. t. de usu. & usuf. leg.* Et testamento quidem ipso jure, pactionibus autem accedente facto seu traditione constituentis, puta si usuarium induxerit in fundum aut ædes, aut patiatur eum uti, *d. l. 3. de usuf.* Sed & longa quasi possessione nostra usus acquiri potest sicut cæteræ servitutes omnes, *l. ult. C. de præsc. long. temp.* Amittitur morte usuarii, maximaque & media capitis deminutione, non utendo, consolidatione, interitu & mutatione rei usuariæ, quib. sc. modis usumfructum extingui constat, *§. pen. t. præc.* Est tamen quod inter hæc duo & in constituendo & in amittendo intersit. In constituendo, quòd ususfructus etiam pro parte constitui potest, usus non æquè, *l. 5. de usufr. l. usus. 19. hoc tit.* Etenim frui pro parte possumus, uti pro parte non possumus, sed usus cujusque semper in solidum est, *d. l. 19. junct. l. 5. §. ult. com.* Hoc autem est ex eo, quòd usus tantùm necessitati servit, & solo utentis facto ac consumptione terminatur, nihil relinquens quod dividi possit: in quo similis est servitutibus prædiorum, quæ & ipsæ, quia in solo usu consistunt, & facto terminantur individuæ, *l. viæ. 17. de serv. l. 1. §. si ususfructus. 9. ad leg. Falc.* Ususfructus autem dividuus est: quia licèt & ipse in facto ab initio consistat, facto tamen solo non terminatur, sed post se relinquit & fructuario adiicit fructus atque omnem rei utilitatem, cujus utique divisio esse potest, *d. l. 1. §. 9. sed ususfr. 81. ad l. Falc.* Cujac. Don. & DD. vulg. *ad l. stipulationes. 72. de verb. obl.* Gomes. *2. res. 10. num. 18.* Castill. *tr. de usufr. cap. 31.* Ad hæc usumfructum quoque constitui legimus in judiciis familiæ erciscundæ & communi dividundo, si judex alteri fundum, alteri usumfructum adjudicaverit, *leg. 6. §. 1. de usufr. l. 16. §. 1. fam. erc. l. 6 §. 10. comm. div.* de usu nihil tale, non magis quàm de servitutibus prædiorum. In amittendo hoc interest, quòd usus amissus semper ad proprietatem redeat, numquam ad conjunctum, ut aliquando ususfructus. Quinimmo plures in eumdem usum conjungi non possunt: nam qua ratione usus divisionem non recipit, eadem nec recipit communionem. Eapropter si duobus ejusdem rei usus legatus sit, nulla intelligitur conjunctio aut usus inter eos communio, nec concursu partes faciunt. Et ideo altero deficiente nihil alteri accrescit, sed quod omissum aut amissum est, statim ad proprietatem redit: ac neque communi dividundo judicio locus est inter duos ejusdem rei usuarios, *leg. 1. com. div.* ut inter plures ejusdem rei fructuarios, *l. 7. §. 10. eod. tit.* nisi utili, *arg. leg. 32. de stip. serv.* & tum res ita transigetur ut uni usus totus adjudicetur, & is alteri vicissim condemnetur in præstationem partis æstimationis, *leg. 10. §. 1. comm. div.* aut ut utendi necessitas inter eos temporibus dividatur, *per l. arbor. 19. §. ult. d. tit.*

TEXTUS.

Quid intersit inter usumfructum & usum fundi.

1. *Minus autem juris est in usu quàm in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur quàm ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis & lignis ad usum quotidianum utatur: inque eo fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere*

potest:

potest: quum is, qui usumfructum habet, possit hæc omnia facere.

NOTÆ.

1. *Minus juris*] Id est, minus emolumenti: nam usus quotidiana utentis sufficientia & consumptione terminatur, *leg.* 12. §. 1. *h. t.* ususfructus omnem rei utilitatem continet, *leg.* 7. *leg.* 9. *D. de usufr.* Denique fructuarius defruitur. Defrui est omnem rei fructum percipere. Fest.

Hactenus morari] *l.* 11. *eod.* sed explica hæc ex *l.* 10. §. *ult. l.* 12. *pr. eod.*

Hæc omnia facere] *l.* 12. §. 2. *leg.* 38. *leg.* 67. *D. de usufr. l.* 8. §. *ult. D. de per. & com. rei vend.* retento scil. jure, quod personæ ejus inhæret, *l.* 66. *D. de jur. dot.*

COMMENTARIUS.

1 *Usuarium etiam ex fructibus industrialibus sumere posse, quantum ad victum sibi sufficiat, & qua conditione?*
2 *Modus hujus juris proprius; & quàm largè aliquando cum usuario agatur?*
3 *Quarum partium fundi possessio quodammodo penes usuarium.*
4 *Usuarium rem utendam alii locare aut vendere non posse: nisi forte ex conjecturis appareat, hoc quoque jus ei concessum.*
5 *Fructuarium posse jus, quod in re fructuaria habet, alteri locare, vendere, gratis concedere: retento sc. jure, quod ex constitutione personæ ejus inhæret.*

HOc §. & 3. *seqq.* docet Imperator, quid rei cujusque usus contineat, & quibus in rebus discrepet ab usufructu: idque exemplo veterum declarat propositis ordine quatuor speciebus, usu fundi, ædium, servorum, pecorum: unde reliquarum rerum usus satis intelligi potest. Initio tradit generalem regulam, quæ ad rerum omnium usum ex æquo pertinet. Ait, minus juris esse in usu quàm in usufructu, id est, minus emolumenti, ἧττον κέρδος; siquidem usus cujuscumque rei non plus commoditatis aut utilitatis tribuit, quam quantum usuario necessarium est, eique sufficit ad usum & consumptionem quotidianam, *arg. hujus* §. & *l. plenum.* 12. §. 1. *eod.* Ususfructus autem extra hanc sufficientiam & consumptionem progreditur, omnemque utilitatem, commodum omne, quod quavis ratione ex re percipi potest, sine exceptione continet, vid. *tit. præc. in pr.* Denique & usus fructui inest, & ideo si usufructu legato, usus adimatur, placet nullam esse ademptionem: &, si tibi usus, mihi ususfructus legetur, concurrere nos in usu, *l. per servum.* 14. §. 1. & 2. *hoc tit.* In summa utimur ad indigentiam, fruimur etiam ad compendium: uno verbo, fructuarius defruitur. Defrui dicebant antiqui, teste Festo, ut deamare, deperire, significantes omnem fructum percipere. Planè in pecunia & cæteris rebus, quæ usu consumuntur, nihil interest, usus legetur, an ususfructus: quia usus in his rebus tantum continet, quantum ususfructus, *l.* 5. §. *ult. l.* 10 §. 1. *de usufr. ear. rer. quæ us. cons.* VINN. Quemadmodum autem minus juris est in usu, quam in usufructu; ita & minus oneris ei inest. In usufructu enim onera ferre usufructuarium, qui emolumentum omne capit, æquum est. In usu quia communia sunt commoda proprietarii & usuarii; onera quoque utriusque communia sint, oportet. *l.* 18. *ff. h. t.* HEIN.

Oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis & lignis] De his nulla fuit inter Veteres controversia. Dubitatum de foliis, oleo, frumento, frugibus: sed obtinuit contra Nervæ sententiam, ut etiam ex his usuarius sumere posset, quod ad victum sibi & familiæ suæ sufficiat, & generaliter ex omnibus, quæ in fundo nascuntur, *d. l.* 12. §. 1. *h. tit.* Malim tamen eo loci pro *foliis* legere *oleis*, cum D. Cujac. *in not. ad hunc loc. &* 9. *obs.* 37. Don. 10. *comm.* 25. ut oleæ & oleum conjungantur cum cæteris, quæ majus proprietarii onus continent. Nam ineptum videtur atque iniquum, usum foliorum arborum denegare ei, cui pomis, fœno, olere, lignis uti conceditur: & quod de usu foliorum ex Catone & Columella refert Rævard. *conj.* 4. pecora illis ali solita, hoc vel magis ad fœnum pertinet. Stramenta quoque jumentis usui sunt & esui, & poma, & olera, familiæ domini rusticæ. Nullo autem colore, quod Jureconsultus de foliis indefinitè enunciat, trahi potest ad folia barbarica aut Indica, aut cum Zas. *par. hoc tit. n.* 12. (unde transtulit Cantiuncula in paraphrasim suam) ad folia mori, quam fronde nova pubescentem depascuntur bombyces; aut palmæ, ex cujus foliis in quibusdam partibus lanam trahi, & validos funes in Oriente fieri testatur Plin. *l.* 13. *cap.* 4. & *lib.* 16. *c.* 24. Et cur non addiderunt scopas etiam è palma fieri solitas, quod ostendit Martial. *lib.* 14. his versibus? 1

In pretio scopas testatur palma fuisse:
Sed pretium scopis nunc analecta dabunt.

Et fortassis hic usus non minus Europeæ quam Asiaticæ & exoticæ fuit. Cæterum ita demum existimo, vinum, frumenta, & cæteras fruges in usum venire, si vindemiarum sementisque & arationis pro sua parte usuarius sumptus ferre velit, quod etsi nusquam scriptum est, humanitas tamen suggerit: & usu fundi relicto, si non major sit fructus, quam qui legatario usui sit, æquum est, ipsum solum onera culturæ sustinere, *per l. si domus.* 18. *hoc tit.* Manifestè autem fallitur Vvesemb. *par. hoc tit. n.* 2. dum simpliciter negat, usuarium uti posse frumento aut cæteris fructibus industrialibus, contra textum expressum *in d. l.* 12. §. 1. *eod.* & cur, cum impensas sementis præ-

bet, non utatur terræ matris largitione? VINN. Lectionem Florentinam *l. 12. §. 1. ff. h. t.* acriter defendit Guil. Fornerius, ostendens, ex foliis facta esse unguenta. Sed dubito, de his foliis sensisse Nervam. Jac. Cujacii conjectura ingeniosa est, sed codices MSC. non addicunt. In Charondæ quodam codice pro *foliis* lectum *doliis*. Et ita etiam Connanus edidit. Eam emendationem ego haud malam putarem, si commode dolia jungerentur stramentis, oleo, frumento, frugibus. Retineri itaque potest vulgata lectio *foliis*, quibus ruri haud raro utuntur, quæ sæpe substernunt pecoribus. Frondem, adeoque & folia, bubus dabant veteres. Phædr. *Lib. 2. Fab.* 8. HEIN.

2 *Ad usum quotidianum*] Modus utendi hujus juris proprius, dum ex his omnibus sumat usuarius, quod ad victum sibi suisque sufficiat, non amplius, *d. l. 12. §. 1.* Quantum autem cuique sufficiat, id æstimandum ex dignitate & conditione utentis: neque enim ita usus restringendus est, ut non etiam pateat & honestati vitæ & dignitati. Quinetiam longius aliquando itur, & tam largè cum usuario pro dignitate ejus agitur, ut his rebus non tantùm cum familia, sed etiam cum convivis & hospitibus uti ei permittatur, hactenus tamen, ut oleo, frumento, & cæteris frugibus cum convivis & hospitibus utatur in villa: cætera, quorum non admodum grave onus est, si abundent in fundo, etiam in oppidum deferri hujus rei gratia possunt, *d. l. 12. §. 1.* Enimvero necesse non est, sumere singulis diebus, quod in singulos eos sufficiat: sed ex penu, hoc est, ut ego interpretor, id est, quod ad penum pertinet, capere liceat, quod sufficiat in annum, quamvis eo modo fructus consumantur, quod facile evenire potest usu mediocris prædii relicto: nam usuarii prior semper ratio est, *l. si alii. 42. de usufr.* in usu domus & servi hoc accidit, ut nihil alii fructuum nomine supersit, *l. fundi. 15. hoc tit.* D. Tuld. *comm. hic cap. 2.* eademque causa est navis, vestimentorum, vehiculi, & similium rerum, quarum fructus in usu est. Cæterum, usuario intra annum mortuo, quod ex penu superest ad hæredem ejus non pertinebit; desiit enim posse uti, neque usuarius fructus, quos decerpsit, aut collegit, suos facit, aut perceptione dominium eorum acquirit, quod tribuitur fructuario, sed tantùm jus iis modicè utendi habet. Illud constat, non posse ei, qui usum habet, objici, quòd pecuniis abundet, unde sibi quæ opus sunt aliunde, quàm ex re usuaria comparare possit.

3 *Hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit*] Possessio earum fundi partium, quæ ad fructum ferendum comparatæ non sunt, quodammodo penes usuarium est: placet enim, cum solum usurum cellis vinariis & oleariis, dominum invito eo non usurum, *l. 10. in fin. hoc tit.* Deambulandi quoque & gestandi in locis ad eam rem paratis solus jus habet, *d. l. 12. §. 1. eod.* Prætorio autem, hoc est, villa urbana, sive domo, non fundi sed domini causa parata, non utetur, nisi & nominatim hujus usus relictus sit, & tum quidem utetur solus, *d. l. 12. in pr.* Sed villam suo jure occupabit, & dominum illo venire prohibere poterit: tantùm pati cogetur illic habitare colonum & familiam rusticam, quæ agri colendi causa illic sit, sed nec impedire poterit quominus proprietarius ipse eo veniat ad fructus percipiendos, & per tempora fructuum colligendorum ibi habitet, *d. l. 10. §. ultim. & d. l. 12. in pr.* Hinc explicandum, quod ex Cajo *l. 11. eod.* Justinianus hic tradit, hactenus usuarium in fundo morari posse, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento.

Nec ulli alii jus, quod habet, locare aut vendere] Quod hic traditur, etiam ad aliarum rerum usum pertinet, *l. 8. & d. l. 12. §. 4. & ult. eodem.* Et hanc habet rationem, quòd in usu spectatur persona ejus, cui relictus est, & modus familiæ ejus, ut pro conditione & dignitate sua utatur: quod fieri non potest, si alii venderet; nam emptoris alia potest esse consideratio & multum diversa à conditione usuarii. Id tamen cum hoc temperamento accipiendum est, nisi ex conjecturis appareat, testatorem jus quoque locandi aut vendendi usum concedere voluisse. Cujusmodi conjecturæ sumi possunt vel ex conditione legatarii, vel ex genere relicti. Nam si aurigæ usus equorum legatus sit, cùm testator sciret eum hujus esse instituti & vitæ, placet eum etiam locare equos posse: quia de hoc etiam usu testator videtur sensisse, & retulisse usum ad rationem vitæ legatarii, *d l. 12. §. 4.* Si silvæ usus legatus sit, Adrianus statuit, fructum quoque legatum videri: quia nisi liceret cædere silvam & vendere, quemadmodum usufructuariis licet, legatarius nihil habiturus esset ex eo legato, *l. pen. eod.* Quod plerique sic accepere, si silva remotior sit ab oppido, ut, si cogatur legatarius ipse eam cædere, & quod excidit usus sui causa domum comportare, plus impensurus sit, quàm si in propinquo ab aliis emeret: neque ita intelligendum, quasi legatario liceat cædere & vendere tantum, quantum solebat dominus, aut quantum fructuario licet, sed pro modo & ratione usus sui. In universum autem non esse invidendum usuario, Connan. 4. *comm. 5.* & Uvesemb. *par. hoc tit. num. 5.* existimant, si velit, fructus, quos usus sui causa jam percepit & collegit, alteri vendere aut donare.

5 *Possit hæc omnia facere*] Rem utendam fruendam alteri locare, vendere, gratis concedere, *l. 12. §. 2. de usufr.* etiam invito hærede, *l. 67. eod.* Græci ϰ̀ δάνειν τῷ ἀλλότρ ... ϰ̀ τὸ ϰλυρονόμον αὐτῷ. Interpretes hoc restringunt ad nudam fruendi

com-

commoditatem: cæterum veteres amplius quid intelligere videntur, qui sic loquuntur, ut dicant, usufructuarium, jus, quod habet, *l.* 11. *hoc tit.* usumfructum, *l. non utitur.* 38. *eod.* jus utendi fruendi, *l.* 8. §. *ult. de per. & com. rei vend.* posse alteri concedere, locare, vendere. Et illud tamen certum est, non posse fructuarium ullo modo alteri constituere usumfructum, hoc est, novum in suum locum fructuarium substituere, nisi volente & sese accommodante domino proprietatis, *l. usufr.* 57. *solut. matrim.* Dicendum videtur cum domino Bachovio, duplex quodammodo jus fructuarium habere. Quorum unum merè personale est, ita infixum personæ ejus, cui ususfructus primo constitutus est, ut ab eo avelli nequeat: unde etiam cum de amittendo aut finiendo usufructu quæritur, ejus solius persona semper spectatur, *d. l.* 8. §. *ult. de per. & com. rei vend.* Alterum reale consistens in usu & fruitione rei fructuariæ, quod à fructuario abire & in alium transferri possit, licèt à personali illo jure permanet, inque eo ita radicetur, ut necesse sit cum illo extingui. Illustrat hanc distinctionem exemplo hæredis & creditoris, in quibus similiter jus gentium animadvertimus: unum, quod personale est, atque ossibus eorum, ut DD. loquuntur, inhæret, hæredi ex aditione hæreditatis, creditori ex obligatione quæsitum; alterum reale in re quæsita aut debita. Illud in eo cernitur, quòd qui semel hæres extitit, semper hæres maneat, ac proinde vendita hæreditate nihilominus actiones hæreditarias ipse exerceat & excipiat, *l.* 2. *Cod. de hær. vel de act. vend.* creditor actione vendita jus ipsum agendi adhuc retineat, *l.* 3. *C. de novat.* Hoc in eo, quòd hæres jus omne, quod in re habuit, in emptorem hæreditatis transfert, *l.* 2. *in pr. & passim de hær. vel act. vend.* qui ob id vicem hæredis obtinere dicitur, *d. l.* 2. §. *antepen.* & utilibus etiam actionibus suo nomine experiri potest, ut & is, cui nomen venditum aut legatum est, *l. si cum.* 16. *de pact. l.* 5. 7. 8. *C. de hær. vel act. vend. l. ex legato.* 18. *C. de legat.* Potest igitur fructuarius, ut eò redeam, etiam jus quod habet in alium transferre: utique tamen non illud, quod ex constitutione personæ ejus inhæret; sed eo retento, quod extra personam ejus consistit, quod habet in re fructuaria. Cùmque nullo modo efficere possit, ut totum jus quod habet à se habeat, atque in extraneum transferatur, ne hoc quidem agere voluisse in dubio censeri debet; sed ubi causa sive titulus non obstat, sed appellatione ususfructus aut juris utendi fruendi nihil amplius transferre, quàm jure suo potest; veluti si locavit usumfructum aut jus utendi fruendi, si vendidit, donavit, *d. l. non utitur.* 38. *de usufr. l.* 11. *hoc tit. d. l.* 8. §. *ult. de per. & comm. rei vend.* De cessione autem in jure idem dici non potest, quia per eam necessario jus omne à cedente abibat, secundùm ea, quæ tradita sunt sub §. pen. superioris tituli.

Vinnius in Institut.

TEXTUS.

Ædium usus.

2. *Item is, qui ædium usum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet; nec hoc jus ad alium transferre potest: & vix receptum esse videtur, ut hospitem ei recipere liceat, & cum uxore liberisque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quàm servis utitur, habitandi jus habeat: Et convenienter, si ad mulierem usus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.*

NOTÆ.

2. *Item is*] Hic locus ex variis prudentum responsis consultus est, *l.* 2. *l.* 3. *& aliquot seqq. hoc tit.*

Ut hospitem recipere] Ex veteri more hospitii, quod inter privatos contrahebatur. V. Bud. *ad Pand. in d. l.* 6. §. 3. *de off. procons.* Salmas. ad jus *Attic. cap.* 26. VINN. Præclara quoque est, quæ de jure hospitii exstat Joh. Schilteri dissertatio, addita cum ejus *Manuductione philosophiæ moralis ad juris prudentiam*. Nec tamen soli hìc intelliguntur hospites illi gratuiti, uti hìc statuisse videtur Vinnius: sed & mercenarii. *l.* 2. §. 1. *l.* 4. *pr. ff. h. t.* Id enim paullo post ipse Vinnius agnoscit in Commentario, ubi Bachovium, hæc verba ita interpretantem refellit. HEIN.

Nec non personis aliis] Tandem eò decursum, ut & inquilinum recipere possit, dum ipse quoque inhabitet, *d. l.* 2. §. *ult.* & pensionem percipere, *l.* 4. *eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Usuarium non prohiberi, dum ipse inhabitet, partem ædium, quam non occupat, alii locare.*

HOc §. ostenditur, quid contineatur usu ædium: latissimè autem hoc declaratur, *l.* 2. §. 1. *cum.* 6. *ll. seqq. & l. pen.* §. 1. *hoc tit.* De eo nemo dubitavit, quin is, cui ædium usus legatus est, eas inhabitare possit: uti & illud quoque semper constitit, non posse usuarium habitationem alteri locare, vendere, aut gratis concedere, *hoc text. & l.* 8. *eod.* Circa eum autem, qui ipse inhabitet, quædam quæsita sunt. Veluti. si ædes amplæ sint, & tam angustus usuarius ut eas totas simul occupare non possit, an non licet proprietario partibus iis, quæ vacabunt, uti? Sed placuit, non licere, quia cùm usuarius jus utendi habeat, etiamsi nunc non utatur, postea tamen cum voluerit, uti potest, & alio tempore partes illas occupare, *d. l. pen.* §. 1. Item, an

an qui ipse inhabitet, possit in partem habitationis alios admittere? de quo mox in explicatione textus.

Nec hoc jus ad alium transferre] Qui usum ædium habet, neque locare, neque concedere habitationem, neque vendere usum potest, *l.* 8. *hoc tit.* quod non est speciale in usu ædium, sed ad aliarum quoque rerum usum pertinet, ut relatum *sup.* §. *præc.* Illud speciale est, quòd usus hic locari, vendi, alteri concedi potest, ille non potest. Cæterum utentis nihil interest, usum ædium habeat, an usumfructum; idque clarissimè patet ex locis
1 suprà citatis, & hoc §. junct. *l.* 15. *eod.* Quod autem diximus, eum qui usum ædium habet, non posse habitationem locare, aut alteri concedere, hoc ita est, si seorsum locet aut concedat sine se, *d. l.* 8. nam si ipse inhabitet, non prohibetur partem ædium, quam ipse non occupat, aut quia nimis spatiosæ, occupare non potest, alteri locare, ut pensionem percipiat, *l.* 4. *hoc tit.* quod Labeo dicebat, posse eum, qui ipse habitat, inquilinum recipere *l.* 2. *in fin. eod.* notatur à Proculo, quòd *inquilinum* non bellè appellavit eum, qui cum alio habitat, *d. l.* 4 nam *inquilinus* propriè dicitur, qui in conductis ædibus habitat solus, *l. res pignori.* 37. *de acq. rer. poss. l.* 1. §. 1. *l.* 2. *de migrand.*

Et vix receptum esse videtur] Quod ait, vix receptum esse, ut is, qui ædium usum habet, hospitem recipere possit, sic accipiendum est, ægrè quidem ab initio id receptum esse propter dubitationes veterum; tamdem tamen obtinuisse, *d. l.* 2. §. 1. Ait *ut hospitem recipere liceat*. Eum qui ipse inhabitat, placuit etiam hospites recipere posse, *d. l.* 2. §. 1. sive gratuitum illis hospitium præstet, sive mercenarium, *d. l.* 2. §. 1. & *d. l.* 4. *in pr.* Nec audiendus Bachovius, qui verbo hospitis eos solos significari existimat, quibus more veterum ex singulari amicitia jus mutuum *ἰδιξενίας*, hoc est, privatii hospitii erat: de quo Bud. *ad l.* 6. §. 3. *de off. proconf.* Salmas. *ad jus Attic. c.* 26. Planè etsi quemlibet extraneum convictorem recipere potest; tabernam tamen cauponariam ei exercere non licebit, quæ publicè viatoribus omnibus & peregrinis pateat, *arg. l.* 13. §. *ult. de usufr.*

Cum uxore liberisque suis, item libertis] Domus usu marito relicto, facile admissum fuit, ut maritus illic habitaret cum uxore liberisque suis, cum servis item, & famulis, id est, cum omni familia, *d. l.* 2. *in pr.* Quæstionis autem fuit, an & cum libertis. Sed Labeo & Celsus etiam hos recipi posse admiserunt, *d. l.* 2. §. 1. Paulus & clientes *l.* 3. *eod.* Ita dicebantur homines liberi, qui se ad potentioris alicujus ductum applicabant, ut ejus patrocinio defenderentur in capite & fortunis, *l.* 7. §. 1. *de capt. & postlim.* susceptos posterior ætas vocavit. Consule Hotom. *in lexic.* Nec mirum hoc admitti, cùm etiam extraneus quilibet, ut jam dictum est, recipi possit, qui modo honesto cum eo, qui usum habet, habitaturus sit. VINN. De clientibus & susceptis Hotomanno accuratius egerunt Fr. Juretus *ad* Symmach. *Lib.* 5 *Ep.* 39. Valesius *ad* Ammian. *Lib.* 30. *cap.* 4. Jac. Gothofredus *in Glossar. ad C. Theod.* & Petr. Pithœus *ad Pariat. LL. Mos. & Rom. tit.* 9 §. 3. Si peregrinus se ad civem Romanum tanquam patronum adplicasset; patronus ei intestato succedebat, quod vocabatur JUS ADPLICATIONIS. Cic. *de Orat.* 1. 39. HEIN.

Cum marito ei habitare] Ne mulieri matrimonio carendum sit, cum uti vult domo, *d. l.* 4. §. 1. Sed etsi usus ædium mulieri legatus sit ea conditione, si à viro divertisset; placuit tamen, cum viro habitaturam remissa ei conditione legati, *d. l.* 8. §. 1. Hoc amplius, si virgini, aut viduæ legatus sit, placuit & postea nubentem cum viro habitare posse, *d. l.* 4. §. 1. nec solùm cum marito, sed & cum liberis, parentibusque & libertis, cum socero etiam habitaturam: atque eò usque processum, ut eosdem quos masculi, etiam mulieres recipere possint, *d. l.* 4. *in fin. & l.* 6. *eod.* Possunt ergo & hospitem, sed non aliter, quàm si is sit, qui honestè cum iis sit habitaturus, *l.* 7. *eod.*

TEXTUS.

De servi vel jumenti usu.

3. *Item is, ad quem servi usus pertinet, ipse tantùm operâ atque ministerio ejus uti potest: ad alium vero nullo modo jus suum transferre ei concessum est. Idem scilicet juris est & in jumento.*

NOTÆ.

3. *Ipse tantùm opera*] Non modò tamen ad ministerium suum, sed etiam liberorum suorum & conjugis, *l.* 12. §. *pen. eod.*

In jumento] ὑποζυγίῳ, equo, bove, asino, *v. d. l.* 12. §. 3. & 4.

COMMENTARIUS.

SErvorum usus est in eorum operis: est & in fructibus, hoc est, iis rebus, quæ per servos acquiruntur. Operis uti potest usuarius in re qualibet nec tantùm ad ministerium suum, sed etiam ad liberorum suorum, & conjugis, *l. plenum.* 12. §. *pen.* & *ultim. hoc tit.* dum tamen secundùm conditionem servi: nam & à fructuario hoc agitur, *leg.* 15. §. 1. *de usuf.* Cæterum ipsum usuarium uti oportet, non aliis operas locare, aut utendas concedere: quamquam parum refert, utrum utatur in re planè sua, an in opere alieno, quòd ipse expediendum conduxerit, *d. l.* 12. §. *ult.*

tit. & *l. seq. eod.* De his, quæ per servum usuarium acquiruntur, ita placuit, ut si quid acquirat ex operis suis, id non acquiratur usuario: quoniam nec locare servi operas potest: sin autem ex re usuarii, puta si institor erit, & opera eius usuarius utatur in taberna ad merces emendas & vendendas, aut si jussu usuarii per traditionem accipiat, usuario acquirit, cum hac opera in re usuarius utatur, *l. per servum. 14. in pr. l. si ita. 16. §. 2. l. servus. 20. eod.*

Idem scilicet juris est & in jumento] Jumentorum quoque usus, sicut servorum, in operis est, & quidem solis, ut equorum, mulorum, asinorum, item bovum; habetque in his usuarius omnem usum ad arandum, ad vehendum sub jugo, ad onera ferenda, & ad cætera, ad quæ hæc animalia apta sunt: utetur autem secundùm conditionem cujusque jumenti, & morem regionis, *l. 12. §. 3. & 4. hoc tit.* nec locabit, nisi forte de eo etiam usu testatorem sensisse appareat. Quid enim si aurigæ equitii usus legatus sit, cùm sciret testator eum hujus esse instituti? *d. l. 12. §. 4.* Et si forte unius bovis usus legatus sit homini tam inopi, ut alterum emere non possit, nec cum uno fundum suum arare; non puto ei invidendum, ut cum vicino, qui itidem bovem habeat, agat, ut per aliquot dies invicem boves ad opus faciendum commodent, ne legatum ei inutile sit, *arg. l. pen. in pr. eod.* Hoc & Cantiuncula, ex quo ad verbum, ut fere omnia, descripsit Mynsing.

TEXTUS.

De pecorum usu.

4. *Sed & si pecorum vel ovium usus legatus sit, neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usuarius: quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest.*

COMMENTARIUS.

Pecorum vel ovium] Ἁμάρτημα Triboniani; nisi legendum *veluti ovium* οἷον προβάτων, ut vertit Interpres Græcus, & flagitat locus Pauli *d. l. 12. §. 2. hoc tit.* unde hic desumptus est: quippe nemini dubium est, quin appellatione pecorum etiam oves contineantur: & facetum est, quod ex Mynsingero in margine hìc adscripsit Pacius, quamvis oves sint species pecorum, non propterea tamen legatum ovium esse speciem legati pecorum. VINN. Sed vix est, cur hìc reus postuletur Tribonianus ἁμαρτήματος. Pecus generatim omne animal denotat: & ita accipere vocabulum videtur Vinnius. Sed speciatim *pecudes* vel *pecora* dicuntur capræ & oves, à Græco πέκω, *vellus*. Illustr. a Bynkersh *de reb. manc. cap. 6. p. 119.* Et is sensus hìc occurrit. *Pecora vel oves* hìc junguntur tanquam synonyma. HEIN.

Neque lacte, neque agnis, neque lana] Igitur in usu pecoris, puta gregis ovilis, vaccarum, aut caprarum, minimum est: nam nihil ex iis, quæ in fructu harum pecudum sunt, usuarius sumere potest: sed tantùm ad stercorandum agrum suum, quo pinguior & fœcundior fiat, his uti: & insuper modico etiam lacte; neque enim tam strictè voluntates interpretandæ, *d. l. 12. §. 2.* Cùmque cæterarum rerum etiam possessionem tradi usuario oporteat, ut iis utatur; diversum tamen esse apparet in pecoribus, quæ tantùm ad fructum ferendum habentur.

TEXTUS.

De habitatione.

5. *Sed si cui habitatio legata, sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur, neque ususfructus, sed quasi proprium aliquod jus: quamquam habitationem habentibus propter rerum utilitatem, secundùm Marcelli sententiam nostra decisione promulgata, permisimus, non solùm in eo degere, sed etiam aliis locare.*

NOTÆ.

5. *Nostra decisione*] Ex constitutione Justiniani habitatio usumfructum ædium imitatur, ut & locari possit; & consequenter etiam vendi, & gratis alteri concedi, jure ipso apud eum, qui constituta est, manente: nihil enim interest. Constitutio extat in *l. 13. C. de usufr.*

COMMENTARIUS.

1 *Falsò à nonnullis negari, habitationem esse speciem servitutis personalis.*
2 *Habitationem tam vendi & gratis concedi, quàm locari posse.*

RESTAT ultima species servitutis personalis, habitatio. Ea est jus in ædibus alienis habitandi cum personis quoquo modo ad nos pertinentibus. Etenim effectu idem pæne est habitatio quo usus ædium: easdemque personas, qui habitandi jus habet, recipere potest, quas usuarius, *l. 10. hoc tit.* Constituitur quoque habitatio iisdem modis, quibus usus & ususfructus, iisdemque modis finitur, excepto quòd non finiatur non utendo, *d. l. 10.* quod ideo placuit, quia habitatio magis in facto, quàm in jure consistit, *l. pen. de cap. min.* ex quo est, quòd legatæ habitationis dies non semel cedat, sed per dies singulos, perinde ut ususfructus in singulos dies relicti, *l. 1. pr. quand. dies us. leg. ced. & arg. d. l. pen. de cap. min.* ut plura hìc sint legata, & quasi nova singulorum dierum habitatio, ob quam etiam

causam nec capitis diminutione (scilicet minima) olim amittebatur, *d. l. pen. & d. l.* 10. Ex constitutione autem Justiniani nec usus nec ususfructus ita perit, *l. pen. C. de usuf.* ut jam hac in parte nulla amplius sit differentia: quod vix unus aut alter, quod sciam, admonuit.

Quasi proprium aliquod jus] Hoc est, species quædam servitutis personalis, quæ propriè neque usus est, neque ususfructus, licèt olim parum distaret ab usu, *d. l.* 10. Hodie per constitutionem Justiniani *l.* 13. *C. de usufr.* ad
2 usumfructum prope accedit. Sunt tamen qui negant, habitationem esse speciem servitutis personalis, & omnino servitutem esse: quoniam duæ tantum personarum servitutes memorantur à Marciano, *l.* 1. *de serv.* Sed ille vel exempli causa duas istas dumtaxat retulit, vel sub usu etiam habitationem comprehendit, quia jure veteri habitatio effectu idem erat quod usus, auctore Ulpian. *d. l.* 10. Quòd autem ajunt, de servitute tam personali, quàm reali proditam esse agendi actionem in rem confessoriam, *§.* 2. *infr. de act.* cum autem, cui habitatio constituta sit, actionem tantùm personalem habere, vel ex testamento, vel ex stipulatu, vel commodati, aut præscriptis verbis, eo quòd habitatio non sit jus aliquod in re, vel ut illi loquuntur, non in dominio, sed in obligatione consistat; id quoque perperam dici existimo. Nam esse aliquod jus in rem, vel ex hoc ipso loco apparet: & argumento est, quòd conjunctim cum usu & usufructu de hoc jure & hic & in Pand. & C. tractetur. Nullum autem certius argumentum est, habitationem servitutem & personæ esse, quàm servitutis definitio, tum generalis, tum specialis personarum: est enim jus in re aliena alteri constitutum, quo dominus aliquid pati cogitur in suo, & jus constitutum personæ. Nec obstat, quòd habitatio in facto potius quàm in jure consistere dicitur, *l. pen. de cap. min.* Nam idem fere & de usufructu prædicatur, *l. un. quand. dies usf. leg.* Dicuntur enim ista per extenuationem, non quod sint nuda facta: estque similis habitatio usuifructui in dies aut menses singulos legato, *d. l. pen.* Si igitur is, cui in dies aut annos singulos ususfructus legatus est, cum confessoria vindicare non prohibetur; cur non & confessoria pro habitatione competat ei, cui ea legata est? Nec verum est, quod Hotomannus scribit, usum & usumfructum servo aut filiofamilias legatum domino aut patri acquiri, habitationem non acquiri: idque liquet vel ex ipsa, quam citat, *l.* 9. *quand. dies leg. ced.* junct. *l.* 2. *&* 3. *eod.* Agnosco autem lubens sensus mei hebetudinem, qui videre non possum, quomodo id, quod de actione commodati aut præscriptis verbis ei, cui habitatio constituta est, danda profertur, probari possit ex *l.* 1. *in fin. pr. commod.* junct. *l. si gratuitam.* 17. *in pr. de præs. verb.* Illud quidem video, tractari illic de actione commodati aut præscriptis verbis danda domino ædium, qui habitationem commodavit, sive gratis alicui concessit. Sed qui hoc ad rem?

Quamquam habitationem habentibus, &c. etiam aliis locare] Hoc est, quamvis in hoc habitatio ex nostra constitutione usumfructum imitetur, quòd eam alteri locari permisimus, *l. cum antiquitas.* 13. *C. de usufr.* Poterit ergo & vendi & gratis alteri concedi, jure ipso apud eum, cui ab initio constituta est, manente, 2
secundùm ea, quæ diximus *§.* 1. *sup. eod.* nihil enim interest: & puerile nimis, quod quidam ajunt, ideo habitationem vendi aut donari non posse, quia est jus personale. Nam eadem ratione nec ususfructus vendi aut donari posset: & si nihil aliud obstaret, usus quoque locari aut vendi non prohiberetur: sed in usu spectatur conditio personæ usuarii & indigentia pro modo familiæ ejus: alius autem alio numerosiorem familiam habet, & pluribus indiget, nec una omnium conditio, ut rectè D. Connan. 4. *comm.* 5. Putat Hotomannus, etiam jure veteri habitationem commodari potuisse, licèt usus non potuerit, per *d. l.* 1. *commod. & d. l.* 17. *de præsc. verb.* Sed fallitur πολὺ ἐνθέως: non enim de habitatione jam alicui constituta, & ab eo, cui constituta est, alteri accomodata illic agitur, sed de commodata aut gratis alicui concessa demum à domino ædium: quomodo locos istos etiam accepit D. Bachovius.

TEXTUS.

Transitio.

6. *Hac de servitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis jure gentium res acquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & civili jure acquiruntur.*

NOTÆ.

6. *Legitimo, & civili jure*] Antiquitatis studiosi consulant Budæ. *in Pand. ad l.* 2. *§. & cum placuisset.* 24. *de orig. jur.*

COMMENTARIUS.

DUplex transitio, & utraque perfecta: in epilogo prioris respicitur ad *tit. de reb. corp. & incorp.* hujus libri secundum; ubi cùm non tantum servitutes prædiorum usus & ususfructus inter res incorporales numerentur, verùm etiam hæreditas & obligationes, ac de servitutibus ut usufructu & usu hactenus tractatum sit; videri poterat, nunc protinus de hæreditatibus & obligationibus dicendum esse: sed in propositione seu membro sequenti harum rerum tracta-

tio-

tionem in alium locum rejicit: tractationem de hæreditate, quia adhuc agendum de modis, quibus res acquiruntur singulæ: susceptione autem hæreditatis acquiritur bonorum universitas: tractationem de obligationibus, quia obligatio non est jus in rem, de cujusmodi jure acquirendo nunc quæritur, sed ad rem dumtaxat, pariens creditori actionem in personam, non vindicationem rei. In posteriori epilogo respicit ad §. *singulorum*. 11. *sup. tit.* 1. *de rer. div.* quo loco recepit, se post expositos modos acquirendi jure gentium dicturum esse de iis modis, quibus dominium nanciscimur jure civili, quod est νῦν ἰοικῖν. Modi acquirendi jure civili, vel singulares sunt, vel universales. Singulares, quibus acquiruntur res singulæ: universales, quibus una acquisitione, tanquam per aversionem, acquiruntur bona alicujus universa: de quo genere acquisitionis agere incipit *infr.* §. *ult. tit.* 9. hujus libri. Modi acquirendi jure civili res singulas duo tantùm ab Imperatore exponuntur, usucapio *tit. seq.* & donatio *tit.* 7. Cur de legatis & fideicommissis, quæ huc alioqui pertinent, nunc non simul tractare voluerit, dicetur *d.* §. *ult.* Pertinent item huc & alii modi: veluti cum possessori attribuitur dominium rei, quam dominus vi eripuit aut invasit, §. 1. *infr. vi bon. rap. l.* 7. *Cod. unde vi.* Cum uno ex duobus, qui à Principe munus acceperunt, moriente absque hærede, pars deficientis consorti accrescit, *l. un. Cod. si liberal. imp. soc. sin. hæred. decis. lib.* 10. Item cum pupillo, & ecclesiæ acquiruntur res ex pecunia sua emptæ absque ulla traditione, *l. ult. C. de sacros. eccles.* Mancipatio, quam Cicero in *topic. traditionem nexu vocat*, & in jure cessio, de quibus Vlpian. *tit.* 19. Boet. *ad d. loc. Ciceronis*, jam tempore Justiniani exoleverant. Antiquitatis studiosi adeant D. Anton. Contium. 1. *disput.* 12. clariss. Salamas. *c.* 8. *de usur.*

TITULUS SEXTUS.
DE USUCAPIONIBUS ET LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBUS.

D. Lib. 41. *Tit.* 3. *C. Lib.* 7. *Tit.* 31. & 33.

1 *Non satis considerate à D. Cujacio & aliis pro præscriptionibus hic reponi possessionibus.*
2 *Quibus in rebus olim usucapio & longi temporis præscriptio differebant?*
3 *Falli, qui putant usucapionem tantùm esse rerum mobilium.*
4 *Quæ qua serie hoc titulo tractentur?*

INTER acquisitiones juris civilis vel prima & præcipua est usucapio. Nam etsi ea Græcis quoque non incognita fuit, eamque etiam Plato, *l.* 12. *de legib. p.* 677. in suam invexit rempub. tamen civili tantùm ratione, non etiam pure aliqua naturali nititur, ab eaque longius etiam, quàm cæteræ acquisitiones civiles recedit. Utrum autem quid juri civili adscribendum sit, an juri naturali, id non ex nudo usu populorum, sed ex eo, quod suggerit ratio naturalis, æstimandum est, §. 1. *sup. de jur. nat. gent. & civil.* Usucapio definitore Modestino, *l.* 3. *hoc tit.* est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti. Quid singula definitionis sibi velint, dicetur postea in explicatione, §. *diutina*. 7. *inf. eod.*

1 *Longi temporis præscriptionibus*] Qui hanc partem inscriptionis mutant, & pro *longi temporis præscriptionibus*, reponendum arbitrantur, *longi temporis possessionibus*, inter quos sunt Cujac. Hotom. Vvesemb. Tim. Faber, quod & Pacius probat, illi nec mentem Justiniani, nec quid *hoc tit.* agatur, satis animadvertere mihi videntur. Mens Justiniani intelligitur ex eo, quòd in principio commemorat constitutionem suam de usucapione transformanda; qua constitutione, cùm duo diversa essent genera acquisitionis, usucapio, & longi temporis præscriptio, usucapionem ita transformavit, ut tamen utrumque in illo uno velut permixtum retinuerit: atque hoc etiam ex verbis inscriptionis intelligere nos voluit. Sic alibi quoque hæc duo conjungit, usucapionem aut longi temporis præscriptionem, §. *pen. inf. per quas pers. cuiq. acq.* Conferuntur item, & conjunctim ista duo appellantur à Cajo, *l. qui alienam.* 54. *in pr. de evict.* Hoc tantùm interest, quòd Cajus duo diversa acquirendi genera, ut tunc erant, significat, Justinianus unum & idem ex duobus istis à se conflatum: neque enim sustulit ille longi temporis præscriptionem, sed auxit, addita ei usucapione in solo provinciali. Sed neque agitur hoc titulo de possessione, nisi per occasionem, neque magis quàm de bona fide, aut justo titulo: sed de horum omnium concurrentium effectu, & acquisitione ipsa, quæ olim duplex erat, usucapio & longi temporis præscriptio: quam utramque, ut diximus, sic retinuit Justinianus, ut ex 2
duabus unam fecerit. Erat verò triplex inter usucapionem & longi temporis præscriptionem discrimen, in rebus, in tempore, in acquisitionis effectu. Usucapio locum habebat in rebus immobilibus Italici soli tantùm, in mobilibus omnibus. Præscriptio frequentabatur in prædiis dumtaxat provincialibus. Usucapio rerum mobilium

anno

anno terminabatur, immobilium biennio. Præscriptio consummabatur decem annis inter præsentes, viginti inter absentes. Usucapio possessorem dominum efficiebat. Præscriptio possessori non dominium tribuebat, sed jus aliquod dominio simile & proximum, de quo dicam plenius postea. Hasce differentias sustulit Justinianus, servato uno discrimine rerum mobilium & immo-
3 bilium, *l. unic. C. de usuc. transform.* Eorum error manifestior est, quàm ut refelli debeat, qui hæc genera sic distinguunt ut dicant, usucapionem tantùm esse rerum mobilium, longi temporis præscriptionem rerum immobilium, & vel unum
4 hujus tit. principium hos refellit. Initio docetur, quæ res, quanto tempore, à quibus usucapiantur; deinde de rebus agitur, quæ usucapionem non recipiunt: tum de continuatione possessionis & conjunctione temporum: postremò de fisci traditione & præscriptione quadriennii fiscali.

TEXTUS.

Præcipua Usucapionis requisita. 1. Bona fides. 2. Possessio per tempus definitum continuata. 3. Justus titulus.

Jure civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno ubique uno; si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet: ne rerum dominia in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora, nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. Et ideo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium; immobiles verò per longi temporis possessionem (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) usucapiantur. Et his modis non solùm in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum justa causa possessionis præcedente acquirantur.

NOTÆ.

Bona fide] In quo tempus traditionis inspicitur: at in emptione etiam, quo contrahitur *l. 2. pr. D. pro empt.*

Crederet dominum esse] Aut jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse, *l. 109. de verb. sign.*

Biennio] Lex 12. tab. usucapionem fundi jubebat esse biennium; cæterarum rerum annum. Cic. *pro Cæc. cap. 19. & 26. & in Top. cap. 4.* de quo vid. Bud. *ad l. 63. D. de evict.* Cont. *1. disp. 10.* Salmas. *cap. 8. de usur.*

Justa causa] Idest, justo titulo: nam titulus est possessionis causa, *l. 7. C. de acquir. possess. l. 24. C. de rei vind.*

Dominia acquirantur] Rectè igitur adhuc definietur usucapio cum Modest. *l. 3. D. hoc tit.* adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.

COMMENTARIUS.

1 *Auctoritatis verbo quid lex 12. tab. intellexerit.*
2 *In persona usucapientis quæ necessaria: & de bona fide.*
3 *De justo titulo.*
4 *Cur prædia provincialia usucapi non potuerint.*
5 *Juris de usucapione constituti ratio & defensio.*
6 *In incerto esse, an tempora usucapioni à Justiniano præstituta apud nos quoque observanda sint.*

Jure civili] Hoc plerique sic interpretantur perinde, ac si dixisset lege 12. tab. & verum est, ex hoc fonte jus usucapionum manare. Sed quod sequitur de distinctione locorum, ex lege 12. tab. esse non potest: quippe cùm eo tempore, quo Decemviri legem tulerunt, populus Romanus pedem extra Italiam non haberet, adeoque angustissimis intra ipsum Italiæ solum finibus Imperium Rom. contineretur. Credibile verò est, propagatis postea Imperii finibus, Jurisconsultorum disputatione prædia Italici soli & provincialia jure auctoritatis distincta fuisse. Apud M. Ciceronem *in Top. cap. 4.* hæc leguntur: *Quoniam usus, auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur.* Et *in orat. pro Cæcina, cap. 19. Lex usum auctoritatem fundi jubet esse biennium.* Unde existimare licet, sic lege sancitum fuisse: *Usus, auctoritas fundi biennium esto. Cæterarum rerum annus esto.* Auctoritatis verbo multa & diversa significantur. Vulgata non tangemus. Venulejus *l. ult. de evict.* auctoritatem interpretatur actionem pro evictione. Quo sensu etiam accipitur apud Paul. *2. sent. 17.* L. Seneca *lib. 4. natur. quæst. Ergo si mihi parum credis, Possidonius tibi auctoritatem promittet*, id est, βεβαίωσιν. Scævola *l. ult. de pign. act.* instrumentum auctoritatis appellat, quod primo dixerat instrumentum emptionis, nimirum instrumentum, quo de evictione promissum est, aut omnino instrumentum, quo probatio juris nostri, sive ut vulgo loquuntur, tituli acquisitionis continetur; cujusmodi tabulæ instrumenta ad probationem originis prædiorum appellantur, *l. 24. Cod. de fideic.* Sic apud M. Senecam *lib. 7. contr. 6.* quæ emptionis tabulæ primùm, eædem post auctoritatis tabellæ nominantur. In lege Atinia, & in illo duodecim, *Adversus hostem æterna auctoritas esto*, verbo auctoritatis jus dominii significatur, aut jus vindicandi, Grot. *in spar. flor.* Sensus hic est, ne peregrinus dominium rerum nostrarum usucapione nobis eripere possit. Cicero *pro Cæcin. cap. 26.*

26. *Aquæductus, haustus, iter, actus à patre, sed rata auctoritas harum rerum omnium à jure civili sumitur.* *Rata auctoritas*, id est, *firmum ac fixum harum rerum jus*. Eodemque significatu & Scævola hac voce usus est, *l. ult. de aq. & aq. pluv.* In proposito quoque puto Decemviros nomine auctoritatis intellexisse jus legitimi dominii, ut sit sensus, usus, qui auctoritatem, id est, justum dominium fundi afferat, sit spatium biennii; qui cæterarum rerum, annus. Quod perinde est, ac si dixissent, *Fundus biennium possessus usucapitor: cæteræ res annum possessæ usucapiuntor*. Cicero in *ea de Arusp. resp. cap. 7. Multæ sunt domus jure optimo, sed tamen jure privato, jure hæreditario, jure auctoritatis, jure mancipii, jure nexi.* Jure auctoritatis perspicuum est hìc significari ipsam usucapionem, sive jus legitimi dominii per usucapionem quæsiti, non emptionem, quæ non mancipio facta est, ut vult doctissimus Salmas. *lib. de usur. c.* 8. Neque enim dici possum jure optimo domum habere, cujus ex jure Quiritium dominus non sum; & ideo jura legitima tantùm Cicero commemorat. Idem vir doctissimus existimat legem 12. tab. verbo auctoritatis intelligere actionem pro evictione, cui Decemviri voluerint non ultra biennium patere locum in rebus soli, in mobilibus non ultra annum. At plerique omnes qui in conditione usucapiendi sunt, re evicta ante impletam usucapionem, actionem pro evictione non habent. Qui pro hærede, pro legato, pro derelicto, pro adjudicato, pro noxæ dedito, pro suo possidet, certo jure usucapit; & tamen si res intra tempora usucapionis evincatur, non est locus actioni ob evictionem, cujus hìc periculum nemo præstat. Sed neque ipsa evictio, seu jus, quod dominus habet rem à possessore judicio auferendi, intelligi potest: non enim eo principaliter hoc caput legis pertinet, ut sciamus, quid juris domino relinquatur intra annum, aut biennium, sed quid usus sive possessio anni, aut biennii tribuat utenti possidenti, nimirum rei possessæ legitimum dominium, ut patet ex definitione Modestini, *l. 3. hoc tit.* Videsis Budæ. *ad l. Herennius. 63. de evict.* Cont. 1. *disp.* 10 Don. 5. *com.* 20. & qui legem 12. tab. commentariis illustrarunt, Balduin. Hotom. Marcil.

2 *Bona fide*] In persona ejus, quem usucapere volumus, hæc sunt necessaria; ut possideat, ut justè, ut continenter, ut per tempus lege definitum: quorum unumquodque, ut sese offeret, ita explicabo. Quod hìc traditur de bona fide, ad justitiam possessionis pertinet: quemadmodum & illud, quod mox sequitur, de causa. Igitur ad usucapionem non sufficit possidere, nisi & bona fide possideas. Bona fides æstimatur ex eo, quod possessor putavit, eum, à quo rem accepit, dominum esse, aut jus transferendi dominium habere, ut proinde opinetur se quoque statim dominum effectum esse, *l. bonæ fidei. 109. de verb. sign. l. qui à quolibet. 27. de contr. empt. §. si quis. 35. sup. de rer. div.* Hæc autem opinio necesse est, ut remota sit ab errore juris. Nam juris error acquirere volentibus numquam prodest, *l. 7. l. 8. de jur. & fact. ign.* ac proinde nec possessori in usucapionibus, *l. numquam. 31. pr. hoc tit. l. 1. §. si à pupillo. 15. pro empt.* Cæterum sufficit, ab initio bona fide possessionem nancisci. Jure enim civili bene cœptam usucapionem non impedit scientia rei alienæ postea superveniens, *l. un. Cod. de usuc. transform. l. bonæ. 48. §. 1. de acq. rer. dom.* spectaturque in ea re initium traditionis, non contractus, *l. si is. 15. §. ult. l. insto. 44. §. 2. hoc tit.* præterquam in emptione, in qua utrumque tempus inspici placet, & quo contrahitur, & quo res traditur, *l. 2. pr. pro empt. l. pen. hoc tit.* Diversitatis rationem indicat Paul. in stipulatione *d. l. 15. in fin.* quia, inquit, concessum est stipulari rem etiam, quæ promissoris non sit, innuens, salva fide etiam scientes rem alienam stipulari nos posse: at non pati sinceram fidem, ut rem alienam sciens quis emat. Et ideo huic non præstatur evictio, *l. si fundum. 27. C. de evict.*

Rem] *Corporalem* scil. nam res incorporales, veluti servitutes, per se usucapionem non recipiunt, *l. 14. de serv. l. servus. 4. §. 1. de acq. rer. dom.* quippe in quæ non cadit possessio, in ea nec usucapio cadit. Cæterum est in his rebus locus acquisitioni longæ quasi possessionis, & effectu juris quasi usucapiuntur, *l. ult. Cod. de præsc. long. temp. l. 10. si serv. vind.* Vide quæ scripsi ad *§. ult. sup. de serv.* Planè per consequentiam etiam veteri jure usucapiebantur, cum id prædium usucaptum esset, cui servitus debetur. *l. 10. §. 1. h. tit.* quamquam revera nihil hìc usucapitur, sed prædium suæ conditiones sequuntur, *l. via. 23. §. 2. de serv. præd. rust.* de aliis rebus, quæ usucapionem non admittunt, dicam *§§. seqq.*

Aliave justa causa] Idest, justo titulo, eoque qui idoneus sit ad transferendum dominium: eos enim, qui nullo justo titulo possident, ratio juris dominium quærere non patitur, *l. nullo. 24. Cod. de rei vind. l. 4. C. de præsc. long. temp.* eademque prorsus in proposito ratio est dominii transferendi, & transferendi conditionem usucapionis, *l. numquam. 31. de acq. rer. dom. §. pen. inf. per quas pers. cuique acq.* Justa causa, aut à privatis est, aut à judice, aut à Magistratu, aut à nullo, sed ab ipsa rerum conditione. A privatis, si quid ab his dominii transferendi causa traditur, solvitur, datur, derelinquitur, *l. 3. §. antep. de acq. poss.* cujus generis pleræque propriis sit comprehensæ in Pan... & C. A judice in adjudicantibus; quæ fiunt in judiciis divisoriis, si videlicet de alienis fundis tamquam communibus actum sit, *l. si per errorem. 17. hoc tit.* alioqui statim res ejus fit, cui adjudicata est, *§. ult. inf. de off. jud.* A Magistratu quibus in causis possessionem transferre potest: siquidem justè possidet, qui auctore Prætore possidet, *d. l. 3. in fin. l. 11. de acq. poss.* A nullo, quæ sola occupatione, si nullius essent, statim nostra fierent. Hinc titulus possessionis speciali pro suo, *l. 2. pro suo.* Generaliter quidem etiam quisquis ex justa causa possidet, pro suo possidet, *l. 1. eod.* verùm ex speciali titulo certa usucapio; ex generali

3 (right margin beside "Aliave justa causa")

rali nulla, nisi specialis aliqua causa, puta emptio, donatio, &c. præcesserit: nec sola existimatione nostra, sed revera, *l. Celsus. 27. hoc tit.* de quo plenius postea.

Si mobilis erat, anno ubique uno] *Ubique*, tam in provinciis, quàm in Italia. Nam cùm res mobiles solo non cohæreant, loco distingui non potuerunt, & conditione sua omnes usucapionem recipiunt. Immobilium autem quædam tales erant, ut usucapio in iis non haberet locum; qualia erant prædia provincialia, ut mox dicemus. Quòd autem brevius tempus usucapioni rerum mobilium præfinitum sit, quàm immobilium, id eam rationem habere putant, quòd regulariter minus in illarum, quàm harum amissione præjudicium vertitur: cùm alioqui longius tempus poscere videatur usucapio rerum mobilium, utpote quæ occultari possunt, quàm prædiorum. Sed hoc nihil est: nam occultatio illa vitio furti rem afficit, & usucapioni eximit. Non alia ratio est quàm ea, quam hic indicat Justinianus post Cajum *l. 1. hoc tit.* quòd veteres crediderunt, annum aut biennium domino sufficere ad inquirendas res suas: posse scil. quemlibet patrem familias res mobiles uno semestri recensere, & altero quæ desiderantur quærere: prædia uno anno lustrare, & quæ ab alio possessa invenerit, altero anno recuperare: quod & Varro *de re rust.* bono patrifam. faciendum esse monet.

Immobilis tantùm in Italico solo] Aut eo, quod jus Italici soli habebat. Nam & in provinciis fuere quædam prædia juris Italici, videlicet coloniarum, quibus jus Italicum datum erat, *l. 1. de censib.* in quibus prædiis mancipationi & usucapioni locum fuisse dubitandum non est. His exceptis, prædia provincialia neque à possessoribus mancipio dari, neque ab alio usucapi olim potuerunt. Nimirum quia uterque hic modus
4 acquirendi ex jure Quiritium erat, plenumque jus & dominium Quiritiarum continebat. Possessores autem prædiorum provincialium directi dominii & pleno jure non erant: sed jus summum dominii populus Romanus sibi reservare consueverat, cùm ea bello capta veteribus dominis restitueret, inque argumentum retenti juris annuum iis vectigal imponeret. Cæterum jus, quod possessoribus relictum erat, ut id à domino juris statim in alios traditione transferri poterat; ita & à bonæ fidei possessore longi temporis possessione acquiri, ne semper inquietaretur: quæ acquisitio præscriptio dicebatur, *l. qui alienam. 54. in pr. de evict. l. si duo. 13. §. 1. de jure ur. l. ei à quo. 21. hoc tit.* Erat autem jus tale, quod & exceptione defendere, & amissa possessione, utili actione prosequi, *d. l. 13. §. 1. de jure ur. l. 8. C. de præscr. 30. ann.* hæredibus denique relinquere, & in alios quosvis transferre licebat. Jus nimirum aliquod reale simile emphyteutico, quod proximè ad jus dominii m accedebat, & quod nunc vocarent dominium utile. Repetantur quæ notavimus, *sup. per traditionem. 40. de rer. divis.* Postquam autem Justinianus, quod præscriptioni deerat, ex usucapione supplevit, unumque genus acquisitionis ex duobus fecit; certum est, possessione longi temporis justum & directum dominium possessori acquiri.

Ne rerum dominia in incerto essent] Si jus de usucapione constitutum æstimetur ex meris præceptis juris naturæ sive gentium, defendi ab iniquitate non potest: sed quod ex iniquo habet, id contra singulos rependitur utilitate publica. Bono enim publico usucapio introducta est, ne scilicet diu rerum dominia in incerto essent, *l. 1.* 5
hoc tit. quippe incertitudo dominii facit, ut res quæque negligentius habeatur, agri minus diligenter colantur: parit lites & controversias, quibus occurri publicè interest: atque ut occurratur, & litium aliquis sit finis, usucapio constituta est, *l. ult. pro suo. l. 2. in pr. de aq. & aqu. pluv.* & ideo Cicero *in orat. pro Cæcin. cap. 26.* usucapionem appellat *finem sollicitudinis & litium.* Plato. 12. *de legib.* Hæc igitur causa legislatores movit, ut usucapionem introducerent: ut verò id fieret cum minima privatorum injuria, certa atque idonea tempora præstituerunt quæ abunde dominis sufficerent ad inquirendas res suas, easque sibi asserendas, & possessionem alterius interpellandam. Quod si facere negligant, & patiantur usucapi, suamet ipsorum voluntate quodammodo rem alienare videntur, *l. alienationis. 28. de verb. sign.* Quamquam etiam contra ignorantem rem suam ab alio possideri usucapio procedit, *l. un. Cod. de usuc. transfor. l. ult. C. de præsc. long. temp.* Privatum enim damnum, quod ex usucapione est, pensatur egregio publico, in quo vera & solida utilitas continetur, & cujus proinde prima ratio habenda. Atque hæc hujus acquisitionis defensio sit contra eos, quibus ea genere ipso injusta vi detur. Appellat sanè Justinianus præscriptionem *impium præsidium & improbam temporis allegationem*, *Nov. 9.* verùm non simpliciter, sed quatenus eo præsidio homines scienter abutebantur contra constitutionem ipsius, & adversus bona ac subsidia Ecclesiarum. Postea tamen constitutionem istam abrogavit, experimento doctus, eam ex usu Reipub. non esse, *Nov. 111. & 131. cap. 6.* VINN. Nec tamen defendi non potest usucapionis justitia, si respiciamus ad ejus fundamentum. Qui intra tantum temporis spatium, puta intra decem vel viginti annos rerum suarum nullam curam egit; is sane eas videtur pro derelictis habuisse: maxime quum res immobiles, earumque situs latere vix possint. Si dicas, domino defuisse occasionem vindicandi, quidni possessionem saltim denunciatione interrupit? Ei quidem, qui rem pro derelicta habet, animum esse debet & consilium derelinquendi, quale hic in domino esse negant sed justissimè leges hujusmodi consilium præsumunt ex negligentia domini, intra tantum temporis spatium rem non vindicantis. Si enim justa ipsi causa sit, cur vindicare non potuerit, veluti absentia reip. causa, minor ætas &c. leges ipsi haud negant restitutionem in integrum & usucapionem rescindunt. HEIN.

Ne domini maturius rebus suis defraudentur] Id est, ne maturius res suas amittant, ne possessionibus suis citius, quàm par est, cadant, ut est *in d. l. un. Cod. de usuc. transform.* Usus autem est verbo defraudandi propter duritiem legis antiquæ, quæ nimis angusto temporis spatio usucapionem terminabat, remque alienam excluso domino addicebat possesori. Cæterum quod propriè hoc verbum significat, per fraudem rem alienam intervertere, id neque lege antiqua possessori permissum fuit.

Constitutionem super hoc promulgavimus] Ea est *l. un. C. de usuc. transform.* qua lege, cùm jam antea sustulisset antiquam distinctionem dominii in bonitarium & Quiritarium, *l. un. C. de nud. jur. Quir. toll.* hoc insuper constituit, ut prædia provincialia eodem jure cum Italicis censerentur, atque æquè ut Italica eodemque effectu usucapi possent. Præterea tempora usucapionum tam in rebus mobilibus, quàm in rebus soli in tantum prolongavit, ut nulla justa querimonia supersit, si tam longo tempore continuata possessio possessorem tueatur, eique dominium adjiciat. Summa constitutionis est, ut qui rem à non domino accepit ex justa causa & bona fide, eamque mobilem per triennium, immobilem per decem annos inter præsentes, per viginti inter absentes continenter possedit; is ejus rei dominus
6 pleno jure efficiatur. Quod jus etiam hodie apud nos obtinere debere multi contendunt. Alii ad rerum immobilium præscriptionem sive usucapionem triginta requiri annos, aut tertiam sæculi partem existimant. Apud Zelandos adversus præsentes annis viginti, adversus absentes triginta annorum spatio res soli certo jure usucapiuntur, *cap. 2. stat. Zeland. art. 2.* In hoc autem nunc fere à jure civili recessum est, quòd in præscriptione quantumvis longissimi temporis non tantùm bonum possessionis initium requiritur, verùm etiam bonæ fidei perseverantia, juxta scita juris Canonici, *c. fin. x de præscript.* cùm jure civili sufficiat possessionem ab initio bona fide nancisci, nec bene cœpta usucapio aut præscriptio interpelletur incidente postea mala fide, *d. l. un. de usuc. tr.* quin nec bonum initium in præscriptione 30. annorum jura civilia desiderent, *d. l. 3. l. 4. C. de præsc. 30. ann.* Clarissimus Grotius *lib. 2. manuduct. ad jurisp. Bat. cap. 7.* tradit, duplicem in hac regione usucapionem seu præscriptionem rerum soli in usu antiquitus fuisse, unam brevioris, alteram longioris temporis. Brevem fuisse unius anni & diei, eamque jure singulari multarum civitatum & agrorum tunc locum habuisse, cum prædium aliquod venditum esset interveniente auctoritate & cognitione Scabinorum aliorumve, qui jurisdictioni præsunt, idque prædium per illud tempus ab emptore sine interpellatione possessum esset. Longam fuisse tanti temporis, quantum tertia pars sæculi continet, id est annorum 33. & 4. mensium; cui locus erat in alienatione rei immobilis facta absque cognitione publica. Et hoc sequendum etiamnum putat. De præscriptione tanti temporis juxta consuetudinem Geldriæ ex professo disserit doctissimus Lamb. Goris *ad verf. jur. tract. 3. cap. 9.* Vix autem est, ut aliquid certi secundùm mores hodiernos hìc definiri possit, vid. Groenevv. *ad rubr. Cod. de præsc. 30. annor. & ibi laudat.*

Decennio inter præsentes, viginti annis inter absentes] Explicat, quantum tempus intelligat per possessionem longi temporis, nimirum inter præsentes, id est, qui in eadem provincia sunt, *l. ult. C. de præscr. long. temp.* decem annos, inter absentes viginti. Atque ita sicut ex veteri usucapione effectum sumit & acquisitionem veri dominii, ita ex veteri præscriptione sumit spatium temporis, atque id ad usucapionem omnium rerum immobilium transfert, efficitque ex duabus unam acquisitionis speciem, ut jam nulla amplius differentia inter præscriptionem & rerum immobilium usucapionem supersit; præscriptionem inquam longi temporis, quæ itidem ut usucapio titulum & bonam requirebat fidem: nam præscriptionis temporis longissimi, sc. 30. vel 40. annorum, alia ratio est, quæ solo temporis lapsu possessorem tuetur.

TEXTUS.

Quæ usucapi possunt, vel non. De his quæ sunt extra commercium; de servo fugitivo.

1. *Sed aliquando, etiamsi maximè quis bona fide rem possederit, non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.*

NOTÆ.

1 *Liberum hominem, &c.*] Quia hæ res omnem respuunt acquisitionem, nec in bonis esse possunt, *l. 9. D. hoc tit. §. 2. infr. de inut. stip.* Res quoque incorporales, veluti servitutes, natura sua usucapionem non recipiunt, *l. 14. D. de serv. l. 43. de acq. rer. dom.* Cæterum effectu juris diuturno usu & ipsæ quasi usucapiuntur, *l. 10. si serv. vind. l. ult. C. de præscr. long. temp.*

Servum fugitivum] Defenditur tamen possessor fugitivi 30. annorum præscriptione, per *l. 3. & 4. C. de præscr. 30. ann.*

COMMENTARIUS.

HOc §. & aliquot sequentibus disputatur de rebus, quæ etsi corporales sunt, usucapionem tamen non recipiunt: sed quia multæ, quæ in hoc numero sunt, hìc non commemorantur, ecce tibi in summa omnes exhibebo. Quarumdam rerum ea natura est, ut omnem omnino acquisitionem, qualiscunque ea sit, respuant, & consequenter simul usucapionem: cujusmodi sunt, quæ commercio humano sunt exemptæ, ac proinde in bonis haberi non possunt, ut homo liber, res sacræ, religiosæ, sanctæ, publicæ populi aut civi-

civitatum, *l.4. l.6. de contr. empt. l.9. hoc tit.* Quædam etiam res sunt, quæ cùm sint in bonis & acquiri possint, usucapi tamen non possunt, lege earum usucapionem prohibente. In hoc genere sunt res fisci, §. 4. *inf. l. quamvis. 18. eod.* res dominicæ, *tit. C. ne rei dom. vel temp. vind.* civitatum, Ecclesiarum, gerontocomiorum & locorum similium, *l. 23. C. de sacrosanct. Eccles. Nov. 9. 111. & 131. cap. 6.* res furtivæ & vi possessæ, §. *seq.* præsidi contra legem Juliam datæ, *l. bonæ. 48. de acquir. rer. dom. l. pen. de leg. Jul. rep.* res pupillorum, *dict. l. 48. l. 3. Cod. quibus non obstat. long. temp. præsc.* quin nec præscriptio 30. annorum contra pupillos currit, *l. 3. Cod. de præsc. 30. ann.* res minorum 25. annis, *l. ult. Cod. in quib. ca. in int. rest.* bona adventitia filiisfam. *l. 1. §. 2. Cod. de annal. exc.* fundus dotalis, cujus quoque alienatio lege Julia prohibita est, *l. 4. de fund. dotal.* hoc ipso etiam usucapionem prohibitam esse pro certo statuit Tryphoninus in *l. si fundum. 16. eod. titul.* Postremò res testamento alienari prohibitæ, *l. 2. Cod. pro empt. l. ult. §. sin autem. 3. Cod. com. de legat.* Jam pergamus.

Liberum hominem] Sola temporis longinquitate, etiamsi sexaginta annorum curricula excesserit, libertatis jura non mutilari à Constantino rescriptum est, *l. ult. Cod. de long. temp. præscr. quæ pro lib.* Meminit Imp. 60. annorum, non quia longioris temporis lapsu libertati præscribatur; sed quia raro homines diutius vivunt. Etenim nec centum annorum præscriptio hìc suffecerit, ut bene istic Accurs. quoniam nulli omnino hic locus esse titulo potest. Possessores 30. annorum defenduntur exceptione temporis, quæ omnes excludit actiones, etiamsi nec titulus probetur, nec bona fides, *l. 3. l. 4. Cod. de præsc. 30. ann.* Cæterum res ipsas, quæ possidentur, tales esse oportet, ut justo titulo acquiri, & dominio nostro subjici possint.

Servum fugitivum] Hic servus pertinet ad prohibitionem §. *seq.* quippe qui sui ipsius furtum facere intelligatur, *l. ancil. 60. de furt. l. 1. C. de serv. fug.* Accursius putat, dominum ne 30. quidem annorum præscriptione excludi, eo quòd possessionem fugientis servi retinet, *l. 1. §. per servum. 14. l. rem quæ. 15. in fin. de acq. poss.* Quod ineptum est. Nam cum de usucapione aut præscriptione quæritur, necesse est ejusmodi casus ponatur, quo alius servi possessionem nactus sit. Hoc verò cùm fit, dominus possidere desinit.

TEXTUS.

De rebus furtivis & vi possessis.

2. *Furtivæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt. Nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum & lex Attilia inhibent usucapionem: vi possessarum, lex Julia & Plautia: Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse, non eò pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possint, (nam his alia ratione usucapio non competit; quia scilicet mala fide possident) sed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit. Sed tamen id aliquando aliter se habet. Nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit; quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est. Quippe quum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique heres, qui bona fide tamquam suam alienaverit, furtum non committat. Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut si donaverit, furtum non committit. Furtum enim sine affectu furandi non committitur. Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur. Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut si quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur; quamvis ipse mala fide possideat, (quia intelligit, se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res acquiri: quia neque furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorumdam veterum sententia existimantium, etiam fundi locive furtum fieri. Et eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri.*

NOTÆ.

2. *Lex Attilia*] In Pand. Flor. *Atinia l. 4. §. 6. l. 33. pr. hoc tit. l. 215. de verb. sign.* Auctoritas, ait Grot. *in spars. Flor.* est jus vindicandi. VINN. Rectè hæc lex dicitur *Atinia*: non *Attilia*, uti apparet ex Gell. *lib. 17. cap. 7.* Ex quo etiam discimus, hanc legem antiquiorem esse temporibus Scævolæ, Bruti, Manilii, P. Nigidii, JCtorum. Vero simile itaque est eam latam A. U. C. DLVI. C. Cornelio Cethego, & Q. Minucio Rufo Coss. à C. Atinio, Labeone, Tri-

Tribuno plebis. Steph. Vin. Pigh. *Annal. Rom. Tom. II. p. 255.* HEIN.

Ab eis bon. fid. emerit] Aut ab aliis, qui jam ante à fure aut violento possessore rem acceperunt.

Bon. fid. accipienti] Species: Cùm Titius longo tempore abesset, fundumque suum incultum relinqueret, eum Sejus occupavit, ac mox vendidit, & tradidit Sempronio ignoranti fundum alienum esse. Hic etsi ipsi quidem Sejo non processisset usucapio propter malam fidem; procedet tamen Sempronio bonæ fidei possessori: quia neque furtivum, neque vi possessum accepit. VINN. Sunt hæc ex Theophili paraphrasi *h.* §. descripta. HEIN.

Quorumdam sententia] *L.* 38. *h. t.* Inter hos, & Sabinum fuisse testatur Gell. *l.* 11. *C. ult.*

COMMENTARIUS.

1 *Aliquo casu qui sciens rem alienam vendit, furtum facere non videri.*

2 *Emendationem Cujacii vers. Quod autem, non esse necessariam.*

F*Urtivarum rerum lex* 12. *tab. & lex. Attinia*] Utriusque hujus legis etiam meminit Julian. *l. non solum.* 33. *in pr. hoc tit.* Verba legis Attiniæ prodit Gell. *lib.* 17. *c.* 7. *Quod surreptum erit, ejus rei æterna auctoritas esto.* Quorum verborum hic sensus est: ejus rei, quæ surrepta est, dominium à domino numquam recedat: jus & potestatem habeat semper eam vindicandi; nec ullo usu alteri acquiratur. Fabrot. Quam sententiam fuisse legis, ex eo liquet, quòd lex ita accepta est, quasi interdiceret rei furtivæ usucapionem. Eademque sententia est ejus, quod apud Cic. *lib.* 1. *de offic. cap.* 12. legimus: *Adversus hostem æterna auctoritas esto.* Proculdubio autem lege Attinia quædam addita sunt, de quibus prius lege duodecim nihil cautum fuerat: & Paulus legi Attiniæ tribuit hoc caput, quod est de usucapienda re furtiva, cum in potestatem dominii redit, *l.* 4. §. *quod autem.* 6. *hoc tit. l. potestatis.* 215. *de verb. sign.*

Vi possessarum lex Julia & Plautia] Leges hæ non uno tempore latæ: alioqui Julia Plautia diceretur sine copula, ut Plautia Papyria, Papia Poppæa, Junia Norbana, &c. sed Plautia de vi, item Julia de vi, hoc caput habuerunt. Plautia de vi prior fuit lege Julia, unde & in Pand. præponitur, *l. non solum.* 33 § 2. *hoc tit.* Ait, *vi possessarum.* Vi possessa res sit oportet, ut usucapi nequeat: neque sufficit, vi aliquem de prædio dejectum esse, nisi qui dejecit, possessionem occupavit. Quòd si ille ingressus non fuerit, sed alius in vacuam possessionem intraverit, poterit id prædium, etiam antequam in domini potestatem redeat, à bonæ fidei possessore usucapi, *l.* 4. §. *si tu.* 22. *l.* 33. §. 2. *eod.* VINN. Rectè notat Vinnius binas has esse leges: & tamen illarum, tanquam unius meminerunt leges nostræ etiam alibi, *l.* 33. §. 2. *ff. de usurp. & usuc. Plautia*, vel Plotia de vi lata est a M. Plautio Trib. pl. anno V. C. DCLXIV. Cn. Pompejo Strabone & L. Porcione Catone Coss. Julia autem non alia est, quam illa de vi publica & privata a Julio Augusto lata. Vid. *Antiq. Rom. nostr. Lib.* 4. *tit.* 6. §. 5. *p.* 405. HEIN.

Quod autem dictum est] Superfluum hoc monere. Frustra enim prædictæ leges latæ fuissent, si nihil aliud caverent, quàm ut ne fur ipse, aut qui per vim possidet, usucapere possent. Quippe qui nec ante legem Attiniam, aut Plautiam usucapere potuerunt certo jure propter malam fidem, quam manifestum est usucapioni semper obstitisse. Hoc tantùm prospicere leges voluerunt, ne maleficium alienum causam daret rem alienandi.

Ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide] Aut etiam ab aliis, qui jam ante à fure aut violento possessore rem acceperunt. Nam res cum suo vitio, quo ab initio affecta est, transit, *l.* 7. *C. pro empt. l. vitia.* 11. *C. de acq. poss.* Ut autem à bonæ fidei possessore usucapi possit, talem esse oportet, ut in se non habeat vitium, §. *novissimè.* 5. *inf. eod.* Denique ubi lex simpliciter inhibet usucapionem, bona fides possidenti ad usucapionem rei nihil prodest, *l. ubi.* 24. *hoc tit.* Planè præscriptio triginta annorum dominum repellet: sic enim constitutum est de actionibus omnibus, sive in rem sint, sive in personam, ut triginta annorum jugi silentio præscriptione excludantur: usque adeo, ut in rebus possessis hoc etiam ipsis malæ fidei possessoribus tribuatur, *l.* 3. *l.* 4. *C. de præsc.* 30. *ann.* quamquam id secta nostrorum temporum non admittit.

Unde in rebus mobilibus non facile procedit] Quia rerum mobilium tantùm, non etiam immobilium furtum fieri potest, inde colligit, usucapionem in rebus mobilibus difficilius, & rarius contingere, hoc argumento, quòd res, quæ furto obnoxiæ sunt, etiam facile in furti vitium cadunt: quisquis enim rem alienam mobilem sciens quacumque ex causa alii tradit, eum furtum committere: quod etiam scriptum est *l.* 1. *C. pro empt. l.* 2. *C. pro donat.*

Qui sciens rem alienam vendiderit] Videamus, 1
an non aliquo casu hæc regula vitietur. Finge, hæredem rem defuncto commodatam, quam hæreditariam esse putabat, vendidisse, & tradidisse bona fide accipienti: emptorem, cùm esset in conditione usucapiendi, cognovisse rem alienam esse. Constat, non interrumpi usucapionem: sed quæro, an si possessor eam rem, antequam usucapionem impleret, alteri iterum vendiderit, furtum facere dicendum sit? Et quidem, quamdiu res usucapta non est, aliena est, ut si verba regulæ præcisè sequamur, dicendum sit, furtum committi: sed puto, hoc in proposito non debere admitti; & regulam procedere, cùm quis ab initio scivit rem alienam esse: qui cùm usucapere non possit, intelligitur vendendò rem velle intervertere domino: nam etsi sibi eam retineat intervertendi causa, furtum facit, *l. infitiando.* 67. *de furt.* At verò qui bonum initium habet, cùm possit ipse continuando possessionem

rem

rem usucapere, non potest videri furtum committere, si alteri eam tradat. Cujac. *ad l. 7. §. procurator. 6. pro empt.*

Sed tamen id aliquando aliter] Dixit modò, rerum mobilium difficilem esse usucapionem, idque probavit hac ratione, quòd res alienæ mobiles difficulter transferantur, quin in vitium furti cadant. Id nunc ostendit aliquando aliter se habere, & non uno etiam modo citra furtum accidere posse, ut res aliena alteri vendatur, aut donetur, ac proinde totidem modis fieri, ut à bonæ fidei possessore usucapi queat. Locus hic descriptus est ex Cajo *l. potest. 36. hoc tit.* non iisdem quidem verbis, sed idem significantibus, æquè claris ac perspicuis. Quod ideo moneo, quia Hotomannus scribit, Tribonianum hoc loco non satis ad suum negotium attentum fuisse, & verba hujus textus nihil significare. Mihi ipse Hotomannus, dum hæc scriberet, vigilasse non videtur.

Bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit] Duos profert modos, quibus alienatio rei alienæ mobilis fit absque furto: utrumque ex Cajo *d. l. 36.* Unus hic est, si hæres rem defuncto commodatam, locatam, aut apud eum depositam existimans eam hæreditariam esse, tamquam suam alienaverit. De hærede ipso rem talem retinente nihil dicit, quia ad probandum, quod propositum erat, sine vitio furti aliquando rem alienam transferri posse, hoc nihil facit. Nos, an hæres ipse hujusmodi rem usucapere possit, videbimus postea sub §. *diutina. 7. inf. eod.*

Partum suum esse credens] Casus hujus generis alter. Partus ancillæ in fructu non est, sed ad dominum proprietatis pertinet, §. *in pecudum. 37. sup. de rer. div.* Sed nec fructuarius usucapere partum potest, sive sciat, partum alienum esse, sive ad se pertinere putet; quia juris hic error est, qui possessori in usucapione non prodest, *l. numquam. 31. hoc tit.* Cæterum si partum suum esse credens, forte errori causam præbente, quòd fœtus pecudum ad fructuarium pertinet, alteri eum vendiderit, poterit à bonæ fidei possessore usucapi, *d. l. 36. §. 1.* quippe cùm hic nihil sit in persona accipientis, quod usucapioni obstet, neque furti vitio res affecta sit: non enim si fructuarius ignorantia juris partum ut suum vendat, idcirco eum furtivum facit. Quippe cùm furtum non committatur sine animo, & affectu furandi, qui in errante nullus est, *l. furtum. 37. eod.* §. *placuit. 7. inf. de ob. quæ ex del.* vulgatumque est, quamvis vel fatuam existimationem excusare à dolo, *per l. 1. in fin. de abigeis*, *l. 14. C. ad l. Fab. de plag.*

Aliis quoque modis accidere potest] Alius modus est apud Cajum *d. l. 36. §. 1.* si quis sc. errore aliquo lapsus crediderit se hæredem esse, cùm non esset, & rem hæreditariam alienaverit. Item alius apud Papinian. *l. mandatum. 57. mandat.* si hæres defuncti mandatarii quid distraxerit animo exequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat. Duo alii sunt apud Pompon. *l. 5. pro derel.* si quis id, quod pro derelicto habitum possidebat, vendiderit; item si quis rem vendiderit ab uxore sibi donatam: usque adeo, ut hìc non obstet usucapioni, quòd emptor sciverit, rem in ea causa esse: quia quasi volente & concedente domino venditur, *d. l. 5. pro derel.*

Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut si quis] D. Cujacius 2
hunc locum sic restituit: *Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expeditius procedit, ut quis* &c. ut hæc phrasis, *Quod ad eas res, quæ solo continentur*, sit elliptica, & intelligatur verbum *attinet*, & quia tunc nondum totius loci sententia constat, inter colon & conjunctionem discretivam *quamvis* ponit relativum *qui*. Ut sit hæc sententia: Expeditius procedit, ut quis sine vi nanciscatur rei alienæ immobilis possessionem, quàm rei mobilis sine furto; ac proinde etiam facilius est, ut res immobiles à bonæ fidei possessore usucapi queant. Quæ sententia quidem vera est; sed non ideo necesse est quicquam mutari. Nam & lectionis vulgatæ recta est, & aperta sententia, atque effectu pæne eadem, nimirum hæc: *Quod ad res immobiles attinet*. Pro quo Tribonianus dixit, *Expedit, ius ita procedere, ut si quis fundi, aut loci alieni possessionem nactus sit sine vi, licèt mala fide de quo dubitari præcipuè poterat: is eum locum aut fundum in alium bona fide accipientem transferre possit cum conditione usucapiendi, in qua ipse propter malam fidem non erat: quoniam neque vi possessum accipitur, neque furtivum, cùm rerum immobilium furtum fieri non intelligatur, lege furtum. 37. §. 1. & leg. seq. hoc tit.* unde hæc sumpta sunt. In re autem aliena mobili secus esse, quæ à sciente vendita in vitium furti cadat. Quamobrem causam non video, cur restitutio Cujacii quibusdam tantopere placeat. VINN. At quis vel barbaro ævo ita loquutus est: *Quod ad hanc rem expedit: pro attinet?* Recte itaque Cujacius vidit hìc ellipsin esse: *quod autem ad eas res quæ solo continentur*, [scilicet attinet] Recte etiam pro *expedit jus* rescripsit *expeditius*. Sed ego postremas syllabas: *expedit* JUS ex lege geminationis legendas puto: *expeditius jus ita procedere*, quo facto sine ulteriore emendatione totius loci sententia constat. HEIN.

Vacantis propter absentiam aut negligentiam] Simplex absentia domini possessionem vacuam non facit: quippe quam constat solo animo retineri, *l. 3. §. saltus. 11. l. 6. §. 1. de acq. poss.* §. *possidere. 5. infr. de interd.* Quapropter locus hic intelligendus est de absentia domini diuturna, rem suam penitus negligentis & relinquentis incultam; & Cajus hoc expressit, *longo tempore*, *d. leg. furtum. 37. §. 1.* Illi perspicuè errant, qui locum vacantem interpretantur à domino derelictum. Quippe res pro derelicto habita statim fit occupantis, §. *pen. sup. de rer. div.* qui verò hìc vacuus dicitur, negatur etiam usucapi ab occupante posse, uti & in *l. quam rem. 38. eod.* Errat & Glossa, quod putat, quæ hìc scripta sunt, correcta esse per *l. ult. C. unde vi*, eoque nomine etiam

jam

etiam vulgo reprehenditur. Non enim ideo quia Justinianus interdictum momentaneæ possessionis dedit adversus eum, qui vacantem possessionem occupavit, statim pronunciandum est, eum in cæteris quoque omnibus pro invasore & violento possessore habendum esse. Et potest aliquo casu etiam, ubi competit interdictum unde vi, locus esse usucapioni, *l.* 4. §. *si tu me.* 22. *l. non solum.* 33. §. 2. *hoc tit.* Adde, quòd constitutio ista diutius anno ante Institutiones edita fuit ut ostendit subscriptio.

Sine successore decesserit] Ita etiam Cajus *d. l.* 37. §. 1. *eod.* Sine successore autem sic accipiemus, non tantùm si quis decesserit sine ullo successore, sed etiam si certum successorem reliquerit, legitimum, aut testamentarium hæredem, quamdiu is rerum hæreditariarum possessionem nondum nactus sit. Et jacente quidem adhuc hæreditate, nec furtum rei hæreditariæ fieri, à Scævola proditum est, *l.* 1. §. *Scævola.* 15. *si is qui testam. lib.* Adita autem hæreditate, etsi jura omnia ad hæredem transeunt, possessio tamen ei non acquiritur, nisi naturaliter apprehensa fuerit, *l. cum hæredes.* 23. *de acq. poss.* Quamobrem etsi quis vacantis fundi hæreditarii possessionem sine vi occupavit, etiam ubi certus hæres est, eumque bona fide accipienti tradidit, procedet bonæ fidei possessori usucapio: quia neque furtivum neque vi possessum accepit. Neque obstat quod constitutum est, cœptam usucapionem à defuncto posse & ante aditam hæreditatem impleri, *l. cœptam.* 40. *hoc tit.* ut proinde non videatur posse rem interim ab alio possideri, quoniam duo eamdem rem simul possidere nequeunt, *l.* 3. §. *ex contrario.* 5. *de acq. poss.* Hoc enim, ut alibi traditum est, tunc procedit, quando medio tempore possessio ab alio occupata non est, *l. possessio.* 20. *hoc tit. l.* 6. §. *ult. pro empt.* Deinde de re loquimur, quæ defuncti propria fuit, non quam ille possidebat tantùm, & cœperat usucapere.

Abolita est sententia existimantium] In hac opinione etiam Masurium Sabinum fuisse testatur Gell. *l.* 11. *cap. ult.* non quòd ille credidit fundum locumve auferri, aut loco moveri posse, sed quia furtum à fraude dici putavit, vel, ut Varro quoque & Labeo, à furvo, quod clam & obscurè, & plerumque nocte fiat: æquè autem clam & per fraudem posse intercipi possessionem fundi, ac rei mobilis, aut se moventis. Sed verius est, furtum à ferendo seu auferendo dictum esse, aut potius à Græco φώρ, per affinitatem litterarum, quod φῶρα τὸ φέρειν, Græci dixere, *l.* 1. *de furt.* §. 2. *inf. de obl. quæ ex del.* Gell. *lib.* 2. *cap.* 8. quæ notatio non patitur, ut rei immobilis furtum fieri dicamus. Quin nec illud verum est, possessionem domino interverti, si quis clam fundum ingressus fuerit, *l.* 6. §. 1. *de acq. poss.* furtum autem est interversio possessionis. Quòd si revertentem dominum non admiserit, jam vi intelligitur possidere, *d. loc.*

Fundi locive] Auctores nostri plerumque fundum à loco separant, *l. ex mille.* 64. *de evict.* Cajus *l.* 38. *hoc tit.* & *hic* Justinian. Per fundum fere integrum quid significant, agrum cum villa, ædificium cum area: per locum autem certam fundi portionem, *l. locus.* 26. *de acq. poss.* & plerumque agrum aut aream, qui loci sunt sine ædificio, in urbe area, ruri ager, *l. ager.* 27. *l. locus.* 60. *l. quæstio.* 115. *l. fundi.* 211. *de verb. sign.* Quamquam hæc non sunt perpetua, & loci significatio, sæpe generalior quàm fundi etiam apud nostros, *l.* 4. *si serv. vind. l.* 1. §. 4. *und. vi.* Consulendi Alciat. Forn. Gœdd. *in tit. de verb. sign.*

Principalibus constitutionibus] Tum quibus possessores rerum soli longi temporis, id est, 10. vel 20. annorum possessione defenduntur, *tit. C. de præscr. long. temp.* quod tempus nunc ad rerum immobilium usucapionem translatum est: tum quibus 30. annor. præscriptione domini omnimodo excluduntur, *l.* 3. & 4. *C. de præsc.* 30. *ann.* Illud hìc monendi sumus, Justinian. *Nov.* 119. *c.* 7. unde sumpta est *auth. malæ fidei*, *C. de præsc. long. temp.* hactenus juris ejus, de quo proximè egimus, constitutioni derogasse, ut si à possessore malæ fidei res alienata sit; non aliter ab eo, qui eam etiam bona fide accepit, usucapi aut longa possessione 10. vel 20. annorum acquiri possit, quàm si dominus sciverit, rem suam ab alio possessam esse, & toto eo tempore contestatus non sit: alioqui spectari jubet 30. annorum præscriptionem. Cæterum hoc procedere tunc tantùm volunt, si eo ipso tempore, quo res alteri traditur, sciat is qui tradit rem alienam esse, & nec initium quoque bonum habuerit. Add. quæ notat D. Gothofred. *ad d. auth.*

Textus.

De vitio purgato.

3. *Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest; veluti si in domini potestatem reversa fuerit: tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus usucapio.*

Notæ.

3. *In potestatem domini*] Non utique ejus, cui surrepta est, *l.* 4. §. 6. *h. t. l. ult. de vi bon. rapt.* Igitur si creditori res surrepta sit, in domini potestatem redire debet, *d. l.* 4. § 6. nisi dominus ipse surripuerit: ita accipe Paul. *l. ult. eod.* in potestatem domini rediisse videtur, cùm possessionem ejus nactus est justè, ut avelli non possit, & tamquam suæ rei, *d. l.* 4. §. 2.

Commentarius.

1 *Si res pignori data surrepta sit, utrius in potestatem redire debeat, ut vitium purgetur: dominine debitoris, an creditoris?*

Rerum furtivarum vi possessarum contra legem Juliam datarum vitium purgatur, si in potestatem domini, aut prioris possessoris redierint: ex quo fit, ut jam iterum usucapi posse incipiant, *l.* 4. §. *quod autem.* 6. *l. ubi* 24. §. 1. *hoc tit.*

 l. pen.

l. pen. de leg. Iul. rep. Verbum potestatis in proposito possessionem significat, & potestatem habendi tenendique, *d. l.4.§. tunc.12.* Res vi possessa redire debet in potestatem ejus, qui dejectus est, ut maximè dominus non sit: neque enim aliter vitium violentiæ purgatur, quàm si dejectus ipse restituatur in possessionem, *fac. l.6.§.3. de precar.* Res contra legem repetundarum data necesse est ut revertatur in potestatem ejus, à quo profecta est, hæredisve ejus, *d. leg. pen. de leg. Iul. rep.* Rei autem furtivæ vitium ut purgetur, in ipsius domini potestatem eam reverti oportet, *d. leg.4. §. quod autem.6.* quippe furtum in re furtiva solum dominum lædit: cui proinde soli etiam de re furtiva condictio competit, *§. ult. inf. de obl. quæ ex del.* Plane nihil interest, utrum in potestatem domini aut possessoris res pervenerit, an quocumque modo his satisfactum sit, *d. l.4. §. sed & si.13.*
1 *l. si fur.31. pr. eod. l. quamvis.84. de furt.* De re pignori data & surrepta creditori dubitari potest, in domini debitoris, an creditoris potestatem redire debeat, ut vitium purgetur, & usucapi possit: nam Paulus respondit, in domini potestatem eam redire debere, *d. l.4. §. quod autem.6.* Labeonis quoque eadem sententia est, *l. ult. eod.* Idem tamen Paulus *d. l. ult.* notas ad Labeonem scribens contra affirmat, rem pignori datam & surreptam usucapi posse, si in potestatem creditoris redierit. Sed hæc non magno negotio conciliari possunt. Refert enim, utrum debitor ipse, an alius rem creditori surripuerit. Posteriore casu semper necesse est, ut vitium purgetur, in potestatem debitoris rem reverti, *d. l.4. §. quod autem.6.* atque hoc etiam Labeo sensit. Priore autem casu purgatur reversa in potestatem creditoris, neque hoc Labeo negaret, fuitque semper extra omnem controversiam, atque à Paulo tantùm indicatur, ut ostendat, posse aliquando pignus, quod in potestatem creditoris rediit, usucapi: quod Labeo non expresserat. Fuit autem, ut dixi, illud explorati juris: siquidem ratio aliqua esse debet purgandi vitii per reversionem rei in potestatem alterius quàm furis. Enim verò hoc amplius usucapionem admittebat Cassius, etiamsi pignus à debitore surreptum & distractum in potestatem creditoris nondum pervenisset: eaque sententia etiam obtinuit, *d. l. 4. §. si rem.21. l. 5. pro empt.* quamvis aliis, nec dubito quin Labeoni etiam & successoribus ejus, displicuerit, & absurdum visum sit, ab eodem & fieri furtum, & furtum emendari: quorum sententia etiam expresè confirmari videtur *l.6. C. pro empt.* Verùm Cujac. *in d. l.4. §. si rem.21.* ita distinguit. Aut debitor non tenente creditore pignus alii vendidit, & tunc ab emptore usucapi non potest, quia in ipsa venditione furtum committitur, nec post admissum furtum vitium purgatur re in potestatem non redeunte; ac de hoc casu loqui putat *d. l. 6. Cod. pro. empt.* aut tenenti creditori pignus aufert, & deinde vendit, & tunc ab emptore usucapi posse existimat: quoniam postquam furtum factum est, res in potestate debitoris fuit; atque hoc ostendere *d. l.4. §. si rem.21.* *hoc tit. & d. l.5. pro empt.* Illud constat, tractari in hac quæstione de re aliena, quæ à bonæ fidei possessore pignori obligata est, ut sit locus usucapioni pro emptore, *d. l. 5. pro empt.* Quamvis enim res aliena pignori non sit, inter ipsos tamen, qui contraxerunt, rata est pignoris conventio, *per l.9. §. pen. l. si pignore.22. §. 1. de pign. act.*

TEXTUS.

De re fiscali & bonis vacantibus.

4. *Res fisci nostri usucapi non potest; sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nuntiatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse, & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt.*

NOTÆ.

4. *Res fisci*] *l.18. l.24. §.1. hoc tit.* Sunt & aliæ, ut res dominicæ, *C. ne rei dom. vel templ.* civitatum, Ecclesiarum, gerontocomiorum, &c. de quibus *l. ult. C. de fund. patrim. l. ult. C. de fund. rei priv. lib. 11. l. 23. C. de SS. eccl. Nov. 9. Nov. 111. Nov. 131. c. 6.* Res pupillorum, *l.3. C. quib. non obst. long. temp. præsc.* minorum, *l. ult. C. in quib. ca. in int. rest.* præsidi contra leg. Juliam datæ, *l. pen. de leg. Iul. rep. l.48. de acq. rer. dom.* bona adventitia filiifam. *l.1. §.1. C. de ann. exc.* denique res prohibitæ alienari aut lege aut testamento, *l.2. Cod. pro empt. l. 16. de fund. dot.*

COMMENTARIUS.

1 *Hoc §. tolli videri præscriptionem quadriennii, quæ olim bonorum vacantium possessori dabatur adversus fiscum.*

INter res, quæ juris constitutione usucapioni obnoxiæ non sunt, quarum summam complexus sum sub §. 1. *sup.* primum locum obtinent res fisci, *l. quamvis.18. l. ubi.24. §.1. hoc tit. l.2. C. com. de usuc.* Hoc autem privilegium rebus fiscalibus merito datum est, ne negligentia procuratoris fisci Principi noceat, qui aliis curis implicatur, & tot ac tanta negotia sustinet, ut de suis aut fisci rebus ipsi inquirendi otium non sit. Rerum patrimonialium eadem ratio est, quæ ob id etiam cum fiscalibus comparantur, *§. ult. eod.* Nullane igitur temporis defensio possessorem adversus fiscum tuetur? De fundis patrimonialibus & rei privatæ rescriptum est, possessores eorum 40 annorum præscriptione defendi, *l. ult. C. de fund. patrim. lib. 11. l. ult. C. de fund. rei priv. lib. eod.* Tantùm hoc cavetur, ut ne adversus fiscum ea præscriptione hoc assequantur, ut in futurum à canone possessio sit immunis, *l. 6. Cod. d. tit.* Cæterum Justinianus, *l. ut inter.23. Cod. de sacros. eccl.* civitatibus hoc privilegium dedit, ut adversus eas nulla procedat temporis præscriptio præterquàm 100. annorum: quo jure vel magis fiscum uti oportet. Idem jus eodem loco concedit etiam Ecclesiis: & confirmat Nov. 9. ve-

verùm abrogat iterum *Nov.* 111. & *Nov.* 131. *c.* 6. substituta pro 100. annorum 40. præscriptione: quibus posterioribus constitutionibus sublatum quoque intelligi debet jus civitatibus datum, *l.* 23. *Cod. de sacros. Eccles.* atque ita postremò in his rebus reditur ad præscriptionem 40. annorum. In causis fisci criminalibus, uti persecutio criminum, regulariter exceptione 20. annorum excluditur, *l. querela.* 12. *C. ad leg. Corn. de fals.* ita etiam persecutio bonorum damnati aut adnotati, quam fiscus habet: eòque refero *l. in omnibus.* 13. *de divers. temp. præscr.* quamvis D. Cujac. eam accipiat de causis fisci civilibus, quas omnes scribit 20. annis extingui, excepta causa commissi & bonorum vacantium, *l.* 2. *C. de vect. & comm. l.* 1. §. 2. *de jur. fisc.*

Bonis vacantibus] Bona vacantia dicuntur eorum, qui sine hærede decesserunt. Strabo *lib.* 17. *Geograph.* ἀδέσποτα vocat Harmenopulus ἀκληρονόμητα, *lib.* 3 *tit.* 1. §. 18. Hæc ex lege Julia caducaria ad fiscum pertinent, *l. quidam.* 96. §. 1 *l. filiusfam.* 114. §. 2. *de legat.* 1. *l.* 1. *de jur. fisc. l.* 1. *C. de quadr. præscr. lib.* 1. *C. de bon. vac. &c.* Jus occupandi bona vacantia inter regalia numeratur, *lib.* 2. *Feud. tit. quæ sint. regal.* Erant autem certi delatores, qui hujusmodi bona aliamve rem ad fiscum pertinentem præmii alicujus gratia nuntiabant, *tit. de jur. fisc. passim*, similes fere antiquis quadruplatoribus, de qua voce vide *Fest.* Bonorum vacantium numero habenda etiam bona caduca nondum nuntiata, ita dicta, quòd in fiscum certis de causis cadunt. Verùm caduca pæne à Justiniano sublata sunt, *l. un. C. de cad. toll.*

Fisco nondum nuntiatis] Nempe à delatoribus, qui nuntiabant, aliquid cecidisse in fiscum, *passim tit. de jur. fisc.* de quo ex professo Gudelin. *lib.* 5. *de jur. noviss. c.* 10.

Usucapere posse] Opus tamen ad introducendam usucapionem rerum vacantium fuisse rescriptis, indicat hic locus, & *d. l.* 18. *eod.* quippe bona vacantia ad fiscum pertinent ipso jure, etsi in patrimonio fisci non videantur computari, antequam nuntiata sunt, & fiscus ad ea animum adjecit. Videtur autem Justinianus hìc tollere præscriptionem quadriennii, quæ bonorum vacantium possessori dabatur adversus fiscum post quadriennium agentem, *l.* 1. *Cod. de quadrien. præsc. l.* 1. §. 2. *de jur. fisc. l.* 10. *de div. temp. præscr.* Nam olim quidem hìc sua utilitas & præscriptioni quadriennii & usucapioni anni aut biennii adversus fiscum fuit: præscriptioni in eo, quòd fisco ea obstabat sine consideratione bonæ aut malæ fidei possessoris: quippe cùm hoc tempus actioni fisci præstitutum esset, uti quinquennium vindicandæ rei, quæ in commissum cecidisset, *l.* 2. *Cod. de vect. & comm.* usucapioni in eo, quod breviori tempore impleatur. Si verò idem tempus in usucapione rerum immobilium vacantium adversus fiscum desideramus, quòd aliarum hujus generis rerum usucapioni Justinianus præstituit, poterit fiscus usque ad 10. annos quæstionem de his rebus movere, neque amplius finietur nuntiatio quadriennio. Et tamen vix dubito, quin hæc mens Justiniani fuerit: argumentoque est, quod Tribonianus in *l. quamvis.* 18. *hoc titul.* pro eo, quod Modestinus scripserat, *usucapiet*, reposuit, *diutina possessione capiet*: uti primæ notæ Scriptores omnes profitentur. Hæc vulgo intacta.

TEXTUS.

Regula generalis.

5. *Novissimè sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium, ut a bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia justa causa possidet.*

COMMENTARIUS.

Conclusio superiorum. In summa autem hoc dicit, non sufficere possessori ad usucapionem, quòd bona fide possideat, quòd rem ex justa causa seu titulo ad transferendum dominium idoneo acceperit, nisi res sit integra, & in se nullum vitium habeat, id est, talis sit, quæ neque natura, neque lege usucapioni exempta est, *fac. l. ubi.* 24. *hoc tit. l.* 5. *C. pro empt.* De possessione, quæ fundamentum est usucapionis & causa proxima, deque ejus continuatione, dicam ad §. *diutina.* 7. *infr.*

TEXTUS.

De errore falsæ causæ.

6. *Error autem falsæ causæ usucapionem non parit; velut si quis, quum non emerit, emisse se existimans, possideat, vel quum ei donatum non fuerit, quasi ex donato possideat.*

COMMENTARIUS.

Jam ante dictum est, nulla justa causa possessionis præcedente, usucapionem aut longi temporis præscriptionem non procedere, *l. null.* 24. *C. de rei vind. l.* 4. *C. de præsc. long. temp. l.* 6. *Cod. de acq. poss.* Hæ causæ in usu juris etiam tituli appellantur, *l. ult. C. de usuc. pro hær. d. l. nullo.* 24. *C. de rei vind. d. l.* 4. *Cod. de præscr. long. temp.* Justæ autem causæ possessionis sunt eædem, quæ & dominii acquirendi, *l.* 3. §. 21. *de acq. poss.* ubi pleræque hujus generis commemorantur. Error autem falsæ causæ, id est, opinio justi tituli usucapionem non parit, sed oportet titulum revera intervenisse: hoc est, non is, qui putat se emisse, sibi donatum aut legatum esse, cùm non sit, pro emptore, pro donato aut legato usucapere potest; sed is solus, qui verè emit, cui res verè donata aut legata est, *l. Celsus.* 27. *hoc tit. l.* 1. *pro donat. l.* 2. & 3. *pro legat. l.* 7. *pro derel. l.* 1. §. *ult. pro dot.* quippe falsa nostra existimatio rei veritatem non mutat, *l.* 6 *ad munic.* Quidam tamen veterum censebant, in falsa opinione tituli admittendam esse usucapionem pro suo: sed errare eos Celsus ostendit, *d. l.* 27. Utitur autem hac ratione, quòd

ubi nihil emptum, nihil donatum aut legatum est, usucapio pro emptore, pro donato aut legato non valeat. Quæ ratio prima fronte inepta videri potest: nam illi, quos errare ait, non hoc dicunt, bonæ fidei possessorem, qui modò emptum, donatum aut legatum sibi existimet, etiamsi nihil horum sit, pro emptore, prove donato aut legato usucapere posse, sed pro suo: quod ratio Celsi non videtur removere, quoniam & titulus pro suo justus titulus est. Explicanda igitur est Celsi ratio, ut appareat, ex ea etiam effici, ut in proposito nec locus sit usucapioni pro suo. Titulus pro suo duplex est, unus specialis, qui ex sola conditione rei possessæ nascitur, & locum habet in his, quæ sola occupatione nostra fiunt, ex quo titulo certa usucapio, *l. 2. pro suo.* alter generalis, cohærens cum aliis omnibus causis: ut ecce, qui bona fide pro emptore, pro donato, prove legato possidet, is simul ex his causis etiam possidet pro suo: sed hic titulus generalis pro suo, pro justo titulo possessionis non habetur, nisi concurrat alius specialis, cui ille adhæreat, *l. 1. pro suo.* Jam puto, intelligitur, quam vim ratio Celsi habeat; nimirum remoto alio titulo speciali, quem in proposito nullum esse in confesso est, admitti non posse generalem illum pro suo. Cæterum hoc totum sic acceptum est, ut justus & probabilis error possessoris usucapioni non obstet, veluti, si servus aut procurator rem aliquam se emisse falso domino persuaserint, quam emendam illis mandaverat; in hoc errore possessor pro emptore usucapiet, quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est, *leg. quod vulgo. 11. pro empt. l. ult. §. 1. pro suo.* Potest & in nostro ipsorum facto talis error intervenire, ut usucapio non impediatur, *l. 2. §. si à pupillo. 15. & §. seq. pro empt.*

TEXTUS.

De accessione possessionis.

7. *Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi & bonorum possessori continuatur, licèt ipse sciat, prædium alienum esse. Quod si ille initium justum non habuit, hæredi & bonorum possessori licèt ignoranti possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur.*

NOTÆ.

7. *Diutina possessio*] Sine possessione usucapio non procedit, *l. 25. h. t.* Non autem præcisè exigitur possessionis continuatio in una eademque persona: sed receptum, ut etiam alienæ possessionis accessione uti liceat, *l. 14 h. t. l. 2. §. 19. & seq. pro empt. l. 13. §. 1. & deinceps de acq. poss. l. 14. de div. & temp. præsc.*

Hæredi continuatur] *l. 43. h. t. d. l. 2. §. 19.* eadem ratione, qua perseverat usucapere, qui postea cognovit rem alienam esse, *l. 48. §. 1. de A. R. D.* nam hæres defuncti vice fungitur, *l. 22. hoc tit.*

Hæredi non procedit] Quia etiam ἁμαρτίας καὶ κληρονομία, hæres non tantùm in virtutes, sed etiam in vitia defuncti succedit, *l. 11. de div. & temp. præsc. l. 11. C. de acq. poss.*

Et in usucapionibus] Sensus est, se constitutione sua cavisse, ut eadem temporis inter hæredem & defunctum continuatio observaretur & in usucapione à se reformata, & rerum quoque mobilium. Cujaciana transpositio non placet.

COMMENTARIUS.

1 *Quid in hoc argumento sit possidere.*
2 *Possessionem legitimi temporis ad usucapionem definiti continuatam requiri.*
3 *Interrumpi possessionem duobus modis; & quis utriusque effectus.*
4 *Ad implendam usucapionem etiam alienæ possessionis accessione uti licere.*
5 *Justam possessionem defuncti prodesse hæredi etiam scienti rem alienam esse: injustam defuncti non prodesse licèt ignoranti. Et quam rationem utrumque habeat.*
6 *Cujac. Vvesemb. Hotomannus confutantur: & quis sit sensus verborum, in calce hujus §. ostenditur.*

IN primis eum, quem usucapere volumus, possidere oportet. Sine possessione ait Jurisconsultus, usucapio contingere non potest, *leg.* 1
25. hoc tit. Possidere in hoc argumento is solus intelligitur, qui animo dominantis rem tenet. Quamobrem hinc removentur primùm, qui alieno nomine in possessione sunt, ut fructuarius, creditor, colonus, is cui res commodata, aut apud quem deposita est, *leg. non solum. 33. §. qui pignori. 4. hoc tit. l. pen. §. 2. qui satisd. cog. §. 4. inst. per quas pers. §. possidere. 5. inst. de interd.* deinde etiam sequester, apud quem possessio deposita est: item is, cui possessio tradita est, ut eam postea restituat. Etsi enim hi verè possident, *l. licet. 17. §. 1. de poss. l. si quis. 7. in fin. de acq. poss.* tamen quoad effectum usucapionis pro possessoribus haberi non possunt: quia rem non ut suam, non animo domini tenent. Possi- 2
dere autem oportet totum illud tempus, quod lege definitum est, rem mobilem triennium, immobilem decem aut viginti annos, & possidere continenter sine possessionis interruptione. Hinc rectè usucapio à Modestino definitur, adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti, *l. 3. hoc tit.* In computatione temporis hoc observatur, ut non à momento ad momentum computetur, sed dies postremus cœptus pro impleto habeatur, *leg. 6. eod.* Interrumpitur possessio duobus modis: uno naturaliter, veluti 3
cùm quis vi de possessione ejicitur, aut res nobis eripitur, *l. 5. eod. l. 15 de acq. poss.* altero civiliter per litis contestationem: hoc modo civiliter interrumpi possessionem dicimus, quia post litis contestationem verè & naturaliter possidere non desi-

definimus, & implemus usucapionem, *l.* 2. *pro donat.l.*2.§ *ult. pro empt.* sed impleta inter moras judicii usucapio effectu juris victo possessori non prodest, sed rem restituere cogitur, perinde quasi non usucepisset, *l. si poss.* 18.*de rei vind.* Naturalis interruptionis hanc vim fuisse constat, ut etsi quis amissam semel possessionem deinde recuperasset, ei priori, possessionis tempora ad usucapionem aut præscriptionem non prodessent, sed à recuperata possessione tempus denuo inchoaretur; & proinde etiam, quod ad bonam fidem possidentis attinet, initium possessionis recuperatæ spectatum fuisse, *l.* 15.§.2. *hoc tit.l.* 7. §. *qui bona.*4.*pro empt.* Neque ex hoc jure quicquam mutatum. Litis autem contestatione usucapio non interpellabatur, sed, ut dixi, condemnato possessore erat inefficax: lite omissa erat efficax. At longi temporis præscriptio, quòd facti esset, etiam plenè interrumpebatur lite, ut nec lite omissa ullius momenti esset, etiamsi post omissam litem ex integro is, cum quo actum erat, longo tempore possedisset, *l.* 2. *l.* 3. *l. nec bona.* 10. *C.de long.temp. præscr.l.nemo.*10.*C.de acq. poss.* Sed hæc differentia sublata est per *l. pen. & ult. C. de annal.exc.l. un. C. de usuc. transfor.* An ergo & mala fides simpliciter incidens, quæ usucapionem neutiquam interpellabat, *l.bona.*48. §. 1. *de acq. rer.dom.* interpellavit præscriptionem longi temporis? Id quidem affirmat Cujacius in *d. l.* 2. §. *ult. pro empt.* Verùm hoc nusquam scriptum est: nec eadem effecta, quæ litis contestationi tributa sunt, fuisse scientiæ rei alienæ simpliciter incidentis, argumento est tum vetus usucapio, tum etiam Justinianea, quæ non interrumpitur ex posteriore alienæ rei scientia, *d.l. un. C. de usuc. transform.* plenissimè tamen interrumpitur litis contestatione, atque adeo libelli oblatione, ut expresè constitutum est *leg. pen. & ult. C.de annali except.* Atque hactenus igitur minus est in nova usucapione, quàm in veteri fuit, quòd nova dictis modis plenè interpellatur. Continuationem posses-
4 sionis dum exigimus, non hoc præcisè exigimus, ut una eademque persona per totum legitimum tempus continenter possideat: sed receptum est, ut ad usucapionem & longi temporis præscriptionem implendam alienæ possessionis accessione uti liceat. Atque hoc tributum est, licèt dissimiliter, de quo statim, tam successori rerum singularum, puta emptori, donatario, quàm successori universi juris, ut hæredi aut bonorum possessori, *hoc text. & §. seq. leg.* 14. *eod. leg.* 2. §. *si defunctus.* 19. *& seq. pro empt. leg. Pomponius.* 13. §. 1. *& seqq. de acquir. poss. l. de accessionibus.* 14. *de div. temp. præscr.*

Licèt ipse sciat prædium alienum esse. Quòd si ille initium justum non habuit] Hæc non ad quemvis successorem, sed ad successorem universi juris, hæredem, aut bonorum possessorem tantùm pertinent. Duo autem hic traduntur:
5 unum est, justam possessionem defuncti prodesse hæredi, & procedere etiamsi hæres sciat rem alienam esse, quod & traditur *l. hæres.* 43. *hoc tit. l.* 2. §. *si defunctus.* 19. *pro empt.* alterum, injustam possessionem defuncti hæredi non procedere, licèt ignoret rem alienam esse, *fac. l. cum hæres.* 11. *de div. temp. præscr.l.vitia.* 11. *C. de acq. poss.* Utrumque eamdem rationem habet, quia scilicet hæres personam & conditionem defuncti suscipit, ita, ut una persona cum defuncto censeatur. Hoc enim posito, qualitas possessionis ex persona defuncti tantùm æstimanda, ut illa vel prosit hæredi, vel noceat: prosit, si defunctus bonum initium habuerit, etsi hæres non habeat; noceat, si defunctus bonum initium non habuerit, etiamsi hæres habeat: & perinde per omnia habeatur, ac si defunctus adhuc ipse possideret. Succedit itaque hæres non tantùm in virtutes defuncti, sed etiam in vitia, nec ignoratione sua ea excludit, ut ait Papinianus *d.l.* 11. *de div.temp. præsc. & Impp. d. l.* 11. *C. de acq. poss. Vitia possessionum*, inquiunt, *à majoribus contracta, perdurant, & successorem auctoris sui culpa comitatur.* Ex quo hoc amplius etiam intelligimus, errare eos, qui hæredem volentem uti accessione possessionis defuncti à semetipso inchoare possessionem, atque usucapionem præscriptionemve statuto tempore implere posse arbitrantur: quod jus tantùm singularis est successoris, ut postea demonstrabitur. Nihil verò eorum opinionem juvat *l. pen. pro hæred.* Neque enim negamus, posse aliquando hæredem usucapere, quod defunctus non potuit: sed dicimus, non posse, quod defunctus vitiosè possedit. Ut ecce, potest hæres ex sententia plerumque veterum usucapere rem, quam putat hæreditariam esse, cùm non sit, sed defuncto commodata, aut pignorata, aut apud eum deposita; quomodo explicanda est *d.leg.pen.* nimirum quia nihil ex persona defuncti hìc obstat hæredi, quominus ipse eam rem pro hærede usucapere possit: quamquam sunt, inter quos etiam Bachovius, qui nec hoc ipso casu usucapionem pro hærede admittunt, per *l.* 2. *& ult. C. pro hæred.leg.*4.*C.de præscr.long.temp.* Sed hoc si sequimur delendi erunt *tit. de usuc. pro hærede*, possuntque *dd. ll.* 2. *& ult.* commodè accipi de iis, qui falso existimant se hæredes esse: & *d. leg. ult. cum d.leg.* 4. etiam de vero hærede, sed qui rem ex titulo ad usucapionem inhabili tenens, possessionis causam sibi mutare conatur, eamque rem obtentu, quasi hæreditaria esset, pro hærede usucapere; cujusmodi species proponitur *d. l.* 2. §.1. *pro hærede.* VINN. Titulus pro hærede qualis sit, adparet ex Pomponii verbis *l. pen. ff. pro hær. Plerique putaverunt, si hæres sim, & putem rem aliquam ex hæreditate esse, quæ non sit, posse me usucapere.* Ponendus itaque casus, quo hæres sine mala fide vel sua vel defuncti rem alienam possidet. Tale exemplum est B. Pagenstecheri in *Admonitor. ad Pand. Part.* 6. §. 160. si ovis Titii immiscuerit se Mævii defuncti gregi, inscio Mævio. HEIN.

Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus] Hunc versum transposuit Vvesembecius

cium secutus auctoritatem Cujacii, qui putavit, eum non suo loco positum esse, & reponendum post §. *sequentem*; propterea quod Justinianus constitutione sua *l. un. Cod de usuc. transf.* nihil novi caverit de continuatione possessionis defuncti & hæredis: sed quod ex rescripto Severi & Antonini tantum obtinebat in præscriptione longi temporis, ut inter emptorem & venditorem tempora conjungerentur, traxisse ad usucapionem, in qua olim successor singularis propter brevitatem temporis accessione possessionis auctoris sui non utebatur, per *leg. si ædes. 32. §. 1. de serv. præd. urb.* In quo vix est; ut

6 Cujacio assentiri possim. Nam in *leg. id tempus. 14. hoc tit.* expressè etiam emptori & legatario prodesse dicitur tempus, quo venditor & testator possederunt; prodesse scilicet etiam ad usucapionem, de qua ex professo isto titulo agitur. Similiter Ulpian. in *l. Pomponius. 13. §. 1. & seqq. de acq. poss.* latissimè disputans de accessione temporis, qua posterior possessor utitur ex persona auctoris sui, in tota illa disputatione nullius differentiæ meminit, quæ hac in parte sit inter usucapionem, & longi temporis præscriptionem. Quin etiam disertissimis verbis scriptum à Paulo est, emptori tempus venditoris ad usucapionem procedere, *l. 2. §. pen. pro empt.* Hoc amplius Scævola etiam, emptorem servi uti accessione venditoris, *l. in accessionibus. 14. §. 2. de div. temp. præscr.* Atqui constat, res mobiles anno ubique usucaptas fuisse. Nec absurdum est, in ea temporis brevitate pari spatio duorum conjuncta possessione rem acquiri, quo unius, immo in duorum possessione domini conditio melior: quoniam tam in successore volente uti accessione bonum initium exigitur, quàm in auctore ejus, cum unius usucapionem mala fides superveniens non interpellet. Hæc autem omnia Triboniano adscribere magnæ temeritatis est. Neque in *d. l. si ædes. 32. §. 1. de serv. præd. urb.* agitur de emptore aliove, in quem ex justa causa possessio ab auctore translata est, quo demum casu locus est conjunctioni temporum; sed de eo, qui interpellata usucapione, propterea quod res simpliciter possideri desita esset, postea eamdem rem possidere cœpit. Quomodo igitur defendimus, quod Justinianus ait de conjunctione temporum à se introducta in usucapionibus, similiter ut in diutina possessione? Hotomannus existimat, totam hanc disputationem ante Justinianum nihil ad usucapionem pertinuisse, sed ad longi temporis præscriptionem dumtaxat: ac ne hæredi quidem tempora in usucapionibus continuata, sed id primum effectum esse constitutione Justiniani; idque esse, quod hoc loco Justinianus significet. Verùm hanc sententiam falsam esse ostendunt quotquot sunt loci, quos modò citavimus: & de hærede hoc amplius jam ante obtinuit, ut nec scientia continuatio temporum in usucapione impediretur, *l. hæres. 43. hoc tit. l. 2. §. si defunctus. 19 pro empt.* idque locum haud dubie etiam habuit in usucapione rerum mobilium: neque simplex scientia hæredis rem magis furtivam facit, quàm si defunctus ipse ante impletam usucapionem rescivisset rem alienam esse. Quapropter omnino existimo, Justinianum, nisi forte quid falso sibi attribuerit, his verbis, *Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus, &c.* nihil aliud significare, quàm se in usucapione à se reformata nihil innovasse, quod attinet ad continuationem temporum inter defunctum & hæredem: sed eam observari voluisse etiam in sua usucapione & rerum quoque mobilium, uti ea antea observabatur, & maximè in diutina possessione, in qua frequentior erat propter longioris temporis spatium. Non meminit quidem nominatim defuncti & hæredis, sed tamen generaliter antecessoris & successoris cujusvis; quod satis est ad retinendum hunc versum in suo loco: ita propemodum & Car. Hannib. Fabrot. *in not. ad Theoph.* Hinc simul apparet, abuti hoc textu DD. qui eum adducunt ad probandum, usucapionem tantùm esse rerum mobilium.

TEXTUS.

8. *Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.*

NOTÆ.

8. *Venditorem & emptorem*] Cæterosque singularis rei successores, *l. 15. §. 10. & seq. de acq. poss. l. 5. l. 14. de div. præs.*

Conjungi tempora] Modò uterque bona fide acceperit. Vide sup. in comment.

COMMENTARIUS.

1 *Quando successor singularis accessione possessionis auctoris sui uti possit.*

2 *Vitium auctoris successori neque nocere, neque prodesse.*

De conjunctione temporum inter priorem possessorem, & universi juris successorem dictum §. *præc.* hic de eadem conjunctione agitur inter venditorem & emptorem, quod tamen jus ad cæteros quoque pertinet, qui alio titulo singulari etiam lucrativo rem acceperunt, puta ex causa donationis, aut legati, *l. id tempus. 14. pr. & §. 1. hoc t. l. Pomponius. 13. §. sed & 10. & seq. de acq. poss. l. 5. l. in accessionibus. 24. §. 1. de div. temp. præscr.* Scriptum hic simpliciter est, inter venditorem quoque, & emptorem tempora conjungi: an igitur eodem modo, quo inter defunctum & hæredem? Nequaquam: sed ita, si uterque bona fide rem acceperit. Proinde si emptor justum possidendi initium non habuerit, etiamsi venditor habuerit, non utetur emptor accessione venditoris, contra quam existimat Hotomannus: nam traditum est, vitiosæ possessioni nullam ne justam quidem posse accedere, *d. l. Pomponius. 13. in fin.* Quamquam diversum est in successione universi juris: de quo abun-

abunde §. *præc.* Ex contrario quoque vitiosa venditoris possessio non prodest justæ possessioni emptoris: sed qui vult uti adminiculo ex persona auctoris, eo uti debet cum sua causa suisque vitiis, *d.l. Pomponius. 13. §. 1.* id est, eadem conditione eodemque jure, quo auctor uteretur. Denique hoc etiam traditum est, nec vitiosam possessionem accedere posse ei, quæ vitiosa non est, *d.l. Pomponius. 13. in fin.* Planè non nocebit successori, quòd auctor ejus bono initio nixus rescivit rem alienam esse, antequam eam alienaret: quia, si non alienasset, ipse eam usucapere potuisset.
2 Quid si successor accessione auctoris uti nolit, sed sua tantùm possessione tempora computare, an hìc etiam vitium auctoris ultro nocebit successori? Placuit, quemadmodum vitium auctoris successori non prodest, si accessione uti velit, ita neque nocere, si accessione uti nolet: denique successorem per se usucapere posse, quòd auctor usucapere non potuit, *d. l. 5. de div. temp. præscr. l. 4. §. de auctoris. 27. de dol. exc. l. 4. C. de rei vind.* quod tamen ex parte emendatum & temperatum est distinctione, quæ extat in *authent. malæ fidei. C. de præscr. long. tempor.* In hoc autem dissimilis item causa hæredis est, cui vitiosa defuncti possessio nocet, etiamsi adminiculo ex persona defuncti uti nolit: quippe qui tam in vitia quàm in virtutes defuncti succedit, & eadem cum defuncto persona esse existimatur, *l. cum hæres. 11. de div. temp. præscr.* vid. §. *præced.* Loquimur autem de vitio personæ possessoris: nam quod vitium in re est, puta si res furtiva sit aut vi possessa, id generaliter successoribus omnibus nocet, §. *novissimè. 5. supr. l. ubi. 24. eod. l. 7. C. pro empt.* Illud addo, si medio tempore alius possederit, interruptam esse possessionis continuationem, atque in ea re similes esse emptores universi juris successoribus, *d. l. Pomponius. 13. §. quæsitum. 4. de acquir. possess. l. possessio. 20. hoc tit.*

TEXTUS.

De his qui à fisco, aut Imp. Augustæ ve domo aliquid acceperunt.

9. *Edicto divi Marci cavetur, eum, qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur: adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint, sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.*

NOTÆ.

9. *Constitutio Zenonis*] *L. 2. C. de quadr. præscr.* Fisco hoc tributum, quo paratiores reperiat in subhastationibus emptores. Vves.

COMMENTARIUS.

1 *Ærarium etiam post occupatam Rempub. diu dictum pecuniam publicam, sive imperii; fiscum pecuniam Principis privatam, postea utrumque verbum promiscuè usurpatum.*

2 *Præscriptionem quadriennii fiscalem, & veteri juri incognitam, & Canonibus improbatam: neque usu apud plerosque receptam esse.*

SI *post venditionem quinquennium*] Mentio fit hujus edicti D. Marci *l. ult. C. si adv. fisc.* In hac autem præscriptione quinquennii nullam factam fuisse distinctionem inter bona aut mala fide quid à fisco accipientem apparet ex eo, quòd alioqui melior conditio fuisset ejus, qui à privato emisset, quàm qui à fisco: siquidem is, qui à privato bona fide rem emerat, ad summum biennio jam usucapiebat.

Constitutio Zenonis] Ea est *l. 2. C. de quadrien. præscr.* Olim quinquennii præscriptione tuti erant qui quid alienum emerant à fisco. Hodie statim tuti sunt ex constitutione Zenonis, sive conveniantur, sive ipsi amissa forte rei possessione ultro agant. Fisco autem alienanti rem alienam, vel alii pignori obligatam datur præscriptio quadriennii, si post quadriennium eo nomine conveniatur à domino, aut creditore pignoratitio, *d. l. 2.* Quod ideo sic constitutum esse videtur, ut tanto facilius emptorem fiscus reperiat; tum etiam ne rescindatur venditio facta publica auctoritate: alioqui sanè durum atque iniquum est domino aut creditori, jus vindicandi, aut persequendi rem suam, aut sibi nexam statim auferre, iisque objicere tam potentem adversarium.

Sacratissimum ærarium] Hic disertè fiscus appellatur ærarium Principis, uti & in *l. 2. & 3. C. de quadr. præscr.* Neque causam habet Hotomannus, cur eo nomine Tribonianum reprehendat; & falsum est, quod scribit, ærarium esse rerum Principis privatarum, quibus scilicet ipsius patrimonium constet; fiscum verò cæterarum omnium, quæ sacræ largitiones, & sacri thesauri passim appellentur: eamque differentiam in *dd. ll.* accuratè observatam. Scimus, locum, ubi pecunia publica reponebatur, Romanis ærarium appellatum, eumque locum fuisse in æde Saturni, quò etiam Senatusconsulta deferebantur; testes passim Livius, aliique Scriptores. Ipsam quoque pecuniam publicum ærarium dictã κοινὴν μιτουσίαν. Cic. 3. *Tusc. cap. 20. Et quidem C. Grac-*

ibus cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Idem *ad Attic. lib 6. ep. 1. Ariobarzanes nullum ærarium, nullum vectigal habebat*. Illud quoque constat, post
1 occupatam Rempub. ærarium adhuc diu dictum fuisse pecuniam publicam sive imperii, & à fisco separatum: fiscum enim dixerunt pecuniam Imp. propriam ac privatam, cujusmodi erant bona damnatorum, caduca, vacantia, aliaque *ἀδέσποτα*, quæ Principi deferebantur. Plinius in *Panegyr. Trajano dict. At fortasse non eadem severitate fiscum, qua ærarium cohibes? Immo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo quàm de publico credis*. Et paulo post. *Quæ præcipua tua gloria est, sæpius vincitur fiscus: cujus mala causa est numquam, nisi sub bono Principe*. Ulpianus in *l. 2. §. 4. ne quid. in loc. publ. Res*, inquit, *fiscales quasi propriæ & privatæ Principis sunt*. Hinc ratio fisci idem quod ratio Principis & ratio privata, *l. pen. C. de edend. l. 2. C. de priv. fisc.* Procedente tempore, distinctio illa ærarii & fisci evanuit, ac utraque voce promiscuè usi sunt, unaque tantùm sub Græcis Principibus distinctio usurpata, fisci & bonorum Principis patrimonialium: quod hic locus apertè ostendit, & unde desumptus est, *l. ult. C. de quadr. præscr.* Id autem inter res fiscales & patrimoniales intererat, quòd etsi utræque Principis erant, illæ essent principis qua talis, & ideo publicæ; eæ propriæ Zenonis, Justiniani, & ideo privatæ: unde & comites rerum privatarum dicti, quibus harum rerum cura demandata, *tit. C. de off. com. rer. priv.* qui antea procuratores patrimonii appellabantur, *locum servus. 39. §. ult. de legat. 1.* Planè vocabulo ærarii aliquando latius usi sunt, ut eo etiam significarent res Principis privatas, veluti cum in *leg. un. C. de quæst. & magistr. offic. lib 12.* comitiva utriusque ærarii dicitur, id est, sacri sive fiscalis, & privati. Qui fiscali præerat, in specie comes sacrarum largitionum & thesaurorum appellari videtur, *l. 3. C. ubi senat. vel clariss. l. 2. C. ut dign. ord. serv. lib. 11.*

Nostra autem divina constitutio] Intelligit *l. ult. C. de quadr. præscr.* qua constitutione quod Zeno de fisco statuerat, producit ad substantiam Principis privatam, ut scilicet etiam rerum patrimonialium emptor statim securus sit, & dominus quadriennii præscriptione excludatur. Afferque hanc constitutionis suæ rationem, quòd cùm omnia Principis esse intelligantur, sive res sint fiscales, sive privatæ Cæsaris; nulla, quod attinet ad harum rerum alienationem, differentia introducenda sit. Explodendi autem sunt qui hinc colligunt, omnia omnino & bona etiam subditorum propria esse Principis. Eadem constitutione etiam Serenissimæ Augustæ idem privilegium conceditur. Hoc jus atque hæc præscri- 2
ptio fiscalis veteribus incognita fuit, uti liquet ex *l. nec ullam. 13. §. ipsi si quis. 9. de hær. pet.* Jus Canonum eam improbat *cap. placuit. 16. q. 3.* nec apud nos recepta, Zypæ. *notit. jur. Belg. tit. de præscript.* Christin. *vol. 4. decis. 82. nu. ult.* ubi etiam alios allegat, qui tradunt, hunc §. *& tit. C. de quadrien. præscript.* in usu non esse. Aliud tamen visum Groenevv. *hic tract. de legib. abrog. arg. decis. 15. cur. Holland.*

TITULUS SEPTIMUS.

DE DONATIONIBUS.

Dig. Lib. 39. Tit. 5. 6. C. Lib. 8. Tit. 54. Nov. 162.

1 *Absolutam inter vivos donationem ad acquisitiones juris gentium pertinere.*
2 *Sine donatio modus acquirendi, an titulus, sive causa.*
3 *Series hujus tituli.*

Usucapionem, de qua proximè egimus, esse modum acquirendi jure civili extra
1 controversiam est: utrum autem donatio quoque eò pertineat, ambigitur. Et quidem absolutam inter vivos donationem, quæ traditione perficitur, & potissima donationis species est, nemo, opinor, tam est excors, qui jure civili adscribendam putet. Quid enim habet illa à jure civili, quod ad formam ejus aut perfectionem pertineat? Quid tam naturale est, quàm homine homini bene facere? Ad liberalitatem natura propensi sumus, testibus Cic. *in Læl.* & Sen. *in lib. de benef.* Antiquitas nihil aliud existimavit esse Deum, quàm prodesse mortalibus. De quo Desiderius noster *in Chiliad.* Ad hæc, nihil magis rationi naturali convenit, quàm voluntatem domini rem suam in alium transferentis ratam haberi, Demost. *ad vers. Leptin.* ex causa liberalitatis id fiat, an ex qua alia, nihil refert, auctore ipso Justiniano *§. per traditionem. 40. sup. de rer. div.* ubi nominatim etiam donationem refert inter causas acquisitionis juris gentium. An vel apud Sinas aut Japones credimus nullum esse exercitium liberalitatis, nullum donationis usum? At inquis, lex Cincia supra modum donare prohibuit: & nunc donatio excedens summam 500. solidorum insinuanda est. Quid tum postea? Lex Fusia Caninia vetuit ultra præscriptum numerum manumittere, an ideo manumissio ex jure civili est? Quarumdam rerum vetita est distractio, an idcirco emptio, venditio, contractus juris gentium non est, sed juris civilis? Planè cùm necessitas insinuandi donationem, quæ excedit supra dictam summam, à jure civili fit, concedo, tantæ quantitatis donationem, utpote quæ jam sola voluntate & traditione donantis non perficitur,
2
pos-

posse referri inter modos acquirendi jure civili, *arg. l. 6. de just. & jur.* ut tamen non meri juris civilis habeatur, sed mixti, & maximam adhuc partem naturalis: aliæ autem omnes, quæ quantitatem legitimam non excedunt, juris merè naturalis, sive gentium manent. Quomodo ergo defendimus methodum Justiniani? Nimirum si dicamus, Justiniano principaliter propositum esse tractare de donationibus impropriis, mortis causa, & propter nuptias: quæ ad jus civile non ineptè referuntur, ut postea palam fiet. Hoc autem ipsa series tractationis ostendit, cujus initium à mortis causa donatione capitur: cùm alioqui converso modo de donatione vera & absoluta primo loco agendum fuisset, uti factum est *in Pand. & Cod.* Occurrit
2 hìc & aliud dubium, sit ne scil. donatio modus acquirendi dominii, an solummodo titulus, sive causa, ut emptio, dos, permutatio. Nam ratio ordinis exigit ut dicamus, esse acquirendi modum: contra verò causam tantùm acquirendi esse. probat *d. §. per traditionem. 40. de rer. div.* Verùm hoc non adeo difficile expeditu est. Etenim donationis verbum duobus modis accipitur. Uno modo propriè pro ipsa donatione, quando scil. liberalitatis exercendæ gratia aliquid alicui tradimus, & actutum in accipientem transferimus, ut simul & causam tradendi & traditionem ipsam includat. Nam propriè donare nemo intelligitur, nisi qui & tradat: unde donare & dare promiscuè Jurisconsultus usurpat, *l. 1. hoc tit.* & donatio dicta quasi doni datio, *l. senatus. 35. §. 1. de mort. caus. don.* unde & Papinianus *l. 23. de donat. int. vir. & ux.* donationem distinguit à stipulatione donationis causa facta. Altero modo metonymicè pro conventione de dando, cùm quis donationis causa aliquid promittit, *l. 2. l. 12. l. cum qui. 22. eod.* Priore sensu accepta donatio modus est acquirendi dominii: posteriore non dominium, sed obligationem parit, rationemque contractus & tituli habet, *d. l. 22.* Plerique magno molimine magnas hìc nugas agunt. VINN. Ast nescio, an ipse Auctor rem confecerit. Ego ita sentio. Tribonianus hìc sequutus est proculdubio ordinem Caji. Ejus autem tempore donatio omnino erat modus adquirendi dominium civilis. Nam tunc ex lege Cincia de donis & muneribus non valebat donatio, nisi interveniret mancipatio solemnis & traditio. Fr. Brummer. *ad l.* Cinc. *cap.* 13. Conf. *Novell.* 162. *cap.* 1. Postea Antoninus Pius nudam voluntatem sufficere voluit in donationibus inter parentes & liberos. *l. 3. C. Theod. de don.* Idem de donationibus inter conjuges sanxit Antoninus Caracalla *l. 32. §. 1. ff. de don. inter. vir. & uxor.* Constantinus M. postea litterarum fide donationes fieri posse, concessit, modo postea sequeretur corporalis traditio. *l. 1. C. Th. de don.* Remisere has scripturas Theodos. & Valentinianus AA. sed ita, ut *alia idonea documenta* adhiberentur. *l. 29. C. de donat.* Denique Justinianus & nudam promissionem valere jussit *l. 35. & 37. C. de donat.* Ex brevi hac juris hujus historia patet, rectè Cajum, aut quemcumque sequutus est Tribonianus, donationem retulisse inter modos adquirendi, eosque civiles, ob necessariam in donatione mancipationem, & traditionem. At minus rectè Tribonianus putavit hunc ordinem servari posse, quia saltim quædam donationis species, puta donatio mortis caussa, huc referri possit. Conf. Averan. *Interpret. Lib. 1. cap. 29.* HEIN. Initio hujus titu- 3
li proponitur donationis divisio: deinde explicantur species, non omnes quidem, sed tres tantummodo, hoc ordine. Primùm agitur de donatione mortis causa; deinde de donatione simplici inter vivos; tum de donatione propter nuptias. Ad extremum subjicitur modus antiquus acquisitionis civilis ex causa lucrativa per jus accrescendi.

TEXTUS.

De donatione.

Est & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera; mortis causa, & non mortis causa.

NOTÆ.

Rubr. Donationibus] Donatio est, cùm quid nullo jure cogente conceditur, *l. 29. hoc tit.*

Acquisitionis] Civilis scil. ut ordo arguit. Ac eò tantùm referendæ donationes impropriæ, mortis causa & propter nuptias, de quibus hìc principaliter tractatur; non illa absoluta inter vivos. Nam res suas quibusque donare apud omnes gentes jus potestasque est, §. 40. *sup. de rer. div.* Demosth. *adv. Leptin.*

Donatio] Donatio propriè est doni datio, *l. 1. D. h. t. l. 35. §. 1. D. de mort. caus. don.* Estque modus acquirendi, quoniam & causam tradendi includit, & ipsam traditionem. Cùm autem accipitur pro conventione de dando tituli seu causæ tantùm rationem habet, §. 40 *sup. de rer. div.*

Duo genera] Utriusque autem generis plures sunt species, *leg. 8. D. h. t. l. 2. D. de mort. caus. don.*

COMMENTARIUS.

Rectior fortassis erit divisio si dicamus, donationem aliam esse propriam, aliam impropriam, *l. 1. hoc t.* est enim donatio ex eorum generum numero, quæ πολλαχῶς dicuntur, nec pariter subjectis speciebus omnibus conveniunt. Donatio propria, quæ & vera atque absoluta, *l. senatus. 35. §. 2. de mort. caus. don.* est, cùm quis solius liberalitatis gratia sic aliquid dat, ut statim velit accipientis fieri, neque ullo casu ad se reverti, *d. l. 1. & d. l. senatus. 35. §. 2.* Impropriæ dona-

tionis variæ sunt species. Talis est donatio propter nuptias, de qua §. 3. *inf. eod.* Tales sunt donationes omnes, quæ sub modo, causa, conditione fiunt, *tit. C. de don. quæ sub modo.* & in speciem incidunt contractuum innominatorum, do ut des, do ut facias: item remuneratio. In quibus omnibus pro modo & quantitate retributionis propius aut longius à vera donatione receditur. Sic item quod honorarii nomine datur pro officio & opera præstita, & in factis, quæ locari solent, merces diceretur, in speciem meræ donationis non cadit. Quia donari non videtur, nisi quod nullo cogente conceditur, *l. donari. 29. hoc tit. τὸ χαρὶν ἀνάγκης διδόμενον.* Harmenop. *lib. 3. tit. 1.* Et hoc est, quod DD. tradunt, donationem remuneratoriam propriè donationem non esse, *per l. hoc jure. 9. §. 1. l. Aquilius. 27. eod.* Talis denique donatio mortis causa, propterea quod ex casu resolvitur, atque adeo ex pœnitudine revocari potest.

TEXTUS.

De mortis causa donatione.

1. *Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem, quum quis ita donat, ut si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accipit; sin autem supervixisset, is, qui donavit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisset, aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret; & utriusque causæ quædam habebat insignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant; à nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. Et in summa mortis causa donatio est, quum magis se quis velit habere quàm eum, cui donat, magisque eum, cui donat, quàm heredem suum. Sic & apud Homerum Thelemachus donat Pireo:*

Πειραῖ', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδ' ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες, πατρώϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hos versus sic vertere licebit.

Cùm, Piræe, homines lateant secreta futuri,
Si me forte proci sceleratis ad Styga mittant
Insidiis, patriasque velint erciscere prædas;
Hæc ego præ reliquis multo tibi cadere malim.
Sin ego eos justis prosternam cladibus ultor,
Hæc mihi tu gaudens media inter gaudia reddas.

NOTÆ.

1. *Mortis suspicionem.*] Vel solam etiam cogitationem mortalitatis ex sorte humana, *l. 2. & aliquot seq. l. 35. §. 4. D. de mort. caus. don.*

Cum quis ita donat] Hoc expresso scil. etiamsi in extremis vitæ quis constitutus sit: alioqui non tam mortis causa, quàm moriens dedisse videtur, *l. 42. in fin. eod.*

Si quid humanitus] Quo verbo mors significatur, *l. 26. pr. depos.*

Eam formavit] Ut quinque adhibeantur testes: qui numerus legitimus in omni ultima voluntate, excepto testamento, *l. ult. §. ult. C. de codicill.*

Quàm Heredem suum] *l. 1. d. l. 35. §. 1. D. h. t.*

Apud Homerum] *Odyss. 17. v. 77.* Hic locus arguit, etiam mortis causa donationem rationem facti juris gentium esse.

COMMENTARIUS.

1 *Ex verbis donatoris æstimandum an donatio facta sit ob suspicionem mortis: & citra talem suspicionem mortis quoque causa rectè donari.*
2 *Quibus in rebus similitudo hujus donationis & convenientia cum legatis cernatur.*
3 *Quibus in rebus dissimilitudo & discrepantia.*

QUæ propter mortis fit suspicionem] Cum quid metu mortis vel ex præsenti vel ex futuro periculo donatur; puta si donator gravi morbo laboret, si periculosam peregrinationem vel navigationem suscepturus sit, si iturus in militiam, si grassetur pestilentia, &c. 1
l. 2. & aliquot seqq. l. senatus. 35. §. mortis. 4. hoc tit. de mort. caus. don. Cæterum an propter mortis suspicionem donatio facta sit, ex verbis donatoris æstimandum est. Nec enim sufficit ad hanc donationem, à moriente aut in periculo mortis posito quid donatum esse, nisi verbis declaraverit, se ob metum propinquæ mortis donasse: alioqui non tam mortis causa quàm moriens donasse censetur, *l. si mortis. 29. l. Seja. 42. in fin. eod.* D. Tuld. *comm. hic cap. 4.* Hodie tamen in dubio mortis causa factam præsumi, & in Gallia sic judicatum referunt Autum. *conf. jur. ad d. l. 42.* & Bugn. *lib. 5. de l. abrog. cent. 16. fac. l. fulcimus. 43. eod.* etiam extra suspicionem ullius periculi & à sano atque in bona valetudine constituto mortis causa rectè donatur, sola cogitatione mortalitatis ex sorte humana, *d. l. 2. & d. l. 35. §. 4. eod.* Sed itidem verbis hoc declarandum, ne aliàs pura & simplex habeatur donatio. Quod si considerasset Hotomannus, abstinuisset, credo, à reprehensione Jurisconsultorum, Juliani, Ulpiani, Pauli; neque tam

temere pronunciasset, nullam esse mortis causa donationem, cujus non mortis periculum causa sit. Si Titio centum donavero præstanda post mortem, donatio inter vivos est: nam tempus adjectum differendæ solutionis causa ad substantiam donationis non pertinet. Unde legi Falcidiæ in ea donatione locus non erit, uti memini me ex facto consultum respondisse. Add. Fachin. 5. *contr.* 22. Non solum autem suæ mortis causa donare quis potest, sed etiam alterius, puta filii, fratris, sororis, *l.* 11. *l. mortis.* 18. *hoc tit. de mort. caus. don. l.* 3. *C. eod.*

Quum quis ita donat] Dupliciter autem quis sic donat, vel ut statim rem faciat accipientis, vel ut tunc demum, cùm mors fuerit insecuta, *d. l.* 2. *eod.* Posteriore casu ad revocandam donationem competit donatori directa in rem actio, sive pœnitentia ductus donationem infringere velit, sive periculum, quod metuebat, evaserit, *l. si mortis.* 29. *eod.* Priore condictionem habet, *l. senatus.* 35. §. 3 *eod.* habet & utilem in rem adversus quosvis possessores *leg. qui mortis.* 30. *eod.* sublatoque periculo aut præmortuo eo, cui donatum est, fortassis etiam in rem directam, quasi donatio ipso jure resoluta, *d. l.* 29. add. Gomez. 2. *resol.* 4.

Si quid humanitus] Ἀνθρώπινόν τι. Si quid humanum *l.* 26. *pr. depos.* Veteres ominis causa sic loquebantur, *Si quid mihi acciderit*, ἐάν τι συμβῇ, ἐάν τι πάθω, pro, *Si moriar. l.* 162. §. 1. *de verb. sign.* Abstinebant à mortis vocabulo tamquam ominoso.

Sin autem supervixisset, *&c.*] Tribus casibus mortis causa donatio fit irrita; si donator salvus evaserit; quod hic dicitur *supervixerit*; si donationis eum pœnituerit; si donatario supervixerit, *l. mortis.* 16. *d. l.* 29. *& seq. eod. l. non omnis.* 19. *de reb. cred.* Si salvus evaserit, sic accipe, licèt donatarius adhuc vivat. Si supervixerit donatario, sic, etsi periculum adhuc duret, cujus contemplatione donatio facta. Planè si quis sanus & valens extra suspicionem alicujus periculi sola cogitatione mortalitatis commotus donaverit; non puto irritam fieri donationem, si forte donator morbum aliudve periculum, in quod postea incidit, evaserit: nam nihilominus causa donandi manet, Soar. *in recept. lit. D. nu.* 29. D. Tuld. *comm. hic c.* 5.

Ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia] Fere scilicet: quam particulam mox etiam ipse exprimit, cum constitutionis meminit, qua hæc exæquatio facta est. Intelligit autem *l. ult. C. hoc tit. de mort. caus. don.* qua quidem hanc donationem ad similitudinem legatorum revocat: cæterum non simpliciter & per omnia, sed κατά τι & maximè ratione effectorum. In aliis verò magna adhuc dissimilitudo est: de quo habebimus, quod certo statuamus, si res hæc inductione utriusque generis exemplorum declaretur. Similitudo hujus donationis & convenientia cum legatis in his cernitur. 1. Quòd quemadmodum in omni voluntate, quæ testamentum non sit, quinque testes desiderantur, *l. ult.* §. *ult. Cod. de codicill.* ita & in mortis causa donatione, idque ad solemnitatem actus, *l. ult. Cod. hoc tit.* 2. Quòd, sicut legata à vivo testatore revocari possunt, nec quicquam suprema voluntate relictum valet, nisi post mortem relinquentis, ita & hanc donationem pro arbitrio revocare liceat, nec prius rata aut perfecta habeatur, quàm mors donatoris insecuta sit, *l. si mortis.* 29. *& l. seq. l. non videtur.* 32. *hoc tit.* 3. Quòd, sicut dominium rei legatæ statim à morte testatoris transit in legatarium, ita res mortis causa donatæ nec ante traditæ statim à morte donatoris in donatarium, *l.* 2. *de Pub. in rem act.* Hæc sufficiunt, ut donatio mortis causa numeretur inter acquisitiones civiles. Illud autem falsum est, quod Glossa, Bart. Castr. in *l. qui mortis.* 30. *hoc tit.* tradunt, & sequitur Gomez 2. *res.* 4. *n.* 10. Dominium rei mortis causa donatæ statim ut donatio facta est, transire, etiamsi traditio nulla secuta sit. Nam sive cum contractibus hanc donationem conferre placet, explorati juris est, ex contractu nullo citra traditionem dominium transferri; sive cum legatis, constat, dominium rei legatæ demum post mortem testatoris in legatarium transire. 4. Quòd sicut legatario substitui potest, ita & nostro donatario, *l.* 1. *C. eod.* 5. Quòd hæc donatio perinde ut legata lege Falcidia imminuatur, *l. Seja.* 42. §. 1. *hoc tit. l.* 2. *C. eod.* 6. Quòd in ea locum habet jus accrescendi inter conjunctos in eamdem rem, *l. un. l. hæc autem.* 14. *C. de cad. toll.* Gomez. 1. *resol.* 10. *nu.* 7. 7. Quòd quemadmodum conjux conjugi legare, ita & mortis causa donare potest, *l.* 9. §. *ult. & ll. seqq. de donat. int. vir. & ux.* 8. Postremò quòd in hoc genere donationis non opus est insinuatione, *l. ult. C. hoc tit.* Dissimilitudo & discrepantia elucet in his. 1. Quòd mortis causa donatio sic fieri potest, ut nullo casu revocetur, *l. si alienam.* 13. *de mort. caus. don.* quod secus est in legatis, *l. si quis.* 22. *de legat.* 3. *l.* 4. *de adim. legat* Quamquam fatendum est, talem mortis causa donationem naturam mutare, & effectu esse donationem inter vivos, *l. ubi ita.* 27. *eod.* Idque eleganter ostendit D. Joan. Deckher *dissert.* 1. *n.* 40. *& seq.* 2. Quòd donatio hæc ab aditione hæreditatis sicut legatum non pendet, sed sola morte confirmatur donantis, *l. non videtur.* 32. *eod. fac. l.* 5. §. *qui mortis.* 17. *de his quæ ut indig.* Clar. *lib.* 4 § *donatio. qu.* 5. *nu.* 2. 3. Quòd donatio in singulos annos una est, legatum tale multiplex: itaque illa ad hæredes pertinet; at primi anni legatum dumtaxat purum est, reliquorum conditionale, quod ad hæredem legatarii ante diem non trans-

transit, *l. senatus.* 35. §. *ult. hoc tit. l.* 4. *de ann. legat.* 4. Quòd in mortis causa donationibus, an quis capere possit, non donationis, sed mortis tempus inspicitur, *l. in mortis.* 12. *hoc tit.* cùm in legatis etiam tempus facti testamenti spectetur, §. *in extraneis.* 4. *inst. de hær. qual.* 5. Quòd donatio fit inter duos, legatum autem præter voluntatem unius testatoris nihil desiderat: unde legatum etiam in absentem & ignorantem conferri potest, donatio autem à præsente in præsentem conferenda, *l. inter mortis.* 38 *hoc tit.* aut utique in absentem per nuntium aut litteras, ut sciat, & donationem accipiat, *l.* 10. *eod.* Mantic. *de conject. ult. vol. l.* 8. *t.* 1. *nu.* 36. Quòd si quis absenti & ignoranti se donare quid simpliciter dixerit, defenditur donatio jure fideicommissi ex communi interpretum sententia. His de causis donatio hæc naturam contractus habere dicitur, *d. l. senatus.* 35. §. 3. unde etiam illud est, quòd filiusfam. consensu patris mortis causa donare potest, quamvis testamentum facere non possit, nec permittente patre, *l. tam is.* 25. §. 1. *eod.* Vulgo DD. sic distinguunt, donationem hanc habere naturam contractus, cùm in esse producitur: effectu autem, & cùm in esse producta est, rationem ultimæ voluntatis. Cæterum hoc per omnia verum non esse, tum numerus testium & remissio insinuationis liquido ostendit, tum quòd hæc donatio non pendet ab aditione hæreditatis.

Cum prudentibus ambiguum fuerat] Familiare Justiniano est, cùm quid quasi novum constituit, veterum Jurisconsultorum allegare ambiguitatem: in quo tamen sæpe fallitur & fortassis etiam hoc ipso loco. Sanè in responsis veterum nullum hujus ambiguitatis vestigium apparet. Tradunt illi, quòd hìc à se factum ait Justinianus, donationes mortis causa ad exemplum legatorum esse revocatas, *l. Marcellus.* 15. *l. illud.* 27. *eod. l.* 2. *de Pub. in rem act.* Mansit tamen adhuc nonnullum inter hæc discrimen, de quo inter omnes convenit, ut ex aliis locis patet: nec hoc discrimen à Justiniano sublatum est.

Magis se quis velit, habere, &c.] Ex Marciano, *l.* 1. *eod.* Estque hæc ratio, cur donationem mortis causa revocare liceat. In donatione inter vivos, qui donat, donatarium solum cogitat, atque illum quàm se habere mavult: in donatione autem mortis causa, qui donat se primùm & principaliter cogitat, atque amore vitæ recepisse potius, quàm dedisse mavult. In summa, se potius habere vult quàm eum, cui donat: illum deinde potius quàm hæredem suum, *d. l. senatus.* 35. §. 2. *eod.*

Sic apud Homerum] *Odyss.* 17. *v.* 77. ubi Telemachum ex peregrinatione reversum, quam patris Ulissis conquirendi causa susceperat, Piræus, qui comes illi in peregrinatione fuerat, nomen, ut vasa illa aurea & argentea, quibus Telemachus à Menelao donatus erat, quæque secum Piræus asportarat, quæsitum mittat; ancillis Telemachi se traditurum. Cui Telemachus in hanc sententiam respondet: Piræe, quoniam incertum est, qualis harum rerum exitus sit futurus, si me feroces proci domi ex insidiis necent, paternasque opes diripiant; malo te vasa hæc tibi habere quàm illorum quempiam. Sin autem ego illis interitum afferam, tum vero tu lætus & gratulans mihi læto & gratulanti domum illa referes. Est & mortis causa donatio in *Alcestide* Euripidis, ubi sic Hercules: γυναῖκα τήν δε μοι σῶσαι ..., &c. Adi de hac donatione Covar. *rubr. de testam. part.* 3.

TEXTUS.

De simplice inter vivos donatione.

2. *Aliæ autem donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè revocari non possunt. Perficiuntur autem, quum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis nostra constitutio, eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit, ut, etiamsi non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et quum retro Principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum; constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. Sed & quasdam donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus, quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est; donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas revocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quamdam patiantur injuriam, vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.*

NOTÆ.

2. *Perficiuntur autem*] De primo gradu perfectionis intellige, unde obligatio, & actio, no

non rei dominium, quod demum acquiritur præstatione promissi.

Nostra constitutio] *leg. 35. §. ult. C. eod.* ubi pacto donationis causa facto verbis in præsens conceptis, veluti *dono tibi centum aureos*, eamdem vim tribuit, quam habet stipulatio, ut ex eo obligatio & actio nascatur, contra regulam juris antiqui, *leg. 7. §. 4. D. de pact.* unde tale pactum hodie legitimum pariens condictionem ex lege *per l. 6. d. tit.*

Ad 500. solidos] Ad 300. primùm *l. 34. C. eod.* novissimè ad 500. *l. pen. §. ult. C. eod.* Sed definitum modum excedens insinuata non est, non in totum irrita, sed quatenus excedit, *d. leg. 34. Nov. 162. cap. 1. §. ult.* τὸ ὑπέρβαλον μὴ ἰσχύειν. Bas. 47. *tit. 1.*

Nostris constitutionibus] *L. 33. d. l. 34. pr. §. 1. penult. & ult. l. ult. C. eod.*

Ex certis causis] Insignis ingratitudinis, cujus generis causæ enumerantur quinque, *leg. ult. C. d. t.* Plerique addunt & aliam, supervenientiam scil. liberorum, ex *l. 8 C. eod.* quæ tamen constitutio tantùm de donatore patrono & liberto donatario loquitur, nec à Græcis extenditur. Basil. 47. *tit. 2.* Harm. 3. *tit. 2.* Vide fusius in comment.

COMMENTARIUS.

1 *Plenius & planius exponitur, quomodo donatio inter vivos perficiatur.*

2 *Non ex qualibet pacto donationis causa facto obligationem ex constit. Just. nasci.*

3 *Errare eos qui putant, simplex pactum donationis vi constitutionis Just. parere actionem in rem.*

4 *Donationes, quæ insinuationem non desiderant, recensitæ.*

5 *Ad uberiorem exitum donationum à Justiniano quæ inventa?*

6 *Neque hæredem donatoris revocare donationem, neque ab hæredibus donatarii revocari ob ingratitudinem ejus posse.*

7 *In* l. si unquam. 8. C. de rev. don. *constitui jus singulare, quod non producendum ad consequentias.*

AGitur hìc de donatione propria. Quæ alias vera, absoluta, & mera, *l. senatus. 35. §. 2. de mort. ca. don. l. Aquilius. 27. hoc tit.* alias simplex, *l. si filia. 20. §. si pater. 3. fam. erc. l. cum multæ. 20. C. de don. ant. nupt. l. pen. §. 1. C. de collat.* alias directa, *l. donatio. 25. hoc tit. C. de donat.* alias inter vivos, ut hìc & *leg. ubi ita. 27. de mort. ca. don.* appellatur. Descripsimus hanc donationem initio hujus tituli.

Quæ non omnino comparantur legatis] Hotom. Uvesemb. Giphan. *omnino non*; ita enim esse in veteribus libris, ut sit sensus, Donationes inter vivos nullo modo comparantur legatis. Quomodo etiam legisse apparet paraphrastem Græcum; vertit enim μηδαμῶς. Et sunt sanè hæ donationes planè dissimiles legatis, neque natura, neque proprietatibus, neque forma, neque effectu ullam cum legatis societatem habentes. Pro tuenda tamen vulgata lectione hoc affert Pacius, quòd legatum & donatio hæc in eo conveniunt, quòd in utroque sit causa lucrativa, & modus acquirendi peculiaris. Quod mihi futile & valde puerile esse videtur; cùm nullæ res tam sint dissimiles, quæ non in uno aliquo aut altero comparari queant.

Temere revocari non possunt.] Mortis causa donatio temere, hoc est, pro arbitrio, facile, & sine causa revocari potest: quippe quæ hanc in se semper conditionem habet, ut revocari liceat. Vera autem donatio natura sua irrevocabilis est, ἡ δωρεὰ δόσις ἀναπόδοτος ait Aristot. 4. *top. 4.* nam quod hanc etiam aliquando revocari licet; id ex accidenti est & facto donatarii pro beneficio insignem injuriam rependentis, non ex intentione donantis, utpote qui sic donat, ut nullo casu velit ad se reverti, *l. 1. hoc tit. l. ubi ita. 27. de mort. ca. don.* Utique tamen si præscivisset donator ingratum fore donatarium, abstinuisset dubio procul à beneficio: & hinc ortum jus revocandi, de quo sub finem hujus §.

Perficiuntur autem, cùm donator voluntatem suam] Poterat hæc res plenius & planius proponi, & poterat æquè paucis verbis. Ait, donationem inter vivos perfici, quam donator voluntatem suam declaravit: addendum fuerat, & donatarius eam voluntatem gratam ac ratam habuit. Neque enim donatio est sine acceptione, 1
l. absenti. 10. hoc tit. l. hoc jure. 19. §. 2. eod. quippe datio acceptione confirmatur: nec potest videri datum, quod non est acceptum. Et rectè in illum locum Comici, *dos est decem talenta. Accipio*, Vetus Interpres, *nisi*, inquit, *dixisset, accipio, dos non esset*. Perficitur donatio ex constitutione Justinani solo consensu, ut emptio & venditio: non est igitur perfecta habenda, antequam eam gratam habuerit donatarius, excepto casu comprehenso *l. 15. C. de sacros. Eccl.* favore Ecclesiæ. Denique in omni conventione consensum mutuum intervenire oportet. VINN. Sed ex his locis vix probari potest acceptationis necessitas. Nam *l. 10. & l. 19. §. 2. ff. de don.* loquuntur de acceptione reali. Locus Terentii ex *Andr. Act. 5. scen. 4. v. 47.* non pertinet ad pactum donationis, sed ad contractum verbalem, qui veteribus dicebatur *dotis dictio*. Vid. *Antiqu. Rom.* nostr. *lib. 11. tit. 7. §. 4.* Immo nulla lege acceptationem hanc exigi pereruditâ dissertatione *de differentiis juris Rom. & Germanici in donatione & acceptatione* docuit Vir Perillustris Jo. Petrus à Ludd. vig, Acad. Fridricianæ Cancellarius, & olim Collega mihi conjunctissimus. Neque tamen res ipsa ideo neganda, quum ex natura pactorum fluat, quod utrumque consentire oporteat in unum placitum, quod fieri aliter non potest, quam id quod dona-

donatur vel verbis, vel factis accipiendo, maxime quum non semper dona grata sint, & sæpe locum habeat illud Severi: Οὔτι πάντα, ὄτι πάντοτε, ὄτι παρὰ πάντων. *l.* 6. § 3. *ff. de off. procos.* HEIN. Sed & perfectio, de qua hic agitur, primus tantùm gradus perfectionis est, unde donatario acquiritur obligatio & actio, non rei donatæ dominium. Etenim verè & plenè demum perfici & consummatur donatio, doni & promissi præstatione. Eodem modo emptio perfici dicitur, simul atque de pretio inter emptorem & venditorem convenerit, §. 3. *inf. de empt. & vend.* At constat, eam non ante pro consummata haberi, quàm res tradita & pretium solutum sit. Videtur autem Justinianus hoc loco id tantùm indicare voluisse, quod ipse constituit, ex nudo pacto, donationis obligationem introducens, *l. si quis argentum.* 35. *C. hoc tit.* contra regulam generalem juris antiqui, *l. jurisgentium.* 7. §. *sed cùm nulla* 4. *de pact.* Sic est; perficitur donatio aut traditione & præstatione rei donatæ, quæ vera perfectio est. Immo non prius propriè dicitur esse donatio, quàm res, quæ donatur, detur ac tradatur. Nam ut ostendimus *ad rubr.* donatio propriè ipsam translationem rei significat, & potest etiam incipere statim à traditione, & perfici citra conventionem præcedentem. Aut conventione, qua hactenus perfici dicitur, quatenus ea donatorem adstringit necessitate traditionis, donatarioque in eam rem comparata est in personam actio. Conventio hujus generis una tantùm olim fuit stipulatio. Justinianus autem eamdem vim tribuit etiam pactioni nudæ, *d. l. si quis.* 35. §. *sed siquidem.* 5. *C. hoc tit.* unde pactum donationis hodie pactum est legitimum, *arg. l.* 6. *de pact.* & ibi Cujac. Neque tamen ex quovis
2 pacto donationis causa interposito obligationem nasci voluit Justinianus; sed ex eo tantùm, quo quis in præsentia se donare dicit, verbis in præsens non in futurum conceptis, veluti si quis dicat: *dono tibi centum aureos.* Hæc enim verba occurrunt in *d. l.* 35. *si donaverit, si donationem faciat feceritve, ut tradat, quod donaverit.* Quòd si quis donaturum se pacto promittat; manebit etiamnum jus antiquum, nec ex tali nudo pacto obligabitur, *per l. præcipimus.* 32. *in fin. C. de appel. l. sancimus.* 27 *C. de testam.* add. Parlador. 2. *rer. quotid.* 3. *nu.* 9. D. Tulden. *hic c.* 2. Perspicuè
3 autem errant Contius *lib.* 1. *disp.* 12. Gudel. *lib.* 2. *de jur. noviss. c.* 3. dum existimant, quod Justinianus constituit, donationem etiam nudo consensu perfici, hoc non tantùm eò pertinere, ut donator, qui nondum tradiderit, necesse habeat tradere; sed ut eo nomine etiam donatario competat actio in rem quasi simplici pacto dominium ei quæsitum sit. Non enim majorem vim Justinianus tribuit, neque tribuere debuit pacto, quàm stipulationi. At si stipulatio intervenerit, veterem actionem ex stipulatu relinquit: quæ utique cùm in personam sit, arguit, dominium non esse translatum. Si omissa sit stipulatio, condictionem dat ex lege, *d. loco*, & apertius *Nov.* 162. *cap.* 1. Atqui nulla quoque condictio, quæ non sit actio in personam, §. *appellamus.* 15. *inf. de act.* Denique ipse supra §. *per traditionem.* 40. *de rer. div.* nominatim in proposita specie confirmat regulam traditam *leg. traditionibus.* 20. *Cod. de pact. Traditionibus, non nudis pactis, dominia rerum transferri.*

Ad exemplum venditionis.] Quemadmodum emptio venditio perficitur simul atque de re & pretio convenit, atque ex ea conventione statim emptori acquiritur actio ex empto, qua venditorem compellere potest ad rem tradendam, *infr. de empt. & vend. in pr. &* §. 3. ita ex constitutione Justiniani, simul ac donator sive scriptura, sive verbis quibusvis idoneis se quid donare declaraverit, etiamsi nulla intervenerit stipulatio, acceptante donatario, donatio perfecta & efficax habetur, daturque donatario condictio ex lege, qua conventus donator rem tradere cogatur. Porro an sicut emptio venditio, ita etiam pactum donationis, sit contractus: item an ut donator, ita quoque & venditor rem præcisè tradere teneatur; an liberetur præstatione ejus, quod interest; inquirere non est hujus loci. Illud constat, non easdem esse præstationes donatoris & venditoris; donatorem ad dandum, venditorem simpliciter ad tradendum teneri: donatorem in quantum facere potest, venditorem in solidum condemnari: hunc teneri nomine evictionis, illum non item, *l.* 18. §. *ult. hoc tit.* Neque tamen ideo male donatio & venditio inter se, ut similia, comparantur. Nam in omni similitudine inspiciendus est principalis scopus atque intentio ejus, qui ea utitur: cui scopo si serviat, cætera similia sint, an dissimilia, parum refert.

Insinuari actis intervenientibus volebant, &c.] Lex civilis neminem donare aut liberalem esse vetat: cæterum prospexit, ne cujuslibet summæ aut quantitatis donatio statim rata esset. Et rectè: expedit enim Reipubl. ne quis temere patrimonium suum effusis largitionibus exhauriat; hoc enim est re sua male uti, eamque perdere. Modum donationibus primùm imposuit lex Cinciæ, qua cautum Ulpianus *tit.* 1. scribit, ne supra certam quantitatem, quam tamen non exprimit, donare liceret, extra quam si conjunctis personis donaretur. Quod jus usque ad Constantini tempora durasse videtur, per *l.* 3. *C. Theod. hoc tit.* Unde existimare licet, quantitatem lege Cinciæ definitam fuisse ducentorum aureorum: & donationem, quæ eam quantitatem excederet, actis fuisse insinuandam, hoc est, consignandam litteris publicis, quod Constantinus etiam custodiri voluit inter necessarias conjunctasque personas, *l.* 5. *C. Theod. l. data.* 27. *C. hoc tit.*

Justi-

Justinianus autem quantitatem auxit, primùm ad trecentos, *l. sancimus. 34. C. eod.* deinde ad quingentos solidos *l. pen. §. ult. C. eod.* atque ad hanc usque quantitatem liberam donandi facultatem unicuique permisit, etiam sine donationis insinuatione. Si verò hanc summam donatio superaret, non aliter ratam eam esse voluit, quàm si in acta publica relata esset. Neque tamen in totum irritam esse jussit donationem, quæ summam definitam excedens actis inserta non esset; sed tantummodo quatenus terminos legis excederet, *d. l. sancimus. 34. Cod. hoc tit. Nov. 162. cap. 1. §. ult.* Atque ita in plerisque locis etiamnum utimur. Gomez. 2. *resol. cap* 4. Perez. *C. h. t. nu.* 35. Sande. *lib. 5. tit. 1. defin.* 3. VINN. Multa hic cumulat auctor, nec certa satis, nec accurata. Incertum modum a lege Cincia donationibus præfinitum fuisse ducentorum aureorum: siquidem multo majores donationes à Plinio facta novimus ex ejus *Lib. 6. Epist. 25. & 32. Lib. 7. Ep. 14. & alibi*. Incertum ergo non minus, Constantinum vel potius Constantium Chlorum in *l. 1. C. Th. h. t.* legem Cinciam sustulisse, quum eam potius magis reddiderit rigidam, imposito insinuationis nec ssitate. Plura in eam rem præter Jac. Gothofredum, & Fr. Brumerum notavit V. C. Schulting ad Ulpian. *tit. 1. p. 161.* Ego id moneo, locum Arnobii *adv. gent. lib. 11. p. 91.* nec de hoc capite legis Cinciæ videri intelligendum, nec de altero quod in donatione solemnitatem mancipationis exigebat: sed de donis & muneribus à patrono caussarum non accipiendis, quod aliquoties revocatum in usum, jam à Claudii temporibus cœpit obsolescere. HEIN.

Usque ad quingentos solidos] Quæ summa nostra moneta efficere creditur 2500. Caroleos. Taxatur enim solidus, qui & aureus (ut patet ex innumeris locis, & collatione sequentium, *l. 5. §. prætor ait. 6. de his, qui eff. vel dejec. cum §. 1. inf. de obl. quæ, quasi ex del.* item *l. pen. & ult. de in jus voc. cum §. ult. in fin. inf. de pœn. tem. lit.* item *l. 8 in fin. & l. 9. de inoff. cum leg. cum ex falsis. 47. de man. test.*) centum sestertiis, sive quinis Caroleis, aut duobus scutatis sive coronatis. Grot. *spars. flor.* Quamquam non idem perpetuo pondus, nec constans solidi æstimatio fuit. Qua de re consulendi Budæus *de ass. l. 3. & 5.* Hotom. *de re numm. cap. de numm. aur.* Covar. *de collat. vet. numism. cap. 2.* Dictus verò est solidus, non quia ex puro & solido aureo erat; sed quia nummus erat integer, & ad differentiam semissium & tremissium, qui valebant dimidiam & tertiam solidi sive aurei partem.

Quæ insinuationem minimè desiderant] Harum
4 numero sunt donationes principales, quas scilicet vel Princeps facit, vel quæ Principi fiunt, *l. sancimus. 34. Cod. hoc tit.* item donatio propter nuptias, *Nov. 119.* ubi in vulgari versione nomen sponsalitiæ largitatis sumptum pro donatione propter nuptias: nam in Græco est, *ὅτι τὴν διὰ τὸν γάμον δωρεὰν*, &c. Postea distinctio aliqua adhibita, *Nov. 127. §. 2. auth. eo decursum, Cod. de don. ant. nupt.* Præterea si quid pro redemptione captivorum, pro restitutione ædium incendio aut ruina consumptarum, aut si quid fortissimis militibus donatum sit à militum magistris, quanticumque sit pretii, quod donatum est, valet donatio, etiamsi auctorum auctoritate non nitatur, *l. pen. in pr. §. 1. & 2. Cod. eod.* De donationibus, quæ ad pietatem respiciunt, dubitatum est, aliquone privilegio hodie uti debeant, an jure communi cæterarum donationum censeri. Ratio dubitandi, quia cum adhuc cæteræ donationes, quæ trecentos solidos superarent, insinuationem desiderabant; in pias causas collatæ usque ad summam quingentorum solidorum stabant etiam sine insinuatione, *dict. l. 34. §. 1.* Unde dicendum videtur, postquam constitutum est, ut quævis donatio usque ad 500. solidos etiam sine monimentis valida sit, *d. l. pen in fin.* privilegium, quod donationes in pias causas factæ habuerunt, proportionaliter producendum esse, atque hujus generis donationes etiam sine fide monumentorum subsistere debere minimum usque ad solidos septingentos. Communis tamen DD. in *l. illud. 19. C. de sacros. Eccles. & d. l. 34. hoc tit.* sententia est, donationum ad pias causas nullum amplius esse privilegium, sed in his idem, quod in cæteris observandum, ut si 500. solidos excedant, actis eas insinuare necesse sit, propterea quod Justinianus privilegium piæ causæ expressè non auxit, immo potius sustulisse videtur, *d. l. pen.* cùm sancit, ut id, quod antea jus singulare erat piæ causæ, jus commune esset omnium donationum, quæ non simpliciter à necessitate insinuationis exemptæ sunt.

Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum] Huc refero, quod Justinianus constituit, ut majoris summæ donationes, quæ 5
actis inscriptæ non sunt, non omnino, sed tantùm quatenus legitimam summam excedunt, vitientur, *d. l. 34. §. 1. hoc tit.* Item ut plurium donationum eidem, sed diversis temporibus factarum summæ non simul æstimentur, sed cujusque donationis separatim & distinctè, utque idem fiat, cùm annua quantitas donatur ad tempus vitæ donantis aut donatarii, *d. l. 34. §. pen. & ult.* Postremò quod rejici jussit verba, quæ in donationibus poni solita erant, *sestertii, nummi unius, assium quatuor*, &c. *l. ult. C. eod.* nam antea etiam in donationibus adhibenda erat imaginaria venditio, seu mancipatio, quoties scilicet res, quæ donabantur, erant mancipi: alioqui earum rerum dominium ex jure Quiritium in accipientem non transferebatur. Quam ob causam qui volebat donare, cogebatur simulare venditionem, & di-

& dicis causa unum nummum accipere, adi Cont. 1. *disp.* 16.

Si tamen ingrati] Simplex & mera donatio temere, ut supra dictum est, revocari non potest: non sola pœnitentia, ut donatio mortis causa; ac ne ob quamlibet quidem ingratitudinem donatarii. Cæterum si insignis sit illius ingratitudo, & talis, quæ sceleri affinis sit aut conjuncta, etiam hujusmodi donationem revocare merito & tamquam ab indigno auferre concessum est, *l. ult. C. de revoc. don.* Poteritque eo nomine vel judicis implorari officium, vel agi condictione ex *d. l. ult.*

Donatoribus licentiam præstitimus] Donato-
6 ribus solis, non etiam hæredibus eorum, *l. his solis.* 7. *d. l. ult. C. de rev. don.* quippe actio, quæ adversus ingratos datur ad revocandam donationem, vindictæ cujusdam & ultionis injuriæ effectum habet, & ideo personalis est, atque actioni injuriarum in hoc similis: quam constat hæredi ejus, qui injuriam passus est, non dari, *d. l.* 7. *junct.* §. 1. *inf. de perp. & temp. act.* Nec in hæredes igitur ingrati danda erit, nec si ipsi ingrati, non donatarius, extiterint, *arg. dd. ll.* Quinimmo nec videtur rectè posse objici ingratitudo successori ejus, cui donatum est: longèque alia est ratio feudi, quod non tantùm primum investitum, verùm etiam successores ejus ad certa officia præstanda obligat.

Ex certis causis] Quæ numero quinque exprimuntur *d. l. ult.* & nimirum hæ: si donatarius atroces injurias in donatorem effuderit: si illi impias intulerit manus: si vitæ ejus insidietur: si grandem jacturæ molem substantiæ & bonis donatoris ingesserit: si conventiones donationi appositas implere nolit. Enim verò licèt plures causas non enumeret Justinianus, atque ob eas tantummodo, quas exprimit, revocationem donationis permittat; assentior tamen communi DD. sententiæ, qui negant, similes & majores causas ob id excludi oportere, uti rectè iidem etiam admittunt causas alias exhæredationis præter eas, quæ enumerantur *Nov.* 115. *cap.* 3. de quo uberius *inf. de inoff. testam.* eoque jure utimur, Grot. 3. *introd. c.* 2. Additur à DD. & alia
7 causa revocandæ donationis, si scilicet donator post factam donationem liberos susceperit, *per l. si unquam.* 8. *Cod. d. tit.* Tametsi enim ea lex tantùm loquatur de patrono & libertis, quorum propria & diversa prorsus in plerisque rebus ratio est, atque aliorum extraneorum; putant tamen, quorumcunque donationes eodem isto jure censendas, ut insperato succedens filiorum soboles irritam faciat donationem. Utuntur autem hoc argumento: quòd donatio facta ab eo, qui liberos non habet, videatur in se continere tacitam conditionem, si liberi ipsi postea nati non fuerint, de quibus si cogitasset, donaturus fuisse credi non debeat; cùm nemo præsumatur successiones alienas propriis anteponere, per *l. cum avus.* 102. *de cond. & dem. l. cum acutissimi.* 30. *Cod. de fideicomm.* Ego verò, etsi hæc sententia colorem aliquem humanitatis habere videtur, ausim affirmare, eam mentem Constantini, cujus est *d. l. si unquam.* 8. minime fuisse. Cur enim de patrono tantùm locutus esset? An quia ex facto inciderat, ut de donatione à patrono facta quæreretur? Atqui generalis est constitutio ad Præfectum prætorio, non ad patronum aliquem aut certam facti speciem directa. Quoties autem lex de certis personis loquitur, quibus aliquid beneficii tributum vult, certum est, legem ad alias personas non pertinere, *l. si verò,* 64. §. *pen. sol. matr. l. quod constitutum.* 21. *de test. mil.* Est verò etiam jus illud novum constitutum contra manifestam rationem juris communis, *l.* 5. *C. de obl. & act. cum similib.* ut interpretis non sit, ad alios casus & donatores extraneos id producere, *l. quod verò* 14 *de legib.* ideoque nec à Græcis extenditur, *Basil.* 47. *tit.* 2. Harmen. 3. *tit.* 2. nec aliter *l.* 3. *C. Theod. de revoc. donat.* quæ eadem est cum *d. l.* 8. interpretatus est Anianus, qui Alarici Regis tempore floruit, multis annis ante Justinianum. Excutiantur omnes loci juris civilis, nullus invenietur, qui de jure revocandi donationem propter liberos donatori postea natos loquatur: ac ne apud Justinianum quidem, qui cùm liberorum iura ubique non servaverit modò, verùm etiam auxerit, utique hujus revocationis aliqua parte mentionem fecisset: certè ubi ex professo recenset causas revocandæ donationis, si hanc etiam pro causa generali haberi voluisset, omissurus non fuerat. Canones etiam contrarium ostendunt, *c. ult. c.* 17. *q.* 4. ubi Augustinus, laudans factum S. Aurelii Episcopi Carthaginiensis, quòd reddidisset donatori ob liberos ei natos, quæ ille Ecclesiæ donaverat, *In potestate,* inquit, *habebat Episcopus non reddere, sed jure fori, non jure poli.* Perperam autem ad præsentem casum trahitur species *dict. l. cum avus.* 120. *de cond. & dem. dict. l. cum acutissimi.* 30. *Cod. de fideic.* Nam eadem ratione revocatio rei donatæ etiam concedenda esset ei, qui cùm forte unum filium haberet, donavit, & postea plures suscepit: neque quod revocatur, liberis acquiritur, sed pleno jure ad patrem revertitur, ut jam is iterum liberum de eo disponendi arbitrium habeat. Quid quod amissa ex causa supervenientium liberorum revocatione donationis in quosvis etiam extraneos factæ nemo nisi liberis carens plenè & purè donare intelligeretur? Nam & ubi partis alicujus bonorum donatio facta est, constitutio locum habet; de quo opulentius nos *lib.* 2. *sel. quæst. c.* 31. Procul dubio igitur de jure verior est sententia plerorumque Neotericorum, Connani *lib.* 5. *comm.* 10. Donell. *ad dict. l. si unquam.* Ant. Fab. 7. *conject.* 14. & 15. Bachovii *in Treutl. disp. de donat.* asseren-

rentium, in solis patronis hanc revocandæ donationis speciem à Constantino introductam atque approbatam esse: quamquam contraria sententia communis est, & in praxi obtinet, ut inter alios testantur Tiraquell. *in dict. l. si unquam.* Mynsing. 5. *obs.* 83. & secundum hanc judicatum à Senatu Parisiensi, Papon. *lib.* 11. *syntagm. titul.* 1. *de donat.* §. 20. add. Christin. *volum.* 1. *dec.* 340. *& vol.* 4. *dec.* 192. *cum allegat.* Grot. *lib.* 3. *introd. cap.* 2.

TEXTUS.

De donatione ante nuptias vel propter nuptias.

3. *Est & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem à junioribus Divis Principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insecutum. Ideoque ante nuptias vocabatur, quod ante matrimonium efficiebatur: & numquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem Divus Justinus pater noster, cùm augeri dotes & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconveniens remanebat, cùm ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, ut tales donationes non augeantur tantùm, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur; ut quemadmodum dotes, constante matrimonio, non solùm augentur, sed etiam fiunt; ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituantur.*

NOTÆ.

3. *Et constante matrim.*] Dum ne propter nuptias donatio excedat quantitatem dotis, ne fraus fiat juri publico, quo donatio inter conjuges prohibetur, *l.* 1. *& tot. tit. D. de don. int. vir. & ux. & C. eod.* Extat Justini constitutio *in l. pen. C. de don. ant. nupt.*

Nomen inconveniens] Quia poterat constante matrimonio augeri. Nunc ex sententia Justin. & augeri, & constitui potest.

Constituimus] *L. ult. C. eod.* alia extat Nov. 97. *Vinnius in Institut.* ubi etiam præcipit, ut donatio propter nuptias doti omnino respondeat, tum in quantitate, tum in pactis.

COMMENTARIUS.

1 *Donationes, quæ inter sponsum, & sponsam fiunt, sensim ita formatas, ut veræ donationes, & juris gentium esse desierint.*
2 *Quid primùm circa has donationes à Constantino constitutum?*
3 *Quid procedente tempore ab aliis, & num.* 5.
4 *Rei propter nuptias donatæ dominium revera in uxorem non transire.*
6 *Constitutionem Justin. de æqualitate dotis, & donat. propt. nupt. publica consuetudine repudiatam.*
7 *In Belgio propriè neque donationum propter nuptias, neque dotis usum esse.*

DOs & donatio propter nuptias genera sunt impropriæ donationis inter vivos. Dotem ab antiquis inter donationes numeratam, testis est ipse Justin. *l. ult. C. de don. ant. nupt.* ut mirum sit, nihil de ea hoc loco tradi. Est autem dos donatio nomine uxoris in maritum collata ad onera matrimonii sustinenda, *l. pro oneribus.* 20. *C. de jur. dot.* Donatio propter nuptias vice versa est, quæ à parte mariti in uxorem, vel sponsi in sponsam confertur in securitatem dotis, & quasi remunerandæ dotis causa: unde quæ ita donantur, à Græcis, ἀντίφερνα dicta sunt, hoc est, quæ vice mutua pro dote dantur, *d. l. ult. in pr.* Est igitur donatio propter nuptias veluti contraria dos mariti, hostimentum ἀντίστοιχον dotis uxoriæ: *Idem in Basilic.* Hujus donationis origo & incrementum hìc ostenditur.

Quod veteribus prudentibus penitus erat incognitum] Veteribus incognitæ non fuere donationes ante nuptias, hoc est, quæ inter sponsum & sponsam liberalitatis & amoris gratia fieri solent, & juris gentium sunt: sed talis 1
species donationis ante nuptias, qualis tempore Justiniani frequentabatur, veteribus incognita fuit; utpote quæ demum post translationem Imperii in Orientem excogitata est, sensimque ita formata, ut vera donatio & juris gentium esse desierit, factaque sit species donationis impropriæ, & quæ omnino sit juris civilis. Sciendum enim est prioribus temporibus donationes sponsalitias, hoc est, quæ à sponso in sponsam conferebantur, vel contra à sponsa in sponsum, (nam & hoc aliquando fiebat, *l.* 1. §. 1. *D. hoc tit. l.* 12. *leg.* 16. *C. de don. ant. nupt.*) habitas fuisse, non tamquam nuptiarum causa, sed perinde ac si purè atque absolutè factæ fuissent, eamdemque earum fuisse vim, quam habent donationes cæteræ, quæ ex mera liberalitate fiunt, nullo scilicet ut casu ad donatorem reverterentur, *d. l.* 1. §. 1. *l.* 8. *cum aliquot seqq. C. d. tit.* Itaque ne eo quidem casu revocare hujusmodi donationem licebat, quò nuptiæ secutæ non essent, *d. l.* 1. §. 1. *l.* 2. *& l.* 11.

Cod. d. tit. nisi ea lege nominatim facta esset donatio, aut id actum evidenter appareret,
2 ut nuptiis non secutis res donatæ redderentur. Postea ex constitutione Constantini hoc jure uti cœperunt, ut donatio omnis inter sponsum & sponsam facta intelligeretur tacitam in se habere conditionem futurarum nuptiarum, *l. cum veterum. 15. C. eod. tit.* Et optima sane ratione: nam donatio sponsi in sponsam merito præsumitur proficisci à singulari affectione, qua sponsam ut futuram uxorem complectitur, sine spe nuptiarum haud facile donaturus. Non est autem hac Constantini constitutione effectum, ut donatio interim in suspenso sit, donec nuptiæ secutæ fuerint: ita enim futurum esset, ut in eum casum incideret, à quo non posset incipere, nimirum, in donationem inter virum & uxorem *l. 4. C. eod.* quæ jure civili semper prohibita fuit: sed ut non secutis nuptiis resolvatur, uti antea fiebat, cùm id expressè cautum fuerit, *dict. l. 1. §. 1. hoc tit.* Cæterum non in omnem eventum, quo nuptiæ secutæ non fuerant, repetitionem donati Constantinus concessit; sed ita distinxit, ut si per eum eamve, qui quæve donationem accepit, steterit, quo minus nuptiæ sequerentur, donatori aut donatrici conditio daretur ob causam dati causa non secuta: sin verò per donantem factum esset, non solùm donati esset retentio, verùm etiam exactio, *dict. l. 15.* Quòd si mors alterutrius spem nuptiarum sustulisset, tunc si quidem sponsa donasset, omnimodo & integri, quod donatum erat, repetitio foret, sive osculum intervenisset, sive non: at si sponsus; tum non aliter ipsi aut hæredibus ejus jus esset repetendi totius, quod donatum esset, quàm si osculum non intercessisset: interveniente verò osculo, partem tantùm dimidiam repetere liceret; *l. si à sponso. 16. Cod. eod.* quasi osculi jure augeatur jus sponsalium, & qui osculum accepit, quasi maritus sit, aut certè plus quàm sponsus; non enim satis est *maritum osculo putari*, ut ait Fabius *declam. 279.* Porro nuptiis secutis nulla donati repetitio, sed res pleno jure atque irrevocabiliter ejus, cui donata erat, facta intelligebatur. Successit tamdem donatio ante nuptias, de qua hìc agitur, & quam
3 Justinianus propter nuptias vocari voluit. Hæc fit à solo sponso, & vi atque effectu multum à præcedentibus differt. Nam primùm doti, cujus remuneratio quædam censetur, in hoc similis est, quòd quemadmodum uxor soluto matrimonio dotem recipit, *l. 2. sol. matr.* ita & vir donationem propter nuptias, *c. ult. x. de don. inter vir. & ux.* Deinde nec revera ex hac donatione dominium rei donatæ transit in uxorem: sed alia jura consequitur, veluti juris specialis hypothecæ: nam res donatæ propter nuptias pro securitate dotis mulieri speciatim obligatæ esse intelliguntur, *leg. ubi adhuc. 29. C. de jur. dot. Nov. 61. c. 1.* & hic præcipuus hujus donationis finis est, ut dos mulieri sit cautior: unde rectè D. Wesemb. notat, res propter nuptias donatas potius hypothecæ subjici videri, quàm verè alienari. Item hoc, ut viro temere divortium faciente donatio hæc aut tota aut pro parte lucro uxoris cedat, in quo doti quoque respondet: nam mulier sine justa causa divertens, & ipsa amissione dotis plectitur, *l. consensu. 8. §. hæc nisi, 4. C. de repud.* Novissimè etiam hoc constitutum, ut quibus casibus maritus ex pacto dotem vel partem ejus lucratur, iisdem & uxor lucretur donationem propter nuptias partemve ejus, *Nov. 61. c. 1. Nov. 91. c. 2. Nov. 97. c. 1.* Doctores vulgo etiam dominium rerum propter nuptias donatarum uxori acquiri affirmant, quos sequuntur Schneid. *hic n. 5.* & Gudel. 1. *de jur. novis.* 8. *arg. d. leg. 29. Cod. de jur. dot. d. Nov. 97. c. 1. d. Nov. 61. c. 1. vers.* 4
non enim. Sed si mulier harum rerum domina efficitur, prorsus absurdè facit Justinianus, quòd jus pignoris mulieri in his constituit: item quòd nominatim marito interdicit harum rerum alienationem & oppignorationem, *Nov. 61.* nam nec pignus quisquam habere potest in re propria, nec rem alienam alienare, aut pignori obligare. Ratio quoque non patitur, ut hìc idem de donatione propter nuptias, quod de dote, statuamus: neque enim necesse est, ut quemadmodum res in dotem datæ marito traduntur, ita & possessio rei propter nuptias donatæ transferatur in uxorem. Quod vel ex eo liquet, quòd fructus ex re donata constante matrimonio percepti non uxori, sed marito acquirantur, ut rectè tradunt Schneid. *num. 4.* Gomez. *in l. Tauri. 50. & 3. seqq. num. 11.* Duar. *tit. sol. matr. C. de don. propt. nupt. arg. in d. l. 29. C. de jur. dot.* Nam si hos fructus mulierem sequi volumus, futurum est, ut maritus, qui solus onera matrimonii sustinet, careat omni commodo dotis, maximè postquam placuit, ut donatio propter nuptias doti & in quantitate & in pactis respondeat, *Nov. 97.* Planè Justinianus non putavit reprehendendos judices, qui pro his rebus donatis mulieri aliquando accomodaverant actionem in rem post solutum matrimonium, *Nov. 61. §. 1.* sed locus ipse ostendit, eos hoc non fecisse ex ratione juris, neque directam in rem dedisse, sed utilem, quæ aliquando etiam non dominis ex æquitate conceditur. Ita ferme & D. Bachov. *hic.* VINN. Immo non opus est postrema responsione. Nam quum ipse fateatur auctor, uxori in rebus propter nuptias donatis competere jus pignoris; quidni eadem habeat actionem in rem, puta quasi Servianam? An si mihi actio in rem competit, inde sequitur ut sim dominus? Idem dicendum *ad l. 29. C. de jur. dot.* ubi *vindicare* dicitur uxor donationem propter nuptias. *Vindicationes* enim veteribus dictas esse actiones omnes in rem, vel ex §. 15. *Inst. de action.* manifestum est. HEIN.

A junioribus Divis Principibus] Tempore Constantini hoc genus donationis ante nuptias adhuc incognitum erat; quippe qui hoc tantùm introduxit, ut donatio ante nuptias, quæ antea pura habebatur donatio, tacitam haberet conditionem, si nuptiæ sequerentur, *l. 15. C. de don. ante nupt.* Secutis autem nuptiis, adhuc pleniſſimo jure quod donatum erat, manebat conjugis, qui accepisset: nec à sponso solùm, verùm etiam à sponsa Constantiniana ante nuptias donatio fiebat, *l. 16. C. eod.* Postea placuit, ut ad donatorem soluto matrimonio revertatur, *l. ult. C. eod.* At donatio, de qua hìc agitur, à solo sponso fit, nec ita unquam, ut sponsæ aut uxori pleno ac perpetuo jure res donata acquiratur: alioqui non rectè Justinus permisisset, ut constante matrimonio augeretur; quoniam tali augmento incidisset in donationem inter virum & uxorem. Intelligit igitur haud dubiè Imperator Principes Constantino juniores, qui pro vetere ante nuptias donatione penitus novam hanc substituerunt, quæ à solo sponso vel viro fit propter dotem & in dotis securitatem, & quæ non solùm nuptiis non secutis nullius momenti est, sed nuptiis etiam secutis & postea distractis resolvitur, re donata ad virum redeunte, vel potius apud eum remanente: quia, ut modò probavimus, mulier per hanc donationem nec propriè nec verè domina constituitur. A quibus autem introducta aut quo tempore primùm recepta sit, incertum est. Illud patet, sub Theodosio juniore & Valentiniano III. jam receptam fuisse, *l. consensu. 8. §. hæc nisi. 4. de repud.*

Primus Divus Justinus pater noster] Initio donationes ante nuptias post contractum matrimonium nec incohari nec augeri poterant. Primus Justinus quem hìc patrem suum Justinianus appellat, ut & *inf. §. pen. quib. non est perm. fac. test.* quoniam ab illo avunculo suo adoptatus fuit, permisit, ut aucta postmodum dote tunc etiam augeri posset præcedens ante nuptias donatio, *l. si constante. 19. C. de don. ant. nupt.* Justinianus autem etiam inchoari hujusmodi donationes post nuptias permisit, *l. ult. C. eod.* Cæterum hæc ita, ut si post contractas nuptias fierent vel augerentur, dotis quantitatem minimè excederent, ne fraus fieret Senatusconsulto, quo inter virum & uxorem donatio prohibetur.

Sed etiam constante matrimonio initium accipiant] Hoc à Justiniano constitutum, *d. l. ult. in pr. vers. simplices.* Adhuc donatio ante nuptias arbitraria erat, quamvis dos data esset:
5 poteratque aut nulla constitui, aut dote minor, majorve etiam si ante nuptias fieret, nec ulla requirebatur aut in partibus lucri, aut in quantitate, quæ utrinque conferebatur, æqualitas. Tantùm pacta, quæ inter virum & uxorem fierent de lucranda dote aut rebus propter nuptias donatis ad partium æqualitatem redigi cœperant. Sic enim à Leone constitutum erat; ut quantam partem stipulata fuerat mulier sibi lucro cedere ex ante nuptias donatione post mortem mariti, tantam maritus ex dote sibi stipularetur ab uxore, *l. ex morte. 9.* 6
C. de pact. conv. tam. sup. dot. Cui Justinianus addiderat, si pacta lucrorum paria non esse contingeret, ut major lucri pars ad minorem reduceretur, *l. 10. d. tit. d. l. ult. vers. simplices.* quæ confirmantur adhuc, *Nov. 22.* Tamdem Justinianus, *Nov. 97.* unde sumpta *auth. æqualitas. C. de pact. conv. tam. sup. dot.* statuit, ut non partium solùm æqualitas esset, verùm etiam quantitatum, atque omnimodo & in pactis stipulationibusque, & in ipsa etiam præstatione aut promissione, tam dotis quàm donationis ante nuptias æqualitas servaretur, utque dote vel donatione propter nuptias aucta vel deminuta, ad parem quantitatem altera vel augeretur, vel minueretur: ex quo amplius liberum non fuit donare vel non donare, aut minus dote donare. Cæterum hanc constitutionem cum sua exæquatione & donandi necessitate jam pridem repudiavit publica consuetudo, ut notant Accur. *d. auth. æqualitas.* Bald. Salic. *in summa. d. l. ex morte.* Schneid. *hic n. 4.* Gail. 1. *obs. 36. n. 10.* Quin etiam *Cujac. 5. obs. 4.* refert, donationes propter nuptias penitus ex usu sublatas esse. Sanè in Belgio propriè neque donationum propter nuptias neque dotium usus est, quamquam bona, quæ mulier in matrimonium confert, dotem adhuc appellamus. Doarium autem sive dotalitium, quod moribus receptum, mera donatio est, quàm mortuo marito uxor percipit & lucratur: & ideo constante matrimonio neque constitui neque augeri potest, sed pactis antenuptialibus dumtaxat. Consulantur super hac re D. Neostad *de pact. antenupt.* Ioan. à Sande. *lib. 2. tit. 4. fere per tot.* Grot. *lib. 1. manuduct. ad Bat. iurisp. c. 5. & lib. 2. c. 11. cum. 2. seqq.* Per. Greg. *syntagm. 11. c. 4.* Gudelin. *lib. 1. de jure noviss. c. 8.* De jure mariti in nobis uxoris & societate conjugali, idem *d. lib. 1. c. 7.* de jure superstitis conjugis & lucris nuptialibus, idem *d. l. 1. c. 11. l. add.* D. Lamb. Goris *advers. jur. tract. 1. fere per tot.* Quibusdam in locis certæ partis bonorum mariti ususfructus pro doario uxori assignatur legibus municipalibus, vid. Christin. *vol. 1. decis. 73. 237. 273. & illic citat.*

Sed propter nuptias vocentur] Justinianus donationem ante nuptias appellari voluit donationem propter nuptias: quoniam & augeri eam & fieri etiam post nuptias permissum sit, *l. ult. C. de don. ant. nupt.* quod non est magni momenti: & vetus nomen Rubrica Codicis retinuit. Rectius appellaretur donatio propter dotem, quod respondet vocabulo, quo Græci utuntur, quibus dicitur ἀντίφερνα. Cæteroquin & dos propter nuptias donatio est, *d. l. ult.*

TEXTUS.

De jure accrescendi.

4. *Erat olim & alius modus civilis acquisitionis, per jus accrescendi, quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit, vel vindicta, vel testamento, eo casu pars ejus amittebatur, & socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex eo humanioribus quidem dominis damnum inferri, severioribus autem dominis lucrum accedere; hoc quasi invidia plenum pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente, (cujus favore antiquos legum latores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente, & socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.*

COMMENTARIUS.

Alius modus civilis acquisitionis] Vel hinc apparet, superiores acquirendi modos inter acquisitiones civiles à Justiniano numerari. Subjicit autem hic pro conclusione alium civilis acquisitionis modus, sed antiquatum, & quem ipse jam antea abrogaverat, quo scilicet pars unius domini communem servum manumittentis socio quærebatur jure accrescendi. Quod jus donationi valde affine erat, quoniam & ipsum causa erat merè lucrativa: & quia dominium istius partis citra traditionem transibat ad socium, omnino hic modus pertinebat ad jus civile: estque casus quidam, quo jus accrescendi locum habebat extra causam ultimarum voluntatum. VINN. Sed suppetunt plures, veluti in usufructu *tit. ff. de usufr. accr.* & in socio liberalitatis imperialis. *l. un. C. si lib. imp. soc.* HEIN.

Vindicta, vel testamento] Meminit dumtaxat manumissi vindicta aut testamento: quia alio modo, puta per epistolam, aut inter amicos manumissus huc non pertinebat. Sic enim jus erat, ut quibus modis servum proprium manumittens civem Romanum faciebat, iisdem modis communem manumittens partem suam amitteret, eaque accresceret socio: quibus autem modis proprium manumittens Latinum faciebat, ut iis modis communem manumittens nihil ageret, id est, neque Latinum faceret, neque partem suam amitteret, Ulpian. *tit. 1. de libert. §. communem.* 18. Paul. 4. *sent. 12. in pr.* VINN. Immo ex Ulpiani loco patet, circa manumissos per epistolam aut inter amicos dissensisse veteres, & non omnes, sed plerosque tamen existimasse, manumittentem nihil egisse. Cui sententiæ & Paullus favet. HEIN.

Eo casu pars amittebatur] Nam cùm ea à domino manumissore abiret, nec tamen aut libertas communi servo ab uno è dominis in præjudicium socii sui dari posset, aut quisquam pro parte servus pro parte liber esse, quoniam status hominis individuus est; necessario eveniebat, ut pars manumissoris, quippe quæ nullius esse non poterat, accresceret, accederetque socio: non absimili ratione, qua placet, usumfructum in jure cessum extraneo extingui, & redire ad proprietatem, quod explicatum §. *pen. sup. de usufr.*

Per nostram constitutionem mederi] *leg. 1. C. de comm. serv. man.* ubi quod in solis militibus antea obtinebat, jus commune facit sancitque generaliter, ut servus communis ab uno ex dominis manumissus liber omnino fiat, si manumissor alteri domino pretium suæ partis persolvere paratus sit. Neque inter modos manumittendi hic distinguendum, cùm quævis manumissio nunc civem Romanum faciat, §. 3. *sup. de libert.* & generaliter loquatur *Imp. d. l. 1. §. 1.*

Contra communes regulas] Jure communi nemo rem suam vendere aliove modo alienare cogitur, *l. invitum. 11. C. de contr. emp. l. nec emere. 16. C. de jur. del.* Ab hoc jure in casu proposito recedendum putavit Justinianus propter favorem libertatis: neque hoc, ut novum, carpendum esse, cùm etiam veteres juris conditores multa pro libertate contra rationem juris constituisse notum sit, *l. generaliter. 24. §. si quis. 10. de fideic. libert.* Plures casus, quibus quis rem suam vendere cogitur, notavimus ad §. *ult. sup. de his qui sui vel al. jur.*

Quod nos definivimus] Ne de pretio partis domini non manumissoris contentio esset, Justinianus servorum pretia pro ætate atque artificio cujusque, quod exerceret, certa definivit, crescumque à decem solidis usque ad septuaginta, *d. l. 1. §. ne autem. 5. C. de comm. serv. man. l. ult. C. de cond. insert.* Quod tamen nonnulli non satis prudenter factum existimant, definitionemque pretii in singulis causis arbitrio Magistratus potius permittendam fuisse. Hujus §. nullum esse hodie usum intelligi potest ex iis, quæ diximus *leg. 1. tit. de jur. person.*

TITULUS OCTAVUS.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON LICET.

Continuatio, atque argumentum tituli.

EXplicati hactenus sunt plerique modi, quibus dominium rerum singularum nanciscimur tum jure gentium tum jure civili. In his præcipuus & modus maximè naturalis est, cùm dominus rem suam ita alteri tradit ut eam velit fieri accipientis, §. *per traditionem.* 40. *sup. de rer. div.* Cæterùm cùm hoc non semper procedat, propterea quod non omnes, qui domini sunt, jus alienandi rem suam vel etiam administrandi habeant: deinde quia quandoque etiam contingit, ut is, qui dominus non est, dominium in accipientem transferat, eo quòd alienandi potestatem à lege accepit; utrumque hoc Justinianus exemplis sibi declarandum putavit proprio titulo; quem idcirco etiam statim superioribus subjicit. In *princ.* & §. *ult.* profert exempla eorum, qui cùm domini sint, jus tamen alienandi non habent; in §. 1. exemplum contrarium.

TEXTUS.

Summa tituli, de Marito, qui licèt fundi dotalis dominus sit, tamen alienare nequit.

Accidit aliquando, ut qui dominus rei sit, alienare non possit; & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare; quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum. Quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant: hypothecas autem earum rerum etiam volente ea: utrique remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio, vel obligatio, ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

NOTÆ.

Dotale prædium] Inæstimatum scilicet: nam æstimato in dotem dati alienatio marito permissa, *l.* 10. §. 4. *D. de jur. dot. l.* 5. *l.* 10. *C. eod.* sicut & rei mobilis, *l.* 3. §. 2. *D. de suis & legit. l.* 3. *C. de jur. dot. auth. sive à me C. ad Sen. Vell.*

Sexus muliebris fragilitas] Ne fragilitate suæ naturæ in repentinam deducatur inopiam, *d. l. un.* §. 15.

COMMENTARIUS.

1 *Prohibitionem legis Iuliæ ad res dotales mobiles non pertinere, neque ad ullas æstimato in dotem datas.*
2 *Solum maritum verum justumque rei dotalis dominum esse, plenissimè probatur, remotis omnibus objectionibus.*
3 *Alienandi verbum quàm latè pateat ex sententia legis Iuliæ.*
4 *Cur lex arctius prohibuerit fundi dotalis oppignerationem quàm alienationem?*
5 *Quantum mores nostri dissideant à jure scripto?*

DOtale prædium maritus prohibetur alienare] Primum exemplum, quo ostenditur, eum qui dominus est, aliquando alienare non posse, propositum judicio dianœtico syllogismi tertiæ figuræ partibus omnibus explicatis. Est verò partium mechathesis, qua sublata apparebit syllogismus integer in Felapton. *Maritus prædium dotale alienare non potest: Maritus est dominus prædii dotalis; Ergo quidam rei dominus eam alienare non potest.* Ait *prædium*: ergo rei 1
mobilis alienatio marito prohibita non est, quod etiam probant textus *in l.* 3. §. 2. *de suis & legit. l.* 3. *C. de jur. dot. l. ult. C. de serv. pign. dat. man. auth. sive à me.* §. 1. *C. ad Sen. Vell.* utique tamen hoc ita, si maritus solvendo est, *l.* 1. *C. de tit. de serv. pign. &c.* nam alioqui in fraudem uxoris id facere censetur, quippe cui dos deberi incipit: ex quo constat, mariti facultates ad exactionem dotis non sufficere, etiamsi matrimonium necdum solutum sit, *l. si constante.* 24. *sol. mat. l. si servum.* 21. *de manum. l. ubi* 29. *C. de jur. dot.* Prædium autem accipere debemus inæstimatum: nam quæ res æstimato in dotem dantur, eas omnes, sive mobiles sint, sive immobiles, libere à marito alienari posse vel ex eo patet, quòd soluto matrimonio non res ipsæ, sed pretium sive earum æstimatio in restitutionem veniat judicio venditi, *l.* 10. §. *si ante.* 4. *de jur. dot. l.* 5. *l.* 10. *C. eod.* Utique si æstimatio facta sit venditionis causa: secus autem si facta sit tantùm interrimenti, i. taxationis causa, ut constet, quanti res sit, ut in *l.* 6. §. 7. *de jur. dot. l.* 50. *sol. matrim. l.* 20. *C. de jur. dot.* Errat verò procul dubio Vvesembecius contendens, maritum non alias res mobiles alienare posse, quàm quæ servando servari nequeunt, *arg. l. lex quæ.* 22. *C. de adm. tut.* Longè enim plus juris maritus habet, quàm tutor, & futilis collectio est

ex *l. res in dotem. 42. de jur. dot.* Rerum, quæ pondere, numero, mensurâ constant, maritus liberam alienationem habet; ergo cæterarum rerum mobilium non habet. Atque hoc tantùm Jurisconsultus ibi docere voluit, quantitatem in dotem dari eodem jure & obligatione, qualis est in mutuo.

Per legem Iuliam] Quæ vulgo appellatur Julia de fundo dotali, *l. 1. l. 4. de fund. dot.* Tulit hanc legem Augustus: est enim ea ipsa, quæ de adulteriis & de pudicitia dicitur, ut constat ex *Paul. 2. sent. 21.* atque ex inscriptione multorum capitum sub *d. tit. de fund. dot.* quippe lex illa inter alia hoc etiam caput de fundo dotali habuit conceptum in hæc verba: *Fundum Italicum dotalem maritus invitæ uxore ne alienato; neve consentiente ea obligato*, *l. un. §. & cùm lex. 15. C. de rei ux. act.* Adi Brisson. *lib. sing. ad leg. Iul. de adult.* ubi hujus legis capita, quæ quidem in libris nostris continentur, accuratè collegit & exposuit. Causa prohibitionis est favor dotium, quas mulieribus salvas esse etiam publicè expedire creditur, quo facilius iterum virum inveniant, *l. 2. de jur. dot.* Ac tametsi soluto matrimonio maritus, hæredesve ejus dotem restituere tenentur: præstat tamen, mulierem rem habere salvam, quàm in personam agere, per *l. plus cautionis. 25. de reg. jur. l. 5. de susp. tut.* Cæterum non de rebus dotalibus omnibus lex cavit, sed de prædiis duntaxat; utpote quorum alienatio mulieribus maximè damnosa esse potest propter harum rerum pretium. Sed & prohibita rerum mobilium alienatione, facile fieri posset, ut multi deciperentur, magnaque inde sequerentur incommoda.

Quamvis ipsius sit] Maritum esse rei dotalis dominum, innumeris locis & perspicuè proditum est, *l. 1. §. 1. l. dot. 13. §. 2. de fund. dot. l. 7. §. 3. de jur. dot. l. si prædium 23. C. eod. l. quotiens. 47. §. ult. de pecul. &c.* causamque dotis habilem esse ad transferendum dominium, non secus ac venditionem, permutationem, donationem, scriptum expressè est, *§. per traditionem. 40. sup. de rer. div.*, & probat. *tit. Pand. pro dote.* nam alias mulier rem alienam marito ex causa dotis tradens non transferret usucapiendi facultatem, neque marito amissa possessione daretur actio in rem publiciana, *l. 3. §. 1. de Pub. in rem act.* Idem quoque arguunt effecta juris dominici propria, qualia sunt, quòd maritus solus rem dotalem vindicat, *l. dote. 9. C. de rei vind.* quòd servus dotalis hæres ab aliquo institutus jussu mariti aut adit, aut repudiat hæreditatem, *l. servus. 58. sol. matr.* quòd dotali servo libertatem dare potest, *l. 3. C. de jur. dot.* Quibus etiam hoc argumentum accedit, quòd ne mortuo quidem marito dominium rei dotalis ad uxorem revertitur, sed una cum universitate transit in hæredem mariti, *d. l. 1. §. 1. de fund. dot.* ut proinde ex ratione juris veteris nec ad repetendam dotem mulieri competeret actio in rem, sed tantùm personalis rei uxoriæ, aut ex stipulatu. Postremò si maritus dominus rei dotalis non esset, quid opus fuit lege, qua marito interdiceretur fundi dotalis alienatio? Rectè igitur Græci *in Basil. 47. tit. 1.* κυριώτερος ὁ ἀνὴρ [...] Non pauca tamen huic sententiæ obstare videntur, atque uxori non marito dominium dotis asserere. In *l. quamvis. 75. de jur. dot.* dos dicitur esse ipsius mulieris: alibi proprium mulieris patrimonium, *l. 3. §. ergo. 5. de minor. l. in eum. 16. de rel. & sumpt. fun. l. 4. de collat. in l. 7. §. si fundum. 12. sol. matr.* De fundo dotali disserit Jurisconsultus, quasi de re aliena respectu mariti. Maritus in rebus dotalibus dolum & culpam præstat, *l. in reb. 17. de jur. dot.* Penes mulierem esse dicitur etiam fundi dotalis possessio, ut satisdare ea de causa non teneatur, *l. sciendum. 15. §. 3. qui satisd. cog.* Denique generaliter à Justiniano traditum est, res dotales in dominio uxoris permanere, *l. in rebus. 30. C. de jur. dot.* Hæc nostri non uno modo componunt. Donellus *lib. 14. com. 4.* putat, maritum rerum duntaxat æstimatarum & quantitatis in dotem datæ dominum esse, corporis inæstimato dati mulierem. Vultejus *hic & 1. disc. schol. 19.* uxorem esse dominam rei dotalis, maritum dominum juris in ea re constituti. Vaudus, *2. var. quæst. 3.* & Joan. del Castil. *de usufr. c. 4.* marito nihil ferme tribuunt, præter jus rebus dotalibus utendi fruendi. Robertus. *3. sent. 18.* dominium dotis marito concedit, proprietatem negat. Nonnulli dominium bonitarium penes maritum fuisse contendunt, Quiritarium penes uxorem, ut Perenot. *2. animad. 2.* Alii contra, illud penes uxorem, hoc penes maritum, ut Hotom. *hic.* Cæterum nemo horum quicquam affert, quod mihi probari possit. Donelli distinctio apertè vitiosa est: nam cùm per se dotis constitutio sit titulus idoneus ad transferendum dominium, *d. §. per traditionem. 40.* necesse est, ut tam rei inæstimatæ in dotem datæ dominium in maritum transeat, quàm æstimatæ, aut si aliena res est, usucapiendi conditio; quod etiam disertè traditur *l. 3. §. 1. de Pub. in rem act.* Hoc tantùm interest, quòd dominium mariti in re dotali non æstimata minus plenum nec perpetuum est, quippe cujus rei, si immobilis est, nec alienandæ, nec obligandæ jus habet, & quam ipsam soluto matrimonio restituere tenetur; nam quod dotis causa perpetua esse dicitur, *l. 1. de jur. dot.* id ad votum dantis referendum est, quod ea intentione detur, ut perpetuo apud maritum sit. At rei æstimatæ dominium plenissimè atque irrevocabiliter in eum transfertur, ita ut prætii tantùm debitor efficiatur, nisi forte electionem sibi mulier reservaverit, *l. 11. de fund. dot. l. 5. C. de jur. dot.* aut intertrimenti duntaxat causa æstimatio facta sit, ut paulo ante notatum. Idemque est cùm res fungibilis in dotem data est: perinde enim

enim tunc maritus obligatur, ac si mutuum accepisset, *l. res in dotem.* 42. *de jur. dot.* Quid quod admissa distinctione Donelli fatendum erit, dominium rei dotalis non aliter transferri, quàm si venditio aut mutuum contractum sit? quod qui asserit, vi ipsa simpliciter negat, contra juris auctoritatem, rem ex causa dotis transferri, aut dotem esse justum titulum transferendi dominii. Et vel unum hoc ad refellendum Donellum satis est, quòd maritus dicitur dominus esse illius ipsius prædii, quod lege Julia vetatur alienare, *l. dotale.* 13. §. 2. *de fund. dot. & hoc text.* Etenim legis Juliæ prohibitio ad fundum dotalem non æstimatum fere solùm pertinet: ad æstimatum non pertinet, nisi uno illo & altero casu, quem supra indicavimus. Vulteji quoque distinctio tolerari non potest, & à juris ratione nimium quàm abhorret. Res ipsa in dotem data non jus aliquod in ea re mariti effici dicitur, *l.* 7. §. *si res.* 3. *de jur. dot.* prædium ipsum dotale mariti esse, dominium hujus prædii marito quæri, *d. l.* 13. §. 2. *de fund. dot. & hoc loc.* Quibus textibus atque aliis, quos supra adduximus, refutatur etiam opinio Vaudi & del Castill. Pluribus atque ex professo distinctionem Vult. confutat D. M. Lyclama. 7. *membr.* 26. Roberti merum commentum est, atque inauditum, alium dominium rei habere, alium proprietatem. Perenotti sententia plus coloris habet: sed tamen & ipsam falsam esse existimo. Moveor, quòd distinctio illa dominii bonitarii & Quiritarii non pendet à titulo, aut causa acquirendi, sed à genere & modo, quo res in accipientem transferebatur. Potuit ergo maritus & ex jure Quiritium habere, puta, si mancipatio aut in jure cessio intervenisset: potuit & in bonis tantùm, si simplex modo traditio facta esset, & res nondum usucapta, per ea, quæ Ulpian. *tit.* 1. *de libert.* §. *qui tantum.* 11. Ac dominium quidem bonitarium semper penes maritum fuit, Quiritiarium plenum non semper, nudum numquam, in quo perspicuè errat Hotom. *fac. l.* 7. §. *si res.* 3. *l. quamvis.* 75. *de jur. dot. l. Lucius.* 21. §. 4. *ad municip.* Una hujus dissidii conciliatio est, eaque simplicissima, ut dicamus, solum maritum esse rei dotalis etiam inæstimatæ verum justumque dominum: cæterum quia hoc dominium mariti perpetuum non est, sed abiturum ab eo, solutoque matrimonio rediturum ad mulierem, (quippe cui maritus facto divortio, quod apud Romanos frequenter contingebat, dotem restituere cogitur) hujus dissolutionis ac futuræ restitucionis intuitu dotem videri non tam mariti, quàm uxoris esse, & adhuc patrimonium uxoris appellari, deque marito considerato eodem eventu Jurisconsultos nonnumquam ita loqui tamquam de non domino, & quasi rei alienæ administratore, præsertim in *tit. sol. matrim.* Qua ratione etiam defendendum erit, quod Justinianus ait, sola legum subtilitate rei dotalis dominium in maritum transferri, naturaliter autem penes uxorem manere, *d. l.* 30. *C. de jur. dot.* Loquitur enim etiam de rebus æstimatis, quas certo constat in patrimonium mariti transire, idque pleno etiam & perpetuo jure, *l.* 5. *C. eod.* Mirum verò non est, Justinianum sic loqui, dum scopo suo serviens colorem aliquem quærit constitutioni suæ, qua contra rationem juris uxori pro rebus dotalibus tam æstimatis, quàm inæstimatis concedit actionem in rem. Quod tamen cum D. Bachovio de utili in rem accipio, & quæ soluto demum matrimonio uxori detur in subsidium, ubi maritus solvendo non est.

In rebus, quæ Italicæ fuerant] In prædiis igitur provincialibus legi locus non fuit, sed potuit maritus ea libere alienare. Quod tamen absurdum merito videri potest: & maximè post constitutionem Antonini, qua provinciales omnes civitate donati sunt, *l. in orbe.* 17. *de stat. homin.* Nam etsi prædiorum provincialium summum jus, & dominium Quiritiarium penes possessores non erat; proximum tamen pleno dominio jus habebant, quod in quemvis alium transferre poterant, omniaque percipiebant prædiorum emolumenta, uno excepto, quòd certum vectigal prædiis impositum quotannis solvere tenebantur. Cur igitur magis in Italia, quàm in provinciis mulieribus prospectum, cùm idem ubique sit, aut esse debeat, dotium favor? Existimo, non defuisse alia remedia, quibus nupturæ sibi in provinciis consulere potuerint. Lepidum verò est, quod Dionys. Gothofred. *in notis ad Theoph.* scribit, fundum extra Italiam situm per legem Juliam ne volente quidem uxore alienari potuisse. VINN. Immo nec opus fuit prohibere alienationem fundi dotalis provincialis, quippe ab emptore usucapi non poterat, adeoque soluto matrimonio semper poterat vindicari, quod secus se habebat in fundo Italico. *l.* 17. *ff. de statu hom.* huc planè non pertinet. Communicatio enim cum universo orbe Romano jure civitatis Romanæ, non ideo sublatum est discrimen soli Italici & provincialis, quod Justinianus demum abolevit. *l. un. C. de nud. jur. Quir. toll. l. un. C. de usucap. transform.* HEIN.

Alienationes inhibebat] Alienatio dicitur omnis actus, per quem dominium transfertur, *l.* 1. *C. de fund. dot.* Itaque non tantùm distrahi fundus dotalis prohibetur, sed etiam donari, permutari, in solutum dari, legari: ac ne quidem si miles legaverit, ratum erit legatum propter legem Juliam, *l. dotalem.* 16. *de testam. mil.* Sed & usucapio quoque appellatione alienationis continetur, *l. alienationis.* 28. *de verb. sign.* & ideo ad hanc quoque speciem lex Julia pertinet, *l. si fundum.* 16. *de fund. dot. fac. l. si ab eo.* 12. *de usuc. l.* 7. §. *qui sciens.* 5. *pro empt.* Alienatum autem propriè non videtur, quod adhuc in dominio nostro manet, quamvis venditum rectè dicatur, *l. alienatum.* 67.

de verb. sign. Alienandi autem prohibitione eos quoque casus comprehendi intelligimus, quibus jus aliquod in re à dominio separatum transfertur, *l. ultim. Cod. de reb. al. non alien.* Quare nec servitutem prædio dotali maritus imponere poterit, nec servitutes prædio debitas remittere, vel amittere, non utendo, *l. 5. de fund. dot.* Cui consequens est, libertatem servitutis urbano prædio dotali debitæ ex cessione patientiave mariti non competituram, ne per hoc prædii conditio deterior fiat, *leg. 6. eod. tit.*

4 *Hypothecas earum etiam volente ea*] Lex Julia alienationes prædiorum dotalium prohibuit, quæ invita muliere fiebant; oppignorationem etiam quæ fiebat ea consentiente, *l. unic. §. cum lex. 15. Cod. de rei ux. act.* Hoc ideo, quia facilius mulier adduci potest, ut consentiat obligationi, ubi nullum præsens periculum est, sed spes fore, ut maritus rem luat, quàm alienationi consentiat, per quam rei ipsius dominium statim in alium transfertur. Quod igitur facilius mulier concessura erat, arctius lex, immo solùm prohibere voluit: ut passim vid mus ea sola legibus prohiberi, quæ facile fieri possunt, cùm lex ea fieri non vult, non quæ difficulter. Hac ratione Senatusconsulto Vellejano mulieri pro alio se obliganti succursum est, non donanti, nimirum quia, ut inquit Jurisconsultus, facilius se mulier obligat, quàm alicui donat, *l. . §. . ad senat. Velleian.* Eadem ratio fuit legis Fusiæ Caniniæ infinitam manumissionem in testamento prohibentis, non inter vivos, *sup. de leg. Fus. Can.*

Utrique remedium imposuimus] Justinianus legis Juliæ prohibitionem primùm porrexit ad prædia provincialia, *dict. l. un. §. & cum lex. 15. Cod. de rei ux. act.* quippe quorum nondum eadem causa, quæ Italicorum erat, quod effectum constitutione posteriore, *leg. un. Cod. de usucap. transf.* Deinde alienationem eodem modo, quo oppignorationem, prohibuit, ut nec illa vel consentiente muliere fieri posset: quod lex Julia permittebat, *dict. leg. unic. §. & cum lex. 15. vers. cum autem.* Hæc autem prohibitio in quibusdam casibus cessare creditur, quos collegit Christin. *volum. 3. dec. 133. num. 20. & 28. cum seqq.*

Ne sexus muliebris fragilitas] Ratio cur legi Juliæ hactenus derogarit, ut nec alienationem prædii dotalis, quæ cum consensu mulieris fit, valere patiatur; quia scilicet succurrendum putavit facilitati mulierum, quæ vel fragilitate sexus, vel mariti reverentia, aut amore ductæ facile rerum suarum alienationibus consensum accomodant, τὸ γὰρ εἰς ἀπάτην ἀπλούστερον γυναικός Liban. *Declam. 35.* Pontifices tamen hujusmodi alienationes, si jurato mulier consenserit, firmas manere præcipiunt, *c. cum contingat. x. de jurejur. c. licèt mulieres. eod. in 6.* Moribus harum regionum marito dominium rerum, quas uxor in matrimonium confert, non quæritur; sed nullis antenuptialibus instrumentis confectis bona omnia utriusque conjugum communia fiunt, ut alibi dictum. Cæterum sive facta sit bonorum communio, sive ea pactionibus exclusa, licet marito pro jure potestatis, quam maximam apud nos in uxorem habet, res ejus alienare, aut obligare, neque in eam rem opus habet uxoris consensu, nisi ea quoque potestas nominatim pactis antenuptialibus restricta sit, aut impetrata bonorum separatio. Neostad. *de pact. antenupt. obs.* 10. Grot. 1. *introd. c. 5.* & alii alleg. à Groenevv. *hic, tract. de ll. abrog.* Contra verò mulieres nuptæ res suas obligandi, aut alienandi jus non habent: ac neque ex contractu sine consensu maritorum inito obligantur, nisi quatenus ea obligatio spectat victum & cultum familiæ, exceptis palam negotiantibus, quæ institorum jure utuntur, atque in negotiatione, quam exercent, se virosque suos obligandi potestatem habent, D. Joan. à Sande. *lib. 2. tit. 4. defin. 3. & 4.* Non idcirco tamen minus in intercessionibus beneficio Senatusconsulti utuntur, D. Neostad. *obs. rer. jud. 18.*

TEXTUS.

De Creditore, qui licèt non sit dominus, tamen alienare pignus potest.

1. *Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur, nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti creditorum, & debitorum satis abundeque provisum est.*

NOTÆ.

1. *Ex pactione*] Idem est, licèt pactio nulla interposita, *l. 4. D. de pign. act.* neutrum autem procedit sine prævia denuntiatione, *l. 4. Cod. de distr. pign. l. 10. C. de pign.* Sed etsi convenerit, ne liceat vendere, adhuc tamen distrahi potest, modò trina præcesserit denuntiatio, *d. l. 4. de pign. action.*

Qui ab initio pactus] Aut etiam ex intervallo, *d. l. 4. D. de pign. action.* Itaque hic casus

sus non magis huc pertinet, quàm cùm procurator voluntate domini rem alienat, §. 42. *supr. de rerum div.* Rectius huc referas tutores & curatores.

Nostra constitutione] *L. ult. Cod. de jur. dom. imp.* ubi nova forma distrahendi pignoris prolixè præscribitur, cui locus sit, cùm de vendendo eo nihil nominatim convenit.

COMMENTARIUS.

1 *Unam saltem denuntiationem requiri, non tantùm cùm de pignore distrahendo non convenit, sed etiam cùm convenit, ut vendere liceat.*

2 *Quid si dies solutionis adjecta, & solutio sua die facta non fuerit?*

3 *Formam vendendi pignoris à Justiniano præscriptam vix ullibi locorum observari.*

HIc ex diverso ostenditur, etiam eum aliquando, qui dominus non est, alienandæ rei potestatem habere, exemplo creditoris pignoratitii. Magis autem huc pertinent tutores & curatores, quibus res pupillorum suorum & adultorum alienandi potestas non à domino, sed jure tributa est, *l. bonæ fidei. 109. de verb. sign.* quamvis his non quævis permissa alienatio, nec omnium rerum absque decreto. De quo vid. *l. 9. §. sicut. 5. l. 12. §. 1. l. tutor. 22. l. Lucius. 45. §. ult. de adm. tut. l. non omni. 16. l. lex quæ. 22. C. eod. l. 1. & pass. de reb. eor. qui sub tut.*

Ex pactione] Pertinet igitur hic locus ad alienationem pignoris conventionalis. Ait, *ex pactione*. Quid ergo si de distrahendo pignore nihil convenerit? Adhuc eo jure utimur, ut distrahere liceat, *l. 4. de pign. act.* Quin hoc ipsi naturæ pignoris inest. Atque hic casus potius ponendus fuerat, quàm cùm pignus alienatur ex conventione atque expressa voluntate debitoris, per ea, quæ statim sequuntur. Immo tantum abest, ut pactio ad alienationem pignoris necessaria sit, ut etiamsi nominatim contra convenerit, ne liceret pignus vendere, adhuc tamen liceat, si modò ter (per justa intervalla, quod judex arbitrabitur, Negus. *de pign. 1. membr. 6. part. principal. num. 4.* Schneid. *hic num. 3.*) prius debitori denuntiatum fuerit, ut solvat, & cessaverit, *d. l. 4. de pign. act.* alioqui si numquam liceret vendere, creditori pignus esset inutile, ut adeo tale pactum sit contra naturam pignoris. Enimvero nec illo casu,
1 quo nihil de distrahendo pignore actum est, absque præcedente denuntiatione pignus vendi potest, sed una tantùm denuntiatio sufficere putatur, *argum. d. l. 4. de pign. act. l. 3. Cod. de jur. dom. imp. l. 4. C. de distr. pign. l. debitoribus. 18. C. de adm. tut.* quamvis etiam hoc casu tres desiderare videatur Paulus *2. sent. 13.* Hoc amplius putarem cum Castrens. ad *d. l. 4* Negus. *1. membr. 6. part. pr. n. 1.* Schneid *num. 2.* contra *Gloss.* Salic. *in l. 1. C. de distr. pign.* Vvesemb. *hic*, etiam tunc unam saltem denuntiationem requiri, cùm expressè convenit, ut pignus vendere liceat; cùm nec ante debitor constituatur in mora. Estque in eam rem textus apertus in *d. l. 3. §. 1. Cod. de jur. dom. imp.* & jure quoque veteri sic obtinuisse liquet ex *l. debitores. 10. C. de pignor. & d. l. 4. C. de distr. pignor.* Sed illud interest, quòd ubi de distrahendo pignore convenit, biennium post denuntiationem non expectatur, uti sit in duabus speciebus reliquis ex constitutione Justin. *d. l. 3. §. 1. C. de jur. dom. imp.* Schneid. *hic num. 3.* Sed quid dicendum de iis casibus, quibus mora contrahitur citra ullam interpellationem, puta si dies solutioni adjecta sit, & sua die solutio facta non fuerit? 2
Hic enim adventu solius diei debitor in mora constituitur secundùm communem sententiam, per *l. magnam. 12. C. de contr. stip.* Negus. *d. loc.* & Schneid. *hic nu. 1.* putant, hoc casu nulla opus esse denuntiatione, sufficereque ad licentiam vendendi pignoris nudam debitoris moram. Cui sententia patrocinari videtur *l. 8. §. 3. de pign. act.* Sed humanius est ut dicamus, etiam hoc casu denuntiationem præcedere debere. Non enim protinus sequitur, ad debitorem constituendum in mora nihil aliud desideratur, quàm ut dies venerit; ergo hoc etiam sufficit ad jus distrahendi pignoris. Quippe pignoris obligatio diversa est à principali: nec si ob moram debentur usuræ, & rei debitæ periculum in debitorem transfertur, ideo statim etiam nulla præcedente denuntiatione licebit vendere pignus in gravissimum præjudicium debitoris. Nec obstat *d. l. 8. §. 3. de pign. act.* loquitur enim de jure vendendi pignoris, quod ex conventione competit ob non solutam sua die pecuniam. Quo tamen & ipso casu non solùm humanius, sed etiam tutius facturus est creditor, si futuram venditionem denuntiet debitori, ut se fraudis suspicione liberet, nec dolo malo in ea venditione versatus quandoque dici possit, *l. 7. C. de distr. pign. l. 1. C. si vend. pign. agat.* Bald. *in l. 4. C. de distr. pign.* Castr. *in l. 4. de pign. act.* Ant. Fab. *C. de suo de distr. pign. defin. 13.* add. Joan. à Sande *rer. jud. lib. 3. tit. 12. defin. 20.* Quid quod hoc ipsum, quod DD. pro certi juris regula ponunt, solo diei lapsu citra aliam interpellationem debitorem constitui in mora, non usque adeo certum est, & sunt, qui falsum existimant? Ferret. *tract. de mora.* Charond. *3. verisimil. 10.* Bachov. *in Treutl. disput. de usur. th. 7.* Quamquam horum argumentis solidè mihi respondisse videtur D. Guiliel. Masius *sing. opin. lib. 2. cap. 4.*

Quamvis ejus ea res non sit] Pignus in bonis debitoris manet, *l. pignus. 9. C. de pign. act.* non enim hoc contractu pignoris agitur, ut res alienetur, sed ut obligetur creditori in securitatem crediti.

Qui pactus est, ut liceret] Hic igitur casus non magis huc pertinet, quàm si procurator, cui id dominus specialiter mandavit, rem alteri vendiderit & tradiderit. Nihil enim interest, utrum ipse dominus rem alteri tradat dominii transferendi causa, an voluntate ejus, §. *nihil. 42. sup. de rer. div.*

No-

Nostra constitutione consultum] Olim jus vendendi pignoris liberius fuit, quod Justinianus ita coercuit, ut nec creditores putaverit habere, quod conqueratur, & debitoribus justum spatium esse ad expediendam solutionem. Summa constitutionis Justinianeæ, quæ est, *l. ult. C. de jur. dom. imp.* huc redit, ut si de vendendo pignore nihil convenerit (alioqui forma conventione præscripta in distractione servanda est) jus sit creditori altero demum post denuntiationem anno id vendere. Si emptor non extet, debitorem ut moneat, ut intra certum tempus pignus luat, aut non apparenti tempus, quo id facere possit, per Judicem præscribat. Hoc autem frustra tentato, ut possit creditor à Principe petere facultatem pro domino possidenti: qua tamen impetrata, adhuc biennium debitori detur, ut interim debitum cum eo, quanti creditoris interest, quæsita pecunia persolvere, & pignus luere possit: eo verò tempore sine solutione transacto, creditor justus pignoris dominus efficiatur. Sed
3 hæc forma vendendi pignoris vix ullibi locorum nunc observatur, vid. Bart. *d. l. 4. de pign. act. & d. l. ult. C. de jur. dom. imp.* Schneid. *hic nu. 6.* Baron. *comm. part. 2.* Christin. *vol. 4. decis. 172. num. 3.* & ibi citat. Antiqua ratio planior & simplicior hæc fuit, ut annua pignoris proscriptione creditor ejus dominus efficeretur, si debitor id non lueret. Moribus nostris vix convenit, ut creditor privata auctoritate pignus distrahat, sed distractio addictione fieri solet auctoritate Magistratus, uti jure Rom. in iis pignoribus, quæ in causa judicati capiuntur, *l. 2. C. si in caus. jud. pign. cap.* in quibus quid juris sit, quid item in pignore prætorio, disce ex *l. Divus. 15. §. 2. & seqq. de re jud. l. cùm proponas. 9. C. de bon. auct. jud. possid. cap. quoad consultationem. ff. de sentent. & re jud.* Dyn. *in l. si finita. 15. §. Julianus. 16. de damn. inf.* Negus. *d. loc. num. 7. & seqq.* Christin. *vol. 4. decis. 165.* vid. Merul. *lib. 4. tit. 100. cap. 1. num. 10.* Neostad. *decis. 90. sup. cur.* Finis venditi pignoris est, ut ex pretio inde redacto creditori satisfiat: quod ultra consecutus est, id restituere debet, tenerurque eo nomine actione pignoratitia: sicut vice versa in id, quod deest, creditori actio competit adversus debitorem vel fidejussorem ejus, *l. 6. de pign. act. l. 9. §. 1. de distr. pign. l. 3. C. eod.* Illud postremò sciendum est, si creditor ipse pignus non possideat, sed debitor vel alius, actione hypothecaria prius rem evincendam, ac tum distrahendam esse. Vvesemb. *parat. de distr. pign. nu. 1. & 10.*

TEXTUS.

De pupillo, qui licèt dominus, non tamen sine tutoris auctoritate alienare potest.

2. *Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis: ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest.*

NOTÆ.

1. *Ideoque si mutuam pecun.*] A remotione generis ad remotionem speciei. Nam & mutui datio alienatio est, *l. 2. §. 2. l. 16. l. pen. D. de reb. cred. d. l. 9. princ. de auct. tut.* & in nativo suo significatu, *l. 1. Cod. de fund. dot.* Ita Interpp. omnes & novissimè Fabrot. & Grot. *in spars. flor.*

Bona fide consumpti] Consumptio bona fide facta conciliat mutuum & condictionem parit, *l. 19. §. 1. D. de reb. cred.* Valetque hoc etiam in nummis alienis mutuo datis, *l. 11. §. ult. cum. 2. ll. seqq. eod.*

Si mala fide, ad exhibend.] Nam qui dolo malo consumpsit, pro eo est, ac si non consumpsisset. Dolus enim pro possessione est, *l. 131. 150. de reg. jur.*

COMMENTARIUS.

1 *Corpora, quæ mutuo dantur, alienari. De quo cum D. Salmasio sermo.*
2 *Nummi quando consumpti intelligantur.*
3 *Mutuum non confirmari consumptione nummorum facta mala fide.*
4 *Cur in casu consumptionis malæ fidei tantùm actionis ad exhibendum hic mentio fiat, emendato errore Cujacii?*

Redit ad eos, qui, cùm domini sint, alienare non possunt. Meminit porro unius pupilli, sed sunt in hoc numero plures: nam & puberes minores curatorem habentes huc pertinent, *l. 3. C. de rest. in int. l. lex quæ. 22. C. de adm. tut.* item is, cui bonis interdictum est, qui, cùm de eo obligando, aut alienando deminuendove ejus patrimonio agitur, in eadem causa cum furioso habetur, *l. 6. de verb. obl. l. 12. in fin. de tut. dat.* tum etiam cæteri, qui ob vitium morbumve corporis in curatione sunt, rerumque suarum administrationem non habent, de quibus *in §. 4. sup. de curat. l. 8. §. 3. d. l. 12. in pr. de tut. & cur. dat.* Filius quoque familiæ non potest alienare bona adventitia, quorum usumfructum pater habet, *l. ultim. §. ipsum. 5. vers. Filiis. C. de bon. quæ lib.* Interdum causa, ex qua res traditur, alienationem impedit, ut donatio inter virum & uxorem, *Pand. & Cod. eod. titul.*

Sine tutoris auctoritate alienare] Alienatio à pupillo facta sine tutoris auctoritate ipso jure nulla est; quippe cùm nec obligare se pupillus sine tutoris auctoritate possit, *l. 9. & passim de auct. tut. l. 11. de acq. rer. dom.* Cæterum auctore tutore & obligari potest, modò infantiam excesserit, & res suas rectè alienat, *d. l. 9. l. 5. de reg. jur.*

§. pupillus.9.infr.de inut.stip. Res intellige, quarum alienatio sine decreto non est interdicta. Nam prædia pupillorum olim rustica, postea omnia, & res etiam mobiles, quæ sine detrimento servari possunt, absque decreto Magistratus alienari prohibita, *l. 1. & tot. tit. de reb. eor. qui sub tut. & tit. C. de præd. & al. reb. min. sine dec. non al. d. l. dex. quæ. 22. C. de adm. tut.*

Ideoque si mutuam pecuniam, &c. non contrahit obligationem] A genere ad speciem. Pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest: ergo nec mutuam pecuniam dando eam facit accipientis: quo fit, ut nec mutui obligatio contrahatur, nec condictio pupillo competat: siquidem mutui obligatio, nisi nummi accipientis fiant, non nascitur, *l. 2. §. 2. de reb. cred.* Supponit igitur Imp. id quod mutuo datur, alienari, seu mutui dationem esse speciem alienationis. Quod & alibi constanter traditum est, *l. 9. pr. de auct. tut. l. 16. l. pen. de reb. cred.* nec minus perspicuum, quàm verum: quippe cùm omnis actus, per quem dominium transfertur, verè & propriè fit alienatio, *l. 1. C. de fund. dot.* & sine alienatione fieri non possit, ut dominium rei ab uno abeat, & per traditionem transferatur in alium. Constat autem, corpora ipsa, quæ mutuo dantur, desinere esse dantis, & fieri accipientis seu aliena, ita ut vindicari, aut ab eo avocari nequeant, *l. 35. §. 1. de donat.* Nec verò ideo minus alienantur, quia accipiens obligatur ad rem ejusdem generis restituendam, puta frumentum pro frumento, vinum pro vino. Quid enim refert ad alienationem ejus, quod datum est, utrum mihi, verbi causa frumentum ea lege datum sit, ut pro eo vinum aut oleum vicissim dem, uti fit in permutatione; aut frumentum ita datum, ut pro eo reddam aliud frumentum, ut fit in mutuo? Est igitur mutui datio alienatio in nativo suo significatu: & ita Interpp. omnes, ac novissimè Fabrot. *ad Theoph.* & Grot. *in spars. flor.* De quo cùm sermonem haberem cum summo atque incomparabili viro D. Claud. Salmasio, hactenus quidem mihi assensus est ut fateretur, corpus rei, quæ datur in mutuo, alienari: sed negabat, ex eo effici, mutuum alienationem esse nisi forte materialiter. Propriè autem & formaliter mutuum non posse dici alienationem, propterea quod in eo nulla contingeret alienatio datæ quantitatis, sive sortis, quæ diversum quid esset à data specie apud debitorem pereunte, & in qua propriè substantia mutui consisteret, uti rectè docuisset Car Molin *tract. de usur.* Et simul interventu aliorum sermo noster interruptus est. Potest autem admitti D. Salmasii sententia, si appellatione mei & tui etiam obligationem & actionem comprehendas, ut fit interdum, *l. 1. quod cert. loc. l. repetitio. 44. de cond. ind. l. 6 §. apud Labeonem. 6. quæ in fraud. cred. l. 9. de verb. sign.* Propriè tamen loquendo nec ipsa sors nostra manet: nec enim quod nobis debetur, quod est in credito, propriè nostrum est, *l. 27. §. 2. l. 34. princ. de aur. arg. mund. leg.* Boet. *in Top. lib. 2. pecunia in nominibus debita non est nostra, sed debitorum.* Et ita *in l. 1. de lib. leg.* Et ideo creditori non vindicatio sortis, sed tantùm condictio datur, qua intendat, verbi causa, centum sibi dari oportere, nemo autem rem suam condicit, aut sibi dari oportere intendit, *§. 14. infr. de act. l. ult. in fin. usufr. quem cav.* Non male igitur mutuum à Cujacio definitur, alienatio pecuniæ sub lege reddendæ quantitatis ejusdem, *parat. C. si cert. pet.*

Vindicari nummi possunt, sicubi extant] Similis locus est *in l. 11. §. ult. de reb. cred.* At, inquies, de pupillo responsum est, eum nisi præsente tutore ne possessionem quidem, quæ naturalis est, alienare posse, *d. l. 11. de acq. rer. dom.* rationi autem juris non convenire, ut possidenti detur vindicatio adversus eum, qui nec natura possidet. Resp. ut vendicationi locus sit, satis esse rem ab alio quovis modo detineri & restitui posse, *l. 9. de rei vind.* adeoque pupillum, etsi animo desinere possidere non potest, corpore tamen posse, atque in alium possessionem, quatenus facti est, sine tutoris auctoritate transferre, *l. possessionem. 29. de acq. poss.*

Bona fide consumpti] Non est mirum, nullos apud auctores plures & crassiores errores reperiri, quàm apud scriptores notarum: quippe quibus temporis non est vanno aut cribro utendi. Dion. Gothofredus ad *l. 9. §. 2. de auct. tut.* scribit, pecuniam in proposito intelligi consumptam, cùm is qui accepit eam, alteri reddidit, aut in solutum dedit: utiturque argumento *l. non omnis. 19. §. 1. de reb. cred.* quo tamen loco hoc ipsum apertè negatur, & rectè. Nam datio in solutum aut creditum non facit, quo minus pecunia adhuc extet, & certo appareat. Quamdiu autem extat, & certo apparet, non potest dici consumpta; & apud quemcumque, aut ubicumque extat, in eadem causa & ejusdem manet, & à domino vindicari potest, ut proximè Imp. dixit. Quando igitur consumi intelligitur? Nimirum cùm quis ea sic utitur, ut eo facto corpora ipsa nummorum, quæ data sunt, non appareant. Id verò contingit primùm corporibus sublatis, veluti si quis ex accepta pecunia vas aliquod conflaverit: quo facto pecunia extinguitur. Neque obstat distinctio, *§. cùm ex aliena. 25 sup. de rer. div.* Nam vas ex nummis aureis vel argenteis conflatum ad rude quidem aurum vel argentum reduci potest; ad priorem speciem sive monetam non potest. Planè possunt auctoritate Principis nummi ejusdem potestatis & eadem figura inde cudi, sed nova hæc moneta & species est, non illa, quæ prius fuerat. Deinde etiam corporibus nummorum integris manentibus, veluti si quis nummos acceptos ita aliis miscuerit, ut discerni non possint: nam etiam ea re eum qui accepit, dominum fieri placet, *l. si alieni. 78. de sol.* Don. *ad l. rogasti. 11. §. ult. d. t. n. 9.* Ait, *bona fide*. Quod ergo *in d. l. non omnis 19. §. 1. de reb. cred.* & si qui sunt alii loci similes, dicitur simpliciter, si pupillus sine tutoris auctoritate credendi causa pecuniam dederit, consumpta ea nasci conditionem, id ex hoc loco

junct.

junct. *d. l. rogasti.* 11. *§. ult. d. tit. l.* 9. *§.* 2. *de auct. tut.* sic interpretandum erit, si bona fide ab accipiente consumpta sit, ignorante scilicet, pupillum esse, qui credidit. Efficitque hoc etiam ratio ju-
3 ris; quia quæ dolo malo consumpta sunt, non alio loco jure habentur, quàm si adhuc extarent, nec consumpta essent, *l. qui dolo.* 131. *l. parem.* 150. *de reg. iur.* ac proinde cùm malæ fidei consumptio consumentem dominum non faciat, nec mutuum ea consumptione confirmabitur, Don. *d. loc. n.* 7. Quod verò D. Bachovius putat non obstare malam fidem, quominus consumptione dominium quæratur, & tamen bona fide tantùm facta consumptione, mutuum, quod ab initio non consistebat propter inutilem numerationem, convalescere; id mihi planè *ἀσύστατον*, videtur. Et sententia Bachovii, quòd per consumptionem & similes acquirendi modos dominium acquiratur, citra considerationem bonæ aut malæ fidei, etiam extra causam accessionis: supra à me refutata est sub *§. cum ex aliena.* 25. *de rer. div.*

Condici possunt] Quod valet in nummis alienis mutuo datis, ut iis bona fide consumptis, ei, qui dedit, condictio detur tamquam ex mutuo, *l.* 11. *§. ult. cum* 2. *ll. seqq. de reb. cred.* id valet & in ea pecunia, quæ dantis fuit, si is rei suæ alienandæ facultatem non habuit, qualis est pupillus. Quapropter si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, consumptis nummis & illi condictio nascitur, *l. non omnis.* 19. *§.* 1 *de reb cred.* & omnino quæ translatæ ab initio pecuniæ vis est, eamdem esse placet & bona fide consumptæ, quasi translatæ: unde rectè dicitur, quod ab initio non valebat ex numeratione, confirmari pecuniæ consumptione bona fide facta. *DD. in d. l.* 11. *§. ult. & d. l.* 19. *§.* 1.

Si mala fide, ad exhibendum] Puto tamen & condictionem in proposito dari, non quidem quasi ex mutuo, quia consumptio malæ fide facta dominum non facit, ut paulo ante probavimus: sed condictionem sine causa, utpote quam constat etiam adversus prædonem fructuum consumptorum nomine dari, *l.* 3. *C. de condict. ex l. l.* 4. *C. de crim. exp. hær.* Ait, *ad exhibendum*. Immo & in rem, inquit Cujacius: quoniam mala fides pro possessione est. Sed, inquit, in rem utilis est; ad exhibendum dire-
4 cta: quare commodius agi ad exhibendum, quàm in rem. Quod falsum est & inconsideratè à Cujacio prolatum. Non enim magis fieri potest, ut contra eum, qui possidere desiit, detur directa ad exhibendum actio, quàm directa in rem: cùm ille non magis exhibendi, quàm restituendi facultatem habeat. Sed ut contra possidentem rem mobilem utraque directa est, ita contra eum, qui dolo malo desiit possidere, utraque utilis. Nam quòd dolus pro possessione est, id non ex vero, sed ex interpretatione est & fictione juris, quæ utili tantùm actioni locum facit. Cur igitur actionis ad exhibendum meminit dumtaxat? Quia utili judicio ad exhibendum semper consequitur actor id totum, quod sua interest, *§.* 3. *inf. de off. jud.* vel permittitur rei petitæ æstimatio ipsius jurejurando, ut fit in eadem actione directa, si possessor per contumaciam rem non exhibeat: quo casu per jusjurandum in litem petitoris possessorem damnari certum est, *l.* 3. *§.* 2. *ad exhib.* Cùm igitur præparatorio judicio illud ipsum consequatur actor, quod rem vindicando consecuturus esset, nihil superest, quod alia actione persequatur. Ita in simili Jurisconsultus, *d. l.* 11. *§. ult. de reb. cred. Vindicari nummi possunt, si extant, aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi.* Cujus loci lectionem frustra Donellus conatur emendare.

TEXTUS.

3. *At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Triboniani, viri eminentissimi, Quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus, qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata hoc permittat. Quo subsecuto, si & judex pronuntiaverit, & debitor solverit, sequatur hujusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quàm disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat, per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si male consumpserit, aut furto aut vi amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso pupilli vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod solvunt, non fit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.*

NOTÆ.

3. *Plenissima securitas*] Ita ut nec in integrum restitutionis sit locus: quod beneficium sola tutoris aut curatoris interveniens auctoritas non excludit, *tit. C. si tut. vel cur. int.*

Salvam habeat, aut locupletior] *L.* 15. *l.* 47. *l.* 66. *D. de sol. l.* 4. *§.* 4. *de dol. exc. l.* 14. *D. de cond. ind. l.* 57. *de reg. jur.* Non debet pupillus occasionem juris ad iniquum trahere cum detrimento alieno-

rum-

compendium, *l. pen. in fin. de reb. cor. qui sub tut.* Quando locupletior factus intelligatur, & quo tempore id inspiciatur, disce ex *l. 4. D. de except. d. l. 47. pr. & §. 5. de solut.*

Male consumpserit] Th. ἀσώτως ἐδαπάνησεν, per luxum prodegerit.

Aut vi] Deest in vet. lib. Cujac. Hotom. nec Th. habet.

Nullius rei alienatio] Argumento à genere ad speciem, quæ valida est [illegible]. Nota, & solutionem esse speciem alienationis, *d. l. 9. §. 2. D. de auct. tut. l. pen. D. de reb. cred.*

COMMENTARIUS.

1 *Debitorem pupillo sine tutoris auctoritate solventem non liberari, licèt dominium rei solutæ transferat.*

2 *Pupillo, in quem solutio collata, rectè solvi etiam sine tutoris auctoritate.*

3 *Quid sit sensus verborum hujus* §. ita licere tutori vel curatori, &c.

4 *Adversus solutionem factam ex præscripto Justiniani pupillum aut adultum beneficio ætatis non restitui.*

5 *Quid si nummos sine tutore aut judice sibi solutos salvos habeat pupillus?*

6 *Cujus periculo sit pecunia, quam pupillus sine tutoris auctoritate credidit, aut in solutum dedit?*

Sine tutoris auctoritate dari] Pupillus quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate, *l. 11. de acq. rer. dom.* semper enim conditionem suam meliorem facere potest, *sup. de auct. tut. in princ.*

Ideoque si debitor] Hotom. & Vvesemb. pro *ideoque*, legendum censent, *quamquam*. Quia nulla hic conclusio ex præcedente propositione, sed diversæ causæ propositio, præcedentis regulæ exceptio: nisi hoc in præcedentibus dicamus subintelligi oportere, ut scilicet quidvis pupillo rectè detur sine tutoris auctoritate, cæterum hactenus, ut ex eo pupillus ipse neque obligari, neque obligationem alienare aut tollere possit. Alii hic illationem fieri ajunt non ex proxima, sed ex superiore sententia §. *præc. in pr.* ubi traditum, pupillum nullam rem sine tutore alienare posse; huic enim esse consequens, ut nec sine tutoris auctoritate pupillo rectè solvatur. Quippe admissa solutione debitorem liberari, pupillumque obligationem & actionem, quam habebat, alienare aut perimere, *l. pupillo. 15. de solut.* Quod ut speciosius dicatur, ex duobus hisce §§. unum faciunt. VINN. Forsan scriptum fuerat: *Alioqui si debitor pupillo solvat*: idque librarii vel qui emendationis curam in se susceperant, mutarunt in *ideoque*, quia *alioqui* paullo post videbant repeti. Sed pergamus. HEIN.

Si non solverit auctoritate tutoris, non liberabitur] Licèt dominium rei solutæ transferat. Nam quemadmodum qui cum pupillo contrahit, pupillo obligatur, quamvis pupillum sibi non obliget, *supr. de auct. tut. in pr. l. Julianus. 13. §. si quis. 29. de act. empt.* ita qui cum pupillo obligationem vult distrahere solvendo, licèt ea solutione dominium in pupillum transferat; se tamen à pupillo, qui per se neque contrahere, neque distrahere obligationem potest, non liberat, *d. l. 15. de solut. l. 5. de reg. jur.* Debet itaque debitor, si liberari velit, pupillo solvere cum auctoritate tutoris, vel ipsi tutori: nam & hoc casu æquè liberatio ipsi jure contingit, *l. Lucius. 46. §. tutelæ. 5. de adm. tut.* Pupillum autem intelligimus creditorem: nam si pupillus solutionis causa tantùm adjectus sit, hoc est solutio sive jus solvendi in eum collatum, puta si quis stipulatus sit sibi, aut Titio pupillo dari, promissor & sine tutoris auctoritate solvendo pupillo liberabitur, *l. si stipulatus. 11. de solut.* scilicet quia ex hujusmodi stipulatione nullum jus obligationis pupillo quæritur. Et solutio sic accipiatur, quasi ipsi creditori solutum esset, qui ita sibi solvi voluit, *l. si ita stipulatus. 59. d. tit.* de quo ex professo infra §. *si quis alii. 4. de inut. stip.* 2

In constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos] Missa est hæc constitutio ad Joannem Præfectum Prætorio: intelligit enim *leg. sancimus. 25. C. de admin. tut.* quòd ipsa verba istius constitutionis, quæ huc translata sunt ostendunt. Promulgata tamen hic dicitur ad Cæsarienses advocatos, nimirum quia ad interrogata eorum & consultationem emissa est, ut arguunt multæ aliæ constitutiones, *leg. ult. Cod. de pact. leg. si major. 12. Cod. de legit. hæred. leg. si fidejussor. 27. Cod. de fidejuss. leg. optimam. 14. Cod. de cont. stipul. junct. §. item. verborum. 12. infr. de inut. stip.* quæ omnes ad diversas consultationes & quæstiones à Cæsariensi advocatione propositas scriptæ, & ad eumdem Joannem P. P. missæ sunt; quippe cujus auditorio advocati Cæsarienses militabant. Intelligi autem advocatos, qui erant in urbe Cæsarea, non illa Cappadociæ, ut Balduinus, Cujac. & Fabrot. existimant, sed Palæstinæ, perspicuum est ex *dict. leg. si fidejuss. 27. C. de fidejuss.* ubi eadem advocatio, quæ passim Cæsariensis, Palæstina appellatur.

Ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere] Locutio implicata, quæ sic construenda & ordinanda est: *Ita licere* (id est, *permitti*, jus esse) *debitorem pupillarem solvere tutori vel curatori*, &c. *Solvere*, id est, *numerare quod debetur*. Theophilus [illegible]. Anton. Fab. 13. *conject.* 19. & *jurisp.* 12. *pr.* 7. *illat.* 43. huic orationi alium sensum affingit, quasi ita scriptum esset; *ita licere tutori vel curatori debitorem pupilli, vel adulti absolvere & liberare* (qui scil. antea pupillo, aut adulto solvit sine tutoris aut curatoris auctoritate, vel cùm adhuc tutorem aut curatorem non haberent) *si prius judicialis sententia*, &c. Sed præterquam quod hæc locutio non facile obvia, *solvere debitorem* pro liberare obligatione, quamquam unus & alter locus occurrit, in quo debitor solutus pro liberato dicitur, *l. decem. 136. de verb. obl. l. si ex pluribus.*

TEXTUS.

De liberis in potestate.

1. *Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset iis licentia, quod per unum vel unam eorum acquisitum esset alii filio vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim a nobis est, ut si quid ex re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti acquiratur. Quæ enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisivit, hujus usumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne, quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat.*

NOTÆ.

1. *Castrensibus peculiis*] Quæ primùm filiisfam. militibus concessa: postea etiam veteranis, seu militia missis, *pr. inf. quib. non est perm. fac. test.* Juven. *sat.* 16. v. 51. Postremò ad exemplum castrensis etiam quasi castrense peculium exceptum, quasi militum contemplatione litteratæ militiæ, *§. ult. inf. de mil. test.*

Sine ulla distinctione] Id est, peculium omne paganum pleno jure patri acquirebatur. Non distinguebant inter profectitium & adventitium, neque inter usumfructum & proprietatem.

Generali constitutione] *L. 6. C. de bon. quæ liber.* qua quod circa bona materna & materni generis, item lucra nuptialia jam ante à diversis Principibus statutum erat, *l. 1. & 2. C. de bon. mat. l. 1. 2. 6. & 7. C. Theod. l. 1. & 4. C. de bon. quæ lib.* ne *δεύωμένα* abiret, produxit ad bona omnia adventitia.

Honorem debitum] Th. Τὸ ἐποφειλόμενον ἐφύλαξεν, *debitum reservavit*, & vox *honorem* abundare videtur Cujac. quoniam hic non agitur de honoris debito, sed acquisiti. Deest quoque in emendatissimis editionibus, teste Fabrot.

Usumfructum patri] Quidam etiam casus sunt quibus peculii adventitii plena proprietas filio acquiritur, *l. ultim. §. 1. Cod. de bon. quæ lib.* auth. *excipitur, cum. 2. seqq. Cod. eod.* Peculium adventitium, ἔξωθεν, ἐπίκτητον, Gloss. lat. gr. quod aliunde, quàm à patre obvenit, & quasi τυχηρόν.

COMMENTARIUS.

1 *Post occupatam demum Remp. filiisfam. primùm militibus, deinde etiam veteranis peculium castrense pleno jure concessum: procedente tempore, & quasi castrense.*

2 *Quid sit peculium filiisfam. quot ejus species, & quid singulæ.*

3 *Translato in Thraciam Imperio, primùm bonorum maternorum, mox etiam materni generis, & lucrorum nuptialium, novissimè omnium adventitiorum proprietatem filiisfam. concessam, solo usufructu apud patrem relicto.*

4 *Quid moribus nostris, & Gallorum?*

EXceptis castrensibus peculiis] Florente Republ. peculium filiisfam. uniusmodi fuit. Nam ut servus domino, ita filius patri cuncta pleno jure acquirebat: idemque planè jus & in corpus & in bona liberorum pater habebat, quod dominus in servos; cujus rei inter alios testis locuples est Dionys. Halicarnassensis *lib.* 8. *Romani*, inquit, *proprium nihil possident, quamdiu patres eorum in vita manent: sed & pecuniæ & corpora filiorum parentum potestati arbitrioque permissa sunt; omniaque parentibus acquirunt quasi servi*, ut ἀνδράποδα καὶ δοῦλοι τῶν πατέρων. Verùm Imperatores ut præmio aliquo adolescentes ad militiæ labores invitarent, eorumque sibi conciliarent studia, castrense peculium filiisfamil. pleno jure concesserunt: primùm militibus, postea etiam veteranis seu à militia dimissis, *infr. quib. non est perm. fac. teste in pr.* Ex quo filiifamil. in hoc peculio jus ac vicem patrumfamil. obtinere cœperunt, *l. 2. de senat. Mac.* idque significat Juvenalis *satyr.* 16. v. 52. his versibus: 1

> *Nam quæ sunt parta labore*
> *Militiæ, placuit non esse in corpore census,*
> *Omne tenet cujus regimen pater.*

Igitur quod ait, *olim quidem*, &c. excipiens peculia castrensia, id ad tempora Julii aut Augusti & sequentia referendum est, *l. 1. de testam. mil. d. pr. inf. quib. non est perm. fac. test.* Postremò, nec multo post ad exemplum castrensis peculii etiam quasi castrense peculium exceptum & filiisfamil. permissum est, *§. ult. inf. de mil. test.* Planè hactenus adhuc diu jus vetus patri conservatum fuit, ut si filius intestatus decessisset, bona castrensia pater jure peculii occuparet, *l. 2. de castr. pec.* de quo plura alibi. VINN. Jus in peculio castrensi eodem tempore concessum videtur filiisfamilias, quo militibus liberrima illa testamenti factio concessa est, cujus historiam habes in *l. 1. pr. ff. de test. mil.* Nec mutatum videtur quod pater bona filii intestati jure peculii occupet, si liberos vel fratres non reliquit. Nam & bonis publicatis, ea tanquam peculium penes patrem manent,

nent, *l. 3. C. de bon. proscr.* Utroque enim casu cessat favor filiifamilias militis, ob quem illi hujusmodi concessum est privilegium. HEIN.

Sine distinctione] Profectitii scil. vel adventitii peculii, proprietatis & usufructus, inter quæ primus Justinianus est, qui differentiam genera-
2 li lege introduxit. Ex his porro patet, quicquid filiusfam. habet, sive concessione patris, sive partum suo labore, aut aliena lib ralitate collatum, id uno nomine peculium filiifam. appellari; atque hoc docendi gratia ex ratione novi juris in duo genera posse dividi, ut dicamus, peculium filiifam. esse vel militare, vel paganum: & utriusque iterum duas esse species inferiores, illius castrense & quasi castrense, hujus profectitium & adventitium. Castrense est, quod per occasionem armatæ militiæ filius sibi acquisivit: quo quid contineatur, docent *l. castrense. 11. de castr. pec. l. 1. C. eod.* Quasi castrense est, quod in toga operam Reipub. navans paravit, puta ex professione liberalium artium, ex officiorum publicorum emolumentis, ex patrociniis causarum, & urbana illa inermique militia, *l. ult. C. de inoff. testam. l. 4. l. advocatio. 14. C. de adv. div. jud.* Liberalitatem quoque à Principe in filiumfamil. collatam instar castrensis peculii haberi placuit, *l. 7. C. de bon. quæ lib. in pot.* Utrumque hoc genus ita proprium filiifam. esse placuit, ut de eo statuere possit non secus, ac si paterfam. esset, *d. pr. infr. quib. non est perm. fac. test. l. 1. §. nec castrense. 15. de collat. l. 2. de sen. Mac.* Adde quæ notavimus sub *§. ult. infr. de mil. test.* Profectitium peculium est, quod à patre sive contemplatione patris ab aliis ad filium proficiscitur. Adventitium, quod aliunde filio obvenit, sive id laboribus suis acquisivit extra causam armatæ, aut togatæ militiæ, sive prospera fortuna ei accessit, puta ex maternis maternive generis hæreditatibus, lucris nuptialibus, legatis, & hæreditatibus amicorum, *l. 6. C. de bon. quæ lib. & hoc text. in fin.* Illud totum patri secundùm antiquam observationem adhuc acquiritur; hujus in universum proprietas filio data est constitutione Justiniani, solo usufructu patri relicto; de quo mox fusius.

Alii filio vel extraneo donare] Consequens hoc omnino rationi antiqui juris. Nam cùm utriusque hujus peculii pleno jure pater dominus esset, licere utique etiam ei debuit pro arbitrio de utroque statuere, & quod labore Titii filii acquisitum esset, Mævio donare, vel
3 in proprias rationes convertere. Hinc porro etiam est, quod patre mortuo peculium paganum omne, nisi legatum esset, fratribus conferendum erat, *l. certum. 13. C. fam. erc. l. filiæ. 12. C. de collat.* quod in adventitio mutavit Justinianus, *l. ultim. C. d. tit.* convenienter priori suæ constitutioni, *l. cum oportet 6. C. de bon. quæ lib. in potest.*

3 *Generali constitutione emissa*] Cùm olim bona omnia adventitia non minus, quàm profectitia pleno jure patris essent, Constantinus detraxit bona materna, quorum usumfructum tantùm patri, filio proprietatem tribuit, *l. 1. C. de bon. matern. l. 1. & l. 2. C. Theod. eod.* Gratianus, Valentinianus, & Theodosius idem statuerunt de bonis materni generis, id est, ex materna cognatione delatis *l. 6. C. Theod. eod.* eosque secuti Arcadius & Honorius, *l. 2. C. d. tit. l. 7. C. Theod. eod.* Theodosius porro & Valentinianus, Leo & Anthemius, hoc etiam ad lucra nuptialia & sponsalitia produxerunt, *l. 1. l. 4. C. de bon. quæ lib.* Postremò Justinianus generali constitutione emissa, quacumque ex causa filio quid acquisitum esset, quod adventitio peculio attribueretur, id omne ejusdem juris esse voluit, *d. l. cum oportet. 6. C. eod. tit.*

Si quid ex re patris, hoc secundùm antiquam observationem] In profectitio peculio nihil Justinianus mutavit: sed quicquid ex re patris filio obvenit, id totum vult patri acquiri secundùm observationem juris antiqui. Planè potest nihilominus aliquid commodi ex concessione hujus peculii ad liberos redire: nam & emancipatos sequitur, nisi nominatim ademptum sit, *l. donatione. 31. §. 2. de don.* & bonis patris publicatis, separatur & conservatur liberis, *l. 3. §. sed utrum. 4. in fin. de minor.* Ait, *ex re patris, in dict. l. cum oportet. 6. ex substantia patris.* Quid igitur dicemus, si quid filio obvenerit, non quidem ex re aut substantia patris, sed patris occasione & contemplatione? DD. *hic & in d. l. cum oportet. 6.* id quoque peculii profectitii esse volunt, *arg. l. si serv. 21. cum l. seq. de usufr.* ubi quod servo fructuario relinquitur, aut donatur contemplatione fructuarii, id fructuario acquiri dicitur tamquam ex re ejus quæsitum, *facit l. sed si plures. 10. §. in arrogato. 6. in fin. de vulg. & pup. subst.*

Usumfructum patri acquirat, dominium apud eum remaneat] Dominium posuit pro nuda proprietate, uti & in *d. l. cum oportet. 6.* Hæc autem proprietatis concessio non tribuit filio jus eam sine patris consensu alienandi, *l. ult. §. ipsum autem. 5. Cod. eod.* Si ususfructus filio relictus sit, hic totus acquiretur patri; at eo mortuo redibit ad filium, *l. ult. C. de usufr.* Nonnumquam & plena proprietas filio acquiritur: quod Justinianus primo introduxit in hæreditate, quam filius renuente patre adiisset, *d. l. ult. §. 1.* postea etiam in pluribus casibus; in rebus ea lege filio datis, ne ususfructus ad patrem perveniret; in hæreditate fratris & sororis, ad quam una cum filio pater admittitur; item in iis rebus, quæ filio deferuntur ob delictum patris, qui divortium fecit sine causa, *auth. excipitur, & 2 seqq. C. de bon. quæ lib.* VINN. Immo & alii sunt casus, quibus plena filio proprietas adquiritur veluti si pater dolosè versatus sit in bonis filio restituendis, *l. 50. ff. ad SC. Treb.* si princeps filiofam donarit, *l. 7. C. de bon. quæ lib.* HEIN. Moribus nostris & Gallorum adventitia omnia, sicut castrensia & quasi, filii sibi non patri & in solidum acquiruntur: in profectitiis tantùm antiquum jus acquirendi per filium patri relictum est, Gudelin. *de ju. novi. lib. 1. c. 11.* Chassan. *in consuet. Burgund. §. 1. tit. Des enfans de plusieurs* 4

de verb. sign. Alienandi autem prohibitione eos quoque casus comprehendi intelligimus, quibus jus aliquod in re à dominio separatum transfertur, *l. ultim. Cod. de reb. al. non alien.* Quare nec servitutem prædio dotali maritus imponere poterit, nec servitutes prædio debitas remittere, vel amittere, non utendo, *l. 5. de fund. dot.* Cui consequens est, libertatem servitutis urbano prædio dotali debitæ ex cessione patientiave mariti non competituram, ne per hoc prædii conditio deterior fiat, *leg. 6. eod. tit.*

4 *Hypothecas earum etiam volente ea*] Lex Julia alienationes prædiorum dotalium prohibuit, quæ invita muliere fiebant; oppignorationem etiam quæ fiebat ea consentiente, *l. unic. §. cum lex. 15. Cod. de rei ux. act.* Hoc ideo, quia facilius mulier adduci potest, ut consentiat obligationi, ubi nullum præsens periculum est, sed spes fore, ut maritus rem luat, quàm alienationi consentiat, per quam rei ipsius dominium statim in alium transfertur. Quod igitur facilius mulier concessura erat, arctius lex, immo solùm prohibere voluit: ut passim videmus ea sola legibus prohiberi, quæ facile fieri possunt, cùm lex ea fieri non vult, non quæ difficulter. Hac ratione Senatusconsulto Vellejano mulieri pro alio se obliganti succursum est, non donanti, nimirum quia, ut inquit Jurisconsultus, facilius se mulier obligat, quàm alicui donat, *l. . §. . ad senat. Vellejan.* Eadem ratio fuit legis Fusiæ Caniniæ infinitam manumissionem in testamento prohibentis, non inter vivos, *sup. de leg. Fus. Can.*

Utrique remedium imposuimus] Justinianus legis Juliæ prohibitionem primùm porrexit ad prædia provincialia, *dict. l. un. §. & cùm lex. 15. Cod. de rei ux. act.* quippe quorum nondum eadem causa, quæ Italicorum erat, quod effectum constitutione posteriore, *leg. un. Cod. de usucap. transf.* Deinde alienationem eodem modo, quo oppignorationem, prohibuit, ut nec illa vel consentiente muliere fieri posset: quod lex Julia permittebat, *dict. leg. unic. §. & cum lex. 15. vers. cum autem.* Hæc autem prohibitio in quibusdam casibus cessare creditur, quos collegit Christin. *volum. 3. dec. 133. num. 20. & 28. cum seqq.*

Ne sexus muliebris fragilitas] Ratio cur legi Juliæ hactenus derogarit, ut nec alienationem prædii dotalis, quæ cum consensu mulieris fit, valere patiatur; quia scilicet succurrendum putavit facilitati mulierum, quæ vel fragilitate sexus, vel mariti reverentia, aut amore ductæ facile rerum suarum alienationibus consensum accomodant, τὸ γὰρ εἰς ἀπάτην εὐάλωτον γυναικός Liban. *Declam. 35.* Pontifices tamen hujusmodi alienationes, si jurato mulier consenserit, firmas manere præcipiunt, *c. cum contingat. x. de jurejur. c. licèt mulieres. eod. in 6.* Moribus harum regionum marito dominium rerum, quas uxor in matrimonium confert, non quæritur; sed nullis antenuptialibus instrumentis confectis bona omnia utriusque conjugum communia fiunt, ut alibi dictum. Cæterum sive facta sit bonorum communio, sive ea pactionibus exclusa, licet marito pro jure potestatis, quam maximam apud nos in uxorem habet, res ejus alienare, aut obligare, neque in eam rem opus habet uxoris consensu, nisi ea quoque potestas nominatim pactis antenuptialibus restricta sit, aut impetrata bonorum separatio. Neostad. *de pact. antenupt. obs.* 10. Grot. 1. *introd. c. 5.* & alii alleg. à Groenevv. *hic, tract. de ll. abrog.* Contra verò mulieres nuptæ res suas obligandi, aut alienandi jus non habent: ac neque ex contractu sine consensu maritorum inito obligantur, nisi quatenus ea obligatio spectat victum & cultum familiæ. exceptis palam negotiantibus, quæ institorum jure utuntur, atque in negotiatione, quam exercent, se virosque suos obligandi potestatem habent, D. Joan. à Sande. *lib. 2. tit. 4. defin. 3. &* 4. Non idcirco tamen minus in intercessionibus beneficio Senatusconsulti utuntur, D. Neostad. *obs. rer. jud. 18.*

TEXTUS.

De Creditore, qui licèt non sit dominus, tamen alienare pignus potest.

I. *Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur, nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti creditorum, & debitorum satis abundeque provisum est.*

NOTÆ.

I. *Ex pactione*] Idem est, licèt pactio nulla interposita, *l. 4. D. de pign. act.* neutrum autem procedit sine prævia denuntiatione, *l. 4. Cod. de distr. pign. l. 10. C. de pign.* Sed etsi convenerit, ne liceat vendere, adhuc tamen distrahi potest, modò trina præcesserit denuntiatio, *d. l. 4. de pign. action.*

Qui ab initio pactus] Aut etiam ex intervallo, *d. l. 4. D. de pign. action.* Itaque hic casus

ſus non magis huc pertinet, quàm cùm procurator voluntate domini rem alienat, §. 42. *supr. de rerum div.* Rectius huc referas tutores & curatores.

Nostra constitutione] *L. ult. Cod. de jur. dom. imp.* ubi nova forma diſtrahendi pignoris prolixè præſcribitur, cui locus ſit, cùm de vendendo eo nihil nominatim convenit.

COMMENTARIUS.

1 *Unam ſaltem denuntiationem requiri, non tantùm cùm de pignore diſtrahendo non convenit, ſed etiam cùm convenit, ut vendere liceat.*

2 *Quid ſi dies ſolutionis adjecta, & ſolutio ſua die facta non fuerit?*

3 *Formam vendendi pignoris à Juſtiniano præſcriptam vix ullibi locorum obſervari.*

HIc ex diverſo oſtenditur, etiam eum aliquando, qui dominus non eſt, alienandæ rei poteſtatem habere, exemplo creditoris pignoratitii. Magis autem huc pertinent tutores & curatores, quibus res pupillorum ſuorum & adultorum alienandi poteſtas non à domino, ſed jure tributa eſt, *l. bonæ fidei.* 109. *de verb. ſign.* quamvis his non quævis permiſſa alienatio, nec omnium rerum abſque decreto. De quo vid. *l.* 9. §. *ficut.* 5. *l.* 12. §. 1. *l. tutor.* 22. *l. Lucius.* 45. §. *ult. de adm. tut. l. non omni.* 16. *l. lex quæ.* 22. *C. eod. l.* 1. *& paſſ. de reb. eor. qui ſub tut.*

Ex pactione] Pertinet igitur hic locus ad alienationem pignoris conventionalis. Ait, *ex pactione.* Quid ergo ſi de diſtrahendo pignore nihil convenerit? Adhuc eo jure utimur, ut diſtrahere liceat, *l.* 4. *de pign. act.* Quin hoc ipſi naturæ pignoris ineſt. Atque hic caſus potius ponendus fuerat, quàm cùm pignus alienatur ex conventione atque expreſſa voluntate debitoris, per ea, quæ ſtatim ſequuntur. Immo tantum abeſt, ut pactio ad alienationem pignoris neceſſaria ſit, ut etiamſi nominatim contra convenerit, ne liceret pignus vendere, adhuc tamen liceat, ſi modò ter (per juſta intervalla, quod judex arbitrabitur, Negus. *de pign.* 1. *membr.* 6. *part. principal. num.* 4. Schneid. *hic num.* 3.) prius debitori denuntiatum fuerit, ut ſolvat, & ceſſaverit, *d. l.* 4. *de pign. act.* alioqui ſi numquam liceret vendere, creditori pignus eſſet inutile, ut adeo tale pactum ſit con-
1 tra naturam pignoris. Enimvero nec illo caſu, quo nihil de diſtrahendo pignore actum eſt, abſque præcedente denuntiatione pignus vendi poteſt, ſed una tantùm denuntiatio ſufficere putatur, *argum. d. l.* 4. *de pign. act. l.* 3. *Cod. de jur. dom. imp. l.* 4. *C. de diſtr. pign. l. debitoribus.* 18. *C. de adm. tut.* quamvis etiam hoc caſu tres deſiderare videatur Paulus 2. *ſent.* 13. Hoc amplius putarem cum Caſtrenſ. ad *d. l.* 4 Neguſ. 1. *membr.* 6. *part. pr. n.* 1. Schneid *num.* 2. contra *Gloſſ.* Salic. *in l.* 1. *C. de diſtr. pign.* Vveſemb. *hic*, etiam tunc unam ſaltem denuntiationem requiri, cùm expreſsè convenit, ut pignus vendere liceat; cùm nec ante debitor conſtituatur in mora. Eſtque in eam rem textus apertus in *d. l.* 3. §. 1. *Cod. de jur. dom. imp.* & jure quoque veteri ſic obtinuiſſe liquet ex *l. debitores.* 10. *C. de pignor. & d. l.* 4. *C. de diſtr. pignor.* Sed illud intereſt, quòd ubi de diſtrahendo pignore convenit, biennium poſt denuntiationem non expectatur, uti fit in duabus ſpeciebus reliquis ex conſtitutione Juſtin. *d. l.* 3. §. 1. *C. de jur. dom. imp.* Schneid. *hic num.* 3. Sed quid dicen- 2
dum de iis caſibus, quibus mora contrahitur citra ullam interpellationem, puta ſi dies ſolutioni adjecta ſit, & ſua die ſolutio facta non fuerit? Hic enim adventu ſolius diei debitor in mora conſtituitur ſecundùm communem ſententiam, per *l. magnam.* 12. *C. de contr. ſtip.* Neguſ. *d. loc.* & Schneid. *hic nu.* 1. putant, hoc caſu nulla opus eſſe denuntiatione, ſufficereque ad licentiam vendendi pignoris nudam debitoris moram. Cui ſententiæ patrocinari videtur *l.* 8. §. 3. *de pign. act.* Sed humanius eſt ut dicamus, etiam hoc caſu denuntiationem præcedere debere. Non enim protinus ſequitur, ad debitorem conſtituendum in mora nihil aliud deſideratur, quàm ut dies venerit; ergo hoc etiam ſufficit ad jus diſtrahendi pignoris. Quippe pignoris obligatio diverſa eſt à principali: nec ſi ob moram debentur uſuræ, & rei debitæ periculum in debitorem transfertur, ideo ſtatim etiam nulla præcedente denuntiatione licebit vendere pignus in graviſſimum præjudicium debitoris. Nec obſtat *d. l.* 8. §. 3. *de pign. act.* loquitur enim de jure vendendi pignoris, quod ex conventione competit ob non ſolutam ſua die pecuniam. Quo tamen & ipſo caſu non ſolùm humanius, ſed etiam tutius facturus eſt creditor, ſi futuram venditionem denuntiet debitori, ut ſe fraudis ſuſpicione liberet, nec dolo malo in ea venditione verſatus quandoque dici poſſit, *l.* 7. *C. de diſtr. pign. l.* 1. *C. ſi vend. pign. agat.* Bald. *in l.* 4. *C. de diſtr. pign.* Caſtr. *in l.* 4. *de pign. act.* Ant. Fab. *C. de ſuo de diſtr. pign. defin.* 13 add. Joan. à Sande *rer. jud. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 20. Quid quod hoc ipſum, quod DD. pro certi juris regula ponunt, ſolo diei lapſu citra aliam interpellationem debitorem conſtitui in mora, non uſque adeo certum eſt, & ſunt, qui falſum exiſtimant? Ferret. *tract. de mora.* Charond. 3. *veriſimil.* 10. Bachov. *in Treutl. diſput. de uſur. th.* 7. Quamquam horum argumentis ſolidè mihi reſpondiſſe videtur D. Guiliel. Maſius *ſing. opin. lib.* 2. *cap.* 4.

Quamvis ejus ea res non ſit] Pignus in bonis debitoris manet, *l. pignus.* 9. *C. de pign. act.* non enim hoc contractu pignoris agitur, ut res alienetur, ſed ut obligetur creditori in ſecuritatem crediti.

Qui pactus eſt, ut liceret] Hic igitur caſus non magis huc pertinet, quàm ſi procurator, cui id dominus ſpecialiter mandavit, rem alteri vendiderit & tradiderit. Nihil enim intereſt, utrum ipſe dominus rem alteri tradat dominii transferendi cauſa, an voluntate ejus, §. *nihil.* 40. *ſup. de rer. div.*

Nostra constitutione consultum] Olim jus vendendi pignoris liberius fuit, quod Justinianus ita coercuit, ut nec creditores putaverit habere, quod conqueratur, & debitoribus justum spatium esse ad expediendam solutionem. Summa constitutionis Justinianeæ, quæ est, *l. ult. C. de jur. dom. imp.* huc redit, ut si de vendendo pignore nihil convenerit (alioqui forma conventione præscripta in distractione servanda est) jus sit creditori altero demum post denuntiationem anno id vendere. Si emptor non extet, debitorem ut moneat, ut intra certum tempus pignus luat, aut non apparenti tempus, quo id facere possit, per judicem præscribat. Hoc autem frustra tentato, ut possit creditor à Principe petere facultatem pro domino possidenti: qua tamen impetrata, adhuc biennium debitori detur, ut interim debitum cum eo, quanti creditoris interest, quæsita pecunia persolvere, & pignus luere possit: eo verò tempore sine solutione transacto, creditor justus pignoris dominus efficiatur. Sed
3 hæc forma vendendi pignoris vix ullibi locorum nunc observatur, vid. Bart. *d. l. 4. de pign. act. & d. l. ult. C. de jur. dom. imp.* Schneid. *hic nu. 6.* Baron. *comm. part. 2.* Christin. *vol. 4. decis. 172. num. 3.* & ibi citat. Antiqua ratio planior & simplicior hæc fuit, ut annua pignoris proscriptione creditor ejus dominus efficeretur, si debitor id non lueret. Moribus nostris vix convenit, ut creditor privata auctoritate pignus distrahat, sed distractio addictione fieri solet auctoritate Magistratus, uti jure Rom. in iis pignoribus, quæ in causa judicati capiuntur, *l. 2. C. si in caus. jud. pign. cap.* in quibus quid juris sit, quid item in pignore prætorio, disce ex *l. Divus. 15. §. 2. & seqq. de re jud. l. cùm proponas. 9. C. de bon. auct. jud. possid. cap. quoad consultationem. 7. de sent. & re jud.* Dyn. *in l. si finita. 15. §. Julianus. 16. de damn. inf.* Neguss. *d. loc. num. 7. & seqq.* Christin. *vol. 4. decis. 165.* vid. Merul. *lib. 4. tit. 100. cap. 1. num. 10.* Neostad. *decis. 90. sup. cur.* Finis venditi pignoris est, ut ex pretio inde redacto creditori satisfiat: quod ultra consecutus est, id restituere debet, tenerturque eo nomine actione pignoratitia: sicut vice versa in id, quod deest, creditori actio competit adversus debitorem vel fidejussorem ejus, *l. 6. de pign. act. l. 9. §. 1. de distr. pign. l. 3. C. eod.* Illud postremò sciendum est, si creditor ipse pignus non possideat, sed debitor vel alius, actione hypothecaria prius rem evincendam, ac tum distrahendam esse. Vvesemb. *parat. de distr. pign. nu. 1. & 10.*

TEXTUS.

De pupillo, qui licèt dominus, non tamen sine tutoris auctoritate alienare potest.

2. *Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis: ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest.*

NOTÆ.

2. *Ideoque si mutuam pecun.*] A remotione generis ad remotionem speciei. Nam & mutui datio alienatio est, *l. 2. §. 2. l. 16. l. pen. D. de reb. cred. d. l. 9. princ. de auct. tut.* & in nativo suo significatu, *l. 1. Cod. de fund. dot.* Ita Interpp. omnes & novissimè Fabrot. & Grot. *in spars. flor.*

Bona fide consumpti] Consumptio bona fide facta conciliat mutuum & condictionem parit, *l. 19. §. 1. D. de reb. cred.* Valetque hoc etiam in nummis alienis mutuo datis, *l. 11. §. ult. cum. 2. ll. seqq. eod.*

Si mala fide, ad exhibend.] Nam qui dolo malo consumpsit, pro eo est, ac si non consumpsisset. Dolus enim pro possessione est, *l. 131. 150. de reg. jur.*

COMMENTARIUS.

1 *Corpora, quæ mutuo dantur, alienari. De quo cum D. Salmasio sermo.*
2 *Nummi quando consumpti intelligantur.*
3 *Mutuum non confirmari consumptione nummorum facta mala fide.*
4 *Cur in casu consumptionis malæ fidei tantùm actionis ad exhibendum hic mentio fiat, emendato errore Cujacii?*

Redit ad eos, qui, cùm domini sint, alienare non possunt. Meminit porro unius pupilli, sed sunt in hoc numero plures: nam & puberes minores curatorem habentes huc pertinent, *l. 3. C. de rest. in int. l. lex quæ. 22. C. de adm. tut.* item is, cui bonis interdictum est, qui, cùm de eo obligando, aut alienando deminuendove ejus patrimonio agitur, in eadem causa cum furioso habetur, *l. 6. de verb. obl. l. 12. in fin. de tut. dat.* tum etiam cæteri, qui ob vitium morbumve corporis in curatione sunt, rerumque suarum administrationem non habent, de quibus *in §. 4. sup. de curat. l. 8. §. 3. d. l. 12. in pr. de tut. & cur. dat.* Filius quoque familiæ non potest alienare bona adventitia, quorum usumfructum pater habet, *l. ultim. §. ipsum. 5. vers. Filiis. C. de bon. quæ lib.* Interdum causa, ex qua res traditur, alienationem impedit, ut donatio inter virum & uxorem, *Pand. & Cod. eod. titul.*

Sine tutoris auctoritate alienare] Alienatio à pupillo facta sine tutoris auctoritate ipso jure nulla est; quippe cùm nec obligare se pupillus sine tutoris auctoritate possit, *l. 9. & passim de auct. tut. l. 11. de acq. rer. dom.* Cæterum auctore tutore & obligari potest, modò infantiam excesserit, & res suas rectè alienat, *d. l. 9. l. 5. de reg. jur.*

§. *pen.*

§. pupillus.9.infr.de inut.stip. Res intellige, quarum alienatio sine decreto non est interdicta. Nam prædia pupillorum olim rustica, postea omnia, & res etiam mobiles, quæ sine detrimento servari possunt, absque decreto Magistratus alienari prohibita, *l. 1. & tot. tit. de reb. eor. qui sub tut. & tit. C. de præd. & al. reb. min. sine dec. non al.d. l.dex. quæ. 22. C. de adm. tut.*

Ideoque si mutuam pecuniam, &c. non contrahit obligationem] A genere ad speciem. Pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest: ergo nec mutuam pecuniam dando eam facit accipientis: quo fit, ut nec mutui obligatio contrahatur, nec condictio pupillo competat: siquidem mutui obligatio, nisi nummi accipien-
1 tis fiant, non nascitur, *l. 2. §.2.de reb. cred.* Supponit igitur Imp. id quod mutuo datur,alienari, seu mutui dationem esse speciem alienationis. Quod & alibi constanter traditum est, *l. 9. pr. de auct. tut. l. 16. l. pen.de reb. cred.*nec minus perspicuum, quàm verum: quippe cùm omnis actus, per quem dominium transfertur, verè & propriè sit alienatio, *l. 1. C.de fund.dot.* & sine alienatione fieri non possit, ut dominium rei ab uno abeat, & per traditionem transferatur in alium. Constat autem, corpora ipsa, quæ mutuo dantur, desinere esse dantis, & fieri accipientis seu aliena, ita ut vindicari, aut ab eo avocari nequeant, *l. 35. §. 1. de donat.* Nec verò ideo minus alienantur, quia accipiens obligatur ad rem ejusdem generis restituendam, puta frumentum pro frumento, vinum pro vino. Quid enim refert ad alienationem ejus, quod datum est, utrum mihi, verbi causa frumentum ea lege datum sit, ut pro eo vinum aut oleum vicissim dem, uti fit in permutatione; aut frumentum ita datum,ut pro eo reddam aliud frumentum, ut fit in mutuo? Est igitur mutui datio alienatio in nativo suo significatu: & ita Interpp. omnes, ac novissimè Fabrot. *ad Theoph.* & Grot. *in spars. flor.* De quo cùm sermonem haberem cum summo atque incomparabili viro D. Claud. Salmasio, hactenus quidem mihi assensus est ut fateretur, corpus rei, quæ datur in mutuo, alienari: sed negabat, ex eo effici, mutuum alienationem esse nisi forte materialiter. Propriè autem & formaliter mutuum non posse dici alienationem, propterea quod in eo nulla contingeret alienatio datæ quantitatis, sive sortis, quæ diversum quid esset à data specie apud debitorem pereunte, & in qua propriè substantia mutui consisteret, uti rectè docuisset Car Molin *tract. de usur.* Et simul interventu aliorum sermo noster interruptus est. Potest autem admitti D. Salmasii sententia, si appellatione mei & tui etiam obligationem & actionem comprehendas, ut fit interdum, *l. 1. quod cert.loc l.repetitio. 44. de cond. ind. l. 6 §. apud Labeonem. 6. quæ in fraud. cred. l. 9. de verb. sign.* Propriè tamen loquendo nec ipsa sors nostra manet: nec enim quod nobis debetur, quod est in credito, propriè nostrum est, *l. 27. §. 2. l. 34. princ. de aur. arg. mund.* & Boet. *in Top. lib. 2. pecunia in nominibus debita non est nostra, sed debitorum.* Et ita *in l. 1. de lib. leg.* Et ideo creditori non vindicatio sortis, sed tantùm condictio datur, qua intendat, verbi causa, centum sibi dari oportere, nemo autem rem suam condicit, aut sibi dari oportere intendit, *§. 14. infr. de act. l. ult. in fin. usufr. quem cav.* Non male igitur mutuum à Cujacio definitur, alienatio pecuniæ sub lege reddendæ quantitatis ejusdem, *par.si.C. si cert. pet.*

Vindicari nummi possunt, sicubi extant] Similis locus est *in l. 11. §. ult. de reb. cred.* At, inquies, de pupillo responsum est, eum nisi præsente tutore ne possessionem quidem, quæ naturalis est, alienare posse, *d. l. 11. de acq. rer. dom.* rationi autem juris non convenire, ut possidenti detur vindicatio adversus eum, qui nec natura possidet. Resp. ut vendicationi locus sit, satis esse rem ab alio quovis modo detineri & restitui posse, *l. 9. de rei vind.* adeoque pupillum, etsi animo desinere possidere non potest, corpore tamen posse, atque in alium possessionem, quatenus facti est, sine tutoris auctoritate transferre, *l. possessionem. 29. de acq. poss.*

Bona fide consumpti] Non est mirum, nullos apud auctores plures & crassiores errores reperiri, quàm apud scriptores notarum: quippe quibus temporis non est vanno aut cribro utendi. Dion. Gothofredus ad *l.9.§.2. de auct. tut.* scribit, pecuniam in proposito intelligi consumptam, cùm is qui accepit eam, alteri reddidit, aut in solutum dedit: utiturque argumento *l. non omnis. 19. §. 1. de reb. cred.* quo tamen loco hoc ipsum apertè negatur, & rectè. Nam datio in solutum aut creditum non facit,quo minus pecunia adhuc extet, & certo appareat. Quamdiu autem extat, & certo apparet, non potest dici consumpta; & apud quemcumque,aut ubicumque extat,in eadem causa & ejusdem manet, & à domino vindicari potest, ut proximè Imp. dixit. Quando igi- 2
tur consumi intelligitur? Nimirum cùm quis ea sic utitur, ut eo facto corpora ipsa nummorum, quæ data sunt, non appareant. Id verò contingit primùm corporibus sublatis, veluti si quis ex accepta pecunia vas aliquod conflaverit: quo facto pecunia extinguitur. Neque obstat distinctio, *§. cùm ex aliena. 25 sup. de rer. div.* Nam vas ex nummis aureis vel argenteis conflatum ad rude quidem aurum vel argentum reduci potest; ad priorem speciem sive monetam non potest. Planè possunt auctoritate Principis nummi ejusdem potestatis & eadem figura inde cudi, sed nova hæc moneta & species est, non illa, quæ prius fuerat. Deinde etiam corporibus nummorum integris manentibus, veluti si quis nummos acceptos ita aliis miscuerit, ut discerni non possint: nam etiam ea re eum qui accepit, dominum fieri placet, *l. si alieni. 78. de sol.* Don. *ad l. rogasti. 11. §. ult. d. t. n. 9.* Ait, *bona fide.* Quod ergo *in d. l. non omnis 19. §. 1. de reb. cred.* & si qui sunt alii loci similes, dicitur simpliciter, si pupillus sine tutoris auctoritate credendi causa pecuniam dederit, consumpta ea nasci conditionem, id ex hoc loco

junct.

junct. *d. l. rogasti. 11. §. ult. d. tit. l. 9. §. 2. de auct. tut.* sic interpretandum erit, si bona fide ab accipiente consumpta sit, ignorante scilicet, pupillum esse, qui credidit. Efficitque hoc etiam ratio juris; quia quæ dolo malo consumpta sunt, non alio loco jure habentur, quàm si adhuc exstarent, nec consumpta essent, *l. qui dolo. 131. l. parem. 150. de reg. jur.* ac proinde cùm malæ fidei consumptio consumentem dominum non faciat, nec mutuum ea consumptione confirmabitur, Don. *d. loc. n. 7.* Quod verò D. Bachovius putat non obstare malam fidem, quominus consumptione dominium quæratur, & tamen bona fide tantùm facta consumptione, mutuum, quod ab initio non consistebat propter inutilem numerationem, convalescere; id mihi planè *ἀσύστατον*, videtur. Et sententia Bachovii, quòd per consumptionem & similes acquirendi modos dominium acquiratur, citra considerationem bonæ aut malæ fidei, etiam extra causam accessionis; supra à me refutata est sub §. *cum ex aliena. 25. de rer. div.*

3

Condici possunt] Quod valet in nummis alienis mutuo datis, ut iis bona fide consumptis, ei, qui dedit, condictio detur tamquam ex mutuo, *l. 11. §. ult. cum 2. ll. seqq. de reb. cred.* id valet & in ea pecunia, quæ dantis fuit, si is rei suæ alienandæ facultatem non habuit, qualis est pupillus. Quapropter si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, consumptis nummis & illi condictio nascitur, *l. non omnis. 19. §. 1. de reb cred.* & omnino quæ translatæ ab initio pecuniæ vis est, eamdem esse placet & bona fide consumptæ, quasi translatæ: unde rectè dicitur, quod ab initio non valebat ex numeratione, confirmari pecuniæ consumptione bona fide facta. *DD. in d. l. 11. §. ult. & d. l. 19. §. 1.*

Si mala fide, ad exhibendum] Puto tamen & condictionem in proposito dari, non quidem quasi ex mutuo, quia consumptio malæ fide facta dominum non facit, ut paulo ante probavimus: sed condictionem sine causa, utpote quam constat etiam adversus prædonem fructuum consumptorum nomine dari, *l. 3. C. de condict. ex l. l. 4. C. de crim. exp. hær.* Ait, *ad exhibendum*. Immo & in rem, inquit Cujacius: quoniam mala fides pro possessione est. Sed, inquit, in rem utilis est; ad exhibendum directa: quare commodius agi ad exhibendum, quàm in rem. Quod falsum est & inconsideratè à Cujacio prolatum. Non enim magis fieri potest, ut contra eum, qui possidere desiit, detur directa ad exhibendum actio, quàm directa in rem: cùm ille non magis exhibendi, quàm restituendi facultatem habeat. Sed ut contra possidentem rem mobilem utraque directa est, ita contra eum, qui dolo malo desiit possidere, utraque utilis. Nam quòd dolus pro possessione est, id non ex vero, sed ex interpretatione est & fictione juris, quæ utili tantùm actioni locum facit. Cur igitur actionis ad exhibendum meminit dumtaxat? Quia utili judicio ad exhibendum semper consequitur actor id totum, quod sua interest, §. 3. *inf. de off. jud.* vel permittitur rei petitæ æstimatio ipsius jurejurando, ut fit in eadem actione directa, si possessor per contumaciam rem non exhibeat: quo casu per jusjurandum in litem petitoris possessorem damnari certum est, *l. 3. §. 2. ad exhib.* Cùm igitur præparatorio judicio illud ipsum consequatur actor, quod rem vindicando consecuturus esset, nihil superest, quod alia actione persequatur. Ita in simili Jurisconsultus, *d. l. 11. §. ult. de reb. cred. Vindicari nummi possunt, si extant, aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi.* Cujus loci lectionem frustra Donellus conatur emendare.

4

TEXTUS.

3. *At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Triboniani, viri eminentissimi, Quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus, qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata hoc permittat. Quo subsecuto, si & judex pronuntiaverit, & debitor solverit, sequatur hujusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quàm disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecunia summam petat, per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si male consumpserit, aut furto aut vi amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso pupilli vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod solvunt, non fit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.*

NOTÆ.

3. *Plenissima securitas*] Ita ut nec in integrum restitutionis sit locus: quod beneficium sola tutoris aut curatoris interveniens auctoritas non excludit, *tit. C. si tut. vel cur. int.*

Salvam habeat, aut locupletior] *L. 15. l. 47. l. 66. D. de sol. l. 4. §. 4. de dol. exc. l. 14. D. de cond. ind. l. 57. de reg. jur.* Non debet pupillus occasionem juris ad iniquum trahere cum detrimento alieno com-

compendium, *l. pen. in fin. de reb. eor. qui sub tut.* Quando locupletior factus intelligatur, & quo tempore id inspiciatur, disce ex *l. 4. D. de excep. d. l. 47. pr. & §. 5. de solut.*

Male consumpserit] Th. ἀσώτως ἐδαπάνησε, per luxum prodegerit.

Aut vi] Deest in vet. lib. Cujac. Hotom. nec Th. habet.

Nullius rei alienatio] Argumento à genere ad speciem, quæ valida est ἀνασκευή. Nota, & solutionem esse speciem alienationis, *d. l. 9. §. 2. D. de auct. tut. l. pen. D. de reb. cred.*

COMMENTARIUS.

1 *Debitorem pupillo sine tutoris auctoritate solventem non liberari, licèt dominium rei solutæ transferat.*

2 *Pupillo, in quem solutio collata, rectè solvi etiam sine tutoris auctoritate.*

3 *Quid sit sensus verborum hujus §.* ita licere tutori vel curatori, &c.

4 *Adversus solutionem factam ex præscripto Justiniani pupillum aut adultum beneficio ætatis non restitui.*

5 *Quid si nummos sine tutore aut judice sibi solutos salvos habeat pupillus?*

6 *Cujus periculo sit pecunia, quam pupillus sine tutoris auctoritate credidit, aut in solutum dedit?*

S*Ine tutoris auctoritate dari*] Pupillus quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate, *l. 11. de acq. rer. dom.* semper enim conditionem suam meliorem facere potest, *sup. de auct. tut. in princ.*

Ideoque si debitor] Hotom. & Vvesemb. pro *ideoque*, legendum censent, *quamquam*. Quia nulla hic conclusio ex præcedente propositione, sed diversæ causæ propositio, præcedentis regulæ exceptio: nisi hoc in præcedentibus dicamus subintelligi oportere, ut scilicet quidvis pupillo rectè detur sine tutoris auctoritate, cæterum hactenus, ut ex eo pupillus ipse neque obligari, neque obligationem alienare aut tollere possit. Alii hic illationem fieri ajunt non ex proxima, sed ex superiore sententia §. *præc. in pr.* ubi traditum, pupillum nullam rem sine tutore alienare posse; huic enim esse consequens, ut nec sine tutoris auctoritate pupillo rectè solvatur. Quippe admissa solutione debitorem liberari, pupillumque obligationem & actionem, quam habebat, alienare aut perimere, *l. pupillo. 15. de solut.* Quod ut speciosius dicatur, ex duobus hisce §§. unum faciunt. VINN. Forsan scriptum fuerat: *Alioqui si debitor pupillo solvat*: idque librarii vel qui emendationis curam in se susceperant, mutarunt in *ideoque*, quia *alioqui* paullo post videbant repeti. Sed pergamus. HEIN.

Si non solverit auctoritate tutoris, non liberabi-
1 *tur*] Licèt dominium rei solutæ transferat. Nam quemadmodum qui cum pupillo contrahit, pupillo obligatur, quamvis pupillum sibi non obliget, *supr. de auct. tut. in pr. l. Julianus. 13. §. si quis. 29. de act. empt.* ita qui cum pupillo obligationem vult distrahere solvendo, licèt ea solutione dominium in pupillum transferat; se tamen à pupillo, qui per se neque contrahere, neque distrahere obligationem potest, non liberat, *d. l. 15. de solut. l. 5. de reg. jur.* Debet itaque debitor, si liberari velit, pupillo solvere cum auctoritate tutoris, vel ipsi tutori: nam & hoc casu æquè liberatio ipsi jure contingit, *l. Lucius. 46. §. tutelæ. 5. de adm. tut.* Pupillum autem in- 2
telligimus creditorem: nam si pupillus solutionis causa tantùm adjectus sit, hoc est solutio sive jus solvendi in eum collatum, puta si quis stipulatus sit tibi, aut Titio pupillo dari, promissor & sine tutoris auctoritate solvendo pupillo liberabitur, *l. si stipulatus. 11. de solut.* scilicet quia ex hujusmodi stipulatione nullum jus obligationis pupillo quæritur. Et solutio sic accipiatur, quasi ipsi creditori solutum esset, qui ita sibi solvi voluit, *l. si ita stipulatus. 59. d. tit.* de quo ex professo infra *§. si quis alii. 4. de inut. stip.*

In constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos] Missa est hæc constitutio ad Joannem Præfectum Prætorio: intelligit enim *leg. sancimus. 25. C. de admin. tut.* quòd ipsa verba istius constitutionis, quæ huc translata sunt ostendunt. Promulgata tamen hic dicitur ad Cæsarienses advocatos, nimirum quia ad interrogata eorum & consultationem emissa est, ut arguunt multæ aliæ constitutiones, *leg. ult. Cod. de pact. leg. si major. 12. Cod. de legit. hæred. leg. si fidejussor. 27. Cod. de fidejuss. leg. optimam. 14. Cod. de cont. stipul.* junct. *§. item, verborum. 12. infr. de inut. stip.* quæ omnes ad diversas consultationes & quæstiones à Cæsariensi advocatione propositas scriptæ, & ad eumdem Joannem P. P. missæ sunt; quippe cujus auditorio advocati Cæsarienses militabant. Intelligi autem advocatos, qui erant in urbe Cæsarea, non illa Cappadociæ, ut Balduinus, Cujac. & Fabrot. existimant, sed Palæstinæ, perspicuum est ex *dict. leg. si fidejuss. 27. C. de fidejuss.* ubi eadem advocatio, quæ passim Cæsariensis, Palæstina appellatur.

Ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere] Locutio implicata, quæ sic construenda & ordinanda est: *Ita licere* (id est, *permissi, jus esse*) *debitorem pupillarem solvere tutori vel curatori, &c. Solvere*, id est, *numerare quod debetur*. Theophilus καταβάλλειν τὸ χρεωστούμενον. Anton. Fab. 13. *conject. 13. & jurisp. 12. pr. 7. illat. 43.* huic orationi alium sensum affingit, quasi ita scriptum esset; *ita licere tutori vel curatori debitorem pupilli, vel adulti absolvere & liberare* (qui scil. antea pupillo, aut adulto solvit sine tutoris aut curatoris auctoritate, vel cùm adhuc tutorem aut curatorem non haberent) *si prius judicialis sententia*, &c. Sed præterquam quod hæc locutio non facile obvia, *solvere debitorem* pro liberare obligatione, quamquam unus & alter locus occurrit, in quo debitor solutus pro liberato dicitur, *l. decem. 126. de verb. obl. l. si ex pluribus.*

ribus. 16. de accept. pugnat illa Fabri expositio manifestè & cum sententia & cum verbis Justiniani, quæ ille mirè torquet, ne videantur obstare iis, quæ ex cerebro suo comminiscitur contra veram & receptam sententiam, quæ hæc est: Quamvis ipsi tutori ejusve auctoritate pupillo facta sit solutio, eaque solutione debitor ipso jure liberetur; nihilominus tamen pecunia male consumpta maleve collocata, patere pupillo, si tutor solvendo non sit, restitutionem in integrum, nisi sententia judicis intervenerit, *l. 1. C. si adv. sol. l. 2. C. si tut. vel cur. int.* Vid. Gomez. *2. resol. 14. num. 4.* Maurit. *de rest. in int. cap. 176. & seq.* Brisson. *lib. 1. de sol. sect. 4.*

Si prius judicialis sententia] Excipiuntur redditus annui & cæterarum rerum pensiones, quæ minoribus tutore aut curatore auctore, aut ipsi tutori curatorive etiam sine judice tuto solvuntur, *dict. leg. sancimus. 25. C. de admin. tut.* Siquidem & molestum esset, quotannis adire judicem, & incommodum minori, diu differri solutionem ejus rei, unde fere ali solet. Quod tamen & ipsum sic postea Justinianus temperavit, si non excederent metas biennii aut summam centum solidorum, *leg. constitutionem. 27. C. d. tit.*

Sine omni damno] Id est, ut Theophilus interpretatur, δίχα πάσης δαπάνης, sine ullo scilicet sumptu aut impensis in judicum, scribarum, viatorumve mercedes. Nam iniquum esset, debitorem sumptu onerari ex persona creditoris.

Sequitur hujusmodi solutionem plenissima securi-
4 *tas*] Ita ut nec adversus solutionem decernente judice factam beneficio ætatis in integrum restitui postulans audiatur. Cui non obstat quod placet, minorem etiam restitui contra factam ex decreto judicis venditionem, *l. 11. C. de præd. min.* Nam debitor ex necessitate solvere tenetur: emptor potest non emere. Jure veteri quoque hoc obtinuit, ut solutio decernente ac statuente judice facta à debitore minoris plenissimam liberationis securitatem pareret: & procedebat hoc ita, etiamsi minori curatorem non habenti decernente judice solutum esset. *l. 7. §. 2. de minorib.* Cæterum liberatio nihilominus ipso jure contingebat, si tutori vel curatori solutio facta esset, quantumvis sine judice: solùm hic supererat adhuc metus aliquis restitutionis in integrum, si forte pecunia male collocata, & tutor vel curator solvendo non esset. Post constitutionem autem Justiniani dicendum videtur, solutionem sine judice factam, aut ad liberationem ipso jure non prodesse, licèt tutor vel curator intervenerit; aut si adhuc debitores ita liberari placet, minus quàm olim hoc casu securos esse: quippe olim prius tutores & curatores actione ordinaria conveniendos fuisse, & demum si illi solvendo non essent, patuisse minoribus remedium extraordinarium. Hodie verò esse, quod de se querantur debitores, quòd non solverint secundùm præscriptum constitutionis Justinianeæ.

Pecuniam autem salvam habeat] Etsi solutione 5
sine tutore judiceve facta eamdem pecuniam petere adhuc pupillus potest, aut ipso jure, aut per restitutionem in integrum; si tamen nummi salvi sint, eosque penes se domi pupillus habeat, iterum petentem eum doli mali exceptione debitor removebit, quòd iniquum contra bona fidem lucrum captet, *leg. pupillo. 15. de solut. l. bona fides. 57. de reg. jur. l. pen. §. 1. de reb. eor. qui sub tut.* Eodemque modo consumptis nummis, si ex his locupletior factus iterum petat, exceptione repelletur, ne ditetur cum alieno detrimento, contra quam natura æquum est, *l. 4. §. si quis. 4. de dol. mal. exc. l. in pupillo. 47. de solut. l. nam hoc. 14. de cond. ind.* Qua de causa ex omnibus eum negotiis eatenus teneri receptum est, quatenus patrimonium ejus auctum sit: ut nihil mirum, si solutione locupletatus iterum petens exceptione summoveatur, cùm etiam ultro adversus eum factum locupletiorem ex contractu negotiove gesto actio competat, *l. 3. §. pupillus l. 6. in pr. de neg. gest. l. 5. in pr. & §. 1 de auct. tut. leg. naturaliter. 13. §. 1. de cond. ind.*

Aut ex ea locupletior] Locupletior factus intelligitur, si ex pecunia soluta rem aliquam sibi comparavit, quam etiam nunc habet, *l. 4. de except.* aut si ea quovis modo in rem ejus versa sit, *l. si pupilli. 66. de solut.* Hoc amplius & si rem sibi necessariam ex nummis solutis pupillus emit, quam alioqui de suo empturus fuerat, licèt ea ante litem contestatam perierit, quasi locupletior factus intelligitur; quia tantumdem de suo perditurus erat, etiamsi nummos solutos non accepisset, *leg. in pupillo. 47. §. 1. de solut.* Utrum autem pupillus locupletior factus sit, necne, in hujusmodi quæstionibus eo tempore spectatur, quo agitur, seu tempore litis contestatæ, *dict. leg. in pupillo. 47. §. 1. l. 4. de except. l. litis. 37. de neg. gest.*

Quòd si male consumpserit] Si pupillus, cui sine tutore aut judice solutum est, pecuniam salvam non habeat, neve ex ea locupletior factus sit, sed male, profusè, ἀσώτως eam consumpserit, non juvabit debitorem doli mali exceptio, sed iterum eamdem summam solvere cogitur. Planè si pupillus partem adhuc salvam habeat, aut pars in rem ejus versa sit, hactenus proderit debitori doli mali exceptio, ne ultra condemnetur, quàm pupillo abest. Ex his autem quæ disputata sunt intelligimus, quid sibi velit Accursius, qui in *l. 7. §. 2. de minoribus*, scribit, debitorem pupillarem solventem triplicem posse consequi liberationem, aut securitatem; plenam, pleniorem & plenissimam. Plenam, si pupillo sine tutoris aut judicis auctoritate solverit, & pecunia pupillo iterum petenti salva sit, inve rem ejus versa, ut *hic & supra dd. ll.* in quo effectum rei spectavit: nam vi ipsa debitor esse desinit, qui exceptionem perpetuam sibi quæsivit, *l. 10. l. creditor. 55. l. debitor. 108. de verb. sign.* Pleniorem, si solverit tutori ejusve auctoritate pupillo,

non

non interveniente judicis sententia: quo casu quidem liberatio ipso jure procedat, ita tamen, ut relinquatur adhuc metus aliquis restitutionis in integrum, *l. 1. Cod. si ad verf. fol.* Plenissimam, si solutio facta sit auctoritate & decreto judicis: quod cùm factum est, etiam restitutionis metus omnis tollatur. Quæ eadem Bartoli in *in dict. l. 7.* §. 1. cæterorumque Interpretum distinctio est, ab Antonio Fabro multis quidem verbis, sed nulla probabili ratione improbata *lib. 17. conj. 13.*

Ex diverso, pupilli sol vere sine tutoris auctoritate non possunt] Quemadmodum pupillus mutuum dando non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis; ita eadem ratione nec solvendo creditori suo quod debet liberatur. Cæterum quemadmodum consumptis nummis, quos mutuo dedit, condictio ei nascitur; ita & consumptis, quos dedit in solutum, contingit ei liberatio, *l. non omnis. 19. §. 1. de reb. cred. l. 9. §. 2. de auct. tut. l. 14. §. ult. de solut.* Quid ergo, si nummi, quos pupillus sine auctoritate tutoris credidit, aut in solutum dedit, casu apud eum qui accepit, perierint? utrius periculum & jactura erit? Donellus in *d. l. 19. §. 1.* Azonem secutus pupilli periculum esse putat: quoniam ita jus sit, ut res pereat suo domino, *l. 6. l. 9. Cod. de pign. act.* Sed rectè cum *Gloss. & DD. comm. Zas. ibid. num. 8.* contrarium defendit, ne quod favore pupilli introductum est, ut ne credendo aut solvendo dominium transferat, in perniciem ejus vertatur, contra *l. quod favore. 6. Cod. de legibus*, & quod dicitur, casus fortuitos spectare dominum; hanc exceptionem habere intelligi debet, nisi quis propter favorem dominus remaneat, aut jure singulari dominium non transferat. Hoc enim non debet conditionem accipientis meliorem facere: sed quoad cætera perinde habendum, ac si quis alius credidisset aut solvisset. 6

TITULUS NONUS.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE ACQUIRITUR.

C. Lib. 4. Tit. 27.

Ratio ordinis, & argumentum tituli.

HIc titulus totius superioris disputationis quamdam quasi ampliationem continet ostendens, non solùm nobis acquiri αὐτοῖς per nosmetipsos; verùm etiam per alios ἑτέροις. Personæ, per quas acquirendi facultatem habemus, enumerantur in principio: ex qua enumeratione perspicuum est eos, per quos nobis acquiratur, oportere nobis subjectos esse: vel revera, ut sunt liberi nostri quos in potestate habemus; item servi, tum nostri, tum aliquatenus etiam alieni, in quibus usumfructum habemus: vel justa nostra opinione, ut sunt servi alieni & liberi homines, quos bona fide possidemus. De quibus singulis cùm explicatum est, removetur hinc persona extranea, utpote per quam, excepta causa possessionis nihil acquiri possit: ac postremò ab acquisitione rerum singularum transitur ad modos, quibus acquirimus res universas.

TEXTUS.

Summa.

Acquiritur vobis non solùm per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis: item per servos, in quibus usumfructum habetis: item per homines liberos & per servos alienos, quos bona fide possidetis: de quibus singulis diligentius dispiciamus.

NOTÆ.

Quos bon. fid. possidetis] Ergo non tantùm per eos, qui revera nobis subjecti sunt, acquirimus, sed etiam qui justa opinione nostra.

COMMENTARIUS.

ACquiritur vobis] In aliis libris hæc & quæ porro sequuntur, leguntur in prima persona, *acquiritur nobis*, &c. uti apud Cajum *l. 11. de acq. rer. dom.* unde hic titulus per magnam partem descriptus est: eoque modo etiam Theoph. hunc locum reddidit, & legendum censent Cujac. Baro. Vvesemb. Mihi utro modo legas, parum referri videtur.

In potestate] Non dixit *in dominio*, sed generaliter, *in potestate*, ut uno verbo & filiosfam. & servos comprehenderet. Nam potestatis verbo, in persona liberorum patria potestas, in persona servi dominium significatur, *leg. potestatis. 215. de verb. sign.* VINN. Attamen & liberos æquè ac servos fuisse in dominio juris Quiritium certissimum est. Liberi enim poterant mancipari, tanquam res mancipi, *Caj. Inst. 1. 6. 3.* poterant vindicari, *l. 1. §. 2. ff. de rei vindic.* poterat, iis surreptis, actio furti institui, *l. 38. §. 1. ff. de furt.* Conf. Ill. Bynkersh. *de jure occidendi, lib. c. 1. p. 145.* HEIN.

TEX-

TEXTUS.

De liberis in potestate.

1. *Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset iis licentia, quod per unum vel unam eorum acquisitum esset alii filio vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim à nobis est, ut si quid ex re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti acquiratur. Quæ enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisivit, hujus usumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne, quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat.*

NOTÆ.

1. *Castrensibus peculiis*] Quæ primùm filiisfam. militibus concessa: postea etiam veteranis, seu militia missis, *pr. inf. quib. non est perm. fac. test.* Juven. *sat. 16. v. 51.* Postremò ad exemplum castrensis etiam quasi castrense peculium exceptum, quasi militum contemplatione litteratæ militiæ, *§. ult. inf. de mil. test.*

Sine ulla distinctione] Id est, peculium omne paganum pleno jure patri acquirebatur. Non distinguebant inter profectitium & adventitium, neque inter usumfructum & proprietatem.

Generali constitutione] *L. 6. C. de bon. quæ liber.* qua quod circa bona materna & materni generis, item lucra nuptialia jam ante à diversis Principibus statutum erat, *l. 1. & 2. C. de bon. mat. l. 1. 2. 6. & 7. C. Theod. l. 1. & 4. C. de bon. quæ lib.* ne *ἀσύμβιλα* abiret, produxit ad bona omnia adventitia.

Honorem debitum] Th. Τὸ *ἐποφειλόμενον ἐφύλαξεν*, *debitum reservavit*, & vox *honorem* abundare videtur Cujac. quoniam hìc non agitur de honoris debito, sed acquisiti. Deest quoque in emendatissimis editionibus, teste Fabrot.

Usumfructum patri] Quidam etiam casus sunt quibus peculii adventitii plena proprietas filio acquiritur, *l. ultim. §. 1. Cod. de bon. quæ lib.* auth. *excipitur, cum. 2. seqq. Cod. eod. Peculium adventitium*, ξένον, ἐπίκτητον, Gloss. lat. gr. quod aliunde, quàm à patre obvenit, & quasi *συγχωρὲς*.

COMMENTARIUS.

1 *Post occupatam demum Remp. filiisfam. primùm militibus, deinde etiam veteranis peculium castrense pleno jure concessum: procedente tempore, & quasi castrense.*
2 *Quid sit peculium filiisfam. quot ejus species, & quid singulæ.*
3 *Translato in Thraciam Imperio, primùm bonorum maternorum, mox etiam materni generis, & lucrorum nuptialium, novissimè omnium adventitiorum proprietatem filiisfam. concessam, solo usufructu apud patrem relicto.*
4 *Quid moribus nostris, & Gallorum?*

E*Xceptis castrensibus peculiis*] Florente Republ. peculium filiifam. uniusmodi fuit. Nam ut servus domino, ita filius patri cuncta pleno jure acquirebat: idemque planè jus & in corpus & in bona liberorum pater habebat, quod dominus in servos; cujus rei inter alios testis locuples est Dionys. Halicarnassensis *lib. 8. Romani*, inquit, *proprium nihil possident, quamdiu patres eorum in vita manent: sed & pecuniæ & corpora filiorum parentum potestati arbitrioque permissa sunt; omniaque parentibus acquirunt quasi servi*, ut ὑπεξούσιοι ἢ δοῦλοι τῶν πατέρων. Verum Imperatores ut præmio aliquo adolescentes ad militiæ labores invitarent, eorumque sibi conciliarent studia, castrense peculium filiisfamil. pleno jure concesserunt: primùm militibus, postea etiam veteranis seu à militia dimissis, *infr. quib. non est perm. fac. test. in pr.* Ex quo filiifamil. in hoc peculio jus ac vicem patrumfamil. obtinere cœperunt, *l. 2. de senat. Mac.* idque significat Juvenalis *satyr. 16. v. 52.* his versibus: 1

Nam quæ sunt parta labore
Militiæ, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cujus regimen pater.

Igitur quod ait, *olim quidem*, &c. excipiens peculia castrensia, id ad tempora Julii aut Augusti referendum est, *l. 1. de testam. mil. d. pr. inf. quib. non est perm. fac. test.* Postremò, nec multo post ad exemplum castrensis peculii etiam quasi castrense peculium exceptum & filiisfamil. permissum est, *§. ult. inf. de mil. test.* Planè hactenus adhuc diu jus vetus patri conservatum fuit, ut si filius intestatus decessisset, bona castrensia pater jure peculii occuparet, *l. 2. de castr. pec.* de quo plura alibi. VINN. Jus in peculio castrensi eodem tempore concessum videtur filiisfamilias, quo militibus liberrima illa testamenti factio concessa est, cujus historiam habes in *l. 1. pr. ff. de test. mil.* Nec mutatum videtur quod pater bona filii intestati jure peculii occupet, si liberos vel fratres non reliquit. Nam & bonis publicatis, ea tanquam peculium penes patrem manent,

nent, *l. 3. C. de bon. proscr.* Utroque enim casu cessat favor filiifamilias militis, ob quem illi hujusmodi concessum est privilegium. HEIN.

Sine distinctione] Profectitii scil. vel adventitii peculii, proprietatis & usufructus, inter quæ primus Justinianus est, qui differentiam generali lege introduxit. Ex his porro patet, quicquid
2 filiusfam. habet, sive concessione patris, sive partum suo labore, aut aliena lib ralitate collatum, id uno nomine peculium filiifam. appellari; atque hoc docendi gratia ex ratione novi juris in duo genera posse dividi, ut dicamus, peculium filiifam. esse vel militare, vel paganum: & utriusque iterum duas esse species inferiores, illius castrense & quasi castrense, hujus profectitium & adventitium. Castrense est, quod per occasionem armatæ militiæ filius sibi acquisivit: quo quid contineatur, docent *l. castrense. 11. de castr. pec. l. 1. C. eod.* Quasi castrense est, quod in toga operam Reipub. navans paravit, puta ex professione liberalium artium, ex officiorum publicorum emolumentis, ex patrociniis causarum, & urbana illa inermique militia, *l. ult. C. de inoff. testam. l. 4. l. advocatio. 14. C. de adv. div. jud.* Liberalitatem quoque à Principe in filiumfamil. collatam instar castrensis peculii haberi placuit, *l. 7. C. de bon. quæ lib. in pot.* Utrumque hoc genus ita proprium filiifam. esse placuit, ut de eo statuere possit non secus, ac si paterfam. esset, *d. pr. infr. quib. non est perm. fac. test. l. 1. §. nec castrense. 15. de collat. l. 2. de sen. Mac.* Adde quæ notavimus sub *§. ult. infr. de mil. test.* Profectitium peculium est, quod à patre sive contemplatione patris ab aliis ad filium proficiscitur. Adventitium, quod aliunde filio obvenit, sive id laboribus suis acquisivit extra causam armatæ, aut togatæ militiæ, sive prospera fortuna ei accessit, puta ex maternis maternive generis hæreditatibus, lucris nuptialibus, legatis, & hæreditatibus amicorum, *l. 6. C. de bon. quæ lib. & hoc text. in fin.* Illud totum patri secundùm antiquam observationem adhuc acquiritur; hujus in universum proprietas filio data est constitutione Justiniani, solo usufructu patri relicto; de quo mox fusius.

Alii filio vel extraneo donare] Consequens hoc omnino rationi antiqui juris. Nam cùm utriusque hujus peculii pleno jure pater dominus esset, licere utique etiam ei debuit pro arbitrio de utroque statuere, & quod labore Titii filii acquisitum esset, Mævio donare, vel
1 in proprias rationes convertere. Hinc porro etiam est, quod patre mortuo peculium paganum omne, nisi legatum esset, fratribus conferendum erat, *l. certum. 13. C. fam. erc. l. filiæ. 12. C. de collat.* quod in adventitio mutavit Justinianus, *l. ultim. C. d. tit.* convenienter priori suæ constitutioni, *l. cum oportet 6. C. de bon. quæ lib. in potest.*

3 *Generali constitutione emissa*] Cùm olim bona omnia adventitia non minus, quàm profectitia pleno jure patris essent, Constantinus detraxit bona materna, quorum usumfructum tantùm patri, filio proprietatem tribuit, *l. 1. C. de bon. matern. l. 1. & l. 2. C. Theod. eod.* Gratianus, Valentinianus, & Theodosius idem statuerunt de bonis materni generis, id est, ex materna cognatione delatis *l. 6. C. Theod. eod.* eosque secuti Arcadius & Honorius, *l. 2. C. d. tit. l. 7. C. Theod. eod.* Theodosius porro & Valentinianus, Leo & Anthemius, hoc etiam ad lucra nuptialia & sponsalitia produxerunt, *l. 1. l. 4. C. de bon. quæ lib.* Postremò Justinianus generali constitutione emissa, quacumque ex causa filio quid acquisitum esset, quod adventitio peculio attribueretur, id omne ejusdem juris esse voluit, *d. l. cum oportet. 6. C. eod. tit.*

Si quid ex re patris, hoc secundùm antiquam observationem] In profectitio peculio nihil Justinianus mutavit: sed quicquid ex re patris filio obvenit, id totum vult patri acquiri secundùm observationem juris antiqui. Planè potest nihilominus aliquid commodi ex concessione hujus peculii ad liberos redire: nam & emancipatos sequitur, nisi nominatim ademptum sit, *l. donatione. 31. §. 2. de don.* & bonis patris publicatis, separatur & conservatur liberis, *l. 3. §. sed utrum. 4. in fin. de minor.* Ait, *ex re patris*, *in dict. l. cum oportet. 6. ex substantia patris.* Quid igitur dicemus, si quid filio obvenerit, non quidem ex re aut substantia patris, sed patris occasione & contemplatione? DD. *hic & in d. l. cum oportet. 6.* id quoque peculii profectitii esse volunt, *arg. l. si serv. 21. cum l. seq. de usufr.* ubi quod servo fructuario relinquitur, aut donatur contemplatione fructuarii, id fructuario acquiri dicitur tamquam ex re ejus quæsitum, *facit l. sed si plures. 10. §. in arrogato. 6. in fin. de vulg. & pup. subst.*

Usumfructum patri acquirat, dominium apud eum remaneat] Dominium posuit pro nuda proprietate, uti & in *d. l. cum oportet. 6.* Hæc autem proprietatis concessio non tribuit filio jus eam sine patris consensu alienandi, *l. ult. §. ipsum autem. 5. Cod. eod.* Si ususfructus filio relictus sit, hic totus acquiretur patri; at eo mortuo redibit ad filium, *l. ult. C. de usufr.* Nonnumquam & plena proprietas filio acquiritur: quod Justinianus primo introduxit in hæreditate, quam filius renuente patre adiisset, *d. l. ult. §. 1.* postea etiam in pluribus casibus; in rebus ea lege filio datis, ne ususfructus ad patrem perveniret; in hæreditate fratris & sororis, ad quam una cum filio pater admittitur; item in iis rebus, quæ filio deferuntur ob delictum patris, qui divortium fecit sine causa, *auth. excipitur, & 2 seqq. C. de bon. quæ lib.* VINN. Immo & alii sunt casus, quibus plena filio proprietas adquiritur veluti si pater dolosè versatus sit in bonis filio restituendis, *l. 50. ff. ad SC. Treb.* si princeps filiofam. donarit, *l. 7. C. de bon. quæ lib.* HEIN. Moribus nostris & Gallorum adventitia omnia, sicut castrensia & quasi, filii sibi non patri & in solidum acquiruntur: in profectitiis tantùm antiquum jus acquirendi per filium patri relictum est, Gudelin. *de jur. noviss. lib. 1. c. 13.* Chassan. *in consuet. Burgund. §. 1. tit. Des enfans de plusieurs* 4

lits ad vers. & fait les fruits. Pet. Gregor. *syntagm. 21. c. 8. num. 12.* Enim verò quod provenit ex quæstu, aut opera liberorum, quos parentes enutriunt, id pleno jure parentibus acquiritur, Grot. 1. *manuduct. cap. 6.* add. Groenevv. *de leg. abrog. hic.*

TEXTUS.

De emancipatione liberorum.

2. *Hoc quoque à nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando liberos suos ex rebus, quæ acquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere, (si voluerat,) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro tertia parte defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intacta apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.*

NOTÆ.

2. *Liberos suos*] Th. τὸ παῖδα. Cujac. Hotoman. Fabrot. *liberum suum*, numero singulari, *ut infr. de serv. cogn. in pr. & l. 33. Cod. de inoffic. testament.* Aurel. Victor. *cap. 26. Nerva Trajanum in liberi locum adoptavit.*

Anterioribus constitutionibus] Intelligit *l. 1. & 2. C. Th. de matern. bon.* quæ Constantini sunt, *l. 6. §. 3. C. de bon. quæ lib.*

Pro pretio emancipationis] Quasi remunerationis gratia, *d. l. 1. & 2. d. l. 6. §. 3.* pro præmio delatæ emancipationis, *l. 3. C. de bon. matern.* nam emancipatio beneficium est quærendorum bonorum, *l. 1. si à par. quis man.*

Quod honoris] Honorificum est filio, suæ potestatis & caput familiæ evadere.

COMMENTARIUS.

1 *Cur, cùm peculium profectitium, si pater id non ademerit, sequatur filium emancipatum, dimidia ususfructus adventitiorum, etiam expressè non reservata, patrem?*

EMancipando liberos suos] Cujac, Hotoman. Vvesemb. *liberum suum*, numero singulari: quomodo etiam loquitur Justinianus, *leg. si quis. 33. Cod. de inoffic. testam. & inf. de serv. cogn. in pr.* legitur, *liberum vel liberos*. Veteres autem semper in numero multitudinis ea voce usi sunt, & unum etiam filium filiamve liberos appellarunt, teste Gell. *lib. 2. cap. 13.* quod & Cajus confirmat, *l. non est. 148. de verb. signific.* ubi scribit, non esse sine liberis, cui vel unus filius filiave est. Hæc enim, inquit, enunciatio, *habes liberos, non habes liberos*, semper plurativo numero profertur, sicut & pugillares & codicilli. Glossa Græc. Lat. τέκνα, *liberi, pluraliter tantùm declinatur*. Quod autem Valla *lib. 3. elegant.* 8. scribit, liberum pro filio se & apud Paulum & apud Cajum reperire, existimo esse μνημονικὸν ἁμάρτημα, cumque Paulum & Cajum dixisse pro Modestino, & Ulpiano. Nam apud Modestinum *l. jus agnationis. 34. de pact.* legit, *nolle suum liberum esse*, ut vulgatæ editiones habent; sed Florentina nos docuit legendum, *nolle suum esse*. Apud Ulpianum, *l. nemo. 126. §. 1. de reg. jur. qui liberum acquisierit*. Sed & hìc in Florentino Codice est, *qui libertum acquisierit*, quomodo procul dubio legendum. Meminit Valla etiam Quintiliani, sed nec locum, nec verba citat. VINN. Immo locus, ad quem respicit Valla est apud Quintil. in *Declam. II.* Conf. VV. Cl. Muncker. ad Hygin. *Fab. 9.* & Duker *de Latin. vet. JCt. p. 585.* HEIN.

Ex rebus, quæ acquisitionem effugiebant.] Id est, in iis bonis adventitiis, quorum proprietas filio non patri acquirebatur ex Græcorum Imp. constitutionibus: quo in numero erant bona materna & materni generis, item nuptialia, & sponsalitia lucra, ut notatum §. *præc.* Cave igitur intelligas peculia castrensia, aut quasi: nam eorum nihil apud patrem emancipatorem relictum fuisse ipse Justinianus apertè testatur, *d. l. cum oportet. 6. §. cum autem. 3. C. de bon. quæ lib.* unde hic §. descriptus.

Quasi pro pretio emancipationis] Constantinus *l. 1. & l. 2. C. Theod. de bonis matern.* censuit, æquum esse, ut filius patrem emancipatorem remuneraret, offerretque patri tertiam partem bonorum maternorum, quorum proprietatem liberis in potestate manentibus concesserat, aut ut jus esset patri tanta horum bonorum partem sibi retinere; idque pro honore & beneficio emancipationis in filium collato: quippe quo filius consequitur, & ut sui juris ac caput ipse familiæ esse incipiat, quod ei honorificum est; & ut pleno jure deinceps omnia possideat, sibique acquirat, quod lucrosum. Et hoc est, quod Justinianus hìc significat his verbis, *quasi pro pretio emancipationis*: quod in constitutione sua sic expressit, *quasi remunerationis gratia, dict. leg. cum oportet. §. 3.* Præmium delatæ emancipationis appellant Theod. & Valent. *l. 3. Cod. de bon. matern.*

Pro tertia parte dominii, dimidiam ususfructus] 1 Justiniano duriusculum visum fuit, liberos specie honoris tam gravem jacturam rerum suarum pati, ut tertiam earum partem parens manumissor auferret, sibique pleno jure haberet. Neque tamen æquum putavit, nihil omnino remunerationis invicem accepti beneficii liberos rependere. Qua de causa ipse sic statuit, ut pater pro tertia parte, quam ex prioribus constitutionibus de bonis filii maternis & lucris nuptialibus pleno & perpetuo jure dominii retinebat, partem

rem dimidiam non dominii, sed usufructus consequeretur, idque locum haberet in cæteris quoque adventitiis, postquam hujus generis bona omnia ejusdem juris esse voluit. Ita factum, ut nec liberi quicquam de dominio rerum suarum amitterent, nec causam conquerendi haberent parentes, concesso iis pro præmio emancipationis fructu tantæ partis bonorum. Hoc autem ita obtinere Justinianus censuit, etiamsi pater in emancipatione sibi hoc præmium non expressè reservavit, *dict. leg. cum oportet. 6. §. cum autem. 3.* cùm tamen peculium profectitium, quod totum pleno jure patris est, filium emancipatum sequatur tamquam à patre tacitè donatum, si pater id non ademerit, *l. donationes. 31. §. 2. de donat. arg. leg. si Sticho. 53. de pecul. l. unic. Cod. de pecul. ejus, qui lib. mer. §. si peculium. 20. infr. de legat.* Differentiæ rationem hanc affert Joan. Faber, quòd præmium emancipationis est ex provisione legis, quæ patri prospexerit in peculio, cujus ille adimendi potestatem non habebat; in peculio autem profectitio nihil opus fuit provisione legis: quandoquidem ipse pater pro arbitrio suo de eo statuere possit, & qui hoc ipso, quod non adimit, concedere ita tacitè intelligatur. Cui addit D. Bachovius, quòd peculii profectitii naturalis possessio penes filium est, adventitii penes patrem, utpote usufructuarium: itaque illud, si ademptum non sit, quasi ultro à patre relictum & filio concessum intelligi: in hoc autem, quod pater ipse detinet, atque apud se habet, jus suum sibi servare velle, beneficioque uti, nisi inter emancipandum juri suo renunciaverit, vel donatione facta, hoc ab sese in liberos transtulerit, *dict. l. cum oportet. 6. §. cum autem. 3.*

TEXTUS.

De servis nostris.

3. *Item vobis acquiritur, quod servi vestri ex traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur, sive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit, non alias nisi vestro jussu hæreditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit, vobis hæreditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi hæredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. Non solùm autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Cujuscumque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.*

NOTÆ.

3. *Et convenienter*] Nempe regulæ initio positæ, quod per servos nobis ex qualibet causa acquiritur etiam ignorantibus & invitis. Nam & hoc in legato obtinet: quippe quod lucrum tantùm continet, non etiam damnum, ut hæreditas, *l. 32. D. mandat.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur per servos nobis acquiratur & ignorantibus & invitis?*
2 *Cur hinc excepta hæreditas?*
3 *An possessio per servum domino ignoranti acquiratur quacunque ex causa?*

Dictum hactenus est, quatenus per liberos nostros acquirimus: sequitur de acquisitione per servos, in qua jus vetus per omnia servatur traditum à Cajo, *l. 10. §. 1. & deinceps de acquir. rer. dom.* Et huc translatum, id tale est, ut quicquid servus acquirit, sive ex causa peculii, (quod in persona servi unius generis est, nempe quod permissu domini separatum à rationibus dominicis habet, *l. 5. §. ult. de pecul.*) sive extra eam quacumque ex alia causa, id totum acquirat domino.

Sive quid stipulentur] Subobscurè hoc dictum videtur pro, *sive quid ab se stipulatum per traditionem nanciscantur.* Nam etsi verum est, servos nostros stipulantes nobis obligationem ex stipulatione acquirere, *infr. per quas pers. obl. acq. §. 1. inf. de stip. serv.* sub hoc tamen titulo non quæritur, per quas personas nobis obligatio acquiratur, sed dominium, sive proprietas, & possessio.

Ignorantibus & invitis] *L. etiam invitis. 32. de acqu. rerum domin. l. quemadmodum. 46. de jur. dot.* 1
Hujus autem necessariæ acquisitionis non alia ratio quærenda, quàm quæ hic & apud Cajum *d. loc.* relata est; nimirum, quia ipse servus, qui in alterius potestate est, nihil suum habere potest. Fit ergo hæc acquisitio ipso jure, ratione scilicet potestatis, quæ facit, ut ne momento quidem aliquo res subsistere possit in persona ejus, qui in potestate est, & per quem acquiritur; sed protinus & necessario acquiratur ei, qui in potestate habet, domino vel patri, (nam & filiusfam. qua talis huc pertinet, *l. placet. 79. de acq. hær.*) quorum etiam vicem in acquirendo servus ac filiusfam. sustinent, & quibuscum hactenus una persona esse finguntur. Non obstat, quod dicitur, nolenti & invito beneficium non acquiri, *l. hoc jure. 19. §. 2. de donat. l. invito. 69. de reg. jur.* Non enim beneficii, sed juris ratio facit, ut sic domino per servum acquiratur. Quòd si dominus id, quod sibi ita quæsitum est, habere nolit, licet ei id repudiare aut abjicere. D. Tuningius, ut hanc objectionem effugiat, duos quasi gradus in hac acquisitione considerat, unum in persona acquirentis, in qua acquisitionis initium, alterum in persona nostra, in qua progressus quidam numeretur. Adjiciam quod attinet, ait, invitis nobis acquiri:

quoad progressum atque absolutionem, non nisi volentibus. Sed non est necesse, ut eò confugiamus, & fit hęc acquisitio in momento, *d.l.placet.29. de acq.har.* frustraque alias exciperetur hæreditas.

Sed si hæres institutus sit, non alias nisi vestro jussu] Exceptio proximè præcedentis regulæ. Hæreditas quidem & ipsa per servos nostros hæredes institutos nobis acquiritur; cæterum non eodem modo, quo ex cæteris causis per eos acquirimus, ut etiam ignorantibus nobis & invitis acquiratur, sed volentibus dumtaxat & jubentibus eos hæreditatem adire. Quòd si jussu nostro non expectato adierint, nihil agunt, *l.si quis.25.§.jussum.4.de acq. hær.* Hoc autem cur ita placuerit, minimè obscurum est, ne scilicet in potestate servi esset domini conditionem deteriorem facere, ignorante eum obligando æri alieno hæreditario, quod sæpe excedit vires patrimonii defuncti, *l. 6. d. tit.* Illud enim notum est, eum, qui hæres efficitur, non tantùm acquirere, sed etiam obligari, & implicari oneribus hæreditariis.

Et convenienter vobis legatum] Convenienter non ei, quod proximè præcedit de acquisitione hæreditatis, quæ hoc proprium habere dicta est, ut non acquiratur per servum sine jussu domini; sed regulæ initio positæ. Quod per servos nobis acquiritur ex omnibus causis. Si ex causis omnibus, igitur & ex causa legati. Ex hac verò causa procul dubio etiam ignoranti & invito domino per servum acquiretur sicut ex cæteris, excepta hæreditate, *l. etiam invitis. 32. de acq. rer. dom.* Nam ratio exceptionis, quæ in hæreditate est, cessat in legato, quod purum semper & liquidum lucrum affert, *l.si hæreditatem. 32. mandat.* Planè jejuna quædam hic repetitio est de legato, quippe cujus jam in *pr. hujus §.* mentio facta: sed Tribonianus hunc locum ex Cajo *d. l. 10. §. 1. de acq. rer. dom.* describens, incautè initium illius §. interpolavit: nam Cajus legati non meminit nisi semel, & demum in calce *d. §. 1.*

Non solùm proprietas, sed etiam possessio] An possessio per servum nobis acquiratur, causa est, cur dubitet. Hæc enim res non juris, sed facti est, *l. 1. §. 3. & 4. de acq. poss. l. denique. 19. ex quib. ca. maj.* ea autem quæ facti sunt, non transeunt ad dominum, sed in persona ipsius servi consistunt, *l. qui hæredi. 44. de cond. & dem. §.2. inf. de stip. serv.* ut proinde dicendum videatur, etiam possessionem in persona servi subsistere debere, nec domino per servum eam acquiri. Verùm possessio non corporis tantùm & facti est, sed etiam juris, teste Papin. in *l. possessio. 49. §. 1. de acq. poss.* aut potius, ut idem Papin. in *pr. d. l.* hoc exprimit, ita facti est possessio, ut cùm de ea acquirenda, retinenda, aut transferenda agitur, plurimum ex jure mutuetur: inter quæ hoc etiam est, ut per eos nobis acquiratur possessio, per quos res cæteræ, utique si nostro nomine possessionem apprehendant. Cùm autem generaliter & simpliciter
3 tum hic, tum apud Cajum *d. l. 10. §. 2. de acq. rer. dom.* scriptum sit, non solùm proprietatem, sed etiam possessionem nobis per servos acquiri, & cujuscumque rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videri; apud Ulp. *l. si me. 34. §. ult. de acq. pos.* hoc etiam amplius, servum meum ignoranti mihi possessionem acquirere: hinc Glossa & comm. DD. crediderunt, æquè per servum quacumque ex causa possessionem domino etiam ignoranti acquiri, ac res cæteras, excepta hæreditate. Sed verior est eorum sententia, qui in acquirenda per servum possessione putant, causam peculiarem ab aliis separandā, ut si quidem ex causa peculiari possessionē nactus sit, ea etiam ignoranti domino acquiratur; si extra causam peculii, non nisi scienti: quæ distinctio apertè proponitur, *l. 1. §. item acquirimus. 5. l. 3. §. cæterum. 12. l. quod servus. 24. l. peregre. 44. §. 1. de acq. poss.* Sed & ratio diversitatis iisdem locis perspicuè indicatur: nimirum cùm ea possessionis conditio sit, ut non nisi animo & corpore acquiri possit, *d. l. 3. pr.* & licèt corpore alieno, animo tamen non nisi nostro nobisque volentibus, *d. l. 3 §. cæterum. 12. l. ea quæ. 53. de acq. rer. dom.* Hunc animum nostrum in earum quidem rerum possessione, quas servi ex causa peculiari adipiscuntur, quodammodo & in genere saltem concurrere, eosque quasi voluntate nostra intelligi possidere, eo quod peculium eos habere permisimus; in rebus autem non peculiaribus nullam omnino voluntatem domini acquisitionem antecedere, ac propterea ad possessionem in his causis acquirendam specialem domini voluntatem certamve scientiam necessariam esse, *d. l. peregre. 44. §. 1.* Sic igitur temperandum erit, sicubi simpliciter, quemadmodum hic, scriptum legamus, per servos nobis acquiri possessionem, aut acquiri nobis ignorantibus, ut in *d. l. 34. §. ult. eod.*

Unde etiam per eos usucapio] Cajus *d. l. 10. §. 2.* hoc sic expressit: *unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis acquiritur.* In peculiaribus rebus uti ignorantibus nobis possessio acquiritur, ita receptum est, ut etiam ignorantes ex eadem causa usucapiamus: cùm alioqui possessio ignorantibus nobis quæsita veluti per procuratorem ad usucapionem non prosit, nisi postquam scientia nostra intervenerit, *l. si emptam. 47. de usuc. l. 1. C. de acq. pos.* quod plenius explicabimus *sub. §. pen. hujus tit.*

TEXTUS.

De fructuariis & bona fide possessis.

4. *De iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis acquirunt, id vobis adjiciatur: quod verò extra eas causas consecuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus hæres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.*

No-

NOTÆ.

4. *De iis servis*] *Ex l. 10. §. 3. de acq. rer. dom. l. 21. de usufr.*

Ex operis suis] Puta si sutor sit, aut pictor, aut faber, & pro opera hujusmodi mercedem acceperit, *l. 26. de usufr.* Quid si ex superioribus causis, nominatim domino proprietatis stipuletur, aut nomine ejus rem accipiat? acquirit domino proprietatis, *leg. 25. §. 3. d. t. l. 37. §. pen. de acq. rer. dom.* Cæterum placet, fructuarium condicere id posse, *l. pen. de stip. serv.*

Hæres institutus, &c.] *D. l. 10. §. 3. l. 47. l. 49. de acq. rer. dom. l. 25. pr. de acquir. hæred.* Excipe, nisi quid horum factum contemplatione fructuarii, *l. 21. & seq. de usufr.* quo casu servus ex re fructuarii, non opera sua fructuario acquirere intelligitur, *l. 45. d. t.* ne objici possit, quòd aditio hæreditatis non sit in opera servili, *d. l. 45. in pr.*

COMMENTARIUS.

1 *Cui acquirat servus fructuarius, si dicat, se domino proprietatis accipere ex re fructuarii?*
2 *Aditionem hæreditatis non esse in opera servili, & quare.*
3 *Servum contemplatione fructuarii hæredem institutum fructuario hæreditatem acquirere, & jussu ejus, non domini adire.*

QUæ de quærendo per servos dominio aut possessione dicta sunt §. *præc.* ea locum habent, cùm quis plenam in servo proprietatem habet. Quòd si apud alium ususfructus servi sit, apud alium nuda tantùm proprietas, hìc ex duabus causis ususfructuario per hunc servum acquiritur, ex re scilicet fructuarii, & servi operis; ex cæteris causis proprietario. Idemque juris servatur in eo, qui bona fide servit, ut ex iisdem causis acquirat bonæ fidei possessori, ex cæteris aut sibi, si liber est, aut domino, si servus: de quibus nunc porro sequitur.

Ex re vestra vel ex operis suis] *L. 10. §. 3. de acquir. rer. dom. l. si servi. 21. de usufr.* Ex re fructuarii, veluti si servus, cùm fructuarius eum dispensatorem fecisset, rem aliquam ex nummis fructuarii comparavit, aut rem fructuarii locavit, pecuniam fœneravit, &c. Hìc enim res empta, merces locationis, usuræ, pecuniæ creditæ quærentur fructuario, *l. 7. C. de rei vind. l. servus. 43. §. ult. de acq. rer. dom.* Ex operis servi, verbi gratia, si sutor sit, aut pictor, aut faber, atque ex hujusmodi aut simili opera alii præstita aliquid paravit, mercedem scilicet operæ, *l. si operas. 26. de*
1 *usufr.* Sed quid, si dicat servus, se domino proprietatis accipere, quod ex re fructuarii ei traditur? Hoc casu totum domino proprietatis acquiret. Nam & nominatim stipulando domino proprietatis ex re fructuarii aut operis suis eidem acquireret, *l. per servum. 37. §. pen. de acq. rer. dom. l. sed etsi. 25. §. quæstionis. 3. de usuf.* Et facit hoc quidem ratio summi juris: cæterum quod

ita domino proprietatis quæsitum est, placuit fructuarium condicere posse, *l. pen. de stip. ser.* Cur verò tantùm ex duabus istis causis placeat acquiri fructuario, ratio hæc est, quòd quæ ex istis causis acquiruntur, fructuum vicem obtinent, cætera in fructu non sunt.

Extra eas causas] Extra superiores causas habetur, quod servus fructuarius ex re pecuniave alterius consecutus est, puta ex peculio, quod à proprietario habet, aut si quid servo donatum legatumve sit, aut si hæres sit institutus. Idcirco placet, nihil horum per servum fructuario acquiri, sed omnia hæc acquiri domino proprietatis, *d. l. 10. §. 3. l. servus. 43. leg. fructuario. 47. l. quòd fructuarius. 49. de acquir. rer. domin. l. si quis. 25. de acq. hær.* De hæreditate à quibusdam olim dubitatum est, propterea quod in aditione factum servi interveniat, *l. liber. 19. de acq. rer. dom.* & sine hujusmodi facto servi nec domino hæreditas acquiri possit. *l. 3. Cod. de hær. instit.* Sed obtinuit, aditionem hæreditatis non esse 2
in opera servili, *l. aditio. 45. de acq. hær. d. l. fructuario. 47. de acq. rer. dom.* & rectè. Nam aditio factum quidem est, sed opera non est: quippe cùm opera non sit sine labore, qui in aditione nullus est. VINN. Posset & eadem reddi ratio, quam reddit Ulpianus, docens, partum ancillæ non esse in fructu, *l. 27. pr. ff. de hæred. petit.* Quemadmodum enim ancillæ non ideo parantur, ut pariant; ita nec finis primarius est eorum, qui servos sibi comparant, ut hæreditates nobis adquirant. Usufructuarius autem capit tantùm fructus ordinarios quoscumque. HEIN.

Si hæres institutus, legatumve quid ei, &c.] Hoc etiam generaliter sic traditum est, *l. 10. l. 47. l. 49. de acq. rer. dom. l. 25. de acq. hær.* Alibi tamen hæc extat exceptio, nisi servus hæres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit contemplatione fructuarii: quod enim ita relictum datumve servo fructuario est, id per eum fructuario acquiri, non proprietario, *l. si servi. 21. & l. seq. de usufr.* Eademque distinctio probata est in specie non dissimili, *l. facta. 63. §. si hæres. 4. ad sen. Trebell.* & in terminis hominis liberi bona fide possessi; cujus in hac causa & servi fructuarii eadem ratio, *l. aditio. 45. §. ult. de acq. hær.* Neque tam exceptio hæc est quàm interpretatio & declaratio quædam superioris regulæ, quæ definit, nihil per servum fructuarium fructuario acquiri præterquam ex re fructuarii, aut ex servi operis. Docet nimirum ista distinctio, quod contemplatione fructuarii datum aut relictum est, extra illas duas causas non acquiri: quamvis enim hoc fructuario non acquiratur ex servi opera, intelligi tamen acquiri ex re fructuarii, cui qui donavit aut reliquit rem quæsitam voluit, *dict. l. aditio. 45. §. ultim. de acq. hær.* Ex quo etiam perspicuum est, falli Glossam, Jo. Fab. Cantiunc. 3
hìc. Bart. *in d. l. 25. de acq. hær.* & quotquot sunt, qui scribunt, servum fructuarium, ut maximè contemplatione fructuarii hæres institutus sit, non posse hæreditatem jussu fructuarii adire,

eamque per aditionem directo acquirere fructuario, sed adeundam esse jussu proprietarii, cui etiam stricta ratione hæreditas acquiratur, sed restituenda fructuario conditione sine causa, ut in casu *l. pen. de stip. serv.* Fefellit eos, quòd putaverunt, prius esse, ut aditio hæreditatis contra expressi juris auctoritatem statuatur esse species operæ servilis, quàm in casu proposito dici possit, servum jussu fructuarii adeuntem hæreditatem fructuario acquirere. Quod non ita est: neque enim ex causa operæ servilis hæc acquisitio defenditur, sed ex capite altero, quia scilicet hoc casu servus ex re fructuarii acquirere intelligitur; ex qua causa vel maximè fructuario acquiri constat, *dict. leg. aditio 45. §. ultim. de acq. hæred.* Ubi ex hoc eodem fundamento Jurisconsultus defendit, liberum hominem bona fide à me possessum & mei contemplatione hæredem institutum meo jussu adire, & mihi acquirere hæreditatem posse. Bonæ fidei autem possessoris & fructuarii eadem planè in his quæstionibus ratio est, ut mox docebitur: censent Jas. *in dict. l. 25. de acq. hær.* Mynf. Bach. *hic.* Movere autem neminem debet, quòd quibusdam locis generaliter definitur, servum fructuarium jussu ejus, qui usumfructum in eo habet, adire hæreditatem non posse, ut *dict. l. 25. in pr. & d. l. aditio. 45. §. pen.* Hujusmodi enim loci accipiendi sunt de servo simpliciter instituto, non contemplatione fructuarii: quo casu si per servum fructuario acquireretur hæreditas, acquireretur extra superiores duas causas: quod ratio juris non permittit. Sic cùm in hoc nostro §. & *dict. l. 10. §. 3. de acq. rerum dom.* generaliter scriptum sit, quod servo fructuario donatur, aut relinquitur, id acquiri proprietario: nemo tamen est qui neget, admittendum hìc esse illam sive exceptionem, sive interpretationem, nisi quod servo donatum relictumve sit contemplatione fructuarii: quod alibi certo jure traditum est. Quod verò Paulus in *l. quod fructuar. 49. de acquir. rer. dom.* scribit, quod extraneus servo fructuario donat, indistinctè soli proprietario acquiri; id non eò pertinet, ut excludat insignem & receptam distinctionem inter id, quod contemplatione fructuarii, aut simpliciter servo donatum est; sed eam, quam ipse in pr. istius legis proponit in fructuario donante. Planè ex generali horum locorum definitione evidenter evincitur, errare eos qui contendunt, quod servo fructuario donatur, aut relinquitur, in dubio præsumendum donatum aut relictum contemplatione fructuarii: quod tamen tamquam certum tradit D. Dionyf. Gothofred. *in annot. ad Schneid.*

TEXTUS.

5. Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur, sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est, vel ad dominum, si servus est. Sed bonæ fidei possessor, cùm usuceperit servum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius verò usucapere non potest: primùm quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde quia scit, servum alienum esse. Non solùm autem proprietas per eos servos, in quibus usumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis acquiritur; sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundùm distinctionem, quam proximè exposuimus, id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

COMMENTARIUS.

1 *An bonæ fidei possessor quod ex operis servi paratum extat, domino servum vindicanti restituere teneatur?*

2 *Verumne sit simpliciter, quod Justinianus ait, fructuarium non possidere?*

DE iis, quos bona fide possidemus, idem jus est quod de servis fructuariis, ut scilicet qui bona fide alicui servit, sive servus alienus est, sive homo liber, quicquid ex re ejus, cui servit, acquirit, quicquid item ex operis suis, id acquirat ei, cui servit, & à quo bona fide possidetur, *d. l. 10. §. idem placet. 4. l. liber. 19. de acq. rer. domin.* Hactenus tamen quatenus possessor bona fide possidebit, & quamdiu ita possidebit: nam si scire cœperit, eum, qui bona fide servit, hominem liberum, aut alienum servum esse, continuo per eum acquirere posse desinit, *l. qui bona. 23. §. 1. l. quæsitum. 40. eod.* Quod extra duas istas causas acquiritur, placet vel ad ipsum, qui bona fide possidetur, pertinere, si liber est, vel ad dominum, si servus est. Extra eas causas maximè est hæreditas, legatum, donatiove, *d. l. liber. 19. l. homo. 54. eod.* Cæterum & in persona ejus, qui bona fide possidetur, recipiendum temperamentum superius, nisi quid donatum relictumve sit contemplatione bonæ fidei possessoris, cui hoc casu etiam ista acquiri placet, *l. aditio. 45. §. ult. de acq. hær.*

Itaque quod extra istas duas causas] Quoniam, ut supra notavimus, istud in fructu non est: ea autem sola, quæ in fructu sunt, bonæ fidei possessoris fiunt, uti & fructuarii, quæri potest in persona bonæ fidei possessoris, (in fructuarium enim hujusmodi quæstio non cadit) an quemadmodum is fructus ex fundo alieno perceptos & extantes adhuc vindicanti rem suam domino restituere tenetur, juxta ea quæ tradita & notata sunt, *§. si quis. 35. sup. de rer. div.* eodem modo etiam quod pecuniæ aut rei ex operis servi paratum extat apud eum, cui bona fide servit, domi- 1

domino servum evincenti restituendum sit? Quæstionem propono de rebus ex operis servi possessori quæsitis: vix enim dubitari potest, quin quod ex re possessoris quæsitum est, perpetuo atque irrevocabili jure possessoris efficiatur. At quæ possessori parantur ex operis servilibus, ea cum fructibus fundi comparari passim videas, *l. qui scit. 25. §. 1. de usur. l. quæsitum. 50. in fin. de acq. rer. dom.* Existimo tamen, etiam hæc bonæ fidei possessori irrevocabiliter acquiri, eique cedere in compensationem alimentorum, aliarumque impensarum, quæ necessario in servum fiunt, nec certo æstimari queunt. Neque obstat prædicta comparatio: nam ex ea minimè sequitur, eamdem earum rerum & fructuum in omnibus rationem esse, & in *d. l. quæsitum. 40.* conferuntur hæc cum fructibus consumptis, quos lucrari bonæ fidei possessorem certum est.

Sed bonæ fidei possessor quum usuceperit] Bonæ fidei possessor usucapione perfecta quacumque ex causa per servum acquirit: quia usucapio pleno jure dominum eum facit. Hoc ad hominem liberum bona fide possessum non pertinet: quippe cujus nulla usucapio est.

Fructuarius usucapere non potest, &c.] Ait cum Cajo, *d. l. 10. §. ult. de acq. rer. dom.* usufructuarium usucapere non posse, idque duplici de causa, cum quia non possidet, tum propter malam fidem, quia scit, servum alienum esse. Horum autem vel alterutrum satis est ad impediendam usucapionem: utpote quæ nec sine possessione, nec sine bona fide possessoris putantis rem suam esse procedere potest, ut demonstratum *sup. tit. de usuc.* Et de scientia quidem fructuarii res certa est: neque enim ignorare potest, se earum rerum, quarum usumfructum habet, dominum non esse. Quin ipse alium dominum a-
2 gnoscit, cùm se fructuarium profitetur. Quod verò simpliciter negatur possidere, non est sine omni scrupulo. Nam alibi contra dicitur possessor, & possidere, *l. uti frui. 3. in fin. pr. & §. ult. si usuf. pet.* & naturaliter possidere, *l. naturaliter. 12. de acquir. poss.* Sed hæc non sunt contraria: nam & colonus, & commodatarius, & depositarius naturaliter dicuntur possidere, *l. 2. §. 1. pro hæred. l. 7. §. neque colonus. 11. com. der.* qui tamen alibi possidere absolutè negantur, ullamve habere possessionem, *l. 9. de rei vind. l. non solum. 33. §. 1. circa fin. de usucap. l. 6. §. 2. de precar. §. possidere. 5. inf. de interd.* Nimirum nec hi nec fructuarius verè possident, id est, non possident civiliter, ψυχῇ δεσπόζοντος, animo dominantis, sine qua possessione non procedit usucapio. Sed in possessione sunt nomine alieno, apud quem possessio remanet, & qui per illos possidere intelligitur, *d. §. possidere. 5. inf. de interd. l. generaliter. 19. l. quod meo. 18. in pr. de acq. poss. l. 6. §. 2. de precar.* Qui textus etiam in his terminis de fructuario loquitur: nec alia ratione dicitur, retentio usufructus species esse traditionis, quàm quòd qui retinet usumfructum, desinat sibi, & incipiat alii possidere. Itaque cùm hi naturaliter possidere, aut possidere simpliciter dicuntur, impropria locutio est, qua corporalis tantùm detentio significatur, *l. possessio. 49. de acquir. poss. l. 1. C. com. de usuc.* Verum enim verò licet fructuarius non possideat, tamen quia firmius jus habet insistendi rei, atque omne rei emolumentum ad eum pertinet, ea res efficit, ut interdicta ei possessoria accomodentur; quæ cæteris, qui in possessione sunt tantùm, denegantur, *l. 3. §. unde vi. 13. de vi & de vi arm. l. ultim. uti possid.* De quo pluribus agere hoc loco non licet.

Non solùm proprietas, sed etiam possessio] *L. 1. §. sed & 6. §. per eum. 6. l. possessio. 49. in pr. de acq. poss.* Nimirum quia etiam possessionem pleno dominio servus acquirit ex omni causa, *§. 3. supr. eod.* Ita verò jus est, ut quæcumque per servum quacumque ex causa acquiruntur ei, qui plenum in eo jus habet, eadem placeat acquiri fructuario per servum fructuarium: & bonæ fidei possessori per eos, quos bona fide possidet ex re illorum aut horum operis. Nihil ad rem pertinet, quòd fructuarius servum non possidet: nam nec pater filium, *d. l. 1. §. per eum. 8. de acq. poss.* Sed nec procurator à nobis possidetur, nec tutor curatorve, per quos tamen possessionem nobis acquiri posse constat, *d. l. 1. §. per procuratorem. 20.* Hæc & quæ præcedentibus §§. tradita, quamvis apud nos usum non habent, qui servos non habemus, tamen diligentius exposui, quia in multis partibus non parum conducunt ad cognitionem juris civilis Romanorum.

TEXTUS.

De reliquis personis.

6. *Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habetis, neque possessionem justam, nulla ex causa vobis acquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse, excepto eo, quod per liberam personam (veluti per procuratorem) placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secundùm divi Severi constitutionem, & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit; vel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.*

NOTÆ.

6. *Sed & ignorantibus*] *L. 13. de acquir. rer. dom. l. 34. §. 1. leg. 49. §. ultim. de acq. poss. l. 1. C. eod.* Utique tamen volentibus, ut ut ignoremus, quo tempore ex voluntate nostra possessio apprehendatur.

Per possessionem etiam dominium] Si tradita ab eo,

eo, qui dominus fuit, & dominium in nos transferre voluit, *d. l. 13. l. 20. §. ult. de acq. rer. dom. l. 8. C. de acq. poss.*

Vel usucapionem] Id est, usucapiendi occasionem, conditionem. Hoc interest, quòd dominium etiam ignoranti mihi per procuratorem, cui nomine meo res tradita est, acquiratur: re autem à non domino tradita usucapiendi facultas demum acquiratur, ex quo scire cœpi rem traditam esse, *l. 47. de usuc. l. 1. C. de acq. poss.* Nam usucapio bona fidem possidentis requirit, quam nemo dixerit eum habere, qui se possidere ignorat.

COMMENTARIUS.

1 *Cur placeat, possessionem per extraneam personam acquiri posse, jus aliquod non posse?*

2 *Per consequentiam quæsitæ possessionis necessario etiam dominium nobis acquiri, aut usucapiendi conditionem; sed tunc demum, postquam scientia intervenit, n. 3.*

CONcludit ab enumeratione personarum, per quas acquiri huc usque docuit, quasi ab enumeratione partium, per extraneam personam nihil nobis acquiri posse. Sola causa excipitur possessionis. Personam extraneam vocat hominem liberum, qui neque juri nostro subjectus est, neque bona fide à nobis possidetur: tum servum alienum, in quo neque usumfructum habemus, neque justam possessionem. In summa, persona extranea in hoc argumento est, quæ vim instrumenti animati apud nos non obtinet.

Nihil acquiri posse] Neque dominium aliudve in re jus, neque obligationem, aut actionem, *l. 1. C. hoc tit. l. 11. de obl. & act. l. 3. in pr. quod vi aut clam. l. quæ tutela. 73. §. ult. de reg. jur. l. stipulatio. 38. §. alteri. 17. de verb. obl.* Cujus rei ratio est, quòd jus civile ita comparatum sit, ut sibi quisque quod sua intersit, negotium gerat, non alteri, *d. l. 11. de obl. & act. d. l. stipulatio. 38. §. alteri. 17. de verb. obl.* At quas exceptiones hæc regula habeat in obligatione per extraneum acquirenda, & quid juris hodie hîc obtineat, videbimus in §. 4. *inf. de inut. stipul.* VINN. At regulæ huic obstare videtur *l. 15. ff. constit. pecun.* ubi particulam salutarem NON intrudere non dubitat Fr. Hotoman. *Observ. IV. 12.* Sed perperam: quum ibi exceptio à regula occurrat, puta, quando quis ministerium tantùm præbet. HEIN.

Excepto eo, quod per liberam personam placet acquiri possessionem] Excipit possessionem, quam placuit per quemlibet nobis acquiri, qui eam nostro nomine apprehenderit, id est, hoc animo, ut velit nostro nomine possidere, *d. l. 1. C. hoc tit. l. 1. C. de aq. poss. l. solutum. 11. §. pen. de pign. act. l. traditio. 20. §. ult. l. ea quæ. 53. de acq. rer. domin.* Qui locus etiam rationem suggerit, cur in
1 possessione acquirenda singulariter hoc receptum sit, nimirum, quia possessio acquiritur actu naturali & corporali rei apprehensione; in quo facilius alteri operam navare & ministerium præstare possumus quàm in iis, quæ civiliter acquiruntur citra istiusmodi actum, puta stipulando aut contrahendo, relictumque agnoscendo. Et tamen hoc ipsum, ut per liberam personam possessio nobis quæratur, propter utilitatem contra stricti juris rationem constitutionibus introductum videtur, *d. l. 1. & l. 8. C. de acq. poss. d. l. solutum. 11. §. pen. de pign. act.*

Veluti per procuratorem] Procuratorem intelligo cum Bart. in *leg. qui mihi. 13. de donat.* Ias. & Zas. *in l. 1. §. per procuratorem. 20. de acqu. poss.* non tantùm qui speciale mandatum habet; sed etiam cui universorum bonorum administratio permissa est. Etenim cùm procurator generalis & exigere possit, atque accipere, & emere, ac vendere, utique quatenus ratio administrationis hoc exposcit, *§. nihil autem. 42. sup. de rerum div. cum ibi notat.* hactenus non video, quid inter hunc & specialem procuratorem intersit. Planè extra causam administrationis ad acquirendam domino possessionem generale mandatum non sufficit; sed aut speciale requiritur, aut domini ratihabitio, *l. communis. 42. §. 1. de acq. poss.*

Non solùm scientibus, sed & ignorantibus] Etiam ignorantibus possessionem per procuratorem nobis acquiri multis locis apertissimè scriptum est, *l. si procurator. 13. de acq. rer. dom. l. si me. 34. §. 1. l. possessio. 49. §. ult. de acq. poss. l. 1. C. eod.* Cui non obstat quod dicitur in *l. ea quæ. 53. de acq. rer. dom.* per quemlibet volentibus nobis possessionem acquiri. Hæc enim non pugnant, ignorantibus posse acquiri possessionem, & non acquiri nisi volentibus. Ignorare possumus, quo tempore procurator noster possessionem apprehendat: quandocumque autem hoc fit, nostra fit voluntate, qui ut apprehenderet mandavimus.

Et per possessionem dominium] Ut possessio nobis per procuratorem acquiritur, sic & per possessionem dominium, si incipiat ab eo, qui dominus fuit, & dominium in nos transferre voluit, *d. l. 13. l. traditio. 20. §. ult. de acq. rer. dom. l. 8. C. de acq. poss.* Etenim admisso eo, ut per liberam personam possessio nobis quæratur, ne- 2
cessarium hoc consequens fuit, ut dominium quæreretur per possessionem prius quæsitam, si ea à rei domino transferendi dominii causa tradita esset. Fieri enim non potest, quin is, qui rem ex justa causa, hoc est, idonea ad transferendum dominium, traditam à domino possidere cœpit, dominus ejus rei statim efficiatur. Cùm autem dicimus, possessionem & per hanc dominium per procuratorem nobis acquiri; non hoc intelligimus, acquiri hæc primùm procuratori, à quo deinde ad nos transeant; sed ministerio procuratoris recta nobis acquiri possessionem, & per consequentiam quæsitæ possessionis eo casu, quo diximus, etiam dominium. Ex quo apparet, *deviu* esse & alienum, quod DD. plerique hîc afferunt, ideo facilius dominium ministerio alieno quæri, quàm obligationem, quia jura personalia & obligationes magis inhærent ossibus hominum.

Vel

Vel Usucapionem] Id est, usucapiendi occasionem. Hoc enim perpetuum est, ut quo casu dominium statim acquiritur, si dominus sit, qui tradit dominii transferendi causa, eo casu acquiratur jus usucapionis, si dominus non sit. Prætermissa autem hoc loco à Triboniano est
3 insignis inter hos casus differentia. Nam si is, qui procuratori meo rem meo nomine tradidit, dominus fuit, etiam ignoranti mihi dominium acquiritur, *d. l. 13. de acq. rer. dom.* Si non fuit dominus, usucapiendi conditio mihi non quæritur, nisi postquam scientia mea intervenerit, *l. 1. C. de acq. poss. l. si emptam. 47. de usucap. l. possessio. 49. §. ult. de acq. poss.* Hoc ideo, quia eum, quem usucapere volumus, non sufficit possidere, nisi & possideat bona fide, quam nemo dixerit eum habere, qui se possidere ignorat.

Aut longi temporis præscriptionem] Poterat hoc omitti. Nam postquam ex duobus his generibus acquirendi, quæ prius fuerant, usucapione & præscriptione longi temporis, unum Justinianus fecit, *l. un. C. de usuc. transform.* satis fuisset, alterutrius tantùm meminisse, aut usucapionis, aut præscriptionis.

TEXTUS.

Transitio.

7. *Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur. Nam legatorum jus, quo & ipso singulæ res vobis acquiruntur; item fideicommissorum, ubi singulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis acquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis, sive cujus bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaveritis, vel si cujus bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint, ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus. Quarum duplex conditio est. Nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obveniunt; qua in re necessarium est, initium de testamentis ordinandis exponere.*

NOTÆ.

7. *Si cui heredes, &c.*] Ex modis acquirendi per universitatem, qui plures olim fuerunt, v. Cont. 1. *disp.* 12. soli manserunt hi quatuor, susceptio hæreditatis, bonorum possessionis agnitio, *infr. tit. 10. lib. 3.* adrogatio, & libertatum conservandarum causa bonorum addictio, *tit. 11. & 12. d. lib. 3.*

COMMENTARIUS.

1 *Verbis*, per universitatem, *non titulum acquirendi, sed rem quæ acquiritur significari.*
2 *Ex veteribus acquirendi per universitatem modis solos superesse quatuor; quos Justinianus commemorat.*
3 *Quid sit hæreditas?*
4 *Quibus modis deferatur?*
5 *Species acquisitionis per universitatem apud nos receptæ.*

EXpositis modis, quibus jure civili acquiruntur res singulæ, transit Imperator ad eos modos quibus eodem jure acquiruntur universæ, sive quibus acquirimus per universitatem. Non minus autem hic spectandi modi ipsi & causæ acquirendi, quàm universitas acquisitionis. Nam & legari & donari bonorum universitas potest, *l. non amplius. 26. §. 2. de legat. 1. l. si unquam. 8. C. de revoc. donat.* potest & vendi, *tot. tit. de hæred. vend.* Sed tituli hi nihilominus natura sua singulares sunt, hoc est, comparati dumtaxat ad acquirendum res singulas: & ideo nec idem jus in universum acquirenti tribuunt, quod verbi causa hæreditas, idque cernitur in actionibus directis tam activis, quàm passivis. Modi ipsi acquirendi soli universales sunt natura sua, ad quos nunc se Princeps confert.

Legatorum jus, item fideicom. opportunius inferiore loco] Occupat, & tacitè removet, quod objici poterat de perturbatione ordinis, quòd scilicet in disputatione de acquisitione juris civilis rerum singularum non omnes acquirendi modos qui eò pertinent, exequatur, quod lex methodi videbatur exigere: sed parte eorum prætorita, ad aliud genus intempestivè transeat: nam legata & fideicommissa non minus ad prius istud genus acquisitionis pertinere, quàm usucapionem & donationem. Id ergo se non ignorare significat, & consulto tractationem de legatis & fideicommissis in alium locum rejecisse, eumque, qui longè sit opportunior: nam originem eorum, causam communem, & exitum flagitare omnino, ut de iis demum tractetur cognito jure testamentorum, *infr. de legat. in pr.*

Per universitatem] Hoc est, quibus universum & una acquisitione acquiri nus bona alicujus omnia, res omnes & jus universum alterius, non separatim res singulas. Ita enim paulo post. *Si cui ergo hæredes facti sitis, &c. ejus res omnes ad vos transeunt,* & Cajus *lib. 2. tit. 2. in pr. Per universitatem,* ait, *hoc est, simul omnia bona acquirimus hæreditate,* fac. *l. hæreditas. 62. de reg. jur. l. nihil aliud. 24. de verb. sign. l. 3. §. 2. de bon. poss.* D. Vultejus putat, his verbis, *per universitatem,* titulum acquisitionis significari, non res acquirendas: sed oppido quàm ineptè. Quis enim unquam fando audivit, titulo tribui uni- 1
versi-

versitatem, aut titulorum quosdam dici universos? Multorum ista collectionem arguunt. Quæ affectio cùm tantùm rerum propria sit, nec tamen omnium, hinc est, quòd res quædam dicuntur singulæ, quædam universæ, & rerum sive bonorum quædam universitas, non tituli. Cæterum quemadmodum actiones, quibus bonorum universitatem petimus, ex objecto appellamus universales, qualis est petitio hæreditatis; quibus res singulas, qualis est rei vindicatio, singulares, aut speciales, *l. 1. l. in speciali. 73. de rei vind. l. 1. ut responsum. 15. Cod. de transact.* ita & titulos, qui pertinent ad acquirendum per universitatem, id est, res alicujus universas, universales; qui ad res singulas, singulares dicimus. In summa universitas non est causa sive titulus, neque etiam modus acquirendi, sed illud ipsum quod acquiritur, veluti hæreditas, quam sibi delatam acquirit hæres adeundo, *§. ult. inf. de hær. qual.*

Si cui ergo hæredes facti, &c.] Olim modi, quibus per universitatem acquiritur, complures erant. Septem enumerat D. Ant Contius *lib. 1. disp. c. 12.* Ex quibus antiquati, successio per bonorum debitoris venditionem, & ea, quæ fiebat per redactionem liberæ mulieris in servitutem ex Senatusconsulto Claudiano, *inf. tit. de succ. sublat. quæ fieb. per bon. vend. & ex Senatusconsul. Claud.* Item in manum conventio seu coemptio, quæ itidem species erat successionis per universitatem. Nam olim cùm mulier viro in manum convenisset, omnia, quæ mulieris erant, viri fiebant dotis nomine, teste M. Tullio in *Topic. cap. 4.* in quem
2 locum de ritu coemptionis vid. Boet. Soli manserunt hi quatuor, quorum idcirco etiam mentionem tantùm facit Justinianus, susceptio hæreditatis, bonorum possessionis agnitio, adrogatio, libertatum conservandarum causa bonorum addictio. Annumeratur tamen his & successio fisci, bona damnatorum, vel eorum, qui sine hærede moriuntur, occupantis *arg. l. deportatus, 17. de interd. & rel. l. 1. & passim. de jur. fisc.* item ingressus monasterii. Nam Justin. *Nov. 5. c. 5.* unde *auth. ingressi. C. de sacros. Eccl.* constituit, ut universa bona religionem ingressi acquirantur monasterio, extra quam si liberos habeat, inter quos substantiam suam dividere non prohibetur, una saltem parte, sibi retenta, in quam monasterium succedat. Cæterum neque fisci, neque monasterii successio simpliciter universalis est, qualis est hæredis, bonorum possessoris, &c. ut onera quoque agnoscere cogantur: licet enim teneantur respondere creditoribus, damnum tamen nullum sentiunt, si bona non sufficiant, Nicol. Burg. *ad consuet. Flandr. tract. 13. n. 10.* Ex quatuor autem modis per universitatem succedendi hic propositis unus est, per quem succeditur viventi, scilicet adrogatio: per cæteros succeditur defuncto.

Prius de hæreditatibus] In hoc explicando pars reliqua hujus libri & novem priores tituli sequentis consumuntur, nisi quòd tractatio de legatis & fideicommissis inseritur propter argumenti conjunctionem. Hæreditas propriè nihil aliud est, quàm universum illud jus, 3
quod defuncto vel in defunctum tempore mortis ejus competebat. Hinc illa apud nostros hæreditatis appellatio universitatem quamdam ac jus successionis demonstrat, *l. bonorum. 208. de verb. sign.* Juris nomen est, & ideo damnosam quoque hæreditatem continet, *l. hæreditatis. 119. l. pecuniæ. 178. §. 1. eod.* Item hæreditas etiam sine ullo corpore juris intellectum habet, ut loquitur Papinianus in *l. hæreditas. 50. de hær. pet.* Atque ut ostendant, eum hæredem dici, qui succedit in universum demortui jus, suscipitque ejus rei commodum & incommodum, ideo hæreditatem definiunt, esse successionem in universum jus, quod defunctus habuit, *l. nihil. 24. de verb. sign. l. hæreditas. 62. de reg. jur.* Propriè enim successio & succedere hæredis est, non hæreditatis: hæreditas verò illud jus, quod per successionem hæredis acquiritur, *tot. tit. de acq. hær.* Atque ita ego definitionem istam explicare soleo, facem prælucente Ulpiano in *l. 3. in pr. de bon. poss.* Diligentius hæc excussi *sup. tit. de reb. corp. & incorp.*

Vel ex testamento vel ab intestato] Acquisitio hæreditatis duabus hisce rebus constat, delatione, & delatæ susceptione. Ex delatione est jus & titulus acquirendi, in susceptione modus. Et ideo non ante acquiri hæreditas potest, quàm cùm delata est, *l. si quis. 12. §. 2. de acq. hær.* & retro delata esse intelligitur, quam quis potest adeundo consequi, *l. delata. 151. de verb. sign.* Defertur autem hæreditas aut testamento, aut lege ab intestato, *l. 1. & 2. seqq. de hær. pet.* unde hæredes alii testamentarii, alii legitimi: item hæreditas testamentaria, & legitima, *l. in plurium. 70. de acquir. hær. l. 6. §. 2. quæ in fraud. cred.* Sciendum autem est, primùm agi hic de delatione hæreditatis directa: nam indirecto, hoc est, per fideicommissum, non testamento tantùm, sed etiam codicillis relinqui hæreditas potest; nec solùm testamento facto, verùm etiam ab intestato: & is, cui ex fideicommisso restituta est hæreditas, ex Senatusconsulto Trebelliano hæredis loco habetur de quo demum *tit. de fideic. hær.* qui est antepenultimus hujus libri. Deinde agi de hæreditate, quæ defertur & acquiritur jure civili: cæteroquin jure prætorio & bonorum possessor effectu hæres est, & bonorum possessio, quæ hic ab hæreditate separatur, vi ipsa nihil aliud, quàm hæreditas, *l. 1. 2. 3. de bon. poss. l. hæreditatis. 138. de verb. sign.* Tantùm in tempore & modo acquirendi nonnulla dissimilitudo, ut videbimus suo loco *inf. de bon. pos.*

Quæ ex testamento obveniunt] Ordinarium fuit ante de judiciis testantium, deinde de succes-

sione

sione ab intestato loqui, ait Ulp. *l. 1. si tab. test. nul. ext.* nimirum quia prior semper ratio fuit hæreditatis testamentariæ, quàm legitimæ. Nam verbis legis duodecim tabularum, *uti quisque legassit suæ rei, ita jus esto*, sic confirmantur judicia testantium, quamdiu hæc proferuntur, atque ex testamento adiri potest hæreditas; si ab intestato non deferatur, *l. quamdiu. 39. de acq. hær.* Quoniam autem ad hoc ut testamento deferatur hæreditas & acquiri possit, requiritur, ut testamentum justum sit, hoc est, secundum regulas & præcepta juris civilis ordinatum, ideo subjicit, necessarium esse expositionem ejus rei ab ordinatione testamentorum inchoare.

5 Ex omnibus per universitatem acquisitionibus, quæ umquam apud Romanos fuerunt, sola apud nos in usu est ea, quæ fit per susceptionem hæreditatis; bonorum enim possessores nulli, sed hæredes omnes sunt & appellantur, qui vel ex testamento, vel ab intestato defuncto succedunt, eodemque modo omnibus jure civili Batavorum hæreditas acquiritur. Acquisitio quoque per adrogationem, ea, quam tribuebat pro conservatione libertatum bonorum addictio, nullum usum in hisce regionibus habere possunt, cùm nec adoptionis in totum ulla vis sit, nec servos agnoscamus, ut alibi relatum. Cæterum duæ aliæ species acquisitionis per universitatem moribus nostris receptæ, quas ignorat jus civile Romanorum; una per nuptias; altera per voluntatem supremam præmorientis conjugis. Nam ex consuetudine generali Hollandiæ & Vvest-frisiæ, nuptiis contractis, bona conjugum confunduntur & communicantur, nisi pactis antenuptialibus aliter cautum sit. Atque hinc stante matrimonio debita unius ex bonis alterius exsolvi possunt. Habetque locum hæc confusio etiam in nuptiis repetitis. Utique tamen bona feudalia in hanc communionem non veniunt. Antiquitus quoque moris fuit, ut vidua liberos minores natu habens maneret in possessione, & quasi dominio communi familiæ, fructusque sola perciperet, pro quibus liberos communes aleret, usque dum filiorum natu maximus perfectæ ætatis factus esset: sed hodie hoc amplius non obtinet, nisi ultima voluntate aut etiam pactionibus id cautum reperiatur, vid. D. Grot. *lib. 2. manuduct. ad jurispr. Bat. c. 11. & 2. seqq.*

TITULUS DECIMUS.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

D. Lib. 28. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 23. Nov. 66. 119. c. 9.

Genera testamentorum obiter exposita, & ratio ordinis Justinianei.

IN calce præcedentis tituli dictum est, cùm quæritur de acquirenda hæreditate, quæ dicatur testamento delata, in primis inspiciendum esse, an testamentum valeat, & ritè ordinatum sit; eamque ob causam etiam initium hujus tractationis à doctrina de testamentis ordinandis, sive de ratione & modo testandi Imperatorem capere. Cæterum cùm hæc doctrina ad omnium testamenta non pertineat, sed ad paganorum dumtaxat, & ex his ad ea, quæ fide privata ordinantur, quorum scriptorum alia forma sit, alia non scriptorum; ut omnis confusio vitetur, prius genera testamentorum obiter secernemus, explicaturi deinde, quomodo singula fiant iis in locis, ubi hoc tangit Imperator. Testamentum in genere nihil aliud est, quàm ultima voluntas, qua quis hæredem sibi sive bonorum successorem deligit. Et geminæ ejus sunt species; unum commune civium Romanorum, quod paganicum appellatur: alterum proprium militum, quod ideo militare. Utrumque rursus vel scriptum est, vel non scriptum, seu nuncupativum, *§. ult. inf. eod. & §. 1. tit. seq.* Et commune sive paganicum iterum vel publica fide ordinatur, *l. omnium. 19. C. hoc tit.* vel fide privata. Cùm autem sola paganorum testamenta, quæ quidem fide privata fiunt, adstricta sint legibus, quæ ad solemnitatem ordinationis pertinent, militaria his omnibus soluta, sciendum est nihil eorum, quæ de his in conficiendo testamento observandis hoc loco & passim aliis ejusdem argumenti simpliciter traduntur, ad militaria testamenta pertinere; adeoque in toto jure, cùm simpliciter testamentum nominatur, commune sive paganicum intelligi. Paganorum testamenta, ut rectè fiant, & jure civili rata sint, in hisce tribus positum est: in persona testantis; in forma testandi & modo; in rebus, quas testamentum necessario complecti debet. Quod Cajus in *l. 4. hoc tit.* sic expressit: *Si quæramus*, inquit, *an valeat testamentum; in primis animadvertere debemus, an is, qui fecerit testamentum, habuerit testamenti factionem; deinde si habuerit, requiremus, an secundùm regulas juris civilis testatus sit.* Regulæ verò istæ pertinent vel ad modum testandi, vel ad res, quas testamento, ut valeat, complecti necesse est. Atque hæc omnia etiam à Justiniano ordine tractantur: verùm orditur ille à testandi modo. De personis testantium agit secundo loco, *inf. tit. 12.* de rebus, quatum

rum insertio ad vim testamenti necessaria, *tit.* 13. *&* 14. Recenset hic primùm historiæ causa antiquas atque absoletas testandi formas; deinde explicat, quo ritu postea testamenta fieri cœperint, primùm per scripturam, deinde sine scriptura, voluntate palam nuncupata. Cæterum hæc omnia pertinent ad ea testamenta, quæ fiunt fide privata. Publica autem fide si quis testari velit, (quod hic à Justiniano omissum) poterit id facere vel coram Principe per supplicationem, vel apud acta judicis aut municipium; & tunc neque testes, neque alia solemnitas desideratur, *l. omnium.* 19. *C. hoc tit.* & ibi Gloss. & DD. add. Mynsing. *6. obs.* 29. Boet. *dec.* 228. Christin. *vol.* 4. *dec.* 7. *num.* 4.

TEXTUS.

Etymologia.

Testamentum ex eo appellatur, quòd testatio mentis sit.

NOTÆ.

Testatio mentis] Allusio potius quàm ἐτυμολογία, cujusmodi nostris sæpe obrepunt, *l.* 1. *de acq. pos. l.* 1. *de novat. l.* 2. §. 2. *de reb. cred. l.* 35. §. 1. *de mort. caus. don.* Definitionem habes apud Modest. *l.* 1. *D. hoc tit.* Ulpian. *tit.* 20. Vide plura in comment.

COMMENTARIUS.

1 *Non proponi hic veram testamenti notationem, sed allusione quadam etymologica ostendi rei & vocis convenientiam.*

2 *Definitio testamenti, quæ Modestinum auctorem habet, examinata, & perfectiores productæ.*

3 *Testamentorum usum generaliter consideratum esse ex jure gentium: specialiter ex jure civili.*

4 *Apud plerosque populos tam liberam non fuisse, neque etiam nunc esse, testandi & legandi potestatem, quàm apud Romanos fuit.*

1 QUòd *testatio mentis sit*] Allusione quadam etymologica ostendit rei & vocis convenientiam, imitatus S. Sulpitium, qui quo efficacius vim rei exprimeret, testamentum dixit esse verbum duplex compositum à contestatione mentis. Estque hujusmodi allusiva derivandi ratio omnibus auctoribus admodum familiaris: in jocis venustas delectat; in rebus seriis etiam utilitate sua, quam in re declaranda habet, commendabilis. Qualis est illa Ciceronis, qui *lib.* 1. *de offic. cap.* 6. *fidem ex eo appellatam*, scribit, *quia fiat, quod dictum est*. Item illa Augustini, quòd *mentiri inde dictum, quòd sit contra mentem ire*. Similis est illa apud Priscianum: *argumentatio dicta est, quasi argutæ mentis oratio*. Apud nostros etiam crebro id genus occurrit. Talis est illa Pauli & Labeonis, qui possessionem appellatam scribunt à sedium positione, *l.* 1. *in pr. de acquir. poss.* Et Ulp. qui ait, donationem nomen accepisse à nova obligatione, *l.* 1. *de novat.* Ejusdem generis inveniuntur & in *leg.* 3. *de damn. inf. l. senatus.* 35. §. 1. *de mort. caus. don. l.* 2. §. 2. *de reb. cred.* Nec absimilis est illa Celsi dicentis, jus à Justitia appellatum esse, *l.* 1. *in pr. de just. & jur.* Hæc autem & his similia, licèt non dicantur ex vero, speciosam tamen veri arguendi vim habent, sicuti exempla & comparationes fictæ non minus arguunt, quàm veræ. Nullamque omnino causam video, cur Servium allusionis propositæ auctorem carpat Aul. Gell. *6. noct. Attic.* 12. aut in Justinianum tam inclementer invehatur Valla *l. 6. elegant.* 36. ut dicat, eum explosam atque derisam etymologiam denuo inculcasse: dignus profecto ipse, qui sibillo explodatur. Quis enim nescit, testamentum esse verbum non compositum sed simplex? & si de vera ejus originatione quæratur, dictum esse à testando? Quod autem convenit & verbo & simul rei, *testatio mentis*, fortuitum esse, nec in aliis verbis per hujuscemodi formam productis idem evenire, atque ideo nec per similem allusionem declarari posse? Et irascor Gœddeo, qui in *l. nomen.* 164. *de verb. sign.* contendit, eamdem hanc derivandi rationem etiam accommodari posse verbis *vestimentum, ornamentum, calceamentum*, & ejusdem productionis cæteris; lepida scilicet ratione, quia & sartor, sutor, &c. mentis judicio in opere faciundo utuntur, aut quia nemo sine mente se vestit, ornat, calceat. Et igitur si Gœddeo credimus, vestimentum ex eo appellatum rectè dici poterit, quòd vestitio mentis sit; calceamentum, quòd sit calceatio mentis: an igitur & incrementum, quòd sit mentis excretio? Mallem dixisset, Cerberum se metuere, quàm hæc tam temere atque inconsideratè effutisset. Apparet autem ex verbis hujus textus & disputatione Gellii, Justinianum & Servium non definitionem aut descriptionem aliquam testamenti, sive ipsius rei proponere voluisse, sed indicare rationem nominis, ἐπὶ ὀνοματίας, ἐπὶ ἐτυμολογίας. Quæ & Theophili mens est, licèt aliud videatur doctissimo Salmasio *lib. de usur. c.* 1. VINN. Rectè omnino auctor noster: cujus observationibus id adde, quod auctores nostri hic stoam suo more imitentur. Iis enim philosophis hujusmodi allusiones erant familiarissimæ. Cic. *de offic. l.* 1. *c.* 6. Seneca *Epist.* 88. Vidit jam hoc Vir eximius, Em. Merill. *Obs. lib.* 1. *cap.* 10. & ante eum summus Cujacius. *Observ. lib.* 11. *c.* 37. Addenda etiam quæ hanc in rem contra Laur. Vallam disputant viri docti apud. Cl. Duker. *de Latinit. vet. JCt. p.* 23. *sequ. & p.* 462. Scip. Gentil. *Orig. ad ff.* & Ægyd. Menag. *Amœnit. jur. cap.* 39. HEIN.

Descriptionem testamenti habemus apud Mo- 2
desti-

destinum *l. 1. hoc tit. Testamentum*, inquit, *est voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod post mortem suam fieri velit.* Justam sententiam si accipimus solemnem, aut plenam, hoc est, integram & de omnibus bonis, (utraque enim significatio huic verbo convenit) hac nota satis removebuntur codicilli. Expressior tamen est illa Ulpian. *in fragm. tit.* 20. qui sic definit: *Testamentum est mentis nostræ justa contestatio, in id solemniter facta, ut post mortem nostram valeat.* Quod Modestinus voluntatis sententiam, Ulpianus contestationem dixit, uti & in *l. qui testamento.* 20. *§. & veteres.* 8. *hoc tit.* contestationem supremam: quoniam non est simplex voluntatis enuntiatio aut demonstratio, sed testata, hoc est, declarata & exposita apud eos, qui, ut testes essent, rogati sunt hoc modo: *Hæc uti in tabulis scripta sunt, ita vos, Quirites, testor. Itaque testimonium perhibitote.* Perfectissima autem erit definitio, si ita dicamus: *Testamentum est suprema contestatio in id solemniter facta, ut quem volumus post mortem nostram habeamus hæredem.* Nam legata ad testamenti substantiam non pertinent,
3 *l. 1. §. 3. de hæred. instit.* Quæri hoc loco solet, cui juri adscribenda testamenti factio, utrum juri gentium, an civili? Dicendum est, si generaliter, simpliciter & indefinitè usus testamentorum consideretur, eum esse ex jure gentium; si specialiter & definitè, ex jure civili. Neque aliud interpp. sentiunt, cùm originem testamentorum ad jus gentium referunt, formam ad jus civile; formam nimirum propriam & modum testandi peculiarem cujusque Reip. Nemo enim, opinor, tam ineptus est ut putet, rem ullam esse sine forma, aut simplicem & secundùm jus gentium testandi rationem, qualis in militum testamentis cernitur, formæ carere. Breviter, ut liceat morituris disponere de rebus suis, ex jure gentium est; ut non aliter liceat, quàm hoc vel illo modo ex jure civili. Hujus rei non leve argumentum est, licèt à posteriori concludat, quòd apud omnes fere gentes in usu testamenta fuerunt, sive jus cavendi de eo, quod quis post mortem suam fieri vellet. Philosophorum supremas aliquot voluntates refert Diog. Laertius in *vitis Philosoph.* Ifajas Propheta annuntiat Ezechiæ regi Judæ, ut domui suæ præcipiat, quasi mox morituro, 2. *Reg.* 20. & Tacitus de Germanis nostris, ut singulare aliquid notat, quòd nullum apud eos testamentum esset *lib. de morib. German. cap.* 20. Idem quoque arguit, quod miles, qui secundùm jus gentium testari creditur, deportatum hæredem instituere potest, *l. 13. §. 2. de testa. mil.* junct. *l. 17. §. 1. de pœn.* Et secundùm hæc ad populum Constantinus; *Nihil est*, inquit, *quod magis hominibus debeatur, quàm ut supremæ voluntatis (postquam jam aliud velle non possunt) liber sit stylus, & licitum, quod iterum non redit, arbitrium. l. 1. C. de sacros. Eccles.* Reperiuntur tamen, qui testamenti factionem toto suo genere juris merè civilis esse contendunt, ac ne illud quidem nobis concedunt quod dicimus, rem ipsam simpliciter & per se consideratam esse juris gentium. Negant, rationi & simplicitati juris gentium convenire, ut quis disponat de re non sua: id autem enim facere ajunt, qui disponit in id tempus, quo dominus esse desinit. Sed assumptio hæc falsa est. Non enim de re aliena, sed sua, nimirum eo tempore, quo adhuc dominus est, testator disponit, & quid fieri velit, ordinat; licèt executionem voluntatis in tempus mortis suæ suspendat. Quod non magis pugnat cum ratione naturali, quàm si quis bona sua omnia alicui donaret ea lege, ut ipse, quoad vivat, usum possessionemque eorum retineat. Nam, ut rectè docet D. Grotius *lib. 2. de jur. bell. & pac. cap. 6. num.* 14. testamentum vi ipsa nihil aliud est, quàm alienatio in mortis eventum ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi. Ex eo quoque quòd successio, quæ jure sanguinis ab intestato defertur, revera ex jure communi est, male colligas, alienum esse à ratione ejusdem juris, ultima voluntate de bonis suis cavere. Etenim ne illo quidem jure putandum est, defuncti bona simpliciter addici proximis, sed in defectum supremæ voluntatis ejus, qui dominus fuit, *arg. §. per traditionem.* 40. *sup. de rer. div. d. l. 1. Cod. de sacros. Eccles.* quem naturæ legis ordinem etiam in deferenda hæreditate lex duodecim tabularum secuta est. Reliqua, quæ contra objiciuntur, parvi ponderis sunt, quale est illud quod Papinianus scribit, testamenti factionem non privati, sed publici juris esse, *l. 3. hoc tit.* Nam si jus publicum propriè accipimus, quod utilitate publicum est, ut in divisione juris proposita, *§. ult. sup. de just. & jur. leg. 1. §. 2. eod.* testamenti factio juris privati est. Publici autem juris esse dicitur oppositivè ad contractus & conventiones, quia auctoritate publica est, *l. 1. ad leg. Falc. l. verbis.* 120. *de verb. sign.* nec ut contractus privati cujusque arbitrio, sed legum potestate regitur, *l. ult. de suis & legit. hær.* quamquam & quæ ad jus publicum propriè pertinent, magnam partem ex moribus & institutis aliarum gentium Romani petierunt. Quod pluribus exposui ad *d. §. ult.* Neque majoris momenti est, quod de deportato profertur, cum nec testamentum facere, nec ex eo capere posse; *l. 8. §. 1. hoc tit. l. 1. Cod. de hær. inst.* qui tamen omnia, quæ sunt juris gentium, retinet, *l. sunt quidam.* 17. *§. 1. de pœn.* Nam nec matrimonium contrahere potest, nec patriam potestatem, nec tutelam, nec jus successionis cognationi tributum retinet. Nimirum etsi hæc omnia ex jure gentium tamquam ex communi fonte populus Romanus hauserit, propria tamen sibi fecit, & à communione eorum arcuit peregrinos. Neque enim hoc dicimus, testamentum esse juris

ris gentium, quo modo contractus & comercia juris gentium esse dicuntur; sed ex jure gentium & civili ita conflatum, ut, quamvis hic præcipuæ partes sunt juris civilis, & ob id etiam inter ea, quæ juris civilis sunt, testamentum numerandum; tamen numerandum inter ea, quæ mixti juris sunt, non quæ merè civilis & positivi: quoniam ex ratione juris gentium est, ut quis moriturus de bonis suis possit disponere: quo sensu etiam in institutionibus Græcis inter exempla juris gentium refertur τὸ διαθήκας συγγράφεσθαι. *tit. de jur. nat. gent. in pr.* Revise ad ea quæ sub §. 1. *ejusd. tit.* à nobis tradita sunt. Illud planè ridiculum est, quòd ex eo, quod Tacitus scribit, apud Germanos suo tempore usum testamentorum non fuisse, nonnulli colligunt, testamenti factionem cum jure gentium non consentire. Nam usum quoque emptionis & venditionis Germanos ignorasse idem Tacitus eodem loco prodidit, cùm apud eos nummus non esset, & cerebrosi hominis est, ex usu unius populi & rudis adhuc de jure gentium judicare, add. doctiss. Vigl. *ad §. 2. hoc tit.* VINN. Non adeo expedita res videtur, testamenti factionem esse juris gentium: sive per illud intelligas jus, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, sive quod usu & necessitate exigente homines inter se constituisse dicuntur. Nec rationes Vinnii id evincunt. Nam [1] multæ gentes condiderunt testamenta, sed non omnes. Non germani, Tac. *de mor. Germ. cap.* 20. non Athenienses ante Solonem, Plutarch. *in Solon. p.* 90. non Hebræi, Seld. *de success. in bon. Hebr. cap.* 24. non Indi denique, veluti Siamenses, De la Loubere *du Royaume de Siam. T. 1. part. 2. ch. 7. n.* 9. Deinde [2] omnino rationi naturali repugnat, alicui jus esse statuendi de rebus suis ita, ut voluntas post mortem valere incipiat, ubi jam velle desiit, & mors omnia solvit. Quod animadvertens vir acutissimus, Leibnitius in *novo methodo Jurisprud. p.* 56. *sequ.* ad animarum immortalitatem confugit, ut sic perdurare voluntas mortuorum videatur, quod nimis dilutum est. [3] Nec donationis exemplum à Vinnio adductum quadrat. Nam qui donat inter vivos statim dominium transfert, quamvis sibi usum possessionemque reservet. [4] Grotii definitio non exhaurit naturam testamenti, de quo nobis quæstio est. Quis enim dixerit, testatorem, quoad vivit, tantum jus possidendi & fruendi sibi reservare, quum res suas vendere, donare, quin ipsam ultimam voluntatem mutare possit? Et quis dixerit, eam alienationem esse revocabilem, qua nihil alienantur, & quæ revocari potest, antequam valere cœpit? [5] Denique nec usu & necessitate exigente testamenta inventa sunt, quum nulla necessitas fingi possit, quæ homines adegerit ad testandum, quum jam leges extent de successione, immo hæc testamenti factio sæpe incommodis oneret rempublicam. Vid. Hert. *Elem. Polit. Part. II. sect.* 11. §. 53. HEIN.

Adjicio, ἐν παρόδῳ, multis visum, è Republica aliquando esse, nimiam testandi & legandi libertatem præcidere: præsertim in Optimatum statu, & hactenus ut ne cui liceat prædia paterna aut avita legare. Quin etiam Bodinus *lib. 5. de repub. cap.* 2. auctor est, solis Atheniensibus usurpatam fuisse infinitam legandi licentiam, eamque Decemviros à Solone acceptam in duodecim tabulas retulisse, & populo Romano proposuisse his verbis; *Uti quisque legassit suæ rei, ita jus esto, l. verbis legis,* 120. *de verb. signif.* Cæterarum autem gentium omnium unam legem fuisse, ne prædia testamento legare liceret: eoque jure adhuc Polonos, Danos, Suecos, aliosque populos uti. Nos scimus, idem fere etiamnum obtinere in Geldria, & Diœcesi Trajectina, locis Bataviæ nostræ proximè adjacentibus. Excepta apud nos sunt bona feudalia, quæ testamento dare, legare non licet sine indulgentia Ordinum hujus Provinciæ. At impetrata de his testandi licentia, potest vasallus feudum cui velit testamento relinquere, modo is cui relinquitur ex justo matrimonio procreatus sit. Et potest hoc facere etiam sine permissu ejus, qui proximus feudi dominus est sine consensu successorum feudi ab intestato. Simplex indulgentia non plus juris Vasallo tribuit, quàm ut semel de bonis feudalibus directo disponere possit vel instituendo vel legando: plures autem gradus faciendi potestas aut substituendi sive directo sive per fideicommissum non aliter competit, quàm si hoc quoque specialiter diplomate comprehensum fuerit, Grot. 2. *manuduct. c.* 43. *& ib.* Groenevv. *in not. notab. feud.* §. 24. Apud Ultrajectenses etiam simplex indulgentia potestatem substituendi tribuit, sed semel dumtaxat.

TEXTUS.

De antiquis modis testandi civilibus.

1. *Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in usu fuisse; quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram, scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quamdam venditionem agebatur, quinque testibus & libripende, civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desue-*

suetudinem abierunt: quod verò per æs & libram fiebant, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in usu esse desiit.

NOTÆ.

Calatis comitiis] Calato seu convocato per lictorem curiatum populo, testamentorum confirmandorum causa: curiata enim hæc erant comitia, non centuriata, aut tributa. Gell. *lib. 15. c. 27.* Gruch. *in præf. lib. de comit.* In Glossis, *calata comitia*, ἀρχαιρέσια διὰ τῶν ἐκκλησιῶν. Vide infr. in comm.

Per emancipationem] Emancipare & mancipare propriè, est ære & libra vendere, & in dominium alicui tradere. Horat. *Epist. 2. l. 2. v. 158. Si proprium est, quod quis libra mercatur & ære.* Per translationem prædicatur de qualibet alienatione & subjectione. Plaut. *Bacch. & Curcul.* Cic. *Phil. 2. & Cat. Ma.*

Imaginariam venditionem] Imaginaria dicitur, quia pretium non interveniebat; sed νόμμου χάριν sestertius nummus, v. Cujac. 10. *obs.* 27.

Quinque testibus] Aderant præter libripendem testes quinque, cives Rom. puberes, certisque verbis hic actus perficiebatur. V. Ulpian. *tit. 19. §. 2. & tit. 20. §. 1. & 8. L.* Boet. *in Top.* ubi ex Cajo etiam formulam mancipationis refert, add. Salmas. *de usur. c. 8.*

Familiæ emptor] Suet. *Neron. cap. 4. Familiæ emptor*, id est, hæreditatis; qui initio erat ipse hæres futurus, §. 10. *inf. eod.* postea autem alius ab hærede, manceps fiduciarius, qui hæredi familiam remanciparet. Theoph. quod Plutarcho *lib. de serv. num. vind.* absurdum videtur.

In desuetudinem] Causam te docebit Theoph.

COMMENTARIUS.

1 *Comitiorum genera obiter exposita, & ostensum quibus comitiis testamenta fieri solebant.*
2 *De testamento, quod veteribus* endo procinctu.
3 *De testamento per æs & libram.*
4 *Quando superiora genera testamentorum in usu esse desierint.*

QUo ratio juris de forma & modo faciendorum testamentorum postea constituti facilius & perfectius intelligatur, necessarium putavit Justinianus, à primordio rem totam repetere. Et sunt sanè multa in jure novo & posterioribus temporibus constituta, quæ sine veteris notitia perfectè intelligi non possunt: idque non tantùm in re hic proposita; sed etiam in plerisque aliis juris Justinianei partibus accidit. Accommodari huc potest illud Senecæ *lib. 6. de benef. c. 1. Etiam quod discere supervacuum est, prodest cognoscere.* Ait autem, primis temporibus duo genera testamentorum populo Romano in usu fuisse, quorum altero quod calatis comitiis dicebatur, utebantur in pace & otio; altero, quod procinctum, cùm in prælium procincti educerentur: accessisse autem postea & tertium genus, quod per æs & libram fiebat. Atque hujus rei testem habemus etiam Aulum Gellium, qui *lib. 15. noct. Attic. c. 27.* sic scribit; *Tria genera testamentorum fuisse accipimus; unum, quod calatis comitiis in concione populi fieret; alterum, quod in procinctu, cùm viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur; tertium per familiæ emancipationem, cui æs & libra adhiberetur.* Idem quoque tradit Ulpian. *in fragm. tit. 20.*

Quod calatis comitiis appellabant] Tribonianus non satisfacit studiosis antiquitatis, dum hoc genus indicat, non exponit. Sed & interpretes paucis de eo agunt, nec explent desiderium hominis curiosi. Quamobrem ne quid antiqui moris ignoretur videndum est, quænam ista comitia, quæ Justinianus, Ulpianus & Gellius calata appellat, fuerint; & unde hoc iis solis nomen, quod videtur omnibus communiter convenire. Patet ex scriptis veterum, maximè Ciceronis, Livii & Dionysii Halicarnassensis, tria fuisse eaque diversa comitiorum genera; curiata, centuriata & tributa: quorum antiquissima curiata. Nam ex 1
quo Curiæ primùm à Romulo institutæ sunt, usque ad tempora Servii Tulii sexti Romanorum Regis omnia, quæ suffragiis populi à Regibus committebantur, curiatis comitiis peracta fuere: ut ex eo intelligi potest, quod necdum centuriæ, nec tribus erant, quæ suffragium dicere possent. Itaque non modo reges, sed cæteros etiam magistratus curiatis comitiis creatos fuisse interpretandum est, cùm apud auctores reperimus, à populo eos creatos: & leges omnes, quæ ad illud usque tempus latæ sunt, curiatæ fuerunt: & judicium Horatii à populo curiatis comitiis peractum est. At post classes à Servio rege institutas, tum duo cœperunt esse comitiorum genera, curiata, & centuriata: atque illis duobus tantùm usus est populus usque ad judicium Coriolani: qui fuit annus ab urbe condita 263. quo primùm instituta sunt tributa comitia; & curiata minus ex eo tempore frequentari cœperunt. Curiata comitia dicebantur, in quibus populus curiatim suffragium dicebat, hoc est, in quibus populus per curias divisus sententiam rogabatur; ut quod plures curiæ statuissent, id jussum populi diceretur: nec auspicato fieri poterant, nisi intra pomœrium, idque in foro, adeoque in comitio. Centuriata erant, quibus populus per classium centurias divisus suffragium ferebat, ita ut suffragia colligerentur centuriatim, & quod plures centuriæ jussissent, id jus ratumque esset. Hæc intra pomœrium haberi non poterant: locus ei destinatus erat campus Martius. Tributa comitia dicta, cùm populus tributim sive per tribus divisus suffragium iniret, in quibus quod plures tribus jussissent aut vetuissent, spectabatur. Hæc

autem

autem diversa fuisse à curiatis, argumento est, quod tribus à curiis semper diversæ fuerunt: quodque intra aut extra pomœrium haberentur, nulla religio erat. Jus habendi comitia solis Magistratibus fuit, nisi de sacris esset agendum: & quidem solis patriciis & majoribus magistratibus curiata & centuriata; tributa etiam Tribunis plebis. Sacrorum autem causa Pontifices jus habuerunt vocandi comitia tam centuriata, puta creando Regi sacrificulo, quàm curiata: nam fallitur D. Vvesembecius, dum existimat, magistratus coegisse centuriata comitia, calata pontifices. Causæ habendorum comitiorum variæ; ad creandos magistratus aut confirmandos, ad leges ferendas, judicia exercenda, sacerdotes inaugurandos, detestationis sacrorum, adrogationum, & testamentorum faciendorum causa: nec tamen unæ omnium, nec eædem omnium omnibus temporibus. Singula exequi ad institutum non opus est: adeundi Nicol. Gruchius, & Carol. Sigonius, qui de comitiis Rom. scripserunt ex professo. Cùm igitur præter ea, quæ diximus, nulla alia fuerint comitia, necesse est calata, quorum hic mentio fit, speciem unam ex his fuisse. Non fuere autem centuriata: alioqui sequeretur, nec in urbe testari Quirites potuisse, nec omnino primis temporibus testari ante tempora Servii Regis, à quo primum centuriata comitia instituta sunt. Multo minus putandum est, hæc comitia tributa fuisse; quippe quorum usus nullus fuit ante judicium Coriolani. Relinquitur ergo, ut curiata fuerint, quæ sola primis temporibus, cùm in concione testamenta fiebant, in urbe haberentur. Idque etiam Gellius non obscurè indicat loco superiùs citato, cùm ait, iisdem comitiis calatis sacrorum detestationes & testamenta fieri solita. At ante legem Papyriam quæ vetuit, ædes, terram, aram consecrare injussu plebis, teste Cicerone *pro domo*, consecrationes à Pontificibus factas curiatis comitiis docet Gruch. *lib.* 3. *de comit. Rom. cap.* 2. Igitur quod in concione calatis comitiis testamenta olim fieri solita dicuntur, calatis comitiis, hoc est, convocato testamentorum confirmandorum causa populo, non centuriatim sive per centurias classium (ut D. Viglius existimat) neque per tribus, sed per curias, idque à collegio pontificum. Ex eo autem quod veteribus frequens usus erat verbi *calo*, quod Græcum, est, unde nomina *calendæ*, *curia calabra*, *classis &c.* Macrob. 1. *Satur.* 15. existimare licet, initio comitia omnia calata fuisse, sed postea cùm id verbum in usu esse desiit, nomen calatorum comitiorum in his tantùm, quæ pro collegio pontificum haberentur, retentum esse, idque religionis & antiquitatis causa. Gellius sanè, *d. lib.* 15. *c.* 27. refert in Libro Lælii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum esse, Labeonem scribere, calata comitia esse, quæ pro collegio pontificum haberentur, aut regis sacrorum, aut flaminum inaugurandorum causa. Et paulo post, iisdem comitiis & testamenta condita. Ac credibile est, ideo pontifices testamentorum factionibus præfuisse, quia sacra, quæ ad eos pertinebant, una cum hæreditatibus transferrentur. Vicem horum testamentorum exhibere scribit D. Viglius, quæ precibus Principi oblatis inseruntur, juxta *l. omnium.* 19. *C. hoc tit.* Nam Principem post legem regiam quodammodo universum populum repræsentare. Sed & testamentum, quod in acta magistratus municipumve refertur, ejus, quod calatis comitiis fiebat, quadantenus locum subit, quia & ipsum publica fide fit, & quasi totius civitatis, *d. l. omnium.* VINN. Quæ hìc Vinnius perspicuè refert, ea maximam partem rectè se habent, & pleniùs exponuntur à Gruchio & Sigonio. In eo tamen falli videtur [1] quod comitia calata testamentorum caussa convocata putat. Convocabantur enim legum ferendarum magistratuumque creandorum caussa, immo & ob alia negotia publica, bellum, pacem, judicia &c. Testamenta autem, nihil aliud tum erant quàm leges, rogatæ à magistratu, & curiarum suffragiis confirmatæ. Unde vocabulum *legare*, quasi legem ferre *νομοθετεῖν*, *Nov.* 22. *cap.* 2. legis modo relinquere. Ulp. *Fragm. tit.* 24. §. 1. Deinde nec id [2] admittendum videtur, quod testamenta principi oblata, vel in acta magistratus municipumve relata in testamentorum, quæ calatis comitiis facta sint, locum successisse existimat: quum complura ante sæcula obsolevissent comitia calata, testamentaque in iis fieri solita, quum hæc testamenta principi, vel magistratibus oblata invenirentur. HEIN.

Quod procinctum dicebatur] Alterum testamenti genus antiquitus usurpatum, cùm ad pugnam ituri essent, incerti an essent redituri, procinctum appellatum esse ait; pro quo malim *in procinctu*: nam testamentum ineptè procinctum dixeris; licet Theophilus quoque *procinctum* legat, ut verisimile sit, ita Tribonianum scripsisse. At enim veteres ita locuti non sunt, ut hoc epitheton ipsi testamento apponerent: sed procinctum militem, procinctum exercitum, procinctam classem dicebant, id est, multitudinem hominum ad prælium instructam & paratam; eo quod togis incincti olim pugnabant, quo expeditiores essent, teste Festo. Hinc *procinctus* pro *exercitus*. Ammian. *lib.* 18. *procinctus adventans*. Testamenta autem, quæ pugnaturi instructa acie nuncupabant, *endo procinctu* vel *in procinctu* appellabant. Glos. Lat.Græc. *endo procinctu*, *ἐξωπλισμένος ἐν πολέμῳ*. Lucilius Balbus apud Cic. 2. *de nat. Deor. cap.* 3. *Itaque maximæ Reipub. partes in his bella, quibus Reipub. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, nulla perennia servantur, nulla ex acuminibus, nulli viri vocantur, ex quo in procinctu testamenta perierunt.* Et *lib.* 1. 2

de

de Orat. cap. 53. apud eumdem Antonius: *Qui duos filios suos parvos tutelæ populi Romani commendasset, ac se, tamquam in procinctu testamentum faceret sine libra atque tabulis, populum Rom. tutorem instituere dixisset illorum orbitati*. Ita quoque Festus, Gellius, Ulpianus *dd. loc.* Plutarchus *in Coriolan. p.* 198. ita hanc rem explicat: Erat eo tempore, inquit, mos Romanis prælium inituris scutaque sumpturis, ἀναζώννυσθαι τὴν τήβεννον, *præcingere togam*, simulque διαθήκας ἀγράφους, *testamenta sine scripto* facere, & tribus aut quatuor audientibus hæredem nuncupare. VINN. Immo in textu Plutarchi est τριῶν ἢ τεσσάρων, qui conficiunt septem. Forte ἢ pro ἢ ponitur, particula copulativa pro disjunctiva. quod sæpe & alibi fit. Vid. Jo. Strauch. *Lexic. partic. in voce* Et. HEIN.

3 *Quod dicebatur per æs & libram*] Ἀπαίσιον: ut scribit Theophilus, hoc est *inauspicatum* veteribus visum fuit, sano & valente corpore testamentum facere velle, extra quam si præsens periculum foret, veluti si in hostem pugnandum esset, aut comitia testamentis faciendis ex professo haberentur: quod bis tantùm in anno, si eidem Theophilo credimus, fiebat. Sed cùm hinc eveniret, ut ne ægrotantibus quidem semper libera esset testamenti factio; nec fœminæ, quibus nulla comitiorum communio erat, teste Gellio *lib.* 5. *cap.* 19. ulla ratione testari possent; excogitata postea est tertia testandi ratio, secundum quam & quovis loco ac tempore, & fœminis etiam suprema judicia ordinare liceret. Hic modus testandi per æs & libram dictus, quia per mancipationem, in qua æs & libra adhibebatur, fiebat: unde hæres per æs & libram apud Ciceronem 2. *de legib.* Et sciendum est, Romanos primis temporibus ære gravi atque argento rudi, non signato, usos fuisse pro pecunia, atque hæc appendere, non numerare solitos; signata pecunia demum post Pyrrhum Regem devictum uti cœpisse, eamque numerare, auctore Plinio *lib.* 33. *cap.* 3. Verba tamen vetera etiam postea retenta sunt, ut pendo, appendo, expendo, nominaque ab his derivata; & imago quædam vetusti moris in venditione atque alienatione rerum mancipi, quæ uno verbo mancipatio dicitur, (Cicero *in Topic. cap.* 10. traditionem nexu vocat, propterea quod hæc mancipationem sequebatur) nimirum ut is, in quem hæ res transferebantur, eas emeret à domino ære & libra, appenso ei νόμου χάριν, dicis causa, nummo uno. Atque hoc modo plenissimo & optimo jure dominium in accipientem transferebatur, pleno scilicet jure Quiritium; cùm alioqui bonitarium dumtaxat transiret. Quo accomodandum illud Horatii. *Epist. lib.* 11. *ep.* 2. *v.* 158. *Si proprium est, quod quis libra mercatus & ære est*. Aderant præter libripendem quinque testes, cives Romani, puberes, certisque verbis hìc actus perficiebatur, vid. Ulp. *tit.* 1. §. 11. & *tit.* 19. §. 2. & Boet. *in Top. Cic. lib.* 3. apud quem Vinnius *in Institut.* etiam extat mancipationis formula. *Is*, inquit, *qui mancipio accipit, æs tenens ita dicit; Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo, isque mihi emptus est hoc ære æneaque libra. Deinde ære percutit libram, indeque æs ei dat, à quo mancipio accipit, quasi pretii loco*. Ita rectè eum locum emendat vir omni prædicatione dignus, sed omni major, Cl. Salmas. *lib. de us. c.* 8. Traductum hoc postea & ad translationem universitatis bonorum, ut futurus successor familiam, id est, universam substantiam testatoris εἰκονικῶς emeret, quo post mortem ejus hoc tamquam justo titulo bona possidere intelligeretur. Eadem quoque solemnitas adhibita fuit in adoptionibus & emancipationibus liberorum, ut alibi vidimus. VINN. Immo vera ratio paullo altius repetenda, cur Romani testamenta condenda putarint per æs & libram. Leges æstabant de successione ab intestato. Leges privata cujusque voluntate mutari non poterant, *l.* 38. *ff. de pact.* sed alia lege opus erat, qua prior abrogaretur. Hinc testamenta olim fiebant in comitiis calatis, per modum legis. Posteaquam autem leges XII. tabularum cuivis concessissent libertatem testandi, lege notissima: Paterfam. uti legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto: opus erat fictione quadam, ne privati hominis voluntate leges viderentur mutari. Itaque fingebant, testatorem hæreditatem, tanquam rem mancipi vendere, addita secreta lege: Hæc uti in his tabulis scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor. Facem hìc præfert Vir Illustr. Corn. van. Bynkerh. *Obs. Lib.* 2. *cap.* 2. HEIN.

Quod per emancipationem] Ita quoque Theophilus, Aul. Gellius, *lib.* 15. *c.* 27. *per familiæ emancipationem*. Nec video, cur potius legendum *mancipationem*: quod vult D. Bachovius. Etenim Veteres non minus verbo *emancipare*, quàm *mancipare* utuntur, pro mancipio dare, tradere, vendere, alienare. Cicero *de Senect. cap.* 2. *Ita senectus honesta est, si nemini emancipata est*. Plaut. *in Bach. act.* 1. *Sc.* 1. *v.* 60. *Nunc mulier tibi me emancupo, tuus sum*. Horat. *epod.* 9. *v.* 12.

Romanus (eheu posteri negabitis)
Emancipatus fœminæ
Fert vallum & arma miles.

id est, δεδουλωμένος τῇ γυναικί. Tranquillinus *in Othone c.* 4. *Cuidam cum vicino de patre finium litiganti adhibitus arbiter totum agrum redemit, emancipavitque*. Plinius *lib.* 7. *epist.* 18. *Agrum ex meis longè pluris exactori publico emancipavi*. Cicero 2. *Philipp. cap.* 21. *Tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit*: quo tamen loco non ignoro etiam *mancipatum* legi.

Imaginariam quamdam venditionem] Duabus de causis venditionem hanc imaginariam fuisse scribit Hotomannus: primum quia revera venditio non erat, sed liberalis bonorum omnium translatio, cùm dicis tantùm causa nummus unus appenderetur testatori: deinde quia familiæ emptor,

ptor, in quem tamquam in hæredem ea bona per mancipationem transferebantur, hæres non erat, sed alius ab hærede. At oportebat distinguere tempora: nam quo tempore hæc testandi ratio primum introducta est, ipse hæres futurus familiam emebat: quod bis hoc loco testatur Theophilus, & intelligere licet ex §. *sed neque.* 10. *in fr. eod.* Progressu autem temporis, cùm, ut credibile est, quod veterum simplicitas & probitas antea non consideraverat, experimentis compertum esset, eam rem testatori periculosam esse, atque insuper etiam caussam odii in testatorem, invidiæ in hæredem, legitimis successoribus præbere; receptum est, ut palam quidem solemnitatis adimplendæ causa familiæ emptor adhiberetur, sed qui, ut manceps fiduciarius, hæredi seorsum in tabulis clausis scripto, mortuo testatore, familiam remanciparet. Cujus rei causam cùm Plutarchus non intelligeret, in libro, cui titulus est, *De sera Numinis vindicta*, de Romanis loquens, sic scribit ὅταν διαθήκας γράφωσιν, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους. ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας, ὃ δοκεῖ παράλογον. Transferantur huc verba Ulpiani ex *tit.* 20. §. 8. *In testamento*, inquit, *quod fit per æs & libram, duæ res aguntur, familiæ emancipatio, & nuncupatio testamenti. Nuncupatur testamentum in hunc modum; Tabulas testamenti testator tenens, ita dicit: Hæc uti his tabulis cerisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor: itaque vos Quirites testimonium perhibetote*, quæ nuncupatio & testatio vocantur.

Priora duo genera in desuetudinem abierunt]
4 Recepto usu testamenti per æs & libram, priora illa duo minus frequentari cœperunt, paulatimque abiere in desuetudinem. Et quidem jam ætate Ciceronis perierant testamenta in procinctu, sicut ipse testatur, *lib. 2. de nat. Deor. cap.* 3. sed nec testamenta calatis comitiis arbitror diu postea mansisse: quod colligere mihi videor ex verbis Labeonis, qui apud Gellium *d. l.* 15. *c.* 27. sic scribit, *Iisdem comitiis, quæ calata appellari diximus, & sacrorum detestatio & testamenta fieri solebant*. Utitur Labeo verbo temporis præteriti, ut intelligamus, olim ista fieri solita, suo autem tempore duo ista genera calatorum comitiorum in usu amplius non fuisse: & perperam Bachovius ex eo, quod Labeo eodem loco scribit, tria genera testamentorum fuisse, in procinctu, calatis comitiis, per æs & libram, colligit, ætate Labeonis atque adeo Gellii testamenta calatis comitiis adhuc in usu fuisse; nam eadem ratione colligas, eodem tempore viguisse adhuc testamenta in procinctu; quod falsum esse constat ex d. loco Ciceronis. Illud utique certum est, tempore mediæ jurisprudentiæ comitiis testari desitum fuisse: testis Ulpian. *in fragm. d. tit.* 20. §. 1. VINN. Immo latis tabulis XII. desiisse testamenta in comitiis calatis fieri, verosimillimum est. Quis enim voluisset voluntatem suam submittere populi suffragiis quum libere suoque arbitrio testari posset? Et quis maluisset publicè & palam hæredem nuncupare, quam jure uti legibus XII. tab. concesso? HEIN.

Quod verò per æs & libram, &c.] Priora illa duo testamentorum genera jam diu exoleverant, cùm per æs & libram adhuc frequentarentur. Ulpianus d. loco scribit, suo tempore id solùm in usu fuisse, nimirum ex testamentis, quæ ad jus civile pertinebant, scilicet prioribus illis duobus abolitis: nam secundum formam à prætore introductam, & juris mixti eo tempore testamenta quoque fieri solita, multis auctoritatibus doceri potest, *l. ad testium.* 22. §. *si quis.* 4. *l. pen. hoc tit. cum simil.* & apud Ciceronem quoque non uno in loco mentio fit testamentorum obsignatorum. Ait, *Partim & hoc in usu esse desiit.* An hoc ideo dicit, quia familiæ emptor postea alius esse cœpit ab hærede? Sed hoc factum jam olim & stante adhuc Repub. Arbitror, Justinianum hoc significare voluisse, cùm in testamento, quod per æs & libram fiebat, duæ res antea agerentur, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti, solemnitatem familiæ mancipandæ paulatim exolevisse: solum alterum, nuncupationem scilicet testamenti, sive solemnem voluntatis contestationem & quodammodo numerum testium, usque ad sua tempore mansisse, sicut apparet ex mixta testandi forma, qua posteritas uti cœpit, §. 3. *inf. eod.* quo loco hoc innuit ipse Justinianus. Illa mera somnia sunt, quæ à quibusdam afferuntur, ideo testamenta per æs & libram desiisse fieri, quia emptio ista bonorum testatoris visa sit esse contra bonos mores, & pactum de futura successione, quod votum captandæ mortis inducat: neque enim vera emptio erat, aut hic ejus effectus, ut testamentum mutare non liceret, nec idem jam olim hæres, qui familiæ emptor: & Theophilus, quem ajunt eamdem hujus desuetudinis rationem reddere, tantùm indicat, cur alium emptorem familiæ, alium hæredem esse placuerit: quamquam & ipse fallitur, dum id Justinianum hoc loco sentire existimat.

TEXTUS.

De antiqua testandi ratione Prætoria.

2. *Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referebantur. Postea verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure etenim honorario nulla mancipatio desiderabatur, sed septem testium signa sufficiebant: cùm jure civili signa testium non essent necessaria.*

COMMENTARIUS.

1 *Nimiæ curiositatis esse velle indagare, cur in omnibus emancipationibus placuerit minimum*

mum quinque testes adesse, confutatis plerumque rationibus.

AD *jus civile referebantur*] Opponitur hoc loco jus civile prætorio: quod cum fit, cæteras partes juris civilis intelligere debemus, quæ scilicet ex legibus, plebiscitis, Senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentum veniunt, *l. 7. de just. & jur.* Sine ulla autem ratione est, quod D. Hotomannus cum prætorio jure hîc comparari existimat id tantùm jus, quod auctoritate prudentum, à quibus & formulæ aliæque solemnitates profectæ sunt, introductum est: nam testamentorum usus in comitiis & procinctu antiquior est ipsis 12. tabulis, quibus tamen posterius est jus, quod à consultis compositum est, & communi nomine appellatum civile, *l. 2. §. his legib. 5. de orig. jur.* Et modi alienandi per nexum & mancipationem ex lege 12. tabularum descendunt. Planè imaginariæ mancipationes inventum sunt Jurisconsultorum; nec dubito, quin etiam testamentum per æs & libram, solemnitate mancipationis rerum singularum inter vivos producta, ad alienationem bonorum omnium per ultimam voluntatem.

Iure honorario nulla mancipatio desiderabatur, sed septem testium signa] Testandi ratio jure prætorio introducta, simplicior est atque expeditior, quàm illa juris civilis per nexum & imaginariam mancipationem, quippe cùm prætor nihil aliud desideraret ad vim testamenti, quàm ut id septem testibus propositum atque ab iis obsignatum esset. Licet enim tale testamentum jure civili non subsisteret propter defectum mancipationis: tamen prætor secundum illud bonorum possessionem scriptis in eo hæredibus dabat. Ulpian. *tit. pen. §. 5.* Ait, *septem testium signa.* In eo quod jure civili fiebat per æs & libram, non plures testes necessarii, quàm quinque: qui numerus legitimus erat in omni emancipatione. Sed prætor, ut solemnitatem juris civilis contempserit, numerum tamen civium, quem adesse in testamentis oportebat, minui noluit: ideoque duos testes in locum libripendis & emptoris familiæ surrogavit. Simile huic est, quod apud Cajum. 1. *Instit. tit. 6. §. 3.* legimus, *In emancipatione liberorum, cùm antea quinque testes cum libripende & antestato intervenirent, postea pro libripende & antestato duos alios testes adhibitos, ut septem testium numerus impleretur.*

1 Nimiæ autem curiositatis est, indagare velle, cur placuerit in omnibus mancipationibus minimum quinque testes præsentes esse. D. Giphanius & Bachovius suspicantur, originem hujus quinarii numeri ductam à numero quinque classium, quas Servius Tullius instituit, atque ad hujusmodi actus confirmandos singulos testes è singulis classibus initio acceptos fuisse, ut quodammodo coram universo populo celebrari viderentur; perinde quasi singuli testes suam classem; universi populum universum repræsentassent. Nec obstare ait D. Bachov. quod Dionys. Halicarnassensis scribit, non quinque, sed sex classes à Servio Rege institutas: nam sextam classem, quæ infimi census erat, contemptam & nullo pæne loco habitam fuisse. Mihi hæc conjectura doctissimorum virorum nulla probabili ratione niti videtur. Nam si per quinque istos testes populum repræsentari veteres intellexissent, numerum istum non auxisset in suo testamento Prætor. Deinde voluntas populi non ex numero classium, sed centuriarum censebatur: nec quod plures classes, sed quod plures centuriæ jussissent, id ratum habebatur, unde si vel primæ classis centuriæ (quæ reliquam multitudinem tribus centuriis superabat) convenissent, secundæ aut inferiorum classium non vocabantur. Quapropter, si Bachovii rationem sequamur, potuit vel unus testis sufficere, ut actus coram majore parte centuriarum celebratus, videretur, civis maximi census, primam classem, hoc est, nonaginta & octo centurias repræsentans, vid. Dionys. Halicarn. *lib. 4.* Nec Festo classici testes, quos dictos ait, qui testamentis signandis adhibebantur, sunt testes ex singulis classibus collecti, sed cives Romani: eo quod cives omnes in classe aliqua censebantur, & qui classem non habebant, nec cives Romani erant: quomodo & Jos. Scaliger hoc accepit. Errat enim Calepinus, qui putat, per classicos testes Festum intellexisse homines primæ classis, aut primæ dignitatis: nam satis fuisse constat, si viri honesti essent & integræ famæ; quamquam antiqui etiam ita locuti sunt, ut classicos dicerent, non omnes, qui in classibus erant, sed primæ tantùm classis homines: unde per translationem auctores classici appellati, primæ notæ, assidui, non proletarii scriptores. vid. Gell. *l. 7. c. 13. & l. 19. c. 8.* Sunt, qui ideo quinque testes adhibitos scribunt, quia totidem tribubus populus constabat, Timæ. Fab. *disp. anniversf. 18.* Hopper. *hic in not.* qui magna in antiquitatis ignoratione versantur. Nusquam enim invenias, populum unquam in quinque tribus divisum fuisse: quod quidem Faber etiam fatetur; sed existimat, à Romulo tres tribus factas, easque duplicatas à Tarquinio Prisco: itaque vice populi sex testes adhibitos, quorum tamen unus nomen ac munus libripendis assumeret. At enim si Livio credimus, nullæ tribus à Romulo factæ, quæ quidem universam multitudinem continerent: sed tres modo equitum centuriæ ex omni multitudine selectæ, quarum numerum Tarquinius, quia videbat equitem maximè suis viribus deesse, postea auxit. Et eodem auctore, primum factæ tribus quatuor à Servio Tullio partibus urbis distinctæ; quod & Dion. Halicarn. *lib. 4. confirmat.* quo loco etiam refert, Fabium scriptum reliquisse, agrum præ-

terea universum in viginti & sex partes divisum fuisse: quas tribus rusticas si cum urbanis conjungas, fient tribus triginta. Subjicit tamen, Venonium memoriæ prodidisse, triginta & unam tribus sub Rege Servio fuisse. Libro autem septimo apud eumdem de judicio Coriolani sic scriptum reperimus: *Cum una & viginti tum tribus Romæ essent, quæ missæ sunt in suffragium, novem habuisse Martium: à quibus absolutus est*. Proinde longè majorem numerum testium adhiberi oportet, si per eos tribuum numerum repræsentari volumus, & post expletum triginta quinque tribuum numerum testes quinque & triginta. VINN. Non sanè absurdum est, quod de classibus suspicatur Bachovius. In mancipatione agebatur de dominio juris Quiritium transferendo, & hinc nihil videbatur æquius, quam ut Quiritium arbitrio res gereretur. Quirites tempore XII. tab. erant descripti in sex classes. Sed sexta classis ex proletariis & capite censis constabat. Quum verò *proletarii* testes nullius auctoritatis haberentur, iisque opponerentur testes *classici*; probabile est, ideo sufficere creditum esse testes quinque, tanquam, qui totidem Quiritium classes repræsentarent. Id addo, mancipationis ritum esse XII. tabulis antiquiorem, cum in iis mentio illius fiat tanquam jam noti & recepti. Putarim a Servio inventum, qui & divisionis populi in classes auctor est. Eum enim leges de contractibus tulisse, docet Dionys. Hal. *lib.* 5. *p.* 278. unde & præcipuus sanctor legum dicitur Tacito, *lib.* 3. *Annal. cap.* 26. HEIN.

Cùm jure civili signa testium non essent necessaria.] In testamento, quod fiebat per æs & libram. In eo enim duæ tantùm res necessariæ erant, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti, sive voluntatis testibus exhibitæ solemnis contestatio, Ulp. *tit.* 20. §. 8. Quod postremum tamen tunc demum receptum videri potest, postquam cœpit alius hæres seorsum in chartis vel tabulis scribi; alii familia palam mancipari; nisi forte ad ea legata referas, quæ ad familiæ mancipationem non pertinebant. Auctor enim Theophilus est, testatorem post mancipationem mox ordinasse, quid post mortem fieri vellet, & familiæ emptori sive hæredi dicere solitum; *Huic volo dari fundum: illi domum: alii centum numismata*.

TEXTUS.

De conjunctione juris Civilis & Prætorii.

3. *Sed cum paulatim, tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam jus civile & Prætorium jungi, constitutum est, ut uno eodemque tempore, quod jus civile quodammodo exigebat, septem testibus adhibitis, & subscriptione testium, quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto Prætoris, signacula testamentis imponerentur: ita ut hoc jus tripertitum esse videatur: & testes quidem, eorumque præsentia, uno contextu, testamenti celebrandi gratia à jure civili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem & testium numerus ex edicto Prætoris.*

NOTÆ.

3. *Septem testibus adhibitis*] Specialiter rogatis, aut certioratis se ad testamentum adhiberi, *d. l.* 21. §. *pen.* Ex Nov. *Leon.* 41. quinque sufficiunt: quod jus in Oriente receptum fuit. Græci *ad l.* 5. *D. si tab. test.* Harm. *lib.* 5. *tit.* 1. §. 47. Basil. 35. *tit.* 1. & 3. & *lib.* 45. [illegible]

Quodammodo] Nam jus civile quinque tantum testes exigebat, reliqui duo in vicem ponderatoris & familiæ emptoris à Prætore substituti. VINN. Immo in civem ponderatoris vel libripendis & antestati. Vid. Caj. *Inst. lib.* 1. *tit.* 6. §. 3. HEIN.

Subscriptiones testatoris, &c.] Ita constitutum à Theodos. *l.* 21. *C. eod.* additumque, si testator litteras ignoret, vel subscribere nequeat, octavum ut subscriptorem adhibeat. Adeo autem & subscriptio & simul obsignatio necessaria, ut alterutro omisso, testamentum vitietur, *l.* 22. §. 4. *D. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Recepto testamento mixto, quale hic describitur, non statim antiquata testamenta per æs & libram, neque vim testamenti prætorii enervatam.*

2 *Numerum septem testium requiri ad solemnitatem ordinationis, non cum quod obscurius dictum est, postea testator explanat.*

3 *Subscriptiones testium jam tempore mediæ jurisprudentiæ in usum fuisse.*

4 *Lege Cornelia testamentaria edictum Prætoris de obsignandis tabulis confirmatum.*

5 *In testamento scripto non exigi, ut testis intelligat sermonem testatoris.*

6 *Testes rogatos adesse oportere: nec non alia quædam scripto testamento cum nuncupativo communia.*

7 *Quid sit uno contextu attestari: &, num contractus in testamento aut inter testandum celebrari queant.*

8 *An non obstante solemnitatis alicujus omissione voluntas testatoris obliget in foro conscientiæ.*

Tum

1 *TAm ex usu hominum quàm ex constitutionum emendatione*] Sensus est, cùm duo essent simplicia testamentorum genera, unum civile, alterum prætorium, usu hominum jus civile cum prætorio hac in parte coaluisse, atque inde mixtum extitisse testamenti genus ex utroque illo jure collectum, quod & constitutionibus postea probatum sit; addito, ut testator & testes omnes subscriberent: ut adeo forma conficiendi per scripturam testamenti, qua posterior ætas uti cœpit, quamque Justinianus hìc describit, ex triplici jure conflata sit; ex jure civili antiquo, ex novo constitutionum Principalium, atque ex jure honorario. Per hoc tamen non statim antiquata fuit civilis ratio testandi per æs & libram, Ulpian. *tit.* 20. §. 8. neque prætorii testamenti vis aut usus sublatus: de quo sub §. *non tamen.* 6. *infr. quib. mod. test. inf.*

Uno eodemque tempore] Hæc subtilitas ex jure civili est, *l. qui testam.* 20. §. *& veteres.* 8. *l. hæredes palam.* 21. §. *ult. hoc tit. l. cum antiquitas.* 28. *C. eod.* Est enim ex jure civili, quod actus solemnes & legitimi continui esse debent & uno contextu absolvi, *l. continuus.* 137. *de verb. obl. l.* 12. *de duob. reis.* Ait autem, *quod jus civile quodammodo exigebat. Quodammodo*, id est, *ferre*. Additum, quia ait, *septem testibus adhibitis*. Nam jus civile quinque tantùm testes exigebat, reliqui duo pro libripende & familiæ emptore à Prætore substituti: & ideo paulo post juri civili adscribit dumtaxat actus continuitatem & testium præsentiam; numerum testium juri prætorio. Il-
2 lud notandum est, numerum istum septem testium requiri ad solemnitatem ordinationis testamenti, sive cùm de substantialibus, ut loquuntur, testamenti quæstio est: non autem ubi quod obscurius in testamento dictum scriptumve, post solemnia testator explanat; veluti si cùm Titio centum legasset, & multos Titios amicos haberet, postea declaraverit, de quo senserit, *d. l. hæredes palam.* 21. §. 1. *hoc tit.* Leo quinque testes sufficere voluit, *Nov. Leon.* 41. quod receptum in Oriente, *Græc. lib.* 45. *Basil. tit.* 1.

Subscriptione testium] Et testatoris, ut mox. Ita enim constitutum à Theodosio *l. hac consultissima.* 21. *C. eod.* additumque, si testator litteras ignoret, vel subscribere nequeat, octavum ut subscriptorem adhibeat. Cæterum ex constitutione Justiniani, si testator propria manu totum testamentum conscripserit, idque se fecisse in tabulis specialiter expresserit, nihil opus est vel ipsum vel alium ejus nomine subscribere,
3 *l. cum antiquitas.* 28. §. 1. *C. eod.* Quo tempore, aut à quo primum Principe testium subscriptio introducta sit, incertum est. Illud constat, jam apud antiquiores ita jus fuisse, atque adeo ætate Jurisconsultorum Pauli & Ulpiani, *l. ad testium.* 22. §. 4. *l. pen. hoc tit.* quos Papinianum assessores habuisse, à Lampridio proditum est.

Ex edicto prætoris signacula] Obsignationem testium esse ex edicto Prætoris indicant *l. si testamentum.* 23. *eod.* §. *non tamen.* 6. *infr. quib. mod. test. infirm.* Ulpian. *tit.* 23. §. *si septem.* Quamobrem quod M. Tullius 3. *Verr.* memi- 4
nit tabularum testamenti obsignatarum è lege, legem intelligens Corneliam testamentariam, rectè D. Wesembecius sic accepit, Syllam, quod jam ante ex edicto erat, lege sua comprehendisse, non ut edictum tolleret, atque ex lege à se lata in posterum signa adhiberi vellet, sed potius ut auctoritatem edicti confirmaret. Obsignatio autem argumento certissimo est, scripturam jure prætorio necessariam fuisse, ut obsignationis illius subjectum cum jure civili, quod nec subscriptionem, nec obsignationem desiderabat, scriptura non omnino necessaria fuerit. Quamvis credibile sit, frequentius ob rei memoriam scripturam intervenisse: quod & tutius esse cœpit, postquam hæres emptor familiæ esse desiit. Adeo autem & subscriptio & simul obsignatio necessaria est, ut deficiente alterutra testamentum injustum sit, *l. ad testium.* 22. §. *si quis.* 4. *hoc tit.* teneaturque falsi crimine tabellio, qui non utramque adhibendam curavit, *l. jubemus.* 29. *in fin. C. eod.*

Et testes quidem & eorum præsentia] Quod testium præsentiam requirit, non videtur esse proprium testium testamentariorum, sed commune omnium, qui ad actum aliquem celebrandum adhibentur. Non est autem satis cor- 5
pore testes præsentes esse, nisi & animo sint, intelligantque voluntatem testatoris. Neque tamen sermonis intelligentiam requirimus, sed placet sufficere, si vel sensu quis percipiat, cui rei adhibitus sit. Enim verò durare testes debent, donec suprema contestatio peragatur; invitos tamen retinere non licet: & si retenti sint, testamentum non subsistit. *l. qui testamento.* 20. §. *antepen. & seq. eod.* Ad hæc ro- 6
gati adesse debent, aut saltem si alterius rei causa collecti sint, ante testimonium certiorari, se ad testamentum adhiberi, *l. hæredes.* 21. §. *pen. eod. l.* 21. *C. eod.* Neque hæc solemnitas, cùm sit extrinseca, præsumitur intervenisse, etsi in testamento scriptum sit, *præsentibus testibus infrascriptis*: sed juxta communem sententiam probari debet, nisi additum sit, *& cætera*, aut notarius nominatim rogationis fecerit mentionem. Viv. *comm. op. verb. testes tam in testamento.* Farinac. *lib.* 2. *de testib. tit.* 6. Vasq. *lib.* 2. *de succ. creat.* §. 13. *req.* 8. *num.* 53. Grass. §. *testamentum. qu.* 58. Mantic. 2. *de conj. ult. vol. tit.* 11. Hoc amplius & in conspectu testatoris, testimonii officio fungi necesse est, *l.* 9. *C. eod.* Quapropter non est satis, ut quidam tradiderunt, testes oculatos esse, si testatorem ipsi non videant, forte velo aut cortina interjecta conspectum adimente, licet vocem ejus audiant: sed necesse est, ut faciem ejus videant, ne

qua fraus fiat, alio forte subornato, qui vocem testatoris imitando simulet; ut ille, de quo Cynus testatur in *d. l. 9.* qui obrepserat mulieri simulando vocem mariti. Estque hæc receptior interpretum sententia, teste Sichardo *in d. l. 9. n. 2.* ubi tradit, Glossam *in l. 2. §. idem Labeo. 3. de aq. pluv. arc.* contrasentientem communiter reprobari, add. Clar. *§. testamentum. q. 59.* Christin. *vol. 4. dec. 7. n. 5.* Grass. *d. §. testamentum. q. 59. n. 4.*

7 *Vno contextu*] Μιᾷ ὥρᾳ, ἀδιαλείπτως, uno eodemque die ac tempore, *l. hac consultissima. 21. C. hoc tit.* nulloque actu ab instituto negotio alieno interveniente, *l. hæredes palam. 21. §. ult. hoc tit. d. l. 21. C. eod.* nisi forte talis sit actus, quem ratio morbi testatoris, vel necessitas naturæ efflagitet etiam in testibus: quod pluribus explicat Justinianus, *l. cum antiquitas. 28. Cod. eod.* ut tamen si quid supervenerit, ob quod aliquis è testibus diutius abesse cogatur, alius testis substitui debeat, *d. l. 28.* Cæterum hæc non eo pertinent, ut testator teneatur eodem tempore & testes adhibere, & testamentum scribere, vel dictare, ac finire: sed ad nuncupationem testamenti sive ipsam testationem & declarationem voluntatis, cùm scilicet testamentum subscribendum & obsignandum testibus in eam rem adhibitis offertur: nam quin alio tempore testamentum conscribere, & scriptionem sæpius interrumpere, alio verò testes ad solemnia adhibere possit, non ambigitur, *d. l. 21. C. hoc tit.* Cùm igitur uno actus contextu testari oporteat, negotioque alieno aut ad testamentum non pertinente interposito actus ille interrumpatur, vitieturque testamentum; hinc facile colligere est, quid judicandum sit de quæstione, quæ vulgo moveri solet, an contractus celebrari inter testandum possint. Nam si contractus est actus extraneus & alienus à testamento, uti revera est; necesse est, actum testandi celebratione contractus interrumpi: veluti si testator, cùm jam cœpisset ordinare testamentum, & necdum absolvisset, fundum aut rem aliam Titio vendere aut locare instituat. Quod si ita quæstio formetur, ut quæratur, an possit contractus fieri in ipso testamento; ne hoc quidem admittendum videtur. Quippe cùm contractus, qua talis, non intelligatur, nisi celebratus sit inter plures: at quæ testamento caventur, ab uno caventur testatore, atque ex unius illius voluntate stant & cadunt. Non obstat igitur, quod testamento libertum assignare licet, *leg. 1. §. 3. de assign. libert. §. ult. inf. eod. tit.* Siquidem assignatio liberti, licet propriè neque legatum sit, neque fideicommissum, *l. 7. d. tit.* vim tamen legati habet, dum jus patronatus, quod alioqui commune futurum erat, uni in solidum relinquitur. Sic pignoris, *l. non est mirum. 26. de pign. act.* duorum reorum, *leg. 9. de duobus reis*, ususfructus, *§. 1. sup. de usufr.* servitutum, *§. ult. sup. de serv. præd.* testamenti constitutio, contractus non est. Neque enim cùm hæc testator constituit, cum alio contrahit, neque etiam ullo modo naturam contractus aut conventionis sapit: sed ut cætera, quæ testamento caventur, legantur, aut relinquuntur, revocari possunt. Gravissima hìc moveri 8
solet quæstio, an si legitimus numerus testium adhibitus non fuerit, aliudve quid meræ solemnitatis in testamento omissum, veluti si testes rogati non sint, aut tantùm subsignaverint sive subscripserint, non etiam obsignaverint, tale testamentum saltem in foro conscientiæ hæredem ab intestato, cui de voluntate testatoris constat, non obliget ad restituendam hæreditatem hæredi scripto, & ad legata præstanda. Obligare negat Domin. Soto *lib. 4. de just. & jur. quæst. 5.* Clar. *3. sent. quæst. 90.* Covar. *in c. cum esses. x. de test.* Ajunt Ludov. Molin. *de just. & jur. tract. 2. disp. 81.* Mantic. *lib. 2. de conj. ult. vol. tit. 14.* Vasq. *de success. creat. §. 1. n. 23. & seqq. & de success. progress. §. 3. n. 3.* Diod. Tulden. *C. de testam. n. 8.* Christin. *vol. 4. dec. 34.* quibus assentior. Nam cùm in foro conscientiæ sola veritas spectetur secundum simplicitatem Juris naturalis, *c. 1. dist. 1.* sufficit ad conscientiam devinciendam, ut subsit aliqua obligatio. Qualis autem ea sit, civilis, ex qua etiam agi possit, an naturalis, quæ ad petendum in foro externo inefficax, nihil interest. At in quæstione proposita, si hæredibus certo constet de voluntate defuncti, nullamque fraudem intervenisse, ad quam avertendam solemnitas omnis juris civilis comparata est, non potest non subesse naturalis obligatio, *fac. leg. 2. C. de fideicom. leg. cùm amplius. 84. §. 1. de R. I. leg. 5. §. si quis. 15. de don. int. vir. & uxor. §. ult. inf. de fideicom. hær. l. ult. C. eod.* Quod etiam bene intellexit Plinius, qui ob id sæpissime scripsit, voluntatem defunctorum, etiamsi jure deficiatur, bonis hæredibus pro jure esse, *lib. 2. epist. 16. lib. 4. epist. 10. lib. 5. epist. 7.* Eoque pertinet & illud Senecæ; *Angusta innocentia est, secundum leges* (intellige *civiles*) *bonum esse*. Nimirum lex conscientiæ, quæ eadem & naturæ, legibus civilibus non mutatur, sed una & apud omnes eadem est & semper fuit, utpote cordibus omnium hominum divinitus inscripta. Hæc lex cùm in corde loquatur, & dictet, voluntatem defuncti quamvis irritam, si juris solemnitatem respicias, servari oportere, utique qui eam non servat, contra conscientiam facit. Non obstat, quod lex civilis, quæ solemnitates introduxit, justa est, & ad communem Reipub. utilitatem condita, ne quid scilicet falsitatis in ordinandis testamentis committatur. Nam in quæstione nostra præsupponimus, testamentum esse verum & sincerum, deque eo hæredi constare; quod solùm in foro conscientiæ consideratur. Et ex con-

converso igitur salva pietate retineri quoque poterit, saltem quamdiu ei non contradicitur, quod relictum est testamento propter deliquium solemnitatis alicujus jure civili invalido. Mant. *& alii sup.* Grot. *lib. 3. de jur. belli & pac. cap. 7. num. 6.*

TEXTUS.

Solemnitas addita à Justiniano.

4. *Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, ut per manus testatoris, vel testium, nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.*

NOTÆ.

4. *Nomen hæredis exprimatur*] *l. 29. C. eod.* quod tamen abrogatum *Nov.* 119 *c. 9.* ut jam summa solemnitas iterum ad ea redeat, quæ comprehensa §. *præced.* In quibusdam paganorum testamentis etiam de illa ipsa solemnitate aliquid remissum, *l. 8. l. 21. §. pen. l. ult. Cod. eod.* & tota fere in testamentis parentum inter liberos, *d. l. 21. §. 1. & auth. quod sine C. eod. Nov.* 107.

COMMENTARIUS.

1 *Quod hoc §. constituitur, pugnare cum principali fine testamenti scripti: tollere etiam id, quo hoc testamentum maximè differt à nuncupativo.*

2 *Quibus in testamentis paganorum, & quatenus solemnitates remissæ.*

3 *Jure Canonum ut ratum sit testamentum, satis esse, duos testes cum Parocho adhiberi; quod mores hodierni fere sequuntur.*

A *Nostra constitutione*] Extat in *l. jubemus. 29. C. hoc tit.* Jubet autem Justinianus, ut præter cæteras solemnitates, quas supra commemoravimus, etiam hæc adhibeatur, ut testator nomen hæredis vel in sua subscriptione aliave parte testamenti exprimat, vel coram testibus nuncupet, si litterarum imperitus sit, aut propter morbi acerbitatem scribere
1 nequeat. Quæ Justiniani constitutio prope est ut pugnet cum principali fine, ob quem testamenta per scripturam fieri initio utile visum fuit, scilicet ut testator securitatis suæ causa nomen hæredis celare posset: & tabulas chartasve, in quibus scriptus esset, clausas vel involutas testibus signandas & subscribendas proponere: unde huic testamento nomen mystici. Tollitque adeo id, quo scriptum testamentum maximè differt à nuncupativo, cujus proprium est, ut præsentibus testibus nomen hæredis nuncupetur, §. *ult. inf. eod. l.* *hæredes. 21. pr. eod.* Atque ideo etiam, ut opinor, quod *& hic, & in d. l. jubemus.* de suo Justinianum adhibuit, iterum dempsit ac remisit *Nov.* 119. *c. 9.* ut jam summa solemnitatis in testamento scripto requisitæ iterum ad ea redeat, quæ comprehensa sunt, §. *præc.* & apertius paulo constitutione Theodosii, *l. hac* 2
consultissima. 21. C. eod. Ex hac tamen solemnitate aliquid remissum est in quinque testamentorum generibus. 1. In testamento parentum inter liberos: siquidem hujusmodi voluntatem etiam ex testamento imperfecto valere placuit, *d. l. 21. §. 1. C. hoc tit.* & nuncupata quidem parentis voluntas omnimodo rata est, dum ea constet, ut de cæteris rebus, id est, saltem duobus testibus; scripto autem declarata, si & tempus testamenti facti, & nomina liberorum, & uncias, & res, quas inter liberos distributas velit, expresserit; idque clarè & plenis litteris, non notis aut signis, debetque parens aut ipse hæc scribere, aut saltem manu sua subscribere. *Nov.* 107. *unde auth. quod sine. C. eod. & ib. DD.* Clar. §. *testamentum. quæst.* 8. Mynf. 5. *obs.* 28. Gail. 2. *obs.* 112. Christin. *vol.* 4. *dec.* 7. *&* 8. Grot. 2. *manuduct.* 16. Deckher. *dissert.* 2. *lib.* 2. D. Jac. Coren. *rer. jud. obs.* 39. plenissimè Gudelin. *lib.* 2. *de jur. noviss. c.* 5. add. *nostra lib.* 2. *sel. quæst. cap.* 17. *& seq.* 2. In testamentis rusticanorum, quibus permissum quinque testes adhibere, si plures non reperiantur, remissæ item subscriptiones si litterati desint, *l. ult. C. eod.* 3. In testamento quoque tempore pestis facto de solemni numero testium quid remittendum censent Interpretes, vid. Mynf. 1. *obs.* 96. Gail. 2. *obs.* 118. Pock. 3. *de testam. conjug.* 18. Præs. Everhard. *Cons.* 61. quod quidem rationem habet, utique si pestis sit vehemens, & testator ipse eo morbo laboret, Clar. §. *testamentum. quæst.* 56. *n.* 3. Christin. *vol.* 4. *decis.* 6. *n.* 5. At jure nostro hoc tantùm remissum hoc casu videtur, ut non necesse sit testes septem simul jungi, junctosque eodem tempore subscribere & signare, *l. 8. C. hoc tit.* quamquam contrarium passim usu receptum, teste Sande *lib.* 4. *tit.* 1. *def.* 4. *& ibi cit.* De moribus nostris ambigit Grot. 2. *introd. c.* 17. sed vide Groenevv. *de leg. abrog. ad d. l.* 8. In omni testamento ad pias causas quævis voluptas suprema, vel coram duobus testibus testata Canonibus rata habetur, *cap. relatum.* 11. *x. hoc tit.* Postremo in testamento posteriore, in quo scripti sunt hæredes, qui ab intestato ad hæreditatem vocantur, placuit sufficere quinque testium juratorum depositiones; ac infirmato priori testamento, posteriorem hanc valere voluntatem, non tamquam testamentum, sed tamquam voluntatem ultimam intestati, *d. l. 21. §. pen. & ib. DD. C. hoc tit.* In univer- 3
sum autem jure Canonico, ut ratum sit quodlibet testamentum, sufficit duos testes cum Parocho adhibuisse, *cap. cùm esses.* 10. *x. eod.*

Neque enim potest hic canon restringi ad testamenta ad pias causas, quod quidam faciunt propter *d. cap. relatum. eod.* Nam in *d. cap. cum esses.* Alexander tertius id in omni testamento generaliter constituit, nominatim improbata constitutione juris civilis de septem testibus adhibendis, ut nimis longè recedentem ab eo, quod scriptum est: *In ore duorum vel trium testium stet omne verbum.* Et licet nonnulli existiment, causam nullam fuisse, cur Pontifex id, quod bene, ut ajunt, ad fraudes hominum avertendas, *l. ult. C. de fideic.* jure civili constitutum fuit, mutaret: tamen constitutionem Pontificiam usus fere probavit: qui & alias ægrè patitur nimis se longè abduci à simplicitate juris naturæ.

TEXTUS.

De annulis quibus testamenta signantur.

5. *Possunt autem omnes testes & uno annulo signare testamentum. Quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque annulo licet signare testamentum.*

COMMENTARIUS.

1 *Etsi tutius est alieno annulo signantem in subscriptione id profiteri; tamen & eo omisso testamentum subsistere.*

2 *Quod hic de usu annuli alieni traditur, non pertinere ad personas publicas, quæ ex officio sigilla instrumentis apponunt.*

3 *Utrum annulo dumtaxat testamenta signare liceat, an & alio instrumento characterem habente?*

CUm testes omnes testamentum solemne, quod per scripturam ordinatur, signare oporteat; quæsitum est, an necesse sit, singulos testes singulis annulis & unumquemque proprio signare; an verò & uno possint omnes, & eo quoque alieno. Et placuit, posse omnes signare & uno annulo, qui scilicet unius ex testibus sit, & item alieno, qui nullius sit eorum, sed vel testatoris, vel alterius cujuscumque, *l. ad testium. 22. §. 2. eod. l. 12. C. eod.*
1 Quod quamquam interpretes vulgo ex Durandi sententia sic temperant, ut existiment, debere eum, qui non suo, sed alieno annulo signat, id in subscriptione profiteri, ne in crimen falsi incidat; tamen ego Joan. Fabro & Viglio, quos etiam nunc plerique sequuntur, assentior, confitentibus quidem tutius esse, si mentio ejus rei in subscriptione fiat: cæterum, & eo omisso, testamentum nihilominus subsistere putant propter simplicem & generalem definitionem juris civilis hoc loco & supra *dd. ll.* traditam. Pœnam verò non mereri, quod fit lege permittente, *l. Grachius. 4. C. de adulter.* Sed & jus prætorium, quod præter signa testium nihil requirit, hac in parte non discrepare à jure civili. Igitur etsi facilius agnoscitur signum impressum annulo alieno, cùm id in subscriptione annotatum est, cùm tamen & sine eo recognosci possit, & vel ex eo etiam facile, quod quisque testis ex constitutionibus subscribere debet, qui & cujus testamentum signaverit, *l. pen. hoc tit.* non putaverim, vitiari testamentum signatum annulo alieno, ob id, quod signator non adjecerit, annulo alieno se signasse. Unde tamen minimè efficitur, quod docuit Bart. in *l. 2. test. quem. aper.* mortuo uno ex testibus ante apertas tabulas, testamentum concidere. Nam cùm inspectio sigillorum non pertineat ad formalem aliquam testamenti solemnitatem, sed ad probationem dumtaxat voluntatis, cur si ea aliunde probari queat, non substineatur defuncti judicium? Et quid si unus è testibus mutus, surdus, cæcus aut furiosus factus fuerit? vid. D. Vigl. *ad §. sed cum. 7. hoc tit.* ubi multas contra Bart. allegat auctoritates. Planè quod hìc de usu annuli alieni in signando traditur, trahendum non est ad personas publicas, quæ 2
sigilla ex officio instrumentis appendunt, & verbi causa Notarios. Nam ab his præcisè requiritur, ut sigilla sua apponant, idque auctoritatis & fidei publicæ causa, atque ut in dubio ex unius cum altero comparatione cognosci possint. *Nov. 73. c. 6.* Testium autem in testamento non sigilla, sed obsignationem lex requirit, ut cùm opus est, signum recognoscentes, se id apposuisse testificentur. Nam ita institutum fuit, ut cùm ad aperiendas tabulas testamenti ventum esset, priusquam resignarentur, Prætor signatores convenire cogeret, & sigilla sua recognoscere, *l. 4. l. 7. testam. quem. aper.*

Quid enim si septem annuli una sculptura fuerint?] Quasi dicat, nemini mirum videri debere, quod testibus permissum sit signare uno eodemque annulo. Fieri enim posse, ut septem annuli, quantumvis singuli singulorum sint, eamdem habeant figuram, ἢ τὸ αὐτὸ χαράξιμον, Neque tamen ob id minus testamentum consistere. Potest verò id etiam hodie contingere, veluti si plures ex eadem familia ad signandum adhibeantur, cùm nunc agnatorum omnium eadem sint insignia, nec amplius nomen in circumferentia annuli signatorii poni soleat.

Sed & alieno annulo] Qui scilicet nullius è testibus sit. Ex eo autem quod annulli plerumque mentio fit, non satis rectè colligitur, alio instrumento signatorio testamenta signari non potuisse: dici enim potest, idcirco id fieri, quia frequentius annulis veteres signabant. Et tamen de eo dubitatum fuisse, obtinuisseque, ut tantùm annulo signare liceret, constat ex *l. ad testium. 22. §. signum. 5. hoc tit.* quod ad scrupulosam 3

sam testandi subtilitatem Cujac. *lib 4. obs.* 11. refert: alii etiam ad facilitatem probationis, *quia notior sit character* annuli, qui in digitis gestari solet. Sed ista ratio nullius pretii; nam & alieno annulo signare licet. Et quid si idem sit character instrumenti & annuli; tunc enim nullo modo dignosci poterit, utrum annulo, an alio instrumento signatum sit. Et puto, Jurisconsultum in *d. l.* 22. §. 5. annuli appellatione non tam intelligere figuram annuli geometricam, quàm sculpturam; nec excludere voluisse instrumentum, quod eamdem sculpturam cum annulo habeat, sed aliud signum impressum, diversum à charactere annuli: cujusmodi forte instrumentis veteres usi ad alia, quàm litteras aut tabulas obsignandas. Id quod etiam verba Jurisconsulti indicant: *variè enim*, inquit, *homines signant*. Quod omnino accipiendum est de varietate characteris, non de materia aut forma instrumenti signatorii geometrica. Etenim qui in signando eodem semper charactere utitur, licet diversis instrumentis, quibus insculptus est, non variè signat, sed uniformiter. Et quæso, si idem character est, quid interest, utrum instrumentum rotundum, an triangulum aut quadratum sit? aut quomodo id dignosci poterit? ac proinde etiam absurdum non est, si annullo signasse dicatur, qui signavit instrumento, quod characterem annuli insculptum habet. Quamobrem prope est, ut assentiar Baroni, Hotom. Vvesemb. ad *hunc* § & Donello 6. *comm.* 8. qui locum Ulpiani in *d. l.* 22. §. 5. legendum putant, interposita negatione, *& magis est, ut non tantùm annulo*. Quod & temperamentum subjectum, *dum tamen habeat χαρακτῆρα*, quodammodo postulat. Et ita quoque Bartolus legisse videtur argum. summarii *d.* §. 5. & Joan. de Platea, qui istum §. citat ad probandum, quod scribit, non annulo tantùm, sed alio quoque instrumento signatorio posse signari. Mich. Attaliat. *synops. t.* 31. *ἐπὶ δακτυλίῳ, ἢ τοι βουλλωτηρίῳ*. Atque ita & doctiss. Salmas. *lib. de mod. usur. cap.* 10. *pagin.* 456. Alii malunt, retenta lectione cum D. Comano, 9. *comm.* 2. Ulpianum intelligere de testibus, qui plura signa habent, unum in annulo, alterum & diversum in re alia impressum: ut hi potius annulo signare debeant, quàm alio ullo instrumento; quia id signum, quod in annulo est, magis cujusque proprium esse putatur, magisque notum & certum est. Hodie hæc quæstio supervacua est, cùm testes subscripsisse sufficiat; signa eorum non requirantur, sed solius sigillum Notarii. Jac. Vervvey *art. testand. c.* 9. De more & modo signandi apud veteres usitato adi D. Salmas. *lib. de mod. usur. c.* 11. VINN. Cave aliquid mutandum, vel particulam salutarem *non* intrudendam existimes *in l.* 22. §. 5. *ff. qui test. fac. poss.* Nec enim codices addicunt, nec verba: *dum tamen habeat χαρακτῆρα* id flagitant: dantur enim & annuli, qui non habent χαρακτῆρα. Quod autem annulos abscisse exigerent veteres, ejus rei rationem eadem lex videtur reddere. *Variè enim homines signant*, inquit Ulpianus. Alio typo utebantur domi in signandis cellis pecuniariis, lagenis, cujus usus etiam patebat matribusfamilias: alio utebatur paterfamilias in obsignandis litteris & instrumentis, eumque fere annulo insculptum circumferebat. Loca veterum non adscribo. Adi Lips. ad Tacit. *Ann. II.* 2. & adde Suet. *Aug. cap.* 50. Non itaque annulus in *l.* 22. opponi videtur typario alterius formæ, sed alterius usus, veluti, quo domi ad signandas cellas utebantur. HEIN.

TEXTUS.

Qui testes esse possunt.

6. *Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ii, quos leges jubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.*

NOTÆ.

6 *Neque mulier*] Hoc ex eo, quod in omni mancipatione testes tantùm masculi admissi. Nam his verbis, *cives Rom. puberes*, mares significantur; add. Schol. Harm. *lib.* 1. *tit.* 6. §. 52.

Neque impubes] Livius apud Priscian. *lib.* 8. *Impubes libripens esse non potest, neque antestari*, id est, *neque testis fieri*, passivè. Activè autem *antestari*, est testem facere, *μαρτύρασθαι*. v. Salmas. *ad jus Attic. pag.* 811.

Neque prodigus] Is, cui bonis interdictum est, *l.* 11. *pr. D. eod.* Bene Græci; *ὁ κωλυθεὶς διατίθεσθαι, οὐ μαρτυρεῖ ἐν διαθήκῃ*. 35. Basil. *tit.* 1.

COMMENTARIUS.

1 *Communem testium habilitatis notam esse, si sit cum iis testamenti factio: & quid hoc sit?*

2 *Cur à testimoniis testamentariis arceantur mulieres?*

3 *Cur non admittatur surdus, cùm adhiberi possit, qui sermonem testatoris non intelligat?*

4 *Utrùm cæcus adhiberi possit?*

5 *Qui dicantur intestabiles: & an hi quoque testamenti factionem passivam habeant?*

NOn satis est, septem testes ad testamentum adhibitos esse, etiam conditionem cujusque inspici, & non nisi idoneos admitti placuit. Et rectè: quippe cùm fides testationis non tam firmetur numero testium, quàm auctoritate, per *l.* 3. §. 2. & 3. *de testibus* Estque fere tota hæc tractatio de habilitate testium nuncupativo testamento cum scripto & mystico communis.

Cum

Cum quibus testamenti factio est] Hæc commu-
1 nis nota est testium habilitatis, si sit cum iis testamenti factio, id est, si hæredes instituti aut ex alieno testamento vel sibi vel alii acquirere possunt. Nam quatenus quis jus habet faciendi testamenti, non rectè dixeris esse tibi cum eo testamenti factionem, ut bene recentiores notant. Et propriè item loquitur Imperator, cùm dicit, *cum quibus testamenti factio est*, non qui testamenti factionem habent: siquidem testamenti factio activæ significationis est, ut propriè dicatur testamenti factionem habere, qui faciendi facultatem habet, *l.3.l.4.l.8.in fin.l.is cui.18 lege.l. § filiusfam.19 hoc tit.l.1.§.exigis.8.de bon.poss.sec. tab.l.3.C.de apostat.* At qui ipsi testamentum facere non possunt, sed tantùm ex testamento capere, cum iis rectius dicitur esse vel haberi testamenti factio, ut in *§.2.inf.de hær.inst.§.legari.25.inf.de legat.l.non minus.31.l.si alienum.49.§.1.de hær.inst.l.7.pro legat.* quàm eos habere testamenti factionem. Quamquam hæc verborum proprietas perpetuo non observatur, ut videre est in *leg.filiusfamil.26. hoc tit.leg.ult.pro hær. §.in extraneis.4.inf.de hæred.qual.* quibus in locis testamenti factionem habere dicuntur etiam illi, qui tantùm capere ex testamento possunt. Unde factum, ut docendi gratia interpretes testamenti factionem distinxerint in activam & passivam. VINN. Sed si exempla convenire debent regulæ; dicendum est, cum iis fuisse testamenti factionem, qui olim in comitiis adesse, & suffragium ferre de aliorum testamentis poterant. Cum iis enim etiam postea erat testamenti factio per æs & libram, non cum aliis. Ex hoc fundamento facile reddes rationem cur testes esse non potuerint mulieres, impuberes, servi, furiosi, quum tamen hæredes institui possint. HEIN.

Sed neque mulier, neque impubes, &c.] Enumeratio personarum, quas varias ob causas in testamento testes esse prohibentur, & quidem simpli-
2 citer in testamento cujusvis. Cur mulier hic testis non admittatur, cùm alias jus dicendi testimonii habeat, *l.qui testamento.20.§.mulier.6.h.tit.l.ex eo.18.de test.* non una ratio reddi potest. 1. Quia cùm certum numerum testium ad actum aliquem lex requirit, intelligitur requirere testes graves & omni exceptione majores, in quos judici non liceat postea inquirere: talis autem non est mulier. 2. Quia sexus muliebris non satis sagax creditur ad odorandas fraudes, quæ in subornandis testamentis strui solent. 3. Quia hic numerus testium non tantùm requiritur ad probationem actus, sed etiam ad constitutionem: leges autem veteres, teste Scholiaste ad Harmenopulum, *lib.1.tit.6.§.52.* ἐν ταῖς συστατικαῖς μαρτυρίαις μὴ μαρτυρεῖν τὰς γυναῖκας ἀπαγορεύουσι. Συστατικὰς μαρτυρίας, hoc est, *testimonia constitutiva*, quæ faciunt, ut negotium consistat, (Mercerus vertit *commendatoria*) opponit ἀποδεικτικαῖς id est, *demonstrativis*, sive quæ adhibentur dumtaxat probationis causa. 4. Quia testatio supremæ voluntatis non est actus repentinus, aut fortuitus, ut nihil necesse sit, ubi viri honesti haberi possunt, accire fœminas, per *Nov. de testib.90.cap.1.* Quibus rationibus item moveor ut credam, ne in codicillis quidem mulierem testem esse potuisse, contra quam sentiunt Vigl.& comm.DD. Mitto, quod solemnis illa testandi ratio per familiæ mancipationem; unde qualitas testium, masculos tantùm testes admisisse videtur, uti reliquæ quoque mancipationes & contractus, qui fiebant per æs & libram: & quod Romani turpe & verecundiæ sexus minimè conveniens putaverunt, fœminas cum viris hujusmodi negotiis interesse. Et hoc etiam moribus nostris consentaneum videtur. Groenevv. *de ll. abrog. hic, & §.ult.inf.de codicill.* Cyprian.*cens. Belg.* Impubes testis non admittitur, propter imperfectum animi judicium: quam ob causam nec aliis in negotiis testimonium ejus recipitur, *leg.3.§.lege.5.l.invito.19.§.1.de testib.* In causa autem testamenti hoc speciale esse existimatur, quod nec pubes factus testimonium pro testamento dicere possit, ad quod impubes adhibitus fuit, cùm in aliis causis testimonii dictionem habeat post pubertatem de his, quæ impubes vidit: utique si testetur de iis, quæ verisimiliter ab impuberibus capi possunt, & quæ vidit, cùm jam esset pubertati proximus. Joan. Fab. Vigl. *hic.* Oldend. *part.4.de testib.num.12.* ex sententia communi. Servum excludit conditio personæ, quia nullam juris civilis communionem habet, *d.leg.qui testamento.20.§.servus.7.* quæ ratio etiam peregrinos removet, *l.sunt quidam.17.§.1.de pœn.* & nominatim lex desiderat cives Romanos. Furiosus nihil intelligit: cœterum si remissionem habet, poterit eo tempore adhiberi, *d.l.qui testamento.20.§.ne furiosus.4.* Mutus pro testimonio, quid actum sit, eloqui non potest. Surdus quid dicatur, sensu non 3
percipit: immo nec moneri potest, quid testator acturus sit; plurimumque qui surdus, idem & mutus. Testes autem in dicendo testimonio interrogandi, per *l.1.testamenta quem.aper.* nec testimoniis, sed testibus credendum, *leg.3.§.2.de testib.* Hinc etiam intelligitur, cur potius, quàm surdus, admittatur qui sermonem testatoris non intelligit: nimirum quia hic alia lingua moneri potest, cui rei adhibeatur, & ipse testimonium dicere; singula enim percipere nihil necesse est, *dict.leg.qui testamento.20.§.pen.* utique cùm testamentum per scripturam fit. Nam in nuncupativo hoc locum habere non puto, in quo totum negotium palam explicatur, auribusque & sermoni testium permittitur. De cæco nihil traditum. Sed non posse 4
eum adhiberi, rectè censet Vvesemb. & Bachov. quoniam testatorem videre non potest, quod in omni testamento requiritur, *l.9.C.eod.* nec signum recognoscere, quod in scripto, *l.4.& 7.testam.quem.aper.fac.l.1.§.5.vers.casum.de postul.* Prodigis notam inurit administrationis bonorum interdictio, fidemque testi-

testimonii eorum elevat: atque adeo in toto pæne jure civili prodigi pro furiosis, & eadem conditione, qua furiosi, habentur, *l. 1. de curat. fur. l. 12. in fin. de tut. dat. l. furiosi. 40. de reg. jur.* Congruit *l. is cui lege. 18. in pr. hoc tit.*

5 *Improbos intestabilesque*] Intestabilis dicitur, cui nec testamentum condere licet, nec testimonium alteri dicere: & cui vicissim nemo testimonium dicere tenetur, uti quisque tenetur civi honesto, si denuntiatum sit, *l. is cui. 18. §. 1. l. cum lege. 26. hoc tit.* Ex Senatusconsulto intestabilis, qui ob carmen famosum damnatus est, *d. l. 18. §. 1. l. 5. §. si quis. 9. de injur.* Ex constitutionibus, apostatæ & hæretici, *l. 3. C. de apostat. l. 4. C. de hæret. & Manich. l. hæreticus. 44. C. Theod. de his qui sup. reb.* Ex duodecim tabulis, antestatus & libripens, si postea testimonium perhibere detrectassent. Verba legis refert Gellius *lib. 15. cap. 13. Quoi se sierit antestarier, libripensve fuerit, nei testimonium fariatur, improbus intestabilisque esto.* Ita locum istum obscurum & depravatum antea restituit Marcilius, *cap. 5. leg. duod. tab.* quod male processerat Cujacio. De eo quæsitum, an is, qui intestabilis dicitur, nec hæres institui potuerit, aut alias ex testamento alieno capere: nam cæteros omnes, quos hîc commemorat Justinianus, constat, testamenti factionem passivam habere. Et quidem hæreticis nominatim hæc tria denegantur, testimonii dictio, testamenti factio, successio tam ex testamento, quàm ab intestato, *dict. l. 3. C. de apostat.* De aliis expressè cautum non est, ne hæredes instituantur. Ex eo tamen quod Cajus scribit, cùm lege quis intestabilis esse jubetur, hoc etiam eo pertinere, ut ne ipsi dicatur testimonium, *d. l. cum lege. 26. hoc tit.* sequi omnino videtur, ut nec hæres institui possit. Neque enim arbitror defendi posse, testatori dumtaxat, non etiam hæredi, de cujus solius commodo agitur, testimonium perhiberi. Facit huc *l. imperialis. 23. §. 3. C. de nupt.* qua permittitur mulieribus scenicis post impetrationem principalis rescripti, & condere testamentum, & aliis succedere. Inde enim duo colligimus, & scenicas fœminas intestabiles habitas fuisse, & qui intestabiles essent, hæredes non potuisse institui. Itaque non satis accurati sunt compilatores, qui intestabiles cum superioribus, quos omnes hæredes institui posse constat, una exceptione à regula eximunt, quasi & ipsi alioqui ad regulam pertinere videantur.

TEXTUS.

De servo, qui liber existimabatur.

7. *Sed quum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit, tam Divus Adrianus Catoni, quam postea divi Severus & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento, ut sic habeatur firmum, ac si, ut oportebat, factum esset: quum eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, nec quisquam esset, qui statu ei quæstionem moveret.*

NOTÆ.

7. *Testamenti faciendi tempore*] Hoc tempore inspicietur testium conditio, non tempore mortis testatoris, *l. 22. §. eod.* idque ex Principum liberalitate obtinuit etiam in habilitate putativa, ut loquuntur.

Omnium consensu] Totius civitatis, aut majoris patris civium. Quia ita se gerebat, ita agebat, sic muneribus fungebatur, ut publicè liber à plerisque haberetur, *arg. leg. 3. pr. de sen. Mac.* facit, *l. 1. C. h. t.*

COMMENTARIUS.

1 *Conditionem testium tempore testamenti facti spectari: non nocere, si quid eis postea contigerit.*
2 *Idem observari in habilitate putativa.*
3 *Confutatur eorum error, qui putant, testamentum corruere, si quis è testibus ante apertas tabulas moriatur, aut inhabilis fiat.*
4 *Quid verba hæc,* omnium consensu, *hic significent?*

NON tantùm numerus testium, sed eorum etiam qualitas & requisita conditio est de forma testamenti substantiali, ut loquuntur, non de forma probatoria dumtaxat: adeo ut si vel in uno è testibus hujusmodi qualitas deficiat, testamentum per se nullum sit. Enimvero conditionem testium inspici placuit, cùm testamentum 1
signarent, non tempore mortis: nam si tempore testamenti facti tales omnes fuerint, ut adhiberi possint, nihil nocet, si quid postea eis contigerit, puta si quis postea servus factus sit aut intestabilis, furere cœperit aut prodigus esse; *l. ad testium. 22. §. 1. & ib.* Cujac. *hoc tit.* Quid ergo si quis adhibitus sit, qui quidem adhiberi prohibetur, sed qui communi opinione pro tali testamenti tempore habebatur, qui adhiberi potest, puta si servus adhibitus sit, qui omnium opinione liber existimabatur, & cui nemo eo tempore status controversiam movebat? Testamentum nihilominus sponte sua vitiosum & injustum est, nec communis error formam juris publici mutare potest. Cæterum quod per se momentum nullum habet, Imperatores ex humanitate sustineri voluerunt, atque ut Justinianus hic loquitur, ex liberalitate sua hujusmodi testamentis subvenerunt, ut perinde firma sint, ac si omnibus suis numeris ac partibus constarent. Ridiculum verò est, quod vulgo ex hoc loco colligunt, communem errorem jus facere: non enim error, sed in errore summa Principum auctori-

ctoritas jus hoc benignè & speciali favore ultimæ voluntatis constituit.

Tam Divus Adrianus Catoni (quidam Codices habent Catonio, *Theophilus* Catonio Vero) *quàm divi Severus & Antoninus*] Rescriptum Severi & Antonini non extat. Adriani est in *l. 1. C. hoc tit.* unde tamen non satis expeditum, quid juris esse debeat, si quis consignationis quidem tempore pro libero habitus sit, postea autem ante apertas tabulas in servitutem revocatus status controversiam passus fuerit. Nam Adrianus sua constitutione hoc tantùm significat, si quis testis pro libero habitus sit tempore testamenti, cui usque ad tempus aperiendarum tabularum nemo status controversiam moverit, testamento non obesse debere, quod nunc hæc quæstio ei moveatur. Unde effici videtur, non idem esse, si jam eo tempore servum esse appareat. Sed dicendum est, aut verba Adriani non ita accepta esse, quasi casus iste semper in hisce quæstionibus requiratur, sed expressa, quia id in ea controversia forte acciderat, de qua consultus erat; aut constitutione Severi & Antonini rem plenius postea definitam. Sanè Jurisconsultus simpliciter ait, testium habilitatem tempore testamenti facti spectandam; quod postea accidit, non nocere, *dict. l. ad testium. 22. §. 1. hoc tit.*

2 Hoc autem non tantùm pertinet ad habilitatem veram, sed etiam ad putativam: quippe quæ eandem vim ex Principum liberalitate habeat. Atque ut nihil præter hunc locum haberemus, is solùm apertissimè ostendit, satis esse, liberum quem existimari tempore faciendi testamenti: nec ex eo, quod postea esse apparuit, testamentum vitiari. At dicat aliquis, cùm signatores tempore aperiendarum tabularum sigilla sua apud prætorem recognoscere & pro testamento testimonium dicere debeant, *l. 4. & seqq. test. qu. aper.* an non ex eo necessario sequitur, testamentum corruere, si quis è testibus, qui, cùm conderetur testamentum, pro libero adhibitus fuit, nunc, cùm aperiendum est, servus appareat? *arg. l. 11. C. de testib.* quo loco scriptum est, servos testimonii dictionem in judicio non habere. Non magis, inquam, quàm si quis è testibus ante apertas tabulas vita functus sit, aut furiosus, cæcus, mutus

3 surdus, &c. factus. Nam, ut rectè D. Viglius, sigillorum ista inspectio requisita fuit, non ut formalis aliqua testamenti solemnitas, sed ad certiorem probationem voluntatis, & tunc, cùm testes adhuc viverent, aut tales essent, qui testimonium perhibere signis inspectis & recognitis possent; testibus autem mortuis, aut inhabilibus ante id tempus factis, non idcirco statim voluntas defuncti concidit, cùm adhuc aliis argumentis & conjecturis sigillorum fides confirmari possit, maximè accedente adminiculo subscriptionis testatoris & testium: nam manus cujusque & subscriptio pluribus nota esse solet; potestque etiam in dubio probari per litterarum comparationem. Fusius hac de re disputat D. Viglius contra veteres juris interpretes, qui putavere, vel uno teste ante aperturam tabularum mortuo, vel inhabili facto testamentum protinus irritum fieri; ostenditque, ex ea persuasione factum, ut vetus testandi forma pæne abolita sit, cœperintque curare homines, ut de testamentis instrumenta publica per Notarios fierent; quod olim fuit incognitum. At usitatum erat testamenta publicari, hoc est, actis insinuari, vel referri in acta publica; quod hæredes scripti fieri procurabant, ne si casu materia, in qua primùm testamentum scriptum esset, intercidisset, proximi ab intestato negotium iis facesserent. Nam publicatum testamentum priori scriptura casu amissa plenam fidem sine alio adminiculo faciebat, *vid. l. 2. & l. testamenta. 18. C. hoc tit. & ibi* D. Donell. Quod autem de servo rescriptum est, id non dubito, quin rectè producatur ad defectus aliarum quoque qualitatum, quæ in testibus testamentariis requiruntur, si eadem ratio est: puta si impubes adhibitus sit, qui pubes putabatur; mulier virili habitu virum simulans; prodigus, qui tempore conditi testamenti pro sano à plerisque habebatur. Idem enim favor, eadem benignitatis ratio testamentum, quod summo jure inutile, defendunt. Joseph. Ludovic. *commun. opin. 69. in 4. fallent.*

Omnium consensu] Donel. in *l. 1. C. hoc tit.* consensum sive opinionem cæterorum testium intelligit. Quod non placet. Quid enim, si hi nesciant servum esse, aut status controversiam pati, quod alii omnes in civitate sciant? Neque magis verba *omnium consensu*, ad testes solos restringi possunt, quàm illa, quæ mox sequuntur, *nec quisquam esset, qui status ei quæstionem moveret*, quæ itidem expressa sunt rescripto Adriani. O- 4
mnium igitur consensu sic potius accipiemus consensu omnium, qui in civitate sunt, opinione totius populi, aut certè majoris partis, quia publicè liber à plerisque habebatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur, *arg. l. 3. in pr. de sen. Mac. l. 3. §. 2. de testib.* Quam ob causam Jo. Fab. existimat, nec illud testamento nociturum, si unus & alter è testibus sciverit conditionem illius, & tacuerit. Putatque hoc amplius, locum esse huic constitutioni, etiamsi plures ejusdem generis non idonei per ignorantiam adhibiti sint, *arg. d. l. 1. C. hoc tit.* quod & Bachovius videtur admittere, dum ne pauciores quàm duo habiles sint & idonei. Latius hic exspatiantur DD. dum quærunt, an gesta ab his, qui se pro scribis aut notariis gerunt, cùm non sint, sed communi errore tales habeantur, & instrumenta ab his facta, valeant. Et sic vulgo distinguitur, ut referat, utrum alicui publica auctoritate hujusmodi persona per errorem imposita sit, an quis ipse sibi privatim eam assumpserit: illo casu valere quod gestum est, per *l. 3. de off. præt.* hoc casu acta non valere, & speciale esse, quod in casu hujus §. testamento succurritur, vid. Sichard. *ad d. l. 1. C. hoc tit. sub fin.* Jason. *ad d. l. 3.* qui de eo disputat accuratissimè.

TEX-

TEXTUS.

De pluribus testibus ex eadem domo.

8. *Pater, nec non is, qui in potestate ejus est: item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.*

NOTÆ.

8. *Pater, nec non is, &c.*] *Ex l. pater. 17. D. de testib.* ratio est in textu: add. *l. 22. pr. hoc tit.* Ulp. *tit.* 20. §. 5.

COMMENTARIUS.

HIc locus sumptus est ex *l. pater. 17. de testib.* add. *l. ad testium. 22. pr. hoc tit.* Ulp. *tit.* 20. §. 5. Dubitandi causa, ut mox indicatur, esse potest, quod plurium ex una domo testimonium suspectum videatur, propterea quod hi facile colludere atque in unam eamdemque meditatam sententiam conspirare possunt, *& fac. l. 3. §. 1. de testib.* Sed subjungitur solutio, nimirum tale nihil hic metuendum, ubi plures ex una domo testes adhibentur negotio alieno, unde nihil ipsi commodi sperent. Suspicionibus enim non usque adeo indulgendum esse, ut quisquam gratuito malus esse præsumi debeat. Quapropter quod dicitur in *l. 6. de testib.* testes idoneos non esse, quibus imperari potest, ut testes sint, rectè Glossa sic interpretatur, ut testes sint in causa imperantis, eosque pro se producentis. Ne quis putet, jus potestatis & filio imperandi obstare, quominus pater simul & filius in alieno negotio testes esse possint. Neque ambigendum est, quin filiusfam. etiam patre invito testimonii dictionem habeat, cùm publica auctoritate testimonium denuntietur, cujusmodi in causis jura patris interquiescunt. *arg. l. 9. de his qui sui vel al. jur.* Illud etiam hic notandum, patrem & filium, item duos fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, in alienis negotiis (non enim in testamento dumtaxat hoc obtinet, *d. l. 17. de testib.*) diversarum personarum numero haberi.

TEXTUS.

De his qui sunt in familia testatoris.

9. *In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater ejus rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est. Reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium.*

NOTÆ.

9 *Post missionem, &c. nec pater ejus, &c.*] Aliud tamen placuisse videtur Ulpiano & Marcello, *l. 20. §. 2. h. tit.* ut bene animadvertit Hotom.

In potestate ejusdem patris] Frater scilicet testatoris *ὑπεξούσιος*, non emancipatus.

Domesticum testimonium] Id est, eorum, qui ita conjuncti sunt, ut alter sit in familia & potestate alterius, & una cum eo fictione juris persona. Nam ut rectè Græci, *οἰκιακὴ μαρτυρία, ἡ ἐκ τῆς συγγενείας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς ὑπεξουσιότητος λαμβάνεται. Non ex cognatione, sed ex coadunatione, quæ per patriam potestatem contingit.* Eadem scil. ratione, qua sui hæredes domestici; *§. 2. infr. de hæred. qual.* in judiciis autem testes omnes domestici intelliguntur, qui de domo accusati producuntur, *l. 3. C. de testib. l. 24. D. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Quomodo quæstio formanda in filio teste in testamento patris?*
2 *Quid obstet, quominus qui in potestate testatoris est, testis in ejus testamento esse possit? Et quid de filio emancipato, &c.*
3 *Cur in testamento filiifam. post missionem de castrensi peculio testantis pater testis non admittatur, qui tamen ad tabulas filii emancipati rectè testis adhibetur?*
4 *Dissentire Justinianum in proposita specie ab Ulpiano & Marcello.*
5 *Domesticum testimonium hoc loco æstimari ex unione personarum, quæ per potestatem contingit; etsi in aliis causis domestica testimonia interpretamur testimonia personarum domesticarum.*

HActenus de personis, quarum ea est inhabilitas, ut nullius in testamento testes adhiberi possint; sunt etiam quædam, quæ cùm per se habiles sint, & rectè adhibeantur, non tamen rectè adhibentur in testamentis omnium, idque ob causam aliquam privatam, quæ eas *κατά τι* inhabiles facit. Causa hujus inhabilitatis duplex: conjunctio testis & testatoris per potestatem: item negotium testamenti ad eum, qui testis adhibetur, pertinens. Prima hoc §. altera seq. explicatur.

Qui in potestate testatoris est] Igitur nec filius testatoris, nec nepos ejus ex filio, qui in potestate sit, nec is, quem testator ab hostibus redemerit. *l. qui testamento. 20. in fin. pr. & §. 1. hoc tit.*
1 Sed enim cùm constet, filium, qui in potestate sit, aut hæredem instituendum esse, aut nominatim exhæredandum, silentio eo præterito testamentum ipso jure non consistere, absurda potest videri hæc disputatio. Nam fingamus, esse institutum, jam alia & propria ratione testis esse non poterit, quia hæres, *§ seq.* Fingamus, exhæredatum, & nihil videtur obstare, quominus rectè testis

testis sit, qui sua se manu exhæredem scribere potest, salvo testamento, *l. non putavit. 8 §. si quis. 6. de bon. poss. cont. tab.* nec ullæ hic metuendæ technæ, cùm in suam nemo perniciem ingeniosus sit. Quod si dicas, durum videri, ut filius palam testis adhibeatur exhæredationis & ingratitudinis suæ; quid si testamentum, quo exhæredatus est, clausum proponatur, in quo quid scriptum sit, à testibus omnibus ignoretur? ita enim in proposito quæstio formanda est, ut jam illud objici
2 non possit. Quid est igitur, quod hic obstet, quominus filius testis sit? Nihil aliud, quàm jus potestatis, quod fictionem quamdam unitatis personarum inducit inter eum, qui habet in potestate, & qui in potestate habetur, §. *si quis. 4. inf. de inut. stip. l. ult. C. de impub. & al. subst.* Quo fit, ut si alteri alter testimonium dicat, sibi quodammodo dicere videatur, quod subtilitas juris non patitur, ut post Viglium hic notant plerique recentiores, & est textus eo pertinens in §. *seq. in fin.* Addunt nonnulli, huc etiam referendum, quod generaliter placuit, idoneos testes non videri, quibus imperari potest, ut testes fiant, *l. 6. de testib.* Ego verò arbitror, definitionem istam valere tantùm in testimoniis judicialibus; quamvis verum sit, hic quoque quæri de adhibendo eo, cui imperari potest. Ait, *qui in potestate*. Igitur à contrario, qui in potestate testatoris non est, puta filius emancipatus, rectè testis adhibetur, & pater vicissim in testamento illius; neque enim credendum est, verba illa frustra hic & *inf. d. l. 20.* expressa esse. Præterea cessat in emancipato ratio prohibitionis, vinculum scilicet unitatis, quod per emancipationem solvitur. Et vel magis igitur poterit quis testis esse in testamento matris & avi materni. Non obstat, quod parentes & liberi hoc ipso quod parentes & liberi sunt, invicem testes esse prohibentur, *l. 9. de testib. l. 6. C. eod.* Nam ista prohibitio pertinet tantùm ad illa testimonia, ex quibus lucri aliquid accedere potest parenti vel filio, cui testimonium dicitur, qualia sunt testimonia judicialia, de quo paulo diligentius postea.

Sed si filiusfamil. post missionem &c. neque pater ejus rectè adhibetur] Filiusfam. testamentum facere non potest, præterquam si testetur de castrensi peculio. *inf. tit. 12.* ac proinde eo solo casu quæstio hæc locum habere potest, an pater ad
3 testamentum ejus testis adhiberi possit. Sic autem hoc loco distinguitur, si filiusfam militans adhuc testamentum faciat de rebus castrensibus, pater rectè testis adhibeatur; si post missionem, non æquè. Cæterum quod ad priorem casum, amplius adhuc distinguendum existimo, utrum scilicet militans adhuc testamentum faciat jure militari in castris aut expeditione, an extra castra jure communi: ut illo demum casu pater rectè adhibeatur propter liberrimam, quæ militibus data est, in castris testandi facultatem; hoc autem casu non magis quàm si testetur post missionem, *arg. pr. & §. 3. tit. seq.* & verba illa, *post missionem*, non ideo hic adjecta esse, quia ante missionem filius testamentum faciens semper patrem adhibere possit; sed quia post missionem nunquam. Sed hic nobis occurritur exemplo emancipati, ad cujus tabulas patrem posse testem adhiberi diximus non alia ratione, quàm quia emancipatus non est in potestate. At in eo, de quo quærimus, nec filiusfam. in potestate est; quippe qui in castrensi peculio vice patrisfam. fungitur, *l. 2. de sen. Mac.* Huic objectioni ita fere responderi solet, multum interesse, utrum quis revera & sine exceptione sit paterfam. & patri suo extraneus, qualis est filius emancipatus; an quis in re aliqua pro patrefam. habeatur, manens revera *ὑπεξούσιος*, & domesticus patri suo: qualis est, qui peculium castrense habet. Etenim peculii hujus concessionem non eximere filium de domo & potestate patris, §. *4. sup. quib. mod. jus pat. pot. solv.* & consequenter non efficere, ut una persona cum patre censeri desinat: tantùm liberam filiofam. de iis rebus disponendi facultatem tribuere, & hæredem etiam in iis instituendi, in quo patrisfam. comparetur. Cæterum ut ipse pater propter vinculum unitatis, quod retinetur, hunc filium ad suum testamentum adhibere non potest, ita nec illius tabulis patrem adhiberi posse. Equidem fateor, 4
hæc ita pro Justiniano, & si qui veterum fuere, quos ille secutus est, speciosè disputari: video tamen, aliud placuisse Marcello, cujus auctoritatem etiam Ulpianus secutus est in *l. qui testamento. 20. §. 2. hoc tit.* Ita enim scribit: *Per contrarium quæri potest, an pater ejus, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit.* Et Marcellus *libro 10. Digestorum* scribit, *posse; & frater ergo poterit.* Contraria omnino sententia & directo pugnans cùm eo, quod hoc loco tradit Imperator, ut benè animadvertit D. Hotomannus. Nam quod cæteri interpretes, inter quos etiam Viglium & Bachovium esse video, Marcelli sententiam restringunt ad eum casum, quo filiusfam. de peculio castrensi testatur jure militari sive privilegiato, nullo colore defendi potest. Primum quia tota tractatio illius tituli propria est testamenti solemnis, ut proinde verisimile non sit, Ulpianum eo loco miscuisse quæstionem, quæ ad militaria testamenta pertineret, quod nulla alia in parte ejusdem tit. aut factum est, aut fieri oportuit. 2. Quia Ulpianus hanc quæstionem proponit oppositivè ad præcedentem, quæ oppositio in dissimili genere testamenti planè inepta foret. Negaverat *in §. 1. ejusdem l. 20.* filium, qui in potestate est, testem esse posse in testamento patris. Hoc dictum omnes intelligunt de testamento solemni, nec ad testamentum militare pertinere. Mox per contrarium quærit, an pater ejus, qui de peculio castrensi testari potest, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit; & ait, posse, ex sententia Marcelli. At hæc quæstio minimè præcedenti contraria est, nisi de eodem genere testamenti, ad quod præcedens pertinet, accipiatur. 3. Notanda sunt verba Jurisconsulti. Non quærit de

de testamento filiifam. militis aut in castris agentis, sed quæstionem generaliter atque indistinctè proponit de omni filiofam. qui de castrensi peculio testari potest, at potest non solùm miles in castris agens jure militari, sed idem etiam extra castra jure communi: potest eodem jure & veteranus seu militia missus. 4. De testamento jure militiæ facto ne dubitari quidem justè potest: quippe cum verba privilegii, quod militibus indultum est, *quomodo velint: quomodo poterunt*, *l. 1. de testam. mil.* facile hanc in personis testium differentiam absorbeant, & reciprocationem testimoniorum patris & filii admittant; immo ne testem quidem desiderent, ubi de militis voluntate constet: de quo amplius, §. 1. *seq. tit.* Et fortasse motus fuit Marcellus ea, quam dixi, ratione: quia placuit, filiumfam. in peculio castrensi pro patrefam. haberi, quasi ob id etiam diversam à patre personam in causa istius peculii sustinere debeat: id enim receptum est, cum de acquirendo ex causa hujus peculii agitur, in quo fere solo alioqui fictio illa, quod pater & filius pro una persona habeantur, locum habeat.

Ea in re domesticum testimonium] Mysticus horum verborum sensus est, ne quis ex his colligat, in aliis causis domestica testimonia non reprobari. Quin in causis judicialibus multo magis reprobantur, & tanto, quanto major est reprobationis causa. Sed nimirum hæc Justiniani sententia est, licet in testamentis de lucro, aut commodo ejus, qui testes adhibet, non agatur, ut fit in causis forensibus; ac proinde hìc verendum non sit, ne propter affectionem aut reverentiam veritas celetur, quam ob causam etiam personæ conjunctissimæ & amicissimæ hìc invicem jus dicendi testimonii habeant; nihilominus tamen domesticum in hac causa testimonium prohibitum esse, hoc est, eorum, qui ita conjuncti sunt, ut alter sit in familia & potestate alterius, & fictione juris eadem cum altero persona, unde cum alteri testimonium præstat, sibi quodammodo præstare videatur. Hac sola juris subtilitate testimonia in proposito vetari, non aliqua falsi suspicione propter cognationem, aut affectum. Atque hanc esse Justiniani sententiam, hic ipse locus satis perspicuè indicat, quem idcirco etiam his verbis extendit Theophilus; τὸ δὲ οἰκείαν, inquit, μαρτυρίαν οὐκ ἐκ τῆς συγγενείας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς ἐν ὑπεξουσιότητι λαμβάνομεν: eademque fere ratione Justinianus, *inf. de hær. qual.* §. 2. suos hæredes appellatos esse ait, quia domestici hæredes sunt, quibus opponit extraneos, id est, omnes, qui in potestate morientis non fuerunt. Cùm igitur prohibendi hujus testimonii non alia causa sit, quàm unio illa personarum, quæ per potestatem contingit, sequitur, inter eos, qui ita uniti non sunt, testimonia testamentaria licita esse, quamvis alioqui summa sit inter eos conjunctio aut charitas. Itaque & patrem rectè testem adhiberi in testamento filii emancipati, avum in testamento nepotis ex filia, & contra, item virum in testamento uxoris, multoque magis patronum in testamento liberti, & patremfam. in testamento mercenarii, & viceversa libertos & mercenarios in testamentis illorum; ac proinde errare interpretes, & inter hos Ant. Matthæum, qui testimonia testamentaria cum judicialibus confundunt. In judiciis nulli parentes & liberi invicem idonei testes, *l. 9. de testib. l. 6. C. eod.* suspecti omnes, quibus quovis modo imperari potest, *l. 6. eod.* qualis est etiam libertus in domo patroni degens; item qui mercede conducuntur, ut famuli & coloni in villis, aut id genus alii, qui domi famulantur. In his enim causis domestica testimonia interpretamur testimonia personarum domesticarum, hoc est, eorum omnium, qui de domo rei, qui in eos imperium habet, producuntur, *l. pen. de testib. fac. l. 11. §. furta domestica. 1. de pœn. l. antepen. §. pen. C. de his qui ad eccles. conf.* Discriminis ratio jam ante à me indicata hæc est, quod in cæteris causis agitur de commodo pecuniario ejus, cui testimonium dicitur, ut merito in his testes omnes rejiciantur, quos vel affectione, vel reverentia, aut obsequio veritatem celaturos, suspicio est: in testamento autem non de commodo testatoris, sed hæredis agitur, ut non tam illi, quàm huic testimonium testes perhibeant.

TEXTUS.

De hærede, & his, qui sunt in ejus familia.

10. *Sed neque hæres scriptus, neque is, qui in ejus potestate est; neque pater ejus, qui eum habet in potestate; neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem & eos, qui per potestatem conjuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant: hæredi autem, & iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minimè abuti eos debere suadebant; tamen nos eamdem observationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet; neque aliis personis, quæ ei (ut dictum est) conjunctæ sunt, licentiam concedimus sibi quodammodo testimonia præstare: ideoque nec ejusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.*

No-

NOTÆ.

10. *Creditur hodie*] Sublata videlicet familiæ mancipatione. Expende, quod ait, *totum*, ut hac ratione testimonium recipiatur legatarii & fideicommissarii. Cujac.

Hæredi autem] Non tantùm clam scripto; sed palam etiam nuncupato.

Pristini familiæ emptoris] Cujus testimonium ideo receptum non fuisse certum est, quia negotium testamenti palam & apertè cum eo ipso ut vero hærede agebatur.

COMMENTARIUS.

1 *Cur veteres fiduciarium familiæ emptorem à testimonio removerint, hæredem admiserint?*
2 *An ad testamentum rectè adhibeatur pater hæredis, cujus in potestate non est, filiive hæredis emancipati? &c.*

CAusa privata altera, quæ testem inhabilem facit, est negotium testamenti, quod cum teste agitur. Negotium testamenti dicitur id, cujus præcipuè causa testamentum ordinatur, nimirum institutio hæredis sive universi juris successoris. Nemo igitur testis adhiberi potest in eo testamento, in quo hæres scriptus est; quod ideo placuit, quia in testamento negotium hæredis recta & principaliter agitur, utque is solus fit juris successor. Hærede autem summoto consequens fuit, ut una removeretur qui in potestate ejus est, & pater quoque, qui eum habet in potestate, & denique frater, qui cum eo in ejusdem patris potestate est, propter vinculum illud unitatis, de quo dictum §. *præc.*

Veteres familiæ emptorem repellebant: hæredi autem concedebant] Certum est, olim, cum primum forma testandi per æs & libram inventa est, neque hæredem, neque eos, qui per potestatem ei conjuncti erant, ad testimonium in testamento præstandum admissos fuisse: quippe cùm negotium testamenti palam & apertè cum ipso hærede ageretur. Nam, ut ostendimus in explicatione §. 1. *hujus tit.* initio ipse hæres futurus emebat familiam à testatore, isque eam hæredi mancipabat, ut ille hoc tamquam justo titulo bona post mortem testatoris pleno jure Quiritium consequeretur. Procedente autem tempore, ob causas, quas ibidem indicavimus, hoc mutatum fuit, institutumque, ut solemnitatis implendæ causa familiæ quidem emptor palam adhiberetur, sed alius ab hærede & fiduciarius, qui hæredi forte clam in tabulis scripto familiam
1 remanciparet. Quo recepto, cœpit familiæ emptor à dicendo in testamento testimonio summoveri, & hæres admitti; quasi negotium testamenti jam non tam cum hærede, quàm cum familiæ emptore gereretur, & absurdum sit, eum, cum quo negotium aliquod geritur aut contrahitur licet imaginariè, testis officio fungi. Atque hoc etiam obtinebat, etsi hæres scriptum se non ignorabat. Cicero *in orat. pro milon. cap.* 18. *Cyri testamentum palam obsignavi cum Clodio: & illum hæredem & me scripserat*. Cæterum ab eo jure postea iterum recessum fuisse, arguit *l. qui testamento.* 20. *pr. hoc tit.* nisi locus ille à Triboniano interpolatus sit, aut de alio genere testamenti intelligendus, quàm quod per æs & libram fiebat, accipiendus, *arg.* §. 2. *tit.* 10. Just. Ulpian. VINN. Immo, quum temporibus Ulpiani testamenta rarius facta videantur per æs & libram faciliore testandi ratione à Prætore inventa; non opus est, ut interpolatam a Triboniano existimemus *d. l.* 20. *p. ff. qui testam. fac. poss.* Commodè enim accipi potest de testamentis tunc frequentioribus, puta de prætoriis. HEIN.

Minimè hoc jure abuti eos debere suadebant] Etsi testimonium hæredis apud veteres licitum esse cœpit, cùm alius familiam emeret; existimabant tamen, minus verecundè hæredem facturum, si sciens se hæredem scriptum esse, jure sibi concesso uteretur: quamobrem etiam suadebant, ut potius se excusaret, atque à testimonio, si pudori suo consulere vellet, abstineret. Non enim potuit locus esse huic suasioni, ubi quis hæres institutus esset, ignoraretur. Est autem illud omnino verisimile, sublata ratione testandi per æs & libram (quod factum creditur statim post translatum in Thraciam Imperium, *arg. l.* 15. *C. hoc tit.*) hæredem amplius testem esse non potuisse in ullo testamento: quippe cùm ex eo tempore negotium testamenti non tantùm serio, sed recta etiam cum ipso hærede agi cœptum sit, quod antea simulatè agebatur cum emptore familiæ in testamento per æs & libram: quod etiam ratio initio hujus textus prolata, *Quia totum hoc negotium, &c. creditur hodie inter testatorem & hæredem agi*, perspicuè ostendit; ut adeo non admodum necesse fuerit, suasionem istam veterum in legis necessitatem à Justiniano transferri: quod tamen hic se fecisse profitetur.

Neque aliis personis, quæ ei, ut dictum est, conjuncta] Scilicet per potestatem, quod antea expressit: ea enim sola conjunctio efficit, ut omnes ita conjuncti pro una persona habeantur, atque ut sibi quodammodo, quod ait, testimonium præstent. Ex contrario igitur etiam hic rectè colligas, eos, 2
qui in potestate hæredis non sunt, puta liberos emancipatos, item patrem hæredis, in cujus potestate non est, & fratres ejus, ad testimonium in proposito admitti posse. Nam cùm hi omnes diversæ sint ab hærede personæ; non potest dici, negotium testamenti propter hæredem etiam cum his agi, eosve sibi aut in re sua testimonium dicere, licet forte ex eo commodum aliquod hærede mortuo consequi possint; nam nec legatariorum testimonium rejicitur, quamvis & ipsi in consequentiam lucrum ex testamento capiant. Fatendum tamen est, esse aliquid in personis hæredi sanguine sic conjunctis, ob quod videri possint ad testimonium non admittendi, quod non sit in iis, qui testatori naturaliter conjunguntur, propterea

rea quod, ut dictum §. *praec.* non de testatoris, sed hæredis commodo hic agatur, ut quamvis non testatoris, hæredis tamen parentes aut liberi suspicione graventur. Verùm in contrarium considerandum est, ignorari plerumque, quis hæres scriptus sit, idque non tantùm cùm signatur testamentum, sed etiam cùm testes jubentur signa sua recognoscere, quod fit ante aperturam tabularum, *l. 4. test. quem aper.* Sed etsi sciatur, quis hæres scriptus sit, aut si palam hæres nuncupatus, non putarem tamen, statim testamento obesse debere, quod dicantur inter testes adhibiti parens aut filius, aut frater hæredis (dempta conjunctione per potestatem.) Nam primo si quam suspicionem necessitudo inducit, ea facile reliquo testium numero deletur. Deinde etsi negotium hæredis in testamento agitur, is tamen non est onerandus, quia ipse testes initio ad hoc non adhibuit, sed testator; neque aliis testibus postea ad probandam testatoris voluntatem uti potest, quàm iis ipsis, qui adhibiti sunt, cùm testamentum ordinaretur. In quam sententiam etiam D. Viglius inclinat.

TEXTUS.

De legatariis & fideicommissariis, & his qui sunt in eorum familia.

11. *Legatariis autem & fideicommissariis, quia non juris successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus: immo in quadam nostra constitutione & hoc specialiter ei concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus.*

NOTÆ.

11. *Quia non juris successores*] Non juris universi, sed rerum singularum, *l. 9. §. 1. D. de edend.* quorum gratia testamentum non ordinatur, sed universi successoris, id est, hæredis habendi causa. Itaque negotium testamenti cum solo hærede geritur, non cum legatariis: nisi forte per consequentiam; quod placet hic non attendi, confirmato testibus adhibitis ipso testamento, *d. l. 14.* Symmach. *lib. 13. epist. 55.*

Nostra constitutione] Non extat; sed Zenonis hac de re habemus in *l. 22. C. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

1 *Divinatorium esse, quod quidam prodiderunt, legatarios testes esse vetitos Senatusconsulto Liboniano, & contrarii juris primum auctorem fuisse Scævolam.*
2 *Ratio Justiniani, cur legatariis & fideicommissariis jus testimonii non denegetur, exposita.*
3 *Afferuntur complures aliæ, & certiores.*
4 *Dispositionem hujus §. non tantùm in testamentis scriptis, sed etiam in nuncupativis obtinere, confutata singulari opinione Anton. Fabri.*
5 *Fideicommissarios universales huc non pertinere.*

LEgatum aut fideicommissum testamento alicui relictum eum testem inhabilem in eo testamento non facit: sed placuit legatarios & fideicommissarios testes in testamento adhiberi posse, *l. qui testamento. 20. in pr. hoc tit. fac. l. si quis. 14. de reb. dub. l. distantibus. 22. C. hoc tit.* Quo admisso jam eorum etiam, & quidem multo magis, testimonium recipiendum fuit, qui iis per potestatem conjuncti sunt. Dionys. Gothofredus in *d. l. distantibus. 22.* scribit, olim legatarios 1
testes in testamento esse non potuisse ex Senatusconsulto Liboniano: Hotomannus hic, controversum hoc jus fuisse, & primum Scævolam ejus inducendi auctorem: atque existimat uterque, hoc ipsum esse, quod Plinius *lib. 2. epist. ult.* ut improbissimum genus falsi notat. Sed quis Gothofredum docuit, tale quid cautum fuisse Senatusconsulto Liboniano? Aut quis Hotomannum, fuisse Scævolam contrarii juris primum auctorem? Non, si Scævola hoc jus comprobavit, ut testantur Arcadius & Honorius, *l. 3. C. Theod. de testam.* protinus sequitur, eum esse illius juris primum auctorem. Quis verò credat, si verum est, quod Gothofredus scribit, Scævolam responsurum fuisse contra auctoritatem recentis Senatusconsulti? Plinius verò loco citato non illud improbum falsi genus appellat, si quis testimonium dicat in testamento, ex quo legatum capit, sed si quis ejusmodi technis, quibus usum esse scribit Marcum quemdam Regulum nequissimum omnium bipedum, aliisve malis artibus testatorem aggrediatur, & legatum extorqueat; quem eumdem Regulum intelligit Juvenalis *satyr. 1. v. 67.*

Signator falso, qui se lautum atque beatum
Exiguis tabulis & gemma fecerat uda.

Cæterum locus ipse evidenter ostendit, jam tum legatarios testes rectè adhibitos, aut testibus legatum rectè datum. Quin etiam diu ante tempora Plinii hoc jus obtinuisse liquet ex *d. leg. 14. de reb. dub.* ubi auctoritate Trebatii illud defenditur.

Quia non sunt juris successores] Ratio à posteriori, ut videtur: unde intelligamus, non ut cum 2
hærede, ita cum legatariis & fideicommissariis negotium testamenti geri; ac proinde non eodem modo hos ut illum à testimonio testamentario repellendos: quod enim dixit §. *praec.* negotium testamenti inter testatorem & hæredem geri, & ideo hæredem non debere testem adhiberi in eo testamento, in quo hæres instituitur; id hanc rationem habet, quia hæres universi juris successor est; quippe successoris universi juris habendi gratia testamentum ordinatur, ejusque designatio caput est & fundamentum totius testamenti. Uti igitur hæredis testimonium rejicitur ob id, quod negotium testamenti est negotium successoris ju-

ris, ita legatarii admittitur, quia hoc negotium ad eum non pertinet, qui successor juris non est: ille removetur ab illius negotii tamquam suæ rei testimonio; hic admittitur in illo negotio testis, tamquam in re aliena. Quod etiam significare videtur Marcianus in *d. l. 14. de reb. dub.* cùm ait, ipsum testamentum confirmari testibus adhibitis, nempe universum illud negotium, quod inter testatorem & hæredem de juris successione agitur, signatorum testimonio confirmari, non attento legato ex illa juris successione pendente. Sed esto: ne sint legatarii juris successores: legata ad constitutionem testamenti non pertineant: & hactenus dicatur negotium testamenti ad legatarios non pertinere; fatendum tamen utique est, saltem aliquo modo etiam de re legatarii in testamento agi; quippe qui emolumenti ex testamento percipiendi spem habet, cujusque propterea peculiariter interest testamentum confirmari, ne relictum concidat *l. eam quam. 14. C. de fideicom.* Hoc ipsum verò satis causæ est ad arcendos à testimonio legatarios. Nam etsi non principaliter & recta in rem suam testimonia ferant, sed hæredis; per consequentiam tamen confirmati testamenti & hæreditatis aditæ hoc etiam ad ipsorum commodum pertinet: ac proinde, quod nemini concessum est, *l. nullus. 10. de testib. & C. eod. l. omnibus. 10.* in re & causa propria nihilominus testimonium dicunt: siquidem palam est, causam propriam esse eam, cujus emolumentum, aut damnum ad aliquem quoquo modo suo nomine pertineat, *l. 1. §. in propria. 11. quand. appell. DD. in d. l. omnibus. 10. & l. seq. C. de testib.* Quamobrem etsi ratio Justiniani hoc efficit, ut magis hæres repellendus sit, quàm legatarius; tamen non satis idonea videtur, ut propter eam legatarius debeat admitti. Et verò ita est: nec dubitandum, quin certiore aliqua & speciali ratione hoc jus receptum fuerit; quamvis nulla præter hanc Justiniani in libris nostris apertè tradita inveniatur. Interpretes complures afferunt.
3 Prima est, quod numerus reliquorum testium & cæterarum rerum diligentissima observatio testimonium legatarii ab omni falsi suspicione tuetur: neque tam ob testimonium legatarii, quàm ob reliquorum, ad quos ea res non pertinet, legatum sustineatur. Secunda est, quod in proposito legatariis res sit cum hærede, qui cum hoc debeat testibus, quod testamento eorum testimonio confirmato ipse hæreditatem & bona universa defuncti consequitur, improbè facturus sit, si legatum aliquibus eorum relictum hoc prætextu præstare recuset, quod in re propria testimonium dixerint. Nam sive tempus facti testamenti sive aperti consideretur; testes de voluntate testatoris dumtaxat & suo facto deponunt: postea verò cùm legatum petunt, cum solo hærede iis negotium est; qui non potest non improbè fidem derogare testimonio eorum, quorum fidem in sua causa secutus est. Hanc attulit Bachovius, eaque mihi non minimi ponderis esse videtur. Et fortassis hoc potius est, quàm quod ante dixi, quod Marcianus sensit in *d. leg. 14. de reb. dub.* cùm ex Trebatii & Pomponii sententia legatum signatoribus sive testibus (nec enim hi diversi sunt) relictum ideo valere scribit, quia ipsum testamentum testibus adhibitis confirmatur. His accedit & tertia, quod Veteres suprema ordinaturi amicis fere signatoribus utebantur, quibus amoris testificandi gratia nihil relinqui posse, durum sanè atque inhumanum esset. In quam rem elegans locus est Symmachi *lib. 10. epist. 55. Quis*, inquit, *non familiarissimum quemque signandis adhibet, cùm extrema conducuntur? Jam quid mirum est, si in oculis positus mereatur aliquod monumentum religionis, qui meruit advocari?* Porro ita disputat, ut si his legibus viveremus, ut tenuis honor, quo subscriptores ob amicitiam defunctus adspergit, legitimum posse abolere judicium, inimicis signatoribus tutius uteremur: inanemque appellat calumniam & rem post humanam memoriam inauditam objectionem Bassiani cujusdam, qui hoc jus in dubium vocabat: facit *l. Pamphilo. 39. §. 1. de leg. 3.* Atque his ego rationibus adducor, ut credam, hoc jus non tantùm in testamentis scriptis servandum esse, verùm etiam in nuncupativis: licet dissentiant Duar. *ad tit. qui testam. fac.* & Ant. Fab. *decad. 66. err. 1. & seqq.* Equidem in testamento nuncupativo, quod uti nunc mos est, per Notarium in scripturam redigitur, ea res minorem dubitationem videtur habere: quia privatum legatarii testimonium publicæ personæ juvatur fide, Jo. Fab. Aretin. Imol. Vigl. Zypæ. *not. jur. Belg. de testam.* utut Groenevv. *de ll. abrog.* hìc subsistat: sed in mera simplicique nuncupatione causa est, cur dubites, cùm hic testes recta tam de legato, quàm de jure hæredis deponant; nullaque alia re testimonium juvetur, ut videri possit, perinde id habendum esse, ac si quis sibi aliquid in testamento adscribat, quod Senatusconsulto prohibitum est, *l. 14. in pr. ad leg. Corn. de fals.* Et tamen magis est, ut hìc quoque testimonium legatarii admittatur, cùm cæterorum testium fides suspicionem tollat, legataque ac fideicommissa etiam codicillis relinqui possint, in quibus constat, quinque testes sufficere: utut mutua hìc futura sint testimonia, quod notat D. Hotom. add. Diod. Tul. *ad hunc tit. c. 9.* quamquam haud gravatè admiserim, nonnihil hìc tribuendum religioni Judicantium. Singularis opinio est Ant. Fabri. *d. dec. err. 3.* qui putat, *Nov. 1. c. 1.* in totum ab hoc jure recessum esse, ut hodie nec in scripto testamento testimonia legatariorum & fideicommissariorum admittenda sint: quoniam Justinianus eo loco caverit contra veteris juris regulam, ut si scripti hæredes hæreditatem adire recusarent, ipsius legatariis & fideicommissariis potestas adeundi esset: unde colligit, jus testimonii dicendi nunc iis planè denegandum esse, locumque in iis nunc etiam habere rationem hujus §. Quia juris successores fieri possunt. Ego verò malim dicere, hoc curandum non esse, quia ex accidenti est. *Casus adventitii*, 4

inquit

inquit Sævola, *non sunt computandi*, *l. 6. qui & à quib. man.* & eleganter Græci; *Οἱ χεῖ πῶς*
5 *ἔξωθεν συμβαίνουσι θέμασι προσέχειν ἡμᾶς*. Planè locus hic accipiendus est de fideicommissariis particularibus: nam universalis fideicommissarius, id est, cui ex fideicommisso restituitur hæreditas, loco hæredis est, & post Senatusconsultum pro successore juris habetur. §. 3. & 4. *inf. de fideic. hær. l. 1. l. 3. de fideic. hær. pet.* D. Tulden. *c. 8. in fin.*

Quadam constitutione nostra] Calumniantium iniquitas sæpe flagitat, ut ea, quæ certo jure constituta sunt, novis subinde constitutionibus specialiter sint confirmanda; quod etiam in proposito accidit. Constitutio autem Justiniani, quo hìc se refert, haud dubiè priori Codici inserta fuit. Cæterum omissa est in Codice repetitæ prælectionis edito post compositionem Institutionum, quem solum hodie habemus. Et inepti sunt, qui hìc intelligi putant aut constitutionem Zenonis, *leg. dictantibus. 22. C. hoc tit.* aut responsum Jurisconsulti *l. qui testamento. 20. in pr. D. eod.* quando enim ita loquitur Justinianus? At sæpe in his libris constitutionum meminit, quæ in posteriori Codice non habentur, ut in § *sed nec. 27. inf. de leg. § pen. inf. de leg. agn. succ. §. 3. de usuc. libert.*

TEXTUS.

De materia, in qua testamenta scribuntur.

12. *Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an chartis membranisve, vel in alia materia fiat.*

NOTÆ.

12. *In tabulis*] Ligneis dolatis, & cera illitis. Hinc tabulæ testamenti, vel etiam tabulæ pro testamento, & lignum pro tabulis, *leg. 19. de bon. poss. cont. tab.* Juven. *sat. 13. & 16.* denique & cera pro tabulis. Suet. in *Jul. c. 83.* Horat. 2. *sat. 5.* Juven. *sat. 15.*

An in chartis] *l. 1. l. 4. de bon. poss. sec. tab.* De varia materia, qua veteres in scribendo usi. v. Plin. *lib. 13. c. 11. & 12.* Alex. Neap. 2. *gen. dier.* Hot. 4. *obs. 1.* Salmas. *de mod. usur. c. 10.* VINN. Addenda omnino Bern. Montfaucon *Palæographia Græca*, & quæ eadem de re disseruit Jo. Mabillon in æterno opere de *Re diplom. l. 1.* HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Unde sit, quod ceram pro tabulis veteres dixerint.*

2 *Testamenta non notis, sed litteris scribenda esse.*

ANtiqui fere in tabulis ligneis testamenta & quaslibet cautiones scribere solebant. Ex quo est, quod prætores in edictis suis de testamenti tabulis tantummodo loquuntur: & quod
1 bonorum possessio, quæ liberis præteritis datur, vulgo dicitur dari contra lignum, *l. quod vulgo. 19. de bon. poss. cont. tab.* & inde Juvenalis *satyr. 13. & 16.* adulterinas & mendaces cautionum tabulas appellat *vana chirographa ligni*. Tabulæ autem illæ cera illitæ erant, litterasque stylo, primum ferreo, postea osseo, in iis exarabant, unde factum, ut etiam cera pro tabulis diceretur. Sueton. *in Jul. cap. 83. Quintum Pedium ex quadrante hæredem instituit; reliquos in ima cera.* Horat. 2. *satyr. 5. v. 53.*

Sic tamen, ut limis rapias, quid prima secundo
Cera velit versu.

Juvenalis *sat. 15. Accipe ceram, Scribe, puer*, id est accipe tabellas ceratas, aut ceratos pugillares, eoque nihil apud hunc poetam usitatius. Cæterum etiam alia materia usos fuisse constat, veluti chartis, membranis, sive pergamenis, foliis & libris quarumdam arborum, *l. librorum. 52. de leg. 3.* add. Plin. *lib. 13. c. 11. & 12.* Alex. ab Alex. 2. *gen. dier. 31.* Hotom. 4. *obs. 1.* Si quis curiosior, is adeat D. Salmas. *lib. de mod. usur. c. 10.* Quamvis autem prætor in dandis bonorum possessionibus tabularum dumtaxat mentionem faciat; non eo tamen minus bonorum possessionem peti posse placuit, si in alia materia, quæ ad scribendum idonea sit, figura tabularum testamentum scriptum fuerit, *l. 1. de bon. poss. sec. tab.* Atque adeo etsi in charta deletitia & opisthographo, *l. 4. eod.* Hodie Notarii, qui fere in testamentis adhiberi solent, in conficiendis instrumentis pergamenis uti solent: quamquam si in charta papyracea scripserint, non ideo protinus existimandum sit, instrumentum nullum esse, aut partium jura lædi, ut hìc D. Viglius notat. Illud quoque non refert, quo genere sermonis, quave lingua quis testamentum conscribat, *l. hac consultissima. 21. §. ult. l. quoniam. 15. C. de testam.* Ceterum litteris, iisque usitatis & legibilibus scribendum esse 2
placuit, non signis obscurisve notis, *l. 6. §. ult. de bon. poss.* Utique tamen si per notas usitatas, quibus scilicet utimur in designanda quantitate, portio hæreditaria aut summa legati expressa fuerit, institutio aut legatum non vitiabitur, *l. 9. §. 4. de hær. inst.* VINN. Quàm tamen periculosa aliquando sit notarum interpretatio, exemplo Galbæ discimus, de quo Sueton. *cap. 5. Observavit ante omnes Liviam Augustam, cujus testamento pæne ditatus est. H. S. namque quingenties quum præcipuum inter legatarios habuisset, quia NOTATA non perscripta erat summa, hærede Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hæc quidem accepit.* HEIN.

TEXTUS.

De pluribus Codicibus.

13. *Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis: quod interdum etiam necessarium est; veluti si quis navigaturus & secum ferre*

& domi relinquere judiciorum suorum contestationem velit; vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent.

NOTÆ.

13 *Pluribus codicibus*] Pluribus exemplaribus, *l. 47. de legat. 2.* pluribus tabulis, *l. 1. §. 6. l. ult. quæ in testam. del.* ut tamen omnia sint inter se ἰσότυπα, unius tenoris & formæ, ac solemnitatis, *d. l. ult.* & facta quasi testamentum; non unum quasi testamentum, aliud quasi exemplum seu ἀντίγραφον, *d. leg. 1. §. 7. de bon. poss. sec. tab.* add. Salmas. *ubi sup.*

COMMENTARIUS.

1 *An ut unius testamentum in plures codices referri, ita & plurium testamenta in unum codicem conferri possint?*

PLuribus codicibus] Id est, pluribus exemplaribus, *l. unum. 24. hoc tit. l. 1. §. si quis. 5. de bon. poss. sec. tab.* aut pluribus tabulis, *l. ult. quæ in test. del.* Ait, *unum testamentum.* Nemo enim paganus cum duobus testamentis decedere potest, sed prius semper rumpitur à posteriore. Testamentum verò, quod quis pluribus codicibus consignavit, atque eodem tempore solemniter complevit, unum atque idem testamentum est, *l. 1. §. 6. de tab. exhib. l. ult. quæ in test. del.* Sed & si quis in duobus codicibus simul signatis alios atque alios hæredes scripserit, & utrumque extet, ex utroque quasi ex uno competit bonorum possessio: quia pro unis tabulis habetur, & utrumque pro supremo, *d. l. 1. §. sed & si. 6. sec. tab.* quem locum eruditè interpretatur D. Salmas. *cap. 10. de mod. usur. pag. 417. & seq.* ubi & alia
1 minus trita. An autem quemadmodum uni licet testamentum suum in plures codices referre, ita ex contrario pluribus liceat sua testamenta conferre in codicem unum, sive in unius chartæ volumine suprema ordinare, unis iisdemque testibus septem ad eam rem convocatis, unoque contextu adhibito, quæsitum est. Negant Vigl. & Hotomannus, quibus assentior. Etenim ut uniuscujusque testamenti propria contestatio est, ita & proprium ac separatum instrumentum esse oportet: admissaque illa diversorum testamentorum conjunctione, corrumpatur necesse est subtilissimum testamenti negotium, quod totum uno perpetuoque contextu ac tempore perfici atque absolvi debet, nec alienos aut extraneos aliorum actus intervenire patitur, *l. hæredes. 21. §. ult. hoc tit. l. hac consultissima. 21. l. cum antiquitas. 28. C. eod.* In casu pupillaris substitutionis patris quidem & filii testamentum conjungi potest, unisque septem testium signis obsignari: sed hoc ideo receptum, quia pro uno testamento habetur, *l. patris. 20. de vulg. & pup. subst.* ut vel ex eo intelligere liceat, singula testamenta singulas seorsum desiderare solemnitates. Diss. tamen comm. DD. quorum sententiam ex professo contra Viglium tuetur Peckius *lib. 1. de testam. conjug. cap. 19.* & usus probavit: hodieque usitatissimum inter conjuges est, ut simul & unis solemnibus adhibitis testentur, & tam in scriptis, quàm per nuncupationem: quod etiam Novella quadam Valentiniani permissum fuit, *tit. de testam. l. 1.* add. Gail. *2. obser. 117.*

Secundum obtinentem observationem] Si unius testamenti plures sint codices, potest ex unoquoque bonorum possessio peti, sed ita, si omnes sint authentici, id est, si facti sint tamquam testamentum, eodemque tempore adhibita omni solemnitate completi, *d. l. ult. de his quæ in test. del.* Aliud namque juris est, si testator unum fecerit, non quasi testamentum, sed quasi exemplum sive copiam, ut vulgo loquuntur, *d. l. 1. §. sed si. 7. secund. tab.* Quia si ex apographo sive descriptione bonorum possessio daretur, magna aperiretur fenestra improbis hominibus ad testamenta subjicienda, *fac. l. 2. de fid. instrum.* Quid verò juris erit, si ex binis tabulis ejusdem testamenti unam testator deleverit, aut inciderit? Responsum est, ex integris hæreditatem adiri, aut bonorum possessionem peti posse; nisi hi, qui ab intestato venire desiderant, probaverint, hoc animo à testatore incisas, ut intestatus moreretur, *d. l. ult. quæ in test. del.* Quid si eidem diversa summa legata sit, puta in alteris aurei quinquaginta, in alteris centum? Proculus respondit, hæredi parcendum esse, & tantùm quinquaginta deberi, *l. Sempronius. 47. de legat. 2.*

Quod interdum etiam necessarium] Καθὰ ᾖ: si videlicet quis vereatur, ne si forte unum tantùm exemplar fecerit, voluntas exitum non sit habitura: quippe cùm unum instrumentum facile amitti, aut alias perire, occultari aut supprimi ab hæredibus venientibus ab intestato possit, *l. unum. 24. hoc tit. l. si in duobus. 10. §. ult. test. quem. aper.*

TEXTUS.

De testamento nuncupativo.

14. *Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur, sufficiunt. Si quis autem sine scriptis voluerit ordinare jure civili testamentum, septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat, hoc perfectissimum testamentum jure civili, firmumque constitutum.*

NOTÆ.

14. *Voluntate nuncupata*] Palam & clarè pronuntiata, ut à testibus exaudiri & intelligi possit, *dd. ll. 25. eod.* Suet. *in vit. Horat. Decessit hærede Augusto palam nuncupato.* Scriptum testamentum etiam clausum offerri testibus obsignandum potest, celato nomine hæredis, unde μυστικὸν Græcis dicitur.

COM-

COMMENTARIUS.

1 *Communia testamento scripto cum nuncupativo.*
2 *Quæ inter præcipuè alterum ab altero distet?*
3 *Veteres rarius hæredem nuncupare solitos fuisse quàm scribere, & quare?*
4 *Modi seu formæ testandi, quibus in hisce regionibus fere utimur.*
5 *An testamentum secundum statutum aut consuetudinem alicujus loci factum etiam vim habeat extra illum locum?*

HOc §. breviter comprehensa est forma testandi sine scriptura, sive per nuncupationem: quæ testandi ratio tota est à jure civili: nam prætorii testamenti præcipua solemnitas consistit in obsignatione testium, cui sine tabulis locus esse non potest. Cæterum prætor ut custos juris civilis etiam secundum nuncupationem bonorum possessionē dat. *l.* 8. §. *ult. sec. tab. l.* 2. *C. eod.*

1 *Septem testibus adhibitis*] Testamento nuncupativo quædam communia sunt cum scripto, veluti numerus testium, eorumque conditio, & testationis unus contextus. Oportet quoque hîc æquè testes rogari, aut certè admoneri, cujus rei gratia collecti sint, *l. hæredes.* 21. §. *pen. hoc tit. l. hac consultissima.* 21. §. *per nuncupationem.* 2. *C. eod.* Olim etiam necesse fuit, ut is, qui per nuncupationem testaturus erat, formalibus verbis testes præmoneret; se ideo eos convocasse, quod sine scriptura testamentum facere constituisset. Sed cùm ex ipsa nuncupatione satis appareat, qua forma quis testari cogitet, Justinianus id sustulit, *l. in testamentis.* 26. *C. eod.* Quid verò, si de eo dubitetur? Finge, unum aut alterum è testibus adhibitis, cùm testator ex scheda, in qua memoriæ causa voluntatem exceperat, recitato testamento hæredem pronuntiasset, subsignasse & subscripsisse. Et vulgo rectè placuit propter superfluam solemnitatem non debere vitiari testamentum, quod utique omissa ea in vim nuncupationis valiturum erat. Planè si constet, scripturam, quæ profertur ad testamentum faciendum, paratam esse, aliud dicendum erit, *l. ex ea.* 29. *hoc ti.*

2 *Et sua voluntate nuncupata* :] In hoc maximè distat testamentum, quod sine scriptura fit, à testamento scripto: nam scripturam testamenti potest testator, si ita illi videbitur, clausam coram testibus proferre, testarique, suum hoc esse testamentum, celato nomine hæredis: quam ob causam hoc testamentum mysticum dictum. Nuncupare hæredem, est lingua & verbis pronuntiare: unde nuncupare hæredem & hæredem pronuntiare pro eodem usurpantur. *l. si is qui.* 25. *hoc tit.* Gloss. Basil. *nuncupatio, ἰσχύριον ἄγραφον.* Palam autem voluntas hîc nuncupanda est: non utique publicè aut in propatulo, quod particula *palam* aliquando significat, veluti cùm mulier dicitur palam corpore suo quæstum facere: sed clarè & intelligenter sic, ut à testibus exaudiri & intelligi possit, *d. l. hæredes.* 21. *in pr. hoc tit. d. l. hac consultissima.* 21. §. *per nuncupationem.* 2. *C. eod. l. ult. de jur. cod.* ita Suetonius in vita Horatii: *Decessit hærede Augusto palam nuncupato, cùm urgente vi valetudinis non sufficeret ad obsignandas testamenti tabulas.* Proinde quod in testamento scripto necessarium non est, *l. qui testamento.* 20. §. *pen. hoc tit.* in nuncupativo omnino necessarium putamus, ut testes intelligentiam habeant sermonis testatoris; quo etiam *fac. l. coram.* 209. *de verb. sign.* eoque jure hodie utimur. Fuit quidem etiam in scriptis testamenti usurpata nuncupatio: sed in his significat generalem illam testationem voluntatis, cùm testator tabulas testamenti tenens apud eos, qui ut testes essent, rogati erant, testabatur, id suum testamentum esse, non nuncupationem hæredis. Ulp. *tit.* 20. §. 8.

Perfectissimum] Respectu scilicet effectus, quem non minorem habet, quàm testamentum scriptum; quod alioqui ratione solemnitatis perfectius est. Etsi autem ratio testandi per nuncupationem longè expeditior est, quàm per scripturam: tamen testamenta nuncupativa minus usitata veteribus fuisse, quàm scripta argumento est, quod passim tabularum testamenti & hæredum scriptorum in libris nostris mentio fit; raro nuncupationis. Cujus ego rei duplicem esse causam reor; tum quod in testamento scripto necesse non est pandere ea, quæ scripta sunt, quæ celari sæpe interest & ipsius testatoris & hæredum cæterorumque, quibus aliquid relinquitur; quam utilitatem testamentum nuncupativum non habet: tum quia scripti testamenti fides subscriptionibus & signis testium confirmatur; ex quo fit, ut etiamsi testes decesserint, ratum nihilominus illud maneat: nuncupativi autem testamenti fides tota pendet à depositione testium, quibus mortuis aut aliquibus eorum, cùm non sint aut pauciores sint, quàm requiruntur, qui sisti iterum possint, & in judicio testimonium dicere, necesse est irritam fieri defuncti voluntatem. Sed huic incommodo postea occursum est adhibito tabulario, qui voluntatem coram testibus nuncupatam acciperet, ac rem gestam scripturæ suæ auctoritate confirmaret: cujusmodi scriptura & instrumenta tabellionum sola per se citra novum testium adminiculum vim probandæ ultimæ voluntatis habent; nec tamen quod ita factum est, ideo mox desinit esse testamentum nuncupativum, cùm solius probationis gratia scriptura interveniat, non quod sit de substantia testamenti: quamquam non negaverim, habere hoc genus testamenti nonnihil, quod naturam scripti testamenti sapiat. De quo vide Sichard. *in l. hac consultissima.* 21. §. *per nuncupationem.* 2. *num.* 2. *C. hoc tit.* In his regionibus etsi nemo vetatur antiquo more ac ritu Romanorum testamentum condere; duobus tamen potissimum modis testamenta confici solent; uno coram duobus decurionibus sive Scabinis & Secretario loci, in quo testamentum fit, sive in agro sive in oppido, quæ forma testandi respondet publicationi testamentorum apud a- 4

cta judicum vel municipum, *l. omnium.* 19. *C. hoc tit.* altero coram Notario & duobus testibus; qui modus fere solus est in usu vulgi. Gudelin. *de jur. nov. lib.* 2. *c.* 5. Grot. *lib.* 2. *introd. c.* 17. Exhæredatio liberorum hoc amplius requirit, ut testes sint Scabini: quod arguit formula juramenti à Notariis ingressu muneris præstandi: & cautum edicto quodam Caroli V. Groenevv. *de ll. abr. hic.* Notarius testatorem nosse debet: sin minus, ipsi testes, quos id quoq; testificari oportet. Voluntas voce nuncupata à Notario scripto comprehendi solet, & in protocollum referri; unde postea petenti testatori solemne instrumentum conficiatur. Quin usu etiam receptum est, ut Notarius receptam in scheda voluntatem testatoris ipse recitet, ac testibus prælegat, deinde testatorem interroget, an omnia bene perceperit, ita velit, ita jubeat, eamque supremam suam esse voluntatem agnoscat: atque approbante testatore, testamentum perfectum censetur, etiamsi neque testatoris neque testium subscriptiones aut signacula habeat. Groenevv. *d. loc.* D. Jac. Coren. *obs.* 10. In quo longè recessum est ab antiqua ratione testandi per nuncupationem, quæ pro forma requirebat, ut ipse testator singula pronuntiaret, nuncuparetque sua voce omnia, quæ post mortem suam fieri vellet. Quod sanè eo diligentius observandum erat, quia ad perfectionem hujus testamenti nihil amplius jus civile desiderabat. Nunc autem admissa prælectione aliena, facile testatori imponi potest. Quid enim si Notarius aliquid addiderit de suo, quod testator præsertim ægrotus non animadvertat? Hæc etiam vulgo nota sunt. Quæsitum est, an testamentum
5 juxta alicujus loci consuetudinem aut statutum factum etiam vim habet extra illum locum: exempli gratia, testator ibi testamentum fecit, ubi coram duobus testibus & Notario testari licet, ut in hac nostra Batavia; quæritur, an valeat etiam in iis locis, ubi septem testes requiruntur, uti in Frisia, ubi sequuntur jus civile? Affirmant comm. DD. in *l.* 1. *C. de sum. Trin.* Viv. 1. *opin.* 36. Coras. *de jur. art. p.* 3. *cap.* 13. Covar. 2. *de sponsi.* §. 7. *num.* 8. Costal. *ad l.* 6. *de evict.* Anton. Perez. *in C. de testam. num.* 21. & secundum hanc sententiam sæpissime judicatum. Guid. Pap. *decis.* 162. Tesaur. 1. *quæst. for.* 8. Mynsi. 5. *obs.* 19. & 20. Gail. 2. *obs.* 123. Jo. à Sande *lib.* 4. *tit.* 1. *defin.* 14. Sunt tamen, qui in contrarium eant, & in quæstione proposita sic distinguendum arbitrantur, ut circa res quidem mobiles & nomina admittenda sit communis interp. sententia; at circa res soli spectandum jus ejus loci, in quo sitæ sunt. Quippe res mobiles, quoniam ubicumque sunt, ibi sint ex voluntate domini, & pro libitu ejus transferri possint, personam sequi, non leges locorum: immobilia verò, utpote quorum certus perpetuusque situs est, regi secundum constitutiones loci cujusque possessionis, per *l.* 4. *C. de jur. fisc. l. ult. de jurisd.* Ita constanter Mansuer. *in sua prax. tit. de success.* Bus. *ad l.* 6. *de evict.* Nic. Burg. *ad consuet. Flandr. tr.* 6. Christin. *vol.* 2. *decis.* 3. 4. & 5. & *vol.* 4. *decis.* 5. & 10. Mihi prior sententia probabilior videtur, multumque referre, utrum statutum disponat circa solemnitatem alicujus actus, an circa rem, puta fundum locumve: quæ statuta in rem concipiuntur. Qualia sunt, quæ de successione ab intestato disponunt, rem ipsam haud dubiè afficiunt, ut ubicumque sit, ejus loci, ubi est, legibus obstringatur. Idemque habendum de statutis, quæ circa habilitatem personarum dispensando aliquid disponunt. Gail. *d. lib. obser.* 124. & *alii, ubi sup.* Coras. *dict. par.* 3. *cap.* 14. Gomez. *ad l.* 3. *Tauri. n.* 20. Quæ autem statuta disponunt circa actus solemnitatem dumtaxat, cùm neque rem afficiant, neque personam actum celebrantis, sed ipsam solummodo dispositionem, quæ fit in loco statuti vel consuetudinis, rationi & juri consentaneum est, ut ea vim suam exerant etiam ad bona alibi sita; quoniam actuum solemnia ad eorum spectant jurisdictionem, in quorum territorio celebrantur, per *l.* 6. *de evict. l.* 3. *in fin. de testibus, l.* 2. *C. quemad. test. ap. facit l.* 9. & *ult. C. hoc tit.* & alias contra rationem juris testato decedere volenti plura testamenta essent condenda, aut, quod absurdum est, plurium locorum consuetudines in uno testamento exquirere oporteret, actumque unum atque individuum, qualis est testamenti, secundum diversa loca dijudicari. Peck. *de test. conjug. lib.* 4. *c.* 28. *in fin.* D. Joan. à Sande *dict. defin.* 14. ubi contraria scitè expedit, & prudenter temperat novam quamdam distinctionem Fachinæi. Adde, quæ nos *lib.* 1. *select. quæst. cap.* 19. Planè si lex expressè testatores sequi jubeat jus loci, in quo bona sita sunt, aliud dicendum est. Talis est constitutio Principum Brabantiæ emissa anno 1611. cujus meminerunt Burgund. Christin. Tuld. *C. h. t.* & Perezius *dd. loc.*

TITULUS UNDECIMUS.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Dig. Lib. 29. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 21.

Ratio ordinis. Militare testamentum quid hic significet?

DIximus sub rubrica præcedentis tituli, duo esse testamentorum genera. Unum commune omnium civium, quod paganicum dicitur; alterum militum proprium, quod ideo appellatur militare. Hactenus quæ tradita sunt de ordinandis testamentis, ea solùm pertinent ad testamenta paganorum: militaria, de quibus porro nunc agitur, legibus istis soluta sunt. Militaria autem testamenta hìc non accipimus omnia, quæ facta sunt à militantibus, id est, iis, qui in numero relati sacramento tenentur; sed quæ facta sunt jure militari. Possunt enim & milites jure communi testari, *l. 3. hoc tit.* immo debent, cum extra castra versantur: sed cum in expeditionibus occupati sunt, proprio jure & privilegiario testandi facultatem habent, neglectis legibus omnibus, quæ ad solemnitatem condendorum testamentorum pertinent. Itaque testamentum militis sive militare in causa proposita id solùm intelligitur, quod à milite factum est in expeditione, jure militum proprio.

TEXTUS.

In militum testamentis solemnitates remissæ.

Supradicta diligens observatio in ordinandis testamentis militibus propter nimiam imperitiam eorum constitutionibus Principalibus remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint, rectè nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt. Quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus suprema inveniatur, sive scripta, sive sine scriptura, valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis ædibus degunt, minimè ad vindicandum tale privilegium adjuvantur. Sed testari quidem, etsi filii familiarum sint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem observatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proximè exposuimus.

NOTÆ.

Nostra constitutio] *l. pen. C. h. t.* id tamen & antea obtinuisse videtur, *l. 1. l. 15. C. eod.*

Quoquo modo] Sive in clypeo, sive vagina, sive in pulvere, *εἰς τὴν γῆν τοῦ ξίφου*. *l. 15. C. eod.* Synopsf. Attal. *tit. 34.*

Suis ædibus] In nonnullis est *sedibus*, testibus Vigl. & Giphan. & ita Cont. Vves. Fabrot. Sedes militum ex adverso opponuntur expeditioni. Veget. *l. 3. cap. 4. & ult.* Th. *σεδέντοις*, id est, ut Schol. §. 3. *infr.* *πραισιδίοις*, in stativis aut hybernis. Sedeta sunt stationes, *l. 18. C. de Episc. aud.* loca, ubi milites otiosè commorantur. Lapsus hic est Cujac. *consult. 49.*

Propter militiam] *tit.* proximè *seq.* Significat filiosfamilias militantes idem jus habere, quod patresfamilias stipendia item merentes, ut in expeditionibus jure militari, alias jure communi de peculio castrensi testari possint.

COMMENTARIUS.

1 *Imperitiam militum non esse causam principalem privilegii militaris, sed periculorum functionem.*

2 *Militibus remissa omnia, quæcumque subtilitatem magis, quàm naturalem rationem habent, sive ea ad constitutionem testamenti pertineant, sive ad infirmationem.*

3 *In hibernis aut præsidiis locatos jure privilegiario testandi potestatem non habere, & num. 5.*

4 *Vaginam, clypeum, pulverem militi chartæ loco esse posse, ensem pro calamo, sanguinem pro atramento, &c.*

6 *Etiam filiosfam. milites jure militari in castris testandi licentiam habere.*

PRopter imperitiam eorum] Causâ beneficii, cujusmodi etiam mandatis inserta est eo capite, quod extat in *l. 1. hoc tit.* & rescripto Antonini, *l. 3. C. eod.* quibus locis hoc beneficium concessum traditur propter eorum simplicitatem: hoc enim est, propter imperitiam. Nam cùm simplicitati ut plurimum adjuncta sit rerum imperitia, immo verò cùm ex imperitia nascatur simplicitas; hinc factum, ut simplicitas Latinis interdum significet imperitiam. Ut in illo Nasonis, *Heroid. ep. 2. v. 63.*

Fallere credentem non est operosa puellam
Gloria: simplicitas digna favore fuit.

Idem quoque significatur in *l. ult. in pr. C. de jur.*

delib. cùm milites dicuntur arma magis, quàm jura scire. Atque huc accommodari aliquo modo potest, quod Tacitus scribit *in vita Agricol. cap. 9. Castrensis jurisdictio obtusior est, ac plura manu*
3 *agens, calliditatem fori non exercet*. At enim verò non est hæc ratio adæquata, neque simplicitas militaris aut sola est hujus privilegii causa, aut principalis. Non sola: alioqui enim & fœminis & rusticanis idem privilegium concedi oportuisset, & militibus concedi sine exceptione temporis aut loci, & cùm procul dubio multi etiam legum & juris periti stipendia fecerint, hos excipi. Non principalis, quia extra castra & tempus expeditionis privilegio uti non possunt. Principalis verò causa est, quam Ulpian. expressit *l. un. de bon. poss. ex test. mil.* laborum & periculorum functio cùm in expeditionibus & castris sunt, quo tempore armorum cogitatio, pericula imminentia, & sese continendi necessitas, omnem aliam de jure cogitationem adimit. Et ideo nec militibus alio loco aut tempore suo jure testari licet, & aliis quibusvis, quamvis non mereant, in hujusmodi periculis & hostico, aut procinctu deprehensis, si ibi decedant, jure militari, quoquo modo velint, quoquo modo possint, testari permissum, *d. l. un. l. ult. hoc tit.* VINN. Quum id privilegium militibus concessum sit ab eo tempore, quo jam mercenaria militia loco selectæ invaluerat; non inepte credideris, veram ejus caussam esse, ut homines allicerentur ad militiam & eo lubentius nomina darent. HEIN.

Constitutionibus Principalibus] Primus Julius Cæsar, ut auctor est Ulpian. *leg. 1. hoc tit.* liberam militibus testamenti factionem concessit, cæterum eam concessionem ait fuisse temporalem: postea verò primum Titum, & post hunc Domitianum eamdem libertatem iterum dedisse, ac demum plenissimam indulgentiam in milites collatam à Nerva, & qui eum secutus est, Trajano; exinde hoc perpetuo privilegio milites usos, ut quoquo modo testati essent, rata esset eorum voluntas.

Neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint] Puta in continuatione actus, in rogatione, subscriptione, & signatione testium. Itaque quamvis uno contextu actus testati non sint, quamvis testes adhibiti rogati non fuerint, quamvis per scripturam testantes non curaverint tabulas subscribi aut signari, nihilominus tamen rectè testati intelliguntur: placetque, nudam voluntatem militum non minus pro testamento servari, quàm aliorum solemnem dispositionem,
4 *l. 1. & passim hoc tit. & C. eod.* Porro autem non in eo dumtaxat consistit privilegium militum, quod testamenta eorum non sint adstricta legibus, quæ ad externas illas solemnitates, numerum, rogationem, subscriptionem, obsignationem testium pertinent: sed in cæteris etiam partibus, sive illæ ad constitutionem testamentorum pertineant, sive ad infirmationem. Quæcumque subtilitatem magis, quàm naturalem rationem habent, ea omnia militibus remissa sunt, ut in universum rectè definit Duar. *c. 4. ad hunc tit.* Proinde etsi miles liberos, quos in potestate habet, sciens præterierit, *l. sicut. 9. & seq. C. hoc tit.* sive hæredem ex die aut ad diem instituerit, sive alias pro parte testato, pro parte intestato decesserit, *d. l. in fraudem. 15. §. miles. 4. l. si duobus. 37. l. miles. 41. eod. l. 8. C. eod.* sive eum, quicum testamenti factio non est, hæredem fecerit, *l. idem. 13. §. 2. eod.* sive filio emancipato aut cuicumque extraneo in secundum casum directo substituerit, *l. 5. d. l. miles. 41. §. 4. eod.* sive hæreditatem codicillis directo dederit, *l. militis. 36. eod.* sive solis liberis, non etiamsi sibi testamentum fecerit, *d. l. in fraudem. 15. §. pen. d. l. miles. 41. §. ult.* nihilominus rectè testatur, & voluntas ejus prout jacet, custoditur. Lege Falcidia ultra dodrantem jure communi legare non licet, militibus licet, *l. si certarum. 17. in fin. hoc tit. l. 12. C. eod. l. 7. C. ad leg. Falc.* Jure communi numquam per se nuda voluntas testatoris ad infirmandum testamentum valet; invito eo multis modis infirmatur, *inf. quib. mod. test. inf.* Ex contrario sola militis voluntas ad infirmandum sufficit, *d. l. in fraudem. 15 § 1.* invito autem eo, extra casum maximæ aut mediæ capitis deminutionis *l. 6. §. sed si quis. 6. & seq. de injust. rupt. test.* testamentum ejus non infirmatur. Non agnatione, aut quasi agnatione sui hæredis, *l. 7. & seq. hoc tit.* (quod tamen temperabis ex *l. 9. & d. l. militis. 36. §. 2. eod.*) non ipsius adoptione aut adrogatione, *l. miles. 22. & seq. eod. §. pen. inf. eod.* non alio denique testamento postea facto, si modo & prius valere voluerit, *l. quærebatur. 19. eod.* Hæc summa est; quædam diligentius excutientur inferius.

In expeditionibus] Expeditio dicta, quod milites sint expediti ad confligendum cum hoste, quandocumque casus ingruat. Itaque expeditio non est conflictus ipse, neque etiam tempus belli; sed totum illud tempus, quo milites in armis procedunt, aut sunt adversus hostem, sive eum persequantur, sive eum imminentem expectent, intenti ad opportunitatem rei gerendæ, vel ut invadant, vel ut invadentem sustineant ac propulsent. Cassiodorus 1. *var. 17. Hanc merito expeditionem nominavere majores, quia mens devota præliis, non debet aliis cogitationibus occupari.* Præsidia, hiberna, cæteraque loca, in quibus militem extra castra commorari necesse est, sedes, appellantur. Veget. *l. 3. de re mil. c. 4. & ult.* Sallust. *in Jugurth. cap. 37. Milites mense Januario ex hibernis in expeditionem evocat.*

Quod merito nostra constitutio introduxit] *l. pen. C. hoc tit.* An igitur ante hanc constitutionem Justiniani, quamdiu milites in numeris manebant, 5
quocumque loco & tempore jure proprio testari potuerunt? Id quidem Viglius affirmat: sed ego ambigo. Nam & in *l. 1. C. hoc tit.* quæ Antonini est & *in l. milites. 15. C. eod.* quæ est Constantini, expeditionis expressa fit mentio, & ratio privilegii, periculorum functio, quam affert Ulp. *l. un. de bon. poss. ex test. mil.* cessat, cùm in castris & expeditione non sunt. Putarem tamen, olim milites,

sitis, qui in provinciis habebantur, jure militari illic testari potuisse, quasi in expeditione. In exceptionibus quoque declinandis & petendis in integrum restitutionibus ea tantummodo tempora militibus prodesse Justinianus voluit, quæ in expeditione currunt, *l. ult. C. de test. mil. d. ult. Cod. quibus non objic. long. temp. præscr.*

Quoque enim modo voluntas ejus, sive scripta, sive non scripta] Et scripta quidem valebit etiam nullis testibus adhibitis: nuncupata duobus
4 probari poterit. Quinimmo militi jamjam in hostem pugnaturo vagina, clypeus, pulvis, humus, chartæ vel tabularum loco esse possunt, & notæ pro litteris, *l. Lucius. 40. hoc tit.* sanguis pro atramento, ensis pro stylo, penna, aut calamo, *l. milites. 15. C. eod.* Cæterum hoc casu crediderim alio quoque opus esse testimonio, ut de eo constare possit, cùm vix sit, ut ex hujusmodi scriptura manus alicujus agnosci queat, aut per comparationem litterarum probari. Etsi enim voluntas militis quomodocumque declarata rata est; ea tamen legitimis probationibus ostendi debet, *d. l. Lucius.* 40. quod & Jo. Faber notat.

Vel suis ædibus] Ita etiam legitur in utraque modo allegata constitutione, *& l. ult. C. de postl. rev.* in Basilicis, teste Cujacio, *ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις*, Theophilus pro eo habet, *ἐν τοῖς λεγομένοις αὐτοῖς σεδέτοις*. *Σέδετα* autem esse Hotomannus scribit quæ Latini *stativa* appellant. Ant. Augustinus *in l. 18. C. de Episc. aud.* vertit *stationes*. Suidas *fossata* esse tradit. Et ita *σέδετα* apud Rufum de legib. milit. pro *φοσσάτω*. Ego existimo, Theophilum intelligere loca omnia, in quibus milites commorandi potius, quàm pugnandi causa habentur, puta hibernacula, aut ubi in præsidiis sunt, *ἔνθα διάγειν αὐτοὺς ἀνάγκη*, (sic enim ipse interpretatur) donec expeditio aliqua suscipiatur. Sedes militum dicuntur, & ex adverso opponuntur expeditioni. Veget. *lib. 3. c. 4. Ita exercitati & eruditi in sedibus milites, cùm ad expeditionem ex diversis convenerint locis, &c.* Idem *eod. lib. cap. ult. Milites pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditionibus spes & præmia faciunt meliores.* Atque hoc etiam loco non *ædibus*, sed *sedibus* Contius & Wesembecius legunt: quomodo nonnullos etiam codices habere Viglius & Giphanius testantur. Puto autem, falsum esse Cujacium, qui ex facto consultus *consult. 42.* respondit, milites etiam in hibernis & præsidiis locatos ibidem jure privilegii
5 sui testari posse. Nam qui sunt in hibernis aut præsidiis neutiquam dici possunt esse in expeditione aut castris, quod tamen expressè requiritur & hoc loco & *§. sed hactenus. 3. inf. eod.* Cessante autem causa privilegii & ipsum cessat privilegium, *per vulgat.* Vinn. Cum Cujacio faciunt & alii, veluti Hœnon. *in Inst. h. t.* Gothofr. *ad l. pen. C. h. t.* Struv. *Exerc. ad ff. h. t. §. 4.* Sed Vinnii tamen sententia magis consentanea est *l. pen. C. hoc tit.* juncta. *L. un. ff. de bon. poss. ex test. mil.* Conf. Tim. Fab. *Disp. Anniv.* 18. §. 16. Hein.

Et si filiisfam. sint, &c. jure tamen communi] Ex his verbis Porcius colligit, filiosfam. jure militari testari non posse: quo nomine merito reprehenditur à Viglio. Locus planus est & apertus. Restrinxerat ante privilegium 6
militibus datum ad ea tempora, quibus occupati sunt in expeditionibus: ne quis verò ex eo putaret, milites & maximè filiosfam. alio tempore non posse testari ullo modo, subjicit, posse quidem etiam milites extra castra & expeditionum occupationes testari, & posse etiam filiosfam. de quibus solis, cùm à privilegio militari recesseris, justè dubitari poterat; sed non aliter omnes & filiosfam. de castrensi peculio tunc posse, quàm jure communi omnium civium Romanorum. Non igitur negat Imperator, filiosfam. milites in expeditione occupatos jure militari testari posse, sed ait, eos etiam cùm in expeditione non sunt, testari posse, verùm tunc non aliter, quàm jure communi, significans, eos idem jus utrobique habere, quod patresfam. stipendia merentes habent. Ex præcedentibus autem apparet, quàm inepti sint, qui militibus ordinum quorumdam, veluti Teutonicis, Rhodiis, aut Maltensibus, privilegium jure militari testandi asserunt, quasi nulla in hac causa ratio habita sit nudæ dignitatis, aut militiæ honorariæ. Vid. Duar. *in hunc tit. c. 3.*

Paganorum] Pagani propriè dicti rustici, villani, *κωμῆται*, seu vicani. Hic autem & passim in libris nostris opponuntur militibus, eoque nomine significantur omnes *ἰδιῶται*. Peculium paganum & castrense, in paganico & in castris *ἀντικείμενα*. A Scriptoribus Ecclesiasticis, & in constitutionibus Impp. Christianorum gentiles etiam pagani appellantur: quæ appellatio, ut credibile est, inde nata, quod cùm urbes fere omnes sub Constantino fidem Christianam amplexæ essent, tamen adhuc diu post in agris & pagis hæsit religio gentilis, & reliquiæ ethnicismi. Vinn. Alii paganos dictos Deorum cultores existimant, quod Christo non militent. Sed Vinnii ratio solida est. Nam & Orosius in *præf. lib. 1.* Ex *locorum* inquit, *agrestium compitis & pagis pagani vocantur.* Et Prudent. *in Roman. v. 296.* eos ideo vocat *pago deditos*, itemque pago implicitos, *adv. Symmach. lib. 1. v. 620.* Hein.

Textus.

Rescriptum D. Trajani.

1. *Planè de testamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita rescripsit.* Id privilegium, quod militantibus datum est,

at

ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura & à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret; potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Cæterum si (ut plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui; Ego te hæredem facio, aut: Bona mea tibi relinquo; non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest quàm ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui affirmarent, se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit. Et per hoc vera judicia subverterentur.

NOTÆ.

1. *Et à non militantibus*] Ita quoque *in d. l. 24.* Fabrotus mavult, *ut à non militantibus quoque*, quomodo legisse videtur vetus instit. Interpres Gallicus, qui est in Biblioth. Reg. Verba citat Fabrot. quod valde placet. Ut autem à non militantibus jure communi, ita à militantibus jure etiam privilegiario.

Convocatis hominibus] Saltem duobus, per *l. 12. D. de testib.* etiam sine solemni illa rogatione aut præmonitione, quæ jure communi necessaria, *l. 21. §. pen. h. t.* nam utique etiam sine ea constare potest de voluntate militis, quod solùm requiritur. Et ideo scripta militis voluntas, etiam nullis testibus adhibitis rata est, per *l. 1. in fin. per l. 25. §. 1. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *In scripto militis testamento testibus opus non esse, in nuncupativo contra.*

2 *Quot testes à milite per nuncupationem testante adhibendi?*

3 *An rogatio testium testamento militari necessaria sit.*

DIvus *Trajanus ita rescripsit*] Recitatur hoc idem rescriptum à Florentino in *l. Divus. 24. hoc tit.* Sententia rescripti hæc est, voluntatem militis qualemcumque, etiam eam quam sine scripto protulit, pro testamento observari; cæterum prius esse, ut constet appareatque, serio atque animo testamenti faciendi militem verba pronuntiasse. Hoc ut doceatur, ipsorum militum maximè interesse, ne vera & seria eorum judicia subvertantur.

Et à non militantibus quoque] Giphanius legendum putat dempta negatione, *à militantibus*, quia, ut ait, alienum sit hìc agere de non militantibus. Sed ratio ista tanti non est, ut propterea à consentiente omnium Codicum lectione, quæ & Pandectarum Florentinarum auctoritate confirmatur, recedendum sit. Non militantium autem ideo mentio fit, ut ex eo, quod his concessum est, arguatur quod militantibus licere debeat. Argumentum à pari est: *Si licet non militantibus sine scriptura testari* (intellige secundum solemnitatem, quæ jure communi in testamento non scripto requiritur) *etiam militantibus licere debet eodem modo testari*, scilicet citra solemnitatem. Nam ut ex verbis rescripti patet, consultus fuit Trajanus de testamento militis, quod hæredes ab intestato eo prætextu impugnabant, quod id sine scriptura factum esset. Atque ita quoque Theophilus, quem falso Giphanius aliter legisse existimat. Fabrotus in *not. ad Theoph.* mavult legi, *ut à non militantibus quoque*. Quod valde placet. VINN. Sed sensus idem manet si ET retineas. Nihil ergo opus est emendatione. HEIN.

Convocatis ad hoc hominibus] Ex his constitutionis verbis triplex orta controversia est; una de necessitate adhibendorum testium in testamento militis; altera de numero; tertia de eorum rogatione. 1 De prima assentior Viglio, Cujacio, Hotom. Bachov. scilicet interesse, utrum miles per nuncupationem & sine scriptura testetur, an per scripturam: in nuncupatione omnino testibus opus esse; quod etiam hic locus expressè exigit: & quomodo alioqui de voluntate militis voce prolata constare poterit? In scripto autem testamento, etsi nulli testes à milite adhibiti sint, ratam tamen esse militis voluntatem, utpote de qua per scripturam & manum ipsius testatoris, quæ legitima probatio est, constare potest. Nihil autem amplius exigitur, quàm ut de voluntate militis quocumque modo testata constet. 2 De numero testium adhibendo à milite per nuncupationem testante sic sentio, neque unum testem (quod putat Theophilus) sufficere, neque plures exigi, quàm duos. Illud, quia constitutio plurali numero utitur, neque unius testimonium legitimum est, quale tamen omnimodo requiritur, *l. Lucius. 40. hoc tit.* Hoc, quia pluralis elocutio duorum numero contenta est, *l. 12. de testib.* Atque ex ratione juris gentium, quod solùm in testamentis militum consideratur, ad probationem alicujus actus duorum testimonium sufficit. 3 De rogatione testium, quod tertium erat, eam non existimo in militari testamento esse necessariam. Primum, quia rogatio illa est pura puta solemnitas: in militaribus autem testamentis solemnitates omnes remissæ: deinde quia hæc omnium so-

solemnitatum scrupulosissima est & subtilissima, longissimèque recedit à simplici ratione juris gentium, quæ sola regula est militarium testamentorum. Denique contraria sunt dicere, nudam & simplicem voluntatem sufficere, & desiderari rogationem. Quamobrem non dubito, quin falsum sit, quod Hotomannus post Jo. de Platea & Angelum scribit, ne militem quidem sine certa testium advocatione monitorum, ut ei actioni operam dent, testamentum conficere posse. Nihil certè Hotomannum juvant verba hujus tex. *convocatis ad hoc hominibus*. Quippe quæ hìc non dispositivè, sed narrativè tantùm ponuntur, atque ut exemplo aliquo declaretur, quomodo de militis voluntate, sine scriptura testati, certo constare possit. De eo enim præcipuè hìc agitur, atque hoc tantùm cavetur, ne quilibet militis sermo temere pro vero ejus judicio capiatur, cùm sæpe soleant homines, præsertim merito alicujus provocati, jactare & dicis causa aliquid proferre, ac civiliter magis, quàm ex animo loqui. At ubi certo ex circumstantiis liquet, serium esse quod miles prolocutus est, & profectum ab animo testamentum condere volentis, voluntas ejus etiam ex hac ipsa constitutione servanda est. Atque ut certius de eo constare posse concedamus, si testes ad hoc specialiter sint convocati, aut cum alterius rei causa convenissent, præmoniti, cui rei eos adhiberi placeret, constare tamen etiam potest sine formali ista sive rogatione sive præmonitione. Quid enim si miles, forte postridie in aciem educendus, in tentorio præsentibus aliquot commilitonibus suis dixerit; *Ego Titium hæredem facio, ejusque rei vos mihi testes esse volo?* Certè hìc præter testium fidem nihil requiritur, aut requiri ex ratione juris gentium potest. Postremo si paganis rogandi testes necessitas in codicillis remissa est, *L. ult. in fin. C. de codicill.* quanto minus in testamento militis ea requirenda, quod iis ipsis etiam legibus, quibus codicillos constitutio civilis adstringit, solutum est?

Plerumque sermonibus fieri solet] Puta in conviviis, circulis, ac congressionibus familiarium, ubi nonnumquam leviter quædam effundimus, & jactamus magis, quàm serio agimus aut loquimur. Et male ergo hinc colligit Hotomannus, ut ratum sit & pro testamento servandum, quod miles nuncupavit, non tam pendere ex militis voluntate, quantumvis serio testibus exposita, quàm ex convocatione testium & testimonii denuntiatione. Cùm hoc tantùm hinc rectè colligatur, non quemvis sermonem militis, quocumque loco coram quibusvis prolatum pro testamento continuo habendum esse; sed inspiciendas esse circumstantias, nec aliter, quàm si ex his appareat, animum condendi testamenti militem habuisse, ratum esse oportere, quod pronuntiaverit. Atqui de eo etiam constare poterit sine testimonii denuntiatione. Et qui de præsentia sua falso deponunt, eadem opera se vocatos & rogatos esse mentientur.

Vera judicia subverterentur] Quamobrem merito notatur Domitianus, quod alienissimas hæreditates confiscabat, vel uno existente, qui diceret audisse se ex defuncto cùm viveret, hæredem sibi esse Cæsarem. Sueton. *in Domitiano, cap.* 12. Boni Principes ex jactatione aut nuda alicujus voce hæreditatem numquam admiserunt, *l. ult. qui test. fac. l. pen. de hær. inst. l. res quæ.* 22. *§.* 2. *de jur. fisc. §. ult. inst. quib. mod. test. inf.*

TEXTUS.

De surdo, & muto.

2. *Quinimmo & mutus & surdus miles testamentum facere potest.*

COMMENTARIUS.

1 *Natura surdos & mutos in militiam legi non posse.*
2 *Quem natura voce & auditu privavit, eidem denegasse & facultatem testandi.*
3 *Eos quoque qui casu aliquo muti & surdi facti sunt, suprema condere non posse, nisi scribere sciant.*
4 *Notatur oscitantia compositorum.*

Hic §. male à veteribus interpretibus, Jo. Fabro, Porcio, Aretino, acceptus est de eo milite, qui natura surdus & mutus est. Nimirum cùm paganis mutis & surdis, quibus non naturalis calamitas, sed morbus superveniens vocem abstulit, auresque conclusit, permissum sit testari, modo ii, quibus hoc accidit, scribere sciant, *l. discretis.* 10. *C. qui test. fac.* putaverunt illi, hìc militibus aliquid jure singulari concedi, quod jure communi cæteris denegatum est: videlicet posse milites etiam mutos & surdos natos ex privilegio testari, ut voluntatem suam per signa ostendant; cujusmodi signa ajunt intelligi & explicari posse ab iis, qui cum muto & surdo familiariter vixerunt. Sed primum bene à Viglio cæterisque melioris ævi interpretibus observatum est, natura mutum & surdum in numeros recipi aut in militiam legi non posse; 1
utpote qui nec sacramentum præstare, nec imperium Ducis aut signa audire, tesseramve accipere & reddere queat: ejusque rei etiam argumentum est, quod milites, qui in hanc calamitatem inciderunt, ob eam causam ut bello inutiles dimitti solent, *L. 4. hoc tit.* ἄχρηστοι γὰρ inquit Theophilus, τῷ πολέμῳ γεγόνασι. Deinde non minus absurdum est, quod pu- 2
tant, eum, quem utraque illa facultate natura orbavit, testamentum facere posse: nam de signis quod asserunt, commentum est. Quæso enim, quibus signis is, cui nec audire nec loqui

loqui à natura datum est, sententiam suam de eo, quod post mortem fieri velit, alteri explicare possit, qui, ut ipse Faber fatetur, ignorat quid sit testamentum? Ac proinde etiam ἀδύνατον hoc Fabro videtur, nobis autem ἀδύνατον; cùm, quod natura negavit, beneficio Principis concedi non possit. Quod cùm, probè animadverteret Jason in *add. ad Porc.* locum hunc, repudiato exemplo communi, accipiendum credidit de iis militibus, qui ex accidenti, accepto puta vulnere, aut morbo aliquo in castris affecti, facultatem loquendi
3 & audiendi amiserunt. Et quia paganis etiam casu aliquo mutis & surdis factis, si litteras sciant, testari concessum est, *dict. l. discretis.* 10. *C. qui test. fac.* privilegium militum isto vitio affectorum in eo consistere putat, quod iis, etiamsi scribere nesciant, testari liceat, & hæredem per notas aut signa demonstrare; quod etiam Cantiunculæ placere video. Verùm enimvero qui litteris non potest, quibus ille notis certam dabit (hoc enim omnino necessarium est ex constitutione Trajani) voluntatis suæ supremæ significationem? Signis verò testari quemquam mortalium posse, uti nusquam traditum est, ita nec admittendum, ut possit. Nam cùm nulla signa idonea sint ad voluntatem ultimam alteri certo significandam, in re tanti momenti fides habenda esset divinationi quorumdam ineptorum hominum pro arbitrio suo hujusmodi signa temere interpretantium. Putaverunt igitur alii, nullum hic novum privilegium proponi, sed idem illud, de quo supra dictum, tantùm porrigi ad eos milites, qui muti & surdi facti sunt, ut nimirum his etiam liceat ante causariam missionem in numeris manentibus jure militari testamentum facere, contemptis solemnitatibus juris communis, *d. leg. 4. hoc tit.* ne quis forte putaret, defectum sensus ac loquelæ solemnitate juris supplendum, aut quia ob id vitium mox dimittendi sunt, privilegio uti non posse. Sed nimis evidenter hoc loco novum privilegium profertur, quod ad personas militum & potestatem testandi, non tantùm ad formam & remissionem solemnium pertinet. Ego arbitror, peccatum hic aliquid esse
4 oscitantia Compilatorum. Certum est, olim paganum mutum aut surdum testamentum facere non potuisse, nisi ut liceret sibi facere specialiter à Principe impetrasset, *l. 7. qui test. fac.* militem autem mutum & surdum potuisse citra novam concessionem ex privilegio militari, *l. 4. hoc tit.* Nec minus hoc certum habeo, neque paganum mutum simul & surdum natum, aut factum quidem, sed qui scribere nesciret, hoc unquam ex speciali gratia obtinere potuisse, quippe qui nec petere hoc potuit, neque militem in casu simili habuisse ex privilegio. Justinianus primus generali lege surdis & mutis (exceptis iis, quos modò dixi) facultatem testandi dedit, *d. l. discretis.* 10. *C. qui test. fac.* ex quo cùm etiam pagani hoc jus habuerint, id inter privilegia militaria, ut olim, amplius referri non debuit. Cùm igitur nihilominus appareat, id hoc loco factum esse à Compositoribus, oportet eos, cùm hæc vel ex responso Ulp. *in d. l. 4.* vel ex alio veteri Jurisconsulto describerent, non meminisse constitutionis illius Justinianeæ: quæ tamen jam dudum edita erat, ut apparet ex subscriptione. Fallitur autem Bachovius, qui eam etiam priori Codici insertam fuisse opinatur, cùm primum edita sit biennio post editionem illius Codicis, anno scilicet primo post consulatum Lampadii & Orestis. Vinn. Justo sæpius compilatores vellicat Vinnius noster, & aliquando nihil tale meritos. Possunt surdi & muti pagani testari, si vitium sit discretum: milites etiam si conjunctum, dummodo, quid agant, intelligant. Illi non nisi in scriptis: hi & nota. Quidni enim miles vulneratus, amisso linguæ & aurium usu, præsentibus commilitibus, signis quibusdam evidentissimis ostendere possit, quas res suas cuivis relinquere velit, si rationis usus ipsi salvus sit? Denique nec opus est, ut id militibus vulneratis, mortuis ante missionem, concessum dicamus. Nihil enim impedit, ut quæstio hæc oriri non possit, si in eo periculo testatus miles missionem impetravit, & paulo post ex vulnere decessit. Hein.

Textus.

De militibus & veteranis.

3. *Sed hactenus hoc illis à Principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem verò veterani, vel extra castra alii, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum non communi jure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem heredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere quasi militis.*

Notæ.

3. *Veterani*] Οἱ ἀπολυθέντες τῆς στρατείας. Suid. qui justam missionem legitimis impletis stipendiis consecuti sunt, *l. 2. D. de veteran. l. 1. C. de exc. vet.* ἀφέσεως ἐντίμου τυχόντες. Julian. *orat.* 1. v. Lips. *ad* 1. *annal. &* 2. *Hist.* Tac.

Commentarius.

1 *Falli tam eos, qui putant, hunc §. solum pertinere ad milites surdos & mutos militia missos*

missos, quàm qui negant ad hos pertinere omnino.

2 *An & quatenus milites capitis damnati jure militari testandi licentiam retineant?*

3 *An huc pertineant qui successoribus acceptis militare desinunt?*

1 NUlla ratio est cur dubitemus, utrum hic §. cum superiore connectendus sit, referendusque solùm ad milites mutos & surdos, an generaliter ad omnes militia missos. Quippe cùm justior causa dubitandi sit de mutis & surdis propter incertitudinem voluntatis eorum quàm de reliquis; & quotquot sunt hac de re loci in Pand. illi generaliter loquuntur de omnibus, qui honestam vel causariam missionem meruerunt, *l. quod constitutum. 21. l. testamenta. 26. l. quod dicitur. 38. hoc tit.* neque absurdum est aut superfluum repeti, quod semel dictum est, si id fiat alterius rei significandæ gratia, quàm quæ præcessit, ut fit hoc loco. Sunt ex contrario qui putant, ea, quæ hìc traduntur, ad mutos & surdos milites dimissos aut extra castra versantes non pertinere: sed eos etiam post missionem aut alibi degentes retinere facultatem jure militari testandi: quod, ut unus error plerumque plures parere solet, ex eo natum est, quod crediderunt, mutos & surdos milites, sive ita natos sive factos, etiam litterarum ignaros, jure militari testandi licentiam habere: quos si missos dicamus, non aliter testari posse, quàm jure communi. Negamus, eos ullo modo posse testari: quia nec possunt jure communi, *l. discretis. 10. C. qui test. fac.* & hoc verissimum est: falsum autem quod pro vero assumunt, posse ejusmodi mutos & surdos jure militari testari, ut abunde probavimus §. *præc.*

Post missionem vero] Huic rei obstare videtur, quod etiam is miles, qui capite damnatus est, jure militari testandi licentiam habet, *l. ex militari. 11. hoc tit.* qui tamen maximè
2 pro misso & exauctorato haberi debet. Non unum est, quod hìc respondeatur. Nam primùm miles capite damnatus privilegium testandi non retinet, nisi id nominatim sententia comprehensum sit, *l. si quis. 22. §. 1. de legat. 3.* aut petierit & impetraverit, ut sibi jure militari testari liceret, *l. cum hic. 32. §. si miles. 8. de donat. int. vir. & uxor. l. 6. §. sed etsi. 6. de injust. rupt. irr. test.* Deinde nec is miles retinet, qui ex delicto communi capite puniri meruit, sed tantùm, qui ex militari, *dd. ll. & l. 1. de vet. & mil. success.* nec eo quovis: non eo, quo fidem sacramenti rumpant, *d. l. 11. hoc tit.* verùm ex leviore aliquo: sunt enim multa militiæ delicta minus atrocia, quæ tamen ut capite puniantur, rigor disciplinæ militaris postulat. Denique testandi jus his tantùm conceditur de bonis castrensibus, quæ non vindicantur fisco; sed ab intestato ad proximos cognatos pertinent, *d. l. 1. & l. 2. de vet. & mil. succ.* quod cùm unicuique permissum sit à successione sua excludere facto testamento, id militi etiam in proposita specie permitti placuit.

Intra annum, &c.] Testamentum in castris jure militiæ factum jus suum etiam post missionem intra anni spatium retinet, vel eo usque, dum institutionis conditio extiterit, *l. quod constitutum. 21. l. testamenta. 26. l. quod dicitur. 38. hoc tit.* De anni spatio hæc causa affertur, quod privilegia absentibus Reip. causa, quales etiam sunt milites, concessa post reditum usque ad annum perseverant, *§. item. 2. sup. de exc. tut.* De conditione hæc, quia conditio quandocumque existens retrotrahitur, atque exinde perinde habetur, ac si ab initio purè institutio facta fuisset, *l. si pupillus. 26. de cond. inst. l. 11. §. 1. qui pot. in pign. l. 8. de per. & com. rei vend.* Cæterum missionem intelligi oportet, vel honestam, quæ emeritis stipendiis indulgetur; vel causariam, quæ propter valetudinem. Nam eorum testamenta, qui ignominiæ causa missi sunt, statim desinunt militari jure valere. *d. l. testamenta. 26.* 3
hoc tit. Consule de hoc *l. 2. §. 2. de his qui not. infam.* Lipsium *in lib. 1. Annal. Taciti.* Quæsitum est, an quod hic traditur etiam ad eos pertineat, qui non missione, sed successoribus acceptis militare desinunt, quales sunt duces exercitus, tribuni cohortium, aut legionum, vel præfecti: nam testari quidem hos omnes jure militari posse, quamdiu exercitui, legionibus, aut cohortibus, præsunt, certum est. *l. tribunus. 20. l. Titius. 25. hoc tit. l. 4. C. eod.* Et Africanus respondit, non pertinere, sed statim atque successorem acceperint, horum testamenta jure militari valere desinere, *d. l. quod constitutum. 21. hoc tit.* Ait autem non pertinere, quantum ad verba constitutionum attinet, quæ de missis loquuntur, non quibus successor datur. Quid si igitur nos cum Cujacio *ad d. l. tract. 4. ad African.* teneamus, ex sententia constitutionum etiam ad hos beneficium illud pertinere? Cur enim verba legum captamus? Aut quid in proposito refert, utrum quis dimittatur, an successorem accipiat? Certè Ulpianus non dubitat edictum de iis, qui notantur infamia, quod de missis loquitur, ad eos extendere, quibus successores dantur. *d. l. 2. §. 2. de his qui not. infam.*

TEXTUS.

Si testamentum factum ante militiam.

4. *Sed & si quis ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignavit illud, & quædam adjecit, sive detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis, dicendum est, valere hoc*

testa-

testamentum, quasi ex nova militis voluntate.

NOTÆ.

4. ***Ante militiam***] Id est, qui cùm adhuc paganus esset, non jure communi testamentum fecit.

Resignavit] Resignare est signatum aperire, ἀποσφραγίζειν, *l. 1. §. 36. depos. leg. 6. testament. quem. ap.*

Manifesta militis voluntas] Utique igitur semper necesse est, ut miles postea factus tempore expeditionis nova aliqua testatione voluntatem declaret: alias id testamentum ad privilegia militaria non pertinebit, *l. 9. §. 1. l. 20. §. 1. l. 25. hoc tit.* Nec obstat *l. 15. §. 2. eod.* ibi, *si militis voluntas contraria non sit.* Hoc enim sic accipiendum, quasi JC. dixisset, si militis voluntas, quæ postea secuta est, priori non sit contraria, sed eam confirmet.

COMMENTARIUS.

1 *Testamentum non rite à pagano factum jure militiæ valere, si is, miles postea factus & in castris degens, recenti aliquo judicio priorem voluntatem comprobaverit.*

2 *Si nulla nova voluntatis declaratio intervenerit, testamentum illud ad privilegia militum non pertinere.*

3 *Ulpianus secum & cum aliis conciliatus.*

ALiud privilegium militare spectans confirmationem testamenti ante militiam non jure ordinati, quod tale est: Si quis, cùm paganus esset, testamentum non jure communi civium fecit, & postea cùm militare cœpisset, in castris aut expeditione degens, quovis 1 recenti judicio, & sive voce sive facto aliquo declaraverit, se id testamentum valere velle, valebit ex nova militis voluntate: atque ita videbitur testatus per relationem. Est verò hoc superiori omnino consequens: nam cùm militi nuda voluntate testamentum facere permissum sit, ei etiam permittendum fuit, testamentum, quod ante militiam fecit, nuda voluntate postea comprobare: quoniam hæc militis voluntas testamentum est *l. 1. in fin. pr. l. in fraudem. 15. §. 2. hoc tit.*

Resignavit illud, & quædam adjecit sive detraxit, vel alias manifesta, &c.] Ad confirmationem testamenti, quod quis inutiliter ante militiam fecit, uti nihil amplius requiritur, quàm ut miles postea factus tempore expeditionis id valere voluerit; ita etiam necesse est, ut hoc nova aliqua testatione voluntatis declaret. Duo enim semper in omni militari testamento exigimus; ut de voluntate militis 2 constet; ut in expeditione testatus sit. At in proposito neque de voluntate militis constare potest, si nulla nova testatio intervenerit; quin potius tunc censendus est, priorem inutilem voluntatem, qualem esse sciebat, talem manere voluisse: nec dici potest in expeditione testatus, à quo neque factum quicquam est, neque dictum, quod ad comprobationem prioris voluntatis pertineat. Enimverò non præcisè requiritur, ut miles recentem voluntatem apertè & verbis declaret, sed sufficit, eam re 1 aliqua & facto significari, unde commodè intelligi possit: cujusmodi facta sunt, si testamentum resignaverit, legeritque, ac rursus suo signo signaverit, si aliquid adjecerit, detraxerit, interleverit, induxerit, emendaverit. Alterutrum autem horum omnino necessarium est, ut hic locus apertè ostendit, & apertius adhuc Jurisconsultus, *l. Tribunus. 20. §. 1. eod.* disertè scribens, si nihil eorum, quæ diximus intervenerit, testamentum ad privilegia militum non pertinere: quibus similia leguntur *in l. quod dicitur. 38. §. 1. in fin. eod. l. 8. §. 4. de jur. eod.* Omnium autem apertissimus in hanc sententiam locus est Marcelli in *l. Titius. 25. hoc tit.* ubi sic scribit: *Testamentum, quod (Titius) ante tribunatum fecisset, nihil si postea ab eo factum dictum esse probaretur, ad* 3 *jus commune pertinet. Constitutionibus enim Principum non militum testamenta, sed quæ à militibus facta sunt, confirmantur.* Cur igitur in re manifesta laboramus? Propter responsum Ulpiani, quod extat in *l. fraudem. 15. §. 2. eod. tit.* in hæc verba; *Testamentum ante militiam factum à milite, si in militia decesserit, jure militari valere, si militis voluntas contraria non sit, Divus Pius rescripsit.* Ecce, non novam hic voluntatis declarationem Jurisconsultus exigit, sed tantùm ut nulla contraria voluntas secuta sit: atqui hoc etiam tunc fit, cùm nulla omnino secuta est. An dicimus, Jurisconsultum loqui non de eo, qui cùm paganus esset, testamentum fecit, sed de milite, qui testatus est ante militiam? Ita quidem Gloss. Jo. Fab. & alii. Sed ego hoc non capio, neque intelligo, quomodo miles dici possit ante militiam testamentum fecisse, nisi militem accipiat κατ' ἀναφορὰν qui nunc miles est, cùm tempore facti testamenti esset paganus: nec illa Ulpiani verba, testamentum ante militiam factum à milite, aliter accipi debent aut possunt, quàm si dixisset, testamentum à milite factum antequam miles esset, seu cùm adhuc esset paganus: quibus etiam verbis ille ipse utitur, idem hoc rescriptum D. Pii referens, in *l. 1. § 9. eod.* Hoc cùm animadverteret Franciscus Hotomannus, *ἀντινομίαν* esse pronunciavit, quem secutus est Ant. Matthæus. Verùm enim verò si hic antinomiam admittimus ubi non admittemus? Mille loci sunt, in quibus major in speciem cum aliis pugna est, quàm in loco Ulpiani cum iis, quos antea allegavimus. Fatetur Hotomannus, Julianum, Marcellum, Paulum, atque adeo ipsum Justinianum hoc loco exigere argu-

argumenta recentis judicii, & prioris apertam comprobationem: sed ait, ita jus vetus fuisse; novum autem constitutum esse à D. Pio sola taciturnitate, quasi perseverantia judicii contento; quod jus proferatur ab Ulpiano: quam ob causam etiam Justinianum reprehendit, quod contra quam in proœmio recipit, jus obsoletum hîc nobis obtruserit. Si à solo Juliano, qui cæteris antiquior fuit, id proditum esset, poterat videri speciem aliquam veri habere, quod Hotomannus dicit. Sed cùm etiam Marcellus, quo consiliario usum esse D. Pium testis est Capitolinus, & post hunc etiam Paulus, qui assessor Papiniani, & Ulpiani in assessura collega fuit, auctore Lampridio *in Alexand.* idem affirment, nullus color relinquitur, qui opinioni Hotomanni prætexi queat. Utique enim nimis putidum est dicere, aut ignorasse eos jus, quod à D. Pio constitutum erat, aut contra expressam constitutionem Principis respondisse. Quin etiam ipse Ulpianus *in l. 9. §. 1. hoc tit.* disertè in hac eadem specie exigit prioris voluntatis expressam approbationem, idque, ut testatur, secundum D. Pii rescriptum. Ait enim, testamentum factum à pagano, qui postea militare cœpit, jure militari valere, si miles factus hoc maluit, ut à D. Pio rescriptum est. Quid verò hoc aliud est, quàm si dixisset, si miles factus indicio aliquo novæ voluntatis ostenderit, se id velle valere? Significantiora certè sunt verba Jurisconsulti, quàm ut de simplici silentio, aut voluntate in mente retenta intelligi possint. Atqui idem rescriptum est, idemque auctor, qui ejus meminit in *d. l. fraudem. 15. §. 2. eod* ut proinde eumdem utrobique etiam sensum esse, licet verba diversa sint, oporteat. Quod cùm dicimus, hoc dicimus, verborum in *d. l. 15. §. 2. si militis voluntas contraria non sit*; & illorum in *d. l. 9. §. 1. si hoc maluit miles*; unam eamdemque esse sententiam, quemadmodum ab uno eodemque prolata esse constat ad rem eamdem significandam. Plus nimirum sensit Jurisconsultus in *d. l. 15. §. 2.* quàm scripsit: quod cùm manifestum sit tum ex aliis locis, tum ex *d. l. 9. §. 1.* quæ est ipsius Ulpiani, cur verba urgemus, quæ & ipsa insuper ambigua sunt, & sic quoque accipi possunt, non ut nulla nova voluntas exigatur, sed ut saltem aliqua, quæ tamen priori contraria non sit, sed eam confirmet? Quamobrem miror, quid Hotomanno & Ant. Matthæo, summis alioqui viris, in mentem venerit, quod eos, qui ajunt, Ulpianum & secum & cum cæteris de re proposita convenire, contentionis quàm veritatis cupidiores esse, tam præcipites pronuntiaverint.

Textus.

Si adrogatus, vel emancipatus.

5. *Denique & si in adrogationem datus fuerit miles; vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum ejus quasi ex nova militis voluntate valet; nec videtur capitis deminutione irritum fieri.*

Notæ.

3. *Quasi ex nova militis voluntate*] *l. 22. eod.* ut capitis minutione secuta, voluntas repetita censeatur: nam jure communi requiritur nova voluntatis declaratio, *l. 11. §. 2. sec. tab.*

Commentarius.

Jure communi testamentum irritum fit etiam minima capitis diminutione testatoris, puta si se adrogandum dederit, *§. 4. inf. quibus modis test. inf.* militare non item. Sed & si filiusfamil. miles à patre in adoptione datus fuerit aut emancipatus, placet testamentum ejus valere, nec capitis diminutione irritum fieri, *l. miles. 22. & l. seq. hoc tit.* Ut autem huic quæstioni locus sit, oportet, testamentum factum statuatur de bonis castrensibus: nam filius quidem familias de aliis bonis testari non potest; pater autem familias, etsi potest, si tamen de omnibus bonis testatus sit, necesse est tale testamentum infirmari per adrogationem: quippe cùm quicquid extra peculium castrense est, id acquiratur patri adrogatori: qua de causa etiam Jurisconsultus in *l. 23. hoc tit.* expressè meminit militis de castrensibus dumtaxat rebus testati. Quamvis autem quod hoc loco & *d. l. 22. & l. seq.* proponitur, inter privilegia militaria referatur: idem tamen postea, neglecta subtilitate juris, productum videtur ad veteranos jure communi de bonis castrensibus testantes, *l. 1. §. exigit. 8. de bon. possess. sec. tab. l. 6. §. ult. de injust. rupt. testament.*

Textus.

De peculio quasi castrensi filiisfam. testari permissum, sed jure communi.

6. *Sciendum tamen est, quod, cùm ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quàm Principales constitutiones, quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari, nostra constitutio id latius extendens permiserit omnibus, in hujuscemodi peculiis testari quidem, sed jure communi. Cujus constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfactum jus pertinent, ignorare.*

No-

NOTÆ.

6. *Nostra Constitutio*] *d. l. ult. C. de inoff. test. l. ult. C. qui test. fac.*

COMMENTARIUS.

1 *Privilegium jure militari testandi etiam nostri temporis militibus competere.*

DE differentia & qualitate peculii filiorum-famil. actum *sup. §. 1. per quas pers. cuiq. acq.* hic tantùm quædam monentur propter id peculium, quod ad exemplum castrensis filiisfam. concessum fuit, olim eorum quibusdam dumtaxat cum potestate de eo testandi, à Justiniano cum eadem potestate omnibus, *l. ult. C. de inoff. test. l. ult. C. qui test. fac.*

Anteriores leges] Pandectas intelligo cum Cujacio. Etenim etiam ea, quæ legibus continentur, de hoc quasi castrensi peculio non esse ex lege aliqua ad populum lata, sed ex constitutionibus, argumento est, quod ipsum peculium castrense, cujus exemplo comparatum est quasi castrense, ex constitutionibus est. In Pandectis autem non semel tantùm, aut ad summum iterum, ut falso Mynsingerus existimat, sed sæpius hujus quasi castrensis peculii mentio fit, ut in *l. 1. §. in filii. 6. ad senat. Treb. l. 3. §. dari. 5. de bon. poss. l. 1. §. nec castrense. 15. de collat. l. filiusf. 7. §. ult. de donat.* VINN. Rectè Vinnius negat, peculium quasi castrense esse ex lege libera rep. condita, si de vocabulo quæstio sit. Id enim omnino inventum ad exemplum peculii castrensis. Res ipsa tamen locum habuit in virginibus Vestalibus, Flaminibus, Dialibus, aliisque sacerdotibus, qui veteri ritu capiebantur. Gell. *lib. 1. cap. 12.* Hi enim licet patriæ potestati subessent, tamen poterant de peculiis suis testamentum condere. Dicuntur quidem patria potestate exiisse: Ulp. *frag. tit. X. §. 5.* sed Gellius addit: *sine capitis deminutione*, ne eos jura familiæ amisisse existimes. Quum itaque hoc privilegium sacerdotum admodum simile fuerit ei, quod postea constitutionibus principum filiis familias in peculio quasi castrensi datum novimus: non absurdè existimari poterit, has *anteriores leges* hæc scribenti vel Triboniano, vel Cajo, vel alii cuicumque veteri JCto, antiquitatis gnaro in animo fuisse. HEIN.

Quam principales constitutiones] Constitutiones intelligit recentiorum Imperatorum, quarum quædam etiam extant in posteriore Codice, *l. velut. 7. Cod. de assess. l. 4. C. de adv. div. jud. 1. l. un. C. de castr. omn. palat. pec. l. ult. C. de castr. pec. lib. 12.*

Et horum quibusdam] Veluti consulibus, proconsulibus, legatis & præsidibus provinciarum, cæterisque in universum omnibus, qui positi erant in eminentiore aliquo dignitatis aut administrationis gradu: patronis verò causarum, memorialibus, agentibus in rebus, magistris liberalium artium, archiatris, & id genus aliis in tam ampla dignitate non constitutis, ea quidem, quæ hujusmodi operam Reipub. navantes paraverant, plena proprietate concessa fuerunt, ut hæc etiam patre mortuo quasi peculium quoddam castrense præciperent: cæterum jus de his rebus testandi iis datum non fuit, *l. ultim. Cod. de inoff. test.* Hinc apparet, non satis validum esse argumentum, quo nonnulli filiisfamilias jus testandi defendunt etiam in peculio adventitio iis casibus, quibus plena ejus proprietas illis concessa est: de quo amplius *tit. proximè seq.*

Testare quidem, sed jure communi] *d. l. ult. C. de inoff. test. d. l. ult. C. qui test. fac.* Quare filiifamil. omnes, qui quasi castrense peculium habent, idem per omnia in eo jus habent ex constitutione Justiniani, quod filiifam. veterani in peculio castrensi: jure autem militari testari non possunt: hoc enim privilegium illis solis tributum est, qui sub armata militia stipendia merent: neque simpliciter, sed tunc, cùm expeditionum laboribus occupantur, ut inepti sint, qui hoc extendunt ad alias militiæ species, togatæ scilicet aut alias imaginariæ, cujus crebra mentio in tribus posterioribus libris Codicis. Illud nihil refert, utrum quis pedes mereat, an eques. In classibus omnes nautæ & remiges milites sunt, *l. un. §. 1. de bon. poss. ex test. mil.* Quidam negaverunt, privilegia jure militari testandi compe- 1
tere militibus nostrorum temporum, eo quod vetus ratio legendi & ritus assumendi militem in desuetudinem abiit. Sed hoc argumentum nullius momenti est: durat enim nihilominus causa privilegii, laborum & periculorum functio, cùm in expeditionibus sunt, ubi armorum strepitus vocem juris civilis eos audire non patitur, Vigl. *ad rubr. hic.* Gail. 2. *obs.* 118. Vaud. 1. *q.* 55. Christin. *volum.* 4. *decis.* 3. Sichard. *ad rub. C. h. t. n.* 9. Grass. §. *substitutio. quæst.* 66. Grot. 2. *introd.* 7. Perez. *C. de test. mil. in fin.*

TITULUS DUODECIMUS.

QUIBUS NON EST PERMISSUM FACERE TESTAMENTUM.

Dig. Lib. 28. Tit. 1. C. Lib. 6. Tit. 22.

1 *Vt testamentum consistat, quænam in persona testantis requirantur.*
2 *Damnatos capite olim certo jure testandi facultatem amisisse.*
3 *An novellis legibus ab eo jure recessum.*

REditus ad jus commune. Disseruit *tit.* 10. de forma & modo testandi: progreditur nunc ad personam testantis: quod est alterum ex tribus illis, quæ in omni testamento consideranda esse diximus *sub rub. d. tit.* In persona testantis duo
1 exiguntur: unum est, ut conditione sit civis Romanus; quod indicat primum & secundum caput legis Falcidiæ, *l. 1. ad leg. Falc.* Proinde testamentum facere non possunt peregrini, ad peregrinitatem redacti, ut deportati, *l. 8. §. 1. & 2. h. t. qui test. fac. l. 1. §. 2. de legat. 3.* nam servi aut capiti ab hostibus, *d. l. 8. §. ult. l. filiusfam. 16. hoc tit. §. ult. inf. eod.* nec obsides, nisi eis permittatur, *l. 11. eod.* Ac ne is quidem, qui de statu suo & conditione incertus est, testari potest, *l. 14. & seq. eod. l. 1. in pr. de legat. 3.* Alterum est, ut sit sui juris, uno verbo paterfam. de quo statim *in pr. hujus tit.* Qui patresfamiliarum sunt, omnes testamentum facere possunt, exceptis iis, qui voluntatem sua recto certoque judicio significare aut exprimere nequeunt, de quibus in §. 1. & 3. *seqq.* nec non aliis quibusdam, quos lex ob delictum admissum, aut apostasiam hæresimve nominatim testari vetat, *l. is cui. 18. §. 1. l. cum lege. 26. hoc tit. l. 3. C. de apostat. l. 4. C. de haret. & Manich. l. 6. & auth. seq. C. de incest. nupt.* Olim omnes capitali crimine damnati certo
2 jure testamenti factionem amittebant, quoniam statim atque sententiam passi essent, libertatem & civitatem perdebant, *d. l. 8. §. ult. l. 6. §. sed & 6. de injust. rupt. test. l. 12. l. qui ultimo. 29. de pœn.* Ajo *damnati*: nam si quis indemnatus, quantumvis post accusationem & in custodia decessisset, ejus testamentum valebat, *l. 9. hoc tit.* uti & damnati appellatione interposita, medioque tempore pendente appellatione testati & defuncti, *leg. 13. §. ult. eod.*
3 Quæritur autem, an novellis legibus, *Nov. 17. c. 12. Nov. 22. cap. 8. item. 134. cap. ult.* unde *auth. sed hodie. C. de don. int. vir. & ux. & auth. bona. C. de bon. proscript.* ab eo jure recessum sit? Nam his constitutionibus & servitus pœnæ tollitur, & bona capite damnatorum non publicantur, extantibus liberis & parentibus. Sed tamen quia eis bona adimuntur, & in liberos vel parentes transferuntur, ac hodie quidem eos testari posse dicendum videtur, D. Tulden. *hic cap. 6.* add. Salicet. *in d. auth. sed hodie.* Vasq. *3. contr. illust. 96.* Grass. *§. testamentum. quæst. 26.* Clar. *§. testamentum. quæst. 21.* Jac. Vervvey *tract. de art. testam. cap. 4.* ubi notat, in his regionibus damnatos capite, quorum bona publicata non sunt, testamenti factionem retinere.

TEXTUS.

De filiofamilias.

Non tamen omnibus licet testamentum facere. Statim enim ii, qui alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiserint, nihilo magis jure testari possint: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt: quibus de eo, quod in castris acquisiverunt, permissum est ex constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est tam ex auctoritate Divi Augusti, quàm Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: postea verò subscriptione divi Hadriani etiam dimissis a militia, id est, veteranis concessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt. Si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scilicet proprium esse ejus, qui id castris acquisierit: quamquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur; exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus & præcipuè nostris propter diversas causas non acquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense pecu-

lium, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfam. testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.

NOTÆ.

Qui alieno juri subjecti] Filiifam. testamentum facere non possunt, *l. 6. h. t. l. pen. C. eod.* & olim quidem vel ideo non poterant, quia nihil suum habebant. Ulp. *tit.* 20. §. 9. Hodie non possunt, quia ne nunc quidem quicquam pleno jure tamquam patresfam. habent, excepto peculio castrensi & quasi; de quo ob id etiam testari iis permissum. Testandi autem facultas solis patribusfam. lege concessa: *Paterfam. uti legassit, &c.* Cic. *ad Heren. lib. 1. cap.* 13.

Quamvis parentes permiserint] Quia testamenti factio juris publici est, *l. 3. h. t.* id est, ei soli competit, cui jure publico permissa. Ex quo efficitur, ut nec consentiente patre codicillos facere, legatumve aut fideicommissum relinquere filiusfam. possit, *l. 6. §. 3. de jur. cod. l. 25. §. 1. de mort. caus. don.*

Jure communi] Id est, jure hæreditario, post liberos & fratres intestato mortui, ut est in textu, *l. 3. l. 4. C. de bon. quæ lib.* jure novissimo à liberis solùm, non etiam à fratribus parens excluditur. *Nov.* 118. *c.* 2. Explodendum igitur, quod Cujac. Pac. Fabrot. in margine notant, *jure communi, id est, jure patrio, jure peculii*, ex veteri & rogato jure in *l. 2. de castr. pec.*

Proprium ejus esse] Ita ut in eo vice patrisfam. fungatur, *l. 2. de SC. Mac.* quod jus & quasi in castrensibus ei postea tributum §. *ult. tit. sup.*

Quamquam jure civili] Oratio perplexa, sententia tamen Justiniani ex iis quæ antecedunt & mox subjiciuntur, satis manifesta. Vide comment.

COMMENTARIUS.

1 *Cur filiifamilias testamenti factionem non habeant?*
2 *Cur ne patre quidem consentiente rectè testentur, cum ita mortis causa rectè donent?*
3 *An testamentum à filiofam. factum cum consensu patris propter adscriptam clausulam, ut id valeat cujuscumque ultimæ voluntatis vi, saltem sustineatur in vim donationis causa mortis?*
4 *Intestato filio mortuo, peculium castrense jure Codicis ad patrem non redisse jure peculii; sed liberis & fratribus non extantibus, jure successionis ad eum devolutum.*
5 *Peculio pagano adventitio cum castrensi communia.*
6 *Plenius ac planius quàm vulgo ostenditur, filiumfam. ne de iis quidem adventitiis testari posse, quorum fructus patri non quæritur.*
7 *An de his codicillos facere, aut sine patris consensu mortis causa hæc donare possit?*
8 *Quid hic moribus harum regionum receptum?*

QVi alieno juri subjecti] Lex duodecim tabularum liberam testandi facultatem civibus concedens præcisè ac definitè de patribusfam. locuta est. Extat integrum legis caput apud auctorem *ad Herennium lib. 1. c.* 13. in hæc verba: *Paterfamilias uti legassit super familia pecuniave sua, ita jus esto.* Ex eo, quod Decemviri 1 hoc jus nominatim concesserunt patrifamil. hoc est, civi Romano, qui sui juris est, satis intelligitur, idem eos filiisfam. permittere noluisse. Quinimmo non potuerunt nisi ridiculè testandi facultatem permittere iis, qui nihil suum habebant, de quo testari possent: quippe notum est, filiosfam. olim omnia patribus, quorum in potestate erant, pleno jure acquisivise; quæ etiam ratio, cur filiifam. testari non possint, reddita est ab Ulpian. *in fragm. tit.* 20. §. *filiusfam.* 9. duratque eadem etiam nunc. Quicquid enim hodie filiifam. proprium est, in eo non ut filiusfam. sed ut paterfam. consideratur. Et peculium quidem castrense & quasi castrense sub qualitate patrisfam. ei plenissimo jure concessum est: cæterum & in adventitio quadantenus vicem patrisfam. sustinet: cùm alioqui ne proprietas quidem hujus peculii penes eum esse posset, pugnatque cum conditione filiifam. aliquid proprium habere. Hoc autem posito, filiosfam. jus testamenti faciendi non habere, consequens est, eos nec legatum aut fideicommissum relinquere, aut codicillos facere posse: quippe quæ iis demum permissa sunt, qui & testamentum condere possunt. *l. 2. de legat. 1. l. 1. §. 2. de legat. 3. l. 6. §. pen. de jur. cod.* Denique in his etiam locum habet ratio Ulpiani, quod filiifam. nihil habent proprium.

Quamvis parentes eis permiserint] *L. 6. eod.* Atque hoc etiam ut consectarium ex superiori deducitur. Etenim permissio illa patris non efficit ut filiusfam. incipiat esse paterfam. Lex autem duodecim tab. non aliis, quàm patribusfam. testandi potestatem concessit: eoque pertinet quod Papinianus scribit *l. 3. eod. Testamenti factio non privati sed publici juris est*, hoc est, jus testamenti faciendi non privatorum auctoritate, sed jure publico & legibus cuique tribuitur. Adde, quod ne sic quidem filiofam. quicquam acquiritur, de quo testari, aut in quo hæredem habere possit. Ex quo jam etiam efficitur, ut nec consentiente patre codicillos facere, legare aut fideicomissum relinquere valeat. Eadem enim utrobique ratio est. An igitur filiofam. nec mortis causa donare volente patre permittendum? Ita videri potest, cùm mortis causa donationes per omnia fere ultimis voluntatibus comparentur, §. 1. *sup. de donat. l. ult. C. de mort. ca. don.* Placuit tamen, posse filiumfam. permittente patre mortis causa dona-

donare: nimirum quia donatio mortis causa, etsi in plerisque jure ultimæ voluntatis censetur, in quibusdam tamen naturam negotii inter vivos & contractus habet, *l. senatus. 35. §. 3. de mort. ca. don.* maximeque in eo, quod eam perficiendam traditione aut conventione opus est, ut pluribus ostendimus in *d. §. 1.* ac proinde hactenus etiam eodem jure cum conventionibus haberi, hoc est, privatorum arbitrio regi debet, perindeque habendum, ac si pater ipse per interpositam filii personam donasset, in eoque usus esset filii ministerio. *l. 9. §. 2. de donat.* Atque hanc ob causam, etsi filii quoque persona in hac donatione spectatur, tum in ea perficienda, tum infirmanda, putarem tamen, etiam patrem eam revocare posse, cum Bart. *in l. 2. §. 1. de donat.* Ang. & Jo. Fab. *hic.* Nam quod traditum est de testamentis, ea non debere pendere ex alieno arbitrio, *l. illa institutio. 32. de hær. inst.* protinus ad mortis causa donationes trahendum non est. Non obstat iis, quæ diximus, argumentatio Ulpiani *in l. 1. §. 1. de tut. & rat. distr.* concludentis, ei, cui testamenti factio permissa non est, nec permittendum esse mortis causa donare. Procedit enim ista argumentatio in patrefamil. qui bona propria habet, sed testari non potest propter ætatem & defectum judicii, qualis est pupillus, de quo etiam Jurisconsultus loquitur. Hinc jam illud quæsitum est,
3 si filiusfamil. testamentum cum consensu patris condiderit adscripta clausula: *si non valeat jure testamenti, valeat jure codicillorum, aut cujuscumque ultimæ voluntatis vi*, num in hac specie voluntas filii substineri debeat saltem in vim donationis causa mortis? Et vulgo placuit, debere: quoniam appellatione ultimæ voluntatis etiam mortis causa donatio continetur, & in proposito clausula illa, *aut cujuscumque ultimæ voluntatis*, in nulla alia specie ultimæ voluntatis verificari potest, quàm in donatione mortis causa: quæ utique patris consensu facta valet, ut jam demonstratum est. Ita D. Vigl. *hic n. 10.* Clar. § *donatio. quæst. 6. n. 8.* Thesaur. *decis. 150.* Fachin. *5. contr. 64.* VINN. Cæterum in eo, quod ne permittente quidem patre testari potuerunt filii familias, deterior fuisse videtur eorum conditio, quam servorum, quos permittentibus dominis condidisse quasi testamenta, docet exemplum apud Plin. *lib. 8. Epist. 16.* HEIN.

Exceptis iis, quos antea enumeravimus] Qui scilicet castrense & quasi castrense peculium habent. In his enim bonis filiifam. beneficio Principum testamenti factionem habuerunt, *§. ult. prac. tit. l. ult. C. de inoff. test. l. pen. & ult. C. hoc tit. l. 7. §. ult. de donat.* & quoad cætera quoque in hoc peculio plenissimo jure patrumfam. usi sunt, *l. 2. de Sen. Mac. l. 4. de judic.* excepto quod intestati morientes in eo etiam exitum filiorumfamilias patiebantur, *leg. 2. de castr. pecul.* de quo mox uberius.

Quod jus ab initio tantùm militantibus, &c.] Refert Imperator, quibus gradibus ad summum ejus juris, quod filiifam. in castrensibus habent, perventum est. Initium ejus Augusto tribuit. (Ulpianus Julio, *l. 1. de test. mil.*) progressum Nervæ & Trajano, (Ulpian. *d. loco* etiam Titi & Domitiani meminit) patetque ex illo Juvenalis *sat. ult. v. 52.*

Solis præterea testandi militibus jus
Vivo patre datur, &c.

sub Domitiano idem obtinuisse: consummationem Hadriano: quippe illi militantibus tantùm, hic etiam veteranis de eo, quod in castris acquisiverunt, cæteroque peculio, quod militiæ beneficio adepti sunt, *l. 11. de castr. pec.* vivis parentibus, quorum in potestate sunt, testandi facultatem dedit, ita ut quod antea solorum militum erat, id bonorum privilegium rescripto Hadriani factum sit. Illud interest, quod veteranis non nisi jure communi, militibus etiam suo, id est, militari jure, testamentum facere permissum est. Veterani autem dicebantur, qui vel exauctorati sub vexillo adhuc retinebantur, cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis; vel qui confectis legitimis stipendiis protinus dimissi erant, *ἀφέσεως ἐντίμου τυχόντες*. Consule commentaria D. Lipsii *in lib. 1. Annal. Taciti*, ubi & de annis legitimæ militiæ.

Ad parentes eorum jure communi pertinet] Utut pater in peculio castrensi vivente filio nihil juris habuerit, ipsique filio concessum, in eo, quem vellet, hæredem sibi instituere; tamen diu jus vetus hactenus patri conservatum fuit, ut filio intestato mortuo, jure peculii etiam bona castrensia ad patrem redirent, eademque hoc casu adhuc esset conditio castrensis peculii & pagani, nec in illo magis, quàm in hoc filiusfam. hæredem ab intestato haberet. *l. 2. l. 9. l. 14. de castr. pec.* Cæterum huic juri po- 4
steriorum Principum constitutionibus derogatum est; & primum liberis militis aut veterani intestato mortui, deinde fratribus bona castrensia jure hæreditatis delata, & tertio ordine parentibus: id quod hic locus apertè ostendit, atque ex eo etiam perspicuum est, quod filiifam. etiam in bonis adventitiis, maternis & materni generis, lucrisque nuptialibus, eosdem hæredes habere placuit, *l. 3. l. 4. C. de bon. quæ lib. l. ult. C. comm. de success.* quibus tamen in bonis plus patri relictum, quam in castrensibus. Igitur quod hic Imp. ait, filiorumfam. intestato decedentium bona castrensia, non extantibus liberis aut fratribus, ad parentes pertinere jure communi, non sic accipiendum est, ut Cujac. Hotom. Pacius, Fabrotus, & ferè quotquot sunt, fecere, jure peculii secundum jus antiquum, quo filii morte etiam peculium castrense, non quasi hæreditas, sed quasi peculium & quasi à patre profectum ad patrem redibat; verùm jure successionis seu hæreditatis, quæ tertio loco parentibus

tibus ab intestato defertur ex constitutionibus Principum, novo quidem, sed communi jure. Nam si jure peculii ea bona adhuc ad patrem redire oporteret; nemo in iis patri præponi posset, ac nec cuiquam deferri possent jure hæreditario; sed pater tamquam jam olim sua & à se profecta statim occuparet: nisi quis putet cum Viglio dici posse, liberis aut fratribus superstitibus jus patris quiescere; illis autem deficientibus, pristinum jus patri integrum relinqui. Sed hanc interpretationem prædictæ constitutiones non ferunt, quæ omnes loquuntur de jure & ordine successionis; add. quæ scripsi ad *§. ult. inf. de leg. agn. succ.* Plurimum verò interest, utrum dicamus, jure peculii, an hæreditario ad patrem hæc bona pertinere: quippe illo casu, mortuo filio, ipso jure apud patrem remanent, quasi perpetuo ipsius fuerint; hoc casu sine aditione nec acquiri, nec transmitti possunt: illo casu, peculio tantùm tenus creditoribus filii respondere tenetur; hoc, in solidum, nisi inventarium confecerit, *§. 5. inf. de hær. qual.* illo denique casu matrem excludit, hoc casu non item. Hodie jus liquidum est, atque hæc disputatio penitus sublata. Constat enim ex Nov. 118. bona filiifam. sive castrensia, sive pagana adventitia non amplius jure peculii, sed hæreditatis patri deferri; nec jam ordine tertio sed secundo, ita ut cum eo mater simul & fratres defuncti admittantur.

Ex hoc intelligere possumus &c.] Subjiciuntur hic quædam alia jura, quæ filiusfam. in castrensi peculio habet, & nimirum hæc tria; primum, quod hoc peculium ita filii proprium est, ut pater id ei adimere non possit: alterum superiori consequens, quod creditores patris id vendere aliove modo inquietare nequeant: tertium, quod patre mortuo, id filius præcipuum habeat, nec cum fratribus communicare, aut his conferre cogatur. Quæ cuncta, aliaque plura etiam jure veteri obtinuerunt. Nam, ut ante dictum est, filiusfam. in castrensi peculio in omnibus jure patrisfam. fungebatur, tantùm intestatus tamquam filiusfam. decedebat, *l. 2. de sen. Maced. l. 4. de judic.*
5 *l. 4. de castr. pec.* junct. *l. 2. eod.* Quæ autem hic traduntur, olim erant castrensis peculii propria: hodie verò castrensi cum pagano adventitio sunt communia: nam nec adventitia bona pater filio nunc adimere potest: & quod olim in castrensibus juris erat, ut fratribus non conferrentur, *l. 1. §. nec castrense. 15. de collat.* idem hodie obtinet & in adventitiis, *l. ult. C. eod. tit.* In solo profectitio peculio nihil mutatum est, sed quemadmodum id totum patris mansit, ita potest filio id pater adimere: ita patre mortuo cum fratribus communicandum: ita filius pati debet, ut id creditores paterni sibi habeant. Nam quando ab Ulp. traditum est *l. 3. §. sed utrum. 4. in fin. de minorib.* si patris bona à fisco propter debitum occupata sunt, peculium profectitium filio ex constitutione Claudii separari, id specialis humanitatis est. Princeps dum jus fisci minuit, suum minuit: at alteri jus quæsitum auferre non debet, *l. 2. de his qui sui vel al. jur.* & fortassis debitum ϰαχρηστιϰῶς Jurisconsultus accepit pro debito ex causa delicti damnato patre. Nullam certè rationem habet, quod D. Viglius putat, ex causa delicti peculium à fisco occupari, at non ex causa debiti: longè enim major ratio est, ut peculium filii separetur patre damnato, quàm cum fiscus venit ut verus creditor: quippe cùm in pœna nec privilegium habeat, sed creditoribus postponatur, *l. 11. l. in summa. 17. l. quod placuit. 37. de jur. fisc. l. un. C. pæn. fiscal. cred. præf. lib. 10.* Ergo, inquis, non fiscus, sed filius damnato patre actione de peculio conveniendus est, contra quam respondet idem Ulpian. *l. 1. §. 4. quand. act. de pec. ann.* Respondeo, fiscum etiam ea actione teneri, sed tunc cum filius peculium repudiavit: alioqui conventum exceptione se tueri, & creditores ad filium remittere posse.

Quamquam jure civili omnium, qui in potestate] Perplexè & salebrosè hæc traduntur. Jure civili antiquo filiusfam. omnia patri acquirebat haud secus ac servus domino, uti dictum est *§. 1. sup. per quas pers.* primus Augustus excepit peculium castrense, aut potius milites in causa hujus peculii; Hadrianus etiam veteranos: mox & quasi castrense peculium exceptum: procedente tempore etiam adventitium, & præcipuè constitutionibus Justiniani: non tamen ut per omnia eodem jure peculium adventitium apud filium esset, quo castrense & quasi castrense, sed ut ille ejus proprietatem, pater usumfructum regulariter haberet. *d. §. 1. l. cum pater. 6. C. de bon. quæ lib.*

Præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi] Quamvis non tantùm castrense & quasi castrense peculium, sed quædam etiam bona filii adventitia ex constitutionibus patri non acquirantur, atque à Justiniano in universum adventitiorum omnium proprietas filio concessa sit: in duobus tamen istis generibus dumtaxat jus testamenti faciendi ei permissum, non item in tertio. Non habet hæc res dubitationem, cùm, quod regulare est, filius tantùm nudam proprietatem in peculio adventitio habet, pater usumfructum: sed cùm sint quidam casus, quibus filio plena & solida proprietas acquiritur, anne tunc quidem de his bonis testari possit, non satis convenit. Casus unus jam tum erat, cùm Institutiones componerentur. Nam *in l. ult. C. de bon. quæ lib.* sic à Justiniano constitutum est, ut si filio hæreditas aut legatum fideive commissum delatum sit, & pater filio consentire nolit, ut hæreditatem adeat, aut relicta agnoscat, filius propria auctoritate patre invito id facere possit, & sibi hoc facto, quod relictum est, in totum acquirat. Novellis constitutionibus plures hujusmodi species introductæ. Idem enim obtinere placuit

in

in rebus filiosam. ea lege datis, ut ne usufructus ad patrem perveniat: item in hæreditate fratris aut sororis, ad quam una cum filio pater admittitur: postremo etiam in iis rebus, quæ filio deferuntur, patre divortium faciente sine causa, *auth. excipitur. cum. 2. seqq. de bon.*
6 *quæ lib.* An igitur ne his quidem casibus filio permissum de peculio adventitio testari? Sunt qui putant, permissum esse, & Triboniano hæc scribenti in mentem non venisse *l. ult. §. ipsum autem. 5. vers. filiis autem. C. d. tit.* ubi Justinianus dumtaxat eo casu, quo apud patrem usufructus est, filium de bonis adventitiis testari non permittit: inde enim à sensu contrario colligunt, in altera specie adventitiorum id ei licere. Probabilis sanè collectio, nisi ipse Justinianus postea mentem suam clarè exposuisset. Nam cùm hæc ipsa quæstio jam tum ætate Justiniani, nec multo post emissam *d. l. ult.* exorta esset, ipse nova constitutione edita dubitationi occurrit, quæ est *l. pen. C. qui test. fac.* qua declarat, minimè sibi in constitutione nuper à se promulgata propositum fuisse, filiisfam. in bonis adventitiis permittere testamenti factionem, sive cum consensu, sive sine consensu patris bona possideant, ac proinde sive nudam sive plenam eorum proprietatem habeant; sed in hoc antiquam legem per omnia servari jubet. Conferantur inter se constitutiones; perspicuè apparebit, alteram alterius explicandæ, & *d. l. pen.* tollendi erroris gratia, cui verba *§. 5. d. l. ult.* causam dederant, scriptam esse. Non enim alia lex per eam, quam *in d. l. pen.* ait à se promulgatam esse, intelligi potest, quàm in qua extat distinctio illa, cujus meminit, & ad quam se refert *in d. l. pen.* utrum scilicet filius bona possideat cum consensu, an sine consensu patris: at illa distinctio extat in una *d. l. ult.* nusquam alibi. Sed quid quærimus amplius? Negat expressè *in d. l. pen.* se jus testandi filio permittere in bonis, quæ possidet sine consensu patris: atqui horum plenam proprietatem filio *in d. l. ult.* concesserat, neque erat tunc alius casus, quo usufructus in hoc genere peculii ad patrem non pertinebat. Ad hæc jubet circa filiorumfam. testamenta per omnia observari legem antiquam: nulla verò lege antiqua filiofam. testamentum facere permissum, præterquam de bonis castrensibus & quasi castrensibus: neque concessio plenæ proprietatis mutat qualitatem peculii, quæ ex sola causa acquirendi æstimatur. Ridiculi autem sunt, qui per legem antiquam intelligunt ipsius Justiniani aliquam constitutionem, nominatim illam ipsam, quam explicat, *lib. ult. C. de bon. quæ lib.* Non potuit, nisi absurdissimè, antiquam appellare, quam initio *d. l. pen.* profitetur nuper à se promulgatam, nec ullas suas ipsius leges antiquas, cùm nulla tunc esset biennio aut triennio vetustior. Novissimo jure etsi filiofam. quædam alia ejusdem generis bona pleno jure proprietatis concessa sunt; nullibi tamen jus de iis testandi ei datum legimus. *Nov. 117.* permittitur filio de hujusmodi bonis quovis modo disponere: at in Græco est διοικεῖν, quod testamenti factionem non comprehendit: & sine eo etiam apertissimum est eo loco intelligi tantùm dispositionem inter vivos & liberam horum bonorum administrationem; quippe cùm hæc dispositio ei tantùm permittatur, qui perfectæ ætatis est, hoc est, filiofam. majori 25. annis: cæteroquin curatores ei dari jubentur; cùm tamen minor 25. annis etiam curatorem habens, post annum decimum quartum testamentum facere possit, *l. 5. hoc tit.* At, inquies, quod conceditur inter vivos, id multo magis licere debet in ultima voluntate, *arg. tit. de leg. Fus. Can. toll.* Respondeo, hanc propositionem nec perpetuo veram esse, de quo vide Everhard. *in Top.* & procedere tantùm in objecto præsupposita habilitate personæ, quæ deficit in filiofamil. Sic etiam non procedit in filiofam. argumentum ductum à jure plenæ proprietatis, quasi eo jure concesso omnia concessa intelligantur, quæ patrisfam. in re sua, ut ejus liberrimo moderatori & arbitro, permissa sunt. Patet hoc ex eo, quod filiifam. patroni causarum, magistri liberalium artium, &c. etsi plenam proprietatem peculii quasi castrensis olim habebant, jus tamen de eo testandi ante Justinianum non habuerint, *§. ult. præc. tit.* Nimirum ut dictum est in pr. qualitas filiifam. obstat, quominus testari possit: ut autem possit de castrensi & quasi castrensi peculio, non ex eo est, quod simpliciter plena ejus proprietas filio concessa; sed quia placuit id eum habere sub qualitate patrisfam. ut etiam de eo testari posset. Nihil movet, quod filius in hac specie adventitiorum hæredem ab intestato habet: nam & in altera specie, cùm nuda ejus est proprietas, habet. Potest ex lege hæredem habere, etsi sibi hæredem facere non potest; & in casu *Nov. 22. cap. 26.* ponendi sunt termini habiles filii emancipati: alioquin sequeretur, etiam de iis adventitiis filium testari posse, quorum usufructus ad patrem pertinet. Postremo nullam admodum causam video, cur filiofam. testandi facultas in una specie adventitiorum concedatur, in altera denegetur: nam sola usufructus à proprietate separatio impedire non potest, quo minus jus sit de proprietate testandi, *inf. de hær. inst. in pr. l. rectè dicimus. 25. de verb. sign.* Atque hæc etiam communis est interpp. sententia. Porro hoc constituto, filiumfam. de bonis adventitiis testamentum facere non posse, tractari tamen adhuc potest, an non saltem de 7
his bonis codicillos facere possit, cùm hæredem in his bonis ab intestato habeat, quem onerari posse fideicommisso constat, *§. præterea. 10. inf. de fideicomm. hær.* Sed magis est, ut nec codicillos facere possit, propter regulam juris: *Qui non potest facere testamentum, nec potest*

codicillos, *l. 6. §. pen. de jur. cod. l. 1. §. 2. de legat. 3.* Quem lex ei hæredem dedit, eum omnino omnia bona, quæ post mortem relinqueret, habere voluit, & quasi addixit: tum vi ipsa non multum interest, hæredem sibi quis testamento instituat, an per fideicommissum alicui hæreditatem suam restitui jubeat. Planè mortis causa donationem in bonis, de quibus agimus, filio permittendam esse existimarem, & quod alias patris consensu potest, *l. tam is. 25. §. 1. de mort. ca. don.* id ei hìc licere etiam sine consensu patris, *argument. Nov. 117.* & eorum, quæ diximus in exegesi verborum hujus pr. *Quamvis parentes eis permiserint*. Diss. Anton. Fab. *decis. 43. er. 6. & seqq.* ubi nec in bonis castrensibus donationem mortis causa filiofamil. concessam fuisse contendit, contra expressum textum in *l. 7. §. ult. de donat.* vid. Div. Guil. Mas. *lib. 6. sing. opin. cap. 6. & seq.* ubi ex professo argumenta omnia Fabri diluit.

Licet suæ potestatis decesserit] *l. si filiusfam. 19. hoc tit.* Est autem hoc jus generale, ut si quis tempore testamenti facti non habuerit testamenti factionem testamentum ab eo factum non valeat, etsi postea testamenti factionem habere cœperit, *§. seq. leg. 4. eod. l. 1. §. exigit. 8. de bon. possess. sec. tab.* obtinetque hìc etiam regula Catoniana, *l. 1. de reg. Cat. l. quod initio. 29. de reg. jur.* Interpretes communiter duos casus excipiunt, quibus filiusfam. rectè etiam de bonis adventitiis testetur, utique consentiente patre; si quid relinquat in pios usus; si liberos suos hæredes faciat: illic voluntatem filii sustineri favore piæ causæ, hìc favore liberorum. Tiraquel. *de priv. piæ caus. cap. 78.* Clar. *§. testamentum. quæst. 5.* Tulden. *hic cap. 11.* Jac. Vervvey. *art. test. cap. 4. fac. cap. 4. de sepul. in 6.* Christin. *vol. 4. decis. 4. num. 6.* ubi in casu posteriore nec consensum
8 patris requirit. Moribus harum regionum libere omnes, qui modo ea ætate sunt, qua testamentum condi potest, de bonis maternis cæterisque adventitiis omnibus rectè testantur, neque consensu patris ad eam rem opus est. D. Elbert. Leonin. *lib. 6. emend. cap. 3. in fin.* Perez. *C. qui test. fac. nu. 10.* Groenevv. *de ll. abrog. hic, & ibi laudat.* quod & in Hispania obtinet, *leg. 5. Tauri* & ibi Gomez. atque in Germania quoque receptum, utique si liberi seorsum à patre habitent; Reusner. *par. 2. c. 23. n. 26. de testam.* De Gallia idem testatur Lud. Charond. *in memorabil.* In Frisia tamen etiam in hac parte obtinet jus civile. D. Ioan. à Sande *lib. 4. tit. 1. defin. 1.* VINN. Quod de Germania ex Reusnero monet, nihil ad rem facit. Per separatam enim œconomiam, quam hìc Reusnerus intelligit, liberi exire intelliguntur patria potestate. Ergo ibi tunc non testantur tanquam filiifamilias de peculio adventitio, sed tanquam patresfamilias de pecunia & re sua. HEIN.

TEXTUS.

De impubere & furioso.

1. *Præterea testamentum facere non possunt impuberes; quia nullum eorum animi judicium est. Item furiosi; quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes postea pubes, aut furiosus postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, jure testati esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum rectè factum, neque ullum aliud negotium rectè gestum, postea furor interveniens perimit.*

NOTÆ.

1. *Præterea*] *l. 5. h. t. l. 19. §. 1. de capt. & postl.* adde & alios ex *l. 8. 9. 10. & 11. D. h. t.*

Postea pubes, &c.] Propter regulam, ut jam diximus, Catonianam.

Aliud negotium] Adeo ut ne matrimonium quidem furore superveniente solvatur, *l. 8. de his qui sui vel al. jur.*

COMMENTARIUS.

1 *Impuberes nec tutore auctore testamentum facere posse.*

2 *Testamentum à furioso factum tempore dilucidi intervalli sustineri. Et quid si de eo dubitetur?*

3 *Cur furor postea incidens, &c. testamentum antea factum non vitiet, capitis minutio vitiet?*

4 *Quando locus sit regulæ, Quæ ab initio rectè constituta sunt, resolvi, cum in eum casum pervenerunt, unde incipere non possunt?*

QUia nullum eorum animi judicium est] Impuberes intelliguntur, qui nondum annum ætatis decimum quartum compleverunt, id est, qui nondum ad supremum anni decimi quarti diem pervenerunt. In fœminis annus est duodecimus, *l. 5. hoc tit.* Horum ait nullum esse animi judicium, nimirum nullum plenum ac solidum, nullum tale, quale requiras in eo, qui de omnibus facultatibus suis una perpetua dispositione statuere cogitat. An igitur non saltem tutore auctore impuberi permittendum testamentum facere, uti potest eo auctore res suas alienare, hæreditatem adire, bonorum possessionem petere, aliaque facere, etsi perfectum animi judicium requirant, ut hìc etiam quod impuberis judicio deest, tutoris prudentia suppleatur? Nequaquam. Nam aliarum actionum periculum tutores præstant, 1
& finita tutela earum rationem pupillis eorumve hæredibus reddunt; hujus verò reddere non possunt. Deinde testamenta non arbitrio alieno,

non

non precaria, sed ipsorum testatorum prudentia fieri debent, ne quid temere & inconsulto per aliorum molimina in præjudicium familiarum & agnationis statuatur, & alieni potius, quàm cognati, cognati remotiores potius, quàm proximi, hæreditatem consequantur. Quin tutores, si hanc potestatem iis permittimus, semper operam dabunt, ut non alii, quàm à quibus lucrum sperant hæredes instituantur. Puberes autem testamenti factionem habere placuit statim à decimo quarto aut duodecimo anno completo, nec curatoris in eo consensum intervenire, *d. l. 5. hoc tit. l. Aurelio. 20. §. 1. de lib. leg.*

Item furiosi] Furiosi quid à mente captis differant, docui *sup. tit. de curat. §. sed & 4.* Nimirum furiosum quidem omnem & mente captum esse sive dementem; at contra non omnem mente captum esse & furiosum, cumque mente captus à furioso distinguitur, ut plerumque fit, eum intelligi, qui cum sana mente non sit, in quiete est, nec, ut furiosi solent, agitatur & fertur præceps. Cæterum nihil refert in ullo actu aut negotio, demens quis sit simpliciter, an ad dementiam accedat & furor: constatque, quamvis furiosi tantùm hic mentio fiat, ad omnes, qui mente carent, hæc pertinere. *l. 2. l. Titia 13. in fin. de inoff. test.*

2 *Quo furor intermissus est*] Furiosus per id tempus, quo furor intermissus est, testamentum jure facere potest, *l. 9. C. hoc tit.* quemadmodum & testis tempore intermissionis rectè adhibetur, *l. qui testamento. 20. §. 4. hoc tit.* Cæterum ut valeat testamentum, necesse est, ut id uno eodemque tempore remissionis perficiat: nam si cœpto testamento & necdum perfecto, furor eum iterum invaserit, nihil actum est, etiamsi postea remisso denuo furore, id quod cœpit, perficiat, *d. l. 9.* Quid si proferatur testamentum conditum à furioso, quem certum est habuisse dilucida intervalla, incertum autem sit, quo tempore id fecerit? Et si quidem id ita ordinatum fuerit, ut quivis paterfam. sanæ mentis sic dispositurus fuisse judicetur, pro testamento respondendum & credendum intervalli tempore factum D. Viglius censet, cui assentior. Pertinet huc quod Val. Maximus *lib. 7. cap. 8.* refert de Tuditani hominis certæ ac notæ insaniæ testamento; quod à centumviris confirmatum ait, *magis quid scriptum esset in tabulis, quàm quis scripsisset, considerandum existimantibus*, add. Boet. *decis. 23. num. 81.* Mynf. 4. *obs. cent. 2.* Mantic. *de conj. ult. vol. lib. 2. cap. 2. n. 7.* Christin. *vol. 4. dec. 4. n. 8.* Diod. Tuden. *commen. hic, cap. 3.* Grass. §. *testamentum. qu. 21.*

Eo, quod ante fecerint, testamento valente] *in d. l. qui testamento. 20. §. 4. hoc tit.* Similiter nec interdictio bonorum succedens, nec auditus sermonisve amissio testamentum antefactum vitiant, *§§. seqq. l. 6. §. 1. l. is cui. 18. eod.* Palam igitur est, his casibus unum tantùm tempus inspici testamenti facti, ac sufficere eo tempore testatorem habuisse testamenti factionem, etsi tempore mortis non habuerit. Proinde cum Jurisconsultus in *l. 1. §. exigit. 8. de bon. poss. sec. tab.* ait, prætorem exigere, ut is ex cujus testamento bonorum possessio petitur, utroque tempore jus testamenti faciendi habuerit, & cùm faceret testamentum, & cùm moreretur, intelligere debemus, eum non hoc velle bonorum possessionem ex testamento non dari, si testator tantùm tempore testamenti facti jus testandi habuerit, sed non dari, si habuerit tantùm tempore mortis, non etiam tempore conditi testamenti, ut exempla illic proposita ostendunt. Sic autem jus est in mutatione, quæ salvo statu & fortunis testatoris 3 contingit, cujusmodi sunt superiora. Quod si qua mutatio postea inciderit, per quam capite testator minuatur, puta si servus fiat, in insulam deportetur, si se adrogandum det, testamentum infirmatur, atque irritum fit, *§. 4. inf. quib. mod. test. inf. l. 6. §. irritum. 5. & seqq. de injust. rupt. test.* & ratio manifesta est. Quippe his modis non tantùm amittitur testamenti factio, sed etiam conditio personæ testatoris sic mutatur, ut omnino testamentum habere non possit, ac ne hæredem quidem. Furiosus verò & prodigus, etsi testamentum facere non possunt, nihil tamen prohibet, quo minus hæredem ex testamento antea facto habeant, & præcedens eorum voluntas exitum sortiatur.

Neque aliud negotium rectè gestum] De matrimonio idem traditur, *l. 8. de his qui sui vel al. jur.* In cæteris quoque negotiis quin idem juris sit, dubitandum non est, sive rem suam ante furorem alienaverint, de quo nemo ambigit; quoniam negotia perfecta & penitus consummata nullo eventu infirmari possunt: sive stipulanti aliquid promiserint, aut alias se obligaverint, licet hic aliquid desit ad consummationem negotii: sed hoc à curatore expediri potest. Neque enim in omnibus probata est sententia eorum, qui ea quæ ab initio rectè atque utiliter constituta sunt, resolvi putaverunt, cùm in eum casum incidissent, à quo incipere non poterant, *l. existimo. 98. l. pen. §. 2. de verb. obl. l. in ambigui. 85. §. 1. de reg. jur. §. ex contrario. 14. inf. de legat.* 4 sed tunc tantùm cum casus incidens impedit, quominus quod cœptum est, perfici atque ad finem suum perduci queat, ut evenit incidente capitis deminutione testatoris. Qua de re fortassis pluscula ad *d. §. ex contrario. 14.*

TEXTUS.

De prodigo.

2. *Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fece-*

rit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.

COMMENTARIUS.

QUi bona sua profundunt, nec modum, nec finem impensarum habentes prope à furiosis absunt. Planè enim quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum, ut inquit Jurisconsultus *l. his qui. 12. in fin. de tut. dat. ab his.* quam ob causam placuit, hujusmodi hominibus bonorum administratione interdici: qua interdictione & testamenti factio ipsis adempta intelligitur; quippe qui non saniore judicio, quid de rebus suis post mortem fieri velint, statuturi creduntur, quàm eas tractarent, si libera earum administratio ipsis permitteretur. *l. cui. 18. hoc tit.* Puberum minorum 25. annis non eadem ratio est: neque enim his bonorum administratio interdicta est, ut malè Don: ad *leg. 6. de verb. obl. n. 9.* sed si velint, curatores accipiunt; quibus quidem tum administratio permittitur, nec jam amplius ipsis minoribus, sed in hunc maximè finem, ne minores in contrahendo circumveniantur, quod in testamento non metuitur.

Quod ante fecerit] *d. l. is cui. 18.* Testamentum enim, quod interdictione vetustius est, eadem ratione valere debet, qua quod factum est ante furorem. Imperator Leo *Nov. 39.* prodigo permittit τὰ συμφέροντα ποιεῖν, ea facere, quæ ipsi conducunt; & ratum quoque testamentum ejus esse jubet, in quo mores prodigi non apparent. Quod Viglio videtur naturalem æquitatem habere. Forte id admittendum fuerit, si quædam non levia argumenta saniorum morum præcesserint, per. *l. 1. de cur. fur.* Vide Sandè *lib. 4. tit. 1. defin. 3.* Groenevv. *de ll. abr. hic.* Hic autem locus confirmat, quod supra *§. furiosi. 3. de curat.* asseruimus, prodigum, quod attinet rerum administrationem & effecta juris civilis, non statim censeri eum, qui ipso facto prodigus est, sed tunc demum, cùm ei bonorum administratio interdicta est: interdici autem non ipso jure, sed causa cognita decreto magistratus.

TEXTUS.

De surdo & muto.

3. *Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. Sæpe enim etiam litterati homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde nostra constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus & modis secundum normam ejus possunt testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet ejus testamentum.*

COMMENTARIUS.

OLim etsi quis mutus tantùm erat, aut surdus, testamenti faciendi jus non habebat, nisi specialiter à Principe impetravisset, ut sibi testari liceret, *l. 7. hoc tit.* junct. *l. pen. §. 1. unde cogn.* cujus juris ratio significatur à Paulo *lib. 3. sent. 4.* quia neque mutus testes rogare potest; neque surdus audire testimonium perhibentes. Undè cùm nemo quicquam à Principe impetrare possit, nisi qui ei preces suas aut voce aut scripto potest exponere, sequitur, eos mutos, qui scribere nesciebant, omnino testari non potuisse. Justinianus, quod singulare & personale jus erat, jus commune fecit, & generaliter surdis omnibus, vel mutis testamentum facere permisit, (cum aliquo tamen temperamento) ut jam amplius necesse non sit singulos id precibus impetrare, *l. discretis. 10. C. hoc tit.* Sic verò ille constituit, ut si quis mutus & surdus simul sit, siquidem natura, is omnino testamentum facere non possit: sin casu, ut possit; si modò ante litteras didicerit; ut scripto voluntatem supremam exprimere queat. At si quis tantùm mutus sit, aut surdus tantùm, sive tales sint natura, sive morbo, his jure testari liceat eo modo, quo per rerum naturam voluntatem suam declarare possunt aut scripto aut lingua. Quod ne muto quidem tantùm, qui litteras nesciat, testamenti factio hac constitutione permittitur, confirmat id, quod modò dicebamus, eum, qui talis sit, nec à Principe testandi licentiam obtinere posse. Illud in eadem constitutione absurdè est, quod Justinianus credidit, eum, qui surdus natus est, loqui posse, & articulatam vocem edere; cùm nihil tam certum sit, quàm ei, cui auditus à natura negatus est, & sermonis usum ablatum; nec esse naturaliter surdos, qui non iidem sint & muti. Quod etiam Plinius testatur *lib. 10. cap. 69.* Alex. Aphrodis. *problem. 1. 138.*

Qui omnino non exaudit, &c.] Hæc plana sunt. Notum enim est, eum, qui tardè, aut difficulter exaudit, non surdum, sed surdastrum dici, ὑπόκωφον, subsurdum: & eos, qui graviter, aut ἀσαφῶς loquuntur, non mutos, sed blæsos, balbos, μογιλάλους, appellari: mutos autem dici elingues & fandi impotes, ἀλάλους. Planè muti etiam illi habendi sunt, qui ἀσήμως loquuntur, hoc est, sine ulla certa significatione vocis, ἀνάρθρῳ φωνῇ *leg. mutum. 9. de ædil. edict. l. 7. in fin. de supell. leg.*

Sed si quis post testamentum factum, &c.] Ob eamdem rationem, ob quam placere diximus testa-

testamentum furiosi, aut prodigi, quod furore aut interdictione bonorum vetustius est, non infirmari.

TEXTUS.

De cæco.

4. *Cæcus autem non potest facere testamentum nisi per observationem, quam lex Divi Justini patris nostri introduxit.*

COMMENTARIUS.

IN cæco nihil est, ob quod testamentum facere prohibeatur: nam testes accire ac rogare potest, & audire sibi testimonium perhibentes. Quapropter & olim testamentum facere potuit. Paul. *3. sent. 4.* & nunc quoque potest. Cæterum forma nunc accuratior præscripta, & quædam singularia in testamento cæci, ut fraus omnis, cujus hic major metus, evitetur, constituta sunt lege illa Justini, quæ hic commemoratur, & extat *l. hac consultissima. 8. C. hoc tit.* Sententia legis est, ut cæcus hæredem nuncupaturus (ineptum putavi monere, cæcum non aliter quàm per nuncupationem testari posse) præter numerum testium ordinarium adhibeat & tabularium, aut si tabularii copia non sit, alium octavum testem, qui voluntatem nuncupantis scriptura excipiat, cui deinde testes omnes & tabularius subscribant, eamque obsignent, uti fit in testamentis scriptis, aut si prius testamentum suum scripto comprehendi curavit, ut tabularius coram testibus eam scripturam palam legat, eaque lecta cæcus testetur hanc suam voluntatem esse; deinde omnes subscribant & signent. Ubi hæc singularia notanda. 1. Quod non sufficit voluntatis nuncupatio, nisi & scriptura accedat. 2. Adhibitio octavi testis, qui testamentum scribat, aut antea scriptum recitet. 3. Quod is testis debeat esse tabularius publicus, si ejus copia est. 4. Omnium subscriptio & subsignatio.

TEXTUS.

De eo, qui est apud hostes.

5. *Ejus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. Sed quod, dum in civitate fuerat, fecit, sive redierit, valet jure postliminii; sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.*

NOTÆ.

5. *Quamvis redierit*] *l. 8. h. t.* nam postliminio non vitiatur Catonis regula. Codicilli autem scripti in captivitate ab eo, qui in civitate testamentum fecerat, eo reverso convalescunt, quia principium eorum jam in civitate constitutum erat, nempe testamentum, quo confirmati sunt, *l. 12. §. 5. de capt. & postl.* simile est in *l. 15. eod.*

Ex lege Cornelia] Postliminii & legis Corneliæ fictio in omnibus partibus juris servatur, passim *D. & C. eod. v. §. 5. sup. quib. mod. jus patr. pot.*

COMMENTARIUS.

1 *Etsi testamentum apud hostes factum jure postliminii non convalescat, codicillos tamen ibi factos convalescere.*

2 *Hodie in orbe Christiano hujus §. usum non esse, præterquam secundum quosdam, si qui à Turcis, &c. capti fuerint.*

QVi apud hostes est] *l. 8. hoc tit.* Ratio manifesta est. Quia captus jure belli servus fit hostium, ut autem testamentum consistat, necesse est testatorem jus testandi habere, cùm testamentum facit; nec postliminio vitiatur regula Catoniana. Sed nec obsides, nisi eis permittatur, testamentum facere possunt, quia velut pignoris jure tenentur, & fiscus eorum bona occupat. *L. 11. hoc tit. l. Divus. 31. de jur. fisc.* Qui autem à prædonibus capiuntur, quia liberi manent, *l. 19. §. 2. de capt. & postlim.* testamenti factionem retinent, ut & illi, qui apud exteros legatione funguntur. *l. 11. in pr. & §. 1. hoc tit. & ib.* Cujac. add. Grass. *§. testamentum. qu. 25.* Vasq. *3. contr. 103. num. 1.* VINN. Immo & capti in bellis civilibus, *l. 21. §. 1. ff. de capt. & postl.* Hi enim non fiebant servi, sed proscribebantur, quod est inventum Sullæ. Vellej. *lib. II. 28.* HEIN.

Sed quod, dum in civitate, &c.] Testamentum ante captivitatem rectè factum, etsi reipsa irritum fit captivitate, fictione tamen juris sustinetur. Est autem duplex in hac re fictio; postliminii, & legis Corneliæ, *l. 6. §. pen. de injust. rupt. test.* illa, si captus redierit, locum habet; hæc si in captivitate decesserit. Illa fingit retro in civitate testatorem fuisse; hæc retrò in civitate decessisse. Imperatores in *l. 9. C. de postlim. rev.* inconsideratè tribuunt legi Corneliæ, quod est juris postliminii. Quærat autem aliquis, cur cùm postliminio reversus fingatur semper in civitate fuisse, & ita habeatur, ac si medio tempore nulla captivitas intercessisset, non convalescat postliminio testamentum, quod quis tempore captivitatis fecit? Resp. quia quod non est ante captivitatem, id nec postliminium habere potest. Non obstat, quod codicilli in captivitate scripti ab eo, qui in civitate testamentum fecerat, eo reverso, jure postliminii convalescant: nam eorum principium & firmamentum jam in civitate constitutum est, nimirum ipsum testamentum, quo confirmati 1 sunt, *l. in bello. 12. §. codicilli. 5. de capt. & postl.* Eadem ratione placuit, si uxor cum marito capta fuerit, eaque in captivitate ex marito enixa sit, etiam liberos ibi natos jus postliminii habere, & reversos cum parentibus justos liberos esse, *l. Divi. 25. d. t.* nimirum quia nati sunt ex matrimonio in civitate legitimè contracto. Illud nullius momenti est, quod Aretinus monet, esse regulam, *media tempora non nocere. l. 6. §. 2. l. si alienum.*

num. 49. §. 1. de hær. inst. §. in extraneis. 4. inst. de hær. qual. ac proinde videri supervacuam fictionem juris postliminii ad testamenta conservanda. Quippe illa definitio ad hæredem pertinet, non ad testatorem, cujus testamentum amissa civitate stare non potest. Fallitur autem Aretinus, dum respondet, procedere regulam, si medio tempore status testatoris mutatus non fuerit. Error hic perspicuus est, *d. l. 6. §. 2.* & statu non mutato, quæ, rogo, potest esse dubitandi ratio? Porro non in hac tantùm parte juris, sed etiam in cæteris omnibus & postliminii & legis Corneliæ fictio servatur, *l. 5. §. 1. d. l. in bello. 12. §. 1. l. retro. 16. l. in omnibus. 18. & passim de Capt. & postlim. & C. eod. §. si ab hostibus. 5. sup. quib. mod. jus pat. pot. solv.* Postliminio æquiparatur restitutio capite damnati, *l. 6. §. pen. de injust. rupt. test.*

Ex lege Cornelia] *L. lege Cornelia. 12. hoc tit.* Hæc lex mortis & captivitatis tempora conjungit. Id est, fingit, eum qui apud hostes decessit eo tempore quo captus est decessisse, civem & familiam habentem. Quo tempore, aut quo auctore lata sit, non liquet. Quod D. Viglius putat latam esse primo bello Punico ab aliquo ex familia Scipionum, conjectura est, nec satis probabilis. VINN. Immo probabilius est, legem hanc Corneliam non aliam esse ac illam Cornelii Sullæ testamentariam, cujus meminit Cic. *in Verr. lib. 1. cap. 42.* Et ita Hotomanno quoque videtur. Potuit ea lex & de postliminio aliquid sanxisse, adeoque fortassis culpa vacant Imperatores in *l. 9. C. de postl. reversis*, ubi inconsiderate legi Corneliæ tribui ait Vinnius quod sit juris postliminii. Postliminii sanè jus non solum moribus, sed & legibus constitutum dicitur. *l. 19. ff. de capt. & postlim.* HEIN. Hodie in orbe Christino nullus hujus §. usus est, nisi in iis, qui à Turcis aut id genus aliis Barbaris capti sunt. Nam cùm, quod olim tan- 2
tum obtinebat in bellis civilibus, *leg. si quis. 21. §. 1. de capt. & postlim.* nunc inter Christianos consuetudine generali invaluerit, ut bello capti servi hostium non fiant, sed liberi & cives maneant, ac jus sit pretio eos redimere, poterunt etiam dum apud hostes sunt testari, *arg. l. 13. hoc tit. Alc. ad l. hostes. 118. de verb. sign.* Duar. *ad tit. qui test. fac. pag. 318.* Grass. *de qu. 25.* Zypæ *not. jur. Belg. de testam.* Sande *lib. 4. tit. 1. defin. 2.* Nonnulli idem juris habent etiam à Turcis captos existimant. Covar. *c. peccat. p. 2. §. 11. n. 6.* Cypriam *Cens. Belg.* Groen. *de ll. abrog. hic.* Illud etiamnum observatur, quod transfuga jus testandi non habeat, quoniam jura civium amittit, nam hostium numero habetur, *l. postliminium. 19. §. transfugæ. 4. de capt. & postl.* Jac. Vervvey. *a. test. c. 4.* Sande *ubi sup.*

TITULUS DECIMUSTERTIUS.

DE EXHÆREDATIONE LIBERORUM.

D. Lib. 28. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 28. 29. Nov. 115.

Ratio ordinis, & argumentum tituli.

HActenus de personis, quibus jure publico potestas testamenti faciendi data aut denegata est; item de modo testandi, sive externi testamenti solemnitatibus, comparatis ad firmandam testationis fidem. Sequitur tertium res, quas in ipso testamento inseri & caveri oportet, ut justum ratumque habeatur; quam intrinsecam testamenti solemnitatem appellare possumus. Estque duplex; una communis omnium testatorum, hæredis scilicet institutio; altera quorumdam dumtaxat propria, & maximè parentum, qui liberos in potestate habent, videlicet eorum liberorum exhæredatio, si ipsi hæredes non instituantur: de quo idcirco etiam inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, præcipiendum fuit, *l. inter cætera. 30. hoc tit. de lib. & posth. hær. inst. vel exhær.* Existimaverat aliquando Hotomannus, inscriptionem hujus tituli corrigendam esse, legendumque, *De institutione vel exhæredatione liberorum*: quod & Vvesembecius tacitè secutus est. Verùm postea idem Hotomannus ab hac sua sententia recessit. Mihi quidem nulla mutatio necessaria videtur. Cæterum si secundum priorem sententiam Hotomanni inscriptio concipiatur, non eo minus probaverit, quod ostendit [illegible] ejusdem argumenti in π. & *d. leg. inter cætera. 30.* In præcepto quoque legis disjunctio est; *Pater filium, quem in potestate habet, aut hæredem instituito, aut nominatim exhæredato.* Exhæredare est, eum, qui alioqui hæres futurus erat, ab hæreditate repellere. Et de solis suis hæredibus propriè dicitur, qui nisi removerentur, ipso jure hæredes existerent, & vivo adhuc patre quodammodo domini existimantur, *l. in suis. 11. hoc tit.* de extraneis per abusionem. Jure civili antiquo non erat in omnibus liberis, etiam iis, qui in potestate erant, & sui hæredes, exhæredatio æquè necessaria, nec omissæ idem semper effectus: ritu quoque variabat pro sexu, pro gradu, prout nati jam liberi, aut nondum nati essent tempore facti testamenti; quæ omnia diligenter hìc Imperator exequitur: deindè subijcit, quid ipse novi juris constituerit. Ad extremum agit de præteritione, quæ vim exhæredationis habet. Continet autem hic titulus principia magnarum

tum & difficillimarum quæstionum juris, qua veteris, qua novi, eoque diligentem atque accuratam desiderat partium omnium interpretationem.

TEXTUS.

Jus vetus de liberis in potestate.

Non tamen, ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat, vel exheredem eum nominatim faciat. Alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut si vivo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus & aliis per virilem sexum descendentibus liberis utriusque sexus antiquitatis fuerat observatum: sed si non fuerant scripti hæredes scriptæve, vel exhæredati exhæredatæve, testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen accrescendi eis ad certam portionem præstabatur. Sed nec nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, si ita exhæredetur; Titius filius meus exhæres esto: *sive ita:* Filius meus exhæres esto, *non adjecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non extet.*

NOTÆ.

De exhæredatione] Exhæredatio est hæreditatis lege datæ ademptio: unde solis de suis hæredibus propriè dicitur, de aliis per abusionem. Aliis hæreditas defertur tantùm, suis etiam datur. *§. 2. inf. de hær. qual.*

Non sufficit hæc observatio] In modo sc. testandi & solemnitatibus comparatis ad firmandam testationis fidem, de quo *sup. tit. 10.*

Vel exhæredem faciat] De quo idcirco etiam inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta pertinent, præcipiendum fuit, *l. 30. ff. de lib. & post.*

Inutiliter testabitur] *d. l. 30.* Planè si filius patri superstes bonis paternis se abstineat, voluntas ex bono & æquo sustinebitur, *l. 17. de injust. rupt.*

Vivo patre mortuus] *l. 7. h. t.* propter regulam Catonianam, *l. 1. de reg. Cat. l. 29. l. pen. de reg. jur.*

Non ita de filiabus, &c.] Diversi juris rationem indicat Ulp. *l. 8. §. 1. de injust. rupt.*

Nominatim autem] *v. l. 1. l. 2. & 3. D. h. t.*

COMMENTARIUS.

1 *Filio, qui in potestate est, præterito, testamentum jure civili prorsus inutile & nullius momenti esse: ac quatuor consectaria inde deducta.*

2 *Filia & nepotibus ex filio præteritis, jure antiquo testamentum subsistisse, dato his jure accrescendi scriptis hæredibus.*

3 *Ad quam portionem hæ personæ præteritæ scriptis hæredibus accreverint?*

4 *An eas præteritas ad bonorum possessionem contra tabulas prætor admiserit?*

5 *Filiam & nepotes ex filio exhæredatos, licet non nominatim neque jus accrescendi habuisse, neque à prætore ad contra tab. bon. possessionem vocatos: modo cæteræ leges exhæredationis observatæ fuissent.*

6 *An testamentum, in quo filius præteritus est, prorsus inutile sit & jure prætorio.*

7 *Filio præterito se abstinente prætorem habere rationem testamenti, etiam cum extranei instituti sunt.*

Refertur hìc differentia, quæ in re proposita olim observabatur in sexu & gradu liberorum jam natorum. Meliore cæteris jure erat filius in potestate constitutus: siquidem hic solus à patre necessario aut hæres instituendus aut exhæredandus erat, ut testamentum subsisteret, quod alioqui jure civili prorsus inutile erat & 1
nullius momenti, *l. inter cætera. 30. hoc tit. l. filio. 17. de injust. rupt. test. & hoc text.* Huic autem juri consequens est, primum, quod etiam hìc expressit Justinianus, ex tali testamento hæredem non posse existere, etiamsi filius præteritus vivo adhuc patre decesserit propter regulam Catonianam, quæ sic definit: *Quæ institutio inutilis foret, si statim post testamentum factum decessisset testator, ea non debet ideo valere, quia diutius vixerit, l. 1. de reg. Cat. l. pen. de reg. jur. §. an servo. 32. inf. de legat.* & generaliter quod initio vitiosum est, non potest tractatu temporis convalescere, *l. quod initio. 29. de reg. jur. §. 2. de inut. stip. 2.* Per hujusmodi testamentum non rumpi id, quod antea à patre legitimè factum est, *l. 7. h. t. §. 1. & pen. inf. quib. mod. test. inf. 3.* Non sustineri hoc testamentum ob id, quod pater filio legatum quantumvis amplum reliquerit: nam utrum filius præteritus sit, nec ne, non ex legati datione, sed ex institutione aut exhæredatione æstimatur, præteritique omnes in hac materia habentur, qui neque hæredes instituti, neque, ut oportet, exhæredati sunt, *§. eadem. 12. inf. de hær. ab int. 4.* Quod etiamsi filius vel ante testamentum vel in ipso testamento præteritioni consenserit, nihilo tamen magis subsistere possit. Verum enim non est, quod Clar. *§. testamentum. qu. 45. n. 3.* existimat, jus hoc ob solum favorem filii constitutum esse, cui ille renunciare possit. Immo forma paterni testamenti jure publico præscripta id modis omnibus exigebat: quod jus privatorum consensu muta-

mutari non potest, *l. 3. hoc tit.* junct. *leg. jus publicum. 38. de pact. cum simil.* Vid. tamen Ant. Fabr. *C. suo de lib. præt. defin. 6.* Christin. *vol. 4. dec. 19. n. 4.*

Exhæredem eum nominatim faciat] Non quævis exhæredatio summovebat liberos ab hæreditate patris, sed quæ rite facta esset: non rite exhæredati pro præteritis habeantur. *l. 8. §. 2. cont. tab.* In ritu autem discrimen non faciebat sexus, aut gradus, nisi quod hoc propriè in filio observandum erat, ut nominatim exhæredaretur, quod in reliquis non erat necessarium, ut statim audiemus. Cicero *lib. 1. de Orat. c. 38. Quem pater neque hæredem neque exhæredem scripsit nominatim.* VINN. Ex hoc loco patet, jam Ciceronis ævo ab usu quodammodo recessisse promiscuam illam exhæredandi prætereundique liberos libertatem, quæ olim ante & post XII. tabulas competebat. Vid. *l. 11. ff. de lib. & postum.* Liv. *lib. 1. cap. 34.* Adde V. C. Schulting. *Jurisp. vet. antejustin. p. 638.* HEIN.

Sed non ita in filiabus & aliis per virilem sexum descendentibus, cap. 38.] Non uti olim filio, ita
2 & filia, aut nepote nepoteve ex filio (ex filia nati huc non pertinent, *§. ult. infr. eod.*) præteritis testamentum inutile erat: sed firmo manente testamento jus accrescendi ad certam portionem his dabatur, ut, quasi & ipsi scripti scriptæve essent, numerum hæredum augerent, *l. ult. C. hoc tit.* Ulp. *tit. 22. §. 12. 15. & 16.* Accrescebant autem hæ personæ hæredibus scriptis cum damno, hoc est, portionem hæreditatis accrescendo iis auferebant; ut longè diversum hoc jus fuerit ab eo jure accrescendi, quo res accrescunt; quod fit cum emolumento, cùm scilicet non petentium partes accrescunt petentibus, seu portio omissa portioni agnitæ; de quo, volente Deo, tractabimus *§. si eadem. 8. inf. de legat.* At quam partem hæredi-
3 bus institutis accreverint, docet Ulp. *d. t. 22. §. ex suis. 14. Scriptis*, inquit, *hæredibus accrescunt, suis quidem hæredibus in partem virilem, extraneis in partem dimidiam*; atque ita quoque Cajus *lib. 2. tit. 3. §. 1.* Theoph. *hic*. Et notandum est, ita jus fuisse, non tantùm cùm soli aut sui aut extranei scripti essent, sed etiam cùm permixtim. Finge, extraneum una cum filio æquis partibus hæredem institutum; hic filia, si præterita erat, singulis accrescebat ad virilem. Quod si plures extranei pluresque sui scripti fuerant, extraneis, accrescebat ad dimidiam, suis ad virilem. Item si duo filii, unus extraneus, huic ad semissem, illis ad trientem: atque ita ex accidente eveniebat, ut plus consequeretur filia præterita quàm filius, aut filii instituti; quod apertè ostendit locus Pauli *3. sent. 4.* ubi ita scribit: *Filio & extraneo æquis partibus hæredibus institutis si præterita accrescat, tantum suo avocabit, quantum extraneo. Si verò duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollit.* Cùm igitur filiabus & nepotibus ex filio præteritis hoc remedio consultum fuerit ju-
4 re civili, quæritur, an etiam eo omisso bonorum possessionem contra tabulas petentes admiserit prætor? Et D. Bachovius putat, magis esse, ut prætor eos excluserit: quod perspicuè falsum est. Etenim prætorem nihil aliud considerasse legimus, quàm an liberi præteriti essent, an exhæredati, summotisque exhæredatis, præteritos omnes, insuper habito discrimine sexus & gradus, admisisse, *l. 1. in pr. & §. 1. de bon. poss. cont. tab.* junct. *l. 2. sec. tab.* Quod & Justinianus significat, *§. sed hæc. 5. inf. eod.* cùm ait, prætores in dandis bonorum possessionibus jus successionis ab intestato, quod liberi omnes sine discrimine sexus, aut gradus ex lege duodecim tabularum habent, secutos. Sed quid argumentis opus est? Textus est apertus in *l. ult. circa pr. C. hoc tit.* verba sunt *Ex prætore autem habebat*, (filia præterita) *contra tabulas bonorum possessionem in totum*, & iterum paulo post: *Cùm enim per contra tabulas bonorum possessionem, vel jus accrescendi, semissem substantiæ filia præterita accipiebat, &c.* Ait autem nunc *semissem*, quia ante dixerat, constitutione Antonini beneficium prætoris coarctatum fuisse ad quantitatem portionis, quam jure civili filiæ præteritæ accipiebant, scriptis hæredibus accrescentes. At cur filius præteritus testamentum valere non patiebatur, filia & nati ex filio non rumpebant? Differentiæ rationem subobscurè indicat Ulp. *l. 8. §. 1. de injust. rupt. test. Filia vel nepos*, inquit, *quia, cùm emancipantur, una emancipatione exeunt de potestate, testamentum non rumpunt.* Quorum verborum hic sensus est, mirandum non esse, si jus civile facilius præteriti filiam nepotemve ex filio patiatur, quàm filium: quippe filium arctiore necessitudine eo jure constringi cum patre, quàm filiam aut nepotem cum patre aut avo; id ex eo constare, quod ille tribus demum mancipationibus & manumissionibus, hi una de potestate exeunt: videsis, quæ notavimus ad *§. præterea. 6. sup. quib. mod. jus pat. pot. solv.*

Licebat inter cæteros hoc facere] Græci ἀφεῖσαν 5
hoc sc. modo, *Titius filius meus hæres esto: cæteri exhæredes sunto.* Gregor. Naz. in suo testamento, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσαν ἀποκληρονόμοι. Effectus hic erat, ut ita exhæredati exhæredatæve scriptis hæredibus non accrescerent, quod præteritis tribuebatur, ne à prætore contra tabulas ad bonorum possessionem vocarentur, *l. 8. cont. tab. in pr.* Tantum supererat, ut testamentum inofficiosum dicerent, si nec quartam debitæ portionis accepissent. *l. 8. §. quoniam. 8. de inoff. test. l. ult. C. hoc tit.* Cæteras leges exhæredationis, Ut purè fiat, *l. 3. §. 1. eod.* junct. *l. sed sub. 18. cont. tab.* ut simpliciter, non ex re certa, *l. cum quidam. 19. hoc tit.* ut ab omnibus gradibus, *d. l. 3. §. 2. & seqq. eod.* vid. D. Perez *in C. hoc tit. n. 9. & 10.* etiam in filiabus & natis ex filio locum habuisse existimo, iisque neglectis, non rite exhæredationem factam & pro præteritione habitam fuisse. Illud constat, non eo minus exhæredationem rite factam ex ratione juris veteris intelligi, & testamentum subsistere quod causa exhæredationis testamento expressa non est, cujuscumque generis sint liberi exhæredati;

dati; ac proinde etiam prætoris beneficium hic cessare, solamque relinqui exhæredatis querelam inofficiosi. An verò id à Justiniano mutatum sit *Nov.* 115. *cap.* 3. alibi disputabimus.

Si alius filius non extet] Nam si plures sint filii, benigna interpretatione potius à plerisque respondetur, nullum exhæredatum esse, *l.* 2. *hoc tit.* Demonstratio autem ac definitio sufficit, quamvis nomen taceatur, aut etiam filium dicere pater pepercerit; veluti si ex Seja natum dixerit, aliterve eum descripserit, vel cum convitio, *l.* 3. *pr. eod.* Nam sermo omnis, ut in universum dicam, quo dilucidè designatur persona, de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim facit, *arg. l. nominatim.* 34. *de cond. & dem.* Summa igitur discriminis, quod inter liberos jam natos fuit, hæc est; quod præteritio filii testamentum infirmabat; quod non nominatim exhæredatus pro præterito habebatur: at cæteri præteriti manente testamento scriptis hæredibus accrescebant, & quamvis non nominatim exhæredati, tamen si cætera observata essent, pro rite exhæredatis ha- 6 bebantur. Nondum me hinc abire sinunt interpretes. Illud prius investigandum est, an ut testamentum, in quo filius est præteritus, nullum est jure civili, ita quoque vim nullam habeat jure prætorio? Et video, maximam partem censere tale testamentum neutro jure subsistere, atque in totum tam jure prætorio, quàm civili improbari, Cyn. Bald. Castr. *in l.* 1. *C. de bon. poss. cont. tab.* Clar. *§. testamentum. qu.* 43. *n.* 1. Gomez. 1. *var. res. c.* 11. *n.* 5. quam sententiam prolixè tuetur Ant. Fab. 9. *conj.* 14. *& decad.* 37. *err.* 5. *&* 6. Argumentum eorum præcipuum est, quod in casu proposito etiam prætorio jure succedatur ab intestato, hoc est, filio præterito detur bonorum possessio unde liberi, *l. ult. hoc tit. l.* 1. *§. ult. si tab. test. null. ext.* quasi nec prætor hic ullas tabulas agnoscat. Sed verior est sententia Gloss. *in d. l.* 2. *C. cont. tab.* quam & Bart. *ibid.* probat; item D. Vigl. *hic.* Govean. 1. *var. lect.* 5. Vas. 3. *controv. illust.* 100. *& lib.* 2. *de succ. creat. §.* 28. *num.* 138. *& seqq.* tale testamentum jure prætorio nullum non esse. Rationes hæ sunt. 1. Quoniam filius præteritus rectè petit bonorum possessionem contra tabulas, *l.* 1. *de bon. poss. cont. tab. §.* 1. *inst. de bon. poss.* ut proinde necesse sit tabulas aliquas jure prætorio intelligi. 2. Quia scriptis in eo testamento hæredibus datur bonorum possessio secundum tabulas, *l.* 2. *in pr. de bon. poss. sec. tab.* ubi prætor dicitur hunc ordinem servare, ut primo velit ad liberos præteritos pertinere bonorum possessionem contra tabulas, mox si inde occupata non sit, judicium defuncti sequatur, & scriptos admittat secundum tabulas. 3. Quod in danda bonorum possessione secundum tabulas hoc tantùm prætor consideret, an testamentum septem testium signis signatum sit, licet solemnia quædam jure civili requisita desint, Vlp. *tit.* 28. *§. etiamsi.* 6. 4. Quia prætor vix majorem suorum quàm emancipatorum rationem habet: quod ex eo patet, quod etiam emancipatos institui aut exhæredari jubet, *§.* 3. *inst. eod.* & tamen si præteriti sint, testamentum jure prætorio subsistit. 5. Huc fac. *l. posthumus.* 12. *in fin. pr. l. filio.* 17. *de injust. rupt. test. l.* 12. *§.* 1. *de bon. poss. cont. tab.* Ad argumentum autem modo propositum commodè responderi potest, prætorem ita esse proprii juris auctorem, ut simul etiam sit custos juris civilis, quod etiam sequatur, si quando potentius jus est ejus qui jure civili vocatur. Nec magis absurdum videri debet, eo jure dici testamentum valere, quo etiam succeditur ab intestato, quàm bonorum possessionem secundum & contra tabulas eodem jure dari. Nimirum non uno modo nec simul omnibus prætor consulit, sed successivè: & quia prior ac potentior est conditio liberorum præteritorum in petenda bonorum possessione contra tabulas, hos prius admittit: quod si illi decesserint, aut petere neglexerint, nihil absurdi se facturum putavit, si tunc scriptis hæredibus daret secundum tabulas. Quin & suos præteritos, qui jure civili testamentum nullum dicere possunt admittit ab intestato ex capite unde liberi, ut custos & administer juris civilis, *l. ult. hoc tit. l.* 1. *§. ult. unde liberi.* Planè si filius præ- 7 teritus ultro se bonis paternis abstineat, hic jam fatentur interpretes, prætorem hujus testamenti rationem habere, & scriptis in eo hæredibus dare bonorum possessionem secundum tabulas, quamvis subtili juris civilis ratione non eo magis consistat, *l. filio.* 17. *de injust. rupt. test.* idque procedit ex sententia majoris partis, sive scripti sint, qui remoto filio rem ab intestato auferre possent, sive extranei, teste Claro *d. quæst.* 43. *n.* 3. Verissima sententia, sed à plerisque aut non intellecta aut non bene explicata. Veram esse ostendunt tum cætera, quæ disputavimus, tum evidentissimè *d. l.* 2. *in pr. sec. tab.* quo loco Jurisconsultus scribit, prætorem velle, si bonorum possessio contra tabulas à liberis præteritis occupata non sit, eam secundum tabulas reverti ad hæredes scriptos, sine ulla qualitatis eorum distinctione. Ita verò est. Prætor ut simpliciter scriptis hæredibus bonorum possessionem pollicetur, ita petentibus eam denegare non potest: sed sæpe accidit, ut ea sine re sit & inutilis; tum etiam in modo & effectu haud parum interest, extranei scripti sint, an qui amoto filio ab intestato succederent. Etenim sciendum est, bonorum possessionem secundum tabulas aut cum re dari, hoc est, cum effectu, ut is, qui accepit, bona retineat; aut sine re, cùm alius jure civili evincere hæreditatem possit, Vlp. *tit.* 23. *§. si septem.* 5. *& tit.* 28. *§. ult.* Finge ergo, scriptum hæredem in petenda bonorum possessione prævertisse filium, qui præteritus erat, bonorum possessio, quam petens à prætore accepit, efficietur sine re, sive proximus ab intestato sive extraneus scriptus sit, ubi scilicet filius jure suo uti volet; quippe cujus jus potentius est, quàm hæredis scripti, etiam ipsi prætori. Et ideo ne res sit sine effectu, solet fere prætor differre secundum tabulas dare, *d. l.* 2. *sec. tab.* Finge, filium præteri-

teritum jure suo non uti, sed hæreditate patris abstinere; hic quidem etiam extranei hæredes in tabulis scripti secundum eas bonorum possessionem petere possunt: cæterum & hæc sine re futura est, si agnati proximi hæreditatem jure civili vindicabunt ab intestato, Ulp. *d. tit. 23. §. si septem. 5.* Verum enim est, eo jure testamento nullum esse. Sed & prætorem existimo proximos hic prælaturum ex edictis *Vnde legitimi*, & *Vnde cognati*. Quapropter rarissimè & uno dumtaxat casu fit, ut extranei bonorum possessionem cum re consequantur. si videlicet proximi ab intestato suo jure uti nolent, quæ causa est, quod in hac disputatione conditio additur in *fin. pr. d. l. posthumus. 12. de injust. rup. test. si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit*. Atque ad hunc ferme modum etiam disserit D. Bachov. *in §. non tamen. 6. inf. quib. mod. test. inf.* Ant. Fab. parum hic sibi constat, ut videre est *lib. 1. conject. 19. & lib. 9. c. 14.*

TEXTUS.

De posthumis.

1. *Posthumi quoque liberi vel hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, sive fœminini sexus sive masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea agnatione posthumi sive posthuma rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam: Sed fœminini quidem sexus personæ vel nominatim vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos verò posthumos, idest, filios & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur, hoc scilicet modo,* Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.

NOTÆ.

1. *Posthumi*] Posthumi, vel potius postumi, ut scribendum docet Grot. *sparf. flor. sup. ad tit. qui test. tut. dar.* dicuntur, qui post mortem patris nascuntur, *l. 6. de inoff. test. l. 2. §. 1. de injust. rupt.* Plutarch. in *Coriol.* & *Syl.* Amm. Marcell. *lib. 21. Vxorem prægnantem reliquit, unde edita posthuma.*

Totum infirmatur] Nec hoc mutatum *Nov. 115. c. 3.* ut falso existimat Pac. Igitur posthumi cujuscumque sexus aut gradus præteriti agnascendo rumpunt: filiæ & nepotes præteriti non rumpunt, sed accrescunt scriptis: filius præteritus testamentum valere non patitur, *l. 1. l. 3. l. 8. §. 1. de injunct. rupt. l. 30. h. t.* Quod si posthumus præteritus vivo patre natus decesserit, datur scripto hæredi bonorum possessio secundum tabulas. *l. 12. de injust. rupt.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur in posthumis non distinguatur sexus & gradus quoad necessitatem exhæredandi?*
2 *Cur placeat posthumis præteritis testamentum ab initio valere?*
3 *Quam rationem habeat, quod filia posthuma inter cæteros non rectè exhæredabatur absque legato?*
4 *Quam item, quod nepotes posthumi etiam nominatim exhæredandi?*

Dictum est de liberis suis hæredibus, qui tempore testamenti facti jam nati sunt; sequitur de posthumis; quo verbo hic intelliguntur omnes, qui nondum nati sunt eo tempore, quo parens testamentum condit, quamvis eo adhuc vivo postea nascantur, *l. 3. §. 1. l. 12. in pr. de injust. rupt. test.* Inter hos & liberos jam natos quadruplex discrimen hic animadvertitur. Primum est, quod posthumis præteritis, cujuscumque gradus aut sexus sint, testamentum ab initio jure consistat, cùm præterito filio superstite testamentum injustum fit & nullum, *l. 1. & d. l. 3. §. 3. de injust. rupt.* Secundum, quod posthumi omnes, sive masculi sive fœminæ, si hæredes non instituantur, exhæredandi sunt; præteriti agnascendo testamentum rumpunt, & totum infirmant; filiæ autem natæ & nepotes ex filio præteriti non rumpunt, sed scriptis hæredibus ad certam portionem accrescunt, ut dictum §. *præc.* Tertium, quod posthumis filiabus inter cæteros exhæredatis, pater aliquid legare cogitur; jam natis non item. Quartum, quod posthumi masculi non tantùm primi gradus, sed etiam inferiorum, nominatim exhæredandi sunt; quod non est necesse in nepotibus tempore testamenti natis.

Valet quidem testamentum, sed postea agnatione rumpitur.] In hoc cernitur differentia filii posthumi præteriti & jam nati, qui præteritus testamentum subsistere non patitur: item filiarum, nepotumque posthumorum & superstitum, qui præteriti testamentum non rumpunt, *l. 8. §. 1. de inju. test.* Cajus *lib. 2. t. 3. §. 2.* Cur verò sexus & gradus non æquè in posthumis distinguitur, ut in liberis natis, placetque non minus agnatione filiæ posthumæ præteritæ, aut nepotis quàm filii, testamentum rumpi? Nimirum cùm benignè atque humaniter, quoad fieri potest, de parentum in liberos voluntate sentiendum sit; judicarunt consulti, testatorem vel ignorasse conceptionem vel conceptum & nondum editum per oblivionem præteriisse. Ad hæc incertum est, filius in utero sit, an filia. 1

Abortum fecerit] Hinc petenda ratio, cur posthumo 2

humo

homo præterito placeat testamentum ab initio valere: nimirum quia fieri potest, ut non nascatur, abortum faciente muliere, ex qua sperabatur, *l. 2. C. de post. her.* Atque hactenus ergo nec pro nato habetur; frustraque objicitur, eum, qui in utero est, quoties de commodo ejus agitur, pro eo qui in rebus humanis sit, haberi, *l. 7. l. pen. de stat. hom.* Nullum enim hic incommodum sentit, cùm statim ut editus est, testamentum rumpat, & regula ista sic temperanda est, si modo postea nascatur: tunc enim fictione juris nativitas retrotrahitur. Quamdiu verò quis in utero est, propriè nondum homo vel animal est, *l. 9. §. 1. ad l. Falc.* sed spes tantùm animantis, *l. 2. de mort. inf.* nec in potestate patris antequam nascatur, *l. ult. de collat.* ac proinde qui mortuus editus est, neque natus, neque procreatus videtur, quia numquam filius appellari potuit, *l. qui mortui. 129. de verb. signific.* Sed etsi mulier monstruosum aliquid aut prodigiosum enixa sit, placet testamentum non rumpi, *l. 3. C de post. her.* quia liberi non sunt, qui contra formam humani generis procreantur, *l. 14. de stat. hom.*

Sed fœminini quidem sexus personæ, &c.] Quamquam ad necessitatem exhæredandi quod attinet, par omnium posthumorum conditio erat, nec sexus in posthumis distinguebatur; in forma tamen exhæredationis aliqua erat jure antiquo differentia inter mares posthumos & fœminas: nam illi omnes non nisi nominatim rectè exhæredabantur, hæ poterant & inter cæteros. At enim si inter cæteros exhæredatæ essent, non aliter rite exhæredatio facta intelligebatur, quàm si quid eis legatum fuisse, *Ulp. tit. 22. §. posthumus. 21.* Qua in re etiam elucet insignis differentia inter exhæredationem posthumarum & filiarum superstitum: hæ enim & sine legato inter cæteros exhæredari poterant, illæ non poterant, ne, ut ait hic Imp., viderentur præteritæ per oblivionem. Quippe pro posthuma dici potest, generalem clausulam ad eam non pertinere, cum potius præsumendum sit patrem ignorasse eam esse in utero; & ideo ignoratione potius præteriisse, quàm clausula illa, *inter cæteros*, voluisse exhæredari: uti semper benignè judicandum est de patrum erga liberos voluntate, quoad facultas fert. De filia autem superstite, quam natam pater novit, dubitari non potest, quin pater cogitaverit, & tacitè eam comprehenderit sub simplici & indeterminata exhæredatione; uti & de posthuma, cui inter cæteros exhæredatæ legatum relinquit, quod præsumptionem oblivionis penitus tollit. Ex iis autem, quæ modò dicta sunt, manifestum est, rectè judicare D. Cujacium ad *l. 4. hoc tit.* de interpolatione principii, *l. 3. de injust. rupt.* & quod Ulpian. scripserat, *Posthumi virilis sexus nominatim exhæredandi sunt*, Tribonianum, ut inserviret constitutioni Justiniani, de qua dicendum infra *§. sed hæc. 5.* sic immutasse, *Posthumi per virilem sexum descendentes.*

Filios & deinceps] Certum est, verbo *deinceps* intelligi nepotes posthumos ex filio, & eos quidem solos, qui nati sui hæredes futuri sunt: nam alii testamentum non rumpunt, licet in potestate avi nascantur, puta quorum pater adhuc vivit, & in potestate patris sui est, *§. seq. l. 13. de injust. rupt.* Ait, *non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim.* Igitur nec si legatum adscriptum fuerit, valebit ne in nepote quidem exhæredatio, non nominatim, sed inter cæteros facta. Atque hìc jam notandum, primo diversum jus hac in parte observatum fuisse in nepotibus nascituris & natis. Etenim natos jam nepotes non tantùm nominatim, sed inter cæteros quoque exhæredare licebat: quin & salvo testamento præterire: ejusdemque omnino conditionis erant, cujus & superstites filiæ, *§. præc.* Ulp. *d. tit. 22.* Nepotes autem posthumi utriusque meliores: quippe qui non modo non præteriri, sed nec inter cæteros tuto poterant exhæredari. Quæ juris varietas non aliam rationem habet, quàm eam, quæ modo dicta est, filiam posthumam à nata separari. Deinde notanda etiam differentia inter posthumos nepotes & posthumas filias, quæ inter cæteros rectè exhæredabantur, utique legato honoratæ; cum nepotis posthumi exhæredatio nominatim facienda esset, nec sufficeret inter cæteros exhæredatos legatum adscripsisse. At enim inquies, cum nepotes nati eodem jure cum filiabus natis uterentur, cur non similiter placuit, nascituros eodem jure uti, quo utebantur filiæ nascituræ? Jason apertè, & cum eo tacitè Viglius, fatentur, se hujus rei rationem ignorare: & sanè, quod D. Hotomannus putat, ubi legatum adscriptum est, non potest esse locus benignæ præsumptioni de alia voluntate parentis, quasi hunc posthumum nepotem non tam excludere voluisse videri debeat, quàm per errorem præteriisse. Una illa ex pluribus, quas affert D. Wesemb. maximè probabilis est, quod etsi legatum avus adjecerit, nisi tamen nominatim posthumum nepotem exhæredaverit, videri possit & debeat de posthuma filia potius nascitura (quæ inter cæteros cum adjectione legati exhæredari solita erat) quàm de posthumo masculo cogitasse, spe propagationis nominis & familiæ suæ: cujusmodi voluntatis conjecturam non admittunt nepotes nati. Quid ergo est, quod Ulp. *d. tit. 22. §. nepotes. 22.* scribit, nepotes & pronepotes, cæterosque masculos posthumos præter filium, vel nominatim, vel inter cæteros cum adjectione legati exhæredandos: sed tutius tamen esse nominatim eos exhæredari, atque id observari magis? Nimirum ex ratione juris, quod nepotes & filias fere eadem vult esse conditione, *l. 8. §. 1. de injust. rupt.* posse & nepotes posthumos sicut filias posthumas exhæredari; cæterum propter benignam illam, quam dixi, in dubio voluntatis interpretationem aliud receptum fuisse; VINN. Acutior est ratio hujus discriminis, quam affert V. C. Schulting. ad Ulpian.

pian. *l. c. p.* 641. quod jus circa feminas constitutum originem debeat rationibus Voconianis. HEIN.

Quicunque mihi filius] Positum exempli causa: ne quis ex hoc loco colligat, nepotem appellatione filii contineri etiam in re odiosa. Utendum autem necessario generali demonstratione, cùm speciali nomine aut signo posthumus demonstrari nequeat. An adhuc hodie posthumi, & præsertim post *Nov.* 115. *c.* 3. exhæredari cum aliquo effectu possint, alibi videbimus.

TEXTUS.

De quasi posthumis.

2. *Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis locum succedendo quasi agnascendo fiunt parentibus sui hæredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui hæredis habet; quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus, incipit nepos neptisve in ejus locum succedere, & eo modo jura suorum hæredum quasi agnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum, sicut ipsum filium vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet, ne non jure faciat testamentum; ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare, ne forte eo vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus nepos, neptisve, quasi agnascendo rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleja provisum est: in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem postumorum demonstratur.*

NOTÆ.

2. *Quamvis nepos quoque*] §. 2. *inf. de hær. quæ ab int.* §. 2. *inf. de hær. qual.* & ideo firmum manet avi testamentum, in quo hic nepos præteritus, si vivo filio nec capite minuto, avus decesserit, *l.* 6. *pr. de injust. rupt. l.* 7. *si tab. test.*

In ejus locum succedere] Successio hæc velut quædam agnatio est, propterea quod successione in locum sui hæredes fiunt.

Lege Julia Velleja] Cujus legis caput secundum, relatum in *d. l.* 29. §. 30. interpretati Cajus *d. l.* 13. & Justinianus *hic*. In casu *d. l.* 29. §. *pen.* qui ad neutrum caput legis seorsum pertinet, Julianus quoque induxit, ne rumpatur testamentum, quasi duobus capitibus legis commistis; bellè Fabrot. *ad Theoph.*

COMMENTARIUS.

1 *Quasi posthumorum varia genera.*
2 *Qui agnascendo, qui succedendo seu quasi agnascendo rumpant?*
3 *Cur plus tributum nepoti quasi posthumo, quàm filiæ aut nepoti, qui tempore testamenti avo proximus est?*
4 *Jus antiquum circa institutionem, & exhæredationem posthumorum.*
5 *Quid Gallus Aquilius circa nepotis posthumi institutionem introduxerit?*
6 *Quid lex Velleja permiserit non permissum jure antiquiore?*

SI cui religio est scribere *posthumus*, is per me licet sine H. scribat *postumus*, cum Cujac. *l.* 3. *obs.* 4. & *in comment. ad l. Gallus.* 29. *hoc t.* Illud tamen tenendum est, posthumos à veteribus propriè dici eos, qui post mortem patris nascuntur, testibus Vlp. *l.* 3. §. 1. *de injust. test.* Varron. *lib.* 4. Fest. *lib.* 15. Plutarchus quoque in Sylla scribit, posthumos à Romanis appellatos ὡς ὕστερον τῆς πατέρων τελευτῆς γενομένους, uti & *in Coriolano*. Et ideo Græcis interpretibus dicti κυοφορούμενοι, quod mortis parentum tempore in utero fuerint. At post legem Juliam Vellejam, qua & alii liberi, iique nati vivo adhuc parente testatore, hæredes instituendi aut exhæredandi sunt, ne agnascendo aut succedendo testamentum rumpant instar posthumorum, cœperunt duo quodammodo esse posthumorum genera; unum eorum, qui verè & propriè posthumi 1
sunt & dicuntur, videlicet qui nascuntur post mortem parentum; alterum qui impropriè & secundum quid, nempe quoad effectum rumpendi testamentum, si non sint instituti aut exhæredati, quos quasi posthumos & posthumos Vellejanos appellare possumus. Sed & in his, qui post factum testamentum adoptantur, quæ in manum conveniunt, in filio, qui ex prima secundave manumissione in potestatem patris revertitur, similitudo quædam agnationis suorum hæredum est, & præteriti instar posthumorum testamentum rumpunt, Vlp. *tit.* 23. §. 2. Cajus *lib.* 2. *tit.* 3. §. 4. *l. filio.* 23. *hoc tit.* junct. §. 1. *inf. quib. mod. test. inf.* Est & posthumus Cornelianus, qui capto ab hostibus patre natus est in civitate: de quo in *l.* 15. *de injust. rupt. test. l. qui bona.* 22. §. *ult. de capt. & postlim.* Ant. Fab. 10. *conj.* 9. & 10. ubi disputat, an hic posthumus & Vellejanus dici possit. Descriptus fere ad verbum hic locus est ex Cajo *l. posthumor.* 13. *de injust. rupt. test.*

In suis hæredis locum succedendo, quasi agnascendo] Nepotes præteriti, qui demum post factum 2
testamentum nascuntur patre mortuo, avo testatore superstite, non succedendo in locum patris & sui hæredis, sed agnascendo testamentum rumpunt. Nascuntur enim sui hæredes, non fiunt successione, & ideo pertinent ad caput primum legis Velleiæ, quod Imp. hìc non tangit. At illi, de quibus hoc loco & in *d. l.* 13. sermo est, &

sci-

scilicet qui jam nati sunt, quo tempore avus testamentum facit, sed quibus pater & suus hæres obstat, quominus & ipsi jura sui hæredis habeant, illi inquam præteriti, si vivo adhuc avo pater eorum suus hæres esse desierit, testamentum rumpunt succedendo, hoc est, subeundo locum patris prædefuncti aut emancipati; non agnascendo (quoniam agnasci propriè dici non possunt, qui ante testamentum nati sunt,) sed quasi agnascendo, propterea quod successione in locum sui hæredis sui hæredes fiunt; nimirum quemadmodum velut posthumus aut posthumi loco habetur, qui in jus sui hæredis succedit, ita & successio ejus velut quædam agnatio. Illi ad primum legis Velleiæ caput pertinent, *l. 29. §. 12. h. t.* hi ad secundum *d. l. 29. §. 13. l. 13. de injust. rupt.*

Quia filius gradu præcedit] Fieri potest non in persona filii, sed in persona nepotis, ut in avi potestate sit, nec tamen inter suos hæredes numeretur, eo quod pater eum in causa successionis præcedat: neque enim ad hoc ut quis jus sui hæredis habeat, sufficit in potestate esse, nisi simul proximum à defuncto gradum obtineat, hoc est, nemo eum in suo ordine antecedat, *§. 2. inf. de hær. qual. & diff. §. 2. inf. de hær. quæ ab int.* Et ideo nepos, quem pater præcedit, nec exhæredari ab avo debet, sed firmum manet avi testamentum, in quo hic nepos præteritus est, si vivo filio & in eodem statu manente avus decesserit, *l. 6. in pr. de injust. rupt. l. 7. unde lib.*

Sed si filius vivo eo moriatur] Filio de familia sublato, statim nepos ex eo in locum & gradum ejus succedit, atque ita succedendo in familia avi jus sui hæredis quasi agnatione nanciscitur: quapropter si eo se tempore præteritum deprehendat, exemplo posthumi testamentum rumpit. Unde qui filium atque ex eo nepotem in potestate habet, ei, si omnino securè testari velit, necesse est etiam hunc nepotem similiter ut filium hæredem instituere vel exhæredare: alioqui si contingat filium vivente adhuc patre suo mori, aliave ratione de familia exire, nepos mox patris locum occupans testamentum rumpet.

Ita & nepotem neptemve ex filio] Plus igitur
3 tribuitur huic nepti, quàm filiæ, quæ præterita jure antiquo testamentum non rumpit, *sup. eod. in pr.* Hoc ne cui mirum videatur, animadvertendum est agi hìc de nepte, quam pater tempore facti testamenti præcedebat, & quæ postea in illius sublati locum succedit instar posthumæ. Itaque quod juris erat in filia posthuma, ut præterita testamentum rumperet, id procedendum erat ad hanc neptem, quasi posthumam, simili conjectura pietatis, quippe quam, ut credi par est, hæredem avus fecisset, si tempore testamenti primum ab eo gradum obtinuisset. Eademque ratio est, cur neptis hæc meliore etiam conditione sit, quàm nepos, qui tempore testamenti avo proximus est: quod cùm non animadverteret D. Viglius, credidit, *in pr. h. tit.* jus antiquum referri, quod postea lex Velleja abrogaverit, insigni & manifesto errore. Illud quoque notandum, quod particula *nominatim*, quæ in propositione hujus comparationis exprimitur, non repetitur in redditione, uti nec in *d. l. 13. de injust. rupt.* Id quod consulto factum est, ut intelligamus, neptem quidem cum filio comparari in exhæredatione, quod ad necessitatem; at non in qualitate aut modo exhæredandi. Etenim cùm neptis ex filio adscendens in locum patris utatur jure posthumæ, sufficere debet indefinitè eam exhæredari, utique cum adjectione legati: quandoquidem non plus juris habet filia posthuma. Enimvero nepotem, quèm posthumi jure uti placuit, eadem forma, qua filium, exhæredandum esse arguunt, quæ Imperator dixit in calce *§. prec.*

Lege Julia Velleja provisum est] Legis hujus duo præcipua capita fuisse docet nos Scævola *l. Gallus. 29. §. nunc de. 11. & seqq. hoc tit.* quorum uno permissum fuit, institui posthumos etiam alienos dummodo sui nascerentur, licet vivo adhuc testatore: altero cautum, ne nepotes in locum sui hæredis succedentes testamentum rumperent, in quo ipsi instituti essent, vel exhæredati; cujus posterioris capitis explicatio à Justiniano hoc loco tradita est verbis Caji in *l. posthumorum. 13. de injust. rupt. test.* Nihil adhuc intelligimus, nisi sciamus, cur in eas res lata fuerit lex Velleja, & quid ea permiserit non permissum jure antiquiore. Exponam autem paucis quid in re obscura sentiam. Cùm lege duodecim tabb. ita cautum 4
esset: *Uti quisque legassit suæ rei, ita jus esto, l. verbis. 120. de verb. sign.* hæc legis verba, *uti legassit*, sic prudentes interpretati sunt, uti quisque certo consilio ac judicio statuerit, decreverit, aut imperaverit, quid de re pecuniaque sua post mortem suam fieri velit. Absurdum enim visum fuit, eam testatoris voluntatem jus facere aut ratam haberi, quæ nec consilio nec judicio certo regeretur. Hinc ex sententia legis persona incerta, hoc est, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat, neque hæres institui, neque legatum ex testamento capere poterat; *§. incertis. 25. de legat. inf.* Ulp. *tit. 22. §. 3.* ubi & eamdem hanc ejus rei rationem reddit, quoniam certum esse debet consilium testantis. His porro consequens est, nec eum, qui in utero est, ex ejusdem legis sententia hæredem potuisse institui, utpote qui & ipse persona incerta habebatur, aut ut Theophilus loquitur *§. alienus. 26. inf. de legat.* ἄδηλος τοῖς ἀνθρώποις προσώπου; propterea credo, quod incertum est, an nasciturus aliquando sit necne masculus, an fœmina; unus, an plures nascituri. Et quamquam quod ad legitimas hæreditates posthumus pro jam nato semper habitus est, *l. pen. de stat. hom.* id tamen ob rationem, quam diximus, non obtinebat in hæreditate testamentaria. Cùm igitur ea ratione eveniret, ut sive institutus, sive exhæredatus, sive præteritus esset is posthumus, qui suus hæres testatori nasciturus erat, testamentum agnascendo rumperet, & in lo-

totum voluntatem testatoris everteret, paulatim disputatione fori introductum ad conservanda suprema hominum judicia, ut & in testamentaria successione posthumi sui, hoc est, qui si tempore testamenti nascerentur, inter suos hæredes futuri & præteriti testamentum omnimodo rupturi essent, pro natis haberentur, instituique atque exhæredari possent: quod Cajus quodammodo significat *lib. 2. tit. 3. §. 2.* ubi de institutione & exhæredatione posthumorum agens ait, in ea etiam re legitimè conceptos pro natis haberi. In alieno posthumo nihil visum, cur à ratione juris veteris recederetur; quippe cujus institutio necessaria non est, cùm natus testamentum numquam rumpat. At enimvero quia fieri potest, ut qui tempore testamenti alienus est, suus tamen nascatur, atque ita rumpat, (nam cum quæritur, an testamentum agnatione rumpatur, non conceptionis tempus, sed nativitatis inspicitur,) Gallus
5 Aquilius induxit, (non legem ferens, ut perperam Viglius, sed quod nemo ante eum observaverat ostendens) posse etiam eos posthumos, & nimirum nepotes, qui testamenti quidem tempore alieni sunt, subducto autem patre sui hæredis avo nascerentur, hæredes institui sine fraude ejus juris, quo placebat, posthumos alienos hæredes institui non posse. Quam in rem concepit hujuscemodi formulam, *Filius meus hæres esto. Si filius meus vivo me morietur; tunc si quis mihi ex eo nepos post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus erit, hæres esto, l. Gallus. 29. h. t.* Dices, nepotem hìc institutum esse posthumum alienum. Fatebor, si simpliciter consideretur ut posthumus; quia si tempore testamenti facti nasceretur, non esset suus hæres avo testatori. Negabo, si ut posthumus Aquilianus, sive, eo modo, quo à Gallo instituitur, qui institutionem hujus nepotis confert in id tempus, quo suus erit: ea vis est articuli *tunc*, quod temporis extremitatem significat, *l. 4. §. 1. de cond. & dem.* Hoc igitur modo consideratus, non alienus, sed suus est, & salva ratione juris veteris juxta formulam Aquilianam instituitur. Adhuc posthumi vivo testatore nati institutio inutilis erat. Etenim cùm ut posthumos hæredes instituere liceret, eatenus duntaxat receptum esset, quatenus testamentorum favor & necessitas postulabat, eorum, qui vivo testatore nascuntur, institutio non videbatur necessaria: quamvis enim & ipsi non eo minus testamentum rumpant; licebat tamen testatori aliud testamentum condere & rei suæ de integro prospicere. Porro nec is posthumus, qui tempore testamenti alienus erat, purè poterat institui; hoc enim ut fieri posset, Gallus non induxerat, neque adeo inducere poterat salva ratione juris. Postremo neque nepotis, quem filius præcedebat, nati ante testamentum factum institutio efficiebat, quominus in patris remoti locum postea succedens testamentum rumperet: fortassis quia visum est non sufficere, institutum esse tamquam extraneum eum, qui tempore mortis testatoris reperitur suus. Tamdem etiam in istis omnibus testamentorum securitati 6
prospectum est lege Julia Velleja; cujus legis, ut ante quoque diximus, duo capita fuerunt, quorum primo permittitur eorum posthumorum institutio, qui vivis nobis sui nascituri sunt, ut etiam purè institui possint; capite altero cavetur, ne nepotes jam nati tempore testamenti facti succedentes vivo testatore in locum sui hæredis testamentum rumpant, in quo ipsi sunt instituti aut exhæredati, *d. l. Gallus. 29. §. nunc de. 11. cum seqq. h. t.* Plura qui nosse desiderat, adeat commentaria, quæ in *d. l.* extant doctissimorum hominum, Salamonii, Goveani, Cujacii, Duareni, Alciati *lib. 3. paradox. c. 1. & seqq.* Ant. Fab. *lib. 9. conj. per tot.* & multis *capp. lib. 10.* sed nostra hæc ut præluceant. VINN. Obiter monere visum, hanc legem propriè non dici *Juliam Vellejam*, uti in hoc §. & apud Ulpian. *tit. 22. §. 19.* scriptum reperimus, sed *Juniam Velleiam, l. 10. §. 2. ff. de test. tut. l. 13. ff. de injust. rupt. irr.* Unde auctores sunt Junius Silanus & Vellejus Tutor Coss. quibus & SC. Vellejanum tribuitur. *l. 2. §. 1. ff. ad SC. Vell.* Add. laudat. Schulting. ad Ulpian. *l. c. p. 640.* HEIN.

TEXTUS.

De emancipatis.

3. *Emancipatos liberos jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed prætor omnes tam fœminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari jubet; virilis sexus nominatim; fœminini vero inter ceteros: quia si neque heredes instituti fuerunt, neque ita, (ut diximus,) exheredati, promittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.*

COMMENTARIUS.

1 *Emancipatos sub colore quodam falsatis à prætore vocari ad bonorum possessionem.*
2 *Prætorem in modo exhæredandi secutum distinctionem sexus & gradus, quam jus civile fecit.*
3 *Absurdum non esse, quod filiæ emancipatæ melioris conditionis jure prætorio fuerint, quàm non emancipatæ jure civili.*

QUia non sunt sui hæredes] Liberi emancipati exeunt è familia & potestate patris, *§. præterea. 6. sup. quib. mod. jus pat. pot. solv.* ac sui juris ita effecti propriam familiam habere incipiunt; *l. pronuntiatio. 195. §. 2. de verb. sign.* Itaque jus omne, quod in familia patris antea habebant, amittunt: desinunt esse sui hæredes & agnati, quos solos ad successionem ab intestato lex vocat propter familiarum conservationem: denique pro alienis & extraneis jure civili habentur. *l. 6. §. 1. de bon. poss. l. 7. de cap. min. §. 3. infr. de hær. qual. §. emancipati. 9. infr. de hæred. ab int.* Quo posito

posito sequitur nec ullam eo jure patri necessitatem imponi liberos emancipatos vel instituendi, vel exhæredandi, eorumque præteritione testamentum injustum aut nullum non esse.

Prætor si hæredes non instituantur, exhæredari jubet] Quamvis jure civili deficiant liberi, qui propter capitis diminutionem, hoc est, emancipationem, desierunt esse sui hæredes; tamen prætor naturali æquitate motus, & partim etiam ratione civili, (quippe emancipati non minus natura liberi sunt & masculorum soboles, quod ex parte jus civile considerat, quàm non emancipati,) rescindit eorum capitis deminutionem, *l. 6. §. 1. de bon. poss.* Et si testamento facto præteriti sunt, pollicetur eis bonorum possessionem contra tabulas, *l. 1. & passim de bon. poss. cont. tab.* & cum suis quoque hæredibus ab intestato eos vocat ad bonorum possessionem unde liberi. *§. emancipati. 9. infr. de hær. ab int. d. l. 6. §. 1.* Itaque cum effectu juris emancipati beneficio prætoris tantum consequantur quantum sui, (bonorum enim possessio re ipsa & effectu juris ab hæreditate nihil differt, *l. 1. l. 2. de bon. poss.*) ideo ait, jubere prætorem emancipatos quoque liberos hæredes institui aut exhæredari. Et notandum, quod Jurisconsultus in *d. l. 6. §. 1. eod. tit.* ait, prætorem rescindere eorum capitis diminutio-
1 nem post mortem patris. Ex quo intelligimus emancipatos non simpliciter ut emancipatos, sed sub colore quodam suitatis à prætore admitti quasi de potestate numquam exiissent. Etenim rescissa capitis deminutione, quodammodo in integrum, & in pristinum statum restituuntur. *fac. l. 3. §. si emancipatus. 5. contr. tab. & ibi Glossa.*

Fœminini sexus inter cæteros] Cujac. Hotom. Vvesemb. *& inter cæteros*, quod magis placet; quasi dicat Imperator, vel nominatim, vel inter cæteros; aut, ut Ulp. *tit. 22. §. mancipatos. 23. Masculos nominatim, fœminas vel inter cæteros.*
2 Voluit nimirum prætor, in modo exhæredandi servari differentiam, quam in sexu jus civile faciebat, & haud dubiè etiam, quam idem jus faciebat in gradu, de quo *in pr. hujus tit.* Melioris tamen conditionis apparet fuisse filias emancipatas jure prætorio, quàm erant filiæ non emancipatæ jure civili: quippe cùm illæ præteritæ testamentum in totum jure prætorio rescinderent, hæ non rescinderent, sed salvo testamento ad certam dumtaxat portionem scriptis hæredibus jure civili accrescerent. Quod minimè absurdum est,
3 licet id existimet D. Bachovius: siquidem filiæ, quæ in potestate erant, præteritæ, præter jus illud accrescendi, quod jus civile tribuebat, idem etiam jus habebant jure prætorio, quod emancipatæ, (in quo erravit Bachovius, ut supra ostendimus) & testamentum in totum evertebant. Quamquam post constitutionem Antonini non plus per bonorum possessionem contra tabulas consequebantur, quàm quantum jure civili capiebant per jus accrescendi, *l. ult. circa pr. C. de lib. præt.* & omnino verisimile est, post eam constitutionem nec emancipatas per eamdem bonorum possessionem plus accepisse, quàm accepturæ fuissent, si mansissent in potestate: quod & Theophilus pro certo tradidit.

Promittit (ita legendum, non *permittit*, *l. 7. C. comm. de succ. in Basil.* ἐπαγγέλλεται) *eis prætor bon. possessionem contra tabul.*] Testamentum, in quo emancipatus præteritus est, & civili & prætorio jure subsistit: & ideo emancipato præterito, prætor non dat bonorum possessionem ab intestato unde liberi, sicut præterito, qui in potestate est: nam tale testamentum jure civili non consistit, sed rescindit testamentum patris data bonorum possessione contra tabulas, *l. 1. de legat. præst. cont. tab.* neque aliud remedium emancipati præteriti habent. Cur verò suis præteritis, qui vel jure civili, vel ex edicto unde liberi ab intestato succedere possunt, nihilominus hoc etiam remedium à Prætore detur, dicemus suo loco *tit. de bon. poss. lib. 3.* Quod detur, satis argumenti est, tale testamentum jure prætorio non esse nullum: est enim remedium hoc natura sua rescissorium; quod autem nullum est, rescindi non potest, *l. 5. de injust. rupt. test.* de quo copiosius disseruimus *in pr. hujus tit.*

TEXTUS.

De adoptivis.

4. *Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti. Itaque hæredes instituendi vel exhæredandi sunt secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptivo neque jure civili, neque eo jure, quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit: cùm verò emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.*

NOTÆ.

4. *Ejusdem juris*] Extra nuptias quæsiti huc non pertinent. Legitimati tamen pertinent, *§. 9. inf. de hær. ab int. Nov. 89.*

Neque jure civili, &c.] Non jure civili, quia desinunt esse sui hæredes: neque jure prætorio, quia simul nomen quoque liberorum amittunt; *l. 4. si tab. test. l. 1. §. 6. l. 3. §. 2. cont. tab.*

Extraneorum numero] Tantùm tertio loco ab intestato à Prætore admittuntur in ordine cognatorum, *§. 13. inf. de hæred. ab intest. l. 1. §. 4. unde cogn.*

Cùm verò emancipati, &c.] Scil. vivo patre natura-

 tura-

turali, §. 10. *inf. d. t.* Hoc enim casu, ne utriusque parentis exciderent successione, voluit prætor, eos jus naturale liberorum recuperare, *l. 4. § tab. test.*

COMMENTARIUS.

1 *Insignis error Hotomanni notatus.*
2 *Jura liberorum adoptivorum emancipatione in totum dissolvi.*
3 *Adoptatos, quamdiu sunt in familia adoptiva, jus liberorum in familia patris naturalis non habere.*
4 *Emancipatos à patre adoptivo jus familiæ naturalis, quod emancipati beneficio prætoris habent, recuperare.*

CUm adoptio æquè liberis adoptatis tribuat jus & nomen filiorumfamil. suorumque hæredum, ac natura naturalibus, *l. 1. & passim, de adopt. §. 2. inf. de hær. quæ ab int. l. 5. C. de suis & leg. cum similib.* consequens omnino est, ut ipsi non minus, quàm liberi naturales hæredes institui debeant, aut exhæredari; atque ut præteriti idem jus habeant circa parentum testamenta infirmanda, quod naturales habent, *l. 1. in pr. cont. tab.* Naturales autem liberos hic intelligimus eos, qui ex justis nuptiis procreati sunt: sic enim passim in collatione adoptivorum appellantur, ut notavimus ad *pr. supr. de adopt.* Cæterum legitimati quoque appellatione naturalium continentur: quippe quibus eadem jura per omnia data sunt, quæ habent ii, qui ab initio ex legitimo matrimonio nati sunt, *d. §. 2. inf. de hær. ab int. Nov. 89.* De his dictum §. *ultim. sup. de nupt.*

Secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus] Et igitur filii adoptivi nominatim exhæredandi, nepotes & filiæ vel inter cæteros. Item filio adoptivo præterito, aut non rite exhæredato, testamentum ipso jure nullum est; filia & nepote præteritis, firmum manet, sed præteriti institutis hæredibus accrescunt ad eam portionem, ad quam præteritæ filiæ & nepotes naturales, secundum ea, quæ tradita sunt *initio hujus titul.*
1 Dormitavit ergo Hotomannus, cum putavit, majus jus fuisse filiæ adoptivæ, quàm naturalis; quasi illius præteritio testamentum rupisset, hujus non rupisset, per *l. 8. in pr. de injust. rupt. test.* Alioqui certè vidisset, Ulpianum loqui eo loci, non de præteritione filiæ, quæ jam ante à testatore adoptata fuerat, quàm testamentum faceret; verùm de adoptata vel adrogata demum post factum testamentum: quæ cùm utatur jure posthumæ, & in posthumis sexus non distinguatur, quod ad effectum rumpendi attinet, §. 2. *supr. eod.* testamentum rumpit quasi agnatione sui hæredis.

Emancipati à patre adoptivo neque jure civili, &c.] Jura liberorum adoptivorum non diutius durant, quàm quamdiu constat adoptio; ea per
2 emancipationem dissoluta, nullum amplius jus habent, sed penitus extranei sunt patri quondam adoptivo, sive jus civile spectes, quia desierunt esse sui hæredes: sive honorarium, quia & nomen liberorum amiserunt, ut cesset ratio naturalis & æquitas edicti, *l. 4. unde liberi, l. 1. §. & seq. 6. l. 3. §. 1. cont. tab.* Et igitur nec testamento facto præteriti contra tabulas admittuntur, *hoc text. & §. eadem. 12. inf. de hær. quæ ab int.* nec ad bonorum possessionem unde liberi ab intestato, *l. 1. §. liberos. 6. d. l. 4. unde lib. §. minus ergo. 11. & d. §. eadem. 12. inf. de hær. ab int.*

Quamdiu sunt in adoptiva familia, extraneorum numero] Liberi adoptati, quamdiu sunt in familia adoptiva, jus liberorum non habent in familia patris naturalis; sed huic interim intelliguntur esse extranei, non tantùm jure civili, verùm etiam eo jure, quod pertinet ad edictum prætoris. Etenim prætor abunde eos habere censuit in familia patris adoptivi, cui jure civili succedunt, unde jacturam bonorum patris naturalis sarciant; absurdum autem esse, unum atque eumdem jus filii cum effectu succedendi obtinere in bonis duorum patrum. Quamobrem qui in adoptiva familia sunt, quo tempore naturalis parens moritur, ii præteriti, neque jure civili testamentum nullum dicere possunt, neque jure prætorio bonorum possessionem contra tabulas petere, neque quasi liberi ab intestato, §. *at hi. 10. cum seqq. inf. de hær. ab int. fac. l. ult. unde lib.* tantùm tertio ordine hoc casu admittuntur ut cognati, §. *admonendi. 13. d. tit.* 3

Cùm emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiunt, &c.] Quoniam emancipati à patre adoptivo nihil in ejus familia juris retinent, uti modo relatum est, ne utriusque parentis successione fraudentur, voluit prætor, eos jus familiæ naturalis recuperare, *d. l. 4. unde lib.* hoc est, eo jure haberi, ac si à vero & naturali patre emancipati essent; inque eo statu semper mansissent, ut nisi hæredes instituti, aut exhæredati fuerint, bonorum possessionem contra tabulas petere possint. Nec interest, utrum qui à naturali parente in adoptionem datus sit, an qui emancipatus ab eo ipse se adrogari sciverit, post ea iterum à patre adoptivo emancipetur; dum tamen vivo adhuc parente naturali. Quod omnino addendum est *d. §. at hi. 10. infr. de hær. quæ ab int. def.* 4

TEXTUS.

Jus novum.

5. *Sed hæc quidem vetustas introducebat. Nostra vero constitutio inter masculos & fœminas in hoc jure nihil interesse existimans, quia utraque persona in hominum procreationem simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & prætores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis & in filiabus & in cæteris descendenti-*

bus

bus per virilem sexus personis, non solùm jam natis, sed etiam posthumis, introduxit; ut omnes sive sui sive emancipati sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exhereden tur: & eumdem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda & hereditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, sive jam nati sint, sive adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem filios certam induximus divisionem, quæ in nostra constitutione, quam super adoptivis tulimus, continetur.

NOTÆ.

5. *Nostra constitutio*] *L. 4. C. h. t.* ex qua petenda interpretatio hujus §.

Lege 12. tabularum] *L. 14. C. de legit. hær.* ubi hæc eadem iisdem fere verbis exponuntur.

Per virilem sexum] Quippe matri & avo materno in causa institutionis & exhæredationis liberi extranei sunt tam jure prætorio, quàm civili, *inf. §. ult.*

Ut omnes] Tam filiæ & nepotes neptesque, quàm filii, & tam nasciturі, quàm jam nati. Tollitur igitur hìc differentia, quæ oriebatur ex sexu & gradu tam in suis *sup. in pr.* quàm emancipatis, *sup. §. 3.* tam in jam natis, quàm in posthumis, *§. 1. sup.* Differentia autem inter suos & emancipatos non tollitur, hoc est, emancipati liberi non exæquantur suis, ut & ipsis præteritis testamentum jure non subsistat.

In utero constituti] Ut filiæ posthumæ non nominatim exhæredatæ agnascendo rumpant, licet legatum acceperint: quod secus erat jure antiquo, *§. 1. sup.*

COMMENTARIUS.

1 *Sublatio differentiæ circa effectum præteritionis, & modum exhæredationis liberorum, ratione sexus.*
2 *Eorumdem circa eadem exæquatio ratione graduum.*
3 *Sublatio discriminis, quod circa eadem erat in sexu inter posthumos.*
4 *Falli qui putant hoc §. tolli differentiam suorum & emancipatorum.*
5 *Quid novi circa liberos adoptivos induxerit Justinianus?*

HUc usque relatio juris antiqui: sequitur novum introductum constitutione Justiniani, quæ extat, *l. ult. C. h. t.* qua ille constitutione sustulit veterum in re, de qua disputamus, differentiam sexus & gradus liberorum, natorum & posthumorum, jussitque omnes, sive mares sint, sive fœminæ, sive filii, sive nepotes, sive jam nati, sive adhuc nascituri, æquabiliter vel institui vel exhæredari, sive de jure civili quæratur, sive de jure prætorio. Triplicem autem hoc loco causam affert, qua motus, novum hoc jus constituerit; quæ tamen in summa una est, favor sexus fœminei.

Quia utraque persona simili naturæ officio] Prima ratio introducendi novi juris, quod fœminæ in procreatione liberorum eodem cum maribus officio naturæ funguntur. Et ideo in constitutione sua insurgit in auctores istarum differentiarum, quasi naturæ accusatores existant: quæ cur, inquit, non totos masculos generavit, ut unde generentur, non fiant? Cæterum ut demus hoc verum esse, & utique hoc verum est, naturam utroque sexu ad conservationem humani generis æqualiter indigere: ratio tamen hæc tanti non est, ut propter eam jus vetus tamquam iniquum mutari debuerit: sanè non ideo dicendus est naturam accusare, qui masculos à fœminis in successione parentum sive testamentaria sive ab intestato secernit: alioqui & ipse naturæ auctor accusandus fuerit, qui filio superstite à successione patris excludit filiam. *Num. 27. v. 8.* Sunt enim & alia, maximeque jura familiæ & agnationis, ob quæ meliore conditione mares esse in causa successionis, quàm fœminas, iniquum non est.

Et lege antiqua 12. tabb. omnes similiter] Ratio aliter, qua argumentando à successione ab intestato ad testamentariam novi sui juris æquitatem commendat. Notum autem est, leg. 12. tabb. in successione liberorum ab intestato nullum discrimen in sexu agnoscere, filiasque non minus, quàm filios ad hæreditatem intestati parentis vocare. Quin & nepotes neptesque ex filio, qui in potestate sunt, si filius suus hæres esse desiit, *l. 1. §. 2. & 4. de suis & legit. §. 2. & 6. inf. de hær. ab int.* & tamen distinctio inter sexum & gradum testamento facto est ex ratione ejusdem legis, *arg. l. 8. §. 1. de injust. rupt. test.* & certè plus est evertere testamentum, quàm jus succedendi ab intestato habere. Ait, *Quod & prætores postea secuti videntur*; scilicet in danda bonorum possessione ab intestato. Nam testamento facto filiabus inter cæteros exhæredatis contra tabulas bonorum possessionem nec prætor dedit, non magis quàm emancipatis aut filiabus posthumis, quibus inter cæteros exhæredatis legatum adscriptum erat, *§. 1. & 3. supr.* junct. *l. 8. in princ. cont. tab.*

Et in filiis & in filiabus & in cæteris, non solùm jam natis, sed etiam posthumis] His verbis tollitur tota illa veteris juris differentia circa effectum præteritionis & formam exhæredationis, quæ præcedentibus §§. ex eo jure relata est. Et primum exequantur liberi in sexu, (pertinent 1
autem hæ exæquationes ad utrumque jus, prætorium, & civile) jubenturque tam filiæ, quàm filii, si hæredes non instituantur, nominatim exhæredari: præteritis, aut non nominatim exhæredatis datur idem jus ad infirmandum patris testamentum, quod filii sui vel emancipati præteriti aut non nominatim exhæredati, illi jure civili, hi jure prætorio habent. Filiabus igitur, quæ in potestate sunt, præteritis, jus testa-

mentum nullum dicendi; emancipatis evertendi per bonorum possessionem contra tabulas. Itaque quod in *pr. hujus tit.* ex jure veteri traditum est, filiabus, quæ in potestate erant, præteritis testamentum non fuisse nullum, sed præteritas salvo testamento ad certam portionem accrevisse hæredibus scriptis, hìc jam abrogatur, & testamentum jubetur esse inutile. Uti & illud, quod eodem loco refertur, potuisse & inter cæteros filias hasce exhæredari, eo scilicet effectu, ut & jus civile eas repelleret à jure accrescendi, & prætora bonorum possessione contra tabulas, *l. 8. cont. tab.* Nullumque aliud remedium eis superesse præter unum querelæ inofficiosi, *arg. d. l. 8.* junct. *§. ult. inf. hoc tit.* Nunc enim post constitutionem Justiniani, etsi exhæredatæ sint, dum tamen non nominatim, sed inter cæteros, testamentum jure civili non magis subsistit, quàm si filius inter cæteros exhæredatus sit; patebitque eis, ut præteritis, etiam prætorium, quod dixi, remedium, cessante querela inofficiosi testamenti, *d. l. 8. §. 2. cont. tab.* junct. *§. 2. inf. de inoff. test.* Denique & illud, quod prætori satis erat ad denegandam filiabus emancipatis bonorum possessionem contra tabulas, si inter cæteros essent exhæredatæ: nunc enim tamquam præteritæ à prætore admittendæ sunt instar filiorum emancipatorum, quos non nominatim exhæredatos pro præteritis & olim prætor habuit,
2 *§. emancipatos, sup. eod.* Secundo tollitur differentia graduum, liberique secundi gradus & inferiorum æquantur liberis primi gradus, hoc est, nepotes & deinceps per virilem sexum descendentes filii, quoad utriusque juris effectum. Ac proinde quemadmodum filii sui, ita & sui nepotes deinceps vel instituendi sunt, vel nominatim exhæredandi, iisque præteritis aut non nominatim exhæredatis perinde testamentum ipso jure nullum erit, ac si filius, qui in potestate est, præteritus aut non nominatim exhæredatus esset: cessatque jus vetus accrescendi, quod manente testamento nepotibus quoque suis præteritis dabatur, *d. pr. hujus tit.* & prætor etiam generali tantùm clausula exhæredatos tamquam præteritos nunc agnoscit. Deinde ut filio emancipato non instituto, neque nominatim exhæredato, prætor dat bonorum possessionem contra tabulas; ita &
3 natis ex eo, qua pater eos non præcedit. Per *l. 3. in pr. & §. 3. cont. tab.* Tertio tollitur differentia inter natos & posthumos, & simul, quæ in sexu quoque erat inter ipsos posthumos, jubenturque & filiæ posthumæ & neptes ex filio institui, aut nominatim exhæredari, perinde ut liberi jam nati & posthumi masculi: idemque jus datur filiabus & neptibus posthumis præteritis, vel non specialiter exhæredatis, quod posthumi masculi habent, scilicet ut agnascendo testamentum rumpant, etiamsi legatum acceperint: quod secus erat jure veteri, *§. 1. sup. eod.* quo jure cùm nec prætor bonorum possessionem contra tabulas daret, *d. l. 8. cont. tab.* necessaria hoc casu erat posthumis fœminis querela inofficiosi testamenti, *§. 2. inf. de inoff. test.* nunc autem & jure civili tamquam præteritæ rumpunt, & à prætore non negliguntur. Atque hanc esse hujus loci sententiam, cum sequentia demonstrant, tum apertissimè *d. l. ult. ver. sancimus, & seq. C. hoc tit.*

Vt omnes sive sui, sive emancipati sint, &c.] 4
Hallucinatur Bart. *in auth. ex causa. C. hoc tit.* & cum eo fere interpretes vetustiores, qui teste Curtio Jun. *in d. auth. num. 43.* & Jul. Claro *§. testamentum. quæst. 42. n. 2.* tolli quoque hoc loco putant differentiam liberorum suorum & emancipatorum. Palam enim est, his verbis, *ut omnes sive sui sive emancipati, eumdem habeant effectum, quem filii sui vel emancipati habent*, non comparari emancipatos cum suis, sed cum filiis suis cæteros suos liberos, cum filiis emancipatis cæteros emancipatos eorumque masculorum liberos, cum sexu virili sexum fœmineum, cum gradu primo gradus inferiores: ac proinde non hoc velle Justinianum, ut emancipati sublata necessitate auxilii prætorii redigantur ad conditionem filiorum suorum; verùm ut filiæ, nepotes, neptes, & deinceps per virilem sexum descendentes, redigantur ad conditionem filiorum, sui & suæ ad suorum, & jus, quod illi habent jure civili, alii aliæve ad emancipatorum, & jus, quod illi habent jure prætorio: ut sui suæve, præteriti præteritæve, aut nominatim non exhæredati exhæredatæve, adinstar filii sui testamentum ipso jure evertant, alii aliæve adinstar filii emancipati per contra tabulas bonorum possessionem stare hoc non patiantur. Quibus fere verbis ipse Justinianus utitur in *d. sua constitutione, vers. sancimus.* Thalelæus ad *l. 1. §. 1. C. comm. de man.* ibi, *in aliis pæne omnibus nulla est inter liberos discretio.* Καλῶς εἶπε, τὸ σχεδὸν, ἐπειδὴ οἱ μὲν ὑπεξούσιοι, præteriti γενόμενοι ἀνατρέπουσι παντελῶς τὴν διαθήκην, οἱ δὲ emancipati contra tabulas ἔχουσι. Nihil pro Bart. facit, quod Justinianum impulit ad novi juris constitutionem simplex & æquale liberorum jus in successione ab intestato. Immo contra. Nam ut in causa intestati lex duodecim tab. non distinguebat sexum & gradum in suis, prætor non distinguebat in emancipatis; ita nunc similiter in causa testamenti eamdem vult servari simplicitatem jure civili in suis, jure honorario in emancipatis. Igitur nec in successione ab intestato par conditio emancipatorum & suorum fuit, nec par hìc facta est à Justiniano. Et alioqui sequeretur, nepotem ex filio emancipato in potestate retentum post constitutionem Justiniani non potuisse amplius succedere in locum patris sui, & jura suorum hæredum nancisci in familia avi, nec ab avo præteritum rumpere testamentum. Quæ omnia perspicuè falsa esse constat. Et demum longo tempore post in successione ab intestato Justinianum emancipatos suis exæquasse apparet, ex *Nov. 118. c. 1.* quæ tamen exæquatio sic rectè accepta est, ut nihil amplius tribuat emancipatis, quàm ut jure civili hæreditatem capere possint citra beneficium prætoris; non ut ipso jure, ut sui, hæredes existant; sed

ut

ut fiant hæredes hæreditatem adeundo, sicut extranei; nec tamen hoc trahendum esse ad successionem testamentariam, inde colligo, quod testamentum ipso jure evertere majus aliquid sit, quàm ut non suis hæredibus præteritis concedi debeat.

Circa adoptivos certam induximus divisionem] *L. pen. C. de adopt.* Cujus sententia refertur §. 2. *sup. de adopt.* Et iterum plenius §. *sed ea.* 14. *inf. de*
5 *hær. quæ ab intest.* Quid quamobrem hic Imperator constituerit, tribus verbis indicabo. Olim qui à patre naturali in adoptionem dabantur, transibant sine ulla distinctione in familiam & potestatem patris adoptivi: unde quamdiu constabat adoptio, pro extraneis erant patri naturali, in tantum ut nec à prætore jure liberorum censerentur, sed cognatorum dumtaxat. Emancipati autem à patre adoptivo recipiebant jus naturale liberorum, quod beneficio prætoris habent emancipati à patre naturali, dum in eo statu manent: cæterum hoc ita, si vivo adhuc patre naturali emancipati erant, non si post mortem ejus, ne legitimis aut scriptis hæredibus semel delata aut quæsita hæreditas auferretur, §. *et hi.* 10. *inf. de hær. ab int.* Unde cùm fieri posset, ut hic filius utriusque patris hæreditate excideret; patris naturalis, quod eo moriente adhuc esset in familia adoptiva; & simul etiam patris adoptivi, si postea emanciparetur; huic incommodo à Justiniano occursum est, cautumque, ne liberi à patre naturali in adoptionem dati jus successionis, aliudve jus ullum in familia ejus amittant, neve transeant in potestatem patris adoptivi, extra quam si avus nepotem ex filio emancipato in adoptionem acceperit. Hoc constituto, jam per se intelligitur ei, qui extraneum adoptaverit, nullam necessitatem imponi hunc vel instituendi vel exhæredandi, sive jus civile, sive prætorium consideres, sive etiam extraordinarium remedium querelæ inofficiosi; sed patri naturali, in cujus potestate manet: qui autem nepotem adoptat, eum debere hunc instituere vel nominatim exhæredare, perinde ut antea juris erat in omnibus adoptivis; & denique hunc nepotem patri suo naturali interim pro extraneo esse, §. *præc.* Hæc autem ad nos non pertinent, quibus adoptionum jura incognita, vid. *sup. de adopt.* Sed neque necessitatem exhæredandorum liberorum naturalium, si hæredes non instituantur, agnoscimus; quoniam suos hæredes non habemus: valetque in his regionibus testamentum ipso jure, etiamsi filius in eo præteritus sit: eique dumtaxat succurritur remedio querelæ inofficiosi. Gudelin. *lib. 2. de jur. nov. c.* 5. Grot. *lib. 2. manud. c.* 18. de quo plura alibi.

TEXTUS.

De testamento militis.

6. *Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos vel posthumos nominatim non exhæredaverit, sed silentio præterierit non ignorans an habeat liberos, silentium ejus pro exhæredatione nominatim facta valere, constitutionibus Principum cautum est.*

NOTÆ.

6. *Constitutionibus Principum*] Gordiani in *d. l.* 9. & Philippi in *l.* 10. *C. de test. mill.*

COMMENTARIUS.

1 *An testamentum militis subjaceat querelæ inofficiosi.*

Militibus jure militari testantibus non solùm remissæ sunt solemnitates illæ externæ, numeri testium, rogationis, obsignationis, subscriptionis, contextus, quas cives omnes jure communi testamentum facientes observare tenentur: sed etiam intrinseca hæc, quæ ad parentes testantes pertinent, liberorum scilicet vel institutio vel exhæredatio: placetque, præteritionem militis, dum non ignoret se liberos habere, aut uxorem prægnantem esse, obtinere vim exhæredationis, *l. 9. & l. seq. C. de test. mil.* ad quem effectum respiciens Ulp. dixit, militem silentio exhæredare, *l. 12. de bon. libert.* Ait, *in expeditione occupatus.* Igitur extra & citra expeditionis necessitatem si miles testamentum faciat, quia id juxta regulas juris communis ordinare debet, præteritio ejus pro exhæredatione non erit, neque civili jure, neque prætorio. Non obstat, quod rescriptum est *l. 9. C. de inoff. test.* filios queri non posse de inofficioso testamento militis vel jure militari, vel civili facto. Nam ut de inofficioso agi possit, necesse est, ut testamentum rectè factum sit, & jure subsistat: at testamentum jure communi factum non subsistit, in quo liberi præteriti sunt, aut si de emancipatis quæratur, necesse est, ut prætor eos non agnoscat; si de posthumis, ut nati non rumpant, §. 2. *inf. de inoff. test.*

Non ignorans, an habeat liberos] Quod militis præteritio pro exhæredatione habeatur, voluntati ejus tributum est, quæ sola testamentum sustinet, & pro jure servatur, *l. 1. de test. mil. l. 1. C. eod.* Ut autem voluntas exhæredandi obscura non est, ubi qui scit se habere liberos, iisque silentio præteritis alios hæredes instituit; ita contra deesse illa voluntas intelligitur, ubi cùm id nesciret, forte quod falso rumore perlatum esset, eos in rebus humanis esse desiisse, alios scripsit. Quod ex communi parentum omnium erga liberos affectu sumitur, quasi, quod omnino credendum est, si scivisset se habere liberos, eos ipsos, non alios sibi hæredes scripturus fuisset, *d. l. 9. & l. seq. C. eod. tit. l. si filiusfam.* 33. §. 2. *eod.* Quapropter pro diversitate liberorum per ignorantiam à milite præteritorum, aut testamentum hoc nullum dici poterit, aut rescindetur remedio prætorio, aut rumpetur agnatione, & in tantum, ut nec legata ex eo præstanda sint, *l. militis.* 36. §. 2. *de test. mil.*

Pro exhæredatione nominatim facta] Sequitur

ergo, nec liberos suos scienter à patre milite præteritos testamentum posse nullum dicere, nec emancipatos admitti ad bonorum possessionem contra tabulas, nec posthumum præteritum
2 agnascendo rumpere. An ne igitur saltem querela inofficiosi dabitur, quod unum est exhæredatis perfugium? Nequaquam, *l. si instituta. 27. §. 2. de inoff. testam. l. 9. l. testamentum. 24. l. ult. C. eod.* Planè legitimam eos petere posse per condictionem ex lege, *argum. auth. Presbyteros. C. de Episc. & Cler.* Glossa & Cyn. *in d. l. 9.* tradiderunt. Hoc autem totum jus, cùm sit singulare & militum dumtaxat ex privilegio, nulla ratio est, quamobrem cum Claro *§. testamentum. q. 40. n. 6.* Grass. *§. testamentum. q. 7. n. 3.* & interp. vulgo dicamus id sublatum esse. *Nov. 115. c. 3.* generalique constitutione etiam milites, & militaria testamenta contineri, hoc est, eos etiam jure militari testantes redigi ad conditionem paganorum, quantum pertinet ad necessitatem institutionis & exhæredationis liberorum. Quod etiam D. Viglius hìc post Lud. Roman. in *d. l. 9.* observavit, & tamdem re diligenter inspecta probat D. Tulden. *in C. de test. milit. n. 6.* item D. Perez. *ibid. n. 12.* add. Vasq. *lib. 3. de succ. creat. §. 24. n. 51.*

TEXTUS.

De Testamento matris, aut avi materni.

7. *Mater vel avus maternus necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare: sed possunt eos silentio omittere. Nam silentium matris aut avi materni, & ceterorum per matrem adscendentium tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est, sive de jure civili queramus, sive de edicto pretoris, quo pretor preteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit: sed aliud eis adminiculum servatur, quod paulo post vobis manifestum fiet.*

NOTÆ.

7. Silentium matris, &c. tantum facit] Et hoc etiamsi mater ignoraverit se liberos habere. Sed hoc casu legata & libertates non intercidunt, quia color dementiæ hìc obtendi nequit. *l. 27. §. ult. & l. seq. de inoff. test.*

Sive de jure civili] Quo jure soli sui hæredes præteriti, sive quod nunc idem valet, non nominatim exhæredati testamentum tollunt aut rumpunt, *§. 5. sup.*

Edicto pretoris] Quo liberi emancipati, sive qui sui esse desierunt, præteriti, vocantur ad contra tabulas bonorum possessionem: non qui nec sui sunt, nec esse desierunt, *d. §. 5. l. 1. l. 4. §. 2. cont. tab.*

COMMENTARIUS.

1 *Quod matris præteritio vim exhæredationis habeat, id facere conditionem liberorum.*
2 *Propter eamdem conditionem præteritos à matre jus antiquum scriptis accrescendi non habuisse.*
3 *Explicatus locus Pauli l. 4. §. 2.* cont. tab.
4 *Quodnam sit illud adminiculum, cujus in calce hujus text. fit mentio?*

QUod militis præteritio vim exhæredationis habet, ex privilegio est; quod matris & avi materni, facit liberorum conditio, qui matri & avo materno jure civili pro extraneis sunt, *§. 3. inf. de hær. qual.* Nimirum lex civilis, quæ magis familiarum conservationem spectavit, quàm 1
naturam, non eodem modo materna bona liberis addicit, ut paterna; non sic, ut filius maternæ quoque dotis, viva adhuc ea, dominus quodammodo existat, uti bonorum patris est. Quapropter si ea alium hæredem instituat filio præterito, nullam, quod ad eam legem attinet, injuriam filio facit, cùm suum ei non adimat, & ideo frustra etiam requiratur exhæredatio: immo nec propriè dici possit filium exhæredare, cùm exhæredare sit suam filio hæreditatem adimere; siquidem ubi non est habitus, ibi non potest esse privatio. Igitur quia mater suos hæredes non habet, & nepotes ex filia non sunt sui hæredes avo, ideo silentium matris & avi materni tantum facit, quantum exhæredatio patris. Et hoc, etiamsi ignoraverint se liberos habere, contra quam in milite prætereunte jus est. *l. si instituta. 27. §. ult. & l. seq. de inoff. test. facit huc l. 4. §. 2. de bon. poss. cont. tab. l. nulla. 13. de suis & legit. hær.*

Sive de jure civili] Quia, ut diximus, non sunt sui hæredes, hoc est, non tales, qui vivo adhuc parente jus aliquod habeant, quod post mortem illius in iis continuetur, nisi expresse exhæredes esse jussi sint, *l. in suis. 11. hoc tit.* Quamobrem nec ad jus civile antiquum pertinent, quo 2
solus filius suus præteritus testamentum infirmabat, cæteri liberi, sed sui item dumtaxat, præteriti, portionem scriptis hæredibus accrescendo auferebant *sup. pr. hujus tit.* nec ad jus novum, quo omnes quidem liberi sui, sed soli præteriti, sive quod nunc idem valet, non nominatim exhæredati, nullum dicunt aut rumpunt, *§. sed hæc. 5. sup. eod.*

Sive de edicto pretoris] Paulus *l. 4. §. 2. cont. tab.* scribit, edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinere ad testamenta fœminarum, addita hac ratione, quia fœminæ suos hæredes non habent. Quæ tamen ratio videri potest non esse sufficiens: non enim ad suos tantùm hæredes, sed etiam ad emancipatos, quos constat suos hæredes non esse, & vel maximè, id edictum pertinet; utpote quorum causa principaliter comparatum est, *§. 3. sup. eod.* Verùm

quo-

3 amplius quid significare Paulus voluit, nempe edictum istud non pertinere ad eos liberos non suos, qui & numquam sui fuerunt: matrem autem, ut suos hæredes non habet, ita nec posse desinere habere: quod idcirco etiam à Cajo expressum videtur *l. nulla. 13. de suis & legit. hær.* Nimirum prætor, quo minimum à ratione juris civilis recederet, eorum dumtaxat, qui ex masculis progeniti essent, rationem habuit, & jus suitatis, quod emancipatis abstulerat capitis diminutio, rescissa ea restituit, *l. 6. §. 1. de bon. poss.* Atque ita jus à se introductum specie quadam suitatis coloravit, cujusmodi colore tegere ex fœminis natos non potuit.

4 *Aliud eis adminiculum servatur.*) Potuisset totidem verbis adminiculum istud indicare. Intelligit autem querelam inofficiosi testamenti. Quod remedium cum initio tantùm competeret liberis, qui eo, quod à patre exhæredati essent, neque civili jure, neque prætorio testamentum turbare poterant, *l. 8. in pr. cont. tab.* postquam ex Senatusconsulto Orficiano etiam matris successio liberis delata est, datum quoque est exhæredatis, sive, quod hic eamdem vim habet, præteritis à matre, suadente id eadem pietatis ratione. Agitur de hoc remedio *inf. tit.* 18. quo loco simul discemus, id etiam parentibus iniquè exhæredatis, vel præteritis, nonnumquam & fratribus dari. Cætera quoque in eumdem locum examinanda rejicimus, quæ ab interpretibus disputari solent; veluti an adhuc post *Nov. 115. c. 3.* præteritio matris & per matrem adscendentium pro exhæredatione sit: an liberis à patre præteritis testamentum adhuc sit irritum, tum quoad legata & cæteros articulos, quàm quoad institutionem: an formæ exhæredationis aliquid adjectum, quo non observato testamentum, quod jure veteri substitisset, nunc sit nullum; aliaque ex eodem fonte manantia: & postremo etiam jus harum & vicinarum regionum, quod etiam à novissimo Justinianeo, quoscumque interpretes sequare, multum ostendemus recedere.

TITULUS DECIMUSQUARTUS.

DE HÆREDIBUS INSTITUENDIS.

D. Lib. 28. Tit. 5. C. Lib. 6. Tit. 24.

Ratio dispositionis, & argumentum tituli.

Dictum hactenus de iis rebus, quas parentes cavere debent & testamento suo complecti, si id justum ratumque esse velint: sequitur nunc ipsum testamenti formale, hæredis scilicet institutio. Ea caput & fundamentum testamenti esse dicitur, *§. ante. 34. inf. de legat.* propterea quod sine ea testamentum consistere non potest. Dicitur & testamentum ex ea sola robur ac firmamentum capere: quia ad vim testamenti nihil aliud requiritur, quàm ut quis hæres institutus sit: utique extra necessitatem instituendi aut exhæredandi certas personas. Inde dictum, eum, qui neque legaturus quid est, neque quemquam exhæredaturus, posse tribus verbis testamentum facere, ut dicat, *Lucius hæres esto. l. 1. §. 3. hoc tit.* Hæredem instituere est scribere vel nuncupare testamento, quem tibi velis bonorum & universi juris successorem esse. Quibus verbis institutio fiat, parum refert, modo per ea liqueat voluntatis intentio, *l. quoniam. 15. C. de testam.* quo loco Constantinus abrogat differentiam, quam faciebat antiquitas inter verba directa & inflexa, auctore Ulpian. *tit. 21.* Titulus hic noster tres partes continet, quarum in prima agitur de iis, qui hæredes institui possunt; in altera de quota hæreditatis, quam vel unus vel plures instituti habere debeant ex ratione juris, aut voluntate defuncti: in tertia de forma seu modo instituendi atque iis, quæ institutioni bene aut perperam adjiciuntur.

TEXTUS.

Qui possunt hæredes institui.

Hæredes instituere permissum est tam liberos homines, quam servos; & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, rectè instituere licebat. Hodie verò etiam sine libertate ex nostra constitutione eos hæredes instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus à domina hæres instituitur, ut constitutione divorum Severi & Antonini cavetur. Cujus

verba hæc sunt: Servum, adulterio maculatum, non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eumdem à domina collata hæredis institutio nullius momenti habeatur. *Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet.*

Notæ.

Hæredes instituere] Scribere, vel nuncupare, *l. 1. §. 1. D. eod.* Est autem hæredis institutio caput & fundamentum testamenti, *§. 34. inf. de legat.* neque enim sine ea testamentum potest consistere, *§. 2. inf. de fid. hær.* Quibus verbis nunc fiat, parum refert, modo per ea liqueat voluntatis intentio. *l. 15. C. de testam.*

Quàm alienos] Si modo eorum servi sint, quos ipsos hæredes instituere possumus: nam ex persona domini cum servis testamenti factio est. *d. l. 31.* Ulp. *tit. 22. §. 8. l. 12. §. 2. de legat. 1.*

Sine libertate] Ita & *sup. §. 2. qui & ex quib. caus. man.* id est, omissa libertatis datione. Constitutio extat in *l. pen. C. de serv. rec. hær.*

Non per innovationem] Quia jam olim idem quibusdam placuerat, ut mox subjicit. Quod autem obtinet, ex nova est Justiniani humanitate. Ita concilia hunc locum cum *d. §. 2.*

Adulterio maculatum] Apud Marcian. *l. 48. hoc tit.* unde hic locus descriptus, legitur *accusatum*. Sed legendum arbitror *maculatum*, ut hic; nec obstat *l. 8. C. ad leg. Jul. de adult.* Græci quoque *ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ*, non *κατηγορούμενον*. Et ad *l. 1. C. qui non poss. ad lib. ὑπονοηθέντα ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, suspectum, &c.*

Commentarius.

1 *Qui olim & in quantum hæreditatem capere non potuerint?*
2 *Qui & in quantum hodie hæredes institui vetentur?*
3 *Institutionem servi alieni sustineri ex persona domini, proprii ex consequentia libertatis.*
4 *Quid juris in servo communi ab uno è dominis hærede instituto?*
5 *Quid in instituto à domino nudæ proprietatis?*
6 *Quam rationem habeat casus specialis hic relatus?*
7 *Quid si servus hæres institutus sit à fructuario?*

Tam liberos homines, quàm servos*] Ὑστερολογία, nam dicendum potius erat, *tam servos, quàm liberos*, hoc est, non minus servos quàm liberos; quomodo hoc expressit Cajus *l. non minus. 31. hoc tit.* quoniam de liberis
1 res certior. De liberis autem hominibus nihil amplius hic traditur, quàm quod hæredes institui possunt. Et an ergo possunt omnes promiscuè & sine exceptione? nequaquam. Nam primum illi soli ex hominibus liberis institui possunt, qui sunt cives Romani: peregrini non possunt, sive semper tales fuerint, sive per sententiæ severitatem ad peregrinitatem redacti sint. *l. 6. §. 2. hoc tit. l. 1. C. eod. fac. l. sunt quidam. 17. §. 1. de pæn.* Peregrinorum numero erant & dedititii; erat & Latinus Junianus, nisi quod hic capere hæreditatem poterat, si mortis testatoris tempore civis Romanus factus esset, Ulp. *tit. 22. §. 1. & 2.* Cæterum Justinianus differentias libertinitatis sustulit, data libertinis omnibus civitate, *§. ult. sup. de libert.* Sed nec qui cives sunt, omnes institui aut olim poterant, aut nunc possunt. Lege Voconia cautum erat, ne qui census esset, virginem, neve mulierem supra quadrantem suorum bonorum hæredes institueret. Cic. *Verrin. 3. de præt. urb. & in orat. pro Balb.* Dio. *lib. 56.* Gell. *lib. 20. c. 1.* Lege Julia de maritandis ordinibus vetabantur cœlibes, nisi qui genere essent proximi, quicquam ex testamento civis Romani capere. Ulp. *d. tit. §. 2.* ita tamen, nisi intra centum dies legi parerent, hoc est, matrimonium contraherent: idem Ulp. *tit. 17.* Eadem lege vetabantur orbi plus capere ab extraneo, quàm dimidiam partem eorum, quæ relicta erant; pars altera fiebat caduca, id est, fisco cedebat. Lege decimaria non amplius conjugi ex conjugis testamento capere licebat, quàm relictorum partem decimam; idem Ulp. *tit. 15. & seq.* Hinc natæ cautiones illæ de instituendis in tempus capiendæ hæreditatis iis, qui vel omnino quicquam, vel solidum ex testamento capere legibus istis prohibebantur. vid. *l. in tempus. 62. l. qui non vult. 78. §. ult. hoc tit. l. cum ei. 42. l. si Titio. 55. §. 1. de legat. 2. l. 6. l. 11. de vulg. & pup. subst. l. 16. §. si qui. 15. ad senat. Treb. l. 13. §. ult. de jur. fisc. cum similib.* quæ nisi hinc lucem accipiant, intelligi non possunt. Postea pœnæ cœlibatus, orbitatis, & legis decimariæ sublatæ sunt, *l. 1. & l. 2. C. de infirm. pæn. cælib.* Qui autem incestis nuptiis 2
sese polluerunt, illi nec hodie aut se mutuo, aut propudiosam sobolem instituere possunt *l. 6. C. de incest. nupt.* nec mulier adulterum suum, aut hic illam, *l. 13. l. 14. de his quæ ut indign.* Add. D. Christin. *vol. 1. decis. 200.* Liberi naturales ex concubina nati, qui olim non minus quàm cæteri cives, non ab extraneis tantùm, sed etiam à patre, idque in solidum, hæredes institui poterant, *l. Lucius. 45. de vulg. & pup. l. 16. §. 1. de his quæ ut indign. l. ult. de jur. delib.* (vid. Palæoth. *de noth. spuriisq. fil. c. 35. & seq.* & contra sentientes Alciat. *4. parerg. 5.* Anton. Fab. *jurisp. tit. 9. pr. 2. ill. 1.*) ex constitutione Justiniani *Nov. 89. c. 12.* unde *auth. licet. Cod. de nat. liber.* unicam tantùm unciam ex patris testamento capere possunt, si super-

superstites sint liberi legitimi: octo uncias, si soli superstites testatori parentes. Qua in re mitior Justinianus erga liberos naturales fuit quàm Constantinus, *l. 1. C. de natur. lib.* aut etiam Arcadius, & Honorius, *l. 2. C. eod.* vid. Grass. §. *institutio. 1. quæst. 7.* Palæot. *d. loc.* Constitutione Leonis & Anthemii vetatur conjux conjugi secundo plus relinquere, quàm uni ex liberis prioris matrimonii, & quidem cui minimum relinquit, *l. hac edictali. 6. C. de sec. nupt.* Porro Principum Christianorum constitutionibus vetantur hæredes institui apostatæ, *l. 3. C. de apostat.* item hæretici, *l. 4. C. de hæret. & Manich.* quod tamen non de omnibus, qui pro orthodoxis habiti non sunt, accipiendum esse arguit constitutio Justiniani *Nov. 115. c. 3.* ubi ἑτεροδοξίαν ponit inter justas causas exhæredationis & exclusionis à successione ab intestato. Rationis autem est, ut qui ab intestato succedere potest, etiam hæres rectè instituatur. Hæc non debuerat Tribonianus intacta relinquere, qui de servis tam accuratè disserit.

3 *Et tam proprios, quàm alienos*] Cum servis qua servis non est testamenti factio, sed quatenus per eos hæreditas perventura est ad cives Romanos, aut ipsi cives futuri. Igitur in servo alieno persona domini spectatur, & sustinetur institutio, si dominus civis Romanus sit, & jus capiendæ hæreditatis habeat, perinde quasi ipse per servum institutus esset, *l. non minus. 31. l. si paterfam. 40. hoc tit. l. 10. de acq. rer. dom.* Quod si mihi cum domino non sit testamenti factio, puta quia peregrinus est, aut capere ex meo testamento vetatur, nec cum servo ejus erit, *arg. l. non minus. 31. hoc tit. fac. l. 12. §. 2. de legat. 1. l. si Titio. 55. §. 1. de legat. 2.* Ulpian. *tit. 22. §. alienos. 8.* Vide tamen, quæ notavimus ad §. *in extraneis. 4. infr. de hær. qual. & diff.* In servo autem proprio institutio eadem ratione defendi non potest, ut scilicet dicamus eam sustineri ex persona domini: quippe qui ipse testator est; sed aut nulla erit, aut si eam valere volumus, necesse est, ut simul consequatur libertatem.

Olim non aliter, quàm cum libertate, hodie etiam sine libertate] Plerique veterum in ea sententia fuere, ut putarent servum proprium non aliter rectè hæredem institui, quàm cum libertate, non ausi per consequentiam datæ hæreditatis libertatem servo defendere ob rationem, quam indicavimus *sup. qui & ex quib. ca. manum.* §. 2. Justinianus verò etiam omissa libertatis datione institutionem valere voluit, & perinde haberi, ac si simul liber esse jussus esset, *l. pen. C. de nec. serv. hær.* quod cùm humanitas & favor libertatis suadet, tum etiam voluntati testatoris consentaneum est: quippe qui hoc ipso quod servum suum hæredem esse vult, non obscurè significat, velle se etiam, ut liber sit; cùm absque eo nec hæreditatem obtinere possit. Et cur, quod in servo proprio tutore sine libertate dato veteres admiserunt, ut hoc ipso, quod tutor datus est, libertas quoque ei imposita videatur, *l. quaero. 32. §. 2. de test. tut. §. 1. sup. qui test. tut. dar.* non admittatur itidem in servo simpliciter hærede scripto eadem voluntatis conjectura? Ita argumentatur Justinianus *d. l. pen.* In tutore dato accedit quidem & favor pupilli, *l. 10. §. ult. de test. tut.* Cæterum quem testator hæredem instituit, eum vicissim majore prosequitur affectu atque honore, quàm quem liberis tutorem dat. Enimverò consequentiam legati vel fideicomissi servo proprio sine libertate relicti libertas servo non defenditur, *d. l. pen. §. illo. 2.* quantumvis & legatum sine libertate inutile sit, *l. servus. 76. hoc tit.* neque enim hic idem favor est, & ex d. constitutione Justiniani voluntas testatoris aliquo modo exitum habere potest.

Quod non per innovationem] Supra tamen §. 2. *qui & ex quib. caus. man.* profitetur, se id nova humanitatis ratione constituisse. Utrumque suo sensu verum est. Nihil innovavit, quatenus spectamus sententiam paucorum, inter quos & Atilicinus fuit, quibus jam olim, quod hic constituitur, placuit. At novum jus constituit, quatenus spectamus id, quod receptum erat ex plurium sententia, qui negabant, servum proprium sine libertate hæredem institui posse, Ulp. *tit. 22. §. 7. 12.* & sententiæ istius abrogationem. VINN. Adeo verum videbatur, servum nisi libertatem plenam consequutum, institui non posse, ut nec servus, qui tantùm in bonis erat, institui posset, quamvis cum libertate. Manumissus enim testamento, liber quidem fiebat, sed Latinus, adeoque nec hæres esse poterat, nisi intra centum dies jura Quiritium impetrasset. Ulpian. *tit. 22. §. 8.* HEIN.

Proprius autem servus etiam, &c. in quo nudam proprietatem] Servus proprius vel in solidum est, sive unius domini proprius, vel pro parte, & pluribus proprietate communis: & iterum vel proprius est pleno jure, vel nudatenus proprietate. Videamus ergo, an quod hic constitutum est de servo proprio hærede instituto, etiam ad servum communem ab uno è dominis institutum, & ad eum quoque, in quo alius usumfructum habet, pertineat? De communi servo ita jus vetus fuisse constat, ut 4
si unus è dominis libertatem ei imposuisset, eo casu pars ejus amitteretur, & socio accresceret, *§. ult. sup. de donat.* ac proinde socio quoque hæreditas acquisita fuit, si is servus simul hæres ab altero institutus fuisset: Justinianus autem, quod soli milites ex speciali concessione habebant, videlicet ut liceret militi servum communem libertate donare, eo effectu, ut socius hoc casu partem suam vendere teneretur & accipere pretium, voluit jus esse commune omnium civium, *l. 1. pr. & §. 1.*

§. 1. *C. de comm. serv. man.* Post quam constitutionem certum est, servum communem, quem unus è dominis & liberum & hæredem esse jussit, & libertatem & hæreditatem consequi, pretio patris, quam alter in eo habet, oblato. At nihil definit constitutio de servo communi simpliciter ab uno hærede instituto, non facta mentione libertatis. An dicemus & hìc libertatem perinde pro adscripta haberi, ac si servus in solidum proprium hæres simpliciter institutus sit, arg. hujus loci? Et id quidem D. Viglio placere video. Sed vereor, ut defendi possit. Nam ut omittam tritum illud de non admittenda extensione in correctoriis, verba ipsa constitutionis *in fin.* §. 1. *& hoc moriturus dixeris*, extensionem istam non ferunt, ut bene observavit D. Bachovius. Et quia ratione partis, quam socius habet, servus alienus est, quidni quod responsum est de legato servo communi relicto, totum id ad socium pertinere? *l. verum.* 63. §. *si servo.* 9. *pro soc. l. Plautus.* 47. *in pr. ad leg. Falc.* idem dicimus de servo communi hærede simpliciter instituto, socium nimirum per eum servum videri institutum, & hæredem fieri? VINN. Rectè. Nam dum hæres institutus est servus communis hæreditatem totam acquirit domino socio: dum sine libertate institutus, servus ipse pro parte fit hæredis, qui in jus defuncti succedit. Fr. Balduino, Tribonianismum observanti in *l.* 63. §. 3. *ff. pro soc.* jam respondit Vir Clarissimus Schultingius ad Ulpianum *pag.* 637. HEIN.

5 De servo, in quo testator nudam proprietatem, alius usumfructum habet, ait hoc loco Justinianus, eum etiam proprium intelligi testatoris, idque convenienter rationi juris, *l. rectè dicimus.* 25. *de verb. sign.* Et ergo etiam hìc servus à domino nudæ proprietatis hæres institutus, sive cum libertate sive simpliciter, ex constitutione Justiniani & liber & hæres erit, *d. l. pen. C. de nec. serv. hær. inst.* Neque enim quod de servo communi simpliciter instituto diximus, socium per eum hæredem fieri, locum habet in fructuario, cui hæreditas acquiri non solet, §. *de iis.* 4. *supr. per quas pers.* Quid ergo fiet de fructuario? An liber factus nihilominus operas fructuario interim præstare tenebitur, atque ex re ejus acquiret, quamdiu durat ususfructus; an verò pretio ususfructus dato defungetur? Illud, si sequimur constitutionem *l.* 1. *C. comm. de man.* Hoc, si putamus, ad hunc servum etiam pertinere, quod pauco tempore post de communi servo constitutum est, *l.* 1. *C. de com. serv. man.*

Est tamen casus, &c.] Refertur hìc ex *l. his verbis.* 48. §. 2. *hoc tit.* casus singularis, quo servus proprius hæres institui non potest, ne cum libertate quidem, cui locus est in muliere adulterii postulata. Hæc prohibetur, ser-
6 vum suum suspectum criminis ante finitam cognitionem manumittere: quod ideo provisum est, ne mancipium per manumissionem quæstioni subducatur, *l. prospexit.* 12. *qui & à quib. man.* Cùm igitur lex manumissionem & libertatem impediat, nec institutio hæredis in hujusmodi servum collata valere potest. Ait, *servum adulterio maculatum*, id est, suspectum, fama & opinione vulgi inquinatum: siquidem duos adulterii reos simul marem & fœminam ex eadem causa fieri lex Julia vetabat; ordine tantùm peragi poterant, *l.* 8. *C. ad leg. Jul. de adult.* ac proinde etiam in *d. l.* 48. §. 2. unde hæc sumpta sunt, eodem modo ut hìc legendum esse arbitror: non ut ibi, *adulterii causatum*. Theophilus vertit, *ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ*, *obnoxium*, *implicitum*, non dixit, *κατηγορούμενον*.

Alienus servus, in quo usumfructum, &c.] Igitur hic servus à fructuario hæres institutus, 7
nec hæres nec liber erit, sed hæreditatem acquiret proprietario, ad instar servi planè alieni, §. *seq. vers. alienus quoque.* Et verò post mortem fructuarii finitur ususfructus, & consolidatur cum proprietate. Sed etsi liberum simul eum esse jusserit, adhuc idem dicendum est: quoniam alieno servo libertas inutiliter datur: neque huc accommodari potest pars constitutionis Justinianeæ, *l.* 1. *vers. sin autem. C. comm. de man.* de servo à vivente fructuario manumisso, ne scilicet is cogatur servire proprietario, quamdiu constat ususfructus; quia, ut dictum est, morte fructuarii jus illius omne extinguitur.

TEXTUS.

Si servus hæres institutus in eadem causa manserit, vel non.

1. *Servus autem à domino suo hæres institutus, siquidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si verò à vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cùm utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit, jussu novi domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres: nam ipse alienatus neque liber, neque hæres esse potest, etiamsi cum libertate hæres institutus fuerit: destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque servus hæres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu ejus domini adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat, debet jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore,*

vel

vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hæreditatem.

NOTÆ,

1. *Destitisse à libertatis datione*] Quod si testator eum postea redemerit, reviviscit libertas & institutio, *l. 9. §. 16. l. 50. eod.* Hinc autem intelligimus regulam juris civilis traditam *l. 13. §. 1. de lib. & posth.* solùm procedere, cùm servum in eadem causa manet.

Jussu novi domini] *l. 62. §. 1. de acq. hær. l. 2. §. ult. de bon. poss. sec. tab.* ubi hæreditatem sive bonorum possessionem cum domino ambulare Ulpian. ait.

COMMENTARIUS.

1 *Servo proprio hærede instituto, quis circa acquirendam hæreditatem institutionis effectus? & num. 2.*

3 *Quid circa idem instituto servo alieno?*

HOc constituto, non minus servos posse hæredes institui, quàm homines liberos, porro nunc quæritur de effectu institutionis servi circa acquisitionem hæreditatis, primum in servo proprio, deinde & in alieno. In utroque autem ita distinguitur, ut referat, utrum in eadem conditione servus manserit, an non manserit, propterea quod vel manumissus sit, vel alienatus. De servo proprio hærede instituto ait: *Siquidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber hæresque necessarius. In eadem causa,* hoc est, in eadem conditione servitutis, ut neque à domino post factum testamentum manumissus, neque alienatus fuerit. *Hæres necessarius*, ideo sic dictus, quia sive velit, sive nolit, post mortem domini protinus liber & hæres fit, *§. 1. inf. de hær. qual.* Quod cùm in eorum gratiam initio institutum esset, qui cum solvendo non essent, ignominiam bonorum venditionis in hæredes suos derivare, quàm suæ memoriæ reservare malebant, *§. 1. sup. qui ex quib. ca. man.* postea generaliter obtinuit, ut ostendit hic locus. Ratio autem hujus rei haud dubiè hæc est, quod cum honori testatoris nonnihil decedat, si repudietur ejus hæreditas, visum sit, id servo licere non debere, in quem testator simul cum hæreditate contulit inæstimabile beneficium libertatis. Quin etiam ex constitutione juris civilis libertas & hæreditas ita conjuncta sunt, ut neutrum separatim servo adimi possit, neque libertas sola, neque sola hæreditas, *l. 13. §. 1. de lib. & posthum. l. 6. §. ult. h. t.*

2 *Quod si à vivo testatore manumissus, &c.*] Casus contrarius, quo scilicet servus proprius hæres institutus in eadem conditione non mansit, duplex est, vel quia post factum testamentum manumissus est: vel quia alienatus. Manumissus suo arbitratu hæreditatem adibit: quia non fit hæres necessarius, qui hæreditatem dumtaxat, non etiam libertatem ex testamento domini consequitur, *l. antepen. hoc tit. l. 6. §. 3. eod.* Utique tamen probè facturus est, si pro beneficio libertatis ante adeptæ hanc gratiam patrono referat, ut suscipiat ejus hæreditatem. Alienatus nec liber nec hæres fit, etiamsi cum libertate hæres fuerit institutus: hoc enim ipso quod alienatus est, mutata voluntas domini & revocata datio libertatis intelligitur, ut jam perinde haberi debeat, ac si jam tempore testamenti facti alienus fuisset; ac proinde jubenti novo domino hæreditatem acquiret, *l. 9. §. servus. 16. l. servum. 50. hoc tit. l. servo. 47. de cond. & dem. l. quæsitum. 91. §. 3. de legat. 1.* Enimvero si testator eum postea redemerit, reviviscit, ut ita dicam, libertas & institutio, *d. l. 9. §. 16. d. l. 50. hoc tit.* Hinc autem intelligimus, regulam juris civilis traditam *l. 13. §. 1. de lib. & posth.* tunc solùm procedere, cum servus in eadem causa manet: nam si alienatus fuerit, necesse est fateri, inutilem esse libertatis dationem: quod & Viglius notat.

Alienus quoque servus] Supra dictum est, etiam servum alienum hæredem institui posse: cæterum sustineri institutionem non ex persona servi, sed ex persona domini, civis scil. Romani, quasi ille ipse mediatè per servum institutus videatur. Nimirum ut servi etiam hac in re dominis suis utiles esse possint, receptum est, ut persona dominorum iis ad tempus accommodetur, cùm alioqui cum servis non sit testamenti factio, *l. non minus. 31. h. t. l. debitor. 82. §. 2. de legat. 2.* Nunc hic itidem de effectu istiusmodi institutionis quæritur, quemadmodum paulo ante quæsitum fuit de effectu institutionis servi proprii.

Si in eadem causa, &c.] In alieno servo hærede instituto, iidem casus distinguuntur, qui in proprio: nam aut mansit in eadem causa, & dominum suum hæredem facit, nempe si jussu ejus adierit, *§. 3. sup. per quas pers.* aut non mansit, vel quia alienatus est, & jubenti ei domino hæreditatem acquirit, cujus in potestate est tempore aditionis, *l. Antistius, 62. §. 1. de acq. hær. l. 2. §. ult. de bon. poss. sec. tab.* quo loco Jurisconsultus ait, hæreditatem sive bonorum possessionem ambulare cum domino: vel quia manumissus est, quo casu suo arbitrio hæreditatem adire eamque sibi acquirere potest, Ulpian. *tit. 22. §. 13.* Et igitur licet persona domini in hujusmodi institutionibus inspiciatur, ut sit cum servis testamenti factio; videtur tamen simul & personæ servi ratio haberi, *fac. l. debitor. 82. §. 2. de leg. 2. l. 5. de serv. legat. l. si paterfam. 40. hoc tit.* Illud notandum est, servum alienum cum libertate frustra hæredem institui in tantum, ut etsi is postea testatoris esse cœperit, nihilo magis liber aut hæres fiat, *l. si alienum. 49. hoc tit.* 3

TEXTUS.

De servo hæreditario.

2. *Servus etiam alienus post domini mortem rectè heres instituitur: quia & cum hæreditariis servis testamenti factio est. Nondum enim adita hæreditas personæ vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti, cum etiam ejus, qui in utero est, servus rectè heres instituatur.*

NOTÆ.

2. *Post domini mortem*] Non ita, *Stichus post mortem Titii domini sui heres mihi esto*, ut male Th. sed ita, *Stichus servus Titii defuncti heres mihi esto.*

Nondum adita hæreditas personæ vicem] Ratio dubitandi, quia tempore facti testamenti servus nullius est, *l. 64. hoc tit.* Ratio decidendi, quia jacens hæreditas personæ defuncti locum interim obtinet, & pro domino habetur, *l. 31. §. 1. eod. l. 34. l. 61. de acq. rer. domin. inf. de stip. serv. in pr.*

Non hæredis futuri, sed defuncti] *dd. loc. cum simil.* Immo non defuncti, sed hæredis futuri, *l. 14. de nov.* Solve: hæreditas quæ jacens considerata defunctum repræsentat, ut actus ex persona ejus vires capiat, *l. 52. h. t. l. 33. §. ult. de acq. rer. dom.* adita verò videtur retro repræsentasse personam hæredis, cui soli eventu inspecto acquiritur, *d. pr. infr. de stip. serv. fac. l. 73. §. 1. de verb. obl. l. 28. § ult. l. 35. de stip. serv.*

Ejus, qui in utero est, servus] Hoc eamdem planè rationem habet, *l. 64. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

1 *Diversa consideratione rectè dici, jacentem hæreditatem repræsentare & personam defuncti, & personam hæredis.*

2 *Cum servus posthumi alieni hæres institui potuerit, ipse posthumus alienus non potuerit?*

CUm servi alieni institutio, ut dictum est, sustineatur ex persona domini, quæsitum est, an servus alienus rectè hæres instituatur etiam post mortem domini, hoc est, servus hæreditarius? Dubitandi causa ex eo, quod in proposito persona domini, qui nullus est tempore facti testamenti, *l. ejus servum. 64. hoc tit.* servo accommodari non possit. Placuit tamen nihilominus, rectè hunc servum hæredem institui, quasi per interpositam hæreditatem à defuncto adhuc, ut ita dicam, personetur: quippe hæreditatem jacentem defuncti locum interim obtinere, & pro domino tantisper fictione juris haberi, *l. non minus. 31. §. 1. hoc tit. l. hæreditas. 34. l. hæreditas. 61. de acq. rer. dom. l. 13. §. 2. ad l. Aquil. l. 15. de inter. in jur. l. 9. C. depos. cum similib.*

Non hæredis futuri, sed defuncti] Hoc totidem quoque verbis traditur *d. l. 34. de acq. rer. dom.* alibi simpliciter dicitur, hæreditatem obtinere defuncti locum, *d. l. 31. h. t. & inf. de stip. serv. in pr.* Apud Pomponium tamen contra scriptum legimus, hæreditatem interim sustinere personam hæredis, *l. novat. 24. in fin. de novat.* quod & ratio juris efficere videtur. Siquidem qui postea hæres extitit, ex mortis tempore defuncto successisse intelligitur, sive quod idem valet, retro agitur, hæreditas, quamvis postea adita, & cum tempore mortis continuatur, *l. hæres. 54. de acq. hær. l. omnis. 138. l. omnia. 193. de reg. jur.* Sunt qui putant, non satis inter veteres hac de re convenisse, inter quos & D. Hotomannus est. Nolim ego temere eo decurrere. Videamus, an 1
non utrumque rectè dici possit, hæreditatem repræsentare & personam hæredis & defuncti, diversa consideratione. Etenim si eventum spectamus aditæ hæreditatis, persona hæredis repræsentari rectè dicitur: hac enim consideratione servus hæreditarius rectè stipulatur hæredi futuro, *l. si in re. 28. §. ult. l. servus. 55. de stip. serv.* nullumque vim habere dicitur stipulatio servi hæreditarii, nisi adita sit hæreditas, *l. interdum. 73. §. 1. de verb. obl.* item per servum acquiri hæreditati, & per hoc etiam hæredi postea facto, *inf. de stip. serv. in pr.* At si inspicimus tempus illud, quo servus hæreditarius hæres instituitur, nimirum jacentis hæreditatis, si actum valere volumus, necesse est, dicamus, hæreditatem sustinere personam defuncti: neque enim actus in suspenso esse potest: & incertum est, an is, qui scriptus est, unquam hæres extiturus sit: idque Cajus significat *l. in eo. 33. §. ult. de acquir. rer. dom.* cùm ait, quoties servus hæreditarius stipulatur, vel per traditionem accipit, actum ex persona defuncti vires sumere. Eademque consideratione Paulus *in l. servus. 52. hoc tit.* servum hæreditarium institui posse ait, si modo testamenti factio cum defuncto fuerit, licet cum hærede instituto non sit. Et igitur hæreditas, quæ jacens considerata defunctum repræsentat, adita, retro videtur repræsentasse personam hæredis.

Cum etiam ejus, qui in utero est, servus] Confirmat quod de institutione servi alieni post mortem domini dixerat, exemplo servi, cujus dominus in utero est, sive servi posthumi alieni; nam & hunc servum ait rectè hæredem institui. Javolenus contra, hoc ex illo probat, *l. ejus servum. 64. hoc tit.* Hic iterum 2
videtur obstare ratio juris, utique veteris, quo jure posthumus alienus hæres institui non potuit, *infr. de bon. poss. in pr.* Hoc enim posito, consequens omnino esse videtur, nec servum hujus posthumi rectè hæredem institui, cùm, ut jam aliquoties dictum, testamenti factio cum servis ex persona domini introducta sit. Sed animadvertendum est, servum hic dici ejus

ejus qui in utero est respectu habito ad casum, quo is natus & hæres factus erit: institutionem verò vires capere non ex persona ejus, qui in utero est, sed defuncti, cum quo sufficit, testamenti factionem fuisse, etiamsi cum hærede scripto non sit, *l. servus. 52. hoc tit.* Ad hæc in universum institutio servi alieni non ita comparata est, ut institutus semper dominum, in cujus potestate est tempore facti testamenti, hæredem faciat; nam alienato eo novus dominus hæres fit; manumissus ipse ad hæreditatem admittitur: quod & tunc obtinet, cum servus ejus, qui capere non potest, institutus est, *l. servus. 82. de acq. hær.* atque hinc clarissimè patet, verum esse quod diximus *sub §. præc.* in his servorum institutionibus etiam servorum, qui instituuntur, personam spectari.

TEXTUS.

De servo pluvium.

3. *Servum autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres unicuique dominorum, cujus jussu adierit, proportione dominii acquirit hæreditatem.*

NOTÆ.

3. *Ab extraneo*] Ab uno ex dominis institutus acquirit cæteris per *l. 63. §. 8. pro soc. l. 49. ad leg. Falc.*

COMMENTARIUS.

De servo communi hærede instituto ab uno ex dominis egimus in explicatione principii hujus tit. sub fine: hic agitur de servo plurium qui hæres institutus est ab extraneo. Ait, hunc servum unicuique dominorum, cujus jussu adierit, hæreditatem acquirere, idque non pro parte virili, sed dominica. Jussum domini præcedere debere constat, ac sine eo servum hæreditatem adeundo nihil agere; de quo *sub §. 3. sup. per quas pers.* Quid ergo, si unius jussu adierit? Ne sic quidem hunc interim pro majore parte, quàm dominica, hæredem facit: cæterum sociis postea non jubentibus adire, tacito jure partes ei accrescunt, *l. servus. 67. de acq. hær.* add. *l. ult. de vulg. & pup. l. si servus. 50. de legat. 1. §. ult. inf. de stip. serv.*

Cùm quibus testamenti factio] Hoc additum, quia, ut jam sæpe diximus, quos ipsos hæredes instituere non possumus, eorum nec servos possumus, *l. non minus. 31. hoc tit.* Exceptio, quod servi eorum, qui non absolutè incapaces sunt, sed κατά τι dumtaxat, cujusmodi olim erant fœminæ, orbi, cœlibes, vid. *sup. pr.* instituti ab eo, ex cujus testamento domini capere non possunt, & antequam dominorum jussu hæreditatem adeant, alienati novum dominum hæredem faciant, manumissi ipsi ad hæreditatem admittantur, modo nihil in fraudem legis factum sit, *l. si servus. 82. de acq. hær. fac. l. si Titio. 55. §. 1. de legat. 2.*

TEXTUS.

De numero hæredum.

4. *Et unum hominem, & plures, usque in infinitum, quot quis hæredes velit, facere licet.*

NOTÆ.

4. *Usque in infinitum.*] Ἐπ᾽ ἄπειρον. Th. Sententia est, certum numerum hæredum instituendorum nemini præscriptum esse, sed totum hoc arbitrio testantis permitti.

COMMENTARIUS.

Usque in infinitum] Ἐπ᾽ ἄπειρον. Infinitum autem accipe pro indefinito incertoque hæredum numero, non pro multitudine, quæ extremis careat; quomodo & alibi sæpe hoc verbum usurpatur, *l. qui restituere. 68. §. 1. de rei vind. l. 4. §. 2. de in lit. jur.* Sensus igitur hujus §. est, posse testatorem tot hæredes instituere, quot ei placuerit: nimirum certum numerum hæredum instituendorum nemini lege præscriptum esse, sed totum hoc arbitrio testantis permitti. Inepti autem sunt, qui ex hoc loco colligunt, posse quem instituere omnes homines, qui in mundo sunt. Talis enim institutio exitum reperire non potest, neque est hominis, qui suæ mentis est compos. vid. Gomez. 1. *var. resol. 2. n. 2.* Planè illud crediderim defendi posse cum D. Viglio, rempub. institutam videri, si quis simpliciter cives universos instituerit, & valere hujusmodi institutionem, quando permissum est rempub. aut civitatem hæredem instituere. Non enim idem hîc semper Jus obtinuit. Legimus, reges aliquot exteros populum Romanum sibi hæredem instituisse. Idem fecit & Flora meretrix. Plinius verò *lib. 5. epist. 7. ad Calvisium* scribit, palam esse, nec hæredem institui, nec percipere Rempub. posse. Ab eo jure postea interdum recessum: confer Ulpian. *tit. 22. §. 5. & tit. 24. §. 26. l. 2. l. senatus. 20. de reb. dub. l. omnibus. 26. ad sen. Treb. l. civitatibus. 122. de legat. 1. l. 12. C. hoc tit.* VINN. Poterat respublica institui jure gentium. Et talis hæreditas fuit Attali populo Romano relicta. Talis & Volcatii Moschi, exsulis, relicta Massiliensibus. Tac. *Ann. l. 4. cap. 43.* Pertinuit itaque hæc prohibitio ad municipia, quæ jure civili tenebantur, non ad civitates αὐτονόμους. Præclara sunt quæ in hanc rem disserit amicissimus olim collega Nic. Hier. Gund. *Diss. de principe hærede cap. 3. §. 2. seq.* HEIN.

T x.

TEXTUS.

De divisione hæreditatis.

5. *Hæreditas plerumque dividitur in duodecim uncias; quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem, ut puta hæc, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique semper duodecim uncias esse oportet: nam tot unciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si unum tantum quis ex semisse verbi gratia hæredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest, nisi sit miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascumque voluerit plurimas uncias suam hæreditatem dividere.*

NOTÆ.

5. *In duodecim uncias*] Hæc solemnis est hæreditatis distributio, *l.* 13. §. 1. *h. t.* quia perfectus est numerus duodenarius. Diod. Sic. *eclog.* 40. Galen. *d. cui an. pec. nat. & med.* πολιτείας σύμβολον. Hermias in *Thed. Plat.* διὰ δεξιὸν μεγέθους. Aristid. περὶ μον. add. Cujac. ad *d. l.* 13. Duar. 2. *disp.* 36. Fabrot. *ad Theoph.*

Non semper duodecim uncias] Non est necesse, ut semper distributio fiat in 12. uncias: sed potest testator vel in plures vel in pauciores uncias hæreditatem dividere, *d. l.* 13. §. 1. 2. 3. *& ult. l.* 18. *eod. l.* 13. *C. de lib. & post.* Paul. 3. *sent.* 4. Potest & in partes naturales dividi, puta in duas dimidias, tres tertias, &c. *l.* 2. §. 7. *de collat. l.* 6. *de acq. hær.*

Unum ex semisse] Vel ex una aliqua alia parte hæreditatis. Idemque est, si quis institutus ex re certa, veluti ex fundo: perinde enim habetur, ac si rei mentio facta non esset, *l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *h. t. l.* 41. *in fin. de vulg. & pup.* nisi cohæredem habeat indefinitè aut ex parte hæreditatis scriptum, tunc enim legatarii loco est, *l.* 13. *C. hoc tit.*

Ex parte testatus] *l.* 7. *de reg. jur.* Ex postfacto tamen vi ipsa pro parte quis intestatus fieri potest, rescisso vid. pro parte testamento, *l.* 15. *in fin. l.* 24. *de inoff. test.*

Nisi sit miles] Miles etiam ab initio pro parte tantùm testatus decedere potest, *l. pen.* §. 2. *de castr. pec. l.* 6. *l.* 19. *de test. mil. l.* 2. *C. eod.* quippe qui hic duorum velut hominum personam sustineat, *l.* 17. §. 1. *eod.* Igitur si miles unum tantùm v. g. ex semisse hæredem scripserit, quantum ad alterum semissem intestatus decessisse intelligetur, & locus fiet legitimis hæredibus, *l.* 19. *l.* 37. *de test. mil.* & ita etiam in specie, *l.* 6. *eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Assis, ejusque partium usus, quàm frequens & quibus in rebus fuerit?*
2 *Licere testatori in quot voluerit partes hæreditatem distribuere.*
3 *Quod unus tantùm, vel ex certa parte hæreditatis, vel ex certa re institutus, omnium bonorum hæres fiat, magis esse ex subtilitate juris, quàm ex defuncti voluntate.*
4 *Quam rationem habeat, quod jus civile non patitur eumdem testato & intestato decedere?*
5 *An testator possit prohibere jus accrescendi?*
6 *In militaribus testamentis regulæ superiori non esse locum.*
7 *Quantum mores hodierni dissideant à jure civili Romanorum?*

Sequitur pars altera hujus tit. in qua agitur de eo, quod vel unus vel plures hæredes scripti ex ratione juris & voluntate testatoris consequantur: quæ res ut commodius proponi, & perfectius intelligi possit, ante docere voluit, in quot partes hæreditas plerumque dividatur, civili scilicet, & solemni distributione, earumque partium indicare nomina, quo ea in numerato haberent studiosi disciplinæ juris; idque fecit verbis Ulpiani in *l. si servum.* 50. §. *ult. hoc tit.*

In duodecim uncias, quæ assis appellatione.] As in re numeraria est minimus æris nummus. Hinc illa, ad assem reddere, ad assem omnia perdere. Cum sermo est de ponderibus, de divisione hæreditatis aut fundi; solidum, id est, totum quid sive integrum significat, constans ex duodecim unciis, & nimirum idem, quod in ponderibus libra aut pondo. Unde illa, ex asse possidere, *l. pen. qui satisd. cogn.* in assem vindicare, *l. post emancipationem.* 40. §. 1. *de legat.* 3. Hæres ex asse, pro quo etiam libella dixit Cicero *lib.* 7. *ad Attic. epist.* 2. *edit. Victor.* & alia plura ejusdem generis. Scribit Volus. Metianus *lib. de ponderib. in pr.* necessariam cognitu esse assis in suas partes distributionem, non solùm propter institutionem plurium hæredum, sed etiam propter innumera alia. Etenim assis ejusque partium & omnino numeri duodenarii frequentissimus apud Romanos usus fuit, non tantùm in hæreditatibus, ponderibus aut mensuris; verùm etiam in divisione corporum, veluti fundi, *l.* 8. *de rei vind. l. minor.* 39. §. 2. *de evict.* item rerum incorporalium, ut obligationum & actionum, §. *si quis una.* 9. *inf. de fideic. hær.* Usuras quoque Romani partibus assis distinguebant, easque partiebantur in uncias, sextantes, quadrantes, trientes, quincunces, semisses, besses, &c. ut videre est *l.* 7. §. *quæ autem.* 10. *in fin. l. Titium.* 47. §. 4. *de adm. tut. l. liberto.* 21. §. 4. *de ann. legat. l.* 3. §. *ult.* 1

§. *ult. ad leg. Falc. l. crediter.* 102. §. *ult. de solut. l. eos.* 26. §. 1. *C. de usur.* Sed & astrologi res omnes revocant ad duodecim partes, menses, horas, signa, latitudinem signorum: quod notat Cujac. *ad l.* 13. *hoc tit.* Causam usus hujus numeri, quæ à Jurisperitis tradita non est, Duarenus *lib.* 2. *disp.* 36. ex Galeno profert, nimirum quia nullus alius numerus in tot partes tam commodè dividatur; καὶ γὰρ ἥμισυ ἔχει, καὶ ἥμισυ, καὶ τέταρτον, ἔκτον τε καὶ δωδέκατον. Locus Galeni integer refertur à Duareno.

Habent hæ partes propria nomina.] Refert jam propria nomina partium assis, contentus initium fecisse ab uncia, cum Ulpiano *d. l.* 50. §. *ult. hoc tit.* licet & ipsa uncia in partes minutiores dividi possit, veluti in duas semuncias, in tres duellas sive binas sextulas, in quatuor sicilicos, in sex sextulas; in 24. scriptula; de quibus idem Metian. *d. loc.* ubi cum vocabulis simul notas partium proponit. Varro *lib.* 4. *de ling. Lat. sub fin.* nominum rationem reddit, originemque explicat Volus. Metian. *de ponderib.* sed melius Salmas. *de mod. usur. pag.* 251. illud sciendum est, hæreditatem etiam dividi in partes naturales, veluti in duas dimidias, *l.* 2. §. *si duo.* 7. *de collat.* in tres tertias, in quatuor quartas, §. *videamus.* 8. *inf. eod.* in sex sextas, *l. situ.* 76. *de acq. hær.*

2 *Quot testator voluerit*] Licet solemnis & usitata assis distributio in duodecim partes sive uncias, uti dictum est, fiat: potest tamen paterfam. eam distributionem non sequi, atque in tot partes unciasve hæreditatem distribuere, in quot voluerit, sive in plures sive in pauciores, *l.* 13. §. 1. 2. 3. *& ult. hoc tit.* Proinde si, verbi causa, tres hæredes scripserit singulos ex quincunce, rata est patrisfam. voluntas, ut substantiam suam partiti in quindecim uncias. Et si duos tantùm, unum ex triente, alterum ex quadrante, hæredes scripserit, videbitur in partes septem hæreditatem divisisse, *d. l.* 13. §. *ult. l. Sabinus.* 18. *eod. l.* 13. *in pr. de lib. & posth.* Atque hac eadem ratione defenditur quod rescriptum est in *l.* 3. *C. de test. mil.* militem, quia filiam ex unciis duabus, uxorem ex una uncia instituisset, nec de residuis portionibus quicquam significasset, in tres partes videri voluisse hæreditatem dividere: non autem pro parte testatum, pro parte intestatum decedere; quamvis id militi concessum sit. Sive autem plures, sive pauciores partes testator fecerit: tacito jure in duodecim semper hæreditas resolvitur, *d. l.* 13. §. 1. *hoc tit.* VINN. Non absona videtur viri doctissimi A. A. Pagenstecheri conjectura in *Aphor. jur. hoc tit.* §. 109. hanc assis distributionem arcessentis à ritu testandi per æs & libram: saltim as videtur datus pro asse hæreditatis. Eo verò quum totus as hæreditatis emeretur: posses inde & rationem reddere antiqui axiomatis: *nemo potest pro parte testatus, pro parte intestatus decedere.* HEIN.

Si unus ex semisse, totus as in semisse] Quando unus tantùm hæres scriptus est, licet ex certa parte hæreditatis, puta triente, semisse, vel etiam minima, is perinde ac si toto asse institutus esset, omnium bonorum hæreditatem consequitur. Cæterum magis, ut opinor, ex 3 subtilitate juris & propter regulam, qua nemini partim testato partim intestato decedere permittitur, quæ etiam mox pro ratione subjicitur, quàm ex voluntate defuncti, quæ non tam facile ejusmodi interpretationem admittit, ubi unus tantùm non dato cohærede ex parte aliqua scriptus est, quàm ubi plures ex pluribus. Nam si, verbi gratia, tres singuli ex uncia scripti sunt, commodissimè dicitur, arbitraria distributione testatorem usum, atque in tres partes æquales universam hæreditatem divisisse: quod secus est, si unum tantùm institutum proponat in quadrante sive quarta hæreditatis parte. Quamobrem licet illo casu propter libertatem distribuendi & communem voluntatem idem obtineat in testamento militis, quod in testamentis paganorum, *l.* 3. *C. de test. mil.* hoc tamen casu diversum jus esse propter d. regulam, quæ non militum, sed paganorum potestatem coercet, & uno tantùm hærede in certa assis parte instituto à pagano, hanc partem reliquas ad se trahere; si à milite, residuum hæredes ab intestato laturos, rectè judicavit D. Viglius: quod & in Græcis Institutionibus disertè expressum est, & tantùm non etiam in *l. quærebatur.* 19. *de test. mil.* Quod si quis solus institutus fuerit, non ex parte aliqua hæreditatis, sed ex re certa, puta ex fundo, perinde quasi simpliciter ac sine ulla rei mentione scriptus esset, & hic bonorum omnium hæreditatem obtinebit, *l. Cohæredi.* 41. *in fin. de vulg. & pup.* Nam cum harum rerum quædam inter se pugna sit; successionis universi juris, cujusmodi est hæreditas, & acquisitionis rei singularis, potestate juris detrahitur rei mentio, & hæredi sic, quasi universaliter institutus esset, succurrit, *l.* 1. §. 4. *l.* 9. *si duo.* 13. *hoc tit.* Sed & hoc secus se habet in testamento militis: quoniam & ipsum est ex subtilitate juris, atque ex vi superioris regulæ, quæ ad militaria testamenta non pertinet, *l.* 6. *de test. mil.*

Ex parte testatus, ex parte intestatus] Jus 4 nostrum non patitur, inquit Pomponius, eumdem in paganis testato & intestato decessisse, *l.* 7. *de reg. jur.* quasi hæc duo, testatus & intestatus, inter se naturaliter pugnent, tanquam ajentia & negantia, & ideo eidem inesse, aut de eodem subjecto verè pronunciari non possint, ex regula logicorum de oppositione. Et quidem sine manifesta & naturali rerum pugna dici non potest, unum atque eumdem in totum aut secundum eamdem partem & testatum & intestatum decessisse: at nihil prohibet lex oppositionis

quominus dicamus, eundem testatum & intestatum decessisse, non secundum idem, sed secundum partes diversas. Verùm ut hic quoque pugna sit, efficit subtilitas juris civilis, per quam hæres fingitur repræsentare & sustinere personam defuncti: quæ repræsentatio, ut est totius personæ, ita & totalis, atque ut est unius, ita & uniformis esse debet: hoc est, ut defunctus pro parte repræsentari non debet, ita nec debet per hæredes diversi generis partim ex testamento partim ab intestato: sed quisquis hæres est, debet in totum subire locum & vicem demortui, eumque repræsentare uno ac simplici successionis genere, vel in totum ex testamento, vel in totum ab intestato. Et hoc est, quod scribit M. Tullius *lib. 2. de invent. cap. 21. unius pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non posse: nec unquam factum esse, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset*. Cujus rei hanc rationem affert Gomez. 1. *resol.* 3. *n.* 3. & 10. *n.* 27. quod absurdum sit, per qualitates contrarias, quæ in uno & eodem homine natura esse non possunt, unum & eumdem per fictionem, quæ naturam imitatur, §. *minorem.* 4. *sup. de adopt. l. 5. de acceptil.* repræsentari, vid. & D. Hotom. *hic*. Ego autem arbitror, naturaliter in *d. l. 7. de reg. jur.* positum esse, pro eo quod recepti passim moris erat, ut & alibi interdum, *l. 16. §. 4. de minor. l. 22. §. ult. locat.* Et sic quoque capiendum Ulpiani illud, *lex naturæ hæc est, ut, qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur*. Id est, lex consetudinis generalis deducta ab aliqua ratione naturali, *l. 24. de stat. hom.* Nam regula ista è solis Romanorum moribus pendet, neque apud alios populos locum habet, ac ne apud ipsos quidem Romanos in testamentis militum. Ex hac porro regula descendit, quamquam non tamquam ex causa proxima aut adæquata, jus accrescendi inter plures hæredes testamentarios, videlicet ut uno deficiente, pars ejus accrescat cæteris, qui hæredes extiterunt, *l. un. C. §. his ita.* 10. *de cad. toll. l. liber homo.* 59. §. 3. *hoc tit.* Planè illud fieri potest, ut qui ab initio in totum testatus decessit, cujusque hæreditas semel ex testamento adita fuit, ex accidenti & post facto pro parte intestatus vi ipsa efficiatur, hæredique scripto portio emolumenti auferatur, rescisso pro parte testamento per querelam inofficiosi, *l. 15. in fin. l. circa. 24. & l. seq. §. 1. de inoff. test.* Cæterum hoc regulam non subvertit: quippe cui satisfactum est, si ejus, qui testamento jure ab initio facto decessit, hæreditas ex testamento adita fuerit: ad ea, quæ postea fiunt, non pertinet, *per l. pen. §. 2. de castr. pec.* Et igitur si quis solus ex certa parte institutus sit, is nihilominus in integrum assem potestate juris vocatur.
5 Sed quid si testator adscripserit, nolle se, ut hæres scriptus reliquas partes ferat, & jus accrescendi expressè prohibuerit? Et quidem quemadmodum nemo sine observatione legum testamentum condere potest, *l. 4. qui test. fac. l. pen. §. 2. de castr. pec.* ita nemo quoque in suo testamento cavere potest, ne leges in eo locum habeant, *l. nemo. 55. de legat.* 1. ut illud omnino manifestum sit, testatorem nulla cautione efficere posse, ut contra regulam juris civilis dissimiliter ei succedatur, & ex testamento & simul ab intestato. Alterutrum ergo dicamus necesse est, vel cum Bart. *in l. 9. §. si duo. 13. hoc tit. & in l. si quis. 29. ad SC. Treb.* totum testamentum ob eam prohibitionem collabi: utique tamen hæredes ab intestato teneri quasi ex fideicomisso partem testamento expressam restituere hæredi scripto, vid. Gomez. 1. *resol.* 10. *n.* 10. & *seq.* vel, rato manente testamento, prohibitionem insuper habendam, residuasque partes, quantumvis vetante testatore, accrescere hæredi instituto. Quæ sententia rationi juris magis consentanea est, ut ex iis, quæ jam dicta sunt, perspicuè patet, & numero etiam suffragiorum vincit, testibus Vigl. *hic* Clar. §. *testamentum. q.* 74. Christin. *vol. 4. decis. 11. n. 6.* Non obstat huic sententiæ, quod Ulpianus *in l. 9. §. si duo. 13. hoc tit.* scribit, & Vasquius *lib. 1. de succ. creat. §. 3. num. 6.* objicit, institutos ex certis rebus, quasi simpliciter instituti sint, hæreditate potiri, nisi voluntas patrisfam. manifestissimè refragetur: quippe qua clausula non hoc Jurisconsultus significat, si testator prohibuerit reliquam hæreditatem accrescere institutis, ob id aut vitiari institutionem, aut partes eas relinquendas legitimis successoribus: sed quod scripti ex inæqualibus partibus certæ rei, qui alioqui ex ratione juris ex æquis partibus hæredes forent, perinde ac si nec res nec partes nominatæ essent, *d. l. 9. §. si duo.* 13. & *l. seq.* in manifesta testatoris voluntate hæredes ex inæqualibus partibus fiant, atque ex iis proportionaliter, quas in rebus certis expressit, veluti in specie ab Ulpiano proposita, unus ex triente, alter ex besse, quæ partes nominantur in fundo: atque inducetur hæc inæqualitas non tam ipso jure, quàm officio arbitri familiæ erciscundæ, *l. ex facto. 35. in pr. eod.* Est tamen & media sententia, quam proponit & tuetur Salicetus in *l. 13. C. de hær. inst.* & à qua non abhorret doctissimus Bachovius, nimirum prohibitionem supra dictam non efficere quidem, quominus hæres scriptus ipso jure ex asse hæres fiat: cæterum hanc ejus vim esse, ut hæres ille partes reliquas, quas accrescere testator noluit, tamquam ex fideicomisso teneatur restituere iis, qui ab intestato ad hæreditatem ejus venissent, ducto argumento à simili, quale proponitur *l. 7. l. 17. & l. si quis. 29. ad sen. Treb. & §. 3. inf. quib. mod. test. inf.* Et hæc sententia mihi quoque non adeo displicet: quoniam favet voluntati morientium, salva ratione juris: eoque accommodari potest clausula *in d. l. 9. §. si duo. 13.* de qua paulo ante. Mediam sententiam excogita-

gitavit & Viglius noster: sed ille dum servare cupit voluntatem testatoris, manifestè facit adversus rationem juris, comminiscendo tacitam legitimorum hæredum in partibus, quas testator scriptum hæredem habere noluit, institutionem: qualis institutio jure nostro penitus incognita est: quod cùm nec ipse dissimulare audeat, mihi argumento est, eum quoque omnino & sine cunctatione in Saliceti opinionem transiturum fuisse, si quis modo ea proposuisset.

Nisi sit miles, cujus sola voluntas] Quæcumque subtilitatem magis, quàm naturalem rationem habent, ea in militaribus testamentis eorumve interpretatione locum non habere
6 ostendimus supra *tit. de mil. test.* Inter hæc autem est & regula proposita, quæ prohibet, eumdem ex parte testato & intestato decedere: & ideo de paganis tantùm eam concepit Pompon. *l. 7. de reg. jur.* Igitur si miles, verbi causa, unum ex fundo hæredem scripserit, non detrahitur potestate legis mentio fundi, sed quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisse intelligitur, & locus fit legitimis hæredibus, *l. 6. de test. mil. l. 2. C. eod.* Quod & tunc obtinere credimus, quando unum hæredem scripsit ex parte aliqua hæreditatis, *per l. quærebatur 19. d. tit.* Sed etsi plures hæredes instituerit & unus omiserit hæreditatem, pars omissa ad alios non redibit, sed defertur hæredibus ab intestato, nisi contraria ostendatur militis voluntas, *l. si duobus. 37. eod.* Et quod juris est in portione bonorum, hoc idem obtinet & in temporis spatio, ut usque ad certum tempus vel ex certo tempore hæredem miles instituere possit, ut quo tempore hæres scriptus non est, intestati hæreditas deferatur, *l. 15. §. 4. l. miles ita. 41. in in pr. eod.* vid. Duar. *ad tit. de test. mil. cap. 4.* Sich. *ad l. 1. 2. & 3.*
7 *C. eod.* In Belgio generali consuetudine passim receptum est, ut unicuique liceat partim testato, partim intestato decedere contra dispositionem juris Romani. D. Grot. 2. *man. cap.* 18. Gudelin. 2. *de jur. noviss. cap. 5.* Christin. *vol. 1. decis. 51. num. 48. & seqq. & decis. 312. & vol. 4. decis. 10. num. 3.* Zypæ. *not. jur. Belg. de testam. in pr.* Unde quæsitum est, an per hoc censeri debeat abolitum quoque esse jus accrescendi? Et quidem ubi unus tantùm ex re certa vel parte aliqua hæreditatis institutus est, non magis hìc moribus nostris residuum accrescet hæredi scripto, quàm jure civili Romanorum in eadem specie ex testamento militis; sed ad hæredes ab intestato pertinebit, *arg. l. 6. l. quærebatur. 19. de test. mil. l. 2. C. eod.* idque etiam fatentur Christin. *decis. 312.* & Gudelin. *d. loc.* quoniam, ajunt, in hujusmodi casibus jus accrescendi non conjunctione aut voluntate testatoris, sed ex legis potestate proficiscitur. Idemque haud dubiè censuerunt, si plures quidem scripti sint, sed ex partibus inæqualibus; idque propter inæqualitatem partium, quæ etiam jure Rom. accretionem impedit inter collegatarios. De quo sub §. *si eadem. 8. inf. de legat.* Ego idem dixerim, etsi singulis singulæ partes æquales datæ, & pars aliqua vacet, veluti si tres scripti singuli ex quarta bonorum parte; videlicet partem vacantem hìc non accrescere scriptis, sed jure intestati ad legitimos hæredes pertinere. Sed & si, verbi gratia, plures simpliciter instituti sunt, aut in eamdem partem hæreditatis vocati, & unus defecerit, adhuc dicendum videtur, non aliter partem deficientis jure consuetudinario cæteris accrescere debere, quàm si ex verisimilibus saltem conjecturis appareat, eam fuisse voluntatem defuncti; cujus rei probatio cohæredibus incumbat, ne contra voluntatem defuncti pro parte omissa intestati, aut exitum intestati passi, plus ad eos redeat, quàm eis datum est. Hanc enim interpretationem in eadem specie veteres secuti sunt in testatore milite, *l. si duobus. 37. de test. milit.* cui non obstat *l. 1. C. eod.* quia ibi ex parte hæres institutus proponitur, qui & ipse militi ab intestato successurus erat; nimirum frater militis: & ideo nisi alii hæredes ab intestato probent, militem noluisse ea bona, de quibus quæritur, ad fratrem institutum pervenire, portio deficiens hac ipsa ratione ad fratrem pertinebit: quia pro ea parte miles intestatus decessit. Cæterum contraria sententia prævaluit hac ratione, quasi jus accrescendi in proposito non descendat ex potestate juris, sed ex voluntate testatoris, quæ ex sola conjunctione æstimetur, D. Grot. 2. *manuduct. c. 23.* Gudelin. *d. c. 5.* Christin. *d. decis. 51. n. 48.* ac plerisque persuasum fuit, etiam olim in testamentis militum, quamvis hi pro parte testati & pro parte intestati decedere poterant, id obtinuisse, nisi hæredes legitimi de contraria voluntate testantis docuissent, *arg. l. 1. C. de test. mil.* in dubio enim hanc præsumptionem fuisse; quod miles uti voluerit jure communi. Qui perspicuus error est: nec veterum hanc sententiam fuisse apparet ex *d. l. 37.* Nam posito, quod jus accrescendi ideo in militis testamento cessat, quia militi concessum, ut possit pro parte testato & pro parte intestato decedere; etiam ubi jure communi id permissum est, idem est dicendum, vid. Ant. Fab. *dec. 72. err. 5. & 6.* Don. *in d. l. 1. C. de test. mil.* Duar. *d. cap. 4.* Vasq. *lib. 2. de succ. prog. §. 15. num. 110. & lib. 3. de succ. creat. §. 24. n. 41. & multis seqq.*

TEXTUS.

De portionibus singulorum hæredum. Si testator assem non diviserit, aut partes in quorumdam persona non ultra assem expresserit.

6. *Si plures instituantur hæredes, ita demum in hoc casu partium distributione necessa-*

ria est, si nolit testator, eos ex æquis partibus hæredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorumdam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, siquidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eamdem partem concurrunt. Si verò totus as completus sit, ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes, in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an novissimus sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

NOTÆ.

6. *Nullis partibus nominatis, ex æquis*] *l. 9. §. 12. h. t.* fac. *l. 19. §. ult. de leg. 1.* Illud tamen tenendum, conjunctos unius tantùm personæ potestate fungi, v. g. si testator ita dixerit, *Titius hæres esto, Sejus & Mævius hæredes sunto.* Aut si, *Titius & fratris mei filii hæredes sunto.* Hic conjuncti unum semissem, Titius alterum habebit, *l. 15. pr. l. 59. §. 2. h. t. l. 34. de leg. 1. l. un. §. 10. C. de cad. toll.* nisi celeritatis gratia conjunctio facta doceatur, *l. 66. h. t.*

Si verò totus as completus] *l. 17. pr. §. 3. & 4. eod.* Breviter, qui sine parte scriptus est, vacantem portionem vel alium assem occupat, *l. ult. sec. tab.*

In dimidiam partem] Id est, in semissem reducta ratione ad solemnem assis distributionem: alias in alterum assem; eadem enim proportio est.

COMMENTARIUS.

1 *Inter institutos sine partibus pariter hæreditatem dividi, etiamsi testamento non facto inæqualiter fuissent successuri.*

2 *Quantum, expleto dupondio, qui sine parte scriptus est, habere debeat?*

3 *Perperam Hotomannum* in l. 17. §. ult. hoc tit. *pro triente substituere tressem.*

4 *Quo in re error Hotomanni maximè conspicuus?*

INtelleximus, quid juris sit, si unus tantùm hæres scriptus proponatur: nimirum eum & solam hæredem fore, atque ex toto asse, non tantùm si simpliciter aut sine parte scriptus sit, verùm etiam si ex parte duntaxat hæreditatis, atque adeo, si ex certa aliqua re. Pergit nunc hoc §. 1. & 2. seqq. docere Imperator, quid fiat pluribus hæredibus institutis, quasque in portiones singuli vocati intelligantur? Distinguendi autem, ut ex progressu apparet, tres articuli. Primus est, si plures instituti sint sine definitione partium: alter, si quidam ex certis partibus hæreditatis instituti, quidam indefinitè seu sine partibus: tertius, si omnes partibus expressis.

Nullis partibus nominatis ex æquis partibus.] Hic primus articulus est, qui omni caret scrupulo propter evidentiam voluntatis testatoris, qui, si institutos voluisset impariter succedere, partes utique expressisset, *l. 9. §. hæredes. 12. hoc tit.* qua de causa idem quoque servatur in re, pluribus non expressis partibus legata, *l. 19. §. ult. de legat. 1.* Quin etiam eamdem volun- 1
tatis interpretationem, æqualemque partitionem sequimur, etsi qui sine partibus instituti sunt, non facto testamento in stirpes aut portionibus inæqualibus, ab intestato fuissent successuri: quia testamento facto, jam non jure proximitatis aut repræsentationis veniunt, sed titulo & jure institutionis ex judicio & voluntate defuncti, cui legitimæ successioni per testamentum suum derogare voluisse credendus est, nisi ex conjecturis contrarium elici possit. Ita post alios Uvesemb. *hic & in parat. eod. n. 6.* Mantic. *de conject. ult. vol. lib. 4. tit. 11. n. 11.* Illud in universum tenendum, si conjuncti & disjuncti commixti sint, conjunctos unius personæ potestate fungi, *l. planè. 34. de legat. 1. l. un. §. his ita. 10. vers. fin. verò. C. de cad. toll.* veluti in hac institutione: *Titius hæres esto: Sejus & Mævius hæredes sunto*; semissem Titius & tantum solus feret, quantum duo conjuncti Sejus & Mævius, *l. liber homo. 59. §. 2. hoc tit.* Conjuncti etiam, & vel maximè sunt, qui nomine collectivo instituuntur, *l. 13. in pr. eod. l. ult. in fin. C. de impub. & al. subst.* de cujus conjunctionis potestate Mantic. *d. loc. num. 12. & 2. seqq.* Vasq. *lib. 3. de succ. prog. §. 21. num. 33.*

Partibus in quorumdam personis expressis.] Hic articulus secundus est, & complectitur tres casus: nam partes adscriptæ aut non exæquant assem, aut exæquant, aut superant: duo priores hic tractantur; tertius §. 8. Primum quod attinet, ait, si partibus in quorumdam personis expressis adhuc aliquid assi deerit, id quod superest, eum vel eos, quibus pars apposita non est, habituros, verbi causa, si duo scripti sint ex quadrantibus, tertium sine parte scriptum, quod ex asse reliquum est, & nimirum semissem, ablaturum. Hoc & Ulpian. *l. item quod. 17. in pr. eod.* atque omni dubio hic item casus caret. Secundus est, si partes nominatæ assem exæquent sive expleant; de quo sic breviter hic Imperator; *Si totus as completus sit, ii qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam.* Nimirum cum asse expleto alius sine parte hæres scriptus est, hic, quia ad nullam residuam assis partem restringi potest indefinitè scripti institutio, verisimile est, testatorem ad novum assem sive ad dupondium transire voluisse, atque in uncias 24. hæreditatem distribuere. Et consequenter ergo qui sine parte scriptus

ptus est, in alium illum assem veniet aut si plures, omnes in eumdem, *d. l.* 17. §. 3. & 4. vel si dupondius ad assem revocetur, quo respexit Justinianus, venient indefinitè scripti in semissem; eadem enim utrobique proportio est.
2 Similiter si quis dupondium distribuerit, & tertium sine parte hæredem scripserit; ad tripondium transitum fecisse intelligitur: & ideo qui sine parte institutus est, in tertium assem veniet, sive re ad unum assem revocata in trientem, §. 8. *inf. eod.* eaque mens est Jurisconsulti *in d. l.* 17. §. *ult.* cum ait, distributo dupondio sine parte scriptum non in alium assem, sed in trientem venire, non in alium assem oppositum dupondio ad assem prius revocato, sive qui distributione testatoris ad solemnem unius assis rationem redacta efficiat semissem totius hæreditatis, ut ille solus tantum capiat, quantum alii omnes, uti fit, cum quis sine parte scribitur expleto asse, de qua specie tractaverat, §. 3. & 4. sed in eam partem dumtaxat, quæ ratione ad unum assem revocata, efficiat illius assis trientem, atque in distributione testatoris sive in tripondio uni assi sive 12. tantùm unciis *ἀναλόγως* respon-
3 deat. Non est igitur ferenda Francisci Hotomanni confidentia, qui locum istum Jurisconsulti mendosum esse contendens pro *trientem* reponi vult *tressem*, vel *tripondium*; quasi Jurisconsultus ita scripsisset, *Qui dupondio distributo sine parte institutus est, non in alium assem, sed in tressem venit.* Quæ oratio manifestè aut in totum falsa est, aut implicat contradictionem. Falsa, si tressem accipimus pro tribus assibus conjunctim sive pro unciis 36. in quas tota hæreditas divisa proponitur: sic enim foret, ut totum ferret solus, qui sine parte scriptus est. Contradictionem habet, si eadem vox accipiatur discretim pro asse tertio aut uno ex tribus. Nam huic enunciationi: *Qui dupondio distributo sine parte scribitur, non venit in alium assem*, apertè contraria est illa: *Qui dupondio distributo sine parte scribitur, venit in tressem*, si hoc est in tressem venire, in novum, in alium, in tertium assem venire. Quid est verò, quod Hotomannum impulit, ut textum hoc modo mutaret? Nimirum ut juvaret abnormem quamdam sententiam, cujus junior adhuc auctor fuit, & quam refricuit jam senior, summaque ope defendere conatus est, *lib.* 8. *obs. c.* 2. Putavit Hotomannus, quemadmodum, asse completo, *is*, qui sine parte nominatus est, in alterum assem venit, æque ad unum assem revocata aufert semissem, simili modo, impleto dupondio, eum, qui sine parte scriptus est, tripondio ad assem revocato semissem ferre debere: nec rationem pati, ut hic tantùm trientem, ille semissem ferat. Igitur Hotomannus cum huic opinioni suæ videret obstare d. locum Ulpiani scriptum manifestissimè in contrarium, lectionem loci ex cerebro suo mutavit, ut pro *in trientem venit*, institutum *in tressem venit*. Quæ verba, si Hotomanno credimus, significabunt, aufert proportione sua indefinita ex tresse 18. uncias. Sed nihil est, quod cum ratione aut proportione magis pugnet, quàm hæc Hotomanni opinio: nec hilum proficit mutata lectione: quippe cùm in tressem venire duobus tantùm modis quis dici possit, & iis, quos paulo ante indicavi; miror, virum alias acutissimum non potuisse videre harum rerum minimè obscuram dissimilitudinem. Quo plures in partes res quæque discerpitur, eo minus singuli ex toto ferant necesse est. Accidit hoc item in distributione hæreditatis: ac proinde si hæreditas distributa fuerit in uncias sive partes 36. ut in quæstione proposita, cum exhausto dupondio aliquis sine parte hæres scribitur, non potest nec debet, is, cui pars adscripta non est, tantum ex toto, hoc est, ex hæreditate consequi, quantum is, qui asse solùm exhausto similiter sine parte scriptus est, ubi hæreditas divisa est solummodo in uncias 24. Quid enim tam manifestum est, quàm minores esse uncias in tripondio, quàm in dupondio atque in hoc iterum minores, quàm in asse, omninoque ratione ad assem solemnem reducta, unam unciam proportione respondere duabus in dupondio, tribus in tripondio sive tresse? Sumamus exempla facillima, & prope puerilia cum Hotomanno. *Primus ex 12. unciis hæres esto. Secundus hæres esto.* Hic secundus sine parte institutus habebit duodecim uncias. *Primus ex duodecim unciis. Secundus item ex 12. unciis hæredes sunto. Tertius quoque hæres esto.* Hic tertius itidem habebit 12. uncias, sed quæ in asse juris non tantum efficiant, quantum casu priori: illic enim singulæ semunciam, hic binas solùm sextulas sive tertiam unciæ partem valent. Error Hotomanni in reductione & detractionibus faciendis maximè conspicuus est. 4
Is in proposita specie Tertio sine parte scripto initio nihil, Primo & Secundo singulis partis suæ dimidiam detrahit, id est, uncias sex de duodecim, quot singulis adscriptæ, ut efficiat dupondium; in quo cum Tertius 12. Primus & Secundus singuli 6. tantùm uncias habere reperiantur, ita dupondium deinde ad assem revocat, ut Primo iterum & Secundo singulis partis suæ, quam in dupondio iis reliquerat, dimidia, id est, ternæ unciæ detrahantur, Tertio senæ, ut unum hic semissem solus; alterum illi duo conjunctim consequantur. Quod minimè ferendum est. Nam cum Tertius interpretatione juris non minus in certam partem vocetur, quàm duo illi, in quorum persona partes expressæ sunt, & vocetur in partem partibus expressis æqualem, æqualem quoque detractionem cum cæteris pati debet: ideoque in proposito si tres asses distributos ad unum redigere volumus, binæ reductiones, totidemq; gradatim & pares in singulorum portionibus detractiones fiant. Prima fit tripondii ad dupon-

Vinnius in Institut. Bb 3 dium,

dium, in qua singulis detrahenda pars tertia, id est, unciæ 4. altera dupondii ad assem, in qua singulis, ut as relinquatur, detrahenda est dimidia. Denique eadem ἀναλόγως ratio est, cum dupondio superato, aliquis sine parte scribitur, & cum dupondio non superato, sed expleto tantùm: itaque ut illic in id, quod tertio assi deest, sine parte scriptus vocatur, *l. Sabinus.* 18. *eod.* ita hic integrum quidem assem tertium, at nihil amplius capere debet: add. Ant. Fabr. 5. *conj.* 20. Bachov. *in Treutl. vol.* 2. *disp.* 11. *thes.* 4.

TEXTUS.

Si pars vacet, aut exuperet.

7. *Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit; veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat, vacantem partem singulis tacitè pro hereditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent. Et ex diverso, si plures heredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere; ut si verbi gratia quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeatur, ac si unusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset.*

NOTÆ.

7. *Ex quartis partibus*] Id est, singuli ex quadrante, seu tribus unciis. Et ita quoque, quod mox sequitur, *ex tertiis partibus*, id est, ex trientibus sive unciis quatuor.

COMMENTARIUS.

1 *Explicatur constitutio Iustiniani* in l. 23. C. de legat.

HIc locus pertinet ad articulum tertium, cum hæredes omnes instituti sunt ex certis partibus. In hoc articulo si testator solemnem assis distributionem secutus, non pauciores, neque plures partes sive uncias fecerit, quàm duodecim: nihil est, de quo dubitari possit. Tantùm si pauciores vel plures fecerit, & juxta rationem juris ad duodecim distributionem revocare volumus, quæri potest, quantum cuique adjici vel detrahi oporteat? Placuit autem, adjectionem vel detractionem non æqualiter & in partes viriles fieri, sed pro rata ejus partis, quæ cuique adscripta est. *l.* 13. §. 2. *& seqq. hoc tit.*

Si tres ex quartis partibus, &c.] Hoc est, si tres instituti sint singuli ex quadrante sive ex tribus unciis. Ait, *vacantem partem.* Id est, quadrantem reliquum, sive tres uncias, quæ assi desunt. *Pro hæreditaria parte.* Hoc clarius apparet, cùm adscriptæ sunt partes inæquales; veluti si testator ita dixerit, *Titius ex quadrante, Mævius ex semisse hæredes sunto.* Hic enim ex tribus unciis, quæ assi explendo desunt, una Titio, duæ accrescunt Mævio, *d. l.* 13. §. 3. perinde ac si ille ex triente, hic ex besse scriptus esset. Accrescunt autem partes residuæ singulis necessario & eadem ratione, qua uni hæredi ex parte scripto reliqua hæreditas accrescit; quia scilicet juris ratio non patitur, ut eidem partim ex testamento partim ab intestato succedatur.

Si quatuor ex tertiis partibus, &c.] Hoc est, si quatuor instituti sint, singuli ex triente sive ex unciis quatuor. *Tacitè singulis decrescere.* Pro parte item hæreditaria, ut quadrantem singuli in asse ferant. Et igitur si duo scripti sint, Primus ex 12. Secundus ex 6. unciis, Primus ex sententia veterum habebit hæreditatis bessem, Secundus trientem, *d. l.* 13. §. *sed si.* 4. *hoc tit.* Et ἀναλόγως, si Primus ex 12. Secundus ex 8. aut 9. scripti sint; portio Primi major erit sesquuplo vel epitrito, quàm Secundi: à qua tamen Veterum sententia videtur recessisse Justinianus, *l. cum quæstio.* 23. *C. de legat.* 1
nisi dicamus cum Donell. *lib.* 6. *comm. c.* 22. interesse, utrum asse sive duodecim unciis Primo relictis, mox semis aut sex unciæ Secundo relinquantur simpliciter, an sex unciæ aut dimidia nominatim ejusdem rei aut totius quod relictum est. Et hoc posteriore casu locum dumtaxat esse constitutioni Justiniani, qui & initio speciem ita proponit; priore non item. In quo Donello assentior: nam prior casus, de quo nulla inter veteres dissensio, Justiniani decisione non indigebat. Illud addo, posse & aliam rationem in re proposita iniri, ut progressus fiat ad dupondium, & singulis pro portione hæreditaria accrescat, quod dupondio deest. Sed & tot partes, quot à testatore factæ sunt, in divisione servari possunt, ut singuli suas ferant, *l.* 15. §. *ult. l. si ita.* 47. §. 1. *leg. ex unciis.* 87. *hoc tit.* VINN. Constitutio Justiniani binas tractat species. Priore ponitur, Titium fundum Cornelianum uni legasse in solidum, deinde alteri partem ejusdem dimidiam. Hic Sabiniani sequendam putabant proportionem geometricam. *l.* 80. *ff. de leg.* 1. *l.* 13. *ff. de lib. & posthum. l.* 47. *ff. de hær. instituend.* Proculiani autem præferebant proportionem arithmeticam. Hinc illi priori legatario bessem; alteri trientem; hi utrique partes æquales adjudicabant. Quorum sententiam probat Justinianus. Posterior species ponit, Titium fundum Cornelianum bis legasse uni, deinde semel alteri, vel eumdem fundum primum Mævio separatim; deinde Mævio & Sempronio conjunctim legasse; hic denuo quidam priori bessem, posteriori trientem; alii utrique partes æquales adjudicabant, ob easdem rationes. Horum sententiam Justinianus confirmat. Merill. *in l. Decis. c.* 29. *p.* 372. Nullo modo ergo hæc constitutio adversatur doctrinæ

hujus

hujus §. in quo non de legato, sed de asse hæreditario quæstio est. HEIN.

TEXTUS.

Si plures unciæ, quàm duodecim, distributæ sunt.

8. *Et si plures unciæ, quàm duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit. Quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurium unciarum.*

COMMENTARIUS.

1 *Casus aliquot hìc omissi recensentur.*

RECtius hic §. subjectus foret §. 5. propter convenientiam propositorum in utroque casuum, qui ad eumdem articulum, atque ex tribus, in quos præsens disputatio divisa est, ad secundum pertinent, nempe cum quidam definitè, quidam indefinitè scripti sunt, ut in explicatione nostra illic videre licet.

Quod dupondio deest] Eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo: & ideo quemadmodum asse non expleto, is, qui sine parte scriptus est, vocatur in id, quod deest assi, ita si testator superato asse, dupondio tamen non expleto, sine parte hæredem scripserit, is quod ex dupondio deest, habebit, ad quem testator assem excedens transire intelligitur, *l. 18. hoc tit.* Quamobrem si ita scripserit, *Primus ex unciis* VIII. *Secundus item ex* VIII. *hæredes sunto. Tertius hæres esto.* Hic Tertius item octo uncias, quot dupondio desunt, feret. Eadem ratione, si ita scripserit, *Primus ex sex; secundus ex octo hæredes sunto. Tertius hæres esto.* Tertius decem quæ supersunt in dupondio habebit, *l. ex unciis. 87. hoc tit.* Quod si partes, uti fit, ad unum assem revocamus, in priori specie, singuli trientem, in posteriore Primus quadrantem, Secundus trientem, Tertius sine parte scriptus quincuncem feret.

Idemque erit, si dupondius expletus sit] Expletus videtur dixisse pro *superatus*: neque enim hìc de expleto asse aut dupondio quæritur, sed de superato; qui casus ab illo diversus est: quamquam utriusque eadem ratio, *l. 17. §. ult. eod.* & tam is, qui, asse aut dupondio expleto, alium sine parte hæredem facit, ad dupondium vel tripondium creditur transiisse, quàm is, qui id fecit asse aut dupondio jam superato; ut quemadmodum hic sine parte scriptus in id, quod dupondio aut tripondio deest, vocatus intelligitur, ita illic in novum, hoc est, secundum aut tertium assem. Sunt & alii casus, qui ad institutam disputationem pertinent, à Triboniano omissi, & fortassis de
1 industria: veluti 1. si quis solus institutus sit, non simpliciter aut ex parte hæreditatis, sed ex re certa, puta ex fundo: quam institutionem valere placet, quasi mentio fundi facta non esset, & institutum bonorum omnium hæreditatem consequi, *l. 1. §. 4. hoc tit. l. cohæredi. 41. in fin. de vulg. & pup.* de quo dixi §. 5. *sup. eod.* 2. Si plures instituti omnes item ex re certa: atque hoc casu similiter mentio rei & partium quoque nominatarum potestate legis detrahitur, etiam tunc cum ex partibus rei inæqualibus instituti sunt, nisi aliud suadeat manifesta voluntas testatoris: tunc enim partium expressio valebit ad rerum divisionem, ut officio judicis familiæ erciscundæ pro rata portionis, quam cuique in rebus assignavit testator, hæreditas singulis adjudicetur, *l. 9. §. si duo. 13. l. 10.* junct. *l. ex facto. 35. in pr. eod.* 3. Si plures instituti, eorumque quidam ex re certa, quidam simpliciter aut ex parte hæreditatis. Hoc casu placuit, solos hæredes fieri, qui simpliciter aut ex quota, uti loquuntur, scripti sunt, ex re singulari scriptos legatariorum loco esse, *l. 13. C. eod.* Cur verò tam variè? Nimirum ideo, quia ubi soli sunt instituti ex re certa, hìc si testamentum subsistere volumus, atque ex eo, quod utique testator voluit, deferri hæreditatem, necessario detrahenda est rei mentio, cùm hæc simul stare non possint, hæredem esse, hoc est, universi juris successorem, & rem tantùm obtinere singularem. At verò cùm concurrunt cum his alii rectè hæredes scripti vel indefinitè, vel ex certa parte hæreditatis, nulla necessitas cogit, ut mentionem rei, ex qua unus aut plures scripti sunt, detrahamus, cùm rem illam habere possint tamquam ex legato, idque salva ratione juris & defuncti voluntate, quæ per cohæredes simpliciter vel ex parte scriptos sustinetur. Planè si hæredes universitatis defecerint, quod adire hæreditatem noluerint, aut ante mortui sint; tunc ex communi opinione Doctorum in *d. l. 13.* idem per omnia erit, ac si instituti ex re singulari ab initio soli fuissent: quamvis nonnulli hanc sententiam non aliter admittant, quàm si cohæredes defecerint vivo adhuc testatore, quos sequitur Bachovius hìc vid. Gomez. 1. *resol.* 10. *n.* 13. Grass. §. *institutio. q.* 22. *n.* 3.

TEXTUS.

De modis instituendi.

9. *Hæres & purè & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest; veluti,* post quinquennium, quàm moriar; *vel,* ex Calendis illis; *vel* usque ad Calendas illas hæres esto. *Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet, & perinde esse, ac si purè hæres institutus esset.*

NOTÆ.

9. *Sub conditione*] *V. C. Titius hæres esto, si Mæviam uxorem duxerit*. Hic institutio in pendenti est, & si quidem extiterit conditio, vires capit, ac conditionis eventus retrotrahitur ad tempus mortis, ut perinde habeatur, ac si purè facta esset institutio: si conditio defecerit, institutio evanescit, defferturque hæreditas ab intestato, *l. 26. de cond. inst.* fac. *l. 8. de per. & com. rei vend. l. 11. §. 1. qui pot. in pign.*

Ex certo tempore, &c.] Ratio est, quia regula, quæ vetat, eumdem in paganis testato & intestato decedere, etiam in spatio temporis locum habet, *l. 41. de test. mil. l. 8. C. eod.* ubi quod traditur, est ex prærogativa privilegii militaris. Cessat autem in conditione, cujus eventus retrotrahitur. Conditionem facit etiam dies incertus, *l. 75. de cond. & dem.*

Usque ad Calendas] Occurrit hic etiam specialis ratio, quia juri nostro non convenit temporalem hæredem habere, *l. 7. §. 10. de minor. l. 88. h. t.*

COMMENTARIUS.

1 *Captatoria institutio quæ veteribus dicta?*
2 *Suos hæredes omnes sub alia conditione institui non posse, quàm quæ in eorum sit potestate.*
3 *Diem certum institutioni appositum, sive ut terminum à quo, sive ut terminum ad quem, pro supervacuo haberi.*
4 *Cur dies certus institutioni adjectus ut terminus à quo non suspendat institutionem, similiter ut adjecta conditio?*
5 *Moribus hodiernis hujusmodi subtilitates insuper haberi.*
6 *In testamentis diem omnem incertum conditionem facere.*
7 *An si cui bonorum omnium ususfructus legatus sit, & post mortem ejus alius hæres institutus, legatum valeat?*

HIc se nunc offert tituli hujus pars tertia, in qua tractatur de forma & modo hæredes instituendi, deque iis, quæ institutioni utiliter vel inutiliter adjiciuntur: sed non omnia, quæ eo pertinent, Imp. tangit, contentus, quæ præcipua sunt, de conditione & die adjectis quædam indicasse. Ante quorum explicationem monendi sumus, ad formam institutionis omnino pertinere, ut ea verbis fiat, iisque idoneis, ut ex iis liquere possit voluntatis intentio; quamvis quibus verbis fiat, imperativis sive directis, an inflexis, nihil referat, *l. 15. C. de test. & ibi* DD. Deinde ita fieri debere, ut de persona hæredis certo constare possit, vel ex nomine, vel ex indubitabili signo: alioqui vitiari institutionem, *l. 9. in pr.* junct. *§. si quis. 8. & seq. in tempus. 62. §. 1. hoc tit. l. 4. C. eod.* Item inutilem esse institutionem, si testator non certo consilio hæredem scribat, aut quid alienum captet. Unde improbata veteribus tum institutio, quæ in alienam voluntatem confertur, veluti si quis dixerit, *Quos Titius voluerit, hæredes sunto. l. illa institutio. 42. l. si quis. 68. eod.* tum captatoria, quæ fit captandæ alienæ hæreditatis causa, cum testator suam hæreditatem tamquam in hamo defert, ut allectet alienam; puta hoc modo, *Qua ex parte Titius me hæredem faciet, ex eadem mihi hæres esto, l. captatorias. 70. cum l. seq. eod. l. captatoriæ. 64. de legat. 1.* cujusmodi institutiones etiam in testamentis militum improbantur, *l. 11. C. de test. mil.* Hoc autem modo concepta institutio valet, *Qua ex parte Titius me hæredem fecit, ex eadem hæres esto.* Quoniam in præteritum collata est, neque ad captandum, sed ad remunerandum comparata, *l. illæ autem. 71. l. Clemens. 81. §. 1. h. tit.* Sed nec institutiones, quæ mutuis affectionibus judicia provocaverunt, pro captatoriis habentur, *d. l. captatorias. 70. eod.* Valent itaque haud dubiè & mutuæ conjugum institutiones. D. Tuldenus *in C. de test. mil. n. 9.* ubi obiter refellit Jo. Dechkerum hanc sententiam oppugnantem *lib. 1. dissert. 7.* De captatoria institutione eleganter Menoch. *consil.* 408. Ant. Fab. *C. suo de hær. inst. defin. 11.* post Cujac. *16. obs. 11.* Duar. *c. 3. hoc tit.* Nunc accedamus ad explicationem textus. VINN. Sed reliquorum omnium industriam superavit Vir Illustris, Corn. van Bynkersh. *de captator. instit.* quæ dissertatio inter reliqua ejus opuscula habetur. HEIN. 1

Sub conditione institui potest] Conditio est adjectio, qua in futurum eventum, quod dari aut fieri volumus, suspenditur: eaque vel possibilis est, vel impossibilis. Impossibilis inutiliter institutioni adjicitur, & pro non scripta habetur, de qua mox: possibilis utiliter, ut suspendatur interim institutio, atque existente conditione vires capiat, perindeque habeatur ac si purè facta esset: deficiente evanescat, & hæreditas deferatur ab intestato. Solius persona filiifam. excipitur, qui vetatur sub alia conditione hæres institui, quàm quæ in illius potestate sit, nisi sub contraria conditione exhæredetur, ne, si conditio deficiat, reperiatur contra legem præteritus, *l. 4. §. 6. l. jam dubitari. 86. hoc tit. l. 15. l. ultim. de cond. inst.* Tantumdem nunc dicendum de cæteris liberis, qui in potestate sunt & sui hæredes, postquam hi omnes filiosfam. exæquati, *§. 5. sup. tit.* Falluntur ergo DD. qui putant, ita nunc jus esse, ut si suus hæres in incertum eventum institutus sit, institutio non vitietur, sed potestate juris detrahatur conditio usque ad portionem legitimam, quæ gravari prohibeatur ulla dispositione moram aliudve onus afferente, *per l. quoniam. 42. C. de inoff. test.* Non enim animadvertunt, agi isto loco non de liberis institutis, sed exhæredatis, quibus aliquid pro legitima relictum sit. Nam Justinianus cùm in *l. omni modo. 30. & l. seq. C. eod.* jussisset cessare querelam inofficiosi, si quid liberis 2

ris omnino relictum esset, suppplerique, si minus relictum, quod legitimæ deest, mutato veteri jure, quo querela non excludebatur, nisi aut tota legitima portio relicta esset, aut si minus, adjecta clausula, ut si quid deesset, id boni viri arbitratu repleretur, in *d. l. quoniam.* 42. Quæ mox sequitur, superiores sanctiones temperat, easque sic vult obtinere, ut liberi portionem legitimam plenam consequantur, & sine ullo gravamine aut mora. Novissimè voluit & titulo institutionis legitimam relinqui, *Nov.* 115. *c.* 3. de quo plura *tit.* 18.

Ex certo tempore aut ad certum tempus non potest] Hujus rei explicatio plus difficultatis habet. Ait, *Ex certo tempore, &c.* quibus verbis tacitè innuitur differentia temporis sive diei certi atque incerti, & quæ hic traduntur, non ad utrumque, sed ad alterum tantummodo; certum scilicet, pertinere. Ita est. Dies aut est certus, aut incertus. De incerto illico videbimus. Certum dicimus, cùm certum est & venturum esse, & quando venturus sit. Hic dies bifariam institutioni forte apponi potest; vel ut terminus à quo, veluti, *Post quinquennium, quàm moriar hæres esto*; vel ut terminus ad quem, veluti, *Usque ad quinquennium hæres esto*. Neutro autem modo apponitur utiliter. Et hoc est, quod Imp. ait, hæredem ex certo tempore vel ad certum tempus institui non posse: non quod adjectione diei in totum vitietur institutio, sed quod dies ut vitiosè adjectus rejiciatur & habeatur pro non scripto: ita enim se statim explicat, cum ait, diem adjectum pro supervacuo haberi, & perinde esse, ac si purè institutio facta sit. Breviter Jurisconsultus, *l. hæreditas.* 34. *hoc tit. Hæreditas* inquit, *ex die, vel ad diem non rectè datur, sed vitio temporis sublato, manet institutio*. Quod dies tollitur, benevolentiæ est, ne pereat ultima defuncti voluntas. Quod die non sublato subsistere nequeat institutio: ex regula, qua vetatur idem in paganis testato & intestato decedere, proposita & à nobis exposita §. *hæreditas.* 5. *sup. eod.* Neque enim ad portionem bonorum tantùm, verùm etiam ad temporis spatium ea regula pertinet, *l. miles ita.* 41. *in pr. de test. mil.* Peculiaris quoque ratio est, cum dies adjicitur tamquam terminus ad quem; quia juri nostro non convenit, temporalem hæredem habere, sed is, qui semel hæres extitit, semper hæres maneat necesse est, *l.* 7. §. *sed quod.* 10. *de minoribus. l. ei qui.* 88. *hoc tit.* De altero illo quæsierit aliquis, cur cum hæres ex certo die instituitur, non æquè placeat suspendi institutionem, & antequam dies veniat, nullum interim hæredem esse, ac cum quis instituitur sub conditione, & quid intersit, ita scribam, *Titius post quinquennium hæres esto*, an, *Titius hæres esto, si uxorem duxerit*? Hoc interest. Conditionis ea est vis ac natura, ut actum omnem, cui adjicitur, jurisque effectum suspendat, ea deficiente nihil actum ne intelligatur, existente perinde habeatur, ac si ab initio res sine conditione gesta esset, *l.* 8. *de per. & comm. rei vend. l.* 11. §. 1. *qui pot. in*

3 (margin, beside "quennium hæres esto")

4 (margin, beside "duxerit")

pign. Proinde cum hæres sub conditione institutus est, in pendenti est tota dispositio testatoris, & siquidem defecerit conditio, nulla dispositio facta intelligitur, statimque defertur hæreditas ab intestato; si extiterit, eventus ejus retrotrahitur ad tempus mortis, ut quod sub conditione dispositum est, purè dispositum intelligatur, *l. si pupillus.* 26. *de cond. inst.* Dies verò certus diversæ naturæ est, primum in hoc, quod numquam suspendit vim aut effectum juris; tantùm ad hoc utiliter rei alicui, veluti legato aut stipulationi adjicitur, ut remoretur executionem, §. 2. *infr. de verb. obl. l. cedere diem.* 213. *de verb. sign. l.* 17. *de reg. jur. l. si dies.* 21. *quand. dies legat.* Quod si ergo hæres ex certo tempore institutus ante id tempus hæres esse impediatur, dies operabitur præter & contra suam naturam suspenso juris effectu, ideoque statim potius admittendus, præsertim cùm certum sit, diem exiturum esse, quod secus est in conditione. Ita post Jacob. de Aret. Bart. & Bald. disputat Gomez. 1. *resol.* 2. *n.* 8. Deinde & in eo differentia est, quod dies non ita, ut conditio, existens retrotrahi potest, hoc est, quod aditio post diem existentem facta non potest conjungi & continuari cum tempore mortis testatoris, quam tamen continuationem jus requirit, *l. hæres.* 54. *de acq. hær. l. omnis.* 128. *de reg. jur.* nisi toto intermedio tempore subducto: nam si id tempus manere volumus, ut adjectum utiliter, jam non suspendimus institutionem, ut nullus interim hæres sit; sed causæ intestati interim locum facimus: quod juris ratio non patitur. Nostri & Gallo- 5
rum mores hujusmodi subtilitates aversantur: sed ubi receptum est, ut unicuique pro portione bonorum & testato & intestato decedere liceat, ita & ad tempus quisque hæredem facere potest, & ex certo tempore, ut aut post tempus, aut antequam dies veniat, intestati hæreditas deferatur; quod jure civili Romanorum solummodo ex privilegio obtinebat in testamentis militum, *l.* 15. §. 4. *l. miles.* 41. *in pr. de test. mil.* vid. notat. *sub* §. *hæreditas.* 5. *sup. eod.* Hæc dicta sunto de die certo. Dies incertus, aut prorsus & simpliciter talis est, cùm scilicet neutrum horum apparet, nec an venturus sit, nec quando; veluti si ita testator dixerit, *Titius hæres esto, cùm consulatum inieris; cùm uxorem duxerit*, aut secundum quid, cùm alterutrum incertum est, & vel ignoratur, an venturus sit dumtaxat; veluti si ita scriptum sit, *Titius, cum erit annorum quatuordecim, hæres esto*: vel tantùm quando venturus sit, qualis est dies mortis cujusque. Et extat de die 6
incerto generalis definitio Papiniani in hæc verba: *Dies incertus conditionem in testamento facit, l. dies.* 75. *de cond. & dem.* Cujus definitionis hæc sententia est, ut conditio testamento adjecta non detrahitur, sed suspendit dispositionem, ita & dies incertus; atque ut existente demum conditione vires accipit dispositio, ita & existente demum die incerto. Et siquidem vel utrumque ignoretur, an dies venturus sit, & quando; vel etiam unum il-

lud,

lud, an sit venturus; dubium non est, quin hujusmodi dies pro conditione sit, *l. si dies. 21. & l. seq. quand. dies leg.* At si certum sit, exiturum esse, ignoretur autem quando; hìc referre puto, utrum dies appositus sit extraneo, an ipsi hæredi. Si extraneo, puta hoc modo, *Titius hæres esto, cùm Sempronius morietur*, diem pro conditione esse; quia fieri potest, ut hæres scriptus ante Sempronium moriatur: quo argumento tale legatum conditionale esse defenditur, *Hæres meus, cùm morietur, Titio decem dato, l. 1. §. 2. de cond. & dem. l. 4. in pr. quando dies leg.* Si verò ipsi hæredi adscriptus sit, veluti, *Titius, cùm morietur, hæres esto* non puto conditionem facere: quia nec si legatario adscribatur; facit *d. l. 4. §. 1. l. hæres meus. 79. in pr. de cond. & dem.* & ideo institutioni adjectum quasi diem certum, qui vivente adhuc hærede omnimodo exiturus sit, detrahendum esse, institutionemque pro pura habendam: quæ & communis interpp. sententia est in *l. 9. C. hoc tit.* teste Gomez. 1. *resol. 2. n. 11.* Illud apertè falsum est, quod hoc loco scribit Bachovius, tale legatum, *Titio, cum morietur, decem do, lego*, conditionale esse, contra textus expressos, *in d. l. hæres meus. 5. 79. de cond. & dem. & in d. l. 4. §. 1. quand. dies leg. ced.* Singularis casus institutionis ex die incerto est, cùm quis instituitur in tempus capiendæ hæreditatis, *l. in tempus. 62. h. t.* qui tamen casus à doctioribus omnibus restringitur ad eos, qui non simpliciter incapaces sunt, sed secundum quid; quales sunt orbi, cœlibes; quos proculdubio hæredes instituere licet, cùm liberos susceperint, cùm uxores duxerint. Angelo absurdum non videtur etiam deportatum sic institui, cum restitutus erit. Utique rectè idem Angelus responsum illud Jurisconsulti in *d. l. in tempus. 62.* sic temperandum existimat, ut locum habeat cùm incapacitas est ex parte instituti duntaxat, non etiam simul ex parte testatoris: nam spurium hoc modo, *cum capere poterit*, à patre institui non posse. De illo quæsitum est, si, verbi gratia,
7 uxori bonorum omnium ususfructus legatus sit, & post mortem ejus Titius hæres institutus, an legatum valeat? Et multis visum est, tale legatum esse inutile, quoniam dies ususfructus legati non prius cedit, quàm hæreditas adita sit, *l. un. §. 2. quand. dies usufr. leg. ced. l. 2. & 3. quand. dies legat. l. un. §. libertatib. 6. C. de cad. toll.* in proposito autem hæreditas adiri nequit, quamdiu uxor vivit, eo quod dies incertus pro conditione est; nec potest confirmari legatum ususfructus adita post mortem uxoris hæreditate, quia ususfructus morte extinguitur. Pluribus tamen visum est valere, quibus assentior. Etenim in casu proposito institutio hæredis conditionalis non est, sed purè in proprietate facta ex mente testatoris intelligi debet, utpote qui legatum purè deberi voluit, nec credendus est elegisse viam, per quam dispositio ejus evertatur, contra *l. Gallus. 29. §. 1. de lib. & post. l. 3. de test. mil.* Poterit itaque hæres institutus statim hæreditatem adire, eamque transmittere, quia mortis tempus adjectum non est ad infringendam institutionem, sed ne hæres interim turbet uxorem in usufructu. Quid si hæres institutus adire vivente uxore nolit? Posse eam in casu proposito de facto uti & frui Baldus respondit in *l. extraneum. 9. C. hoc tit.* Sed tutius est, ut judicis officium super hoc imploret, vide Covar. *2. var. res. 2. num. 5.* Gail. *2. obs. 143. n. 2.* Grass. *§. legatum qu. 23. n. 2.* Mantic. *de conj. ult. vol. lib. 4. tit. 5. n. 22.* Jo. del Castill. *tract. de usufr. c. 8. n. 23. & seq.* D. Jac. Coren. *consil. 15.*

TEXTUS.

De conditione impossibili.

10. *Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, nec non in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta habetur.*

NOTÆ.

10. *Impossibilis conditio*] Cui similis, quæ quid continet, quod pugnat cum bonis legibus aut moribus, *l. 14. & seq. de cond. inst.* perplexa tamen, ἄπορος, vitiat institutionem, *l. 16. eod.* VINN. Ast propriè conditio impossibilis conditio non est, quia actum non suspendit ab incerto eventu: immo potius eventus est certissimus. HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Conditionem ἄπορον, aut difficilem propter personæ cui apposita est, qualitatem, &c. pro impossibili non haberi.*
2 *Ultimas voluntates appositione conditionis impossibilis non vitiari; conventiones contra: & cur tam variè.*
3 *Dispositionem hujus §. auctore Grotio, non convenire moribus nostris.*
4 *Conditioni impossibili similem esse eam, quæ quid turpe continet, & ideo hanc quoque pro non scripta haberi in ultimis voluntatibus.*

IMpossibilis conditio est, definitore Justiniano, cui natura impedimento est, quo minus existat; veluti, *Si digito cœlum tetigeris, §. si impossibilis. 11. infr. de inut. stip.* Sed & quæ facta natura, & per se possibilia sunt, possunt casu aut adjectione temporis fieri impossibilia; veluti, exigere pecuniam, monumentum facere, Gadibus Romam pervenire, sunt δυνατὰ; at exigere pecuniam à se, monumentum post mortem testatoris in triduo proximo facere, biduo Gadibus Romam pervenire, ἀδύνατα. Sive autem per se conditio possibilis sit, sive propter circumstantiam aliquam, hoc jure utimur, ut sub tali conditione facta institutio non vitietur, sed evanescat conditio & pro non scripta habeatur, *l. 1. l. 6. l. mulier. 20. de cond. inst.* nisi forte conditio sit ἄπορος, sive 1
talis, quæ efficiat, ut ipsa institutio impossibilis, aut potius perplexa, atque inexplicabilis sit, ita ut voluntas defuncti exitum reperire nequeat: cujusmodi conditio institutionem vitiat, *l. si Ti-*

tius.

num. 16. *de cond. inst.* Sed & in alia quavis ultima voluntate, puta legato aut fideicommisso, conditio impossibilis pro non scripta est, *l.* 12. §. 1. *l. ab omnibus.* 104. §. 1. *de legat.* 1. *l.* 5. §. 4. *quand. dies leg.* generaliter enim quicquid in testamento scriptum impossibile est, placet nullam vim habere, *leg. si Mævia.* 45 *hoc tit. l.* 3. *de condit. & dem.* Planè conditio difficilis huc non pertinet, quantumvis propter personæ, cui apposita est, qualitatem aliamve causam videatur impossibilis: sed nisi conditioni pareatur, relictum in testamento non capitur. Finge libertatem servo relictam hac conditione, *Si hæredi millies dederit.* Hic non detrahetur conditio, sed inutilis erit datio libertatis ut responsum est à Paulo, *l.* 4. §. 1. *de statu lib.* Idem juris est, si in tam longum tempus conditio collata sit, ut eo tempore, is cui libertas datur, vivere vix possit, veluti si servo quattuor annos nato libertas detur, cum erit annorum centum: de quo vid. Franc. Amaya *lib.* 2. *obs. iur. cap.* 11. Alio autem jure utimur in stipulationibus & conven-
2 tionibus: quippe quæ nullius momenti sunt, & in totum vitiantur apposita conditione impossibili, §. *si impossibilis.* 11 *inf. de inut. stip. l.* 7. *de verb. obl. l. non solum.* 31. *de obl. & act.* ubi etiam diversi juris indicatur ratio: nimirum quia manifestum est, eos, qui in contrahendo apponunt aut apponi patiuntur conditionem, quam sciant esse impossibilem, non esse hoc animo, ut se aut alios sibi obligent, sed jocari, ludere, omnino ea cogitatione esse, ut nihil agi existiment. At testatorem in ordinatione supremæ voluntatis, in re tam seria & cogitatione mortalitatis, serio agere & non ludere voluisse, quod in speciem impietatis cadit, credendum est, sed mendum potius ei excidisse, quod favore ultimæ voluntatis corrigitur, & tollitur à lege, ne id hæredi fraudi sit, cui nihil imputari potest, neve alia bene rectèque constituta evertantur, *arg. l.* 1. *de cond. instit.* D.
3 Grotio videtur, hanc interpretationem minus convenire moribus nostris: nam cùm in his regionibus omnem supremam dispositionem interpretamur secundum id, quod propius vero est sensisse testatorem, nobis hujusmodi institutionem potius pro ridicula & nulla habendam esse, ut etiam ipsi Romani in cæteris causis id intelle-
4 xerunt, dempta ultima voluntate. Impossibili conditioni similis est conditio turpis, quam interpretes vulgo ut speciem impossibili subjiciunt, & appellant impossibilem de jure. Ea est, quæ quid continet, quod pugnat cum pietate, bonis legibus, aut moribus. Nam, ut bene & piè Papinianus noster in *l. filius.* 15. *de cond. inst.* *Quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & generaliter, quæ contra bonos mores fiunt, ea nec facere nos posse credendum est.* Et ideo etiam si quid ejusmodi testamento insertum sit, id perinde ac si quid impossibile adscriptum esset, placet pro non scripto haberi, *l. conditiones.* 14. *de cond. inst.* veluti, *Si ab hostibus patrem suum non redemerit: Si parentibus patronove suo alimenta non præstiterit.* Paulus scribit, hujusmodi conditiones remittendas esse, *l.* 9. *d. tit.* quod effectu juris eodem recidit: rapitur enim semper hæreditas legatumve perinde, ac si adjectæ non essent. Planè filius, qui in potestate est, sub tali conditione hæres scriptus, testamentum patris infirmat, ac si conditio non esset in ejus potestate, *d. l.* 15. *eod.* quod etiam ad cæteros suos hæredes nunc transferendum est per ea, quæ *sup.* §. *præc.* Pacta quoque & stipulationes turpi conditione apposita nullius momenti sunt, ut juris esse diximus, cùm his apponitur conditio impossibilis de facto, *l. generaliter.* 26. *l. stipulatio.* 61. *de verb. obl. l.* 4. *C. de inut. stip.*

TEXTUS.

De pluribus conditionibus.

11. *Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt, si quidem conjunctim, ut puta,* si illud & illud factum fuerit, *omnibus parendum est: si separatim, veluti,* si illud, aut illud factum erit, *cuilibet conditioni obtemperare satis est.*

COMMENTARIUS.

Docent nos Dialectici, copulatæ orationis partes omnes veras esse oportere, si ea vera esse ponatur: totam autem falsam esse, si vel una pars falsa sit. Cui conveniens est, quod hìc scribit Justinianus, si plures conditiones conjunctim institutioni adscriptæ sint, omnibus parendum esse, ut scilicet verificetur tota enuntiatio, & institutio purificetur: quod & Paulus tradidit, *l.* 5. *de cond. inst.* & Scævola de stipulatione eodem modo concepta, *l. si quis.* 129. *de verb. obl.* Ait, *omnibus parendum est.* Parere, obtemperare dicimur conditioni, quando eam implemus, & propriè hæc enuntiantur de ea conditione, quæ posita est in nostra potestate, quam quoties volumus, implere possumus, nonnumquam tamen & ad earum conditionum impletionem referuntur, quæ positæ sunt in eventu, ut in *l.* 2. *de cond. & dem.* Et sic quod hìc traditur, pluribus conditionibus conjunctim adscriptis, omnibus parendum esse, etiam ad plures conditiones, quæ ex casu pendent, copulatas pertinere, sciendum est, nec sufficere ad delationem hæreditatis, unam existere aut impleri, sed omnium impletionem expectandam: quippe cùm non minus in hanc speciem, quàm in præcedentem illam prædictum axioma Logicorum quadret, & utique ex æquo conveniat ratio Pauli in *d. l.* 5. *de cond. inst.* quod plures conditiones conjunctim scriptæ unius loco habeantur; ideoque merito à reliquis interpretibus notatus est Accursius, quod putaverit, ex pluribus conditionibus casualibus conjunctim appositis sufficere extitisse unam; *arg. l. si plures.* 17. *eod. tit.* quæ huc non pertinet, sed loquitur de pluribus institutionibus factis sub diversis conditionibus, repetita scilicet ejus-

dem

dem institutione in diversa parte testamenti, D. Vigl. *hic*.

Si separatim, cuilibet, &c.] *d.l.* 5. *de cond. inst. d.l. si quis.* 129. *de verb. obl.* & ratio est, quia disjunctiva oratio unius partis veritate contenta est; unde regula juris Pontificii, *In alternativis sufficit alterum adimpleri*, *reg.* 70. *in* 6. Cujacius legit *cui libet*, voce divulsa, id est cui placet. Theoph. *ὧι ἂν βούληται*. Illud addo, ex casu pendentes conditiones omnimodo impleri oportere: quæ autem in potestatem nostram conferuntur; etiam tunc pro impletis haberi, cùm per alium stat, quominus impleantur, veluti si quis ita institutus sit, *Si Sejam uxorem duxerit*, & ea nolit nubere, *l.* 5. §. *item si.* 5. *quand. dies leg. l. jure.* 24. *de cond. & dem. l. in jure.* 161. *de reg. jur.* & ibi doctissimè Pet. Fabr.

TEXTUS.

De his, quos nunquam testator vidit.

12. *Ii, quos numquam testator vidit, hæredes institui possunt; veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans, qui essent, hæredes instituerit. Ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.*

COMMENTARIUS.

1 *Moribus multorum locorum nunc ad substantiam testamenti hæredis institutionem non desiderari: quibusdam in locis ne locum quidem habere.*

ETiam qui nobis ignoti sunt, hæredes à nobis institui possunt, modo ne ex alio capite sint incapaces, puta quia peregrini, *l. extraneum.* 9. *C. hoc tit. l. quidam.* 46. *eod.* Poterat duplex hìc esse dubitandi causa, tum quod certum esse debet consilium testatoris, certaque persona instituti, Vlp. *tit.* 22. §. 3. tum quod eos fere hæredes instituere solemus, quorum merita affectionem nostram provocaverunt, *l.* 9. *pro soc.* Verùm enim verò ubi testatoris voluntas in personam aliquam certam destinata est, incertum ejus consilium incertave instituti persona dici nequit; licet circa accidentia personæ, puta nomen, faciem, incertitudo sit: & potest quis etiam erga ignotum ita affectus esse, ut optime ei velit, vel propter sanguinis necessitudinem, ut in exemplo proposito, vel propter famam virtutis eruditionisve.

Peregrinantes] Peregrini, non peregrinantes, hæredes institui vetantur, *l.* 1. *C. hoc tit.* Notissima autem est inter hæc duo differentia: peregrini enim civibus opponuntur. Jam verò Romani privato jure constituerunt, ne quisquam, qui civis non sit, jus capiendæ hæreditatis habeat. Qui autem ex civibus peregrinantur, hoc est, peregre degunt, extra patriam suam in peregrinis regionibus versantur, studiorum forte aut quæstus gratia, vel ut diversos hominum mores cognoscant, urbesve videant opulentas, cùm hi cives esse non desinant, nulla ratio est, cur non à suis domi hæredes institui possint, licet de facie testatori noti non sint. Cujacius legit *peregrinatos*, dictione divisa: quomodo in omnibus quoque libris manuscriptis legi testatur Hotomannus, quos quidem videre illi contigit; aitque, cum ista lectione consentire & Theophilum; quo tamen nomine reprehenditur à Bachovio, quasi lectori imponat, cùm etiam Theophilus habeat, *ὧι ἔτυχε ἀποδημοῦντα*. Verùm si bona fide agit Bachovius, necesse est, valde oscitanter Theophilum ab eo inspectum esse: quippe cùm Theophilus non proponat fratrem ipsum *ὧι ἔτυχε ἀποδημοῦντα*, hæredem institutum, sed liberos ex fratre, cùm peregre ageret, procreatos. Multorum locorum legibus aut moribus nunc ita comparatum est, ut 1 hæredis institutio ad substantiam testamenti non videatur necessaria, quo sensu hodie testamenta appellamus: nam & id testamentum dicitur, in quo relictis tantùm legatis, nulla hæredis institutio facta est. Joan. del Castillo Sotomayor *tract. de usufr. c.* 60. Quin etiam secundum quarumdam civitatum leges ne locum quidem in testamentis habet hæredis institutio. Sic enim dictant leges Parisiensium, Aurelianensium, Gandavensium, Cortracensium, &c. quod tamen ita passim accipitur, ut si hæres institutus sit, pro legatario tantùm is habeatur. D. Gudelin. *lib.* 2. *de jur. Nov. c.* 5. D. Christin. *vol.* 1. *decis.* 247. *num.* 8. & *decis.* 305. *num.* 17. & *seqq.*

TITULUS DECIMUSQUINTUS.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

Dig. Lib. 28. *Tit.* 6. *C. Lib.* 6. *Tit.* 25. & 26.

1 *Ratio ordinis, simul quàm variè verbum substitutionis à nostris usurpetur?*

2 *Divisio substitutionis in directam & fideicommissariam; ac utriusque speciei explicatio.*

3 *Nomine substitutionis simpliciter posito, intelligi directam: quæ & perfectius definitur.*

4 *Vulgatæ divisiones substitutionis notantur: ostenditurque, commodissimè eam dividi in duo genera dumtaxat.*

5 *Summa eorum, quæ hoc tit. explicantur.*

POstquam ea omnia Princeps tradidit, quæ ad testamenta rectè ordinanda & hæredum institutionem pertinent, reliquum videbatur, ut proti-

protinus disputaret, quibus modis testamenta rectè ab initio ordinata postea infirmentur. Cæterum cùm testatori permissum sit, non tantùm hæredem testamento instituere, sed etiam in locum deficientis hæredis instituti alios hæredes substituere, ut primo gradu deficiente saltem ex secundo hæredem testamentarium habeat; nonnunquam & cùm sibi fecit, simul alii testamentum & hæredem facere, hanc partem, quæ substitutiones continet, prius exequendam putavit. Quid in genere sit substitutio, vix commodè una generali definitione explicari potest: utuntur enim ea voce juris auctores non tantùm cùm loquuntur de institutione secundi hæredis, verùm etiam cùm de secunda datione legati, *l. 6. C. de legat.* item cùm agunt de fideicommissis tum hæreditatis tum rerum singularum, ut videre est *in l. cohæredi. 41. §. 1. hoc tit. de vulg. & pup. l. cùm proponebatur. 64. l. cùm pater. 77. §. pen. l. Titia. 87. §. 2. de legat. 2. l. hæredes. 57. § 1. & 2. ad Sen. Treb. l. 14. C. de fideic. l. 6. C. de instit. & subst.* Atque hinc vulgo
2 substitutio dividitur in directam & fideicommissariam. Directa est, quæ fit verbis directis & civilibus; vel hæredem hæredi substituendo, veluti, *Titius hæres esto: Si Titius hæres non erit, Seius hæres esto*: vel legatarium legatario; veluti, *Titio fundum Cornelianum do, lego: Si Titius fundum, quem ei legavi, non ceperit, eumdem fundum Sejo do, lego. l. ult. hæredibus. 50. de legat. 2.* Nam hæc quoque directa substitutio est, & ideo legatum agnoscente primo legatario evanescit, *l. 6. C. de legat.* Fideicommissaria est, quæ fit verbis precariis, cùm scilicet testator vel hæredem institutum rogat, ut hæreditatem partemve hæreditatis aut rem aliquam alteri restituat; vel legatarium, aut fideicommissarium, ut restituant, quod iis relictum est. Fideicommissariæ substitutionis mentio fit cum alibi, tum in locis istis omnibus, quos modo allegavi; directæ, directis & civilibus verbis factæ, *in l. 7. l. 15 hoc tit. l. 5. l. 7. C. de impub. & al. subst. l. 14. C. de fideicom. §. pen. inst. de codicill.* Neque tamen vendicare velim hanc divisionem ut perfectam, accipiatur saltem ut generis ὁμωνυμίας, & eo pertineat, ut varium vocis usum, quem in jure habet, intelligamus.
3 Illud equidem certum est, nomen substitutionis simpliciter positum in usu juris (sive propriè sive per excellentiam) solam denotare substitutionem directam, atque eam, qua hæres hæredi substituitur; unde passim videmus, substitutionem opponi fideicommissis, *l. 6. §. Titius. 5. ad sen. Treb. l. tutores. 39. §. 3. de adm. tut. l. cùm pater. 77. §. volo. 13. de legat. 2.* cum similibus, quorum etiam tractatio proprium locum atque hinc satis longè remotum occupavit circa finem hujus libri; *in Pand. lib. 36.* cùm de substitutionibus agatur *lib. 28.* Igitur, quod ad propositum attinet, si quæratur, quid sit substitutio, ea sic licet definiatur: Substitutio est secundo vel ulteriore gradu facta institutio; vel brevius & simplicius, est secundi hæredis institutio, *l. 1 Lex facto. 41 §. Luc. 2. in fin. hoc tit.* Nam omnem substitutum veteres secundum hæredem vocant, licet longa serie substitutio facta sit, & quis tertio vel quarto vel ulteriore etiam gradu locove scriptus reperiatur, habito scilicet respectu non ad ordinem scripturæ, sed successionis: & quia omnis substitutus collatus cum eo, cui substituitur, & ex cujus personæ relatione nomen substituti accipit, semper secundus est. Vulgo hæc ratio affertur, quia omnis institutio, quæ fit post primam & in locum primi hæredis deficientis rectè dicatur secunda; quemadmodum secundæ nuptiæ dicuntur, quæcumque contrahuntur post primas. VINN. Non usquequaque vera est hæc Vinnii observatio. Qui enim substituti substitutis, si subinde vocati heredes tertii, quarti, quinti: non secundi. Hinc *tertiorum hæredum* meminit Sueton. in *Claud. cap. 6.* HEIN. Species substitutionis alii plures, alii pauciores faciunt. Docto- 4
res communiter quinque, vulgarem, pupillarem, exemplarem, breviloquam, & compendiosam. Exemplarem vocant substitutionem mente capti: breviloquam, quàm alii melius reciprocam, cùm herędes instituti invicem substituuntur: compendiosam, quæ verborum hoc compendio, *Quandocumque decesserit*, comprehendit plures substitutionum species, plures casus & tempora: veluti si pater ad eum modum substituerit filio impuberi, continebitur hic & vulgaris & pupillaris, & si forte filius mente captus sit, etiam exemplaris; postremo militaris quoque privilegiata, si miles sit, qui substituit, Gomez. *1. resol. 7. & 8.* Grass. *§. substitutio. q. 3. q. 51. & multis seqq.* Sichard. *in l. 8. C. hoc tit.* Ant. Merend. *4. cont. 6.* Duarenus autem ad hunc *t. cap. 3.* & Soar. ad Gomez. *1. resol. 3.* ponunt hasce quatuor, vulgarem, pupillarem, quasi pupillarem, & militarem, rejectis breviloqua & compendiosa, ut modis substituendi, non speciebus substitutionis. Longè rectius nostro quidem judicio Vigl. Mynf. Hotom. *hic.* Donel. *6. com. 23.* duas duntaxat species statuunt, vulgarem, & pupillarem, ad quarum alterutram formas omnes substituendi referunt, & species revocant. Etenim si genera substitutionum à casuum differentiis distinguenda sunt, plura poni non debent quàm duo; sicut nec plures sunt casus, in quos fit substitutio, quàm hi duo, unus, si institutus hæres non erit, qui casus primus dicitur, & est conditio vulgaris substitutionis, alter, si hæres erit, qui secundus, & proprius pupillaris, *l. 4. l. Lucius. 25. h. t. l. 8. C. eod.* potestque substitutio exemplaris, quam vocant, ἀναλόγως referri ad pupillarem, & commodiore nomine appellari quasi pupillaris, de qua agitur *§. 1. inf. seq.* Compendiosa & reciproca diversas substituendi formulas denotant conceptas semper in primum vel secundum aut utrumque casum. Quod autem miles filio puberi vel etiam extraneo in secundum quoque casum directo substituere potest, abnorme atque ex privilegio est: neque ob id necesse est separatam speciem constituere. Cæterum nec hæc ipsa bipartita divisio alia est, quàm generis homonymi: quippe sola vulgaris

garis substitutio propriè substitutio est, pupillaris non tam substitutio, quàm institutio prima, utpote per quam substitutus non testatori succedit & gradu secundo, sed pupillo & gradu primo tamquam ab ipso primo loco institutus. Ant. Mesend. *4. cont. 6. n. 12.* & 13. Obtinuit tamen, ut & hæc diceretur substitutio, quia secundo loco fieri debet post institutum patri hæredem, ut declarat Ulp. *l. 2. in fin. hoc tit.* sive quia substitutio impuberis pars est & sequela testamenti paterni, §. *liberis. 5. tit. seq.* Hæc studiosis juris præmonstrare operæ duxi, ne doctorum scripta adeuntes in
5 vestibulo hærerent aut offenderent. Præsenti in titulo agitur de substitutione vulgari, paucis sanè & parcè pro materiæ amplitudine & subtilitate. Proponuntur primo formulæ sive modi aliquot vulgariter substituendi; post aliquid aspergitur de effectu, ut sciamus quas in partes, nullis substitutioni adscriptis, substituti vocati intelligantur, & quatenus extendenda substitutio. Dicitur vulgaris à vulgari & usitato substituendi modo, vel quia vulgo & promiscuè omnibus hæredibus à quovis testatore fieri potest. Quid ea sit, jam pæne cognitum habemus, mox autem certius intelligetur exposito casu & vi conditionis hujus substitutionis propriæ.

TEXTUS.

De pluribus gradibus hæredum.

Potest autem quis in testamento suo plures gradus hæredum facere; ut putat, si ille hæres non erit, ille hæres esto. *Et deinceps in quantum velit testator, substituere potest: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium hæredem instituere possit.*

NOTÆ.

Substitutione] Substitutio est secundi vel ulterioris hæredis institutio, *l. 1. hoc tit.* Est autem duplex, una vulgaris, quæ cuivis à quovis testatore fieri potest in hunc casum, si priore gradu institutus hæres non erit: altera pupillaris, quæ à parentibus fit liberis impuberibus, quos in potestate habent, in casum contrarium, si filius institutus hæres erit, & intra pubertatem decesserit: ad quam speciem ἀναλόγως referri potest & illa mente capti, de qua §. *1. tit. seq.* Fideicommissariæ substitutiones huc non pertinent; de quibus *inf. tit. 23.*

Novissimo loco in subsidium] Defunctorum interest, ut habeant successores, *l. 6. de interr. in jur. fac.*

COMMENTARIUS.

1 *Substitutionem in codicillis factam sustineri in vim fideicommissi.*
2 *Gradus hæredum non ex scripturæ ordine, sed ex successionis serie, quam testator fecit, æstimare.*
3 *Conditionem hanc*, si hæres non erit, *continere & casum impotentiæ & voluntatis: & an uno horum expresso contineatur & alter?*
4 *Conditionem*, si hæres non erit, *diversimodè accipi pro diversa qualitate hæredum & personæ instituti.*
5 *Suum hæredem, accepto vulgariter substituto, ex necessario fieri voluntarium, salva tamen qualitate sui hæredis.*
6 *Substitutionem vulgarem in suo hærede non operari in casum impotentiæ, sed voluntatis & abstinentiæ.*

IN *testamento*] Rectè *in testamento*, ut & Marcian. *l. potest. 36. eod.* unde hæc descripta: nam in codicillis ut institui hæres non potest, ita nec substitui; siquidem & substitutio institutio est, & utroque modo hæreditas directo datur; quod in codicillis non licet. §. *pen. inf. de codicill. l. quod per manus. 10. de jur. cod.* Sciendum tamen est, etsi substitutio in codicillis facta non valeat jure di- 1
recto, benigna tamen interpretatione sustineri in vim fideicommissi, quasi hæredes legitimi rogati videantur, hæreditatem substituto restituere. Sententia communis & usu recepta non doctorum tantùm auctoritate, verùm etiam legum, *l. Scævola. 76. ad Sen. Trebell. l. illud. 13. §. 1. de jur. cod. l. ult. §. 1. C. eod.* Atque hanc eamdem etiam, cùm in contrarium multa disputasset, amplectitur D. Viglius, & pro axiomate quodam esse jubet, multarum quæstionum arbitro.

Plures gradus hæredum] Hoc est, plures hæredum ordines, ut alii scribantur primo, alii secundo, alii loco tertio, & ita deinceps, *l. 1. §. defertur. 4. de bon. poss. sec. tab.* In qua dinumeratione non scripturæ ordo, sed successionis spectari 2
debet; ut ecce, in hac formula, *Titius hæres esto, si Seius hæres non erit, Seius hæres esto.* Sejus, qui ordine scripturæ secundus est, gradu & ordine delatæ hæreditatis est primus, Titius secundus, ac proinde substitutus. *l. si ita. 28. de hær. inst. l. 1. §. pen. & ult. hoc tit.* Nec verò etiam cohæredis adjectio gradum facit, sed omnes cohæredes uno eodemque gradu habentur, & ideo simul ad successionem ex testamento admittuntur, quemadmodum ad successionem ab intestato vocantur omnes, qui eodem gradu cognationis sunt. Ubi autem gradus à testatore facti sunt, tum scripti impediuntur simul hæredes esse, *l. cum in testamento. 37. de hær. inst.* nec substituto locus est, quamdiu admitti potest prior hæres institutus, *l. 3. l. quamdiu. 69. de acq. hær.* idque omnino postulat ordo graduum pro affectu erga hæredes à testatore descriptus, apud quem ut priore amoris gradu institutos esse apparet, quàm substitutos, ita dubium non est, quin ad illos malit, quàm ad hos hæreditatem suam pervenire.

Si hæres non erit] Hic casus primus dicitur, & est conditio vulgaris substitutionis propria. Non semper autem hic casus plena oratione exprimitur, ut fit hoc loco; sed sæpe uno verbo substituendi significatur, ut si testator ita dicat, *Titio Mævium substituo*; aut pluribus institutis ita, *eos-*

que

quæ invicem substituo. Casus autem iste, *Si hæres non erit*, generalis est, continens in se & casum
3 noluntatis, ut loquuntur, *si hæres esse nolit*; & impotentiæ *si non potuerit hæres esse*. *fac. l. si quis. 56. sol. matr.* Uterque casus speciatim exprimitur *l. 3. C. de hær. inst.* Sub casu impotentiæ iterum sunt inferiores & veluti species infimæ veluti, *si mortuus sit*, *si deportatus*. Quorum omnium cùm sit diversa ratio, non facile admittendum est, quod ex communi DD. sententia Gomez. 1. *var. resol. 3. n. 10.* refert & probat, uno casu speciali expresso, aut noluntatis dumtaxat, aut impotentiæ, alterum interpretatione supplendum esse; & perinde habendum, ac si uterque expressus esset: & manifestè obstat huic sententiæ *lib. 10. de lib. & post.* Sanè non dixerim, eum, qui expresè & specialiter substitutus est in casum deportationis hæredis instituti, intelligi debere etiam substitutum in casum mortis. Quod autem in institutione nepotis Aquiliani casus mortis per interpretationem producitur ad casum deportationis & similium, mirum non est: quoniam omnium ex sententia Galli eadem ratio est, *l. Gallus. 29. §. & quid. 5. d. tit.* Idemque responderi potest de substitutione facta impuberi filio, in qua placet casum primum seu vulgarem expressum extendi etiam ad alterum seu pupillarem non expressum; & contra: nimirum sumptum hoc ex conjectura voluntatis, ut pluribus docebimus *tit. seq.* quamquam non tam prudentum interpretatio hoc jus introduxit, quàm specialis constitutio D. Marci *l. 4. hoc tit.* add. Cujac. *ad d. l. 10. de lib. &*
4 *post.* Duar. *c. 9. hoc tit.* Porro conditio hæc, *Si hæres non erit*, pro diversa qualitate hæredum personæque instituti & ipsa diversimodè accipitur. In extraneo hærede, qui sui juris sit, hoc significat, si neque sui hæreditatem acquisierit, neque alium mutata conditione hæredem fecerit. In ejusdem qualitatis hærede, qui alieno juri subjectus est eodem sermone hoc significatur, si neque ipse hæres erit, neque hæreditatem ei, cujus in potestate est, acquisierit, *§. ult. inf. eod.* ubi hac de re latius atque ex professo. In suo hærede eadem formula hoc significat, si se paterna hæreditate abstinuerit, si cum effectu hæres non extiterit, eo quod se bonis paternis immiscere noluerit. Nam etsi suus hæres ipso jure hæres existit, & ideo non esse sine hærede dicitur, qui suum hæredem, licet se abstinentem, habet, *l. cum quasi. 30. §. sed & si 10. de fideicom. libert.* cujus rei notabilis effectus indicatur in specie *l. ult. de acq. hær.* tamen cum de excludendo substituto quæritur, & vi atque interpretatione horum verborum, *Si filius mihi hæres non erit*; ex voluntate substituentis, quam jus civile hîc sequitur & approbat, non nuda ista existentia, sed immixtio filii cum aditione hæredis extranei comparanda est; alioqui ne substitui quidem filio in istum casum posset: nam si nullo modo efficere filius potest, ut non sit hæres, frustra ei substitutus datur in eum casum, quo hæres non sit, quo procul dubio continetur etiam
5 casus noluntatis. Ac dicendum omnino videtur suum hæredem, qui in vulgarem casum substitutum accepit, ex necessario hærede fieri voluntarium, & id quidem ex ratione ipsius juris civilis, quo scilicet patri permissum necessitatem istam ut in suum solius favorem introductam remittere, & quam etiam tacitè remisisse intelligatur, dato filio in vulgarem casum substituto, ut quod alias filius non habuisset nisi jure prætorio, abstinendi nimirum licentiam, id nunc habeat jure proprio acceptum à patre, ac proinde ex jure civili; per *l. 12. de cond. inst. l. jam dubitari. 86. de hær. inst.* Doctores vulgo contendunt, per vulgarem substitutionem in totum tolli jus suitatis, *arg. d. l. 12. & l. 18. de lib. & post.* Graff. *§. substitutio. quæst. 9. num. 3.* sed hoc nullo modo admitti potest; alioqui nec in pupillari substitutione expressa unquam inesse posset vulgaris, nec in vulgari pupillaris; & transmissio, quæ solius suitatis ante legem Theodosii effectus erat, per vulgarem substitutionem eo tempore fuisset impedita; quæ omnia falsa sunt, priora duo manifestè, tertium *arg. l. un. §. 5. & §. cum autem. 13. C. de cad. toll.* ubi Justinianus demum substitutum vult admitti, cùm desint personæ, quæ hæreditatem non aditam transmittunt ex lege Theodosii, quæ unica est sub *tit. C. de his qui ante ap. tab. hær. transm.* nimirum jus transmittendi, quod soli antea sui hæredes & simpliciter habebant, etiam in casu substituti extendens ad personas d. lege Theodosii comprehensas. Et verò, quod omnino considerandum, in persona sui hæredis duæ hæ sunt qualitates diversæ, necessarium esse, & suum esse, quarum hac salva, aut saltem vulnerata tantùm, illa tolli potest, uti factum videmus edicto prætoris, quo manente suitate data est abstinendi potestas. Concludendum ergo, substitutionem vulgarem in suo hærede non operari 6
in casum & speciem impotentiæ, sed in casum noluntatis & abstinentiæ dumtaxat; utique si filius patri superstes fuerit: nam si is vivo adhuc patre decesserit, nullis liberis relictis, qui quasi agnascendo testamentum rumpant; dubium non est, quin substitutioni locus sit. Zas. *tract. subst. cap. 1. in quarto effectu*, Gomez. 1. *resol. 3. n. 15. 16. & 24.* Bachov. *in Treutl. vol. disp. 11. thes. 7.* Christin. *vol. 5. decis. 16. num. 4.* D. Jo. à Sande *lib. 4. tit. 3.* Illud quoque mihi planè persuadeo, abstinente filio suo hærede, substitutum hæredem fieri jure civili, hoc est, directo ex substitutione venire, & hæreditatem adire posse ex vi formulæ, *Si filius mihi hæres non erit, Sempronius hæres esto*; quamvis hoc non placeat Anton. Fabro, qui substitutum non ipso jure hæredem fieri, sed à prætore tantùm ad bona admitti contendit, *decad. 32. err. 7.*

Novissimo loco servum necessarium] Qui omnino legitimas successiones impedire atque in omnem casum sibi vult prospicere, ne intestati exitum faciat; is poterit in defectum priorum servum suum postremo loco instituere hæredem necessarium, quod illi quoque facere solent, quibus facultates suæ suspectæ sunt, ut auctionis in-

fa-

famiam, quam metuunt deficientibus voluntariis hæredibus, modis omnibus à se avertant, & quod in alios non potuerunt, in servos tandem transferant, §. 1. *infr. de hær. qual.* Quid si servus non loco novissimo, sed intermedio substitutus sit, aut ipsi primo instituto substitutus datus? Putarem contra Viglium cum Jo. Fabro, defendi posse, dominum videri servo remisisse adeundi necessitatem, dando ei substitutum in eum casum, quo hæres non esset, utique si substitutus hæreditatem adire paratus sit, *arg. l. 12. de cond. inst.*

Textus.

De numero hæredum in singulis gradibus.

1. *Et plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singuli in singulorum, vel invicem ipsi, qui hæredes instituti sunt.*

Commentarius.

Complures sunt formæ substituendi. Substituuntur vel extranei, vel ipsi hæredes instituti. Prior species variatur quatuor modis; nam & singuli singulis, & plures pluribus, & plures uni, & pluribus unus substitui potest. Secundus modus hoc loco, & apud Marcianum, *l. potest. 36. §. 1. eod.* omissus est forte de industria, quia eadem illius quæ primi ratio est. Illud autem in his omnibus tenendum, ut substitutis locus fiat, necesse esse, ut antea primo gradu instituti defecerint, quocumque casu ex superioribus modis substitutio facta proponatur; hoc enim perpetuo exigit natura & ratio substitutionis, adeo ut nulla etiam videatur esse causa dubitandi, ne in postremo quidem casu, ubi unus pluribus substitutus sit. Nam qui ita loquitur, *Octavius & Nonius hæredes sunto, si non erunt, Decius esto*: is utique apertè significat, se velle, institutos & ambos & singulos substituto præferri, atque hunc non aliter admitti, quàm si neuter illorum hæres fuerit; quod ipsum disertè quoque traditum est *l. 4. C. de impub. & al. subst.* Quare vix est, ut credam, apud veteres juris auctores de eo dubitatum fuisse, quamvis id persuasum fuerit Justiniano, *l. pen. C. d. tit.*

Vel invicem ipsi] *L. cum testamento. 37. §. 1. de hær. inst.* Hæc est substitutio, quam Modestinus reciprocam vocat, *l. 4. §. 1. hoc tit.* Papinianus mutuam, *l. cum proponebatur. 64. de legat. 2.* exemplum extat apud Suetonium *in Tiberio c. ult.* Doctores vulgo appellant breviloquam vocabulo non satis rei convenientе; neque enim ex verborum brevitate æstimatur, sed ex reciprocatione formulæ, quam nihil prohibet longiore oratione concipere, ut fecit Theophilus, & notavit D. Viglius. Modus autem substituendi est, non species substitutionis, ut superius diximus, & pupillari quoque convenit, *d. l. 4. §. 1. hoc tit.*

Textus.

Quam partem singuli substituti accipiant, si partes in substitutione expressæ non sint.

2. *Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos invicem substituerit, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit: & ita divus Pius rescripsit.*

Notæ.

2. *Ex disparibus partibus*] Species: *Octavius ex uncia hæres esto, Nonius ex besse, Decius ex quadrante; eosque invicem substituo.* Hic repudiante Decio, dividetur quadrans in novem partes, ex quibus octo feret Nonius, unam Octavius. *l. 24. eod.* Male exemplum posuit Th. in duobus hæredibus invicem substitutis; verum tamen est quod dicit, & male carpitur à Pac.

D. Pius rescripsit] *l. 1. Cod. eod.* congruunt *l. 5. & d. l. 24. D. eod.*

Commentarius.

1 *Hæredes ex imparibus partibus institutos, atque invicem simpliciter substitutos ex substitutione in partes hæreditarias vocatos intelligi: & quomodo hæc regula temperanda? n. 2.*

Pluribus hæredibus etiam ex certis partibus institutis, si unus simpliciter substitutus fuerit, hic illis deficientibus totum assem ex substitutione feret: si plures pluribus eodem modo substitutis, singuli ex partibus æqualibus hæredes erunt, licet inæquales adscriptæ sint institutis, quippe cum hic discerni non possit, quis cui substitutus sit. At si singuli singulis, tum eam quisque partem habebit, quæ adscripta primo, cui substitutus est. Dubium quoque non habet, si testator hæredes institutos mutuo substituens in substitutione easdem partes nominatim servari voluit, quas in institutione expressit, aut si alias partes in substitutione fecit, quin voluntas servanda sit. Sed hoc quæsitum est in substitutione reciproca, si testator hæredes ex imparibus partibus institutos invicem simpliciter substituerit hoc est, nullarum in substitutione partium mentione facta, utrum in partes viriles, an in hæreditarias ex substitutione vocati intelligi debeant. Et D. Pius voluntatem testatoris in hac substitutione sic interpretatus est, ut videatur testator eos vocasse in portiones hæreditarias, hoc est, ex iisdem partibus substituisse, ex quibus instituti sunt, *l. 5. l. si plures. 24. hoc tit. l. 1. C. eod. & hoc text.* Optima sanè ratione: neque enim verisimile est, testatorem pluris eos fecisse in gradu secundo, quàm in primo; cùm substitueret, quàm cùm institueret: ut proinde partes, quæ in institutione expressæ sunt, repetitæ videri debeant in substitutione; 1

qua

qua eadem ratione etiam legata ab institutis relicta à substitutis repetita esse intelliguntur, *l. licet Imp.* 74. *de legat.* 1. & clausula quoque sive conditio in institutione apposita in substitutione repetita, utique si eadem sit, aut par utrobique ratio, *arg. l.* 14. *de legat.* 1. *l.* 1. *C. de impub. & al. sub.* Ant. Fab. *C. suo. tit.* 7. *defin.* 3. Christin. *vol.* 4. *decis.* 13. *n.* 7.

Invicem substituerit] In duobus hæredibus invicem substitutis huic quæstioni locus esse non potest: siquidem uno ex duobus deficiente, alterum semper, quod reliquum est habere oportet, & in solidum hæredem fieri. Sed minimum tres institutos eosque invicem substitutos ponamus necesse est; verbi causa, uti Ulpianus speciem proponit, *d. l.* 24. *hoc tit.* si unus ex uncia, secundus ex besse, tertius ex quadrante sit institutus, repudiante tertio in novem partes dividetur quadrans, feretque octo partes, qui ex besse institutus est, unam partem, qui scriptus ex uncia. Manifestum igitur est, male omnino Theophilum hunc locum interpretatum esse, dum in duobus institutis invicemque substitutis exemplum posuit.

Quas in institutione expressit] Vlp. *d. l.* 24. hoc
2 sic temperat, *nisi alia mens fuerit testatoris*. Quibus verbis interpretes denotari & excipi putant etiam casum, quo non simpliciter & tribus verbis omnes invicem substituuntur, aut quidam sub appellatione hæredum alicui ex cohæredibus, puta hoc modo, *Si Titius hæres non erit, quisquis erit, ex parte quoque Titii esto*, aut, *Cæteri, quos primo loco scripsi, sunto*: sed repetitis in substitutione propriis singulorum nominibus, veluti hoc modo, *Titius ex quincunce, Mævius ex triente, Sempronius ex quadrante hæredes sunto. Si Titius hæres non erit, Mævius & Sempronius ex parte quoque Titii hæredes sunto.* Hic secundum communem sententiam Mævius & Sempronius in portione deficientis Titii viriles, hoc est æquales non hæreditarias partes habebunt: idque ex non obscura voluntate testatoris, qui in substitutione propria cujuscumque nomina repetens, jam non ad partes in institutione datas, sed ad personas & numerum substitutorum substitutionem retulisse dicendus sit, *arg. l. nonnumquam.* 25 *ad sen. Treb. l. si hæredes.* 124. *de legat.* 1. *l. si communis.* 37. *de stip. serv.* Atque hanc sententiam etiam D. Viglius probat, ac præceptori suo D. Francisco Curtio, cui ea displicebat, propterea quod Jurisconsultus in *d. l.* 24. *hoc tit.* requirit voluntatem evidenter expressam, respondet, expressionem propriorum nominum ex interpretatione prudentum vim expressæ voluntatis in hujusmodi quæstionibus habere. Idem probandum est, si testator æquale onus substitutis imposuit, per *l. quotiens.* 23. *ad sen. Treb. Gloss. in l.* 1. *C. de imp. & al subst* Gomez. 1. *res.* 5. *n.* 20. D. Tulden. *comm. hic. cap.* 1. Christin. *vol.* 4. *dec.* 13. *n.* 7.

TEXTUS.

Si cohæredi substituto alius substituatur.

3. *Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius ei substitutus fuerit, Divi Severus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti.*

NOTÆ.

3. *Sed si instituto hæredi*] Species: *Primus & Secundus hæredes sunto: Si P. hæres non erit, S. hæres esto: si S. hæres non erit, Tertius hæres esto.* Verius est, in utramque partem hic Tertium substitutum esse, *l.* 27. *l.* 41. *eod.* ex quo jure hæc regula fiat: *Substitutus substituto intelligatur etiam substitutus instituto.*

Sine distinctione] Id est sine distinctione mortis & scripturæ, ut nihil intersit, prior substitutus post institutum, an ante decesserit; nihil quoque utrum ante primam substitutionem secunda facta sit, an postea hoc modo: *Primus & Sec. hæredes sunto: si S. hæres non erit, Tertius hæres esto. Si P. hæres non erit, S. hæres esto*, *l.* 41. *pr. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *An in specie hic proposita utraque pars defecta jure substitutionis ad sec. substitutum pertineat?*

2 *Scævola cum Papiniano conciliatus.*

SI paterfamilias Titio & Mævio hæredibus institutis, Titium Mævio sine reciprocatione substituerit, & Titio Sempronium, certum est, deficientis Titii partem non accrescere Mævio cohæredi Titii, sed ad Sempronium jure substitutionis pertinere: quippe cùm verba illa, *Si Titius hæres non erit*, generalia sint, & utrumque casum complectantur sive hæres non erit ex institutione, sive non erit ex substitutione. Cæterum hæc species huc non pertinet. Et male Hotomannus tali exemplo usus est ad hujus loci declarationem. Hic enim non tantùm quæritur de parte ejus, qui cohæredi suo substitutus alium substitutum accepit, sed etiam de parte cohæredis, cui ille alius expresse substitutus non est, & nimirum si uterque defecerit, an pars utriusque ad illum uni tantùm substitutum jure substitutionis pertineat. Quod hic affirmatur, & in *l. si Titius.* 27. *l. cohæredi.* 41. *in pr. hoc tit.* Ex hoc igitur jure hæc regula fiat: *Substitutus substituto intelligitur etiam substitutus instituto.*

Sine distinctione ad utramque partem] Si scilicet neuter hæres exstiterit. Videamus primum de partibus: deinde explicabimus, quid illud sit, quod ait, sine distinctione. De partibus dubitari poterat, non an ambæ ad substitutum pertineant, sed an pertineant jure substitutionis tamquam ad substitutum utrique. Nam si, verbi causa, Mævius, cui Titius cohæres & substitutus datus est, ante 1
Titium defecerit, Sempronius Titio substitutus

deficiente deinde Titio, ad utramque quidem partem sine dubio admittitur, sed ideo ad partem quoque Mævii dixerit aliquis, non quod huic quoque substitutus intelligatur; sed quia vel deficientis Mævii pars Titio cohæredi, cui Sempronius substitutus jam prius accrevit, vel quia nunc ipsi accrescit Sempronio. Verùm prius illud nullo modo dici potest, quia deficientium portiones non accrescunt aliis, quàm qui ex sua parte hæredes extiterunt, *l. un. §. his ita. 10. C. de cad. toll.* unde portio portioni accrescere dicitur instar alluvionis, *l. si Titio. 33. in fin. de usufruct.* Quod si Titium hæredem extitisse ponimus, expiravit substitutio, *l. 5. C. de impub. & al. subst.* Posterius teste Viglio visum est nonnullis veterum interpretum, ut Dyno, Jo. Fabro, atque ex recentioribus Lancelloto Polito, qui, etsi dicatur Sempronius in utramque partem in specie proposita substitutus, neutiquam tamen dici posse contendi, revera substitutum esse Mævio. Sed merito DD. communiter, quos & Viglius sequitur, hoc improbant. Quæ enim potest esse dubitandi ratio, si dicamus, partem Mævii accrescere Sempronio, cui etiam accresceret, etsi Titius Mævio substitutus non esset? Et igitur aut frustra & ineptè talis casus proponitur, quo Titius cohæredi substitutus est, aut hoc operabitur substitutio Titii, ut Titio substitutus etiam ei, cui Titius substitutus est, tacitè substitutus esse intelligi debeat. Atque hoc ipsum satis apertè docet hoc loco Justinianus, cum ait, substitutum ad utramque partem admitti; admitti videlicet eodem jure atque ex substitutione, de qua sola hìc disputatur, & quia, ut disertè ait Jurisconsultus in *d. l. 27. hoc tit.* in utramque partem substitutus intelligitur. Sed quid refert, ex substitutione an jure accrescendi dicamus portionem etiam Mævii Sempronio deferri? Nihil quidem admodum in casu proposito. Sed finge, præter Titium & Mævium, Cajum quoque hæredem institutum, hìc jam Sempronio proderit, jure substitutionis deferri portionem Mævii, ut excludat Cajum, quem non excluderet in jure accrescendi. Illud non animadverto, quomodo huc applicari possit, quod præterea Bachovius notat, jus accrescendi sequi hæredem ejus, qui portionem suam agnovit, quantumvis ante decesserit, quàm ipsi quicquam accresceret; substitutionem autem ad hæredem non transmitti, *l. 9. de suis & leg. l. totiens. 81. de acq. hær.* Quid autem illud est, quod ait Imp.

2 *sine distinctione admitti?* Nimirum hoc explicandum ex responso Papiniani, *l. cohæredi. 41. in pr. hoc tit.* Primum nihil interesse ratione ordinis scripturæ, utrum ante primam substitutionem secunda facta sit, an postea, veluti in hoc exemplo, *Titius & Mævius hæredes sunto: si Titius non erit, Sempronius esto; Si Mævius non erit, Titius esto.* Secundo nihil interesse, utrum prior substitutus post institutum, an ante decesserit. Sed hìc Papi-

3 niano objicitur Scævola, *l. qui habebat. 47. eod.* Species, quam ibi Scævola proponit, est hujusmodi; qui filium & filiam impuberes habebat, instituto filio hærede filiam exhæredavit; & si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit: filiæ, si, antequam nuberet, decessisset, uxorem suam, item sororem. Et respondet, si filia impubes prior decesserit, deinde frater ejus impubes, hæreditatem filii ad uxorem & sororem testatoris jure substitutionis non pertinere. Accursius, quem bona pars DD. sequitur ait, Scævolam sic respondisse, quia in casu illic proposito secunda substitutio jam extincta erat pubertate filiæ; sic enim ille locum legit: *cùm filia pubes prior decesserit.* Et quia sciebat, apud alios legi *impubes*, (quomodo textus quoque Pisanus & Noricus habent) notat, *olim impubes, nunc pubes.* Sed in tali casu non debebat Jurisconsultus distinguere, cùm nec si post institutum substitutus jam pubes & hæres factus decesserit, ex secunda substitutione quisquam admitti possit. Bachovius putat in pupillari substitutione diversum jus esse, aut saltem in specie, *d. l. 47.* ubi pupillo non cohæres substituitur, sed filia exhæredata, eamdem voluntatis interpretationem non admitti, ut scilicet substituti substitutæ videantur etiam substituti instituto. Atque idem adhuc dicendum videtur favore pupilli, ad cujus utilitatem pertinere creditur, ut substitutum habeat, *l. Julianus. 42. de acq. hær.* Deinde si in pupillari substitutione alio jure utebantur, cur non simpliciter Jurisconsultus respondet, hæreditatem instituti jure substitutionis ex secunda substitutione non deferri? Nisi compositorum socordiæ adscribendum, quod responsum Scævolæ in Pandectas retulerint, cùm rescripto Impp. Severi & Antonini distinctio illa, qua Scævola utitur, sublata esset, mallem cum Viglio dicere, Imperatorum rescriptum loqui de duabus partibus unius hæreditatis, Scævolam respondisse de duabus hæreditatibus, ad quas rescriptum istud temere producendum non sit, sed in quibus vetus distinctio adhuc obtineat, utrum prior substitutus ante, an post institutum decesserit.

TEXTUS.

Si quis servo, qui liber existimabatur, instituto substitutus fuerit.

4. *Si servum alienum quis patremfamilias arbitratus hæredem scripserit; & si hæres non esset, Mævium ei substituerit; isque servus jussu domini adierit hæreditatem, Mævius substitutus in partem admittitur. Illa enim verba*, Si hæres non erit, *in eo quidem, quem alieno juri subjectum esse testator scit, sic accipiuntur:* Si neque ipse hæres erit, neque alium hæredem effecerit: *in eo verò, quem patremfamilias arbitratur, illud significant*, si hæreditatem sibi vel ei, cujus juri postea subjectus esse cœperit, non acquisierit. *Idque Tiberius Cæsar in persona Parthenii servi sui constituit.*

No-

Notæ.

In partem admittitur] Th. τὸ ἥμισυ λαμβάνει, rectè pars enim ἀπλῶς posita dimidiam significat, *l.43.de usufr.l.164.§.1.de verb.sign.* In specie *d.l.40.* Sempronius cohæres servo substitutus fuit: & ideo unum semissem Sempronius habet ex institutione, alter semis inter eum & dominum servi instituti dividitur: add. quæ ibi not. Gothofr.

Subjectum esse testator scit] Et hoc casu in totum excluderetur substitutus, *l. 7. de acq.hær.* sed in proposito propter falsam opinionem & incertitudinem voluntatis testatoris, media via electa est, ut alias sæpe.

Tiberius Cæsar] Pompon. *l.41.de hær.inst.*

Commentarius.

1 *Si filiusfam.hæres institutus sit, eique, si hæres non esset, substitutus datus, utrum repudiante filio, pater, an substitutus admittendus?*

2 *Pleraque aliæ quæstiones, quæ hic tractari solitæ, obiter excussæ & definitæ.*

3 *Utrum in casu hic proposito inter dominum instituti & substitutum hæreditas ex æquo dividenda, an sic, ut ille dodrantem, hic quadrantem dumtaxat ferat?*

In explicatione pr. hujus tit. diximus, hæc verba, *Si hæres non erit*, in persona patrisfamil. significare, si nec ipse hæres erit, nec alium hæredem mutata postea conditione fecerit. In eo, qui alieno juri subjectus est, eodem sermone hoc significari, si vel ipse hæres non erit, vel ei, cujus juri subjectus est, hæreditatem non acquisierit. Et igitur si paterfam. hæres institutus in eum casum substitutum accepit, *Si hæres non erit*, isque vel in eodem statu manens sibi hæreditatem acquisierit, vel mutata ante testatoris mortem conditione, servus aut filiusfam. factus, dominum aut patrem hæredem fecerit, in solidum excludetur substitutus. Similiter si servus aut filiusfam. hæredes instituti & in casum, quo hæredes non erunt, substitutum acceperint, & aut ipsi mutata conditione ante mortem testatoris sibi hæreditatem acquisierint, aut in eo statu manentes dominum aut patrem hæredes fecerint, substitutus itidem in totum repellitur, *l.si paterfam.40. de hær. inst.l.7.de acq.hær.l.5.C.de imp.& al.subst.& hoc text.* Cæterum hoc ita, si testator non ignorabat, eum, quem hæredem instituit, in aliena esse potestate: nam si patremfam. esse putabat, qui servus alienus erat, hic propter falsam opinionem & incertitudinem voluntatis testatoris media via electa est, ut substitutus cum domino servi in partem admittatur, *d.l.40.& seq.de hær. inst.& hoc §.* Nam ex ratione juris dominus solus admittendus videbatur, cùm magis sequendum id, quod in veritate est, quàm quod in opinione. Pro substituto autem facit præsumpta voluntas testatoris, qui non videtur domino consulere voluisse eum hæredem instituens, quem
1 ignorabat dominum habere. Quæsitum est, si filiusfam. hæres institutus, eique hac conditione, si hæres non foret, substitutus datus sit, utrum repudiante filio, pater, an substitutus admittendus. Duarenus *in comm. ad hunc tit. c. 10.* pro patre respondet: Viglius *ad hunc §.* pro substituto. Ego cum Viglio censeo, substitutum patri præferendum, quippe cùm ille ex manifesto judicio testatoris veniat, hic non item: tum etiam, quia repudiante filio, existit conditio substitutionis, quæ in extraneo hærede instituto, qui alieno juri subjectus est, hunc sensum habet, si neque ipse hæres erit, neque eum, cujus in potestate est, hæredem fecerit, quorum neutrum fit in proposito, *l.3.C.de hær.inst.* Ad hæc si cohæres filio datus repudiante filio patrem excludit, quanto magis substitutus? Constat enim, jus substitutionis potentius esse jure accrescendi, *l. 2. §.si duo. 8. de bon. poss. sec. tab.* In contrarium movetur Duarenus his rationibus. Primum quia Justinianus, *l. ult. §.2.C. de bon. quæ lib.* filio repudiante, jus adeundi patri concedit, perinde ac si ipse institutus esset. Sed respondemus, constitutionem istam ut exorbitantem cancellis suis continendam, neque extendendam esse in præjudicium ejus, qui venit ex testatoris expresso judicio, substituti videlicet: quem utique magis testator dilexit, quàm patrem, cujus contemplatione institutio facta non præsumitur, sed amore filii dumtaxat. Conservare quodammodo voluntatem defuncti voluit Justinianus, non evertere; & vulgatum est, provisionem hominis facere, ut cesset provisio legis; adeoque non dubito, quin etsi cohæres filio pater datus esset, nihilominus tamen, filio repudiante, à substituto excluderetur, *d.l.2.§.si duo.8.sec.tab.* Aliud argumentum ducit Duar. à conditione substitutionis, quam putat non minus repudiante, quàm adeunte filio deficere, propterea quod repudiatione sua patrem hæredem faciat, *arg.d.l. ult.§.2.C.de bon.quæ lib.* junct. *d.l.si paterfam.40.de hær.inst.& hoc nostro §.* Verùm in hoc manifestè errat: nam etsi per occasionem repudiationis filii pater hoc consequitur, ut ipse hæreditatem filio delatam adire possit; non tamen hoc consequitur per filium, sed beneficio legis, quod cenare debet, ubi testator ipse alium hæredem sufficit. Per filium ergo, qui repudiavit, pater hæres non fit, sed sua ipsius aditione, ex persona propria vi constitutionis Justinianeæ, quæ eum habet pro instituto, ubi scilicet alius à testatore non vocatur: nam voluntatem testatoris modis omnibus sartam ac tectam leges omnes conservant. Non aliter autem dominus aut pater per servum aut filium hæredes existere possunt, aut hi illos hæredes facere, quàm adeundo: repudiando autem nequaquam, *l.7. de acq.hær.l.3.C.de hær.inst.& hoc text.* & alioqui etiam quivis hæres institutus hæreditatem recusans adire dici posset eos, qui ab intestato veniunt hæredes facere, & cohæres cohæredem; atque ita fieret, ut fere semper excluderetur substitutus contra manifestam voluntatem testatoris. Nec movere debet quod Ulpian. respondet, filium repudiando patri non nocere,

l.13.§.3.de acq.hær. Hoc enim non eam sententiam habet, filio repudiante patrem nihilominus per eum hæredem fieri; sed repudiationem filii non obstare, quominus filius jubente postea patre adhuc adeat. Postremo hoc modo argumentatur Duarenus. Si pater & filius una eademque persona censentur, *l.ult.C.de imp.& al.subst.* nihil referre debet, utrum filius ipse hæres institutus, an pater hæreditatem adeat. Sed non animadvertit, hoc argumentum in se retorqueri posse, hoc modo: Si pater & filius una persona censentur, filio per repudiationem ab hæreditate remoto, etiam pater ejus remotus intelligi debet. Verùm hujusmodi fictionibus juris non est abutendum ad evertendas voluntates defunctorum, quæ in testamentis totum faciunt, *l.ex facto.35.§.rerum.3.de hær. inst.* Ita cum Viglio sentiunt & Salicet. *in d. l. ult. C. de bon. quæ lib.* Polit. *de vulg. subst.* Fachin. 4. *cont.* 63. Ant. Fab *decis.*33 *err.* 7. Don. 6. *comm.* 24. Bachov. *in Treutl. vol.* 2 *disp.* 11. *thes.*7. dissentiunt cum Duareno Bart. *in l.* 1. *hoc tit.* Gloss. Cyn. Castr. *in d.l.ult.* Merend. 4. *cont.* 8. Grass. §. *substitutio. qu.* 9. *num.* 4.
2 Solent & aliæ quæstiones hoc loco agitari, quas obiter excutiemus, nam instituti ratio non patitur, ut singula exequamur accuratè. Prima est, utrum indigno aliquo hærede instituto, eique substituto dato in casum, quo hæres non erit, fiscus potior sit, an substitutus, hoc est, utrum in proposito fiscus hæreditatem indigno auferat, an locus sit substituto? Ego cum Duar. *d. cap.* 10. & DD.comm. Grass. *d.qu.*9. *n.* 8. pro fisco contra substitutum responderem, per *text. in l. cum quidam.* 12. & *jus regulare* 1. *tit. de his quæ ut indign.* neque pœna instituti hæredis debet esse præmium substituti, ut generaliter definit Papinian. *l.si sequens.* 15. *de Senat. Silan.* Non idem juris est in institutione planè incapacis, puta deportati, nam talis institutio cùm pro non scripta habeatur, *l.1 C.de hær. inst.* testamentum à substitutione exordium capiet, *arg. l.* 3. § *ult. de lib.& post.* Alia quæstio est, uter præferendus, substitutusne, an is, in quem extra causam substitutionis hæreditas non adita transmittitur. Jure veteri sui hæredes potestate nudæ existentiæ hæreditatem transmittebant in hæredes quoscumque, *l.3. C. de jur. del. l.8. C. de suis & leg. hær.* Ex constitutione Theodosii liberi omnes delatam sibi à parentibus hæreditatem transmittunt ad descendentes suos, *l. un. C. de his qui ant. apert. tab.* Est item & tertium genus transmissariorum, in quos non hæreditas, sed jus deliberandi transfertur ex lege Justiniani, *l. cum in antiquioribus.* 19. *C. de jur. del.* Pro triplici ergo hac transmissariorum differentia primo quæritur, si suus hæres, qui in casum, quo hæres non foret, substitutum accepit, antequam se bonis parentis immiscuisset aut abstinuisset, mortuus sit, utrum vi solius existentiæ hæreditatem transmittat ad successores suos, an admittendus potius substitutus. Et communis quidem sententia est, substitutum admittendum excluso transmissario sive hærede instituti, quoniam substitutio vulgaris perimat jus suitatis. Sed hoc perspicuè falsum est, ut ostendimus *sup. in not. sub fin. pr. eod.* ubi plenissimè probavimus, jus suitatis in proposito salvam manere, licet necessitas remissa intelligatur, neque substitutionem vulgarem in suo hærede operari in casum impotentiæ, sed abstinentiæ duntaxat. Insignis verò error est Jo. Deckheri *lib.* 1. *Dissert.* 14. *n.* 43. asserentis, ideo per vulgarem substitutionem tolli transmissionem, quæ ex jure suitatis est, quia suus hæres institutus non aliter ex testamento hæres fit, quàm si se immisceat. Notissimi enim juris est, suos hæredes tam ex testamento, quàm ab intestato statim atque ipso jure hæredes existere, §. 2. *inf. de hær. qual. l.* 1. §. *qui sunt.* 7. *si quis omiss. ca. test. l.* 3. *C. de jur. delib* vid. Ant. Fab. *dec.* 34. *err.* 4. Secundo, utrum substitutio potior, an transmissio ex constitutione Theodosii, *d. l. unic. C. de his qui ant. ap. tab.* Hic item pro transmissario contra substitutum responderem per *l. unic.* §. *cum autem.* 13. *C. de cad. toll.* ubi jus transmittendi, quod ante sui hæredes soli & simpliciter habebant, etiam in casu substitutionis Justinianus disertè extendit ad personas lege Theodosiana comprehensas. Duar. *d. c.* 10. Ant. Fab. *d. err.* 4. estque hæc sententia etiam communiter recepta. Grass. *d. quæst.* 9. *num.* 3. neque Jo. Deckcherus, *ubi supr.* quicquam affert, quod me in contrarium trahat. Tertio, utrum transmissio juris deliberandi ex lege Justiniani *d. l. cum in antiquioribus.* 19. *C. de jur. del.* excludat substitutionem, an hæc illam. Hic ego pro substituto responderem contra transmissarium Justinianeum, cum Salic. *in d. leg.* 19. Ant. Rip. *in l.* 1 *hoc tit.* Zas. *tract. subst. cap.* 1. *in tertio effect. ver. tertia species.* Polit. *de vulg. subst. num.* 9. *& seqq.* Anton. Fab. *d. decis. err.* 5. Deckher. *d. dissert. num.* 44. neque enim nova & exorbitans constitutio facilè extendi debet cum injuria tertii, qui pro se habet & provisionem hominis & simul voluntatem legis; potestque locus Justiniani *d. l. unic.* §. 5. junct. §. *cum autem.* 13. *C. de cad. toll.* qui in contrarium adducitur, commodè referri & restringi ad duas priores species transmissionis, ut propriè verba Imperatoris accipiantur, & de his solis, qui ipsam hæreditatem transmittunt. Dist. *hic.* Duar. *d. c.* 10. & DD. comm. Gomez. 1. *res.* 3. *num.* 25. Grass. *d. quæst.* 9. *num.* 3. Christin. *vol.* 4. *decis.* 17. *num.* 2. Fachin. 4. *cont.* 62. Postremo quæritur, quid juris sit, si institutus beneficio ætatis contra aditionem restitutus sit. Quæstio hæc omnium est difficillima. Sententia communis est, convalescere substitutionem, *arg. l. ex contractu.* 44. *de re jud. l.* 1. §. *antepen. l.* 2. §. *si bonorum.* 10. *ad senat. Tertyll.* Gloss. Salyc. Cyn. & alii *in l.* 5. *C. de impub. & al. subst.* & hanc sequuntur Anton. Fab. 3. *conject.* 4. Don. 6. *com.* 24. Sed contraria de jure verior videtur, *per d. l.* 5. & textus perspicuos *in. l. ult. de success. edict. l.* 7. §. *sed quod Papinianus.* 10. *& ibi* Cujac. & Paul. Bus. *de minoribus*. Neque temere beneficium restitutionis extra personam minoris in alterius favorem porrigi debet. Zas. *tract. subst. cap.* 1. *vers. secundo limitate*. Duar. *d.*

cap. 10. Ant. Merend. *4. contr.* 9. Bachov. *in Treutl. volum.* 2. *disput.* 11. *thes.* 7. Perez. *ad tit. C. de imp. & aliis subst. num.* 7. Utrum autem excluso substituto hæreditas ad legitimum successorem pertineat, quod placet Duar. Bachov. & Merendæ an fisco locus fiat, quod Cujacio, Busio, in medio relinquimus. Nunc ad institutum redeamus.

Mævius in partem admittitur] Non exprimit in quotam: & ita quoque simpliciter scriptum est in *l. & hoc.* 41. *de hær. inst.* hæreditatem dividi
3 inter dominum instituti & substitutum. Sed utrum ex æquo, ut dimidiam partem hæreditatis dominus, dimidiam item substitutus ferat; an ut ille dodrantem, hic quadrantem dumtaxat, ut Gloss. & DD. comm. voluerunt? Non ambigo, quin ex æquo. Quomodo hunc locum & Theophilus interpretatus est. Et interpretandum esse vel hoc unum argumento esse debet, quod partis nomen, nisi quid aliud adjiciatur, semper dimidiam significet, *l. nomen.* 164. §. 1. *de verb. sign. l. etiam.* 43. *de usufr.* Et rogo, in re dubia, ubi paria in utramque partem argumenta afferuntur, quam rationem vel in speciem habere potest inæqualis ista distributio? Quinimmo si partes inæquales faciendæ, substituto potius favendum erat, cui & verba & voluntas testatoris suffragantur, quàm domino, qui mera tantùm ratione juris nititur, & de quo testator cogitare non potuit, cùm eum institueret, quem ingenuum putabat. Obstat tamen huic sententiæ *d. l. si paterfam.* 40. *de hær. inst.* ubi Julianus in hac ipsa specie aliam partitionem facit, & duos vult semisses fieri, ita ut alter semis inter dominum & substitutum æquis portionibus dividatur; cumque de altero semisse nihil definiat, eum domino plerique assignaverunt. D. Cujacius existimat, pro *alter semis*, ut in extremo *d. l.* 40. legitur, legendum *as*, mendumque natum ex errore notarum. Alciatus 1. *disput.* 2. scribit, se in veteri exemplari ita legisse *in pr. d. l. eique, si hæres non esset, Sempronium cohæredem substitueris*. Quam lectionem verba in calce ejusdem responsi posita mirè juvant. Ait enim Julianus: *Igitur in hoc casu duo semisses fient*. Cur, ait, *in hoc casu*, nisi ut significet, se talem casum proposuisse, cui conveniret hæc divisio? nempe quando servo, qui liber putabatur, cohæres substitutus est; in aliis autem non idem juris esse. Igitur in casu à Juliano proposito de uno semisse ambigi non poterat; quippe quem Sempronius ex institutione accipit, non dominus servi: de altero poterat; & hunc, Julianus ait, dividi oportere inter dominum servi & Sempronium. Et merito, quia in hunc tantùm semissem erat substitutus. Atque ita nunc cordatiores omnes sentiunt, quorum pars emendationem Cujacii, pars Alciati lectionem probant, aut quod ipse addit, intelligunt, in re ipsa consentientes. Planè si manifestè appareat, testatorem per eum, quem opinionis errore liberum esse credens hæredem instituit, ad alium quemquam hæreditatem pertinere noluisse, conditio substitutionis extitit, & soli defertur hæreditas substituto, *l.* 3. *C. de hær. inst.* VINN. Cui non dictus Hylas? Me tamen nec cum Cujacio nec cum Alciato facere fateor. Rem paucis dicam. In illa *l.* 40. *ff. de hær. inst.* manifesto sunt duæ species. Prior hæc est: Paterfamilias instituerat Titium servum, quem ingenuum putaverat, eique substituerat Sempronium. Titio jussu domini adeunte, quærebatur, an Sempronius esset in partem admittendus? & respondit Julianus: *Potest dici, Sempronium in partem hæreditatis* (puta dimidiam, quæ quota non expressa ordinariè intelligitur, *l.* 164. §. 1. *ff. de V. S. l.* 43. *ff. de usufr.*) *admitti*. Addita ratione, pergit Julianus: *Quæ adjectio ad EOS pertinet, qui patresfamilias hæredes scripti, postea in servitutem deducti fuerint. Igitur* IN HOC CASU *semisses fient, ita ut alter* SEMIS *inter eum, qui dominus instituti hæredis fuerit, & substitutum æquis portionibus dividatur*. Et hæc manifesto est altera species. Paterfamilias instituerat Titium, tunc ingenuum, sed postea deductum in servitutem, substituto ei Mævio. Quærebatur, Titio jussu Domini adeunte, an & hic substitutus in partem admittendus sit? Respondit, admittendum: sed non in dimidiam, sed in quadrantem. Domini enim Titii ideo hic melior videbatur conditio, quod non, ceu in priore casu, testator circa hæredis statum erraverat. Simile quid in mentem venit Marco Lyklamæ in *Membranis*, & Osvv. Hilligero in *Donell. enucleat*. De Parthenio, & utrum is Tiberii an Titi servus fuerit, elegans, & erudita est *sidesis* in Gundlingianis *Tom.* 6. *part.* 30. *art.* 3. *p.* 445. *sequ.* HEIN.

TITULUS DECIMUSEXTUS.
DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

D. Lib. 28. Tit. 6. C. Lib. 6. Tit. 26.

Unde hæc substitutio dicatur pupillaris, & quo adspectu substitutio. Simul argumentum tituli.

SEquitur directæ substitutionis species altera, quæ à subjecto dicitur pupillaris, quia scilicet solis fit pupillis, non ut prior illa promiscuè quibusvis. Etsi autem is demum pupillus dicitur, qui cùm impubes sit, in potestate patris esse desiit, *l. pupillus. 239. de verb. sign.* tamen quia vis omnis testamenti, & substitutionis confertur in mortem testatoris, id est, in id tempus, quo filius pupillus futurus est, rectè hoc respectu pupillaris vocatur. Prior illa vulgaris, ut bene observavit D. Viglius, verè substitutio est, sive secunda institutio, qua testator in casum, quo primo gradu institutus hæres futurus non est, alium sibi hæredem facit; ac proinde per quam succeditur ipsi testatori. Hæc autem non eam substitutio est, quàm institutio prima: quippe per quam non ei, qui testamentum fecit, & gradu secundo succeditur, sed pupillo, cui testamentum factum est, & gradu primo, perinde ac si ipse pupillus sibi hæredem fecisset. Quod evidentius apparet in substitutione exhæredati. Quamobrem merito Hotomannus à Bachovio notatur, quod ille inverso modo vulgarem substitutionem magis institutionem, pupillarem autem propriè censet esse substitutionem. Cur verò, cùm pupillaris propriè substitutio non sit, eo tamen nomine à veteribus appelletur, dixi præcedente titulo, nempe sic appellatur ex comparatione hæredis paterni, eo quod pater sibi prius, deinde secundo loco filio hæredem instituere debet, & non à testamento filii incipere, *l. 2. in fin. hoc tit.* Porro substitutio pupillaris, ut genus magis, dividi potest in propriam seu veram, & quasi, seu exemplarem. Utraque fit in eum casum, quo institutus hæres erit; propria fit liberis impuberibus, si hæredes extiterint, & intra pubertatem moriantur; quasi seu exemplaris fit mente captis, si hæredes extiterint & decesserint in eadem mentis alienatione. Summa eorum quæ hoc tit. traduntur, hæc est. In principio docetur, qui quibus pupillariter, & qua forma substituant? quis hujus rei effectus? & unde illud manarit? Inde agitur de substitutione quasi pupillari, sive mente capti: & mox effectus pupillaris substitutionis reperitur: dein parentibus formidolosis tuta monstratur substituendi ratio. Hinc jam amplius, quibus pupillariter substitui possit, declaratur: tum proponitur generalis quædam & communis forma: ac postremò sequuntur contraria.

TEXTUS.

Forma, effectus, origo, & ratio pupillaris substitutionis.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum ita, ut supra diximus, substituere potest, id est, ut si hæredes ei non extiterint, alius sit ei hæres: sed eo amplius, ut si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti si quis dicat hoc modo: Titius filius hæres mihi esto. Et si filius mihi hæres non erit; sive hæres erit, & prius moriatur; quàm in suam tutelam venerit, *id est, antequam pubes factus sit;* tunc Sejus hæres esto. *Quo casu, siquidem non extiterit hæres filius, tunc substitutus patri fit hæres: si verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit hæres substitutus. Nam moribus institutum est, ut quum ejus ætatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.*

NOTÆ.

Quos in potestate] Et ideo nec mater liberis suis, nec pater filio emancipato pupillariter substituere potest, *l. 2. h. t.* Sed nec avus nepoti ex filio, quem in potestate habet, nisi ex formula legis Vellejæ, *Si filius me vivo suus hæres esse desierit, &c. d. l. 2.* Oportet autem & testamenti & mortis tempore impuberem in familia esse, *l. 41. §. 2. eod.*

Veluti si quis] Formula gemellæ substitutionis. Verum ex D. Marci Constitutione substitutio simplex aut vulgaris aut pupillaris, id est, quæ alterutro casu expresso fit, in utrumque casum facta intelligitur, *l. 4. hoc tit.* fac. *l. 2. & l. 4. C. eod.* Olim de expressa pupillari, an vulgarem tacite contineret, quæsitum in Curiano judicio, de quo Cic. multis locis, & Quintil. 7. c. 7.

Sive hæres erit, &c.] Hæc est conditio substitutionis pupillaris, & casus secundus dicitur.

Si non extiterit] Quod etiam tunc accidere intelligendum est, cum impubes patri superstes hæreditate paterna abstinet: ne nudum nomen hæredis noceat substituto, *arg. l. 67. pr. de rit. nupt. l. 68. de l. 1.* Non rectè igitur Theoph. *hic.*

Si extiterit hæres] Hic casus propter utilitatem pupilli extitisse intelligitur, etiamsi bonis paternis

ternis se abstineat, *l.* 12. *h. t. l.* 42. *de acq. hær. l.* 28. *de reb. auct. jud.* & hoc est, quod vulgo interpp. dicunt, nudæ sui hæredis existentiæ vi confirmari tabulas pupillares. fac. *l.* 44. *de re jud. l.* 41. *de acq. her.*

Ipsi filio sit heres] Non tantùm in bonis, quæ à patre obvenerunt, sed etiam quæ aliunde, *l.* 10. §. 5. *h. t.* exclusis filiis legitimis hæredibus, & ipsa etiam matre, *l.* 8. §. 5. *de inoff. test. c.* 1. 2. *de testam. in* 6.

Moribus institutum] Ita & Ulp. *l.* 2. *h. t.*

COMMENTARIUS.

1 *Neque patrem liberis emancipatis pupillariter substituere posse, neque matrem liberis omnino.*
2 *Nepoti, licet in potestate constituto, quem pater antecedit, pupillariter substitui non posse, nisi ex formulæ legis Vellejæ.*
3 *Utrum, ut valeat substitutio pupillaris, necesse sit, liberos in potestate esse, & cùm fit substitutio, & cùm pater moritur; an satis sit, tales esse tempore mortis?*
4 *Exponitur locus Ulpiani in* l. 2. in fin. pr. hoc tit.
5 *Vulgari casu expresso, etiam pupillarem contineri, nisi voluntas testatoris apertè refragetur.*
6 *An ex converso, expresso casu pupillaris, contineatur & vulgaris?*
7 *Responsum* Javoleni *expositum* in l. paterf. 28. de reb. auct. jud.
8 *Quando accidat, ut pupillus hæres non existat, & substitutus vi formulæ vulgaris admittatur?*
9 *Quando intelligatur pupillus patri hæres extitisse hoc effectu, ut mortuo intra pubertatem, hæres ei fiat pupillariter substitutus?*
10 *Per substitutionem pupillarem excludi hæredes omnes legitimos, etiam matrem.*
11 *Excludi matrem à substituto pupillari etiam quoad legitimam.*
12 *Ostenditur idem juris esse & in pupillari tacita, cum refutatione objectorum.*
13 *Cur pupillo expedire visum sit, testamentarium à patre hæredem accipere?*

Liberis impuberibus] *L.* 2. *in pr. eod.* puberibus in tantùm non licet, ut etiamsi ab initio facta impuberi substitutio sit, pubertatis tamen adventu vis ejus extinguatur, §. *pen. inst. eod.* Cur autem solis liberis impuberibus hoc modo substitui permissum sit, in fin. hujus §. dicetur.

1 *In potestate*] Etenim patriæ hoc datum potestati est: & ideo pater filio emancipato ita substituere non potest, *d. l.* 2. *in pr.* multoque minus mater liberis suis. Nam quod in specie *l. si mater.* 33. *eod.* pupillares tabulæ appellantur, quas mater filio impuberi fecit, ex eo minimè concludendum est, posse & matrem liberis impuberibus pupillariter substituere. Proponitur enim mater filio impuberi substitutionem fecisse non in casum secundum, si hæres erit, sed in primum, si hæres non erit. Vulgaris igitur illa, non pupillaris substitutio est. Pupillares autem tabulas illas Africanus appellavit, primum ratione objecti, quia substitutio facta filio, dum adhuc esset in ætate pupillari: deinde quia substitutio confertur in mortem impuberis, & in ea specie effectum quodammodo substitutionis pupillaris habet, saltem quod attinet ad bona matris, ut rectè monet, atque hoc Africani responsum temperat Cujac. 2. *ad African.* Consilium hoc prudentum fuit, à quibus excogitata quoque est cautio & velut ratio quædam, qua cum vi & effectu pupillaris substitutionis etiam filio emancipato substituatur, *l. cum ex filio.* 39. *hoc tit.* add. Duar. *ad hunc tit. cap.* 14. Non satis autem est, liberos in potestate esse, nisi simul proximum in familia testatoris gradum obtineant, hoc est, sui hæredes sint testatori: nam si, verbi causa, pater nepotem antecedat, non poterit avus hic nepoti pupillariter substituere, quia post mortem avi recasurus est in potestatem patris sui, *d. l.* 2. *in pr.* quo fit, ut jam non propter ætatem, aut quia impubes, testamentum facere non possit, aut hæredem ex testamento habere; sed quia filiusfam. cui nec puberi testamentifaciendi jus est, & de cujus successione jure veteri omnino quæri non potuit. Planè ex formula legis Vellejæ etiam nepotibus, quos pater præcedit, substitui potest, *d. l.* 2. *in pr.* ut sic avus testetur: *Filius hæres esto. Si filius me vivo suus hæres esse desierit, tum qui mihi ex eo nepos est, hæres esto. Si nepos hæres erit, & intra pubertatem decedat, Sejus hæres esto.* Quæ nepotis institutio fit ex secundo cap. legis Vellejæ, *l. Gallus.* 29. §. *sequenti.* 13. *de lib. & post.* De illo quæritur, utrum, ut substitutio pupillaris valeat, necesse sit liberos in potestate esse utroque tempore, & quo fit substitutio, & quo pater moritur, an verò tales esse sufficiat saltem tempore mortis? Accurs. Bart. *in d. l.* 2. & vulgo interpp. Grass. §. *substitutio. quæst.* 23. *num.* 5. sufficere credunt, qualitatem illam adesse tempore mortis. Doctissimi Jurisconsulti superioris ævi, Polit. Zas. Govean. *in d. l.* 2. Vigl. *hic num.* 7. Covar. *in cap.* Raynut. *de testam.* §. 5. *n.* 2. Duar. *comm. ad hunc tit. cap.* 14. Don. 6. *comm.* 15. contra, utrumque tempus spectandum contendunt, tam id, quo fit substitutio, quàm quo testator moritur; quibus assentior. Nam & verba juris de hac substitutione constituti conferuntur in tempus præsens substitutionis, & cùm qualitas aliqua requiritur ad constitutionem alicujus actus, ea inesse debet eo tempore, quo actus geritur, *l. si alienum.* 49. §. 1. *de hær. inst.* §. *in extraneis.* 4. *infr. de hær. qual.* tritumque est, quod ab initio non consistit, ex postfacto non posse convalescere. Accedit præterea textus satis clarus in *l. cohæredi.* 41. §. 2. *hoc tit.* Verba sunt; *Si quis ex his mortis quoque tempore non fuit, in familia, substitutio pupillaris fit irrita.* Quibus verbis Jurisconsultus apertè significat, præter tempus mortis aliud quoque esse, quo oporteat impuberes esse in familia; hoc autem tempus non aliud intelligi potest aut debet, quàm id, quo fit substitutio.

tutio. Pro contrariæ sententiæ firmamento adducitur *d. l. 2. in fin. pr.* ubi sic Ulpian. scribit, *Sed si extraneum quis hæredem scripserit, poterit ei substituere, si modo eum in locum nepotis adoptaverit, aut adrogaverit, filio præcedente*. Ex hoc loco Accurs. & Bart. probari putant, satis esse ad pupillarem substitutionem, si vel tempore mortis tantùm in potestate reperiatur, cui substitutio facta est. Mihi verò contrarium hoc ipso loco non obscurè significare Ulpian. videtur, nempe prius oportere extraneum nepotis loco adoptari, quàm substitutio fiat; ait enim, *poterit ei substituere, si eum in locum nepotis adoptaverit*. Ut au-
4 tem locus planius intelligatur, licebit paulo altius rem repetere. Docuerat Jurisconsultus, quemadmodum nepotibus, quos patres præcedunt, tuto in primum casum substitui posset, hoc est, ita substitui, ut non evanesceret substitutio: nimirum eos vel institui oportere vel exhæredari, ne in locum suorum hæredum succedentes, (quo uno casu effectum habet substitutio,) præteriti rumpant testamentum, & per consequens extinguatur pupillaris substitutio. Institui autem oportere ex consilio & formula legis Vellejæ; aliter institutum haberi pro præterito. Mox subjicit, extraneum ex formula legis Vellejæ institui nihil necesse esse, vulgarique saltem modo institutum & succedentem postea in locum sui hæredis non rupturum testamentum. Quæ est sententia *l. filio. 23. §. 1. de lib. & post.* ac proinde extraneo impuberi hæredi vulgariter substituto, & postea in locum nepotis quasi ex filio adoptato, rectè, (potest enim & ex intervallo hoc fieri, *l. si quis. 16. §. 1. hoc tit.*) substitui: eam quippe institutionem sufficere, ne successione, quasi præteritus, rumpat; cùm si post adoptionem institutio facta sit, non aliter ea valeat, quàm si facta fuerit ex formula legis Vellejæ: sive enim nepos, quem pater antecedit, naturalis sit, sive adoptivus, semper ex præscripto legis Vellejæ institui debet, alioqui præteritus censetur. Qua de re abunde dictum in exegesi §. 2. *sup. de exhær. lib.* Cùm igitur hìc quæratur de eo, qui extraneus fit, non tempore substitutionis, sed institutionis; tantum abest, ut hic locus confirmet contrariam sententiam, ut eam etiam refellat. Non possum ergo non mirari Bachovium, qui hanc explicationem, quæ tam apertè & verbis & menti Jurisconsulti ac rationi juris per omnia convenit, divinatoriam appellat. Illa, quæ ipse pro tuenda communi sententia affert, nihil aliud esse, quàm meras divinationes, facile quivis animadvertere poterit.

Veluti si quis, &c.] Formula mixtæ & gemellæ substitutionis, quæ à Modestino duplex dicitur, quia utrumque casum complectitur, & substitutionis vulgaris & pupillaris, *l. 1. §. 1. hoc tit.* Atque olim quidem, ut credibile est, qui sibi & liberis suis in utrumque casum prospectum vellent, ex consilio Jurisconsultorum disjunctiva hac formula usi fuerunt; vel quia ex plurium sententia substitutio non operabatur ultra casum expressum, vel quia ob diversitatem sententiarum rerumque judicatarum id incerti adhuc juris erat. Postea autem Impp. Marci & Severi constitutione introductum, ut si pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque casum substituisse intelligeretur, *l. 4. in pr. eod.*
Primum igitur, quod positum est extra omnem 5
controversiam, vulgari casu expresso continebitur etiam pupillaris; veluti si pater impuberi filio hæredi instituto ita substituat, *Si filius hæres non erit, Titius esto*. Hìc enim placet, Titium etiam in hunc alterum casum *& si filius hæres erit, & impubes decesserit*, tacitè substitutum videri *d. l. 4. in pr.* nisi voluntas testatoris apertè refragetur, *l. 4. C. eod.* Etenim quod pupillaris substitutio hìc quoque admittitur, id fit ex sola conjectura voluntatis, quæ hinc ducitur, quod credibile sit, eum, qui aliquem sibi hæredem esse voluit, si filius non esset, voluisse quoque eumdem esse hæredem filio, si filius hæres esset, & intra pubertatem moreretur: utroque enim casu pariter substitutum dilexisse videtur, nec sibi magis prospexisse, quàm impuberi filio; cui etiam utile esse creditur, hæredem à patre accipere, *l. Julianus. 42. de acq. hær.* In voluntate autem testatoris manifestè contraria hujusmodi conjecturis non utimur. Quapropter si ille vel nominatim alium in secundum casum substituit, vel in conditione vulgaris substitutionis personam comprehendit, cui pupillariter substitui nequeat, hìc qui in primum casum substitutus est, minimè intelligi debet substitutus quoque esse in casum secundum contra manifestam voluntatem testatoris, qui aut expressè in secundum casum substitutum dedit, *§. 3. inf. eod.* aut in conditione substitutionis eum adjecit, cui in secundum substitui non potest; quod cùm sit, palam est, testatorem in eum dumtaxat casum substitutionem fecisse, quo utrique hæredum substitui poterat, *d. l. 4. §. 2. l. Lucius. 45. hoc tit. d. l. 4.*
C. eod. Porro etiam vice versa expresso casu sub- 6
stitutionis pupillaris dicimus contineri & casum vulgaris. Cæterum hìc nobis litem movent Polit. *de subst. pupill. quæst. 8. n. 39.* Vigl. *hic n. 19.* Ant. Fab. *dec. 32. err. 9. & 10.* pauci (quamquam nonnullos alios Viglius laudat) sed magni viri. Hi multis in contrarium disputant, ac seriò contendunt, in substitutione pupillari expressa vulgarem tacitè numquam contineri. Nos quidem numero interpp. nobiscum sentientium longè superiores sumus, sed hoc parum est, nisi legum auctoritate vincimus & ratione. Videamus ergo, an in hac quoque parte nobis cedere debeant. Auctoritate defendimur duplici: primum verbis ipsis constitutionis Impp. Marci & Severi relatis à Modestino *d. l. 4. in pr.* quæ hæc sunt: *cùm pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque &c.* Non ait Jurisconsultus, *cùm pater in primum casum*, quomodo Impp. loqui debuerant, si tantùm in vulgari casu expresso pupillarem contineri significare voluissent, sed *cùm in alterum casum*, hoc est, unum ex duobus sine ulla distinctione, primus an secundus tantùm expres-

pres-

pressus fuerit. Secundo & evidentius auctoritate ejusdem Modestini in terminis quæstionem hanc proponentis & decidentis in *d. l. 4. §. 2.* Qui duos habebat filios, unum puberem, alterum impuberem, utroque hærede instituto, puberem impuberi substituit in eum casum, quo impubes hæres existeret, & intra pubertatem moreretur, ait Jurisconsultus, hoc casu fratrem puberem in utrumque eventum substitutum videri. Quod autem in fine ejusdem responsi monet, ad evitandam omnem quæstionem cautius facturum patrem, si in utrumque casum expresse impuberi substituat, hoc apparet eum facere propterea quod in specie mutuæ substitutionis, qualem ille proposuerit, nimirum cum uterque alteri substituitur, filius impubes puberi vulgariter, pubes impuberi pupillariter, voluntatis quæstio moveri posset, an non quemadmodum pater in unum dumtaxat casum, hoc est, in vulgarem puberi substituit, ita vicissim in unum quoque casum tantùm, hoc est, in pupillarem videri debeat impuberi substituisse. At hujusmodi quæstioni post D. Marci constitutionem locus non est, cùm non uterque alteri in casus diversos, sed uni dumtaxat, cui in utrumque casum substitui potest, substituitur alter, sive solùm in primum, sive solùm in secundum casum. Denique à ratione non magis alienum est, hanc inducere voluntatis conjecturam, quod substitutus in secundum casum videatur etiam substitutus in primum, quàm quod in primum substitutus intelligitur quoque substitutus esse in secundum. Immo fortior voluntatis conjectura pro illo, quàm pro hoc, quod etiam D. Christin. *vol. 4. decis. 15. n. 4.* notat. Nam cùm pater filium hæredem instituit, quem etiam sperat sibi hæredem fore, & bona, quæ relicturus est, consecuturum, eum, quem filio hæredi facto substituit, & ad quem consequenter mortuo filio pariter cum bonis filii postea quæsitis sua quoque pertinere voluit, magna causa præsumptionis est, patrem voluisse etiam filio hærede non existente, sibi hæredem esse in suis solius bonis: quæ præsumptio tanto major in hoc casu, quàm in superiore, quanto magis apparet, testatorem dilexisse eum, quem una cum suis bonis filii quoque bona, si quæ postea obvenerint, habere voluit, quàm eum, quem expresse sibi tantùm hæredem fecit. Ex quo vel solo nullo negotio refelli possunt rationes eorum, qui contra sentiunt; nam auctoritate quidem illi nulla nituntur, nisi quod Ant. Faber nobis objicit Javolenum in *l. paterfam. 28. de reb.*
7 *auct. jud. poss.* Quo tamen loco longè aliam quæstionem Jurisconsultus tractat; nimirum an creditoribus paternis in substitutum impuberis, qui patris se hæreditate abstinuit, actio detur, sive an substitutus æs alienum patris agnoscere & creditoribus ejus respondere teneatur; an verò hæreditates, quas nuda existentia potestate juris civilis conjunxit, possit separare. Quod si inde colligit Faber, substitutum impuberi in casum pupillarem, pupillo abstinente, hæreditatem patris adire non posse vi atque tacitæ substitutionis vulgaris, eadem ratione collegeris, nec legitimos hæredes abstinente pupillo posse patris hæreditatem cernere. Et quidni præsupponendum esse dici possit, in quæstione à Javoleno proposita substitutum quoque repudiasse manifestè damnosam hæreditatem, utcunque virtute tacitæ substitutionis vulgaris sibi delatam? Ac mihi, quod ad istam quæstionem attinet, idem sensisse videtur Javolenus quod successor ejus Julianus, cujus sententia ut pupilli utilitatem impugnans notatur à Marcello & Ulpian. *l. Julianus. 42. de acq. hær.* Agitata fuit quæstio nostra jam olim in judicio centumvirali inter hæredes legitimos Coponii cujusdam & M. Curium, cujus rei Cicero multis in locis, & Quintilian. *lib. 7. inst. orat. c. 7.* meminerunt. Coponius posthumum hæredem instituerat, eique, si antequam in tutelam suam veniret, decessisset, Curium hæredem substituerat. Cùm posthumus natus non esset, exorta de hæreditate controversia est inter hæredes testatoris legitimos & substitutum. Q. Mucius defendit, legitimis hæredibus locum esse factum, quoniam Curius ita substitutus erat posthumo, si posthumus impubes moreretur; jam verò posthumum ne natum quidem esse, ac proinde defecisse conditionem substitutionis. Mucio contradixit L. Crassus, atque iisdem argumentis, quibus nos usi sumus, probavit Centumviris, M. Curium nihilominus ex substitutione hæredem esse oportere. Quod judicium, ut communem sententiam vindicat ab illis, quas Vigl. & Fab. proferunt, absurditatibus, ita ipsum, cùm res adhuc dubia maneret, propter auctoritatem, ut credibile est, Q. Mucii, constitutione Impp. Marci & Severi confirmatum est. Planè in substitutione exhæredato facta eamdem interpretationem non esse admittendam facile concedam.

Quam in suam tutelam venerit.] Antiqua locutio, qua veteres pupillarem ætatem significabant, hoc est, eam, quæ tutorum potestati subjecta est: nam pubertate tutela finitur; & post eam ætatem adolescens suæ tutelæ esse incipit, quamvis curatorum adhuc auxilio regatur. Utitur hac loquendi formula M. Tullius, cum alibi sæpe, tum *lib. 1. de Orat. & lib. 2. de invent.* Nostri passim, Javolen. *l. cum ex filio. 39. hoc tit.* Nerat. *l. pater filio. 54. de hær. instit.* Julian. *l. 8. §. 1. de bon. poss. sec. tab.* Paul. *l. si filiafam. 51. de legat. 3.* Prætor in edicto suo *l. 5. §. 2. quib. ex caus. in possess.*

Si quidem non extiterit hæres filius, tunc substitutus patri fit hæres]] Quando ergo accidit, ut pupillus hæres non existat, & substitutus 8
vi vulgaris formulæ patri hæres fiat? An tunc solùm,

solùm, cùm pupillum ante patrem defungi contingit, an verò etiam tunc, cùm patri superstes, paterna hæreditate abstinet? Et Theophilus quidem scribit, ex verbis formulæ vulgaris tunc solùm substitutum venire, & patri hæredem fieri, cùm filius, vivo adhuc patre, mortuus est. Ego verò censeo, etiam tunc, cùm impubes patri supervixit, & expresse bonis paternis se abstinuit, posse substitutum defendere ex substitutione patris hæreditatem sibi delatam, conditionemque hanc, *Si hæres non erit* ex mente testatoris explicandam, ut ea extitisse intelligatur, non cùm quis nudo nomine tenus, sed re ipsa & cum effectu hæres factus est. Sic Jurisconsulti in *l. non solùm.67. de rit. nupt. l. si post.68. de legat.* 1. apertè negant, filium, qui se abstinuit, hæredem extitisse. Nam licet etiam is, qui se abstinuit, jure civili adhuc pro hærede habeatur, unde dicitur non esse sine hærede, qui suum hæredem, licet se abstinentem habet, *l. cùm quasi. 30. §. sed & si. 10. de fideicomm. lib.* atque hæc res etiam sua habeat effecta: *l. 12. hoc tit. l. filius. 41. cum l. seq. l. ult. de acq. hær. l. paterfam.28. de reb. auct. jud. poss.* tamen in proposito nudum nomen hæredis sive nudam illam existentiam considerare non oportet: alioqui nullo modo vulgariter suo hæredi substitui posset. Et cùm, ut docuimus initio *tit. præc.* conditio ista, *Si hæres non erit*, etiam casum noluntatis contineat, & consequenter tamquam conditio potestativa necessitatem tollens filium hac in re ad instar redigat hæredis voluntarii, per *l. 4. in pr. l. jam. dubitari. 86. de hæred. instit. l. 12. de cond. inst.* ut jam pro concessa sibi à patre potestate suo arbitrio velle aut nolle possit, & citra beneficium prætoris jure civili se abstinere; sanè in casu nostro hæreditas pro acquisita neutiquam haberi debet. Rep. quæ notavimus ad *d. princ. præc. tit.*

Si verò extiterit hæres filius] Videamus item, quando filius patris hæres extitisse intelligatur cum hoc effectu, ut filio intra pubertatem mortuo, hæres ei fiat pupillariter substitutus.
5 Et certi juris est, si filius decesserit post immixtionem, substitutum admitti, hæredemque fieri filio. Nec dubitatur, quin idem juris sit, si filius mortuus sit non declarata voluntate sua super immixtione aut abstentione. Verùm illud bellissimè quæritur, an etiam filio, qui expresse abstinuit, intra pubertatem mortuo, substituto pupillari locus fiat, & quod dicitur, nuda hæredis sui existentia confirmentur tabulæ patris & pupilli? Dixeris enim, nudam existentiam vim istam habere non posse, ac proinde substitutum in proposito excludi: quem si admittimus, nudæ existentiæ tribuimus vim aditionis: cui consequens hoc absurdum est, suo hæredi frustra in vulgarem casum substitui, cùm vulgaris substitutio adita hæreditate expiret. Ad hæc cùm dicamus, in substitutione vulgari verba hæc, *Si filius hæres non erit*, ex mente substituentis patris sic accipienda esse, si immiscere se paternæ hæreditati noluerit, etiam ex contrario quæ sunt pupillaris substitutionis, *Si filius hæres erit*, sic accipi oportebit, si bonis patris se immiscuerit: ut utrobique immixtio, non nuda existentia cum aditione conferatur. Quibus etiam accedit, quod apud Julianum relatum est, si duo fuerint à patre instituti cum filio impubere, eidemque substituti, necesse esse ad tabulas patris confirmandas unum ex iis hæreditatem patris adire, *l. 11. §. 1. ad sen. Treb.* Cæterum quominus ita statuamus, impeditur textu expresso *l. 12. hoc tit.* item his locis, *l. Julianus. 42. de acq. hæred. l. paterfam. 28 de reb. auct. jud. poss.* ubi disputant Jurisconsulti, an pupillo, qui abstinuit bonis patris, mortuo substituto concedi debeat separatio bonorum patris & filii, ut ex substitutione pupilli tantùm hæreditatem adeat. Stultè & ineptè, si substitutus abstinente pupillo nullo modo ex substitutione venire potest. Dicendum ergo omnino est, etiam in casu præsenti, cùm pupillus abstinuit, ex substitutione pupillari hæreditatem deferri substituto, nudæque sui hæredis existentiæ vi confirmari tabulas pupillares: quod etiam perspicuè probat *l. ex contractu. 44. de re jud. l. filius. 41. de acq. hær.* Nec verò adeo absurdum videri debet, quod in substitutione pupillari vim aditionis tribuimus existentiæ; in vulgari autem non nudæ existentiæ, sed immixtioni: non enim necesse est, ut nomen hæredis aut existentiæ in utriusque substitutionis conditione eodem modo explicetur aut accipiatur. Nam ut concedamus, etiam in pupillari substitutione patrem his verbis, *Si filius mihi hæres erit*, de hærede, qui cum effectu hæres futurus sit, cogitasse: ratio tamen juris & favor pupilli postulant, ut sola existentia quoad effectum, de quo quærimus, pro aditione habeatur, & sustineantur tabulæ pupillares. Planè si filio datus sit cohæres extraneus, vulneratur suitas, ut loquitur Porc. *ad tit. de Attil. tut.* atque hìc quia vires testamenti à cohærede quoque pro parte pendent, ad confirmationem tabularum & substitutionis pupillaris non sufficit, filium sola potestate juris pro parte sua hæredem extitisse, sed si hic se abstinuerit, ut tabulæ valeant, necesse est, ut patris hæreditas ab extraneo adeatur, *d. l. 11. §. 1. ad sen. Treb.* Atque ita quoque explicanda *l. 2. §. 1. hoc tit.* Etenim sui hæredis nuda existentia, quæ fit ἐν ἀτόμῳ, & ipso momento mortis paternæ, non potest in solidum confirmare testamentum, ubi eodem tempore adest hæres alius, qui adire potest, vid. Bart. *in l. 12. hoc tit. & d. l. 11. §. 1. ad Treb.* qui meo judicio felicius hæc expedit, quàm vel Cujac. *16. obs. 1.* vel Ant. Fab. *dec. 31. err. 8.* add. Bachov. *in Treutl. vol. 2. disp. 12. thes. 3.*

Ipsi filio sit hæres substitutus] Et in tantum succedit, quantum filii fuit, cùm is moreretur, sive à patre obvenerit, sive quæsitum aliunde. Testamentum enim pupilli hìc est, in quo testator non suis bonis, sed impuberis hæredem substituit *l. sed si. 10. §. ad substitutos. 5. hoc tit.* Excipitur substitutus adrogati, ad quem nihil amplius ex substitutione pertinere potest, quàm quod ad impuberem pervenit ex bonis aut beneficio adrogatoris, *d.*
10 *l. 10. §. in adrogato. 6.* Quia verò ex notissima ratione juris quamdiu ex testamento defertur hæreditas, aut saltem spes est fore, ut deferatur, hæredes ab intestato succedere non possunt, certum est, legitimos pupilli hæredes, id est, eos omnes, qui citra substitutionem pupillo ab intestato successuri fuissent, à substituto hæreditatem admittente excludi, & consequenter etiam matrem pupilli: quamquam de ea ratio est, cur dubitetur. Nam mater præ reliquis legitimis hæredibus hanc prærogativam habet, quod à liberis præterita testamentum eorum inofficiosum dicere possit, aut ex *Nov. 115.* ipso jure evertere, utique si vera est communis opinio; quod nunc non disputo. Cùm igitur mater hoc jus habeat, cum liberi per se testamentum faciunt, videri potest idem jus etiam tunc matri competere, cùm non liberi ipsi sibi, sed pater eis testamentum faciat: nam quod quis ex persona & nomine alieno faciat, majorem vim habere non potest, quàm haberet, si ille ipse id fecisset, cujus nomine factum proponitur, *l. minor. 51. §. 1. de proc. l. 13. §. pen. de damn. inf. l. 10. C. de hær. inst. c. quod per alium de reg. jur. in 6. cum similib.* Contrarium tamen disertè ab Ulpiano responsum *l. 8. §. 5. de inoff. test.* est, nempe matrem impuberis non posse testamentum inofficiosum dicere, adjecta hac ratione, quia pater hoc ei fecit: quibus verbis hoc significare voluit Jurisconsultus, querelam inofficiosi testamenti hoc colore instituendam, quasi non sanæ mentis fuerit, qui testamentum ordinavit: hujus autem rei pupillum argui non posse, quia ipse testamentum non fecit, uxori verò contra mariti testamentum querelam non competere: quæ ratio etiam admissa communi DD. opinione accommodari potest ad jus novum. Quicquid enim novi juris à Justiniano constitutum est, id eo tantùm pertinet, sicut ipse testatur ut præteritionis & exhæredationis amoveatur injuria, quæ nulla matri à pupillo illata. Neque verò pater, cùm liberis suis testamentum facit, testatur ex persona & nudo nomine liberorum, sed jure proprio atque ex persona sua, vi scilicet & potestate juris patrii. Hoc ipsum manifestè quoque confirmat *l. 9. C. hoc tit.* quo loco Justinianus prohibet admitti querelam contra substitutionem mente capti, idque ait se constituere ad exemplum substitutionis pupil-
11 laris. Negata querela consequens omnino est, matrem à substituto pupillari excludi etiam quoad legitimam: idque constitutione Bonifacii VIII. nominatim expressum est *cap. 1. in fin. de testam. in 6. Licet filius*, inquit Pontifex, *testamento suo matrem portione jure naturæ debita privare non possit: pater tamen in testamento, quod filio impuberi facit, potest.* Bocerus *comment. ad hunc. §.* putat, matrem, etsi per querelam rescindere testamentum non potest, alia tamen via legitimam consequi posse, nimirum condictione ex lege; quoniam generaliter cautum est, ex bonis liberorum matri legitimam esse relinquendam, *l. omnimodo. 30. l. quoniam. 32. C. de inoff. test. Nov. 1. in pr.* Sed jam probavimus, id verum esse, quando liberi ipsi testantur, non cùm pater pro suo jure iis testamentum facit. Neque assentiri possum Menochio, qui *lib. 4. præsumpt. 38.* existimat, excludi quidem matrem à legitima, quantum ad bona patris attinet; non autem quoad bona filii: siquidem pater in testamento, quod filio impuberi facit, non tam de suis, quàm impuberis bonis disponit, & exhæredato quoque dat substitutum. Atque illud omnino fixum esse debet, qui suo jure queri de inofficioso non potest, quamvis ex testamento nihil consecutus sit, eum nec petere posse legitimam, ut bene disputat Fachin. *lib. 4. contr. 42.* & est communis hæc opinio, Gomez. *1. res. 4. n. 7.* Vasq. *lib. 2. de succ. prog. §. 11. n. 24.* Grass. *§. substitutio quæst. 12. n. 5.*
Porro si hoc obtinemus in substitutione pu- 12
pillari expressa, nulla ratio est, cur non idem statuamus in tacita, quæ vulgari expressa continetur. Nam cùm ex constitutione Impp. Marci & Veri hìc non minus testamentum atque ex eo hæredem pupillus habeat, quàm si expressè in casum quoque pupillarem substitutum accepisset, ratio juris efficit, ut nemo, sive mater sit, sive quis alius, ad legitimam pupilli successionem venire possit, aut per querelam testamentum evertere. Quæ sententia, etsi à DD. comm. improbata est, tamen apertè satis confirmatur à sensu contrario *in l. 2. C. hoc tit.* in qua Impp. respondent, ideo in specie illic proposita matrem admitti, quia testator, filio impubere, & aliis, quibusdam personis non ejusdem conditionis hæredibus institutis & invicem substitutis, non intelligitur sensisse de alio casu, quàm qui in omnium persona locum habere potest, id est, de vulgari tantùm: quo non obscurè significatur, si personis omnium uterque casus conveniret, aliud respondendum esse: quo etiam faciunt *l. Lucius. 45. hoc tit. l. 4. C. eod.* Sed duo loci hìc nobis objiciuntur *l. precibus. 8. C. hoc tit. l. ult. C. de inst. & subst.* Ad priorem expedita responsio est, constitutionem D. Marci non pertinere ad testamentum militis, de quo loquitur *d. l. 8.* quippe militum testamenta non reguntur legibus aut constitutionibus; sed ex nuda, simplici, ac prout verbis expressa est,

vo-

voluntate æstimantur, *l. 6. C. de test. mil.* ut proinde in horum testamentis vulgaris expressa non contineat tacitam pupillarem: idemque esset, etsi non mater in specie illic proposita & decisa, sed frater aut alius pupilli legitimus hæres fuisset. In *l. ult. C. de inst. & subst.* hic casus proponitur: Testator posthumum & uxorem hæredes scripsit, & si posthumus natus non esset, Mævium sibi hæredem esse voluit. Natus est posthumus, & impubes superstite matre decessit. Papinianus & Ulpianus putaverunt, voluntatis esse quæstionem, & matrem potius quam substitutum ad successionem impuberis admittendam: & secundum eos Justinianus quæstionem sic decidit, ut nolit substitutionem istam vim tacitæ pupillaris habere adversus matrem, id est, si posthumus natus impubes viva matre decesserit: sin illa prior mortua sit, valere adversus cæteros. Quis verò non videt, hujus constitutionis speciem & rationem singularem esse, ac proinde non facile ad alios casus porrigendam? Ostendunt hoc verba, *in hac specie, in hujusmodi casu,* & quo colore alioqui Pap. & Ulp. post constitutionem D. Marci voluntatis hic esse quæstionem respondissent? Credibile autem est, Jurisconsultos & Imp. in casu, ut propositus est, considerasse primum, quod mater ex parte hæreditatis & ipsa instituta fuit, posthumoque cohæres data, etsi posthumum nasci non contingeret. Hinc enim non levis conjectura pro matre oritur, quod scilicet testator uxorem suam, quam ita dilexit, ut eam sibi quoque cum filio hæredem esse voluerit, minime credendus sit voluisse excludere à luctuosa hæreditate filii. Deinde quod substitutio facta proponitur, non in casum illum generalem & germanum substitutionis vulgaris, *si filius posthumus hæres non erit,* sed in casum specialem, & nominatim in hunc, *si posthumus natus non erit.* Unde iterum nova conjectura pro matre, nimirum non temere, ubi mater in medio est, & præsertim cohæres posthumo data, hunc casum, *si posthumus natus non erit* trahendum esse ad oppositum, *si posthumus natus fuerit, & impubes decesserit:* ne fiat contra voluntatem testatoris, qui non vid tur, eum, quem posthumo substituit, & sibi hæredem designat nominatim in eum casum, quo posthumus natus non fuerit, & quo existente nec mater, nec filius, nec hæreditas filii intelligi potest, etiam in contrarium casum, si natus fuerit posthumus, & viva matre decesserit, ipsi posthumo hæredem esse voluisse, exclusa matre à luctuosa filii hæreditate. Proinde concludimus, pro substituto semper respondendum esse, etiam cum mater in medio est, sive de expressa, sive de tacita pupillari quæratur, quoties ex certis aut probabilibus conjecturis colligi non potest, voluntatem testatoris refragari: ita & Vigl. *hic.* Don. *ad l. 8. C. hoc tit.* Vaud. 1. *quæst.* 44. Ant. Fab. 15. *conj. 9. & seq. & dec.* 33. *err.* 5. latè Vasq. 2. *de succ. prog.* §. 15. *n.* 55. *& seqq.* Diss. Gloss. & DD. comm. *in d. l. 9.* Gomez. 1. *res.* 4. *n.* 8. Covar. *in cap. Raynutius.* *x. de test.* §. 4. *n.* 6. Fachin. 4. *contr.* 40. *&* 41. D. Tulden. *comm. hic cap.* 3. *& ad C. hoc tit.* Perez. *ibid. n.* 26. *&* 27. Christin. *vol.* 4. *decis.* 15. *n.* 5. Ubi etiam refert, Supremum Senatum Mechliniensem aliquando censuisse, per substitutionem in pupillo factam, ne expressam quidem, matrem hodie legitima privari posse. Sed hoc opinor ex eo est, quia in Belgio utique in plerisque Belgii provinciis, substitutioni pupillari planè non est locus; de quo pluscula sub §. *ult. infr. eod.*

Moribus institutum] Vulgari substitutio confirmatur lege 12. tabb. his verbis: *Uti quisque legassit super pecunia sua.* Pupillaris ad eam legem non pertinet: quippe in qua pater non de sua pecunia suisve bonis, sed alienis, id est, liberorum, disponit, *l.* 10. §. *ad substitutos.* 5. *hoc tit.* sed substitutio hæc moribus introducta est, *l. 2. in pr. hoc tit.* & quod patri lege 12. tabb. permissum erat in tutela, ut liberis impuberibus in potestate constitutis testamento tutorem daret, hoc consuetudine paulatim tractum ad pecuniam quoque & fortunas liberorum, ut in his patri liceret liberis in ea ætate, qua ipsi testamentum facere non possunt, testamento hæredem dare, continuata vi patriæ potestatis, etiam quantum ad bona liberorum attinet, post mortem patris usque in eam ætatem, qua jam ipsi liberi sibi testamentum facere possent, id est, usque ad eorum pubertatem, qua adveniente substitutio
expiraret. Atque hoc ipsum in gratiam ipso- 13
rum impuberum introductum est, quibus non solùm honorificum, sed etiam utile visum, hæredem testamentarium, & eum, qui patris judicio datus esset, habere, *l. 41. de acq. hær.* Ob id autem potissimum utile, quod ea ratione fiat, ut agnatorum insidiis minus exposita sit vita pupilli, quamdiu ignoratur, quis ei successor futurus sit, propter quam causam cavere olim patres solebant, ne pupillares tabulæ, vivo adhuc & impubere filio, aperirentur, §. *sin autem.* 3. *infr. eod.* VINN. Vulgo quidem negant pupillarem substitutionem esse ex XII. tabulis propter *l. 2. pr. ff. de vulg. & pupill. substitution.* ubi ejus origo MORIBUS adscribitur, quum contra vulgaris disertè ex XII. Tabulis manasse dicatur in *l.* 10. §. 5. *ff. eod.* Sed non pugnant illa, moribus aliquid introductum, & tamen ex XII. tabulis esse, quum in illas migrasse *πάντας τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς* vel *ἀγράφους ἐθισμούς*, testetur Dionys. Hal. *lib.* 2. *p.* 96. *& lib.* 10. *p.* 6-6. Sanxerant Decemviri; *Paterfamilias uti legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto.* RES ratione patris erant & liberi, qui & mancipari poterant Caji *Instit. lib.* 1. *tit.* 6. §. 3. & vindicari *l.* 1. §. 2. *ff. de rei vind.* quin iis surreptis locum habebat actio furti.

furti. l. 38. §. 1. ff. de furt. Quemadmodum itaque tutela testamentaria est ex XII. tabulis, quia paterfamilias potest *legare de tutela sua rei*; ita ejusdem originis erit pupillaris substitutio, quia Decemviri patrifamilias concesserant *legare super pecunia sua rei*. HEIN.

TEXTUS.

De substitutione mente capti.

1. *Qua ratione excitati, etiam constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, ut si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscumque sexus, vel gradus, liceat eis, etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis certas personas substituere: sin autem resipuerint, eamdem substitutionem infirmari sancimus: & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quae, postquam pupillus adoleverit, infirmatur.*

NOTAE.

1. *Constitutionem*] *l. 9. Cod. de impub. & al. subst.* olim opus erat speciali privilegio, *l. 43. hoc tit.*

Ut si qui habeant filios] Licet non habeant in potestate, *d. l. 9.* ibi, *qui vel quae, testatori vel testatrici*.

COMMENTARIUS.

1 *Qua ratione & consilio exemplaris substitutio introducta?*
2 *Utroque parente superstite & exemplariter substituente, patris potius quàm matris substitutionem ratam esse.*
3 *Substitutionem exemplarem etiam ad furiosos & prodigos, adeoque ad mutos & surdos quoque posse porrigi.*
4 *Etiam impuberibus mente captis & à patre, in cujus potestate sunt, exemplariter rectè substitui.*
5 *Eum quoque, qui exemplariter vult substituere, debere sibi prius testamentum facere.*
6 *Si plures sint mente capti liberi vel fratres, posse vel unum ex his substitui.*
7 *An etiam exhaeredatis exemplariter substitui possit?*
8 *An substitutio exemplaris per resipiscentiam infirmata vires recipiat redeunte morbo?*

HOc §. agitur de substitutione mente capti, quae pupillari substitutioni finitima est, atque ejus species quaedam imperfecta: unde à nonnullis quasi pupillaris dicitur. Veteres interpp. exemplarem vocant, eo quod ad exemplum pupillaris introducta est. Sciendum verò, ante tempora Justiniani neque lege, neque moribus licuisse parentibus liberis suis puberibus testamentum facere sive substituere praetextu vitii alicujus, sive animi sive corporis, ob quod ipsi testamentum facere non poterant, nisi, ut id sibi liceret, specialiter à Principe impetrassent, *l. ex facto. 43. hoc tit.* quod quia vel non semper impetrari, aut non sine magna molestia poterat, humanum tamen videbatur, Justinianus jus regulare fecit, atque ex privilegiario commune, data parentibus potestate, quantumvis non impetrata à Principe licentia, liberis suis mente captis, licet puberes sint, ad eum modum substituendi, quo jam antea ex more recepto parens filio impuberi substituere poterat, nimirum in eum casum, quo haeredes existerent, & in eadem constitutione mentis decederent, *l. humanitatis. 9. C. hoc tit.* Utriusque hujus substitutionis similitudo & dissimilitudo ostendetur in progressu.

Qua ratione] Nimirum eadem illa, quam modo dixit causam fuisse comparandae atque in mores inducendae substitutionis pupillaris. Hoc enim significat, eadem ratione, qua antea receptum fuit, ut parentes liberis impuberibus testamentum facerent, quia sc. liberi ipsi propter aetatem sibi facere non poterant, se excitatum permisisse parentibus substituere liberis etiam puberibus, qui non sanae mentis sunt, & ob eam causam ipsi testari non possunt. VINN. At non planè eadem est substitutionis ratio. *Pupillaris* enim *duntaxat* nititur patria potestate; *exemplaris vero* illa parentum naturali. Quare illa fit a solo patre; haec ab utroque parente. HEIN.

Ut si qui] Sine distinctione sexus aut gradus aut potestatis parentum: ne quis ex similitudine substitutionis pupillaris hoc ad eos parentes tantùm referat, qui liberos habent in potestate. Etenim substitutio haec non ex ratione aliqua juris civilis, sed ex sola humanitate, affectione, pietate & cura parentum erga liberos introducta est, quae eadem est in omnibus parentibus, *d. l. 9.* quod tamen timidius diceremus, nisi ipsis legis verbis parentibus omnibus eadem potestas tribueretur: *parenti, qui vel quae testatur; testatori vel testatrici*. Poterit igitur & mater hoc modo substituere, & avia, & pater, filio emancipato. Quod si mente capto uterque parens superstes sit, rationi juris consentaneum est, ut patris potius, quàm matris substitutio rata sit, ut rectè Vasq. *lib. 2. de succ. prog. §. 17. n. 39. & seq.* Donell. *6. comm. 27.* Quamvis receptum magis, ut cujusque substitutio valeat in bonis ab eo profectis, teste Sichardo in *d. l. 9. n. 8.* quod etiam probant D. Perez. *in Cod. hoc tit. n. 31.* & D. Fuld. *in comm. hic. c. 10.* Sed hoc neque naturae hujus substitutionis communi cum pupillari videtur convenire; nam utraque fit bonis liberorum omnibus: & insolens est, aliquem cum duobus testamentis decedere; quamquam fortassis subtilitatem istam mores hodier-

hodierni non usque adeo curent. Atque hæc est prima hujus substitutionis & pupillaris differentia.

Mente captos] Furiosum quoque mente captum esse, id est, lumine mentis carere, certum est. Sed usu veterum mente captus à furioso distingui solet, & furiosus dici, qui rabie quadam agitur; mente captus, qui inquiete magis est, nulla fere signa ostendens extrinsecus: & dementia plerumque vitium naturale est ac perpetuum; furor sæpe remissionem ac intervalla morbi & sanitatis habet. Hinc dubitatum aliquando, an quæ de mente capto constituta sunt, ad furiosum per interpretationem sint producenda: quæ dubitatio circa hunc quoque §. & d. l. 9 incidit, propterea quod utrobique mente capti tantùm Justinianus meminit. Et verò potest aliquando justa esse causa dubitandi, veluti cum D. Marcus permisisset filio mente capto uxorem ducere, exorta apud veteres dubitatio fuit, an id quoque ad furiosi filium porrigendum esset; quoniam in mente captis nullæ sunt morbi induciæ, furiosi autem plerumque intervallis quibusdam sensu saniore sunt, quod tempus expectandum videri poterat: quam tamen dubitationem sustulit Justinianus, producta D. Marci constitutione ad furiosi quoque filium, *l. si*
3 *furiosi. 25. C. de nupt.* Cæterum in proposito non video, quæ possit esse dubitandi causa, cùm omnino hìc eadem ratio sit utriusque; & furore intermisso, liberis ipsis, si in potestate non sint, testari permissum, ac testamentum paternum abolere. *Fac. l. ex facto. 43. in pr. vers. nam & si hoc tit. l. 2. C. de cur. furios.* ubi furiosus & mente captus pro eodem ponuntur. Et rectè igitur Theoph. vertit, *μεμηνότας ἤγουν ἀφρονοῦντας*. Quinimmo putem, constitutionem Justiniani ad prodigos, atque adeo surdos & mutos quoque liberos porrigendam: quo casu ipsi testari non possunt: quæ & communis sententia est, fundata in constitutionis humanitate & ratione, quæ his omnibus convenit, nimirum ut qui ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant, quodque olim non licebat nisi ex privilegio, nunc liceat jure communi, Gomez. 1. *resol. 6. n. 2. & 4.* Covar. *in c. Raynut. §. 6. n. 1.* Grass. §. *substitutio. quæst. 44. n. 4. & 6.* quamvis aliud visum Viglio *hic*. Govean. *in d. l. ex facto. 43. hoc tit.* D. Tuld. *in comm. hic. c. 10.* Perez. *in C. eod. n. 30. arg. l. quod verò. 14. de legib.* cui occurri potest ex D. Præside *loco. 79. n. 18. & seqq.* Planè ad phreneticos constitutionem non pertinere tradunt comm. DD. & probat Vasq. *d.* § 17. *num.* 108. per verb. constitutionis *perpetuo*. Grass. *d. quæst. 44. n. 3.*

Vel nepotes] Eadem autem conditio hic exigitur, quæ in substitutione impuberum, ut nepotes, quibus exemplariter substituitur, post mortem testatoris non sint recasuri in potestatem patris sui, *l. 2. hoc tit.* Nam & hæc substitutio testamentum liberorum est. Qui autem sunt in potestate, nec testamentum nec hæredem ex testamento habere possunt, *l. pen. & ult. C. qui test. fac.* Quare & si mater substituit, mortua ea, superstite patre mente capto, evanescet substitutio secundum plerosque: ego arbitrarer, quamdiu pater vivit, ne concedendum quidem matri esse, ut substituat, de quo latè Vasq. 2. *de success. prog.* §. 17. *n.* 43. *& seqq.*

Et si puberes sint] Secunda differentia, quæ principalis est inter hanc substitutionem & pupillarem. Ait, *etsi puberes*. Licetne ergo etiam
impuberibus exemplariter substituere? De pa- 4
tre, qui emancipavit, non quæritur, nec de matre substituere volente, quoniam in his terminis sola exemplaris locum habet: sed de patre, in cujus potestate est impubes mente captus. Ratio dubitandi orta à simili. Quemadmodum enim curatio agnatorum, in qua lex 12. tabb. jubet esse furiosos, ad impuberes non pertinet, qui ex jure ordinario in tutela sunt, *l. 3. de tutel.* ita videri potest, nec pertinere ad eos hæc extraordinaria substitutio, cùm pater jure ordinario his substituere possit pupillariter. Sed non sunt hæc similia: nam finita tutela succedit, & administrationem bonorum puberis suscipit curator, quem lex aut Magistratus tutori subrogat, ut in omnem eventum hìc furioso prospectum sit: finita autem substitutione pupillari, & durante adhuc mentis alienatione, non succedit exemplaris substitutio, neque quisquam est, qui hæredem mente capto dare queat. Quamobrem magis est ut dicamus posse matrem etiam exemplariter filio substituere, ut duret ea substitutio etiam post pubertatem, quamdiu manet eadem mentis constitutio, ita & Duar. *in tit. de vulg. & pup. c. 19.* & DD. comm. Vasq. *d.* §. 17. *n.* 68. Grass. *d.* §. *q.* 41. Dissent. D. Pacius *in not. marg.*

Ad exemplum pupillaris substit.] His verbis significatur, licere patri filio mente capto substituere in casum secundum, *Si filius heres erit*, ut receptum est in pupillari. Deinde et-
iam debere patrem, qui exemplariter substi- 5
tuit, sibi prius testamentum facere, sibique in eo hæredem instituere, quàm filio substituat, perinde ut in substitutione pupillari, §. *liberis. 5. infr. eod.*

Certas personas] Differentia tertia. In substitutione pupillari licet impuberi filio quosvis substituere, etiam fratribus ejus præteritis: in substitutione mente capti non licet: sed in hac primum liberi, si quos habet, dein his non extantibus, fratres mente capti substituendi sunt: demum si nec fratres erunt, permissum substituere quemlibet, *d. l. 9. C. hoc tit.* Et notandum, quod in constitutione adjicitur, non esse necesse, si plures sint mente capto
liberi aut fratres, ut substituantur omnes, sed 6
satis

ſatis eſſe, vel unum ex iis ſubſtitui; ut valeat ſubſtitutio, licet reliqui non ſint exhæredati: nihil enim de cæteris exhæredandis exprimitur. Sed & impune poſſe præteriri, ex eo licet intelligere, quod adverſus ſubſtitutionem denegatur querela inofficioſi: quod tamen in liberis mente captis vix eſt ut ab iniquitate defendi poſſit, vid. Vaſq. *d.* §. 17. *n.* 55. *& ſeqq.* Sed de parentum erga liberos affectione benignius præſumamus, avumque teſtatorem nepotibus præteritis tantumdem de propriis bonis
7 in compenſationem relicturum. Inducitur vulgo ex verbis d. conſtitutionis & alia diſſimilitudo. Nam impuberibus pupillariter ſubſtitui poteſt, etſi nihil eis relinquatur, dummodo exhæredentur: mente captis non aliter ſubſtitui concedit conſtitutio, quàm ſi legitima eis relicta fuerit: & cùm igitur hodie legitima liberis relinquenda ſit titulo inſtitutionis, *Nov.* 115. non aliter teſtamentum paternum conſiſtere, aut querelam inofficioſi evadere plerique exiſtimant, quàm ſi liberi in eo hæredes inſtituti fuerint, ſaltem in parte aut ex re aliqua; quo caſu ſi minus legitima relictum ſit, id quod deeſt, eos conſecuturos condictione, *ex l.* 30. *C. de inoff.* nimis enim ſuperſtitioſos eſſe, qui negant ſubſiſtere teſtamentum, niſi tota legitima relicta ſit. Concludunt igitur, exhæredato non rectè exemplariter ſubſtitui, neque rationem humanitatis pati, ut afflicto addatur afflictio. Bart. *in l.* 43. *n.* 18. *hoc tit.* DD. comm. *in l.* 9. *C. eod.* Graſs. *d.* §. *q.* 44. *n.* 5. Quibus aſſentiri non poſſum. Nam cùm etiam liberi furioſi à patre exhæredari poſſint, *l.* 27. *C. de Epiſc. aud. l. ult.* §. 5. *C. de cur. fur.* quod ſic accipiendum eſt, ut poſſint etiam efficaciter, quamvis nihil eis relictum ſit, modo exhæredentur ex cauſa ingratitudinis ante furorem commiſſæ, quod Bart. quoque *d. loc. n.* 19. & DD. comm. concedunt: Vaſq. *de ſucc. creat.* §. 21. *n.* 256. non video, cur non & his exhæredatis poſſit exemplariter ſubſtitui. Sanè verba conſtitutionis non refragantur. Nam quod de legitima relinquenda adjicit Juſtin. id non eo pertinet, ut ſi illa relicta non ſit, teſtamentum ipſo jure ſit nullum, ſed quod alias per querelam inoff. poſſet everti: cujus querelæ ne hodie quidem vis ulla, ubi ob juſtam cauſam ingratitudinis teſtamento inſertam hæres docere poteſt, exhæredationem factam eſſe: & quod noviſſimè Imp. voluit, legitimam relinqui tit. inſtitutionis, id non hunc habet ſenſum, ſi ita relicta non ſit, utcumque rite facta ſit exhæredatio, teſtamentum ipſo jure non ſubſiſtere, ſed tunc per querelam poſſe ſubverti: de quo uberius *inf. tit.* 18. Duar. *ad hunc tit. c.* 20. Covar. *in c. Raynutius.* §. 6. *n.* 2. *&* 3. Bocer. *hic. n.* 21.

Sin autem reſipuerint, infirmari] Deficiente nimirum conditione hujus ſubſtitutionis: ut enim pupillaris ſubſtitutionis hæc propria eſt, *Si filius impubes deceſſerit*; ita exemplaris hæc propria, *Si mente captus in eadem conſtitutione mentis deceſſerit*: ac proinde ut illa pubertate, ita hæc finitur reſipiſcentia: quomodo veteres quoque principalia reſcripta interpretati ſunt, quibus ſpecialiter aliquibus conceſſum erat, liberis puberibus ob infirmitatem aliquam, propter quam ipſi teſtari non poterant, teſtamentum facere: iniquum enim eſſet, teſtamenti factionem adimere homini ſani ſenſus & mentis, *l. ex facto.* 43. *hoc tit.* ubi indicatur alius quoque modus, quo hæc ſubſtitutio infirmatur, ſui hæredis agnatio. Quid autem 8
ſi filius in eamdem mentis abalienationem reciderit? Zaſius *tract. ſubſt. exempl.* poſt Baldum & Salicet. *in d. l.* 9. *C. hoc tit.* diſtinguit inter modicum & longum intervallum, ut illo caſu duret, hoc evaneſcat ſubſtitutio, quod & Covar. *in d. c. Raynutius.* §. 6. *n.* 11. *probat.* Perezius ad *eund. tit. C. n.* 33. indiſtinctè negat umquam convaleſcere. Vaſquius contra convaleſcere, ait, ſed ita, quaſi interim non extinctam, idque etiamſi filius tempore mortis paternæ adhuc ſit ſanæ mentis, *lib.* 2. *de ſucceſſ. progreſſ.* §. 17. *n.* 48. *& ſeqq.* quæ etiam eſt communis opinio ſecundum Jaſon. & alios à Vaſq. & Covar. allegatos. Ratio juris ſuadet, ut dicamus, cum Donel. 6. *comm.* 27. ſiquidem filius vivo adhuc patre in eumdem morbum reciderit, magis eſſe, ut ſubſtitutio duret, *arg. l.* 6. §. 2. *de hær. inſt.* §. 4. *inſ. de hær. qual.* niſi forte per id tempus, quo ſanæ mentis fuit, ipſe teſtamentum fecerit, *per* §. 1. *ſup. quib. non eſt perm. fac. teſt.* Quod ſi tempore mortis teſtatoris ſanæ mentis fuerit, evaneſcere ſubſtitutionem, *arg. l. cohæredi.* 41. §. 2. *hoc tit.* Quæ etiam ſententia videtur D. Viglii *hic. n.* 19. male in contrarium allegati à D. Perezio. Add. Mantic. *de conj. ult. lib.* 5. *c.* 16. *n.* 24. *& ſeqq.*

TEXTUS.

Proprium pupillaris ſubſtitutionis.

2. *Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata duo quodammodo ſunt teſtamenta, alterum patris, alterum filii, tamquam ſi ipſe filius ſibi hæredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt, duarum hæreditatum.*

COMMENTARIUS.

Redit Imp. ad inſtitutam initio diſputationem de ſubſtitutione pupillari. Ait, in ea ſubſtitutione duo quodammodo eſſe teſtamenta; quæ verba capranda non ſunt. Etenim non hic eorum ſenſus eſt, in pupillari ſubſtitutione, quatenus ſola & per ſe ſpectatur, duo eſſe teſtamenta; quæ oratio implicaret contradictionem: quippe in pupillari ſubſtitu-

tione

tione soli pupillo hæres datur, cujus idcirco etiam testamentum dicitur, licet patrem auctorem habeat, *l.* 20. *hoc tit. & passim*: ea verò pars, qua impubes ipse aut alius hæres instituitur, patris testamentum constituit, nulloque modo appellari potest substitutio pupillaris. Sed ita accipienda sunt, ut simul comprehendatur ipsa impuberis institutio secundum formulam in pr. traditam: quod ostendunt verba secundum præfatum modum ordinata. Hoc sensu rectè dicitur, duo hìc quodammodo testamenta esse, alterum patris, alterum filii. Hinc enim est, quod utriusque mors expectanda, quod duæ aditiones necessariæ, *l.* 2. §. 1. *hoc tit. l.* 11. §. 1. *ad Trebell.* duplex item apertura tabularum, si pupillares seorsum obsignatæ, *l.* 8. *test. quem. aper.* quod pater una hora sibi, altera filio hæredem facere potest, *l.* 16. §. 1. *hoc tit.* sibi per scripturam, filio per nuncupationem, & contra, *d. l. patris.* 20. *eod. l.* 8. *in fin. sec. tab.* quod filio substitutus, eo abstinente, non cogitur paternis creditoribus respondere, *l. Julianus.* 42. *de acq. hæred.* & apparet hoc luculentius in substitutione exhæredati.

Unum testamentum duarum causarum] Rectè quoque, sed sensu diverso, unum hìc esse testamentum dicitur, *l.* 2. §. *prius.* 4. *d. l. patris.* 20. *hoc tit. l. patremfam.* 28. *de reb. auct. jud. poss.* nimirum, tum ratione causæ efficientis, quia unum dumtaxat auctorem habet; tum formalis, quia unica solemnitate contentum, veluti unis septem testium signaculis, *d. l.* 20. tum ratione subsistentiæ, quia pupillare testamentum per se non subsistit, sed paterni accessio est, quo rupto, rescisso, aut irrito facto, simul concidit, *d. l.* 2. §. 1. *l.* 10. §. 3. *l.* 16. §. 1. *eod. l.* 11. *test. quemad. ap.* §. 5. *inf. hoc tit.* Atque hinc est, quod in tabulis patris & filii una Falcidia servatur, *l.* 11. §. *quod vulgo.* 5. *ad leg. Falc.* quod juri accrescendi locus est inter patris & pupilli tabularum legatarios ut inter re conjunctos, *l. plane.* 34. §. *sed si.* 10. *de legat.* 1. & si quæ sunt alia generis ejusdem. Consulatur D. Hotomannus, qui singula accuratè persecutus est.

TEXTUS.

Alia forma substituendi pupillariter.

3. *Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc ex eo quod palam substitutum acceperit, post obitum ejus periculo insidiarum subjaceat, vulgarem quidem substitutionem palam facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet: illam autem substitutionem per quam, si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur, separatim in inferioribus partibus scribere debet, eamque partem proprio lino propriaque cera consignare: & in priore parte testamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filii, quod in iisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisset: quamvis pupillo hoc periculosum sit.*

NOTÆ.

3. *Proprio lino*] Vide *comment. infra*. Exempla substitutionis pupillaris factæ in ima cera, sive ultima parte tab. habes in *l. ult. de fideic. libert. l.* 8. §. *ult. sec. tab.*

In priore parte cavere] Etsi non cavit, voluisse tamen intelligitur, qui separatim obsignavit tabulas pupilli, *l.* 8. *test. q. ap.*

COMMENTARIUS.

QUia substitutio hæc pupillo periculosa videtur, consilium hoc loco parentibus datur, ut eam in ima parte tabularum scribant, linoque proprio trajecto constrictam obsignent, caveantque, ne vivo & adhuc impubere filio aperiantur.

Periculo insidiarum subjaceat] Vulgaris substitutio rarius periculum liberis impuberibus creat quia adita hæreditate spes omnis successionis substituto præciditur. Potest tamen & ipsa causam præbere insidiis. Apud Ciceronem in *orat. pro Cluent. cap.* XI. legimus, mulierem quamdam Milesiam, accepta à secundis hæredibus pecunia partum sibi medicamentis abegisse: cujus rei meminit Triphon. *l. Cicero.* 39. *de pæn.* Citius autem periculum metuitur à substituto pupillariter, si is mortuo patre pueri custode, se esse substitutum cognoscat: hic enim majorem occasionem habet vitæ pupilli struendi insidias, eumque, antequam pubescat, è medio tollendi. In cujusmodi scelus impulsus hac occasione fuit tutor ille, quem Sergius Galba ob id cruce affecit: nimirum quod pupillum, cui substitutus hæres erat, veneno necasset. Sueton. *in Galb. cap.* 9. Scilicet ea vulgo est hominum improbitas, ut spe luculentæ hæreditatis aut similis lucri, quod post obitum alicujus se percepturos, certo sciunt, facile impellantur ad affectandam illius mortem. Notum est illud Persianum *satyr.* 2. *v.* 12. de improbo insidiatore pupilli, cui hæres substitutus erat:

—— Pupillumve utinam, quem proximus hæres
Impello, expungam.

Eodemque pertinent illa Horatii *l.* 2. *satyr.* 5. *v.* 48.

Arrepe officiosus, & ut scribare secundus
Hæres, ut si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

Primis testamenti partibus] Tabulæ testamenti in plures partes dividi possunt, singulæque partes seorsum obsignari, ita ut priores sine poste-

posterioribus commodè aperiri & resignari queant. Primam testamenti partem Horatius *d. satyr. 5. v. 53. sequ. primam ceram* vocat, sicut Tranquillus *in Iulio c.* 83. partes inferiores, *imam ceram.* Cicero *Verr. 3. extremam ceram codicis.* Quod intelligendum est è consuetudine veterum Romanorum, qui in tabulis ceratis scribere solebant. Quamvis interdum etiam chartis & membranis uterentur, §. *nihil autem.* 12. *sup. de testam. ord.* consule D. Salmas. *lib. de mod. usur. c.* 11.

Separatim in inferioribus partibus] Exempla substitutionis pupillaris factæ in infima sive novissima parte testamenti habemus apud Marcell. *l. ult. de fideic. lib.* Paul. *l. ult. ad sen. Treb.* Ulp. *l. 8. sect. quem. ap.* quo loco etiam hoc scribit Jurisconsultus, prætorem non pati sine causæ cognitione aperiri tabulas pupillares, quas separatim ignotas testator relinquit, quamvis expressè non caverit, ne experiantur: quia sc. prætor existimat, id nullo modo è re pupilli futurum esse.

Proprio lino] Significat, testamenti tabulas diverso lino ita ligandas esse & complicandas, ut lino inciso singulæ per se commodè aperiri possint. Lini, quo tabulæ ligantur, mentio fit plerisque locis, *l. Aurelius.* 28. §. 1. *de lib. leg. l.* 1. §. *pen. & ult. de bon. possess. sec. tab. l. pen. C. de testam.* apud Lucian. *in Timone,* Sueton. *in Neron. cap.* 17. *Adversus falsarios tunc primum repertum, ne tabulæ nisi pertusæ, ac ter lino per foramina trajecto obsignarentur.* Add. Alciat. 4. *parad.* 6. Cajus 2. *inst.* 4. §. 3. de hac cautela sic scribit: *Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad notitiam substituti pervenire non possit, ne vitæ pupilli substitutus aliquas insidias moliatur. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua pupillaris substitutio scripta est, quamdiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti, in qua hæres scriptus est, reseratur.*

Cavere, ne inferiores tabulæ aperiantur] Pupillares tabulas aperiri plerumque vetabat parens, *l. 3. C. quemadm. testam. ap.* aut vetuisse intelligebatur, si seorsum eas signatas reliquisset, *l. 8. ff. eod.* Quæsieris, quid juvet, hanc adhibuisse cautionem, cùm qui in vulgarem casum impuberi à patre substitutus est, etiam in casum pupillarem substitutus esse intelligatur ex constitutione D. Marci, *l. 4. hoc tit.* Nam facta palam substitutione vulgari, etiamsi altera celetur, in idem incommodum incidi; quia substitutus ignorare non potest, mortuo impubere, se ei hæredem fore ex tacita pupillari. Sed facilis est responsio, nimirum ex conjectura voluntatis hoc introductum, ut substitutioni vulgari expressè, pupillaris insit: in voluntate testatoris manifestè contraria secus esse, *d. leg. 4. §. 2. & l. 4. C. eod.* Neque enim unquam in re manifesta, aut ubi de voluntate constat, præsumptionibus aut conjecturis locus est, *l. continuus.* 137. §. 1. *in fin. de verb. obl.* Quamobrem cùm in casu præsente ex priore testamenti parte constet, testatorem expressè aliquem filio substituisse in imis tabulis, quas filio vivo & adhuc impubere aperire vetuit, nihil certi sibi promittere substitutus potest de successione pupilli, cùm scire non possit, ipsumne an alium testator in secundum casum substituerit.

Non ideo minus valere] Igitur Justinianus hìc non imperat, sed suadet. Consilium est, non præceptum, & ut Græci ὀ νόμος, ἀλλὰ παραίνεσις; neque enim eo minus valet pupillaris substitutio, quod scripta est in iisdem tabulis, quibus testator sibi hæredem instituit. Quin etiam sibi in tabulis testamentum facere pater potest: filio impuberi per nuncupationem substituere, *l. 8. in fin. sec. tab. l. patris.* 20. §. 1. *h. t.*

TEXTUS.

Quibus substituitur.

4. *Non solùm tamen heredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut si heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exheredatis. Itaque eo casu, si quid exheredato pupillo ex hereditatibus, legatisve aut donationibus propinquorum atque amicorum acquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinebit. Quæcumque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de posthumis intelligimus.*

NOTÆ.

4. *Sed etiam exheredatis*] *l. 2. §. 2. l. 10. §. 5 hoc tit.* Ulpian. *tit.* 23. §. 7. quia pater non suis bonis substituit, sed impuberis, videlicet jure potestatis, *d. l. 10. §. 5.* quo & tutorem dat, *l. 4. de test. tut.* Formula: *Titius hæres esto: filius exhæres. Si filius impubes moriatur, Sempronius ei hæres esto.*

Ex hereditatibus legatisve, &c.] *d. l. 10. §. 5.* Non tamen potest pater ab exhæredato legatum relinquere, *l. 41. §. 3. h. tit.* neque à substituto exhæredati, *l. 41. §. 3. de test. mil.* Legatum onus est: hæredem habere non est.

Etiam de posthumis] *l. 2. eod.* exempl. in *l. 46. h. t. l. ult. C. de instit. & subst.*

COMMENTARIUS.

1 *Formula substitutionis pupillaris exheredato facta.*

2 *Male in vulgatis codicibus interpungi* l. miles. 41. §. 4. de test. milit.
3 *Patrem ab exhæredato filio ejusve substituto legare non posse.*
4 *An exhæredatio extinguat jus suitatis? Quæstio subtilissima.*

SEd etiam exhæredatis] Non ait, præteritis, quia sic testamentum patris ipso jure nullum esset, *l. 7. de inoff. rupt. l. inter cætera. 30. de lib. & posth.* Exhæredatis autem rectè substituitur, *l. 1. §. 2. l. 10. §. ad substitutos. 5. hoc tit.* nimirum jus hoc substituendi, ut & tutores dandi, non ab institutione hæredis; sed à potestate patris pendet: quippe non suis bonis, sed impuberis substituit; quo argumento utitur Ulp. *d. l. 10. §. 5.* Quamobrem etsi hodie bonorum adventitiorum proprietas patri non quæritur, non eo tamen minus substituere filio exhæredato poterit. Neque in eo injuria fit exhæredato, quod pater ei hæredem dat: quin potius ad utilitatem pupilli hoc spectare creditur, *l. Julian. 42. de acq. her. fac. l. 6. in fr. de interrog. in jur.* Sed quibus verbis hæc substitutio concipienda est? Non enim potest
1 concipi eadem formula, qua utimur in substitutione filii hæredis instituti: *Si hæres erit, & intra pubertatem decedet.* Nimirum posterior tantùm hujus conditionis pars exprimenda. Formula hæc sit: *Titius hæres esto; Filius exhæres. Si filius impubes moriatur, Sempronius ei hæres esto.* Ex quo apparet, veram hic substitutionem nullam esse, ac ne vix quidem coloratam, ut monui initio hujus tit. VINN. Sed hoc ipso confirmatur sententia nostra, quod hæc testamenti factio sit ex XII. tabulis. Quamvis enim substitutio hæc nec vulgaris dici possit, nec pupillaris: eam tamen admittendam putarunt Romani, quia sic quoque paterfamilias testatur *de pecunia suæ rei.* HEIN.

Pupillo ex hæreditatibus legatisve] Nam uti modo dictum est, non suis sed impuberis bonis testator substituit. Turbavit hic multos vi-
2 tiosa lectio *l. miles. 41. §. 4. de test. mil.* Sic enim is locus in vulgatis codicibus legitur: *Exhæredato miles & emancipato filio substituere potest. Verùm hoc jus in his exercebitur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, pervenerunt: non etiam in his, quæ habuerit, vel postea acquisierit.* Quod si exhæredato filio à milite substitutus ea tantùm accipit, quæ à testatore profecta sunt, nihil amplius ei tribuendum, si substitutus sit a pagano. Cæterum alia omnia ratio juris efflagitat: nec responsum istud, si ita legas, defendi potest à summa absurditate. Quod cùm animadverteret D. Viglius, ausus est, quamquam nullius fretus codicis auctoritate, locum aliter interpungere, dictionemque *exhæredato*, in calcem præc. §. transposita, novum sic inchoare, *Miles, & emancipato filio, &c.* quam viri doctissimi & prudentissimi interpunctionem postea compertum est *Pisani codicis auctoritate confirmari.*

Ad substitutum pertinebit] Hoc igitur certo constitutum est, licere patri substituere filio impuberi etiam exhæredato, atque ex hac substitutione ad substitutum pertinere adventitia exhæredati emolumenta. Sed hac occasione duo quæsita sunt; primum, an quemadmodum pater exhæredato rectè substituit, ita etiam ab eo legatum aut fideicommissum rectè relinquat: alterum, an à substituto exhæredati legatum aut fideicommissum dare valeat. Primum quod attinet, placet, patrem à filio, 3
quem exhæredavit, legare aut fideicommissum relinquere non posse, *l. cohæredi. 41. §. 3. hoc tit.* Alia enim ratio est substitutionis, alia legatorum sive fideicommissorum. Legata & fideicommissa onera sunt: ac proinde aliis imponi non possunt, quàm iis, quos defunctus honoravit, & tantùm pro modo relicti, *d. l. cohæredi. §. 3. l. 1. §. sciendum. 6. de legat. 3. l. 9. C. de fideic.* Substitutio verò onus nullum continet, (neque enim onus est hæredem habere,) sed est provisio pertinens ad commodum ipsius pupilli. Atque hinc quoque judicandum de altero. Nam si ab exhæredato legari non potest, nec poterit à substituto ejus. Ratio enim non patitur, ut plus juris habeat testator circa personam substituti, quàm habet in eo, cui substituit, *l. qui fundum. 87. §. qui filios. 7. vers. dicet aliquis. ad leg. Falc. l. ab exhæredati. 126. de legat. 1.* Planè quemadmodum filius exhæredatus, si legatum vel fideicommissum à patre accepit, fideicommisso itidem à patre gravari potest, *d. l. cohæredi. §. 3.* ita & eo casu poterit substitutus, si juris rationem spectes, *l. 5. §. 1. de legat. 3.* Contrarium tamen in odium exhæredationis constituit Justinianus, *l. cum quidam. 24. C. de legat.* ut bene observavit D. Viglius. Ne olim quidem, ut hoc obiter addam, legari à substituto exhæredati poterat, quantumvis legatum etiam amplum à patre accepisset, *l. miles. 41. §. 3. de test. mil.* nimirum quia ex ratione juris veteris legata à legatario ejusve hærede non rectè relinquebantur, at bene fideicommissa. *inf. de sing. reb. per fideic. rel. in pr. d. l. 5. §. 1. de legat. 3.*

Eadem etiam de posthumis intelligimus] Quæstionem, an hodie post *Nov. 115. c. 3.* posthumus exhæredari, & consequenter, an ei exhæredato substitui possit, alio loco reservamus. Illud pro coronide hic indagare lubet, verumne sit, quod nonnullis visum est, per exhæ- 4
redationem tolli jus suitatis. Nam si hoc verum est, concidit in totum doctrina hujus §. quandoquidem suis tantùm hæredibus substitui potest, *l. 2. in pr. hoc tit.* Verum autem esse, hisce argumentis probari videtur. Primùm, si exhæredati ne hæredes quidem sunt, nec sui hæredes dici possunt: cùm non entis nulla sit qualitas, atque ut in scholis ratiocinantur,

ab

ab est secundi adjecti ad est tertii adjecti valeat consequentia negando. Hæredes autem non esse, testatur Jurisconsultus *l. 1. §. pen. de suis & legit.* Ratio enim juris manifesta est, quia nec ex testamento nec lege eis defertur hæreditas, ut plenius ostendimus in §. *cum autem. 7. inf. de hær. quæ ab int.* Secundo inter suos hæredes numerari non potest, qui pro mortuo habetur; at exhæredatus habetur pro mortuo, *l. 1. §. sed & si. 5. de conjug. cum emanc. lib.* Postremo sui hæredis jus per exhæredationem dicitur abscissum esse, *l. 9. §. 2. de lib. & post.* Ex contrario verò non tolli per exhæredationem jus suitatis, duobus argumentis perspicuè evincitur. Unum petitum est à definitione. Nam si sui hæredes sunt liberi omnes defuncti, qui eo tempore, quo moritur, in potestate illius sunt, & primum in familia locum obtinent: non potest non filius exhæredatus eo tempore inter suos hæredes numerari, nisi dicamus, quod inauditum est, exhæredatione solutum fuisse jus patriæ potestatis. Nec mihi objeceris, jus suitatis non ex eo solùm æstimari, quod quis in potestate sit, & primum gradum in familia teneat; verùm etiam, & maximè ex causa successionis: exhæredatum autem à successione excludi. Etenim quamdiu pater vivit; exhæredationis nulla vis est, eoque etiam mortuo, adhuc in irritum redigi potest, destituto vel rescisso per querelam inofficiosi patris testamento, *l. filium. 20. in pr. cont. tab.* ut proinde jus filii sui hæredis per exhæredationem sublatum fuisse dici non possit. Alterum argumentum sumitur ab effectis suitatis propriis. Primum ex eo, quod, ut hoc § docetur, filio exhæredato rectè pater pupillariter substituit. Suum autem hæredem esse oportet, cui ita substituatur, *l. 2. hoc tit.* Secundo, quod cùm tutor testamento dari non possit nisi ei, quem quis in suis hæredibus, cum moritur, habuit, *l. quo tutela. 73. §. 1. de reg. jur.* rectè nihilominus detur exhæredato, *l. 4. de test. tut.* Tertio, quod exhæredati filii persona obstet nepoti, quominus suus hæres fiat avo, & preteritus quasi agnascendo rumpat avi testamentum, *l. 6. pr. de injust. rupt. test. l. 7. unde lib.* Si enim per exhæredationem perimeretur jus suitatis, nepos protinus occuparet locum patris, atque in sui hæredis locum succedendo avi testamentum rumperet, non secus ac is rumpit, cujus pater mortuus aut emancipatus est, §. 2. *sup. de exhær. lib. l. 13. de inj. &. rupt.* Postremo à jure quoque suitatis procedit, quod filio, qui in potestate est, exhæredato, ad transmittendam querelam nec bonorum possessio, nec aditio hæreditatis necessaria est. Cur enim alioqui contra filius emancipatus nisi ista fecerit, non videtur litem præparasse? *l. 7. de inoff. testam.* Neque verò adeo difficilis responsio est ad argumenta duo posteriora, quibus diximus probari videri, exhæredatione jus sui hæredis planè extingui. Etenim quod Ulpian. ait *d. l. 1. §. sed & si. 5. de conjug. cum emanc. lib.* patrem exhæredatum pro mortuo haberi, verum quidem est, non autem simpliciter, sed quod ad illud edictum de quo agitur, attinet; ne scilicet pater emancipatus exhæres factus impediat, quominus nepos in potestate retentus & præteritus bonorum possessionem contra tabulas solus petat aut si concurrat patruus, partem bonorum dimidiam consequatur; cùm si pater exhæredatus non fuisset, ex edicto filio jungeretur. Eodem modo responderi potest ad *d. l. 9. §. 2. de lib. & post.* jus filii eo loco abscisum dici comparativè, respectu sc. ejus, qui apud hostes est, cujus jura omnia in suspenso retinentur propter spem postliminii. Aut si magis placet emendatio Ant. Fabri. *10. conj. 12.* pro illis verbis, *filii jus*, lege, *illius jus*: ut hoc referatur ad nepotem, cujus sanè jus per exhæredationem patris penitus abscisum est in tantum, ut nec defuncto ante aditam hæreditatem patre ad successionem avi admittatur, *d. l. 9. §. 2. d. l. 6. de injust. rupt. test. l. 7. unde lib.* quæ emendatio eo probabilior est, quia & sententiæ Jurisconsulti locus sic restitutus melius convenit, & lectio loci mirè variat, ut videre est apud Accurs. Bart. Alciat. & in editione Robert. Stephani. Majorem difficultatem habet argumentum, quod primo propositum fuit: utique enim cùm verum sit, exhæredatum morienti patri hæredem non existere, consequens est, nec suum esse, quo tempore pater moritur: alioqui necessario potestate juris statim hæres existeret, & obstaret hæredi instituto, quominus ipse directo hæres esse & jure civili hæreditatem cernere posset, *arg. l. ult. de acq. hær.* quod falsum esse patet ex *d. l. 6. in pr. de injust. rupt. test. l. filium. 20. de bon. poss. cont. tab.* Quamobrem sic omnino statuendum arbitror, vivo adhuc patre, cui testamentum mutare licet, exhæredationem non impedire, quominus filius exhæredatus adhuc inter suos hæredes habeatur: atque ideo nepotibus ex se natis obstare, quominus in locum ipsius & gradum adscendat. Sed & post mortem patris, quamdiu adhuc ab intestato succedere potest, pro suo interim haberi, quoniam rescisso aut deserto patris testamento filius hæres nihilominus patri existit, perinde ac si nulla exhæredatio intervenisset, *d. l. filium. 20. cont. tab. l. 8. § pen. de inoff. testam.* Verùm enim verò si exhæredatio confirmata fuerit adita ex testamento hæreditate, hac consideratione exhæredatus amplius pro suo haberi non potest, cùm verum sit, eum patri suum hæredem non extitisse, nec existere posse, *d. l. 1. §. pen. de suis & legit.* add. Gomez. *1. res. 11. n. 9.* Hotom. *9. obs. 10.* Ant. Fab. *9. conject. ult.* Christin. *vol. 4. decis. 16. n. 4.* Bachov. *hic.* add. Val. Reimer. *decis. 6. disp. 1. thes. 4.*

TEXTUS.

Pupillare testamentum sequela paterni.

5. *Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat; nam pupillare testamentum pars & sequela est paterni testamenti: adeo ut si patris testamentum non valeat, nec filii quidem valebit.*

NOTÆ.

5. *Nisi & sibi faciat*] *d. l. 2. §. 1.* Immo nisi sibi prius faciat, deinde filio, nec converso modo à filii testamento incipiat, *d. l. 2. §. 4. & ult.* utique si ex intervallo diversisque tabulis sibi pater hæredem scribat, & filio substituat, quod facere potest, *l. 16. §. 1. l. 20. §. 1. eod.* Cæterum si conjunctim, eodem tempore, ac contextu utrumque fiat licet ordinem convertere, veluti si ita scribat, *Si filius meus intra pubertatem decesserit, Sejus hæres esto: Filius hæres esto, d. l. 3. §. 5.*

Nec filii valebit] Fac. ratio in *l. 129. §. 1. l. 178. de reg. jur. c. accessorium. 42. eod. in. 6.* Puto tamen hodie tabulas pupillares non infirmari, quamvis exhæredatus querelam inoff. testamenti obtinuerit per *Nov. 115. c. 3. in fin.*

COMMENTARIUS.

1 *Patrem prius sibi debere testamentum facere, deinde filio, nec converso modo à filii testamento incipere; nisi conjunctim unoque textu utrumque fiat.*

2 *Patris testamento non subsistente, & filii nullum esse, aut corruere.*

3 *Cur rescisso per querelam testamento patris substitutio pupillaris concidat, petita cont. tab. bonorum possessione non item?*

4 *Iure novissimo etiam expugnato per querelam testamento patris, salvam manere substitutionem pupillarem.*

PErmissum quidem patri est, suo testamento perfecto, alio tempore filio testamentum facere, *l. 16. §. 1. hoc tit.* aut sibi per scripturam, filio per nuncupationem, vel contra, *l. patris. 20. eod.* & vel instituto filio vel exhæredato. Cæterum necessarium omnino est, ut sibi quoque hæredem faciat, qui filio vult facere, *l. 2. §. 1. eod.* Incongruens enim visum est, eum, qui ipse intestatus decedere cupit, filio suo hæredem testamento dare: tantumque concessum patri sibi testamentum facienti, simul filio impuberi prospicere. Ex quo efficitur, testamentum patris principale esse, filii accessorium & paterni appendicem; ac proinde hoc sine illo non consistere, ex tritissima juris regula, *l. nihil dolo. 129. §. 1. de reg. jur. c. accessorium. 42. eod. in. 6.* Cæterum hoc in paganis obtinet: militi enim ex privilegio indultum, ut soli filio hæredem facere possit, tametsi sibi non fecerit, *d. l. 2. §. 1. l. in fraudem. 15. §. pen. de test. mil.*

Nisi & sibi faciat] Immo nisi sibi prius faciat, deinde filio: nec converso modo a filii testamento incipiat, *d. l. 2. §. prius. 4. & §. ult.* 1
Quippe hic ordo naturæ est, ut sit & præcedat aliquid principale, cui quid accedere volumus, quod per se solum subsistere nequit. Filii autem testamentum sequela est & accessio paterni, ita ex paternis tabulis pendens, ut sine illis non subsistat. Merito itaque Juliani sententia rescripto Imperiali comprobata est, patrem prius sibi debere, deinde filio hæredem scribere, neque hunc ordinem convertendum esse, incipiendumve à testamento filii, *d. l. 2. §. 4.* Minimèque audiendus est Goveanus, qui *lib. 1. var. lect. 8. in d. §. 4.* pro *comprobata* reponit *improbata*, motus ratione, qua Ulpianus mox utitur, quia constet, unum esse testamentum. Nam ista ratio non evertit Juliani sententiam, ut Goveano videtur, sed confirmat. Objici quippe poterat, duo hic testamenta esse, unum patris, alterum filii, *§. 2. sup. eod.* ac proinde parum referre, ab utro incipiatur. Cui objectioni occurrit Ulpianus tacitè significans, si revera duo diversa hic essent testamenta, facile se concessurum, nihil interesse, utrum prius posteriusve factum sit: sed quia unum duntaxat revera testamentum est, quod duas quidem partes habeat, sed quarum illa, qua hæres instituitur filio, pendeat ex altera, qua hæres instituitur patri, rationem exigere, ut ea pars præcedat, quæ principalis est, sequatur altera, quæ ex priori dependet, & sine ea consistere non potest. Atque hæc ita obtinent, si ex intervallo diversisque tabulis pater sibi hæredem scribat, & filio substituat. Si verò conjunctim eodem tempore ac contextu utrumque fiat, placet substitutionem valere, licet conversa scriptura filii testamentum factum fuerit. Veluti si quis ita scripserit, *Si filius meus intra pubertatem decesserit, Sejus hæres esto. Filius hæres esto, d. l. 2. §. sed & si. 5.* & merito, quia in conjunctionibus nullus ordo est, nec quicquam interest, utrum prius, utrum posterius dicatur scribaturve, teste Alfeno, *l. cum quidem. 14. de peculleg. fac. l. si his. 28. de hær. inst.* Ad hunc modum hæc explicant Zas. *ad d. l. 2. §. 4. n. 8.* Duar. *in comm. ad hunc tit. c. 14.* Vigl. *hic*, citans Iason. & DD. ultramontanos. Angelus etiam communem hanc esse sententiam testatur.

Nec filii quidem valebit] Nam, ut dictum est, cùm pricipalis causa non subsistit, ne ea quidem, quæ sequelæ & accessionis vicem obtinent, consistere possunt, *l. nihil dolo. 129. §. 1. l. cùm principalis 178. de reg. jur. c. accessorium. 42. eod. in. 6.* Hinc fit, ut non tantùm 2
ab initio pupillares tabulæ non subsistant, si patris testamentum ab initio nullum sit; verùm etiam corruant, si patris testamentum, quod rectè factum erat, postea infirmetur, puta aut

rum-

rumpatur agnatione vel quasi agnatione sui hæredis, *l. 2. in pr. hoc tit.* aut inofficiosum in totum pronuntietur, *l* 8. §. *sed nec. 5. in fin. de inoff. test.* aut irritum fiat testatore capite minuto, aut non adita ex testamento hæreditate, *d. l. 2. §. 1. l. 10. §. 4. eod.* Planè si suus hæres testamento patris sit institutus, puta pupillus ipse, nihil amplius ad confirmationem testamenti desideratur, quàm ut is mortuo patri sit superstes, licet se abstineat: nam vel nudæ sui hæredis existentiæ hæc vis est, ut confirmet tabulas pupillares, *l. 12. h. tit.* de quo plenè scripsimus ad *pr. hujus tit.* Illud
3 alicui mirum videatur, quod cùm, rescisso per querelam testamento, substitutio pupillaris concidat, eam tamen placet valere, cum præterito filio contra tabulas bonorum possessio petita est, *l. ex duob. 34. in fin. & l. seq. eod.* non enim minus sic testamentum rescinditur, reditque res ad causam intestati, quàm ex causa inofficiosi, *l. ut liberis. 17. C. de collat.* Ego hoc ex eo esse puto, quod querelæ inofficiosi hic color prætexitur, quasi testator sanæ mentis non fuerit, cùm testamentum ordinaret, *l. 2. l. 13. de inoff. test.* ut proinde, eo rescisso perinde omnia haberi debeant, ac si testamentum nullum factum esset, aut ab eo factum, qui testamenti factionem non habuit, nihil ut ex eo testamento valeat, *l. 8. §. ven. l. cum mater. 28. d. tit.* Hoc autem prætextu non petitur aut conceditur contra tabulas bonorum possessio. Occurrit etiam, quod prætoria remedia non ultra operantur, quàm prætor voluit, *l. in conventional. 52. de verb. obl.* Cùmque prætori hoc curæ sit, ut beneficii sui fines sic regat, ut quam potest minimum detrahat juri civili, & omnino ne cui noceat, credibile est, ob hanc causam noluisse eum vim auxilii sui porrigi ad tabulas pupillares, ne, dum aliis opitulatur, utilitatem impugnet pupilli. Ad hæc nec prætor ipse omnino pro nullo habet testamentum, contra quod bonorum possessionem pollicetur: nam si hoc septem testium signis signatum sit, etiam scriptis in eo hæredibus, dat bonorum possessionem secundum tabulas, scil. si liberi præteriti, quorum causa potior est, non petant, *l. 2. in pr. secund. tab.* Ut adeo nihil mirum sit, substitutionem pupillarem, quæ edictum prætoris non offendit, salvam manere. Qua de re vide quæ superius disputavimus sub *tit. de exhær. lib.*
4 Hodie ex novella Justiniani lege, etiamsi per querelam inofficiosi testamentum patris expugnatum fuerit, pupillaris substitutio salva manebit, quemadmodum & legata cæteraque capita firma manent præter institutionem. *Nov. 115. c. 3. in fin.* unde *auth. ex causa. C. de lib. præt.* & ibi comm. DD. Equidem scio, Dynum & Petrum à Bellapert. contendisse, ea tantùm ex novella ista lege rescisso testamento salva manere, quæ institutionem hæredis non desiderant, veluti legata, fideicommissa, libertates, tutorum dationes: secus adhuc esse in iis, quæ hæredis institutionem requirunt, ut pupillaris substitutio; idque & Covaruviæ probari *in cap. Raynut.* §. 6. *nu.* 3. Cæterum mihi verba illa Novellæ, *& alia capitula*, non ob aliam causam videtur addidisse Justinianus, quàm ut omnia capita comprehenderet extra institutionem: ac licet pupillaris substitutio & ipsa sit institutio, palam tamen est, illic per institutionem, quæ irrita esse jubetur, intelligi institutionem primam, qua scil. pater sibi hæredem scripsit, non qua filio, quæ tantùm pars est & sequela paterni testamenti: pertinet denique etiam ad utilitatem pupilli, ut salva maneat substitutio, ob quam causam & olim everso per bonorum possessionem cont. tab. testamento patris conservata fuit; *l. ex duobus. 34. in fin. cum l. seq. hoc tit.*

TEXTUS.

Quot liberis substituitur.

6. *Vel singulis autem liberis, vel ei, qui eorum novissimus impubes morietur, substitui potest. Singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: novissimo, si jus legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri velit.*

COMMENTARIUS.

1 *An postquam mater una cum fratribus defuncti ad legitimam hæreditatem vocata est, adhuc locus sit dispositioni hujus §.*

2 *An non saltem, quo mater excludatur, dici possit, fratres per fideicommissum mutuo substitutos esse?*

QUi plures liberos impuberes habet, si neminem eorum intestatum decedere velit, potest singulis, quos voluerit substituere, aut ipsos invicem & reciprocè, eique, qui novissimè impubes mortuus fuerit, substituere alium aliquem, *l. si pater. 25. hoc tit.* Quod si uni tantùm substituit, hic solus testatus decedet, cæteri intestati. Unde si postremo morituro tantùm substituerit, jus legitimarum hæreditatum inter fratres conservare voluisse intelligitur, *l. vel singulis. 37. eod.* unde hic locus sumptus est.

Intestatum decedere] Nota, impuberes etiam dici intestatos decedere, etsi ipsi testamentum facere non possunt; sicut vice versa testati decessisse dicuntur, cùm pater eis testamentum fecit. Porro an propriè vox intestatus impuberibus, furiosis & similibus personis attribuatur, ita ut statuta de successione intestatorum loquentia ad eas quoque personas intelligi debeant pertinere, tractamus *inf. tit. 1. lib. 3. in pr.*

Ius legitimarum hæreditatum] Nam cùm cæteris nec pater testamentum fecerit, nec ipsi

sibi in ætate pupillari facere possint, necessario evenit, ut præmorientium fratrum impuberum hæreditates ex lege 12. tabb. ad superstites perveniant: quorum tandem omnium bona in ultimi defuncti hæreditate reperta substitutus ejus consequetur. Unde quæritur, cùm hodie ex *Nov*. 118. *cap*. 2. mater defuncti una cum fratribus ad legitimam hæreditatem vocetur, adeoque fratres consanguineos tantùm, sive ὁμοπατρίους excludat, utrum nihilominus adhuc in casu proposito novissimo morienti substitutus bona etiam cæterorum integra consequatur, an mater partem eorum auferat, easque dumtaxat partes ferat substitutus, quæ morte fratrum ad impuberem pervenissent, nulla facta substitutione? Prius illud dicere non possumus, nisi fingamus, substitutionem novissimo factam ad omnes pertinere, singulosque invicem tacitè substitutos, & postremum morientem prædefuncto. At hoc vetat hic ipse locus. Ait enim Imp. cùm novissimo tantùm substituitur, jus legitimarum hæreditatum inter fratres integrum custodiri. Si verò mutua hic fingatur substitutio, priorum morientium superstites non legitimi hæredes, sed ex testamento essent, omnesque decederent testati. Proinde dicendum, ut olim in casu proposito inter fratres, quippe qui soli à lege vocabantur, legitimæ hæreditates salvæ manebant, ita hodie etiam matri, postquam ea una cum defuncti fratribus admissa est, jus legitimæ successionis integrum manere, atque ad substitutum eas dumtaxat partes pertinere, quæ in hæreditate ultimi defuncti reperiuntur. Sed dixerit adhuc aliquis, quidni hic fideicommissum inducimus, ut ipsi fratres, si non directò, saltem per fideicommissum invicem substituti videantur? Ita enim Paulum in specie non dissimili respondisse, *l. Titia*. 87. §. 2. *de legat*. 2. Species hujusmodi est, de qua consulitur; Testator certum fundum legavit Titio & Mævio, fideique eorum ita commisit, *ut qui ex eis ultimus decessisset, eum fundum, cùm moreretur, restitueret Sempronio*. Respondet Jurisconsultus, in eo fideicommisso testatorem duos videri gradus substitutionum fecisse, unum, ut is, qui ex duobus prior moreretur, alteri restitueret, quod colligit ex verbis, *qui ultimus decesserit*: alterum, ut novissimus restitueret Sempronio. Sed non est hæc species similis nostræ. Rectè Jurisconsultus in *d. l. Titia*. 87. §. 2. ex eo, quod testator proponitur eum, qui ex duobus, quibus fundum legaverat, posterior moreretur, rogasse, ut eum fundum alii restitueret, colligit alterum fideicommissum: non enim rogatus proponitur de restituenda dumtaxat parte sua, sed de toto fundo, ac proinde etiam de parte collegatarii præmortui. Jam verò quia hoc facere non potest, nec implere fideicommissum expressum nisi collegatarii quoque pars ad eum pervenerit, apparet, eam defuncti fuisse voluntatem, ut qui ex collegatariis prior moreretur, superstiti partem suam restitueret. In casu verò nostro nihil est, quamobrem præter substitutionem novissimi aliam aut fideicommissum inducamus: non enim in universa hæreditate, sed ultimi morientis tantùm bonis substitutio facta proponitur.

TEXTUS.

De substitutione nominatim aut generaliter facta.

7. *Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti*, Titius hæres esto: *aut generaliter, ut* Quisquis mihi hæres erit. *Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.*

COMMENTARIUS.

1 *Generali formula substitutionis solos illos vocatos intelligi, qui hæredes nominatim scripti sunt.*
2 *Ex eadem formula solos venire, qui patri hæredes extiterunt.*
3 *Ejusdem formulæ hunc effectum esse, ut substituti easdem ex substitutione partes consequantur, quas in patris hæreditate habuerunt.*

Substitutio pupillaris vel specialiter & nominatim concipitur, puta hoc modo, *Filius meus hæres esto. Si filius impubes decesserit, Titius hæres esto*. Vel generaliter, veluti, si pluribus hæredibus institutis, testator his verbis filio substituat: *Quisquis mihi hæres erit, idem filio meo impuberi hæres esto*, *l*. 3. *l*. 8. *l*. 10. *hoc tit. l. ult. C. eod*. Ad quem modum vulgaris substitutio non rectè conciperetur, nam hæc formula, *Quisquis mihi hæres non erit*, &c. in infinitum producitur. Non est verò eadem vis generalis & specialis substitutionis, ut in calce exegeseos hujus §. ostendemus, cùm cognita nobis erit potestas clausulæ generalis sive horum verborum, *Quisquis mihi hæres erit*, &c. quam solam hic explicat Justinianus.

Qui & scripti sunt hæredes & extiterunt, & pro qua parte] Paucissimis verbis triplicem comprehendit effectum horum verborum, *Quisquis mihi hæres erit*. Primus hic est, quod his verbis vocati intelligantur illi soli, qui hæredes nominatim scripti sunt, non alii, qui forte per eos, qui scripti sunt, hæredes extiterunt, itaque nec dominus, qui per servum, nec pater, qui per filium hæres extitit, ex hac clausula ad hæreditatem impuberis admittitur: quippe quibus non judicio defuncti, sed vi potestatis vel dominicæ vel patriæ hæreditas obvenit, *l*. 3. *l*. 8. §. 1. *eod*. Eademque ratione nec hæredis hæres admittetur, *d. l*. 8. §. 1. licet alias hæredis appellatione etiam hæres hæredis

his contineatur, *l. hæredis.* 65. *l. sciendum.* 70. *de verb. sign. l. qui per successionem.* 194. *de reg. jur. l. ult. C. de hær. inst.* nec is, cui ex fideicommisso hæreditas restituta est, ut rectè docet D. Vigl. *hic*. Cæterum quod diximus, dominum non admitti, id intelligendum est, si hoc solo obtentu hæreditatem pupilli ex substitutione ad se pertinere contendat, quod patris bona jam apud se per servum quæsita habeat. Non enim inspicitur, apud quem patris hæreditas sit, sed quis à patre expressè & immediatè ad hæreditatem vocatus. Ideoque, si servus quæsita domino ex institutione hæreditate, antequam ex substitutione adiret, à potestate ejus exierit, non poterit dominus ex substitutione impuberi hæres effici: sed servus vel ipse sibi hæreditatem impuberis acquiret, si forte manumissus fuerit; vel si alienatus, novo domino, cujus jussu adierit. At verò, si existente conditione pupillaris substitutionis adhuc in ejusdem domini potestate sit, nihil prohibet, quominus jussu ejus nunc item ex substitutione pupilli hæreditatem adeat, eamque novo hoc suo facto acquirat domino; ut post Io. Fab. *hic.* & DD. comm. *in l. filiosfam.* 11. *de legat.* 1. docent Vigl. & Bachov. *hic.* Duar. *in comm. ad hunc tit. cap.* 15. *& fac. l.* 3. *hoc tit.* junct. §. 1. *sup. de hær. inst.* Simili igitur modo, si filiusfam. emancipatus fuerit, ipse ex substitutione hæres fiet: si in potestate manserit, patrem hæredem faciet.

2 Alter effectus substitutionis generaliter factæ est, quod ex ea soli veniant illi, qui patri hæredes extiterunt: proinde si hæres scriptus paternam hæreditatem repudiaverit, nihil ei proderit ad hæreditatem pupilli consequendam, quod testamento patris hæres scriptus est: nam alias horum verborum, *Quisquis mihi hæres erit*, &c. nulla vis esset, cùm à testatore jam ante hæredes scripti sint, qui ea conditione substituuntur, *d. l.* 8. *in fin. pr. hoc tit.*

3 Tertius effectus est, quod generali formula substituti easdem ex substitutione partes consequuntur in bonis pupilli, quas in ipsius patrisfam. hæreditate habuerunt, *d. l.* 8. §. 1. *in fin.* Ut hìc quoque locus sit regulæ traditæ in §. 2. *præc. tit.* testatorem eas videri in substitutione partes cuique dedisse, quas in institutione expressit. In substitutione nominatim facta, sive speciali, converso fere modo hæc se habent. Nam primo necesse non est, ut is, qui nominatim substitutus pupilli hæreditatem vindicat, hæres à patre scriptus sit. Deinde etsi hæres ex parte scriptus est, non eo tamen minus ex substitutione admittitur, quod patris hæreditatem repudiavit, modo utramque nunc amplectatur, nisi sub ea conditione substitutus sit: *Si hæres erit*, *d. l.* 8. *in pr.* junct. *l.* 10. §. 3. *eod.* Postremo nominatim substituti, non hæreditatis partes, id est, quæ singulis adscriptæ sunt in institutione, sed viriles sive æquales habebunt, per ea, quæ tradimus *sub* §. 2. *tit. præc.*

TEXTUS.

Quomodo substitutio pupillaris finitur?

8. *Masculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest: fœmina usque ad duodecim annos. Et si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit.*

NOTÆ.

8. *Evanescit substitutio*] Quamvis longius tempus comprehensum fuerit, *l.* 14. *eod.* quod autem evanescit, nec ad causam fideicommissi proficit.

COMMENTARIUS.

1 *Pupillarem substitutionem extingui anno quartodecimo aut duodecimo completo, licet non superato.*

2 *Si longius tempus comprehensum fuerit, an post pubertatem substitutio valeat jure fideicommissi?*

3 *An ad causam fideicommissi trahatur, si demum à pubertate substitutio incipiat?*

Dictum supra est, pupillarem substitutionem introductam esse ex hac causa, quod cùm liberi in ea ætate essent, ut ipsi sibi testamentum facere non possent, utile atque ex re ipsorum visum fuerit, ut parentes eis facerent. Quamobrem cùm ad eam ætatem pervenerunt, qua jam ipsi testari possunt, cessante fine substitutionis, merito placuit, eam extingui: alias, quod iniquissimum est, civi Romano puberi testamenti factio auferretur, *l. ex facto.* 43. *hoc tit.*

Usque ad quatuordecim annos, &c.] Masculi enim anno quartodecimo, fœminæ duobus annis maturius puberes fiunt, *sup. quib. mod. tut. fin.* à qua ætate jam ipsi testamentum facere possunt, *l.* 5. *qui test. fac.* Ait, *usque ad quatuordecim annos*, quibus verbis significat, omne spatium, quod est intra pubertatem, liberum esse patri ad substituendum filio, finem autem hujus arbitrii esse pubertatem. Quapropter si quis verbi causa ita substituit: *Si filius meus intra decimum annum decesserit, &c.* pupillusque ad eos annos pervenerit, expirat substitutio, licet postea decesserit intra annum decimum quartum, *leg. si ita.* 21. *d. l. ex facto.* 43. §. 1. *eod.* At si in substituendo annos pubertatis egressus sit, finietur nihilominus substitutio pubertate, *l. in pupillari.* 14. *eod.*

Si hoc tempus excesserint] Liberi nimirum, quibus facta est substitutio, masculi annos quatuordecim, fœminæ duodecim: neque enim patitur contextus, ut ad parentes, qui substituerunt, hæc referantur. Quod verò ait *excesserint*, id verbum non puto præcisè hìc accipiendum esse, quasi non satis sit annum quartumdecimum aut duodecimum complesse, eo- 1

que non completo, sed superato demum extingui substitutionem: sed potius explicandum ex iis locis, ubi ex professo agitur de ætate, qua cives testamentum facere possunt. Atqui ex quo quis incipit testamentum facere posse, finem capere debet hæc substitutio, utpote quæ hoc uno fundamento nititur, quod ii, quibus fit, sibi non possint hæredem facere. Aliud tamen D. Viglio visum.

Evanescit] Etiamsi longius tempus comprehensum fuerit, *d. l. 14. hoc tit.* Sed longiore tempore comprehenso, an non saltem post pubertatem substitutio valebit jure fideicommissi? Finge ita factam, *Si filius intra annum vicesimum decesserit, Titius hæres esto.* Ex hac substitutione constat, filio intra pubertatem defuncto, directo jure succedi, post id tempus
2 non item. Sed quæritur, an non saltem post pubertatem proficiat ad causam fideicommissi, ut perinde ex eo tempore haberi debeat, ac si filius post pubertatem intra annum vicesimum moriens rogatus esset hæreditatem patris substituto restituere? Communis sententia est, testibus Zas. *c. 5. de substit. compend.* Covar. *in c. Raynut. de testam. §. 9. n. 29.* Ias. *in l. precibus. 8. C. hoc tit. n. 11.* ejusmodi substitutionem pubertate ita finiri, ut nulla ejus vis amplius supersit. Quæ sententia mihi verissima videtur. Etenim inconveniens omnino est, ut una substitutio diverso jure pro diversitate temporis censeatur, scilicet ut valeat intra pubertatem directo, & bona tam patris quàm filii, ex quibus una facta est hæreditas, complectatur, post pubertatem jure fideicommissi, & sola patris bona contineat. Nec Jurisconsultus *in d. l. 14.* scribit, substitutionem impuberis, in qua longius pubertate tempus comprehensum est, post pubertatem ad fideicommissum trahi, sed pubertate finiri: quod Justinianus hic expressit verbo significantissimo *evanescere*. Quod si ne illa quidem sub-
3 stitutio, quæ demum à pubertate incipit, jure fideicommissi valet, multo minus ullo jure valere poterit, qua etiam ætas pupillaris comprehenditur: nam, ut bene disputant Mantic. *7. de conj. ult. vol. tit. 3. n. 9.* Gomez. *1. res. 7. n. 2.* Cristin. *vol. 4. decis. 16. n. 5.* facilius ad fideicommissum trahi potest post pubertatem facta verbis directis in secundum casum substitutio, quàm ea, quæ annos pupillares simul complexa pubertatem certis annis excedit. Sed quoniam iidem DD. & cum his comm. interpretes non concedunt, quod nos pro vero & certo asumimus, nimirum, ne illam quidem substitutionem, quæ à pubertate incipit hoc modo, *Si filius meus post quartumdecimum annum decesseris*; ad casum fideicommissi proficere, id nobis prius quàm hinc abeamus probandum est. Non valere quasi fideicommissum, argumento sit *l. si servus legat. 108. §. si servus alienus. 9. de legat. 1. l. 9. C. de test. man.* quibus in locis servo alieno directa libertas frustra dari dicitur. Quod si favor libertatis verbum directum ad fideicommissum non trahit, nulla res omnino trahet. Et cur testatoris voluntatem, quæ contra leges est, adjuvemus, ut benigna interpretatione inducamus fideicommissum, de quo non apparet testatorem cogitasse? Neque enim, ut quid valeat jure fideicommissi, sufficit, tale id esse, quod jure fideicommissi valere posset, si testator voluisset, nisi & voluerit, *l. 1. l. 13. §. 1. de jur. cod. l. ex ea scriptura. 29. qui test. fac. l. quærebatur. 19. de test. mil. l. cohæredi. 41. §. 3. h. tit.* Sed quid opus est argumentis? Papinianus *l. 17. eod.* omnem dubitationem tollit, cum sic scribit, *Verbis civilibus substitutionem post quartumdecimum annum frustra fieri convenit*, neque enim frustra fieri diceret, aut rectè diceret, si post id tempus quasi fideicommissum valeret, & verba directa inflecterentur. Non obstat huic sententiæ *l. Scævolæ. 76. ad Trebel.* quoniam quod Scævola ibi respondet, id in casu illic proposito favore pupilli benignè receptum est, ut ipse significat, & tamen simul ex conjectura voluntatis paternæ. Proponitur enim substitutio facta in codicillis: qui locus est obliquarum non directarum dispositionum. Proponitur pupillus, cui ita substitutio facta, in ætate pupillari decessisse: atque in hac specie respondet Jurisconsultus, benigna interpretatione placere, ut quod valere non potest, ut testamentum pupilli, valeat saltem quasi codicillus ab intestato; cùmque ratio juris non patiatur, ut ex hac substitutione hæredem habeat directo, ut habeat saltem ex fideicommisso, postquam patri concessum, legitimum filii hæredem fideicommisso obstringere. Cæterum sustinebitur hoc fideicommissum usque ad tempus pubertatis: cùm verò pupillus adoleverit, evanescet, ne, quod propter utilitatem impuberis introductum est, puberi jam facto obsit in libertate testandi, *arg. l. si fundum. 92. §. 2.* junct. *l. quod fideicommiss. 93. de leg. 1. l. cohæredi. 41. §. 3. hoc tit. l. ex facto. 43. §. 1. eod.* junct. *d. l. Scævola. 76.* ita ferme & plerique recentiores. Cujac. *11. obs. 25.* Govean. *ad d. l. 7.* Paul. Bus. *ad l. centurio. 15. eod.* Duar. *comm. in hunc tit. c. 16.* Vasq. *l. 1. de succ. progr. §. 1. n. 118.* Ant. Fab. *15. comm. 12. & 14.* Fachin. *4. contr. 44.* add. Menoch. *de præsumpt. part. 2. lib. 4. tom. 1. præs. 34. & 55.* & quæ nos *sub §. seqq.* VINN. Nec tamen omnes. Nam sunt, quibus contraria sententia videtur probabilior: quia quidquid in fideicommissum legitime flecti potest, facile flecti solet. *§. 3. Inst. quib. mod. test. inf. l. 2. C. comm. de leg. l. 69. pr. ff. de leg. 2. l. 15. C. de testam.* Quæ attulit Vinnius, ad jus vetus pertinent, quum nondum tantum auctoritatis tribueretur fideicommissis tacitis. Vinnii principia in foro vix admittuntur. HEIN.

TEI-

TEXTUS.

Quibus pupillariter non substituitur.

9. *Extraneo verò, vel filio puberi heredi instituto ita substituere nemo potest, ut si hæres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget alii hereditatem ejus vel totam, vel pro parte restituere: quod jus quale sit, suo loco trademus.*

NOTÆ.

9. *Vel filio puberi*] *L. 7. eod.* ubi Papinian. scribit, verbis civilibus substitutionem post quartum decimum annum frustra fieri: ac proinde talis substitutio ne jure quidem fideicommissi valebit; nam quod frustra fit, nullo genere valere intelligitur.

Nemo potest] Nemo scil. paganus: nam militi hæc concessa sunt, *l. 5. l. 41. §. 4. de test. mil. l. 15. h. t. l. 8. C. eod.* ut & alia, quæ in paganis non obtinent, *l. 2. §. 1. h. t. l. 15. §. pen. de test. mil.*

Suo loco trademus] *In fin. hujus lib. tit. 23.*

COMMENTARIUS.

1 *Militum privilegia circa directam substitutionem in casum pupillarem.*

2 *Apud Batavos & plerosque alios Belgii populos pupillarem substitutionem locum non habere; & an locus sit exemplari.*

QUæ hoc §. traduntur, omnia consequentia sunt iis, quæ relata sunt initio hujus tit. Nam si parentibus tantùm permissum est, liberis impuberibus, & iis dumtaxat, quos in potestate habent, ita substituere, ut si hæredes extiterint, & intra pubertatem moriantur, alius sit eis hæres; ex eo omnino efficitur, neque parentes posse ita substituere liberis, quos in potestate non habent, nec si in potestate habeant, & puberes sint. Postremo nec omnino quemquam alium posse vel impuberi extraneo, vel puberi hoc modo substituere, ut si hæres extiterit, & intra aliquod tempus vita decesserit, alius ei hæres sit: in tantum, ut nec jure fideicommissi talis substitutio valeat, ut modo probavimus, & hic locus insuper confirmat, cùm dicat Justinianus, neminem posse extraneo aut filio puberi, in casum, quo hæredes futuri sunt, substituere: sed tantùm permissum esse testatori, ut hæredem institutum per fideicommissum obliget, &c. Cur enim requireret expressum fideicommissum, si ipsa directa substitutio in proposito jure fideicommissi defendatur, quod totidem verbis indicare poterat? ut bene disputat D. Viglius *hic*, & Ant. Fab. 15. *conj.* 12. contra DD. vulgo, quos sequuntur Gomez & Mantic. *ubi supra*. Solis militibus concessum est, ut etiam liberis emancipatis, aliisve extraneis, qui hæredes extiterunt, directo substituant: sed hoc jus in his exercetur, quæ à milite ad eum, cui substituit, pervenerunt, non quæ aliunde, *l. 5. l. miles in s. 41. §. 4. de testam. milit.* 1

Ejusdem privilegii est, quod miles liberis suis etiam post pubertatem directo substituere potest, sive compendio sive expressa certa post pubertatem ætate; ut utraque substitutio intra pubertatem valeat jure communi sive directo, *l. centurio. 15. h. t.* post eam ætatem ex privilegio militis jure fideicommissi, *l. precibus. 8. C. eod.* & bona dumtaxat patris contineat cum fructibus inventis in hæreditate, *d. l. 15.* id est, ut rectè Govean. & Bas. *ibid.* Perez. *ad tit. C. de imp. & al. subst. n. 27. & 28.* cum fructibus pendentibus, & maturis tempore mortis ipsius militis. Nam hi fructus augent hæreditatem, *l. 9. ad L. Falc.* ac per consequens in fideicommissariam hæreditatis restitutionem venire potest: neque ad hos fructus pertinet *l. in fideicommissaria. 18. in pr. ad Sen. Treb.* idque etiam crebrius placuit; licet Ant. Fab. *d. loc.* Duar. *d. comm. c. 23.* Hotom. 1 *amicab.* 17. Don. *in d. l. precibus.* 8. contendant, hujusmodi substitutiones à milite factas etiam post pubertatem valere jure directo. VINN. Nec male hi interpretes, ex mea quidem sententia. Favent enim istis *l. 5. ff. de testam. milit.* & *l. 15. ff. h. t.* Ubi substitutus dicitur *capere* bona patris. *Capi* autem dicuntur ea, quæ jure directo valent, uti legata per vindicationem. Ulpian. *tit. 24. §. 2. sequ.* Ita fere Merill. *Obs. lib. 6. cap. 5* ubi & argumenta ab aliis in contrarium adlata eleganter diluit. HEIN. Porro de fideicommissaria substitutione tractatur in *fin. hujus lib. t. 23.* Apud Batavos & Zelandos substitutioni pupillari locum non esse, utpote quæ originem trahit à singulari illa Romanorum in liberos potestate, quæ nobis incognita, tradit D. Grot. *lib. 1. manud. ad Batav. Jur. c. 6. & lib. 2. c. 19. in fin.* & secundum eum judicatum est. De cætero quoque Belgio (excipienda tamen Frisia) idem refert D. Gudel. *lib. 2. de jur. noviss. c. 5. sub fin.* Nam etsi nos quoque potestatem in liberos nostros habemus, non talem tamen habemus, qualem Romani, quæ etiam ad bona liberorum propria se extendat: atque inauditum est, tantam nunc esse patriam potestatem, ut pater filio hæredem dare queat, qui succedat in universa filii bona, non solùm quæ à patre ipso, sed etiam quæ aliunde accepit, atque adeo dare etiam exhæredato: sed utimur substitutione fideicommissaria. Iidem quoque tradunt, pari ratione mores hodiernos nec quasi pupillarem substitutionem agnoscere, inauditumque esse, patrem filio mente capto ea substitutione, quam ad exemplum pupillaris Justinianus introduxit, testamentum facere, eique dare hæredem, Grot. & Gudelin. *ubi sup.* Groenevv. *de leg. abr. hic*. Cæterum hoc non obstante nuper Curia Hollandiæ hujusmodi testamentum rescindere noluit, eo quod, ut allegabatur, exēplaris substitutio neque libera sit, nec avi patriæ potestatis, 2

statis, ut superius illa pendeat; sed in sola humanitate fundata sit: idemque matri & avo materno hic concessum, quod patri, nec patri minus circa liberos emancipatos, quàm in potestate constitutus, vid. *sup.* §. 1. *eod.* Quamquam mores nostri totum hoc aversari videntur, dare alii, quantumvis filio, hæredem: & admissa exemplari substitutione in liberis mente captis, ex ratione constitutionis Justiniani eadem porrigenda erit etiam ad liberos impuberes, etiamsi sanæ mentis sint, per ea, quæ *d.* §. 1. *num.* 3. Curiam tamen pro testamento pronuntiasse, postea intellexi. Sed & gentis nostræ simplicitati conveniens esse multi existimant, ut substitutiones directis verbis in secundum casum factæ, puta si hæredi instituto, & in casum, *si hæres erit*, & intra certum tempus decesserit, alius directo substituatur, valeant jure fideicommissi, quasi factæ in codicillis, *arg. l. Scævola.* 76. *ad Sen. Trebell.* & exemplo substitutionum militarium, *l. centurio.* 15. *ff.* junct. *l. precibus.* 8. *C. hoc tit.* Gudelin. *libr.* 2. *de jur. noviss. cap.* 5. Cyprian. *cens. Belg. hic.* Grœnevv. *tract. de legib. abrog. eod.*

TITULUS DECIMUSSEPTIMUS.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTUR.

Dig. Lib. 28. *Tit.* 3.

Ratio ordinis.

EXPOSITA sunt ea omnia, quæ ad constitutionem testamenti necessaria diximus initio tractatus de testamentis ordinandis. Sunt autem hæc trita; ut persona testantis talis sit, quæ testamenti factionem habeat; ut testamentum fiat adhibitis solemnitatibus tum communibus & externis, videlicet præsentibus septem testibus idoneis, &c. tum internis & quorumdam testatorum propriis, scilicet ut pater testaturus liberos, quos in potestate habet, hæredes instituat, aut nominatim exhæredet. His rebus aut una earum deficientibus, testamentum ab initio nullum est, *l.* 1. *de injust. rupt. irr. fact. test.* Ubi autem hæc omnia concurrunt, habemus id, quod hactenus quæsitum est, justum sive jure factum testamentum, *l.* 4. *qui test. fac.* Quia verò non satis est ad deferendam ex testamento hæreditatem, id ab initio justum esse, nisi & tale ad extremum perseveret, rectè atque ordine Imperator facit, quod prius nobis proponat modos, quibus testamenta rite facta infirmantur, quàm progrediatur ad disputationem de acquirenda vel omittenda hæreditate.

TEXTUS.

Quibus modis Testamenta infirmentur.

Testamentum jure factum usque eo valet, donec rumpatur irritumve fiat.

NOTÆ.

Donec rumpatur irritumve fiat] *Rumpi* & *irritum fieri* privationem significant, & ideo propriè nonnisi de iis, quæ jure subsistunt, prædicantur, *l.* 5. *hoc tit. de injust. rupto, &c.* privatio enim, ut in scholis dicitur, præsupponit habitum. Quæ verò testamenta non jure facta sunt, injusta & nulla dicuntur, veluti ubi solemnia desunt, aut filius in potestate præteritus est, *l.* 1. *l.* 3. §. 4. *l.* 6. §. 1. *eod.*

COMMENTARIUS.

DOnec rumpatur irritumve fiat] Ratio infirmandi testamenti non una est: nam & sententia judicis rescinditur, si querela instituta inofficiosum pronuntiatum fuerit, de quo *tit. seq.* & à prætore data bonorum possessione contra tabulas, *tit. de bon. poss. cont. tab.* & citra factum judicis aut prætoris infirmatur sola potestate juris: idque iterum duobus, iisque discretis modis, quorum altero *rumpi* dicitur, altero *irritum fieri*. De testamento rupto disputatur usque ad §. 4. inde de irrito, adjectis in calce aliquot declarationibus. Quia verò Justinianus rem totam non plenè explicat, nos operam dabimus, ut quicquid hujus rei est, penitus percipi possit ex nostra in singulos hujus *tit.* §§. explicatione. De bonorum possessione contra tabulas, qua & ipsa jure prætorio testamentum rescinditur, demum dicemus in secunda specie acquisitionis per universitatem, *infr. lib.* 3. *tit.* 10.

TEXTUS.

Quando testamentum dicatur rumpi. Primum de adoptione.

1. *Rumpitur autem testamentum, cùm in eodem statu manente testatore ipsius testamenti jus vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi filium per Imperatorem eum, qui est sui juris, aut per prætorem, secundum nostram constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentum ejus rumpitur quasi adgnatione sui hæredis.*

COM-

COMMENTARIUS.

CVm in eodem statu manente testatore] Toties rumpi testamentum dicitur, quoties evertiur manente testatore in eodem statu: cùm verò statum mutat, id est capite minuitur, non rumpi, sed irritum fieri testamentum propriè dicitur, §. 4. *inf. eod.* Apparet igitur, *in eodem statu* hìc dici oppositivè respectu ejus modi, quo testamentum infirmatur ob id, quod testator in eodem statu non mansit: quare expungenda est à paraphrasi Theophili negatio, & pro *μὴ μείναντος*, legendum *μείναντος ἐπὶ τ̃ αὐτ̃ καταστάσεως*: quomodo & in duobus regiis codicibus legi testatur Fabrotus. Porro ut testatoris statu non mutato testamentum infirmetur, uno verbo ut rumpatur, bifariam contingit, agnatione sui hæredis, & mutatione voluntatis: ille modus hoc §. alter sequenti, uno uterque exemplo declaratur.

Adoptaverit sibi filium per Imperatorem] Id est adrogaverit; est enim periphrasis adrogationis, quæ species adoptionis est, per quam interveniente Principis auctoritate eum in filium adsciscimus, qui sui juris est. Stante repub. populum auctorem fieri necesse erat, ut annotatum est, *lib. 1. tit. de adopt.*

2 *Secundum nostram constitutionem*] *L. pen. C. de adop.* vide *sup. §. 2. eod.* qua disponit, ut si filius extraneæ personæ in adoptionem daretur, jura patris naturalis integra servarentur, si verò persona non extranea, puta avus, nepotem ex filia aut filio emancipato in adoptionem acciperet, solvi jus patris naturalis, & transire adoptatum in potestatem & familiam hujus patris adoptivi. Significat igitur, hoc casu per adoptionem testamentum rumpi, quasi agnatione sui hæredis, illo non item: cùm olim indistinctè quavis adoptione, sicuti adrogatione, rumperetur, *l. 8. de injust. rupt. test.* Cæterum hi ita rumpunt, si præteriti sint: nam si qui hæres antea institutus erat, postea à testatore adrogetur, vel adoptetur, potest dici, ei satisfactum esse, *l. si quis. 18. eod. s. l. filio. 23. §. 1. de lib. & posthum.* Quid si exhæredatus sit? Et Ulpianus Marcelli & Papiniani sententiam probat, ut exhæredatio extraneo scripta ei postea adoptato non noceat, noceat autem filio emancipato, qui postea adrogatus sit, *l. 8. §. si quis. 7. & seq. cont. tab. d. l. 23. in pr. de lib. & posth.* credo, quia in persona extranei exhæredatio inepta & nulla est, de quo consule Vigl.

Quasi agnatione sui hæredis] *L. verum. 8. de injust. rupt.* multoque certius sui hæredis agna-
3 tione vera & naturali, cùm scilicet post testamentum factum testatori filius ex uxore nascitur, *l. 3. §. 1. de injust. rupt.* Similiter si nepos, qui tempore testamenti facti suus hæres avo non erat, patre remoto, in locum sui hæredis vivo avo successerit, quasi agnascendo testamentum avi, quo præteritus est, rumpit, *l. posthumorum. 13. d. tit.* quæ species forte hic ideo non repetuntur, quia alibi propositæ sunt, §. 1. & 2. *sup. de exhær. lib.* Huc etiam pertinent liberi naturales suscepti ex concubina, & post factum testamentum legitimati, sive insequenti matrimonio, sive curiæ oblatione, sive per rescriptum Principis. Nam cùm hi etiam jura suorum hæredum consequantur, §. 2. *inf. de hær. quæ ab int. Nov. 89. c. 8. & 9.* necesse 1
est, ut & ipsi à patre præteriti testamentum rumpant quasi agnatione.

TEXTUS.

De posteriori testamento.

2. *Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est, superius rumpitur: nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo, an non. Hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit hæres esse, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam hæreditatem adiret, decesserit, aut conditione, sub qua hæres institutus est, defectus sit; in his casibus paterfam. intestatus moritur. Nam & prius* 3
testamentum non valet ruptum à posteriore; & posterius æquè nullas vires habet, cùm ex eo nemo hæres extiterit.

NOTÆ.

2. *Superius rumpitur*] Etiamsi nominatim non revocetur, *l. 1. l. 2. eod. l. 27. C. de testam.* Ea quippe voluntas rata esse debet, quæ novissima, *l. 4. de adim. leg.* sic etiam leges posteriores & pacta novissima derogant prioribus. Rumpitur quoque testamentum corruptis tabulis, puta deletis, incisis, cancellatis, &c. *l. ult. h. t. l. 1. §. pen. l. pen. §. 2. sec. tab.*

Aut conditione defectus] Etenim tam solemne riteque per omnia factum testamentum habetur, quo hæres institutus est sub conditione, quàm quo purè, §. 9 *sup. de hær. inst.*

COMMENTARIUS.

1 *Vis & effectus incisionis testamenti, deletionis scripturæ, cancellationis, &c.*
2 *Inciso, deleto, cancellato, &c. testamento, utrum hæreditas fisco applicetur, an deferatur hæredibus legitimis?*
3 *An jura de incisione, inductione, &c. agentia accommodari debeant & ad testamenta nuncupativa, de quibus instrumentum conficitur, ut nunc moris est?*
4 *Cur prius testamentum etiam tabulis manentibus integris semper rumpatur à posteriore?*
5 *Ad infirmandum prius testamentum necesse non esse, ut id in posteriore nominatim revocetur.*
6 *Error Bachovii notatur & corrigitur.*
7 *Quid si prius testamentum contineat clausulam derogatoriam posterioris voluntatis?*
8 *Prius testamentum per posterius tolli, etiamsi ex posteriore nemo hæres extiterit.*
9 *Quibus modis fiat, ut hæres deficiat, & testamentum destituatur?*

Sc-

Secundus modus, quo testamentum initio rite
factum postea rumpitur, est mutatio volunta-
tis testatoris. Hic modus iterum duplex est; nam
& corruptis tabulis ita rumpitur, & integris ma-
1 nentibus. Corruptis, si testator testamentum in-
ciderit, laceraverit, scripturam induxerit, deleve-
rit, cancellaverit, signa amoverit aut turbaverit,
*tit. de his quæ in testam. delent. l. ult. de injust. rupt.
test. l. ad testium. 22. §. 3. qui test. fac. l. 1. §. pen. l.
pen. §. 2. de bon. poss. sec. tab. l. 12. l. pen. C. de te-
stam.* nisi forte non consulto, sed incautè quid
horum fecerit, aut ignorante eo contigerit: nam
tunc si legi adhuc quod scriptum est utcumque
poterit, ratum manebit testamentum, *l. 1. de his
quæ in test. del. d. l. pen. C. de test.* Planè inductio
aut cancellatio non ultra operabitur, quàm scri-
ptura inducta aut cancellata est, *l. 2. & 3. d. tit. de
his quæ in test. del.* Neque ex pluribus testamenti
codicibus uno deleto aut inciso, testamentum sub-
latum esse intelligitur, nisi hi, qui ab intestato
venire desiderant, probaverint, id ideo à patrefam.
2 factum esse, ut intestatus moreretur, *l. ult. eod. t.*
His autem modis testamento rupto, hæreditas
non applicabitur fisco, sed deferetur hæredibus
ab intestato, *d. l. pen. C. de testam. l. 1. §. pen. unde
liberi. l. ult. de his quæ in test. del.* nisi speciali odio
hæredum inductio facta probetur, quo in casu
tamquam ab indignis hæreditatem fiscus aufert,
l. 3. d. tit. l. cum tabulis. 16. §. 2. de his quæ ut indign.
Clar. §. *Testamentum. q. 93. num. 2.* Mantic. *de con-
ject. ult. vol. lib. 12. tit. 1. n. 31.* Paul. Bus. *ad l. 1.
& seqq. de his quæ ut indign.* Quæ de incisione
aut cancellatione testamenti dicuntur, ea constat
ad testamenta nuncupativa, qua talia sunt, appli-
cari non posse. Sed an his modis item rumpan-
tur, quæ, uti hodie moris est, per nuncupatio-
nem quidem fiunt, sed ita ut voluntas suprema
3 jussu testatoris scripto comprehendatur à Nota-
rio in scheda, unde mox diligentius exscribatur
& in formam redigatur instrumenti, quæsitum
est. Julius Clarus *d. loc.* existimat, incisionem aut
cancellationem instrumenti ad cassationem &
annullationem talis testamenti non sufficere, si
protocollum Notarii integrum relictum sit; quod
& Viglio placere videtur, *in §. pen. hoc tit.* cùm ait,
non minus talia testamenta ex verbis & voce
substantiam capere, quàm quæ scripta non sunt,
& ideo discerptis scripturis nihilominus perma-
nere: cujus auctoritatem Senatus hujus provin-
ciæ in judicando aliquando secutus est, *decis. Cur.
Holl. 1.* eamdemque sententiam & Peckius probat
lib. 1. de test. conjug. cap. 4. Sed videamus, an non
& hæc testamenta in hoc, de quo quærimus, jure
scriptorum censenda sint, cum Paul. Castrens. *in
l. pen. C. de testam. n. 7.* Vasq. *lib. 2. de success. creat.
requis. 8. n. 62. & requis. 17. n. 63.* Grass. §. *testa-
mentum. quæst. 85. num. 2.* Bachov. *in Treutl. vol. 2.
disput. 10. thes. 7.* Utique enim ex incisione aut
deletione certo colligitur, testatorem noluisse
testamentum amplius valere: neque ratio pati-
tur, ut destructo deletove instrumento, in quo
tota vis probationis consistit, dicamus, testamen-
tum nihilominus robur suum retinere. Scien-
dum namque est, postquam ex voluntate testa-
toris quæ schedula continebantur, in instrumen-
tum collata sunt, simul omnem illius vim in in-
strumentum collatam censeri: ac proinde, ces-
sante jam officio schedulæ, totam vim depositio-
nis à solo instrumento dependere, adeo ut mor-
tuo testatore nihil amplius ad probationem ulti-
mæ voluntatis desideretur, uti post Gloss. & Bart.
in l. hæredes. 21. de testam. plerique tradiderunt.
Sichard. *in l. hac consultissima. 21. §. per nuncu-
pationem n. 1. C. eod.* Mantic. *de conj. ult. vol.
lib. 1. tit. 6. n. 6.* Afflict. *decis. 166. n. 2.* Neque ob-
stat huic sententiæ *l. ult. de his quæ in testam. del.*
quoniam textus ille procedit, quando ex pluri-
bus unius testamenti instrumentis æquè princi-
palibus unum forte testator delevit aut incidit,
non omnia, uti species proponitur, & in termi-
nis respondet Castr. *ubi sup.* Etsi autem proto-
collum Notarii integrum relictum sit, ex eo ta-
men voluntas ultima conservata intelligi non de-
bet: quoniam protocollum nihil ad testatorem,
sed Notarius ex officio illud conficere tenetur fi-
dei & collationis gratia, & quia instrumentum
amitti potest. Cæterum priorem sententiam &
Senatus Sabaudiæ probavit. Ant. Fab. *C. suo de
testam. decis. ult.* Integris tabulis manentibus te- 4
stamentum rumpitur ob mutationem voluntatis,
si testator aliud testamentum fecerit; qui modus
proponitur hoc §. & hanc rationem habet, quod
unumquodque testamentum plenam universi ju-
ris successionem continet; ac proinde quicum-
que testamentum facit, censetur de omnibus
bonis disponere, ut non magis duo testamenta si-
mul consistere possint, quàm duo domini ejusdem
rei in solidum constitui. Igitur cùm ex pluribus
testamentis unum tantùm consistere possit, id va-
lere debet ex voluntate ipsius defuncti, quod no-
vissimè factum est, per vulgata. Non obstat, quod
sententia judicis prima, non postrema, rata habe-
tur. Non enim ut testantis voluntas ambulatoria
est, ita & judicis: sed judex simul ac sententiam
dixit, officio suo functus est; & ideo iterum de
eadem re pronuntiandi potestatem non habet, *l.
judex. 55. de re jud.* Plane ut priores tabulæ jure
factæ tollantur, oportet sequentes quoque jure
ordinatas & perfectas esse, de quo plenius *sub §.
pen. inf. eod.*

Superius rumpitur] *L. 1. l. 2. de injust. rupt. test.*
& quidem ob hoc solum, quod aliud testamen-
tum postea factum est, quod Justinianus signifi-
cat, *l. sancimus. 27. C. de testam.* cùm ait, secundo
testamento perfecto, prius tolli ipso jure. Non 5
est igitur necesse, ut posteriore testamento men-
tio fiat prioris, nominatimve id revocetur, quod
ipsius etiam rei natura satis demonstrat: ac pro-
inde supervacua est notariorum clausula, quam
posterioribus tabulis inserere solent, nimirum
testatorem revocare, cassare, & annullare testa-
menta antea à se facta. His autem consequens
est, & codicillos, si qui facti fuerint, per poste-
rius testamentum everti, quamvis expresse revo-

cati non sint: cùm enim testamento facto codicilli jus ejus sequantur, eo infirmato, simul concidant necesse est, *l. 3. §. ult. l. ab intestato. 16. de jur. cod. l. 1. C. eod. tit.* VINN. Hujus juris elegans ratio reddi potest ex ipsa natura testamenti. Testamentum olim erat lex. Hinc condebatur in comitiis calatis: hinc utendum erat verbis directis & legislatoriis: *hæres esto, damnas esto, capito, finito: &c.* hinc ipsum vocabulum XII. tab. LEGARE, quasi *legem dicere* νομοθετεῖν. Quemadmodum itaque lex posterior tollit priorem: *l. ult. ff. de const. princ.* consequens videbatur, ut & testamentum posterius sine nova revocatione rumperet prius. Et id principium, uti alia retinuere veteres JCti, quum jam obsolevisset ritus testandi in comitiis, & testamenta jam formam mancipationis per æs & libram induissent. HEIN. Quamobrem non rectè Bachovius scribit, generalem clausulam, qua re-
6 vocatur omnis præcedens dispositio, supervacuam quidem esse, quod attinet ad infirmationem prioris testamenti, cùm id hoc ipso, quod aliud conditum est, evertatur; non autem quoad codicillos antea factos, quippe qui alias cum testamento consisterent. Hoc enim falsum esse, & sublato priore testamento per consequentiam etiam codicillos corruere, etiamsi nulla revocatio prioris voluntatis facta sit, ex locis modo allegatis perspicuè patet. Planè si nullum testamentum, sed codicilli tantùm antea facti proponantur, testamento postea facto, hujuscemodi clausula otiosa non erit, postquam placuit, codicillos, qui testamentum præcedunt, facto postea testamento vim suam non amittere, nisi appareat, testatorem à voluntate, quam in codicillis expresserat, recessisse, *§. 1. inf. de codicill.* Et fortassis hoc etiam sensit Bachovius. Sed quid si prius testamentum contineat clausulam derogatoriam posterioris vo-
7 luntatis? Interpretes comm. censent, prius testamentum habens talem clausulam per posterius quantumvis numeris omnibus absolutum non tolli; ac ne tunc quidem, quando posterius continet revocationem generalem præcedentium omnium dispositionum: sed omnino ad infirmationem primi testamenti derogatorii necessarium esse, ut illius specialis mentio & expressa revocatio fiat in secundo, per *l. si quis. 22. de legat. 3.* Gomez. *ad l. Tauri. 3. num. 92.* Covar. *de test. p. 2. rubr. n. 5.* Vasq. *de success. ref. lib. 1. §. 1. num. 29. & seqq.* Clar. *d. §. testamentum. q. 99.* Mantic. *de conj. ult. vol. lib. 12. tit.* 8. Peck. *1. de testam. conjug. c. 10.* Grass. *§. testamentum. quæst. 86. & seq.* Jac. Verwey *art. test. cap. 13.* Quæ sententia rationi juris parum convenire videtur, *arg. l. 6. §. 2. de jur. Cod. l. ult. in pr. de legat. 2. d. l. 22. de legat. 3. l. 4. de adim. legat. cum simil.* Notatur à Cujac. 14. *obs.* 7. Ant. Merend. *lib. 4. contr. cap. 49.* Ant. Faber eam numerat inter gravissimos errores, quos antiqui Glossatores invexerunt, *decis. 37. err. 7. & seqq. & dec. 38. err. 1. & dec. seq.* In foro tamen recepta ac præjudiciis supremorum tribunalium comprobata est, Guid. Pap. *quæst. 127.* Papon. *lib. 2. tit. de testam. arrest. 4. & 5.* Ant. Fab. *Cod. suo tit. de test. defin. 9. & seqq.* Joan. à Sande *lib. 4. tit. 1. defin. 10.* Nec deest color, quo tegi possit Grot. *2. manuduct. cap. 24.*

Nec interest, exstiterit aliquis hæres ex eo, &c.] Quæ sequuntur, continent ampliationem quam- 8
dam regulæ initio positæ, nimirum, prius testamentum tolli per posterius, non tantùm cùm ex posteriore hæres extiterit, sed etiam eo destituto, *l. 1. l. 16. de injust. rupt. test. l. 7. de lib. & posth.* Quod hanc rationem habet, quod aditio hæreditatis ad substantiam aut perfectionem testamenti, quæ sola hìc requiritur, non pertinet; nec prioris testamenti sublatio pendet ab eventu aliquo, aut casu contingente post mortem testatoris, sed illud statim vivo adhuc testatore, ipso jure per posterius rumpitur; ut proinde si posteriores tabulæ jure ordinatæ sint, ut ex iis hæreditas adiri potuerit, etiamsi contingat, ex iis hæreditatem non adiri, priores tamen tabulæ utpote semel ruptæ non restituantur. Pari ratione, si posthumus priori testamento institutus, vel exhæredatus sit, posteriore præteritus, & nato posthumo posterius rumpatur, nihilo magis restituetur prius: quod exemplum hìc profert Bachovius.

Si quis aut noluerit, &c.] Enumeratio modorum, quibus fit, ut hæres deficiat, & testamentum destituatur. Id fit in summa dupliciter, vel quia 9
hæres scriptus non vult hæres esse, repudiatque hæreditatem: vel quia hæres esse non potest; quod contingit, si vel decesserit vivo adhuc testatore, aut post mortem ejus, antequam hæreditatem adiret, (neque enim hæreditas non adita ad instituti hæredes transmittitur, exceptis personis comprehensis *l. un. C. de his qui ant. ap. tab. l. un. §. in novissimo. 5. C. de cad. toll.*) vel quia conditio, sub qua hæres institutus erat, deficit. Hinc autem apparet, prius testamentum non eo minus rumpi per posterius, quod in priore hæres purè, in posteriore sub conditione scriptus est, quamvis in uno eodemque testamento subjecta puræ institutioni conditio nihil operetur, *l. si ita. 27. §. 1. de hær. inst.* Etenim tam solemne riteque per omnia factum habetur testamentum, quo hæres institutus est sub conditione, quàm quo purè, *§. hæres. 9. sup. de hær. inst.* pendetque hoc totum à sola voluntate testatoris. Contractus verò puros per conditionales non resolvi, mirum non est, veluti si id, quod purè emi, rursus emam sub conditione: nam posteriore emptione ideo nihil agitur, quia jam mihi quæsita est actio ex emptione priore, *l. 7. in pr. de resc. vend.*

His casibus paterfam. intestatus moritur] Id est, exitum intestati facit, res redit ad causam intestati: nemine enim hæreditatem adeunte vis omnis testamenti solvitur, adeo ut nihil intersit, utrum aliquis testatus non sit, an hærede destituatur, *l. si nemo. 181. de reg. jur.* Sed de hoc ex professo *inf. tit. de hær. quæ ab int. def. in pr.*

TEXTUS.

De posteriore, in quo hæres certæ rei institutus.

3. *Sed & si priore testamento jure perfecto posterius æquè jure fecerit; etiamsi ex certis rebus in eo heredem instituerit, superius testamentum sublatum esse, divi Severus & Antoninus Augusti rescripserunt: cujus constitutionis verba & hic inseri jussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit*. Imperatores Severus & Antoninus Augusti Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde jure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus ut valeret prius testamentum expressum est, dubitari non oportet. *Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur*.

NOTÆ.

Ex certis rebus] Nam non minùs rectè instituitur hæres ex re certa, puta ex fundo, quàm ex parte hæreditatis, *l. 1. §. 4. l. 9. §. 13. l. 10. de hær. inst.*

Ac si rerum mentio facta non esset] Rei enim mentio potestate juris detrahitur, *d. ll.* quia contradictionem implicat, hæredem esse rei singularis. Itaque universa bona obtinebit, nisi cohæredem simpliciter aut ex parte scriptum acceperit: tunc enim legatarii loco est, *l. 41. in fin. de vulg. & pup. l. 23. C. de hær. inst.*

Ut valeret prius testamentum] Hæc clausula cùm hoc efficere nequeat, ut prius testamentum in suo robore duret, & ita duo sint unius testatoris testamenta, sic accepta est, quasi vim prioris testamenti in causam fideicommissi & codicillorum convertere testator voluerit, *l. 19. de testam. mil.*

COMMENTARIUS.

1. *Appellatione quartæ Falcidiæ veteres passim & quartam Senatusconsulti intelligere.*
2. *Fideicommissa quandoque induci & sine verbis fideicommissorum propriis ex voluntate testatoris.*
3. *Doctrinam hujus §. ad testamenta militum non pertinere, uti nec superioris.*

ETiamsi ex certis rebus] Alia ampliatio præcedentis doctrinæ ex Marciano, *l. si quis. 29. ad Sen. Treb.* descripta, qua docemur, testamentum prius rumpi per id, quod secundo loco factum est, etiam tunc, cùm in posterioribus tabulis hæres ex certis rebus, aut una aliqua re singulari, veluti fundo, institutus est: idque efficitur certissima juris ratione. Nam non minus rectè instituitur hæres ex re certa, quàm simpliciter aut ex parte hæreditatis; placetque hujusmodi institutionem valere perinde ac si rei mentio facta non esset, ut si quis solus ita institutus sit, is omnium bonorum hæreditatem consequatur, *l. 1. §. 4. de hær. instit. l. cohæredi 41. in fin. de vulg. & pup.* Cùm igitur tale testamentum jure consistat, necesse est, ut si secundo testamento hæres certæ rei scriptus fuerit, prius rumpatur juxta regulam.

Ac si rerum mentio facta non esset] Si quis ex re certa hæres institutus sit, valet institutio, non ut ex ea re hæres fiat; (nam hæredem esse rei singularis contradictionem implicat, cùm hæres sine universitate bonorum intelligi non possit:) sed ut rei mentione potestate juris detracta perinde habeatur, quasi simpliciter hæres scriptus esset; *l. 1. §. si ex fundo. 4. l. 9. §. si duo. 13. l. 10. de hær. inst.* & proinde nisi cohæredem habeat, universam hæreditatem obtinebit, *l. cohæredi. 41. in fine de vulg. & pup.* Vide, quæ scripsimus *sub §. hæreditas. 5. & §. & si plures. 8. supr. de hær. inst.*

Suppleta quarta ex lege Falcidia] Id est, ex Senatusconsulto Pegasiano, quo quartæ ex fideicommisso hæreditatis retentio aut suppletio, si minus relictum est, qui casus hic proponitur, permissa est: aut potius juxta mentem Justiniani, ex Senatusconsulto Trebelliano: postquam Pegasianum abolitum, & vis ejus omnis in Trebelliano translata est, *§. sed quia. 7. inf. de fideicomm. hær.* 1 Familiare autem & perpetuum veteribus est, ut etiam eam quartam, quæ ex Senatusconsulto deducitur, quartam Falcidiæ appellent, uti videre est *in l. ratione. 30. §. tametsi. 7. l. Titia. 86. l. accepis. 91. ad leg. Falc. l. mulier. 22. §. 2. l. deducta. 58. §. 3. ad Sen. Treb. l. 2. in fin. de jur. cod. l. 10. C. ad l. Falc. cum simil.* Quamobrem nescio quid sibi velit Pacius, in margine lectorem monens, ne quartam Falcidiæ hoc loco pro quarta Trebelliani positam somniet. Quin illa potius somniculosi hominis monitio est. In analysi sua cautior fuit. VINN. Ideo autem quarta hæc vocari aliquando videtur Falcidia, quia SCta sæpe legum nomine veniunt earum, ad quas facta sunt. SCtum autem Pegasianum videtur factum ad L. Falcidiam, & quartam quam illo à legatariis detrahi concesserat, ad fideicommissa protulisse. Rectè Jac. Gothofredus *ad L. Pap. Popp. c. 17. p. 332. Quæ SCta ad leges sequuta, ea JCti ipsis legibus tribuere solent*. Exemplum est in *l. 27. C. de testam.* ubi *legi Juliæ & Papiæ* tribuitur, quod est ex SCtis *Persiciano, Claudiano, & Calvisiano*, ad illam legem factis, teste Ulpiano *Fragm. tit. 16. §. 3.* HEIN.

Quibus ut valeret prius testamentum] Propter hanc clausulam potissimum verba constitutionis Severi & Antonini jussu Justiniani hic inserta sunt.

sunt. Certi juris est, posse testatorem ab eo, quem hæredem instituit, fideicommissum relinquere, eumque rogare, ut hæreditatem alteri restituat; proinde etsi quis in re certa institutus est, quia valet institutio, etiam fideicommissum hæreditatis utiliter ab eo relinquetur. Ut autem fideicommissum utiliter relictum intelligatur, non
2 præcisè requirimus expressionem verborum, quæ fideicommissorum propria sunt, ut, *peto, volo, rogo, fidei tuæ committo*: sed plerumque etiam sine his verbis admittitur ex sententia, & voluntate testatoris, *l. ubi* 19. §. 1. *ad sen. Trebell.* Quod etiam accidit in proposito, cùm testator posteriore testamento cavet, ut prius quoque testamentum valeat: desunt enim hìc verba fideicommissi. sed optima ratione ex eo, quod cautum est, colligitur. Voluit testator, cùm secundum testamentum ordinaret, prius nihilominus valere. Id inutiliter
3 hactenus cavetur, ut ad hæredes priore testamento scriptos directò hæreditas perveniat, ne duo sint testamenta ejusdem testatoris: sed ut manifesta voluntas defuncti, quoad per jus licet, conservaretur, verba directa istius clausulæ ad causam fideicommissi tracta sunt, & benignè sic accepta, quasi hæres posteriore testamento scriptus rogatus esset hæreditatem restituere his, qui scripti sunt in priore. Doctrina hujus & superioris, §. ut hoc in transitu moneam, ad testamenta militum non pertinet. Nam militi licet plura testamenta facere, sive simul, sive separatim: nec prius per posterius rumpitur, si hoc animo miles fuerit, ut utrumque valeret. Quamobrem si in posteriore testamento expressè caverit, ut prius quoque valeat; per hoc efficitur, ut duo sint testamenta, & tam prior, quàm posterior voluntas valeat jure directæ institutionis. Sed si posteriore testamento verbis precariis usus fidei hæredis commiserit, ut priores tabulæ valerent; in causam fideicommissi & codicillorum vim prioris testamenti intelligitur convertisse, *l. querebantur.* 19. *de testam. mil.*

TEXTUS.

De testamento irrito; & quibus modis sit irritum?

4 *Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur, veluti cùm is, qui fecit testamentum, capite diminutus sit: quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.*

COMMENTARIUS.

HActenus de primo modo infirmandi testamenti ipso jure, quo scilicet infirmatur salvo statu testatoris, & *rumpi* in specie dicitur. Sequitur alter, quo infirmatur statu testatoris mutato: qua mutatione superveniente in usu juris propriè dicitur *irritum fieri*, *l.* 6. §. *irritum.* 5. *l.* 12. *in fin. pr. de injust. rupt. test.*

Capite diminutus] Nec interest, qualis capitis diminutio intervenerit: omnibus enim modis capitis diminutionis status hominis mutatur, *sup. de ca. dem. lib.* 1. & testamentum non est, nisi hominis liberi, civis Romani, & patrisfam. quæ tria duobus temporibus in testatore requiruntur, testamenti facti & mortis, §. *non tamen.* 6. *inf. eod.* Si verò quid postea supervenerit, quod statum & conditionem personæ testatoris non mutet, veluti si post testamentum factum in furorem inciderit, aut bonis ei interdictum fuerit, aliud juris est, & testamentum ratum manet. De quo actum *sup. tit. quib. non est perm. fac. test.* Et primum igitur irritum fit testamentum capitis diminutione maxima, quia per eam testator in servitutem redigitur, *d. l.* 6. §. *irritum.* 5. Excipitur tamen quod factum est ab eo, qui ab hostibus captus est ante captivitatem: quippe quod juris postliminii aut legis Corneliæ commento sustinetur, *d. l.* 6. §. *pen. l.* 12. *qui test. fac.* §. *ult. sup. quib. non est perm. fac. test.* ubi latius hoc explicatur. Secundo capitis diminutione media; puta si testator in insulam deportatus sit: quoniam hoc modo è numero civium Romanorum tollitur, & ea omnia, quæ juris civilis sunt, amittit, §. 1. *sup. qui. mod. jus. pat. pot. solv. l. sunt quidam.* 17. §. 1. *de pæn.* Quod autem Jurisconsultus *d. l.* 6. §. *ejus.* 7. ait, testamentum ejus, qui deportatur, non statim irritum fieri, sed tunc demum, cùm factum princeps comprobavit, id explicandum ex *l.* 2. §. 1 *de pæn. l.* 6. §. 1. *de interd. & releg.* atque ad præsidem referendum est, qui jus deportandi non habet: proconsul enim & præfectus urbi habent, *dd. ll.* Postremo & minima capitis diminutione testatoris testamentum ejus irritum fit, puta si se adrogandum dederit, *l. pen.* §. 2. *de bon. poss. sec. tab.* §. *non tamen.* 6. *inf. hoc tit.* quoniam filiusfam. nec facere testamentum, nec cum testamento decedere potest. An autem emancipatione filiifam. veterani testamentum de bonis castrensibus factum irritum fiat, quod negat Jurisconsultus, *d. l.* 6. §. *ult.* alibi tractatum est, §. *denique.* 5. *sup. de mil. test.* Atque hic casus à testatore venit. Est & alius, qui venit ab hærede, quo & ipso superveniente testamentum irritum fieri dicitur, scilicet si ex testamento nemo hæres extiterit: defectu enim hæredis etiam irritum dicitur fieri testamentum, *l.* 1. *de injust. rupt. irrit. fact. test. l. filium.* 20. *de bon. poss. cont. tab. & in fragm.* Vlp. *tit.* 23. §. 3. & rectè quidem: nam in hæredis aditione atque existentia consistit vis omnis atque effectus testamenti. Cæterum sæpius hoc casu testamentum dicitur *destitui*, aut deseri, §. *cùm autem.* 7. *& seqq. de hær. quæ ab int. l.* 9. §. 2. *de lib. & post. l. ult. de cond. inst.* Nonnunquam etiam distinguitur hic casus à testamento irrito facto, restricto scilicet irriti vocabulo ad ea testamenta, quæ infirmantur statu testatoris mutato, *l.* 1. *in pr. de suis & legit. hær. infr. de hær. quæ ab int. in pr.* Nec videtur hic modus proprius esse hujus loci, in quo id solùm quæritur, an idoneum sit testamentum ad deferendam hæreditatem. Raro etiam hodie contingit, ut testamentum destitua-

stituatur, postquam Justinianus aliis etiam personis potestatem adeundi fecit, Nov. 1. ca. 1. de quo D. Grot. *lib. 2. manuduct. cap. 24. vers. 300. Vranneer.* VINN. Accedit & alia ratio, quod ejus novum invexerit beneficium inventarii. *l. ult. §. 4. C. de jur. delib.* Quum enim inventarii rite confecti is sit effectus ut hæres non teneatur ultra vires hæreditatis. §. 15. *Inst. de hær. qual. & differ.* non temere quis repudiabit hæreditatem, sine periculo à se adeundam. HEIN.

TEXTUS.

Cur dicatur irritum.

5. *Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur, quum alioqui & quæ rumpuntur irrita fiant, & ea, quæ statim ab initio non jure fiunt, irrita sint. Sed & ea, quæ jure facta sunt, & postea per capitis diminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat, singulas causas singulis appellationibus distingui; ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi vel irrita fieri.*

NOTÆ.

5. *Hoc casu irrita*] Etiam irritum fieri testamentum dicitur, si ex eo nemo hæres extiterit: *l. 1. hoc tit. l. 20. cont. tab.* Ulp. *d. loc.*

COMMENTARIUS.

NOn est novum in artibus & præsertim in hac nostra disciplina, ut verba, quæ vi sua generalia sunt, doctrinæ & distinctionis causa contrahantur ad significandam certam speciem, quo magis singulæ res singulis verbis ad certam speciem traductis intelligantur; ut hic ostenditur exemplo rupti & irriti facti testamenti. Sic adoptio, cognatio, pactio, contractus, actio, &c. nomina sunt, quæ per se generalem significationem habent; sæpe tamen his certa species ex instituto loquentis denotatur; quod tunc maximè fit, cùm junguntur nominibus cognatæ significationis.

Et quæ rumpuntur, irrita fiant] Rarissimè autem hæc à nostris confunduntur, quamquam tamen aliquando. Ita non attenta hac distinctione usuve speciali horum verborum, irritum testamentum fieri dicitur, cujus tabulæ incisæ aut inductæ sunt, *l. 3. circa fin. l. ult. de his quæ in test. del. l. in fraudem. 15. §. 1. de test. mil.* quo tamen casu testamentum propriè rumpi dicitur, si specialem verborum significationem spectamus.

Quæ ab initio non jure fiunt, irrita sint] Testamentum, quod ab initio non jure factum est, injustum nostri appellant, ut apparet ex inscriptione & *l. 1. tit. de injust. rupt. irrit. fact. test.* Hoc rectè quidem & irritum dici potest, at ruptum nequaquam. Et notandum quoque quod ait, quæ ab initio non jure fiunt, irrita esse, non irrita fieri: nam irrita esse ea rectè dicimus, quæ numquam constiterunt; irrita fieri, ut & rumpi, ea demum, quæ cùm antea constarent, eversa sunt. Privationem enim significant: privatio autem, ut in scholis loquuntur, præsupponit habitum. Allegatur à nostris in eam rem *l. 5. de injust. rupt.*

Singulas causas] Ἑκάστῳ πάθει, *singula vitia*, ut hæc appellant juris auctores, *l. 1. §. 3. de tab. exhib. l. 2. C. de edict. D. Hadr. toll. l. 11. C. de probat.*

TEXTUS.

Quibus modis convalescit.

6. *Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modo defunctus, & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit, non potest scriptus hæres secundum tabulas bonorum possessionem petere.*

NOTÆ.

6. *Irrita facta sunt*] Sed neque in causa testamenti rupti semper obstat vitium, quo minus ex eo bonorum possessio peti possit, veluti si posthumus præteritus vivo testatore decesserit, *l. 12. de lib. & post.* item si testator supremas tabulas incidit, ut priores supremas relinqueret, *l. pen. §. 2. sec. tab.* Sed & si filius præteritus abstineat, voluntas ex æquo & bono sustinetur, *l. 17. hoc tit.* Non idem est, si testamentum non consistat propter inhabilitatem personæ testatoris aut defectum solemnium, *l. 1. §. 8. sec. tab. l. 12. C. de testam.*

Et suæ potestatis] In eo qui testamento facto se adrogandum dedit, non satis est ad obtinendam ex eo bonorum possessionem, quod postea sui juris effectus decesserit, sed requiritur etiam nova aliqua voluntatis, à qua in alienam familiam transeundo recessisse videtur, confirmatio, *d. l. pen. §. 2. sec. tab.*

COMMENTARIUS.

1 *Notatur Triboniani negligentia.*
2 *Testamentum ruptum nativitate posthumi præteriti, eodem ante patrem mortuo, vires recipere.*
3 *Cancellatione, incisioneve posterioris testamenti restitui prius, cujus tabulæ integræ manserint.*

4 Te-

4 *Testamentum irritum factum maxima & media capitis diminutione testatoris, eo restituto convalescere etiam absque nova voluntatis declaratione: secus si testator se adrogandum dederit, & postea, sui juris factus, decesserit.*

1 HIc locus declarationem continet §. quarti. Meretur autem Tribonianus duplici nomine hic reprehendi: primum quod quæ rupti & irriti facti testamenti communia sunt, ita tradit, quasi unius & nimirum irriti facti essent propria: deinde quia simpliciter scribit, testamenta per capitis diminutionem irrita facta jure prætorio convalescere, si testator civis Rom. & sui juris decesserit; cùm in quibusdam tantùm hoc solum sufficiat, in quibusdam nova præterea declaratione voluntatis opus sit, uti mox demonstrabitur.

Per capitis diminutionem irrita facta] Quæ testamenta ab initio propter inhabilitatem personæ testantis non consistunt, ea ex postfacto vires nullo jure capiunt, veluti si impubes, aut furiosus, aut filiusfam. testamentum fecerint, & deinde testamenti factionem habentes decesserint; hoc testamentum ne jure quidem prætorio sustinetur, ut ex eo bonorum possessio secundum tabulas peti possit, *l. 1. §. exigit. 8. sec. tab.* Idemque est, si testamentum nullum sit ob defectum solemnium juris; puta quia pauciores quàm septem testes adhibiti, aut ex septem adhibitis quidam non signaverint, *l. 12. C. de testam.* De testamento autem in quo filius, qui fuit in potestate, præteritus est, non convenit, an quemadmodum id jure civili nullius momenti, ita quoque omnino nullum sit & maneat jure prætorio. Sed verius est, tale testamentum jure prætorio omnino nullum non esse, scriptosque in eo hæredes, si præteritus se bonis paternis abstinuit, posse accipere bonorum possessionem secundum tabulas, *arg. l. posthumus. 12. in fin. pr. l. filio. 17. de injust. rupt. l. si duobus. 12. §. 1. cont. tab. l. 2. in pr. sec. tab.* quod prolixè contra communem defendimus *sub tit. de exhær. lib.* Hæc autem non sunt propria hujus loci: quippe in quo agitur de testamentis, quæ ab initio rectè facta deinde infirmata sunt; quæriturque, an postea, sublata causa infirmationis, jure aliquo convalescant. Imperator quidem hoc in una tantùm specie proponit, quando testamentum irritum factum est, sive infirmatum ob id, quod testator capite minutus sit; attamen ad aliam quoque speciem eadem quæstio pertinet, cùm scilicet ruptum est, seu eversum, testatoris statu non mutato. Videamus ergo de rupto, & de eo prius: postea cogituri de altera specie, qua de hic agitur. Didicimus, testamentum rumpi duobus modis, agnatione sui hæredis, & mutatione volunta-
2 tis. Fingamus igitur, posthumum præteritum vivo patre decessisse; quæritur, an testamentum ruptum nativitate posthumi, eo vita deinde ante patrem functo, vires recipiat? Et responsum est, si testamentum signatum fuerit, posse hæredem scriptum bonorum possessionem secundum tabula accipere eo effectu, ut rem obtineat, licet scrupulositas juris refragetur, *l. posthumus. 12. de injust. rupt.* Unde intelligimus, jure quidem civili testamentum non restitui, sed tamen prætorem ex bono & æquo voluntatem testatoris tueri. Additur in responso, hoc ipsum etiam confirmatum esse rescriptis Imperatorum: quæ confirmatio ideo fortassis accessit, quia potestatem prætoris excedere videri poterat, quod ex testamento intrinsecus vitioso defenderet hæredi scripto bonorum possessionem cum re contra eos, qui alioqui rem ab intestato auferrent. Planè si posthumus præteritus nascatur post mortem testatoris, licet illico decedat, testamentum non restituitur, nec omnino cùm decedit patre jam mortuo: nam cùm suus hæres sit patri, statim patri ipso jure hæres existit, & moriens hæreditatem sibi jure quæsitam transmittit ad quosvis hæredes legitimos; ad cujusmodi speciem pertinet *l. 2. C. de posth. hær. inst.* Cujac. *ad l. 7. de lib. & post.* Fingamus rursus, testatorem testamentum, quod secundo loco fecerat, ac proinde quo prius ruptum erat, incidisse aut 3
cancellasse; quæritur, an restituatur prius, cujus tabulæ integræ manserunt? Papinianus respondit, si id hoc animo à testatore factum sit, ut priores tabulas supremas relinqueret; voluntatem quæ defecerat recenti judicio rediisse, & posse secundum tabulas priores bonorum possessionem peti, *l. pen. §. 2. sec. tab.* At inquies, an non sic testamentum citra ullam solemnitatem nuda voluntate constituitur? Negat hoc Jurisconsultus *d. loc.* atque hanc objectionem sic removet, ut dicat, non quæri hìc de jure testamenti, sed de viribus exceptionis. Quo significat, recenti isto judicio & simplici voluntate testatoris non constitui novum testamentum; sed si scriptus priore testamento hæres agat & hæreditatem vindicet, eique objiciatur exceptio mutatæ voluntatis, posse eum hanc exceptionem elidere replicatione voluntatis reversæ, si constet, testatorem hoc animo posterius testamentum incidisse, ut prius iterum valere vellet. Utique enim hic animus ab hærede scripto omnino probandus est, per codicillos puta, aut alias litteras, quibus testator palam declaraverit, se velle priores tabulas valere, alioqui eum, tamquam quem utriusque voluntatis pœnituerit, intestatum potius decedere voluisse interpretabimur, *d. l. pen. §. 2.* Unum tamen adhuc obstat, quod prius testamentum dicitur rumpi ipso jure, *l. sancimus. 27. C. de testam.* Quomodo ergo agi poterit ex eo, quod ipso jure ruptum est? Resp. quod ipso jure prius rumpi dicitur, id dici certo respectu, quoniam rumpitur hoc solo quod aliud factum est, etiamsi testator prius non revocaverit. Et licet quatenus posterius testamentum consideratur ut adhuc consistens & validum, prius ita sublatum intelligatur, ut nihil in eo scriptum valeat, nec quisquam ipso jure agere, aut quid petere ex eo possit; non ideo tamen absurdum videri debet, quod posteriore inciso aut deleto

ea mente, ut prius iterum valeat, prius quoque vires recipiat: quippe cujus tabulæ integræ relictæ sunt, & utique jam postremæ: nam quod jus extinctum revivifcere negatur, id non obtinet, cùm à re, quæ, ut DD. nostri loquuntur, essentiam suam formalem & materialem retinuit, removetur impedimentum. D. Menoch. *conf.* 176. *lib.* 2. Fachin. 5. *cont.* 93. D. Tulden. *comm. hic cap.* 5. Jo. Decker. 2. *diss.* 3. *num.* 30. Ac proinde putarem, testamentum hoc casu valere etiam jure civili. Jam tempus est, ut ad textum §. nostri accedamus, in quo tractat de convalescentia testamentorum, quæ per capitis diminutionem testatoris infirmata sunt, uno verbo, irrita facta.

Si septem testium signis signata] Hoc enim solum, semper tamen in danda bonorum possessione juxta tabulas prætor spectat, an testamentum septem testium civium Romanorum signis signatum sit, *l. posthumus.* 12. *in pr. de injust. rupt.* Vlp. *tit.* 23. §. 5. *& tit.* 28. §. 5. Ita enim obsignatum esse oportet, ut jure prætorio valeat, seu eo jure, quo obsignatio introducta est, §. 2. *sup. de test. ord.*

Si modo civis Romanus & suæ potestatis mortis tempore] Nihil amplius exigit ad petendam bonorum possessionem ex eo testamento, quod per capitis diminutionem irritum factum erat, quàm ut testator mortis tempore civis Romanus & sui juris fuerit, omissa eleganti distinctione, quam nobis suppeditat Papinianus *l. pen.* §. 2. *sec. tab.*
4 Etenim interest, an ei, de cujus integri capitis postea mortui testamento quæritur, maxima mediave, an minima contigerit capitis diminutio. Si maxima aut media, verbi gratia si capite damnatus sit, & Princeps damnatum in integrum restituerit, quia nullum hìc factum intervenit, ex quo colligi possit mutatio voluntatis testatoris, nihil causæ est, cur ad convalescentiam testamenti plus desideremus, quàm ut testator pristinum statum receperit *l.* 6. §. *pen. de injust. rupt.* Putarem etiam, testamentum damnati capitis indulgentia Principis postea restituti ita convalescere, ut non solùm jure prætorio valeat, sed jure etiam civili propter comparationem horum testamentorum cum eorum testamentis, qui capti ab hostibus postliminio redeunt, aut ibi decedunt, quorum testamenta jure civili vires recipere beneficio postliminii aut confirmatione legis Corneliæ constat, *d. l.* 6. §. *pen.* nisi quis putet, comparationem istam pertinere dumtaxat ad ipsam convalescentiam, non ad modum convalescendi. At verò si minima capitis diminutio intervenerit, puta si quis testamento facto se adrogandum dederit, non satis est ad restitutionem testamenti, obtinendamque ex eo bonorum possessionem quod postea sui juris effectus decesserit: sed præterea requiritur, ut recenti aliqua voluntate testamentum confirmatum sit. Et merito: quoniam qui se dat in adrogationem, non obscurè à priori voluntate recedit, cùm sciat, se una cum capite fortunas quoque suas in alienam familiam transferre, ut disputat Papin. *d. l. pen.* §. 2. *sec. tab.* ex quo loco explicandum quoque, & supplendum est, quod simpliciter item Paulus scripsit, testamentum valere, *l.* 8. §. 3. *de jur. cod.* ita ferme & Bart. *in d. l.* 6. § *pen.* Mynf. & Schneid. *hic.* Connan. 9. *comm.* 7.

Et tempore mortis in adoptivi patris familia] Supple, *aut in servitute, aut conditione peregrinantis.* Omnino enim prætor exigit, ut is, cujus bonorum possessio datur, utroque tempore jus testamenti faciendi habuerit, & cùm facit testamentum, & cùm moritur: intermedium autem tempus non curat, *l.* 1. §. *exigit.* 8. *de bon. poss. sec. tab.* Vlp. *in fragm. tit.* 23. §. 5.

Textus.

De nuda voluntate.

7. *Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere: usque adeo, ut & si quis post factum prius testamentum, posterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, divi Pertinacis oratione cautum sit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, nisi sequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.*

Notæ.

7. *Id noluerit valere*] Nisi post lapsum decennii à condito testamento voluntatem revocaverit, ad minimum coram tribus testibus, *l.* 27. *C. de testam.*

Vsque adeo] *l.* 2. *hoc tit. l.* 18. *de leg.* 3. *l.* 21. §. 2. *C. de testam.* Excipe imperfecta testamenta militum & parentum inter liberos, item nisi in posteriore testamento imperfecto scripti, qui ab intestato veniunt, *d. l.* 2. *hoc tit. d. l.* 21. §. 1. *cum auth. seq. &* §. 2. *C. de testam.*

Commentarius.

1 *Nuda contraria voluntate testamentum rite factum non infirmari, quantumvis coram septem testibus declarata.*
2 *Redditur hujus juris ratio.*
3 *An plus hic operetur revocatio causata, quàm simplex?*
4 *Cur ne novi quidem testamenti inceptio vim prioris corrumpendi habeat?*
5 *Temperamenta superioris doctrinæ.*

Hic §. rectius in continenti subjectus fuisset §. secundo aut tertio, quorum continet declarationem. Docuit ibi Imp. prius testamentum rumpi per posterius, quod jure perfectum est. Unde etsi per se satis intelligitur, neque nudam revocantis voluntatem ad infirmationem testamenti sufficere, neque adeo prius rumpi, etiamsi secundum fieri cœptum sit, nec absolutum; latius ta-

tamen utrumque explicare voluit, & omnino latius adhuc à nobis explicandum est.

Quod testator id noluerit valere] Si quem prioris voluntatis pœniteat, malitque nunc intestatus decedere; parata ei est expeditissima ratio, tabulas incidat, deleat, cancellet, signa revellat, *l. 1. §. pen. unde lib.* majorem enim vim facta habent, quàm verba, integrisque tabulis relictis nuda contrariæ voluntatis declaratio testamentum solemniter factum non infirmat. *l. militis. 36.*
1 *§. 3. de testam. mil. l. sancimus. 27. C. de testam.* In tantum, ut etiamsi testator coram septem testibus dixerit, nolle se testamentum, quod fecit, valere, nihilo tamen magis illud infirmetur, ut ex recepta sententia tradunt Clar. *§. testamentum. quæst. 91.* Grass. *§. testamentum. quæst. 84. num. 1.* Jac. Vervvey. *art. test. cap. 13.* Angel. Vigl. Mynsf. Schneid. *hic.* Et rectè. Nam si ne tunc quidem testamentum antea factum infirmatur, cùm ad aliud faciendum testator processit, quod tantum non consummavit; quanto minus infirmabitur sola revocatione verbali? utique enim factum accedens ad voluntatem potentius operari debet simplici voluntatis declaratione. Hoc ipsum quoque manifestè probat *l. sancimus. 27. C. de testam.* ubi Justinianus sancit, ut demum post lapsum decennii, seu cùm à condito testamento decem anni effluxerint, revocatione voluntatis testamentum infirmetur. Neque hìc mihi quis dixerit pertinere istam constitutionem ad eum casum, quo tribus tantùm testibus revocatio munita est: nam ex hoc ipso quod Justinianus exigit, ut non pauciores, quàm tres testes ad revocationem adhibeantur, ut valida sit ad infirmationem testamenti post fluxum decennii, satis intelligitur, non aliud eum esse voluisse, si forte plures testes intervenerint, sive quinque, sive septem: quo enim plures adhibentur, eo veriùs est non esse pauciores tribus adhibitos. Et sciendum est, Imperatorem illic abrogare constitutionem Honorii & Theodosii, quæ extat *in l. 6. C. Tcod. de testam.* qua cautum erat, ut solo lapsu decennii testamentum revocatum intelligeretur, hoc est, si testator post conditum testamentum integros decem annos supervixisset, quamvis nulla secuta esset contraria voluntas. Hoc enim Justinianus hactenus mutavit, ut noluerit ex solo lapsu decennii testamentum evanescere, sed tunc, cùm ad lapsum tanti temporis expressa accederet revocatio: quam etiam revocationem non paucioribus, quàm tribus testibus muniri voluit, cùm alias ad probationem voluntatis, quæ testamentum non est, ordinarius testium numerus sufficiat.
2 Quotquot igitur testes intervenerint, adhuc cursus decennii necessarius est ad sustinendam verbalem testamenti solemnis revocationem. Quæritur autem hujus juris ratio. Nam iniquum videtur, eum bona defuncti obtinere, quem ea habere noluit: ac proinde etsi concedamus, ex summi juris ratione hæredes scriptos bona vindicare posse, cur tamen non dicimus, eos repelli posse exceptione finitæ defuncti voluntatis? Resp. Periculosum est, æquitatem prætexere contra expressam juris auctoritatem; quod haut dubiè hac ratione nititur, quod non videatur satis serio improbasse voluntatem solemni testamento comprehensam, qui nudè eam revocavit, tabulis testamenti integris servatis. Si enim testamentum omnino valere noluisset, poterat tabulas incidere, delere, poterat aliud testamentum condere; quod cùm non fecerit, præsumere licet, eum revocationis pœnituisse; ut non sine ratione defendatur, majorem oportere vim esse testamenti, quod integrum & in suo statu testator reliquit, quàm nudæ illius declarationis contrariæ. *fac. l. militis. 36. §. 3. de test. mil.* Ex quo loco simul discimus, ita jus esse, cùm quæritur de institutione hæredum; legatarios autem revocata voluntate exceptione doli mali removeri. De cujus loci sententia vid. Ant. Fab. *dec. 39 err. 8.* His ita constitutis, videamus, an non falsa sit opinio Bartoli 3
in *l. si jure. 18. de legat. 3.* & DD. quos allegant & sequuntur Clarus *§. testam. quæst. 92.* Vigl. Mynsig. Schneid. *hic.* qui interesse putant, qua formula testator in revocando testamento usus sit, utrum simpliciter dixerit, *nolo testamentum à me factum valere*: an causam adjecerit & hæc verba, *quia volo decedere intestatus.* Nam etsi simplicem revocationem non sufficere fatentur, causatam tamen valere volunt, modo facta sit coram septem testibus. Quo jure etiam nos uti refert Grot. *lib. 2. introd. cap. 24.* Verùm nihil interesse, hac an illa formula testator utatur, apertè evincit *d. l. militis. 36. §. 3. de test. mil.* Et verò si hoc ipso quod quis testamentum revocat, tacitè & per quamdam necessariam consequentiam intelligitur velle decedere intestatus, causæ illa adjectio (quippe quæ non impedit, quominus aliud testamentum postea condatur) facere non potest, ut majorem vim revocatio habeat, quàm si causa adjecta non esset. Et rectè Mantic. *lib. 2. de conj. ult. vol. tit. 15. num. 19.* ex Socino refert, distinctionem istam Bartoli captiosam esse vulgaribus testatoribus, qui causam nesciunt dicere, *quia intestatus decedere volo*, arbitranturque, id necessario ex hoc ipso sequi, quod testamentum revocant. Sed non debebat vir alias incomparabilis hoc argumento moveri, ut statueret cum eod. Socino, Bald. Salic. *in d. l. sancimus. 27. C. de testam.* & aliis, quos allegat, ad revocandum testamentum sufficere quamlibet simplicem voluntatis contrariæ declarationem factam coram septem testibus; quam sententiam abunde jam confutavimus. Unicum supradictæ distinctionis firmamentum affertur *l. 1. §. pen. si tab. test. null. ext.* ex verbis, *Vel quia alia ratione voluntatem testator mutavit, voluitque intestato decedere.* Sed nemo, opinor, tam infans est, qui non videat, Jurisconsultum ibi loqui non de simplici mutatione voluntatis, sed quæ declarata sit facto aliquo simili illis, quæ antea expresserat, incisioni, aut cancellationi, puta si testamentum induxerit, laceraverit, resignaverit, &c. Habemus hujus sententiæ defensores Ant. Fab. *dec. 93. err. 6.* Bachov. *in Treutl. volum. 2. disp.*

10. thes. 7. Ant. Merend. *3. contr. 45.* Plane ad infirmationem testamenti nuncupativi putarem sufficere simplicem voluntatis revocationem factam coram legitimo testium numero, *arg. l. nihil. 35. de reg. jur.* cum Connan. *9. comm. 7.* Vvesemb. *in hunc §.* Groenevv. *de legib. abrog. hic.*

Usque adeo] Amplificatio. Dixerat modo, nuda voluntate testamentum infirmari non posse; id nunc usque adeo verum esse pronuntiat, ut nec cum voluntate revocandi concurrens novi testamenti inceptio vim corrumpendi prioris habeat: sed ita demum superius testamentum rite factum tollatur, si inferius æquè jure perfectum fuerit.
4 Hic verò itidem ut in casu præcedenti æquum esse videri potest, ut saltem hæredibus ab intestato detur exceptio adversus priore testamento scriptos hæredes, quos utique voluntate testatoris aliud testamentum facere aggressi mortuique antequam illud perficeret, destitui constat, *per l. pen. §. 2. sec. tab.* Verùm obstat hic quoque legum auctoritas, *l. 2. l. 11. de injust. rupt. l. si jure. 18. de legat. 3. l. hac consultissima. 21. §. 3. C. de testam. & hic text.* Quid quod in proposito nec voluntatem defuncti ab intestato venientes habent? ponimus enim in secundo testamento, quod imperfectum est, scriptos esse extraneos. Quamobrem cùm illi, quos postremo testator voluit, hæreditatem ex imperfecto testamento obtinere non possint, ne convellantur jura omnia, quæ de ordinandis testamentis tam diligenter constituta sunt, & quævis voluntas vim testamenti habeat, quos aliquando hæredibus ab intestato prætulit, eos etiam adhuc iisdem præferri voluisse existimandus est; atque in hunc eventum tabulas priores integras reliquisse, ut si posteriores non consisterent, ex prioribus hæreditas adiri possit. Atque hoc est, quod scribit Pomponius *d. l. si jure. 18. de legat. 3.* credibile esse, testatorem ita demum à priore testamento velle recedi, si posterius valiturum sit.

Mortalitate præventus] Hujusmodi testamentum imperfectum dicitur ratione voluntatis. Quippe duplex est imperfectio testamenti; una ratione solemnium, puta si pauciores quàm septem testes intervenerint, aut si testes non signaverint subscripserintve, vel quid aliud, quod ad solemnitatem ordinationis pertinet, omissum sit: altera, ratione voluntatis, veluti si cùm plura ordinare testator vellet, morte interceptus fuerit, aut in ipso actu testandi furore correptus, *l. si is qui. 25. qui test. fac. l. 9. C. eod.* Bald. *in l. hac consultissima. 21. §. 1. n. 1. 2. 3. C. de testam.* Sichard. *ibid. n. 2.* Quo loco uterque etiam notat, testamentum, quod ratione voluntatis & dispositionis imperfectum est, nec inter liberos valere. Quod & Cujac. *in d. l. 25.* notavit ex Accursio: estque communis hæc & recepta sententia. Vasq. *lib. 3. de succ. creat. §. 21. num. 61.*

Divi Pertinacis oratione] Solebant olim Principes orationes in Senatu habere, aut scriptas ad Senatum mittere, in quarum sententiam Senatusconsulta concipiebantur; *l. oratione. 16. de rit. nupt.* Tacit. *lib. 11. Annal. c. 25. Oratione principis facto patrum consulto, primi Ædui senatorum in urbe jus adepti sunt.* Atque hæ Principum orationes etiam Senatusconsulta nominantur, quandoque etiam leges. Sic oratio Divi Hadriani de petitione hæreditatis, *l. & si rem. 22. de hær. pet.* Senatusconsultum passim appellatur, *l. item veniunt. 20. §. præterea. 6. & multis seqq. eod. tit.* Jul. Capitolinus hanc ipsam orationem Pertinacis legem, mox etiam Senatusconsultum nominat in Pertinace, *cap. 7. Legem sanè tulit*, inquit, *ut testamenta priora non prius essent irrita, quàm alia perfecta essent, ne ve ob hoc fiscus aliquando succederet.* Et paulo post: *Addidit que Senatusconsulto, &c.*

Jure ordinata & perfecta fuerint] Quæ legitimo modo fiunt, legitimè quoque solvi debent, *l. 35. de reg. jur.* Hac ratione utitur etiam Harm. *5. tit. 5. §. 17.* Ab hac tamen regula excipienda sunt 5
ea testamenta, quæ quamvis imperfecta, jure tamen singulari valent, ut testamenta militum & parentum inter liberos. Testamentum factum jure militiæ inter imperfecta numeratur, *l. 2. de injust. rupt.* atque ideo etiam imperfecto quovis posteriore solvitur, *l. ejus. 34. §. 1. de test. mil.* & tamen per id, quod jure militari secundo loco factum est rumpitur præcedens perfectum, hoc est, factum jure communi, *d. l. 2. & d. l. 34. §. ult.* Sed nimirum hoc ex eo est, quod testamentum militis jure privilegiario pro perfecto est, aut vim perfecti testamenti habet: quod autem rumpitur posteriore jure communi non rite facto, mirum videri non debet, quia etiam post missionis annum irritum constituitur. Testamentum imperfectum factum à parente inter liberos & ipsum non minus ex privilegio valet, quàm militis, *l. hac consultissima. 21. §. 1. C. de testam.* Quare si pater, qui testamentum prius jure fecerat, postea aliud fecerit inter liberos, quamvis posterius hoc imperfectum fuerit, tamen rumpitur prius. Illud etiam favore liberorum Justinianus constituit, ut tale testamentum non aliter rumpatur posteriore, quàm si posterius modis omnibus perfectum fuerit, & prius nominatim revocatum, *Nov. 107. auth. hoc inter C. de testam.* Præterea si cùm in priore testamento perfecto scripti essent extranei, in posteriore autem imperfecto instituti sint, qui ab intestato venire possunt, dummodo non minus quàm quinque testes intervenerint, placet, infirmato priore testamento, posteriorem hanc scripturam valere, non tamen tamquam testamentum, sed tamquam voluntatem ultimam intestati, *d. l. hac consultissima. 21. § 3.* cujus voluntatis hic erit effectus, ut nulla quarta deducta ab hæredibus, priore testamento, quod infirmatum est, scriptis, ad hæreditatem admittantur scripti posteriore, easque portiones per arbitrum familiæ erciscundæ singuli consequantur, quæ cuique adscriptæ sunt. Sed quid est, quod Jurisconsultus in *d. l. 2. de injust. rupt.* simpliciter scribit, prius testamentum per posterius imperfectum rumpi, si in eo scriptus est, qui ab intestato venire potest? Nimirum si in posteriore imperfecto, in

quo

quo scripti, qui ab intestato rem habere possunt, omissa sit aliqua solemnitas, quæ tantùm jure civili præcisè requiritur, non item jure prætorio, veluti si testes non subscripserint, si filius institutus aut exhæredatus non sit: nam etiam hac ratione testamentum imperfectum rectè dicitur. Atque ita appellatur in *l. 12. §. 1. cont. tab.* quoniam inter cætera, quæ testamentum jure civili perficiunt, etiam hæc requiruntur. Rumpi igitur eo casu testamentum prius dicimus, non jure civili, sed honorario, data secundum tabulas posteriores, quæ modo septem testium signis signatæ sunt, cum re & effectu bonorum possessione, *arg. d. l. 12. §. 1. cont. tab.* quem locum diligenter & accuratè hic interpretatus est D. Bachovius.

TEXTUS.

Si Princeps litis causa, vel in Testamento imperfecto institutus fuerit.

8. *Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem ejus, qui litis causa Principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam heres institutus erat, probaturum, neque ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt.* Licet enim, *inquiunt*, legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.

NOTÆ.

8. *Litis causa Principem, &c.*] Capitol. *ubi sup.* hoc enim invidiosum est, *l. pen. de her. inst.* Plin. *Paneg. cap. 43. Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris.*

Ob eam causam] Quod tabulæ non essent legitimè factæ, ut rectè Cujac. & Fabrot. quod non percepit Th. nec Accurs. nam Princeps nec legitimè factas probat, in quibus ipse litis causa heres scriptus est.

Legibus soluti] Princeps legibus civilibus solutus est, *l. 31. de legib. l. 3. C. de testam.* Dio. *lib. 53.*

Attamen legibus vivimus] Impp. *l. 2. C. Th. de cond. & proc. dom. Aug. Scribimus quidem leges, sed sequimur.* Plin. *Paneg. cap. 65. Ipse te legibus subjecisti* Vid. & *l. 23. de leg. 3. l. 4. C. de legib. & l. 3. C. de testam.*

COMMENTARIUS.

1 *An Principes Romani legibus soluti fuerint? & in universum, an & quatenus sint Principes, qui absoluta jura majestatis habent?*

E*Adem oratione expressit*] *Ipseque*, inquit de Pertinace loquens Capitolinus *d. loc. cap. 7. professus est, nullius se aditurum hæreditatem, quæ aut adulatione alicujus delata esset, aut lite perplexa, ut legitimi hæredes & necessarii privarentur.* Addiditque Senatusconsulto hæc verba: *Sanctius est, P. C. inopem remp. obtinere, quam ad divitiarum cumulum per discriminum atq; dedecorum vestigia pervenire.* Procul dubio hac oratione sanctissimus senex senatui declarare voluit, se longè alia ratione remp. temperaturum, quàm antecessor ejus Commodus Princeps flagitiosissimus fecerat: quem credibile est exemplum secutum fuisse sui simillimi Imperatoris Domitiani, de quo Sueton. *cap. 12.* sic scribit: *Confiscabantur alienissimæ hæreditates, vel existente uno, qui diceret, audivisse se ex defuncto, cùm viveret, heredem sibi esse Cæsarem.* Extat adversus hujusmodi improbitatem edictum Honorii & Theodosii *in l. nolumus. 20. C de test.* VINN. Meretur hujus juris historia paullo accuratius tractari. Primus Augustus flagitare solebat ab amicis hoc benevolentiæ testimonium, & eorum suprema judicia morosissima pensitabat, neque dolore dissimulato, si parcius, aut citra honorem verborum; neque gaudio, si gratè pieque quis se prosequutus fuisset. Suet. *Aug. cap. 66.* Hinc idem Suetonius *cap. 101.* refert, viginti proximis ante obitum annis eum quatuordecies millies ex testamentis percepisse. Ne tamen captare videretur hæreditates, aut parum honesta institutionis caussa subesset: nec ab ignotis admittebat hereditates, nec à parentibus, sed eas cum incremento liberis restituebat. Suet. *cap. 66.* Idem fere exemplum sectatus Tiberius. Tacit. *Anal. II. 48.* Primus Caligula hæreditates avidissimè captavit, testamenta, in quibus nulla sui mentio, rescidit, testatores paullo diutius superstites interemit, & testes, qui se Cæsarem hæredem dictum, audivisse adseverarent, subornavit. Suet. *cap. 38.* Hinc imitati Nero, Tacit. *lib. 16. Ann. cap. 43.* Vitellius, Suet. *cap. 14.* Domitianus, Suet. *cap. 12.* Trajanus exactè Augustum imitabatur, Plin. *paneg. cap. 43.* nec non Hadrian. Spartian. *cap. 18.* & Antoninus Pius, Jul. Capit. *cap. 8.* Postea quum Commodus malum denuo principem egerat, huic malo non tantùm exemplo, sed & lege lata repugnavit Pertinax. Jul. Capitol. *Pertin. cap. 7.* Ad quam legem respicere videtur Alexander *l. 3. C. de test.* Immo quum nec id sufficeret refrænandæ principum aviditati: Theodosius M. *l. 2. C. Th. de test. & codicill.* omnes hereditates planè respuit. Conf. Symmach. *lib. 2. Epist. 13.* idemque edicto monuit Theodosius junior, *l. 5. C. Theod. eod.* Rem omnem accuratissima diligentia exposuit V. illustris Nic. Hier. Gundlingius *Diss. de principe herede, cap. 4.* HEIN.

Qui litis causa Principem] Lex est, non debere cujusquam conditionem deteriorem fieri facto alieno, nec cuiquam objici duriorem aut potentiorem adversarium, *tot. titul. de alien. jud. mut. ca. & tit. C. ne lic. potent.* Huic legi se submisit Imp. Pertinax, professus hoc amplius, se non admissurum hæreditatem, quæ litis causa Principi delata esset, minus hic sibi permittens, quàm cuiquam privato, *l. 8. §. 3. de alien. jud. mut. ca.*

Quippe invidiosum esse existimavit, Principem litis causa, hoc est, in re controversa & perplexa hæredem institui, quo alii, nomine principis territi jus suum indefensum relinquant, ac nefas esse, calumniæ facultatem ex Principali majestate capere, *l. pen. de hær. inst.* Paul. 5. *sent.* 12. Plin. *Panegyr. cap.* 43. *Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris.*

Neque tabulas non legitimè factas] Lex est, hæredem justo testamento instituendum esse, neminemque posse ex tabulis non legitimè factis hæreditatem obtinere. Hanc legem etiam adversus se valere optimus Princeps voluit, atque in sua etiam persona tabulas non legitimè factas improbavit. Secundum quod sæpissimè constitutum est, ex imperfecto testamento nec Imperatorem hæreditatem vindicare posse, *l.* 3. *C. de test.* Ait, *in quibus ipse, ob eam causam.* Nempe quod tabulæ non essent legitimè factæ, ut rectè Cujac. Quod non percepit Theoph. nec Accurs. nam Princeps nec legitimè factas probat, in quibus ipse litis causa scriptus est. Ait, *neque ex nuda voce.* Non quasi Princeps hæres nuncupari non possit, aut hæres esse ἐκ τ̃ ἀγράφου διαθήκης, ut somniat Theoph. sed *ex nuda voce*, id est, ex nuda voluntate sine juris solemnibus.

Neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit] Clausula generalis, legata quoque & fideicommissa non legitimo testamento relicta complectens. Ex imperfecto testamento, ait Paulus *l.* 23. *de legat.* 3. legata vel fideicommissa Imperatorem vindicare inverecundum est. Huc etiam referendum, quod idem Paul. 4. *sent.* 5. & Ulp. *l.* 8. §. 2. *de inoff. testam.* scribunt, testamentum, in quo Imperator hæres scriptus est, inofficiosum argui posse.

1 *Licet legibus soluti simus*] Principes Romanos legibus solutos esse, scribit Dio *lib.* 53. atque id ipse sic interpretatur, ut dicat, eos liberos esse ab omni legum coactione, nec ulla scripta lege teneri. Appareteque ex eodem loco, quemadmodum temporibus liberæ reipub. aliquando usurpatum, ut populus aut senatus civem aliquem ob heroicam indolem ac singularem virtutem una aliqua lege solveret, puta, ut ante ætatem legitimam magistratum gerere, aut intra tempora constituta eundem repetere liceret, sicut de Pompejo, Africano, Octavio, aliisque permultis factum legimus: ita Principem postea, cùm civibus omnibus excellentior haberetur, legibus omnibus solutum fuisse, lege in eam rem semel expressè lata, quæ lex regia *in l.* 1. *de const. Princ.* lex imperii *in l.* 3. *C. de testam.* appellatur. Quod etiam significare arbitror Ulp. *in l. Princeps,* 31. *de legib.* Quamquam necesse non erat, hoc caput legi regiæ inserere: quandoquidem ex hoc ipso quod alio capite ejusdem legis populus jura majestatis omnia abdicativè in Principem transtulit, *d. l.* 1. *de const. Princ.* necessario sequitur, Principem legibus non obligari. Etenim Princeps, qui absoluta jura majestatis habet, nihil supra se cernere potest, neque hominem neque legem, ut ait Alber. Gentilis in quæstionibus regiis. *Deus*, inquit Justinianus, *leges ipsas Principi subjecit, eumque legem animatam misit hominibus.* Nov. 105. c. 2. *in fin.* Jam verò qui supra leges est, cui leges subjectæ sunt, is necessario legibus est solutus, id est, legibus non tenetur; alioqui non illi leges, sed ille legibus subjicitur, & qui ipse lex est, in eum lex ferri non potest. Unde Plinius *in panegyr. cap.* 65. *Leges*, inquit, *Principi nemo scripsit.* Neque cùm hoc dicimus, intelligimus solùm cum D. Thoma q. 96. art. 5. par. 1. quem multi sequuntur, Principem legibus solutum esse quoad vim coactivam, sed etiam quoad vim directivam. Quin ad hanc solam quæstio pertinet: cùm si neges, secundum vim dirigentem Principem legibus solutum esse, statuas, Principem legibus obstringi, tamquam quæ ipsi quoque latæ sint. Alia autem quæstio est de modo coercendi & puniendi non obedientes. Cæterum totum hoc pertinet ad leges civiles dumtaxat, non ad leges naturæ aut divinas, quibus cùm omnes homines subjiciantur, quatenus homines nati sunt, omnino efficitur, aut Reges homines non esse, aut illos etiam his legibus teneri. Non pertinet etiam hoc axioma ad leges imperii fundamentales, maximè cùm in eas quoque ipsi Principes regnum ineuntes jurare soleant. De quibus legibus Bodinus *lib.* 1. *de repub. c.* 8. sic scribit: *Quantum ad leges imperii attinet, cùm sint cum ipsa majestate conjunctæ, Princeps nec eas abrogare, nec iis obrogare potest. Cujusmodi* inquit, *est lex Salica regni hujus firmissimum fundamentum.*

Attamen legibus vivimus] Etsi hoc jus Principis est, si dignitatem spectes & imperii potestatem, ut legibus omnibus civilibus sit solutus; tamen officium imperantis est, legibus vivere, iisque parendo suo exemplo præire illis, quibus solis latæ sunt. Quod significat Paulus *l. ex imperfecto.* 20. *de legat.* 3. his verbis: *Decet enim tantæ majestati, eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur.* Et Imp. Alexander *l.* 3. *C. de testam.* cùm ait, *nihil tam proprium imperii esse, quàm legibus vivere*: eodemque modo explicanda *l. digna vox.* 4. *C. de legib.* & illud Plinii *in Panegyr. ad Trajan. cap.* 65. *Legibus te subjecisti, quas nemo Principi scripsit.* Item illa, *Non esse Principem supra leges, sed leges supra Principem.* Nimirum Princeps *imperio maximus, major est exemplo*, ut ait Paterculus, *lib.* 11. *cap.* 126. & Plin. *ibid. cap.* 45. *Vita Principis*, inquit, *perpetua censura est: ad hanc dirigimur: nec tam imperio nobis opus est, quàm exemplo.* Τῆς δὲ ἰδίοις ἀγαθοῖς, ὅπως τὸν βασιλέα νενόμισμαι: inquit Xenophon *in laudib. Agesilai. cap.* 7. §. 2. Claudianus *in Panegyr. v.* 307. *de quarto consulatu Honorii*, his versibus Principem hujus officii commonefacit:

In commune jubes si quid, censesve tenendum,
Primus jussa subi: tunc observantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cùm viderit ipsum
Auctorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, ut vita regentis.

T 1-

Titulus Decimusoctavus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Dig. Lib. 5. Tit. 2. C. Lib. 3. Tit. 28.

Continuatio, & argumentum tituli. Unde nomen inofficiositatum, quorum de hac quæstione cognitio.

EXPLICATUR hic altera ratio infirmandi testamenti, cùm scilicet non ipso jure, sed per sententiam judicis rescinditur, ex causa de inofficioso contra testamentum pronuntiantis: quod est illud adminiculum, quod superius dixi paulo post nobis manifestum fore, in calce *tit. de exhæred. lib.* Locus hic latè patet, quamquã concisus est Justinianus, ut passim in hoc libello. Initio indicat ille causam introducendæ de inofficioso querelæ, & quo colore proponatur: mox quibus ea competat, aut non competat, ostendit: sequuntur postremo nonnulla, quibus intervenientibus testamentum inofficiosum argui, atque ex ea causa rescindi non potest. Nobis, quibus propositum est rem totam planam facere, licebit in explicando esse prolixiores. Memini etiam, nonnulla me recepisse interpretantem, *§. ult. d. tit. de exhær. lib.* quæ in hoc tempus dilata, nunc exsolvenda sunt. De nomine inofficiosi hoc primum monendi sumus, quamvis omne testamentum inofficiosum rectè dicatur, in quo testator contra officium, quod alteri debebat, fecit, quemadmodum scimus, hominem inofficiosum dici, qui officium prætermittit, aut contra officium, quod alter debet facit; & ideo si, verbi causâ, testator, cognatis suis, aut personis de se bene merentibus, quibus ob id remunerationem debet, nihil in testamento suo reliquerit, huic etiam testamento appellatio ista conveniat: tamen per excellentiam ea demum testamenta inofficiosa dicta sunt, quibus officium in liberos, parentes, & fratres neglectum est, seu in quibus liberi, aut parentes, aut fratres, vel exhæredati sunt immerito, vel immerito præteriti. Quocirca his etiam solis potestas permissa de inofficioso querendi, postulandique, ut si officium violatum esse constiterit, testamentum rescindatur. Cognitionem hujus quæstionis ad centumviros pertinuisse constat ex Cic. *lib. 1. cap. 38. de orat.* Val. Max. *lib. 7. cap. 7. & 8. l. Titia 13. l. qui repudiantis. 17. hoc tit.* uti & simplicis petitionis hæreditatis, *l. ult. in pr. C. de pet. hær.* quod tamen non usque adeo perpetuum fuit, quin partes aliquando, negotio ita ferente, à prætore remissæ fuerint ad judicem pedaneum, ut liquet ex *l. 8. §. pen. hoc tit. l. 3. §. si emancip. 5. de hor. poss. cont. tab.* VINN. Quæ hic de nomine inofficiosi monet Auctor, plenius poterant exponi. Dicitur hæc Actio QUERELA, quia propinqui non accusare & litigare, sed inter se *conqueri* dicebantur. Voss. *Inst. Orat. lib. 1. cap. 6. §. 2. Inofficiosum* autem opponitur *officio*, quod vocabulum ita accurate exponit Seneca de *Benef. lib. 3. c. 18.* quod ut *beneficia* sint alienorum; ita *officia* eorum, *quos necessitudo suscitet, & opem ferre jubeat.* HEIN.

Textus.

Ratio hujus querelæ.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exhæredant, vel omittunt, inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut iniquè se exhæredatos, aut iniquè præteritos; hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit, sed rectè quidem testamentum fecerit, non autem ex officio pietatis. Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum est.

Notæ.

Sine causa] Ex justis causis permissa exhæredatio, *l. 7. de bon. damn.* quas causas ex arbitrariis certas fecit & nominatim ad 14. complexus est Justin. *Nov. 115. cap. 3.* voluit autem unam saltem ex his inseri testamento, eamque ab hærede probari; secus ac jure veteri, *l. 5. §. 1. hoc tit. l. 28. C. eod.*

Exhæredant vel omittunt] Illud ad parentes omnes & propriè ad patrem pertinet, hoc ad matrem, cujus silentium pro exhæredatione est, *§. ult. sup. de exh. lib.* & ita intellige *l. 3. h. t. d. Nov. 115. c. 3.* Exhæredatis igitur omnibus, à matre etiam præteritis hoc remedium necessarium. Ex privilegio autem est, quod de inoff. militis testamento nemo queri potest, *l. 8. §. 4. l. 27. §. 2. hoc tit. l. 9. l. 24. C. eod.*

Quasi non sanæ mentis] *l. 2. l. 5. §. 1. eod.* ac proinde quasi testamentum facere non potuerint *l. 17. §. 1. eod.* Hoc colore seu titulo quæsito tegitur iniquitas exhæredationis: & quidem ob hanc causam olim rescisso per querelam testamento nihil ex eo valebat, *l. 8. §. pen. l. 28. eod.* hodie autem quantum ad institutiones solummodo evertitur: legata & cætera capita salva manent, *Nov. 115. cap. 3. in fin. auth. ex causa. C. de lib. præt.*

Commentarius.

1 *Quibus liberis & quando querela necessaria?*
2 *Etiam ob causas non nominatim expressas*, Nov.

115. c. 3. dummodo æquè graves aut graviores, exhæredationem rectè fieri.

3 *Quamvis exhæredatio facta sit sine elogio, tamen testamentum adhuc ipso jure hodieque subsistere, atque ad id rescindendum opus esse querela, contra comm.*

4 *Præteritionem matris & avi materni etiam jure novissimo vim exhæredationis habere.*

5 *Contraria obiter repulsa, addita jure patrio.*

6 *Utrum querela ipsa sit actio sive petitio, an remedium aliquod ab actione separatum?*

7 *An liberis à patre præteritis, legata & cætera capita, præter institutionem, beneficio novæ legis conserventur?*

8 *Cur querelæ inofficiosi colorem dementiæ veteres prætexuerint: & num idem adhuc hodie?*

QUia plerumque] Rectè monet D. Pacius in margine, particulam *plerumque* non afficere verbum *exhæredant*, sed verbum *sine causa*; ut hic sit sensus: cum parentes liberos suos exhæredant vel omittunt, id eos plerumque facere sine causa: puta falso instimulatos, novercalibus delenimentis, instigationibusque corruptos, *l. 3. & 4. hoc tit.*

Sine causa liberos suos exhæredant vel omittunt] Ait, *sine causa*; nam ex justis & meritis causis exhæredatio semper permissa fuit, *l. 7. de bon. damn.* Ait, *exhæredant vel omittunt*, illud ad parentes omnes & propriè ad patrem avumque paternum, hoc ad matrem & avum maternum pertinet: nec supervacuo hic expressum, ut censet D. Vvesemb. etsi enim matris præteritio vim & effectum exhæredationis habet; non est tamen
3 revera exhæredatio. *§. ult. sup. de exhær. lib.* In patre exhæredatio necessaria est, ut querelæ locus sit: si enim pater filium, quem in potestate habet, præterierit, testamentum ipso jure nullum est; si emancipatum, datur præterito bonorum possessio contra tabulas, *sup. d. tit. in pr. & §. 3. & 5.* Quin nec quævis exhæredatio querelæ locum facit; sed ea demum, quæ rite facta est: quæ secus facta, id est, non nominatim, non purè, non à tota hæreditate, pro præteritione censetur, *l. 8. §. non quævis. 2. de bon. poss. cont. tab.* Matre autem sive prætereunte sive quovis modo exhæredante, semper ad infirmandum testamentum querela opus est, cùm & jure civili firmum sit, nec à prætore infringatur; quippe qui exhæredatione, cujus vicem etiam præteritio matris obtinet, notatos non putavit ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos, *d. l. 8. in pr. cont. tab. d. §. ult. sup. de exhær. lib.* Et igitur exhæredatis omnibus, à matre etiam præteritis, hoc remedium necessarium est. Causæ exhæredationis jure antiquo certæ legibus definitæ non erant, sed ab arbitrio pendebant judicum, qui de inofficioso cognoscebant, quorum erat merita exhæredati perpendere, *l. 3. § si emancipatus. 5. cont. tab.* Val. Max. *lib. 7. c. 8.* Justinianus ex arbitrariis eas certas fecit, & nominatim *Nov. 115. c. 3.* complexus est ad quatuordecim: cùmque antea etiam simplici exhæredatione facta, permissum esset hæredi instituto allegare & docere ingratitudinem, id idem Imp. primum hactenus mutavit, ut non aliter liceret hæredi ingratitudinis quæstionem movere, quàm si testator expressè addidisset, se ideo filium exhæredare, quia fuerit ingratus, *l. omnimodo. 30. in pr. C. hoc tit.* Postea ne hoc quidem satis ei visum, sed insuper voluit, testatorem justam aliquam ingratitudinis causam, & saltem unam ex illis, quas ipse recenset, testamento exprimere, imposito quoque hæredi onere elogium probandi, cùm olim ita jus esset, ut nisi hæres ultro probationem suscepisset, causam aliquam certam allegando, (quo refer *l. 22. & d. l. 30. C. eod.*) ipsi liberi docere tenerentur, se morigeros atque obsequentes semper fuisse, *l. 5. §. 1. eod. l. liberi. 28. C. eod.* Hinc duplex exorta quæstio 1. An nullas alias ob causas, quantumvis pares aut majores, quam quæ *d. Nov. 115. c. 3.* expressæ sunt, exhæredatio permittenda? 2. Utrum si exhæredatio facta sit sine elogio, id est, sine causæ expressione, testamentum ex d. constitutione ipso jure nullum sit, an jure adhuc subsistat, atque ad illud rescindendum querela etiamnum sit opus? Primam quæstionem quod attinet, quamvis sententia Connani *lib. 9. comm.* 10. Viglii *ad §. ult. sup. de exhær. lib.* aliorumque, qui eos sequuntur, negantium, ob alias causas, licet æquè graves aut graviores, exhæredationem fieri posse, verbis *d. Nov.* convenire videatur; tamen mihi persuadere non possum, eam fuisse mentem Justiniani, quam illi esse censent; & summa ratio suadet, ut contra sentiam. Etenim si, verbi gratia, manus parenti filius ipse non intulerit, secundum *d. Nov. cap. 3. §. 1.* sed inferre passus sit, cùm facile prohibere posset; idemque finge de injuria, §. 2. Patrem ipso non accusaverit, juxta §. 3. sed accusationem instruxerit, juverit pretio, consilio, probationibus. Insidiatus ipse patri non sit, §. 4. insidias autem, cùm posset, non detexerit. Falsum testimonium ipse non dixerit, *sec. §. 8.* at qui dicerent, subornarit. Quid si thorum fratris violare ausus sit? Quid si lenocinio palam quæstum faciat? &c. Quis hæc aut atrociora filium patrantem dignum neget, qui fulmine feriatur exhæredationis? At, inquis, odiosa est exhæredatio, ac proinde interpretatione non est adjuvanda, *l. cumquidem. 19. de lib. & post. cap. odia. 15. de reg. jur. in 6.* Immo contra vel magis odiosum, patrem cogi, ut impio & indigno filio bona sua relinquat. Equidem concedo, ubi de hypothesi quæritur, de scriptura testamenti, de facto exhæredati, de voluntate exhæredantis, cum similibus, exhæredationem adjuvandam non esse: cæterum ubi θετικῶς de legis vi atque interpretatione disputatur, hoc semper legibus inesse ex mente conditorum credi oportet, ut quia omnes casus, qui quandoque incidere possunt, comprehendere nequeunt, ad eas quoque res & causas pertineant, quæ quandoque similes erunt, *l. 10. cum. 3. seqq. l. ideo. 27. de legib.* Neque hinc excipiuntur leges pœnales: nam & illæ utique leges sunt; & obvia passim responsa Jurisconsultorum,

vum, etiam leges publicorum judiciorum ad hunc, quem, diximus, modum interpretantium, *l. 11. de pœn. l. 13. de testib. l. 7. §. 2. de jurisd. l. 7. ad leg. Iul. maj.* §. 3. Tuld. 2. *Jurisp. extemp. c. 5. pag.* 202. ubi distinguit, utrum par & eadem sit ratio, an similis tantùm, *l. 3. de leg. Pomp. l. 2. §. 28. & seqq. ad Tertull.* junct. *l. ult. §. ult. qui pet. tut. l. 8. de sepulcr. viol. l. 1. de aleat.* Dixeris, hoc admisso, Imperatorem non assequi scopum suum, sed causas adhuc incertas manere, nec quatuordecim tantùm, sed infinitas fore. Respondeo, ex his constitutionis verbis, *ut præter ipsas nulli liceat ex alia lege ingratitudinis causas opponere, nisi quæ in hujus constitutionis serie continentur*, satis patet, quis Justiniano scopus propositus fuerit. Horum enim verborum non alius sensus, quàm quod non liceat ex legibus antiquis causas opponere, quæ in d. constitutione non continentur. At tales causæ non sunt, quæ vel majores sunt, vel pares expressis, sed leviores dumtaxat, aut dispares: quippe cùm de similibus semper ut de expressis habendum: facit huc *c. 1. §. 2. vers. sed quia natura. l. 2. feud. tit. 24. quæ fuit prim. ca. bon. amitt.* Atque hæc sententia etiam communis est, usuque apud omnes recepta DD. *in auth. non licet. C. de lib. præt.* Clar. §. *testamentum. quæst.* 41. *n.* 2. Gomez. 1. *res.* 11. Schneid. *hic n.* 15. Gudelin. *lib. 2. de jur. noviss. cap.* 8. Christin. *vol. 4. dec. 19. n.* 5. Grot. *lib. 2. manud. cap.* 18. ubi notat, in his regionibus illud quoque semper obtinuisse, ut filia minor 20. annis nubens citra consensum patris aut matris ab eodem patre aut matre ob hanc causam exhæredari possit: convenit *art. 25. cap. 2. statut. Zeland.* In altera quæstione numero vincunt qui ad validitatem testamenti negant sufficere exhæredationem simplicem seu factam sine causæ insertione, & ad hoc omnino requirunt qualificatam: quod si verum est, nullus usus querelæ relinquitur in linea recta, præterquam unico illo casu, cùm exhæredationi aut præteritioni additum est elogium: quæ sententia fuit Joannis, relata à Glossa in *l. 5. hoc tit.* probata plerisque interpp. *in auth. ex causa. C. de lib. præt.* Clar. *d. §. testam. quæst.* 40. Gomez. *d. c.* 11. Covar. *in c. Raynutius. p. 1. n. 7. cap.* 16. Uvesemb. *par. hoc tit. n.* 7. & novissimè latè defen-
3 sa à D. Bachovio *hic*. Cæterum ut pluribus hæc sententia placeat, non desunt tamen, qui eam taxent, ut constitutioni Justiniani minimè consentaneam: & sanè non immerito, meo quidem judicio. Nam qui diligenter eam constitutionem evolvet, comperiet ex tenore, Imperatorem non agere de iis, quæ ad internam testamenti solemnitatem ritumque exhæredationis pertinent, sed de causis, ob quas facta exhæredatio justè vel injustè facta intelligatur: at injustitia exhæredationis non vitiat testamentum ipso jure. Et vide quæso, quæ isti sententiæ sint consequentia. Efficitur ex ea, ut testamentum nullum sit, etiamsi præteriti sint liberi emancipati; etiamsi præteriti sint liberi sine elogio, qui numquam in potestate fuerunt, ut posthumi exhæredati nativitate rumpatur testamentum, ut infantium atque adeo impuberum fere omnium exhæredatio nullius momenti sit: denique ut tantum non liberi matribus, parentes liberis sui hæredes fiant. Atque ita deletur bonorum possessio contra tabulas: deletur §. *in emancipatos.* 3. *item* §. *sed hæc quidem.* 5. & §. *ult. sup. de exhær. lib.* delentur maxima ex parte *tit. Pand. C. & Instit. de inoff. test.* item *l. ult. C. de lib. præt.* Quis verò credat, tot capita juris veteris à Justiniano tacitè abrogata, qui numquam solet quicquam ex jure veteri mutare, nisi cum expressa mentione ejus juris, quod abrogare constituit, & commendatione novi? Refragantur etiam verba *d. constitutionis.* c. 3. *circa fin. & c.* 4. ubi cùm jussisset Imperator, si exhæredatio aut præteritio facta esset cum elogio, idque elogium probassent hæredes, firmum manere testamentum, sive, ut est in authentico, *ἐν τῷ ἰδίῳ ἰσχύϊ διαμένειν, τὴν ἰδίαν ἔχειν ἰσχύν*, subjicit, si hoc observatum non fuerit, testamentum irritum reddi atque everti: utitur enim verbis *ἀναιρεῖσθαι* & *ἀνατρέπεσθαι*, quæ de iis tantùm prædicari constat, quæ ab initio constiterunt; & quod notandum, everti non in totum, sed quoad institutionem dumtaxat, cætera capita firma manere. Ergo in totum ab initio subsistit. At quo remedio evertetur? Non alio haud dubiè, quàm quærela inofficiosi, quæ una exhæredatis supererat. Arguit hoc accurata illa causarum ingratitudinis, de quibus in querelæ judicio agitur, definitio, quæ causam novæ constitutioni dedit. Ad hæc si dicimus, liberis omnibus sine elogio exhæredatis aut præteritis, testamentum potestate d. constitutionis nullum esse, non liberis tantùm consulimus, sed extraneis etiam defuncti legitimis hæredibus: quippe ad quos tum, liberis aut repudiantibus, aut ante parentem, aut priusquam hæreditatem adierint, mortuis, hæreditas defuncti ab intestato perventura sit, exclusis scriptis hæredibus, qui alioqui ex testamento iisdem rebus intervenientibus venturi essent. Justinianus autem liberis dumtaxat prospicere voluit, ne his noceret exhæredatio, non consulere aliis contra scriptos testamento hæredes. Postremo, ut ex dictis liquet, non fuit ei propositum tollere inofficiosi querelam, sed proniorem atque expeditiorem ei viam facere sunique potissimum rei afferre remedium, ne scilicet liberi exhæredati aut præteriti ob difficultatem probandi se semper officiosos fuisse, parentum hæreditate exciderent. Cùm ergo duplicem effectum exhæredatio jure veteri habeat: unum hunc, ut absolvat internam testamenti paterni solemnitatem, ut nullum sit ob præteritionem, ad quod sufficit ritè

factam

factam esse, etiamsi injusta sit: alterum ut exhæredatum submoveat ab hæreditate, ad quod insuper exigitur, ut facta sit justis de causis: posteriorem effectum tantùm Justinianus restringere voluit, priori in suo statu relicto. Sive igitur nulla causa à testatore expressa sit, sive aliqua, quæ tamen non sit ex iis, quæ *d. Nov.* 115. *c.* 3. continentur, aut ex iis quidem, sed in cujus probatione hæres deficiat, utiliter & cum effectu exhæredatus de inofficioso hodieque aget, & postulabit, ut testamentum rescindatur, resque redigatur ad causam
4 intestati. Idemque erit, si liberi præteriti sint ab iis sc. parentibus, quorum præteritio pro exhæredatione est, ut matris & avi materni, licet causa adjecta non sit: & falsum est, quod plerique pro vero nobis obtrudunt, præteritionem maternam pro exhæredatione amplius non haberi, sed ex hac causa æquè nullum esse testamentum, ac si pater præteriisset, nisi præteritioni addita sit causa ingratitudinis: necessitatem quodammodo exhæredandi contra rationem juris illic introducentes, ubi non est suitas, *l.* 11. *de lib. & posth. l.* 4. §. 2. *cont. tab.* Ita concludimus cum Fulgos. & Don. *in d. auth. ex causa.* Vigl. *ad rubr. hic.* Duar. *c.* 3. *ad hunc tit.* Cujac. *ad Nov.* 18. Fachin. 4. *cont.* 9. Vasq. *lib.* 2. *de succ. creat.* §. 20. *n.* 161. *& seqq.* Perez. *ad Cod. de lib. præt. n.* 13. Gudel. *lib.* 2. *de jur. nov. c.* 4. Atque ita in utraque Curia Hollandiæ judicatum refert Neostad. *dec. sup. sen.* 99. contra quam Curia Frisiæ apud Sand. *lib.* 4. *tit.* 2. *def.* 2. Argumen-
5 tis, quæ pro contraria sententia afferuntur, ex his, quæ dicta sunt, nullo negotio occurri potest: & sunt pleraque ex eorum genere, quæ Græci ἀντιστρέφοντα vocant, id est, quæ in ipsos auctores retorqueri possunt. Postremo minimi pretii sunt, quæ illi putant esse maximi; quale est, quod sexto loco adducit Bachovius, frustraneam ajens esse eam actionem, in qua actor non potest succumbere, &c. Ergo frustra est, quod posthumis aut infantibus exhæredatis, §. 2. *inf. l. si quis.* 33. §. 1. *C. hoc tit.* item ex constitutione Justininani *l. omnimodo.* 30. *C. eod.* liberis omnibus exhæredatis, non addito, quia ingrati fuerunt, actio de inofficioso datur: quoniam nunquam non possint vincere? Considerare debuerant, non frustra esse, quod leges testamentum consistere volunt, ut saltem iis casibus, quos modo commemoravi, incidentibus, voluntas defuncti exitum habeat. Ejusdem ponderis est argumentum, quod Bachovius producit vice corollarii, nempe legitimam relinquendam esse liberis titulo institutionis. Ne sit relicta isto titulo, an propterea sequitur, testamentum ipso jure nullum esse? Sed de eo plura inferius. In hisce regionibus passim necessitatem exhæredandorum liberorum, si hæredes non instituantur, non agnoscimus: utpote quæ suorum tantùm hæredum propria est, quales hæredes nos non habemus, sed præteritio non matris tantùm, verùm etiam patris pro exhæredatione habetur, exemplo militarium testamentorum, §. *sed si.* 6. *sup. de exh. lib.* Intelligo, ut ipso jure valeat testamentum, non quin tamquam inofficiosum rescindi possit, & res ad causam intestati pronuntiatione judicis redigi. Nam querelam inofficiosi modis omnibus etiam nos retinemus, si iniquè & contra officium pietatis exhæredatio facta proponatur, vid. Gudelin. *l.* 2. *de jur. noviss. c.* 5. Grot. *l.* 2. *manud. ad jurispr. Bat. c.* 18. Cristin. *vol.* 4. *dec.* 20. *n.* 8. Groen. *de ll. abrog. hic.*

Inductum est] Verbum *inducere* plurimum refertur ad jus non scriptum, aut ad id jus, quod ex interpretatione prudentum profluxit, *l.* 2. §. 5. *de orig. jur. l. de quibus.* 32. *de legib. l. Gallus.* 29. *de lib. & post. l.* 2. *de vulg. & pup.* Unde existimare licet, querelam inofficiosi testamenti non lege aliqua scripta introductam esse, sed moribus, aut, quod probabilius est, interpretatione consultorum. D. Cujacius *lib.* 2. *obs.* 21. ex lege Glicia eam deducit: sed hoc ideo probabile non est, quoniam nullis certis personis nominatim potestas experiundi hoc judicio concessa fuit, *l.* 1. *hoc tit.* à lege autem si foret, certæ personæ expressæ essent, quibus hæc actio competeret. Ad hæc si lex aliqua de hoc judicio lata esset, nihil opus fuerat, colorem aliunde quærere, cujus prætextu testamentum quasi ab homine non sanæ mentis factum everteretur: quippe quod tunc vigore & auctoritate solius legis rescindi oportuerit. Color autem iste dubium non est quin inventus atque excogitatus sit ab iis, à quibus alia id genus commenta & fictiones omnes manarunt, hoc est, à Jureconsultis. Denique si lege aliqua hoc judicium constitutum esset: procul dubio mentionem illius legis fecisset Val. Max. *lib.* 7. *cap.* 7. VINN. Adde, quæ eam in rem disputavimus in *Antiq. Rom. lib.* 2. *h. t.* §. 5. *p.* 560. *edit. nov.* Nam in priore sequuti eramus sententiam summi Cujacii. HEIN.

Ut de inofficioso agere possint] Pro eodem Jurisconsulti dicunt, agere, queri de inofficioso, arguere, accusare, dicere inofficiosum; quæ legentibus passim in tit. hujus argumenti occurrunt, ut & nomina querelæ, actionis, accusationis: nullo tamen nomine frequentius hoc judicium designatur, quàm querelæ. Estne ergo querela & ipsa actio, an remedium aliquod ab actione separatum, sive imploratio tantùm officii judicis nobilis, ut loquuntur, eo pertinens, ut testamentum rescindatur, quo rescisso demum agi & hæreditas peti possit? Non est, quod dubitemus affirmare, quod tot locis manifestè traditum est, querelam ipsam actionem & petitionem esse, perque eam sic impugnari testamentum, ut simul vindicetur hæreditas. Qui dicit inofficiosum, eum Papinianus ait hæreditatem petere, *l.* 8. §. *quoniam.* 8. *hoc tit.* Scævola petitionem hæreditatis exercere, *l. qui*

. qui de. 20. eod. Paulus *l. eum qui.* 22. §. *ult. eod.* ait, per querelam inofficiosi evinci hæreditatem. Ulpianus vindicari facultates, *l. si instituta.* 27. §. 3. *eod.* Triphonius *l. pen. in fin. cont. tab.* filium exhæredatum ex causa querelæ inofficiosi movendæ admitti ad petitionem hæreditatis. Justinianus, hæreditatis petitionem ex nomine de inofficioso constituit, *l. si quis.* 34. *C. eod.* Unde quoque est, quod is, qui querelam moturus est, agnoscere debet bonorum possessionem litis ordinandæ gratia, *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *l.* 8. *in pr. eod. l.* 2. *C. eod.* Hoc enim non alio pertinet, quàm ut is, qui ex causa inofficiosi hæreditatem petit, hæres esse videatur: quamquam in suis hæc possessio non est necessaria, *d. l.* 7. uti nec aditio, *l.* 14. *de suis & legit.* de quo consule Vigl. *in rubr.* & §. 2. *hoc tit.* Duar. *cap.* 8. *ad hunc tit.* Govean. 1. *var. lect. c.* 5. Vasq. *lib.* 3 *de succ. resol. ad l.* 2. *C. eod.* Vaud. 2. *quæst.* 24. Don. 19. *com. cap.* 3. Interpretes comm. & cum his Sichard. *in rubr. C. hoc tit. num.* 3. existimant, querelam esse judicium præparatorium, quo aditus pateflat ad judicium universale seu petitionem hæreditatis, sicut actio ad exhibendum præparatoria est rei vindicationis: atque ita duo hic esse judicia, quorum alterum, scil. querela, præcedat; alterum, petitio hæreditatis, sequatur: quod falsum est; Nam ipse titulus inofficiosi causa est, ex qua vindicatur hæreditas, *l.* 3. *C. de pet. hær.* neque duo hic judicia sunt, sed unum, quo & testamentum impugnatur, & simul petitur hæreditas; sicut per actionem usucapionis rescissoriam & usucapio rescindi petitur, & simul res vindicatur: de quo sub §. 5. *inf. de actionib.* Planè etsi querela quoque petitio hæreditatis est, in multis tamen differt à petitione hæreditatis simplici, de qua post *tit. de inoff. test. in Pand.* & *C.* generalis titulus datur, quæ hic congerere nimis longum foret. Duo solùm argumenta refellam, quibus effici videtur, querelam inofficiosi hæreditatis petitionem non esse. Primum tale est. Petitio hæreditatis datur solùm adversus eum, qui cùm hæres non sit, pro hærede prove possessore possidet, nunquam adversus hæredem, eumve, qui pro hærede sit, bonorum scilicet possessorem aut fideicommissarium, *l.* 9. *cum seqq. de hær.* At querela datur adversus hæredem scriptum contra fideicommissarium, *l.* 1. *C. hoc tit.* contra præteritum, qui accipit bonorum possessionem contra tabb. *l. pen. cont. tab.* Respondeo, scriptum testamento inofficioso hæredem, hæredem non esse, utique cum eo agi, tamquam qui hæres non sit, utpote scriptus ab eo, qui testamenti factionem non habuisse judicatur, *l. qui repudiantis.* 17. §. 1. *hoc tit.* & proinde eum teneri, quasi pro hærede aut pro possessore possideret, ut disertè rescriptum est de eo, cui ex testamento inofficioso restituta est hæreditas, *l.* 1. *C. eod.* Alterum est hujusmodi. Omnis petitio hæreditatis aut ex testamento sit oportet aut ab intestato, *l.* 1. 2. & 3. *de hær. pet.* querela autem inofficiosi ex neutra causa est: non ex testamento; quia datur iis, qui testamento exclusi sunt; non ab intestato, quia quamdiu testamentum extat, causæ intestati non est locus, *l. quamdiu.* 39. *de acq. hær.* Sed patet ex responsione ad objectionem præcedentem, querelam inofficiosi esse petitionem quamdam hæreditatis ab intestato, quia prætenditur color dementiæ testatoris; uti & revera si judex contra testamentum pronuntiaverit, res ad causam intestati redit, retroque versus perinde omnia habentur, ac si hæreditas nunquam adita fuisset, *l.* 6. §. 1. *l. eum quis.* 21. §. 2. *hoc tit.* Stet igitur hæc sententia, querelam etiam ipsam esse actionem, & nimirum speciem quamdam petitionis hæreditatis, qua vindicatur hæreditas tamquam ab intestato delata ex causa inofficiosi testamenti: cum qua sententia ferè vi ipsa convenit, quod Jo. Fab. & alii hic notant, posse querelam cum petitione hæreditatis cumulari. Obiter addo, & per modum contradictionis seu exceptionis querelam induci posse, veluti si exhæredatus sit in possessione hæreditatis, & hæres scriptus hæreditatem petat, *l.* 8. §. *si filius.* 13. *eod.* adeoque liberum etiam esse exhæredato, simplici petitione hæreditatis experiri, deque titulo excipienti reponere, se queri de inofficioso, atque ita querelam inducere per modum explicationis. Paul. 4. *sent.* 5.

Aut iniquè se exhæredatos, aut iniquè præteritos] Rursus hæc duo conjungit, exhæredare & præterire, ut paulo ante & Marcell. *l.* 3. *eod.* nimirum quia non exhæredatis solùm, sed etiam præteritis de inofficioso agere licet; præteritis sc. ab iis parentibus, quorum præteritio vim exhæredationis habet. Et igitur horum alterum, *exhæredatos*, nemo est, qui non videat ad patrem referri, alterum, *præteritos*, ad matrem & avum maternum. Quod ideo iterum hic moneo, ut appareat, nullam esse 7
causam, cur interpp. vulgo ex eo, quo auth. *ex causa. C. de lib. præt.* generaliter & indefinitè ab Irnerio concepta est hoc modo, *Ex causa exhæredationis vel præteritionis irritum est testamentum, quantum ad institutionem; cætera namque firma manent*, collegerint, id jus ad præteritionem quoque paternam pertinere, ut quamvis tale testamentum ab initio nullum sit, etiam jure novo, tamen hoc jure dumtaxat nullum esse quoad institutionem, non quoad cætera capita, puta legata, libertates, dationem tutorum: atque hactenus etiam in proposito jus vetus mutatum, *l.* 1. *l. filio.* 17. *de injust. rupt. cum similib.* Etenim animadvertere debuerant, Justinianum in *Nov.* 115. *c.* 3. unde dicta *auth.* sumpta est, non aliter loqui, quàm hoc ipso loco. Sancit enim, non licere patri vel matri liberos suos exhæredes facere aut præterire, nisi forsan probabuntur ingrati, &c. quæ prædicata

cata propriis subjectis attribuenda sunt, ut exhæredes facere non liceat patri, matri non liceat præterire; quemadmodum hoc loco alterum propriè ad patrem, alterum ad matrem referri constat. Liquet hoc ex eo, quod *d. Nov. c. 5.* apertè profitetur, hoc solum sibi propositum esse, ut injuriam exhæredationis & præteritionis à liberis avertat. Jam verò injuria ea propriè est, quæ vel exhæredatione vel ea præteritione infligitur, quæ vim exhæredationis habet, *l. 8. in pr. hoc tit. l. 4. vers. quod si fuisset. circa med. C. de lib. præt.* Præteritis à patre cum effectu non inferebatur injuria; quippe qui testamentum nullum dicebant: exhæredatis & à matre præteritis inferebatur: quæ etsi vindicabatur judicio de inofficioso, tamen si legitima portio quovis titulo relicta fuerat, quantumvis liberis obsequentissimis, injuria illa manebat. Cui rei occurrere voluit Justinianus, atque ea de causa constituit, ut non sufficeret in posterum ad excludendam querelam, legitimam quolibet titulo relictam esse: sed necesse esset, liberos vel hæredes institui vel exhæredari. Cæterum quia illata per exhæredationem aut præteritionem injuria satis tollitur rescissa institutione, sufficere etiam ei visum fuit, institutionem solam rescindi, salvis cæteris capitibus, cùm olim querela omnia rescinderet. Nihil hoc pertinet ad præteritionem paternam, ex qua causa testamentum aut ab initio nullum est, aut rumpitur agnatione sui hæredis, aut per bonorum possessionem contra tabulas evertitur; neque ad eam produci sine insigni liberorum læsione potest. Atque hanc sententiam Azoni & plerisque veterum probatam fuisse, testatur Ias. *in d. auth. ex causa. num. 1.* sequitur Cujac. *in l. filio. 17. de injust. rupt.* Govean. *in l. 1. de vulg. & pup. num. 27.* Uvesemb. *ad §. 5. sup. de exher. lib.* diss. vulgo DD. & ex recentioribus Duar. *in tit. de injust. rupt. cap. 3.* Don. *in d. auth. num. 6. & 7.* Connan. *9. comm. 8.* Sunt, qui interesse existimant, utrum præteritio ignoranter à patre facta sit, an scienter: illo casu totum testamentum corruere, nisi adjecta sit clausula codicillaris; hoc autem sive posteriore casu legata & fideicommissa firma manere: quæ sententia à præjudiciis curiarum supremæ jurisdictionis robur accepit, Ant. Fab. *C. suo de lib. & post. defin. 1.* Christ. *vol. 4. dec. 9.* & probatur D. Tuldeno *in comm. hic. c. 1.* Cæterum vide, quæ sup. *n. 5.*

Hoc colore quasi non sanæ mentis fuerint] *L. 2.*
8 *l. 5. §. 1. l. Titia. 13. eod.* ac proinde quasi testamenti factionem non habuerint, *l. qui repudiantis. 17. §. 1. eod.* Unde etiam est, quod cùm contra testamentum pronuntiatum esset, nihil ex eo testamento valebat, *l. 8. §. pen. d. l. Titia. 13. l. cùm mater. 28. eod.* Quæsitus autem hic color fuit, ne sani hominis testamentum impugnari videretur contra auctoritatem legis duodecim tabb. quæ liberam undequaque potestatem testandi patrisam. concedit, *l. verbis. 120. de verb. sign.* Maximè autem liberis hoc colore iniquitatem exhæredationis tegere convenit ob verecundiam. Bartolus in *d. l. Titia. 13.* putat, colorem istum dementiæ jam non amplius prætexi posse, quia demens videri non potest, qui filium ex justa causa exhæredat: præsupponit enim, non aliter querelæ locum esse. Sed ut ita sit, quid si falsum sit elogium? quod præsumitur, si ab hærede non probetur. Numquid falsam causam objicere filio immerenti contra officium pietatis prope furiosi hominis esse videtur? Planè dicendum hodie est, colorem istum furoris tantùm prætendi ad rescindendam institutionem, quod testamenti principale est, cùm cætera capita tamquam à sano homine facta beneficio novæ legis conserventur, *d. auth. ex causa.* Ita contra Bart. Viglius & Mynf. hìc disputant. Vinn. Quum ipse Vinnius fateatur, quæsitum fuisse hunc colorem, ne sani hominis testamentum contra auctoritatem legis XII. Tab. impugnari videretur: consequens omnino esse videtur, ut is color hodie cesset. Olim licebat parentibus impune liberos & præterire, & exhæredes scribere: nullaque prodita erat actio, qua liberi testamenta paterna impugnarent, quamvis iniquissimè essent hæreditate exclusi. Id quum durum videretur JCtis, callidè repperere modum juvandi injustè exhæredatos. Quum enim furiosorum testamenta non valerent, impugnabant tabulas tam inhumani parentis, tanquam ab homine emotæ mentis factas: eam autem dementiam colligi posse existimabant ex filii morigeri exhæredatione vel præteritione. Si itaque colore illo opus fuit, quia nulla actio legibus prodita erat: hodie sanè eo non erit opus, postquam hæc querela legibus probata est. Hein.

Non quasi verè furiosus sit] Cujus testamentum inofficiosum arguitur, quasi demens, non verè demens dicitur, *l. 2. l. 5. §. 1. hoc tit.* nam qui filium immerentem exhæredat, patrem qui præterit, prope à furioso abesse fingitur, eo quod non sentiat, sibi se esse injurium, cùm liberis aut parentibus injuriam facit. Quod verò testamentum à verè demente factum est, id inofficiosum accusari non potest, quia nullum est, factum quippe ab eo, qui testamenti factionem non habet: ac proinde hoc non attento rectà succeditur ab intestato.

Non ex officio pietatis] *Καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν σχεδὸν ἐξελθὼν ἀπώλεσε τὸ πατὴρ, τὸ φιλόστοργον, τὸ ἥμερον, &c. Ipsamque deserens naturam, exuit nomen patris,* &c. quod prope à furore abest.

Textus.

Qui de inofficioso agunt.

1. *Non autem liberis tantùm permissum est, testamentum parentum inofficiosum accusa-*

cusare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater turpibus personis scriptis hæredibus ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

NOTÆ.

1. *Inofficiosum accusare*] Pro eodem dicunt nostri, agere, queri de inofficioso, arguere, accusare, dicere inofficiosum. Una autem eademque actione & rescindi testamentum petitur, & vindicatur hæreditas tamquam ab intestato, *l.* 8. §. 8. *l.* 20. *l.* 21. §. *ult. l.* 27. §. 3. *eod.* Cujac. *par. C. eod.*

Etiam parentibus] *l.* 1. *eod.* quippe quibus turbato ordine mortalitatis, non minus, quàm liberis piè relinqui debet, *l.* 15. *eod. l.* 7. §. 1. *si tab. test.* Datur autem querela non patri solùm, sed etiam matri, *d. l.* 1. *l.* 14. *& seq. eod.* nec interest, exhæredati sint, an præteriti, dummodo injustè. Nam ex justa causa, una illarum octo, quæ enumerantur *Nov.* 115. *cap.* 4. cum effectu exhæredari possunt, modo exhæredationi addatur elogium.

Soror & frater] Hebræorum jure uterini pro fratribus non habebantur. Mos. Maimonid.

Aut agentes vincere] Si tamen egerint, & nemine eos repellente obtinuerint, prodest eorum victoria proximis ab intestato, *l.* 6. §. 1. *eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Quid liberi de inofficioso agere possint?*
2 *Cur placeat etiam parentibus querelam dari, & quibus quando detur?*
3 *Contra rationem juris tam veteris, quàm novi, esse videri, quod statim post liberos ad querelam admittantur parentes; quam difficultatem pauci cernant.*
4 *An jure novissimo fratres una cum parentibus ad querelam admittendi, aut illis saltem prosit horum victoria?*
5 *An fratres uterini hodie cum consanguineis concurrere debeant, aut his vincentibus illi quoque ad successionem ab intestato venire?*
6 *An spurii in quæstione proposita pro turpibus personis habendi?*

NON *autem liberis tantùm*] Querela inofficiosi testamento primo competit liberis: & merito, quoniam prima eorum causa est in successione ab intestato: utpote quibus ratio naturalis, quasi lex quædam tacita, parentum hæreditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando, *l.* 7. *de bon. damn.* da-
1 turque liberis omnibus cujuscumque sexus aut gradus sint, & tam emancipatis, quàm in potestate constitutis, *l.* 7. *hoc tit. l.* 8. *in pr. cont. tab.* item qui numquam in potestate fuerunt, §. *ult. sup. de exher. lib.* tam adoptivis, quàm ex nuptiis quæsitis; servata tamen distinctione, *l. pen. C. de adopt.* In impubere arrogato speciale est, quod queri non potest, quia quartam habet ex constitutione D. Pii *l.* 8. §. *si quis.* 15. *hoc tit.* Datur & legitimatis per §. 2. *inst. de hær. quæ ab int. Nov.* 89. Datur non tantùm liberis jam natis, verùm etiam posthumis, & tam alienis, quàm suis, *l.* 6. *in pr. eod.* §. *seq. in fin.* ubi plura. Illud pæne supervacuum monere, querelam competere iis liberis dumtaxat, qui jus succedendi habent: nam qui non habent, cùm iis neque legitima debeatur, de inofficioso queri non possunt. Proinde liberi illegitimi, sive vulgo quæsiti, sive nati ex concubina patris, testamentum inofficiosum non dicunt: de matris autem agere possunt, *l. si suspecta.* 29. §. 1. *eod.* vid. Bart. Salic. Castr. *in l. pen. C. ad sen. Orsic.* Ex privilegio est, quod de inofficioso testamento militis nemo queri potest, *l. Papinianus.* 8. §. *si quis.* 4. *l. si instituta.* 27. §. 2. *eod. l.* 9. *l. testamentum.* 24. *C. eod.* DD. plerique *in d. l.* 9. tradunt, hodie etiam militum testamenta querelæ esse obnoxia, & ita usu servari. Autumn. *ibid.*

Liberorum parentibus] Post liberos secundo loco querela datur parentibus. Nam etsi pa- 2
rentibus non debetur filiorum hæreditas propter votum parentum & naturalem erga filios charitatem; turbato tamen ordine mortalitatis non minus parentibus, quàm liberis piè relinqui debet: ut bene & piè Papinianus in *l. nam etsi.* 15. *hoc tit.* Id autem hanc habet sententiam: etsi naturæ ordo parentumque affectio & votum hoc sit, ut liberi supervivant & succedant parentibus, atque idcirco non sic parentibus, quos sola ratio miserationis admittit, liberorum debeatur hæreditas, uti liberis parentum, quos admittit naturæ simul & commune parentum votum, ut idem Papinianus scribit *in l.* 7. §. 1. *unde lib.* tamen turbato ordine mortalitatis, id est, si contingat liberos prius ex hac vita evocari, & præpostera atque immatura morte abripi, vivis adhuc parentibus, rationem pietatis seu miserationis exigere, ut ne parentes à luctuosa liberorum suorum hæreditate excludantur. Ex quo porro intelligimus, contra officium pietatis facere liberos, qui parentes suos sine causa exhæredant aut prætereunt, atque ob eam causam parentibus quoque actionem de inofficioso dari. Datur autem parentibus itidem omnibus sive masculis sive fœminis. *l.* 1. *l.* 14. *& seq. eod. l. cùm filium.* 17. *C. eod.* qui modo ad successionem liberorum vel legitimo jure vel honorario venturi fuissent; de quo statuendum ex iis, quæ de liberis dicta sunt. Exhæredati sint parentes, an præteriti, nihil interest: nam

hæc

hæc in linea adscendentium & collateralium non differunt. Cæterum ut effectum habeat exhæredatio aut præteritio, tutumque sit testamentum ab expugnatione, cum elogio hìc quoque facienda est, & vel una saltem ex causis, ob quas parentes exhæredari aut præteriri permisit Justinianus, testamento inserenda. *Nov. 115. c. 4.* Causæ autem hujusmodi admissæ octo tantùm, quæ ordine enumerantur *d. c. 4. §. 1. & seqq.* Nimirum pauciores hic causæ sunt, quàm in liberis, propterea quod parentibus multa conceduntur in liberos, quæ à liberis in parentes commissa pœnam merentur. Illud difficultate non caret,
3 quod parentes statim post liberos ad querelam admittimus, sive veteris juris rationem consideramus, sive novi Justinianei. Nam ante novellam Justiniani legem fratrum prior atque potior in querela, quàm parentum causa fuisse videtur, *arg. l. 4. C. de bon. quæ lib. l. 2. C. ad Tertull. l. ult. C. comm. de succ. pr. sup. quib. non est perm. fac. testam. vers. si vero.* quibus locis ad successionem ab intestato demum post fratres patrem vocari legimus. Jam verò ratio juris postulat omnino, ut quo quisque ordine ad successionem à lege vocatur, eodem ordine admittatur ad querelam, per quam res ad causam intestati redigitur; quo enim quisque potiore jure est in causa successionis, eo majorem exhæredatus aut præteritus patitur injuriam. Fac ergo, verbi causa, Titium, cùm patrem & fratrem haberet, utroque præterito hæredem instituisse in bonis castrensibus: quid tam absurdum est, quàm si dicamus, patrem solum queri de inofficioso posse, exclusoque fratre hæreditatem consequi, ad quam testamento non facto solus frater venisset excluso patre? *d. pr. vers. si vero. sup. quib. non est perm. fac. testam.* Ego non dubito, quin à posterioribus Principibus istud constitutum sit, non animadvertentibus, quæ inde consecutura esset veteris juris perturbatio. Nam si de jure, quod in Pand. relatum est, quæratur, filiusfam. hæredem ab intestato habere non poterat, sed pater jure peculii bona, quæ filii fuerant, (alia autem quàm castrensia & quasi castrensia non erant) occupabat, *l. 2. l. 9. de castr. pec.* Quod si filius de his bonis, quod ipsi permissum erat, testamentum fecisset, id testamentum querelæ non erat obnoxium; atque id jus etiam Justinianus confirmavit, *l. ult. C. hoc tit.* Cæterum sustulit *Nov. 115. cap. 4. in pr.* ut verba illa, *in quibus habent testandi licentiam*, manifestè ostendunt. In successione autem filii emancipati pater manumissor præferebatur defuncti fratribus, & omnino jure patris potior erat, ut mirum non sit, in querela quoque fratribus prælatum fuisse: quæ omnia à me copiosius tractata sunt sub *§. ult. inf. de leg. agn. success.* Mater ex Senatusconsulto Tertulliano ad legitimam hæreditatem liberorum vocata fuit, ita tamen, ut fratres consanguinei matrem excluderent, *§. 3. infr. de sen. Tertull.* Unde sequi videtur, eos etiam ad querelam ante matrem admissos fuisse. Nihil tamen definio. Novissimo jure, postquam 4
placuit fratres defuncti una cum parentibus admitti ad hæreditatem, *Nov. 118. cap. 2.* dicendum videtur, etiam simul eos cum parentibus admitti ad querelam: aut si hoc minus placet, dicam, fratres saltem admittendos parente repudiante, utique si turpis persona instituta sit: quippe cùm tunc ex sua persona frater querelam movere possit. Utut est, illud extra controversiam positum esse debet, victoriam parentum fratribus quoque prodesse cùm nulla sit ratio, cur rescisso testamento, & re ad causam intestati deducta, fratres excludantur. Et ita quoque sentiunt Ioan. Fabian. Aug. Baro & Mynsing. *hic.* licet aliud Viglio & D. Tuldeno *ad tit. de hæred. quæ ab int. cap. 8.* videatur, putantibus, hoc pacto fraudem legi fieri: sed falso, cùm maximè sit ex sententia legis ut fratres una cum parentibus ab intestato succedant, *d. Nov. 118. cap. 2.* Neque novum est, ut quis aliquid commodi propter tertium percipiat, quod per se ipse non habuisset, *l. cum hæreditate. 55. de acquir. hæred. l. 10. §. ult. cont. tab. l. 3. in fin. quæ res pign. dar. l. 10. quemad. serv. am. l. 5. §. 2. ad SC. Tertull.* Apud nos iis demum in locis parentes ad querelam admittuntur, ubi vocantur ad successionem: de quo *sub d. tit. de hær. quæ ab int.* add. D. Coren. *observ. 10. n. 8. & seqq.*

Soror autem & frater] *l. 1. hoc tit. l. fratres. 21. C. eod.* Fratres autem & sorores hìc intelliguntur germani aut consanguinei sive ὁμοπάτριοι; nam uterini ab actione de inofficioso contra testamentum fratris aut sororis penitus arcentur, *l. fratres. 27. C. eod.* Hodie verò cùm 5
fratres uterini in successione concurrant cum fratribus consanguineis, consequens est, ut etiam in querela cum iisdem concurrant, aut saltem vincentibus illis, simul ad successionem intestati veniant.

Turpibus personis] *d. l. fratres. 27. C. hoc tit. l. 3. C. Theod. eod.* Itaque fratribus querela datur, non simpliciter ut præteritis, se ut postpositis turpi personæ; atque adeo odio scripti hæredis. Cùm autem turpis persona definiatur à Constantino, *quæ vel turpitudinis, vel infamiæ, vel levis notæ macula aspergitur, d. l. fratres.* quæsitum est de spuriis, num & illi talium personarum numero habendi? Spurio- 6
rum causam cum DD. comm. defendunt Gabriel Palæot. *tract. de nothis spuriisq. lib. c. 55. & seqq.* Hartm. Pistor. *lib. . quæst. 30. n. 26. & seq.* D. Tulden *hic. c. 3.* quia, ajunt, neque jure infames sunt, neque ipsi quicquam admiserunt, quod existimationem eorum lædat apud bonos viros: *crimen autem paternum nullam maculam filio infligere posse, l. crimen. 26. de pœn. nativitatem, quæ vitio aut culpa verti nemini potest, pœnæ esse non debere: undecumque*

bemu-

homines nascuntur, si parentum vitia non sectentur, honestos esse, Augustin. *cap. undecumque*, *dist.* 56. Cæterum ut hæc vera sint, negari tamen non potest, quin labes aliqua & macula spuriis adhæreat, non quidem ex facto sic nascentium, ceu pœna inusta; sed ex vitio ac defectu natalium contracta: unde eos opprobria per omnem vitam comitantur, quæ nullo modo elui possunt, ut scribit Plutarch. *lib. de educ. lib.* vixque est, ut defendi possit, eum, qui ex vulgivaga Venere & improbata gentibus omnibus conjunctione natus est, qui nec gentem, nec familiam, nec patrem habet, pro integra & legali persona, ut loquuntur, habendum esse. Qua de re eleganter disserit vir doctissimus Arnisæus *lib. 2. de repub. c. 2. sect.* 13. Illud equidem minimè concedo, quod Cov. 2. *de sponsf.* 8. *n.* 11. Card. Tusc. *concl.* 454. *n.* 17. statuunt, meretricem, quæ postea nupsit, pro persona infami habendam non esse, propterea quod præcedens dedecus purgetur matrimonio. Non enim aboletur turpitudo, quæ postea intermittitur, *l.* 43. §. 4. *de rit. nupt.* utique manet adhuc litura prostitutæ quondam pudicitiæ; at excluduntur à fratre, qui vel levis notæ macula adsperguntur. Pœnitentia quidem & vitæ emendatio abolent delicti notam coram Deo: at non in hujus sæculi tribunalibus, *l.* 65. *de furt. l.* 5. *vi bon. rapt.* Ut autem turpis persona instituta sit; non tamen statim frater ad querelam admittitur. Quid enim si ipse eadem turpitudine, qua hæres scriptus, laboret? Nihil hic habet frater, quod hæredi objiciat, *arg. l.* 11. *C. hoc tit. l. cùm mulier.* 47. *sol. matr.* Removet præterea fratrem & ingratitudo ex tribus causis expressis *Nov.* 22. *c.* 47. easque causas opponi ab hærede & probari sufficit, etiamsi à testatore objectæ non fuerint. Nihil enim juri veteri in hoc derogatum est. Gudelin. *de jur. nov. lib.* 2. *c.* 8. Vinn. Ast Spurios tamen haut intelligi in *l.* 27. *C h. t.* singulari dissertatione *de levis notæ macula* demonstrari a nobis meminimus. Hein.

Ultra fratres & sorores, &c.] Cognatos, qui sunt ultra fratrem, Ulpianus in *l.* 1. *hoc tit.* hortatur, ne se sumptibus inanibus vexent, eo quod in lite de inofficioso obtinere spem non habeant. Ex quo explicandum est, quod Justinianus hic simpliciter ait, eos nullo modo agere posse aut agentes vincere: item quod Dioclet. & Maxim. rescribunt, *in l. fratris.* 21. *C. eod.* neminem eorum qui ex transversa linea veniunt, exceptis fratre & sorore, ad inofficiosi querelam admitti; nimirum non admitti, agere aut agentes vincere, suoque jure testamentum evertere non posse, si exceptio iis objiciatur non competentis querelæ. Planè enim si egerint, & nemine forte eos repellente obtinuerint, testamentum jure rescissum manet, remque proximi ab intestato auferunt, *l.* 6. §. 1. *eod.* Similem superioribus quæstionem peperit constitutio Justiniani, *Nov.* 118. *c.* 3. ubi cum fratribus defuncti ad successionem admittit fratrum demortuorum filios: de hac autem quæstione idem quod de præcedentibus judicium esto. Vinn. Est hoc ex jure novo, invecto, ut videtur, postquam portio legitima invecta est. Jure enim antiquo & alios agnatos cognatosque remotiores, immo & amicos extraneos inofficiosi querelam instituisse, clarissimè patet ex Valer. Max. *lib.* 7. *cap.* 6. Conf. *Antiqu. nostr. Rom. h. t.* §. 7. Hein.

Textus.

Qui alio jure veniunt, de inofficioso non agunt.

2. *Tam autem naturales liberi, quàm secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt.*

Notæ.

2. *Naturales liberi*] Id est, justis nuptiis quæsiti: *v. sup. de adopt. in pr.* quibus exæquati & qui postea facti legitimi. *Nov.* 89. Matris autem testamentum etiam spurii inofficiosum dicunt, *l.* 29. §. 1. *eod.*

Nostræ constitutionis divisionem] Adoptati ab ascendente queri possunt, ab extranea persona non possunt. Constitutio est *l. pen. C. de adopt.*

Alio jure veniunt] Igitur impuberes adrogati queri non possunt, quia quartam habent ex constitutione D. Pii, *l.* 8. §. 15. *hoc tit.* nec sui nec emancipati præteriti à patre, quia illorum præteritio patrem intestatum facit, hi habent contra tabb. *sup. de exh. lib.* quam ob causam querela dicitur ultimum adjutorium, *l. ult. C. de lib. præt.* ἐσχάτη βοήθεια. Theoph.

Posthumi qui nullo alio jure] Ac proinde non aliter quàm si sint exhæredati: nam & posthumi sui & quasi posthumi præteriti, agnascendo aut quasi agnascendo testamentum rumpunt: ex filio concepti post emancipationem bonorum possessores efficiuntur, *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *pr. cont. tab.* §. 1. 2. & 5. *sup. de exhib. lib.* Cæteri posthumi alieni aliud remedium non habent, *l.* 6. *hoc tit.*

Commentarius.

1 *Quam rationem habeat, quod qui alio jure venire possunt, ad querelam non admittantur?*

2 *Cur parenti manumissori querela detur, cùm contra tabulas petere possit?*

3 Quan-

3 *Quando posthumis querela necessaria: & num idem adhuc hodie?*

SEcundum nostræ constitutionis divisionem] Intelligit constitutionem, quæ extat in *l. pen. C. de adopt.* cujus crebra in hisce libris mentio, *§. 2. sup. de adopt. §. 5. sup. de exhær. lib. §. 1. tit. præc. §. sed ea. 14. inf. de hær. quæ ab int.* Significat autem, ex sua constitutione eos dumtaxat liberos à patre naturali in adoptionem datos queri de inofficioso patris testamento posse, qui dati sunt personæ non extraneæ, puta avo aut proavo materno. Illud sæpe monuimus, perpetuum esse in jure nostro, ut cùm liberi naturales opponuntur liberis adoptivis, per eos significentur liberi ex justis nuptiis procreati, *l. 1. §. liberos. 6. unde lib. l. 1. §. 2. desuis & legit. sup. de adopt. in pr. §. 2. inf. de hær. quæ ab int.* quamquam matris testamentum etiam naturales illegitimi, adeoque spurii, inofficiosum dicunt. *l. si suspecta. 29. §. 1. hoc tit.*

Qui ad hæreditatem, &c. alio jure veniunt,
1 *de inofficioso agere non possunt*] Hoc, credibile est, introductum esse, ut quoad fieri posset, salvo jure exhæredati aut præteriti, existimationi testantium parceretur, quos querela, dum quæsito colore cæcitatem mentis obtendit, revera nec humanè, nec piè fecisse arguit. Estque querela remedium extraordinarium ac subsidiarium; cujusmodi concedi non solet ei, qui communi & ordinario auxilio munitus est, *l. in causæ. 16. de minorib.* Proinde qui testamentum nullum, ruptum aut irritum dicere potest, inofficiosum non dicet; nisi forte justa causa sit dubitandi, an alio remedio æquè cautum sit agenti: tunc enim eligere licet, *l. 8. §. si quis. 12. hoc tit. fac. l. 7. §. 3. de dolo.* & si quis, exempli gratia, nullum dixerit, nec obtinuerit, non prohibetur postea de inofficioso queri, *l. contra. 16. & ibi* Sichard. *C. eod.* Pari ratione liberi emancipati præteriti, quia jure honorario ad bonorum possessionem contra tabulas admittuntur, de inofficioso agere non possunt, *l. si pœnas. 23. eod.* In summa de
2 inofficioso agere non potest, nisi qui omni alio auxilio tum civili tum prætorio destitutus est: quam ob causam querela inofficiosi ultimum dicitur adjutorium, *l. ult. vers. nam cùm ultimum. C. de lib. præt.* ἐσχάτην βοήθειαν, Theoph. Sed hîc jam quæret aliquis, cur igitur patri à filio emancipato præterito querela datur inofficiosi, cùm *bonorum filii possessionem contra tabulas* petere possint: *tit. si à par. quis man.* In promptu responsio est, hanc bonorum possessionem non dari patri tamquam patri, sed tamquam manumissori & patrono: nam emancipatus à parente in ea causa est, ut in contra tabulas bonorum possessione liberti exitum patiatur, *l. 1. in pr. d. tit.* Ut patronus igitur contra tabulas agit; ut pater, querela inofficiosi. Et longè diversa est ista bonorum contra tabulas possessio ab ea, à qua excluduntur exhæredati, & similes exhæredatis, præteriti *l. 8. in pr. cont. tab.* quæ ad parentes non pertinet, sed tantùm ad liberos à patre præteritos & maximè emancipatos, *l. 1. & pass. d. tit.* Considerandum quoque est, bonorum possessionem, quæ ad exemplum patroni patri datur, non esse remedium ejusdem potestatis, nec æquè plenum, ac querela: cùm querela totum testamentum rescindat, bonorum autem ista possessio constitutæ tantùm partis plerumque detur, *l. 3. si à par. quis man.* Nocere autem parenti non debet, quod jura patronatus habeat, cùm sit pater, uti disputat Jurisconsultus *d. l. 1. §. ult. eod.* & translatitium apud nostros est, posse cum ordinario remedio concurrere extraordinarium, quoties hoc plenius est, atque expeditius. Planè qui de inofficioso acturi erant, accipiebant quidem etiam bonorum possessionem, sed eam, quæ litis ordinandæ gratia querentibus erat necessaria, ut justo titulo niti, & hæreditatem petere viderentur, *l. 6. §. ult. l. 7. l. 8. in pr. hoc tit.* Cæterum ea bonorum possessio sine re & effectu erat: neque enim ideo scriptis hæredibus bonorum possessio auferebatur, *l. 2. C. eod.* cujus rei etiam supra meminimus *ad §. pr. hujus tit.*

Posthumi quoque, qui nullo alio jure] Constat, jure veteri liberos omnes exhæredatos 3
pari hac in re conditione fuisse, ut nec jure civili, nec prætorio testamenta parentum turbarent, unamque tantùm illis superfuisse querelam inofficiosi testamenti, *l. 8. in pr. cont. tab.* Idque ita erat, sive causæ ingratitudinis testamento adscriptæ essent, sive non essent: sive constaret liberos ingratos non fuisse, sive constaret ne ingratos quidem esse potuisse: ideoque in infante quoque exhæredato valebat testamentum, necessariaque erat exhæredato inofficiosi querela: quod jus à Justiniano quoque confirmatum, *l. si quis. 33. §. 1. C. hoc tit.* Posthumo non tantùm exhæredato, verùm etiam præterito valebat ab initio testamentum: sed præteritus alio jure veniebat, quia nativitate ejus rumpebatur testamentum: exhæredatus non rumpebat, sed ad rescindendum testamentum non ei minus quàm cæteris liberis exhæredatis querela opus erat. Hoc itidem jus confirmavit Justinianus *l. omnimodo. 30. §. 1. C. eod. & hoc nostro §.* Pro exhæredatione reputamus etiam eam præteritionem, quæ à matre ut avo materno facta est, *§. ult. sup. de exhær. lib.* Cæterum non perstitisse in eo jure Imperatorem, totumque hoc abrogasse, *Nov. 115. c. 3.* plerisque interpretum nostrorum visum fuit: qui sic ratiocinantur: si ex *dict. Nov.* testamentum ipso jure nullum est; cùm liberi, in quos cadere potest ingratitudo, exhæredati sunt sine expressione justæ causæ ingratitudinis, multo magis ubi nulla esse potest exhæredationis causa, ut in infante & posthumo, testa-

testamentum his exhæredatis nullum erit, aut agnatione posthumi rumpetur: ac proinde cùm alio jure ex *d. Nov.* veniant, ad querelam non debent admitti. Mihi verò contra videtur sententia ista constitutioni Justiniani planè adversari. Jubet quidem Justinianus, liberos exhæredari justis de causis, easque adscribi; cæterum non ut testamentum ab initio constet, sed ut si contra factum sit, rescindatur, ne exhæredatio noceat; caveatque nominatim, ne noceat solis liberis, non ut aliis ea prosit: quod futurum est, si testamentum non rescindi, sed nullum esse dicimus. Quamobrem statuimus etiam post *d. Nov.* dummodò liberi, quicumque erunt, ritè sint exhæredati secundum formam juris veteris, quantumvis nulla sit causa exhæredationis, aut non sit adscripta, jus antiquum manere, & querelam solam exhæredatis dari, etiam posthumis & infantibus. Pluribus argumentis, quibus hæc sententia stabilitur, usus sum *ad pr. hujus tit.*

TEXTUS.

De eo, cui testator aliquid reliquit.

3. *Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. Quod nostra constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hæreditatis, vel res, eis fuerit relicta, de inofficioso querela quiescente, id quod eis deest usque ad quartam legitimæ partis repleatur; licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.*

NOTÆ.

3. *Nostra constitutio ad verecundiam naturæ*] Ipsorum parentum gratia: nam cujus testamentum inofficiosum dicitur, ejus opinio læditur & pudor suggillatur, dum insimulatur dementiæ. Plin. 5. *Epist.* 1. constitutio est, *l.* 30. *C. hoc tit.*

Quod deest repleatur] Condictione ex *d. l.* 30. quæ actio diversa est ab illa de inofficioso. Condictio illa perpetua est, atque ad hæredes transmittitur; querela finitur quinquennio, *l.* 8. *§. ult. & l. seq. eod. l.* 34. *C. eod.* nec transmittitur, nisi præparata, *l.* 6. *§. ult.* cum 2. *ll. seqq. eod.* illam excludit agnitio relicti, hanc non item.

Licet non fuerit adjectum] Quod adjici olim ad excludendam querelam necessarium, *l.* 25. *eod. l.* 4. *C. Th. eod.* Alioqui etiam hæres in minore parte institutus queri poterat, *l.* 3. *C. eod.* excepto quod fratribus cohæredibus adjectis quartæ petebat suppletionem. Paul. 4. *tit.* 5.

COMMENTARIUS.

1 *Ius vetus, & quatenus ab eo paulatim recessum constitutionibus Iustiniani?*
2 *Auctio portionis legitimæ, & an ea quoque ad parentes & fratres pertineat?*
3 *An ut augeri & minui legitima potest, ita & in totum tolli?*
4 *Si minus legitima relictum, qua actione quod deest, petatur? & quibus rebus ea actio differat à querela inofficiosi?*

IN hoc loco explicando multum operæ VVesembecius posuit: alii, ut Vigl. Myns. Hot. leviter tantùm eum perstrinxerunt. Difficilem sanè reddit crebra juris mutatio. Veteres 1 juris auctores putaverunt, testamentum, in quo debita legibus portio iis, qui queri possunt, relicta esset, pro inofficioso aut contra pietatem facto habendum non esse. Cæterum ut id ab expugnatione immune esset, totam legitimam, id est, quartam integram debitæ portionis ab intestato, ex judicio defuncti, eos habere voluerunt, sive in hæreditate, sive in legato aut fideicommisso, *l.* 8. *§. si quis.* 6. *& §.* 8. *h. t.* Si minus relictum esset, querela iis non denegabatur, nisi judicium defuncti agnitione relicti aut quavis ratione comprobassent, *d. l.* 8. *§. conditioni.* 10. *l. si pars.* 10. *§. ult. l. nihil.* 12. *l. filius.* 22. *l. pen. §.* 3. *&* 4. *l. ult. eod.* Planè si expressè in hoc aliquid datum fuisset, ut in quartam haberetur, neque id quartam æquaret, boni viri arbitratu repleri poterat, *l. si non mortis.* 25. *eod.* Paulus quoque *lib.* 4. *sent.* 5. scribit, filium ex minore parte institutum, cui fratres cohæredes dati sint, jure desiderare, ut portio debita suppleatur citra inofficiosi querelam, unde simul apparet, adjectis extraneis secus fuisse. *fac. l.* 3. *C. hoc tit.* Illud omnino certum est, quando testator nominatim cavisset, ut si minus relictum esset, suppletio ad modum quartæ fieret, tunc cessante querela id ipsum boni viri arbitratu hæredem supplere debuisse, *l.* 4. *C. Theod. eod.* Illud igitur hìc apprimè notandum, olim ita jus fuisse, ut non tam ipsa exhæredatio aut præteritio querelæ faceret locum, quàm quartæ sive legitimæ portionis per exhæredationem aut præteritionem ademptio: atque hinc evenisse, ut & is, cui exhæredato pars legitima relicta esset, à querela repelleretur, & is, qui ex minore parte, quàm quæ legitimam conficeret, hæres institutus esset, datis cohæredibus, admitteretur ad querelam, ut perspicuè probat d. locus Pauli & Ulpiani quoque in *d. l.* 8. *§. quarta.* 9. quod quia in principio omissum est, hìc annotare libuit. Videamus nunc, quatenus Justinianus ab hoc jure recesserit ea constitutione, cujus hìc meminit, & quæ extat *in l. omnimodo.* 30. *C. hoc tit.* Is vetera jura intacta servari expressè voluit, id est, querelam inofficiosi locum habere, cùm nihil exhæredatis aut præteritis

testamento relictum est, §. 1. *d. l. omnimodo. & l. seq.* At si ei, qui queri poterat, aliquid relictum sit, vel in hæreditate, vel in legato aut fideicommisso, id satis Imperatori visum est ad excludendam querelam confirmandumque testamentum; jubetque hoc casu id, quod deest, usque ad portionem legitimam suppleri, licet testamento adjectum non fuerit, ut boni viri arbitratu suppleretur, *d. l. omnimodo. in pr.* quod etiam repetit *l. quæ nuper.* 31. *& aliquot seqq. C. eod.* & exprimit hoc §. Loquitur generaliter, profiteturque, se hoc constituisse, ut amputaret innumerabiles occasiones subvertendi ultimas hominum dispositiones, atque in eo respexisse ad verecundiam naturæ. Ac proinde Uvesembecio assentiendum non est, qui arbitratur, in una tantùm specie, cùm scilicet nominatim aliquid in quartam seu pro legitima relictum est, correctioni constitutionis & suppletioni locum esse: sin autem simpliciter quid relictum sit, queri etiamnum exhæredatis licere, nec d. constitutionem refragari. Alia constitutione Imperator sancivit, ut etsi quis relictum aut inter vivos sibi donatum, ut id ei in quartam imputaretur, post obitum defuncti agnoverit, aut retinuerit, non idcirco tamen impediretur actione expletoria id quod legitimæ deest, persequi; nisi agnoscens adjecerit, nullam sibi superesse de repletione quæstionem, *l. si quando.* 35. §. 2. *&* 3. *C. eod.* Novissimo jure non tam debitæ portionis per exhæredationem ademptio, quàm ipsa exhæredatio per se querelam inducit: adeo ut quamvis quartam liberi aut parentes habeant, si tamen immerenter reperiantur exhæredati, conqueri non prohibeantur. *Nov.* 115. *c.* 3. 4. *&* 5. De quo accuratius sub §. *ult. inf. eod.*

Ad verecundiam naturæ] Ne scilicet temere atque irreverenter liberi prosiliant ad impugnanda ac rescindenda testamenta parentum, quorum ut persona, ita & voluntas sancta iis esse debet: & in universum, ut aliorum quoque pudori consulatur, nec tam crebra sit occasio suprema hominum judicia evertendi, tamquam impia atque inhumana, quæsito colore ac prætextu furori, *d. l. omnimodo. in pr. C. hoc tit.* Nam is, cujus testamentum inofficiosum dicitur, dementiæ videtur insimulari: ejus certè opinio læditur, & pudor suggillatur. Plin. 5. *ep.* 1. Igitur post introductam actionem ad supplementum, neque institutis in parte aliqua hæreditatis, neque iis quibus exhæredatis per legatum aut fideicommissum aliquid relictum esset, quantumvis minùs legitima portione, querela amplius competit; sed iis solùm, quibus nihil omnino relictum erat neque in hæreditate, neque in re alia, *d. l. omnimodo. & l. seq. C. eod.* Nemo verò putet, si testator filio, quem in potestate habet aut habuit, præterito, quartam partem, verbi caussa, legaverit, prohiberi constitutione Justiniani testamentum nullum dicere, aut bonorum possessionem contra tabulas accipere: nam ad ea tantùm patrum testamenta constitutio pertinet, quibus filii in potestate constituti aut emancipati legitimè exhæredati sunt, ut alio remedio attentari aut infirmari non possint, quàm subsidiario querelæ. §. 2. *præc.*

Ad quartam legitimæ partis] Legitimam partem hic vocat totam illam portionem, quæ jure legitimæ successionis ex bonis defuncti liberis, parentibus, fratribus debetur. Plerumque tamen ipsa quarta, ad quam in proposito repletionem fieri vult, legitima dicitur, item debita portio & debitum bonorum subsidium, *l.* 8. §. *unde.* 11. *hoc tit. l.* 5. *C. de inoff. don.* Græcis τὸ νόμιμον μέρος. Atque adhuc hodie 2
quarta passim appellatur, nimirum quia jure antiquo quarta pars fuit ejus, quam dixi, portionis, scilicet quæ ad eum, qui queritur, perventura fuisset, si paterfam. intestatus decessisset, *l.* 8. §. *si quis mortis.* 6. *eod.* Quo primum tempore aut qua lege modus hujus portionis sic definitus sit, non liquet. Justinianus quantitatem auxit in liberis, proque quarta substituit tertiam, in liberis pluribus quatuor etiam semissem, *Nov.* 18. quod augmentum etiam ad parentum legitimam ratione trientis pertinere statuunt comm. DD. hic & in *auth. novissima. Cod. hoc tit.* Grass. §. *legitima. quæst.* 9. & Magister apud Harmen. *lib.* 5. *tit.* 9. §. 14. Nonnulli etiam ad fratres totum incrementum proportionaliter porrigunt: quos sequitur Fachin. 4. *contr.* 28. quamquam neutrum horum aut inscriptioni tituli, aut præfationi constitutionis, aut rationi constituentis mentive convenit; neque temere admittenda videtur extensio, cùm utique major sit ratio liberorum. Neque verò verbis generalibus, quibus clauditur *cap.* 1. *dict. Nov.* 18. comprehenduntur parentes & fratres, sed diversæ liberorum personæ designantur, videlicet filii, nepotes, pronepotes, posthumi omnes, tum in paterna tum in materna linea, adeoque in hac etiam liberi naturales, uti titulus apertè significat, & bene observavit Vaudus *lib.* 1. *var. quæst.* 50. Usus tamen augmentum admisit in parentibus. Porro hæc constitutio Justiniani occasio- 3
nem DD. dedit quærendi, utrum quemadmodum legitima augeri & minui lege civili possit, ita possit & in totum tolli? Vulgo sic censent, liberorum & parentum legitimam mutari tantùm posse, tolli non item; fratrum posse & tolli: utunturque hoc argumento, quod liberis & parentibus legitima debeatur jure naturæ, fratribus ex sola dispositione juris civilis. Mynf. *obs.* 43. *&* 6. *observ.* 41. Gail. 2. *obs.* 122. Covar. *in* 4. *decretal. p.* 2. *cap.* 8. §. 6. *num.* 5. Grass. §. *legitima. quæst.* 1. Chiflet. *de portion. leg. cap.* 3. Schneid. *hic, n.* 10. Sed primum insubtile est, quod quæstionem proponunt de ipsa legitima: siquidem quod legitima propriè & formaliter dicitur, nempe certa illa

illa & definita quantitas, cùm sit ex jure civili, eodem jure quoque tolli potest, id est, sanciri, ut nomine legitimæ non amplius talis portio, sed alia veniat: ideoque potius de jure succedendi in universum quærendum fuerat. Quod etiam ipsos sensisse existimo, sive, quod res ipsa ostendit, cùm legitimam ajunt humanis legibus tolli non posse, id sic capiendum est, quatenus in legitima insunt alimenta necessaria. Nam utique quod supra est, tolli potest, non repugnante natura. Deinde male in proposito parentes liberis exæquant. Tota igitur disputatio & quæstio huc redit, an lege civili effici possit, ut ne liberi parentibus, parentes liberis, fratres fratribus succedant; idque duobus modis intelligi potest: primo, an effici possit, ut non succedant omnino? id est, etsi quis ex his personis intestatus decesserit: secundo, an posito, quod ab intestato succedant, à successione ista excludi possint per exhæredationem, aut præteritionem? In utroque autem alia liberorum, alia parentum & fratrum ratio est. Et ad primum quod attinet, perspicuè palàm est, liberis naturæ lege parentum deberi hæreditatem. *Ratio naturalis*, inquit Paulus Jurisconsultus, *quasi lex quædam tacita liberis parentum hæreditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando*, *l. 7. de bon. damnat.* Cui simile est, quod Plutarchus in libello elegantissimo de prolis amore scriptum reliquit, liberos hæreditatem ut sibi debitam, ὡς ὀφειλόμενα, expectare. *Sanguini honorem reliquit*, ait Val. Maximus de Q. Hortensio, qui filiam sibi minus probatam hæredem scripserat, *lib. 5. c. 9.* Papinianus in *l. 7. in fin. unde lib.* scribit, liberis parentum hæreditatem deberi *propter naturæ simul & parentum commune votum*; id est, liberos sequi hæreditatem partim ob præcisum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quàm optimè prospectum sit: nimirum creduntur parentes liberis, ut corporis sui partibus, non tantùm de necessariis, sed & de his, quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quàm ubertimè voluisse prospectum. Quæ cùm ita sint, lex civilis efficere non potest, ut liberi in totum & simpliciter à successione parentum excludantur. Cæterum non est iniquum, ut hìc tribuatur aliquid rationi civili & studio familiarum conservandarum, ac propterea alii aliis potiore conditione in successione censeantur, & masculi fœminis, agnati liberis emancipatis, & liberis in successione matris anteponantur, dum ne liberi fraudentur necessariis alimentis, quæ præcisè natura debentur. Parentes verò, quos ad bona liberorum non naturæ & liberorum commune votum, sed sola ratio miserationis admittit, *d. l. 7. in fin. unde lib. l. 15. in pr. de inoff. test.* facilius excludi possunt. Nam & ante Senatusconsultum Tertullianum mater non admittebatur, & post id Senatusconsultum eam excludebant fratres consanguinei, & parentibus omnibus aliquando fratres prælati, non consanguinei tantùm, verùm etiam uterini, *l. 4. Cod. de bon. quælib. l. 2. Cod. ad Senatusc. Tertull.* Et apud nos in parte Hollandiæ australi, altero parente mortuo, parens superstes excluditur à successione liberorum à cognatis per defunctum parentem, juxta illud, quod vulgo dici solet, *Paterna paternis, materna maternis.* Similiter & fratres removeri à successione possunt, admissis aliis, sicut pater olim non tantùm ut manumissor, sed etiam ut pater, in successione filii emancipati fratribus prælatus fuit: qua de re uberius agemus *inf. lib. 3. titul. 1. & 3. seqq.* De altero sic censeo, posse tale jus constitui, ut parentes & fratres, quamvis ad successionem ab intestato vocentur, impunè præteriri aut summoveri possint, neque necesse esse, his aliquid pro legitima aut in alimenta relinquere, nisi lex aliqua humana id jubeat: quippe cùm hæc non sic parentibus & fratribus, uti liberis, debeantur; sed tantùm ratione officii & commendatione pietatis. Neque verum est, quod post DD. vulg. Myns. 6. *obser. 44.* asseritur, parentum legitimam ita causam habere radicatam in jure naturali, ut lege humana tolli nequeat. Liberorum verò legitima civili lege in totum tolli nequit; hoc est, jus civile efficere non potest, ut liceat parentibus liberos suos sine justa causa à tota sua successione repellere, ad quam lex naturalis quasi debitam, & quidem præcisè ratione alimentorum, eos vocat, *arg. d. l. 7. de bon. damn.* junct. *l. 6. de injust. & irr.* add. Osvvald. Hillig. *in lib. 19. comm.* Don. *cap. 4. & ibi alleg.* Paul. Bus. *ad l. 8. §. si quis mortis. num. 11. & seqq. hoc tit.* Grot. *2. de jur. bell. & pac cap. 7. num. 4. & seqq.*

Repleatur] Qua verò actione repletio ejus quod deest petatur, utrum actione ex testamento, an qua alia, puta petitione hæreditatis aut judicio familiæ erciscundæ, aut potius condictione ex lege Justiniani? Et siquidem 4
filium ponimus exhæredatum, adscripto legato, certum est actionem familiæ erciscundæ aut petitionem hæreditatis hic competere non posse. Probabiliter autem defendi potest, agi posse ex testamento, & quod deest tamquam legatum peti, maximè si testator id suppleri jusserit: quamquam, etsi nihil dixerit, idem probari potest; quasi id potius voluerit, quàm testamentum rescindi. At si institutus sit filius, quod ad excludendam querelam hodie necessarium esse docebimus, *§. ultim. inf. eod.* hic si ex parte aliqua hæreditatis institutus sit, poterit & petitione hæreditatis & judicio familiæ erciscundæ nomine supplementi experiri, quia scilicet pro parte hæres est: sin institutus sit in re certa, quod eodem loco ostendemus nunc sufficere ad excludendam querelam, hic non videtur locus esse judicio petitio-

tionis hæreditatis aut familiæ ercifcundæ, sed tantùm actioni ex testamento: quoniam qui certæ rei hæres scriptus est, dato cohærede, legatarii loco habetur, *l. 13. Cod. de hær. inst.* Cæterum dubitationis omnis tollendæ causa, tutius fortassis erit admittere conditionem ex lege. Quod etiam crebrius placuit. Vulgo condictionem hanc actionem ad supplementum vocant, notantque triplicem inter eam & querelam de inofficioso differentiam. Prima est, quod querela taciturnitate quinquennii ab adita hæreditate computandi extinguitur, *l. 8. §. ult. & l. seq. hoc tit. l. 16. l. si quis. 34. l. pen. §. 2. C. eod.* Hæc actio sive condictio ex lege, ut favorabilis, perpetua est, id est, durat annos triginta; qui terminus est actionum omnium in personam, *l. 3. C. de præsc. 30. ann. dec. 3. Cur. Holland.* Altera, quod querela (quippe quæ instar est actionis injuriarum, *l. 8. in princ. hoc tit.*) excepto casu *d. l. si quis. 34. C. eod.* in hæredem non transmittitur nisi præparata; actio hæc etiam non præparata transeat. Tertia, quod qui agnoscit, quod sibi testamento relictum est, querelæ renunciasse intelligitur, *l. 10. §. 1. l. 12. in princ. eod.* non autem huic actioni ad supplementum, *l. si quando. 35. §. 2. C. eod.* Primam differentiam non admisit Bartolus, sed reliqui omnes admiserunt, testibus Vigl. Mynf. & Uvesemb. *hic*, Gail. *lib. 2. obs. 120.*

TEXTUS.

Si tutor, cui nihil à patre relictum, pupilli nomine legatum acceperit.

4. *Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo; nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.*

NOTÆ.

4. *Si tutor, &c. legatum acceperit*] Repellitur ab inofficiosi querela, qui exhæredatus legatum ex testamento percepit, aut petenti advocationem præbuit. Agnovisse enim judicium defuncti videtur, *l. 8. §. 10. l. 10. §. 1. l. 12. l. ult. eod. l. 8. §. 1. C. eod.* Tutorem autem necessitas officii excusare debet, qui id totum alii administravit *d. l. 10. §. 1. l. 22. de his quæ ut indign.*

TEXTUS.

Si de inofficioso nomine pupilli agens succubuerit.

5. *Sed si è contrario, pupilli nomine, cui relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est; ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.*

NOTÆ.

5. *Sed si è contrario*] Qui voluntatem defuncti sive suo sive alieno nomine dicit inofficiosam, legatum sibi relictum perdit: impugnavit enim judicium defuncti, *l. 8. §. 14. h. t.* sed necessitas officii & fides tutoris hîc etiam excusata. *l. 30. §. 1. eod.* Qui negat testamentum patris jure factum esse, non intelligitur judicium impugnare, & ideo retinet defuncti voluntatem, *l. 24. de his quæ ut ind.*

COMMENTARIUS.

1 *Effecta agnationis & oppugnationis judicii defuncti.*
2 *Hæc effecta ad eos non pertinere, qui ex necessitate officii alieno nomine agnoscunt aut impugnant.*
3 *Collatio juris veteris & novi, atque in hac parte differentia.*

QUi judicium defuncti agnoscit, puta, quod sibi datum est, percipiendo, hoc ipso testamentum comprobare intelligitur, & querelæ renuntiare, *l. 8. §. si conditioni. 10. l. 10. §. 1. l. 12. l. si ponat. 23. §. 1. l. pen. §. 3. & 4. l. ult. hoc tit. l. 8. §. 1. C. eod. l. 5. in pr. de his quæ ut indign.* Atque ex contrario, qui voluntatem defuncti impugnat ut inofficiosam, is legatum sibi relictum perdit, & id fisco vindicatur, quasi indigno ablatum, *d. l. 8. §. meminisse. 14.* Nec interest, utrum quis nomine proprio judicium agnoverit, inofficiosumve dixerit, an alieno, dummodo id fecerit sponte, nec ulla necessitate officii cogente, veluti si advocationem præbuerit, *d. l. ult. in princ.* Cui non obstat, quod filius patroni, qui advocationem accusatori liberti præstitit, non repellitur à bonorum possessione liberti; *l. quæ cum. 14. §. si patroni. 9. de bon. libert.* Nam jus bonorum possessionis liberti, quod patrono & liberis ejus ex edicto competit, non aliter patronus aut liberi ejus amittunt, quàm si ipsi libertum accusaverint. Quod intelligitur ex ratione, qua Jurisconsultus dicto loco utitur; *neque enim*, inquit, *advocatus accusat.* Legatum verò amittit advocatus exhæredati, non quia accusare testamentum intelligitur, sed quia accusationem opera juvando intelligitur improbare judicium defuncti; quod satis esse visum est ad amissionem legati advocato relicti ab eo quem furoris arguit.

Cur

Cur verò non similiter placeat, eum, qui legatum accepit, non admitti ad arguendum testamentum falsum, aut non jure factum, & qui non jure factum contendit, nec obtinuit, non repellatur ab eo quod meruit? *l. 5. in pr. & §. 1. de his quæ ut indign.* Hanc rationem reddit Papin. *l. si testamentum. 24. eod. tit.* quoniam qui testamentum jure factum negat, de jure disputat, non impugnat aut accusat judicium. VINN. Sed hæc rectè intelligenda. *Qui testamentum jure factum negat, de jure disputat.* an scilicet ea sint observata solemnia, quæ jus exigit? *non autem impugnat judicium*, eo colore, quod testator fuerit emotæ mentis, adeoque nec ulla injuria adficit defunctum, quemadmodum ille, qui inofficiosi instituit querelam. HEIN. Quod si quis ex necessitate officii, ea, quæ diximus, fecerit nomine alieno, excusatus est. Exemplum hoc §. proponitur in tutore: sed ad omnes hoc pertinet, qui ex officio alios defendere, aut agentes consilio & opera sua juvare tenentur; ac proinde etiam ad advocatum, cui clientis causam agere publicè impositum, *arg. d. l. 5. §. advocatum. 23. de his quæ ut indign.* Sive igitur tutor, cùm ipse exhæredatus esset à patre, legatum petierit aut perceperit ex testamento nomine pupilli, cujus tutelam gerit, sive è contrario pupilli exhæredati nomine de inofficioso egerit, & victus sit, neque hoc casu, quod ad se attinet testamentum improbasse, neque illo probasse intelligitur, sed hæc fecisse ex necessitate officii & fide, quæ excusata esse debet: ac proinde illo casu non prohiberi suo nomine de inofficioso agere, hoc casu legatum sibi relictum petere, *l. adversus. 30. §. 1. h. t. l. tutorem. 22. de his quæ ut indign.* Similis priori casus est in *l. cum quædam. 26. C. de admin. tut.* Porro autem quod ante diximus, agnitionis judicii defuncti hanc vim esse, ut querela amittatur, hoc etiam pertinet ad petitionem reliqui. Sed tenor juris antiqui novis subinde constitutionibus mutatus est. Quod miror neminem interpretum hoc loco annotasse. Olim

3 quacumque in re judicio defuncti agnito & querela amittebatur, & jus petendi reliqui, non solùm in hæredis institutione, sed etiam in legato, sive id tamquam sibi legatum exhæredatus peteret, sive relictum alii, illius nomine, peteret defenderetve, sive relictum à legatario acciperet, aut etiam aliquid caperet mortis causa: nec referebat, per se caperet, an per alium, per textus *supra allegat.* Constitutionibus Justiniani nihil quidem mutatum in institutione hæredis, sed si is, qui queri potest, hæredem scriptum pro hærede agnoverit, puta res hæreditarias ab hærede emendo conducendove, aut solvendo quod defuncto debuit: cujus generis item est, si quid conditionis implendæ causa ab hærede acceperit; quibus omnibus factis hæres scriptus pro hærede agnoscitur, *l. 8. §. si conditioni. 10. l. si ponas. 23. §. 1. hoc tit.*) querelam & jus petendi, quod sibi relictum, aut quod reliquum est, perinde amittit, ut jure antiquo. In legato verò prioribus Justiniani constitutionibus jus vetus hactenus immutatum, ut quicumque alias queri potuissent, hoc ipso excludantur, quod legatum illis relictum sit, quamvis illud non agnoverint: cæterum accepto eo quod relictum est, ad supplementum ejus, quod legitimæ deest, agere possunt, *l. omnimodo. 30. cum seqq. Cod. eod.* Itaque jam non agnitio legati, sed ipsum legatum querelam excludebat. Novissimo autem jure ad excludendos à querela liberos & parentes iterum agnitio legati desiderari cœpit, si nihil iis titulo institutionis relictum esset, salva tamen, si quid debitæ portioni deesset, actione ad supplementum, *Nov. 115. cap. 5.* D. Tulden. *hic cap. 5. & 6.* Ut igitur semel complectar omnem juris veteris & novi in hac parte differentiam, triplex discrimen observetur. Primum hoc est. Olim si minus legitima relictum esset, licebat repudiato legato agere de inofficioso: hodie non licet, sed legato admisso, agitur ad suppletionem. Secundum est. Olim agnitio legati etiam rei minimæ excludebat non tantùm querelam, sed omnem etiam petitionem reliqui: hodie ita querelam excludit, ut salva maneat ejus, quod legitimæ deest, petitio; nisi agnoscens profiteatur, se relicto contentum, de reliquo quæstionem remittere, *l. si quando. 35. §. pen. & ult. C. eod.* Postremum est. Olim qui rogatus erat legatum alteri restituere, non prohibebatur eo agnito & restituto de inofficioso queri: hodie quiescente querela, id onus subducitur, proinde quasi ad modum legitimæ nec restituere jussus sit, *l. 10. in fin. hoc tit.* junct. *l. quoniam. 32. C. eod.* Quod si quis in eo, quod alteri relictum erat, voluntatem defuncti approbasset, puta advocationem præstando aut aliis modis, placebat olim cessare querelam, quasi judicio defuncti etiam in institutione comprobato: quippe qua sublata, ut tunc jus erat, cætera quoque corruebant, *l. pen. §. 3. l. ult. in pr. & §. 1. hoc tit.* junct. *l. 9. de test. tut. l. eam quam. 14. C. de fideicom.* Verùm commutata est ratio juris, posteaquam placuit, rescisso quoad institutionem testamento, legata posse consistere. *auth. ex causa. C. de lib. præt.* Hoc enim jure posito, dicendum omnino videtur, sola legati, quod alii relictum est, agnitionem non comprobari institutionem hæredis, *arg. l. 10. C. de prob.* ac proinde non prohiberi eum, qui in alieno legato judicium agnovit, de inofficioso suo nomine queri, ut bene disputat Don. 19. *com. 6.*

TEXTUS.

De quarta legitimæ partis.

6. *Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit, sive jure hereditario, sive jure legati vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos in iis tantummodo casibus, quorum mentionem nostra facit constitutio, vel aliis modis, qui in nostris constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est, ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur, id est, pro virili portione quarta.*

NOTÆ.

6. *Quartam quis debet habere*] Id est, portionem legitimam, quæ olim erat quarta debitæ ab intestato portionis, *l.* 8. §. 8. *eod.* Justinianus quantitatem auxit, substituto pro quarta triente; in liberis pluribus, quàm quatuor, semisse, *Nov.* 18. qua constitutione & parentum quoque legitimam ad trientem auctam censet Magister apud Harmen. *lib.* 5. *tit.* 9. §. 14. Theodorus Diaconus auctam ἐς ἐπὶ ἀδελφῶν, *argum. cap.* 1. *d. Nov.* 18.

Sive jure legati, &c.] Novissimo autem jure, ut testamentum ab omni impugnatione tutum sit necesse est, ut boni liberi & parentes honorentur titulo hæredis, *Novel.* 115. *c.* 3. 4. 5. Unde vulgo ajunt, legitimam titulo institutionis esse relinquendam, in qua sententia & Græci ad *l.* 8. *h. t.* Sufficit autem vel in particula aliqua assis vel etiam in re certa institutos esse, & si quid ad portionem legitimam deerit, id querela cessante condicetur actione suppletoria, *d.* §. 5.

Iis tantummodo casibus] Cujac. huc trahit duos casus *l. pen.* §. 1. *C. de collat.* sed ex vitiosa, ut Bachovio videtur, collectione. Constitutio est *l.* 30. *C. hoc tit.*

In nostris constitutionibus] Non extant. Et forte *nostris* irreptitium est, fac. *l.* 17. *C. de coll.* junct. *l.* 29. *C. h. t.* quarum altera Leonis, altera Zenonis est.

Pro virili portione quarta] Hodie tertia, aut dimidia pro numero liberorum, *Nov.* 18. Igitur si verbi causa duo sint liberi, singulorum portio legitima erunt duæ unciæ: si sex, uncia.

COMMENTARIUS.

1 *Refellitur insignis quorundam error.*
2 *Iure Digest. & C. querelæ locum non patuisse, legitima quocumque titulo relicta.*
3 *Ius novum à vetere discrepare in casu, quo quid inter vivos donatum est ex contemplatione, ut in quartam habeatur.*
4 *Iure novissimo legitimam titulo institutionis relinquendam: & quomodo hoc accipiendum?*
5 *Quid intersit, titulo institutionis legitima relinquatur, an quo alio?*

INtolerabilis eorum error est, qui ex hoc §. colligunt, filium etiam non legitimè exhæredatum, modo ei quocumque titulo legitima relicta esset, jure antiquo queri debuisse de inofficioso, nec alio jure ad bona patris venire potuisse. Quid enim certius, quàm præterito filio, qui erat in potestate, testamentum ipso jure nullum fuisse; emancipato præterito datam bonorum possessionem contra tabulas? Nec eo minus pro præterito habebatur, testamentumve nullum erat, aut per bonorum possessionem everti poterat, quod quarta debitæ portionis, aut etiam multo amplius, præterito legatum fuerat. Nam utrum filius præteritus esset, necne non ex legati datione, sed ex institutione aut exhæredatione æstimabatur, omnesque præteriti censebantur, qui neque hæredes instituti erant, neque ut oportet, exhæredati, §. *eadem.* 12. *inf. de hær. quæ int.* Itaque quod Ulp. ait, in *l.* 8. §. *si quis.* 6. *hoc tit.* securè eum testari, qui mortis causa filio quartam donavit, non sic accipiendum est, posse, patrem isto casu securè filium præterire, sed posse securè exhæredare, hoc effectu, ut & testamentum jure consistat, nec per querelam rescindatur. Atque ex hoc jure nihil mutavit Justinianus: tota enim hæc disputatio, ut apparet, pertinet ad liberos, quibus jure civili & prætorio à patris hæreditate exclusis unicum remedium superest, querela inofficiosi; ac proinde non ad alios, respectu patris, quàm qui legitimè exhæredati sunt: matris enim & per matrem adscendentium præteritio pro exhæredatione reputatur, ut sæpe dictum est. 1

Sive jure hæreditario, sive jure legati, &c.] In explicatione hujus tituli excusata esse debet ejusdem rei inculcatio. Jure veteri, liberis exhæredatis aut præteritis, non tam ideo querela dabatur, quia exhæredati aut præteriti erant, quàm quod per præteritionem aut exhæredationem privati quarta seu legitima portione. Ea autem relicta, ut nulla amplius censebatur iniquitas, ita cessabat querela, manebat efficax exhæredatio & firmum testamentum. Cui erat consequens, ut querela excluderetur, non tantùm si quarta relicta foret titulo hæreditario, sed etiam si titulo legati aut fideicommissi. Et quia mortis causa donationes legatorum instar obtinent, *l.* & *fi.* 17. *in fin. de mort. caus. don. supr. de donat.* §. 1. placebat etiam, si quis ei, qui queri poterat, quartam mortis causa dedisset, eum securè testari, *d. l.* 8. §. *si quis.* 6. quod jus in codice suo, item *Nov.* 18. *c.* 1. unde *auth.* 2

novif-

novissima. C. *hoc tit.* Justinianus integrum reliquit: novissimè verò ab eo recessit *Nov.* 115. c. 3. & 4. Cæterum de eo plura inferius.

Vel inter vivos iis tantummodo casibus, &c.] Si quid inter vivos simpliciter donatum fuerat, etiamsi quartam adæquaret, per hoc non excludebatur querela: contra verò si hac contemplatione datum erat, ut in quartam haberetur, *l. si non mortis.* 25. *hoc tit.* Hoc abrogavit Justinian. ea constitutione, cujus hìc meminit, nimirum *l. si quando.* 35. §. 1. *C. eod.* Sanxit enim, ut si quid liberis à patre inter vivos donatum sit, etsi ea lege ut hoc in quartam reputent, atque adeo ut renuntient querelæ, & renuntiaverint, nisi tamen patris judicium post mortem ejus agnoverint, aut cum scriptis hæredibus transegerint, manere nihilominus jus integrum testamentum patris arguendi, nec pactum cum patre factum nocere liberis, qui ex sententia Papiniani meritis magis ad obsequia paterna provocandi, quàm pactionibus adstringendi sunt. D. Cujacius putat intelligi *l. pen.* §. 1. *C. de collat.* ubi Justinianus sancit, ut duobus casibus donatio simplex in collationem veniat; si ea lege à patre facta sit, ut conferatur; si facta sit in compensationem dotis aut donationis propter nuptias, quam unus è liberis accepit: ex quo colligit Cujacius, donationem inter vivos duobus istis casibus in quartam imputari. Sed vitiosa omnino est hæc collectio, atque è diametro pugnat cum *d. l. si quando.* 35. §. 1. *C. hoc tit.* Ac tametsi verum est, omnia, quæ in quartam imputantur, in collationem venire: non idcirco tamen è converso quæcumque veniunt in collationem, computantur in quartam: quod perspicuè ostendit *d. l. pen. in pr. C. de coll.* ut adeo ead. l. quam Cujacius adducit, refellatur ipsius collectio. Et nimirum collatio facilius admissa est, ut æqualitas inter liberos in successione ab intestato servaretur, quàm filii exhæredati exclusio à querela: quem ob casum Justinianus expressè noluit per donationem inter vivos, licet ea conditione factam ut in quartam computaretur, filium à querela excludi, nisi judicium patris post obitum ejus agnovisset, *d. l. si quando.* 35. §. 1. & 2. *C. hoc tit.*

Vel aliis modis, qui in nostris constitutionibus] Hæ constitutiones fortassis priori Codici insertæ fuerunt: in posteriore enim, quem solum habemus, nulla Justiniani reperitur constitutio, quæ huc pertineat: nisi dicimus, verbum *nostris* irreptitium esse & delendum. Sanè Cujac. & Hotom. id non agnoscunt, & à plurimis libris abesse testatur Pacius. Fac igitur hìc ita scriptum esse, *aliis modis qui constitutionibus continentur.* Quinam ergo isti modi sunt præter legatum, fideicommissum, & donationem mortis causa, quibus liberi quarta à parentibus accepta constitutionibus à querela repelluntur? Dos & donatio propter nuptias, quam utramque cum Leo conferri à liberis jussisset, *l. ut liberis.* 17. *C. de collat.* utramque etiam in quartam imputari præcepit Zeno, *l. quoniam.* 29. *C. hoc tit.* Novissimo jure, ut supra memini, tota hæc ratio mutata est. Nam ex *Nov.* 115. *c.* 3. & 4. non sufficit ad excludendos à querela liberos & parentes legitimam eis quovis titulo relictam esse: sed ut testamentum ab omni oppugnatione tutum sit, necesse est, ut boni liberi & parentes honorentur titulo hæredis; ut jam non tam quæratur, an legitimam habeant, quàm an instituti sint, aut justè à successione summoti. Patet hoc primum ex *d. Nov. c.* 3. ubi Justinianus expressissimis verbis sancit, non licere penitus parentibus liberos suos præterire vel exhæredes facere, nec si quovis titulo particulari eis reliquerint legibus debitam portionem. Deinde ex *c.* 5. *ejusdem Nov.* ubi testatur, hanc suæ serenitatis intentionem esse, ut à liberis & parentibus injuriam exhæredationis & præteritionis auferat. Atqui non aufertur ista injuria, sed manet adhuc, si adhuc liceat immerentes liberos & parentes exhæredare aut præterire, etiam si eis legitima titulo aliquo particulari relinquatur. Tunc solùm nulla injuria manet, si aut instituantur aut meritis de causis exhæredentur: unde DD. vulgo ajunt, legitimam hodie titulo institutionis esse relinquendam, Clar. §. *testamentum. q.* 38. Grass. §. *legitima. q.* 32. At enim verò necesse non est, ut institutio fiat in universa legitima, sed sufficit vel in particula aliqua assis, vel etiam ex rebus certis hæredes nuncupatos esse, aut institutos simpliciter, jussosque certis rebus esse contentos: quibus casibus, etsi minus relictum portione legitima, cessat tamen querela, & competit actio ad supplementum: quod si quid aliud insuper relictum, id in legitimam imputatur secundum priores Justiniani constitutiones: *d. cap.* 5. *l. omnimodo.* 30. *cum seqq. C. hoc tit.* cùm contra jure veteri etiam institutus queri non prohiberetur, si ex institutione totam legitimam non obtineret, ut sup. notatum ad §. 3. At, inquies, hoc posito aberravit Justinianus à scopo suo. Nam ex vera ratione juris, atque ipsius etiam constitutione Justiniani, qui certæ rei hæres institutus est datis aliis cohæredibus, aut qui simpliciter institutus jussus est, certis rebus deductis, hæreditatem restituere, non hæredis, sed legatarii loco habetur, nullasque actiones hæreditarias aut exercet aut excipit, *l.* 13. *C. de hær. inst.* §. *si quis.* 9. *inf. de fideic. hær.* Jam verò si nihil refert, legatum alicui detur, an in re certa hæres instituatur addito vero hærede, nec magis hoc, quàm illo modo fiat, ut hæres sit, falsus Justinianus fuit existimans, injuriam præteritionis aut exhæredationis tolli, si modo hæres quis nuncupetur vel ex re certa, vel simpliciter & certis rebus deductis, rogetur hæreditatem restituere. Nam si hæres

non sit, si nihil amplius ea res efficit, quàm si legatum accepisset, certè pro præterito habendus erit), quomodo ratiocinatur & Glossa *in l. si quis priore. 29. ad Treb.* Ex quo etiam se-
5 quitur, inane esse, sine re atque effectu, quod jactatur de honorifico titulo institutionis. Et fatendum est, hoc poscere rationem juris, atque oportuisse, si revera splendidiore ac lautiore titulo officiosos liberos ac parentes decorari volumus, constitui, ut saltem in parte aliqua assis hæreditarii licet minima, vel utique in ipsa legitima, quam pro trienre, semisse, aut quadrante nihil accipi vetat, hæredes instituantur. Sed tamen Justinianus hoc non exigit, cui visum est, satis tolli injuriam præteritionis per solam hæredis nuncupationem, eumque, qui vel in re certa institutus esset, justam causam non habere conquerendi se esse præteritum: quod ne videatur sine ullo juris effectu constitutum, defendi potest cum Sichard. post Bart. Ias. & DD. *in l. 13. C. de hær. inst.* eum, qui in re certa institutus est, mixtæ cujusdam conditionis & naturæ esse, mediæque inter hæredem & legatarium: unde & hæredis nomen retineat, & rem, in qua institutus est, propria auctoritate apprehendere possit; quodque præcipuum est, jus etiam accrescendi habeat, hoc est, deficiente cohærede simpliciter instituto, ipse universam hæreditatem solus consequatur, perinde ac si ab initio solus ex re certa institutus esset: licet aliud videatur Ant. Fab. *dec. 15. err. 5.* D. Corn. Svvanenb. *tract. de jur. accr. c. 8.* Bartolus *d. loc.* ait, in re certa institutum, rei istius respectu, pro legatario censeri, respectu personæ ipsius, pro hærede: quod satis Justiniano visum ad eum excludendum à querela. vid. Sichard. *d. loc. n. 3.* Gudel. *lib. 2. de jur. noviss. c. 7. d. dec. 7. cur. Holland.* Grass. *§. hæreditas. q. 8. n. 3.* Deckher. *lib. 1. diss. 8. n. 21.* Crist. *vol. 4. dec. 11. n. 5. & vol. 2. dec. 170.* Bachov. *vol. 2. disp. 12. thes. 1.*

Ut ea pro rata distribuatur] Itaque si unus sit filius, is habere debet quartam partem totius substantiæ, id est, tres uncias: si duo, singuli sescunciam, & sic porro, ut virilis singulorum portio sit quarta ejus partis, quam ab intestato habituri essent, *l. 8. §. si quis. 6. & §. quoniam. 8. hoc tit.* Jure autem novissimo ex *Nov. 18. cap. 1.* si unus sit filius, is tertiam totorum bonorum partem habere debet, id est, uncias quatuor: si duo, singulis uncias duas: & ita deinceps, ut virilis singulorum portio sit triens illius partis, quam ab intestato laturi fuerant. Si verò plures sint liberi, quàm quatuor, semis omnibus relinquendus, id est, dimidia ejus partis, quæ jure legitimæ successionis debetur. Quare si verbi causa sex erunt liberi, legitima singulorum erit uncia.

TITULUS DECIMUSNONUS.

DE HÆREDUM QUALITATE ET DIFFERENTIA.

Dig. Lib. XXIX. *Tit.* 11. *C. Lib.* 6. *Tit.* 31.

Continuatio, & argumentum tituli.

SI testamentum ab initio rectè factum fuerit, neque postea infirmatum, secundum ea, quæ superioribus titulis exposita sunt, incipit post mortem testatoris deferri testamento hæreditas, ut jam ad acquisitionem ejus nihil supersit præter susceptionem; quæ ex duabus partibus, quibus acquisitionem hæreditatis constare diximus, sub *§ ultim. sup. per quas pers. cui acq.* altera est. Quamvis autem eadem sit ratio acquirendæ hæreditatis ab intestato delatæ, atque ex testamento: tamen cùm disseruisset Imperator de deferenda hæreditate ex testamento, partem alteram, quæ est de delata acquirenda, divellere noluit, liceatque hinc petere, quod illo pertinet. Sunt autem duo hujus tituli capita, quorum alterum inscriptio indicat; alterum est de acquirenda vel omittenda hæreditate. Posterioris cognitio à priori dependet. Nam cùm varia sit hæreditatis acquisitio, eam varietatem efficit diversa qualitas & conditio hæredum. Quamobrem rectè primum indicantur genera & differentia hæredum, deinde demum disputatur de acquirenda vel omittenda hæreditate.

TEXTUS.

Divisio hæredum.

Hæredes autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

COMMENTARIUS.

1 *In his regionibus hæredes omnes esse voluntarios.*

TRimembris hæc hæredum divisio ex duabus bimembribus conflata est, more nostris usitato. Sic autem revocabitur, ut dicamus, hæredum alios esse necessarios, alios voluntarios;

rios; & illorum alios necessarios simpliciter, alios necessarios & suos. Rectius verò necessariis hæredibus opponimus voluntarios, quàm extraneos, *arg. l. 12. de cond. inst. l. 15. & seq. de acq. hær. l. 3. §. 3. de hær. inst.* quippe extranei ad distinctionem suorum magis dicuntur, non considerata in eis necessitate, *l. si alienum. 49. §. 1. de hær. inst. l. 6. in pr. de injust. rupt. l. 6. de vent. in poss. mitt. §. cum autem. 7. inf. de hær. quæ ab int. §. posthumo. 16. tit. seq.* Est autem hæc distributio
1 ex jure civili: nam prætor suos hæredes ex necessariis vi ipsa fecit voluntarios, dato beneficio abstinendi, *§. 2. inf. in fin.* In hisce regionibus præter voluntarios hæredes alios nullos agnoscimus: non necessarios, quia neque servos habemus, nec habemus filios cum servili illa qualitate: quippe quæ effectus est veteris illius juris patrii dominico similis, apud nos, ut sæpe dictum est, incogniti. Non suos: quia sine fictione dominii rerum paternarum, ejusque post mortem patris continuatione in persona filii, suitas intelligi non potest; cujusmodi Romani juris subtilitates nostræ gentis simplicitas respuit.

TEXTUS.

De hæredibus necessariis.

1. *Necessarius hæres est servus hæres institutus: ideoque sic appellatur, quia sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius hæres fit. Unde qui facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo aut secundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem instituere: ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus hæredis bona, quàm ipsius testatoris, à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præstatur, ut ea, quæ post mortem patroni sui sibi acquisierit, ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus, iterum tamen ex ea causa res ejus, quas sibi acquisierit, non veneunt.*

NOTÆ.

Pro hoc tamen incommodo] Pro aspersione hujus notæ, quod bona ipsius nomine à creditoribus possideantur, vel distrahantur.

Illud ei commodum præstatur] Μισθὸς τῆς τοιαύτης ὕβρεως, merces hujus injuriæ. Theoph.

Ex ea causa res ejus] Cujac. Fabrot. *ex alia causa quas sibi res acquisivit*, & ita quoque Theophil. VINN. Sed nihil tamen mutandum. Ostendit enim Justinianus servum factum hæredem necessarium, melioris esse conditionis quàm eum, qui bonis cessit: *non posse enim ex ea caussa res ejus, quas sibi* postea aliunde *adquisivit, venire*, quod fieri potest, si quis bonis cessit, ad meliorem fortunam pervenerit, salvo licet beneficio competentiæ. *l. 4. l. 6. l. 7. ff. de cess. bon.* HEIN.

COMMENTARIUS.

Necessarius hæres est servus, &c.] Necessitatis hujus causa est dominica potestas. Cur enim non liceret hæredem necessarium facere, quem licebat occidere? *arg. l. in suis. 11. de lib. & posth.* Non ait, institutus cum libertate; quod olim ex plurium sententia necessarium erat, ut valeret institutio: sed simpliciter, institutus: quia etiam omissa datione libertatis à domino institutum, liberum & hæredem necessarium esse voluit, *l. pen. C. de nec. serv. hær. inst. §. 2. sup. qui & ex quib. ca. man. & sup. de hær. inst. in pr.* Absolutè igitur necessarius hæres est servus à domino hæres institutus; sed, scilicet, si in eadem causa manserit. Nam si à vivo testatore manumissus fuerit, sua voluntate hæres fit: si alienatus, novum dominum adeundo hæredem facit, *§. 1. sup. de hær. inst.*

Sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus] Hæc verba textus evidentissimè ostendunt, non ideo servum hæredem dici necessarium, quod nolenti imponitur necessitas adeundi: sed quia protinus, idest, statim à morte testatoris, hæres fit, solaque juris potestate citra ullam aditionem creditoribus hæreditariis obligatur, perinde ac sui hæredes & necessarii. Unde & si furiosus sit, necessarius domino hæres existit, *l. furiosus. 63. de acq. hær.* Et vel hoc solum, quod abstinendi facultas ei denegatur, *l. necessariis. 57. in fin. d. tit.* certum argumentum est, ipso jure eum hæredem fieri. Cui jam consequens, statim quoque eum & simul liberum fieri: quod significat Jurisconsultus *in l. 6. §. ult. de hær. inst.* cùm ait, servum hæredem institutum à semetipso libertatem accipere; idemque traditur *in l. ex parte. 58. de acq. hær.* Perspicuus ergo Giphanii error est, qui scribit, ante aditionem neque liberum fieri, neque hæredem. Et verò hoc ita constitui necesse fuit, ut invitus obligaretur creditoribus hæreditariis: siquidem ut quis præcisè adeat hæreditatem, cogi non potest, ne servus quidem à domino, *l. 3. C. de hær. inst.* Observandum autem est, eum demum servum necessarium hæredem fieri, cui non aliunde debetur libertas. Nam si quis eum, quem ex fide commisso manumittere debebat, testamento suo liberum & hæredem esse jusserit, placet, hunc necessarium hæredem non esse: quia libertatem non tam beneficio testatoris, quàm alieno & debitam sibi accepit, *l. si servo. 84. de hær. inst.*

Unde qui facultates suas suspectas] Indicat præcipuam utilitatem, eamque secutam consuetudinem instituendorum servorum. Utilitas in eo consistit, ut bona dominorum, qui solvendo non sunt, post eorum mortem, non ipsorum, sed servi hæredis necessarii nomine à creditori-

bus

bus possideantur vel distrahantur. Hinc orta consuetudo, ut qui facultates suas suspectas haberent, infamiam auctionis metuentes, eam hoc pacto in servos derivarent; quos pro honore delatæ sibi hæreditatis conjuncto cum beneficio manumissionis æquo animo aspersionem hujus notæ ferre convenit, uti supra quoque notatum est sub §. 1. *qui & ex quib. ca. man.*

Hoc commodum præstatur] Μισθὸς τῆς τοιαύτης ὕβρεως, Theoph. Duriusculum enim fuisset, ut si quid post mortem testatoris non ex causa hæreditaria, sed vel sua industria, vel ex aliorum liberalitate acquisivisset, ejus quoque distrahendi potestas creditoribus fieret. Cæterum prius quàm bonis testatoris se immisceat, eave attingat, petere debet à prætore horum bonorum separationem, quam & hoc casu impetrat, *l. 1. §. ult. de separ. bon.* Quo loco, quod notandum est, separari etiam id dicitur, quod servo à testatore debetur, quasi hoc etiam dici possit à patrono non perfectum: quæ singularis est humanitas.

TEXTUS.

De suis hæredibus.

2. *Sui autem & necessarii hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptisve sui hæredes sint, non sufficit, eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus, vivo patre suo, desierit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patria potestate: tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem hæredes ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorum. Necessarii verò ideo dicuntur, quia omnino, sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento, ex lege duodecim tabularum, hæredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere hæreditate, ut potius parentis quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.*

NOTÆ.

2. *Qui in potestate morientis*] Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ τελ. Th. atque hoc in liberis primi gradus perpetuum est: nam filius, qui in potestate est, non potest non esse suus hæres: in cæteris non item, ut mox sequitur.

Non sufficit in potestate, &c.] Ex his, qui in familia defuncti sunt, suus hæres propriè est, quem nemo in suo ordine antecedit, *l. 33. §. 1. de testam. mil. l. 6. de injust. rupt. §. 2. sup. de exh. lib.*

Aut qualibet] Est tamen casus, quo nepos, qui tempore mortis avi suus hæres non erat, propter præcedentem personam patris destituto avi testamento suus hæres avo ab intestato existit, *v. §. 7. & seq. inf. de hær. quæ ab int.*

Prima causa liberorum] Suorum scil. hæredum. §. 2. *inf. de hær. quæ ab int.* Hodie autem liberorum omnium, *Nov. 118. c. 1.*

Sive velint, sive nolint] Necessitas hæc à jure patriæ potestatis, *l. 4. de cond. & dem.* quæ & ipsa est ex lege decemvirali. Dion. Halicarn. *l. 2. pag. 96.*

Prætor permittit volentibus abstinere] Quo beneficio utentes hoc consequuntur, ut quamvis creditoribus hæreditariis jure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, *l. 57. de acq. hær.* Itaque vi ipsa prætor ex necessariis voluntarios fecit, non tamen extraneos, quia, quod ipsis commodum, sui adhuc manent, §. 3. *inf. de hæred. quæ ab int.*

COMMENTARIUS.

1 *Plenius & planius, quàm vulgo, sui hæredes describuntur.*
2 *Verbum hoc suus hæres non esse populare & oratorium, sed forense & disciplinæ juris proprium: deque eo nonnulla non passim obvia.*
3 *Exponitur latissimè hujus nominis ratio.*
4 *Unde altera horum hæredum qualitas, nempe necessitas: & quid ea operetur?*
5 *Prætorem dato beneficio abstinendi necessitatem sustulisse, sed salvo jure suitatis: & quem effectum ea res habeat?*

VEluti filius, filia, nepos, &c.] Qui sint & dicantur sui hæredes, licet non definitione aliqua, sed exemplis hìc declaretur, facile tamen ex his, quæ traduntur, quivis per se brevem & explicandæ rei idoneam definitionem extruxerit. Nam si non alii sui hæredes sunt 1 quàm liberi defuncti, & è liberis soli illi, qui in potestate morientis fuerunt, atque ex his, qui in potestate fuerunt, soli, quos tempore mortis nemo in familia antecedebat; hæc inductio nos quasi manu ducit ad hanc definitionem: Sui hæredes sunt liberi defuncti, qui, quo tempore is moritur, in potestate ejus sunt, primumque ab eo locum in familia obtinent. Non est tamen hæc definitio modis omnibus absoluta. Nihil in ea desideraremus, si idem semper mortis tempus & delatæ hæreditatis esset: at hæc tempora non semper concurrunt; ex quo aliquando fit, ut qui, moriente eo de cujus successione quæritur, suus hæres non erat, postea tamen ei suus hæres existat. Planè neque ex testamento quisquam suus hæres existere potest, nisi qui tempore mortis in familia testatoris proximus est, neq; ab intestato, si aut nullum testamentum factum proponatur, aut quod factum erat, vivo testato-

re

-tæ ruptum, aut vitiatum; quippe in his casibus aliud tempus, quo deferatur hæreditas, nullum est, quàm tempus mortis. At si proponas, patremfam. facto jure testamento, quod eo vivo infirmatum non sit, decessisse, hìc evenire potest, ut qui tempore mortis suus hæres non erat, postea suus hæres existat, non utique ex isto testamento, sed eo destituto ab intestato; ut ecce: pater filio exhæredato extraneum hæredem instituit: deliberante hærede scripto filius moritur; mox scriptus omittit hæreditatem: nepos ex illo filio susceptus avo suus hæres erit ab intestato; & hìc tamen tempore mortis avi suus esse non potuit propter præcedentem personam patris, *l. 7. unde lib. §. cum autem. 7. & seq. inf. de hær. quæ ab int.* ubi hoc pluribus illustratur. Ut igitur perfecta sit definitio, pro tempore mortis ponatur tempus delatæ hæreditatis, hoc modo suus hæres est, qui in potestate morientis fuit, & tempore delatæ hæreditatis in familia proximus est.

Aut qualibet alia ratione] Puta emancipatione aut deportatione. Nam si quis ex suis hæredibus qualibet ratione suus hæres esse desierit, statim liberi ejus gradum occupant, & succedendo in sui hæredis locum quasi agnascendo fiunt avo aut proavo sui hæredes, *§. 2. supr. de exhær. lib. §. 2. inf. de hær. quæ ab int. l. Gallus. 29. §. & videtur. 12. cum seq. de lib. & posth.* Enim verò hodie occupatio loci paterni atque in sui hæredis locum successio ex causa emancipationis nihil operatur quoad effectum succedendi ab intestato, postquam placuit, etiam filios emancipatos jure civili ad successionem ab intestato admitti, atque in ea successione præferri nepotibus ex se natis, licet retentis in potestate avi, *Nov. 118. c. 1.* Ex quo etiam intelligimus, hodie edictum *de conjung. cum emancip. lib.* inutile esse.

Sed sui quidem hæredes] Nomen suorum hæredum ex jure civili descendit, *l. ult. de bon. damnat.* hoc est, ex lege duodecim tabularum, *l. liberorum. 220. de verb. sign.* Ulp. *tit. 26.* estque verbum forense ac proprium Jurisconsultorum, non populare aut oratorium, de quo Hotom. *9. obs. 10.* Quod ut intelligatur, sciendum est relativum *suus* non eodem modo ac sensu in proposito apud
2 nostros usurpari, quo apud grammaticos & in sermone populi. Popularis locutio est, cùm ea dictione ut relativa & reciproca sic utimur, ut referatur & redeat ad eam personam, quæ præcessit; veluti cùm nostri dicunt, *Mulier suos filios in potestate non habet, l. 5. C. de adopt. Pater agnovit suum partum, aut filium suum, l. 1. §. Julian. 12. cum seqq. de agn. & al. lib. Cajus Sejus testamento uxorem suam hæredem instituit, l. Titia. 34. §. 3. l. ultim. de legat. 2.* In his enim locutionibus vox *suus* ad præcedentem personam refertur, scil. ad matrem, ad Cajum Sejum. Atque hic usus hujus vocis, quem pueri docentur in scholis, citato vulgato illo, *Rogat te Cæsar, ut suas partes sequaris.* Ex eadem consuetudine & more vulgari nostri quoque loquuntur, cum utramque vocem, *hæres & suus*, conjungunt: sed ita, ut *suus* sequatur veluti in his: *Testator à Titio hærede suo centum legavit. Titia ita fideicommisit hæredi suo. Stipulatus est sibi hæredique suo, ire agere licere, l. 2. §. ult. de verb. obl. Si quis uti frui licere sibi hæredique suo stipulatus sit, l. stipulatio. 38. §. sed si. 12. d. tit.* Quintil. *lib. 5. cap. 16. Quem quis hæredem suum esse voluit, charum habuit.* At cùm ex usu juris peculiari loquuntur, verbum *suus* refertur ad eum ipsum, qui hæres est, & quod diligenter observandum, tunc perpetuo id verbum præcedit; ut in his, *Mulier suum hæredem paritura est, l. 31. §. 1. de acquir. hæred. Fœmina suum hæredem non habet, l. 4. §. 2. contr. tab. Spes est, suum hæredem defuncto existere l. pen. §. 1. unde legit. Filius patri suus hæres est, l. 45. §. 1. de neg. gest. Mortuo filio nepos ex eo fit avo suus hæres, l. 13. de injust. rupt.* cum sexcentis similibus. Et igitur cùm dico, *Mulier suum hæredem non habet*, intelligor loqui ex usu juris peculiari: cùm ajo, *Sempronia hæredem suum rogavit, ut partem hæreditatis restituat Titio*, ex usu communi. Rationem nominis mox audiemus.

Quia domestici hæredes sunt] Theoph. οἰκειακοὶ, eadem fere significatione, qua domesticum testimonium *§. in testib. 9. sup. de test. ordin.* aut quasi οἴκοθεν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἔχοντες, τὸ κληρονομεῖν. Οἰκογενεῖς, vernæ hæredes, qui non aliunde acciti, sed dominati sunt. Ita & Plin. *Panegyr. cap. 37. domesticos* hæredes opponit *extraneis*, eosque ait bona non ut aliena & speranda, sed ut sua semperque possessa capere.

Et vivo patre quodammodo domini] Sui hæredes ideo dicuntur, quia non alienam, sed jam quodammodo suam hæreditatem accipiunt, & non 3 magis alteri, quàm sibimet ipsi hæredes sunt: unde Græcis dicuntur αὐτοκληρονόμοι, quod eleganter ad Phœnicem suum Lactantius accommodat hoc versu:

Ipsa sibi proles, suus est pater, & suus hæres.

Atque hoc nomine non magis post mortem patris appellantur, quàm eo adhuc vivo & superstite κατ' ἀνάληψιν, & quod singulariter notandum, etiam vivo adhuc patre, dicuntur desinere sui hæredes esse, puta si capite minuti fuerint, *l. 1. §. 4. l. 11. de suis, & legit. l. 13. de injust. l. 29. §. 12. & seq. de lib. & posth.* nimirum ideo, quia vivente adhuc patre, jam quasi quodammodo domini, patrique socii, participes, & cohæredes sunt, testimonio non solùm nostrorum, Pauli, *l. 11. de lib. & posth.* Justiniani *hoc text. & §. 3. inf. de hær. quæ ab int.* verùm aliorum etiam scriptorum. Terent. *Heaut. act. 1. sc. 1. Donec salvus redieris meus particeps.* Auson. *Idyll. 3.*

Justa quidem series patri succedere: verum
Esse simul dominos, gratior ordo piis.

Unde passim in comœdiis servi filios dominorum heros minores, *νεωτέρους δεσπότας*, vocant. Telemachi subulcus dicitur, qui erat Ulyssis, *Odyss. 5.* Servus Abrahami Isaacum vocat dominum suum,

um, *Gen. 24. v. 65.* Atque hinc est, quod patre mortuo, non tam novam & alienam hæreditatem percipere existimentur, quàm pleniorem & liberiorem veterum bonorum administrationem, statimque à morte parentis quasi continuatur dominium, *d. l. 11. de lib. & post.* quo fit, ut ubi suus hæres est, numquam jacere hæreditas dicatur: nimirum quia nullum inter defuncti mortem & existentiam sui hæredis intervallum est, *l. 1. §. qui sunt. 7. si quis omiss. ca. test.* Ex eo item est, quod sui hæredes ipso jure hæredes existant, citra ullum vel suum vel alterius factum, sine aditione, sine cretione, sine gestione pro hærede, *d. §. 3. inf. de hær. quæ ab int. l. in suis. 14. de suis & leg.* adeoque ante apertas tabulas, *l. 3. C. de iur. del.* tametsi ignorent patrem decessisse: ac proinde etiam furiosi sint, aut alias voluntate careant, *d. §. 3. l. furiosi. 63. de acq. hær.* Cujus rei hic effectus, ut paternam hæreditatem tamquam jam sibi quæsitam ad quoscumque hæredes transmittant, *d. l. 3. C. de jur. delib.* Hinc denique est, quod cùm extranei dicantur *acquirere, adire, repudiare hæreditatem*, sui dicuntur *hæredes existere*, (quod Græci interpretantur ἀναφαίνεσθαι) *retinere, immiscere, abstinere*: quasi qui rebus jam olim suis, ut domini utantur, easve retineant aut derelinquant. Postremo ex his etiam liquet cur sui hæredes, si non instituantur, exhæredandi sint, atque in his solis exhæredationem propriè dici, *l. quidam. 132. v. 1. de verb. obl.* add. Hotom. 9. *obs.* 10. VINN. Similia fere sunt apud Oisel. ad Caj. *Inst. lib.* 1. *tit.* 3. §. 6. Sed incommodior tamen videtur ratio, filios esse hæredes vivo patre, quum viventis nulla sit hæreditas. Hinc verosimilius videtur, filios dici *suos* hæredes, quasi proprios, & in patris potestate dominioque Quiritario constitutos. Ita Jan. à Costa *ad pr. Inst. hoc tit.* & V. C. Schulting. *ad Caj. l. c. p.* 166. HEIN.

Si quis intestatur] De hac re agimus *infr. §. 1. de hær. quæ ab int.* Disertè autem ait *intestatus*: nam lex duodecim tabularum liberam civibus Romanis testandi facultatem concessit; cujus vi legis patri licuit, filium quem in potestate habebat exhæredare, aliumque sibi hæredem facere. Sed & hoc ipsum, quod hic refert, ex jure civili est, & illo antiquo: quippe jure honorario postea etiam liberorum emancipatorum ratio haberi cœpta est, perindeque hi liberi ad bonorum possessionem & vi ipsa ad hæreditatem à prætore admissi, ac si capite minuti non fuissent, *l. 6. §. 1. de bon. poss. §. emancipati. 9. infr. de hær. quæ ab int.* Hodie autem liberi emancipati non minus, quàm sui, etiam jure civili ab intestato succedunt, *Nov. 118. c. 1.* quamquam in modo acquirendæ hæreditatis diversitas mansit: de quo alibi.

4 *Necessarii ideo dicuntur, quia sive velint, sive nolint*] Necessitas hæc à jure patriæ potestatis est, *l. 5. de cond. & dem.* quæ similis dominicæ fuit, ut ostendimus *in §. 2. sup. de pat. pot.* liberosque hæc in causa redigebat ad instar servorum: unde & commune iis cum servis hæredibus à domini institutis nomen necessariorum hæredum, *l. 12. de cond. inst. l. necessariis. 57. de acq. hær. & passim.* Licet autem suitatis cohæreat necessitas; est tamen diversa qualitas à suitate. Ex eo quod quis suus est, ipso jure hæres fit, bonaque paterna penes eum remanent: ex eo quod necessarius, ea retinere cogitur, creditoribusque paternis, velit nolit, respondere, *d. l. necessariis.* quamquam hìc etiam suum confert suitas. In suitate jus liberorum magis, in necessitate solius patris vertitur; cui ob id liberum fuit necessitatem hanc remittere, atque ex necessario hærede facere voluntarium, *d. l. 12. de cond. inst. l. jam dubitari. 86. de hær. inst.* Neque unquam pater dicitur suum sibi hæredem facere, sed bene necessarium: & cum impuberi filio fratrem necessarium hæredem facit, suum tamen hæredem non facit, ut rectè Govean. *d. l. 2. §. 5. num. 35. & in l. 10. §. 1. num. 2. de vulg. & pupil.* contra Bart.

Prætor permittit volentibus abstinere hæreditate] Cùm quæsitæ hæreditatis hæc vis sit, ut nos obliget æri alieno, licet solvendo non sit, *l. 8. de acq. hær.* suisque hæredibus ipso jure acquiratur hæreditas, consequens quidem est, ut creditoribus hæreditariis respondere teneantur, quamvis bona paterna non sufficiant, iisque se bonis abstinere parati sint: humanitas tamen hic postulare videbatur, ut eo onere, qui id non sponte suscepissent, liberarentur. Verùm tantum abest, ut jus civile iis subvenerit, ut eodem jure etiam necessitas ista comparata sit & annexa suitati. Et quid mirum, si lex, quem occidere patri permittebat, eumdem necessarium hæredem patri fecerit, aut permiserit patrem sibi facere? Cæterum acerbitatem juris civilis prætor mitigavit data suis & necessariis hæredibus potestate abstinendi: quo beneficio qui ex his uti volunt, hoc consequuntur, ut necessitate subeundorum onerum hæreditariorum non adstringantur, *d. l. necessariis. 57. de acq. hær.* Ex eo autem quod prætor hic dicitur liberis necessariis hæredibus volentibus potestatem facere abstinendi hæreditate, & alibi eos liberare oneribus hæreditariis, si velint derelinquere hæreditatem, *d. l. necessariis*, rectè colligitur, prætorem ex necessariis vi ipsa fecisse voluntarios, 5
quamquam non extraneos: necessitatem tantùm à prætore sublatam, non suitatem: quippe cujus maxima pars ad utilitatem liberorum pertinet, quibus prodesse, non nocere prætori propositum fuit, *l. 12. de vulg. & pup.* Quamobrem etiamnum & ipso jure & ignorantes hæredes fiunt, & obligantur creditoribus hæreditariis, *§. 3. inf. de hær. quæ ab int. l. 2. de cond. furt. dict. l. necessariis. 57.* quamvis respectu beneficii prætorii, quo fit, ut in eos actio non detur, idem jus habere dicantur, quod futurum esset, si liberum arbitrium adeundæ hæreditatis haberent, *l. nam nec. 89. de legat. 1.* Manebit igitur adhuc idem suitatis effectus, quem supra indicavi, ut à filio

deces-

decesserit, cùm vel ignoraret patrem mortuum esse, vel sciret & quidem, sed nondum declarata voluntate de retinenda aut de relinquenda patris hæreditate, eam hæreditatem, utpote ipso jure sibi jam quæsitam, ad hæredes quoslibet transmittat. Rectène dicatur, jus suitatis tolli per exhæredationem, aut vulgarem substitutionem, alibi disputavimus. Clarius verò adhuc apparet, suitatem non esse sublatam à prætore ex eo, quod etiam post abstentionem nudum illud nomen hæredis non est sine effectu; nam & sola sui hæredis existentia confirmat tabulas pupillares, ut docuimus supra sub *pr. de pup. subst.* & libertates sustinet, *l. cum quasi. 30. §. sed etsi. 10. de fid. lib.* quo loco disertè pro ratione hoc affert Jurisconsultus, *quod non sit sine hærede, qui suum hæredem, licet se abstinentem, habet*: & operatur confirmationem fideicommissi, ut restituta hæreditate ex Senatusconsulto Trebell. transeant actiones, *l. ita tamen. 27. §. 3. ad Sen. Treb.* Postremo inde est, quod hæreditas pupilli, quantumvis abstinentis, potestate juris civilis cum hæreditate patris confusa censetur, *l. paterfam. 28 de reb. auct. jud. poss.* licet hoc casu substitutus pupilli separationem bonorum patris & filii petere possit ex sententia Marcelli probata ab Ulpiano *l. Julianus. 42. de acq. hær.*

Ut potius parentis, quàm ipsorum bona] Species ignominiæ est, bona alicujus à creditoribus propter æs alienum possideri aut publicè distrahi. Itaque ne id fiat, etiam mortuorum interest; atque ob eam causam placuit, non minus ignominiam istam, quàm hæreditatem servis relinqui posse: nec causam prætor habuit, cur servo necessario hæredi potestatem daret abstinendi, *d. l. necessariis. 57. §. ult. de acq. hær.* qui tamen liberorum pudori ac famæ parcendum existimavit, *l. paterfam. 28. de reb. auct. jud. poss.* hoc est, satius putavit, ut ex duobus, qui pari conditione sunt, potius patris defuncti nomine quàm filii viventis; non sentientis, quàm sentientis se hac affici injuria, bona possideantur aut divendantur.

TEXTUS.

De Extraneis.

3. *Ceteri, qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti extranei heredes nobis videntur. Qua de causa & qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœmina in potestate liberos non habent. Servus quoque heres à domino institutus, & post factum testamentum ab eo manumissus, eodem numero habetur.*

NOTÆ.

3. *Heredes à matre*] Sicut fœmina liberos in potestate non habet, ita nec suos hæredes habere potest, *l. 4. §. 2. cont. tab.* Multo magis huc pertinent parentes, fratres, &c. Et sic quidem ad discretionem suorum hæredum. Nam alias omnes legitimi & honorarii successores ab extraneis rectè secernuntur.

Eodem numero] Extraneorum videlicet: quoniam utrumque ex defuncti testamento consecutus non est, libertatem scil. & hæreditatem, *§. 1. sup. de hær. inst.*

COMMENTARIUS.

1 *Extranei hæredes quotuplici sensu dicantur.*

SEquitur tertium genus hæredum, extranei, qui iidem & voluntarii hæredes dicuntur, propterea quod his hæreditas voluntate acquiritur, ut si velint, liceat suscipere, *§. ult. inf. eod.* si nolint, non cogantur, *l. nec emere. 16. C. de jur. del.* eaque appellatione commodius in distributione necessariis oppositi fuissent, ut initio monuimus. Sunt autem extranei seu voluntarii hæredes in liberis hominibus omnes, qui non sunt sui & domestici; ac proinde qui ad hæreditatem sive ex testamento sive ab intestato vocati in potestate morientis non fuerunt, aut non proximo in familia gradu: ex servis, qui utrumque ex domini testamento non consequuntur, libertatem scil. & hæreditatem. *§. 1. supr. de hær. inst. & hoc textu in fin.*

Qui in potestate nostra non sunt] Liberos intelligit emancipatos, quos constat per emancipationem è familia exire, & extraneos nobis fieri, *l. quin etiam. 55. §. 1. de rit. nupt.* Itaque sive hæredes à patre instituti sint, sive ab intestato ad bonorum possessionem à prætore vocentur, non efficiuntur ipso jure hæredes aut bonorum possessores: sed sua voluntate aut hæreditatem adeundo, aut bonorum possessionem agnoscendo. Sed & hodie, etsi jure civili quoque ab intestato succedunt, *Nov. 118. cap. 1.* non aliter tamen, quàm si voluerint, & adierint hæreditatem, hæredes fiunt, ut ex communi sententia hìc notat Vvesemb. & suo tempore à nobis confirmabitur.

Qui hæredes à matre instituuntur] Quemadmodum fœmina liberos in potestate non habet, ita nec suos hæredes habere potest, *l. 4. §. 2. cont. tab.* Huc igitur multo magis pertinent parentes & fratres. Illud singulare est, quod frater impuberi fratri à patre substitutus necessarius fratri hæres fit. Etenim patri concessum est, quos sibi facit necessarios, eosdem & filio facere, *l. 2. §. pr. ns. 4. in fin. l. 10. §. 1. de vulg. & pup. l. Julian. 42. de acq. hær.* Suum tamen hæredem hunc fratri non fieri, contra Bart. probat Govean. *in d. l. 2. §. 4. & 5.* Omittendum verò hìc non est, verbo extraneorum hæredum non semper intelligi omnes, qui sunt voluntarii, aut omnes designa- 1

ri, qui non sunt sui. Nam & filius emancipatus ab extraneis discernitur, *l. filiusfam.* 114. §. *sed & si.* 16. *de legat.* 1. *l. peto.* 69. §. *pen. & ult. de legat.* 2. atque in *l. unic. C. de impon. lucrat. descript.* appellatione extraneorum significantur soli, qui in numero descendentium non sunt: & patrono legitimo hæredi extraneus opponi videtur *in l. libertus.* 36. *de bon. lib.* Sanè cum de jure succedendi ab intestato quæritur, pro extraneis simpliciter habendi non sunt, qui præteriti aut exhæredati jure civili aut prætorio testamentum rescindere possunt. Quo in genere sunt liberi emancipati, quibus & exhæredatis querela de inofficioso, & præteritis bonorum possessio contra tabulas datur, ac jure novissimo etiam successio ab intestato una cum suis hæredibus defertur. Item liberi, qui numquam in potestate fuerunt; qui & ipsi exhæredati matris aut avi materni testamentum inofficiosum dicere possunt. Quibus accedit, quod ex constitutione Theodosii liberi omnes à parentibus instituti hæreditatem etiam non aditam, & ante apertas tabulas morientes, transmittant ad eos, qui ex se descendunt, *l. un. C. de his qui ante ap. tab.* qui effectus quidam est suitatis: & sui hoc amplius tantùm habent, quod hæreditatem ignorantes transmittunt ad hæredes quosvis. Sed neque parentes prorsus extranei hæredes habendi, cùm & ipsis præteritis querela inofficiosi competat. Quin etiam omnes, qui ab intestato sive à lege sive à prætore ad successionem vocantur, suo sensu possunt dici non extranei, nimirum ad differentiam eorum, qui ab intestato venire non possunt: eoque sensu Cajus *lib.* 2. *tit.* 3. *in fin.* extraneos hæredes definit, qui nullo propinquitatis gradu testatori junguntur: quamvis insciè eo loco, ubi extraneos & suos invicem in dividendo opponit. Ex his verò intelligi potest, quid sibi velit Baldus *in l.* 9. *col.* 12. 3. *opp. C. de collat.* cùm ait, extraneum dici tripliciter, à suitate, à filiatione, & à cognatione.

TEXTUS.

De testamenti factione.

4. *In extraneis hæredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio, sive hæredes ipsi instituantur, sive ii qui in potestate eorum sunt. Et id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, ut constiterit institutio: mortis verò testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius & cum adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive purè, sive sub conditione hæres institutus sit. Nam jus hæredis eo maximè tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet hæredi: quia, ut diximus, tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest; sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus, testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint; attamen ex testamento vel sibi, vel alii acquirere possunt.*

NOTÆ.

4. *In extraneis*] Ex Florent. *l.* 49. §. 1. *de hæred. inst.* ait *in extraneis*, quia in suis hæredibus vix est, ut locus sit quæstioni de capacitate.

Qui in potestate eorum] Ratio est, quoniam institutio servorum, qui per se sunt incapaces, sustinetur ex persona domini, quocum testamenti factio est, *l.* 31. *d. tit.*

Ut effectum habeat] Id est, ut dies ejus utiliter cedat: quod fit, si quis sit mortis tempore, cui hæreditas utiliter deferatur, & qui eam adeundo possit consequi, *l.* 52. *de leg.* 2.

Et cùm adit hæreditatem] Ita & Flor. *d. l.* 49. §. 1. Cæterum non sufficit hoc tempore capacem esse, si qua mutatio juris hæredi contigerit post mortem testatoris aut conditionis eventum.

COMMENTARIUS.

1 *In successione ab intestato de capacitate hæredum diversis temporibus spectanda quæri non posse; de qualitate posse.*
2 *Quid in successione ex testamento circa suos hæredes.*
3 *Notatur & refellitur insignis error Vuesembecii.*
4 *Cum de capacitate inspicienda quæritur, nihil interesse, domini an eorum servi instituti sint.*
5 *Non satis subtiliter tempus adeundæ hæreditatis in consideranda capacitate hæredis constitui terminum distinctum à tempore mortis.*
6 *Probatur invictis rationibus, tempus adeundæ hæreditatis neque in pura institutione tertium, neque in conditionali quartum terminum constituere.*
7 *In pura institutione ut duo sunt extrema, ita unum tantùm esse medium tempus, quod non noceat; in conditionali uti extrema tria, ita duo tantùm media.*

EXpositis generibus & differentiis hæredum, pergit ad id, cujus cognoscendi causa differentiæ istæ præcipuè traditæ fuerunt, videlicet ad ipsam hæreditatis jure delatæ acquisitionem: & quia

& quia in extraneis hæredibus (in aliis enim, ut mox ostendemus, disputatio proposita inepta est) ad acquirendam hæreditatem necessario requiritur, ut sint hæreditatis capaces; merito primum docet, quibus temporibus capacitas illa inspicienda sit, ut hæreditatem sibi delatam obtinere possint. Qua de re ut habeamus quod certo statuere liceat, primum distinguendum est inter successionem ab intestato, & successionem ex testamento: deinde inter qualitatem
1 hæredis, & ejusdem capacitatem. In successione ab intestato de capacitate hæredum diversis temporibus spectanda disputari non potest; cùm nemo ad successionem ab intestato vocetur, qui non sit capax tempore mortis ejus, de cujus hæreditate agitur. De qualitate autem queri potest, puta quo tempore spectandum, an quis suus sit, aut proximus agnatus. Placuit autem, in eo inspici tempus delatæ hæreditatis: quod tempus plerumque quidem idem est cum tempore mortis, sed tamen non semper, *§. cum autem. 7. infr. de hæred. quæ ab int. §. proximus. 6. infr. de leg. agnat. succ.* quibus locis diligenter hoc à nobis exponitur. In successione ex testamento in
2 suis hæredibus vix est, ut locus sit quæstioni de capacitate, cùm non possit non esse cum suo hærede testamenti factio. Cæterum quod ad qualitatem, hoc est, suitatem pertinet, quæri potest, utrum necesse sit eos utroque tempore suos esse & testamenti facti & mortis testatoris; an satis sit, tales fuisse saltem altero, id est, tempore mortis. Sed verius est, sufficere, tales esse tempore mortis, etsi tempore testamenti non fuerint, *per l. si quis. 18. de injust. rupt. l. 23. §. 1. de lib. & posth.* ut tamen & testamenti tempore capaces fuerint, omnino necesse est: alioqui Catoniana regula impedietur institutio. No-
3 tandus autem hìc est insignis error Wesembecii, qui scribit, non fuisse necesse, ut de suis & necessariis eadem moneremur, propterea quod ex persona testatoris testamenti factionem habeant. Quis enim umquam fando audivit, quemquam habere testamenti factionem ex persona testatoris? cum servo testamenti factio est ex persona domini, & sustinetur servi alieni institutio, si cum domino testamenti factio est, quasi ipse dominus mediatè per servum institutus esset, *l.*
4 *non minus. 31. de hæred. inst. l. 10. §. 1. de acquir. rer. dom.* Sed hoc ad servum necessarium hæredem qui applicari potest? aut qui potest domini persona accommodari servo, ubi idem dominus est & testator? Sed valet hic institutio ex persona ipsius hæredis, quatenus consideratur ut jam liber & civis Romanus, quo tempore testamento deferri incipit hæreditas. Dicere verò, filiumfam. hæredem institutum aliunde personam mutuari, sive ab extero hæres institutus sit, sive à patre, intolerabile est. Ut ad rem redeam, tota ferè quæstio de inspicienda diversis temporibus capacitate, ad extraneos hæredes, eosque testamento institutos pertinet; quemadmodum etiam hìc de extraneis hæredibus proposita est ex Florentino *l. si alienum. 49. §. 1. de hær. inst.* Quàm rectè dicatur, & quam rationem habeat, quod tria tempora hìc observentur, tempus facti testamenti, mortis testatoris, & hæreditatis adeundæ, ex progressu liquebit.

Sive ii qui in potestate eorum sunt] Cùm extranei hæredes alias capaces sint, alias incapaces, & eorum qui sunt capaces, non minus servi, quàm illi ipsi hæredes institui possint; quæri poterat, an quibus temporibus capacitas eorum spectatur, cùm ipsi hæredes instituti sunt, iisdem etiam eadem spectetur, cùm instituti sunt eorum servi? Ait autem Imp. hic post Florent. 4
d. l. si alienum. 49. §. 1. nihil in proposito interesse, utrum ipsi domini hæredes instituti sint, an servi eorum. Et rectè: nam cùm servorum, qui ipsi per se incapaces sunt, institutio sustineatur ex persona domini, quocum testamenti factio est, *l. non minus. 31. de hæred. instit. l. 12. §. 2. de legat. 1.* consequens omnino est, testamenti factionem iisdem temporibus cum domino esse oportere, servo ejus hærede instituto, quibus oporteret, si ipse hæres institutus esset: proinde & facti testamenti tempore & mortis testatoris. Huic tamen parti contradicere videtur Terentius Clemens *l. servus. 82. de acq. hær.* Ait enim, servum ejus, qui capere non potest, & hæredem institui posse, & eum ipsum, si, antequam jussu domini adeat manumissus sit, ad hæreditatem admitti. Verùm ut totus iste locus & loci inscriptio ostendunt, non loquitur Clemens de servo ejus, qui omnino non est capax, aut cum quo simpliciter non est testamenti factio, qualis est peregrinus aut deportatus: (nam & hunc nihil prohibet servum habere, *l. 7. de legat. 3.*) sed de servo ejus, cum quo quidem ut cive Romano testamenti factio est, sed qui capere non potest ex ejus testamento, qui servum instituisse proponebatur. Erant enim inter cives, qui ex quorumdam testamentis aut nihil aut partem tantùm capere poterant, ut cœlibes, orbi, *vid. §. p. pr. de hær. inst.* Aliter respondet Cujac. *ad d. l. si alienum. 49. §. 1. de hær. inst.*

Duobus temporibus, testamenti facti, & mortis testatoris] Mox tamen adjicit & tertium tempus, scilicet quo adeunda hæreditas; uti & Jurisconsultus *d. l. si alienum. §. 1.* De duobus temporibus testamenti & mortis testatoris, res expedita est. Nam testamenti tempus ideo necessario inspiciendum est, ut consistat institutio, nimirum propter regulam Catonianam, quæ initium spectari vult, nec patitur, institutionem, quæ ab initio non valuit, ex postfacto convalescere, *tot. tit. de reg. Caton.* Mortis verò ideo, ut effectum habeat institutio; hoc est, ut dies ejus utiliter cedat. Quod fit, si quis sit eo tempore, cui hæreditas utiliter deferatur, quique jam adeundo sibi acquirere possit, *l. non oportet. 52. de legat. 2.* Quod verò 5
duobus istis temporibus Imp. & Jurisconsul. *d. l. si alienum. §. 1.* tertium adjungunt, tempus scilicet adeundæ hæreditatis, eoque tempore non minus quàm

quàm superioribus, atque ut distinctio à tempore mortis capacitatem hæredis inspiciendam ajunt, idque sive purè, sive sub conditione institutus sit, satisne subtiliter aut consideratè ab iis dicatur, merito dubitaveris. Mihi enim, ut dicam quod sentio, Jurisconsultus, cujus verba descripsit Tribonianus, non satis cautè eo loco locutus videtur: neque id temere à me dictum mox fatebere.

Hoc amplius & cum adit hæreditatem, &c. sive purè, sive sub conditione institutus sit] Ita quoque Jurisconsultus in *d. l. si alienum.* §. 1. nimirum ergo Imp. & Jurisconsultus hoc ajunt, præter priora duo tempora, testamenti sc. & mortis testatoris, etiam adeundæ hæreditatis tempus circa capacitatem hæredis spectari, sive purè, sive
6 sub conditione instituti. Mihi verò hoc inconsideratius dictum videtur, & sive pura sit institutio, sive conditionalis, tempus adeundæ hæreditatis in consideranda capacitate hæredis non bene constitui terminum distinctum à tempore mortis aut conditionis existentis. Primum enim ubi pura institutio est, nego plura tempora in proposito spectari, quàm duo illa, testamenti facti, & mortis testatoris: tempus autem adeundæ hæreditatis à tempore mortis ajo distingui non oportere. Quod sic demonstro. Hæres purè institutus aut incapax tempore mortis invenitur, aut capax. Si incapax, frustra quæritur de ejus capacitate tempore aditionis hæreditatis, cùm qui capax non est tempore mortis, & si postea capax fiat, hæreditatem acquirere non possit: quod ipsum etiam hoc loco & *d l. si alienum.* 49. §. 1. apertè significatur, cùm ad hoc ut effectum habeat institutio, requiritur, ut institutus capax sit tempore mortis; neque ratio juris aliud patitur. secundum quam constat, tempus aditionis cum tempore mortis conjungi, *l. hæres.* 54. *de acq. hæred. l. omnia.* 193. *de reg. iur.* Si est capax, & deinde hæreditate nondum adita incapax factus, post aliquando in pristinam causam restitutus sit, hìc quidem temporis adeundæ hæreditatis tamquam tertii extremi ratio aliqua haberi poterat; cæterum non haberi, ac ne sic quidem hæreditatem instituto acquiri posse, ex eo evincitur, quod in pura institutione unum tantùm tempus intermedium est, quo hæredi mutatio juris non noceat, tempus scilicet, quod intercedit inter factum testamentum & mortem testatoris; ex quo porro hoc sequitur, in pura institutione duo tantùm esse extrema quæ circa capacitatem hæredis considerentur, tempus testamenti conditi, & mortis testatoris: per hunc *text. vers. medio autem, & d. l. si alienum.* §. 1. *vers. eod.* Denique certum est, non tantùm mortuo hærede instituto, sed etiam eo deportato aut servo facto ante aditam hæreditatem, statim locum fieri substitutis aut hæredibus ab intestato, *l. Gallus.* 29. §. *& quid.* 5. *de lib. & post. l.* 3. §. 1. *de his quæ pro non script.* Sed nec in conditionali institutione rectè dicitur, circa capacitatem hæredis inspici tempus aditionis; sed præter duo priora inspicitur etiam tempus existentis conditionis, ita ut tria quidem hic sint extrema, sed præter tempus testamenti & mortis, tum inspicitur existentia conditionis, non etiam tempus adeundæ hæreditatis; alioqui enim dicendum foret, quod inauditum est, in conditionali institutione quatuor tempora distinctè consideranda esse, testamenti, mortis, conditionis existentis, & quo aditur hæreditas: siquidem conditio existens hæredem scriptum jure hæredem non facit; sed tantùm institutionem purificat, ut ad acquirendam extraneo hæreditatem nihilominus adhuc opus sit aditione. Quid quod nec Imperator ipse aut Jurisconsultus *dict. loc.* plura tempora in conditionali institutione agnoscunt, quàm tria ista, quæ diximus? Ajunt enim, medio tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutationem juris non nocere hæredi. Quod si tempus adeundæ hæreditatis quoque eodem modo spectaretur, addere debebant, æquè medio tempore inter conditionem existentem & aditionem hæreditatis mutationem juris hæredi non obesse. Effectum igitur est, tempus aditionis hæreditatis neque in pura institutione constituere terminum tertium, neque in conditionali quartum; ac proinde parum consideratè tempus illud hoc loco confertur cum prioribus. Et omnino existimo, eo quod hìc traditur de inspicienda capacitate hæredis etiam quo tempore de adeunda hæreditate agitur, nihil aliud significari, quàm eum, qui isto tempore capax non est, licet cæteris temporibus capax fuerit, hæreditatem adeundo acquirere non posse: & quamvis hæc monitio pæne inepta videatur, cùm contradictoria sint, incapacem esse, & posse acquirere hæreditatem, tamen non alium illorum verborum sensum esse patet ex eo, quod cùm de extremis agitur & intermediis, quæ non nocent, temporibus, tempus adeundæ hæreditatis inter ea extrema non agnoscitur, utpote quo capacem esse hæredi nihil prosit, si aliquando aut post mortem testatoris aut post conditionis existentiam incapax fuerit.

Medio tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem] Hic expressa habemus tempora omnia, & quæ considerantur ut extrema, & quæ insuper habentur ut intermedia. In pura institutione extrema duo sunt, testa- 7
menti, & mortis testatoris; medium unum, quod inter duo ista interjectum est. In institutione conditionali extrema tria; nam tertium in ea facit existentia conditionis: media, quæ non nocent, duo. Quippe secundum medium in ea est, quod intercedit inter mortem testatoris & conditionem institutionis existentem. Præter hæc neque aliud extremum, neque intermedium numeratur. Unde apparet, verba, quæ sequuntur, *quia, ut diximus, tria tempora inspici debent*, eadem, qua supra, inconsiderantia prolata esse, & vel non attento tempore conditionis existentis, vel duobus temporibus, mortis, & existentis conditionis, pro uno computatis, forte

forte quod posterius retrotrahitur, & conjungitur cum priore. Illud nullam rationem habet, quod Jo. Faber contendit, in conditionali institutione non esse necesse, ut hæres capax sit tempore mortis testatoris. Nam si tempore testamenti facti id exigitur, fortiore ratione idem exigetur tempore mortis, quod, quoniam morte testamentum confirmatur, magis principale habendum est; & jam dictum est, tempus conditionis existentis retrotrahi ad tempus mortis & cum eo conjungi, uti & tempus aditæ hæreditatis; atqui hoc fieri non potest, si tempore mortis cum hærede non fuerit testamenti factio. Itaque nullius momenti est argumentum Fabri, quod tantum facit in conditionali institutione tempus existentis conditionis, quantum in pura tempus mortis. Nam etsi ex conditionali institutione non defertur hæreditas tempore mortis, sed demum existente conditione; quam ob causam etiam in capacitate hæredis inspicienda illius temporis ratio habetur: nihilominus tamen & tempus mortis in eodem negotio spectandum est; quia existente conditione ad id tempus statim recurritur, & perinde habetur, ac si purè institutio facta esset: nec verò ob aliam causam institutio conditionalis sustinetur, quàm quod, conditione quandoque existente, eventus ejus ad tempus mortis retrotrahitur, & pro eo res habetur, ac si purè hæreditas relicta sit. De quo ex professo *supr. §. hæres. 9. de hær. inst.* Sed & apertè satis hoc ipsum significat Justinianus, cùm ait, tria tempora inspici debere: hoc enim tam de conditionali, quàm pura institutione dici palam est. At ex tribus istis temporibus unum est tempus mortis: refert enim se ad tria illa, quæ antea enumeraverat; ut verò extrema habilia sint necesse est. Hæc plerisque aut ignota, aut intacta, ut Viglio, Mynſ. Hotoman. Vvesemb. &c.

Ex alieno testamento capere] Testamenti factione duplex jus continetur, faciendi testamentum, & ex testamento capiendi. Hinc vulgo DD. testamenti factionem dividunt in activam & passivam. Quamvis enim propriè is solus testamenti factionem habere dicatur, cui testamenti faciendi jus est; videmus tamen nostros aliquando pingujus ita loqui, ut eos quoque dicant testamenti factionem habere, qui tantùm capere ex testamento possunt, *l. filiusfam. 16. qui test. fac. l. ult. pro hæred.* cum quibus esse testamenti factio rectius dicitur & usitatius, ut alibi ostendimus.

Furiosus] Marcellus *d. l. filiusfam. 16. §. 1. qui test. fac.* scribit, furiosum ideo testamenti factionem habere, quia potest sibi acquirere legatum vel fideicommissum. Non addit, hæreditatem; quoniam eam hæres scriptus, donec resipiscat, nec sibi nec alii acquirere potest, extra quam si patri necessarius hæres existat, *l. furiosus. 63. de acq. hær.* Planè curator furiosi bonorum possessionem ejus nomine agnoscere potest, *l. ultim. § si autem. 3. C. de cur. fur. l. 1. de bon. poss. fur. infant. &c.*

TEXTUS.

De jure deliberandi, & de beneficio inventarii.

5. *Extraneis autem heredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed sive is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis; sive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit, postea relinquenda hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit XXV. annis. Nam hujusmodi ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis, ita & si temere damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen, divum Hadrianum etiam majori XXV. annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit. Divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit. Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis imperio nostro hoc beneficium præstitit; & constitutionem tam æquissimam, quàm nobilissimam scripsit, cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac causa neq; deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint.*

NOTÆ.

5. *Extraneis hæredibus*] Ex Florent. *l. 49. §. 1. de hær. inst.* *Ait extraneis*, quia deliberatio extraneorum hæredum propria est. Cæterum postquam suis hæredibus à prætore concessa facultas abstinendi, etiam deliberandi eis data, *l. 8. & seq. de jur. del. l. 19. C. eod.*

Deliberandi potestas] Si creditores, legatarii, &c. non urgeant, potest hæres vel intra 30. annos adire: si instent, aut statim adire debet, aut tempus ad deliberandum petere, *l. 9. C. eod.* ut interim instrumenta hæreditaria & rationes defuncti inspiciat, *l. 5. D. eod. l. 28. de acq. hær.* à Principe annus conceditur, à judicibus novem menses, *l. ult. §. 13. C. d. tit.* olim id fuit arbitrarium, *l. 1. §. 2. D. eod.*

Immiscuerit se] Sui non dicuntur adire, prove hærede gerere, aut repudiare, quæ iis solis conveniunt, quibus hæreditas tantùm oblata est; sed immiscere, aut abstinere, quæ propriè di-

cuntur de rebus partis & jam nostris, *l. 14. §. 1. de relig. l. 11. l. 57. l. 71. §. 1. l. 87. de acq. hæred.* quamquam interdum hæc accuratio negligitur, *l. 7. §. 10. de minor. l. 6. C. de leg. hær.*

Nisi minor 25. annis] *L. 7. §. 5. de minor.* ex generali nimirum illo edicto, propter inconsultam hujus ætatis facilitatem.

Damnosam hæreditatem] Et ex contrario, si lucrosam tempore repudiaverint, *l. 2. C. si ut om. hær.*

COMMENTARIUS.

1 *Hæredem tam in onera, quàm in commoda hæreditaria succedere.*
2 *Jus deliberandi quorum causa & cujus rei gratia comparatum; quis ejus effectus, & quid hic de suo contulerit Justinianus.*
3 *Etiam suis hæredibus jure prætorio deliberandi facultatem esse.*
4 *Post aditionem autem immixtionem hæreditatem derelinqui non posse, nisi à minore 25. annis per restitutionem in integrum.*
5 *Majoribus ex clausula generali vix esse ut hic succurratur.*
6 *Beneficium inventarii.*
7 *Quæ neglecti hujus beneficii pœna.*
8 *Jus hodiernum circa adeundam sub beneficio inventarii hæreditatem.*

HÆres suscepta hæreditate in jus & locum defuncti succedit, eumque in omnibus, quæ personæ non cohærent, repræsentat, *l. hæres. 37. de acq. hær. l. nihil. 24. de verb. sign. l. hæreditas. 62.*
1 *de reg. jur.* junct. *l. 8. §. 3. de lib. leg.* Hoc autem cùm dicimus, intelligimus, hæredem succedere non tantùm in jus, quod defunctus habuit adversus alios; verùm etiam in id jus, quo defunctus aliis tenebatur: in summa, hæredem tam onerum & incommodorum successorem esse, quàm commodorum hæreditariorum; ac proinde obligari eum etiam æri alieno defuncti, eoque nomine à creditoribus hæreditariis conveniri posse, conventum iis respondere, eorumque actiones, quæ ex contractibus defuncti descendunt, suscipere cogi, etiamsi hæreditas solvendo non sit, *l. 8. de acq. hær. l. 2. C. de hær. vel act. vend. l. ult. C. de hær. act. §. 1. inst. de perp. & temp. act.* Quæ cùm ita sint, periculosum sanè atque anceps est, hæreditatem aut adire statim, aut statim repudiare; illud, ob periculum æris alieni, quod initio latere potest; hoc, ne temere repudiando lucrosam hæreditatem amittamus. Cæterum adversus hujusmodi periculum duo remedia hæredibus cunctantibus comparata sunt, sive ex testamento sive ab intestato ad hæreditatem vocatis; ac proposita non extraneis tantùm de adeundo aut repudiando, sed etiam suis hæredibus de immiscendo aut abstinendo cogitantibus. Unum vetus est, jus deliberandi, de quo in pr. hujus §. alterum novum à Justiniano primùm introductum, beneficium scilicet inventarii, quod indicatur vers. *Sed nostra*. Quod attinet ad jus deliberandi, sciendum est, id non tantùm hæredis gratia comparatum esse, sed eorum quoque, quorum interest, hæreditatem statim aut adiri aut repudiari, 2
puta creditorum, substitutorum, eorumve, qui ab intestato venire possunt. Quin etiam hoc remedio, si nemo istorum sit, qui urgeat, non admodum hæredi opus est: quippe cui liberum, tamdiu hæreditatem amplecti, quamdiu eam non recusaverit, *l. 9. Cod. de jur. del.* neque enim tempus ullum adeundæ hæreditati legibus præstitutum est; & si aliquo tempore, solùm longissimo, id est, præscriptione 30. annorum, jus hæredis excluditur. DD. comm. *per l. 3. C. de præscr. 30. ann.* Jas. *in l. 8. C. de jur. del.* Coras. *6. misc. 21.* Cæterum si sint qui urgeant, hìc prædictum remedium hæredi necessarium est, nisi paratus sit statim aut hæreditatem suscipere, aut possessionem bonorum pati, aut aliorum successionem, *l. si quis. 23. §. 2. de hær. inst. l. quamdiu. 69. de acq. hær.* Hæc enim tunc ei optio datur, ut aut statim respondeat, hæres necne esse velit, aut tempus ad deliberandum petat, *l. 9. C. de jur. del.* Tempus hoc olim positum erat in potestate jus dicentis, qui pro arbitrio suo deliberationem petenti diem præstituebat, *l. 1. in fin. d. tit.* non utique ut ex libidine sua id faceret, sed ut pro prudentia sua statueret tempus moderatum, *d. l. 9. C. eod.* quantum scilicet sufficere videretur ad cognoscendas facultates defuncti: nec pauciores daret, quàm centum dies, *l. 2. eod. tit.* Justinianus summum tempus, si à Principe deliberatio petatur, annum esse voluit: si à judicibus, novem menses, *l. ult. §. & si quidem. 13. C. eod.* Impetrato tempore ad deliberandum, licet hæredi interea explorare vires patrimonii defuncti, petere ut rationum defuncti & instrumentorum hæreditariorum inspiciendorum sibi copia fiat; ut instruere se possit, atque apud se constituere, expediat nec ne agnoscere hæreditatem, *l. 5. eod. l. Aristo. 28. de acq. hær.* Quod si intra diem præstitutum hæreditatem non agnoverit, respectu substituti aut hæredis legitimi hæreditas pro repudiata habeatur, *l. quamdiu. 69. de acq. hær.* Creditoribus autem obligatur perinde ac si adiisset, *d. l. ult. §. pen. C. de jur. del.* nimirum prout utile ei est, ad cujus instantiam tempus est præfixum, ita silentium deliberantis pro aditione aut repudiatione haberi debuit. A Justiniano hoc etiam hæredibus tributum, ut intra annum ex quo hæreditatem sibi delatam esse cognoverint, decedentes, cùm ipsi eam nec adiissent nec repudiassent, jus deliberandi atque adeundi intra tempus quod ex eo anno reliquum est, in quosvis hæredes transmittant, *l. cum in antiquioribus. 19. C. de jur. del.* eoque jure etiam nunc utimur. Grot. *lib. 2. manuduct. c. 21.*

Extraneis hæredibus] Jus deliberandi de adeunda vel repudianda hæreditate extraneorum & voluntariorum hæredum proprium est. Nam in suis hæredibus, si jus civile spectamus, quo etiam sunt necessarii, locus esse deliberationi non potest: quippe cùm sine ullo suo facto, ipso jure

jure statim hæredes existant, nec potestatem habeant hæreditatem ita quæsitam derelinquendi.

3 Cæterum postquam prætor suos ad instar voluntariorum redegit, dato beneficio abstinendi, consequens fuit, ut etiam jus deliberandi eis daret exemplo extraneorum hæredum voluntariorum: ut quemadmodum extraneis jus est deliberandi, utrum adeant, an repudient, ita suis deliberandi jus sit, utrum immiscere se paternæ hæreditati, an ea abstinere, consultius putent, *l. 8. & l. seq. de jur. delib. l. cum in antiquioribus 19. C. eod.*

Postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habent, nisi minor sit] Tempus deliberandi ab hærede prius petendum est, quàm hæreditatem adeat, aut se immisceat. Regula enim juris est, neminem posse hæreditatem semel sibi quæsitam, sive per aditionem sive per immixtionem, relinquere aut repudiare, *l. 4. C. de repud. hær. l. 10. C. de jur. delib.*

4 Neque prætor cuiquam post aditionem aut immixtionem subvenit per in integrum restitutionem, nisi minor sit 25. annis, qui temere & inconsulta facilitate lapsus damnosam hæreditatem adiisse aut appetiisse proponatur: quippe cujus ætatis hominibus prætor ex generali edicto, quod est de minoribus, succurrit, ut etiam post agnitam hæreditatem se possint abstinere, *l. 7. §. sed & si. 5. de minoribus. l. necessariis. 57. § 1. de acq. hær.* quemadmodum ex contrario quoque, si quis juvenili levitate ductus omiserit aut repudiaverit hæreditatem aut bonorum possessionem, aliquando à prætore restituitur, ut eamdem agnoscere liceat, videlicet si omnia sint in integro, *l. quod si minor. 24. §. 2. de minorib. l. 1. & 2. C. si ut omiss. hær.* Liberis impuberibus hoc amplius concessum, ut omnimodo se abstinere possint, id est nec adito prætore, sive se immiscuerint sive non immiscuerint, *l. 11. d. l. necessariis de acq. hær.*

Veniam dedisse] Quod jus cùm singulare fuerit, uni ex singulari gratia à Principe concessum, ut mox sequitur, ad consequentias produci non debuit. Et ideo existimo, contra quàm Vvesemb.

5 & Bachov. nec prætorem in proposito majoribus 25. annis subvenire solitum ex clausula generali edicti, *Item si qua alia mihi justa causa esse videbitur*. Merito namque his objicietur, quod cùm possent, spatium ad deliberandum non petierint. Aut enim contempserunt beneficium juris, & indigni sunt auxilio; aut stultè omiserunt, id est, in jure errantes, quibus succurri non solere constat, *l. pen. in pr. & §. ult. de jur. & fact. ign.* Planè si nihil sit, quod hæredi imputari queat, non negaverim, causa cognita audiendum; veluti si emerserit postea æs alienum, quod toto tempore deliberationis latuerat, nec sciri ab hærede, quamvis omnia diligenter explorante, potuit, *per d. l. 8. de jur. del.* Neque enim simplex facti ignorantia cuiquam nocere debet.

Gordianus postea militibus] De jure, quod Gordianus militibus concessisse dicitur, sic scribit Justinianus *l. ult. C. de jur. delib. Sed & veterum constitutionem non ignoramus, quam D. Gordianus ad Platonem scripsit de militibus, qui per ignorantiam hæreditatem adierunt, quatenus pro his tantummodo rebus conveniantur, quas in hæreditate defuncti invenerint; ipsorum autem bona à creditoribus hæreditariis non inquietentur*. Et hoc jus constitutionemque Gordiani postea *§. ult. ejusd. l.* confirmat, hoc addito, propterea à se introductum, ut etsi milites inventarium non fecerint, non ampliore tamen summa teneantur, quàm in hæreditate invenerint.

Sed nostra benevolentia commune omnibus hoc beneficium, &c.] Poterat tam paucis verbis, quàm quibus benevolentiam suam commendat, ipsum beneficium explicare. Est autem illud, quod vulgo appellatur beneficium inventarii; propterea quod confecto solemni rerum hæreditariarum inventario hæres hoc beneficium consequitur. Summa fere constitutionis Justiniani, 6
quæ extat in *l. ult. C. de jur. del.* hæc est, ut hæres intra 90. dies, ex quo sibi delatam esse hæreditatem sciet, si res propinquæ sint; intra annum, si longius absint, inventarium rerum omnium hæreditariarum, præsentibus tabulariis ac testibus non minus tribus, cæterisque, qui ad hujusmodi confectionem necessarii sunt, puta creditoribus, legatariis, eorumve procuratoribus, *Nov. 1. cap. 2.* conficiat, ipse sua manu id subscribat, aut à tabulario testibus præsentibus subscribendum curet. Quo ita legitimè confecto, consequitur beneficium Justiniani, ut ne ultra vires hæreditarias teneatur, neve actiones, quas ipse contra defunctum habuit, aditione confundantur; sed ut possit non minus quod sibi debebatur retinere, quàm creditores extranei suum exigere: quorum neutrum hæredi tribuebatur jure veteri, *l. 8. de acq. hær. l. sicut. 75. de solut. l. 7. C. de pact.* Confectum ab hærede fiduciario inventarium rectè hæredi fideicommissario cedi, cessumque ei prodesse; aut si hæres non fecerit, ipsum sibi fideicommissarium rectè facere, post Bart. in *l. qua ratione. 11. §. quod vulgo. 5. numer. 9. & 10. ad leg. Falc.* tradit Jas. *in add. ad Porc. §. sed quia. 7. infr. de fideic. hær.*

Nisi omissa observatione nostræ const. deliberandum existimaverint] Etsi Justiniano visum est, post introductum à se beneficium inventarii antiquum jus deliberandi penitus esse supervacuum; tamen, ut ipse testatur, motus plerorumque supplicationibus, veteri remedio adhuc uti cupientium, jus illud liberum reliquit, *d. l. ult. §. & hæc quidem. 13. Cod. de jur. del.* Et verò cur relinqueret, magna causa fuit. Habet enim 7
confectio inventarii hoc incommodum, quod necesse est detegi defuncti facultates; quod plerique omnes, si liceat, minimè volunt. Deliberationem autem ita admisit, ut eam petentibus, & intra præfinitum tempus hæreditatem adeuntibus, hæc duo onera imposuerit, tamquam pœnam contempti beneficii sui: primum, ut creditoribus in solidum te-

nerentur, quamvis inventarium cum omni subtilitate, ut ipse loquitur, fecerint: alterum, ut si non fecerint inventarium, etiam beneficio Falcidiæ privarentur, *d. l. ult. §. pen.* Novissimè hoc insuper cavit, ut hæres inventarium non conficiens solida legata præstet, etsi vires patrimonii excedant, *Nov. 1 cap. 2.* Plura ad inventarium pertinentia qui nosse desiderat, adeat DD. *in d. l. ult.* Clar. §. *testamentum. quæst. 46.* Grass.
8 *lib. 2. art. inventarium. per tot.* Apud Burgundiones, & in universa Gallia, item in hisce regionibus invaluit, ut jus pro hærede gerendi cum beneficio inventarii pro speciali gratia habeatur, ac propterea id à Principe impetrandum sit, aut à Curiis ultimæ jurisdictionis, quemadmodum apud nos, *art. instr. cur. sup. 23.* Impetrato autem beneficio tenetur hæres per apparitorem aliosve ad hoc publicè constitutos, præsentibus duobus testibus, intra dies 40. inventarium omnium bonorum hæreditariorum conficere: dein curare, ut res mobiles æstimentur, ac tum demum præstita cautione reddendarum rationum, possessio administratioque bonorum ei permittitur, uti cautum uberius constitutione Caroli Quinti, edita anno 1544. Sande *lib. 4. tit. 12. defin. 1.* Sed & ita demum hoc beneficium conceditur, si non alius de cognatione defuncti purè & simpliciter omissoque beneficio hæreditatem adire paratus sit: quod & diplomati sive mandato inseri solet. Hoc autem procul dubio institutum est, partim propter utilitatem creditorum, ut ab eo, qui simpliciter adit, solidum consequantur; partim ut honori defuncti consulatur; quia, si nemo sine cautione inventarii bona ejus suscipere velit, vulgo creditur solvendo non fuisse. Qua de re adeundi Chass. *ad consuet. Burg. tit. 7. §. 13.* Bur. *ad hunc §.* Peck. *lib. 1. de test. conjug. cap. 35.* Gudelin. *de jur. nov. lib. 2. cap. 18.* Grot. 2. *manud. cap. 21.* Christin. *vol. 4. decis. 22.* Planè extranei idem offerentes non audiuntur, ac ne maritus quidem aut uxor, *dec. supremi apud nos Senatus. 7.* Peck. *d. cap. 35.* Zypæ. *not. jur. Belg. C. de jur. delib.*

TEXTUS.

De acquirenda vel omittenda hæreditate.

6. *Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis, hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tamquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandove: & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo, de adeunda hæreditate: dummodo sciat, eum, in cujus bonis pro hærede gerit, testatum intestatumve obiisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere est pro domino gerere. Veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit; ita contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil probibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem; si tamen intelligit quod agit.*

NOTÆ.

6. *Tamquam hæres utatur*] Potest enim quis res attingere hæreditarias, ut tamen id non faciat quasi hæres: puta si quid pietatis aut custodiæ causa fecerit, aut si suum putavit, *l. 20. pr. & §. 1. de acq. hær.*

Vendendo res hæreditarias, &c.] Nisi contra doceat, se nihil horum quasi hæredem fecisse, *d. l. 20. §. 1. l. 1. C. de rep. hær. l. 1. C. de jur. del.* Quædam etiam sunt, quæ citra nomen & jus hæredis nemo facere potest. Exempl. in *d. l. 20. §. 4. l. 42. §. 2. eod.*

Dummodo sciat] Vid. *l. 19. l. 22. l. 32. §. ult. eod.*

In cujus bonis pro hærede gerit] Hic verbum *pro hærede gerere* latius videtur accipi, quàm in *pr. §.* Nam horum verborum *pro hærede gerere, & adire*, etiam generalis significatio est, alterumque pro altero, & unum pro utroque interdum usurpatur, *l. 12. de inter. in jur. l. 88. de acq. hær.*

Contraria destinatione] Sic tamen, ut declaret se hæredem esse nolle vel verbis, vel scripto nutuve, *l. 95. eod.* aut re aliqua & facto, unde ea voluntas colligatur. Exempl. *in l. 17. §. 1. l. 77. eod. l. 23. §. 1. de inoff. test.*

COMMENTARIUS.

1 *Doctrinam hujus §. propriè pertinere ad hæredes extraneos.*
2 *Duo dumtaxat esse, distincta tamen inter se, genera acquirendæ hæreditatis, aditionem, & pro hærede gestionem.*
3 *Qui plura genera statuunt, eos egregiè imponere studiosis disciplinæ juris.*
4 *Cretionem nihil aliud fuisse, quàm solemnem quamdam aditionem contra quam Joseph. Scaliger; & cur nulla hic cretionis mentio.*
5 *Quibus ex rebus in eo, quod geritur, animus pro hærede gerendi deprehendatur.*
6 *Portii, Angeli, & Bachovii opinio de nuda animi destinatione notata.*
7 *Ut quis adeundo aut pro hærede gerendo hæres fiat, quarum rerum eum gnarum esse oporteat.*
8 *Variæ circa etymologiam hæredis opiniones.*
9 *In repudiante hæreditatem eadem ex contrario quæ in admittente requiri.*
10 *Etiam surdos & mutos pro hærede gerere posse.*

11 *Quid*

34 *Quid si hæreditas delata sit furioso, impuberi, infanti.*

1 HIc §. ad suos hæredes non pertinet, sed ad extraneos dumtaxat. Explicantur enim hic rationes proximæ seu modi, quibus hæreditas acquiritur, aut ejus acquirendæ jus amittitur: quorum neutrum in suis hæredibus locum habet, quippe cùm in hos dominium rerum paternarum quod jam ante habebant, morte patris continuetur, dici non possunt aut acquirere hæreditatem, aut jure acquirendi excidere. Sanè postquam prætor his abstinendi facultatem dedit, desierunt quidem jure honorario esse necessarii; sui tamen hæredes patri esse non desierunt, & ipso momento mortis paternæ hæredes apparere, ut superius demonstravimus, & arguunt nomina, quibus in proposito prætor & prudentes utuntur. Sui enim non dicuntur adire, cernere hæreditatem, aut pro hærede gerere, hæreditatemve repudiare; quæ iis solis conveniunt, quibus res sive hæreditas tantùm oblata est: sed hæreditatem retinere, immiscere se, aut abstinere, derelinquere; quæ non dicuntur nisi de rebus patris & jam nostris, *l. 14. §. plerique. 8. de relig. l. 7. de jur. del. l. 12. §. ult. de bon. libert. l. 11. l. necessariis. 57. l. si servum. 71. §. si quis. l. cum bonis. 87. de acq. hær. & passim eod. tit.* Nam cùm hæc, quod raro fit, nostri confundunt, ut in *l. ult. de success. edict. l. 4. §. 1. de fideic. lib. l. 21. §. ult. de jur. patron. in fin. l. 1. §. 10. ad Tertul. l. 6. C. de legit. hær.* minus accuratè loquuntur. Non plures autem modi, quibus extraneis acquiritur hæreditas, hic proponuntur, quàm duo, aditio, & pro hærede gestio sive geritio: sic enim appellatur à Jurisconsulto in *d. l. 14. § plerique. 8. de relig.* Utrum autem hi modi, ut nominibus, ita & re ipsa inter se distincti sint, necne: item an non plures sint, quàm hi duo, videbimus in exegesi textus.

Aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate.] Omnis hæreditas, sive testamento delata, sive ab intestato, hæredi extraneo acquiritur sola voluntate & animo, ut quisque hanc voluntatem de suscipienda hæreditate declaraverit. Declaratur autem hæc voluntas vel verbis, vel re aliqua, & facto: quorum prius qui facit, adire, qui posterius, pro hærede gerere in usu juris dicitur.

2 Unde duo genera acquirendæ hæreditatis, aditio & pro hærede gestio, *l. si quis mihi. 25. §. sed quid. 7. l. quamdiu. 69. de acq. hær. d. l. 14. §. 8. de relig. l. 19. C. de jur. del.* Quibus in locis observare licet, genera hæc sic appellationibus distingui, ut neque qui adit dicatur pro hærede gerere; neque qui pro hærede gerit dicatur adire: quemadmodum etiam hoc loco ut diversa apertè distinguuntur, pro hærede gerere, & nuda voluntate hæreditatem suscipere: ut proinde minimè assentiendum sit Vvesembecio asserenti, nihil inter hæc duo interesse. Equidem fateor nihil obstare verborum significationem, quominus qui pro hærede gerit dicatur adire: & qui adit pro hærede se gerere; ut hæc etiam postea confundere videtur Justinianus, & Jurisconsultus in *l. 12. de interr. in jur.* Sed distinctionis causa usus veterum hæc ita trivit, ut in diverso genere ponerentur, & adire diceretur qui nuda testatione hæredem se profiteretur; pro hærede gerere, qui facto aliquo eamdem voluntatem declararet. Neque hoc negat Ulp. *l. pro hærede. 20. de acq. hær.* cùm ait, pro hærede gerere non tam facti esse, quàm animi. Hoc enim solùm significat, ut quis pro hærede gessisse videatur, in eo non tam quid factum sit, quàm quo animo factum sit, spectandum esse, ut locus ipse ostendit. Magis Paulus id negare videri potest *l. gerit. 88. de acq. hær.* ubi definit, eum pro hærede gerere, qui animo agnoscit successionem, licet nihil attingat hæreditarium. Sed apparet jurisconsultum verbum attingendi strictius eo loco usurpare, negareque eum attingere, qui retinet domum pignori obligatam ut hereditariam; quem tamen revera attingere constat; eoque tamquam facto aliquo, non nudis verbis, voluntatem declarari. Hoc ita constituto, videamus an non plura sint genera acquirendæ hæreditatis quàm duo illa, de quibus diximus, & quæ sola hic ab Imperatore proponuntur. Et plura non esse omnino 3
statuendum est, cavendumque ab iis, qui scribunt hæreditatem acquiri quinque modis, cretione, aditione, pro hærede geritione, immixtione, & agnitione, egregiè studiosis hujus disciplinæ imponentes. Nam primum immixtio tota hinc aliena est: quoniam sui hæredes, quorum propria est, hoc facto nihil novi acquirunt, quod antea non habuerint, sed quæsitum jam ab initio attingentes id se retinere velle declarant, ut supra abunde probatum est. Agnitionem verò statuere modum acquirendæ hæreditatis diversum ab aditione, magnæ inscitiæ est. Quid enim est aliud agnoscere hæreditatem, quàm declarare, se velle hæredem esse? & hoc quid aliud, quàm adire? Quod si tot species acquirendæ hæreditatis facere liceat, quot diversis verbis in hac re veteres utuntur, jam non modo quinque, sed vel octo aut plures etiam erunt. Non enim tanùm agnoscere hæreditatem à veteribus dici legimus, sed etiam hæreditatem amplecti, suscipere, admittere, *l. 6. §. 1. l. quæsitum. 40. in fin. l. cum bonis. 87. de acq. hæred.* Sed pura scilicet hæc verba sunt, res ubique una & eadem. Cretio quoque olim 4
nihil aliud fuit, quàm solemnis quædam aditio; idque ostendit formula cretionis relata apud Ulpian. *tit. 22. §. cretio. 23.* his verbis: *Cùm me Lucius Titius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoque.* Et Festus, *Crevi*, inquit, *modo significat hæreditatem adii*, in quem locum quod Josephus Scaliger notat, *crevi non propriè significare hæreditatem adii*, errorem esse convincit prædicta formula, & quod Festus dicit, *crevi hæreditatem adii*, id Ulpianus *d. t. §. 21. & §. 26.* sic exprimit, *cernendo fit hæres*. Varro *lib. 5. de ling. Lat. Cernito in testamento, id est, facito videant te esse hæredem.* vid. Pet. Fabr. *2. semestr. 22.* Hìc autem consulto mentio cretionis omissa, quia sublata solemnitate, quam olim desiderabat *l.*

cretionum. 17. C. de jur. del. hæreditas etiam cum cretione delata acquiri posse cœpit, an aditione simplici, id est, quavis aperta testatione voluntatis de suscipienda hæreditate, aut etiam pro hæredegeritione: quod olim secus erat, Ulp. *d.loc.* Atque hoc illud est, quod paulo post Justinianus ait, *Et quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo*. Sed quid laboramus? non tantùm loci omnes, in quibus ex professo de modis acquirendæ hæreditatis agitur, uti *in l. quamdiu. 59. de acq. hær. l. 14. §. plerique. 8. de relig. l. cum in antiquioribus. 19. C. de jur. del.* ostendunt, pluribus quàm duobus distinctis modis hæreditatem non acquiri: sed etiam res ipsa evincit, non posse pluribus modis acquiri. Illud enim palam est, voluntatem suscipiendæ hæreditatis hîc totum facere; tantùm relinqui, ut illa declaretur. Atqui pluribus modis declarari non potest, quàm his duobus, aperta testatione, aut aliquo facto: illud autem veteres aditionem, hoc pro hærede gestionem sive geritionem appellant. De cretionibus antiquitatis amantes plura invenient apud Brisson. *lib. 7. de formul.* Ræward. *de auct. prud. c. 8.* Gregor. Tholos. *45. syntagm. 2. n. 6.*

Si rebus hæreditariis tamquam hæres utatur] Diximus, hæreditatem extraneis hæredibus non acquiri, nisi voluntate & destinatione animi: eum autem animum qui aperta testatione declarat, dici adire; qui facto aliquo, dici pro hærede gerere. Adire cùm sit apertæ testationis, nemo dubitare potest, quid hac testatione hæres voluerit.
5 At si quid hæres gesserit, ambigi potest, quo gesserit animo: quoniam facta non loquuntur, & exerceri possunt alio animo, quàm pro hærede gerendi. Potest enim quis attingere res hæreditatis, ut tamen id non faciat quasi hæres, *l. pro hærede. 20. in pr. & § 1. de acq. hær.* Quibus igitur ex rebus in eo, quod ab hærede geritur, animus pro hærede gerendi deprehenditur? Ex multis sanè. Finge, hæredem quid fecisse, quod citra nomen & jus hæredis facere non potuit, veluti si conditionis implendæ causa quid acceperit ex judicio testatoris, *d. l. pro hærede. 20. §. Papinianus. 4.* aut gessisse aliquid, quod non nisi hæres utiliter & cum effectu gerere potuit, puta servos hæreditarios manumisisset, *l. Julianus. 42. §. 2. eod. tit.* eum qui hæc facit, perspicuum est quasi hæredem facere, eoque & pro hærede gerere videri. Quid si rebus hæreditariis usus sit, ædes inhabitaverit, agros coluerit, aut locaverit, servis cibaria præbuerit, pecora, jumenta paverit, æs alienum solverit, res quasdam hæreditarias distraxerit? Creditur, suo potius nomine, quàm alieno hæc fecisse, & in his omnibus gessisse pro hærede, nisi contra doceat, se nihil horum quasi hæredem fecisse; sed vel ut custodiat, aut quia sua putavit aut quia quid fecit, dum deliberaret, ut res salvæ essent: ideoque in hujusmodi factis consultum est, initio hæredem testari, se quod facturus est, non facturum ut hæres esse velit, *d. l. pro hærede. §. 1. ... C. ... pud. hær. l. 2. C. de jur. del.* Planè si defunctum funeravit, ex eo solo non videbitur pro hærede gessisse: quia id officium humanitatis jure cuivis præstari potest. Majoris tamen cautionis est, si hìc quoque protestetur, *l. 14. §. plerique. 8. de relig.*

Et quoquo modo voluntatem declaret, vel re, vel verbo] Aut pro oratione disjunctiva hæc accipienda sunt, in qua repeti intelligatur quod prius dictum est, hæreditatem acquiri vel pro hærede gerendo, quod nunc dicatur re voluntatem declarando: vel nuda voluntate, quod nunc dicatur verbo voluntatem declarando: aut fatendum est, quod supra dixi, Justinianum verbum pro hærede gerere hic latius accipere, quàm in pr. §. eoque comprehendere utrumque acquirendi modum, tam verbis, quàm re. Utcumque sit voluntas amplectendæ hæreditatis aut facto aliquo, aut apertè verbis declaranda est: siquidem, ut vulgo dicitur, propositum in mente retentum nihil
operatur. Ideoque quod Accursius in *l. 2. de in-* 6
terr. in jur. ait, hæreditatis aditionem consistere in occulta voluntate, non sic accipiendum est, eum, qui nudè destinavit & apud se constituit hæreditatem adire, hac destinatione hæreditati obligari: sed ita neminem obligari ut hæredem, nisi qui ea mente quid gessisse aut protulisse probetur, ut hæres fieret. Id autem in occulto positum esse, ac proinde probatu difficillimum. Neque verò etiam Porcio & Angelo assentior, qui existimant, nuda animi destinatione hæredem aliquem fieri & obligari in foro conscientiæ, quo etiam inclinare videtur D. Bachovius: nam, ut rectè Bartolus in *l. gerit. 88. de acq. hær.* nemo velle videri debet, quod non aliquo modo declaraverit; & prudentissimus simul ac doctissimus Viglius hîc, *Variæ*, inquit, *sunt humanæ mentis inclinationes, ut nunc ad adeundum, nunc ad repudiandum propendeant; & tunc demum velle aliquid videmur, cùm animum nostrum exteriore aliquo signo confirmavimus. Alioqui quid est humanis cogitationibus vel inconstantius vel mutabilius? Nec Deum*, inquit, *velle arbitror, ut hujusmodi indiscreta voluntate illaqueemur*. Illud in transitu moneo, purè hæreditatem adeundam esse, non sub conditione: nam si quis, verbi causa, dixerit; *Si solvendo hæreditas est, eam adeo*, nulla aditio est, *l. eum. qui. 51. §. ult. de acq. hær.* quo jure etiam hodie utimur.

Dummodo sciat, testatum intestatumve obiisse, & se ei hæredem esse] Duo requirit Imp. ut quis
adeundo aut pro hærede gerendo hæres fiat: unum 7
est, ut sciat, defunctum aut testatum aut intestatum decessisse. Et prius igitur est, ut certus sit, tum decessisse: neque enim viventis ulla est hæreditas, *l. qui hæreditatem. 19. l. neminem. 27. l. hæres. 32. l. qui superstitis. 94 de acq. hær.* Ponamus ergo, agnatum proximum, cùm ignoraret, se hæredem scriptum, hæreditatem tamquam lege sibi delatam adiisse, prove domino bona administrasse, hæres non erit: nam ut pro hærede gerendo se quis obstringat hæreditati, scire debet, qua ex causa hæreditas ad eum pertineat, auctore Paulo *l. sitis. 22. eod.* Alterum est, ut sciat, se hære-

hæredem esse, id est, hæreditatem aut testamento aut ab intestato sibi delatam: & proinde etiam certus esse debet de conditione testatoris, paterf. aut filiusfam. sit, & generaliter, testamenti factionem habuerit, necne, *l. hæres. 32. §. ult. eod.* Ad hæc etsi sciat, se hæredem institutum, sed utrum purè, an sub conditione, ignoret, non poterat adire hæreditatem, *d. l. hæres. 32. §. 1.*

Veteres hæredes pro dominis appellabant] Sic etiam Festus, *Heres*, inquit, *apud antiquos pro domino ponebatur*, quod & Plauti confirmat auctoritas, apud quem Menæchmus peregrinus de palla sic loquitur, *Menæch. Act. 3. sc. 2. v. 11.*

Prandi, potavi, scortum accubui, abstuli
Hanc, cujus hæres numquam eris post hunc diem.

Atque hinc est, quod pro hærede gerere & pro domino gerere, hæreditas & dominium à nostris promiscuè usurpetur, *l. si is 22. de acq. hær. l. 2.*
8 *§. ult. de bon. poss. sec. tab.* Quæ res eos juvare videtur, qui hæredem à verbo *herus* dictum existimant; licet ratio prioris syllabæ repugnare videatur, quæ in *herus* corripitur, in *heres* producta est: quam ob causam Viglius & Hotomannus potius ab *hærео* deduci putant, ut *hæres* dicatur, quasi *hærens*, eo quod proximus defuncto in bonorum dominio hæreat. Sed hic obstat, quod *heres* & *hereditas* sine diphthongo scribi in M. Tullii libris annotavit P. Victor, & in Pandectis Florentinis Cujacius. Atque ideo Hotomannum existimo maluisse derivare hanc vocem ab *hæra*, quod terram significat, unde fit *hæredium*, Varroni agellus, qui hæredem sequebatur. Cæterum non sunt hæc magni momenti: nec quantitas syllabæ semper in derivatis retinetur, quod vel pueri in scholis sciunt, & docet Gellius *lib. 12. c. 3.* quamquam ille exemplis ad id demonstrandum parum aptis utitur.

Contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur] Eadem autem omnia in repudiante requiruntur, quæ in hæreditatem admittente; ut voluntatem declaret aut apertè verbis, puta ut dicat, se hæredem esse nolle, scriptove aut nutu id testetur, *l. recusari. 95. de acq. hær.* aut re aliqua & facto, unde ea voluntas colligatur: cujusmodi est, si hæres institutus idemque legitimus de testamentaria hæreditate nihil apertè statuens legitimam aut adierit aut repudiaverit: creditur enim, qui hoc fecit, eodem momento testamentariam repudiasse, *l. ne is qui. 17. §. 1. l. illud. 77. eod. tit.* Item si præteritus aut exhæredatus ab hærede instituto, cùm sciret eum hæredem esse, emit aliquid, aut prædia conduxit, vel ei solvit quod testatori debebat. His enim factis & judicium defuncti agnoscere intelligitur, & jus suum repudiare, *l. si ponat. 23. §. 1. de inoff. test.* Scire item debet qui repudiat, vivat is, de cujus hæreditate agitur, necne; testatus an intestatus decesserit; hæres necne ei sit; purè an sub conditione sit hæres institutus. Postremo de sua quoque & defuncti conditione certus esse debet: alioqui uti adeundo ita repudiando nihil agitur, *l. 13. l. 15. §. 4. ll. seqq. l. hæres. 32. l. qui superstitis. 94. de acq. hær.*

Qui surdus vel mutus natus vel postea factus] Mutus, necnon surdus, etiam ita nati, pro hærede 10
gerere & obligari hæreditati possunt, *l. 5. d. pater. 93. in fin. d. tit.* Disertè autem dicitur, pro hærede gerere; quia hi voluntatem verbis declarare nequeunt. Et pertinet hoc utique etiam ad surdos, qui natura tales sunt, quos loqui non posse constat. Enim verò si quis casu aliquo surdus factus sit, quin, ut loquendo, ita & verbis voluntatem declarando, hæres fieri possit, non est ambigendum. Sed & qui mutus non natus, sed factus est, licet verbis voluntatem declarare non possit, poterit tamen vel scripto, vel alio indicio eam significare, *arg. l. recusari. 95. eod.* Quod si hæreditas delata sit ei, cujus nul- 11
la voluntas est, qualis est furiosus, curatori tradetur hæreditas administranda ea lege, ut si furiosus postea ad se redierit, ipse de ea suscipienda aut omittenda statuat: & omissa ad eos revertetur, ad quos remoto furioso perventura fuisset, uti etiam si in furore decesserit, *l. ult. §. 3. & seqq. C. de cur. fur.* Quid si impubes sit, cui delata hæreditas? Quod hujus judicio deest, supplebit tutoris auctoritas, *l. pupillum. 49. de acq. hær. l. 9. §. 3. de auct. tut. l. 5. C. de jur. del.* In infante novum jus à Theodosio constitutum est, ut ipse tutor nomine infantis hæreditatem adire possit, *l. si infanti. 18. C. d. tit.* Quod si impubes in potestate sit, hic auctore patre rectè adibit, *l. 8. §. ult. de acq. hær.* neque obstat quod impubes, qui in potestate parentis est, ne auctore quidem patre obligatur, *§. pupillus. 9. in fin. inst. de inut. stip. l. ult. §. 2. de verb. oblig.* quia in proposito non obligatur ipse impubes, sed pater, cui hæreditatem acquirit. Cæterum in adventitia hæreditate dicendum est, ab illa regula recessum esse juniorum Principum constitutionibus, *d. l. si infanti. 18. §. ult. C. de jur. del. l. ult. §. ubi autem. 6. C. de bon. quæ l.* Don. *ad d. l. ult. §. 2. n. 7. de verb. oblig.*

TITULUS VIGESIMUS.

DE LEGATIS.

Dig. Lib. 30. 31. 32. C. Lib. 6. 37.

Ratio ordinis cum summa eorum, quæ hic explicantur.

COgnita ratione deferendæ hæreditatis ex testamento, recta procedendum videbatur ad partem alteram, quæ docet, quomodo deferatur hæreditas ab intestato, ac sine flexu iter institutum continuandum, donec omnes per universitatem acquisitiones percursæ forent. Eo enim nos ipse rerum ordo & dispositio partium deinceps tractandarum, facta §. *ult. super quas pers. cuiq. acq.* quasi manu ducit. Sed Imp. hic aliquantum à cœpto deflectit propter legata & fideicommissa; nec absque ratione. Nam cùm legata & fideicommissa non minus testamento relinquantur, quàm hæreditas, & vix ullum testamentum condatur, in quo non aliquis legato aut fideicommisso honoretur: hæc causæ communio, simul quod legata sunt partes, hoc est, accessiones & appendices testamenti, exigit, ut hoc loco maximè de his disputetur, atque ob hanc etiam causam in hunc locum collatum est, *d.* §. *ult.* cùm alioqui legata & fideicommissa sint modi, in quibus non universitas, sed res singulæ acquiruntur. Hoc titulo disputatur de legatis; atque ordine hæc docentur, quid sit legatum, quotuplex olim fuerit, & quæ nunc natura atque effectus omnium; quibus rebus olim legata distabant à fideicommissis, & quæ postea secuta exæquatio; quæ res dari legari possint, vel non possint, quibus rectè legetur aut contra; postremo quædam, quæ ad veterem formam legandi pertinebant, mutantur.

TEXTUS.

Continuatio.

Post hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur: nam loquimur de iis juris figuris, quibus per universitatem res nobis acquiruntur: sed cùm omnino de testamentis, & de hæredibus, qui in testamento instituuntur, loquuti simus, non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari.

COMMENTARIUS.

DE *iis figuris, quibus per universitatem*] *Figuris*, id est, *causis, modis, rationibus*. Docemus, quibus modis res universæ acquiruntur: legatis autem acquiruntur res singulæ; quorum idcirco tractatio hinc aliena videatur. Repetenda verò est memoria ejus, quod notavimus in expositione, §. *ult. sup. per quas pers. cuiq. acq.* in hac distinctione acquisitionum non solius objecti rationem haberi, verùm etiam ipsorum modorum & causarum acquirendi: legatum esse modum & titulum acquirendi singularem, hoc est, comparatum ad acquirendum res singulas, non universas: & ideo licet universitas, pars bonorum aut hæreditatis alicui legata sit, quod fieri posse constat, *l. si quis. 23. l. non amplius. 26. §. 2. de legat. 1. l. cum pater. 39. de vulg. & pup.* Ulp. *tit. de legat.* §. *sicut. 23.* tamen hunc legatarium non fieri juris successorem, *d. l. non amplius. 26.* §. 2. proinde nec ullas actiones hæreditarias aut activè aut passivè in eum transire: ob quam causam olim factum, ut stipulationes partis & pro parte inter hujusmodi legatarium & hæredem interponerentur, §. *sed quia. 5. inf. de fid. hær.* Quod autem parte hæreditatis legata non deducuntur impensæ, puta pretiū servorum manumissorum, aut sumptus funeris, *l. 8. §. ult. de legat. 2.* hoc non tribuit legatario successionem juris; sed tantùm dicitur ad differentiam ejus, quod observatur, cùm pars bonorum, quæ tempore mortis fuit, legatur, quo casu impensas deduci placet, *l. 9. d. tit.* Sic cùm in specie *l. cum filius. 76. §. 1. d. tit. de legat. 2.* Lucio Sempronio legata proponitur hæreditas Publii Mævii, eam Sempronius non suscipit ut hæreditatem, sed ut bona, quæ à Mævio ad testatorem pervenerunt.

TEXTUS.

Definitio.

1 *Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda.*

NOTÆ.

1 *Donatio quædam*] *Quædam* συγκατηγόρημα generi additum, quia legatum propriè donatio non est; in omni enim donatione res inter duos agitur, nec ulla est donatio sine acceptione, *v. sup. de don.* Florent. *delibatio hæreditatis*, *l. 116. de legat. 1.* μείωσις κληρονομίας, Basil. 44. *tit. 1. c. 1.*

A defuncto relicta] Modest. *l. 36. de leg. 2. testamento relicta.* Sed Tribonianus videtur verbo generaliore usus, ut serviret constitutioni Justiniani de exæquatione legatorum & fideic. *l. 2. C. comm. de legat.*

Ab hærede præstanda] Desunt hæc apud Modestin. nec Theoph. Cujac. Hot. agnoscunt, neque ad definitionem sunt necessaria. Sæpe tamen nostri definitionibus aliquid adjiciunt, plenioris explicationis gratia.

COMMENTARIUS.

1 *Legatum unde dictum.*
2 *Cur particula* quædam *donationi in definitione adjecta?*
3 *Consulto pro* testamento relicta, *ut est in definitione Modestini*, *hic positum pro* à defuncto relicta.
4 *Verba* ab hærede præstanda, *non videri otiosa, ut quidam censent.*

1 LEgatum, inquit Ulpianus *in fragm. hoc tit.* est quod *legis modo*, id est, *imperativè* testamento relinquitur; quæ notatio quædam est & ratio nominis: cæterum quia hoc longiusculè petitum videtur, aliis potius legare dictum putant à *legando*, quatenus hoc verbum diligere & decerpere significat, quod & Florentinum existimasse credibile est, ac proinde legatum definivisse *delibationem hæreditatis*, *l. legatum. 116. in pr. de leg.* 1. Nam deliberare decerpere est. Cic. *in orat. pro Sext. cap. 56. omnes undique flosculos carpere atque delibare.* Quæ autem decerpuntur, leguntur. Virg. *Eclog. 3. v. 92.*

Qui legitis flores & humi nascentia fraga.

Nec dissimili admodum ratione Varro *lib. 4. de ling. Lat.* legatos à *legendo* appellatos tradit, quia scilicet *publicè lecti sint, ut mittantur*. Cæterum etymologia Ulpiani convenientior videtur latitudini significationis verbi *legare*, in qua usurpatur in illo legis duodecim tabularum, *uti quisque legassit*, &c. ubi hoc verbo *legassit* continentur etiam hæredum institutiones, denique quicquid verbis directis paterfam. in testamento caverit, confirmatur, *l. verbis legis. 120. de verb. sign.* VINN. Immo etymologia Ulpiani nihil est verius. Legare enim prima producta non significat deliberare, vel decerpere, sed mandare, jubere, legem dicere. Unde & legare dicitur paterfamilias etiam, quando hæredem ex asse instituit. Placuit verò hoc vocabulum veteribus, quia, ut supra monuimus, testamenta legis modo condebantur in comitiis calatis. Quare nec legata aliter relinqui poterant, quam verbis directis & ut ita dicamus, legislatoriis, e. g. *habeto, hæres, damnas esto, sinito, &c.* Plura eam in rem diximus in *Antiquit. Rom. h. t.* HEIN.

Donatio quædam] Particulam *quædam* Modestinus in sua legati definitione non addidit,
2 *l. legatum. 36. de legat.* 2. Non est tamen omnino supervacua, ut quidam putant. Quippe legatum propriè donatio non est: in omni enim donatione res inter duos agitur, nec ulla est donatio sine acceptione, ne mortis quidem causa, ut supra demonstravimus sub §. 1. & 2. *de donat.* Legatum autem sola testatoris voluntate constat, atque ita tamen, ut suspendatur, & post mortem testatoris adhuc pendeat ab aditione hæreditatis: quod iterum secus in donationibus etiam iis, quæ mortis causa fiunt, *l. 5. §. qui mortis. 17. de his quæ ut indign.* Quapropter nec inter genera donationum, ubi de his ex professo agitur, legatum numeratur. Est verò nihilominus peculiaris quædam & quasi proprii generis donatio: proficiscitur enim totum à liberalitate testatoris, estque titulus merè lucrativus: quam ob causam etiam separatur ab hæreditate, quæ onera quoque continet, & interdum damnosa est, *l. si hæreditatem. 32. mandat. l. hæreditatis. 119. de verb. sign.* Additum igitur generi est συγκατηγόρημα *quædam*, ut sciamus, genus hoc non simpliciter, sed quadantenus & ratione analogica speciei definitæ convenire. Neque quicquam hactenus contra legem aut modum definiendi. vid. Goclen. *de trop. defin. can. 9. except.* 1.

A defuncto relicta] Directo scilicet & proximè à defuncto, non per interpositam mediam personam; ut excludatur fideicommissum; quod quidem etiam relinquitur à defuncto, sed *oblique* atque ita, ut relictum prius alteri quæratur, atque in hujus persona consistat. Videtur autem Tribonianus pro eo, quod est in 3
definitione Modestini, *testamento relicta*, consulto usus verbo generaliore, *à defuncto relicta*, ut serviret constitutioni Justiniani de exæquatione legatorum & fideicommissorum, quæ est *l. 2. C. comm. de leg. & fid.* Post hanc enim exæquationem non minus legata, quàm fideicommissa, non testamento tantùm, sed etiam ab intestato relinqui posse cœperunt, aut codicillis testamento non confirmatis: quod secus fuit jure veteri, quo legata tantùm ex testamento valebant, §. *præterea. 10. inf. de fid. hær.* Id quod Modestinus indicare voluit, & Florentinus significat, cùm legatum sic describit, ut sit *delibatio hæreditatis*, (μείωσις κληρονομίας, Basil. 44. *tit. 1. c. 1.*) *qua testator ex eo, quod universum hæredis foret, alicui quid collatum velit. l. legatum. 116. in pr. de legat. 1.* Eadem differentia indicatur ab Ulpiano *in fragm. tit. de fideicom.* §. 3. & 6.

Ab hærede præstanda] Hæc verba non agnoscunt Theoph. Cujac. Hotom. Uvesemb. Baro à sciolo aliquo adjecta, ac proinde inducenda putat. Et fatendum sanè est, non esse hæc verba ad definitionem legati necessaria: quippe in qua quæritur, quid sit legatum; non à quo relinquatur, aut præstandum sit; quod pertinet ad executionem. Cæterum causam nullam admodum video, cur cùm extent in vulgatis co- 4
dicibus, deleri atque ex iis expungi debeant. Sæpe enim nostri latioris explicationis gratia quædam definitionibus adjiciunt, quæ ad essentiam rei definitæ non pertinent; ut videre est in definitione tutelæ *l. 1. de tut.* item furti, *l. 1. §. 3. de furt.* quod & hìc factum videtur. Sed dixeris, vel ideo delenda esse, quia post exæquationem legatorum & fideicom-

mis-

missorum non tantùm ab hærede, sed etiam à legatario legari potest. Ego verò nego, quod ita relictum est propriè legatum esse, licet concedam jure legati censeri: de quo nonnihil iterum infra *de fideic. hær. in pr.* Illa autem leviuscula sunt, ob quæ nonnulli clausulam hanc inducendam putant, primum quia legatum ab ipso testatore nonnumquam præstetur, *l. Lucius. 22. de legat. 2.* deinde quod quæ leguntur, recta dicuntur transire ad legatarium, *l. à Titio. 64. de furt.* Nam ad primum quod attinet, constat, legatum omne sic relinqui, ut præstetur post mortem testatoris, & proinde ab hærede. Quod si testator antevertat, & ipse præstet, dum vivit, mutatur voluntate testatoris, quod legatum erat, in donationem inter vivos, *per l. hujusmodi. 84. §. si Titio. 11. de legat. 1.* Quod verò legatum recta à defuncto transire dicitur in legatarium, id tantummodo pertinet ad rei legatæ dominium: nam possessio nihilominus ab hærede petenda & præstanda est. Neque enim potest quisquam sibi jus in rem dicere, aut legatarius privata auctoritate occupare legatum: alioqui hæredi potestas est id revocandi interdicto quod legatorum, *l. 1. §. 2. quod legat.* de quo vid. Clar. §. *testamentum. quæst. 68.* Peck. 1. *de testam. conjug. 48.* Christin. *vol. 4. dec. 36.* Sed & translatio illa dominii ficta potius est, quàm vera, & ideo introducta maximè, ut legatarius post diem legati cedentem decedens ad hæredem legatum transmittat, *l. 2. l. 5. quand. dies leg.* Porro notanda obiter triplex legati significatio. Nam & actum ipsum legandi denotat, ut hìc & in definitionibus Modestini & Florentini; & nonnumquam titulum seu causam, ut *tit. pro legat.* Frequentissimè autem designat rem ipsam legatam.

TEXTUS.

De antiquis generibus legatorum sublatis.

2. *Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus divorum Principum solemnitas hujusmodi verborum sublata est. Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum faventes, disposuit, ut omnibus una sit natura: & quibuscumque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solùm per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.*

NOTÆ.

2. *Certa quædam verba*] Vid. Ulp. *tit. 24.* Cajum *lib. 2. tit. 1.* Notæ juris, D. D. E. *Dare damnas esto.* Per præceptionem solummodo legatur uni ex hæredibus. Cajus *d. lib. & tit. §. ult.* Th. hic. Formula: *Lucius Titius mihi ex parte hæres rem illam præcipito.* Hæc capiendi figura præceptio dicitur, prælegatum, & præcipuum, Græc. *ἐξαίρετον λῆψιν*.

COMMENTARIUS.

1 *Pro formularum diversitate olim quatuor genera legatorum fuisse, non solùm nominibus distincta, sed etiam natura & jure.*

2 *Primum Justinianum effecisse, ut omnium eadem vis esset, salva tamen manifesta voluntate defuncti.*

3 *Explicatur vetus differentia circa potestatem agendi inter legatum vindicationis & damnationis, sublata constitutione Justiniani.*

4 *Hypothecariam beneficio Justiniani acceptam ferendam: quæ de re, adversus quos ea competat; aliaque nonnulla eodem pertinentia.*

PER *vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem*] His nominibus sic 1
genera hæc distincta atque appellata fuerunt à verborum formulis cujusque generis propriis, aut earum una aliqua. Per vindicationem his verbis legabatur, *Do, lego, capito, sumito, tibi habeto, vindicato.* Per damnationem ita, *Hæres meus damnas esto dare, dato, facito, hæredem meum dare jubeo.* Sinendi modo sic, *Hæres meus damnas esto sinere L. Titium sumere illam rem sibique habere.* Per præceptionem uni ex hæredibus legabatur hac formula, *L. Titius mihi ex parte hæres illam rem præcipito, aut præcipuam habeto.* In formula legandi per vindicationem & præceptionem verba testatoris ad legatarium diriguntur: in legato damnationis ad hæredem; in sinendi modo formula mixta videtur. Non tantùm autem hæc genera verborum formulis, sed natura quoque & jure distincta fuerunt. Per vindicationem & præceptionem legari solùm poterat res testatoris propria; sinendi modo etiam hæredis; per damnationem etiam aliena. In duobus prioribus, genere legato, aut duabus rebus disjunctim, electio erat legatarii: idque puto etiam obtinuisse in relicto sinendi modo: quia in hoc quoque genere verba executiva, ut loquuntur, diriguntur ad legatarium. In damnationis autem legato hoc casu electio erat hæredis. Quod per vindicationem relictum erat, petebatur actione in rem: quamquam eo nomine & in personam ex testamento agi poterat: quod per damnationem, id actione in personam ex testamento persequendum erat. Nomine quoque ejus quod sinen-

finendi modo relictum erat, non aliam actionem quàm ex testamento competiisse, post Theoph. Bachovius scribit: Cajus etiam vindicari potuisse, *lib. 2. hoc tit. §. pen.* quod ego locum habuisse puto, cùm res testatoris propria hoc genere legati relicta esset. Quod per præceptionem cohæredi datum erat, eo nomine familiæ erciscundæ agebatur in cohæredes. Hæc fere, & quædam alia hujusmodi reperiuntur apud Ulp. *tit. 24.* Cajum *lib. 2. t. 5.* Paul. 3. *sent. 6.* Theophil. *hic.* Si cui vacat, etiam per me licet, adeat Ant. Fab. *6. con ect. 1.* cautè tamen. Vinn. Rectè Cajum interpretatur Vinnius. Si enim res propria hæredis vel testatoris alicui finendi modo fuerat relicta, & legatarius eam vindicabat; tunc hæres non contra vindicare, nec dicere poterat: *Et ego ajo illam rem meam esse*: quia jussus erat finere, ut legatarius rem sibi haberet. Præclarè hoc observavit V. C. Ant. Schulting. *ad Caj. lib. 11. tit. 6. §. 6. p. 120* Cæterum septendecim horum legatorum differentias ex jure antiquo eruditè erutas exhibuit Merill. *Obs. lib. 6. cap. 32. p. 175.* Hein.

Constitutionibus DD. Principum verborum solemnitas sublata] Significatur *l. in legatis. 21. C. hoc tit.* quæ una quidem constitutio est, sed trium Imp. Constantini, Constantii & Constantis, quos si singulos spectes, totidem dici possunt Imperatorum constitutiones. Hi iidem Imp. etiam verborum solemnitatem & observantiam sustulerunt in institutionibus hæredum, & in amplectenda bonorum possessione, *l. quoniam. 15. C. de testam. l. ult. C. qui admitt. ad bon. poss.*

Nostra autem constitutio] Est *l. 1. C. comm. de legat.* Sublata in legatis verborum solemnitate, etsi licebat aliis verbis, idem quod typica significantibus, in unoquoque genere uti; nec Latino tantùm, sed etiam Græco, aut Gallico, aut cujuscumque alterius gentis sermone legatum relinquere, quod antea non licuisse pacta formularum verba arguunt, & testatur Ulp. *tit. 25. §. 7.* manebat tamen adhuc vetus naturæ & effectorum in singulis generibus diversitas: verbi causa, nihilo magis res aliena per verba vindicationis legari poterat quàm ante: aut legatum per damnationem relictum in rem actione peti. Hanc generum dif-
2 ferentiam primus sustulit Justinianus, omniumque legatorum unam voluit esse naturam, hoc est, unam omnium vim atque effectum, *d. l. 1. C. comm. de leg.* Quod si qua adhuc veteris discriminis vestigia in libris nostris tibi occurrent, scito, Tribonianum hæc per incuriam reliquisse, qui dum responsa Jurisconsultorum ad constitutionem Justiniani accommodare studuit, verba quidem hæc, *per vindicationem*, aut *per damnationem*, ubique sustulit: rem autem ipsam & effectum reliquit. Vinn. Id negari vix potest. Nam sic e. g. in legato per vindicationem portio deficiens conjuncto accrescere dicitur *l. 16. §. ult. & l. 34. ff. de legat. 1. l. 31. §. 1. ff. de statulib.* Contra in legato per damnationem illa deficiens portio non accrescit conjuncto. *l. 16. pr. ff. de legat. 1. l. 61. de legat. 2.* Non itaque dicendum cum Cujacio *in Paratitl. C. ad l. un. de cad. tollend. sub fin.* hanc differentiam non esse sublatam, sed Pandectarum compositores festinantius agentes vestigia omnia juris antiqui, quod Justinianus immutavit, non delevisse. Vid. Merill. *Variant. Cujac. lib. 11. cap. 10. p. 241.* Hein.

Non verbis, sed voluntatibus] Ætiologia hujus exæquationis: quæ talis tamen est, ut quivis facile intelligat, Imperatorem noluisse quicquam statuere, aut exæquationem istam valere contra manifestam voluntatem testatoris. Quamobrem si testator, verbi causa, generaliter quid legaverit, aut hoc vel illud disjunctim, verbis executivis ad hæredem directis, non dubitarem respondere, in hujusmodi legato electionem tribuendam esse hæredi, cum DD. comm. & Zas. *in l. legat. 37. n. 22. de legat. 1.*

Non solùm per actiones personales] In *d. l. 1. C. comm. de legat.* Utitur numero singulari. Intelligit autem actionem, quæ veteribus dicitur actio ex testamento, *l. servo. 69. §. ult. l. non quocumque. 82. in pr. l. quæsitum. 91. §. ult. de legat. 1. l. qui concubinam. 29. §. 3. de legat. 3. l. 6. de in lit. jur. §. si res aliena. 6. inf. eod.* Hæc actio in personam est ex obligatione. Nam cui legatum datum est, is de eo præstando obligatum habet hæredem, à quo relictum est. Obligatio est quasi ex contractu: quippe cùm hæres adit aut agnoscit hæreditatem, intelligitur eam agnoscere cum sua conditione atque onere; scilicet ut præstet, quod testator injunxit; atque hoc facto quodammodo cum legatariis contrahere videtur, *§. hæres. 5. inf. de obl. quæ quas. ex contr.* Ex quo apparet, tertium possessorem hac actione conveniri non posse, hæredem posse, etsi non possideat, per *actionem. 25. de obl. & act.*

Sed etiam per in rem] Etiam olim legati obtinendi causa actio in rem prodita legatariis 3
fuit, sed non omni legato; ut ecce, de eo, quod per vindicationem legatum erat, præter actionem in personam competebat etiam in rem seu rei vindicatio: de re per formulam damnandi legata una erat actio in personam, in rem non erat: quæ juris diversitas ex alio diverso inter hæc jure nascebatur; ex eo nimirum, quod rei per vindicationem legatæ dominium rectà à testatore in legatarium transibat, *l. legatum. 80. de legat. 2. l. à Titio. 64. de furt.* Quod autem per damnationem relinquebatur, ejus rei dominium transibat ad hæredem, & in hoc tale legatum simile erat fideicommisso, quod ipsa formula evidenter ostendit, & quod etiam res aliena per hanc formulam rectè legabatur. Jam verò certum est, actionem in rem omni domino competere, & soli, *l. in*

rem.

rem. 23. *in pr. de rei vind.* fierique consequens ut in qua specie ad obligationem hæredis accedit dominium legatarii, ibi legatario non tantùm personalis, sed etiam in rem actio detur; ubi autem sola hæredis obligatio locum actioni facit, ibi non alia quam in personam actio competere possit. Ex constitutione verò Justiniani etiam pro legato damnationis consequendo actio in rem legatario datur: quippe jure legatorum omnium exæquato, tam ex legato damnationis, quàm vindicationis dominium rei legatæ recta ad legatarium transit. Illud forte aliquem turbabit, quod eidem ejusdem rei nomine duæ contrariæ actiones conceduntur, quarum altera intendat sibi dari oportere, altera se dominum esse contendat, contra §. *sic itaque*. 14. *inf. de act.* Respondent nonnulli, speciale hoc esse in legatario, propterea quod tantùm jure civili dominus factus sit, non etiam jure gentium, quod non placet. Nihil enim refert, quo jure dominium agenti quæsitum sit, *d. l. in rem.* 23. *de rei vind.* & in promptu alia responsio est, descendere nimirum hasce actiones ex diversis causis; in personam ex obligatione hæredis; in rem ex jure dominii, quod statim à morte testatoris in legatarium transfertur: quamobrem agentem legatarium actione personali ex testamento, petentemque ut res sibi detur, non considerari ut dominum, sed tantùm ut creditorem, qui hæredem quasi ex contractu sibi obligatum habet. Rursus agentem in rem non considerari ut creditorem, sed ut dominum rem suam ab hærede, non ut obligato, sed ut possessore vindicantem: nam & contra alios possessores sic in rem ageret. Concursus autem duarum harum actionum non cumulativus est, sed electivus, hoc est, non ita simul competunt, ut liceat experiri utraque, sed ut una, utra legatarius velit: una autem electa, altera consumitur, *l. cum filius.* 76. §. *variis.* 8. *de legat.* 2. *l. hujusmodi.* 84. §. *ult. l. si servus.* 108. §. 2. *de legat.* 1. Porro ut legati nomine etiam in rem actioni locus sit, ponendi sunt termini habiles: primùm, ut legata sit certa species aut corpus; neque enim quantitate, aut nomine legato, vindicatio locum habere potest: deinde ut res, quæ legata est, propria testatoris fuerit: nam quod testatoris non est, id ab eo non potest recta transire ad legatarium, *l. nemo plus juris.* 54. *de reg. jur.*

4 *Et per hypothecariam*] Priores duæ actiones etiam veteribus, secundum ea quæ diximus, in usu fuerunt. Hypothecaria, de qua hoc loco, tota beneficio Justiniani accepto ferenda est. Nam quod legimus apud Papinianum, legatarios causam pignoris habere, *l.* 4. §. 1. *de separ.* id, ut locus ipse indicat, junct. *l.* 1. §. *sciendum.* 3. *eod. tit.* accipiendum est de specie pignoris prætorii, quod jure separationis creditores hæreditarii in bonis defuncti habent, & post hos in eo quod superest legatarii, qui separationem impetraverunt. Agi potest hac actione hypothecaria in quascumque res à defuncto relictas, adversus quosvis earum rerum possessores. Ajo, à defuncto relictas; siquidem non res hæredis propriæ, sed hæreditariæ ex hac causa pignoris sunt legatariis ex d. constitutione Justiniani. Neque tamen in his rebus numeranda videtur res testatoris, quæ legata sit: quippe quæ statim fit legatarii; rei autem nostræ pignus non consistit, *l. neque pignus.* 45. *de reg. jur.* Actionem hypothecariam cum personali cumulari posse, receptum est, Mynf. 1. *observ.* 58. Charond. 4. *respons.* 52. cum vindicatione autem adversus eumdem cumulari non posse tradit Bald. *in auth. contra. n.* 11. *C. ad sen. Treb.* sed Cyn. *in d. l.* 1. *nu.* 10. *C. comm. de legat.* etiam harum cumulationem admittit: quem sequitur Bachov. *in Treutl. vol.* 2. *disp.* 13. *thes.* 7. Utut sit, certi juris est, actiones, quæ se invicem non consumunt, successivè intentari posse, nimirum ut etiam post sententiam in una latam altera in judicium deducatur: ratio autem non patitur, ut per hypothecariam aut actio in personam consumatur, aut rei vindicatio: ut proinde simpliciter verum esse non possit, quod nonnulli simpliciter tradunt, tres hasce actiones electivè concurrere, non cumulativè: sed nec pignus liberari debitore ad solvendum condemnato responsum est, *l. quamvis.* 8. *C. de pign.* Illud pæne supervacuum monere, actionibus hisce locum non esse, nisi adita ex testamento hæreditate. Nam si hæreditas adita non fuerit, nihil eorum, quæ testamento scripta sunt, valet, *l. si nemo.* 9. *de test. tut. l. eam.* 14. *C. de fideicom.* nisi forte testator voluerit scripturam testamenti etiam pro codicillis valere, sive quod testamento reliquitur etiam ab hæredibus legitimis præstari, *l. ex ea scriptura.* 29. §. 1. *qui test. fac. l. ex testamento.* 29. *C. de fideic. l. ult.* §. 1. *C. de codicill.* de quo plura Ias. in *d. l.* 14. & post eum Sichard. *n.* 6. 7. & 9. Don. *num.* 9. & *seqq.* Illud in transitu monere non inutile visum, actionem hypothecariam, quam Justinianus pro legatis aut fideicommissis concessit, ex constitutione ipsius inter plures hæredes ipso jure divisam esse, *d. l.* 1. *in fin. C. comm. de legat.* quod speciale est, & contra ordinariam naturam actionis hypothecariæ, quæ alias semper individua est, *l. rem hæreditariam.* 65. *de evict.* introductum. Ac proinde hoc non obtinebit in hypotheca aut pignore expresso, quod testator legati aut fideicommissi nomine constituit, *l. non est mirum.* 26. *de pign. act.* cùm in dubio credendum sit, testatorem se conformare voluisse ad jus commune, *l. ult. C. de verb. sign.* Atque hinc intelligimus, etiam post hanc constitutionem Justiniani adhuc utiliter pignus testamento constitui, add. Christin. *vol.* 4. *decis.* 47. *n.* 3. & 4. Donellus tamen nihil in hoc putat esse singulare, *in d. l.* 1. *num.* 12. VINN. Atqui de cumulatione actionum frustra quæritur,

ritur, si ex principiis juris Romani decidenda sit quæstio. Nam id jus cumulationem ignorare, & ab ea planè abhorrere videtur. *l. 6. ff. de except. rer. jud.* Nec contrarium liquet ex *l. 1. §. 4. de edendo. & l. 12. §. 1. ff. de adqu. vel amitt. poss.* quarum altera ad primam editionem, altera ad mutationem actionis pertinet. Poterat itaque actor duas edere actiones, protestatus, ex altera se velle consequi, quod se contingat: potest & relicta actione petitoria ad possessorium confugere, sed non duas actiones cumulare. Totum id jus ex jure canonico videtur proficisci, quod praxis sequitur. Cæterum hæc docet, frequenter cumulari actionem personalem ex testamento & hypothecariam, (modo non agatur adversus tertium possessorem, contra quem ex testamento agi nequit,) non autem rei vindicationem & hypothecariam, quum alterutra sufficiat. HEIN.

TEXTUS.

Collatio legatorum & fideicommissorum.

3. *Sed non usque ad eam constitutionem standum esse existimavimus. Cùm enim antiquitatem invenimus legata quidem strictè concludentem; fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare, ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permixtim de his exponendo studiosis adolescentibus quamdam introducamus difficultatem, opera pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare: ut natura utriusque juris cognita, facile possint permixtionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.*

NOTÆ.

3. *Pinguiorem naturam indulgentem*] Vid. Ulp. *d. tit. 25.* Caj. *lib. 2. tit. 7.* Theoph. hic.

Necessarium esse duximus] *l. 2. comm. de legat.*

Nulla sit inter ea differentia] Scil. in ipsa re. Ait enim, se non verbis, sed rebus leges imponere, *d. l. 2.* Itaque essentialis differentia legati & fideicommissi sublata non est: sed quod verbis directis & imperativis legis modo est relictum, adhuc legatum; & quod precariis, fideicommissum est. Sed neque ea differentia sublata, quam facit manifesta voluntas testatoris: cujus rei exemplum habemus §. *pen. inf. de sing. reb. per fid. rel.*

COMMENTARIUS.

1. *Auctorem exæquationis legatorum & fideicommissorum itidem esse Justinianum.*
2. *Cur stricta legatorum natura, & quibus cancellis circumscripta fuerit?*
3. *Cur pinguior ac laxior fideicommissorum, & quibus in rebus?*
4. *Exæquatione hac non esse sublatam utriusque relicti differentiam essentialem.*
5. *Quando amplius fuerit in legato, quàm in fideicommisso?*

SUperiore §. didicimus, legata omnia inter se exæquata esse, hic docetur ea etiam omnia & in omnibus exæquata esse fideicommissis, hoc est, communicatam ac confusam invicem etiam legatorum omnium & fideicommissorum naturam. Auctor hujus exæquationis itidem 1
Justinianus est, *l. 2. C. comm. de legat.* quod hoc loco expressè profitetur. Et verum esse vel ex eo liquet, quod veteres inter legata & fideicommissa differentiæ, quas Ulpianus *in fragm.* & Cajus *lib. 2.* commemorant, certè maxima earum pars usque ad tempora Justiniani permanserunt. Quamobrem dubitandum non est, quin illud, quod apud Ulpianum *l. 1. de legat. 1.* legimus, *per omnia exæquata esse legata fideicommissis*, Triboniano acceptum ferri debeat, qui verba Ulpiani interpolando ea traxerit ad constitutionem Justiniani, jam triennio fere ante editionem Pandectarum evulgatam. Etenim concessu Principis hanc potestatem compilatores Pandectarum habuerunt, ut pro arbitratu suo & adjicere quædam & detrahere scriptis veterum possent. *l. 1. C. de vet. jur. enucl.* Idque in plurimis locis ab iis factum esse animadvertere licet. vid. Govean. 1. *var. lect.* 19. Duar. 2. *disp.* 9. Don. 8. *comm.* 2. Baron. Hotom. Uvesemb. *hic.* Covar. *in c. Raynaldus. §. 1. n. 3. x. de testam.* Aliter & diversimodè hoc expediunt Cujac. 8. *obs.* 4. Ræward. 3. *var.* 4. Robert. 2. *sent.* 23. quorum explicationes etsi non probo, confutare tamen nolo, quia res non meretur ullam operam. Illud autem monendi sumus, hanc legatorum & fideicommissorum exæquationem pertinere tantùm ad fideicommissa specialia, quibus scilicet res singulæ relinquuntur; ad universalia sive ad hæreditates fideicommissarias non pertinere. Is enim, cui ex fideicommisso restituitur hæreditas, hæredis loco habetur. De quo uberius *infr. de fideic. hær.*

Strictè concludentem] Id est, strictam legatis naturam attribuentem, eaque cogentem intra verborum ac formularum angustias, & voluntates testantium juris subtilitati subjicientem. Quippe in legatis, utpote quæ ex legi- 2
bus & jure civili ortum ducebant, certis quibusdam & solemnibus ac præscriptis verbis

uten-

utendum erat, sicut & in hæredis institutione, nec aliis verbis relicta valebant: quæ verba idcirco legitima & civilia dicebantur, *l. 7. de vulg. & pup. l. ult. C. de testam.* qualia sunt: *do, lego, capito, sumito, habeto, hæres meus damnas esto dare, hæredem meum dare jubeo*. Atque ad hæc verba, quoniam fere imperativa sunt & legislationis propria, respexit Ulp. *in fragm. hoc tit.* legatum definiens, quod legis modo relinquitur. Cæterum prisca illa & præcisa verborum observantia jam ante Justinianum sublata fuit, ut intelleximus *in §. præc.* Voluntas quoque testantis cancellis quibusdam in legando circumscripta erat. Siquidem legatum relinqui non poterat nisi in testamento aut codicillis testamento confirmatis, *§. præterea. 10. infr. de fideic. hær.* Cajus *lib. 2. tit. 7.* Præterea legatum relinqui non poterat ante hæredis institutionem, nec post mortem hæredis, nec à legatario aut fideicommissario, sed à solo hærede, *§. ante. 34. & seq. infr. eod. & tit. de sing. reb. per fideic. rel. in pr.* Ulp. *hoc tit. §. post mortem. 16. & §. à legatario. 20.* Cajus *dict. tit. 7.* Denique verba legatorum strictè accipiebantur, neque in his, si perspicua erant & minimè ambigua, facile admittebantur conjecturæ, aut quæstio voluntatis, *l. ille. 25. §. 1. de legat. 3.*

3 *Ex voluntate magis descendunt*] Quàm ex lege aut certo jure. Quod significat Ulpianus *in fragm. tit. de fideic.* cum ait, *fideicommissum non ex rigore juris civilis proficisci, sed ex voluntate dari relinquentis*. Proinde in fideicommissis parum referebat, quibus verbis relicta essent, modo certa esset testatoris voluntas, *l. cum virum. 16. C. de fideic.* adeo ut fideicommissum non minus Græco, quàm Latino sermone rectè relinqueretur, *l. 11. in pr. de legat. 3.* Ulp. *d. tit. §. item Græce. 9.* Hoc amplius etiam nutu fideicommissa posse relinqui placebat, *l. nutu. 21. d. tit.* Denique in interpretatione verborum fideicommissi, etsi ea minimè obscura essent, magis tamen voluntas, quàm verba, spectabatur, & conjecturis nihilominus erat locus, *d. l. 16. C. de fideic. l. quisquis. 95. de legat. 3.*

Pinguiorem naturam indulgentem] Non ea adstringentem verborum formulis, nec voluntatem relinquentis coercentem intra rigorem juris civilis, laxioremque longè & benigniorem interpretationem in fideicommissis, quàm in legatis admittentem. Unde nihil eorum, quæ legatum vitiasse diximus, oberat fideicommisso. Poterat & ab intestato relinqui, & codicillis testamento non confirmatis. Poterat relinqui & ante hæredis institutionem & post mortem hæredis. Poterat & à legatario & à fideicommissario, ut supra allegata simul docent. Erant & aliæ quædam inter legata & & fideicommissa differentiæ, quarum Ulp. *tit. 25.* & Caj. *lib. 2. tit. 7.* meminerunt. Nobis hic omnes referri curæ non fuit. VINN. In his præcipua videtur, quod quibus legari non poterat, iis fideicomitti posset. *§. 1. Inst. de fideic. hæred.* Hinc deportatis, orbis, in cœlibatu viventibus legari non poterat, quum posset fideicommissum relinqui, immo & Latinis, quum hi legatum non caperent, nisi intra centum dies jura Quiritium impetrarent. Ulp. *tit. 17. §. 1. & tit. XXV. §. 7.* Unde omnino apud Ulp. *tit. 25. §. 6.* legendum videtur: *Fideicommissa dari possunt his, quibus legari non potest*. Hoc jus enim ante Ulpianum mutatum esse, nondum constat. HEIN.

Ut nulla sit inter ea differentia] Hoc est, ut una sit eorum natura, ut jam non amplius sicut olim diversa eorum vis sit ac potestas. Hoc enim exæquare est, alterius vim ac naturam alteri communicare; quemadmodum hoc Imperator ipse mox explicat *& in d. l. 2. C. comm. de leg.* Itaque nunc legata æquè ac fideicommissa & ab intestato, & nutu, & à legatario, &c. relinqui poterunt, ac fideicommissa & voluntas legantis servabitur. Quod ideo monendum putavi, ne quis putet hac exæquatione essentialem harum rerum differentiam sublatam esse, & quod verbis directis ac imperativis relictum est, etiam fideicommissum factum; & contra quod precariis, legatum: quod esset absurdum. Nam voluntas testatoris legatum aut fideicommissum facit & discernit. Ac 4
proinde etiam adhuc fieri potest, ut aliquo casu dissimilem hæc necessario effectum habeant, ne quid fiat contra voluntatem defuncti: quam non evertere, sed conservare Justiniano propositum fuit. Cujus rei exemplum habemus in legato & fideicommisso libertatis, *§. pen. inf. de sing. reb. per fideic. rel.* Quinque alias differentias refert Giphanius, quas existimat post exæquationem nostram adhuc relictas: sed perspicuo errore, nec digno qui confutetur.

Si quid amplius est in legatis] Mutua igitur est hæc exæquatio. In legatis hoc amplius 5
erat, quàm in fideicommissis, quod aliquando, & scilicet legata re testatoris propria, dominium recta in legatarium transibat, ex fideicommisso numquam: item quod pro obtinendo legato comparata erat legatario ordinaria actio ex testamento, aut quo casu dominium translatum erat, etiam rei vindicatio: de fideicommissis una tantùm competebat extraordinaria persecutio. De quo dicendum amplius *inf. tit. de fideic. hær. §. 1.* Cæterum etiam hanc differentiam sustulit Justinianus, & fideicommissa vice mutua in his rebus exæquavit legatis, ut jam iisdem quoque actionibus, quibus legata, peti possint, *l. 1. & 2. C. comm. de leg.*

Separatim prius de legatis, & postea de fid.] Hinc est, quod Justinianus in progressu aliquando ita disserit, tamquam inter legata & fideicommissa quædam adhuc differentiæ obtinerent, quas tamen certum est cum una cum cæte-

cæteris sublata voluisse. Veluti *in* §. *præterea.* 10. *infr. de fideic. hær.* ubi ait, legata nisi ex testamento non valere. Et *in pr. t. de sing. reb. per fid. rel.* sic loquitur, quasi à legatario etiamnunc legari non liceret.

TEXTUS.

De re legata. Et primum de re Testatoris, hæredis, aliena, cujus non est commercium.

4. *Non solum autem testatoris vel heredis res, sed etiam aliena legari potest, ita, ut heres cogatur redimere eam, & præstare; vel si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, vel adipisci non potest, nec æstimatio ejus debetur; veluti si quis campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico usui destinata sunt, legaverit. Nam nullius momenti tale legatum est. Quod autem diximus, alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat, alienam rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si scivisset, alienam rem esse, non legasset, & ita divus Pius rescripsit. Et verius est, ipsum, qui agit, id est, legatarium, probare oportere, scivisse alienam rem legare defunctum; non heredem probare oportere, ignorasse alienam. Quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.*

NOTÆ.

Cujus commercium non est] Ejus rei, quæ absolutè commercio exempta, legatum prorsus inutile est: cujusmodi sunt, quæ hìc & in *l.* 39 §. 8. *& seqq. eod.* 1. memorantur. Sed nec earum rerum legatum regulariter consistit, quæ ædibus juncta sunt, *l.* 41. *cum.* 2. *seqq. eod.* Quid si vel testator, vel hæres commercium rei non habeant? Resp. Si legatarius habeat, utile esse legatum, *l.* 49. §. 3. *eod.* 2. fac. *l.* 34. *de verb. obl.* sin minus, non valere, *d. l.* 49. §. 2. *d. l.* 34. Non obstat *l.* 114. §. 5. *eod.* 1. neque *l.* 11. §. 16. *eod.* 3. illa tibi quod respondeas ipsa subministrat; in hac agitur de legato militiæ, cujus natura æstimatio continetur, *d. l.* 49. §. 1. in *l.* 40. *eod.* delenda videtur secunda negatio: alioqui illa abundant, *cujus commercium legatarium non habeat.* Cujac.

Legatarium probare] Hoc idem iisdem verbis Marcian. tradit *l.* 21. *de prob.* fac. *l.* 23. *C. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Quarum rerum legatum consistat, aut non consistat.*

2 *Legem* 12. *Tab. non impedire, quominus res aliena legari possit. Et num jus Canonicum?*

3 *Quid juris sit in legato rei communis? Quæstio subtilis & elegans.*

4 *Effectus legati rei alienæ.*

5 *Legatum rei simpliciter exemptæ commercio, aut usibus Principis deservientis, prorsus inutile esse. Ut & regulariter earum rerum, quæ ædibus junctæ.*

6 *Rei exemptæ commercio certæ personæ legatum valere, si legatarius commercium habeat; sin minus, secus; subjecta plenissima solutione omnium quæ obstare videantur.*

7 *Quid juris, si feudum legatum sit?*

8 *Legatum rei alienæ, nisi singulari conjectura adjuvetur, cur demum valere placeat, si testator sciverit, alienam esse: & cur legatario ejus rei probatio incumbat?*

INchoatur hìc tractatio de rebus, quæ legari possunt, aut non possunt: qui locus maximam hujus tit. partem occupat; nec est sine multiplici distinctione prævius. Primum hoc in genere teneamus, non solùm res speciatim sic dictas, sed etiam facta legari posse, ut qui jussus est facere, parere debeat: nec solùm res corporales, sed etiam incorporales, puta usumfructum, servitutem, nomen. Deinde posse legari non modo res, quæ actu sunt in rerum natura, verùm etiam quæ futuræ sperantur: quæ non sunt, nec esse possunt, earum legatum inutile esse. De quibus omnibus accuratius agemus suis locis. Porro interest, utrum res legata sit in commercio, an non sit: & si extra commercium, utrum simpliciter atque in totum, ut sunt res publicæ, sacræ, sanctæ, religiosæ, liber homo; quarum rerum legatum nullius momenti est: an verò res talis sit certo respectu, & vel ob specialem circumstantiam commercio exempta, cùm alioqui per se & conditione sua sint in commercio, cujusmodi sunt marmora, columnæ, tigna ædificiis juncta, quæ inutiliter itidem uno atque altero casu excepto legantur: vel exempta commercio quorumdam, non omnium ut mancipium Christianum, cujus commercium non habent hæreticus, Judæus, paganus, *tit. C. ne mancip. Christ.* item militia, hoc est, officium alicujus eorum, qui in aliqua schola seu ordine inter statutos relati sunt, ex quo salaria à Principe consequuntur; cujusmodi officiorum constat quoque non omnes jure capaces esse. Vid. Cujac. *in l.* 3. §. *si quid minori.* 7. *de minorib.* Sic prædii provincialis cum aliis commercium est, cum præside non item. Atque hujus generis res aliquando utiliter, aliquando inutiliter legantur: de quo uberius paulo post. Quæ res legata in commercio est, ea vel est testatoris propria, vel non est: & hæc iterum vel hæredis, vel legatarii, vel tertii alicujus, quæ in hoc argumento specialiter dici solet res aliena. De re hæredis scriptum hìc est, 1

eam,

eam non minus quàm rem testatoris legari posse: neque ullam hoc dubitationem habet; adeo ut hujusmodi legatum valeat, etiamsi testator existimaverit rem suam se legare, *l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. De re legatarii legata distinctè dicetur *inf. sub* §. *sed si rem.* 10. De re aliena hìc itidem traditum est, eam utiliter legari: cùm ea tamen distinctione, quam legatum rei testatoris aut hæredis propriæ non recipit. Postremo illud quoque generaliter tenendum est, nullius esse momenti legatum earum rerum, quæ legatæ nihil emolumenti aut commodi legatario afferunt, quamvis sint in commercio: de quo etiam inferius præcipietur diligentius *sub* §. *ex contrario.* 14.

2 *Sed etiam aliena*] Etiam res alienas legari posse, semper constitit, & posse, etiamsi difficilis earum paratio sit, ut ait Jurisconsultus *l. cum servus.* 39. §. *constat.* 7. *de legat.* 1. Nec obstat lex duodecim tabularum, quæ tantùm de suo legandi potestatem facit, *l. verbis.* 126. *de verb. sign.* Nam qui legat rem alienam, de suo legare intelligitur. Onerat enim hæredem, ut rem redimat, & redemptam præstet. Olim hoc proprium fuit legatorum, quæ per damnationem relinquebantur: sicut indicat *l. qui quatuor.* 30. §. *ult. de legat.* 3. & expressè testatur Ulpian. *in fragm. sub tit. de legat.* Hodie autem licebit in hac re etiam verbis legati vindicationis propriis uti, ut puta, *do, lego,* aut similibus. Sed & rem hostium legari posse placuit, si modo in ea causa sit, ut aliquo casu emi possit, & jure commercii comparari, *l. ab omnibus.* 104. §. 2. *de legat.* 1. Ejus rei, quæ apud hostes est, bello scilicet capta, legatum omnimodo consistit jure postliminii, *l.* 9. *l. si servus.* 98. *eod.* An autem jure quoque Canonico legatum rei alienæ valeat, dubitatur propter *cap. filius.* 5. *x. de testam.* ubi videtur ejusmodi dispositio improbari. Covarruvias putat, speciem *d. c.* esse singularem, quod res alterius Ecclesiæ legata proponeretur sepulturæ causa: & ideo extra speciem illic propositam etiam jure Pontificio alienæ rei legatum consistere: & ita quoque Mantic. 9. *de conj. ultim. vol.* 10. Fachin. 5. *contr.* 38. At enim negari non potest, quin Pontifex in *d. c.* ostenderit, sibi displicere rei alienæ legatum, cùm id magis *sæculi legibus* quàm *legi Dei* convenire significet. Quamobrem D. Tulden. *hic c.* 5. fatetur quidem, improbari à Pontifice hanc juris civilis dispositionem: cæterum cùm eam expressè non abroget, merito eam adhuc obtinere debere contendit: maximè cùm probabili nitatur ratione, prolixius indulgendi supremis hominum desideriis, & eo tantum pertineat, ut hæres rem à domino redemptam, aut eo nolente vendere, justam rei æstimationem legatario præstet. Crediderim, Pontificem opinionis errore deceptum putasse, rei alienæ legatum legibus sæculi ita sustineri, ut eam rem, velit nolit, dominus suo pretio vendere teneatur: nam ut hæres aut redemptione rei alienæ, aut pretii illius præstatione oneretur, constat, legi divinæ minimè repugnare. Quæsitum est, quid 3
juris sit in legato rei communis? Finge testatorem fundum Sejanum, quem cum Titio communem habebat, legasse Sempronio non adjecta portione. Res dubitationem non habet, si testator sic dixerit *fundum meum.* Hic enim portionem tantùm deberi, id est, partem, quæ testatoris fuit, non alienam, disertè respondet Paul. *l.* 5. § *ult. de legat.* 1. & addit, hoc constare, ut ostendat, certi juris esse, non controversi. Quippe & verba & mens testatoris hìc pro hærede faciunt. Verba, quia *fundum meum* rectè interpretamur, quatenus meus est: nam meum rectè dicitur, quod pro parte meum est; *l. in re communi.* 26. *de serv. præd. urb. l. si quis.* 74. *de legat.* 3. *l.* 2. *de cond. inst.* quamvis totum meum esse non rectè dicatur, *l. recte.* 25. *de verb. sign.* Mens testatoris, quia etiamsi res dubia esset, non facile crederetur testator onerare hæredem suum voluisse necessitate redimendi, *l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. Sed dubitatur, si testator non dixerit, *fundum meum,* aut *qui meus est,* sed simpliciter fundum sibi cum alio communem legaverit, utrum totus debeatur, an ea tantùm portio, quæ testatoris fuit? Accursius existimavit, totum deberi, quoniam legatum rei alienæ, quam testator scivit alienam esse, valet, & in proposito fundus, si in totum esset alienus, totus deberetur. Quod & Donello visum in *l.* 10. *Cod. de legat. num.* 2. Sed contrariam sententiam, quam probant Bartol. Bald. Ias. Ang. Zas. Duar. in *d. l.* 5. §. *ult. de legat.* 1. Mant. 9. *de conj. ult. vol. tit.* 1. *num.* 12. veram esse existimo, partem tantùm deberi. Quippe longe diversa ratio est in casu proposito rei in totum alienæ & pro parte meæ. Si res legata tota aliena est, non potest videri testator revocasse modum legati ad partem aliquam suam, quam nullam in ea re habet; nullaque alia conjectura capi potest, quàm voluisse legare totam. At cùm pars tantùm testatoris fuit, omnino credibile est, eum potius de sua illa parte cogitasse, quàm voluisse hæredem suum ita onerare, ut partem alienam redimat; quæ conjectura efficacissima est, *l. unum.* 67. § *si rem.* 8. *de legat.* 2. *l. Sticho.* 36. *in fin. de usufruct. legat.* Eamdem rationem habet, quod in specie fundi vectigalis legati responsum est, non videri proprietatem legatam, sed jus, quod in eo testator habuit, *l. si domus.* 71. §. *ultim. de legat.* 1. *fac. l.* 24. *de instruct. vel instr. leg. l.* 30. §. 4. *de legat.* 3. Planè si testator nominatim dixerit, se legare fundum Sejanum *totum* vel *omnem,* responderem, utramque partem & tam alienam, quàm testatoris deberi, *argum. l. Iuliano.* 68. *in pr. de legat.* 3. Fusius hanc quæstionem tractamus *lib.* 2. *select. quæst. cap.* 26.

Si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare] Effectus legati rei alienæ hic est, ut hæres 4
eam

eam rem teneatur redimere & præstare, aut si redimere non possit, quod dominus eam vel nolit vendere, vel non nisi immodico pretio vendere velit, justam æstimationem inferre, *l. si domus.* 71. §. 3. *de legat.* 1. *l. non dubium.* 14. §. *ult. l. qui quatuor.* 30. §. *ult. de legat.* 3. & competit legatario eo nomine actio personalis ex testamento. In rem hoc casu competere non potest, quoniam fieri nequit, ut re aliena legata, dominium ejus rei rectâ à morte testatoris ad legatarium transeat. Hæc verò ita obtinent, si testator rem alienam legavit sciens; secus est si ignorans, ut paulo post audiemus.

5 *Si talis sit res, cujus commercium non est, nec æstimatio debetur*] Ejus rei, quæ simpliciter atque absolutè extra commercium est, legatum inutile prorsus atque inane est, ut nec æstimatio debeatur. Cujus generis sunt res sacræ, sanctæ, religiosæ, usibus publicis destinatæ, *l. cum servus.* 39. §. *pen. de legat.* 1. Idem est, si legata sit res, quæ usibus Principis deservit, veluti horti Salustiniani, fundus Albanus, aut prædia, quæ in patrimonio Cæsaris sunt: quippe quarum rerum commercium non est sine jussu Principis, & furiosi est talia legata adscribere, *d. l. cum servus.* §. *antepen. & ultim.* Sed neque earum rerum legatum regulariter consistit, quæ ædibus junctæ sunt, ut puta columnæ, marmora, tegulæ, aut alia id genus: quamobrem nec his rebus legatis æstimatio debetur, *l. cætera.* 41. *cum.* 2. *ll. seq. d. tit.* Excipiuntur duæ causæ, in quibus harum etiam rerum legatum valere placet: quarum una est in *d. l. cætera.* §. *sed si quis.* 5. altera in *l.* 11. §. *si quis illicite.* 14. *de legat.* 3. nimirum quia in utraque ea specie cessat ratio, ob quam hæ res legari, aut negotiandi causa eximi prohibentur, quæ hæc est, ne ruinis deformetur aspectus publicus, *l.* 2. *c. de ædif. priv.* Hæc

6 omnia liquida sunt & cunctis probata. Quod si certæ alicujus personæ commercio res exempta est, refert, testator is, aut hæres sit, an legatarius. Si testator, utile nihilominus est legatum, si legatarius commercium habeat: nam & utilis est stipulatio, si rei in stipulatum deductæ commercium habeat stipulator, licet promissor non habeat *l. multum.* 34. *de verb. obl.* Idemque est, si hæres non habeat, legatarius habeat: neque enim hîc persona hæredis, utpote à quo res mox abitura est, considerari debet. Textus est in *l. mortuo bove.* 49. §. *sed Proculus.* 3. *de legat.* 2. Hæc quoque extra dubitationem posita sunt, & usu, uti & superiora, recepta. Grot. 2. *manuduct.* 22. *vers. pen.* Quod si legatarius commercium non habeat, traditum est, legatum non valere, *dict. l. mortuo bove.* §. 2. cui simile est, quod is, qui rei commercium non habet, eam inutiliter stipulatur, *dict. l.* 34. *de verb. obl.* & quod donari non potest, quod donatario acquiri non potest, *l.* 9. §. *ultim. de donat.* ὅτι χρησιμὸν ἀτελεσθὲν αἰρετικῶ κεκτῆσθαι, ut ibi Græci. Cæterum non est hoc æquè expeditum ac præcedentia. Nam primum obstare videtur, quod responsum est, militia servo alieno legata, domino æstimationem deberi, modo testator sciens eam servo legaverit, *l.* 11. §. *si servo.* 16. *de legat.* 3. Atqui servus militiæ capax non est. Respondeo, servis ademptam esse totius juris civilis communionem. Sed sciendum, testamenti factionem cum servis ex persona dominorum introductam, ut proinde si domino militia relinqui potuit, & servo possit, atque in persona servi ipsi domino relicta videatur, *l. non minus.* 31. *de hæred. inst.* Eo fit, ut si testator servo alieno militiam legaverit, legatum utile sit, & æstimatio quæ natura legati militiæ continetur, *d. l.* 49. §. 1. *de legat.* 2. debeatur domino, qui militiæ commercium habuit. Utique si testator non ignoraverit servum esse: nam si liberum putavit, scriptum est in *d. l.* 11. §. *si servo.* 16. denegari fideicommissi petitionem, addita hac ratione, quia si scisset servum, non reliquisset. Itaque nec dominum quicquam isto casu ex legato aut fideicommisso redire voluit, reperiturque res relicta ei solùm, qui commercium ejus non habet. Quod distinctionem nostram confirmat. Secundo refragari putatur *l. si filiusfam.* 114. §. *si quid alicui.* 5. *de legat.* 1. Sed hic locus ipse tibi quod respondeas subministrat. Ait Jurisconsultus, *si quid alicui licitè fuerit relictum, quod ipse quidem propter corporis sui vitium, vel propter qualitatem relicti, aliamve probabilem causam, habere non potest, alius tamen habere potuit, æstimationem deberi.* Proponitur legatum licitè relictum: ergo relictum capaci, non ei, cui commercium rei relictæ interdictum est. Nemo enim dicet, prædium provinciale licitè legari præsidi, aut mancipium Christianum Judæo. Proponitur relictum ei, qui casu aliquo & probabili ex causa rem habere non potest, non ei, qui jure capere prohibetur. Finge, surdo, muto, aut cæco militiam legatam aut per fideicommissum relictam, hoc casu æstimatio debebitur: at non deberetur, si ea res relicta esset incapaci, *arg. d. l.* 11. §. *si servo.* 16. *de legat.* 3. Postremo hîc objicitur *l. sed si res.* 40. *de legat.* 1. qui locus plus difficultatis habet: scriptum enim illic expressè est, utile esse fideicommissum, & æstimationem deberi etiam eo casu, quo fideicommissarius jus possidendi non habet. Donellus *in d. leg. multum.* 34. *de verb. obl.* distinguit inter impedimentum possidendi & incapacitatem legatarii, vultque, aliud esse non habere jus possidendi, aliud non habere rei commercium. Verùm ista distinctio locum habet, ubi quæstio est de conditione personæ legatarii, non de capacitate ejus aut incapacitate, ut jam intellectum est. Robertus. 3. *animadvers.* 11. & alii, interesse putant, sciverit testator legatarium, sive fideicommissarium incapacem esse

an ignoraverit: priore casu æstimationem deberi, posteriore non item. Non displicet, quod Cujacius *in d. l. multum.* 34. contendit redundare in *d. l. sed si res* 40. secundam negationem, eamque demendam, ut hic sit sensus, æstimationem deberi, si res, cujus commercium legatarius non habet, ab eo per fideicommissum relinquatur, ei, qui commercium ejus rei habet. Quæ sententia verissima est. Nam persona legatarii in hujusmodi specie quasi subducitur, perindeque habetur, ac si fideicommissum recta ab hærede relictum esset: estque casus hic simillimus ei, qui proponitur in *d. l. mortuo bove.* 49. §. *pen. de legat.* 2. Secunda autem negatione retenta fit scriptura inepta, & illa abundant, *cujus commercium legatarius non habet*. Quid enim refert, legatarius, à quo res per fideicommissum relicta est, commercium ejus rei habeat, nec ne, si fideicommissarius non habeat; aut non habeat jus possidendi? Non placet hæc confidentia Cujacii Duareno in *d. l. sed si res.* 40. Sed cui placere poterit Duareni explicatio, verba illa, *cui jus possidendi non est*, referentis ad legatarium, qui Duareno idem est ac ille, cui per fideicommissum relinqui dicitur? Quis non videt, tunc totum illud, *cui possidendi jus non est*, abundare? Existimat autem Duarenus, in quæstione proposita distinguendum esse ex ratione juris veteris inter legatum & fideicommissum. Legatum rei, cujus legatarius commercium non habet, eo jure inutile esse: fideicommissum, in quo benignior admittebatur interpretatio, utile, atque ex eo æstimationem fideicommissario deberi. Argumento esse, quod in iis locis, ubi negatur deberi æstimatio, agatur de legato, ut in *dict. l. mortuo bove.* 49. *de leg.* 2. §. *pen.* contra ubi æstimatio dicitur deberi, de fideicommisso, ut in *d. l.* 11. §. *si servo.* 16. *de legat.* 3. *& d. l. si filiusfam.* 114. §. *si quid alienis.* 5. *de legat.* 1. Bachovius etiam, qui idem in hac re quod Duaren. sentit, non ineleganter sibi hujus differentiæ rationem reddere videtur, nimirum quia legatum recta transit in legatarium, fideicommissum primo consistit in persona ejus, à quo relinquitur. Ego verò non magni hæc æstimo. Nam si tam insignis hoc in casu differentia fuisset inter legata & fideicommissa, utique ejus meminissent Ulpian. & Cajus *sub tit. de fideicomm.* ubi harum rerum differentias, si non omnes, saltem plerasque & præcipuas recensent. Quin contra ex Ulpiano didici, legatum damnationis de quo fere hîc quæritur, & fideicommissum ejusdem esse hactenus naturæ, ut eædem res, quæ per unum relinqui possunt, possint & per alterum, *d. tit. de fideicom.* §. 4. Sed nec magis ex legato damnationis dominium recta in legatarium transit, quàm ex fideicommisso: ex quo apparet, rationem illam differentiæ, quam Bachovius profert, non esse usque adeo elegantem. Quid
7 si feudum legatum sit? Hic æstimationem deberi negant Gail. 2. *obs.* 154. *num.* 13. Fachin. 5. *contr.* 37. Vulc. 1. *de feud. cap.* 9. *num* 72. Petr. Greg. 42. *syntagm.* 32. Ajunt Peregrin. *de fideic. art* 11. *num.* 103. *& seq.* Matheac. *lib.* 2. *epit. legat. cap.* 19. *num.* 4. Quorum sententia probabilior videtur Bachov. *in Treutl. vol.* 2. *disput.* 13. *thes.* 5. Sed prior apud nos obtinet, sive testator de suo feudo disposuerit non interveniente domini consensu, D Grot. 2. *manuduct.* 42. sive de alieno, nisi aliunde liquido constet, testatorem & æstimationem præstari voluisse, uti supremam apud Mechlinienses Curiam censuisse refert D. Christin. *vol.* 6. *dec.* 28.

Si sciebat alienam rem esse] Non semper res aliena legata debetur: sed ut superius diximus, interest, utrum quis rem alienam legans sciverit rem alienam esse, an ignoraverit: si scivit, debebitur, si ignoravit, non item, *l. cum alienam.* 10. *C. h. t. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *eod.* 2. quod etiam nunc docet Imperator, addita hujus rei ratione, *forsitan enim*, inquit, *si scivisset alienam rem esse, non legasset*. Sed unde illud colligimus, testatorem legaturum non fuisse? Ex eo nimirum, quod nemo facile credendus sit, hæredem suum onerare voluisse redemptione rei alienæ, *d. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *l. Sticho.* 36. *in fin. de usufr. leg.* Atque hinc intelligere licet, distinctionem illam ad rem hæredis legatam non pertinere, sed eam omnino deberi, etiamsi testator eam suam existimans legaverit: nempe cui rei legatæ dominium apud hæredem est, tam facile eam hæres præstare potest, quàm rem quæ defuncti fuit, *d. l. si unum.* §. *si rem*. Planè aliquando conjectura voluntatis efficit, ut etiam res aliena legata indistinctè debeatur; veluti si relicta sit personæ proximæ, puta parenti, uxori, alicui ex cognatis, aut amico singulari, aliive tali personæ, cui verisimile est testatorem quovis modo legaturum fuisse, *d. l.* 10. *C. eod.* quod ad legata in piam causam relicta traducuntur Tiraq. *priv. piæ caus.* 66. Vasq. *lib.* 3. *de succ. progr.* §. 27. *n.* 41.

Legatarium probare oportere] Quia fere in casu legati rei alienæ quæstio inter hæredem & legatarium nasci solet, dum ille contendit ignorasse defunctum rem alienam esse, hic contra scivisse; quod porro aliud dubium parit, utri scilicet necessitas incumbat probandi, hæredine ignorasse defunctum, an legatario scivisse: ideo Imperator, quid in hac re juris esset simul definire voluit. Ait autem ab hærede nullam in proposito probationem exigi, sed legatarium probare oportere, scivisse defunctum rem alienam esse adjecta hac ratione ex notissima juris regula, *l. actor.* 23. *C. de prob. l.* 4. *C. de edend.* quia necessitas probandi incumbit ei, qui agit: qui hîc legatarius est, non hæres. Hoc idem iisdem verbis & Marcianus tradidit *l. verius.* 21. *de prob.* Accedit tamen huc etiam alia ratio, eaque fortior, quod

quod hæres præsumptione juris adjuvatur, qui, etsi actoris partes hæres sustineret, onus tamen probandi rejiceret in legatarium, *l.* 8. *&* 9. *eod. tit.* Planè potest hoc jus ex circumstantiis variari: nam si apud alium rei legatæ possessio sit, neque in ea defunctus quicquam juris habuit, aut sibi asseruit, magna causa est præsumendi pro legatario, scivisse defunctum rem alienam esse, add. Gomez. 1. *res.* 12. *num.* 13. Christin. *vol.* 4. *dec.* 32. *n.* 5. *& seqq.*

TEXTUS.

De re pignorata,

5. *Sed & si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet hæres eam luere. Et in hoc quoque casu idem placet quod in re aliena, ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit, non debet heres eam luere.*

NOTÆ.

5. *Si rem obligatam*] Fac. *l.* 57. *de legat.* 1. *l.* 15. *de dot. præl. l.* 6. *C. de fideic.*

Hæres eam luere] In *d. leg.* 15. *liberare.* Luere est pignus solutione vel satisfactione liberare.

Et hoc expresserit] In testatoris certa & expressa voluntate conjecturis non est locus, *l.* 33. *eod.* 1.

COMMENTARIUS.

1 *Doctrinæ hujus §. non obstare quod alibi traditur, si res certa legata sit, talem dari debere, qualis est.*

2 *Interdum etiam tunc cùm testator nescivit rem obligatam esse, hæredem eam luere debere, & quibus casibus.*

3 *Quid juris sit pignore distracto?*

RES pignori obligata quodammodo aliena est, utpote cujus pretium nobis abfit, quod pro ea liberanda præstare cogimur, *arg. l. Labeo.* 14. *de verb. sign.* unde & pignoris obligatio species quædam alienationis habetur, *l. ult. C. de reb. al. non alien.* Atque hinc est, quod in re pignori obligata idem placet quod in re aliena, ut quemadmodum hæres rem alienam legatam cogitur redimere, ita & rem pignori obligatam quæ legata sit, luere, id est, nexu pignoris liberare, soluta creditori pecunia, *hoc text. l. si res.* 57. *de legat.* 1. *l. licet.* 15. *de dot. præl. l. prædia.* 6. *C. de fideic.*

1 Non obstat, quod alibi traditur, si res certa legata est, talem dari debere, qualis est; verbi causa, si fundus, qui legatus est, servitutem debet, eum cum servitute rectè præstari, *l. servo.* 69. §. 3. *de legat.* 1. si servus statuliber legatus est, statuliberum rectè dari, *l. servum.* 44. §. *pen. & l. seq.* §. *ult. eod.* Nam hoc quod de re testatoris legata dicitur, ad rem alienam aut ex parte alienam non pertinet, qualis merito habetur res opposita pignori quoad quantitatem æris alieni. Eadem ratione responsum est fundo legato, cujus ususfructus alienus est, hæredem hunc usumfructum redimere debere; quoniam scilicet & in usufructu res aliena legata videtur: nam etsi ususfructus non in parte, sed in jure consistit, emolumentum tamen rei continere, & ideo instar obtinere portionis, *l. Mævius.* 66. §. *pen. l. cum filius.* 76. §. *dominus.* 2. *de legat.* 2. Planè si quis prædium legavit obligatum pro annuo reditu, hoc casu non esse cogendum hæredem prædium liberare, post Joan. Fab. D. Tuldenus *hic cap.* 11. annotavit, & ita observari ait: quoniam ejusmodi onera plerumque perpetua sunt, instar servitutis rei inhærentia, ut proinde non sit præsumendum, testatorem cogitasse de liberatione. *Decis. Cur. Holland.* 11. *in fin.*

Ita demum, si sciebat defunctus] Si ignorabat, valet quidem adhuc legatum: cæterum tunc res à legatario luenda est, *dd. loc.* Duo sunt casus, quibus placet, etiam tunc cùm ignoravit defunctus rem obligatam esse, hæredem pignus luere debere. Unus est, si testator eam rem vel aliam non minoris pretii æquè legaturus fuisset, si scisset, obligatam, *d. l. si res.* 57. *de legat.* 1. *d. l. prædia.* 6. *C. de fideic.* de quo constare poterit, si vel testator id aliquando apertè professus sit, aut si rem conjunctæ personæ legaverit, ut supra in re aliena, *arg. l. cum alienam.* 10. *C. de legat.* Alter casus est, cùm debitum exæquat aut superat pretium rei pro eo obligatæ: quoniam hoc casu legatarius ipse rem liberans nihil reliqui habiturus esset, atque inani legato, quod verisimile non est defunctum voluisse, ludificaretur, *d. l. si res.* 57. *in pr.* ubi ita legendum est, *vel nisi non potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno*: ut editiones Roberti Stephani, Petri Baudozæ, & nonnullæ aliæ habent, & in sua notat Jul. Pacius: non ut vulgo legitur, *vel potest aliquid esse superfluum, &c.* Nam hac lectione retenta, hic Jurisconsulti sensus fuerit, ut rectè Fachin. *lib.* 12. *cont.* 43. quoties cumque plus est in re legata, quàm in debito, pro quo obligata est, hæredem eam luere debere, etiam ubi nescivit testator obligatam esse: quod & verum esse existimat Fachin. *d. loc.* & D. Tulden *hic. c.* 11. Atqui tunc regula convertenda erit: quoniam rarissimè fit, ut creditores pignus accipiant, cujus æstimatio non superet quantitatem crediti. Donellus 8. *comm.* 19. alium sensum vulgatæ lectioni affingit, nimirum cùm debitum excedit pretium rei legatæ, quam testator obligatam nesciebat, pro ea quidem quantitate, quæ rei pre-

pretio respondeat, legatarium luiturum: cæterum quod restat adhuc exsolvendum, ut pignus in totum liberetur, id ab hærede præstandum: quam interpretationem verba ista, *si potest esse aliquid superfluum exsoluto ære alieno*, minimè ferunt. Illud hìc monendi sumus, tunc solùm hæredem posse pignus luere, cùm id nondum à creditore legitimè distractum est.

3 Distracto pignore res in priorem speciem rei alienæ legatæ incidit, utpote dominio pignoris jure in alium translato, *l. non est novum. 46. de acq. rer. dom. l. ult. C. si vend. pign. agat.* Proinde hoc casu id superest, ut hæres aut redimat, aut si redimere non possit, æstimationem ejus præstet: nisi contraria defuncti voluntas ab hærede ostendatur, *d. l. prædia. 6. C. de fideic.* VINN. Quum vexatissima sit *l. 57. ff. de leg. 1.* Stephani autem & Baudozæ lectio & violenta videatur, nec præsidium in vetustis Codicibus MSS. reperiat; omnino videtur Donelli sententia liquidissima. Ponit primo Ulpianus regulam bimembrem. Si testator scivit, rem obligatam, tunc hæres luit, nisi alio animo fuerit. Sin nescivit testator, tunc luit fideicommissarius. Jam sequuntur exceptiones aliquot ad posterius membrum pertinentes: [1] si nisi vel hanc vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset. [2] *vel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno*, id est, nisi exsoluto ære alieno nihilominus aliquid superfluum manet, quod solvendum, e. g. usuræ diu non solutæ, tunc id quod solvendum superest, ab hærede solvendum. Ad hunc casum etiam pertinent verba sequentia, in quibus frustra Ant. Fab. *lib. 11. Conj. cap. 10.* & Donell. *lib. 8. cap. 19.* pro *noluerit* legunt *voluerit*. Qua emendatione non opus esse, si versiculus ille ad hunc casum referatur, jam ostendit OSVV. Hillig. *Donell. Enucl. ib. lit. Q.* HEIN.

Voluerit legatarium luere, & hoc expresserit] Ratio manifesta est, quia in certa voluntate testatoris conjecturis non est locus; sed simpliciter standum est voluntati defuncti, *l. si pluribus. 33. de legat. 1.*

TEXTUS.

De re aliena post testamentum à legatario acquisita.

6. *Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo testatore legatarius dominus factus fuerit, siquidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest; si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest. Nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem hominem & eamdem rem concurrere non posse. Hac ratione si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, utrum rem an æstimationem ex testamento consequutus sit. Nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa: si æstimationem, agere potest.*

NOTÆ.

6. *Traditum est, duas lucrativas, &c.*] Omnes debitores, qui speciem ex causa lucrativa debent, liberantur, cùm ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenit, *l. 17. de obl. & act.* fac. *l. 108. §. 4. de legat. 66. §. 1. eod. 2. l. 83. §. 6. de verb. obl. l. 61. de solut.* Ratio est, quia cùm creditoris jam res esse cœperit, in eum casum devenit obligatio, à quo incipere non potuit, *§. 10. infr. eod. §. 2. inf. de inut. stip. §. 14. inf. de act.* Diversa ratio est causæ onerosæ; quia cui pretium abest, ei adhuc res ipsa abesse videtur, *l. 14. de verb. sign.*

COMMENTARIUS.

1 *Distinctionem hoc §. traditam locum habere etiam cùm res legata mortuo testatore ad legatarium pervenerit.*

2 *Duarum causarum lucrativarum in eamdem rem & personam concursum esse speciem liberationis; & quo ea pertineat?*

3 *Quid si eadem res eidem sæpius legata sit eodem testamento?*

4 *Quid si eadem quantitas eidem legata, vel unius testamento vel duorum?*

5 *Si duorum testamentis eadem res relicta sit, eum, qui rem nactus est, posse ex altero adhuc æstimationem petere: non contra, & cur tam variè?*

SI res legata tempore facti testamenti legatarii fuit, legatum inutile est, ut docetur *inf. §. sed si rem. 10.* Quod si eo tempore aliena est, & legatarius postea ex alia causa dominium ejus nactus sit, placet, inspiciendum esse, quali ex causa nactus sit, ex onerosa, an lucrativa: Si ex causa onerosa, actione ex testamento eum agere posse, & pretium consequi: contra si ex lucrativa, non posse, propter regulam, quæ definit, duas causas lucrativas in eamdem rem & personam concurrere non posse: quam statim explicabimus. Causa onerosa est, ex qua rem ita accipimus, ut pro ea aliquid vicissim præstemus: quod accidit in emptionibus & permutationibus. Dotis etiam causa onerosa intelligitur, *l. ex promissione. 19. de obl. & act.* Lucrativa causa est, propter quàm accipienti nihil abest, quales sunt legatum, fideicommissum, donatio, *l. 4. §. si quis. 29. de dol. mal. exc. l. inter. 83. §. si rem. 6. de verb. obl. l. in perpetuum. 61. de solut. l. un. §. lucrativas. C. de imp. lucrat. descript.*

Si res aliena legata fuerit] Ab eo scilicet, qui sciebat, rem alienam esse: alioqui legatum inutile est, nisi singulari conjectura voluntatis sustineatur, ut ostensum supra in explicatione §. 4.

Vivo

Vivo testatore] Exempli causa hoc dictum putant Gloss. & DD. idemque obtinere, quamvis id contigerit testatore mortuo; quibus assentior. Nam etsi hæreditatem aditam ponamus, ex quo hæres debitor efficitur; idem tamen dicendum esset, nempe hæredem liberari, si antequam rem redimere & præstare posset, ea ex alia causa lucrativa ad legatarium pervenerit, juxta regulam generalem traditam in *l. omnes. 17. de obl. & act.* Proinde frivolum est, quod objicit Bachov. diem legati cedere à morte testatoris, Sed quid si legatarius eamdem rem iterum vivo testatore alienaverit, an legatum convalescet? Negant comm. DD. Sed ego subsisto propter *l. non quocumque. 82. in pr. de legat. 1.* qui locus arguere videtur, cum effectu obligationem in proposito non extingui, nisi die legati cedente, dominium rei adhuc apud legatarium existat.

Ex causa emptionis &c. pretium consequi potest] *l. planè. 34. §. quod si. 7. de legat. 1.* add. *l. si à substituto. 45. l. hujusmodi. 84. §. qui servum. 5. eod. tit.* & quidem si rem totam emit, aliove oneroso titulo acquisivit, pretium totius; si non totam sed partem, pretium partis, quam emit, consequetur, *d. l. non quocumque. 82. §. 3.*

Duas causas lucrativas in eumdem hominem & eamdem rem] Definitio generalis, cui locus est non tantùm, si ex causa legati aut fideicommissi res debeatur, *l. si servus. 108. §. Stichum. 4. de legat. 1. l. Mævius. 66. §. 1. de legat. 2. l. nutu. 21. §. 1. de legat. 3.* sed etiam si ex aliis causis similiter lucrativis, *d. l. omnes. 17. de obl. & act. l. inter stipulantem. 83. §. si rem. 6. de verb. obl. l. in perpetuum. 61. de solut.* Est
2 enim duarum lucrativarum causarum circa eamdem rem & personam concursus species liberationis, *d. l. omnes. 17. de obl. & act.* quæ ut ego existimo, referenda est ad eas causas, in quibus res incidit in eum casum, unde incipere non potuit, *§. 2. infr. de inut. stip.* Cùm enim res, quæ ex lucrativa causa debetur, ad creditorem pervenit ex alia causa lucrativa, cœpit res ejus esse, ut jam amplius ejus fieri non possit, *§. sic itaque. 14. inf. de act.* Dices, idem contingere, si res ad creditorem pervenit ex causa onerosa: cur igitur pariter hoc casu non accidit, ut alius liberetur, qui eamdem rem ex causa lucrativa debet? Nimirum quia cùm ex causa onerosa creditor rem nactus est, licet domini jure non minus quàm si ex causa lucrativa nactus esset, rem habeat; emolumento tamen non videtur habere, eoque nec ad eum pervenisse secundum veterum doctrinam, qui sic definiunt, rem abesse videri ei, cui pretium abest, *l. Labeo. 14. de verb. sign.* Porro locus est propositæ regulæ, si certa res sit aut species, quæ debeatur: nam si certa quantitas aut summa bis, verbi causa, legata sit, non potest dici eamdem rem deberi, *l. planè. 34. §. 3. de legat. 1. l. Titia. 87. de legat. 2.* quamvis, si ab eodem, multiplicatio legati non præsumatur, *d. l. si planè. 34. §. 3.* Exigit regula, ut ea species ad creditorem pervenerit, *d. l. omnes. 17. de obl. & act.* quæ verba cum effectu accipienda sunt, si sic pervenerit, ut sit mansura: alioqui si in ea causa sit, ut avocari possit, aut ea lege legata, ut alteri restituatur, definitio locum non habet, *l. non quocumque. 82. in pr. & §. 1. de legat. 1. l. in perpetuum. 61. de solut. fac. l. aliud. 71. de verb. sign.*

Si ex duobus testamentis eadem res] Ait *duobus*, id est, *duorum testamentis*. Nam si eadem res eidem sæpius legetur eodem testamento, amplius quàm semel peti non potest, sufficitque, vel rem consequi vel rei æstimationem, *l. planè. 34. §. 1. de legat. 1.* Quippe sæpius idem legando non ampliat testator legatum, *l. si alii. 42. de usufr.* nec tam legasse sæpius, quàm sæpius locutus creditur, *l. Mævius. 66. §. eum. 5. de legat. 2. l. si tibi. 86. §. 1. de legat. 1.* nisi manifestè constet ampliandi legati causa sæpius legasse; ut in hac specie: Duos quis scripsit hæredes, & damnavit unumquemque solidum legatario præstare; hic idem esse responsum est, atque si duobus testamentis legatum esset, *l. quid ergo. 53. §. 2. de legat. 1.* Ait *eadem res*, id est, *eadem species*, *idem corpus*: nam si eadem quantitas eidem duorum testamentis relicta sit, puta centum aurei, solidum legatum ex utriusque testamento peti potest: quamvis si in eodem testamento non aliter placeat legatum sæpius præstandum, quàm si legatarius doceat testatorem multiplicare summam voluisse: præsumitur enim potius repetiisse legatum, quàm voluisse multiplicare, *d. l. planè. 34. §. 3.* nisi forte diversis scripturis legaverit, puta testamento & codicillis: tunc enim nisi hæres contrarium ostendat, legatum duplicatum præsumitur, *l. 12. de probat.* & ibi Gloss. & comm. DD. Duar. *ad d. l. planè.* ubi occurrit argumentis Zasii hanc distinctionem impugnantis: aut si variaverit testator modum legandi in quantitate vel qualitate, conditione, tempore, loco, vel causa: nam & tunc ampliasse legatum creditur, nisi contrarium doceatur, per *l. cum centum. 9. de adm. leg.* Bald. Castr. Raphael. Ias. *in d. l. planè. §. 1.* Gomez. *1. resol. 12. n. 38.* 3 4

Utrum rem, an æstimationem] Igitur quod scriptum est *in d. l. planè. 34. §. 2.* Si duorum testamentis mihi eadem res legata sit, bis petere me posse, ut ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem, id cum distinctione accipiendum est, ut si prius æstimationem ex altero consecutus sim, ex altero rem adhuc petere possim: non autem, ut possim de æstimatione agere, si rem antea consecutus fuero: eoque jure utimur, Grot. *2. manuduct. 22.* Non obstat huic distinctioni *l. hujusmodi. 84. §. 2. de legat. 1.* ubi per exceptionem repelli dicitur, qui pretium rei legatæ accepit. Nam in specie *d. l.* hæres Titius id 5

dumtaxat legasse intelligitur, quod ipse in re legata habuit, videlicet jus per biennium retinendi, ut eo legato nihil præter commodum repræsentationis contineatur. Rationem propositæ distinctionis suppeditat *l. tantum.* 88. *de verb. sign.* ubi docet Jurisconsultus, eum, qui rem habet, & æstimationem habere intelligi: contra qui æstimationem habet, non videri habere rem ipsam: re enim æstimationem contineri, æstimatione rem non contineri: ut proinde si is, qui rem habet, æstimationem petat, id petere intelligatur, quod jam habet: qui æstimationem adeptus est, si rem petat, id petere, quod non habet. Ad hæc etiam affectio ad rem esse potest supra æstimationem, *l. si in emptionem.* 35. *de minorib.*

T E X T U S.

De his quæ non sunt in rerum natura.

7. *Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, rectè legatur, veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt; aut quod ex illa ancilla natum erit.*

C O M M E N T A R I U S.

1 *Purumne sit legatum, de quo hic agitur, an conditionale? & plenius num.* 2.

QUæ in rerum natura non sunt nec actu nec potentia, frustra & inutiliter legantur, veluti si hippocentaurus legetur, aut homo, qui mortuus sit; quemadmodum & stipulatio harum rerum inutilis est, §. 1. *inst. de inut. stip. fac. l. servus.* 108. §. *qui quinque.* 10. *de legat.* 1. Quod verò in rerum natura nunc quidem non est, sed futurum est, aut futurum speratur, legari potest, licet fieri possit, ut actu in rerum natura nunquam existat: veluti si fructus legentur, qui in fundo Tusculano nascentur, vel quod ex Arescusa natum erit, aut insula in flumine nascitura, *l. quod in rerum.* 24. *in pr. de legat.* 1. *l. etiam ea.* 17. *de legat.* 3. *l.* 1. §. *ult. de cond. & dem.* Cujusmodi tamen rerum legatum olim per damnationem tantùm relinqui potuisse docet Cajus *lib.* 2. *inst. de legat.* §. 3. De eo quæritur, 1 purumne sit hujusmodi legatum, an conditionale? Dicendum est pro puro haberi, quoad transmissionem; pro conditionali, quoad obligationem: cum Gloss. & DD comm. *ad l. cum illud.* 25. §. 1. *quand dies legat. eod. ced.* Gomez. 1. *resf.* 12. *n.* 24. quod mox perfectius intelligetur.

Fructus, qui in illo fundo] Ille casus huc non pertinet, quando quis simpliciter legat certam quantitatem frumenti, vini, aut olei; quæ omnino præstanda est: sed quando legantur fructus aut certa quantitas fructuum, qui nati erunt in hoc vel illo fundo, puta hoc modo, *fructus qui nascentur in fundo Tusculano, hæres dato*, vel sic expressa certa quantitate, *centum amphoras vini ex eo, quod natum erit in fundo Semproniano, hæredem meum dare jubeo, d. l. quod in rerum.* 24. *de legat.* 1. *l.* 5. *de tritic. vin. leg.* Ex his autem legatis, si nihil natum sit, nihil debetur; si non tantum quantum legatum, non amplius debetur, quàm quantum natum est, proinde quasi testator per modum taxationis legasset, *si hoc vel tantum natum fuerit*, *d. l.* 5. *de tritic. leg. l.* 8. §. 2. *de legat.* 2. Et hoc est, quod Pomponius significat, cum ait, inesse hujusmodi legatis conditionem, *l.* 1. §. *ult. de cond. & dem.* ex natura nimirum ipsius rei, *l. interdum.* 73. *in pr. de verb. obl.* extrinsecus, non ex testamento venientem. Hujusmodi autem generis conditiones, cùm non impediant, quominus dies legati à morte testatoris cedat, mortuoque, licet nondum natis fructibus, legatario, spes legati transmittatur ad hæredem, *l. cum illud.* 25. §. *ult.* junct. *l.* 6. §. 1. *quand. dies leg.* inde dictum est, tales conditiones non facere legata conditionalia, *l. conditiones.* 99. *de cond. & dem.* quia nimirum præcipuus hic est legatorum conditionalium effectus, ut non transmittantur pendente conditione, *l.* 4. *l.* 5. §. 2. *quand. dies leg.* Non obstat *l. cum ita.* 16. *eod. tit.* loquitur enim de legato alternativo & tali specie, in qua duplex est dubium, & quid nasciturum, & quid hæres electurus sit, nondum autem edito partu, electioni locus non est. Utique verò legatum futurorum fructuum, earumque rerum, quæ postea nascentur; pro conditionali hactenus habentur, ut nulla eo nomine obligatio aut actio esse intelligatur, antequam res natæ sint, & tunc demum actio incipiat, cùm per rerum naturam præstari possunt, *d. l. interdum.* 73. *de verb. obl.* Obiter & illud hic monendus es, non pertinere huc legatum certæ quantitatis fructuum, etiamsi fundus adjectus sit, non taxationis, sed demonstrationis causa, eoque casu integrum legatum deberi, etsi ex fundo adjecto tantùm percipi non possit, *l. Lucius.* 12. *de alim. leg.* 1. *l. Paula.* 27. §. *ult. de legat.* 3.

T E X T U S.

De eadem re duobus legata.

8. *Si eadem res duobus legata sit, sive conjunctim, sive disjunctim, si ambo perveniunt ad legatum, scinditur inter eos legatum, si alter deficiat, quia aut spreverit legatum, aut vivo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat*, Titio & Sejo hominem Stichum do, lego, *Disjunctum ita*, Titio hominem Stichum do lego: Sejo hominem Stichum do, lego. *Sed & si expresserit* eumdem hominem Stichum, *æquè disjunctim legatum intelligitur.*

No-

NOTÆ.

8. *Si alter deficiat, totum ad collegatarium*] Si plures sint vel conjuncti vel disjuncti, pars deficiens omnibus accrescit ex æquo. Si permixti conjuncti & disjuncti, conjuncti in parte conjunctorum cæteris anteferuntur, disjunctorum partes accrescunt omnibus, sic tamen, ut conjuncti unius personæ potestate fungantur, *l. 34. eod. tit. l. 89. eod. 3. l. un. §. 10. C. de cad. toll.* Conjunctis autem accrescit cum onere, disjunctis sine onere: illis non nisi volentibus, his etiam invitis, *d. l. unic. § 11.*

Titio & Sejo hominem Stichum do, lego] Hi re & verbis conjuncti dicuntur, *l. 142. de verb. signif.* Quod si testator adjecerit, *æquis partibus*, tum verbis conjuncti erunt duntaxat, *d. l. 142. d. l. 89.* inter quos tamen & ipsos juri accrescendi locus, ut evincit *d. l. 89.* nam jus prælationis, quod illic eis tribuitur, necessario præsupponit jus accrescendi.

Disjunctim] Separatim, pluribus orationibus. Sunt tamen & hi conjuncti respectu rei, ad quam vocantur: unde & re conjuncti dicuntur; triplex enim conjunctio est, *d. l. 142. d. l. 89.*

COMMENTARIUS.

1 *Quid sit jus accrescendi?*
2 *In hæreditatibus id jus valere ex necessitate: unde ea necessitas, & quis ejus effectus?*
3 *Deficientium hæredum portiones quibus pro qua parte accrescant?*
4 *Valere idem jus & in legatis, sed ex sola præsumpta voluntate testatoris: unde dissimilia effecta, & quæ?*
5 *Vetus inter genera legatorum circa jus accrescendi differentia.*
6 *Juri accrescendi locum non esse, nisi inter conjunctos: & genera conjunctorum exposita.*
7 *Qui hic & passim disjuncti dicuntur, eos & ipsos verè conjunctos esse. & n. 10.*
8 *Quibus pro quarta parte defecta pars collegatariis accrescat?*
9 *Inter legatarios diversarum rerum jus accrescendi non esse.*
10 *Singulos tam conjunctorum, quàm disjunctorum diversa consideratione, rectè & totum habere dici & partes.*
11 *Quid sit partes ab initio facere, notatoGothofredo & Goveano?*
12 *Locus Ulpiani in* l. planè 34. §. si conjunctim. 9. de legat. 1. *expositus, rejecta interpretatione Ant. Fabri.*
13 *An partem faciat, qui è conjunctis tempore testamenti mortuus est, aut incapax?*
14 *An conjuncti post obitum testatoris mortui portio conjuncto accrescat?*
15 *An inter verbis conjunctos jus accrescendi locum habeat?*
16 *Quibus argumentis probari videatur, verbis conjunctos re conjunctis non esse: quibus item contra?*
17 *Communis sententia, quod etiam inter verbis conjunctos jus accrescendi valeat, plenissima defensio.*
18 *Quid hic juris apud nos, & quid in legato alimentorum?*

TAngitur hìc disputatio de jure accrescendi, quæ nulla in toto jure nostro creditur esse vel subtilior, vel perplexior. Jus accrescendi est, quo deficientium hæredum ejusdem hæreditatis, aut collegatariorum ejusdem rei portiones adjiciuntur iis, qui suam portionem agnoverunt. Appellatione hæredum & bonorum possessores intelligimus, *l. 3. §. ult. de bon. poss.* junct. *l. hæreditatis. 38. de verb. sign. & l. 2. d. tit. de bon. poss.* & eos quoque, quibus ex fideicommisso restituta est hæreditas, *l. Papin. 43. cum l. seq. §. 1. l. antepen. ad Trebell. l. si totam. 83. de acq. hær.* Gomez. 1. *resol. 1. nu. 19.* Appellatione legatariorum etiam fideicommissarios singulares & donatarios mortis causa, *l. ult. §. un. C. de cad. toll.* Valet hoc jus in hæreditatibus ex necessitate. Necessitas nascitur ex duobus juris principiis: unum hoc est, *Neminem hæreditatis sibi delatæ partem semel quæsitam repudiare posse*, *l. 4. C. de rep. hær.* Alterum, *Neminem ejusdem hæreditatis, quæ alium hæredem non habet, partem habere posse, partem repudiare*, *l. 1. & l. 2. de acq. hær. l. quidam. 10. C. de jur. del. l. un. §. his ita. 10. C. de cad. toll.* Quin nec ipsum testatorem hoc jus in hæredibus prohibere posse, demonstravimus sup. in *§. hæreditas. 5. de hær. inst.* Si verò non prohibuerit, interpretatione juris etiam quasi ex voluntate ejus inducitur tamquam ex tacita substitutione, *l. si Titio. 61. §. 1. de legat. 2.* Vid. Osvr. Hilli. *in not. ad* Don. *lib. 7. c. 12. & 26.* Ergo qui ex aliqua parte hæres extitit, sive ex testamento sive ab intestato, ei invito etiam & ignoranti deficientium portiones accrescunt, *l. hæredi. 31. l. qui ex duobus. 53. §. 1. de acq. hæred. l. 9. de suis & leg. hær.* & accrescunt semper cum suo onere, æris scilicet alieni & legatorum, *d. l. un. §. his ita. 10. C. de cad. toll.* Si plures sint, qui portionem suam agnoverunt, defectæ partes accrescunt omnibus, qui agnoverint, si omnes conjuncti aut disjuncti sint: sin promiscuè conjunctim disjunctimque instituti, aut ab intestato vocati, deficientis disjuncti portio omnibus, conjuncti solis conjunctis accrescit ex tacita voluntate testatoris aut legis. Accrescit verò singulis non ex æquo, sed pro portionibus hæreditariis: & in distributione, si permixtim instituti sint disjuncti & conjuncti, placet, conjunctos unius potestate personæ fungi, ut non plus universi auferant, quàm singuli disjuncti, *l. planè. 34. in pr. de legat. 1. d. l. un. §. his ita. 10.* Eademque ratio est hæredum legitimorum, cùm alii conjunctim seu no-

mine collectivo, alii separatim vocantur: quod fit, cùm quidam in stirpes, alii in capita veniunt, ut filii & nepotes, §. *cum filius.* 6. *inf. de hær. quæ ab int.* fratres & fratrum filii, *Nov.*

4 118. §. 3. Valet idem jus & in legatis inter collegatarios ejusdem rei; verùm effectu nonnihil dissimili: namque in legatis locum habet non ex necessitate aliqua aut dispositione juris, sed ex sola præsumpta voluntate testatoris eamdem rem pluribus legantis: quippe quos singulos partem quidem habere velle intelligitur, & legatum scindi, si concurrant: si verò non concurrant, solidum, postposito hærede. Proinde & inter collegatarios ejusdem rei prohiberi accretio potest, &, si singulis res singulæ relictæ sunt, uno deficiente, portio ejus non accrescit collegatariis, sed in hæreditate manet, augetque jus hæredis, cui & ab initio relinqui potuisset, *l. hujusmodi.* 84. §. *pen. de legat.* 1. Deinde cùm deficientis hæredis portionem cohæres etiam invitus & cum onere semper accipit, collegatarius ut plurimum nec invitus, nec semper cum onere partem accipit deficientis collegatarii. In quo hæc distinctio Justiniano probata videtur, ut siquidem conjunctim eadem res duobus legata est, portio deficiens volenti tantùm, sed cum onere accrescat; si separatim, invito quidem, sed sine onere, *l. un.* §. *ubi.* 11. *C. de cad. toll.* Ratio est, quia cùm conjuncto ex persona deficientis portio defecta deferatur, potest eam non admittere, quoniam deficiens potuit: ea autem admissa, etiam onus ei adjunctum subire debet, *arg. l. qui in jus.* 127. *de reg. jur.* Utrumque contra in disjuncto, quia ex sua ipsius persona solidum habet, suumque magis non diminutum retinet, quàm consequitur alienum, ut huic potius non decrescere, quàm portio deficientis accrescere videatur; sic enim Justinianus disputat *in d. l. un.* §. *ubi.* 11. *vers. in vero.* & facit *l.* 4. *de legat.* 2. add. Gomez. 1. *resol.* 10. *nu.* 42. Bart. & comm. DD. *in d. l. un. & in l. re conjuncti.* 89.

5 *de legat.* 3. Duar. 1. *de jur. accresc.* 11. Jure veteri fuit in hac quæstione nonnulla in legatis ipsis differentia: nam si conjunctim eadem res per vindicationem legata fuerat, pars deficiens accrescebat; si per damnationem, manebat penes hæredem: at utroque casu post legem Juliam Papiam fiebat caduca. Si disjunctim, singulis solidum debebatur, sed in legato vindicationis concursu partes fiebant, & altero non concurrente totum collegatarius auferebat, sive jure accrescendi sive non decrescendi: in legato damnationis unus rem, alter pretium rei ab hærede percipiebat, ut in hoc genere legati nullo casu locus pateret juri accrescendi: testes Ulp. *tit.* 24. Cajus *lib.* 2. *tit.* 5. atque ex parte Justinianus *d. l. un.* §. *ubi.* 11. Hæc differentia etsi novo jure una cum caducis sublata est, & jus accrescendi admissum inter omnes, quibus eadem res quocumque genere legati & quocumque modo relicta; ideo tamen notanda fuit, quia passim vestigia ejus adhuc apparent in responsis veterum, quæ non satis accuratè ad normam novi juris à Compilatoribus descripta sunt: quod est maximè, quod hanc quæstionem tam perplexam facit. VINN. Nec tamen in universum per legem Papiam sublatum jus accrescendi, quod visum Em. Merill. *Var. Cujac. lib.* 1. *cap.* 39. Noluit enim, si post apertas tabulas aliquid deficeret: valuit si collegatarius haberet liberos: valuit in usufructu, aliisque casibus, de quibus Jan. à Costa *ad* §. *ult. Inst. de SCto Orphit.* & Jac. Gothofr. *ad L. Jul. & Pap. Caduc. c.* 29. HEIN. Porro autem cùm non 6

nisi inter conjunctos (nam & disjuncti qui dicuntur, ratione rei conjuncti sunt) locus sit juri accrescendi, nec olim etiam fuerit, inde nata quæstio de conjunctis eorumque differentia, quem locum tractat Paul. *l. triplici.* 142. *de verb. sign. & l. re conjuncti.* 89. *de legat.* 3. ex cujus disputatione discimus, conjunctos generaliter dici omnes, qui ad eamdem hæreditatem aut rem vocantur, sive uno sermone sive diversis; & in proposito quibus eadem res ab eodem testatore legata est. Cæterum hoc solos, non alios, ac proinde nec eos, quibus res diversæ, quamvis una ratione, *l. hujusmodi.* 84. §. *pen. de legat.* 1. nec quibus res eadem à diversis testatoribus, *l. si sub conditione.* 16. *quib. mod. usufr. am.* nec quibus separatim partes ejusdem rei legatæ sunt, *l.* 1. *in fin. pr. de usufr. accresc.* jus conjunctionis aut accrescendi habere. Cæterum licet conjuncti omnes conjun- 7

cti sint in eamdem rem, ex verborum tamen forma & conceptione dividuntur *d. l. triplici.* 142. & *d. l. re conjuncti.* 89. in tres species, ut alii dicantur re conjuncti tantùm, quorum scilicet singuli separatim, seu diversis orationibus ad eamdem hæreditatem aut rem vocantur, ut *Titius hæres esto; Sejus hæres esto. Titio fundum Tusculanum do lego; Sejo fundum Tusculanum, aut eumdem fundum do lego:* alii re & verbis simul, quos scilicet & nominum & rei complexus jungit, ut, *Titius & Sejus hæredes sunto. Titio & Sejo fundum Tusculanum do lego:* alii denique verbis tantùm, qui eadem oratione ad eamdem successionem aut rem vocantur, additis his verbis, *æquis partibus:* veluti, *Titius & Sejus hæredes sunto æquis partibus. Titio & Sejo fundum illum æquis partibus do lego.* Hæc divisio primum eo comparata est, ut intelligamus in omni specie harum conjunctionum jus accrescendi valere: nam ubi jus conjunctionis est, ibi jus est accrescendi, & contra, *l. si sub conditione.* 16. *quib. mod. usf. am.* nec disputatio de conjunctis ob alium finem instituta est, quàm ut sciremus, inter eos, qui conjuncti sunt, jus accrescendi esse, inter alios non esse, quamvis sint, qui verbis conjunctos excludant, de quo plenius postea. Deinde ex ea quoque discimus, omnes conjunctos non æquè conjunctos esse, sed alios aliis conjunctiores: & nimirum eos, quos etiam oratio conjungit, magis conjunctos, quàm quos conjungit res tan-

tantùm, oratio separat: unde est, quod hi cum illis comparati disjuncti passim appellantur; illi soli conjuncti, *l. planè.34. in pr. de legat.1. l. hæredes.63. de hær. inst. l. un. §. 10. & seq. C. de cad. toll.* & apud Ulp. & Cai. Estque arctioris hujus conjunctionis effectus insignis in eo, quod utroque modo conjuncti in portione deficientis potiores habeantur & oratione separatos excludant, *d. l. re conjuncti.89. de legat.3 d. l. hæredes.63. de hær. inst. d. l. un. § his ita.10. vers. fin. verò.* ubi etiam hujus rei ratio affertur. Planè si testator plures una oratione comprehenderit, non eo animo, ut eos conjungeret, quod plerumque fit, sed brevitatis studio celerius loquens, deque eo constet, tum si quis ex his defecerit, cæteri non plus in hujus portione juris habebunt, quàm alii, qui apertè oratione sejuncti sunt, *l. si quis.66. de hær. inst.*
8 Quicquid autem & hic accrescit, nulli accrescit, nisi qui portionem suam agnovit; si plures agnoverint, singulis accrescit pro virilibus & æquis portionibus, quemadmodum & ab initio omnibus in casum concursus æquæ & viriles partes datæ intelliguntur, *d. l. un. §. ubi autem.11. l. legata.19. §. ult. l. servum.67. §. 1. de legat. 1.* Si conjuncti & disjuncti commixti sint, conjuncti in divisione unius personæ vicem sustinent, nihilo plus ut accipiant omnes, quàm unus ex disjunctis, *l. planè.34. in pr. d. tit. d. l. un. § his ita.10.* Exempla jam sibi quisque sine negotio formare poterit. In accretione ususfructus quædam sunt peculiaria, quæ à nobis notata sunt sub *§. ult. sup. de usufr.* Attigi strictim pleraq; omnia, quæ in hac materia visa sunt cognitu maximè necessaria, quibusque perceptis res tota utcumq; intelligi, & de plerisq; controversiis judicari poterit; nonnulla etiam latius declarabo inferius.

Eadem res] Quod obiter antea tetigimus, hic
9 prolixius explicandum est, nimirum non esse jus accrescendi, nisi ad eamdem rem plures vocati sint, aut, quemadmodum hic dicitur, nisi eadem res pluribus legata sit; inter diversarum rerum legatarios non esse, sive singulis legetur separatim, puta hoc modo, *Titio Stichum do lego: Mævio Pamphilum do lego*, sive etiam una oratione conjunctim, ut, *Titio, & Mævio singulos servos do lego*, *l. hujusmodi.84. §. pen. de legat. 1.* Sed etsi singulis partes ejusdem rei legatas proponas hoc pacto: *Mævio fundi illius partem dimidiam, Sejo partem dimidiam do lego*, non intelligitur res eadem legata, sed altera atque altera, & diversæ singulis; ac proinde cessat jus accrescendi, unoque deficiente pars ejus non ad collegatarium, sed ad hæredem pertinet, *l. 1. in fin. pr. de usufr. accr.* Non enim quia partes istæ indivisæ sunt & inter se confusæ, eo minus sunt divisæ, quarum una sit unius, altera alterius, *l. 5. de stip. serv.* Neque obstat, quod ex duobus hæredibus, quorum unus institutus sit ex parte dimidia, alter ex altera dimidia, uno deficiente pars ejus accrescit alteri, qui ex sua parte hæres extitit: quoniam conditio hæreditatis non patitur, ut qui solus sit hæres, ejusdem hæreditatis partem habere possit, partem non habere, *l. 1. l. 2. de acq. hær. l. un. §. his ita.10. C. de cad. toll.* At nihil prohibet, ejusdem fundi partem dimidiam alicui legari, ut altera dimidia remaneat apud hæredem. Illud frustra objicitur, quod nemini concessum est ejusdem rei sibi legatæ partem velle, partem nolle, *l. 4. de legat. 2.* Nam in proposito cùm pars tantùm singulis legata sit, qui partem suam agnoscit, totum quod sibi legatum est, agnoscit: quod si partem tantùm partis suæ amplecti vellet, & reliquum repudiare, hic ei obstaret juris ista ratio. Sed etsi duobus res eadem & solida conjunctim legata sit, potest nihilominus deficientis portio repudiari, *d. l. un. §. ubi autem.11.* Hoc igitur ratum sit, necesse esse, ut iis, inter quos jus accrescendi esse volumus, una atque eadem res legata sit, & quidem solida singulis; hoc enim est, quod Ulpianus ex Celsi sententia refert, toties jus esse accrescendi, quoties ex duobus, qui in solidum habuerũt, cõcursu res diversa est, *l. 3. in pr. de usuf. acc.*

Sive conjunctim sive disjunctim] Conjunctim legari dicitur, quando una oratione una eademque res pluribus legatur: disjunctim seu separatim, quando singulis orationibus singuli ad eamdem rem vocantur: ut hìc sint plures enuntiationes, illic una copulata, *d. l. un. §. his ita.10. & §. seq. l. 1. §. 3. de usufr. accr. l. si pluribus.33. de legat. 1.* indeque est, quod alii conjuncti, alii disjuncti passim dicuntur. Cæterum conjunctio hæc & disjunctio ex verbis potius quàm ex re æstimatur, 10 cujus respectu omnes conjuncti sunt, quibus res eadem legata, licet disjunctim: & hi sunt, qui in specie re conjuncti appellantur, *l. triplici.142. de verb. sign. l. re conjuncti.89. de legat. 3.* quod & supra notatum est, & simul observatæ nonnullæ inter hæc genera differentiæ, cùm de onere partis accrescentis quæritur, itemque de prærogativa & partibus faciendis, cùm permixti sunt.

Scinditur inter eos legatum] Hoc alibi sic dicitur, *concursu partes faciunt*, aut *concursu partes habent*, *l. 3. de usufr. accr. l. planè.34. §. sed si.10. de legat. 1. l. conjunctim.80. de legat. 3. l. 7. C. de legat.* Estque hoc certissimum argumentum, in utroque hoc genere legati, hoc est, sive conjunctim, sive disjunctim eadem res duobus legata sit, non partes ab initio factas, sed solidum singulis relictum intelligi. Quod tamen cùm dicimus, non hoc significamus, singulos simpliciter habere solidum, aut unumquemque solidum petere posse, non exspectato casu, quo alter deficiat; aut alterum rem, alterum æstimationem consequi; quod olim in una specie legati per damnationem inter disjunctos obtinebat, hodie non obtinet, nisi manifestissimum sit ex scriptura, testatorem solidum ad utrumque pervenire voluisse, *l. un. §. ubi autem.11. C. de cad. toll. l. si pluribus.33. de legat. 1.* quo in loco valde conspicua sunt emblemata Triboniani: sed habere solidum, considerato eventu alterius deficientis: idque ex voluntate testatoris. Omnino enim credibile est, testatorem ad hunc eventum respexisse, atque ideo re conjunxisse singulos, seu singulis eamdem rem legasse, ut altero deficiente alter in solidum eam haberet,

cùm absque eo foret, ut pars deficientis rediret ad hæredem. Contrario autem respectu, si nimirum consideramus casum utriusque concurrentis, partes habere rectè dicuntur: easque etiam in hunc eventum habent ex voluntate testatoris, quæ hic manifesta est, cum utroque concurrente, quod utrique futurum speravit testator, totum singuli habere non possint. Licet autem diversa consideratione & totum & partes singuli habere videantur, tamen totum habere passim dicuntur ad differentiam eorum; qui simpliciter & omnimodo partes habent, nec eas demum concursu faciunt; quales sunt, quibus partes tantùm ab initio assignatæ. Cæterum quod tam conjunctos, quàm disjunctos solidum ab initio habere dicimus, id non caret omni scrupulo. Nam contra Ulpianus *d. l. planè. 34. §. si conjunctim. 9. de legat. 1.* expressè scribit, si conjunctim res legetur, partes ab initio fieri; nec solùm partem facere eos, in quorum persona constitit legatum, verùm eos
11 quoque, quorum in persona non constitit. Hunc locum obstare non putant, qui non intelligunt quid sit partem ab initio facere. Quod tamen minimè obscurum est. D. Gothofredus in notis ad *d. §. si conjunctim. 9.* scribit, *partem facere, non quorum personæ in divisione partem accipiunt, sed cùm ejus, qui deficit, aut incapax est, pars conjuncto accrescit*, contra manifestam *d. §.* sententiam & perpetuum usum juris auctorum, quibus partem facere est facere, ut quis partem tantùm habeat in eo, quod totum habiturus esset, si solus esset, aut impedire, ne totum ad alterum pertineat, ut constat ex *l. 8. §. quoniam. 8. l. qui repudiantis. 77. de inoff. test. l. 7. de reb. dub. l. hujusmodi. 84. §. si Titio. 8. de legat. 1. cum simil.* Et igitur perspicuè etiam errat Goveanus, qui *lib. de jur. accr. n. 6. & 7.* scribit, eos qui partes faciunt ab initio, partes non habere. Ut autem jus accrescendi excludatur, necessè esse partes ab initio habere legatarios. Facere autem ab initio partes eos dici, non quia pro parte ab utroque legatum vindicetur; sed quia utroque solidum vindicante res inter eos scinditur. Tot errores, & errores conspicui, quot pæne dixerim verba. Nam primo qui partes ab initio non habent, in his dici non potest, partes ab initio fieri, sed tantùm concursu; quæ perpetuo inter se opponuntur. Deinde quid aliud est partes habere ab initio, quàm partes ab initio fieri? Utroque enim significatur, alterum hoc casu solidum habere nunquam posse, seu quod idem est, juri accrescendi non esse locum: & quamvis qui partem facere dicitur, non concurrat, aut concurrere non possit, certissimo tamen jure perinde habetur, ac si concurrisset, suamque partem abstulisset. Confundit Goveanus & pro iisdem habet, sive dicas partes ab initio fieri, sive partes fieri concursu: quod in tanto viro vix ferre possum. Postremo illud quoque falsum est, posse in concursu vel singulos conjunctos solidum vindicare, vel unum eorum, quamdiu alter adhuc concurrere potest. Non enim amplius vindicare licet, quàm d. latum est: at in eventum, quo uterque concurrit, singulis non solidum, sed partes relictæ intelliguntur, quod pluribus confirmat Ant. Faber. *decad. 49. err. 9.* Quamobrem miror, 12
D. Swanemburgium locum hunc Goveani notatu tam dignum existimasse, ut eum integrum verbis Goveani descripserit *cap. 8. tract. de jur. accrescend.* Quid ergo respondemus ad d. locum Ulpiani *in l. planè. 34. §. si conjunctim. 9. de legat. 1.* ubi tam disertè Jurisconsultus ait *conjunctis partes ab initio fieri*? Ant. Faber. id, quod generaliter Jurisconsultus definit de conjunctis, restringit ad verbis conjunctos tantùm, qui effectu ne conjuncti quidem, si Fabro credimus, in hac disputatione habeantur. Sed perperam, meo quidem judicio. Rectius autem locus ille refertur ad legata per damnationem, aut potius ad legem Juliam Papiam & jus caducorum; ut adeo dicamus, de iis ibi agi, qui vel ante mortem testatoris vel ante apertas tabulas defecerunt, quibus quod adscriptum erat, caducum fiebat, ut in favorem fisci hi partes facerent, quæ alioqui vel in hæreditate mansissent, vel accrevissent conjuncto; nam ex lege Julia Papia conjunctis nihil accrescebat nisi post diem legati cedente (cedebant autem demum ab apertura tabularum) legatarius decessisset, aut tempore facti testamenti non fuisset in rerum natura, cui quod relictum erat, pro non scripto habebatur, *l. unic. §. 1. & seqq. C. de cad. toll.* Eodem referendum, atque eodem modo explicandum, quod est *in l. hujusmodi. 84. §. si d. Titio. 8. de legat. 1.* Planè illud concedo, disjunctis apertius atque expressius solidum ab initio assignari, quàm conjunctis, utpote quibus ipsa conjunctione quodammodo partes attribui videantur; quod considravit Justinianus *d. l. unic. §. ubi autem. 11.* sed tamen nec disjunctis solidum simpliciter datum dici potest; alioqui non concursu res divideretur, sed alter rem, alter æstimationem consequi deberet.

Si alter deficiat] Non potest dici deficere, in cujus persona legatum numquam constitit: veluti si quid ei datum sit, qui quo tempore testamentum condebatur, in rebus humanis non erat, puta diem suum functus, cùm id testator ignoraret: aut ei, quicum testamenti factio non est, sive incapaci, puta deportato aut peregrino. An igitur si alter è conjunctis aut testamenti tempore jam mortuus 13
sit, aut capere ex testamento nequeat, partem alteri faciet, an totum ad alterum pertinebit? Et eum quidem, qui tempore testamenti non fuit in rerum natura, partem nec olim fecisse, testatur Justinianus *d. l. un. §. 3. C. de cad. toll.* Puto autem, & quod ei, qui capere non poterat, conjunctim cum alio relictum erat, in eadem causa fuisse, ut & hoc conjuncto totum cederet, quoniam æquè quàm illud pro non scripto habebatur, *arg. l. 1. C. de hær. inst.* quod tamen non aliter processisse, quàm si alter simpliciter & omnino incapax fuerat, evincitur ex verbis *d. l. planè. 34. §. si conjunctim. 9. de legat. 1.* ubi Jurisconsultus ait, etiam servum proprium, cui sine libertate quid legatum est,

est, quamvis id in persona servi non consistat, conjuncto partem facere, innuens, ut paulo ante hoc interpretati sumus, in fisci favorem partem ejus ex lege Julia Papia caducam fieri.

Aut spreverit legatum] Post legem Juliam Papiam si eadem res duobus conjunctim legata erat, etiam partem repudiantis caducam factam colligitur ex loco Ulpiani *in fragm. tit. 24. §. 11. & seq.* ubi scribit, partem non concurrentis conjuncti, quæ in legato vindicationis jure civili accrescebat, in legato damnationis in hæreditate remanebat, ex lege Papia caducam fieri: nunc autem certum est, in utroque genere legati accrescere, atque hactenus etiam conjunctos & disjunctos esse pares.

Vivo testatore decesseris, vel alio quoquo modo] Ad illius quoque partem lex Papia pertinebat, qui è conjunctis vivo testatore decesserat, vel quolibet alio modo defecerat, puta damnatione in metallum, aut deportatione, ut ex d. loco Ulpiani manifestum est: idque quod huic relictum erat, dicebatur esse in causa caduci, *d. l. un. §. 2. C. de cad. toll.* sed nunc certo jure conjunctis in eamdem rem accrescit sine discrimine generis legati aut modi legandi, *d. l. un. §. 4. §. 10. & seq.* Verùm quid si unus decesserit testatore jam mortuo? Ego existimo, hoc casu nihil conjuncto accrescere; sive legem Papiam spectes, sive jus novum Justiniani. Nam aut ante apertas tabulas decessit, & pars ejus ex lege fit caduca; aut post aperturam tabularum, ex quo legati dies ex lege cedit; & hic quidem, quod ei adscriptum est, non fit caducum; jam enim ei deberi cœpit: cæterum nec accrescit collegatario, sed ad hæredem deficientis transmittitur, qui effectus est cessionis diei in legatis & fideicommissis, *l. 5. & pass. quand. di. leg. ced.* & textus est in *l. 4. in fin. pr. de alim. leg.* Ex constitutione autem Justiniani, cui placuit
14 diem legatorum statim cedere à morte testatoris, effectum est, ut idem juris nunc sit etiam in parte decedentis ante aperturam tabularum, ut scilicet nec ea caduca fiat, nec tamen accrescat collegatario, sed ad hæredem similiter transmittatur, quemadmodum, si solus esset, totum transmitteret, *per d. l. un. §. in novissimo. 5.* Non frustra igitur dixit, vivo testatore.

Totum ad collegatarium pertinet] Si plures sint, omnes autem vel conjuncti tantùm, vel tantùm disjuncti, pars deficientis accrescit omnibus ex æquo: si permixti conjuncti & disjuncti, conjuncti in parte conjunctorum cæteris anteferuntur; disjunctorum partes accrescunt omnibus sic ut in divisione omnes conjuncti pro una persona habeantur, *d. l. planè. 34. in pr. de legat. 1. l. re conjuncti. 89. de legat. 3. d. l. un. §. his ita. 10. C. de cad. toll.* Quod autem conjunctis accrescit, accrescit cum onere; quod disjunctis, sine onere, *d. l. un. §. ubi autem. 11. sub fin.* de quibus etiam dictum superius.

Titio & Sejo hominem Stichum do lego] Quod in his, quibus quid conjunctim legatur, Justinianus solùm utitur exemplo re & verbis conjunctorum, id inter alia multos movet, ut negent, inter verbis tantùm conjunctos esse jus accrescendi: quo in numero sunt Govean. *n. 26.* Hotom. *6. obs. 12.* Ant. Fab. *6. conj. 1. & dec. 49. err. 4.* D. Swaenemb. *de jur. accresc. cap. 8.* Sed sanè hoc argumentum perexiguum ad illud probandum pondus habet. Nam ut taceam, quo nihil certius & notius est, exemplis neminem uti solere ad restringendam regulam, nulla hoc loco est conjunctorum inter se oppositio; sed conjunctorum, id est, eorum omnium, quibus res eadem legatur una oratione, & disjunctorum, quibus quid legatur orationibus diversis, ut licet in exemplo proposito Titius & Sejus sint re & verbis conjuncti, tamen ut tales hic non considerentur, sed ut conjuncti simpliciter: ac proinde hic locus potius contrariam sententiam juvat, quæ etiam in sola verbali conjunctione juri accrescendi locum tribuit. Sed tamen utra sententia verior sit, operæ pretium est penitus inquirere. Illud pro confesso habendum 15 atque omnino retinendum est, nullos esse conjunctos, ad quos quidem jus accrescendi pertineat, nisi qui re sint conjuncti, sive quibus relicta eadem res. Proinde neque ii, quibus res diversæ relictæ sunt, quamvis una oratione pro conjunctis hic habentur, veluti si ita dixerit testator, *Titio & Mævio singulos servos do lego*: utut verbis conjungantur, *l. hujusmodi. 84. §. pen. de legat. 1.* neque ulla, id est, ne rei quidem conjunctio esse intelligitur, ubi partes tantùm ejusdem rei singulis simpliciter datæ: ut proinde hoc etiam casu sine dubio jus accrescendi cesset, *l. 1. in fin. pr. l. pen. de usu accresc.* Hinc jam de quæstione proposita judicandum est. Nam si verbis tantùm conjuncti, qui dicuntur in distinctione generum conjunctorum, non sint simul re conjuncti, ex superiore definitione jus accrescendi ad eos non pertinebit: contra pertinebit, si iidem re quoque conjuncti sunt, ut ecce in hoc exemplo, *Titio & Sejo fundum Tusculanum æquis partibus do lego*, constat, Titium & Sejum verbis conjunctos esse & appellari: sed jus accrescendi inter eos verborum conjunctio parere non potest, si non etiam accedat conjunctio ipsius rei. Non esse re conjunctos, ipsa appellatio 16 statim à principio indicare videtur. Dicuntur enim verbis tantùm conjuncti, *l. triplici. 142. de verb. sign.* item verbis conjuncti, non etiam re, *l. re conjuncti. 89. de legat. 3.* Idem videtur ostendere expressio partium singulis attributarum: nam ut hæ partes indivisæ sint; sunt tamen diversæ, ut dici non possint re conjuncti, aut singulis relicta eadem res. Denique non est realis conjunctio, nisi inter eos, qui solidum ex judicio defuncti habent: verbis autem conjuncti non solidum, sed partes habent, easque expressas verbis testatoris, ut proinde & partes ab initio facere, *l. planè. 34. §. si conjunctim. 9. §. de legat. 1.* & semper partes habere dicantur, *l. re conjuncti. 89. de legat. 3.* Sed his non obstantibus verius existimo, verbis conjunctos, quos hic vocamus, etiam re conjunctos esse. Etenim qui sic legat, *Titio & Sejo fundum Tusculanum do lego ex æquis partibus*, is utique utrumque con-

conjungit in eamdem rem, dum simul & semel eumdem fundum ambobus legat. Nec mutat hanc conjunctionem partium æqualium expressio: nam etsi hæ partes non exprimuntur, tacitè tamen significantur enumeratione personarum, *l. cui fundus.56.de cond. & dem.* Quæ autem non expressa intelliguntur, tamen si exprimantur, pro supervacuis habentur, *l.Cornelius.69.de hær. inst.* ut omnino verum sit, quod Baro ait, non aliter differre verbis conjunctos à conjunctis re & verbis, quàm quod in illis partes æquæ exprimantur, in his non item: judicio autem defuncti pari jure censeri, *arg.l.16.in fin.de legat.*1.Sed cur igitur dicuntur verbis tantùm conjuncti, conjuncti verbis, non re? Non quia verè verbis tantùm conjuncti sunt, re planè disjuncti: sed quia tales videntur in comparationem re & verbis conjunctorum, inspecta forma & conceptione verborum, quæ sola hæc genera separat, & adscriptis æquis partibus in verbis conjunctis, qui dicuntur, res diversas facere videtur; quod tamen non ita est, si rem ipsam spectamus & sententiam testatoris, cujus judicio cum pariter ad eamdem rem vocentur, pariter pro re & verbis conjunctis habendi sunt. Ex quo porro sequitur, si re & verbis conjuncti solidum ab initio ex voluntate testatoris habere intelliguntur, & solidum habere eodem modo intelligi singulos verbis conjunctorum: idque adeo verissimum esse ostendit *l. conjunctim.80.de legat.* 3. ubi Celsus scribit, conjunctim legare, esse *tota legata singulis dare, partes autem concursu fieri*. Quæ definitio, cùm generalis sit, dubitandum non est, eam ad verbis quoque conjunctos pertinere, & quod expressè partium in hac conjunctione testator meminit, id ex mente ejus sic à prudentibus acceptum, non quod duobus, verbi gratia, ita conjunctis, simpliciter velit singulas partes adscriptas atque in omnem eventum habere, etiamsi non concurrant; sed quod cùm sciret, si concurrerent ambo, quod & futurum speravit, singulos totum habere non posse, istis verbis demonstrare voluerit, quid in hunc eventum singuli habituri essent. At si unus deficiat, etiam in verbali conjunctione sic mentem testatoris acceptam, quasi in hunc casum alterum solidum habere voluerit, nec ob aliam causam ad eamdem rem utrumque vocaverit, quàm quod eam rem vel alterum eorum magis habere voluit, quàm hæredem suum. Sed inquis, verbis conjuncti dicuntur semper partes habere, *d.l. re conjunctis.* 89. Ergo omni casu habent, & ab initio & ex postfacto. Respondeo, id quoque dici ex comparatione re & verbis conjunctorum. Nimirum Jurisconsultus eo loco, docendi gratia, distinguit verbis conjunctos à conjunctis re & verbis simul, non ex eo, quod re ipsa est, sed ex eo, quod videtur: quia verbis conjuncti partes habent externa forma verborum: re & verbis conjuncti non habent. Neque alia ratione hæc genera secerni possunt. Quod verò apud Ulpianum scriptum est, si conjunctim res legetur, partes *ab initio* fieri, *d.l.planè.34.§.si conjunctim.9.de legat.*1. id tam ad verbis & re simul conjunctos pertinet, quàm ad conjunctos verbis tantùm: ac proinde locus iste vel ad legatum damnationis referendus est, vel ad legem Juliam Papiam & jus caducarium, uti & *l.hujusmodi.84.§.si à Titio.8.eod.tit.* In *l.7. de legat.* 2.apertè Jurisconsultus loquitur de legato damnationis: eodemque pertinere principium *l. 16. de legat.* 1. arguit ejusdem *l.§.ult.*Concludendum igitur est, etiam inter verbis conjunctos jus accrescendi locum habere; quippe cui toties locus est, quoties res eadem duobus in solidum legata est, sic ut partes concursu habeant, sive eas habeant ex voluntate testatoris expressa, sive ex tacita, *l.3.de usufr. accr.* Atque hæc communis est sententia, probata quoque Duareno *lib.1.de jur. accr. c.* 10. Baroni *in comm. ad hunc* §. Donello 7. *comm.*13.& 8.*comm.* 21. Gœd.*ad l.triplici.* 142. *de verb.sign.num.*12. Confirmatur hæc sententia pri- 17 mum aperto textu *l.16.§.ult.de legat.*1.ubi non solùm qui re & verbis conjunctus est, sed etiam cui virilis portio data, idest, conjunctus verbis tantùm; *arg. d.l.triplici.*142. non concurrente altero, totum vindicare dicitur. Deinde ex eo, quod verbis conjunctus etiam potior dicitur esse in hoc jure quàm is, qui re tantùm conjunctus est, *d. l. re conjunctis.* 89. *de legat.* 3. siquidem jus prælationis necessario præsupponit jus accrescendi & conjunctionem realem: & præposterum est, quod Ant. Fab.*dec* 49.*err.*8.9. respondet, verbis conjunctos, licet per se re disjuncti sint, ex accidenti tamen & postfacto etiam re conjunctos fieri, concurrente tertio aliquo, qui illis re conjungatur. Nam conjunctionem non concursus efficit; sed dispositio testatoris ad eamdem rem plures vocantis, ut necesse sit, eos, quos in parte deficientis concurrere, aut aliis præferri volumus, considerari ut ab initio sententia testatoris conjunctos. Nihil pro sententia Fabri facit, quod à Javoleno responsum est, in hac specie, si testator Mævio fundi partem dimidiam, Sejo partem dimidiam, & eumdem fundum Titio legaverit, Sejo deficiente, partem ejus pro portione legati non Mævio solùm, sed etiam Titio accrescere, *l. Mævio.* 41. *in pr. de legat.* 2. Nam Mævius & Sejus in hac specie verbis conjuncti non sunt, sed conjuncti re tantùm, verbis inter se separati: quod ipse Jurisconsultus expressè testatur. Ait enim, separatim & partes fundi & totum legatum esse: apparetque, legatum hoc sic à Jurisconsulto acceptum ex sententia testatoris, quasi Mævius & Sejus sint in unam dimidiam inter se conjuncti: Titius autem cum his in eamdem dimidiam, quia cui totus fundus legatus est, utique & eadem dimidia legata intelligitur, cùm verbo totius ambæ dimidiæ ei legatæ sint: similiter ut in usufructu conjunctos esse dicimus, quorum uni fundus, alteri ususfructus ejusdem fundi legatus est, *l. si alii.* 19. *de usuf. leg.* quod plenius & eleganter explicat Don. in *epist. ad Alber. Gentil.* inserta opusculis Donelli posthumis. Postremo cùm nullus alius conjunctionis in hac quæstione sit effectus, quàm ut jus accrescendi conjunctus habeat, cur si verbis conjuncti

ab

ab hoc jure removendi sunt, conjunctos tamen eos, non disjunctos, appellamus? Non obstat communi sententiæ, quod Celsus *l. & Proculo. 20. de legat. 2.* respondit, servo communi quod legatum est, id si alter dominorum omitteret, alteri non accrescere. Nulla enim omnino in tali legato conjunctio est, ut ipsa textus verba evincunt; & ratio est, quia partes dominicæ semper pro inæqualibus habentur; fortuitumque est, quod æquales singuli habeant. At verò non est jus conjunctionis nisi inter eos, quos testator in eamdem rem conjunxit æqualiter. Magis obstare videtur *l. pen. de usuf. accr.* ubi minimè obscurè Papinianus pronuntiat, re separatos videri, quibus eadem res æquis portionibus relicta est. Loquitur quidem de usufructu ejusdem rei æquis portionibus legato: sed vel magis idem obtinere debet in simili casu legata proprietate: utpote quæ difficilius accrescit, quàm ususfructus, *l. 1. §. 3. d. tit.* Sed bene mihi videtur respondere Donellus, id quod in *d. l. pen.* dicitur de æquis portionibus, accipiendum esse non de portionibus rei, cujus ususfructus relictus est, sed de portionibus singulorum hæredum à quibus relictus est: quam interpretationem & initium *d. l. pen.* juvat, & planè confirmat ratio reddita ab Ulpiano in fragmento sequenti in hæc verba, *cùm alius ab alio hærede usumfructum vindicet*. Bene autem Papinian. negat, in hujusmodi specie legatarios in eamdem rem conjungi, cùm partes hæreditariæ prius divisæ sint. Bachovius *d. l. pen.* accipit de eo casu, quo dimidia singulis separatim seu diversis orationibus relicta est: sed hoc verbis Papiniani minimè convenit. In hæreditate huic quæstioni non est locus: quippe in qua, ut initio monuimus, jus accrescendi ex dispositione juris proficiscitur, quod neminem ejusdem hæreditatis, quæ alium hæredem non habeat, partem habere, partem repudiare permittit: & ideo portio occupata necessario vacantem ad se trahit: quamquam illud etiam in hæreditate quæri potest, ex pluribus diversi generis conjunctis quis cui præferatur. Reliqua per se quisque nunc facile expediet: plura tamen qui desiderabit, adire poterit DD. *in d. l. re conjuncti. 89.* Gomez. 1. *res.* 10. Graff. *§. jus accrescendi.* Ant. Fab. *dec.* 49. & 50. Christin. *vol. 1. dec.* 312. & 2 *seqq.* & qui propriis tractatibus hanc materiam explicarunt, Duar. Govean. Ant. Fumæum, Jo. Suev. Corn. Svvanemb. D. Grotius *lib. 2. manuduct.* 23. scribit, apud nos in toto hoc argumento non usque adeo subtilitatem juris civilis attendi, sed ejus præcipuè rationem haberi, quod propius abesse videtur à sententia & mente testatoris: idque æstimari non ex verbis tantùm & rei pretio, verùm etiam ex conditione & qualitate personarum tum testatoris tum legatariorum. In legatis alimentorum, ut hoc obiter addam, juri accrescendi non est locus, *l. 57. §. ult. de usufr. l. 16. §. 2. de alim. leg.* nimirum quemadmodum in agris limitatis cessat jus alluvionis, *l. 16. de acq. rer. dom.* quod comparatur cum jure accrescendi, *l. 33. in fin. de usufr.* ita & in usufructu limitato ad finem alimentorum jus accrescendi cessare placuit; ut rectè Cujac.

TEXTUS.

Si legatarius proprietatem fundi alieni sibi legati emerit, & ususfructus ad eum pervenerit.

9. *Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat, rectè eum agere & fundum petere, Julianus ait: quia ususfructus in petitione servitutis locum obtinet; sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu jubeat æstimationem præstari.*

NOTÆ.

9. *Quia usufr. servitutis locum*] Poterat objici, appellatione fundi plenam proprietatem contineri, *l. 10. l. 19. de usufr. leg. l. 58. de verb. obl.* R. in casu proposito eo verbo nudam duntaxat proprietatem significari, ut usufr. intellectu à fundo separetur, & tamquam servitus consideretur: quoniam proprietas, quæ adest ex causa onerosa, adhuc abesse intelligitur, *l. 14. de verb. sign.* fac. *l. 25. eod.* junct. *l. 66. de judic.*

Jubeat æstimationem præstari] Judex tanti rem æstimabit, quantum actori aberit, *d. l. 82. §. 2.* Itaque habemus hîc casum, quo condemnatio fit in rei petitæ æstimationem: quod interdum necessarium aut humanum.

COMMENTARIUS.

1 *Speciem hoc loco propositam pertinere ad doctrinam traditam §. 6. sup.*
2 *Quæ sit hujus loci sententia, & quo colore defendatur?*
3 *Interpretum error circa ejus explicationem notatus.*
4 *Ant. Fabri opinio confutata.*
5 *Non esse novum, ut interdum condemnatio fiat in rei petitæ æstimationem.*

Hic locus, ut ex argumento intelligitur, subjungendus potius fuerat §. *si res aliena. 6.* 1 ubi dictum est, si res aliena legata ex alia causa ad legatarium pervenerit, interesse, utrum pervenerit ex causa onerosa, an ex causa itidem lucrativa: illo casu legatum non extingui, sed posse legatarium nihilominus actione ex testamento pretium consequi; hoc casu contra, legatum penitus evanescere, eo quod duæ causæ lucrativæ in eamdem rem & personam concurrere non possunt. Quod autem de toto ibi traditum est, id etiam valet in partibus, ut, si quis rei sibi legatæ partem unam ex causa onerosa, alteram ex causa lucrativa nactus sit, legatum pro ea parte extinguatur, quam adeptus est ex causa lucrosa, pro altera consistat, & pretium ejus consequi pos-

possit, *l. non quecumque.82. §.3. de legat. 1.* Unde etiam si quis fundi sibi legati proprietatem emit, detracto usufructu, & ususfructus postea ad eum pervenit, puta mortuo fructuario aut capite minuto, atque ita ex causa lucrativa, perinde hoc habendum, ac si pars rei ex causa onerosa, pars sine onere ad eum pervenisset. Nam etsi ususfructus non in parte, sed in jure consistit; tamen quia emolumentum rei continet, merito vicem partis obtinere placet, *l. Mævius.66. §. pen. l. cum filius.76. §. dominus.2. de legat. 2. l. qui usumfructum. 58. de verb. oblig.* Cæterum in hac specie nihilominus fundum rectè peti, nec plus quàm oportet, ea petitione contineri intelligi, tradit hîc Justinianus post Julianum in *d. l. non quecumque.82. §. 2. de legat. 1.*

2 *Rectè eum agere & fundum petere*] *Rectè*, idest, *impune, sine metu cadendi causa*; quæ pœna est eorum, qui plus petendo perperam agunt, *§. si quis agens.33. inf. de act.* Sensus igitur horum verborum est, posse legatarium agentem ex testamento cum hærede simpliciter intendere, fundum sibi dari oportere, etiamsi nudam dumtaxat proprietatem emerit, usumfructum adeptus sit gratis; neque hac intentione sua plus eum complexum videri debere, quàm oporteat. Fundum inquam, ipsum, non *διατίμησιν*, æstimationem, ut male Theoph. & Pac. quod arguunt sequentia.

Quia ususfr. in petitione servitutis locum obtinet] Poterat objici, immo perperam in casu proposito agere legatarium, ac re ipsa atque apertè plus petere, si simpliciter fundum petat; quippe appellatione fundi plenam proprietatem significari, *l. 10. l. si alii. 9. de usufr. leg. l. qui usumfructum. 58. de verb. obl.* ac proinde tanto plus, quàm oportet, eam petitionem complecti, quanto pluris æstimari constat plenam proprietatem, quàm nudam, pro qua sola pretium numeravit. Huic objectioni occurrens Justinianus ait, usumfructum in proposita petitione servitutis locum obtinere. Quod paulo obscurius dictum hanc sententiam habet, eum qui fundum petit, etsi regulariter plenam proprietatem petere intelligitur, tamen in casu præsenti fundi verbum sic accipi oportere, ut eo nuda tantùm proprietas designata intelligatur, seu fundus, quatenus petenti emolumento abest, ut ususfructus intellectu ab eo separetur, & ob id tamquam servitus in hac petitione considerari debeat, hoc est, ut nec petitus censeatur: cùm & alias cùm ususfructus separatus est, appellatione fundi nudam proprietatem significari constet, *l. rectè. 25. de verb. sign.* Hæc interpretatio cùm petitori necessaria sit, ne alioqui formula excidat, si eum plus debito intentione sua complexum dicamus, omnino hic recipienda est: quoniam in ambigua intentione id semper accipere jubemur, quod petitori
3 utile est, *l. si quis. 66. de judic.* Scio, longè aliter hunc locum ab aliis explicari: sic enim fere cæteri existimant, quod Justinianus hîc ait, legatarium rectè agere & fundum petere, id hanc habere sententiam, legatarium rectè, idest, strictæ rationi juris convenienter, ac proinde sine periculo amissionis causæ, fundum petere, ut ea petitione & proprietatem & usumfructum comprehendat, aut posse eum ipso jure petere solidi fundi æstimationem; & quod mox pro ratione Justinianus affert, usumfructum in ea petitione locum servitutis obtinere, id sic accipiunt, quasi dixisset, quia ususfructus non jure partis, sed servitutis in petitionem deducitur. Sed ego fateor, me hæc capere non posse. Neque enim intelligo, quo colore defendi possit, legatarium in proposito rationi juris convenienter agere hoc modo, *Ajo, te mihi fundum Sempronii, legatum mihi à Titio, dare oportere*; ut hæc sit formulæ illius intentio, *Ajo, te mihi dare oportere & proprietatem fundi & usumfructum, aut solidi fundi æstimationem*. Sive in ea intentione consideretur ususfructus ut consolidatus & conjunctus cum proprietate, sive ut à proprietate separatus & tamquam servitus. Nam si illo modo accipias, manifestum est, petitione id contineri, quod jam habet ex causa lucrativa, & ita obstare regulam juris, quæ non patitur, duas causas lucrativas circa eamdem rem & personam concurrere: si hoc modo, adhuc dico, id ipsum eum petere, quod sine onere habet, licet habeat sub alia qualitate: aut si tu neges, fatendum tibi erit, peti quod legatum non est. Immo verò nego, unquam eum, qui fundum petit, posse intelligi usumfructum jure servitutis petere. Quicumque enim fundum petit, eum necesse aut solidam proprietatem intelligere, *l. 5. in pr. si ususfr. pet.* aut nudam, *l. rectè dicimus. 25. de verb. sign.* Denique non rectè in specie proposita solidum fundum aut solidi æstimationem peti, satis apertè, ut mihi videtur, probat, quod apud Julianum in *d. l. non quecunque. 82. §. 3. de legat. 1.* notat Marcellus; ait enim, si partem fundi alieni mihi legati redemero, pars mihi legata sit, aut donata idem esse, quod in specie proposita à Juliano, & ideo me partem dumtaxat petere debere. Quibus verbis non obscurè innuit, nec in præcedenti specie Juliani solidum rectè peti: alioqui species, quam proponit Marcellus, ut similem Juliani, longè esset dissimilis. Ant. Faber *6. conj. 8.* nec hoc quidem concedit, 4
in casu proposito simpliciter fundum rectè peti, utut ea intentione nuda proprietas petita esse intelligatur: quoniam ait, nec apud Julianum, nec alibi hoc traditum, & quod meum est, amplius meum fieri non potest. Sed ut supra in §. 6. ostendimus, quod ex causa onerosa ad creditorem pervenerit, interpretatione juris perinde habetur, ac si non pervenisset, propter pretium, quod ei abest, *l. 14. de verb. sign.* & refellit Fabrum *l. ex promissione. 19. de obl. & act.* ubi disertè Julianus scribit, eum, qui non ex causa lucrativa rem habere cœpit, non prohiberi eamdem ex causa lucrativa petere: tum etiam manifestè locus Marcelli modo citatus. Nam si partem fundi, quam ex causa onerosa consecutus sum, rectè peto, cur prohibeat proprietatem petere,

quæ

quæ ex tali itidem causa apud me est? Cætera, quæ eodem loco Faber adversus hanc sententiam, & adversus ipsum adeo Tribonianum disputat, assis non æstimo.

5 *Sed officio judicis continetur, &c.*] Quamvis ratio judicii hoc exigat, ac proinde regulare sit, ut condemnatio fiat in rem ipsam, quæ petitam & in judicium deducta est, *l. ut fundus.* 18. *com. div.* evenit tamen nonnumquam, ut necesse sit, aut æquum & humanum, condemnationem fieri in rei petitæ æstimationem: veluti si res petita culpa debitoris aut post moram perempta sit, *l. si ex legati.* 23. *de verb. obl.* item si res aliena, quæ petitur, domino venalis non sit, aut venalis quidem, sed immenso pretio, *l.* 14. *§. ult. de legat.* 3. vel si ea ex causa onerosa ad creditorem pervenerit, *l. ex promissione.* 19. *de obl. & act. l. hujusmodi.* 84. *§. qui servum.* 5. *de legat.* 1. *§. si res.* 6. *sup. eod.* Idemque est, si creditor partem, quam ex simili causa nactus est, petat, *l. non quocumque.* 82. *§.* 3. *de legat.* 1. & in casu proposito, ubi fundo alieno legato fundi proprietas, quæ ex causa onerosa apud legatarium est, petitur, *d. l. non quocumque.* 82. *§.* 2. Hic igitur judicis officio incumbit, ut reum condemnet, non in rem petitam, puta ut fundum præst deducto usufructu; nam proprietatem fundi jam revera petitor habet: sed ut præstet fundi deducto usufructu æstimationem; hoc est, ut tantam pecuniam legatario det, quantum ille venditori pro fundi nuda proprietate persolvit. Julianus hoc sic expressit, *Judex tanti litem æstimabit, quantum actori aberit, d. l. non quocumque.* 82. *§.* 2.

TEXTUS.

De re legatarii.

10. *Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum; quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest. Et licet alienaverit eam, non debetur, nec ipsa res, nec æstimatio ejus.*

NOTÆ.

2 10. *Licet alienaverit eam*] Propter definitionem regulæ Catonianæ, *d. l.* 41. *§* 2. cui obstat *l.* 1. *§.* 2. *de reg. Cat.* nisi dicamus verbis illis, *si eum vivo testatore alienaveris*, conditionem significari, ad cujusmodi legatum regula non pertineat, *l.* 3. *&* 4. *eod. l.* 98. *de cond. & dem.*

COMMENTARIUS.

1 *Celsum videri à cæteris dissensisse circa casum, quo legatarius rem suam sibi legatam vivo testatore alienaverit: tentatur tamen conciliatio.*

2 *Quomodo temperandum, quod dicitur rem suam nemini recte legari.*

SEd si] Particula hæc videtur arguere, hunc §. esse appendicem disputationis habitæ in §. *præc. & §. si res aliena,* 6. *eod.* Nam ut illic tractatur de re, quæ post testamentum conditum legatarii propria facta est; ita hic de ea, quæ jam ejus est tempore scribendi testamenti. Quid servari placeat, si res quæ legatarii propria est, non ipsi legatario, sed alteri legata aut potius per fideicommissum relicta sit, docebitur *inf. §.* 1. *de sing. reb. per fideic. relict.* Hic illud quæritur, an utile sit legatum, si quis legatario ipsi rem, quæ jam ejus est legaverit. Ait autem Justinianus, tale legatum inutile esse, propterea quod fieri non potest, ut quis duabus ex causis dominium acquirat, *l.* 3. *§. ex pluribus.* 11. *de acq. poss.* qua ratione nec stipulatio rei suæ, nec emptio valet, *l. nemo.* 82 *de verb. obl. l.* 16. *de contr. empt.* Idem rescriptum est in *l. proprias.* 13. *C. de legat.* & responsum ab Ulpiano *l. cætera.* 41. *§.* 2. *de legat.* 1. Quamobrem nec res nec æstimatio rei in proposito peti poterit, ut est in *fin. hujus §.*

Et licet alienaverit eam] Ampliatio superioris definitionis. Etsi is, cui res sua legata est, eam post testamentum factum & vivo etiamnum testatore alienaverit, nihilo tamen magis legatum convalescit. Quod sumptum ex definitione regulæ Catonianæ, quæ non patitur, legatum ex postfacto convalescere, quod initio vires non habuit, *l.* 1. *in pr. de reg. Caton.* quæ ratio etiam in terminis redditur ab Ulp. *d. l. cætera.* 41. *§.* 2. Aliud tamen Celsi judicium fuisse, eumque in hac quæstione 1
dissensisse à cæteris, existimant Cujac. Hotom. Bachov. per *d. l.* 1. *§.* 2. ubi sic Celsus scribit: *Item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, si eum vivo testatore alienaveris, legatum tibi debebitur. Quod non deberetur, si testator statim decessisset.* Et sanè locus ita scriptus est, ut parum absit quin idem sentiam. Sed tamen videamus, quid obstet, quominus verba illa, *Si eum vivo testatore alienaveris*, dicamus esse testatoris, non Jurisconsulti, & posita conditionaliter. An quia tum diverso charactere scribenda fuerant, uti mos est Jurisconsultorum, quoties verba testamenti aut stipulationum recitant? At hoc negligi potuit à librario: nec perpetuo observatur, *l. si stipulatus.* 76. *in pr. & §.* 1. *de verb. obl. l.* 1. *§ in honorariis.* 10. *de extraord. cogn.* An quia regula Catoniana ad conditionalia non pertinet? *l.* 4. *de reg. Cat. d. l. cætera* 41 *§.* 2. *de legat.* 1. ut propterea non debuerit exemplum conditionalis legati à Celso proponi tamquam exceptio regulæ, & in quo definitio Catonis falsa sit. Atqui etiam præcedens species in §. 1. *d. l.* 1. *eod.* exemplum continet legati conditionalis, quod tamen & ipsum ab eadem regula Celsus excepit. Denique difficulter adduci possum, ut credam, in diversis Jurisconsultorum sententiis aut Ulpianum aut Celsum suam simpliciter promptos fuisse, quasi in re certa minimèque dubia. Sed tamen inquies, fatendum tunc erit, ineptè Celsum facere, quod excipit de regula, quod ad regulam non pertinet. Fatere igitur & tu, æquè ineptè & prius exemplum à Celso excipi. Verùm ego puto, quod nescio, an quisquam alius animadvertit,

Cel-

Celsum peculiari quadam ratione duas illas species, quas proponit, quasi hæ etiam verbis regulæ contineantur, excipere: quia cùm conditio in utroque specie adscripta talis sit, ut deficiat, si statim testator decedat, si longiusculè vivat, impleri possit, fieri utroque casu potest, ut contra quàm regula definit, legatum, quod non valuisset, si statim decessisset testator, valeat, si diutius vixerit. Ad cætera autem legata conditionalia nec verba regulæ pertinent. Cæterum meminerimus
2 quod initio dictum est, rem suam nemini rectè legari, sic accipiendum esse, primum si ea res perfectè legatarii sit; hoc est, ita ut avocari nequeat. Nam si rem ex bonis ejus, qui reipub. caussa aberat, usu acquisierim, & ea antequam evinceretur, mihi legata sit, postea evincatur, rectè ex testamento petam, eam mihi dari oportere, *l. non quocumque.* 82. §. 1. *de legat.* 1. Deinde si res legata legatarii sit pleno iure: nam si quid iuris in ea re aut testator aut alius habet, placet valere legatum, & utile esse in eo, quod iuri legatarii deest. Pone, emphyteusim, superficiem, aut pignus testatori aut alii in re legatarii constitutum; rectè ea legatur, & proficit legatario legatum in eo, quod iuris alieni fuit, *l. senatus.* 43. §. *ult. l. si domus.* 71. §. *pen. l. si tibi* 86. *in pr. & §. ult. de legat.* 1. *l.* 1. §. 1. *de lib. leg.* Nec dubito, quin idem dicendum sit, si alius in ea re usumfructum habeat, *arg. l. cum filius.* 76. §. 2. *de legat.* 2. licet dissentiat Accurs. propter textum in *l. Mevius.* 66. §. *pen. in fin. de legat.* 2. Quo in loco vitiosè legitur *propter istas causas*, cùm legendum sit *prater*, ut bene Cujac. *lib.* 5. *ad Afric. in l. etsi.* 5. *de vulg. & pup. subst.* observavit. Et nonnullis in exemplaribus legi testis est Donell. 8. *comm.* 11. In quibusdam editionibus *prater* in margine adscriptum vidi. Postremo si nec ea res testatori debita sit; nam debitori quod debet, rectè legatur, licet dominus eius rei sit, *l.* 1. *in pr. de lib. leg.* vid. *inf.* §. *si quis debitore.* 13. VINN. Sed in dubio facile vincit lectio Florentina. Videtur hic sensus esse. Dixerat Papinianus, fundo legato etiam usumfructum rectè peti, itemque tuendum fundum, si oppignoratus sit, præstandam possessionem, si alius possideat. Ne quis autem existimaret, idem etiam locum habere, si res nostra nobis legata sit, addit; *Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter istas caussas non valebit.* Id est, uti rectè interpretatur Osvv. Hilliger. *Donell. Enucl. Lib.* 8. *cap.* 2. non licebit ex superioribus argumentum ducere. Et hinc assentiri non dubito Accursio. Inter pignus enim & usumfructum multum interest. Rem meam oppignoratam recipere non possum, nisi soluto ære alieno: ususfructus ad me redit, mortuo usufructuario, vel ex aliis caussis. HEIN.

TEXTUS.

Si quis rem suam quasi non suam legaverit.

11. *Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.*

NOTÆ.

11. *Plus valet, quod in veritate*] Ratio hæc potius ad casum sequentem pertinet: nam hoc priore casu etsi verum esset, alienam rem legatam esse, tamen legatum valeret: quoniam si suam esse testator scivisset, multo facilius eam legasset, per ea, quæ *sup.* §. 4. *eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Male ad priorem speciem hujus §. accommodari regulam,* Plus valere, quod in veritate, *&c. & qua ratione isto casu sustineatur legatum.*

2 *Prædictam regulam pertinere ad casum posteriorem, atque eos actu tantùm, in quibus error gerenti non obstat, quominus velit & possit, in quo errat. In aliis contrariam regulam probari.*

Supra §. 4. audivimus, si testator rem alienam suam eam esse putans legaverit, legatum non valere, nisi singulari conjectura voluntatis adjuvetur. Quæ exceptio in exegesi posita & declarata. Quod si quis rem hæredis legaverit, quam existimabat suam esse. Papinianus docet utile esse legatum, *l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. Hîc ex converso docemur, quid juris sit, si testator rem suam legavit quasi alienam: item quid si legavit suam, cùm crederet eam esse legatarii, placere autem, utroque casu valere legatum. Et valebit igitur vel magis, si suam rem legaverit quasi hæredis, *arg. d. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8.

Nam plus valet, quod in veritate, &c.] Puto rationem hanc, quod præter Bachovium nemo animadvertit, male accommodari ad hunc priorem hujus §. casum, & omnino pertinere ad sequentem, cùm quis rem suam quasi legatarii legavit. Nam non rectè hîc dixeris, ideo valere legatum, quia contra quàm opinabatur, verum est, testatorem rem suam legasse; quoniam etsi opinionem attendas, aut quod opinabatur verum esset, rem scilicet alienam esse, legatum tamen valeret. Est verò in promptu alia ratio, ob quam in proposito falsa testatoris opinio non obstet legato; nimirum quoniam, si alienam rem credens, eam nihilominus legavit, hæredemque suum onerare voluit alienæ rei redemptione, multo magis eam legaturus fuisse præsumitur, si scivisset suam esse, *d. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. 1

Sed

Sed & si legatarii esse putavit, valere constat] Ad hunc casum rectè accommodabimus regulam, *Plus valere, quod in re & veritate est, quàm quod in opinione*. Nam si hìc opinionem spectari placeret, nullum esset legatum, quia quod legatarii est, inutiliter ei legatur, *§. prec.* Est autem regula ista ex earum genere, quæ ad certos duntaxat casus & actus pertinent: locum enim tantùm in iis habet, in quibus error gerenti non obstat, quominus velit & possit id, in quo errat. Ut ecce, in casu proposito falsa testatoris opinio non impedit, quominus rem suam legare potuerit: neque etiam quominus velle eam legatam existimari debeat; nisi quis dicat, quotiescumque res sua legatario legatur, ideo legatum non valere, quia animus legandi desit: quod verum non est. Neque enim ideo tale legatum inutile, quia voluntatem legandi testator non habuit: sed quia voluntas ejus effectum sortiri non potest, cùm quod alicujus jam est, id ejus amplius fieri non possit, *§. prec.* Hæc verò ratio cùm cesset, si non legatarii, quod testator falso existimabat, sed ipsius testatoris res esse deprehendatur, cessare quoque debet ista dispositio. Quod & ipsum Justinianus non obscurè significat, cùm ita infert, *quia exitum voluntas defuncti habere potest*. Ejusdē generis exempla, atque ad ea eamdem hanc regulam applicatā videmus in *l. 4. §. 1. de man. vind. l. pen. §. qui ignoravit. 4. de jur. & facti ign.* In iis verò actibus, qui ab animo æstimantur & pendent, certumque propositum gerentis requirunt, cujusmodi sunt aditio & repudiatio hæreditatis, contraria regula probata est, placetque, plus valere, quod est in opinione, quàm quod in veritate, *l. is qui. 15. & l. seq.* junct. *l. qui hæreditatem. 19. de acq. hær.* nimirum quia in his error impedit quominus fiat, quod fieri verè poterat, si quis sciret, quod in re est; ac proinde quod verum est, procedere non sinit. D. Hotomannus sic generaliter definit, *in errore facti prævalere veritatem; in errore juris plus posse opinionem*. Quod ego falsum esse puto. Nam etsi testator rem suam tamquam legatarii in jure errans legaverit, valebit haud dubiè legatum: è contra si in facto errans rem legatarii legaverit tamquam suam, non valebit: ut proinde & in errore juris plus interdum valeat veritas, & in errore facti plus opinio.

TEXTUS.

De alienatione & oppignoratione rei legatæ.

12. *Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque divi Severus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri; & ideo legatarium cum hærede ejus agere posse, ut prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.*

NOTÆ.

12. *Si non adimendi animo*] Quod colligitur ex causa alienandi: nam si ea necessaria fuit, puta ex causa æris alieni, non creditur animo adimendi facta alienatio, *l. 11. §. 12. eod. 3.* si libera fuit, contra. Quomodo accipiendi textus in *l. 8. eod. 1. l. 15. de adim. leg. l. 1. & 3. de pecul. leg. &c.* aut si donaverit, nam in donationem non cadit istiusmodi distinctio, *l. 18. de adim. leg. l. 34. in fin. de aur. arg. leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Quibus ex rebus conjiciatur, utrum res legata adimendi legati causa alienata sit, necne?*

2 *Responsum quoddam Scævolæ cum aliis locis conciliatum.*

3 *Oppignoratione rei legatæ non videri legatum ademptum.*

PErtinet hic locus ad *tit. seq. de adempt. leg.* est enim rei legatæ alienatio species tacitæ ademptionis: quoniam hoc ipso quod testator rem in alium transfert, recedere à priore voluntate videtur. Cæterum quia etiam legatum rei alienæ consistit, potest hìc oriri voluntatis quæstio, an res adimendi legati animo alienata sit, nec ne, ut si non sit, legatum adhuc peti possit. Quod hìc docet Justinianus.

Si non adimendi animo] Sed unde hunc animum aut contrarium colligimus? Ex causa nimirum alienandi, quæ si libera planè fuit, id est, si testator nulla necessitate compulsus rem alienaverit, puta donaverit, aut cùm necesse non erat vendiderit eam, animo adimendi id eum fecisse creditur, *l. rem legatam. 18. l. legatum. 24. §. 1. de adim. leg.* ac de hoc casu accipiendi textus in *l. 8. pr. de legat. 1. l. cum servus. 15. de adim. leg. l. 1. & 3. seqq. de pec. legat. §. si quis ancillas. 17. inf. item l. 6. de legat. 1.* Falluntur enim, qui putant, hac in re quicquam interesse inter legatum purum & conditionale. In quo errore etiam Mynsingerus est. Quod si causa alienandi necessaria fuit, id est, si testator rem legatam vendiderit urgente rei familiaris necessitate, hìc contra creditur id animo adimendi legati ab eo factum non esse: & ideo legatum peti potest, nisi probetur, etiam in hac necessitate adimere ei testatorem voluisse. Probatio autem mutatæ voluntatis hìc ab hæredibus, quamvis reis, exigitur, *l. 11. §. si rem. 12. de legat. 3.* quoniam præsumptio pro legatario eodemque actore facit, quasi non videatur extinguendi legati causa alienare, qui etiamsi maximè legatum valere velit, tamen alienare cogitur. Ce- 2

terum distinctioni propositæ non parum obstare videtur responsum Scævolæ in *l. prædia. 27. §. liberto. 3. de instr. legat.* Patronus liberto, quem ex parte hæredem scripserat, per præceptionem fundum legavit cum instrumento, & his, quæ in eo fundo futura erant, cùm moreretur. Respondet Jurisconsultus sine distinctione etiam vinum in eo fundo repertum, quod vivus testator vendiderat, & cujus pretii partem tertiam acceperat, ad libertum ex causa præceptionis pertinere, nisi contrariam voluntatem hæredes approbent. At verò si alienatio extra causam necessitatis facta argumentum est mutatæ voluntatis, dicendum erat, id vinum pertinere ad cohæredes, nisi de contraria voluntate doceat libertus. Respondent nonnulli, in ea specie Scævolæ venditionem vini factam ante factum testamentum. Ego magis Ant. Fabro assentior, qui *lib. 1. conj. 6.* respondet, non debere videri adhuc alienatum vinum, quoad effectum ademptionis legati, quod nondum traditum est; & maximè cujus nomine venditori pretium nondum numeratum, aut eo nomine ei satisfactum est, *arg. l. quod vendidi. 19. de cont. empt. §. venditæ. 41. sup. de rer. div.* Planè pro qua parte pretium testator accepit, difficile dictu est, eam quoque partem legato præceptionis contineri: & ego dixerim, petentem pro ea parte exceptione summovendum esse.

Divi Severus & Antoninus rescripserunt] Neque responsum Celsi extat, neque hoc Impp. Severi & Antonini rescriptum. Fuisse tamen quod hìc traditur, recepti juris, patet ex *l. rem legatam. 18. de adim. leg.* junct. *l. fideicommissa. 11. §. si rem. 12. de legat. 3.*

Qui prædia pignori dedit, ademisse legatum non videri] Pignoris datio etsi propriè alienatio non est, quippe cùm res pignori data in dominio debitoris maneat, eique soluto debito restituenda sit, tamen pro specie alienationis habetur, *l. ult. C. de reb. al. non al.* Cæterum ipsum nomen pignoris
3 satis indicat alienationis necessitatem: neque enim pignus dari solet nisi ab eo, qui necessitate adductus est. Ut proinde rectè & superiori sententiæ convenienter Impp. Severus & Antoninus rescripserint, eum, qui rem legatam oppignorat, adimendi animo hoc facere non videri; sive ut ipsi loquuntur, *non videri voluntatem suam circa legatarii personam mutare*. Extat rescriptum in *l. 3. C. de legat.* Enimverò audiendum nihilominus hæredem existimem, si paratus sit ostendere, animo adimendi rem à testatore pignori datam.

Cum hærede agere, ut prædia luantur] Hoc est, ut hæres de suo tantam pecuniam creditori solvat, in quantam prædia obligata sunt, atque ita ea prædia obligatione liberata ac redempta legatario præstet, *d. l. 3. C. hoc tit.* quod tamen accipiendum est secundum distinctionem traditam sub *§. sed etsi. 5. eod.*

Si verò quis partem rei alienaverit, &c.] Hoc omnino præcedentibus est consequens: nam quod juris est in toto quoad totum, idem etiam valere debet in parte quoad partem, *l. quæ de toto. 76. de rei vind. l. 81. §. 3. eod.* Et ideo si pars tantùm rei legatæ alienata sit, pars, quæ non est alienata, semper debetur, *l. 6. l. 8. in pr. de legat. 1.* quæ alienata est, debetur, aut non debetur, prout eam animo adimendi aut non adimendi alienatam esse constabit.

TEXTUS.

De liberatione legata.

13. *Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede ejus potest heres petere, neque ab alio, qui heredis loco sit. Sed potest à debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere ne heres petat.*

NOTÆ.

13. *Neque ab hærede*] Nisi legatum personæ debitoris cohæreat, *l. 8. §. 3. de lib. leg.*

Petere] Cum effectu scil. quia petens exceptione doli repelli potest: ipso enim jure legato liberationis non dissolvitur obligatio, *d. l. 3. §. 3.*

Ut liberet eum] Nempe per acceptilationem, *d. l. 3. §. 3. l. 22. eod.*

Ad tempus] Cujus legati quæ sit vis, disce ex Pomp. *l. 8. §. 1. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Liberationem debitori jam certo jure rectè legari.*
2 *Quis liberationis legatæ effectus?*
3 *Quis ejus legati, quo damnatur hæres ad tempus non petere?*

QUod Titius mihi debet, id & Sempronio rectè lego; & ipsi Titio debitori meo. Illud legatum est, quod dicitur nominis, de quo plura *inf. sub §. tam autem. 21. eod.* hoc, quod appellatur liberationis, deque hujus legati effectu agitur in præsenti §. Respondet *tit. Pand. de lib. leg.* ubi variæ hujus legati formulæ occurrunt. Is quoque qui chirographum debitori legat, liberationem legare videtur, *l. 3. §. 1. d. tit. fac. l. qui chirographum. 59. de legat. 3. l. servum. 44. §. cum. 5. de legat. 1.*

Legatum utile est] Liberationem debitori posse legari, jam certum est, ait Jurisconsultus in 1
l. 3. pr. de lib. leg. quæ verba arguunt, id aliquando controversum fuisse. Cur verò fuerit, significare videtur idem Jurisconsultus *l. 1. pr. eod.* ubi ait, debitoribus ea quæ debent, rectè legari, licet domini eorum sint. Quippe nostrum propriè non est, quod est in credito, *l. 27. §. 2. l. 34. de aur. arg. leg.* Boeth. *in Top. Pecuniæ, quæ est in nominibus, non est nostra.* Ex eo enim suspicari licet, fuisse antea, qui negarent ipsi debitori, quod debet, rectè legari: quia scilicet nemini res suas legari potest. Sed eorum opinio merito explosa est; nihil enim quod debitoris sit, hoc legato contineri intelligitur,

gitur, sed jus tantùm quod creditor habet, seu obligationem debitumve remissum.

2 *Neque ab ipso debitore*] Legato liberationis non dissolvitur ipso jure obligatio, aut protinus ipso jure debitor liberatur: sed potest liberationis sibi legatæ fructum duplici ratione consequi; excipiendo, si debitum hæres petat; si non petat, ultro ex testamento agendo, ut liberetur, *l.3. §. nunc. 3. l. quod mihi. 22. l. legavi. 25. in pr. eod.* Quamobrem quod alibi dicitur, hæredem petere non posse, *l. 2. §. 1. l. si quis. 15. eod.* & hoc ipso in textu, id sic accipiendum est, non posse eum petere efficaciter: nam petentem exceptione doli mali repelli.

Neque ab hærede ejus, neque ab alio, qui hæredis loco] Qualis est bonorum possessor, & is, cui ex fideicommisso hæreditas restituta est. Interdum tamen effectus hujus legati intra personam solius debitoris consistit, veluti si quis ita dixerit, *Hæres meus à solo Lucio Titio ne petito*: vel, *A Lucio Titio, quamdiu vivit, hæredem meum petere nolo*. Quoties enim legatum cohæret personæ legatarii, ad hæredem ejus non transit; sicut nec ullum aliud jus personale ad hæredem transmittitur, *l.8.§.3.l. Aurelius.20.eod.tit.*

3 *Ad tempus jubere, ne hæres petat*] Potest hæres damnari, ut ad certum tempus non petat. Cujus legati hic effectus est, ut hæres intra id tempus petens à debitore hæredeve ejus exceptione summoveatur. Cæterum debitor agere non potest, ut liberetur, *d. l.8.§.1.* nec per acceptilationem, quoniam acceptilatio in perpetuum obligationem tollit; nec pacto, quod exceptionem perpetuam parit, cùm temporalem tantùm ex testamento habeat. Ut autem hæres paciscatur cum debitore, ne intra id tempus petat, intra quod testator peti vetuit, ne hoc quidem requirendum est, quia debitori inutile, nihil amplius in eum conferens, quàm quod jam habet, exceptionem scilicet temporalem. VINN. Quin & is præcipuus hujus legati effectus est, quod interea usuræ promissæ non debentur. *l. 88. ff. de R. J. l. 117. ff. de V. O.* HEIN.

TEXTUS.

De debito legato creditori.

14. *Ex contrario si debitor creditori suo quod debet, legaverit, inutile est legatum: si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei purè legaverit, utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constitit; quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, à quo incipere non potest.*

NOTÆ.

14. *Si nihil plus in legato*] Nam ut legatum consistat, necesse est in eo aliquid utilitatis ab initio versari, *l. 29. de leg. 1 l. 1. §. 10. ad leg. Falc.* Alias non ex testamento agitur, sed ex pristina obligatione, ἐκ χρέους ἀπαιτεῖται, Schol. Theoph.

In diem, &c.] Vel si alio quocumque modo accidat, ut plus sit in legato, quàm in debito, *v. l. 28. & seq. de leg. 1.* aut creditoris intersit, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione, *l. 11. de lib. leg.*

Quia in eam causam pervenerit] In hac sententia videtur & Paulus fuisse, *l. 82. eod. 2.* qui tamen alibi fatetur, novum non esse, ut quod semel utiliter gestum est, duret, licet ille casus extiterit, à quo initium capere non potuisset, *l. 85. §. 1. de reg. jur.*

COMMENTARIUS.

1 *Quot modis accidat, ut plus sit in legato rei debitæ, quàm in debito?*
2 *Taxatur Ant. Fabri nimia confidentia.*
3 *Quando locus sit regulæ*, Quod semel utiliter constitutum est, durare, licet ille casus extiterit unde incipere non potuisset? *& quando locus regulæ contrariæ?*
4 *Pauli à Papiniano dissentientis sententiam à Justiniano improbari.*
5 *Jure C. & Inst. vix esse, ut non sit plus in legato, quàm in debito.*

UT consistat legatum, necesse est in eo aliquid utilitatis aut commodi ab initio versari, quemadmodum sub §. 4. generaliter definivimus: ex quo judicandum de legato, quod hìc proponitur, si quis creditori suo quod debet legaverit; ut scilicet, si nihil utilitatis aut commodi ex eo legatarius capere possit, uti non potest; si nihil amplius est in legato, quàm in debito, legatum non valeat: sin verò emolumenti quid contineat, aut quacumque ratione plus in legato sit, quàm in debito, utile sit legatum, *l. si creditori, 28. cum l. seq. de legat. 1. l. Mævius 66. de legat. 2. l. legavi. 25. sub fin. de lib. leg. l. 1. §. si quis. 10. ad leg. Falcid.*

In diem vel sub conditione debitum purè legetur] Hæc exempli tantùm causa proferuntur: nam longè pluribus modis, quàm his duobus accidit, ut plus sit in legato rei debitæ, quàm in debito; & totidem modis fit, ut legatum sit utile.
Videamus ergo, quot modis id fiat. Ut plus in 1
legato sit, quàm in debito, primum efficitur debiti repræsentatione, puta si id quod sub conditione aut in diem debetur, purè legetur: sic enim fit ut in legato plus sit tempore, *l. sin autem. 29. de legat. 1. & hoc text.* Secundo si quod loco longinquiore aut minus commodo debebatur, legetur loco citiore aut commodiore: hoc enim loco plus est in legato, quàm in debito, *d. l. 29.* Tertio ut plus sit in legato, sæpe efficit nova actio ex te-

stamento; nempe si ea vel efficacior sit vetere, vel plenior. Efficacior est, si vetus removeri poterat exceptione: quæ exceptio legato debito remissa creditori intelligitur, *d.l.28.de legat.* 1. Plenior est, si vel diuturnior; ut si vetus actio est honoraria; ubi ideo legatum valet, quia honoraria actio sæpe temporaria, ex testamento civilis est & perpetua, *d.l.28.* vel alias uberior; ut est actio ex testamento, quamvis alia actione stricti juris, propter incrementum usurarum & fructuum, *l.3. l.usuræ. 34.* junct. *l. videamus. 38. §. si actionem. 7. de usur.l.3.C. eod.* proinde si id, quod ex stipulatu debebatur, legatum fuerit creditori, legatum utile est, *d. l.28.§.1.* Et generaliter toties valet hoc legatum, quoties creditoris interest, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione, *l. 11. de lib. leg.* Erratque adeo perspicuè Wesemb. cùm negat, ex eo solo videri plus esse in legato quàm in credito, quod nomine legati pinguior actio sit. Sed & in eo nonnihil commodi est, quod speciei à debitore eodemque domino legatæ dominium statim in creditorem transeat, & pro sola actione personali etiam in rem habere incipiat, *l.3.§.2.de legat.* 3. Cæterum etsi hæc legata ob commoditatem novæ actionis sustinentur; quia tamen hæreditatem non minuunt, neque ipsa minuuntur lege Falcidia, nec in his creditoris legatarii fideicommitti potest, *d.l.28.§ 1. d. l. 3. §. 2.* Ubi verò commodum est repræsentationis, pro modo istius commodi Falcidia inducitur, & fideicommissum valet, *l. 1.§. si quis.10. ad leg. Falc. l. 2. de dot. præleg.* Si exceptio metuebatur creditoris, fideicommitti potest, *l. 7.§. ult. de legat.* 3. VINN. Potest & eatenus pinguius videri legatum, quam debitum, quod quum ex hoc actio duntaxat personalis competat, ex legato etiam nascitur actio hypothecaria, ob hypothecam legatario competentem in rebus defuncti. *l. 1. C.comm. de legat.* HEIN.

Propter repræsentationem] Id est, quia ex testamento præsenti die debetur. Repræsentare est ante diem aliquid præstare aut solvere, vel antequam aliquid debeatur solvere. Sueton. *August. c.ult.l.1.§.2.de dot.præleg.l. Publius.36.§.1.de cond. & dem.* Cicero *epist.ad fam. lib.16.ep.14. Dies promissorum adest quem etiam repræsentabo, si adveneris.* Seneca *epist. ad Lucil.95.Petis à me, ut id, quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem.* Gloss. *ver.repræsentare, [illegible], repræsentatio, [illegible].Theoph.* omnemque accelerationem significat; ut in illis Ciceronis: *repræsentare improbitatem, lib.16.ad Attic. epist. 2. repræsentare libertatem, 2. Philipp. cap. 46.* Sic Curtius *lib. 6. cap. 11. repræsentare consilium* dixit pro *ante diem exequi*.

Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum] Scilicet ut nihilominus id totum, quod debetur, jure legati peti possit: non ut in eo Falcidiæ adhuc locus sit, aut fideicommissum creditori impositum exigere liceat; utpote sublata jam utilitate repræsentationis, quæ sola legi & oneri locum facit, *l. 1.§. si quis. 10. ad l. Falcid. l. 7. §. ult. de legat. 3. l. 2. de dot. præleg.* Quod visum monere propter confidentiam Anton. Fabri, qui 2
lib.4. conj. 12. contra manifestam & auctoritatem juris & rationem affirmare ausus est, etiam in hoc nostro casu, cùm dies venit, aut conditio extitit, & Falcidiæ locum dari, & fideicommissum deberi. Falso nimirum ille contendit, cùm dies aut conditio legatum facit, Falcidiam non in commodo repræsentationis duntaxat, sed in toto legato locum habere, legatariumque ratione totius legati fideicommisso gravari posse, temere id colligens ex verbis Papiniani in *l. 5. ad leg. Falcid.* eumque cum Paulo in *d.l. 1. § si quis. 10. eod.* & Ulp. *in d. l. 7.§.ult.de legat.3. l. 2. de dot. præleg.* qui id disertè negant, nulla necessitate committens. Utique nec rationi convenit, ut Falcidiam patiatur legatarius creditor, aut fideicommissum præstet, qui ex legato præter commoditatem novæ actionis nihil consequitur, nullumq; omnino commodum in re sentit, *fac. l. si creditori.28.§.1.de legat.1.l. 3.§ 2.de legat.3.* Extat responsum Papiniani in *l.5.ad leg.Falc.*

Existimantium extinctum esse legatum, quia in eam causam &c.] Hîc iterum, ut *sup. §. 11.* occurrunt duæ regulæ contrariæ, quarum una definit, *Quod semel utiliter gestum est, durare, etiam si ille casus extiterit, à quo initium capere non potuisset.* Altera contra, *Negotium extingui, cùm is casus postea incipit, unde incipere non poterat.* Hæ duæ propositiones, ut constat, non possunt simul esse veræ simpliciter & in universum. Immo neutra earum perpetua est, aut vera in omnibus causis, *l. in ambiguis.85 §. 1. de reg. jur. l. pen. §. ult. de verb. obl.* In negotiis omni ex parte perfectis, 3
id est, quæ nihil futuri ad consummationem desiderant, sine exceptione valet prior definitio, nunquam ea, quæ utiliter sic gesta & consummata sunt, infirmari ob eam causam, quod ille casus evenerit, à quo consistere non poterant. Idque & apud omnes nunc in confesso est, & semper constitit; exempla suppetunt *l. 8. de his qui sui vel al. jur. l.oratione.16.§.ult. de rit. nupt.l. donationes. 31. in pr. de don. l. pen. §. ult. de verb. obl.* Quod si negotii gesti jus adhuc pendeat, & ad plenam perfectionem ejus adhuc aliquid amplius desideretur, hîc aliud atque aliud pro conditione casus postea incidentis placet. Nam si quod postea intervenit, tale sit, ut impediat, quominus negotium rectè cœptum ad finem perducatur, placet, quod ante gestum est, resolvi: si non impedit, durare quod bene gestum est, exitumque suum sortiri. Ut ecce, testamentum, legata, fideicommissa, etiamsi ab initio utiliter constituta sint, non statim tamen ita plenè perficiuntur, ut nihil amplius ad consummationem voluntatis desideretur: reliquũ enim adhuc est, ut hæres ex testamento existat, ut legatarius legatum consequatur. Finge nunc, eum, qui testamentum jure fecerat, capite postea minutum esse, servum scilicet factum, aut deportatum, aut adrogatum. Dicimus, irritum fieri testamentum; nempe quia superveniente servitute, deportatione, adrogatione, conditio personæ testatoris sic mutatur, ut testamentum habere

non

non possit, ac ne hæredem quidem omnino, §. 4. *sup. quib. mod. test. inf. l. 6. §. irritum. 5. & seqq. de injust. rupt. l. 6. §. 1. & seqq. qui test. fac. l. pen. §. 2. de bon. poss. sec. tab.* Finge, servo alieno quid legatum esse, eumque servum postea à testatore redemptum; dicimus similiter, legatum extingui, quia id quod accidit, impedit ne legatum exitum habere possit, *l. 3. §. ult. de his quæ pro non script.* Ejusdem generis exempla occurrunt, *l. inter. 83. §. sacram. 5. de verb. obl. §. 2. inf. de inut. stip. §. pen. inf. de noxal. act. l. falsus. 43. §. ult. de furt. l. pro parte. 11. de servit. l. si à me. 11. de judic. l. hanc scripturæ. 15. in fin.* junct. *l. seq. ad leg. Aquil.* Sed finge, testatorem post testamentum factum incidisse in furorem aliamve mentis abalienationem, aut amisisse facultatem audiendi, loquendive, aut bonis ei interdictum. Hic contra dicimus, testamentum, quod antea rectè factum erat, nullo horum casuum infirmari; quippe quia nec furor interveniens, nec auditus sermonisve amissio, nec bonorum adempta administratio impedit, quominus testamentum exitum habeat, atque ex eo hæreditas cæteraque relicta obtineantur, ut potestatum & fortunas suas testatore retinente, *§. 1. & 2. seqq. sup. quib. non est perm. fac. test. l. 6. §. 1. l. is cui. 18. qui test. fac.* suè Don. post. DD.

4 vulg. in *d. l. pen. §. ult. de verb. obl.* Cæterum non idem omnes in omni ejusmodi specie sensisse apparet ex *l. existimo. 98. de verb. obl.* Atque in casu hic proposito, cùm quis quod in diem aut sub conditione debebat, creditori suo purè legavit, & vivente testatore dies supervenit aut conditio extitit. Paulus in *l. debitor. 82. de legat. 2.* apertè dissentit à Papiniano in *l. 5. ad leg. Falc.* Si demum jam mortuo testatore dies venerit, aut impleta sit conditio, concedit Paulus durare petitionem legati: si vivo adhuc eo, ait legatum inutile effici, quamvis ab initio constiterit. Contra Papinianus etiamsi vivo testatore dies venerit, &c. utile esse hujusmodi legatum scribit, quia semel constitit. Paulus igitur ad jus hujus legati requirit, ut etiam antequam dies aut conditio existat, testator mortuus sit: Papinianus unum tantùm hic tempus testamenti spectandum, atque ex eo de vi & jure relicti statuendum existimat, quod consentaneum videtur regulæ Catonianæ. Papiniani sententiam rejecta Pauli Justinianus hic amplexus est. Tota

5 disputatio hujus §. 1. quod Compositores ipsi non animadverterunt, hodie inutilis pæne & supervacua videtur: vix enim est, ut legatum debiti jam non sit utile creditori, postquam Justinianus etiam actionem hypothecariam legatariis dedit, & jus taciti pignoris in bonis defuncti, *l. 1. C. comm. de legat.* ut proinde uno tantùm casu nunc accidere possit, ut legatum rei debitæ nihil utilitatis contineat, videlicet quando legatarius creditor etiam extra causam legati jus pignoris habet, constitutum sibi jam ante vel à debitore, vel à lege, ut in speciè §. proximè sequentis. VINN. Nemo hanc rem accuratius tractasse videtur Viro eximio, Jac. Gothofredo in *Comment. ad l. 85. §. 1. ff. de R. J. p. 391.* ubi regulas has ita conciliat: 1. *Quæ ex præsenti vires capiunt, quæque non tantum ab initio semel constiterunt, verùm etiam utiliter constituta sunt, quorumque DIES utiliter ante casum existentem CESSIT, ea durant, etsi casus extiterit, à quo initium capere non possent,* nisi rei aut personæ status essentialis ita mutatus fuerit, ut jam adimpleri res nequeat. 2. *Quæ ex præsenti vires non ceperunt, vel quamvis consistant, non tamen* CONSTITUTA *sunt ante casum existentem, denique quorum* DIES *nondum* CESSIT, *ea evanescunt, emergente casu, à quo initium capere non potuerunt.* Ex his duabus regulis egregiè solvi quæstiones singulares, idem Gothofredus, per inductionem ostendit, simulque docuit, dissensum veterum, quem jam Cujacius observavit, inde esse, quod non satis distinxerint illam: *negotium consistit* & *negotium utiliter constitutum est*: quæ diversa admodum esse, nemo non videt. HEIN.

TEXTUS.

De dote uxori legata.

15. *Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius est legatum, quàm de dote actio. Sed si, quam non accepit, dotem legaverit, divi Severus & Antoninus rescripserunt, siquidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.*

NOTÆ.

15. *Plenius est legatum*] Propter repræsentationem in dote pecuniaria, quæ annua, bima, trima die, ἐτησίως, διετία, τριετία, id est, tribus annuis pensionibus reddebatur. Ulp. *tit. 6. §. 5.* Hodie autem dos rerum mobilium annua die præstatur, *l. un. §. 7. C. de rei ux. act.* In legato immobilium etsi non est repræsentatio, Ulp. *d. loc. & d. l. un.* valet tamen legatum propter commoditatem novæ actionis. vid. *in comment.*

COMMENTARIUS.

1 *Jure antiquo in relegatione dotis semper plus fuisse, quàm in obligatione.*

2 *An novo jure adhuc aliquid in ejusmodi legato commodi?*

3 *Quid juris, si, quæ non accepta est, dos aut simpliciter legata sit, aut demonstrata certa quantitate vel corpore?*

S*I uxori maritus dotem legaverit*] Exemplum legati rei debitæ; proinde quid hic statuendum sit, discamus ex superiore regula, ut si plus sit in legato, quàm in debito, legatum valeat; si nihil amplius, legatum sit inutile.

Quia plenius est legatum, quàm de dote actio] 1
Hæc verba arguunt, veteres semper existimavisse,

co, & Jurisconsulti *d. l. si quis inquilinos.* 112. §. 1. & *d. l. hæres.* 28. nominatim loquuntur de servo hæredis proprio? Nimirum quia hæres servum testatoris à se legatum aut per fideicommissum alteri relictum ne manumittere quidem potest, sicut nec quamvis aliam rem, quam restituere jussus est, alienandi potestatem habet, *l. ult.* §. 2. *C. comm. de legat.* Quin etsi sub conditione servus testatoris legatus fuerit, licet pendente conditione pleno jure hæredis fit, placet tamen, libertatem ab hærede consequi non posse, *l. generaliter.* 29. §. 1. *qui & à quib. man.* Sed quid est igitur, quod Paulus in *l. si servum.* 91. §. 2. *de verb. obl.* scribit, Julianum putasse, teneri hæredem, qui, cùm nesciret, à se petitum codicillis ut restitueret, manumisit? nam libertate non procedente, non potest dici manumisisse. Responsum ipsum Juliani, quod extat in *l. quidam.* 25. §. 2. *ad Sen. Treb.* rem expediet. Non ait Julianus servum hæreditarium ab hærede legatum, aut quem nominatim hæres restituere rogatus est, posse manumissione hæredis liberum fieri: sed posse hæredem, qui hæreditatem restituere jussus est, servum, qui ex ea hæreditate sit, manumittere, ut tamen obligatus maneat, pretiumque servi fideicommissario præstet. Inter quæ multum interest. Nam cùm servus hæreditarius certus specialiter legatus est, manifestum est, testatorem velle hunc ipsum servum præstari, non æstimationem ejus. At in fideicommisso hæreditatis potest favore alicujus rei, quæ in ea hæreditate sit, alia interpretatio voluntatis recipi, quasi ad sensum testatoris nihil intersit, utrum res ipsa, an æstimatio præstetur.

Sed & si alii donaverit, & is eum manumiserit, &c.] Hæres, qui servum proprium à se legatum alteri donavit, quamvis eum à se legatum ignoret, tamen si is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur in servi æstimationem, *d. l. si quis inquilinos.* 112. §. 1. *de legat.* 1. Ratio eadem, quæ in specie præcedente; quia facto hæredis accidit, ut servus commercio sit exemptus; quod alteri damnum afferre non debet. Tantùm hic non proxima, sed remota causa hæres est.

TEXTUS.

De interitu quarumdam ex pluribus rebus legatis.

17. *Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiamsi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus, mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit: nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.*

NOTÆ.

17. *Idem est, si ordinarii cum vicariis*] Nam vicarii hìc non considerantur, ut pars peculii ordinariorum, sed ut eorum conservi, ut & revera sunt, *l. 9. d. tit.* itaque etiam in hac specie duo sunt legata separata, *l. 4. d. tit.*

Sed si servus cum peculio, &c.] *l. 1. d. t.* Ratio est, quia peculium accessionis locum obtinet, cujusmodi, perempta re principali, & ipsa extingui solent, *l. 2. d. t. l. 178. de reg. jur.*

Idem est, si fundus instructus] Quia nec hìc duo sunt separata & principalia legata, sed unum rei principalis, alterum accessionis: spectanda tamen mens testatoris, *l. 1. §. 1. l. 5. de instr. vel instrum. leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Si ancilla cum suis natis legata sit, duo intelligi legata separata & æquè principalia.*
2 *Idem esse, si servus cum vicariis suis legatus sit.*
3 *Secus, si servus cum peculio, aut penus cum vasis.*
4 *Aut si fundus instructus, vel cum instrumento.*
5 *Paulus cum Justiniano conciliatus.*

HOc §. & 3. *seqq.* docetur, quid juris sit, si rei legatæ vivo testatore vel decesserit aliquid vel accesserit. Si aliquid decesserit, ita jus est, ut neque legatum extinguatur, nisi quod decessit, sit principale, reliquum accessorium; neque hæres teneatur supplere, quod decessit, sed præstatione ejus quod superest, liberetur. Hæc res quatuor exemplis declaratur; legati ancillæ cum suis natis; servorum ordinariorum cum vicariis, *hoc* §. legati gregis, §. *seq.* legati peculii, §. 20. Cæterum, ut dixi, ita quod superest legato cedit, si id quoque principaliter legatum sit, non si ut accessio ejus, quod decessit: nam peremptâ re principali etiam legatū accessionis extinguitur; quod ostenditur hoc §. exemplo legati servi cum peculio; item fundi cum instrumento legati. Si quid accesserit, placet etiam illud legato cedere: cujus rei tria exempla proferuntur, legati gregis, cui postea adjecta plura capita, §. *seq.* legati ædium, quibus adjectæ columnæ & marmora, §. 19. legati peculii, cui deinde aliquid accessit, *d.* §. 20. Latè autem hic locus patet. Nam huc etiam pertinent fructus, usuræ, pensiones prædiorum, partus, fœtus, alluvio, insula in confinio nata, & plura alia, quæ hìc non tangit Justinianus, *l. 8. l. quod in verum. 24. §. 2. & 3. l. cum servus. 39. §. 1. de legat. 1. l. 10. l. si area. 39. de legat. 2. l. sæpe. 16. cod. 3.*

Partus legato cedunt] *l. si ancilla. 62. cum l. seq. de legat. 1.* Poterat videri unum hìc esse legatum 1 principale, alterum, natorum scilicet, accessorium: quod etiam Servio visum fuit, qui ob id, mortua ancilla, negabat partum deberi. Sed revera liberi matris accessio non sunt; statim enim ut sunt editi, separatam planè habent existentiam: & ideo rectè Paulus scribit, duo hìc esse legata sepa-

separata, hoc est, æquè principalia, *l. 3. de pec. leg.* & Celsus in *l. si ancilla. 63. de legat.* 1. sententiam Servii ut falsam nec voluntati defuncti accommodatam rejicit. Ego quoque sententiam Jo. Fabri & Aretini falsam esse puto, & voluntati testatoris minimè consentaneam, qui existimant, si pecudes cum fœtu legatæ fuerint, morte pecudum legatum fœtus tamquam accessorium extingui. VINN. Genuina ratio, cur nec ancillæ partus, nec fœtus animalis hic pro accessione ancillæ, vel animalis haberentur, hæc esse videtur, quia post partum non pertinent ad ancillam vel animal, sed ad dominum, adeoque hujus respectu utraque res erat separata, utraque principalis, nullaque remanebat inter matrem & fœtum connexio. HEIN.

Item est, si ordinarii cum vicariis] Hic eadem dubitatio occurrit, quæ in casu præcedenti: nam ut peculium servi accessio est, ita & servi vicarii, qui sunt in peculio ordinariorum, *l. 17. de pecul.* etiam horum accessio videntur, ac proinde, his mortuis, illos ex legato non deberi. Illud utique certum est, mortuo servo ordinario, qui cum peculio legatus est, peculii legatum ita extingui, ut nec vicarii, qui
2 in ejus peculio sunt, debeantur. Et sanè fatendum est, servos vicarios accessionis locum obtinere, quatenus considerantur ut pars peculii ordinariorum: cæterum ex se non sunt, sed revera ordinariorum conservi, *l. 9. de pec. leg.* Atque ut tales considerantur in casu proposito, cùm disertè cum ordinariis & ipsi legantur, ut hic quoque sint duo legata separata, & vicarii æquè principaliter ut ordinarii legati intelligantur, *l. 4. d. tit.*

Sed si servus cum peculio] Servo legato cum peculio, & alienato vel manumisso, aut mortuo legatum etiam peculii extinguitur, *l. 1. de*
3 *pec. leg.* Cur tam variè? quia peculium accessionis locum obtinet: cujus conditionis quæ sunt, extingui solent, cùm principales res peremptæ fuerint: ratio reddita à Cajo in *l. 2. d. tit.* Eadem ratione placet, & penu certa cum vasis legata & consumpta, ne vasa quidem deberi, *l. 2. l. 4. in pr. de pen. leg.* Hoc tamen inter peculium & vasa penuaria interest, quod peculium non est simplex & mera accessio, quæ necessario servum sequatur: quippe si simpliciter servus legatus sit, peculium legato non cedit, *l. si legatus. 24. de pec. leg.* Sed vasa penuaria pura puta sunt accessio: & ideo penu simpliciter legata, vasa quoque, sine quibus rectè penus haberi non potest, legato continentur, *l. 3. §. ult. d. l. 4. pr. de pen. legat.*

4 *Si fundus instructus, vel cum instrumento*] Exemplum simile proximè præcedenti: ideo enim fundo cum instrumento legato & alienato etiam legatum instrumenti extinguitur; quia hic non sunt duo diversa & separata legata, sed unum rei principalis, alterum accessionis & sequelæ. Nam instrumentum fundi accessio est. Et siquidem sic aliquis legaverit, *fundum cum instrumento*, alienato fundo instrumentum peti non posse semper constitit, *l. 1. § 1. l. 5. de instr. vel instrum. leg.* Cæterum an idem sit, si sic legaverit, *fundum & instrumentum*, aut, *fundum instructum*, non satis convenit. Labeo *lib. 1. pithan.* putat, inter omnes hasce scripturas nihil interesse, *l. 5. de instruct. leg.* Justinianus quoque hoc loco idem prædicat de legato fundi instructi & legato fundi cum instrumento. Denique & Paulus eadem duo ut eamdem vim habentia conjungit, *d. l. 1. in pr. eod. tit.* Verùm idem Paulus in notis ad Labeonem *d. l. 5.* hanc scripturam, *fundum cum instrumento*, à cæteris disertè separat sic ut dicat, ex illa scriptura, fundo alienato, nihil deberi: ex duabus reliquis posse instrumentum esse legatum. Eguinarius Baro existimat, Paulum cum Justiniano nullo modo conciliari posse. Hotomannus etiam secum pugnare, atque ex insita sibi cum Labeone simultate solo Labeonis redarguendi studio contrarium respondisse. Verum ego, ut fatear, Paulum eo genere morbi laborasse, eoque correptum aliquando non satis bona fide cum Labeone agere, ut videre est in *l. pen. §. 1. & 2. de acq. rer. dom. l. ult. de usuc.* & fortassis sic etiam Labeonem ab eo tractari, in *d. l. 5.* non arbitror tamen aut secum eum pugnare, aut cum Justiniano. Labeo dixerat, inter superiores scripturas omnes nihil interesse. Paulus 5 ait, interesse: nam ex hac scriptura, *fundum cum instrumento*, alienato fundo, nihil deberi: ex his *fundum & instrumentum*, vel *fundum instructum*, posse instrumentum esse legatum. Quasi dicat, in hac specie, cùm fundus cum instrumento legatus est, tam perspicuum est, testatorem instrumentum accessionis loco habuisse, ut alienato postea fundo, frustra de mente testatoris, quod ad legatum instrumenti attinet, disputetur: quod ipse *d. l. 1. §. 1. de instruct. leg.* sic expressit, *fundo cum instrumento legato & alienato, instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti*. Cùm autem fundus & instrumentum, aut fundus instructus legatus est, licet regulariter etiam utroque hoc casu legatum instrumenti pro accessorio habeatur, eoque alienato fundo legatum instrumenti evanescat; tamen quia mens testatoris hic non tam plana ac perspicua est, quàm in specie superiore, ideo admitti posse quæstionem voluntatis, & tentari fundo alienato nihilominus instrumentum, tamquam separatim atque æquè principaliter legatum, ex sententia testatoris deberi, eoque probato, legatarium vincere. Non pugnat igitur secum Paulus, cùm in *d. l. 1. in pr.* ait, sive cum instrumento fundus legatus sit, sive instructus, duo legata intelligi: nam in illa specie alterum semper accessorium est, in hac potest utrumque esse principale. Sed nec cum Justinia-

Celsum peculiari quadam ratione duas illas species, quas proponit, quasi hæ etiam verbis regulæ contineantur, excipere: quia cùm conditio in utroque specie adscripta talis sit, ut deficiat, si statim testator decedat, si longiusculè vivat, impleri possit, fieri utroque casu potest, ut contra quàm regula definit, legatum, quod non valuisset, si statim decessisset testator, valeat, si diutius vixerit. Ad cætera autem legata conditionalia nec verba regulæ pertinent. Cæterum meminerimus
2 quod initio dictum est, rem suam nemini rectè legari, sic accipiendum esse, primum si ea res perfectè legatarii sit; hoc est, ita ut avocari nequeat. Nam si rem ex bonis ejus, qui reipub. causa aberat, usu acquisierim, & ea antequam evinceretur, mihi legata sit, postea evincatur, rectè ex testamento petam, eam mihi dari oportere, *l. non quocumque.* 82. §. 1. *de legat.* 1. Deinde si res legata legatarii sit pleno iure: nam si quid iuris in ea re aut testator aut alius habet, placet valere legatum, & utile esse in eo, quod iuri legatarii deest. Pone, emphyteusim, superficiem, aut pignus testatori aut alii in re legatarii constitutum; rectè ea legatur, & proficit legatario legatum in eo, quod iuris alieni fuit, *l. senatus.* 43. §. *ult. l. si domus.* 71. §. *pen. l. si tibi* 86. *in pr.* & §. *ult. de legat.* 1. *l.* 1. §. 1. *de lib. leg.* Nec dubito, quin idem dicendum sit, si alius in ea re usumfructum habeat, *arg. l. cum filius.* 76. §. 2. *de legat.* 2. licet dissentiat Accurs. propter textum in *l. Mevius.* 66. §. *pen. in fin. de legat.* 2. Quo in loco vitiosè legitur *propter istas causas*, cùm legendum sit *præter*, ut bene Cujac. *lib.* 5. *ad Afric. in l. etsi.* 5. *de vulg. & pup. subst.* observavit. Et nonnullis in exemplaribus legi testis est Donell. 8. *comm.* 11. In quibusdam editionibus *præter* in margine adscriptum vidi. Postremo si nec ea res testatori debita sit; nam debitori quod debet, rectè legatur, licet dominus eius rei sit, *l.* 1. *in pr. de lib. leg.* vid. *inf.* §. *si quis debitori.* 13. VINN. Sed in dubio facile vincit lectio Florentina. Videtur hic sensus esse. Dixerat Papinianus, fundo legato etiam usumfructum rectè peti, itemque tuendum fundum, si oppignoratus sit, præstandam possessionem, si alius possideat. Ne quis autem existimaret, idem etiam locum habere, si res nostra nobis legata sit, addit; *Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter istas caussas non valebit.* Id est, uti rectè interpretatur Osvv. Hilliger. *Donell. Enucl. Lib.* 8. *cap.* 2. non licebit ex superioribus argumentum ducere. Et hinc assentiri non dubito Accursio. Inter pignus enim & usumfructum multum interest. Rem meam oppignoratam recipere non possum, nisi soluto ære alieno: ususfructus ad me redit, mortuo usufructuario, vel ex aliis caussis. HEIN.

TEXTUS.

Si quis rem suam quasi non suam legaverit.

II. *Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest*

NOTÆ.

II. *Plus valet, quod in veritate*] Ratio hæc potius ad casum sequentem pertinet: nam hoc priore casu etsi verum esset, alienam rem legatam esse, tamen legatum valeret: quoniam si suam esse testator scivisset, multo facilius eam legasset, per ea, quæ *sup.* §. 4. *eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Male ad priorem speciem hujus* §. *accommodari regulam*, Plus valere, quod in veritate, &c. *& qua ratione isto casu sustineatur legatum.*

2 *Prædictam regulam pertinere ad casum posteriorem, atque eos actu tantùm, in quibus error gerenti non obstat, quominus velit & possit, in quo errat. In aliis contrariam regulam probari.*

SUpra §. 4. audivimus, si testator rem alienam suam eam esse putans legaverit, legatum non valere, nisi singulari conjectura voluntatis adjuvetur. Quæ exceptio in exegesi posita & declarata. Quod si quis rem hæredis legaverit, quam existimabat suam esse. Papinianus docet utile esse legatum, *l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. Hìc ex converso docemur, quid juris sit, si testator rem suam legavit quasi alienam: item quid si legavit suam, cùm crederet eam esse legatarii, placere autem, utroque casu valere legatum. Et valebit igitur vel magis, si suam rem legaverit quasi hæredis, *arg. d. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8.

Nam plus valet, quod in veritate, &c.] Puto rationem hanc, quod præter Bachovium nemo animadvertit, male accommodari ad hunc priorem hujus §. casum, & omnino pertinere ad sequentem, cùm quis rem suam quasi legatarii legavit. Nam non rectè hìc dixeris, ideo valere legatum, quia contra quàm opinabatur, verum est, testatorem rem suam legasse; quoniam etsi opinionem attendas, aut quod opinabatur verum esset, rem scilicet alienam esse, legatum tamen valeret. Est verò in promptu alia ratio, ob quam in proposito falsa testatoris opinio non obstet legato; nimirum quoniam, si alienam rem credens, eam nihilominus legavit, hæredemque suum onerare voluit alienæ rei redemptione, multo magis eam legaturus fuisse præsumitur, si scivisset suam esse, *d. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. 1

Sed & si legatarii esse putavit, valere constat] Ad hunc casum rectè accommodabimus regulam, *Plus valere, quod in re & veritate est, quàm quod in opinione*. Nam si hìc opinionem spectari placeret, nullum esset legatum, quia quod legatarii est, inutiliter ei legatur, *§. præc.* Est autem regula ista ex earum genere, quæ ad certos dumtaxat casus & actus pertinent: locum enim tantùm in iis habet, in quibus error gerenti non obstat, quominus velit & possit id, in quo errat. Ut ecce, in casu proposito falsa testatoris opinio non impedit, quominus rem suam legare potuerit: neque etiam quominus velle eam legatam existimari debeat; nisi quis dicat, quotiescumque res sua legatario legatur, ideo legatum non valere, quia animus legandi desit: quod verum non est. Neque enim ideo tale legatum inutile, quia voluntatem legandi testator non habuit: sed quia voluntas ejus effectum sortiri non potest, cùm quod alicujus jam est, id ejus amplius fieri non possit, *§. præc.* Hæc verò ratio cùm cesset, si non legatarii, quod testator falso existimabat, sed ipsius testatoris res esse deprehendatur, cessare quoque debet ista dispositio. Quod & ipsum Justinianus non obscurè significat, cùm ita infert, *quia exitum voluntas defuncti habere potest*. Ejusdē generis exempla, atque ad ea eamdem hanc regulam applicatā videmus in *l. 4. §. 1. de man. vind. l. pen. §. qui ignoravit. 4. de jur. & facti. ign.* In iis verò actibus, qui ab animo æstimantur & pendent, certumque propositum gerentis requirunt, cujusmodi sunt aditio & repudiatio hæreditatis, contraria regula probata est, placetque, plus valere, quod est in opinione, quàm quod in veritate, *l. si qui. 15. & l. seq.* junct. *l. qui hæreditatem. 19. de acq. hær.* nimirum quia in his error impedit quominus fiat, quod fieri verè poterat, si quis sciret, quod in re est; ac proinde quod verum est, procedere non sinit. D. Hotomannus sic generaliter definit, *in errore facti prævalere veritatem; in errore juris plus posse opinionem*. Quod ego falsum esse puto. Nam etsi testator rem suam tamquam legatarii in jure errans legaverit, valebit haud dubiè legatum: è contra si in facto errans rem legatarii legaverit tamquam suam, non valebit: ut proinde & in errore juris plus interdum valeat veritas, & in errore facti plus opinio.

TEXTUS.

De alienatione & oppignoratione rei legatæ.

12. *Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque divi Severus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri; & ideo legatarium cum hærede ejus agere posse, ut prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.*

NOTÆ.

12. *Si non adimendi animo*] Quod colligitur ex causa alienandi: nam si ea necessaria fuit, puta ex causa æris alieni, non creditur animo adimendi facta alienatio, *l. 11. §. 12. eod. 3.* si libera fuit, contra. Quomodo accipiendi textus in *l. 8. eod. 1. l. 15. de adim. leg. l. 1. & 3. de pecul. leg. &c.* aut si donaverit, nam in donationem non cadit istiusmodi distinctio, *l. 18. de adim. leg. l. 34. in fin. de aur. arg. leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Quibus ex rebus conjiciatur, utrum res legata adimendi legati causa alienata sit, necne?*

2 *Responsum quoddam Scævolæ cum aliis locis conciliatum.*

3 *Oppignoratione rei legatæ non videri legatum ademptum.*

PErtinet hic locus ad *tit. seq. de adempt. leg.* est enim rei legatæ alienatio species tacitæ ademptionis: quoniam hoc ipso quod testator rem in alium transfert, recedere à priore voluntate videtur. Cæterum quia etiam legatum rei alienæ consistit, potest hìc oriri voluntatis quæstio, an res adimendi legati animo alienata sit, nec ne, ut si non sit, legatum adhuc peti possit. Quod hìc docet Justinianus.

Si non adimendi animo] Sed unde hunc animum aut contrarium colligimus? Ex causa nimirum alienandi, quæ si libera planè fuit, id est, si testator nulla necessitate compulsus rem alienaverit, puta donaverit, aut cùm necesse non erat vendiderit eam, animo adimendi id eum fecisse creditur, *l. rem legatam. 18. l. legatum. 24. §. 1. de adim. leg.* ac de hoc casu accipiendi textus in *l. 8. pr. de legat. 1. l. cum servus. 15. de adim. leg. l. 1. & 3. seqq. de pec. legat. §. si quis ancillas. 17. inf. item l. 6. de legat. 1.* Falluntur enim, qui putant, hac in re quicquam interesse inter legatum purum & conditionale. In quo errore etiam Mynsingerus est. Quod si causa alienandi necessaria fuit, id est, si testator rem legatam vendiderit urgente rei familiaris necessitate, hìc contra creditur id animo adimendi legati ab eo factum non esse: & ideo legatum peti potest, nisi probetur, etiam in hac necessitate adimere ei testatorem voluisse. Probatio autem mutatæ voluntatis hìc ab hæredibus, quamvis reis, exigitur, *l. 11. §. si rem. 12. de legat. 3.* quoniam præsumptio pro legatario eodemque actore facit, quasi non videatur extinguendi legati causa alienare, qui etiamsi maximè legatum valere velit, tamen alienare cogitur. Ce- 2

terum distinctioni propositæ non parum obstare videtur responsum Scævolæ in *l. prædia. 27. §. liberto. 3. de instr. legat.* Patronus liberto, quem ex parte hæredem scripserat, per præceptionem fundum legavit cum instrumento, & his, quæ in eo fundo futura erant, cùm moreretur. Respondet Jurisconsultus sine distinctione etiam vinum in eo fundo repertum, quod vivus testator vendiderat, & cujus pretii partem tertiam acceperat, ad libertum ex causa præceptionis pertinere, nisi contrariam voluntatem hæredes approbent. At verò si alienatio extra causam necessitatis facta argumentum est mutatæ voluntatis, dicendum erat, id vinum pertinere ad cohæredes, nisi de contraria voluntate doceat libertus. Respondent nonnulli, in ea specie Scævolæ venditionem vini factam ante factum testamentum. Ego magis Ant. Fabro assentior, qui *lib. 1. conj. 6.* respondet, non debere videri adhuc alienatum vinum, quoad effectum ademptionis legati, quod nondum traditum est; & maximè cujus nomine venditori pretium nondum numeratum, aut eo nomine ei satisfactum est, *arg. l. quod vendidi. 19. de cont. empt. §. venditæ. 41. sup. de rer. div.* Planè pro qua parte pretium testator accepit, difficile dictu est, eam quoque partem legato præceptionis contineri: & ego dixerim, petentem pro ea parte exceptione summovendum esse.

Divi Severus & Antoninus rescripserunt] Neque responsum Celsi extat, neque hoc Impp. Severi & Antonini rescriptum. Fuisse tamen quod hîc traditur, recepti juris, patet ex *l. rem legatam. 18. de adim. leg.* junct. *l. fideicommissa. 11. §. si rem. 12. de legat. 3.*

Qui prædia pignori dedit, ademisse legatum non videri] Pignoris datio etsi propriè alienatio non est, quippe cùm res pignori data in dominio debitoris maneat, eique soluto debito restituenda sit, tamen pro specie alienationis habetur, *l. ult. C. de reb. al. non al.* Cæterum ipsum nomen pignoris
3 satis indicat alienationis necessitatem: neque enim pignus dari solet nisi ab eo, qui necessitate adductus est. Ut proinde rectè & superiori sententiæ convenienter Impp. Severus & Antoninus rescripserint, eum, qui rem legatam oppignorat, adimendi animo hoc facere non videri; sive ut ipsi loquuntur, *non videri voluntatem suam circa legatarii personam mutare*. Extat rescriptum in *l. 3. C. de legat.* Enimverò audiendum nihilominus hæredem existimem, si paratus sit ostendere, animo adimendi rem à testatore pignori datam.

Cum hærede agere, ut prædia luantur] Hoc est, ut hæres de suo tantam pecuniam creditori solvat, in quantam prædia obligata sunt, atque ita ea prædia obligatione liberata ac redempta legatario præstet, *d. l. 3. C. hoc tit.* quod tamen accipiendum est secundum distinctionem traditam sub *§. sed etsi. 5. eod.*

Si verò quis partem rei alienaverit, &c.] Hoc omnino præcedentibus est consequens: nam quod juris est in toto quoad totum, idem etiam valere debet in parte quoad partem, *l. quæ de tota. 76. de rei vind. l. 82. §. 3. eod.* Et ideo si pars tantùm rei legatæ alienata sit, pars, quæ non est alienata, semper debetur, *l. 6. l. 8. in pr. de legat. 1.* quæ alienata est, debetur, aut non debetur, prout eam animo adimendi aut non adimendi alienatam esse constabit.

TEXTUS.

De liberatione legata.

13. *Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede ejus potest hæres petere, neque ab alio, qui hæredis loco sit. Sed potest à debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere ne hæres petat.*

NOTÆ.

13. *Neque ab hærede*] Nisi legatum personæ debitoris cohæreat, *l. 8. §. 3. de lib. leg.*

Petere] Cum effectu scil. quia petens exceptione doli repelli potest: ipso enim jure legato liberationis non dissolvitur obligatio, *dict. l. 3. §. 3.*

Ut liberet eum] Nempe per acceptilationem, *d. l. 3. §. 3. l. 22. eod.*

Ad tempus] Cujus legati quæ sit vis, disce ex Pomp. *l. 8. §. 1. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Liberationem debitori jam certo jure rectè legari.*
2 *Quis liberationis legatæ effectus?*
3 *Quis ejus legati, quo damnatur hæres ad tempus non petere?*

QUod Titius mihi debet, id & Sempronio rectè lego, & ipsi Titio debitori meo. Illud legatum est, quod dicitur nominis, de quo plura *inf. sub §. tam autem. 21. eod.* hoc, quod appellatur liberationis, deque hujus legati effectu agitur in præsenti §. Respondet *tit. Pand. de lib. leg.* ubi variæ hujus legati formulæ occurrunt. Is quoque qui chirographum debitori legat, liberationem legare videtur, *l. 3. §. 1. d. tit. fac. l. qui chirographum. 59. de legat. 3. l. servum. 44. §. eam. 5. de legat. 1.*

Legatum utile est] Liberationem debitori posse legari, jam certum est, ait Jurisconsultus in 1
l. 3. pr. de lib. leg. quæ verba arguunt, id aliquando controversum fuisse. Cur verò fuerit, significare videtur idem Jurisconsultus *l. 1. pr. eod.* ubi ait, debitoribus ea quæ debent, rectè legari, licet domini eorum fiunt. Quippe nostrum propriè non est, quod est in credito, *l. 27. §. 2. l. 34. de aur. arg. leg.* Boeth. *in Top. Pecunia, quæ est in nominibus, non est nostra.* Ex eo enim suspicari licet, fuisse antea, qui negarent ipsi debitori, quod debet, rectè legari: quia scilicet nemini res suas legari potest. Sed eorum opinio merito explosa est; nihil enim quod debitoris sit, hoc legato contineri intelligitur,

gitur, sed jus tantùm quod creditor habet, seu obligationem debitumve remissum.

2 *Neque ab ipso debitore*] Legato liberationis non dissolvitur ipso jure obligatio, aut protinus ipso jure debitor liberatur: sed potest liberationis sibi legatæ fructum duplici ratione consequi; excipiendo, si debitum hæres petat; si non petat, ultro ex testamento agendo, ut liberetur, *l.3. §. nunc. 3. l. quod mihi. 22. l. legavi. 25. in pr. eod.* Quamobrem quod alibi dicitur, hæredem petere non posse, *l. 2. §. 1. l. si quis. 15. eod.* & hoc ipso in textu, id sic accipiendum est, non posse cum petere efficaciter: nam petentem exceptione doli mali repelli.

Neque ab hærede ejus, neque ab alio, qui hæredis loco] Qualis est bonorum possessor, & is, cui ex fideicommisso hæreditas restituta est. Interdum tamen effectus hujus legati intra personam solius debitoris consistit, veluti si quis ita dixerit, *Hæres meus à solo Lucio Titio ne petito*: vel, *A Lucio Titio, quamdiu vivit, hæredem meum petere nolo*. Quoties enim legatum cohæret personæ legatarii, ad hæredem ejus non transit; sicut nec ullum aliud jus personale ad hæredem transmittitur, *l.8.§.3.l. Aurelius.20.eod.tit.*

3 *Ad tempus jubere, ne hæres petat*] Potest hæres damnari, ut ad certum tempus non petat. Cujus legati hic effectus est, ut hæres intra id tempus petens à debitore hæredeve ejus exceptione summoveatur. Cæterum debitor agere non potest, ut liberetur, *d. l.8.§. 1.* nec per acceptilationem, quoniam acceptilatio in perpetuum obligationem tollit; nec pacto, quod exceptionem perpetuam parit, cùm temporalem tantùm ex testamento habeat. Ut autem hæres paciscatur cum debitore, ne intra id tempus petat, intra quod testator peti vetuit, ne hoc quidem requirendum est, quia debitori inutile, nihil amplius in eum conferens, quàm quod jam habet, exceptionem scilicet temporalem. VINN. Quin & is præcipuus hujus legati effectus est, quod interea usuræ promissæ non debentur. *l. 88. ff. de R. J. l. 117. ff. de V. O.* HEIN.

TEXTUS.

De debito legato creditori.

14. *Ex contrario si debitor creditori suo quod debet, legaverit, inutile est legatum: si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei purè legaverit, utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constitit; quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, à quo incipere non potest.*

NOTÆ.

14. *Si nihil plus in legato*] Nam ut legatum consistat, necesse est in eo aliquid utilitatis ab initio versari, *l. 29. de leg. 1. l. 1. §. 10. ad leg. Falc.* Alias non ex testamento agitur, sed ex pristina obligatione, ὡς χρέος ἀπαιτεῖται, Schol. Theoph.

In diem, &c.] Vel si alio quocumque modo accidat, ut plus sit in legato, quàm in debito, v. *l. 28. & seq. de leg. 1.* aut creditoris intersit, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione, *l. 11. de lib. leg.*

Quia in eam causam pervenerit] In hac sententia videtur & Paulus fuisse, *l. 82. eod. 2.* qui tamen alibi fatetur, novum non esse, ut quod semel utiliter gestum est, duret, licet ille casus extiterit, à quo initium capere non potuisset, *l. 85. §. 1. de reg. jur.*

COMMENTARIUS.

1 *Quot modis accidat, ut plus sit in legato rei debitæ, quàm in debito?*
2 *Taxatur Ant. Fabri nimia confidentia.*
3 *Quando locus sit regulæ*, Quod semel utiliter constitutum est, durare, licet ille casus extiterit unde incipere non potuisset? *& quando locus regulæ contrariæ?*
4 *Pauli à Papiniano dissentientis sententiam à Justiniano improbari.*
5 *Jure C. & Inst. vix esse, ut non sit plus in legato, quàm in debito.*

UT consistat legatum, necesse est in eo aliquid utilitatis aut commodi ab initio versari, quemadmodum sub §. 4. generaliter definivimus: ex quo judicandum de legato, quod hìc proponitur, si quis creditori suo quod debet legaverit; ut scilicet, si nihil utilitatis aut commodi ex eo legatarius capere possit, uti non potest; si nihil amplius est in legato, quàm in debito, legatum non valeat: sin verò emolumenti quid contineat, aut quacumque ratione plus in legato sit, quàm in debito, utile sit legatum, *l. si creditori. 28. cum l. seq. de legat. 1. l. Mævius 66. de legat. 2. l. legavi. 25. sub fin. de lib. leg. l. 1. §. si quis. 10. ad leg. Falcid.*

In diem vel sub conditione debitum purè legetur] Hæc exempli tantùm causa proferuntur: nam longè pluribus modis, quàm his duobus accidit, ut plus sit in legato rei debitæ, quàm in debito; & totidem modis fit, ut legatum sit utile. Videamus ergo, quot modis id fiat. Ut plus in 1
legato sit, quàm in debito, primum efficitur debiti repræsentatione, puta si id quod sub conditione aut in diem debetur, purè legetur: sic enim fit ut in legato plus sit tempore, *l. sin autem. 29. de legat. 1. & hoc text.* Secundo si quod loco longinquiore aut minus commodo debebatur, legetur loco citiore aut commodiore: hoc enim loco plus est in legato, quàm in debito, *d. l. 29.* Tertio ut plus sit in legato, sæpe efficit nova actio ex testamen-

stamento; nempe si ea vel efficacior sit vetere, vel plenior. Efficacior est, si vetus removeri poterat exceptione: quæ exceptio legato debito remissa creditori intelligitur, *d.l.28.de legat.* 1. Plenior est, si vel diuturnior, ut si vetus actio est honoraria; ubi ideo legatum valet, quia honoraria actio sæpe temporaria, ex testamento civilis est & perpetua, *d.l.28.* vel alias uberior; ut est actio ex testamento, quamvis alia actione stricti juris, propter incrementum usurarum & fructuum, *l.3. §.usuræ.34.* junct. *l. videamus. 38. §. si actionem. 7. de usur. l.3.C.eod.* proinde si id, quod ex stipulatu debebatur, legatum fuerit creditori, legatum utile est, *d. l.28.§.1.* Et generaliter toties valet hoc legatum, quoties creditoris interest, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione, *l. 11. de lib. leg.* Erratque adeo perspicuè Wesemb. cùm negat, ex eo solo videri plus esse in legato quàm in credito, quod nomine legati pinguior actio sit. Sed & in eo nonnihil commodi est, quod speciei à debitore eodemque domino legatæ dominium statim in creditorem transeat, & pro sola actione personali etiam in rem habere incipiat, *l.3.§.2.de legat. 3.* Cæterum etsi hæc legata ob commoditatem novæ actionis sustinentur; quia tamen hæreditatem non minuunt, neque ipsa minuuntur lege Falcidiæ, nec in his creditoris legatarii fideicommitti potest, *d.l.28.§ 1. d. l. 3. §. 2.* Ubi verò commodum est repræsentationis, pro modo istius commodi Falcidia inducitur, & fideicommissum valet, *l. 1.§. si quis.10. ad leg. Falc. l. 2. de dot. præleg.* Si exceptio metuebatur creditoris, fideicommitti potest, *l. 7.§. ult. de legat. 3.* VINN. Potest & eatenus pinguius videri legatum, quam debitum, quod quum ex hoc actio duntaxat personalis competat, ex legato etiam nascitur actio hypothecaria, ob hypothecam legatario competentem in rebus defuncti. *l. 1. C. comm. de legat.* HEIN.

Propter repræsentationem] Id est, quia ex testamento præsenti die debetur. Repræsentare est ante diem aliquid præstare aut solvere, vel antequam aliquid debeatur solvere. Sueton. *August. c.ult. l.1.§.2.de dot.præleg. l. Publius.36.§.1.de cond. & dem.* Cicero *epist.ad fam. lib.16.ep.14. Dies promissorum adest quem etiam repræsentabo, si adveneris.* Seneca *epist. ad Lucil.95. Petis à me, ut id, quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem.* Gloss. *ver. repræsentare*, [illegible], *repræsentatio*, [illegible]. *Theoph.* omnemque accelerationem significat; ut in illis Ciceronis: *repræsentare improbitatem, lib.16.ad Attic. epist. 2. repræsentare libertatem, 2. Philipp. cap. 46.* Sic Curtius *lib. 6. cap. 11. repræsentare consilium* dixit pro *ante diem exequi.*

Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum] Scilicet ut nihilominus id totum, quod debetur, jure legati peti possit: non ut in eo Falcidiæ adhuc locus sit, aut fideicommissum creditori impositum exigere liceat; utpote sublata jam utilitate repræsentationis, quæ sola legi & oneri locum facit, *l. 1.§. si quis. 10. ad l. Falcid. l. 7. §. ult. de legat. 3. l. 2. de dot. præleg.* Quod visum monere propter confidentiam Anton. Fabri, qui 2 *lib.4. conj. 12.* contra manifestam & auctoritatem juris & rationem affirmare ausus est, etiam in hoc nostro casu, cùm dies venit, aut conditio extitit, & Falcidiæ locum dari, & fideicommissum deberi. Falso nimirum ille contendit, cùm dies aut conditio legatum facit, Falcidiam non in commodo repræsentationis dumtaxat, sed in toto legato locum habere, legatariumque ratione totius legati fideicommisso gravari posse, temere id colligens ex verbis Papiniani in *l. 5. ad leg. Falcid.* eumque cum Paulo in *d.l. 1. §. si quis. 10. eod.* & Ulp. *in d. l. 7.§.ult.de legat.3. l. 2. de dot. præleg.* qui id disertè negant, nulla necessitate committens. Utique nec rationi convenit, ut Falcidiam patiatur legatarius creditor, aut fideicommissum præstet, qui ex legato præter commoditatem novæ actionis nihil consequitur, nullumq; omnino commodum in re sentit, *fac. l. si creditori. 28.§.1.de legat. 1. l. 3.§ 2.de legat.3.* Extat responsum Papiniani in *l.5.ad leg.Falc.*

Existimantium extinctum esse legatum, quia in eam causam &c.] Hic iterum, ut *sup. §. 11.* occurrunt duæ regulæ contrariæ, quarum una definit, *Quod semel utiliter gestum est, durare, etiamsi ille casus extiterit, à quo initium capere non potuisset.* Altera contra, *Negotium extingui, cùm is casus postea incipit, unde incipere non poterat.* Hæ duæ propositiones, ut constat, non possunt simul esse veræ simpliciter & in universum. Immo neutra earum perpetua est, aut vera in omnibus caussis, *l. in ambiguis. 85 §. 1. de reg. jur. l. pen. §. ult. de verb. obl.* In negotiis omni ex parte perfectis, 3 id est, quæ nihil futuri ad consummationem desiderant, sine exceptione valet prior definitio, nunquam ea, quæ utiliter sic gesta & consummata sunt, infirmari ob eam causam, quod ille casus evenerit, à quo consistere non poterant. Idque & apud omnes nunc in confesso est, & semper constitit; exempla suppetunt *l. 8. de his qui sui vel al. jur. l. oratione. 16. §. ult. de rit. nupt. l. donationes. 31. in pr. de don. l. pen. §. ult. de verb. obl.* Quod si negotii gesti jus adhuc pendeat, & ad plenam perfectionem ejus adhuc aliquid amplius desideretur, hìc aliud atque aliud pro conditione casus postea incidentis placet. Nam si quod postea intervenit, tale sit, ut impediat, quominus negotium rectè cœptum ad finem perducatur, placet, quod ante gestum est, resolvi: si non impedit, durare quod bene gestum est, exitumque suum sortiri. Ut ecce, testamentum, legata, fideicommissa, etiamsi ab initio utiliter constituta sint, non statim tamen ita plenè perficiuntur, ut nihil amplius ad consummationem voluntatis desideretur: reliquũ enim adhuc est, ut hæres ex testamento existat, ut legatarius legatum consequatur. Finge nunc, eum, qui testamentum jure fecerat, capite postea minutum esse, servum scilicet factum, aut deportatum, aut adrogatum. Dicimus, irritum fieri testamentum; nempe quia superveniente servitute, deportatione, adrogatione, conditio personæ testatoris sic mutatur, ut testamentum habere

non

non possit, ac ne hæredem quidem omnino, §. 4. *sup. quib. mod. test. inf. l. 6. §. irritum. 5. & seqq. de in just. rupt. l. 6. §. 1. & seqq. qui test. fac. l. pen. §. 2. de bon. poss. sec. tab.* Finge, servo alieno quid legatum esse, cumque servum postea à testatore redemptum; dicimus similiter, legatum extingui, quia id quod accidit, impedit ne legatum exitum habere possit, *l. 3. §. ult. de his quæ pro non script.* Ejusdem generis exempla occurrunt, *l. inter. 83. §. sacram. 5. de verb. obl. §. 2. inf. de inut. stip. §. pen. inf. de noxal. act. l. falsus. 43. §. ult. de furt. l. pro parte. 11. de servit. l. si à me. 11. de judic. l. huic scripturæ. 15. in fin.* junct. *l. seq. ad leg. Aquil.* Sed finge, testatorem post testamentum factum incidisse in furorem aliamve mentis abalienationem, aut amisisse facultatem audiendi, loquendive, aut bonis ei interdictum. Hic contra dicimus, testamentum, quod antea rectè factum erat, nullo horum casuum infirmari; quippe quia nec furor interveniens, nec auditus sermonisve amissio, nec bonorum adempta administratio impedit, quominus testamentum exitum habeat, atque ex eo hæreditas cæteraque relicta obtineantur, ut potestatum & fortunas suas testatore retinente, *§. 1. & 2. seqq. sup. quib. non est perm. fac. test. l. 6. §. 1. l. is cui. 18. qui test. fac.* fusè Don. post. DD.
4 vulg. in *d. l. pen. §. ult. de verb. obl.* Cæterum non idem omnes in omni ejusmodi specie sensisse apparet ex *l. existimo. 98. de verb. obl.* Atque in casu hic proposito, cùm quis quod in diem aut sub conditione debebat, creditori suo purè legavit, & vivente testatore dies supervenit aut conditio extitit. Paulus in *l. debitor. 82. de legat. 2.* apertè dissentit à Papiniano in *l. 5. ad leg. Falc.* Si demum jam mortuo testatore dies venerit, aut impleta sit conditio, concedit Paulus durare petitionem legati: si vivo adhuc eo, ait legatum inutile effici, quamvis ab initio constiterit. Contra Papinianus etiamsi vivo testatore dies venerit, &c. utile esse hujusmodi legatum scribit, quia semel constitit. Paulus igitur ad jus hujus legati requirit, ut etiam antequam dies aut conditio existat, testator mortuus sit: Papinianus unum tantùm hic tempus testamenti spectandum, atque ex eo de vi & jure relicti statuendum existimat, quod consentaneum videtur regulæ Catonianæ. Papiniani sententiam rejecta Pauli Justinianus hic amplexus est. Tota
5 disputatio hujus §. 1. quod Compositores ipsi non animadverterunt, hodie inutilis pæne & supervacua videtur: vix enim est, ut legatum debiti jam non sit utile creditori, postquam Justinianus etiam actionem hypothecariam legatariis dedit, & jus taciti pignoris in bonis defuncti, *l. 1. C. comm. de legat.* ut proinde uno tantùm casu nunc accidere possit, ut legatum rei debitæ nihil utilitatis contineat, videlicet quando legatarius creditor etiam extra causam legati jus pignoris habet, constitutum sibi jam ante vel à debitore, vel à lege, ut in specie §. proximè sequentis. VINN. Nemo hanc rem accuratius tractasse videtur Viro eximio, Jac. Gothofredo in *Comment. ad l. 85. §. 1. ff. de R. J. p. 391.* ubi regulas has ita conciliat: 1. *Quæ ex præsenti vires capiunt, quæque non tantum ab initio semel constiterunt, verùm etiam utiliter constituta sunt, quorumque DIES utiliter ante casum existentem CESSIT, ea durant, etsi casus extiterit, à quo initium capere non possent,* nisi rei aut person e status essentialis ita mutatus fuerit, ut jam adimpleri res nequeat. 2. *Quæ ex præsenti vires non cœperunt, vel quamvis consistant, non tamen* CONSTITUTA *sunt ante casum existentem, denique quorum* DIES *nondum* CESSIT, *ea evanescunt, emergente casu, à quo initium capere non potuerunt.* Ex his duabus regulis egregiè solvi quæstiones singulares, idem Gothofredus, per inductionem ostendit, simulque docuit, dissensum veterum, quem jam Cujacius observavit, inde esse, quod non satis distinxerint illam: *negotium consistit* & *negotium utiliter constitutum est*: quæ diversa admodum esse, nemo non videt. HEIN.

TEXTUS.

De dote uxori legata.

15. *Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius est legatum, quàm de dote actio. Sed si, quam non accepit, dotem legaverit, divi Severus & Antoninus rescripserunt, siquidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.*

NOTÆ.

15. *Plenius est legatum*] Propter repræsentationem in dote pecuniaria, quæ annua, bima, trima die, ἐνιαυτῷ, διετίᾳ, τριετίᾳ, id est, tribus annuis pensionibus reddebatur. Ulp. *tit. 6. §. 5.* Hodie autem dos rerum mobilium annua die præstatur, *l. un. §. 7. C. de rei ux. act.* In legato immobilium etsi non est repræsentatio, Ulp. *d. loc. & d. l. un.* valet tamen legatum propter commoditatem novæ actionis. vid. *in comment.*

COMMENTARIUS.

1 *Jure antiquo in relegatione dotis semper plus fuisse, quàm in obligatione.*
2 *An novo jure adhuc aliquid in ejusmodi legato commodi?*
3 *Quid juris, si, quæ non accepta est, dos aut simpliciter legata sit, aut demonstrata certa quantitate vel corpore?*

S*I uxori maritus dotem legaverit*] Exemplum legati rei debitæ; proinde quid hic statuendum sit, discamus ex superiore regula, ut si plus sit in legato, quàm in debito, legatum valeat; si nihil amplius, legatum sit inutile.

Quia plenius est legatum, quàm de dote actio] 1
Hæc verba arguunt, veteres semper existimavisse,

se, plus esse in legato quàm in obligatione dotis, ut proinde relegatio dotis non potuerit non jure veteri valere, *fac.tit.de dot. præleg.* Ut autem legatum plenius esset, faciebat aut utilitas repræsentationis in dote pecuniaria, cujus repetitio dilationem habebat, ut annua, bima, trima die, ἐνιαυτῷ, διετίᾳ, τριετίᾳ, id est, tribus annuis pensionibus redderetur, legatum autem statim peti poterat, *l.* 1. §. 2. *l.* 2. *d. tit.* Vlpian. *tit.* 6. §. 5. aut commoditas novæ actionis: nam etsi cæteræ dotes statim reddebantur, teste Vlpian. *d. loc.* tamen dote prælegata hoc commodum sentiebat uxor, quod dominium rei dotalis statim ad eam redibat, actionemque in rem consequebatur, cùm pro dote repetenda personalem tantùm actionem rei uxoriæ haberet, *arg. l.* 3. §. 2. *de leg.* 3. aut si dotem sibi reddi stipulata fuerat, quod pro actione ex stipulatu consequebatur actionem ex testamento, imitantem in plerisque naturam actionum bonæ fidei: per *l. si creditori.* 28. §. 1. *de legat.* 1. Ad hæc variæ olim actioni de dote objiciebantur exceptiones & retentiones; sæpe etiam dos lucro mariti cedebat, vid. Vlp. *d. tit.* 6. *l.* 15. §. 1. *sol. matr. l. un.* §. *taceat.* 5. *& seq. C. de rei ux. act.* quibus locus non
2 erat dote relegata. Justinianus verò jus & petitionem mulieris sic auxit, *d. l. un. & l. in rebus.* 20. *C. de jur. dot.* ut non videam, quid commodi nunc ex relegatione dotis capi possit; nisi quod jure legati etiam res dotales mobiles statim reddendæ sunt, quarum alioqui præstatio anni dilationem ex constitutione Justiniani habet, *d. l. un.* §. *cum autem.* 7. *vers. exactio.* Tentari tamen potest cum plerisque interpretibus, etiam post constitutiones Justiniani relegationem in universum utilem censeri debere, propterea quod agenti ex testamento non potest objici exceptio, quam vocant competentiæ. Tametsi enim non omnibus hæredibus mariti conventis actione de dote hoc beneficium competit, *l. sciendum.* 25. *de re jud.* sufficit tamen, communi filio, qui patri hæres extitit, competere, *l. etiam filius.* 18. *solut. matr.* atque ita aliquando legatum utile esse posse, & solidum obtineri, ubi alias in id tantùm fieret condemnatio, quod reus facere posset. VINN. Sed hæc commoda legati non adeo magni momenti sunt. Actionem enim realem uxor soluto matrimonio habet tamquam domina dotis. Actio ex stipulatu de dote æquè bonæ fidei & pinguis est, ac actio ex testamento, excepta repræsentatione. Denique meritò dubites an liberi beneficium competentiæ ob legatum hoc amittant. vid. *l.* 12. *l.* 13. *l.* 18. *ff. sol. matr. l.* 25. *de re jud.* junct. *l.* 67. § 8. *de legat.* 2. observavit id contra Lauterbachium celeberrimus Pagenstech. *in Admonit. ad ff. Part.* 5. §. 116. HEIN.

Si quidem simpliciter, inutile est legatum] Si dos uxori prælegata sit non designata certa quantitate aut certo corpore demonstrato, & dos nulla data sit, legatum inutile est: quia apparere non potest, quid aut quantum fuerit lega-
3 tum. Neque hoc tantùm in dote non accepta & simpliciter legata obtinet; sed etiam in omni simili legato incertæ rei aut quantitatis, *l. si sic legatum.* 75. §. 1. *de legat.* 1. *l. legavi.* 25. *sub fin. de lib. legat. fac. l. cum post.* 69. §. *gener.* 4. *de jur. dot.*

Si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta] Veluti, *Centum quæ in dotem accepi*, aut, *Fundum Tusculanum, mihi in dotem datum, uxori do lego*, aut, *Centum, quæ instrumento dotali conscripta sunt*, *l.* 3. *l. ult. C. de fals. ca. adi. leg.*

Valere legatum] *d. l. legavi.* 25. *in fin. de lib. leg. d. l.* 3. *& ult. C. de fals. ca. adi. leg. d. l. si sic legatum.* 75. §. 1. *in fin. de legat.* 1. Ratio aperta est, & expressa dictis locis: quia falsa demonstratio legatum non vitiat; de quo pluscula *inf.* §. *huic proxima.* 30. *eod.* Eadem ratione si major quantitas legato comprehensa sit, quàm in dotem accepta, valebit legatum etiam in id, quod acceptam excedit, *l.* 6. *de dot. præl.* Obstare tamen his, quæ diximus, videtur, quod Ulpianus scribit, *l.* 1. §. *sed & si.* 7. *eod. tit.* si quis ita legaverit, *Centum, quæ in arca habeo*, aut, *quæ ille apud me deposuit*, & nihil in arca sit, aut depositum fuerit, nihil deberi; accommodans hoc ipsum ad casum dotis non acceptæ & prælegatæ. Sed rectè respondet Jo. Faber. Referre, utrum legetur certa quantitas ut quantitas, an ut certum corpus aut species, veluti *Centum, quæ in arca habeo*, *l. planè.* 34. §. *sed hoc* 4. *l. sed si.* 51. *de legat.* 1. Priore casu falsam demonstrationem non nocere legato: posteriore idem juris esse, quod certo corpore, quod non extat, demonstrato, ut si quidem extet quantitas sic designata, legatum valeat; si non extet, inutile sit, *l. si servus* 108. §. *qui quinque.* 10. *de legat.* 1. *l. omnia.* 32. §. *specie.* 5. *de legat.* 2.

TEXTUS.

De interitu & mutatione rei legatæ.

16. *Si res legata sine facto heredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto heredis manumissus fuerit, non tenetur heres. Si verò heredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri eum, Julianus scripsit: nec interest sciverit, an ignoraverit, à se eum legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur heres: quamvis ignoraverit, à se eum legatum esse.*

NOTÆ.

16. *Sine facto hæredis*] Sive naturali interitu, v. c. si servus legatus ἰδίῳ θανάτῳ, *sua morte*, ut Suet. *in Jul. c. ult.* defunctus sit, sive facto alieno; nisi mora hæredis intervenerit, *l.* 36. §. *ult. l.* 47. §. *ult. de leg.* 1. *l.* 23. *de verb. obl.* Vide in comment.

Legatario decedit] Et hæres liberatur, ut & cæteri debitores, qui certam speciem debent, *d. l.* 23.

Sine

Sine facto hæredis manumissus] *l. 35. de leg. 1.* hæc enim manumissio morti proxima est, *l. 92. de solut.*

Nec interest sciverit, &c.] *l. 112. §. 1. eod. 1. l. 28. qui & à quib. man. l. 91. §. 2. de verb. obl.* Ratio est in *l. 25. §. 2. in fin. ad Treb.*

COMMENTARIUS.

1 *Servi alieni qui legatus sit, manumissione hæredem ita liberari, ut nec æstimationem debeat & quid si res legata evicta sit?*

2 *Hæredem, qui servum proprium à se legatum vel ignorans manumisit, obligatum remanere; & cur nominatim hoc pronuntietur de servo hæredis proprio?*

HUjus §. doctrina pertinet ad locum communem de liberatione debitorum, quæ contingit interitu rei debitæ. Sic enim in universum jus est, ut rei debitæ interitu, qui sine facto aut culpa debitoris contigit, obligatio extinguatur, ita ut nec ulla æstimationis petitio supersit, *l. si ex legati. 23. de verb. obl. l. in ratione. 30. §. res tamen. 6. ad leg. Falc. l. cum res. 47. §. ult. de legat. 1.*

Si res] Id est, res certa, species, seu certum corpus, *l. non amplius. 26. §. 1. de legat. 1. d. l. si ex legati. 23. de verb. obl. d. l. in ratione. 30. §. certis. 4. ad leg. Falc.* idque ex prædicato, *perierit*, satis intelligitur, quod in res certas seu species solùm cadit. Nam cùm res incerta, puta homo generatim, aut centum aurei, legata aut in obligationem deducta est, numquam dici potest res legata aut alias debita periisse; quoniam omnes homines vocabulo hominis, & quicumque aurei generaliter & infinitè centum legato aut obligatione continentur: eoque fit, ut in his nullo rerum casu sive hæres sive quis alius debitor liberetur, *d. l. in ratione. 30. §. incertæ. 5. ad leg. Falc. l. incendium. 11. C. si cert. pet.* Utrum autem certa species legata sit, an quantitas instar certæ speciei, veluti centum aurei, qui in area sunt, nihil interest, *d. l. in ratione. 30. §. certis. 4. l. si certos. 37. de verb. obl.*

Sine facto hæredis perierit] Sive naturali interitu, sive facto alieno, puta si servum legatum alius occiderit, *l. arbitrio. 18. §. ult. de dol.* Nam si ipsius hæredis facto res periit, non magis id legatario nocere debet, quàm cæteris creditoribus, quæ facto debitorum contigerunt. Sed & si res naturali facto perierit, cæterum post moram ab hærede factam, hæredis id detrimentum erit, *l. cum servus. 49. §. 1. de legat. 1.* Certa enim est juris regula, mora interveniente, perpetuari obligationem, ut post moram re perempta nihilo secius teneatur debitor quàm si res adhuc extaret, *d. l. si ex legati. 23. de verb. obl. l. nemo. 82. §. 1. l. si servum. 91. § sequitur. 3. eod. l. 5. de reb. cred.* de quo commodius infra in materia obligationum. Ait, *perierit.* Periisse non tantùm res intelligitur, cùm in rerum natura esse desiit: verùm etiam cùm commercio exempta est, *§. 1. & 2. inf. de inut. stip. l. inter. 83. §. sacram. 5. de verb. obl. l. si mihi. 92. de solut.*

Legatario decedit] Hoc locis compluribus traditum, *l. non amplius. 26. §. 1. l. Titia. 36. §. ult. l. cum res. 47. §. ult. l. si quis inquilinos. 112. §. 1. de legat. 1. d. l. si ex legati. 23. de verb. obl.* atque, ut superius diximus, jus est commune omnium debitorum, qui certam speciem debent.

Sine facto hæredis manumissus] Etiam servi alieni legati manumissione hæres liberatur, si nulla ejus culpa argui potest, *l. si hæres. 35. de legat. 1. l. si servum. 91. §. 1. vers. fin. autem de verb. obl. l. si mihi. 92. de solut.* ubi Paulus hanc manumissionem ait morti similem esse; scilicet quia manumissione servus commercio eximitur. Qua- 1
re nec æstimationem præstare hæres tenetur, quam præstare cogitur, cùm res adhuc extat, eamque dominus non vult vendere, *§. 4. sup.* Quid si res legata non perempta, sed legatario evicta sit? Et si quidem ex causa pignoris evicta sit à creditore, hæres obligatus manet: nec interest, generaliter res legata sit, an una aliqua specialiter & certa; nam nec illo casu sufficit rem talem dare qualis est; sed ita dare oportet; ut eam habere liceat, *l. qui concubinam. 19. §. pen. de legat. 3. l. si à substituto. 45. §. 1. eod. 1.* & hoc casu tenetur hæres rem obligatam nexu pignoris liberare, *§. 5. sup.* Sin autem evicta fuerit à domino ut res aliena, hic interest, in genere res legata sit, an in specie: nam si in genere, & hæres rem unam aliquam ex eo genere dederit, quæ postea à domino evincatur, non liberabitur, ob eamdem scilicet causam, quam modo dixi: si verò in specie, puta Stichus aut Pamphilus, sic distinguendum est; ut si testator eam rem tamquam alienam legaverit, teneatur hæres eam redimere, aut æstimationem ejus dare, *§. 4. sup.* si tamquam suam, placet hæredem liberari, modo præstet rem talem, qualis apud testatorem fuit, *l. cum pater. 77. §. evictis. 8. de legat. 2.*

Hæredis servus legatus, & ipse eum manumiserit] Si hæres servum proprium à se legatum ma- 2
numiserit, obligatus remanet, & tenetur in ejus æstimationem, perinde quasi occidisset; nec refert, sciverit, an ignoraverit, à se legatum esse, *l. si quis inquilinos. 112. §. 1. de legat. 1. l. hæres. 28. qui & à quib. man.* quippe etiam manumissione res interire intelligitur, quia desinit esse in commercio, & nemo suo se facto obligatione liberare, alterique damnum afferre potest, *l. quidam. 25. §. 2. in fin. ad sen. Trebell. l. si servum. 91. de verb. obl.* Quod ergo dicitur in *d. l. hæres. 28. qui & à quib. man.* hæredem servum proprium, quem testator legaverat, manumittendo nihil agere, ad effectum liberationis, non ad effectum libertatis referendum: ut nihil agere dicatur, quia manumittendo non efficit, quominus obligatus maneat; quod etiam Accurs. observavit. Non obstat huic sententiæ, quod excusatur ignorantia ejus, qui servum indebitum sibi datum manumisit, *l. in summa. 65. §. pen. de cond. ind.* Nam indebiti condictio, utpote quæ ex bono & æquo introducta est, nihil revocare consuevit, præter iniquum lucrum, *l. pen. eod. tit.* Cur verò Justinianus hoc lo-

co, & Jurisconsulti d. *l. si quis inquilinos.* 112. §. 1. *&* d. *l. hæres.* 28. nominatim loquuntur de servo hæredis proprio? Nimirum quia hæres servum testatoris à se legatum aut per fideicommissum alteri relictum ne manumittere quidem potest, sicut nec quamvis aliam rem, quam restituere jussus est, alienandi potestatem habet, *l. ult.* §. 2. *C. comm. de legat.* Quin etsi sub conditione servus testatoris legatus fuerit, licet pendente conditione pleno jure hæredis sit, placet tamen, libertatem ab hærede consequi non posse, *l. generaliter.* 29. §. 1. *qui & à quib. man.* Sed quid est igitur, quod Paulus in *l. si servum.* 91. §. 2. *de verb. obl.* scribit, Julianum putasse, teneri hæredem, qui, cùm nesciret, à se petitum codicillis ut restitueret, manumisit? nam libertate non procedente, non potest dici manumisisse. Responsum ipsum Juliani, quod extat in *l. quidam.* 25. §. 2. *ad sen. Treb.* rem expediet. Non ait Julianus servum hæreditarium ab hærede legatum, aut quem nominatim hæres restituere rogatus est, posse manumissione hæredis liberum fieri: sed posse hæredem, qui hæreditatem restituere jussus est, servum, qui ex ea hæreditate sit, manumittere, ut tamen obligatus maneat, pretiumque servi fideicommissario præstet. Inter quæ multum interest. Nam cùm servus hæreditarius certus specialiter legatus est, manifestum est, testatorem velle hunc ipsum servum præstari, non æstimationem ejus. At in fideicommisso hæreditatis potest favore alicujus rei, quæ in ea hæreditate sit, alia interpretatio voluntatis recipi, quasi ad sensum testatoris nihil intersit, utrum res ipsa, an æstimatio præstetur.

Sed & si alii donaverit, & is eum manumiserit, &c.] Hæres, qui servum proprium à se legatum alteri donavit, quamvis eum à se legatum ignoret, tamen si is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur in servi æstimationem, *d. l. si quis inquilinos.* 112. §. 1. *de legat.* 1. Ratio eadem, quæ in specie præcedente; quia facto hæredis accidit, ut servus commercio sit exemptus; quod alteri damnum afferre non debet. Tantùm hic non proxima, sed remota causa hæres est.

TEXTUS.

De interitu quarumdam ex pluribus rebus legatis.

17. *Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiamsi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus, mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit: nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.*

NOTÆ.

17. *Idem est, si ordinarii cum vicariis*] Nam vicarii hìc non considerantur, ut pars peculii ordinariorum, sed ut eorum conservi, ut & revera sunt, *l.* 9. *d. tit.* itaque etiam in hac specie duo sunt legata separata, *l.* 4. *d. tit.*

Sed si servus cum peculio, &c.] *l.* 1. *d. t.* Ratio est, quia peculium accessionis locum obtinet, cujusmodi, perempta re principali, & ipsa extingui solent, *l.* 2. *d. t. l.* 178. *de reg. jur.*

Idem est, si fundus instructus] Quia nec hìc duo sunt separata & principalia legata, sed unum rei principalis, alterum accessionis: spectanda tamen mens testatoris, *l.* 1. §. 1. *l.* 5. *de instr. vel instrum. leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Si ancilla cum suis natis legata sit, duo intelligi legata separata & æquè principalia.*
2 *Idem esse, si servus cum vicariis suis legatus sit.*
3 *Secus, si servus cum peculio, aut penus cum vasis.*
4 *Aut si fundus instructus, vel cum instrumento.*
5 *Paulus cum Justiniano conciliatus.*

HOc §. & 3. *seqq.* docetur, quid juris sit, si rei legatæ vivo testatore vel decesserit aliquid vel accesserit. Si aliquid decesserit, ita jus est, ut neque legatum extinguatur, nisi quod decessit, sit principale, reliquum accessorium; neque hæres teneatur supplere, quod decessit, sed præstatione ejus quod superest, liberetur. Hæc res quatuor exemplis declaratur; legati ancillæ cum suis natis; servorum ordinariorum cum vicariis, *hoc* §. legati gregis, §. *seq.* legati peculii, §. 20. Cæterum, ut dixi, ita quod superest, legato cedit, si id quoque principaliter legatum sit, non si ut accessio ejus, quod decessit: nam perēpta re principali etiam legatū accessionis extinguitur; quod ostenditur hoc §. exemplo legati servi cum peculio; item fundi cum instrumento legati. Si quid accesserit, placet etiam illud legato cedere: cujus rei tria exempla proferuntur, legati gregis, cui postea adjecta plura capita, §. *seq.* legati ædium, quibus adjectæ columnæ & marmora, §. 19. legati peculii, cui deinde aliquid accessit, *d.* §. 20. Latè autem hic locus patet. Nam huc etiam pertinent fructus, usuræ, pensiones prædiorum, partus, fœtus, alluvio, insula in confinio nata, & plura alia, quæ hìc non tangit Justinianus, *l.* 8. *l. quod in verum.* 24. §. 2. & 3. *l. cum servus.* 39. §. 1. *de legat.* 1. *l.* 10. *l. si area.* 39. *de legat.* 2. *l. sæpe.* 16. *eod.* 3.

Partus legato cedunt] *l. si ancilla.* 62. *cum l. seq. de legat.* 1. Poterat videri unum hìc esse legatum 1
principale, alterum, natorum scilicet, accessorium: quod etiam Servio visum fuit, qui ob id, mortua ancilla, negabat partum deberi. Sed revera liberi matris accessio non sunt; statim enim ut sunt editi, separatam planè habent existentiam: & ideo rectè Paulus scribit, duo hìc esse legata sepa-

separata, hoc est, æquè principalia, *l. 3. de pec. leg.* & Celsus in *l. si ancilla. 63. de legat. 1.* sententiam Servii ut falsam nec voluntati defuncti accommodatam rejicit. Ego quoque sententiam Jo. Fabri & Aretini falsam esse puto, & voluntati testatoris minimè consentaneam, qui existimant, si pecudes cum fœtu legatæ fuerint, morte pecudum legatum fœtus tamquam accessorium extingui. VINN. Genuina ratio, cur nec ancillæ partus, nec fœtus animalis hic pro accessione ancillæ, vel animalis haberentur, hæc esse videtur, quia post partum non pertinent ad ancillam vel animal, sed ad dominum, adeoque hujus respectu utraque res erat separata, utraque principalis, nullaque remanebat inter matrem & fœtum connexio. HEIN.

Item est, si ordinarii cum vicariis] Hic eadem dubitatio occurrit, quæ in casu præcedenti: nam ut peculium servi accessio est, ita & servi vicarii, qui sunt in peculio ordinariorum, *l. 17. de pecul.* etiam horum accessio videntur, ac proinde, his mortuis, illos ex legato non deberi. Illud utique certum est, mortuo servo ordinario, qui cum peculio legatus est, peculii legatum ita extingui, ut nec vicarii, qui
2 in ejus peculio sunt, debeantur. Et sanè fatendum est, servos vicarios accessionis locum obtinere, quatenus considerantur ut pars peculii ordinariorum: cæterum ex se non sunt, sed revera ordinariorum conservi, *l. 9. de pec. leg.* Atque ut tales considerantur in casu proposito, cùm disertè cum ordinariis & ipsi legantur, ut hic quoque sint duo legata separata, & vicarii æquè principaliter ut ordinarii legati intelligantur, *l. 4. d. tit.*

Sed si servus cum peculio] Servo legato cum peculio, & alienato vel manumisso, aut mortuo legatum etiam peculii extinguitur, *l. 1. de*
3 *pec. leg.* Cur tam variè? quia peculium accessionis locum obtinet: cujus conditionis quæ sunt, extingui solent, cùm principales res peremptæ fuerint: ratio reddita à Cajo in *l. 2. d. tit.* Eadem ratione placet, & penu certa cum vasis legata & consumpta, ne vasa quidem deberi, *l. 2. l. 4. in pr. de pen. leg.* Hoc tamen inter peculium & vasa penuaria interest, quod peculium non est simplex & mera accessio, quæ necessario servum sequatur: quippe si simpliciter servus legatus sit, peculium legato non cedit, *l. si legatus. 24. de pec. leg.* Sed vasa penuaria pura puta sunt accessio: & ideo penu simpliciter legata, vasa quoque, sine quibus rectè penus haberi non potest, legato continentur, *l. 3. §. ult. d. l. 4. pr. de pen. legat.*

4 *Si fundus instructus, vel cum instrumento*] Exemplum simile proximè præcedenti: ideo enim fundo cum instrumento legato & alienato etiam legatum instrumenti extinguitur; quia hic non sunt duo diversa & separata legata, sed unum rei principalis, alterum accessionis & sequelæ. Nam instrumentum fundi accessio est. Et siquidem sic aliquis legaverit, *fundum cum instrumento*, alienato fundo instrumentum peti non posse semper constitit, *l. 1. § 1. l. 5. de instr. vel instrum. leg.* Cæterum an idem sit, si sic legaverit, *fundum & instrumentum*, aut, *fundum instructum*, non satis convenit. Labeo *lib. 1. pithan.* putat, inter omnes hasce scripturas nihil interesse, *l. 5. de instruct. leg.* Justinianus quoque hoc loco idem prædicat de legato fundi instructi & legato fundi cum instrumento. Denique & Paulus eadem duo ut eamdem vim habentia conjungit, *d. l. 1. in pr. eod. tit.* Verùm idem Paulus in notis ad Labeonem *d. l. 5.* hanc scripturam, *fundum cum instrumento*, à cæteris disertè separat sic ut dicat, ex illa scriptura, fundo alienato, nihil deberi: ex duabus reliquis posse instrumentum esse legatum. Eguinarius Baro existimat, Paulum cum Justiniano nullo modo conciliari posse. Hotomannus etiam secum pugnare, atque ex insita sibi cum Labeone simultate solo Labeonis redarguendi studio contrarium respondisse. Verum ego, ut fatear, Paulum eo genere morbi laborasse, eoque correptum aliquando non satis bona fide cum Labeone agere, ut videre est in *l. pen. §. 1. & 2. de acq. rer. dom. l. ult. de usuc.* & fortassis sic etiam Labeonem ab eo tractari, in *d. l. 5.* non arbitror tamen aut secum eum pugnare, aut cum Justiniano. Labeo dixerat, inter superiores scripturas omnes nihil interesse. Paulus 5 ait, interesse: nam ex hac scriptura, *fundum cum instrumento*, alienato fundo, nihil deberi: ex his *fundum & instrumentum*, vel *fundum instructum*, posse instrumentum esse legatum. Quasi dicat, in hac specie, cùm fundus cum instrumento legatus est, tam perspicuum est, testatorem instrumentum accessionis loco habuisse, ut alienato postea fundo, frustra de mente testatoris, quod ad legatum instrumenti attinet, disputetur: quod ipse *d. l. 1. §. 1. de instruct. leg.* sic expressit, *fundo cum instrumento legato & alienato, instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti*. Cùm autem fundus & instrumentum, aut fundus instructus legatus est, licet regulariter etiam utroque hoc casu legatum instrumenti pro accessorio habeatur, eoque alienato fundo legatum instrumenti evanescat; tamen quia mens testatoris hic non tam plana ac perspicua est, quàm in specie superiore, ideo admitti posse quæstionem voluntatis, & tentari fundo alienato nihilominus instrumentum, tamquam separatim atque æquè principaliter legatum, ex sententia testatoris deberi, eoque probato, legatarium vincere. Non pugnat igitur secum Paulus, cùm in *d. l. 1. in pr.* ait, sive cum instrumento fundus legatus sit, sive instructus, duo legata intelligi: nam in illa specie alterum semper accessorium est, in hac potest utrumque esse principale. Sed nec cum Justinia-

niano, quippe qui quod regulare est, hic tantùm proposuit: quod & fecit Labeo *d. l. 5.* quem idcirco explicari potius à Paulo, quam taxari oportuit. Ad hunc ferme modum hæc quoque componunt Cujac. Uvesemb. post Bart. *d. l. 5.* aliter. *l. 30. ibid.* Mynſ. Balduin. *hic*. Quanto plenius fit legatum fundi instructi, quàm fundi cum instrumento, docet Ulpian. *l. quæsitum. 12. §. si suppellex. 15. & §. sed si fundus. 27. cum seqq. de instruct. vel instrum. legat.*

TEXTUS.

De grege legato.

18. *Si grex legatus fuerit, & postea ad unam ovem pervenerit, quod superfuerit vindicari potest. Grege autem legato etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus; sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.*

NOTÆ.

18. *Si grex legatus, &c. quod superfuerit vindicari*] Quamvis grex esse desierit, quæ ratio est dubitandi, *l. 22. de legat. 1.* Sed nimirum qui gregem legat, etiam singula capita, quæ in eo grege sunt, ut partes totius legare intelligitur, per *l. 113. de reg. jur.* Aliud juris est in legato usufr. gregis, *l. ult. quib. mod. us. am.* quia usufructus rei mutatione extinguitur, *v. sup. §. pen. de usufr.*

Unum corpus] De generibus corporum vid. *l. 30. de usurp. & usuc.*

COMMENTARIUS.

1 *Ratio dubitandi circa priorem speciem hujus §. & cur non idem in legato usufructu gregis remissivè.*

2 *Ratio exempli posterioris.*

1 GRege legato, si numerus ovium decreverit, tamen quæ supersunt capita debentur, etiamsi unica tantùm ovis reliqua sit, *l. si grege. 22. de legat. 1.* Quo loco Pomponius etiam dubitandi causam significat: quæ hæc esse poterat, quod rei legatæ interitu legatum extinguitur, *§. si res. 16. sup. eod.* Etenim grex etsi neque accretione neque decretione mutetur, sed idem maneat, *l. si cum. 21. §. 1. de exc. rei jud.* tamen ubi decrevit usque ad numerum minorem decem, interiisse censetur, quia iste numerus gregem non constituit, *l. ult. de abig. l. ult. quib. mod. us. am.* vid. *l. 65. §. 1. de leg. 2.* Fabrot. *ad Th. h. l. 79. de leg. 3.* Gregem autem legavit testator, non separatim singula capita, quæ aliud sunt, quàm grex, *l. 1. in fin. de rei vind.* Dicendum est, eum, qui gregem legat, omnia capita, quæ in eo grege sunt, legare intelligi, atque ideo quicquid ex grege superest, die legati cedente, legatario deberi. Licet enim capita, quæ supersunt, pauciora sint, quàm ut per se gregem constituant, tamen quotquot supersunt, pars sunt aut fuerunt illius gregis, qui legatus est; ac proinde etiam legato continentur, *l. in toto. 113. de reg. jur.* Nam nec area insula est: & tamen si insula legata combusta sit, responsum est, aream adhuc vindicari posse, *d. l. si grege. 22.* Nimirum quia area pars est aut fuit rei legatæ, id est, insulæ, *l. qui res. 98. §. aream. 5. vers. non est. de solut.* Nec est contrarium, quod traditur in *l. ult. quib. mod. us. am.* usumfructum gregis legatum, si in eum numerum pecus reciderit, quod grex constare non potest, perire. Aliud enim longè juris est in legato gregis, aliud in legato usufructu gregis. Diversitatis rationem alibi diligenter exposui sub *§. pen. sup. de usufr.*

Ad unam ovem] Quamvis enim unica hæc ovis gregem non constituat, id est, universitatem multorum capitum; est tamen unum ex capitibus illis, quæ gregem constituebant, ac proinde pars rei legatæ. vide & *l. peculium. 63. §. 1. de leg. 2. l. si chorus. 79. de leg. 3.* Fabrot. *ad Theoph. hic.*

2 *Post testamentum gregi adjiciuntur*] Exemplum contrarium, cùm rei legatæ vivo testatore aliquid accessit. Cui grex legatus est, ad eum etiam omnia capita pertinent, quæ postea gregi adjecta sunt, *l. grege. 21. de legat. 1.* Ratio est, quia testator non illum gregem, quantus tunc erat, sed planè quantuscumque erit, cùm dies legati cedet, legasse intelligitur. In summa grex legatario crescit & decrescit. Eademque ratio legati armenti & equitii.

Unum corpus ex distantibus capitibus] Ut ædium, sic etiam gregis unum corpus est: verùm illud συνημμένον, id est, connexum, atque ex pluribus partibus inter se cohærentibus constans; hoc διεστώς, disjunctum, constans ex pluribus corporibus distantibus, ut populus, legio, collegium, *l. in rem. 23. §. item quæcumque. 5. de rei vind. l. rerum. 30. de usuc.*

TEXTUS.

De ædibus legatis.

19. *Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adjecta sunt, legato dicimus cedere.*

COMMENTARIUS.

1 *Si areæ legatæ domus imposita sit, superficiem simul cum solo deberi. Et quid si res legata in aliam speciem mutata sit?*

1 ALiud exemplum argumenti rei legatæ. Per columnas autem & marmora quælibet addita-

ditamenta intelligenda sunt, *l. tamen.* 41. §. *item.* 9. *& seqq. de legat.* 1. Sed & si areæ legatæ domus imposita sit, placet domum, hoc est, & solum & superficiem deberi, ut disertè traditum est in *l. si areæ.* 39. *de legat.* 2. *& l. si servum.* 44. §. *si areæ.* 4. *de legat.* 1. ubi hæc quidem additur exceptio, nisi testator mutavit voluntatem: sed exceptio illa confirmat, solo eo facto testatorem voluntatem mutasse non videri; ac proinde in dubio aream cum superficie deberi. Quippe cui superficies etiam alias jure accessionis cedit; ut res aucta potius, quàm mutata videatur, §. *cum in suo.* 29. *& seqq. sup. de rer. div. l. qui res.* 98. §. *ult. de solut.* Non est contrarium, quod apud Cajum scriptum est, si domo, quæ legata erat, destructa, aliam eodem loco testator ædificaverit, legatum non deberi, *l. si ita legatum.* 65. §. *ult. de legat.* 1. quia destructione rei legatæ legatum interit, veluti si domum legatam testator diruat, navem legatam dissolvat, *l. lana.* 88. §. 2. *de legat.* 3. Nova autem domus non debetur, quia non intelligitur legata; nisi aliud testatorem sensisse fuerit approbatum. Magis obstat locus Celsi in *l. si chorus.* 79. §. *pen. de legat.* 3. & omnino adversatur, nisi hæc Celsi verba *quamquam tunc peti non poterat*, per concessionem accipiantur: ut sit hic sensus, quamvis ponatur is casus, quo tunc, id est, stante ædificio, legatum peti non potuit, uti non potest, cùm constat testatorem sic ædificasse, ut nollet domum deberi; quæ exceptio est *d. l. servum.* 44. §. *si areæ.* 4. *de legat.* 1. tamen nunc, id est, ædificio destructo, posse aream peti: quia mutatio voluntatis tantùm in eo fuit, ne domus deberetur: ita Duar. *ad l.* 8. *de leg.* 1. Don. 8. *comm.* 17. Quod si res legata in aliam speciem mutata fuerit, si quidem ea species ad pristinam materiam redire non potest, veluti si ex marmore statua, ex lana legata vestis, ex materia legata navis facta sit, legatum intercidit, *l. quæsitum.* 78. §. *illud.* 4. *d. l. lana.* 88. *pr. & §.* 1. *de legat.* 3. Si verò species, in quam res translata est, in suum initium redigi potest, veluti si massa legata, scyphi ex ea facti sint, placet consistere legatum, atque in hujusmodi materiam prævalere, *d. l. quæsitum.* 78. §. *illud.* 4. *d. l. lana.* 88. §. *ult. fac.* §. *cum ex aliena.* 25. *sup. de rer. div.* nisi tamen aut hic hæres probet, testatorem à legato recessisse, aut illic legatarius probet, non recessisse: quomodo accipi debet Ulp. in *d. l. servum.* 44. §. *si pocula.* 2. *de legat.* 1. adi Don. *d. cap.* 17. Cujac. 5. *ad African. in l. qui usumfructum.* 36. *de usuf. &* 23. *obs.* 22.

TEXTUS.

De peculio.

20. *Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem aliquid servus acquisierit, Julianus ait, siquidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hæreditatem acquisitum est, legatario cedere; quia hujusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit: sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur, & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse jussus est, & ex eo reliqua inferre.*

NOTÆ.

20. *Sufficit, si non adimatur*] Hoc enim ipso, quod dominus peculium apud jam liberum factum manere patitur, non obscurè id ei donat, *l.* 53. *de pecul. l. un. C. de pec. ejus, qui lib. mer.*

Quam in rationes dominicas] Hoc ideo, quia quod dominus servo debet, verum debitum non est, quamvis peculium augeat, *l.* 6. §. 4. *de pec. leg. l.* 7. §. *pen. de pecul.*

COMMENTARIUS.

1 *Cujus lucro vel damno sit, quod peculio legato, vivo testatore accedit aut decedit?*
2 *Cur placeat, si servo manumisso peculium legatum sit, etiam quod post mortem testatoris ante aditam hæreditatem extrinsecus accesserit, legato cedere: si extraneo, non item?*
3 *Explicatur* l. 8. §. ult. de pecul. legat.
4 *Cur servo testamento manumisso peculium non debeatur, nisi legatum sit: inter vivos manumissum sequatur, nisi ademptum fuerit?*
5 *Legato peculii non contineri, quod servus domino expensum tulit.*
6 *Peculium legatum videri ei, qui rationibus reliquisque redditis liber esse jussus est.*

MUlta ex hoc §. discimus. Primum, cujus lucro vel damno cedat augmentum vel deminutio peculii legati; deinde servo, qui peculium habet, manumisso, quem peculium sequatur: tum legato peculii an contineatur, quod expensum in rationes dominicas: postremo, qui rationibus reliquisque redditis liber esse jussus est, an peculium ei legatum intelligatur.

Nece-

Accedit vel decedit vivo testatore] Peculium est instar universi alicujus patrimonii, in quo sunt corpora & nomina ac jura, seu credita & debita. Passim *tit. de pecul.* unde fit, ut facile & deminutionem & incrementum recipiat, *l. peculium.* 65. *pr. de legat.* 2. Papyrius Fronto
1 dicebat peculium simile esse homini: quippe nasci, crescere, decrescere, mori, *l. peculium.* 40. *de pecul.* Ait, *vivo testatore*. Neque hìc distinguitur, utrum ipsi servo manumisso peculium legatum sit, an extraneo: neque etiam, utrum ex rebus peculiaribus auctum sit peculium, an extrinsecus. Ratio est, quia quamdiu testator vivit, nullo casu dies legati cedit, id est, nihil dum deberi intelligitur.

Quod si post mortem testatoris, &c.] Si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem auctum fuerit peculium, hìc interest, ipsi servo manumisso peculium legatum sit, an extraneo: deinde si extraneo, utrum auctum sit peculium ex rebus ipsis peculiaribus, puta ex partu ancillarum, vel fœtu pecorum; an quid aliunde peculio accesserit, puta ex operis aut quæstu servi, ex donationibus aut legatis. Si ipsi servo manumisso peculium legatum sit, placet, omne argumentum legato cedere: si extraneo, incrementa ex rebus peculiaribus dumtaxat; cætera non deberi, sed ad hæredem pertinere, *l. 8. §. ult. de pec. leg. & hoc nostro text.* Rationem diversi juris mox audiemus.

Quia hujusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit] Ratio cur placeat in casu, quo ipsi servo peculium legatum est, etiam id, quod jacente hæreditate ex operis ejus vel ex alia re non peculiari accedit, ipsius lucro esse. Unde quoque simul intelligimus, cur in casu opposito penes hæredem illud maneat. Nimirum
2 sic in universum jus est, ut cùm quæritur, quantum sit in legato, id tempus inspiciatur, quo dies legati cedit, *l. 8. §. ult. de pec. leg.* id est, cùm res legata deberi incipit, *l. cedere. 213. de verb. sign.* neque enim ante ad legatarium quicquam pertinere potest. Proinde si ante diem legati cedentem quovis modo auctum fuerit legatum, etiam augmentum illud legatario debetur: si post diem cedentem; id solùm, quod res ipsa ex se producit. Jam verò quando ipsi servo manumisso peculium legatum est, tam peculii legati, quàm libertatis dies ab adita demum hæreditate cedit, *l. 7. in fin. cum l. seq. quand. dies legat.* quando autem extraneo, cedit statim à morte testatoris, sicut in cæteris omnibus legatis, exceptis conditionalibus, & quæ ad hæredem non transeunt, *l. 2. cum. 3. seqq. d. tit. l. un. §. in novissimo. 5. & §. seq. C. de cad. toll.* Consentaneum igitur omnino est, ut peculium legatum servo crescat, eumque sequatur cum omni augmento usque ad aditam hæreditatem: extraneo augeatur quovis quidem modo usque ad tempus mortis testatoris; cæterum quod jacente hæreditate extrinsecus accedit, hæredis lucro fit. Quod tamen diximus, peculii legati diem extraneo cedere ex mortis testatoris tempore, ei apertè adversatur, quod ex Juliani sententia Ulpianus *in l. denique. 8. §. ult. de pecul. legat.* scribit, si ipsi servo peculium legetur, *tempus spectandum quo dies legati cedit:* si verò extraneo, *mortis tempus*. Ergo in extraneo mortis tempus non est illud, quo dies legati peculii cedit. Paucissimi sunt interpretes, qui hoc animadverterunt: & tamen locus iste cum aliis omnibus, quibus pro certo jure traditur, diem legati cedere à tempore mortis testatoris, tam manifestè pugnat, ut sine incusatione Compilatorum pugna hæc sedari non possit. Quid ergo dicimus? Nimirum Ulpianum cum Juliano respondisse secundum jus suorum temporum 3
& senatusconsulta, quæ circa legem Papiam facta sunt, ex quibus dies legatorum non à morte testatoris, sed ab apertura tabularum cedebat, *d. l. un. §. 1. C. de cad. toll.* Quam ob causam etiam aliam hujus differentiæ rationem afferunt petitam à conjectura voluntatis testatoris. Id verò antiqui juris vestigium oculos ac manus consarcinatorum fugisse. VINN. Id & alibi factum, veluti in *l. 104. & l. 31. ff. de condit. & demonstr. l. fin. ff. de donat. mort. causs. l. 3. §. ult. & l. 42. ff. de hæred. instit.* Quæ loca jam notavit Cujac. ad Ulpian. *Fragm. tit. 24. §. 31.* HEIN.

Nisi ex rebus peculiaribus] Puta ex partu peculiarium ancillarum fœtuve pecorum, *d. l. 8. §. ult. de pecul. leg.* Hoc enim cùm accedit, ipsum peculium ex se augetur atque amplificatur: ut hujusmodi augmentum etiam post diem legati cedentem contingens merito legatarium sequatur, *arg. §. item ea. 19. sup. de rer. div. l. 6. de acq. rer. dom.*

Peculium autem nisi legatum, &c. quamvis si inter vivos] Servo testamento manumisso peculium, nisi nominatim ei legatum fuerit, non debetur, *l. si legatus. 24. de pec. leg.* At eum, qui inter vivos manumittitur, placet peculium sequi, si non adimatur *l. si Sticho. 53. de pecul. l. un. C. de pecul. ejus qui lib. mer.* Quæritur ratio differentiæ. Glossa ex Joanne hanc affert, quod inter vivos manumissus operas patrono debeat, in quorum compensationem peculium ei relictum credendum sit: libertus autem Orcinus neque hæredi neque ulli alii operas præstare teneatur. Schneidevvinus ex Jo. Fabro hanc, quod dominus servum, quem inter vivos manumittit, majori affectione prosequatur, quàm quem testamento, ac proinde etiam majorem erga illum exercere intelligatur liberalitatem, quàm erga hunc, cui libertatem in id tempus confert, quo rebus suis amplius uti non potest. Hinc esse, quod plus 4
mereri dicatur, qui vivens dat eleemosynam, quàm qui moriens, &c. Sed quid nodum in scirpo quærimus? Peculium servo vindicta, verbi causa, manumisso relictum, eum neque ut compensatio operarum sequitur; quippe quas etiam

etiam adempto peculio præstaret: neque quia major putatur esse affectio domini erga servum, quem vindicta, quàm quem testamento manumittit: licet enim hoc verum sit, tamen cùm morientes longè simus liberaliores, quàm viventes & adhuc valentes, liberalior quoque ac prolixior interpretatio convenit voluntati morientium, quàm viventium, *l. in testamentis.* 12. *de reg. jur.* Denique & cum testamento & cum vindicta servus manumittitur, manumissio ipsa præter libertatem nihil ei tribuit: est enim manumissio non peculii datio sed libertatis. Sed quod vindicta manumissum peculium sequi placet, si id ei non adimatur, hanc rationem habet, quod duplex in tali casu donatio est; una expressa, libertatis; altera tacita, minimè tamen obscura, peculii. Etenim cùm dominus manumisso peculium non adimit, sed id eum jam libertum sibi habere permittit, hoc ipso non obscurè id ei donat ac concedit, cùm si donatum nollet, posset adimere. Hoc verò in manumissum testamento quadrare non potest, qui non nisi post mortem testatoris libertatem consequitur, hoc est, eo tempore, quo qui libertatem dedit, peculium liberto relinquere non potest: & quia cùm poterat, nominatim non reliquit, ideo id apud hæredem suum cum cætero jure manere voluisse censetur. *fac. d. l. si Sticho.* 53. *de pecul. d. l. un. de pecul. ejus qui lib.*

Petitionem pecuniæ, quam in res dominicas]
5 Quamvis, quod servus domino expensum tulit, id est, quod ei dominus debet, peculium servi augeat, veniatque in actionem de peculio, *l. 7. §. pen. de pecul.* tamen quia verum debitum non est, nec ex ea causa actio servo competere potest, placet peculio legato id non contineri, *l. 6. §. sicut. 4. de pecul. leg.* Quin etiam responsum est, si servo inter vivos manumisso peculium ademptum non sit, ac proinde concessum, tamen eum debitores peculiares convenire non posse, nisi mandatis sibi actionibus, *d. l. si Sticho.* 53. *de pecul.* adeoque verum videtur, quod Theophilus scribit, peculio legato, *τὰ ἐν προχείρῳ ὄντα καὶ ἐν ἑτοίμῳ, quæ in promptu & parato sunt*, dumtaxat dominum legasse censeri.

Et ex eo reliqua inferre] Ex eo solo quod quis servum suum liberum esse jussit, si rationes reddidisset, peculium ei legatum defendi non potest: nam nec si vetuisset testator rationes ab eo exigi, peculium ei legatum censeretur, *l. dominus. 23. §. 2. de pec. leg.* Cæte-
6 rum si rationibus redditis, reliqua, id est, quæ putatis rationibus domino eum debere compertum fuerit, de peculio solvere, aut certam summam hæredibus inferre jussus sit, ei quod in peculio superest, legatum intelligitur, *l. 8. § interdum. 7. d. tit.* Nam qui servum ex peculio, quod debet, aut partem peculii inferre jussit, non potest non videri de cætero aliter sensisse, *per l. quæsitum. 12. §. idem respondit. 43. vers. denique Neratius. de instruct. vel instrum. legat.*

TEXTUS.

De rebus corporalibus & incorporalibus.

21. *Tam autem corporales res legari possunt quàm incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas hæres legatario præstet; nisi exegerit vivus testator pecuniam. Nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet:* Damnas esto hæres meus domum illius reficere: *vel*, illum ære alieno liberare.

NOTÆ.

Actiones legatario præstet] *d. l. 43. §. 6. d. l. 75. §. 2. eod. 1.* Sed & non expectata cessione actionum directarum utilibus suo nomine experiri potest, *l. 18. C. eod.*

COMMENTARIUS.

1 *Legato nominis quid contineatur?*
2 *Extingui hoc legatum, si dum vivit testator, debitum exactum fuerit, aut etiam ultro solutum; & quare?*
3 *Admitti tamen hic probationem non mutatæ voluntatis ex facti circumstantiis.*
4 *Quid juris, si cùm debitum peti cœptum esset, testator inter moras judicii, aut nondum facta solutione decesserit?*
5 *Etiam facta legari posse, ut qui jussus est facere, parere debeat; & quibus conditionibus?*

COncludi hìc videtur locus de rebus, quæ rectè legentur. Duo autem sunt, quæ hoc §. docemur. Unum est, posse legari tam res incorporales, quàm corporales. In textu trajectio est. Alterum, non solùm res, quæ propriè & specialiter dicuntur, legari posse, sed etiam facta.

Quàm incorporales] Non modo res corporales, ut fundus, ædes, homo, vestis, aurum argentum, pecunia numerata, &c. legari possunt: sed etiam incorporales, ut usus, ususfructus, servitutes prædiorum, pars hæreditatis, aut bonorum liberatio, actio, seu nomen debitoris. Et hoc est, quod Jurisconsultus ait, & corpora omnia & jura & servitutes legari posse, *l. cætera. 41. in pr. de legat. 1.* Quid usu, usufructu, quid servitute legata legato contineatur, explicatur propriis *tit. in ff.* quid legata parte hæreditatis, *l. 8. §. ult. de legat. 2. l. mulier. 22. §. ult. ad Sen. Treb.* quid parte bonorum, *l. 9. de legat. 2. l. non amplius. 26. §. 2. l. si quis. 23. de legat. 1.* De liberatione legata, & quid eo legato contineatur, diximus sup. *§. si quis debitori. 13.* agiturque de

eo

eo item tit. proprio in ff. Hic de legato nominis agendum est.

Quod defuncto debetur, potest alicui legari] Quod mihi debetur, & debitori meo rectè lego, legatum dicitur liberationis, & tertio alicui. Veluti, *Centum, quæ mihi Sejus ex causa mutui debet, Titio do lego, l. si sic legatum. 75. §. 1. & 2. l. non quocumque. 82. §. pen. de legat. 1.* estque id legatum, quod passim nominis appellatur, *l. servum. 44. §. sed etsi. 6. de legat. 1. l. 11. §. ergo. 13. l. nomen. 34. l. qui chirographum. 59. de legat. 3. l. ex legato. 18. C. de legat.* Qui chirographum legat, debitum quoque seu nomen aut actionem legare intelligitur, non tabulas solùm, *d. l. servum. 44. §. cum. 5. de legat. 1. d. l. qui chirographum. 59. eod. 3.*

1 *Ut actiones legatario præstet*] Legato nominis nihil amplius continetur, quàm ut actiones suas hæres præstet, *d. l. servum. 44. §. sed & si. 6. d. l. si sic legatum. 75. §. 2. l. legatum. 105. de legat. 1.* Ex quo intelligere possumus, nomine legato neque pecuniam ab hærede posse exigi, neque periculo ejus nomen esse: sed cessione actionum, licet inanium, si forte debitor solvendo non sit, hæredem defungi: tum etiam nullum esse tale legatum, si nihil debeatur, & vel eo etiam casu, quo certam quantitatem testator expressit, veluti si dixerit, *Decem, quæ mihi Sejus debet, Titio lego, d. l. si sic legatum. 75. §. 2.* Atque olim quidem sive nomen legatum fuerat, sive venditum aut donatum, nulla actio legatario venditori, aut donatario prodita erat, qua suo nomine cum debitore experirentur; sed expectandum iis erat, donec hæres aut creditor actiones suas mandaret: quibus mandatis, non suo, sed mandantis nomine & procuratores in rem suam experiebantur. Postea verò his utiles actiones adversus debitores tribui cœperunt, quas sub nomine, non expectata cessione directarum, exercerent, *l. ex legato. 18. C. hoc tit. l. 5. & l. 7. C. de hær. vel act. vend. l. si cum. 16. in pr. de pact.* Quod ideo videtur constitutum esse, quia cessio actionum sæpe protrahebatur, & interdum nec cedi actio potest, ut in specie *l. 1. C. de obl. & act.*

2 *Nisi exegerit testator pecuniam*] Nominis legatum ita demum effectum habet, si debitum à vivo testatore exactum non fuerit; cæterum si testator post factum testamentum pecuniam à debitore exegerit, legatum extinguitur, teste Ulp. *d. l. si sic legatum. 75. §. 2. de legat. 1.* Quod hîc confirmat Justinianus. Ratio hujus rei est, quia testator exacto debito, quod legaverat, ademisse legatum videtur: quemadmodum & ille, qui rem legatam postea alienavit, *l. fideicommissa. 11. §. si rem. 12. & seq. de legat. 3.* Quin alia etiam ratione, eaque fortiore id hîc efficitur, quàm ubi res legata postea alienatur. Nam res tametsi alienata est, durat, legatumque consistere potest, licet res aliena facta sit: at cùm nomen exactum est, extinguitur ipsa substantia debiti, ἡ οὐσία τοῦ χρέους, hoc est, illud ipsum, quod legatum est, perimitur, ut frustra desideraturus sit legatarius, actiones sibi ab hærede præstari, quæ nullæ supersunt. Hæc differentiæ ratio indicatur, *d. l. fideicommissa. 11. §. ergo. 13. & d. l. si sic legatum. 75. §. 2.* nec absimile est, quod traditur *in l. 7. §. liberatio. 4. de lib. leg.* legatum liberationis evanescere, si dum vivit testator, debitum exactum fuerit. Sed & si ultro, quod debebatur, solutum est, vel acceptilatione aliave qualibet ratione debitor liberatus, legatum nominis, sicut & liberationis, extinguitur, *l. si id. 21. de lib. leg.* Enimverò etiam 3
hic admittitur probatio non mutatæ voluntatis ex facti circumstantiis, *l. pen. §. ult. de adim. leg.* Finge, ideo nomen exactum esse, quia forte debitor ad inopiam vergebat, & pecuniam pro deposito testatorem habuisse; poterit legatum aut fideicommissum peti, quasi non hoc animo testator debitum exegerit, ut legatum adimeret, *d. l. fideicommissa. 11. §. ergo. 13.* Petetur autem hoc casu legatum rectà ab hærede; nam frustra etiam hîc legatarius ageret cum hærede, ut actiones sibi cedantur: quippe quæ debitore liberato nullæ supersunt. Similiter si debitor ultro pecuniam obtulit, & acceptam item pro deposito testator habuit, placet, legati aut fideicommissi petitionem superesse, quasi voluntate non mutata, *d. §. ergo. 13. l. fideicommissa. 11.* Exigi verò etiam in hoc casu videtur, ut in deposito sit habita pecunia: secus autem esse, si ut in solutum data, ita simpliciter in solutum accepta sit, *arg. d. l. fideicommissa. 11. §. ergo. 13. d. l. si id. 21. de lib. leg.* ubi simpliciter Jurisconsultus respondet, solutione debiti extingui legatum nominis. Glossa tamen distinguendum putat inter debitorem, qui ultro solvit, & qui à creditore conventus: quam distinctionem Scheneidewino probari video. Ait, *nisi exegerit*. Quid ergo, 4
si cùm pecunia peti cœpta esset testator inter moras judicii, aut etiam post sententiam nondum facta solutione decesserit? Bart. *in l. nepoti. 6. de instruct. vel instrum. leg.* eumque secuti Ang. & Mynſ. *hic*, putant, eo casu petitionem legati superesse, nec intelligi ademptum legatum quamdiu res non desiit esse planè integra. Et verò si rem legatam vendidisset testator, eaque nondum tradita decessisset, legatum pro extincto non esse habendum probat textus in *l. prædia. 27. §. liberto. 3. de instruct. vel instrum. leg.* Quod etiam nobis videri supra diximus in §. *si rem. 12.* Sed non sunt hæc prorsus similia. Et alienatio rei legatæ non necessaria, & petitio debiti, argumenta sunt mutatæ voluntatis. Cæterum nuda venditio seu quæ traditione consummata non est, pro alienatione non habetur, quod effectum attinet ademptionis; ideo scilicet, quia traditio arbitrii venditoris ejusdemque testatoris est, qui rei

rei dominio, quod transferre poterat, retento, & maximè si nec pretium acceperit, non videtur protinus legatum ademptum voluisse. Non debet autem legatario prodesse, quod moras nectit debitor, aut judex sententiam differt. Adde quod actio in judicium deducta consumitur, licet nova nascatur judicatio. Nihil sanè pro Bart. sententia facit *d. l. 6. de instr. leg.* Nam in specie illic proposita vel maximè debetur quod exactum est, idque pro confesso sumitur: sed dubitatur, an si debitor condemnatus vivente testatore non satisfecit, etiam ejus petitionem legatarius habeat, quod ex sententia judicis debitum necdum solutum est, propter verba legati, *Quod meum erit*: quibus testator usus proponitur.

5 *Damnas esto hæres meus domum illius reficere*] Etiam facta, ut diximus, rectè legantur, aut in fideicommissum deducuntur. Id est, damnari potest hæres, aliusve, qui testamento obligari potest, rogari, ut aliquid in gratiam alterius faciat, vel non faciat; & qui jussus aut rogatus est, parere debet, modo ne quod fieri scriptum est, contra jus vel bonos mores sit, *l. si quis. 112. §. pen. de legat. 1.* aut æstimationem non recipiat, veluti si hæres liberos suos emancipare jussus sit, aut extraneum aliquem adoptare, *l. filiusfam. 114. §. sed si. 8. de legat. 1. l. uxorem. 41. §. ejus hæres. 8. de legat. 3.* junge tamen *l. si cui. 92. de cond. & dem.* Facere jubetur hæres & licitè in exemplis hîc propositis, cùm damnatur domum alicujus reficere, vel aliquem ære alieno liberare & similibus, veluti si jubeatur alteri domum vel monumentum extruere, aut fundum vendere. *l. mortuo. 49. §. ult. de legat. 2. l. si cui. 49 §. antepen. & seqq. eod. 1. l. fideicommissa. 11. §. ult. eod. 3.* Paul. *3. sent. 6.* Non facere, veluti si vetetur fundum aut domum aliamve rem alienare extra familiam, *d. l. filiusfam. 114. §. cum pater. 15. de legat. 1. l. peto. 69. §. fratre. 3. eod. 2.* Planè si id, quod fieri jussum est, ad nullius utilitatem pertineat, veluti si testamento quid vetitum alienari, nec causa expressa sit, & persona ignoretur, propter quam testator id fieri velit, placet scripturam, quasi nudum præceptum contineat, nullius momenti esse, *d. l. filiusfam. 114. §. Divi. 14. l. pater. 38. §. Iulius. 4. l. Lucius. 93. in pr. de legat. 3.* Ejusdem generis sunt, quæ à Papiniano dicuntur ineptæ defunctorum circa sepulturam voluntates, veluti ut vestes aut ornamenta in funus impendantur, *l. servo. 113. §. ult. de leg. 1. l. ult. §. 2. de aur. leg.*

TEXTUS.

De legato generali.

22. *Si generaliter servus, vel res alia legetur, electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.*

NOTÆ.

22. *Si generaliter*] Valet legatum generis, cùm corpora ei subjecta sunt uniusmodi, eadem forma interna & natura constant, veluti si homo, equus aut bos legetur: alias inutile est, v. g. si animal legatum sit. Sed & si domus legata sit aut fundus, nec fundum ullum aut domum testator habeat, magis derisorium, quàm utile legatum est, *l. 69. §. 4 de jur. dot.* fac. *l. 71. de leg. 1.* nimirum, quia ista certam determinationem à natura non habent, & nimium quàm utilitate distant, *l. 24. §. 2. eod. 1.*

Electio legatarii est] *L. 108. §. 2. eod. 1. l. 2. §. 1. de opt. leg.* ut & in rebus disjunctim legatis, *l. 34. §. pen. eod. 1. l. 23. eod. 2.* Aliud est in contractibus, *§. 33. vers. Huic autem. infr. de act. l. 10. in fin. de jur. dot.* Neque enim tam largam contractus, quàm ultimæ voluntatis interpretationem recipiunt, *l. 12. de reg. jur.* Non est autem electio hæc planè libera, v. *l. 37. de leg. 1.*

Aliud testator dixerit] Aut sermonem ad hæredem direxerit, ut in formula legati damnationis: nam per exæquationem legatorum nihil derogatum voluntati testatoris, *§. 2. sup. eod.* Vves.

COMMENTARIUS.

1 *Quid prudentibus sit genus, quid species?*
2 *Definitionem hujus §. ad genera summa aut subalterna non pertinere, sed tantùm ad genus infimum: nec tamen aliter, quàm si species huic generi subjectæ certam à natura habeant determinationem.*
3 *Si res generi legato subjectæ natura determinatæ non sunt, legatum inutile esse, nisi testator res ex eo genere habeat: & num hoc etiam in fundo simpliciter legato obtineat?*
4 *Ubi utile est legatum generis, regulariter electionem esse legatarii.*
5 *Vetus & speciosa inter genera legatorum circa potestatem eligendi differentia.*
6 *An ipsius differentiæ ratio adhuc habenda, postquam legatorum omnium una cœpit esse natura?*
7 *Quibus casibus hæredis sit electio, etiamsi testator id non expresserit?*
8 *Electionem in casu nostro non esse usquequaque liberam: & quid hic jure patrio?*

INsignis hic locus est & difficilis. Illud primo notandum, genera à nostris dici ea omnia, quæ sub appellatione communi plures res huic appellationi subjectas continent, etiam ea, quæ plerique Dialecticorum species esse ajunt, genera esse negant; cujusmodi sunt, verbi causa, homo, equus, bos: species autem nostris esse, quæ Dialectici vulgo vocant individua, & non esse species contendunt, ut Stichus, hic equus, hic bos. In quo nostri communem usum loquendi sequuntur; veluti 1

cùm

cùm dicunt, in mutuo recipi non eamdem speciem, sed genus; pro quo in scholis dicerent, non idem numero, sed idem specie. Quin etiam ex sententia quorumdam philosophorum revera quæ de individuis prædicantur, genera sunt, scilicet infima, individua ipsa species, nempe specialissimæ; atque adeò ab ipso etiam Aristotele sic appellantur, ut videre est *l. 2. philos. c. 3. & lib. 3. c. 4. item lib. 1. de part. animal. cap. 4.* Deinde non omne legatum generis valere. Interpretes primum & rectè hinc removent genera summa & subalterna, veluti si quis substantiam, corpus, aut animal simpliciter leget: quia in his ea est infinitas generis, ut rem levissimam ex eo genere & vel minimam de mundo, ut loquuntur, hæres præstando liberaretur. Dein in genere infimo, quod uti diximus, in scholis est infima species, rectè distinguunt inter res huic generi subjectas, ut, si tales sint, quæ certam determinationem habeant à natura, ut homo, equus, bos, earum rerum generaliter relictarum legatum valeat, *l. 13. l. legato. 37. in pr. l. si servus. 108. §. 2. de legat. 1. l. hæredes. 25. §. si incerto. 17. fam. ercisc.* Si verò natura determinatæ non sint, ut fundus & domus, (quippe quæ non natura, sed destinatione hominis constituuntur, *l. 24. §. quod si. 3. de legat. 1. l. locus. 60. de verb. sign.*) in eo omnes consentiunt, ut si testator nullas ædes aut fundos habuerit, ex simplici harum rerum legato nihil debeatur, magisque derisorium tale legatum sit, quàm utile, *l. si domus. 71. de legat. 1. l. cum post. 69. §. gener. 4. de jur. dot. l. ita stipulatus. 115. in pr. de verb. obl.* utpote quod à superiore nihil aut parum utilitate distet; aut, quod magis puto, quia his rebus simpliciter legatis, nullisque à testatore relictis, tanta est incertitudo, ut nullo modo definiri possit, quantum præstari debeat, ac proinde similiter habendum, ac si corpus ignotum legatum sit, *d. l. cum post. 69. §. gener. 4.* Quod si testator fundos aut ædes habuerit, ædibus simpliciter legatis, omnes consentiunt, legatum esse utile, unasque ex his, quas testator reliquit, deberi: estque in eam rem textus apertus *in d. l. si domus. 71. in pr.* At si fundum in genere legaverit, alii non magis hoc casu legatum valere putant, quàm si nullos fundos testator habuisset: alii tam fundi legatum utile esse, quàm domus, unumque ex fundis, quos testator regionibus distinctos habuit, præstandum. Pro illis facit, quod generaliter traditum est, fundo non demonstrato, nec legatum ullum nec stipulationem esse, *d. l. cum post. 69. §. genera. 4. d. l. ita stipulatus. 115. in pr.* pro his exemplum ædium legatarum, *d. l. si domus. 71. de legat. 1.* quarum & fundi hactenus eadem ratio videtur, *argum. d. l. 24. §. pen. de legat. 1.* Tum quod cùm testator generaliter rem aliquam legat, dari jubet, de suis eum rebus sensisse existimandus sit, uti responsum est, si quis hæredem damnaverit, vinum, oleum, frumentum dare, non adjecta quantitate, hoc legatum sic esse accipiendum, quasi testator legasset vinum, oleum, frumentum suum, & tantum, quantum ex his generibus habuit, *l. 7. de trit. vin. ol. leg.* Cui sententiæ, quæ est Petri de Bellapert. in *d. l. ita stipulatus. 115.* ego quoque accedo; quamvis contraria pluribus probata dicatur: quod tamen & ipsum incertum est, vel teste Gomezio & ipso contrariæ sententiæ assertore, *1. resol. 12. n. 32. & 2. resol. 11. n. 9.* consul. D. Don. *in d. l. ita Stipulatus. 115. n. 13. & seqq.* ubi simul docet, stipulationis & legati non eamdem per omnia in proposito rationem esse: quod & verum esse, vel ex sola collatione *d. l. 7. de tritic. vin. leg. & l. triticum. 94. de verb. obl.* apparet. Quinimmo, etsi nullum fundum nullasve ædes testator habuerit, ex æquitate tamen juris Can. atque ex verisimili mente defuncti simplex harum rerum legatum sustinendum esse, & pro modo facultatum ejus, dignitate, ac charitate, vel necessitudine legatarii statuendum, quales præstari debeant, post Archidiac. Panorm. Felin. & Alexandrum censet idem Gomezius *d. loc. n. 10.* ac moribus quoque id receptum tradunt Autumn. *confer. du droict, ad d. l. 71.* Grot. *2. introd. 22.*

Electio legatarii est] Ubi utile est legatum generis, placet, electionem non hæredi, sed legatario dari, ut hìc scriptum est, in *l. 2. §. 1. de opt. leg.* idemque est, si plures res disjunctim legatæ sint, veluti Stichus aut Pamphilus, *l. planè. 34. §. pen. de legat. 1. l. si is cui. 19. l. Lucio. 23. eod. 2.* aut si ex duobus pluribusve rebus nominatis una legata fuerit, puta si sic testator dixerit, *Ex duobus servis meis unum Titio do lego*, *l. qui duos. 20. de legat. 1.* Diversi autem casus sunt, qui proponuntur in *l. si quis. 32. §. 1. l. cum servus. 39. §. scio. 6. eod.* Cæterum additur hic exceptio, *nisi aliud testator dixerit*. Addamus & alteram, *nisi sermonem ad hæredem direxerit*; nisi potius dicimus, hoc etiam verbis illis, *nisi aliud dixerit*, significari. Sed etsi testator aliud non dixit, magna tamen adhuc cautione, quod hìc simpliciter definit Justinianus, in legato generis legatarii electionem esse, indiget. Jure veteri etiam, cùm genere legato, aut duabus rebus disjunctim, de jure eligendi quæritur, differentia erat inter genera legatorum. In legato vindicationis legatario, in damnationis hæredi electio permittebatur: cujus differentiæ testimonia non obscura videmus *in l. planè. 34. §. pen. l. si à substituto. 45. §. 1. l. si hæres. 110. de legat. 1. d. l. si is cui. 19. d. l. Lucio. 23. l. si ita. 43. §. ult. eod. 2. l. qui concubinam. 29. §. 1. eod. 3.* Hoc autem & voluntas testatoris exigere visa est, & ratio juris. Voluntas testatoris: quippe qui in legato vindicationis sermonem confert ad legatarium, ei dans, legans, eum sumere, capere, sibi habere jubens. In

legato

legato autem damnationis hæredem alloquitur, damnans, jubensve eum dare aut facere. Ratio juris, quia is, cui per vindicationem res legata erat, non tantùm eam actione in personam ex testamento petere poterat, sed etiam jus eam vindicandi habebat, & petendi actione in rem. Par autem est, ei electionem tribui, qui rem vindicare potest, quod significat African. *l. si servus.* 108. §. 2. *de legat.* 1. ubi ait, ejus electionem esse oportere, cui potestas sit, qua actione uti velit. At cui per damnationem quid relictum erat, is eam rem vindicare non poterat, sed tantùm in personam ex testamento agere, hæredemque ut debitorem quasi ex contractu obligatum convenire hujusmodi puta formula, *Ajo, te mihi servum dare oportere*, aut hac, *Ajo, te mihi Stichum aut Pamphilum dare oportere*. Itaque juris ratio postulabat, ut hìc hæredi concederetur electio exemplo cæterorum debitorum, quorum regulariter electionem esse in debito generis, aut pluribus rebus disjunctim promissis, constat, §. *si quis agens.* 33. *ref. huic autem. inf. de act. l. plerumque.* 10. *in fin. de jur. dot. l. ubi autem.* 75. §. *qui illud.* 8. *de verb. obl.*

6 Quæritur verò, an hodie distinctionis istius ulla porro ratio habenda sit. Nam postquam Justinianus differentiam generum legatorum sustulit, legataque omnia sic exæquavit, ut etiam jus vindicandi, à quo jus eligendi pendere videtur, per *d. l. si servus.* 108. §. 2. *de legat.* 1. ex omnibus concesserit, *l. 1. C. comm. de legat.* multis visum est, electionem legatarii factam perpetuam, neque ex modo legandi amplius æstimandam. Verùm ego eorum sententiam veneror, qui negant, legatorum illam exæquationem ad effectum, de quo hìc agimus, trahi oportere; quippe quæ, ut supra quoque monui, sic semper accipienda sit, ut ne quid admittatur contra voluntatem testatoris. Utri autem electionem tributam testator velit, legatarione, an hæredi, non potest apertius declarare, quàm cùm jubet, aut legatarium vindicare, aut hæredem dare. Illic enim, cùm verba executiva, ut loquuntur, ad legatarium dirigit, apertissimè significat, se eligendi quoque potestatem ei facere: hìc verò cùm eadem verba ad hæredem refert, hoc ipso contra ostendit, se hæredis arbitrio permittere, quam rem velit dare. Et igitur si ita testator legaverit, *Hæres meus damnas esto hominem dare*; vel sic alternativè, *Hæredem meum Stichum aut Pamphilum dare jubeo*: in his legatis dicimus, etiam nunc hæredi electionem concedendam, non obstante supra dicta exæquatione. Nihil enim magis rationi repugnat, quàm ut ibi electionem tribuamus legatario, ubi eam testator tam manifestè permittit hæredi. Quamobrem nec vindicationem legatario ante dari oportebit, quum hæres declaraverit, quid ex genere aut rebus disjunctim hoc modo legatis præstare velit. Atque hanc sententiam post Gloss. Bart. & comm. DD. *in l. Lucio.* 23. *de legat.* 2. *& in l. legato.* 27. *eod.* 1. probat Go-mez. 2. *var. resol.* 11. *num.* 43. nec non summi viri Covar. *in c. indicante. num.* 3. *x. de testam.* Ant. Faber. 6. *conj.* 1. Uvesemb. & Bachov. *hic.*

Nisi aliud testator dixerit] Aliud dixisse testator intelligi debet, non tantùm si expressis verbis hæredi electionem permiserit, *l. servo.* 12. *de opt. leg. l. hujusmodi.* 84. §. *Stichum.* 9. *de legat.* 1. *l.* 11. *in fin. eod.* 2. verùm etiam si verba legati executiva ad hæredem direxerit, ut fit, cùm quid per damnationem ab hærede legatur, ut jam dictum & demonstratum est. Planè enim cùm ex voluntate testatoris tota hæc res æstimanda sit, parum interest, verbis, an per modum legandi voluntatem suam declaraverit. Sed etsi 7
testator aliud non dixerit, opus tamen hìc est non una cautione. Nam neque ad res omnes generaliter legatas definitio Justiniani pertinet, & ad quas pertinet, in his electio legatarii non est infinita. Sciamus igitur primum, definitionem tantùm pertinere ad eas res, quas ex eo genere testator habuit: si nullas habuit, placere, hæredis arbitrio potius rem permitti, quàm legatario infinitam electionem dari, de qua verisimile non est testatorem sensisse cum tam insigni onere hæredis, *arg. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. Et quod de vino certæ quantitatis expressè traditum est *l. 3. de trit. vin. leg.* non est dubium, quin ad cæteras quoque res pertineat, idemque dicendum sit, non solùm si certa quantitas, verùm etiam si corpus in genere legatum fuerit, puta servus, nec ullum servum testator reliquerit. Id quod etiam ex eo efficitur, quia rei, quæ testatoris non fuit, vindicatio legatario competere non potest: at illa cessante nulla electio, *d. l. si servus.* 108. §. 2. *de legat.* 1. Deinde nec pertinere definitionem ad res omnes, quas testator ejus generis habuit, sed ad corpora tantùm, aut species, non ad quantitatem: quippe quæ undecumque sumi & solvi potest, *l. 4. de tritic. leg. l. Titia.* 35. §. 1. *de aur. arg. leg.* & qua legata, ut quantitate, nec actionis electio nec vindicatio est. Sed & cùm corpora genere legato contenta certis finibus natura circumscripta non sunt, qualia sunt domus, navis, fundus, non legatarii, sed hæredis electio est, qui rem unam, quam volet, ex his, quas testator habuit, legatario dabit. De domo legata hoc apertè scriptum est in *l. si domus.* 71. *in pr. de leg.* 1. quapropter dubitandum non est, quin idem obtineat, si navis simpliciter legata sit, aut fundus, posito, quod non putamus, fundi legatum valere, si testator fundos habuit. Ratio est non ea, quam vulgo afferunt, quod hæres præsumatur melius scire, de qua re testator senserit; nam hæc ratio in hæredibus extraneis, in impuberibus, furiosis, &c. locum non habet, & si vera esset, hæredi indistinctè tribui debere: electio: sed ne, si legatario hìc electionem concedimus, hæredem, supra quàm credibile est testatorem voluisse, oneremus, quæ conjectura legis est, *d. l. unum.* 67. §. *si rem.* 8. *de legat.* 2. Mantic. *de conject. ult. vol. lib.* 3. *tit.* 1. *n.* 26. Nam inter ædes & ædes, inter navem & navem, inter fundum & fun-

fundum fieri potest ut nulla sit proportio, & major distantia, quàm inter Mantuam & Romam, inter viburna & cupressos: quam ob causam, etiam his rebus generaliter legatis, si testator nullas ejus generis habuit, legatum inutile habetur. Estque hæc etiam interpp. nostrorum communis opinio, teste Gomez. quam & ipse probat. *2. var. res. 11. n. 9.* Auctoritas Pandectarum Florentinarum, (in quibus hæc scriptura est in *pr. d. l. si domus. 71. Si domus alicui simpliciter legata sit, cogentur hæredes quam vellet domum ex his, quas testator habuit, legatario dare*) me aliquando movit, ut etiam domo aut re alia ejusdem conditionis indistinctè legata, putarem legatario electionem competere: sed plus apud me nunc valet consensus reliquorum omnium exemplarium, in quibus constanter legitur, *cogetur hæres, quam domum volet, &c.* ob rationem allegatam; & scriptura Florentina orationem efficit duriorem. In editione Haloandri legitur, *cogentur hæredes, quam domum volent, &c.* quæ scriptura etiam certius, quàm vulgata, hæredi electionem tribuit. VINN. Sed magis est, ut servetur lectio Florentina. Haloander enim ex ingenio scripsit *volent*, nec consensus reliquorum exemplarium opponi potest Florentinæ, reliquorum fonti. Vid. Cl. Henr. Brenckmanni *Hist. Pandect. lib. 3. cap. 11.* Si ergo plures hujus generis res reliquit testator, omnino electio erit legatarii. Nec obstat *l. 37. §. 1. ff. de legat. 1.* quippe ubi magis species certa legata, quam genus. Denique præsumptio quidem est, testatorem voluisse, quam minimum onerare hæredem suum, *l. 67. §. 8. ff. de leg. 2.* sed & fortior militat præsumptio pro legatario, quod ei electionem concedere voluerit testator, dum speciem certam non expressit.

8 HEIN. Postremo sciendum est, etiam tunc cùm legatario electio datur, non dari infinitam & per omnia liberam, ut possit ex genere legato quodcumque velit etiam optimum eligere; puta verbi causa, homine generaliter legato, actorem; sed conclusum intra modum, ut ne optimum accipiatur, *l. legato. 37. de legat. 1.* Unde apparet, veteres in tota hac electione id semper egisse, ne immensum quid tribueretur legatario, neve hæres nimis oneraretur. Illud expeditum est, si de certo servo, aut re alia testator senserit, nec appareat de qua, hæredis electionem esse, *d. l. legato. 37. §. 1. fac. l. si quis. 31. § 1. l. cum servus. 39. §. scio. 6. eod.* Secundum jus harum regionum sic in dubio, genere legato, circa electionem definiendum censet Grotius *lib. 2. manuduct. cap. 22.* Si ejus generis; quod legatum est, res sint in bonis defuncti, legatario electionem permittendam, sive res istæ naturalem determinationem habeant, ut equus, sive arbitrariam, ut domus, navis. Sin autem defunctus nullas ex eo genere res habuerit, aut si res pondere mensurave constans simpliciter legata sit; tum hæredi permittendum unde velit, hujus generis rem sumere & præstare: id enim voluntati defuncti, cujus solius apud nos ratio habetur, maximè videri consentaneum. Cæterum neque posteriore hoc casu hæredem defungi pessimum dando; neque priore illo legatarium posse optimum vindicare, extra quam si duæ tantùm species istius generis in hæreditate defuncti reperiantur.

TEXTUS.

De optione legata.

23. *Optionis legatum, id est, ubi testator ex servis suis vel aliis rebus optare legatarium jusserat, habebat olim in se conditionem: & ideo nisi ipse legatarius vivus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat: Sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statum reformatum est, & data est licentia hæredi legatarii optare servum, licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est, sive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo; sive unius legatarii plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum, (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant,) fortunam esse hujus optionis judicem, & sorte hoc esse dirimendum, ut, ad quem sors pervenerit, illius sententia in optione præcellat.*

NOTÆ.

23. *Habeat in se conditionem*] Σιωπηρῶς: quod tamen à Theophilo additum non est, ut quidam falso tradunt.

Constitutione nostra] Extat *in l. ult. C. comm. de legat.*

Sorte esse dirimendum] Frequens admodum etiam apud veteres sortis judicium, *l. 14. de judic. l. 5. fam. erc. l. 24. §. 14. de fideic. lib.* ubi sc. animi judicio negotium explicari non potest: alias forti res non committitur, *l. 8. de pact. §. 1. sup. de satisd. tut. l. 47. in fin. pr. C. de episc. & cler.*

COMMENTARIUS.

1 *Legatum electionis idem esse, quod optionis; diversum autem à simplici legato generis & alternativo.*

2 *Legatum generale & alternativum, quantumvis cum jure eligendi, non esse idem cum eo, quod optionis dicitur.*

3 *Optionis legatum habuisse olim in se conditionem, eamque cohærentem personæ legatarii, ita ut ad hæredes non transmitteretur.*

4 *Explicatur* l. si sic legatum. 75. §. pen. de legat. 1. *rejectâ interpretatione Donelli.*

5 No-

5. *Notatur in confiderantia Bachovii.*
6. *In* l. ult. C. comm. de *legat. nihil cautum de jure optandi transmittendo: sed temere diversos casus misceri.*
7. *Frequens fuisse apud veteres judicium sortis; qui & micatione digitorum usi.*

1 QUidam putaverunt, aliud esse legatum optionis, aliud electionis; quod falsum esse, atque utroque vocabulo significari specialem ac solemnem electionem, manifestè apparet ex *l. 5. de legat. 1. l. 1. l. 2. in pr. & §. ult. l. 4. l. si tibi. 8. in pr. & pass. tit. de opt. vel elect. leg.* Cæterum legatum optionis seu electionis diversum esse à simplici legato generis aut alternativo, certum est, *d. l. 2. in pr. & §. 1. l. cum ita. 9. §. 1. d. tit.* Nec una inter hæc differentia est. Nam primum in legato optionis solemnis est & expressa electio; in legato autem generis & alternativo inest quidem etiam electio, sed tacita & simplex, non solemnis. Deinde optionis legatum semper relinquebatur per vindicationem: generis aut
2 alternativum sæpe per damnationem. Hinc est, quod in legato optionis electio sit essentialis, atque ea, legata optione, non possit non esse legatarii; in legato autem generali & alternativo nonnunquam hæredi electio competit; vel quia expressè ei data est, vel quia forma legandi tacitè in eum collata. Præterea generis legatum purum est, ac proinde si antequam vindicet, legatarius decesserit, ad hæredem transmittitur, *l. nec semel. 12. §. pen. quan. dies leg. ced.* at optionis legatum habebat olim in se conditionem, scilicet si ipse legatarius optasset, ut hìc ait Justinianus: eratque adeo jus hoc optandi merè personale, ut in hæredem transferri non potuerit. Ad hæc cui genus legatum est, ei optimum ex eo genere eligere non licet, *l. legato. 37. de legat. 1.* ei autem licet, cui legata est optio, *l. si quis. 9. §. 1. de dol. mal.* Grot. 2. *manuduct. cap. 22.* excepto casu speciali *l. ult. §. 1. C. comm. de leg.* Denique optio solemnis numeratur inter actus legitimos, *l. actus. 77. de reg. jur.* quo sanè referri non potest simplex, quæ legato generis inest, electio. Planè *in d. tit. de opt. leg.* occurrunt quidam etiam loci, in quibus tractatur, genere legato, cui arbitrium eligendi permittendum sit, ut in *l. 2. §. 1. l. servo. 12. l. si Pamphilo. 10.* sed aliter fieri non potuit propter affinitatem, quam alterum legatum cum altero habet. Est enim in utroque electio: & in eo quoque conveniunt, quod semel dumtaxat optare aut eligere licet, *l. 5. de legat. 1. l. apud Aufidium. 20. de opt. leg. fac. l. hujusmodi. 84. §. Stichum. 9. de leg. 1. l. statu liberum. 11. in fin. eod. 2.* Idem in his, quod in utroque legato singulæ res quodammodo sub conditione legatæ intelliguntur, *l. 3. qui & à quib. man.* quod res omnes, quarum aut genus aut optio legata, exhibendæ, *l. 4. de opt. leg. l. 3. §. item si. 6 ad exhib.* Quin amplius, etiamsi in legato generis aut alternativo nominatim facultas eligendi legatario data sit, veluti si ita testator dixerit, *Titio servum, quem voluerit, do lego*, vel; *illud aut illud, utrum elegeris*, puto tamen nihilo magis optionem legatam; sed pro simplici legato generis aut alternativo hoc etiam habendum, *arg. l. illud aut illud. 19. de opt. leg.* Propriè enim optio legata dicitur, cum ipse electio, τὸ προαιρεῖσθαι, legatur; veluti si dicat testator, *Titio opinionem servorum meorum do lego*: quo casu tres servos eligi posse rescriptum est, *l. 1. eod.* vel sic: *Titius ex servis meis, quem volet, optato*: vel, *Ex scyphis meis, quem velit, eligito, sibique habeto.* Julianus in *l. si Pamphilo. 10. eod.* verbum optionis in generaliore significatione accepit pro quavis electione.

Habebat in se conditionem] Σιωπηρῶς. Veteres, 3
ut hìc commemorat Justinianus, credebant, legatum optionis in se habere hanc conditionem, *si ipse legatarius optasset*. Quæ quidem conditio etsi tacitè inerat, cujus generis conditiones non solent facere legata conditionalia, *l. conditiones. 99. de cond. & dem.* tamen quia ex voluntate testatoris videbatur proficisci, eamdem vim atque effectum habebat, quam habent conditiones cæteræ, quæ ex testamento veniunt, scilicet ut legatum efficeret conditionale. Sed & ipsa conditio legati quasi personæ injuncta ab alio quàm à legatario ipso impleri non poterat, ut proinde jus eligendi in optionis legato personale esset, & vel ideo ad hæredem mortui ante electionem legatarii transferri non potuerit. Non obstat, *l. si sic legatum.* 4
75. §. pen. de legat. 1. ubi sic scribit Ulp. *Si quis ita stipulatus, Stichum aut decem, utrum ego velim, legaverit, quod ei debebatur, tenebitur hæres ejus, ut præstet legatario actionem, electionem habituro, utrum decem an Stichum persequi malit.* Nam ut superius diximus, legatum generale aut alternativum, licet cum jure eligendi, non est idem aut ejusdem prorsus naturæ cum legato, quod in specie dicitur optionis. In legato hujusmodi, *illud aut illud*, utrum elegerit legatarius, est quidem etiam electio personalis, sed hactenus ut servo aut filio cohæreat, *l. si stipulatus. 76. de verb. obl.* non ut nullo electo, decedente legatario, post diem legati cedentem ad hæredem jus electionis non transmittatur: transmitti enim expressè scriptum est à Paulo in *l. illud. 19. de opt. leg.* nec illa est inter tale legatum & ejusdem generis stipulationum differentia. Jam verò si stipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero, mortuo me ante electionem, in hæredes obligatio transit, ut idem Paulus respondet in *d. l. si stipulatus. 76. de verb. obl.* Nec est admittendum, quod Donellus in *d. l.* existimat, obligationem transire, electionem non transire; quo nomine etiam reprehenditur à Bachovio *hìc*: nam Donelli illam opinionem cum ipse locus satis refellit, tum perspicuè species paulo ante proposita ex *d. l. si sic legatum. 75. §. pen. de legat. 1.* Nisi enim una cum obligatione ipsum etiam jus eligendi, quod ex stipulatione testatori quæsitum erat, in

hæredem ejus translatum fuisse ponamus, hæres cedendo actionem, id jus transferre in legatarium non potuit: quippe quod nec ipse habuit.
5 In considerate autem Bachovius jus electionis ex contractu quæsitum in quæstione proposita distinguit ab eodem jure delato ex testamento, quasi illud non impediatur conditione, quominus ad hæredem transeat, hoc contra. Nam etsi verum & notissimum est, legatum conditionale, mortuo pendente conditione legatario, intercidere; stipulationem autem sub conditione contractam, mortuo ante conditionem stipulatore, non extingui, sed spem obligationis transmitti in hæredem, §. *sub conditione.* 2. *inst. de verb. obl. l.* 4. *l.* 5. §. 2. *quand. dies leg. l. is cui.* 42. *de obl. & act.* hæc tamen differentia non pertinet ad conditiones, quæ personis injunguntur: qualis sit omnino necesse est in memorata stipulatione, si eam conditionalem facimus, & nempe eadem, quæ in legato optionis, si ipse stipulator elegerit. Conditio omnis in personam certam collata personam non egreditur, deficitque, nisi in persona ejus impleta fuerit, *l. qui hæredi.* 44. *l. si ita.* 69. *de cond. & dem.* Hinc jam opinor intelligimus, non temere credendum iis esse, qui pro certo tradunt, apud Paul. in *d. l. illud.* 19. *de opt. leg.* scriptum fuisse, *transmitti non placuit*: Tribonianum autem responsum Pauli ad jus novum & constitutionem Justiniani in *l. ult. C. comm. de leg.* accommodasse sublata negatione.

Ex constitutione nostra data est licentia hæredi legatarii optare] Ubi Justinianus caverit, quod hic se cavisse dicit, ut legatum optionis ad legatarii, qui non optavit, hæredem transmittatur, non invenio. Interpretes omnes intelligunt *l. ult.*
6 *C. comm. de leg.* & sanè ea, quæ mox sequuntur de dissensione plurium hæredum circa electionem sorte dirimendam, arguunt, eam constitutionem hic significari. Etenim, quod interpretes non animadverterunt, nihil amplius ea constitutione sancitur, quàm ut si hæredes legatarii inter se de electione non conveniant, controversia sorte dirimatur: de jure verò optandi ad hæredes legatarii ante electionem mortui contra rationem juris veteris transmittendo, planè nihil ibi cavetur. Immo verò constitutio sic scripta est, ut ex ea nihil aliud colligi posse videatur, quàm quod etiam apud veteres jam olim sic obtinuerit, ut legata optione, si legatarius ipse non optasset, ad hæredes ejus jus optandi traduceretur. Memorat enim, inter veteres dubitatum fuisse, quid statuendum foret, si plures legatarii, quibus optio legata esset, vel unius legatarii plures hæredes circa electionem corporis dissentirent. Inepta profectò dubitatio, si electio in legato optionis merè personalis fuit, hoc est, ita personæ legatarii cohæsit, ut nec ad hæredes ejus transierit. Quid dicam non habeo, nisi quod Tribonianus diversos casus temere videtur miscuisse, & casum plurium legatariorum de electione disputantium inconsideratè confudisse cum casu plurium hæredum unius legatarii: quod & Bachovius existimat. VINN. Ast tanta oscitatio cadere non videtur in Tribonianum. Ex nostro §. patet, primo conditam constitutionem, eaque cautum, ut & hæredes legatarii optare possent, deinde diligentiore habito tractatu, ei constitutioni aliquid additum esse. Prior constitutio priori inserta Codici periit, additamentum migravit in codicem repetitæ prælectionis, habeturque *l. ult. C. comm. de legat. & fideic.* Nec est quod aliquem turbet, quod Tribonianus ibi speciem proponat, ubi legatarii hæredes dissenserint circa electionem. Nam hujusmodi speciei & jure veteri locus esse potuit, si testator ita legaverit: *Titio, aut eo mortuo: ejus hæredibus servum, quem optaverint, do lego.* Itaque ex *d. l. ult.* non sequitur, ut jam ante Justinianum legatarii hæredibus jus optandi fuerit. HEIN.

Optare servum] Quod de servo hic dicitur, exempli id causa dictum intelligimus, atque ad rem quamlibet, cujus optio legata sit, pertinere, *d. l. ult. C. comm. de leg.* Sic passim videmus, in optionis legato tantùm servorum mentionem fieri: & Papinian. in *l. actus.* 77. *de reg. jur.* servi optionem refert inter actus legitimos, non quod non idem fuerit in aliarum rerum optione legata; sed quia plerumque servorum potius, quàm aliarum rerum optio legari solita erat: unde & de eo sæpius Jurisconsulti & consulebantur & scribebant, id quod manifestè apparet ex lectione totius *tit. de opt. legat.*

Sorte hoc esse dirimendum] Si plures legatarii, vel unius plures hæredes in optando dissentiant, unus sorte qui optet, constitui, cujus optionem cæteri ratam habeant, expressè cautum est *d. l. ult. C. comm. de legat.* Frequens autem admodum etiam apud veteres fuisse sortis & fortunæ judicium, ex variis Jurisconsultorum responsis elucet: *l. sed cum.* 14. *de judic. l. generaliter.* 24. §. *quid ergo.* 17. *de fideic. lib.* quamquam vix, ubi negotium animi judicio explicari potest: de quo nos *lib.* 1. *select. quæst. c.* 35. Utebantur antiqui & micatione digitorum: Varro, *Micandum erit cum Græco, utrum ego illius numerum, an ille meum sequatur.* Cicero 1. *de offic. Sed quasi aut sorte aut micando victus, alteri cedat alter.* Suet. *in August. c.* 13. *Patrem & filium pro vita rogantes sortiri aut micare jussit.* 7
Quando autem & quibus casibus res dubia sorti permittenda sit, ab hoc loco alienum est quærere. VINN. In loco Suetonii alii legunt *sortiri aut dimicare*: Sed *micare* habuit Codex MSC. Salmasianus. Sic res olim in foro, sic carnes de lanio micando emebantur. Quod Turcium Apronianum, V. C. Præfectum urbi, utilitate suadente sustulisse, ex marmore veteri intelligimus. Vide plura apud Casaub. in not. ad Sueton. *l. c.* HEIN.

TIT.

TEXTUS.

Quibus legari potest.

24. *Legari autem illis solùm potest, cum quibus testamenti factio est.*

COMMENTARIUS.

TRansit hic Imperator ad partem principalem hujus tituli secundam, in qua agitur de personis, quibus legari potest. Sic autem initio definit, legari illis solùm posse, cum quibus testamenti factio est. Non ait, qui testamenti factionem habent; quo soli propriè significantur, qui testamenti faciendi jus habent; ut ostendimus supra in §. *testes autem. 6. de test. ord.* sed cum quibus testamenti factio est: quo continentur etiam qui ipsi testamentum facere non possunt, modo jus capiendi ex alieno testamento habeant. Quinam autem isti sint, docetur §. *extraneis. 4. praec. tit.* De iis, qui capere non possunt, dictum est in hæredum institutione. Olim hac in parte nonnulla inter legata & fideicommissa differentia fuit, poteratque quibusdam incapacibus fideicommissum relinqui, quibus legari non poterat, vel propter conditionem libertinitatis, vel propter leges Voconiam, Juliam, Papiam, aut similes quibus capere, aut totum capere vetabantur: qua de re forte uberius infra *sub tit. de fideic. hær.* Illud nunc sciamus, legibus istis & differentiis incapacium sublatis, nullum amplius hac in re discrimen inter legata & fideicommissa superesse.

TEXTUS.

Jus antiquum de incertis personis.

25. *Incertis verò personis neque legata neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat, veluti si quis ita dicat,* Quicumque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundum dato. *Illud quoque, quod is relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent, æquè incertæ personæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari; quia placebat, nominatim servos liberari. Sub certa verò demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti,* Ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato. *Incertis autem personis legata, vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus cautum erat.*

NOTÆ.

25. *Incertis personis*] Receptum tamen fuit, ut pauperibus, *l. 24. C. de episc. & cler.* civitatibus, *l. 26. ad SC. Trebel. l. 22. de leg. 1.* corporibus & collegiis licitis, *l. 12. C. de hær. inst. l. 1. §. 15. ad Treb.* relicta, rata essent.

COMMENTARIUS.

1 *Exponuntur aliquot loci, ex quibus falsò quidam colligunt, etiam jam olim hæreditatem legatumve incertis personis relinqui potuisse.*
2 *De legatis relictis civitatibus, municipiis, collegiis, pauperibus.*
3 *Cur ejus, quod incertæ personæ relictum erat, per errorem soluti non esset repetitio.*

INcertæ personæ olim neque hæreditas, neque legatum, aut fideicommissum relinqui poterat. Ulp. *tit. 22. §. 3. & tit. 24. §. incertæ. 18.* Paul. *3. sent. 6.* Ratio hæc erat, auctore Ulpiano *d. tit. 22. §. 3.* quoniam certum esse debet testantis consilium. Sic enim verba legis duodecim, *Uti quisque legassit,* veteres interpretati sunt, ut quisque certo consilio ac solido judicio statuerit, &c. At hæreditatem bonave sua magno sæpe labore quæsita relinquere incertæ personæ, tam certi consilii non est, ut potius species quædam dementiæ esse videatur. Non est contrarium, quod Marcianus scribit, 1 tale legatum utile esse: *Illis, qui testamentum meum obsignaverint, hæres meus decem dato, l. si quis. 14. de reb. dub.* Nam quod futuris signatoribus seu testibus legatur, id non incertis, sed certis personis relinqui intelligitur. Etsi enim tunc incerti & testatori ignoti sunt, cùm is privatam voluntatem suam scribit, tamen non possunt non esse certi eo tempore, quo propriè testamentum fieri dicitur, hoc est, cùm solemnia peraguntur, quibus adhiberi testes nisi sciente testatore & rogante non possunt. Non obstat quoque *l. in tempus. 62. §. 1. de hær. instit.* agitur enim ibi expressè de institutione certæ personæ, quam & testator proprio nomine designavit: sed quia plures erant testatori eodem nomine amici, non apparebat, de quo sensisset: cujusmodi in casu audienda est probatio voluntatis; & qui probare poterit, de se sensisse defunctum, admittendus, *arg. l. falsa. 33. §. 1. de cond. & dem.* quamvis totam exceptionem illam, *nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit revelatum pro qua persona testator senserit,* responso Jurisconsulti adjectam à Triboniano nullus dubitem, add. Ant. Fab. *5. conj. 19.* Magis videtur obstare *l. 5. de reb. dub.* Respondet Donellus, proponi illic legatum aut fideicommissum relictum in-

incertæ quidem personæ, sed ex certis tamen; quod etiam olim licuit, ut statim audiemus: quippe verba illa fideicommissi, *Sive quis alius restitutionem mihi impetraverit*, cum Juliano & Cajo sic interpretanda, si quis alius ex amicis quorum testator mentionem non fecit. Alii putant, etiamsi quis alius curaverit testatorem restitui, non minus fideicommissum deberi, quasi
2 pro beneficio, quod speratur, datum. Porro ex hoc jure manavit, quod nec civitates, nec municipia aut collegia hæredes institui aut legatum capere potuerunt, Ulp. *d. tit.* 22. §. 4. Plin. *lib.* 5. *epist.* 7. *ad Calvisium*: *Nec hæredem*, inquit, *institui*, *nec percipere posse rempub. constat*. Cæterum postea, ut hæc corpora legatum capere possent, permissum fuit, etiam tempore mediæ jurisprudentiæ, *l. si quis.* 37. *in fin l. si hæres.* 73. §. 1. *l. si quid.* 117. *l. civitatibus.* 122. *de legat.* 1. *l. cum senatus.* 20. *de reb. dub. l. omnibus.* 26. *ad Treb.* A Nerva hoc primum introductum, post deinde à senatu auctore Hadriano diligentius constitutum fuit, Ulp. *tit.* 24. §. *civitatibus.* 28. Paulus Marco id tribuit, *d. l. cum senatus.* 20. In propriis nominibus facilis est auctorum lapsus. Tamdem etiam concessum, ut civitates & municipes hæredes institui possent, *l. hæreditatis.* 12. *C. de hær. inst.* quod ætate Ulpiani & Pauli nondum obtinebat, ut liquet ex fragmentis ejusdem Ulpiani *tit.* 22. §. 4. *& d. l. omnibus.* 26. *ad Treb.* quibus locis hoc tantùm traditur, fideicommissam hæreditatem municipibus restitui ex Senatusconsulto Aproniano. Eamdem denique rationem habuit, quod legatum pauperibus relictum non valebat: quod nunc firmum ratumque omnibus modis habetur, daturque jus & nomen hæredis episcopis, œconomis, xenodochis: nomen, ut sint hæredes: jus, ut debita exigant, creditoribus hæreditariis respondeant, pauperibus relicta dividant, *l. id quod.* 24. *l. si quis.* 49. §. 1. *& seqq. C. de Episc. & Cler.* Cyn. Bald. Salic. *in d. l. id quod.* 24. Bart. *in l.* 5. *de reb. dub.* Tulden. *ad tit. C. de incert.* VINN. Hujus juris historia non satis accuratè exponi videtur à Vinnio. Quamvis enim Ulpianum sequutus, à Nerva antiquum jus primum mutatum esse existimet; id tamen non satis conciliari posse videtur loco Plinii, qui sua ætate nondum capere potuisse res publicas tradit, idque sub Trajano, ut videtur. Nam in eadem *epistola* 7. *lib.* 5. liberalitatis ac munificentiæ erga Novocomenses mentionem facit, quam jam post consulatum ostendisse videtur, uti ex marmore apud Gruter. P. CCCCLIV. & MXXVIII. adparet. Primum ergo SC. permissum videtur ut caperent civitates fideicommissa, idque sub Hadriano, consule Apronio, anno Christi 117. vel 123. Sub eodem & legata civitatibus relicta SCto firmata. Ulp. *Fragm. tit.* 24. §. 28. Unde legati hujusmodi exemplum exstat in *l.* 101. *ff. de leg.* 3. Postea D. Marcus id jus etiam ad collegia, *l.* 20. *ff. de reb. dub.* immo etiam ad vicos protulit, *l.* 73. §. 1. *ff. de legat.* 1. Denique & hæredes institui potuere civitates non demum per Constitutionem Leonis Thracis. *l.* 12. *C. de hær. inst.* sed jam temporibus Paulli, id est Severi & Caracallæ, ceu ex *l.* 121. *ff. de legat.* 1. colligimus. HEIN.

Quam incerta opinione] Incerta persona hic dicitur, quam testator animo suo incerta & cæca opinione subjicit, id est, cùm mens & cogitatio testatoris nullis certis finibus circumscripta tamquam in immenso atque infinito vagatur: nam si mens ejus certo numero personarum, quas omnes novit, terminetur, incertitudo personæ legatarii legatum non vitiat, ut exempla subjecta demonstrant.

Qui primi consules designati] Puto, hoc exemplum ad eum pertinere, qui vel ante candidatorum numerum constitutum, vel cùm eos non nosset, incertissima opinione dixit, *qui primi consules designabuntur*. Quod si è constituto jam candidatorum numero, quos testator novit, ei qui primus consul designatus fuerit, centum legaverit, magis est ut hoc legatum valeat, ut relictum uni ex certo personarum numero cum certa demonstratione.

Libertas quoque incertæ personæ] Antea dixit, ne militem quidem legatum aut fideicommissum incertæ personæ relinquere potuisse, etsi militum testamenta nullis adstringebantur juris civilis subtilitatibus: cujus tamen generis unum hoc fuit, quod incertæ personæ legari non potuit. Aliam nunc subjicit ejusdem juris ampliationem, quod nec libertas, cujus summus alioqui favor semper fuit, incertæ personæ dari potuerit, addita ratione, *quia placebat nominatim servos liberari*, quod videtur cautum fuisse lege Fusia Caninia. Ulp. *tit.* 1. §. *ult.*

Sub certa verò demonstratione] Ex certo personarum ordine aut numero cum certa demonstratione legari incertæ personæ etiam olim jus fuit, veluti: *Ex collegis meis*, *qui nunc sunt*, aut: *Ex cognatis meis*, *qui primus ad funus meum venerit*, aut: *Qui filiam meam uxorem duxerit*, *ei hæres meus illud dato.* Ulp. *tit.* 24. §. *incertæ.* 18. Et notandum in exemplo proposito demonstrationi expressè addi hæc verba, *qui nunc sunt*: alioqui incerta adhuc foret demonstratio.

Per errorem soluta repeti non posse] Hic locus 3
confirmat id, quod ante diximus, ex subtilitate quadam juris civilis hoc esse, quod incertæ personæ legari non potest. Neque enim ratio naturalis impedit, quominus, verbi causa, ei, qui filiam meam aliquando uxorem ducturus est, hæredem meum aliquid dare jubeam. Proinde ex hujusmodi relicto etiam olim nascebatur debitum naturale, id est, hæres ex tali voluntate naturaliter obstringebatur, quæ causa est, quod Imperatorum constitutionibus cautum fuerit, ne ejus, quod incertæ personæ legatum erat, soluti per errorem repetitio esset: quippe naturalis obligationis hic certissimus jure quoque civili effectus est, ut impediat ejus, quod ex ea causa solutum est, repetitionem, *l.* 13. *l. si*

pœna.

pena. 19. *de cond. ind. l.* 10. *de obl. & act.* Christin. *vol.* 4. *dec.* 50. *num.* 4. erratque adeo manifestè Pacius, hunc locum restringens ad legata, quæ pietatis aut religionis intuitu relinquuntur: quo in errore Mynsing. non fuit, ut falso existimat Bachovius.

TEXTUS.

Jus antiquum de posthumo alieno.

26. *Posthumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos hæredes testatori futurus non est: ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.*

NOTÆ.

26. *Ex mancipato filio conceptus*] Alienorum posthumorum diversa sunt genera, & varii gradus: v. Cujac.

COMMENTARIUS.

1 *Posthumos esse similes incertis personis: cæterum non per omnia eodem jure cum his censeri.*

2 *Posthumi alieni qui? & eorum diversa genera.*

QUi in utero sunt, sive posthumi, & tam alieni quàm sui, in hæreditate legitima semper pro jam natis habiti sunt, & capaces hæreditatis sibi ab intestato delatæ, *l. pen. de stat. hom. l. pen. de leg.* 1. Verùm in hæreditatibus testamentariis & legatis nemo posthumus pro nato, initio habitus fuit, propter verba legis duodecim tabularum, *Uti quisque legassit*, &c. quæ sic à prudentibus, ut etiam antea diximus, accepta sunt, uti quisque certo consilio ac judicio decreverit, &c. 1 Cùm enim posthumi omnes incertæ sint personæ, aut incertis personis similes, contra legem fieri visum est, si aut hæredes instituerentur, aut legatum iis daretur, quasi non solido consilio id à testatore factum esset, ignorante, & an nascituri sint, & quales nascituri, & quot nascituri. Paulatim tamen disputatione fori propter utilitatem & non sine magna ratione receptum, ut posthumi sui rectè hæredes instituerentur, & legatum ex testamento caperent. In posthumis alienis interpretatione prudentum nihil mutatum; qua de re fusius disputavimus sub §. 2. *sup. de exhær. lib.* Non in omnibus tamen eamdem rationem posthumi alieni & cujusvis alius incertæ personæ fuisse, ex eo apparet, quod fideicommissum posthumo alieno utiliter relinquebatur, *l.* 5. *in fin. de reb. dub. l.* 2. *de jur. cod.* cæteris incertis personis inutiliter. Et verò non est posthumus planè similis tali personæ, quam testator omnino incerta & cæca cogitatione animo suo subjicit: sed magis & quodammodo similis iis, quos nunquam vidimus qui etiam hæredes institui possunt, §. *ult. sup. de hær. inst.* Cæterum quod hìc Justinianus ait, posthumo alieno jure antiquo inutiliter legari, ei obstat *l.* 6. *de reb. dub.* nam in calce præcedentis *l.* 5. proponitur quis rogatus hæreditatem restituere posthumo suo vel alieno: & mox continenter in *l.* 6. *seq.* posthumus hæres institutus, vel cui legatum relictum est. Respondeo, sunt loci isti diversorum auctorum: ac proinde necesse non est, ut quod in uno dicitur de posthumo vel suo vel alieno, cui hæreditas restitui jussa est, repetatur in altero, in quo simpliciter proponitur posthumus hæres institutus, aut legatum posthumo datum: nec illud etiam eo loco quæritur, an cum posthumo, & cùm quo testamenti factio sit, sed an & quando posthumus partem faciat?

Inter suos hæredes testatori futurus non est] Posthumus suus & alienus sic inter se opponuntur, ut suus posthumus dicatur, qui si vivo testatore nasceretur, in potestate ejus esset, primumque ab eo gradum in familia obtineret, uno verbo, qui nasceretur testatori suus hæres: qualis est is, qui in utero uxoris testatoris est, aut uxoris filii ejus præmortui, aut emancipati, postquam uxor jam conceperat, §. *pen. sup. de tut.* §. 2. *tit. præc.* 2 Posthumi alieni omnes, qui, si vivo testatore nascantur, aut in ejus potestate familiave non nascuntur, aut non nascuntur proximo ab eo gradu, uno verbo, qui sui aut inter suos non nascuntur. Horum autem diversa sunt genera & varii gradus. Primum posthumus alienus avo est nepos natus ex filio, etiam quem superstitem in potestate habebat: quamdiu enim filius in familia manet, nepos ex eo suus hæres avo non agnascitur, §. 2. *sup. de exh. lib. d.* §. 2. *præc. tit.* §. 2. *de hær. ab intest.* At enim quia aliquando fieri potest, ut hic nepos posthumus suus hæres testatori agnascatur, puta si filius vivo testatore decesserit, pro suo hactenus habitus, atque ex formula Galli hæres institui potuit, *l. Gallus.* 29. *de lib. & post.* Magis alienus posthumus est nepos, conceptus ex filio emancipato, *hoc text.* in quo etiam ob causam jam dictam hujus tantùm nepotis posthumi fit mentio: item qui in utero est uxoris filii, qui in adoptiva familia est, *l.* 1. §. *si filius.* 8. *de vent. in poss. l. mitt.* & qui nasci speratur ex testatoris filia, §. *ult. sup. de pat. pot.* Eadem porro ratione posthumus matri alienus est posthumus, puta si cæso utero extractus fuerit, *l.* 6 *fin. pr. de inoff. test.* & aviæ, qui in ventre est filiæ, aut uxoris filii: & adhuc magis alieni, qui nascituri sunt ex agnatis aut cognatis, *l. pen. de leg.* 1. *dict. l.* 6. *de inoff.* Postremo alienissimi & maximè extranei, qui neque legitimi futuri sunt, neque cognati, *l.* 6. *de vent. in poss. mitt.* Hos autem omnes Justiniani definitio complexa est.

TEXTUS.

Jus novum de personis incertis & posthumo alieno.

27. *Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta, quum in no-*

stro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere.

NOTÆ.

27. *In nostro Codice constitutio*] Desideratur hæc Justiniani constitutio. Ex verbis autem hujus textus hoc constat Justinianum cavisse, ut incertitudo personæ, cui aliquid legatum est, non vitiet legatum, si vel in præsens, vel ex futuro eventu certitudo aliqua apparere possit.

COMMENTARIUS.

HUjusmodi *species sine justa emendatione*] Dubium est, utrum indistinctè hoc referendum sit ad speciem de incertis personis, de quibus superius egit, an verò tantùm ad speciem de alieno posthumo, cujus proximè meminit in §. *prec.* Sed rectè plerique interpp. sentiunt, Justinianum loqui in universum de specie incertarum personarum, quas hactenus commemoravit, atque hoc dicere, constituisse se, ut & posthumo alieno & cæteris personis incertis, quas modò eventus postea demonstrarit, legatum relictum valeat. Atque hoc ex eo satis intelligitur, quod scriptum est in §. *incertis.* 25. incertis personis legari olim concessum non fuisse: quod stultè diceretur, si ne nunc quidem id concessum esset constitutione Justiniani. Habemus etiam certissima hujus rei argumenta in hoc ipso §. quæ in progressu indicabimus. Hoc tamen dubii adhuc relinquitur, quatenus scilicet jus illud, quod de incertis personis recensuit, emendarit. Non enim dicit, se id jus penitus sustulisse, sed non penitus reliquisse inemendatum. Ex verbis quidem Justiniani nihil hìc colligere possumus, quàm hoc eum constitutione sua cavisse, ut incertitudo personæ, cui quid legatum est, non amplius vitiet legatum, si ulla ratione vel nunc, vel ex futuro eventu certitudo aliqua apparere possit. Sed tamen non semper id admittendum videtur. Quid enim si eventus inciderit in eas personas, mortuo aut ignorante testatore, quibus verisimile non est, specialiter eum legaturum fuisse? Finge sic esse legatum, *Qui filiam suam filio meo collocaverit, ei hæres meus centum dato*: eamque collocasse ignorante testatore, qui inimicus testatori fuerit, qui pessimè de eo meritus, qui sit infamis aut vitæ flagitiosæ: non putarem, huic quicquam ex hujusmodi legato deberi, ne nunc quidem post constitutionem Justiniani. Certius verò de re tota constitui posset, si constitutio, ad quam hìc relegamur, extaret: sed in Codice, quo nunc utimur, desideratur. Græcam fuisse verisimile est, omissamque à Latinis descriptoribus intercidisse.

Non solùm in hæreditatibus] Ergo olim nec hæres institui incerta persona potuit: quod etiam disertè scriptum est ab Ulp. *tit. 22. §. 3.* De posthumo tamen alieno testatur ipse Justinianus §. *seq.* potuisse eum & antea hæredem institui. Cæterum hoc quomodo accipiendum sit, ibi declarabimus.

Et fideicommissis] De fideicommissis cautum propter personas incertas, §. *incertis. 25. sup. eod.* nam posthumo alieno etiam antea fideicommissum relinqui potuisse evincitur ex *l. 2. de jur. cod. l. 5. §. ult. de reb. dub.* Et hoc certum argumentum est, Justinianum non solùm de posthumo alieno cavisse, sed de cæteris quoque personis incertis.

Tutor autem nec per nostram const. incertus dari] Hic iterum locus ostendit, verum esse, quod diximus, Justinianum in constitutione, cujus hìc meminit, emendasse jus de personis incertis, non solùm posthumis: malè enim alioqui in ea tutorem incertum exciperet. Quod autem exceperit tutorem incertum, atque in eo jus vetus conservari voluerit, *l. tutor. 20. de test. tut.* ad cautionem pupilli pertinet: quippe cujus interest, ne incerti aut ignoti, de quorum fide, diligentia ac moribus testatori constare non potuit, ad tutelam admittantur, maximè sine satisdatione, à qua tutores testamentarii immunes sunt. Cui adde, quod in delatione tutelæ nullum lucrum vertitur, quod ea suscepta tutor consequatur.

TEXTUS.

De posthumo alieno hærede instituto.

28. *Posthumus autem alienus hæres institui & ante poterat, & nunc potest: nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest.*

COMMENTARIUS.

1 *Quomodo accipiendum, quod hic ait Justinianus, posthumum alienum etiam antea hæredem institui potuisse?*

2 *Confutantur Alciatus & Bachovius, qui putant huic loco deesse negationem.*

ETsi, ut superius dixi, antea ita jus fuit, ut posthumo alieno inutiliter legaretur: nihilominus tamen, ut nunc hìc ait, hæres institui is posthumus etiam antea potuit. Hoc autem non videtur convenire cum iis, quæ supra relata sunt de inutili institutione posthumi alieni, & de emendatione juris veteris etiam hac in parte à Justiniano facta. Tum si antea posthumus alienus hæres institui potuit, quid opus fuit addere, etiam nunc eum institui posse? An quia constitutione sua jus vetus in eo confirmavit? nullo modo: profitetur enim expresè, se antiqui juris obser-

servationem circa incertas personas & posthumos alienos emendasse etiam in hæreditatibus, significans, sua demum illa constitutione effectum, ut etiam posthumus alienus rectè hæres instituatur. Sed sciendum est, neutrum jure civili in persona posthumi alieni valuisse; sive hæres institutus esset, sive legatum ei datum: cæterum legatum etiam jure prætorio insuper habitum, cum eo jure institutio posthumi alieni, ut favorabilior, sustineretur, institutumque prætor adjuvaret dando ei bonorum possessionem secundum tabulas, *infr. de bonor. possess. in pr. l. posthumus. 6. de inoff. testam. l. 1. §. si filius. 12. de vent. in poss. mitt. l. 3. de bonor. poss. sec. tab.* Quamobrem interpp. fere omnes hæc verba Justiniani, *& ante poterat, & nunc potest*, sic acceperunt, ante poterat jure prætorio, nunc potest etiam jure civili ex constitutione scilicet Justiniani, ut cùm utrumque intelligi non possit de eadem juris specie, accipiatur de eodem juris effectu, cùm parum referat ad vim tabularum, utrum hæreditas ex iis adiri, an bonorum possessio peti possit; quod ego verissimum esse arbitror. Neque obstat, quod Justinianus loquitur de hærede instituto, quod verbum est juris civilis: sic enim loqui eum necesse fuit, ut ostenderet differentiam institutionis & legatorum, de quibus antea egerat. Et quid prohibet, quominus dicatur jure facta institutio, quæ jure prætorio sustinetur? Sanè Ulp. in *d. l. 6. de inoff. test. l. 1. §. si filius. 12. de vent. in poss. mitt.* cùm de posthumo alieno loquens eum hæredem scriptum aut hæredem institutum, natumque secundum tabulas habere scribit, nihil aliud significat, quàm posthumum alienum jure prætorio rectè hæredem institui. Quin etiam Paulus simpliciter respondet, hujusmodi institutionem jure fieri, *l. Titius. 25. §. 1. de lib. & posthum.* cujus species huc quoque pertinet, ut bene contra Cujacium observavit Ant. Fab. *9. conj. 2.* D. Bachovius tamen contra

2 omnium exemplarium & Græcarum Institutionum fidem existimat, huic loco deesse negationem, & legendum, *Posthumus autem non alienus*, id est, *suus*: quod jam olim etiam tentavit Alciatus *9. parerg. 1.* Sed errare eos apertè ostendit subjecta exceptio, *nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest*: quæ exceptio necessario intelligenda est de posthumo alieno, sive eam accipias de posthumo, qui in utero sit ejus mulieris, quicum omnino nullum connubium est, ut sunt Vestales, Sanctimoniales seu Ascetriæ, quæ perpetuam voverunt castitatem; sive etiam de eo posthumo, qui ex ea muliere & testatore nasciturus est, quæ illius uxor esse prohibetur, propter cognationem puta, aut affinitatem, aut quia alii nupta: quippe quod ex his nascitur vivo testatore, in potestate ejus nasci non potest; estque turpis hujusmodi institutio, ipsoque jure non valet, *l. 9. §. 1. de lib. & posth.* Jam verò stultissimè exciperetur posthumus alienus, si id quod præcedit, ad posthumum alienum non pertinet, sed ad non alienum sive suum duntaxat. Miror que adeò judicium Bachovii, qui hac exceptione etiam confirmari putat suam illam & Alciati emendationem. Cæteris Bachovii argumentis quivis facile occurret, qui modo hæc nostra attentè legerit.

TEXTUS.

De errore in nomine legatarii.

29. Siquidem in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarii testator erraverit, cùm de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus servatur; & rectè. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui, si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

NOTA.

29. *Cùm de persona constat*] Id est, dummodo certum sit demonstratione testatoris, de quo ille senserit. Et pari ratione quamvis testator erraverit in nomine proprio rei legatæ, veluti si fundum Cornelianum pro Semproniano nominaverit, utile est legatum, & debebitur Sempronianus *l. 4. de leg. 1.* Secus est si erraverit in nomine rei appellativo, puta si cùm vestem legare vellet, supellectilem scripserit: quia rerum vocabula naturæ consona, publica & immutabilia sunt, *d. l. 4. l. 7. §. 2. de supel. leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Subtilius ac diligentius, quàm passim, explicatur differentia nominum propriorum.*
2 *Cur error in nomine legatarii non vitiet legatum, cùm de persona constat? & n. 5.*
3 *Nec errorem in nomine proprio rei legatæ vitiare legatum: & cur vitiet error in nomine appellativo?*
4 *Quid si testator rem oculis subjectam alieno nomine appellaverit?*

TRactationi de incertis personis ea de errore nominis, item de falsa demonstratione & falsa causa ideo subjungi videtur, quia hæ quoque quodammodo personam legatarii incertam reddunt. Pertinet huc titulus *Pand. de cond. & demonst.* item *tit. C. de fals. caus. adj. leg.* cum 2. *seqq.* ad quos vid. D. Tuld. & Perez. add. Christin. *vol. 4. decis. 49.* Nos etiam quædam subtilius atque accuratius, quàm illi fecerunt, explicabimus.

In nomine, cognomine, prænomine, agnomine] Hæc quatuor nomina etiam Imp. Gordianus distinctè expressit, *l. 4. C. de test.* & Charisius Grammaticus sic scribit: *Propria nomina in quatuor species dividuntur, prænomen, nomen, cognomen, agnomen, ut Publius, Cornelius, Scipio, Africanus. Prænomen est, quod nomini præponitur, ut Publius. Nomen, quod familiæ originem declarat, ut Corne-lius.*

lius. *Cognomen*, *quod nomini subjungitur*, *ut Scipio*. *Agnomen*, *quod extrinsecus adjici solet*, *ut Africanus*. Hæc ille. Plura etiam ejusmodi apud Romanos videmus, ut *Marcus Licinius Crassus Dives*, *Marcus Porcius Cato Sapiens*, *Quintus Fabius Maximus Allobrox*, *Lucius Cornelius Scipio Asiaticus*. Charisius auté non satis distinctè videtur
1 rem ipsam explicasse. Prænomen erat nomen cujusque proprium; ut *Marcus*, *Lucius*, *Paulus*, *Publius*. Nomen totius gentis commune erat, hoc est, omnes, qui ex eadem gente erant, eodem nomine appellabantur, verbi causa, qui ex gente Cornelia, omnes Cornelii, qui ex gente Valeria, omnes Valerii nominabantur. Cognomine singulæ familiæ in quaque gente distinguebantur, idemque omnium, qui ejusdem familiæ erant, cognomen erat: ut in gente Cornelia, qui ex familia Scipionum, Scipiones, qui ex familia Lentulorum, omnes Lentuli, &c. Agnomen dicebant, quod ab eventu alio ducebatur, ut Publ. Scipio ex Africa, Lucius ex Asia oppressa agnomen acceperunt, quamquam ejusdem essent familiæ, teste Cicerone *pro Muræn.* quo tamen loco non agnomen illud, sed cognomen vocat. Idem *lib. 2. de offic. c. 16. Divitem Crassi*, & *libro de amicit. c. 2. Sapientem M. Catonis cognomen* fuisse scribit. Apud nostros quoque tantùm nominis, prænominis, & cognominis mentionem fieri reperio *l. 1. de lib. & post. l. hæredes. 21. §. 1. qui test. fac. l. 8. §. 2. sec. tab.* Unde apparet, veteres appellatione cognominis etiam agnomen complecti, etsi hæc interdum distinguant. Cicero *lib. 1. de invent. c. 9. Nomen cùm dicimus*, inquit, *cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet*. Non fuere autem apud Romanos agnomina aut frequentia aut necessaria, quippe quibus plerosque caruisse constat. At his tribus, prænomine, nomine, cognomine perpetuo uti consueverant: ut *L. Cornelius Sylla*: *C. Julius Cæsar*: *M. Tullius Cicero*. Theophilus hanc rem Græcis parum cognitam, ut potest, declarat, scribens, nomen esse τὸ κύριον ὄνομα, prænomen, quod nomini præponitur, à majoribus vel benefactoribus assumptum. Hodie in toto orbe Christiano præter nomen familiæ sive cognomen hæreditarium, à parentibus aut amicis proprium nomen mutuamur, quod nobis imponitur, cùm Sacramento Baptismi initiamur, & in Ecclesiam recipimur. VINN. Omnibus Romanis fuisse cognomen, haud facile demonstraveris. Aliud de C. Mario, Q. Sertorio & L. Mummio observavit Plutarchus *in vita Marii ab init.* Sic & fœminæ, eodem teste, nomen quidem habebant gentile, ut Tullia, Fulvia, Livia, immo & prænomen, ut à Perizonio, Spanhemio aliisque demonstratum est, sed nullo cognomine. Sed & id observandum, genti Sulpitiæ bina semper fuisse prænomina: alterum commune SERVIUS: alterum proprium, ut *Cajus*, *Marcus*, &c. Adoptivi plerumque retento prænomine, adsumebant nomen patris adoptantis, & cognominis loco addebant nomen gentis, ex qua prodierant, inflexum in ANUS. e. g. M. JULIUS OCTAVIANUS. Sed hæc tamen non semper ita se habuisse permultis exemplis ostendit vir summus Ez. Spanhemius *de usu & præst. numism.* HEIN.

Cùm de persona constat] Sive quis hæredem instituit, sive alicui quid legat, personam hæredis & legatarii demonstrare oportet. Demonstrantur personæ citra controversiam suo nomine, cæterum & aliis rebus demonstrari possunt, & si aliis demonstrentur, valet institutio & legatum perinde, ac si proprio nomine demonstratæ essent, *l. quoties. 9. §. si quis. 8. de hær. inst. l. 8. §. 2. de bon. poss. sec. tab. l. 4. C. de testam.* & generaliter in omnibus partibus juris demonstratio vice nominis fungitur, *l. 6. de reb. cred. l. nominatim. 34. de cond. & dem. l. 2. de lib. & posth.* Cui jam & illud consequens est, ut si falsum nomen adjectum 2
sit, errante in nomine testatore, nihilominus & institutio & legatum valeat, perindeque habendum sit, quasi nomen omnino adjectum non esset: dummodo certum sit demonstratione testatoris, de quo ille senserit. Ut enim cætera omittantur, personam tamen necesse est ita demonstrari à testatore, ut certo appareat, quem ille intellexerit, *d. l. quoties. 9. §. si quis. 8.* Pro non dicto enim est, aut pro non scripto, quod ita dictum scriptumve est, ut non intelligatur, *l. 2. de his, quæ pro non script. hab.* Finge ergo, hoc modo vel instituisse; *Corneliæ, sororis meæ, filius hæres esto*, vel legasse, *Corneliæ, sororis meæ, filio fundum illum do lego*, si soror unum tantùm filium habeat, hic quia satis apparet quem testator designavit, valet institutio & legatum. Idemque est, si sic dixerit; *Cornelius, sororis meæ Corneliæ filius, hæres esto*: aut, *Cornelio, sororis meæ Corneliæ filio, centum lego*: etiamsi ei non Cornelio, sed Sempronio nomen sit. Porro dum certa sit demonstratio, unde ea ducatur, nihil interest. Nam & sic rectè hæres nuncupatur indicio digiti, *Hic mihi hæres esto*, cùm præsens est, qui ostenditur, *l. nemo. 58. de hær. inst.* Denique & sic quoque rectè demonstratur; *Cujus nomen in codicillis scripsero, ille mihi hæres esto*, *l. 10. de cond. inst.* cujusmodi demonstrationes in legatis vel magis valere debent. Pari ratione etsi testator erraverit in nomine rei legatæ, veluti si fundum Cornelianum pro Semproniano nominaverit, utile est legatum, & debebitur Sempronianus, si constet hunc legatum esse, *l. 4. de legat. 1.* Et convenienter, si quis, cùm unum tantùm servum haberet, dixerit; *Servum meum Stichum do lego*, valebit legatum, licet servo *Davus*, non *Stichus*, nomen sit *arg. §. seq.* Planè si quis cùm vestem legare vellet, suppellectilem scripserit putans vestem appellatione suppellectilis contineri, placet, nec suppellectilem nec vestem deberi, quasi neutrum legatum sit, *d. l. 4. de legat. 1.* ubi Jurisconsultus differentiæ hanc rationem reddit, quod *rerum vocabula immutabilia* sint, *hominum mutabilia*. Rerum vocabula vocat, quæ Grammatici appellativa; hominum, quæ illi propria,

pria, eo quod rei sive personæ tantùm singularis designandæ causa reperta sunt. Hæc mutabilia esse ait, quia scilicet privata sunt, & pro arbitrio singulorum & imponuntur, & mutantur: illa immutabilia, quia publica & communia, *l. Labeo.7. §.2. de supell. legat.* ut proinde error in his tolerabilis sit, in illis stultus & intolerabilis. Et est sanè ingens inter hæc discrimen. Propria nomina omnia θέσει constant, & ita, ut pro arbitrio cujusque privati & citra considerationem naturæ rei imponantur: unde nec rei οὐσίαν, sed tantum differentiam ἐπουσιώδη indicant. Appellativa autem fere φύσει constant, id est, à natura vim suam habere videntur, saltem prima, quæ sunt ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα, idest principia & elementa reliquorum. Sanè Cratylus apud Platonem existimat, majorem quamdam vim, quàm humanam prima rebus nomina imposuisse. Sed & flexa, etsi impostitia sunt, publica tamen & ipsa sunt ac communia, & sive prudenter, sive temere & κατὰ τὸ αὐτόματον imposita sunt, non sunt tamen arbitraria, ut ex singulorum opinione exaudiri debeant, sed ex communi usu. In summa eorum impositio naturæ consona habetur, nec minus hæc, quâm prima, ipsam rei substantiam indicant. VINN. Sed non temere hodie quisquam cum Cratylo apud Platonem existimabit, vocabula φύσει significare, non ex impositione hominum. Nec opus tam subtili ratione, quum prior reddi possit. Nomen proprium uni datur, adpellativum pluribus commune est vel personis vel rebus. Si quis itaque per errorem supellectilem pro veste scripserit, neutrum debetur, non vestis, quia hujus non fit mentio, non supellex, quia de hac non sensit, vocabulo hoc pluribus rebus quam vestibus conveniente. Ast si Davum pro Sticho dixit, & unus tantum servus adsit, facile adparet de quo senserit testator, quia nomen proprium servile non nisi uni servo suo competere potest. HEIN. De illo quæsitum est, an non saltem va-
4 leat legatum, si res, cùm oculis subjecta esset, à testatore demonstrata sit, utut alieno nomine eam appellaverit; veluti si, cùm equus præsens esset, ita legavit, *Hunc bovem Titio lego*. DD. comm. probant sententiam Accursii in *l. quæ extrinsecus. 65. de verb. obl.* existimantis valere, atque equum deberi: quod tamen mihi minimè consentaneum videtur ei, quod scribit Paulus *l. 3. de reb. dub.* eum, *qui aliud dicit, quàm vult, neque id dicere, quod vox significat, quia non vult, neque id, quod vult, quia id non loquitur*: convenienter planè sententiæ sive Servii sive Celsi, *non videri quemquam id dixisse, cujus non suo nomine usus sit*, aut, quod idem valet, neminem videri sensisse, quod non dixit: quamquam Tubero plus hic tribuebat volũtati, *l.7. §.2. de sup. leg.* Quamobrem magis est, ut tale quoque legatum inutile haberi debeat, atque æquè stultum ac derisorium, ut illa de quibus *in l.4 de legat.1.* quod etiam Mynsingero verius videtur. Sanè si quis chartas librorum appellatione, aut contra, complexus esse dicatur, locus esse potest quæstioni voluntatis propter rerum affinitatem, *l. librorum. 52. §. quod tamen.4. de legat. 3.* Quin etiam generaliter id admittendum putem, si aliquo colore usuve loquendi vocabulum, quo testator usus est, ad id, quod voluisse dicitur, extendi potest, *arg. l. 9. de trit. vin. ol. l.*

Significandorum hominum gratia] Ratio elegans, si enim nomina in hoc inventa sunt, ut per ea commodius personæ designentur, profectò nec omissio nominis, nec error in nomine legatarii, si aliunde de persona ejus certo constat legatum vitiare debet: & rectè Pedius nihil referre dicebat, proprio nomine res appelletur an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quoniam vice mutua fungantur, quæ tantumdem præstant, *l. 6. de reb. cred.*

TEXTUS.

De falsa demonstratione.

30. *Huic proxima est illa juris regula, falsa demonstratione legatum non perimi. Veluti si quis ita legaverit*: Stichum, servum meum vernam, do lego. *Licet enim non verna, sed emptus sit; si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit*: Stichum servum, quem à Sejo emi, *sitque ab alio emptus; utile est legatum, si de servo constat.*

COMMENTARIUS.

1 *Regulam hoc loco traditam sic esse temperandam, nisi quid aliud legato obstet, præter falsitatem demonstrationis: quod variis exemplis declaratur.*

QUod in errore nominis personæ legatarii, aut proprii vocabuli rei legatæ custoditur, ut etsi falso hujusmodi nomine testator usus sit, legatum tamen ob id non vitietur, modo de persona aut re aliunde constet: id etiam obtinet in demonstratione, hoc est, adjectioni omni, quæ extra nomen personæ aut rei designandæ gratia adhibetur, ut etsi vel in persona legatarii, vel in re legata demonstranda aliquid erratum sit, tamen perinde legatum valeat, ac si nullus error intervenisset: dummodo constet, cui legare, aut quam rem legare testator voluerit, *l. demonstratio. 17. in pr. & §.1 l. falsa. 33. cum l. seq. de cond. & dem.* Ratio est, quia nomen & demonstratio mutua vice funguntur, aut demonstratio vice nominis, *l.6. de reb. cred. l. nominatim. 34. de cond. & dem.* Eoque respicit Justin. *in p. hujus §.* cùm ait, proximam esse superiori hanc juris regulam, *falsa demonstratione legatum non perimi*. Habet autem 1
hæc regula suas nonnullas exceptiones, & in universum sic temperanda est, nisi quid aliud legato obstet præter falsitatem demonstrationis. Etenim si demonstratio certam rem aut summam indicet,

sed circumscriptam certo loco, eaque res illo loco non reperiatur, inutile hoc esse legatum traditum est. Ut ecce, testator, ita legavit; *Centum, quæ in arca habeo, Titio lego*. Si hæc in arca nulla sint, placet nihil deberi, quasi certum corpus, quod in rerum natura non est, legatum sit, *l. si servus*. 108. §. *qui quinque*. 10. *de legat*. 1. *l*. 1. §. *sed & si*. 7. *de dot. præl*. juncta *l. planè*. 34. §. 4. *de legat*. 1. prius enim esse debet, quod legatur, quàm legatum valeat, aut dici possit falsa demonstratione non perimi, *l. quibus*. 40. §. *pen. de cond. & dem*. Item si quis ita legaverit: *Quod mihi Titius debet, Sempronio lego*, sine adjectione corporis aut quantitatis, neque Titius quicquam debeat, placet nullum legatum esse, non propter vitium demonstrationis, sed alia evidenti ratione, quia non apparet, quid quantumve legatum sit, *l. si sic legatum*. 75. §. 1. *de leg*. 1. Et eadem igitur ratione inutile erit & hoc legatum: *Quod Titio debeo, ei lego*, si testator neque debeat, neque quantitas adjecta sit; quamvis si ita dixerit: *Decem, quæ Titio debeo, ei lego*, nec quicquam Titio debeatur, legatum sit utile: quia sola falsa demonstratio legatum non vitiat, *d. l. si sic legatum*. 75. §. 1. *l. legavi*. 25. *sub fin. de lib. leg*. Sed & amplius licet quantitas adjecta sit, tamen nec si quidem semper utile legatum in superioribus speciebus. Finge, testatorem ita legasse; *Centum, quæ Titio debeo, Sempronio lego*, constat, hoc legatum inutile esse, etiamsi verùm sit, centum Titio deberi, quoniam debitor id quod ipse debet, alii quàm creditori legare non potest. Quam ob causam nec si falsum erit, legatum valebit: nam quod inutile foret legatum detracto vitio demonstrationis, id adjecta vitiosa demonstratio utile efficere non potest. Finge iterum legasse hoc modo; *Titio centum, quæ mihi debet, lego*, cùm Titius nihil deberet, responsum est, nihil hìc item esse in legato, multumque interesse inter falsam demonstrationem & falsam conditionem sive causam, *d. l. si sic legatum*. 75. §. 2. *d. l. legavi*. 25. *vers. quod si sic*. Nimirum etsi hìc centum verbo legata sunt, revera tamen nihil aliud legatum, quàm liberatio: quo legato hoc continetur, ut si hæres petat, exceptione removeri, si non petat, ultro pulsari possit, ut debitorem liberet, *l*. 3. §. 3. *de lib. leg*. Neutri verò horum locus esse potest, ubi nulla est obligatio. Pari denique ratione si testator centum, quæ Titius ei debebat, legaverit Sempronio, dicendum erit, inutile esse legatum, si nihil Titius debeat, *d. l. si sic legatum*. 75. §. 2. quippe nec hìc legantur centum, quæ hæres det, sed actio, quam præstet adversus Titium: hoc enim legato nominis continetur, ut hæres actiones suas præstet, nullas verò habere aut præstare potest adversus eum, qui nihil debet; quod Jurisconsultus in *d. l. si sic legatum*. 75. §. 2. breviter his verbis significat; *Esse enim debitor debet*.

Stichum servum meum vernam] Exemplum falsæ demonstrationis. Est autem verna servus domi ex ancilla natus, οἰκογενής, οἰκοτριβής. Quod nomen Festus à *vere* deductum putat, *quod id tempus duce natura fætura est*. Hinc *vernaculus*, ut *vernacula lingua, uvæ vernaculæ*, id est, ἐγχώριοι. Cicero 5. *in Ver. c*. 61. *Vernaculum crimen* pro domestico. *Auctor incert. de bello Hispan. cap*. 7. *Vernaculas Pompeii legiones* pro propriis dixit.

Stichum servum, quem à Sejo emi] Aliud ejusdem generis exemplum ex *l. demonstratio*. 17. §. 1. *de cond. & dem*. ubi & aliud occurrit, veluti si ita servus demonstratus sit: *Stichum sutorem, Stichum cocum Titio lego*. Licet enim neque sutor, neque cocus sit, ad legatarium pertinere dicitur, si de eo sensisse testatorem appareat. Exempla autem hæc sunt falsæ demonstrationis adjectæ rei legatæ: idem verò etiam obtinet, si in persona legatarii designanda quid erratum sit, aut falso demonstratum, puta circa corpus, vel artificium, vel officium, vel patriam, vel necessitudinem, vel affinitatem, dummodo de persona ejus constet, cui testator legaverit, *d. l*. 17. §. 1. *l. falsa*. 33. *& l. seq. eod*. Quod tamen & ipsum semper sic accipiendum est, dum nihil amplius obsit legato, quàm falsa demonstratio; non etiam error, qui obstet voluntati: qualis plerumque nascitur ex errore sanguinis. Nam si quis propter hanc opinionem aliquid alicui legaverit, ut sanguine conjuncto, qui non erat, legatum non valebit, *arg. l*. 4. *& l*. 7. *C. de hær. inst*.

TEXTUS.

De falsa causa adjecta.

31. *Longè magis legato falsa causa adjecta non nocet; veluti cum quis ita dixerit*: Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do lego; *vel ita*; Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego. *Licet enim neque negotia testatoris umquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa; aliud juris est, veluti hoc modo*, Titio, si negotia mea curaverit, fundum meum do lego.

NOTÆ.

31. *Legato non nocet*] Quia ait Papinianus: ratio legandi legato non cohæret, *l*. 72. §. 6. *de cond. & dem*. id est, quia legatum constat etiam citra rationem adjectam legato, ideo falsa causa non nocet, quia vera quoque necessaria non est. At citra nomen aut demonstrationem legari non potest.

COMMENTARIUS.

1 *Cur longè minus falsa causa legato adjecta nocere dicatur, quàm falsa demonstratio?*
2 *Causam in futurum collatam sive modum huc non pertinere?*
3 *Qua ratione legatum in proposito sustineatur?*

4 In-

4 *Insigne hujus juris temperamentum.*
5 *Quæ in re conditio & modus conveniant, & discrepent?*

QUod juris est, ait Cajus, in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa, *l. demonstratio. 17. §. 2. de cond. & dem.* Causa nostris dicitur causa præterita; seu ratio, propter quam aliquid datur aut fit *l. damus. 52. de cond. ind.* causa irritatrix, quam dialectici προκαταρκτικὴν vocarent, alias ἀφορμὴ, occasio, causa impellens dicitur. Igitur causa, id est, ratio legandi, etiamsi falsa sit, legato non obest. Sed cur ait, longè minus falsam
1 causam legato adjectam nocere, quàm falsam demonstrationem? Puto idcirco, quia nomen & demonstratio cum legato cohærent; adhibentur enim ad personam legatarii aut rem legatam designandam: causa autem legandi à legato separata est, & sine ulla causa legari & potest & solet. Hanc differentiam indicat Papinianus *l. cum tale. 72. §. falsam. 6. de cond. & dem.* cùm ideo ait falsam causam legato non obesse, *quia ratio*
2 *legandi legato non cohæret.* Causa, quæ in futurum confertur, modus appellatur; veluti, *Centum lego ut opus extruatur,* &c. *d. l. 17. §. ult. de cond. & dem. tit. C. de his quæ sub mod. elg.* Ea autem huc non pertinet: quia quod sub modo legatum est, perinde fere habetur, ac si sub conditione relictum esset, *l. si cui. 91. de cond. & dem. l. 1. C. d. tit.*

3 *Legatum tamen valet*] Donare enim nihilominus testator voluit, aut saltem voluisse præsumitur. Quippe qui sciebat, se ob negotia sua gratis gesta aut patrocinium sibi præstitum nulla necessitate remunerandi teneri, *arg. l. donari. 82. de reg. jur. l. damus. 52. l. in summa. 65. §. 2. de cond. ind.* Cùm igitur gratuitam mereque voluntariam exercuerit liberalitatem, non debet hanc evertere falsitas occasionis, qua primum provocatus ad legandum fuit. Nam & si quis inter vivos ob hanc causam quid dederit, quod negotia sua adjuta putabat, falsa licet persuasione, datum consistit, nec repeti potest, *d. l. damus. 52. de cond. ind.* redditurque hæc ratio *in d. l. in summa. 65. §. 2. eod.* quia qui dedit, donare voluit. Et vel magis igitur id valere debet in ultimis voluntatibus, *arg. l. in testam. 12. de reg. jur.* VINN. Accedit & alia ratio legatis propria. *Legare*, ut supra ex Ulpiano demonstravimus, est *legis modo aliquid relinquere*. Testator itaque est instar legislatoris. Hujus autem lex obligat, tametsi falsa ratione munita: quia jam ipsa legislatoris voluntas pro ratione est. Recte Pufendorff *de I. N. & G. lib. 1. cap. 6. §. 1. Lex licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hæ tamen propriè caussa non sunt, quare ipsi obsequium præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntatis suæ decretum significavit, obligationem subdito adfert, omnino juxta præscriptum suum faciendi, etsi fors ipsi rationes præcepti haut ita liquido adpareant.* Ita ergo & hæredi necessitas imponitur, voluntati testatoris, tanquam legislatoris, adimplendi, si vel maximè hic rationem vel nullam vel falsam adjecerit legato. HEIN. Cæterum insigne hujus juris temperamentum Papinianus addit, *l. cum tale. 72. §. falsam. 6. de cond. & dem.* nisi hæres probet, testatorem legaturum non fuisse, si causam, quam adjecit, falsam esse scivisset. Verba Papiniani sunt, *Sed plerumque doli exceptio locum habebit, si probetur, alias legaturum non fuisse.* Quasi dicat, etsi falsa causa adjecta legatum numquam ita vitiat, quin summo jure peti possit, propter regulam de falsa causa; tamen plerumque fieri, ut petentem legatarium hæres summoveat exceptione doli mali, docens, testatorem solius causæ, quæ adjecta est, gratia legatum reliquisse, alias non fuisse legaturum. Id verò sæpe probatu non est usque adeo difficile. Quid enim si testator aliquando apud amicos apertè dixerit, se, si verbi causa Titius negotia sua non curasset, nihil habere, cur ei quicquam relictum vellet; vel se facere non potuisse, quin egregium officium sibi à Titio præstitum legato aliquo remuneraretur, aliam legandi causam non habuisse; vel hoc unum se movisse, ut Titium legato honoraret, quia restitutionem sibi à Principe impetrasset, alias nihil se illi legaturum fuisse? Denique quotiescumque probari potest, tamquam pro compensatione accepti beneficii legatum datum esse, locus erit exceptioni doli: quippe quæ omnibus obstat, qui non ex voluntate defuncti aliquid petunt, *l. 3. §. ult. de adim. leg. l. 4. §. præterea. 10. de dol. mal. exc.* Et ideo si quis cùm Titio quædam sua negotia peregre curanda commisisset, atque existimans ea diligenter curata esse, centum eidem Titio legaverit cum adjectione hujus causæ, quam falsam esse & negotia illa neglecta hæres doceat; putarem hic etiam petenti legatario obstituram doli mali exceptionem.

Conditionaliter enunciata] Si causa conditionaliter hoc modo enunciata fuerit: *Titio, si negotia mea curaverit, fundum lego,* causa legato ipsa conceptione cohæret, & si falsa est, fit, ut voluntas legato desit, & legatum fit inutile, *l. demonstratio. 17. §. pen. de cond. & dem.* nam conditiones, quæ in præsens aut præteritum tempus conferuntur, si falsæ sint, statim vi sua inanem & inutilem actum reddunt, *§. pen. inf. de verb. obl.* Itaque hoc casu legatum non debebitur ipso jure, eoque nec exceptio adversus petentem desiderabitur. Conditioni affinis est modus: utrum- 5
que enim futurum aliquid spectat; nam si hac legandi formula testator utatur: *Titio centum do lego, ut mihi monumentum faciat,* legatum est sub modo, *d. l. demonstratio. 17. §. ult.* si ita dixerit, *Do lego, si monumentum facias,* est conditionale. Effectus autem inter hæc multum interest: nam legatum sub modo relictum purum est, & statim peti potest, præstita scilicet cautione de re restituenda, si modus non impleatur: sub conditione autem relictum non debetur ante eventum conditionis, & si conditio defecerit, extinguitur, *l. 3. l. 4. C. de cond. insert.* quamquam non omnium conditionum eventus perpetuo

tuo expectatur. Nam si qua earum, quæ in non faciendo consistunt, collata sit in potestatem legatarii, desiderante eo statim repræsentatur relictum, dum is caveat, nihil se ejus facturum, quod testator vetuit: si contra fecerit, rem una cum fructibus restituturum ei, ad quem jure civili, deficiente conditione legatum pertinere potest. Quæ cautio, quod à Q. Mucio inventa est & composita, Muciana dicta: atque in hæreditatibus quoque locum habet, *l. 7. l. is qui. 18. de cond. & dem.* Plura de conditionibus insertis D. Tulden. & Perez. *ad tit. de fals. ca. adj. & 2. seqq.* Christin. *vol. 4. decis. 49.*

TEXTUS.

De servo hæredis.

32. *An servo hæredis rectè legemus, quæritur. Et constat, purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate hæredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione verò rectè legatur servo, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit.*

COMMENTARIUS.

HUjus & sequentis §. exiguus hodie usus est servitute jam sublata. Proponuntur duæ quæstiones contrariæ, una hoc §. an servo hæredis rectè legetur? altera §. seq. an rectè legetur domino servi hæredis instituti?

Purè inutiliter legari] Quod servo legatur, ipsi domino legari intelligitur, *l. non minus. 31. de hær. inst.* proinde si servo legetur, vel ipsi hæredi à semetipso legatur: quod à juris ratione alienum est, *l. & quidem. 18. l. legatum. 116. §. 1. de legat. 1.* Ulp. *tit. 24. §. 20.* neque natura patitur, ut idem sibi & creditor sit & debitor; quod fieri necesse est, si servo hæredis legari volumus: nam hæres hic & creditor sit oportet, quia dominus legatarii, & debitor, quia hæres testatoris. Hinc quotiescumque accidit, ut creditoris & debitoris jura in eamdem personam concurrant, confunditur obligatio, & necessario extinguitur: quia nemo sibi obligatus esse potest, *l. sicut. 75. de solut. l. 7. C. de pact.*

Si vivo testatore de potestate] Utrum quod purè relictum est, valeat, nec ne, ex tempore facti testamenti æstimandum, juxta præscriptum regulæ Catonianæ, quæ quod legatum inutile foret moriente statim testatore, ex postfacto convalescere non patitur, *l. 1. de reg. Cat.* Atqui in proposito, si statim testator decedat, vires habere legatum non potest. Eadem ratione supra dictum est, cùm res sua alicui legatur, quia hoc legatum ab initio non consistit, ideo non convalescere, etiamsi legatarius eam rem vivo testatore alienaverit, *§. sed si rem. 10. sup. eod.*

Sub conditione verò rectè] Quod legatum per conditionem suspenditur, id in incerto est, aliquando valiturum sit, nec ne, ut dici non possit tempore testamenti valere aut non valere: & ideo placet, Catonis regulam ad legata conditionalia non pertinere, *l. 4. de reg. Cat.* quæ ob hoc amplius non pertinet ad legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam hæreditatem cedit, *l. 3. eod.*

An quo tempore dies legati cedit] Dies legati sub conditione relicti ante eventum conditionis non cedit, *l. 5. §. 2. quand. dies leg.* id est, legatum sub conditione datum non ante deberi incipit, quàm conditio extiterit, *l. cedere diem. 213. de verb. sign.* atque ex eo demum tempore vires hujusmodi legatum capit; ut proinde etiam satis sit, cùm conditio existit, rem in eo statu esse, ut possit vires capere; quemadmodum in proposito potest, si scilicet eo tempore servus non sit in potestate hæredis. Quod si tempore conditionis existentis adhuc in hæredis sit potestate, procul dubio legatum nullum est. Sed inquies, etiam in casu præcedenti contingere potest, ut die legati cedente servus non sit in potestate hæredis; potest enim ante mortem testatoris, ex quo tempore dies legati purè relicti cedit, ab hærede manumitti aut alienari. Respondeo, quod attinet ad utilitatem legati puri, ita spectari tempus mortis, ut id tempus vi & potestate regulæ Catonianæ conjungatur cum tempore testamenti facti, perindeque omnino habeatur, licet diutius testatorem vivere contingat, ac si statim testamenti facti tempore decessisset. Ex quo est, quod nec ad ulla legata regula pertineat, quorum dies non cedit tempore mortis, *l. 3. de reg. Cat.*

TEXTUS.

De domino hæredis.

33. *Ex diverso, hærede instituto servo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator, non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur, cum hæreditas à legato separata sit, & possit per eum servum alius hæres effici, & si prius, quàm jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit, vel manumissus, ipse hæres efficitur: quibus casibus utile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & jussu legatarii adierit, evanescit legatum.*

COMMENTARIUS.

HÆc species superiori contraria est. Ait, ei, cujus servus hæres institutus est, etiam sine

ne conditione rectè legari hac ratione, quia etiamsi statim decedat testator, tamen hoc casu dies legati apud eum, qui hæres sit, non cedit: innuens, legatum quidem cedere domino, ac proinde eo mortuo ante aditam hæreditatem ad hæredem ejus transmitti; sed non cedere apud hæredem, ut in casu superiori, cùm domino hærede instituto servo ejus legatur. Quippe dominum non recta per servum hæredem fieri, sed ita, si jussu ejus hæreditatem adierit: posse autem fieri, ut servus institutus, priusquam jussu domini hæreditatem adeat, vel manumittatur, vel alienetur, atque ita vel sibi, vel alteri domino, cujus jussu adierit, hæreditatem acquirat, maneatque sic hæreditas à legato separata. Cùm itaque hic legatum & hæreditas decedente testatore statim in eamdem personam non concurrant, neque ita necessario sequatur hæreditatis cum legato confusio, ut superiore casu legati cum hæreditate, placet, legatum interim in suspenso esse; & siquidem servus, antequam jussu domini hæreditatem adierit, manumissus vel alienatus fuerit, utile esse legatum: si verò in eadem causa manserit, & jussu legatarii adierit, evanescere propter confusionem cum hæreditate, quo fit, ut in eum casum deducatur, unde incipere non poterat. Eadem ratione responsum est, à filio hærede patri etiam purè legari posse, *l. à filio. 25. l. quæsitum. 91. in pr. de legat.* 1.

TEXTUS.

De modo & ratione legandi. De ordine scripturæ.

34. *Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, scripturæ ordinem quidem sequi, (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum,) sperni autem testatoris voluntatem; per nostram constitutionem, & hoc vitium emendavimus, ut liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones, legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus usus favorabilior est.*

NOTÆ.

34. *Superni testatoris voluntatem*] Quæ etiam ex veterum sententia totum in testamento facit, *l. 35. §. 3. de hæred. instit. l. 12. in fin. de leg. 1.*

Et ante hæredis institutionem] Nam in actu continuo & unius temporis nihil ὕστερον πρότερον videri debet; manetque hæredis institutio semper caput & fundamentum testamenti, sive sequatur, sive antecedat. Vves.

COMMENTARIUS.

1 *Veteres non satis idoneam rationem habuisse improbandi legata ante hæredis institutionem relicta; & num. 2.*

Sequitur hujus tituli caput ultimum, in quo abolentur quædam juris veteris scrupulositates, quæ circa formam legandi observabantur: & nimirum hæ tres, quod ante hæredis institutionem, quod post mortem hæredis, quod pœnæ nomine legari non poterat.

Ante hæredis institutionem] Olim si ab institutione hæredis initium testamenti factum non esset, legata ante institutionem hæredis relicta inutilia erant: veluti si quis in ordinando testamento ita primo loco dixisset: *Titio centum do lego*; deinde loco secundo: *Sempronius mihi hæres esto*; legatum hoc, ut præpostero ordine ante hæredis institutionem relictum, non valebat. Ulp. *tit. 24. §. ante. 14.* Paul. *3. sent. 6. §. 1.* Cujus rei rationem hanc affert Ulp. *quia potestas testamenti ab hæredis institutione incipit.* Id est, quia per institutionem hæredis demum vires, robur, ac firmamentum testamentum accipit: ut proinde hæredis institutio veluti caput ac fundamentum totius testamenti præcedere debeat: & quod ante relictum est, tamquam extra testamentum relictum videatur, ἐκτὸς τῆς διαθήκης; ut ait Theophilus. Cæterum hæc ratio Justiniano tanti visa non est, 1 ut propter eam ordo scripturæ necessario sequendus sit, spreta testatoris voluntate. Et merito. Sit enim institutio hæredis caput & fundamentum testamenti, ex ea testamentum vires accipiat, uti revera accipit, *l. quod per manus. 10. de jur. cod.* non ideo tamen legatum institutioni hæredis præpositum perinde habendum, quasi extra testamentum relictum sit: quoniam cùm unus continuus testandi actus sit, nihil in eo ὕστερον πρότερον videri debet: & proinde sive antecedat legatum, sive institutionem hæredis sequatur, institutio semper manet caput ac fundamentum testamenti. Nec scio an aliam rationem habeat, quod olim etiam ante hæredis institutionem fideicommissum dari potuit: Ulp. *tit. 25. §. 6. & l. tutor. §. ad certum. 3. sup. qui test. tut. dar.* & quod licebat testamentum ordiri ab exhæredatione, *l. 1. de hær. inst.* qua de causa Jurisconsultus ibi non simpliciter dicit, eum, qui testatur, ab hæredis institutione debere initium facere testamenti, sed, plerumque debere.

Nec libertas hæredis institutionem] Quasi dicat, quamvis libertatis magnus semper fuerit favor; tamen hac in re non plus licuisse circa libertatis dationem, quàm cætera legata. Excipit Ulpian. testamentum militis, *tit. 1. de libert. §. post mortem 15.*

Et ipsi antiquitati] Ipsi etiam veteres in plerisque potiorem rationem ducunt voluntatis, quàm ordinis scripturæ. Cujus rei exempla pas-

sim

ſim occurrunt; ut in *l. 14. de pec. leg. l. cum pater. 77. §. fidei. 12. de legat. 2. l. 6. de ſolut. l. ſi idem. 14. de legat. 2.* Et identidem pronuntiant, voluntatem teſtatoris in teſtamento totum facere, *l. ex facto. 35. §. rerum. 3. de hær. inſt. l. ſi nihil. 12. in fin. de legat. 1.* At enim in hac ſpecie, quæ non tam ab ordine ſcripturæ, quam à juris ratione dependere viſa eſt, non ſunt auſi idem definire. Quæ tamen profecto nimia fuit ſcrupuloſitas. Nam cùm illud admiſerint, ut fidejuſſor præcedere poſſet principa-
2 lem obligationem, §. 3. *inf. de fidejuſſ.* nulla idonea ratio dari poſſe videtur, cur non etiam hoc receperint, ut legata præcedere poſſent inſtitutionem hæredis. Neque enim magis fidejuſſio ſine principali obligatione conſiſtere poteſt, quàm legatum ſine hæredis inſtitutione. Denique cùm, ut antea diximus, actus teſtandi ſit continuus, in eo conſiderari non oportet, quid prius aut poſterius fiat, cùm totum illud, quod fit, unius ſit unius temporis actus, *l. hæredes. 21. §. ult. qui teſt. fac.* quod & D. Vveſembecius notat.

Per noſtram conſtitutionem] Non extat alia, quæ hujus rei meminit, quàm illa ad Mennam Præfectum prætorio in *l. ambiguitates. 24. C. de teſtam.* qua tamen nihil aliud cavetur, quàm ut ne vitia in ſcribendo commiſſa imperitia tabellionum obſint teſtatoris voluntati. Unde plerique putant, & eſt veriſimile, conſtitutionem, qua primum atque ex profeſſo jus vetus abolitum eſt, deſiderari. Cæterum quod Baro exiſtimat, conſtitutione illa ſic cautum fuiſſe, ut ordo, qui hic commemoratur, à teſtatore obſervari debeat, & tantùm inverſio ordinis in ſcribendo à tabulario facta non vitiaret teſtamentum falſum eſſe, arguunt verba hujus textus, quæ manifeſtè indicant, Juſtinianum ſua illa conſtitutione totam hanc rem arbitrio teſtatoris ſimpliciter permiſiſſe, ut nihil interſit, veterem ordinem ſervet, an à legatis initium ſumat.

Et inter medias] Hoc etiam jure veteri licitum fuiſſe, teſtis eſt Paul. *3. ſent. 6. §. 1.* Noſtri notarii ineptiam ſuam produnt, dum ſemper fere à legatis & fideicommiſſis teſtamentum incipiunt, quaſi putent, inverti rerum ordinem, ſi hæredis inſtitutio, quæ tamen caput eſt & baſis totius rei, primo loco ſcribatur. Gomez. *1. var. reſ. 2. n. 5.* Jac. Vervvey. *art. teſt. c. 16.*

TEXTUS.

De legato poſt mortem hæredis, vel legatarii.

35. *Poſt mortem quoque hæredis aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur; veluti ſi quis ita dicat*: Cùm hæres meus mortuus fuerit, do lego. *Item*: Pridie quàm hæres aut legatarius morietur. *Sed ſimili modo hoc correximus, firmitatem hujuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes: ne in hoc caſu deterior cauſa legatorum, quàm fideicommiſſorum inveniatur.*

NOTÆ.

35. *Quam fideicommiſſ.*] Jam olim enim benignè receptum erat, ut fideicommiſſa poſt mortem hæredis relinquere liceret, *l. 5. §. 1. de leg. 3.* Ulp. *tit. 25. §. 6.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur poſt mortem hæredis aut legatarii legare non licuerit?*
2 *Cur licuerit in tempus mortis?*
3 *Legatum filio emancipato poſt mortem patris relictum conferri: cùm pater morietur, non item.*

HÆc item mera quædam ſubtilitas fuit, quod olim poſt mortem hæreditas aut legatarii legare conceſſum non erat, teſtibus Ulpiano *tit. 24. §. poſt mortem. 15.* & Paulo *3. ſent. 6. §. 4.* quam ob cauſam hunc quoque juris articulum emendavit Juſtinianus.

Inutiliter legabatur] Ulp. *d. loc. Poſt mortem hæredis*, inquit, *legari non poteſt, ne ab hærede hærede legari videatur: quod juris civilis ratio non patitur*: & Paul. ſimiliter *d. loc. Poſt mortem hæredis legari non poteſt: quia nihil ab hæredibus hæredis relinqui poteſt.* Credo, quia incertum eſt, quinam illi futuri ſint; deinde quia mandare alieno hæredi non licet. In univerſum verò poſt mortem hæredis aut legatarii ideo legare 1
non licebat, quoniam vetus erat regula juris, ut obligatio, quæ non cœperat à defuncto vel contra defunctum, in perſona hæredis vel contra hæredem non inciperet, §. *poſt mortem. 12. infr. de inut. ſtip.* Jam verò ſi quod poſt mortem hæredis legatur, valere volumus, neceſſe eſt obligationem, quæ contra defunctum non incepit, adverſus hæredem tranſire: ſi quod poſt mortem legatarii, neceſſe eſt, ut obligatio, quæ à defuncto non incepit, ad hæredem ejus tranſeat. Cur igitur, inquies, fideicommiſſum poſt mortem hæredis relinqui potuit? Ulp. *tit. 25. §. 6.* Reſp. Benignè id receptum fuit, ut fideicommiſſum relinqui poſſet ab hæredis vel legatarii hærede, ſalva in cæteris ſuperiore regula, *l. 5. de legat. 3.*

Cùm hæres meus mortuus] Aut, *Titio, cùm mortuus fuerit, do lego.* Enimvero quamvis 2
poſt mortem legari non potuit, in tempus tamen mortis tam legatarii, quàm hæredis legatum conferri poterat, puta hoc modo: *L. Titio, cùm morietur, do lego*, vel: *Hæres meus, cùm morietur, damnas eſto dare.* Pand. *d. loc. §. 5.* & Ulp. *eod. l. ſi pecunia. 12. §. 1. de legat. 2. l. hæres. 79. §. 1. de cond. & dem.* quemadmodum & ſtipulatio in mortem promiſſoris aut ſtipulatoris utiliter concipiebatur, §. *ita autem. 14. infr. de inut. ſtip.* Nimirum moriendi momentum vitæ attribuitur: quoniam viventes morimur; & mors ſi non

non semel tota est, non est: unde fit, ut in tempus mortis collata obligatio, ante mortem in persona morientis incipiat, & cœpta ad hæredem transmittatur. Hinc etiam illud est, quod
3 etsi filius emancipatus non tenetur conferre legatum post mortem patris ei relictum, *l. pen. de collat. l. nec emancipati. 15. C. eod.* conferre tamen teneatur, quod ei legatum est, cùm pater morietur: quia id non post mortem patris demum acquisivisse, sed moriente patre, manenteque adhuc vita, eum habuisse interpretamur. Constat autem, emancipatum juberi ea omnia conferre fratribus, qui in potestate manserunt, quæ moriente patre habuit, *l. 6. C. d. tit.* Ulp. *tit. de poss. dand.* §. 3. add. Cujac. 3. *obs.* 34.

Pridie quam hæres aut legatarius morietur] Existimaverunt veteres, hoc legatum incidere in speciem præcedentem & eum casum, quo post mortem hæredis aut legatarii legatur. Nam cùm illud *pridie* ante mortem incertum sit, & non nisi postquam jam mortuus est hæres aut legatarius, sciri possit, quis ille dies fuerit, non magis hic obligationem ante mortem incipere posse crediderunt, quàm si expressè post mortem legatum esset. Quam ob causam stipulatio quoque hujusmodi: *Pridie, quàm moriar*, vel: *Pridie, quàm morieris, dare spondes?* inutilis erat, *d. §. post mortem. 12. inf. de inut. stip.* Ecce sollicitam veterum diligentiam.

Correximus] Ex constitutione Justiniani etiam post mortem hæredis aut legatarii legare licet, uti & stipulatio in tempus post mortem stipulatoris aut promissoris concepta ex ejusdem constitutione valet, *l. scrupulosam. 7. C. de contr. stip.* Idem alia constitutione antiqui juris regulam abrogavit, permisitque, actiones ab hæredibus & contra hæredes incipere, *l. un. C. ut act. ab hær.* Mutandi juris veteris hanc causam habuit, quod illud in pura puta subtilitate consistebat. Cur enim, cùm legatum in tempus mortis conferre liceat, non liceat in tempus post mortem, aut in ante diem mortis? Meræ subtilitatis est, momentum mortis vitæ in hac causa attribuere, atque hoc solo colore defendere legatum: aut propter illud verbum *pridie*, voluntatem testatoris infirmari.

Quam fideicommissorum] Nam fideicommissa etiam olim post mortem hæredis rectè relinquebantur, teste Ulp. *tit. 25. §. 6. & in l. 5. §. 1. de legat. 3.*

TEXTUS.

Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.

36. *Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat, veluti si quis ita scripserit;* Hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit; *vel ex diverso*, Si non collocaverit, dato decem aureos Sejo: *aut si ita scripserit*: Hæres meus si servum Stichum alienaverit, *vel ex diverso*; Si non alienaverit, Titio decem aureos dato. *Et in tantum hæc regula observabatur, ut quamplurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec Principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit: nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur: quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat: eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat*, Titius hæres esto: si Titius filiam suam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque hæres esto. *Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an cohæredis adjectione. Sed hujusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil distare à cæteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut alias probrosa. Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere secta meorum temporum non patitur.*

NOTÆ.

36. *Quod coercendi hæredis causa*] Addit Ulp. *d. loc. non ut quid ad alium pertineat*, id est, non ut legatum facilius à legatario obtineatur. Itaque tale legatum, *Hæres uxori meæ penum dato: si non dederit, centum dato, l. 1. de pen. leg.* & si quæ similia, non est exemplum legati pœnæ: etsi enim & hîc constringitur hæres, id tamen non fit hæredis puniendi, sed legati juvandi causa. Locus Africani in *l. 1. de his, quæ pen. caus.* interpolatus videtur à Tribon.

Secta meorum temporum] Ratio, disciplina, justitia, *l. ultim. Cod. de pact.* Alex. *l. 2. C. ad leg. Jul. maj.* Trajan. *ad Plin.* 10. 56. Igitur tale legatum; *Hæres meus nisi mare ebiberis*, aut, *nisi uxorem prostitueris, centum Titio dato*, nullius momenti est: quia pœnæ causa hæredi quod impossibile aut turpe est, injungitur. At cùm impossibilitas imponitur legatario, puta hoc modo: *Titio, si mare ebiberit*, &c. *centum lego*, valet legatum, & conditio hujusmodi pro non scripta habetur, ut §. *propen. sup. de hær. inst.* quod notandum.

COMMENTARIUS.

1 *Veteris juris, quod hic refertur, variæ rationes.*
2 *Quid sit pœnæ nomine legare?*
3 *Abrogatio hujus juris cum causa abrogandi.*
4 *Interpp. plerosque circa hunc articulum errasse, eo quod non satis intellexerint, quid sit, pœnæ nomine legare?*
5 *Notatur Bachovii & Sutholti insignis error.*

TErtia hæc species est; in qua jus vetus circa formam legandi à Justiniano mutatum. Olim quod pœnæ nomine relictum erat, in ea causa fuit, ut qualecumque hoc esset, in totum non valeret. Ulp. *tit.* 24. §. *pœnæ.* 17. *fac. l.* 12. *de cond. & dem. l.* 2. *de his quæ pen. nom* Jul. Capitolinus *in Anton. c.* 8. *Primus constituit, ne pœnæ causa legatum relictum maneret.* Neque alia in hac re fideicommissorum, quàm legatorum causa fuit,
1 Ulp. *tit.* 25. §. 11. Hujus autem juris duplicem rationem fuisse Theophilus memorat. Primum, quoniam in hæredis arbitrium hoc legatum confertur; sic autem juris constitutio est, ut legatum in potestate hæredis poni non possit, *l. senatus.* 43. §. *pen. de legat.* 1. Deinde, quia finis legandi hujusmodi legato obstat; quippe legata ex animo & benevolentia erga legatarium proficisci debere, non puniendi, aut territandi hæredis causa relinqui: pœnæ verò causa quod legatur, non beneficentiæ erga legatarium exercendæ gratia relinqui; sed contra naturam legati odio hæredis; ut sit pœna, non præmium, non honos. Quin & tertia ejusdem juris ratio dari potest, quod scilicet per ejusmodi legata infringebatur libertas faciendi, quod jure cuique facere licet, & licere debet: quod & ipsum jus civile improbat, *l. Titio.* 71. §. 2. *de cond. & demonstr.* atque hanc quoque rationem videtur significare Theophilus, cùm ait, hoc genus legati modum quemdam præscribere hæredibus, καθ' ὃν ἔδει αὐτοὺς πολιτεύεσθαι.

Adimebatur vel transferebatur] Exemplum sit: *Titio centum do lego. Titius filiam suam Sejo in matrimonium ne collocet. Si Titius filiam suam Sejo collocaverit, quod Titio legavi, non do non lego*; vel, *Quod Titio legavi, Sempronio do lego.*

Quod coercendi hæredis causa relinquitur] Vel
2 etiam quod coercendi legatarii causa adimitur aut transfertur, ut in exemplo modo proposito. Plenius aliquanto definit Ulp. *tit.* 24. §. *pœnæ.* 16. *pœnæ*, inquit, *causa legatur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, ut faciat quid, aut non faciat, non ut quid ad alium pertineat:* id est, non ut legatum, quod alicui relictum est, facilius à legatario percipiatur aut obtineatur. Quæ nos definitio docet, non omnem eum pœnæ nomine legare intelligi, qui coercendi hæredis gratia legat; sed eum solum, qui nullam aliam causam legandi habet, quàm ut hæres coerceatur: quod diligenter notandum est, ut scilicet intelligamus, legatum pœnæ nomine non relictum videri, non solùm cùm hæres non constringitur ullo modo, sed etiam cùm constringitur aut coercetur, sed alius rei gratia, legati scilicet, quod datum est, juvandi, aut voluntatis testatoris confirmandæ.

Et in tantum hæc regula observabatur] Amplificat veterem regulam quatuor modis. 1. quod etiam Principes in eo, quod pœnæ nomine ipsis relictum erat, huic se juri subjiciebant. 2. quod nec ex testamento militis hujusmodi legata debebantur. 3. quod nec libertas quidem pœnæ causa dari poterat. 4. quod placebat, nec hæredem pœnæ causa adjici posse. Quibus & quintum adjici potest, quod nec fideicommissa, quorum longè laxior natura, quàm legatorum erat, pœnæ nomine dari poterant. Ulp. *tit.* 25. §. *pœnæ.* 11.

Hujusmodi scrupulositas nobis non placuit] Justinianus etiam in hoc articulo juris veteris observationem ut nimis scrupulosam abrogandam putavit, idque effecit constitutione ea, quæ 3
extat in *l. un. C. de his, quæ pœn. nom.* ut jam, quæ pœnæ nomine relinquuntur, vel adimuntur, aut transferuntur, non minus valeant, quàm cætera, quæ jure relicta sunt. Et profectò nemini iniquum videri debet, eum, qui hæres instituitur, aut legato honoratur, pro modo relicti à testatore gravari, aut constringi, ut aliquid faciat, quod possit facere, & honestè possit: præsertim cùm voluntatem defuncti legis instar observari etiam veteres voluerint, *l. ex facto.* 35. §. *rerum.* 3. *de hær. inst.* Humanum tamen esse plerisque visum est, ut hæres ob justam ac probabilem causam saltem excusetur à pœna, Covar. *inc. Rainaldus.* §. 1. *n.* 7. *Pand. de testam.* Peregrin. *lib.* 3. *de jur. fisc. cap.* 18. *nu.* 108. Sand. *lib.* 4. *tit.* 6. *def.* 1. Ex his verò perspicuum est, errare interpretes, qui putant, jam tum tempore mediæ jurisprudentiæ pœnæ nomine legare licitum fuisse, & Justinianum hic intelligere jus quoddam antiquius eo, quod relatum est in Pandectas. Causam errori præbuit, quod non intellexerunt, quid 4
sit, pœnæ nomine legare. Putant, tale legatum: *Hæres uxori meæ penum dato: si non dederit, centum dato*; quale legatum citra controversiam semper valuit, *l.* 1. *de pen. leg. l.* 1. §. *item si* 18. *ad leg. Falc. l. cum fine.* 19. *quand. d. leg.* exemplum esse ejus, quod pœnæ nomine relictum est. Verùm ex definitione Ulp. paulo ante à me relata atque illustrata facilè apparet, hoc exemplum ad legata pœnæ causa relicta non pertinere; quippe in quo nihil proponitur relictum aut cautum odio hæredis, aut ob eam causam, ut hæres coerceatur: sed totum appareat relictum & cautum uxoris gratia. Manifesta igitur illa ignoratio est elenchi. Neque necesse est, ut cum Cujacio *tract.* 5. *ad Afric. in l.* 1. *de his, quæ pœn. nom.* excipiamus de regula hanc speciem, *Hæres meus tale monumentum mihi ædificato: si non ædificaverit, centum Titio dato, l.* 6. *l. in testamento.* 27. *de cond. & dem.* Nam ne hoc quidem legatum

pœnæ

pœnæ nomine relictum dici debet ex superiore definitione, quod præcipuè testatoris causa relictum est, & quo hæres provocetur ad faciendum, quod testator sibi fieri voluit. Justius movere interpretes potuit *d. l. 1. de his, quæ pœn. nom.* Sed jam docti omnes vident, locum istum esse interpolatum, Tribonianumque de suo hæc verba *illicitè, vel probrosè* responso Africani inseruisse, atque in calce item adjecisse verbum *talem*, ut subserviret constitutioni Justiniani, quæ quidem sublato jure veteri, permittit pœnæ causa legari, sed excipit, quæ illicita, probrosa, vel impossibilia sunt. VINN. Immo id non adeo exploratum est eruditis, *leg. 1. ff. de his, quæ pœn. causs.* esse a Triboniano interpolatam. Potius Vir Illustris, Corn. van Bynkersh. *de legat. pœn. nom. relict. cap. 4.* inde colligit, ea tantum legata visa olim pœnæ nomine relinqui, quibus testator hæredem ad probrosum aliquid faciendum cogere vellet. Quæ si vera sunt, non potest quidem Tribonianus argui, quod constitutioni Justiniani subserviens responsum Africani interpolavit: ast erit tamen tunc ejus culpæ reus, quod non intelligens naturam horum legatorum Justiniano auctor fuerit legata pœnæ nomine relicta confirmandi, & excipiendi tamen legata, quibus hæres ad turpe facinus impellatur, quum tamen hæc sola sint legata pœnæ nomine relicta. Ita aliquid concessit Justinianus, quod semper concessum fuit, prohibuit quod semper prohibitum, id est, actum egit. Si cui & id difficile creditu videatur, quia & Ulpian. *tit. 24. §. 17.* legata pœnæ nomine relicta fere eodem modo definit, ac hìc Justinianus; is cogitet velim, an non legata pœnæ nomine fuerint omnia, quæ ab hærede ejus vexandi caussa relinquebantur, quibusque sæpe adigebantur ad ridiculas conditiones. Et tale fors fuit testamentum illud Staberi apud Horat. *lib. II. serm. sat. 3. v. 84.*

> *Hæredes Staberi summam incidere sepulcro,*
> *Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum*
> *Damnati populo, atque epulum arbitrio Arri,*
> *Frume[illegible], quantum metit Africa.*

Justinian[illegible] has tricas sustulit, jussitque rata esse h[illegible], dum ne quid turpe & bonis moribus [illegible]versum hæredi injungeretur. Conf. V. C. Nic. [illegible]ronym. Gundl. *Diss. de principe hærede cap. 6* [illegible] Heis.

Impos[illegible] interdicta] Impossibilia, v[illegible] ita leget; *Hæres meus, nisi digito cæl[illegible] tetigeris*, aut, *nisi mare ebiberit*, *Titio centum dato*. Legibus interdicta & probrosa, veluti si ita leget; *Nisi amitam uxorem duxerit, dato*; vel, *Si parenti alimenta præstiterit; Si patrem ab hostibus redemerit, dato, l. conditione. 9. de cond. inst.*

Hujusmodi dispositiones valere secta meorum temporum non patitur] Merito hujusmodi dispositiones ne nunc quidem valere patitur: quippe pœnæ locus dari non debet, ubi nullum delictum, nulla fraus aut culpa est, *l. aliud est fraus. 131. de verb. sign.* Quæ verò culpa aut fraus in eo qui non facit, quod vel natura impossibile est, vel legibus aut bonis moribus contrarium? Igitur hujusmodi legatum: *Hæres meus, nisi mare ebiberit, nisi matrem domo expulerit, centum Titio dato*, nullius momenti est, ut bene Glossa in *d. l. un. Cod. de his, quæ pœn. nom.* notat, & disertè scriptum est in *d. l. 1. Pand. eod.* Mirorque adeo judicium Bachovii in *Treutl. vol. 2. disp. 13. thes. 6.* & 5 Sutholti, qui hoc à præceptore hausit, *diss. 11. n. 59.* contendentium, in proposito non vitiari legatum, sed vitiari illud ipsum, & pro non adjecto haberi, quod adjectum, impossibile aut legibus interdictum est, *arg. §. impossibilis. 10. sup. de hær. inst. l. ab omnibus. 104. §. 1. de legat. 1. d. 3. de cond. & dem. cum simil.* quibus locis traditur, conditionem impossibilem aut turpem legato adjectam legatum non vitiare, sed ipsam vitiari & pro non scripta esse. Quis enim non videt, quantum intersit, utrum simpliciter quis centum leget sub conditione impossibili aut turpi, puta hoc modo: *Titio, si digito cælum tetigerit, si uxorem suam prostituerit, centum do lego*, an centum leget pœnæ causa, eo hæredi injuncto, quod impossibile aut probrosum est; veluti si ita dicat; *Hæres meus, nisi digito cælum tetigerit, nisi uxorem suam prostituerit, centum dare damnas esto*? Illic legatum non vitiatur, sed favore ultimæ voluntatis ejusmodi conditiones detrahuntur aut remittuntur, ne legatario, cui nihil imputari potest, fraudi sit, quod non pareat conditioni, cui per rerum naturam aut leges parere non potest. Hìc legatum nullius momenti est, non quia legato adjecta impossibilis aut turpis conditio; sed quia relictum est puniendi hæredis causa, si ipse conditioni non pareat, idest, non faciat, quod natura aut jure facere non potest. Hìc, inquam, tale legatum inutile esse placet, ne puniatur, qui pœnam non meretur. Atque hanc esse mentem Justiniani ex hoc ipso loco satis intelligitur, cùm legatis, quæ pœnæ nomine reliquuntur, confirmatis, excipit ex eo genere, quæ impossibilia aut turpia sunt. Vidit tandem hoc etiam D. Bachovius; & verum esse confessus est in comment. ad hunc §.

TITULUS VIGESIMUSPRIMUS.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM ET TRANSLATIONE.

Dig. Lib. 34. Tit. 4.

Continuatio. Quam variis modis ademptio legatorum fiat.

Dictum hactenus est de iis, quæ ad constitutionem legati pertinent: nunc, uti mos est Jurisconsultorum, exponitur, quomodo rectè ab initio constituta infirmentur. Id fit, cum aliis modis, tum maximè ademptione aut translatione; de quibus etiam hic Justinianus solùm agit. Est autem hæc facultas liberrima, ut quod testator semel alicui legavit, id ei adimere, aut in alium transferre possit, voluntasque defuncti ambulatoria est usque ad vitæ supremum exitum, *l. 4. hoc tit.* Ademptione legati, vel ipso jure legatum extinguitur, vel ope exceptionis enervatur. Ipso jure legatum ademptum intelligitur, si testator declaraverit contrariam voluntatem: idque vel verbis, sive directo contrariis, dùm testatur se adimere quod dedit, sive aliis quibuscumque, ex quibus apertè intelligatur, pœnituisse eum prioris voluntatis; arg. *l. Divi.* 13. *eod.* vel rebus & factis: veluti si legatum consulto induxerit, *l. nihil interest.* 16. *eod.* aut rem legatam destruxerit, *l. si ita.* 65. *§. ult. de legat.* 1. *l. lana.* 88. *§. 2. de legat.* 3. aut in novam speciem transtulerit, quæ ad pristinam materiam reduci non possit, *d. l. lana.* 88. *in pr. & §.* 1. vel nulla necessitate adductus alienaverit; de quo actum *tit. præc. §. si rem.* 12. vel denique si quis nomen debitoris sui alteri legatum exegerit, de quo sub *§. tam autem.* 21. *eod. tit.* Ope exceptionis ademptio introducitur, si quid intervenerit, ex quo mutata voluntas testatoris colligi possit, cùm neque verbis, neque facto aliquo palam declaraverit, se legatum adimere: veluti si graves inimicitiæ inter testatorem & legatarium intercesserint, nec reconciliatio sequuta sit, hìc petenti legatario obstabit exceptio doli ex nuda eaque præsumpta contraria voluntate, *l.* 3. *§. ult.* junct. *l. seq. h. t.* Proinde omnino assentior Bartolo in *l. si ita.* 14. *de legat.* 1. Ant. Myns. & Schneid. *hic*, posse legatarium opposita exceptione doli submoveri, etiamsi imperfecto testamento legatum ademptum esse proponatur: quippe cùm hæc exceptio obstet omnibus, qui voluntate testatoris destituuntur, *l. 4. §. præterea.* 10. *de dol. mal. exc. l. militis.* 36. *§. 3. de testam. mil.* Præter hæc, quod hìc non tangit Justinianus, legata etiam casu intercidunt, videlicet si testamentum, quo aliquid relictum est, rumpatur aut irritum fiat, *l. filio.* 17. *de injust. rupt. l. 8. §. pen. de inoff. testam. l. si nemo.* 181. *de reg. jur. l. 1. C. de post. hær. inst.* Una tamen hìc exceptio est ex jure novissimo; nisi testamentum rescissum sit ex causa præteritionis aut exhæredationis: quod cùm incidit, sola institutio irrita esse jubetur, cætera autem capita rata manere, *auth. ex causa. C. de lib. præt.* vid. *supr. tit. de inoff. testam.* Porro eadem libertate, qua legatum adimitur, etiam in alium transferri potest; de quo in §. 1. seu parte hujus tit. altera.

TEXTUS.

De ademptione.

Ademptio legatorum, sive eodem testamento adimantur, sive codicillis, firma est. Sed & sive contrariis verbis fiat ademptio; veluti si, quod ita quis legaverit; Do lego, *ita adimatur;* Non do, non lego, *sive non contrariis, sed aliis quibuscumque verbis.*

NOTÆ.

Sive codicillis] Testamento confirmatis ipso jure, Ulp. *tit.* 24. §. 27. fac. *l.* 43. *de man. test. d. l.* 16. *de vulg. & pup.* non confirmatis tuitione prætoris, opposita petenti doli mali exceptione, *l.* 4. §. 10. *de dol. mal. exc.*

Firma est] *l.* 17. *C. de legat.* Quippe voluntas defuncti ambulatoria est usque ad vitæ supremum exitum, *l. 4. h. t.*

Aliis quibuscumque verbis] Ut in *l. 3. §. 8. l.* 13. *eod.* vel si facto aliquo contrariam voluntatem declaraverit, cujusmodi exempla habes *l.* 16. *eod. l. 65. §. 2. de leg. 1. l. 88. eod. 3. §. 12. sup. tit. præc.* Ope etiam exceptionis ademptio introducitur ex nuda contrariæ voluntatis præsumptione, veluti si graves inimicitiæ inter testatorem & legatarium exortæ fuerint, nec reconciliatio secuta, *l. 3. §. ult. cum l. seq. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

Sive eodem testamento] Meminit tantùm ejusdem testamenti, propterea quod si aliud testamentum factum fuerit, hoc ipso legata priore testamento relicta infirmantur, unaque cum testamento, in quo relicta sunt, citra ullam aliam revocationem corruunt. Et igitur, quod priore scriptura testamento datum est, id posteriore adimi potest, *l. Divi.* 13. *l. nihil prohibet.* 17. *hoc tit. l. si quis.* 16. *de vulg. & pup.* Atque adeo etiam statim & continenter, ut opinor, revocari; puta hoc modo; *Centum Titio do lego: immo non do, non lego.* Neque obstat, quod traditur in *l. ubi.* 188. *de reg. jur.* ubi pugnantium in testamento jubetur neutrum valere; quod Græci reddiderunt τὰ ἐν διαθήκῃ ἀλλήλοις ἐναντιούμενα ἄκυρα ἔσονται, quoniam regula ista procedit in perplexis atque inter se collidentibus; cujusmodi speciem habemus in *l. Titius.* 16. *de cond. inst.* non ubi prior scriptura per posteriorem corrigitur, commutatur, aut rescinditur, *d. l. nihil.* 17. *prohibet.* & ibi Gloss. & Bart. *h. t.*

Sive codicillis] Intellige testamento confirmatis, ut bene Martin. & Placent. teste Accurs. *hic*

& in

& in præfat. Nov. 159. vers. manifestum. Quippe cùm codicillis testamento non confirmatis nihil directò dari potuerit, *l. libertates. 43. de man. test. §. præterea. 10. inst. de fideic. hær.* consequens est, & arguit *l. si quis. 16. de vulg. & pup.* nec quod testamento datum erat, codicillis non confirmatis potuisse adimi, ita quidem certè, ut ademptio ipso jure valeret: nam quin petens legatarius per exceptionem doli hoc casu repelli potuerit, non est dubitandum, *l. 4. §. præterea. 10. de dol. mal. exc.* Errat igitur & Accurs. *dd. loc.* & Bart. *in l. si ita. 14. de legat. 1.* quorum ille contendit, ne confirmatis quidem codicillis ipso jure legatum adimi; hic contra, ipso jure adimi codicillis etiam non confirmatis: quod tamen novo jure defendi poterit. Quoniam autem olim legata ab intestato dari non poterant, quæri non potuit, an ita data aliis codicillis potuerint adimi? sed huic quæstioni locus erat in fideicommissis. Hodie tamen etiam in legatis est, post eorum cum fideicommissis exæquationem: cùmque dari legata codicillis & ab intestato possint, consentaneum est posse etiam ipso jure similiter adimi: eoque jure utimur.

TEXTUS.
De Translatione.

1. *Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest; veluti si quis ita dixerit:* Hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do lego: *sive in eodem testamento, sive codicillis id fecerit; quo casu simul & Titio adimi videtur, & Sejo dari.*

COMMENTARIUS.

A*B alio ad alium*] Ex Cajo *l. 5. hoc tit.* Potest verò & aliis modis translatio fieri. Paulus *l. 6. eod.* quatuor modos commemorat. *Aut enim*, inquit, *à persona in personam transfertur*: ad quem modum pertinet species hìc proposita: *aut ab eo, qui dare jussus est, transfertur, ut alius det; aut cùm res pro re datur, pro fundo decem aurei; aut quod purè datum est, transfertur sub conditione*. Adjiciatur & quintus, cùm quod prius sub conditione datum est, deinde purè legatur, *l. non ad ea. 89. de cond. & dem.*

Hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do lego] Videtur hæc formula similis esse formulæ conjunctionis, quæ re fieri dicitur, cùm disjunctim eadem res duobus legatur; qualis illa: *Titio hominem Stichum do lego; Sejo eumdem do lego*; qua nil Titio adimi, sed Sejus in eamdem rem cum Titio vocari intelligitur, *§. si eadem. 8. tit. præc.* nisi evidenter appareat, adimere testatorem voluisse, *l. si pluribus. 33. de legat. 1.* Sed diversæ omnino sunt hæ formulæ: & cùm quis ita dicit, *Quod Titio legavi, id Sejo do lego*; ex ipsa conceptione perspicuè apparet, Titium & Sejum non conjungi in eamdem rem, sed adimi Titio, quod ei legatum erat, & Sejo dari. Quam ob causam etiamsi persona legatarii non mutetur, sed verbi gratia ita testator scripserit, licet ex continenti: *Stichum, quem Titio legavi, hæres meus illi dato, si illud aut illud factum erit*: legatum sub conditione translatum videri responsum est, eo quod commemoratione prioris legati posterius scriptum sit, *l. non ad ea. 89. de cond. & dem.* Obstare tamen videtur, quod ex Juliano Ulpianus & Paulus referunt in hac specie, *Ex qua parte Sejum institui, ex eadem parte Sempronius hæres esto*: Sejum & Sempronium conjunctim intelligi institutos, *l. Julianus. 15. in pr. de hær. inst. l. triplici. 142. in fin. de verb. sign.* Sunt qui in institutione hæredum sic jus esse arbitrantur, in legatis contra: quod ego falsum puto, & diversas esse formulas, *Stichum, quem Titio legavi, Sejo lego*; & *Stichum, quem Titio legavi, eumdem Sejo lego*: illa enim apertè adimitur Titio, quod Sejo datur; hac uterque in eamdem rem manifestè conjungitur, cùm idem utrique legatur. VINN. Alioquin dari solet regula: *Ex repetitione nominis primi legatarii præsumi translationem; ex non repetita legatarii commemoratione conjunctionem.* e. g. Stichum, quem Titio legavi, Cajo do lego. Titio Stichum do lego, eundem Cajo do lego. Nec obstat exemplum ex *l. 15. pr. ff. de hær. instit.* Nam si Stichus pro eadem parte legatur Cajo & Sejo; res ipsa docet, hìc non translationem esse, sed conjunctionem. Regula autem nostra indicat, quid in dubio sit præsumendum. Conf. celeb. Pagenstech. *Admonit. ad Pand. Part. 5. §. 148. p. 581.* HEIN.

TITULUS VIGESIMUS SECUNDUS.
DE LEGE FALCIDIA.

D. Lib. 35. Tit. 2. C. Lib. 6. Tit. 50. Nov. 1.

Ratio ordinis, & argumentum tituli.

IN disputatione de legatis omitti non debuit de lege Falcidia, qua novissimè antiqua legandi licentia repressa, & modus legatorum constitutus est. Indicatur hic primum occasio hujus legis ferendæ: inde summa juris lege constituti proponitur. Tertio docetur, quo tempore visum sit spectari modum patrimonii in ponenda ratione legis. Postremo, quæ res ante rationem Falcidiæ deducantur, ostenditur, & quomodo porro in reliquo ratio legis ineatur.

TEXTUS.

Continuatio. Ratio & summa hujus legis.

Superest, ut de lege Falcidia dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare: quippe cum ea lege ita cautum esset Uti quisque legassit suæ rei, ita jus esto: *visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id est, ut sive unus heres institutus sit, sive plures, apud eum eosve pars quarta remaneat.*

NOTÆ.

Ipsorum testatorum gratia] Non singulorum; sed in genere & quasi in abstracto consideratorum. Nam singulorum potius hæredum gratia leges hæ latæ, *l. 71. hoc tit.*

Tam lex Furia, quàm Voconia] Quarum illa cavebat, ne supra mille asses legare liceret. Ulp. in *fragm. pr.* Hæc, ne quis census plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem perveniret. Cic. 1. *in Verr. cap.* 43. Theoph. *hic.* add. Cujac.

Sive unus, sive plures] Hoc tamen sic temperandum est, ut procedat, si legata simpliciter ab omnibus relicta sint; aliud, si unus gravetur nominatim, §. *seq.*

COMMENTARIUS.

1 *Occasio legis hujusmodi ferendæ.*
2 *Exponuntur verba legis duodecim Tabb.* uti quisque legassit suæ rei.
3 *Quo aspectu leges Furia, Voconia, Falcidia testatorum gratia latæ dicantur?*
4 *Latas esse hasce leges hæredum potissimum causa, non singulorum testatorum.*
5 *Quid à quo cautum lege Furia?*
6 *Quid à quo lege Voconia?*
7 *Quando à quo lata lex Falcidia, & quid in ea cautum?*
8 *Ad quæ vel statim, vel sensim virtus legis producta?*

L*Ege duodecim tabularum libera erat legandi potestas*] Causa seu potius occasio rogandæ hujus legis. Lege duodecim tabularum licebat testatoribus universum patrimonium suum in legata consumere, nihil ut hæredi relinqueretur, præter onus, & molestiam æris alieni. Sic enim ea lege simpliciter cautum erat, uti quisque legavisset, ita uti jus esset, *l. verbis. 120. de verb. sign.* Hac licentia cùm testatores usi essent, eveniebat plerumque, ut suprema eorum judicia destituerentur, recusantibus scriptis hæredibus nullo suo, aut quàm minimo lucro hæreditatem adire, atque aliena dumtaxat gratia maximisse pe oneribus minimèque necessariis se implicare. Quod cùm & ipsis testatoribus inutile esset, & publicè interesse existimaretur supremas hominum voluntates conservari, *l. 5. test. quem. aper.* visum est ex usu esse reip. hæredes justo aliquo lucro ad adeundam hæreditatem invitari, quo suprema morientium judicia retinerentur. Id quod ita commodè fieri posse creditum est, si libertas illa legandi intra certum modum ac finem cohiberetur, ut cùm non totum patrimonium legatis exhaustum foret, esset aliquid videlicet, quod hæredes ex testamento caperent. Quæ res cùm primum lege Furia, deinde Voconia tentata esset, tamdem lege Falcidia perfecta est. 1

Uti quisque legassit suæ rei] Ita quoque verba legis duodecim referuntur in *l. verbis. 120. de verb. sign. Legassit suæ rei* dictum pro *super pecunia & re sua*: quomodo auctor *ad Heren. lib. 1.* & Ulp. *in fragm. tit. 11. §. testamento. 13.* legis verba referunt, quasi dictum esset, pro commodo & utilitate rei suæ; ut sit dativus 2

acqui-

acquisitivè positus, ut loquuntur Grammatici. Illud enim minimè convenit, ut hæc verba *res suæ*, non ad verbum *legassit*, sed ad illa, *jus esto*, referantur, atque ita legamus, *Uti legassit, ita ut rei suæ jus esto*: quod voluit Alciat. *ad d. l. verbis*.120.& Baro *hic*. Primum quia verba illa, *ita jus esto*, absolutè ponuntur. Deinde, quia etsi transitum in rem aliam haberent; tamen nemo ita loqueretur, *ita jus esto illius rei*, sed *de illa re*. Denique non dicimus, si quis quid legaverit, *ita jus esto de re sua*, sed *de re ejus*, utentes pronomine demonstrativo, non reciproco: quia legans de se prius locutus non est. VINN. Legem hanc decemviralem, jam alio loco exposuimus uberius. Conf. & *Antiqu. nostr. Rom. lib.* 11. *tit.* 15. §. 2. *nota p.* 456. *edit. nov.* HEIN.

Ipsorum testatorum gratia] Ait, leges Furiam,
3 Voconiam, Falcidiam ipsorum testatorum gratia latas, ne scilicet, ut subjicit, voluntas eorum destituto testamento periret. Forte etiam hæc ratio fuit, quod qui substantiam omnem legatis erogant, credibile sit, errore ductos id facere, existimantes, plus se in bonis habere, quàm habent, *arg. l. in fraudem.* 25. *qui & à quib. man.* Quamquam autem etiam retenta plena legandi licentia, & secundum eam exhausto legatis patrimonio, legatarii adhuc facere possunt, ut voluntas servetur: quippe qui ne deserto testamento nihil consequantur, potius cum hærede paciscentur, partemque remittent, §. 2. *inf. in fin. eod.* tamen facilius hæredem inductum iri, ut hæreditatem adeat, legumlatores putaverunt, si jure suo & beneficio legis partem aliquam haberet, quàm si be-
4 neficio legatariorum. Licet autem hinc intelligere, leges hasce rogatas non esse singulorum testatorum gratia, sed tantùm in genere & quasi in abstracto testatores à latoribus consideratos, tamquam omnes ita affecti sint, ut malint partem legatariis detrahi, quàm voluntatem suam in totum perire. Etenim singulorum testatorum favore si hæ leges introductæ essent, licuisset singulis, & verbi causa; Titio testatori huic suo favori renunciare, & testamento cavere, ne hæres aliqua harum legum uteretur: quod non licuisse certum est, sed contra etiam invito testatore, contra sententiam ejus, eoque prohibente, vim suam illas exercuisse, ut de lege Falcidia expressè traditum est *l. quod bonis.* 15. §. 1. *& ult. l. Titia.* 86. *in fin. hoc tit.* convenienter capiti secundo ejusdem legis, quo nemini plus legare permittitur, quàm dodrantem bonorum, *l.* 1. *in pr. vers. secundo eod.* Hujus rei etiam fortissimum argumentum est, quod placet, in testamento militis legi Falcidiæ locum non esse, *l.* 7. *C. eod. l.* 12. *C. de test. mil.* Nam si ex voluntate testatoris induceretur, vel magis valere deberet in testamento militis, utpote cujus voluntati multo plus, quàm cæterorum tribuitur. Illud enim planè à ratione juris nostri alienum est, quod cum Portio Mynsingerus tentat, ideo in testamento militis cessare Falcidiam, quod hoc ipso quod cautum est, ne legi Falcidiæ locus esset in testamento militis, cautum quoque intelligatur, ut hæres à milite institutus, velit, nolit, hæreditatem adeat, compellente eum, si nolit, magistratu: & adhuc magis, quod illi magis placet, dum existimat cum Corasio, eo, quem miles hæredem instituit, repudiante, proximos, qui ab intestato veniunt, legati præstatione obstringi. Et quid si illi quoque repudient? Denique ex eo quoque perspicuè apparet, Falcidiam non induci ex voluntate singulorum testantium, quod laudatur hæres, qui solida legata præstat quasi pleniore officio fidei fungens, & apud quem plus valeat defuncti voluntas, quàm beneficium legis, *l.* 1. *& ult. Cod. hoc tit. l.* 5. §. *si quis.* 15. *de don. int. vir. & ux.* Porro ex his simul intelligimus, latas esse superiores leges in hæredum potissimum gratiam, & nominatim Falcidiam, de qua sola nunc quæritur: quod etiam disertè traditum est *in l. potest.* 71. *hoc tit.* ac proinde toto cœlo errant, qui asserunt, hasce leges principaliter & potissimum introductas esse testatoris causa; secundum autem testatorem causa hæredis, quo in numero etiam D. Hotomannus est.

Lex Furia] Primus C. Furius Tribunus plebis 5
liberam illam legandi potestatem coangustavit, lege perlata, ne cui supra mille asses legare liceret, constituta quadrupli pœna adversus eum, qui plus cepisset, Ulp. *tit.* 1. & Theoph. *hic*. qui tamen non asses, sed *νομίσματα* habet, id est, aureos seu solidos. Et forte hæc eadem lex est, quam intelligit M. Tullius *pro Corn. Balb. cap.* 8. *Tulit*, inquit, *apud majores nostros legem C. Furius de testamentis*, sed tamen non ausim hoc certo affirmare; quia quid ea lege, quam memorat, cautum fuerit, non exprimit: atque ex solo Ulpiano & Theophilo discere possumus, quid lege Furia testamentaria, cujus hìc meminit Justinianus, cautum, tentatumque sit coercendæ licentiæ legandi gratia, videlicet, ne legare liceret ultra mille asses. Qua quidem re etsi modus aliquis legatis imponitur, finis tamen non fit legandi: & cùm de singulis dumtaxat legatariis lex caveret, facile evenire poterat, ut uno atque altero, itemque tertio legato, hæreditas, præsertim non opulenta, tota absumeretur, atque hoc modo res ad vetus incommodum recideret.

Lex Voconia] Cùm usu omnium rerum magistro 6
compertum esset, lege Furia superius incommodum nequaquam esse sublatum, Q. Voconius tribunus plebis aliud remedium adhibendum esse existimavit. Igitur abrogata lege Furia, ipse aliam tulit, ne quis census plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem hæredesve perveniret, ut ex Verrina de prætura urbana intelligitur; ubi duo hujus legis capita memorantur, quorum altero coercitæ mulierum hæreditates, altero cautum (quod etiam Theophilus scribit) ne plus haberet

legatarius, quàm hæres. Verùm nec hac quidem lege finis legandi factus, cùm & ipsa de singulis tantùm caveret legatariis. Quid enim si numerus legatariorum tantus sit, ut in singulos singulis sextulis erogatis, una quoque tantùm sextula & forte unus aureus hæredi relinquatur? Quis spe tantuli lucelli hæreditatem alicujus cernat? Sed & lex illa de eo tantùm cavebat, qui census esset: ei verò, qui census non esset, licebat per eamdem legem plus legare, quàm ad hæredem perventurum erat, ut ex eodem loco Ciceronis intelligi potest.

7 *Lex Falcidia*] Quæ & ipsa plebiscitum est. Lata est à Pub. Falcidio tribuno plebis, temporibus Augusti, Cn. Domitio Calvino & C. Asinio Pollione Coss. anno ab urbe condita DCCXLV. teste Dione *lib.* 48. *p.* 430. Hac demum lege certis terminis circumscripta est legandi licentia, dum non de singulis legatariis, sed de cunctis cavet, ne ultra dodrantem in legata consumatur, *l.* 1. *hoc tit.* Quare, ut maximè legetur multis, semper tamen quadrans totorum bonorum post hanc legem latam hæredis lucro cedat necesse est. Superiores igitur leges, etsi modum legatis imponebant, nullum tamen faciebant legandi finem: hæc & modum & finem fecit; quam ob causam & ipsa sola superioribus antiquatis recepta, atque in hoc usque tempus retenta est.

8 *Ne plus legare*] Lex Falcidia nominatim de legatis locuta videtur. Cæterum & ad alia producta est, & statim quidem ut opinor, interpretatione prudentum ex legis sententia ad fideicommissa singularum rerum. Neque enim persuadere mihi possum, id primum factum Senatusconsulto Pegasiano centum demum annis post legem latam; quamvis fere omnes sic sentire videam, motos §. *sed quia.* 5. *seq. tit. vers. ex singulis.* Nam cùm utique hoc lex velit, & caveat, ne minus, quàm quarta pars bonorum hæredibus relinquatur; ut proinde directo ea pars nec auferri, nec minui à testatore poterit, *l. quod bonis.* 15. §. 1. & *ult. hoc tit.* quis credat, obliquè id fieri potuisse, licitumque fuisse tam longo tempore legis sententiam circumvenire, patrimonium fideicommissis onerando aut exhauriendo? Neque in *d. vers. ex singulis.* expresè dicitur, retentionem quartæ partis ex singulis rebus per fideicommissum relictis permissam esse Senatusconsulto Pegasiano, sed simpliciter, permissam esse, non addito, quo jure permissa sit. Quamquam etiam alia istius loci interpretatio est. Quin etsi Tribonianus expresè hoc affirmaret, mihi tamen id suspectum foret. Sanè in libris nostris promiscuè, quantum ad hanc rem attinet, de legatis & fideicommissis singularibus tractatur, *l.* 5. *l. si tacitum.* 13. *l. quod bonis.* 15. *l. filiusfam.* 18. & *passim hoc tit. l.* 2. & *l.* 3. *C. eod.* Porro lex Falcidia producta etiam est ad donationes mortis causa, idque constitutione *l.* 5. *C. eod. l.* 2. *C. de don. mort. ca.* Quod si quis dicat, etiam per mortis causa donationes fraudem legi fieri potuisse, is cogitet, ante hanc constitutionem eamdem rationem harum donationum & inter vivos fuisse: quippe sic donata placebat antea in computationem Falcidiæ non venire; propterea quod vivo testatore exibant ex bonis ejus: siquidem etiam quod mortis causa donabatur ἐν τῷ παρόντι statim transferebatur in donatarium. Cæterum quoniam revocare hujusmodi donationem licebat, nec ante plena, ac perfecta censebatur, quàm mors insecuta fuisset, *l. non videtur.* 32. *de mort. caus. don.* ob hanc causam Severo visum est, id etiam quod ita donatum est, hactenus in patrimonio computari, ut de eo quarta Falcidiæ nomine detrahi posset. At fideicommissa omnimodo in bonis relinquuntur, ut demum post mortem ab hærede præstentur. Exemplo donationum mortis causa admissa etiam est Falcidia in donationibus inter virum & uxorem, quæ morte confirmantur, *l. in donationibus.* 12. *C. hoc tit.* propter fideicommissa quoque introducta est in intestatorum successionibus. Quod à Divo Pio factum scribit Paulus in *l. filiusfam.* 18. *hoc tit.* Denique vis legis Senatusconsulto Pegasiano tracta est etiam ad fideicommissarias hæreditates, de quo seorsùm *tit. seq.* VINN. Id addeo, ex Paulli *Rec. Sent. Lib.* III. *tit.* 8. §. 1. constare, jam ista ætate legem Falcidiam etiam ad fideicommissa porrectam fuisse. Ait enim: *Exhausta legis aut fideicommissis aut mortis caussa donationibus hæreditate, auxilio Falcidiæ institutus hæres quadrantem retinere potest.* Quumque idem Paulus *l.* 8. *ff. h. t.* referat, jam sub D. Pio hanc legem prolatam esse ad fideicommissa ab intestato; verosimillimum sanè est clam ante eandem valuisse in fideicommissis testamento relictis. An autem jam ante SC. Pegasianum, non magis liquet, quàm illam interpretationem hoc SCto fuisse invectam. HEIN.

Sive unus, sive plures] Interest verò, utrum legata simpliciter ab omnibus hæredibus relicta sint, an ex pluribus hæredibus ex certis partibus institutis aliqui nominatim gravati. Illo enim casu sufficit, ut solida legata præstentur, dodrantem hæreditatis ea non excedere: hoc casu non item; quia suæ quisque partis, ex qua institutus est, quadrantem habere debet. De quo §. *seq.*

Pars quarta remaneat] Nec solùm hæres, si possidet, quartam partem retinere potest, aut errore facti non retentam repetere, *l.* 1. §. *si legatarius.* 11. *hoc tit. l.* 9. *C. eod.* sed etiam si non possidet, portionem suam à quovis possessore vindicare, *l. lineam.* 26. *eod.* Putat D. Cujacius, à Justiniano id primum constitutum esse, *l. pen. C. eod.* verùm hoc vel ex eo refellitur, quod placet, legata pro rata portione ipso jure per legem Falcidiam minui, *l. in quantitate.* 73. §. *ult. eod.* vid. Ant. Fab. *lib.* 4. *conject.* 1. & *lib.* 6. *c.* 2.

TEXTUS.

De pluribus hæredibus.

I. *Et cùm quæsitum esset, duobus hæredibus institutis, (veluti Titio & Seio) si*

Titii

Titii pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Sejo verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem diminuant; an quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat: placuit posse retinere. Etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

NOTÆ.

1. *Exhausta, aut supra modum onerata*] Per legem Falcidiam delibari hæreditas potest, onerari aut exhauriri non potest. Cujac.

Placuit posse retinere] Ratio dubitandi, quod videri potest legi satisfactum, cùm quarta pars apud alterum maneat illibata.

In singulis hæredibus] Ratio decidendi *ex l. 77. eod.* Nam cùm lex omnibus & singulis hæredibus consultum velit, apparet legi non satisfieri, nisi singulis quoque hæredibus suæ cujusque partis quarta intacta servetur.

COMMENTARIUS.

1 *Cur dubitatum, an in specie hîc proposita Falcidiæ locus esset? & cur esse placuerit?*

2 *Quando in portionibus defectis ratio legis habeatur?*

LEge Falcidia potestas facta est patrifamilias, tantam pecuniam testamento dandi legandi, quantam volet; dum ita detur legetur, ut ne minus, quàm quartam partem hæreditatis hæredes capiant. In uno hærede instituto res expedita est: nam si is, solutis legatis, quartam totius hæreditatis integram habet, legi satisfactum est: eaque portione contentus esse debet, sive semel ex toto asse institutus sit, sive ex pluribus partibus, ex una purè, ex altera sub conditione, ex una legatis onerata, ex altera illibata, *l. 1. §. id quod. 13. l. in ratione. 11. §. pen. hoc tit.* cujus rei ratio peti potest ex *l. cum. hæres. 52. §. 1. de acq. hær.* Manifesta quoque est legis sententia ubi plures quidem hæredes, sed sine partibus omnes instituti sunt, aut legata simpliciter ab omnibus relicta. Sed quæsitum est, duobus aut pluribus hæredibus ex certis partibus institutis, si unius dumtaxat portio nominatim onerata sit aut exhausta, an legi satisfactum videri debeat, si apud cohæredes pars quarta hæreditatis maneat intacta? Placuit autem satisfactum non videri, idque hac ratione, quod lex non de uno aliquo hærede caveat, sed ex æquo omnibus consultum velit, *l. in singulis. 77. eod. & hoc text. in fin.*

Duobus hæredibus institutis] Testator cùm non amplius, quàm centum in bonis haberet, duos hæredes, puta Titium & Sejum, utrumque ex semisse hæredes instituit. A Titio quadraginta aut quinquaginta legavit: à Sejo verò nihil, aut minus viginti quinque, ita ut apud Sejum quarta totius hæreditatis pars, vel etiam amplius, atque adeo semis integer maneat. Quæritur, an mortuo testatore Titius integra quadraginta aut quinquaginta, quæ ab eo nominatim relicta sunt, legatariis solvere teneatur, an nihilominus quartam partem suæ partis possit retinere? Videri poterat, legi Falcidiæ satisfactum esse, cùm quarta pars apud alterum maneat illibata; utique satis esse ad intentionem legis, hoc est, ad sustinendum testamentum, si vel unus suo quadrante contentus hæreditatem adjerit. Placuit tamen in proposito Titium quartam partem ejus partis, ex qua institutus est, retinere posse. Quippe legem non simpliciter cavere, ut quarta pars hæreditatis salva maneat, sed nominatim ut hæredes quartam partem ex testamento capiant. Quibus verbis cùm non uni alicui hæredi tantùm, sed omnibus & singulis consultum velle intelligatur, apparet legi non satisfieri, nisi singulis quoque hæredibus suæ cujusque partis quarta pars intacta servetur. Et hoc est, quod dicitur, in singulis hæredibus rationem legis Falcidiæ ponendam esse, *l. in singulis. 77. hoc tit.* 1

In singulis hæredibus ratio legis ponenda] Hoc tamen ita est, si omnes, qui instituti sunt, hæredes exstiterint: nam si quidam defecerint, in portionibus defectis non semper separatim ratio legis Falcidiæ habetur; sed aliquando hæ confunduntur cum portionibus aliorum, qui hæredes exstiterunt. In quo hæc distinctio probata est, ut si verbi causa, ex duobus hæredibus institutis alter deficiat, à quo aut nihil, aut parum relictum erat, atque ita hujus portio vel substitutionis vel accretionis jure ad cohæredem, cujus portio onerata est, pervenerit, placeat legatarios per deficientem portionem adjuvari, videlicet ut integra legata præstentur, quæ non præstarentur, si is, qui defecit, hæres extitisset. Quod si pars, quæ accessit, exhausta sit aut onerata; ejus verò, qui accessit, integra aut tantùm delibata, tum perinde in deficientis portione ratio Falcidiæ ponatur, ac si ad eum, qui suam portionem omisit, pervenisset. Extat hæc distinctio in *l. quod si alterutro. 73. hoc tit.* eademque à contrario sensu colligi potest ex *l. 4. C. ad sen. Treb. in fin.* quamquam variasse Jurisconsultos, apparet ex *l. 1. §. si cohæredis. 14. hoc tit.* de cujus §. lectione vide Cujac. 4. *obs. 35.* Et hanc rationem habere videtur, quod is cujus portio onerata est, uti ex sua persona legata præstet, ita & ex sua persona tantùm Falcidia utitur: qui verò suam portionem integram habet, legata præstat ex persona deficientis; cujus proinde jure eum uti æquum sit, *argum. l. 10. l. qui in jus. 177. de reg. jur.* Indicatur hæc ratio non obscurè in *l. qui fundum. 87. §. qui filium. 4. l. 1. §. id quod. 13. hoc tit.* Cæterum in parte onerata, quæ defecta est, sententia superior sic accipienda ac temperanda, si cohæres deficiens testatori supervixerit, 2

ut dici possit moriente testatore fuisse institutus. Nam si vivo testatore decesserit, quia isto modo fit, ut alter solus tempore mortis testatoris reperiatur institutus, ex sua parte purè, ex defecta, quasi sub conditione, quæ jam extitit, solida legata præstanda erunt, satisque tunc est, ut legi satisfiat, hunc alterum totius assis quadrantem consequi, auctore Juliano in *d. l. qui fundum.* 87. §. 4. nam ut legata in ea specie repetita esse dicamus cum Cujacio 4. *obs.* 35. ratio decidendi, qua Jurisconsultus utitur, non finit: qui etiam disertè sententiam suam sic restringit, ut dicat, eam tunc procedere, cùm cohæres vivo testatore decessit. Quod etiam Paulus non obscurè significat in *d. l.* 1. §. *id quod.* 13. sic enim ait, legata per oneratam deficientis portionem non augeri, si is omiserit hæreditatem, add. Don. 8. *comm.* 23. Cujac. 4. *observ.* 36. & 15. *obs.* 14. & 25. *obs.* 23. Ant. Faber. 4. *conj.* 13. & 18. *conj.* 14. & *seqq.* mirè variant, nec sibi constant. Est verò universæ superiori distinctioni locus in legatis uno eodemque testamento relictis; ad ea legata, quæ pater primis tabulis ab impubere, secundis à substituto reliquit, non pertinet: siquidem vetus est juris regula: *In tabulis patris & filii unam Falcidiam servari, l. in ratione.* 11. §. *quod vulgo.* 5. & *pen. l. in duplicibus.* 70. *d. l. qui fundum.* 87. §. *ult. hoc tit.* quasi legata secundis tabulis relicta primis sub conditione data videantur.

TEXTUS.

Quo tempore spectatur quantitas patrimonii, ad quam ratio L. Falcidiæ redigitur?

2. *Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque verbi gratia si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit, nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum, tantum accesserit hereditati, ut centum aureis legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuaginta quinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona, (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum,) ut non amplius quam septuaginta quinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci.*

NOTÆ.

2. *Solida legata debentur*] Nempe si damnum circa rem aliam, quàm quæ legata est, inciderit. Nam damnum circa rem ipsam seu speciem legatam contingens legatarium sequitur, hæresque interitu rei legatæ liberatur, §. 16. *sup. de legat.* ex jure scilicet communi omnium debitorum certæ rei, *l.* 23. *de verb. obligat.* add. *l.* 30. *hoc tit.*

Cui liberum est non adire hæreditatem] Neque enim legatarii aut fideicommissarii particulares hæredem cogere possunt, ut hæreditatem adeat, quod solis permissum fideicommissariis universalibus, propterea quod in hos etiam onera ex Sc. transferuntur, *l.* 14. §. 5. & *seqq. ad Sc. Treb.*

Ne nihil consequantur]. *d. l.* 73. *in fin. pr. hoc t.* Nam destituto testamento, id est, hæreditate ex testamento non adita, legata extinguuntur, *l.* 14. *C. de fideic.*

COMMENTARIUS.

1 *Exceptio regulæ hic propositæ.*
2 *Ejusdem regulæ declaratio.*
3 *Hæredem à legatariis cogi non posse, ut adeat.*

IN quantitate patrimonii exquirenda circa deductionem Falcidiæ visum est mortis tempus spectari, exinde neque accessione legata augeri, neque decessione minui; sed incrementum omne & damnum, quod jacente hæreditate contingit, hæredem sequi, *l. in quantitate.* 73. *l. quod bonis.* 15. §. 3. *in fin. l. cum quo.* 56. *pr. hoc tit.* Cujus rei ratio est, primum quoniam hæres quartam partem ex bonis hæreditariis habere debet: at ea propriè sunt, quæ tempore mortis cujusque inveniuntur. Deinde, quia legatorum dies ex tempore mortis testatoris cedit, hoc est legata ex eo tempore deberi incipiunt, *l. un.* §. 3. *C. de cad. toll.* Adde quod per legem Falcidiam legata ipso jure minuuntur, *d. l. in quantitate.* 73. §. *ult.*

Nihil legatariis prodest, si ante aditam hæreditatem, &c.] Postquam placuit, à morte testatoris legata deberi pro eo modo patrimonii, qui tunc fuit, accessio ante aditam hæreditatem contingens legatariis prodesse non debet, *d. l. in quantitate.* 73. *l. in ratione.* 30. *hoc tit.* Excipiendum tamen hìc est, si quid accesserit ratione facti præcedentis aut obligationis à defuncto contractæ; veluti si debitoris, qui solvendo non erat, facultates post mortem creditoris ampliatæ fuerint, aut conditio crediti tunc extiterit: nam istis modis placet, ex postfacto uberiorem videri fuisse hæreditatem commodo legatariorum, *l. cum quo.* 56. §. 1. *eod.* eamdemque rationem habet, quod responsum est, si pater, cum quo ex contractu filii de peculio agi poterat, à creditore filii hæres institutus sit, & legis Falcidiæ ratio ponatur, peculii quantitatem, 1

non

non quod mortis, sed quod aditæ hæreditatis tempore fuit, in quadrantem patri imputari, *d. l. cum quo. 56. §. 1. l. si creditor. 83. eod.* quamvis peculio post mortem creditoris deminuto, juxta regulam spectetur tempus mortis, neque legatariis id noceat: quasi nihil intersit, peculium post mortem creditoris deminutum sit, an debitor pauperior factus, *d. l. cum quo. 56. in pr.*
2 *l. eo tempore. 50. §. 1. de pecul.* Quamobrem quod vulgo dici solet, *eamdem rationem esse damni & commodi*, id intelligamus locum habere in iis, quæ primum emergunt, & accedunt post mortem, veluti si quid accesserit hæreditati ex fructibus, ex partu ancillarum, aut per servos hæreditarios quæsitum: *hoc text. & d. l. in quantitate. 73. d. l. in ratione. 30. hoc tit.* non in iis, quibus causam dedit præcedens factum testatoris. Quinimmo hæc, si subtilius res examinetur, non post mortem demum accedunt, sed omnino ad tempus mortis sunt referenda: quoniam ratione principii & fundamenti jam tum in bonis fuerunt: quemadmodum & servi, qui apud hostes sunt, post mortem testatoris reversi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hæreditatem, *l. servi. 43. eod.* ita ferme & Bachov. *hic.*

In tantum decreverint] *d. l. in ratione. 30. d. l. in quantitate. 73.* Sunt verò hæc sic accipienda, si damna circa res alias, quàm quæ legatæ sunt, inciderint: nam si res ipsa legata perierit sine culpa hæredis, id non hæredi, sed legatariis nocet secundum tenorem perpetui juris, quo traditum est, omnes debitores, qui speciem aliquam, id est, rem certam debent, liberari, si ea res ante moram sine facto eorum perierit, *l. si ex legat. 23. de verb. obl. l. 5. de reb. cred.* Sciamus igitur, tunc periculo hæredis esse res hæreditarias, cùm res incerta legata est, veluti homo in genere, aut quantitas, puta centum aurei, decem modii frumenti. Hic enim etsi res omnes hæreditariæ perierint, dici tamen numquam potest, rem, quæ legata est, periisse, *l. 11. C. si cert. pet.* eleganter Marcian. *in d. l. in ratione. 30. §. 2. & aliquot seqq.* vid. sup. *§. si res. 16. de legat.*

Cum hærede in portione pacisci] In fideicommissariis hæreditatibus provisum est Senatusconsulto Pegasiano, ut si scriptus hæres nolit adire hæreditatem, jussu prætoris adeat, & restituat.
3 Hoc verò beneficium neque legatariis, neque his quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sunt, tributum est, *l. si quis. 17. si quis om. ca. test. l. nam quod. 14. §. non omnis. 5. & 2. seqq. ad SC. Treb.* Quo loco Hermogenianus etiam differentiæ rationem reddit, nimirum nullam habere iniquitatem, quod fideicommissi hæreditatis servandi causa hæres adire cogatur, postquam Senatusconsulto Trebelliano cautum est, ut omnia onera hæreditatis transferantur in eum, cui ex fideicommisso hæreditas restituta est, *l. 4. eod. tit.* legati verò aut fideicommissi particularis causa hæredem compelli adire hæreditatem, æquum non esse; propterea quod in hos onera hæreditaria transferri non possunt, neque admittendum est, ut quis alieni dumtaxat emolumenti causa se æri alieno & litibus, vexationibus, aliisque molestiis implicare cogatur. Proinde hoc solùm relinquitur, ut legatarii cum hærede in portionem paciscantur: quod illi facile facturi, & potius aliquid remissuri, quàm ut patiantur testamentum destitui, totumque, quod legatum est, sibi perire, *d. l. in quantitate. 73. in fin. pr.*

TEXTUS.

Quæ detrahuntur ante Falcidiam.

3. *Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus, quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars singulis legatariis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.*

NOTÆ.

3. *Deducitur æs alienum*] *l. 6. C. eod.* id est, omne, cujus præstandi necessitate defunctus obstrictus fuit, *l. 54. D. eod.* Nam Falcidia detrahitur ex bonis: bona autem non intelliguntur, nisi quæ defuncto ære alieno supersunt, *l. 39. §. 1. de verb. sign.*

Si fingamus quadringentos] *l. 37. §. ult. hoc tit.* Legata ad contributionem dodrantis pro rata suæ cujusque quantitatis revocantur, *l. 1. l. 6. §. 2. C. eod.* Nota, Falcidiæ locum non esse in testamento militis, *l. 7. C. eod.* ex novo jure nec in legato in pios usus relicto, *Nov. 131. c. 12. auth. similiter C. eod.* nec in ea re, quæ ita relicta, ne alienetur, *auth. sed & ea. C. eod.* nec cùm hæres inventarium facere neglexit, *l. ult. §. pen. C. de jur. del.* nec cum testator expressè prohibuit hæredem beneficio legis uti, *Nov. 1. cap. 2. auth. sed cum testator. C. hoc tit.*

COMMENTARIUS.

1 *In bonis defuncti quæ numerentur, cùm de lege Falcidia quæstio est.*
2 *An hæres, quod sibi à defuncto debetur, deducat;*

ducat: & quid si rogatus, ne id legatariis imputet.

3 *Quibus casibus lex Falcidia cesset.*

1 ANtequam summa constituatur, unde quarta Falcidiæ deducenda sit, necesse est exquiratur, quid in patrimonio defuncti sit habendum? ex eo enim quartam hæres habere debet. Patrimonium cujusque dici scimus, cujusque facultates aut substantiam, sive quod quisque in bonis habet, *l. nam quod.* 14. §. *ult. l. cogi.* 16. *ad Senatusconsultum Treb.* Bona cujusque intelliguntur, quæ deducto ære alieno supersunt, *l. subsignatum.* 39. §. 1. *de verb. sign.* Nimirum ergo in bonis seu patrimonio defuncti sciamus non numerari omnia, quæ cùm moreretur habuit, sed id solum, quod hæreditariis oneribus deductis superest. Cujusmodi onera sunt, æs alienum hæreditarium, funeris impensæ, & pretia servorum manumissorum: quæ omnia idcirco in ponenda ratione legis Falcidiæ deduci placuit, uti hoc loco docetur. Cætera, quæ appellatione bonorum continentur, in patrimonii quantitate esse intelliguntur, si modo ejus naturæ sint, ut & ad hæredes certo mansuræ transeant, (nam contra est, si vel non transeant, ut actio injuriarum, ususfructus, *l.* 38. *hoc tit.* vel ita transeant, ut non sint mansuræ: exempl. *in l.* 11. §. 1. & 2. *l. si statuliber.* 38. *eod.*) & ex iis hæres aliquid commodi percipere potuerit. Non enim computatur nomen inane, quod tantùm ex eventu hæreditatem auget, *l. Nesennius.* 22. §. *pen. l. cum quo.* 56. §. 1. *eod.* neque debitum naturale nondum solutum, *l.* 1. §. *id quod.* 17. *eod.*

Æs alienum] Primum in hanc deductionem venit æs alienum, id est, id omne, cujus præstandi necessitate defunctus obstrictus fuit, *l. pater.* 54. *hoc tit.* Sed & æris alieni loco habetur, si quid est, cujus præstandi causa mortuo testatore ante aditam hæreditatem nata est, tamquam contractum ab hæreditate, *l. æris.* 39. *eod.*

2 Illud quæsitum circa hanc deductionem, an etiam hæres quod sibi à defuncto debetur, detrahere possit. Subtilitas rationis facere videtur, ne possit: quippe cùm aditione hæreditatis confundatur obligatio, atque ita fiat, ut quod prius ei debebatur, deberi desinat, *l. sicut.* 75. *l. Sticum.* 95. §. 2. *de solut.* Sed nihilominus placuit deduci posse, *l.* 6. *C. hoc tit.* idque ob hanc procul dubio causam, quoniam in ratione legis Falcidiæ, cùm de æstimatione patrimonii agitur, mortis tempus spectatur, quo tempore nondum est ulla actionum confusio. Hodie hoc amplius à Justiniano tributum hæredi, qui inventarium confecit, ut nec adita hæreditate actiones ejus confundantur, sed ut similem cum creditoribus extraneis fortunam habeat, *l. ult.* §. *in computatione.* 9. *C. de jur. delib.* Quid si hæres rogatus sit, ne creditum legatariis imputet? Ratione doli mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ voluntas defuncti servabitur, *l. si debitor.* 12. *hoc tit.* sic ut debito fini quadrantis compensato, superfluum æris alieni tantùm dodranti detrahatur, *l. quod bonis.* 15. §. *cum fideicommissum.* 4. *eod.* Exemplum esto. Quadringenta sunt in bonis: hæredis debita ducenta; legata trecenta. Hæres compensabit cum quadrante centum: reliqua centum de dodrante detrahet. Hodie de hoc supervacuè quæritur: quoniam Falcidiæ detractio nominatim vetari potest, *Nov.* 1. *cap.* 2.

Impensa funeris] Ea est, quæ fit causa funeris, hoc est, ut funus ducatur, mortuus efferatur & sepeliatur, & sine qua neque funus duci, neque mortuus sepeliri honestè potuisset. Quare etiam id, quod erogatum est in locum, in quem mortuus infertur, funeris causa impensum videri debet, *l. & si quis.* 14. §. *funeris.* 3. *de rel. & sumpt. fun. l.* 1. *in fin. cum l. seq. hoc tit.* Hæc autem impensa semper ex hæreditate deducitur, quæ etiam omne creditum solet præcedere, cùm bona solvendo non sunt, *l. pen. de relig. & sumpt. fun.*

Pretia servorum manumissorum] Nec tantùm eorum, qui testatoris proprii fuerunt, verùm etiam quos hæres, cùm alieni essent, redimere & manumittere rogatus est, *l. ejus.* 37. §. 1. *eod.* Aliarum quoque impensarum, quæ modo hæreditatis suscipiendæ causa factæ sint, deductionem permisit Justinianus, *l. ult.* §. *in computatione.* 9. *C. de jur. delib.* Quæ sequuntur, 3
interpretem non desiderant. Illud sciendum est, beneficium legis Falcidiæ non esse perpetuum. Et jam olim etiam cessabat in testamento militis, *l.* 7. *C. hoc tit. l.* 12. *C. de test. mil.* item in dote mulieri relegata, propterea quod suam rem mulier recipere videtur, *l. sed ususfructus.* 81. §. 1. *hoc tit.* in commodo tamen præsentationis legi patuisse locum non dubito, *arg. l.* 2. *in pr. de dot. præl. l.* 1. §. *si quis.* 10. *hoc tit.* Libertates quoque datæ per Falcidiam non minuebantur, *l. si servus.* 33. *eod. l.* 8. §. *quarta.* 9. *de inoff. test.* Hodie cessare creditur in legato in pios usus relicto, *per auth. similiter. C. hoc tit.* quamquam *in Nov.* 131. *c.* 11. unde *d. auth.* sumpta est, hoc non dicatur absolutè, & contra sæpe judicatum, Sand. *lib.* 4. *tit.* 7. *defin.* 10. Christin. *vol.* 1. *dec.* 310. *in fin.* Fachin. 5. *contr.* 17. si testator rem legatam vetuerit alienari, *Nov.* 119. *cap.* 11. *unde auth. sed & ea. hoc tit.* & in universum si prohibuerit expressè, hæredem Falcidia uti, *Nov.* 1. *c.* 2. *auth. sed cum testator. C. hoc tit.* item si hæres inventarium facere neglexerit, *l. ult. C. de jur. delib.* Indignus etiam olim beneficio legis Falcidiæ visus est, qui id egerat, ut fideicommissum intercideret: & qui non capienti rogatus erat restituere, per Senatusconsultum Plancianum quartam retinere non poterat, *l. beneficio.* 59. *pr.* & §. 1. *hoc tit.* Postremo qui sciens aut errore juris totum legatum solvit, nullam quartæ nomine condictionem habet, *l.* 9. *C. hoc tit.* Circa detractionem Falcidiæ nihil apud nos servatur alie-

alienum à jure Romano. Vid. Grot. 2. *manuduct.* 23. Gudelin. *lib.* 2. *cap.* 11. Vinn. Addi potest, cessare quartam Falcidiam, si liberis suppleatur portio legitima. *l.* 36. *C. de inoffic. testam.* item si legata sponte soluta integra. *Nov.* 1. *c.* 2. *l.* 9. §. 3. *de jur. & facti ign.* denique si instrumenta legata, quamvis eo casu vix quæstio quidem nasci possit. *l.* 15. *C. h. t.* Hein.

Titulus Vigesimustertius.

DE FIDEICOMMISSARIIS HÆREDITATIBUS.

Dig. Lib. 36. *tit.* 1. *C. Lib.* 6. *tit.* 42. *&* 49. *Novell.* 39. 108.

Ratio ordinis: tum quid sit fideicommissum.

Supra titulo de legatis §. 3. promisit Imperator, se separatim de jure legatorum & fideicommissorum tractaturum, ne scilicet permista utriusque juris tractatio rem ipsam redderet difficiliorem aut magis laboriosam. Exposito igitur jure legatorum, quæ ratione obligationis & tempore & jure antiquiora sunt fideicommissis, superest nunc, ut de fideicommissis instituatur disputatio: quod alterum est partitionis antepositæ membrum. *Fideicommissum est*, auctore Ulp. *in fragm. tit.* 25. *quod non civilibus verbis, sed precativè relinquitur, nec ex rigore juris civilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.* Igitur sic rectè definiveris: *Fideicommissum est id omne, de quo quis suprema defuncti voluntate rogatus est, ut daret vel faceret.*

Textus.

Continuatio.

Nunc transeamus ad fideicommissa. Sed prius est, ut de hæreditatibus fideicommissariis videamus.

Notæ.

Fideicommissa] Fideicommissum est, quod non civilibus verbis, sed precativè relinquitur. Ulp. *tit.* 25. Legatum autem relinquitur legis modo, id est, imperativè, *dato, capito, sumito, damnas esto dare.* Idem *tit.* 24.

Commentarius.

1 *Fideicommissi divisio: & summa eorum, quæ hìc explicantur.*

2 *Cur prius de fideicommissis hæreditatis, quàm singularum rerum agatur?*

1 Fideicommissum aut universale est, aut particulare seu potius singulare. Universale, quod hæreditatem vel totam vel partem ejus continet. Particulare, quo non hæreditas aut pars hæreditatis, sed res singulæ relinquuntur; quod proinde rectius dixeris singulare, aut speciale. De fideicommissis rerum singularum agitur proximè; de universalibus, sive fideicommissariis hæreditatibus, hoc præsenti titulo: in quo Justinianus, ostensa prius communi fideicommissorum origine & incremento, disserit de forma relinquendi fideicommissum hæreditatis ab hærede scripto, deque restitutæ hæreditatis effectu: tum de Senatusconsultis Trebelliano & Pegasiano, ac mox de Pegasiani in Trebellianum transfusione: inde docet, qui restituere rogari possint. Ad extremum aliquid de suo adspergit ad probationem fideicommissi in genere pertinens.

Prius est] Quemadmodum prius egit de hæredibus instituendis & deferenda testamento hæreditate, quàm de legatis testamento dandis, acquisitionem universitatis ut digniorem præponens acquisitioni rerum singularum; ita etiam hìc prius agere voluit de fideicommissis universalibus, quæ vi & effectu idem sunt quod hæreditas: postea de fideicommissis singularibus, quæ respondent legatis: de quibus alioqui prius dicendum fuerat juxta §. 3. *de legat.* Nam uti quoque monuimus in explicatione *d.* §. 3. exæquatio legatorum & fideicommissorum, de qua illic agitur, ad fideicommissariam, hæreditatem minimè pertinet; quoniam fideicommissarius restituta hæreditate hæredis loco habetur: sed ad specialia fideicommissa dumtaxat. Potest & hæc ratio dari, quod cùm antequam de legatis dissereret, egerit de deferenda directo hæreditate, tum hæredem instituendo tum substituendo, rectè quoque nunc atque ordine faciat, quod antequam disputet de fideicommissis rerum singularum, doceat, quomodo hæreditas deferatur indirecto atque obliquè, sive quomodo per fideicommissum hæredes substituantur. Vide quæ notavimus sub §. *ult. per quas pers. cuique acq.* & ad *rubr. de vulg. subst.* 2

Textus.

Origo fideicommissorum.

1. *Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fideicommittebant eorum, qui capere ex testamento poterant. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris,*

juris, sed tantùm pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorumdam perfidiam, jussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur & populare erat, paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem, tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam prætor crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant.

NOTÆ.

1. *Quibus non poterant hæreditatem*] Quales proscripti, deportati, &c. Exemplum habes apud Cic. *lib.* 1. *in Verr.* & ex parte, orbi, cælibes. Ulp. *tit.* 22. §. 2. *& tit.* 15. *cum seqq.* item fœminæ ex lege Voconia. Hujus generis exempla apud eumdem 2. *de finib. cap.* 58. VINN. Addi potest Quintilian. *Decl.* 324. item Valer. Max. *lib.* 4. *cap.* 2. §. 7. HEIN.

Sed tantùm pudore] Fide, religione, probitate. Id enim, qui tum pudor erat hominum, videbatur vinculum satis validum implendæ voluntatis defuncti.

Et populare] Theoph. χαρίεν τῷ δήμῳ. Plin. *Paneg. non quia populare gratumque audientibus.*

In assiduam jurisdictionem] Ita tamen, ut extra ordinem ipsi magistratus de fideicommissis cognoscerent, non more usitato formulam & judicem darent. Ulp. *tit.* 25. §. 10. *l.* 178. §. 2. *de verb. sign.*

Prætor proprius] Claudius duos creavit. Suet. in *Claud. c.* 23. ex quibus unum Titius detraxit, *l.* 2. §. 31. *de orig. jur.* Cæterum prætor ad certam summam cognoscebat, de majore consules jus dicebant. Quint. *lib.* 3. *c.* 6. unde lucem accipit Ulp. *d. loc.* §. 12. VINN. Adde omnino Cujac. *lib.* 21. *obs. cap.* 34. HEIN.

COMMENTARIUS.

1 *Ante D. Augusti tempora fideicommissa vim obligandi non habuisse: notat Mynsingerus.*
2 *Genera incapacium, & in his gratificandi fideicommissorum usus.*
3 *Lege Voconia mulieres hæredes institui non potuisse.*
4 *Accurata in hoc legis caput inquisitio.*
5 *Legem istam postea in desuetudinem abiisse.*
6 *De fideicommissis extra ordinem jus dici solitum, & quorum ea jurisdictio? n.* 8.
7 *Quod in* l. 1. junct. l. 2. C. comm. de leg. *disponitur, non pertinere ad fideicommissa universalia.*

1 PRimis temporibus infirma] Olim ante D. Augusti tempora fideicommissa nullam vim obligandi habebant, sed eorum præstatio fide, religione, ac probitate pendebat ejus, qui rogatus erat. Nam quemadmodum quod precario alicui utendum conceditur, totum pendet à liberalitate & voluntate ejus, qui concessit, sine ulla necessitate obligationis, *l.* 1. *&* 2. *de precar.* ita nec ex precibus testatoris quemquam invitum obstringi debere existimabant non magis, quàm ex commendatione, *l.* 11. §. 2. *de legat.* 3. Nam quod potestati & arbitrio alicujus relinquitur, cujusmodi est, quod rogatur, non inducit obligationem, *l. in venditoris.* 13. *C. de contr. empt.* Mynsingerus *primis temporibus* sic interpretatur, ante legem duodecim tabularum, suavissimo utens argumento, quod utique sub Numa Pompilio fideicommissa viguisse verisimile sit, utpote sub quo Rege vel maxima vis fidei fuerit. Quæ insignis est ἀνεψωρία. Sic enim ille disserit, ut videatur existimasse, jam ante urbem conditam decemviros legem tulisse, aut post legem latam regnasse Pompilium.

Qui capere ex testamento poterant] Duplex olim usus fideicommissorum fuit: unus in morientibus in peregrinatione, ubi sæpe eveniebat, ut testamentum facere non possent propter penuriam testium civium Romanorum: quæ res etiam usum codicillorum invexit, *infr. de codic. in pr.* alter in gratificandis incapacibus, cùm scilicet hæres clam fidem accommodabat, ut incapaci restitueret: quod fideicommissum tantum dicitur, *l.* 103. *de legat.* 1. *Gloss. Bas. tacitum*, σιγηρὸν ἢ ἔξω τῆς διαθήκης, domestica cautione vel chirographo promissum, *d. l.* 103. *l.* 10. *de his quæ ut indign.* Incapacium autem olim duo fuere genera: unum eorum, qui conditione personæ capere non poterant, quo in numero erant proscripti, deportati, item dedititii & Latini Juniani, omnesque, qui cives Romani non erant: alterum eorum, qui cives erant, sed propria & civili ratione aut nihil, aut non solidum, aut non ex omnium testamentis poterant capere, quales ex lege Voconia virgines, mulieres; ex lege Julia demaritandis ordinibus, cœlibes, orbi. Quæ diligentius executus sum in explicatione principii *tit. de hær. inst.* Exemplum fideicommissi prioris generis incapacibus relicti in proscripto habemus apud Ciceronem *lib.* 1. *in Verr.* qui de prætura urbana dicitur; ubi de P. Trebonii testamento commemorat, qui cùm Aulum fratrem proscriptum haberet, scripsit ut hæredes jurarent, se curaturos, ut ex sua cujusque parte ne minus dimidia ad fratrem proscriptum perveniret. Alterius generis apud eumdem *lib.* 2. *de finib. cap.* 58. ubi refert, P. Sextilium Rufum rogatum à Qu. Fabio Gallo, ut omnis hæreditas ad filiam perveniret, eamque rem Rufum ad amicos detulisse. Idem *eod. lib.* memorandum fidei exemplum narrat de Sex. Peduceo, qui rogatus hæreditatem restituere uxori testatoris, cùm sciret nemo eum rogatum esse, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit,

3 fuit, hæreditatemque reddidit. Ostendunt hæc exempla, lege Voconia mulieres hæredes institui non potuisse, non uxorem à marito, non filiam à patre. Atque hinc porro hoc quoque certo colligitur, nec ad patris legitimam hæreditatem filias à lege admissas fuisse, multoque minus consanguineas ad successionem fratrum: ac proinde quod Paulus *l. 4. sent.* 8. de rogatione Voconia scribit, esse ἁμάρτημα μνημονικὸν, quod pluribus confirmamus *inf. tit. de leg. agn. succ.* §. 3. Multorum lex Voconia scriptis celebrata est. Meminerunt Cic. *dd. loc.* & in orat. *pro Corn. Balb.* Livius *lib.* 41. (in epitome Flori mendosè legitur *Volumnius* pro *Voconius*) Quintil. *declam.* 264. Dio *lib.* 56. *p.* 662. Gell. *lib.* 17. *cap.* 6. & *lib.* 20. *cap.* 1. Ascon. Pedian. *in orat. de prat. urban.* Augustin. *lib.* 3. *de civ. Dei*, *cap.* 21. Latam esse eodem loco scribit Augustinus inter secundum & postremum bellum Punicum: quod verum esse liquet ex eo, quod apud Ciceronem *lib. de senect.* M. Cato gloriatur se eam legem suasisse, *tùm jam natus esset annos* LXX. sic enim legendum arbitror, non ut vulgo legitur, v. & LX. *annos*. Lata enim est, ut eodem loco indicatur, Q. Marcio Philippo iterum & Cn. Servilio Cæpione Coss. quorum consulatus incidit in annum ab urbe condita 595. qui est à consulatu M. Catonis & L. Valerii Flacci 26. ut patet ex chronologia r. r. Rom. Ubbonis Emmii. Legis duo fuere capita, forte etiam plura, quæ ignoramus. Nam & infinitam legandi licentiam lege 12. tabularum concessam, exemplo legis Furiæ, coercuit, ut *tit. prec.* demonstratum est: & quod præcipuum est, sanxit, ne quis virginem neve mulierem hæredem faceret, auctore Cicerone *d. lib.* 1. *in Verr. cap.* 43. Floro *dict. epitom.* ac ne filiam quidem, testibus Ascon. *d.*
4 *loc.* & Augustin. *d. lib.* 3. *cap.* 21. Utrum autem simpliciter & à tota successione mulieres remotæ fuerint, an partem aliquam saltem per legem adhuc capere potuerint, incertum est. Et filias quidem certè non in totum exclusas fuisse, ostendit locus Ciceronis 2. *de finib. cap.* 58. ubi ait, amicos Sextilii, quem rogatum scribit hæreditatem restituere filiæ testatoris, censuisse, non plus filiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia pervenire. Lucium quoque Lentulum temporibus Augusti, cùm adhuc vigeret lex Voconia, filiam suam ex parte hæredem scripsisse, intelligere licet ex *princ. inf. de codicill.* Dio verò *lib.* 56. *p.* 662. de fœminis in universum refert, eas lege Voconia prohibitas κληρονομεῖν ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας, *supra* 25. *millia substantiæ*. Ego, utut ad filias aliquid lege pervenire potuerit, non puto tamen quod Dio scribit, ipsa lege Voconia cautum fuisse, argumento eorum, quæ ex Cicerone, Ascon. Floro, Augustino protulimus: sed postea legem, ut nimis rigidam, ita mitigatam, ut saltem partem aliquam mulieribus capere liceret, idque Dionem sic accepisse quasi cautum à Voconio legis auctore, ut alias fieri solet. Illud tamen parum adhuc constat, quantam partem postea mulieribus percipere permissum. Quintilianus *d. decl.* ait, *lege Voconia cautum, ut ne mulieri plus quàm semissem relinquere liceret*: sed hoc, ut in scholasticis exercitationibus fere fit, à Quintiliano confictum esse existimo cum Cujacio. Ipse autem Cujacius putat, lege cautum, *ut ne quis census mulierem hæredem faceret ultra quadrantem*, accommodans eo locum Dionis, quem accipit de 25. millibus sestertium: quippe quæ fuerit quarta pars bonorum ejus, qui census dicebatur, nempe, qui centum millia sestertium possidebat, quod Asconius prodidit in *d. lib.* 1. *in Verr.* Nam vetus ratio postea valde mutata fuit, auctisque civium opibus, sestertii in locum assium surrogati videntur: siquidem initio, ut ex Livio & Dionys. Halicarn. constat, maximus census erat centum millium æris seu assium: quam summam æquant 25. mille sestertii, quippe quorum singuli quatuor assibus postea æstimati sunt. Bachovius censet, locum Dionis rectius accipi de 25. mille assibus, qui census initio quartæ classis fuit, & quarta census maximi pars. Interpres Dionis vertit centum millia nummum: sed ille haud dubiè nummum pro asse accepit, quamvis perperam: sestertium enim nummum, non assem, dicimus. Utut sit, illud constat, licet fideicommissum aliquod contra legem Voconiam aut similem relictum fuisset, ac proinde hæres nulla necessitate obstringeretur ad illud præstandum; veteres tamen existimasse, contra officium boni viri hæredem facere, fidemque violare, qui voluntati testatoris non pareret, ut perspicuum est ex eo, quod de Sext. Peduceo commemoravimus ex *lib.* 2. *de finib. cap.* 58. & quod Cicero eodem loco refert de Sextilio rogato omnem hæreditatem restituere filiæ testatoris; *Tenuit*, inquit, *Sextilius permagnam hæreditatem, unde si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponerent, ne nummum quidem attigisset*. Notatur & à Val. Maximo avaritia Corneliæ, quod fideicommissa prædia filio Q. Pompejo publica quæstione prostrato non redderet, *lib.* 4. *c.* 2. *in fin.* Ex libris nostris ma- 5
nifestum est, legem Voconiam postea planè in desuetudinem abiisse, & jam tum sua ætate obliteratam fuisse testatur Gellius *lib.* 20. *c.* 1. Eo verò jure, quod post secutum est, nec licitum hæredi fuisse videtur, hæreditatem incapaci restituere: argumento est, quod favore fisci constitutum fuit, ut si hæres hujusmodi fideicommisso tacitè fidem suam accommodasset, hæreditas ei auferretur & vindicaretur fisco, *l.* 1. *l.* 3. *de jur. fisc.* Ad fiscum quoque pertinuisse fideicommissum deportato relictum, constat ex *l.* 7. *de legat.* 3. Denique Ulp. *tit.* 25. §. *fideicommissa.* 5. cùm generaliter definivisset, fideicommissum non aliis dari posse, quàm quibus legari potest, solos mox excipit Latinos Junianos. VINN. Multa hic Vinnius: quæ dici potuissent accuratius. Nos more nostro pauca.

Fru-

Frustra in Paulli loco *lib.* 4. *Sent. tit.* 8. §. 12. castigatur *ἀμάρτημα μνημονικόν*. Paullus enim docet, feminas ultra consanguineas successiones non admitti ad legitimas hæreditates. Addit rationem: *idque jure civili Voconiana ratione* (non Voconiana rogatione) *videtur effectum*. Lex Voconia ea de re nihil sanxerat. At ex ratione hujus legis strictè veteres interpretabantur jus mulierum ab intestato succedendi. Idque mansit, etiam postquam ex Voconia civitatis opulentia fuerat oblitterata. Vid. Doct. Schultingii Annot. ad Paull. *ibid. p.* 412. Deinde quod ad locum Dionis attinet, eum accuratissimè exposuit V. C. Jac. Perizonius *diss. de lege Vocon. p.* 144. ubi docuit, in textu Dionis intelligi drachmas, ad quas plerumque Græci rationem inibant pecuniæ Romanæ. (Vide Jo. Fr. Gronov. *de pecun. vet.* III. 16.) XXV. ergo millia drachmarum sunt CM. sestertium. HEIN.

Gratia personarum motus] Igitur Augustus non confirmavit fideicommissa certa & perpetua lege: sed cùm unum atque alterum fideicommissum confirmasset ob causas, quæ hìc memorantur, consules demum auctoritatem suam interponere jussit, id est, consulibus cognitionem de fideicommissis singulis annis aut in singulis negotiis mandavit. Ait, *gratia personarum*. Ipse Augustus relictum à se fideicommissum L. Lentuli gratia, qui rogaverat, præstitit, *infr. de codic. in pr.* Potuit & eorum gratia moveri, quibus fideicommissum relictum dicebatur, puta personæ sanguine aliave necessitudine defuncto conjunctæ, aut singulari conditione aliisve raris animi dotibus præditæ.

Per ipsius salutem] Antiquissimum genus jurisjurandi, aut potius vehementioris asseverationis etiam sanctis viris usurpatum, *Genes. cap.* 42. 15. *μὰ τὴν ὑγείαν Φαραώ*, per salutem Pharaonis.

6 *In assiduam jurisdictionem*] Ut jam non amplius cognitio de fideicommissis speciatim in singulis negotiis aut quotannis Magistratibus mandaretur, sed ut perpetuo vi & potestate magistratus sui de fideicommissis omnibus jus dicerent, quamquam extra ordinem, ut scilicet ipsi magistratus cognoscerent, nòn more judiciorum usitato formulam & judicem darent, Ulp. *tit.* 25. § 10. unde fideicommissi persecutio extraordinaria dicitur, *l.* 178. §. 2. *de verb. sign.* Justinianus quidem, ut monuimus, *sup.* §. 3. *de legat.* in eo quoque fideicommissa exæquavit legatis, ut iisdem ordinariis actionibus, quæ pro obtinendis legatis olim competebant, quasque ipse postmodum pro legatis omnibus concessit, *l.* 1. *C. comm. de legat.* liceret persequi & fidei-
7 commissa, *l.* 2. *C. eod.* Verùm hoc ad fideicommissa rerum singularum dumtaxat sicut & universa exæquatio pertinet; erratque perspicuè Mynsingerus, dum id transfert ad fideicommissa hæreditatis.

Prætor proprius crearetur] Pomp. *l.* 2. §. *capta.* 32. *de orig. jur.* tradit, Claudium duos Prætores creasse, qui de fideicommissis jus dicerent, ex quibus unum D. Titus detraxerit. Sueton. in *Claud. c.* 23. *Jurisdictionem*, inquit, *de fideicommissis quotannis & tantùm in urbe Magistratibus delegari solitam in perpetuum, atque etiam per provincias potestatibus demandavit.* Quod etiam Ulp. *d. loc.* confirmat scribens, cognitionem de fideicommissis in provinciis fuisse præsidum provinciarum: item *l.* 5. *C. de reb. cred.* Prætoris fideicommissarii mentio fit in *l. quæsitum.* 78. §. *pen. de legat.* 3. *l. pen. in fin. quib. ad lib. proclam. l. si cui.* 92. *in pr. de cond. & dem. l.* 2. *C. qui pot. in pign.* Neque tamen solius prætoris in urbe jurisdictio de fideicommissis propria tunc esse cœpit, sed ita partita est, ut prætor ad certam summam cognosceret, de majore consules jus dicerent. Fab. *lib.* 3. *c.* 6. *Non debes*, inquit, *apud prætorem petere fideicommissum, sed apud consules, major enim prætoria cognitione summa est.* Atque ita accipiendum quod Ulp. *d. tit.* 25. scribit, cognitionem de fideicommissis Romæ esse consulum, aut prætoris, qui fideicommissarius vocatur. VINN. Immo ipsos Imperatores extra ordinem aliquando de fideicommissis cognovisse comperio. Exemplum est in *l.* 26. *ff. de prob.* HEIN.

TEXTUS.

De fideicommisso hæredis scripti.

2. *In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento hæres instituatur, ejusque fidei committatur, ut eam hæreditatem alii restituat: alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit:* Lucius Titius hæres esto, *potest adjicere*, Rogo te, Luci Titi, ut cùm primum poteris hæreditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, restituas. *Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare: & liberum est, vel purè, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.*

NOTÆ.

2. *Recto jure testamento*] Scilicet cùm quis testamento fideicommissum vult relinquere: nam sine institutione hæredis testamentum consistere non potest, §. 34. *sup. de legat.* Cæterum potest & ab intestato fideicommissum codicillis relinqui, §. 10. *inf. eod.* *Recto jure* id est, directo jure, Schol. Theoph. *εὐθέως, ἐξ εὐθείας*, sic *rectum judicium* pro directo, *l.* 18. §. *ult. commod.* *recta vindicatio* pro directa, *l.* 9. §. 2. *de acq. rer. dom.*

COMMENTARIUS.

1 *Quis, cui, à quo fideicommissum hæreditatis rectè relinquat?*

2 *Ex*

2 *Ex certo die aut in diem cur fideicommissum rectè detur hæreditas non item?*

OBliqua acquirendæ hæreditatis ratio iisdem illis rebus constat, quibus directam constare diximus *sup. §. ult. per quas pers.* videlicet delatione fideicommissi, & delati susceptione.
1 Deferre seu relinquere fideicommissum hæreditatis possunt, qui & testamentum facere, *l. 2. de legat. 1. l. 1. in pr. & seqq. §§. de legat. 3. l. 6. §. 3. de jur. cod.* Relinqui iis potest, qui qualemqualem testamenti factionem habent, id est, vel passivam, ut loquuntur, *arg. §. legari. 24. sup. de legat. l. 1. de legat. 1.* Neque ulla nunc est in hac parte differentia inter hæredum institutione aut legata & fideicommissa, sive universalia sive specialia. Ab iis relinqui potest, ad quos hæreditas nostra perventura est, sive directo sive obliquè, sive ex testamento sive ab intestato, sive jure civili sive jure honorario, *§. præterea. 10. inf. eod.* In modo relinquendi nihil interest, utrum testamento relinquatur, an codicillis: at testamento à solo hærede instituto relinqui potest, codicillis etiam à legitimo. Susceptio utriusque factum & voluntatem desiderat & hæredis fideicommissum restituentis, & fideicommissarii restitutum accipientis: de quibus omnibus, aut maxima eorum parte, amplius in progressu.

Recto jure testamento hæres instituatur] Cùm quis testamento fideicommissum vult relinquere, necesse omnino est, quod hic traditur, ut testator directo aliquem testamento hæredem instituat, eumque roget, ut hæreditatem alii restituat: quippe cùm sine institutione hæredis testamentum consistere non possit, *§. ante. 34. sup. de legat.* Utrum autem hæres institutus eodem testamento rogetur, an codicillis, nihil refert, *§. 1. & 2. inf. de cod. l. 8. eod.*

2 *Vel ex certo die*] Fideicommisso hæreditatis hoc cum legatis & fideicommissis rerum singularum commune est, ut non tantùm pure aut sub conditione, quomodo etiam directo potest hæres institui, verùm etiam ex certo die aut in diem relinqui possit, sicut legata & singulæ res per fideicommissum, *l. 1. & pass. tit. de cond. & dem.* quamvis directo hæreditas ita dari non possit. Nimirum diem hæredis institutioni adjectum pro supervacuo haberi placet, ne testator post tempus aut medio tempore, atque ita pro parte intestatus decedat, quod Juris civilis subtilitas non patitur, *§. hæres. 9. sup. de hær. inst. l. 7. de reg. jur.* At in restitutione hæreditatis hoc jus non ostenditur, cùm is, qui restituit, nihilominus hæres maneat, *§. seq.*

TEXTUS.

Effectus restitutionis hæreditatis.

3. *Restituta autem hæreditate, is quidem qui restituit, nihilominus hæres permanet: is verò, qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarii loco habetur.*

COMMENTARIUS.

REgula est juris antiqui, *Qui semel hæres extitit, non potest desinere hæres esse, l. ei qui. 88. in fin. de hær. inst. l. 7. §. sed quod. 10. in fin. de minor.* Quæ regula ex eo sumpta est, quod placet, obligationem & actionem à persona ejus, cui aut adversus quem semel quæsita est, avelli non posse: de quo diligentius, Deo volente, præcipiemus *inf. sub §. 1. de actionib.* Hoc igitur jure constituto, consequens est, nec eum, qui rogatus defuncti hæreditatem alii restituit, hæredem esse desinere, ac proinde ipsum nihilominus tamquam hæredem & experiri actionibus hæreditariis & conveniri posse. Cæterum Trebelliano Senatusconsulto effectum est, ut restituta hæreditate, is qui restituit, nudum tantùm nomen hæredis retineat, atque ut agens exceptione restitutæ hæreditatis repelli, & conventus alios repellere possit, *l. 1. §. 4. ad SC. Treb.*

Aliquando hæredis, aliquando legatarii loco] Loco hæredis habebatur, si restituta esset hæreditas ex Senatusconsulto Trebelliano; loco legatarii, si ex Pegasiano restitutio fieret, ut mox declarabit, & Ulpianus ostendit *tit. 25. §. 12.* Nam quod Giphanius scripsit, fideicommissarium legatarii loco habitum, si pars tantùm hæreditatis ei restituta esset, falsum esse apparet ex *§. ergo. 6. inf. eod.*

TEXTUS.

De Senatusconsulto Trebelliano.

4. *Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo, & Annæo Seneca Coss. Senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, quæ jure civili hæredi & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas. Post quod Senatusconsultum prætor utiles actiones ei & in eum, qui recepit hæreditatem quasi hæredi, & in hæredem dare cœpit.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur in Catalogo consulum non recenseantur Trebellius & Seneca?*
2 *Quæ incommoda huic Senatusconsulto causam dederint?*
3 *Cur cùm Senatusconsulta sint pars juris civilis, senatus eum, cui restituta est hæreditas, hæredem non fecerit, sive & in eum non dederit actiones directas?*
4 *Quid juris, si debitor hæredi, aut hæres creditori solverit post factam restitutionem?*

T*Rebellio Maximo & Annæo Seneca Coss.*] Hoc idem testatur & Ulp. *l. 2. ad Treb.* Cæte-

1 rum hi consules non reperiuntur in Fastis, seu indice consulum: quare credendum est eos, non fuisse ordinarios sive initio anni creatos, sed suffectos in locum demortuorum aut remotorum: quippe, ut Dio *lib.* 43. & 48. refert, anni consulum ab his duobus, qui primis duobus mensibus creati essent, nomen acceperunt; qui reliquis creabantur mensibus in Senatusconsultis & auctoritatibus scribebantur, quod confirmat hic locus: cui similis est in §. *seq.* nam neque Pegasi & Pusionis Fasti meminerunt: & in *l. cum verò. 26. §. subventum. 7. de fideic. libert.* ubi mentio fit Senatusconsulti Rubriani, quod factum dicitur temporibus D. Trajani Rubrio Gallo & Cælio Hispone Coss. qui & ipsi in catalogo consulum non recensentur, ut suffectos eos fuisse oporteat. Igitur cùm multi consules Romæ sub Impp. fierent per suffectionem, nemo ex suffectis in Fastos referebatur, sed soli duo, qui anni initio magistratum auspicati essent. Quamobrem excusandus est Ausonius, qui in *gratiar. act. ad Gratianum* negat, Senecam consulem fuisse. VINN. Immo vix excusandus, quia suffectus Cos. etiam consul est. Consulatus Senecæ & Trebellii incidit in ultimos menses anni ab U. C. DCCCXIV. Quærit Marcilius *ad §. 6. Inst. h. t.* cur SC. hoc dicatur Trebellianum, ac non potius Annæanum, quum tamen L. Annæus Seneca fuerit Cos. major. Respondet, videri hoc SC. omnino initio nomen Annæani tulisse, sed translatum postea ad nomen Trebelliani, quia Senecæ, perduellionis rei memoria damnata fuerit. Sed nec apud Tacitum, cui Marcilius testimonium denunciat, hoc reperio, nec semper SCtis à majore consule nomen inditum, sed ab eo, qui tum ad Senatum retulerat. Sic SC. anno U. C. 931. Juliano Rufo & Gavio Orphito Coss. factum, non à Cos. majore Julianum, sed ab Orphito Orphitianum dictum est. Aliud Nerone & Pisone Coss. anno 810. Pisonianum vocatur *l. 8. ff. ad SC. Silan.* Omittimus exempla alia. HEIN.

Si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit] In omni legato & fideicommisso inest hæc conditio, si hæres, à quo relicta sunt, hæres extiterit: quod in fideicommissis ex restituendi verbo satis intelligitur. Qua de causa si hæres aut adire hæreditatem noluerit, aut antequam adeat mortuus sit, aliave ratione defecerit, hic eveniet, ut destituto testamento fideicommissum quoque pereat, uti cætera, quæ in testamento scripta sunt, non adita hæreditate irrita fiunt, *l. 9. de test. tut. l. eam quam. 14. C. de fideic. l. 13. §. quid ergo. 3. l. ita tamen. 27. §. quo-*
2 *tiens. 6. ad sen. Trebell.* Cùm autem hæredes, qui rogati erant hæreditatem restituere, aut metu litium, aut prætextu metus hæreditatem adire plerumque recusarent: cumque esset æquissimum, eos onera subire, in quos jus fructusque transferretur, potius quàm cuiquam fidem suam esse periculosam; Senatusconsulto Trebelliano dubitatio hæredum cum metu incommodi sublata est, cautumque, ut quæ actiones in hæredem competunt, darentur in eum, cui ex fideicommisso restitueretur hæreditas, quo magis in reliquum confirmarentur supremæ defunctorum voluntates, *l. 1. § 2. & 3. eod.*

Actiones, quæ jure civili] Senatus loquitur de transferendis iis actionibus, quæ jure civili hæredi & in hæredem competunt: transeunt tamen ex senatus sententia & actiones honorariæ, veluti actio ex constituto, ex jurejurando, & similes: immo & causam naturalium obligationum transire placet, *l. quamvis. 40. l. si ejus. 64. in pr. eod.*

Ei & in eum] Quemadmodum Senatus hæredibus subventum voluit in eo, quod actiones, quæ in hæredem competebant, dari voluit in fideicommissarium, ut posset hæres, si à creditoribus hæreditariis conveniretur, uti exceptione restitutæ hæreditatis; ita & subvenit fideicommissariis in eo, quod actiones, quæ hæredi competebant fideicommissario dari voluit, cui soli ob hoc agendi efficaciter facultas competit; hæres autem agens per exceptionem à creditoribus hæreditariis repelli potest, *d. l. 1. §. 4.* Planè non ultra actiones ex Senatusconsulto transeunt, quàm pro ea parte hæreditatis, quæ rogatu testatoris restituta est, *§. 6. inf. eod.*

Prætor utiles actiones] Licet Senatusconsulta 3
pars sint juris civilis, ac proinde per Senatusconsultum hæres effici possit, ut efficitur Senatusconsultis Tertylliano & Orficiano, cum tamen, cui ex fideicommisso restituta est hæreditas, senatus hæredem non fecit, propterea quod jam alius jure civili per aditionem hæres factus locum obtinet, quem stricta juris ratio non patitur desinere hæredem esse: quæ eadem porro ratio efficit, ut nec directæ actiones ad fideicommissarium transire queant, sed ut semel hæredi quæsitæ sunt, ita perpetuo apud eum maneant, neque à persona ejus possint separari. Cùm igitur actiones directæ non possint & apud hæredem manere & simul pari jure fideicommissario aut in fideicommissarium dari, prætor ex auctoritate senatus utiles ei & in eum tamquam hæredi & in hæredem actiones dedit, ut hic scriptum est: convenit *l. filiusfam. 18. §. ult. ad leg. Falc. & l. fen. in fin. C. hoc tit.* Neque injuria fit creditoribus hæreditariis, quod actiones eorum directæ mutentur in utiles: nam nova utilis, quæ succedit, ejusdem cum vetere potestatis est, eumdemque effectum habet, *l. propen. de neg. gest.* In summa Senatusconsulto Trebelliano hoc effectum est, ut actiones, quæ hæredi & in hæredem jure civili competunt, post restitutionem hæreditatis in persona hæredis inutiles sint, utque agens exceptione repelli, conventus, alios repellere possit. Contra verò in persona fideicommissarii sint efficaces, ut is solus
& agat efficaciter & conveniatur. Sed quid si 4
debitor post restitutionem hæreditatis hæredi solverit? Aut quid si hæres post restitutionem factam solverit creditori? Poterit solutum per con-

condictionem indebiti repeti, *l. si ejus. 64. in pr. eod.* quippe cùm post restitutionem inutilis planè atque inefficax per Senatusconsultum in persona hæredis obligatio fiat, & vinculum quoque æquitatis tollatur, ita ut nuda tantùm civilis obligatio remaneat. Enimverò si hæres aut debitor solverint, cùm scirent, se tutos esse exceptione, cessabit condictio, *l. si non sortem. 26. §. 3. de cond. ind.* quoniam donare voluisse præsumuntur, *l. cujus. 53. de reg. jur.*

TEXTUS.

De Senatusconsulto Pegasiano.

5. *Sed quia heredes scripti, quum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa; postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione Coss. Senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod Senatusconsultum ipse hæres onera hereditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarii loco erat, id est, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ species legati partitio vocabatur, quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ solebant stipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem & heredem, id, est, ut lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset.*

NOTÆ.

5. *Partiebatur hæreditatem*] Id est, res hæreditatis: neque enim legatarius, partiarius efficiebatur successor juris, ullæve actiones hæreditariæ ei, inve eum dabantur.

COMMENTARIUS.

1 *Quæ incommoda Pegasiano Senatusconsulto causam dederint?*
2 *Hoc Senatusconsulto vim legis Falcidiæ productam ad fideicommissa hæreditatis.*
3 *Discrimen legis & Senatusconsulti circa res, quæ imputentur.*
4 *An hoc demum Senatusconsulto Falcidia producta ad fideicommissa singularia?*
5 *Trebelliani & Pegasiani differentia.*
6 *Legatarius partiarius, & stipulationes partis & pro parte.*

TAmetsi Senatusconsulto Trebelliano cautum erat, ut omnia onera hæreditaria in eum, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas, transferrentur, id tamen nondum sufficiebat ad invitandum hæredem ad adeundam hæreditatem. Quamvis enim nullum damnum post hoc Senatusconsultum hæredi adeunti & restituenti immineret, tamen, ut est ingenium humanum, recusabant adhuc plerumque hæredes scripti adire hæreditatem alieni emolumenti causa, unde ipsi nullum, aut exiguum lucrum percepturi erant: atque ita fiebat adhuc, ut fideicommissum hæreditatis sæpe intercideret. Huic igitur incommodo occursum est Senatusconsulto Pegasiano, cautumque, ut ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia legatis conceditur. 1

Perinde, &c. atque ex lege Falcidia] Quod lex Falcidia in legatis, illud ipsum valet Senatusconsultum Pegasianum in restituenda hæreditate. Quin potius hoc Senatusconsulto vis legis producta est ad fideicommissa hæreditatis. Justinianus *orat. ad Senat.* Pegasianum factum esse ait *κατὰ τὸν τοῦ Φαλκιδίου μίμησιν*. Atque hinc est, quod veteres etiam quartam hujus Senatusconsulti, quam nunc vulgo Trebellianicam vocant, non quartam Pegasiani, sed quartam Falcidiæ, aut commodum Falcidiæ perpetuo appellarint, ut videre est in *l. cohæredi. 41. §. 3. de vulg. & pup. l. 2. §. ult. de jur. cod. l. 18. l. in ratione. 30. §. tametsi. 7. l. 47. §. 1. l. Titia. 86. l. acceptis. 93. ad leg. Falc. l. 2. l. 3. l. mulier. 22. §. 2. l. si patroni. 55. §. 2. l. deducta. 58. §. 3. hoc tit. ad Senatuscons. Treb. l. 1. l. 10. l. 11. C. ad leg. Falc.* Ulp. *tit. 25. §. 12. sup. quib. mod. test. inf.* §. 3. Est tamen adhuc aliquod discrimen circa res, quas in hasce quartas imputari placet. Nam in Falcidiam, quæ ex legatis deducitur, ea tantùm imputantur, quæ jure hæreditario hæres capit: in quadrantem verò Pegasianum etiam ea, quæ hæres fiduciarius capit jure legati vel fideicommissi, aut implendæ conditionis causa, *l. quod autem. 74. l. id autem. 76. l. in quartam. 91. ad leg. Falc.* Quæ differentia, inde nata videtur, quod lex Falcidia ultra dodrantem legari vetat, ut proinde apud hæredem quarta pars non quarumlibet rerum, sed hæreditatis maneat debeat: non prohibet autem senatus ultra dodrantem hæredis fideicommitti: tum etiam, quod Falcidia voluntati testatoris subservit, quem verisimile non sit legatis patrimonium suum exhaurire voluisse, sed potius, opinioni ejus non respondere calculum facultatum: at Senatusconsultum manifestè testatoris voluntati adversatur, quæ hæc est, ut restituta hæreditate, apud hæredem nihil præter nudum nomen hæredis remaneat. Planè nec pars ea prælegati, quæ à cohærede accipitur, hæredi fidu- 2 3

 cia-

ciario in quartam imputatur, *l.* 18. §. *ult. hoc tit. l. Titia.* 86. *d.l. in quartam.* 91. *ad leg. Falc. l. filium.* 24. *C. fam. erc.* forte quod verisimile non sit, testatorem, qui portionem cohæredis hactenus imminuit, voluisse, ut alteri id in quartam partem ejus partis, quam restituere jussus est, imputaretur. Variant tamen in hac re interpretes: videsis Don. 7. *comm.* 30. & 8. *c.* 16. Ant. Fab. 6. *conject.* 3. 4. & 5. Cujac. 8. *obs.* 4. Fachin. 5. *contr.* 13. & 16. qui & alios cit. Bachov. *in Treutl. vol.* 2. *disp.* 13. *thes.* 3.

4 *Ex singulis quoque rebus*] Hinc plerique colligunt, ante Senatusconsultum Pegasianum non licuisse hæredi quartam partem de singulis rebus per fideicommissum relictis retinere, atque hoc demum Senatusconsulto legem Falcidiam productam etiam ad fideicommissa particularia: quod quamobrem mihi non probetur, & cur hoc jus antiquius Senatusconsulto existimem, exposui *sup. tit. prox. in pr.* Illa etiam ratio nunc me movet, quod utrumque Senatusconsultum circa idem subjectum verseturr. Nam etsi non idem Senatusconsulto Pegasiano cautum est, quod antea cautum erat Senatusconsulto Trebelliano, de eodem tamen utroque cautum esse constat, videlicet de hærede rogato restituere hæreditatem, non de eo, qui oneratus sit fideicommissis particularibus. Verba Trebelliani referuntur in *l.* 1. §. 2. *hoc tit.* Igitur quartæ de singulis rebus per fideicommissum relictis detractio Pegasiano Senatusconsulto accepta ferri non debet, sed juri antiquiori, & ipsi legi Falcidiæ ex interpretatione prudentum. Neque obstant verba hujus textus: quippe quibus hoc solum significari existimo cum Bachovio, ut si hæres & hæreditatem partemve hæreditatis restituere jussus est, & insuper ab eo particularia fideicommissa relicta sunt, non tantum quartam deducere possit ex fideicommisso hæreditatis, sed pro rata etiam ex particularibus relictis; quemadmodum eodem modo pro rata quoque detraheretur ex legatis, si quæ testator simul reliquisset, *l.* 3. §. 2. *hoc tit. ad Senatusconf. Treb.* Quis sit hujus disputationis fructus, intelliges ex iis, quæ *n.* 3. add. Vas. *de success. resol. lib.* 2. §. 1. D. Tulden. *comm. in tit. seq. c.* 4.

5 *Ipse hæres onera sustinebat*] Trebellianum transferebat onera in fideicommissarium; retentionem autem nullam permittebat. Pegasianum retentionem quartæ partis concedebat; onera verò nulla transferebat, quasi sufficere hæredibus deberet, quod quarta pars ipsorum lucro cederet: ob cujus commodi perceptionem onera & judiciorum molestias subirent, nomina hæreditaria persequerentur, sicut juris erat ex lege antiqua 12. tabb. *l. ea. quæ.* 6. *C. fam. erc.* Igitur restituta ex Senatusconsulto Pegasiano hæreditate, id est, quarta ex auctoritate hujus Senatusconsulti contra voluntatem testatoris retenta, ipse hæres solus atque in solidum onera hæreditaria sustinebat, cessante videlicet Senatusconsulto Trebelliano; utpote cui locus non erat, nisi ubi secundum voluntatem defuncti hæres restituisset §. *seq.*

Legatarii partiarii loco erat] Universitatem 6 alicui legari posse, id est, partem dimidiam, tertiam, aut quartam bonorum aut hæreditatis, documus *sup. de legat. in pr.* Neque tamen hunc legatarium, quem partiarium appellabant fuisse successorem juris, ullasve actiones hæreditarias ei inve eum datas, sed partem bonorum sibi legatam sine ullo incommodo obtinuisse: id quod verum esse hic locus clarè ostendit: nam si actiones in hujusmodi legatarium transiissent, quemadmodum ex Senatusconsulto Trebelliano transeunt in eum, qui recepit hæreditatem, non magis opus fuisset interpositione stipulationum partis & pro parte, quarum hic fit mentio, inter hæredem & legatarium partiarium, quàm inter hæredem & eum, cui ex Trebelliano restituitur hæreditas.

Partitio vocabatur] Is, cui pars bonorum legata erat, legatarius partiarius dicebatur, atque hæc legati species partitio, Ulpian. *tit.* 24. §. 25. & *tit.* 25. §. 13. Meminit & Cic. 2. *de legib.* Rationem appellationis hanc esse ait Justinianus, quoniam cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem, id est, res hæreditarias seu universa bona: quomodo & hæreditas vendi dicitur: neque enim legatarius partiarius efficiebatur successor juris, ut jam dictum est.

Unde quæ solebant stipulationes, &c.] Inter hæredem & legatarium partiarium solebant interponi stipulationes de lucro & damno communicando, quæ propriè dicebantur partis & pro parte, §. *seq.* quippe hæres, sive quid deberet hæreditas, solvebat, sive quid deberetur, idem exigebat: sed antequam hæreditatem adiret, stipulabatur à legatario partiario, *Si quid à me solutum sit, ejus te partem redditurum spondes?* & vicissim alter ab hærede; *Si quid exegeris, ejus partem mihi daturum spondes?* Quæ stipulationes postea inter hæredem quoque, & eum, cui deducta quarta ex Senatusconsulto Pegasiano restituebatur hæreditas, interponi cœperunt, ut remedio harum stipulationum lucrum & damnum pro rata parte communicaretur: nam solus hæres hoc casu actiones & exercebat & excipiebat, vid. Paul. 4. *sent.* 3. Ulp. *tit.* 25. §. 13. Theoph. *hic.*

TEXTUS.

Quibus casibus locus est SC. Trebell. vel Pegasiano.

6. *Ergo, siquidem non plus, quàm dodrantem hæreditatis, scriptus hæres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in utrumque actiones hæreditariæ pro parte rata dabantur: in hæredem quidem jure civili; in eum verò, qui recipiebat hæreditatem, ex Senatusconsulto Trebelliano tamquam in hæredem. At si plus, quàm dodrantem, vel etiam totam*

totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano Senatusconsulto: & heres, qui semel adierat hæreditatem, (si modo sua voluntate adierat,) sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat, ipse universa onera sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tamquam inter partiarium legatarium & heredem: si vero totam hæreditatem restitueret, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id, quod diceret, eam sibi suspectam esse, quasi damnosam, cavebatur Pegasiano Senatusconsulto, ut, desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem: perindeque ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano Senatusconsulto: quo casu nullis stipulationibus est opus; quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hæreditariæ ei & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem: utroque Senatusconsulto in hac specie concurrente.

COMMENTARIUS.

1 *An hæres, qui ultro totum quod rogatus est, restituit, solus onera subeat ex Pegasiano?*
2 *Stipulationes emptæ & venditæ hæreditatis.*
3 *Caput Senatusconsulti de coactione recusantis adire.*

N*On plus quàm dodrantem*] Senatusconsulti Pegasiani duo principalia capita fuere, quorum uno cavebatur de hærede rogato totam hæreditatem aut plus quàm dodrantem restituere: alter de eo hærede fiduciario, qui adire hæreditatem recusabat. Nihil autem hoc Senatusconsulto cautum de hærede, qui ex voluntate defuncti quartam aut amplius habens ultro hæreditatem adiit. Itaque hoc casu restitutio fiebat ex Senatusconsulto Trebelliano, & pro rata actiones transferebantur in fideicommissarium sine ope stipulationum. Ulp. *tit.* 25. §. *is qui.* 12.

Pro parte rata] V. c. Hæres rogatus, quarta parte retenta reliquam hæreditatem restituere, fidem præstitit. Existit creditor hæreditarius, cui centum debentur: huic in 75. utilis ex Trebelliano adversus fideicommissarium actio datur, in reliqua 25. directam habet jure civili adversus hæredem.

Si modo sua voluntate] Nam si à prætore coactus adierat, transferebantur actiones omnes in fideicommissarium, ut cautum erat Senatusconsulto Trebelliano: de quo mox plura.

Ipse universa onera sustinebat] Ait, hæredem rogatum totam hæreditatem aut super dodrantem restituere, si modo sua sponte hæreditatem adiisset, etiamsi eam secundum voluntatem defuncti restituisset; id est, sine deductione quartæ universa onera hæreditaria sustinuisset, atque ita nec hoc casu actiones in eum, qui recipiebat hæreditatem, post Senatusconsultum Pegasianum fuisse translatas; quod perquam absurdum videtur. Utique enim propter commodum, 1 quod hæres ex eo Senatusconsulto consequebatur, ut contra voluntatem defuncti quartam partem retinere posset, vicissim senatui visum est, ipsum solum onera hæreditaria sustinere; quo casu etiam necessario cessat Senatusconsultum Trebellianum. At ut hæres eo etiam casu, quo ultro voluntati defuncti paret, totumque quod rogatus est restituere restituit, onera hæreditaria solus subeat, nulla ratio esse videtur: quippe cùm hìc non minus restitutio fieri possit ex Senatusconsulto Trebelliano, atque actiones ex eo transferri, quàm cùm hæres ex voluntate testatoris quartam integram habet, & reliquum restituit; quo casu actiones pro rata in fideicommissarium dari, in *pr. hujus* §. dictum est. Finge hæredem rogatum dextantem restituere, eumque plenam fidem defuncto præstare malle, quàm contra ejus voluntatem aliquid retinere potestate Senatusconsulti Pegasiani. Cur hoc casu non æquè fieri possit restitutio ex Senatusconsulto Trebelliano, & actiones pro dextante transferri in fideicommissarium, quàm cùm ubi dodrantem restituere jussus est, & restituit, transferuntur pro dodrante? Diversi juris non alia fuisse videtur ratio, quàm quod cùm hæres salvum habet quadrantem ex judicio defuncti, Senatusconsulto Pegasiano uti non potest, etiamsi maximè velit: nam ad hunc casum Senatusconsultum illud non pertinet, sed intacta hactenus prioris Senatusconsulti mansit auctoritas. At verò cùm plus quàm dodrantem rogatus est restituere, tum uti potest posteriore Senatusconsulto, quod in hunc casum prospexit, & prioris vim ac potestatem quodammodo sustulit. Quamobrem si is, qui beneficio Pegasiani juvari poterat, eo usus non sit, remisisse illud, atque in hoc hæredi fideicommissario gratificari voluisse censetur, ut tam oneribus hæreditariis obstrictus maneat, quàm si detracta quarta reliquum dumtaxat restituerit. Facit eo quod scribit Paulus 4. *sent.* 3. §. *ult.* qui totam hæreditatem restituit, cùm quartam retinere ex Pegasiano debuisset, repetere eam non posse. Cæterum, ut arbitror, aut summi juris ratio hoc efficiebat, aut, quod magis puto, pertinuit ad eum casum, quo hæres, qui Pegasiano uti poterat, totam hæreditatem simpliciter restituit. Quod si enim nominatim testatus fuisset, velle se hæreditatem restituere ex Senatusconsulto Trebelliano actionum transferendarum causa, non video cur hoc admitti non debuerit. Immo restitutionem ita ex Trebelliano solitam fieri, expressè tradit Paul. *d. lib.* & *tit.* §. 1. & Modestin. *l. qui totam.* 45. *hoc tit.* quo tamen

men loco consultius putat, suspectam ut hæres dicat hæreditatem, coactusque à prætore restituat; quo & ipso casu ex Trebelliano restitutio fieri intelligitur, & actiones transferuntur: atque hoc etiam Cujacius observasse videtur, qui in *not. ad Paul.* scribit, eum qui totam hæreditatem restituere rogatus est, si Falcidiam omittat fidei explendæ gratia, vel ex Senatusconsulto Pegasiano restituere debere, interpositis emptæ & venditæ hæreditatis stipulationibus, vel quod expeditius est, ex Senatusconsulto Trebelliano aut vi prætoris ex Pegasiano, coactus nullis interpositis stipulationibus.

Quasi partis & pro parte] De quibus dictum §. *præc.* Nam ad exemplum partis & pro parte stipulationum, quæ de lucro & damno communicando interponi solebant inter hæredem & legatarium partiarium, hac quoque in causa interponebantur inter hæredem & fideicommissarium, ut inter illum pro quadrante & hunc pro dodrante commoda & incommoda communicarentur, Ulp. *tit.* 25. §. 13. Paul. *d. lib.* & *tit. in pr.* Theoph. *hic.*

2 *Emptæ & venditæ hæreditatis*] Cùm tota hæreditas rogatu defuncti sponte restituebatur, emptæ, & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Quales illæ stipulationes fuerint, nusquam disertè traditum est, nisi quadantenus apud Ulp. *l. in illa.* 50. §. 1. *de verb. oblig.* ubi hæc ex parte emptoris profertur: *Quanta pecunia ad te pervenerit, dolove malo tuo factum est, eritve, quo minus perveniat*, subaudiendum, *tantam dari spondes?* Ex quo cum Hotomanno suspicari licet, hanc fere contrariæ stipulationis formulam fuisse: *Quantam pecuniam hæreditatis causa præstitero, solvero, tantam dari spondes?* Etenim inter emptorem & venditorem hæreditatis id agi constat, quod Ulp. scribit, *l. 2. de hær. vel act. vend.* ut neque amplius neque minus juris emptor habeat, quàm apud hæredem futurum esset, effectu scilicet: neque enim vi istarum stipulationum actiones hæreditariæ in emptorem transferri potuerunt. At enim verò, ut non multo ante probavimus, potuit hoc casu & ex Trebelliano nominatim restitutio sic fieri, ut actiones transferrentur sine interventu hujusmodi stipulationum.

3 *Si recusabas hæres scriptus*] Alterum hoc principale caput Senatusconsulti Pegasiani fuit, ut si hæres recusaret adire hæreditatem, jussu prætoris adire & restituere cogeretur, *l. 4. l. 6. §. 2. l. 14. §. pen. & passim hoc tit. l. si quis.* 17. *si quis om. ca. test.* Ulp. *t.* 25. §. 14. At inquies, cùm adire facti sit, ad quod nec servus à domino præcisè compelli potest, *l. 3. C. de hær. inst.* quomodo ad id compelletur hæres? Compelli præcisè posse, non existimo, sed contumaciam hæredis pro aditione habendam, *l. pen. §. 1. C. hoc tit.*

Quasi damnosam] Sufficit autem hoc ab hærede allegari: neque enim inquiritur, solvendo sit hæreditas, necne. Sed neque præscribitur hæredi, cur metuat hæreditatem adire, vel cur nolit: cùm variæ sint hominum voluntates, quorumdam negotia timentium, quorumdam vexationem, quorumdam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hæreditas, quorumdam offensas vel invidiam, quorumdam gratificari volentium his, quibus hæreditas relicta est, sine onere tamen suo, *d. l. 4. hoc tit.*

Quo casu nullis stipulationibus est opus] Jussu prætoris adita & restituta hæreditate, ei & in eum, qui recepit hæreditatem, actiones dantur perinde, atque si ex Trebelliano Senatusconsulto restituta fuisset, idque ut ita fiat, Pegasiano Senatusconsulto cautum esse scribit Ulp. *d. tit.* & §. Quamobrem nullis hìc stipulationibus opus erit. Ut autem restituenti hoc casu prospectum, ne ullum damnum sentiat, ita vicissim omne commodum amittit, quod si cogi se passus non esset, vel beneficio Pegasiani, vel ex voluntate defuncti, percipere potuisset, *d. l. 4. d. l. 14. §. qui compulsus. 4. l. ita. 27. §. 2. & §. præceptis. 14. hoc tit.*

Utroque Senatusconsulto concurrente] Nam quod hæres invitus cogebatur adire à prætore, id erat ex Senatusconsulto Pegasiano: quod actiones transferrentur in eum, qui recipiebat hæreditatem, ex Trebelliano.

TEXTUS.

Pegasiani in Trebellianum transfusio.

7. *Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat; & nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet; ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque Senatusconsulti, placuit, exploso Senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: sive habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod ei deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum, quasi ex Trebelliano S.C. pro rata portione actionibus tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus. Si verò totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, ut quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissa-*

missario restituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones. Et hoc transposuimus ad Senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente.

NOTÆ.

7. *Vel repetere solutum*] Solutum scilicet errore facti, non juris, *l.9. C. ad leg. Falc.* v.gr. Qui 100. in bonis habebat, 100. legavit. Hæres integra legata solvit. Si errore facti, credens eam esse quantitatem patrimonii defuncti, ut exolutis legatis adhuc abunde sibi ad quartam Falcidiæ superfit, repetitionem habet: si errans in jure, non habet. Id est, si non ignorabat quantitatatem substantiæ: putabat autem se quartæ retentionem non habere. Idemque juris est in restitutione fideicommissi, ut *hic*.

Pro rata portione] *l. 1. C. h. t.* Onera tamen legatorum ad solum fideicommissarium spectant, *l. 1. §. ultim. D. eod.* & ibi Accurs. DD. in *l. 2. & ult. C. eod.* Nisi minus dodrante restituere hæres rogatus sit: tunc enim pro eo, quod ultra quartam habet, etiam legatorum onera ad eum pertinent, *l. 1. §. pen. eod.* Gloss. & DD. *ubi sup.*

Totam hæreditatem sponte] Dum fidum obsequium defuncti precibus præbere desiderat, *l. 45. ad SC. Treb.* & pleniore officio fidei præstandæ fungi, *l. 5. §. 15. de don. int. vir.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes captiosæ visæ?*
2 *An hæres, qui non confecit inventarium, amittat quartam Senatusconsulti? & an testator deductionem hujus quartæ vetare possit?*
3 *Duplex deductio juxta* c. Raynutius. 16.
4 *Pro qua parte actiones transeant aut remaneant?*
5 *Explicantur* l. 5. C. hoc tit.
6 *Legatorum onera ad solum fideicommissarium pertinere.*

TRansfunditur hoc loco vis omnis Senatusconsulti Pegasiani in Trebellianum, ut jam ex solo Senatusconsulto Trebelliano restituatur hæreditas. Itaque hæres nunc quasi ex hoc Senatusconsulto quartam, vel quod quartæ deest, retinere potest: ex eodem actiones pro rata communicantur: si hæres adire & restituere nolit, ex hoc Senatusconsulto cogitur: restituta tota hæreditate sive sponte sive jussu prætoris, actiones omnes in fideicommissarium transeunt, nullusque jam amplius usus stipulationum, quarum antea meminit.

Ex Pegasiano Senatusconsulto descendentes] Stipulationes partis & pro parte emptæ & venditæ hæreditatis non sunt Senatusconsulto Pegasiano primum introductæ, sed sunt antiquiores. Dicuntur autem hic ex Pegasiano descendere, quia eo Senatusconsulto translatæ sunt ad restitutionem hæreditatis, locum non habente Trebelliano. Hotomannus hinc colligit, nominatim Senatusconsulto mentionem harum stipulationum factam fuisse.

Captiosas] Captiosæ fuerunt stipulationes emptæ & venditæ hæreditatis, itemque partis & pro parte, quia salvæ nihilominus hæredi & adversus hæredem actiones manebant. Neque enim ob harum stipulationum interpositionem cogebantur creditores fideicommissarium convenire, sed hæres lites excipiebat, & solutum creditoribus à fideicommissario repetebat; sicut è diverso fideicommissario cum hærede agendum erat, ut quod à debitoribus exegisset, redderetur. Ob has difficultates & litium anfractus facile eveniebat, ut alter damnum pateretur, vel propter calumniam, vel propter inopiam alterius: quod, cùm ex Trebelliano restituitur hæreditas, commodè potest vitari. Nam quatenus hæreditas est, eatenus hæres si conveniatur, exceptione restitutæ hæreditatis se tueri potest: & vicissim si ipse experiatur, eadem exceptione repelli. Captiosas igitur hasce stipulationes Papinianus appellat, non quia callidæ aut argutæ, sed quia captioni & damno obnoxiæ, plenæque difficultatibus: quia captiosæ propter has stipulationes Senatusconsulti Pegasiani ambages, auctore Justiniano *l. 1. §. 6. C. de vet. jur. enucl.* Captiosum enim nostris etiam id dicitur, quod alicui fraudi aut damno est, *l. 5. de transact. l. 14. §. aliquando. 5. vers. unde quidam. quod met. ca. l. 6. §. si quid. 10. quæ in fraud. cred.* Rectè igitur Theophilus reddidit [illegible], id est, damnosas: neque causam video, cur Bachovio hæc ratio appellationis non placeat. 1

In legibus magis simplicitas] Laudat in *§. cæterum. 3. inf. de legit. agn. success.* legem 12. tabularum, quod simplicitatem legibus amicam amplexa sit in legitima agnatorum successione. Quod autem legumlatoribus in condendis legibus placere videmus, id etiam in earum interpretatione nobis sequendum est, vitandæque argutiæ, subtilitates, scrupulositates, obscuritates, distinctiones ac differentiæ nimiæ.

Senatusconsulto Trebelliano præstare] Quod planius erat, & citra captiosos circuitus, ipso jure quoad vim & effectum transferebat id, quod non nisi per stipulationes interpositas longosque & captiosos ambitus Pegasianum exsequebatur.

Vel quartam, vel quod deest] Hinc interpretes quartam hanc dixere Trebellianicam. Veteribus autem numquam alio nomine, quàm Falcidiæ appellatur, ut ostendi *sup. §. 5.* nimirum quia Senatusconsulto Pegasiano non tam nova quarta introducta fuit, quàm quarta Falcidiæ producta ad fideicommissa universalia. Ex quo porro intelligitur, appellatione quartæ 2
Falcidiæ etiam propriè hanc quartam contineri,

& proinde positis terminis habilibus, atque in dubio, ubi expresè nulla differentia constituta est inter quartam, quam hæres de singulis rebus detrahit, & quam retinere potest ex fideicommisso hæreditatis, quicquid de Falcidia jure nostro cautum est, ex æquo ad utramque quartam pertinere. Veluti quod Justinianus constituit, ut hæres, qui inventarium facere neglexit, beneficium Falcidiæ amittat, *l. ult.* §. *pen. C. de jur. delib.* item quod Falcidiæ locus non est, si testator expresè vetuerit hæredem ea uti, *Nov.* 1. *cap.* 2. Omnino enim verisimile est, Justinianum perpetuum omnium auctorum juris usum secutum, utramque quartam uno Falcidiæ nomine comprehendisse. Atque hoc si animadvertissent interpretes, nemo eorum repertus esset, qui ausus fuisset hoc negare. At nunc tanta frequentia in contrarium itum est, ut difficile dictu sit, utra sententia majori numero & rerum judicatarum auctoritate nitatur, vid. Ferrar. *in form. libell. pro leg. rei sing. n.* 5. Gom. 1. *resol.* 5. *num.* 11. & 12. Everh. *in Top. à Falc. ad Trebell. loco.* 34. Gail. 2. *obser v.* 138. *n.* 16. Clar. §. *testam. quæst.* 62. Mantic. 7. *de conj. ult. vol.* 11. & 12. Fach. 5. *cont.* 4. Perez. *ad tit. C. de jur. del. num.* 14. & *C. ad Senatusconf. Trebell. n.* 20. Christin. *vol.* 1. *dec.* 316. & *vol.* 4. *dec.* 25. 51. & 52. D. Tuld. *comm. in tit. præc. cap.* 3. Apparet tamen ex allegatis à Christinæo, sic ferè usu receptum esse, ut etiam detractio quartæ Senatusconsulti expresè prohiberi possit, præter quam in liberis primi gradus, quod etiam apud nos obtinere refert Grot. 2. *manud.* 20. Intellige autem per liberos primi gradus non tantùm filios sed etiam nepotes, &c. quos nemo in suo ordine antecedit. Ob inventarium verò non confectum hæredem non amittere quartam Senatusconsulti: & ita sæpissimè judicatum: Myns. 3. *obs.* 60. Gail. *d. obs. n.* 3. & 6. *Dec. Cur. Holl.* 3. add. citatos à Christin. *d. decis.* 51. *n.* 3. Jure Canonico liberis
3 universali fideicommisso gravatis duplex detractio permissa est, legitimæ & Trebellianicæ, *cap. Raynutius.* 16. *x. de testam.* quod quamquam legibus civilibus incognitum est, vid. Cujac. 8. *obs.* 5. Hotom. *illust. quæst.* 43. usu tamen etiam in foro civili per totum mundum receptum esse, & tamquam Evangelium practicari, testantur Bald. & Jas. *in auth. res quæ. C. comm. de legat.* Castr. *in L. jubemus.* 6. *C. ad Senatusconf. Trebell.* Christin. *vol.* 1. *decis.* 245. & *dec.* 315. eoque jure etiam nos utimur. Grot. 2. *manuduct.* 20. *dec. Cur. Holl.* 3. & 17. In cæteris, quod ad hunc juris articulum attinet, sequimur in his regionibus jus commune. Grot. *d. loc.* Gudelin. *lib.* 2. *de jur. nov. c.* 11. ubi tamen dubitari posse scribit, an in locis, in quibus hæredes instituti pro legatariis habentur, ut apud Gandavenses & Cortracenses, admittenda sit Falcidiæ aut Trebellianicæ detractio: & magis existimat admittendam non esse, *arg. l. lex Falcidia.* 47. §. 1. *ad leg. Falc.* VINN. Jus, *capitulis Rainutius & Rainaldus x. de test.* invectum, jure civili incognitum esse plerique statuunt cum Cujacio & Vinnio nostro. Sed non ineptè id negaveris. Nam [1] dum jus civile jubet ante computationem quartæ Falcidiæ, (adeoque & Trebellianicæ,) deduci æs alienum; profectò etiam deduci voluit portionem hæreditatis legitimam, utpote quæ rectè æri alieno accensetur. *l.* 8. §. 8. *ff. de inoff. test. l.* 67. §. 1. *ff. de legat.* 2. Deinde [2] in *l.* 6. *C. ad SC. Trebell.* disertè Zeno: *Idem*, inquit, *in retinenda legis Falcidiæ portione, obtinere jubemus: & si pater vel mater filio, seu filiæ, institutis hæredibus, legaverit, eos easve nepotibus vel neptibus, pronepotibus vel proneptibus suis, ac deinceps restituere hæreditatem.* Permittit ea lex liberis, fideicommisso obstrictis, ut possint detrahere quartam pro auctoritate Trebelliani Senatusconsulti; sed addit, in eam quartam nec reditus, nec quartam Falcidiam imputari. Quartam autem Falcidiam non aliam hic esse quam portionem legitimam, acutè observavit Vir Clarissimus A. A. Pagenstecher *in Aphorism. h. t.* §. 164. Sanè & alibi portio hæc vocatur quarta Falcidia, ut *l.* 8. §. 9. & 14. *ff. de inoff. test. l.* 31. *C. eod.* & apud Paull. *Recept. Sent. lib.* 4. *tit.* 5. §. 5. Quin jam ab aliis observatum, portionem hanc vel lege Falcidia, vel ex ejusdem rationibus fuisse introductam. Vid. Jan. à Cost. *ad pr. Inst. de inoff. test.* & V. C. Schulting. *Jurisp. ante Justin. p.* 381. Ex quo patet, Pontificem in istis capitulis interpretem magis juris civilis, quam legislatorem egisse. Dissentit D. Harprecht. *Diss. de jure deducendi duas quartas*, cujus argumentis tamen facile satisfieri posset, si id jam ageretur. HEIN.

Vel repetere solutum] Solutum scilicet errore facti, *l. error.* 9. *C. ad leg. Falc.* Repetitur autem hoc non beneficio Senatusconsulti, sed jure communi, quo ejus, quod per errorem quacumque ex causa solutum est, omnibus repetitio conceditur. De quo diligentius suo loco.

Pro rata portione] Si pars tantùm hæreditatis restitui jussa est, pro parte non restituta actiones apud hæredem remanent, pro restituta transeunt in fideicommissarium. Si tota hæreditas, aut integra alicujus hæredis portio, si hæres eam totam restituit, (sponte, an coactus nihil refert) transferuntur actiones omnes: si dodrantem retenta quarta ex Senatusconsulto, pro dodrante transferuntur, pro quadrante remanent, *l.* 1. *C. hoc tit.* Atque in hoc differt hæres fiduciarius ab eo, qui legatis oneratus est, qui solus cogitur respondere creditoribus. Dividuntur autem actiones pro competenti cujusque parte simul atque facta est restitutio, id est, si hæres verbo dixerit se restituere, aut per epistolam vel nuntium restituerit, quamvis fideicommissarius nondum nactus sit rerum possessionem, *l. restituta.* 37. *l. facta.* 63. *in pr. hoc tit.* Quod autem etiam in ponenda ratione Senatusconsulti deduci dicitur æs alienum, 5
l. 5. *C. eod.* eo nihil aliud significatur, quàm

quod

quod in constituenda summa bonorum ineatur etiam ratio æris alieni, idque de bonis deducatur, ut sciri possit, quantum æris alieni in fideicommissarium cum portione restituta transeat, quantum apud hæredem cum portione retenta maneat. Fingamus, quingenta in bonis esse: ex his centum deberi. Hic fideicommissario restituentur ccclxxv. ac pro hac portione, id est, pro novem unciis, transferetur in eum onus æris alieni.cxxv. retinebit hæres, pro quarta parte ipse à creditoribus conveniendus erit. Sic enim omnino res transigenda est, postquam placuit, actiones pro rata parte in utrumque dari. Quod non satis rectè mihi explicuisse videtur Uvesemb. & post
6 eum Christin. *vol. 4. dec. 53. n. 5.* Quamvis autem hæres fiduciarius pro parte sua onus æris alieni subeat: onera tamen legatorum ad solum fideicommissarium spectare, communiter placuit. Accurs. *in l. 1. §. ult. hoc tit.* DD. *in l. 2. & l. ult. C. eod.* Tholosan. 42. *syntagm.* 31. *num.* 3. D. Tulden. *comm. in hunc tit. cap.* 4. Quæ sententia, etsi Donello in *d. l.* 2. falsissima, mihi tamen vera videtur. Nam cùm quarta pariter ex legatis & fideicommisso detrahatur, *l. 3. §. 2. eod.* utique ex residuo dodrante, quem totum hæres restituit, legatariis satisfaciendum: alioqui non habiturus esset hæres quartam integram; nisi dicamus, hæredem nihilominus à legatariis rectè pro sua parte conveniri, & quod solvit à fideicommissario eum repetere debere, sibique imputare, quod portionem de dodrante non retinuerit. Sed hoc in proposito dici non potest: quoniam auctoritate senatus, dodrante, unde omnia legata præstanda sunt, restituto, actiones legatariorum in fideicommissarium transferuntur, qui conventus, quod sibi detractum legatarii pro rata imputabit, *argum. l. 3. in pr. eod.* Planè si antequam restitutio facta est, legatarii petant; puto, hæredem exceptione adjuvari non debere, cùm, si solvat, hoc minus ex causa fideicommissi restituat, *argum. l. ita tamen. 27. §. qui ex Trebell. 7. in fin. eod.* Quod si hæres minus dodrante restituere rogatus est pro eo, quod ultra quartam habet; etiam legatorum & fideicommissorum specialium onera ad eum pertinere, certum est, *l. 1. §. pen. eod.* Salic. *in d. l. 2. & l. ult. C. eod* Grot. 2. *manud.* 20. Mynf. Schneid. *hic.* Ad quem casum plerique Glossa etiam referunt *dict. l.* 2. Bachovius in *not. ad Treutl. vol. 2. disp. 14. thes. 9.* putat, hanc *d. l.* sententiam esse, quod fideicommissarius cogatur pati, ut tam de sua parte, quàm de legatis quarta detrahatur, cùm concurrentibus legatariis de restituenda hæreditate agitur.

Nec damno nec commodo] Quod meritò placuit. Nam neque damnum ullum hoc casu sentire hæredem æquum est, propterea quod coactus contemplatione alterius adit; neque commodo aliquo frui debet, ne quartæ quidem, quoniam adit periculo alieno, *l. 4. hoc tit.* de quo etiam dictum §. proximè præced.

TEXTUS.

De quibus hæredibus & in quibus fideicommissariis supradicta locum habeant.

8. *Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro parte restituere rogatur; an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hereditatis restitutione diximus.*

COMMENTARIUS.

Sententia hujus loci satis plana est. Non tantùm qui ex asse institutus est & rogatus aut totam hæreditatem aut partem ejus restituere, potest, vel ultro adeundo & restituendo, partem quartam aut quod quartæ deest retinere, remanentibus & migrantibus pro rata actionibus creditorum; vel suspectam hæreditatem dicendo, exonerari, totamque transferre in eum, qui adire cogit, *l. cogi. 16. §. si quis. 4. hoc tit.* verùm etiam, si quis ex parte & verbi causa si ex semisse hæres institutus sit, rogatusque partem illam restituere, potest quartam partem hujus partis, & in proposito sesquiunciam retinere, ut actiones hæreditariæ pro rata remaneant & transeant. Potest & partem totam ultro restituendo, aut adire recusando, prætorisque jussu adeundo, omnes actiones abs se removere, & transferre in fideicommissarium. Denique qui partem partis, ex qua institutus est, restituere rogatur, potest similiter, si quartam partem suæ partis salvam judicio defuncti non habeat, quod ei deest, retinere; & recusans adire, desiderante fideicommissario cogi à prætore, ut adeat, totamque illam partem restituat cum omni onere & commodo ei adjuncto. Nimirum hìc etiam locum habet vulgata regula: *Quod juris est in toto quantum ad totum, idem juris est in parte quantum ad partem, l. quæ ad tota. 76. de rei vind. l. 3. pro derel. §. si rem. 12. in fin. sup. de legat.* Simile est, quod sup. §. 1. *de leg. Falc.* docuit in singulis hæredibus rationem legis Falcidiæ poni. Ex. g. Si quis ex semisse hæres institutus sit, rogatusque partem illam restituere, potest quartam partem hujus partis retinere.

TEXTUS.

De eo, quod hæres voluntate testatoris deducit, præcepitve.

9. *Si quis una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet, (veluti fundo vel alia re,) rogatus sit restituere hereditatem, simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta*

parte retenta rogatus esset, reliquam hereditatem restituere. Sed illud interest, quod altero casu, id est, cùm deducta sive precepta aliqua re restituitur hereditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur, & res, quæ remanet apud eum heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. Altero verò casu, cùm quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit, scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet una aliqua re deducta aut precepta, restituere aliquis hereditatem rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur, æquè in solidum transferuntur actiones. Et secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, & si duabus pluribusque rebus deductis preceptisve, restituere hereditatem rogatus sit. Sed etsi certa summa deducta preceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere, idem juris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres scriptus est.

NOTÆ.

9. *Vna aliqua re deducta*] Qui certa aliqua re aut summa deducta rogatus est hæreditatem restituere, similis est hæredi, cui ex re certa instituto cohæres simpliciter datus; nam & illum & hunc pro legatario haberi placet, *l.* 1. §. *ult. h. t. l. pen. C. de hær. inst.*

In qua maxima pars hæreditatis] Nam pretium rei non mutat rationem juris: onera autem non patitur, nisi qui partem jure hæreditario retineat, *d. l.* 30. §. 2. Quod si res deduci jussa quartam partem non exæquet, poterit hæres quod deest, jure hæreditario retinere, per *l.* 1. §. 16 *eod.*

Duabus pluribusve] Ratio, quia semper inspicitur, utrum qua pars jure hæreditario hæredi tribuatur, an in rebus singulis.

Qui ex parte hæres] Ut si præcepta re aliqua rogatus sit restituere, res illa apud eum sine onere remaneat.

COMMENTARIUS.

1 *An & quatenus in casu proposito, consumpta portione restituta, legatarii & creditores cum hærede agere possint?*

SUpra *tit. de her. inst. sub* §. *& si plures*. 8. docuimus, si quis solus ex re certa institutus fuerit, eum perinde hæredem fieri, omniumque bonorum hæreditatem obtinere, ac si simpliciter sine ulla mentione rei scriptus esset, ex *l.* 1. §. *si ex fundo*. 4. *d. tit. l. cohæredi*. 41. §. *ult. de vulg. & pup.* At si plures instituti sint, quidam ex re certa, alii simpliciter aut ex parte hæreditatis, tum eos solos hæredes effici, qui simpliciter aut ex quota scripti sunt; qui ex certa re aut summa, pro legatariis haberi, *l. pen. C. de hær. inst.* nisi hæredes partis universæ defecerint: tum enim idem juris esse, ac si instituti in re singulari ab initio soli fuissent. Huic posteriori speciei similis est, quæ hoc loco proponitur, videlicet cùm quis, deducta certa re vel summa, rogatus est hæreditatem restituere. Restituta enim in proposito hæreditate, fideicommissarius instar cohæredis est, hæres instar ejus, qui ex re certa institutus, cohæredem habet scriptum simpliciter. Quamobrem recusante quidem fideicommissario hæreditatem recipere, solus qui rogatus est & adiit, hæres erit: at hæreditate recepta, jam solùm fideicommissarius hæredis locum obtinet, alter tamquam cohæres ex re certa vicem subit legatarii.

Vna aliqua re] Quæ *præcedd.* §§. dicta sunt de scissione actionum hæreditariarum inter hæredem fiduciarium, qui parte reliqua ex voluntate defuncti retenta, aliquam hæreditatem restituit, & fideicommissarium Trebellianum, ea tunc obtinere hìc docemur, quando quis rogatus est hæreditatem restituere retenta parte aliqua hæreditatis seu assis, sive, ut vulgo interpretes loquuntur, deducta quota. Aliud autem longè esse, si quis præcepta re aliqua, veluti fundo, aut summa, puta centum aureis, restituere rogatus sit, quamvis ea res vel summa quartam partem vel amplius contineat. Nam etsi hìc quoque similiter restitutio ex Senatusconsulto Trebelliano fiat, actiones tamen nullas pro parte retenta, nullave onera hæreditaria apud hæredem remanere, sed hæc omnia transire ad fideicommissarium, hæredemque præceptum habiturum jure legatarii, id est, sine ullo onere hæreditario, quo constat legatarios non premi, *l. si hæreditatem*. 32. *mand. l. ult. C. de hær. act.* Mæcianus breviter & dilucidè rem totam proponit in *l. si legatus*. 30. § 3. *hoc tit. Multum interest*, inquit, *utrum qua pars jure hæreditario retineatur, an verò in re vel pecunia: nam superiore casu actiones dividuntur inter hæredem & fideicommissarium; posteriore verò apud fideicommissarium sunt actiones*. Huc pertinet, *l.* 1. §. *ult. eod.* Quod si hæres coactus à prætore adjerit, etiam commodo præceptionis privabitur, *l. ita*. 27. §. *si præceptis*. 14. *eod.*

Quæ quartam continet] Quod si res deduci jussa quartam partem non exæquet, tum hæres vel ad supplementum agere poterit, vel quod quartæ deest, jure hæreditario retinere. Gloss. & DD. *hìc. arg.* §. *sed quia*. 7. *hoc tit. l.* 1. §. *si hæres*. 16. *eod.* Æquum autem tunc esse, ut hæres saltem pro ratione istius supplementi creditorum actiones

nes excipiat, utique in subsidium censent Glossa in *d. l.* 1. *§. ult.* Cantiunc. & Mynf. *hic*.

Ex Senatusconsulto Trebelliano] Ante transfusionem Pegasiani in Trebellianum, si hæres non ultra dodrantem restituere jussus erat, restitutio fiebat ex Senatusconsulto Trebelliano. Hoc cùm nostri dicunt, perpetuo significant, actiones pro parte transferri. Si amplius dodrante, restitutio fiebat ex Pegasiano. Quo casu actiones apud hæredem remanebant, & stipulationes interponebantur, secundum ea, quæ tradita sunt, §. *ergo.* 6. *eod.* Hodie remoto Pegasiano distinctè pro parte restituta actiones transeunt. In casu autem proposito etiam antea restitutio fiebat ex Trebelliano, *l.* 1. §. *si hæres.* 16. *eod.* actionesque in solidum transferebantur: quoniam hæres, apud quem nulla pars jure hæreditario remanet, similis est legatario.

In qua maxima pars hæreditatis] Finge, eum, qui quadringenta possidebat, rogasse hæredem, ut præcepto fundo, qui trecentorum erat, hæreditatem Titio restitueret. Hic etiam si fundus iste maximam partem hæreditatis, id est, dodrantem contineat, nihilominus tamen reliquo restituto in solidum actiones in Titium transferuntur. Neque enim pretium vel rationem juris mutat, aut efficit, quominus res sit singularis.
1 Cæterum hoc casu consumpta portione restituta, fideicommissario subveniendum esse, hæredemque pro eo, quod ultra quartam habet, legatariis respondere debere, tradunt Cantiunc. & Mynf. *hic*. Et multo ergo magis pro eadem quantitate tenebitur creditoribus: quippe quibus in subsidium etiam pro tota ea parte, quam præcepit, teneatur, si hæreditas solvendo non sit, ut vult idem Mynsing. & Gotofr. *in annot. marg. ad Schneid.* quod etiam tamquam certum atque apud nos quoque receptum tradit D. Grot. 2. *manud. cap.* 20. Etsi autem forte rationi juris veteris hæc non satis conveniunt, & fortassis nec novo, si fideicommissarius inventarium facere neglexerit, quo casu obligatur ultra vires receptæ hæreditatis; novo tamen juri consentanea videntur, ubi fideicommissarius inventarium ex præscripto Justiniani fecit, aut hæres à se factum ei cessit. Quorum alterutrum satis ei est ad exonerationem æris alieni, quatenus modum hæreditatis excedit, per ea, quæ habet Bart. *in l. in ratione.* 11. §. *quod vulgo.* 5. *ad leg. Falc. num.* 9. *&* 10. Quamquam Bachovius putat, etiamsi ipse fideicommissarius solvendo non sit, hæredem tamen in subsidium conveniri non posse, cùm aliud remedium creditoribus paratum sit, & præcipuè hoc, ut si putent hæredem non esse solvendo, bonorum separationem petant.

Et secum deliberare debet] Cautius faciet, si jure deliberandi non utatur, sed novo beneficio inventarii, quod à Justiniano datum omnibus, quibus deliberandi potestas est de adeunda aut suscipienda hæreditate, §. *extraneis.* 5. *sup. de hær. qual.*

Si duabus pluribusve] *L. ita tamen.* 27. §. *si præceptis.* 14. *hoc tit.* Quippe non multitudo rerum relictarum, sed modus relinquendi juris differentiam inducit, inspiciturque semper, utrum qua pars in hæreditate seu jure universo hæredi attributa sit, an in rebus singulis hæreditariis. Mynsingerus imperitè rem hæreditariam cum quota hæreditaria confundit.

Sed etsi certa summa] Huc ergo pertinet *l.* 1. §. 17. *eod.* quem locum perperam DD. comm. alio trahunt, nimirum ut probent, etiam retenta quarta parte hæreditatis, actiones legatorum in solidum in fideicommissarium dari: quamquam vera mihi videtur propositio.

Ad eum, qui ex parte] Pone, eum, qui quadringenta habebat, duos hæredes instituisse, singulos ex semisse: alterumque rogasse, ut deducto fundo, qui centum valet, aut deductis centum, partem suam restitueret L. Titio. Titius recepta hæreditate solus pro semisse actiones excipit; cùm, ubi partis dimidiæ hæres rogatus est, ut retenta parte quarta aut quadrante suæ portionis restituat, atque restituit, pro sextante obnoxius maneat.

TEXTUS.

De fideicommisso hæredis ab intestato.

10. *Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo jure vel honorario pertinere intelligit, ut hæreditatem suam totam partemve ejus, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat: cùm alioqui legata nisi ex testamento non valeant.*

NOTÆ.

10. *Intestatus moriturus*] Poterat dubitari, quia legitimi & honorarii hæredes nihil à defuncto accipiunt, sed illos lex, hos prætor vocat, ejus autem, qui à defuncto nihil accipit, fideicommitti non potest, *l.* 9. *C. de fideic.* Sed huic dubitationi occurrit Paul. *l.* 8. §. 1. *de jur. eod.* Ulp. *l.* 1. §. 6. *de leg.* 3. Nimirum etiam his hæreditatem tacitè à defuncto relinqui, dum eos non excludit alios instituendo; quod pro jure suo facere poterat.

COMMENTARIUS.

1 *Ratio cur etiam à legitimis & honorariis hæredibus fideicommissum relinqui possit.*
2 *An fideicommissum à legitimo hærede relictum, successione propter repudiationem primi gradus agnati ad sequentem devoluta, debeatur?*

FIdeicommissum tam hæreditatis, quàm singulare, non solùm testamento, verùm etiam

codicillis relinqui potest. Quid ei observandum sit, qui testamento relinquere fideicommissum hæreditatis velit, didicimus §. 2. *sup. hoc tit.* nimirum ut directo testamento hæredem instituat, atque ab eo relinquat. Codicillis potest quidem & ab hærede testamentario relinqui, *l.* 3. §. 2. *l.* 8. *in pr. eod.* Ulp. *tit.* 25. §. 9. Cæterum potest & ab eo, qui ab intestato venturus est, sive legitimus sit, sive honorarius successor, *d. l.* 3. *pr. d. l.* 8. §. 1. Unde quamvis de instituto tantum hærede senatus loquatur, *l.* 1. §. 2. *hoc tit.* tamen ad legitimum quoque & honorarium per interpretationem consultum senatus extensum est, *dict. l.* 1. §. 5. & §. 7. *l.* 6. §. 1. *eod.*

Intestatus moriturus] Dubitari potuit, an à successore legitimo aut honorario fideicommissum rectè relinquatur. Sic enim jus est, ut ab eo, qui nihil à defuncto accipit, nihil per fideicommissum relinqui possit, *l.* 9. *C. de fideic.* Legitimi autem hæredes aut honorarii nihil à defuncto accipiunt, sed illos lex 12. tabularum ad hæreditatem vocat, hos prætor ad bonorum possessionem. Verùm hæc dubitatio facile tolli potest. Quamvis enim in casum non ademptæ hæreditatis legitimi hæredes à lege, honorarii à prætore vocentur; tamen cùm defunctus eos testamento facto excludere potuisset aliis hæredibus institutis, (salva utique portione liberis & parentibus debita) hæreditatem ipsis tacitè relinquere videtur, dum non adimit, quod pro jure suo facere poterat. Atque hoc est, quod Jurisconsultus significat in *l.* 1. §. *sciendum.* 6. *de legat.* 3. cùm ait, *fideicommitti eorum posse, ad quos aliquid perventurum est, vel dum ipsis datur, vel dum non adimitur*: in quam sententiam eleganter Paulus *l.* 3. §. 1. *de jur. cod. Ideo, inquit, fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfam. sponte sua his relinquere legitimam hæreditatem.* Ex quo etiam hoc efficitur, neminem posse fideicommittere hæredi ab intestato, nisi qui testamentum facere potest, *l.* 3. *in pr. de jur. cod.* Ulp. *d. tit.* §. 3. Estque hoc juris explorati, eos, qui testamentum facere non possunt, nec codicillos posse, *l.* 6. §. 3. *l.* 8. §. 3. *de jur. cod.* De illo quæsitum est, si quis intestatus decedens ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit fideicommissum reliquerit, si illo repudiante, ad sequentem gradum devoluta sit successio, an fideicommissum debeatur. Negat Ulp. *d. l.* 1. §. *pen. de legat.* 3. quod tamen idem affirmare videtur *l. si Titio.* 61. §. 1. *de legat.* 2. & Julian. *l.* 3. *de jur. cod.* Doctores vulgo cum Accurs. & Bart. *ad dd. ll.* interesse respondent, utrum simpliciter hæredes ab intestato venientes gravati sint, an aliquis nominatim: illo casu fideicommissum à quolibet succedente deberi; hoc casu non deberi, nisi à cohærede gravati portionem suam repudiantis; quoniam is in portione accrescente similis est substituto, *argum. d. l.* 3. *de jur. cod.* junct. *l. pater meus.* 29. §. 1. *de legat.* 2. add. Bart. *in l. cum pater.* 77. §. *cum existimaret.* 29. *de legat. eod.* quæ distinctio rationem habet. Ant. Faber 4. *conj.* 15. contendit, vitiosam esse lectionem *d.* §. *pen. l.* 1. *de legat.* 3. legendumque dempta negatione, *fideicommissum deberi*. Mihi tam periculosa confidentia non placet.

Legata nisi ex testamento] Legatum olim non nisi testamento aut codicillis testamento confirmatis dari potuit: credo quia civilibus verbis atque imperativis legis modo relinquebatur. Ulp. *tit.* 24. *fac. l. si ita.* 38. *de cond. & dem.* quibus tantùm in testamento locus erat. Unde definitur legatum, donatio testamento relicta, *l.* 36. *de legat.* 2. Scilicet inconveniens visum est, pro imperio aliquid mandare ei, quem non defunctus, sed lex hæredem facit. Probabile tamen est, legata codicillis ab intestato data, interpretatione plerumque adjuta, atque ut vim fideicommissi haberent, benignè recepta fuisse, *arg. l. Scævola.* 76. *hoc tit.* Hodie autem postquam constitutione Justiniani confusa est legatorum & fideicommissorum natura, *l.* 2. *C. comm. de legat.* hanc etiam differentiam sublatam esse tenebimus, & legata quoque ab intestato relicta directo valere, contra Jo. Fabrum, Angel. & Giphan.

NOTÆ.

De fideicommisso relicto à fideicommissario.

11. *Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursus alii, aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.*

COMMENTARIUS.

NOn modo hæres de restituenda hæreditate aut parte ejus rogari potest, verùm etiam fideicommissarius, ut vel totum, vel partem ejus, quod accepit, rursus alii restituat: atque in hac etiam restitutione placet actiones ex Senatusconsulto transferri in fideicommissarium, secundum *l.* 1. §. *de illo.* 8. *hoc tit.* posse & cogi primum fideicommissarium, qui totam hæreditatem, cùm suspecta diceretur, recepit, totam restituere, *l. si. patroni.* 55. §. 2. *eod.* Solus autem hæres beneficio legis Falcidiæ utitur, id est, jus quartæ retinendæ habet, *l. lex Falcidia.* 47. §. 1. *ad leg. Falcid.* Etenim cùm semel adita est hæreditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur, *d. l.* 55. §. 2. Proinde cæteri, quatenus ceperunt, & rogati sunt restituere, fideicommisso obstringuntur, *l. Lucius.* 78. §. *hæres.* 11. *hoc tit.* similiter ut legatarii, à quibus fideicommissum relictum est, *l. pænales.* 32. §. *si Titio.* 4. *ad leg. Falcid.* Planè si hæres, ut priori fideicommissario donaret, jure suo usus non sit, posse quartam secundo fideicommissario detrahi, responsum est, *l.* 1. §. *inde Neratius.* 19. *hoc tit.*

T 2.

TEXTUS.

De probatione fideicommissi.

12. *Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quàm substantiam acceperunt, ideo D. Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eumdem Principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus, Quæstor sacri palatii, suggessit, constitutionem fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, ut vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat; & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero, qui in fideicommissis legitimus esse noscitur, possit res manifestari; sed vel pauciores, vel nemo penitus testis intervenerit; tunc sive pater hæredis, sive alius quicumque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit; si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam; si fideicommissarius ei jusjurandum detulerit, cùm prius ipse de calumnia juraverit; necesse eum habere, vel jusjurandum subire, quod nihil tale à testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis vel specialis solutionem coarctari; ne depereat ultima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem observari censuimus, etsi à legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quodsi is, à quo relictum dicitur, (postquam negaverit) confiteatur quidem, aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.*

COMMENTARIUS.

1 *Quando dispositioni h. §. locus.*
2 *Non mutari constituta l. ult. §. ult. C. de codic. nec l. 23. C. de fideic.*
3 *Hæredem in specie proposita non posse jusjurandum referre.*
4 *Glossema in fine textus observatum.*

AUdivimus supra, fideicommissorum originem, nomen & substantiam à fide hæredum manasse. Hinc Justinianus argumentum sumit mirifici in fideicommissa favoris, ut quemadmodum ex sola fide hæredum ab initio pendebant, ita & sola religione hæredum, quorum præsentium fidei aliquid commissum est, nunc consistant, nec ordinariam probationem desiderent. Constitutum hoc à Justiniano, *l. ult. C. de fideic.*

Neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero] Quando testator, contempta omni alia probatione scripturæ vel testium, fidei solius hæredis committit, ut aliquid præstet, placet Justiniano, fideicommissum ab hærede præstandum, idque sive neget hæres, fideicommissum à se relictum, & jusjurandum super ea re sibi delatum subire recuset, sive ultro fateatur, esse à se relictum, sed dicat, se non teneri, quia non solemniter relictum sit, *d. l. ult.* Prius verbis constitutionis expressum est; alterum ex priore colligitur. Cur enim hæres jurare recusans fideicommissum solvere cogitur? Non aliam utique ob causam, quàm quod recusatio jurisjurandi tacitam confessionem habet, *l. manifestæ. 38. de jurejur.* ut proinde multo magis fideicommisso eum obstringi oporteat confessione aperta. Quia autem & prior casus nonnihil iniqui habere videtur, & utroque jus novum, ac contrarium ei, quod de numero testium in ultima voluntate adhibendo placitum est, continetur; ideo constitutionem suam adversus tacitas objectiones munivit. Si quis enim forte objiciat, iniquum esse, ab hærede fideicommissum exigi citra ullam probationem, respondet, illud hac in re iniquum non esse, ubi hæres jurejurando sibi delato in sua causa constituitur testis & judex, ut sit in ejus potestate, non teneri, jurando se nescire quicquam relictum esse. Si quis dicat, in omni suprema voluntate ad minimum requiri quinque testes, *l. ultim. §. ultim. C. de codic.* respondet, id justum esse, cùm res per testes probanda est, ne quid falsitatis admittatur, cujus nihil in specie proposita metui potest: quoniam testimonium ab ipso hærede, eodemque debitore, exigitur. Quod ergo traditum est in *l. si veritas. 23. C. de fideic. cum similib.* ex imperfecta scriptura nihil deberi, hoc etiam nunc manet; & nisi de fide scripturæ, quam testator servari voluit, justo numero testium constet, fideicommissum exigi non poterit. Consule Mantic. *de conject. ultim. volunt. lib. 2. tit. 15. nu. 5.* Qua autem ratione motus jus hoc introduxerit Justinianus, in calce constitutionis exponit.

1 (right margin, beside "Neque ex scriptura")
2 (right margin, beside "objiciat")

Qui in fideicommissis legitimus] Hoc à Theodosio primum constitutum est, *d. l. ult. §. ult. C. de codic.* Antea enim cùm numerus testium in codicillis definitus non fuerit, vel duos idoneos sufficisse arbitror, *arg. l. ubi numerus. 12. de testib.* de quo plenius sub *§. ult. inf. de codic.* Manet autem nunc etiam jus constitutum *d. l. ult. §. ult. C. de codic.* ut ex hoc loco intelligitur. Nam quod *hic & d. l. ult. C. de fideic.* Justinianus sancit, tunc solùm obtinet, cùm defunctus rem, quam præstari voluit, fidei hæredis præsentis commisit extra testamentum aut codicillos.

Cùm prius ipse de calumnia juraverit] id est, se non calumniandi seu vexandi, hæredemque religione urendi animo jusjurandum deferre; sed quia ita se rem habere sibi planè persuasum sit: quod jus-

jusjurandum, licet alias in usu esse desierit; tamen in omni judicialis jurisjurandi delatione, si exigatur, est præstandum, juxta *l. jusjurandum.* 34. §. 4. *de jureiur.* Damhoud. *prax. civil. c.* 151. Merul. *lib.* 4. *dist.* 4. *sect.* 3. *tit.* 8.

Vel jusjurandum subire] Conditione jurisjurandi in judicio delata, regulariter reus jurare cogitur, aut referre, aut solvere, *l.* 9. *C. de reb. cred.* Manifestæ enim confessionis esse creditur, nolle jurare, aut jusjurandum referre, *l. manifestæ.* 38. *de jure-*
3 *jur.* At in proposito ne referre quidem hæres potest: quippe cùm hìc agatur non de eo, quod uterque scire potest, sed quod solus hæres, & cujus actor ignarus est: quo casu relationi non est locus, *l. Marcellus.* 11. *& seqq. rer. amot. d. l. jusjurandum.* 34. *in pr. de jureiur.* & ita rectè Mynsing. Schneid. Vvesemb. *hic.* mirumque est, veteres interpretes in re tam manifesta variare.

4 *Postquam negaverit*] Hæc verba neque in ipsa constitutione Justiniani reperiuntur, & testibus Cujacio, Ruffardo, Hotomanno, Contio, Fabroto, desunt in veteribus codicibus, neque Theophilus ea agnoscit: & Jo. Faber quoque refert, se Bononiæ aliquot codices vidisse, à quibus aberrant. Quare suspicari licet, glossema esse. Si verò retineantur, non ita accipienda sunt, quasi non alia conditione hæres in specie proposita fideicommisso obligetur, quàm si prius negaverit, & ad jusjurandum actus jurare recuset: sed ideo posita, quia hìc casus solùm verbis expressus fuit. Cæterum simpliciter, quisquis confitebitur, de fideicommisso obligabitur: neque enim pœnæ causa hìc quidquam constitutum, ut hæredis inficiatio coerceatur; in quo falluntur DD. comm. Bar. Salic. Castr. Sichard. *ad d. l. ult.* Mynsing. Schneid. *hic.* sed totum voluntatis testatoris servandæ causa, ut disertè scriptum est in extremo *d. l. ult.* & tenent Jo. Fab. & Jas. *in d. l. ult.* quos etiam ex facto consultus, non attenta communi opinione, in respondendo secutus est quondam Curiæ nostræ Coryphæus, Reinerus ab Amsterdam. Atque hæc sententia probatur etiam à Vvesembec. *hic.* Donello in *d. l. ult.* nec alienus Mantica *d. lib.* 2. *tit.* 13. *n.* 5.

TITULUS VIGESIMUS QUARTUS.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEICOMMISSUM RELICTIS.

Continuatio, & argumentum tituli.

HActenus de fideicommissis universalibus, quibus scilicet hæreditas aut pars hæreditatis relinquitur; quæ à legatis multum differunt: sequuntur nunc fideicommissa specialia, quibus relinquuntur res singulæ, quorumque & legatorum eadem ex constitutione Justiniani natura est, idemque effectus: nam exæquatio illa legatorum & fideicommissorum, de qua agitur §. 3. *sup. de legat. & l.* 2. *C. comm. de legat.* ad sola fideicommissa particularia pertinet, ut demonstravimus in explicatione *d.* §. 3. *& pr. tit. prec.* Docet hìc Imperator, à quibus fideicommissa singularum rerum relinqui, tum quæ res per ea relinqui possunt; postremo in genere, quibus maximè verbis fideicommissa relinqui solent.

TEXTUS.

Summa.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere; veluti fundum, argentum, hominem, vestem & pecuniam numeratam; & vel ipsum hæredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non possit.

NOTÆ.

Vel legatarium] interdum & in contractibus fideicommissum constituitur, exempl. in *l.* 26. *pr. de pos. l.* 77. *de leg.* 1.

A legatario legari non possit] Hoc etiam ad jus vetus referendum. Ulp. *tit.* 24 §. 19. Cajus *lib.* 2. *tit.* 7. Nam hodie hæc quoque differentia sublata, utique quod à legatario legatum est, valebit nunc jure fideicommissi, *arg. l.* 2. *C. comm. de legat.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur olim à legatario legari non potuerit, & an hodie possit?*

FVndum, argentum, hominem, vestem*] Hæc nomina generalia quidem sunt, verùm specificè hìc sumuntur: intelligitur enim certa species ex eo genere relicta, *l. legato.* 37. *de legat.* 1. Cæterum & si quis fundos suos omnes, omne argentum, vestem omnem, omnes servos per fideicommissum reliquerit, nihilominus tale fideicommissum speciale est, & simile legato.

Vel legatarium] Singulæ res per fideicommissum non solùm ab hærede relinqui possunt, verùm etiam à legatario. Possunt & ab hærede hæredis vel legatarii, *l.* 5. §. 1. *de legat.* 3. Idem juris est de fideicommissario etiam rei singularis, §. 1. hoc

hoc tit. l. ab eo. 9. C. de fideicommissis. & donatario mortis causa, *l. cum pater. 77. §. 1. de legat. 2. l. 8. §. 2. de transact.*

1 *A legatario legari non possit*] A legatario legari non posse, quamvis fideicommissa ab eo rectè dentur, discimus etiam ex Ulp. *t. 24. §. à legatario. 19.* & Cajo *lib. 2. tit. 7. §. 3.* Cujus differentiæ hæc ratio esse videtur, quod legata verbis civilibus & imperativis relinquuntur, quibus uti in eum solum liceat, quem universi juris successorem esse volumus, & locum nostrum subire. Differit autem ita Justinianus, quasi hæc differentia etiamnum obtineret, quod etiam Giphanio videtur, eo quod hæc differentia naturalis sit, quoniam nulla legandi à legatario formula dari potest. Ego verò à communi & recepta interpretum sententia non recedo, qui censent, etiam hanc differentiam una cum cæteris hodie sublatam esse, legataque non minus quàm fideicommissa à legatario relinqui posse, *per l. 2. C. comm. de legat.* Equidem concedo, non omnibus legandi formulis, cùm à legatario legatur, locum esse: sed quod Giphanius ait nullum dari posse, id nego. Per præceptionem hæredi à cohæredibus dumtaxat legari constat. Non video etiam, quomodo per vindicationem possit à legatario legari. Etenim si testator, postquam legavit, *Titio fundum Tusculanum do lego*, mox eumdem fundum Sejo leget hac formula, *Sejo eumdem fundum Tusculanum do lego*, aut sic, *Sejus fundum Tusculanum sibi habeto*; aut conjunctio erit, aut ademptio. At damnationis formulæ hic usus esse potest, *Titius damnas esto partem dimidiam fundi, quem ei legavi, dare Sejo*; *Titium legatarium meum centum Sejo dare jubeo*. Nam & olim magna erat legatis per damnationem cum fideicommissis affinitas, & nonnulla verba communia utriusque generis, ut jubeo, volo, impero, damno, vid. *inf. §. ult.* Quin etiam sinendi modo à legatario rectè legari, defendi potest; veluti si testator dicat, *L. Titius legatarius meus damnas esto sinere C. Sejum sibi habere partem fundi, quem ipsi legavi*. Non obstat, quod Justinianus simpliciter scribit, a legatario legari non posse; nam præcedenti quoque titulo *§. præterea. 10.* simpliciter scripsit, legata nisi ex testamento non valere. Omnes quippe §§. in quibus observat differentiam inter legata & fideicommissa, ex constitutione sua emendationem recipere voluit: quamvis separatim ita tractet, quasi differentiæ adhuc manerent, id quod se facturum antea testatus est *§. 3. sup. de legat.* quo permixtio & similitudo noviter introducta clarior esset & facilior. VINN. Quin hodie legata etiam à legatario relinqui possint, dubitandum non videtur. Vix tamen arbitror ex principiis juris veteris locum fuisse legato damnationis. *Damnas esto* formula est legislatoria. Testator autem erat quasi legislator non ratione legatarii, quem non damnare sed locupletare debebat, sed ratione hæredis, tanquam successoris singularis. Ergo hujus juris ratio reddenda non est ex natura formularum. Nam revera formula nulla legato à legatariis relicto quadrabat, sed ex generali illo principio, quod hodie legata & fideicommissa ejusdem naturæ esse censeantur. HEIN.

TEXTUS.

Quæ relinqui possunt.

1. *Potest autem non solùm proprias res testator per fideicommissum relinquere; sed & hæredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solùm de ea re rogari potest, ut eum alicui restituat, quæ ei relicta sit; sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit; nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est, ei qui rogatus est, aut ipsam rem redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.*

COMMENTARIUS.

1 *Jam olim communia fideicommissis cum legatis.*

2 *Declaratio regulæ, Neminem posse rogari, ut plus restituat, quàm ipse cepit.*

MUlta etiam jam olim fideicommissis communia cum legatis fuere; quale est hoc, 1
quod hic traditur de re, quæ testatoris propria non sit, per fideicommissum relicta. Res, quæ, cùm in commercio sit, testatoris propria non est, eam necesse est vel hæredis esse, vel legatarii, aut fideicommissarii, vel tertii alicujus, quæ sola in hac tractatione plerumque aliena dicitur, ut notavimus *§. 4. supr. de legat.* Quemadmodum igitur non solùm res testatoris legari potest, sed etiam hæredis, *d. §. 4.* ita sciamus, non solùm rem testatoris, sed etiam hæredis per fideicommissum relinqui posse; & quod responsum est, valere hujusmodi legatum, etiamsi testator existimaverit rem suam esse, *l. unum. 67 §. si rem. 8. de legat. 2.* id ad hujus generis fideicommissum quoque pertinere. Contra, quemadmodum res, quæ legatarii est, ei inutiliter legatur, *§. sed si rem. 10. sup. de legat.* ita & fideicommissario rem, quæ ipsius sit, inutiliter relinqui. De re legatarii aut fideicommissarii alteri legata quæ olim non potuit, quia ab his legari non licebat, sed tantùm fideicommissum dari. Nunc verò etiam in legatis huic quæstioni locus est. Sed hoc præterit Justinianus; quippe cui hic sermo est de fideicommissis, non considerata legatorum cum his exæquatione. Ait, per fideicommissum relinqui posse etiam rem legatarii, aut fideicommissarii, à quo scilicet relinquitur, non cui relinquitur. Sed quid si in proposito defunctus putaverit

rit rem suam se relinquere? Dicemus, nihilominus valere fideicommissum eadem ratione, qua, si res hæredis esset, valeret, *argum. d. l. unum. 67. §. si rem. 8. de legat. 2. d. §. 4. supr. de legat. cum ibi notat.* Porro illud quoque commune est, quod hic ait Justinianus, etiam rem cujuslibet alterius, quæ uno nomine in hoc argumento aliena dicitur, per fideicommissum relinqui posse: nam legari posse docuit *d. §. 4.* Denique illud etiam, quod eodem loco & plenius à nobis in commentariis relatum est, legatum rei alienæ non semper deberi, sed interesse, utrum testator sciverit, an ignoraverit, esse alienam; atque illo demum casu, non hoc, valere legatum, nisi conjectura voluntatis aliud suadeat, sciendum est, ad fideicommissum quoque rei alienæ pertinere, *l. 10. C. de legat.*

Etiam de alia, sive ipsius] Legatarii scil. qui rogatur, aut fideicommissarii primi: nam per fideicommissum non modo reddendi onus imponi potest, sed etiam dandi. Ipsi verò fideicommissario rem suam inutiliter relinqui existimo, *arg. §. sed si rem. 10. sup. de legat.* & mutuæ exæquationis legatorum & fideicommissorum, quicquid contra disputet Bachovius.

Ne plus rogetur quisquam restituere] Hoc summam rationem habet. Ut enim liceat morientibus eam legem, quam velint, suis rebus dare; tamen hoc licere nemini debet, ut aut alium, cui nihil dedit, oneret, aut oneret quemquam supra id, quod ei reliquit, & disponat de alieno, *l. 1. §. si is qui. 37. ad sen. Treb. l. 1. §. sciendum. 6. de legat. 3. l. filiusf. 114. §. 3. de legat. 1. l. 9. C. de fideic.* Hujus autem regulæ complures traduntur exceptiones; quæ tamen non tam exceptiones sunt, quàm declarationes regulæ. Cujusmodi est, quod, si alicui centum legata sint, & is duplum post tempus restituere rogatus sit, placet, valere fideicommissum etiam ultra summam legatam, quatenus intermedio tempore usuræ perceptæ eam excedunt, *l. imperator. 70. §. 1. de legat. 1.* Tale item est illud, quod, qui acceptis centum rogatus sit rem propriam, quamvis majoris pretii, restituere, is, agnito legato, fideicommisso obstringitur: quoniam agnoscendo legatum non majoris rem suam æstimasse videtur, *d. l. imperator. 70. §. 1. in fin.* Item hoc quod traditum est, si cui fundus legatus sit, atque is eum fundum restituere sit rogatus, & centum dare, valere fideicommissum, si legatarius interim centum ex fructibus perceperit, *d. l. filiusfam. 114. §. 3. de legat. 1.* Denique etiam illud, quod duabus rebus disjunctim legatis, atque ea, quæ pretiosior est, restitui jussa, fideicommissum debeatur, licet legatarius viliorem elegerit, propterea quod eam, quæ pluris erat, eligere potuisset, *l. planè. 24. §. 2. de legat. 1.*

Redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere] Re aliena per fideicommissum relicta, is, qui rogatus est, vel redimere eam debet & præstare, vel si dominus eam non vendat, æstimationem ejus inferre, perinde ac juris est in rei alienæ legato, *l. non dubium. 14. §. 2. l. qui quatuor. 30 §. ult. de legat. 3.* quod latius explicatum *sup. §. 4. de legat.*

TEXTUS.

De libertate.

2. *Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius: nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, (si modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit,) non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quoad possit tempore procedente, ubicumque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit; qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quàm qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.*

COMMENTARIUS.

1 *Liberti orcini, & numquid juris in eos familiæ?*
2 *Differentiam libertatis directæ & per fideicommissum datæ non tolli* l. 2. comm. de legat.
3 L. 58. de man. test. *cum aliis locis conciliata.*

Etiam libertates per fideicommissum dari possunt, & quidem largius, quàm directo, cùm non tantùm propriis servis, sed etiam alienis per fideicommissum libertas dari possit, modo vulgaribus atque evidentibus verbis voluntas testatoris exprimatur, teste Licinio *in l. libertates. 16. de fideic. libert.* Quod ait, non tantùm propriis sed etiam alienis, ex eo intelligitur, directo servis alienis libertatem dari non posse, quod etiam expresse rescriptum est in *l. 9. C. de testam. man.* Putaverit tamen quis, etiam in casu libertatis servo alieno directo datæ favore libertatis defendi ei posse fideicommissariam, *arg. l. generaliter. 24. §. si quis. 10 l. de fideic. libert. l. 10. §. ult. de testam. tut.* Sed obstant memorati textus, & maximè *l. 9. C. de testam. man.* quo loco rescribitur, nec

nec hæredis servo directo libertatem dari posse. Quod si directo data saltem in vim fideicommissæ valeret, id utique Imperatores consulti non dissimulassent, & in *l. si servus.* 108. §. *si servus.* 9. *de legat.* 1. tale legatum dicitur esse nullius momenti. VINN. Nec obscura est ratio. Nam si hæres directo damnatus esset, servum alienum manumittere, istud legatum frustraneum fuisset, si dominus eum liberum fieri nollet, adeo ut nec æstimatio legatario præstari potuisset. Non poterat autem res aliena aliter legari, quàm ut, domino eam vendere nolente, legatario æstimatio præstaretur. §. 4. *Inst. de legat.* Fideicommissorum autem quum esset benignior interpretatio, judicarunt veteres, illis & servo alieno libertatem relinqui posse, eatenus ut expectetur emendi opportunitas. Et hinc etiam reddi poterit ratio, cur in *l.* 30. *ff. de manum. testam.* servo proprio, qui apud hostem est, servitus directo relinqui potest, quia quamvis hujusmodi servus in præsens non sit testatoris, tamen vel æstimatio præstari potest, id est λύτρον, vel, si id repudietur, spes superest servum postliminii jure in potestatem hæredis rediturum. HEIN.

Vel legatarius vel fideicommissarius] Qui, si testatoris servus est, ab hærede eum rediment & manumittent: si modo quod à defuncto iis relictum est, agnoverint.

Aut legatarii] Quo casu legatarius accepto legato cogetur servum manumittere, etiamsi fortasse minus sit in eo, quod accepit, quàm in pretio servi, *d. l. generaliter.* 24. §. *si quis.* 12. *de fideic. libert.* quia non pluris servum suum æstimasse videtur, *l. sed si.* 36. *ad leg. Falc.*

Aut etiam extranei] *l.* 6. *C. de fideic. libert.* Cæterum legatarius alienum servum manumittere rogatus, non alias erit cogendus, quàm si tanti possit redimere, quanti est id, quod ex judicio defuncti consecutus est, *d. l. generaliter.* §. *si quis.*

Non statim extinguitur libertas] Si dominus servum suum, cui libertas per fideicommissum relicta est, vendere nolit, non ideo protinus fideicommissum extinguitur: sed expectanda est emendi opportunitas, *d. l.* 6. *C. de fideicomm. libert.* equidem æstimatio hìc præstari non potest, ut in casu §. *præc. in fin.*

Ejus, qui manumisit] Cui per fideicommissum libertas relinquitur, is ejus libertus efficitur, à quo manumissus est, *l.* 7. *C. de fideic. libert.* Cæterum hic manumissor jus patronatus in eo tantùm acquirit, ut contra tabulas & ab intestato ad bona ejus venire possit: at non ut etiam operas ei possit imponere, aut impositas ab eo petere, *l. qui ex causa.* 29. *de bon. libert.*

Ipsius testatoris] Directa libertas ipso jure statim ab adita hæreditate competit, *l.* 10. *C. de test. man. l. testamento.* 23. & *l.* 25. *D. de man. test. l. quæro.* 32. §. *ult. de test. tut.* Itaque is, qui directo testa-
1 mento liber esse jubetur, testatoris libertus fit, ut hìc ait Justinianus: quam ob causam libertus *Orcinus* appellatur, quasi *Orci libertus*, ante ejus, *qui ad Orcum demissus est*: *Acheronticus* à Cujacio, Χαρωνίτης à Theophilo vocatur eadem forma, qua *Orcini senatores*, quorum in *Augusto cap.* 35. meminit Suetonius, à Plutarcho in *M. Antonio* Χαρωνῖται dicuntur. Orcinorum crebra in libris nostris mentio est, *l.* 3. §. 3. *de legit. tut. l.* 8. *de hær. inst. l. dominus.* 22. *de pecul. leg. l.* 1. *alias* 2. §. *per contrarium.* 12. *de dot. præl. l.* 2. *de statu lib. l.* 4. §. *hi qui.* 12. *de fideic. lib. l.* 10. *C. de testam. man. l.* 8. *C. de jur. & fact. ign.* Orcini etiam liberti efficiuntur, qui latitante hærede vel legatario rogato manumittere, ad libertatem perducuntur, quique ob necem domini detectam præmium libertatis consequuntur, *l. cum quasi.* 30. §. *quærendum.* 12. *l. si is.* 49. *de fideic. libert. l.* 5. *qui sine man.* Igitur Orcini cùm eum patronum habeant, qui esse desiit, non male dicuntur liberti nullius esse, *l.* 4. *in pr. de bon. libert.* Legimus tamen, Orcinos ad familiam testatoris pertinere, *l.* 3. §. 3. *de legit. tut.* libertos familiæ fieri, *l. si socius.* 48. *de manum. test.* liberos & cognatos jus patronatus in Orcino habere, *l. un.* §. *sed etsi.* 7. *C. de latin. lib. toll.* Qua de causa suspicari licet, quamvis familia plenum jus patronatus in Orcino non habuerit, quædam tamen jura, ut in liberto habuisse. Porro hæc diffe- 2
rentia etiam post constitutionem Justiniani, quæ directo & per fideicommissum data exæquata sunt, *l.* 2. *C. comm. de legat.* retinenda est: quippe quam voluntas testatoris facit, & quæ tolli sine injuria ejus, qui à testatore rogatus est manumittere, non potest; cui alioqui eriperetur jus patronatus, quod defunctus eum habere voluit: in quo consentiunt omnes interpretes paucis retentiorum exceptis.

Quo faceret testamentum & quo moreretur] Hoc item traditur in *l. Servius.* 35. *de man. test.* Neque obscuram rationem habet. Nam cùm alieno servo inutiliter libertas directo ab initio detur, ex postfacto ea datio convalescere non potest propter regulam Catonianam; & quamvis servo proprio data sit, si tamen is servus tempore mortis in aliena potestate est, vindicare libertatem nequit. Proinde quod apud Marcianum 3
l. verum. 58. *de man. test.* legimus, eum, qui liber esse jussus est, alienatum à testatore, si ante aditam ejus hæreditatem rursus hæreditarius factus sit, hæreditate adita ad libertatem pervenire, sic omnino accipiendum est, si superstite testatore in potestatem redierit: nam jacente hæreditate, qui mortis tempore testatoris non fuit, hæreditarius fieri nequit. Planè, si servis testatoris, qui apud hostes sunt, libertas directo data sit, placet, hos libertatem consequi, quandocumque ab hostibus reversi sint, licet neque testamenti, neque mortis tempore testatoris fuerint, *l. si servi.* 30. *de man. testam.*

Velut ex suo testamento] Ἀμέσως, protinus ex testamento: cùm testator servum suum se mortuo simpliciter liberum esse jubet, nec ab alio libertatem dari mandat.

TEXTUS.

De verbis fideicommissorum.

3. *Verba autem fideicommissorum hæc maximè in usu habentur*: Peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo: *quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.*

NOTÆ.

3. *Peto, rogo, &c.*] Hæc verba dicuntur precaria & precativa, opponunturque civilibus, directis & imperativis; vid. Ulp. *tit.* 25. Paul. 4. *sent.* 1. Hodie autem de verbis laborandum non est, postquam Justinian. verbum omne significans legitimum sensum testatoris, legare aut fideicommittere volentis, utile atque validum esse jussit, *l. 2. C. comm. de leg.*

COMMENTARIUS.

1 *Verba imperativa interdum vim habere precariorum.*

Recensentur hic à Justiniano verba fideicommissorum maximè usitata, & quæ vulgaria dicuntur in *l. libertate. 16. de fideic. lib.* nam increscente progressu temporis favore fideicommissorum longè plura recepta sunt, placuitque, fideicommissum etiam aliis verbis relictum valere: veluti his, *cupio des, opto des, credo te daturum, exigo, desidero ut des, volo hæreditatem meam Titii esse, scio, non dubito, te hæreditatem meam restituturum Titio, l. etiam. 115. l. & eo. 118. de legat. 1. l. unum. 67. §. ult. de legat. 2. l. Pamphilo. 39. de legat. 3.* Paulus 4. *sent.* 1. scribit, his omnibus verbis fideicommitti posse, *Rogo, peto, mando, deprecor, cupio, injungo, desidero quoque, & impero*. Quod Paulus *impero* quoque inter verba fideicommissi numerat, id non videtur convenire differentiæ, quam Ulp. *tit.* 24. & 25. facit inter legata & fideicommissa; legatum definiens, quod imperativè relinquitur, fideicommissum, quod precativè: perinde enim hoc est, ac si diceret, legatum esse, quodcumque verbis imperativis, quæ alias directa & civilia vocantur, relinquitur; fideicommissum, quod verbis precativis sive precariis. Sed sciendum est, verba imperativa sæpe vim habere precariorum, quod ex objecto & voluntate testatoris æstimandum est. Etenim si sic dicat; *L. Titio hæredi meo impero, ut servum meum Stichum manumittat*, procul dubio hic per fideicommissum libertas data intelligitur. Idemque est, si dixerit, *Jubeo*, aut *hæres damnas esto manumittere*. Similiter si imperaverit hæredi, ut hæreditatem aut rem aliquam restituat, valebit hoc jure fideicommissi, tamquam verbo precario relictum. Et cur minus eo verbo relictum valeat, quàm si dicat, *jubeo*? quod etsi directum est, Ulp. *d. tit. 24. §. 3. l. 2. C. comm. de legat.* vim tamen precarii habere constat, quoties quid restitui jubetur, *l. Lucius. 88. §. quisquis. 10. de leg. 2. l. Aurelius. 28. §. ult. de lib. leg.* aut minus etiam quàm *volo*: quod cùm imperativum sit, tamen in fideicommissis est usitatissimum. Quod si ita dixerit, *Impero tibi hæres, ut L. Titio centum des*; hoc jam non fideicommissum erit, sed legatum. Nihil enim interest, *impero*, quis dicat, *an hæredem meum dare jubeo*, aut *hæres damnas esto dare*. Ulp. *d. tit. 24. §. 3.* Verba *relinquo & commendo* negat Paulus *d. loc.* ullam fideicommissi actionem parere. De verbo *commendo* constat, *l. 11. §. 2. de legat. 3. l. 12. C. de fideic. libert.* At ex verbo *relinquo* videtur fuisse petitio fideicommissi, *l. Lucius. 78. §. filiam. 8. ad sen. Treb.* Sed de eo nunc laborandum non est, postquam Justinianus omne verbum significans testatoris legitimum sensum, legare vel fideicommittere volentis, utile atque validum esse jussit, *l. 2. comm. de leg.* Sæpe enim, quod notandum est, ex conjectura voluntatis fideicommissum inducitur, cùm verba fideicommissi non sunt, aut sunt fideicommissi inutilis, si sola spectantur exem[illegible]. in *l. ex facto. 17. in pr. l. si quis. 29. ad Treb. [illegible] cum proponebatur. 64. l. peto. 69. in pr. de legat. [illegible] l. 11. § si quis ita. 4. l. ult. §. 3. de legat. 3.* Con[illegible] Mattheac. *epit. legat. lib. 1. c. 3.* Chiflet. *lib. 2. de jur. [illegible] c. 18. & 20.* Mantic. *lib. 7. & 8. de conj. ult. vol.* D. Tulden. *comm. in tit. præc. c. 3.*

TITULUS VIGESIMUS QUINTUS.

DE CODICILLIS.

Dig. Lib. 29. Tit. 7. C. Lib. 6. Tit. 36.

Ratio ordinis. Codicilli unde dicti? eorum definitio, & divisio. Summa tituli.

Videri alicui poterit disputatio de codicillis non rectè subjecta tractationi de successione ex testamento: quippe cùm si codicilli tantùm facti sint, succedatur ab intestato. Verùm Justiniano, ut apparet, propositum hic maximè fuit agere de codicillis à testato factis, qui pars sunt testamenti, ejusque jus sequuntur. Sed & codicilli ab intestato facti speciem quamdam testamenti exhibent, *l. ab intestato. 16. hoc tit.* Codicilli dicti sunt parvi codices, id est, tabellæ ex codicibus, aut ligno. Itaque quemadmodum testamentum codex appellatur,

latur, Juven. *sat.* 10. *Codice sævo Hæredes vetat esse suos*, quia testamentum in codicibus tantùm scribebatur, sive tabulis grandioribus; ita voluntas suprema minus solemnis aut plena, codicilli, & aliquando numero unitatis codicillus, *l. si ita.* 38. *de cond. & dem. hoc tit. l.* 14. *C. de testam* propterea quod scribi solita erat in codicillis, id est, tabulis brevioribus & tenuioribus, ita factis, ut facile, quo cuique commodum esset, circumferri atque in sinu gestari possent. Est igitur codicillus ὑποκοριστικῶς à codice: quamquam obtinuit, ut etiam nuncupata imperfecta voluntas codicillus dicatur, *l.* 13. *C. de sacrosanct. eccles. l. ult. C. de bon. libert. l. ult. §. ult. C. de codic.* quemadmodum hæredi nuncupato dari dicitur bonorum possessio secundum tabulas, licet tabulæ nullæ sint, *l.* 2. *C. de bon. poss. sec. tab.* Codicilli igitur sunt supremæ voluntatis testatio minus solemnis: eorumque, ut & testamenti, duo sunt genera: scripti, in quibus voluntas scribitur; & non scripti, in quibus nuncupatur. Primum hìc commemorat Justinianus, a quibus, & quam ob causam usus codicillorum introductus comprobatusque sit: deinde modum ordinationis, & quæ res codicillis relinqui possint, ostendit. VINN. Non opus est ambagibus circa vocis *Codicillus*, originem. Codicilli veteribus sunt Epistolæ, vel scripturæ ad alios missæ. Vid. Cic. *ad Fam IV.* 12. VI. 18. *ad Attic. lib.* 12. *Ep.* 8. *ad Quint. Fratr. lib.* 11. *Epist.* 10. Imprimis ita vocatæ litteræ ad præsentes missæ. Sen. *Epist.* 55. Quia ergo codicilli plerumque perscribebantur in forma epistolæ, *l.* 56. *ff. de fideic. libert. l.* 37. *§.* 2. *l.* 32. *§.* 3. *ff. de legat.* 3. *l.* 30. *§.* 1. *ff. de adim. vel transf. leg.* Brisson. *de Formul. lib.* 8. *p.* 686. hinc & nomen retinuerunt. HEIN.

TEXTUS.

Origo.

Ante Augusti tempora constat, codicillorum jus in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus, ex cujus persona etiam fideicommissa esse cœperunt, codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cùm D. Augustus voluntatem ejus implesset; deinceps reliqui ejus auctoritatem sequuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, ne absonans à juris ratione codicillorum usus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret, utilissimum & necessarium hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent; ubi, si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora, cum & Labeo codicillos fecisset, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

NOTÆ.

Codicillorum jus] Codicilli sunt supremæ voluntatis testatio minus solemnis, non in hoc comparata, ut testamentum sit, *l.* 1. *l.* 13. *§.* 1. *h. t.* Et possunt quoque confici ab intestato, §. *seq.* Imperfecta igitur est definitio Græcorum Theoph. *hic*. Harm. *lib.* 5. *tit.* 7. §. 3. in Basil. *lib.* 36. *tit.* 1. *ἐλλιπὴς ἐν διαθήκῃ γνώμης ἀναπλήρωσις*, aut *διόρθωσις τῆς διαθήκης*, *testamenti suppletio aut correctio*.

Jure optimo admitterentur] Eorumque recepta duo genera, scripti, in quibus voluntas scribitur; & non scripti, in quibus nuncupatur, *l.* 13. *C. de SS. Eccles. l. ult. §. ult. C. hoc tit.* quamquam obstat nominis ratio, vid. Hotom. & nostra *in comm.*

COMMENTARIUS.

L*Entulus, ex cujus persona etiam fideic.*] Quod ait, a persona Lentuli & fideicommissorum & codicillorum usum cœpisse, non sic accipiendum est, quasi primus hic Lentulus fidei hæredis aliquid commiserit, aut primus fecerit codicillos: sed quod ille primus occasionem præbuerit, ut fideicommissa, quæ antea nullo juris vinculo continebantur, rata esse cœperint, iisque hæredes obligari; tum ut etiam codicilli, quibus antea nihil efficaciter dari poterat, recepti sint, & fideicommissa quoque codicillis relicta peti potuerint. Quis ille Lentulus fuerit, non constat, & parum refert. VINN. Immo constat, intelligi hic L. Lentulum quem cum M. Valerio Messala consulem fuisse anno U. C. DCCLL ex marmore apud Reinesium *Inscript. Class.* 10. 3. *p.* 597. discimus. Ei Pighius falso tribuit Cossi prænomen, quod ex marmoris istius fragmento Reinesius restituit. HEIN.

Testamento confirmatos] Testamento scilicet, quod antea Romæ aut in Italia fecerat, cùm in eo scripsisset, se ab hæredibus suis petere, ut si quid postea codicillis relicturus esset, id bona fide præstarent. Exemplum testamenti, quo futuri codicilli confirmantur, habemus apud Marcellum *l. ult. de fideic. libert.*

Quibus ab Augusto petiit] Indicio hoc est, Augustum testamento Lentuli hæredem institutum fuisse saltem ex aliqua parte: & frequens erat illis temporibus, ut viri primarii Principem ex portione aliqua hæredem scriberent.

Deinceps reliqui] An reliqui testamento Lentuli Augusto cohæredes dati, ut vult Wesembec. Theophilum secutus? An potius alii aliorum codicillis rogati, ut fere amant subditi

diti exemplum Principis sequi? quod magis placet.

Et filia Lentuli legata, quæ jure non debebat] Non quia relicta incapacibus τοῖς μὴ δυναμένοις λαμβάνειν, sed quia relicta codicillis, qui tunc temporis adhuc firmitudinem nullam juris habebant. Non est igitur hæc ratio, quod legata codicillis dari non poterant, in quo fallitur Vvesembecius; sed quod nihil eorum, quæ codicillis, licet testamento confirmatis, scripta erant, valeret. Et præcedentia arguunt, *legata* hìc positum pro *fideicommissa*. Planè postea receptum fuit, ut etiam legata codicillis testamento confirmatis dare liceret, *l. 2. §. 2. hoc tit. l. 8. §. ult. eod.* Apparet autem ex hoc loco, filiam quoque Lentuli ex parte hæredem à patre scriptam fuisse, cùm tamen eo tempore vigeret adhuc lex Voconia; quod argumento est, filias partem aliquam hæreditatis paternæ per legem capere potuisse, atque ex ea parte etiam directo hæredem institui; qua de re scripsimus fusius supra ad §. 1. *de fideic. hær.* Nulla igitur causa est, cur cum Hotomanno pro *filia* restituamus *filiæ*.

Convocasse sapientes viros] Augustus, ut erat Princeps prudentissimus, non temere aut inconsulto irrepentem in Rempub. novum codicillorum usum confirmandum sibi putavit; sed prius explorare voluit judicium & sententiam virorum sapientum, censerentne illi, posse hunc usum recipi salva ratione juris constituti: tum an in eo tam evidens & justa civium utilitas versaretur, ut auctores sibi essent ejus moris comprobandi; exemplo suo docens, nihil novi juris sine consilio prudentum ac manifesta civium utilitate constituendum esse, juxta illud quod præclarè ab Ulpiano dictum est, *in rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet*, *l. 2. de const. princ.*

Ubi si quis testamentum facere non posset] Propter civium Romanorum, qui ad testimonium necessarii erant, penuriam. De facto enim loquitur non de jure, uti Jurisconsultus in *l. 8. §. 2. hoc tit.* nam testamenti factio loco alligata non est, DD. comm. *in l. 1. C. de SS. Eccles.* Cæterum & illud palam est, eum qui testamentum facere non potest, nec codicillos posse, *l. divi. 6. §. 3. d. l. 8. §. 2. hoc tit.*

Cum & Labeo] Qui eodem tempore maximæ auctoritatis fuit, & à Trebatio institutus est, auctore Pomponio in *l. 2. §. post hunc. 47. de orig. jur.* VINN. Conferendi hìc omnino Tacit. *lib. 3. Annal. cap. 75.* & Gell. *lib 13. cap. 12.* Nos quoque de diverso Antistii Labeonis & Ateii Capitonis ingenio & prudenti Augusti consilio Labeonem sibi conciliandi nonnulla monuimus in *Antiqu. Rom. lib. 1. tit. 2. §. 39. p. 68.* HEIN.

TEXTUS.

Efficiens.

1. *Non tantùm autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali voluntate postea confirmentur. Sed divi Severus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti, si appareat, eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.*

NOTÆ.

1. *Sed & intestatus*] Codicilli ab intestato facti vicem testamenti exhibent, suisque ipsi viribus nituntur. Proinde quicumque intestati successor erit, etiam postea natus, codicillis relicta præstabit, *l. 3. l. 8. pr. & §. 1. l. 16. eod.* nisi voluntas in hoc parata sit, ut testamentum esset, *l. 1. l. 13. §. 1. eod. l. 14. C. de test.* non adjecta scil. clausula codicillari, *l. propen. qui test. fac. l. 41. §. 3. de vulg. & pup. l. ult. §. 1. C. h. t.* Testamento autem facto codicilli vires ex testamento capiunt, & jus ejus sequuntur, *l. 3. §. ult. d. l. 16. eod. l. 1. C. eod.*

Papinianus ait] *l. 5. eod.* & hæc Papiniani sententia receptissima erat Plinii temporibus, ut constat ex *lib. 2. epist. 16.*

COMMENTARIUS.

1 *Voluntatem in hoc paratam, ut testamentum sit, ne jure quidem codicillorum valere, nisi adjecta sit clausula codicillaris.*
2 *Testamento facto, codicillos quoscumque & quocumque tempore factos jus testamenti sequi.*
3 *Differentia inter codicillos confirmatos & non confirmatos; cæterum hodie sublata.*
4 *Quatenus ex his, quæ testamento cauta, mutare quid liceat?*
5 *Sententia extremorum verborum hujus §.*

CODicilli & ab intestato confici possunt & facto testamento. Ab intestato facti suis ipsi viribus nituntur, & vicem testamenti exhibent. Proinde quicumque intestati successor erit, sive legitimus sive honorarius, etiam postea natus, codicillis relicta præstabit, *l. 3. l. 8. in pr. & §. 1. l. ab intestato. 16. hoc tit.* Hoc unum exigimus, ut 1
codicilli valeant, ne voluntas defuncti in hoc instituta sit, ut testamentum esset; quod eo pertinet, ut sciamus, eam voluntatem, quæ in codicillis valere potuit, si defunctus codicillos facere instituisset, non valere jure codicillorum ut voluntatem intestati, si in hoc parata sit, ut testamen-

mentum esset. Neque enim ad validitatem actus civilis sufficit forma, si agentis deest intentio, ut bene D. Tuld. *hic. c.* 2. Itaque si quis, verbi causa, codicillis scripserit, hanc voluntatem suum esse testamentum, aut caverit, quæ sunt testamenti propria, nihil à legitimo peti poterit, *l. 1. l. illud. 13. §. 1. h. t. l. propen. qui test. fac. l. non codicillum. 14. C. de test.* nisi adjecerit, velle se eam voluntatem, si jure testamenti non possit, valere saltem vice codicillorum; quæ cautio vulgo clausula codicillaris dicitur: aut valere quacumque ratione poterit, sive, ut nunc fere, omni meliori modo, *d. l. propen. qui test. fac. l. cohæredi. 41. §. 3. de vulg. & pup. l. 3. in fin. de test. mil. l. Titia. 13. de inoff. test. l. Lucius. 88. §. ult. de legat. 2. l. ult. §. 1. C. h. t.* de cujus clausulæ vi ac potestate, & an clausula codicillaris à testatore omissa, quibusdam casibus subintelligi debeat, denique an præsumendum sit, ex stylo & consuetudine notarii eam clausulam adscriptam esse, an ex voluntate & scientia testatoris; vid. Mant. *de conject. ult. vol. lib. 1. tit. 9. & 19.* add. Gail. 2. *obs.* 114. Chiflet. *lib. 3. de jur. fideic.* Schneid. *hic. cap. de clauf. codic.* & eruditissimum Jo. Dechcrum *lib. 1. differ. 8. n. 27. & seqq.* Christin. *vol. 4. dec.* 32. Ant. Fab. *Cod. suo. h. t. fere per tot.*

2 Testamento autem condito codicilli, quocumque tempore facti fuerint, ad testamentum pertinent, viresque ex eo capiunt, etiamsi in eo confirmati non sint, *l. 3. §. ult. dict. l. ab intestato. 16. hoc tit.* denique infirmato testamento & codicilli concidunt, *l. 1. C. eod. dict. l. 3. §. ult.*

3 Illud interest inter codicillos testamento nominatim confirmatos & non confirmatos, quod illis relicta etiam directo jure valent, veluti legata, & libertates directo datæ, *l. libertates. 43 de man. testam.* perindeque omnia habeantur, ac si in testamento scripta essent, excepta causa hæreditatis, *l. 2. §. 2. hoc tit.* quo loco palam est, Julianum agere de codicillis confirmatis. At quæ codicillis non confirmatis relicta sunt, sive verbis directis sive precariis, debentur jure fideicommissi, *argum. dict. l. 2. §. ult. l. illud. 13. §. 1. hoc tit. l. Scævola. 76. ad senat. Treb.* Illud enim dicere nolim, ea sola, quæ verbis precariis codicillis non confirmatis relicta sunt, valere; neque cum Ant. Fabro 15. *conj.* 15. potentius esse jus codicillorum, qui ante testamentum facti sunt, quàm eorum, qui postea scripti, quasi in illis, post rescriptum Imperatorum Severi & Antonini, etiam quæ directo relicta sunt, jure fideicommissi valeant, in his nihil nisi precariis verbis utiliter relinquatur. Quod perquam mihi absurdum videtur. Sed non est, quod de his amplius laboremus: cùm enim confusa nunc sit legatorum & fideicommissorum natura, *l. 2. C. comm. de legat.* dubitandum non est, quin legata codicillis etiam non confirmatis data directo nunc valeant.

Ante testamentum] Meminit tantùm codicillorum factorum ante testamentum, quoniam quin codicilli post testamentum conditum scripti etiam sine confirmatione valerent, non videtur fuisse dubitatum, cùm quod quisque postremum cavet, id ratum esse velle satis constet. Fuit quidem usitatum, ut etiam futuri codicilli testamento confirmarentur, ut apparet ex *l. quadam. 7. & l. seq. §. ult. l. Plautiana. 18. de fideicomm. libert. l. 6. l. ult. C. eod.* sed id fieri solitum majoris securitatis gratia: nam ad validitatem codicillorum specialem hanc confirmationem non fuisse necessariam, patet ex *l. 3. §. ult. h. t.* nisi ad hoc, ut legata & libertates datæ directo valerent. Illud quæritur, quatenus codicillis posterioribus ex his, quæ testamento cauta sunt, mutare quid aut tollere liceat. 4 Hæreditatem codicillis adimi non posse, translatitium est. Quam ob causam nec conditio hæredi instituto codicillis adjici potest, *§. seq.* At potest hæres testamento scriptus codicillis rogari, ut hæreditatem restituat, *l. 2. C. h. t.* Possunt & fideicommissa testamento relicta codicillis adimi: quinimmo & legata, utique hactenus, ut legatarius ex testamento agens repelli possit exceptione doli mali, arg. *l. 4. §. præterea. 10. de dol. mal. except.*

Quàm si speciali postea voluntate] Papinianus existimabat, codicillos ante tabulas testamenti factos non aliter valere, quàm si testamento, quod postea factum est, vel codicillis confirmarentur, aut prior voluntas quocumque judicio retineretur, *l. 5. hoc tit.* motus, ut credibile est, hac ratione, quod qui post codicillos à se factos testamentum facit, mutet causam successionis, transiens à causa intestati ad causam testati. Quo facto videtur codicillos istos revocare una cum voluntate habendi hæredem ab intestato.

Divi Severus & Antoninus contra] Contra sententiam Papiniani, qui exigebat, ut voluntas codicillis expressa saltem novo aliquo judicio retenta probaretur. Imperatores ergo ne illud quidem in proposito exigunt, sed retentam voluntatem interpretantur, quæ mutata non ostenditur: ut jam mutatæ voluntatis probatio incumbat hæredi, cùm ex sententia Papiniani retentæ voluntatis probatio exigeretur ab eo, qui ex codicillis quid peteret: atque ut nunc præsumptio sit pro codicillis, cùm antea contra esset.

Si appareat eum, &c. non recessisse] Hoc omnino sic accipiendum est cum clarissimo D. Tuld. 5 *cap. ult. hic.* ac si scriptum esset, *nisi appareat, eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, recessisse.* Satis enim apparet non recessisse ex eo ipso, quod non apparet recessisse. Alioqui dici non potest, quid novi circa jus codicillorum rescripto Severi & Antonini introductum sit, cùm ipsi Papiniano suffecerit, voluntatem codicillis declaratam quocumque judicio retentam probari, ut bene disputat Ant. Faber. 15. *conject.* 15. Similis loquendi formula in eodem sensu etiam apud veteres occurrit, ut in *l. dotem. 30. de jur. dot. l. generaliter. 24. §. sed etsi. 8. de fideicomm. libert. l. 8. §. 2. de novat.* neque enim semper æquè accuratè auctores juris loquuntur.

Esque

Estque hæc communis usque recepta sententia, codicillos, nisi testamento postea facto revocati probentur, tacitè confirmatos intelligi. Gloss. & Bart. *in l. 5. hoc tit.* Mantic. *lib. 1. de conject. ult. volunt. t. 8.* Mynſ. Schneid. Vvesemb. *hic*. Totoque judicio fallitur Hotomannus, qui scribit, hoc jure nos uti, ut nisi retenta voluntas probetur, codicilli per testamentum revocati videantur.

TEXTUS.

Materia.

2. *Codicillis autem hæreditas neque dari neque adimi potest, ne confundatur jus testamentorum & codicillorum: & ideo nec exhæredatio scribi. Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hæreditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem hæredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directo quis potest.*

NOTÆ.

2. *Hæreditas neque dari*] *l. 10. eod. l. 3. C. eod. l. 67. ad SC. Treb.* neque confirmari, *l. 2. §. ult. h. t. l. pen. §. 1. C. de nec. serv. hær.* quamvis cætera codicillis testamento confirmatis etiam directo dari possint, *l. 3. de test. tut. l. 43. de man. test. l. 2. §. 2. h. t.* Non obstant *l. 77. de hær. inst. l. 10. de cond. instit.* Nam illic non proponuntur species hæreditatis codicillis datæ aut confirmatæ, sed datæ testamento, quod codicillis declaratur.

Neque adimi] Quæ testamento data aut lege debita, *l. 4. C. de his quæ ut indign.* Hoc autem superiori consequens est ex doctrina contrariorum, *l. pen. §. 1. de cond. inst. l. 2. C. h. t.* & ideo liberi codicillis frustra exhæredantur hoc tex. fac. *l. 14. C. de testam.*

Ne confundatur jus testam.] *L. 7. C. eod.* aliam rationem affert Papin. *l. 10. eod.*

Per fideicommissum] Seu verbis precariis, *l. 2. C. h. t.* quo casu hæres scriptus aut legitimus quartam partem sibi retinere potest ex *SC. sup. de fideic. hær.*

Nec conditionem adjicere] Neque detrahere: qui adjicit, in defectum conditionis de ademptione hæreditatis cogitat: qui detrahit, de purè danda, quæ prius in defectum conditionis data non erat, *l. 6. hoc tit. l. pen. §. ult. de cond. instit.*

COMMENTARIUS.

1 *Hæreditatem codicillis dari aut adimi non posse, nec si testamento confirmati sint: & quæ hujus juris ratio?*

2 *Regulam hanc intelligi de hæreditate directo danda, non per fideicommissum. Et quid inter hæc intersit?*

3 *Consequens esse superiori regulæ, instituto hæredi codicillis neque conditionem rectè adjici, neque detrahi, neque directo substitui.*

Ut cætera omnia codicillis vel ab intestato factis, vel à testato, licet testamento non confirmatis, relinqui possint, maxime novo jure post exæquationem legatorum & fideicommissorum; hæreditas tamen codicillis dari non potest, nec si testamento confirmati sint, *l. quod per manus. 10. h. t. l. 2. C. eod. l. Scævola. 76. ad SC. Treb.* & militis in hoc privilegium agnoscimus, quod codicillis hæredem facere possit, *l. militis. 36. de test. mil.* Datur enim hæreditas per institutionem hæredis aut substitutionem directam, quod solius testamenti proprium est, neque in ullum alium actum sive inter vivos sive ultimæ voluntatis aut donationis mortis causa conferri potest, *l. 7. C. hoc tit. l. liter. 19. C. de pact. l. cum donationis. 34. C. de transact. l. 5. C. de pact. conv. tam sup. dot. l. 4. C. de inut. stip.* Non obstant species propositæ in *l. asse. 77. de hær. inst. l. 10. de cond. inst.* illic enim non proponitur hæreditas data aut confirmata codicillis, sed data testamento, quod codicillis declaratur, aut purificatur, ut loquitur Baldus. Hoc autem posito, hæreditatem codicillis dari non posse, consequens est ex doctrina contrariorum, nec codicillis posse adimi, scilicet his, qui vel in testamento scripti sunt, vel ex lege sunt hæredes, *l. pen. §. 1. de cond. inst. l. 2. C. hoc tit. l. 4. C. de his quib. ut indign.* & ideo liberi codicillis frustra exhæredantur, *fac. l. non codicillum. 14. C. de test.* 1

Ne confundatur jus testamentorum] Et ne alioqui, quod absurdum & præposterum est, per codicillos, qui ex testamento vim sumunt, ipsum testamentum, quod vires per institutionem hæredum accipit, confirmari videretur, ut Papinianus disputat in *d. l. quod per manus. 10. hoc tit.* Nimirum si hæreditas codicillis vel dari vel adimi posset, sequeretur, & confirmari testamentum & revocari per codicillos posse: denique idem posse, idem esse codicillos, quod testamentum. Cur ergo hæc distinguerentur? Cur diversum nomen inderetur iis rebus, quas vis ac potestas una sociasset? collectio est Constantini in *l. 7. C. hoc tit.*

Directo autem hæreditas, &c. nam per fideicommissum] Quod toties traditum est, *hæreditatem codicillis nec dari nec adimi posse*, sic accipitur, ut directo non possit dari, puta hærede codicillis instituto aut substituto, *dict. l. 7. C. hoc tit.* nec directo codicillis adimi, puta quæ aut testamento data est, aut lege debita, *l. 4. C. de his quib. ut indign.* Cæterum per fideicommissum seu verbis precariis etiam codicillis hæreditas jure relinquitur, *l. 2. C. hoc tit.* daturque & adimitur,

Dari

Dari intelligitur ei, cui hæreditas restitui rogatur: adimi ei, qui rogatur restituere. Nam licet is ipso jure adhuc hæres maneat, manet tamen nomine tantùm, effectu autem is hæres fit, cui hæreditas restituitur. Multum verò interest, utrum dicamus codicillis directo hæreditatem relinqui posse, an per fideicommissum dumtaxat: nam directo relicta semper tota capitur ab instituto, relicta per fideicommissum non capitur à fideicommissario, nisi imminuta detractione quartæ Falcidiæ, si is, qui rogatus est restituere, jure suo uti velit, qui pro ea parte etiam effectu tum hæres manet. Porro cùm confirmatio quoque in speciem directæ dationis cadat, negat Jurisconsultus in *l. 2. §. ult. hoc tit.* hæreditatem testamento inutiliter datam posse codicillis quasi hæreditatem confirmari: sed tantùm ex fideicommisso peti salva ratione legis Falcidiæ. Unde Justinianus secundum veteres leges sic definit, hæreditatem codicillis neque dari neque confirmari posse, *l. pen. §. 1. C. de nec. serv. hær. inst.*

3 *Nec conditionem adjicere*] Hæredi purè instituto conditio codicillis adjici non potest, *l. Divi. 6. in pr. hoc tit.* quia scilicet conditione adjecta testator in defectum conditionis de ademptione hæreditatis cogitasse intelligitur, *l. quidam. 27. §. ult. de cond. inst.* Quod si codicillis adjicere conditionem institutioni non licet, multo minus licebit detrahere, cùm hoc casu purè hæreditas detur, quæ prius in defectum conditionis data non erat.

Neque substituere directo] Nam qui directo substituit, in defectum prioris hæredis alium hæredem instituit. Est enim species institutionis substitutio, *l. 1. de vulg. & pup.* planè interdum directis verbis facta in codicillis substitutio ad fideicommissum trahitur benigna interpretatione, *l. Scævola. 76. ad Treb.* In universum autem si constet, aliquem, qui testamentum non habebat, codicillos, non testamentum facere voluisse, in ea scriptura directa institutionis verba ex voluntate defuncti, quamvis clausula codicillaris adjecta non sit, in vim fideicommissi valere placet, perindeque haberi, ac si legitimus hæres rogatus esset scripto in codicillis hæreditatem restituere, *l. 13. §. 1. hoc tit.* & ibi Bart. Bald. & alii, & in *l. 7. de vulg. & pupill.* eoque jure utimur.

TEXTUS.

Numerus & solemnitas.

3. *Codicillos autem etiam plures quis facere potest: & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.*

COMMENTARIUS.

1 *Cur cùm plura testamenta unius hominis esse non possint, plures possint esse codicilli?*
2 *Codicillos non esse omnino sine aliqua solemnitate ordinationis: quod tamen non pertineat ad confirmatos testamento.*
3 *Utrum mulier in codicillis rectè testis adhibeatur.*

NOtantur hìc & aliæ differentiæ inter testamentum, & codicillos. Plura testamenta unius hominis esse non possunt, quamvis pluribus codicibus seu exemplis unum idemque testamentum fieri possit, *§. pen. sup. de test. ord.* Nam cùm unumquodque testamentum universam successionem contineat, si novissimam testatoris voluntatem servari placet, prius semper per posterius rumpatur necesse est, *§. 2. sup. quib. mod. test. inf.* Codicillos autem plures non modo pluribus exemplis quis facere potest, sed etiam diversos & diversarum rerum, *l. 6 §. 1. h. t.* nec quicquam per posteriores de prioribus detrahitur, nisi sint contrarii, *l. 3. C. eod.* 1

Nullam solemnitatem ordinationis] Existimo, hoc è veteris alicujus Jurisconsulti commentariis sumptum, qui ante Theodosium vixit, & forte ex Marciano *d. l. 6. §. 1. hoc tit.* Nam Theodosius quinque testes in codicillis requirit, atque ut uno eodemque tempore, hoc est, uno actionis contextu, coram iis negotium absolvatur, & si in scriptis fiant, etiam testium subscriptionem desiderat, *l. ultim. §. ult. C. hoc tit.* 2 Quæ sanè declarant, codicillos nunc non omnino esse sine solemnibus & subtilitate ordinationis, *fac. l. ult. C. de fideic. §. ult. sup. de fideic. hær.* & jejuna illa quorumdam distinctio est inter solemnitatem ordinationis & probationis. Nam solemnitas omnis, etiam in testamento non alia de causa requiritur, quàm ut certo de voluntate defuncti constare possit. Enim verò in codicillis testamento confirmatis non puto necesse esse ea adhiberi, quæ à Theodosio præcipiuntur. Quippe quod his codicillis relictum est, perinde habetur, ac si ipso testamento relictum esset, *l. 2. §. 2. hoc tit.* ut proinde ad horum relictorum vim solemnitas testamenti sufficere debeat, *argum. l. asse. 77. de hæred. inst. l. 1[illegible] de cond. instit.* atque etiam secundum ipsam constitutionem Theodosii. 3 Quæsitum est, an etiam mulier in codicillis testis adhiberi possit? vulgo placet posse, propterea quod non uti in testamento, ita in codicillis expressè prohibita est testimonium dicere. Gloss. & DD. comm. in *d. l. ultim. §. ult. C. hoc tit.* Grass. *§. testamentum. quæst. 57. num. 4.* Mynsing. Schneid. *hic.* Cæterum mihi non fit verisimile, ullos actus solemnes adhibitis mulieribus apud veteres expediri potuisse: & Theodosius non qualitate & sexu, sed numero tantùm testes codicillarios à testamentariis distinguit. Revise ad ea, quæ scripsi ad *§. testes. 6. sup. de testam. ord.* Apud nos codicilli, item ut testamenta passim confici solent coram duobus testibus & Tabulario, Jusque & nomen testamentorum ac codicillorum fere confusum. D. Coren. *obs. rer. jud. 31. sect. pen.* Grot. *2. introduct. 22.* Groenevv. *de*

de legib. abrog. hic. VINN. Defendit Vinnii sententiam satis operosè V. C. Reinold. *in Var. cap. 5.* Sed res clara videtur. In testamentis condendis testibus opus erat talibus, quibuscum olim fuerat testamenti factio in comitiis calatis, quia is actus jure vetustissimo lex erat populi suffragiis periata, jure novo solemnis mancipatio hæreditatis. Omnia ergo hìc solemnia. At codicilli erant epistolæ, ut supra ostendimus. Quis epistolis testes adhibet? quis in iis solemnitatem requirit? Valebat hujusmodi epistola, etiam non obsignata, dum de ejus fide constaret. *l. 89. pr. ff. de legat. 2.* quia enixæ voluntatis preces ad omnem successionis speciem porrectæ videbantur. *l. 77. §. 23. ff. eod.* Testes ergo adhibebantur ab iis, qui nuncupativè fideicommittebant. Et ita intelligenda *l. 22. C. de fideicomm.* Postea etiam in scriptis codicillis intestatorum testium opus erat præsentia per *l. 1. C. Theod. de test. & codicill.* non solemnitatis causa, *sed ut testantium successiones sine aliqua captione serventur*. Ergo non solemnitatis caussa adhibendi, sed probationis caussa. Nec aliud voluit Theodosius, dum in omnibus codicillis testes requisivit. *l. ult. C. h. t.* Atqui & feminarum testimonium fidem facit in his, ubi solemnitatum deest scrupulosa observatio. *l. 20. §. 6. ff. qui test. fac. poss. l. 18. ff. de test.* Quare à testamentis ad codicillos collectio non procedit. HEIN.

Finis Libri Secundi.